

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA; OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT:

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOR EM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIV.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

7

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE :

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA ;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNÉ,

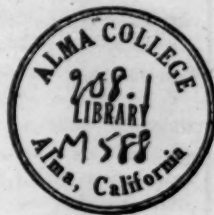
BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS SEXTUS.

VENEUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

8106

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXIV CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

SCRIPTA EXEGETICA.

Commentariorum in Psalmos supplementum.	Col.	9
Fragmenta in Proverbia.		75
Commentaria in Isaiam.		77
Fragmenta in Daniele.		525
Commentaria in Lucam.		530
Fragmenta in Epistolam ad Hebræos.		605

SCRIPTA DOGMATICA.

De Theophania.	607
De solemnitate paschali.	694
Contra Marcellum.	707
De Ecclesiastica theologia.	827
Opuscula duodecim.	1048

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ

ΑΠΟ ΡΙΘ' ΕΩΣ ΡΝ'.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIORUM IN PSALMOS

A CXIX AD CL

RELIQUIÆ SUPERSTITES IN CODICIBUS VATICANIS.

(Ex Bibliotheca nova Patrum cardinalis Angelo Mai, t. IV, p. 67. Ejus præfationem superiori tomo præmisimus.)

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν.

Οἱ καταπεσόντες ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ καλῶν, ἀναβαίνουσιν ἐπὶ ταῦτα, παρασκευάσαντες εἰς τὴν ἀνάβασιν αὐτούς· τὴν οὖν παρασκευὴν ἱκανῶς ἐπιδείξας ὁ Ψαλμῶδης διὰ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ εἰσάγει τὴν ἀνάβασιν τὴν διὰ τῶν θλίψεων.

Ἀπὸ λύσσης δολίης.

Τουτέστιν ἀπὸ πάσης ψευδοδοξίας καὶ ἀπάτης· δεῖται γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ προκοπῆς τυγχάνων ὅπως μηδὲς αὐτὸν παραλογίζεται ἐν πιθανολογίᾳ.

Τί δοθεὶς σοι; κ. τ. λ.

Ἐπανούσας ὁ Λόγος τοῦ προσηυχαμένου, κατὰ τὸ, Ἔτι λαλοῦντός σου, ἰδοὺ παρέμην, ἀποκρίνεται αὐτῷ καὶ φησὶ· Θάρσει, ὦ οὗτος, εἰδὼς ὅτι προστάτην καὶ ὑπέρμαχον ἔχεις δυνατόν, ὁπλοῖς χρώμενον ὑπὲρ σοῦ κατὰ τῶν σὺν πολεμίων· βέλη τε γὰρ ἤκόνησεν κατ' αὐτῶν, καὶ ἀνθρακας ἠτοίμασεν ἐρημοποιούς εἰς αὐτούς, μετελεύσεται ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν τιμωρίαις· τί οὖν πλέον αἰτεῖς δοθῆναι σοι; ἢ τί θέλεις προστεῖναι σοι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ Δυνάτου κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρασκευήν;

Μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ (1).

Κηδάρ πάγος γενεᾶς δύναται καὶ σκοτασμός· Κατεσκήνωσα οὖν, φησὶ, μετὰ τῶν σκηνωμάτων τοῦ σκοτασμοῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου· καὶ ἡ ψυχὴ μου αἰτῇ, φησὶ, πολλὰ πλεονάκις παρέκχσεν.

¹ Isa. LVIII, 9

(1) Recte cod. C. tantummodo sic: Ὁ Εὐσέβιος Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμόν (α ᾿ΤΤΡ).

PATROL. GR. XXIV.

A

PSALMUS CXIX.

VERS. 1. *Canticum graduum.*

Qui a Dei bonis exciderunt, ad hæc denuo assurgunt, si ad hujusmodi ascensionem semet comparaverint. Hanc ergo præparationem præ se ferens Psalmista, primo hoc graduum psalmo ascensionem, quæ per tribulationem fit, exponit.

VERS. 2. *A lingua dolosa.*

Id est ab omni fallaci sententia et deceptione. Oportet enim eum qui initium proficiendi facit, a nemine falsis persuasionibus in errorem abduci.

VERS. 3. *Quid detur tibi? etc.*

Audito orante Deus, veluti illud, *Adhuc te loquente, ecce adsum*¹, respondet ei, dicitque: Macte animo, o homo; nosti enim validum te protectorem defensoremque habere, armis pro te adversus hostes decertantem: nam sagittas contra ipsos æquit, desolatorios carbones adversus eos paravit, et instructus supplicii venturus est. Quid ergo insuper tibi dari postulas? vel quidnam tibi addi velis, post tantum potentis Dei contra impios apparatus?

VERS. 5. *Cum tabernaculis Cedar.*

Cedar gelu generationis et obscuritatis significat. Habitavi itaque, ait, in tabernaculis obscuritatis, id est in mortali corpore: et anima mea ipsa sæpe, inquit, diuque incola fuit.

PSALMUS CXX.

VERS. 1. *Levavi oculos meos in montes.*

Ab hostili servitute expeditus, atque in ipsa jam via constitutus, quæ ad Dei civitatem ducit, oculos ad montes hac illac attollit, observans atque vestigans, undenam sibi auxilium sit adfuturum. Porro cunctis mundi partibus ac summitatibus exploratis, nulla in re sensibili rem quæsitam comperit. Mente igitur animæque oculis ad auctorem creatoremque rerum omnium confugiens, ibi sistit, alterumque hoc canticum concinit dicens: *Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram.*

VERS. 5. *Dominus custodiet te.*

Eum qui semper ad Deum spectat, ipse vigil enstodit Deus, ejusque dexteram protegit manum, quia et ille dexteris actibus utitur, et inimicos sua dextera repellit. Certe Deo dilectorum dextera insidiantur potissimum hostes. Sic itaque dictum fuit: *Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, et abbatque diabolus a dextris ejus* ¹. — Præcipue vero Deus a nequitia tuetur, etiamsi forte exteriora nostra seu corpus affligat. Quamobrem et de Jobo mandavit: *Animam ejus tantum serva* ². Porro anima indiget tutela, cum vitæ exitus tempus instat, et cum ad Dei civitatem iter carpit. Quid enim proderit, si quispiam in medio itinere cadens pereat? Itaque neminem ante mortem beatum dicas.

VERS. 6. *Per diem sol non uret te.*

Splendida nubes haud eos sinit uri sole, qui ad Deum pergunt. Parique ratione opem fert, quominus ne a nocturno quidem luminari detrimentum patiantur.

PSALMUS CXXI.

VERS. 1. *Letatus sum in his quæ dicta sunt mihi, etc.*

Dum via proficiscitur ad Deum ducente, cognito ejus termino, gaudio repletur, futurarum rerum nuntio audito. Quare et prædicat, se bonos egregiosque magistros nactum esse, qui sibi aiunt: *In domum Domini ibimus*. Ideoque magis festinat, viam cum gaudio carpens. — Illorum qui Babylone redihant pars major, populus novellus erat in ipsa genitus Babylone. Pauci vero quidam inter eos erant prisci viri, senes admodum, qui Hierosolymis illuc descenderant, et, septuaginta ibi annis transactis, postea cum novo populo revertebantur. Hi autem a novo populo interrogati, quonam iter tenderent, respondent quodammodo aientes: *In domum Domini ibimus*. Rursus, hoc audito, novus ille populus exhilaratus, denuo seiscitari videtur, undenam illis hæc notitia esset? Hi porro respondent: *Stantes erant pedes nostri in atriis Jerusalem*; hi nimirum ipsi pedes, qui vobiscum nunc gradiuntur, in atriis olim steterunt Jerusalem. Quamobrem rei probe conscii, eam vobis nuntiavimus: nam et ædificiorum rationem, ejusque typum ac propemodum delineationem, memoria accurate tenemus. Non

¹ Zach. iii, 3. ² Job ii, 6.

(2) Uno codd. Σωτήρα.

(2') Ἐξδομήκοντα ἐτι. Sic editi: ut forte legendum sit ἔβδομηκονταετῇ. EDIT.

ΨΑΛΜΟΣ PK'.

A

Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη.

Ὁ τῆς δουλείας ὑπὸ τοῖς ἔχθροῖς ἀπαλλαγείς, καὶ κατ' αὐτὴν ἤδη γεγωνὺς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἀνω τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς κακίσει εἰς τὰ ὄρη ἐπαίρει, κατανοῶν καὶ πολυπραγμονῶν πόθεν αὐτῷ ἔξει βοήθεια· τὰ μέρη δὲ πάντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὕψη περιαθρήσας, ἐν οὐδενὶ τῶν αἰσθητῶν εὗρίσκει τὸ ζητούμενον· νῦν δὲ καὶ ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὸν ποιητὴν (2) καὶ δημιουργὸν τῶν ὧλων ἀναδραμών, ἐνταῦθα ἵσταται, καὶ τὴν δευτέραν ψῆφον ᾄδει λέγων· Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Κύριος φυλάξει σε.

Τὸν διαπαντός εἰς τὸν Θεὸν ἀφορῶντα αὐτὸς ὁ αἰώνιος φυλάττει Θεός, καὶ τούτου τὴν δεξιὰν χεῖρα σκίπτει, ὅτε δεξιᾷς πράξεισι χρωμένου, καὶ τοὺς ἔχθρους ἐλαύνοντος τῇ αὐτοῦ δεξιᾷ· μάλιστα γὰρ τῇ δεξιᾷ τῶν θεοφίλων ἐπιβουλεύειν πειρῶνται οἱ ἔχθροί· οὕτω γοῦν εἰρηται· Καὶ Ἰησοῦς ἦν ἐνδεδωμένος ἱμάτια ῥυπαρά, καὶ ὁ διάβολος ἐστῆκεν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. — Μάλιστα δὲ Θεὸς ἀπὸ κακίας φυλάττει, καὶ τὰ ἐκτός ἢ τὸ σῶμα λυπῇ· περὶ γοῦν ἰὼδ παρ' ἡγγεῖλε· Μόνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον· δείται δὲ φυλακῆς ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν τῆς ἐξόδου τοῦ βίου καιρὸν, καὶ κατὰ τὴν εἰσόδον τὴν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν· τί γὰρ ὄφελος εἰ ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ πεσὼν τις ἀπώλετο; διὸ μὴ μακαρίστης ἀνθρώπων πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ σιγηκαῖσει σε.

Νεφέλη φωτεινὴ οὐκ ἐξ συγκαίεσθαι ὑπὸ ἡλίου τοὺς κατὰ Θεὸν ὀδεύοντας· καὶ ἀναλογουμένη ταύτης βοηθεῖ εἰς τὸ μὴδὲ ὑπὸ νυκτερινῷ φωστῆρι παθεῖν αὐτούς.

ΨΑΛΜΟΣ PKA'.

Εὐφράνθηρ ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, κ. τ. λ.

Τὴν ὁδὸν βαδίζων τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀγούσαν, παιδευόμενος περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, εὐφροσύνης ἐκ' αὐτῇ τῇ τῶν μελλόντων ἀσχοί πληροῦται· διὸ καὶ ὁμολογεῖ καλὸν καὶ ἀγαθὸν διδασκάλων τυχὼν τῶν εἰρηκότων αὐτοῦ· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα· καὶ μᾶλλον ἐπείγεται, τὴν πορείαν μετ' εὐφροσύνης ποιούμενος. — Τῶν ἐπανιόντων ἀπὸ Βαβυλῶνος, ὁ μὲν πολλὸς νέος ἦν λαὸς ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς Βαβυλῶνι· βραχεῖς δὲ τινες ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον παλαιοὶ ἄνδρες καὶ σφόδρα πρεσβύτεροι, οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβεβηκότες ἐκεῖ, καὶ παραμείναντες τὸν ἔβδομηκονταετι(2') χρόνον, μεθ' ὃν ὑπέστρεφον ἅμα τῷ νέῳ λαῷ· τούτων τοίνυν ἐρωτωμένους παρὰ τοῦ νέου λαοῦ ὅπου τὴν πορείαν ποιοῖντο, ἀποκρινόμενους οἰοῦν καὶ λέγοντας· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσώμεθα. Ἐπὶ δὲ τοιαύτῃ ἀσχοί τὸν νέον λαὸν εὐφρανθέντα, δεύτερον ἐξετάσαι πόθεν τοῖς λέγουσιν ἡ γνώσις; Τοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς αὐτούς, καὶ εἰπεῖν· Ἐστῶτες ἴσταν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλὴμ· καὶ οἱ πόδες ὅτιοι οἱ νῦν ἐνταῦθα ἅμα ὁμῶν βαδίζοντες, ἐστῶτές ποτε ἐτόγγανον ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλὴμ· ὅθεν ἀκριθῶς εἰδότες,

ταῦτα ὁμᾶς εὐαγγελιζόμεθα, καὶ τὸν τρόπον δὲ τῆς οἰκοδομῆς τῆς πόλεως, καὶ τὸν τύπον αὐτὴν, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ τὸ σχῆμα, ἀκριβῶς φέρομεν διὰ μνήμης· ἦν γὰρ ὡς πόλις οὐ διεσπαρμένη ὡδε κάκιστος, οὐδὲ ἀπεσχισμένη καὶ διεστώσα εἰς μέρη πολλά, ἀλλ' οὕτως ἦν ὡκοδομημένη ὡς δοκεῖν ἓνα εἶναι οἶκον, διὰ τὴν συνάφειαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων· διὸ λέλεκται· Ὡς πόλις ἦν ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό· τοιαῦται δὲ εἰσι κατὰ διάνοιαν πᾶσαι αἱ παρὰ Θεοῦ ψυχαί, καὶ οἱ ζῶντες λίθοι δι' ὧν [καὶ] τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρητισμένως.

Ἐκεῖ γὰρ ἀνέβησαν αἱ ψυχαί, ψυχαὶ Κυρίου, μαρτυρίον τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου.

Ἐκεῖ γὰρ θέειν, εὐχεσθαι, πανηγυρίζειν, ἐκέλευσεν· ὡς ἂν μὴ πανταχοῦ πλανώμενοι, πρόφασιν ἔχουσιν ἐξόδους ποιεῖσθαι πρὸς εἰδωλὰ· Θεοῦ γὰρ τοῦτο μαρτυρίαν ἐκάλεσεν· τῆς γὰρ αὐτοῦ προνοίας τοῦτο μέγιστον τεκμήριον ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ νόμος ἀνεγινώσκετο, διηγῆματά τε κατορθωμάτων ἀρχαίων, καὶ σύνοδον ἐποιούντο τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην συσφίγγουσιν.

Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἀεὶ γὰρ, ψησί, καὶ πάντοτε μνημονεύοντάς σου, ὦ Ἱερουσαλήμ, τὰ περὶ τῆς σῆς εἰρήνης διαλεγόμεθα τοῖς ἀδελφοῖς τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς πλησίον ἡμῶν, τούτεστι τῷ νέῳ λαῷ, εἰς πόθον αὐτοῦς ἀγοντες τὸν περὶ σὲ διὰ τῆς περὶ σοῦ διδασκαλίας· ἀλλὰ καὶ ἡ πᾶσα ἡμῶν εὐχὴ ἕνεκα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐγίνετο, ζητούντων ἀγαθὰ σοὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ PKB.

Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπεὶ περ οὐρανὸς θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο κατοικεῖν λέγεται ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐδεὶς δὲ θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, εἰποι ἂν τῷ Θεῷ· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ· ὅπου γὰρ ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου· οἱ μὲν οὖν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀφρονος, ἐπ' ἄκρα γῆς, ἢ ἐφ' οὐτιδήποτε οὐ ἐπιθυμεῖ· ἐμδύλει γὰρ ποτε γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οἱ δὲ τοῦ δικαίου, διαπαντὸς πρὸς τὸν Θεόν.

Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν.

Εὐαγγελισθεὶς ὁ νέος παρὰ τῶν πρεσβυτέρων λαὸς διὰ τῆς πρὸ ταύτης ψῆδης, οὐκ ἐπ' ἄλλο τι, ψησίν, ἐλπίζω, ἢ ἐπὶ σὲ τὸν οὐκ ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ κατοικοῦντα· μόνους δὲ τοῦτο λέγειν ἀρμόσκει τοῖς ἀπηλλαγμένοις αἰχμαλωσίας, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς διορατικὸν ἑρρῶμένοις· ψυχῆς δὲ ὀφθαλμοὶ ἀνω μὲν ὁρῶν, ὠφελεῖται· κάτω δὲ, βλάπτεται.

ΨΑΛΜΟΣ PKG.

Ἐν τῷ ἐπαναστήναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς.

Οἱ φήσαντες, Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, νῦν ὡς ἐπακουσθέντες εὐχαριστοῦσι Θεῷ· τὰ δὲ παρόντα διδάσκεται λέγειν ὁ διορατικὸς, τὸν Θεὸν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν· οὕτως γὰρ Ἰσραὴλ ἐπὶ νίκιον φέδην τῷ νικοποῦ προσάγων Θεῷ· διδάσκει δὲ τοὺς

A enim erat urbs hac illac sparsa, et scissa, atque in multas paries secta, sed ita aedificata, ut una videretur domus, propter aedificiorum ejus coherentiam atque harmoniam. Ideo dictum est: *Ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum*. Hujusmodi sunt, ad sententiam quod attinet, cunctae apud Deum diversantes animae, vivi lapides, quibus verum Dei templum aedificatur, una mente unaque concordii sententia compactum.

ψυχοδύμηται ὁ ἀληθινὸς νεὸς τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νοῷ

VERS. 4. *Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel ad confitendum nomini Domini.*

B Illic enim sacrificare, orare, sacros conventus agere jussit Deus; ne late dispersi, occasionem pergendī ad idola nanciscerentur. Dei vero testimonium locum illum appellavit, quippe quod erat maximum providentiā illius indicium: namque ibi lex legabatur, et egregia prisca facinora narrabantur, gentisque conventus fiebat quo charitas mutua constringebatur.

VERS. 6. *Rogate: quae ad pacem sunt Jerusalem.*

Semper enim et omni tempore tui memores, o Jerusalem, de pace tua cum fratribus nostris proximisque loquimur, id est cum populo novo, ut tui desiderium haec narrantes eis excitemus. Sed et preces nostrae omnes ob Dei domum fiebant, quia huic bona omnia a Deo imprecabamur.

PSALMUS CXXII.

C VERS. 1. *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo.*

Quia caelum thronus Dei est, idcirco hic in caelo habitare dicitur. Nemo autem qui in terra opes congerit, Deo dicit: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo*: namque, ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum erit. Ergo insipientis hominis oculi terrae superficiem spectant, vel aliud quidvis concupitum: nam et mulierem quandoque aspicit, ut eam concupiscat. Justī tamen hominis oculi Deum semper spectant.

VERS. 2. *Ecce sicut oculi servorum in manibus domini suorum.*

D Eruditus a senioribus novus populus in superiore psalmo. In nulla, inquit, re spem colloco, nisi in te, qui non inferiorem Jerusalem, sed caelestem incolis. Ab iis autem tantummodo haec dici decet qui servitute sunt expediti, validaque animae visuali vi sunt praediti. Porro animae oculus si sursum spectet, bene illi est; sin deorsum, detrimentum patitur.

PSALMUS CXXIII.

VERS. 2. *Cum exsurgerent homines adversum nos.*

Qui dixerant, *Miserere nostri, Domine, miserere nostri*; nunc ceu precibus suis auditis, gratias Deo agunt. Haec autem dicere docetur homo perspicax, qui Deum scilicet praeculis habet. Sic enim se habet Israel triumphalem hymnum Deo victoriae datorī

* Matth. vi, 21. * Psal. cxlii, 3.

concinens. Porro ita seniores docent adolescentulos, qui discipulorum instar auscultant. Israeli autem, Deum intra se possidenti, dicere congruit: *Nisi Dominus fuisset in nobis.* Hujusmodi erat sub Moyse Israel, cui dicebatur: *Sile, et audi, Israel. Dominus pro vobis pugnabit, et vos silebitis.*

VERS. 5. *Fortasse vivos deglutissent nos.*

Calamitatis tempus, quamvis sit vehemens, nihilominus torrentis instar breve est.

VERS. 6. *Benedictus Dominus, etc.*

Quem vero laudare hymnisque celebrare oportebat, propterea quod prædæ non fuerimur hominibus qui deglutire nos volebant, nisi Dominum qui apud nos est? Uique illi ad capturam nostram ruentes, ut nos devorarent, consilia sua exsequi haud potuerunt. Exasperati enim crudeli animo leones, dentibus suis nos capere avebant; sed tamen scopo suo potiri nequiverunt, haud nos illis tradente Domino: cui etiam benedicimus, qui nos a furentibus hostibus liberavit.

PSALMUS CXXIV.

VERS. 2. *Montes in circuitu ejus.*

Hæc aiunt qui longa emensa via ad materialem Jerusalem reversi sunt, ceu jam in tuto constituti, nec tam loco quam fiducia erga Dominum alacres; quod sane melius est quam urbis Hierusalem incolatus. Præterea ubinam melius se haberet populus? Nam locum quidem circumstare montes hic dicuntur; populi autem, cujus causa etiam locus honoratur, vere Deus est custos, simulque loci, si modo populus dignus fuerit.

VERS. 5. *Abducat Dominus cum operantibus iniquitatem.*

Verbum *abducat* hic significat *tradet*; nempe abducat in immunditiam quam sibi elegerunt, in passionem ignominie reprobamque mentem, ut agant quæ minime oportet.

PSALMUS CXXV.

VERS. 1. *Cum converteret Dominus captivitatem Sion.*

Apostoli vaticinantur hæc de se dictum iri et de gentibus; deinde res eventuras semini et messi. Certe Davidis tempore nulla captivitas fuit; quamobrem de spiritali fortasse sermo est. Alius dicit hæc prophetice significari futura. Nempe aliquanta captivorum pars Babylone redux, recuperata Jerusalem, de iis qui Babylone remanserant, canticum hoc non sine bona expectatione Deo extollit. Aiunt ergo nondum suum gaudium esse completum; fore autem, cum universa natio ex hostili regione ad propriam redierit. Hanc nimirum loci sententiam reliqui interpretes sistant: nam pro, *facti sumus sicut consolati*, concorditer omnes aiunt: *facti sumus quasi somniantes*; non autem vera libertatem nostram visione spectantes. Porro instar veræ perspicuæque visionis erit letitia nostra, post-

* Exod. xiv, 14.

(3) *Ἐπεὶ τοῦτο.* Interpres legisse videtur ἐπὶ τοῦτω, vel ἐπὶ τούτοις, ut et sententia postulat EDIT.

Α νέους οὐ γεγηρακότες, καὶ οἱ μαθηταὶ ὑπακούουσιν· Ἰσραὴλ δὲ τοῦ ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, τὸ δύνασθαι λέγειν· *Εἰ μὴ οὗτος Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν.* Τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὸ Μωϋσέως γενόμενος Ἰσραὴλ, ὃ ἐλέγετο· *Σιώπα, καὶ ἀκουε, Ἰσραὴλ· καὶ Κύριος πολεμήσει ἐπὲρ ὁμῶν, καὶ ὁμῆς σιγήσεσθε.*

Ἄρα ζῶντας ἄν κατέπιον ἡμᾶς.

Καὶ ὁ περιστατικὸς δὲ καιρὸς, εἰ καὶ σφοδρὸς, ἀλλὰ χειμάρρου δίκην ὀλιγοχρόνιος.

Εὐλογητὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Καὶ τίνα εὐλογεῖν καὶ ὁμνεῖν εἶδει ἐπὶ τῷ μὴ ἀλῶναι τοῖς βουλομένοις ζῶντας καταπιεῖν ἡμᾶς ἀνθρώποις, ἢ τὸν Κύριον τὸν ὄντα ἐν ἡμῖν; Οἱ ἐπὶ τὸ θηρεῦσαι ἡμᾶς ὀρμήσαντες, ἵνα καταφάγωσιν ἡμᾶς, οὐ δεδύννυνται ὡς ἔσπευδον διαθεῖναι· ἐξηγριωμένοι γὰρ οἱ ὠμόθυμοι λέοντες τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν θηρεῦσαι ἡμᾶς ἐγλήγοντο· ἀλλ' οὐκ ἐπέτυχον τοῦ σπουδαζομένου, μὴ δόντος ἡμᾶς τοῦ Κυρίου· ὃν καὶ εὐλογοῦμεν ῥυσάμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν φονικῶν καθ' ἡμῶν διατεθέντων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΔ'.

Ὅρη κύκλω αὐτῆς.

Ταῦτα φασιν οἱ μετὰ τὴν μακρὰν ἐπανεληθόντες ὁδοιπορίαν ἐπὶ τῇ αἰσθητῇ Ἱερουσαλήμ, ὡς ἦδη λοιπὸν ἐν ἀσφαλείᾳ γενόμενοι, οὐ τῷ τόπῳ, τῇ δὲ πεποιθήσει τοῦ Κυρίου θαρρόντες· ὃ δὲ κρεῖττον τοῦ κατοικεῖν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐπεὶ τοῦτο (3) τοῦ κρεῖττων ἦν ὁ λαός; τοῦ μὲν τόπου ὅρη λέγεται κύκλω· τοῦ δὲ λαοῦ, δὲ ὃν καὶ ὁ τόπος τετίμηται, ὅπως ὁ Θεὸς, ὁ καὶ τὸν τόπον φυλάττων, ὅτε ἀξίος ὁ λαός.

Ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν.

Τὸ ἀπάξει, τὸ παραδοῖσι θελοῖ· εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν ἣν εἴλοντο, εἰς πάθη τε ἀτιμίας καὶ ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ'.

Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών.

Οἱ ἀπόστολοι ταῦτα προφητεύοντα λέξιν περὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀποφανέσθαι περὶ σπόρου καὶ θερισμοῦ· κατὰ τοὺς τοῦ Δαβὶδ χρόνους οὐκ ἦν ἡ αἰχμαλωσία· τάχα οὖν περὶ τῆς νοητῆς ταῦτά φησιν· ἐρεῖ δὲ ἄλλος, ὅτι προφητικῶς τὸ μέλλον δηλοῦται (3). — Μέρος τι τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεληθὲν ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἀπολαβὴν τὴν Ἱερουσαλήμ, περὶ τῶν ἀπομεινάντων ἐν Βαβυλῶνι τὴν προκειμένην φῶδην ἐπ' ἀγαθὰς προσδοκίας ἀναπέμπει· φασὶ δὲ, ὅτι οὕτω μὲν τελείως τὰ τῆς ἡμετέρας χαρὸς πεπλήρωται· ἔσται δὲ τοῦτο ὅτε τὸ πᾶν ἔθνος ἀπὸ τῆς πολεμίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν γῆν ἐπανελεῖθ· ταύτην δὲ τὴν θάνατον παρίστησιν ἡ τῶν λοιπῶν ἐρμηνεία· ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐγενήθημεν ὡς παρακεκλημένοι, συμφώνως οἱ πάντες φασιν, ἐγενήθημεν ὡς ἐνυπνιαζόμενοι, ἀλλ' οὐκ ὑπαρ τὴν ἐλευθε-

(3) Nonnullis Patribus, qui gradualium quoque psalmorum auctorem Davidem existimaverunt, nunc addatur Eusebius.

ρίαν ἡμῶν φανταζόμενοι· ἔσται δὲ ὕπαρ καὶ ἐναρ-
τῆς ἡμῶν ἡ χαρὰ, ἐπειδὴν καὶ οἱ λοιποὶ ἡμῶν ἀδελφοὶ
ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανέλθουσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὰ
ἐθνη μακαριοῦσιν ἡμᾶς, οὗς ἴδια μέλη κομισαμένους·
ἐν γὰρ τὸ σῶμα τῶν σωζομένων.

Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.

Τοὺς λέγοντας (4) τὰ θεῖα ἐφ' οἷς καρπὸς πνεύ-
ματος, χαρὰ τοῖς ἀκούουσιν τὸ μὲν στόμα γίνεται
καὶ ἐπληρώθη χαρᾶς, ἡ δὲ γλῶσσα ἀγαλλιάσεως,
ἀφ' ὧν βεῖ χαρὰ καὶ ἀγαλλίας· τοῦτων δὲ γινομέ-
νων, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διδασκόμενοι λέγουσιν· Ἐμε-
γάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν· καὶ περὶ
ἐαυτῶν δὲ φασιν εὐχαριστοῦντες· Ἐμεγάλυνε Κύριος
τοῦ ποιῆσαι μετ' ἡμῶν· ἐγενήθημεν εὐφραίνόμενοι.
Ἐπὶ μὲν τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκαθίσταμεν καὶ
ἐκλαίσαμεν· ἐν δὲ τῷ ἐπιστρέφει τὸν Κύριον τὴν
αἰχμαλωσίαν, ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν (5).
Ἐπὶ ποιήσωμεν τῷ στόματι φυλακὴν· καὶ τὸ,
Στόμα δικαίου μελετᾷ σοφίαν· καὶ τὸ, Ἄνοιγε
σὸν στόμα, λέγει Θεός· καὶ ὁμοία· Τὸ στόμα
ἡμῶν ἀνέσφη πρὸς ὁμᾶς, Κορίνθιοι· τότε ἀληθεύον-
τες φήσομεν· Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν.
Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπὶ δὲ φυλάξωμεν τὰς ὁδοὺς τοῦ
μὴ ἁμαρτάνειν, τότε πληρωθήσεται ἡ γλῶσσα ἡμῶν
ἀγαλλιάσεως· ἐπλήσθη δὲ χαρᾶς καὶ τὸ Φίλιππου
στόμα, ὅτε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος
ἀπὸ τοῦ, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, εὐηγγε-
λίστατο τὸν Ἰησοῦν τῷ εὐνοῦχῳ Αἰθίοπι.

Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' ἡμῶν.

Ἀνωτέρω μὲν ὡς ἦδη ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας γινομένης, εἰρηνται οἱ δύο στίχοι· νῦν δὲ C
ὡς ἔτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὢν, ταῦτά φησιν ὁ Προφήτης,
τὸ μὲν πρῶτον προφητεύων, οἶμαι, περὶ τῶν ἀποστό-
λων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ προσώπου λέγων τῶν ἐθνῶν·
τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἐθνεσίν ἐστιν τὰ ἀπὸ τοῦ, Ἐμεγάλυνε
Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' ἡμῶν, ἕως τοῦ, ὡς χει-
μάρρους ἐν τῷ νότῳ.

Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν.

Ἀκολούθως καὶ ταῦτα προσέθηκον τοῖς πρῶτοις·
οὐ γὰρ ἀναίσθητοῦντες, φησὶ, τῆς εἰς ἡμᾶς ἦδη γενο-
μένης εὐεργεσίας, ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ὁμολογοῦντες,
ὅτι μεγάλα μὲν ἐποίησε μετ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ἦδη
γεγόναμεν ἐν εὐφροσύνῃ· οὕτω δὲ ἔχοντες, ὅμως
ὕπὲρ τῶν καταλοιπῶν μελῶν ἡμῶν δόμεθα καὶ ἰκα-
τεύομεν λέγοντες· Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμα-
λωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ· ἀποπον D
γὰρ τοὺς μὲν τῆς θείας γνώσεως ἐστερημένους, τὴν
εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην φιλανθρωπίαν θαυμάζειν,
ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐσεβείας τετυγχότας, ἀχαριστίαν
νοσεῖν.

Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, κ. τ. λ.

Ὁ σπείρων ἐν δάκρυσι, εἰς τὸ πνεῦμα σπείρει τῶν
ἐπὶ τοῖς δάκρυσι μακαριζομένων· ἐν ἀγαλλιάσει δὲ
θερίζει ζωὴν αἰώνιον, ὁ τυγγάνων ἦδη τοῦ γελᾶν τῷ
πνεύματι. — Τοῖς περὶ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων αἰτή-
σαι τὸ Θεῶν ἀποκρίνεται τὸ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες

A quam reliqui quoque fratres nostri a captivitate
fuerint reversi. Quam rem gentes quoque nobis
gratulabuntur, ceu qui membra nostra recupera-
verimus. Unum quippe saluatorum hominum cor-
pus est.

VERS. 2. Tunc repletum est gaudio os nostrum.

Eorum, qui divina eloquuntur, in quibus spiritus
fructus est, gaudium audientibus creat os jucundi-
tate redundans, et lingua disfluit exultatione. Qua-
cum fieri gentes cognoscunt, aiunt: Magnificavit
Dominus facere cum eis. Imo et de se ipsis cum
gratularum actione dicunt: Magnificavit Dominus
facere nobiscum; ideoque letati sumus. Et super
flumina quidem Babylonis (Judæi inquit) sedimus
ac flevimus: cum autem Deus captivos revocavit,

B repletum est gaudio os nostrum⁷. Similes porro lo-
cutiones sunt: Cum ponemus ori custodiam⁸; et,
Os justi meditatur sapientiam⁹; et, Aperi os tuum,
dicit Dominus¹⁰; aliaque huiusmodi: veluti, Os no-
strum patet ad vos, Corinthii¹¹. Tum vere dicemus:
Tunc repletum est gaudio os nostrum. Et paucis in-
terjectis: Cum custodierimus vias nostras, ne forte
peccemus, tunc lingua nostra replebitur exulta-
tione. Gaudio quoque Philippi os redundavit, cum
illud aperiens, incipiensque a verbis illis, Tanquam
ovis ad occisionem ductus est¹², Jesum eunucho
Æthiopi evangelizavit¹³.

VERS. 3. Magnificavit Dominus facere nobiscum.

Superius ceu post reditum a captivitate, dicti
fuere duo versiculi. Nunc tanquam adhuc in ca-
ptivitate detentus, hæc ait Propheta; antea quidem
de apostolis, ut puto, vaticinans, deinde vero ex
ethnicorum persona loquens. Namque ethnicorum
sunt verba, a Magnificavit Dominus facere nobiscum,
usque ad, sicut torrens in austro.

VERS. 4. Convertite, Domine, captivitatem nostram.

Consentanea precedentibus hæc subjungunt. Haud
equidem collati nobis beneficii immemores hæc di-
cimus, sed grandia nobiscum fecisse Deum faten-
tes, gaudio efferimur. Nihil tamen minus pro re-
liquis (membris nostris) oramus, supplicesque di-
cimus: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sic-
ut torrens in austro. Absurdum enim foret, si dum
ethnici divinæ notitiæ ignari, clementiam in nos
collatam admirantur, nos veram religionem sor-
titi, ingrati animi morbo laboraremus.

VERS. 5. Qui seminant in lacrymis, etc.

Qui seminat in lacrymis, secundum spiritum se-
minat illorum qui ob lacrymas beati dicuntur; cum
exultatione autem vitam æternam metit; quippe qui,
ut spiritu rideat, jam consecutus est. — Iis qui
pro reliquis captivis orarunt, Deus respondet effato

⁷ P. al. cxxxvi, 1. ⁸ Psal. cxxv, 2. ⁹ Psal. lxxviii, 2. ¹⁰ Psal. xxxvi, 30. ¹¹ Psal. lxxx, 11.
¹² II Cor. vi, 11. ¹³ Isa. lxi, 7. ¹⁴ Act. viii, 35.

(4) Ita codd.

(5) Deest aliquid.

illo: *Beati qui lugent, quia ridebunt* ¹⁴. Quod si li-
facient qui Babylone adhuc sunt, bonam spem lu-
gendo serentes, gaudium metent; lacrymis quas
fuderunt amorem indepti, et reditus gaudium re-
cepturi. Et si quidem germen aliquod veræ pieta-
tis servaverint, animas suas veluti excolentes,
multum in reditu fructum percipient. Usque ad
hoc septimum canticum, de captivis Judæis vati-
cinita fuerunt.

PSALMUS CXXXVI.

Secundum Hebraicam editionem omnesque in-
terpretes, præsens canticum Salomonis est (sicuti
alii aliis inscribuntur auctoribus psalmi), quod di-
ctum fuit eo tempore quo templum ædificavit. Nam
cum Judæi ob ejus ædificii molem valde superbi-
rent, ipse divino Spiritu prævidens supremam il-
lius desolationem, necnon futuram Ecclesiam quæ
a Domino toto orbe terrarum ædificanda erat, fa-
cta cum exstructo templo comparatione, illam præ-
fert magisque admiratur, rem præsentem vitupe-
rans ceu temporalem, neque vel paulisper absque
Dei custodia duraturam. Quæ nunc opportune ce-
cinit Judæis Babylone regressis, et restituendi tem-
pli studiosis, atque ob eam rem fastu elatis. Ait
ergo: *Si tamen Dominus custodierit*; nam custode
recedente, desertum fiet, et quævis hominum se-
dultitas vana erit. Et templi quidem constructorem
dicit Dominum; urbis autem ædificatores homi-
nes, sed Deum custodem. Utile hoc dictum adver-
sus superbiam cogitationes.

VERS. 2. Qui manducatis panem doloris.

Theodotio et quinta editio, *panem idolorum*, scri-
pserunt. Et merito, namque Hebraicus textus ha-
bet, *irreligiose agere*, quomodo aliis etiam in locis
idolum interpretatum videmus. Prævidet autem in
spiritu Salomon fore ut qui templum a se condi-
tum incolent, idolis studeant, dæmonas intra il-
lud colentes. Ait ergo se post abscessum, illuc
denovo rediturum, atque id ex intervallo semper
facturum. Quid enim prodest locum honorari ab
iis, qui ob idololatriam procul se Deo remouent?
Unde Symmachus dixit: *Vanum est vobis matuti-
nos surgere ad habitandum, vel ad hymnos di-
cendos.*

PSALMUS CXXVII.

Consentaneæ superiori cantico vocatio gentium
in præsentem prædicatur. Qui ergo timeant Dominum,
diversi esse dicuntur ab Israele, et a nobiliore
apud Israel ordines, id est sacerdotali. Demon-
strant id verba illa: *Israelis domus speravit in
Domino* ¹⁵. Et postea: *Timeantes Dominum spera-
verunt in eo* ¹⁶. Et rursus: *Dominus nostri memor,
benedixit nobis. Benedixit domui Israelis, benedixit
domui Aaronis* ¹⁷. Et mox: *Benedixit timeantibus
Dominum* ¹⁸. Ex norma igitur prædictarum dictio-

A *δει αυτοι γελασονται*· ὅπερ εἰ ποιήσουσιν οἱ ἐν Βα-
βυλῶνι, ἀγαθὰς ἐλπίδας δι' ὧν κλαίονσι σπεύροντες,
θεριοῦσιν ἀγαλλίασιν· ἀντὶ θαυρῶν ἅπερ ἔσχον
ἀγαπώμενοι, δεξιόμενοι τὴν τῆς ἐπανάδου χιρὰν· καὶ
εἰ τότε βραχὺ τι σπέρμα θεοσεβείας ἐφύλαττον, ἀλλὰ
τὰς ἐαυτῶν ἐκεῖ ψυχὰς γεωργήσαντες, πολλοὺς ἐπαν-
ιώντες οἰσοῦσι τοὺς καρπούς. Μέχρι τῆς ζ' ᾠδῆς τὰ
περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς αἰχμαλώτων προεθεσπίσθη.

ΨΑΛΜΟΣ PKΓ'.

Κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ τοὺς ἐρμηνεύσαντας ἅπαν-
τας, ἡ παρούσα νῦν ᾠδὴ Σολομῶντος ἐστίν (ὥσπερ
ἄλλοι ἄλλων εἰσὶν ἐπιγεγραμμένοι ψαλμοὶ) προφητι-
κῶς ὑπ' αὐτοῦ λεχθεῖσα ὁπνίκα τὸν ναὸν κατεσκευάσε·
τῶν γὰρ Ἰουδαίων μεγαλοφρονούντων ἐπὶ τῷ τῆς
B κατασκευῆς ὄχυρῷ, δαίψιν Πνεύματι συνορῶν τὴν
ἐσχάτην ἐρημίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
μέλλουσαν ἔκκλησίαν καθ' ὅλης οἰκοδομείσθαι τῆς
οἰκουμένης, ἀντιπαρτιθείς τῇ παρ' αὐτοῦ κατασκευῇ
τοῦ ναοῦ, ἐκείνην τε προκρίνει καὶ ὑπεράγεται, τὴν
τότε παρουσίαν ἐλέγχων ὡς πρόσκαιρον καὶ μηδὲ
πρὸς βραχὺ συνισταμένην ἀνευ θεοῦ φυλακῆς· ἅπερ
νῦν εἰς καιρὸν ἦσε τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανιόντων,
ἐσπουδακῶτων περὶ τὴν ἀνάγκησιν τοῦ ναοῦ, καὶ φρο-
νούωντων ἐπὶ τούτῳ μέγαλα μὲν. Εἰ γὰρ φησιν, Ἔστ'
ἂν ὁ Κύριος φυλάτῃ, τοῦ δὲ φυλάκος ἀναχωρή-
σαντος, ἐρημος ἐσται, ματαίως ἐσπεμένης τῆς ἐξ ἀν-
θρώπων σπουδῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ ναοῦ, οἰκοδόμον εἰσ-
άγει τὸν Κύριον· ἐπὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀνθρώπους μὲν
οἰκοδόμους, φυλάκα δὲ τὸν θεόν· χρῆσιμον τὸ ῥητὸν
C πρὸς τοὺς τῆς ὑπερηφανίας λογισμοῦς.

Οἱ ἐσθλιότες ἄρτον ἐδύνησιν.

Θεοδοτίων, καὶ ἡ ε' ἄρτον εἰδῶλων ἐξέδωκαν εἰ-
κότως· τὸ γὰρ Ἑβραϊκὸν τὸ ἀσεβεῖν ἔχει, ὅπερ καὶ
ἐν ἑτέροις εἰδῶλων ἐρμηνεύεται· προσῆ δὲ τῷ
πνεύματι Σολομῶν, ὡς οἱ μέλλοντες οἰκεῖν τὸν ὑπ'
αὐτοῦ γινόμενον οἶκον, εἰδῶλος προσκείσονται, δαί-
μοσι λατρεύοντες ἐν αὐτῷ· λέγει τοίνυν, μετὰ τὴν
ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐπὶ τούτῳ ἐλθεῖν, καὶ τοῦτο συν-
εχῶς ἐκ διαλειμάτων ποιεῖν· τί γὰρ ὄφελος τὸν τόπον
τιμᾶν, τοῖς διὰ τῆς εἰδωλολατρίας μακρύνουσιν ἐαυ-
τοὺς τοῦ θεοῦ; Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἔφη· Μάταιον
ὁμῆν ἐξ ὁδοῦ ἀνίστασθαι εἰς τὸ οἰκῆσαι, ἢ εἰς
τὸ ὁμῆσαι.

D

ΨΑΛΜΟΣ PKZ.

Ἀκολουθῶς τῇ πρὸ ταύτης ᾠδῇ ἡ κλησις τῶν
ἐθνῶν διὰ ταύτης κηρύσσεται (6)· οἱ γοῦν φοβούμενοι
τὸν Κύριον, ἕτεροι λέγονται εἶναι παρὰ τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ παρὰ τὸ κρεῖττον ἐν τῷ Ἰσραὴλ τάγμα, λέγω
δὲ τὸ ἱερατικόν· δηλοῖ δὲ τοῦτο ὁ φάσκων λόγος· Οἶκος
Ἰσραὴλ ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον· καὶ μετὰ ταῦτα·
Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἤλπισαν ἐπὶ Κύριον·
καὶ πάλιν· Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν ἐυλόγησεν
ἡμᾶς· ἐυλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ· ἐυλόγησε
τὸν οἶκον Ἀαρῶν· καὶ μετὰ ταῦτα· Εὐλόγησε

¹⁴ Luc. vi, 21. ¹⁵ Psal. cxiii, 9. ¹⁶ ibid. 11. ¹⁷ ibid. 12. ¹⁸ ibid. 13.

(6) Αἱ προθεσπίσθηται.

τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον. Ἀκολουθῶς οὖν A
τούτοις νοήσεις τοὺς ἐπὶ τῆς παρουσίας ὥδης μακα-
ριζομένους· οὗτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
Κύριον· κρείττων δὲ ἔστιν, καὶ ἐπαναθεστικῶς τοὺς
φοβουμένους τὸν Κύριον, ὁ ἐν τελείᾳ γεγεννημένος
ἀγάπη· Ἐξω γὰρ ἐκβάλλει ἡ τελεία ἀγάπη τὸν
φόβον· καὶ οἱ μὲν φοβούμενοι, ἐν πολλαῖς ὁδοῖς πο-
ρεύονται· τάχα δὲ ὁ ἀγαπῶν ἐν μιᾷ, τῷ εἰρηκότι,
Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἐφ' ἣν καὶ αἱ πολλαὶ ὥσπερ εἰς
λιμένα καταντῶσιν· καὶ καλῶς εἶπεν· Μακάριοι πάν-
τες· κἂν δούλος, κἂν δεσπότης, κἂν τὸ σῶμα ἀνά-
πηρος, κἂν ὀτιοῦν, οὐδὲν τούτων κωλύει τὸν μακα-
ρισμὸν τούτου, ὃν αὐτὸς φησιν· ὁ δὲ παρὰ ἀνθρώποις
μακαρισμὸς, ἐπισφαλής τε καὶ περιτρεπτός, καὶ λόγῳ
μόνῳ πλατύνμενος, μυρίαὶ δὲ περιστάσεις περιαν-
τλούμενος· ἀλλ' οὐχ ὁ τὸν Θεὸν φοβούμενος τοιοῦτος,
ἀλλὰ τῶν κυμάτων τούτων ἀπῆλλαγμένος ἐν γαλήνῃ
κάθηται καὶ λιμένι, τὴν ὄντως δρεπόμενος μακαριό-
τητα.

Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι.

Οἱ λοιποὶ κόπον χειρῶν ἐξέδωκαν· ὡς ἐπὶ γεωρ-
γῶν δὲ φασιν ἅπερ ἐγεώργησε καρπούμενου· καὶ τὸν
ἐναθλοῦντα τῇ τῆς Θεοσεβείας ὁδῷ, τροφὴν ἑαυτῷ
θησαυρίζοντα πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀναλογουσαν
ὡς κατεβάλετο πόνους· καὶ ἀρετῇ δὲ καὶ πένος ὁ κατὰ
Θεὸν, ἔστι τροφή καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ· τοιοῦτος μὲν
ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ὁ δὲ ἀγαπῶν, ὡς ἤδη τέ-
λειος φάγεται τὸν οὐράνιον ἄρτον· κατὰ τὸ, Μακά-
ριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ οὐρανῶν.

Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπέλως εὐθηνούσα.

Καὶ κατὰ τὸ ρητόν, ὡς ἀτελεῖ δίδεται ταῦτα φο-
βούμενῳ τὸν Κύριον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ ἀγαπῶντι αὐτὸν
ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ τῆς ду-
νάμεως· Ὁρθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς·
τῷ δὲ φοβούμενῳ τὸν Κύριον δίδεται σύζυγος, περὶ ἧς
φησὶ τὸ, Γυνὴ ἀγαθὴ, μερὶς ἀγαθῆ· καὶ, Γυναῖκα
ἀνδρείαν τίς εὕρησει; τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πο-
λυτελῶν ἢ τοιαύτη· οὕτως ἡ πονηρὰ σύζυγος εἴη ἂν
ὀργὴ ἐκ Θεοῦ.

Οἱ υἱοὶ σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν.

Οὗτοι καὶ υἱοὶ ἐκ Θεοῦ δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν
Κύριον, οὐχ ὅμοιοι τοῖς πολλοῖς υἱοῖς, ἀλλὰ οἱ ὡς νεό-
φυτα ἐλαιῶν κυκλοῦντα καὶ στεφανοῦντα τὴν τράπε-
ζαν αὐτοῦ· εἰ δέ τις μὴ φοβούμενος τὸν Κύριον φη-
σι, πολλάκις ἐν περιουσίᾳ υἱῶν ὑπάρχειν καὶ ἐν εὐ-
θηνίᾳ γυναικὸς, ἀλλ' ἐροῦμεν ὅτι ὁ παρὼν μακαρι-
σμὸς οὐχ ἀπλῶς γυναῖκα καὶ τέκνα ἐπαγγέλλεται, ἀλλ'
ὅλον αὐτὸ τοῦτο, ἀμπέλῳ μὲν ἀπεικασμένην γυναῖκα,
νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα· οὗ τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν ἀ-
σεβῶν (7).

¹¹ I Joan. iv, 18. ¹² Joan. xiv, 6. ¹³ Luc. xiv, 15.

(7) Paulo aliter in cod. E. f. 271 : Καὶ υἱοὶ δια-
φέροντες τῶν ἄλλων δίδονται τῷ φοβούμενῳ τὸν Κύ-
ριον, ἀπὸ τοῦ τελείου τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ
ἐλαία κατὰκαρπος, καὶ τὰ ἐξῆς· τῆς γὰρ τοιαύτης
ἐλαίας τὰ γενήματα ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν εἶναι λέ-

num, aestimabis eos qui praesente cantico beati di-
cuntur. Hi erant nimirum quotquot Dominum ti-
mebant. Potior autem est, et Dei ipsos timoratos
superans, qui perfecta in charitate versatur. Nam
perfecta charitas excludit timorem¹¹. Et quidem ti-
morati, multas terunt vias; amans autem unam
fortasse, illam, inquam, de qua dixit, Ego sum
via¹², in quam tanquam in portum multae quoque
illae desinant. Pulchreque dixit: Beati omnes, sive
famulus sit, sive dominus, sive etiam corpore mu-
tilus, sive alius quivis; nihil enim huiusmodi hanc
impedit beatitudinem, de qua is loquitur. Verum
quam nobis attribunt homines beatitudinem, ea
fallax est, et volubilis, et verbis tantum conficta,
sexcentis vero adversis casibus obnoxia. At non
ita se habet qui Deum timet, sed his fluctibus li-
beratus, in pace portoque sedet, vera fruens bea-
titate.

VERS. 2. Labores volarum tuarum (vel fructuum)
manducabis.

Ceteri interpretes ediderunt laborem manuum.
Nempe tanquam de agricola loquentes, qui de sua
agricultura fructum percipit. Designantque labo-
rantem in pietatis via, sibi quae escam cumulantem
ad futuram vitam, quae exantlatis laboribus erit
consentanea. Nam virtus et propter Deum tolera-
tus labor, cibis gaudiumque animae est. Ita se ha-
bet qui timet Dominum. Verumtamen is qui amat,
ceu jam perfectus, caelestem panem manducat;
secundum ea verba: Beatus qui panem edit in re-
gno caelorum¹³!

VERS. 3. Uxor tua sicut vitis abundans.

Sicut jam diximus, dantur hae imperfecto ho-
mini, Dominum timent, haud ei qui illum tota
anima totoque corde ac viribus amat: Non enim
oculus vidit¹⁴, et reliqua. Timenti autem Dominum
datur uxor, de qua dictum est: Bona uxor, pars
bona¹⁵. Et: Mulierem fortem quis inveniet¹⁶? aesti-
mabilior est lapidibus pretiosis quae est ejusmodi.
Vicissim mala uxor, ira Dei est.

VERS. 3. Filii tui sicut novellae olearum.

Sic etiam filii dantur timenti Dominum, haud
D similes plerisque filiorum, sed veluti olearum sur-
culi circumsistentes coronantesque mensam patris.
Quod si quis dicat illos etiam qui Dominum minime
timent, saepe liberis abundare et uxoris secundi-
tate: respondebimus, dici hoc loco beatitudinem
haud absolute de uxore et liberis, sed viti comparari
uxorem, novellis vero olearum liberos. Atqui im-
piorum familia non est huiusmodi.

¹¹ I Cor. ii, 9. ¹² Eccli. xxvi, 5. ¹³ Prov. xxi, 10.

γεται· τί οὖν; οὐκ εἰσὶν ἄδικοι ἐν εὐθηνίᾳ γυναικῶν
τε καὶ παιδίων· ἀλλ' οὐκ ἀμπέλῳ μὲν ἀπεικασμέ-
νην ἔχουσι γυναῖκα, νεοφύτοις δὲ ἐλαιῶν τέκνα, Filii
quoque a caeteris diversi dantur timenti Dominum,
a perfecto qui ait: «Ego quasi olea fructifera,»

PSALMUS CXXVIII.

VERS. 4. Dominus justus concidit cervices
peccatorum.

Cuncti enim improbi persecutores male peribunt. — Cedit cervicem justus Dominus, quam levi iugo noluerunt subicere. Pio autem sine hoc dicit, ut illi subjecto nequitiae studio et impetu, subiciantur Domino, cui omnia nuda et distincta sunt. Pro concidit autem, Aquilas, præcidit laqueos impiorum; Symmachus, præcidit laqueos prævaricatorum; quinta demum editio, clavos improborum ediderunt; quibus verbis significantur subornati ab implis ut justo insidientur homines. Prædicunt item hæ locutiones supremum finem, mortesque eorum qui per tempora Ecclesiam Dei ejusque populum persequi voluerint.

PSALMUS CXXIX.

De Christi populo dici non potest: *Populus hic labii me honorat, cor autem eorum longe est a me* 22. Non enim est ut prior populus, sed ex intimo corde clamat, utpote illius Spiritus compos, qui, ut ait Paulus, omnia scrutatur, etiam profunda Dei 23. Hic sane laudativum sensum habet de more vox profundum; velut illud: *O profunditas divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* 24! Atque Ezechielii etiam dicit Deus: *Non ad populum profundi labii et gravis linguæ ego te mitto* 25. Sed profundæ mentis populus, qui præcedentem quoque odam recitavit, ex ipso pectore gemitibus ineloquacibus orans, clamat ad Deum, non autem labiis: sicuti C ne Moyses quidem, cui silenti licet dictum fuit: *Quid clamas ad me* 26? Præsens vero oratio est postulantis ea quæ oportet, sequæ alacriter ad postulata comparantis. Aprime vero testatus est in præcedente quoque oda: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt*. Isti etiam dicent: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine. Aures intendentes dictum est, quasi solius Dei vis sit acustica et visualis. Claniorem denique non vocis intensionem dicit, sed mentis affectum.*

VERS. 5. Si iniquitates observaveris, Domine.

Quoniam haud omnes ficere queunt in Ecclesia: *Sæpe oppugnaverunt me, nec tamen mihi prævaluerunt* 27, de infirmioribus præsentem locutionem profert, qui persecutiones non tolerant. Nisi forte D qui psalmum recitat, de peccatis suis ante vocationem hæc dicit.

VERS. 7. Copiosa apud eum redemptio.

Pretiosum enim sanguinem suum pro nobis redemptionem dedit, factus Dei Agnus. Hic peccata nostra gestat, et pro nobis dolet. *Operatus est autem redemptionem populo suo*, ut ait Zacharias 28; atque ut sancta Virgo, *Israel* suscepit 29.

22 Matth. xv, 8. 23 I Cor. ii, 10. 24 Rom. xi, 33. 25 Ezech. iii, 5. 26 Exod. xiv, 15. 27 Psal. cxviii, 1, 2. 28 Luc. i, 68. 29 ibid. 54.

et reliqua. Nam hujus oleæ germina, tanquam surculi novelli dicuntur. Quid ergo? Non est injustis uxorum ubertas ac liberorum? Utique; sed tamen

A

ΨΑΛΜΟΣ PKH.

Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αὐχέντας ἁμαρτωλῶν.

Πάντες γὰρ οἱ διώξαντες κακοὶ κακῶς ἀπολύνονται. — Συγκόπτει τὸν αὐχένα, ὃν οὐχ ὑποβάλλουσι τῷ χρηστῷ ζυγῷ, ὁ δίκαιος Κύριος· χρηστῇ δὲ προθέσει τοῦτο ποιεῖ, ὅπως ἀποβαλόντες τὴν πρὸς τὰ φαῦλα εὐτονίαν καὶ ἰσχύον, ὑποταγῶσι τῷ Κυρίῳ, ᾧ πάντα γυμνά καὶ τετραχλησιμένα ἐστίν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, συνέκοψεν αὐχέντας ἁμαρτωλῶν, Ἀκύλας κατέκοψεν βρόχους ἀσεβῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, κατέκοψεν βρόχους παραρμόμων· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, κλοιὸν ἀνόμων, ἐκδεδώκασι· δηλούντος τοῦ λόγου, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν εἰς ἐπιβουλήν τοῦ δικαίου κατεσκευασμένους· θεσπίζει δὲ καὶ διὰ τούτων ὁ λόγος τὰ ἐστατα τέλη, καὶ τὸν διέθρονον τῶν κατὰ καιρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ πολεμεῖν ἐπιχειρούντων.

ΨΑΛΜΟΣ PKΘ.

Περὶ τοῦ λαοῦ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀφίστηκεν ἀπ' ἐμοῦ. Οὐ γὰρ ὡς ὁ πρῶτος λαὸς, ἀλλ' ἐκ βαθέων ἐκέκραξεν, ἅτε δὴ μετέχων τοῦ Πνεύματος, ὁ, κατὰ Παῦλον, πάντα ἔρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· ἐν ἐπαίνῳ δὲ τὸ βαθὺ κἀν τῇ συνηθείᾳ· ὅποιον καὶ τὸ, Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ. Καὶ πρὸς Ἱερειῆλ δέ ψησιν· Οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βαρύγλωσσον ἐγὼ ἐξαπαστέλω σε. Ἀλλ' ὁ βαθὺς τῇ διανοίᾳ λαὸς, ὁ καὶ τὴν ψῆν τὴν πρὸ ταύτης εἰπὼν, ἐκ τῶν στέρων αὐτῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνων βοᾷ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐ χεῖλεσιν· ὥσπερ οὐδὲ Νωὺσῆς, πρὸς ὃν ἐρρέθη, καίτοι σιγῶντα, τὸ, Τί βοᾷς πρὸς μέ; Ἡ δὲ νῦν εὐχὴ τοῦ αἰτουνοῦς· ἀδεῖ, καὶ τοῖς αἰτουμένοις αὐτὸν ἐτοίμως παρέχοντος· μαρτυρῶν δὲ μάστιγα καὶ διὰ τῆς προλαβοῦσης εἶπεν ᾠδῆς· Πλεονάκεις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι· οἱ καὶ λέξουσιν· Ἐρεκεν τοῦ ἐνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε· ὅσα δὲ προσέχορτα λήλεκται, ὡς τῆς μᾶς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως οὐσῆς ἀκουστικῆς καὶ ὁρατικῆς· κραυγὴν δὲ οὐ τόνον λέγει φωνῆς, ἀλλὰ γνώμης διάθεσιν.

Ἐὰν ἀνομιὰς παρατηρήσῃ, Κύριε.

Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐ πάντες δύνανται λέγειν· Πλεονάκεις ἐπολέμησάν με, καὶ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι, περὶ τῶν ἀσθενεστέρων τὴν παρούσαν ἀναπέμπει φωνήν, καὶ μὴ φερόντων τοὺς διωγμούς· εἰ μὴ ἄρα ὁ αὐτὸς περὶ τῶν πρὸ τῆς κλήσεως ἀνομιῶν αὐτοῦ ταῦτα ψησιν.

Πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις.

Τὸ γὰρ τίμιον αὐτοῦ αἶμα ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκε λύτρον, γενόμενος Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ· οὗτος γὰρ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται. Ἐποίησε δὲ καὶ λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, κατὰ τὸν Ζαχαρίαν· καὶ κατὰ τὴν ἁγίαν Παρθένον, Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ.

haud viti similem habent conjugem, neque ut norae olearum surculos, filios.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

Ἀκολούθως ἡ ψὴδ ἡ παρούσα καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς οὗ ἐν Κυρίῳ τετελειωμένου ταπεινοφροσύνης φωνῆς περιέχουσα, καὶ μάλιστα τοῦ δυναμένου λέγειν· Ἐρεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά σε, Κύριε. Ὁ δὲ Δαυὶδ ὡς εἰκὸς μεμαθηκὼς ἀπὸ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνῶν, ὅτι τις ἱλασμὸς παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις εἰ πιστεύσειεν, ἀναγκαίως ἑαυτὸν προσφέρει τῷ Ἀντρωτῇ διὰ καὶ ἐπιγράφεται· Τοῦ Δαυὶδ εἰς παραίτησιν πλημμελημάτων, τὰς ἰδίας ἐξαριθμοῦντος ἀνδραγαθίας. Οὐ πώποτε γάρ, φησὶν, ἐπὴρθην καθὼς ἀρχὼν ἐπ' ἔθνος αὐτοῦ· οὕτε μὴν ἔχαυνώθην βλάβας ἔξω Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοῦ φόβον συστάσεως καθυφεῖς· οὕτε πάλιν ἐν τρυφῇ πλουσίως διεξῆγον τὸν βίον· οὐδέ τι μεῖζον ἐφρόνησα, φησὶ, περὶ ἑμαυτοῦ, τῶν προσόντων ἐμοί· ὅποιοι τινὲς εἰσιν οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐν ὧπιν αὐτῶν ἐπιστήμονες.

Ἐλπισάτω Ἰσραὴל ἐπὶ τὸν Κύριον

Ὅσπερ ἐγὼ, φησὶν ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ, τοσοῦτος ὢν καὶ τοιοῦτος ἀνήρ, ταπεινὸν ἑμαυτὸν κατέστησα, καὶ προσήγαγον ἑμαυτὸν τῷ ἱλασμῷ καὶ τῷ Ἀντρωτῇ καὶ Σωτῆρι, οὕτως καὶ τῷ λοιπῷ Ἰσραὴλ ἐπαγγέλλομαι θαρσύντως προσεῖναι τῷ ἱλασμῷ· ἀκριβῶς εἰδὼς, ὅτι αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ, εἰ προσδράμω αὐτῷ, ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΑ'.

Ὁμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν.

Ὁμομοκότες δὲ τῷ Δαυὶδ, ἀντίμοσεν ὁ Θεὸς ζητήσαντι τὸν τόπον μαθεῖν, δωρεὰν δοὺς τὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ προσελθεῖν· Ἰραδιὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι τὸν Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν, περὶ ὧν ἤρξατο, λέγωμεν.

Ἐκ καρποῦ τῆς κοιτίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

Ἐπειδὴ σὺ, φησὶν, οὕτως πιστεύσας τοιαῦτα ἤρξω γινῶναι, βουλόμενος μαθεῖν περὶ τοῦ τόπου τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀρίξεως τοῦ Σωτῆρος, δέχου δὴ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ γίνου διάκονος τῆς σωτηρίου γενέσεως. Σὺς γάρ ἐσται καρπὸς ὁ γεννησόμενος, ἐκ σῆς διαδοχῆς καὶ ἐκ σοῦ σπέρματος προελευσόμενος· διὰ καὶ αὐτῷ δοθῆσεται ὥσει ἐπαγγελμένος θρόνος, διὰ τὸ μηδένα ἕτερον ἢ μόνον τὸν ἐκ σοῦ προελευσόμενον, ἄξιον εἶναι τοῦ σοι ἐπαγγελμένου θρόνου. Τοιγαροῦν καὶ ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Μαριάμ φησὶ· Καὶ δώσει αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἐὰν φυλάσσῃται ὁ νόμος σου τὴν διαθήκην μου.

Καθεστῆσονται ἐπ' αὐτὸν δηλαδὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ θρόνον οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι· πλὴν οὐδεὶς φθόνος καὶ τοὺς σοὺς υἱοὺς. Ὁ Δαυὶδ, τοῦτέστι τοῖς ἐκ περιτομῆς, καὶ εἰ παραδέξιντο τὸν Χριστὸν, καὶ εἰ φυλάξιντο τὴν διαθήκην μου καὶ τὰ μαρτύριά μου, οὐ τὰ διὰ τῆς πρώτης νομοθεσίας δεδομένα, ἀλλὰ ταῦτα ἃ διδάξω αὐτοὺς, μέλλοντα αὐτοῖς ὑπερόν ποτε παραδοθῆσθαι διὰ τῆς καινῆς διαθήκης· εἰ γάρ

A

PSALMUS CXXX.

Congrue præsens oda, itemque præcedens, hominis in Deo perfecti humiles voces continet, præcipueque ejus qui possit dicere: *Propter nomen tuum sustinui te, Domine* ²². David autem edoctus, ut credibile est, a sancti Spiritus oraculis, misericordiam apud Deum inveniri copiosamque redemptionem, si modo crederet, necessario seipsum exhibet Redemptori. Quare et inscribitur: *Davidis ad deprecationem peccatorum, res a se egregie gestas recensentis*. Nonquam enim, inquit, fastu elatus sum, ceu gentis princeps; neque ita superbia tumui ut Dei præsentiam non spectarem, et in eo timendo constantiam omitterem. Neque item in deliciis affluenter vixi; neque de me meisque rebus præter modestiam sensi: quod faciunt si qui sibi ipsi videntur ingeniosi ac sapientes.

Vers. 3. Speret Israel in Domino.

Sicut enim ego, ait rex David, talis tantusque vir humilem me feci, meque obtuli misericordiae, Redemptorique ac Servatori; ita reliquo etiam Israel denuntio ut confidenter ad misericordiam accedat. Nam probe scio, fore ut Deus Israel em redimat, si ad eum confu'erit, ex omnibus iniquitatibus ejus.

PSALMUS CXXXI.

Vers. 11. Juravit Dominus Davidi veritatem.

Juranti Davidi vicissim juravit Deus, ei qui locum cognoscere avebat, gratuito donans prerogativam ut et ipsemet ejus stirpe oriretur; *Ut per duas res immobiles, prout Paulus ait, quibus impossibile est mentiri Deum, validum solatium* ²⁴, circa ea quæ quisque petit, habeamus.

Vers. 11. De fructu ventris tui ponam super thronum tuum.

Quoniam tu, inquit, ita credens, cognoscere hæc optasti, nempe locum quo ad homines venturus est Salvator, accipe hanc notitiam, et esto salutaris ejus nativitatis minister. Fructus enim tuus erit qui futurus est, ex tua progenie ac semine proventurus: ideoque et ipsi dabitur thronus promissus, quia nemo est alius, præter illum ex te oriturum, qui in promisso throno sedere mereatur. Quare et Gabriel Mariæ dixit: *Et dabit illi Deus thronum Davidis patris ejus, regnabitque super domum Jacob in æternum* ²⁵.

Vers. 12. Si custodierint filii tui testamentum meum.

Sedebunt super ipso videlicet Christi throno discipuli ejus ac successores. Verumtamen ne tui quidem filii, o David, ulla re fraudabuntur, id est circumcisionis assecleæ, si modo Christum receperint, et pactum meum ac testimonia servaverint, non illa ad priorem legislationem pertinentia, sed ea quæ deinde ipsos docebo, quæque novi fœderis tempore tradenda sunt. Omnino si hæc servave-

²² Psal. CXXIX, 4. ²⁴ Hebr. vi, 18. ²⁵ Luc. i, 32.

rint, ipsi quoque in throno tuo, qui Christo paratus est, sedebunt.

VERS. 15. *Prædam ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus.*

Secundum anagogen, præda Sionis ii sunt qui piscium instar ab evangelicis apostolicisque retribus quotidie capiuntur. Pauperes autem ejus beati, quorum est regnum Dei, qui panem de cælo delapsum edunt. Sed et ejusdem Sionis sacerdotes, postquam se justitia, ut ait, induerint, a Deo salute induuntur. Deinde de viris sanctis verba facit, virtute ac vitæ genere in Ecclesia præcellentibus. De quibus Aquilas dicit: *Laudatione laudabunt; Symmachus autem, Benedicentes benedicent.*

VERS. 18. *Super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea.*

Hoc de Joanne dicit, juxta Domini effatum: *Ille erat lucerna ardens et relucens* ²⁶. Licet hoc et aliter per tempora persecutionum cognoscere. Symmachus vero consecratio scripsit. Consecrat reapse per universum orbem sanctificatio Servatoris nostri Ecclesiam.

PSALMUS CXXXII.

VERS. 1. *Ecce quid bonum et quid jucundum, præter quam habitare, etc.*

Non omne bonum, pariter et jucundum est; neque omne jucundum, simul et bonum est. Multa enim sunt dulcia, et tamen prava: et vicissim alia laboriosa sunt, sed tamen bona. Veruntamen concordia et pax animarum parem mentem sententiamque foventium, utramque rem laudabiliter, nempe et bonum et jucundum tenere dicitur. Neque id dicitur de fratribus una tantum habitantibus, sed de unitatem simul servantibus, prout ait Apostolus: *Ut id ipsum omnes dicatis, neque schismata inter vos sint; sed una eademque mente ac sententia estote coagmentati* ²⁷. Monet autem, ne bonum atque jucundum in corpore carnisque voluptate reponendum putemus.

VERS. 3. *Sicut ros Hermonis qui descendit in montes Sionis.*

Mons est Hermon Libano adjacens, in quo nix multa congeritur, quam Scriptura roris nomine designat. Quia ergo ros ille, ex multis collectus guttis unum corpus efficitur et compingitur, recte Ecclesiæ concordiam atque consensum comparavit diverso exemplo non nivi permanenti in Hermone monte, sed ei quæ in Sionis montes descendit. Namque ut nivis copiam intelligamus, mons Hermon in exemplum sumptus est; ut autem morum secundum Deum concordiam significaret Psalmista, rorem in montes Sionis descendentem nominavit.

VERS. 3. *Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem.*

Illic dicit, apud fratres concorditer habitantes. Neque hanc communem vitam, sed immortalem, intelligit.

²⁶ Joan. v, 35. ²⁷ I Cor. i, 10.

A φυλάζοντο ταῦτα, καὶ αὐτοὶ καθευδοῦνται ἐπὶ τὸν θρόνον σου τὸν τῷ Χριστῷ ἡτοιμασμένον.

Τὴν θήραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογῆσω, τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτων.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, θήρα Σιών οἱ δίκην ἰχθύων διὰ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν δικτύων ὀσημέραι ζωγρούμενοι· πτωχοὶ δὲ αὐτῆς οἱ μακάριοι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· οἱ τὸν ἄρτον σιτοῦνται τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα· ἀλλὰ καὶ οἱ ταύτης ἱερεῖς, πρῶτον ἑαυτοὺς δικαιοσύνην, ὡς εἶπεν, ἐνδύσαντες, ὑπὸ Θεοῦ περιβάλλονται σωτηρίαν· εἴτα λέγει περὶ τῶν ὁσίων, τῶν ἀρετῇ καὶ βίῃ διαπρεπόντων ἐν Ἐκκλησίᾳ· περὶ ὧν Ἀκύλας μὲν ἔφη· Αἰνέσει αἰνέσουσιν· ὁ δὲ Σύμμαχος, Εὐφημούντες εὐφημήσουσιν.

Ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἀγίασμά μου.

Τοῦτο περὶ Ἰωάννου φησὶ, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Κυρίου· Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καύμενος καὶ φαίνων. Ἔστι δὲ ταῦτα καὶ ἄλλως ἰδεῖν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὁ ἀγίασμός, εἶπεν, αὐτοῦ· ἀγιάζει γὰρ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀγίασμα.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΒ.

Ἰδοὺ δὴ τί καλὸν ἢ τί τερπνόν, ἀ.λ.λ' ἢ τὸ κατοικεῖν, κ. τ. λ.

Οὐ πᾶν τὸ καλόν, ἔδῃ καὶ τερπνόν· οὐδὲ τὸ τερπνόν, πάντως καὶ καλόν· πολλὰ γὰρ ἡδέα μὲν, φαῦλα δέ· ὡς καὶ ἕτερα ἐπίπωνα μὲν, ἀγαθὰ δέ· ὁμόνοια δὲ καὶ εἰρήνη ψυχῶν ὁμοφρονούντων καὶ ὁμοδοξούντων, ἄμφω κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τερπνόν καὶ τὸ καλόν ἔχειν ἐπαινεῖται· οὐ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοῦς ἀπλῶς, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ᾧσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Ἰνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ εἴεν ἐν ὑμῖν σχίσματα· ἦτε δὲ κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ· διδάσκει δὲ τὸ καλόν καὶ τὸ τερπνόν μὴ ἐν σώματι, μηδὲ ἐν ἡδονῇ σαρκῶν τίθεσθαι.

Ὡς ὁρόσος Ἀερμῶν ἡ καταβαλνύουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών.

Ὅρος ἐστὶν Ἀερμῶν, τὸ παρακείμενον τῷ Λιβάνῳ, ἔφ' ὃ χιὼν συνάγεται πολλή, ἥντινα ὁ Λόγος ὁρόσον ὠνόμασεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὁρόσος ἐκείνη ἢ ἐκ πολλῶν συναγομένη σταγόνων, ὅφ' ἐν σωματοποιεῖται καὶ συμπηγνύται, εἰκότως τὴν τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν ἀπέειπε δι' ἐτέρου παραδείγματος οὐ τῇ χιόνι τῇ ἀπομενούσῃ ἐν τῷ Ἀερμῶν ὄρει, ἀλλὰ τῇ καταβαίνουσῃ ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· ἵνα μὲν γὰρ νοήσωμεν τὸ πλῆθος τῆς χιόνος, τὸ Ἀερμῶν ὄρος παρεληπτai· ἵνα δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος τὴν συμφωνίαν δηλώσῃ, ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών ἔφη κατείναι τὴν ὁρόσον.

Ὅτι ἐκεῖ ἐντετέλεστο Κύριος τὴν κ.β.λογίαν.

Ἐκεῖ λέγει παρὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἀδελφοῖς ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ζωὴν οὐ τὴν κοινήν, ἀλλὰ τὴν ἀθάνατον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών.

Ἡδὴ τῷ Ἀβραάμ εἰρήται· Οἱ εὐλογοῦντές σε, εὐλογηται· δυνάμει δὲ ἐαυτὸν εὐλογεῖ ὁ τοῦτο ποιῶν· εἰ δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Κυρίου; οὐ γὰρ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν εὐλογίας. Ἐκαστος δὲ ἐαυτῷ χαρίζεται, καὶ ἐαυτὸν εὐλογεῖ, ἀντευλογούμενος ὑπὸ τοῦ τῶν ὅλων Ποιητοῦ. Διὸ πρῶτον εἰρήται· Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον· εἰθ' ἐξῆς· Εὐλογῆσαι σε Κύριος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ'.

Τῇ τῶν ψδῶν ἐσχάτῃ τὰς αὐτὰς ἔχων λέξεις, ὁ παρὼν αἶνος εἰκότως παράκειται· διὸ τὸ ἀλληλουῖα προεγγράπται· τοῦ μὲν ἀλληλοῦ δηλοῦντος τὸ αἰνεῖτε, τοῦ δ' ἰα, τὸν Κύριον. Εἰποι δ' ἂν τις ὕμνον εἶναι τὰ πρῶτα, ὡς ἐν προοίμῳ διαγελόντα τοὺς προσταττομένους αἰνεῖν τὴν Θεὸν· ἀρχομένους τοῦ αἴνου ἀπὸ τοῦ, Κύριε, τὸ δογμα σου εἰς τὸν αἰῶνα. Κατῆχει δὲ ἀποστρέφων εἰδῶλων, καὶ διδάσκει γινώσκειν Θεοῦ. Τοιαύτης γὰρ τοὺς νῦν (8) ἐξ ἑθνῶν προσκύνοντας ἔδει τυχεῖν παραινέσεως· οὐς καὶ δούλους καλεῖ, μήπω τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἀνελιφθότας. Συμβαίνει δὲ τοῦτους πρὸς (8*) τῆς καλιγενείας λουτροῦ, στάσιν ἔχειν ἐν οἴκῳ Θεοῦ τῶν αὐτοῦ προτύπων, ἀλλ' οὐ τῶν ἐνδοτάτων τυγόντας· εἰσαγωγὴν γὰρ ἔσχον, ἀλλ' οὐ τελείωσιν. Διάφοροι γὰρ μὴν αὐλαί, ἐπεὶ καὶ διάφοροι τῶν εἰσαγομένων οἱ βλοῖ· προκοπῆς δὲ, τὸ μετὰ τὸ αἰνεῖν τὸ δογμα Κυρίου, αὐτὸν δὲ αἰνεῖσαι τὸν Κύριον· δεῖ γὰρ πρῶτον μαθεῖν, ὅτι ἐστὶ Θεοῦ Λόγος, ἐφεστηκώς τῷ παντὶ κόσμῳ, καὶ δεσπόζων αὐτοῦ· εἰτα περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ μαθεῖν καὶ δυνάμειν, ἵδόν τε γινώσκειν μονογενὴ τοῦ Θεοῦ.

ejus substantiam potentiamque cognoscere, et quod Dei sit Unigenitus.

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος, κ. τ. λ.

Ἐπεὶ ἀγαθὸς Κύριος, αἰνεῖτε αὐτόν. Αἰτία δὲ τοῦ αἰνεῖν, τὸ ἀγαθὸν οὐ κατὰ μέθεξιν εἶναι, ὡσαύτως δὲ τῷ Πατρὶ (9). Αἰνοῦμεν δὲ οὐ τῇ λέξει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετέχει τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, ὡς δέον δὲ τῇ θεωρίᾳ καὶ τοῖς θεολογουμένοις ἔργοις πράττειν ἀρμόδια, τὸ, Ὑάλατε τῷ ὄνοματι αὐτοῦ, ἐπενήνεκται· τοῦτο γὰρ ἡδὺ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν χρηστότητα· αἰνοῦμεν δὲ αὐτὸν ἐπεὶ ἐξελέξατο ἐαυτῷ τὸν περνίζοντα τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας Ἰακώβ, ἐκλεκτὸν αὐτὸν τιθέμενος διὰ τὸ καταλελυκέναι τὰς ἐκ κακίας καὶ παθῶν πάλας· ἀλλὰ καὶ τὸν μετ' αὐτῶν τὸν Ἰακώβ, ἐκ προκοπῆς ἀποδειχθέντα Ἰσραὴλ, εἰς περιουσιασμὸν ἐαυτῷ ἐξελέξατο· καὶ διὰ τοῦτο λαὸς ἐστὶ περιούσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἑθνῶν περιουσίῳ γενομένου, πάντων περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπαρξίν καταγινομένου, τῷ μετέχειν αὐτῆς ὄντος καὶ σοφοῦ καὶ Λόγου Θεοῦ.

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσῳ.

Πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος, καλὰ ἐστίν, ἅτε

³⁰ Gen. xii, 3.

(8) Hic vides Eusebii Cæsariensis tempora, qui-
nus præcipue ethnicorum ad Christum conversio
fiebatur.

A

PSALMUS CXXXIII.

VERS. 3. Benedicat te Dominus ex Sion.

Olim Abrahamo dictum fuit: Qui te benedicunt, benedicti sunt³⁰. Virtualiter autem semet benedicit, qui id agit. Quod si in Abrahamo valuit, quanto magis in Domino? Non enim is nostra benedictione indiget. Unusquisque autem sibi gratificatur, et sibi benedicit, quia vicissim ab omnium rerum Creatore benedicitur. Ideo primo dictum est: Benedicite Dominum. Deinde: Benedicat te Dominus.

PSALMUS CXXXIV.

Laudativus hic psalmus merito subjungitur postremo canticorum, quia iisdem locutionibus utitur; quam ob rem alleluia quoque ei præponitur: namque allelu, laudate significat, ia, Dominum. Dicit sane aliquis priorem psalmi partem, hymni locum tenere, excitatis in proœmio iis qui Dei laudibus dicendis addicti sunt; qui reapse laudandi initium faciunt ab illis verbis, nomen tuum, Domine, in æternum. Doctrina autem traditur ab idolis avertens, et Dei notitiam ingerens. Hæc illis fieri debebat adhortatio, qui nunc ex ethnicis ad fidem accedunt, quos etiam servos appellat, utpote spiritum adoptionis nondum adeptos. Solent autem hi ante regenerationis lavacrum, stationem habere in domo Dei ante fores, nondum in interiora recepti: erudiuntur enim, sed adhuc non sunt perfecti. Porro diversæ sunt aulæ, quia diversa est catechumenorum vita: gradus vero profectio est post laudatum nomen Domini, Dominum ipsum laudare. Oportet enim primum discere, Dei esse Verbum quod universo mundo præsidet ac dominatur: deinde et

VERS. 3. Laudate Dominum, quia bonus Dominus, etc.

Quoniam bonus est Dominus, ipsum laudate. Causa autem laudandi est, bonitas ejus non ex quadam participatione, sed quia perinde est ac Pater. Laudamus autem non verbis solum, sed etiam participatione honorum ejus: quia nimirum oportet theoreticæ speculationi et theologicæ regulæ actibus, reliquos mores consentire, Psallite, additum est, nomini ejus, quia dulce id est, et super omnem suavitatem. Porro eum laudamus, quia sibi delegit everitentem mala et iniquitates Jacob, electum eum constituens, quia solvit nequitie dolorumque certamina. Sed et illum qui post Jacobum fuit, nempe eum qui temporis progressu dictus est Israel, peculiarem sibi ceu possessionem delegit: ideoque populus est peculiaris, ex omnibus gentibus; peculiaris, inquam, possessio et substantia effectus, quatenus eam tenet sapiens Dei Verbum.

VERS. 6. Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in maribus et in cunctis abyssis.

Quæcunque Dominus fecit, bona sunt, quia vo-

(8*) Deest τοῦ. EDIT.

(9) Animadvertite Eusebii doctrinam ὁπποδοῦν de Deo Verbo.

lente Deo ad existendum perducta. Si quid tamen est in cœlo, veluti spiritalia nequitiae, aut in terra, veluti homines peccatores, aut in maribus, velut draconis improbitas, aut in abyssis, velut iniquitas scelestorum illorum, qui illuc abire jussi sunt; hæc, inquam, Deus non effecit voluntate sua. Namque ex ore Domini haud prodibunt mala simul et bonum.

VERS. 7. *Qui educit ventos de thesauris suis.*

Dum hic dicit thesauros, haud sane indicat quosdam esse ventorum thesauros, sed jubentis potius celeritatem, et rei possessæ paratam facilitatem. Sicut enim qui thesaurum apud se habet, expedit admodum, quotiescunque vult, cuncta inde profert; ita et omnium Creator cuncta facile effecit, et ad existentiam perduxit.

VERS. 8. *Qui percussit primogenita Egypti.*

Quia nonnulli mundana tantummodo ac cœlestia dicunt providentia Dei gubernari, demonstrat humana quoque curæ esse eidem, qui et nunc impios punit, et piorum genus protegit. Sed enim olim quidem portio erat Domini, id est Dei Verbi, populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. Postquam vero ob suam irreligiositatem ille prolapsus est, dictum fuit humanato Verbo: *Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* ²⁹.

VERS. 13. *Domine, nomen tuum in æternum.*

Nihil tantopere ad divinam Providentiam spectat, quam docere homines, ne rerum hanc universitatem sine gubernatore esse credant. Quare et continua apud nos est Dei memoria, cujus magnitudinem a majoribus servi ejus edocti, præsentia dicere discunt et audent, satis gnari fore ut recreentur, quia judicium fiet de reliquo populo, eorum causa qui Dei nomen sciunt et memoria versant. Pro eis itaque, tanquam pro servis venia egentibus, deprecatur.

VERS. 15. *Idola gentium argentum et aurum.*

Absoluto theologico circa Dominum sermone, et providentiæ ejus magnis operibus enumeratis, tanquam adhuc servos eos alloquens, qui ex errore polytheismi nuper accesserant, objicit putatorum olim ab ipsis deorum vituperationem; consentaneæ nimirum his quæ supra dixerat, nempe, *Ego cognovi quod magnus est Dominus. Et Dominus noster supra omnes deos* ³⁰. Dominus noster hæc et illa fecit, tum universim tum etiam partiatim. Gentium autem dii, quibus vos quoque decepti errore antea credebatis, nihil erant aliud quam mortua et muta simulacra. Scite autem et Symmachus pro, *similes illis fiant qui faciunt ea, interpretatus est dicens: velut ipsa fiant qui faciunt ea, et quicunque ipsis confidunt*. Revera enim qui inanimatis rebus tanquam diis attendunt, lapidescente anima, idem patiuntur quod abs se culta idola, nempe oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt.

²⁹ Psal. II, 8. ³⁰ Psal. CXXXIV, 5.

Θεῷ γεγεννημένα· εἰ δὲ τί ἐστιν ἐν οὐρανῷ, ὡς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἢ ἐν τῇ γῇ ὡς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἄνθρωποι, ἢ ἐν ταῖς θαλάσσαις, ὡς ἡ τοῦ δράκοντος κακία, ἢ ἐν ταῖς ἀβύσσοις ὡς ἡ πονηρία τῶν προστασσομένων ἐκεῖ ἀπαλθεῖν κακῶν, τοῦτο οὐχ ὁ Θεὸς ἐποίησε τῷ θελήματι αὐτοῦ· ἐκ γὰρ στόματος Κυρίου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακὰ καὶ τὸ ἀγαθόν.

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.

Τὸ εἰπεῖν ἐκ θησαυρῶν, οὐ τοῦτο δηλοῖ ὅτι θησαυροὶ τινεῖς εἰσι τῶν ἀνέμων, ἀλλὰ τὸ ἐτοιμον τοῦ ἐπιτάττοντος, τὸ εὐκολον τῆς κτήσεως παρεσκευασμένον· ὥσπερ ἂν ὁ ἐν θησαυρῷ ἔχων μετὰ ἀδείας ἐξάγει πάντα καὶ ὅτε βούλεται, οὕτως καὶ ὁ τοῦ παντὸς Δημιουργὸς πάντα εὐκόλως ἐποίησε καὶ τῇ φύσει Β παρῆδωκεν.

Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ καθόλου καὶ οὐράνια φασὶ τινες προνοεῖ διοικεῖσθαι μόνῃ Θεῷ, δείκνυσιν ὡς μέλει καὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῷ, καὶ νῦν τοὺς ἀσεβεῖς κολάζοντι καὶ τῶν εὐσεβῶν οἰκουμενῇ τὸ γένος. Ἀλλὰ πάλαι μὲν ἦν μερὶς Κυρίου, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἐπειδὴ δὲ δι' ἣν ἔδρασεν ἀσέβειαν ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, ἐνανθρωπήσαντι ἔλεεσται· Ἀφ' ἧς παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου.

Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὸν αἰῶνα.

Οὐδὲν οὕτω τῆς θείας Προνοίας, ὡς τὸ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀδόξοτον εἶναι τὸ πᾶν· ὅθεν καὶ ἡ διηνεκὴς αὐτοῦ μνήμη καθέστηκε παρ' ἡμῖν, οὐ τὸ μέγεθος διὰ τῶν προλαβόντων οἱ δούλοι μαθόντες αὐτοῦ, τὰ παρόντα λέγειν διδάσκονται καὶ παραθαυρόνται, μαθόντες ὡς ἐπ' αὐτοῖς παρακληθῇσονται, τῆς χρίσεως ἀκολουθούσης τοῖς λοιποῖς τοῦ λαοῦ, τοῖς ἐπεγνωκόσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τὸ μνημόσυνον ἔχουσιν· ἐπ' ἐκείνοις δὲ ὡς ἂν ἐπὶ δούλοις συγγνώμης ἐπιδομένους παρακαλεῖται.

Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

Συντέλεσας τὴν περὶ τοῦ Κυρίου θεολογίαν, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰς μεγαλουργίας καταλέξας, ὡς ἐτι δούλους ὁμιλῶν τοῖς ἐκ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἄρτι προσελλυθεῖσιν, ἀντιπαράβάλλει τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς νομομαμένων θεῶν τὸν ἔλεγχον, ἀκολουθῶς δ' οἷς ἀνωτέρω εἰρήκει· ἐτι, Ἐγὼ ἐγνώκα ὅτι μέγας Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς· ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν τάδε καὶ τάδε εἰργάσατο ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους· οἱ δὲ τῶν ἐθνῶν θεοί, οὓς καὶ αὐτοὶ πεπλανημένως ἐνομίζετε πρότερον, οὐδὲν ἦσαν ἕτερον ἢ εἰδωλα νεκρὰ καὶ κωφά. Χαρίεντος δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἀνὴρ τοῦ, ὁμοιοῦ αὐτοῖς γέροντο οἱ ποιῶντες αὐτὰ, ἡρμήνευσεν εἰπὼν, ὡς αὐτὰ γέροντο οἱ ποιῶντες αὐτὰ, καὶ πᾶς ὁ πεποιθὼς αὐτοῖς. Καὶ γὰρ ὄντως οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεοῖς προσέχοντες, ὥσπερ ἀπολιθωθέντες τὴν ψυχὴν, καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πεπόνθασιν τοῖς πρόσκυνονμένοις ὑπ' αὐτῶν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες καὶ οὐ βλέποντες, ὡτα ἔχοντες καὶ οὐκ ἀκούοντες.

"Ομοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά.

Οἱ μὲν προεξηγούμενοι ὅμοιοι γενήσονται, ἢ καὶ γεγῆνασι τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς· οἱ δὲ εἰς τὸν κλῆρον παρρησιάζονται τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ χρηματίζαντες, *Εὐλογήσατε, φησί, τὸν Κύριον*, πούτεστιν ἀνευφημήσατε, τὰ μεγάλα ἑαυτοῦς ὠφελοῦντες· καλεῖται δὲ πρῶτον ἐπὶ τὴν εὐλογίαν ὁ (9^η) Θεοῦ λαὸς, ὁ καλούμενος οἶκος Ἰσραὴλ, τὸ ὑποθετικὸς τάγμα τοῦ πληθους· δευτερον δὲ κατὰ ἀνάβασιν καὶ ὑπεροχὴν οἶκος Ἀαρὼν· καὶ τρίτον ἡ φυλὴ πᾶσα ἡ ἱερατικὴ καλούμενη οἶκος Λευὶ· καὶ μετὰ πάντας ἀνωτέρω οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον· οὗτοι δὲ ἦσαν πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφώνηται· οἱ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ παντός ψαλμοῦ ὀνομασμένοι δοῦλοι, δηλαδὴ οἱ ἐξ ἐθνῶν προσιόντες τῇ πίστει. Εἰ γὰρ τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιεληπταὶ διὰ τῶν εἰρημένων τριῶν ταγμάτων, τοῦ τε Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ οἴκου Ἀαρὼν, καὶ οἴκου Λευὶ, ἑτεροὶ παρὰ τοὺτους τίνες ἂν εἴεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εἰ μὴ ἐξ ἐθνῶν τῶ τοῦ Θεοῦ λόγῳ προσεληλυθότες· οἱ καὶ διδάσκονται εὐλογεῖν *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ*, ἢ τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς νοοῖτο ἂν κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (10).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ.

Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ.

Θαυμαστὸν δὲ καὶ πρὸς λέξιν, εἰ οὐρανὸς μὲν καὶ μόνῃ θέᾳ τὴν σοφίαν δηλοῦν τοῦ (10) Θεοῦ, μεγέθει τε καὶ κάλλει καὶ πολυχρονίῳ μόνῃ· γῇ δὲ πανταχόθεν περικλυζομένη τοῖς ὕδασι καὶ σύστασιν τὴν ἰδίαν φυλάττουσαν· πᾶσι δὲ τὸν αἰώνιον ἔλεον ὁ μελογράφος συνέζησεν, ἐπειδὴ οὐ διὰ χρείαν οἰκείαν ὁ Θεός, ἀλλὰ διὰ μόνην φιλανθρωπίαν ἐδημιούργησεν ἅπαντα.

Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον.

Εἰ μὴ πέπεισαι, φησί, προνοία Θεοῦ καὶ δυνάμει τὸν σύμπαντα κόσμον καὶ τὰ τοῦτου μέρη διακυβεῖναι, ἐν ἀμειβόλῳ δὲ ἔχεις μὴ πῃ τὰ κατὰ μέρος καὶ τὰ ἀνθρώπινα παρορᾶται ὑπ' αὐτοῦ, γινώθι, ὅτι καὶ τῶν ἐπὶ γῆς οὐχ ἦσαν ἢ τῶν κατ' οὐρανὸν προνοεῖ· μετέρχεται γοῦν κατὰ χρόνους τῶν ἀνθρώπων καθ' ὑπερβολὴν ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς, ὥσπερ ποτὲ τοὺς Αἰγυπτίους μετέλθεν, καὶ αὐτὴν τὴν Αἰγυπτίαν γῆν. Προσταταὶ δὲ πάλιν καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν θεοφιλῶν, καὶ οὐ μόνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τούτων ἀπογόνων, ὥσπερ τῶν διὰ Μωϋσέως ἡλευθερωμένων τότε τῆς παρ' Αἰγυπτίους δουλείας, οὓς ἡλευθέρωσεν αὐτοὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, οὐκ ἄλλως ἢ ἐκτεταμένη χειρὶ καὶ ἰσχυρῷ βραχίονι χρησάμενος· εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τοῦ

(9^η) Deest τοῦ. Edit.

(10) In codicibus D. f. 237. b, et G. f. 207, aliis partim verbis idem fere fragmentum scribitur. EY-ΣΕΒΙΟΥ. Ταῦτα μὲν εἴη, φασί, τοῖς ποιοῦσι τὰ εἰδωλά· ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου καὶ ὁ κληρὸς αὐτοῦ ἀπολαύει τῆς εἰς αὐτὸν εὐφημίας· πρῶτον ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τάγμα τὸ ὑποθετικόν· εἶτα τὸ ὑπερανέγον, οἶκος τοῦ Ἀαρὼν· εἶτα τῶν ἱερῶν ἡ πᾶσα φυλὴ, οἶκος Λευὶ· καὶ πάντων ἀνωτέρων οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, πρὸς οὓς ὁ πᾶς ὕμνος προσπεφώνηται· καὶ κατ' ἀρχὰς ἐρρέθησαν δοῦλοι, δι' ὧν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας· ἐδήλωσεν· τίνες γὰρ οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, παρὰ τὰ τρία τάγματα τῶν Ἰουδαίων· Σιών δὲ λέγει

A VERS. 18. *Similes illis fiant qui faciunt ea.*

Prædicti idololatæ similes fient, vel jam sunt facti, diis suis. Secus vero, qui in sortem Dei assumpti estis, et populus ejus censemmini, *Benedicite*, inquit, *Domino*; id est, collaudate, non sine magna utilitate vestra. Primus autem ad laudandum vocatur Dei populus, qui dicitur domus Israelis, ordo inferior plebis. Secundo loco, uti gradus excelsior et eminens, domus Aaronis. Tertio sacerdotalis universa domus Levi. Postremo denique tanquam omnibus sublimiores qui timent Dominum. Hi sunt, quos universus hymnus alloquitur. Qui autem initio totius psalmi appellantur servi, ii sunt qui ex ethnicis ad fidem accesserunt. Nam si universa Judæorum natio prædictis tribus ordinibus comprehenditur, Israelis videlicet, et familiarum Aaronis ac Levi; reliqui præ his timentes Dominum, quinam erunt nisi qui ex ethnicis ad Dei doctrinam accesserunt? qui etiam docentur sic benedicere: *Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat Jerusalem*, sive manentem semper Dei civitatem, in qua vera Dei intelligitur habitatio.

PSALMUS CXXXV.

VERS. 4. *Ei qui facit mirabilia magna solus.*

Sane ad litteram mirabile est, quandoquidem cælum solo intuitu sapientiam Dei magnitudine ac pulchritudine sua, et tam spatiosa ævitate demonstrat: terra autem alluentibus undique fluctibus firmitatem suam retinens. His omnibus æternam misericordiam melodus innexuit, siquidem haud ob aliquem suum usum Deus, sed ob solam erga homines benignitatem omnia creavit.

VERS. 10. *Qui percussit Ægyptum.*

Si forte haud credis, inquit, Dei providentia ac virtute universum mundum ejusque partes gubernari, dubitasque res singillatim humanas ab eo fortasse negligi, velim scias, ipsum res haud minus terrenas quam cælestes curare. Ergo persequitur, temporibus idoneis, homines præsertim insigniter irreligiosos et impios; sicuti aliquando Ægyptiis eorumque regioni incubuit. Protegit vicissim atque defendit dilectos suos, neque hos tantum, verum etiam ipsorum posteros: sicuti reapse fecit ereptis tunc per Moysen ab Ægyptiorum servitute; quos ipse communis Deus liberavit haud aliter, quam manu sua extenta, brachioque fortis utens. Est autem hoc ipsum Dei Verbum, per quod et

καὶ Ἱερουσαλὴμ, τὴν αἰὶ μένουσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἐν ἣ τὸ ἀληθὲς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ· κατὰ δὲ νόσιν, οἱ διορατικοὶ μὲν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ὀφόμενοι καθαρὰ καρδίᾳ Θεόν· οἱ δὲ τελείως καὶ ἱερατικῶς αὐτὸν αἰὶ θεραπεύοντες, οἶκος Ἀαρὼν· καὶ οἱ τούτων ὑποδεέστερον μὲν, ἐξυπηρετοῦμενοι δὲ τῷ ναφί, οἶκος Λευὶ, οὓς ἂν τις νεωκόρους καλέσειεν· εἶτα οἱ ἐξ ἄλλογενῶν φόβῳ Θεοῦ προστιθέμενοι· πάντες μὲν οὖν εὐλογοῦσιν, ἀναλόγως δὲ ἕκαστοι· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱερουσαλὴμ, τὴν μὴ ἔχουσαν σπύλον ἢ ρυτίδα, τὴν εἰρήνην ὀρώσαν, ἣν Ἰησοῦς διδώσι λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.*

(10^η) Δηλοῦν. Forte δηλοῖ. Edit.

olim et nunc etiam cuncta hominibus beneficia A
benignitas Dei optimi confert.

VERS. 19. *Seon regem Amorrhæorum.*

Interpretari solemus Amorrhæos quidem loquaces
exasperantes; et horum regem Seon, tentationem
et exacerbationem. Namque homines sophisticæ fran-
dis periti aspere sæpe loquuntur, pariterque vel-
lent veritatis quoque amatores fraudulentè loqui
et occinere, atque omnino nihil aliud spectant
quam ut vexent atque exasperent. Basan vero, quod
ignominiam significat, improborum pudendam ma-
litiā denotat: cuius rex On cum Seon occiditur;
ut Israeli terra quam male retinebant tradatur,
qui callido et iniquo possessu, malignoque eam
administrantes ingenio, regnare videbantur. Ve-
rumtamen dicta terra his erepta traditur in sor-
tem Israeli, fidei servo illius qui rerum omnium
auctor est.

VERS. 25. *Quia in humilitate nostra memor fuit
nostri Dominus.*

In superioribus quoque varie demonstratum fuit,
non eum qui de Judaico genere oritur, Israelē
esse, sed eum qui moribus dignus hoc nomine est.
Non enim omnes qui de Israele sunt, hi sunt Is-
rael⁴¹: neque illa quæ publice fit, circumcisio est,
ut ait Apostolus, sed in occulto potius Judæus, et
cordis circumcisio, non secundum litteram, sed in
spiritu: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo⁴².
Nos quoque igitur qui ex ethnicis venimus (nos
enim reapse circumcisio sumus versusque Israel)
nos, inquam, potius ex inimicis liberavit, quam il-
los. Etenim illi ex Ægypto discedentes, corporeos
fugerunt tyrannos. Verumtamen pravis moribus ani-
mas suas inficientes, occubuerunt in deserto idola-
triæ dediti. Nos autem revera redemit de animæ
nostræ hostibus, memorque nostri magis fuit in
humilitate nostra quam illorum. Namque illi qui-
dem corpore serviebant Ægyptiis, nostræ vero ani-
mæ ludibrio erant demonibus, et sub malis spiriti-
bus humiliati eramus. Tanta vero est misericordia
Dei, ut non solum piorum curam gerat, et sibi pro-
pinquantibus consulat, verum etiam terrestres om-
nes providentiā suā complectatur, neque rationales
solum sed etiam irracionales, cunctisque in terra
alimenta animantibus præbeat, unicuique generi
idonea, et vitæ necessaria suppediet: et nos de-
num in cælum hinc transferat. Quamobrem sermo
Psalmistæ postquam dixit, *Qui dat escam omni carni*
nos in cælum transmittit, rursus dicens: Confi-
temini Deo, cæli, quoniam in æternum misericordia
ejus.

PSALMUS CXXXVI.

Caret hic psalmus titulo apud Hebræos; nam

⁴¹ Rom. ix, 6. ⁴² Rom. ii, 28, 29.

(41) Recole omnino adnotata a nobis in tractatu
S. Cyrilli *De Maria deipara*, cap. 5, de Domino
Jesu, pro Josue, exentium Ægypto Israelitarum

Θεοῦ Λόγος (11), δι' οὗ καὶ πάλαι καὶ νῦν τὰς εἰς ἀν-
θρώπους εὐεργεσίας ἡ φιланθρωπία τοῦ παναγάθου
Θεοῦ κατεργάζεται.

Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων.

Ἐρμηνεύονται δὲ Ἀμορραῖοι μὲν λαλητοὶ παρα-
πικραίνοντες, καὶ ὁ τούτων βασιλεὺς Σηὼν, πειρα-
σμὸς καὶ παροργισμός· οἱ δεινοὶ γὰρ πρὸς ἀπάτην
σοφιστικὴν καταπικραίνοντές εἰσιν λαλητοὶ, τοὺς ὅσοι
τῆς ἀληθείας εἰδὼν ἔρασταὶ θέλοντες ἐπὶ ἀπάτης λα-
λεῖσθαι καὶ ἄδελφαι, πειράζειν τε καὶ παροργίζειν
ἔχοντες τὸν σκοπὸν. Βασάν δὲ αἰσχύνην μεθερμη-
νευομένην, τὴν τοὺς κακοὺς κατασχύνουσαν κακίαν
δηλοῖ· ἥ δὲ βασιλεὺς Ὦν, σὺν τῷ Σηὼν ἀποκτείνονται·
ὅπως τῷ Ἰσραὴλ ἡ γῆ, ἣν κακῶς ἐκράτουν, σοφιστι-
κῶς καὶ μετὰ μοχθηρᾶς ἐξέως περὶ τὴν τῶν πραγμά-
των διατριβόντες φύσιν, δοκοῦντες βασιλεύειν αὐτῆς·
ἀλλ' ἀφαιρεθεῖσα αὐτῶν ἡ ἐρμηνευομένη γῆ, εἰς
κατάσχεσιν τῷ Ἰσραὴλ δίδεται ἐπὶ τῷ κληρονομεῖν
αὐτὴν, δούλω γνησίῳ τοῦ πάντων αἰτίου τυγχάνοντι.
Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ
Κύριος.

Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαφόρως ἐπεδείκνυτο Ἰσ-
ραὴλ, οὗ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχον· ἀλλ' ὁ
τούσδε τῆς θεοσεβείας τρόπος (12)· Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ
ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερώ ἐν
σαρκὶ περιτομή, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀλλ' ὅ ἐν τῷ
κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας οὗ ἡρώ-
ματι· ἀλλὰ πνεύματι· οὗ ὁ ἐκαίνοσ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων,
ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡμεῖς οὖν τοὺς ἐξ ἔθνων (ἡμεῖς
γὰρ ἔσμεν ἡ περιτομὴ καὶ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ), ἐλυ-
C τρώσατο ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν μάλλον ἢ ἐκείνους·
οἱ μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου προελθόντες, τοὺς σωματι-
κοὺς ἐξέφυγον τυράννους· ἐπαγόμενοι δὲ ἐν ταῖς
ἐαυτῶν ψυχαῖς τοὺς ἀσεβεῖς τρόπους, πεπτώκασιν ἐν
τῇ ἐρήμῳ εἰδωλολατρήσαντες. Ἡμεῖς δὲ ἀληθῶς ἐλυ-
τρώσατο ἐκ τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐχθρῶν, καὶ
ἐμνήσθη ἡμῶν ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν μάλλον ἢ
ἐκείνων· οἱ μὲν γὰρ σώμασιν ἰδοῦλεον τοῖς Αἰγυ-
πτιοῖς, ἡμεῖς δὲ ταῖς ψυχαῖς αὐταῖς δαιμόνων ἦμεν
παίγνια, καὶ ὑπὸ τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν ἦμεν τα-
ταπεινωμένοι. Τοσοῦτον δὲ ἔστι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ,
ὥς μὴ μόνον κῆδεσθαι τῶν θεοσεβῶν, καὶ τῶν αὐτῷ
πλησιαζόντων φροντίζειν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἅπαξ
ἀπλῶς τῶν ἐπὶ γῆς τὴν πρόνοιαν ποιεῖσθαι, καὶ οὐ
λογικῶν μόνων ἀλλὰ καὶ ἀλόγων, ὥς ἐπιχορηγεῖν
D τροφὰς πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς ζώοις, ἐκάστω τε γένει τὰ
πρόσφορα, καὶ τὰ κατὰλληλα πρὸς τὴν ζωὴν δω-
ρεῖσθαι, ἐντεῦθεν τε πάλιν εἰς οὐρανὸν διήκειν.
Διόπερ ὁ λόγος μετὰ τὸ φάναι, Ὁ διδοὺς τροφήν
πάσῃ σαρκὶ, ἀναπέμπει ἡμᾶς εἰς οὐρανὸν, αὖθις
λέγων· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι
εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

PSALMUS PA. 7.

Ὁ παρὼν ψαλμὸς, ἀνεπίγραφος ὑπάρχει παρ'

duce. Nam et Eusebius conspirare cum Cyrilli
aliorumque sententia videtur.

(12) Cod. τρόπος.

Ἐδραίοις, καὶ οὕτε τίνος ἐστὶ προγέγραπται, οὕτε ποίου τυγχάνει εἶδους· ἀλλ' ἐστὶ φιλή προφητεία ἐκ προσώπου τῶν ἐν Βαβυλῶνι γενομένων λεγομένη· καὶ τοῦτο δὲ σημειώσει ὡς ἐν τισιν τῶν ἀντιγράφων, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, ἐπιγέγραπται Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου.

Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοὶ τὸ ἀνταπόδομά σου!

Ὁ μακαρισμὸς εἰς ἐκείνους περιστήσεται τοὺς ἀποδιδόντας τὰ ἀμοιβὰ τῇ Βαβυλῶνι, καὶ τὸν τὰ νήπια αὐτῶν προσαράσσοντα τῇ πέτρᾳ καὶ ἀναιροῦντα αὐτά· καὶ γὰρ τῷ ὄντι, τὸ μὲν πρῶτον μακάριον ἦν τὸ μὴ θεάσασθαι ποτε τὴν Βαβυλῶνα, μηδὲ ἐν τῇ συγχύσει γενέσθαι τῶν ταύτης κακῶν· εἰ δὲ ἅπασις γένοιτο ἐν αὐτῇ ἀποπεσὼν τῶν κραιπνῶν, μακάριος ἂν εἴη εἰ ἂ πέπονθεν ποιήσειεν, καὶ ἀνταχμαλωθήσειεν τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ αὐτὰς τὰς τῶν Βαβυλωνίων ψυχὰς μεταγάγοι ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόνον. Εἰ δὲ καὶ τὰ νήπια αὐτῶν μὴ συγχωρήσειεν αὐξήσαι, ἀλλὰ συντρίψειεν πρὸς τῇ πέτρᾳ, πολλῶν ἂν γένοιτο μακαριώτερος. Βαβυλῶνος δὲ νήπια τὰ σπέρματα τῆς κακίας, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν συγχυτικῶν ἀμαρτημάτων, οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν· ἃ δὲ τῷ λόγῳ τῷ σωτηρίῳ (ἡ πέτρα γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς) ἀναιρεῖν πρὸς τὸ μὴ αἰεῖν, μηδὲ εἰς ἔργα προέρχεσθαι σπουδάσει ὁ ἐν τούτοις μακαριζόμενος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ.

Ἐξομολογήσομαι σοὶ, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου.

Ὡςπερ ὁ τέλειος ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἰσχύος ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὐ διασπῶν τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοῦ ἀγάπης περὶ ἄλλο τι, ἀλλ' ὅλως ἀνηρημένος μόνου τοῦ Θεοῦ, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐξομολογῆται εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Θαρσύν δὲ τῇ τοιαύτῃ αὐτοῦ παρρησίᾳ, καὶ εἰδὼς, ὅτι ἐν μεγάλῃ θεάτρῳ τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ, θεῶν ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ ἐφορῶντων, καὶ θεωμένων τὰς ἐν Θεῷ προκοπὰς αὐτοῦ, τὴν προσήκουσαν ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ λατρείαν, καὶ φησιν· Καὶ ἐναντίον ἀγγελῶν ψαλλῶ σοι.

Προσκυνήσω πρὸς τὸν ναὸν ἁγίων σου.

Προσκυνεῖν ἐπαγγέλλεται πρὸς ναὸν ἅγιον, τὴν Ἐκκλησίαν δηλῶν, ἣ τὴν ἐποικίαν Ἱερουσαλὴμ, ἥς τύπος ὁ ἐπὶ γῆς ὑπῆρχε ναὸς· εἰτα χάριν ὁμολογεῖ καταξιώθεις ἐλέου καὶ ἀληθείας Θεοῦ. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, περὶ τοῦ ἐλέους σου καὶ τῆς ἀληθείας σου, λέγει· τυχὼν γὰρ ἐλέου Θεοῦ, τύπων καὶ συμβόλων ἀπῆλλαχται, ἐν πνεύματι δὲ καὶ ἀληθεῖα λατρεύειν Θεῷ κατηξίωται.

Ἐξομολογήσασθωσάν σοι, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.

Πολλάκις παρετηρήσαμεν, ὅτι τῶν ψαλμῶν οἱ μῆτε ὕμνον, μῆτε ψῆδον, μῆτε ψαλμὸν, ἢ τι ἕτερον ἔχοντες προγραφὴν, ἄλλου παρὰ ταῦτα τυγχάνουσι χαρακτῆρος, ὅποιος ὁ παρὼν προφητικῆς μετέχων δυνάμεως· διὰ γὰρ τῶν προλαβόντων ἐξομολογησάμενος ὁ Δαυὶδ, Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ, φησὶ, ἐν βασιλεύσει μόνος τούτου κατηξιώθην, πλείστοι δὲ τοιοῦτοι γενήσονται, δηλαδὴ μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος· καὶ μάλιστα ὅτε τὸ

A neque ejus auctor inscribitur, neque cujus generis carmen sit, dicitur. Porro est simplex propheta, quæ recitatur ex captivorum Babylone persona. Ejus rei indicium est, quod in aliquot Septuaginta interpretum exemplaribus inscribitur Aggæo et Zachariæ.

VERS. 8. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam!*

Beatitudo illis reputatur, qui talionem Babyloni reddent, et qui parvulos ejus petrae illis necabunt. Revera enim in primis beatum fuisset nunquam cernere Babylonem, neque in malorum ejus colluvie versari. Sed postquam aliquis prosperitate dejectus, illic exstilisset, beatus sane reputaretur, si quæ passus esset, invicem retribueret, et Babylônios vicissim captivaret, atque ipsas Babyloniorum animas ad Dei timorem transferret. Quod si et illorum parvulos haud siverit adolescere, sed illiseri petrae, multo erit felicior. Jam vero Babylonis parvulos, recte intelliges nequitiae semina, et variorum scaturigines peccatorum, quæ Servatoris doctrinis (nam petra est Christus) occidere, ne adolescenti atque in actum erumpant, curabit is qui hoc loco beatus prædicatur.

PSALMUS CXXXVII.

VERS. 1. *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.*

Sicuti perfectus homo, Deum tota anima, nervis, ac viribus amat, haud equidem amoris sui facultates distrahens ad aliud quidvis, sed a solo Deo dependens; sic et Psalmista toto corde confiteatur, gratias agens Deo. Tum elatus hac sua fiducia, vidensque se in magno humanæ vitæ theatro, necnon cœlestium angelorum, qui ipsius apud Deum profectum spectant, convenientem Deo tribuit cultum, atque: *Et in conspectu angelorum psallam tibi.*

VERS. 2. *Adorabo ad templum sanctum tuum.*

Adoratum se spondet in sancto templo, Ecclesiam denotans, vel cœlestem Jerusalem, cujus erat typus terrestris templum. Deinde gratiam proficitur, quia dignus sit habitus misericordia et veritate Dei. Pro quibus verbis Symmachus, *propter misericordiam tuam et veritatem tuam*, dicit. Nam Dei misericordiam adeptus, typis symbolisque scpositis, in spiritu ac veritate Deum adorare imprætravit.

VERS. 4. *Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terræ.*

Sæpe observavimus psalmos illos qui neque cantici neque psalmi, neque quamlibet aliam inscriptionem habent, diversum ab his characterem gere, cujusmodi est hic prophetica virtute imbutus. Nam superiore confessione facta David, Atqui, ait, non ego solus inter reges his prærogativis sum decoratus, sed plurimi posthac erunt, nempe post Servatoris prædicationem; præcipue vero cum

multitudo gentium ingressa fuerit, et secundus Christi adventus acciderit. Tunc enim magna apparebit gloria Domini. Namque imperativo modo vel optativo, futura interdum denotantur secundum peculiarem Hebræorum consuetudinem. — Vaticinatur diffusum Iri per omnes gentes Dei notitiam; Cuncti enim, inquit, reges terræ constebuntur tibi, audientque omnia verba oris Dei, et cantabunt in viis Domini. Hæc autem nonnisi post Servatoris nostri prædicationem exitum nacta sunt. Viæ autem virtutes sunt, quæ ad Dei notitiam perdu-
cunt;.

VERS. 6. *Excelsus Dominus et humilia respicit.*

Quæ propheticus spiritus in ipso et per ipsum locutus fuerat, David cognoscens, lætatur quia Deus humilia respicit, et pressuris ejus protector adest.

VERS. 7. *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, etc.*

Clarius Symmachus dixit: Si ambulavero in medio tribulationis, conservabis me: contra anhelantes inimicos meos manum tuam extends, servabitque me dextera tua. Dominus rem pro me conficiet.

PSALMUS CXXXVIII.

VERS. 1. *Domine, probasti me, et cognovisti me.*

Quoniam igitur nostræ quoque vitæ tempus habet dimensa a Deo intervalla, universum vitæ meæ tempus, inquit, viamque hæcenus confectam ipse scrutatus es.

VERS. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me.*

Superat, inquit, vires meas, et extra meam comprehensionem est horum cognitio, ita ut ea neque excogitare neque enarrare queam. Quantumvis enim dixerō, ea parva ac minima præ divina potentia fuerint, cujus comprehensio meam fugit tenuitatem, imo omnium virium defectum.

VERS. 16. *Imperfectum meum viderunt oculi tui.*

Quod nondum feci, inquit, tanquam jam factum intueris; et nondum natos, tanquam jam in lucem editos nosti. Potest autem dupliciter intelligi innocentia mea, et malitiæ carentia, nulla indigens inquisitione. Nam curiosa observantia dici opus potest: est autem imperfecta anima, quæ nondum virtute et scientia informata fuerit.

VERS. 19. *Viri sanguinum, declinate a me.*

VERS. 20. *Accipient in vanitate civitates tuas.*

Cum dixisset (v. 17): Mihi vero nimis honorati sunt amici tui, Deus; merito inimicos Dei detestatur atque a se removet. Imo cum item dixisset fore tempus, quo peccatores Deus ipse interficiet, jam nunc illos procul se arcet, ne quid habeat cum illis commune, neque ex ipsorum propinquitate detrimentum capiat. Namque ad contentiosos sermones et controversias, incassum tuas civitates accipient, vocabulo civitatum divinas Scripturas significans, quas frustra sumunt heterodoxi, et non ut

πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Σω-
τῆρος γένηται παρουσία· τότε γὰρ ὀφθήσεται μεγάλη
τοῦ Κυρίου ἡ δόξα· προστακτικῶς δὲ καὶ εὐκτικῶς
ἐστὶν ὅτι τὰ μέλλοντα δηλοῦνται, κατὰ τινα τῶν
Ἑβραίων συνήθειαν. — Προφητεῖαι περὶ τῆς μελ-
λούσης ἐξαπλοῦσθαι εἰς πάντα ἔθνη τοῦ Θεοῦ γνώ-
σεως· Ἔσται γάρ, φησὶν, ὅτε πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς
γῆς ἐξομολογήσονται σοὶ καὶ ἀκούσονται πάντα τὰ
ῥήματα τοῦ στόματος Θεοῦ, καὶ ὅτι ἄσονται ἐν ταῖς
ὁδοῖς Κυρίου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὸ εὐαγ-
γελικὸν κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλους τετύχη-
κεν. Ὅδοι δὲ εἰσὶν αἱ ἀρεταί, αἱ φέρουσαι ἐπὶ τὴν
γνώσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἵψηλός Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ.

Τὰ ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἐν αὐτῷ καὶ δι'
αὐτοῦ λαληθέντα μαθὼν ὁ Δαυὶδ, θαρρεῖ ὡς ἐφορῶν-
τος τὰ ταπεινὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῷ
συναπειχομένου.

Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ὀψης με, κ. τ. λ.

Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος ἐφη· Ἐὰν πορευθῶ
διὰ μέσης θλίψεως, περισώσεις με· κατὰ τῆς
ἀναπνοῆς τῶν ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς χεῖρά σου,
καὶ σώσει με ἡ δεξιὰ σου· Κύριος ἐπιτελέσει
ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ.

Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἐγνώσας με.

Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ χρόνος τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἔχει
τινὰ διαστήματα μεμετρημένα παρὰ Θεῷ, πάντα
μου τῆς ζωῆς τὸν χρόνον, φησὶ, καὶ τὴν ὁδὸν ἣν
διήλθον αὐτὸς ἐξίχνιασας.

Ἐδυναστώδῃ ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ.

Ἐπιβαίνει, φησὶ, τὴν ἐμὴν δύναμιν, καὶ ἐπέτεινά
ἐστιν τῆς ἐμῆς κατάληψεως ἡ τούτων γνώσις, ὡς μὴ
δύνασθαι με ἐξευρεῖν μηδὲ ἐξεῖπναι αὐτά. Ὅσα γὰρ
ἂν εἴπω, μικρὰ καὶ ἐλάχιστα τυγχάνει τῆς θεϊκῆς
δυνάμεως, ἥς κατάληψις τὴν ἐμὴν μικρότητα καὶ
οὐθενίαν διαφεύγει.

Ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου.

Τὸ μήπω πραχθέν μοι, φησὶν, ὡς ἤδη τελεσθὲν καθ-
ορᾶς, καὶ τοὺς τῶς μὴ τεχθέντας, ὡς ἤδη τεχθέντας
ἐπίστασαι. Δύναται δὲ νοεῖσθαι διχῶς τὸ ἀκαχον καὶ
ἀπόνηρον, καὶ ἀνεξέταστόν μου· ἔργον γὰρ ἡ περί-
νοια λέγεσθαι ὀφείλει· ἀκατέργαστος δὲ ἐστὶ ψυχὴ
ἡ μήπω δι' ἀρετῆς μορφωθείσα καὶ γνώσεως.

Ἄνδρες αἱμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ. Αἰφύρῃται
εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου.

Εἰπὼν, Ἐμοὶ δὲ ἰλαρ ἐτιμώθησαν οἱ πόλεις σου,
ὁ Θεός, εἰκότως τοὺς ἐχθρούς τοῦ Θεοῦ παρατεῖται
καὶ ἀπελαύνει αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ μνημονεύσας ὅτι
ἐστὶν τις καιρὸς ἐν ᾧ τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὐτὸς ὁ Θεός
ἀποκτενεῖ, ἐντεθεὶς ἤδη καὶ τούτους αὐτοῦ μακρὰν
ἐλαύνει, ὡς ἂν μὴ κοινωνὸς αὐτῶν γένοιτο, μηδὲ ἐκ
τοῦ πλησιάζειν μετάσχῃ τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης.
Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς ἐριστικούς λόγους καὶ ἐριδας, τὰς
σὰς εἰς ματαιότητα λήφονται πόλεις, τὰς θείας Γρα-
φὰς πόλεις χρηματίζουσας, ματαιῶς δὲ ταύτας λαμ-

θάνατον οἱ ἀπερόδοξοι, καὶ οὐχ ὡς δεῖ (13)· ἀποστρέψομαι καὶ ἐκκλίνω ἀπ' αὐτῶν.

Δοκιμασόν με, ὁ Θεός.

Εἰπὼν ἐν ἀρχῇ, Κύριε, ἐδοκιμασάς με καὶ ἔγνων με, νῦν ὡς μήπω δοκιμασθεὶς ἔφη, *Δοκιμασόν με, Κύριε, καὶ γινώθι τὴν καρδίαν μου.* Καὶ τότε μὲν εἰρηται, *τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχοινὸν μου ἐξηχρίασας, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προσεῖδες·* ἄρτι δέ, *Ἐτασόν με, καὶ γινώθι τὰς τρίβους μου· μήποτ' εὖν οὐκ ἐναντία λέγει.* Τότε γὰρ ἀπλῶς δεδοκιμάσθαι καὶ ἐγνώσθαι εἶπε, νῦν δὲ εὐχεται δοκιμασθῆναι, ὅπως γνωσθῇ ἡ καρδία αὐτοῦ· μεῖζον γὰρ τὸ καθαρὸν καὶ εὐθὲς τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀπλῶς καθαροῦ καὶ εὐθὲς ὑπάρχειν· καὶ ὑπαιρῖναι τοῦ ἀπλῶς δοκιμασθέντα γνωσθῆναι τῷ δοκιμασθῆναι ἐπὶ τῷ γνωσθῆναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπλῶς προσοραθῆναι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, μεῖζον τὸ γνωσθῆναι τὰς τρίβους ἑτασθέντας αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἰδὲ εἰ εἶδες ἀνομίαν ἐν ἐμοί, τοῦτέστιν ἐν ἐξεί καὶ διαθέσει μου. Φέρεται καὶ οὕτως· Καὶ ἰδὲ εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἐμοί·* τοῦτέστι, κατανόησον εἰ ὠδευσέ ποτε ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀνομία, ὡς ἔχνη τῆς ὁδοῦ αὐτῆς μεῖναι παρ' ἐμοί. Ὅμως δὲ καὶ εἰ τοσαύτη ἐκ σοῦ καὶ διὰ σὲ κατῴρθηται μοι ἀναμαρτησία, ἀλλ' οὖν σὺ ὠδήγησάς με ἐν ὁδῷ αἰωνίᾳ, ἐπὶ ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀγοῦσῃ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘ΄.

Πεσοῦνται ἐπ' αὐτοὺς ἄνθρακες πυρός.

Δίχην γὰρ ὑφέξει πρὸς αὐτοῦ, νόσον ἔχων τοιαύτην.

Ἄνδρα ἀδίκον κακὰ θηρεύσει εἰς διαφθοράν.

Τί δὲ ἐστὶν εἰς διαφθοράν; ὅτι πολλοὶ θηρεύονται εἰς σωτηρίαν, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ παρὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν· ἀλλ' οἷ γε πονηροὶ θανέειν ὑπὸ τῆς κακίας θηρεύονται καὶ φθορᾶς· πᾶς γὰρ ἀδίκος, ὥσπερ ὑπὸ οἰκείας νόσου διαφθαρεὶς ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ κακίας, δίχην ὑφέξει τὴν προσήκουσαν· ἰκανὴ γὰρ ἐστὶν ἀντὶ πάσης τιμωρίας τὴν ἔχουσαν αὐτὴν ψυχὴν διαφθεῖραι.

Ἐγνων ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τοῦ πτωχοῦ.

Ἐντεῦθεν ὁ Σολομὼν ὠφεληθεὶς τὸν πατέρα φησὶν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· *Τέλος λόγου τοῦ πᾶν ἄκουε, ὅτι πᾶν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεός εἰς κρίσιν, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἔάν τε ἀγαθόν, ἔάν τε πονηρόν·* καὶ νῦν γὰρ, φησὶν, ὡς κρινεῖ ὁ Θεός ἐκδικῶν τὸν νῦν καταπονούμενον πένητα καὶ πτωχόν. Ἐπὶ χρηστὸν δὲ μετὰ ταῦτα τέλος κατέστρεψε τὸν ψαλμὸν· διὸ καὶ *Εἰς τέλος ἐπιγέγραπται, τὴν ἀποκειμένην τοῖς δικαίοις λέγων ἑλπίδα· Ὁ δὲ Σύμμαχος, παρὰ τῷ προορώπῳ σου, λέγει·* Τί δὲ κρείττον τοῦ κεκαθαμένης διανοίας πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρᾶν τὸν Θεόν; κατὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος μακαρισμὸν εἰπόντος· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁψονται·* οὐ τυχόντες εὐχαριστήσουσιν.

¹³ Eccl. xii, 13, 14. ¹⁴ Matth. v, 8.

(13) Insignis Eusebii sententia de sacris libris, nihil utilitatis apud hæreticos habentibus

PATROL. GR. XXIV.

A oporteret. Hoc ego hominum genus aversor et fugio.

Proba me, Deus.

Quum initio dixisset, *Domine, probasti me et cognovisti me*, nunc ceu nondum probatus ait: *Proba me, Domine, et scito cor meum.* Et tunc quidem dictum fuit: *Et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævdisti*; nunc vero, *Scrutare me, et cognosce semitas meas.* Neutrubi tamen contraria loquitur. Tunc enim simpliciter exploratum se et cognitum dixit; nunc vero orat explorari se. Majus enim quid est, purum rectumque habere cor, quam simpliciter esse purum et rectum. Longeque præstat cognito per explorationem simpliciter homini, ille qui probatus est per cordis cognitionem. Rursus majus quid est, si viæ ejus exploratæ noscantur, quam si tantummodo prævideantur. Ideirco addidit: *Et vide an via iniquitatis in me sit*, id est in habitu ac genere vitæ meæ. Fertur et alia explanatio: *Et vide num via iniquitatis in me sit*: id est, observa an aliquando iniquitas in me sit grassata, ita ut vestigia semitæ ejus in me supersint. Nihilominus etsi tanta fuit ex te et per te innocentia mea, tu tamen mihi dux es in via æterna, quæ ad immortalitatem incorruptibilitatemque perducit.

PSALMUS CXXXIX.

VERS. 11. Cadent super eos ignis carbones.

Pœnam quippe a Deo referet, qui hujusmodi morbo laborat.

C *VERS. 12. Virum injustum mala capient ad corruptionem.*

Quid est ad corruptionem? nempe quia multi capiuntur ad salutem, ut illi qui ab apostolis sanctis-que viris. Verumtamen illi improbi sunt qui a malitia capiuntur et corruptela. Quivis enim injustus tanquam intimo morbo corruptus nequitia sua, pœnam congruam perferet. Namque ad corrumpendam animam, cujusvis pœnæ loco, nequitia sufficit.

VERS. 15. Cognovi quia faciet Dominus judicium inopis.

Hinc Salomon Patri suffragans ait in Ecclesiaste: *Finem summumque lotius sermonis audi*; nempe quod omne factum adducet Deus in judicium, de omni abscondito, sive id bonum fuerit, sive malum ¹⁵. Et nunc enim, inquit, judicabit vindex Deus de paupere oppresso et de inope. Felici mox sine psalmum concludit (ideoque et in titulo scriptum est *In finem*) repositam justis spem recitans. Symmachus autem, *apud faciem tuam, dicit*. Quid vero præstantius quam puro corde Deum coram spectare? prout dixit Servator: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ¹⁶! quam rem adepti, gratias agent.

PSALMUS CXL.

Psalmus hic parem ac superior titulum gerit. Est autem Davidis, eandemque vim precis continet. Hoc tamen amplius habet, quod magis est dogmaticus, et plura atque utiliora sub initio docet. Ait igitur : *Clamavi*. Haud sane magna voce et clamore usum esse psalmistam, credere decet ; nam silentes quoque audit Deus. Sic etiam Moysi traditur dictum : *Quid ad me clamas* ⁴⁴? Sed qui magna dogmata a Deo didicerat, eximio animi affectu fideque ali- quid a Deo petens, ita ad eum clamabat. Quare et fidenter ait : Quoniam talis sum, et ita clamo, at- tende voci meæ dum ad te clamo. Quippe qui pu- ram habeo non mentem tantummodo, sed et labio- rum vocem a mendacio, perjurio et convicio. His etiam consequenter addit :

VERS. 2. *Elevatio manuum mearum sacrificium vesperis.*

Hoc intelliges ex dicto Apostoli : *Volo viros orare levantes puras manus, sine ira et murmurationi- bus* ⁴⁵ : namque et ille tam cogitationum facit mentionem quam actuum. Verum impij nequaquam manus sustollunt. Ideo dictum est illis : *Cum manus vestras ad me extendetis, faciem meam a vobis aver- tam* ⁴⁶. Oportet vero in altum actus sustollere, atque eos prout Deo placuerit perficere.

VERS. 4. *Ne declines cor meum ad malitiæ sermones, ad excusandas excusationes in peccatis.*

Ne subverti sinas atque in contrarium inclinari donatam semel a te mihi mentem. Pro, ad excu- sandas excusationes in peccatis, Symmachus edidit, ad cogitandas iniquas cogitationes, clarius equidem dictionis mentem exprimens. Deinde Psalmista ad praxim revertitur dicens, cum hominibus operanti- bus iniquitatem, et non combinabo cum electis eo- rum. Pro quo rursus Symmachus clarius interpre- tatus est dicens : Cum hominibus operantibus iniquitatem, ne dulcibus quidem ipsorum conve- scar. Non ero, inquit, cum istis, si tu, Domine, custodiam ori meo posueris, et præparatum mihi thesaurum conservaveris. Electi porro eorum, cre- dendi sunt illi qui malorum actuum suorum præ- textus quaerunt, qui peiores sunt illis qui sine præ- textu palamque peccant.

VERS. 6. *Absorpti sunt juncti petrae iudices eorum.*

Symmachus autem : *Adhuc enim oratio mea intra nequitias illorum : evellentur petrae manibus iudices eorum : audient verba mea dulcissima*. Sicuti agri- cola cum terram frangit, ita ossa vestra dissipata sunt secus inferos. Nunc vero rationem reddit, cur cum peccatoribus non combinet : sufficit enim il- lorum societas ad animam meam dissipandam, at- que ad ipsorum nequitiam mihi insinuandam. Jam

A

ΨΑΛΜΟΣ PM.

Ἀκολουθῶς τῷ προάγοντι ψαλμῷ καὶ οὗτος ἐπιγέ- γραπται· ἔστι δὲ τοῦ Δαυὶδ, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῆς προσευχῆς δύναμιν. Ἐχει δὲ τι πλεον οὗτος δογματι- κώτερος ὢν, καὶ πλείονα καὶ ὠφελιμώτερα διὰ τῆς ἀρ- χῆς παιδεύων· καὶ φησὶν· Ἐκέκραξα· οὐ πάντως φωνῇ μεγάλῃ καὶ βοῇ κεχρησθαι αὐτὸν προσήκει ὑπολαμ- βάνειν· καὶ σιωπώντων γὰρ ἀκούει ὁ Θεός· οὕτω καὶ Μωϋσῇ λέγεται εἰρηκέναι· Τί βοῆς πρὸς μέ; Ἄλλ' ὁ μεγάλη δόγματα περὶ Θεοῦ κεκτημένος, ὑπερβαλ- λούσῃ τε διαθέσει καὶ πίστει αἰτῶν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἐκέκραξε πρὸς αὐτόν· διδὲ καὶ θαρσύν φησιν· Ἐπειδὴ τοιοῦτός εἰμι, καὶ τοιαῦτα βοῶ, πρόσχες τῇ φωνῇ μου ἐν τῷ κεκαργένοι με πρὸς σέ· ὥς καθα- ρὰν ἔχων οὐ μόνον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν χειλέων φωνὴν ἀπὸ ψεύδους, ἐπιτορκίας τε καὶ λοι- δορίας. Οἷς καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγεν·

Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή.

Νοήσεις δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ λέγειν τὸν Ἀπόστολον· Βούλομαι τοὺς ἀνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κάκινος γὰρ ὁμοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευ- σαι, καὶ τῶν κατὰ πράξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐπαίρουσι· διδὲ λείκεται πρὸς αὐτούς· Ὅτ' ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνῃτε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν· ἐπαίρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πράξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ Θεῷ ἐπιτε- λείν.

Μὴ ἐκκλῆρης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πο- τηρίας, τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρ- ταιῇς.

Μὴ συγχωρήσης παρατραπήναι καὶ παρακλιθῆναι εἰς τὸ ἐναντίον τῆν ἁπαλὴ ἀπλῶς κατασκευασθεῖσάν μου διάνοιαν· ἀντὶ δὲ τοῦ, προφασίζεσθαι προφά- σεις ἐν ἀμαρταιῇς, ὁ Σύμμαχος, ἐντροπὴν ἐντροπίας παρανόμους ἐξέδωκε, σαφέστερον ἐρμηνεύσας τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου. Εἰτα πάλιν μεταβαίνει ἐπὶ τὸ πρακτικὸν φάσκων, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν, καὶ οὐ μὴ συνδυάσω μετὰ τῶν ἐκλε- κτῶν αὐτῶν. Ἀνθ' οὗ πάλιν ὁ Σύμμαχος σαφέστε- ρον ἡρμήνευσεν εἰπών, σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομέ- νοις ἀδικῶν, μηδὲ συμφάγοιμι τὰ ἡδῆα αὐτῶν. Οὐκ ἔσομαι γὰρ, φησὶν, ἅμα τούτοις, ἐὰν σὺ, Κύ- ριε, φυλάξῃς τῷ στόματι θείης, καὶ τὸν προκατα- σκευασθέντά μοι θησανυρὸν διατηρήσης. Ἐκλεκτοὶ δὲ τούτων εἶεν οἱ σκηπτόμενοι προφάσεις ἐφ' οἷς δρώ- σι κακῶς· χειρόνων ὄντων τῶν ἀνευ προφάσεως, καὶ ἀνεπικαλύπτως ἀνομούντων.

Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν.

Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐτι γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐν τῷ τῶν κακῶν αὐτῶν· ἐκκλῆσονται ἐν χειρὶ πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν· ἀκούσονται ῥήσεις μου ἡδίστας· ὥσπερ γεωργὸς δὲ ἂν ῥήσῃ τὴν γῆν, ὥς ἐσκαρπίσθῃ ὁμῶν τὰ ὀσῶα παρὰ τὸν ἄδην. Τὴν αἰτίαν δὲ νῦν ἐπάγει τοῦ μὴ συνδυάζειν ἀμαρ- τιολοῖς· ἱκανὴ γὰρ αὐτῶν ἡ κοινωνία, φησὶ, διασκορ- πίσαι μου τὴν ψυχὴν, καὶ τῶν κακῶν αὐτῶν ἔνδον

⁴⁴ Exod. xiv, 15. ⁴⁵ 1 Tim. ii, 8. ⁴⁶ Isa. i, 15.

ἐπολαβεῖν· τὸ δὲ ἐκτελήσονται δηλοῖ, ὅτι καὶ τοὺς αὐτῶν ἀρχοντας καὶ κριτὰς ἴδωσι κατασπαυμένους ἐκ βίζων, ὥσπερ ἀποτιλλομένους δυνάμει τοῦ στερεοῦ λόγου.

Μὴ ἀνταλέλῃς τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἀνταλέλῃς, μὴ ἀποκενώσης, τούτεστι, μὴ συγχωρήσῃς τὸν ἀποκείμενον ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀγαθὸν θησαυρὸν ἀποκενωθῆναι· τότε γὰρ ἀφόδως ἀπελεύσομαι, φησὶν, ὅτ' ἂν ἀμαρτωλοὶ τοῖς αὐτῶν περιπαρῶσι δικτύοις.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ'.

Συνέσεως τῷ Δαυτῷ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, προσευχῇ.

Καὶ ὁ νσ' ὁμοίαν ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρῃς, τῷ Δαυτῷ εἰς στηλογραφίαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον. Κεῖται δὲ ἡ ἱστορία ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἀνέβη Δαυτὶ ἐκείθεν, καὶ ἐκάθισεν ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῖς ὄχυροῖς Ἐγγαδδὶ· καὶ ἐγένετο ὡς ἐπέστρεψε Σαουλ ἐπισθεν τῶν ἀλλοφύλων· καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες, Ἰδοὺ Δαυτὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἐγγαδδὶ. Καὶ παρέλαθε Σαουλ τρισχιλίους ἄνδρας, ἐκλεκτοὺς ἐκ παντὸς Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη τοῦ ζητεῖν τὸν Δαυτὶ καὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐπὶ πρόσωπον τῆς θήρας τῶν ἐλάφων· καὶ ἦλθον εἰς τὰς μάνδρας τῶν προβάτων ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὸ σπήλαιον· καὶ εἰσῆλθε Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ἀποκοιτῶσαι (14) τοὺς πόδας αὐτοῦ· καὶ Δαυτὶ καὶ οἱ ἄνδρες μετ' αὐτοῦ ἐν μέρεσι τοῖς ἐσωτέροις τοῦ σπηλαίου ἐκάθηντο.

Προεγράφη ἡ ἱστορία ἡ περὶ Σαουλ καὶ τοῦ σπηλαίου· τὸ δὲ τοῦ Δαυτῷ ὄνομα διαφόρως ἐρμηνεύεται, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, καὶ διαφόρως λαμβάνεται· ὅτε γὰρ εἰς πρόσωπον τοῦ Κυρίου εὐρήσεις, οὕτω κείμενον ἐρμηνεύεται πεποθημένος· ὅτε δὲ εἰς πρόσωπον τῶν ὁμαρτανόντων, καὶ ἐπιστρεφόντων, ἐρμηνεύεται ἐξουθενημένος, διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ. Νῦν τοῦ Δαυτῷ ὄνομα λαβεῖν ἔστιν εἰς τὸν λαὸν τὸν ἡμαρτηκότα καὶ εἰς σύνεσιν ἐλθόντα, καὶ ἐν σπηλαίῳ αὐτὸν κατακλείσαντα, καὶ προσευχόμενον μετὰ δακρύων ἰσχυρῶς, καὶ ἐξομολογούμενον, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο δηλοῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς ταῦτα διδάσκει.

Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου.

Σφόδρα καταλήλως τῇ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου συνοχῇ καὶ ταῦτα λέλεκται· ὅσον γὰρ ἐπ' ἀνθρώποις ἔνδον ἐν τῷ σπηλαίῳ συνεχόμενος, παντὸς δρασμοῦ καὶ φυγῆς ἐπεκλείετο, οὔτε μία τε παρὴν αὐτῷ βοηθεία ἐλπίς· ἀλλ' οὐδὲ ἦν ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ρυόμενος ἢ ἐπιζητῶν. Ὅρων δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ νεητούς ἐχθρούς, ὅλον τοῦτο κατεργασμένους, λέγω δὲ τὸ εἰσελθεῖν Σαουλ εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὲρ τοῦ συληφθῆναι τὸν Δαυτὶ, εἰκότως ἔλεγεν τὸ, Ἐκρυψάμην παρὰ μοι. Ἀλλ' οὐ προκεχωρῆκει αὐτοῖς τὰ τῆς παγίδος διὰ τὴν προκειμένην προσευχὴν· θαρσύν δὲ τῇ τοῦ βίου αὐτοῦ πορείᾳ, ταῖς τε πράξεσι καὶ ταῖς

A verbum *evellentur* demonstrat, fore ut suos principes judicesque radicitus extirpatos cernant, evulsos veluti fortis verbi virtute.

VERS. 8. *Ne auferas animam meam.*

Symmachus pro *auferas* dicit, *ne evacues*, id est, ne sinas repositum in anima mea thesaurum evacuari. Tunc enim securus, inquit, abibo, cum suis ipsis peccatores implicabuntur retibus.

PSALMUS CXLI.

VERS. 1. *Intellectus Davidi, cum esset in spelunca; oratio.*

Similem huic quinquagesimus quoque sextus psalmus titulum habet, nempe: *In finem, ne corumpas*, Davidi in tituli inscriptionem, cum a facie Saulis fugeret in speluncam. Exstat autem historia in primo Regnorum libro. Et ascendit illuc David, conseditque in locis munitis Engaddi. Contigitque, ut revertenti Sauli de alienigenarum persecutione, diceretur ei: *Ecce David in deserto Engaddi est*. Sumptis ergo Saul tribus hominum delectorum millibus ex universo Israele, perrexit ad investigandum Davidem ejusque comites, ad locum qui dicitur venatio cervorum: veneruntque ad caulas ovium in via quæ ad specum ducit. Ingressusque est Saul ad purgandos pedes suos in specum. Et David comitesque ejus in interioribus antri partibus latebant.

C Supra scripta jam fuit Saulis historia atque speluncæ. Davidis autem nomen varie interpretari licet, ut sape jam diximus varieque intelligitur. Nam cum de homine Dei dictum invenies, tunc sic positum, significat *desideratum*. Cum autem in persona peccantium et tamen resipiscentium usurpatur, tunc *spretum* interpretamur propter ejus peccata. Nunc Davidis nomen de populo peccatore adhibetur; resipiscente tamen, et in specu se concludente, et cum lacrymis valide orante et confitente, ut ipsa inscriptio demonstrat. Psalmus quoque ipse eadem docet.

VERS. 4. *In deficiendo ex me spiritum meum.*

Convenienter admodum et temporis et loci angustis hæc quoque dicta fuere. Nam quantum res humanæ ferebant, intra specum conclusus omni evadendi facultate effugioque carebat, nullaque erat auxilii spes, nec quisquam vitam ejus liberare satagebat. Videns autem animæ suæ intellectuales hostes huic negotio intentos, Saulem, inquam, intra specum ingressum ad capiendum Davidem, recte aiebat: *Laqueum absconderunt mihi*. Sed caruerunt effectu insidiarum propter hanc precem. Ipse autem confusus vitæ suæ rationi, acibusque et viis quibus insiterat, injuste expulsus et oppugnatus,

¶ I Reg. xxiv, 1-4.

¶ (14) Ita cod. Sed num pro ἀποκοιτῶσαι?

dicit Deo : et tu cognovisti semitas meas.

VERS. 6. *Ad te, Domine, clamavi.*

Rursus hoc etiam loco clamare se fateatur, non simpliciter, sed ad Dominum. Alioqui nec fieri poterat ut vocem attolleret, præsente hoste. Jam vero in Deo tantummodo spem suam reposuisse confitens, a scopo non aberravit; etenim spes non confundit. Nam etsi aliqua viventium terra sit, equidem, inquit, fateor meam te solum esse spem. Tu enim spes mea es in terra viventium, ita ut, nisi te haberem, haud jam viventibus terræ incolis adnumerarer. Porro viventium terra, nequaquam hæc est quæ a nobis calcatur, mortis enim ea potius terra est, sed quam mites hæreditabunt, in qua omnes viventes æterna cum vita habitant.

VERS. 5. *Non erat qui cognosceret me. — Et non est qui requirat animam meam.*

Si quis ab iis, qui ecclesiis præesse existimantur, negligitur et nullatenus requiritur, tempestive hoc dicit; et quod sequitur addet, clamorem scilicet ad Deum, et se non sperare a principibus, sed a Domino; et portionem se habere in terra viventium, non autem in terra oblivionis.

PSALMUS CXLII.

Quicumque maximis tentationibus immodicisque pressuris urgetur, commode utitur præsenti prece. Propterea psalmus sine titulo est. Audit quidem omnes Dominus, paucos tamen exaudit. Ceteroqui si iis qui nos orant aurem præberemus, nostræ pariter preces audirentur. Certe qui cum fiducia orat, auditorem provocat Deum. Alii autem non esse sine titulo psalmum, sed inscribi : *Psalmus Davidi, cum eum filius persequeretur* : sed non in cunctis interpretationibus hæc ponitur. Attamen quæ hic dicuntur, non repugnant. Sed nihil obstat, quominus de Saulis persecutione hæc dicta fuerint.

VERS. 4. *Tedium passus est spiritus meus.*

Spiritus hominis tedium patitur, cum cor turbatur rememorans quomodo inimicus prostraverit humi vitam ejus, eamque in tenebrosis locis constituerit ut mortuos sæculi. Turbatum, inquit, cor meum, passionem intus continuit, non adeo concidens, ut palam cunctis extraneis foret ejus turbatio.

VERS. 5. *Memor fui dierum antiquorum.*

Quia et Moyses mandat dicens : *Recordamini dierum sæculi* ⁴⁸; et David pariter ait : *Annorum æternorum memini, et consideravi* ⁴⁹; recte sibi consulens hic, cujus cor turbatum est, recurrit animo ad antiquos dies suos, quibus ante turbationem felix erat, vel antiquas historias in mentem revocat : resumptaque rerum memoria, meditatatur opera Dei, et manuum ejus facturas, non modicum ex antiquis lectionibus solamen capiens, dum ex ipsis

A ὁδοῖς αἷς ἐβάδιζεν, ἀδίκως ἐλαυνόμενος καὶ πολέμουμένος, φησὶ τῷ Θεῷ· καὶ σὺ ἔγνων τὰς τρίβους μου.

Πρὸς σέ, Κύριε, ἐκέκραξα.

Πάλιν καὶ ἐνταῦθα κρᾶζειν ὁμολογεῖ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς τὸν Κύριον· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἦν αὐτῷ φωνὴν ἀφιέναι, πλησίον παρόντος τοῦ ἐχθροῦ· τὴν μόνην δὲ ἐλπίδα αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν ὁμολογήσας, οὐκ ἐξέπασσε τοῦ σκοποῦ· ἡ γὰρ ἐλπίς οὐ καταισχύναι· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἔσται γῆ ζώντων, ὁμολογῶ, φησὶ, μηδεμίαν ἔχειν χώραν ἐν ταύτῃ ἢ σὲ μόνον τὴν ἐμὴν ἐλπίδα· σὺ γὰρ εἰ Θεός, ἡ μερίς μου ἐν γῇ ζώντων· ὡς εἰ μὴ σὲ εἶχον, οὐκ ἂν ἐξετάσθην ποτὲ ἐν γῇ ζώντων. Ζώντων δὲ γῆ, οὐχ ἡ πατούμενη νῦν πρὸς ἡμῶν, θανάτου γὰρ γῆ καὶ νεκρῶν αὕτη, ἀλλ' ἦν κληρονομήσουσιν οἱ πρᾶεις· ἐφ' ᾗ ζῶντες πάντες κατὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν διατρίβουσιν. Οὐκ ἦν ὁ ἐπιτηρώσκων με.—Οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου.

Ὁ ὑπὸ τῶν προιστασθαι τῶν ἐκκλησιῶν νομιζόμενος ἀμελούμενος καὶ μηδὲως ἐκζητούμενος εὐκαίρως τοῦτο ἔρει· καὶ τὸ ἐξῆς ἐπιφέρει τὸ κεκραγὸς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ μὴ ἐλπίζειν ἐπὶ ἡγουμένοις, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, καὶ μερίδα ἔχειν ἐν γῇ ζώντων καὶ οὐκ ἐν ἐπιλελησμένῃ γῇ.

ΨΑΛΜΟΣ PMB.

Πᾶς ὁ ἐν μεγίστοις πειρασμοῖς καὶ θλίψεσιν ὑπερβαλλούσας ἐξεταζόμενος, εὐκαίρως χρῆσταιτο τῇ προκειμένῃ προσευχῇ· διὸ καὶ ἀνεπίγραφος ὁ ψαλμός. Ἀκούει μὲν οὖν πάντων ὁ Κύριος, ὧλγυν δὲ εἰσακούει· ἐὰν τῶν δομένων ἡμῶν ἐπακούσωμεν, ἀκουσθησόμεθα καὶ αὐτοί· ὁ θαρσύν δὲ τῇ αὐτοῦ προσευχῇ ἀκροατὴν καλεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλοι δὲ φασὶ μὴ εἶναι ἀνεπίγραφον τὸν ψαλμὸν, ἀλλ' ἐπιγεγράφθαι, *Ψαλμός τῷ Δαυίδ, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς καταδιώκεν*. Οὗ διὰ πασῶν μέντοι τῶν ἐρμηνειῶν πρόσκειται τοῦτο· τὰ δὲ λεγόμενα οὐκ ἄλλοτρία· οὐδὲν δὲ κωλύει περὶ τῆς ὑπὸ Σαουλ διώσεως εἰρησθαι αὐτά.

Ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου.

Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ ἀκηδιᾷ, ἐπειδὴν ἡ καρδία ταραχθῇ μνησθεῖσα πῶς ὁ ἐχθρὸς ἐταπείνωσεν εἰς τὴν γῆν τὴν ζωὴν αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκάθισεν αὐτὴν ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκροῦς αἰῶνος· ταραχθεῖσα δὲ, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐν αὐτῇ, ἔνδον ἐπέσχε τὸ πάθος παντελῶς μὴ ἐκπεσοῦσα, ὡς εἰς φανερόν ἐλθεῖν τοῖς πᾶσι, καὶ τοῖς ἐκτός γνωσθῆναι τὴν ταραχὴν.

Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων.

Ἐπεὶ καὶ ὁ Μωϋσῆς προστάττει λέγων, *Μνήσθητε ἡμέρας αἰῶνος*· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶ, *Καὶ ἐπὶ αἰῶνια ἐμνήσθην, καὶ ἐμελέτησα*· εἰκότως θεραπεύων ἑαυτὸν ὁ ταραχθεὶς τὴν καρδίαν, ἀνατρέπει ἐπὶ τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς ταραχῆς, ἐν αἷς κατώρθου, ἢ ἐπὶ τὰς παλαιὰς ἱστορίας· καὶ τὴν μνήμην ἀναλαβὼν, μελετᾷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν αὐτοῦ, οὐ μικρὰς τυγχάνων παραμυθίας ἀπὸ τῶν παλαιῶν

⁴⁸ Deut. xxxii, 7. ⁴⁹ Psal. lxxvi, 6.

ἀναγνωσμάτων, μανθάνων ἐξ αὐτῶν, ὅτι τοὺς παλαιούς μετὰ μυρίας θλίψεις καὶ πειρασμούς ἐπισκέπτετο ὁ Θεός, καὶ ὅσας παρέσθεν αὐτοῖς θεραπείας τε καὶ εὐεργεσίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τῆς δημιουργίας λόγοις μελετῶν ἑθεραπεύετο τὴν ψυχὴν, παιδεύόμενος, ὡς οὐκ ἔστιν ἀπρονοήτος ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, οὐδὲ ἀθεράπευτος ἡ τοῦ ταραχθέντος ψυχῆ· ἐφορᾷ δὲ καὶ ἐφέστηκε πᾶσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν.

Διεπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου· ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι.

Μνησθεὶς τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ τῆς μελέτης τῶν θείων ἀναγνωσμάτων, τὰς χεῖράς μου, καὶ τὰς διὰ μετανοίας πράξεις καθαρὰς σοι ἐπιδεικνύς διεπέτασα, οὕτως διψῶν σου, ὁ Θεός, καὶ τῆς παρὰ σοῦ λάτσεως, οὐ μόνον ὃν τρόπον ἑλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνυδρὸς καὶ ξηρὰ γῆ ὀρέγεται τοῦ ἐπ' αὐτὴν κατιόντος ὕετος. Εἰ δὲ καὶ ἔστιν ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς, ὡς πρὸς σὲ τὸν Θεὸν τοιαύτη ἔστιν· καθ' ἑαυτὴν γὰρ καὶ ὡς ἐν ἀνθρώπων συγκρίσει γόνιμος καὶ τεθλητὴ καρπῶν ἀγαθῶν ὑπάρχει· σοὶ δὲ ἀνυδρὸς ἔστιν οὕτως, ὡς οὐ δικαίω θήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν.

Ταχὺ εἰσακούσθ' με, κ. τ. λ. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ.

Ἐν τοῖς καταπείγουσι καιροῖς τῶν περιστάσεων ἦτοι ἐν διωγμοῖς ἢ τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις, ἐπειδὴν παρακινδυνεύει τινὸς ἡ ψυχὴ, ἐκλείποντος τοῦ ἐν αὐτῇ πνεύματος, καὶ τῆς καρδίας ἐν αὐτῇ ταραττομένης, προσήκει ὁμοίως τῷ Δαυιδ λέγειν εὐχομένους τὰ Χριστοῦ, *Εἰσακούσθ' με, Κύριε*· οὐ μὴν ἐπὶ τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν ἀναγκαῖον κεχρησθαι. — Ἐφ' ὅσον μὲν τὸ πρόσωπόν σου καταξίει με τῶν ἰδίων αὐτοῦ, τὸ φῶς σου ἔστιν ἐν ἐμοί, καὶ πᾶσα μου ἀπελήλαται σκοτία· ὥστ' ἂν εἰπεῖν *Ἐσθμειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε*· εἰ δὲ ἀποστρέψεις ποτε τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, γίνομαι ἐν σκοτίᾳ ἐν ᾗ γίνονται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς λάκκον· ἐν ᾧ λάκκῳ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ τὸ καλούμενον σκότος ἐξώτερον.

Ἀκούστην ποιήσθ' μοι τὸ πρῶτ' τὸ ἑλεός σου.

Ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐλέους θεοῦ δεόμεθα· ὅπερ γένοιτ' ἂν ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐρηγορούτας σχολάζοιμεν, καὶ μάλιστα κατὰ καιρὸν τὸν ἐωθινόν, ὥστε δύνασθαι λέγειν· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω.

Γνώρισέν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ᾗ πορεύσομαι.

Ἀπὸ τοῦ χαμαὶ κεῖσθαι τὴν ἐμὴν πρὸς σὲ ψυχὴν ἀνατείναντι μετανοίας δεῖξον ὁδόν, ἢ τὴν ἀγούσαν μετὰ σώματος ἀπαλλαγὴν ἐπὶ τὰ οὐράνια (15)· θνητὸς γὰρ πῶς ἂν νοῆσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ; τάχα δέ τις τὰς προτέρας ὁδοὺς Μωϋσέα καὶ τοὺς προφῆτας βαδίσας, κατὰ τὸ, *Σεῖτες ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τριβῶνας Κυρίου αἰωνίως*, μετὰ ταύτας τὴν ὁδὸν ζητῶν τὴν ἀγαθὴν, τῷ ταύτης ἐρεῖ πατρί, καὶ γινώσκοντι.

¹⁵ Psal. iv, 7. ¹⁶ Psal. lxii, 2. ¹⁷ Jer. vi, 16.

(15) Vides hic de animabus sine corporibus etiam in cœlum recipiendis sententiam antiquissimi

A cognoscit, veteres illos plurimis pressuris ac tentationibus a Deo fuisse visitatos, et quanta hic remedia iisdem contulerit ac beneficia. Insuper dum rerum creationem secum reputat, animo recreatur, quia discit vitam hominum Providentia non destitui, neque suum turbatum animum remedio carere, cum omnibus inspectans præsit Dei Verbum, a quo contriti corde sanantur.

VERS. 6. *Expandi manus meas ad te; anima mea sicut terra sine aqua tibi.*

Dierum antiquorum propter divinas lectiones memor, manus meas pœnitentiæ operibus munitas ad te expandens, te sitiens, Deus, præbendamque a te curationem, non modo ceu cervus ad fontes aquarum, verum ut arida et sine humore terra depulcentem in se imbrem exoptat. Etiam si vero anima mea est veluti sine aqua terra, erga te nimirum ita se habet; cæterum præ aliis hominibus fertilis est, et bonorum fructuum non infecunda; tibi, inquam, est arida, quia non justificabitur coram te quisquam vivens.

VERS. 7. *Cito exaudi me, etc. Ne avertas faciem tuam a me.*

Urgentibus calamitatum temporibus sive persecutionibus extremisque discriminibus, cum alicujus anima periclitatur, deficientibus ejus viribus, conturbato corde, utile est cum Davide orantes dicere Christo: *Exaudi me, Domine*. Neque tamen in humanis negotiis hoc precum genere uti necessarium est.—Quandiu facies tua suo me respectu dignatur, lumen tuum in me est, atque omnes recedunt tenebræ; ita ut dicam: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*¹⁵. Quod si vultum tuum avertas, decido in tenebras quas ii patiuntur qui descendunt in lacum; quo in lacu nihil aliud est quam exteriores, uti appellantur, tenebræ.

VERS. 8. *Auditam fac mihi mane misericordiam tuam.*

Dei misericordia in tentationibus indigemus; quæ ut nobis obveniat, vigilanter precibus vacemus, matutino præsertim tempore, ut dicere possimus: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*¹⁶.

VERS. 8. *Notam fac mihi, Domine, viam in qua ambulem.*

Dum anima mea jacet humi prostrata, imploranti mihi pœnitentiæ viam ostende, quæ post corporis depositionem ducit in cœlum. Nam mortuus, quomodo vias suas cognosceret? Fortasse aliquis qui antiquiores vias, Moysem, inquam, et prophetas, decurrerit; juxta illud: *State in viis, et sciscitami de semitis Domini æternis*¹⁷; post has, bonam denique viam quærens dicet huius patri, viarumque

Enseoi contra recentiorum Græcorum cæcologiam.

illis idonearum perito : *Ostende mihi viam in qua ambulem* : quae quidem annuente Patre semet ostendens ait dignis : *Ego sum via, nemo enim venit ad Patrem nisi per me* ⁵².

VERS. 11. *Propter nomen tuum, Domine.*

Simile hoc dictioni illi : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam* ⁵³. Non enim in semet ipsis oportet confidere. Qui autem tentationes fortiter toleraverit, his bonis potiri speret, utpote qui angusta ærumnosaque via iter fecerit.

VERS. 11. *Æquitate tua educes de tribulatione animam meam.*

Vere tribulatio animæ est, cum hominis vita ad terram prosternitur, et ipse in tenebris sedet. Prævis quoque cogitationibus et cupiditatum flamma anima ejus vexata affligitur, nemine ex his pressuris liberante, præter cordium conscium Deum. Sed et ille, cui 'deceptores negotium facessunt', turbatur animo magnopere, præsertim cum illorum sophismata hand valens coarguere, ne veritate depellatur timet. Sed hujus animam Deus omni pressura eripiet, illuminans eam suisque radiis collustrans, atque ut in sua justitia vivat adjuvans, uti supra demonstratum fuit. Porro misericordia Dei destruentur inimici, non substantialiter, hoc enim fieri nequit, sed dempta iis facultate, qua justo homini adversantur, ejusque animam vexant. Sic enim requies justo erit, et extra bellum in pace deget. Mox provocans invocatum suum ad annuendum, addit : *Quia servus tuus ego sum*. Et quidem omni possessione gloriaque longe melius est servum esse Dei : cuius rei magnitudinem Servator quoque exposuit astantibus, dicens : *Vos me appellatis Dominum et Magistrum, et bene dicitis, sum enim* ⁵⁴. Nihil demum tantopere hostes nostros fugat, quam spiritualia meditatio.

PSALMUS CXLIII.

Si hujus psalmi continentiam ad Davidem referas, præsertim quia in nonnullis exemplaribus inscribitur de Goliath, dices psalmum Davidi congruere, qui, ut est in historia, virum illum vicit non communi armatura, sed sua erga Deum fiducia : quo sibi magistro assumpto, tunc quidem Goliathum funda ictum interfecit; alias vero in agro feras strangulans interemit. Decuit vero potissimum hæc canere ad psalterium, cum manibus digitisque pro plectro utens, invisibiles demones Saullem vexantes fugavit. Quod si ad quemvis justum hæc referantur, dices cunctas hominis Deo dilecti actiones in adversariorum potestatum exitium vergere, Deo ipso has manuum operationes dirigente. Digitos ejus dicit, opera etiam minima humane vite denotans. Et quidem manuum suarum extensione Moyses Amalecitas in

⁵² Joan. xiv, 6. ⁵³ Psal. cxliii, 1. ⁵⁴ Joan. xiii, 15.

(16) In codice carioso lacuna suppletur recentiore manu φθεγγόμενοι. Ego tamen malui φθεγ-

την ὁδὸν τῶν υἱῶν τὸ, Γράρισόν μοι ὁδὸν ταύτην ἐν ᾗ πορεύσομαι· ἥτις ἐπινεύσαντος τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἐμφανίζουσα λέγει τοῖς ἀξίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.

"Ἐρεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε.

"Ὁμοιον τοῦτο τῷ, Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν· οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῖς χρὴ θαρρεῖν. Ὁ δὲ τοὺς πειρασμοὺς ὑπομείνας γενναίως ἐλπίζειτω τούτων τυχεῖν, ὥς ἂν στενήν καὶ τεθλιμμένην δεύσας.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξάξεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου.

Ψυχῆς ἀληθῶς θλίψις δὲ ταπεινωθῆναι εἰς γῆν τὴν ζῶν αὐτοῦ, καὶ ἐν σκοτεινοῖς αὐτὸν καθῆσθαι· καὶ ὁ ὑπὸ λογισμῶν δὲ φαύλων καὶ πυρώσεως παθῶν ἐνοχλούμενος τὴν ψυχὴν θλίβεται· οὐδενὸς δὲ ἄλλου ἐν.. ν τοιαύτης θλίψεως ἐλευθεροῦντος, ἢ τοῦ τὸ κρυπτόν τῆς καρδίας εἰδότες Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπὸ διοχλήσεων ἀπατεώωνων τὴν ψυχὴν ταραττόμενος θλίβεται ἂν μεγάλως ὅτε μάλιστα, οὐ δυνάμενος διελέγχειν τὰ σοφίσματα, εὐλαβεῖται μὴ ἀποσφαλῇ τῆς ἀληθείας· ἐξάγει δὲ ψυχὴν πάσης θλίψεως τοιαύτης, ἐπιλάμπων αὐτὴν καὶ καταλάμπων ταῖς ἰδίαις μαρμαρυγαῖς καὶ ἄγων αὐτὴν εἰς τὸ ζῆσαι κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὥς ἑναγχος ἀποδέδεικται. Ἐλεῖ δὲ Θεοῦ ἐξολοθρευθῆσονται οἱ ἐχθροί, οὐ κατ' οὐσίαν φθειρόμενοι (16), ἀδύνατον γὰρ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν ἐξιν ἀποβαλόντες, δι' ἣν ἐχθροὶ τοῦ δικαίου καὶ θλίβοντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τυγχάνουσιν· οὕτω γὰρ ἐν ἀνέσει ἔσται ὁ δίκαιος ἄνευ πολέμου ἐν εἰρήνῃ διάγων. Ἐκχαλούμενος δὲ πρὸς τὸ ἐπινεύσαι τὸν παρὰ καλούμενον, ἐπήγαγε τὸ, "Ὅτι ὁ δοῦλός σου εἰμι ἐγώ. Κτημάτων δὲ καὶ αὐχημάτων τὸ μέγιστον χρηματίζαι Θεοῦ δοῦλον. Δείκνυσι δὲ τὸ μέγεθος τοῦτου καὶ ὁ Σωτὴρ λέγων τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ· Ὑμεῖς φρονεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμι γὰρ· οὐδὲν οὕτως ἀποδύκει τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, ὥς θεωρία πνευματικῇ (17).

ΨΑΛΜΟΣ PMI'.

Εἰ μὲν ἀναφέρεις ταῦτα ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, μάλιστα ὅτι κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἐπιγέγραπται πρὸς τὸν Γολιάθ, ἐρεῖς ἀρμύζειν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν νεανικῆς τὸν ἄνδρα οὐ τῇ κοινῇ παντευγίᾳ, πεπαιθῆσαι δὲ τῇ ἐπὶ τὸν Θεόν· ὃν ὥσπερ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενος, τότε μὲν τὸν Γολιάθ τῇ σφενδόνῃ καθέλκε βαλὼν· ἄλλοτε δὲ τοὺς κατ' ἄγρὸν θήρας ταῖς χερσὶ πνίγων ἀνῆρει. Ἐπρεπε δὲ μάλιστα ἐπὶ τῇ τοῦ φαληρίου ἀναχρούσει ταῦτα λέγειν αὐτὸν, ὅτε, ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς δακτύλοις ἀντὶ τοῦ πλῆκτρον χρώμενος, τοὺς ἀοράτους δαίμονας φλαυνε τῷ Σαοὺλ ἐνοχλοῦντας. Εἰ δ' ἐπὶ πάντα δίκαιον ἀνάγοιτο τὰ ῥητά, ἐρεῖς πάσας τοῦ θεοφιλοῦς πράξεις καθαίρεισιν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐνεργεῖν, τοῦ Θεοῦ διδασκάλου τῆς τοιᾶσδε τῶν χειρῶν ἐκτάσεως γινόμενου· τοὺς δὲ δακτύλους αὐτοῦ τὰς μέχρι τῶν

ρόμενοι.

(17) Animadvertite pie meditationis laudem.

μικροτάτων ενεργείας τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐδήλωσε· καὶ Μωϋσῆς δὲ τὰς χεῖρας ἐκτείνων ἐτροπούετο τὸν Ἀμαλήκ. Ὅρα δὲ μὴ Χριστὸς ὁ λέγων, τροπωσάμενος τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς· δηλοῖ γὰρ ὁ ψαλμὸς, ὡς δεικθῆσεται, καὶ καθόδου αὐτοῦ τὴν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τροπὴν δαιμόνων, καὶ κλήσιν ἐθνῶν, καὶ δύο λαούς.

Ὁ ὑποτάσσων τὸν λαόν μου ὑπ' ἐμέ.

Θεοῦ ἐστὶ τὸ ὑποτάσσειν τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἀνθρώποις· ὅπερ εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ γίνετο, οὐκ ἂν ποτε γένοιτο (18)· οὐδὲ γὰρ Μωϋσῆς ἠγήσατο ἂν τοῦ τοσοῦτου πλήθους, μὴ τοῦ Κυρίου ὑποτάξαντος αὐτῷ τὸν ἑαυτοῦ λαόν, οὐ δὲ ὅπλων ἢ διὰ παρατάξεως ἀνθρωπίνης, διὰ δὲ τῆς κρείττονος δυνάμεως.

Κύριε, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ;

Πυνθάνεται ὁ λόγος ἐρωτηματικῶς τὸ, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ἡμᾶς διδάξαι βουλόμενος, ὅτι μέγα τι ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἂν ἐχώρησε Θεοῦ γνῶσιν, οὐδ' ἂν ἐμνήσθη αὐτοῦ ὁ Θεὸς οὕτως, ὡς καὶ Σωτὴρ καὶ Λυτρωτὴν ἐξαποστείλαι αὐτῷ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον. Παραίνει δὲ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ μηδενὸς ἀνθρώπου καταφρονεῖν, καὶ ὅτι μηδεὶς ἄξιον κατορθοῖ τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας.

Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς σου, καὶ κατέβηθι.

Σφόδρα ἀναγκαίως καὶ ἀκολουθῶς [λέγει] καὶ αὐτὸν καταβῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς καθάρσει τῶν πολεμίων· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, διδάσκει τὰς ἐμὰς χεῖρας καὶ τοὺς δακτύλους ὅπως χρὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ καὶ τίς ἰσχύς ἀνθρώπου, καὶ πόση δύναμις τοῦ θνητοῦ καὶ ματαιότης ὁμοιωθέντος, πρὸς τὸ δυνήθηναι στήναι κατὰ τῆς τοσαύτης παρατάξεως; διὸ σὺ αὐτὸς, ὦ Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς, καὶ κατέβηθι. Οὐρανοὺς δὲ φησὶ τὰς ἐπινοουμένας ἐν αὐτῷ δυνάμεις· ὡς δὲ πατὴρ νηπίοις, καὶ ὡς μαθηταῖς διδάσκαλος συγκαταβαίνει.

Ἐξαπόστειλον τὴν χεῖρά σου ἐξ οὐφους.

Ἐξαπόστειλον, φησὶν ὁ ψαλμὸς, τὴν ποιητικὴν καὶ φυλακτικὴν τῶν ὁλῶν χεῖρα ἐπὶ τῷ ἐξελεῖσθαι καὶ ρύσασθαι με ἐκ τῶν πολλῶν ὕδατων καὶ τῶν χειρῶν τῶν ἄλλοτρίων υἱῶν· δυνατόν δὲ τὸ ἐξ ὕδατων πολλῶν ρυθῆναι εἰπεῖν τῶν πονηρῶν δυνάμεων καὶ τοῦ διαβόλου τοῦ βασιλέως πάντων τῶν τοιούτων· ἐξαιρεθῆναι δὲ καὶ ἐκ χειρὸς τῶν ἄλλοτρίων υἱῶν, τῶν ἐνεργουμένων ὑπ' αὐτῶν ἀνθρώπων· τὰς ἐπαναστάσεις γὰρ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἀσεβῶν ὕδατα ἐκάλεσεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἄρα τὸ ὕδωρ κατεπόντισεν ἡμᾶς· καὶ πάλιν· Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσέληθον ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· ἀκολουθῶς δὲ μετὰ τὴν κατέβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἀσεβῶν... αὐτοῦ τυπῶν· θεασάμενος, τὰ προκείμενα θεοπίζει.

Ὁδὴν καινὴν ἵσουςαί σοι.

Ἄδει, καὶ τὴν καινὴν διαθήκην ἐν τοῖς περὶ τῆς καθόδου τοῦ Θεοῦ Λόγου προφητευομένοις μνημανεῦσθαι· διὸ δηλοῦται αὕτη διὰ τῆς καινῆς ὁδῆς. Ἐν τῷ δὲ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωσε τὴν πρώτην, ὡς

⁶⁶ Psal. CXXIII, 4. ⁶⁷ Psal. LXVIII, 2.

(18) Congruit Eusebius cum divo Paulo Rom. XIII, 1, Non est potestas nisi a Deo.

A fugam vertebat. Videas etiam ne forte sit Christus, qui ait: in fugam conficiens invisibiles hostes. Nam psalmus, ut demonstrabitur, et reditum ejus de cælo, et fugam dæmonum, et gentium vocationem, duos denique populos, denotat.

Vers. 2. Qui subdidit populum meum sub me.

Dei est populum suum hominibus subjicere, quod nisi a Deo fiat, nunquam fiet. Nam neque Moyses talem tantamque multitudinem rexisset, nisi ei Dominus populum suum subdidisset, non armis neque hominum exercitu, sed meliore potentia.

Vers. 2. Domine, quid est homo, quia innotuisti ei?

Interrogativo modo querit Psalmista, quid sit homo; docere nos volens, magnum quid esse hominem. Secus enim, neque ipse Dei notitiam caperet, neque Deus tantopere ejus meminisset, ut etiam Servatorem Redemptoremque ei mitteret proprium Verbum. Monet simul ne quemquam hominem contemnamus; et quod nemo beneficio tanto dignum aliquid agat.

Vers. 5. Domine, inclina cælos tuos, et descende.

Necessario admodum et consentanee [dicit], ipsum descendisse Dei Verbum ad hostium destructionem. Etiam si enim, inquit, egregie docet manus meas ad bellum, attamen quantula est vis hominis, et morituri virtus quæ vanitati similis est, ut tantæ hostium aciei resistere possit? Ergo tu ipse, Domine, cælos inclina, et descende. Cælos autem dicit, quæ ibi intelliguntur esse potestates. Porro ceu pater ad parvulos filios, ceu ad discipulos magister descendit.

Vers. 7. Emitte manum tuam ex alto.

Emitte, ait psalmus, operatricem tutelaremque omnium manum, ut eruas liberesque me de multis fluctibus, et alienorum filiorum manibus. Jam eripi de multis fluctibus, intelligi potest de malis potestatibus, et de harum omnium rege diabolo. Item liberari de alienorum filiorum manibus, nempe de commotis illorum obsessu hominibus. Etenim impetum tentationum atque impiorum, aquas appellavit, ut et alibi ait: *Forsitan aquæ submersissent nos*⁶⁶. Item: *Salva me, Domine, quia intraverunt aquæ usque ad animam meam*⁶⁷. Consentanee vero post Dei Verbi descensum, impiorum insidias videns, suprascripta vaticinatur.

Vers. 9. Canticum novum cantabo tibi.

Canit, se novum quoque sædus in his quæ de reditu Dei Verbi vaticinatur, memoravisse. Idcirco id sædus novo cantico demonstratur. Dum autem novum dicit, prius illud antiquavit, ut ait Aposto-

lus⁴⁷. De huiusmodi cantico dicta sunt et illa : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra*⁴⁸. Insuper : *Psallant, inquit, psalterio decachordo*; practicam innuens vitam, anima simul et corpore operantem. Sunt enim quinque carnis sensus, quinque item animæ potentie, quibus corporei sensus moventur.

VERS. 10. *Qui dat salutem regibus.*

Qui cælorum regnum nos docuit, reges eos efficit qui illo digni fuerint, quibus etiam vi propria salutem confert; simulque recte agentes, extra peccati dominatum ponit. Utique Christus in Proverbiis dicit : *Per me reges regnant*⁴⁹. Hæc cernens Apostolus scribebat : *Sine nobis regnavistis, et utinam regnaveritis, ut et nos vobiscum conregnemus*⁵⁰. Quoniam ergo his salutem Deus largitur, merito ipsi quoque Davidi spem bonam oraculum injicit, fore ut a peccatis, in quæ aliquando cecidit, redimatur. Nam Verbi Dei descensus Davidi quoque cum aliis beneficiis exstitit, qui natiuitati ejus in carne inservit.

VERS. 10. *Qui redimit Davidem servum suum de gladio maligno.*

Gladius malignus, lingua est atheorum, et illorum sermones qui sophismata adversus Deum excogitant, ut animas interficiant. Manus autem filiorum alienorum, actus sunt et vita illorum qui Dei cultu alieni sunt; quorum os fabulosis signmentis et idolorum erroribus loquitur vanitates. Horum etiam dextera, id est vis operosior, avaritia et rapinis occupatur. Huiusmodi erant prioris populi homines, sicut dictum est. Ex his jam nunc denuo orat David se eripi, ne pari peccatorum genere irretiar.

VERS. 12. *Quorum filii sicut novellæ plantationes in juventute sua.*

Non prioris tantummodo populi filii, sed omnium a Dei cultu alienorum, seu novæ plantationes sunt in juventute sua. Justi autem hominis caro infirma est, et ejus mentis fastus emortuus. Illorum, qui de circumcissione sunt, filie quoque meretricio more sunt exornatæ, ad templi imaginem ubi spiritus malus inhabitat. Ideo de illis dicit propheta : *Propterea incesserunt filii Sionis erecto collo, et cum nubilus oculorum*⁵¹, et reliqua. Sancti autem homines templum Dei sunt, et Dei spiritus in ipsis inhabitat. Et illorum quidem abundant redundantque penora thesaurizantium in terra et dicentium : *Destruam horrea mea et ampliora ædificabo*⁵²; horum contra thesaurus in coelo est. Illorum oves fecundæ ac numerosæ, bovesque erassi, ejusmodi in Ægypti ubertate, nempe illi pulchra specie et eximiiis carnibus quos vidit Pharao. Sed justi viri ovile puras animas, et bonas ac rationales oves complectitur. *χάς ἀκραίους, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριερίφηε.*

φησὶν ὁ Ἀπόστολος· περὶ ταύτης λέλεκται τῆς ψῆξης· Ἄσπτε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ἄσπτε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ἀλλὰ καὶ, *Ψάλλετε, φησὶν, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ, τὸν πρακτικὸν αἰνιτιζόμενος βίον διὰ ψυχῆς καὶ σώματος ἐνεργούμενον· πάντες μὲν ὄντων σαρκὸς αἰσθητηρίων, πάντες δὲ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, δι' ὧν τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος κινεῖται* (19).

Τῷ διδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσι

Ὁ διδάξας βασιλείαν οὐρανῶν, βασιλεῖς ἐργάζεται τοὺς καταξιούμενους αὐτῆς, οἷς δίδωσι τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· ἅμα δὲ κατορθώσασι τὸ μὴ βασιλεύεσθαι ὑπὸ ἁμαρτίας· Χριστὸς δ' ἐστὶν ὁ ἐν Παροιμίαις λέγων· *Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσιν*· ταῦτα εἰδὼς ὁ Ἀπόστολος ἔγραφε· *Χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε, καὶ ὁρᾶτε ὅτι ἐδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*· ἐπεὶ οὖν τοῦτοις χαρίζεται ὁ θεὸς τὴν σωτηρίαν, εἰκότως καὶ τῷ Δαυὶδ ἀγαθὰς ἐλπίδας ὑπογράφει τὸ λόγιον, ὡς λυτρωθῆσομεν ἀπ' ὧν πώποτε πέπτωκεν ἁμαρτιῶν· ἡ γὰρ κἀθόδος τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῷ Δαυὶδ εὐεργητικὴ γεγένηται, ἃτε διακονησάμεν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ γενέσκει.

Τῷ λυτρουμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐκ βομβαλῆς κορυφῆς.

Βομβαλίς πονηρὰ ἡ γλῶττα ἐστὶ τῶν ἀθέλων, καὶ οἱ λόγοι τῶν τὰ σοφίσματα κατὰ τοῦ Θεοῦ μελετῶντων εἰς τὸ φονεῦν ψυχὰς· χεὶρ δὲ υἱῶν ἀλλοτρίων, πρᾶξις καὶ ὁ βίος τῶν ἀλλοτρίων τῆς θεοσεβείας, ὧν ἐν μύθοις ἀναπλάσματος καὶ ταῖς περὶ εἰδώλων πλάσεσιν τὸ στόμα λαλεῖ ματαιότητος· τοῦτων δὲ καὶ δεξιὰ, τούτέστιν ἡ πρακτικωτέρα δύναμις, περὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀσχολεῖται. Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, καθ' ὃν εἴρηται· ἀπὸ τούτων οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦδη δεύτερον ὁ Δαυὶδ βυθισθῆναι εὐχεται, ἵνα μὴ ἄλλῃ τοῖς ὁμοίοις ἁμαρτήμασιν. *Ὡς οἱ υἱοὶ ὡς νεφύτα ἰδρυνμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.*

Τοῦ προτέρου λαοῦ οἱ υἱοὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀλλοτρίων τῆς θεοσεβείας ὡς νεφύτα ἐστὶν ἰδρυνμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν· τοῦ δὲ δικαίου ἡ σάρξ ἐστὶν ἀσθενής, καὶ τὸ φρόνημά ἐστι νενεκρωμένον· τούτων τῶν ἐκ περιτομῆς καὶ αἱ θυγατέρες ἐταιρικῶς εἰσι κεκοσμημέναι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ ἐν ᾧ πονηρὸν πνεῦμα ἐνοικεῖ· διό φησι περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης· *Ἀνθ' ὧν ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ἐν ὑψηλῷ τραχήλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ δὲ ἅγιοι ναὸς εἰσι Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν αὐτοῖς· καὶ τῶν μὲν περιτεύει καὶ ὑπερχει τὰ ταμῆα θησαυριζόντων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ λεγόντων, *Καθελὼ μου τὰς ἀποθήκας καὶ μελλόντας οἰκοδομήσω*· τῶν δὲ ὁ θησαυρὸς ἐστὶν ἐν οὐρανῷ· καὶ τῶν μὲν ἐστὶ πρόβατα πολυτοκα πληθύοντα, καὶ βόες παχείας, ὅποιοι τῆς Αἰγύπτου εὐθηνίας· καλοὶ γὰρ τῷ εἶδει καὶ ἐκλεκτοὶ ταῖς σαρξὶν ἦσαν, οὓς εἶδεν ὁ Φαραὼ· τοῦ δὲ δικαίου ἡ ποίμνη ψυχὰς ἀκραίους, καὶ ἀγαθὰ καὶ λογικὰ πρόβατα ἐμπεριερίφηε.*

⁴⁷ Hebr. viii, 13. ⁴⁸ Psal. xcvi, 1. ⁴⁹ Prov. viii, 15. ⁵⁰ I Cor. iv, 8. ⁵¹ Isa. lvi, 16. ⁵² Luc. xii, 13.

(19) Videsis Nicete Serrarum episcopi præcæmum a nobis editum ad catenam in Psalmos.

Του [οικαίου] μὲν διὰ τὸ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἅμα καὶ οἱ υἱοὶ ὡσεὶ νεόφυτά εἰσιν ἐλαίων κύκλω τῆς τραπέζης αὐτοῦ· τῶν δὲ ἀλλοτρίων οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἱδρυμένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. Κάκειν μὲν οὐκ εἰσὶ θυγατέρες· τοῖς δὲ εἰσι κεκαλλωπισμένα, περικεκοσμημένα ὡς ὁμοίωμα ναοῦ· κάκειν μὲν εἰσὶν υἱοὶ υἱῶν, τοῖς δὲ οὐχί· ἐτι κάκειν μὲν οὐκέτι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη· τούτων δὲ τὰ ταμεῖα πλήρη ἐξερευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τούτο· καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ τοῖς τρεφομένοις ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς πείτοις τοῦ οὐρανοῦ οὐκέτι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη· γὰρ οἱ αἰρετικοὶ λόγοι, καὶ τὰ νοήματα ὡς νεόφυτα, διὰ τὴν καινοτομίαν· θυγατέρες αἱ λέξεις· κεκαλλωπισμένα δὲ διὰ τὴν φράσιν, ναὸν οὖσαι τοῦ φρονήματος.

Οὐκ ἔστι κατάπτωμα φραγμοῦ, κ. τ. λ.

Καὶ ἐν τῷ ἰῶθ εἰρηται· Διὰ τί ἀσεβεῖς ζῶσι, πεκαλαιῶνται δὲ καὶ ἐν πλούτῳ; καὶ τὰ ἐρεξῆς· πληρὴ ἐπιφέρει· Οὐ μὴν καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσεται. Καὶ ἐν ἐβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ λέγεται· Ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν, καὶ τὰ ἐξῆς· ὧν καὶ αὐτῶν ἡ λύσις ἐπάγεται ἐν τῷ, Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάτινα ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν, ὡς ἐνύπνιον ἐξεγειρομένων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ'.

Οὕτε δι' ὄργανον τοῦ καλοῦμένου ψαλτηρίου ἕλεται τὰ προκείμενα, οὕτε δι' ᾠδῆς, καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, Ἀλφειοὶ ἐπιγράφονται.

Καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σέ.

Ἀρχὴ παρ' Ἑβραίοις τοῦ παρόντος στίχου τὸ βῆθ (20). Διδάσκει δὲ ὅτι προσήκει ὡς περ ὀρεῖται ἐκείνης τῆς ἡμέρας τῷ Θεῷ τὸν ὕμνον ἀποδοῖναι. μηδεμιᾶς ἡμέρας τῷ Θεῷ ὕμνον ἐλιγνῶσθαι καὶ ἀπολιμπάνεσθαι (21). Διανοίξ μὲν οὖν καὶ λογισμοῖς, καὶ αὐτῇ τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος δυνάμει αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑψοῦμεν καὶ εὐλογοῦμεν· χεῖλεσι δὲ καὶ θνητοῖς βήμασι τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα δοξάζομεν· Ἀεὶ σὲ, φησὶν, ὕμνων διατελῶ, καὶ οὐδεμίαν ἡμέραν ἐάσω τῆς ὑμνωδίας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὁ μὲν Ἀκύλας εἰσέτι, ὁ δὲ Σύμμαχος διηνεκῶς ἠρμήνευσαν. — Ἀκλόουθα δὲ πάντα τοῖς προλαβοῦσι· εἰπὼν γὰρ εὐλογήσω καὶ ὑψώσω, δείκνυσιν ὡς οὐδὲν αὐτῷ προστιθῆσιν ἢ παρ' ἡμῶν εὐφημία· ἐαυτοὺς δὲ λαμπρύνομεν, αἶνον δὲ εἰς τὸν αἶνον προσάγοντες.

Καὶ τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀγαλλιάσονται.

Διὰ τούτων διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὰς ἀρετὰς, ὅσαι εἰς ἡμᾶς διήκουσιν, ἀφ' ὧν αὐτὸν καὶ γνωρίζομεν· τὰς γὰρ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀθεωρήτους ἡμῖν οὖσας καὶ ἀκαταλήπτους, οὐχ ὅλόν τέ ἐστι θνητῇ φύσει περιλαβεῖν. Ἀεὶ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάνουσαι τοῦ Θεοῦ ἀρεταί, ἀφ' ὧν αὐτὸν γινώσκουμεν, αἱ φωναὶ εἰσὶν αὗται.

A Justi viri, propterea quod Dominum timeant, beati filii tanquam novellæ oleæ sunt circa mensam ejus. Sed alienorum a Deo hominum filii, novellæ sunt plantationes in juventute sua. Et priori quidem, filiarum non sunt; his autem specie pulchra et ornate instar templi. Priori sunt filii filiorum; his nequaquam. Insuper priori non est arca, neque horreum; his autem promptuaria hac illac perfluentia. Atqui, secundum Evangelium, cœli volatilibus a cœlesti Patre nutritis non est promptuarium neque horreum⁴⁴. Filii, intelliguntur hæreticorum sermones, eorumque commenta tanquam novæ plantationes ob rei novitatem. Filiarum, intelliguntur vocabula pulchra et ornata ad loquendum, et veluti fastus templum.

B VERS. 14. Non est ruina maceriarum, etc.

In Job quoque dicitur: Cur impii vivunt, et in civitatibus consenscunt⁴⁵? et reliqua. Verumtamen subiicit: Tametsi impiorum lucerna exstinguitur⁴⁶. Et in septuagesimo secundo psalmo: Zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns⁴⁷, et reliqua. Quorum solutio subjungitur his verbis: Quomodo redacti sunt ad solitudinem? subito perierunt ob inconsiderantiam suam. seu somnium evigilantis mente defluit.

PSALMUS CXLIV.

Neque ad organum neque ad psalterium dictus fuit hic psalmus, neque cantici aut ejuslibet metri nomen habet, sed *Laus* inscribitur.

VERS. 2. Per singulos dies benedicam tibi.

C Initium apud Hebræos præsentis versiculi est littera *beth*. Docemur autem, oportere tanquam uniuscujusque diei debitum, hymnum Deo persolvere, nullo, inquam, die hymnodiam divinam negligere aut omittere. Et mente quidem, et cogitationibus, et ipsa spiritus vi Deum extollimus atque laudamus: labiis vero et perituris verbis Dei nomen glorificamus. Te, inquit, semper hymnis celebros, nullamque diem absque hymnodia prætermitto. Jam pro verbis, in sæculum sæculi, Aquila interpretatus est, usque adhuc, Symmachus autem continenter. — Cuncta autem consentanea sunt prioribus. Nam cum dixerit, laudabo et exaltabo, significat nihil Deo addi a nostris laudibus. Nosmet **D** potius illustramus, dum laudem laude connectimus.

VERS. 7. Et justitia tua exsultabunt.

His verbis declarat Dei virtutes, quatenus ad nos deveniunt, ex quibus eundem cognoscimus; virtutes, inquam, nobis superiores, invisibiles et incomprehensibiles, quas mortalis natura mente complecti nequit. Attamen Dei virtutes perpetuo ad nos decurrentes, ex quibus eum cognoscimus, hæc totidem voces sunt.

⁴⁴ Matth. vi, 26. ⁴⁵ Job xxi, 7. ⁴⁶ ibid. 17. ⁴⁷ Psal. lxxii, 5.

(20) Nempe בכל־יום, in omni die.

(21) Observemus, teste Eusebio, hymnodiarum quotidianarum in Ecclesia consuetudinem.

VERS. 8. *Miserator et misericors Dominus, et reliqua.*

Cum nihil nos essemus, neque adhuc existentes, in lucem protulit. Deinde prava multa agentes, et superbo contemptu viventes, non pro meritis persequitur, sed miseretur, diuque nos vocat ad poenitentiam, quia mortem peccatoris non vult, sed magis ejus poenitentiam. Neque ita erga suos tantum se gerit, sed erga omnes omnino; est enim cunctis benignus.

VERS. 9. *Et miserationes ejus super omnia opera ejusdem.*

Quoniam miserationes ejus cunctis praevalent ejusdem operibus, consequenter dictum est: *Confiteantur tibi in omnia opera tua.* Debetur ei insuper, ut ipsae quae inanimae existimantur creaturae, voce propemodum emissa gratias ei agant, et confiteantur creatori suo. Participat enim sapientiam ejus unaquaeque ab eo varie constructa creatura, et vim creationis mirabili artificio sentit. Specialiter vero praecipueque sancti ejus majorem laudis partem retribunt: nam iis quae cogitant atque agunt, regnum ejus praedicant, in antecessum id manifestantes, ut tanquam ei militantes, gloria sint regni ejus. Praedicabunt item connaturalem regno ejus dominatum, et quod unaquaeque creatura ordinate ei subest. Cum sint benevoli hi qui gratia tua ad te per sanctitatem conversi sunt, bona sua sine invidia communicant per magisterium filiis hominum. Rerum tantummodo, quae humanam vitam excedunt, magister atque antecessor Christus est; cum ii qui adhuc filii hominum erant, magistri essent effecti ab iis quos ipse Christus erudiverat. Paulus igitur non ab hominibus, aut per homines, sed a revelatione Jesu Christi accepto Evangelio⁶⁶, idque edoctus, gentium doctor in fide ac veritate evasit. Quin adeo Servator ipse misit apostolos ad docendas gentes; quos antea monuerat ne quem magistrum in terra appellarent. Quae ergo ab eo sancti discunt, haec filiis hominum notificant.

ἃ τούτων παρ' αὐτοῦ μαθάνουσιν οἱ ὅσιοι, γνωρίζουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς.

VERS. 14. *Fidelis Dominus in sermonibus suis.*

Fidelis Deus, non quasi fidem participans, sed quia fide dignus dicitur. Concta enim quae dicit, nunt, juxta illud: *Ipse dixit: Nonne faciet, et non manebit* ⁶⁷? Insuper illud: *Caelum et terra transibunt, sermones autem mei non praeeribunt* ⁷⁰. Justus item est, quatenus impertitur creaturis suis justitiam: sicuti etiam sanctus in iis, qui sanctitatem ejus participant. Denique sapientia Servator est in eo, qui instar ejus sapientes sunt.

VERS. 15. *Tu das escam illorum tempore opportuno.*

Ait etiam Eusebius Deum non tantum esse lapso-
rum medicum et confractorum sanatorem, sed et

Α Οικτιρῶν καὶ ἐλεημῶν ὁ Κύριος, καὶ τὰ ἀπόλοιθα.

Μὴ γὰρ ὄντας ἡμᾶς, μὴδ' ὄφροστώτας, παρήγαγεν εἰς φῶς· εἴτα πολλὰ δρῶντας κακὰ καὶ καταφρονητικῶς ἔχοντας αὐτοὺς οὐ μετέρχεται κατ' ἀξίαν· ἐμ.· δὲ ἐλπει, ἀλλὰ καὶ μακροθυμεῖ προσκαλούμενος ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ· οὐ μόνον δὲ περὶ τοὺς οἰκείους τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντας ἀπαξιαπλῶς, ἐπεὶ καὶ χρηστός ἐστὶ τοῖς σύμπασιν.

Καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀκολούθως λέλεκται· Ἐξομολογησάσθωσαν **Β** σοὶ πάντα τὰ ἔργα σου· προσφελεται αὐτῷ ὡς καὶ αὐτὰ τὰ νομιζόμενα εἶναι ἄψυχα, φωνὴν ἀφιέντα μονονοῦλιν εὐχαριστεῖν καὶ ἐξομολογεῖσθαι τῷ ποιήσαντι αὐτά. Μετέχει γὰρ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἕκαστον αὐτοῦ τῶν ἔργων ποικίλως κατεσκευασμένον, καὶ πανσόφως μετέχον τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως· ἀφωρισμένως δὲ καὶ ἐξαιρέτως οἱ ὅσιοι αὐτοῦ τὸ μεῖζον τῆς ἐξομολογήσεως ἀποδιδόσκει· δι' ὧν γὰρ φρονοῦσι καὶ πράττουσι, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐροῦσιν, ἐμφανίζοντες προγευστικῶς, ὡς αὐτῷ στρατευσάμενοι δόξαν εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· λαλήσουσι δὲ καὶ συμφῶν δυνάστεων τῇ βασιλείᾳ, ὡς ἕκαστα τῶν κτισμάτων τεταμένως αὐτῷ ὑποτέτακται· ὄντες φιλόανθρωποι οἱ τῆς πρὸς σὲ καὶ παρὰ σοῦ ὁσιότητος μεταποιούμενοι, ἀφθόνως ὧν ἔσχον ἀγαθῶν μεταδίδουσι τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς διδασκαλικῶς· μέ- **Γ** των γὰρ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὑπερναβεδηκότων διδάσκαλος καὶ καθηγητὴς ὁ Χριστὸς, τῶν ἐν τυγχανόντων υἱῶν ἀνθρώπων διδασκάλων γινομένων ὑπὸ τῶν ὑπὸ Χριστοῦ πεπαιδευμένων· Παῦλος γοῦν ὁ μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἢ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀπηκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ παραλαβὼν καὶ διδασθεὶς τὸ Εὐαγγέλιον, διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ· ἀμέλει γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐκπέμπει τοὺς ἀποστόλους ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, πρότερον παιδεύσας αὐτοὺς μὴ καλεῖν διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς.

Πιστὸς Κύριος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ.

Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς οὐχ ὡς μετέχων πίστεως, ἀλλ' ὡς ἀξιοπίστος εἰρηται· πάντα γὰρ ἃ λέγει γίνεται· κατὰ τὸ, Αὐτὸς εἶπεν· Οὐχὶ ποιήσει καὶ οὐχὶ ἔμμενεί· λέγει δὲ καὶ τό· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Καὶ ὅσιος δὲ, ὡς ὁσιότητος μεταδίδου τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὥσπερ καὶ ἅγιος ἐν τοῖς μετέχουσι τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ· καὶ σοφία ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν σοφοῖς.

Σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτῶν ἐν εὐκαρίᾳ.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (22), ὡς οὐ μόνον ἱατρὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς τῶν πεπτωκότων, καὶ θεραπευτὴς τῶν

⁶⁶ Gal. 1, 1. ⁶⁷ Num. xxiii, 19. ⁷⁰ Luc. xxi, 33.

(22) Eusebii nomen in codicibus quos adhibuimus constanter in marginibus scribitur omnium

quae edidimus fragmentorum. Hoc tamen loco auctor Catenae codicis C etiam in contextu posuit.

κατεβραγμένων, ἀλλὰ καὶ τροφεὺς τῶν ἀπάντων· διὸ καὶ πάντων τῶν λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ζώων οἱ ὀφθαλμοὶ ἄνω εἰς αὐτὸν ἀναβλέπουσι, καὶ φυσικαῖς τισι καὶ διδακταῖς ὁρμαῖς πρὸς αὐτὸν πάντων ἀφ' ὧν τῶν, αὐτὸς οἷα πατὴρ ἀγαθὸς τὰς τροφὰς τοῖς καιροῖς ἐπιτηδεύων· ἄλλοτε ἄλλας χορηγεῖ, τοῖς πᾶσιν τὴν χεῖρά τε τὴν δημιουργικὴν, τοὔτεστι τὴν δύναμιν, ἐξαπλῶν ἀφθόνης καὶ ἀνεπικωλύτως πᾶν ζῶον ἐμπίπλησι τῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ δωρουμένων ἀπολαύσεως.

Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ.

Εἴτα ἐπειδὴ ὁλόγων ἐστὶ τὸ δύνασθαι ἐπιστημόνος αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι, καὶ καταξιούσθαι αὐτοῦ τῆς ἀκοῆς, ἐπιφέρει ἀναγκαίως ἐπαναλαμβάνων τὸν λόγον καὶ φησὶν ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐν ἀληθείᾳ τοῦτο πράττουσιν ἐπιτυχάνει· τῶν γὰρ μὴ τοιούτων μακρὰν ἀφέστηκεν· οἷς καὶ φησὶν· *Αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν διστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν*· περὶ τούτων δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἐλεεκται· *Διότι οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται*. Πᾶσι μὲν οὖν ἐγγὺς κατὰ πρόνοιαν, κατὰ σχέσιν δὲ τοῖς σὺν ἐπιστήμῃ καλοῦσι· τοῦτο γὰρ τὸ, ἐν ἀληθείᾳ. — Μετὰ τὴν κοινήν δὲ πρόνοιαν ἐξαίρετον τὴν περὶ τῶν πιστῶν ἐπενήνοχε, τὸ τοιούτων ἐγγὺς εἶναι, καὶ μειζόνως αὐτῶν προνοεῖσθαι.

Αἰνεῖσιν Κύριον λαλήσει τὸ στόμα μου, καὶ εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ.

Τέως μὲν αἰνῶν οὐ διαλείψω Θεόν. Εὐχομαι δὲ καὶ θάπτον ἀποθῆναι τὴν λέγουσαν προφητείαν· *Ἐκχέω ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον*· ἔσται δὲ τοῦτο ἡνίκα τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰέλθῃ, ὅτε καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων σωθῆσεται· στόμα δὲ λέγει τὸ νοητὸν, περὶ οὗ καὶ ἀλλαχοῦ· *Πᾶσα σὰρξ εὐλογοῦσα τὸ ὄνομα Κυρίου ἔσται*, δηλοῖται εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ὁφειμένη τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ οὕτως ὡς χόρτος.

ΨΑΛΜΟΣ PME.

Τὸ ἀλληλουῖα αἶνον Κυρίου σημαίνει· οὕτως γὰρ ἐρμηνεύεται ἡ λέξις· ἔστιν οὖν καὶ τὸ προκείμενον, αἶνος· διὸ δὴ ἀρχόμενός φησιν ὁ λόγος· *Αἰνεῖ, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον*, ἥτοι τοῦ πνεύματος τῇ ψυχῇ παρακελευόμενου, ἢ αὐτῆς ἑαυτῇ· εἰθ' ὑπακούουσα τῷ προστάγματι, προθύμως ἀποκρίνεται λέγουσα· *Αἰνέσω Κύριον ἐν ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω*. Εἰ δὲ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, αἰεὶ τε ζῇ καὶ ὑπάρχει καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν δυναμένη, φησὶν· *Ὡς ἄρα οὐδὲ πώποτε παύσομαι αἰνοῦσα τὸν Κύριον, ἀλλ' εἰς μακροὺς αἰῶνας*, καὶ πάντα τὸν τῆς ἀθανάτου ζωῆς μου βίον, οὐδὲν ἕτερον πράττουσα τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύριον διατελέσω. *Ὡς ψυχῆς δὲ ἀκουστέον λεγομένης τὸ, ἕως ὑπάρχω, οὐχ ὡς μελλούσης μετ' αὐτὰ μὴ ὑπάρχειν, ἀλλ' εἰς ἀπειρον τὸν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς χρόνον* (23) αἰνεῖσιν ἐπαγγελλομένης τὸν Κύριον.

¹¹ Isa. LIX, 2. ¹² Psal. LXXII, 27. ¹³ Joel. II, 28. ¹⁴ Psal. CXLIV, 21.

(23) Perspicuum Eusebii de animæ immortalitate testimonium.

A omnium nutritorem. Quamobrem omnium tam rationalium quam etiam irrationalium animantium oculi ad eum suspiciunt, et naturalibus insitisque motibus illum spectant, dum ipse ut bonus pater temporibus idoneis escas modis variis suppeditat, cunctisque manum suam creatricem, id est suam virtutem, abundanter et sine ullo impedimento impertiens, omne animal replet donorum suorum fructu.

VERS. 18. *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate.*

Deinde quia paucorum est sapienter eum invocare, atque ejus exauditione dignos haberi, necessario sermonem resumens ait: non omnibus invocantibus eum, sed iis tantummodo qui cum veritate id agunt, occurrit: namque ab iis qui aliter se habent, longe abest. Quibus etiam ait: *Peccata vestra me a vobis separant* ¹¹. De his alibi quoque dictum est: *Quoniam qui a te se elongant, peribunt* ¹². Cunctis itaque providentia sua prope adest, sed tamen quod ad affectum attinet, adest invocantibus cum sapientia; id enim significat in veritate. Post generalem providentiam, specialem erga fideles intulit, nempe quod his prope adsit, magisque consulat.

VERS. 21. *Laudem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus.*

Interim a Dei laudibus non desistam. Opto autem celerius in rem conferri prophetiam quæ dicit: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem* ¹³; et: *Omnis spiritus laudet Dominum*. Hoc vero continget cum plenitudo gentium intulerit, et universum hominum genus salvum fiet. Os dicit intellectuale, ut alibi, *Omnis caro benedicat nomini Domini in sæculum et in sæculum sæculi* ¹⁴, salutare Dei spectatura, nec jam instar feni decidua.

PSALMUS CXLV.

Alleluia laudem Domini significat. Sic enim explicatur vocabulum. Laus est itaque præsens psalmus: quare et incipit: *Lauda, anima mea, Dominum*; sive spiritus animam adhortetur, sive ipsa se. Deinde mandato obtemperans, promptè respondet dicens: *Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu fuero*. Quod si immortalis est anima, semperque vivit et est etiam post discessum a corpore, jure suo ait: *Nunquam desinam laudare Dominum*; sed longa sæcula, et totum immortalis mee vite tempus, nonnisi laudans Dominum transigam. Sic etiam audiamus dicentem animam, *donec fuero*, non quod postea non sit duratura, sed quia in infinitum tempus futura sit subsistentia ejus, parique spatium Dominum se laudaturam promittat.

VERS. 5. *Nolite confidere in principibus.*

Iloc simile illi : *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare a Domino, quam sperare a principibus* ⁷⁴. Id autem syllogismo demonstrat. Nam si ipsi, inquit, salutem sibi comparare nequiverunt, quænam erit ab his utilitas? Neque enim valent semetipsos morte eripere post terminum : nam morientis hominis spiritus egressus, illuc vadet quo abducetur. Reliqua hominis pars in pulverem suum revertetur, naturæ legi obsequens, quam initio Deus Adamo statuit dicens : *Pulvis es, et in pulverem reverteris* ⁷⁵. Quorum verborum sensus est : Consilia omnia, quæ adhuc vita comite apud se cogitans congesserat, quasi futurus æternus, coacervans in terra thesauros, terribilia se facturum spondens, et aliis comminans, una hora dissipata peribit, cuncta, inquam, consilia dominantium, qui a plebe suspiciebantur. Et quidem dicit principes hujus sæculi ; namque et hi caducum habent principatum. Unus salutis auctor Servator est, qui ait : *Nemo amplius salvabit præter me. Si ergo ab illo, non autem viribus propriis salvantur, quomodo alios salvare poterunt?*

VERS. 6. *Qui custodit veritatem in sæculum.*

Nempe dictorum suorum, quæ in Scripturis exposuit, veritatem comprobans. Promisit enim se eos, cum judicium fiet, puniendum, qui in præsentem vitam inique se gesserint. Est et alia promissio : *Beati qui esuriunt et sitiunt, quoniam ipsi saturabuntur, vos autem esurietis* ⁷⁶. Quin adeo sensibilem quoque escam famelicis in deserto exhibuit manna, et quinque hominum millia saturavit, et per corvum Eliam, et per prophetam Abacucum Danielelem. Jus dixit calumniam passis Josepho atque Susannæ, illi ab Ægyptia femina, huic a iudicibus Israelis, necnon Davidi a Saule. Plena hujusmodi exemplis divina volumina sunt.

VERS. 7. *Dominus solvit compeditos, Dominus dat cæcis sapientiam.*

Compeditos solvit, remissionem peccatorum largiens iis qui delictorum suorum catenis constringuntur. Videtur autem his verbis vocationem gentium innuere, necnon Domini inter homines præsentiam, et hinc factam omnibus medicinam. Hæc mihi cogitatio incidit, in memoriam revocanti Isaie de Servatore nostro prædictionem, qua dicit : *Ecce posui te ut sis lætus generis, lumen gentium; ut oculos cæcorum aperiās, ut vinculis detentos expedias* ⁷⁷. Sic enim et hoc loco Dominus compeditos solvit. Tum et illud dicitur : *Dominus dat cæcis sapientiam. Sane mirum est, corpore cæcis, plus aliquid intelligentiæ inesse solere, quia Deus illos*

A *Μὴ πεποιθάτε ἐν ἀρχонтаς*

Ὁμοιον τῷ, Ἀγαθὸν πεποιθέσθαι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέσθαι ἐπ' ἀνθρώπον· ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἀρχοντας· τοῦτο δὲ παρίσθησι διὰ συλλογισμοῦ· εἰ γὰρ αὐτοί, φησὶν, ἑαυτοῖς περιποιήσασθαι σωτηρίαν οὐχ οἱοί τε εἶσι, τίς ἂν γένοιτο ἀπὸ τῶν τοιούτων ὠφέλεια; οὐδὲ γὰρ δύνανται ἑαυτοὺς ἐξελεῖσθαι τοῦ θανάτου μετὰ τὸ τέλος (24)· τὸ μὲν γὰρ τοῦ θνήσκοντος ἐξελεύσεται πνεῦμα (25), ἐνθα ἂν ἀπάγῃ ὁ ἀπάγων· ὁ δὲ λοιπὸς ἀνθρώπος ἀποστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, νόμον φύσεως πληρῶν θν ἐπεσχῆεν ἀρχῆθεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ εἰπών· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει· οὗ λεγόμενον, Οἱ λογισμοὶ πάντες οὗς ἐτι περιῶν τῷ βίῳ συνήγαγε παρ' ἑαυτῷ διανοούμενος, καὶ ὥσπερ τις αἰώνιος συνάγων καὶ B θησαυρίζων ἐπὶ γῆς, ποιήσιν τε τὰ δεινὰ ἐπαγγελόμενος, καὶ πάλιν ἐτέρους ἀπειλῶν, ὑπὸ μίαν ὥραν σθεσθήσονται, καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, ὁπλαθὲ τῶν ἀρχόντων τῶν παρὰ πολλοῖς θαυμαζομένων. Λέγοι δ' ἂν καὶ ἀρχοντας τοῦτου τοῦ αἰῶνος· μεταπτωτὴν γὰρ καὶ οὗτοι ἔχουσι τὴν ἀρχήν· ὁ δὲ Σωτὴρ μόνος αἴτιος σωτηρίας, ὁ λέγων· Σῶζων οὐκέτι παρέξ ἑμοῦ· εἰ τοίνυν ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ ἄλλοθεν σῶζονται, πῶς ἐτέρους σῶζειν δυνήσονται;

Τὸν φυλάσσοντα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα.

Τῶν λόγων αὐτοῦ, ὧν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἐπηγγέλατο, πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν· ἐκδικήσιν γὰρ ἐπηγγέλατο τοὺς κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀδικουμένους, ἐν καιρῷ τῷ τῆς κρίσεως· καὶ ἄλλη ἐπαγγελία, C τό· Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε· ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς τροφὴν ἐν ἐρήμῳ τοῖς πεινῶσι τὸ μάννα παρέσχε, καὶ πάντε χιλιάδας διέθρεψε, καὶ διὰ κοράκων ἥλιαν, καὶ δι' Ἀβραχὰμ τοῦ προφήτου τὸν Δαυιδῆ· ἐποίησε δὲ χρίμα τοῖς ἀδικουμένοις· Ἰωσήφ καὶ Σωσάννη, τῷ μὲν ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας, τῇ δὲ ὑπὸ τῶν κριτῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῷ Δαυιδ ὑπὸ Σαουλ. Καὶ πλήρη τῶν τοιούτων τὰ θεῖα συγγράμματα Κύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς.

Πεπεδημένους λύει, ἀφαισιν ἀμαρτιῶν διδοὺς ταῖς σιραις τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατεσφιγμένοις. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων αἰνέττεσθαι τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, καὶ τοῦ Κυρίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρουσίαν, D τὴν τε δι' αὐτῆς ἅπασα γεννησομένην θεραπείαν. Τοῦτο δὲ νοεῖν μοι ἐπὶ ἡλθεν εἰς μνήμην ἀναλαβόντι τὴν Ἡσαίου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβησιν, δι' ἧς φησιν· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν ταῦθα ὁ Κύριος λύει πεπεδημένους· εἰρήται δὲ καὶ τὸ, Ὁ Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς· θαυμάσαι δ' ἐστίν, ὅπως καὶ τοῖς τὰ σώματα πηροῖς πλεῖον τι συνέσεως

⁷⁴ Psal. cxvii, 8, 9. ⁷⁵ Gen. iii, 19. ⁷⁶ Matth. v, 6; Luc. vi, 21, 25. ⁷⁷ Isa. xlii, 6.

(24) De præscripto vitæ termino legis longam S. Germani patriarchæ CP. dissertationem a nobis alibi editam.

(25) De animæ exitu legitur homilia S. Cyrilli Alex. editionibus, quam tamen codices a me observati Theophilo ejus patruo ac decessori tribuunt.

πάρεστι, τοῦ Θεοῦ σοφίσαντος αὐτοὺς ἀντὶ τῆς τῶν Α acutioris ingenii efficit, propter oculorum orbitalem.

Ὁρφανὸν καὶ χήρην ἀναλήψεται.

Αἱ ἀποβαλοῦσαι ψυχὰι τὸν γενόμενον ἐν κακίᾳ πατέρα αὐτῶν διάβολον, ἡ καὶ ἄνδρα, ὀρφανὰ καὶ χήραι ἀναλαμβάνόμεναι εἰσι· τούτων ἀναληφθέντων, ἡ τῶν ἀμαρτωλῶν ὁδὸς οὐκ ἄλλη τῆς κακίας οὐσα ὑπὸ Θεοῦ ἀφανισθήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρηναίᾳ ἀλληγορικώτερον. Χηρῶν δὲ λέγει οὐ τῶν τυχουσῶν, ἀλλὰ τῶν σὺν ἀγνείᾳ καὶ σεμνότητι διατελουσῶν, ὀρφανῶν δὲ, τοὺς θεοσεβείας ἕνεκα καταλιπόντας γενεάς (26).

ΨΑΛΜΟΣ PMQ'

Ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ ἀντὶ τοῦ, *αἰρεῖτε τὸν Κύριον*, ὁ μὲν Σύμμαχος, ἀλληλοῦσα, ὅτι ἀγαθὸν ᾗδῃ, εἴρηκεν, ἀνεμνηνεύον φυλάξας τὴν Ἑβραίων λέξιν τὴν σημαίνουσαν τὸ, *αἰρεῖτε τὸν Κύριον*. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πέμπτῃ ἐκδόσει, *αἰρεῖτε τὸν ἰά*, ἐξέδωκεν. Ὁ μὲν αὖν πρὸ τούτου ψαλμοῦ μίᾳ ψυχῇ αἰνεῖν τὸν Κύριον παρακελεύεται· ἐνταῦθα δὲ πληθεσι λέγεται τὸ, *αἰρεῖτε τὸν Κύριον*· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός, εἰκότως πᾶν τὸ εἰς αὐτοῦ δόξαν ἀναφερόμενον, καὶ εἰς αὐτοῦ τιμὴν πραττόμενον, ἀγαθὸν ἂν εἴῃ· ὥσπερ οὖν καὶ ἀγαθὸν ὁ ψαλμὸς ὡς ἂν εἰς ἀγαθὸν Θεὸν ἀναπεμπομένης. Ἀνθ' οὗ δὲ μὲν Ἀκύλας, ἀγαθὸν ἐγκώμιον ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀγαθὸν ᾗδῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεσις ἡ εἰς τὸν Θεὸν ἀναπεμπομένη παντός· τε εὐώδους θυμιάματος καὶ πάσης ἡδονῆς ἡδίων αὐτῷ τυγχάνει· καὶ γὰρ ὡς ἀληθὺς αἶνος Θεοῦ ἐκ λογικῆς καὶ καθαρᾶς ἀναπεμπομένης ψυχῆς προσφιλὲς ἂν εἴῃ αὐτῷ, καὶ ὡς ἂν εἴπερ τις ἡδύς· χαίρει γὰρ καὶ ἀποδέχεται τὸν τοιοῦτον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καρπὸν.

Ὁ λόμμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν.

Ἐπειδὴ Σωτήρ ἐστι καὶ ἱατροῦ τὸ ἰάσασθαι καὶ καταδεσμεύειν τὰ συντετριμμένα, εἰκότως καὶ διὰ τούτων νοηθεῖται αὐτὸς ὢν ὁ Κύριος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ εἰπών· *Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*· οὐκ ἤλθοι καλεῖσθαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Ψυχῶν δὲ ὢν ἱατρός, τοὺς τὴν καρδίαν συντετριμμένους, καὶ τῶν κατὰ φύσιν λογισμῶν παραπετραμμένους, ἐκ τῆς νοητῆς αἰχμαλωσίας λυτρώσάμενος ἰάσεται. Ὁ μὲν Σύμμαχος φησιν, *Ὁ λόμμενος τοὺς κεκλασμένους τὴν καρδίαν, καὶ ἐπιδεσμών κατάγματα αὐτῶν*, δηλονότι δεσμοὺς ὑποβάλλων λογικούς· οὗτω γοῦν ἐπέδρασε τοῖς πνευματικοῖς καὶ λογικοῖς δεσμοῖς τὸν ὑπὸ ἡσυχίας τραυματισθέντα καὶ συντετριβέντα ἐν τῷ καταβαίνειν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Τεριχά.

Καὶ δεσμεύων τὰ συντερίγματα αὐτῶν. Ὁ ἀριθμῶν πλῆθῃ ἄστρων, κ. τ. λ.

Μετά τὸ ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ δεῖσαι τὰ συντερίγματα αὐτῶν, ἐπανάγων εἰς τὴν φυσικὴν ὑγείαν τοὺς πάλαι νενοσηχότας, φωστῆράς τε αὐτοὺς ἀπεργασάμενος, ἀξίους τοῦ παρ' αὐτοῦ ἀριθμοῦ καθίστησι. Συνήθως ὁ λόγος συμπλέκει τό τε περὶ σωτηρίας ἀνθρώπων, καὶ τὰ περὶ

¹⁹ Marc. x, 48. ²⁰ Matth. ix, 42. ²¹ Luc. v, 32.

(26) Laus calibatus religiosi.

VERS. 9. *Pupillum et viduam suscipiet.*

Animæ quæ a diabolo patre ipsarum aut viro destitutæ fuerunt, hæc videlicet illæ sunt orphanæ ac viduæ quas Dens suscipit. His susceptis, peccatorum seu malitiæ via destruetur a Deo. Atque hæc allegorice potius sunt dicta. De viduis autem loquitur non quibuslibet, sed pudice sancteque viventibus. Pupillos denique appellat qui religionis causa omittunt generis propagationem.

PSALMUS CXLVI.

Præsentem in psalmo, pro, *laudate Dominum*, Symmachus dixit, *alleluia*, quia bona res canticum, ommissa interpretatione Hebraici vocabuli, significantis *laudate Dominum*. Similiter et quinta editio, *laudate ia*, posuit. Superior itaque psalmus uni animæ iaudare Dominum mandat; hic verb multitudini dicitur, *laudate Dominum*. Quoniam nemo bonus nisi unus Dens¹⁹, recte quidquid ad ejus gloriam refertur, atque ob eum honorandum sit, bonum esse existimabitur. Sicuti nunc etiam bona res psalmus dicitur, seu ad bonum Deum directus. Pro quo Aquila *bonum encomium* interpretatus est. Symmachus vero, *bona res canticum*. Cæteroque in laus quæ ad Deum extollitur omni odore thymiamate, omnique jucunditate suavior est. Reapse enim laudatio Dei ex rationali puraque procedens anima, pergrata illi erit et dulcis. Gaudet enim Dens, libenterque recipit talem humanæ mentis fructum.

VERS. 3. *Qui sanat contritos corde.*

Quoniam Servatoris medicique officium est sanare et contrita alligare, recte et hinc dignoscitur idem Dominus noster Dei Verbum qui dixit: *Non opus est medico valentibus, sed ægrotis*²⁰. *Non veni vocare justos, sed peccatores ad penitentiam*²¹. Animarum itaque cum sit medicus, iis qui corde contriti sunt, et a recto naturæ consilio aversi, de spiritali redemptis captivitate medebitur. Symmachus dicit: *Qui sanat confractos corde, et alligat fracturas eorum*, rationales nimirum fascias circumponens. Sic ergo alligavit spiritalibus rationalibusque laqueis hominem a latronibus vulneratum et contritum dum Hierosolymis Hierichunte descendere.

VERS. 3. *Et alligans contritiones eorum.*

VERS. 4. *Qui numerat multitudinem stellarum.*

Post sanatos eos qui fuerant corde contriti, et post ipsorum contritiones alligatas, in naturalem valetudinem olim ægros reponens, eosque luminarium instar in orbe collocans, dignos electo numero suo efficit. More solito Psalmista salutis humanæ argumentum cum universali Providentia connectit,

demonstrans Deum non partium tantummodo orbis curam gerere, verum etiam humanorum dogmatum: et quod solus noverit astrorum numerum, positiones, et causas, magnitudines quoque et distantias, virtutes et efficaciam, unicuique idoneum nomen imponens.

VERS. 7. *Præcinite Domino in confessione.*

Symmachus, *Recensete Deo confessionem, canite Deo nostro cum lyra.* Aquila: *Recensete Domino cum gratiarum actione, canite Deo nostro cum cithara.* Qui aliis confessionem et psalmum imperant, diversi sine dubio sunt ab iis quibus imperatur. Ergo chorus propheticus et apostolicus ad eundem Deum eos, qui de numero non erant, vocat, ethnicos nimirum, dicens: *Psallite Deo nostro.* Jubent autem hæc verba, mente quidem et cogitationibus animæ confiteri, corporis autem operibus, veluti pulsa cithara, ipsi psallere. Et quidem more suo corpus psalterii citharæque nomine Psalmista denotat, ceu concinne et sapiente cum harmonia compactum. In hoc enim mens virtutis operibus canens, divinam spiritalemque Deo reddit melodiam.

VERS. 9. *Qui dat escam pullis corvorum invocantibus eum.*

Tradita nobis est physica quædam doctrina, ceu si polli corvorum a suis parentibus, non æque ac alius generis avium pulli, alantur. Revera destitui dicuntur a genitoribus suis corvorum pulli, sed tamen aliter ali mirabiliter a Dei potentia. Nam et antequam proprii parentes accedant, hiare ore dicuntur, escæ necessitate; et, ut solent illi qui Deum invocant, naturali quodam instinctu cibum petere ab eo qui naturam donavit. Atque ita deferri ad eos per aerem escam aliquam, aura quadam in os delatam.

PSALMUS CXLVII.

VERS. 8. *Annuntians verbum suum Jacob.*

Ait Eusebius. Accurate admodum videtur mihi hoc vocabulum aliquid docere, nempe *annuntians sermonem suum Jacobo*. Non enim dixit *mittens* vel *qui misit*. Aliud vero est annuntiare, aliud mittere vel mitti. Prius enim portendit quod futurum est, et prædicit; alterum vero rem præsentem significat, id est, quem ipse misit ad prædicandum. Ita ut annuntiatio quidem et prædictio futuri, uni Israeli facta fuerit; missio autem non huic uni, verum etiam cunctis aliis gentibus. Sed fortasse dicet aliquis: Si cæteris hominibus revelationem non fecit, quomodo eos punit, nempe etiam illos qui ante legem vixerunt, et toto orbe peccatores fuere? Dicimus ergo hos quidem judicari a Deo ex jure naturali, quod nobis inheret; Israelitas autem tum jure naturali, tum etiam scripto, ita ut majus bene-

τῆς καθόλου Προνοίας, δεικνύς, ὡς οὐ μόνον κηδεταὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δογμάτων· καὶ μόνος ἀριθμὸν ἀστρῶν οἶδε, καὶ θέσεις, καὶ τὰς αἰτίας, μεγέθη τε καὶ ἀποστήματα, δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας, ἐκάστῳ πρόσφορον ὄνομα τίθησιν.

Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἐξομολογήσει.

Ὁ Σύμμαχος, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐξομολογήσιν, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν διὰ λύρας.* Ἀκύλας, *Καταλέξατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐχαριστίᾳ, μελωδήσατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα.* Οἱ προστάτοντες ἑτέροις ἐξομολογεῖσθαι καὶ ψάλλειν, ἑτέροι ἀνελόν τῶν προσταττομένων· χορὸς τοίνυν προφητικὸς διὰ τούτων καὶ ἀποστολικὸς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν τοὺς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν ἀνακαλεῖται, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν δηλονότι, λέγοντας· *Ψάλλετε τῷ Θεῷ ἡμῶν.* Προστίθεται δὲ ὁ λόγος διανοίᾳ μὲν καὶ λογισμοῖς ψυχῆς ἐξομολογεῖσθαι, ἔργοις δὲ τοῖς διὰ τοῦ σώματος ὥσπερ διὰ κιθάρας ἐνεργουμένης ψάλλειν αὐτῷ· συνήθως δὲ τὸ σῶμα ψαλτήριον καὶ κιθάραν ὀνόμασεν, ἅτε εὐρύθμως καὶ μεθ' ἀρμονίας σοφῆς συγκαίμενον· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ νοῦς ἀναχρούμενος διὰ τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων τὴν ἔνθεον καὶ πνευματικὴν μελωδίαν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ (27).

Διδόντι τροφήν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικυλομένοις αὐτόν.

Ἦλθε δὲ τις εἰς ἡμᾶς φυσικὸς λόγος, ὡς μὴ τρεφομένων νεοτῶν τῶν κοράκων ὑπὸ τῶν γεννησάντων, ὁμοίως τοῖς τῶν ἄλλων ὀρνέων νεοττοῖς· καταλείπεσθαι μὲν γὰρ τῶν κοράκων παρὰ τοὺς νεοττοὺς ὑπὸ τῶν γεγεννηκότων, τρέφεσθαι δὲ ἄλλῃ παραδόξῳ τοῦ Θεοῦ δυνάμει· μηκέτι γὰρ αὐτοῖς πλησιαζόντων γεγεννηκότων, κεχρῆναι τὸ στόμα τροφῆς ἐνδεία, καὶ εἰσικεῖν ἐπικυλομένοις τὸν Θεόν, φυσικῇ τινι ἐνεργείᾳ τὴν τροφήν αἰτοῦντας παρὰ τοῦ τὸ εἶναι αὐτοῖς δεδωρημένου· οὕτω δὲ φέρεσθαι αὐτοῖς τινα ἐξ αἰέρος τροφήν κατὰ τοῦ στόματος ὑπὸ τινος αὔρας τυνοθυμένην.

ΥΑΛΜΟΣ PMZ'.

Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ.

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Εὐσέβιος (28). Σφόδρα δὲ ἀπηκριβωμένως μοι δοκεῖ ἡ παρούσα λέξις διδάσκειν, Ὁ ἀπαγγέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ εἰρηκεν, ὁ ἀποστέλλων, ἢ ὁ ἀποστείλας. Ἄλλο δὲ που ἐστὶν ἀπαγγεῖλαι, καὶ ἄλλο τὸ ἀποστεῖλαι ἢ ἀποστέλλεσθαι· τὸ μὲν γὰρ προμηνύει τὸ μέλλον καὶ προλέγει· τὸ δὲ παρουσίαν σημαίνει, καὶ τὸν ἀποσταλέντα δι' ἑαυτοῦ χρηρτέιν· ὥστε τὴν μὲν ἀπαγγελίαν καὶ τὴν πρόρρησιν τοῦ μέλλοντος, γεγενῆσθαι παρὰ μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ ἀπόστολὴν οὐκ ἂν ἐκείνῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς Ἰδνεσιν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· Καὶ μὴ δηλώσας τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις, πῶς αὐτοὺς κολάζει, καὶ τοὺς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀμαρτάνοντας; Καὶ φαμέν· Τούτους μὲν κρίνει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν, τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας

(27) Confer rursus hæc super re Nicetæ editum a nobis prologum Catenæ Patrum in Psalmos.

(28) Recolle adnotata ad psalmum CXLIV, 15.

καὶ ἀπὸ τούτου καὶ ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ (39), ὥστε ἡ πολλὴ εὐεργεσία πλείονος αὐτοῖς καταχρίσεως ὑπόθεσις γίνεται βραθυμῆσιν διὰ τούτου καὶ αὐτὸς οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐποίησε παντὶ ἔθνει, ἀλλ' οὕτως οὐκ ἐποίησε· τούτῳ οὐκ ἐπέμψεν, οὐ γράμματα τὰ ἐπὶ τοῦ Σινέου ὄρους, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκ περιουσίας.

ΨΑΛΜΟΣ PMH.

Ἐν μὲν τῷ ρυμ' ψαλμῷ μία καὶ ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ τὸν Κύριον αἰνεῖν ἐκελεύετο, φάσκοντος τοῦ λόγου, Αἰνεῖ, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Ἐν δὲ τῷ μετ' αὐτὸν πλῆθος ἐπὶ τὸν αἶνον ἐκάλεσε διὰ τοῦ, Αἰτεῖτε Κύριον, ὅτι ἀγαθὸν ψαλμός· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξῆς αὕτη Ἰερουσαλὴμ τοῦτο πράττειν προσετάττετο ἐν τῷ, Ἐπαίνοι, Ἰερουσαλὴμ, τὸν Κύριον. Ἀκολουθῶν οὖν ἐκείνους ὁ προκειμένος αἶνος ἐπιτείνει τὸ παράγγελμα, μετὰ τὴν μερικὴν παρακλυσιν αὖθις τὸ πρόσταγμα· ἀθρόως τε ὁμοῦ τὴν γεννητὴν ἅπασαν κτίσιν τὴν τε ὁρωμένην καὶ τὴν ὁρατοὺς ἐπὶ τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ παρορμῶ· κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕψιστοις ἀνακαλούμενος· προὐὼν δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν ταῖς ἀβύσσοις, οὐχ ὡς πάντων ψυχῆς καὶ λόγου μετεχόντων, ἀλλ' εἰς ταῦτα τοὺς λόγους μετεληχότας ἀποβλέπειν κελεύει, καὶ τὴν τούτοις γενομένην σοφίαν καταμανθάνοντας, τὸν ποιητὴν ἀνυμνεῖν.

Καὶ πᾶσαι ἀβύσσοι.

Ἄλλος ἀβύσσους τὴν τῶν καταχθονίων ἔφησε χώραν, κατὰ Παῦλον εἰπόντα· Μὴ εἰπῆς, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον, τούτῳ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν· καὶ ἐν Ἰωβ, Ἐν δὲ, φησὶν, Ἰχθυεῖν ἀβύσσου περιεπάτησας· Μήποτε δὲ καὶ τοῦτο πλῆθος ὁδῶν δηλοῖ καὶ οὐ περιεπάτησε Κύριος· ὡς ἂν ἑτέρας ἀρχῆς εἶναι τὸ, Ἀνοίγονται δὲ οἱ φόβῳ πύλαι θανάτου;

Ἄσπετε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν, κ. τ. λ.

Τοῦ καινοῦ ᾄσματος (30)... τῇ τῶν ὁσίων Ἐκκλησίᾳ ἁδομένου, δηλαδὴ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Καινῆς Διαθήκης.. παλαιῶν προσέχων Ἰσραὴλ τῷ διὰ Μωϋσέως· τὸ καινὸν δὲ τοῦτο παράδειγμα.. εὐφρανέσθω· εὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ χρηματίσας τῷ Μωϋσεῖ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς Αἰγύπτου (31), ποιήσας τὴν αὐτοῦ λαόν. Τοῖς μὲν οὖν υἱοῖς Σιών χαίρειν καὶ ἀγαλλίῃ πρώτοις παρακελεύεται ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν· αὐτὸς δὲ ἦν.. τὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πάλαι μὲν αὐτῶν βασιλεὺς ὢν, ὥστερον δὲ παραιτηθεὶς [ὅτι] αὐτῶν διὰ πρὸς τὸν προφήτην Σαμουὴλ φησιν· Οὐ σὲ ἐξουθενήκασι, ἀλλ' ἐμὲ.. μὴ βασιλεύειν ἐπ' αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ μὴ ὑπέκουσαν τῇ κλήσει, εἰκότως τῆς χάριτος τῆς εὐφροσύνης αὐτοὺς ἐστέρησαν· τὰ γε μὴν ἔθνη τὸν ἐκείνους πρώτους κατηγγεγμένον βασι-

³² Psal. cxlv, 2. ³³ Psal. cxlvi, 1. ³⁴ Psal. cxlv, 17. ³⁵ 1 Reg. viii, 7.

(29) Magni pretii est hæc Eusebii doctrina ob solvendas de ethnicorum salute vel damnatione propositas a philosophis difficultates.

(30) Hujus fragmenti lacunæ in antiquiore lacero

A scium, majoris damnationis his causa fiat, obedientiam negligentibus. Idcirco Deus haud dixit: Non fecit omni genti, sed Sic non fecit; id est, non tabulas misit, non litteras in monte Sina, sed peculiariter tantum Judæis.

PSALMUS CXLVIII.

In psalmo quidem cxlv, uni per se animæ laudare Dominum imperabatur. Ibi enim dicitur: *Lauda, anima mea, Dominum*³². In proximo autem multitudo invitabatur his verbis: *Laudate Dominum, quoniam bona res psalmus*³³. Denique in alio subsequente ipsa Hierusalem hoc agere jubebatur: *Lauda, Hierusalem, Dominum*³⁴. Consentanea prædictis præsens laus jussu ampliat; et congestim creaturam simul universam tam visibilem quam invisibilem ad Dei laudem excitat: initio quidem cælestia et excelsissima invitans: mox progrediens, terrestria et quæ in abyssis versantur: non quod omnia anima et loquela prædita sint, sed homines, qui loquela sunt præditi, jubet illas creaturas respicere, et expressam in his Dei sapientiam cognoscentes, Creatorem hymnis celebrare.

VERS. 7. Et omnes abyssi.

Alius quidam abyssos dicit esse subterraneam regionem, prout Paulus ait: Ne dicas, *Quis descendet in abyssum*³⁵, id est ob Christum a mortuis revocandum? Et apud Jobum: *In profundo*, inquit, *abyssi ambulasti*³⁶? Num forte etiam hoc vocabulo, copia aquarum denotatur supra quam ambulavit Dominus? Ita ut aliunde repetendus sit sensus verborum: *Aperiuntur tibi*, timoris causa, *portæ mortis*³⁷?

VERS. 1. Cantate Domino canticum novum, etc.

Novo cantico in sanctorum Ecclesia cantato nempe Novi Fœderis Servatoris nostri... veteri, quæ data fuit per Moysem, legi adherens Israel. Novum hoc exemplar... exsultat. Ipsum enim erat Dei Verbum, quod Moysi oracula edebat, et Israelæm Ægypto eduxit, sibi ex eo populum peculiarem effecit. Filiis ergo apprime Sionis mandat gaudere et exsultare ob regem ipsorum. Hoc autem erat ipsum Dei Verbum, olim quidem rex illorum, quem hi tamen deinde recusarunt... unde propheta Samueli aiebat: *Non te contempserunt, sed me, quominus super eos regnem*³⁸. Et quia vocationi non obdiderunt, merito semetipsi gratia lætitiæ orbaverunt. Et prædicatum quidem apprime Judæis regem, gentes eum agnoscentes admiserunt, ideoque lætitia, quæ secundum Deum est, et exsultatio ipsis acci-

cxlvii, 12. ³⁸ Rom. x, 7. ³⁹ Job xxxviii, 16.

exemplari supersunt.

(31) Recode dicta a nobis in not. ad vers. 10 psalmi cxxxv.

dit. Hinc toto orbe gentes in suis ecclesiis laudant nomen ejus seu proprii regis, Dei scilicet Verbi Jesu Christi nomen pleno choro cum tripudio glorificantes. Sed et qui solitatem degit, bonis suis actibus et corporis exercitationibus hymnum quodammodo et laudationem Deo conficit. Id credibiliter prædicens Psalmista pergit jubere ut tympano et psalterio psallant ei : tympani vocabulo denotans corpus, psalterio spiritum... mortificantes membra super terram⁹⁹, et Jesu mortificationem in corpore circumferentes⁹⁹. Qui exsultant ob regem suum una cum exultante... qui fecit eum... tympano et psalterio psallunt.

οἱ ἀγαλλιώμενοι ἐπὶ τῷ βασιλεὶ αὐτῶν ἅμα τῷ εὐφραινομένῳ. . ποιήσαντι αὐτὸν, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψάλλουσιν.

PSALMUS CXLIX.

VERS. 5. *Lætabuntur in cubilibus suis.*

Aliter vero, mortem sanctorum vocabulo cubilibus innuit. Dormitionem quippe solet eam vocare Scriptura, dicente Paulo : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres*⁹¹. Velus quoque Testamentum ait : *Dormiit David cum patribus suis*⁹².

VERS. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus ipsorum.*

Inopinate Aquila presentem sententiam exposuit, dum Hebræorum vocabulo servit, dicens : *Gladus gemini oris in manu ipsorum*. Sed et his contraria memorantur alicubi. *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua ipsorum gladius acutus*⁹³, ut occidant quotquot ipsis captivi succumbunt. Proprie vero gladium gemini oris, actibus exerceri docet Psalmista. Dicit autem, *exaltationes Dei in gutture eorum*, quia voce utebantur in verbi ministerio, apud eos qui audire poterant attollentes hymnum. Actibus autem vim exserebant adversariæ potentæ victricem. Manus illorum, acutus dicit, sive rei gerendæ curam susceptam. Erat autem hæc evangelica prædicatio, quæ gladius quoque nominatur, quia malorum et impiorum spirituum greges persequitur, et oppressas inique gentes ulciscitur, et idololatricum populi cultum emendat.

VERS. 8. *Ad alligandos reges eorum compedibus, etc.*

Quandoquidem haud aliter licebat eripere ac liberare eos qui demonum olim premebantur servitio, nisi domitis. alligatisque ipsorum principibus, merito hæc pergit dicere. Loci sensum cognoscas etiam a Servatoris voce dicentis : *Quomodo aliquis ingredi potest domum fortis, ejusque vasa diripere, nisi prius fortem alligaverit, ut tum demum domum*

λέα ἐπιγνόντα κατεδέξαντο· διόπερ ἡ κατὰ Θεὸν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις μετέβηεν ἐπ' αὐτά· ὅθεν τὰ μὲν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη ταῖς ἑαυτῶν ἑκκλησίαις αἰνοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῶν, ἐν χορῷ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ ὄνομα Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ χορείας δοξάζοντες· ἀλλὰ καὶ ὁ καθείς παρ' ἑαυτῷ ..ων δ' ἔργων αγαθῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων τὰ συντελοῦντα εἰς ὕμνον καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ διαπράττεται. Εἰκότως τοῦτο αὐτὸ προλαβὼν ὁ λόγος προστάττει φάσκων· Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ· τύμπανον μὲν τὸ σῶμα προσχορεύων, ψαλτήριον δὲ τὸ πνεῦμα.. πρκρῶσαντες τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν Ἰησοῦν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ'.

B

Ἀγαλλιᾶσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

Ἄλλως δὲ τὸν θάνατον τῶν ὁσίων ἠνέετο διὰ τῶν κοιτῶν. Κοίμησιν γὰρ εἰώθε καλεῖν αὐτὸν ἡ Γραφή, λέγοντος καὶ Παύλου· *Περὶ δὲ τῶν κοιμωμένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί· καὶ ἡ Παλαιὰ δὲ φησιν· Ἐκοιμήθη Δαυὶδ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ*.

Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀδρυγῇ αὐτῶν, καὶ βομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.

Παραδόξως δὲ Ἀκύλας τὴν ἀποδοθείσαν διάνοιαν παρέστησε, δουλεύσας τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ εἰπὼν· *Μάχαιρα στομάτων* (52) *ἐν χερσὶ αὐτῶν*. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν τοιούτων ἐναντίων (53) εἰρηται· *Υἱοὶ ἀνθρώπων, οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὅπλα καὶ βέλη, καὶ ἡ γλώσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα, φονεύοντων τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἡλωκότας*. Οἰκειῶς δὲ τὴν μὲν μάχαιραν τῶν στομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἐνεργεῖν ὁ λόγος παρέστησε, τὰς δὲ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, φωνῇ γὰρ ἐχρῶντο ἐπὶ διδασκαλίᾳ τοῦ λόγου, παρὰ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις ἀνυφύοντες τὸν ὕμνον· ταῖς δὲ πράξεσιν ἰσχυρὸν εἶχον καθαιρετικὴν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως. Χείρας μὲν αὐτῶν τὰς πράξεις φησιν, ἥτοι ἦν μετεχειρίζοντο πραγματείας. Αὕτη δὲ ἦν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃς καὶ βομφαῖα ὠνομάσθη, ἐκδιώκουσα τὰς τῶν πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀγέλας· ποιεῖν τὰ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἡδικημένων ἔθνων, καὶ ἐλέγχειν τοῦ λαοῦ τὴν εἰδωλολατρίαν.

Τοῦ δεῖσθαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, κ. τ. λ.

Ἐπειδὴ οὐκ ἄλλως ἦν ὑπεξαγαγεῖν καὶ ἐλευθερῶσαι τοὺς πάλαι τοῖς δαίμοσι δεδω-μένους ἢ καθυποτάξαντας πρότερον καὶ καταδῆσαντας τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν, εἰκότως ἐπιδικάζεται ταῦτα. Νοήσεις δὲ καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς σωτηρίου φωνῆς, δι' ἧς εἰρηται· *Πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον*

⁹⁹ Colos. III, 5. ⁹¹ II Cor. IV, 10. ⁹² I Thess. IV, 12. ⁹³ III Reg. II, 10. ⁹⁴ Psal. LVI, 5.

(52) Alius codex, στόμα αὐτῶν. — Vides Eusebium stricto sensu intellexisse apud Aquilam στομάτων ex Hebraico מַכְאֵרִים oris duplicis. (Sic aio, quia Latine non dicimus orium vel orum cas. gen. plur.) At in polyglottis Lond. acierum sensu metaphorico, quem significatum inde desumptum Monti-

faucionius in Hexaplis apposuit ipsi Aquilæ. Atqui Eusebius nisi ad strictum vocabuli originalis sensum respexisset, Aquilam de idiotismo Hebraico reum non egisset.

(53) Al. cod., τῶν τοιούτων ἐναντίον.

δησὴ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ δια-
πάσει; Εὐχαὶ τοίνυν ἀποστολικαὶ καὶ λόγοι τε αὐτῶν
καὶ διδασκαλίαι καὶ βίος ὁ τοῦτοιοι κατὰλληλος, αἱ τε
κατὰ δαιμόνων ἐνεργούσαι· πράξεις, δεσμοὺς ἐν-
εποιούν ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν· καὶ τούτων
μάλιστα ταῖς μελίσσι καὶ ἀρχοντικαῖς· ὧν τὰς κατὰ
τῶν ἔθνων ἐνεργείας τοῖς ἑαυτῶν λόγοις, καὶ ταῖς
ἑαυτῶν εὐχαῖς καταθέσαντες οἱ τοῦ Σωτῆρος ἀπό-
στολοι, ὑπὲρ πάσας τὰς ἐκ οὐδ' ἑνὸς πεποιημένας χει-
ροπέδας τὴν δύναμιν αὐτῶν, δι' ἧς περιέτρεχον ὥδε
κάκεισε, τὰ ἔθνη πάντα χειρούμενοι, τῷ ἑαυτῶν ἐπ-
ηγάγοντο βασιλεῖ.

Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγραπτον.

Παραλαβόντες δὲ τὰ ἔθνη εἰς μαθητείαν, τὸν περὶ
τῆς κρίσεως αὐτοῖς παρεδίδosan λόγον, ἔγραπον κα-
ταλιπόντες τὸ δόγμα, ὥστε ἔχειν διὰ παντός εἰς ἀνά-
γνωσιν, τὴν μνήμην τῶν ἐγγεγραμμένων ποιῆ-
σθαι (34). Μετὰ ταῦτα σφόδρα ἀκολουθῶς ἐπῆγαγεν·
Ἀδὲα αὕτη ἐστὶν· πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ· ἐκάστη
γὰρ τῶν ὁσίων τῶν ἀποδοδομένων ἡμῖν δι'... αὐτῶν
καπορθοῦται ἡ δόξα, οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος Παύ-
λου ὁρ... λέγειν· Οὐκ ἐστὶν ἡμῖν ἡ κἀλὴ πρὸς αἴ-
μα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἐξου-
σίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ ἐκόντος τοῦ-
του· δόξα δὲ ἡ... σου καὶ λαοί, οὓς ἐλευθέρωσας ἀπὸ
τῆς δαιμονικῆς πλάνης, τῷ Χριστῷ λόγῳ προσήγα-
γες, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυ-
ρικοῦ Ἐκκλησίαν συστήσάμενος. Ἀδὲα δὲ αὐτοῦ ἦν
καὶ τὰ εἰσέτι καὶ νῦν παραδεδομένα ἐν ταῖς Ἐκκλη-
σίαις ἔγγραφα αὐτοῦ ἀναγνώσματα· ἐν οἷς τὸ κρίμα
τοῦ Θεοῦ τὸ περὶ τῆς δαιμονικῆς καθαιρέσεως περὶ
τε τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν ἐγγράφως
καταβέβηται· οὕτω δὲ καὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου καὶ
τῶν λοιπῶν ἀποστόλων (35).

ΨΑΛΜΟΣ ΡΝ.

Πρόσπατε δὲ τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι, ὥς ὁ μὲν πρῶτος
τῆς ὁλης βίβλου ψαλμοὺς ἐλεθρον ἀσεβῶν ἐθέσπειζεν,
ἐμακάριζεν τε ἓνα τινὰ καὶ ὡς ἂν σπάνιον τὸν δυνά-
μενον τῶν ἀσεβῶν βίον διαφυγεῖν. Ὁ δὲ γε πάντων
τελευταῖος πᾶσαν πνοὴν προσάγει τῇ ὕμνολογῇ τοῦ
Θεοῦ (36). Πλὴν εἰ καὶ πᾶσαν πνοὴν ὁ παρὼν λόγος

³³ Matth. xii, 29. ³⁴ Ephes. vi, 12. ³⁵ Rom. xv, 19.

(34) Animadvertite piam, neque alibi, ut puto, ob-
viam, Eusebii interpretationem dictionis *judicium*
conscriptum, intelligentis videlicet sacros ab apo-
stolis scriptos libros.

(35) Præter hic nominatos, habemus Jacobi et
Judeæ Epistolas. Aliorum quoque apostolorum scri-
pta videtur hic agnoscere Eusebius, quæ tamen ad
nos genuina non pervenerunt. Consule Fabricium
in *Novi Testamenti pseudepigraphis*.

(36) In codice L. 309 pergit Eusebius sic: Ὁ δὲ
τελευταῖος προσάγει τῇ τοῦ Θεοῦ ὕμνολογῇ πᾶσαν
πνοὴν μετὰ τοῦ προσήκοντος ἐκάστου ὀργάνου τὸν
διάφορον τρόπον σηµαίνοντος· τῷ μὲν ὑπαναθεῖχότι·
σάλπιγγος ἦχον διδοῦς· μεγαλοφωνοτάτῃ γὰρ καὶ
πλειστής δεομένη τοῦ χρωμένου δυνάμεως· ὅποια ἦν
τοὺς ἀποστόλους ἰδεῖν, ὧν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν
ὁ εὐαγγέλιος· τὸ γὰρ εὐαγγέλιον κτῆμα μεγαλοφω-
νόν· τοῖς δὲ τούτων ἐλάττωσι τὰ λοιπὰ διένειμεν ὀρ-
γανα· ὅλησι τῷ προφητικῷ λόγῳ χρήνα· θεολογίαν ὁ
Παῦλος· Εἰ ταῖς γλώσσαις λαλήσω, μὴ διεμνησθῶν,
ἀλλ' ἐγὼ, τοῦ ἀκροατοῦ δεχομένου τὸν ἦχον ἀνευ νοῦ·

A *ejus diripiat* ³³? Apostolorum ergo preces, eorum-
que sermones ac magisterium, et vita his consensua-
nea, et patrata adversus dæmones acta, vincula
injiciebant adversariis potestatibus, et harum præ-
cipue majoribus ac principalioribus: quarum con-
tra gentes efficaciam prædicationibus suis ac præci-
bus alligantes Servatoris apostoli, præ quibuslibet
ferri manicis vires suas exserebant; quibus freti
hæc illæ discurrerant, et gentes omnes captivantes,
ad regem suum adducebant.

Vers. 9. *Ut faciant in eis judicium conscriptum.*

Tunc autem suscepto gentium magisterio, futuri
judicii prædicationem apud eas fecerunt, scriptum
eis tradentes dogma, ut perpetuam rei faciant
B *Scripturarum lectione, commemorationem.* Post
hæc congruentissime addidit: *Gloria hæc est om-
nibus sanctis ejus.* Unicuique enim sancto, ex his
qui nobis traditi sunt sacris libris conficitur gloria,
exempli causa Pauli exemplo... dicente: *Non est*
nobis *colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed*
adversus principes potestatis, et rectores tenebrarum
harum ³⁴... populi, quos demoniaco errore libe-
rans, Christi prædicatione attraxit, ab Jerusalem et
circumstantibus regionibus usque ad Illyricum Ec-
clesiam constituens ³⁵. Gloria vero ejus sunt etiam
quæ adhuc manent in Ecclesiis scriptæ ejusdem
lectiones, in quibus Dei judicium de diaboli expul-
sione, et de humanarum animarum liberatione scri-
ptis paginis commendatum est. Sic autem et de
C Petro, atque Joanne, deque reliquis apostolis di-
cendum est.

PSALMUS CL.

Adverte mentem ut scias, primum quidem totius
voluminis psalmum, impiorum exitium prædixisse,
beatum vero unum aliquem ex paucis appellasse,
qui impiorum mores vitare potuerit. Hic autem
omnium postremus psalmus omnem spiritum ad Dei
hymnologiam excitat. Verumtamen etiam omniem

συνεως, γέγονα χαλκὸς ἡχώρ ἡ κύμβαλον ἀλαλάζον.
D Ὑμνητεῖον ἄρα καὶ προφορὰ κατὰ τοὺς τελείους, περὶ
ὧν εἰρηται· δι' ἡγεσις εὐσεβοῦς διαπαντός σοφία· στόμα
δικαίου μελετήσεται σοφίαν, καὶ τὰ ἐξῆς· τοῦτό ἐστι νῦν
καὶ γλώσση καὶ στόματι ὁμνεῖν τὸν Θεόν. Εὐχρον
δὲ κύμβαλον εἶπεν, τὴν ἐκμελῆ καὶ μεμυρωμέ-
νην φωνήν, σαφῶς δηλοῦσαν τὰ πράγματα, ἣν
καὶ ἀλαλαγμοῦ κύμβαλον ἐφη προφερομένην ἐπὶ πνεύμῳ.
Postremus autem psalmus omnem spiritum ad Dei
hymnologiam adducit, cum congruis singillatim in-
strumentis, quatenus hæc diversos modos significant.
Et quidem qui jam ascendit, tubæ sonitum attribuit;
est enim hæc vocalissima, summumque utentis vigo-
rem requirens. Tales cernere erat apostolos, quorum
in omnem terram sonus exivit. Quippe evangelica
prædicatione altissime personavit. His vero minores,
reliqua sortiti sunt organa. Sane propheticum ser-
monem non sine theologia esse oportere docet Pan-
lus: 4 Si linguis loquar, neque interpreter, ego uti-
que, quoniam audior absque intelligentia sermonem
excipit, factus sum aë resonans, et cymbalum

spiritum præsens sermo ad hymnologiam provocat, A quia tamen non unus est omnium modus neque animi affectus, non sine analogiæ norma unicuique idoneum organum hymno adhibendum decernit. Namque illi qui omnes virtute superaverit, ad laudem canendam tubæ sonitum attribuit, quia videlicet instrumentorum omnium vocalissima est tuba, et majore fortioreque vi opus est ei qui illa uti velit. Hujusmodi erant sacri apostoli Servatoris, quorum sane in universam terram sonus exivit, atque ad mundi terminos verba ipsorum ²¹, dum vocalissimam Evangelii prædicationem facerent, ita ut aures hominum voce illorum repleverunt. Sed cum non omnes valeant tubæ voce, neque ac apostoli, Deum laudare, condescendit sermo Psalmistæ, mandatque aliis quidem uti psalterio aut cithara, aliis tympano, aliis ipso opere et corporis actibus, animæque composito et harmonico motu Deum laudare... Spiritu inhabitante... cum dixerit: *Orabo spiritu, orabo et mente* ²². Jam cum tria sint in nobis... sermo.

Vers. 1. Laudate Deum in sanctis ejus.

Aquila quidem in sanctificato ejus dicit; Symmachus autem in sancto ejus. Laudate eum in firmamento virtutis ejus. Firmamentum cælorum non dicit, neque alicujus loci supra hos altissimi. Alius est sanctus Dei, quem perhorrescentes demones aiebant: *Scimus te quis sis sanctus Dei* ²³; ad quem qui pervenerint, congruum perfecte religionis hymnum attollere poterunt. Quid enim beatius, quam ei esse copulatum, et per illum Patri? Quamquam oportet, hos ad prophetas quoque et apostolos martyresque respicientes, laudare eorumdem Deum, qui talem hominibus egregiorum virorum copiam concessit.

Vers. 2. Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus.

Unaquæque enim ejus creatio plurimam hymnologiam requirit: magnitudinis enim ejus nullus est terminus ¹. Porro haud suadet, ut parem ejus dignitati hymnum dicamus, quod fieri nequit; sed postulat ut pro viribus, magnitudinis ejus multitudinem reputantes, id agamus.

ἐπὶ τὴν ὑμνολογίαν ἀνακαλεῖ, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ τρόπος εἰς τῶν πάντων, μηδὲ [μία] διάθεσις, κατ' ἀναλογίαν ἐκάστῳ ὄργανόν τι πρὸς τὸν ὕμνον ἐπιτήδειον ἀφορίζει· ὁ μὲν γὰρ τις ἐπαναβεδνηκὼς τῇ ἀρετῇ κρειττόνως ὑπὲρ πάντας, τὸν αἶνον ἀποδίδωσιν ἐν ἡγῶν σάλπιγγος, ἐπειδὴ πάντων ὀργάνων μεγαλοφωνοτέρα ἡ σάλπιγξ, καὶ μείζονος καὶ κραταιότερας δυνάμεις δεῖ τοῖς αὐτῇ χρωμένοις τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἱεροὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι, ὧν δὴ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, τῷ μεγαλοφῶνῳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος χρησαμένον ... ἀνθρώπων πληρωθῆναι τῆς φωνῆς αὐτῶν. Ἐπειδὴ μὴ πάντες οἶοι τέ εἰσι κατὰ τοὺς ἀποστόλους ἐν φωνῇ σάλπιγγος ὑμνεῖν τὸν Θεόν, συγκαταβαίνει ὁ λόγος καὶ παρακαλεῖται ἑτέροις μὲν ψαλτηρίῳ, ἑτέροις δὲ κιθάρᾳ, καὶ ... ἄλλοις ἐν τυμπάνοις ... τοῖς μὲν δι' ἔργων, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πράξεων, τοῖς δὲ δι' αὐτῆς ψυχῆς ... κινήσεως εὐρύθμως καὶ ἐναρμονίως ... τοῦ Πνεύματος τοῦ κατοικοῦντος ... ἐπ' ἂν λέγῃ· Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῒ· τριῶν δὲ ὄντων τῶν ἐν ἡμῖν ... ἡ ὁ λόγος.

Alreíte Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

Ὁ μὲν τοι Ἀχιλλεύς ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ φησι· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. *Alreíte αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμειος αὐτοῦ.* Καὶ μὴ ποτε τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ὑψίστων ἑτερός ἐστιν ἅγιος τοῦ Θεοῦ, ὃν καταπλάγνυντες καὶ δαίμονες Εἰς γον *Οἰδαμέν σε τίς εἰ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ* ἐν ᾧ οἱ γενόμενοι, τὸν πρίποντα τοῖς ἄκρως τετελειωμένοις ὕμνον ἀναπέμψαι δυνήσονται. Τί γὰρ μακαριώτερον ἐνωθέντος αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ; Χρὴ δὲ καὶ εἰς τοὺς προφῆτας καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας ἀπορώντας, ἀνυμνεῖν αὐτῶν τὸν Θεόν, τὸν τοιαύτην ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἀνδρῶν φορὰν χαριζάμενον.

Alreíte αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ δημιουργήμα δέχεται πλείστης ὑμνολογίας· τῆς γὰρ μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας· οὐ λέγει δὲ ἀνθρώπον αὐτοῖς ἀποδοῦναι τὸν ὕμνον· ἀδύνατον γάρ· ἀλλὰ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, ἐννοοῦντας τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.

EUSEBII FRAGMENTA IN PROVERBIA.

(Mai, Bibliotheca nova Patrum, IV, 516.)

7. Impleamus domos nostras spoliis. Eusebii. D Spoliati daemonia illos quos vicerint: auferunt scilicet ab ipsis Dei armatura, id est galeam, lo-

²¹ Psal. XVIII, 5. ²² I Cor. XIV, 15. ²³ Marc. I, 21; Luc. IV, 54. ¹ Psal. CXLIV, 5.

tinniens. » Hymni quoque pronuntiandi sunt, de quibus dictum est: Narratio hominis religiosi, semper sapiens. » Os justi meditabitur sapientiam, » et reliqua. Hoc est, mente, lingua, et ore Deum celebrare.

7. Πληρώσωμεν δὲ οἴκους ἡμετέρους σπόλων Εὐσεβίου. Σκυλεύουσιν οὖς νικῶσιν οἱ δαίμονες, λαμβάνοντας ἀπ' αὐτῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πανοπλίαν, ἥγου

Bene vero sonans cymbalum dicit Psalmista suavem modulatamque vocem, quæ rem clare exprimit, quæ etiam jubilationis cymbalum appellavit victorialis hymno idoneum.

ricam, et gladium spiritus. Sunt autem dæmoniorum domus, maleficorum hominum congregationes, quas etiam implere vellent spoliis, id est bonis quæ iustis eripiunt. Atqui quomodo spolia appellas ea, quæ haud belli jure cepisti, sed sola iniquitate male tibi parta sunt?

8. *Et torquem aureum circa collum tuum.* Eusebii. Sicuti caput et collum denotant mentem, ita etiam torquis et corona scientiam,

τὴν περικεφαλαίαν καὶ θώρακα καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος· οἱ δὲ αὐτῶν αἱ τῶν κακούργων ἐκκλησίαι, ἃς καὶ ἐμπλήσαι βούλονται σκύλων, ἦτοι καρπῶν ὧν ἐκ τῶν δικαίων ἀρπάξουσιν· πῶς δὲ καὶ σκύλα προσαγορεύεις τὰ μὴ πολέμου νόμῳ ληφθέντα, ἀλλ' ἐκ τυμῆς τῆς ἀδικίας κακῶς σοι περιγεγόμενα; ἦ'. Καὶ κλοιὸν χρύσεον περὶ τῷ τραχήλῳ. Εὐσεβίου. Ὅσπερ δὲ κεφαλὴ καὶ τράχηλος τὸν νοῦν δηλοῦσιν, οὕτω καὶ κλοιὸς καὶ στέφανος τὴν γνῶσιν.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII PAMPHILI COMMENTARIA IN HESAIAM.

(ΜΟΝΤΠΑΥΣΟΝ, *Collectio nova Patrum*, t. II.)

PRÆFATIO.

Non in animo erat, cum ab initio hanc συλλογὴν B operum publico destinabamus usui, Eusebii in Hesaïam (1) Commentariis manum admovere : nam cum codex S. Taurini Ebroidensis sexdecim solum Hesaïæ capita cum commentariis circumferat ; ut reliqua sarcire possemus, diuturniore opera et perquisitione opus fore putabamus. Verum ubi ad operis restaurationem amplam in codicibus Regiis segetem offerri nobis animadvertimus, spe ac cupidine moti bene gerendæ rei, nec deteriti hârumce codicum legendorum difficultate, commentarios demum, ut facultas tulit, eruimus, et in postremam hujusce tomi partem, quod alio tunc non liceret, concijendos duximus. Verum tum hæc de re, tum de commentario ipso, pro more nostro præfari ne gravemur.

§ I.

De codicibus unde produnt Eusebii Commentaria in Hesaïam.

Ut jam dicere occupavimus, codex Ebroidensis, olim cardinalis Perronii, quem ille in Italia ex vetustis codicibus exscribi curavit, inter alia bene multa Commentarium Eusebii in Psalmos, et Eusebii ejusdem in Hesaïam sexdecim capita complectitur. Ad hæc vero ex codice Regio num. 2458, duo-

(1) *Hesaiam* non *Isaiam* scribimus, vocem Græcam scribatur.

decimi sæculi, ubi Expositiones Eusebii et aliorum, non excerpti et compendii more, sed fuse, prout in ipsis auctoribus exstabant, assumuntur, Commentarios a vicesimo octavo capite ad quadragesimum primum mutati sumus. Reliqua verò ex Catenis Regiis manuscriptis sarcimus, num. 1891, 1892 et 2457, quarum prima et postrema, membranaceæ, decimi sæculi sunt. Ea vero quæ 1892 notatur, bombycina, duodecimi sæculi, ac longe melioris notæ et fidei est quam aliæ. Ut autem ex eorum, quæ integra supersunt, comparatione liquidum est, hæc catena admodum pauca omittit, explicationes integras affert, Eusebiique orationem, nec brevius nec secus exprimit. Hujus item rei argumentum ex Hieronymi in Hesaïam Commentariis eruitur. Nam cum Hieronymus Eusebii interpretationes non infrequenter ad verbum pene transferat, hinc conjectura est, plenas illas integrasque in Catena affert, quales nimirum Hieronymus ex Commentariis verterat.

Monere ne pigeat codicem Colbertinum numero 2596, olim Bibliothecæ Thuanæ, initium Commentariorum Basilii in Hesaïam, Eusebii nomine circumferre hoc modo, Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν λόγος α'. Init. Εὐξαθε μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν οὐτῶν. Deinde vero hæc,

Ἡσαΐας sequentes, etsi Hebraice יְשַׁעְיָהוּ *Jesaiab*

quæ apud Basilium una serie leguntur, cum hoc protitule exstant, ὑπόθεσις Εὐσεβίου. Init. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης. Post hæc Commentarius inchoatur his verbis : Ὁρασις α'. Ὁρασις ἦν εἶδεν Ἡσαίας, etc. Init. Τῶν παρ' ἡμῶν ἀλοθητη-
 πλων τὸ ἐναργέστατον. Utrum autem hæc Commen-
 taria Basilii sint necne, non satis convenit inter
 scriptores. At si etiam qui Basilii esse propugnant,
 initium illud præfationis more præmissum, assu-
 mentum quoddam esse fatentur : quod nec Basilii
 sit, nec Commentario in Hesaiam conveniat, et aliud
 prorsus agat. Ego vero Eusebio multo minus ascribi
 posse puto, tum ob styli discrepantiam plane conspi-
 cuam, tum quia subsequentes Commentarii, qui per-
 inde Eusebii nomine eodem in codice subiunguntur,
 diversi prorsus a Commentariis Eusebii sunt. Cu-
 jus porro sit assumptum hujusmodi non satis per-
 spectum : Cæterum ὑπόθεσις illa, cujus initium est,
 Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους, ut supra diximus, ad Com-
 mentarium illum qui Basilii nomine insignitur, haud
 dubie pertinet : nam in codice Regio bombycino
 duodecimi sæculi, in fronte Expositionum in He-
 saiam Basilii nomine præmittitur. Quæ autem hypo-
 thesi præeunt, aliena et adjectitia esse videntur.

§ II.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam. II. De genere interpretandi. III. Nihil dubii περὶ γνησιότητος. IV. Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.

I. Testimonia veterum de Eusebii Commentariis in Hesaiam.

Hieronymus lib. De scriptoribus ecclesiasticis inter alia Eusebii opera, hoc item recenset. Et in Hesaiam, inquit, libros decem. In prologo autem in Expositionem Hesaiæ, sic habet : Eusebius quoque Pamphili juxta historicam explanationem quindecim edidit volumina. At Hieronymum sive libros sive volumina memoret, idipsum significare liquet ; nam in eodem prologo de Origene ita fit latur : Origenes triginta volumina, e quibus vicesimus sextus liber non inveniatur ; unde igitur modo decem, modo quindecim, Eusebii libros, seu volumina exstare dicit ? Id sane vel exemplarium varietati ; parem quippe in Historia ecclesiastica ejusdem, distinctionum diversitatem deprehendimus ; vel amanuensium vitio ascribas. Cæterum hæc seu voluminum, seu librorum distinctio jam diu perit, ejusque ne vestigium quidem in codicibus reperitur.

Idem Hieronymus in prologo ad librum v in Hesaiam hæc habet : « Quid igitur faciam ? subeamne opus, in quo eruditissimi viri sudaverunt, Origenem loquor et Eusebium Pamphili, quorum alter liberis allegorizæ spatium evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiæ sacramenta : alter historicam expositionem titulo repromittens, interdum obliviscitur propositi, et in Origenis scita concedit ? » Sub hæc autem initio capitis decimi octavi, ita loquitur : « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo repro-
 mittens, diversis sensibus evagatur ; cujus cum li-

oros legerem, aliud multo reperi, quam indice pro-
 mittebat. Ubique enim cum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc breviter admo-
 nuui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasse quæ dicimus ; nam et in præsentī capitulo adversum Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi : quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiam et occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemiz disse-
 minatione compleverint. » Quam interpretationem ad eundem locum pluribus prosequitur Eusebius, ut cuique videre liceat. Quod porro ait Hieronymus Eusebium modo litteralem et historicam, modo alle-
 goricam narrationem instituire, omnibus palam erit, si vel primoribus quidem labris hos Commentarios attigerint. Quod autem dicit se non ex Eusebii fontibus hausisse, de toto Commentario intelligas. Tot enim tantaque ibidem enarrat Hieronymus, quæ Eusebius ne nosse quidem, nedum enarrare potuit, ut periniquum esset Hieronymiani Commentarii gloriam in Eusebium conferre. Attamen ille bene multa ex hisce Commentariis expiscatus est, quo-
 rum minimam partem nos variis in locis notavimus, Cæterum hæc cautione jure vitur Hieronymus : quia cum censores multi invidio oculo ejus scripta lustrarent, periculum erat ne ipsum plagii nomine inaccesserent ; sed illud injuria factum esset : nam quantuli pretii sunt ea quæ ex Eusebio delibavit, si comparentur cum iis, quæ S. Doctor erudite de Hebraico textu ac de lectione vulgatæ passim diseruit. Nec abs re forte dicas Eusebium et Hieronymum eadem ipsa ex Origenis Commentariis hausisse.

In Præliminariis ad Procopii Commentarium in Hesaiam curante Petro Curterio editum, hæc leguntur ex codice Renati Marchali : Μετελήφθη ὁ Ἡσαίας ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλινάριου τοῦ κοινοβιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα.... Μετελήφθη ὁ Ἡσαίας ἐκ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις Ἐξαπλῶν, ἀντεβλήθη δὲ καὶ πρὸς ἕτερον Ἐξαπλῶν, ἔχον τὴν παρασημελῶσιν ταύτην.... Διὼρθωνται ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις ἀντεβλήθησαν γὰρ πρὸς τετραπλῶν Ἡσαίαν ἔτι δὲ καὶ πρὸς Ἐξαπλῶν. Πρὸς τοῖς τοῖς, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως τοῦ ὁράματος Τύρου, τόμῳ ἐξηγητικῶν εἰς τὸν Ἡσαίαν Ὀριγένους, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἐκάστην λέξιν, καθ' ὥς οἶόν τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφίβολον κατὰ τὴν ἐκείνου ἐννοίαν διωρθώσαμεθα. Πρὸς τοῖς τοῖς συνεκρίθη ἡ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐκδόσις, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς τὸν Ἡσαίαν εἰρημένα, καὶ ἐν οἷς διεφώνουν, τῆς ἐξηγήσεως τὴν ἐννοίαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτὴν ἐδιωρθώσαμεν. Id est : « Exscriptus est Hesaias ab exemplari abbatis Apollinarii cœnobiarchæ, in quo hæc subiiciuntur... Desumptus est Hesaias ab Hexaplis editionum, collatus autem est cum Hexaplo alio, in quo ista adnotantur...

Accurate editiones omnes correctæ sunt; collatæ enim fuerunt cum tetraplo Hesaiæ, et cum Hexaplo. Præter hæc, ab initio etiam, usque ad visionem Tyri, accuratius emendatum est. Nam cum tomorum Expositionis Origenis in Hesaiam copia nobis esset, sedulo advertentes quo sensu singulas dictiones accepisset, pro facultate quidquid dubium erat, ad illius sententiam correximus. Præterea collata est etiam Septuaginta Interpretum editio, cum iis, quæ in Hesaiam scripsit Eusebius: et in quibus erat varietas, indagato explicationis sensu, ad ejus fidem emendavimus. Procopius certe, qui ex veterum collectione suam in Hesaiam Commentarium adornavit, ex Eusebio passim multa decerpit, modo ad litteram et verbum de verbo; modo, et quidem frequentius, Eusebii sensa paucioribus exprimit. Verum hic Procopii Commentarius media fere sui parte truncatus ad nos devenit, lectionibus Hexaplorum refertus, quarum ut nonnullas habet Eusebius, ita plerasque affert, Procopio intactas et inobservatas. Cæterum, allatum istuc de Hesaiæ libro testimonium, palam est scriptum fuisse antequam Hexapla interirent. Quod quandonam acciderit, in collectione Hexaplorum propediem edenda, indagavimus (2).

Illis subjicere visum est prologum in codice Regio lombycino Catene in Hesaiam præfixum, qui lectori nec injucundus nec infructuosus erit.

Πρόλογος τοῦ λογωτάτου καὶ παρευγενεστάτου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δρουγγαρίου (sic) εἰς τὸν μακάριον Ἡσαίαν.

Τῆς προφητείας τοῦ θεοπεσίου Ἡσαίου τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν τὴν βίβλον μετὰ χειρὰς λαβὼν, καὶ ταύτης τὴν ἀνάγνωσιν ποιησάμενος, καὶ μὴ ἐνρίσκων τῆς τῶν γεγραμμένων διανοίας ἐπικέσθαι, πρὸς τοὺς ταύτην ἡρμηνευκότες, ἤγουν ὑπομνηματίσαντας ἀνέδραμον, καὶ τὴν λύσιν τῶν ζητούμενων διαφόρων, ὡς οἷόν τε, εὐρίων, ἀναγκαῖον ἡγησάμενην τῇδε τῇ βίβλῳ παραθέσθαι, ἵνα τοῖς ἐντυγχάνουσι κατὰ μέρος ἢ τῶν ἀπορουμένων σαφήνεια γένηται. Μηδεὶς δὲ ὡς ἑτεροδόξων ἐρμηνείας συναγαγόντι ἐγκαλέτω φημί δὴ Ὁριγένους, καὶ Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας, καὶ Θεοδώρου Ἡρακλείας, καὶ Εὐσεβίου Ἐμέσης, καὶ Ἀπολλιναρίου, καὶ Θεοδορίτου Κύρου· ἐν οἷς γὰρ μὴ περὶ τῶν ἰδίων δογμάτων διαλέγονται, ἔστιν ὅτε καλῶς ἐπιβάλλουσι. Καὶ τοῦτο δὲ οὐκ αὐτονόμως πεποίηκα· ἀλλ' ἀκολούθησας τῷ ἀγιοτάτῳ ἡμῶν Πατρὶ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου, φιλοχρίστου, Μεγαλοπολέως ἀρχιεπισκόπῳ Κυρίλλῳ, φήσαντι ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ· Ὁ δὲ πάντα ὅσα λέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ φεύγειν καὶ παραιτεῖσθαι χρή· πολλὰ γὰρ ὁμολογοῦσιν ὧν καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ δὴλον πῶς τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ὡς ὁ ἐν ἀγίοις Βασίλειος, μέρος τι τῆς ἐν χειρὶ προφητείας ἡρμηνεύσεν· ἥτις ἐρμηνεία παρὰ πολλοῖς ἀμφιβάλλεται. Ἀναγκαῖον δὲ φήθην καὶ τοῦτο παραθεῖναι τῷδε τῷ προοίμιῳ πρὸς φανέρωσιν καὶ σαφήνειαν τοῖς ἐν-

τυγχάνουσιν· ἴστωσαν γὰρ ὡς οὐ μόνον διαφόρως ἡνέχθησαν ἐν τοῖς νοήμασι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς οἱ ταύτην ἡρμηνευκότες, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς αὐτῆς θείας Γραφῆς οὐκ ἴσως διεστειλάντο, καὶ οὕτω τὴν ἐρμηνείαν ἐπέβησαν. Ὁ μὲν γὰρ πλείους, ὁ δὲ ἥττους στίχους προθέμενος, τὴν ἐξηγήσιν ἐποίησατο. Καὶ ἐκ τούτου δοκοῦσιν οἱ ἀριθμοὶ τοῖς κεφαλαίοις ἐπιτεταμένοι, ἀναγκαιεῖν τὸ ἕκαστος ἀναγνώσκοντας εἰς τὸ πρόσω βαίνειν. Χρὴ οὖν καὶ δευτέρου καὶ τρίτου κεφάλαιον τοῦ ἑδάρους τῆς ἁγίας Γραφῆς ἀναγνώσκειν· καὶ οὕτω τὰς ἐγκειμένας ἐρμηνείας, ἵν' εὐσύνοπτα ἴσται τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ νοήματα.

Prologus eruditissimi et nobilissimi domini Joannis Drungarii in beatum Hesaiam.

« Prophetarum eloquentissimi divini Hesaiæ libro prophetiæ præ manibus accepto, eoque perfectio, cum scriptorum assequendæ menti par non esset, ad ejus interpretes, seu commentatores me contuli; ac ubi dubiorum solutionem varie allatam animadverti, necessarium duxi huic libro manum admovere, ut quæ ibidem obscura et dubiæ sententiæ exstant, plana legentibus evaderent. Ne quis vero mihi crimini vertat, quod heterodoxorum interpretationes collegerim, Origenis dico, Eusebii Cæsariensis, Theodori Heracleotæ, Eusebii Emeseni, Apollinarii et Theodoretæ Cyri: nam ii, cum non de suis dogmatibus verba faciunt, interdum pulchre ratiocinantur. Id porro non nutu et arbitratu meo feci; sed obsecutus sanctissimo Patri nostro Cyrillo, Christo ad dictæ et magnæ Alexandrinæ civitatis archiepiscopo, qui in sua ad Eulogium epistola ait: « Non omnia hæreticorum dicta fugienda et respuenda sunt; multa enim continentur, quæ nos item confitemur. » Hoc item monitum lectorem volui, magnum scilicet Basilium hujus prophetiæ partem interpretatum esse: quæ tamen interpretatio, an ejus sit, a multis in dubium vocatur. Operæ pretium quoque duxi hoc legentibus indicare et notum facere, interpretes et commentatores, non modo, quoad divinæ Scripturæ sensum et intelligentiam, mutuo discrepare, sed etiam ipsa divinæ Scripturæ verba non pari modo distinxisse in suis interpretationibus; nam alii pluribus, alii paucioribus apposis versibus, expositiones suas adornarunt: indeque est quod numeri capitibus præfixi eos, qui textum ipsum legunt, ad ulteriora remittere videantur. Opus igitur est alterum tertiumve caput textus sanctæ Scripturæ legere, et postea appositas interpretationes, ut earum sensus lectori facilis obviusque sit. »

Illi omnes, uti videas, scriptores, videlicet Origenes, Eusebius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, Eusebius Emesenus, Apollinarius et Theodoretus, inter hæreticos numerabantur: quæ de re a septimo sæculo una fuit omnium ferme Græcorum sententia. Basilii vero Commentarius ille imperfectus, in νοθείας suspicionem vocatus, ut testificatur Joannes iste Drungarius, a multis hodie inter

(2) Vide hujusce Patrologiæ t. XV.

dubia opera censetur. Hodiernis porro scriptoribus hæc dubitandi causa est, silentium nempe Hieronymi, qui cum in prologo suo ad Hesaiæ Commentaria omnes, quotquot antea Hesaiæ interpretes egerant, accurate recensent, ne γὰρ quidem de Basilii commentario habet; Græcis autem hinc haud dubie suspicio nascebatur, quod stylus Commentariorum Basiliano longe absimilis videatur. Rem mittimus nostris, qui Basilii operum editionem novam adornant.

Hæc catena a Joanne Drungario collecta reperitur item in codice Regio num. 1891, sæculi x, membranaceo, estque ibi magna sui parte mutila ab initio. Catena autem alia in Regio codice 2437 ab hac longe diversa est, ac perquam minimam locorum partem affert, innumerisque mendis fœdatur, etsi perantiqua: nam decimi item sæculi est.

II. De genere interpretandi et de veterum interpretum usu.

Quod ad interpretandi rationem, qua Eusebius hoc in Commentario utitur, adeantur ea quæ in Preliminaribus ad Expositiones in Psalmos hac de re diximus (3): eodem enim utrobique explicandi genere procedit: ac litteralem modo, mox mystagogicum et allegoricum sensum exquirat et affert. Nimirum ea explanandi via in Psalmis et in prophetia Hesaiæ, ubi frequens Christi et Ecclesiæ mentio, præsertim ineunda est: quam disciplinam evangelistarum apostolorumque exemplo tenuere SS. Patres. Quamobrem Hieronymus non eo Eusebium carpit, quod Hesaiam allegorico subinde more interpretetur; sed quod promissorum immemor, qui se litteralem historicamque sententiam allaturum professus erat, interdum ad allegoriam declinet. Nam ipse Hieronymus in allegoriis frequens, hanc tradit in prologo regulam: «Unde post historię veritatem, spiritualiter accipienda sunt omnia: et sic Judæa et Jerusalem, Babylon et Philistiim, Moab et Damascus, Ægyptus et desertum mare, Idumæa et Arabia, ac Vallis visionis; et ad extremum Tyrus et visio quadrupedum, intelligenda sunt; ut cuncta queramus in sensu: et in omnibus his, quasi sapiens architectus Paulus apostolus jaciatur fundamentum, quod non est aliud præter Jesum Christum.»

Hexaplorum ac veterum interpretum lectiones passim affert Eusebius, et quidem multas quæ Hieronymus usus non est. Sicubi vero eandem uterque lectionem exscribit, Eusebius prolixiores exhibet: nam Hieronymus una alterave vocula contentus, lectionem item Hebraicam adjicit, quod rarius præstat Eusebius.

III. Nihil dubii super γρηγορίου.

Res ex se clara et aperta est, hosce, quos nunc edimus, germanos et veros esse Eusebii in Hesaiam Commentarios. Id Hieronymi testimonio conspi-

(3) Vide tomum superiorem.

acuum, qui hinc quamplurima expiscatur, et nunquam Eusebii interpretationes, ut hic habentur, quasi abs re datas depellit et confutat. Imo ipse Eusebius sese prodit hujus Commentarii auctorem, cum motas ab Ethnicis in Christianum nomen vexationes et carnificinas, itemque principum olim infidelium ad fidem conversionem, ut oculatus testis memorat: sed maxime ubi Chronica ab se edita laudat his verbis ad cap. xiii Hesaiæ, Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, μαρτυρεῖ ἡ τῆς ιστορίας ἔκδοσις ἀνάγκητος οὕσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφεμένοις, τοῖς τε τὰ Μηδικὰ ιστορηκόσιν ὧν καὶ ἡμεῖς πλείστας ἀνελεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγράμμασι. Id est, «Huic autem dicto: *Ecco suscitabo vobis Medos*, ipse historię eventus, testimonium et fidem addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt, reperitur: quorum nos testimonia multa collegimus in *Chronica* nostris.»

IV. Quo tempore hæc Commentaria Eusebius ediderit. Hæc porro una in his Commentariis temporis nota comparet. Post edita nempe *Chronica*, id est, post annum 324, Expositiones in Hesaiam edidit, quo autem anno, ne conjectare quidem possumus.

§ III.

I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis. II. Contra althos et gene-thliacos interdum agit. III. Apostolos quatuordecim numerat. IV. Singularis de martyribus narratio. V. Principum sæcularium erga Ecclesiam pietas.

I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis.

Qui in Commentariis in Psalmos errorem de Filio Dei suum passim insperserat Eusebius, hic parce et sobrie ea de re ut plurimum loquitur: quamobrem Hieronymus qui Psalmorum Expositionem Arianicis erroribus aspersam esse testificatur, nihil hujusmodi observat in hoc commentario. Sed quia arduum est diu multumque scribere, quin ex mente scriptoris aliquid vel imprudenter effluat, non obscure sententiam suam prodit Eusebius ad cap. xliiii, ubi in hæc verba: Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ ὁ ὢζων, id est: «Ego Deus, et non est præter me qui salvum faciat, sic ille habet: Μὴδς γὰρ οὐδὲς ἀρχῆς, μία εἷν ἢ ἡ θεότης, ἣ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία. Hoc est: «Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quacum assumitur Unigeniti ejus theologia:» ubi non ideo Filii theologiam cum paterna deitate assumi vult, quod deitas Filii una eademque sit atque paterna: nam eam ille sententiam ut Sabellianam respuit; sed quod ob similitudinem quamdam, ab ortu Deus appellatus sit, siquidem principii et deitatis unitatem in solo Patre servari ait hic, et passim apertiusque in aliis ope-

ribus, ut commonstratur in præliminaribus ad Commentarium in Psalmos, ubi videsis.

II. Contra atheos et genethliacos interdum agit.

Quia Eusebii ævo, athei multi, et religionis nullius homines erant, qui fato omnes rerum eventus ascriberent; ejusdem farinae homines passim insectatur Eusebius hic, ut in Commentariis in Psalmos: ubi tum ratione, tum exemplis comprobatur, numinis providentia mundum administrari. « Nam cum sapientes hujus sæculi, » sic ille ad cap. xz, « omnia spontaneo cuidam rerum motui, ac fortuito naturali casui et fato ascribant; necessario præsens sermo, nullam rerum fortuito casu consistere, sed omnia cum mensura et numero a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse, declarat. » Pari modo invehitur in eos qui, motui astrorum omnia ascribentes, genesis cujusque explorabant: qui frequentes illa tempestate erant. Legimus sane Eusebium Emesenum, quod ἀποτελεσματικὴν exerceret, a plebe pulsum throno fuisse.

III. Apostolos quatuordecim numerat Eusebius.

Apostolos quatuordecim recenset Eusebius, nimirum duodecim illos pristinos, Matthia in locum Judæ proditoris duodecimum locum occupante, Paulum et Jacobum fratrem Domini; nam Jacobum illum fratrem Domini, alium a Jacobo Alphæi putat esse. Tres itaque ὁμωνύμους apostolos numerat Eusebius, Jacobum fratrem Joannis, Jacobum Alphæi, et Jacobum fratrem Domini, quem ait ab ipso Christo episcopum Jerosolymitanum constitutum fuisse. Hunc porro locum Hieronymus ex Eusebio ad verbum pene, ut passim solet, transtulit, qui tamen eam ipsam opinionem in libro *Contra Helvidium* oppugnat, duosque tantum Jacobos esse defendit. Trium porro Jacoborum opinionem Eusebius ex Origene mutuatus videtur: nam is quem sibi alterum ejus opinionis auctorem ascribit Eusebius, lib. II *Hist. eccl.*, cap. 4, Clemens videlicet Alexandrinus, Eusebii sententiæ adversatur, δύο δὲ γεγόνασιν Ἰακώβοι, sic ille, εἷς δὲ δίκαιος· ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθεὶς: « Duo autem Jacobi fuere; alius justus, » sive Minor; « alius qui capite truncatus est, » seu Major. Nec felicius eodem libro, cap. 23, Hegesippum ut sibi astipulantem affert. Ille namque Jacobum quidem cum apostolis Ecclesiam Jerosolymitanam rexisse ait, nec ideo tamen ipsum ex 12 apostolorum numero non fuisse, vel declarat, vel innuit. Quod vero in Commentariis in Psalmos ait Eusebius, haud difficile esse cujusque apostolorum tribum assignare, hic confirmare videtur, dum ait Judam apostolum proditorem ex tribu Ephraim fuisse.

IV. Singularis Eusebii de martyribus narratio.

Singulare prorsus est quod habet Eusebius de iis qui, ex gentilibus ad fidem conversi, ad martyrium accedebant; quod scilicet, propriis posititis nominibus, priscorum patriarcharum et prophetarum vocabula, ad necem pro Christo subeundam

accedentes, usurparent. Locum asserre ne pigeat.

Ad illum Hesaiæ versum cap. xlv: *Ὁδτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοησεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράφει τῇ χειρὶ αὐτοῦ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοησεται* id est: « Hic dicet: Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob; et alius describet manu sua: Dei sum, et in nomine Israel clamabit; » sic habet ille: *Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ, καὶ καταπληγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὥς αὐτοὶ ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα παρειλήφαμεν. Ἐν γοῦν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς γενομένοις διωγμοῖς, πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων θρασυτάμεθα, παραπάροντας ἑαυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας· ὧν ὁ μὲν ἐαυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰερემίαν, καὶ Ἡσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. Τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ σὺν πολλῇ θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρήσαν· ἃ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν· Ὁδτος ἐρεῖ· Τοῦ Θεοῦ εἰμι, κ. τ. λ.* Hoc est: « Mirari plane subit prophetiæ vim et efficaciam, et quam vere rei eventum oculis perceiverimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurpabant; alius quippe sese Jacobum appellabat; alius Israel, alius Jeremiam; hic Hesaiam, iste Danielelem. Etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ prophetia indicat, dum ait: *Hic dicet: Dei sum, etc.* »

V. Principum secularium erga Ecclesiam pietas.

In hunc versum cap. xlix: « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ, » hæc habet Eusebius memoratu plane digna: « Quod ad litteram impletum ipsis oculis cernimus, dum ii qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam, nutritionum instar, gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum magistratus, superno regi ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur; sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet: *Et reginæ eorum lac præbent.* Quis autem memoratos præfectos cernens in ecclesia Dei genua flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, qua diserte ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Ubi vides item morem genuflectendi, ac in terram procumbendi, hic ut in Commentariis in Psalmos prædicari.

§ IV.

I. Deuteroses Judæorum. II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. III. Eusebius Hebræo doctore est usus. IV. Ait terram non esse sphericam formam.

I. Deuteroses Judæorum.

Judæos pierumque insectatur, qui, dimisso Scripturarum vero tramite, « fabulosas deuteroses ad

lectionis explicationem adhiberent. Doctores autem ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt : qui vinum aqua miscebant, dum sermone in aquam resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem, per commentitias suas deuteroseas fœderent. » Erant porro deuteroseas, sive secundæ traditiones, Epiphonio teste hæc. xxxiii, n. 9, quadruplicis generis; primæ Moysis nomine circumferebantur; secundæ Rabbi Ἀχιζα; tertiæ Adda, sive Judæ; quartæ filiorum Assamonæi erant. Traditiones illas Hebræi vocant מִשְׁנָה, *Misna*, quod idem sonat atque *secunda traditio*. An porro illæ ab antiquis laudatæ traditiones eadem atque hodiernæ sint, edisserere non est instituti nostri.

II. De patriarchis et apostolis apud Judæos.

Quod ad patriarchas Judæorum, quæ dignitas nonnisi post urbis excidium usurpata putatur, eorum mentionem facit Eusebius ad caput Hesiæ III, v. 4, his verbis : Τίς οὖν ὄρων τοὺς παρὰ Ἰουδαίους ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἀτελεῖς, καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν ; τοὺς τε λοιποὺς αὐτῶν διδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἑμπαικτας εἶναι, καὶ οὐς ἡ προφητεία ἐδῆλου ; Id est : « Quis ergo conspectis illis, qui apud Judæos patriarchæ vocantur, eos non corporea statura, sed animi imperfectione, ac mentis indigentia, vere pueros non vocat ; reliquosque eorum doctores, non dicat esse derisores, quales prophetia indicat ? » Erant porro patriarchæ principes Judaicæ gentis, teste Epiphonio hæc. xxx, num. 4, et Codice Theodosiano I. xvi, tit. 8. Hunc vero Eusebii locum sic exprimit Hieronymus in eundem versiculum : « Consideremus patriarchas Judæorum, et juvenes, sive pueros, effeminatosque ac delictis affluentes, et impletam prophetiam esse cernemus ; » Id ex Eusebio, ut et pleraque alia, mutuat. De apostolis item Judæorum verba facit Eusebius ad caput. xviii, v. 4, Ὁ ἀποστόλων ἐν θαλάσῃ θῆκη· id est : « Qui mittit in mare obsoles : » ubi Symmachus vertit, ἀποστόλων ἀποστόλους ἐν θαλάσῃ· « Qui mittit apostolos in mare ; » hæc enim adjici : Οὗ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βεβλῆνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὁδῶν ναυτιλλόμενοι, καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς τὰ ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπιχομιζομένους. Hoc est : « Apostolique eorum, epistolas biblinas deferentes, ac supra dorsum aquarum, et in mari navigantes, ubique terrarum discurrebant, sermonem de Serratore nostro calumniis vellantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deferunt. » Hæc porro postrema verba, ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν, etc., ascripta habes apud Œcumenium, ad *Epistolam ad Romanos*. De apostolis Judæorum paulum diversa tradere

A videtur Epiphanius hæc. xxxiii, num. 4 : Οὗτος γὰρ ὁ Ἰωσήπος τῶν παρ' αὐτοῖς ἀξιώματικῶν ἀνδρῶν ἐναριθμῶς ἦν. Εἰσὶ δὲ οὗτοι μετὰ τὸν πατριάρχην ἀπόστολοι καλούμενοι· προσεδρεύουσι δὲ τῇ πατριάρχῃ, καὶ σὺν αὐτῇ πολλάκις, καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, συνεχῶς διάγουσι, διὰ τὸ συμβουλεύειν καὶ ἀναφέρειν αὐτῇ τὰ κατὰ τὸν νόμον. Id est : « Etenim hic ipse Josephus inter dignitate præstantes viros penes Judæos numerabatur : quos post patriarcham apostolos nominant. Assident hi patriarchæ, et cum eo sæpius diu noctique versantur : quod eidem a consiliis sint, et de iis referant, quæ ad legem pertinere videntur. » Quos igitur ad litteras ultro citroque ferendas constitutos ait Eusebius, eosdem contra, noctu diuque B astare patriarchæ, ipsique a consiliis esse narrat Epiphanius. Verum Eusebii explicatio cum voce ἀπόστολος, id est *missus*, magis consentit : cui accini Codex Theodosianus *De Judæis*, lib. xiv, quæ sic habet : « Superstitionis, inquit, indignæ est, ut archisynagogi, sive presbyteri Judæorum, vel quos ipsi apostolos vocant, qui ad exigendum aurum atque argentum, a patriarcha certo tempore diriguntur, a singulis exactam summam atque susceptam, ad eundem reportent. » Sed fortasse conciliantur opinionis, si dicamus, apostolos Judæorum atrumque præstitisse munus ; ut scilicet patriarchæ assiderent, ac ejus jussa et epistolas ultro citroque deferrent.

C III. Eusebius Hebræo doctore est usus.

Ad caput vero v ait Judæos, qui ab atheorum et idololatrarum consortio minime abhorrebant, solum Christianorum contubernium aversari, piæque religionis cultores ubique pellere et vexare. Nec tamen insitum illud Judæorum animis in Christianum nomen odium Eusebium deterruit, quominus in Commentariis suis Hebræo doctore sit usus, a quo non semel se interpretationes mutuari suas proficitur. Et, quod observes velim, ubicunque Eusebius se ab Hebræo doctore, vel ab Hebræis aliquid edidicisse ait, ibidem Hieronymus se idipsum ab Hebræo doctore accepisse testificatur.

IV. Eusebius ait terram non esse spherica forma.

D Eusebius plerumque in Commentariis in Psalmos dicit mundum spherica forma esse ; sed addita cautione, eam esse quorundam opinionem ait, nec obscure subindicat se item eadem sententia esse : nec tamen id aperte profiteri audeat, quia fortassis longe aliud æstimabant illius sæculi Christiani. At hic coactus secundum vulgarem Christianorum mentem illum Hesiæ locum cap. xi. explanare, « Qui statuit cælum quasi fornecem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum, » ad Cosmæ opinionem prorsus accedit : « Deinde, inquit, sermonem e terra erigens, universos excitat, ut cœlestem fornecem, et hemisphærium illud supra terram elatum, et cameræ instar omnibus imminens, admirentur ; ac cogitent quanta sit virtus ejus, qui cælum condidit ;

considerentque, non sine causa ab eo cælum tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum supra omnia, quæ intra ipsum continentur; his vero qui supra cælum sunt, substratum ad domicilium. Quæ ipsissima est Cosmæ Egyptii, ac pene omnium veterum Patrum, sententia, Chrysostomi scilicet, Severiani Gabalorum, Augustini et aliorum, qui cælum in forniciis morem terræ imminere, ac undequaque muris firmissimis terræ inniti, arbitrati sunt, antipodasque negarunt: rati non posse homines in oppositis terræ partibus adversis vestigiis stare, sphaeræque opinionem cum Scriptura divina pugnare. Nimirum Deus, qui nobis sanctos illos in doctrinæ morumque magistros pro-

vidit, non parem illis in philosophicis astronomicisque peritiis indidit. Quid enim ad sanctitatem morumque sinceritatem conferat hujusce rei notitia? Verum hac de re pluribus actum est in præfatione ad Cosmæ Egyptii *Topographiam Christianam*. Is enim non modo Patrum opinionem pro virili defendit, et ab exterorum conatu vindicare satagit; sed etiam, quantum facultas humana potest, explicat et aperit, qui possint secundum sanctorum Patrum sententiam, cursus solis, eclipses lunæ, astrorum motus, cæteraque omnia intelligi. Ibi videsis. Hæc in eruditorum commodum præmittenda duximus. Tu vero, candide lector, vale et his fruire.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ

ΕΙΣ ΗΣΑΙΑΝ.

EUSEBII COMMENTARIA IN HESAIAM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

CAPUT I.

«Ὁρασις ἦν ἰδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἦν ἰδεν κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωαβὰμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεχίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὤψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ψυχὴ οὐρανία. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρους αὐτῶν ἡ συγγένεια ἐστίν, ἐπὶ τῶν οἰκειοτάτων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐλέγχει· «Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὤψωσα.» Γεννήσεως εἶδος δύο· ἡ μὲν ἡ κατὰ Θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ὡς γεννᾷ Παῦλος δι' Εὐαγγελίου τοὺς μαθητάς αὐτοῦ.

«Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν.» Βοῦς μὲν καὶ ὄνος, φυσικῇ φαντασίᾳ τοὺς τρέφοντας ἐπιγινώσκουσιν· οἱ δὲ τοσαύτης ἀξιοθένης παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὡς μὴ μόνον λογικοὺς καταστῆναι, ἀλλὰ καὶ λαὸν Θεοῦ χρηματίζαι καταξιοθῆναι, υἱὸν τε προσηγορίᾳ τιμηθῆναι, οὐδ' ἐμοίως τοῖς ἀλόγοις θρέμειν τὸν γεννησάντα καὶ θρέψαντα, τιμήσαντά τε καὶ ὠψάσαντα αὐτοὺς Κύριον ἔγνωσαν. Οἶμαι δὲ διὰ τούτων προφητικῶς αἰνέτεσθαι, ὡς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὄντα τὸν Κύριον, μόνους αὐτοὺς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐπιδημήσαντα κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, οὐ παραδέχονται, οὐδὲ ἐπιγινώσκονται αὐτὸν, οὐδὲ νοήσουσιν, ἀλλ' οὐδὲ συνήσουσι.

«Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἀμαρτίας,

Vers. 1, 2. «Visio quam vidit Hesaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, regnantibus Ozia, Joatham, Achaz et Ezechia, qui regnaverunt in Judæa. Audi cælum, et auribus percipe terra, quia Dominus locutus est. Filios genui et exaltavi: illi autem spreverunt me.» Homo ex anima et corpore constitutus est: caro ex terra, anima celestis exsistit. Quia vero eum utroque eorum cognationem habet homo, circa ea quæ ipsi maxime propria sunt testimonio suo ipsum coarguit: «Filios genui et exaltavi.» Generationis dææ species sunt, quarum alia est, illa secundum Deum forma, quæ ex operibus et ex mandatorum perceptione perficitur: quæ rationis Paulus discipulos suos per Evangelium gignit.

Vers. 3. «Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.» Bos quidem et asinus ex naturali instinctu eos, qui alimentum sibi suppeditant, cognoscunt: qui vero tanta a Deo providentia dignati sunt, ut non modo rationabiles essent, sed etiam populus Dei vocarentur, filiorumque nomine ornarentur, non pari atque bruta jumenta modo eum qui se genuit, enutrivit, honoravit et exaltavit, Dominum agnovere. His porro arbitror prophetice subindicari, fore ut Judæi illum, qui Christus Dei et ipse Dominus, huiusque apud illos, præ aliis omnibus gentibus, homo peregrinatus est, non susciperent, neque cognoscerent, nec mente intelligerent.

Vers. 4. «Væ genti peccatrici, populo pleno

iniquitate, senini malo, filiis iniquis. Dereliquistis Dominum, et irritastis sanctum Israel: abalienati sunt retrorsum. Ideo ergo Judæorum gentem coarguit miseramque prædicat Spiritus sanctus, quia omnium plane gentium deterior est, et quia illi neque ex adoptione, neque ex honore divinitus sibi collato, exaltati videlicet, ac præcellentibus muneribus ab eo donati, quidpiam utilitatis perceperunt: imo vero ne ex plagis quidem et castigationibus, quæ a Deo frequenter vi amoris permoto, impietatis suæ causa affecti sunt, resipuerunt: nam, « quem diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem accipit »¹. » Quis autem ille fuit, quem dereliquerunt, nisi Christus, quem quia irritaverunt et dereliquerunt, ea quæ subsequuntur perpassi sunt?

VERS. 5, 6. « Quid adhuc percutiamini adiciens iniquitatem? omne caput in labore, et omne cor in tristitia; a pedibus usque ad caput non est in eo sanitas. Vultus, livor, plaga tumens. Non licet malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta. » Qui fieri poterat, ut aliud ad sanitatem et salutem restituendam pharmacum reperirent, qui Dominum abnegarant: quem non noverunt nec intellexerunt advenisse sibi animarum medicum, qui solus omnem morbum et omnem animarum infirmitatem curare poterat?

VERS. 7, 8. « Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant: et desolata est, eversa a populis alienis, sicut tabernaculum in vinea, et sicut tugurium in cucumenario, sicut civitas obsessa. » Ad custodiam fructuum in vineis nascentium signantur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus probe instructa est, omni cura et sollicitudine tentorium servatur, ita ut custos diligenter prospiciat, ne, qui in via prætereant, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, illud a custode, ut consentaneum est, negligitur. Quamobrem Israeliticum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non emittat. Timendum itaque nobis est, ne infructuosi simus, ut ne ex ira Dei deseramur. Spiritus sanctus est qui vos custodit. Cum igitur anima fructus æternorum penuriorum dignos profert, tum permanet ille custos, et singularis, feri insidias procul abigit; cum autem uvam fellis et botrum amaritudinis profert, infructuosam animam ille deserit: et tunc in quemvis brutum cogitatum, et in quamvis irrationabilem concupiscentiam decedit illa. Plerumque porro Scriptura Israellem vineam tropice nuncupat; ut¹, « Vineam ex Ægypto transtulisti; » et, « Vineam facta est dilecto »²; et, « Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam veram »³.

¹ Prov. III, 12. ² Psal. LXXIX, 9. ³ Jsa. V, 1. ⁴ Jer. II, 21.

(4) His similia habet Hieronymus in hunc locum, atque ita loquitur: « In cucumenario quoque, quod LXX pomorum custodiam vocant, parvulæ sunt casule: propter ardorem solis ac radios declinandos: et inde vel homines, vel bestiolas, quæ insidiari

σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομοί. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ· ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Διὰ ταῦτα γοῦν ἀπαλέγγει τῇ Ἰουδαίῳ ἔθνει, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς πάντων τῶν ἐθνῶν χειρὺς, καὶ ὡς τὸ μηδὲν ὠφέληθέντας, μήτε ἐκ τῆς υἰοθεσίας, μήτε ἐξ ἧς παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἡξιώθησαν· ὠφελθέντες καὶ πλείστων ὅσων ἐξαιρέτων παρὰ αὐτοῦ τετυχηκότες· ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ὧν πολλάκις ἐπλήγησαν δι' ὑπερβολὴν ἀγάπης Θεοῦ τυττόμενοι καὶ κολαζόμενοι, τῶν ἀσεδημάτων αὐτῶν ἐνεκεν· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. » Τίς δὲ ἦν ὃν ἐγκατέλιπον, ἢ ὁ Χριστός· ὃν διὰ τὸ παρωργικεῖναι καὶ ἐγκαταλειπέναι, τὰ ἐξῆς ἐπιλεγόμενα πεπνύθασιν;

B

« Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ ὁλοκληρία. Τραῦμα, μώλωψ, πληγὴ φλεγμαίνουσα. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἑλαιον, οὔτε καταδεσμούς. » Πῶς δὲ καὶ οἷόν τε ἦν ἕτερον αὐτοὺς ὑγείας καὶ σωτηρίας ποιητικὸν εὐρέσθαι φάρμακον ἀρνησάμενους τὸν Κύριον· μηδὲ ἐπεγνωκότας αὐτὸν, μηδὲ συνιέντας ἐπιθυμήσαντα αὐτοῖς τὸν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν, τὸν μόνον πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ψυχῶν ὁμοῦ καὶ σωμάτων λῆσασθαι δυνάμενον,

« Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρρίκται· στοι τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριαι κατεσθίουσιν αὐτήν· καὶ ἡρέμωται κατεστραμμένη ὁδοὶ λαῶν ἄλλοτρῶν, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὁπωροῦλῶν ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορκουμένη (4). » Εἰς φρουρῶντων ἐν ταῖς ἀμπελοῖς καρπῶν αἱ σκηνὰι πῆγνυνται. Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνὴ καὶ πάσης ἀξιοῦται ἐπιμελείας· ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεῖσιν τὸν φύλακα, μήποτε τρυφῶσιν αὐτὴν ἡ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἀκαρπος ᾖ, ἀμελεῖται ἀναγκαιῶς τῆς ἀμπελοῦ τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοβηθῶμεν οὖν εἶναι ἀκαρποι, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ φυλάσσειν ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστιν. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξία τῶν

αἰωνίων ἀποθηκῶν, παραμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπερρίγει τὰς τοῦ μονίου τοῦ ἀγρίου ἐπιβουλὰς· ὅταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἀκαρπον ψυχὴν· καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας κατατρεσάζεται. Πολλὰ γὰρ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει· ὡς τὸ, « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας » καὶ, « Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ » καὶ, « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Εἰ δὲ ὁ

solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanent arentiæ fructicum umbracula, casulæque recedente custode: quia non habet ultra quod servet, et cætera, quæ item ille transtulit, sed συνοπτικῶς.

Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνὴ τῆς ἀμπελίου ταύτης ὁ οἶκος ἅ τὰς αὐτοῦ τοῦ ναοῦ· σκηνώμα γὰρ δόξης ἐλέγετο, καὶ σκηνώμα, οὗ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. » Ἔως οὖν οὗτε ἐποίει καρπὸν πολλόν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστήκει· ἐπεὶ δὲ ὁ φυτεύσας αὐτὴν ἐμείνε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, αἷς τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν· ἐποίησε γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας· διὸ καὶ εἰς τὸ βρώμα ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ χολήν· διὰ τοῦτο ἐγκατελείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελῶνος. » Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίσταται ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος· » τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλὴ αὐτῆ· » Ἐγκατελείφθη γὰρ ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. » Ἐξ ἐκείνου λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετελλάτο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφητίζεται παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανία χάρις· ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ καταπάτημα, οἷ τε φραγμοὶ τοῦ ναοῦ ἐκείνου καθηρέθησαν, ὁ ὑπερασπιστὴς τῶν ἁγίων δυνάμεων, κἄν τι ἐργάζονται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἀπώλειάν ἐστι. » Καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον, φησὶν, ἐν σκυλητάτῳ. » Σημαίνει τοίνυν διὰ τοῦθ' οὖν τὴν παντελῆ αὐτῶν ἀκαρπίαν· ἔως μὲν γὰρ καρπῶν ἀγαθῶν πεπληρωται, τὸν φρούρουνα καὶ φυλάσσοντα ἐκέλευσε σκηνὴν πηξάμενον, ἀνωθεν ἄφ' ὕψους ἀφορᾷ καὶ περισκοπεῖ, καὶ φυλάττει τὸν ἀμπελῶνα. Εἰ δ' ὁ τοῦτου καρπὸς ἀφαιρεθῇ, τηλικαῦτα ὁ φύλαξ, ὡς μὴ εἰς μάταιον κάμνη, τὴν σκηνὴν ἔρημον ἀπολιπὼν, ἀναχωρεῖ τῆς φυλακῆς.

Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὁμοιωθῇμεν. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαβὲ Γομόρρας. » Ἐπειδὴ περ ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων ἀρετῇ σεμνυνόμενοι, μέγα ἐφρόνουν, ὡς τοῦ Ἀβραάμ ὄντες σπέρμα καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπόγονοι· εἰκότως τὸ μέγαλαυχον αὐτῶν ὁ λόγος ταπεινοῖ, καὶ τὸ μάταιον οἷμα καθαιρεῖ· τοὺς μὲν ἄρχοντας τοῦ διαβοήτου Ἰσραὴλ, Σοδόμων ἄρχοντας ὀνομάζων, αὐτὸν δὲ τὸν χρηματίζοντα λαὸν τοῦ Θεοῦ, λαὸν Γομόρρας ἀποκαλῶν, ὡς διὰ τῶν ἰσίων ἐπιτηδευμάτων τοῖς πάλαι ἀσεβήσαντι ὁμοιωθέντα· Σοδόμων ἄρχουσι καὶ Γομόρρας λαῷ παραβάλλει αὐτοὺς, διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ἐπελεύσεσθαι καταστροφὴν· ὡς τοῖς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα οἰκήσαντι ἀνδράσι πάντων ἀνθρώπων ἀσεβεστάτοις γενέσθαι μνημονευομένοις.

Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὁμῶν, λέγει Κύριος· Πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν· καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν; » Πρὸς οὖν τοὺς τὰ δεινότερα κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντας, θυσίαις δὲ καὶ σπονδαῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις κατὰ τὸν νόμον σωματικαῖς κατερείαις ἡλάσκει τὸν Θεὸν νομίζοντας, ὁ λόγος ἀποτινέται φάσκων, ὅτι » Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὁμῶν, λέγει Κύριος; » καὶ τὰ ἐξῆς.

A Quod si Israel vinea fuerit, tabernaculum sane ejus domus templi erit: nam tabernaculum gloriæ dicitur, et, « tabernaculum, ubi habitavit in hominibus ». Donec itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam substituit: quia vero qui plantavit eam, exspectavit ut faceret uvam, fecit autem spinas, quibus Dominum coronarunt, tota conversa est in amaritudinem: fecit enim uvam fellis et botrum amaritudinis: ideoque in potum Domino fel dejerunt; ea sane de causa tabernaculum vineæ derelictum est: nam « ecce, inquit, relinquitur vobis domus vestra deserta ». Tunc vere impleta est illa comminatio, etenim « derelicta est sicut tabernaculum in vinea: » exinde vero nubibus mandavit ne pluerent super vineam. Idcirco non ultra prophetæ penes illos sunt, non cælestis gratia; sed conversa est in aridam et in conculcationem, sepes templi illius destruxerunt sunt, necnon sanctarum virtutum propugnaculum: ac etiamsi quidpiam secundum legem agant, id illis in perniciem vertit. « Et sicut tugurium, ait, in cucumerario. » His itaque significat omnimodam apud illos fructuum vacuitatem: donec enim bonis fructibus implebatur, eundem ad præsidium obtinebat eum, qui structo tabernaculo, e sublimi observat et respicit vineam. Quod si fructus ejus auferatur, tunc custos, ne in vanum labore, tabernaculum desertum relinquens, abscedit a custodia.

C VERS. 9, 10. « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis, et Gomorrhæ similes essemus. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legi Dei, populus Gomorrhæ. » Quia de patrum virtute gloriantes, magnum sapiebant, utpote qui Abrahæ semen et Israelis nepotes essent, illorum arrogantiam jure deprimit, vanamque eorum opinionem de medio tollit, dum præclari illius Israelis principes, Sodomorum principes nuncupat, et populum illum Dei, populum Gomorrhæ vocat; utpote qui ob paria studia illis olim impiis similis evaserit: sive illos principibus Sodomorum et Gomorrhæ comparat, ob venturum illis excidium; ut accidit populus Sodoma et Gomorrhæ incolentibus, qui omnium hominum impiissimi olim fuisse memorantur.

D VERS 11, 12. « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum holocaustis arietum: et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec veniat in conspectum meum. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? » Eos itaque sermo respicit, qui atrociter contra Dominum aggredi ausi, sacrificiis, libaminibus aliisque secundum legem corporeis ministeriis Deum se placare posse putant: atque: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? » et cætera.

⁶ Psal. LXXVII, 60. ⁷ Matth. XXIII, 38.

VERS. 13-15. « Calcare atrium meum non adjicietis. Si tuleritis similitam, vanum thymiam, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magnam non fero : jejunium et cessationem et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea. Facti estis mihi in satietatem : non ultra tolerabo peccata vestra. Et cum extendieritis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis : et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos : nam manus vestrae sanguine plenae. » Sed quia non cognoverunt Dominum, et quia non intellexerunt eum, quia dereliquerunt eum, et irriterunt sanctum Israel : et ad haec omnia, quia manus eorum sanguine plenae fuerunt, ob eandem Christi, quam post sexcentos interemptos prophetas, perpetrarunt, et sanguine repleti sunt ; his omnibus recensitis, necnon legis solutione, templi excidio, ac omnimodis suppliciis ; peccati, cujus causa haec perpassi sunt, speciem edocet : ipsosque accusat, non de idolorum cultu, non de adulterio, nec de avaritia ; sed de cæde. Nam omni impietate et iniquitate deterior est eorum contra Dominum insania ; haec quippe vox illorum est : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros ». Hic sanguis illos pristinis optimisque possessionibus privavit : hic sanguis illos per totum orbem iniquos effecit.

VERS. 16, 17. « Lavamini, mundi estote, auferte malitias de animabus vestris ab oculis vestris : quiescite a malitiis vestris, discite bene facere. » Admodum consequenter postquam prima dixerat Deus, his item memoratos Sodomorum principes, ac populum Gomorrhæ in spem bonam transfert et evocat ; si malitiam deponentes, et a voluntario illo secundum corpoream legem cultu abscedentes, Novo Testamento, novæque legi et verbo obsequentes fuerint. Quamobrem postquam ea quæ Veteris Testamenti erant, carptim tetigit, Novi Testamenti mysteria iudicat. Quæ ipse in Evangelii tradidit, dicens, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum ». — « Quærite iudicium, liberate oppressum, iudicate pupillo, defendite viduam. » Id est a malitia translati, ne in eo steteritis ; sed vitam virtute ornatam suscipite.

VERS. 18. « Et venite, et disceptemus, dicit Dominus : et si fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo ; et si fuerint ut coecinum, quasi lanam dealbabo. » Deinde quasi in tribunali ego et vos disceptemus : ego quidem enumerans quanta sim a vobis perpassus, et quanta vobis munera contulerim : ac quomodo post tanta facinora, omnium malorum vestrorum oblitus, vestras praedicto sanguine purpureas animas emundaverim, ac per lavacrum regenerationis nive splendidiore

* Matth. xxvii, 25. † Joan. iii, 3.

(5) Hæc item exprimit Hieronymus ad hunc loc.

A « Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέριτε σμιδάλιν, μάταιον θυμίαμα, βδελυγμὰ μοι ἐστὶ. Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστειὰν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς μέ, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἂν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Ἄλλ' ὅτι μὴ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι μὴ συνήκων αὐτὸν, ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν, καὶ παρώξυναν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς ἅπασιν τοῦτοις, ὅτι αἱ χεῖρες αὐτῶν γεγόνασιν αἵματος πλήρεις διὰ τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ μαιφονίας, ἣν μετὰ μυρίας προφητοκτονίας ἐργάσαντο, καὶ γεγόνασιν αἵματος πλήρεις, πάντα γούν διεξελθόν, καὶ τὴν τοῦ νόμου λύσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν κατάλυσιν, καὶ τὰς παντοδαπὰς τιμωρίας, τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας ἐδίδαξεν, οὐ χάριν πεπνόνασιν· καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν, οὐκ εἰδῶτων θεωραπείαν, οὐδὲ μοιχείαν καὶ πλεονεξίαν, ἀλλὰ μαιφονίαν. Πάσης γὰρ δυσσεβείας καὶ παρανομίας, χαλεπατέρα ἢ κατὰ τοῦ Κυρίου μανία· αὐτὸν γὰρ ἐστιν ἡ φωνή, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τοῦτο τὸ αἷμα, τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ ἐστέρησεν εὐκλείας· τοῦτο τὸ αἷμα μετοίκους τῆς οἰκουμένης ἀπέφηνε.

C « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν. » Σφόδρα γούν ἀκολουθεῖς τὰ πρῶτα εἰρηκῶς ὁ Θεός, εἰ καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς δηλωθέντας ἄρχοντας Σοδόμων, καὶ τὸν λαὸν Γομόρρας διεξέρχεται (5), ἐπὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας αὐτοὺς προκαλούμενος, εἰ μεταθήμενὸς τῆς κακίας καὶ τῆς ἐθελοθρησκείας τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἀναχωρήσαντες, ὑπήκοοι γένοιτο τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ καινοῦ νόμου καὶ λόγου. Αἰδ μετὰ τὴν παρόρασιν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰσάγει μυστήρια. « Α ὁ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτοὺς παρεδίδου λέγων· « Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » — « Ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὁρατῶν, καὶ δικαιώσατε χήρᾶ. » Ἦγουν μεταβαλόντες τῆς κακίας, μὴ μένρι τοῦτου στήτε, τὸν δὲ κατ' ἀρετὴν ἀναλάβετε βίον.

D « Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν (6), λέγει Κύριος· καὶ ἂν ὧσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἂν δὲ ὧσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Εἰδ' ὡς ἐν δικαστηρίῳ διαλεχθῶμεν ἐγώ τε καὶ ὑμεῖς· ἐγὼ μὲν ὅσα πέπονθα ὑφ' ὑμῶν, ὅσα τε ὑμεῖς ἔτυχον εὐεργετήσας καταριθμούμενος, καὶ ὡς μετὰ τὰς αὐτὰ πλημμελήματα πάντων κακῶν ἀμνηστειαν ποιούμενος, πεφοινυμένους ὑμῶν τὰς ψυχὰς ἐκ τοῦ προλεχθέντος αἵματος ἐκάθηρα, λαμπροτέρας χιόνας αὐτὰς διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας κα-

(6) Reg. secundæ manu, διαλεχθῶμεν.

ταυτήσας· ὑμεῖς δὲ εἰ τις ὑμῖν πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν ἔνεσται λόγος, εἰς φανερὸν τοῦτον ἀγετε.

« Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσῃτέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσῃτέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεσται· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος ὡς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος, οἷα νηπίους αὐτοὺς διὰ τῆς σωματικῆς ἐπαγγελίας πεῖθεσθαι τοῖς εἰρημένους προτρέπει· πρὸς δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, γῆς τῆς ψυχῆς νοουμένης· κατὰ τὴν σωτήριον παραβολὴν· ἢ τὸν ἔπουράνιον λέγεται παραδέχεσθαι σπόρον, ἀκόλουθόν ἐστιν ἀγαθὰ ψυχῆς νοεῖν ἔτοι τὰς κατ' ἀρετὴν προκοπὰς καὶ τελειώσεις, ἢ τὰ ἐπηγγελμένα αὐτῇ ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ὅθεν πρὸς μὲν τὴν λέξιν, αὐτίκα τοῖς λόγοις ἐπηκολούθει ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐκδοσὶς· παραχρῆμα γὰρ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν οἱ ἀπειθήσαντες, τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ παρεδόθησαν· ἐπιλθόντων αὐτοῖς Ῥωμαίων, καὶ πολέμου νόμῳ πάντας χειρωσαμένων· εἰ δὲ καὶ διαβολικὴ τις ἐστὶ μάχαιρα, καὶ ταύτῃ ἐκδοτοὶ γέγονασιν, διὰ τὸ ἀπειθῆσαι τῇ κλήσει τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

« Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως· ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί. » — « Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς; » Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος (7), ὅς πάλαι μὲν τὴν πόλιν ᾤκησαν ἄνδρες πιστοί, δι' ὧν πιστὴ πόλις ἐχρημάτιζεν· ὥσπερ ἂν εἰ τις εἴποι, πιστῶν πόλις· ἀλλὰ καὶ πλήρης κρίσεως ἦν καὶ δικαιοσύνης, ὡς ἂν ἐναρέτων ψυχῶν οἰκητήριόν ποτε γενομένη· διὸ κχοιμᾶσθαι ἐν αὐτῇ δικαιοσύνην, τοῦτέστιν, ἐνοικῆσαι καὶ ἀναπαύεσθαι εἰρηται. Πάλαι γὰρ πλήρης τούτων ἐτύγχανε· τάχα που κατὰ τοὺς χρόνους Δαυὶδ, ὃς πρῶτος ἔβλεν τὴν πόλιν ἐκ χειρὸς ἀλλοφύλων, τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σκηνὴν ἐν αὐτῇ κατεστήσατο, αὐτὸς τε αὐτὴν ᾤκησε βασιλεὺς ἀποδείξας ἑαυτοῦ, ὡς χρηματίζου πόλιν Δαυὶδ.

« Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοι σου μίσγονται τὸν οἶνον ὑδάτι. » Ἦν γὰρ τὸ ἀργύριον αὐτῶν ἀδόκιμον, ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἐκπορνεῦσαι, καὶ φονευτὰς γενέσθαι, προσεποιούντο θεοσεβείας λόγον ἀπαγγέλλειν καὶ τὰς θείας Γραφὰς διερμηνεύειν καὶ δευτερώσεις μυθικὰς ποιεῖσθαι τῶν ἀναγνώσμάτων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν καπηλεύοντες τὴν διδασκαλίαν, κάπηλοι προσφυνῶς ὀνομάσθησαν μιγνύντες τὸν οἶνον ὑδάτι, λόγῳ ἐξυδαροῦντι τὸν ἀκρατον καὶ ἐπιστυπικὸν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν νόον διὰ τῆς μυθικῆς αὐτῶν καὶ ληρώδους δευτερώσεως.

« Οἱ ἔρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν. » Οὕτω καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οὐχ ὑπήκουον· ἐκπλῶς δὲ εἰπεῖν, Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ καὶ τοῖς διαταγμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες, « ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ἐρφανολὸς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσιν χερῶν οὐ προσέχοντες. »

« A I VII, 52.

(7) Hæc nonnullis adjectis manifeste transtulit Hieronymus, qui ait : *Nec ambigo fuisse in ea sacros ritus, et cætera, quæ ibi videsis.*

A illas constituerim, vos autem, si aliqua contra tantam gratiam adest ratio, eam publice proferite.

VERS. 19, 20. « Et si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis; quod si nolueritis, nec audieritis me, gladius vos devorabit: nam os Domini hæc locutum est. » Hic quæsi Judæos alloquens, ipsos ceu infantes per corpoream promissionem hortatur, ut dictis obtemperent; at secundum veram intelligendi rationem, cum terra pro anima reputanda sit, secundum Salvatoris parabolam: quæ terra cœleste semen suscipere dicitur; hinc consequitur animæ bona hic esse intelligenda, scilicet profectum et perfectionem secundum virtutem acceptam, vel bona ipsi in regno cœlorum promissa. Quapropter secundum litteram quidem, verba rerum eventus mox consecutus est; nam confestim, nec multo post elapso tempore, immorigeri illi gladio inimicorum traditi sunt, irrumpentibus Romanis ac belli lege cunctis in captivitatem redactis; quod si diabolicus gladius fuerit, huic quoque dediti sunt, quod vocanti gratiæ Dei non obtemperarent.

VERS. 21. « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? in qua iustitia dormivit, nunc autem homicidæ. » — « Quem prophetarum non interfecerunt patres vestri et vos? » Docet igitur olim quidem civitatem incoluisse fideles viros, quorum causa civitas fidelis vocabatur; ac si quis diceret, civitas fidelium; imo etiam plena iudicii erat et iustitiæ, utpote quæ probarum olim animarum domicilium fuerit: quare iustitia in ea dormivisse, id est, inhabitasse et quievisse dicitur. Olim quippe talibus plena viris erat; ut fortasse tempore Davidis, qui primus urbem eripuit ex manibus allophylosum, arcem Dei et tabernaculum ibi posuit, in eaque ipse habitavit, regionemque constituit, ita ut civitas David appellaretur.

VERS. 22. « Argentum vestrum non probatum: caupones tui vinum aqua miscent. » Eratque argentum eorum non probatum, quia postquam fornicarii et homicidæ sunt effecti, se veræ religionis verbum annuntiare et divinas Scripturas interpretari simulabant, dum fabulosas deuteroseas ad lectionis explicationem adhiberent. Doctores vero ipsorum, qui doctrinam cauponabantur, e re caupones dicti sunt, qui vinum aqua miscebant, dum sermone in æquā resoluta, meram et restrictam divinarum Scripturarum mentem per commentitias suas deuteroseas fœdarent.

VERS. 23. « Principes tui non obtemperant, socii furum. » Sic vocati a Servatore non obtemperabant: in summa, Deo repugnant, declinantes ab eo, et in præceptis eius non manentes, « diligentes munera, retributionem persequentes, pupillo non iudicantes, et causam viduæ non attendentes: »

cum proditore Jada furante concurrentes, juris equitatem donis venundabant.

VERS. 24 - 26. « Propterea hæc dicit Dominus Dominus Sabaoth: Væ potentibus Israel: non cessabit enim furor meus in adversariis, et judicium de hostibus meis faciam. Et inferam manum meam contra te, et inflammabo te ad purum: immorigeros autem perdam et consiliarios tuos sicut a principio. » Inflammabo te igitur ad purum, id est, ad purgandum et discernendum improbos ab urbanis. Quare secundum Symmachum dicitur: « Et inflammabo ad purum scoriam tuam; » secundum Aquilam vero: « Et inflammabo ad purum acinum tuum. » Quemadmodum enim qui æs et ferrum igne purgant, scoriam abiciunt, et qui botrus vineæ in torcularibus premunt, acinum et superflua calceolarum uvarum expellunt; eodem, inquit, modo et ego inflammabo ad purum acinum tuum.

VERS. 27. « Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion: nam cum judicio salvabitur captivitas ejus. » Communem civitatem postea constituendam alloquitur, quam justitiæ civitatem vocat, et metropolim fidelem Sion, piæ religionis institutum et cœtum hoc nomine exornans. Sane vero ille olim apud Judeos sapiens exciderat; nunc autem in universa terra per Christi Ecclesiam erigitur, fundatus supra petram. Hi vero sunt pulchræ civitatis præsules, judices et consilarii, qui iulium ab apostolis et discipulis Salvatoris nostri acceperunt: ex eorum vero successione etiamnum, quasi ex bono semine orti resplendent, Dei Ecclesiæ præsides constituti. Etenim qui apud Deum salute digni iudicati fuerint, il, inquit, soli promissa consequentur: dum Judæi frustra imaginantur totius gentis suæ conversionem fore. Liberationem autem a captivitate intelligendum est esse mutationem animarum ab errore ad veram Dei cognitionem: quam Salvator declaravit, cum, accepto in synagoga Ihesaïæ libro, lectaque clausula ex persona ejus hæc dicente: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, » etc., replicato libro intulit: « Hodie hæc Scriptura impleta est in auribus vestris, » docens se redemptorem humanarum animarum esse.

VERS. 28. « Et conterentur iniqui, et peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum conficiantur. » Sed de medio tollendos esse ait nequitiae doctores. Quinam vero ii essent, in præcedentibus declaratur his verbis: « Væ genti peccatrici populo pleno iniquitatibus. »

VERS. 29. « Quia confundentur super idola sua, quæ ipsi volebant, et confundentur super hortos suos, quos concupiverunt. » Cæterum pudoris sen-

Luc, iv, 18, 21.

(8) Hæc interpretatio, teste Hieronymo, est videtur.

tes. » Τῇ οὖν προδότη Ἰουδᾷ κλέπτοντι συνιόντες, τὴν ὀρθότητα τοῦ δικαίου δόροις ἐπίπρασκον.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Δεσπότης Σαβαώθ, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γάρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω· καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. » Πυρώσω σε οὖν εἰς καθαρὸν, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ καθάραι καὶ διακρίναι τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν ἀστέλων. Αὐτὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου· » κατὰ δὲ (8) τὸν Ἀκύλαν· « Καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτῶδες σου. » Ὁσπερ γάρ οἱ καθαίροντες διὰ τοῦ πυρὸς χαλκὸν ἢ σιδηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ οἱ τοὺς βότρους τῆς ἀμπέλου ἐν ταῖς ληνοῖς πρίζοντες, τὸ γιγαρτῶδες καὶ τὰ περισσὰ τῶν ἐκπατηθέντων βοτρυῶν ἀποβρίπτουσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ γὰρ, πυρώσω εἰς καθαρὸν τὸ γιγαρτῶδες σου.

« Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῇ Σιών· μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς. » Τῇ μετὰ ταῦτα συστησομένῃ κοινῇ πόλει, ἣν τινα καὶ πόλιν δικαιοσύνης ὀνομάζει, καὶ μητρόπολιν πιστὴν Σιών, οὕτω προσεπικῶν τὸ σύστημα τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος. Ὁ πάλαι μὲν συνετὸς παρὰ Ἰουδαίους διεπαιτῶκε· νῦν δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐγγίγεται τεθεμελιωμένος ἐπὶ τὴν πέτραν. Αὐτοὶ δὲ τῆς καλῆς πόλεως οἱ προσετώτες, κριταί, καὶ σύμβουλοι, οἱ ἀρχὴν μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰληφασιν· ἐκ δὲ τῆς ἐκείνων διαδοχῆς εἰσέτι καὶ νῦν, ὥσπερ ἐκ σπέρματος ἀγαθοῦ φύντες διαλάμπουσιν, πρόεδροι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καθεστῶτες. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ παρὰ Θεῷ κριθέντες, μόνον τεύχονται, φησὶ, τῆς ἐπαγγελίας, τῶν Ἰουδαίων μάτην φανταζομένων ἐπιστροφὴν ἔσεσθαι τοῦ παντὸς αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας δὲ ἐλευθερίαν χρὴ νοεῖν, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀληθὴ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν μεταβολὴν τῶν ψυχῶν· ἣν καὶ ὁ Σωτὴρ παρίστη, ἐπηνίκα ἐν τῇ συναγωγῇ λαβὼν τὴν βίβλον τοῦ Ἠσαίου, τὴν τε περικοπὴν ἀναγνοῦς τὴν ἐκ προσώπου αὐτοῦ ψήσασαν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με· κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφεσιν· » καὶ πτύξας τὴν βίβλον, εἶπε· « Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· » διδάσκων δὲ, ὡς αὐτὸς εἴη ὁ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν.

« Καὶ συντρίβησονται οἱ ἀνομοί, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. » Ἄλλ' ἐκποδὼν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. Τινες δὲ ἦσαν οὗτοι, εἰδοξεν ὁ λόγος διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰπὼν· « Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν· λαὸς πλήρης ἀνομίας. »

« Διότι κατασχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο, καὶ ἐπαισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Πλὴν ἐπὶ τοῖς αἰ-

Theodotionis; quare Aquilæ nomen irrepsisse

εχρὸς αἰσχύνῃ ἐκ συναθεήσεως αὐτοῖς ἐγγενομένη, ἅς τῆς ἀναισχύντου καὶ ἀναιδοῦς προαιρέσεως μεταβολὴν αὐτοῖς ἐμελλεν ἐμποιήσιν.

« Ἔσονται γάρ ὡς τερέβινθος ἀποβεληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων : οἱ πάλαι ὄντες ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὺθ, καὶ ἐλαία εὐσκιος. Εἰ γοῦν τις θεάσαιο τὰς παρ' αὐτοῖς τῶν θείων Γραφῶν ἐπαγγελίας, νομικῶν τε καὶ προφητικῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, βιβλίων τε ἱστορικῶν καὶ στιχηρῶν λόγων, ὑμνωδίας τε τρόπους, καὶ ψαλμωδίας· ἐξέται παράδεισον ἀληθῶς, καὶ λειμῶνα παντοίων ἀγαθῶν. Εἰ δὲ ζητήσῃ παρ' αὐτοῖς τὸν ἐμφύχον καὶ γόνιμον καὶ ζῶντα Λόγον, οὗ ὁ πίνων πηγὴν ἐξεῖ ὕδατος ζῶντος· ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἂν εὖροι.

« Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλὰ μὲν στυππεῖου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθήρες· καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνθρωποι, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἄμα· καὶ οὐκ ἔσται ὁ σέβας. » Οὐ οἶτου, οὐδὲ τινος ἐτέρου τῶν ἀναγκαίων καλὰ μὲν, διὰ τὸ ἀπρηῆσθαι ἀπ' αὐτῶν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, καὶ ἰσχύον ἄρτου, καὶ τὰ ἐξῆς. Αἱ οὐδὲ δύνανται λέγειν τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ὁμολῶς· « Πάντα ἰσχύομεν ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Θεῷ· » καὶ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ὁλίγῃς ἢ στενωχορίαι; » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω δὲ γέγονεν αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ὡς καλὰ μὲν στυππεῖου, ὡς μὴ μόνον ἀπολέσαι τὴν ἐλευθερίαν, ἐν ἣ προτέρον ἐκόμεν, αὐτονομία καὶ βασιλεία οικεῖα χρώμενοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τυχοῦσι· Ῥωμαίων στρατιωτικαῖς ἀνδράσι δουλεύειν. Καὶ αὐτῶν γὰρ αἱ ἐργασίαι πυρὶ αἵται, ἅτε οὐ χρυσὸν οὐδὲ ἄργυρον οὐδὲ λίθους τιμίους, ἐξὺλον δὲ μόνον καὶ καλὰ μὲν οἰκοδομοῦντων. Ὅρῃς ὅπως πυρπολῆσαι καὶ ἐμπρησμὸν ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ λόγος· καὶ τοῦτο τέλος τῆς παρουσίας κατ' αὐτῶν προφητείας· ὃ δὲ καὶ παραχρῆμα πρὸς λέξιν ἀπέβη, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν πυρποληθείσης αὐτοῖς τῆς μητροπόλεως, τῶν τε ἐν αὐτῇ ἀσθεῶν ἐκ τῶν οικείων σπινθήρων τὸ ἀσθεστον πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῖς ταμειωσάμενων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

« Ὁ λόγος ὁ γινόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἠσαῖαν υἱὸν Ἀμώς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλὴμ· ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων, καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ. Καὶ κρίνει ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολλὸν αὐτός. » Αὐτὸς δὲ καὶ διεκρίνει ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας αὐτῷ τὸν αἵμιον, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων. Οὕτως οὖν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν διακρίνας ὁ εὐαγγελικὸς νόμος, λαὸν πολλὸν ἡλεγγεν, ἤτοι τοὺς

A sus, quem de sedis suis gestis perecepturi sunt, impudenti et inverecundo eorum proposito mutationem asseret.

VERS. 30. « Erunt enim sicut terebinthus defluentibus foliis, et sicut paradysus sine aqua : qui olim erant vinea Domini Sabaoth, et oliva umbrosa. Si quis enim respexerit ad promissa quae in divinis Scripturis penes illos habentur, ad legalium et prophetarum Scripturarum lectiones, ad librorum tam historicorum, quam metricorum concentum, modos et psalmodias, is vere paradisum, et pratum bonis omnibus repletum videat. Quod si quis apud illos animatum, fertile ac vivens Verbum quaesierit, ex quo quisquis biberit, habebit fontem aquae vivae, salientis in vitam aeternam; nequiquam inveniat.

VERS. 31. « Et erit fortitudo illorum ut calamus stuppae et opus eorum ut scintillae : et comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat. » Non frumenti, aut alterius cuiuspiam necessariae rei, calamus, quia ablatum est ab illis robustus et robusta, robor panis, etc. Ideo dicere nequeunt perinde atque Christi discipuli : « Omnia possumus in eo, qui nos confortat Deo » ; et : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio, an angustia » ? et caetera. Ita porro fortitudo eorum ut calamus stuppae facta est : ut non modo libertatem, qua prius proprio jure ac regno utentes florebat, amitterent, sed etiam quibusvis Romanis militibus servirent. Eorum quippe opera ignis causae fuerunt : quippe qui non aurum, non argentum, non lapides pretiosos, sed lignum tantum et calammum aedificarent. Videntur quomodo flammam et incendium comminatur ipsis ? Et hic finis est praesentis contra illos prophetiae, cuius eventus statim, neque ita multo post perpetratum contra Salvatorem nostrum facinus, ad litteram contigit, cum eorum metropolis incendio tradita est, et impii homines in ea commorantes ex scintillis suis ignem inextinguibilem ac aeternum, iramque Dei in die irae sibi recondiderunt.

CAPUT II.

VERS. 1-4. « Verbum quod factum est a Domino ad Hesaiam filium Amos circa Judaeam et Jerusalem : quia erit in novissimis diebus conspicuus mons Domini et domus Dei supra verticem montium : et elevabitur super colles : et venient ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea. Nam ex Sion exhibit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Et judicabit inter gentes, et arguet populum multum ipse. » Ipse autem judicavit inter gentes, eos qui se digni erant sibi segregans, vocalosque a non vocalis seligens. Sic itaque lex evangelica, in medio gentium dijudicans, multum populum coarguit; sive iis, qui in se crediderunt de pristino errore suo convictis; sive

¹⁰ Philipp. iv, 13. ¹¹ Rom. viii, 35.

lis, qui non crediderunt, ut suapte culpa pereuntibus, confutatis.

« Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces: et non levabit gens contra gentem gladium, et non exercebuntur ultra ad prælium. » Non ultra bellicam artem ediscunt, in qua se prius a puero, quasi necessaria, per agros et urbes exercebant, vicinorum hostium formidine commoti. Imo etiam qui Dominum nostrum Jesum Christum susceperunt, omni præländi studio exempti, in pace demum versantur; ita ut non ulterius ab adversariis potestatibus oppugnentur, neque dæmonibus in se olim imperium obtinentibus subditi sint. Quibus Servator ipse pacem procurans suam ait: « Pacem meam do vobis ».

VERS. 5. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in lumine Domini. » Consequenter itaque propheta, postquam gentium vocationem, et effusam in omnes homines pacem recensuit, suum erga familiares suos affectum commonstrat: populum suum commonefaciens, ut Christi gratiam omnibus gentibus datam et lumen evangelicum suscipiat: seseque, ad concitandum instigandumque populum, iisdem adnumerat, auctorque est ut lucem Domini adeant. Lucem porro Domini vocat legem Novi Testamenti ex Sion prodeuntem, et salutare evangelicumque verbum.

VERS. 6. « Dimisit enim populum suum, domum Israel: quia repleta est ut a principio terra eorum vaticiniis, ut terra alienigenarum: et multi filii alienigenæ facti sunt eis. » Hic quasi Deo defensionem parans, causam affert cur eos dimiserit his verbis: « Quia repleta est, ut a principio, terra eorum vaticiniis, » et cætera: quibus declarat ipsum non sine causa eos dimisisse.

VERS. 7-9. « Repleta est enim terra eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum: et repleta est terra equis, et innumerabiles currus ejus: et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum, et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum: et incurvavit se homo, et humiliatus est vir. » Eorum, quorumnam, nisi alienigenarum habitatorum qui adoraverunt ea quæ fecerunt digiti eorum? Hæc porro omnia gentes significant alienigenas, quæ in Jerusalem et in Judæa habitaturæ erant. Quæ post Salvatoris nostri adventum, et post emissam lucem evangelicam, quæ illuminavit omnes gentes, completa sunt: quia prophetam non audierunt, se ita compellantem, « Venite, ambulemus in lumine Domini. »

VERS. 10-12. « Et non dimittam eos: et ingredimini in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus: cum

¹³ Joan. xiv, 27.

A εἰς αὐτὸν πιστευούσας ἀπελέγξας τὴν ἐν αὐτοῖς προτέραν πλάνην, ἢ τοὺς μὴ εἰς αὐτὸν πιστευούσας ἐλέγξας παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν ἀπολλυμένων.

« Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβάνια αὐτῶν εἰς ὀρέπανα: καὶ οὐ μὴ ἄρῃ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. » Οὐκέτι γὰρ διδάσκονται: τὰ πολεμικά, ἀ δὴ πρότερον ὡς ἀναγκαῖα ἐκ παίδων κατ' ἀγροὺς καὶ κατὰ πόλεις ἡσχοῦντο διὰ τὸν ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων πολεμίων φόβον: ἀλλὰ καὶ οἱ καταδεξάμενοι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ λοιπὸν διαγούσιν: ὡς μηκέτι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων πολεμεῖσθαι, μηδὲ ὑποχειρίους εἶναι τῶν πάλαι κρατούντων αὐτῶν δαιμόνων. Οἷς καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοὺς τὴν ἑαυτοῦ προῶντων εἰρήνην φησὶ: « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.

« Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, πορευθῶμεν ἐν τῇ φωτὶ Κυρίου. » Ἀκολουθῶς τοίνυν ὁ προφήτης, διεξελθὼν τῶν ἔθνων τὴν κλῆσιν, καὶ τὴν χυθεῖσαν εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰρήνην, τὴν εἰς τοὺς οἰκείους ἐνδείκνυται φιλοστοργίαν, παρακαλῶν τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὑποδείξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δωρηθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ τὸ φῶς τὸ εὐαγγελικόν. Συγκαταλέγει δὲ ἐκείνοις καὶ ἑαυτὸν, εἰς προτροπὴν καὶ παρόρησιν τοῦ λαοῦ, παραινενικῶς παρακαλῶν τοῦ ἑωτὸς Κυρίου μεταλαγχάνειν: φῶς Κυρίου ὀνομάζων τὸν ἐκ Σιών προελθόντα νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ τὸν σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν λόγον.

C « Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληρονομῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη αὐτοῖς. » Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸν ἀνῆκεν, ὥσπερ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, τὰς αἰτίας τῶν ἐξ ἑκείνων ἐπιφέρων: « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς κληρονομῶν, » καὶ τὰ ἐξ ἑκείνων: δι' ὧν παρίστησιν, ὅτι μὴ ἀλόγως αὐτοὺς ἀνῆκεν.

« Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν: καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν: καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἱς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν: καὶ ἐκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ. » Τίνων αὐτῶν, ἢ τῶν ἀλλοφύλων οἰκητόρων οἱ καὶ προσεκύνησαν οἱς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν; Ταῦτα πάντα σημαντικὰ τυγχάνει ἀλλοφύλων ἔθνων, μελλόντων οἰκεῖν αὐτὴν τε τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Ἰουδαίαν χώραν. Ἄ δὴ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, καὶ μετὰ τὸν λόγον τὸν φωτίσαντα πάντα τὰ ἔθνη: ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν τοῦ κεκληκέντος αὐτοὺς κροφῆτου: « Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῇ φωτὶ Κυρίου. »

« Καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοὺς, καὶ συνεσιδότες εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄρους Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀφθῆς τῆς ἰσχύος

αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψηλοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαὼθ ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, καὶ ταπεινωθήσονται· ὅπερ ἡγοῦμαι περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως λέγεσθαι· διὸ οὐ περὶ μόνων Ἰουδαίων ὁ λόγος τὰ παρόντα θεσπίζει, καθολικῶς δὲ περὶ πάντων τῶν τοιῶνδε ἀνθρώπων. Προαναφώνει τοίνυν καθαίρεισιν ἔσεσθαι τῆς ἐν ἀνθρώποις εἰδωλολατρίας· μόνον δὲ παρὰ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις ὑψοῦσθαι τὸν Κύριον, παντὸς ὑψώματος ἐπαιρομένου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ταπεινουμένου.

« Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετέωρον, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν, καὶ ἐπὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θεᾶν πλοίων κάλλους· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πεσέεται ὕbris τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου, καθὼς καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰξω αὐτούς. Τάχα δὲ καὶ κατὰ τὴν προσδοκωμένην τοῦ Κυρίου ἡμέραν τῆς κρίσεως, τὴν τῶν τοιούτων πάντων ἀπώλειαν ἔσεσθαι προφητεύει· ὥδε πως αἰνιξάμενος ἐπιχεικαλυμμένως τοὺς κρατοῦντας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰ ὕψη, καὶ τὰ ἀξιώματα, τὰς τε ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τοὺς ἐν τῷ βίῳ κοσμοκράτορας τοὺς τὸν Θεὸν μὴ ἐπεγνωκότας.

« Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπηλαία καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρύγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. » Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀσεβεῖς, τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιστάτης ἡμέρας, τὰς δόξας αὐτῶν, αἱ εἶχον πρότερον ἐν τῇ ψυχῇ περὶ τῆς πολυθέου πλάνης, κατακρύψουσιν ἐν ταῖς διεργωγίαις αὐτῶν διανοίαις, ἐκβαλοῦσί τε καὶ ἀπορρίψουσιν τοῦ ἑαυτῶν λογισμοῦ πᾶσαν τὴν ψευδὴ περὶ τῶν εἰδῶλων ὑπόληψιν.

« Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βεβλύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσὰ, ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρύγλας τῆς στερεᾶς πέτρας καὶ τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. » Εἰδωλολατροῦσης τῆς Ἰερουσαλὴμ, μᾶλλον δὲ ἀπάσης πεπτωμένης τῆς Ἰουδαίας, κατεγείτο τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ὁ Βαβυλωνίων πόλεμος· οἱ, πᾶσαν καταδρῶσαντες, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς κατελιγμένους· γυναῖα δὲ καὶ παῖδας ἀπεκρίμασαν εἰς τὴν ἑαυτῶν γῆν. Πλὴν τῆς ἐφόδου προσηγγεμένης καὶ μελλούσης ἔσεσθαι, τοσοῦτον τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δεῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς τοῦτο πεπτώκασιν, ὥς ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς τῶν ὀρῶν ρωγμαῖς κατακρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀβάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀτονούσης χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπὶόντων ἀντίστασιν.

PATROL. GR. XXIV.

A surrexerit ad conterendam terram. Nam oculi Domini sublimis, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa: dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Quæ puto de die iudicii prolata fuisse. Quamobrem non de Judæis tantum hæc vaticinatur, sed universim de omnibus hujusmodi hominibus. Prænuntiat itaque evertendam esse apud homines idololatriam, solumque in hominibus exaltandum Dominum esse, depressa omni contra Dei cognitionem insurgente celsitudine.

VERS. 13-17. « Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimis, et super omnem quercum Basan, et super omnem montem excelsum, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrin sublimem, et super omnem murum excelsum, et super omnem navem maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium: et humiliabitur omnis homo, et cadet altitudo virorum. » Injiciam in eos rete meum, ipsosque instar volucrum cæli detrahā. Fortasse vero omnium perniciem in illa expectata Domini die fore vaticinatur, hisque obscure subindicat principes hujus sæculi, celsitudines, dignitates, principatus et potestates, hujusque mundi rectores, qui Deum non noverunt.

VERS. 18, 19. « Et exaltabitur Dominus solus in die illa, et omnia manufacta abscondent, inferentes in speluncas et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria virtutis ejus: cum surrexerit ad percutiendum terram. » Quin etiam impii, adveniente Domini die, opiniones suas, quas circa pluralitatis deorum errorem mente prius tenebant, in discissis et diruptis mentibus suis occultabunt, atque omnem mendacem de idolis opinionem eliminabunt et abjicient ex cogitatione sua.

VERS. 20-22. « Nam in die illa ejiciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecit, ut adoraret vana et vespertiliones, ut ingrediatur in foramina duræ petrae et scissuras petrarum, a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. » Dum Jerusalem idola coheret, imo potius cum tota Judæa incenderetur, in Judæa diffusum quodammodo est Babyloniorum bellum: qui, illa penitus vastata, captos viros interfecerunt: mulieres vero et pueros in terram suam transtulerunt. Cæterum cum talis irruptio prænuntiata fuisset et futura esset, tanto Judæi metu perterriti sunt, et in tantas angustias redacti, ut in speluncis et in montium scissuris sese occultarent, et invia loca peterent, cum manus eorum ad obsistendum invadentibus prorsus debiles essent.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

VERS. 1-2. « Ecce Dominus Sabaoth auferet a Judea et a Jerusalem, robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem virum, bellatorem et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem. » Id porro continget illis, non ob idololatram, nec ob alia quædam facinora; sed ob solum consilium vere impium, nefarium et improbum contra Dominum initum. Animadvertite igitur quo pacto post illas omnes adversus illos intentatas minas, his verbis inferat :

« Peccatum autem eorum, quasi Sodomorum, annuntiaverunt et declaraverunt, Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra seipsos, dicentes: Alligemus justum, quia difficilis nobis est. » Hæc quippe causa minarum omnium erat. Hinc porro sine controversia probari æstimo hæc post Salvatoris adventum finem accepisse. Conferunt ergo et una secundum prophetiam, omnia ab Jerusalem et a Judea defecerunt et ablata sunt, non alio, quam structurarum contra Salvatorem nostrum insidiarum tempore. Ac primo ablati sunt robustus et robusta, sive, secundum Aquilam, « fulcrum et fulcimentum », vel, secundum Symmachum, « sustentaculum et sustentatio. » Quod intelligas secundum apostolicum sermonem, qui homines sancta vita exornatos, columnas et firmamentum vocavit. Et quidem etiam apud priscum illum populum quidam erant, qui pro totius gentis sustentaculo haberi poterant: quos de medio eorum tollendos esse comminatur.

« Robur panis et robur aquæ. » Hæc vero spiritali more accipiens, advertas velim, non panem, non aquam auferendam esse dici, sed robur panis et robur aquæ; quod ex alterius prophetæ verbis intelligas: « Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super terram; non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini ¹³. » Est igitur animæ panis, sermo quispiam alendi vi præditus; similiterque potus rationalis: quorum etsi Judæi se participes esse putent, dum divinas Scripturas transcurreunt, et circa disciplinam promissionesque earum studiose versantur: at robur nutrientis sermonis, vivificæque terræ alimentum, nemo apud ipsos reperiat. Panem ergo sensilem nequiquam memorat; nec aquas itidem quæ triti ac communis sint usus; sed illum potius panem, de quo ait David: « Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ¹⁴. » Aquas item ipsum meminisse dicimus spirituales, de quibus Isaias propheta alibi ¹⁵ talia satur: « Et haurient aquam cum gaudio de fontibus Salutaris: » quin et ipse Salvator: « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ¹⁶. » Hu-

« Ἰδοὺ δὲ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχύον ἀρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα ἀνθρώπων, πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν, καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον. » Τοῦτο δὲ συμβήσεται αὐτοῖς, οὔτε δι' εἰδωλολατρείαν, οὔτε δι' ἐτέρας πράξεις τινάς· διὰ μόνην δὲ βουλήν ἄθεον ἀληθῶς, καὶ ἀσεβῆ, καὶ πονηράν, τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου. Θέα γούν ὅπως μετὰ πάσας τὰς κατ' αὐτῶν ἀπειλὰς ἐπάγει λέγων·

« Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀπήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαί τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηράν καθ' ἑαυτὸν εἰπόντες, ὅτι ἀθώωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δὴ δόσχητος ἡμῖν ἐστι. » Τὸ γὰρ αἴτιον τῶν ἀπειλουμένων ἀπάντων τοῦτο ἦν. Καὶ ἐκ τούτων δὲ ἀναμφιλέκτως οἶμαι συνίστασθαι τὸ μετὰ τὴν σωτηρίαν παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχηκέναι. Ἀθρόως οὖν ἐξέλιπε καὶ ἀφηρέθη κατὰ τὴν προφητείαν, ἀπὸ τε τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, ὁμοῦ τὰ πάντα, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλήν. Καὶ πρῶτον ἀφηρέθησαν ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « ἔρεισμα καὶ ἔρεισμόν· » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « στηρίγμα καὶ στηριγμόν. » Ὅπερ νοήσεις κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον, ὃς τοὺς βίβι τῷ κατὰ Θεὸν ἐμπρέποντας στύλους τε καὶ ἑδραῖωμα ὠνόμασε. Πάντως δὲ πού καὶ παρὰ τῷ προτέρῳ λαῷ ἦσαν τινες ὥσπερ ἑδραῖώματα τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνους, οὓς ἀρθήσεσθαι ἀπ' αὐτῶν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Ἰσχύον ἀρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. » Νοητῶς δὲ ἐκλαμβανόμενος ταῦτα, ὅρα, ὅτι οὐκ ἄρτον, οὔτε, ὕδωρ εἶπεν ἀφελεῖν, ἀλλ' ἰσχύον ἀρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος· ὅπερ νοήσεις ἀπ' ἐτέρου προφήτου φησάντος· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελῶ λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἀρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. » Ἔστιν οὖν ψυχῆς ἀρτος θρεπτικός τις λόγος, καὶ ποτὶν ὡσαύτως λογικόν· ὧν εἰ καὶ νομίζουσι μεταλαμβάνειν Ἰουδαῖον παῖδες, ἐν τῷ τὰς θείας διέρχεσθαι Γραφάς, καὶ περὶ τὰς ἐκμαθήσεις καὶ ἐπαγγελίας αὐτῶν φιλοκαλεῖν· ἀλλὰ τὴν (6) ἰσχύον τῶν θρεπτικῶν λόγων, καὶ τὸ θρεπτικόν τῆς ζωοποιοῦ γῆς οὐκ ἂν εὐροις παρ' αὐτοῖς. Ἄρτον τοίνυν πάλιν οὐκ αἰσθητοῦ μνημονεύει· ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν καταχρήσει κοινῇ· ἐκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Δαυὶδ « ἄρτον οὐρανὸν ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἄνθρωπος. » Ὑδάτων τε διαμνησθῆναι φάμεν αὐτὸν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτὸς πού φησιν ὁ προφήτης Ἠσαίας· « Καὶ ἀντήσουσιν ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου· » καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς περὶ τούτων τοῦ

¹³ Amos viii, 11. ¹⁴ Psal. lxxvii, 24. ¹⁵ Cap. xii, 3. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

(9-6) Hunc item locum expressit Hieronymus, initio secundi libri.

προφήτου φωνάς· οὐ γὰρ εἶρηκεν ἀπλῶς ἀφαιρεθῆ-
σεσθαι τῶν Ἰουδαίων ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἡ ἰσχὺν
ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος· καὶ δεῖ ἡμᾶς οἰεσθαι τοιοῦ-
τόν τι διδάσκειν βούλεσθαι αὐτόν. Ἡμεῖς γὰρ τοῖς ἰε-
ροῖς περιτυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγι-
νώσκοντες Γραφάς, εἰτὰ συνιέντες αὐτάς, ἰσχὺν
ἄρτου νοητοῦ δεχόμεθα· Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτιον μόνον,
φησί, ζήσεται ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι
ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Ὁμοίως δὲ
νοήσεις καὶ ἐφ' ὕδατιν νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν
ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ· πολυπραγμο-
νοῦσι γὰρ τὰ Μωϋσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι
τὸν νόμον· ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι
τὴν ἰσχὺν τοῦ ἄρτου, οὔτε μὴν τὴν ἰσχὺν τοῦ ὕδατος.
Ψιλὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δίδεται,
ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐ-
τοὺς κατ' οὐδέναν τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ
μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· Ἐγὼ γὰρ σήμε-
ρον, ἡνίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ
τὴν καρδίαν αὐτῶν καίεται, ὥστε μὴ ἀνακαλυπτόμενον,
ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρό-
πον ἀφῆρησθαι φαμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς
ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος· καὶ λόγος ἐστὶ μυστι-
κός. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς
ἁγιασμὸν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτέστι
Χριστόν, ἥτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροιτο,
ποῖα τίς ἐστιν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, φαμεν ὅτι ζωοποιός·
δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Προσέμεν δὲ ὁμοίως
καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἁγιά-
ζοντος ἡμᾶς ἰσχὺν τὴν ἰσχὺν εἶναι λέγοντες, ἀμαρ-
τιῶν ἀπόδοσιν, ἀναγέννησιν πνευματικὴν εἰς συμ-
μορφίαν τὴν εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν· καὶ πρὸς ἐπὶ
τούτοις, παρῆρσιν εἰσόδου τῆς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν
βασιλείαν. Ἐἵν γὰρ τις, φησί, ἡ γεννηθὴ ἐξ
ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐστερήνται δὲ οἱ
Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων αγαθῶν· οὐ γὰρ ἐστὶ παρ'
αὐτοῖς ἰσχὺς ἄρτου, τοῦτέστιν ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποι-
ησις, οὐδ' ἔχουσι τὴν τοῦ ὕδατος ἰσχὺν· ἀπομεινένη
γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναπόνητος ἡ ἀμαρτία· οὐκ εἰσελα-
νοῦσιν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσχομί-
ζοντα Χριστόν ἀτιμάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπίστευον λέ-
γοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ, Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα.
Καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον,
καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Καὶ
ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίξεται
κυριεύσουσιν αὐτῶν. (7) Τίς οὖν ὁρῶν τοὺς παρὰ
Ἰουδαίοις ὀνομαζομένους πατριάρχας, νεανίσκους
ἀληθῶς, οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἡλικίαν, ἀλλὰ τὰς ψυ-
χὰς ἀτελεῖς καὶ ἐνδεεῖς φρενῶν, τοὺς τε λοιποὺς αὐ-
τῶν διδασκάλους, οὐκ ἂν εἴποι ἐμπαίξτας εἶναι, καὶ
οὐς ἡ προφητεία ἐδήλω;

καὶ συμπεσεῖται ὁ λαὸς, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· μηδε-

¹⁷ Matth. iv. 4. ¹⁸ II Cor. iii. 15. ¹⁹ Joan. iii. 5.

(7) Hic Hieronymus, « Consideremus patriarchas
Judæorum: et juvenes, sive pueros, effeminatosque

A Jus porro prophete ea de re voces accurate intel-
ligas: non enim simpliciter dixit, auferendum a
Judæis esse panem et aquam; sed « robor panis
et robor aquæ: » parque est ut nos eum quidpiam
simile edocere arbitremur. Nos quippe in sacris
sermonibus versantes, ac divinas Scripturas per-
sæpe legentes, ac demum ipsas intelligentes, hic
spiritualis panis vim intelligimus: « Non enim in
pane solo, ait, vivet homo; sed in omni ver-
bo quod egreditur per os Dei ¹⁷. » Aquas pariter
spirituales intelligas oportet. Judæi sane panem et
aquam habent hactenus; nam Moysis scripta cu-
riosius evolvunt, legemque sperlegunt; quia vero
nihil intelligunt, robor panis non habent, neque
robor aquæ obtinent. Sola quippe et nuda littera

B concessa illis est, quæ quidem aliquam panis et
aquæ rationem et opinionem habeat, neque tamen
illos ullatenus alat ad bonam spiritus valetudinem.
Quam rem Paulus testificatur, his verbis: « Sed
usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, ve-
lamen positum est super cor eorum ¹⁸, » non re-
velatum, quia in Christo auferitur. Alio item mode
dicimus ablatum fuisse a Judæorum synagoga ro-
bur panis et robur aquæ: sermo autem mysticus
est. Nos quippe qui per fidem vocati sumus ad
sanctificationem, panem habemus de caelo, scilicet
Christum, sive corpus ejus. Quod si quis quæ-
rat, quodnam sit robur ejus, dicimus, vivificum
esse: nam dat vitam mundo. Accedimus similiter
ad gratiam sacri baptismi: ac dicimus aquæ nos

C sanctificantis robur esse peccatorum depositio-
nem, regenerationem spiritualem ad conformatio-
nem in ipsum Christum; ad hæc vero, fiduciam
ingrediendi in regnum cælorum; nam ait: « Nisi
quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non po-
test intrare in regnum cælorum ¹⁹. » Judæi autem
his bonis privantur: non enim penes illos est
robur panis, id est, vivificatio in Christo: neque
item robur aquæ obtinent: nam penes illos pec-
catum sine ablutione remanet; neque ad regnum
cælorum tendunt, qui Christum eo ducentem de-
decere affecerint. Neque enim crediderunt dicen-
ti, « Ego sum via ²⁰, » et, « Ego sum ostium ²¹. »

Vers. 5-4. « Et principem super quinquaginta,
et admirabilem consiliarium, et sapientem archi-
tectum et prudentem auditorem. Et constitutam
pueros principes eorum, et derisores dominabun-
tur eis. » Quis ergo conspectis iis, qui apud Ju-
dæos patriarchæ vocantur; non vere pueros, non
corporea statura, sed animi imperfectione, ac men-
tis indigentia, nuncupet, reliquosque eorum do-
ctiores, non derisores dicat, et quales hic pro-
pheta significat?

Vers. 5. « Et irruet populus, homo ad homi-
nem, et homo ad proximum suum: » quod nullus

²⁰ Joan. xiv. 6. ²¹ Joan. x. 7.

ac deliciis affluentes; et impletam prophetiam esse
cernemus. »

ordo esset, neque verbum Dei in illis versaretur.

VERS. 6-8. « Quia apprehendet homo fratrem suum, aut domesticum patris sui, dicens, Vestimentum habes, princeps esto nobis, et cibus meus sub te sit. Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps tuus; non enim in domo mea est panis, neque vestimentum. Non ero princeps populi huius: quia relinquitur Jerusalem, et Iudæa corruit. Quare in tantam mentis penuriam et indigentiam venturos illos esse dicit, ut neque vestimentum neque panem habeant, ita ut vestimentum spiritualiter accipi possit, pro decore ornatique sermone, qui animæ eorum turpitudinem obtegat, panis autem intelligi possit is, qui animam enutrit.

« Et linguæ eorum cum iniquitate, Domino non obtemperantes: quoniam nunc humiliata est gloria eorum. » Annon linguas suas exacerunt contra Dominum, quando hæc impiis emisere voces, « Tolle, tolle eum; et sanguis ejus super nos et super filios nostros? » Tunc revera lingua eorum et studia eorum, secundum Aquilam, contra Dominum fuere, ad exacerbandum illum, secundum Symmachum.

VERS. 9-12. « Et linguæ eorum iniquæ: quæ Domini sunt non credunt. Itaque nunc humiliata gloria eorum, et confusio vultus eorum restitit eis. Peccatum autem suum quasi Sodomorum prædicant et publicant. Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent. Væ iniquo, mala pro operibus manuum ejus evenient ei. Popule meus, exactiores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant. » Cum Judaici populi principes, Judæorum bona sibi colligere vellent per primitias et decimas, aliasque res sibi, utpote principibus et doctoribus, oblatas, non sinebant eos ad Christi cognitionem accedere. Cum ergo supra memorata lucra exigèrent, ideo peccantes non coarguebant, sed omnia ad adulationem in colloquiis temperantes, beatos eos prædicabant; et a recta via ad salutare verbum ducente avertentes, gressus animæ eorum deviant.

VERS. 13-14. « Sed nunc constituetur in iudicium, sistet in iudicium populum suum: ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi et cum principibus ejus. » Admodum consentaneæ, postquam primum Salvatoris adventum ac principum populi eversionem vaticinatus est, secundi adventus ejus novitiam tradit his verbis: « Ipse Dominus veniet

²² Joan. xix, 15. Matth. xxvii, 25.

(8) Hinc quoque Hieronymus quædam excerpit.

(9) Hæc ita exprimit Hieronymus: « Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phari-

saeos, qui turpis lucris gratia, ut acciperent decimas, etc., ubi item quæ subsequuntur legis.

« Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οἰκείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς γένου ἡμῶν, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐρεῖ· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ μου ἔστιν ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀνέεται Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπεπνυται. » Διὸ καὶ εἰς τοσαύτην πτωχείαν φρενῶν καὶ ἐνδειαν ἐλάσειν αὐτοὺς φησὶν, ὥς μηδὲ ἱματίου, μηδὲ ἄρτου εὐπορεῖν· ἱματίου μὲν, ἐκλαμβάνεσθαι δυναμένου νοητῶς, τοῦ εὐσχημονος καὶ κοσμίου λόγου τοῦ καλύπτοντος αὐτὴν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην· ἄρτου δὲ τοῦ τῆς διανοίας θρεπτικῆς.

« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες· διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν. » (8) Ἡ οὐχὶ τὰς ἑαυτῶν ἠκρόνθησαν γλῶσσας κατὰ τοῦ Κυρίου, ὀργήκα τὰς ἀσεβεῖς ἠφίσαν φωνὰς λέγοντες· « Αἶρε αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν; » Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς ἡ γλῶσσα αὐτῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κατὰ τοῦ Κυρίου γέγονεν, εἰς τὸ παραπικρῆναι αὐτὸν, κατὰ Σύμμαχον.

« Καὶ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας, τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦντες. Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ αἰσχρὴ αὐτῶν τοῦ προσώπου ἀνέστη αὐτοῖς. Τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Ἀἴσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἔστιν. Τολῶν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Ἀπὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καταλαμβάνονται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν. Ἀπὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσιν (9). » Βουλόμενοι τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ συνάγειν οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους δι' ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ἄλλων τῶν αὐτοῖς ὡς ἀρχοῦσι καὶ διδασκάλους προσφερομένων, οὐκ ἐπέτρεπον τὴν εἰς Χριστὸν γνῶσιν αὐτοῖς ἀναλαβεῖν. Ἀπαιτοῦντες τοίνυν τὰ προλεχθέντα κέρδη, τούτων ἕνεκα οὐδὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἡλεγχον· πάντα δὲ πρὸς κολακίαν ὁμιλοῦντες, ἐμακάριζον αὐτούς· καὶ ἀποτρέποντες τῆς εὐθείας ὁδοῦ, τῆς ἀγοῆς ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον, διέστρεφον αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς βήματα.

« Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Σφόδρα δὲ ἀκολουθῶς τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν θεασάσας, καὶ τὴν τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ διαστροφὴν, τῆς δευτέρας ἀφίξεως αὐτοῦ παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, λέγων· Ἀὐτὸς Κύριος

saes, qui turpis lucris gratia, ut acciperent decimas, etc., ubi item quæ subsequuntur legis.

ἤξει εἰς κρίσιν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐγὼ οὖν ἐνεπύρισατε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἀρπαγῇ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Ὅς ὡς παραστάντας τῇ τοῦ Κυρίου βῆματι καταμέμεται, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἀπελῆγχει· λαὸν δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ ἀμπελῶνα αὐτοῦ ἐμπεπυρισμένον, τοὺς κατὰ συναρπαγὴν καὶ διαστροφὴν τῶν διδασκάλων ἡπατημένους, οὓς ἀνακαλούμενος καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφων, ἀποτρέπει τῆς τῶν προλεχθέντων διαστρόφου διδασκαλίας.

Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν κατασχύνετε; Ἔθος τοῖς ἀδικούσι καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῦνται παρὰ τῶν ἡδικημένων, ὕβρεσι καὶ λοιδορίαις κατασχύνειν αὐτοὺς, ἐξευτελίζοντες καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες. Τοῦτο οὖν φησι, Τὴν ὑμῖν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας αἰσχύνῃν ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ὑμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπτει.

Τάδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν ὑφώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοὺς ποσὶν ἅμα παίζουσαι· καὶ ταπεινώσει Κύριος ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν. Δύναται δὲ ταῦτα μὴ περὶ μόνων γυναικῶν λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ περὶ ψυχῶν χαύνων καὶ τεθλυμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Καὶ ἐπιλήθονται ἐπὶ τὰς γυναῖκες ἀνθρώπου ἐνδὸς λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα· πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὺν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς. Μὴ γὰρ ἐνδείν τι αὐταῖς ἢ μόνον τὸ αὐτοῦ ὄνομα, καὶ δοκεῖν ἔχειν τὸν προσετώτα. Δὲ ὡς πρὸς σπάνιον τινα τοῦτον, τῶν πολλῶν ἀπολωλότων, φασὶ πρὸς αὐτόν· Πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ, οἱ κληθήσονται πάντες, οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ ἔστιν ἔργῳ παραλαβεῖν ὅπως οἱ πρῶτοι ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Χριστὸν πιστευσάμενοι, ἀπόστολοι, καὶ μαθηταί, καὶ εὐαγγελισταὶ τοῦ Σωτῆρος, ὑφώθησαν καὶ ἐδοξάσθησαν, ὡς πανταχοῦ γῆς καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐπιφανεῖς αὐτοὺς γενέσθαι· καὶ εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησι τε καὶ βαρβάρους, δοξάζεσθαι αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν διδασκαλίαν. Μόνοι οὖν οὗτοι ἄγιοι κληθήσονται οἱ καταζωηθέντες γραφῆναι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τῆς ἐπουρανίου Ἱερουσαλὴμ. Καὶ τούτοις παράδος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀποστόλους φωνὴν, δι' ἧς εἴρηται, Ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγρᾶφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσαλὴμ ἐκκαθαρίει ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι

A in iudicium, » etc. « Vos autem incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris. » Quos ut tribunali Domini astantes objurgat, et ipsos coram coarguit. Populum autem suum et vineam suam incensam vocat eos, qui ex rapina et perversitate doctorum decepti sunt : quos evocans et ad se reducens, a perversa memoratorum hominum doctrina avertit.

Vers. 15. « Quid vos injuria afficitis populum meum, et vultum pauperum confunditis ? » Mos est iis qui injuriam inferunt et abripiunt, ut cum a laesis expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos confundant, villipendentes ac plagas comminantes. Hoc igitur ait, Congruentem vobis ex illata injuria pudorem, tyrannica vi ulentes, in pauperes refunditis.

Vers. 16, 17. « Hæc dicit Dominus : Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto collo, et nutibus oculorum, et gressu pedum simul trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et humiliabit Dominus Deus principatum agentes filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum. » Possunt hæc non de mulieribus tantum, sed de mollibus etiam et effeminatis animabus dicta fuisse.

CAPUT IV.

Vers. 1. « Et apprehendant septem mulieres hominem unum, dicentes, Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur : cæterum nomen tuum vocetur super nos. » Nihil enim aiunt deesse sibi, nisi nomen ejus tantummodo, et ut patronum habere videantur. Quamobrem eum, utpote qui, multis in perniciem datis, perrarus sit relictus, sic alloquuntur, « Cæterum nomen tuum vocetur super nos, » et cætera.

Vers. 2, 3. « In die illa illusebit Deus in consilio eum gloria super terram, ad exaltandum et glorificandum quod derelictum est ex Israel. Et erit quod relictum est in Sion, et quod relictum in Jerusalem, qui vocabuntur omnes, qui scripti sunt in vita in Jerusalem. » Licet autem ipso opere perspicere, quomodo primi ex Israele, qui in Christum crediderunt, apostoli, discipuli et evangelistæ Servatoris, exaltati et gloria affecti sint, ita ut ubique terrarum ac per universum orbem conspici evaderent : et ad hoc usque tempus apud omnes gentes, tam Græcas quam barbaras, nomen et doctrina eorum celebretur. Hi ergo soli sancti vocabuntur, qui digni habiti sunt ut scriberentur in æterna vita cælestis Jerusalem. His porro adde Salvatoris nostri vocem ad apostolos emissam, quæ dicitur, « Quia nomina vestra scripta sunt in cælis ».

Vers. 3-6. « Quia abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit ex medio eorum in spiritu iudicii et spiritu

combustionis. Et venit, et erit totus locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, nebulæ diei obumbrabit, et quasi fumò, et quasi lumine noctu ardente; omni gloria obtegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem et absconsionem a duritie et pluvia. » Lavacrum regenerationis, quod prius declarabat his verbis, « Lavamini, mundi estote, » etiam nunc aperte pollicetur. Hæc porro dicit de iis, qui cum cædis Christi participes fuissent, nec multum postea resipuerunt, et Evangelium ipsius agnoverunt. Hinc de filiabus Sion agit, quæ in superiori clausula incusabantur his verbis: « Quia exaltatae sunt filiae Sion, et erecta cervice incedebant, » et cætera. Sanguinem vero Jerusalem miro sane modo vocat eadem ibi in Servatore perpetrata: quia isthæc causa fuit extremæ loci illius vastationis. Et consideres velim annon hic sermo apprime conveniat cum evangelico illo testimonio de Servatore nostro, ubi sic habetur, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁴. » Illud enim, « in spiritu iudicii et in spiritu combustionis, » nihil differt ab illo, « in Spiritu sancto et igne. » Ignei vero sermones illis admoti, peccatorum emundationem peragebant. Itemque Salvator noster in Evangelio dicitur baptizare non in aqua, sed in Spiritu et igne. Hoc enim edocet Joannes, de se quidem dicens, « Ego vos baptizo in aqua²⁵; » de Salvatore autem, « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne²⁶. »

CAPUT V.

VERS. 1. « Cantabo dilecto canticum Dilecti mei, vineæ meæ. Vineæ facta est dilecto in cornu, in loco pingui. » Hoc igitur canticum, quæ in vinea sua operatur est enumerat, vineæque improbitatem coarguit: ac ea quæ ipsi eventura sunt vaticinatur. Dicitur ergo in cornu esse, quia in ipsa Hierosolyma regia metropolis consistit: solet autem Scriptura cornua regni memorare.

VERS. 2. « Et sepe circumposui et vallavi, et plantavi vineam Sorec: et ædificavi turrin in medio ejus, et protorecular fodi in ea. » Sepem vero circumposuit ei, videlicet omni populo, quem angelis circumquaque munivit. Alio item modo vallavit eam, prophetis et sanctis viris ipsam fulciens et sustentans. Quin etiam plantavit eam vineam Sorec, quam Symmachus interpretatur, electam. Quæ autem isthæc vinea erat, nisi plane Scriptura divinitus inspirata, et piæ religionis sermo, vel etiam ipsum Dei Verbum, quod in Evangelis hæc de se docet ac loquitur, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est²⁷? » Ex ipso quippe prior item populus divinarum disciplinarum plantationem accepit. Protorecular autem fodit in ea, altare scilicet positum ante templum.

A καύσεως. Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλῳ αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς κατομένου νυκτός, πάσῃ τῇ ὁδῇ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρύφῳ, ἀπὸ σκληρότητος καὶ οὐτοῦ. » Σαφῶς γὰρ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, ὃ καὶ διὰ τῶν ἑμπροσθεν ἐδήλου λέγων· « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γένεσθε, » καὶ νῦν ἐπαγγέλλεται. Λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῶν κεκοινωνηκότων μὲν τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος μαιφονίᾳ, μικρὸν δὲ ὕστερον μεταβαλόντων καὶ γνωρίσαντων αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ θυγατέρας Σιών ἐπιφέρει, τὰς ἐν τῇ ἑμπροσθεν περικοπῇ κατηγορηθείσας, ἐν τῷ λέγεσθαι· « Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὀψιγλῶ τραχήλῳ, » καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Αἶμα δὲ Ἱερουσαλὴμ θαυμαστῶς ἀποκαλεῖ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος προαχθείσαν ἐν αὐτῇ μαιφονίαν, διὰ τὸ ταύτην αἰτίαν γεγονέναι τῆς ἐσχάτης ἐρημίας τοῦ τόπου. Καὶ θέα εἰ μὴ σφόδρα σύμμενός ἐστιν ὁ παρὼν λόγος τῇ εὐαγγελικῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ ἐδίδασκε λέγουσα· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Τὸ γὰρ, « ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως » τοῦ, « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » οὐδὲν διαφέρει. Καὶ οἱ πυρωτικοὶ δὲ λόγοι, καθαπατόμενοι αὐτῶν, κάθαρσιν ἐνεποιῶν τῶν ἁμαρτημάτων. Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βαπτίσειν λέγεται οὐχὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἐν πυρὶ. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης, περὶ μὲν αὐτοῦ εἰπὼν, « Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι: » περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος· « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

« Ἄσω δὲ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ Ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλίνι. » Διὰ τοίνυν τῆς φθῆς ταύτης τὰς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ ἐργασίας καταριθμεῖται, καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τὴν μοχθηρίαν ἐλέγχει· θεοπίζει δὲ καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβῆσεσθαι. Λέγεται γοῦν ἐν κέρατι εἶναι, διὰ τὸ συστήναι βασιλικὴν μητρόπολιν ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ· εἴωθε γὰρ ἡ Γραφὴ κέρατα τῆς βασιλείας ὀνομάζειν.

« Καὶ φραγμὸν περιέθηκα καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σορὴν· καὶ ἐκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήνιον ὠρυξα ἐν αὐτῷ. » Περιέθηκεν οὖν αὐτῷ φραγμὸν, δηλαδὴ τῷ παντὶ λαῷ, πάντως που ἀγγέλοις αὐτὸν περιφράξας. Ἐχαράκωσα δὲ καὶ ἄλλως αὐτὸν, προφῆταις καὶ ἁγίοις ἀνδράσιν ὑποστρεφίξας. Ἀλλὰ καὶ κατεφύτευσεν αὐτὴν ἀμπελον Σορὴν· ἢ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν ἐκλεκτὴν. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἡ ἀμπελος ἢ πάντως που ἡ θεόπνευστος Γραφή, καὶ ὁ τῆς θεοσεβείας λόγος, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν Εὐαγγελίοις περὶ αὐτοῦ διδάξας καὶ εἰπὼν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός; » Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ὁ πρῶτος λαδὲς τὴν τῶν θείων μαθητῶν [μαθημάτων] φυτεῖαν εἴληψε. Προλήνιον οὖν ὀρύττει ἐν αὐτῷ τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ θυσιαστήριον.

²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Joan. i, 26. ²⁶ Ibid. 33. ²⁷ Joan. xv, 1.

« Καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἐποίησεν Ἀ ἀκάνθας. Καὶ νῦν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, κρίνατε ἐν ἐμοὶ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Τί ποιήσω ἐτι τῇ ἀμπελῶνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; διότι ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Νῦν οὖν ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῇ ἀμπελῶνί μου. Ἀφελῶ τὸν φράγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τιμηθῇ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν, ὥς εἰς χέρσον, ἀκανθα. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὕετόν. » Νεφέλας δηλῶν τοὺς προφῆτας· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγές τοῦ βίου, νεφέλας αὐτοὺς καλεῖ· διὰ τούτων γὰρ ὁ οὐράνιος αὐτοῖς ἐχορηγεῖτο λόγος· ὃς ἀπειλεῖ ὁ Κύριος ἀποστήσειν αὐτῶν.

« Ἐμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. » Κραυγὴν γὰρ ἀρίστη πᾶσα πρὸς θάνατον ἁμαρτία, βούσης τῆς πράξεως αὐτῆς· οὕτω γοῦν εἰρηται τὸ, « Φωνὴ αἵματος Ἀβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς μέ.

« Θὺ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κερῶμιον ἓν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία. » Σπανίους τινὰς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθησομένους σωτηρίας ἀξίους αἰνιττεται.

« Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωῒ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκυτεῖ. » Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ παρὸν τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· διότι γὰρ, φησὶ, « Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· » τοιούστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἄνοιαν ἀποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόνως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἷον τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. Εἰκόξ δὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τόλμαν, ὅτε ἐχρῆν αὐτοὺς πενθεῖν διὰ τὴν μελίουσαν καταλήψεσθαι αὐτοὺς ὀργὴν, κραυγαῖς, καὶ οἰνοφυλαίς, καὶ τῇ ἄλλῃ τρυφῇ σχολάζειν. Διὸ ταλανίζονται ὑπὸ τοῦ λόγου, ὥς ἀνεπαισθήτως ἔχοντας τῶν ὅσον οὕτω καταληφόμενων αὐτοὺς κακῶν.

« Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων τὸν οἶνον πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. » Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς θεοῖς προσέχειν λογίους, καὶ τὴν ἐκείθεν ὠφέλειαν καρποῦσθαι οἷον τε τοὺς κωμαστικὸν βίον ἀσπαζομένους, καὶ μέθην καὶ κορδακισμοῖς κεχρημένους.

« Τοῖνον αἰχμάλωτος ὁ λαός μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον, καὶ πληθὺς ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιμὸν καὶ δίψας ὕδατος (10). » Πητῶς

²⁸ Gen. iv, 10. ²⁹ I Cor. vi, 10.

(10) Hæc ita Hieronymus vertit, « Hæc juxta litteram accidisse populo Judæorum sub Vespasiano et Tito Romanis principibus, tam Græca quam

Vers. 3-6. « Et exspectavi ut faceret uvæ, et fecit spinas. Et nunc qui incolitis Jerusalem, et homo Juda, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam adhuc vineæ meæ, quod non feci ei? quia exspectavi ut faceret uvæ, sed fecit spinas? Nunc igitur annuntiabo vobis quid faciam vineæ meæ: Auferam sepem ejus, et erit in directionem: diruam maceriem ejus, et erit in conculationem: et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur, et crescent in ea, tanquam in ineulta terra, spinæ. Et nubibus mandabo ne pluant super eam pluviam. » Nubes vocans prophetas: quos ob puritatem et vitæ splendorem nubes appellat: horum enim opera cælestis ipsis sermo dabatur, quibus Dominus se discessurum interminatur.

Vers. 7. « Exspectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. » Nam omne peccatum ad mortem, clamorem emittit, clamante vel ipsa actione: sic enim dictum est, « Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me²⁸. »

Vers. 10. « Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. » Raros quosdam homines, qui apud ipsos salute digni reperientur, subindicat.

Vers. 11. « Væ iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur; qui manent vespere: vinum enim comburet eos. » Apostolici dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet: nam ideo, inquit, « Ebrii regnum Dei non possidebunt²⁹; » id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulentos animi motus strenne oppugnare debeant, ab iis contra subvertuntur, et cen quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. Verisimile porro est Judæos post editum contra Salvatorem nostrum scelus, cum par fuisset eos, ultionis qua invadendi erant metu, lugere, crapulis, ebrietatibus, aliisque voluptatibus vacasse. Quapropter miseri a Scriptura prædicantur, utpote qui nullo mox futurorum malorum sensu moverentur.

Vers. 12. « Nam cum cithara, psalterio et tympanis vinum potant: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. » Verum nec fieri poterat, ut ii, qui lascivam vitam amplectebantur, ac ebrietati saltationibusque dediti erant, divinis attenderent oraculis ab iisque fructum perciperent.

Vers. 13. « Igitur captivus populus meus factus est, eo quod non cognoverint Dominum: et multitudo mortuorum fuit propter famem et sitim aquæ. »

Latina narrat historia. Quod spiritualiter, hodie quoque cœtiuntur, etc.

Hæc ipsis ad litteram et secundum historiam evenit sub Vespasiano et Adriano Romanorum imperatoribus; secundum mentem vero etiam nunc rationabili pane vite privati, fame cælestis alimentum premuntur; secundum Scripturam de illis ita loquentem, « Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circuibunt civitatem ²⁰. » Ac cum principem vite negaverint, in mortem animæ lapsi sunt: cumque redemptorem captivitatis animarum, qui prædicatum venerat captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem, aversati sint, inimicis spiritualibus traditi, et captivitatem animarum perpassi sunt.

VERS. 20. « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum. » Et hæc quoque præcedentibus subiunguntur, quasi de tempore Christi dicta. Nam cum multos doctrinæ sermones a Salvatore audivissent, necnon postea ab apostolis ejus, nihil hinc utilitatis consequi sunt, sed in incredulitate et gestorum absurditate perseverantes, peccatis suis acceptionem attulerunt. Alio item modo hæc illis, qui prius incusabantur, conveniunt: etenim iidem sanam doctrinam aversantes, et in lucem Evangelii salutaris blasphemam proferentes, putantesque dulces illos ac alendi vi præditos Salvatoris nostri sermones, amarus esse, improbas e contrario et malignas cogitationes, ut bonas amplectebantur, ac tenebras erroris, quæ mentem suam occupabant, vice luminis ponebant: malitiæ vero acerbam et exitiosam naturam, quasi dulcem aliquam voluptatem persequiebantur. Et sane ad hoc usque tempus videas ejusdem moris Judæos esse: nam Evangelii veritatem aversantur, aniles autem fabulas, et ignorantie tenebras sectantur. Hoc affectu instructi, Christum quidem abnegarunt, Barabam vero expetierunt, cum latronibus et facinorosis portionem suam ponentes. Imo etiam cum atheis et impiis nationibus congregati, idololatrias quidem recipiunt, probum autem et temperantem Christi populum aversantur et persequuntur.

VERS. 21, 22. « Væ qui sapientes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis prudentes. Væ fortes vestri, qui bibunt vinum, et potentes, qui miscent siceram. » Secundum aliud vero propositum, Judæorum magistri Salvatoris sermonibus animum non adhibentes, se ipsis improbis doctoribus sunt usi, nupote sapientes in seipsis, et coram semetipsis prudentes. Deinde vero, quasi potentes et multum apud plebem auctoritate valentes, animam suam ebrietate circumdedere, ignorantie tenebris sopiti. Jam vero aliis dolosum potum miscuere, qui vocatur siceram, quemque interpretes alii, ebrietatem appellarunt. Hoc porro fecerunt cauponantes verbum Dei.

VERS. 24. « Radix eorum pulvis erit, et flos eo-

Α μὲν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ταῦτα καὶ ἱστορίαν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων· καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τοῦ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, ἐπὶ καὶ νῦν τροφῆς ἰπουρανίου τὰς ψυχὰς λιμῶντο· κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν Γραφήν· « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἑσπέραν, καὶ λιμῶνθουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. » Καὶ τὸν ἀρχηγὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀπαρνησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπετώσασιν· τὸν τε λυτρωτὴν τῆς τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίας ἀποστραφέντες, τὸν ἐλθόντα κηρύττειν αἰχμαλώτους ἄφασιν καὶ τυρλοῖς ἀνάδελφιν, τοῖς νοητοῖς πολεμίοις παραδόντες, καὶ τὴν ψυχῶν ὑπέμειναν αἰχμαλωσίαν.

« Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. » Καὶ ταῦτα δὲ τοῖς προλεχθεῖσιν ἔπεται ὡς ἐπὶ Χριστοῦ. Πολλῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, τῶν τε μετ' αὐτὸν ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐδὲν μὲν πρὸς ὠφέλειαν ἔκαρπούντο· τῇ δὲ ἀπιστίᾳ ἐπιμένοντες καὶ τοῖς τῶν ἔργων ἀτοπήμασι, προσθήκας ἐποιούοντο τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ἄλλως δὲ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω κατηγορηθεῖσιν ἀρμόζει· οἱ γὰρ αὐτοὶ τὸν ὑγιῆ διατρέφοντες λόγον, καὶ τὸ φῶς τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου βλασφημοῦντες, πικροὺς τε εἶναι τοὺς γλυκοὺς καὶ τροφίμους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγους ἡγούμενοι, ἀνάπαλιν τοὺς μοχθηροὺς καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ὡς ἀγαθοὺς προσεδέχοντο, καὶ τὸ σκότος τῆς πλάνης τὸ συνέχον αὐτοὺς τὰς ψυχὰς, ἐν χώρᾳ φωτὸς ἐτίθεντο· τῇ τε κακίᾳ τὴν πικράν καὶ δηλητηρίον φύσιν, ὥσπερ τινὰ γλυκεράν ἡδονὴν κατεδίωκον. Ἰδοὺς δ' ἂν εἰσέει καὶ νῦν τοιοῦτους τοὺς τῶν Ἰουδαίων παῖδας, τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀποστρεφόμενους, τοὺς δὲ γραῶδεις μύθους καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος μεταδιώκοντας. Ταύτῃ τῇ προαιρέσει ἠρνήσαντο μὲν τὸν Χριστὸν, ἠτήσαντο δὲ τὸν Βαραββᾶν, μετὰ ληστῶν καὶ κακούργων τὴν ἑαυτῶν θέμινον μερίδα. Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσιν ἔθνεσιν συναγελαζόμενοι, τοὺς μὲν εἰδωλολάτρους ἀποδέχονται, τὸν δὲ σεμνὸν καὶ σώφρονα τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀποστρέφονται καὶ διώκουσιν.

« Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνάσται οἱ κεραννύντες τὰ σίκερα. » Καθ' ἑτέραν δὲ ἐπιβολὴν μὴ προσέχοντες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, κακοῖς διδασκαλίοις αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐχρήσαντο, ὡς συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Ἐπειτα ὡς ἰσχύοντες καὶ πολλὰ δυνάμενοι ἐν τῷ λαῷ, μέθῃ μὲν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν περιέβαλλον, τῷ τῆς ἀγνοίας σκότῳ καρούμενοι. Ἠδὲ καὶ ἑτέροις ποτὶν δεδολιμμένοι ἐκίρνω, τὸ καλούμενον σίκερα· ὅπερ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ μέθυσμα ὠνόμασαν· καὶ τοῦτο ἔπραττον, κατηλεῦοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὁ χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος τὸ

²⁰ Psal. LVIII, 7.

τῶν ὡσεὶ κοινότοπος ἀναθήσεται. » Ἡ ὠραιότης, φησί, τοῦ σώματος, καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου δόξα καὶ τοῦ παντός θύονος ἡ εὐπρέπεια, ὅσον οὐδέπω κοινότοπος δικὴν διασκεδασθήσεται. » Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρῶνεν. » Ποῖον νόμον, ἡ τάχα περὶ οὐ ἀνωτέρας ἔλεγεν, « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ; » Ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἔβουληθησαν τὸν νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης· ἀλλὰ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον παρῶνεν.

« Τοῦτου χάριν ἐθυμώθη Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· ὃν αὐτὸς μὲν ἠβούλετο οἰκεῖον αὐτοῦ λαὸν εἶναι τε καὶ χρηματίζειν· οἱ δ' οὐκ ἐβούλοντο. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων πολεμίων ἐφόδον καὶ πλῆθος τῶν ἀναιρουμένων· ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ ὄρη νεκρῶν σωμάτων, καὶ τὴν χώραν ἅπασαν τῶν θνησιμαίων αὐτῶν μεστὴν γενέσθαι. Πάντα δὲ ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου· ἥν οὐκ ἐξ ἐκείνων ἐποίησαντο· Θεὸς δὲ ἤγεν αὐτούς, μονοουχὶ σύρων καὶ ἔλκων ἐπὶ τὴν τῶν καταγρορθεύωντα πολιορκίαν.

« Ἄλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ· τοιγαροῦν ἀρεῖ σύστημον τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρόθεν, καὶ συριεῖ αὐτούς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. » Ὑψηλὴ γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ κατ' αὐτῶν ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐπίμονον αὐτῶν τῆς ἀπιστίας. Τὸ γὰρ ὅτι χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινόμενον, φησὶ, ἐπεικίστεροι γέγονασιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοισιν.

« Καὶ βοήσεις δι' αὐτούς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμαίνουσας. » Ἐνταῦθα οὖν προσήκει ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὡς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων φωνὴ θαλάσσης ἐξομοιοῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. » Διὰ τί μὴ ἔτι ζῶντος Ὀζίου τὴν προκειμένην ὄψιν ἑώρα, ἀλλ' ἐν τῷ ἔτι ᾧ ἀπέθανεν; οἶμαι, ὅτι, διὰ τὸ ἐπαρθῆναι αὐτὸν, καὶ τὴν μηδαμῶς προσήκουσαν αὐτῷ ἐγχειρῆσαι θυσίαν προσενεγκεῖν, ὥστε καὶ τὴν λέπραν ἐπανθῆσαι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, εἰκὸς ἦν ἀναχερωρῆσαι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ πάντα τὸν χρόνον τῆς αὐτοῦ ζωῆς, καθ' ὃν λελεπρωμένος κατῴκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Λεπροῦ γὰρ βασιλεὺς οἰκοῦντος τὸν τόπον, εἰκότως ἀναχερωρῆσαι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτα μὲν ἐκείνος, Ἰωάθαν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, περὶ οὗ γέγραπται, « Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου » εἰκότως κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐνιαυτὸν ἐν ᾧ ὁ λελεπρωμένος μετελλάχει τὸν βίον, ὁ δὲ εὐάρεστος τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν διεδέξατο, αὐθὺς ἡ δόξα Κυρίου ἐπληρῆται ἐπὶ τὸν οἶκον, δηλαδὴ τὸν ναὸν Κυρίου. Ὁ δὲ καὶ ἱστορεῖ ὁ προφήτης λέγων, « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπληρούμενον· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οἶμαι δὲ καὶ διὰ τούτων παρίστασθαι τίς ποτ' ἦν ὁ διὰ πάσης τῆς προφητείας δηλούμενος Κύριος Σαβαώθ. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς;

A rum quasi pulvis ascendet. » Species, inquit, corporis, divitiarum gloria et totius gentis decor, pulveris fere instar dissipabitur. « Noluerunt enim legem Domini Sabaoth; sed verbum sancti Israel irritaverunt. » Quam legem, nisi eam de qua superius dicebat, « Nam de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem? » Quia, inquit, Novi Testamenti legem noluerunt; imo etiam Verbum Dei vivens irritaverunt.

VERS. 25. « Ideo iratus est Dominus in populum suum. » Quem ipse quidem proprium sibi populum esse et appellari volebat; ipsi vero abnuerunt. Illis porro significat inimicorum irruptionem ac caesorum multitudinem, ita ut etiam montes cadaveribus repleantur, et universa regio morticinis eorum plena evadat. Hæc autem omnia ex hostium invasione ipsis evenient: quam ipsi non suapte motu fecerunt, sed Deo agente, et tantum non trahente ac pellente illos ad reorum obsidionem.

VERS. 26. « Sed insuper manus Dei excelsa: igitur elevabit signum gentibus longinquis, et trahet eas ab extremo terræ. » Excelsa igitur contra illos fuit manus Dei, ob incredulitatis eorum perseverantiam. Quod enim deterius est, ne illis quidem ita gestis æquiores facti sunt, sed eodem in statu perseverant.

VERS. 30. « Et clamabit propter eos in die illa quasi vox maris æstuantis. » Illic animadvertendum est, ipsum multitudinem hostium maris sonitui comparare.

CAPUT VI.

VERS. 1. « Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias. » Quare non vivente adhuc Ozia hanc visionem habuit, sed eo anno quo ille mortuus est? quia ille elatus animo, sacrificium offerre, quod officii sui non erat, aggressus est, ita ut lepra in vulnū ejus erumperet, arbitror par fuisse, ut gratia Dei recederet toto vitæ illius tempore, quo leprosus habitabat in Jerusalem. Nam leproso rege locum incolente, gloria Dei merito recesserat. Postquam autem obiisset ille, et Joatham filius ejus regnum exceperat, de quo scriptum est, « Et fecit rectum in oculis Domini »; jure eodem ipso anno, quo et leprosus vitam obierat, et vir Deo placitus regnum exceperat, gloria Domini super domum reversa est, scilicet super templum Domini. Quod videlicet enarrat propheta dicens: « Et factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum: et plena erat domus gloria ejus. » Æstimo his significari, quis sit ille Dominus Sabaoth in hac tota prophetia indicatus. Ecquis autem ille? Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, qui descendens ex propria magnitudine, inde sese visibilem et comprehensibilem hominibus efficit. Visus

est et Abrahamo, cum dixit ei, « Semini tuo dabo A
 terram hanc ³³. » Infert itaque Scriptura, « Et adifi-
 ficavit ibi altare Domino, qui visus fuerat ei ³²; »
 ac rursum, « Abraham factus est annorum nona-
 ginta, et visus est ei Dominus ³⁴; » iterumque,
 « Et visus est Dominus Abraham ad quercum Mam-
 bre ³⁵. » De Isaac quoque dictum est, « Et profe-
 ctus est et ascendit ad puteum juramenti, et visus
 est Dominus ipsi in nocte illa ³⁶. » Rursumque de
 Jacob dicitur, « Ego sum Deus, qui visus sum
 tibi; » sed etiam cum venit « in Bethel ipse et
 populus, qui cum eo erat, edificavit ibi altare: et
 vocavit nomen domus Bethel; ibi enim ipsi appa-
 ruit Deus ³⁷; » iterumque dictum est, « Visus est
 autem Deus Jacob adhuc in Luza ³⁸; » aliasque
 dixit illi in hominis specie apparens, « Non ultra
 vocabitur nomen tuum Jacob: sed Israel erit no-
 men tuum ³⁹. » Quando vocavit nomen loci, *Spe-
 cies Dei*, dicens, « Vidi enim Deum facie ad faciem,
 et salva facta est anima mea ⁴⁰. » Moyses quoque
 Deum qui oracula sibi edebat, rogavit dicens,
 « Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi
 teipsum, cognoscibiliter te videam ⁴¹. » Ille vero
 respondit ei dicens, « Et hoc verbum quod locutus
 es, faciam: invenisti enim gratiam in conspectu
 meo ⁴². » Ezechiel item eum qui sedet super cheru-
 bim vidit, quasi speciem hominis: a lumbis ejus
 usque ad imum ignis erat, et a lumbis ejus us-
 que ad summum, species electri. Quibus omnibus
 ediscimus visiones a prædictis viris habitas non
 similes fuisse, sed diversas; nam Moysi quidem
 dictum est, « Non poteris videre faciem meam:
 non enim videbit homo faciem meam, et vivet ⁴³. »
 Siquidem vultus Dei Verbi, et deitas Unigeniti Filii
 Dei, mortali naturæ comprehensibilis neutiquam
 fuerit. Ezechiel autem Verbi gloria per ænig-
 mata visa fuit: Abraham vero sub hominis forma
 figurate visus est, ita ut sub quereu consisteret,
 pedes ablueret, et mensæ consors esset. Similiter
 cum Jacobo homo luctans inducitur, quem
 Scriptura quidem hominem appellat; ille vero qui
 oraculum edebat, « Non vocabitur, inquit, no-
 men tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum,
 quia fortis fuisti cum Deo ⁴⁴; » unde et Jacob di-
 cebat, « Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva
 facta est anima mea ⁴⁵. » Ille vero propheta se quo-
 que gloriam ejus vidisse testificatur. Igitur Salva-
 toris nostri Jesu Christi gloriam, ut in præsentī nar-
 rat, conspexit: non plane corporis, sed mentis oculo
 a Spiritu sancto illustratis: sicut enim corpo-
 ris oculi a lucis radio exterius subministrato ad
 sensibilia videnda juvantur; eodem modo pur-
 gatae mentis oculi, ab intelligibili luce irradiati,
 divina contemplari possunt. Quamobrem Servator

ὁποκαταβαίνων τοῦ Ἰσλίου μεγέθους, σμικρύνων δὲ
 ἑαυτὸν, ἐξ ἐκείνου ὁρατὸν καὶ καταληπτὸν ἀνθρώποις
 ποιεῖ. Ὡφθη καὶ τῷ Ἀβραάμ, ἡνίκα εἶπεν αὐτῷ·
 « Σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην (11). » Ἐπιλέγει
 οὖν ἡ Γραφή· « Καὶ ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον
 τῷ Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ἀβραάμ
 ἐγένετο ἐτῶν ἐνετήκοντα, καὶ ὦφθη αὐτῷ Κύριος· »
 καὶ πάλιν· « Καὶ ὦφθη Κύριος τῷ Ἀβραάμ πρὸς τῇ
 δρυὶ τῇ Μαμβρῇ. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰσαὰκ εἴρηται· « Καὶ
 ἐπορεύθη, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὕρκου, καὶ
 ὦφθη Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ· » καὶ αὖθις
 ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ εἴρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ ὀφθείς
 σοι· » ἀλλὰ καὶ ὅτε ἦλθεν « εἰς Βαιθὴλ αὐτὸς καὶ ὁ
 λαὸς ὁ μετ' αὐτοῦ, ψυχοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον,
 καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου Βαιθὴλ· ἐκεῖ γάρ αὐ-
 τῷ ἐφάνη ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν εἴρηται· « Ὡφθη δὲ
 ὁ Θεός τῷ Ἰακώβ καὶ ἔτι ἐν Λουζὰ· » καὶ ἄλλοτε
 εἶπεν αὐτῷ ἐν σχήματι ἀνθρώπου ὁρθείς· « Οὐκ ἔτι
 κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται
 τὸ ὄνομά σου· » ὅτε καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου
 Εἰδος Θεοῦ εἰπών· « Ἐδὼν γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς
 πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Καὶ Μωϋσῆς
 δὲ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ θεὸν ἰκέτευσε λέγων· « Εἰ
 εὐρηξά χάριν ἐνώπιόν σου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν·
 γινώσκω ἰδὼ σε. » Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο αὐτῷ λέγων·
 « Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἰρηκας ποιήσω·
 εὐρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰε-
 ζεκίηλ τὸν ἐπὶ τῶν χειροῦσι καθήμενον εἶδεν, ὡς
 ὄρασιν ἀνθρώπου, ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως
 κάτω πύρ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἔως ἄνω
 ὑπὲρ, ὄρασιν ἡλέκτρου. Αἱ ὧν ἀπάντων μανθάνομεν
 οὐχ ὁμοίας τὰς ὁπτασίας γεγενῆσθαι τοῖς προλεχθεῖ-
 σιν, ἀλλὰ διαφόρους· τῷ μὲν γὰρ Μωϋσῇ εἴρητο·
 « Οὐ δύνησι ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ ἴδῃ ἀν-
 θρωπος, τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· » τὸ γὰρ
 πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ ἡ θεότης τοῦ Μονο-
 γενούς· Ὑἱοῦ τοῦ Θεοῦ θνητῇ φύσει οὐκ ἂν γένοιτο
 καταληπτῇ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ δὲ ἡ τοῦ Λόγου δόξα
 δι' αἰνιγμάτων θεωρεῖτο· τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐσχημα-
 τισμένος ἑώρατο ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ
 τὴν δρὺν γενέσθαι, καὶ τοὺς πίδαας ἀπονέμασθαι, καὶ
 τραπέζης κοινωνήσαι· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ
 ἀνθρώπος εἰσῆχται παλαιῶν, ὃν ἡ μὲν Γραφὴ ἀνθρω-
 πον ὀνομάζει, αὐτὸς δὲ ὁ χρηματίζων, « Οὐ κληθί-
 σεται τὸ ὄνομά σου, φησὶν, Ἰακώβ· ἀλλ' Ἰσραὴλ
 ἔσται τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ· » ὅθεν
 καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· « Εἶδον γὰρ θεὸν πρόσωπον πρὸς
 πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Ὁ δὲ παρὼν
 προφήτης ἰδεῖν καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖται τὴν δόξαν
 αὐτοῦ. Οὐκ οὖν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
 δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ἑώρακεν, οὐ πάντως σαρ-
 κὸς ὀφθαλμοῖς, τοῖς δὲ τῆς διανοίας, πεφωτισμένοις
 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὡς γὰρ οἱ τοῦ σώματος
 ὑπὸ τῆς ἐξωθεν χορηγουμένης τοῦ φωτὸς αὐτῆς συν-

³³ Gen. xii, 7. ³⁴ Ibid. ³⁵ Gen. xvii, 1. ³⁶ Gen. xviii, 1. ³⁷ Gen. xxvi, 23. ³⁸ Gen. xxxv, 7.
³⁹ Gen. xlvi, 3. ⁴⁰ Gen. xxxii, 28. ⁴¹ Ibid. 30. ⁴² Exod. xxxiii, 13. ⁴³ Ibid. 14. ⁴⁴ Exod. xxxiii, 20.
⁴⁵ Gen. xxxii, 28. ⁴⁶ Gen. xxxii, 30.

εργούνται εις τὸ βλέπειν τὰ αἰσθητὰ, τὸν αὐτὸν τρόπον τὰ τῆς κεκαθαρμένης ψυχῆς ὁμματα ὑπὸ νοεροῦ φωτὸς κατευαγόμενα, τὰ θεῖα κατοπτεῦειν δύναται. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδασκε· «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.»

«Καὶ σεραφίμ εἰστῆκαισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἐξ πτέρυγας τῷ ἐνί, καὶ ἐξ πτέρυγας τῷ ἐνί.» Ἀσώματοι τινες θεῖαι καὶ ὑπερχόσμοι δυνάμεις, ἃς καὶ ὁ Δαυιδ ἐδὴλου λέγων, «Χίλιαί χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρειστῆκαισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ.» Δύο μὲν εἶναι τὰ σεραφίμ ἐντεῦθεν ἐνόμισαν ἄλλοι· ἐγὼ δὲ, ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τῆς λεγούσης Γραφῆς κύκλῳ αὐτοῦ τὰ σεραφίμ ἐστάναι, ἡγοῦμαι ταῦτα στεφάνου δίκην πανταχόθεν ὥσπερ μέγαν βασιλεῖα δορυφοροῦντα. Ἐξ δὲ πτέρυγας τῷ ἐνί λέγονται προσεφυκέναι, τῷ ἕκαστον κεκοσμηθῆναι, ὥσπερ πτέρυξιν, ἐμφύτοις ἀρεταῖς καὶ μετεωροπόροις, αἷς διηπάμενα δι' οὐρανοῦ καὶ αἰθεροφόροι φέρονται, νοηταῖς τισι χρώμενα ἐνεργείαις, πραγμάτων τινῶν ἀρρήτων ἡμῖν ἀποτελεσματικαῖς. Ὡς γὰρ ἐν ἀνθρώποις οἱ ἄγιοι τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων μετεῖχον κρείττωνων, ὡς προφητεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ νόσους ἰᾶσθαι, καὶ νεκροὺς ἀνίστασθαι, καὶ γλώσσας λαλεῖν, σοφίας τε καὶ γνώσεως μετέχειν· ἢ καὶ ὥσπερ κατὰ τὸ σῶμα φυσικοῖς αἰσθητηρίοις κεχρημέθα τὸν ἀριθμὸν πάντε, οὕτω που τάχα τὴν τὸν ἀγγέλων φύσιν εἰκὸς, δυνάμει θελαῖς τισι καὶ τινων παραδόξων ἐνεργητικαῖς, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κεχρησθῆναι. Ἡ δὲ πτέρυγας ὁ λόγος ὠνόμασεν· ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀνέμων εἴρηται· «Ὁ περιπατῶν ἐπὶ περὶ τῶν ἀνέμων· οὐ πάντως ἐκπιπτόντων ἡμῶν ἐπὶ τὰ σωματικά σχήματα, ὡς τῶν ἀνέμων ὀρνέων δίκην περυσσομένων.

«Καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυοὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶν ἐπέταντο.» Τὸ πρόσωπον τοῖνον ἐκάλυπτον, οὐ τὸ τοῦ Κυρίου, ὡς ἀν οἰηθεῖ τις, ἀλλὰ τὸ ἑαυτῶν· ὡς μὴ τολμᾶν ἀπενεῖς ἀφορᾶν εἰς τὸ θεωροῦμενον. «Διὸ οὐδεὶς ἔγνω τὸν Ἰῶν, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ.» Ἐκάλυπτον δὲ καὶ τοὺς πόδας, τὰ ἑσχατὰ τῆς οἰκείας πορείας καὶ ὡς ἀν εἴποι τις, τὰ βήματα τοῦ βίου τὰς πράξεις ἐπισκιάζοντα, μὴ ἀκαλύπτους ποσὶ τῷ ἑαυτῶν παραστήκοιεν βασιλεῖ.

«Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς ἕτερον, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.» Οὐ μίαν γὰρ ἠφίεσαν φωνὴν, οὐδὲ ἀθρόως ὁμοῦ πάντα κοινῇ ταύτῃ ἀνέπεμπον, ἀλλ' ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον ἐμφαίνειν τὸ ἑαυτοῦ θαῦμα, καὶ τὴν ἐκπληξιν τὴν ἐπὶ τῷ θεωρουμένῳ· μᾶλλον δὲ ὑπερεκπληττειν αὐτὰ ἢ αὐτὸν ὀνηλοτάτων ἐπὶ τὰ ταπεινὰ κατὰβασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἐκέκραγον οὖν οὐχ ἅπαρ τὸν ἁγιασμὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἀναρίθμητον καὶ εἰς ἄπειρον, καὶ εἰς αἰ ἐκπληκτικὰ. Προγνώσει τοίνυν τοῦ μέλλοντος ὑπερεθαύμαζον τὰ σεραφίμ, ὃ δὲ καὶ ἀκολούθως τοῖς θεοπίσταις ἐτελεῖτο, μετὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν. Ἐξ ἐκείνου

A hæc docuit: «Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt».

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτ' ἐδίδασκε· «Μακάριοι οἱ καθα-

VERS. 2. «Et seraphim stabant in circuitu ejus, sex alæ uni, et sex alæ alteri.» Incorporeæ nempe quædam, divinæ et supra mundum positæ virtutes, quas Daniel declarabat, dicens: «Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia astabant in conspectu ejus»⁴⁷. » Hinc alii arbitrati sunt duo esse seraphim: ego accuratius explorata Scripturæ mente, quæ ait, seraphim in circuitu ejus stetisse, æstimo hos coronæ instar eum undique ceu regem magnum stipasse. Sex autem alæ uni esse dicuntur, quod singuli innatis et sublimibus virtutibus quasi alis ornentur: quibus volantes per cælum et aerem feruntur, intelligibili quadam agendi vi utentes, qua nobis res quasdam arcanas operantur. Quemadmodum enim inter homines, sancti Dei, charismatum meliorum participes erant, ita ut futura prænuntiarent, morbos curarent, mortuos suscitarent, variisque linguis loquerentur, sapientia et scientia instructi essent; aut quemadmodum secundum corpus, naturalibus sensibus utimur numero quinque; ita et angelorum naturam divinis quibusdam, ac mirabilium effectricibus virtutibus ignotisque nobis uti verisimile est, quas scilicet alas Scriptura vocat. Quandoquidem de ventis etiam dictum est, «Qui ambulat super pennas ventorum»⁴⁸; ubi nos non ad corporeas figuras decurrimus, quasi scilicet ventī, instar avium, pennis instructi sint.

C «Et duabus quidem tegebant faciem, duabus autem velabant pedes, et duabus volabant.» Faciem itaque velabant, non Domini, ut quis putet, sed suam: quod non auderent objectam rem deflexis oculis intueri. «Quare nemo novit Filium, nisi qui genuit ipsum Pater.» Pedes quoque velabant, scilicet extrema progressionis suæ, et ut quispiam dixerit, vitæ gressus, quo actiones suas inumbrarent, ut ne nudis pedibus regi suo astarent.

VERS. 3. «Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth: plena est omnis terra gloria ejus.» Non unam quippe emittebant vocem, neque omnes simul hanc proferebant, sed alter ad alterum, admirationem suam exhibentes, necnon stuporem ex tali spectaculo conceptum; imo potius obstupescabant ob descensum Dei Verbi ex celsissimis ad humilia. Non semel itaque, neque sæpius tantum sanctificationem ejus clamabant; sed in infinitum tempus ac semper stupore perculsi vociferabantur; ex futuri ergo præscientia seraphim summopere mirabantur illud, quod scilicet, consequenter ad vaticinia, post adventum Salvatoris nostri ad homines, completum

⁴⁶ Matth. v, 8. ⁴⁷ Gen. vii, 10. ⁴⁸ Psal. ciii, 3.

est. Hinc enim vera in omnium gentium notitia venit, et in omnem terram, non modo cognitio, sed etiam gloria theologiæ ipsam spectantis pervasit.

Vers. 4. « Et sublatus est superliminari a voce, qua clamabant : et domus repleta est fumo. » His subindicatur fore ut, toto orbe gloria ejus repleto, revelaretur is qui eo in loco stabat, ita ut, sublato superliminari, comprehendere posset : locumque fumo replendum esse, igni traditum : nam fumus ignis signum est. His ergo Scriptura incendium loco huic eventurum obscure indicat : quo peracto, repleta est universa terra gloria Domini : non una doimo ut antea, sed innumeris multo praestantioribus per universam terram excitalis.

Vers. 5. « Et dixi, O miser ego, quia compunctus sum : quia homo cum sim, et impura labia habeam, in medio populi impura labia habentis ego habito : et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Se autem impurum esse confitetur, non anima, neque toto corpore, quoniam nullius impuræ actionis sibi conscius erat : sed sola sibi labia impura esse ait, quasi videlicet reliquum corpus et anima pura fuerit, secundum illud, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt »⁴². Labia vero non aliunde impura habebat, quam a colloquio cum impuris hominibus inito. Nam quia cum impuris viris versabatur, eorum improbitate digna verba proferre coactus, inde labiis impurus erat.

Vers. 6, 7. « Et missus est ad me unus de seraphim, et in manu sua habebat carbonem ignis, quem forcipe tulerat de altari : et tetigit labia mea. Et dixit, Ecce tetigit hoc labia tua. » Talis est carbo altaris : ac fortasse clemens ille Dominus altare suum salutaribus huiusmodi ac purgantibus carbonibus replet. Quare dictum est alicubi⁴³, « Carbones succensi sunt ab eo. » Deusque ipse apud Moysem ignis consumens dictus est : atque in Evangelii Servator dicitur baptizari in Spiritu sancto et igne. His porro omnibus edocemur, nominem posse, nisi per divinum ignem, remissionem peccatorum consequi. Merito itaque tantus ille propheta carbone ignis purgatur. Quænam vero iniquitates et peccata auferuntur ab eo, nisi ea quibus repleta labia sua esse confitetur ? Post peractam vero eorum purgationem, consequenter voce sedentis in throno dignatur, qua dicitur :

Vers. 8. « Quem mittam ? Et quis ibit ad populum hunc ? Et dixi, Ecce ego, mitte me. » Hac voce, quæ intermedia posita est, prophetæ alacritatem expertus est, ut is vel boni saltem propositi mercedem reciperet. Quamobrem, non imperantis more ipsum jussit abire, sed in medio sermonis interrogat, quis sit ad id agendum paratus.

Vers. 9. « Et dixit, Vade, et dic populo huic : Auditum audietis et non intelligetis ; et respicientes

A γάρ ὡς ἀληθῶς πᾶσιν ἐγνώσθη τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκτετύχηται τὴν γῆν, οὐ μόνον ἡ γνώσις, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας.

« Καὶ ἐπὶ ῥῆθι ὑπερῶρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἥς ἐκεί-
κραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ. » Αἰνιτίζεται
τοῖνυν ὁ λόγος, ὡς ἄρα, πληρουμένης τῆς γῆς τῆς
δόξης αὐτοῦ, γυμνοῦσθαι ἐμελλεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ τό-
πῳ, ὡς καὶ τοῦ ὑπερῶρου ἀρθέντος, καταληφθῆσε-
σθαι, καπνοῦ τε πλήρης ἔσεσθαι παραδοθεὶς πυρί-
πυρὸς γὰρ σημεῖον ὁ καπνός. Ἠνίκατο τοῖνυν διὰ
τούτων ὁ λόγος, τὸν ἐπὶ τῇδε κατελιγμένον τὸν τόπον
ἐμπρησμένον μεθ' ὃν ἐπληρώθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης
Κυρίου· οὐκ ἔτι ἐνὸς οἴκου, μυρίων δὲ καθ' ἑλὴν τὴν
οἰκουμένην πολὺ κρείττονων ἐκείνου συστάμενων.

« Καὶ εἶπα : Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι
B ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα τὰ χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ
λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ· καὶ τὸν βα-
σιλέα Κύριον Σαβαὼθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. »
Ὁμολογεῖ δὲ ἀκάθαρτος εἶναι οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλ'
οὐδὲ τὸ σῶμα· ἐπεὶ μηδεμίαν ἑαυτῷ ἀκάθαρτον πρᾶ-
ξιν συνῆει· μόνα δὲ τὰ χεῖλη ἀκάθαρτα ἐσχιδέσθαι
φησὶ, ὡς τοῦ λοιποῦ σώματος αὐτῷ καθαρεύοντος
καὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ
καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται » (12)· Καὶ τὰ
χεῖλη δὲ ἀκάθαρτα εἶχεν οὐκ ἄλλοθεν, ἢ ἀπὸ τῆς πρὸς
τοὺς ἀκαθάρτους ὁμιλίας. Ἠναγκάζετο γάρ, ὡς εἰκός,
ἀκαθάρτοις ἀνδράσι προσομιλῶν, ἃ καὶ τῆς ἐκείνων
φθέγγεσθαι μοχθηρίας, δι' ὃν ἐμολύνετο τὰ χεῖλη.

« Καὶ ἀποστάλη πρὸς μὲ ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν
C τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα πυρὸς, ὃν τῇ λαβίδι ἔλα-
βεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἥψατο τὰ χεῖλη μου.
Καὶ εἶπε· Ἰδοὺ ἥψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου. »
Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἄνθραξ τοῦ θυσιαστηρίου, τάχα που
τοῦ φιλανθρώπου Κυρίου πληροῦντος τὸ ἑαυτοῦ θυ-
σιαστήριον τοιούτων τινῶν σωτηρίων καὶ καθαρτικῶν
ἀνθράκων. Διὸ λέλεχται πού· « Ἀνθρακες ἀνήφθησαν
ἀπ' αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς παρὰ Μωϋσῆ πῦρ
καταναλίσκων εἰρήται· καὶ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ βα-
πτίσαι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ μεμαρτύρηται·
διὰ τούτων ἀπάντων παιδεύοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου μὴ
ἄλλως δύνασθαι τινα τυχεῖν ἀφέσεως ἁμαρτημάτων
ἢ διὰ τοῦ θείου πυρός. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ τοσοῦτος
προφήτης δι' ἄνθρακος πυρὸς καθαίρεται. Ποίας δὲ
ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας ἀπαιρεῖται ἡ ὢν τὰ χεῖλη αὐ-
D τοῦ πεπληρωσθαι ὁμολογεῖ ; Μετὰ δὲ τὴν τούτων κά-
θαρσιν, ἀκαλούθως καὶ φωνῇ ἀξιοῦται τοῦ καθημένου
ἐπὶ θρόνου, λεγούσης·

« Τίνα ἀποστελῶ ; Καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν
λαὸν τούτων ; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. »
Ἐδοκίμαζε δὲ ἄρα τοιαύτη φωνὴ μέσους ἀπειμένην τὴν
τοῦ προφήτου προθυμίαν, ὡς ἂν τῆς ἀγαθῆς προαι-
ρέσεως μισθὸν κτήσεται. Διὸ οὐ προστακτικῶς αὐ-
τὸν ἐκέλευεν ἀπελθεῖν· μέσους δὲ ἡρώτα, τίς εἴη ἑτοι-
μος τοῦτο πράττειν.

« Καὶ εἶπε· Πορεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ·
'Ακοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες

⁴² Matth. v, 8. ⁴³ Psal. xii, 9.

(12) Hæc apud Hieronymum habentur in hunc locum.

βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. » Τίνα δὲ βλέποντες βλέψουσι, καὶ τίνος ἀκοῇ ἀκούσονται, οὐ παρέστησεν ἡμῖν καταλιπὼν σκοπεῖν ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, λεγούσης ὅτι, Τοῦτον δὲ οὐ τεθέσται Κύριον, καὶ ὁ τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδες, ὦ προφῆτα, τοῦτον καὶ ὁ λαὸς οὗτός ποτε ἐβίβηται· ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς ἥς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκήκοας, ἐπακούσεται καιρῷ τινι καὶ αὐτός, οὐ μὴν καὶ συνήσει, οὐδὲ γινώσεται, οὐδὲ βουλήσεται αὐτοῦ τὴν χάριν παραδέξασθαι. Σαφῶς δὲ διὰ τούτων τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλου.

« Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἐκάμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς. » Ὁ μὲν γὰρ Σωτὴρ, ὅτε φῶς ὑπάρχων, πάντων ἐφώτισε τὰς ψυχάς· ὥς καὶ τυφλοῖς τὸ βλέπειν χαρίζεσθαι· οἱ δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔμουν, ὥστε μὴ βλέπειν· καὶ οὕτω βλέποντες οὐκ ἔβλεπον. Ὅταν γάρ τις, ἐν ατενίσας καὶ ἀκριβῶς θεασάμενος, ὑπερίβῃ καὶ καταφρονήσῃ τοῦ ὁραμένου, ἢ μύσῃ τὰ ἔμματα προσποιούμενος· μὴ ἐωρακέναι, τότε βλέπων οὐκ εἶδε. Τὸ μὲν οὖν βλέπειν ὑπῆρξεν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ ὀφθέντος· τὸ δὲ μὴ ἰδεῖν συμβέβηκεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦς μῦσαι τοὺς ἑαυτῶν ὀφθαλμοῦς, καὶ προσποιηθῆναι μὴ βλέπειν. Οὕτω δὲ καὶ ἀκοῇ ἀκούει τις, καὶ πάλιν οὐκ ἀκούει· ἐπειδὴν μὴ συνῇ τὰ λεγόμενα, ὅταν παρακούῃ καὶ καταφρονῇ τῶν λεγομένων. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ἐπειδὴν τις τὰ ὅσα ἑαυτοῦ βαρύνῃ, ὥσπερ ἀποφράξας καὶ ἀποκωφώσας αὐτά. Ταῦτ' οὖν ἐπεσθαι περὶ τῶν τῶν Ἰουδαίων λαβὼν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐθέσπισεν. Ἐπληροῦτο δὲ τὸ ἔργον ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, καθ' ἣν, παρόντα αὐτὸν ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες, οὐκ ἔβλεπον, καὶ διδάσκοντα τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας οὐ συνήκαν.

« Καὶ εἶπα· Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μέχρι τίνος παρατελεῖν τὸ ἀβῶσθημα; Καὶ ἔρωτ' ἄλγων· « Ἔως πότε, Κύριε; » εἰ γὰρ ἔσται τέλος τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀβυστίας (13); Σημαίνει οὖν διὰ τούτων τὴν ἐπιπλοῦσαν πρῶτην ὑπὸ Ῥωμαίων τῷ τόπῳ πολιορκίαν, μετὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς τοληθέντα, καθ' ἣν τῶν Ἰουδαίων πλεῖστα πόλεις ἐπὶ αὐτοκράτορος Οὐεσπασιανοῦ δρωθεῖσαι ἀφανεῖς παντελῶς κατέστησαν· ὥς μὴδὲ μνήμην αὐτῶν μὴδὲ ὄνομα περιλείπεσθαι. Οὕτω πως ἐρημίαν παντελῆ προαγορεύοντος τοῦ λόγου, ἐπληροῦτο δὲ καὶ αὕτη κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους, καθ' οὓς δευτέραν ὑπομείναντες Ἰουδαῖοι πολιορκίαν, εἰς τοῦτο τὸ κακὸν περιέστησαν, ὥς νόμοις καὶ διατάγμασιν αὐτοκρατορικοῖς μὴδὲ ἐξ ἀπόπτου τὴν ἐρημίαν τῆς ἑαυτῶν μητροπόλεως θεωρεῖν ἐπιτρέπεσθαι.

« Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔτ' ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐπιδέκατον. » Σύμμαχος ἐξέδωκε· « Μακρὰν ποιήσει Κύριος τοὺς ἀνθρώπους. » Σημαίνει γὰρ ὁ λόγος διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ, « μακρυνεῖ, » ἐρμηνείας, ἣγουν τοῦ, « μακρὰν ποιήσει, » ἣν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπέμειναν αἰχμα-

A respicietis, et non videbitis. » Quenam videntes videbunt, et quenam auditu audient, non declaravit, id considerandum nobis relinquens ex sermonis serie, quae sic habet: « Quem tu intueris Dominum, et quem ipsis oculis vides, o propheta, hunc et hic populus aliquando videbit; sed etiam vocem, quam tu in praesenti audivisti, et ipse quodam tempore audiet: neque tamen intelliget vel cognosceat, neque gratiam ejus suscipere volet. His autem aperte suum ad homines adventum indicabat.

Vers. 10. « Aggravatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clausurunt, ne forte videant oculis. » Nam Salvator quidem noster, lumen cum sit, omnium animas illuminavit, ita ut et caecis visum largiretur; illi vero oculos clauderant, ut non viderent; atque sic videntes non videbant. Cum enim quis intuitus, et re conspecta diligenter, rem visam despiciet et contemnit, ac claudit oculos, se non videre simulans; tunc respiciens, non vidit. Quod igitur viderent, id ex gratia ejus qui videbatur, ipsis inerat; quod autem non viderent, id ex eo veniebat quod oculos clauderant, et se non videre simularent. Ita pariter quis auditu audit, et tamen non audit; quando ea quae dicuntur non intelligit, aut cum dictis non obtemperat, eaque despiciat. Hoc porro contingit, cum quis aures suas aggravat, eas quasi obturans et surdas efficiens. Haec igitur Judaico populo futura esse, vox Domini vaticinatur. Impletum autem illud fuit in adventu Salvatoris nostri, quo, dum praesentem illum oculis cernebant, non videbant, et docentem mysteria regni, non intelligebant.

Vers. 11. « Et dixi, Usquequo, Domine? Et dixit, Donec desolentur civitates, » etc. Et usquequo durabit infirmitas? Interrogat dicens, « Usquequo, Domine? » quis enim finis erit hujusmodi illorum caecitatis? His enim significat primam sub Romanis futuram loci obsidionem, post edita ab ipsis contra Salvatorem facinora: qua multae Judaeorum civitates sub Vespasiano imperatore vastatae, solo penitus aequatae sunt, ita ut earum nec memoria nec nomen relinqueretur. Cum autem omnimodam desolationem sermo significet, contingit et illa Adriani tempore, cum Judaei, secundam passi obsidionem, in tantum calamitatis devenerunt, ut legibus et jussis imperatoris, ne quidem procul metropolis suae vastitatem conspiciere permitterentur.

Vers. 12. « Et postea elongabit Deus homines, et qui relictii fuerint multiplicabuntur super terram. Et adhuc super eam est decimatio. » Symmachus edidit, « Longe faciet Dominus homines, » Haec interpretatione, « elongabit, » sive « longe faciet, » indicat Scriptura captivitatem illam, quam eo ipso tempore multitudo Judaicae gentis perper-

est, necnon dispersionem illam qua, dum instantibus calamitatibus se proriperent, segregati sunt. « Residui vero multiplicabuntur super terram » : alii scilicet a primis. Tot autem numero ipsi erunt, ut, cum primis comparati, multis partibus illorum multitudinem superent.

CAPUT VII.

VERS. 1-3. « Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Ozie regis Juda, ascendit Raasin rex Aram, et Phacee filius Romelie rex Israel in Jerusalem, ad præliandum contra eam : et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiaverunt domui David dicentes : Consensit Aram cum Ephraim, et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus, sicut lignum in silva a vento movetur. Et dixit Dominus ad Isaiam, Egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jasub filius tuus. » Par quippe erat ut prophete filius, qui non una cum populo corruptus, sed paternæ doctrinæ tenax fuerat, hinc præsens institueretur a patre, cum fiducia accedente, ac jussa exsequente.

VERS. 4. « Et dices ei, Cave ut quiescas, et ne timeas, neque infirmetur anima tua a duobus lignis tititionibus fumigantibus his, » quibus nihil luminis insit, sed qui extincto titioni tantum similes sint. Hujusmodi quippe sunt duo illi reges, quorum metu et formidine teneris. Eliamsi enim vis illa mea castigationem immittens, quam iram appellare solent divina oracula, vos antehac sapius invaserit, ad confutationem eorum, qui penes vos dii vocabantur : quibus vos quidem fidebatis, at illos nihil esse comprobatum est, cum vos inimici vestri subditos ac dedititios caperent ; attamen quoniam ira mea iniqua non est, utpote bonus Deus, qui vos antea ad utilitatem vestram corripui ; nunc iterum infirmitatem vestram totam curabo, si, a pristino errore vestro resipiscentes, pie agere vere ediscatis.

VERS. 8, 9. « Sed adhuc sexaginta quinque annis, deficiet regnum Ephraim a populo. » Hoc item a propheta Achaz ediciat, non diu postea Samarie regnum solvendum esse, subdito populo una cum regibus in captivitatem abducto, atque ob nefaria gesta in Assyriis translato. Quod si, ait, tempus nosse peropites, scito annis albine sexaginta quinque venturum Assyriorum regem, ipsosque omnes captivos abducturum, in suamque regionem transportaturum esse. Hæc jussit Deus prophetam enuntiare, tum ipsi Achaz, tum subdito populo : quo illis auctor esset, ut ad se converterentur, ac crederent, neque dictis fidem negarent. Illos porro sexaginta quinque annos, aiunt Hebræorum filii ad unum expletos deprehendi, si quis a xxv Ozie regni anno computum ordiatur.

VERS. 10, 11. « Et adjecit Dominus loqui ad

Α λωσαν τὸ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίων ἐθνους, καὶ τὸν διασκεδασμὸν ὃν διασκεδάσθησαν φεύγοντες τὰς ἐπικειμέναις αὐτοῖς συμφοράς. « Καὶ οἱ καταλειφθέντες δὲ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » ἔτεροι ὄντες τῶν προτέρων. Τοιοῦτοι δὲ οὔτοι ἔσονται, ὥς, παραβαλλομένους αὐτοὺς τοῖς πρώτοις, πολλοστημόριον εἶναι νομίζεσθαι τοῦ ἐκείνων πλῆθους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

« Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ Ἰωθάμ, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλεὺς Ἰούδα, ἀνέστη Ῥασαὶν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακέε υἱὸς Ῥωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, πολεμήσαι αὐτὴν· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, λέγοντες· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἑφραΐμ· καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν θρυμῶ ἐύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ οἱ καταλειφθεὶς Ἰακώβ οὗ υἱός σου. » Ἐδὲ δὲ καὶ τὴν υἱὸν προφήτου, μὴ συνδιαφθαρέντα τῷ πλῆθει, ἐναπομείναντα δὲ τῇ πατρικῇ διδασκαλίᾳ, μαθητεύεσθαι ἐξ ἐκείνου τῷ πατρὶ, διὰ τοῦ παρῆναι αὐτῷ θαρσαλέως προσιόντι καὶ πράττοντι τὰ κελεύμενα.

« Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἀσθενεῖτω ἡ ψυχὴ σου ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δακτύλων τῶν καπνίζομένων τούτων, » οὐδαμῶς μὲν φῶς ἔχοντων, δακτύλῳ δὲ μόνον ἐσθεςμένῳ τοιόκτων. Τοιοῦτοι γὰρ τινὲς εἰσιν οἱ δύο βασιλεῖς, ὧν ἐν φόβῳ καὶ ἀγῶνι καθέστηκας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἡ παιδευτικὴ μου δύναμις, ἣν ὀργὴν ἀποκαλεῖν εἴθε τὰ λόγια, μετήλθεν ὑμᾶς τὸ πρότερον, εἰς ἐλεγχὸν τῶν ὀνομαζομένων ὁμῶν θεων, οἷς ἐθαροῦσθε μὲν αὐτοὶ, οἱ δὲ τὸ μηδὲν ὄντες ἀπληγῶντο, ὁπρὶνα ὑποχειρίλους ὑμᾶς εἶλον οἱ πολέμιοι· ὁμῶς, ἐπεὶ μὴ ἐστιν ἡ ἐμὴ ὀργὴ παράνομος, ὥς ἀγαθὸς Θεὸς αὐτοὺς καὶ τὸ πρῶτον ὑμᾶς· ἐπὶ τῷ συμφέροντι παίσας· καὶ νῦν αὖθις πᾶν τὸ νόσημα ὁμῶν ἰάσονται, ἐὰν, ἐπιστραφέντες τῆς προτέρας πλάνης, μάθοιτε εὐσεβεῖν ἀληθῶς.

« Ἄλλ' ἐτι ἐξήκοντα πάντα ἐτῶν ἐκλείπει ἡ βασιλεία Ἑφραΐμ ἀπὸ λαοῦ. » Μανθάνει τοίνυν καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ προφήτου ὁ Ἀχάζ· ὥς ὅσον οὕτω ἡ τῆς Σαμαρείας βασιλεία καταλυθήσεται, τοῦ ἐν αὐτῇ βασιλευμένου λαοῦ αὐτοῖς βασιλεῦσιν αἰχμαλωτοῦ γεννησομένου, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἀποικισθησομένου διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν ἀθεμίτους πράξεις. Εἰ δὲ καὶ τὸν χρόνον ποθεῖς, φησί, μαθεῖν, γίνωσκε, ὥς εἶω ἐξήκοντα καὶ πάντες ἐτῶν, ἐπιδὼς ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, πάντας αὐτοὺς λήφεται καὶ αἰχμαλώτους εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετοικεῖν χώραν. Ταῦτα τῷ προφῆτῃ λέγειν ὁ Θεὸς προστάττει αὐτῷ τε τῷ Ἀχάζ, καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν λαῷ· παρορμῶν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφειν, πιστεύειν τε καὶ μὴ ἀπιστεῖν τοῖς εἰρημίοις· τὰ γὰρ μὴ ἐξήκοντα πάντα ἐτῶν εἶναι Ἑβραίων παῖδες εἰς τὸ ἀκριβὲς συμπληροῦσθαι, εἰ τις ἀρῆμειν ἀρξεται τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι πρὸς Ἀχάζ·

Αἰτῆσαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. » Ἀντί δὲ τοῦ, « εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος, » ὁ μὲν Σύμμαχος, « Αἰτῆσαι σεαυτῷ, φησί, σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· βάθυνόν εἰς ἄβυσσον, ἢ εἰς ὕψος ἄνω· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Ἐπαρώτησον σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἄβυσσον, μετεώρισον εἰς ὕψος· » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Αἰτῆσαι σεαυτῷ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· βάθυνον εἰς ἄβυσσον, ὕψωσον ἄνω. » Κελεύεται τοίνυν ὁ Ἀχάζ σημεῖον αἰτῆσαι, δι' οὗ σωθῆσεται· ἐμελλεν αὐτός τε καὶ ὁ σὺν αὐτῷ λαός. Ἐξουσίαν δὲ δίδωσιν αὐτῷ ὁ Θεὸς αἰρέσεως τοῦ σημείου, εἴτε ἐκ βάθους αἰτήσεται, αὐτῷ δοθῆναι τοῦτο, ἐκ βάθους οὐχ ἐτέρου ἢ τοῦ κατὰ τὸν ἄβυσσον· εἴτε ἐξ ὕψους, καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω μετεώρων.

« Καὶ εἶπεν Ἀχάζ, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω Κύριον. » Ἀναίνεται δὴ οὖν, ἅτε δὴ ἀσεβὴς ὢν, καὶ μὴ πειθαρχῶν τῷ Θεῷ κελεύοντι, μὴ δὲ θέλων ἀπόπειραν λαβεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ παραδοξοποιού δυνάμεως.

« Καὶ εἶπεν Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, πῶς Κύριον παρέχετε ἀγῶνα; » Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ἀπονοίᾳ σχετικιάσας ὁ προφήτης, ἐξ οἰκείου προσώπου τὰ ἐξῆς ἐπιλέγει. Ταῦτα δὲ ὁ μὲν Ἀκύλας τοῦτον ἡρμήνευσεν τὸν τρόπον· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μήτι ολίγον μοχθοῦν ἀνδρας, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γὰρ τὸν Θεόν μου; » Ὁ δὲ Θεοδοτίων· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ἀγῶνα παρέχειν ἀνδράσιν, ὅτι ἀγῶνα παρέχετε καὶ γὰρ τῷ Θεῷ μου; » Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ οὐκ αὐταρχεῖς ὑμῖν κοποῦν ἀνθρώπους, ὅτι κοποῦτε ἐτι καὶ τὸν Θεόν μου; » Ἔστι δὲ ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιούτος· Οὐ παύσεσθαι ποτε τοὺς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπους, λέγω δὴ τοὺς προφῆταις, κόπους καὶ μάχους, καὶ ἀγῶνας τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρέχοντες; Ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ ἱμῷ Θεῷ, ὃν ὑμεῖς ἀγνοεῖτε καὶ ἀρνεῖσθε, τῇ πολυθείᾳ προσέχοντες πλάνη, σκυλμοὺς καὶ κόπους, καὶ ἀγῶνας παρέχοντες, τῷ μὴ βούλεσθαι πιστεῦσιν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις, μηδὲ τὰ κεκελευσμένα πράττειν;

« Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· Ἰδοὺ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. » Τί, φησιν, ἐστὶ τὸ σωτήριον σημεῖον, ὃ καὶ μὴ βουλομένοις ὑμῖν παρέξει; παρὰδοξόν τι θαῦμα ἔσται ποτὲ ἐν ἀνθρώποις, καὶ σημεῖον μηδέποτε ἀκουσθὲν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος. Παρθένος κυήσει δίχα τῆς πρὸς ἀνδρα κοινωνίας, καὶ Θεὸν γενήσεται, Σωτήρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Τοῦτον αὐτὸν τὸν μέλλοντα λαγχάνειν τοιαύτης γεννήσεως Θεὸν σημεῖον ὑμῖν σωτήριον ἐντεῦθεν ἦδη ὁ Θεὸς παρέχει· ὃ δὴ καὶ εἰς βάθος μὲν δι' ἣν ποιήσεται μέχρις ἄβυθου κατὰβάσιν, εἰς ὕψος δὲ διὰ τὴν εἰς οὐρανούς ἐπάνοδον. Σὺ οὖν, οἶκος Δαυὶδ, ἐντεῦθεν ἦδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς τοὺς παρόντας πολεμίους συμβολῆς ἀνακαλοῦ αὐτόν, Ἐμμανουὴλ ἐπονομάζων, ὅπερ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆν τοῦ λόγου παρίσσει δυνάμιν· « μεθ' ἡμῶν » γὰρ ὁ Θεός· δηλοῖ τὸ ὄνομα. Πιστεῦσιν οὖν ἦδη τῷ ση-

A Achaz dicens, Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum, aut in altum. » Pro illo, « in profundum, aut in altum, » Symmachus quidem ait, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, aut in excelsum supra; » Aquila vero, « Roga tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum; » Theodotio, « Pete tibi signum a Domino Deo tuo, deprime in infernum, eleva in altum. » Jubetur ergo Achaz signum petere, quo tum ipse, tum populus ejus salutem consecuturus erat. Facilitatem autem ipsi præbet Deus eligendi signi, ac si ex profundo petat; ex profundo, non alio scilicet quam inferno, se concessurum; si vero ex alto, aut ex sublimioribus locis, se daturum pollicetur.

B VERS. 12. « Et dixit Achaz, Non petam, et non tentabo Dominum. » Recusat videlicet ut impius ac Dei præcepto non obsequens, nec volens stupendæ virtutis Dei experimentum capere.

VERS. 13. « Et dixit, Audite ergo, domus David, Numquid parum vobis est molestiam præbere hominibus, cur Domino molestiam præbetis? » Homini stultitiam miseratus propheta, ex propria persona quæ sequuntur pronuntiat. Hæc porro Aquila hoc modo interpretatur: « Audite ergo, domus David, Numquid parum affligere viros, quia affligitis etiam Deum meum? » Theodotio autem, « Audite ergo, domus David, Numquid parum molestiam præbere viris, quia molestiam præbetis etiam Deo meo? » Symmachus vero, « Audite ergo, domus David, Annon sufficet vobis defatigare homines, quia defatigatis etiam Deum meum? » Præsentis porro dicti mens hæc est, Nunquamne cessabit Dei hominibus, videlicet prophetis pro vestra salute laborantibus, defatigationes, labores et molestias præbere? Sed etiamne ipsi Deo meo, quem vos ignoratis et negatis, multorum numinum errori dediti, molestias, defatigationes et labores præbebitis, nolentes ejus promissis fidem habere, nec ejus præcepta exsequi?

VERS. 14. « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel. » Quod est, inquit, signum salutare, quod vobis vel nolentibus præbebit? stupendum quoddam miraculum aliquando in hominibus erit, ac signum nunquam omni sæculo auditum. Virgo uterum gestabit sine ulla cum viro consuetudine, et Deum gignet, humani generis Salvatorem. Hunc ipsum, qui talem ortum ducturus est, Deum, in signum vobis salutare jam exhinc Deus exhibet; quod et in profundum et in altum extendetur; in profundum quidem, per descensum suum usque ad infernum; in altum vero, per suum ad cælos reditum. Tu ergo, domus David, jam in tempore hujus cum inimicis tuis congressus, evoca illum, Emmanuel nuncupans, quod ex significatu verbi virtutem declarat: hoc quippe nomen, « nobiscum Deus, » significat. Signo

itaque fidem habens confide : neque ultra Damasci adeos invoces , neque eos , qui non sunt , auxiliares tibi ascribe ; sed Emmanuelem , utpote Deum cum hominibus aliquando versaturum , invoca , cum perfecta fiducia sperans , ac hominis virtuti fidem habens .

Sed nos postquam huc devenimus , animadvertere par est , quo pacto prophetia domini David diserte præcipiat , ut eum qui ex Virgine nasciturus est , Emmanuelem nuncupet . Nam tu ipsa , domus David , quæ jam prophætæ ades , ejusque sermones audis , eum qui in vaticinio fertur , vocabis Emmanuel ; ac si clarius diceret , Eum tibi adiutorem frequentius evoca , plerumque Emmanuelem appellans , ac ut præsentem tibi Deum vociferans . Licet enim longissimis abhinc temporibus futurum sit , ut eum Virgo in utero gestet et pariat ; quando prophetiæ complementum adveniet , quando ille totius generis humani Salvator declarabitur , alio utetur nomine a salute derivato ; sed jam hoc tempore tu , domus David , quæ bonum a Deo pignus accepisti , eum invoca , Emmanuelem appellans : salutem quippe tibi credenti et dictis obtemperanti nomen illud conciliabit . Si enim dictum fuisset , « Et vocabunt nomen ejus Emmanuel , » visum fuisset in futurum tempus totam prophetiam remittere ; hoc enim pacto dubitandi causa amphibologia in sermone fuisset ; quandoquidem is qui ex sancta Virgine natus est Salvator noster , non Emmanuel , sed Jesus vocatus est , secundum angeli oraculum Josepho editum his verbis , « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam : quod enim in ea natum est , ex Spiritu sancto est . Pariet autem filium , et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis ejus »¹ . » Si itaque Jesus , non autem Emmanuel , nomen accepit Dominus noster et Salvator ex Virgine natus secundum prophetiam ; quomodo verum fuerit oraculum dicens , « Et vocabunt nomen ejus Emmanuel ? » Quamobrem non illo modo dictum est , non enim ab omnibus hoc nomine appellandus erat ; sed accurate propheticus sermo sic habet , « Et vocabis . » Tu enim ipsa , domus David , cujus causa hoc vaticinium enuntiatur , accepto salutis pignore , quo tempore cum inimicis congredieris , ipsum Emmanuelem voca , et victoriae de inimicis partiæ auctorem ascribe : qui aliquando quidem ex Virgine nasciturus , sed jam Deus et nobiscum est , et jam tibi magna ad salutem tribuit . Divino itaque præcepto fidem habens , frequenter ipsum invoca adiutorem , Emmanuelem appellans . Quadam enim hujusmodi ceu incantatione opus est , ut ne demonibus auxiliariis attendas , sed solum Emmanuelem invoces , ac per ipsum salutem nanciscaris . Nonnulli vero hæc minime cogitantes , in Evangelio secundum Matthæum , pro illo « et vocabis , » « et vocabunt , » scripsere : at prophetica lectio non sic habet ; sed Hebraica lectio

¹ Matth. i. 20. 21.

μεῖω θάρσει , καὶ μηκέτι μὲν θεοῦ ἀνακαλοῦ Δαμασκοῦ , μηδὲ τοὺς μὴ ὄντας βοηθοὺς ἐπιγράφου σεαυτοῦ · τὸν δὲ Ἐμμανουὴλ , ὡς ἂν θεὸν ἀνθρώποις συνεσόμενόν ποτε , κάλει , θαρσύνει σὺν πεποιθήσει τελείᾳ , πιστεύων τῇ τῆς προσηγορίας δυνάμει .

Ἄλλ' ἐνταῦθα γενομένους ἡμᾶς ἐπιστῆσαι προσήκει , ὡς ἀκριδῶς ἡ προφητεία τῷ οἴκῳ Δαυὶδ προστάττει , καλέσαι τὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεννησόμενον Ἐμμανουὴλ . Σὺ γὰρ αὐτὸς , ὁ οἶκος Δαυὶδ , ὁ νῦν τῷ προφήτῃ συμπάρων , καὶ τούτου ἀκροώμενος τῶν λόγων τὸν θεοπιζόμενον καλέσεις Ἐμμανουὴλ · ὡς εἰ σαφέστερον εἰπεν , Ἐπικαλοῦ βοηθὸν ἐαυτῷ συνεχῶς , πολλάκις Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων , καὶ ὡς συνόντα σοι θεὸν , τούτον ἀνακαλούμενος · εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μακροὶς ὕστερον χρόνις ἡ Παρθένος τούτον κυήσει καὶ τέξεται · ὅτε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα γενήσεται τῆς προφητείας , ὅτε καὶ Σωτὴρ ἀναφανήσεται τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους , τῷ ἑτέρῳ χρήσεται ὀνόματι τῆς σωτηρίας ἐπωνύμῳ · ἀλλ' ἐντεῦθεν ἤδη , σὺ , ὁ οἶκος Δαυὶδ , ἀγαθὸν σύνθημα παρὰ θεοῦ λαβὼν , ἀνακαλοῦ , τὸν Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων · σωτηρίαν γὰρ σοι πιστεύονται καὶ πειθαρχοῦντι τοῖς λεγομένοις ἡ τοιαύτῃ προσενηήσει κλησις . Εἰ μὲν οὖν εἴρητο , « Καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ , » ἔδοξεν ἂν εἰς μέλλοντα χρόνον τὴν πᾶσαν παραπέμπειν προφητείαν · οὕτω γὰρ ἀμφιβολίαν εἶχεν ὁ λόγος · ἐπεὶ μὴ Ἐμμανουὴλ , ἀλλὰ Ἰησοῦς κέκληται τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεννηθέντος Σωτῆρος ἡμῶν , κατὰ τὸν τοῦ ἀγγέλου χρηματισμὸν φήσαντα τῷ Ἰωσήφ · « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Mariam τὴν γυναῖκά σου · τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἑστὶν ἁγίου . Τέξεται δὲ υἱόν , καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν · αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ . » Εἰ οὖν Ἰησοῦς , ἀλλ' οὐχ Ἐμμανουὴλ τὸ ἐπωνύμιον εἰληφεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ , ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς κατὰ τὴν προφητείαν · πῶς ἂν εἴτε ἡλῆθευσε τὸ λόγιον φῆσαν , « Καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ ; » Διόπερ οὐκ εἴρηται μὲν οὕτως · οὐ γὰρ ἐμελλεν ὑπὸ πάντων τούτῳ καλεῖσθαι τῷ προσήματι · ἀκριδῶς δὲ ὁ προφητικὸς λόγος , « Καὶ καλέσεις , » περιέχει . Σὺ γὰρ αὐτὸς , ὁ οἶκος Δαυὶδ , δι' ὃν ταῦτα θεοπίζεται , σύνθημα σωτηρίας λαβὼν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολῆς . Ἐμμανουὴλ κάλει , καὶ τῆς τῶν πολεμίων ἡττῆς ἐπιγράφου τούτων αἰτίον · ἐκ Παρθένου μὲν γεννησόμενόν ποτε , ἤδη δὲ θεὸν ὄντα , καὶ μεθ' ἡμῶν ὄντα , ἐντεῦθεν δὲ ἤδη τὰ μέγιστα πρὸς σωτηρίαν χαριτοῦμένον σοι . Πιστεύων οὖν τῷ θεῷ προστάγματι , συνεχῶς αὐτὸν ἐπικαλοῦ βοηθὸν , Ἐμμανουὴλ ὀνομάζων . Τοιαύτης γὰρ τιнос ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κράτος , πρὸς τὸ μὴ δαίμοσι βοηθοῖς προσέχειν · μόνον δὲ τὸν Ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι , καὶ δι' αὐτοῦ σώζεσθαι . Ταῦτα μὴ νοήσαντες τινες , ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ , ἀντὶ τοῦ , « καὶ καλέσεις , » — καὶ καλέσουσι , « πεποιθήκασιν · οὐχ οὕτως ἐχούσης τῆς προφητικῆς λέξεως · ἢ τε γὰρ Ἑβραϊκῇ

φωνή
νευ
τὸν,
Εἰ γ
σο
τινα
δοκα
ὁπο
βου
τοῦ
παρ
ἡ π
ἔξῃς
γένν
ὁ Ἐ
καὶ
ἀποδ
καὶ
μυία
καὶ
μαίν
οὐς
θεοῦ
ῶσπε
Αἰγύ
ρους
κατὰ
Αἰγύ
Ἄσσ
τῶν
μελίσ
χρόν
οὐς
βασι
τὸν
θεοφί
εἰς
νόσο
μὲν
λήσας
κοιπά
μεγάλ
μοῦ
οὖν
οἰκου
τῶν
γωνα
κόσμο
προφη
δι' οὐ
αὐτῶν
θεδν,
σμον
τοῦ με
(14)
(15)

φωνή, ταύτη τε καταληλώς, καὶ ἅπαντες οἱ ἔρμη-
νευται, καλέσεις, ἐκδεδώκασιν.

« Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γινῶναι αὐ-
τὸν, ἢ προελῆσθαι πονηρὰ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. »
Εἰ γοῦν θαυμάσεις θεὸν γεννῶμενον ἀκούων, πιστευ-
σον, ὅτι καὶ τροφὴ νηπίων χρήσεται. Οὐ γὰρ κατὰ
τινα φαντασίαν ὁφθῆσεται ἄνθρωπος, (14) οὔτε τῷ
δοκεῖν ἔσθαι τὸ γινώμενον· ἀλλ' ἀληθῶς τοιαύτην
ὁπομενεῖ γέννησιν, ὡς κοινωνῆσαι νηπίων τροφῇ·
βουτύρῳ λέγει καὶ μέλιτι ὁμοίως τοῖς λοιποῖς βρέφεσι.
Τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον· τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ
παραστατικὸν ἐκείνο ἂν εἴη, ὅτι πρὶν ἢ γινῶναι αὐτόν,
ἢ προελῆσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν, καὶ τὰ
ἐξῆς. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ παρ' αὐτὴν τὴν
γέννησιν διακριτικὸς τις ἦν, καὶ ἀγαθὸν ποιητικὸς,
ὁ Ἑμμανουὴλ, τὸ κριτικὸν ἐξ ἐκείνου κεκτημένος,
καὶ ἀποσειόμενος μὲν τὸ κακόν· μόνον δὲ τὸ ἀγαθὸν
ἀποδεχόμενος. Τοιαύτης γὰρ ἔσται, φησὶ, φύσεως
καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γεννήσεως.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος
μυαῖς, αἱ κυριεύσουσι μέρος ποταμοῦ Αἰγύπτου,
καὶ τῇ μελίσῃ, ἣ ἔστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. » Ση-
μαίνει διὰ τούτων ὁ λόγος Αἰγυπτίων ἀνδρῶν ἐφοδόν,
ὅς φησιν ἤξειν ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊαν χώραν οὐκ ἄνευ
θεοῦ, νεύματι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διεγείροντος, καὶ
ὥσπερ συρίγματι παρορμῶντος αὐτοὺς ἀπὸ τῆς
Αἰγύπτου· καὶ οὐκ ἀπὸ πάσης ταύτης, ἀλλ' ἐκ μέ-
ρους αὐτῆς. Ἡ καὶ διὰ τὸ λύθροις καὶ αἵμασι τοῖς
κατὰ τὴν ἀκάθαρτον εἰδωλολατρείαν χεῖρειν τοὺς
Αἰγυπτίους, παραβάλλει μυαῖς αὐτοῦς· τὴν δὲ τὸν
Ἀσσυρίων πολεμικὴν δύναμιν διὰ τὸ πολεμικῶ κέν-
τρω κεχρησθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τότε κρατεῖν,
μελίσῃ ἀπείκασε. Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο κατὰ τοὺς
χρόνους τῆς πρώτης πολιορκίας Ἱερουσαλὴμ, καθ'
ὅς Αἰγύπτιοι μὲν οἱ καλούμενοι μυαῖ (15), ὅτε τούτων
βασιλεὺς Φαραὼ ἐπελθὼν τῇ Ἰουδαίᾳ, τὸν Ἰωσὴν
τὸν βασιλεῖα τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῶν ἐπιφανῶν καὶ
θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐδεὶς δεῦτερον, ἀναιρεῖ. Εἰς οὐκ
εἰς μακρὸν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς Ναβουχοδο-
νόσορ σὺν μεγάλῃ στρατιᾷς δυνάμει ἐπελθὼν, τὴν
μὲν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων εἴλε, τὸν νεὺν πυρπο-
λήσας· τὸ δὲ πᾶν ἔθνος ἐξανδραποδισάμενος καὶ τὰς
λοιπὰς θηώσας πόλεις, Ἀσσυρίους οἰκήτορας τῆς

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυριεὶ Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ
μεγάλῳ καὶ μεμεθυμένῳ, ὃ ἐστὶ πέραν τοῦ ποτα-
μοῦ τοῦ βασιλείως Ἀσσυρίων. » Οὐ τὴν κεφαλὴν
οὐ μόνην ξυρήσει, τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτε τῆς
οἰκουμένης ἐκράτουν Ἀσσύριοι, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας
τῶν ποδῶν, δηλαδὴ τὸ ἀνδρεῖον σχῆμα, καὶ τὸν πό-
γων· τούτεστι τὸν κατὰ φύσιν ἀνδράσι πρέποντα
κόσμον. Συρὸν δὲ μεμεθυμένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὁ
προφητικὸς ἐκάλεσε λόγος ἑτερόν τι πολεμίων γένος·
δι' οὗ τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων, δηλαδὴ τὴν πᾶσαν
αὐτῶν βασιλείαν τε καὶ δυναστείαν ξυρήσειν ἐργὴν τὸν
θεόν, ὡς ταπεινὴν αὐτὴν, καὶ ἀνανδρὸν, καὶ ἀκο-
σμον καὶ ἀσχημονα δειχθῆναι. Παρ' ἑτέρῳ δὲ, ἀντὶ
τοῦ μεμεθυμένῳ ξυρῷ, μεμυθωμένῳ εὐρηται οὕτως εἰπόντι.

(14) Eadem plane Hieronymus habet ad hunc locum.

(15) Haec item apud Hieronymum.

PATROL. GR. XXIV.

A cum hac nostra congruit : et omnes interpretes vo-
cabis ediderunt.

VERS. 15. « Butyrum et mel comedet, antequam
sciat ipse, aut praeligat mala, eligere bonum. » Si
ergo miraris, cum audias natum Deum, at crede,
quoniam infantium cibo usurus est. Non enim se-
cundum quamdam phantasiam homo apparebit,
neque species solum erit id quod gignetur; sed
eundem revera ortum subibit, ita ut infantium
alimento utatur, butyro videlicet et melle, perinde
atque alii infantes. Et hoc quidem humanum est :
quod autem deitatem ejus declarat illud est, quod
priusquam ille mala vel noverit vel praelulerit, eli-
get bonum, etc. His porro significatur vel in ipso
ortu discernendi vi praeditum, ac bonorum patro-
nem Emmanuel fuisse, jam tunc judicii facultate
instructum : ac malum quidem excutientem, bonum
vero duntaxat amplectentem. Talis quippe naturae,
inquit, vel ab ipso ortu futurus est.

VERS. 18. « Et erit in die illa, sibilabit Dominus
muscis, quae dominabuntur parti fluminis Aegypti,
et api; quae est in regione Assyriorum. » His vero
significat Aegyptiorum virorum irruptionem : quos
ait non sine Deo venturos esse in Judaeorum regio-
nem, Domino per solum nutum commovente, et
quasi sibilo excitante illos ex Aegypto : nec ex tota
illa, sed ex parte quadam ejusdem. Vel quia Aegy-
ptii, cruore et sanguine ab impura idololatria ef-
fuso delectabantur, ipsos muscis comparat : Assy-
riorum autem bellicam virtutem, quod illi hostili
spiculo uterentur, ac caeteris tunc gentibus impera-
rent, api similem dicit. Haec porro completa sunt
tempore primae Hierosolymorum obsidionis, quo
Aegyptii quidem, mensea dicti, cum rege suo Pha-
raone irrumpentes, Josiam Hierosolymorum regem,
inter conspicuos religiososque viros nemini secun-
dum interfecerunt. Non diu vero postea Babylo-
niorum rex Nabuchodonosor, cum exercitu ma-
gno superveniens, urbem ipsam funditus dele-
vit, templumque incendit, totaque gente in ca-
ptivitatem abducta, vastatisque caeteris urbibus,
Judaeorum regionis Assyrios habitatores constituit.

D VERS. 20. « In die illa radet Dominus novacula
magna et inebriata, quod est ultra fluvium regis
Assyriorum. » Non caput solum radet olim conqa-
tum, cum Assyrii orbi imperarent; sed etiam pilos
pedum, scilicet virilem formam, et barbam; id est,
ornatum viris secundum naturam consentaneum.
Novaculam vero a Deo inebriatam aliud genus ini-
micorum nuncupat propheticus sermo. cujus opera
regem Assyriorum, seu totum eorum regnum et po-
tentiam abrasurum Deum esse praenuntiat; ita ut
humilis, imbellis, incompta, et deformis appareat.
Pro illo autem, « inebriata novacula, » alius in-
terpres, « mercede conducta, » habet.

VERS. 21, 22. « Et erit in die illa, nutriet homo A vaccam boum, et duas oves. Et erit a copia lactis quæ facient, ut butyrum et mel comedat omnis, qui derelictus fuerit in terra. » Extremam paupertatem et inopiam his subindicat; imo etiam et raritatem frumenti ad cibum præstandum. Nani quod non boum greges, sed unam tantum vaccam homo possideat, et quod non ovile, sed duas tantum oves alat, extremæ fuerit inopie argumentum; quin etiam quod residuus in terra populus butyro tantum et melle alatur, id famem panis declarat. Hic porro erat populus sub Godolia, quem ob frumenti penuriam, exiguo pecorum lacte et butyro in alimentum usurum prænuntiat: universa regione, ob virorum paucitatem in desertum et in spinas conversa.

VERS. 23. « Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille siclorum, in desertum erit et in spinam. » Quod igitur terra inculta et spinis referta sit, frumento carebit; neque homo qui residuus erit, naturæ congruenti cibo, aut vino nutrietur, imo potius lacte, butyro, et melle; hisque non a numero boum greges, neque ab ovilibus congregatis, sed ex ovibus quibusdam et animalibus miseris. Nam alius ex una bucula, alius ex duabus ovibus id mutuabitur.

VERS. 23. « Et omnis mons aratus arabitur, et non veniet illuc timor: erit enim a deserto et spinis in pascua ovis. »

CAPUT VIII.

VERS. 1. « Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum novum grandem: et scribe in illo stylo hominis. » Postquam finem narrandi fecit ea quæ in memoratis diebus futura sunt, narrationem de ortu Emmanuelis resumit. Super quo domui David præceptum erat, ut incantationis loco Emmanuelis nomen invocaret; idque cum spe ac fiducia, quod ejus ope ab imminentibus duobus regibus liberanda sit. Quia vero docuit Emmanuelem illum, stupendam et ab humana natura alienam generationem habiturum esse: nam ex incorrupta puella, et virgine nuptiis experite nasciturus erat; admodum necesse ario Dominus, hic, non Achaz, neque domui Judæ, sed ipsi soli prophetæ, mysterium arcani ortus Emmanuelis revelat: quomodo scilicet futurum sit ut virgo in utero concipiat et pariat filium. Ut itaque ea quæ ad Emmanuelem spectabant, non ad omnium aures spargerentur, sed potius in arcana quadam scriptura servarentur, jubet prophetam sibi sumere tomum novum et magnum, sive, « librum, » seu, « membranam, » seu « volumen » secundum reliquos, « stylo hominis, » id est, consuetæ et nota hominibus scriptura: est quippe alia Dei Scriptura non stylo hominis exarata, sed virtute Dei Verbi, qua dignos in libro vitæ describit.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ θρήνη ἀνθρώπου; δάμαλιν βοῶν καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φαγεῖν πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τὴν γῆν. » Πτωχεύσαν τε καὶ πενίαν ὑπερβάλλουσαν αἰνίττεται διὰ τούτων· ἀλλὰ καὶ ἐνδεῖαν καὶ σπάνιν τῆς ἀπὸ τοῦ σίτου τροφῆς· τὸ γὰρ μὴ βοῶν ἀγέλας, μίαν δὲ μόνην δάμαλιν κεκτῆσθαι ἀνθρώπων, καὶ τὸ μὴ ποιμνιον προβάτων, δύο δὲ πρόβατα μόνᾳ τρέφειν, τῆς ἰσχυρῆς ἀν' ἑαυτοῦ ἀπορίας σύμβολον· ἀλλὰ καὶ τὸ βούτυρον τρέφεσθαι καὶ μέλιτι πάντα τὸν καταλειφθέντα ἐπὶ τῆς γῆς λαὸν, λιμὸν ἄρτου παρίστησιν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἐπὶ τοῦ Γοδολίου λαὸς, ὃν διὰ ἀπορίαν τῆς ἀπὸ σίτου τροφῆς ἐν βραχυτάτῳ θερμομάτῳ γάλακτι καὶ βούτυρῳ τραφήσεσθαι προαγορεύει, τῆς χώρας ἀπάσης εἰς χέρσον καὶ ἀκανθὰν διὰ ἀνδρῶν ἐρημίαν μεταβληθείσης.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἐὰν ὦσι χίλια ἄμπελοι, χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται καὶ εἰς ἀκανθὰν. » Οὐκοῦν διὰ τὸ χέρσον εἶναι τὴν γῆν καὶ ἀκανθῶν πλήρη, σίτον οὐχ ἔξει· οὐδὲ τραφήσεται τῇ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου τροφῇ περιλειφθεὶς, ἀλλ' οὐδὲ σὺν χρήσεται, γάλακτι δὲ καὶ βούτυρῳ, καὶ μέλιτι· καὶ τούτοις, οὐκ ἀπὸ πλήθους ἀγέλης βοῶν, οὐδ' ἀπὸ ποιμνίων προβάτων συναγομένοις, ἀλλ' ἐξ εὐτελῶν καὶ οἰκτρῶν ζώων. Ὁ μὲν γάρ τις ἀπὸ μίης δαμάλεως, ὁ δὲ ἀπὸ δύο προβάτων ποιήσεται ταῦτα.

« Καὶ πᾶν ὄρος ἡροτριωμένον ἄροτριωθήσεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος· ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκανθῆς εἰς βόσκημα προβάτου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

« Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου. » Συντελέσας ὁ λόγος τὰ γενησόμενα ἐν ταῖς καταλειφθείσαις ἡμέραις, ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν τὴν περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· περὶ οὗ τῷ οἴκῳ Δαυὶδ παρεκελεύετο ἀντὶ ἐπιφθῆς τὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπικαλεῖσθαι ὄνομα, θαρσύνοντος καὶ πιστεύοντος δι' αὐτοῦ σωθήσεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιεικμένων αὐτοῖς δύο βασιλέων. Ἐπειδὴ δὲ εἰδίδεκε τὸν Ἐμμανουὴλ ξένον τινὰ καὶ ἀλλοτρίαν τῆς θνητῆς φύσεως ἔξιν γέννησιν· ἐξ ἀδιαφθόρου γὰρ νεάνιδος καὶ ἐξ ἀπειρογάμου παρθένου τεχθήσεσθαι, σφόδρα ἀναγκαίως ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι τῷ Ἀχάζ, οὐδὲ τῷ οἴκῳ Ἰούδα, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ προφῆτῃ τὸ μυστήριον ἀποκαλύπτει τῆς ἀπορρήτου γεννήσεως τοῦ Ἐμμανουὴλ· ὅπως ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέσσεται υἱόν. Ἰν' οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ μὴ εἰς τὰς πάντων ἀκοὰς τῶν ποτε χωρήσῃ, φυλαχθεῖν δὲ μέλλον ἐν ἀπορρήτῳ γραφῇ· παρακαλεῖται τῷ προφῆτῃ λαβεῖν ἑαυτῷ τόμον καινὸν, μέγαν, ἢ « τεύχος, » ἢ « διφθέρομα, » ἢ « κεφαλίδι, » κατὰ τοὺς λοιπούς· « γραφίδι ἀνθρώπου, » τούτῳ, τῇ συνθεῇ καὶ γνωρίζομένῃ ἀνθρώποις γραφῇ· εἶναι γὰρ ἄλλην Θεοῦ Γραφὴν, οὐ γραφίδι ἀνθρώπου γραφομένην, ἀλλὰ δυνάμει Θεοῦ Λόγου, τοὺς ἀξίους ἀπογραφομένην ἐν βίῳ ζώντων.

« Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἔτεκεν αὐτὴν υἱόν. Καὶ εἶπέ μοι Κύριος· Κάλῃσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ταχέως σκύλευσον, ὥς ἑως προνομήσουσιν. » Ἐπείπερ εἰρηται ἀνωτέρω, « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, » ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ παρόντος, πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο διασφεί αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν· ἀντὶ τοῦ, Ἐγὼ αὐτὸς προσελεύσομαι τῇ προφήτιδι. Προφήτιν γὰρ ὀνομάζει τὴν τὸν Ἐμμανουὴλ τεξομένην, διὰ τὸ Πνεύματος ἁγίου μετασχεῖν κατὰ τὸν φῆσαντα πρὸς αὐτήν· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ ἐσ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. » Αὕτη τοίνυν ἡ δύναμις τοῦ ὑψίστου, ἡ διὰ τῆς προφητείας λέγουσα, « καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, » τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη γεγονότα διεξέρχεται κατὰ τινὰ προφητικὴν συνῆθειαν. « Ταχέως σκύλευσον. » Αὐτὸς ἄρα ἦν, ὁ καὶ τὸν πάλαι ἰσχυρὸν τὸν διάβολον καταδύσας, καὶ τὰ σκῆλα αὐτοῦ διαρπάσας.

« Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι μοι ἐτι λέγων, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τούτων τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ· ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ῥαασσιν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμελίου βασιλέα ἐφ' ὧ μὴ. » Τί δὲ τοῦτο ἦν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ; Ὁ ἐπηγγελμένος αὐτοῖς Ἐμμανουὴλ, « Πηγὴ τυγχάνων ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον, » καὶ πηγὴ ὕδατος πορευομένου εἰς ζωὴν ἡσυχῇ. Ἐτι γὰρ τότε λαμβανόντως καὶ ἡσύχως συνεπορεύετο τῷ λαῷ, ἀρδεύειν αὐτὸν καὶ ἐπισκοπεῖν βουλόμενος τὰς ψυχὰς, καὶ μηδέπω κηρυττόμενος εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Διὸ ἐκκλητὰι προσφυῶς τὸ ὕδωρ, πορευόμενον ἡσυχῇ, καὶ πηγὴ τοῦ Σιλωὰμ, ὃ ἐστὶν « ἀπεσταλμένος. » Ὁ δὲ ἐνταῦθα κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαός, οὐ βουλευθεὶς πιστεῦσαι τῷ προστάγματι, καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ καλεῖν, ὅς ἦν ὕδωρ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἔρημος αὐτοῦ γίνεται. Ἐπὶ τοίνυν ἔπιστοι ὄντες, ἡγάπων μᾶλλον ὑποτάττειν ἑαυτοὺς τῷ βασιλεῖ Δαμασκού, ἢ βασιλεῖ τῆς Σαμαρείας, πολέμοις οὖσιν, ἢ πράττειν τὰ κεκελευσμένα· τοῦτου χάριν ἀπειλεῖ ὁ λόγος μὴ ἐκείνους αὐτοὺς ὑποχειρίους ἔσεσθαι, ἀλλὰ τῷ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖ.

« Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὧ μᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολλόν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὧ μὴ, καὶ περιπατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὧ μὴ, καὶ ἀφελεί ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀνθρώπων. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν γὰρ τοῦ ὕδατος τοῦ Σιλωὰμ τοῦ πορευομένου ἡσυχῇ, τὸ ὕδωρ ἀντίθετος τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ· ἦν δὲ οὗτος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων. Τοσοῦτον γὰρ πλῆθος ἔξεν τῶν πολεμίων θεσπίζει, ὡς πᾶν τὸ πλάτος τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας πληρώσειν, ἀφαιρεθῆναι δὲ ἀπ' αὐτῆς ἀνθρώπων, ὅς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατόν συντελεσθαι τι· ὡς μὴκέτι κεφαλὴν αὐτοὺς ἔχειν τὸ λοιπὸν, τουτέστιν, ἀρχοντας καὶ βασιλέας. Ἀπερ δι' ἔργων ἐχώρει ἐπὶ τῶν Ἰερειμίου τοῦ προφήτου χρόνων, καθ' οὓς ἐπιστάς Ναβουχοδονόσορ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, τέλος ἐπέγγε τοῖς προειρημένοις.

« Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

VERS. 3. « Et accessi ad prophetissam, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus, Voca nomen ejus, cito spolia detrahe, prædare, velociter prædare. » Quia dictum est superius, « Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, » necessario in presenti, quomodo id factum sit declarat ipse Dominus his verbis, « Et accessi ad prophetissam; » ac si diceret, ego ipse in prophetissam superveniam. Prophetissam quippe vocat eam, quæ Emmanuelem paritura est, quia Spiritus sancti pariceps erit, secundum dictum illud, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi²⁵. » Hæc igitur virtus Altissimi, quæ per prophetiam ait, « Et accessi ad prophetissam, » futura quasi jam præterita recenset secundum quamdam propheticam consuetudinem. « Cito spolia detrahe. » Ipse igitur erat, qui illum olim potentem diabolum alligavit, ac spolia ejus diripuit.

VERS. 5, 6. « Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens: Quia non vult populus hic aquam Siloam, quæ quiete fluit; sed vult habere Raassin et filium Romeliæ in regem super vos. » Quænam illa erat aqua Siloam? Emmanuel ille promissus ipsis, qui est « fons aquæ salientis in vitam æternam, » et fons aquæ fluentis ad vitam quiete. Tunc enim etiam latenter et quiete incedebat cum populo, ut illum irrigaret, et animabus eorum prospiceret, cum nondum prædicatus fuisset in omnes gentes. Quamobrem apposite vocatur aqua quiete manans, et fons Siloam, quod significat, « missus. » Populus autem hic a Domino accusatus, cum jussui parere et Emmanuelem vocare nollet, qui erat aqua illa quiete manans, ab eo desertus est. Quia igitur, infideles cum essent, regi Damasci et regi Samariæ inimicis suis sese subjicere malebant, quam jussa exsequi; ideo comminatur Scriptura, ipsos non iis subditos fore, sed regi Assyriorum.

VERS. 7, 8. Ideo ecce reducet Dominus super vos aquam fluminis, fortem et multam, regem Assyriorum et gloriam ejus: et ascendet super omnem vallem vestram, et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet a Judæa hominem. » Ad discrimen aquæ Siloam, quiete manantis, aquam fluminis fortem et multam opposuit: quæ erat rex Assyriorum. Tantam enim hostium multitudinem venturam vaticinatur, ut omnem Judaicæ regionis latitudinem impleat, et ab ea auferatur homo, qui præsens caput extollere, aut quidpiam perficere: ita ut deinceps illi caput non habeant, id est principes et reges. Quæ reipsa evenerunt Jeremix tempore, quo irrumpens Nabuchodonosor rex Assyriorum, prænuntiatæ finem imposuit.

« Et erit exercitus ejus, ut impleat latitudinem

²⁵ Luc. 1, 35.

regionis tux, Nobiscum Deus. » Hæc quoque in eodem Emmanuelis argumento insistent : incipiunt enim ab Emmanuele, quod significat, nobiscum Deus, cognoscite gentes ; ac rursus in fine sententia : « Et sermo quem loqueimini non manent in vobis, quia nobiscum Deus : » iterum Emmannel dictus est. Postquam ergo propheta memoratos homines coarguerat, quod nolissent, invocato Emmanuele, inimicis superiores evadere, ipse ex sua et sui similium persona Emmanuelem invocatur dicens :

VERS. 9, 10. « Nobiscum Deus. Cognoscite gentes et vincimini, et audite usque ad extremum terræ : qui fortes fuistis, vincimini : nam si iterum fortes sitis, iterum vincimini : et si consilium ineatis, id dissipabit Dominus : et verbum quod loqueimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. » Quem vero cognoscetis ? Ipsum Emmanuelem : nam populus ex circumcisione neque cognovit ipsum, neque intellexit, neque prophetiæ credere voluit : sed nec victus est, nec præcepto se subdidit. Vos autem gentes, notitiam ejus, qui in prophetia fertur, accipite, atque hæc intelligentes, nolite reluctari ; sed vincimini superati. Audite præceptum vos omnes, qui usque ad extremum terræ habitatis ; ac si qui in vobis fortes ac potentes, verbo cedite victi et superati ; idque alacriter agite, gnari etsi nolueritis, vel invitos superandos esse. Quod si Dei consilio repugnantes, machinas quasdam et insidias struxeritis contra verbum a quo vocamini ; ut inania aggressi arguemini. Hæc porro dicimus, quia nobiscum Emmanuel.

VERS. 11. « Sic dicit Dominus manui forti : Non obsequuntur incessui in via populi hujus. » Transit ergo ad Judaicum populum, ipsumque ut forti manui immergerem coarguit. Nam ab illa vocati, cum obsequi oportuisset, illi contra non obtemperabant ac contradicebant. Ne dicatis, inquit, durum esse sermonem, quod oporteat abscedere a via populi hujus : nam hic quidem populus durum illum æstimat ; vos vero qui abscissistis a via populi hujus, ne dicatis hunc esse durum : quod si ille ex isto populo qui increduli sunt, insidias vobis struxerint, utpote qui defeceritis, at vos timorem eorum ne timeatis, nec ab illis pulsati conturbemini : solumque Dominum virtutum sancte colentes, eum timendum vobis ascribite : nam et initium sapientiæ timor Domini **, per quem hominum metus omnis eliminatur.

VERS. 12. « Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus : et si in ipso confidas, erit tibi sanctificatio. » Si ergo, ait, in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem, ita ut corporeo sanctificio non ultra egeas. Sanctificatio autem apud Hebræos vocabatur templum olim apud illos consistens, ejusque interiora. Tibi itaque ab illis pulso, sed in Domino confidenti, sanctificatio erit, non corporeum

A τὸ πλάτος τῆς χώρας σου, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Καὶ ταῦτα τῆς περὶ τοῦ Ἑμμανουὴλ ἔχεται ὑποθέσεως· ἀρχεται γοῦν ἀπὸ τοῦ Ἑμμανουὴλ, ὅπερ ἐστὶ, « μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· γινώτε ἔθνη· » καὶ αὖθις πρὸς τῷ τέλει τῷ λέγεσθαι· « Καὶ λόγον ὃν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἔν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· » Ἑμμανουὴλ πάλιν εἰρηται. Διελέγξας τοίνυν ὁ προφήτης τοὺς δηλωθέντας, ὅτι μὴ ἐβουλήθησαν, ἐπικαλεσάμενοι τὸν Ἑμμανουὴλ, κρείττους γενέσθαι τῶν πολεμίων, αὐτὸς ἐπικαλεῖται τὸν Ἑμμανουὴλ ἐξ ἰδίου προσώπου καὶ τῶν αὐτῶν παρακλησίων, λέγων·

« Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γινώτε ἔθνη καὶ ἡττάσθε, καὶ ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, ἰσχυρότες ἡττάσθε, ἔάν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε· καὶ ἢν ἂν βουλευσῆσθε βουλὴν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ὃν ἔάν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἔν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Τίνα δὲ γινώτε ; αὐτὸν τὸν Ἑμμανουὴλ· ὁ γὰρ ἐκ περιτομῆς λαὸς οὕτε ἔγνω αὐτόν, οὔτε συνῆκεν, οὔτε πιστεῦσαι ἠβουλήθη τῇ προφητείᾳ· ἀλλ' οὐδὲ ἡττήθη οὐδὲ ὑπετάγη τῷ προστάγματι. Ὑμεῖς δὲ τὰ ἔθνη, γινώσιν ἀναλάβετε τοῦ προφητευομένου, καὶ συνέντες αὐτὰ, μὴ τολμᾶτε ἀνθίστασθαι· νικᾶσθε δὲ ἡττώμενοι. Ἐπακούσατε δὲ καὶ τοῦ προστάγματος ὑμεῖς πάντες οἱ μέχρις ἐσχάτου τῆς γῆς οἰκούντες· οἱ τε ἐν ὑμῖν ἰσχυροὶ καὶ δυνατοί, παραχωρεῖτε τῷ λόγῳ, νικώμενοι καὶ ἡττώμενοι, καὶ τοῦτο πράξετε προθύμως, εἰδότες, ὅτι, καὶ μὴ θέλητε, ἀκόντες ἡττηθήσεσθε. Εἰ δὲ ἀνθιστάμενοι τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, μηχανάς τινας, καὶ ἐπιβουλὰς τυρεῦετε κατὰ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς λόγου, ματαιοπονοῦντες ἐλεγθήσεσθε. Ταῦτα δὲ φάμεν, ἐπεὶ μεθ' ἡμῶν ἐστὶν ὁ Ἑμμανουὴλ

C « Οὕτω λέγει Κύριος τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου· Μεταβαίνει οὖν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, ἐλέγχων αὐτόν ὡς ἀπειθοῦντα τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ· καλούμενοι γὰρ ὑπ' αὐτῆς, δέον ὑπακούειν, οἱ δὲ ἠπειθούν καὶ ἀντέλεγον. Μὴ ἐλπῆτε, φησί, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἀποστῆναι δεῖν τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου· ὁ γὰρ λαὸς οὗτος σκληρὸν αὐτὸν νομίζει· ὑμεῖς δὲ, οἱ ἀποστάντες τῆς πορείας τοῦ λαοῦ τούτου, μὴ λέγητε τοῦτον εἶναι σκληρὸν· εἰ δὲ ἐπιβουλεύοιεν ὑμῖν ὡς ἀποστάδιν, οἱ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἄπιστοι, ἀλλ' ὑμεῖς τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ παράσσεσθε ὑπ' αὐτῶν ἐλαυνόμενοι, μόνον δὲ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων ἀγιάζοντες ἐπιγράφεσθε ἑαυτοῖς φόβον· « ἀρχὴ » γὰρ ἐσφίας φόβος Κυρίου· » καὶ διὰ τούτου πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἀπελαύνεται φόβος.

D « Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος· καὶ ἔάν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα. » Ἐάν οὖν ἐπ' αὐτῷ, φησί, πεποιθὼς ᾖς, αὐτὸς ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα ὡς μηκέτι δεῖσθαι τοῦ σωματικοῦ ἀγιάσματος. Ἀγίασμα δὲ ἐκλεῖπτο παρ' Ἑβραίοις ὁ πάλαι συνεισὼς παρ' αὐτοῖς νεὺς, καὶ τοῦτου τὰ ἐνδοτάτω. Ἔσται σοι τοίνυν τῷ ἐλαυνομένῳ ὑπ' ἐκείνων, πεποιθὸς δὲ ἐπὶ Κύριον, ἀγίασμα,

** Psal. cx, 10.

οὐχ ὁ σωματικὸς νεὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἀγιάζων A
σε, ἐὰν πεποιθὼς ᾖς ἐπ' αὐτόν. Αἰδὼν μὴδὲν φοβούμε-
νος τὸν νεὸν τοῦτον, ἀναχώρει αὐτοῦ· πίστευε δὲ καὶ
θάρασει τῷ σὺ φόβῳ· ἔξεις γὰρ αὐτόν ἁγίασμα. «Καὶ
οὐχ ὡς λίθου προσκόμματος συναντήσεσθε αὐτῷ, οὐδὲ
ὡς πέτρας πτώματος.» Ὁρᾷς ὅπως αὐτὸν τὸν Κύριον
λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ὀνομάζει;
καὶ τοιοῦτον μὲν ἔσεσθαι αὐτόν φησι τοῖς καθήμενοις
ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς δυσὶν οἴκοις Ἰσραὴλ· τοῖς
δὲ εἰς αὐτόν πεπιστευκόσιν ἁγίασμα ἔσεσθαι διδάσκει.
Πῶς οὖν ἐγένετο λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκαν-
δάλου τοῖς εἰρημένοις Ἐμμανουὴλ; διὰ τῆς ἐκ Παρ-
θένου κυήσεως. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ταῦτα
διδάσκων ἔλεγεν, «Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι
δὲ μωρία.» Οἱ τοίνυν ἀπειθοῦντες τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ
Κυρίου ἔσχον αὐτόν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν B
πτώσεως, μὴ ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον· τοῖς γὰρ πι-
στεύουσιν εἰς αὐτόν ἁγίασμα τυγχάνει. Τίνες δέ; Οἱ
οἴκοι, εἶπεν, Ἰακώβ, καὶ οὐχ ὁ οἶκος. Δύο γὰρ ἦσαν
οἴκοι Ἰσραὴλ, εἰς μὲν ὁ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων, ἑ-
τερος δὲ ὁ τῶν ἀρχομένων. Τούτοις δὲ τοῖς δυσὶν οἴ-
κοις, δηλαδὴ ἀθρόως τῷ ὅλῳ ἔθνει ἀρχοῦσι τε καὶ ἀρ-
χομένοις, τὸν Κύριον εἰς παγίδα καὶ πῖλιν σκάνδαλον
ἔσεσθαι φησιν.

«Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγισμένοι τὸν νόμον
τοῦ μὴ μαθεῖν.» Οἱ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεξάμε-
νοι, καὶ ζῆν δεδιδαγμένοι κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην,
ὥσπερ σφραγίδα ἐπιθέντες τῷ νόμῳ, ἀποτίθενται αὐ-
τόν, ὥστε οὐδέτις ὄντα χρησίμουν διὰ τὴν τοῦ κρείττους
C παραθέσιν· οἱ αὐτοί, δηλονότι οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παρα-
δεξάμενοι, τὴν διὰ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ἐ-
ποῦσι·

«Μενῶ Κύριον τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐ-
τοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεπιθὼς ἔσομαι ἐπ'
αὐτῷ.»

«Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.»
Τὰ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὰ παῖδια σωματικὰ ἐξ ἀνδρὸς καὶ
γυναίκος· τὰ δὲ αὐτὰ τοῦ ταῦτα χρηματιζόντος Κυ-
ρίου «οὐκ ἐξ αἱματος οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ'
ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν,» τοῦ Πατρὸς τοιαῦτα αὐτῷ δε-
δωρημένου τέκνα· μὴκέτι τῷ διὰ Μωϋσεως προσέχον-
τα νόμῳ, ἀλλ' εἰδότες περιμένειν τὸν Κύριον καὶ εἰς
αὐτόν πεποιθέναι. «Καὶ ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα
πολλὰ ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς
κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών.» Ἡ καὶ ἄλλως, ὅθι μόνον
τὰ παῖδια ταῦτα, φησὶ, ἐκ Θεοῦ μοι παραδέξωσι δέδο-
ται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πλείστα σημεῖα καὶ τέρατα γενή-
σεται ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ κατὰ τοὺς προρρητυμέ-
νους χρόνους.

«Καὶ ἐὰν εἰπωσι πρὸς ὑμᾶς, Φωνήσατε τοὺς ἀπὸ
τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους οἱ ἐκ
τῆς κοιλίας φωνοῦσι, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκ-
ζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκροῦς· νόμον γὰρ
εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν, Οὐχ ὡς ῥῆμα τοῦ-
το, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ.» Προ-
ειπὼν οὖν ὁ λόγος τὰ περὶ τῶν παίδων τοῦ Χριστοῦ,

templum; verum ipse Dominus, qui te sanctum
efficit, si tamen illi confidas. Ideo hoc templum
nihil pertinescens, abscede ab illo: crede, et in
timore tuo confide: ipsum quippe in sanctificium
habebis. «Neque ad eum quasi ad petram scandali
accedetis, neque quasi ad petram ruinæ.» Viden',
quomodo ipsum Dominum lapidem scandali et pe-
tram scandali nuncupet? Atqui illum talem futu-
rum prænuntiat iis, qui in Jerusalem, et in duabus
Israelis domibus considunt; at contra in se cre-
dentibus sanctificium fore docet. Quomodo igitur
Emmanuel ille memoratis hominibus factus est la-
pis scandali et petra scandali? per Virginis partum.
Quare divinus Apostolus hæc docens aiebat, «Ju-
dæis quidem scandalum, gentibus autem stulti-
tia²⁴.» Qui ergo forti manui Domini immorigeri
fuerunt, illum in lapidem scandali et petram ruinæ
habuerunt, cum natura talis minime esset: nam
in se credentibus sanctificium est. Quinam vero
illi? Domus, inquit, illæ Jacob, non domus illa.
Duæ quippe domus Israelis erant; alia principum,
subditorum alia. Duabus porro hisce domibus, id
est, universæ simul genti, tam principibus, quam
subditis, Dominum in laqueum et in scandalum fore
significat.

VERS. 16. «Tunc manifesti erunt qui obsignant
legem, ne discant.» Nam qui Evangelium susce-
perunt, et qui secundum Novum Testamentum vi-
vere didicerunt, quasi sigillum imponentes legi,
ipsam deponunt, quia ob meliorem invectam, non
amplius utilis est: iidem ipsi, videlicet ii, qui
Evangelium susceperunt, gratiam per Christum
ferendam expectantes dicent:

VERS. 17. «Expectabo Dominum, qui avertit
faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo.»

VERS. 18. «Ecce ego et pueri mei, quos dedit
mihi Deus.» Judaici quidem pueri corporei sunt,
ex viro et muliere; pueri vero Domini qui hæc ora-
cula fundit, «non ex sanguinibus, neque ex volun-
tate carnis, sed ex Deo nati sunt²⁵.» Patre ipsi
tales dante filios, qui non ultra Moysis legi atten-
dant, sed sciant expectare Dominum et in ipso
confidere. «Et erunt in signa et prodigia multa
D in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in
monte Sion.» Sive alio modo, non hi tantum pueri
a Deo mihi mirabiliter dati sunt; sed etiam alia
plurima signa et prodigia fient in domo Israel quo
tempore in prophetia enuntiatur

VERS. 19, 20. «Et cum dixerint ad vos: Vocate
eos, qui ex terra vociferantur, et engastrimythos
qui ex ventre loquuntur: non populus ad Deum
suum exquirent de vivis a mortuis: legem quippe
in auxilium dedit, ut dicant, Non sicut hoc ver-
bum, de quo non licet dona dare.» Postquam
igitur de pueris Christi locutus fuerat, nunc de

²⁴ I Cor. 1, 23. ²⁵ Joan. 1, 13.

apostolis et discipulis ejus, necnon de signis et prodigiis, quæ per eos edita sunt, quæ gentium vocatio facta est; hæc consequenter docet populum novum et recentem ex gentibus a Christo constitutum, quem ita fere alloquitur: Hæc audite, discipuli mei, qui a gentium multiplici superstitione translati estis. Si qui ex illis qui vobis olim noti et familiares erant, sive patres, sive cognati, vos ad pristinum repetendum errorem invitent, ut ab illis adhibitis divinationes, oracula ac similia in admiratione habeatis, ne eorum consilio obtemperetis: ne miremini dæmonas ex ventre hominum loquentes, quos vocant Pythonas, neque eos qui ex præsigiis quibusdam de terra ascendere putantur; sed solum Dominum vestrum colite. Nam si gentes singulae, etsi errore ductæ, suo tamen Deo adhererent, quid aliud illis agendum, qui veram notitiam acceperunt, quam ut Deum suum quærant, neque a mortuis, vita penitus orbis, curiosius inquirent, et sciscitentur de rebus ad vivos spectantibus? Dei itaque verbum et legem evangelicam datam vobis in auxilium nacti, ex ipsa discite quæcunque vultis, et hanc sectemini: quia fieri nequit, ut ille donis a vero dimoveatur.

τῶ στοιχεῖτε, ἵνα μὴ ὅτε ἐστὶν αὐτὸν ὥροις ἐκστῆναι τοῦ ἀληθοῦς.

Vers. 21. « Et veniet super vos dira fames: et erit ut esuriatis, dolebitis, et maledicetis principi et patrii legibus: et respicient in cælum supra. » Cum ergo quis divinæ legis transgressor ac deservior effectus erit, in offendiculum deductus ab iis qui oracula et dæmoniacas divinationes prætendunt, hunc fames rationabilium ciborum occupabit, necnon excessus mentis et iracundia: atque in blasphemias cogitationes incidet, maledicens illi olim regi suo, quem deum suum vocabat. « Et non perplexus erit qui in angustia est usque ad tempus. »

CAPUT IX.

Vers. 1. « Hoc primum bibe: cito fac, regio Zabulon et terra Nephthaim, et cæteri qui maritima et trans Jordanem, Galilæa gentium. » Vult enim ut ii, qui magna salutaris Dei adventus luce dignati sunt, fructum rationabilis potus operibus reddant. Primo itaque Galilæis bonum nuntium declarat. Par quippe erat regionem illam non silentio præterire, in qua Emmanuel in suo ad homines adventu moras facturum erat. Regio autem erat Galilæa, imo etiam trans Jordanem erat hæc Galilæa, in qua frequentius versatus Christus est: quare salutarem potum et lucem ejus incolis primo annuntiat. Hujus porro vivifici potus imaginem sensibilibiter exhibuit Servator, quando, nuptiis in Cana Galilææ celebratis, primum miraculum edidit, aquæ scilicet in vinum mutationem.

Vers. 2. « Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantes in regione et umbra mortis, lux splendet super vos. » Et alias quidem in tenebris agebant, qui antequam

λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ, περὶ τῶν σημείων καὶ τῶν τεράτων τῶν ἐπιτελεσθέντων δι' αὐτῶν· δι' ὧν καὶ ἡ κλήσις γεγένηται τῶν ἐθνῶν, ἀκολουθῶν τὸν νέον καὶ καινὸν λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ συστάνα διδάσκει τὰ προκειμένα, ὡς πρὸς αὐτοὺς λέγων· Ἀκούσατε ταῦτα, οἱ ἔμοι διδάκτοί, οἱ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυθέου πλάνης μεταθέμενοι· εἰ τινες τῶν πάλαι γνωρίμων ὑμῶν καὶ συνήθων, ἢ πατέρες, ἢ συγγενεῖς, παρακαλοῖεν ὑμᾶς ἐπαινεῖναι ἐπὶ τὴν προτέραν πλάνην, θαυμάζειν τε τὰς ἀπὸ δαιμόνων παρ' αὐτοὺς ἐπιτελουμένας μαγείας καὶ χρησμούς, καὶ τὰ τοιαῦτα· μὴ πείθεσθε τῇ τούτων συμβουλῇ· μὴ θαυμάζετε δαίμονας ἀπὸ κοιλίας ἀνθρώπων φωνοῦντας, τοὺς ὀνομαζομένους Πύθωνας, μηδὲ τοὺς ἀπὸ γῆς κατὰ τινὰς γοητικὰς τέχνας ἀνίενα νομιζομένους· τὸν δὲ αὐτῶν Κύριον μόνον περιέπετε. Εἰ γὰρ ἕκαστον ἐθνὸς, καίτοι πεπλανημένως, ὁμῶς δ' οὖν τοῦ ἰδίου Θεοῦ περιέχεται· τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνώσιν εἰληφότας, τί χρὴ πράττειν, ἢ τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἐπιζητεῖν, καὶ μὴ τοὺς νεκροὺς πολυπραγμονεῖν, μηδὲ ἑρωτᾶν περὶ πραγμάτων ζώντων, τοὺς πάσης ζωῆς ἑστερημένους; Ἐχόντες οὖν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικόν, εἰς βοήθειαν ὑμῶν δεδομένον, ἐξ αὐτοῦ μαθηάτε περὶ ὧν ἂν ἐθέλοιτε, καὶ τοῦ-

« Καὶ ἤξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός· καὶ ἔσται ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε καὶ, κακῶς ἔρεϊτε τὸν ἄρχοντα, καὶ τὰ πατέρα· καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. » Ὅταν οὖν παραβάτης γένωτο τις τοῦ Θεοῦ νόμου, καὶ ἀποστάτης αὐτοῦ, σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῶν τοὺς χρησμούς καὶ τὰς μαγείας τὰς δαιμονικὰς προῖσχυμένων, λιμός τροφῶν λογικῶν τούτου διαδέχεται, καὶ ἔκστασις, καὶ παροξυσμός· καὶ εἰς βλασφήμους ἐρπεσεται λογισμός, καταρώμενος τὸν πάλαι βασιλέα αὐτοῦ, ὃν καὶ Θεὸν ἑαυτοῦ ὀνόμαζε. « Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

« Τοῦτο πρῶτον τίς· ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὸν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Βουλαι γὰρ δι' ἔργων τὸν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πόματος ἀποδιδόναι τοὺς καταξιωθέντας τοῦ μεγάλου φωτὸς τῆς σωτηρίου θεοφανείας. Πρῶτον οὖν τοῖς ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας εὐαγγελίζεται. « Ἐδεῖ γὰρ μηδὲ τὴν χώραν ἀποσιωπῆσαι, καθ' ἣν τὰς διατριβὰς ποιεῖσθαι ἤμελ- λεν ἀνθρώποις ἐπιφανεῖς ὁ Ἐμμανουήλ. » Ἡ δὲ χώρα ἦν Γαλιλαία· ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου τυγχάνει ἡ Γαλιλαία αὕτη, ἐν ἣ τὰς πλείστας ἐποίησατο δια- τριβὰς ὁ Χριστός· διὸ ποτὶν σωτήριον, καὶ φῶς μέ- γα τοῖς ἐν αὐτῇ εὐαγγελίζεται πρῶτοις. Τοῦ δὲ ζωο- ποιου τούτου ποτοῦ εἰκόνα παρῆχεν ὁ Σωτὴρ αἰσθη- τῶς, ὁπρὶν αὐτὸν γάμου συντελουμένου ἐν Κανᾷ τῆς Γα- λιλαίας, πρῶτον παράδοξον εἰργάσατο, τὴν τοῦ ὕδα- τος εἰς οἶνον μεταβολήν.

« Ὁ λαὸς δ' καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ ἄλλως δὲ ἐν σκότει ἐτύγχανον οἱ πρὸ τῆς ἐπιλάμψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγνωσίᾳ ὄντες τοῦ

φωτός τοῦ ἀληθινοῦ· ἐν σκιᾷ δὲ θανάτου ἦσαν οἱ τὰ Ἀ
πρὸς θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, «Ψυχὴ ἡ ἀμαρ-
τάνουσα, αὕτη ἀποθάνειται. » Ἀλλ' ἕως μὲν ἐν τῷ
παρόντι βίῳ τυγχάνει ὁ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνων,
οὐχ οὕτω πάντῃ καταπέποιτα ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὥς
μὴ δύνασθαι μεταβαλὼν σωθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ λ-
λακταὶ αὐτοῦ παντελῶς, διὸ λέγεται εἶναι ἐν σκιᾷ
θανάτου. Πλὴν ἐπιλάμπας τούτοις πρώτοις, τὴν χά-
ριν τοῦ μεγάλου φωτὸς ἐδωρήσατο ὁ διὰ τῶν προ-
κειμένων θεσπιζόμενος. Ἐν ταύτῃ τε τῇ χώρᾳ πρώ-
τῃ πλείστον λαὸν ἐκτίσαστο, ὥς καὶ τὸν ἀποστολι-
κὸν χορὸν ἐξ αὐτῶν ἐκλέξασθαι. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ ἐν
σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ἢ οἱ ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ Θεοῦ
τὸ πρὶν κατεσχήμενοι, καὶ οἱ τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς
δεδουλωμένοι;

« Τὸ πλείστον τοῦ λαοῦ ὃ καθήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ
σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὥς οἱ εὐφραι-
νόμενοι ἐν ἀμέτῳ, καὶ ὃν τρόπον εὐφρανθήσονται οἱ
διαιρούμενοι σκύλα· διότι ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ἐπ'
αὐτῶν κείμενος. » Ἡ ἐπειδὴ πλείστοι μὲν ἐπιστευ-
σαν, πλείους δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐναπέμειναν, εἰκότως τὸ
πλείστον τοῦ λαοῦ λέλεκται τῆς σωτηρίου μετεπι-
φάνει εὐφροσύνης. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, πρὸς τὴν
πρόχειρον λέξιν. Ἐν ἧ ποτὲ μὲν ἀπὸ πάντες ἄνθρω-
πων πληθὸς ἀνδρῶν πεντακισχιλίων ἐθρέψατο ἐν τῇ δηλου-
μένῃ χώρᾳ, ποτὲ ἐξ ἑπτὰ τετρακισχιλίου ἀνδρας
χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν
Σύμμαχον· Εὐφροσύνη εὐφράνθησαν ἐνώπιόν σου,
ὥς εὐφροσύνην ἐν θερσιμῷ. » Οὕτω γοῦν οἱ ἐν θε-
ρισμῷ τρεφόμενοι ἡθροισμένως κατὰ τὸ αὐτὸ συμπο-
σιάζειν εἰκότασι. Κατὰ δὲ διανοίαν δὲ οἱ ἀπόστολοι τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν καὶ οἱ τούτων διάδοχοι, οἱ τε εἰς δεῦ-
ρο τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ προσετώτες, τῆς ἐνθέου εὐ-
φροσύνης μετελάμβανον ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
δίχην ἀμύνωντας ἐργαζόμενοι· ἐπεὶ περ ἐργάται ἦσαν
τοῦ θερισμοῦ τῶν ἐθνῶν, ἐμπιπλάμενοι εὐφροσύνης
ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ληθῶν.
« Διότι ἀφῆρηται ὁ ζυγὸς ὃ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ
ἡ ῥάβδος ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. » Ἀπεσιέσαντο
τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας αὐ-
τοῦς ὑποξέυξαντος, καὶ ῥάβδῳ τὸν τραχήλον αὐτῶν
κατακάμπτοντος· ἵνα τὰ ἀποστολικὴν κήρυγμα τῆς
ψυχῆς καταβάλλοντες μὴ ὑποκύψωσι τῇ δουλείᾳ τῆς
ἀμαρτίας. Ἡ τὰχα ὁ πάλαι τοῖς σκύλοις ἐπικείμενος,
« ἀφῆρηται ζυγὸς, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τρα-
χήλου τῶν αὐτῶν σκύλων. Ζυγὸς γὰρ ἦν βαρὺς ταῖς
τῷ διαβόλῳ ψυχαῖς δεδουλωμέναις ἐπικείμενος· καὶ
ῥάβδος θανατικὴ τὸν τραχήλον αὐτῶν κατακάμπτουσα
καὶ κάτω νεύειν ποιοῦσα· ὧν ἀφῆρημένων, εἰκότως
ἐχαιρον οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα ταῦτα.

« Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούτων διεσκέδασε
Κύριος, ὥς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. » Θεοδοτίων
μέντοι, τοῦ «ἀπαιτούτος», ἡρμήνευσεν, ἐνικῶς τὸν
ἀπαιτούντα καὶ ἐκπράσσοντα σημήνας· δηλονότι τὸν
διάβολον, ὃς ἐκπράσσειν διετέλει τὰς τῶν ἀνθρώπων

A Christus illucesceret, in veræ lucis ignorantia
erant: in umbra autem mortis erant, quotquot
mortaliter peccaverant, secundum illud: « Anima
quæ peccaverit, ipsa morietur ». Sed quando
is qui peccat ad mortem, in præsepi vita degit,
non ita prorsus absorbetur a morte, ut non pos-
sit resipiscendo salutem nancisci; sed nec ex illa
penitus liberatur, quare dicitur esse in umbra
mortis. Caterum his prioribus illucescens, magni
luminis gratiam elargitus est is, qui in hoc vaticinio
fertur. In hac porro regione primo magnam
populi multitudinem acquisivit, ita ut etiam apo-
stolicum chorum ex ea deligeret. Quinam ergo
erant illi in tenebris et umbra moris versantes,
nisi qui prius ignorantia Dei detinebantur, et mor-
tis animæ servituti addicti erant?

Vers. 3-4. « Multitudo populi, quam deduxisti
in lætitia tua, et lætabantur coram te, sicut qui
lætantur in messe, et quemadmodum lætabantur
qui dividunt spolia: quia auferetur jugum ipsis
impositum. » Sive, quia multi quidem credide-
runt, sed multo plures in incredulitate manserunt,
jure dicitur multos ex populo salutaris læti-
tiæ consortes fuisse. His porro significat, quoad
obvium litteræ sensum, regionem illam, ubi ali-
quando ex quinque panibus turbam virorum quin-
que millium enutrivit; aliquando autem ex septem
panibus, quatuor millia virorum, præter mulieres
et parvulos. Quamobrem dictum est secundum
Symmachum, « Lætitia lætati sunt in conspectu
tuo, sicut lætitia in messe. » Sic itaque qui in
messe nutriuntur, confertim et simul epulari so-
lent. Secundum intelligendi rationem vero, apo-
stoli Salvatoris nostri, necnon eorum successores,
ac ii, qui ad hoc usque tempus ecclesiarum ejus
præses fuerunt, divinæ lætitiæ in conspectu Sal-
vatoris nostri participes erant, metentium instar
operantes, quia messis gentilium operarii erant,
perfusi gaudii ob fructum in singulis ecclesiis
abundantiam. « Quia ablatus est jugum ipsis im-
positum, et virga supra collum eorum. » Grave ju-
gum illud excusserunt, ejus qui peccati servituti
se colligabat, quique virga caput ipsorum depri-
mebat; ut apostolicam prædicationem in anima
fundantes, se peccati servituti non inflecterent.
Sive fortasse, jugum, ait, spoliis olim impositum,
ablatus est, necnon virga eorundem spoliorum
collo imposita. Grave quippe jugum erat animabus
diaboli servituti subjectis impositum, ac mortalis
virga, quæ collum deprimeret, ac deorsum incli-
nari cogeret: quibus ablatis merito gaudebant ii,
qui hæc spolia dividebant.

Vers. 5. « Virgam enim exactorum dissipavit
Dominus sicut in die Madian. » Theodotio sane
exactoris interpretatus est, expetentem et exacto-
rem singulariter exprimens, videlicet diabolum,
qui exactoris humanarum animarum vicem agebat.

et quasi vectigalia exposcebat, nimirum peccata quæ illi admittebant. Historia vero Madian spectans exstat in libro Judicum: narratque tempore Gedeonis, inimicos non instructa armorum acie superatos fuisse, sed occulta, invisibili et divina virtute. Sic itaque, perinde atque Madianitis accidit, hostes occulta manu superati sunt; atque nunc ait dissipatam fuisse virgam exactoris diaboli, nec non aliorum qui cum eo animas hominum exigebant. Alius vero non *exigentium*, sed, *inobsequentium*, dixit.

« Quia omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent et cupient, si flant igne combusti. » Quia cum diabolus ornatum animæ et amictum ejus, atque tunica principatus, qua induebatur, illam captivam ducens, diripisset, nudam illam ac sædam reliquit: ejus item comites, adversariæ potestates ab ea tributum exigebant, dolo et fallacia contra illam viuentes; jure exactores illos omnia persolutores esse dicit Spiritus propheticus, his verbis, « Omnem amictum dolo collectum, et vestimentum cum commutatione restituent. » Idem vero ipse qui olim ab animabus hominum vectigalia exposcerent, omnia in memorato tempore soluturi esse dicuntur.

VERS. 6. « Quia parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis: cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. » Quosnam principes memorat, nisi eos qui ab ipso ad principatum in Ecclesia gerendum constituti sunt? Discipulos dico et apostolos ipsius, necnon eorum per totum orbem successores, quibus datum est ut sana mente essent, et pacem mutuo colerent, cum ipsis diceret, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. » Secundum Theodotionem vero, « Pacis ejus non erit terminus. » Quantus porro fuerit ejus, qui in prophetia fertur, principatus intelligas, si Ecclesiam ejus in toto orbe constitutum consideres; sed multo magis si his de illo Apostoli testimonio animam adhibeas, quibus ait, « Secundum operationem potentie virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens illum in dextera sua in cœlestibus, supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem, et supra omne nomen quod nominatur. » Ita magnus est Salvatoris nostri principatus, et pacis ejus non est finis; nam interminabilis, seconnectis expers et incircumscrip-tus ille est: quare dictum est, « Orietur in diebus ipsius justitia et abundantia pacis. »

VERS. 7. « Super thronum David et regnum ejus, ad dirigendum illud, et patrociniandum ei in ju-

ψυχάς; καὶ φόρους ὡς περ ἀπαιτῶν, τὰς χορηγουμένας αὐτῶν ἀμαρτίας. Κεῖται δὲ ἡ περὶ τῆς Μαδιάμ ἱστορία ἐν τοῖς Κριταῖς, περιέχουσα ὡς ἐπὶ τοῦ Γεδων οὐχ ὅπλων παρατάξει νενίκηται οἱ πολέμιοι, ἀλλ' ἀφανῆ καὶ ἀοράτῃ, καὶ θεῇ δυνάμει. Οὕτως οὖν ὡς ἐπὶ τοῖς Μαδιάμ νικηθῆσαν οἱ πολέμιοι χειρὶ κρυφαίᾳ, καὶ νῦν φησὶ διεσχεδασθαι τὴν ῥάβδον τοῦ ἀπαιτούντος διαβόλου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκπρασσόντων. Ἐτερος δὲ οὐ « τῶν ἀπαιτούντων » ἔφη, ἀλλὰ « τῶν ἀπειθούντων » ἔλεπεν.

« Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένοντο πυρίκαυστοι. » Ἐπεσθὲ τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς, τὸν τε τῆς ἀρχῆς χιτῶνα, ὃν περιεβάλετο, σὺλῆσας ὁ διάβολος, ὅτε αὐτὴν ὑποχείριον ἔλαβε, γυμνὴν αὐτὴν καὶ αἰσχρὰν κατέστησεν· αἶ τε σὺν αὐτῷ δυνάμεις ἀντικείμεναι ἐξέπραττον αὐτὴν, δόλῳ καὶ ἀπάτῃ κατ' αὐτῆς χρώμεναι· πάντα εἰκότως ἀποτίσειν λέγεται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, φήσαντος, ὅτι δὴ « Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. » Οἱ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ πάλαι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐκπρασσοντες ἀποτινύειν λέγονται πάντα ἐν τῷ δηλουμένῳ καιρῷ.

« Ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἀγγελος. » Ἄξω τὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῷ. Ποίους δὲ φησὶν ἀρχοντας, ἢ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀρχεῖν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθισταμένους; Λέγει δὲ μνηστὰς αὐτοῦ καὶ ἀποστόλους, τοὺς τε τὴν τούτων διαδοχὴν ὑποδεξαμένους καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, οἱς ψυχῆς ὑγίειαν καὶ εἰρήνην ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἐδωρεῖτο, ἐν οἷς πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Κατὰ γοῦν τὸν Θεοδοτίωνα, « Τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται πέρας. » Νοήσεις δὲ ὅπως μεγάλη γέγονε τοῦ προφητευομένου ἡ ἀρχὴ, τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν αὐτοῦ θεωρῶν· καὶ ἐτι μᾶλλον ἐπιστήσας ταῖς τοῦ Ἀποστόλου περὶ αὐτοῦ μαρτυραῖς, δι' ὧν φησι, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου. » Οὕτω μεγάλη ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀρχὴ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι τέλος· ἀτελεύτητος γὰρ καὶ ἀγήρως καὶ ἀπερίγραφος αὐτὴ τυγχάνει· διὸ λέλεκται· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλήθος εἰρήνης. »

« Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν, καὶ ἀντιλάβεσθαι ἐν χρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. » Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ὁ

²⁷ Joan. xiv, 27. ²⁸ Ephes i, 19-21. ²⁹ Psal. lxxi, 7.

ζήλος Κυρίου Σαβαώθ ποιήσει ταῦτα. » Τίθει δὲ ἄκριδῶς ὅπως οὐκ εἰρήται καθεσθῆσθαι ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν· ἡμῶν προσπακούοντι τὸ ἦξειν αὐτὸν ἐπὶ τῷ κατορθῶσαι τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν σκηνὴν πεπτωκυῖαν. Ἐπειδὴ γὰρ κατέστραπτο καὶ καθήρητο ἡ βασιλεία Δαυὶδ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ· ἦσαν δὲ προφητεῖαι θεσπίζουσαι τὸν θρόνον Δαυὶδ διαλάμψεν φωτὸς ἡλιακοῦ δίκην καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης· ταύτην αὐτὴν ἐλήλυθε τὴν ἐπαγγελίαν πληρῶσαι· ἐκ σπέρματος μὲν Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεννῶμενος, καταλάμπων δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς· καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κρατύνων διὰ πάντων τῶν καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν. Ἐν τούτοις γὰρ τὸν θρόνον Δαυὶδ διωρθώσατο, παρὰ Ἰουδαίοις καθήρημένον. Καὶ τοῦτο ἐπραξεν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦ μὲν, (ἀπὸ τοῦ νῦν, » σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου ὠρισμένην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας αὐτοῦ· τοῦ δὲ, « εἰς τὸν αἰῶνα, » τὴν ἀπειρον καὶ διαρκῆ βασιλείαν αὐτοῦ παριστάνοντος. Τηρητέον δὲ, ὡς ἡ μὲν πρώτη περὶ τοῦ προφητευομένου πρόβλεψις ἐκ Παρθένου τεχθήσεσθαι αὐτὸν ἐδήλου· ἡ δὲ δευτέρα, ὡσανεὶ ζητουμένου, πῶς ἔσται τοῦτο, τὸν Κύριον εἰσῆγε λέγοντα, « Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφητίαν· καὶ ἐν γαστρὶ ἐλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν· » ἡ δὲ τρίτη οὐκέτι μνημονεύει κυήσεως παρθενικῆς, οὐδὲ τοῦ τρόπου τῆς κατὰ θεὸν παραδόξου συλλήψεως· ὅτε δὴ προμεμαθηκότων ἡμῶν ταῦτα, περὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ διεξέρχεται, παιδεύουσα ἡμᾶς τὰ ἀπόρρητα τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας· ταῦτα δὲ πάντα περὶ τοῦ τυγχόντος παιδίου λέγεσθαι, οὐκ οἶδα πῶς συστήσαιεν οἱ ἐκ περιτομῆς, μὴ βουλόμενοι παραδέξασθαι τὸν ἡμέτερον Σωτήρα, ᾧ τὰ ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ ἐκδοσις τοὺς λόγους ἐπισφραγίζεται. « Ζήλος Κυρίου Σαβαώθ ποιήσει ταῦτα. » Ποιὸς ζήλος, ἡ δὲ ἐξήλυσεν ἀγαθὸν καὶ αὐτῷ πρέποντα, εἰς τὸ σῶσαι πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταδυναστευθέντας, καὶ εἰς ἀθεότητα κατασφύεντας;

« Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ γινώσκονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἑφραΐμ, καὶ οἱ καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ, λέγοντες· Πλίνθοι πεπτώκασιν· ἀλλὰ δεῦτε λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους, καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. » Ἦτοι οἱ τὴν Σαμαρείαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ χρηματίζοντες, καὶ λαὸς τοῦ Ἑφραΐμ ὀνομαζόμενοι, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς τοῦ Ἑφραΐμ, χλευάζοντες καὶ ἐξευτελιζόντες τὴν Ἱερουσαλὴμ, πλίνθοις ταύτην ἐφασκον οἰκοδομῆσθαι, καὶ τὰς στέγας ἔχειν « ἀπὸ συκαμίνων » ἢ « συκομῶρων » κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς. Εἴθ' ὡς αὐτοὶ βελτίονα πόλιν κατασκευάσαντες, ἐπηγγέλλοντο διὰ λίθων ξυστῶν καὶ κέδρων οἰκοδομήσιν, καὶ ἀντὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ πύργον ἑαυτοῖς ἀναστήσειν ἐν Σαμαρείᾳ· διὸ καὶ ἐπειδὴ τοιαῦτα τετολμήκασιν

A dicio et in justitia. Amodo et in sæculum zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Observes accurate, non simpliciter dictum fuisse ipsum in throno David sessurum esse, sed etiam super regnum ejus ad regendum illud; nobis subaudientibus venturum illum esse ad restaurandum thronum Davidis, et tabernaculum ejus, quod lapsus fuerat. Quia enim a temporibus Babylonice captivitatis eversum et sublatum fuerat regnum Davidis, ac prophetiæ aderant, quæ vaticinabantur thronum Davidis solaris luminis instar illustraturum esse totum orbem; hanc ille promissionem impletum venit, ex semine quidem David secundum carnem natus, animas autem hominum illuminans, ac regnum ejus apud omnes totius orbis gentes confirmans. In his quippe regnum Davidis erexit, a Judæis sublatum. Et hoc præstitit ab hoc tempore usque in sæculum; ita ut illud, « amodo, » initium temporis definitum significet, quo tempus ejus ad homines adventus declaratur; illud autem, « in sempiternum, » infinitum ac perpetuum regnum ejus declarat. Observandum autem est, primam de eo qui in prophetia fertur, prædictionem, illum ex Virgine nasciturum esse declarare; secundam vero, ac si quæretur, quo pacto id futurum sit, ipsum Dominum sic loquentem inducere, « Et accessi ad prophetissam: et in utero accepit, et peperit Filium; » tertiam autem, virgineum partum non ultra memorare, neque modum stupendæ illius secundum Deum conceptionis, utpote nobis hanc rem jam edoctis; sed de Filio ipsius verba facere, nosque in theologia ejus arcanis instituere. Cæterum nescio quo pacto ii qui ex circumcissione sunt, hæc de vulgari puero dici stant, nolentes admittere Salvatorem nostrum, cui ipsa opera testimonium afferunt, cum eventus rerum sermones obsignet. « Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. » Quis zelus nisi ille bonus et condescens, quo ille incensus est, ad salutem iis omnibus parandam, qui sub dominio diaboli erant, et in impietatem pertracti fuerant?

Vers. 8-10. « Mortem misit Dominus super Jacob, et venit super Israel: et cognoscat omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia et alto corde, dicentes: Lateres ceciderunt; sed venite, dolemus lapides, et cædamus sycaminos et cedros, et ædificemus nobis turrin. » Id est, ii qui Samaritanos incolunt, Israel nuncupant, et populus Ephraim vocati, quia regibus tribus Ephraim subditi erant, irridentes et vilipendentes Jerusalem, ipsam ex lateribus structam dicebant, ac tegulas habere ex sycaminis, sive secundum reliquos interpretes, ex sycomoris, factas. Deinde vero, ac si illi præstantiorem urbem struendi essent, eam ex incisissimis lapidibus et ex cedris se edificaturos esse pollicebantur: et templi in Jerusalem stantis loco, turrin sibi excitaturos in Samaria; ideo quia illi in tantam arrogantiam ve-

nire ausi fuerant, deinceps comminatur eis his A
verbis :

Vers. 2. « Et frangat Deus eos, qui insurgunt super montem Sion, et inimicos dissipabit. » Secundum historiam enim, quia, inquit, ii qui Samaritiam incolebant Italia ausi sunt, et petulanter agebant contra montem Sion, et contra Deum ibidem cultum; eos se, quasi ex magna superbia celsitudine depressurum et fracturum comminatur. Ii quippe qui contra montem Sion insurrexerunt, etiam in ipsum Deum impie agebant: quos se humiliaturum et confracturum esse dicit; nec ipsos solos, sed etiam inimicos ejus dissipaturum esse: significans eos ex Damasco, qui Israelitis commilitones erant, ut prius traditum est. Ac reliquos omnes qui contra montem Sion et contra Deum ibidem cultum insurrexerunt, se dissipaturum esse pollicetur: ex quorum numero alii ex oriente erant, alii ex occasu solis, medii autem eorum Græci erant. Hi etenim omnes memoratum Israelcem pleno ore devorantes, atque in suum idololatriæ errorem deficientes, se iis, qui contra montem Sion insurgabant, auxiliaturos ac commilitones eorum futuros esse promittebant.

Vers. 14-15. « Et abstulit Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum in una die, senes et eos qui vultum admirantur, hoc est principium; et prophetam docentem iniqua, hic est cauda. » Pro illo, « Abstulit Dominus ab Israel, » Aquila, « Et perdet Dominus; » Symmachus vero, « Et disperdet Dominus; » Theodotio, « Et auferet, » in futuro dixerunt; quasi Deus hæc faciturus sit: quæ ante eventum prædicit, ut auditores ad pœnitentiam provocet, ne quæ comminatur ipsis eveniant. Una porro die se prædicta omnia, quæ quidem perspicua sunt, facturum esse dicit, id est, uno eodemque tempore. Cum autem dicit caput et caudam, brutum animal significat; id quippe non hominum proprium est, quod caudam habeant, sed brutorum animalium: quibus populum similem esse dicit: vel caput et caudam, rationabilem et irrationabilem; principem, subdium et ultimum vocat: quod etiam sic declaravit dicens, « magnum et parvum, » Pro illo, « qui vultus admirantur, » Symmachus, « et venerabilem, » interpretatus est. Hic ergo venerabilis et senex, caput esse potest; cauda vero propheta qui iniqua docet, qui quasi bruti animalis ultimum membrum est. Hos igitur de medio tollendos, atque uno tempore exterminandos esse interminatur.

Vers. 18. « Et succendetur quasi ignis iniquitas: et quasi gramen siccum devorabitur ab igne. Et succendetur in densitatibus salus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. » Se ut bonum animarum agricolam, hæc facturum esse comminatur Dominus; iniquitas eorum deleatur instar herbarum silvestris ab igne absumptæ.

Vers. 19-21. « Propter furem iræ Domini com-

Α παυθ: διδάσθαι, ἀπειλεί αὐτοῖς ἐξ ἧς ὁ λόγος φέ-
σκων»

« Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασχεδάσει. » Κατὰ γοῦν τὴν ἱστορίαν, ἐπειδὴ, φησὶν, οἱ τὴν Σαμαρείαν οἰκούντες τοιαῦτα τετολμήκασιν, καὶ καταβρασύνοντο κατὰ τοῦ ὄρους Σιών, καὶ κατὰ τοῦ ἐν αὐτῷ τιμωμένου Θεοῦ, ὡς ἀπὸ μεγάλου ὕψους τῆς ὑπερηφανείας αὐτῶν ταπεινῶσιν καὶ καταβράξιν αὐτοὺς ἀπειλεῖ. Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών ἐπανισταμένους ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἀσεβεῖν συνέβαιεν· οὐς ταπεινῶσιν καὶ ῥάξιν φησὶν, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασχεδάσει· σημαίνων τοὺς ἐν Δαμασκῷ συμμαχοῦντας τῷ Ἰσραὴλ, κατὰ τὰ ἔμπροσθεν ἀποδεδομένα. Καὶ πάντας δὲ τοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών, καὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ, διασχεδάσει ἐπαγγέλλεται· ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ δὲ ἀπ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνες. Πάντες γὰρ οὗτοι, τὸν προλεχθέντα Ἰσραὴλ ὅλην τῷ στόματι κατασθίνοντες καὶ καταβάλλοντες ἐπὶ τὴν τῇ εἰδωλολατρείᾳ αὐτῶν πλάνην, βοηθεῖν καὶ συμμαχεῖν ἐπηγγέλλοντο τοῖς ἐπανισταμένοις κατὰ τοῦ ὄρους Σιών.

« Καὶ ἀφ' οὗ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, αὐτὴ ἡ ἀρχὴ· καὶ προφήτην διδάσκοντα ἀνομία, οὗτος ἡ οὐρά. » Ἀντὶ μέρους τοῦ, « Ἀφ' οὗ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « καὶ ἀποθρεύσει Κύριος; » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἐξολοθρεύσει Κύριος; » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ ἀφελεί, » μελλητικῶς εἰρήχασιν· ὡς μελλόντος ταῦτα ποιήσειν τοῦ Θεοῦ· ὁ πρὶν γενέσθαι προλέγει, ἐπιστρέφειν εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀφροσύνους, ὡς ἂν μὴ πάθωεν τὰ ἀπειλούμενα. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ φησὶ πάντα ποιήσειν τὰ προλεχθέντα σαφῆς τυγχάνοντα· τούτάστιν ὅφ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Κεφαλὴν δὲ καὶ οὐρὰν εἰπὼν, ἠνέχετο ζῶον ἄλογον· οὐ γὰρ ἀνθρώπων ἴδων, ἀλλὰ ζῶων ἄλογων τὸ οὐρὰν ἔχειν· οἷς τὸν λαὸν ἀφρωμώσεν· ἡ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, τὸν λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, ἡ τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον, καὶ ἔσχατον· ὁ δὲ καὶ διεσάφησεν εἰπὼν, « μέγαν καὶ μικρὸν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, » ὁ Σύμμαχος, « καὶ αἰδέσιμον, » ἡρμήνευσεν. Καὶ οὗτος οὖν ὁ αἰδέσιμος καὶ ὁ πρεσβύτερος δύναται εἶναι ἡ κεφαλὴ· ἡ δὲ οὐρά ὁ διδάσκων ἀνομία προφήτης, οἷον ἐλὼν λόγῳ ζῶον ἔσχατον μέλος ὑπάρχων. Ἀραιρεθήσεσθαι τοῖνυν τούτους, καὶ ἐξολοθρευθήσεσθαι ὅφ' ἓνα καιρὸν ὁ λόγος ἀπειλεῖ.

« Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία, καὶ ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός. Καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς βάσει τοῦ ὄρου, καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλα τῶν βουνῶν πάντα. » Ποιήσειν δὲ ταῦτα, ὡς ἀγαθὸς ψυχῶν γεωργός, ὁ Κύριος ἀπειλεῖ· ἵνα ἡ ἐν αὐτοῖς ἀνομία ἀφανισθῇ διχην ὕλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ πυρὸς ἀναλίσκομένης.

« Διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου συγχέκνεται ἡ γῆ ὅλη,

καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς κατακακαυμένος ὑπὸ πυρός. Ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει· ἀλλὰ ἐκκλίνει εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινᾷσι καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇ ἄνθρωπος ἐσθῶν τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσὴς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν. Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπιστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ὡς ἐπαναστῆναι ἀδελφὸν ἀδελφῷ, καὶ μηδὲνα τοῦ πῆλας φείσασθαι· πάντας δὲ ἀλλήλοις χρήσασθαι ὡς πολεμίοις· ὡς εἰς τοσοῦτον ἔλασεν ἀναφλεγόμενην αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους στάσιν, καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὡς καὶ τὰς δύο φυλάς, τὴν τοῦ Ἐφραΐμ καὶ τὴν τοῦ Μανασσῆ, ἐξ ἑνὸς πατρὸς γενομένας τοῦ Ἰωσήφ, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὄντας βασιλείαν, μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκοῦντας Σαμαρείαν, ἀλλήλους ἐπαναστῆναι, καὶ τοὺς ἀλλήλων βραχίονας καταφάγειν· μηκέτι μὲν σχολάζοντες τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ, μηδὲ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καθ' ἑαυτῶν δὲ ἀκονήσαντας τὰ ἑαυτῶν ξίφη, ἑαυτοὺς διαχειρίσασθαι, καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

« Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν· γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες κρίμα πνήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ ὄρφανον εἰς προνομήν. » Τοῦ καλουμένου οὖν Ἰσραὴλ, λέγω δὴ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευμένου, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς προτέροις ὁ παρὼν λόγος κατηγορεῖ, φάσκων αὐτοὺς πρὸς ἔριν καὶ φιλονεικίαν τῶν τὰς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ προφητείας παραγραφόντων τὰς ψευδοπροφητείας συντάττειν. Ἦσαν γοῦν, ἦσαν ψευδοπροφῆται πλείστοι, ὅσοι ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐναντία φεγγρόμενοι, καὶ ἐναντία γράφοντες τοὺς ἀληθεῖς τοῦ Θεοῦ προφῆταις. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ συγγραφὰς ἐποιοῦντο παρανόμους, καὶ πάσης πονηρίας μεσάζ· πένητας οἰκτροὺς καταδυνάστευον, βιαζόμενοι τε ἐπλεονέκτου ἀπεριστάτους ὄρφανους καὶ χήρας. Τοιοῦτους δ' ἂν εἰποις καὶ τοὺς διὰ μοχθηρῶν συγγραμμάτων εἰσεῖσι καὶ νῦν διαστρέφοντας τῶν ἀκρασιτέρων τὰς ψυχάς.

« Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἔξει. Καὶ πρὸς τίνα καταφύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλειψέτε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπαιεῖν εἰς ἀπαγωγὴν; » Ἀπειλεῖ τοίνυν ἑκαίνοις ὁ προφητικὸς λόγος φάσκων· « Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς, » καθ' ἣν ἡ θλίψις καὶ ἡ κατὰ τούτοις ὀργὴ πόρρωθεν ἔξει; Μακρὰν γὰρ οὖσαν αὐτὴν φησί, διὰ τὸ ἀπελθεῖν ἐξ ἐμοῦ τοῦ Θεοῦ· ὑμεῖς, ὦ οὔτοι, πρὸς οὓς ταῦτα λέγεται, ὥστε βιαζόμενοι καθ' ἑαυτῶν αὐτὴν ἐπισπάσασθε· ἢ ἐπελθούσης, ἐπὶ τίνα καταφύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; « Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπιστράφη ἡ ὀργή· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. » Ἐπιμενόντων γὰρ τοὺς αὐτοὺς ἀποτῆμας τῶν διὰ τοῦ λόγου κατηγορουμένων, ἀκούουθον ἦν καὶ τὴν κατ' αὐτῶν παράμωμον γίνεσθαι ὀργήν.

« Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου· καὶ ὀργὴ ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ τῷ λαῷ ἐμῷ συντάξω

A busta est universa terra, et erit populus quasi succensus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur: sed declinabit ad dexteram, quia esuriet, et comedet a sinistris, et non saturabitur homo comedens carnes brachii sui. Devorabit enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, quia simul obsidebunt Judam. In his omnibus non aversa est ira, sed adhuc manus excelsa. » Ita ut insurgat frater in fratrem, ac nemo proximo suo parcat: omnesque mutuo agant ut inimici, ita ut coorta et ardens inter utrosque seditio, et civile bellum eo usque veniat, ut duæ illæ tribus Ephraim et Manasses, ex uno patre Joseph ortæ, ac sub eodem regno degentes, atque unam eandemque urbem incolentes Samariam, contra se mutuo insurgant, ac brachia invicem devorent, bello contra Judam inferendo, ac obsidioni Hierosolymæ, non ultra vacantes, sed contra se mutuo gladiis acuentes, ut se vulneribus conficiant ac delectant.

CAPUT X.

VERS. 1-2. « Væ scribentibus malitiam: nam scribentes, malitiam scribunt: declinantes iudicium pauperum, rapientes iudicium inopum populi mei: ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. » Illum Israel dictum, videlicet Judaicum populum regno Samaritæ subditum, de his item, præter ea quæ superius memorata sunt, accusat Scriptura, dicens, eos ob contentionem et deceptionem eorum, qui veras Dei prophetias adulterabant, falsa vaticinia comminisci. Erant itaque, erant pseudoprophætæ multi, in Israele contraria loquentes et contraria scribentes illis, quæ veri Dei prophetæ tradebant. Iidem vero ipsi scripta nefaria edebant, et omni improbitate referta: in miseros pauperes dominatum exercebant, ac violenter superbeque agebant in orphanos et viduas patrocinio carentes. Tales item dixeris eos, qui hodie perverſis scriptis simpliciorum animas evertunt.

VERS. 3-4. « Et quid facient in die visitationis? nam tribulatio vobis e longinquo veniet. Et ad cuius auxilium confugietis? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ne captis in abductionem? » Comminatur ergo iis propheticus sermo dicens: « Et quid facient in die visitationis, » qua tribulatio et ira procul ipsis veniet? Nam cum ea procul existat, quia ipsa a me Deo eliminata est; vos sane, quibus hæc dicuntur, quasi vi viuentes contra vos ipsos, eam attraxistis: qua superveniente, ad cuius auxilium confugietis? « Super his omnibus non aversa est ira; sed adhuc manus excelsa. » Nam iis qui in presenti accusantur, eadem in absurditate permanentibus, consequens erat, ut ira quoque permaneret.

VERS. 5-6. « Væ Assyriis, virgæ furoris mei: et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat

spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem. » Ad hæc usque perseveravit accusatio populi; post quam, consequenter ad minas a prophetia enuntiatas, non diu Assyrii irrumperentes Samariam obsidenti, et totam ipsorum regionem depopulantur, novemque Judaicæ gentis tribus in Assyriorum terram captivas abducunt. Post enarratam ergo populi Israel dicti captivitatem, ad eos qui in captivitatem abduxerant sermo transfertur. Hi porro erant Assyrii, quibus hæc præsentia comminatur. Quod autem, cum hæc dicerentur, jam populus ab Assyriis translatus et Samaria obsessa fuisset, hinc palam est, quod ibidem ex Assyriorum regis persona dicatur, « Cepi Arabiam, et Damascus et Samariam: quemadmodum illas, sic et omnes principatus capiam; » ac rursum, « Quemadmodum feci Samariam, et omnibus manufactis ejus, sic faciam Jerosolymam. » Docet autem historia in diebus Achaz ascendisse regem Assyriorum Samariam, et obsidisse illam: ac tunc quidem partem populi captivam duxisse: sub Ezechia autem Achazi successore universum populum transtulisse in Assyrios.

VERS. 7-9. « Ipse autem non sic cogitavit, et in anima non sic arbitratus est; sed avertet mens ejus ad gentes exterminandas non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps: respondebit, Annon cepi regionem supra Babylonem et Chalanem, ejus turris ædificata est: et cepi Arabiam, et Damascus, et Samariam? » Cum meam, inquit, potestatem acceperit, non sic ille arbitratus est, sed elatus mente fuit, ac si populum meum propria virtute debellasset. Nec illo contentus excidio, infinitas alias gentes se invasurum minatur: quia illam præstantiorem ac sub Dei tutela positam debellaverat. Quamobrem illis qui subjecti fuerant, mirantibus eum, ac dicentibus, « Tu solus es princeps, » respondet ille his verbis: Me principem nondum vocetis neque dominum, quandoquidem omnes undique regiones nondum cepi: cæterum,

VERS. 10. « Quemadmodum has cepi, sic et omnes principatus capiam. Ululate, sculptilia in Jerusalem et Samaria. » Ad ipsos Assyrios eorumque principem, qui hæc iam arroganter proferebat, sermonem dirigit. Væ Assyriis, ait, quia non intellexerunt iram meam, contra facinorosos illos excitatam, talem ipsis inferendæ ultionis potestatem indidisse: sed opinabantur se suapte virtute gentes debellasse.

VERS. 11. « Quemadmodum enim feci Samariam et manufactis ejus: sic faciam Hierosolymam et idolis ejus. » Hierosolymam itaque Samarie paria perpsuram interminatur. Hæc porro prædicat, auditores ad conversionem et pœnitentiam provocans, atque exempli formidine ad resipiscentiam invitans. Non enim Assyrius, inquit, hæc contra Samariam patravit; sed ego Deus, idque ob incolarum ejus impie-

ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θείναι αὐτάς εἰς κονιορτῶν. » Μὴχρι γὰρ τῶν προειρημένων ἔστι τὰ τῆς τοῦ λαοῦ κατηγορίας, μεθ' ἣν ἀκολουθῶς τοῖς διὰ τῆς προφητείας ἠπειλημένοις, οὐκ εἰς μακρὰν πόρρωθεν ἐπιστάντες Ἀσσύριοι, πολιορκοῦσι τὴν Σαμάρειαν, καὶ πᾶσαν τὴν χώραν αὐτῶν δροῦσιν, ὅλας τε ἐννέα φυλάς τοῦ Ἰουδαίου ἐθνους αἰχμαλώτους εἰς τὴν Ἀσσυρίων ἀπάγουσι. Μετὰ οὖν τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ καλουμένου Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὁ λόγος μεταβαίνει ἐπὶ τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας. Ὅταν δὲ οὗτοι Ἀσσύριοι, οἷς τὰ προκειμένα ἀπείλει. Ὅτι δὲ ἀπῆλθο ὑπὸ Ἀσσυρίων ὁ λαὸς, καὶ πεπολιορκετο ἡ Σαμάρεια, ὅτε τὰ μετὰ χειρὸς ἐλέγγο, ὅλον τυγχάνει ἐκ τοῦ λέγεσθαι ἐν αὐτοῖς ἐκ προσώπου τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως. « Ἐλαβὼν Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν. » ὃν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήφομαι: » καὶ πάλιν. « Ὅν τρόπον ἐποίησα Σαμαρεία καὶ πᾶσι τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω Ἱερουσαλὴμ. » Καὶ ἡ ἱστορία δὲ διδάσκει, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ ἀνέβη ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐπολιορχήσεν αὐτήν. καὶ τῶς μὲν τότε μέρος τι τοῦ λαοῦ ἠχμαλώτευσεν. ἐπὶ δὲ Ἐζεκίου τοῦ τὸν Ἀχάζ διαδεδεγμένου πάντα τὸν λαὸν ἀπέφικεν εἰς Ἀσσυρίους.

« Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελόγισται, ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔθνη ἐξολοθρεῦσαι οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν αὐτῷ. Σὺ μόνος εἰ ἄρχων. καὶ εἶπεί. Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλώνης καὶ Χαλάνης, οὐδ' ὁ πύργος ὠκοδομήθη, καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν; » Τὴν ἐμὴν τοίνυν, φησί, λαβὼν ἐξουσίαν, οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, ἀλλ' ὑπερήρθη τῷ λογισμῷ, ὥς οἰκεία δυνάμει τοῦ ἐμοῦ περιγεγόμενος λαοῦ. Εἶτα, μὴ ἀρκεσθεῖς τῇ τοῦτον πολιορκίᾳ, μύρια ἄλλα ἔθνη μετέρχεσθαι ἀπείλει, ὥς τοῦ κρείττοτος καὶ θεοῦ ἀνακειμένου κρατήσας. Διὸ δὲ τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ γενομένων θαυμαζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, « Σὺ μόνος εἰ ἄρχων, » ἀποκρίνεται πρὸς αὐτοὺς καὶ λέγει. Μήποτε καλεῖτε ἄρχοντα, μὴδὲ κύριον ἐπεὶ μὴδέτω πάσας εἰλῆφεν τὰς ἀπανταχοῦ χώρας. πλὴν,

« Ὅν τρόπον ταύτας ἔλαβον, οὕτω καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήφομαι. Ὁλοῦξάτε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. » Πρὸς αὐτοὺς τε τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν, τοιαῦτα καταλαζονευσμένους ἀποτεινόμενοι λέγων. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ὅτι μὴ συνῆκαν, ὥς ἀρα ἡ ἐμὴ ὀργὴ ἡ κατὰ τῶν πλημμελούντων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς τῆς τοσαύτης ὀργῆς δέδωκεν. ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν δυνάμει κεκρατηκέναι τῶν ἐθνῶν ὑπέλαβον.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρεία καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. » Τὰ ἴσα τοίνυν τῇ Σαμαρείᾳ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ πείσεσθαι ἀπείλει. Προλέγει δὲ ταῦτα προκαλούμενος εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν τοὺς ἀκούοντας, φόβῳ τε τοῦ παραδείγματος σωφρονίζων αὐτούς. Οὐ γὰρ ὁ Ἀσσύριος, φησί, ἐποίησε τὰ κατὰ τῆς Σαμαρείας, ἀλλ' ἐγὼ ὁ Θεὸς διὰ τὰς τῶν

οικητόρων ἀσεβείας. Οὐκοῦν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ εἰκὸς παραδοθῆσθαι τῇ ἰσὴ πολιορκίᾳ, ὡς τὰ ἀδελφὰ μεταχειριζόμενοι· τοὺς τὰ προλεχθέντα πεπονθόσι.

Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ Ἱερουσαλὴμ, ἐπισκεψόμεαι ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἀκολουθῶν δὲ τῶν προκείμενων διδάσκων, ὅτι τέως μὲν Ἀσσύριοι καὶ οὗτοι ἀρχων, εἰ καὶ τοιαῦτα ὅποια δεδήλωται ἀπηυθαδιάσαντο, τὴν Σαμάρειαν ὑποχείριον πεποιημένοι καὶ τὴν Δαμασκὸν, ὅμως ἔξουσιν τὸ ἐνδόσιμον τοῦ χρόνου μέχρι καιροῦ τινος· μεθ' οὗ οὐκ ἔτι συστήσεται αὐτῶν ἡ ἀρχή, τῆς μακρᾶς καὶ πολυτελοῦς βασιλείας εἰς τὸ παντελὲς καταλυθησομένης.

Εἶπε γάρ, ἐν τῇ ἰσχυί ποιήσω, καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ ὄρια ἰδνῶν, καὶ τὴν ἰσχύ αὐτῶν προνομήσω. Μὴ δούς γάρ ὄδξαν τῷ Θεῷ, μηδὲ λογιζάμενος, ὅτι ὁ πῶν ὁλων Θεὸς αὐτὸς ἦν ὁ παραδούς αὐτῶν καὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ πάντας τοὺς τιμωρίας ἀξίους, μέγα ἐφρόνησε, διανοήθεις καὶ πρὸς αὐτὸν εἰπὼν, κατὰ τὸν Σύμμαχον, Ἐν τῇ δυνάμει τῆς χειρὸς ἐποίησα, καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοστίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀγρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαψεύζεται με, ἢ ἀντεῖπῃ μοι. Μὴ δοξασθήσεται ἀξίην ἀνευ τοῦ κόποντος; ἢ ὑφωθήσεται πρίων ἀνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτόν, ὡς ἂν τις ἀρῇ ράβδον ἢ ξύλον; Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστείλει Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν ὄδξαν πῦρ καίόμενον καυθήσεται. Πρὸς τοῦτον τὸν ὑπερήφανον λογισμὸν, εἰτε τις ἀντικείμενὴ δύναμις ἐτύγχανεν, ὥσπερ ὁ ἀρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ὁ ἀρχων βασιλείας Μήδων, καὶ ὁ ἀρχων βασιλείας Ἑλλήνων· οὕτω γὰρ εἶποι ἂν τις καὶ ἀρχοντα βασιλείας Ἀσσυρίων γεγονέναι τινὰ τὸν ἀλαζονεύμενον καὶ τὰς προκείμενας φωνὰς φεγγάζμενον· εἰτε οὖν πρὸς τοῦτον, εἰτε πρὸς τὸν Βαβυλωνίων βασιλέα τὸν πολιορκήσαντα τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸν ναὸν ἐμπρήσαντα, πάντα τε τὰ αὐτῷ σχεύη ἱερὰ καὶ ἀναθήματα ἐλόντα, καὶ τοὺς αὐτοῦ εἰδώλους ἀναθέντα ἐν αὐτῇ Βαβυλῶνι, ὥσπερ δεινὰ καὶ ἀπονεινομένηα τοιμήσαντα εἰπεῖν, ἀποκρινέται φάσκων ὁ προφητικὸς λόγος· Εἶτα, (16) ὃ πάντων ἀφρονέστατε, οὐ συνορᾷς, ὅτι οὔτε πῆλυς αὐτόν ποτε κινήσεις ἐπὶ κοπῇν ξύλου, μὴ ἐτέρου ἐνεργούντος, οὔτε πρίων διέλοι ἂν τὰ πρὸς αὐτοῦ περιζόμενα, μηδενὸς ἔλκοντος, οὐδὲ ράβδος τύψειν ἂν τινα, οὐδὲ ξύλον πληγείην αὐτομάτως κινούμενον; Χρὴ δὲ λογίσασθαι, ὅτι οὔτε σοι διακόνῃ ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς τοσαύτη παρῇ δύναμις, ὡς μυρίων ἰδνῶν κατακρατήσαι, καὶ τοσοῦτε μὲν κόπτειν, ἐτέρους δὲ παλεῖν, πῶλεις τε ὅλας ἐξανδραποδίζεσθαι, καὶ μυρία πλήθῃ καταστρωννύειν, παντὸς πρίονος, καὶ πελέκους, καὶ ράβδου χειρὸνι γενομένην, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ τῇ σῇ χειρὶ

(16) Hic Eusebii interpretem fere agit Hieronymus: nam sic habet, « O stultissime mortalium.... quomodo si securis gloriatur contra eum qui secu-

itates. Igitur secundum æquitatis leges, par est eos qui in Hierosolymis degunt pari obsidioni et excidio tradi, quia ipsi paria iis, qui jam memorata passi sunt, perpetrarunt.

Vers. 12. « Et erit, cum impleverit Dominus omnia facere in monte Sion et in Jerusalem, visitabo mentem magnam, principem Assyriorum, et celsitudinem gloriæ oculorum ejus. » His consequenter docet, Assyrios tandem et eorum principem, etsi cum tali, quali jam declaratum est, arrogantia egerint, Samariam et Damascum subegerint, tamen ad certum usque terminum usuram temporis habituros; quo elapso, imperium eorum non ultra consistet, diuturno illo ac florenti imperio funditus everso.

B

Vers. 13. « Dixit enim, In fortitudine faciam, et in sapientia prudentiæ meæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. » Deo quippe gloriam non tribuens, neque secum reputans universorum Deum esse, qui ipsi et Israel et Judam, et omnes alios supplicio dignos tradiderat; altum sapiebat, cogitans, et ad seipsum dicens, secundum Symmachum, « In virtute manus feci, » etc.

Vers. 14-16. « Et commovebo urbes habitatas, et universum orbem comprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta auferam: et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunquid gloriabitur securis sine cadente? aut exaltabitur serra, sine trahente illam, ut quis efferat virgam aut lignum? At non sic, sed mittit Dominus Sabaoth in honorem tuum ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accenditur. » Ad hanc superbam cogitationem; sive ea cujusdam adversariæ potestatis fuerit, qualis erat princeps regni Persarum, et princeps regni Medorum, et princeps regni Græcorum: sic enim quispiam dixerit esse principem regni Assyriorum, arroganter agentem, atque has voces emittentem; sive ad hunc, inquam, sive ad regem Babyloniorum, qui Hierosolymam obsedit, et templum incendit, et omnia sacra vasa ejus et donaria abstulit, ac in ipsa Babylone idolis suis consecravit; utpote qui gravia et insana proferre ausus esset, respondet propheticus sermo: Deinde, o omnium D stultissime, non vides non posse securim, nullo operante, ad lignum cadendum se movere; neque seram ligna posita secare, nemine trahente; neque virgam quempiam percutere, neque lignum suoapte motu quemvis cadere? Cogitandum sane erat, neque tibi, iræ Dei ministro, talem adfuisse potestatem, ut infinitas gentes domares, neque ut alios quidem caderes, alios percuteres, civiles integras captivas duceres, ac innumeram multitudinem protereres, quavis serra, securi et virga acerbior: nisi Deus his supplicii dignos tibi tradidisset. Nunc porro nihil eorum cogitans, alios spiritus cepisti; ita ut te ma-

rim tenet, et serra contra illum a quo trahitur: et dicant, » etc.

gnam illam mentem esse putares. Non enim pacem illam Dei, quæ mentem omnem exsuperat ob oculos ponebas : sed te omnium maximum esse ratus, ac superbis oculis contra Deum elatus, gentium terminos confundere cogitasti, quos definivit Deus et pulchre ordinavit, « Quando separabat Altissimus gentes, ut disseminabat filios Adam; constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei ». Tu vero sapientia et erranti prudentia tua arbitratus es posse te a Deo probe constitutos terminos alio transferre, atque totum orbem ditioni tuæ subigere. Nam æstimasti, neminem iis prospicere vel patrocinari, Deumque homines qui sunt super terram nihil curare : quamobrem gentes orbis universi, quasi pullos desertos, aut ova derelicta, te capturum opinatus es. Oportet igitur recta cogitatione putare, te ne eos quidem quos subegisti, sine nutu Dei domuisse. Unde namque tibi talis potestas adfuisse, nisi Deus id permisisset, neque te ut instrumento ad castigationem et supplicium eorum, qui corruptione et conversione opus habebant, usus fuisset?

VERS. 17, 18. « Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente : et devorabit quasi fenum silvam. In illa die exstinguuntur montes, et colles et silvæ. » Ipse qui olim populum suum illuminabat Deus, et sanctificabat illum, tibi superbo ignis effectus est. Pro illo autem, « Et sanctificabit illum in igne urente, » Symmachus, « Et sanctus ejus in flammam. » Nam tibi, inquit, Assyrio, qui impie et tumide cogitare ausus es, sanctus Israel, et qui olim ejus lux fuit, in flammam et ignem evadet. Collibus vero, montibus et silvis, e re comporat illam Assyriorum multitudinem; duces autem eorum, et qui aliis præerant, quasi colles et montes dicit. Sed illi quidem exstinguuntur; id est, illi olim graves et ardentes, vel inviti, frigidi evadent. Mors quippe illos devorabit, tantum non et animas cum corporibus absumens. Quod autem animæ non una cum corporibus tollantur, cuique manifestum est : quod animæ firmitatem subinducat. Cum silvam dicit, multitudinem quæ cum rege Assyriorum erat denotat : Carmelum vero, ut ait Symmachus, ejus divitias nuncupat, necnon voluptates : quæ absumenda dicit ab ultrice prædicti ignis violentia.

VERS. 19. « Et devorabit ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet quasi fugiens a flamma urente. Et qui relinquuntur ex ipsis numerus erunt, et puer scribet eos. » Cum hæc, inquit, Assyrio contigerint, ille fuga se proripiet, atque omnes qui cum illo erunt, idipsum agent. Quod si quidam pauci relinquuntur, tot erunt, ut possit quisvis puerulus illorum numerum assequi, ac scripto consignare, reliqua multitudine de medio sublata. Hæc et secundum litteram et secundum mentem dicta sunt;

²² Deut. xxxii, 8.

A παραδούς τοὺς τούτων ἀξίους. Νυνὶ δὲ τούτων μὴδὲν λογισάμενος, ἐπῆρας σεαυτὸν, ὡς ὑπολαβεῖν σεαυτὸν εἶναι τὸν μέγαν νοῦν. Οὐ γὰρ ἐθεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν· καὶ πάντων μέγιστον νομίσας εἶναι ἑαυτὸν, ὑπερηφάνους δὲ ὀφθαλμοῖς κατεπαρθείς τοῦ Θεοῦ, διανοήθης τὰ ὅρια τῶν ἰθύνων συγγείν, ἃ ὁ Θεὸς διώρισε καὶ διέταξε καλῶς, « Ὅτε διεμέριζεν Ἰθὺν ὁ Ὑψίστος, ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ· ἔστησεν ὅρια ἰθύνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. » Σὺ δὲ τῇ σεαυτοῦ σοφίᾳ καὶ τῇ πεπληνημένῃ συνέσει φήθης δύνασθαι μεταβῆναι μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὖ διατεταγμένους ὅρους, ὑποχείριον δὲ σεαυτῷ τὴν οἰκουμένην ποιήσασθαι. Μὴδὲνα γὰρ ἐφορᾷ μὴδὲ ἀντιλαμβάνεσθαι, μὴδὲ Θεῷ μέλλειν τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐνὸμισας· διὸ

B ὥστε νεοτῶν ἐρήμων, ἢ ὧν καταλειμμένων, ὑπέλαβες κρατήσῃ τῶν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἰθύνων. Δεῖ οὖν ὀρθῶς λογισμῷ διανοηθῆναι, ὅτι καὶ αὐτῶν ὧν ἐκράτησας, οὐκ ἄνευ Θεοῦ νεύματος περιεγένου. Πόθεν γὰρ σοι παρῆν τοιαύτη ἐξουσία, μὴ τοῦ Θεοῦ συγκαχωρηχότος, καὶ ὥστε ὀργάνῳ χρησαμένου σοι ἐπὶ τιμωρίαν καὶ κλάσιν τῶν ἐπιστροφῆς δεομένων;

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ· καὶ καταφάγεται ὥσπερ χόρτον τὴν ὕλην. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ ὄρυμοι. » Αὐτὸς ὁ πάλας φωτίζων τὸν ἑαυτοῦ λαὸν Θεός, καὶ ἀγιάζων αὐτὸν, σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ γινόμενος πῦρ. Ἀντί δὲ τοῦ, « Καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, » ὁ Σύμμαχος, « Καὶ ὁ ἅγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. » Σοὶ γὰρ, φησί, τῷ Ἀσσυρίῳ, ἀσθεὶ καὶ ὑπερόγκῳ λογίσασθαι τετολημχότι, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ὁ πάλας φῶς αὐτοῦ γεγωνός, εἰς φλόγα καὶ εἰς πῦρ γενήσεται. Βουνοὶ δὲ καὶ ὄρη αὐτοῦ δρυμοὶς παρεικάξει καλῶς, αὐτῇ τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, καὶ τοὺς ἡγουμένους αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντας, καθάπερ βουνοὺς ἢ ὄρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἀποσβεσθήσονται, τούτῳ τινι, οἱ πάλας δεινοὶ καὶ θερμοὶ, καὶ οὐχ ἐκόντες καταφυγήσονται. Καταφάγεται γὰρ αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονονοχὶ καὶ ψυχᾷ διαπαντός καὶ σῶμα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ συνανήρηται τοῖς σώμασιν αἱ ψυχᾶι, παντὶ τῷ σαφές ἐστι· ὑπεμφαίνει δὲ δῆπου τὸ τῆς ψυχῆς εὐσθενές. Δρυμὸν δὲ λέγων, τὰ πληθὺν τὰ σὺν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων δηλοῖ. Κάμνηλον δὲ, ὡς ὁ Σύμμαχος φησι, τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὴν τρυφήν, ἅπερ πάντα ἀναλωθήσεσθαι φησὶ τὸν τῆς κολαστικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος πυρός.

« Καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν, καὶ ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἀριθμὸς ἔσονται, καὶ παιδίον γράψῃ αὐτούς. » Ἐπειδὴν, φησὶ, ταῦτα τῷ Ἀσσυρίῳ συμβῇ, δρασμῷ χρησάμενος φεύγεται, οἱ τε σὺν αὐτῷ πάντες τοῦτο πράξουσιν. Εἰ δὲ που βραχείς τινες καταλειφθεῖν, τοσοῦτοι ἔσονται, ὥστε δύνασθαι καὶ τὸ τυχὸν παιδίον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν περιλαβεῖν, καὶ γραφῇ παραδῶναι, τοῦ λοιποῦ πλήθους ἀπολωλός. Ταῦτα καὶ πρὸς λέξιν εἰρηται καὶ πρὸς

δαίνοιν· πρὸς μὲν λαοῖν, ἀννηγμένα ἐπὶ τὸν Να-
βουχοδονόσορ, τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ναὸν καὶ τὴν
πόλιν· πρὸς δὲ δαίνοιν, ἐπὶ τὴν ἀντικειμένην δύνα-
μιν, ἥς τὰ λελεγμένα ἐν τῇ προφητείᾳ παθούσης,
καθηρέθη αὐτίκα ἡ τῶν ἐναντίων Ἀσσυρίων δύνα-
σταία.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προστε-
θήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες
τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὣσιν ἐπὶ τοὺς ἀδι-
κῆσαντας αὐτοὺς, ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν
Θεὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ
καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Φησὶ
τῷ καιρῷ, καθ' ὃν πάντα τὰ προλεχθέντα κατὰ τοῦ
δηλωθέντος ἀρχοντος τῶν Ἀσσυρίων δι' ἔργων χωρή-
σιεν, οἱ περιλειφθέντες τοῦ αἰχμαλωτισθέντος λαοῦ
τῶν Ἰουδαίων, τῆς πολεμίας χώρας ἐλεύθεροι γενό-
μενοι, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες, οὐκέτι προσ-
έξουσιν οἷς πάλαι προσείχον δαίμοσι πονηροῖς, τοῖς
τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἠδικηκόσι, καὶ πάντων αὐτοῖς κακῶν
αἰτίοις γενομένοις· ἀλλὰ τῷ Θεῷ λοιπὸν προσέξουσιν
μόνῳ, ὅτε λυτρωτὴ καὶ Σωτῆρι αὐτῶν γενομένῳ.
Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν κατὰ Κύρον τὸν
Περσῶν βασιλέα, ὃς πάντας ἀνῆκε τοὺς ἐν τῇ αἰχμα-
λωσίᾳ Ἰουδαίους· καθ' ὃν καιρὸν οἱ περὶ τὸν Ζορο-
βάβελ, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεφίδου τὸν ἱερεῖα τὸν
μέγαν, οἱ τε ἅμα τῷ Ἑσδρα, καὶ Νεμιά, τῆς Βαβυ-
λώνος ἐπανελθόντες, τὸν ναὸν ἠγειραν, καὶ τὴν πόλιν
αὐτὴν ἀνεκτίσαντο.

« Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς
θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. » Τὴν
ἄχρηστον πληθύν ὁ λόγος σημαίνει τοῦ ἔθνους, τῶν
μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἀπὸ Βαβυλώνης οἰκησάντων
τὴν χώραν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων· οὗτοι γὰρ
ἦσαν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἐξ ὧν μόνον διεσώθη
τὸ κατάλειμμα· οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν Χριστὸν πεπι-
στευκότες μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἀπόστολοι, καὶ εὐαγγε-
σταί. Ὡς γὰρ θαλάσσης τὸ μὲν πλῆθος ἀναρίθμη-
τον ἔχει· ἄλλως δὲ ἀχρηστος ὑπάρχει πρὸς γεωργίαν.
Ἐπειδὴ οὖν ὁ λαὸς, φησὶν, Ἰσραὴλ εἰς πλῆθος ἀνα-
ρίθμητον χυθῇ, ἀχρηστον ἰδὲ γένηται ἐν τῇ κατὰ Θεὸν
καρποφορίᾳ, τῆνικαὐτα τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπο-
λείται· μόνον δὲ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθή-
σεται.

« Ὅτι λόγον συντεταγμένον Κύριος ποιήσει ἐν τῇ
οἰκουμένῃ ὅλῃ. » Σαφῶς ἄρα τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Και-
νῆς ἡνίκατο διαθήκης, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ κηρυχθέν.
Συντεταγμένος γὰρ ἦν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελικὸς, τῷ μὴ
περιεῖν πάντα τὰ παρὰ τῷ Μωϋσῇ παραγγέλματα.
Τῶν δὲ προκειμένων ῥητῶν μέμνηται καὶ ὁ Ἀπόστο-
λος, τοῦτον λέγων τὸν τρόπον· « Ὁ Ἠσαίας δὲ λέγει
ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐὰν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν τοῦ
Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ ὑπόλειμμα
σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμνον
ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. »

« Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος Σαβαὼθ· Μὴ φο-
βοῦ, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσ-
συρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε· πληγὴν γὰρ ἐπάγω

A secundum litteram quidem, si ad Nabuchodonoso-
rem referantur, qui templum incendit et urbem;
secundum mentem vero, si ad potestatem adversa-
riam, quæ cum ea, quæ in prophetia feruntur, per-
pressa esset, adversariorum Assyriorum potentia
confestim sublata est.

Vers. 20, 21. « Et erit in die illa, non ultra adji-
cietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob
non ultra fiduciam habebunt in illos qui se injuria
affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto
Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum
fortem. » Quo tempore, inquit, prædicta omnia
contra memoratum principem Assyriorum, opere
complebuntur; qui ex Judæorum populo in capti-
vitatem abducto residui erunt, ab inimica regione
liberi evadentes, et in propriam reversi, non ultra
attendunt iis, quibus antea animum adhibebant,
dæmonibus malignis, qui animas suas læserant, et
omnium sibi malorum causa fuerant; sed Deo tan-
dem soli applicabuntur, utpote qui redemptor sibi
et Servator effectus sit. Hæc vero reipsa completa
sunt Cyri Persarum regis tempore, qui Judæos
omnes in captivitate agentes remisit, cum Zoroba-
bel, Jesus filius Josedece Sacerdos magnus, et qui
cum Esdra et Nehemia erant, ex Babylone reversi,
templum excitarunt, urbemque ipsam restaurave-
runt.

Vers. 22. « Et si fuerit populus Israel sicut are-
na maris, residuum ejus salvabitur. » Promiscuam
et inutilem gentis multitudinem, quæ post reditum
ex Babylone usque ad Romana tempora regionem
incoluit, indicat propheticus sermo: hi quippe
erant sicut arena maris, quorum residuum tantum
salutem consecutum est. Hi porro ex illis erant
qui in Christum crediderunt, discipuli ejus, apo-
stoli et evangelistæ. Nam arena maris multitudine
quidem innumerabilis, verum inutilis est ad agri-
culturam. Cum ergo populus Israel, inquit, in mul-
titudinem innumeram diffusus fuerit, ita tamen ut
inutilis sit ad fructum secundum Deum ferendum;
tunc multitudo quidem eorum peribit, ac solæ ejus
reliquiæ salutem consequentur.

Vers. 23. « Quia verbum abbreviatum faciet
Dominus in universa terra. » Evangelium Novi Te-
stamenti clare subindicat, quod in universa terra
prædicatum est. Abbreviatum quippe erat verbum
evangelicum, quod omnia Moysis præcepta non
complecteretur. Hæc dicta commemorat apostolus
his verbis ⁶¹, « Iesaias autem dicit de Israel: Si
fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena
maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim con-
summans, et abbrevians Dominus faciet super ter-
ram. »

Vers. 24. « Propterea hæc dicit Dominus Sa-
baoth, Noli timere, popule meus, qui habitas in
Sion, ab Assyriis, quia in virga percutiet te: pla-

⁶¹ Rom. ix 27.

gam enim inducam super te, ut videas viam Ægypti. » Hortiatur itaque ne timeat Assyrios : nam venturum quidem ait eorum regem et Jerusalem oppugnaturum esse, ut ejus incolæ brevem plagam experiantur, ceu virga percussi; at illum re infecta fugientem reversurum esse. Quæ sane completa sunt, Ezechia filio Achaz in Jerusalem regnante : qui vir fuit non patri similis, sed justus et omni-mode religiosus. Etsi igitur, me id permittente, rex eorum in te irrumpat, attamen ad correptionem tantum virga percutiet te, non cum gladiis et hastis bellico more victor irruet in te. Hæc porro virgis inflictæ tibi plaga non præter rationem erit : causam quippe cur Assyrio concessum sit ut moderata te plaga afficiat, non ignores oportet : quia enim viæ in Ægyptum denuo te commisisti, idololatriæ Achazi tempore deditus; ideo vos Assyrii virgæ tradidi, ut ad sanam mentem et conversionem reducerem.

VERS. 25, 26. « Adhuc enim paululum, et cessabit ira : furor autem meus super consilium eorum. Et suscitabit Deus super eos secundum plagam Madiam in loco tribulationis : et furor ejus in viam ad mare, in viam Ægypti. » Si quidem vobis cum rege vestro Ezechia ad meliorem frugem revertentibus, ac Deum agnoscentibus, indignatio mea contra vos accensa cessabit : me autem vestræ salutis patrocinante, Assyrius turpiter per vestram regionem, perque vestras urbes fugiet, a loco in locum sese fuga subducens.

VERS. 27-35. « Et erit in die illa : auferetur jugum ejus ab humero tuo, et timor ejus super te, et corumpetur jugum ab humeris vestris. Veniet enim in civitatem Angæ, et transibit in Maggelo, et in Machmas ponet vasa sua. Et transibit vallem, et veniet in Angæ. Timor apprehendet Rama civitatem Saul. Fugiet filia Gallim, audietur in Laisa : audietur in Anathoth. Et obstupuit Madebena, et habitatores Gibbir. Consolamini hodie in via ut maneant. Consolamini manu montem, filiam Sion, et colles in Jerusalem. Ecce dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur. » Tu quippe, ait ille populum suum alloquens, liber et omni metu vacuus eris : qui vero fugiebat, prius veniet in civitatem Angæ; inde vero alium in locum commigrabit; ibique defatigatus, sarcinas ponet suas : deinde istinc alio transibit, unde veniet in urbem quam vocant Saulis : postea vero in alium locum : atque sic turpiter de medio tolletur; vos autem consolabimini, et solatium accipietis, non amplius Assyriorum jugo subditi. Ut enim ab ingruente illaque brevi correptione non fugiant, sed permaneant, « Consolamini, » ait, « filiam Sion, » videlicet habitatores Jerusalem.

ἐπελευσμένην παιδεῖν, « Παρακαλεῖτε, » φησί, « τὴν Ἱερουσαλήμ.

ἐπὶ οὗ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου. » Παρακαλεῖ τὸν μὴ φοβεῖσθαι τοὺς Ἀσσυρίους· ἦξει μὲν γὰρ καὶ ἐπιστρατεύσειν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν τούτων βασιλέα, πρὸς τὸ βραχεῖας πειραθῆναι πληγῆς τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ὥσπερ ῥάβδῳ παιομένους· ἀπρακτὸν δὲ αὐτὸν ὑποστρέψειν, φυγῇ χρησάμενον. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ Ἐζεκίου υἱοῦ Ἀχάζ βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀνδρὸς γενομένου, οὐ κατὰ τὸν πατέρα, δικαίου δὲ ἄλλως, καὶ θεοφιλοῦς κατὰ πάντα τρόπον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὖν, φησὶν, ἐμοὶ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐν σοὶ ἐπελεύσεται ὁ τούτων βασιλεὺς, ὅμως ἐν ῥάβδῳ ἐπιστρεπτικῇ πατάξει σε, ἀλλ' οὐ ἔξερσιν, οὐδὲ δόρασι πολέμου νόμῳ κρατήσας ἐπεξελύσεται σοί. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διὰ ῥάβδου κατὰ σοῦ πληγὴ οὐκ ἔσται παράλογος· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ συγχαρηθῆναι τὸν Ἀσσύριον πεπεισμένη πληγῇ χρῆσασθαι κατὰ σοῦ μὴ ἀγνοεῖ· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου πάλιν σεαυτὸν ἐκδίδωκας, εἰδωλολατρεῖα προσεσχηκώς κατὰ τοὺς χρόνους Ἀχάζ, τούτου χάριν ὡμὰς τῇ ῥάβδῳ τοῦ Ἀσσυρίου παραδίδωκα εἰς σφραγισμὸν καὶ ἐπιστροφήν.

« Ἐπὶ γὰρ μικρὸν καὶ παύσεται ἡ ὁργὴ· ὁ δὲ θυμὸς μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Καὶ ἔγερει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιάμ ἐν τόπῳ θλίψεως· καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατ' Αἰγύπτου. » Μεταβαλόντων μὲν γὰρ ὡμῶν ἐπὶ τὰ κρείττω, καὶ τὸν Θεὸν ἐπεγνωκότων, ἅμα τῷ ὑμετέρῳ βασιλεῖ Ἐζεκίᾳ, καὶ ἡ ἀγανάκτησίς μου ἡ κατ' ὡμῶν παύσεται· ἐμοὶ δὲ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπερασπίζοντος, φεύσεται ὁ Ἀσσύριος ἀσχημῶνως, διὰ τῆς ὑμετέρας χώρας καὶ διὰ τῶν ὑμετέρων πόλεων τόπον ἐκ τόπου διαδιδράσκων.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκλειψις, ἀφαιρηθήσεται ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὥμου σου, καὶ ὁ φόβος αὐτοῦ ἐπὶ σοῦ, καὶ καταφραθήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὡμῶν. Ἦξει γὰρ εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί, καὶ παρελεύσεται εἰς Μαγγεδὸν, καὶ ἐν Μαχμάς θήσει τὰ σκεύη αὐτοῦ. Καὶ παρελεύσεται φάραγγα, καὶ ἦξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήφεται ῥαμὰ πόλιν Σαούλ. Φεύσεται θυγάτηρ Γαλλεῖμ· ἐπακούσεται ἐν Λαῖσά, ἐπακούσεται ἐν Ἀναθὼθ. Καὶ ἐξέστη Μαδεβηνά, καὶ οἱ κατοικοῦντες Γιββείρ. Παρακαλεῖτε τήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μεῖναι. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ τὸ δρος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται. » Σὺ μὲν οὖν, φησὶν πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἔση ἐλευθερὸς καὶ παντὸς ἀπλλαγμένος φόβου· ὁ δὲ φεύγων, πρότερον μὲν ἦξει εἰς τὴν πόλιν Ἀγγαί· εἰτα ἐκείθεν παρελεύσεται εἰς ἕτερον τόπον, καὶ ἀποκαμῶν ἐνταῦθα τὰ σκεύη αὐτοῦ ἀποθήσεται· ἔπειτα διαθήσεται ἐντεῦθεν ἄλλαχού· κἀκεῖθεν εἰς τὴν καλουμένην πόλιν Σαούλ· εἰτα εἰς ἕτερον τόπον· καὶ οὕτως ἀσχημονῶν, ἀφανὲς γενήσεται· ὡμὲς δὲ παρακαληθήσεσθε, καὶ παραμυθίας τεύξεσθε, μηκέτι ὑποκείμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Ὅτι γὰρ τοῦ μὴ φεύγειν καὶ καρτερεῖν τὴν πρὸς ὀλίγον τὴν θυγατέρα Σιών, δηλαδὴ τοὺς ἐνοικοῦντας τῇ

« Καὶ πεσούνται οἱ ὕψηλοι μαχαίρα· ὁ δὲ Λιβάνος ὁν τοῖς ὕψηλοις πεσείται. » Ὅρα δὲ μοι, ὅσους καὶ ὁσάκις ὕψηλους ὠνόμασεν· ὧν τὸ σύστημα τῷ Λιβάνῳ, καὶ ταῖς ἐν αὐτῷ ὕψηλοτάταις κέδρους ἀφομοιοῖ. Διὸ εἶρηται ἄλλαχού· « Εἶδον τὸν ἀσεθεῖ ὕπερ-υψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· » καὶ ἐν ἐτέρῳ πάλιν· « Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους, καὶ συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ λεπτυνεῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβανον. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

« Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. » Πῶς τῶν προειρημένων ἀπάντων ἔσται συντρίβη καὶ πτώσις, παρίστησιν ἐξῆς, ἐκ ῥίζης Ἰεσσαί προελεύσεσθαι ῥάβδον θεσπέζων· ἥτις ῥάβδος, πάντας τοὺς ὕψηλους συντρίψασα, ταπεινώσει. Διὸ ἐπισυνῆται· « Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐκ τῆς ῥίζης, » — « ἀπὸ κορμοῦ » συμφώνως ἡρμήνευσαν οἱ λοιποί. Καὶ γὰρ ἦν ἡ φυλὴ καὶ ἡ πατριὰ ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ Σωτὴρ, ὥσπερ τις κορμός, μηκέτι κλάδους ἔχων, διὰ τὸ ἐκλελοιπέναι τοὺς ἐκ διαδοχῆς Δαυὶδ βασιλέας μετὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν· διὸ μοι δοκεῖ κορμός ὠνομάσθαι τὸ κατὰ σάρκα γένος τοῦ Δαυὶδ, οὗ ὁ πατὴρ ἦν ὁ Ἰεσσαί. Τὸν χρόνον τοίνυν καθ' ὃν τὰ προειρημένα ἔσται, παρίστας, συνάπτει τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδον τοῦ Χριστοῦ σφόδρα εὐκαίρως. Ἐπειδὴ γὰρ προσέδιδας διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως, τὰς τε ἐπινύμους προσηγορίας τῶν ἐπισπουμένων ἐν αὐτῷ δυνάμεων, ἀκολουθεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἐξ ὁποίου γένους, καὶ ποίας φυλῆς προελεύσεται, ὅποιά τε κατορθώσει ἡ εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ πάροδος, προαναφηνεῖ.

« Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει. » Εὐροῖεν γὰρ ἂν οἱ θέλοντες ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος οὐ κατὰ τὴν δόξαν ἔκρινε. Μηδενὸς γὰρ πρόσωπον λαμβάνων (16), ἤλεγχε σὺν παρρησίᾳ πολλῇ ποτὲ μὲν τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, ποτὲ δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς ἔνδον ἐν τῷ ναῷ, οἷς καὶ ἔλεγεν· « Ἀρθῆσεται ἀπ' ὧν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγχεν· οἱ μὲν γὰρ προσήεσαν αὐτῷ λέγοντες· « Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ οὐ κατὰ τὴν λαλιὰν αὐτῶν ἤλεγχε· διὸ εἰδὼς τὰς πονηρίας αὐτῶν, ἔλεγε· « Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; »

« Ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ χρίσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Νόησις δὲ τὸ, « Πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, » καὶ ἄλλως, ἐπακούσας

¹⁶ Psal. xxxvi, 35. ¹⁷ Psal. xxviii, 5. ¹⁸ Matth.

(16) Hieronymus ad hunc locum sic Latine Græca translulit, « Nullius enim personam accipit in iudicio : sed Scribis et Phariseis ac principibus lo-

PATROL. GR. XXIV.

Vers. 34. « Et cadent excelsi gladio. Libanus autem cum excelsis cadet. » Vide mihi quam sæpe et quoties excelsos nominet, quorum cœlum Libano et ejus altissimis cedris similem dicit. Quare dictum est alibi ¹⁶ : « Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; » et alias iterum ¹⁷ : « Vox Domini confringentis cedros, et confringit Dominus cedros Libani : et comminuet eas tanquam vitulum Libanum. »

CAPUT XI.

Vers. 1. « Et egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ascendet. » Quo pacto predictorum omnium contritio et ruina futura sit deinde declarat; ex radice Jessæ prodituram virgam esso vaticinans : quæ virga omnes sublimes conteret et humiliabit. Quare subdit : « Et egredietur virga de radice Jessæ. » Pro illo autem, « de radice, » reliqui omnes interpretes, « a trunco » venterunt. Etenim tribus et familia, ex qua Salvator prodiiit, ceu quidam truncus erat, qui nondum ramos emisserat, quia post captivitatem in Babylone, ex successione Davidis reges defecerant; ideo videtur mihi truncus vocari genus Davidis secundum carnem, ejus pater erat Jessæ. Tempus itaque quo illa prius memorata futura sunt declarans, admodum opportune Christi ad homines adventum subiungit. Quia enim in præcedentibus ea quæ ad ortum ex Virgine spectabant edocuerat, atque vocabula intelligibiles ejus virtutes indicantia protulerat; consequenter in præsentī quo ex genere et ex qua tribu, quæ opera ejus ad homines adventus editurus sit, prænuntiat.

Vers. 2, 3. « Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intelligentiæ, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis. Replebit eum spiritus timoris Dei. Non secundum opinionem judicabit, neque secundum loquelam arguet. » Cuius volenti facile est deprehendere quo pacto Salvator et Dominus noster, non secundum opinionem judicabat. Nullius enim personam accipiens, modo Scribas et Phariseos, mox summos pontifices in templo fidenter arguebat, quibus etiam hæc dicebat : « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus ¹⁸. » Sed nec secundum loquelam arguebat : nam alii ipsum adiebant dicentes : « Magister, scimus quia verax es ¹⁹, » etc. Ille vero non secundum loquelam eorum arguebat : quare gnarus maliitæ eorum dicebat : « Quid me tentatis, hypocritæ? »

Vers. 4. « Sed judicabit humili iudicium, et arguet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris sui. » Illud autem, « Percutiet terram verbo oris sui, » intelliges, si audias eum alibi dicentem, xxi, 45. ²⁰ Matth. xxii, 16.

quitur.. Auferetur a vobis, » et cætera, quæ pene ad verbum ille prosequitur.

« Nolite putare quod venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium ²². » Gladius autem erat verbum oris ejus, quo terram et terrenos eorum, qui in ipsum crediderant, sensus de medio tollebat. « Et in spiritu per labia interficiet impium. » Interficiet impium, atheos ac impios daemones in spiritu increpans et procul abigens verbo per labia ipseius prolato; ita ut illi clament et dicant, « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos. Novimus te quis sis, sanctus Dei ²⁷. »

Vers. 5. « Et erit justitia cinctus lumbos suos, et veritate circumvolutus latera sua. » Quemadmodum enim rex zona aurea, et lapidibus pretiosis præcingitur, sic et ei qui in prophetia fertur zonam assignat justitiam et veritatem. His item Verbi deitas intelligi potest. Ipse quippe erat justitia, ut docet Apostolus his verbis, « Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia quoque et sanctificatio, et redemptio ²⁸. » Ipse quoque Servator in Evangelis dixisse scribitur, « Ego sum lux, et veritas et vita ²⁹. » Hæc igitur, veritas scilicet et justitia ejus, qui ex radice Jessæ prodierat, constringebant latera et lumbos in regio et militari habitu, sermone ejus contra occultos et invisibiles hostes apparatus deolarante.

Vers. 6. « Et simul pascet lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit: et vitulus, et taurus, et leo simul pascent, et puer parvulus aget eos: et bos et ursus una pascentur, et catuli eorum simul erunt, et leo quasi hos comedet paleas. » Lupi quidem inter homines sunt viri rapaces: a nequitia vero sua resipiscunt, ita ut cum agnis mitibus et mansuetis eorum animæ sub uno Ecclesiæ ovili degant. Alii vero longe immaniores, atque vehementer efferati viri, nihil a pardis discrepantes, bellæ ferocitatem deponentes, una cum hædis simpliciioribus ac mitioribus acubabunt. Alii vero leoni moribus perquam similes, crudelitatem et voracitatem suam mutantes, una cum infantibus Ecclesiæ recens oratis, quasi taurus et vitulus pascent, eodem cibo ex divinis Scripturis petito utentes. Quod si videas regios viros dignitate et præstantia in hac vita ornatos, in Ecclesia Dei cum pauperibus ex infima plebe congregatos, ne cunctis dicere eiam hac ratione impletam esse Scripturam. Omnes itaque jam memoratos lupos, agnos, pardos, hædos, leones, vitulos et tauros, ut dicitur, puer infans aget. Illud autem « aget, » quasi « congregabit, » dictum est. Quod ipsa re gestum perspicere licet illis, qui præsulum multos vident in Ecclesia Christi, ob animi simplicitatem et innocentiam, nihil ab infantibus discrepare: etsi tamen præfecti sint eorum, qui ab omni genere in unum congregantur. Cum porro ait, « Et bos et ursus pascentur simul

A αὐτοῦ λέγοντος, « Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ἦν ὁ λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὴν γῆν καὶ τὰ γινώσκοντα φρονήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνῆρει. « Καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ἀνελεῖ τοίνυν ἀσεβῆ, τοῖς ἁθροῖς καὶ ἀσεβείοις δαίμοσιν ἐπιτιμῶν τῷ πνεύματι, καὶ μακρὰν αὐτοὺς ἐλαύνων τῷ διὰ τῶν χειλέων αὐτοῦ προφερομένῳ λόγῳ· ὡς βοῶν αὐτοὺς καὶ λέγειν· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασίλειαι ἡμᾶς. Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. »

« Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία ἐλημένος τὰς πλευράς αὐτοῦ. » Ὅσπερ γὰρ βασιλεὺς ζώνῃ χρυσοῦ καὶ λίθοις πολυτελέσι ζώνεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ προφητευομένῳ ζώνῃν ἀφορίζει τὴν ἑκατοσύνην καὶ τὴν ἀλθειαν. Δυνατὸν δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου νοεῖσθαι· αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ δικαιοσύνη, ὡς διδάσκει λέγων ὁ Ἀπόστολος· « Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηκῶς ἀναγέγραπται, « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλθθεια, καὶ ἡ ζωὴ. » Αὐταὶ τοίνυν ἡ ἀλθθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαί περιεσφιγγον πλευράς καὶ ὄσφυν ἐν βασιλικῷ καὶ ἐν στρατιωτικῷ σχήματι, τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολυεὺς παράστημα αὐτοῦ ἐμφαίνοντος τοῦ λόγου.

« Καὶ συμεδοκῆσθαι λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πᾶρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ· καὶ μοσχάριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς· καὶ βοὺς καὶ ἄρκτος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται, καὶ λέων ὡς βοὺς φάγεται ἄχυρα. » Λύκος μὲν οὖν οἱ ἐν ἀνθρώποις ἀρπακτικοί· μεταβαλοῦσι δὲ τῆς μοχθηρίας, ὡς μετὰ ἀρνῶν ἡμέρων καὶ πρᾶν τὰς ψυχὰς ὑπὸ μιᾶν Ἐκκλησίαν ἀγελᾶσθαι. Ἄλλοι δὲ ὠμότεροι καὶ σφόδρα ἀπηγριωμένοι ἄνδρες, οὐδὲν παρδάλειν διαφέροντες, τὸ τοῦ θηρὸς φοβερὸν ἀποθέμενοι, ἐρίφους ἅμα τοῖς ἀπλουτέροις καὶ ἀκεραιτέροις συναναπαύσονται. Καὶ λέοντι δὲ τοὺς τρόπους παρεικασμένοι ἄλλοι, τὸ ὠμόθυμον καὶ σαρκοβόρον ἦθος ἐναλλάξαντες, ὁμοῦ τοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς, ὥσπερ ταῦρος καὶ μόσχος, βοσκηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θείων λόγων μεταληφόμενοι τροφῆς (17). Εἰ δὲ καὶ βασιλικούς ποτε ἄνδρας, ἐξιώματι καὶ ὑπεροχαῖς ταῖς κατὰ τὸν βίον τετιμημένους, θεάσειο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πενήτων καὶ εὐτελῶν συναγομένους, μὴ ἔκνει λέγειν καὶ οὕτω πεπληρωσθαι τὴν Γραφὴν. Πάντας τοίνυν ὁμοῦ τοὺς ἀποδοθέντας λύκους καὶ ἄρκτας, καὶ παρδάλεις, καὶ ἐρίφους, καὶ λέοντας, καὶ μόσχους, καὶ ταῦρους, παιδίον νηπίον ἄξειν λέλεκται· τὸ δὲ, « ἄξει, » ἀνελὶ τοῦ, « συνάξει, » λέγεται. Ἐργῷ δὲ ἔστι παραλαβεῖν καὶ τοῦτο, ὁρῶντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ τοὺς πλείστους τῶν προσεστώτων δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀνακίαν οὐδὲν νηπίον διαφέροντας· ὅμας δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γέ-

²² Matth. x, 34. ²⁷ Matth. viii, 29. ²⁸ I Cor. i, 30. ²⁹ Joan. iiv, 6

(17) Hunc item locum, paucis immutatis, exprimit Hieronymus, « Quod quotidie cernimus in Ecclesia. » etc.

νοὺς κατὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Εἰπὼν δέ, « Καὶ βούς καὶ ἄρκτος βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ ἅμα ἔσονται τὰ παιδία αὐτῶν, » κἀνταῦθα ἡμέρων τε καὶ εἰς γεωργίαν ψυχῆς ἐπιτηδείων ἀνδρῶν, καὶ ἄλλων ἀπηργωμένων τοῖς τρόποις, τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοινωνίαν διαγράφει. Σὺ οὖν πλουσίαν τε καὶ πενήτην, πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν παῖδας ὁρῶν συγκροτούμενους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυρήσεις τῇ προφητείᾳ φησάση, « Καὶ ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται. » Ὁ σαρκωδὸς τοῖνυν τὴν φύσιν λέων, ἀγροῖς τρεφόμενος πορφύρου ζωῶν δίχην, ἄνθρωπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀπηνῆς, ψιλῇ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς. Ὁ μὲν γὰρ λανθάνων ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πυρὸς καὶ ὁ ψυχῶν τρέφειμος λόγος· ἡ δὲ τοῦτον περιβάλλουσα λέξις τὸ δυχρον.

« Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρωγλῶν ἀσπίδων, καὶ ἐπὶ κοίτῃν ἐχθρῶν ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. » Τάχα δὲ τρώγλαι καὶ κοιταὶ ἀσπίδων καὶ τῶν τούτοις γεννημάτων εἰεν ἂν καὶ τὰ σώματα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένων, οἷς ἐμφωλεύοντα τὰ ἐρπυστικά καὶ ἰοδαῖα πνεύματα ἐκκοιτάζετο, τρώγλαις ὥσπερ τοῖς τοῦ σώματος αἰσθητηρίοις χρώμενα. Ταῦτα δὲ τὸ Χριστοῦ παιδίον, ἀνὴρ τις ἀπλοῦς καὶ τὴν κακίαν νηπιάζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελαύνον δυνάμει, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπιτίθει· μηδὲν κακοποιεῖν δυναμένους διὰ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσοῦ προελθόντα· ὃς ἐξουσίαν εἰδῶν τοῖς αὐτοῦ παιδίοις πατεῖν ἐπάνω ὄφειν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

« Καὶ οὐ μὴ κακοποιήσουσι, οὐδὲ μὴ θυμῶσονται ἀπολέσαι· οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν σου. » Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ὄρος τὸ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν δεδηλωμένον, οὐκ ἄλλο τι ἐν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἢ ὅτι ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ φυκοδύμεται. Ἰνα γοῦν μὴ τις τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον ὄρος νομίσῃ εἶναι τὸ ἐν μέρει γωνίας τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίος ὑπεκείμενον, διασαφεί τὴν διανοίαν ἐξῆς ἐπιφέρει· « Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολλὸν κατακαλύψαι θαλάσσαν· » οὕτω σημαίνων τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυμένην Ἐκκλησίαν Θεοῦ, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κηρυττομένην εὐσεβῇ γνῶσιν, τὴν πᾶν τὸ ἀλμυρὸν τῆς κακίας τοῦ βίου, ὥσπερ πολλῶ τῷ βέμῃ κατακλύζουσαν, καὶ πᾶσαν ψυχῆς μοχθηρίαν ἀποκαθαίρουσαν.

« Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχων ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι· καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. » Ἐν ἐκείνῃ οὖν τῇ ἡμέρᾳ, ὅλῃον δὲ ἐστὶ κατὰ τὸν προφητευόμενον χρόνον, οὗτος αὐτὸς ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσοῦ ἀναστήσμενος, μετὰ τὸ ἀναστῆναι, δηλονότι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὐκ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, οὐδὲ ὥσπερ αὐτὸς ὁ Δαυὶδ οἱ τε τοῦτου διάδοχοι, βραχείας τινὲς γωνίας κρατήσῃ, τῆς δ' ἀπανταχοῦ γῆς ἄρξει. Διὸ οὐδαμῶς θάνατον ὑπογράφει αὐτοῦ· ἀνάπαυσιν δὲ ὀνομάζει, καὶ δόξαν, καὶ τιμὴν. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τέλος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίας· ὃ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύς, διεγεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ· « Πάτερ, δόξασόν

A et una erunt catuli eorum, hic quoque mansuetorum, et ad animarum agriculturam idoneorum hominum, aliorumque moribus effectorum, communionem describit. Tu ergo qui divitum et pauperum, improborum et honorum filios in Ecclesia collectos vides, prophetiae testimonium reddes, quae ait, « Et simul catuli eorum erunt. » Leo itaque natura carnivorus, instar animalis herbivori palea nutritus, jure habeatur pro homine feroci ac inhumano, qui naturae divinae Scripturae lectioni gaudeat. At enim mens in occulto latens, ipsum triticum ac verbum animabus alendis aptum; littera vero mentem et sensum complectens, palea fuerit.

B VERS. 8. « Et puer infans in foramina aspidum, et in cubilia filiorum aspidum manum injiciet. » Foramina et cubilia aspidum ac progenies eorum, fortasse corpora fuerint eorum qui a daemonibus agitantur, ubi ceu in latibulis et foveis reptiles illi et venenati spiritus eubant, corporeis sensibus ceu foraminibus utentes. Hos porro puer Christi, vir quivis simplex et malitia infans, Salvatoris virtute depellens, manum suam illis injicit, nihil mali inferre valentibus, propter eum qui ex radice Jessae prodiit, qui potestatem filiis suis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici.

C VERS. 9. « Et non nocebunt, nec poterunt perdere quemquam in monte sancto tuo. » Hic est mons ille superius memoratus, nec alius, quam caeleste et evangelicum verbum, in quo domus Dei et Ecclesia ejus edificata est. Ne quis igitur hic memoratum montem, illum aestimet esse, quem Judaei opinantur, in angulo Palaestinae situm, dicti mentem explicat ac subjungit, « Quia repleta est universa terra cognitione Domini, ita ut aqua multa operiat maria: » sic indicans Ecclesiam Dei per totum orbem stabilitam, plamque cognitionem in illa praedicatam, quae totam nequitiae hujusce vitae sanguinem ceu magno aquarum fluctu inundet, et totam animae nequitiam expurget.

D VERS. 10. « Et erit in die illa radix Jessae, et qui exsurgit imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt: et erit requies ejus honor. » In illa ergo die, ut palam est, in tempore a prophetia notato, hic ipse qui ex radice Jessae surrecturus est, postquam surrexerit, id est, post resurrectionem ex mortuis, non Judaeorum rex erit, neque perinde atque David ejusque successores, in parvo quodam angulo imperabit, sed in universam terram imperium obtinebit. Quare nusquam ejus mortem scripto tradit, sed requiem vocat, gloriam et honorem. Hic quippe Servatoris nostri erga homines oeconomiae finis erat: quod ipse Servator indicat in sua ad Patrem oratione his verbis: « Pater, glorifica

me gloria quam habui, antequam mundus esset A
apud te.)

VERS. 11. « Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto et a Babylonia, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ex Arabia. Quia igitur propheta eum, qui ex radice Jessæ surget ad imperandum gentibus, vaticinatus est, adjecitque, « in eum gentes sperabunt; » Judaicum item genus necessario memorat in præsentī; ne quis suspicaretur eum, qui in prophetia fertur, populo ex circumcissione nihil utilitatis allaturum esse. Docet itaque, quo pacto « in die illa; » id est, tempore adventus qui in vaticinio enuntiatur, « adjiciet Dominus ostendere manum suam, ad zelandum residuum populi sui; » Symmachus, « Adjiciet Dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui. » Quemadmodum enim afflictum Judaicum populum semel ab oppressione liberavit, manu sua mirabilium effectrice per Moysen extensa: qua manu stupenda illa prodigia in Ægypti regione edidit; eodem modo iterum adjiciet manum suam, quasi secunda vice mirabilibus edendis operibus illam movens; ut residuum populi possideat, ac studiose conservet. Nam sive in Assyriorum regione, sive in Ægypto, in Babylone, in Æthiopia, in Elamitarum terra, ac in reliquis orbis partibus ex Judaica gente quidam dispersi essent: ex eorum numero eos qui in Christum crediderunt, ac secundum electionem gratiæ residuum effecti sunt, gloria afficiendos et studiose servandos esse dictum est. Quod sane ipsis operibus declaratum est: nam per discipulos et apostolos ipsius, ac per alios ex Judæis, qui Christi verbum susceperunt, Ecclesia Dei constituta est: per eos item Ecclesie gentium omnium coaluit, ac universa nationibus Evangelium traditum est: Deo signis, prodigiis, variisque virtutibus ac Spiritu sancto per gratiarum divisiones testimonium suum addente. Eos autem qui verbum ab illis prædicatum acceperunt, sub tutela sua Deus studiose fovet, et gloriosos apud omnes efficit.

VERS. 12. « Et levabit signum in gentes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda congregabit ex quatuor alis terræ. Et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt. Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non tribulabit Ephraim. » Nam Christi discipuli his qui ex circumcissione erant, primo prædicantes, ex ipsis eos, qui crediderunt, congregarunt in Ecclesia Christi: qui sane olim perierant, ut Servator declarat his verbis, « Ite ad oves, quæ perierunt domus Israel⁷⁰. » Hæc porro fecerunt in quatuor alis sive plagis

με τῇ ὁδῇ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. »

« Καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλωσαι τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἂν καταλειφθῇ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ Ἑλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. » Ἐπειδὴ τοίνυν τὸν ἀνιστάμενον ἐκ βίχης Ἰεσσαὶ ἀρξέειν τῶν ἐθνῶν ἐθέσπισεν ὁ προφήτης, καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι « ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἁλπουσιν: » ἀναγκαιῶς καὶ τοῦ Ἰουδαίου γένους μέμνηται διὰ τοῦ προκειμένου, πρὸς τὸ μὴ ὑπολαβεῖν τὸν προφητευόμενον μηδὲν ὠφελῆσειν τὸν ἐκ περιτομῆς λαόν. Διδάσκει τοίνυν, ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τούτεστιν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ θεσπιζομένου, « προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλωσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. » Ἀνθ' οὗ ὁ μὲν Ἀκύλας, « Προσθήσει, ψηαί, Κύριος δευτέρον τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλωσαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Προσθήσει Κύριος ἐκ δευτέρου τὴν χεῖρα αὐτοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Ὡς περ γὰρ ἅπασι ποτὲ ἐν Αἰγύπτῳ καταπονούμενον τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν ἡλευθέρωσε τῆς κακώσεως, τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν παραδοξοποιὸν διὰ Μωϋσέως προσθησάμενος, δι' ἧς τὰ παράδοξα θαύματα εἰργάσατο ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου χώρας τὸν αὐτὸν τρόπον προσθήσει πάλιν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὥς περ ἐκ δευτέρου κινῶν αὐτὴν διὰ παραδόξων ἔργων, ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτὸν ποιῆσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ. Εἴτε γὰρ ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων χώρᾳ, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτε ἐν Βαβυλῶνι, εἴτε ἐν Αἰθιοπίᾳ, εἴτε ἐν τῇ γῇ τῶν Ἑλαμιτῶν, εἴτε τῇ λοιπῇ οἰκουμένῃ, διεσπαρμένοι τινὲς ἦσαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τοῦτων αὐτῶν τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότας, λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενομένους, δοῦναι καὶ ποιῆσειν ζηλωτοὺς εἰρήται. Ὁ δὲ καὶ ἔργοις ἐδηλοῦτο διὰ γὰρ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, τῶν τε λυσιπυγῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν λόγον παραδεχθέντων, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ συνέστη, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῶν ἐθνῶν ἀπάντων δι' αὐτὸν ἀπετελέσθη, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσι διεδίδото τοῖς ἔθνεσι, συνεπιμαρτυρούντος τοῦ Θεοῦ σημείοις, καὶ τέρασιν, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ Πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς: οὗς καὶ ζηλωτοὺς ὁ Θεὸς ἐποίησε, καὶ παρὰ πᾶσιν ἐνδόξους, τοὺς τὸν καταγελῶμενον ὑπ' αὐτῶν λόγον παραδεχομένους.

« Καὶ ἀρξεί σημείον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰουδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ γῶν τῆς γῆς. Καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραὶμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰουδα ἀπολούνται. Ἐφραὶμ οὐ ζηλώσει Ἰούδαν, καὶ Ἰούδας οὐ θλῖψει Ἐφραὶμ. » Πρώτοις γὰρ χρηρτόντες οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῖς ἐκ περιτομῆς, συνήγον τοὺς ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, πάλαι ὄντας ἀπολομένους, καθ' ὃ ἐδίδασκεν ὁ Σωτὴρ λέγων, « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρὸβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ταῦτα δὲ ἐπραττον ἐν ταῖς τέσσαρσι

⁷⁰ Matth. x, 6.

ἐπέρυς τῆς γῆς, διατρέχοντες ἀνατολὴν καὶ δύσιν, ἄρκτον καὶ μεσημέριαν. Πρώτους μὲν οὖν ἔκτειναι μετεδίδωσαν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ἔπειτα τοῖς λοιποῖς ἔδωκαν ἐκέρυττον. Διὸ λέλεκται· « Καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωλότες Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰούδα. » Τίς δὲ συνάξει ἢ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἢ ὁ δι' αὐτῶν κηρυττόμενος ἐκ ρίζης Ἰεσσαί; Συνήγοντό τε ὑπὸ μίαν Ἐκκλησίαν, οὐκέτι διεστώτας, οὐδὲ ἀφωρισμένοι ἀλλήλων, ὡς τὸ πρότερον.

« Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ὅμα προνομήσουσιν. » Ἐρχθῆν τοίνυν αὐτοὺς, τὰ ἔθνη περινοστούντας, πάντως που καὶ τῇ διὰ θαλάσσης χρήσασθαι πορείᾳ. Ὅσπερ οὖν ἱπτάμενοι, ἢ τάχος καὶ τὴν διὰ θαλάττης δρόμον διήνουν· ὡς ἐν βραχεὶ χρόνῳ πλείστοις ἔδωκαν τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαι. Καὶ ποτὲ μὲν διέτρεχον πεζῶς, ποτὲ δὲ διὰ θαλάσσης· οὐκ Ἰουδαίους χρόνῳ κυβερνήταις, ἀλλ' ἀνδράσιν οὕτω τὸν Χριστὸν παραδεξιμένους. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν θάλασσαν ἐπρονόμουν, οὕτω σημαίνοντος τοῦ λόγου τὰς νήσους, ὥς ἐν παρόδῳ διαρχόμενοι, τοὺς ἐν αὐταῖς τῇ σωτηρίᾳ καθυπέταττον διδασκαλίᾳ.

« Καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωὰδ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν. Οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακούουσιν. » Προνομήσουσιν οὖν, φησὶν, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν· ἱστοροῦνται γοῦν τινες αὐτῶν μέχρι τῆς Περσῶν καὶ Ἰνδῶν διεληλυθέναι χώρας. Ἐπειδὴ δὲ ἐδόκουν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προφήτου Ἰδουμαῖοι, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἀμμωνῖται, τὰ περὶ τὴν Ἰουδαίαν Ἀραβικὰ ἔθνη, πολέμια καὶ ἐχθρά τυγχάνειν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου, διὰ τὴν ἐκτοπὴν αὐτῶν εἰδωλολατρειᾶν· εἰκότως τούτων αὐτῶν ὀνομαστὴ μνήμην ὁ λόγος ἐποιήσατο, ὡς καὶ αὐτῶν παραδεξιμένων τὴν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κηρυχθεσὴ μὲν ἐυέθειαν.

« Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βίαιᾳ. » Αἰγύπτον μὲν τὴν αἰσθητὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν· θάλασσαν δὲ αὐτῆς καὶ ποταμὸν ἀλληγορικῶς ἐκδέχεσθαι· ἅπερ φησὶν ἐρημωθῆσθαι κατὰ τοὺς προφητευομένους χρόνους, ἐν οἷς προσθήσεται εἰρηται ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ· Ἡ γὰρ προσθήκη προγενομένοις πράγμασιν ἕτερα ὁμοιότροπα ἐπιγενήσεσθαι δηλοῖ. Πάλαι μὲν οὖν ἐπὶ Μωϋσέως ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου ἐξήγαγε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· διήγαγε δὲ τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθράν, καὶ εἰσάγαγεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν οὖσαν ἀλλοφύλων πρότερον· νυνὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαί ἡ αὐτὴ χεὶρ τοῦ Κυρίου, προσθήκην ἀγαθῶν ποιουμένη, τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοὺς κήρυκας τοῦ σωτηρίου εὐαγγελίου, Ἰουδαίους ὄντας καὶ ἐξ Ἰουδαίων ὁρμωμένους, ἐπιδόξους καὶ ζηλωτοὺς ἐποίει καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς Αἰγύπτου, ἐνθα παρήσαν ἀκυλύτως, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς γινόμενου· καὶ διέσαν ἐπὶ καθαίρειται τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰδωλολατρίας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ Μωϋσέως ἐξῆσαν, φεύγοντες τὸν Φαραὼ καὶ τοὺς

A terræ: Orientem et Occidentem, Septentrionem et Meridiem percurrentes. Illis itaque primo evangelium verbum tradiderunt, deinde reliquis gentibus prædicarunt. Quamobrem dictum est, « Et congregabit perditos Israel, et dispersos Judæ. » Quis congregabit, nisi apostolicus chorus, sive is qui ab illis prædicatur, ex radice Jessæ ortus? In una porro Ecclesia tunc congregabantur, non ultra dissiti, neque separati, ut antea.

VERS. 14. « Et volabunt in navibus allophylo- rum, mare simul prædabunt. » Oportuit igitur eos, postquam gentes circumquaque adierant, etiam maris itinera emetiri. Quasi volantes igitur quam celeriter cursum maris conficiebant, ita ut brevi quamplurimis gentibus Evangelium prædicarent. Et sane modo pedibus, modo mari iter agebant; non Judæis gubernatoribus usi, sed viris, qui nondum Christum susceperant. Hac vero ratione etiam maria prædabantur; his significantur insulæ quarum incolæ dum in transcurso peragrent, salutari doctrinæ subiciebant.

« Et eos qui sunt ab ortu solis, et Idumæam: et in Moab primo manus injicient. Filii Ammon primi obedient. » Prædabuntur, inquit, Christi discipuli etiam eos qui ab ortu solis sunt: narratur quippe eorum quosdam usque ad Persarum et Indorum regionem penetrasse. Quia vero propheta hujus tempore, Idumæi, Moabitæ et Ammonitæ, gentes illæ Arabicæ, circa Judæam positæ, inimici et hostes videbantur esse Deo penes Judæos culto, ob absurdam quam fovebant idololatriam; jure ac merito ii nominatim commemorantur, utpote qui piam religionem ab apostolis annuntiandam suscipiuri sint.

VERS. 15. « Et desertum reddet Dominus maro Ægypti: et injiciet manum suam super flumen in spiritu vehementi. » Ægyptum quidem, sensilem illam Ægyptiorum regionem esse necessario confitendum est; sed mare et flumen ejus allegorice accipienda: quæ in tempore a prophetia indicato vastanda fore ait: quando Dominus adjecturus dicitur, ut ostendat manum suam. Etenim adjectio, jam peractis rebus alia similia addenda esse significat. Olim quidem Moysis tempore manus Domini filios Israel eduxit ex Ægypto, per mare Rubrum traiecit, et induxit in terram promissionis, quæ prius allophylosum erat. Nunc autem per eum, qui ex radice Jessæ prodiit, ipsa Domini manus, bonorum accessionem afferens, apostolos Salvatoris, et salutaris Evangelii præcones ipsosque Judæos et ex Judæis profectos, gloriosos et emulatione dignos per totum orbem effecit; imo etiam in ipsa Ægypto, quo libere illi, nemine obstante, peragrabant, et ad Ægyptiacam idololatriam everterendam ultro citroque permeabant. Ac illi quidem Moysis tempore, fugientes Pharaonem et Ægyptios, exierunt; discipuli autem Christi ingressi sunt in Ægyptum

apontanei salutaris verbi præcones. Illis tempore Moysis mare sensilli more divisum, aqua vero Ægyptii fluminis in sanguinem mutata est; at bonorum accessio memoratis temporibus facta, mari quidem Ægyptio vastationem, flumini vero eorum extremam siccitatem minatur; ut Evangelii præcones nullo obice Ægyptiorum regiones circum-eant, ac multorum quidem deorum superstitionem evertant; Dei autem qui supra omnia est, et Christi ejus ex radice Jessæ prodeuntis, notitiam tradant. Observandum autem est quo pacto non regionem Ægypti, sed mare vastaturus esse Dominus dicatur, Scripturam copiosam idololatriæ varietatem his indicante. Pro illo autem, « Desertum faciet Deus mare Ægypti; » tres alii similiter interpretati sunt, « Et anathematizabit Dominus linguam maris Ægypti. » Si itaque mælitæ hujus vitæ colluvies mari comparatur, vide annon merito atheorum impiorumque hominum linguam qui olim Deum ignorabant, ut sic Pharao declarabat, « Non novi Dominum, et Israel non dimittam, » anathematizaturus Dominus esse dicatur secundum tres interpretes; ut ne ultra Ægyptiacæ lingua superstitionis errorem confirmarent; sed eloquia Dei proferre, ac jurare in nomine Domini Sabaoth ediscerent, quod futurum esse in sequentibus sermo declarat. Sic porro anathematizata est Ægyptiaci maris lingua, ut malignorum, quos illi colebant, dæmonum oracula penitus sillerent, divinationesque, ac mæliæ artes, quas præstigatorum opera exercebant, prorsus cessarent: quæ omnia impleta sunt post prædicationem evangelicam Ægyptiis factam. Inde vero etiam penes nos tota eorum, qui apud Ægyptios dii existimabantur, extincta virtus est: atque omnium improborum et atheorum, qui per totum orbem Ægyptiaco similem idololatriæ morem sectabantur, illud olim exundans et fluctibus agitata mare, extremam passum est vastitatem.

« Et inficiet manum suam in flumen in spiritu vehementi, et percutiet septem canales, ita ut transeant per illud calceati. » Spiritum vehementem dicit eum, qui primus Ægyptiorum regnum evertit, Romanorum ducem. Septem vero canales, si animo perpenderit, se intelliges, olim quidem unius fluvii maximum alveum fuisse, quo Ægypti regia indicabatur: ea vero omnibus circum gentibus imperabat: illa autem soluta et eversa, quosdam regulos in partes distributam eam obtinuisse: quorum alii quidem Libycas partes administrabant; alii separatim Thebæorum tractus, alii Ægyptum et Alexandriam. Et ex his alii quidem præfecturis exornati sunt, quibus publicarum et politicarum rerum cura concredita fuit; alii vero bellicorum ordinum duces effecti: et hi omnes a majori potestate ad memoratas dignitates evecti; postea vero ad privatam conditionem redacti, canalibus jure collati sunt, ad

Α Αἰγυπτίους· οἱ δὲ Χριστοῦ μαθηταὶ εἰσέσχον εἰς Αἰγύπτου αὐτόματοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου λόγου· Καὶ τοῖς μὲν ἐπὶ Μωϋσεὺς διήρητο ἡ θάλασσα αἰσθη-
τῶς· τὸ δὲ ὕδαρ τοῦ Αἰγυπτίου ποταμοῦ μετεβάλλετο εἰς αἷμα· ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν προσθήκη ἐπὶ τῶν θηλου-
μένων χρόνων τῇ μὲν θαλάσῃ ἐρημίαν ἀπαίτει τῇ Αἰγυπτίᾳ, τῷ δὲ ποταμῷ αὐτῶν παντελεῖ ἐκλείψιν, πρὸς τὸ εἶχα τινὸς καλύματος τοῦ σωτηρίου Εὐαγ-
γελίου κήρυκας περιελθεῖν τὰς Αἰγυπτίων χώρας, καὶ ἀνατροπῇ μὲν τῆς πολυθέου αὐτῶν δεισιδαιμο-
νίας ἐργάσασθαι, τοῦ δὲ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐκ βίχης Ἰσσαὶ προελθόντος, πα-
ραδοῦναι τὴν γνώσιν. Θεωρητέον δὲ ὅπως οὐ τὴν χώραν Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὴν θάλασσαν αὐτῆς λέγεται ὁ Κύριος ἐρημώσιν, τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας πλη-
θους οὕτω δηλουμένου. Ἀντὶ μέντοι τοῦ, « Ἐρημώ-
σαι Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, » οἱ τρεῖς συμφώ-
νως οὕτως ἡρμήνευσαν· « Καὶ ἀναθεματίζει Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. » Εἰ τοίνυν τὰ πληθὺς τῆς κακίας τοῦ βίου θαλάσση παρεικάζεται, ὅρα εἰ εὐλόγως τὴν τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν γλῶσσαν, τὴν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἐδήλου λέγων ὁ Φαραὼ, « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστελῶ, » ἀναθεματίζει τὸν Κύριον λέγεται κατὰ τοὺς τρεῖς ἐρμηνευτὰς· ἵνα μηκέτι γλῶσση τῇ Αἰγυπτίᾳ τὴν δεισιδαιμονία πλάνην κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, καὶ ὁμνῶσιν ἐν τῷ ὄνοματι Κυρίου Σαβαὼθ· ὃ δὴ προῖον ὁ λόγος ἵστασθαι θεσιζέει. Οὕτω δὲ ἀναθεματίζεται τῆς Αἰγυπτίας θαλάσσης ἡ γλῶσσα, ὡς ἀποσιωπῆσαι τὴν παρ' αὐτῆς πάλαι τιμωμένων πονηρῶν δαιμόνων τὰ χρηστήρια καὶ τὰ μαντεῖα· λελυθῆαι δὲ αὐτῶν καὶ τὰς δι' ἀνδρῶν γοήτων κακοτεχνίας· ἃ δὴ πάντα δι' ἔργων ἐπληροῦτο μετὰ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν τὸ κηρυχθὲν Αἰγυπτίους. Ἐξ ἐκείνων δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν παρ' Αἰγυπτίους νενομισμένων θεῶν ἡ πᾶσα δύναμις ἀπέσθη, καὶ πάντων δὲ τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν τῶν κατ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Αἰγυπτιαζόντων κατὰ τὸν ὅμοιον τῆς εἰδωλολατρίας τρόπον ἡ ποτὲ πλημμυροῦσα καὶ κυματομένη θάλασσα τὴν ἐσχάτην πέποιθεν ἐρημίαν.

« Καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἐν πνεύματι βίαῳ, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰ φάραγγας, ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήματι. » Πνεῦμα βίαιον εἶπε τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν τῶν Αἰγυπτίων Ὑμναίων ἄρχοντα. Διὰ δὲ τῶν ἐπὶ τὰ φάραγγων νοήσεως ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς πάλαι μὲν ἐνδὸς ποταμοῦ βεβύηστον, δι' οὗ δὲ τῆς Αἰγύπτου βασιλεῖον ἐδηλοῦτο, τῶν αὐτόθι πάντων ἐθνῶν ἐκράτει· παταγθέντος δὲ ἐκείνου καὶ λυθέντος, μερικοὶ τινες ἄρχοντες αὐτῶν κατὰ χρόνους ἡγούντο· οἱ μὲν τὰ Λιβύων διέποντες μέρη, οἱ δὲ ἀφωρισμένως τὰ Θηβαίων, οἱ δὲ αὐτῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτων οἱ μὲν ἡγεμονίας τετιμῆνται, τῶν δημοτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἔγκειρις οἱ δὲ ἀφωρισμένως πάλιν τῶν στρατιωτικῶν καθηγούνται ταγμάτων· καὶ οὗτοι πάντες ὑπὸ τῆς μειζροῦς ἐξουσίας ἐπὶ τὰς δηλωθεί-
σας ἀρχὰς προαγόμενοι· κάπνισα ἰδιωτεύοντες, φά-

ραγξιν εικότως παρεβλήθησαν, ὡς ἐν παραβάσει τοῦ πάλαι πλημμυρούντος αὐτοῖς ποταμοῦ, λέγω δὴ τοῦ βασιλείου, ὃς δὴ τὴν πᾶσαν ἀδρόως αὐτὴν τε Αἴγυπτον καὶ τὰ ἀμφὶ ταύτην ἔθνη ἐνὶ ρεύματι περιέκλυε· μὴ δυνάμει βασιλικῇ κατακρατούσῃ τῶν ὄλων.

« Καὶ ἔσται διόδος τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου· » ὡς βατὴν εἶναι τοῦ λοιποῦ τὴν Αἴγυπτον τοῖς τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγελίον κηρύττουσι, μηδενὸς ἐμποδῶν αὐτοῖς ἐνισταμένου, μὴδ' ἐπιβαίνειν κωλύοντος. Διόπερ ὡς μικροῖ ἐνιστάσεως τῆς Αἰγυπτίων βασιλείας, ὡς δὲ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποσεσθείσης, τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἐπὶ σχολῆς αὐτοῖς ἐπηγγέλλετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

« Καὶ ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογῆσω σε, Κύριε. » (18) Ὡς γὰρ ὁ Μωϋσέως λαὸς διέβη ποτὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς· εἶτα μετὰ τὴν διόδον τὴν φθὴν ἦσαν λέγοντες, « Ἄσπασμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· » τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ προφητεύοντες τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελισταί, αὐτοὶ ὄντες οἱ ἐκ τοῦ παντὸς Ἰουδαίου ἔθνους περιλειφθέντες, ἀκώλυτον ποιοῦμενοι τὸν δρόμον, καὶ πᾶσαν διατρέχοντες τὴν Αἰγυπτίων χώραν, καὶ Ἰουδαίους μὲν κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, ἐκκλησίας δὲ Χριστοῦ συνιστῶντες ἐκ τῶν τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς, καὶ νῦν ἄσπασμα, ἡμετέρως τοῖς ἐπὶ Μωϋσέως, ἐδιδασκον-^Β ᾄδειν τοὺς δι' αὐτῶν ὠφελουμένους. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφωνηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, φάσκοντος διὰ τοῦ προφητικοῦ λόγου· « Καὶ ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογῆσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἡλέησάς με. »

« Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου, πεπιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνέσις μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, » καὶ ἡ παρακατιὼν ἐνταῦθα διέξεισι. Τὸ γοῦν, « ὠργίσθης μοι, » ἐξομολόγησιν προτέρων ἀμαρτημάτων παρίστησιν ὧν ἔνεκα Θεοῦ ὀργῆς ἦσαν ἄξιοι πρὸ τῆς σωτηρίου κλήσεως οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ, « Ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἡλέησάς με, » τὴν μετὰ τὴν κλήσιν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἀφαισιν τῶν ἀμαρτημάτων σημαίνει. Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ γενομένη καὶ αὐτοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ πᾶσι τοῖς τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ παραδεχόμενοις, δεσμῶν λύσιν καὶ ἀμαρτιῶν συγχώρησιν ἐδωρήσατο.

« Καὶ ἀνελήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. » Πάλιν ἀλληγορικῶς ἐνταῦθα παραδεκτὸν τὸ ὕδωρ καὶ τὰς πηγὰς τοῦ Σωτηρίου. Νοήσεις δὲ ταῦτα αὐτοὺ λέγοντος τοῦ Σωτῆρος· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, » καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, « ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλάδας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Πηγὰς τοῖνον

¹⁸ Exod. xv, 1. ¹⁹ Joan. vii, 37.

(18) Hæc item Hieronymus, sed brevius exprimit.

A comparationem fluminis apud illos exarantis, regii dico, quod omnem una Ægyptum, ac simul gentes circumpositas, uno alveo inundabat, una regia potestate in universos dominatum obtinente.

Vers. 16. « Et erit transitus derelicto populo meo in Ægypto : et erit Israeli, quasi dies, qua exivit ex Ægypto ; » ita ut deinceps Ægyptus Evangelii Christi præconibus pervia sit, nullo obstante vel ingressum prohibente. Quapropter, utpote jam sublato Ægyptiorum regno, ac demonica operatione apud ipsos extincta, evangelica prædicatio quiete annuntiabatur.

CAPUT XII.

Vers. 1. « Et dices in die illa, Benedicam te, Domine. » Quemadmodum enim Moysis populus mare Rubrum, quasi per aridam, olim trajecit : ac post transitum, canticum canebant dicentes, « Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est »¹⁸, sic et evangelistæ Salvatoris nostri qui in prophetia foruntur, iidem ipsi videlicet qui ex tota Judaica gente relictæ fuerant, cum nullo obstante cursum suum perficerent, ac totam Ægyptiorum regionem pervaderent, Judæis quidem Evangelium prædicantes in synagogis, ex gentium vero conversione Ecclesias Christi constituentes ; canticum novum, perinde atque illi tempore Moysis, canere docebant eos, qui opera sua fructum perceperant ; hoc scilicet canticum olim a Domino per propheticum sermonem prænuntiatum : « Et dices in die illa, Benedicam te, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mihi. »

Vers. 2. « Ecce Deus meus, salvator meus, fiduciam habeo in illo, et non timebo : quia gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem, » et quæ sub hæc prosequitur. Illud ergo, « iratus es mihi, » pristinorum peccatorum confessionem exhibet : quorum causa Ægyptii ante salutarem vocationem ira Dei digni erant ; illud autem, « Avertisti furorem tuum a me, et misertus es mihi, » peccatorum remissionem, illis post vocationem concessam, significat. Nam gratia et veritas per Jesum Christum facta, cum ipsis Ægyptiis, tum omnibus iis, qui Filium Dei susceperant, vinculorum solutionem, et peccatorum veniam dedit.

Vers. 3. « Et haurite aquam cum gaudio ex fontibus Salutaris. » Hæc item, tam aqua, quam fontes Salutaris, allegorice sunt accipienda. Hæc porro intelligas ipso Servatore dicente, « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat : qui credit in me, » sicut dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ »¹⁹. Fontes igitur Salutaris, sermones

evangelici sunt, ex Spiritu sancto ceu imbres A
emissi.

VERS. 4, 5. « Et dices in die illa, Hymnis celebrate Commemoremus, clamate nomen ejus : annuntiate gentibus gloriosa ejus. Mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. Hymnis celebrate nomen Domini, quia excelsa fecit : annuntiate hæc in universa terra. » Illud, « dices, » chorum evangelistarum Salvatoris nostri compellat. In illa, inquit, die, scilicet tempore in prophetia significato, tu præco salutaris Evangelii, Ægyptiis qui prædicationem susceperint, dices, « Hymnis celebrate Dominum, clamate nomini Domini, annuntiate in gentibus gloriosa ejus : mementote quoniam exaltatum est nomen ejus. » Hæc quippe tu, chorus apostolicus, cum discipulos docebis tuos, proferes, præcipiens illis, ut ne sileant : sed salutaris beneficii gratiam omnibus annuntient, clamentque ut audiantur.

VERS. 6. « Exsultate et lætamini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est sanctus Israel in medio ejus. » Jam pluribus traditum est Sionem esse evangelicum verbum, in quo Ecclesia Dei edificata est. Quoniam igitur sanctus Israel in medio Ecclesie exaltatus est : jure, inquit, exsultate et lætamini qui in illa estis, utpote qui sanctum Israel in medio vestrum habeatis : secundum promissionem ab ipso factam his verbis, « Ubi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo, illic sum in medio eorum »⁷³.

CAPUT XIII.

VERS. 1, 2. « Visio, quam vidit Isaias filius Amos, contra Babylonem. Super montem campestrem levate signum, exaltate vocem ipsis : ne timeatis, advocate manu, aperite, principes. » Vaticinatus ea quæ in adventu Christi futura sunt, aliud fuit argumentum contra Babylonem : deinde secundum addit de Philistiis : postea tertium contra Moabitidem, hinc contra Damascum, et post hæc sequitur visio Ægypti : sextum deinde, visio Idumææ, sub hæc, assumptio Arabiæ : quam excipit visio vallis Sion, demum visio Tyri. Hæc porro decem prophetiæ mutuo coherent, de alienigenis gentibus prolatae, quibuscum vallem Sionis complectitur, cum alienigenis Judaicum item populum evocans. Cur autem horum tantum quasi ex sorte quadam meminit, aliarum vero gentium minime? Respondemus nullas alias tunc temporis Judæorum populo infestas fuisse, nisi supra recensitas, quæ frequenter contra illos insurgabant : modo quidem Jerosolymam expilantes, modo eorum regionem vastantes. Quamobrem eos, qui obsidebantur, necessario Scriptura docet ea, quæ obsidentibus eventura erant. Ipsi vero cum scientiam per Christum conciliandam, tum bonorum promissiones annuntiat : omnibusque universim de judicio Dei verba facit, omnes homines cohortans ad pie vivendum, Dei tribunalis memores. Primam igitur visio-

Α σωτηρίου λόγοι εἰσιν εὐαγγελικοί, ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνωδρωμένοι.

« Καὶ εἰρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ· Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγεῖλατε τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, μιμνήσθεσθε, ὅτι ὠλόθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὠλόγη ἐποίησεν· ἀναγγεῖλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Τὸ ἐλ, « εἰρεῖς, » προσφωνεῖ τῷ χορῷ τῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐν ἐκεῖνῃ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ, δηλαδὴ ἐν τῇ προφητευσμένῃ, εἰρεῖς σὺ, ὁ κήρυξ τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, τοὺς τὸ κήρυγμα παραδεξιμένοις Αἰγυπτίοις. « Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τῷ ὀνόματι Κυρίου· ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ· μιμνήσθεσθε, ὅτι ὠλόθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ταῦτα γὰρ σὺ, ὁ χορὸς ὁ ἀποστολικὸς, διδάσκων τοὺς ὑποὶ σὲ μαθητευομένους, εἰρεῖς, παραγγέλλων αὐτοῖς μὴ σιωπᾶν· ἐξαγγέλλειν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ εἰς ἐξάκουστον βοᾶν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας τὴν χάριν.

« Ἀγαλλιάσθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ κατοικοῦντες Σιών, ὅτι ὠλόθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ἡδὴ δὲ διὰ πλείονων Σιών ἀπεδόθη ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ φησὶν οὐκ ἀποδοῦναι. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ὠλόθη ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, εὐχόμενος ἀγαλλιάσθε, φησὶ, καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ ἐν αὐτῇ· ἅτε δὴ μέσον αὐτὴν ἔχοντες τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἣν αὐτὸς πεποίηται φῆσας· « Ὅπου εἰσὶ δύο καὶ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

C « Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὼς κατὰ Βαβυλῶνος. Ἐπ' ὅρους πεδινῶν ἄρατε σημεῖον, ὠλόσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς· μὴ φοβείσθε, παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοίξατε, οἱ ἀρχόντες. » Καὶ μετὰ τὰ θεοπισθέντα τὰ ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ γενησόμενα ἑτέρας ἀρχεται ὑποθέσκειν τῆς κατὰ Βαβυλῶνος· εἰδ' ἑξῆς δευτέραν τίθησι τὴν περὶ τῶν Φουλιστιαίων· μεθ' ἣν τρίτον ἐστὶ τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· εἰτα καὶ τὸ κατὰ Δαμασκού, καὶ μετὰ ταῦτα ὁρασις Αἰγύπτου· εἰδ' ἔκτον τὸ ὄραμα τῆς Ἰδουμαίας· ἔπειτα λῆμμα τῇ Ἀραβίᾳ· ὃ ἔπειτα τὸ ὄραμα τῆς φάραγγος Σιών· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ὄραμα Τύρου. Δέχεται δὲ αὐταὶ καὶ συνηγμένοι τυγχάνουσι προφητεῖαι περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων, αἷς καὶ τὴν φάραγγα Σιών συμπεριελήψε, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων συγκαλέσας λαόν. Τί δὴποτε δὲ τούτων μόνων ὥσπερ ἀποκληρωτικῶς μέμνηται, οὐχὶ δὲ καὶ ἐτέρων ἔθνων ; Ἐροῦμεν, ὅτι οὐδένας ἄλλοι κατ' ἐκεῖνο καιρὸν παρηγόλουν τοῖς Ἰουδαίοις ἢ οἱ καταλεχθέντες, συνεχῶς αὐτοῖς ἐπανιστάμενοι· καὶ ποτὲ μὲν τὴν Ἱερουσαλὴμ πορνοῦντες, ποτὲ δὲ τὴν χώραν αὐτῶν θρῶντες. Διόπερ ὁ λόγος τοὺς πολιορκουμένους ἀναγκαίως ἐδίδασκε τὰ συμβεβημένα τοῖς αὐτοῖς πολιορκουσι. Γινώσκον δὲ αὐτοῖς τὴν διὰ Χριστοῦ καὶ ἀγαθῶν ἐπαγγελίας εὐαγγελίζεσθαι· κηρυττεῖ τε καθολικῶς τοῖς πᾶσι τὸν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως λόγον, προτρέπειν ἅπαντας ἀνθρώπους θεο-

⁷³ Matth. XVIII, 20.

σεβῆς ζῆν, τοῦ δικαιοῦ τοῦ Θεοῦ μεμνημένους. Α Πρώτην οὖν τίθησι τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ὕπασιν, προειπὼν ἐν ἀρχῇ τῆς ὁλῆς βίβλου τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἐπειδὴ γὰρ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ, ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο τῶν οἰκείων, καὶ εἰς αὐτοὺς πάλιν ἀναστρέφει τὸν λόγον· τῶν δὲ ἄλλοφύλων ἐθνῶν τὴν Βαβυλῶνα προτάσσει. Βασιλικὴ δὲ αὕτη τῶν Ἀσσυρίων πόλις, μεγίστη καὶ δυνατωτάτη. Λέγονται δὲ Ἀσσύριοι πρῶτοι τῆς οἰκουμένης κρατῆσαι ἐφ' ὧσι χιλίους καὶ τριακοσίους ἔτεσι μέχρι τῶν πολιορκούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸν λαὸν αἰχμαλώτων ἀγαγόντων εἰς τὴν αὐτῶν χώραν. Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ τῶν Ἀσσυρίων πράξει, αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακράν, τὸ κράτος αὐτῶν κατελύθη.

« Ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. » Ταῦτα δὲ τὸ ἐν τῷ Ε προφήτῃ Πνεῦμα θεῖον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ Λόγου προφέρει. Αὐτοὺς τοίνυν ὁ παρακαλούμενος τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνοίξει θύρας κεκλεισμένας, καὶ παρακαλεῖσθαι τοὺς ἐνδον οὐσι προίεμαι, ἤκειν καὶ σπύρειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τιμωρίαν. Οὐαὶ δὲ διὰ τούτων δηλοῦσθαι τὴν ἀφωρισμένην ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν· ἐν ᾗ ὥσπερ ἐν δεσμοτηρίῳ καθειργμένα τυγχάνουσι. Καὶ μήποτε αὕτη ἐστὶν ἡ καλουμένη ἄβυσσος, ἐμπεπληρωσθαι δὲ δρακόντων διδάσκει ὁ φάσκων λόγος, « Δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι; » Ὅθεν καὶ τὸν Σωτῆρα παρεκάλουν οἱ δαίμονες, μὴ πέμψαι αὐτοὺς, ὅπνιχα ἔλεγε τὸ, « Ἥλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. » Οὐ γὰρ ἡγνόνουν καιρὸν τινα ἔσεσθαι αὐτοῖς τῆς εἰς τὴν ἄβυσσον καθείρξεως.

« Ἐγὼ συντάσσω καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. » Τίνες δὲ C εἰσιν οὗτοι ἐξῆς παρίστωσι διασαφῶν καὶ λέγων· « Γίγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. » Συμφώνως δὲ τοῖς Ἐδδομήκοντα ἡρμήνευσεν ὁ Θεοδοσίωσι εἰπὼν· « Καὶ γε ἐκάλεσα τοὺς γίγαντάς μου. » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, « γίγαντας, » — « δυνατοὺς » ἡρμήνευσαν. Οὕτω δὲ καλεῖ τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις, δι' ὧν τὰ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργῆς πληροῦνται. Ἐπιχαίρουσι κακοὶ τινες, οὗτοι οἱ λεγόμενοι γίγαντες, ὥσπερ τὰ κατ' εὐχὰς πράττοντες· χαίροντες ἐπὶ τῷ ὑβρίσειν καὶ κολάζειν τοὺς ἀσεβεῖς, ἅτε οὐ μὴ ἔχοντες σπλάγχνα οἰκτιρμῶν.

« Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὅμοια ἐθνῶν πολλῶν. Φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. » D Οἱ μέλλοντες τότε τῇ τιμωρίᾳ παραδίδοσθαι φωνὰς ἀφήσουσι, τὰ ἑαυτῶν ἐξομολογούμενοι κακὰ· ὁμοῦ δὲ καὶ κατὰ ταῦτόν τὰ ἐθνὴ πάντα, καὶ οἱ τούτων βασιλεῖς, μίαν τὴν αὐτὴν ἀποδώσουσι φωνὴν, ὀλοφυρόμενοι τὰς ἑαυτῶν συμφορὰς. Οἱ δὲ ἀντιέρω γίγαντες ἑνομασθέντες ὀπλομάχοι ἐνταῦθα λέγονται, μακρὰν ὄντες πάλαι, καὶ ὥσπερ ἐν θεμελίοις τοῦ οὐρανοῦ ἀποκεκλεισμένοι· οὐς, ὅτε καιρὸς καλεῖ, προτάττει ἔρχεσθαι ὁ τῶν ὧν κριτὴς ἐπὶ τῷ καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Ἐπὶ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐπὶ θρόνου δόξης

nem effert contra Babylonem, postquam in ipso libri exordio visionem contra Jerusalem praeiserat. Quia enim nulla est personarum acceptio apud Deum, a contribulibus suis orsus, in eosdem rursus sermonem convertit; alienigenis vero gentibus Babylonem praemittit. Regia autem illa Assyriorum urbs erat, maxima atque potentissima. Dicuntur porro Assyrii primi omnium orbi imperasse totos mille et trecentos annos, usque ad eos qui Jerusalem obsederunt, ac Judaeorum populum captivum abduxerunt in regionem suam. Propter hoc enim Assyriorum facinus, nec diu postea eorum imperium solutum est.

« Aperite principes. » Hæc porro Spiritus divinus in propheta existens ex persona Dei Verbi profert. Idem igitur ipse est qui angelis circumstantibus præcipit, ut clausas portas aperiant, ac jubeant eos qui intra sunt prodire, accedere et festinare ad implorandum supplicium. Æstimo autem his significari ultionem quæ adversariis potestatibus destinatur: in qua ceu in carcere concluduntur. Num forte illa fuerit abyssus, ut vocatur, quam draconibus plenam ait Scriptura his verbis, « Dracones et omnes abyssi? » Unde et Salvatorem rogabant demones, ne se illo mitteret, cum dicebant, « Venisti ante tempus torquere nos? » Non ignorabant enim futurum tempus esse quo in abyso concludendi erant.

Vers. 3. « Ego ordino et ego duco eos. » Quinam ii sint sub hæc declarat his verbis, « Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumelias inferentes. » Theodotio autem perinde ac LXX sic interpretatus est, « Et vero vocavi gigantes meos; » Aquila autem et Symmachus, pro illo, « gigantes, » interpretati sunt, « fortes. » Sic porro vocat ultrices virtutes, quæ ira et ultio contra impios exercetur. Gaudent igitur maligni quidam, gigantes vocati, quasi rem pro voto agent, in contumelia et supplicio impiis inferendo læti; utpote qui viscera misericordie non habeant.

Vers. 4. « Vox gentium multarum in montibus, similis gentibus multis. Vox regum et gentium congregatarum. » Qui tunc supplicio tradendi sunt, voces emittent, mala sua confitentes: simulque eodem tempore gentes omnes et earum reges, unam et eandem dabunt vocem, calamitates suas lugentes. Illi vero prædicti gigantes, hic armati dicuntur, qui olim procul erant, et quasi in cœli fundamentis inclusi, quos ubi tempus evocat, iubet universorum iudex accedere, ut totum improborum orbem, post justorum segregationem, destruant. Quandoquidem et in Evangeliiis Filius hominis sedens in throno gloriæ suæ, eos qui a dextris sunt primos ad paratam ipsis regnum ante constitutionem

⁷⁶ Psal. cxlviii, 7. ⁷⁷ Matth. viii, 29.

noii mundi, vocat : quibus assumptis et ad promissa A deductis, in reliquis gentes a sinistris repertas, ignis comminatio inferitur.

VERS. 6, 7. « Ululate, prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit : turbabuntur legati, et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. » Nondum ergo, ait, instant ea quæ in comminatione feruntur ; sed quamprimum ventura sunt. Quare prævertentes illa, fletu, lamentis et ululatu Deum placantes, mala avertite a vobis : jamjam enim prædicta dies iræ Dei affutura est. Legatos autem hic fortasse vocat eos, qui dictis atheorum patrocinantur : atque eos qui idololatriæ errorem tuentur, necnon doctores atheorum et impiorum dogmatum, quos recensita omnia invadent.

VERS. 10-12. « Nam stellæ cæli, Orion et omnis ornatus cæli, lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Et perdam injuriam iniquorum et contumeliam superbiorum deprimam. » Etenim consummationis tempore neque sol, neque luna, neque stellæ, his, qui castigationi et supplicio tradendi sunt, impiis lucem suam dabunt. Luminaria autem a ministerio suo amota ad aliam melioremque sortem transibunt, quasi regenerationem quamdam consecutura, neque ultra corporum vanitati servientia ; sed liberata a servitute corruptionis, secundum apostolicum verbum. Cælum itaque vocat aut cælestes potestates, aut ipsam creaturam, una cum Deo indignante super insaniam, arrogantiam et impietate.

VERS. 15, 14. « Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans, et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum convertatur : et homo ad regionem suam fugiet. » Fugient quippe illi, ut dexterum quidpiam assequantur, vel ut perflugium apud quempiam ex notis inveniant : sed non invenient :

VERS. 15. « Non erit enim qui congreget eos. D Nam qui captus fuerit, opprimetur, et qui congregati sunt, gladio cadent. » Quamvis, ait, eorum quidam fuga salutem consequi conentur, hi quoque capti faciles erunt, non damis perfectis salientibus, quæ levem velocemque cursum habent, similes ; sed damulis.

VERS. 16. « Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domus eorum vastabunt, et mulieres eorum habebunt. » Perinde atque viros supplicio affectos, mulieres quoque irreligiosas et impias, quæ prolem ediderant, paribus cruciatibus afficient : quemadmodum et filios eorum impios, quorum animæ, quantum ad mores, parentibus malitia similes sunt.

αὐτοῦ τοὺς ἐκ δεξιῶν πρῶτους ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου καλεῖ· ὧν παραληφθέντων καὶ εἰσαχθέντων ἐπὶ τὴν ἐπαγγελίαν, ἐπὶ τα λοιπὰ ἔθνη τὰ ἐν τοῖς ἀριστεροῖς εὐρα-
θησόμενα ἡ ἀπειλὴ τοῦ πυρὸς ἐξενήκεται.

« Ὑπακούετε ἑγγὺς γὰρ ἡμέρα Κυρίου, καὶ συν-
τρίβη παρὰ τοῦ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ
ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει·
ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὥδινες αὐτοὺς ἔξου-
σιν, ὡς γυναῖκες τικτούσης. » Οὕτω οὖν, φησὶν,
ἐπέστη τὰ ὑπειλημένα· μέλλει δὲ ὅσον οὐκ οἶσιν. Διὰ
προλαβόντες, κλυθμὺ καὶ θρήνη, καὶ ὀλοφυγὴ ἐξ-
αλειώσασθε τὰ ἑαυτῶν κακὰ· μέλλει γὰρ ἡ πολεμθεῖσα
ἡμέρα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐφίστασθαι. Ἡ πρέσβεις
ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς προϊσταμένους τῶν τῆς ἀθεότητος
λόγων, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας ὑπὲρ τῆς εἰδωλολα-
τρείας πλάνης, τοὺς τε διδασκάλους τῶν ἁθέων καὶ
ἀσεβῶν δογμάτων, οὓς μετελεύσεται τὰ κατηριθμη-
μένα πάντα.

« Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὁρίων, καὶ
πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ, τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ
σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη
οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Καὶ ἐντελούμαι τῇ οἰ-
κουμένην ὅλην κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἀμαρτίας
αὐτῶν· καὶ ἀπὸ τοῦ ὕδριν ἀνόμεν, καὶ ὕδριν ὑπερ-
ηφάνων ταπεινώσω. » Κατὰ γὰρ τὸν τῆς συντελείας
καιρὸν οὐδ' ὁ ἥλιος, οὐδ' ἡ σελήνη, οὐδ' οἱ ἀστέρες
τοῖς κολάσει καὶ τιμωρίᾳ παραδοθησομένοις ἀσεβέσι
τὸ ἑαυτῶν φῶς οὐ δώσουσι. Μεταβάλλοντες δὲ καὶ οἱ
φωστῆρες ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ὕπηρεσις ἐπὶ ἐτέραν
ἤξουσι κρείττονα λῆξιν, ὥστερ τινὸς παλιγγενεσίας
τευξόμενοι, καὶ μηκέτι μὲν τῇ τῶν σωμάτων δου-
λεύοντες ματαιώτῃ, ἐλευθερούμενοι δὲ ἀπὸ τῆς δου-
λείας τῆς φθορᾶς, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον.
Οὐρανὸν τοιγαροῦν λέγει ἡ τὰς οὐρανίας δυνάμεις,
ἡ καὶ αὐτὴν τὴν κτίσιν συναγανακτοῦσαν τῷ Θεῷ
ἐπὶ ἀνομιᾷ, καὶ ἀλαστονείᾳ, καὶ ἀθεότητι.

« Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ὡς βορκαῖον
φεύγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ οὐκ ἔσται
ὁ συνάγων· ὥστε ἀνθρώπων εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ
ἀποστραφῆναι, καὶ ἀνθρώπος εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ
φεύξεσθαι. » Φεύγονται μὲν γὰρ οἱ φεύγοντες, δεξιῶ
τινος τυχεῖν, ἢ καταφυγὴν εὐράσθαι παρὰ τινι τῶν
τρωρίμων, οὐ μὴν εὐρήσουσι·

« Οὐκ ἔσται γὰρ ὁ συνάγων αὐτοὺς. Ὅς γὰρ ἂν
ἀλφ, ἡττηθήσεται, καὶ οἵτινες συνηγμένοι εἰσὶ, πε-
σούναι μαχαίρᾳ. » Ἐάν τινες οὖν, φησὶν, ἐν αὐτοῖς
πειραθεῖεν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι· καὶ οὐ-
τοι εὐάλωτοι γενήσονται, οὐ δέρκοις τελείοις ἀποπη-
δῶσι, κοῦφόν τε καὶ ταχὺν ποιούμενοι τὸν δρόμον
λοικότες, ἀλλὰ βορκαδίοις.

« Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥήξουσιν ἐνώπιον αὐτῶν,
καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι, καὶ τὰς γυ-
ναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν. » Ὅμοιος γὰρ ἄρα τοῖς κλα-
ζομένοις ἀνδράσι καὶ τὰς τούτων γυναῖκας ἀθέους
καὶ ἀσεβεῖς καὶ τὰς γενναίμενας ταῖς ἰσαῖς ὑποβάλ-
λουσι τιμωρίαις, ὥστερ οὖν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ
ἀσεβῆ, τὰς οἰκείας, καὶ τῇ τῶν τρώπων αὐτῶν μοχθη-
ρίᾳ ἐξοικειωθείσας καὶ παρομοιωθείσας ψυχάς.

ζονται
ματα
τοῖς
τοῦ
τῶν
οἱ νε
ποιεῖ
γερω
ἐκδο
Χαλδ
τε τ
ἀνελ
νικοῖ
Ἄσσ
τάξ
λωσι
θέλου
ἀνεγ
« Κ
σιλέ
δομα
αἰών
καὶ ν
ἐκ τῶ
« Ο
γενε
ποιμέ
λουμέ
ραχ
αὐτῆ
δὲ οὔ
περι
Ἄρα
αὐτῆ
δὲ τ
τῆς Ἀ
Ἄρα
χώρ
« Κ
σονται
νες, κ
ἐκεῖ
τοῖς
Τῶν
τασ
θηρία
τινας
ἐν αὐ
λοιπο
νες, «
« ὁνο
σάμε
νείας
νευτα
ἀπατη
σιν ἡδ
μνημον
Ἄρας

« Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογιζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι, τοξέυματα νεανίσκων συντρίβουσι. » Μέγα μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς τοξδαῖς τὸ φύσημα, καὶ τὸ εὐτεχνὲς ἐν τούτοις ποιοῦνται περὶ πολλοῦ· ἀλλ' ἥττους ἔσονται τῶν ἐχθρῶν. Σκληροὶ δὲ οὗτοι καὶ ἀφιλοκτιρμονες οἱ νενικηκότες, ὥς μὴδὲ τῆς ἐλασινῆς ἡλικίας φειδῶ ποιεῖσθαι τινα. Τῷ δὲ φάσκοντι λόγῳ, « Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, » μαρτυρεῖ ἡ τῆς ἱστορίας ἐκβασίς, ἀνάγραφτος οὖσα παρὰ τοῖς Ἑλλήνων τὰ Χαλδαϊκὰ καὶ τὰ Ἀσσυριακὰ συγγραφεμένοις, τοῖς τε τὰ Μηδικὰ ἱστορηκόσιν ὧν καὶ ἡμεῖς πλείεστας ἀνελεξάμεθα μαρτυρίας ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν Χρονικοῖς συγγράμμασι. Φαίνονται τοίνυν Μῆδοι τὴν Ἀσσυρίων καθελόντες ἀρχὴν· τούτους τε Κύρος ὑποτάξας ὁ Περσῶν βασιλεὺς πρῶτος, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνείλκε· καὶ δοὺς ἐξουσίαν τοῖς θείουσιν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανέναι χώραν, καὶ ἀνεγείρειν τὴν ναὸν τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται Βαβυλὼν, ἣ καλεῖται ἐνδοξὸς ἀπὸ βασιλείως Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα. οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Αὐοικητος δὲ καὶ παντελῶς ἐρημος εἰσέτι καὶ νῦν ὁράται ἡ Βαβυλὼν· μάρτυρες δὲ τούτων οἱ ἐκ τῶν τόπων ἐκείνων πρὸς ἡμᾶς ἄφικνούμενοι.

« Οὐδ' οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδ' οὐ μὴ διελθῶσιν αὐτὴν Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ. » Οὕτω δηλουμένων, ὥς οἶμαι, τῶν παρ' ἡμῖν καλουμένων Σαρακηνῶν, οἱ, τὰς πραγματείας ποιοῦμενοι, καὶ ἐπ' αὐτῆς Βαβυλῶνος τὸ παλαιὸν ἐσχηνοποιοῦντο. Φευκτὸς δὲ οὕτω καὶ τοῖς ὁμοίοις, καὶ τοῖς ἐξ ἔθνους μακροῦ περινοστοῦσιν αὐτὴν, ὥς μὴδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ Ἀράβων κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν αὐτῇ, διὰ τοι τοῦ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰοτέον δὲ, οἱ τὰ Σαρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα τῆς Ἀσσυρίων καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμόμενα ἔρημον, Ἀραβας ὀνομάζει· γείτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων χώραν.

« Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία· καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἤχου· καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται, καὶ ὀνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσιν· καὶ νοσοποιηθήσουσιν ἐχθροὶ ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν, ταχὺ ἐρχεται καὶ οὐ χρονεῖ. » Τῶν μὲν οὖν ἡμέρων καὶ λογικῶν ζώων ἔρημον καταστήσας τὴν Βαβυλῶνα, οὐδὲν οἰκήσειν θεσπίζει· θηρία δὲ τινα ἀδελὰ ἡμῖν καὶ ἀγνωστα, δαιμονίας τινας καὶ πνεύματα τῶν ἀπηνῆχαι ἀνήμερα ἔσεσθαι ἐν αὐτῇ φησι. Διὰ ἀντὶ τοῦ, « θηρία, » « σείειν, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἐκδεδώκασι· καὶ ἀντὶ τοῦ, « σειρήνες, » « στρουθοκαμήλους, » εἰρήκασιν· καὶ ἀντὶ τοῦ, « ὀνοκένταυροι, » « σείειν, » ἀνέγραψαν, αὐτῇ χρησάμενοι τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ διὰ τὸ ἀδελόν τῆς ἐρμηνείας· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ, « ἐχθροὶ, » ὁμοίως οἱ τρεῖς ἐρμηνευταί, « σειρήνας, » ἡρμήνευσαν· τάχα που διὰ τὸ ἀπατηλὸν τῶν τοιούτων δαιμόνων. Ἐπεὶ παρ' Ἑλλήσιν ἡδύφωνοι τινες αὗται καὶ ἀπατηλοὶ γεγενῆσθαι μνημονεύονται. « Ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ. » Ἄσπερ γε μὴν καὶ νομιζόμενος παρὰ ἀνθρώποις μα-

VERS. 17. « Ecce suscitabo vobis Medos, qui argentum non curant, nec auro opus habent, arcus juvenum conterent. » Magnus quidem illis tumor inest ob sagittandi peritiam, quam artem pluris faciunt, sed inimicis inferiores erunt. Victores porro tanta duritie et immanitate erunt, ut ne quidem teneræ et ad misericordiam moventi ætati parcant. Huic autem dicto, « Ecce suscitabo vobis Medos, » ipse historię eventus testimonium addit: quæ historia apud Græcos, qui Chaldaica, Assyriaca et Medica scripserunt reperitur: quorum nos multa testimonia collegimus in *Chronicis* quæ edidimus. Medi itaque Assyriorum imperium everterunt: illos vero sibi subiecit Cyrus, primus Persarum rex, qui Judæorum captivitatem dimisit: deditque Judæis pro lubito in regionem suam remigrandi ac templi Dei restaurandi facultatem.

VERS. 19. « Et erit Babylon, quæ vocatur gloriosa a rege Chaldæorum, quemadmodum everit Deus Sodomam et Gomorrhæm, non habitabitur in sæculum. » Inhabitata et hactenus deserta est Babylon, quam rem testificantur qui ex locis illis ad nos veniunt.

« Non ingredientur in eam per multas generationes, neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea. » Queis significantur, ut æstimo, ii, qui apud nos Saraceni vocantur, qui negotiationem exercent, et in ipsa Babylone olim tentoria ponebant. Usque adeo autem perosa erat tum vicinis, tum longinquis et peregrinantibus gentibus, ut ne pastores quidem Arabum pecora sua illic pascendi causa ducerent, quia penitus deserta et inculta erat. Sciendum autem est Saracenorum gentes, quæ usque ad ipsam Assyriorum terram pertingunt, atque interiorem solitudinem incolunt, Arabas hic nominari: nam Arabum regionem finitimam habent.

VERS. 21, 22. « Et accubabunt ibi bestię; et replebuntur domus sonitu. Et requiescent ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt, onocentauri illie habitabunt: et nidificabunt herinacii in domibus eorum, cito veniet, et non tardabit. » Postquam mansuetorum et rationabilium animalium vacuum Babylonem constituerat, a nullo habitandam esse vaticinatur: sed quasdam ignotas nobis feras, et dæmones quosdam spiritusque crudeles et immanes ibi futuros esse ait. Quare pro illo « bestię, » reliqui interpretes, « siin » ediderunt; et loco illius, « sirenes, » « struthocamelos, » dixerunt; ac pro illo, « onocentauri, » « ony siim, » item interpretati sunt, ipsa usi Hebraica voce, ob significatus obscuritatem, imo etiam pro « herinaciis, tres interpretes pariter, « sirenes, » reddiderunt: fortassis ob talium dæmonum fraudulentiam. Nam apud Græcos Sirenes dulcisonæ et fallaces fuisse narrantur. « Cito veniet, et non tardabit. » Quodvis tempus, etiamsi longissimum apud homines esse putetur,

hrevissimum tamen apud Deum judicem habetur. A Et enim mille anni in conspectu ejus, tanquam dies hesterni reputantur, et tanquam custodia in nocte. Attamen non post multas annorum periodos vaticinium impletum est: siquidem Babylon sub Medorum imperio supra memorata perperesa est.

CAPUT XIV.

Vers. 1, 2. « Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel: et requiescent in terra sua, et advena adjungetur eis, et adjungetur domui Jacob. Et accipient eos gentes, et inducent in locum suum: et possidebunt et multiplicabuntur super terram in servos et ancillas, et erunt captivi qui captivos ceperant eos, et dominatui eorum subjicientur qui dominatum obtinuerant in eos. » Consequenter igitur post ea, quæ contra Babylonem dicta sunt, his Judaici populi ex inimica terra in Jerusalem reversionem, quæ sub Cyro contigit, significat: declarans fore ut illi post reditum in regione sua quiescant, et advena ipsis adjungatur. Pro illo autem, « advena, » reliqui interpretes, « proselytus » interpretati sunt. Sic enim ait eos in terra sua rem prospere gesturos, ut etiam alienigenæ ipsorum religionem amplectantur, ac proselyti fiant, domuique Jacob adjiciantur.

Vers. 3, 4. « Et erit in die illa requiescere te faciet Deus a dolore tuo et ab ira tua, et a servitute tua dura, qua servivisti eis: et sumes plancium hunc super regem Babylonis: » nam Persæ et Medi, Assyriorum imperio et ipsis Babylonibus in servitutem redactis, eos suæ ditioni subegerunt.

Vers. 5-8. « Et dices in die illa, Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Dominus jugum peccatorum, jugum principum, percussit gentem ira, plaga insanabili. Feriens gentem plaga iræ, non pepercit, requievit qui confidit. Omnis terra clamat cum lætitia. Et ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani: ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. » Cedri igitur et pinus secundum Symmachum rursum allegorice, tyrannos quosdam superbos significant, a Babilonia obsessos, et a propria regione succisos, quos de prædicti Babyloniorum regis ruina gaudere consentaneum erat.

Vers. 9. « Infernus subter exacerbatus est occurrens tibi: simul excitati sunt tibi omnes gigantes qui terræ imperarunt, qui excitarunt ex thronis suis omnes reges gentium. » Nos quoque jure Sathanæ dicemus, qui olim quidem ab illo devastati sumus: sed firmam demum in Christo sententiam retinimus, mentemque ad pietatem solide radicantem, corque floridissimum: « Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succideret nos. »

Vers. 10-12. « Omnes respondebunt et dicent tibi: Et tu captus es sicut et nos: in nobis autem repu-

cratatos εἶναι χρόνος βραχύτατος παρὰ τῷ θεῷ κριτῇ λελόγισται. Χίλια οὖν ἔτη ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς ἡμέρα ἢ ἡμέραι λελόγισται, καὶ ὡς φυλακὴ ἐν νυκτί. Ἀλλὰ καὶ οὐκ εἰς μακροὺς τῶν χρόνων κύκλους τῆς ἐκδόσεως τὰ θεοπισθόντα ἐτύχε, τὰ προβλεπόμενα παθούσης τῆς Βαβυλῶνος ἐπὶ τῆς Μήδων ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

« Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γεωργὰς προστεθήσεται πρὸς αὐτούς: καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ. Καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι οἱ αἰχμαλωτισθέντες αὐτούς, καὶ κυριευθήσονται οἱ κυριεύσαντες αὐτούς. » Ἀκολουθῶν τοίνυν μετὰ τὰ προβλεπόμενα κατὰ τῆς Βαβυλῶνος, διὰ τούτων τῇ ἐπὶ Κύρου γενομένην ἐπιστροφήν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ τὴν ἀπὸ τῆς πολέμιας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ σημαίνει, διδάσκων, ὡς ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν χώρας ἐπανελθόντες, καὶ ὡς ὁ γεωργὰς προστεθήσεται αὐτοῖς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ὁ γεωργὰς, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί, « ὁ προσήλυτος » ἡρμήνευσαν. Οὕτω γὰρ οὐ πρᾶξει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἐαυτῶν γῆς φθεῖν, ὡς καὶ ἀλλοφύλους ἀντιποιηθῆναι τῆς αὐτῶν θεοσεβείας, γενέσθαι τε προσηλύτους, καὶ προστεθῆναι τῷ οἴκῳ Ἰακώβ.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀναπαύσει Κύριος σε ἀπὸ τῆς ἰδύνης καὶ τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας σου τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδούλευσας, αὐτοῖς. » καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ βασιλείᾳ Βαβυλῶνος. Πέρσαι γὰρ καὶ Μῆδοι, πᾶσαν Ἀσσυρίαν ἀρχὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς Βαβυλωνίους, ὑποχειρίους λαβόντες, τῇ ἐαυτῶν ὑπέταξαν δυνάμει.

« Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Πῶς ἀναπέπναι ὁ ἀπαύτων, καὶ ἀναπέπναι ὁ ἐπισπουδαστής; Συνέτριψε Κύριος τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων, πατάξας ἔθνος θυμῷ πληγῇ ἀνιάτῃ. Πάειν ἔθνος πληγῇ θυμοῦ, ἧ οὐκ ἐφείσθη, ἀνεπαύσατο πεποικώς. Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης. Καὶ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου εὐφράνθησαν ἐπὶ σοί, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου· ἅψ' οὐ σὺ κεκοιμήσαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόππων ἡμᾶς. » Κέδροι τοίνυν καὶ πίτνες, κατὰ τὸν Σύμμαχον πάλιν ἀλληγορικῶς τυράννους τινὰς ἐπηρμένους σημαίνουσιν, ὑπὸ τῆς Βαβυλωνίας πολιορκηθέντας καὶ τῆς οἰκείας ἀποκοπῆς τὰς χώρας· οὗς εἰκὸς ἦν ἐπιχαρῆναι τῇ πτώσει τοῦ δηλουμένου.

« Ἄδης κατὰθεν ἐπιχράνθη συναντήσας σοι· συνηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς, οἱ ἐγειράντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνων. » Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰκότως τῷ Σατανᾷ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου πεπορθημένοι· ἐδραῖον δὲ λοιπὸν ἐσχηκότας ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νοῦν εἰς εὐσέβειαν ἀσφαλῆ καὶ ἐρριζωμένον, καὶ καρδίαν εὐθαλεστάτην· « Ἄψ' οὐ σὺ κεκοιμήσαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόππων ἡμᾶς. »

« Πάντες ἀποκριθήσονται καὶ ἐροῦσί σοι· Καὶ εὐ ἐλῶς, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ καταλογίσθη.

Κατέβη εἰς ἄδου ἡ δόξα σου, ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου. Ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά σου σκώληξ. Πῶς ἐξέτεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων· συνετρίβη πρὸς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Ὁ μὲν ἐπὶ γῆς ὄντες, φησὶ, τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα φήσουσιν· οἱ δὲ τὸν ἀνθρώπινον ἀπαλλάξαντες βίον, καὶ ὥσπερ ἐν δεσμοῖς τοῖς τοῦ ἄδου χωρίοις ἀπολειφθέντες, καὶ αὐτοὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ λείξουσι τὰ ἐπιφερόμενα. Φθάσας δὲ τοὺς ἐκεῖ πάντας ὁ ἄδης, καὶ ἡ ἐρεστώσα ταῖς τῶν τεθνηκότων ψυχαῖς δύναμις, ὥσπερ τις δεσμοτηρίου τυγχάνουσα φρουρὸς, κάτωθεν ἐκ τῶν σκοτεινῶν μυκῶν μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἐπαναστήσεται σοι. Τούτου δὲ ὥσπερ ἀρχοντος τῶν ἐκεῖ κρατούντος τοῦ οἰκείου διεγερθέντος θρόνου, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες γίγαντες, οἱ κατὰ τοὺς ἐρημηγευτάς· Ῥαφαῖμ, συνανέστησαν. Τίνες δὲ οὗτοι, διερμηνεύει λέγων· Ὁ ἀρχωντὸς τῆς γῆς, οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἔθνων, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ κατηγορουμένῳ βασιλεῖ Βαβυλῶνος πράξαντες. Οἱ καὶ γυμνὴν καὶ ἐρημὸν τοῦ σώματος τὴν τοῦ ποτε βασιλεύσαντος Βαβυλῶνος ψυχὴν ὀρίντες φήσουσιν αὐτῇ· Καὶ σοὺ κρείττων γέγονε θάνατος, ὡς καὶ σὲ ὅμοιον ἡμῖν ἀπελέγξει; Οὐδὲν ἄρα ἦν ὁ ὑπὲρ γῆν βίος, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τοσαύτη δυναστεία· ἀλλὰ τῶν πάντων ἐκείνων πέρας γῆ καὶ σποδὸς διαδέχεται, σκώληξ τε καὶ σαρκῶν σῆψις. Ἡμεῖς δὲ σε οὐ θνητὸν ἐνομιζόμεν· ἀπατώμενοι δὲ τῇ περὶ σὲ δόξῃ, τῷ κατ' οὐρανὸν λαμπροτάτῳ φωστῆρι, τῷ τὸν ἥλιον προσκαλούμένῳ Ἐωσφῶρι ἀπεικάζομεν. Εὐ δὲ ἐπὶ σαυτῷ καὶ μείζονα τούτων ἐπρόνεις γαυριῶν, καὶ μανίᾳ φρενῶν ἀλαζονεύμενος, ὡς σαυτὸν τῷ ὑψίστῳ Θεῷ παραβάλλειν, καὶ ὑπὲρ τὰς οὐρανίας ἀψίδας τὸν σαυτοῦ θρόνον θῆσιν φαντάζεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ σοῦ ἡμεῖς, θνητοῖς λογισμοῖς ἀπατώμενοι, διανοούμεθα· τοιαῦτα δὲ καὶ σὺ ἐπὶ σαυτῷ φρεσὶν ἐκστάζει ἐπρόνεις. Ἦν δ' ἄρα καὶ τοῦ περὶ σὲ τέλους ἐλεγχὸς ὁ χρόνος καθ' ὃ ἐάλως· οὐδὲ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ὁμοίαν ἐσχηκὼς τελευτήν. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἡσυχίας, ἡρέμα καὶ πρῶως ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἐστίας, τὸ χρέος ἀπέδωσαν· σὺ δὲ, τῇ τῶν πολεμίων μαχαίρᾳ τὴν ζωὴν ἀφαιρεθεὶς, νεκρὸς ἀταφος ῥιψήσῃ, θηροὶ βορὰ καὶ οἰκνοὶς ἐγχείμενος. Ἔως μὲν οὖν συνειστήκει ἡ Βαβυλῶν, βασιλείῳν τε ἦν καὶ δυναστεία μεγάλη τῶν αὐτόθεν κρατούντων· τάχα που καὶ ἡ ἐπιστατούσα δύναμις αὐτοῖς τὰ μεγάλα συνέπραττεν· ἐπεὶ δὲ ἠφάνιστο ἡ βασιλεία τοῦ ἔθνους, καὶ ὁ ἐρεστώς αὐτοῖς ἀρχων, ὥσπερ ἐλ πληρώσας τοὺς αὐτοῦ χρόνους, εἰς τὸν τῶν ὁμοίων αὐτῷ χῶρον παρελαμβάνετο, ἐν ᾧ συνήντησαν αὐτῷ πάντες οἱ Ῥαφαῖμ καλούμενοι, ἢ οἱ γίγαντες· οὗτοι δὲ καὶ αὐτοὶ δυνάμεις εἰσὶ τινες, αἱ, ὡς εἶδος, ἦσαν ἐτέρων ἔθνων κατὰ χρόνους οὐκ ὁρθῶς ἡγησάμεναι. Μῆτι οὖν αὐτὸς ὁ αὐτός ὁ τῆς Βαβυλῶνος ἀρχων ποτὶ γένωός, τὴν αὐτοῦ γῆν διέσθαιρε, θεὸς παρ' αὐτοῖς νομιζόμενος, οὕτω δὲ καὶ τὸν αὐτοῦ λαὸν ἀπέκτεινε, καὶ τοὺς αὐτοῦ υἱοὺς σφαγῇ παραδέδωκεν, εἰς ἀπώλειαν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀρχομένοις, διὰ τὸ νομισθῆναι παρ' αὐτοῖς θεὸς εἶναι γεγονώς; Εἰ δ'

Α τatus es. Descendit in infernum gloria tua, multa lætitia tua. Subter te sternerent lineam, et operimentum tuum vermis. Quomodo cecidit de cælo Lucifer, qui mane oriebatur? contritus est ad terram qui mittebat ad omnes gentes? Qui in terra sunt, inquit, ea, quæ superius dicta sunt, proferent; qui autem humana vita functi, et in locis inferni quasi in vinculis detinentur, ipsi quoque super ejus exilio ea quæ superaddita sunt pronuntiabunt. Omnes porro illic versantes prævertens infernus, necnon virtus illa quæ mortuorum animabus præstat; ceu quædam carceris custos ex iniis tenebrosisque penetralibus cum furore et ira insurget contra te. Hoc autem principe istie imperante, ex throno suo excitato, reliqui omnes gigantes, sive secundum B reliquos interpretes « Raphaim, » una surrexerunt. Quisnam vero hi essent explicat dicens, principes terræ, qui ex thronis suis excitarunt omnes reges gentium: qui paria ac ille reus Babylonis rex perperarunt. Hi vero nudam et corpore orbam illius olim Babylonici regis animam cernentes, sic eam compellabunt: Eliamne te fortior mors fuit, ita ut te similem nobis esse evinceret? Nihil ergo erat terrena illa vita, divitiæ, gloria et tanta potentia: sed omnibus his finis erit terra et pulvis, vermis et carnis putredo. Nos vero te mortalem minime esse putabamus: ac gloria te circumdante decepit, te splendidissimo cælesti luminari, solemque advocanti Lucifero comparabamus. Tu vero te etiam his majorem arbitrabaris, lascivens ac mentis insaniam ita superbiens, ut te altissimo Deo conferres, ac te thronum tuum supra cælestes fornices positurum esse jacitares. Hæc igitur nos mortalibus ratiociniis decepti, de te cogitavimus: talia et tu mente captus de te ipso sentiebas. At vel solum tempus quo captus et victus es, manifestum erat finis tui argumentum: neque similem aliis hominibus mortem es consecutus. Illi quippe sensim, quiete et domi debitum solverunt; tu vero inimicorum gladio vita privatus, insepultus projiceris, et eris in escam bestiis et volucribus. Quandiu igitur Babylon superstes fuit, ac principes ejus regnum magnamque ditionem et potentiam obtinebant; virtus, quæ ipsis præfecta erat, magna fortasse perficiebat: D ubi autem gentis illius regnum deletum est, princeps quoque ipsis præfectus, utpote jam sue elapso tempore, in sibi similem locum receptus est, ubi occurrerunt ipsi omnes qui vocantur Raphaim, sive gigantes: hi etiam virtutes quædam sunt quæ, ut credere est, aliis gentibus, certo temporis spatio non recte præfuerant. Num igitur hic ipse, olim Babylonis princeps terram suam corrupti, Deus penes illos populos existimatus, atque ita populum suum occidit, ac filios suos neci tradidit; atque in perniciem subdito sibi populo fuit, quia ab ipsis ut Deus habitus fuerat? Quod si hæc ita se habeant, restat ut totam prophetie sententiam, quæ de Babylonis rege prolata est, in illam virtutem referamus: quæ quia Dei gloriam apud sibi subditum

populum nacta, altum sapiebat, jure arguitur his Scripturæ verbis :

ενηνεγμένον, εἰς ἐκείνην ἀναφέρειν τὴν δύναμιν ἥτις, ἐπειδὴ Θεοῦ δόξαν παρὰ τοῖς ἀρχομένοις κτη-
σαμένη μέγα ἐπρόνησεν, εἰκότως ἀπαλέγγεται ὑπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου ·

VERS. 13, 14. « Tu autem dixisti in mente tua, in cœ-
lum ascendam, et supra stellas cœli ponam thronum
meum : et similis ero Altissimo ; » et cætera quo-
que huic interpretandi rationi aptaveris ; postquam
in obvio sensu, quæ in prophetia indicantur sensi-
bili regi applicaveris.

VERS. 24, 25. « Hæc dicit Dominus Sahaoth,
Quemadmodum dixi, ita erit : et quemadmodum
deliberavi, ita manebit : ut perdam Assyrios in
terra mea et in montibus meis. Et erunt in concul-
cationem, et auferetur ab eis jugum ipsorum, et
gloria eorum ab humeris ipsorum auferetur. » Cum
dicit, « Ut perdam Assyrios in terra mea et in mon-
tibus meis, » docet Babyloniorum regionem, et
ejus montes non alienos sibi esse : nam, « Domini
est terra, et plenitudo ejus, »¹²⁴ Erunt ergo, ait, As-
syrii in conculcationem, subditi illis, qui eos supera-
turi sunt. Auferetur autem jugum, quod stante
imperio suo, subditis imponebant ; jugum certe
grave ac durum illis : et gloria sive decus olim
humeris ipsorum impositum, auferetur. Quemad-
modum enim de Servatore dictum est, « Cujus
principatus super humerum ejus »¹²⁵ ; sic et hoc loco
gloria Assyriorum super humeros ipsorum, dicitur
esse : quam auferendam esse sermo termina-
tur.

ὁμων αὐτῶν εἰρηται· ὅπερ ἀφαιρεθῆσεσθαι αὐτῶν ὁ

VERS. 26, 27. « Hoc est consilium quod cepit Do-
minus super omnem terram : et hæc est manus ex-
celsa super omnes gentes. Quæ enim Deus sanctus
decrevit, quis dissipabit ? Et manum ejus excelsam
quis avertet ? Id est, quale judicium de Babylone,
et de ejus habitatoribus latum est, tale etiam de
viris omnibus atheis et impiis, qui orbem obline-
runt, feretur. Nam secundum æquitatis rationem
paria patientur, qui in similes impietates lapsi fue-
runt. Ubi subintelligamus oportet, gentes atheis et
impiis hominibus refertas : non enim hæc sine ullo
discrimine, de piis et Deo addictis viris, accipienda
sunt. Quo igitur modo orsus est, eodem et desinit,
universale Dei de omnibus ferendum judicium com-
memorans, ut omnes qui Scripturam legerint, ad
conversionem invitent.

VERS. 28, 29. « In anno quo mortuus est rex
Achaz, factum est verbum istud : Ne letemini, alic-
nigenæ omnes, contritum est enim jugum percen-
tientis vos : nam ex semine serpentum egredietur
proles aspidis, et filii eorum egredientur serpentes
volantes. » Lætari vobis nondum permittitur, etsi
mortuo rege impio, de quo olim gaudebatis, pio
autem viro imperium suscipiente, ut in Paralipo-
menon II libro de Ezechia declaratur, et in quarto
Regnorum. Quemadmodum enim sub impio Achaz

¹²⁴ Psal. xlii, 1. ¹²⁵ Isai. ix, 6.]

Α ἔχει ταῦτα οὕτως, ὥρα καὶ πάντα τὸν τῆς προφη-
τείας λόγον, τὸν περὶ τοῦ βασιλέως Βαβυλωνῶς προ-
φητείας, ἐπειδὴ Θεοῦ δόξαν παρὰ τοῖς ἀρχομένοις κτη-
σαμένη μέγα ἐπρόνησεν, εἰκότως ἀπαλέγγεται ὑπὸ τοῦ φάσκοντος λόγου ·

« Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν
ἀναβήσομαι, καὶ ἐπάνω τῶν ἀστρων τοῦ οὐρανοῦ
θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψί-
στῳ· » καὶ τὰ λοιπὰ δὲ αὐτῷ ἐφαρμόσεις τῷ ἀποδο-
θέντι λόγῳ, μετὰ τοῦ καὶ τῷ προχείρως νοουμένῳ
αἰσθητῷ βασιλεῖ τὰ διὰ τῆς προφητείας δηλούμενα
προσαρμόττειν.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαὶθ· Ὅν τρόπον εἰρηκα,
οὕτως ἔσται· καὶ ὃν τρόπον βεβούλευμαι, οὕτως
μενεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς·
τῆς ἡμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων μου. Καὶ ἔσονται εἰς
καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς
αὐτῶν, καὶ τὸ κύδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν
ἀφαιρεθήσεται. » Εἰπὼν γε μὴν, « Ἀπολέσαι Ἀσσυ-
ρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἡμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν
ἐμῶν, » διδάσκει, ὡς καὶ ἡ Βαβυλωνίων χώρα, τὰ τε
ἐπ' αὐτῆς ὄρη οὐκ ἦν ἀλλότρια αὐτοῦ· « Τοῦ γὰρ
Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς. » Ἔσονται
τοίνυν οἱ Ἀσσύριοι, φησὶν, εἰς καταπάτημα, ὅποιοι
ἐροῦντο τοῖς μετὰ ταῦτα αὐτῶν κρατήσασιν.
Ἀφαιρεθήσεται δὲ καὶ ὁ ζυγὸς, ὃν ὅτε ἐκράτουν τοῖς
ὅπ' αὐτῶν ἀρχομένοις ἐπὶ τῶν, ζυγὸν βαρὺν καὶ
δυσβάστακτον ἀκαιουρουντες αὐτοῖς· καὶ τὸ κύδος δὲ
αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ δόξα, ἀφαιρεθήσεται, ἡ πάλαι
τοῖς ὁμοῖς αὐτῶν ἐπικειμένη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ Σω-
τῆρος ἐλέγεται, « Οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, »
οὕτως ἐνταῦθα τὸ κύδος τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ τῶν
λόγος ἀπειλεῖ.

C « Αὕτη ἡ βουλὴ ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ ὅλην
τὴν οἰκουμένην, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα
τὰ ἔθνη. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς
διασκεδάσει ; καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν τίς
ἀποστρέψει ; » Ἡ καὶ ὅτι ὅποια ἐξηγήκεται κρείς
περὶ τῆς Βαβυλωνῶς, καὶ τῶν ταύτης οἰκητόρων,
τοιαύτη τις ἔσται καὶ ἡ περὶ πάντων τῶν τῆς οἰκου-
μένης κρατησάντων ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· κατὰ
γὰρ τὸν τοῦ δικαίου λόγον παρόμοια πείσονται οἱ τὰ
ὅμοια δυσσεβήσαντες· προσεπινοούντων ἡμῶν ἔθνη,
τὰ τῶν ἀθέων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν· οὐ γὰρ ἀκρίτως
ταῦτα κατὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ ἀνακει-
μένων ἐκδόχεται προσήκει. Ὅσπερ οὖν ἤρξατο,
τοῦτον καὶ συνετέλεσε τὸν τρόπον τῆς κατὰ πάντων
καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρείσεως ἀναγκαίως μνημονεύ-
σας· ὥστε ἐπιστρέφει πάντας τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ
Γραφῇ.

« Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἀχάζ, ἐγ-
νήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖητε, οἱ ἀλλόφυλοι
πάντες· συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντος ὁμοῦ·
ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσεται ἔγγονα ἀσπί-
δων, καὶ τὰ ἔγγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πατό-
μενοι. » Οὐδέ τι ἀρίσται ὅμιν εὐφρανέσθαι, ἀποθα-
νόντος μὲν τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως ἐφ' ᾧ τὸ πάλαι
ἐχάρητε, θεοσεβοὺς δὲ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν διαδεξαμέ-
νου· ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων τῷ
Ἐζεκίᾳ μαρτυρεῖται, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασι-

λειών. Ὡςπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀσεβοῦς Ἀχάζ, εἰκὸς ἦν χαίρειν καὶ εὐφραίνεσθαι τοὺς ἀλλοφύλους, οὕτως ἐπὶ τοῦ δικαίου ἀνδρὸς τοῦ Ἐζεκίου, εὐκαίρως ἡ προφητεία ἀποτεινομένη πρὸς αὐτοὺς φησι· Μὴ εὐφρανθεῖτε, ἀλλοφύλοι· πάλαι μὲν γὰρ ἐτι ζῶντος τοῦ Ἀχάζ, καὶ τὰ ἐχθρὰ τῷ θεῷ πράττοντος, εἰκὸς ἦν ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι, ἐπειδὴ συνετέριπτο τοῦ Ἀχάζ ὁ ζυγὸς, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάττειν ὑμᾶς, μηδὲ τὸν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ζυγὸν ἐπιτιθέναι ὑμῖν· διόπερ ἐπληθύνετο τὰ κακὰ καὶ ὥςπερ μηδενὸς παίοντος, ἡ ἐρπυστικὴ τε καὶ ἰοδόλος τῶν πονηρῶν πνευμάτων θύναμις ἐπληθύνετο· νυνὶ δὲ τὴν βασιλείαν διαδεξαμένου ἀνδρὸς θεοσεβοῦς, οὐκέτι χαίρετε ὡς τὸ πρὶν· ἐφέστηκε γὰρ ὑμῖν ὁ παῖων καὶ τύπτων, καὶ σωμαρονίζων ὑμᾶς. Ἐπληροῦτο δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου, περὶ οὗ εἰρηται ἐν τῇ τελευτῇ τῶν Βασιλείων· « Αὐτὸς ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους ἕως Γάζης, καὶ ἕως ὁρίων αὐτῆς ἀπὸ πύργου φυλασσόντων ἕως πόλεως ὀχυρᾶς. » Καὶ ταύτην δ' ἂν σχολῇ τὴν δίδοναι τὸ εἰρημένον, « Μὴ εὐφρανθεῖτε, ἀλλοφύλοι, » μέγα φρονούντες ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ὑμῖν θεοῖς, τῷ μηδὲνα εἶναι τὸν συντερίοντα ὑμᾶς διὰ τὴν τοῦ παρόντος καιροῦ μοχθηρίαν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα συνετέριθ' ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς, ἀλλ' οὐ πρὸς ὑμῶν ἐγένετο ταῦτα, ἐπὶ κακῷ δὲ τῷ ὑμετέρῳ. Μηδενὸς γὰρ ὑμᾶς παίοντος, μηδὲ ταπεινούντος, μηδὲ ἐπιστρέφοντος, πολλὴ τις ἐν ὑμῖν γέγονεν ἐπιτερίθ' κακῶν. Οἱ γὰρ πάλαι ὄφρων δίκην ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς ἐμφυλίσοντες, ἐν τε τοῖς ὑμετέροις ἱεροῖς τε καὶ ναοῖς, ὡς δὲ θεοὶ, ἐφεδρεύοντες πονηροὶ δαίμονες, δεινὴν γονὴν καὶ σπέρμα πονηρὸν ἀπεκύρσαν· ὡς ἀσπίδας ἐξ αὐτῶν γενναῖσθαι, τὸ πάντων τῶν ἰοδόλων χεῖριστον· ἐκ τούτων τε αὐτῶν ἄλλους ὑποστῆναι ὅφεις τὸν ἀέρα διυπαμένους. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν οὐ παρ' ὑμῖν μόνους τοῖς ἀλλοφύλοις, ἤδη δὲ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ χρηματίζοντι λαῷ θεοῦ πληθύνει· ὡς πάντα τρόπον πεπληρωσθαι τὸν ἀέρα, διυπαμένον ὄφρων, καὶ ἐκγόνων ἀσπίδων, πονηρῶν τινων καὶ λυμαντικῶν πνευμάτων. Ἀναδειχθέντος δὲ κατὰ καιρὸν τοῦ πάντων τούτων ὀλετήρος, οἰχθήσονται καὶ οἱ ὄφεις, καὶ αἱ ἀσπίδες τὰ τε τούτων πονηρὰ ἔχονα· ὡς μηκέτι ἐνεργεῖν ταῦτα ἐν ἀνθρώποις.

« Βοσκηθήσονται, » γὰρ φησι, « πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πένητες δὲ ἄνθρωποι ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμὸν τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ καταλειμμένον σου ἀνελεῖ. » Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἐρπυστικὸν καὶ ἰοδόλον γένος λιμὸν ἀνελεῖ ὁ προφητευόμενος, μηκέτι ἐπιτρέπων τροφὴν τὴν συνθήῃ, δηλαδὴ τὴν διὰ θυσιῶν τῇ θαιμονικῇ πλάγι προσφέρεσθαι· τοὺς δὲ αὐτοῦ πτωχοὺς ἐκθρέψει, καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀναπαύσει, μηκέτι παρενοχλούμενους ὑπὸ τῶν παραδοθέντων ἐρπετῶν. Δύναται μέντοι ταῦτα καὶ ἑτέρως εἰς τὸν Ἐζεκίαν πληροῦσθαι· τοὺς γὰρ πάλαι κατὰ θεὸν πτωχεύσαντας ἐν παντὶ τῷ Ἰουδαίῳ ἔδνει ἀνεκτήεσθαι τροφαῖς λογικαῖς καὶ διδασκαλαῖς· οὗς καὶ κατέστησεν ἐπὶ τὴν καλὴν νομὴν τοῦ τῆς θεοσεβείας

A allophyllis gaudendi et lætandi causa aderat, ita sub justo viro Ezechia, opportune Scriptura ipsos alloquens ait, Ne lætemini, alienigenæ: olim quippe Achazo superstiti, ac perosa Deo facinora edente, causa vobis gaudendi erat, quia contritum erat Achazi jugum; ita ut non posset vos subjicere, neque imperii sui jugum vobis imponere: quapropter multiplicabantur mala, ac, utpote nemine percutiente, reptilium et venenatorum spirituum malignorum vis augebatur. Jam vero postquam vir religiosus regnum exceperat, ne amplius lætemini ut antea: insiat enim vobis qui percutiat et verberet, vosque ad sanam mentem reducat. Hæc porro ad litteram completa sunt sub Ezechia, de quo dictum est in libro quarto Regnorum, « Ipse percussit allophylos usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus, a turri Custodum usque ad civitatem munitam. » Et hæc quoque dicti sententia fuerit, « Ne lætemini, alienigenæ, » magnum sentientes super iis, quos deos esse putatis, quasi nullus sit ob præsentis temporis nequitiam, qui vos conterat et opprimat. Etiamsi enim attritum sit jugum ejus, qui vos percutiebat; id certe non e re vestra fuerit; imo potius in damnum vestrum est. At enim nemine vos percutiente, nemine deprimente, vel corripiente, magna in vobis malorum vis invaluit. Nam qui olim serpentium instar in animarum vestrarum latibulis agebant, atque in vestris delubris ac templis, veluti dii, sedes habebant, maligni dæmones, diram prolem ac semen improbum emisierunt; ita ut ex illis aspidēs gignerentur, quod est omnium venenatorum terribilissimum; ex hisque alii editi sint serpentes per aera volantes. Hæc porro in præsentem, non apud vos tantum alienigenas, sed etiam apud eum, qui populus Dei vocatur, magno numero habentur; ita ut prorsus aer repleatur serpentibus volitantibus, ac illis aspidum, malignis scilicet quibusdam ac exitiosis spiritibus. Cum autem is, qui hæc omnia sublaturus est, suo tempore advenerit, et apparuerit, tunc serpentes, aspidēs, earumque improba proles abscedent; ita ut hæc in homines vim ultra non exercent.

D VERS. 30. Nam « pascetur, inquit, per eum pauperes: inopes autem homines in pace quiescent: fame vero interficiet semen tuum, et reliquias tuas interimet. » Hoc igitur reptile et venenatum genus fame necabit is, qui in prophetia fertur, nec ultra permittet ut consuetus cibus, videlicet per sacrificia, dæmoniæ superstitioni offeratur. Pauperes autem suos enutriet, et in pace quiescere faciet, non ultra vexatos a memoratis reptilibus. Possunt etiam isthæc alio modo in Ezechia impleta fuisse: ipse enim eos, qui in universo Judaico populo secundum Deum pauperes olim fuerant, cibis rationalibus et doctrina recreavit; quos item in optimis ejus, quæ piam religionem docet, legis pascuis con-

mittit; ut divinis cogitationibus, et sacra doctrina A
pascerebantur et alerentur.

Vers. 31. « Ululate portæ civitatum, clament civitates turritæ, allophyli omnes, quia ab aquilone fumus venit, et non est ut sit. » Significat, uti diximus, Assyriorum regem, qui ab aquilonariis partibus tempore Ezechiæ irrumpens, allophylos Palestinam incolentes ditionis suæ fecit; ita ut urbes quidem obsideret, earum populos captivos abduceret, urbiumque portas incenderet.

Vers. 32. « Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles e populo. » Maximum illis argumentum erit, Deum suæ esse custodem civitatis, quod illa nihil tale patiatur, quale cæteræ civitates.

CAPUT XV.

Vers. 1. « Verbum contra Moabitidum: Noctu peribit Moab, noctu enim peribit murus Moabitidis, dolete in vobismetipsis. » In exordio ignorantiam Dei, quæ apud ipsos obtinuerat, noctem et tenebras vocavit: in ipsaque nocte eorum perniciem fore comminatur his verbis, « Noctu peribit Moabitidis. » Postea de loco ubi eorum idololatria consistebat, hæc subiungit:

Vers. 2. « Peribit enim et Dibon, ubi est ara vestra: illuc ascenditis ad plorandum. » In fine autem prophetiæ, illas rursum aras commemorat verbis his, « Quia fatigata est Moab, » et cætera.

Vers. 3. « In Nabon Moabitidis ululate: super omne caput calvities, omnia brachia decisa: in plateis ejus induimini saccis. » Illis porro significat insidentem populo dæmonem malignum, sive principem gentis, ut sub hæc dicitur; qualis erat princeps rex Græcorum, et princeps Babyloniorum. Hujusmodi ergo dæmonem in civitate Moabitarum insidentem, a quo se opem consecuturos sperabant, in congressibus contra inimicos capiendum esse ait, quia animas eorum conculecabat, easque in terram respicere cogebat, ita ut nemo posset caput efferre et sursum intueri; quare ait, « Quia commilitium tuum, et princeps periit, qui in terra ambulabat. »

CAPUT XVI.

Vers. 1-5. « Mittam quasi reptilia super terram. Num petra deserta est mons filiæ Sion? Eris enim quasi ave volante, pullus ablatu eris, filia Moab. Deinde Arnon plura delibera: fac tentorium luctus tu ipsa semper. In meridianis tenebris fugiunt, obstupuerunt, ne graviter feras. Habitabunt apud te profugi Moab. Erunt vobis tegumentum a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps periit qui ambulabat super terram. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et querens judicium, et velociter reddens

νόμου, βόσκεισθαι τοῖς θείαις νοήμασι καὶ ταῖς ἱσραὴλ διδασκαλίαις, καὶ ἐντρέφεσθαι ποιήσας.

« Ὀλοῦντα, πόλιν πόλεων, κακραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι ἀπὸ βορρᾶ καπνὸς ἔρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. » Σημαίνει δὲ, ὡς ἔφημεν, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα, ὅς, ἐπελθὼν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων μερῶν κατὰ τοὺς Ἑζεκίου χρόνους, τοὺς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντας ἀλλοφύλους, ἐχειρώσατο· ὡς πολιορᾶσθαι μὲν τὰς πόλεις αὐτῶν, ἀλγυμάλωτα δὲ λαβεῖν τὰ ἐν αὐταῖς πλήθη, ἐμπρῆσθαι δὲ τῶν πόλεων τὰς πόλεις.

« Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. » Μέγιστον γὰρ αὐτοῖς ἔσται δειγμα, τὸν Θεὸν εἶναι τὸν τῆς αὐτοῦ πόλεως φύλακα, τὸ μὴδὲν παθεῖν αὐτὴν ὁμοιον ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

« Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ τῆς Μωαβίτιδος· Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβ· νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ ταῖχος τῆς Μωαβίτιδος, λυκεῖσθε ἐφ' αὐτούς. » Ὅθεν ἀρχόμενος τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐτῶν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ, νύκτα καὶ σκότος ὠνόμασεν, ἐν αὐτῇ τε τῇ νυκτὶ τὴν ἀπολείαν αὐτῶν ἐσσεσθαι ἀπειλεῖ φησὶς· « Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. » Εἰτα ἐξῆς περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔβρυτο αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐπιλέγει·

« Ἀπολείται γὰρ καὶ Διβὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὡμῶν ἐκεῖ ἀναθήσεσθε κλαίειν. » Ἐπὶ τέλος δὲ τῆς προφητείας τῶν αὐτῶν πάλιν μέμνηται βωμῶν λέγων· « Ὅτι ἐκοπίσας Μωαβ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἐπὶ Ναβὼν τῆς Μωαβίτιδος ὀλοῦντα, ἐπὶ πάσης κεφαλῇς φελάκρωμα, πάντες βραχίονες κατετατηγμένοι· ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσαθε σάκκους. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν ἐφεδρεύοντα τῷ ἔθνει δαίμονα πονηρὸν, ᾧ τὸν ἄρχοντα τοῦ ἔθνους, ὡς μετὰ ταῦτα εἰρηται· οἷος ἦν ὁ ἄρχων βασιλεὺς Ἑλλήνων καὶ ὁ τῶν Βαβυλωνίων ἄρχων. Τοιοῦτον τοίνυν τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως δαίμονα, δι' οὗ ἐνόμιζον βοηθείας τυγχάνειν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολαῖς, ἀλεσθαι· φησὶν, ἐπεὶ περ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, κάτω νεύειν αὐτὰς· ποιεῖν ἐγὼν· ὡς μηδένα κύπτειν μηδὲ ἀνω βλέπειν δύνασθαι· διὸ φησιν· « Ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπόλωτο, ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῆς γῆς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

« Ἀποστελῶ ὡς ἐρεπὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ πέτρα ἱερμὸς ἔστι τοῦ ἔθους θυγατὶς Σιών; Ἔση γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου, νοσσοῦ ἀφηρημένου ἔση, θυγάτηρ Μωαβ. Ἐπειτα δὲ Ἀρνὼν πλεῖονα βουλεύου, ποιεῖς τε σκέπην πένθους αὐτῇ διαπαντός. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἐξέστησαν, μὴ ἀχθῆς. Παροικήσουσί σοι οἱ φυγάδες Μωαβ. Ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπόλωτο ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος, καὶ καθιεῖται ἐκ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηπῇ Δαυὶδ, κρίνων καὶ ἐκχρῆτων κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύ-

* Fortasse legendum, ἀλώσεσθαι vel ὀλεσθαι. Edit.

νην. « Ὁρᾷς τὸ θαῦμα τοῦ λόγου ἐν τῷ συμπεράσματι τῆς προφητείας περιεχόμενον. Κατὰ τὸ αὐτὸ γὰρ θεσπίσας ἀφανισμὸν, εὐαγγελίζεται ἐλπίδας σκηπὴν Δαυὶδ φήσας, καὶ θρόνον Θεοῦ παρ' αὐτοῖς συστήσασθαι· καὶ ταῦτα ἔσεσθαι οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῃς τινὸς σπουδῇ, ἀλλ' ἐξ ἐλέους Θεοῦ καὶ φιλοφροσύνης. Διὸ λέλεκται κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἐλέῳ θρόνος· » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Καὶ ἐτοιμασθήσεται μετ' ἐλέους θρόνος. » Τίνι δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως πρὸς τῷ Χριστῷ, τῷ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γεγεννημένῳ; Ἔσεσθαι τοίνυν παρὰ τοῖς Μωαβίταις θρόνον Χριστοῦ φησιν, ἐν ᾧ καθιέται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαυὶδ γεννηθησόμενος. Οὕτω δὲ καλεῖν εἰσθε τὸ προφητικὸν πνεῦμα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ τὸν Χριστὸν αὐτὸν Δαυὶδ ὀνομάζειν ἔθος, διὰ τὸ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεγεννησθαι αὐτόν. Διὸ σκηπὴν μὲν Δαυὶδ τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ, θρόνον δὲ τὸν ἐπὶ ταύτης τὸν τῆς Ἐκκλησίας πρόεδρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει θρόνον, τόπον τῆρῶν ὡς περ τοῦ Χριστοῦ. Ἄπειρ ὥς ἐν μυστηρίοις κατὰ μέσον τῆς προφητείας παρεμβέβληται, τοῦ ἁγίου Πνεύματος μόνοις τοῖς μέλλουσι συνίναί, καὶ τῆς τούτων ἀξιούσθαι θεωρίας, τὴν τούτων γινώσιν ταμειοσασμένον.

« ἤκουσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὕβριστης σφόδρα τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆνις αὐτοῦ· οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὁλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβιτικῇ πάντες ὀλοῦνται· τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σὴθ μελετήσεις, καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. » Οὐχ ὁμοίαι αἱ πράξεις τοῖς τῆς ὑπερηφανίας λόγοις· ἡ καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνον ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν θεῷ, καὶ ταῖς τούτου μαντείαις· οὐχ οὕτω, φησὶν, ἔσται, ὅποια μαντεύεται ὁ παρ' αὐτοῖς δαίμων, οὐδ' ὅποια διὰ χρησμῶν τοῖς ἐξαπατωμένοις, καὶ Θεὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσιν ἐπηγγέλλετο· ὁ γὰρ ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων αὐτῶν τὸ ψεῦδος διελέγξει.

« Τὰ πεδία Ἑσεβὼν πενθήσει, ἀμπελος Σαβὰμ, καταπίνοντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπελούς αὐτῆς, ἕως Ἰαζήρ οὐ μὴ συνάψῃτε, κληνθήσετε τὴν ἔρημον· οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν, διέβησαν γὰρ πρὸς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἀμπελον Σαβὰμ. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἑσεβὼν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πασοῦνται. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶνων, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελώσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπόληθνα· πέπαυται γάρ. » Σημαίνει δὲ διὰ τῆς ὀπώρας καὶ τοῦ θερισμοῦ, καὶ διὰ τῆς πολλάκις ὀνομασθείσης ἀμπελῶν τὸ εὐδαλὲς καὶ ἀκριμον, καὶ τὸ τρυφερὸν καὶ ὥριον τῆς τῶν δηλουμένων ζωῆς, ἐν ᾗ ὡς περ μεθύοντες διήγον ἐνευφραίνόμενοι, καὶ ἐντραυφῶντες ἐπὶ ταῖς ἀθέοις αὐτῶν δυσσεβείαις.

« Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησει, καὶ τὰ ἐντὸς μου ὡσεὶ ταῖχος ὁ ἐνεκαίνισας, καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » Κατὰ δὲ τὸν λόγον βαθύτερον, πρὸς αὐτὸν καὶ νῦν ὁ λόγος, πρὸς ὃν καὶ τὸ, « ὡσεὶ ταῖχος ὁ ἐνεκαίνισας, » δηλαδὴ τὸν Θεόν.

PATROL. GR. XXIV.

A Justitiam. » Viden sermonis mirabilem in fine prophetie œconomiam? Nam postquam excidium vaticinatus est, eodem tempore spem bonam annuntiat, dicens, tabernaculum David et thronum Dei apud illos constituendum esse; hæcque non humana quadam opera et sollicitudine, sed ex misericordia et clementia Dei. Quare secundum Aquilam dicitur, « Et præparabitur in misericordia thronus; » secundum Theodotionem vero, « Et præparabitur cum misericordia thronus. » Cui autem præparabitur, nisi plane Christo, qui ex semine David natus est? Ait igitur apud Moabitas Christi thronum futurum esse, in quo cum veritate sedebit is qui in tabernaculo David nasciturus est. Sic porro nuncupare solet Spiritus propheticus Ecclesiam Dei: nam ipsum quoque Christum Davidem vocare consuevit, quia ex semine David secundum carnem natus est. Quamobrem Ecclesiam quidem tabernaculum David appellat, thronum autem ejusdem Ecclesie præsidem, qui corporeum thronum occupat, atque cœu Christi locum tenet. Quæ, cœu in mysterioris, in medio prophetie inserta sunt, Spiritu sancto horum notitiam iis tantum qui intellecturi, et harumce rerum spectaculo digni habendi erant, reservante.

VERS. 6, 7. « Audivimus contumeliam Moab, contumeliosus valde superbia, et contumelia ejus, et ira ejus: non sic divinatio tua, non sic. Ululabit Moab: nam in Moabitide omnes ululabunt: habitantibus Seth meditaberis et non confunderis. » Gesta superbis dictis similia non sunt; sive quia Deo suo, ejusque vaticiniis multum fidebant: non ita, inquit, erit ut vaticinatur dæmon illorum, neque ut iis, qui decepti illum pro deo habebant, oraculo pollicebatur: futurum quippe tempus illos mendacii arguet.

VERS. 8-10. « Planities Esebon lugebit, vinea Sabama, qui deglutitis gentes, conculcate vineas ejus, usque Jazer ne attingatis, errate per desertum: missi derelicti sunt, pertransierunt enim ad mare. Ideo plorabo tamquam ploratu Jazer, vineam Sabama. Arbores tuas defecit Esebon et Eleale, quia messem et vindemiam tuam conculcabo, et omnia cadent. Et tolletur lætitia et exsultatio vineis: et in vineis tuis lætabuntur, nec calcabunt vinum in torcularibus: cessavit enim. » Per autumnum et messem, ac per vineam sæpius memoratam, florentem, voluptariam et jucundam eorum vitam indicat, qua cœu ebrii debebant lætantes et lascivientes in nefariis suis impietatibus.

VERS. 11. « Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murum, quem innovasti, et erit ut te revereantur. » Secundum profundiorē intelligendi rationem, cum jam alloquitur cui dicit, « quasi murum quem innova-

sili, » videlicet Deum. Quid ergo sibi vult illud, quod sane temere dictum videatur, « Erit, ut te reverentur? » Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es, ita ut qui sese ad te minime convertunt, tui reverentiam habeant, ob argumenta ex inditis mihi prevalidis cogitationibus ipsis oblata. Deest itaque illud, « ipsi, » ut sana verborum sententia reddatur, « Et erit ut ipsi reverentiam tui habeant. » Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnant, non terga dant, neque pedem referunt; cum autem altera pars prævalet, tunc fugam faciunt; ita et anima impudenter in acie stabat nec reverebatur; verbo autem efficaci convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quia in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπή, sive confusio nuncupatur. Ideo ergo venter sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus propheta: ut mutentur, et confundantur, Deumque reverentur: antehac utilis pudoris ignari. Per illud sane,

VERS. 12. « Quia defatigatus est Moab in altari-
bus, et ingreditur in manufacta ad orandum, et non poterunt eruere illum, » fortasse omnis idololatriæ destructionem, in fine ex adventu Verbi futuram, vaticinatur Isaias: quia omnes in construendis templis insumpti labores vani sunt, infructuosæque spes in manufactis posita. « Nam, inquit, orabunt, et non poterunt eruere illum. » Cæterum hoc jam in adventu Christi completum est: illa quippe olim famosa templa pro scopulis habentur: nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa.

VERS. 13, 14. « Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando locutus est. Et nunc dico in tribus annis annorum mercenarii, inhonorabitur gloria Moab, in omnibus divitibus multis: et relinquetur minimus, et non honoratus. » Pro illo apud LXX Interpretes dicto, « In tribus annis mercenarii inhonorabitur gloria Moab, » interposita apud reliquos interpretes distinctio, clariorem sententiam efficit: nam secundum Aquilam dicitur, « In tribus annis mercenarii; » secundum Symmachum vero, « Ex eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, in tribus annis quasi super mercenarium; » secundum Theodotionem autem, « Ab eo tempore et nunc locutus est Dominus dicens, in tribus annis, quasi annis mercenarii. » Deinde, alio resumpto principio, dicitur apud reliquos interpretes, « Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitibus multis. » Nam conjunctio, et, quæ media interponitur, aliam effert sententiam, ab his verbis, « Et inhonorabitur gloria Moab; » quæ vero superius ponuntur significant Dominum prædicta omnia de Moab in tribus annis locutum esse per prophetam, ac si mercede conduxisset eum, atque ut hujus prophetiæ ministerio vacaret præcepisse. Non enim quemadmodum nos totam lectionem una

Α Τί οὖν βούλεται τὸ τοιμηρῶς δοκεῖν εἰρησθαι, τὸ, « Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. » διὰ τοῦτο μοι, φησιν, ἰσχυροὺς ἐχαρίσω ἐνδοθεν τοὺς διαλογισμοὺς· ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ οὐ ἐντραπήναι σε, διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτονίας. Αἰεταί οὖν τὸ, « αὐτοὺς, » ἵνα ὀγιῶς ὁ νοῦς τῶν ῥημάτων ἀποδοθῇ. « Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι αὐτοὺς σε. » Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρὸςσωποὶ ἐστῶτες, ἕως μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν εἶναι, οὐ τρέπονται οὐδὲ ἐκκλίνουσιν, ἐπειδὴν δὲ ὑπὲρ ἐχθρῶν αὐτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τραπέντες φεύγουσιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ ἀναιδέας παρατεταγμένη ἔσθηκεν οὐκ ἐντροπυμένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ χρυσῇ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπὴ, ἐντροπὴ προσηγέρνεται. διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία τήξει, καὶ τὰ ἐντὸς, ὥστε τεῖχος δ' ἐνεκαίνισεν ὁ θεὸς τοῦ προφήτου· ἵνα μεταβάλῃ καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδεῖσθαι θεόν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὠφέλιμον αἰσχύνην. διὰ μὲντοι τοῦ,

« Ὅτι ἐκοπίσας Μωάβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ ἐσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσεύξασθαι, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν· » τάχα τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλολατρίας ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἐπιφανείας, προφητεύει ὁ Ἠσαίας· ὅτι μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν μόχοι, καὶ ἀνωφελεῖς αἱ εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπίδες. « Προσεύξονται γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. » Τοῦτο δὲ νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας πεπληρωται· ἀντὶ σκοπεῖων μὲν γὰρ ἐστήκα-
C σιν οἱ ναοὶ περιδόητοι, οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδευθείσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρυγμένου.

« Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅποτε ἐλάλησε. Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοσθῆς, καὶ οὐκ ἐντιμος. » Ἀντὶ μὲντοι τοῦ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις φράσκοντος λόγου, « Ἐν τρισὶν ἔτεσιν μισθωτοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ, » ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διαστολὴ, μεταξὺ βληθεῖσα, σαφεστέραν κατέστησε τὴν διάνοιαν· κατὰ μὲν γὰρ τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, « Ἐν τρισὶν ἔτεσι μισθωτοῦ· »
D κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἐκτοτε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὅς ἐστι μισθωτοῦ· » κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Ἀπὸ τότε καὶ νῦν ἐλάλησε Κύριος λέγων, Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ὡς ἐνιαυτοῖς μισθωτοῦ. » Εἴτα ἀπὸ ἑτέρας ἀρχῆς εἰρηται παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῷ πλούτῳ τῷ πολλῷ. » Ὁ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος μέσος παρεμβληθείς, ἑτέραν διάνοιαν παρέστησε τὴν ἀπὸ τοῦ, « Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ· » τὸ δὲ ἐμπροσθεν ἐδήλου ὡς ἐν τρισὶν ἔτεσι τὰ προλεχθέντα πάντα περὶ τῆς Μωάβ Κύριος ἐλάλησε διὰ τοῦ προφήτου, ὥσπερ μισθωσάμενος αὐτόν, καὶ ἀπασχολήσας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς περὶ τούτων προφητείας. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς ἀθρόως συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ἐ

προφ
τείας
χρόν
πληρ
μίν
διὰ
τὸ,
τὸ,
τὸ,
καὶ ο
τὸ,
τὸ,
τὸ,

« Τ
θῆσε
τῆς β
ἐκλάμ
σης κ
Συρία
τῶν δ

« Κ
αἰδῶν
ἔσται
γενί
ἐλέγε
οἰκοῦ
τινα
μασκο
αὐτῇ
πολεμ
φησιν
συρλο
χειρά
λέγον
Σαμά
ἀρχῆς
μαρτυ
λειῶν
σὸν,
« Ἀ
τῆς
παλαι
Οὐτω
τεία
μὲν,
κυρία
εἰς
λελειμ
εὐτελει
τὴν
τὸ,
τὸ,
οὐτε
οὐκ
νομίζε
κατὰ
ἱερου
Τουδα

'' Isa
(19')

προφήτης κατὰ συνάφειαν πάντα λόγον τῆς προφητείας τροχάδην ἐξηγήκατο· διηρημένως δὲ καὶ κατὰ χρόνον ἐν διαφόροις χρόνων διαστήμασι· ὡς τὰ πάντα πληρωθῆναι· τρία ἔτη, ἐν οἷς λείκεται αὐτῷ τὰ εἰρημμένα. Ἐλάλησε τοίνυν τὰ ἐν τρισὶν ὁ Κύριος Ἰεσοὶ διὰ τοῦ προφήτου. Τέλος δὲ τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ ἦν τὸ, «Καὶ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ σὺν παντὶ τῷ πλήθει τῷ πολλῷ. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοσὺς, καὶ οὐκ ἐντιμος.» Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ πρὸς λέξιν πεπλήρωται, ὡς ἔστιν ὅτι πᾶσι λαβεῖν ῥῥίδιον τοῖς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ.

«Τὸ ῥῥημα τὸ κατὰ Δαμασκου. Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων.» Τὴν καθαιρέσιν αἰνιττεται τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ἥς μετεῖχε πρότερον ἡ πόλις ἐκλάμψασα (19'). Μόνη γὰρ ἦν τότε τῆς Συρίας ἀπάσης κρατοῦσα, μήπω τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφανῶν ἐν τῇ Συρίᾳ πόλεων ἐγρηγμένων, Ἀντιοχείας φημί καὶ τῶν ἄλλων.

«Καὶ ἔσται εἰς πτώσιν καὶ καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν· καὶ οὐκ ἔσται ὁ δούκιον. Καὶ οὐκέτι ἔσται θυρὰ τοῦ καταφεύγειν Ἐφραΐμ.» Ὡς περ τῇ Βαβυλωνίᾳ τὰ ἀρμόττοντα ἐλέγετο, καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις τοῖς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦσι τὰ κατὰλληλα, τῇ τε Μωάβ ὡσαύτως ἑτερά τινα ἰδιάζοντα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ κατὰ Δαμασκου προφητικὸν ῥῥημα ἰδὼν τι τέλος ἐπελευσεσθαι αὐτὴν ἀπειλεῖ· ἀρθήσεσθαι φησι γὰρ αὐτὴν ἀπὸ πόλεων. Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, μεταρτήσεσθαι φησιν ἐκ πόλεων. Πέπονθε δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ὡς καὶ ἐδήλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἢ μετὰ χειρὸς Γραφῆ, τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα παριστώσα λέγοντα· «Καὶ ἔλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν, ὃν τρόπον ἔλαβον ταύτας καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήφομαι.» Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ· γέγραπται γοῦν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· «Καὶ ἀνέβη βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκὸν, καὶ συνελαβε αὐτὴν, καὶ ἀπώκισεν αὐτήν.» Ἀ δὲ καὶ τέλους τετύχηκε ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν συνειστέχαι μὲν ἡ Δαμασκὸς, τὴν δὲ παλαιὰν καὶ βασιλικὴν, φησὶ, παντελῶς ἠφανίσθη. Οὕτω δὲ συνέστη ἡ καὶ νῦν ὀριωμένη, ὡς ἡ προφητεία ἐθέσπισε, οὐκέτι μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπαγομένη, οὐδὲ ἀρχουσα τοῦ Σύρων ἔθνους· ἀποπεπτωκυῖα δὲ ἥς εἶχε δυνάμειος πρότερον, καὶ μονοουχὶ εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν βουκολίων καταλειμμένη· οὕτω δὲ τὰ ἀγελαῖα πλήθη καὶ τοὺς εὐτελεῖς δῆμους καλεῖν εἰσθεν ὁ λόγος. Κατὰ μόνην τὴν τῶν Ἑβδαμήκοντα ἐρμηνείαν εἰρηται, λέγω δὲ τὸ, «εἰς τὸν αἰῶνα·» οὕτε γὰρ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ οὕτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται. Διὸ οὐκ ἀνάγκη τὴν πτώσιν Δαμασκου αἰωνίαν λέγεσθαι νομίζειν· ἐπειδὴ χρονικὴ τις αὐτῶν γέγονε ἡ πῦσις κατὰ τὴν τῆς Ἀσσυρίας πολιορκίαν, καθ' ἣν καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ ἦλθε. Ἀλλ' ὥς περ αὐθις ἐπανεληθόντες Τουδαῖοι ἤγειραν τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν χώραν

A conjunctionem percutrimus, ita et propheta cum conjunctione totum prophetiae sermonem uno cursu extulit; sed divisim et secundum tempus, inque diversis temporum intervallis; ita ut toti tres anni completi sint, in quibus isthaec dicta ipsi fuere. Haec igitur in tribus annis Dominus per prophetam locutus est. Finis autem verborum Domini illud erat, «Et inhonorabitur gloria Moab cum omnibus divitiis, iisque multis. Et relinquetur minimus, et non honoratus.» Quod ipsum ad litteram impletum est, ut facile ipsis oculis perspicere valeant quotquot in ipsa loca concedunt.

CAPUT XVII.

VERS. 1. «Verbum contra Damascum. Ecce Damascus tolletur a civitatibus.» Eversionem regiae potestatis subindicat, cujus antea consors erat urbs isthaec. Sola quippe tunc universae Syriae imperabat, cum urbes in Syria, nostra aetate conspicerent, nondum structae fuissent; Antiochiam dico et alias.

VERS. 2, 3. «Et erit in ruinam et derelicta in saeculum in cubile ovilium: et non erit qui persequatur. Et non erit ultra munita, ut illuc confugiat Ephraim.» Quemadmodum Babyloniae quae consentanea erant, allophylis Palaestinae incolis quae ipsis competeabant, ac regioni Moab similiter alia quaedam ipsi propria minabatur; sic et propheticus sermo contra Damascum agens, illam proprio sibi fine excipiendam esse interminatur: nam ipsam a civitatibus tollendam esse ait. Secundum Theodotionem vero, transferendam ex civitatibus. Id autem perpessa est Assyriorum tempore, ut prius significabat praesens Scriptura, cum Assyriorum regem induceret dicentem, «Et cepi Arabiam et Damascum et Samariam: quemadmodum has cepi et omnes principatus capiam.» Huic porro sermoni testimonium affert historia; siquidem in libro quarto Regnorum scriptum est: «Et ascendit rex Assyriorum Damascum, et cepit eam, et transtulit eam.» Quae item extremo completa sunt sub Romanorum imperio, cujus tempore Damascus superstes quidem, verum quod ad antiquam et regiam dignitatem, funditus deleta erat. Quo pacto etiam consistit ea, quam hodie videmus, quemadmodum propheta vaticinatur: quae tantum abest ut ultra regiam dignitatem obtineat, ac Syrorum genti imperet, ut pristina potestate penitus exciderit, ac tantum non in cubile ovilium, et in caulam armeniorum relicta sit: sic porro vulgi multitudinem et infimam plebem vocare solet divina Scriptura. Illud autem, «in saeculum», secundum solam Septuaginta Interpretum versionem dicitur: nam neque in Hebraico, neque apud reliquos interpretes fertur. Quamobrem necessarium minime est ut putemus ruinam Damasci aeternam praedici: quandoquidem ad tempus solum ejus excidium fuit, cum ab Assyriis obsessa est, quando etiam Jerosolyma

¹⁹ Isa. x, 9.

(19') Haec pene ad verbum Hieronymus exprimit.

capta est. Verum quemadmodum reversi Iudei Hierosolymam denuo excitarunt, atque regionem incolis repleverunt, ad eundem modum et Damascus, illa perpressa, quæ in prophetia feruntur, rursus in sequenti tempore structa fuit, ita ut regia sedes in ea iterum poneretur.

« Et non ultra regnum in Damascus : et residuum Syrorum. » Hæc dicuntur quasi Damascus superstes quidem futura sit, sed non munita et regni caput ut olim. Possunt item alio modo hæc loca explicari, quasi scilicet prophetia Damasci incolis depressionem et privatam vitam prænuntiet. Illa enim dicere solemus excidisse divitem, cum in extremam paupertatem devenerit; similiterque virum honoratum, cum dignitate sua spoliatus fuerit. Non enim præstantior tu es filiis Israel et gloria eorum. Nam si ille olim populus Dei nuncupatus, memorato tempore dignitate sua lapsurus est, pristina libertate et regno spoliandus, non est quod tu Damascus de pari casu indigneris.

VERS. 4. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Erit in die illa ut deficiat gloria Jacob, et pingua gloriæ ejus commoveantur. » Et animadvertas velim, cum non funditus destruendam gentem, sed tantum gloriæ pristinae jacturam fore significare. Pingua vero gloriæ prisci illius populi, erant sacerdotium et regnum, sacrum item canticum et cultus secundum legem præstitus, prophetandi gratia et gentis libertas, ac si qua alia penes Judaicam gentem habebantur : quæ conferlim concutienda et amovenda fore sermo prædicit.

VERS. 5, 6. « Et erit quemadmodum si quis collegerit messem stantem, et semen spicarum messuerit. Et erit quemadmodum si quis collegerit spicas in valle aspera, et relictus fuerit in ea culmus. » Sicut enim in messe colliguntur quidem spicæ, relinquitur tamen in agro culmus tenuis : ita futurum ait Judaicum populum, penes quem spicæ olim stantes succidentur, solusque relinquetur culmus. Quod si quis apud eos reperiat existimatione dignus, is comparabitur spicæ, non in planitie, sed in valle sicca et aspera nascenti. Cæterum spica indicari puto chororum discipulorum et evangelistarum Salvatoris nostri, de quo superius⁷⁸ dicebatur, « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorra similes facti essemus. »

« Aut tanquam grana olivæ duo vel tria ad summitatem sublimem, vel quatuor vel quinque in ramis eorum relicta fuerint. » Tantam quippe fore ait eorum, qui ex Israele superstites erunt, raritatem in tempore, quod in prophetia notatur, ut omnes spicæ uni comparari possint : eos autem qui præstantiores apud illos erunt, fore quasi duo vel tria grana olivæ in summitate sublimi. Quæis subindi-

« Α ἐπλήρωσαν οἰκητόρων, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ Δαμασκός, παθοῦσα τότε τὰ ὑπὸ τῆς προφητείας θεσπισθέντα, αὖθις ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἀνυποκόμῃ, ὡς καὶ βασιλεῖον ἐν αὐτῇ συστήναι πάλιν.

« Καὶ οὐκέτι βασιλεία ἐν Δαμασκῷ· καὶ τὸ κατὰλοιπον τῶν Σύρων. » Ὡς γὰρ μελλούσης μὲν αὐτῆς ἐσεσθαι, οὐ μὴν καὶ οὐχὺς κατὰ τὸ παλαιὸν γενησόμενης, οὐδὲ βασιλευούσης ταῦτα εἰρηται. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἐπιδαλεῖν τοῖς τόποις, ὡς τῆς προφητείας ταπεινῶσιν τοὺς οἰκητοροὺς Δαμασκοῦ, καὶ βίον ἰδιωτικὸν προσωναφωσίουσης. Οὕτω γοῦν εἰώθαμεν λέγειν ἐκπεπτωκέναι τὸν πλοῦσιον, ἐπειδὴν εἰς ἐσχάτην ἐλάσσην πενίαν· καὶ τὸν ἐντιμον, ἐπειδὴν οὐ μετεῖχεν ἀξιώματος στερηθῇ. Οὐ γὰρ σὺ βελτίων εἶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ πάλαι τοῦ Θεοῦ χρηματικῶν λαὸς ἐν τοῖς λεγομένοις χρόνοις ἐκπεσεῖται τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, καὶ τῆς πάλαι παρ' αὐτοῖς πολιτευσομένης αὐτονομίας καὶ βασιλείας· οὐ χρὴ σὲ τὴν Δαμασκὸν τὰ ὅμοια πάσχουσαν ἀγανακτεῖν.

« Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλείψις τῆς δόξης Ἰακώβ· καὶ τὰ πύονα τῆς δόξης αὐτοῦ σιτισθήσεται. » Καὶ ὅσα ὅπως οὐκ ἀναλρεσιν παντελῇ τοῦ ἔθνους σημαίνει, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτῶν, ἧς μετεῖχον πρότερον, καθαιρεσιν. Πύονα δὲ ἦν τῆς τοῦ προτέρου λαοῦ δόξης ἡ ἱερωσύνη, καὶ ἡ βασιλεία, τό τε ἅγιον ἄσμα καὶ ἡ κατὰ νόμους λατρεία, ἡ τε προφητικὴ χάρις, καὶ ἡ τοῦ ἔθνους ἐλευθερία, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ ἅπαν ἀθρόως σιτισθήσεσθαι, καὶ παντελῶς ἐκλείψειν προγορεύει ὁ λόγος.

« Καὶ ἔσται ὁν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ ἀμνητὸν ἐσθηκότα, καὶ σπέρμα σταχύων ἀμῆσῃ. Καὶ ἔσται ὁν τρόπον ἐάν τις συναγάγῃ στάχυν ἐν φάραγγι στερεῇ, καὶ καταλειφθῇ ἐν αὐτῇ καλάμη. » Ὡς γὰρ ἐν ἀμνητὶ συνάγονται μὲν οἱ στάχυες, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ καλάμη ψιλή· οὕτω φησὶν ἐσεσθαι τὸν Ἰουδαῖον λαόν, ἀποτμηθέντα μὲν τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς σταχύων, μόνος δὲ τῆς καλάμης ἐν αὐτοῖς καταλειφθείσης. Εἰ δὲ καὶ ποῦ τις εὗρεθῇ ἐν αὐτοῖς ἄξιος λόγου, παραβληθήσεται οὗτος στάχυι, οὐχὶ ἐν τῷ πεδίῳ φύνται, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ φάραγγι καταξηρῇ καὶ στερεῇ. Δηλούσθαι δὲ οἶμαι διὰ τοῦ στάχυος τὸν χορὸν τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο· « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμωῖσθήμεν. »

« Ἡ ὡς ῥώγες ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πάντες ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτῶν καταλειφθῶσι. » Τοσαύτην γὰρ φησὶν ἐσεσθαι σπάνιν τῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ σωθησομένων κατὰ τοὺς χρόνους οὗς ἡ προφητεία σημαίνει, ὡς ἐνὶ στάχυι παραβάλλεσθαι τοὺς πόντας· τοὺς δὲ ἐν αὐτοῖς ἐξαιρέτους τοσούτους ἐσεσθαι τινας, ὥσπερ εἰ ῥώγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς τοὺς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, αἰνιττομένου τοῦ

⁷⁸ Cap. 1, vers. 9.

λόγος
κατὰ
οὗς
εἰσὶ
νῆ
την
συγα
λοιπ
πάν
τέσο
πρῶ
αὐτῶ
ἀπό
τοῦ
Ἐκκ
μονε
γω θ
χειρα
ἐλαί
βλῆ
καλεῖ

« Τ
ἐκείν
αὐτόν
ἐμβλέ
βωμο
ἐποίη
ἐπὶ τῶ
αὐτῶν
ἔσονται
κατέλι
τῶν υἱ
ἐλπιε
οὐδ' οὐ
ἀπιστο
φυτεύ
θήσει
ἀνθρώ
φησὶν,
έσχον
αἱ σα
ἐληθέ
διότι κ
τοῦ θε
Ἰησοῦ
νῆ· σω
δα γλῶ
συμβή
διότι κ
πλου
Ἐπὶ
την φυ
τότε π
σαν τῶ
ἔτερον
λέκετα

λόγου τοὺς ἀποστόλους τῶν ἀποστόλων, οὓς ποτὲ μὲν κατὰ συζυγίαν ὁ Σωτὴρ προσεκαλεῖτο, ποτὲ δὲ τρεῖς· οὓς ἡ Γραφή τοῦ Εὐαγγελίου ἐκλεκτῶν ἐκλεκτοτέρους εἰσήγαγε· λέγω δὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, οὓς ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνήγαγε μόνους, ἱστορήσαντας τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναβιβάσεως θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου παρέλαβε (20). Οἱ δὲ λοιποὶ παρὰ τοὺς τρεῖς τούτους οἱ τέσσαρες εἰσι καὶ πάντες, καὶ τοὺς τέσσαρας καὶ τοὺς πέντε, δέκα καὶ τέσσαρας ποιήσει τοὺς πάντας, ὧν δώδεκα μὲν τοὺς πρῶτους ἀποστόλους εἰποις ἂν εἶναι, οὐκ ἐλάττω δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετὴν Παῦλον, καὶ αὐτὸν ὄντα κλητὸν ἀπόστολον, καὶ τὸν Ἰάκωβον γαγονέαι τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, ὃς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἱερουσολύμων Ἐκκλησίας ὑπ' αὐτοῦ καταστῆναι τοῦ Σωτῆρος μνημονεύεται. Οὗτοι δὲ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς εἰλαίας, λέγω δὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς εὐρημένοι διὰ τῶν μετὰ χειρὰς μνημονεύονται. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἀπόστολος οἶδεν εἰλαίᾳ παραβάλλειν τὴν παρὰ Ἰούδα διαδοχὴν, καὶ ρίζαν ἀγίαν καὶ ἀπαρχὴν, καὶ καλλιελαίαν αὐτὴν καλεῖ.

Ἡ δὲ λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πεποιθὼς ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῇ ποιήσαντι αὐτόν· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐμβλέψονται· καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὧσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀποιήσαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ὄψονται τὰ δένδρα αὐτῶν οὐδὲ τὰ βελύγματα αὐτῶν. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλείμμεναι, πρὸ τρόπου κατέλιπον οἱ Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τοῦ ἰσραήλ. Καὶ ἔσονται ἐρημοὶ, διότι κατέλιπες τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον, καὶ σπέρμα ἄπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἥ ἂν φυτεύσῃς, πλανηθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' ἐὰν σπείρῃς, ἀνθήσει εἰς ἀμνητὸν, ἥ ἂν ἡμέρᾳ κληρώσῃ· καὶ ὡς πατὴρ ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱοὺς σου. » Ὡς περὶ γὰρ, φησὶν, ἐκείνων ἀπολωλῶτων, ἑτέροι παρελθόντες κατέσχον αὐτῶν τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας, οὕτως καὶ αἱ σαὶ πόλεις ἑτέρους ἔξουσιν οἰκητορας, ὡμὴν ἀποβληθέντων καὶ ἐξωσθέντων. » Καὶ ἔσονται ἐρημοὶ, διότι κατέλιπες τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. » Ἐνθα δὲ καὶ αὐτοῦ Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέμνηται ἡ Ἑβραϊκὴ φωνή· σωτῆρα γὰρ θηλοὶ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲ γλῶτταν ἐρμηνευόμενον. Καὶ τοῦτο αἴτιον, διὸ συμβήσεται· αὐτοῖς τὰ προλεχθέντα πάντα, εἰρηται, διότι κατέλιπον τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρα αὐτῶν, καὶ Κυρίου τοῦ πάντοτε βοηθοῦ αὐτῶν οὐκ ἐμνήσθησαν. Ἐπὶ οὖν, φησὶ, τὸ σπέρμα τοῦτο τὸ ἄπιστον καὶ τὴν φυτεῖαν τὴν ἄπιστον σπείρῃς ἐν τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, τότε πλανηθήσῃ· εἰ δὲ, μεταβαλὼν ἐπὶ τὴν ἀναταλαιάσαν τῇ νόσῳ πρῶταν τοῦ φωτὸς τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἕτερον σπέρμα κατάθοιο τῇ σαυτοῦ διανοίᾳ, περὶ οὗ λέλεκται ἐν Εὐαγγελίοις· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ

A cantur apostolorum præcipui, quos aliquando binos Servator advocabat, aliquando ternos, quos Evangelii scriptura electis electiores inducit, Petrum scilicet et Jacobum et Joannem, solos in montem adductos, ut transfigurationis spectatores essent: quos item cum archisynagogi filiam suscitavit, secum assumpsit. Et qui post tres illos residui sunt, quatuor sunt et quinque, ac hos quatuor et quinque ad numerum quatuordecim deducet: ex quorum numero duodecim quidem primos apostolos esse dicas, et illis non virtute minorem Paulum, qui et ipse vocatus apostolus est, et Jacobum fratrem Domini, qui primus Hierosolymitanæ Ecclesiæ episcopus ab ipso Salvatore constitutus memoratur. Hi omnes in summitate oleæ, videlicet Judæorum successionis, reperti in præsentī memorantur. Divinus quoque Apostolus Judæ successionem oleæ comparavit, ipsamque radicem sanctam, vrititias et bonam olivam vocat.

VERS. 7-10. « Hæc dicit Dominus Deus Israel: In die illa confidens erit homo in eo, qui fecit eum: oculi autem ejus in sanctum Israel respicient: et non confidentes erunt in altaribus, neque in operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti eorum: sed erunt confidentes in sancto Israel. Et non videbunt arbores eorum nec abominationes eorum. In die illa erunt derelictæ urbes tuæ, quemadmodum dereliquerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israel. Et erunt desertæ, quoniam deseruisti Deum Salvatorem tuum, et Domini adjutoris tui non recordatus es. Propter hoc plantabis plantationem infidelem, et semen infidele. Die autem illa, qua plantabis, errabis. Mane vero si seminaveris, florebit in messem, qua die hereditatem adibis: et tanquam pater hominis hereditatem sortieris filiis tuis. » Quemadmodum enim, inquit, illis pereuntibus, accedentes alii eorum urbes et regiones obtinuerunt, sic et urbes tuæ, vobis ejectis ac depulsis, incolis aliis replebuntur. « Et erunt desertæ, quia dereliquisti Deum servatorem tuum, et Domini Dei tui recordatus non es. » Hic vero ipsum Jesum Salvatorem nostrum Hebraica vox commemorat: nam Jesu nomen in Græcam linguam translatum Salvatorem significat. Hæc vero in causa fore ait, ut ipsis prædicta omnia contingant, quia dereliquerunt Deum Salvatorem suum, et Domini adjutoris semper sui non meminerunt. Cum itaque, ait, hoc semen incredulum, et hanc infidelem plantationem in anima tua seminaveris, tum errabis: sin autem exoriente in mundo evangelici luminis diluculo, mutata sententia allud semen in mente tua jeceris, de quo dictum est in Evangelio, « Exiit qui seminat seminare »; et, « Simile factum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo »;

⁷⁷ Matth. xiii, 5. ⁷⁸ ibid. 24.

(20) Hæc ipsa Hieronymus ad hunc locum qui totam Eusebii sententiam ut snam extulit. Vide in Præfatione.

et cum in propria luce orientis matutini solis iustitiae fueris, in te ad messem florebit, ita ut iis omnibus, qui tibi per salutarem doctrinam secundum Deum nati fuerint, sortem bonam tribuas.

VERS. 12. « Vae multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini. » Postquam de conversione gentium ad Deum, et de Judæorum incredulitate erga Christum vaticinatus est, ad multitudinem gentium pertransit, quæ cum in ipsa Damasco, tum in aliis regionibus in incredulitate manserunt, et Ecclesiam Dei vexaturæ et impugnaturæ sunt.

VERS. 13. « Et dorsum gentium multarum sicut aqua sonabit. Sicut aqua multa, gentes multæ: sicut aqua vi impulsæ. » Quemadmodum enim maris dorsa tumescentia et in sublime elata, dum a ventis agitantur, atque turbantur, sonitum maximum edunt, et metum navigantibus incutunt; eodem modo turbæ populorum sive Damasci sive in reliquis regionibus, in infidelitate et idololatria manentes, ab invisibilibus gentibus agitata, instar fluctuum maris sonitum edent, contra Ecclesiam Dei insurgentes. Verum illas « eliminabit et procul insequetur: » etsi illæ maris ferme instar contra adversarios suos fluctus attollant. Dorsa autem multarum gentium hic illas nuncupat, quia gentes multas insequentes instant. Qui vero insequuntur, a tergo et a dorso fugientium omnino currunt. « Et eliminabit illum, et longe ipsum persequetur. » Id est, retro mittet et ipsum persequetur. Secundum Aquilam autem, « Comminabitur illi, et fugiet longe; » secundum Symmachum vero, « Et infremet ipsi, et fugiet procul. » Cui autem eorum infremet aut comminabitur, nisi prædictæ infidelium populorum genti, et ipsam agitati diabolo? Quis autem ipsis comminabitur, nisi is de quo dictum est:

VERS. 14. « Comminabitur Dominus in te, qui elegit Jerusalem. Ad vesperam erit luctus, antequam sit dilectulum, et non erit. Hæc portio eorum qui populati sunt vos: hæreditas eorum qui vos in hæreditatem possederunt. » His quippe qui instar maris fluctuantis contra Ecclesiam sæpe extulerunt, in occasu vitæ, et in ipso fine luctus aderit, quia non ultra erunt. Nam in futuro sæculo nova lux orientis et matutini tunc ad ultionem ferendam illucet.

CAPUT XVIII.

VERS. 1, 2. « Vae terræ navium, alæ ultra flumina Æthiopiarum; qui mittit in mare obsides, et epistolas biblinas supra aquam. » Unde factum ut omnes abique Judæi pariter et uno consensu Christianæ doctrinæ contradicerent? In veterum scriptis repe-

(21) Hic Eusebium acerbè carpit Hieronymus his verbis, « Eusebius Cæsariensis historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur: cujus cum libros legerem, aliud multo reperi,

σπειραι » καὶ, « Ὁμοιωθὴ ἡ βασιλεὶα τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σπειροῦντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ, καὶ ἐπὶ ἐν τῷ ἰδίῳ φωτὶ γένοιτο τῆς πρωτῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμνητόν » ὡς μεταδοῦναι κληρὸν ἀγαθὸν καὶ τοῖς ἐκ τοῦ πᾶσι τοῖς κατὰ Θεὸν γεννησομένοις διὰ τῆς σωτηρίου διδασκαλίας.

« Οὐαὶ πληθὺς ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτως ταραχθήσεσθε. Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐπιστροφῆς, καὶ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους θεοπίστας ὁ λόγος, μεταβαίνει ἐπὶ τὰ πληθὺ τῶν ἐθνῶν, ἐν αὐτῇ τε τῇ δαμασκῇ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ ἀπομεινάντων, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐλαύνειν καὶ πολιορκεῖν μελλόντων.

« Καὶ νῦντος ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἤχησει: ὡς ὕδωρ πολλὸν, ἔθνη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίβη φερόμενον. » Ὡς γὰρ θαλάσσης τὰ νῦντα κυρτούμενα, καὶ εἰς ὕψος αἰρόμενα, ἐν τῷ χειμάρρῳ καὶ ταράσσονται: οὕτως ἀνέμων, ἤχον μέγιστον ἐμποιεῖ καὶ φόβον τοῖς πλέουσιν: οὕτω καὶ τὰ πληθὺ τῶν ἐν αὐτῇ τε τῇ δαμασκῇ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ καὶ εἰδωλολατρίᾳ μενόντων ἐθνῶν, ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐθνῶν ἐνεργούμενα, δίκην κυμάτων θαλάσσης ἤχησουσι, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπανιστάμενα. « Καὶ ἀποσκορακίαι αὐτοῖς, καὶ πόρρω αὐτοῖς διώξεται: » μονοουχὶ θαλάσσης δίκην τῶν ἀνθεστηκότων κατακυμαίνοντες. Νῦν δὲ αὐτοῖς πολλῶν ἐθνῶν ἐν τοῖς ἀποκαλεί, διὰ τὸ πολλὰ διώκεσθαι παρ' αὐτῶν ἔθνη. Τρέχουσι δὲ κατὰ νῦντος πάντα τε καὶ πάντως τῶν φευγόντων οἱ διώκοντες. « Καὶ ἀποσκορακίαι αὐτὸν, καὶ πόρρω αὐτὸν διώξεται. » Τούτῳστιν, ὅπως πέμψει, καὶ αὐτὸν διώξεται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Ἐπιτιμήσει ἐν αὐτῷ, καὶ φεύξεται μακρὰν » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ἐμβριμήσεται αὐτῷ καὶ φεύξεται πόρρω. » Τίνι δὲ αὐτῶν ἐμβριμήσεται ἢ ἐπιτιμήσεται, ἢ τῷ προλεχθέντι ἔθνει τῶν ἀπίστων λαῶν, καὶ τῷ αὐτοῖς ἐνεργοῦντι διαβόλῳ; Τίς δὲ αὐτοῖς ἐπιτιμήσει ἄλλ' ἢ ἐκεῖνος περὶ οὗ εἰρηται,

« Ἐπιτιμήσει Κύριος ἐν σοὶ ἐκλεξάμενος τὴν Ἰερουσαλὴμ. Πρὸς ἑσπέραν ἔσται πένθος πρὶν ἢ πρῶτον καὶ οὐκ ἔσται. Αὕτη ἡ μερίς τῶν προνομιουμένων ὑμᾶς, κληρονομία τοῖς κληρονομήσασιν. » Τοῖς γὰρ δίκην θαλάσσης κυμαίνουσας καταπαρεῖσαι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν δύσιν τοῦ βίου καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ εἰσι πένθος ἔσται, ὅτι οὐκέτι ὑπάρχουσι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, νέου φωτὸς ἀνατολῆς καὶ πρωίας τὸ θνητὰ ταῖς δίκαις ἐπιλάμψαντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ.

« Οὐαὶ γῆς ποταμῶν, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας: ὁ ἀποστελλὼν ἐν θαλάσσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολάς βιβλινὰς ἐπ' αὐτὸν τοῦ ὕδατος. » Πόθεν τοὺς πανταχοῦ Ἰουδαίους τοὺς πάντας συμφώνως ἐξ ἑνὸς συνθήματος ἀντιλέγειν τῷ περὶ Χριστοῦ λόγῳ (21);

quam indice promittebat. Ubique enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc

Εὐροπην ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκούντες τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι γράμματα διαχαράξαντες εἰς πάντα διεπείμναντο τὰ ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς αἴρουν καινὴν καὶ ἀλλοτριὰν τοῦ Θεοῦ, παρήγγελλον τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδέξασθαι αὐτήν. Τοῦτο δὲ οὖν αὐτὸ σημαίνει εἰκεν ἢ μετὰ χεῖρας προφητεία, ἐν ᾗ λέγει· « Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα· » ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ἀποστέλλους εἶπε φήσας, « Ἀποστέλλων ἀποστέλλους ἐν θαλάσῃ· » ὁ δὲ Ἀκύλας πρεσβύτερας ἐξέδωκεν εἰπὼν, « Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ πρεσβύτερας. » Ὁρᾷς ὅπως ὁ λόγος τοὺς προλεχθέντας Ἰουδαίων ἀρχοντας ταλανίζει, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν, ἥς ἡ κακία μέχρις Αἰθιοπῶν ἐφθασε. Διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται, « Οὐαὶ γῆς ὁ ἥχος πτέρυγος, ἡ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας· » δι' ὧν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπῶν χώρας, ἡ τῶν ἐγκατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἥχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν γῆν οἰκούντων διὰ τινων ὥσπερ ἱπταμένων πλοίων προῆλθεν, οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν, ἐπιστολάς βιβλῖνας κομιζόμενοι, ὑπεράνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν ἐμπλέοντες, ἀπανταχοῦ γῆς διέρρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδιαβάλλοντες λόγον. Ἀποστέλλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίους ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους.

« Πορεύονται γὰρ ἀγγέλοι κούφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπὸν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; ἔθνος (22) ἀνελπιστον καὶ καταπεπατημένον. » Ὡς εἶναι ἀρχὴν πράγματος· καὶ μοι δοκεῖ τοῦτο τὸ πρόσταγμα πρὸς τοὺς μαθητάς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρησθαι· οὗς διὰ τὸ πᾶν ἀνθρώποις ἀγαθῶν εὐαγγελιστὰς εἶναι, ἀγγέλους καὶ κούφους ὀνόμασε πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν Ἰουδαίων ἀποστόλων. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτοὺς τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀγγέλους· Ὑμεῖς, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, πορεύεσθε, ὥσπερ οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διετάξατο πρὸς ὑμᾶς λέγων· « Πορεύεσθε μάλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλὸτα οἴκου Ἰσραὴλ, » καὶ, « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου. » Πορεύομενοι δὲ, φησὶ, κούφοι γίνεσθε καὶ εὐσταλεῖς, ὡς ἂν ῥαδίαν τὴν πορείαν ποιήσθε· ὃ δὲ καὶ αὐτοῖς πάλιν παρῆναι λέγων· « Μηδὲν ἄρῃτε κατὰ τὴν ὁδόν· μὴ κτήσασθε χρυσὸν μηδὲ ἀργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Κελεύει δὲ πορεύεσθαι πρὸς ἔθνος μετέωρον καὶ ξένον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπὸν. Οὐ γὰρ πρὸς γνωρίμους

²¹ Matth. x, 6. ²² Matth. xxviii, 19. ²³ Matth. x, 9.

breviter admonui, ne quis nos pulet ex illius fontibus mutuasse quæ dicimus: nam et in præsentis capitulo adversum Judæos et Hierosolymam dicit prophetiam dirigi: quod in principio fidei Christianæ ad totas gentes epistolæ miserint, ne suscipiant passionem Christi, et miserint usque ad Æthiopiam et occidentalem plagam, totumque orbem ejus blasphemie disseminatione compleverint. Et sane quod ait Hieronymus Eusebium ἀλληγορικῶς plerumque dictorum sensum interpretari, cuique legenti palam erit: quod vero dicit, se non ex Eusebii fontibus mutuasse, de toto commentario intelligas: etenim pleraque ille affert, quæ Eusebius nullatenus attulit: sed tamen multa ex hisce com-

Armus, Hierosolymitanos Judaicæ gentis sacerdotes et seniores, litteras in omnes gentes misisse ad omnes ubique Judæos, quo Christi doctrinam traducerent, ut novam ac Deo inimicam sectam: ac epistolis monuisse, ut ne illam reciperent. Hoc ipsum ergo significare videtur præsens prophetia ubi dicitur: « Væ terræ navium, atque ultra flumina Æthiopie; qui mittit in mare obsides; » pro quo Symmachus apostolos dixit his verbis, « Qui mittit et apostolos in mare; » Aquila vero legatos edidit, dicens, « Qui mittit in mare legatos. » Videntur quomodo sermo prædictus Judæorum principes miseros prædicet, necnon terram eorum, cujus malitia usque ad Æthiopes pervaserat. Quamobrem secundum Symmachum, « Væ terræ sonitus alæ, quæ ultra flumina Æthiopie: » quis significat, etiam ultra Æthiopum regionem, sive ultra extrema terræ, malitiæ incolarum Judææ sonitum, cum quibusdam volantibus navibus delatum, pervenisse, apostolosque eorum epistolas biblinas deferentes, ac supra dorsum aquarum in marique navigantes, ubique terrarum discursisse, sermonem de Servatore nostro calumniis vellicantes. Apostolos vero etiam nunc Judæi nuncupare solent eos, qui circulares principum suorum litteras circumquaque deportant.

« Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam et peregrinum populum, et gravem. Quis ultra illum? gens desperata et conculcata. » Ita ut sit illud rei initium: videturque mihi hoc præceptum Salvatoris nostri discipulis dari; qui quod omnibus hominibus bonorum nuntii sint, nuntii et celeres ab eo vocantur, ad differentiam Judaicorum apostolorum. Illos igitur bonorum nuntios sic alloquitur: Vos, Christi discipuli, ite, quemadmodum ipse vobis Servator præcepit, « Ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel ²¹; » et, « Euntes docete omnes gentes in nomine meo ²². » Euntes autem, ait, leves estote et expediti, ut facilius viam emetiamini: quod etiam illis mandabat his verbis, « Nihil tuleritis in via; ne possideatis aurum, nec argentum, nec æs in zonis vestris ²³, » etc. Jubet autem proficisci eos ad gentem sublimem et peregrinam, et ad populum gravem. Non enim ad notos vel domesticos sive fratres mittebantur, sed ad quosdam peregrinos ignotos viros et alienigenas, apud omnes

mentariis, etiam allegorice dicta hausit, quorum perquam minimam partem, nos hinc et inde notavimus.

(22) Hæc in hunc locum S. Hieronymus habet, « LXX, pro eo quod nos diximus expectantem, expectantem, et in Hebræo scriptum est, sperantem, sperantem; e contrario interpretati sunt ἀνελπιστον, id est, non sperantem. Et ob hanc causam dederunt occasionem Eusebio, ut hoc de gentibus magis, quæ nec spem habeant, nec Testamentum Dei, nec prophetas, intelligendum putaverit; quam de Judæis: quod ab ipsi postea Ecclesiæ, quæ in specula constituta est, dona mittenda sint, et offerenda victimæ spirituales.

gentes dispersos : in quibus vere sublimes quidam erant, in nulla firma re consistentes, ac errantes, qui omni superstitionis vento circumferebantur. Iidem porro gens gravis erant, pie religionis verbo instructi et inimici. Hos tamen ut adeant nuntii veloces præcipit, ac illis prædicent, et usque ad extrema terræ pervadant. Quamobrem subjungit, « Quis ultra illum ? » sive secundum Symmachum, « Post quem non est ultra. » Hæc autem gens peregrina et sublimis, sine spe degebat ; ita ut dicat Apostolus, « Erant aliquando sœem non habentes et athei in mundo ».

ἀπεγνωμένον καὶ μετέωρον ἔθνος, καὶ ἀνελπιστον μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ.

VERS. 3. « Nunc flumina terræ omnia tamquam regio habitata : habitabitur regio eorum. » Videtur mihi subindicare, fluminibus quidem, multitudinem gentium quæ Deum cognituræ sunt ; regionibus vero earum, ecclesias : quemadmodum enim superius fluctibus maris, fluctibusque turbatis, infidelium gentium turbas comparavit ; sic et nunc fluviis dulcibus placideque manantibus, Christi populos similes ait ; per regionem autem eorum, indicat Ecclesiam. Olim ergo isthæc flumina inhabitata erant, et a Deo aliena ; ac regio eorum pia religione vacua et deserta ; jam vero per nostram, inquit, prædicationem, memorata flumina et regio eorum, in habitatam terram versa sunt. Id porro procurabit illis Christi signum : « Veluti signum a monte elevabitur. »

VERS. 4. « Tanquam buccinæ vox audietur : quia sic dixit Dominus mihi : Securitas erit in mea civitate. » Prædicta regio mea Domini civitas est : quare securitas in ea erit, utpote custodiente me, et undique illam tutante ; ita ut jure de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei » ; et « Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei. Veluti lux æstus meridiani, et ut nubes roris diei messis ».

Ab hujusmodi luce, quæ quasi restus meridianus in civitate mea effunditur, nihil, inquit, civitati meæ damni infertur, neque dolor iis qui hujusmodi luce perfunduntur. Lux igitur illa, est ipsum Dei Verbum, quod Ecclesiam ejus semper illuminat ; nubes autem roris, Spiritus sanctus, qui supremam unigeniti Filii Dei theologiam, iis, qui eam capere non valent, adumbrate tradit, ut attemperatum quidpiam efficiatur, altam et summam de Christo theologiam complectens ; idque ex accessu cujusdam nubis sancti Spiritus. Hæc porro ante messem futura prædicit : hæc ratione fructus in Ecclesia Dei pullulantes significans, qui instar spicarum efflorescunt ; qua de re superius hæc declarabat, « Et lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe. » Et Salvator similiter cum diceret, « Levate oculos vestros, et videte agros, quoniam albi sunt ad messem ».

Erīt itaque lux divinitatis Verbi, in ejus civitate, non temperata quasi vīgens et meridiana ; quia vero

καὶ πρὸς οἰκείου τινας καὶ ἀδελφοὺς ἀπετέλλοντο, ἀλλὰ πρὸς τινὰς ἀπεγνωμένους ἀγνώστους ἄνδρας καὶ ἀλλογενεῖς, τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· ἐν οἷς ἦσαν μετέωροι ἀληθῶς, ἐπὶ μηδὲν ἑδραῖον ἑστώτες, πλανώμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς πολυθέου πλάνης. Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ χαλεπὸν ἔθνος ἦσαν, ἐχθρῶς καὶ πολεμικῶς διακείμενοι πρὸς τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον. Ὅμως δ' οὖν πρὸς τοὺς παρακαλεῖται ἀπέναι τοὺς ἀγγέλους κούρους καὶ τοῦτοις κηρύττειν, διαβαίνειν δὲ καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Διὸ ἐπιλέγει, « Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα ; » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπέκεινα. » Τοῦτο δὲ τὸ

ἦν· ὡς λέγειν τὸν Ἀπόστολον· « Ἡμεῖν πού ἐλπίζαμεν· »

« Nūn οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες ὡς χώρα κατοικουμένη· κατοικισθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν. » Δινιτῆσθαι δὲ διὰ τούτων μοι δοκεῖ ποταμούς μὲν τὰ πλήρη τῶν τὸν Θεὸν ἐπιγνωσομένων λαῶν· χώρας δὲ αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας· ὡς γὰρ ἀνωτέρω κύμασι θαλάσσης, καὶ κύμασι τεταραγμένους τὰ πλήρη τῶν ἀπίστων ἔθνων παρέβαλεν, οὕτω νῦν ποταμοὺς γλυκῆσι καὶ εὐσταθῶς κινουμένοις τοὺς Χριστοῦ λαοὺς ἀφομοιοῦ, χώραν αὐτῶν δηλώσας τὴν Ἐκκλησίαν. Πάλαι μὲν οὖν ἦσαν οἱ ποταμοὶ οὗτοι ἀσέκτοι, καὶ ἄλλοτριοι Θεοῦ, ἣ τε χώρα αὐτῶν ἐρημος θεοσεβείας· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ ἡμετέρου, φησί, κηρύγματος, οἱ δηλωθέντες ποταμοὶ καὶ ἡ χώρα αὐτῶν εἰς οἰκουμένην ἐστὶ. Προξενήσει δὲ τοῦτο αὐτοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ σημεῖον· « Ὅσκι σημεῖον ἀπὸ ὄρους ἀριστεροῦ. »

« Ὡς σάλπιγξ φωνὴ ἀκουστὴν ἔσται· διότι οὕτως εἶπε Κύριός μοι· Ἀσφάλεια ἔσται ἐν τῇ ἐμῇ πόλει. » Ἡ δὲ προλεχθεῖσα χώρα ἐμὴ τοῦ Κυρίου ἐστὶ πόλις· διὸ ἀσφάλεια ἔσται ἐν αὐτῇ, ὡς ἂν ἐμοῦ φυλάττοντος καὶ πανταχόθεν αὐτὴν ἀσφαλιζομένου· ὥστε εἰκότως περὶ αὐτῆς λέγεσθαι· « Διεδοξαμένα ἠλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, » καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ὡς φῶς καὶ αὐματοῦ μεσημβρίας, καὶ ὡς νεφέλῃ ὁρόσου ἡμέρας ἀμνητοῦ. Τοιούτου δὲ φωτός καὶ ὥσπερ καύματος μεσημερινοῦ γενομένου ἐν τῇ ἐμῇ πόλει, οὐκ ἔστι, φησί, βλάβη, οὐδὲ λύπη τοῖς ὑπὸ τοιοῦτῳ φωτὶ καταυγάζομένοις. Φῶς μὲν οὖν αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διαπαντός φωτίζων· νεφέλῃ δὲ ὁρόσου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἄκραν θεολογίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῖς μὴ οἰοῖς τε αὐτὴν χωρεῖν ἐπισκιάζον, ὡς κεκραμένον ἀποτελεῖσθαι τι πολὺ καὶ ἀκρότατον τῆς περὶ Χριστοῦ θεολογίας, διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὥσπερ εἰς τινος νεφέλης ὑποδρομήν. Καὶ ταῦτα ἔσονται φησὶ πρὸ τοῦ θρισμοῦ· τοῦτον δηλῶν τὸν τρόπον τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καρποφρίας, δίκην σταγῶν ἀνθούσας· περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐδήλου λέγων· « Καὶ εὐφρανθήσονται ἐνὸπτιόν σου, ὡς οἱ εὐφρανόμενοι ἐν ἀμνητοῦ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ὁμοίως δι' ὧν ἔλεγεν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν. »

“ Ephes. II, 12. “ Psal. LXXVI, 3. “ Psal. XLV, 5. “ Cap. IX, vers. 3. “ Joan. IV, 35.

Ἔσται τοίνυν τὸ μὲν φῶς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀκατον ὥσπερ ἀκμαῖον καὶ μεσημβρινὸν ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει· διὰ δὲ τὸ μὴ χωρηθῆναι αὐτὸ ὑπὸ ἀνθρώπων, μέση διελθοῦσα ἡ νεφέλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δρόσου ἐμπλεως, ἐπισκιάσει τὴν αὐτὴν πόλιν, ἵνα, ὡς ἐν ἡμέραις ἀμῆτου, ταῖς πρὸ τοῦ θερисμοῦ, καὶ τὸ φῶς ἐκλάμπῃ καὶ ἡ νεφέλη ἐπισκιάζῃ αὐτήν.

Ἔσται πρὸ τοῦ θερισμοῦ, ὅταν συντελεσθῇ ἀνθος, καὶ ὁμοφᾶξ ἐξανθήσῃ ἀνθος ὁμοφάκτουσα· καὶ ἀφελεί τὰ βοτρυδία τὰ μικρὰ τοῖς δρεπάνοις, καὶ τὰς κληματίδας ἀφελεί, καὶ ἀποκόψει. ὡσπερ γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἀμπέλοις, ἐπειδὴν ὁμοφάκτες ὡσιν οἱ βότρυες, ἐπιστάς ὁ γεωργὸς τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστοὺς τῶν κλημάτων ἐκκόπτει, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτελεσφόρα καὶ ὥσπερ νεκριμαῖα· καὶ ταῦτα γὰρ, ὡς οὐκ ἂν ἀλκαῖα, οὐδὲ ἀγαθὴν ἔχοντα ἐλπίδα πρὸς καρποῦ τελεώσιν, περιαιρεῖ ἐπιστήμη γεωργικῇ, ἵνα μὴ λυμάλνηται τοῖς ἐρρόμενοις βότρυσι τὰ περιττὰ καὶ ἀχρηστα· διότι ταῦτα μὲν ἀφαιρεῖ καὶ παραδίδωσιν εἰς βρώσιν· τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς,· τὰ δὲ τὸν ἐντελῆ διασώζοντα καρπὸν διὰ πάσης ἐπιμελείας φυλάττει· οὕτω κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θερισμοῦ γενήσεσθαι φησι, τῶν τῆς ἀμπέλου περιττῶν κλημάτων, καὶ τῶν ἀχρήστων αὐτῇ βοτρυῶν περιαιρουμένων, καὶ ἀποκοπτομένων, εἰς βορὰν τε ἐκδομένων ταῖς κολαστικαῖς δυνάμεσιν, οἱ ἀγαθοὶ βότρυες, αἱ καρποφόροι ψυχαί, τῆς παρὰ Θεοῦ τεύχονται ἀγαθῆς ἐλπίδος. Ἐν τούτοις αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν εἶναι τὴν ἀμπελὸν ἐφησεν· τοὺς δὲ μαθητάς τὰ κλημάτα· βότρυες δὲ τῶν κλημάτων ἀκόλουθόν ἐστι νοεῖν, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μαθητευομένους· ὧν τὰ ὥσπερ νεκριμαῖα βοτρυδία τὰ ἀχρηστα καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἑσπερημένα, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀποβλήθησονται διδάσκει· καὶ τὰ κλημάτα δὲ ὡσαύτως, τὰ μηδὲν βότρυν φέροντα, οἷος ἦν ὁ προδότης Ἰούδας, ὁμοίως τοῖς ἀχρήστοις βότρυσιν, ἀποκοπήσεσθαι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ἀντικείμεναι κολαστικαῖς θηονότι δυνάμει.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἀνεχθήσεται δῶρα Κυρίου Σαβαὼθ ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ τετιμμένου, καὶ ἀπὸ λαοῦ μεγάλου, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν· ὁ αὐτὸς καὶ ἐκτετιμμένος ὑπάρχει, ὡς ἂν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ζωῆς ἡλλοτριωμένος, καὶ μέγας δὲ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πολὺς· διὸ λέλεκται, ἐκ τοῦ λαοῦ μεγάλου. Καὶ γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίῃ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ αἰῶνι τὰ λογικὰ δῶρα καὶ τὰς ἀναιμάκτους τῷ Θεῷ θυσίας ἀναπέμπων οὐ διαλιμπάνει ὁ δηλωθεὶς λαός.

Ἐθνὸς ἐλπίζον καὶ καταπατημένον, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ εἰς τὸν τόπον, οὗ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαὼθ, εἰς ὅρος ἁγίου. Τὸ γὰρ ἔθνος τοῦτο ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ ἐτύχωνεν, ὅτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπολιτεύετο· ὡς λέγειν· Ἐν μέρει γινώσκωμεν καὶ ἐν μέρει προφητεύομεν. Οὕτε γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν

A ab hominibus capi nequit, intercedens media quadam nubes Spiritus sancti, plena roris, eandem civitatem inumbrabit, ut, quemadmodum in diebus messis, quæ ipsam messem prævertunt, et lumen splendeat, et nubes inumbret illam.

Vers. 5, 6. « Erit ante messem, cum fuerit consummatus flos, et uva non matura eduxerit florem germinans : et auferet racemulos parvos saleibus, et sarmenta tollet et abscindet. » Quemadmodum enim, inquit, in vineis, dum uvæ immaturæ sunt, adventans agricola inutiles palmites excidit, neque id tantum, sed etiam infructuosa quæque et arescentia resecat : etenim illa quoque, utpote quæ nihil vigoris habeant, neque ullam ad fructus perfectionem spem relinquant, ex agricultura peritia de medio tollit, ne superflua et inutilia vigentibus uvis noceant : quamobrem illa quidem aufert, et in escam « volatilibus cœli et bestiis terræ » abijcit ; quæ vero perfectum fructum servant retinentque, summa sollicitudine colit et tuetur ; sic in tempore messis futurum esse ait, ablatis quippe supervacaneis vineæ palmitibus, succisique inutilibus uvis, atque in escam ultricium potestatum traditis ; bonæ uvæ, sive animæ fructiferæ, bonam spem à Deo consequentur. In his porro ipse Servator se vineam esse dixit ; discipulos vero suos, palmites ; uvas autem palmitum consequens est ut intelligamus esse eos, qui ab apostolis instituti fuerunt : quorum illos ceu racemulos inutiles ac vitali virtute privatos, in tempore iudicii abijciendos esse docet ; similiterque palmites nullam uvam ferentes, qualis erat proditor Judas, perinde atque inutiles uvæ, a volatilibus cœli et bestiis terræ, videlicet adversariis et ultricibus virtutibus, excisum iri,

Vers. 7. « In tempore illo afferentur dona Domino Sabaoth, a populo contrito et divulso, et a populo magno, ab hoc tempore usque in perpetuum. » Fuerit autem hic populus is qui in angusta et arcta via, quæ ducit ad vitam, graditur : ipseque divulsus est, utpote qui a communi hominum vita alienus sit, magnus item et multus est apud Deum : quare dictum est, « a populo magno. » At enim in præsentī vita et in futuro sæculo, rationabilia dona, et incruentas hostias Deo emittere nunquam cessat memoratus populus.

« Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth, in monte sancto. » Hæc enim gens in parte fluvii regionis Dei erat, quando in Ecclesia Dei versabatur ; ita ut dicat, « In parte cognoscimus et in parte prophetamus ». Neque enim totum fluvium, scilicet Verbum Dei, capiebat illa regio : quare in

²¹ 1 Cor. xiii. 9.

parte fluvii regionis Dei fuisse dicitur memoratus A
populus.

CAPUT XIX.

Vers. 1. « Visio Ægypti. Ecce Dominus sedet super nubem levem, et venit in Ægyptum. » Aliente considerandum est, quo pacto dicatur, « Visio Ægypti. » Non enim quemadmodum de Babylone dicebatur, « Visio contra Babylonem; » neque sicut de Judæa et Jerusalem, « Visio quam vidit Isaias filius Amos; quam vidit contra Judæam et Jerusalem; » neque ut de Damasco et de Moabitis; eodem modo de Ægypto: non enim dicitur, « Visio contra Ægyptum; » sed quasi Ægyptius visura, et oculis discernendi vi præditis contemplatura erat ea quæ in vaticinio feruntur: vel quia propheta visionem habuerat Ægyptiis pulcherrima prænuntiantes. Quid enim pulchrius, quid beatius Ægyptiis eventurum erat, quam quod Dominus præsentia sua ipsos dignaturus, et notitiam sui ipsis collaturus esset, facturique alia omnia quæ in Ægyptiorum bonum verterent?

« Et movebuntur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum superabitur in ipsis. » Quod sane quis secundum historię veritatem tunc completum dixerit, cum ipse Dominus, qui in principio apud Deum erat, Deus Verbum, non incorporeo neque invisibili modo in Ægyptiorum regione peregrinabatur, sed in nube illa levi, ut existimatur, sedens advenit, scilicet in corpore, quod Christus assumpserat, ex Spiritu sancto et ex sancta Virgine constitutum. Nam si non scriptum esset ipsum nubi insidentem venturum esse, posset quispiam dicere, Deum Verbum incorporaliter et divina virtute ubique præsentem, utpote qui omnia impleat, nam « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est », eandem in Ægypto præsentiam exhibere, quandoquidem inspectionem et providentiam ad illos usque extendit. Verum illo modo non magis in Ægypto, quam in alia qualibet mundi parte esse dicatur. At nunc specialiter et distincte dicitur, ipsum nubi levi insidentem venturum in Ægyptum esse, quo proprius quidam et corporeus ejus adventus significatur. Cui dixerit quispiam in eadem explanatione insistent, tunc propheticum dictum finem habuisse, cum is qui ex Virgine natus est Deus, quem Emmanuelem prophetia vocat, ad homines advenit. Quemadmodum enim nubes non aliunde constitutionem habet, quam ex aere et ex vapore terræ, sic et corpus quod assumpsit, ex Spiritu sancto et ex terrena substantia constitutum, jure nubi levi comparatur, cui insidens Christus, in Ægypto, dum adhuc esset infans, peregrinabatur. Id quippe erat Ægyptiis satis, qui virtute ineffabili ex adventu Salvatoris magnam sunt utilitatem patti. At secundum profundior mentem, Domini præsentia Ægypti præcipue egebant, utpote omnium hominum superstitionissimi;

» Joan. 1, 10.

ἐχῶρει, λέγω δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἡ δηλωθεῖσα χώρα· διὸ ἐν μέρει τοῦ ποταμοῦ τῆς χώρας τοῦ Θεοῦ λέγεται γεγενῆσθαι τὸ δηλωθὲν ἔθνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

« Ὅρασις Αἰγύπτου. Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον. » Προσῆκει δὲ τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι ὅπως εἰρηται. « Ὅρασις Αἰγύπτου. » Οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῆς Βαβυλῶνος ἐλέγετο. « Ὅρασις κατὰ Βαβυλῶνος· οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, « Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλὴμ. » οὐδ' ὡς ἐπὶ τῆς Δαμασκού καὶ τῆς Μωαβιτιδος, οὕτως ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου· οὐ γὰρ εἰρηται, « Ὅρασις κατὰ τῆς Αἰγύπτου. » ἥτοι ὡς αὕτη, Αἰγύπτου μελλούσης ὁρᾶν, καὶ θεωρεῖν ὀφθαλμοῖς διορατικῶς τὰ θεοπικύμενα· ἡ ὡς τοῦ προφήτου τὴν δρασιν τεθεαμένον τὴν τὰ κάλλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις προαναφανήσαν. Τί γὰρ κάλλιον, τί δὲ μακαριώτερον ὑπάρχειν ἡμελλεν Αἰγυπτίοις τοῦ τὸν Κύριον τῆς αὐτοῦ παρουσίας καταξιῶν αὐτοὺς, καὶ τὴν αὐτοῦ γνώσιν αὐτοῖς παρέξειν, καὶ ποιήσιν ὅσα ἄλλα ἐμφέρεται τοῖς Αἰγυπτίοις;

« Καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. » « Ὁ δὲ πεπληρωσθαι εἶποιεν ἂν τις πρὸς ἱστορίαν, ὅτε αὐτὸς ὁ Κύριος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, Θεὸς Λόγος οὐκ ἀσωμάτως οὐδὲ ἀφανῶς ἐπεδήμει τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρῃ, ἀλλὰ μετὰ τῆς νομιζομένης κούφης νεφέλης καθήμενον αὐτὴν ἀφικέσθαι, τοῦ σώματος δηλαδὴ, οὐ ἀνειλήφει ὁ Χριστὸς, ἐξ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐπεσκευασμένον. Εἰ μὲν γὰρ μὴ προσέκαιτο τὸ ἐπὶ νεφέλῃ καθήμενον αὐτὸν ἀφικέσθαι, ἥτοι ἡδύνατο τις λέγειν, ὅτι ἀσωμάτως καὶ θεϊκῇ δυνάμει πανταχοῦ παρὼν ὁ Θεὸς Λόγος, ἅτε δὴ πάντα πληρῶν. » « Ἐν τῷ κόσμῳ· γὰρ « ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ τῇ Αἰγύπτῳ τὴν αὐτὴν παρουσίαν παρέχει, διὰ τοῦ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρ' αὐτῶν ἐκτείνειν. Ἀλλ' οὐ μᾶλλον εἶποι τις αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἢ ἐν ἑτέρῳ μέρει πάντως κατὰ τοῦτον ὑπάρχειν τὸν τρόπον. Νῦν δὲ ἀφωρισμένως εἰς Αἴγυπτον αὐτὸν ἔξειν ὁ λόγος ἐπὶ νεφέλῃς αὐτὸν ὀχούμενον κούφης εἶπεν, ἰδιόζουσάν τινα καὶ σωματικὴν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ δηλῶν. Ὁ δὲ εἶποι ἂν τις ὁ ταύτῃ συνιστάμενος τῇ ἐκδοχῇ τέλους ἡξιώσθαι τὸ ῥητὸν ἐπὶ τῇ εἰς ἀνθρώπους προόδῳ τοῦ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου γεννηθέντος Θεοῦ, ὃν Ἐμμανουὴλ καλεῖ ἡ προφητεία. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει τὴν σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς, οὕτως τὸ σῶμα ὃ ἀνελήφεν, ἐξ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς γεώδους οὐσίας ὑποστάν εἰκότως νεφέλῃ κούφῃ παρεβλήθη, ἢ ἐγκαθήμενος ὁ Χριστὸς ἐπεδήμει τῇ Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν νηπίαν ἡλικίαν. Ἀπὸ γὰρ καὶ τοῦτο Αἰγυπτίοις, ἀρρόγη δύναμις μέγιστα ὠφελουμένοις ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδάσεως. Κατὰ δὲ βαθύτερον νοῦν, τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐξαιρέτως ἔδειτο ἡ Αἴγυπτος, ἐπειδὴ πάντων ἀνθρώπων

δαιτυβάσιμονέστεροι γεγόνασιν, ὥς μὴ μόνον εἰμαρ-
μένη καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν ἀστροῖς τὴν τοῦ παντός
ἀνατιθέσθαι αἰτίαν, ἐκπεσεῖν δὲ καὶ μέχρι τῆς τῶν
ἀλλόγων ζώων, καὶ θηρίων ἀτιθάσσω πτηνῶν τε καὶ
ἐρπετῶν θεοποιίας. Οὕτω δὲ ἀδέσποτον καὶ ἀπρο-
νόητον ἡγοῦντο τὸ πᾶν, ὥς καὶ βασιλεία αὐτῶν
γυμνῇ τῇ κεφαλῇ λέγειν· «Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον,»
καὶ, «Τίς ἐστιν οὗ εἰσακούσομαι· τῆς φωνῆς αὐτοῦ;»
Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις τέλος ἐλάβανε καθ' ὃν χρόνον
ἐκκλησίαι μὲν Θεοῦ καθ' ὅλης ἔβρυντο τῆς Αἰγύ-
πτου, ἐπεδήμησε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις,
ἐπισκοπῶν τὰς ἐκκλησίας αὐτοῦ κατὰ τό· «Ὅπου δύο
ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἔμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι
ἐν μέσῳ αὐτῶν.» Οὕτω γοῦν αἱ μὲν ἐκκλησίαι-τῇ αὐ-
τοῦ διαλαμπὸν χάριτι, ἡ δὲ τῶν αὐτόθι δαιμόνων κα-
θηρεῖτο πλάνη.

«Καὶ ἐπεγερόθησονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους,
καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ
ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ.» Καὶ ταῦτα μὲν ἐπλη-
ροῦτο μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸ εἰς πᾶσαν
διαδοθὲν τὴν Αἴγυπτον, ἐφ' ᾧ τὰ μὲν ἄψυχα ἑόανα
τῆς ἐξ αἰῶνος ἀκινήτου στάσεως αὐτῶν ἐσαλεύθη,
ὥστε μὴ καθιδρῶσθαι καὶ βεβαίαν ἔχειν αὐτὰ στάσιν
διὰ τὸν ἐγγενόμενον αὐτοῖς λαόν, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς
ἐμφωλευόντες δαίμονες πονηροί, τὸ μὴδὲν ὄντας διη-
λέγοντο ἐπὶ τούτοις. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἐμφύλιος στάσις
καθ' ὅλης διηγείρετο τῆς Αἰγύπτου· δισταμένων ἀπ'
ἀλλήλων καὶ τεμνομένων καὶ μερίζομένων κατ' οἴ-
κους, καὶ πολιτῶν τὴν χώραν οἰκούντων, τῷ τοῖς μὲν
αὐτῶν προστρέχειν τῷ κηρύγματι εὐαγγελικῷ ἀνα-
χωροῦντας τῆς δαιμονικῆς καὶ Αἰγυπτιακῆς πλάνης·
τούς δὲ ἐναποκειμένους ἐν αὐτῇ πόλεμον ἄσπονδον
κατὰ τούτων ἐγείρειν· οὕτως οὖν ἐπανίσταντο Αἰγύ-
πτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους.

«Πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομόν. Καὶ τα-
ραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, καὶ
τὴν βουλὴν αὐτῶν διασχεδάσω. Καὶ ἐπερωτήσουσι
τοὺς θεοὺς αὐτῶν καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν καὶ τοὺς
ἐκ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἑγγαστριμύθους.
Καὶ παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
κυρίων σκληρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν
αὐτῶν.» Νομοὶ δὲ καλοῦνται παρ' Αἰγυπτίους εἰσέτι
καὶ νῦν αἱ παρ' αὐτοῖς χῶραι, αἱ καὶ αὐταὶ δίσταν-
ται πρὸς ἀλλήλας τῆς αὐτῆς ἑνεκεν ὑποθέσεως. Ἐχω-
ρίζετο δὲ τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ὁ τῶν ἀθέων βίος,
καὶ νομὸς ἐπηγείρετο νομῷ, τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου
τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀνατρέποντος νόμιμα, ὥς αὐτὸ πᾶ-
ν τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας νόμου πολεμοῦντος τὸν
σωτήριον λόγον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνετο, ἥτις ἐπὶ
κακῷ συμφωνίαν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὴν ὁμόνοιαν
αὐτῶν τὴν περὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην συγχέοντος τοῦ
ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς Κυρίου. Διὸ εἰρηται κατὰ τὸν
Ἀκύλαν, «Καὶ στασιάζω Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους·»
κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, «Συμβαλῶ Αἰγυπτίους Αἰ-
γυπτίους.» Συγγενῇ δὲ τούτοις καὶ ἀδελφά, μᾶλλον
δὲ τὰ αὐτὰ ἐτέροις ῥήμασιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν

A Ita ut non solum fato et stellis cœli universi causam
adscriberent, sed etiam ad usque brutorum animan-
tium, ferarum immanium, volucrum et reptilium,
ut deorum, cultum delaberentur. Ita vero dominatu
et providentia vacuum universum arbitrabantur, ut
rex quidam eorum impudenter diceret, «Non novi
Dominum,» et, «Quis est cuius vocem audiam? »
Hæc porro ipsis operibus finem acceperunt, quo
tempore ecclesiæ Dei per totam Ægyptum consili-
tuebantur, ac ipse Dominus ad Ægyptios peregrin-
natus est, suas visitans ecclesias secundum illud,
«Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine
meo, illic sum in medio eorum »²¹. Ita igitur ec-
clesiæ quidem ejus gratia fulgebant, dæmonum au-
tem ibi vigentium error destruebatur.

B

Vers. 2. «Et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios,
et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo
adversus proximum suum.» Et hæc quidem im-
plebantur post evangelicam prædicationem, quæ per
totam Ægyptum pervasit, quo tempore inanimata
simulacra a statione sua quam a sæculo obtine-
bant, excussa sunt, ut non ultra ex populi fre-
quentia firmiter stare, nec solida subsistere pos-
sent: dæmones vero maligni, qui in ipsis cœu in
latibulis agebant, in iis ipsis nihil esse comprobati
sunt. Quemadmodum enim civilis tumultus per to-
tam Ægyptum concitabatur, populis dissidentibus,
divisisque studiis per domos mutuo altercantibus:
quod ex civibus regionis incolis, alii quidem reli-
cto diabolico ac Ægyptiaco errore, ad evangelicam
prædicationem accederent, alii vero in eodem er-
rore perseverantes, inexpiabile bellum contra illos
excitarent: sic igitur insurgabant Ægyptii contra
Ægyptios.

C

Vers. 3, 4. «Civitas adversus civitatem, et nomus
adversus nomum. Et turbabitur spiritus Ægyptio-
rum in ipsis, et consilium eorum dissipabo. Et
interrogabunt deos suos et simulacra sua, et
eos, qui de terra loquuntur, et ventriloquos. Et
tradam Ægyptum in manus hominum, durorum
dominorum, et reges duri dominabuntur eorum.»
Nomi apud Ægyptios hodieque vocantur eorum
regiones, quæ etiam eadem de causa mutuo dis-
sident. Atheorum autem vita ab instituto secun-
dum Deum dissentiebat, et nomus adversus no-
mum insurgabat, evangelica lege (s. νόμος) Ægy-
ptiorum legalia subvertente, ac vicissim idolola-
triæ lege salutare verbum oppugnante. Hæc porro
omnia contingebant, Ægyptiorum consensum et
concordiam circa multorum deorum errorem con-
fundente Domino, qui ad ipsos advenerat. Quare
secundum Aquilam dicitur, «Et seditionem ponam
inter Ægyptios et Ægyptios;» secundum Symma-
chum vero, «Committam Ægyptios cum Ægy-
ptiis.» His porro affinia et similia, imo potius
eadem ipsa aliis verbis Dominus noster in Evan-

D

²¹ Exod. v, 2. ²² Matth. xviii, 20.

gelis docuit, dicens, « Noliſte putare quod venerim pacem mittere ſuper terram: non veni pacem mittere, ſed gladium²², » et cætera. His porro geſtis, conturbandum eſſe ait ſpiritum Ægyptiorum; ſecundum Symmachum vero, « Et rumpetur ſpiritus Ægypti in ipſa; » ſecundum Theodotionem, « Et ſcindetur ſpiritus Ægypti in ipſa; » Aquila autem ſic ait, « Et tradetur ſpiritus Ægypti in viſceribus ejus. » Hoc autem diſrupto ac ex Eccleſia projecto, ad profectum Ægyptiorum conſilia prava inuentum, Ego ipſe, ait Dominus, conſilium eorum diſſipabo. « Et interrogabunt deos ſuos et ſimulacra ſua, et eos qui de terra loquuntur, et ventriloquos. » Horum nemine pro conſueti more apparente, in extremas anguſtias delabentur. « Et tradam Ægyptum in manus hominum, dominorum durorum, et reges duri dominabuntur eorum. » His indicari puo tempus quo eventura ſunt ea quæ in vaticinio ſeruntur: nam Ægyptiorum regni mutationem fore ſignificat, quo tempore Dominus in Ægyptum proficiſcetur. Quis vero non ſtupeat, ſi tempus conferat ſalutaris prædicationis cum regni Ægyptiaci everſione, quomodo ſcilicet exinde ad hodiernum uſque diem, non ultra priſci illi principes, Ptolemæi nempe, ipſis imperent, ſed Romani eorum domini?

Pro illo autem, « reges duri, » Aquila, « Et rex roboratus regnabit ipſis: » Symmachus vero, « Et rex durus poteſtatem habebit in illos; » Theodotio, « Et rex fortis dominabitur illis. » Hunc porro dixeris eſſe imperatorem, qui tempore ortus Salvatoris noſtri Romanorum monarchiam obtinebat. Tunc enim Auguſtus vere roboratus, ac fortiter imperans, primus Ægyptum Romanis ſubjecit, poſtquam diuturnam illam ibi regnantium Ptolemæorum ſucceſſionem ſuſtuleral.

Vers. 5. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Et bibent Ægyptii aquam quæ eſt juxta mare. » Pro quo Aquila, « Et haurientur, inquit, « aquæ ex mari; » Symmachus vero, « Et exterminabuntur a mari aquæ. » Hic porro per maria turbulentam Ægyptiorum multitudinem ſubindicavit.

Vers. 6. « Fluvius autem deficiet et exareſcet. Et deficiet flumina, et canales fluvii, et exsiccabitur omnis congregatio aquarum. » Ut novo illos potu excipias: cum enim neque flumen neque alia in Ægypto aqua ſupersit, nec marina ad potum idonea ſit, novam et peregrinam illos aquam bibituros ait. Erat porro illa quæ ex fontibus ſalutaris a Domino ipſis ſuppeditabatur. Quin etiam Judaicis deficientibus aquis, captores piſcium, humanarum nempe animarum, plancturi eſſe dicuntur.

²² Matth. x, 34.

A ἐν Ἐθαγγελίοις ἐδίδαξε λέγων· « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτων δὲ γινόμενων, παραχθῆσεσθαι φησὶν ὁ λόγος τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ ραγήσεται πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν αὐτῇ. » Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, « Καὶ σχισθήσεται τὸ πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν αὐτῇ· » ὁ δὲ Ἀκύλας, « Καὶ παραδοθήσεται πνεῦμα Αἰγύπτου ἐν ἐγκάτῳ αὐτῆς. » Τοῦτου δὲ ῥηγνυμένου καὶ καταρρίπτουμένου ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, προκοπῇ πῶν Αἰγυπτίων βουλὰς πονηρὰς ἐπινούσων, Ἐγὼ, φησὶν, αὐτοὺς ὁ Κύριος, τὴν βουλὴν αὐτῶν διασεκόσω. « Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνούντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους. » Οὐκέτι μηδενὸς τούτων αὐτοῖς συνθῆως φαινομένου, εἰς ἐσχάτην ἐμπεσοῦνται ἀπορίαν, « Καὶ παραδώσω τὴν Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, κυρίων σκληρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Ἐνταῦθα δηλοῦσθαι τὸν χρόνον οἶμαι τῆς τῶν θεοπικτομένων ἐκδόσεως· μεταβολὴν γὰρ εἶσεσθαι τῆς βασιλείας τῶν Αἰγυπτίων σημαίνει, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου εἰς Αἴγυπτον ἀφίξεως. Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, συμβαλὼν τοὺς τοῦ σωτηρίου κηρύγματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καταλύσεως τοῦ κατ' Αἴγυπτον βασιλείου, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο μὴκέτι αὐτῶν τοὺς πρότερον ἄρχοντας, λέγω δὴ τοὺς Πτολεμαίους, κρατεῖν, Ῥωμαίους δὲ αὐτῶν κυρίους ἀποφανθῆναι;

Ἀντὶ δὲ τοῦ, « βασιλεῖς σκληροὶ, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ βασιλεῖς κεκραταιωμένοι βασιλεύσουσι αὐτῶν, » εἰρηκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ βασιλεῖς σκληροὶ ἐξουσίασιν αὐτῶν· » ὁ δὲ Θεοδοτίων, « Καὶ βασιλεῖς ἰσχυροὶ κυριεύσουσι αὐτῶν. » Εἰποις δ' ἂν τοῦτον εἶναι τὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῶν Ῥωμαίων μοναρχήσαντα βασιλεῖα. Τότε γοῦν Ἀδριανὸς κεκραταιωμένος ἀληθῶς καὶ ἰσχυρὸς βασιλεύων, πρῶτος τὴν Αἴγυπτον ὁπάταξ Ῥωμαίοις, καθελὼν τὴν ἐκ μακροῦ κρατήσαντα διαδοχὴν τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλευσάντων Πτολεμαίων.

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίνονται ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν οἱ Αἰγύπτιοι. » Ἀνθ' οὗ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ ἀναποθήσεται, φησὶν, ὕδατα ἀπὸ θαλάσσης· » ὁ δὲ Σύμμαχος, « Καὶ ἀφανισθήσεται ἀπὸ θαλάσσης ὕδατα. » Τροπικῶς δὲ ὁ λόγος θαλάσσης ἐν τούτοις τὸ παραχῶδες πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων ἠνέξατο.

« Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται. Καὶ ἐκλείψουσιν οἱ ποταμοὶ, καὶ αἱ διώρυγες τοῦ ποταμοῦ, καὶ ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὑδάτων. » Ὡς καὶ αὐτοῖς ἐξενίγη πότον μὴκέτι γὰρ ὀφειστώτος τοῦ ποταμοῦ, μηδὲ ἐτέρου Αἰγυπτιακοῦ ὕδατος, ἀλλὰ μηδὲ τοῦ θαλαττίου ἐπιτηδείου ὕδατος πρὸς πόσιν, νέον καὶ ξένον ὕδωρ πίνειν αὐτοὺς φησὶ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου παρὰ τοῦ Κυρίου αὐτοῖς χορηγούμενον. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκλείψων τῶν Ἰουδαϊκῶν ὑδάτων, οἱ θηραταὶ τῶν

ἰχθύων, λέγοντες ἀλλεῖς νευτὼν, Σωτῆρος ὁμᾶς αὐτοῖς διδάσκοντες Αἰγυπτίους πάλαι· οἱ δὲ ὥστε πρὸς ἑαυτοὺς ἀπὸ τὸ σπείρειν μὴφορὰ πάντας οἱ βάλαντες Παντελὴ μαρτυροῦντες, ποταμὸς ποταμὸς μὴτ' ἐν εἶσεσθαι ὕδατα ἐθελόντως ὥστε ἐξ ἡτοὶ τὰ σιείαν ροῦσαν τὸ πάλαι· καὶ ἐκ πολλῆ γὰρ ποταμὸς λόγος. Τὸ ζομένου τὰς τῶν λόγων, τῶν κατὰ πυρός, τῶν νοθῶν δι' ἧς ἐνὺν σαγνὴ θούση ἀπαραβολὴ περὶ τῆς οὐτως κατὰ τοῦ τοῦ λουμοῦ· οἱ ταῖς δεισιδαι· πνεθῶν καὶ ἐχόντες Χριστὸν κατὰ τὸ, ἐσχητῶν

ἰχθύων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, πανθῆσιν λέγονται. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐν τῷ προφήτῃ λεγομένους ἄλις καὶ ἀμφιβολίς ἐξ ἑτέρων ἁλιῶν καὶ σαγγευτῶν, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων, καὶ μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἳ ἐλέγτο, « Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἄλις ἀνθρώπων. » Εἰ γὰρ οὗτοι διὰ τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ἐθήρευον τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἔλκοντες ἐπὶ σωτηρίαν, διὰ τί οὐκ ἂν εἴποις καὶ τοὺς Αἰγυπτίων λεγομένους ἄλις καὶ ἀμφιβολίς τοὺς πάλαι-διδασκάλους τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας εἶναι, οἳ διὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς γοητείας, ἐπαγίδευσαν καὶ ὥσπερ ἐδελέαζον τοὺς ὅτ' αὐτῶν ἀλίσκομένους.

« Καὶ ἐν παντί ἔλει καλάμου καὶ παπύρου, καὶ τὸ ἀγὶ τὸ χλωρὸν, πᾶν τὸ κύκλον τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπαίρόμενον διὰ τοῦ ποταμοῦ ἐξηρανθήσεται ἀνεμόφορον. Καὶ στενάζουσιν οἱ ἄλις, καὶ στενάζουσιν πάντες οἱ βάλλοντες ἄγκιστρον εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ οἱ βάλλοντες σαγγίνας καὶ ἀμφιβολίς πενήθουσιν. » Παντελῇ δὲ οἶμαι ξηρασίαν ὑδάτων διὰ τούτῳ σημαίνειν, ὥς μὴδὲ ἴχνος νοτίδων ὑδάτων μῆτε ἐν τῷ ποταμῷ φαίνεσθαι, μῆτε ἐν τῷ ἔλει μῆτ' ἀμφὶ τῶν ποταμῶν ἔκτος, μῆτ' ἐν αὐτῷ μέσῳ, μῆτ' ἐν διώρυξιν, μῆτ' ἐν στασίμοις ὑδασιν. λείψιν δὲ ἀθρόως τούτων εἶσθαι ἀπάντων, ὥς μηδαμῶς τῆς Αἰγυπτίων γῆς ὑδάτα ὑπεστάναι. Ἄλλ' οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸν οὐκ ἐθέλοντα βιάζεται ἐπὶ τροπικὴν μεταβαίνειν θεωρίαν ὥστε ἐξ ἀνάγκης ποταμοὺς καὶ ὑδάτα νοεῖν Αἰγύπτια ἥτοι τὰ πληθὺ τῆς Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἣ τὴν βασιλείαν αὐτῶν τὴν πάλαι ποταμοῦ δίκην πλημμυροῦσαν ἢ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν, τὴν παρ' Αἰγυπτίους τὸ παλαιὸν ἀκμάζουσαν φιλοσοφίαν, περὶ ἧς λέλεκται. « Καὶ ἐπαυθεὶς Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. » Πολλὴ γὰρ τις ἦν αὐτῇ, καὶ μέγας ὁ παρ' αὐτοῖς ῥέων ποταμὸς, ὁ τῆς παρ' αὐτοῖς θαυμαζομένης σοφίας λόγος. Τούτῳ δὲ ὑπῆρχε μέρη πολλὰ κατακερματιζομένου εἰς διώρυγας πολλὰς, καὶ εἰς πολλοὺς μαθητάς τῶν καθ' ἑκάστον τῶν παρ' αὐτοῖς μαθήσεων λόγων, ἐξ ὧν ἔφυνον οὐκ ἀμπελοι οὐδὲ ἐλαφαί, οὐδέ τι τῶν καρπίων τῶν ἀναγκαίων δένδρων, ἀλλὰ πάπυρος, καλάμος καὶ τὸ χλωρὸν ἀγί. Σαγγίνας δὲ αὐτῶν νοήσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραβολῆς δι' ἧς εἴρηται. « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγγίνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβοῦσα ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων. » Ὅσπερ δὲ ἐν τῇ παραβολῇ οἱ ἄνθρωποι ἰχθύες εἴρηται, καὶ σαγγίνῃ ὁ περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εὐαγγελικὸς λόγος οὕτως καὶ ἐνταῦθα ἡ πολὺπλοκος δεινότης τοῦ Αἰγυπτίου λόγου, εἴη ἂν σαγγίνῃ καὶ τὰ ἀμφιβληστρομοίς. οἱ δὲ σαγγινεύοντες πρὸς αὐτῶν ἰχθύες εἰεν οἱ ταῖς ἀπατηλαῖς σοφιστικαῖς εἰς πᾶν εἶδος ἀθέου δεισιδαιμονίας ὑποσυρόμενοι. Στενάζειν γοῶν καὶ πενήθουσι λέγονται οἱ ἀμφιβολίς τῆς Αἰγύπτου, μὴκέτι ἔχοντες ἐργασίαν διὰ τὸν ἐπιδημήσαντα αὐτοῖς Χριστὸν καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῶν σοφίαν ἀπολέσαντα, κατὰ τὸ, « Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν συνέσιγτων συνετῶν ἀθετήσω. »

A tur. Illos autem a propheta memoratos piscatores et retia jacentes intelligas ex aliis piscatoribus et saganis utentibus; ex apostolis dico et discipulis Salvatoris nostri, quibus dicebatur, « Venite, et faciam vos piscatores hominum ». Si enim isti doctrina sua hominum animas piscabantur, ad salutem illas trahentes, cur non dixeris memoratos illos Ægyptiorum piscatores et retia jacentes, fuisse illos olim philosophiæ doctores, qui per Ægyptiacas præstigias illaqueabant et inescabant eos quos capere poterant?

Vers. 7, 8. « Et in omni palude calami et papyri, et achi virens omne circum flumen, et omne quod seminatur ad flumen, arescet et vento peribit. Et gement piscatores, et gement omnes qui mittunt hamum in flumen, et qui mittunt saganas, et qui mittunt retia, lugebunt. » His omnimodam arbitrator aquarum siccitatem indicari, ita ut neque vestigium humoris aquæ, vel in fluvio, vel in palude, vel extra flumina in circuito, vel in medio, vel in canalibus, vel in aquis non fluentibus, appareat, sed omnium confertim vacuitas et penuria futura sit, ita ut in Ægypte nusquam aquæ compareant. Verum hic sermo vel invitum quemque ad figuratam speculationem vi pertrahit, ita ut necessario per Ægyptiaca flumina et aquas intelligas Ægyptiacæ potentie vim et multitudinem, nec non regnum eorum, quod olim fluminis instar exundabat; sive secundum aliam interpretandi rationem, philosophiam olim apud Ægyptios florentem: de qua dictum est, « Institutus est Moyses in omni sapientia Ægyptiorum ». Magna quippe antiquitus illa erat, magnum ibi flumen, magnaqueque penes illos erat sapientie, quam mirabantur, ratio. Multæ porro partes erant hujus fluminis, divisi nempe in multos canales, in multos nimirum discipulos secundum varias singulorum disciplinas: ex quibus pullulabant non vineæ, neque olive, neque alia quæpiam ex fructibus ac necessariis arboribus, sed papyrus, calamus et achi virens. Sagenas porro eorum intelligas ex parabola Salvatoris, qua dicitur, « Simile est regnum cælorum saganæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti ». Quomodo vero in parabola homines pro piscibus, et pro saganæ evangelicus de regno cælorum sermo dicitur, ita et hoc loco implicata illa Ægyptiaci sermonis gravitas, pro saganæ et retibus similiter accipitur; pisces vero iis capti fuerint, qui fallacibus sophismatibus in omnem impiæ superstitionis speciem detrahuntur. Luctum ergo et planctum acturi dicuntur Ægyptii piscatores, quia adveniente sibi Christo, et omnem sapientiam suam destruentem, nullum superest ipsis opus agendum, secundum illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium despiciam. »

“ Matth. iv, 19. “ Act. vii, 22. “ Matth. xiii, 47.

προαγορεύσαι τὸν ὁμέτερον Ελεγχον καὶ τὴν τῆς βασιλείας κατάλυσιν τούτων ὧν ἐτυγχάνετε σύμβουλοι, οὓς καὶ ἐπιτερίβετε παντοίαις πλάναις περιβάλλοντες;

« Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλάνησεως, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τεκμαίρεσθαι δὲ ἐστὶ ταύτῃ τῆς μέθης τὴν ὑπερβολὴν ἀπὸ τοῦ μὴδὲ ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἰδωλολατρεῦσαι αὐτοὺς, ἐκπεσεῖν δὲ καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἀν εἰδωλοποιήσεως· διὸ λέλεκται, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Τοιαύτῃ τινὶ μέθῃ τὰς τῶν Αἰγυπτίων ἐπλάνησαν ψυχὰς οἱ δηλωθέντες ἄρχοντες Τάνεως καὶ Μέμφεως, οἱ αὐτοὶ ὁ Κύριος πνεύματα πλάνησεως ἐκέρασε. Δαιμόνες γὰρ ὄντες πονηροὶ καὶ δυνάμεις ἀντικείμεναι, ἐναντία τῷ Θεῷ ἐφρόνουν, καὶ θεομαχεῖν ἐπειρώοντο. Διὰ παρεδόθησαν πλάνῃ, τοῦ Θεοῦ κρίναντος ἐπαξίως τῆς πονηρίας αὐτῶν πλάνῃ παραδοῦναι αὐτοὺς. Οἱ δὲ τὴν σφῶν κακίαν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ὥσπερ τινὰ ἰὸν θανατηφόρον διέχεαν, καὶ ἐπλάνησαν τὴν Αἴγυπτον, « Ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. » Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν χάριν ἐπέδημει ὁ Κύριος τῇ Αἰγύπτῳ, ἵνα, αὐτοὺς τῆς πλάνης ἀνανηψαί ποιήσας, μακρὰν αὐτῶν ἀποσταξέσθαι τοὺς λαοὺς.

« Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον ὃ ποιήσει κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, ἀρχὴν καὶ τέλος. » Ἀπρακτα γὰρ αὐτοῖς ἐστὶ τὰ ἐνεργούμενα τὰ πολλὰ παρ' αὐτοῖς ἠπιτελούμενα, ὡς μὴδὲ ἔργον ἐν αὐτοῖς μήτε ἀρχὴν ἔχειν, μήτε τέλος, τοῦ Κυρίου καὶ τοῦτο, ὡς ἀγαθοῦ, ἐργασαμένου. Πολλὰ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρ' Αἰγυπτίους πολυθῆν ἔργα ἀρχὴν ἔχοντα ἦν καὶ τέλος νομιζομένη ἀκολουθία. Κατὰ δὲ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους τῆς τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτοῦ παρουσίας οὐκέτι ἔσονται παρ' αὐτοῖς ἔργον τοιοῦτον πλήρες καὶ ὁλόκληρον καὶ τέλειον· ἀλλ' εἰ καὶ εὐρεθῇ τί ποτε, ἀέφραλον ἔσται καὶ ἀναρχον, ἀτελές τε καὶ ἀσυμπεραστον· ὃ δὴ καὶ ἔστιν ἔργῳ παραλαβεῖν· ἐπὶ καὶ ἐκλείπει παντελῶς αὐτῶν ἡ εἰδωλολατρεία. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ μήτε κεφαλὴν ἔχειν μήτε τέλος εἰς λόγον ἱκανούμενα.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσονται Αἰγύπτιοι ὡς γυναῖκες ἐν τρόμῳ καὶ ἐν φόβῳ ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαὼθ, ἣν αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. » Κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας χρόνους τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυρίου τῆς εἰς Αἴγυπτον, οὐκέτι ἔσονται τοῖς Αἰγυπτίοις φρόνημα ἀνδρικὸν, γυναικῶν δὲ δίκην ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ διάξειν αὐτῶν τὸν βίον διὰ τὴν ἐπαναστάσαν αὐτοῖς χεῖρα τοῦ Θεοῦ θεοπίζει. Χεῖρ δὲ Κυρίου τίς ἀν νοηθεῖ ἐτέρα παρὰ τὴν λεγομένην δεξιὰν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ῥωμαϊκὴ δύναμις ὑποτάξασα τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ὑποχειρίους ποιησαμένη διὰ τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν; Οὕτω γὰρ ποτε καὶ ὁ διάβολος πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγέγραπται εἰρηκῶς περὶ τοῦ Ἰᾱβ· « Ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄψαι πάντων ὧν ἔχει, εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε ἐυλόγησιν. » Οἱ τοι-

²⁷ Job 1, 11.

(24) Locus mutilus.

A testis, neque solutionem regni eorum, quorum consiliarii estis, quos etiam opprimitis, dum omnimodis erroribus ipsos complicatis?

Vers. 14. « Dominus enim miscuit eis spiritum erroris, et errare fecerunt Ægyptum in omnibus operibus ipsorum, ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Hinc porro conjectandum est quantus ibi fuerit ebrietatis excessus, quod non perinde atque cæteri homines idololatriæ dediti essent, sed eo usque decidissent impietatis, ut brutorum animalium simulacra facerent; quare dictum est, « Ut errat qui ebrius est, et qui vomit simul. » Ad huiusmodi ebrietatem prædicti principes Taneos et Memphæos Ægyptiorum animas deduxerunt, quibus ipse Dominus spiritus erroris miscuit. Nam cum demones maligni et adversaria potestates essent, Deo adversaria sentiebant, ac contra Deum pugnare conabantur. Quamobrem errori traditi sunt, decerente Deo, quod nequitiae eorum consentaneum erat, ut errori traderentur. Illi vero malitiam, seu virus quoddam lethiferum, in Ægyptios diffuderunt, et Ægyptum in errorem induxerunt, « Ut errat is, qui ebrius est, et qui vomit simul. » Verum eorum causa Deus in Ægypto peregrinabatur, ut, illis ab errore deductis, populos ab eis procul dimoveret.

Vers. 15. « Et non erit Ægyptiis opus, quod faciat caput et caudam, principium et finem. » Infecta quippe sunt illis opera multa quæ apud illos perficiebantur, ita ut opus penes illos non reperitur, quod vel principium vel finem habeat, Domino, utpote bono, hoc ita peragente. Siquidem in Ægyptiaca multorum numinum superstitione, multa opera principium et finem, secundum reputatam ibi seriem, habebant. At memorato Domini ad illos adventus tempore, ait non ultra fore penes illos opus huiusmodi plenum, integrum et perfectum; sed si quodpiam huiuscemodi reperitur, ipsum sine capite et principio, sine termino et fine futurum esse. Quod etiam ipso opere completum animadvertere est; nam idololatria penitus defecit. (24) Illud porro est, neque caput neque finem habere, ut satis demonstratum est.

Vers. 16. « In die illa erunt Ægyptii velut mulieres in tremore et in timore a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet illis. » Memoratis adventus Domini in Ægyptum temporibus, nullum Ægyptiis futurum virilem sensum, sed eos mulierum instar in metu et tremore, ob imminentem ipsis manum Dei, vitam acturos esse vaticinatur. Manus autem Domini quæ alia putetur esse præter eam, quæ vocatur dextera ejus, nisi Romanorum potentia, quæ Ægyptios subegit ac sibi subditos reddidit, idque ob Christi præsentiam? Ita quippe diabolus de Job loquentem Deo dixisse scriptum est: « Sed mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet, nisi in faciem benedicat tibi? » Qui ergo voluntatis Dei ad subjugandum Ægyptio-

rum imperium ministri fuerunt, videlicet ipsa Romani exercitus potentia, manus vocatur. Quomodo autem mulierum iustarum cum timore et angustia Romanis serviant Ægyptii, id sane non est quod explicetur.

VERS. 17. « Et erit regio Judæorum in terrorem. Quicunque eam nominaverit ipsis, extimescent propter consilium, quod consuluit Dominus Sabaoth super eam. » Regionem vero Judæorum si Scripturam divinam dixeris esse, neutiquam aberraveris, quam, ob vim pietatis et fidei, qui Dominum noverunt, cum timore, tremore et reverentia adeunt, non amplius ut olim blasphemia dicta in eam proferentes, sed ob Dominum in ea prædicatum, venerantes et colentes. Quamobrem quisquis illam ipsis commemorat, timorem Dei ipsis immitit, nam « Initium sapientiæ timor Domini ».

VERS. 18. « In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaanitide, et jurantes per nomen Domini Sabaoth: civitas Asedec vocabitur una civitas. » Etsi quinque civitates in vaticinio ferantur, et non ignorandum est illas quinque unam esse. Quare nomen unum omnium additur, Asedec, quod interpretatur Symmachus, « solis. » Quam vero dixeris eam esse, nisi sanctam Dei Ecclesiam, quæ secundum LXX quidem dicitur Asedec, quod significat, « iustitiæ; » secundum Symmachum vero, « solis, » de quo dictum est, « Timentibus autem me orietur sol iustitiæ, et medietas in alis ejus; » secundum accuratam vero disserendi rationem, terræ civitas dicitur, quod ita reddi possit, « Civitas terræ vocabitur una civitas. » Ipsa quippe sola in universa terra Deo civitas constituitur, ita ut de illa dicatur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ».

« Quinque autem civitates in Ecclesia fuerint diversæ instituti et officii rationes; quinque vero sunt ordines distincti; tres scilicet ita numeris: primus est præsulum ordo, secundus presbyterorum, diaconorum tertius, quartus illuminatorum in Christo, postremus eorum, qui initiantur. Sciendum ergo est ordines quinque in Ecclesia Dei versari; quare quinque civitates sub una dicuntur, loquentes lingua quæ olim apud Ægyptios Chanaanæ reputabatur, et jurantes non per eos, qui dii patrii existimabantur, sed in nomine Domini Sabaoth, qui olim Judæis cognitus Deus erat. Hic ille erat qui in nube levi, hic erat qui ad ipsos advenit Christus.

VERS. 19. « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. » De divinitate Dei in Ægypto constituenda et de diversis in civitate ordinibus, vaticinatus, consequenter altare in civitate Dei futurum commemo-

» Psal. cx, 10. » Psal. LXXXVI, 3.

(25) Hic Hieronymus, « Porro qui in adventu Christi, » ait, « et Romano imperio prophetiam disse-

run διακονησάμενοι τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν χειρώσασθαι τὴν Αἰγυπτίω ἀρχὴν, δύναμις αὐτῇ ἐστὶν ἡ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, χειρὶ ὀνόμασαι. Ὅπως δὲ γυναικῶν δίκην μετὰ φόβου καὶ ἀγωνίας δουλεύουσι Ῥωμαίοις Αἰγύπτιοι, οὕτως δὲ λέγειν.

« Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐὰν ὀνομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, φοβηθήσονται διὰ τὴν βουλὴν, ἣν Κύριος Σαβα὿θ βεβούλευται ἐπ' αὐτήν. » Χώραν δὲ Ἰουδαίων τὴν θείαν οὐκ ἂν ἀμάρτοις εἰπὼν Γραφήν. ἣν δι' ὑπερβολὴν εὐλαβείας καὶ πίστεως οἱ τὸν Κύριον ἐπεγνωστός μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ εὐλαβείας προσέονται, οὕκτι ὥς τὸ πρὶν βλασφημοῦντες αὐτήν, ἀλλὰ τιμῶντες καὶ σέβοντες διὰ τὸν ἐν αὐτῇ κηρυττόμενον Κύριον· διὸ πᾶς ὁ ὀνομάζων αὐτὴν αὐτοῖς φόβον Θεοῦ ἐμποιεῖ αὐτοῖς. « Ἀρχὴ » γὰρ « σοφίας φόβος Κυρίου. »

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται πάντα πόλεις ἐν γῇ Αἰγύπτου, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, καὶ ὁμνῶντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβα὿θ· πόλις Ἀσεδεκ κληθήσεται μία πόλις. » Εἰ δὲ πάντες λέγονται πόλις αἱ θεοπιστόμεναι, ἀλλ' οὐ χρὴ ἀγνοεῖν, ὥς αἱ πάντα μίαν τυγχάνουσι. Αἰδὲ καὶ ἐν ὀνόματι πασῶν ἐπιλέγεται τὸ Ἀσεδεκ, ὅπερ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν « ἡλίου. » Τίνα μὲν οὖν εἴποις ἂν ταύτην εἶναι ἢ τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, κατὰ μὲν τοὺς ἑβδομήκοντα καλουμένην Ἀσεδεκ, ὃ δὲ σημαίνει « δικαιοσύνης »· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « ἡλίου, » περὶ ὃ λέλεκται· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ λάσεις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » κατὰ δὲ τὸ ἀκριβὲς τῆς αὐτοῦ διαλέξεως γῆς πόλις λέλεκται, ὅπερ οὕτως ἂν ἐρμηνευθεῖ, « Πόλις τῆς γῆς κληθήσεται ἡ μία πόλις. » Αὕτη γὰρ μόνη κατ' ὅλης γῆς ἔδρυται τῷ Θεῷ πόλις, ὥς εἰσεῖσθαι περὶ αὐτῆς, « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Πέντε δὲ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ εἰναι αἱ διὰ φοροῖ πολιτεῖαι· (25) πέντε δὲ τάγματα διηρημένα, ἡγουν τρεῖς ἀριθμήσεις, τὸ πρῶτον τῶν προέδρων τάγμα, καὶ τὸ δεύτερον τῶν πρεσβυτέρων, τὸ τε τῶν διακόνων τὸ τρίτον, καὶ τῶν ἐν Χριστῷ πεφωτισμένων τέταρτον, καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν ἐν εἰσαγωγῇ τυγχάνοντων. Ἰστέον, ὥς πάντες τάγματα πολιτεύονται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· διὸ πάντες πόλεις ὅπῃ μίαν εἰρηναί, λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ, πάλαι παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένην Χαναανίτιδι, καὶ ὁμνῶντες οὐ τοὺς πατέρας θεοῦ οὐδ' ἐνόμιζον, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβα὿θ, τοῦ πάλαι Ἰουδαίοις γνωριζομένου Θεοῦ. Οὕτως δὲ ἦν ὁ ἐπὶ νεφέλῃς κούφης, οὕτως δὲ ἦν ὁ ἐπιδημήσας Χριστὸς αὐτοῖς.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. » Προφητείας ὁ λόγος περὶ πόλεως Θεοῦ ἐν Αἰγύπτῳ συστησώμενης, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει διαφύρων ταγμάτων, ἀκολουθίως θυσιαστηρίου ἐν τῇ πόλει

Ecclesiae ordines, episcopos, presbyteros, diaconos, fideles et catechumenos, » ubi aperte Eusebii interpretem agit.

232
τοῦ
παρ
μὲν
ἐκλ
φαι
μ
κα
τοῖς
προ
πίσ
οὕτ
ἐγγ
τυγ
σια
τοῖς
τῶν
Αἰγ
τὴν
λαῖ
συν
σαν
«
χώρ
τοῖς
πον
γνω
οἱ Α
ποι
Κυρί
κατα
δεδο
ᾧστε
αὐνο
διαθ
ἀπομ
ὁρχά
σονται
ἀνθρ
νομ
«
ἰστα
καὶ ε
ἔπει
τοῖς
τοῖς
γίνον
γράφ
σε.
«
ἄσσυ
τυπον
καὶ δου
ρίους
καλου
«
(26)
una
ritas
quin E

τοῦ Θεοῦ γεννησόμενον μνημονεύει, καὶ τούτο ἔσθαι παρὰ ὅδῳ. Τῶν γὰρ πάλα παρ' Αἰγυπτίους νομιζομένων θεῶν ἀποκλιόντων, καὶ τοῦ ποταμοῦ αὐτῶν ἐκλειπότος, καὶ τῶν ἀρχόντων Τάνεως καὶ Μέμφεως ἀπομωρανθέντων, τὸ παρ' Ἰουδαίοις ὀνομαζόμενον Κυρίῳ θυσιαστήριον φησι συστήσθαι· ὃ δὲ καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἔκθεσις ὀφθαλμοῖς ἡμῖν αὐτοῖς δείκνυσιν· ὥς μηκέτι εἰς μέλλοντα καιρὸν προσδοκᾶν τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα. (26) Ὡς δὲ μία πίστις καὶ ἓν βάπτισμα καὶ μία Ἐκκλησία εἰρήται, οὕτω καὶ θυσιαστήριον ἓν καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου ἐγγεγραμμένον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ θυσιαστήρια τυγχάνει, καὶ μία δὲ (27) στήλη γραφῇ σὺν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐν δηλωθείσῃ πόλει συνέστη, διορίζουσα τοὺς πιστοὺς τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἀφορίζουσα αὐτοὺς τῶν ἀπίστων. Ἡ μὲν οὖν ἀνωτέρω εἰς φόβητρον τοῖς Αἰγυπτίοις ἔσθαι λεγομένη χώρα τῶν Ἰουδαίων, τὴν Ἰουδαϊκὴν αἰνίττεται Γραφὴν, καὶ τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης λόγον· ἡ δὲ τῷ Χριστοῦ θυσιαστηρίῳ συνευγεγμένη στήλη τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰη ἂν εὐαγγέλιον, διορίζον τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστά-
σαντας τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

A rat, quod modo perquam mirabili fore dicit. Nam cum illi olim apud Ægyptios reputati dii perierint, flumen ipsorum defecerit, principes Taneos et Memphæos insatuati fuerint, tunc altare apud Judæos Domino nuncupatum, constituendum fore ait, quod sane rei eventus nobis ob oculos ponit; ita ut dicti complementum ad futurum tempus non exspectemus. Quemadmodum autem una fides, unum baptismus, et una Ecclesia dicitur, sic et altaria plurima in tota Ægyptio constituta, pro uno altari in Ecclesiis Dei constituto habenda sunt, et una columna sive cippus cum altari in illa civitate posita est, fideles Ægyptios ab infidelibus segregans ac dividens. Regio igitur illa Judæorum, quæ in terrore Ægyptiis futura dicitur, Judaicam subindicat Scripturam, ac Veteris Testamenti verbum; columna vero cum Christi altari conjuncta, Novi Testamenti Evangelium fuerit, Christi fideles ex Ægyptiis ab infidelibus distermians.

B Εὐαγγέλιον, διορίζον τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πιστά-

VERS. 20, 21. « Et erit in signum in sæculum Domino in regione Ægypti, quoniam clamabunt ad Dominum propter opprimentes eos. Et mittet eis hominem, qui salvabit eos; judicans salvabit eos. Et notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, et facient sacrificium et donum, et vovebunt vota Domino, et reddent. » Quamobrem, cum hoc signo sese munire didicerint Ægyptii, qui Dominum susceperunt, hoc tutamento utentur; ita ut in ærumnis eodem signo pro adiutore usi, clament et invocent Dominum adversus eos qui se oppriment. Quinam autem illi erant, nisi ii qui in pernicie manserunt Ægyptii, de quibus in prophetie initio dicebatur, « Et insurgent Ægyptii contra Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, civitas adversus civitatem, et nomus adversus nomum. »

VERS. 22. « Et percutiet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos. Et convertentur ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit eos sanatione. » Quia enim « quem diligit Deus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem suscipit »; jure Ægyptios percutiet, etsi diligit, si quando castigatione et conversione opus habeant; sed id non ad diuturnum tempus faciet; ac nihil comperendinans curationem et medelam adhibebit.

VERS. 23. « In die illa erit via Ægypti ad Assyrios, et ingredientur Assyrii in Ægyptum, et Ægyptii ibunt ad Assyrios et servient Ægyptii Assyriis. » Assyrios hic puto a Scriptura vocari eos, qui nunc Syri appellantur; olim quippe Assyrii vocabantur ii, cui Syriam et Mesopotamiam incolebant. Inimici

« Καὶ ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου, ὅτι κερράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς· κρίνων σώσει αὐτούς. Καὶ γνωστὸς ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ποιήσουσι θυσίαν καὶ δῶρον, καὶ εὔξονται εὐχὰς τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποδώσουσι. » Διὰ τῷ σημείῳ τούτῳ κατασφραγίζεσθαι μεμαθηκότες οἱ τὸν Κύριον παραδεγεμένοι Αἰγύπτιοι φυλακτηρίῳ τούτῳ κέχρηται· ὥστε καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῷ σημείῳ βοηθῶν χρώμενο· ἀναβοᾶν καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον διὰ τοὺς διαθλίβοντας αὐτούς. Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἡ οἱ ἀπομείναντες τῇ ἀπωλείᾳ Αἰγυπτίων, περὶ ὧν κατ' ἀρχὰς ἐλέγτο τῆς προφητείας, « Καὶ ἐπαναστήσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομόν. »

« Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ καὶ ἰάσεται αὐτούς· καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ ἰάσεται αὐτοὺς ἰάσει. » Ἐπεὶ γὰρ « ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, καὶ παιδεύει· μαστιγὰς δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδίδεται. » εἰρητῶς καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πατάσσει ἀγαπῶν, ἐπειδὴ ἐν χρεῖᾳ γίνονται παιδείας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλ' οὐδ' εἰς μακράν· μηδὲν δὲ ὑπερβήμενος ἰάται τῇ αὐτοῦ ἰάσει.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται ὁδὸς Αἰγύπτου πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ εἰσελεύσονται Ἀσσύριοι πρὸς Αἰγύπτου, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύσονται πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύουσιν Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις. » Ἀσσυρίους δὲ ἐνταῦθα οἶμαι καλεῖν τὴν Γραφὴν τοὺς νῦν καλούμενους Σύρους· κατὰ τὸ πάλα· δὲ οἱ τὴν Συρίαν

¹ Hebr. xii, 6.

(26) « Ita autem unum altare dicitur, quomodo una fides, et unum baptismus, et una Ecclesia. Et titulus juxta terminum ejus Domino, haud dubium quin Evangelium et apostolicum scripta significet. »

Hæc Hieronymus, qui etiam inferius de Syris et Ægyptiis non pauca hinc mutuatur.

(27) Στήλη-γραφία alius γραφεῖ.

antem mutuo erant Ægyptii et Assyrii, ac semper mutuo infesti. Nunc autem præsens sermo communionem ipsis et commissionem vaticinatur, quod nunquam alias factum fuerat. Nam ante Romanorum imperium proprios reges habebant Ægyptii et Assyrii; Ægyptii quidem Ptolemæos, Syri autem Antiochi et Demetrii posteros, in quorum medio sita Judæa, a propriis item principibus regebatur. Cum autem Judaica gens intermedia esset, modo a Syris, modo a Ptolemæis bello impetebatur. Imo etiam Ægyptiis inimici Syri erant, et Ægyptiis Assyriis hostes; ut minime libera esset aliterius populi ad alterum profectio. Hoc pacto se res olim habebant. At post adventum Domini in Ægyptum, pacem profundissimam, ac communionem commerciorumque ipsis futurum præsens sermo prænuntiat. Ille vero eos, qui olim inimici erant, Syros dico, Assyrios et Israellem, mutuo conciliat, atque unam omnes a Deo benedictionem accepturos dicit; ita ut jam non amplius Israel altum sapiat, neque ut solus benedictus contra alios sese extollat. Quis ergo Romanos exercitus ex Syrorum militibus videns Ægyptiorum capitibus imminere, et Ægyptios illis servire, prophetiæ eventum non admiretur? Quis non obstupescat cernens Ægyptios libero transitu Syriam petentes ac vicissim Syros sine obice in Ægyptum accedentes, atque eos vi dominatricis potentie subditos esse? Quodque omnium mirabilissimum est, in prophetia dixit, eodem tempore apud Syros et Ægyptios, ac in terra Israel populos Dei fore, ipsosque benedictos: ut Israel non amplius differat ab Ægyptio, neque a Syro; neque apud Deum pluri habeatur Syrus, quam Israel vel Ægyptius; neque vicissim Ægyptius minor sit apud Deum Israele et Syro.

VERS. 24. « In die illa erit Israel tertius inter Ægyptios, et inter Assyrios benedictus in terra, quam benedixit Dominus Sabaqth, qui dicit, Benedictus populus meus, qui est in Ægypto, et in Assyriis, et hæreditas mea Israel. » Quod si dicatur, tertium Israel inter Ægyptios et Assyrios futurum esse, benedictum in terra, quam benedixit Dominus exercituum, ne aliam putemus esse terram ab Ecclesia Dei. Per Israel autem intelligi potest, chorus omnis sanctorum religiosorumque virorum, qui ex Judaica gente defuncti sunt. Quapropter dicitur, « Et hæreditas mea Israel. Nam quando dividebat Altissimus gentes, facta est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ». Nunc autem Ægyptii populus ejus, et populus ejus benedictus, vocantur; et Assyrii similiter. Illud autem, « In terra, quam benedixit Dominus Sabaqth, » ad cælestem quoque terram referatur, de qua dicit Salvator, « Beati mites, quoniam ipsi

καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες Ἀσσύριοι ἐξημερίζονται. Ἐχθροὶ δὲ ἦσαν Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι, καὶ πολλοὶ διετέλουν ὄντες ἐκ τοῦ παντός. Νῦν δὲ ὁ παρὼν λόγος κοινωνίαν αὐτοῖς καὶ ἐπιμίσχιν θεοστέλει, ὅπερ οὐδὲ ἄλλοτε γέγονε ποτε. Πρὸ γὰρ τῆς Παλαιᾶν ἀρχῆς ἰδιάζοντας εἶχον βασιλεῖς οἱ τε Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι: οἱ Αἰγύπτιοι μὲν τοὺς Πτολεμαίους, Σύροι δὲ τοὺς ἀπὸ Ἀντιόχου καὶ Δημητρίου. ὦν μέση κειμένη ἡ Ἰουδαία καὶ ἰδίᾳ καὶ αὐτῇ ἀρχοῦσι ἐκυβερνᾶτο. Μεσολαβοῦμενον δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος, ποτὲ μὲν ὑπὸ Σύρων ἐπολεμείτο, ποτὲ δὲ ὑπὸ Πτολεμαίων. Ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίοις ἐτύγχανον οἱ Σύροι πολέμιοι. Αἰγύπτιοι δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις διεμάχοντο, ὥς ἀμικτα εἶναι αὐτοῖς καὶ ἀδιὰβάτας τὰς πρὸς ἀλλήλους πορείας. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐτύγχανον τὰ παλαιά. Μετὰ δὲ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυρίου τὴν εἰς Αἶγυπτον εἰρήνην βαθυτάτην, κοινωνίας τε καὶ ἐπιμίσχας ὁ παρὼν λόγος αὐτοῖς εὐαγγελίζεται. Ὁ μὲν δὴ οὖν συνάγει τοὺς παλαιὰ ἐχθρούς, λέγω δὴ Σύρους καὶ Αἰγυπτίους καὶ τὸν Ἰσραὴλ, μίᾳς τε εὐλογίας τῆς παρὰ Θεοῦ τεύξεσθαι αὐτοὺς φησί. ὥς μὴκέτι μέγα φρονεῖν τὸν Ἰσραὴλ, μὴδὲ καταπαίρεισθαι τῶν ἄλλων, ὥς μόνον ὑψολογούμενον. Τίς οὖν, ὀφθαλμοῖς ὁρῶν στρατόπεδα Ῥωμαϊκὰ Σύρων ἀνδρῶν κατὰ κεφαλῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐγκαθήμενα, Αἰγυπτίους τε τούτοις δουλεύοντας, οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τὴν τῆς προφητείας ἔκβασιν; Τίς δὲ οὐ θαυμάσεται ὁρῶν Αἰγυπτίους ἀδεῶς ἐπὶ τὴν Σύρων διαβαίνοντας χώραν, Σύρους τε ἀκυλῶτως ἐπιβαίνοντας τοῖς Αἰγυπτίοις, ὁνόμεναι τε ἀρχοντικῆς ἐξουσίας καταδεδομένους αὐτούς; Τὸ δὲ ἀπάντων παραδοξότατον, ταύτην ἤρατο κατὰ τὴν αὐτὴν χρόνον παρὰ Σύροις καὶ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τῇ γῇ τοῦ Ἰσραὴλ λαοὺς ἕσσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τούτους ὑψολογούμενους. ὥς μὴδὲ μὴκέτι διαφέρειν τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Αἰγυπτίου, μῆτε τοῦ Σύρου, μὴδὲ διαλλάττειν παρὰ Θεῷ κρείττω τὸν Σύρον τοῦ Ἰσραὴλ, μὴδὲ τοῦ Αἰγυπτίου, μὴδ' αὖ πάλιν τὸν Αἰγύπτιον ἐλαττοῦσθαι παρὰ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ τοῦ Σύρου.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ὑψολογούμενος ἐν τῇ γῇ, ἣν ὑψόλῃσσι Κύριος Σαβαῶθ ὁ λέγων. Εὐλογημένος ὁ λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ ἐν Ἀσσυρίᾳ, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ἐάν δὲ λέγεται τρίτος Ἰσραὴλ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις ἕσσεσθαι, εὐλογούμενος ἐν τῇ γῇ ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαβαῶθ, μὴ ἐτέραν νομίζωμεν εἶναι τὴν γῆν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἰσραὴλ δὲ νοεῖσθαι δύναται καὶ πᾶς ὁ χορὸς τῶν ἁγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους πρός ἐξελυθότων τοῦ βίου. Διὸ λέλεκται. « Καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. » Ὅτε γὰρ διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ἐγενήθη μέρος Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰσραὴλ, σχοῖνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Νῦν δὲ καὶ Αἰγύπτιοι λαὸς αὐτοῦ εἰρηται, καὶ λαὸς αὐτοῦ εὐλογούμενος, καὶ Ἀσσύριοι ὁμοίως. Τὸ δὲ, « Ἐν τῇ γῇ ἣν ὑψόλῃσσι Κύριος Σαβαῶθ, » εἰχοι ἂν τὴν ἀναφορὰν καὶ ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον, περὶ ἧς φησιν ὁ Σωτὴρ. « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ

¹ Deut. xxxii, 8.

κληρονομήσουσι τὴν γῆν· ἔνθα καὶ ἡ ἑπουράνιος A possidebunt terram*, ὡς ἔστιν ἡ ἑπουράνιος Θεοῦ. et Sion mons caelestis Dei est.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

CAPUT XX.

«Τοῦ ἔτους οὗ εἰσῆλθε Ταβαθάν εἰς Ἀζωτον, ἡνίκα ἀπεστάλη ὑπὸ Ἀρνὰ βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἀζωτον, καὶ κατελάβετο αὐτήν· τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν λέγων· Πορεύου, καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου. » Θαυμάσαι δὲ ἔστι τὸν προφητικὸν βίον, ὃν ὁ μὲν Ἀπόστολος παραέστησεν εἰπὼν, «Περιήλθον ἐν μηλιταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὥστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι· » ἡ δὲ παρούσα Γραφή ἐν ἐνδύματι σάκκῳ τὸν Ἠσαΐαν κεχρημένον εἰσάγει, πενθοῦντα δηλαδὴ καὶ ἀποκλαιόμενον τοὺς διὰ τὰς οἰκίας ἀσεβείας μακρὰν ἀποπίπτοντας τοῦ Θεοῦ.

«Καὶ τὰ σανδάλια σου ὑπόλυσαι ἀπὸ τῶν ποδῶν σου. Καὶ ἐποίησεν οὕτως, πορευόμενος γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος. Καὶ εἶπε Κύριος, ὃν τρόπον πεπόμενται Ἠσαΐας ὁ παῖς μου γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος τρία ἔτη, τρία ἔτη ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοσιν. » Τὸ δὲ καλεσθέντα γυμνὸν βαδίζει καὶ μὴ μελλῆσαι, πρᾶξι δὲ τοῦτο παραχρῆμα ἐπ' ὀφθαλμῶν τῶν παρόντων αὐτοῦ, μεγίστης ὑπακοῆς καὶ προθυμίας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δειγμάτων γίνοντο, παραστήματος τε καὶ φρονήματος ἐπηρμένου, πᾶσαν τὴν παρ' ἀνθρώποις δόξαν ἐν οὐδενὶ τιθεμένου. Ταῦτα δὲ πράξαντος τοῦ προφήτου, τὰ ὅμοια πέλασθαι τῷ τοῦ προφήτου σχήματι τοὺς Αἰγυπτίους πολεμηθέντας ὑπὸ Ἀσσυρίων φησὶν ὁ Θεός, γυμνοὺς καὶ ἀνυπόδητους ἀπαχθήσεσθαι, οὐ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπικουρήσειν καὶ συμμαχήσειν αὐτοῖς ἐλπίσθέντας Αἰθίοπας. Τῷ γὰρ πληθεῖ τῶν Αἰθίοπων καὶ τῇ τοῦτων χειρὶ, μεγάλα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ δυναμένων, θάρρους οἱ Αἰγύπτιοι, καταφρονητικῶς εἶχοντο τῶν Ἀσσυρίων· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ μέλλον προφαίνει λέγων, «Ὡς ἔστιν ὁ τρόπος πεπόμενται ὁ παῖς μου Ἠσαΐας γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

«Ὅτι οὕτως ἔξει βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπῶν, νεανίσκους καὶ πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυπόδητους, ἀνακεκαλυμμένους τὴν αἰσχύνην Αἰγύπτου. » Δόξει τὰ προκείμενα ἐναντία εἶναι τοῖς ἀρτίως εἰρημένοις, δι' ὧν ἔσεσθαι Αἰγυπτίων καὶ Ἀσσυρίων ἐπιμίξιν εἰρηκέν ὁ λόγος· νῦν δὲ τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων αἰχμαλωτοὺς λήψεσθαι φησὶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς νεανίσκους καὶ τοὺς πρεσβύτας γυμνοὺς καὶ ἀνυπόδητους. Εὐρεθεῖν δ' ἂν λύσις τῆς ἀπορίας, εἰ ἐπιστήσαιμεν τῷ τρόπῳ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Ὡς γὰρ τῇ Αἰγύπτῳ προσέταξε, συνεῖδε μὲν καὶ τὰ παρατεῖχα τοῖς Αἰγυπτίοις μέλλοντα ἔσεσθαι κατὰ τὸν τοῦ προφήτου χρόνον, ἀπέδλεπε δὲ καὶ ἐπὶ τὰ μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἀποθησόμενα χρυσά περὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν. Ἐῖτα πρῶτα χρυσά θεσπίσας διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ἐπὶ τὰ παραχρῆμα γενησόμενα μεταβαίνει. Ἀντηρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις ταῦτα ἦν· ἃ καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἐκλήρουτο κατ' αὐτοὺς ἐκείνους, καὶ οὐδ' ὁ προφήτης ἀγνωρίζετο χρόνους. Ἀναγκαίως δὲ τὸ θεῖον

A possidebunt terram*, ὡς ἔστιν ἡ ἑπουράνιος Θεοῦ. et Sion mons caelestis Dei est.

Vers. 1, 2. « In anno quo ingressus est Tannathan Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et oppugnavit Azotum, et cepit eam: tunc locutus est Dominus ad Isaiam dicens, Vade, et aufer saccum a lumbis tuis. » Mirari sedit prophetica vitam, quam Apostolus declaravit his verbis, « Circuebant in melotis et in caprinis pelibus, egentes, angustiiati, afflicti ». » Hæc vero Scriptura Isaiam uno vestitum sacco inducit: lugentem scilicet, et illacrymantem super his qui ob impietates suas procul exciderant a Deo.

B Vers. 3. « Et calceamenta tua solve de pedibus tuis. Et fecit ita, ambulans nudus et discalceatus. Et dixit Dominus, quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus tres annos, tres anni erunt in signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopibus. » Quod jubeatur nudus incedere et nihil ennetari, idque confestim agere in oculis astantium, maximæ sane obsequentiæ erga Deum et alacritatis, parati item sublimisque animi argumentum fuerit, qui humanam gloriam ne nocet quidem faciat. Hæc autem agente propheta, his quæ propheta representabat, similia passuros Ægyptios ab Assyriis debellatos prædicat Deus; nudos videlicet et discalceatos abductum iri; neque illos tantum, sed etiam Æthiops, quos ad auxilium et commilitium venturos esse sperabatur. Siquidem Æthiopum eo tempore admodum potentium, multitudini et manui fidentes Ægyptii, Assyrios de spectui habebant: at Deus futurum præsentiat dicens, « Quemadmodum ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, » et cætera.

D Vers. 4. « Quoniam sic ager rex Assyriorum captivitatem Ægypti et Æthiopum, juvenes et senes nudos et discalceatos, discooperios pudore Ægyptii. » Hæc certe his, quæ paulo ante dicta sunt, contraria videantur, quæ inter Ægyptios et Assyrios conjunctionem et commercium fore dicebatur: nunc autem ait regem Assyriorum juvenes et senes Ægyptiorum nudos et discalceatos captivos abducturum esse. Cujus tamen difficultatis solutionem reperiemus, si morem attendamus prophetici spiritus. Ut enim Ægyptio animam adhibebat, videbat quidem ea quæ mox Ægyptiis in ipso propheta tempore, eventura erant; itemque prospiciebat bona illa quæ diuturno post tempore in Ægyptiorum regione futura erant. Hinc cum prius bona vaticinatus esset, ad ea quæ mox eventura erant pertransit. Hæc porro Ægyptiis tristitia, quæ nec diu postea impleta sunt, iisdem ipsis quo propheta conspiciebatur et notus erat temporibus. Necessario autem Spiritus divinus de Domini in Ægyptum ad-

ventu, et de bonis ibidem in Ægyptios conferendis vaticinatus, ea quæ mox finem nactura erant subdidit, ut a præsensium eventu ea, quæ diuturno post tempore futura erant, credibilia essent iis qui tunc prophetarum sermonum auditores erant. Hæc ergo quæ jam tractamus, non erant ante prænuntiatæ contraria: illa quippe pro temporibus in prophetia notatis; hæc vero pro rebus mox gerendis enuntiabat.

Vers. 5. « Et confundentur superati Ægyptii ab Æthiopicis, in quibus confidebant Ægyptii: erant enim ipsis gloria. » Erubescerent scilicet de iis in quibus confidebant; ita ut sese ipsi damnarent et arguerent.

Vers. 6. « Et dicent qui habitant in insula hac, Ecce nos confidebamus, ut ad eorum auxilium confugeremus, qui non potuerunt servari a rege Assyriorum, et quomodo nos servabimur? »

CAPUT XXI.

Vers. 1, 2. « Visio deserti. Sicut procella per desertum transit, ex deserto veniens a terra: terribilis visio et dara, renuntiata est mihi. Contemptor contemnit, et iniquus inique agit. Ad me Elamita, et legati Persarum ad me veniunt. » Persæ itaque non diu postea Medorum imperium excipientes, Babylonis reliquias everterunt. Jure igitur æstimo hæc hostilia facta de Babylone dici. Quid sibi vult autem cum ait, « Visio deserti? » Jam exhinc Babylonem vocat desertum, propter ea quæ de vastitate ejus in prophetia feruntur. Quare ex persona ipsius Babylonis hæc dicta fuisse arbitror, quasi mala, quæ eventura sibi erant auribus accepisset, ac precaretur, ut horum auditus pertransiret, utque ea, quæ expectabantur non acciderent.

Vers. 3. « Nunc lugebo et consolabor me. Propterea impletus est lumbus meus solutione, et dolores invaserunt me tanquam parturientem. » Verum, ut par est, nunc lugebo, quod non antea feceram, quia superba eram, et adversus reliquas gentes me extollebam, ita ut aliis essem luctus causa. Nunc vero ego ipsa Babylon, cum populo meo lugebo, et luctu me consolabor; quia me rerum hujusmodi nuntium perculit: ejus causa repletus est lumbus meus solutione, qui olim præcinctus erat et lasciviebat. Dolor item et labores me occuparunt, ita ut ego Babylon, olim cæteris terribilis, nihil differam a muliere pariente. Hæc porro mihi acciderunt, quia fateor me inique egisse, cum neminem commonefacientem me audirem, et cum mihi curæ esset, ut rectum nihil aspicerem. Quare, ait, nunc confitendo dico.

Vers. 4. « Inique egi, quod non viderem: cor meum errat, iniquitas mea demergit me: anima mea in metu versatur. » Hæc sane puto a propheta dicta fuisse, Babylonis personam assumente, et quasi ejusdem, sive gentis eandem incolentis nomine hæc dicta proferri.

Vers. 5. « Præpara mensam, comedite, bibite;

Πνεῦμα τῆς περὶ τοῦ Κυρίου εἰς Ἀγυπτὸν ἀφίξεως, καὶ περὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ γεννησομένων τοῖς Αἰγυπτίοις ἀγαθῶν θεοπίσαν, τὰ παραχρῆμα μέλλοντα τέλους τυγχάνειν συνήψεν· ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἐκβάσεως καὶ τὰ μακροῖς ὑστερον χρόνοις μέλλοντα γίνεσθαι πιστευθῇ τοῖς τότε τηνικαῦτα τῶν προφητικῶν λόγων ἐπακούουσι. Οὐκ ἦν οὖν ἐναντία τὰ προκείμενα τῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευομένων· τὰ μὲν γὰρ εἰς τοὺς προφητευομένους χρόνους· τὰ δὲ περὶ τῶν ἐγγιστα γεννησομένων ἀνεφώνει.

« Καὶ ἀναισχυνηθήσονται ἡττηθέντες οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τοῖς Αἰθίοφιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες οἱ Αἰγύπτιοι· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς δόξα· » ἐρυθριῶντες ἐφ' οἷς ἐθάρσουν καὶ ἐπεποιθείσαν· ὡς καταγινώσκειν καὶ μέμνησθαι αὐτοὺς αὐτοῦς.

« Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἤμεν πεποιθότες τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι ἀπὸ βασιλείας Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθῶσόμεθα; »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

« Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου. Ὡς καταγίγῃ δι' ἐρήμου διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς· φοβερὸν τὸ δράμα, καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι. Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἐρχονται. » Πέρσαι γοῦν, Μήδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξάμενοι, τὰ λείψανα τῆς Βαβυλῶνος καθέλκον. Εἰκότως οὖν περὶ Βαβυλῶνος τὰ πολεμικὰ εἰρησθαι ἡγοῦμαι. Τί δὲ βούλεται ὁ λόγος φάσκων, « Τὸ δράμα τῆς ἐρήμου; » Ἐντεῦθεν ἤδη Βαβυλῶνα ἐρημὸν ὀνομάζει διὰ τὰ θεοπισθέντα περὶ τῆς ἐρημίας αὐτῆς. Διὰ ἐκ προσώπου τῆς Βαβυλῶνος αὐτῆς οἶμαι ταῦτα λέγεσθαι, ὡς εἰς ἀκοήν παραδεξιμένης τὰ μέλλοντα αὐτῇ ἐπιέναι κακὰ, εὐχομένης τε παρελθεῖν τὴν ἀκοήν, καὶ μὴ γενέσθαι τὰ προσδοκώμενα.

« Νῦν στενάξω καὶ παρακαλέσω ἑμαυτόν. Διὰ τοῦτο ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἐλάβόν με ὡς τίκτουσαν. » Ἄλλ' ὡς εἰκοι νῦν στενάξω, ὅπερ πρότερον οὐκ ἔπρατον, ὑπερήφανος οὖσα, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καταπειρομένη· ὡς ἑτέροις ἐμποιεῖν στεναγμούς. Νῦν δὲ αὐτὴ ἐγὼ Βαβυλῶν, καὶ ὁ ἐν ἐμοὶ λαὸς, στενάξω, καὶ παρακαλέσω ἑμαυτὴν διὰ τοῦ στεναγμοῦ· ἐπειδὴ καθήψατό μου ἡ περὶ τῶν λεχθέντων ἀγγελία, ἥς ἔνεκα ἐπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως· πάλαι κατασφιγμένη καὶ νεανειουμένη· ὀδύνῃ τε καὶ πόνοι καταλάβόν με, ὡς μηδὲν διαφέρειν με τὴν Βαβυλῶνα, τὴν πάλαι ἑτέροις οὖσαν φοβεράν, γυναικῶς τικτούσης. Ταῦτα δὲ μοι συμβέβηκεν, ἐπειδὴ περὶ ὁμολογῶ ἡδίκηκεναι, ὅτε μηδὲν ἤκουον τῶν παραινούντων μοι, καὶ ὅτε σπουδῇ ἐποιούμην μηδὲν ὀρθὸν βλέπειν. Διὰ, φησὶ, νῦν ἐξομολογούμενη φημί·

« Ἠδίκησα τοῦ μὴ βλέπειν· πλανᾶται ἡ καρδία μου, καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει με· ἡ ψυχὴ μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον. » Ταῦτα μὲν οἶμαι λελέχθαι τῷ προφήτῃ, προστιπνούντι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς, ἡ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος ἐθνους τὰ εἰρημμένα προέρχεσθαι.

« Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, πίστε· ἀνα-

στάντες, οἱ ἀρχόντες, ἀνασπάσατε θυρεούς. » Τὸ προφητικὸν πνεῦμα πρὸς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Ἑλαμίτας, καὶ πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν ἀποτείνεται, διεγείρον καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ Βαβυλωνίων πόλεμον. Διὸ ὡς πρὸς αὐτοὺς φησιν. « Ἐτοίμασον τὴν τράπεζαν, φάγετε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ὅτι οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς μέ. Βαδίσας σεαυτῷ στήσον σκοπὸν, καὶ ὃ ἐὰν ἴδῃς, ἀναγγεῖλον. Καὶ εἶδον ἀναβάτας ἵππους δύο, καὶ ἀναβάτην ὄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιάν. » Σημεῖα δὲ καὶ σύμβολα ἦν ταῦτα τῆς τῶν πολεμίων παρατάξεως, ὧν οἱ μὲν ἐφ' ἀρμάτων ὀχούμενοι ἐπῆσαν, οἱ δὲ ἐπὶ νωτοφόρων, τὰ δέοντα πρὸς χρείας ἐπαγόμενοι. « Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιάν, » τὴν βῆθησεσθαι μέλλουσιν ἐπειτα, ἢ τὴν λείαν, ἢ τὸν Ἀριήλ κάλεσαι, ἔπως καὶ αὐτὸς ἐλθὼν ὑπὸ τοῦ σκοποῦ θεαθῆι, τοῦ προφήτου ἅμα τῷ σκοπῷ θεωμένου. Ὁ δὲ σημαίνων λέγει τὰ ἐξῆς. Οἶμαι διὰ τούτων σημαίνεσθαι τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας τὴν φαντασίαν καθαιρεσιν Θεοῦ κρίσει γενομένην. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Οὐρίαν, ὃ μὲν Ἀκύλας, ἰέοντα, ὃ δὲ Σύμμαχος, ἰεῖαναν, ὃ δὲ Θεοδοτίων, Ἀριήλ, ἐξέδωκεν. Οὐδεὶς τοίνυν Οὐρίαν ὠνόμασεν· ἐπεὶ οὐδὲ ἡ Ἑβραϊκὴ φωνὴ ἐμνημόνευσε τοῦ Οὐρίαν.

« Καὶ εἶπεν· ἔστιν διαπαντὸς ἡμέρας, καὶ ἐπὶ τῆς παρεμβολῆς ἔστιν ὅλην τὴν νύκτα. » Εἰστέχει τοίνυν καὶ ὁ προφήτης ἅμα τῷ σκοπῷ, παραδοκῶν τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς ὀφθῆσεσθαι ὅψιν τοῦ λέοντος καὶ τῆς λεαίνης, ἢ τοῦ Ἀριήλ. Διακαρτερήσας δὲ τὸν πάντα τῆς ἡμέρας καὶ τὸν τῆς νυκτὸς χρόνον, ἐπιλέγει· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται. » Τίς δὲ οὗτος, ἢ δηλονότι Ἀριήλ ἐπιβεθικῶς ξυνωρίδι· διὸ φησιν· « Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται καὶ ἀναβάτης ξυνωρίδος. » Τίς δὲ οὗτος ἀρα ἦν, ἢ τιμωρὸς τις ἀγγελος, δι' οὗ τὰ τῆς πολιτορίας τῆς Βαβυλῶνος ἐμελλε πληροῦσθαι; Τάχα περ Ἀριήλ ὀνομαζόμενος, ἢ καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὃ ὡς λέων ὠρυόμενος, καὶ περιπατῶν ζῆτῶν τίνα καταπτή. Καὶ δὴ θεασάμενος αὐτὸν ὁ προφήτης, συνείδεν ὡς τιμωρητικὸς ὢν ἄγγελος τὴν τῆς Βαβυλῶνος ἀπώλειαν ἐργάζεται· διὸ ἐπιβοᾷ λέγων· « Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλὼν, καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χειροποίητα αὐτῆς συνετρίβη εἰς τὴν γῆν. » Ὡς γὰρ ταῦτα πράξει κεκελευσμένου τοῦ Ἀριήλ, ταύτην ἡφείη τὴν φωνὴν ὁ προφήτης.

« Ἀκούσατε, οἱ καταλειμμένοι καὶ οἱ ὀδυνώμενοι, ἀκούσατε, ἃ ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαὶθ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγειλεν ἡμῖν. » Ἀ γὰρ ἐμοὶ ἀπεκάλυψε, ταῦτα καὶ ὑμῖν ἐξέφηγεν ὡς δι' ἐρμηνέως ἐμοῦ.

« Τὸ ὄραμα τῆς Ἰδουμαίας. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηείρ. Φυλάσσετε ἐπάλλεϊς. » Ἐοικε δὲ τοῖς ἐαυτοῦ γνωρίμοις ὁ Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· « Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηείρ. » τοὺς γὰρ φεύγοντας παρὰ τοῦ Σηείρ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνεύτας, « πρὸς ἐμὲ κάλει, » φησίν. Σηείρ δὲ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ὄρος τοῦ Ἠσαῦ, ἐν ᾧ συνειστήκει αὐτοῦ τὰ βασίλεια· γνωρίζεται δὲ τοῖς ἐπιχωρίοις εἰσέτι καὶ νῦν οὕτω καλούμενον. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰδουμαίων φόβον φάσκει· Πρὸς ἐμὲ σπουδάζοντες ἦκατε, καὶ παρ' ἐμοὶ γενόμενοι φυλάσσετε τὰς ἐαυτῶν ἐπάλλεϊς.

A surgentes, principes, arripite clypeos. » Medos, Elamitas, et Persarum legatos compellat propheticus spiritus, excitans eos ad bellum contra Babylonios. Quare quasi ad illos talia fatur, « Præpara mensam, comedite, » et cætera.

VERS. 6-8. Quoniam sic dixit Dominus ad me, Profectus statue tibi speculatorem, et quod videris, renuntia. Et vidi sessores equites duos, sessorem asini, et sessorem cameli. Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam. » Signa vero et symbola hæc erant aciei inimicorum, quorum alii curribus vecti irruerant, alii jumentis sarcinas et commeatum agebant. « Audi auditionem multam, et voca Uriam ad speculam; » videlicet eam, de qua postea sermo, sive leenam, sive Ariel evoca; ut et ipse veniens a speculatore videatur, propheta item cum speculatore una conspiciente. Ille vero speculator monens sequentia dicit. His autem putō significari Assyriorum regnum, judicio Dei funditus eversum. Pro illo autem, « Uriam, » Aquila, « leenem, » Symmachus, « leenam, » Theodotio, « Ariel, » edidit. Nemo igitur Uriam memoravit: quoniam nec Hebraica vox Uriam nominat.

VERS. 9. « Et dixit: Steti tota die, et in castris steli tota nocte. » Stetit ergo propheta cum speculatore, expectans futuram illam visionem, leonis, vel leenæ, vel Ariel. Cum autem toto diei et noctis tempore perstitisset, subdit, « Et ecce ipse venit. » Quis ille autem est, nisi Ariel biga vectus? Quare ait, « Et ecce ipse venit, ascensor bigæ. » Quis vero erat ille, nisi ultor quidam angelus, cujus opera Babylonis obsidio perficienda erat? Fortasse Ariel dicitur vel idem ipse qui quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret. Et sane conspecto illo, propheta intellexit eum, utpote angelum ultorem, Babylonis exitium procurare: quare exclamat his verbis, « Cecidit, cecidit Babylon, et omnia simulacra ejus, et manufacta ejus contrita sunt in terram. » Nam quasi id peragere jussus esset Ariel, hanc emittit propheta vocem:

VERS. 10. « Audite qui derelicti estis, et qui doletis audire, quæ audiavi a Domino Sabaoth, Deus Israel annuntiavit nobis. » Quæ enim ille revelavit mihi, eadem vobis me interprete declaravit.

VERS. 11. « Visio Idumææ. Ad me voca de Seir. Custodite propugnacula, » Notos suos alloqui Deus videtur his verbis, « Ad me voca de Seir: » nam « fugientes de Seir, » secundum reliquos interpretes, « ad me voca, » inquit. Seir autem vocabatur in Arabia mons Esau, in quo stabat ejus regia: hodieque notus incolis est eodem nomine appellatus. Iis itaque ex Idumæis qui metu laborabant, ait, « Ad me festinantes venite, et cum ad me accesseritis, custodite propugnacula vestra: »

Vers. 12. « Et ego custodiam vos die ac nocte, A et apud me eritis. » Si quis in vobis auxilio opus habeat, a me quaerat opem : et si quis salutem curat suam, ad me veniat. » Hæc quidem dicta mihi videntur ad eos ex Idumæis, qui terrore consternati erant, quos ad se vocat Deus, pollicitus ipsis auxilium suum, si tamen in se permaneant,

Vers. 13-15. « In saltu vespere dormias, aut in via Dædan, in occursum sitiēti aquam ferre, qui habitatis in regione Thæman : panibus occurrere fugientibus, propter multitudinem occisorum, propter multitudinem errantium, propter multitudinem gladii, et propter multitudinem arcuum intensorum, et propter multitudinem eorum qui ceciderunt in bello. » Jam enim instantibus vosque cadentibus adversariis, quam plurimi vestrum peribunt : si autem unus ex vobis, vel duo, vel admodum pauci incolumes evaserint, fuga salutem faciet ; his ego, utpote fugientibus, et fuga defatigatis et solutis, cum urbes incolendas non habeant, præcipio ut in saltu et in desertis locis, occupante vespere, dormiant. Verum ne fame pereant, lassis illis et sitiētibz offerri aquam et panem jubeo. His autem vos alloquor, qui Thæman, sic dictam regionem, incolitis : quos convenit fugientes perhumaniter excipere et traciare. Puto autem eos cum civitatem incolere non possint, in viis et saltibus habitaturos esse. Quamobrem ne despiciatis eos qui tam miserabiliter fame pereunt, qui ex inimicorum gladio salvj evaserunt : quod maxime ex tanta multitudine evaserint, cæteris pereuntibus, aut in aliis desertis locis errantibus.

plēthous δεδύγηται διαφυγεῖν, τῶν λοιπῶν ἀπολωλότων, ἣ καὶ ἀποπλανηθέντων ἐν ἐτέροις ἀπηχισμένοις τόποις.

Vers. 16, 17. « Quoniam sic dixit mihi Dominus, Adhuc annus tanquam annus mercenarii, deficiet gloria illiorum Cedar : et quod reliquum est arcuum, fortium illiorum Cedar, erit exiguum, quoniam Dominus Deus Israel locutus est. » Quod prope, et quasi intra januas ingressum sit Idumææ exitium : et quod omnino in perniciem ituri sint, Babylonis eorum urbes incenditibus, ac totam regionem populantibus, clare prænuntiat. Unus quippe, ait, intercedet annus, et sagittarii Cedar, etiamsi, inquit, mirum sit, in ejus rei suspicionem venientes, deficient et peribunt. Veraque prædictio est, Dominus enim Deus Israel locutus est. Veritas autem nunquam mentietur.

CAPUT XXII.

Vers. 1. « Visio vallis Sion. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendistis omnes in tecta vana? » Præsens vallis Sionis visio, non de ipsa Sione, sed de adjacente valle dicitur. Quamobrem ait postea : « Erant electæ valles tuæ, replebantur curribus : equites vero ocludent portas tuas. » Arbitror porro Deum his abjectionem Israelis et extremam

« Κἀγὼ δὲ φυλάξω ὑμᾶς δι' ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ παρ' ἐμοὶ γένεσθε. » Εἰ τις ἐν ὑμῖν βοηθείας δεῖται, παρ' ἐμοῦ ζητείτω τὴν βοήθειαν· καὶ εἰ τις αὐτοῦ πεφρόντιζε σωτηρίας, παρ' ἐμοὶ ἔκλειψεν. Ταῦτα μὲν εἰρησθαί μοι δοκεῖ πρὸς τοὺς ἐπισημένους τὸν φόβον τῶν Ἰδουμαίων, οὓς πρὸς αὐτὸν ἀνακαλεῖ ὁ Θεός, ἐπαγγελλόμενος τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν, εἰ παραμένουσιν ἐν αὐτῷ.

« Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθῆς, ἣ ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν· εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ χώρᾳ Θαιμάν· ἀρτοῖς συναντᾶτε τοὺς φεύγουσιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεφρονουμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλανωμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξευμάτων τῶν διατεταμένων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεπτωκότων ἐν τῷ πολέμῳ. » Ἡδὲ γὰρ ἐπιστάντων τῶν κατακοπτόντων ὑμᾶς πολεμίων, οἱ μὲν πλείστοι τῶν ἐν ὑμῖν ἀπόλλυνται, εἰς δὲ πού καὶ δεύτερος, ἣ καὶ σφόδρα βραχεῖς εἰ περισωθεῖεν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίζόμενοι, τοῦτοις αὐτοῖς ἐγὼ παρακαλεῖσθαι, ὥσαντι φεύγουσι καὶ ἐκ τῆς φυγῆς παρειμένους ἦδη καὶ ἐκκελυμένους, μηκέτι γοῦν πόλιν οἰκεῖν ἔχοντες, οὗτοι ἐν δρυμῷ καὶ ἐν ἐρήμοις τόποις, καταλαβούσης αὐτοὺς ἐσπέρας κοιμηθήσονται. Ἄλλ' ἵνα μὴ λιμῷ διαφθαρείεν, κεκμηκόσιν αὐτοῖς καὶ διψῶσιν ἀπὸ καμάτων, προσφέρειν ὕδωρ καὶ ἄρτον παρακαλεῖσθαι. Ταῦτα δὲ πρὸς ὅδας φημι τοὺς τὴν Θαιμάν οὕτω καλουμένην χώραν οἰκοῦντας, οὓς πρέπει δεξιῶς ἀποδέχεσθαι καὶ φιλανθρωπεύεσθαι τοὺς φυγάδας. Οἷμαι δὲ πολλὴν ἐτι κατοικεῖν οὐ δυνάμενοι, ἐν ὁδοῖς καὶ δρυμοῖς αὐλισθήσονται. Αἰδὲ μὴ περιθῆτε οὕτως οἰκτρῶς λιμῷ φειρομένους τοὺς διασωθέντας ἐκ τῆς τῶν πολεμίων μαχαίρας· οὐ μάλιστα ἐκ τοσούτου

« Διότι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ἔτι ἐνιαυτὸς ὡς ἐνιαυτὸς μισθοῦ τοῦ, ἐκλείψει ἡ δόξα τῶν υἱῶν Κηδάρ, καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν τοξευμάτων τῶν ἰσχυρῶν υἱῶν Κηδάρ ἔσται ὀλίγον, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἐλάλησεν. » Ὅτι γέγονεν ἔγγυς, καὶ οἷον εἰσω βέβηκε θυρῶν ὁ τῆς Ἰδουμαίας εἰσθρος, καὶ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως οἰχθήσονται πρὸς ἀπώλειαν, κατεμπίπραντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων, καὶ ἅπασαν δὲ καταδρουντὴν τὴν χώραν, προσαπαγγέλλει σαφῶς. Εἰς γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ ἐνιαυτὸς ὁ μεταξὺ, καὶ οἱ τῆς Κηδάρ τοξόται, καίτοι, φησὶν, οὐκ ἀθαύμαστον· ἐπ' αὐτῷ δὲ τοῦτῃ τὴν ὑπόληψιν ἐσχηκότες, ἐκλείψουσι τε καὶ ἀπολύνται. Καὶ ἀληθὲς ἡ προαγόρευσις· Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ψεύσεται δὲ μᾶλλον οὐδαμῶς ἡ ἀλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

« Τὸ ὄραμα τῆς φάραγγος Σιών. Τί ἐγένετό σοι, ὅτι νῦν ἀνέθῃς πάντες εἰς δώματα μάτια; » Τὸ γε μὴν προκειμένον φάραγος Σιών ὄραμα οὐ τῆς αὐτῆς Σιών, ἀλλὰ περὶ τῆς προκειμένης αὐτῇ φάραγγος εἰρηται. Διόπερ ἐξῆς προῶν ὁ λόγος φησὶ· « Καὶ ἔσονται ἐκλεκταὶ φάραγγός σου, πλησθήσονται ἀρμάτων· οἱ δὲ ἱππεῖς ἐμφράξουσιν τὰς πόλεις

σου. » Οἱμαὶ διὰ τούτων τὸν Θεὸν τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπόπτωσιν σημήνα· βουλό-
μενοι, ἐν τῇ τάγματι τῶν ἀλλοφύλων αὐτοὺς κατατά-
ξαι, μέσους παραληφθέντας τῆς τῶν ἀλλοφύλων Γρα-
φῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡγοῦμαι
δηλοῦσθαι, διὰ τοῦτο φάραγμα Σιών ὀνομάζων. Καὶ
ἄλλως δὲ μέμεται ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους τοὺς
ἀποπεσόντας τοῦ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος,
ὥσπερ δὴ ἐν κοιλάσι καὶ ἐν φάραγμα τοῦ τῆς κακίας
βυθοῦ καταπεπτωκότας. Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν
ὕψηλόν, ἐφ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ὠκοδομήτο· διδὲ λέ-
λεκεται· « Ἐπ' ὄρος ὕψηλόν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμε-
νος Σιών· » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών θρεῖ, καὶ
πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. » Καὶ ὁ
λόγος δὲ ὁ εὐαγγελικὸς διὰ τοῦ Σιών ὄρος σημαίνεισθαι
διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπεδείκνυτο. Οἱ δὲ ταύτης ἐκπε-
σόντες τῆς ἐλπίδος ἐν φάραγμα παρακειμένη τῆς Σιών
πεπτώκασι· πάλιν γὰρ ἀρετῇ κακία παρέπιπται, εἰς
τὴν ἐμπίπτει ὁ τῆς ἀρετῆς ἐξολοθισθῶν. Οὕτω γούν
οἱ τῆς πίστεως ἐξαμαρτάνοντες εἰς ἀπιστίαν περιτρέ-
πονται. Ὁ τούτων ἐκ περιτομῆς λαὸς, τοῦ εὐαγγελικοῦ
ὕψους ἐκπεσόν, καὶ τῆς ἐπουρανίου Σιών ἀπαλλο-
τριωθείς, εἰς τὸν τῆς ἀπιστίας περιετράπη κρημόν·
διὸ καὶ ἐν ἀλλοφύλοις ἐλογίσθη. Ὅθεν ἡ προφητεία
τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀποβολὴν αἰνιττομένην, τὸ ῥῆμα
τῆς φάραγος ἀνέγραψεν. Ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολη-
ψία παρὰ τῷ Θεῷ, τούτου χάριν ἐν τοῖς κατὰ τῶν
ἀλλοφύλων ἐλέγχῳ μέσος ἐμβέβληται καὶ ὁ περὶ τῆς
Σιών λόγος, διὸ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκητορας
ὥσπερ ἐν ἀλλοφύλοις κατατάττει ὁ Θεός, καὶ τὴν κατ'
αὐτῶν προφέρει ψῆφον.

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων· οἱ τραυματῖαι σου
οὐ τραυματῖαι μαχαίρας· οὐδ' οἱ νεκροὶ σου νεκροὶ πολέ-
μου. » Θεωρῶν δὲ ὁ προφήτης τῷ πνεύματι τὰς κατὰ
τοῦ Σωτῆρος βοὰς αὐτῶν, καὶ τὰς ἀθέτους κατ' αὐ-
τοῦ βλασφημίας, δι' αὐτὴν ἀπεβλήθησαν, ἐπιφέρει·

« Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Πάντες οἱ ἄρχοντες
σου πεφεύγασιν, καὶ οἱ ἄλλοι σκληρῶς δεδεμένοι
εἰσὶ, καὶ οἱ ισχύοντες ἐν σοὶ πόρρω πεφεύγασιν. » Διὸ
οὐκέτι κατὰ τὸ παλαιὸν παρ' αὐτοῖς οὐ βασιλεῖς, οὐχ
ἡγούμενοι, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ
Φαρισαῖοι, οὐδὲ Σαδδουκαῖοι, οὐδὲ ὅσοι τὸ παλαιὸν
ταῖς παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖς τετίμηντο. Ταῦτα συνιδὼν ὁ
προφήτης τῷ πνεύματι, καὶ τὴν ἐκ τοσούτου ὕψους
ἐπὶ τὴν ἐσχάτην κακίαν ὥσπερ τινὰ φάραγμα, τὴν
πτώσιν τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ ἀπολοφύρεται λέγων·

« Διὰ τοῦτο εἶπα, Ἄρετέ με, πικρῶς κλαύσομαι,
μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τῷ σύντριμμα
τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. » Οἶδα γὰρ, φησὶν,
ἄκριτῶς, καὶ τῷ πνεύματι προοῶ, καὶ διὰ τὰ προ-
λεχθέντα πάντα, καὶ ἡ πόλις ἡ τῷ Θεῷ ἀνακειμένη
ἀλώσεται, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ εἰς χάραν ἐχθρῶν
παραδοθήσονται. Διὸπερ ἐντεῦθεν ῥῆθ' ἀποδύρομαι,
καὶ ὥσπερ ἐπὶ γνησίῳ ἐμυτοῦ σπλάγγνῳ ἀπο-
κλαίσομαι.

A ejus ruinam significare velle, ipsosque in alienige-
narum ordine reponere; nam medii inter alienige-
nas in Scriptura locantur. Sed etiam puto eum
Hierosolymæ ruinam declarare, ideoque vallem Sion
ipsam vocare. Alioquin vero e Judæorum gente
Deus eos coarguit, qui a religiosi instituti cacumine
deciderunt, ceu in valles et voragines profundissi-
mæ malitiæ delapsi. Etenim Sion mons est præ-
altus, in quo templum Dei ædificatum erat: quare
dicitur: « Super montem excelsam ascende, qui
evangelizas Sion»; et: « Accessistis ad Sion
montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem cœ-
lestem ». Evangelicum autem sermonem per Sion
montem significari superius commonstratum est.
Qui porro ex hac spe deciderunt, in vallem Sion
adjacentem delapsi sunt: nam rursus virtutem se-
quitur malitia, in quam decedit qui ex virtute de-
labitur. Sic igitur qui ex fide aberrant ad increduli-
tatem vertuntur. Populus itaque ex circumcisio-
ne, ex evangelico cacumine lapsus, et a cœlesti
Sion abalienatus, in præcipitum incredulitatis cor-
ruit: quare inter alienigenas reputatur. Unde
prophetia extremam eorum repulsam adumbrans,
verbum vallis descripsit. Quia vero non est perso-
narum acceptio apud Deum, ideo in alienigena-
rum reprehensionibus medius de Sione sermo in-
sertus est. Quocirca Hierosolymæ incolæ, quasi in
alienigenis Deus constituit, sententiamque profert
adversum illos.

Vers. 2. « Repleta est civitas clamantibus: vul-
nerati tui, non vulnerati gladio; neque mortui tui,
mortui bello. » Spiritu conspiciatus propheta eorum
contra Salvatorem clamores, impiasque in ipsum
blasphemias, quarum causa rejecti sunt, subiungit
illud:

Vers. 3. « Repleta est civitas clamantibus. Om-
nes principes tui fugerunt, et capti duriter vincti
sunt, et qui potentes sunt in te, longe fugerunt. »
Quare non amplius ut antiquitus reges, non duces,
non sacerdotes, non prophete apud illos sunt: sed
neque Pharisei, neque Saducei, neque alii quot-
quotolim eorum magistratibus perfuncti sunt. Hæc
cum spiritu cerneret propheta, necnon illum ex
tanta sublimitate in extremam malitiam, ceu in
quamdam vallem, Judaici populi lapsum, luctu se
discriuiat dicens:

Vers. 4. « Propterea dixi, sinite me, amare
flebo, non poteritis consolari me super contri-
tione filix generis mei. » Nam accurate novi, in-
quit, et spiritu prævideo, etiam ex iis omnibus quæ
supra dicta sunt, civitatem Deo addictam capien-
dam, et omnes qui in illa sunt, in gaudium inimi-
corum dando esse. Quare jam exhinc lugeo, et
quasi genuina viscera mea deploro.

VERS. 5. « Quia dies turpationis et interitus, et A conculcationis : et error a Domino Sabaoth. In valle Sion errant : a parvo ad magnum errant in montibus. » Hæc quoque æstimo dicta de iis, qui convenerunt in unum, dum insidiæ contra Servatorem nostrum struerentur.

VERS. 6. « Elamitæ autem sumpserunt pharetras, et homines qui ascendunt equos, et congregatio aciei. » Significat autem virtutes oculatas et inimicas, quæ a Deo traditi sunt. Quare Elamitæ significant *despicientes* ; quia pereuntium salutem negligunt, ac nemini parcunt ; ideo verisimiliter ita vocantur eorum turmæ obsidentes. Verum magno cum exercitu instructa acie in valle Sion ab iis obsessæ versantes, eam in extremam egerunt vastitatem.

VERS. 7. « Et erunt electæ valles tuæ, replebuntur curribus, equites autem ocludent portas tuas. » Non nunc neque in præsentī tempore, sed in illa die ; nimirum in tempore per prophetiam enuntiatio.

VERS. 8, 9. « Et recludent portas Juda, et intuebuntur in die illa electas domos urbis. Et retegant abscondita domorum arcis David. Et viderunt, quod plures sunt, et quod avertit aquam veteris piscinæ in civitate. » Hæc porro erant arcana regni symbola, et quæ in sanctuario reposita erant : quæ nemini, præterquam sacerdoti tantum, conspiciere licebat : quæ etiam inimicis tradenda dicit. Hæc de causa vallis Sion incolas criminatur, quod veteris in urbe piscinæ aquas averterint, aliamque sibi intra duos muros aquam excogitarint. Aqua porro veteris in urbe piscinæ, erat veteris et divinitus inspiratæ Scripturæ sermo, quem derivantes, alienam sibi aquam excogitarunt, seniorum videlicet traditiones, doctrinas et præcepta hominum edocentes : quæ de re ipsos Servator coarguit, eorumque nequitiam criminatur his verbis : « Et irritum fecistis verbum Dei propter traditionem vestram. » ἀλλήλων αὐτῶν τὴν παρανομίαν ἐφ' ὃς φησι : καὶ ὑμῶν. »

VERS. 10, 11. « Et quod diruerunt domos Jeru- D salem in munitionem muri civitati. Et fecistis vobis aquam in medio murorum duorum intra piscinam veterem. » Id autem illos hodieque peragentes videas, quia, assumptis Scripturæ verbis, iis commenta sua ceu muris muniunt, ipsaque quasi septem, presidium et mœnia fabulis suis circumponunt. Quemadmodum enim peregrinum sibi locum excogitarunt, ac murum sibi circumquaque struxerunt, divinarum Scripturarum verbis ceu lapidibus usi, ita et aquam veteris in urbe piscinæ averterunt, et novam sibi aquam inter duos muros excogitarunt, nimirum inter Vetus et Novum Testamentum : hæc quippe muri duo sunt civitatis Dei, scilicet vitæ instituti secundum Deum : in quorum medio il, qui incusantur, alienam et peregrinam

* Matth. xv, 6

(27) Ἐποήσατε.

« Ὅτι ἡμέρα παραγῆς καὶ ἀπωλείας, καὶ καταπατήματος : καὶ πλάνησις παρὰ Κυρίου Sabaoth. Ἐν φάραγγι Σιών πλανῶνται : ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ ταῦτα δὲ οἶμαι λέγεσθαι περὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ.

« Οἱ δὲ Ἐλαμίται ἑλθοὺν φαρέτρας, καὶ ἀναβάται ἀνθρώποι ἐφ' ἵππους, καὶ συναγωγὴ παρατάξεως. » Ἀπλοὶ δὲ δυνάμεις ἀφανεῖς καὶ πολεμίους, αἷς ὑπὸ Θεοῦ παρεδόθησαν. Διὸ καὶ οἱ Ἐλαμίται ἐρμηνεύονται : « παραβλέποντες » διὰ τὸ παρορᾶν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀπολλυμένων, καὶ μηδενὸς φοβέσθαι, εἰκὸς οὕτω κεκλήθησθαι τὰ πολιορκήσαντα αὐτοὺς στρατιωτικὰ πλήθη. Ἀλλὰ μετὰ πλείστης δυνάμεως παρατάξμενοι τῇ πολιορκήσει φάραγγι Σιών, εἰς ἔσχατον ἐρημίας αὐτὴν ἤγαγον.

« Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγές σου, πλησθήσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵπποις ἐμφράσουσι τὰς πόλεις σου. » Οὐχὶ νῦν, οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ λέγει δὲ ἐν τῷ προφητευομένῳ καιρῷ.

« Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰς πόλεις Ἰούδα, καὶ ἐμβλέψονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς οἴκους τῆς πόλεως. Καὶ ἀνακαλύψουσι τὰ κρυπτὰ τῶν οἴκων τῆς ἀκρας Δαυὶδ. Καὶ εἶδον, ὅτι πλείους εἰσι, καὶ ὅτι ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας εἰς τὴν πόλιν. » Ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἀπόρρητα τῆς βασιλείας σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἀγιάσματι ἀποκείμενα : ἃ οὐδενὶ ἔξῃν εἰ μὴ μόνῃ τῷ ἀρχιερεὶ ἐποπτεύειν : ἃ δὲ καὶ αὐτὰ τοῖς πολεμίοις παραδοθήσεσθαι φησιν. Ἐπὶ τούτοις μέμφεται τοὺς ἐν τῇ φάραγγι Σιών, ὡς ἀποστρέψαντας τὰ ὕδατα τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας τὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει, ἔτερον δὲ ὕδωρ αὐτοῖς ἐπινοήσαντας μεταξὺ τῶν δύο τειχέων. Ὑδωρ δὲ ἦν παλαιὰς κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, ἀλλότριον ὕδωρ ἑαυτοὶς ἐπινόησαν, τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, διδάσκοντες διδασκαλίας καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων ἐφ' ᾧ καὶ μέμφεται αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, ἀπακυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν

D « Καὶ ὅτι καθέλισαν τοὺς οἴκους Ἱερουσαλὴμ εἰς ὀχύρωμα τείχους τῇ πόλει. Καὶ ἐπεσπάσατε (27) αὐτοὺς ὕδωρ ἀνὰ μέσον τῶν δύο τειχέων ἐσωτερὸν τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας. » Ἰδοὺς δ' ἂν αὐτοὺς εἰσέτι καὶ νῦν τοῦτο πράττοντας, ἐπειδὴν, τὰ βήματα τῆς θείας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκίας περιτειχίζωσι μυθολογίας, ὥστε τινὰ φραγμὸν καὶ ἀσφάλειαν καὶ τείχος τοῖς ἰδίοις περιβάλλοντες μύθοις. Ὅσπερ γὰρ ξένον τὸ πῶν ἑαυτοὺς ἐπινόησαν, καὶ τείχος ἴδιον περιέβαλον, λίθοις χρησάμενοι ταῖς τῶν θείων Γραφῶν λέξεσι : οὕτως οὖν ἀπέστρεψαν τὸ ὕδωρ τῆς παλαιᾶς κολυμβήθρας τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ ἐπινόησαν ἑαυτοὺς ξένον ὕδωρ μεταξὺ τῶν δύο τειχέων, λέγω δὲ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης : δύο γὰρ τὰ τεῖχη τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως, δηλαδὴ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας τυγχάνει : ὧν μέσον ἀλλότριον καὶ ξένον ὕδωρ ἑαυτοὺς

οἱ κατὰ
παραδο
τοὺς κα
εἰς τὸν
αὐτὴν
πνεύ
θείου
« Κ
κλαυθ
κων α
σφάζον
χρίστα
μεν
μεγάλ
λου ὡ
κλαίει
δὲ ἐν
κότες
καὶ τρ
τοὺς
λευτήν
« Κ
ρίου Σ
αὐτοῖς
φήσαι
ἕως α
« Τ
φόριον
σοι ὡ
ὡδε μ
μελον,
δὴ Κύ
ἀφελεί
δοξον,
τον, κ
καλὸν
εἰς κα
σου κα
Ἐβρα
τινα, κ
τὸν λα
Ἄσσυ
προφή
« τὸν
τὴν σκ
στοφῶ
κετώ
μυσας
σαυτοῖ
σοῦ ἐ
καθαί
εἶχε, κ
τοῦ τε
« τὸ
φκισμ
λαίε
καὶ τὸ
(28)
fuisse

οἱ κατηγορούμενοι ἐπενόησαν, τὰς τῶν πρεσβυτέρων παραδόσεις, ἐφ' αἷς καὶ μέγα φρονοῦσιν οἱ παρ' αὐτοῖς καλούμενοι δευτερωταί. « Καὶ οὐκ ἐνεδλίφθαι εἰς τὸν ἀπ' ἀρχῆς ποιήσαντα αὐτὴν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτὴν οὐκ εἶδετε. » Λέγει δὴ τὴν παλαιάν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν κολυμβήθραν, τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θείου Πνεύματος προχοομένην.

« Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαώθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν καὶ κοπετὸν καὶ ξύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκων· αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντες μόσχους καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέατα, καὶ πιεῖν οἶνον, λέγοντες, Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ὁ μὲν οὖν θεὸς μεγάλα τολμήσας, μὴ βουλόμενος θάνατον ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, θρηνεῖν αὐτοὺς καὶ ἀποκλαίεσθαι τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν παρεκελεύσατο· οἱ δὲ ἐν τοιοῦτοις κακοῖς ἐξεταζόμενοι, ὡς ἂν ἀπεγνωκότες αὐτῶν σωτηρίαν, εἰς ἀπόνοιαν ἐξώκειλαν, μέθη καὶ τρυφῇ αὐτοὺς ἐκδόντες, ὡς οὐ διαδεχομένης αὐτοὺς Θεοῦ κρίσεως μετὰ τῇ τοῦ θνητοῦ βίου τελευτῇ.

« Καὶ ἀνακαλυμμένα ταῦτα εἰσι ἐν τοῖς ὡσὶ Κυρίου Σαβαώθ. » Διὸ ὥσπερ δεσμῷ Θεοῦ καταδεθείσιν αὐτοῖς τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπόφασις ἐξενήνκεται κατ' αὐτῶν, φήσας· « Οὐκ ἀφεθήσεται ἡ τοιαύτη ἀμαρτία ὑμῶν, ὥς ἀποθάνητε. »

« Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς παστοφόριον πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ εἰπόν αὐτῷ· Τι σοι ὦδε; Καὶ τί σοι ἐστὶν ὦδε, ὅτι ἐλατόμησας σεαυτῷ ὦδε μνημεῖον; καὶ ἐποίησας σεαυτῷ ἐν ὕψιλῳ μνημεῖον, καὶ ἐγγραψας σεαυτῷ ἐν πέτρᾳ σκηνήν; Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρίψει ἄνδρα, καὶ ἀφελεῖ τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐνδοξον, καὶ ῥίψει σε εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμέτρητον, καὶ ἐκεῖ ἀποθάνῃ· καὶ θήσει τὸ ἄρμα σου τὸ καλὸν εἰς ἀτιμίαν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀρχόντος σου εἰς καταπέτημα· καὶ ἀφαιρεθήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας σου καὶ ἐκ τῆς στάσεώς σου. » Ἐλεγε τοίνυν ὁ Ἑβραῖος ἀρχιερεὶς γεγενῆσθαι τὴν Σομνὰν τρυφετήν τινα, καὶ τὸν βίον ἀσεμον ἄνδρα· ὡς καὶ προδοῦναι τὸν λαὸν (28) καὶ αὐτομολῆσαι πρὸς Σεναχηρείμ τὸν τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα, πρὸς ὃν ἐκελεύετο βαδίζειν ὁ προφήτης εἰς τὸ παστοφόριον, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « τὸν σκηνωποιοῦντα, » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « πρὸς τὴν σκηνοῦντα »· οὕτω γὰρ ἡρμήνευσαν Θεοῦ τὸ παστοφόριον· εἰπεῖν τε αὐτῷ· Μάτην, ὡς οὗτος, καὶ προπετῶς ἐνθάδε σεαυτῷ πρὸς τῇ πέτρᾳ τῇ ὕψιλῃ ἐλατόμησας μνημεῖον, κοιλίαν· ἐν αὐτῷ γράμμασι τῆς σεαυτοῦ γνώμης σύμβολα· οὐκ εἰδώς, ὅτι ὅρος κατὰ σοῦ ἐξενήνκεται παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ κελεύων καθαιρεθῆναι σε τῆς τιμῆς, ἣς ἐπὶ τοῦ παρόντος μετείχης, καὶ γυμνωθῆναι τῆς περικειμένης σοι στολῆς, τοῦ τε στεφάνου καὶ τῆς ἄλλης δόξης, πορρωτάτω τῇ ἐνταῦθα γῆς, ἐπὶ ξένης τινὸς καὶ μακρὰν ἀπ' οὐκισμένης χώρας ἀποθάνειν. Περιττῶς ἄρα ἐπιλοχάζεις τὸν πολὺν ἐκείνον συνάγων πλοῦτον, τὰ ἄρματα καὶ τὸν λοιπὸν τύπον, ὃν εἶσθαι καὶ νῦν περιβέβησαι.

(28) Sic Hieronymus, « Supra diximus Sennam fuisse pontificem, qui Assyrii prodidit civitatem.

Aquam sibi excogitarunt, videlicet seniorum traditiones, in quibus altum sapientii, qui apud illos Deuterotæ appellantur. « Et non respexistis in eum qui ab initio fecit illam, et conditorem ejus non vidistis. » De veteri divinarum Scripturarum piscina loquor, quæ a fontibus divini Spiritus emanat.

VERS. 12, 13. « Et vocavit Dominus Sabaoth in die illa fletum, et planctum, et abrasionem, et cincturam saccorum : illi autem lætati et gavisii sunt, jugulantes vitulos et mactantes oves, ut ederent carnes, et biberent vinum, dicentes, comedamus et bibamus, eras enim moriemur. » Deus igitur, qui non vult mortem peccatoris, sed magis poenitentiam, ipsos magna facinora aggressos, lugere et perniciem flere suam jubet; illi vero in hujusmodi malis versantes, quasi de salute desperantes sui, in insaniam proruerunt, ebrietati et voluptati sese dedentes; quasi nempe post exitum ex hac vita Dei judicium nequam illos excepturum esset.

VERS. 14. « Et hæc revelata sunt in auribus Domini Sabaoth. » Quare illis peccato seu vinculo Dei vinctis, hæc sententia proferitur : « Non dimittetur vobis hoc peccatum, donec moriamini. »

VERS. 15-19. « Hæc dicit Dominus Sabaoth : Vade in pastophorium ad Somnam penurarium, et dic ei : Quid tibi hic ? Et quid tibi est, quod excidisti tibi hic monumentum ? et fecisti tibi in excelso monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernaculum ? Ecce certe Dominus Sabaoth ejiciet et alteret virum, et auferet amictum tuum, et coronam tuam gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et immensam, et ibi morieris; et ponet currum tuum pulchrum in dedecus, et domum principis tui in conculcationem : et a dispensatione tua et a statione tua arceberis. » Ait itaque Hebræus, Somnam fuisse pontificem, voluptarium et indecoræ vitæ hominem, ita ut etiam populum proderet et transfugeret ad Senacherim Assyriorum regem, quem jubetur propheta in pastophorio adire; sive, secundum Symmachum, « ad tabernaculorum artificem; » seu, secundum Aquilam, « ad tabernacula agentem, » ita enim pastophorium Dei interpretati sunt : ipsique dicere præcipitur, Heus tu, frustra et temere hic tibi in alta petra monumentum excidisti, insculptis litteris voluntatis tuæ symbola representans : ignorans decretum a Domino Sabaoth contra te prodire, quo te jubet, honore quem nunc obtines deturbatum, amictu, quo indueris, corona ac reliquo decore exutum, procul hac terra, in peregrina et remotissima regione defungi. Superflue igitur tantas illas divitias studiose colligere satagebas, ac currus superbumque alium apparatus, quo nunc indueris. Hæc item quispiam temporis passionis Servatoris nostri congruenter apta. Sed quia hoc traditionis est Hebraicæ, et Scriptura non loquitur, etc.

verit, dixeritque Somnam, qui a sacerdotio excoedit, figuram esse eorum qui secundum Moysis legem sacerdotium corporeo more obibant apud Judæos; quos post passionem Salvatoris, cessante sacerdotio, ea quæ in prophetia feruntur, passuros esse vaticinatur. Eliacim vero, qui significat *Dei resurrectio*, symbolum esse novi sacerdotii, quod Servatoris nostri resurrectio in ejus Ecclesia per totum orbem constituit.

Vers. 20-24. « Et erit in die illa, vocabe puerum meum Eliacim Chelciae filium, et induam eum amictu tuo, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam dabo in manus ejus. Et erit tanquam pater habitantibus Jerusalem, et habitantibus Juda. Et dabo ei clavem domus David in humero ejus: et aperiet, neque erit qui claudat; et claudet, neque erit qui aperiat. Et dabo gloriam David ei, et imperabit, et non erit qui contradicat. Et constituam eum principem in loco tuto: et erit in thronum gloriæ domus patris sui. Et erit confidens in ipso omnis gloriosus in domo patris sui, a parvo usque ad magnum. Omne vas parvum a vase aganoth. Et erunt appensi ei in die illa. » Tibi quidem [Somnæ] illa conferet: alium vero a te diversum Eliacim puerum et servum suum, ab se probatum, amictu induet tuo, et coronam sacerdotii exornabit, tradetque ipsi eam, quæ tibi jam concredita est, dispensationem. His quippe dignus est, quia a Deo productus et selectus, non est similis tui, superbus et arrogans. Patris autem loco erit iis, qui sub ejus administratione degent: quamobrem ipsi ut miti et mansueto dabit gloriam regis David mitissimi et justissimi, ita ut populo cum potentia magna imperet, et jussis ejus nullus repugnet. Eritque fixus et firmiter stabilitus in ministerio suo, ita ut quisquis in populo clarus erit, non contendant, neque futura anquam suspicio sit invidiæ aut livoris in eum, sed omnes ipsi tanquam patri confidant. Omnes ergo confertim a parvo usque ad magnum ab ejus ore pendebunt, ejus erga omnia sollicitudini confidentes.

ὡς ἐπὶ πατρί. Πάντες γοῦν ἀνθρώως ἀπὸ μικροῦ ἕως τοῦ τῇ περὶ πάντων κηδεμονίᾳ.

Vers. 25. « Hæc dicit Dominus Sabaoth: Commovebitur homo stabilitus in loco tuto, et auferetur et cadet, et exterminabitur gloria in eo: quia Dominus locutus est. » Quoniam non recte neque fideliter concredito sibi ministerium obiit, in ordinem redigitur et honore privabitur, cadetque gloria in eo. Et hæc omnia ipsi evenient, Deo ipsum ad hanc calamitatem damnante. His porro nos sermo ad temperantiam hortatur, docetque ne in rebus prosperis molliores evadamus, neque de imperio superbiamus, neve judicium Dei obliviscamur.

CAPUT XXIII.

Vers. 1. « Verbum Tyri. Ululate, naves Carthaginis, quia perit. » Verbum igitur Tyri in primis

Ἀρμῶσι δέ τις τὰ προκαίμενα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸν μὲν ἐκπνέοντα τῆς ἱερwsύνης Σομνὰν εἰκόνα εἶναι λέγων τὸν κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον σωματοικῶς ἱερωμένων παρὰ Ἰουδαίων· οὗς τε μετὰ τὸ πάθος τὸ σωτήριον πείσασθαι τὰ προφητεύμενα, παρωμένης τῆς ἱερwsύνης, θεοπίζει. Τὸν δὲ Ἐλιακίμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἑρμηνευόμενον, σύμβολον εἶναι τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερwsύνης, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸν παῖδά μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω αὐτῷ, καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν σου δώσω εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τοῖς ἐνοικοῦσι τὴν Ἱερwsυαλὴμ· καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν Ἰούδα. Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν κλεῖδα οἴκου Δαυὶδ ἐπὶ τῷ ὤμῳ αὐτοῦ· καὶ ἀνοίξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀποκλείων· καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀνοίγων. Καὶ δώσω τὴν δόξαν Δαυὶδ αὐτῷ, καὶ ἀρξεί, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀντικείμενος. Καὶ στήσῃ αὐτὸν ἀρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ· καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἔσται πεποιθὼς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἐνδοξὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Πάν τὸ σκευὸς τὸ μικρὸν ἀπὸ σκευῶν τῶν ἀγανῶθ. Καὶ ἔσονται ἐπικραεμάμενοι αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Σὺ μὲν ταῦτα ἐποιοῦσι· τὸν δὲ ἱεραρῶν σου τὸν Ἐλιακίμ παῖδα καὶ δούλον ἑαυτοῦ, δοκιμάσας, τὴν σὴν ἐνδύσει στολὴν, καὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης τιμήσει, ἔχγειρίσας αὐτῷ ἣν τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος σὺ ἐπιστεύθης οἰκονομίαν· ἀξίος γὰρ ὁ ἀνὴρ τούτων. Ἐπειδὴ δὲ προαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔστι σὺ ὁμιλος, ὑπερήφανός τε καὶ ἀλαζών. Χώραν δὲ πατρὸς ἐπέξει πρὸς τοὺς μέλλοντας ὅπ' αὐτοῦ διοικεῖσθαι· διόπερ ὡς ἡπίῳ καὶ πρᾶφῳ τὴν δόξαν τοῦ βασιλείως Δαυὶδ τοῦ πρῶτου καὶ δικαιοτάτου καὶ δώσει, ὥστε ἀρξέιν τοῦ λαοῦ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, καὶ μηδένα ἀντικείμενον τοῖς ὅπ' αὐτοῦ προστασσομένοις. Ἔσται δὲ ἐσθηλωμένος, βασιλῶς ἰδρωμένος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ λειτουργίαν· ὡς πάντα τὸν ἐν τῷ λαῷ ἐνδοξον μὴ ἀγωνισθῆναι μηδὲ ὑπορᾶσθαι φθόνον ἢ βασκανίαν ἐξ αὐτοῦ γεννησομένην ποτὶ· πεποιθέναι δὲ ἐπ' αὐτῷ μεγάλου ἔσονται ἀνηρημένοι αὐτοῦ, θαρροῦντες αὐ-

« Τάδε λέγει Κύριος· Σαβαώθ· Κινήθησεται ὁ ἀνθρωπος ὁ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἀφαιρεθήσεται καὶ πεσείται, καὶ ἐξολοθρευθήσεται ἡ δόξα ἐπ' αὐτόν· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπειδὴ μὴ ὀρθῶς, μηδὲ πιστῶς διώκηκεν ἣν ἐπιστεύθη οἰκονομίαν, μεταχθῆσεται καὶ ἀφαιρεθήσεται τῆς τιμῆς, καὶ πασειται ἡ δόξα ἐπ' αὐτῷ· καὶ ταῦτα πάντα περὶ αὐτὸν ἔσται, κρίναντος αὐτὸν ταῦτα παθεῖν τοῦ Θεοῦ. Σωφρονίζει δὲ διὰ τούτων καὶ ἡμᾶς ὁ λόγος παιδεύων μὴ χαυνοῦσθαι ἐν ταῖς εὐπραγίαις, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ταῖς ἀρχαῖς, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

« Τὸ ῥῆμα Τύρου. Ὁλοῦζετε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο. » Τὸ ῥῆμα τοῖνον τῆς Τύρου ἐν τοῖς

πρώτοις κίαν· καὶ ἄλλων ἐν ταῖς τοῖνον ἐκ νεκρῶν μηδὲ συκαὶ πάντων ζοντας. ἦσαν εἰς Καρχηδόνας οὐκ εἰς Τύρον. ὁ δὲ συκαὶ ἀπὸ τῆς Τύρου νῆσῳ, μετὰ τὴν ὕδατι ῥομῆναι τῶν εἰρημῶν, εἰπὼν· Ὁ σκῆτος, ὁ ἀθρόως ἀγαθὸν ἔχει· μὴ οἰκοῦνται αὐτῆς, φησὶ τὸ μηκέτι νους. Ὁ ματα ὅπως πράγματι κλεισται ὁρνεῖται.

« Ὅσα αὐτοὺς ἐκ οὐλοῦσται αὐτῇ τῇ τῇ· Τὸ ἐκτὶν, ἡ ἀρχοντες λύσαι πᾶν ἐνδοξον ἐκ γειτόνων, φησὶ τῇ τῇ εἰ δύνασται· ἐν τῇ τῇ ἀπομείναι καταμεμνημένην ὅμως πάντας αἰθνήματα ὁ ἀνάγκη· ἐβουλεύσας πατρίδα. τὰ τοιαῦτα πρὸς μὴν ἡγεγεγε

πρώτους σημαίνει τὴν ἐπελθοῦσαν τῇ Τύρῳ πολιορκίαν· καθ' ὃν χρόνον ἐπιστάς ὁ Ἀσσύριος μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ αὐτὴν εἰλε καὶ τὴν Σιδῶνα, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐξωθεν ἐμφέρεται ἱστορίαις. Ἐν τῷ καιρῷ τοίνυν ἐκείνῳ, καθ' ὃν τὴν τοσαύτην ἐκείνην ὑπέμεινεν ἑρμύαν ἡ Τυρίων πόλις, εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μηκέτι μηδὲ συνθεῖν καυχῆσθαι ἐμπορίᾳ, ναυτικούς ὄντας, καὶ πάντοτε πραγματείας ταῖς διὰ θαλάσσης σχολάζοντας. Ἀφανισθείσης τοίνυν τῆς Τύρου, οὐκέτι ἦσαν εἰ τὰς ἐμπορίας ἐξ αὐτῆς κομίζοντες, ἀπὸ Καρχηδόνας εἰσωθῆτες διαπλεῖν ἐπὶ τὴν Τύρον. « Καὶ οὐκέτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιέων » ἥκται αἰχμάλωτος. Ἀλέγεται δὲ ἡ Κύπρος οὕτω δηλοῦσθαι καὶ Κιτιέων εἶναι πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧς παρέπλεον οἱ ἀπὸ τῆς Τύρου ναυτιλλόμενοι.

« Τίνι ὅμοιοι γέγοναν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, μετὰβολοὶ Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; σπέρμα μεταβόλων ὡς ἀμυγδοῦ εἰσφερόμενον· οἱ μετὰβολοὶ τῶν ἐθνῶν. Αἰσχύνθητι, Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα. Ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης εἶπεν· Οὐκ ὤδινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανίσκους, οὐδὲ ὕψωσα παρθένους. » Νῦν δὲ πάντων ἀθρόως ἀφρημένους, καὶ τῶν νομιζομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στερηθέντας, αἰσχύνην καταχέσθαι προσήκει· μὴ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων αὐτοῖς οἰκοῦντας Σιδωνίους· μονονουχὶ καὶ τῆς θαλάσσης αὐτῆς, φωνὴν ἀφείσης, καὶ ἀποθρηνοῦσας αὐτῆς διὰ τὸ μηκέτι ἔχειν οὓς θρέψει νεανίσκους καὶ παρθένους. Ὅτι τὸ παλαιὸν ὥσπερ θαλάσσης αὐτῆς γεννημένα ὑπ' αὐτῆς ἐτρέφοντο, ὅτε ἦνθει τὰ Τυρίων πρόγυμνα· νῦν δὲ ὅτε μηκέτι ἐστίν, εἰκότως ἀποκλαίεται αὐτοὺς ἡ θάλασσα, καὶ ἡ ἰσχύς αὐτῆς ἀποθρηνείται, ἐπὶ τέκνοις ἀπολωλόσιν ὀλοφυρομένη.

« Ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται ἐν Αἰγύπτῳ, λήφεται αὐτοὺς ὀδύνη περὶ Τύρου. Ἀπέλθετε εἰς Καρχηδόνα, ὀλοῦξάτε οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. Οὐκ αὕτῃ ἦν ἡ ὕβρις ἀπ' ἀρχῆς, κρινὴ παραδοθῆναι αὐτήν; Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσαν ἱερεῖς, ἢ οὐκ ἰσχυεῖ; Οἱ ἔμποροι αὐτῆς οἱ ἐνδοξεοὶ ἀρχόντες τῆς γῆς. Κύριος Σαβα὿θ ἐβουλεύσατο παραλῦσαι πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμάσαι πᾶν ἐνδοξὸν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰγύπτος, ἐκ γειτόνων παρακειμένη, ἐν ὀδύνῃ, φησί, καταστήσεται, φροντίζουσα καὶ ἀγωνίζουσα περὶ αὐτῆς, μὴ καὶ τὰ ὅμοια πάθῃ τῇ Τυρίῳ. Ὅν οὕτω γενομένων, εἰ δύνασθε, φησί, μετὰ τοὺς ἀπολωλότας ὑπολειφθέντες ἐν τῇ Τύρῳ, διάδητε φεύγοντες ἐπὶ τοὺς ὑμετέρους ἀποίκους τὴν Καρχηδόνα οἰκοῦντας· κάμειτε ἀπομεινάντες ἀποκλαύσασθε τὴν ἐαυτῶν πατρίδα, καταμεμφόμενοι μὴ ἐτέρους ἐφ' οἷς πεποιθάτε, ἀλλὰ τὴν ὁμῶν αὐτῶν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν ὕβριν, ἣ πάντας αὐτοὺς περιβάλλειν ἐπειράσθε. Τὰ δὲ συμβεβηκότα ὑμῖν, ὦ Τύριοι, μὴ εἰμαρμένης ἐπιγράφετε ἀνάγκῃ· ἀλλὰ ζητήσατε παρ' ἑαυτοῖς, τίς ταῦτα ἐβουλεύσατο, τίς ἔκρινε ταῦτα παθεῖν τὴν ὑμέτεραν πατρίδα. Ζητοῦντες γὰρ εὐρήσατε ἐν δικαίᾳ κρίσει τὰ τοιαῦτα συμβεβηκέναι· Κύριος γὰρ Σαβα὿θ, ὁ παρὰ μόνους Ἑβραίοις θεολογούμενος, τοῦτον ἐξήνεγκε τὸν ὄρον·

A significat futuram Tyri obsidionem: quo tempore superveniens Assyrius cum aliis gentibus, et ipsam et Sidonem cepit, ut etiam in exteriorum historiis narratur. Illo itaque tempore, quo Tyriorum civitas tantam passa est vastitatem, consequens erat illos non solito commercio uti; nautici quippe erant, ac semper marinis negotiationibus vacabant. Deleta itaque Tyro, nulli erant qui pro more merces inde transveherent: ii vero Carthagine Tyrum navigare solebant. « Et non ultra veniunt de terra Citiensium: abductus est captivus. » His indicari Cyprum dicitur, Citiolorumque urbem ibidem exstare, cui adnavigabant qui Tyro solvebant.

B Vers. 2-4. « Cui similes facti sunt qui habitant in insula, negotiatores Phœnicie, trajicientes mare in aqua multa? semen negotiatorum quasi messis comportatur; negotiatores gentium. Erubescite, Sidon, dixit mare. Fortitudo autem maris dixit, Non parturivi, nec peperivi, nec enutrivivi juvenes, nec exaltavi virgines. » Nunc autem eos omnibus confertim orbatos, et bonis, ita illi opinabantur, suis eversos, pudore suffundi convenit; nec eos solum, sed etiam vicinos eorum Sidonios: vel ipso mari quasi vocem emittente, ac lugente, quod juvenes et virgines, quos enutrit, non habeat. Quoniam antiquitus, ceu maris ipsius proles, ab eo alebantur, quo tempore res Tyriorum florebat: nunc autem, Tyro deleta, jure ipsos lugeat mare, et fortitudo ejus lamentatur, filiorum exitium deplorans.

D Vers. 5-9. « Quando autem auditum fuerit in Ægypto, eos capiet dolor de Tyro. Abite Carthaginem: ululate qui incolitis insulam hanc. Numquid hæc erat injuria ab initio, priusquam traderetur ipsa? Quis hæc consuluit super Tyrum? Num imbecillior est, aut non viribus valet? Mercatores ejus gloriosi, principes terræ. Dominus Sabaoth deliberravit dissolvere universam contumeliam gloriosorum, et ignominia afficere omne gloriosum in terra. » Verum etiam Ægyptus e vicino posita, in dolore, inquit, constituetur, sollicita et anxia propter illam, ne videlicet parem Tyriæ calamitatem patiatur. Rebus autem ita gestis. Si potestis, ait, vos qui, cæsis aliis, in urbe Tyro residui estis, trajicite profugi ad colonos vestros Carthaginenses. Illic vero commorantes patriam lugeo, et accusate, non alios quospiam, quibus debeatis, sed vestram superbiam et contumeliam, qua illos omnes complicare conati estis. Casum porro vestrum, o Tyrii, ne fati necessitati ascribatis; sed in vobis ipsis quaerite, quis hæc consilia inierit, quis ad tantam calamitatem patriam vestram damnaverit. Nam disquirentes deprehendetis, hæc justo judicio accidisse: Dominus quippe Sabaoth, qui apud solos Hebræos pro Deo habetur, hoc decretum pronuntiavit.

Vers. 10, 11. « Operare terram tuam : naves enim non amplius veniunt Carthagine. Manus autem tua nihil potest amplius in mari, quæ provocabat reges. » Ne igitur amplius superbias, neve arroganter agas, ob divitias et opes mari advectas tibi : verum depressa et humilis, colendæ terræ vaca, ut fructibus terræ ex agricultura partis nutritiis : marina siquidem tibi lucra cessarunt. Nam dum ilis fruebaris, felicitatem ferre tuam non poteras, sed vicinos reges omnes contumeliis provocabas. Cæterum hæc ultra facere tibi non licebit, neque contra alios quospiam, neque contra finitimam Sidonem, quam lædere tentabas. « Manus autem tua nihil potest amplius ; » videlicet potestas regia, qua olim firmata erat.

Vers. 12-16. « Dominus exercituum præcepit de Chanaan, ut perderetur ejus robur. Et dicent, Non ultra adjicietis contumelias et injurias inferre filiz Sion. Et si abieris ad Citienses, neque ibi requies erit tibi : et si ad terram Chaldæorum, ipsa quoque ab Assyriis vastata est, neque ibi erit tibi requies, quia murus ejus cecidit. Ululate, naves Carthaginiis, quia periit munitio vestra. Et erit in die illa relinquetur Tyrus LXX annis, sicut tempus regis, sicut tempus hominis. Et erit post annos septuaginta, erit Tyrus tanquam canticum adulteræ. Sume citharam, circui, civitas adultera, oblivioni tradita : bene pusa citharam, multa cane, ut tui memoria existat. » Quæ porro contra Tyrum in vaticinio feruntur, omnia paucis annis absolventur : quibus etiam civitas Deo consecrata, deserta fuit. Decrevit quippe Deus, unius hominis vitæ spatio, sive etiam unius annosi regis dominatu, nempe septuaginta annis, futuram Tyri solitudinem definire. In his autem septuaginta annis, canticum et carmen de vastitate tux canent omnes homines, qui te olim accurate noverant, quemadmodum de muliere a decore suo lapsa. Tu vero ipsa toto solitudinis tux tempore, circumquaque obera, gyrans et a loco in locum transmeans, atque apud reliquas gentes fornicans. Quod si vales, sumas licet citharam tuam, non ut meretricio, sed ut prudenti more, instrumento utaris tuo. Multum cithara lude, et multum cane, ac preces supplicationesque ad Deum emitte : sic enim erit tui memoria apud Deum, si modulationibus cantici, et si sensibus ejus, citharæ instar, prudenter utaris, temperanter vivens, ac Deo placitum cantum edens. Sic erit memoria tui, Deo te recordatione sua dignante.

Vers. 17. « Et erit post annos septuaginta, visitabit Deus Tyrum, et rursum restituetur in pristinum, et erit emporium omnibus regnis orbis super faciem terræ. » Supradicto elapso tempore, visitationem ejus nancisceris, ac restitueris in statum pristinum ; ita ut rursum penes te emporium constitutur, ac gentes undequaque festinanter affluant, et merces suas ad te deferant

« Ἐργάσου τὴν γῆν σου· καὶ γὰρ πλοῖα οὐκέτι ἔρχεται ἐκ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύει κατὰ θάλασσαν, ἢ παροξύνουσα βασιλεῖς. » Μηκέτι τοῖνυν ἑπαίρου ὧς αὐτὴ μεγαλαυχουμένη ἐπὶ τῷ ἐκ θαλάσσης ποριζομένῳ σοι πλούτῳ· ταπεινωθεῖσα δὲ, περὶ τὴν σαυτῆς ἀσχολῶ γῆν γεωπονοῦσα, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν τρεφόμενη· πέπνυται γάρ σοι τὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης κέρδη. Καὶ γὰρ τούτων ἀπώλειουσα, οὐκ ἔπαρες αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ἐξυθρίσας παροξύνουσα βασιλεῖς πάντας τοὺς πλησιοχώρους. Πλὴν οὐκέτι σοι ταῦτα πράττειν ἐξέσται, οὐδὲ καθ' ἑτέρων, οὐδὲ κατὰ τῆς πλησίον σοι Σιδῶνος, ἣν καὶ αὐτὴν ἀδικεῖν ἐπιχειρεῖς. « Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύει· » λέγω δὴ ἡ δύναμις ἡ βασιλικὴ, δι' ἣς τὸ πάλαι ὠχύρωται.

« Κύριος Σαβαὼθ ἐνετείλατο περὶ Χανὰν, ἀπολέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχύον. Καὶ ἐροῦσιν· Οὐκέτι οὐ μὴ προσθήσετε τοῦ ὀβριζέειν καὶ ἀδικεῖν τὴν θυγατέρα Σιών. Καὶ ἐὰν ἀπελθῇ εἰς Κιτιεῖς, οὐδὲ ἐκεῖ ἀνάπαυσις ἔσται σοι· καὶ εἰς γῆν Χαλδαίων, καὶ αὐτὴ ἡρῆμωται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, οὐδὲ ἐκεῖ σοι ἀνάπαυσις ἔσται· ὅτι ὁ τοῖχος αὐτῆς πέπτωκεν. Ὑπολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο τὸ ὀχύρωμα ὑμῶν. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταλειφθήσεται Τύρος ἑτὶ ὅ, ὡς χρόνος βασιλείας, ὡς χρόνος ἀνθρώπου. Καὶ ἔσται μετὰ τὰ ὅ' ἑτὶ, ἔσται Τύρος ὡς ἄσμα πόρνης. Λάβε κιθάραν, ῥέμβευσον, πῶς πόρνη ἐπιλελησμένη, καλῶς κιθάρισον, πολλὰ ᾄσον, ἵνα σου μνεῖα γένηται. » Τὰ δὲ προφητεῦμενα κατὰ τῆς Τύρου πάντα ἐν ὧλοις ἔτεσι συντελεσθήσεται· ἐν οἷς καὶ ἡ τῷ Θεῷ ἀφιερωμένη πόλις κατέστη ἐρημος. Ἐκρίνε γὰρ ὁ Θεὸς ἀνθρώπου ἐνδὸς ζωῆς χρόνῳ, λέγω δὲ ἐδδομήκοντα ἔτεσιν, ὁρίσαι τὴν μέλλουσαν διαλήψεσθαι ἐρημίαν τὴν Τύρον, ἣ καὶ βασιλείας ἐνδὸς πολυετοῦς ἀρχῆν. Ἐν δὲ τούτοις τοῖς ὅ' ἔτεσιν, ᾠδὴν καὶ ἄσμα περὶ τῆς σῆς ἐρημίας· ᾄσουσι πάντες ἄνθρωποι οἱ πάλαι σε ἀκριβῶς εἰδότες, ὡς ἐπὶ γυναικὶ ἐκπεσοῦσθαι τῆς ἰδίας τιμῆς. Καὶ οὐ δὲ αὐτὴ περιέλθῃ τὸν σὸν χρόνον τῆς ἐρημίας, ῥεμβομένη, καὶ τόπον ἐκ τόπου μεθισταμένη, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη ἐκπορευομένη. Εἰ δὲ δύνασαι λαδοῦσα τὴν σεαυτῆς κιθάραν μηκέτι πορνικῶ, ἀλλ' ἐπιστημονικῶ χρήσασθαι τῷ σαυτῆς ὀργάνῳ, πολλὰ κιθάρισον, καὶ πολλὰ ᾄσον, καὶ δι' εὐχῶν καὶ ἱκετηρίων λόγων τὴν πρὸς Θεόν· οὕτω γὰρ ἔσται σοι μνεῖα πρὸς τὸν Θεόν, εἰ τοῖς μέλεσι τοῦ ἄσματος καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις αὐτῆς ἐνηρμωσμένως κιθάρας δικτὴν ἐπιστημῶνως χρήσαιο, σωφρόνως βιοῦσα, καὶ Θεῷ ἀρεσκόντως ᾄδουσα· οὕτω γὰρ σοι μνεῖα γένησεται, καταξιώσαντός σε τῆς αὐτοῦ μνήμης τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἔσται μετὰ ὅ' ἑτὶ, ἐπισκοπὴν ποιήσει ὁ Θεὸς Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκαταστήσεται εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. » Αὐτίκα, συμπαρὰνθέντος τοῦ προλεγεμένου χρόνου, ἐπισκοπῆς τῆς παρ' αὐτοῦ τεύξε, καὶ αὐτὴς ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἀρχαῖον· ὥστε πάλιν συστῆναι ἐν σοὶ ἐμπόριον, καὶ τοὺς ἀπανταχόθεν συρρεῖν ἐπισπεύδοντας, καὶ τὰς ἐαυτῶν ἐπὶ σοὶ πραγματείας κομίζοντας.

« Καὶ Κυρίῳ. » Τῆς γὰρ πλῶν πλοῖα πολλὰ τῶν πορνεύοντων κλησίων ἀπολαύει. « οὐκ ἔστιν ἐναντίον σου καὶ πεινῶν συνον· ἐν θυσίᾳ τῆς Εὐαγγελίας καὶ οἱ τῶν πλῶν συμμνησθέντες τοῦ Θεοῦ χάριτος προσφάσκουσιν καὶ μισθὸν

« Ἰδοὺ καὶ ἐρημία αὐτῆς. » πλῆρωμα μνησθέντες, δόξης καὶ κρίσεως ἀνθρώπων αὐτῆς. « διασκοπὴν τῶν πατρῶν ὡς δύναται ἐν τῇ γῇ τὸν ᾄδον ἀοράτου ελεῦσόν· εἰς χεῖρας τῶν δὲ ἀπάντων σὺν Κυρίῳ. »

« Καὶ κύριος, ὁ δόξων μνησθέντες, τοῦ λόγου ἀναστάς ἐγκεκρυμένον κρινόμενον τοῦ πλῶν ματι. » γὰρ ἐξ ἐστὸς·

« Πρὸς (29) in Tyro opes οἱ

« Καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἐμπορία, καὶ ὁ μισθὸς ἅγιος Κυρίου. » (29) Ὁ δὲ καὶ πληροῦται καθ' ἡμᾶς αὐτῶν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἱδρυμένης ἐν τῇ Τυρίῳ πόλει, ὡς περὶ οὗν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, πολλὰ τῶν ἐν αὐτῇ μισθωμάτων ἐκ πραγματείας κομιζομένων ἀγιάζεται τῷ Κυρίῳ προσφερόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ ἅπτεροι κομίζοντες προσφέρουσι σὺν εὐλαθείᾳ. « Οὐκ αὐτοῖς συναγθῆσεται, ἀλλὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἐναντίον Κυρίου· πᾶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς, φαγεῖν, καὶ πίνειν, καὶ ἐμπλησθῆναι, καὶ εἰς συμβολὴν, μνημόσυον ἐναντίον Κυρίου. » δηλαδὴ τοῖς παρεδδοῖς τοῦ θυσιαστηρίου· οὕτω γὰρ Κύριος διατάξατο τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν· καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδδόντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. Τοῦτοι οὖν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἱερεῖσι τοῦ Θεοῦ τοῖς κατοικοῦσιν ἐναντίον Κυρίου, τὰς ἀπαρχὰς προσφέροντες οἱ δηλωθέντες, ἔργῳ πληροῦσι τὴν φάσκουσαν προφητείαν· « Καὶ ἔσται ἐμπόριον αὐτοῖς, καὶ μισθὸς αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἑξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

« Ἰδοὺ Κύριος καταφθείρει τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ ἐρημώσει αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ « τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » ὥσπερ πάντων ἀνθρώπων κηδόμενος, διαστελλεται τῇ οἰκουμένῃ τὰ περὶ τῆς μελλούσης ἀπαντας ἀνθρώπους διελθῆσεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως, ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, « καὶ διασπερεί τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ. » Ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Θεοδοτίαν, « διασκορπίζει ἄλλους ἄλλαχού, » κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἐκαστοῦ πράξεων· πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, μέγας τε καὶ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ κόσμος, ὥς δύνασθαι πάσας ὑποδέχεσθαι καὶ τὰς ἐξ αἰῶνος ἐν τῇ γῇ πεπολιτευμένας ψυχὰς, τῶν μὲν ἀσεβῶν τὸν ἔθνη καὶ τὸ ὑπὸ γῆν οἰκητήριον, σκοτίους καὶ ἀοράτους μυχοὺς κληρωσαμένους, κατὰ τὸ, « Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατωτάτα τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας, μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται· » τῶν δὲ εὐσεβῶν ἀρπαγγομένων ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ γεννησομένων.

« Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεὺς, καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος, καὶ ἡ θεράπαινα ὡς ἡ κυρία. » Ἔσται ὁ ἀγοράζων ὡς ὁ πωλὼν, καὶ ὁ δανείζων ὡς ὁ δανειζόμενος, καὶ ὁ ὀφειλὼν ὡς ὁ ὄφελει· » σημαίνοντος τοῦ λόγου τοῦ προφητικοῦ τὸν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως τρόπον. Ἐπειδὴ δὲ ἀνακαλυφθῇ τὰ ἐγκεκρυμμένα ἐν τῇ γῇ σώματα, παραστήσονται οἱ κρινόμενοι πρὸ τοῦ βήματος τοῦ μεγάλου κριτοῦ ἐξ Ἰσοῦ πάντες, ὡς μηδὲ διαφέρειν τοὺς ἐν τῷ θνητῷ βίῳ ποτὲ δόξαντας πλέον τι ἐσχηκέναι ἢ τοὺς ἐν ἀξιώματι, ἢ γένει, ἢ πλοῦτι, τῶν ἐνδεστέρων. Πάντες γὰρ ἐξ Ἰσοῦ τότε παραστήσονται τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ τῷ ἱερεὶ παραπλησίως ὁ λαὸς, καὶ ὁμοίως

Vers. 18. « Et erit ejus negotiatio et merces sancta Domino. » Quod certe nostro tempore completum cernimus. Nam cum Ecclesia Dei in urbe Tyriorum, perinde atque in reliquis gentibus fundata sit, multæ ex ejus mercibus negotiatione partis Domino consecrantur, Ecclesiæ ejus oblatæ: quæ cum pietate a præbentibus offeruntur. « Non ipsis congregabitur; sed iis, qui habitant coram Domino. Omnis negotiatio ejus, ut edat, et bibat, et satietur, et in symbolum, monumentum coram Domino; videlicet ministris altaris: sic enim præcepit Dominus iis qui Evangelium annuntiant, ut ex Evangelio vivant, et ut ii qui altari astant, in portionem altaris admittantur. His ergo ipsis, utpote sacerdotibus Dei, habitantibus in conspectu Domini, primitias offerentes memorati homines, re ipsa et opere implent prophetiam quæ ait, « Et erit emporium ipsis, et merces ipsis. » et cætera.

CAPUT XXIV.

Vers. 1. « Ecce Dominus corrumpet totum orbem, et vastabit eum, et revelabit faciem ejus. Quia » enim « Domini est terra et plenitudo ejus; » tanquam qui hominum omnium curam gerat, orbi terrarum explicat ea quæ ad Dei judicium pertinent, de universis hominibus habendum, qua die judicabit Deus occulta hominum, « Et disperget eos qui habitant in ipso. » Sive secundum Aquilam et Theodotionem, « Dissipat alios alibi, » pro ratione operum cujusque: nam multæ mansiones apud Patrem: magnusque et vastus est Dei mundus, ut possit illas omnes continere animas, quæ a sæculo in terra versatæ sunt: impiis infernum et subterraneum domicilium, tenebrosos scilicet et occultos recessus nactis, secundum illud, « Introibunt in inferiora terræ: tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt; » piis vero raptis in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino futuris.

Vers. 2. « Et erit populus tanquam sacerdos, et servus tanquam dominus, et famula tanquam domina. Erit qui emit tanquam qui vendit, qui tenori dat tanquam qui accipit, qui debet tanquam is cui debet. » Prophetico more resurrectionis mortuorum modum significat. Cum autem revelata fuerint ea quæ in terra condita corpora, qui judicandi sunt ante tribunal magni judicis, ex æquo omnes sistentur, ita ut qui olim in mortali vita aliquid plus aliis habere videbantur sive dignitate, sive genere, sive divitiis, nihil differant a pauperioribus. Omnes enim æqualiter tribunali Christi sistentur, perinde ut sacerdos, ita et populus, et

rizentur, sed dentur his qui habitant coram Domino. »

* Psal. 23, 1. * Psal. LXXII, 11.

(29) Hæc ita exprimit Hieronymus, « Cernamus in Tyro extructas Christi ecclesias; consideremus opes omnium, quod non reponantur, nec thesau-

perinde alii omnes, quia non est personarum acceptio apud Deum. Quamobrem apud Job dictum est: « Parvus et magnus illic sunt, et famulus non metuens dominum suum ¹⁰. »

VERS. 3, 4. « Corruptione corrumpetur terra, et direptione diripietur terra: os enim Domini dixit hæc. Luxit terra, et corruptus est orbis: luxerunt excelsi terræ. » Nam prolata per prophetam a Deo sententia, hæc contingit iis, qui pejorem sortem nacti fuerint: quos terreni sensus causa terram vocal. Quemadmodum enim olim Adæ dictum est, « Terra es, et in terram reverteris ¹¹, » sic et iis qui tempore divini iudicii, voluptarii et corporis amantes, ac proinde terreni et carnales deprehensi fuerint, corruptionis supplicium comminatur. Quæ autem sit terra lugens et quis orbis corruptus, in sequentibus declarat, « Luxerunt excelsi terræ: » hos quippe maxime ira Dei invadet, quoniam « superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ¹². »

VERS. 5. « Terra egit imple propter habitatores suos: quia prævaricati sunt legem Domini, et dissipaverunt et mutaverunt præcepta, testamentum æternum. » Omnes quippe homines qui a sæculo orbem incoluerunt, Græci simul et barbari, naturaliter accepta lege, et præcepta Dei in animabus suis insculpta habentes, atque testamentum a sæculo in communi cogitandi modo complectentes: postea ubi se peccatis contra naturam dediderunt, naturalis legis transgressores effecti sunt. Quamobrem jure ad tribunal Dei sistentur, in iudicio transgressionis suæ rationem daturi.

VERS. 6-10. « Propter hoc maledictio vorabit terram, quoniam peccaverunt qui incolunt eam. Ideo pauperes erunt habitatores terræ, et relinquentur homines pauci. Lugebit vinum, lugebit vinea: ingemiscunt omnes qui lætabantur animo. Cessavit gaudium tympanorum, cessavit vox ci-tharæ. Erubuerunt, non biberunt vinum: amara facta est sicera bibentibus: desolata est omnis civitas: claudet domum ne pateat ingressus. » Quemadmodum in principio creationis, nondum existente peccato, benedixit Deus hominem, sic et in consummatione sæculorum. Neque enim omnes in præsentī vita versantes ingemituros ait, sed tantum eos, qui in lata et spatiosa via incesserunt, qui computatione et luxu sua omnia dilapidarunt: qui non ultra voluptatibus fruuntur, sed de turpibus ac nefariis gestis suis convicti, pudore suffunduntur. Plerumque autem Theologus vinum memorans, hominum voluptatem subindicavit, sive mercedem malitiæ, atque animæ veterum, qui cogitationum rectorum et naturalium rationem everit. Qua ebrietate quasi vigilantes qui tunc supplicio afficiuntur, voces et clamores lugubres effundunt.

Α πάντες ἐπεὶ μὴ ἐστὶ προσωπολήψια παρὰ τῷ Θεῷ. Διὸ εἰρηται παρὰ τῷ Ἰάβ· « Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ θεράπων οὐ δεδοικὼς τὸν κύριον αὐτοῦ. »

« Φθορὰ φθαρήσεται ἡ γῆ, καὶ προνομὴ προνομυθήσεται ἡ γῆ· τὸ γὰρ σῶμα Κυρίου ἐλάττω ταῦτα. Ἐπένθησεν ἡ γῆ καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη· ἐπένθησαν οἱ ὄψηλοι τῆς γῆς. » Φωνῆς γὰρ ἀποφαντικῆς Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου προνεχθείσης, ταῦτα ἔσται τοῖς τὴν χεῖρωνα λήξιν εἰληχόσιν· οὐδὲ διὰ τὴν γεωδὲς φρόνημα γῆν ὀνομάζει. Ὅσπερ γὰρ ποιεῖ ἐλᾶσθαι τῷ Ἀδὰμ, « Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » οὕτω καὶ τοῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως φιληθόντες καὶ φιλοσώμασι, καὶ διὰ τοῦτο γῆνους· καὶ σαρκίνοις εὐρεθησομένοις ἢ διαφθορὰς ἡμελιότητι τιμωρία. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ πενθοῦσα γῆ καὶ φθαρὰ οἰκουμένη, διασαφεῖ ἐπιφέρων· « Ἐπένθησαν οἱ ὄψηλοι τῆς γῆς· » μάλιστα γὰρ τοῦτους ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μεταλεύσεται, ἐπεὶ « ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν. »

« Ἡ γῆ ἡνόμησε διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν· διότι παρέβησαν τὸν νόμον Κυρίου καὶ διετκέδασαν, ἡλάξαν τὰ προστάγματα, διαθήκην αἰώνιον. » Πάντες γὰρ ἄνθρωποι οἱ ἐξ αἰῶνος τὴν οἰκουμένην οἰκῶντες, « Ἕλληνες ὁμοῦ καὶ βάρβαροι, τὸν φυσικὸν νόμον παρελθόντες καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς ἔχοντες ἔγγεγραμμένα, τὴν τε διαθήκην τὴν ἐξ αἰῶνος ἐν ταῖς κοιναῖς ἐννοαῖς ὑποδεγμένοι, κἀπειτα ἑαυτοὺς τοῖς παρὰ φύσιν ἁμαρτήμασι ἐκδεδωκότες, παραβάται τοῦ φυσικοῦ γεγόνασι νόμου. Διὸ δὴ εὐλόγως παραστήσονται τῷ Θεῷ δι-καστηρίῳ, κριθησόμενοι ὡς λόγον ὑφίστοντες τῆς ἑαυτῶν παραβάσεως. »

« Διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔσται τὴν γῆν, ὅτι ἡμάρτοσαν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν. Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι. Πενθήσει οἶνος, πενήσει ἄμπειλος, σι-νάξουσι πάντες οἱ εὐφροσύνην τὴν ψυχὴν. Πέπνυται εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπνυται φωνὴ κιθάρης. Ἥσυχύνθησαν, οὐκ ἔπινον οἶνον· πικρὸν ἐγένετο τὸ οἶκερα τοῖς πίνουσιν· ἡρημώθη πᾶσα πόλις· κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. » Ὅσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, μήπω ἁμαρτίας ὑποστάσης, ἡλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. Οὐδὲ γὰρ πάντας στενάξιν φησὶ τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' ἢ τοὺς τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὡδευκώτας, οἰνοφυγίαις καὶ ἀσωτίαις τὰ ἑαυτῶν κατατρίψαντας· οἱ καὶ μηχανεῖς ἔχοντες τὴν τῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσιν· ἀλλὰ καὶ ἐλεγχόμενοι ἐφ' αἷς ἔπραξαν αἰσχράς καὶ ἀθεμίτους πράξεις, αἰσχύνῃ καταγεοῦνται. Πολλάκις δὲ ὁ Θεολόγος οἶνον μνημονεύσας, τὴν τῶν ἀνθρώπων τρυφὴν ἠνέκατο, ἢ τὸ τῆς κακίας μίσθωμα καὶ τὸν τῆς ψυχῆς κάρον, παρατρέποντα τὴν διάνοιαν τῶν ὁρῶν καὶ κατὰ φύσιν λογισμῶν· ὃ μεθύσματος ὥσπερ διανήψαντες οἱ τότε κολάζονται, φωνὰς ἀφήσουσι καὶ βοὰς πενθιχάς.

¹⁰ Job iii, 19. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Jacob. iv, 6.

« Ὁλοῦσθε περὶ τοῦ οἴνου πανταχῇ· πάνταται A
πᾶσα εὐφροσύνη, ἀπῆλθε πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς.
καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἱ οἰκοὶ ἐγκα-
ταλειμμένοι ἀπολούνται. Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ
γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν. Ὅν τρόπον ἂν τις καταμῆ-
σται ἐλαίαν, οὕτως καταμῆσονται αὐτούς· καὶ ἂν
παύσεται ὁ τρυγητής. » Ὡς μὴδὲνα περιλειφθῆναι
τῶν ἀσθεῶν, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐνδὸς τὴν χρίσιν τοῦ
θεοῦ μετέλθειν. Ὡς γὰρ οἱ τὸν τῆς ἐλαίας καρπὸν
ἀναλεγόμενοι καλὰμοις εἰώθασι διακρούειν καὶ κατα-
βαλεῖν μέχρι καὶ μιάς, εἰπον περιλειφθεῖν, καὶ ὡς
μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐπαινιότες τινὲς ἀναλέγονται
ῥωγὰς τινας βραχεῖς ἢ βότρυας τοὺς παραλειφθέντας·
τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοὺς ἀσεβεῖς ἀναλέξονται καὶ
μέχρις ἐνδὸς, ὡς μὴδὲνα διαφωγεῖν τὴν τοῦ θεοῦ χρίσιν.

« Οὗτοι βοῇ φωνήσουσιν. » Τίνες δὲ οὗτοι ἀλλ' ἢ B
οἱ τοῦ κρείττενος τάγματος; Εἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ τῆς
παρὰ θεῷ μεγαλειότητος ἡξιώμενοι. « Οἱ δὲ κατα-
λειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ
Κυρίου· παραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. » Οἱ
δὲ τῆς μερίδος γενόμενοι τοῦ θεοῦ εὐφρανθήσονται
ἅμα τῇ δόξῃ τοῦ Κυρίου· τότε γὰρ αὐτοὺς ὁ Κύριος
ἐλεύσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ δυνά-
μεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἐπὶ ταύτῃ τοίνυν τῇ δόξῃ
τοῦ ἑαυτῶν Κυρίου εὐφρανθήσονται οἱ πάλαι εἰς
αὐτὸν ἠλπικότες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Παραχθήσεται τὸ
ὕδωρ τῆς θαλάσσης, » « Ἠχῆσαν ὕδατα θαλάσσης, »
θεοδοσιῶν ἡρμήνευσε, σημαίνων τὸ μέγεθος τῆς ζωῆς,
ἣ ἠρῶνται οἱ ἐοξάζοντες τὸν ἑαυτῶν Κύριον· ἡχῶ
γὰρ θαλάσσης παραδληθήσεται αὐτῶν ἡ φωνή.

« Διὰ τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται
τῆς θαλάσσης. » Ταῖς Ἐκκλησίαις δηλαδὴ ταῖς με-
ταξὺ πάλαι τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, ὥστε ἐν μέσῳ
θαλάσσης, ἀπειλημέναις, ἐφ' ἃς ἡ δόξα Κυρίου ἐπι-
λάμψει τότε. « Τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνδοξόν ἔσται. Κύριε
ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν περὶ γῶν τῆς γῆς τέρατα
ἠροῦμεν, ἔλπις τῷ εὐσεβεῖ. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον
καὶ θεοδοσιῶνα, « Ἀπὸ τῶν περὶ γῶν τῆς γῆς ψαλ-
μοὺς ἠκούσαμεν· » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « μελω-
δίας. » Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ θεοῦ, τὴν δικαίαν
αὐτοῦ χρίσιν ἀπολαυμάζοντες, εὐφραίνονται ἅμα τῇ
δόξῃ τοῦ Κυρίου, καὶ εὐφραίνόμενοι ὕμνους αὐτῷ
καὶ ψαλμοὺς εὐχαριστηρίους ἀναπέμπουσιν. Εἴτ'
ἐπιλέγει, « Ἐλπίς τῷ εὐσεβεῖ. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τοῖς
ἀσεβεῖς διήλθεν ἡ ἀπειλημένα, ἐξῆς περὶ τῆς μερίδος
τῆς θεοῦ ἐπήγαγεν, ὡς· « Εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ
δόξῃ Κυρίου, » καὶ ὡς· « Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νή-
σοις ἔσται· » ὡς δὴ τὴν δικαιοκρίσιον τοῦ θεοῦ πα-
ραστήσας, ἀκολουθῶς ἐπήγαγε τό· « Ἐλπίς τῷ
εὐσεβεῖ· » παντὶ γὰρ δικαίῳ καὶ εὐσεβεῖ ἀνδρὶ ἔλπις
ἀγαθῇ σωτηρίας ἀπόκειται.

« Καὶ ἐροῦσι· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσι, οἱ ἀθετοῦντες
τὸν νόμον· » κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν εἰρηται, « Ὁ οἰ-
μοὶ ἀθετοῦντες· ἡθέτησαι. » Ὁρᾷς ὅπως συνέπασχον
τοὺς ἀπολλυμένους, καὶ ὑπερήλθον αὐτῶν οἱ τοῦ
θεοῦ ἀνθρωποὶ διὰ φιλανθρωπίαν, ὡς εἰς ἑαυτοὺς
ἀναστρέφειν τὸν ταλανισμὸν, καὶ λέγειν, ὡς οἶμοι
ἐφ' οἷς ἡθέτησαν οἱ παραβάται!

Vers. 11-13. « Ululate pro vino ubique : cessavit
omnis lætitia, discessit omnis lætitia terræ. Et re-
linquentur urbes deserta, et domus derelictæ per-
ibunt. Hæc omnia erunt in terra, in medio gen-
tium. Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic
excutient ipsos; et si quiescat vindemia. » Ita et
nullus impiorum residuus sit, sed ad unum usque
omnes iudicium Dei subeant. Quemadmodum enim
qui olivæ fructum colligunt, periculis solent olivæ
grana excutere ac dejicere usque ad unum, sicubi
derelinquatur : ac quemadmodum post vindemiam,
reverentes quidam parvos acinos et uvas residuas
colligunt, ita et impios colligent usque ad unum;
ita ut iudicium Dei nemo subterfugiat

Vers. 14. « Hi clamore vociferabuntur. » Quinam
hi, nisi qui superioris ordinis sunt? Isti porro fue-
runt, qui ea, quæ apud Deum est magnificentia,
dignati sunt. « Qui autem relictii fuerint super ter-
ram, lætabuntur cum gloria Domini : conturbabitur
aqua maris. » Qui autem ex portione Dei erunt,
lætabuntur cum gloria Domini : tunc enim ipse Do-
minus veniet in gloria Patris sui cum potestate et
majestate grandi. In hac ergo Domini sui gloria
lætabuntur, qui olim in ipsum speraverunt. Pro illo
autem, « conturbabitur aqua maris, » sic Theodo-
tio interpretatus est, « sonuerunt aquæ maris, »
vitæ illius magnitudinem significans, qua fruentur
ii qui Dominum suum gloria afficiunt : vox enim
eorum sonitui maris comparabitur.

Vers. 15. « Propterea gloria Domini in insulis
maris erit. » In Ecclesiis videlicet, quæ olim inter
incredulas gentes, quasi in medio mari, inclusæ
erant : in quibus gloria Domini tunc effulgebit. « No-
men Domini gloriosum erit. Domine Deus Israel, ab
alis terræ prodigia audivimus : spes pio. » Secun-
dum Symmachum vero et Theodotionem, « Ab alis
terræ psalmos audivimus; » secundum Aquilam,
« melodias. » Nam qui ex portione Dei sunt, justum
eius iudicium admirantes, lætantur cum gloria Do-
mini, ac læti hymnos ipsi atque psalmodias in
gratularum actionem emittunt. Postea inferi, « Spes
pio. » Cum enim comminationem impiis intentatam
præterisset, sub hac de portione Dei ista sub-
jungit, « Lætabuntur cum gloria Domini, » et
« Gloria Domini in insulis erit : » ac postquam
justum Dei iudicium enuntiaverat, consequenter
adjecit illud, « Spes pio : » nam omni justo plogue
viro bona salutis reposita spes est.

Vers. 16. « Et dicent : Væ prævaricatoribus, qui
prævaricantur legem ! » Secundum Aquilam dici-
tur : « O, væ mihi, prævaricantes ! prævaricatus
es. » Viden' quo pacto Dei homines de perentium
casu dolebant et angebantur, nempe ex humanitatis
affectu, ita ut in seipsos miseræ planctum con-
verterent, ac dicerent : O, væ mihi pro prævari-
catione transgressorum !

VERS. 17, 18. « Timor et fovea, et laqueus super vos, qui habitatis terram. Et erit qui sugerit timorem, cadet in foveam; qui autem exierit de fovea, laqueo capietur: quia fenestras de cælo apertæ sunt, et concutientur fundamenta terræ. » Dei inspectionem, et ejus virtutem subindicat, qua omnibus providet, et omnia speculatur quasi ex fenestris cæli universa respiciens. Quæ quidem fenestras tunc claudi videntur, cum Deus in terra peccatores circumlustrat, nec tamen ipsos castigat: tunc enim cœu aversus nihil peccantes inspicere videtur. Cum autem peccantes ulcisci decrevit, tunc fenestras cæli apertæ videntur.

VERS. 19, 20. « Turbatione turbabitur, et angustiis angustabitur terra: inclinavit et movebitur sicut ingurgitur terra, sicut ebrius et crapulatus. » Hæc porro omnia patietur terra; sic vocatis illis ejus olim habitatoribus, quos hæc perpessuros ait; ita ut ex malorum vi et gravitate, ebriis et crapulatis similes sint. « Et cadet, et non poterit resurgere: nam prævaluit in ea iniquitas. »

VERS. 21. « Et erit in die illa, inducet Deus in ornatum cæli manum. » Siquidem semel in fine humanæ vitæ lapsa terra, sive carne terrestri et animæ corporis amante; tum il, qui olim terram incolebant, resurrectionem postea consequentur, ut sistantur tribunali Christi, et unusquisque referat secundum ea quæ corpore perpetravit, sive bona sive mala. Cum autem lato judicio a bona spe exciderint, et supplicii olim prænuntiatis traditi fuerint; tunc a Deo lapsi, non ultra resurgere poterunt. Quis universi consummationem declaravit, qua cælum et terra transibunt. Ornatum vero cæli solet Moyses appellare solem, lunam et stellas. « Inducet Deus in ornatum cæli manum; » nempe memorato judicii Dei tempore.

VERS. 22. « Et in reges terræ, et congregabunt congregationem ejus in carcerem, et ocludent in munitionem; per multas generationes visitatio erit eorum. » Videtur mihi per reges terræ, principes hujus sæculi significare; sic enim Daniell declarabat Gabriel, dum oracula ipsi ederet his verbis: « Ei venit in occursum meum princeps regni Medorum. » Postquam invisibiles hujusmodi gentium reges hic memoravit, ipsos manu Dei congregandos ait, atque in carcerem conjiciendos, et ocludendos in munitione. Nam cum futurum esset ut regnum Dei tunc temporis resplenderet, ac novum sæculum, principatus, potestates et rectores mundi tenebrarum, ac spiritualia nequitiae superaret, consequens erat ut ii in lacum quem foderant conjicerentur. Lacum enim impius omnis aperuit et effudit eum, et cadet in foveam quam fecit.

γάρ πᾶς ἀσεθὴς ὥρυε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσέται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο.

« Φόβος καὶ βόθυνος καὶ παγὶς ἐφ' ὑμᾶς τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φεύγων τὸν φόβον, ἐμπεσέται εἰς τὸν βόθυνον· ὁ δὲ ἐκβαίνων ἐκ τοῦ βόθρου ἀλώσεται ὑπὸ τῆς παγίδος· ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνεῳχθήσονται, καὶ σεισθήσεται τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » Τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐποπτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ τῶν ὄλων δύναμιν αἰνιττόμενος, ἐφορῶσαν τὰ πάντα, ὥστε διὰ θυρίδων τοῦ οὐρανοῦ, αἱ δοκοῦσι μὲν κεκλεισθαι, ἐπειδὴ τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐπὶ γῆς περιέρεται ὁ Θεός, μὴ ἐπεξῶν τοὺς πλημμελοῦσι· τότε γὰρ ὥστε ἀποστραφεῖς, οὐδ' ὀρίνεται τοὺς ἀμαρτάνοντας ἔοικεν. Ἐπειδὴ δὲ κρίνη ἐπεξελθεῖν τοῖς ἡμαρτηκόσιν, ὥστε ἀναπαύνηται τοῦ οὐρανοῦ αἱ θυρίδες.

« Ταραχὴ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορίᾳ ἀπορηθήσεται ἡ γῆ· ἐκλινε καὶ σεισθήσεται ὡς ὄπισθοφυλάκιον ἡ γῆ, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραιπαλῶν. » Καὶ ταῦτα πάντα πείσεται ἡ γῆ, τῶν ποτε κατοικησάντων αὐτὴν οὕτω δὴ καλουμένων· τοιαῦτα δὲ φησι πείσεσθαι αὐτοὺς, ὡς εἰκέναι μεθύουσι καὶ κραιπαλῶσιν ἐκ τῆς τῶν κακῶν ὑπερβολῆς. « Καὶ πείσεται, καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστῆναι· κατίσχυσε γὰρ ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀνομία. »

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα. » Ἀπαξ μὲν γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ γῆ, ἦτοί σὰρξ γεώδης καὶ φιλοσώματος ψυχῇ, οἱ πάλαι τὴν γῆν οἰκήσαντες τῆς καθέξῃς ἀναστάσεως τεύξεσθαι εἰς τὸ παραστῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ κομιεσθαι ἕκαστον τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε κακὰ· ἐπειδὴ δὲ κριθέντες ἐκπέσουσιν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, καὶ ταῖς ἡπιαιμέναις κολάσει παραδοῦσι, τὸ τῆνικαῦτα τοῦ Θεοῦ ἐκπεσόντες, οὐκέτι ἀναστῆναι δύνησονται. Ἐν οἷς τὴν σύνταξιαν ἐδήλωσε τοῦ παντός, ἐν ᾗ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. Κόσμον δὲ οὐρανοῦ εἰσθε λέγειν ὁ Μωϋσῆς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας. « Ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα· » λέγω δὲ κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως καιρὸν.

« Καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ συνάξουσιν συναγωγὴν αὐτῆς εἰς δεσμοτήριον, καὶ ἀποκλείσουσιν εἰς ὄχυρμα· διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν. » Δοκεῖ μοι τοὺς ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τοῦτου σημαίνειν διὰ τῶν βασιλέων τῆς γῆς· οὕτω γοῦν καὶ τῷ Δανιὴλ ὁ χρηματίζων αὐτῷ Γαβριὴλ ἐδήλου λέγων· « Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συνάντησίν μου ἄρχων βασιλείας Μήδων. » Τοὺς τοιοῦτους ἀοράτους τῶν ἰδυνῶν βασιλεῖς ἐνταῦθα προσιπὼν ὁ λόγος, συναχθῆσθαι αὐτοὺς φησὶν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμδληθῆσθαι εἰς δεσμοτήριον καὶ ἀποκλεισθῆσθαι εἰς ὄχυρμα. Ἀκόλουθόν μοι γὰρ ἦν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μελλούσης τότε διαλάμπειν, τοῦ τε νέου αἰῶνος ἐπικρατεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, εἰς τὸν προσήκοντα αὐτοὺς καταβληθῆναι λάκκον, ὃν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ὥρυξαν. Λάκκον

«
χορ.
σαλ.
ται.
κα.
ἐπ.
καθ.
κα.
ἀπο.
Χρι.
«
δνομ.
λὴν
φρη.
να.
ἀρχα.
Σωτ.
αὐτοῦ.
κλήμ.
κατα.
δρμῶ.
αὐτῶ.
ἀμύμ.
ἡμᾶς.
βουλῆ.
τὰ π.
συντε.
μὲν.
προορ.
λους.
«
πεισεῖν.
οὐ μ.
πρωχ.
σε.
«
ἀσεβῶν.
ἀθέλων.
μὴν, δ.
ἡ κατ.
Εἰσι δ.
τερον.
ἡδίκου.
σουσί.
μασί.
«
Τ.
τοὺς ἀ.
πονηρί.
ἀνθρώ.
«
Εἰ.
δε, ῥύ.
παρδ.
καὶ ἐ.
ἀναστ.

«
δνομ.
λὴν
φρη.
να.
ἀρχα.
Σωτ.
αὐτοῦ.
κλήμ.
κατα.
δρμῶ.
αὐτῶ.
ἀμύμ.
ἡμᾶς.
βουλῆ.
τὰ π.
συντε.
μὲν.
προορ.
λους.
«
πεισεῖν.
οὐ μ.
πρωχ.
σε.
«
ἀσεβῶν.
ἀθέλων.
μὴν, δ.
ἡ κατ.
Εἰσι δ.
τερον.
ἡδίκου.
σουσί.
μασί.
«
Τ.
τοὺς ἀ.
πονηρί.
ἀνθρώ.
«
Εἰ.
δε, ῥύ.
παρδ.
καὶ ἐ.
ἀναστ.

« Καὶ ταχέσεται ἡ πλὴθος, καὶ πεσέται τὸ τεῖχος, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐκ Σιών καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐνώνιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται. » Ἐδεῖ γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ περὶ συντελείας λόγῳ, καὶ τὰ περὶ τῆς κηρυττομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπουρανίου βασιλείας μαθεῖν, ἥτις ἔσται μετὰ τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν. Σιών δὲ καὶ Ἱερουσαλὴμ πολλάκις εἶναι ἐπουρανίους ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς μαρτυρίας παραστήσαμεν· ἐνθα ἡ τοῦ Χριστοῦ βασιλεία στήσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, δοξάσω σε, ὕμνησω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστά πράγματα, βουλὴν ἀρχαίαν, ἀληθινήν· γένοιτο, Κύριε. » Ταῦτά φησι σπεύδων ὥσπερ καὶ ἐπιθυμῶν ἢ τάχος ἐπιστῆναι τὸ τῶν ἀγαθῶν τέλος. Νοήσομεν δὲ ὅπως ἦν ἀρχαία ἡ βουλὴ αὕτη, ἐπιστήσαντες τῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος, τῇ λεγούσῃ τοῖς εἰς τὰ δεξιὰ στησιμένοις αὐτοῦ· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ἔγραφε· « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν αὐτοῦ. » Ἀρχαία τοίνυν ἦν αὕτη βουλὴ. Καὶ ταῦτ' ἦν ἀληθῶς τὰ θαυμαστά πράγματα τὰ προωρισμένα μου πρὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ συντελείᾳ δὲ τῶν αἰώνων πληρωθησόμενα. Ἀρχαία μὲν οὖν ἦν ἡ βουλὴ αὕτη διὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ προορισμὸν τοῦ Θεοῦ· ἀληθινή δὲ διὰ τὴν τοῦ τέλους ἐκκασιν.

« Ὅτι ἔθχας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὄχυράς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλεις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῇ. Διὰ τοῦτο εὐλογεῖ σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνδρῶν ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε. » Καὶ ἐπὶ τούτοις οὖν, φησὶ, δοξάσω σε, ὅτι τῶν ἀσεβῶν περιέλας τὰς πόλεις, ἀφανίσας αὐτὰν τὰς ἀθέτους πολιτείας· καὶ τὰ ἀσεβῆ οἰκοδομήματα. Οἱ γὰρ μὴν, διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐκείνων, εὐλογήσουσί σε· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς, « δοξάσουσί σε. » Εἰσὶ δὲ οὗτοι ὁ λαὸς διὰ σὲ πτωχεύσας κατὰ τὸν πρότερον αἰῶνα, καὶ πόλεις τῶν πάλαι ἀδικουμένων, οὓς ἠδίκουν οἱ ἐκώχται τῆς θεοσεβείας. Οὗτοι εὐλογήσουσί σε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σου ἐν διαφόροις πολιτεύμασι ἐξετασθέντες καὶ δικαίως εὐλογήσουσί σε.

« Ἐγένου γὰρ πάσης πόλει ταπεινῇ βοηθός, καὶ τοῖς ἀθυμῆσας δι' ἐνδείαν σκέπη· ἀπὸ ἀνθρώπων πονηρῶν ῥύση αὐτούς· σκέπη διψώντων, καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. »

« Εὐλογήσουσί σε, ὡς ἄνθρωποι διψῶντες ἐν Σιών· οἱ ῥύση αὐτοὺς ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν, οἱς ἡμᾶς παρέδωκας. » Καὶ ὅτε ἦσαν ταπεινοὶ καὶ ἐν ἀθυμίᾳ καὶ ἐν ἐνδείᾳ πάσης τρυφῆς μετὰ τῶν φαύλων ἀναστρεφόμενοι, σὺ αὐτῶν ἦσθα βοηθός καὶ σκέπη·

A **VERS. 23.** « Et tabesceat later, et cadet murus : quia regnabit Dominus ex Sion et ex Jerusalem, et coram senioribus glorificabitur. » Par quippe erat nos in sermone de consummatione etiam illa ediscere, quæ ad cœleste nobisque prædicatum Salvatoris nostri regnum spectabant, quod post principatum et potestatum eversionem futurum est. Sion autem et Jerusalem, cœlestia esse loca jam plerumque ex apostolico testimonio docuimus : ubi Christi regnum consistet.

CAPUT XXV.

VERS. 1. « Domine Deus noster, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum, verum : fiat, Domine. » Hæc autem ait quasi festinans et concupiscens bonorum finem celeriter adesse. Qui porro se habuerit antiquum hoc consilium intelligemus, si Salvatoris nostri voci attendamus, quæ ad dexteram positis ait : « Venite, benedicti Patris mei, hæreditate accipite paratum vobis regnum a constitutione mundi ¹³. » Atque hinc sumpta occasione Apostolus scribit, « Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate : qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum sibi ipsi ¹⁴. » Antiquum ergo consilium illud erat. Et revera hæ ipsæ erant res admirabiles a me prævisæ ante constitutionem mundi, quæ in consummatione sæculorum implendæ sunt. Igitur antiquum illud consilium erat propter præscientiam et prædestinationem Dei ; **C** verum autem, propter finis exitum.

VERS. 2. « Quia posuisti civitates in tumulum, civitates fortes, ut caderent fundamenta earum. Impiorum civitas in sæculum non ædificabitur. Propterea benedicet tibi populus pauper, et civitates virorum injuriam sustinentium benedicent tibi. » Et in his quoque, ait, celebrabo te, quia impiorum urbes evertisti, earum impia instituta defens, impiaque domicilia evertens. Qui autem ex iis evaserint, ii benedicent tibi : sive secundum reliquos interpretes, *glorificabunt te*. Hi vero sunt populus ille qui in priori sæculo propter te pauper effectus est, et urbes eorum, qui olim injuria sunt affecti, quibus injuriam inferebant piæ religionis adversarii. Hi benedicent tibi in Ecclesia tua in **D** variis vitæ institutis versantes, ac jure merito benedicent.

VERS. 4. « Fuisti enim omni civitati humili adjutor, et tristibus propter inopiam proteclio, ab hominibus malis liberabis eos : umbraculum sicientium, et spiritus hominum injuriam patientium. »

VERS. 5. « Benedicent tibi, quasi homines sitientes in Sion, quia liberabis eos ab hominibus impiis, quibus nos tradidisti. » Cum autem essent afflicti mœstique, atque omnis voluptatis expertes, in medio improborum versantes tu ipsis adjutor

¹³ Matth. xxv, 34. ¹⁴ Ephes. i, 4, 5.

et tegumentum eras : imo etiam illis tunc sitientibus, ac diecentibus, « Sitivit anima mea ad Deum fortem et viventem, » tu item fons eras, qui eos sancti Spiritus alveo refrigerabas atque potabas, ac eos animo deficientes recreabas, ipsosque virtute unigeniti Verbi tui confortabas. Ne vero hæc de se dicta fuisse suspicarentur Judæi, effusam in omnes gentes Christi gratiam necessario adiecit his verbis :

VERS. 6. « Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus in monte hoc. » Quid vero faciet? Secundum reliquos quidem interpretes, « potum, » dicitur : secundum autem LXX, « Bibent, inquit, lætiam, bibent vinum. » Convivium ergo non Israeli, neque Judaico populo, sed omnibus gentibus paratum esse Dominum vaticinatur, non in convallibus, non in planitie, sed neque multis in montibus, neque in alio quovis monte, sed in illo, quem explicans dicebat, « Quoniam regnabit Dominus in montibus, et in conspectu seniorum suorum glorificabitur. » Nam in monte regni sui, in quo gloriam æcam senioribus suis præbebit, ac gentibus convivium apparabit, immortalitatis potum ipsis elargietur. Hunc vero montem explicat Apostolus dicens ¹⁵, « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui descripti sunt in cælis. » Hoc igitur in loco constituti, non Israel, sed quotquot ex gentibus omnibus promissionibus dignati sunt, bibent lætiam, bibent item illud ex vera vite expressum vinum, de quo Salvator ait, « Non utique bibam illud, donec bibam illud novum vobiscum in regno cælorum ¹⁶. »

VERS. 7. « Ungentur unguento in monte hoc. Trade omnia hæc gentibus : consilium enim hoc super omnes gentes. » Horum porro imagines et symbola in mysteriis novi Testamenti per mysticum chrisma et salutarem sanguinem nobis tradidit evangelicus sermo ; ut in his probati, etiam meliorum participes simus : etenim Israel his dignus non est. Quemadmodum autem quis depositum cum mensura tradit, sic, inquit, mysticum de prædictis rebus sermonem trade omnibus gentibus : nam hoc consilium super omnes gentes est.

VERS. 8. « Absorpsit mors prævalens, et rursus abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu : opprobrium populi abstulit ab universa terra : os enim Domini locutum est. » Tum igitur, cum sancti una cum Filio Dei regnabunt, ipsa mors, quæ olim deglutiebat eos, omnino absorbebitur. Pro illa autem, erit unctio qua inungentur omnes gentes. Etenim uncti illo unguento, non ultra morti erunt obnoxii, sed immortalitatis et æternæ vitæ consor-

Α ἀλλὰ καὶ διψόντων κατ' ἐκείνο καιροῦ, ὡς λέγειν, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν καὶ ζῶντα, » σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, δροσίζων αὐτοὺς καὶ ποτίζων τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιβρόσῃ, καὶ σὺ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτοὺς ἀνεκτῷ, ἐνισχύων αὐτοὺς τῇ δυνάμει τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου. Ἵνα δὲ μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι ὑπολάβωσιν Ἰουδαίων παῖδες, ἀναγκαστὶς τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐπιφέρει λέγων.

« Καὶ ποιήσει ὁ Κύριος Sabaoth πᾶσι τοῖς ἔθνεσι ἐπὶ τὸ δρος τοῦτο. » Τί δὲ ποιήσει ; κατὰ μὲν τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « πότον, » ἐξῆς εἰρηται· κατὰ δὲ τοὺς Ἑβραϊκόντα, « Πιόνται, » φησὶν, « εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον. » Συμπόσιον τοίνυν οὐ τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι παρασκευάσειν τὸν Κύριον ἐν τοῦτοις θεσπίζει, οὐκ ἐν κοιλώμασιν, οὐδὲ ἐν φάραγξιν, οὐδὲ ἐν πεδιάσιν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἐτυχεν ἐνδὲ ὄρους· ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ὅπερ δεικνύς ἔλεγεν· « Ὁ τοῦ βασιλεύσει Κύριος ἐν ὄρει, καὶ ἰνῶπτον τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ δοξασθήσεται. » Ἐν γὰρ τῷ ὄρει τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἐν ᾧ καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ πρεσβυτέροις παρέξει, καὶ τοῖς ἔθνεσι τὸ συμπόσιον παρασκευάσας, τὸ τῆς ἀθανασίας αὐτοῖς πότον δωρήσεται. Παρίσται δὲ τὸ δρος ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκῳ ἀπογεγραμμένῳ ἐν οὐρανοῖς. » Ἐνταῦθα τοίνυν γινόμενοι, οὐχ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν καταξιούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν πίνονται εὐφροσύνην, καὶ πίνονται τὸν ἐκ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου οἶνον, περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· « Οὐ μὴν πῖω αὐτὸν, ἕως ἂν πῖω αὐτὸν καὶνὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. »

« Χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τοῦτο. Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσι· ἡ γὰρ βουλὴ αὐτῇ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τοῦτον δὲ εἰκόνας ἡμῖν καὶ σύμβολα ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς καινῆς Διαθήκης διὰ τὸ μυστικὸν χρίσματος καὶ τοῦ σωτηρίου αἵματος ὁ εὐαγγελικὸς παραδέδωκε λόγος· ἵνα, ἐν τοῦτοις δοκιμασθέντες, καὶ τῶν κρειττόνων μεταλάβωμεν· ὁ γὰρ Ἰσραὴλ οὐκ ἄξιός τούτων. Ὅσπερ δὲ τις παρακαταθήκην ἐν μέτρῳ παραδίδωσι, οὕτω, φησὶ, τὸν περὶ τῶν λεχθέντων μυστικὸν λόγον παράδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ βουλὴ αὐτῇ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.

« Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· τὸ θνείδος τοῦ λαοῦ ἀφείλεν ἀπὸ πάσης τῆς γῆς· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε. » Τότε τοίνυν, ὅτε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι συμβασιλεύσουσιν, αὐτὸς ὁ θάνατος ὁ πάλαι καταπίνων αὐτοὺς, πάντως καταποθήσεται. Ἀντὶ δὲ τούτου ἔσται ἡ χρίσις ἡ κεκριμένη εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Χρισθέντες γὰρ τῷ χρίματι, οὐκέτι γενήσονται ὑποχείριον τῷ θανάτῳ· ἀθανασίας δὲ καὶ ζωῆς αἰ-

¹⁵ Hebr. xii, 22. ¹⁶ Matth. xxvi, 29.

νίου μετέχοντες, τὸν θάνατον ἀνερέγγητον καὶ ὥσπερ νεκρὸν καταστήσουσι. Ἀλλ' ὅμως ὁ φιλόφθωρος τῶν ἀνθρώπων Σωτὴρ, ῥυσάμενος τοῦ θανάτου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, τῆς τε πολυθέου καὶ δαιμονικῆς πλάνης ἐλευθερώσας, ἀφείλε πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Ὁνειδος δὲ ἦν τοῦ λαοῦ τοῦ ἐξ ἔθνων ἡ κρατήσασα αὐτῶν εἰδωλολατρεία· ὅπερ ονειδος ἀφείλεν ὁ Θεός, καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ δάκρυον, τῶν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν τῶν τοσούτων ψυχῶν ἀποκλειομένων ἀπώλειαν. Ὁνειδος γὰρ ἦν ὁ μικρὸν τοῖς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιμένοις τὸ ἐκπεσεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ θανάτῳ ὑποβληθῆναι. Ἀλλ' ἀρθήσεται τὸ ονειδος, τοῦ μὲν θανάτου καταργηθέντος καὶ τοῦ σκότους ἀφανισθέντος· τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ βασιλείας αἰωνίου ζωῆς διαλαμπύσης, ἀπολαύσουσιν οἱ ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων τῶν μὲν προτέρων ἡλευθερωμένοι κακῶν, τῶν δὲ ἐπαγγελιῶν Θεοῦ καταξιωθησόμενοι.

Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, καὶ σώσει ἡμᾶς. Οὗτος Κύριος, ὑπεμείναμεν αὐτῷ καὶ ἠγαλλιάμεθα, καὶ εὐφρανθησόμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν. Ἀνάπαυσιν δώσει ὁ Θεός ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Καταποθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν, οἱ τοῦ νέου αἰῶνος υἱοὶ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εὐχαριστήριον ᾄσουσιν ψῶδην, ὁρῶντες ἐν δόξῃ τὸν αὐτῶν Σωτῆρα, καὶ ἐροῦσιν· « Ἰδοὺ ὁ Θεός ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν. » Πάλαι μὲν γὰρ αὐτὸν ἐν ἐλπίσει εἰχομεν, πιστεύοντες τὰς θείας περὶ αὐτοῦ διδασκαλίας· νῦν δὲ καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρῶμεν αὐτόν, διὸ ὑπεμείνομεν πάλαι τὰ ἐπὶόντα ἡμῖν λυπηρά. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα ἐροῦσιν· ὁ δὲ ἀνάπαυσιν αὐτοῖς δώσει ἐν τῷ προλεχθέντι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὄρει.

Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλωνα ἐν ἀμάξαις. Καὶ ἀνήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπείνῃσι τοῦ ἀπολέσαι. Καὶ ταπεινώσει τὴν ὕδριν αὐτοῦ, ἐφ' ἧς τὰς χεῖρας ἐπέβαλε, καὶ τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ τοῦχου ταπεινώσει· καὶ καταθήσεται ἕως τοῦ ἑδάρου. Οἱμαὶ δὲ ἐνταῦθα Μωὰβ λέγεσθαι τὸν ποτηρὸν δαίμονα, καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, τὴν πάλαι παρὰ τοῖς Μωαβίταις ὡς θεὸν τιμωμένην· ἥτις ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνει, καταπαιρομένη τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸ ὕψ' αὐτὴν ἔθνος ἐπιτρέβουσα, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ Μωυσεὺς τοιαῦτα τολμῆσαι, ὡς ἐκπορνεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τελεσθῆναι τῷ Βεελφεγὼρ· τοῦτο δὲ ἦν τὸ τῶν Μωαβιτῶν εἰδωλόν· τοῦτου χάριν τὰ προκείμενα ὡς περὶ δεινῆς τιнос καὶ θεομάχου δυνάμεως προσηφάσσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ᾄσονται τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς Ἰουδα λέγοντες. « Μεθ' ἧν, τὸ Σωτὴρος ἡμῶν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἀπειληφότος ἐν τῷ ἐπουρανίῳ ὄρει, οἱ τῶν ἐπαγγελιῶν ἄξιοι ᾄσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ἐπουράνιον ᾄσμα ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Ἱερουσαλὴμ γενόμενοι, ἦν ἐπὶ τοῦ παρόντος Ἰουδαίαν ὠνόμασεν ὁ λόγος, ἀκολούθως τῇ χώρᾳ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ. Οὕτω γὰρ ὁμοῦ καὶ τοῖς ἀκρωμένους τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ παισὶ θυμηδίαν τινὰ καὶ προτροπὴν εἰς τὴν τὴν

A tes, mortem imbecillam et quasi mortuam reddent. Attamen clemens ille hominum Servator, ereptis a morte atque a superstizioso et diabolico numinum errore liberatis animabus hominum, abstulit omnem lacrymam ab omni vultu. Opprobrium autem populi ex gentibus erat idololatria penes illos obtinens : quod opprobrium et lacrymas inde consequentes abstulit Deus, iis qui ob humanum affectum animarum huiusmodi perniciem lugebant. Sane opprobrium non modicum erat iis qui ad imaginem Dei conditi erant, quod a vita æterna laborarentur ac morti subicerentur. Sed opprobrium auferetur, deleta morte, tenebrisque sublati. Christi autem regno in æterna vita fulgente, illo fruuntur ii ex gentibus, qui a pristinis quidem malis erepti sunt, et qui promissis Dei donabuntur.

VERS. 9, 10. « Et dicent in illa die, Ecce Deus noster, in quo sperabamus, et salvabit nos. Iste Dominus, sustinuimus eum, et exultabamus et lætabimur in salute nostra. Requiem dabit Deus super montem hunc. » Absorpta morte resurrectionis tempore, novi sæculi filii in illa die gratiarum actionis canticum canent, videntes in gloria Servatorem suum, et dicent, « Ecce Deus noster, in quo sperabamus. » Olim namque ipsum in spe habebamus, doctrinæ ipsum annuntianti fidem habentes ; jam vero ipsis oculis videmus eum, quare jam diu sustinebamus ingruentia nobis mala. Et illi quidem hæc dicturi sunt ; ille vero requiem ipsis dabit in memorato regni sui monte.

VERS. 11, 12. « Et conculcabitur Moabit, quomodo calcant aream plaustris. Et remittet manus suas, sicut et ipse humiliavit, ut perderet. Et deprimet injuriam ejus, in quæ manus iniecit, et altitudinem refugii muri humiliabit : et descendet usque ad pavementum. » Arbitror hic Moab vocari malignum demonem, et adversariam viritatem, quæ olim apud Moabitas ut deus colebatur ; quæ quia altum sapiebat, contra Deum Israel superbiens, sibi quæ subditam gentem depravans, ut etiam tempore Moysi talia auderet, ac populum ad fornicationem, et ad initiationem Beelphegor deduceret ; erat autem illud Moabitarum idolum ; idcirco hæc quæ jam tractamus, quasi de gravi quadam et Deo inimica virtute prænuntiantur.

CAPUT XXVI.

VERS. 1. « In illa die cantabunt canticum hoc in terra Juda, dicentes. » Post quam diem, ubi Salvator noster in cœlesti monte regnum suum acceperit, qui promissis digni erunt, tunc cœlestis canticum emittent, in cœlesti Jerusalem constituti, quam in præsentī Judæam sermo nuncupat, habita regionis in qua terrena Jerusalem sita est, ratione. Ita enim et Judæis qui audiebant, alacritatem et incitamentum ad rerum propositarum spem indi-

dit; atque simul veram Judæam declaravit, nempe celestis Hierosolymæ regionem, ingentem ejus latitudinem hoc pacto significans; ut locus quidem Judæa esse intelligeretur, religiosa autem conversatio, quam ibidem servant divini et evangelici spiritus, pro Dei civitate haberetur. Quo in loco constituti ii qui in prophetia indicantur, subsequens canticum in die illa cantabunt.

« Ecce civitas munita, et salutare nobis ponet murum et circummurale. » Siquidem infirma illa et terrena civitas, munita et firma non erat, utpote quæ plerumque ab inimicis capta fuerit; hæc autem vere civitas Dei munita est, et hoc est salutare nostrum; secundum Symmachum autem, « Dicent canentes canticum, civitatem fortem habemus; » et secundum eundem Symmachum, « civitas imperii, nobis salutare; » Hebraica vero lectio pro illo, « salutare, » nomen Jesu proprie et clare circumfert: ipsissimis quippe litteris Salvator noster Hebraice scribitur. Ipse itaque Salvator noster, beatorum civitas est; ipse murus eorum et antemurale.

Vers. 2. « Aperite portas, ingrediatur populus custodiens veritatem. » Nemine quippe jam obsistente, obice ac impedimento vacua liberaque ipsis via fuit. Cujus rei causa est iustum Dei judicium.

Vers. 3-5. « Patrocinans veritati, et custodiens pacem, quia in te speravimus, Domine, usque in sæculum. Deus magnus, æternus, qui postquam humiliasti, eduxisti habitantes in excelsis, civitates munitas evertes et deficies usque ad pavimentum. » Hæc quippe digna sunt illa apud te recondita spe, et hæc dico tibi, concupiscentia animæ meæ. Tu enim, Domine, concupiscentia mea es, ac divinus amor animæ meæ. Quare anima mea desideravit te, ipsa quippe nominis tui memoria animam nostram in excessum rapit, et ad tui amorem inflammat.

Vers. 6-9. « Et conculcabunt eas pedes mansuetorum, et humilium vestigia. Via piorum recta facta est, et præparata via justorum. Via enim Domini judicium. Speravimus in homine tuo, et in memoria quam desiderat anima nostra. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus; quia lux præcepta tua super terram. » Neque enim noctis tempore dormire possumus; sed tunc etiam vigilantes spiritu, te concupiscentiam nostram in mente teneamus. Sic igitur nobis ipsæ noctes tanquam dies illustrantur, quoniam præcepta tua et sermones tui nobis adhuc in terra versantibus, et die et nocte lucis instar data sunt. Hæc ex affectus vehementia locutus propheta Deum compellans, ad nos pertransit, monetque ut eadem, qua ipse, via incedamus.

Vers. 10, 11. « Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius: omnis qui non dixerit iustitiam in terra, veritatem non faciet.

A προκειμένων ἐλπίδα παρέχεν· ὁμοῦ καὶ τὴν ἀληθινὴν παρέστησε Ἰουδαίαν, τῆς ἐπουρανίου Ἱερουσαλὴμ τὴν χώραν, καὶ τὸ μέγα πλάτος ὡδὲ που σημαίνων· ἴν' ὃ μὲν τόπος νοῦται Ἰουδαία, τὸ δὲ ἐν αὐτῇ θεοσεβὲς πολιτεύμα τῶν θείων καὶ εὐαγγελικῶν πνευμάτων ἡ τοῦ Θεοῦ, πόλις· ἐνθα γενόμενοι οἱ διὰ τῆς προφητείας δηλούμενοι ἐπὶ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἄσονται τὸ ἄσμα τὸ ἐπιλεγόμενον.

Ἰδοὺ πόλις· ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῖν θήσει ταίχος καὶ περίτειχος. Ὁ γὰρ ἦν ἡ κάτω καὶ ἐπὶ γῆς πόλις ὄχυρά, πολλάκις ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀλοῦσα, αὕτη δὲ ἀληθῶς ὄχυρά τοῦ Θεοῦ τυγχάνει πόλις, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ σωτήριον ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἐροῦσι δὲ ἄδοντες τὸ ἄσμα, πόλιν ἰσχυρὰν ἔχομεν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον (sic), « Πόλις κράτους, ἡμῖν σωτήριον. » Ἡ δὲ Ἑβραϊκὴ λέξις ἀντὶ τοῦ, « σωτήριον, » καὶ ἀντὶ τοῦ, « σωτηρίου, » τὸ ὄνομα λευκῶς τοῦ Ἰησοῦ οὕτω περιέχει· αὐτοῖς γὰρ γράμμασιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἑβραϊκῶς γράφεται. Αὐτὸς οὖν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῶν μακαρίων πόλις, αὐτὸς καὶ ταίχος αὐτῶν καὶ περίτειχος.

« Ἀνοίξατε πόλιν, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσων δι' αἰσούνην, καὶ φυλάσσων ἀληθείαν. » Μηκέτι γὰρ μηδενὸς ὄντος ἐμποδῶν, ἀκώλυτος καὶ ἀπαρὰπὸ διστος καὶ εὐθεία ἡ ὁδὸς αὐτοῖς γέγονε. Τούτοις δὲ αἰτίον ἡ δικαιοκρασία τοῦ Θεοῦ.

Ἀντιλαμβανόμενος ἀληθείας καὶ φυλάσσων εἰρήνην, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος. Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὃς, ταπεινώσας, κατήγαγε τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὕψηλοις, πόλεις ὄχυράς καταβαλεῖς, καὶ καταβείης ἕως ἐδάφους. « Ἀξία γὰρ τῆς ἐλπίδος τῆς παρὰ σοῦ τεθησαυρισμένης, καὶ ταῦτα λέγω πρὸς σέ, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς μου. Σὺ γὰρ εἰς, Κύριος, ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ ὁ θεὸς ἔρως τῆς ἐμῆς ψυχῆς. Διὸ ἡ ψυχὴ μου ἐπεθύμησέν σε· καὶ αὕτη γὰρ ἡ μνήμη τοῦ ὀνόματός σου ἐξίστησιν ἡμῶν τὴν ψυχὴν, καὶ διεγείρει ἐπὶ τὸν σὸν πόθον.

Καὶ πατήσουσιν αὐτὰς πόδες πραέων, καὶ ταπεινῶν βήματα. Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρασκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου χρίσις. Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐπὶ τῇ μνήμῃ ἣ ἐπιθυμῇ ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἐκ νυκτὸς ὀρβρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅτε γὰρ καθέυδειν οἶοί τέ ἐσμεν τοὺς τῆς νυκτὸς καιροὺς, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἐγρηγορότων τῷ πνεύματι, σὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν κατὰ νοῦν ἔχομεν. Οὕτως οὖν καὶ αἱ νύκτες ἡμῶν ὡς ἡμέραι περτωσιμέναι τυγχάνουσιν· ἐπειδὴ περ τὰ προστάγματά σου καὶ οἱ λόγοι σου ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ τὰς διατριβὰς ποιούμενοις καὶ διὰ νυκτὸς καὶ δι' ἡμέρας ἀντὶ φωτὸς ἰδῶσθαι. Ταῦτ' ὑπερβαλλούση διαθέσει πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφωνήσας ὁ προφήτης, μεταβαίνει ἐφ' ἡμᾶς, παραινῶν τὴν αὐτὴν αὐτῷ βαδίζειν ὁδόν.

Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαυται γὰρ ἀσεβής· πᾶς ὃς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Ἀρρήστ

ὁ ἀσεδής, ἵνα μὴ ᾤῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Κύριε, ὤψη-
λός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν· γνόντες δὲ
αἰσχυνθήσονται. » Ταπεινὸν γὰρ ὄντας οἱ ἀσεδεῖς, καὶ
μικρὰν ἀφροσύνην τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐν σκό-
τει τῆς αὐτοῦ ἀγνοίας ἐκκλινούσιν· ἀλλὰ τῆς
καθόλου γνώσεως ἐπιστάσης, θαυμάζοντες τὸν ὠψὲν
βραχίονα οἱ πάλοι αὐτῶν ὡς μὴ ὄντα βλασφη-
μοῦντες, παύσονται τῆς ἀπονοίας αἰσχύνῃ κατεχό-
μενοι.

« Ζήλος λήφεται λαὸν ἀπαίδευτον. » Αἰνίσσεται δὲ
τοὺς ἐκ περιτομῆς μὴ καταδεξαμένους τὴν διὰ Χρι-
στοῦ χάριν. « Καὶ νῦν πῦρ τοὺς ὑπερβάντους ἔδεται. »
ὡς ἂν ἀποφάσκει ὑποβληθισμένους τῇ λεγούσῃ·
« Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον
τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ τὸ
φῶς οὐκ ἔδεδξαντο, παραδοθήσονται τῷ πυρὶ καὶ τῷ

« Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ἔδος ἡμῖν· πάντα
γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι
ἡμᾶς. Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδμεν· τὸ ὄνομά
σου ὀνομάζομεν. » Καλὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄλλα παρὰ
σοῦ πάντα· τὸ δὲ μέγιστον δῶρον ἢ παρὰ σοῦ, καὶ ἡ
πρὸς αὐτὸν εἰρήνη τυγχάνει, ἢ ἀτασίσταστο ὤμεν,
καὶ χρονεύουσα πρὸς σὲ διαπαντός φυλάττειτο ἡμῶν ἡ
ψυχὴ. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο, εἰ καταξίωσιν κτῆμα σα-
τοῦ ἰδὼν γενέσθαι ἡμᾶς· ἔπει καὶ ἡμεῖς οὐκ ἄλλον
τινὰ οἶδμεν ἢ σὲ, καὶ μόνῳ τῷ ὀνόματί σου τεθαρ-
ρήκαμεν. Ὅτε τοίνυν οὐδένα ἕτερον ἐκεκτῆμεθα
ἐν τῷ βίῳ ἢ σὲ, εἰκότως ἀντιβολοῦμεν κατα-
ξιωθῆναι τῆς σῆς γενέσθαι μερίδος καὶ τοῦ σοῦ
κλήρου.

« Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ οὐ
μὴ ἀναστήσωσι. Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες, καὶ ἀπώλεσας,
καὶ ἥρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. » Ἡμεῖς μὲν οὖν, φησὶ,
σοὶ ἐσμέν, Κύριε, καὶ σὺ τὸ ἡμέτερον ὑπάρχεις κτῆ-
μα· οἱ δὲ ταῖς πρὸς θάνατον ἁμαρτίαις αὐτοὺς ἐκδόν-
τες, καὶ διὰ τοῦτο νεκροὶ τὰς ψυχὰς γενόμενοι· « ψυ-
χὴ· γὰρ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθάνεται· » τὴν
δὲ ἐπηγγελμένην τοῖς ἁγίοις αἰώνιον ζῶν οὐκ εἶδον-
ται, οὐδὲ ἱατροὶ ποθεν ἐπιστάντες κατὰ τὸν τῆς κρί-
σεως καιρὸν θυνήσονται αὐτοῖς· ἐπικουροῦσαι πρὸς σω-
τηρίαν, οὐδ' ἂν ἀναστήσαι αὐτῶν τὴν πτῶσιν. Οὐς
γὰρ σὺ ὁ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ δίκαιος κριτὴς παρ-
έδωκας ἀπώλειαν, τίς ἱατρῶν διασώσασθαι θυνή-
σεται;

« Διὰ τοῦτο ἀπήγαγες καὶ ἀπώλεσας, καὶ ἥρας πᾶν
ἄρσεν αὐτῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « καὶ ἥρας πᾶν
ἄρσεν αὐτῶν, » ὁ Σύμμαχος, « πᾶσαν τὴν μνήμην
αὐτῶν· » ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, « πᾶν τὸ μνη-
μόσυον αὐτῶν » ἡρμήνευσαν. Ἐδεῖ γὰρ πᾶσαν μνή-
μην κακίας ἀρθῆναι κατὰ τὸν δηλούμενον τῆς κρί-
σεως καιρὸν. Εἰ δὲ λέγοιτο, « πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, »
πολλὴν εἰσαγεῖ τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος· ὡς αὐτῶν
μὲν ἡμαρτημάτων μὴ μελλόντων ἀφανίζεσθαι, μηδὲ
εἰς τὸ παντελὲς ἀπώλλεσθαι· τῶν δὲ γεννημάτων οὕτω
θλουμένων, ὧν ἡ ψυχὴ αὐτῶν γεγέννηκε λογι-
σμῶν πονηρῶν, τούτων ἀφανισμὸν γενήσεσθαι φησιν.

A Tollatur impius, ut non vident gloriam Domini. Do-
mine, excelsum brachium tuum, et non cognove-
runt: scientes autem erubescunt. » Impii enim, ab-
jecti cum sint, ac procul cognitione Dei positi, in
tenebris ejus ignorantiae volutabantur: verum ad-
veniente illa universali cognitione, videntes bra-
chium illud excelsum ei, qui olim eum quasi non
existentem blasphemis dictis incessebant, pudore
affecti insaniae sinem facient.

« Zelus apprehendet populum ineruditum. » Sub-
indicat eos ex circumcisione, qui gratiam Christi
non amplexi sunt; « Et jam ignis adversarios de-
vorat; » utpote qui sententiae subjiciendi sint di-
centi, « Discedite in ignem aeternum, praeparatum
diabolo et angelis ejus ». Quia lucem non acceperunt,
igni ac tenebris tradentur.

VERS. 12, 13. « Domine Deus noster, pacem da
nobis: omnia enim dedisti nobis. Domine Deus no-
ster, posside nos: Domine, extra te alium non no-
vimus: nomen tuum invocamus. Alia quippe om-
nia abs te data optima sunt: sed omnium donorum
maximum est, pax illa quae abs te profisciscitur, et
quam nobiscum habemus, ut sine tumultu et mu-
tatione degamus, animaeque nostra tibi semper va-
cans servetur. Id autem inveniet, si nos ipse in
propriam tibi possessionem habere digneris: quia
nos non alium novimus praeter te, et in solo no-
mine tuo confidimus. Cum igitur in vita nostra non
alium quam te possederimus; jure rogamus, ut tuae
portionis et sortis esse mereamur.

VERS. 14. « Mortui autem vitam non videbunt,
neque medici suscitabunt. Ideo abduxisti, et per-
didisti, et sustulisti omne masculum eorum. » Nos
quidem, ait, tui sumus, Domine, et tu nostra pos-
sessio es; qui vero sese peccatis ad mortem dedi-
derunt, ideoque animabus mortui sunt: nam
« anima quae peccaverit, ipsa morietur: » promissam
sanctis aeternam vitam non videbunt, neque medici
undecunque accedant judicii tempore, poterunt
ipsis opem ad salutem conferre, neque eos ab exi-
tio suscitare. Si quidem quos tu, magne, terribilis
et juste Juxta, pernicii tradidisti, quis medicus
servare poterit?

D « Ideo abduxisti et perdidisti, et sustulisti omne
masculum eorum. » Pro illo autem, « et sustulisti
omne masculum eorum, » Symmachus, « omnem
memoriam eorum; » Aquila vero et Theodotius,
« omne memoriale eorum, » interpretati sunt. Par-
erat enim memorato judicii tempore, omnem ne-
quitiae memoriam de medio tolli. Quod si dicamus,
« omne masculum eorum, » magnam sermo prae-
fert humanitatem, quasi scilicet non ipsi peccato-
res delendi ac funditus perdendi sini, sed eorum
seus, quos eorum anima peperit, male videlicet
cogitationes, de medio tollendae sint.

¹⁷ Matth. xxv. 41.

VERS. 15, 16. « Adde eis mala, Domine, adde A mala gloriosis terræ. Domine, in tribulatione recordati sumus tui : in tribulatione parva disciplina tua nobis. » Quoniam universalis iudicii locum contemplantur propheta, cum iudicio præsens, ac tribunali Dei astans; pro conditione rerum quas videt, modo constitetur, modo precatur, modo gratias agit, mox dignis a Deo pro merito dandas retributiones enarrat. Hæc porro omnia nobis per Scripturam suam offert, ut instituamur, edocti omnia quæ ipse ex divini Spiritus illustratione noverat. Et nunc, inquit, Domine, cum tempus adesset, in angusta et arcta via incedentes, pro pietate concertabamus: verum in afflictione illa, nequaquam eramus tui immemores: sed recordatione tui corroborati patienter ferebamus, ita ut diceremus, « Tribulationem patientes, sed non angustii; persecutionem ferentes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii¹⁶. » Hac ergo calamitate erudimur, scientes quia quem diligit Deus, castigat.

VERS. 17, 18. « Et sicut parturiens appropinquat ad partum, et in dolore suo clamat: sic facti sumus Dilecto tuo. Propter timorem tuum, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecimus in terra. Non cademus, sed cadent omnes habitatores terræ. » Quare omnem laborem sustinentes, similes eramus mulieri parturienti, et clamorem emittenti, quia id, quod in ventre movetur, in lucem enixura est: ita et nos respectu Dilecti tui fulmus: nam unigenitum Verbum tuum intus in anima habentes, necnon insitum abs te nobis divinum timorem, ac perseveranter ferentes, non spe lapsi sumus; sed peperimus spiritum salutis. Nam finis ille Dilecti tui et timoris ejus partus, spiritus nostri salus erat; quem spiritum ut edidimus, omnibus orbem incolentibus hominibus notum fecimus; ut et ipsi hinc edocti, ex æmulatione parturiendi a timore tuo, et parlendi eundem spiritum, utilitatem percipiant. Etenim qui hunc salutis spiritum non conceperint, neque pepererint, cum alioquin steriles et infructuosi sint, a spe in te reposita excident: qui autem ex portione tua sunt, quique propter te ærumnarum genus omne tolerant, etiamsi usque ad mortem contra peccatum concertaverint, a vita, quæ apud te est, nequaquam labentur.

VERS. 19. « Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra: ros enim, qui a te est, medela ipsis est: terra autem impiorum cadet. » Resurgent quippe mortui; sive secundum Aquilam, « Vivent qui mortui fuerant tui; » sive secundum Symmachum et Theodotionem, « Vivent mortui tui. » Mortui autem ejus quinam fuerint, nisi sancti ejus martyres, qui alii a prædictis mortuis sunt, de quibus dictum

« Πρόσθες αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, πρόσθες κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς. Κ'ίριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου· ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Ἐπειδὴ τὸν περὶ τῆς καθόλου κρίσεως τόπον θεωρεῖ ὁ προφήτης, ὡσανεὶ παρὶν τῇ κρίσει, καὶ τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ παρῆστος, ἐφ' οἷς ὁρᾷ, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἱκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ, ποτὲ δὲ τὰς ἀποδοσμένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβὰς τοῖς ἀξίοις διέρχεται. Πάντα δὲ ταῦτα διὰ τῆς αὐτοῦ Γραφῆς καὶ ἡμῖν παραδίδωσιν, ὥς ἂν παιδευοίμεθα διδασκόμενοι πάνθ' ὅσα καὶ αὐτοὺς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἐπαλάμψεως ἔγνω. Καὶ νῦν οὖν, φησὶν, ὅτε καιρὸς ἦν, ὃ Κύριε, τὴν στενὴν καὶ τὴν θελημαμένην ὀδεύοντες ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἡγωνισόμεθα· πλην καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θλίψει οὐκ ἡμῖν σου ἀμνήμονες· ὑπ' αὐτῆς δὲ τῆς σῆς μνήμης δυναμούμενοι καρτερῶς ὑπερμένωμεν· ὥστε λέγειν· « Θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιπανούμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Διὰ ταύτης γοῦν τῆς θλίψεως παιδευόμεθα, εἰδότες, ὅτι ὃν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει.

« Καὶ ὡς ἡ ὀδυνούσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὥδινι αὐτῆς ἐκέκραγεν· οὕτως ἐγενήθημεν τῷ Ἀγαπητῷ σου. Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου, ὃ ἐποίησαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐ πεσούμεθα, ἀλλὰ πεσοῦνται πάντες οἱ ἐνοικῶντες ἐπὶ τῆς γῆς. » Διὸ πάντα πόνον ὑπομένοντες, εἰσικότες ἡμῖν ὠδινούσῃ γυναίκεϊ, καὶ βοᾷς ἀφ' οὐσῆς περὶ αὐτὸ τὸ μέλλειν τὸ κατὰ γαστρὸς κινουμένον εἰς τῷ προάγειν· οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐγενήθη μὲν τῷ σῷ Ἀγαπητῷ· τὸν γὰρ μονογενῆ σου Λόγον ἔνδον ἔχοντες ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ, καὶ τὸν ἐκ σοῦ κατασπαρέντα ἡμῖν ἔνθεον φόβον, καὶ θὴ καρτερήσαντες, οὐκ ἐσπῆλθμεν τῆς ἐλπίδος, ἀλλὰ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. Τέλος γὰρ τῆς κηρύσεως τοῦ Ἀγαπητοῦ σου καὶ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἦν τοῦ ἡμετέρου πνεύματος. Ὅπερ ἀπογεννήσαντες φανερὸν κατεστήσαμεν, πᾶσι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς κατοικοῦσιν ἀνθρώποις, ὥς ἂν καὶ αὐτοὶ μαθόντες ὠφελθῇεν διὰ τοῦ ζηλῶσαι κυῖσαι καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ φόβου, καὶ ἀποτεκεῖν τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτο λαβόντες μὴδὲ τεκόντες τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἄλλως δὲ ἄγονοι καὶ ἄκαρποι γενόμενοι, καὶ ἐκπεσούνται τῆς παρὰ σοῦ ἐλπίδος· οἱ δὲ γε τῆς σῆς μερίδος ὄντες, οἱ διὰ τὸ πᾶσαν θλίψιν ὑπομείναντες, εἰ καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίσαντο πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, οὐδαμῶς τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς ἀποπεσούνται.

« Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστίν· ἡ δὲ γῆ τῶν ἀπεθῶν πεσέσται. » Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί, ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « Ζήσονται οἱ τεθνεώτες σου, » ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίωνα, « Ζήσονται οἱ νεκροὶ σου. » Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνας ἂν εἴεν, ἢ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μάρτυρες, ἕτεροι ὄντες παρὰ τοὺς λεχθέντας νεκρούς, περὶ ὧν εἴρητο· « Οἱ

¹⁶ II Cor. iv. 9.

δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσονται; » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἦσαν νεκροί, τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηρότεροι, οἱ δὲ νεκροὶ τοῦ Κυρίου οἱ δι' αὐτὸν πᾶσαν θλίψιν ἕως θάνατον ὑπομένοντες. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐγερθήσονται, » οἱ λοιποὶ ἡρμήνευσαν, ὡς κοιμηθέντων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τεθνεώτων. Διὸ ὁ τῶν ἁγίων θάνατος κοιμήσις ὀνομάζεται. Ἀκολουθῶν δὲ τῇ κοιμήσει ἡ ἀνάστασις ἐξυπνισμὸς ἂν λεγείη. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἐξυπνισθῆσθαι οἱ ἐν τοῖς μνημείοις κατὰ τὸ πρῶτον εἰρηνται· κατὰ δὲ τὸ δευτέρον, « ἀγαλλιάσονται, » ἢ « αἰνέσουσι, » κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ « ἀλαλάξουσι, » κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Ὁρσός ἢ ἐπὶ γῆς κατιούσα ἡρέμα καὶ πρᾶως ἐκτρέφει καὶ αὔξειν ποιεῖ τὰ ἐναποκείμενα αὐτῇ σπέρματα· τὸν εὐτὸν τρόπον ἢ παρὰ σοῦ ὁρσός ἱαμα καὶ ζῶην καὶ σωτηρίαν παρέχει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώματα κατὰ καιρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις αὐτὸν εἶναι ὁρσόν λέγων τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὅς, ἐπιστάξας τὰς ἑαυτοῦ ζωοποιούς σταγόνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ καὶ ἱασιν ἁμαρτημάτων, εἰ ποῦ τι αὐτοῖς κατ' ἀνθρωπινον πεπλημμέλητο, παρέχει ὁμοῦ καὶ ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν, καὶ ζῶην αἰώνιον αὐτοῖς δωρήσεται· ἄλλ' οὐχὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

« Βάδιζε, ὁ λαὸς μου· εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου· » μὴ περιεργάζου τὰ πορρωτάτω τυγχάνοντα τῶν σῶν ταμιείων. « Ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου· ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου. » Μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, ὡς περιεστῶτας ἐμπροσθεν, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν συνηγμένους τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ θρασάμενον τὸ πνεῦμα τὸ προφητικόν, ἔπειτα ἐξ ἐτέρου μέρους τὴν ἐπιούσαν τοῖς ἀσεβέσιν ὀργὴν κατανοήσαν, τῇ τάγματι τῶν ἁγίων προσφωνεῖ ἀποχωρεῖν πρὸς βραχὺ τοῦ μακρὰν κρύπτεσθαι, ὡς μὴδὲ θεωροῦς τῆς τῶν ἀσεβῶν γίνεσθαι ἀπωλείας. Ταμιεῖα δὲ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατρὶ τυγχάνουσι μοναί, ἑκάστην τάγματι τῶν ἁγίων κατὰ δικαίαν Θεοῦ κρίσιν ἀφωρισμέναι. Εἰς ταῦτ' οὖν τὰ σοὶ παρεσκευασμένα ταμιεῖά σου, φησὶν, ὁ ἐμὸς λαός, εἰσελθε, καὶ ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου.

« Ἴδου γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου ἐπάγει τὴν ὀργὴν ἐπὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. » Παρελθούσης δὲ αὐτῆς, ἀναπετάσας λοιπὸν τὰς τῶν σαυτοῦ ταμιείων πύλας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας καὶ παρρησίας πρόθι τὸν νέον ἐποπτεύων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγγελμένην σοὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀνακαλύψει ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνηρημένους· » ὡς μὴδὲνα λαθεῖν τῶν πάλαι ἐν αὐτῇ τὰς ψυχὰς ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἁμαρτημάτων· ἐπὶ τούτῳ γὰρ τὴν ὀργὴν ἐπάξειν εἰρηται ὁ Θεός· ὀργῆς ἐνταῦθα ὀνομαζομένης τῶν ταῖς κολάσεσι διακονουμένων ἀγγέλων. (30) Ἀλλοὶ δὲ διὰ τούτων τὴν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἀναίρεσιν καὶ τὰ τῶν μαρτύρων αἵματα, περὶ ὧν καὶ Μωϋσῆς ἐν μεγάλῃ ᾠδῇ γράφων ἔλεγεν· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν ὁσίων αὐτοῦ ἔκδι-

A fuerat, « Mortui autem vitam non videbunt, neque medici suscitabunt? » Sed illi quidem mortui erant, qui ad mortem peccaverant. Mortui autem Domini sunt ii qui propter eum omnem calamitatem ad mortem usque sunt perpassi. Pro illo autem, « excitabuntur, » reliqui interpretantur, ac si dormiant, ac non mortui sint. Quamobrem sanctorum mors, somnus appellatur. Consequenter autem ad somnum, resurrectio, expectatio esse dicatur. Quamobrem secundum reliquos interpretes, expecturos esse qui in monumentis sunt primo dicitur; secundo autem « letabuntur; » sive, « laudabunt, » ut Aquila; sive, « jubilabunt, » ut Theodotio vertit. Ros autem in terram delapsus, sensim placideque injecta ibi semina enutrit et accrescere facit: eodemque modo ros abs te prodians, medelam, vitam et salutem mortuis afferet tuis, quorum corpora variis temporibus in terram velut semina jacta fuerint. Neque porro aberraveris, si dicas ipsum unigenitum Dei Verbum rorem esse, quod guttulas suas mortuis suis insillare faciens, una remedium peccatis, si quid ab illis humanitus peccatum, ac resurrectionem, salutem et vitam sempiternam ipsis conferet. At res impiorum non eodem modo se habent.

VERS. 20. « Vade, populus meus: intra in cubacula tua; » ne curiosius inquiras ea, quæ procul cubiculis tuis versantur. « Claude ostium tuum: abscondere paululum quantulumcunque, donec pertranseat ira Domini. » Post allatam de resurrectione mortuorum doctrinam, sanctos Dei, qui antea circumsteterant, eodem in loco coactos post resurrectionem videns propheticus spiritus, deinde vero alia ex parte imminentem impiis iram conspiciens, sanctorum cœlum ad modicum tempus secedere ac procul sese occultare monet, ne sint impiorum perniciæ spectatores. Cubicula vero populi Dei, intelligas esse multas apud Patrem mansiones, justo Dei iudicio singulis ordinibus destinatas. In hæc igitur, popule mi, parata tibi cubacula ingredi, et claude ostium tuum.

VERS. 21. « Ecce enim Dominus de sancto inducit iram super habitantes terræ. » Postquam autem illa pertransierit, reseratis demum cubiculi tui januis, potestate et fiducia multa instructus prodi, novum sæculum conspecturus, necnon promissum tibi regnum Dei. « Et revelabit terra sanguinem suum, et non abscondet interfectos; » ita ut nemo lateat eorum, qui olim in ea secundum animam ob peccata ad mortem interfecti fuere: hac enim de causa iram inducturus suam Deus dicitur. Illic scilicet ira vocantur angeli inferendæ ultioni ministrantes. His porro significat sanctorum Dei necem, et martyrum sanguinem, de quibus hæc in magno cantico scribit Moyses, « Quia sanguinem filiorum suorum ulciscetur et vindicabit,

et ultionem retribuet inimicis, et odientibus se retribuet¹⁹.

CAPUT XXVII.

Vers. 1. « In die illa inducat Deus gladium sanctum, magnum et validum super draconem, serpentem fugientem, super draconem serpentem tortuosum, et occidet draconem. Virga itaque Dei, recta cum sit, et castigationi apta, secundum illud, « Virga rectitudinis, virga regni tui²⁰, » iis qui in rebus medelam admittentibus peccarunt, servatur ad ipsorum castigationem, emendationem et ad utilitatem prolata. Qui autem nihil rectum, æquumque nihil habet, sed omnino deflexus et tortuosus est, ac pectore ventreque hundi reptat, omniumque pedibus ad supplantationem et dejectionem insidias molitur, post impios omnes, gravi, magno valido-
B que gladio tradetur, quem ipsi soli magnus ille Iudex reconditum et paratum habuit. Gladium hic vocat ultionis effectum : quem item sanctum dicit, cum ut minarum terrorem leniat, tum ut ostendat eos qui supplicio afficientur, non ad exitium vertendos, sed castigationem ipsis sanctitatis causam futuram esse. At enim Deus dum castigat, non perdere, sed eos qui convertuntur emendare et sanctificare peroplat.

Vers. 2-4. « In illa die vinea pulchra : desiderium canendi contra illam. Ego civitas munita, civitas obsessa, frustra potum dabo illi : capietur enim noctu, die autem cadet murus ejus. Non est quæ non apprehenderit eam. Quis ponet me custodem culmi in agro ? propter inimicam hanc repuli eam. Ideo fecit Dominus omnia quæ disposuit. Combusta sum. » Hæc porro est dicti sententia : Num malum pro malo gentibus reddiderunt, qui pacem illis prædicabant ? Hi enim insequiebantur eos, plagis etiam additis ; illi vero pulcherrima ipsis, pacem scilicet annuntiabant. Num igitur paria patiebantur gentiles illi, dum pacis præcones injuriis afficerent ? Verberabant enim, nec vicissim vulabant ; occidebant nec occidebantur : pugnantibus autem et opprobria inferentes, ipsos divexabant atque pellebant : illi vero non cessantes, pacem ipsis et bona nuntiabant. Quare subdit :

Vers. 5-8. « Clamabunt habitatores ejus : Faciamus pacem cum eo, faciamus pacem : qui veniunt filii Jacob germinabunt, et florebit Israel : et implebitur terra fructu ejus. Num sicut ipse percussit, et ipse similiter percutietur ? et sicut ipse occidit, ita occidetur ? Pugnans et exprobrans emittet eos. Nonne tu eras, qui meditabar spiritu duro interficere eos spiritu furoris ? » Hæc enim meditabantur illi ex gentibus infideles, « spiritu duro » contra apostolos Christi occupati, nihilque aliud cogitantes, quam quemodo eodem spiritu interficerent eos. Sed quoniam ærumnis hujusmodi affecti illi, « ex Jacob germinantes, et ex Israel efflores-

cent, et ex Israel efflorescent, et fructum dabo illi : et fructus ejus multiplicabitur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

« Εν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν, τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἰσχυράν ἐπὶ τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιὸν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. » Ἡ μὲν οὖν τοῦ θεοῦ ῥάβδος, εὐθεῖα τις οὖσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τὸ, « Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας τοῦ » τοῖς λάσιμα ἡμαρτηκόσι τετήρηται εἰς παιδεύσιν αὐτῶν καὶ βελτίωσιν καὶ ψυχῆς ὠφέλειαν προσαγομένη· ὁ δὲ μὲν ὄφιν μὲν εὐθὺ κακτῆμένος, ὅλος δὲ διόλου καμπύλος καὶ σκολιὸς, χαμαὶ τε ἐπὶ τὸ στήθος καὶ κοιλίαν ἔρπων, ἐφοδρεύων τε τοῖς πάντων ποσὶν ἐπὶ τὸ σκαλίζειν καὶ καταβάλλειν αὐτοὺς, μετὰ πάντας τοὺς ἀσεβεῖς τῇ
B σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ παραδοθήσεται, ἣν αὐτῷ μόνῳ ὁ μέγας κριτὴς ἐταμειύσασα. Μαχαίραν ἐνταῦθα λέγει τὴν ἐνέργειαν τῆς δικῆς ἀλλὰ καὶ ἀγίαν καλεῖ, ὁμοῦ μὲν παραμυθεύμενος τὸ φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὥς οὐκ εἰς ἀπόλειαν καταστρέφουσιν οἱ τιμωρούμενοι· ἀγίω οὖν τῃ αὐτοῖς αἴτιον ἔσται μετανοοῦσι. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπολέσαι βούλεται ὁ θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθάραι καὶ ἀγιάσαι ἐπιστρέψαντας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπελὼν καλὸς, ἐπιθύμημα ἐξάρχειν κατ' αὐτῆς. Ἐγὼ πόλις ὄχυρὰ, πόλις πολιορκουμένη, μάτην ποιῶ αὐτήν· δλώσεται γὰρ νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσιεῖται τὸ τελεῖος αὐτῆς. Οὐκ ἔστιν ἡ οὐκ ἐπιδάσσει αὐτῆς. Τίς με θήσει φυλάσσειν καλᾶμην ἐν ἀγρῷ ; διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν. Τόινυν διὰ τοῦτο ἐποίησε Κύριος πάντα ὅσα συνέταξε. Κατακλέψαυμαι. » Ὁ δὲ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτός ἐστι· Μὴ τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἀπειδίδωσαν οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην ; Οἱ μὲν γὰρ ἔδωκαν αὐτοὺς καὶ πληγὰς ἐπιθέοντες· εἰ δὲ τὰ κάλλιστα αὐτοῖς τὴν εἰρήνην εὐηγγελίζοντο. Μήτι οὖν τὰ ἴσα ἐπασχον οἱ ἐξ ἔθνων, ἀδικούντες τοὺς τῆς εἰρήνης κήρυκας ; Ἐτυπτοὺν γὰρ, καὶ οὐκ ἀντετύποντο, καὶ ἀνῆρουν, ἀλλ' οὐκ ἀντανήρουντο· καὶ μαχόμενοι δὲ καὶ ἐνεδίδοντες, ἔδωκαν αὐτοὺς καὶ ἐξαπέστειλλον· οἱ δὲ οὐκ ἀνεχώρουν τοῦ τὴν εἰρήνην καὶ τοῦ τὰ ἀγαθὰ αὐτοῖς εὐαγγελίζεσθαι. Δὴ ἐπιλέγει·

« Βοήσονται οἱ ἐνοικούντες ἐν αὐτῇ· ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῇ, ποιήσωμεν εἰρήνην· οἱ ἐρχόμενοι τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Μὴ ὥς αὐτοὺς ἐπάταξε, καὶ αὐτοὺς οὕτως πληγῆσεται· καὶ ὥς αὐτοὺς ἀνέλειν, οὕτως ἀναιρεθήσεται ; Μαχόμενος καὶ ἐνεδίδων ἐξαποστελεῖ αὐτούς. Οὐ σὺ ἦσθα μελετῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ, ἀνελεῖν αὐτοὺς πνεύματι θυμοῦ ; » Ταῦτα γὰρ ἐμελέτων οἱ ἐξ ἔθνων ἄπιστοι κατὰ τὸν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ « πνεύματι σκληρῷ » κατεχόμενοι, καὶ οὐδὲν ἕτερον διανοοῦμενοι, ἢ ὅπως ἀνέλυσιν αὐτοὺς τῷ ἐν αὐτοῖς πνεύματι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαῦτα πάσχοντες οἱ ἐκ τοῦ

¹⁹ Deut. xxxii, 43. ²⁰ Psal. xlii, 7.

Ἰακώβ βλαστήσαντες, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἐξανθή-
σαντες, » ἔφερον πάντα γενναίως διὰ τὸν Χριστόν·
τούτου χάριν ἐπιλέγει·

« Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, καὶ
τοῦτό ἐστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφείλωμαι τὴν
ἀμαρτίαν αὐτοῦ, ὅταν θῶσι πάντας τοὺς λίθους τῶν
βωμῶν κατακεκομμένους, ὡς κοιλίαν λεπτήν, καὶ οὐ
μὴ μείνῃ τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν
ἐκκεκομμένα, ὥσπερ δρυμὸς μακράν. » Ταῦτα γάρ,
φησὶν, αἷτια γενήσεται τῆς ἀφίσσεως τῶν ἀμαρτιῶν
Ἰακώβ, καὶ διὰ ταῦτα ἐπ' αὐτὸν ἔξει ἡ εὐλογία,
ἀφαιρουμένης αὐτοῦ τῆς ἀμαρτίας. Σωθήσεται γάρ
διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνῃσι ἐν τῇ πίστει καὶ
ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον· ἀκολουθοῦν ἐστὶ καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα « βλα-
στήσαντα, » καὶ τὸν τοιοῦτον καρπὸν « ἐξανθήσαντα » B
διὰ τῆς· τούτων ἀρετῆς κοινωνήσας αὐτῶν τῇ εὐλο-
γίᾳ. Σημαίνει δὲ ὁ λόγος πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολι-
κῆς χάριτος· καὶ τῶν κατὰ σάρκα γειννούντων αὐτοῖς
σωθήσεσθαι.

« Τὸ κατοικοῦμενον ποιμνιον ἀναιμένον ἐσται, ὡς
ποιμνιον καταλειμμένον. Καὶ ἔσται πολὺν χρόνον
εἰς βόσκημα, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται ποιμνία. »
Ἐπεὶ μὴ ἐβουλήθησαν τὸν καλὸν ποιμένα παραδέ-
ξασθαι, τὸν θέντα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προ-
βάτων· διόπερ ἡ χώρα τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἐσται πολὺν
χρόνον εἰς βόσκημα, ὡς πληροῦσθαι εἰς αὐτοὺς τὸ,
« ἐλυμῆναι αὐτὴν ὥς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιῆς ἄγριος
κατενεμήσατο αὐτήν. »

« Καὶ μετὰ χρόνον οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ πᾶν χλωρὸν
διὰ τὸ ξηρανθῆναι. » — « Ἐκεῖ, φησὶν, ἀναπαύσονται C
τὰ ποιμνία, » ὁ δὲ λόγος ἐστὶν ὅτι οἱ καταδόσκοντες καὶ λυ-
μαινόμενοι αὐτῶν· εἰς τοσαύτην δὲ περιτραπήσεται
ἐρημία, ὡς μηδὲν χλωρὸν ἐν αὐτῇ ὑπάρξει· διὸ
λέλεκται· « Καὶ οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ χλωρὸν. Γυναῖκες
ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε· οὐ γὰρ λαὸς ἐστὶν ἔχων
σύνεσιν. » Γυναῖκες ἀνακαλεῖται, ὡς ἀνδρῶν μὴ εὐ-
ρισκομένων ἐν αὐτοῖς· ἀξίον σωτηρίας. Διὰ ταῖς γυ-
ναῖξιν παρακαλεῖται σπεύδειν καὶ ἔκειν εἰς μαρτυ-
ρίαν ἀπὸ θέας τῶν παραδόξων καὶ θαυμασίων ἐργῶν,
ὡς ἂν ἐλθοῦσαι φωτίσαιεν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον
λαὸν καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένην. Διὰ κατὰ
τὸν Ἀκύλαν εἴρηται· « Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζου-
σιν αὐτήν· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Γυναῖκες ἐρχό-
μεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν. » Τίνα δὲ αὐτήν, ἢ τὴν D
ἀνωτέρω λεχθεῖσαν πόλιν; περὶ τῆς εἰρητῆ· « Πόλις
γὰρ ὠχυρωμένη ἡ μόνη καλὴ, καὶ ἀφείται καὶ ἐγκα-
ταλείπεται ὡς ἐρημος. » Ταῦτα δὲ ἐπληροῦτο πρὸς
λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
ἀνάστασιν, ἐν ᾗ, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, « Ἦσαν
ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρῶν θεωροῦσαι, αἰτίνες
ἡκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι·
αὐτῷ ἐν αἷς ἦν Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία
Ἰακώβου, καὶ Ἰωσὴ μήτηρ, καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν
Ζεβεδαίου· » κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν· « Κατακολουθή-
σαι δὲ γυναῖκες· τινες ἦσαν, συνεληλυθῆσαι ἐκ τῆς
Γαλιλαίας αὐτῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Διὰ τοῦτο οὐ μὴ

VERS. 9. « Propterea auferetur iniquitas Jacob, et hæc erit benedictio ejus, cum abstulero peccatum ejus, quando posuerint omnes lapides altarium contritos, quasi cinerem minutum : et non manebunt arbores eorum, et idola eorum excisa, quasi silva procul. » Hæc, inquit, in causa erunt remissionis peccatorum Jacob : et eadem de causa, deleto peccato ejus, benedictio super illum veniet. Nam ob filiorum procreationem servabitur, si tamen illi manserint in fide, dilectione et sanctificatione cum temperantia, secundum Apostolum : ac consequens est Jacobum filios « germinantem, » et in copiosum fructum « efflorescentem, » ob filiorum virtutem in partem benedictionis venire. Indicatur autem multos per apostolicam gratiam, et per eos qui ipsis carne propinqui sunt, salutem consecuturos esse.

VERS. 10. « Habitatum ovile remissum erit, sicut ovile derelictum. Et erit multo tempore in pascua, et ibi requiescent greges. » Quia bonum illum pastorem accipere noluerunt, qui animam suam posuit pro ovibus suis : ideo ager animæ eorum longo tempore in pabulum erit : ita ut in ipsis impleatur hoc dictum, « exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam ».

VERS. 11. « Et post tempus non erit in ea omne viride, eo quod exsiccata sit. » — « Illic, ait, requiescent greges, » id videlicet qui ipsam depascunt et exterminant. In tantam porro vastitatem deveniet, ut floridum nihil in illa supersit : quare dicitur « Et non erit in illa viride. Mulieres venientes a spectaculo, adeste : non enim est populus qui habeat intelligentiam. » Mulieres evocat, ac si inter eos viri non reperiantur salute digni. Quamobrem mulieres maturare jubet, et accedere ad testimonium de mirabilibus illis et prodigiis operibus serendum : ut accedentes illæ populum in tenebris sedentem, et eorum urbem derelictam illustrent. Quare secundum Aquilam dicitur, mulieres venientes illuminant eam ; secundum Symmachum vero, mulieres venientes et indicantes eam. Eam vero, quam, nisi supra memoratam civitatem de qua dictum est, « Civitas enim munita sola pulchra, et dimittitur et deseritur tanquam solitudo? » Hæc autem secundum litteram et historiam impleta sunt in Servatoris nostri resurrectione, quo tempore, secundum Matthæum, « Erant ibi mulieres multæ a longe respicientes, quæ secutæ fuerant eum a Galilæa, ministrantes ei : inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Jose mater, et inter filiorum Zebedæi » ; secundum Lucam vero, subsecutæ autem mulieres quædam, quæ cum eo venerant de Galilæa », etc. « Propterea non

¹¹ Psal. LXXIX, 14. ²² Matth. XXVII, 55. ²³ Luc. XXIII, 55.

miserebitur, qui fecit eos, et qui formavit eos non miserebitur. » His significari arbitror bellum Judæis in Palæstinorum gente, post editum contra Christum facinus, illatum.

VERS. 12. « Et erit in die illa, concludet Deus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram. Vos autem congregate sigillatim filios Israel. » Est hoc oppidum ad montem inter Ægyptum et Palæstinam situm. Quapropter secundum reliquos interpretes, « intra torrentem Ægypti, » dictum est. Quæis subindicatur, ut jam dixi, bellum Judæis in Palæstinorum gente positus, inferendum.

VERS. 13. « Et erit in die illa, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto : et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem. » Expetendum enim est, ut vel unus eorum, vel duo, vel aliquot parvo numero per singulas urbes, aut per singulas gentes salutem obtineant. Hos itaque sigillatim congregare : reliquis vero gentibus tuba magna canet, accum clamore loquetur, audientibus universis hominibus. Ægyptiorum nomine idololatrias omnes indicat ; per Assyrios autem, Israelis inimicos, qui Judæorum regionem obsederunt : nam evangelicæ illius vere magnæ tubæ prædicatione illis enuntiata, qui apud gentes idololatæ, et olim inimici et hostes Israeliticæ religionis erant, conversi ad Deum accedent ; ita ut ii qui quondam idolorum cultu et errore perditii erant, respicientes et ad Dei cognitionem maturantes, salutem per Christum oblatam nanciscantur.

πλάνη, μεταβληθέντας καὶ σπεύσαντας ἔλθειν ἐπὶ τὴν

CAPUT XXVIII.

VERS. 1. « Væ coronæ contumeliæ, mercenarii Ephraim. » Hic Phariseorum, summorum sacerdotum, et reliquorum Judaici populi principum consensum subindicat : quos ex diversis ordinibus et dignitatibus in unum coactos, coronæ comparat, non honoris aut gloriæ, sed contumeliæ et dedecoris. Quare ait, « Væ coronæ contumeliæ ; » sive secundum reliquos interpretes, « Coronæ superbiæ. » Nam superbi quidam erant, arrogantes et insani, in quorum numero mercenarii Ephraim computabantur. Judam certe proditorem ex tribu Ephraim fuisse fertur : quem ideo mercenarium vocat, quia pactione pecuniæ ad magistrum prodendum inductus fuerit. « Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii esis absque vino. » Nam gloriæ apostolici chori particeps, inclinato ad rem pessimam animo, flos gloriæ cadens effectus est. Flos autem et germen paulo ante vocabantur apostoli Salvatoris, ubi dicebatur, « Filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur terra fructu ejus. » Verum his delapsus propheta, flos gloriæ decidens dictus est. His porro significantur ii qui aggravata anima sunt, de quibus

(51) Ait item Hieronymus Judam Iscariotem ex tribu Ephraim fuisse, ex Eusebio, ut videtur mutatus. Similiterque quæ inferius de Gethsemani

οἰκτειρήσῃ ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ ὁ πλάσας αὐτοὺς οὐ μὴ ἐλέησῃ. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων σημαίνεσθαι τὸν ἐπιβλόντα τοῖς Ἰουδαίοις πόλεμον κατὰ τὸ Παλαιστίνων ἔθνος, μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ τολμάν.

« Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινοκορούρων. Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε κατὰ ἕνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Πόλις δὲ αὕτη ἐστὶν ἀμφὶ τοῦ ὄρους τοῦ μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης κειμένη. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « ἔσω τοῦ χειμάρρου Αἰγύπτου, » εἴρηται· ἀνιττομένου, ὡς ἔφην, τοῦ λόγου τὸν γεννησόμενον κατὰ Ἰουδαίων πόλεμον ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἔθνεσι. « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἤξουσιν οἱ ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων καὶ οἱ ἀπολόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ » καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Ἀγαπητὸν γὰρ τὸ κλῆν ἕνα, ἢ καὶ δευτέρον, καὶ τινὰς εὐαριθμητοὺς ἐξ αὐτῶν καθ' ἐκάστην πόλιν ἢ καὶ καθ' ἕνασπον ἔθνος· σῶζεσθαι. Τούτους μὲν οὖν κατὰ ἕνα συναγάγετε· τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι σάλπιγγι σαλπίζει μεγάλη, τοῦ λόγου βοῶντος εἰς ἐξάκουστον πᾶσιν ἀνθρώποις. Σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων, τοῖς εἰδωλολάτραις πάντας, διὰ δὲ τῶν Ἀσσυρίων τοῖς πολεμίοις τοῦ Ἰσραὴλ, τοὺς πολιορκητὰς τῆς Ἰουδαίων χώρας γενομένους, οἷς τοῦ λόγου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος τῆς ὡς ἀληθῶς μεγάλης κηρύξαντος, μεταβαλόντες οἱ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλολάτραι, καὶ οἱ πάλοι ἐχθροὶ, καὶ οἱ πολέμοι τῆς τοῦ Ἰσραὴλ θεοσεβείας, ἤξουσιν πρὸς τὴν Θεὸν ἐπιστρέφοντας, ὡς τοὺς πάλαι ἀπωλωλῶτας ἐν τῇ τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ Θεοῦ γνώσιν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τυχεῖν.

τοῦ Θεοῦ γνώσιν, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τυχεῖν.

C ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

« Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ Ἑβραῖμ. » Αἰνίσσεται δὲ τὸ συνέδριον τῶν Φαρισαίων καὶ ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ· οὗς, ἐκ διαφόρων αἰωμάτων συνελθόντας κατὰ τὸ αὐτὸ, στεφάνῳ παραβάλλει, οὐ τιμῆς τινος οὐδὲ δόξης, ἀλλ' ὕβρεως καὶ ἀτιμίας. Διόφησιν, « Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « τῷ στεφάνῳ τῆς ὑπερηφανίας. » Ὑπερήφανοι γάρ τινες ἦσαν, ἀλαζόνες τε καὶ ἀπονενοημένοι, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἑβραῖμ (51). Ἐλέγετο δὲ Ἰούδας ὁ προδότης ἐκ φυλῆς Ἑβραῖμ γεγονέναι· μισθωτὸν δὲ καλεῖ, ὡς ἀν' ἐξηγορασμένον χρήμασιν ἐπὶ τὸ προδοῦναι τὸν διδάσκαλον. « Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ μεθύνοντες ἀνευ οἴνου. » Μετασχόν γὰρ τῆς δόξης τοῦ ἀποστολικοῦ χοροῦ, διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ῥοπῆς, γέγονε τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης. Ἄνθος δὲ καὶ βλαστὸς μικρῇ πρόσθεν ὠνομάζοντο οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος, ἐν οἷς ἐλέγετο· Ἐκὼν Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἐκ τούτων ὁ προφήτης ἐκπεσὸν, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης εἴρηται. Σημαίνει δὲ οὗτος ὁ λόγος τὸ σπέρ-

dicuntur, Hieronymus affert. Vox autem Hebraica est יְהוֹשֻׁעַ.

μα τῶν
« Ἑβραῖ
τοῖνον
τες τοῦ
τῶν, οἷ
ταλάν
δρους
ρίων,
θεοδο
Ἑβραῖ
ἡκουσά
καὶ λέ
« Γεθο
τῷ στι
προδο
« 18
χάλαζ
ερεμο
τῇ ποι
Κυρίου
θύοντα
κεφαλ
ὁδὸν
ἐπενεχ
« Κ
ὕβρεω
ἦσαν
νοὶ· δι
αὐτοῦ
τοῦς
σπέρ
δαυτο
« Κ
δόξης
σύνου
αὐτὸς,
ὁ Ἰού
πῶτος
ἐπάν
φρησί
Σιών.
προδ
καὶ
τοῦ
αὐτὸ
προφ
πρὶν
κατέ
« 19
φαν
λειφ
ματι
ελεῖν
παν
ἀπό
ριον
« 20

μα τῶν τὴν ψυχὴν πεπαχυμένων, περὶ ὧν ἐλέχθη·
 « Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. » Ἦσαν
 τοίνυν ὥσπερ τις κορυφὴ δρους τοῦ παχέος οἱ ἀρχον-
 τες τοῦ πεπαχυμένου λαοῦ, κεφαλὴ τυγχάνοντες αὐ-
 τῶν, οἷς συνήφθη τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὺν τῆς δόξης· διὸ
 ταλανίζεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ
 δρους τοῦ παχέος, » ὁ μὲν Ἀκύλας, « φάραγος βυπα-
 ρίων, » ὁ δὲ Σύμμαχος, « φάραγος πισότητων, » ὁ δὲ
 Θεοδοσίω, « φάραγος πόνων, » ἡρμήνευσαν· ἡ δὲ
 Ἑβραϊκὴ φωνή, « Γηθημανί, » περιέχει. Ὅπερ
 ἤκουσά τινος τῶν ἡμετέρων ἀγαπητῶν διασαφούντος
 καὶ λέγοντος τὸν τόπον εἶναι τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ
 « Γεθημανί » ὀνομασμένον, ἐνθα ὁ πρῶτος μετὰ
 τοῦ στεφάνου τῆς ὕβρεως ἐπιβλῶν τῷ Σωτῆρι, τὰ τῆς
 προδοσίας εἰργάσατο.

« Ἰδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν, ὁ θυμὸς Κυρίου, ὡς
 χάλαζα καταφερομένη οὐκ ἔχουσα σκέπην, βίᾳ κατα-
 φερομένη· ὡς ὕδατος πολλὴ πληθὸς σύρον χώραν. τῇ
 γῇ ποιήσει ἀνάπαυμα ταῖς χερσίν. » Οὕτω γὰρ θυμὸς
 Κυρίου, φησὶ, κατὰ τούτων αὐτῶν ἐλεύσεται τῶν με-
 θυόντων ἀνευ οἴνου· ὡς χαλάξῃ παραβάλλεσθαι, κατὰ
 κεφαλῆς ἀνδρῶν οὐκ ἔχούσης σκέπην καταρασσοῦση.
 Οὕτω πως τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δηλουμένων
 ἐπενεχθήσεσθαι φησι.

« Καὶ τοῖς ποσὶ καταπατηθήσεται ὁ στέφανος
 ὕβρεως, οἱ μισοῦντο τοῦ Ἑφραΐμ. » Πάλαι μὲν γὰρ
 ἦσαν στέφανος ὕβρεως εἰς τὸ ὑβρίζειν παραταταγμέ-
 νοι· διὸ καὶ στέφανος ὑπερφηφνίας ἐλέγοντο· τέλος δὲ
 αὐτοὺς διαλήψεται τοιοῦτον, ὡς καταπατηθῆναι αὐ-
 τοὺς· διὸ καὶ καταπατήθησαν ὑπὸ τοῦ καταδουλω-
 σαμένου αὐτοὺς πολεμίῳ· οἱ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν
 ἑαυτοῖς καταπατήματα πεποιήκασι.

« Καὶ ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὺν τῆς ἐλπίδος τῆς
 δόξης ἐπ' ἄκρου τοῦ δρους τοῦ ὑψηλοῦ· ὡς πρόδρομος
 σύκου· ἰδὼν αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν
 αὐτὸ, θελήσει αὐτὸ καταπιεῖν. » Τοιοῦτος δὲ τις ἦν
 ὁ Ἰούδας, ἄνθος μὲν γεγονώς, ἀλλὰ ἐκπεσὺν τῆς ἐλ-
 πίδος ὁμοῦ καὶ τῆς δόξης. Καὶ πάλαι μὲν τυγχάνων
 ἐπάνω δρους τοῦ ὑψηλοῦ, περὶ οὗ προῶν ὁ προφήτης
 φησὶν· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος
 Σιών. » Ἀλλὰ γέγονε τοιοῦτός τις, ὡς ὁμοιωθῆναι
 προδρόμῳ σύκου, καρπῷ ἀτελεσφορήτῳ, ὥραιο μὲν
 καὶ καλῷ τῇ θέᾳ, ἀχρήστῳ δὲ ἄλλως διὰ τὸ ἀτελὲς
 τοῦ πρὸς τροφὴν ἐπιτηδείου καρποῦ. Διὸ πρόδρομον
 αὐτὸν γινόμενον τεθεαμένος ὁ τῶν καλῶν βάσκανος,
 προήρπατε σπεύσας· ὡς θελῆσαι αὐτὸν καταπιεῖν
 πρὶν ἢ τῆς χειρὸς ἐπιλαβέσθαι· οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ
 κατέπιεν ἰσχύσας.

« Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσται Κύριος Σαβα὿θ ὁ στέ-
 φανος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλακεὶς τῆς δόξης, τῷ κατα-
 λειφέντῃ τοῦ λαοῦ. Καταλειφθήσονται δὲ ἐπὶ πνεύ-
 ματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, καὶ ἰσχύον κυλούντων ἀν-
 ελεῖν. » Ἀπλὸν δὲ ὅτι τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐκ τῆς τοῦ
 παντὸς λαοῦ ἀπωλείας· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ τοῦ Σωτῆρος
 ἀπόστολοι τε καὶ μαθηταί· αὐτὸν γὰρ εἰσεσθαι τὸν Κύ-
 ριον στέφανον ἐλπίδος ἐπαγγέλλεται.

A dictum est, « Inerassatum est enim cor populi
 hujus ». Erant itaque ceu quoddam montis pin-
 guis cacumen, principes populi impinguatī, caput
 videlicet eorum, quibus flos gloriæ decedens con-
 junctus est; ideo miseros illos prædicat. Pro illo
 autem, « super verticem montis pinguis, » Aquila,
 « vallis sordium; » Symmachus, « vallis pingue-
 dinum; » Theodotio, « vallis pinguium, » interpre-
 tati sunt; Hebraica autem lectio, « Gethsemani, »
 circumfert. Quam vocem audiui quempiam et dilectis
 nostris, de loco, qui in Evangelio « Gethsemani »
 dicitur, explicantem, ubi proditor cum illa contu-
 meliæ corona Servatorem adiens, prodicionem
 fecit.

B VERS. 2. « Ecce forte et durum, furor Domini
 sicut grando delapsa non habens umbraculum,
 quæ violenter decedit : sicut aquæ vis magna tra-
 hens regionem : in terra faciet quietem manibus. »
 Ita, inquit, furor Domini eos qui ebrii sunt absque
 vino, invasurus est, ut grandini comparetur in
 capita virorum tegumento carentia delapsæ : eodem
 modo furem Dei memoratis hominibus inferen-
 dum prædicat.

C VERS. 3. « Et pedibus conculcabitur corona con-
 tumeliæ, mercenarii Ephraim. » Olim siquidem
 corona contumeliæ erant, ad inferendam contumē-
 liam instructi; quapropter corona item superbiæ
 vocabantur; talis autem finis occupaturus eos est,
 ut conculcentur : et sane conculcati sunt ab inimi-
 cis, qui ipsos in servitute redegerunt : qui etiam
 civitatem eorum calcaneis suis obterendam cura-
 runt.

D VERS. 4. « Et erit flos qui decedit de spe glo-
 riæ, in vertice montis excelsi; sicut præmatura
 ficus; qui viderit eam, priusquam sumat manu,
 cupiet eam devorare. » Talis erat Judas, qui flos
 sane fuerat; verum de spe simul et de gloria deci-
 dit. Et olim quidem supra montem excelsum erat,
 de quo in sequentibus propheta dicit, « Supra
 montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. »
 Verum ille talis evasit, ut præmaturæ sicuti compa-
 raretur, imperfecto scilicet fructui; specioso qui-
 dem ac forma pulchro, sed alias inutili, quia ob
 imperfectionem nondum esui aptus fructus erat.
 Quamobrem præmaturum eum conspiciatus bono-
 rum invidus ille, festinanter præripuit, ita ut vel
 antequam illum manu caperet, devorare vellet : et
 sic vere devoravit, quia prævaluit ipsi.

VERS. 5, 6. « In die illa erit Dominus Sabaoth
 corona spei, quæ complicata est gloriæ residuo
 populi. Relinquentur autem in spiritu iudicii in
 iudicium et fortitudinem vetantium interficere. »
 Videlicet iis qui a totius populi exitio remanserint :
 hi autem erant apostoli et discipuli Salvatoris :
 ipsum quippe Dominum coronam spei futurum esse
 pollicetur.

²⁸ Matth. xiii. 15.

Vers. 7. « Illi enim vino scelerate egerunt : A erraverunt propter siceram, » quam reliqui interpretes, « ebrietatem, » vocaverunt. Ne quis vero putet vinum et ebrietatem in vulgari sensu hic intelligi, cautione superius est usus dicens, « qui ebrii estis absque vino. » Aliud itaque vinum erat, alia sicera sive ebrietas, quæ ipsos in errorem induxit. « Sacerdos et propheta mente excesserunt propter siceram : absorpti sunt propter vinum : titubaverunt ab ebrietate, erraverunt : hoc est phasma. »

Vers. 8. « Maledictio devorabit hoc consilium : hoc enim consilium propter avaritiam. » Visum enim vere erat ac phantasma, quod illi omnes et confectum tali essent affectu, ac consilium grave impiumque inlissent, quod Dei maledictio invasura est. Judas igitur pecunia et avaritiæ causa Salvatore prodidit : reliqui vero quæ ex populo referebant emolumenta vindicantes, ac suspicione permoti, ne Christi verbum ipsos principatu everteret, conspirationem in illum confarant ; qua de causa dicitur, « Hoc enim consilium propter avaritiam. »

Vers. 9. « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? qui avulsi sunt a lacte, qui abstracti sunt ab ubere. » Postquam prophetiam de corona superbix, ac de reliquis subjunctis descripserat, rursus ad apostolicum ordinem transitum facit, cujus ipse Dominus Sabaoth corona spei, et tiara gloriæ esse dicebatur. Hunc porro, videlicet apostolicum chorum, docet Dominus Sabaoth, ut ad æumnas sibi propter Christi verbum inferendas se præparent. Quapropter ceu ipsos compellens ait, « Cui annuntiavimus mala ? Et cui annuntiavimus nuntium ? ac si apertius diceret, Quis alacris et promptus est ad prænuntiata mala subeunda ? Mala porro in communi vocat, æumnas, et cætera, quæ tristia reputantur, labores scilicet, afflictiones pietatis causa susceptas. Vos etenim apostolos sermo respicit : hæc vobis futura pollicemur. Nam cum infantes essetis, mammarum lacte nutriti, nihil vobis simile imminabat, ob ætatis spiritualiter acceptæ immaturitatem : ac hujusmodi tunc eratis, sub lege Moysis ceu pædagogo versantes, sive prima piæ doctrinæ institutione quasi lacte refectioni : nunc autem cum in perfectiore ætate a pædagogi curaeducti, ad perfectiorem magistrum accesseritis, a legali lacte abducti, et a matris, sive Judaici et corporei cultus, sine abstracti estis.

Vers. 10-12. « Tribulationem super tribulationem exspecta, spem super spem : adhuc parum, adhuc parum : propter despectum labiorum, per linguam aliam : quia loquentur populo huic, dicentes ei, Requies esurienti, et hæc est contritio, et noluerunt audire. » Hæc apostolico choro dicuntur, et

(32) Hieronymus, « Loquitur autem ad chorum ille pari modo, sed paucioribus enuntiat.

« Οὗτοι γὰρ οἶνον πεπλημμελημένοι εἰσίν. ἐπλανήθησαν διὰ τὸ σίκερα. » ὅπερ οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται « μέθυσμα ἢ ἐνέμασαν. Ἵνα δὲ μὴ τις οἶνον ὑπολάβῃ καὶ μέθυσμα τὸ προχειρὺς νοοῦμενον, προσηφαλισατο ἀνωτέρω εἰπὼν, « οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. » Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οἶτος ὁ οἶνος, καὶ ἄλλο τὸ καλούμενον σίκερα, ἢ τὸ μέθυσμα, δι' οὗ τὰ τῆς πλάνης αὐτοῖς γέγονε. « Ἱερεὺς καὶ προφῆτης ἐξέστησαν διὰ τὸ σίκερα. » κατεπόθησαν διὰ τὸν οἶνον, ἐστίσθησαν ἀπὸ τῆς μέθης, ἐπλανήθησαν. τούτῳ φάσμα. »

« Ἀρὰ ἔδεται ταύτην τὴν βουλὴν ἡ αὕτη γὰρ ἡ βουλὴ ἕνεκα πλεονεξίας. » φάσμα γὰρ ἦν ἀληθὺς καὶ φάντασμα τὸ πάντας αὐτοὺς ἀθρόως τὰ τοιαῦτα παθεῖν καὶ τὴν βουλὴν βουλευσασθαι δεῖν καὶ ἄθεον, ἢ καταλήφεται ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀρά. Ἰούδας μὲν οὖν χρημάτων ἕνεκεν καὶ τῆς τούτων πλεονεξίας τὸν Σωτῆρα παρεδίδου. οἱ δὲ λοιποὶ, μεταποιούμενοι τῆς ἐκ τοῦ λαοῦ πλεονεξίας, καὶ μὴ πη ὁ Χριστοῦ λόγος καθέλει αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς ὑφορώμενοι, τὴν κατ' αὐτοῦ σκευὴν ἐτύρευον. διὸ εἰρηται. « Αὕτη γὰρ ἡ βουλὴ ἕνεκεν πλεονεξίας. »

« Τίτι ἀνηγγελαμεν κακὰ, καὶ τίτι ἀνηγγελαμεν ἀγγελίαν ; οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ. » Διαγράψας ὁ λόγος τὴν περὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὕβριως καὶ τῶν ἐξῆς ἐπενεγμένων προφητείαν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὸ τάγμα τὸ ἀποστολικόν, οὗ ἐλέγτο εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ στέφανος ἑλπίδος καὶ κίθαρις δόξης. Καὶ διδάσκει τοῦτον αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ, λέγων δὴ τὸν ἀποστολικὸν χορὸν παρασκευάζεσθαι πρὸς θλίψεις μελλούσας αὐτοῖς ἐπάγεσθαι διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον. Αὐτὸ ὡς περ ἐπιφωνῶν αὐτοῖς λέγει. « Τίτι ἀνηγγελαμεν κακὰ ; καὶ τίτι ἀνηγγελαμεν ἀγγελίαν ; » ὡς εἰ σαφέστερον εἴπῃ. Τίς ἄρα πρόθυμος παραδέξασθαι τὰ ἐπαγγελλόμενα κακὰ ; Κακὰ δὲ ὀνομάζει κοινωτικῶς τὰς περιστάσεις καὶ τὰ νομιζόμενα λυπηρὰ τοῦ πόνου δηλαδὴ καὶ τὰς θλίψεις τὰς ὅπερ εὐσεβείας. Πρὸς ὅμᾶς γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ ταῦτα περὶ ὁμῶν ἐπαγγέλλομεν. Ὅτε μὲν γὰρ ἦτε νῆποι, ὡσανεὶ ὑπὸ μαζῶν τρεφόμενοι γάλακτι, οὐδὲν ἦν ὑμῖν ἐπικείμενον τοιοῦτον διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς νοητικῆς ἡλικίας τοιοῦτοι δὲ τυγχάνοντες οἱ ὑπὸ παιδαγωγὸν τὸν Μωυσέως νόμον, ἐπε γαλουχοῦμενοι ταῖς πρώταις εἰσαγωγαῖς τοῦ θεοσεβοῦς λόγου. νῦν δὲ ὅτε, προκόψαντες τῇ ἡλικίᾳ, τοῦ μὲν παιδαγωγοῦ ἀπηλλάγητε, τῷ δὲ τελείῳ διδασκάλῳ προσεληλύθατε, ἀπογαλακτισθέντες ἀπὸ νομικοῦ γάλακτος καὶ ἀποσπασθέντες ὡς ἀπὸ μητρὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ σωματικῆς λατρείας.

« Θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδεχόμενοι, ἑλπίδα ἐπ' ἐλπίδα. » ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας. ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες αὐτῷ. « Ἀνάπαυμα τῷ πεινῶντι, καὶ τοῦτο τὸ σύντριμμα, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκοῦσιν (32). » Λέγεται δὲ ταῦτα πρὸς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν καὶ πρὸς ἀποστολικὸν, omniumque credentium, » etc., quæ

πάντας
οὐ δεῖ δ
γινώσκε
σθαι. δ
ἐκ ταύτ
φανθέν
τα τῆς
ἐπάγει,
γὰρ τι
Ἡ. γ
ὁπομον
καταίτι
καὶ χλ
διατελο
ταφρυν
πῶς.

« Κα
θίλει,
πορευθ
τριβήτ
ἐκ παρ
διόπερ
ἐπὶ θλί
θλίψεσ
τὴν πλε
εἰς τὰ
καὶ ἀλλ
μὴ βου
δέξασθ
νους α

« Δι
μενοί,
σολήμ
τῶν πο
μὴ τις
ἀκριβ
ζοντες
Ἱερου
καὶ Γ
ἀκριβ
τοῦ λα

« Γ
ἔδου,
ρομέν
μεν ψ
σθησά
ἀλλήλ
μὲν Χ
οὐ ἐδ
προσε
μενοί
πρὸς
ἐδόκη
τινι
τινὰ
ἐπέν

πάντας τοὺς τῷ σωτηρίῳ Εὐαγγελίῳ μαθητευομένους. Ὁ δὲ δὲ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτῶν τὴν σωτηρίαν ἀπογινώσκουσιν, ὥς ἐν θλίψει πάντοτε προσδοκῶντας ἔσονται· ὅσον γὰρ οὕτω, παυσαμένης τῆς θλίψεως, τὰ ἐκ ταύτης ὑμᾶς βραβεῖα διαδέξεται, νικητὰς ἀποφανεύοντας, καὶ τὸν στέφανον τῆς ἐλπίδος τὸν πλακύντα τῆς δόξης ἀναθησαμένους. Διόπερ ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπάγει, οὐ μετὰ μακρὸν διάστημα τῆς θλίψεως· βραχὺ γὰρ τι ἔσται· τὸ μεταξὺ· διό φησιν, « Ἐτι μικρόν· ἢ ἔτι γὰρ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. » Φωλίζοντες γὰρ ὑμᾶς οἱ θλίβοντες, καὶ χλευάζοντες, λοιδοροῦντες καὶ βλασφημοῦντες, διατελοῦσιν ἀλλοιούτῳ γλώσσει χρώμενοι. Ὁ δὲ καταρρονεῖν διὰ τὴν ἐτι μικρὸν διαδεξιμένην ὑμᾶς ἐλπιδά.

« Καὶ ἔσται αὐτοῖς τὸ λόγιον τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ θλίψει, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι· ἐτι μικρόν, ἐτι μικρόν· ἵνα πορευθῶσιν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύσωσι, καὶ συντριβῶσιν, καὶ ἀλώσωνται. » Δείκνυσιν ὁ λόγος τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀπίστους, οἳ οὐ θελήσουσιν ἀκοῦειν. Διόπερ· « Ἔσται, φησὶ, τὸ λόγιον Κυρίου αὐτοῖς, θλίψις ἐπὶ θλίψει. » Οἱ γὰρ μὴ βουλευθέντες διὰ Χριστὸν θλίβεσθαι, μηδὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύσαι· τὴν πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον ἀπελθόντες, πεσοῦνται εἰς τὰ ὀπίσω καὶ συντριβῶσιν, καὶ κινδυνεύσουσι, καὶ ἀλώσωνται. Ταῦτα γὰρ πάντα διαδέξεται αὐτοὺς μὴ βουλευθέντας τὸ προλεχθὲν λόγιον Κυρίου παραδεξασθαι· αὐτοῖς δὲ πτώσεις καὶ συντριβὴς γενομένους αἰτίους.

« Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι, καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Ὅντων γὰρ καὶ ἄλλων χλευαστῶν ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑλλήσι διασυρόντων τὸν Χριστοῦ λόγον· ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ περὶ ἐτέρων τὰ προκείμενα λέγεσθαι, ἀκριβῶς καὶ ἀναγκαίως προτέθηκεν τὸ, οἱ ἐξουσιάζοντες τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ ἐπειδή περ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦσαν πλείους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Γαλιλαίαν προσεστώτες τοῦ λαοῦ, ἐπιστομαίνεται ἀκριβῶς· πρὸς τοίους ἄρχοντας καὶ ἐξουσιάζοντας τοῦ λαοῦ ταῦτα γένοιτο.

« Ὅτι εἶπατε· Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ Ἰδου, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερομένη ἐκ παρὲθ, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς· ἰδὴ καὶ μὲν ψεῦδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθῆσθε. » Ἐπειδὴ τοίνυν ταῦτα διανοήθησαν καὶ ἀλλήλοις ὠμίλησαν οἱ προλεχθέντες χλευασταί, τὸν μὲν Χριστοῦ λόγον χλευάσαντες, καὶ διασύραντες, δι' οὗ ἐδιδάσκοντο, ὥς δέοι αὐτοὺς θλίψιν ἐπὶ θλίψιν προσδοκᾶν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῇ ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι· ἰδόμενοι δὲ φίλαν σπείσασθαι πρὸς τὸν θάνατον καὶ πρὸς τὸν ἔθνη, καταρυγὴν, τοῦτο πράξαντες, προσεδόχον οὐτε θλίψεως πειραθῆσθαι, οὐτε λυπηρῶ τινι καὶ ἀρδέῃ περιπεσεῖσθαι· εἰ δὲ συμβαίῃ μάστιγι τινὶ πῶθεν ἐπικλύζουσαν ἐξ ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπίνειν οὐκ ἐπ' αὐτοὺς ἤξειν ὑπὲρ τοῦ διὰ τὸ φίλους

A omnibus qui salutaris Evangelii disciplina instituti sunt. In angustiis autem de salute desperare non oportet, ac si semper vos eodem in statu mansuros expectetis: quamprimum enim, cessante afflictione, ejus vos præmia excipient, cum victores declarati, corona spei, quæ gloriæ complicata est, redimimini. Quocirca spem supra spem ingerit, non post multum elapsam afflictionis tempus: modicum enim spatii intercedet: quare ait, « Adhuc modicum; » nam « tribulatio patientiam operatur; patientia vero, probationem; probatio spem; spes autem non confundit ». Siquidem ii qui vos arumnis premunt, contemptu, risu, conviciis, blasphemis dictis vos incessunt, aliena utentes lingua. Quos ob spem vos quamprimum excepturam, de B spectui habeatis oportet.

Vers. 13. « Et erit eis sermo Dei, tribulatio super tribulationem, spes super spem: adhuc parum, adhuc parum; ut abeant retrorsum, et periclitentur, et conterantur, et capiantur. » Illis indicantur increduli ex circumcissione, qui audire nolent. Quamobrem ait, « Erit ipsis sermo Domini, tribulatio super tribulationem. » Qui enim afflictionem propter Christum subeundam detractant, et in angusta aretaque via incedere nolunt, sed in latam et spatiosam abeunt, retrorsum cadent et conterentur, periclitabuntur, et capientur. Hæc quippe omnia illos excipient, quod prædictum sermonem Domini amplecti recusaverint, ac contritionis auctores sibi ipsis fuerint.

C Vers. 14. « Propterea audite verbum Domini, viri tribulati, et principes populi hujus, qui est in Jerusalem. » Etenim cum alii derisores viri sint, qui apud Græcos Christi sermonem traducunt, ne quis suspicaretur hæc ad alios spectare, accurate ac necessario adjecti, principes hujus populi. Quoniam vero extra Hierosolimam per totam Judæam et Galilæam, alii quam plurimierant populi præfecti; apposite significat ad quos principes et magistratus populi hæc respecerent.

Vers. 15. « Quia dixistis: Fecimus testamentum cum inferno, et cum morte pacta. Procella irruens si transierit, non veniet super nos: posuimus mandacium spem nostram, et mendacium protegemur. » Quia igitur memorati derisores hæc cogitabant, hæc inter se collocuti sunt, Christi sermonem irridentes, eumque traducentes, a quo edocebantur, oportere eos tribulationem super tribulationem expectare, ac consequenter spem super spem manere; illi contra ad amicitiam cum morte et inferno ineundam arbitrio suo deducti, ac tale sibi perfugium constituentes, expectarunt, se nunquam in tristem injucundumque casum lapsuros, neque tribulationem experturos esse: quod si contingeret alioquando, adversariam quendam virtutem irrum

¹¹ Rom. v, 3, 4.

αεσθε, καὶ οὐκ ἀσθενήσετε ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνιζόμενοι· ἐπειδὴ δὲ ἔκοντες τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ᾄδῃ ἐαυτοὺς προσεκλήρωσατε, γινώσκετε, ὅτι ἦδη ὑμῖν ἐπαλεύεται αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐπάγων καθ' ὑμῶν ὀργὴν διὰ τὰ προλεχθέντα πάντα.

« Ὅσπερ ὁρος ἀσεβῶν ἀναστήσεται Κύριος, καὶ ἔσται ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν· μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, πικρίας ἔργον. » Πικρίας ἔργα τοῖς δεηθεῖσιν ὥσπερ ἀντιδότης πικρᾶς διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτῶν τῇ ψυχῇ κακίαν. Πικρία δὲ καὶ ὀργὴ καὶ θυμὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν κολάσεις τὰς ἐκ τοῦ Θεοῦ δικαστηρίου ἐπελευσόμενας εἰσθε σημαίνειν. « Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἄλλοτρίως χρήσεται, καὶ ἡ σαπρία αὐτοῦ ἄλλοτρία. »

A Dei congregati fuissetis, nec in pugna pro pietate sustinenda infirmi essetis; quia vero lubenter morti et inferno vos deditistis, scitote jam ipsum Dominum vos invasurum esse, ut ob memorata omnia iram et ultionem inferat vobis.

Vers. 21. « Sicut mons impiorum consurget Dominus, et erit in valle Gabaon: cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. » Amaritudinis opera iis indiget, qui ob insitam animæ malitiam, quasi acerbæ remedio opus habent. Cæterum amaritudo, ira et furor, et similia de Deo prolata, nihil aliud significare solent, quam a divino tribunali immitenda impiis supplicia. « Furor autem ejus alieno modo utetur, et caries ejus aliena: »

B Vers. 22. « Et vos nolite lætari, neque confortentur vincula vestra: quia consummatas et abbreviatas res audiui a Domino Sabaoth: quæ faciet super universam terram. » Neque confortentur pedes vestri, quibus, inito cum morte fœdere, et pacatione cum inferno facta, vos colligastis: sed si qua vobis spes salutis supersit, rumpeite mortis vincula: ab ea, quam lætitiæ opinamini, abscedite, temporaneæ voluptatis finem facite: horum namque qui futurus finis sit edidicistis. Cæterum ne putetis me prophetam isthæc dicere: nam quæ animæ auribus loquentem Dominum Sabaoth audiui, hæc vobis renuntiavi: ipse quippe occulta et statuta ab se decreta a vobis non ignorari expetiit.

C Vers. 23. « Auribus percipite et audite vocem meam: attendite et audite verba mea. » Per illud, « auribus percipere, » voci per aera latæ aures præbere, significat; per illud autem, « audire, » dicta auscultare hisque obsequi: attentionem autem et speculationem vocat declaratarum rerum intelligentiam.

D Vers. 24-27. « Numquid tota die arabit, qui arat? aut semen præparabit, antequam operetur terram? Nonne cum æquaverit superficiem ejus, tunc seminabit parvum papaver, aut cyminum? Et rursum seminabit triticum, et hordeum, et milium, et speltam in sinibus tuis? Et erudieris judicio Dei tui, et lætaberis. Non enim cum duritia purgatur papaver, neque rota plaustrum volvetur super cyminum: sed virga excutitur papaver: cyminum autem cum pane comedetur. » Naturali deinde exemplo utitur: quemadmodum enim in agricultura, aliud tempus arandi agrum est, aliud vero semina subactæ terre congruentia jaciendi; eadem prorsus ratione animarum agricola, Dei Verbum, animas hominum arari, ac per rationabilem doctrinam latentibus imo pectore cogitationes verbi aratro sulcari expellit. Quamobrem ita præcipit: « Novate nobis novalia, et ne seminate supra spinas. » Postquam autem illa animæ veluti superficies complanata est, sublata omni, olim in ea spinarum instar pullulante, nequitia; tunc ratione habita discriminis eorum qui semen excipiunt, semina jacit; in alios

« Ἐνωτίζεσθε καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προσέχετε καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. » Διὰ μὲν τοῦ τῇ φωνῇ τῇ δι' ἄερος φερομένη τὰ ὅσα παρέχειν τὸ ἐνωτίζεσθαι δηλῶν· διὰ δὲ τοῦ ἀκούειν καὶ πιθαρχεῖν τοῖς λεγομένοις τὸ ἀκούειν· διὰ δὲ τοῦ νοεῖν τοῖς σημαινόμενοις νοήμασι, τὴν προσοχὴν καὶ τὴν θεωρίαν σημαίνων.

« Μὴ ὅλην τὴν ἡμέραν ἀροτρίσεις ἀροτριῶν; ἢ σπόρον προετοιμάσεις, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; Ὅχι ὅταν ὁμάλῃ τὸ πρόσωπον αὐτῆς, τότε σπείρεις μικρὸν μελάνθιον ἢ κύμινον; καὶ πάλιν σπείρει πυρρὸν, καὶ κριθὴν, καὶ κέγχρον καὶ ζέαν ἐν τοῖς ὅροις σου; καὶ παιδεύθῃς κρίματι Θεοῦ σου, καὶ εὐφρανθήσῃ. Οὐ γὰρ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης περιάβει ἐπὶ τὸ κύμινον· ἀλλὰ ῥάβδῳ τινάσσεται τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται. » Εἰδ' ὑποδείγματι κέχρηται φυσικῷ· ὥς γὰρ τῆς κατὰ τὴν χώραν γεωργίας ἕτερός ἐστιν ὁ καιρὸς τοῦ ἀροῦν τὴν χώραν, καὶ ἕτερος τοῦ σπείρειν σπέρματα, τῇ ὑποκειμένῃ γῇ κατάλληλα· κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ τῶν φυγῶν γεωργὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, κατὰ μὲν τὸν ἐπιτήθειον καιρὸν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς νεοῦσθαι βούλεται, διὰ τῆς λογικῆς διδασκαλίας συζεύσεως καὶ ἀνατεχνούσης τοὺς ἐν βάθει κρυπτομένους λογισμοὺς τῷ τοῦ λόγου ἀρότρῳ. Διὸ προστάττει λέγων· « Νεώσατε ἑαυτοὺς νεώματα, καὶ μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκανθαίς. » Ἐπειδὴν δὲ ὁμάλισθῃ τὸ ὥσπερ πρόσωπον τῆς ψυχῆς, πάσης κακίας περιαιρεθείσης τῆς πάλαι ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν δίκην φεισίσης, τὴν καὶ καταλλήλως τῇ τῶν ὑποδεχομέ-

inferiora, et exigua, papaveri et cymino confrenda; in alios præstabiliora et necessaria, frumento, bordeo, milio et speltæ comparanda, ob multam variamque iis insitam virtutem: nam divisionis gratiarum, et divisiones operationum sunt: et alii quidem per Spiritum hæc, alii illa, alii rursum consentanea dantur. Postquam autem messis tempus advenerit, quam messem consummationem esse mundi Salvator docuit; tunc a singulis pro merito ac ratione acceptorum seminum repetitur fructus. Qui vero mediocria acceperunt, nec iis, uti par erat, usi sunt, castigationis et supplicii medicis experimentum accipient, cum virga percussi: qui autem majoribus seminibus, perfectioribusque donis dignati, nullum collata sibi virtute dignum fructum reddiderint, majoribus igneisque suppliciorum turbinibus tradentur.

Vers. 28, 29. « Neque enim usque in sæculum irascar vobis, nec vox amaritudinis meæ conculcabit vos. Et hæc a Domino Sabaoth egressa sunt prodigia. Consilium inite, exaltate vanam consolationem. » Non enim, inquit, ita impios ulciscar, ut eorum substantiam funditus deleam, eorumque animas penitus destruum: quandoquidem secundum allatum exemplum, rotæ currus ex ferro constructæ frumentum non delent; sed omnes circum calamias auferunt, ut frumentum servent purumque redant.

CAPUT XXIX.

Vers. 1. « Væ civitati Ariel, quam expugnavit David: congregate fructus annum supra annum: comedetis enim cum Moab. » Quam hic miseram prædicat Ariel, ipsi Judæi Hierosolymam esse fatentur: narranteque altare illud, quod ante templum constructum fuerat, Ariel vocatum fuisse: quod palam aiunt esse ex Ezechiele, qui sub finem in descriptione urbis sic habet: « Et hæc mensuræ altaris in cubito cubiti, et palmæ sinus profundum in cubito »; deinde vero subiungit, « Et Ariel cubitorum quatuor: et ab Ariel cubitorum quatuor, et ab Ariel supra cornua, cubitus. Et Ariel cubitorum duodecim longitudo cubitorum duodecim: latitudo quadrangula ad quatuor partes suas. » Dicunt autem Ariel significare, *leo Dei*; quia enim altare, quod Dei erat, oblata omnia animalium sacrificia devorabat, ideo id nominis sortitum est. Illud autem, « civitas quam expugnavit David, » aiunt in Hebraico exemplari non exstare; sed ut Aquila interpretatus est, « civitacula victus David; » sive « circumvallationis. » Illam quippe cum antea alienigenarum fuisset, David, iis expulsi, ditioni suæ subdidit: ita ut illam quoque mentem nos septuaginta Interpretum versioni aptare possimus: ita enim apposite dicatur, civitas quam expugnavit David, cum sub alienigenis esset. Potest item hoc significatu di-

²⁸ Ezech. xliiii, 13.

(33) Sic Reg. membr.; quæ postrema lectio fertur etiam apud Drusium.

ων τὸν σπόρον διαφορᾷ, καταβάλλει σπέρματα, τοὺς μὲν ἀσθενέστερά τινα καὶ σμικρὰ μελανθίῃ καὶ κυμίνῃ ἀναλογούντα· τοῖς δὲ σπουδαιότερα καὶ ἀναγκαῖα, καὶ πυρρῇ καὶ κριθῇ, κέγγρῳ τε καὶ ζῆρ παραβάλλόμενα, διὰ τὴν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολλῇ καὶ διὰ φορὸν δύναμιν· διαίρεσις γὰρ χαρισμάτων εἰσι καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσι· καὶ ᾧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος ταῦτα δίδονται, τῷ δὲ ἑτέρῳ, καὶ πάλιν ἑτέρῳ τὰ ἀρμύζοντα. Ἐπειδὴν δὲ ὁ τοῦ θερισμοῦ καιρὸς ἐπιστῇ, συντίλειαν εἶναι τοῦ κόσμου τὴν θερισμὸν ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε· τότε κατ' ἀξίαν ἕκαστος ὠνεύληψε σπερμάτων ἀπαιτηθήσεται τὸν καρπὸν. Καὶ οἱ μὲν μέτρια εἰληφότες, μὴ καταλλήλως δι' αὐτοὺς χρησάμενοι, παιδείας καὶ κολάσεως μετριωτέρας· πείραν λήφονται, ὥσπερ αἱ ῥάβδω τυπτόμενοι· οἱ δὲ μαζύων σπερμάτων, καὶ τελειοτέρων χαρισμάτων ἡξιωμένοι, μηδὲνα καρπὸν ἀξίον τῆς παρασχθείσης· αὐτοὺς δυνάμεις ἀποδεωχότες, μείζονσι τοῖς τῆς κολάσεως πρηστῆρι παραδοθήσονται.

« Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθήσομαι, οἷδε φωνὴ τῆς πικρίας μου καταπατήσεται ὑμᾶς. Καὶ ταῦτα παρὰ Κυρίου Sabaoth ἐξῆλθε τὰ τέρατα. Βουλεύσασθε, ὠφύσατε ματαίαν πειράκλησιν. » Οὐ γὰρ οὕτως. φησι, τοῖς ἀσιδεῖσιν ἐπεξέρχομαι, ὡς καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀφανίσαι, καὶ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσαι αὐτῶν τὰς ψυχάς· ἐπεὶ μηδὲ κατὰ τὸ παράδειγμα οἱ προχοὶ τῆς ἀμάξης οἱ ἐκ τοῦ θύρου κατεσκευασμένοι τὸν σίτον ἀφανίσουσι· πᾶσαν δὲ τὴν περὶ αὐτὸν περιείρουσι καλᾶμνον, εἰς τὸ διαψῆσαι καὶ καθαρὸν ἀπεργάσασθαι τὸν σίτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

« Οὐαὶ Ἀριὴλ πόλις, ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ· συναγάγετε σπέρματα ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν· φάγεσθε γὰρ σὺν Moab. » Τὴν δὲ τῶν μετὰ χεῖρας ταλανιζομένην Ἀριὴλ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες ὁμολογοῦσιν τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶναι· φασὶ δὲ ἰδίως τὸ θυσιαστήριον τὸ πρὸ τοῦ ναοῦ συνεστός, Ἀριὴλ ὠνομάσθαι, καὶ τοῦτο ὅλον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἰεζεκιήλ, οὗ πρὸς τοῖς τελευταίοις ἐπὶ τῆς διαγραφῆς τῆς πόλεως οὕτως εἰρηται· « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου ἐν πήχει πῆχως, καὶ παλαιστῆς κόλπωμα βάθος ἐπὶ πῆχυν »· καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει· « Καὶ τὸ Ἀριὴλ πηχέων τεσσάρων καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ πηχέων τεσσάρων, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀριὴλ καὶ ὑπεράνω τῶν κεράτων πῆχυς. Καὶ τὸ Ἀριὴλ πηχῶν δέκα δύο· μήκος ἐπὶ πῆχεις δύοδεκα· πλάτος τετράγωνον ἐπὶ τέσσαρα μέρη αὐτοῦ. » Ἐρμηνεύεσθαι δὲ φασὶ τὸ Ἀριὴλ, *λέων θεοῦ*· ἐπειδὴ γὰρ τοῦ θεοῦ ἦν τὸ θυσιαστήριον, κατήσθαι τε πάντα τὰ ἐν αὐτῷ προσφερόμενα ζῶων θύματα, τούτου χάριν ταύτην εἰληψε τὴν προσηγορίαν. Τὸ δὲ, « Πόλις ἣν ἐπολέμησε Δαυὶδ, οὐ φασὶν εἰρησθαι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν Ἀκύλαν, « Πολύχην βιωτεύσεως Δαυὶδ, » ἦτοι (33)· παρεμβλήσεως· ἄλλοφύλων γὰρ οὖσαν αὐτὴν πρότερον ὁ Δαυὶδ ὑπογείριον ἐποίησεν, τοὺς ἄλλοφύλους ἐλάσας ἐξ αὐτῆς· ὥστε δύνασθαι ἡμᾶς καὶ τοῖς Ἑβδόμηκοντα ἐφαρμόσαι τὴν διανοίαν τὴν αὐτήν. Οὕτω γὰρ ἂν λέγοιτο· Πόλις ἣν

ἐπολέμησε αὐτοῖς, ὅτε ὑπὸ ἀλλοφύλοις ἦν. Δύναται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ, ἡ δὲ ἦν ἐπολέμησε αὐτοῖς, λέγεσθαι. Τὸ δὲ, « Συναγάγετε γεννήματα, » φησὶν· ὅσον γὰρ οὐκ ὀτρυνθήσθε πάσης λογικῆς τροφῆς. Ὡς ἐστὶ οὖν καιρὸς ἐστὶ, χρῆσασθε τοῖς ἐνιαυτοῖς τούτοις πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν· καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων αἰνίττεσθαι τὸν χρόνον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, καθ' ὃν ἐπιδημίας αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ἐκέρυττεν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δευτέρον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἡ καὶ τρίτον ὠμότη- κὸς φαίνεται. Αὐτὸν οὖν ἐκείνον καθ' ὃν παρείχεν αὐτοῖς τὰ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας μαθήμα- τα, σημαίνων φησὶ· « Συναγάγετε γεννήματα, ἐνιαυ- τὸν ἐπ' ἐνιαυτὸν φάγεσθε. »

Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχύς καὶ ὁ πλοῦτος ἱμοί. Καὶ κυκλώσω ὡς αὐτοῖς ἐπὶ σέ, καὶ βαλῶ εἰς χάρακα, καὶ οἰκοδομήσω, θήσω ἐπὶ σέ πύργους. Καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόγοι σου δύσονται. Καὶ ἔσται ὡς οἱ φωνοῦντες ἐκ τῆς γῆς ἡ φωνὴ σου, καὶ πρὸς τὸ ἔδαφος ἡ φωνὴ σου ἀσθενήσει. Καὶ ἔσται ὡς κονιορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς χνούς φερό- μενος τὸ πλῆθος τῶν καταδυναστευόντων σε, καὶ ἔσται ὡς στιγμὴ παραχρῆμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. » Ὅσοι γὰρ ποτε ὁ αὐτοῖς παρεμβολὴν περὶ σέ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκύκλωσε, ὅτε ἀλλοφύλων ἦσθα, καὶ ἐπο- λεμησέ σε πόλιν οὖσαν ἀλλοφύλων· οὕτω καὶ γὰρ ταῦτα λέγων Κύριος νῦν σε κυκλώσω. Ἀλλοφύλων γὰρ οἰκητῆριον γέγονας, πληρωθεὶς κακῶν ἀρχόντων. Ἄπερ ἐπληροῦτο μετὰ τὰ τοιμηθέντα τοῖς τὴν Ἱε- ρουσαλὴμ οἰκοῦσι κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀκολου- θως, ὡς καὶ αὐτὸς, ὁ Σωτὴρ, ἀποκλαυσάμενος τότε τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀναγέγραπται εἰρηκῶς· « Εἰ ἔγνων καὶ σὺ γε τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβαλοῦσιν ἐπὶ σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσί σε, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔδαφι- σθήσῃ. »

Ἐπισκοπὴ γὰρ ἔσται μετὰ βροντῆς, καὶ σεισμοῦ, καὶ φωνῆς μεγάλης, καταγίγς φερομένη, καὶ φλόξ πυρὸς κατεσθίουσα. » Δι' ὧν ἠνέξατο ὡς ἄρα καὶ πυ- ρίκαυστος γενήσεται ἡ πόλις, ἀνωθεν ἐκ Θεοῦ βροντῆς καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίγος κατ' αὐτῆς ἐνεχθείσης.

Καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ ὁ πλοῦ- τος ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἀριήλ, καὶ πάντες οἱ στρατευσάμενοι ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ' αὐτήν, καὶ οἱ θλίβοντες αὐτήν. Καὶ ἔσονται ὡς οἱ ἐν ὕπνῳ πίνοντες, καὶ ἐσθλόντες, καὶ ἐξαναστάντων, μάταιον αὐτῶν τὸ ἐν- ὕπνιον. Καὶ ὃν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν καὶ πίνων, καὶ ἐξαναστὰς ἐπὶ διψᾷ· ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν· οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών. » Δι' ὧν ἠνέξατο τὴν ἀπολαύσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τρυ- φῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀρχόντων. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τὴν ἐσχάτην πολιρχίαν ἐπαγαγόντες τῇ Ἱερουσαλὴμ. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ περὶ αὐτῶν τι μαθεῖν, καὶ ὅποιον ἔσται καὶ τὸ αὐτῶν τέλος διασχεθῆναι. Φησὶν οὖν τὸν

Αὐτοῦ, « per quam expugnavit David. » Illud vero, « congregate fructus, » hoc sensu dicit: si- quidem proximum est ut rationabili cibo careatis. Dum igitur tempus est, hisce annis ad animarum vestrarum utilitatem frui mini: mihi quoque videtur his subindicare salutaris prædicationis tempus, quod apud illos peregrinatus Salvator, prædicavit annum Do- mini acceptabilem et tempus retributionis. Et for- tasse alterum annum, imo forte tertium, cum illis conversatus videatur. Illum itaque ipsum annum, quo ipsis de regno celorum instituta disciplinam quo tradidit, significans ait, « Congregate fructus, an- num supra annum comedetis. »

Vers. 2-5. « Affligam enim Ariel, et erit ejus for- titudo et civitas mihi. Et circumdabo te sicut Da- vid, et cingam te vallo, et exstruam, et ponam con- tra te turres. Et humiliabuntur sermones tui, et in terram subibunt verba tua. Et erit tanquam qui lo- quuntur de terra vox tua, et ad pavementum vox tua infirmabitur; et erunt tanquam pulvis a rota divitiarum impiorum, et sicut favilla commota multi- tudo eorum qui te subigent: et erit tanquam pun- ctum confestim a Domino Sabaoth. » Quemadmo- dum enim David quondam castra contra te, Jerusa- lem, posuit, teque circumdedit, cum in alienigena- rum ditione esses, teque expugnavit; sic et ego, qui hæc loquor, Dominus, nunc te obsidebo. Nam alie- nigenarum domicilium evasisti, improbis repleta principibus. Quæ impleta sunt, post perpetratum at- Jerosolymitanis contra Salvatorem nostrum facinus; sicut ipse Servator Hierosolymam deplorans tunc dixisse legitur: « Si cognovisses et tu, quæ ad pa- cem tuam, quia venient dies in te, et circumda- bunt te inimici tui vallo, et obsidebunt te, et ad terram dejiceris. »

Vers. 6. « Visitatio enim erit cum tonitru, et terræ motu, et voce magna: procella irruens, et flamma ignis devorans. » Quis subindicat incendio absumendam urbem, immitente Deo sursum contra illam tonitru, terræ motum et procellam.

Vers. 7, 8. « Et erunt tanquam qui somnia in somno opes gentium omnium, quotquot militave- runt adversus Ariel, et quotquot militaverunt adversus Jerusalem, et universi, qui congre- gati sunt adversus eam, et qui affixerunt eam. Et erunt sicut qui in somnis bibunt et comedunt; sed cum surrexerunt, vanum est somnium eorum. Et sicut qui per somnium bibunt et comedunt, et cum sur- rexit, adhuc sinit: anima autem ejus frustra spera- vit; sic erunt divitiæ gentium omnium, quæ mili- taverunt contra montem Sion. » His adumbravit Ro- manorum principum in hac vita voluptates et opes. Hi quippe erant qui extremam Hierosolymæ obsi- dionem induxerunt. Consentaneum quippe erat, ut quidpiam ad illos spectans edoceremur, nec igno-

¹¹ Luc. xix, 43.

raremus quis illorum futurus finis sit. Ait ergo opes voluptatesque eorum in hac tantum vita manentes, periude se habere atque somnia dormientium, qui imaginatione duntaxat, illa quæ somniant se habere putant : talem quippe esse hujus mundi divitiarum phantasiam. Nam post præsentem vitam vanum somnium ab ipsis deprehendetur, inanisque finis voluptatis, qua se frui arbitrabantur.

Vers. 9, 10. « Deficite et obstupescite, et inebriamini, non sicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis : et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita. » Quia præsentem Dominum homines factum audientes, non intellexerunt, ac videntes oculis, animæ visu non conspexerunt, auresque suas, ne audirent, aggravarunt, potabit eos Dominus spiritu compunctionis.

Vers. 11. « Et erunt vobis hæc omnia verba, velut sermones libri signati hujus, quem si dent homini scienti litteras, dicentes : Lege hæc, dicet, Non possum legere ; signatus enim est. » De iis qui sub hæc populi ex circumcisione præfecti futuri sunt, pergit vaticinari : « Et erunt vobis omnia verba libri : quæ sane illi non intelligebant. Nihil enim differabant illa ab obsignatorum sigillis, ita ut non posset Judæorum ullus scripta perlegere ; ita illis ignotos fore ait propheticos sermones, sive illis ore pronuntientur, sive eorum prorsus imperiti sint. »

Vers. 12. « Et dabitur hic liber in manus hominis nescientis litteras : et dicet ei, Lege hoc ; et dicet, Non possum legere, nescio litteras. » Talem futuram ait propheticam mentem, non quidem omnibus, sed iis tantum, de quibus hæc vaticinatur. Nam sedulo animadvertas qua ratione dicatur, « Et erunt vobis hæc verba ; » vobis scilicet præsentibus, videntibus, et audientibus. Judæos autem alloquebatur, quæ ignotam esse prophetiæ mentem sub hæc edocet, cum hæc adjicit, « Et audient in die illa surdi verba libri, et oculi cæcorum videbunt, et exsultabunt. »

Vers. 13, 14. « Et dixit Dominus : Appropinquat mihi populus hic ore suo, et labiis suis honorant me : cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum, atque doctrinas. Propterea, ecce adjiciam ut transferam populum hunc, et transferam eum. » Et quia sapientiam hominum præferunt, dum interim sapientiam et verba mea aversantur ; alias vero quasdam seniorum suorum traditiones, ac si sapientium virorum essent, consecrantur, ideo Scripturas quidem meas non intelligent : « Ego vero sapientiam sapientium illorum perdam, et prudentiam prudentum abrogabo. »

Vers. 15. « Væ qui profundum consilium ineunt, et non per Deum. Væ qui in abscondito consilium

(33) Lege κατὰ τοὺς ὕπνους, vel ἐν τοῖς ὕπνοις. Edit.

πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν αὐτῶν μέχρι τῆς ἐνεστώσης ζωῆς ὑπάρχουσιν εἰκέναι τοῖς κατὰ τοὺς ὕπνους (33) ἐνειρώτῳσι καὶ μέχρι τοῦ δοκεῖν διακατέχειν ταῦτα νομίζουσι· τοιαύτην γὰρ εἶναι τὴν τοῦ παρόντος πλοῦτου φαντασίαν. Μετὰ γὰρ τὸν ἐνεστώτα βίον μάταιον αὐτοῖς εὐρεθῆσεται τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ τέλος ἧς ἐνὸμιζον ἀπεκλαῖν τρυφῆς.

« Ἐκλυθεῖτε καὶ ἔκστητε, καὶ κραιπαλήσατε οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου· ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως· καὶ καμμύσει τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὄρῳντες τὰ κρυπτά. » Ἐπειδή περ, ὅτε παρὴν αὐτοῖς ἐνανθρωπήσας ὁ Κύριος, ἀκοῇ ἀκούοντες αὐτοῦ, οὐ συνίσταν, καὶ βλέποντες αὐτὸν ὀφθαλμοῖς, τῇ ὁράσει τῆς ψυχῆς οὐχ ἐώρων, καὶ τὰ ὅσα αὐτῶν ἐδάρυναν τοῦ μὴ ἀκούειν, ποτίσει αὐτοὺς Κύριος πνεύματι κατανύξεως.

« Καὶ ἔσονται ὑμῖν τὰ ῥήματα πάντα ταῦτα, ὡς εἰ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου, δὲ ἐὰν δώσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμματα λέγοντες· Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἔρει, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι· ἐσφραγίσται γάρ. » Περί τῶν μετὰ ταῦτα προσεσάναι δοκοῦντων τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ διέρχεται θεσπίζων· « Καὶ ἔσονται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ βιβλίου, » οὐ μὴν καὶ συνιέντες αὐτὰ· μὴδὲν γὰρ διαφέρειν αὐτὰ τῶν κατεσφραγισμένων σφραγίσαι, πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τινα τὸν (34) ἐκ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τὰ ἐγγεγραμμένα διαγινώσκειν· οὕτως αὐτοῖς ἀγνώ-

« Καὶ δοθήσεται τὸ βιβλίον τούτου εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ ἐπισταμένου γράμματα· καὶ ἔρει αὐτῷ, Ἀνάγνωθι τούτο· καὶ ἔρει, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα. » Τοιοῦτον δὲ εἶσεσθαι τὸν προφητικὸν νοῦν, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ μόνοις αὐτοῖς, πρὸς οὓς ταῦτα ἐθεσπίζετο. « Πρόσχες γὰρ ἐπιμελῶς ὅπως εἰρηται. » Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα· ὁ μὴν γὰρ φησι τοῖς παροῦσι, καὶ ὁρῶσι, καὶ ἀκούουσιν, « Ὁ δὲ λόγος ἦν πρὸς Ἰουδαίους, οἷς τὸν νοῦν τῆς προφητείας ἀγνωστον ὑποκαταβάς διδάσκει δι' ὧν ἐπιλέγει. » Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται, καὶ ἀγαλλιάσονται. »

« Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέθενται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μεταθεῖναι τὸν λαὸν τούτον, καὶ μεταθήσω αὐτόν. » Καὶ ἐπειδὴ σοφίαν ἀνθρώπων προσβάλλονται, τὴν ἐμὴν μὲν ἀποστρέφοντες σοφίαν καὶ τὸν ἐμὸν λόγον, ἐτέρας δὲ τινὰς παραδόσεις τῶν παρ' αὐτοῖς πρεσβυτέρων, ὥσπερ τινῶν σοφῶν κατέχοντες· τούτου χάριν τὰς μὲν ἐμὰς Γραφὰς οὐ συνήσουσιν. « Ἐγὼ δὲ αὐτοῖς τῶν σοφῶν αὐτῶν τὴν σοφίαν ἀπολώ, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

« Οὐαὶ οἱ βουλευτὰν βουλὴν ποιοῦντες, καὶ οὐ διὰ Θεοῦ. Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλῇ ποιοῦντες, καὶ ἔσται ἐν σκό-

(34) Forte legendum τῶν. Edit.

ταὶ ἐλ
καὶ ἐλ
ἐπειδ
τῷ κ
καὶ ἀ
ἐστὶ
ἐφορ
τα λέ
« Ὁ
ἐρεῖ
σας ;
σας ;
ἐοίκα
νοεῖν,
γασία
ται, ὅ
σεν ;
μέως
πάντε
νοοῦμ
σκότι
« Ὁ
τὸ δρ
σθῆσ
λον δ
τελεί
ἀγρί
Αἰθα
δαίω
τοίω
« Ὁ
βιβλ
φθα
τῆς
« Ὁ
δὲ Κ
τελο
λόγο
τοῖς
λελο
ποφ
γρα
ἐν τ
νοεῖ
παρ
τῶν
« Ὁ
σύν
σθῆ
ποτι
ἀσε
τοια
πισ
εὐφ
« Ὁ
ἐξω
ἀπο
(3

ταί τὰ ἔργα αὐτῶν· καὶ ἑροῦσι, τίς ἑώρακεν ἡμᾶς; καὶ τίς ἡμᾶς γινώσκει, ἢ ἡμεῖς ποιοῦμεν; » Εἴτε ἐπειδήπερ θεοσεβεῖν ἐπαγγελλόμενοι τοῖς χειλεσιν, ἐν τῷ κρυπτῷ τὰ χεῖριστα διεπράττοντο, φαρμακείαις καὶ ἀκαθαρσίαις, καὶ ἄλλαις μυρίαις ἀθεμίτοις πράξεσι συμφορῶμενοι· πᾶσι δὲ τούτοις ἐνεχέιρουν ὡς μὴ ἐφορῶντος τοῦ Θεοῦ· εἰκότως αὐτοὺς ταλανίζει ταῦτα λέγων·

« Οὐχ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθαι; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι αὐτό, Οὐ σὺ με ἐποίησας; ἢ τὸ ποῖμα τῷ ποιήσαντι, Οὐ συνετὸς με ἐποίησας; » Εἰ γὰρ δὴ πάντες ἄνθρωποι πηλῷ κεραμέως εἰκόταμεν διὰ τὸ πῆλινον ἡμῶν σῶμα, πῶς οὐχ ἔπεται νοεῖν, ὅτι μὴ δυνατόν λαβεῖν τὸν ποιητὴν, ὅποιας ἐργασίας ὑπάρχει τὸ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένον; Τίς δύναται, ἢ τίς τολμήσει φάναι, ὅτι μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐπλάσεν; Εἰ δὲ οὐκ ἂν εἴποι ταῦτα ποτε περὶ τοῦ κεραμέως ὁ ὑποκειμένος αὐτῷ πηλός, δῆλον, ὡς μάταιοι πάντες οἱ ἔνδον τῇ ψυχῇ αὐτῶν βουλήν ἔδειξαν διανοούμενοι, καὶ τὸν Θεὸν οἰόμενοι ἀγνοεῖν τὰ ἐν τῷ σκότειν πραττόμενα αὐτοῖς ἔργα.

« Οὐκέτι μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς τὸ ὄρος τὸ Χέρμελ, καὶ τὸ Χέρμελ εἰς ὄρυμνόν λογισθήσεται; » Λιβάνον μὲν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, Κάρμηλον δὲ τὸν Ἰουδαίων ἔθνος (35). Ἔσσεσθαι τοίνυν προφητεύει τὸ μὲν Ἰουδαίων ἔθνος οἷόν τινα ὄρυμνόν ξύλων ἀγρίων καὶ ἀκάρπων· τὸν δὲ πάλαι ὄρυμνόν εἰκότα Λιβάνον, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, ὅποιος ἦν ποτε ὁ Ἰουδαίων λαός, πεπληρωμένους δένδρων ἀγαθῶν καὶ παντοίων φυτῶν τε καὶ καρπῶν.

« Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ· ὀφθαλμοὶ τυφλοῦν ὄψονται. » Ποίας δὲ βιβλίου, ἢ ταύτης αὐτῆς τῆς μετὰ χειρὸς, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα πάντα, ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου. » Ἀλλὰ τῷ μὲν ποτε Καρμήλῳ, μεταβληθέντι δὲ εἰς ὄρυμνόν, ἔσονται οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ἐσφραγισμένοι· τοῖς δὲ πάλαι τυφλοῖς καὶ ἐν τῷ ὄρυμνῷ τοῦ Λιβάνου λελογισμένοις, μεταβληθεῖσιν ἐπὶ τὸ ἡμέρον καὶ καρποφόρον, ἀκουστοὶ γενήσονται οἱ λόγοι τῶν θείων γραμμάτων· καὶ οἱ πάλαι δὲ ὄντες ἐν τῷ σκότει καὶ ἐν τῇ ὀμίχλῃ, ὥστε μὴ βλέπειν μήτε συνίναν, μήτε νοεῖν, διὰ τὸ τυφλοὺς ἔχειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὗτοι, παραδόξῳ μεταβολῇς ἀξιοθύνοντες, θεωροὶ γενήσονται τῶν ἐναποκειμένων ἐν τοῖς θείοις γράμμασι μυστηρίων.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κύριον ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης. » Τίς γὰρ καὶ διανοήθη πώποτε τοὺς ἐκ πατέρων εἰδωλολάτρης, ἀθέους ὄντας καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄλλοτριούς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τοιαύτην ἤξειν ἐλπίδα; Ὅμως δ' οὖν καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι, ὧστί, τῶν ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.

« Ἐξέλιπεν ἄνομος, καὶ ἀπώλετο ὑπερήφανος, καὶ ἐξωλοθρεύθησαν οἱ ἀνομούντες ἐπὶ κακίᾳ. » Τούτων ἀκολούθουσιν οὗτοι πάντες, ἐπειδὴ ὁ πάλαι κρατῶν

(35) Deesse videtur aliquod verbum, v. g., καλεῖ. Edit.

ineunt, et erunt in tenebris opera eorum: et dicent, Quis vidit nos? aut quis nos cognosceret, aut quam nos facimus? Deinde quia se Deum colere labiis profitentes, in occulto pessima quæque perpetrabant, in veneficiis, immunditiis, et sexcentis aliis nefariis gestis sese volutantes: hæcque omnia quasi non prospiciente Deo peragebant; jure illos his verbis miseros deprædicat:

VERS. 16. « Nonne ut lutum figuli reputabimini? Num dicet figmentum fictori suo, Tu me non anxisti? aut opus opifici, Tu me non sapienter fecisti? » At enim si omnes homines ob luteum corpus luto figuli similes sumus, qui non consequenter putemus non posse opificem latere, quas operationes edat opificium suum? Quis dicere possit vel audeat, se non a Deo efformatum esse? Quod si id figulo subjectum ipsi lutum nunquam dixerit; palam certe est futilis et vanos esse omnes qui intus in animo profunda consilia ineunt, et quæ ipsi in tenebris facinora edunt, Deum ignorare existimant.

VERS. 17. « Nonne adhuc paululum, et transferetur Libanus sicut mons Chermel, et Chermel in saltum reputabitur? » Libanum quidem populum ex gentibus, Carmelum vero Judaicam gentem vocat. Ceu quemdam saltum agrestium et infructuosarum arborum fore Judaicum populum vaticinatur. Libanum autem, qui olim saltui similis erat, populum videlicet ex gentibus, futurum ait, qualis olim erat Judaicus populus, plenum bonis arboribus, omniumque generum plantis et fructibus.

VERS. 18. « Et audient in die illa surdi sermones libri, et qui in tenebris, et qui in caligine; oculi caecorum videbunt. » Cujus libri, nisi hujusce, quem præ manibus habemus, de quo supra dicebatur, « Vobis verba hæc omnia, velut sermones signati libri hujus? » Verum ei qui olim quidem Carmelus, sed jam mutatus est in saltum, erunt hujusce libri et prophetiæ sermones obsignati; illi vero qui olim cæci, et in saltu Libani reputabantur esse, postquam ad mansuetum et fructuosum morem translati fuerint, divinarum Scripturarum sermones audient; et qui olim in tenebris et caligine versabantur, ita ut non viderent, neque intelligerent, neque cogitarent, quia oculis cæci erant, inexpectata mutatione dignati, mysteriorum in sacris litteris reconditorum speculatores erunt.

VERS. 19. « Et exultabunt pauperes propter Dominum in lætitia, et spe destituti homines, implebuntur lætitia. » Quis enim unquam cogitasset eos, qui a majoribus idololatræ, athei et impii, atque a Dei cognitione alieni erant, tantam in spem venturos fuisse? Attamen, ait, etiam ii, qui spe destituti erant homines, implebuntur lætitia.

VERS. 20. « Defecit iniquus, et periiit superbus, et deleti sunt inique agentes præ malitia. » His fruentur hi omnes, quia is qui olim imperium et

tyrannidem in eos obtinebat, iniquus et impius quidam princeps, diabolus inquam, defecti et periti longe depulsus, superbus ille, qui olim ipsos in servitutem redegerat. Imo etiam qui sub eo impie et inique agebant, deloti sunt; maligni videlicet demones.

VERS. 21. « Qui peccare faciunt homines in sermone. Omnes autem arguentes in portis offendiculum ponent : quoniam detorserunt ad injustum justum. » Nam prophetis se coram arguentibus, seque a peccandi consuetudine avertentibus, laqueos tendebant, occasiones adversus eos captantes, ut ipsos perderent.

VERS. 22, 23. « Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham : Non nunc confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabant nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel timebunt. » Vos dico, domum Jacob vocatos : quam ut religioso illo Abrahamo indignam separavit, et alienos illos posuit Deus; quia se non Abraham dignos esse operibus exhibebant. At enim filii Abraham operibus noscuntur, ut docuit Servator his verbis : « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretur. » Quodnam vero tempus illud fuerit, nisi quo verba mea complebuntur, cum filii vestri alienigenas et generi vestro extraneos nomen celebrare meum videbunt? Tunc enim ipsi filii vestri confundentur et erubescunt, stupendam illam gentium mutationem cernentes, conspicatque alienigenas homines Sanctum Israel et Deum Jacob sanctificare, ac Dei universorum timore affici.

VERS. 24. « Et scient qui errant spiritu, intelligentiam : qui autem obmurmurant, discent obedientiam, et linguæ balbutientes discent loqui pacem. » Linguæ balbutientes, quæ nihil clare, nihil vere loqui poterant, ad naturam regressæ suam, clarissime loquentur, pacis sermones edocet; utpote quæ et bello liberæ, et pacem cum Deo amplexæ sint.

CAPUT XXX.

VERS. 1-5. Væ, filii desertores, dicit Dominus. Inistis consilium, non per me; et pacta, non per spiritum meum; ut adderetis peccata peccatis : qui vadunt et descendunt in Ægyptum, me autem non interrogarunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis in confusionem, et iis qui confidunt in Ægypto, opprobrium : quoniam sunt in Tani principes, angeli mali. Frustra laborabunt apud populum, qui eis non proderit ad auxilium, sed ad confusionem et opprobrium. » Aperte declarat, tunc demones in Ægypto fuisse, quos angelos malos nuncupat, qui multa operabantur in illa Ægypti civitate quæ dicitur Tanis, ubi illo tempore regia

A αὐτῶν καὶ τυραννῶν, ἀνομὸς τις καὶ ἀσεδὴς ἄρχων, λέγω δὴ αὐτὸς ὁ διάβολος, ἐξέλειπεν καὶ ἀπώλετο μακρὰν διωχθεὶς, ὁ πάλαι καταπολεωσάμενος αὐτοὺς ὑπερήφανος· ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀσεδούντες ἐπὶ ἀδικίᾳ ἐξωλοθρεύθησαν, δηλαδὴ οἱ πονηροὶ δαίμονες.

« Οἱ ποιοῦντες ἀνθρώπους ἀμαρτάνειν ἐν λόγῳ. Πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκομμα θέσουσιν· ὅτι ἐπ' ἀδικίᾳ ἐπὶ ἀδικίᾳ δίκαιον. » Τοὺς γὰρ προφήτας εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγχοντας, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστρέφοντας (36), ἐπαγίδευον, λαβὰς κατ' αὐτῶν θηρώμενοι, ὅπως αὐτοὺς ἀπολέσωσι.

« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ νῦν αἰσχυνοθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ νῦν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δὲ ἐμὲ ἀγιάσουσι τὸ ὄνομα μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν Ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται. » Ὑμᾶς δὲ λέγω, τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακώβ, ὃν οὐκ ἔδειον ὄντα τοῦ θεοφιλοῦς ἐκείνου Ἀβραάμ ἀφώρισε, καὶ ἀπληροτρύσωεν αὐτοὺς ὁ Θεός, διὰ τὸ μὴ τοῖς ἔργοις ἀξίους τοῦ Ἀβραάμ καταστήσαι ἑαυτούς. Τὰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ διὰ τῶν ἔργων γνωρίζεται, ὡς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ εἰπών· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἔποιεите. » Τίς δ' ἂν εἴη οὗτος ὁ καιρὸς, ἢ ὁ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐμῶν λόγων, καθ' ὃν τὰ τέκνα τὰ ὑμέτερα τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοτρίους τοῦ ἡμετέρου γένους ὄψονται δοξάζοντας τὸ ἔμῳ ὀνόματι; Τότε γὰρ αὐτὰ τὰ ὑμέτερα τέκνα κατασχυνοθήσεται καὶ διατραπήσεται, ὁρῶντα τὸ παράδοξον τῆς τῶν ἐθνῶν μεταβολῆς, καὶ ὡς ἀλλόφυλοι τινες ἄνδρες τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰακώβ ἀγιάζουσι, καὶ φόβον ἀναλάβοντα· (37) τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ.

« Καὶ γνώσωσιν οἱ πλανώμενοι τῷ πνεύματι σύνεσιν· οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ φελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Αἱ γλῶσσαι αἱ φελλίζουσαι καὶ μηδὲν τρανὸν μηδὲ ἀληθὲς λαλεῖν δυνάμεναι, εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐλθεῖν, τρανώτατα λαλήσουσι, μαθούσαι εἰρήνης λόγους, ὡς ἂν παντὸς ἀπληγαγμέναι πολέμου, καὶ τῇ πρὸς Θεὸν εἰρήνῃ ἀσπασάμεναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

« Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλὴν, οὐ δὲ ἐμοῦ, καὶ συνθήκα, οὐ διὰ τοῦ πνεύματος μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐφ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπ' ἐρώτησιν, τοῦ βοηθῆναι ὑπὸ Φαραὼ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἰγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὁμὴν σκέπη Φαραὼ εἰς αἰσχύνην, καὶ τοῖς πεποιηθῶσι ἐπ' Αἴγυπτον θνείδος· ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοί, ἄγγελοι πονηροί. Μάτην κοπιᾶσουσι πρὸς λαόν, ὃς οὐκ ἐφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχύνην καὶ θνείδος. » Παρὸς παριστᾶ γεγονέναι τότε παρ' Αἰγυπτίοις δαίμονας, ἀγγέλους πονηροὺς ὀνομάζει αὐτοὺς, οἱ μάλιστα ἐνέργουν τὰ πολλὰ ἐν τῇ καλουμένῃ πόλει τῆς Αἰγύπτου Τάνει, ἐνθα τὸ βασίλειον τοῦ Φαραὼ κατ' ἐκεῖνο ἔδρευε.

²⁷ Joan. viii, 39.

(36) Mallem legere ἀποστρέφοντας. Edit.

(37) Vox ἀναλαμβάνοντα merus est barbarismus, cujus loco legendum ἀναλαμβάνοντα. Edit.

Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὗτοι, φησὶν, οἱ ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἀγγελοὶ πονηροὶ οὐδὲν ὠφελήσουσιν εἰς τὸ ἐπαμῦναι τοῖς προσφυγαῖς αὐτοῖς, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν βοήθειαν ἀνακαλεσαμένους. Καὶ αὐτοῖς ἔργους ἐπιληροῦτο καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς, ὑποχείριον ποιησάμενος τὴν Αἴγυπτον, οὐ μόνους Αἰγυπτίους, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων τοὺς πρόσφυγας αὐτοὺς γενομένους, πολεμῶν ὁμοῦ ἐξηνδραποδίσαστο. Τὸ τηνικαῦτα γὰρ ἡ ἐπὶ Φαραὼ τῶν Ἰουδαίων ἐλπίς εἰς αἰσχρὴν καὶ δειδὸς αὐτοῖς περιετράπη.

Ἡ δὲρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. (Σύμμαχος, *Ἀἴψμα πετηνῶν Νότου*.) Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ λέων καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκείθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἐκγονα ἀσπίδων πετομένους, οἱ ἔφερον ἐπὶ θυῶν καὶ καμήλων τὴν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς· διὰ τὸ ἐρημον εἶναι πᾶσαν θεοῦ, πεπληρωσθαι δὲ τετραπόδων τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιουμένων, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων. Αὕτη τοίνυν ἡ δὲρασις τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ Αἰγυπτίῳ ἐρημίᾳ ἐθεωρεῖτο τῷ προφήτῃ, καὶ τοῖς τοῖς οἱ πρόσφυγες τῶν Ἰουδαίων ἐπεσφύζοντο τὴν αὐτῶν πλοῦτον· τὰ γὰρ ταμειρία τῆς αὐτῶν ψυχῆς τῇ Αἰγυπτιακῇ παρέδοσαν πλάνῃ.

Αἰγύπτιοι μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὕμᾶς. Ἀπαγγεῖλον αὐτοῖς, ὅτι, Ματαία ἡ παράκλησις ὑμῶν αὕτη. Νῦν οὖν καθίσας γράψον ἐπὶ πυλῶν ταῦτα, καὶ εἰς βιβλίον, ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας ταῦτα καιρῷ, καὶ ἔως τὸν αἰῶνα· ὅτι ὁ λαὸς ἀπειθής ἐστιν, υἱοὶ ψευδεῖς, οἱ οὐκ ἠδούλοντο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· τῆς ἀλογίας καὶ ἀφροσύνης αὐτῶν οὕτω πως δηλωμένης. Οὕτε γὰρ οἱ αἰσθητοὶ Αἰγύπτιοι, οὕτε οἱ τοῦτων νομιζόμενοι θεοὶ, βοηθήσειν ἐμελλον τῷ προσφυγάντι αὐτοῖς Ἰουδαίῳ λαῷ. Κατὰ γὰρ πολλὴν στενοχωρίαν ψυχῆς καὶ καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀνηγόρευον θεοὺς· αὐτοὺς δὲ ἐκείνους τοὺς τὰς ψυχὰς αὐτῶν θλιβόντας καὶ στενοχωρούντας πονηροὺς δαίμονας· ἐν οἷς ἦσαν λέοντες καὶ ἀσπίδες, καὶ τοῦτων ἐκγονα, καὶ δράκεις, καὶ ἄλλα μυρία ἐρπετά τε καὶ θηρία· ὧν εἰκόνες ἦσαν καὶ τὰ αἰσθητὰ ζῶα καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου θεοποιούμενα. Καὶ γὰρ λέοντας ἀληθῶς καὶ ἀσπίδας, καὶ δράκεις καὶ ἄλλα μυρία οἷα θεοὺς τετιμῆχασιν. Ἦδη γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν νομιζομένων αὐτοῖς θεῶν ἐπωνυμίας καὶ τὰς πόλεις κεκλήχασιν, ἀπὸ τοῦ λέοντος, τὴν Λεοντῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ κυνὸς τὴν Κυνῶν, καὶ ἀπὸ ἄλλου πάλιν θηρὸς ἐτέραν πόλιν.

Οἱ λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν· καὶ τοῖς ὁράματα ὁρᾶσι, Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν· ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν· καὶ ἀποστρέψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἀφέλετε ἀπ' ἡμῶν τὸν τριβὸν τοῦτον, καὶ ἀφέλετε ἀπ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Ταῦτα γὰρ οἱ μὴ πιστεύσαντες ταῖς τοῦ Ἰερεμίου φωναῖς πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς τὰ ὅμοια αὐτῷ προνοῦντας ἔλεγον.

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ· Ὅτι ἡπειθήσατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλπίσατε ἐπὶ ψεύδει, καὶ ὅτι ἐγόγγυσας, καὶ πεποιθὼς ἐγένου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ· διὰ τοῦτο ἔσται ὑμῖν ἡ ἁμαρτία αὕτη ὡς τεῖχος πύπτον παραχρῆμα πύλεις ὄχυράς ἐαλωκυίας, ἧς παραχρῆμα πάρεστι τὸ πτώμα· καὶ τὸ

A Pharaonis erat. Ceterum hi quoque, ait, principes Taneos, angeli mali, nihil juvabunt eos, qui ad se confugient, et opem ipsorum implorabunt. Quod se ipsa tunc impletum est, cum rex Babyloniorum, Aegypto capta, non tantum Aegyptio, sed etiam profugos Judaeos una debellans, captivos abduxit. Tunc enim Judaeorum spes in Pharaonem versa est illis in confusionem et in opprobrium.

VERS. 6. « Visio quadrupedum in deserto. (Symmachus, *Assumptio jumentorum Austri*.) In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis, inde et aspidēs, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem quae illis non proderit. » Quia scilicet tota Deo vacua erat, repletaque quadrupedibus, quos ut deos colebant, necnon demonibus penes ipsos vigentibus. Haec igitur prophetæ oblata est visio quadrupedum, in Aegyptiorum solitudine morantium, quibus profugi Judaeorum opes suas deportabant: nam animæ suæ penuria Aegyptiaco errori dederant.

VERS. 7-9. « Aegyptii frustra et inaniter auxiliantur vobis. Annuntia eis, quia, Vana est consolatio vestra hæc. Nunc igitur sedens scribe in libro hæc, et in libro, quia erunt in dies hæc tempore, et usque in sæculum: quia populus immorigerus est, illi mendaces, qui noluerunt audire legem Dei. » Sic eorum stultitia et insania enarratur. Neque enim sensiles illi Aegyptii, neque illi, qui penes eos dii reputabantur, opitulaturi erant Judaeorum populo, ad ipsos confugienti. Siquidem præ magna animi anxietate, ac præ afflictionis violentia, Aegyptiorum deos celebrabant; ipsos videlicet demones malignos, animam suam in angustias et ærumnas conjicientes; in quibus erant leones et aspidēs, eorumque progenies, ac serpentes, et alia sexcenta reptilia atque fera, quorum icones, necnon ipsa sensilia animalia per totam Aegyptum pro diis colebantur. Atenim leones revera, aspidēs, serpentes, et alia sexcenta pro diis venerabantur. Et sane eorum, quos deos putabant, nomine urbes suas appellarunt; a leone scilicet, Leonto; a cane, Cyno, ab alia item fera aliam civitatem.

VERS. 10, 11. Qui dicunt prophetis, Ne annuntietis nobis, et videntibus visiones, Ne loquamini nobis: sed nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem: et avertite nos ab hac via. Auferte a nobis semitam hanc, et auferte a nobis oraculum Israel. Hæc quippe Jeremiæ, et paria cum illo sentientibus dicebant, qui eorum vocibus non credebant.

VERS. 12-16. « Ideo hæc dicit Dominus, Sanctus Israel: Quia non obtemperastis his sermonibus, sed sperastis in mendacio, et quia murmurastis, et credidisti sermoni huic; idcirco erit vobis peccatum hoc quasi murus cadens subito urbis munitæ expugnatae, cujus subito adest ruina: et ruina ejus

erit quasi contritio vasis testacei ex officina, ita A
comminuti ut non inveniantur in eis testa, qua
ignem feras, et paulum aque haurias. Sic dicit Do-
minus Dominus, Sanctus Israel: Cum reversus in-
gremueris, tunc salvus eris, et scies ubi fueris, cum
confidebas super vanis: vana facta est fortitudo
vestra, et noluitis audire; sed dixistis, Equis fugie-
mus: propterea fugietis: et velocibus cursoribus
insidebimus. Fugietis quidem; sed quo effugere
valebitis Babyloniorum manum, quæ vos appre-
hendet et in se detinebit? Propterea celeres erunt
qui persequentur vos.

VERS. 17. « Ad vocem unius fugient mille, et ad
vocem quinque fugient multi: donec relinquantur
quasi malus navis in monte, et quasi signum ferens
super collem. » Quomodo navis in mari per-
ditæ ac demersæ signum est malus in vertice mon-
tis positus, quod non ultra illo sit opus; ita conspi-
cuam fore ait memoratorum hominum perniciem.
Verum non omnes funditus perituros esse ait; sed
quosdam numero paucos relictum iri, quos misera-
tus Deus, salvos faciet, ob misericordiam ipsis ex-
hibitam laudandus ac celebrandus: sic enim illum
justum judicem esse, ut dignos quidem supplicio
plectat; eos autem, qui misericordiam consequi
valent, salute dignetur sua. Quare ait:

VERS. 18. « Et rursum expectat Deus, ut mise-
reatur vestri: et propterea extolletur, ut misereat
vestri: quoniam iudex Dominus Deus vestri.
Beati qui manent in eo. » Nam cum justus sit iudex,
dignos quidem captivitati tradidit: quos autem mi-
serari par erat, eos salvos fecit: unde beatum est
in illo manere; sive ut Symmachus edidit, « ipsum
sustinere. » Consentaneum quippe est stationem
non deserere, nec de auxilio Dei desperare in cala-
mitatibus occurrentibus. Ut justus itaque iudex,
et utpote bonus, miserebitur; ita ut Sion et Jerusa-
lem denuo ædificentur, et in illa rursum populus
habitet.

VERS. 19. Quoniam populus sanctus in Sion ha-
bitabit, et Jerusalem fletu non flevit. Miserere mei:
miserebitur tui. Vocem clamoris tui quando vidit,
exaudivit te. » Ita enim Hebraica lectio circumfert:
quare Symmachus sic habet, « Jerusalem, fletu non
flebis; » Theodotio similiter, « In Jerusalem fletu non
flebitur. » Siquidem non flendi tempus aderat iis
qui ex misericordia Deipatrum solum repellerant;
quique ea de causa gaudebant et lætabantur, ut di-
citur: « Venientes autem venient in exultatione,
portantes manipulos suos. » Sanctos porro vocat
eos qui penitentia sanctitatem sibi procurarunt.
Hierosolymam vero fentem inducit propheta, quod
commiseratione motus talem illam esse sibi mente
formaverit. Pro illo autem, « Vocem clamoris tui
quando vidit, exaudivit te, » Symmachus ait, « Vo-
cem clamoris tui, sicut auditum fuerit, audiet te. »

πτῶμα αὐτῆς ἔσται ὡς σύντριμμα ἀγγείου δοτρακί-
νου ἐκ κεραμίου λεπτοῦ, ὥστε μὴ εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς
δοτρακὸν, ἐν ᾧ πῦρ ἀρεῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποσυριεῖς ὕδωρ
μικρόν. Οὕτω λέγει Κύριος Κύριος, ὁ Ἅγιος τοῦ
Ἰσραὴλ. Ὅταν ἀποστραφῇς στενάζῃς, τότε σωθήσῃ,
καὶ γνῶσῃ πῶς ἦσθα, ὅτε ἐπεποίθεις ἐπὶ τοῖς μα-
ταίοις· ματαία ἡ ἰσχὺς ὁμῶν ἐγενήθη· καὶ οὐκ ἠβού-
λεσθε ἀκούειν· ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἱππων φευξόμεθα·
διὰ τοῦτο φεύξεσθε· καὶ ἐπὶ κούφοις ἀναβάταις ἐσώ-
μεθα. Φεύξεσθε μὲν· πῶς μὴ διαφυγεῖν δυνήσεσθε
τὴν τῶν Βαβυλωνίων χεῖρα, καταληφθεμένην ὑμᾶς,
καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσιν; Διὰ τοῦτο κούφοι ἔσονται οἱ
διώκοντες ὑμᾶς.

Χίλιοι διὰ φωνὴν ἐνὸς φεύζονται, καὶ διὰ φωνὴν
πάντες φεύζονται πολλοί, ὥς ἀν καταλειφθῇτε ὡς ἰσθὺς
ἐπ' ὅρους, καὶ ὡς σημάδι φέρον ἐπὶ βουνῷ. Ὅσπερ
νῆδος παραπεσούσης καὶ ἀπολωμένης ἐν θαλάττῃ ση-
μεῖον τυγχάνει ἀποτεθεῖς ἐπ' ἄκρου ὅρους ἰσθμοῦ, τοῦ
μηκέτι αὐτοῦ χρεῖαν εἶναι· οὕτως ἐπίσημον γενή-
σεσθαι τὴν ἀπώλειαν τῶν δηλουμένων· πλὴν οὐ πάντῃ
πάντας ἀπολεῖσθαί φησι, περιλειφθήσεσθαι δὲ βραχεῖς
τινας, οὓς ἐλεῆσας ὁ Θεὸς, καὶ οἰκτον λαβὼν διασώζει
δοξαζόμενος, καὶ ὑψούμενος διὰ τοῦ ἐλεῆσαι αὐ-
τούς· οὕτω γὰρ αὐτὸν κριτὴν δίκαιον εἶναι, ὡς τοὺς
μὲν ἀξίους τιμωρίας κολάζειν, τοὺς δὲ δυναμένους
ἐλεῶν τυχεῖν, τῆς παρ' αὐτοῦ καταξιούσης σωτηρίας.
Διὸ φησι·

Καὶ πάλιν μένει ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτερῆσαι ὑμᾶς·
καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς· διότι
κριτὴς Κύριος ὁ Θεὸς ὁμῶν. Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες
ἐν αὐτῷ. Δίκαιος γὰρ ὢν κριτὴς, τοὺς μὲν ἀξίους
αἰχμαλωσίᾳ παραδίδου· οὓς δὲ δίκαιον ἐλεεῖν, ἐσώζειν·
ὅθεν καὶ μακαρίων ἐστὶ τὸ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ· ἢ κατὰ
τὸν Σύμμαχον, « ὑπομένειν αὐτόν. » Καλὴν γὰρ τὸ
μὴ λειποτακτεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν τὴν τοῦ Θεοῦ
βοήθειαν ἐν ταῖς καταλαμβανοῦσαις συμφοραῖς. Ὡς
δίκαιος τοιγαροῦν κριτὴς, καὶ ὡς ἀγαθὸς πάλιν οἰ-
κτερῆσει· ὡς τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ δευτέ-
ρον οἰκοδομηθῆναι, καὶ αὐθις ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι
λαόν.

Διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκῆσει, καὶ Ἱερουσα-
λὴμ κλαυθμῷ οὐκ ἐκλαυσεν. Ἐλέησόν με· ἐλεῆσει
σε. Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐπὶ-
ήκουσέ σου. Οὕτω γὰρ περιέχει ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις·
διὸ κατὰ τὸν Σύμμαχον εἴρηται· Ἱερουσαλὴμ,
κλαυθμὸν οὐ κλάσεις· ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὸν Θεο-
δοτίωνα εἴρηται· Ἐν Ἱερουσαλὴμ κλαυθμὸς οὐ
κλαυθήσεται. Οὐκέτι γὰρ ἦν καιρὸς κλαυθμοῦ τοῖς
διὰ τὸν ἕλεον τοῦ Θεοῦ ἀπολαβοῦσι τὸ πατρίδον ἔδα-
φος, καὶ ἐπὶ τούτῳ χαίρουσι καὶ εὐφρανόμενοι, κατὰ
τὸ εἰρημένον· Ἐρχόμενοι δὲ ἔξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει,
αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἁγίους δὲ καλεῖ
τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τὸν ἁγιασμὸν ἐφελκυσσάμε-
νους. Κλαίουσιν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰσάγει ὁ προ-
φήτης, προαναυτῶν αὐτὴν τοιαύτην κατὰ νοῦν
ἐαυτοῦ τοῖς τῆς συμπαθείας σπλάγγνοις. Ἀντὶ δὲ τοῦ·
τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἤνικα εἶδεν, ἐπήκου-

σέ σου, » ὁ Σύμμαχος φησὶ, « Τὴν φωνὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἂν ἀκούσθῃ, ἀκούει σου. » Ὅμοιον δὲ τοῦτο, « Κατὰ τὴν πίστιν σου γεννηθήτω σοι, » εἰωθότι λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐκλαυσε, καθ' ἑτερον δὲ καιρὸν τοῦτο ποιεῖ. Πλὴν ὁ λόγος παραινεὶ αὐτῇ βοῇ πρὸς τὸν Θεὸν πάντοτε. « Πρὸς τὴν φωνὴν σου, φησὶν, ἀποκριθήσεται σοὶ ὁ Θεός. »

« Καὶ δώσει Κύριος ὑμῖν ἄρτον θλίψεως, καὶ ὕδωρ στενόν· καὶ οὐκέτι μὴ ἐγγίῃ σοι οἱ πλανώντες σε· ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄφονται τοὺς πλανώντάς σε· καὶ τὰ ὦτά σου ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε πλανησάντων· οἱ λέγοντες· Αὕτη ἡ ὁδός, πορευθώμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπανόδου πολλὰς θλίψεως μετέσχον οἱ ἀπὸ τῆς γῆς πολυμίας ἐπανελθόντες, τῶν περιχώρων θλιβόντων αὐτοὺς, ὡς καὶ τὸ ἔργον ἐπισχεῖν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο οὖν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἑσδρα διδάσκει. Διὸ οὐκέτι πλανήσουσι σε· εἰ γὰρ καὶ πειραθεῖεν τοῦτο πρᾶξαι τινες, ἀλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄφονται αὐτούς. Ἰδόντες δὲ αὐτοὺς καὶ νοήσαντες, οὐ πλανηθήσονται. Καὶ πάλιν εἰ πειραθεῖεν ἑτέροις λόγοις ἀπατηλοῖς διαστροφῆς πρὸς ὁμὰς λαλεῖν, καὶ τούτων τὰ ῥήματα οὐ παραδέχονται τὰ ὦτά σου· καὶ ἀπατώντες λέγοιεν· « Αὕτη ἡ ὁδός, πορευθώμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά. » οὐ πεισθήσῃ γὰρ αὐτοῖς λέγουσι· ταῦτα· ἀλλ' ὁδὸν βασιλικὴν πορεύσῃ, τὴν μέσσην ὁδεύων, καὶ μὴ ἐκκλίνων μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερά.

« Καὶ μανεῖς τὰ εἰδωλὰ τὰ περιηργυρωμένα, καὶ περιεχρυσωμένα λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λιχμήσεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθημένης, καὶ ὡς κόπρον ὥσεις αὐτά. Τότε ἔσται ὁ ὕψος τῆς σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται· πλησμονὴ καὶ λιπαρότης. » Πάντα εἰς σὲ πληρωθήσεται ἐν εὐθηνίᾳ πολλῇ, καὶ βαθυτάτῃ εἰρήνῃ τὴν ζωὴν διατελοῦντι· ὡς καὶ παρὰ σοὶ ζῶα, καὶ μάλιστα τὴν χώραν γεωργούντα, πληροῦσθαι τῆς αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφῆς.

« Καὶ βοσκηθήσεται σοὶ τὰ κτήνη τῆς ἡμέρας ἐκείνης τόπον πίονα καὶ εὐρύχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ οἱ βόες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἀχυρὰ ἀναπεποιημένα ἐν κριθῇ λελιχημένη. Καὶ ἔσται ἐπὶ παντὸς ὄρους ὕψους καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ μετώρου ὕδωρ διαπορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν ἀπόλωνται πολλοί, καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς πολλῆς, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλους. » Πότε δὲ ἔσται ἡ πολλὴ σφαγὴ, καὶ πότε πεσούντι οἱ μεγάλοι, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς καθόλου κρίσεως τῆς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος τούτου γεγεννημένης (38); Διὸ εἰρηται κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, « Ὅταν πέσωσι πύργοι, καὶ ὅταν ἀπόλωνται πολλοί. » Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολούνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις ἀποδοθήσεται. Ἐνταῦθα οὐτε τοῦ Ἰσραὴλ μνημονεύει, οὐδὲ ὅλους τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· ὡς πάντας τοὺς ἀξίους χρηματίζειν λαὸν Θεοῦ, τῇ ἐπαγγελίας ἐξαπλουμένης.

(38) Forte leg. γεννησιμένης. EDIT.

A Simile autem huic est illud, « Secundum fidem tuam fiat tibi, » quod a Salvatore dici solet. Et nunc quidem, ait, non flevit, sed alio tempore id præstabit. Cæterum hic monetur, ut ad Deum semper clamet. « Ad vocem tuam, inquit, respondebit tibi Deus. »

Vers. 20, 21. « Et dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustiam: et nequaquam ultra appropinquabunt tibi [qui errare faciunt te, quia oculi tui videbunt eos, qui errare faciunt te: et aures tuæ audient verba eorum qui retrorsum te errare fecerunt: qui dicunt: Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. » Hic docet, eos qui ex inimica terra reversi sunt, in principio reditus multas ærumnas atque molestias a finitimis suis esse perpassos, ita ut templi fabricam cohoberent. Id vero in historia libri Esdræ declaratur. Quamobrem non ultra errare te facient; etiamsi enim quidam id tentaverint, at oculi tui videbunt illos. Cum porro videant et intelligant, nequaquam in errorem deducuntur. Rursumque si subdolis fallacibusque dictis perversa vobis loqui conentur, horum verba non excipient aures tuæ: etiamsi fallaciter dicant, « Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram: » his quippe talia effluentibus non obtemperabis; sed in regia via ambulabis, mediam tenens, neque declinans ad dexteram vel ad sinistram.

Vers. 22-25. « Et contaminabis idola deargentata, et deaurata conminues, et disperges sicut aquam menstruata, et sicut stercus abjicies ea. Tunc erit pluvia seminī terræ tuæ, et panis frugum terræ tuæ erit abundans et pinguis. » Omnia apud te copia rerum implebuntur, et altissima pace frueris; ita ut animalia tua, maximeque ea quæ colendis agris usui sunt, pabulo naturæ suæ congruenti abundant. »

« Et pascentur jumenta tua in die illa in loco pingui et spatioso. Tauri vestri et boves, qui operantur terram, comedent paleas commixtas hordeo ventilato. Et erit super omnem montem excelsum et super omnem collem sublimem aqua decurrens in die illa, cum perierint multi, et cum ceciderint turres, » sive secundum Symmachum, « In die cædis multæ, cum cadent magni. » Quandonam cædes multa continget, et quandonam magni cadent, nisi tempore universalis judicii, quod post consumptionem sæculi hujus ferendum est? Quare secundum LXX interpretes dicitur, « cum cadent turres, et cum peribunt multi. » Nam eo tempore multi peribunt, quo iis, qui digni erunt, promissa retribuentur. Hic porro neque Israellem neque Judæos memorat, sed populum suum; ita ut, expletis promissionibus, omnes qui digni erunt, populus Dei nominentur.

VERS. 26, 27. « Et erit lux lunæ, quasi lux solis, A et lux solis erit septemplex in die, cum sanaverit Dominus contusionem populi sui, et dolorem plagæ suæ curabit. Ecce nomen Domini venit per multum tempus : ardens furor cum gloria. Eloquium laborum ejus, eloquium iræ plenum, et ira furoris ejus sicut ignis devorat. » Pro dicto illo, « per multum tempus, » reliqui interpretes, « de longe, » adiderunt. Observes porro velim, non ipsum Dominum venturum dici, sed nomen Domini, quo Christus subindicatur : de illo quippe dictum est, « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis ». Cum venerit autem, ac secundum gloriosumque adventum suum exhibuerit, subsequenter ultrices virtutes, per quas supplicia impiis inferentur, quas hæc Scriptura furorem iramque vocat : siquidem post prolata sententiâ supplicio digula ultio inferetur.

VERS. 28. « Et spiritus ejus sicut aqua in valle trahens, venit usque ad collum, et dividetur. » Hic spiritus ulior multas in partes dividetur, quia multum est inter puniendos discrimen. « Ut turbet gentes super errore vano, et persequetur eos error, et capiet eos in conspectu eorum. » Hic Dei inspectio ad omnia extensa declaratur : quia non in his tantum consistet ira, sed gentes pervadent ultio. Atenim ut non possent Israelitæ, soli a Deo reprehensi, dicere, Deum sua tantum, non vero gentium peccata punire, necessario vindictam in gentes quoque transiuram declarat, atque erroris ultionem ipsos invasuram esse prædicit. φάσκει, καὶ καταλήψεσθαι τὴν ἐκ τῆς πλανήσεως

VERS. 29-32. « Nunquid semper oportet vos lætari, et semper ingredi in sancta mea, quasi festa celebrantes, quasi lætantes ingredi cum tibia ad montem Domini, ad Deum Israel? Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, et furorem brachii sui, ut ostendat cum furore et ira et flamma devorante, fulminabit vehementer, et sicut aqua et grando, quæ vi deorsum fertur. Per vocem enim Domini superabuntur Assyrii plaga, qua percutiet eos : et erit ei in circuitu. » Tunc, ait, il qui percutiebant et verberabant eos, pœnas dabunt : dæmones enim circumstantes illos suppliciiis afficient. Quinam vero sint illi mox aperit dicens : « Unde erat illis spes auxilii, in quo ipse confidebat. Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant. » Impiis spes auxilii erat a diis suis, adversariis nempe potestatibus, et malignis spiritibus. His quippe quasi diis adhærebant, ac spem auxilii in iis locarant; ignorantibus ipsos tortores sibi futuros. Nam ira et furor contra impios immissus per angelos malos inferetur. « Ipsi cum tympanis et cithara pugnabant

« Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν λάσθαι Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς σου λάσθαι. Ἰδοὺ τὸ ὄνομα Κυρίου ἔρχεται διὰ πολλοῦ χρόνου, καὶ ὁ ὄνομα θυμὸς μετὰ ὀδύνης. Τὸ λόγιον τῶν χειλέων αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς πληρῆς, καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ὡς πῦρ ἔδεται. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « διὰ πολλοῦ χρόνου, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύονται, « μακρόθεν, » εἰρήκασαι. Καὶ τῆρει, ὡς οὐκ ἂν αὐτὸν φησι τὸν Κύριον ἔρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸν Χριστὸν αἰνιττόμενος, περὶ οὗ εἰρηται. « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » Ἐρχομένου δὲ καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐνδοξον παρουσίαν ποιουμένου, ἐπακολουθήσουσι τιμωρητικὰ δυνάμεις, δι' ὧν αἱ κολάσεις τοῖς ἀσεβέσιν ἐπαχθήσονται, ἃς ἡ παρούσα Γραφή θυμὸν καὶ ὀργὴν ὀνομάζει· ἀκολουθῶν γὰρ τῇ τοῦ λόγου ἀποφάσει τὰ τῆς ὀργῆς τοῖς κολασσομένοις ἐπιανεχθήσονται.

« Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς ὕδωρ ἐν φάραγγι σύρον, ἔξει ἕως τοῦ τραχήλου, καὶ διαιρεθήσεται. » Καὶ διαιρεθήσεται τὸ κολαστικὸν τοῦτο πνεῦμα εἰς πολλὰς διαιρέσεις, διὰ τὸ πλείστην εἶναι τῶν κολαζομένων διαφορὰν. « Τοῦ ταράξει ἔθνη ἐπὶ πλάνησιν ματαίᾳ, καὶ διώξεται αὐτοὺς πλάνησις, καὶ λήψεται αὐτοὺς κατὰ πρόσωπον αὐτῶν. » Τὴν κατὰ πάντων θεωρίαν καὶ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔσω τούτων στήσεται τὰ τῆς ὀργῆς· διαθήσεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἔθνη τὴν τιμωρίαν. Ἰνα γὰρ μὴ ἐξῇ τοῖς Ἰσραηλίταις, μόνοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεγχομένοις, λέγειν αὐτοὺς μόνον τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήματι τιμωρηθῆσθαι, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἔθνη, ἀναγκάως καὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη διαθήσθαι ἐκδικίαν δίκην προαγορεύει.

« Μὴ διὰ παντὸς δεῖ ὁμὰς εὐφραίνεσθαι, καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἁγία μου διαπαντός, ὡς εἰς ἑορτάζοντας, ὡς εὐφραίνοντες εἰσελθεῖν μετ' αὐλοῦ εἰς τὸ ὄρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ; Καὶ ἀκουσθὲν ποιήσει Κύριος τὴν ὀδὴν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ τὸν θυμὸν τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, δεῖξαι μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ φλογὸς κατεσθίουσας, κεραυνώσει βιαίως, καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλας συγκαταφερομένη βίβ. Διὰ γὰρ τῆς φωνῆς Κυρίου ἡττηθήσονται Ἀσσύριοι τῇ πληγῇ, ἥ ἂν πατάξῃ αὐτοὺς· καὶ ἔσται αὐτῷ κυκλόθεν. » Τότε δὲ, φησὶν, οἱ παῖοντες αὐτοὺς καὶ τύπτοντες τιμωρηθήσονται· δαίμονες γὰρ, κυκλόθεν αὐτοὺς περιστοιχισάμενοι, τὰς τιμωρίας ἐπάξουσι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι διασφαεὶ φάσκων· « Ὅθεν ἦν αὐτοῖς ἡ ἐλπίς τῆς βοηθείας, ἐφ' ἧς αὐτοὶ ἐπεποίθον. Ἀπὸ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρης πολεμήσουσιν. » Ἐλπίς τοῖς ἀσεβέσι βοηθείας ἦν ἀπὸ τῶν θεῶν αὐτῶν, τῶν ἀντικειμένων θηλασθῶν δυνάμεων, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Τούτοις γὰρ ὡς θεοὶ προσείχον, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς βοηθείας ἐκ τούτων αὐτοῖς ἔσεσθαι ἠλπίζον, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὗτοι κολασταὶ

αὐτῶν ἔσονται. Ἡ γὰρ ὄργη καὶ ὁ θυμὸς κατὰ τῶν ἀσεδῶν ἀποστελλόμενος δι' ἀγγέλων γενήσεται πο-
νηρῶν. Ἀὐτοὶ μετὰ τυμπάνων καὶ κιθάρης πολεμήσουσιν αὐτὸν ἐκ μεταβολῆς· ὥστε ἐπιχαιρῶσιν αὐτῶν
ὄντες· ἀντὶ γὰρ τῶν φθίων ἐχθροὶ καταστήσονται.

« Σὺ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπατηθῇς. Μὴ καὶ σοὶ
ἡτοιμάσθῃ βασιλεύειν; » Ταῦτα δὲ, φησὶ, σὲ περι-
μένει, τὸν πάλαι τρυφερὸν καὶ ὑπερήφανον· εἰ μὴ ἄρα
σαυτὸν ἀπατῶν προσδοκᾷς ὅτι καὶ σοὶ βασιλεύειν ἡτοι-
μασται ὁμοίως τοῖς στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἰδεύουσαι
τρίβον, καὶ πτωχοῖς διὰ Θεοῦ γενομένοις ἐνεκεν δι-
καισύνης. Πᾶσι γὰρ ἐκείνοις ἡτοιμασται ἡ βασιλεία,
ἀλλ' οὐ σοὶ τῇ τὴν πλατείαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν πορευο-
μένῃ. « Φάραγγα βαθεῖαν, ζύλα κείμενα, πῦρ καὶ ζύλα
πολλά. Ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θεοῦ καιο-
μένη. » Θεὸν καὶ πῦρ ὑποκαίουσιν εἰς τὴν τῶν αὐ-
τῶν κατακριθεσμένων κώλασιν. Τοσαῦτα δὲ διὰ μέ-
σου εἰπὼν, ἀναλαμβάνει τὴν πρὸς τοὺς καταφεύγον-
τας εἰς Αἴγυπτον προφητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΔ'.

« Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν,
οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ
πολλὰ, καὶ ἐφ' ἵπποις πλῆθος σφάδρα. Καὶ οὐκ ἦσαν
πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Κύ-
ριον οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτοὺς σοφῶς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς
κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετήσῃ, καὶ ἐπ'-
αναστήσεται ἐπ' οἶκους ἀνθρώπων πονηρῶν, καὶ ἐπὶ
τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν, Αἰγύπτιον ἀνθρώπων
καὶ οὐ Θεοῦ, ἵππων σάρκα καὶ οὐκ ἔστι βοήθεια. Ὁ
δὲ Κύριος ἐπάγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς, καὶ
κοπιᾶσιν οἱ βοηθοῦντες, καὶ ἅμα πάντες ἀπ-
ολοῦνται μαχαίρᾳ. » Μέμφεται αὐτοὺς ὁ λόγος, ὅτι,
μὴ πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, εἰς Αἴγυ-
πτίους κατέφυγον διὰ κατὰλήψεσθαι αὐτοὺς ἃ μὴ
προσεδόκησαν κακὰ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου ἀπειλεῖ.
Διδάσκει δι' ὅλης τῆς προκειμένης ἱστορίας ὁ λόγος,
ἐν τοῖς καιροῖς τῶν ἡγεγμένων, εἰ ποτε κρινεῖν ὁ Θεὸς
τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἢ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ παρα-
δοῦναι ταῖς τὴν θεοσεβείαν ἐλαύνουσι, μὴ δεῖν ἀνα-
χωρεῖν τῆς ἐνθέου πίστεως, μηδὲ τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν
πεποιθήσεως ἀπρίστασθαι, μηδὲ ἀπογινώσκειν τὰς
τούτου διαλλαγὰς, μηδὲ ἐπὶ τὸν Αἰγυπτιακὸν βίον αὐ-
τομαλεῖν, λέγω δὲ τὸν τῶν εἰδωλολατρῶν. Πολλοὶ γὰρ
ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς, ἀποστήσαντες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου, τὰς ἐλπίδας ἀνῆρτησαν ἐαυτῶν τῆς
τῶν εἰδωλολατρῶν βοήθειας.

« Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ὁν τρόπον ὅταν
βοήσῃ ὁ λέων, ἢ ὁ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ ἢ ἐλαφί,
καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτὴν ἕως ἂν ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς
φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἡττήθῃσιν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυ-
μοῦ ἐποθήσῃσιν· οὕτως καταστήσεται Κύριος Σαβαὼθ
ἐπιστρατεύσαι ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς
ὡς ὄρη πετόμενα· οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος, καὶ
ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει. Ἐπιστρά-
φητε οἱ τὴν βαθεῖαν βουλὴν βουλευόμενοι καὶ ὄνομον,
οἱ Ἰσραὴλ· ὅτι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀπαρηθήσονται
οἱ ἄνθρωποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν, τὰ ἀργυρὰ καὶ
τὰ χρυσὰ, ἃ ἐποίησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν. » Ἐξέστι

A contra eum ex commutatione; » utpote qui alienis
malis gaudeant : nam ex amicis inimici evadent.

VERS. 33. « Tu enim ante dies rationem reddere
cogeris. Numquid etiam tibi paratum est regnare? »
Hæc, inquit, te olim voluptarium et superbum ex-
spectant : nisi fortasse teipsum decipiens, exspe-
ctas tibi quoque paratum regnum esse, perinde
atque iis, qui in angusta et arcta via incesse-
runt, et pauperes propter Deum propterque iustitiam
effecti sunt. His quippe omnibus paratum regnum
est, non tibi, qui in lata et spatiosa via incedis.
« Vallem profundam, ligna jacentia, ignem et ligna
multa. Furor Domini sicut vallis sulphure accensa. »
Sulphur et ignem succendunt, ad eorum, qui
istic condemnabuntur, supplicium. His porro ad-
ductis in medium, prophetiam super iis, qui in
Ægyptum confugebant, resumit.

CAPUT XXXI.

VERS. 1-3. « Væ qui descendant in Ægyptum ad au-
xilium, qui confidunt in equis et in curribus. Sunt
enim multi, et in equis multitudo ingens. Et non con-
fisi sunt in Sancto Israel, et Dominum non quesierunt.
Et ipse sapienter induxit super eos mala, et verbum
ejus non frustrabitur, et insurgit in domos hominum
malorum, et in spem eorum vanam, Ægyptium ho-
minem et non Deum, equorum carnes, et non est
auxilium. Dominus autem inducet manum suam in
eos, et laborabunt qui auxiliantur, et simul omnes
peribunt gladio. » Ipsos coarguit, quia Sancto Israel
non fidentes, ad Ægyptios confugerunt : quomob-
rem ipsos inexpectatis malis in Ægypto invadendos
esse comminatur. In tota igitur præsentī historia do-
cet, si quando visum Deo fuerit, populum suum,
sive Ecclesiam suam, persecutionis tempore piam
religionem vexantibus tradere, a divina fide rece-
dendum non esse, neque abstinendum a fiducia erga
Deum, nec de ejus reconvictione desperandum,
nec declinandum ad Ægyptiacam vitam, videlicet
ad idololatrarum institutum. Multi namque in hujus-
modi temporibus a piæ religionis doctrina disceden-
tes, spem suam in idololatrarum auxilio locaverunt.

VERS. 4-7. « Quoniam sic dixit mihi Dominus :
Quemadmodum cum clamabit leo, aut catulus, su-
per præda quam cepit, et vociferabitur super ea,
donec impleantur montes voce ejus, et victi sunt,
et vehementiam furoris ejus expavere ; sic descen-
det Dominus Sabaoth, ut prælietur in monte Sion,
supra montes ejus, sicut aves volantes ; sic prote-
get Dominus, et eripiet, et fovebit, et servabit. Con-
vertimini, qui profundum consilium inieratis et ini-
quum, filii Israel : quia in die illa abnegabunt ho-
mines idola sua argentea et aurea, quæ fecerunt
manus eorum. » Licet enim ipsis etiam nunc, si

pœnitentiam agant, in suam remigrare terram, cum edidicerint qualia Deus circa eam pollicitus sit. Id etiam declarat historia: nam post reditum ex Babilone, ac excitatum denovo templum in Jerusalem, non ultra idolis usi fuisse videntur.

VERS. 8. « Et cadet Assur non gladio viri, neque gladius viri devorabit eum: et fugiet, non a facie gladii: juvenes autem superabuntur. » Significat autem idololatrarum regni excidium, ruinamque eorum: pristina illa regia dignitate, quasi ab alto humilem in locum dejecta. Id autem illis continget, ait, non ex humana irruptione: sed ex divina contra illos accensa ira. Etiam si enim homines excidii eorum ministri quam maxime videantur esse; at ipse Deus erat qui hominum opera funditus illos evertit.

VERS. 9. « Petra enim circumdabuntur, quasi vallo, et vincentur. » Petram vocat illam olim Assyriorum firmitatem, regnique robur, quod transitorium esse dicit. « Qui autem fugiet, capietur. Hæc dicit Dominus: Beatus, qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem. » His item hortatur eos qui in Ægyptum confugerant, ut ne recederent a loco ubi erat templum Dei: sed etiam beatos prædicat eos, qui semen in Sion habituri sunt, et domesticos in Jerusalem: quoniam illa restauranda, et pristinam gloriam suam recuperatura erat, seu etiam majorem illa, quam prius nacta fuerat. Quapropter aliis dicebatur, « Et erit gloria domus istius novissima super priorem ²⁰. » Scias oportet, illud: « beatus, » a nemine alio interpretum dictum fuisse: pro illo autem, « Qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem, » Symmachus habet, « ignem in Sion et clibanum in Jerusalem: » Aquila vero et Theodotius, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem. » Queis docetur universorum Deum et Dominum, qui hæc contra Assyrios minas protulit, ignem habere in Sion, et clibanum in Jerusalem: ut si quando voluerit, hoc igne et clibano comburat et excoquat eos qui combustione opus habent. Quocirca Dei illa civitas respectui habenda non est. Hæc porro de Ecclesia item jure dicantur, quia ipsa est civitas illa Dei gloriosa, de qua dicitur, « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ²¹. » Est item in illa ignis et clibanus, quo uniuscujusque animæ ligna, fenum et stipulam comburat et absumat. Quod si dicatur, « Lux ipsi in Sion, et clibanus ipsi in Jerusalem, » ignem intelligamus oportet, propter eos ex cœtu, qui lumine sunt digni: clibanum autem in Jerusalem, propter eos qui combustione et purgatione opus habent.

CAPUT XXXII.

VERS. 1 2. « Ecce enim rex justus regnabit, et

A γὰρ εἰσέτι καὶ νῦν μετανοήσαντας ἐπανελεῖν εἰς τὴν αὐτῶν γῆν, μαθόντας ὅποια ἐπηγγέλται περὶ αὐτῆς ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο δὲ παρίστην ἡ ἱστορία· μετὰ γὰρ τὸ ἐπανελεῖν αὐτοὺς ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀνεγείραι δευτέρον τὴν ἐν Ἱερουσολύμοις ναὸν, οὐκέτι φαίνονται εἰδῶλοις χρησάμενοι.

« Καὶ παύσεται Ἀσσοὺρ ὁ μαχαίρῃ ἀνδρός, οὐδὲ μάχαιρα ἀνθρώπου καταφάγεται αὐτὸν, καὶ φεύζεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας· οἱ δὲ νεανίσκοι ἔσονται εἰς ἡττημα. » Σημαίνει δὲ τὴν καθαιρέσιν τῆς τῶν εἰδωλολατρῶν βασιλείας, καὶ τὴν πτώσιν αὐτῶν, ὥσπερ ἀφ' ὕψους τοῦ προτέρου βασιλικοῦ ἀξιώματος ἐπὶ τὸ ταπεινὸν φερομένου· καὶ τοῦτο αὐτοῖς, φησὶ, συμβήσεται οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐφάρου, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν ὀργῆς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἔδοκον ἀνθρώποις ὑπηρεταί γεγενῆσθαι τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, ὁ διὰ τῶν ἀνθρώπων καθαιρῶν αὐτούς.

« Πέτρῃ γὰρ περιληφθήσονται ὡς χάρακι, καὶ ἡττηθήσονται. » Πέτρῃ λέγει τοῦ Ἀσσυρίου τὸ πάλαι στερεόν καὶ βέβαιον καὶ ἰσχυρόν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅπερ παρελεύσεσθαι φησὶν ὁ λόγος. « Ὁ δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τὰδε λέγει Κύριος· Μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Καὶ διὰ τοῦτο προτρέπει τοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον ὀρμήσαντας μὴ ἀναχωρεῖν τοῦ τόπου ἐνθα ἦν ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μακαρίζει τοὺς ἔξοντας ἐν Σιών σπέρμα, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ οἰκίους, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν ἀνανεοῦσθαι, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτῆς ἀπολαμβάνειν δόξαν, ἣ καὶ κρείττονα ἢς εἶχε πρότερον. Διὰ ἀλλέγοτο ἐτέροις· « Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἰσχυρὰ ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Εἰδέναι δὲ χρὴ, ὅτι τὸ μὲν, « μακάριος, » οὐδεὶς τῶν ἐρμηνευτῶν ἐφρακεν· ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ὁς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλὴμ, » ὁ μὲν Σύμμαχος ἔχει, « πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλὴμ. » ὁ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων, « Φῶς αὐτῶ ἐν Σιών καὶ κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, » εἰρηχασί· διδάσκοντος τοῦ λόγου, ὅτι ὁ τῶν ὁλων Θεός καὶ Κύριος, ὁ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ἀπειλήσας τὰ λεγόμενα, ἔχει πῦρ ἐν Σιών, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλὴμ· ἐν ὅτε βούληται, τῷ πυρὶ τούτῳ καὶ τῷ κλίβανῳ κατακαύσῃ καὶ κατοπτῇ τοὺς καύσεως δεομένους. Διὸ οὐ προσήκει καταφρονεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως. Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰκότως ἂν ῥηθῇ, ἐπειδὴ περὶ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἡ δεδοξασμένη αὐτὴ ἐστὶ, περὶ ἧς εἰρηται· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Ἔστι καὶ ἐν αὐτῇ πῦρ καὶ κλίβανος, εἰς τὸ καταπλέγειν καὶ ἀναλίσκειν τὰ ἐν ἐκάστῃ ψυχῇ ἔζα καὶ χόρτον καὶ χυλῆμν. Ἐὰν δὲ λέγηται, « Φῶς αὐτῶ ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, » διὰ μὲν τοὺς φωτὸς ἀξίους τῶν συναγομένων τὸ φῶς εἰρησθαι ἐκδεξόμεθα· διὰ δὲ τοὺς καύσεως καὶ καθάρσεως χρεῖαν ἔχοντας τὸ, κλίβανος ἐν Ἱερουσαλὴμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ'.

« Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ὁρ-

²⁰ Agg. II, 10. ²¹ Psal. LXXXVI, 3.

χοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἀρχύπων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ κρυβήσεται ὡς ἀπ' ὕδατος φερόμενος. Καὶ φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς φερόμενος, ἔνδοξος ἐν γῇ διψώσῃ. » Θεσπίζει τὰ περὶ τῆς θεοφανείας τοῦ Χριστοῦ· μόνος γὰρ οὗτος δίκαιος ἐν ἀνθρώποις ἀνεφάνη ὁ βασιλεὺς. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ αὐτοῦ μετὰ κρίσεως τοῦ ἑαυτῶν βασιλέως, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καθηγῆσαντο. Ἐβασίλευσε τοίνυν εἰς δικαιοσύνην ὁ Χριστὸς καινὴν τινὰ ταύτην τὴν βασιλείαν· οὐ γὰρ εἰς ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἀποδεδίωκεν, οὐδὲ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώποις, τὴν βασιλείαν ἐπανήρατο, ἀλλ' εἰς δικαιοσύνην· ὥστε οὖν καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, οὐκ ἐν ἀξιώματι κοσμικοῖς προαχθέντες ἤρχον, ἀλλ' εἰς κρίσιν. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἴρηται, « Καὶ ἄρχοντες εἰς κρίμα ἄρξουσιν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἀρχύπων τοὺς λόγους αὐτοῦ, » ὁ Σύμμαχος, « Καὶ ἔσται, φησὶν, ἀνὴρ ὡς ἀποκρυφὴ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαίλαπος. » Ποῖος οὖν ἄνθρωπος ἔσται ἀλλ' ὁ ἀνωτέρω δίκαιος ὀνομασμένος; Αὐτὸς γὰρ οὗτος ἔσται ἀνὴρ, οὐκοῦν τῇ φύσει ἀνὴρ, ἀλλὰ κρείττων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν. Πλὴν ἔσται ἄνθρωπος ἐπικρύπτων αὐτοῦ τὴν θεότητα. Ὑποὶ γὰρ φερόμενον ἦν καὶ ἀποκλύμενον τὸ πλῆθος τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ· διὸ καὶ ἀπέκρυπτεν αὐτὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀπ' ἐκείνων μὴν ἐκάλυπτε, τοῖς δὲ αὐτοῦ μαθηταῖς ἐφανέρω. Τίς δὲ φανήσεται ἢ αὐτὸς δίκαιος βασιλεὺς; αὐτὸς γὰρ φανήσεται ὡς ποταμὸς φερόμενος ἔνδοξος. Τίς δὲ ἔστιν ἡ Σιών αὕτη ἢ ἡ τὸν ἀπ' ἐκείνων κρυπτόμενον ἐμφανῶς παραδείξαμένη; ἢ γὰρ πάλαι ἔρημος καὶ διψώσα ἢ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, αὕτη ἔστιν ἡ Σιών.

« Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὰ ὅσα δώσουσιν ἀκούειν, καὶ ἡ καρδία τῶν ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. » Σιών τοίνυν καὶ γῇ διψώσα πάλαι ἔρημος εἴη ἂν ἡ Ἐκκλησία· καὶ καρδία ἀσθενούντων, καὶ γλῶσσαι τραυλίζουσαι, αἱ τῶν πάλαι τὸν Θεὸν μὴ νοούντων, μηδὲ ὀρθὰ λαλούντων ἐθνῶν, οἷς ἐπαγγέλλεται τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολήν. Τούτοις ἐπιλέγει·

« Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εἴπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν· » ὥστε οὖν πρότερον ἐποίουν, ὅτε τοῖς ὡς ἀληθῶς μωροῖς διδασκαλοῖς αὐτῶν ἐπέτρεπον τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ σοφοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν ἐμώρανε ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοιοῦτος δὲ ἦν πᾶς ὁ τὴν σοφίαν ἐπαγγελλόμενος τοῦ αἰῶνος τούτου. « Καὶ οὐκέτι μὴ εἴπωσιν οἱ ὑπηρέται σου, Σίγα. »

« Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει, τοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν, τοῦ διαστραβεῖν ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιεῖσαι. Ἡ γὰρ βουλὴ τῶν πονηρῶν ἄνομα βουλευέται, καταφθεῖραι ταπεινούς ἐν λόγοις ἀδίκους, καὶ διασχεδᾶσαι λόγους ταπεινῶν ἐν κρίσει. » Μωρὰ δὲ ταῦτα γὰρ πάντα πάλαι ἔπραττον οἱ πάλαι μωροὶ ἄρχοντες τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἡ βουλὴ αὐτῶν πονηρὰ οὕσα ἄνομα ἐβου-

A principes cum judicio imperabant. Et erit homo occultans sermones suos, et occultabitur ut ab aqua manante. Et apparebit in Sion, sicut fluvius currens, inclytus in terra sitiens. » Quæ ad divinum Christi adventum spectant vaticinantur: is namque solus rex justus in hominibus apparuit. Apostoli vero ejus cum judicio regis sui Ecclesie ipsius præfuerunt. Regnavit itaque in justitiam Christus, novum sane regni genus; non in humanam quippe dignitatem, non in honorem et gloriam hominum respiciens, regnum erexit; sed in justitiam: quemadmodum principes ejus, non ad mundanas dignitates erecti, imperabant; sed ad judicium. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est, « Et principes ad judicium imperabant. » Pro illo autem, « Et erit homo abscondens sermones suos, » Symmachus, « Et erit vir sicut absconsio a spiritu et procella. » Quis igitur homo erit, nisi is qui superius justus appellatus est? Hic enim ipse vir erit, natura vir quidem, sed hominis natura longe præstantior. Cæterum homo erit suam occultans deitatem. Nam aqua fluxa et perdita erat multitudo Judaici populi: quare sese ab illis, et verba sua ab illorum verbis occultabat, sed discipulis suis ea declarabat. Quis autem apparebit, nisi ipse rex justus? ipse quippe sese conspiciendum præbebit, quasi fluvius manans inclytus. Quæ vero Sion illa, nisi quæ eum, qui se ab illis occultabat, publice accepit? nam quæ olim deserta et sitibunda erat, Ecclesia ex gentibus, ipsa vere Sion est.

VERS. 3, 4. « Et non erunt amplius confidentes in hominibus: sed aures ad audiendum dabunt, et cor infirmorum attendet, ut audiat: et linguæ balbutientium cito discent loqui pacem. » Sion itaque et terra sitiens olim deserta, Ecclesia fuerit: et cor infirmorum, et linguæ balbutientes, gentium fuerint, quæ olim nec Deum noverant, nec recte loquebantur, quibus conversionem ad meliora pollicetur. His subjungit:

VERS. 5. « Neque amplius dicent stulto, ut impetret: » quemadmodum olim agebant, cum: animas suas stultis vere magistris concredebant: erant porro li sapientes hujus sæculi, quorum Deus sapientiam insatuavit. Talis erat quisquis sapientiam hujus sæculi prostebatur. « Neque amplius dicent servi tui, Tace. »

VERS. 6, 7. « Nam stultus stulta loquetur, et cor ejus vana cogitabit ad perficiendum iniqua, et loquendum errorem ad Dominum, ut dispergat animas esurientes, et animas sitiens vacuas faciet. Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ad interficiendum humiles in sermonibus iniquis, et ad dissipanda verba humilium in judicio. » Hæc quippe stulta omnia olim agebant illi olim stulti principes hominum: et consilium eorum malum iniqua deli-

berabat, ut sermonibus suis humilium animas perderet.

VERS. 8. « Pili autem prudentia consilia iniverunt : et hoc consilium manebit. » Quis significantur apostoli Servatoris nostri, in principio salutis ab se date, quæ ut probe dirigeretur, rex justus datus est.

VERS. 9. « Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam : Illæ, in spe audite sermones meos. » Nunc proponit, ad lacrymas, fletum et luctum provocare eos, quod ex sua erga Deum incredulitate Dei gratia exciderint : eorum autem emollos et effeminatos animos vituperans, mulieres nuncupat. Aiunt porro hac prophetia synagogas ipsorum indicari. Hortatur itaque illos, ut ne supine et perfunctorie dictis attendant : sed pervigili et composito animo. Fortasse dixeris, per priores illas mulieres significari priscos illos Judæorum conventus, ac multitudinem ibi congregatam : per filias vero, posterioribus temporibus nascituras, eorum synagogas.

VERS. 10. « Diei anni memoriam facite in dolore cum spe : consumpta est vindemia, cessavit semen, et non amplius veniet. » Annum porro vocat propheticus sermo, tempus prædicationis evangelicæ, quo Salvator et Dominus noster, cum hominibus versans et docens prædicavit. Id vero declarat deinde cum ex persona Dei sic loquitur : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me : prædicare captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem, vocare annum Domini acceptabilem ».

VERS. 11. « Obstupescite, contristemini confidentes, exuite vos, nudæ estote : accingite saccis lumbos vestros. » Illa, inquit, quæ secundum Deum est, tristitia vos compungat, et a pristina incredulitate discedite, pœnitentiaque vos date. Nam ea quæ securum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem nulli pœnitentis obnoxiam, operatur.

VERS. 12, 13. « Et super mammas tundite vos, propter agrum desiderii, et vineam germinis : terra populi mei, spina et fenum proferet, et ex omni domo lætitia auferetur. » Id vero superius declarabat his verbis, « Et exspectavi ut faceret vineam, fecit autem spinas, » quas spinas mox explicans ait : « Exspectavi ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem : et non iustitiam, sed clamorem. » De his itaque planctum edere jubebat, maxime ob intentatas minas.

VERS. 14. « Urbs opulenta, domus derelictæ, divitias civitatis relinquent, domos desiderabiles. Et erunt pagi speluncæ usque in sæculum, lætitia onagrorum, pascua pastorum. » Quis advenas cernens Hierosolymæ incolas, ipsosque idololatrias variis ex gentibus congregatos, non merito dicat,

ISA. LXI, 1.

(39) Forte leg. παρουσίας. EDIT.

λεύετο, εἰς τὸ καταφθεῖραι τοὺς ἑαυτῶν λόγους τοὺς τὰς ψυχὰς ταπεινοῦς.

« Οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο· καὶ αὐτῇ ἢ βουλῇ μενεῖ. » Δι' ὧν σημαίνονται οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ τὸ ἡγεῖσθαι αὐτῆς, δίκαιος δεδωρότηται βασιλεὺς.

« Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου· θυγατέρες, ἐπ' ἐλπίδι ἀκούσατε τοὺς λόγους μου. » Διὰ τῶν προκειμένων προσφωνεῖ παρακληνόμενος ἀποκαλεῖσθαι καὶ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν, ὡς ἂν ἐκπέσειεν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀπιστίαν αὐτῶν· διαβάλλων δὲ τὸ ἀνανδρον τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὸ τεθλημένον, γυναῖκας αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Φασι δὲ τὰς συναγωγὰς αὐτῶν δηλοῦσθαι διὰ τῆς φασκοῦσης (39) προφητείας. Παρακληύεται τοίνυν ὁ λόγος αὐτοῖς μὴ ὑπνίως, μηδὲ παρέρως προσέχειν τοῖς λεγομένοις, διεγρηγμένως δὲ καὶ συνεταγμένως. Εἰποὺς δ' ἂν τὰς μὲν πρώτας γυναῖκας σημαίνειν τὰς ἐπὶ τῶν παλαιῶν χρόνων παρὰ Ἰουδαίους συνόδους, καὶ τὰ πλεῖστα τὰ ἐν αὐτοῖς συναγόμενα· τὰς δὲ θυγατέρας ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις ὑποστησομένας, τὰς αὐτῶν συναγωγὰς.

« Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μελεῖν ποιήσασθε ἐν ὁδῷ μετ' ἐλπίδος· ἀνήλυσται ὁ τρύγητος, πέπαυται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἔλθῃ. » Ἐνιαυτὸν δὲ καλεῖ ὁ προφητικὸς λόγος τὸν χρόνον τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καθ' ὃν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν συνὼν ἀνθρώποις ἐκήρυξε διδάσκων. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ἀπὸ τοῦ ἔξης, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἐχρίσέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυρλοῖς ἀνάδελφιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. »

« Ἐκστήτε, λυπήθητε αἱ πεπονηταί, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε· περιώσασθε σάκκους τὰς ὀσφύας ὑμῶν. » Ἀφάσθω, φησὶν, ὑμῶν ἡ κατὰ Θεὸν λύπη, καὶ τῆς προτέρας ἀπιστίας ἔκστητε ἐπιδοῦναι ἑαυτὰς εἰς μετάνοιαν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται.

« Καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε, περὶ ἀγροῦ ἐπιθυμήματος, καὶ ἀμπέλου γεννήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου, ἀκάνθα καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Τοῦτο δὲ ἐδήλου διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰπόν· « Καὶ ἔμεινα ἵνα ποιῇ στυφύλην, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » καὶ ταύτας διερμηνεύων ἐπήγαγε λέγων· « Ἐμείνα ἵνα ποιῇ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κριαγῆν. » Ἐπὶ τοῖς τοιγαροῦν κόπτεσθαι παρεκελεύετο, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐπιφερομένην ἀπειλήν.

« Πόλις πλουσία, οἶκοι ἐγκαταλείμμενοι, πλοῦτον πόλεως ἀφήσουσιν, οἶκος ἐπιθυμητούς. Καὶ ἔσονται αἱ κῆμαι σφέλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη θύων ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων. » Τίς δὲ, ὁρῶν μετόικους ἀνδρας οἰκοῦντας τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἰδωλόατρας τε ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συνειλεγμένους, οὐκ

ἀν εὐλόγως εἰποι θνους ἀγρίους, καὶ διαφόρους ἀγέλας καταβόσκειν αὐτήν. διὰ λέλεκται· «Εὐφροσύνη θνουν ἀγρίων, βοσκήματα ποιμένων.» διὰ ταῦτα τοιγαροῦν προσέταξεν ὁ λόγος ἰσχυρὸν ποιεῖσθαι κοπετόν, καὶ τῷ θρήνῳ παραμένειν ἐπὶ τοσοῦτον.

«Ἔως ἂν ἐπέλθοι ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' οὐρανοῦ.» τοῦτο δὲ ἦν περὶ οὗ ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ· «Ἰδοὺ ἐγὼ ἀπέρχομαι, καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ πάλιν· «Ἔως ἂν λάβητε ἐξ ὕψους δύναμιν.» Ἐπεὶ τοίνυν· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, οἱ παρακληθήσονται, καὶ· Μακάριοι οἱ κλαίοντες, οἱ γελάσουσιν· εἰκότως ταῖς προλεχθεῖσαις, αἱ διὰ θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ κοπετοῦ τὴν μετάνοιαν ἐνεδείξαντο. ἐπαγγελίαν δίδωσιν ἀγαθὴν τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος.

«Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χερμὲλ, καὶ ὁ Χερμὲλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται· καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κριμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμὲλ· κατοικήσει.» Λίβανος μὲν τὸ ὄρος τὸ ἐπὶ τῆς Φοινίκης ἐδῆλου τὰ ἔθνη· Κάρμηλος δὲ τὸ ὄρος τὸ ὑπὸ Ἰουδαίους ὡς πρότερον τὸν ἐκ περιτομῆς λαόν, ὅθεν καὶ ἐρμηνεύεται ὁ Χερμὲλ, δηλαδὴ Κάρμηλος, «Ἐπίγνωσις περιτομῆς.» Τὸν Λίβανον τοίνυν, τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλογενὲ λαόν, τὸν ἐξ ἐθνῶν μεταβληθέντα, ἔσεσθαι φησιν, ὅποιος ἦν ὁ πάλαι παρὰ τῷ Θεῷ τετιμημένος λαὸς ὁ ἐκ περιτομῆς· αὐτὸν δὲ τὸν ἐκ περιτομῆς λαόν, Χερμὲλ ἢ Κάρμηλον ὀνομαζόμενον, εἰς δρυμὸν λογισθήσεσθαι. τοῦτο τοίνυν καὶ ἐν τοῖς μετὰ χειρας σημαίνει φράσεων ὁ λόγος κατὰ τὸν Σύμμαχον· «Καὶ ἔσται ἡ ἔρημος εἰς Κάρμηλον·» ὡς γὰρ ἐκεῖ ὁ Λίβανος εἰς Κάρμηλον ἐλέγτο μεταβάλλεσθαι, οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἔρημος, ἵνα ἦ ταῦτόν καὶ ἔρημος ὁ Λίβανος, οὕτω δηλουμένης τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ἥτις μεταβέβηται εἰς Κάρμηλον. Ὅσπερ γὰρ ἦν πάλαι πρότερον· μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ὃ τε Κάρμηλος ἦν ἐπίγνωσις ἔχων περὶ ταύτης· οὕτως ὁ Λίβανος καὶ ἡ πάλαι ἔρημος, ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβαλοῦσα, γέγονε μερὶς τοῦ Θεοῦ· ὡς αὖ πάλιν ὁ Κάρμηλος εἰς δρυμὸν ἐλογίσθη. Δρυμὸς δὲ ἐστὶ χωρίον φυτῶν ἀγρίων καὶ ἀκάρπων πλῆρες· διὸ σύνθετος τῇ θείᾳ Γραφῇ τὰ ἔθνη τὰ τὸν Θεὸν οὐκ εἰδότες, δρυμὸν ὀνομάζειν, ὡς πολλὰκις ἀπεδείξαμεν.

«Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη, καὶ κρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν, καὶ πεποιθότες ἕως τοῦ αἰῶνος. Καὶ κατοικήσῃ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης, καὶ ἐνοικήσῃ πεποιθώς, καὶ ἀναπαύσονται μετὰ πλοῦτου.» Ἀντὶ γὰρ τῆς καθαρευθείσης πόλεως τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ γαυρώσεως, ἑτέραν τῷ Θεῷ συστήσεσθαι πόλιν, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ πολίτευμα, θεοπύζει. Βέβαιον γὰρ τῶν εἰς Θεὸν πεπιστευκότων τὸ φρόνημα. Πόλιν εἰρήνης τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς λέγει· «Ἡ γὰρ ἄνω, φησὶ, Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶ, μήτηρ πάντων ἡμῶν.»

A onagros diversosque greges ipsam depascere? Quam-obrem dicitur: «Laetitia onagrorum, pascua pastorum.» Ideo plantatum magnum vos edere jubet, et in luctu perseverare.

Vers. 15. «Donec veniat in vos Spiritus ex alto.» Ille autem erat de quo Salvator hae protulit: «Ecce ego vado, et mittam vobis Paracletum, Spiritum veritatis»· iterumque: «Donec accipiatis virtutem ex alto»· Quia igitur «Beati qui lugent, quoniam consolabuntur, et, «Beati qui flet, quoniam ridebunt»· jure praedictis mulieribus, quae fletu, lacrymis et planctu poenitentiam praerebant, promissionem confert bonam per Spiritum B afferendam.

Vers. 16. «Et erit desertum Chermel, et Chermel in saltum reputabitur: et requiescet in deserto judicium, et iustitia in Carmelo habitabit.» Libanus mons Phoeniciae imminens, gentes significabat, Carmelus autem mons, qui antebac Judaeorum erat, populum ex circumcisione: unde Chermel, sive Carmelus, ita vertitur: Cognitio circumcisionis. Libanum ergo, videlicet alienigenam et extraneum populum ex gentibus conversum, talem futurum ait, qualis erat ille olim populus ex circumcisione, apud Deum honoratus, ipsam vero populum ex circumcisione, qui Chermel aut Carmelus dicitur, in saltum reputandum fore. Quod ipsum indicat praesentis loci interpretatio secundum Symmachum, quae sic habet: «Eterit desertum in Carmelum.» Quemadmodum enim ibi Libanus in Carmelum vertendus dicebatur: sic et hoc loco desertum; ut idem sit quod desertum Libanus, quo indicatur Ecclesia ex gentibus, quae mutata est in Carmelum. Quemadmodum enim prius erat: portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel³², et Carmelus in cognitionem ejus venerat; sic et Libanus, et illud olim desertum in meliorem conditionem mutatum, factum est portio Dei; ut e contrario Carmelus in saltum reputatus est. Saltus porro locus est agrestibus et infructuosis arboribus repletus: quapropter mos est Scripturae divinae gentes, quae Deum non norunt, saltus nuncupare, ut plerumque commonstravimus.

Vers. 17, 18. «Et erunt opera justitiae pax, et obinebit iustitia requiem, et confidentes erunt usque in aeternum. Et habitabit populus ejus in urbe pacis, et inhabitabit confidens, et requiescent cum divitiis.» Nam pro magna et tripudiante urbe jam deleta, aliam Deo constituendam urbem, sive catholicam Ecclesiam, a terminis usque ad terminos terrae pertinentem, et piam in illa vitae institutum, vaticinatur. Firma quippe est eorum, qui in Deum credunt, mens et sententia. Civitatem pacis vocat illam quae in caelis est: nam «illa, inquit, quae sursum est Jerusalem, libe-

³² Joñ. xv, 26. ³³ Luc xv, 49. ³⁴ Matth. v, 5.

³⁵ Deut. xxxii, 9.

ra est, mater omnium nostrum²⁷. » Urbem autem securitatis vocat varias illas mansiones : nam apud Patrem, inquit²⁸, mansiones multæ, quæ divitias nunquam expilandas servant. Etenim « Thesaurizate, inquit²⁹, ubi nec ærugo, nec tinea demoliatur, neque fures effodiunt et furantur. »

Vers. 19, 20. « Grando autem si descenderit, non ad vos veniet. Et erunt qui habitant in salibus confidentes, sicut qui in planitie. Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic beatos prædicat apostolos Salvatoris nostri, et primos Evangelii præcones, qui et Judæis et Græcis prædicarunt, ac semen suum conjecerunt in omnem hominem, Judæum primo, deinde Græcum : bos enim, utpote mundum animal, populus ex circumcissione, patrum suorum causa, vocatur ; asinus autem, utpote impurus, dicitur populus ex patribus idololatriæ progenitus. Quoniam igitur in Judæos primum, deinde in Græcos evangelicum semen apostoli Salvatoris nostri jaciebant ; jure dicitur : « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant. » Hic porro per aquam subindicat divinam Scripturam, quæta Judæorum et gentilium populo calcatur.

CAPUT XXXIII.

Vers. 1. « Væ illis qui vos miseros faciunt, sed nemo vos miseros facit : et qui reprobatur, non reprobatur : capientur reprobantes et tradentur, et quas tinea in vestimento, sic superabuntur. » His consilia sunt ea, quæ Salvator discipulos suos alloquitur : « Qui vos spernit, me spernit, » et vos non lædimini, et, « qui me spernit, spernit eum, qui misit me³⁰. » Nam cum duo, ut quispiam dixerit, in tempore persecutionis ordines sint, alius agentium, patientium alius ; beatus est qui patitur, sed non agit ; infelix vero qui agit, sed non patitur.

Vers. 2. « Domine, miserere nostri, in te enim confidimus. Factum est semen incredulorum in perditionem ; salus autem nostra in tempore tribulationis. » Ex persona apostolorum orationem emitit : eorum quippe semen, qui evangelicæ prædicationi non crediderunt, perniciem traditum est : nostra vero salus tu ipse es, o Domine, qui nobis ades in tempore tribulationis.

Vers. 3. « Propter vocem timoris tui sedibus moti sunt populi a timore tuo, et dispersæ sunt gentes. » Id dicitur de illis qui sacræ prædicationi fidem non habuerunt. Significat autem Judaicæ gentis obsidionem, et quod, ingruente ipsis hostium multitudine, ex terra sua pulsæ, et inter gentes dispersi sint.

Vers. 4. « Nunc autem congregabuntur spolia vestra, parvi et magni, tanquam si quis congreget locustas, sic illudent vobis. » His quam invalidus et quam expugnatus facilis Judaicus populus esset declarat : ac multitudinem eorum locustis comparans,

A Πόλιν δὲ ἀμεριμνίας καὶ τὰς διαφορὰς λέγει μονάς· πολλὰ γὰρ, φησί, μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ μου, ἔχουσι δὲ καὶ τὸν πλοῦτον τὸν ἄσυχον. « Θησαυρίζετε γὰρ, φησὶν, ὅπου σὴς καὶ βρώσις οὐκ ἀφανίζει, οὐδὲ κλέπται διορύσσουσιν καὶ κλέπτουσιν. »

« Ἡ δὲ χάλαζα, ἐν καταβῇ, οὐκ ἐφ' ὑμᾶς ἔξει. Καὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τοῖς ὄρεσιν πεποιοῦτες, ὡς οἱ ἐν τῇ πεδίνῃ. Μακάριοι οἱ σπείροντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. » Μακαρίζει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τοὺς πρώτους κηρύκας τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήσι κηρύξαντας, καὶ τὸν σπόρον αὐτῶν καταβαλομένους ἐπὶ πάντα ἄνθρωπον Ἰουδαίων τε πρώτον καὶ Ἑλλήνων· βοῦς γὰρ διὰ τοὺς πατέρας, ὡσανεὶ καθαρὸν ζῶον, ὃ ἐκ περιτομῆς λαὸς ὠνόμασται· ὄνος δὲ, ὡσανεὶ ἀκάθαρτος, ὃ ἐκ πατέρων εἰδωλολατρῶν λαός. Ἐπεὶ τοίνυν Ἰουδαίοις πρώτως, ἔπειτα Ἑλλήσι τὸν εὐαγγελικὸν καταβάλλοντο σπόρον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι, εὐκότως εἰρηται· « Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. » Ὑδὼρ δὲ ἐνταῦθα ἠνέχματο τὴν θεόπνευστον Γραφὴν, ὅπου Ἰουδαίων καὶ τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ κατοουμένην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΓ'.

« Οὐαὶ τοῖς τλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ τλαιπώρους· καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς οὐκ ἀθετεῖ· ἀλώσονται οἱ ἀθετοῦντες καὶ παραδοθήσονται, καὶ ὡς σὴς ἐφ' ἱματίου, οὕτως ἡττηθήσονται. » Τούτοις ἀδελφοὶ τυγχάνει τὰ δι' ὃν ὁ Σωτὴρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔλεγεν· « Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, » καὶ οὐκ ἀδικεῖσθε ὑμεῖς, καὶ, « Ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστελιαντά με. » Δύο γὰρ ὄντων ταγμάτων, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν διωγμῶν, τῶν μὲν δρώντων, τῶν δὲ πασχόντων, μακάριος ὁ εἰς ὃ πάσχω, ἀλλὰ μὴ δρῶν· ἄθλιος δὲ ὁ δρῶν, ἀλλὰ μὴ πάσχω.

« Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν. Ἐγενήθη τὸ σπέρμα τῶν ἀπειθοῦντων εἰς ἀπώλειαν· ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν καιρῷ θλίψεως. » Ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων τὴν εὐχὴν ἀναπέμπει· τῶν μὲν γὰρ ἀπειθοῦντων τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι τὸ σπέρμα παρεδόθη ἀπωλείᾳ· ἡμῶν δὲ σωτηρία σὺ αὐτὸς τυγχάνεις, ὦ Κύριε, παριστάμενος ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως.

D « Διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου, καὶ διεσπάρησαν τὰ ἔθνη. » περὶ τῶν ἀπιστησάντων τῷ ἱερῷ κηρύγματι. Σημαίνει δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, καὶ ὡς πολυπληθείας πολεμίων ἐπελθούσης αὐτοῖς ἐξέστησαν τῆς ἑαυτῶν γῆς, καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ἔθνη.

« Νῦν δὲ συναχθήσεται τὰ σκύλα ὁμῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου, ἐν τρόπῳ ἑάν τις συναγάγῃ ἀκρίδας, οὕτως ἐμπαίξουσιν ὑμῖν. » Τὸ εὐχέμενον καὶ εὐδελωτον τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ παριστάς, τὸ τε πλῆθος αὐτῶν ἀκρίσι παραβάλλων, σημαίνει ὡς οἱ πολέμοι

²⁷ Gal. iv, 26. ²⁸ Joan. xiv, 2. ²⁹ Matth. vi, 19. ³⁰ Luc. x, 16.

ἀντὶ παιγνίου αὐτοὺς ἔξουσιν, οὐ μόνον τὰ σκῶλα αὐτῶν διαρπάζοντες μικροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐμπαίζοντες. Ταῦτα περὶ τούτων εἰπὼν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸ τάγμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐφ' ᾧ καὶ δοξάζει τὸν Θεὸν λέγων·

« Ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς· ἐνεπλήσθη Σιών κρίσεως καὶ δικαιοσύνης. » Νοήσεις δὲ τὴν Σιών ἀπὸ τοῦ λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης πεπληρωθῆαι αὐτήν. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγετο· « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα καὶ δικαιοσύνη. » Τὴν ἀνωτέρω τοίνυν ἔρημον ὀνομασμένην νῦν Σιών ἀποκαλεῖ, οὕτως τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σημαίνων. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ πάλαι ἔρημος, ἐν ᾗ ἀναπαύσατο κρίμα καὶ δικαιοσύνη· διὸ καὶ εὐλογεῖται νῦν ὁ Θεός, ὅτι ἐνεπλήσθη κρίσεως καὶ δικαιοσύνης.

« Ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία ἡμῶν· ἔκει σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον. Οὗτοί εἰσι θησαυροὶ δικαιοσύνης. » Νόμῳ γάρ, δηλαδὴ εὐαγγελικῷ, οἱ (40) ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ Σιών παρεδόθησαν· ἐν ἐλπίσι γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποκτείνεται τὰ ἀγαθὰ. Ποίοις δὲ θησαυροῖς ἢ τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανοῖς;

Ἰδοὺ δὲ ἐν τῷ φόβῳ ὧμων οὗτοι φοβηθήσονται, οὓς ἐφοβεῖσθε· βοήσονται ἀφ' ὧμων. » Ταῦτα πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἰρηται· ἐπιπεσείται γάρ, φησὶν, ἐπὶ τοὺς ἀπίστους ὁ ὑμέτερος φόβος.

« Ἄγγελοι ἀποσταλήσονται πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί· πέπται αἱ ὁδοὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ πρὸς τούτους διαθήκη ἀφρεται, καὶ οὐ μὴ λογίσησθε αὐτοὺς ἀνθρώπους. » Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ἥσυχνθη ὁ Αἰθῶς, ἔλη ἐγένετο ἡ Σάρων, φανερὰ ἔσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Χέρμελ. » Ὁ μὲν οὖν φιλόφρων Θεὸς ἀγγέλους εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰουδαίων λαόν, πικρῶς κλαίοντας καὶ παρακαλοῦντας ὑποδέξασθαι τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῖς εἰρήνην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδέξαντο αὐτοὺς, ἐπιφέρει φάσκων·

« Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει ὁ Κύριος, νῦν δοξαστήσομαι, νῦν ὑψωθήσομαι· τοῦ λόγου παριστάντος σαφῶς ὀφθήσεσθαι τὸν Θεὸν αὐτοῖς. Τίσι δὲ αὐτοῖς, ἢ τοῖς θησαυροῖσιν αὐτοῖς τοῖς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας θησαυροῖς; Τούτοις γάρ, φησὶν, ὀφθήσομαι· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οἱς ἐγὼ μὲν ὤφθην· οἱ δὲ ἔκραξαν ἔκτενως, ἄγγελοι ὄντες εἰρήνης· διὸ καὶ πικρῶς ἔκλαυσαν βοῶντες ἐν εὐχαίς ἔκτενως ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Ἦσαν γὰρ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἄγγελοι, οἱ πικρῶς ἔκλαιον πενθοῦντες, διὰ τὸ μὴ πειθεσθαι μηδὲ πιστεῦν αὐτοῖς τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους ἐπὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰρήνην.

« Νῦν ἐφέσθε, νῦν αἰσθήσεσθε· ματαῖα ἔσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὧμων· » ἡ δὲ διὰ Μωσέως αὐτοῖς παραδοθεῖσα, καὶ ὅτι οὐδεὶς οὐκέτι αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογίζεται. « Πῦρ κατέβεται ὑμᾶς· » τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἐνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελολόμενος, καθ' ἣν ὄφονται.

(40) Vel legendum οἱ sine accentu, vel supplendum verbum οἰχοῦσι. Edit.

A significat ipsos ab inimicis ludibrio habendos esse: qui non modo tam parvi, quam magni eorum spolia diripient, sed etiam ipsis illudent. Hæc porro de iis locutus, ad Ecclesiam Dei pertransit, ubi Deum his verbis celebrat:

Vers. 5. « Sanctus Deus, qui habitat in excelsis: repleta est Sion iudicio et justitia. » Sion quæ sit vel inde intelligas, quod dicatur illam iudicio et justitia repletam esse. Superius autem dicebatur: « Et requiescet in deserto iudicium et justitia. » Eam igitur, quæ superius desertum vocatur, jam Sion nuncupat; atque ita Ecclesiam Dei significat. Hæc quippe erat illa olim solitudo, in qua requievit iudicium et justitia: quomobrem nunc Deus benedicatur, quia repleta est iudicio et justitia.

B

Vers. 6. « In lege tradentur, in thesauris salus nostra: illie sapientia et scientia et pietas apud Dominum. Hi sunt thesauri justitiæ. » Legi enim, videlicet evangelicæ, qui in hac communi Sion habitant traditi sunt: sanctis quippe bona in spe recondita sunt; in quibus autem thesauris, nisi in iis qui in celis sunt repositi?

Vers. 7. « Ecce certe in timore vestro isti timebunt, quos timebatis: clamabunt a vobis. » Hæc apostolis dicuntur: incidet enim, ait, timor vestri in incredulos.

Vers. 8, 9. « Angeli mittentur amare flentes. Deserent enim eorum viæ: cessavit timor gentium, et testamentum cum illis initum tollitur: nec reputabit eos homines. Luxit terra; erubuit Libanus; palus facta est Saron, manifesta erit Galilæa et Chermel. » Clemens itaque Deus angelos pacis misit ad Judæorum populum, amare flentes, ac cohortantes ut evangelicam sibi pacem recipere. Quoniam vero non receperunt eos, ita subjungit:

Vers. 10. « Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc glorificabor, nunc exaltabor. » His porro manifeste declaratur ipsis videndum Deum esse. Quibusnam, nisi iis, qui justitiæ et sapientiæ thesauros sibi compararunt? Ab ipsis, inquit, videbor: erant porro isti discipuli et apostoli Salvatoris nostri; a quibus, inquit, ego quidem visus sum; illi vero assidue clamabant, ut angeli pacis: quapropter amare flabant, clamoribus et orationibus assiduis prisci populi perniciem depiorantes. At enim apostoli Salvatoris nostri angeli erant, qui acerbis sese lacrymis dederant, quod ii, qui ab se ad pacem Christi vocabantur, non obtemperarent, neque sibi fidem haberent.

Vers. 11. « Nunc videbitis, nunc sentietis: vana erit fortitudo spiritus vestri: » quæ ipsis a Moyse data fuerat, quia nemo ipsos in posterum homines reputabit. « Ignis devorabit vos, » his secundum et gloriosum adventum suum pollicetur, quo illi videbunt.

VERA. 12-14. « Et erunt gentes combustæ, ut spina in agro projecta et exusta. Audient qui longe sunt, quæ ego feci, scient qui appropinquant fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui: apprehendet tremor impios. » Etiam si hæc non de illis ex Judaico populo vaticinetur, qui annuntiatam sibi gratiam acceperunt, vos auditis hisce prophetiis sermonibus, non intelligitis, scientes hæc, quæ Hebraice vobis enuntiata et scripta sunt, necnon omnia illa prodigia quæ apud vos operatus sum, et quæ apud vos locutus sum, necnon ea quæ videntibus vobis sum operatus, a gentibus procul et ad extrema terræ auditum iri. Quomodo autem audient, nisi ad Deum accedentes, eum virtutem ejus edidicerint? Illi vero ipsi, videlicet impli in Sion versantes, quo pacto a me recesserint, cognoscent: qua de causa, ob defectionem scilicet, tremor invadet illos.

VERA. 15. « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse? Quis annuntiabit vobis locum æternum? Qui ambulat in justitia, qui loquitur rectam viam, qui odit iniquitatem et injustitiam, qui manus excutit a muneribus, qui obturat aures, ne audiat judicium sanguinis, qui claudit oculos, ne videat iniquitatem. » Alit igitur: « Quis annuntiabit vobis ignem accensum esse, » paratum diabolo et angelis ejus? Quis ergo ista cognoscit, ut eadem nescientibus testificetur, nisi quisquis ambulat in justitia, et odit impietatem et injustitiam; ii qui munera respuunt, et aures obturant, ne audiant judicium sanguinis, oculosque claudunt, ne videant iniquum facinus? Talis erat chorus prophetarum Dei, et quilibet vir religiosus, chorus item apostolorum et discipulorum Salvatoris nostri. Quisquis igitur, aiunt, hujusmodi erit, is annuntiabit nobis, ignem impiis paratum accensum esse: idemque ipse locum nobis æterni judicii indicabit, contestatus cavendum esse, ut ne eo decidamus.

VERA. 16. « Hic habitabit in excelsa spelunca petrae firmæ: panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Idem ipse procul igne, et memorato æterno loco remotus, habitabit in excelsa spelunca, et in petra firma. Secundum Symmachum vero, « Ipse in excelsis habitabit, quasi munimenta petrarum sublimitas ejus; » ut ex his beatorum exercitium, et institutum vitæ in summa philosophia positum intelligamus: quæm obrem infertur, « Panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. » Talis autem homo pæne et aqua in presenti vita ad alimentum usus, in exercitationis terminum et fructum, gloriosam regis contemplationem referet: quapropter ait:

VERA. 17-19. « Regem cum gloria videbitis, oculi vestri cernent terram procul: anima vestra meditabitur timorem. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii? ubi est, qui numerat eos qui nutriunt parvum et magnum populum? cui non dedit consilium, neque scivit vocem altiloquam; ita ut non

« Καὶ ἔσονται ἔθνη κατακαυμένα, ὡς ἀκανθὰ ἐν ἀγρῷ ἔρριμμένη καὶ κατακαυμένη. Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν τὰ ἐποίησα, γινώσκονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύον μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· λήφεται τρόμος τοῦς ἀσεβεῖς. » Εἰ καὶ ταῦτα μὴ περὶ τῶν δεξαμένων τὴν εὐαγγελισθεῖσαν αὐτοῖς χάριν Ἰουδαίων λαοῦ θεσπίζει, ὁμοίως, ἀκοὴν τῶν προφητικῶν τούτων λόγων ἀκούοντες, οὐ συνιετε γινώσκοντες, ὅτι ταῦτα τὰ πρὸς ὑμᾶς Ἑβραϊκῇ φωνῇ λαλούμενά τε καὶ γραφόμενα, ὅσα τε ἄλλα θαύματα εἰς ὑμᾶς ἐξεπραξάμην, οἱ πόρρωθεν καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς οἰκούντες, καὶ ἅπαν παρ' ὑμῖν ἐλάλησα, καὶ ὑμῶν θρόνων ἐποίησα, οἱ ἐν τοῖς πέρασιν τῆς οἰκουμένης ἀκούσονται. Πῶς δὲ γινώσκονται ἄλλ' ἢ ἐγγισαυτες τῷ θεῷ, καὶ προσελθόντες αὐτῷ καὶ τὴν ἰσχύον αὐτοῦ μαμαθηκότες; Οὗτοι δὲ αὐτοὶ εἰσονται ὅπως ἀπέστησάν μου, οἱ ἐν Σιών ἄνομοι· οὐ χάριν διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν, λήφεται αὐτοὺς τρόμος.

« Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται; Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδὸν, μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσειόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος, καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν. » Φησὶ γοῦν, « Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται, » τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ταῦτα εἰδὼς, καὶ τοῖς μὴ εἰδῶσι προσμαρτυρούμενος, ἢ πᾶς ὁ πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶς ὁ μισῶν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν, θεωροῦσιν τε ἀποστρεφόμενοι, καὶ τὰ ὦτα φράσσοντες τοῦ μὴ ἀκούσαι κρίσιν αἵματος, μυνόντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ θεωρεῖν ἀδικίαν πράξιν; Τοιοῦτος δὲ ἦν ὁ χορὸς τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶς θεοφιλῆς ἀνὴρ, ὃ τε χορὸς τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν Σωτῆρος ἡμῶν. Πᾶς τοίνυν ὁ τοιοῦτος ἀπαγγελεῖ ἡμῖν, φασί, διότι πῦρ καίεται τοῖς ἀσεβέσιν ἡτοιμασμένον· ὃ δὲ αὐτὸς καὶ τὸν τόπον τῆς αἰωνίου κρίσεως δηλώσει ἡμῖν, προσμαρτυρούμενος φυλάττεσθαι μὴ περιπεσεῖν εἰς αὐτήν.

« Οὗτος οἰκῆσει ἐν ὑψηλῇ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς: ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Αὐτὸς δὲ οὗτος, μακρὰν τοῦ πυρὸς γεγὼνός καὶ τοῦ προλεχθέντος αἰωνίου τόπου, οἰκῆσει ἐν ὑψηλῇ σπηλαίῳ, καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρᾶς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατασκηνώσει, ὡς περὶ οὐχαι πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ· » ὡς νοεῖν ἡμᾶς διὰ τούτων τὴν τῶν μακαρίων ἀσκήσιν, καὶ τὸν ἐν ἀκροτάτῃ φιλοσοφίας βίον αὐτῶν· διὸ ἐπιλέγεται, « ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἄρτι καὶ ὕδατι τὴν παρούσαν ζωὴν ἀσκηθεὶς, πέρας ἔξει καὶ καρπὸν τῆς ἀσκήσεως τὴν ἐνδοξὸν τοῦ βασιλέως θείαν· διὸ φησιν·

« Βασιλεῖα μετὰ δόξης ὤψεσθε, οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὄψονται γῆν πόρρωθεν, ἢ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσεται φόβον. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; Ποῦ εἰσιν οἱ συμβουλευόντες; Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀριθμῶν τοὺς τρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; ὃ οὐ συνεβουλεύσατο, οὐδὲ ᾄδει βαθύφρονον, ὥστε μὴ ἀνοῦσαι· λαὸς πεφασί-

σμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῷ ἀκούοντι σύνεσις. » Ποῦ ἂν αὐδῇ ἡ ἀκούουσα, οἱ δὲ γραμματεῖς, οἱ δὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου προσέουσιν, καὶ μὴ ἕτερον εἰδότες νοεῖν ἢ τὰς τῆς λέξεως ἀπαγγελίας; Οὐδὲ ἑταλινῶν δὲ Σωτῆρ ἐν Εὐαγγελίοις λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί. » Ποῦ γὰρ οὗτοι φανήσονται ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως; οἱ κόλακες ἐξίστρεφον τοὺς κόλακευομένους αὐτοῖς.

« Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ Σωτήριον ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου βιβνται, Ἱερουσαλὴμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ αὐτῆς οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κινήθωσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὸ σκηνία αὐτῆς οὐ μὴ διαβράχωνται. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, Σωτήριον μὲν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, πόλιν δὲ ἑορτῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Τῆς μὲν γὰρ Ἱουδαϊκῆς Ἱερουσαλὴμ πολλάκις ἐσίστησαν αἱ σκηναὶ, πολιορκηθεῖσας διαφόρως καὶ εἰς ἔδαφος κατανεχθεῖσας ὑπὸ τῶν κατὰ χρόνους πολεμεινῶν αὐτῆς· τῆς δὲ καθῆς ταύτης πόλεως ἀκινήτους φησὶν ἔσεσθαι τοὺς πάσσλους. Κἂν γὰρ νομίζετε ποτε ἐν διωγμοῖς ἐλαυνέσθαι καὶ πολιορκεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὴν πέτραν ἐστῶσα μένει δι' αἰῶνος ἀπώτατος· ἀφειδὺς γὰρ ἦν ὁ εἰπὼν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι Ἰδοὺ οὐ κατασφύουσιν αὐτῆς. »

« Ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν, τόπος ὑμῖν ἔσται, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς καὶ εὐρύχωροι. Οὐ πορεύσῃ ταύτην τὴν ὁδὸν, οὐδὲ πορεύσεται πλοῦν ἐλαυνόν. Ὁ γὰρ Θεὸς μου μέγας ἐστίν· οὐ παρελεύσεται με Κύριος κριτὴς ἡμῶν, Κύριος ἀρχὼν ἡμῶν, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος οὗτος ἡμᾶς σώσει. » Αὐτὸ τὸ ὄνομα, φησὶ, Κυρίου τόπος ἔσται ταύτῃ τῇ καινῇ πόλει τῇ ἀσέιστῃ καὶ ἀπώτατῃ· διόπερ, ὡς ἂν ἐπὶ τὸν Κύριον, τόπον ὄντα αὐτῆς, φιλοδομήμενη, ἀσειστός μένει. Αἱ γὰρ ὡς ὁ λόγος τῆς προλεχθεῖσας πόλεως τὸν Κύριον φησὶν ἔσεσθαι τόπον, ποταμῶν βεῖθρα ἔχόντων καὶ διώρυγας πλατεῖς· ὥστε λέγειν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, » καὶ « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατι, » διὰ τὸ αὐτὸν τὸν Κύριον εἶναι τὸν τόπον αὐτῶν. Ὅθεν ἐχθροὶ καὶ πολεμιοὶ ἀνέπιπτοι τυγχάνουσιν οἱ ποταμοὶ, τὴν προλεχθεῖσαν τοῦ Θεοῦ πόλιν ἀνελπερίβουλον κυκλοῦντες καὶ περιτειχίζοντες· ὡς πᾶσι ἄλλοις ἀδιάβατον εἶναι· ἐπειδὴ ὁ Κύριος, τόπος ὢν αὐτῆς, μέγας ἐστίν· αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ πέτρα, ἐφ' ἣν φιλοδομήτω.

« Ἐρράγησαν τὰ σκηνία σου, ὅτι οὐκ ἐνίσχυσαν· ὁ ἱστός σου ἐκλινεν, οὐ καλᾶσαι τὰ ἱστία· οὐκ ἀρεῖ σημεῖον, ἕως οὐ παραδοθῇ εἰς προνομίην. Τοῖνον πολλοὶ χωλοὶ προνομίην ποιήσουσι, καὶ οὐ μὴ εἰπωσι, Κοπιῶ, ὁ λαὸς ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀφῆθη γὰρ αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὴν πτώσιν τῆς σωματικῆς Ἱερουσαλὴμ, ἧς ἑρράγη τὰ σκηνία· καὶ ὁ ἱστός δὲ αὐτῆς, ὡς περ τινὲς νῆες ἐν χειμῶσι καὶ κλύδωνι διαπεσοῦσας, ἐκλήθη πίντων· διασπασθέντων τῶν διακρατούντων αὐτῶν σκηνίων.

Audiat : populus contemptus, et non est audienti intelligentia. » Ubi sunt Scribæ, qui legis litteræ patrocinantur, nihilque aliud cogitant, quam obviam dictionis enuntiationem? Quos miseros prædicabat Saluator in Evangelis dicens, « Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ. » Ubinam illi apparebunt in die iudicii? qui, utpote adulatores, eos quibus assentabantur avertébant.

Vers. 20. « Ecce Sion civitas, Salutare nostrum oculi tui videbunt, Jerusalem, civitas dives, tabernacula quæ non concutientur, neque movebuntur paxilli tabernaculi ejus in sempiternum tempus, neque funiculi ejus dirumpentur. » His porro significat, Salutare quidem esse Christum Dei, festorum vero civitatem esse Dei Ecclesiam. Nam Judæicæ quidem Hierosolymæ tabernacula plerumque succussa sunt in variis illis obsidionibus, quando illa ab expugnantibus solo non semel æquata fuit; novæ autem hujusce urbis immotos ait fore paxillos. Etiam si enim putetis nonnunquam vos in persecutionibus pelli et obsideri : at illa semper in petra consistit, et immota manet in sæculum : etenim mentiri nequit is qui dixit : « Super petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalébunt adversus eam. »

Vers. 21, 22. « Quoniam nomen Domini magnum vobis, locus vobis erit flumina et rivi lati et spatiosi. Non ambulabis per hanc viam, neque ambulabit navigium propeas. Deus enim meus magnus est. Non transibit me Dominus iudex noster, Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus hic salvabit nos. » Huic, inquit, novæ civitati inconcussæ et immobili, ipsum nomen Domini locus erit : quare supra Dominum, locum suum, ædificata, immota manet. His itaque significatur ipsum Dominum prædictæ civitatis locum futurum esse, fluminum alveis et latis rivis instructum, ita ut dicatur, « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei », et, « Flumen Dei repletum est aquis », quia scilicet ipso Dominus locus eorum est. Quamobrem isthæc flumina hostibus inimicisque inaccessa sunt, quæ prædictam Dei civitatem manimenti loco circumdant et ambiunt ; ita ut extraneis quibusque aditus sit nullus : quoniam Dominus, locus nempe ejus, permagnus est : ipse namque petra erat, supra quam exstruebatur.

Vers. 23, 24. « Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt : malus tuus inclinatus est, non pendebunt vela : non levabit signum, donec tradatur in vastationem. Multi igitur claudi prædas facient, et non dicent, Fatiseo, populus qui habitat in eis : dimissum enim est eis peccatum. » His indicat corporeæ Hierosolymæ exitium, ejus funiculi dirupti sunt ; et malus ejus, seu cujusdam navis tempestatibus et fluctibus demersæ, declinans lapsus est, diruptis funibus ipsum retinentibus.

¹¹ Matth. xxiii, 15. ¹² Matth. xvi, 18. ¹³ P. al. xlv, 5. ¹⁴ Psal. lxiv, 10.

CAPUT XXXIV.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

VERS. 1-5. « Accedite, gentes, et audite, principes: audiat terra, et qui in ea habitant, orbis, et populus qui est in eo: quia furor Domini super omnes gentes; et ira super omnem numerum eorum, ut perdat eos et tradat ad eadem. Vulnerati autem eorum projicientur, et mortui: et ascendet odor eorum. » Quibusnam tradat in eadem, nisi ultricibus virtutibus? His porro castigatis, alii vulnerati, alii mortui erunt, qui scilicet ad mortem peccavere: quorum facinora, in vita mortali perpetrata, iudicii tempore fetorem emittent: quare secundum Symmachum dicitur, « Et ascendet fetor. » τῆς κρίσεως καιρὸν δυσωδίας αποπνεύουσι· διὸ δυσωδία. »

VERS. 4. « Et rigabuntur montes sanguine eorum. Et tabescent omnes virtutes cœlorum. » Hi montes erant de quibus dictum est, « Et tabescent montes a sanguine. » Etenim virtutes cœlorum, quæ per montes significantur, tunc tabescere dicuntur, ul-pote quæ memoratis hominibus in causa perniciæ fuerint. Quenam porro illæ fuerint, nisi de quibus Apostolus ait, « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem; sed adversus principatus, et potestates, et rectores mundi hujus, et adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus⁴². » Hæ namque potestates, quæ ærium locum obtinent, virtutes cœlorum vocantur: quandoquidem ea, quæ per æra feruntur, volucres cœli vocare solet divina Scriptura dicens, « Volucres cœli et pisces maris⁴³. » Cum autem illud, « Et tabescent omnes virtutes cœlorum, » in Septuaginta Interpretum versione non compareat, cum asteriscis ex reliquorum interpretatione additum fuit. Quia vero scita nobis opus erat quandam hæc futura essent, id nos edocet propheticus sermo declarans, superius memorata post hujus mundi consummationem eventura esse. Quamobrem infert: « Et plicabitur cœlum, sicut liber, et omnia astra cadent, tanquam folia de vite, et sicut cadunt folia de ficu. » Salvator item in Evangeliiis hæc de consummatione tradidit: « Et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur, et tunc apparebit signum filii hominis in cœlo⁴⁴. » Aquila vero, « Et omnis exercitus eorum defluet, sicut defluit folium a vite, et tanquam id, quod delabitur a ficu; » secundum Symmachum autem, « Et omnis virtus ejus cadet, sicut cadit folium a vite, et tanquam id quod decidit a ficu. » Hæc porro observavimus, ut ostenderemus ea, quæ a LXX Interpretibus astra dicuntur, apud reliquos interpretes virtutes cœlorum vocari. Quæ virtutes, nisi de quibus modo dictum est? Hæ igitur ipsæ, sicut folia de vite, iudicii tempore cadere dicuntur, quo cœlum plicabitur quasi liber. Hic vero notandum est, non corruptionem, non exitium, non destructionem cœlorum his

« Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἔρχοντες· ἀκουσάτω ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες, ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ· διότι ὁ θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὀργὴ ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδόναι εἰς σφαγὴν. Οἱ δὲ τραυματῖαι αὐτῶν ριφῆσονται, καὶ οἱ νεκροὶ· καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὁσμὴ. » Τίσι δὲ παραδόναι αὐτούς εἰς σφαγὴν, ἢ ταῖς κολαστικαῖς καὶ τιμωρητικαῖς δυνάμει; Τούτων δὲ τῶν κολαζομένων οἱ μὲν τραυματῖαι ἔσονται, οἱ δὲ νεκροί· οἱ δηλαδὴ τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηγρότες· ὧν αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὸν θνητὸν βίον συντελεσθεῖσαι κατὰ τὸν κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰρηται, « Καὶ ἀναθήσεται ἡ

« Καὶ βραχθήσεται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν. » Ταῦτα τοῖνον ἐτογγανὸν ὄρη, περὶ ὧν εἰρηται τὸ, « Καὶ ταχῆσονται ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος. » Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, ὄρη νοούμεναι, ταχῆσεσθαι λέγονται, ὡς αἰτίαι γενόμεναι ἀπωλείας τῶν εἰρημένων. Τίνες δ' ἂν εἴεν αὗται, ἢ περὶ ὧν φησιν ὁ Ἀπόστολος, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα· ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἰσχυραίνουσιν. » Αὗται γὰρ αἱ δυνάμεις, αἱ τὸν ἀέριον χῶρον διακατέχονται, δυνάμεις οὐρανῶν εἰρηται· ἐπεὶ καὶ τὰ δι' αἱρέως φερόμενα πετεινὰ οὐρανοῦ καλεῖν εἴωθεν ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα, « Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης. » Μὴ καίμενον δὲ ἐν τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἑρμηνείᾳ τὸ, « Καὶ ταχῆσονται πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, » μετὰ ἀστερίσκων ἐκ τῆς τῶν λοιπῶν ἑρμηνείας προστέθη. Ἐπεὶ δὲ ἔχρηγ ἡμᾶς γνώωναι πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ προφητικὸς λόγος, παριστάς, ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου τοῦτου γενήσεται τὰ προλεχθέντα. Διὸ ἐπιφέρει· « Καὶ εἰλιγῆσται ὡς βιβλίον ὁ οὐρανός, καὶ πάντα τὰ ἀστρα πεσεῖται, ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ συκῆς. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συντελείας παραβοῦς εἰλεγεν· « Καὶ οἱ ἀστέρες πησούνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ὁ μὲν Ἀκύλας, « Καὶ πᾶσα στρατιά αὐτῶν ἀποβρῆσται, ὡς ἀποβρεῖ φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς· » κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ πεσεῖται, ὡς πίπτει φύλλον ἀπὸ ἀμπέλου, καὶ ὡς ἀπόπτωμα ἀπὸ συκῆς. » Τετήρηται δὲ ταῦτα ἡμῖν, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τὰ παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα εἰρημένα ἀστρα παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ ὀνομάσθησαν. Ποῖαι δὲ δυνάμεις, ἢ περὶ ὧν ἀρτίως ἐλέγετο; Ταῦτα οὖν αὐτὰ ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου πεσεῖσθαι εἰρηται κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, καθ' ὃν εἰλιγῆσεται

⁴² Ephes. vi, 12. ⁴³ Psal. viii, 9. ⁴⁴ Matth. xxiv, 29.

οὐρανὸς ὡς βιβλίον. Ἐπιτηρησάτω δὲ ἄξιον, ἐνταῦθα
γενομένους τοῦ λόγου, ὡς οὐ φθορὰν, οὐδὲ ἀπώλειαν
καὶ ἀφανισμόν ἔσεσθαι τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει ὁ λό-
γος· ἀλλ' ὡς ἂν εἰλισσομένης βίβλου φανεροῦται τὰ
ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, οὐ μὴν φθείρεται ἡ βίβλος·
τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνελιττομένης τῆς περιχοῦσης τὰς
τοῦ σύμπαντος αἰῶνος κρίσεις καὶ πράξεις βίβλου,
αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις ἀπορρέουσι τῆς κατὰ τὸν
αἶρα διατριβῆς. Τότε δὲ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἱ
πάλαι δίκην ἀστρων πολλοὺς ἀδικήσασαι, πεσοῦνται·
ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς, μετασχηματιζόμενος εἰς

A verbis indicari; verum, sicut evoluto et aperto li-
bro, quæ descripta sunt in conspectum veniunt,
neque tamen liber destruitur; eodem prorsus modo;
evoluto et aperto illo, totius sæculi judicia et
opera complectente, libro, adversariæ potestates
ab illa in ære commoratione defluent. Tunc au-
tem eadem ipsæ adversariæ potestates, quæ
olim stellarum instar, multos læserant, decident:
quandoquidem et ipse Satanas transformatus in
angelum lucis, tanquam fulgur de cælo decidit.

Ἐρεθύσθῃ ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν καταβήσεται, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν
τῆς ἀπωλείας μετὰ κρίσεως. Ἰδουμαία δὲ ἐρμη-
νεύεται ἡ γεώδης ἐφ' ἣν ἡ μάχαιρα καταβῆσά πλη-
ροῦται αἵματος, καὶ ὥσπερ ἀπὸ στέατος τῶν κατα-
σφαττομένων παχύνεται.

Ἡ μάχαιρα Κυρίου ἐντελέσθη αἵματος, ἐπα-
χύνθη ἀπὸ στέατος, ἀπὸ αἵματος τράγων καὶ ἀρνῶν,
καὶ ἀπὸ στέατος τράγων καὶ κριῶν· ὅτι θυσία τῷ
Κυρίῳ ἐν Βοσόρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδου-
μαίᾳ. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι ἀρνῶν καὶ τράγοι καὶ
κριοὶ φησὶ· τῶν μὲν ἀρνῶν, ἧ κατὰ τοὺς λοιποὺς
ἐρμηνευτὰς, ἀρνῶν, σημαίνοντων τοὺς τὸν δημόδιον
καὶ ἰδιωτικὸν μεταλθόντας βίον· τῶν δὲ τράγων καὶ
κριῶν τοὺς πολλὰ δεδυνημένους ἐν ἀρχαῖς καὶ ἐξου-
σίαις, οὓς μεταλεύσεται ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ, ὥσπερ
θυσίαν ἐργαζομένη διὰ τοῦ κατασφάττειν καὶ θύειν

B VRS. 5. Ἡ inebriatus est gladius meus in cælo,
et in Idumæam descendet, et in populum perditio-
nis cum judicio. Ἰδουμαία significat, *terrena*: in
quam descendens gladius sanguine repletur, et qua-
si adipe occisorum impinguitur.

VRS. 6. Ἡ Gladius Domini impletus est sanguine,
impinguitur est adipe; sanguine hircorum et agnō-
rum, adipe hircorum et arietum: quia sacrificium
Domino in Bosor, et mactatio magna in Idū-
mæa. Quinam sunt illi agni, hirci et arietes, di-
cit: agnorum nomine, sive secundum reliquos in-
terpretes, ἀρνῶν, significantur qui popularem et
privatam vitam agunt; hirci verò et arietes li, qui
multa possunt imperio et potestate, quos Dei gla-
dius invadet, qui quasi sacrificium faciet, memora-
tos agnos, hircos et arietes mactando et immo-
lando.

Καὶ σύμπεσοῦνται οἱ ἄδελφοί μου· αὐτῶν, καὶ οἱ
κριοὶ, καὶ οἱ ταῦροι, καὶ μεθύσθῃσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ
αἵματος, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται·
Ἡ Βοσόρ μεταλαμβάνεται εἰς τὴν σάρκα, τοῦ λόγου
τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς σημαίνοντος ἐν τούτοις.
Διὸ τὴν τῶν εἰρημίων σφαγὴν ἐν σαρκὶ ἔσεσθαι
διδάσκων φησὶν· Ἡ θυσία τῷ Θεῷ ἐν Βοσόρ,
καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ· πᾶσαν γὰρ τὴν
γεώδην ψυχὴν μεταλεύσεται. Ἐδὼμ γὰρ ὁ γῆϊνος
ἐρμηνεύεται· ὡς καὶ ἀλλαχοῦ δὴ ὁ αὐτὸς οὗτος
προφήτης ἐξῆς προῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ
τῆς ὑπ' αὐτοῦ γεννησομένης κρίσεως φησὶν· Ἦτις
οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδὼμ, ἐρύθημα ἱμα-
τίων ἐκ Βοσόρ; Τὴν γὰρ ἐνσαρκον αὐτοῦ παρου-
σίαν ἐπὶ τῆς γῆς γενόμενῃ τοῦτον ἐδήλου τὸν τρύ-
πον. Ὡμαι δὲ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοιαύτως χρῆσασθαι
λέξεσιν ἀπειλητικαῖς εἰς τὸ παραστήσαι τὴν κατὰ
τῶν ἀσεβῶν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν, καὶ εἰς τὸ σοφῆσαι
τοὺς τοῦτον ἀκρωμένους τῇ συνήθει· καὶ παχυτέρας
ἀκοῇ, τῇ μὴ δύνασθαι τοὺς πάντας ἄλλως νοεῖν τὰς
ἐπαχθησομένας τοῖς ἀσεβέσι τιμωρίας, μηδὲ τὸν τρύ-
πον τῆς κολάσεως ἐπινοῆσαι δύνασθαι. Διὸ παχυτέροις
ῥήμασι καὶ συνηθεστέροις λέξεσι φόβον ποιητικαῖς
τούτων ἀκούοντες.

C VRS. 7. Et concident robusti cum eis, et arie-
tes et tauri: et inebriabitur terra a sanguine, et a
pinguedine eorum implebitur. Bosor carnem si-
gnificat: atque his carnis resurrectio declaratur.
Quapropter hujusmodi mactationem in carne futu-
ram esse docens ait: Quoniam sacrificium Deo
in Bosor, et mactatio magna in Idumæa: omnem
quippe terrestrem animam invadet. Edom enim ter-
renum significat, quemadmodum alibi hic propheta
in sequentibus de Salvatore deque futuro judicio
ejus loquens ait: Quis hic qui venit de Edom,
rubor vestimentorum de Bosor? Carnalem
quippe adventum suum in terram hoc modo decla-
ravit. Arbitror autem Spiritum divinum commina-
toris hisce vocibus uti, ut indicet ultionem a Deo
de impiis sumendam; utque ex frequentiore et sæ-
pius repetita voce auditores deterrantur, nec va-
leat quispiam supplicia impiis inferenda aliter in-
telligere, neque tamen supplicii modum excogitare
possit. Quamobrem rudiori sermone, et vulgarioribus
verbis terrorem incutientibus utitur, ut qui
hæc audiunt, perterriti convertantur.

Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, καὶ ἐνιαυτὸς ἀντι-
αποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις δὲ

VRS. 8. Dies enim judicii Domini; et annus
retributionis judicii Sion. Superius item diceba-

tur, « Mulieres divites, exsurcite, diei anni memoriam facite in dolore cum spe. » Quis sit ille annus, quo cum dolore planctum edere jubet, hæc prophetia declarat his verbis, « Vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro, consolari omnes lugentes, dare lugentibus Sion gloriam. » Viden' quo sensu hic dicatur, « annus Domini, et dies retributionis; » ita ut simile sit illud hoc dicto, « Dies enim iudicii Sion. » Itaque idem ipse annus, eadem ipsa dies est, qua pauperes evangelizantur, lugentes Sion consolationem accipiunt in Christi adventu, mulieres ille divites ad planctum evocantur, et quæ hoc in loco de Sion enuntiantur, futura sunt. Hæc porro omnia in Salvatoris nostri Jesu Christi adventu implebantur, quando ii qui in ipsum crediderant, et gratiam ejus susceperant, optimis illis pollicitationibus fruebantur: qui vero sese a gratia ejus sequestraverant, ab omni spe bona lapsi, tristiorum comminationes subierunt. Et sane ipsa eorum conspicua et regia civitas, ea ipsa pertulit, quæ præsens prophetia vaticinatur.

λαῖς ὑποπεπώκασιν. Καὶ αὕτη δὲ αὐτῶν ἡ σεμνὴ καὶ παρούσα προφητεία.

VERS. 9. « Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ut pix ardens nocte et die. » Queis clare denuntiatur extremam vastitatem et loco et genti inferendam.

VERS. 10. « Et non exstinguetur in perpetuum tempus: et ascendet fumus ejus sursum: in generationem ejus desolabitur, et in tempus multum. » Signum supplicii, quod in profundo luunt, iis qui sursum positi sunt præbens conspiciendum, ob insitam illis malitiam, quæ, quod tenebrosa et nigra sit, pici comparatur.

VERS. 11. « Aves, et ericici, et ibes et corvi habitabunt in ea: et injicietur super eam funiculus geometriæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea. » Iis impuras animas significat, quales erant eorum animæ, qui ex alienigenis et extraneis gentibus eo in loco postea habitabant, idolorum cultores.

VERS. 12. « Principes ejus non erunt. Reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. » Demonas quosdam adumbrat, qui in simulacris et idolis eorum ceu in latebris agebant.

VERS. 13, 14. « Et renascuntur in urbibus ejus spinosa et ligna, et in munitionibus ejus. Et erunt cubile sirenium, et stabulum struthionum. Et obviabunt demones onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri, invenientes sibi requiem: » infructuosam eorum doctrinam significans. Quamobrem vineam eorum spinas emisisset supra⁴⁸ declarabat his verbis, « Expectavi ut faceret mihi vineam, fecit autem spinas. » Ubi autem in animabus eorum extrema vastitas fuerit,

A ἐλέγετο τὸ, « Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνησθὰν ποιήσασθε ἐν ὀδύνῃ μετ' ὀδύνης προσήνους τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐφ' ᾧ κόπτεσθαι μετ' ὀδύνης προστάττει, ἡ παρούσα προφητεία παρίστησι λέγουσα τὰ προκείμενα: « Καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως τῷ Θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοῦναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν. » Ὁρᾷς ὅπως ἐν τούτοις « ἐνιαυτὸς Κυρίου » εἰρηται, « καὶ ἡμέρα ἀνταποδόσεως, » ὡς ὁμοιον τυγχάνῃ τῷ, « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Σιών. » Οὐκοῦν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐνιαυτὸς τυγχάνει, καὶ μία καὶ ἡ αὕτη ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, οἱ τε πενθοῦντες τὴν Σιών παρακαλοῦνται ἐπὶ τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ αἱ λεγόμεναι πλούσιαι γυναῖκες ἐπὶ τὸν κοπετὸν καλοῦνται, καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκείμενων τῇ Σιών ἀποβαίνουσιν ἡμελλε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπληροῦντο, καθ' ἣν οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστοποιούντες, καὶ τὴν χάριν τὴν δι' αὐτοῦ παραδεχόμενοι, τῶν χρηστοτέρων ἐπαγγελιῶν ἀπῆλθον: οἱ δὲ ἄλλοτριους ἑαυτοὺς καταστήσαντες τῆς αὐτοῦ χάριτος, πάσης ἀγαθῆς ἐπίδοις ἀποπεσόντες, ταῖς τῶν σκυθρωποτέρων ἀπει-
B βασιλικῇ πόλιν τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια θεοπέμπτει ἡ

« Καὶ σπέρσονται αἱ φάραγγες αὐτῆς εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θέλον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καυομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας. » Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος παρίστησιν ἐσχάτην ἐρημίαν καταλήψεσθαι τὸν τε τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

C « Καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω· εἰς γενεὰν αὐτῆς ἐρημωθήσεται, καὶ εἰς χρόνον πολύν. » Τὸ σημεῖον τῆς ἐν βάθει τιμωρίας αὐτῶν τοῖς ἄνω παρέχων ὄρεϊν διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτοῖς κακίαν, πίσση διὰ τὸ σκοτῶδες καὶ μέλαν παραβαλλομένῃ.

« Ὅρνεα, καὶ ἐχθνοὶ, καὶ ἴβεις, καὶ κόρακες κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ· καὶ ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὀνοχένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. » Δι' ὧν αἰνίττεται ψυχὰς ἀκαθάρτους, ὅποια ἦσαν αἱ τῶν μετὰ ταῦτα ἐξ ἁλλοφύλων καὶ ἁλλογενῶν ἐθνῶν τὸν τόπον οἰκησάντων εἰδωλο-
D λατρῶν.

« Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται. Οἱ γὰρ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστάνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν: » δαίμονας τινὰς αἰνιττόμενος τοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐμρωλευόντας.

« Καὶ ἀναρῶσιν εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἐπαύλεις σειρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συναντήσουσι δαίμονια ὀνοχένταυροι, καὶ βοησονται ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὀνοχένταυροι, εὐρόντες αὐτοῖς ἀνάπαυσιν: » δηλῶν τὰς ἀκάρπους αὐτῶν διδασκαλίας. Διὸ καὶ τὸν ἀμπελῶνα αὐτῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδῆλου ἀκανθαν ἀγχοῦναι, λέγων: « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῇ μοι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἐρημίας δὲ τῆς ἐσχάτης ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν γενομέ-

⁴⁸ Cap. v, 1.

νης, καὶ ἀκάνθαις πληρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, αἱ οὐκ εἰκότως ἀναπαύεσθαι ἐν αὐτοῖς τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα προλέγει.

Ἐκεῖ ἐνόστευσεν ἔχινος, καὶ ἔσπευεν ἡ γῆ τὰ παῖδια αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἐκεῖ συνήντησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐλαφὸν καθαρὸν ζῶον οἶδεν ἡ θεία Γραφή, καὶ πολλὰ χρηστὰ περὶ ἐλάφων διδάσκει, ὡς ὅταν λέγῃ : Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος· καὶ πάλιν· Ὁ φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους· καὶ αὖθις· Ἐλαφὸς φιλίας καὶ πῦλος σὺν χαρίτων ἐμυλῆται σοι· καὶ ἐν τῷ ἰώβ· Ἐφύλαξας δὲ μὴνας ἐλάφων, ὠδῖνας δὲ αὐτῶν ἐξαποστειλεῖς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῆς νύμφης, ὁ ἐν τῷ Ἀσματι τῶν ψαλμῶν, ὁ ἀδελφίδους, ἐλάφῳ παραβέβηται· Ὁμοίως ἐστὶ δορυκάδι ἡ νεβρῶ ἐλάφῳ, ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων. Ὅτε τοίνυν καὶ αὐτὸς ὁ νυμφίος ἐλάφῳ παραβάλλεται, τίνας δ' ἂν εἴποις ἐνταῦθα ἐλάφους ἡ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους; Ἐστὶ δὲ καὶ ὁ φρικτόν τὸ ζῶον. Διδάσκει τοίνυν ὁ παρὼν λόγος, ὡς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἔλαφοι τινες παρήλθον, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· Ἐκεῖ γάρ, φησὶ, συνήντησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐγνώρισαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους χαρακτῆρας ἐπέγνωσαν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρέμειναν ἐν μὲν πόλει· διέδραμον δὲ ἄλλος ἀλλαχοῦ πληροῦντες τὸ Εὐαγγέλιον· τοῦτου χάριν εἰρηται.

Ἐτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐζήτησαν, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῖς ἐντεταλατο, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτοῖς, Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου, αὐτὸς ἐντεταλατο μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ποιεῖσθαι τὰ τῆς συστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν.

Καὶ αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ διμερίσει βόσκεισθαι. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσετε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσονται ἐπ' αὐτῆς. Οὐκοῦν καὶ νομῆν αὐτοῖς καὶ βοσκήν παρεῖχεν, ὥσπερ καὶ κλήρους εἰς γενεὰς γενεῶν, εἰς τὸ ἀναπαύεσθαι αὐτοὺς εἰς τοὺς αὐτῶν κλήρους, δηλαδὴ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀποκληρωθεῖσιν αὐτοῖς, ἐν οἷς εἰς γενεὰς γενεῶν ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν ταῖς ὕπ' αὐτῶν ἰδρυθείσαις Ἐκκλησίαις ἀνασωπυρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΕ΄.

Εὐφράνῃτι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. Εἴη τοίνυν αὕτη ἡ ἔρημος παρὰ τὴν πολεγεθεῖσαν Σιών, ἐν ἡ ἔχινους, καὶ ἰβεις, καὶ κόρακας, δαιμόνια τε καὶ ὄνοκενταύρους οἰκίστειν ἐλέγετο, πίστεως τε αὐτῆς καὶ Θεοῦ πληρωθείσθαι τὰς φάραγγας. Τοῦτων δὲ περὶ τῆς Σιών καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰρημένων, ὥρα τὰ προκείμενα περὶ ἑτέρας ἐρήμου λέγεσθαι νοεῖν. Διψῶσα γὰρ ἦν αὕτη πρότερον ἡ ἔρημος, ἐστερημένη νάματος οὐρανοῦ· ἀλλὰ χαίρειν αὐτῇ καὶ εὐφραίνεσθαι ὁ λόγος προστάττει διὰ τὰ λεγόμενα, ἔτι δὲ καὶ ἀνθεῖν ὡς κρίνον· ὥστε λέγειν· Χριστοῦ εὐωδία

A etque ager ipsorum spinis repletus erit; ibi requiem habituros impios demonas jure praedicat.

VERS. 15. «Ibi nidificavit ericius, et servavit terra pullos ejus cum securitate. Ibi obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Cervum inter animalia munda agnoscit Scriptura divina, multaque de illo in bonam partem effert, ut cum ait : «Quenamodum desiderat cervus?» ac iterum : «Vox Domini praeparans cervos?» et rursus : «Cervus amicitiae, et pullos gratiarum tuarum, colloquatur tecum?» et in libro Job : «Observasti autem menses cervorum, et dolores partus ipsis immittis?» Ipse quoque sponsus dilectus in Cantico canticorum cervo comparatur : «Similis est caprea et hinnulo cervorum, super montes aromatatum?» Cum itaque sponsus cervo comparatur, quos hic cervos memorari dicat, nisi discipulos et apostolos? Est autem animal illud serpentibus exitiosum. Hic ergo docetur, ex Judaeorum solitudine cervos prodixisse quosdam, videlicet discipulos Servatoris nostri : «Ibi enim, ait, obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Sese namque mutuo agnoverunt, animaeque ad similitudinem Dei adornatos characteres in se invicem deprehenderunt. Quoniam vero non in una eademque civitate manserunt, sed ultro citroque singuli, Evangelii munus implentes, discurrebant : ideo dicitur :

VERS. 16. «Alter alterum non quaesivit, quia Dominus illis praecepit, et Spiritus ejus congregavit eos.» Etenim qui dixerat illis, «Docete omnes gentes in nomine meo;» idem ipse vetuit, ne in uno eodemque loco Ecclesias suas constituerent.

VERS. 17. «Et ipse immittet eis sortes, et manus ejus divisit, ut pascantur. In aeternum tempus hereditatem sortieminis, in generationes generationum requiescent in ea.» Pabulum ergo ipsis et pascua suppeditavit, itemque sortes in generationes generationum; ut singuli in sortibus suis requiescerent, videlicet in gentibus sibi sorte assignatis : ubi, nimirum in iis quas fundaverunt Ecclesiis, memoria eorum in generationes generationum servatur et viget.

CAPUT XXXV.

VERS. 1. «Latare, desertum sitiens : exsultet solitudo, et floreat sicut liliū.» Haec igitur solitudo, alia fuerit a prius memorata Sione, in qua ericios, ibes, corvos, daemonas et onocentauros habituros esse, ac cujus valles pice et sulphure repletum iri, dicebatur. Cum ergo talia de Sione et de Jerosolyma proferantur, restat ut ea, quae jam tractantur, de alia solitudine pronuntiari intelligamus. Etenim vere sitibunda olim erat illa solitudo, fluentis caelestibus orbata : verum memoratis de causis laetari et exsultare, itemque sicut liliū florere jubetur; ita ut dicat : «Christi

¹⁰ Psal. xli, 1. ¹¹ Psal. xxviii, 9. ¹² Prov. v, 19.

¹³ Job. xxxix, 1. ¹⁴ Cant. ii, 9.

tur. « Mulieres divites, exsurgite, diei anni memoriam facite in dolore cum spe. » Quis sit ille annus, quo cum dolore plancium edere jubet, hæc prophetia declarat his verbis, « Vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro, consolari omnes lugentes, dare lugentibus Sion gloriam. » Viden' quo sensu hic dicatur, « annus Domini, et dies retributionis; » ita ut simile sit illud hoc dicto, « Dies enim iudicii Sion. » Itaque idem ipse annus, eadem ipsa dies est, qua pauperes evangelizantur, lugentes Sion consolationem accipiunt in Christi adventu, mulieres ille divites ad plancium evocantur, et quæ hoc in loco de Sion enuntiantur, futura sunt. Hæc porro omnia in Salvatoris nostri Jesu Christi adventu implebantur, quando ii qui in ipsum crediderant, et gratiam ejus susceperant, optimis illis pollicitationibus fruebantur: qui vero sese a gratia ejus sequestraverant, ab omni spe bona lapsi, tristiorum comminationes subierunt. Et sane ipsa eorum conspicua et regia civitas, ea ipsa pertulit, quæ præsens prophetia vaticinatur.

λαῖς ὑποπεπώκασιν. Καὶ αὕτη δὲ αὐτῶν ἡ σεμνὴ καὶ παρούσα προφητεία.

VERS. 9. « Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ut pix ardens nocte et die. » Queis clare denuntiatur extremam vastitatem et loco et genti inferendam.

VERS. 10. « Et non exstinguetur in perpetuum tempus: et ascendet fumus ejus sursum: in generationem ejus desolabitur, et in tempus multum. » Signum supplicii, quod in profundo luunt, iis qui sursum positi sunt præbens conspiciendum, ob insitam illis malitiam, quæ, quod tenebrosa et nigra sit, pici comparatur.

VERS. 11. « Aves, et ericii, et ibes et corvi habitabunt in ea: et injicietur super eam funiculus geometriæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea. » Iis impuras animas significat, quales erant eorum animæ, qui ex alienigenis et extraneis gentibus eo in loco postea habitaverant, idolorum cultores.

VERS. 12. « Principes ejus non erunt. Reges enim et magnates ejus erunt in perditionem. » Dæmonas quosdam adumbrat, qui in simulacris et idolis eorum ceu in latebris agebant.

VERS. 13, 14. « Et renascuntur in urbibus ejus spinosa et ligna, et in munitionibus ejus. Et erunt cubile sirenium, et stabulum siruthionum. Et obviabunt dæmones onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri, invenientes sibi requiem: » infructuosam eorum doctrinam significans. Quomobrem vineam eorum spinas emisisset supra¹⁴ declarabat his verbis, « Expectavi ut faceret mihi uvam, fecit autem spinas. » Ubi autem in animabus eorum extrema vastitas fuerit,

A ἐλέγετο τὸ, « Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, ἡμέρας ἐν αὐτοῦ μέλειν ποιήσαθε ἐν ὁδῷ μετ' ἐλπίδος. » Τίς οὖν ἦν οὗτος ὁ ἐνιαυτός, ἐφ' ᾧ κέπτεσθαι μετ' ὁδῶν προστάττει, ἡ παρούσα προφητεία παρίστησι λέγουσα τὰ προκειμένα: « Καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως τῷ θεῷ ἡμῶν, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν. » Ὅρξες ὅπως ἐν τούτοις ὁ ἐνιαυτός Κυρίου ἐφίηται, καὶ ἡμέρα ἀνταποδόσεως, ὡς ὁμοιον τυγχάνη τῷ, « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Σιών. » Οὐκοῦν εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐνιαυτός τυγχάνει, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, οἱ τε πενθοῦντες τὴν Σιών παρακαλοῦνται ἐπὶ τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, καὶ αἱ λεγόμεναι πλούσιαι γυναῖκες ἐπὶ τὸν κοπετὸν καλοῦνται, καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προκειμένων τῇ Σιών ἀποβαίνειν ἡμελλε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐπληροῦνται, καθ' ἣν οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες, καὶ τὴν χάριν τὴν δι' αὐτοῦ παραδεδεγμένοι, τῶν χρηστοτέρων ἐπαγγελιῶν ἀπῆλθον· οἱ δὲ ἄλλοτρίους ἑαυτοὺς κατήσθησαν τῆς αὐτοῦ χάριτος, πάσης ἀγαθῆς ἐλπίδος ἀποπεσόντες, ταῖς τῶν σκυθρωποτέρων ἀπει-
B βασιλικῇ πόλει τοιαῦτα πέπονθεν, ὅποια θεσπίζει ἡ

« Καὶ στραφῇσονται αἱ φάραγγες αὐτῆς εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θέλον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καυομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας. » Δι' ὧν σαφῶς ὁ λόγος παρίστησιν ἐσχάτην ἐρημίαν καταλήψεσθαι τὸν τε τόπον καὶ τὸ ἔθνος.

C « Καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναβήσεται ὁ καπνός αὐτῆς ἄνω· εἰς γενεὰν αὐτῆς ἐρημωθήσεται, καὶ εἰς χρόνον πολλόν. » Τὸ σημεῖον τῆς ἐν βάθει τιμωρίας αὐτῶν τοῦ ἄνω παρέχων ὄρβην διὰ τὴν ὑποκειμένην αὐτοῖς κακίαν, πίσση διὰ τὸ σκοτῶδες καὶ μέλαν παραβαλλομένην.

« Ὅρνεα, καὶ ἐχῖνοι, καὶ ἰβες, καὶ κόρακες κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ· καὶ ἐπιβλήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὄνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. » Δι' ὧν αἰνιττεται ψυχὰς ἀκαθάρτους, ὅποια ἦσαν αἱ τῶν μετὰ ταῦτα ἐξ ἄλλοφύλων καὶ ἄλλογενῶν ἐθνῶν τὸν τόπον οἰκήσαντων εἰδωλολατρῶν.

D « Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται. Οἱ γὰρ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστάνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν· δαίμονας τινὰς αἰνιττόμενος τοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν ἐμφυτεύοντας.

« Καὶ ἀναρῇσιν εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἐπαύλις σειρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συναντήσουσι δαιμόνια ὄνοκένταυροις, καὶ βοησονται ἑτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύονται ὄνοκένταυροι, εὐρόντες αὐτοῖς ἀνάπαισιν· ὁ δὲ τὰς ἀκάρπους αὐτῶν διδασκαλίας. Διὸ καὶ τὸν ἀμπελῶνα αὐτῶν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδόξουν ἀκανθαν ἀγροχέειναι, λέγων· « Ἐμεινα ἵνα ποιήσῃ μοι σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Ἐρημίας δὲ τῆς ἐσχάτης ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν γενομέ-

¹⁴ Cap. v, 1.

νης, καὶ ἀκάνθους πληρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, αἰτίαι ἀναπαύεσθαι ἐν αὐτοῖς τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα προλέγει.

Ἐκεῖ ἐνδοσεύουσιν ἐχίνοι, καὶ ἔσουσιν ἡ γῆ τὰ παῖδιά αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἐκεῖ συνήντησαν Ἰακωβοὶ, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐλαφὸν καθαρὸν ζῶον οἶδεν ἡ θεία Γραφή, καὶ πολλὰ χρηστὰ περὶ ἐλάφων διδάσκει, ὡς ὅταν λέγῃ· «Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ Ἰακωβός·» καὶ πάλιν· «Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους·» καὶ αὖθις· «Ἐλαφὸς φιλίας καὶ πῶλος σὺν χαρίτων ὁμιλεῖται σοι·» καὶ ἐν τῷ ἰώβ· «Ἐρύλαξας δὲ μῆνας ἐλάφων, ὥσιν δὲ αὐτῶν ἐξαποστελεῖς·» Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῆς νόμφης, ὁ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων, ὁ ἀδελφιδούς, ἐλάφῳ παραβέβηται· «Ὁμοῦς ἐστὶ δορκάδι ἢ νεβρίῳ ἐλάφῳ, ἐπὶ τὰ ὄρη ἀρωμάτων·» Ὅτε τοίνυν καὶ αὐτὸς δὲ νομφίος ἐλάφῳ παραβέβηται, τίνας δ' ἂν εἰποὺς ἐνταῦθα ἐλάφους ἢ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους; Ἔστι δὲ καὶ ὁμοιοκτόνον τὸ ζῶον. Διδάσκει τοίνυν ὁ παρὼν λόγος, ὡς ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους Ἰακωβοὶ τινες παρήλθον, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· Ἐκεῖ γάρ, φησὶ, συνήντησαν Ἰακωβοὶ, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἐγνώρισαν γὰρ ἑαυτούς, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους χαρακτῆρας ἐπέγνωσαν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρέμειναν ἐν μιᾷ πόλει· διέδραμον δὲ ἄλλος ἀλλοχοῦ πληροῦντες τὸ Εὐαγγέλιον· τοῦτο χάριν εἰρῆται.

Ἐτέρᾳ τὴν ἐτέραν οὐκ ἐζήτησαν, ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῖς ἐνετείλατο, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτοῖς, «Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου, αὐτοὺς ἐνετείλατο μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ποιεῖσθαι τὰ τῆς συστάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν.

Καὶ αὐτοὺς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ διέμερισε βόσκησθαι. Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσατε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύονται ἐπ' αὐτῆς. Οὐκοῦν καὶ νομῆν αὐτοῖς καὶ βοσκήν παρεῖχεν, ὥστε καὶ κλήρους εἰς γενεὰς γενεῶν, εἰς τὸ ἀναπαύεσθαι αὐτοὺς εἰς τοὺς αὐτῶν κλήρους, δηλαδὴ τοῖς ἔθνεσι τοῖς ἀποκληρωθεῖσιν αὐτοῖς, ἐν οἷς εἰς γενεὰς γενεῶν ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθείσαις Ἐκκλησίαις ἀναζωπυρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ'.

Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον. Εἴη τοίνυν αὕτη ἡ ἔρημος παρὰ τὴν προλεχθεῖσαν Σιών, ἐν ἣ ἔχινους, καὶ ἰβες, καὶ κόρακας, δαιμονία τε καὶ ὀνοκένταυρους οἰκῆσειν ἔλεγετο, πίσεως τε αὐτῆς καὶ θείου πληρωθῆσεσθαι τὰς φάραγγας. Τοῦτων δὲ περὶ τῆς Σιών καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰρημένων, ὧρα τὰ προκείμενα περὶ ἐτέρας ἐρήμου λέγεσθαι νοεῖν. Διψῶσα γὰρ ἦν αὕτη πρότερον ἡ ἔρημος, ἐστερημένη νάματος οὐρανίου· ἀλλὰ χαίρειν αὐτῇ καὶ εὐφραίνεισθαι ὁ λόγος προστάττει διὰ τὰ λεγόμενα, ἔτι δὲ καὶ ἀνθεῖν ὡς κρίνον· ὥστε λέγειν· Χριστοῦ εὐδία

etque ager ipsorum spinis repletus erit; ibi requiem habituros impuros demones jure praedicat.

Vers. 15. «Ibi nidificavit ericius, et servavit terra pullos ejus cum securitate. Ibi obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Cervum inter animalia munda agnoscit Scriptura divina, multaque de illo in bonam partem effert, ut cum ait: «Quemadmodum desiderat cervus»; et iterum: «Vox Domini praeparans cervos»; et et rursus: «Cervus amicitiae, et pullus gratiarum tuarum, colloquatur tecum»; et in libro Job: «Observasti autem menses cervorum, et dolores partus ipsis immittes». Ipse quoque sponsus dilectus in Cantico canticorum cervo comparatur: «Similis est capreae et hinnulo cervorum, super montes aromatatum». Cum itaque sponsus cervo comparetur, quos hic cervos memorari dicas, nisi discipulos et apostolos? Est autem animal illud serpentibus exitiosum. Hic ergo docetur, ex Judaeorum solitudine cervos prodiisse quosdam, videlicet discipulos Servatoris nostri: «Ibi enim, ait, obviaverunt cervi, et viderunt facies suas mutuo.» Sese namque mutuo agnoverunt, animaeque ad similitudinem Dei adornatos characteres in se invicem deprehenderunt. Quoniam vero non in una eademque civitate manserunt, sed ultro citroque singuli, Evangelii munus implentes, discurrabant: ideo dicitur:

Vers. 16. «Alter alterum non quaesivit, quia Dominus illis praecipit, et Spiritus ejus congregavit eos.» Etenim qui dixerat illis, «Docete omnes gentes in nomine meo;» idem ipse vetuit, ne in uno eodemque loco Ecclesias suas constituerent.

Vers. 17. «Et ipse immittet eis sortes, et manus ejus divisit, ut pascantur. In aeternum tempus hereditatem sortiemini, in generationes generationum requiescent in ea.» Pabulum ergo ipsis et pascua suppeditavit, itemque sortes in generationes generationum; ut singuli in sortibus suis requiescerent, videlicet in gentibus sibi sorte assignatis: ubi, nimirum in iis quas fundaverunt Ecclesiis, memoria eorum in generationes generationum servatur et viget.

CAPUT XXXV.

Vers. 1. «Lactare, desertum sitiens: exsulet solitudo, et floreat sicut lilium.» Haec igitur solitudo, alia fuerit a prius memorata Sione, in qua ericios, ibes, corvos, demones et onocentauros habituros esse, ac cujus valles pice et sulphure repletum iri, dicebatur. Cum ergo talia de Sione et de Jerosolyma proferantur, restat ut ea, quae jam tractantur, de alia solitudine pronuntiari intelligamus. Etenim vere sitiunda olim erat illa solitudo, fluentis caelestibus orbata: verum memoratis de causis laetari et exsultare, itemque sicut lilium florere jubetur: ita ut dicat: «Christi

¹⁰ Psal. xli, 1. ¹¹ Psal. xxviii, 9. ¹² Prov. v, 19.

¹³ Job. xxxix, 1. ¹⁴ Cant. ii, 9.

bonus odor sumus Deo in omni loco ²⁴. » Quin etiam, ait, florebut nova germina et speciosi flores, de quibus in Canticis canticorum dicitur : « Visi sunt flores in terra ; mandragoræ dederunt odorem suum ²⁵. »

VERS. 2. « Et florebut et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei. » Hic per Jordanem evangelicam Scripturam clare significat : nam ad Jordanem fluvium Joannes primus prædixit regnum celorum : et quia cunctus ille, secundum Moysis legem olim Deo præstitus, Hierosolymæ non amplius vigebat, baptismum poenitentiae et lavacrum regenerationis in eodem fluvio propheta ille tradidit : ipseque Salvator et Dominus noster Jesus Christus Joannis prædicationem quasi sigillo suo munivit, cum ab eo in Jordane fluvio baptizatus est, ac per se ipsum regenerationis mysterium firmavit.

« Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli. » Libanus quidem, sive thus, in præmissis verbis significat altare et templum, in quo sacrificia cum ipso thure, legalis etiam cultus offerri consueverat ; Carmelus autem, ut plerumque commonstratum est, populum ex circumcisione subindicat. Prisci itaque populi honorem, ac templi Hierosolymitani gloriam, antiquæ illi solitudini, id est, Ecclesiæ ex gentibus datum iri in prophetia fertur. Adjicit postea : « Et populus meus, non ultra Israel ; sed populus, » inquit, « meus videbit gloriam Domini ; » quam promissionem novo populo enuntiat, utpote qui primum Salvatoris adventum exceperit : qua item de causa secundum et gloriosum ejus conspectum, necnon ejus celsitudinem contemplaturus est.

VERS. 3. « Corroboramini, manus remissæ, et genua soluta, consolamini. » Hic jubentur discipuli et apostoli Servatoris nostri animas in gentibus re-
missas confirmare, et infirmorum genua corroborare.

VERS. 4. « Mente pusillamines confortamini, ne time-
mete. Ecce Deus vester judicium retribuit et retribuet : ipse veniet, et salvabit nos. » Etiam si enim vos quidam persequantur, vobisque minas et terrorem inentiant, plagas item et tormenta infligant ; at vos, inquit, olim pusillanimes, jam robore ac fortitudine instructi, ne time-
te, quippe qui Deum vobiscum omni tempore versantem habeatis. Hac itaque imbuti disciplina, vos olim pusillanimes, confortamini, et ne timeatis.

VERS. 5, 6. « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. » Illi olim surdi et cæci, qui divinam doctrinam non audierant, nunc, per ejus gratiam, auditu perceptis divinis eloquiis erigiti evaserunt : imo etiam ii,

A ἐσμέν τῷ Θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ. » Ἀλλὰ καὶ ἐξανθήσει, φησί, νεαρὰ βλαστήματα καὶ ἀνθὴ ὥραια, περὶ ὧν εἰρηται ἐν Ἀσματι τῶν ἀσμάτων. « Τὰ ἀνθὴ ὥρθη ἐν τῇ γῇ. οἱ μανδραγόρα ἐδωκαν ὀσμὴν αὐτῶν. »

« Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰερδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. καὶ ὁ λαὸς μου ὀφεται τὴν δόξαν Κυρίου καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα ἀντικρυς διὰ τοῦ Ἰερδάνου τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν παρίστησιν. ἐν γὰρ τῷ Ἰερδάνῳ ποταμῷ πρῶτος Ἰωάννης ἐκέρυσσε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ ὡς μηκέτι ἐνεργούσης ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τῆς κατὰ τὸν Μωϋσῆως νόμον ἐπιτελουμένης λατρείας, βάπτισμα μετανοίας καὶ τῆς καλιγγενεσίας λουτρὸν ἐν αὐτῷ τῷ ποταμῷ ὁ αὐτὸς παρεδίδου προφήτης. ὁ τε Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπισφραγίστατο τοῦ Ἰωάννου τὸ κήρυγμα ἐν τῷ Ἰερδάνῳ ποταμῷ βαπτισθεὶς ὡπ' αὐτοῦ, καὶ βεβαιώσας δι' αὐτοῦ τὸ τῆς καλιγγενεσίας μυστήριον.

« Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῷ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. » Ὁ μὲν Λιβάνος διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐδῆλου καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸν ναόν, ἐν ᾧ αἱ τε θυσίαι σὺν αὐτῷ τῷ Λιβάνῳ καὶ ἡ κατὰ νόμον λατρεία ἐν ταῖς ἀναφοραῖς προσφέρετο. ὁ δὲ Κάρμηλος τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν αἰνιτιτόμενος ἀποδέδεικται πολλάκις, τοῦ λαοῦ τοίνυν τοῦ παλαιοῦ ἡ τιμὴ, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ δόξα τῇ πάλαι ἐρήμῳ, λέγου δὲ τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ δοθῆσθαι προφητεύεται. Εἴτ' ἐπιλέγει. « Καὶ ὁ λαὸς μου, οὐκέτι ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὁ ἐμὸς, » φησί, « λαὸς ὀφεται τὴν δόξαν Κυρίου. » τούτῃ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου παρέχοντος τῷ νέῳ λαῷ, ὅτε παραδεξαμένη τὴν πρώτην τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν. διὸ καὶ τὴν δευτέραν καὶ ἐνδοξον αὐτοῦ θέαν, τό τε ὄψος αὐτοῦ θεωρήσει.

« Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παρακλειμένα, παρακαλέσατε : τοῦ λόγου παρακλεινομένου τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταῖς τε καὶ ἀποστόλοις ἐνισχύειν τὰς παρειμένας ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχὰς, καὶ τὰ τῶν ἡσθενηκότων γόνατα κρατύνειν.

« Οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὁμοῦν χρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδοῖσιν αὐτὸς ἔξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Κἀν γὰρ διώκοντες τινες ἀπειλοῦντες, καὶ φόβους ἐμποιοῦντες, αἰχίας τε καὶ βασάνους ἐπάγοντες. ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ποτε ὀλιγόψυχοι, ἰσχύος τε καὶ δυνάμεως μεταλαμβάνοντες, μὴ φοβεῖσθε, ἔχοντες τὸν ὑμέτερον διὰ παντὸς ὑμῖν συνόντα Θεόν. Ταῦτα τοίνυν παιδευθέντες, ὑμεῖς οἱ ποτε ὀλιγόψυχοι, ἰσχύσατε καὶ μὴ φοβεῖσθε.

« Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται. τότε ἀλειπται ὡς εἰλαρος, ὁ κυλῶδς, καὶ τρανὴ ἔσται ἡ γλῶσσα μογιλάων. » Καὶ οἱ κωφοί, τυφλοὶ τε καὶ ἀνήκοι θεῶν λόγων πρότερον, νῦν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐπιστήμονες γαγόνασι ταῖς τῶν θεοπνεύτων λογίων ἀκοαῖς. ἀλλὰ καὶ οἱ παρει-

²⁴ II Cor. II, 15. ²⁵ Cant. VII, 13.

μενοι τὰς βάσεις τῆς ψυχῆς ἀνεπήδησαν ἐλάφων δι-
κην, τοὺς αὐτῶν ἐξομωθέντες διδασκάλους· οὗς μι-
κροῦ πρόσθεν ἐλάφους ὠνόμασεν ἡ προφητεία. Καὶ
ἡ τῶν μογιάλων γλώσσα, ἣν συνέδησεν ὁ Σατανᾶς
πρὸς τὸ μὴ θεολογεῖν τὸν ἀληθῆ Θεόν, τρανὰ φθέγ-
γεσθαι καὶ διηρθρωμένα μεμάρτηκεν. Μογιάλους δὲ
οὐκ ἂν ἀμάρτους εἰπὼν τοὺς παρὰ τοὺς σοφοὺς τοῦ
αἰῶνος τούτου, μόνως ποτὲ τολμήσαντας ὁρβὴν τι
φρονῆσαι καὶ εἰπεῖν περὶ Θεοῦ.

«Ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν
γῇ διεψύθη. Καὶ ἔσται ἡ ἀνυδροὺς εἰς ἕλην, καὶ εἰς τὴν
διψῶσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται. Ἐκεῖ εὐφροσύνη
ὀρνέων, ἐπαύσεις καλάμου καὶ ἕλη. Τὸ μὲν οὖν
ὕδωρ, αὐτὸ ἦν ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ἰορδάνου· διὸ ἐλέγετο
μικρῶ πρόσθεν· «Καὶ ἀγαλλιᾶσεται τὰ ἔρημα τοῦ
Ἰορδάνου.» Δι' οὗ καὶ ἡνίκετο τὸ λουτρὸν τῆς πα-
λιγενεσίας, καὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης μυστή-
ριον· τὰ δὲ βεῖθρα τοὺς ἀναγγελικοὺς ἐδήλου λόγους.
«Εὐφροσύνην ὀρνέων»· ψυχῶν ἐπτερωμένων δηλαδὴ,
καὶ μετεωροποιῶν, καὶ ἄλλων ἡμέρων καὶ πρῶων
ὕπὸ τῷ καλῷ ποιμένι· διοικουμένων ὡς δύνασθαι
λέγειν· «Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὕστε-
ρήσει.»

«Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσε-
ται· καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος.» Αὕτη δὲ
εἴη ἂν ἡ ἀπάγουσα ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος τῆς
ἐκπυρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως, ἣν παριστὰς ὁ Σωτὴρ
ἔλεγεν· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός.» Οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδός
ἀκάθαρτος· οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐ-
τῆς, καὶ οὐ μὴ κληνηθῶσι. «Τίνες δὲ οὗτοι, ἀλλ' ἡ
οἱ πάλαι διεσκαεσμένοι τοῦ Θεοῦ καὶ μακρὰν τῆς
ἀληθείας ἀποπλανηθέντες; Οὗτοι γάρ, παλινδρομή-
σαντες, καὶ τὴν εὐθείαν καὶ ἀπλανῆ ὁδὸν εὐρόντες,
πορεύονται ἐν αὐτῇ.

«Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν πονηρῶν θη-
ρίων οὐ μὴ ἀναβῇ εἰς αὐτὴν, οὐδὲ μὴ εὐρεθῇ ἐκεῖ.»
Πῶς γὰρ καὶ οἶόν τε ἦν ἐν τῷ εἰρηκότι, «Ἐγὼ εἰμι
ἡ ὁδός,» εὐρεθῆναι τι τῶν πονηρῶν; Οὐδὲ ὁδοὺς
ὥπως ἐπὶ πέτρᾳ δυνατὸν ἦν εὐρεῖν κατὰ τὸν Σο-
λομόντα.

«Ἀλλὰ πορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι, καὶ
συνηγμένοι διὰ Κυρίου· οὗς αὐτὸς ὀφρονέτι ἐλυ-
τρώσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι, καὶ οἱ συνηγμένοι διὰ Κυ-
ρίου, ἀλλ' οὐδὲ διὰ προφήτου, οὐδὲ διὰ τινος σπουδῆς
ἀνθρωπίνης· δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου οἱ λελυτρωμένοι

καὶ συνηγμένοι, οὗτοι πορεύονται τὴν ἐξηλθεῖσαν ὁδόν.
«Καὶ ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ'
εὐφροσύνης.» Οὐ γὰρ δὴ δυνατὴν ἐνταῦθα Σιών ἐκεί-
νην παραδέχεσθαι, περὶ ἧς εἶρητο· «Καὶ ἐνιαυτὸς ἀν-
τιπρόσωπος κρίσεως Σιών καὶ στραφῆσονται αἱ φάραγγες
αὐτῆς εἰς πῖσσαν, καὶ τὰ τούτοις ἔξῃς. Διόπερ ἀνάγκη
διαφθῶς νοεῖν τὰς ὁμωνύμους προσαγορευομένας
Σιών. «Καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὕπερ κεφαλῆς αὐτῶν.»
Οἱ γὰρ νικῆται τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος στεφάνῳ
εὐφροσύνης ἀναδύονται. «Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς
αὐτῶν αἰνέσις καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη κατα-

A quorum animæ gressus resoluti ac remissi erant,
jam cervorum instar exsilierunt, doctoribus suis
similes effecti, quos paulo supra cervos prophetia
vocavit. Balborum autem lingua, quam, ne verum
Deum confiteretur, colligaverat Satanas, clara voce
et articulatum verba pronuntiare didicit. Balbos
porro neutiquam aberres, si dicas eos esse ex sa-
pientibus hujus sæculi, qui vix recti aliquid de Deo
unquam sentire ac dicere ausi sunt.

VERS. 7. «Quia erupit in deserto aqua, et vallis
in terra sitienti. Et erit inaquosa in paludes, et in
terra sitienti fons aquæ erit. Ibi lætitia avium,
caulæ arundinis et paludes. » Aqua isthæc, de qua
loquitur, Jordanis erat : quare paulo ante diceba-
tur. « Et exsultabunt deserta Jordanis. » Quo lava-
crum regenerationis subindicabat, necnon Testa-
menti Novi mysterium : per fluentia autem, evan-
gelicos sermones denotat. « Lætitia avium ; » vide-
licet animarum pennatarum, et altivolantium, alia-
rumque mansuetarum ac bonæ indolis, quæ a
bono pastore reguntur; ut dicere valeant : « Do-
minus pascit me, et nihil mihi deerit ».

VERS. 8. « Ibi erit via pura, et via sancta voca-
bitur ; et non transibit illac immundus. » Hæc
sane fuerit illa, quæ ducit ad felicissimum finem
cœlestis Dei civitatis, quam declarans Servator
dicebat : « Ego sum via »³⁷. « Neque erit ibi via
impura : qui autem dispersi sunt, ambulabunt in
ea, neque errabunt. » Quinam illi, nisi qui olim a
Deo disgregati, a veritate procul aberraverant ? Hi
namque retrogressi, inventaque recta nullique er-
rori obnoxia via, in ea ambulabunt.

VERS. 9. « Et non erit ibi leo, neque ulla ex
malis bestiis ascendet in eam, neque invenietur
ibi. » Qui enim fieri poterat, ut in eo, qui dixe-
rat, « Ego sum via, » mali quidpiam reperiretur ?
Neque vias serpentis in petra invenire erat secun-
dum Salomonem.

VERS. 10. « Sed in ea ambulabunt redempti et
congregati per Dominum ; » quos videlicet ipse
proprio sanguine redemit : et qui congregati sunt
a Domino, non a propheta, nec humana quapiam
sollicitudine, verum qui ab ipso Domino redempti
et congregati sunt, hi in memorata via ambula-
bunt. « Et avertentur, et venient in Sion cum læ-
titia. » Hæc quippe nequeunt de illa Sione intel-
ligi, de qua dictum est : « Et annus retributionis
judicii Sion : et convertentur valles ejus in picem, »
et cætera. Quamobrem illas quæ eodem Sionis no-
mine vocantur, vario modo intelligere opus est.
« Et lætitia sempiterna super caput eorum. » Nam
ii qui in magno illo certamine victores erunt,
corona lætitiae redimuntur. « In capite enim eorum
laus et exsultatio, et lætitia comprehendet eos :
abscessit dolor, tristitia et gemitus ; » videlicet eos

³⁷ Psal. xxii, 1. ³⁷ Joan. xiv, 6.

quī in salutari via, nihil ultro citroque deflectendo, ambulaverunt, ideoque ad felicissimum finem pervenerunt: ubi corona Dei exornati, sempiterna vita fruentur, in regno cælorum, unde « abcessit dolor et gemitus. »

CAPUT XXXVI.

Vers. 1-3. « Et factum est anno quartodecimo regis Ezechie, ascendit Sennacherim rex Assyriorum ad verus urbes Judæe munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacem ex Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa. Et stetit in aqueductu piscine superioris, in via agri fullonis. Et egressus est ad eum Eliacim filius Chelcie, oconomus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph, a commentariis. » Mirabilis sane est hæc historia et narratio rerum Ezechie tempore gestarum: quæ inter reliquis historiis, in libro quarto Regum et in secundo Paralipomenon recensetur. Attamen ea huic prophetico libro inserta fuit, quia sub finem historię tum prophetia, tum res quædam mirabilis et inexpectata, Ezechie tempore gesta narratur.

τῆς ἱστορίας προφητείας, καὶ τινα μεγάλῃ καὶ ἑξῆς.

Vers. 4. « Et dixit eis Rabsaces: Dicite Ezechie: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quid confidis? » Nam cœu potestas quædam prophetico sermoni adversaria dicenti, Hæc dicit Dominus, sic et ille clamabat: « Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum. »

Vers. 5, 6. « Ecce confidis virgæ arundineæ huic confractæ, Ægypto: cui si vir innitatur, penetrabit manum ejus. Sic est Pharaon rex Ægypti, et omnes qui confidunt in eo. » Syeophanta cum esset inimicus, Ezechiam calumniabatur dicens, Ecce confidis Ægypto, et Pharaoni regi Ægypti, qui fidentibus sibi, et sperantibus in se, quovis inimico deterior est, nesciens pacta servare cum iis qui ad ipsum confugiunt: quare similem ait esse virgæ calami, quæ simul natura fragilis, et iis qui ipsi innituntur noxia est.

Vers. 7. « Quod si dicitis, In Domino Deo nostro confidimus: annon ipse est, cujus excelsa sustulit Ezechias, et altaria ejus; et dixit Judæ et Jerusalem: Coram altari isto adorate? » Non ignorant enim inimici, Ezechiam et qui cum eo erant, precibus ac piis sermonibus ad superandum opus habere. Hæc ipsa criminando dicit dux Assyriorum, Ezechiam quasi præsentem alloquens: cui Ezechias et qui cum eo erant hæc jure reposuerint: « Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Dei nostri invocabimus. »

Vers. 8-10. « Nunc adjungite vos Domino meo

²² Psal. xix, 8.

λήφεται αὐτοὺς· ἀπὲρρα ὀδὺν, καὶ λύπη καὶ στεναγμός· » δηλονότι τοὺς τὴν σωτήριον ὁδὸν ἀκλινῶς βαδίζοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ τρισμακάριον τέλος καταντήσαντας· ἐν ᾧ, στεφάνῳ Θεοῦ τιμηθέντες, τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἐνθα « ἀπὲρρα ὀδὺν καὶ στεναγμός. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΓ'.

« Καὶ ἐγένετο τοῦ 18 ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεχίου, ἀνέβη Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὀχυράς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ραβσάκην ἐκ Λάχης εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεχίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Καὶ ἔστη ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφίως. Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χελκίου, ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς, καὶ Ἰωᾶχ ὁ τοῦ Ἀσάφ, ὑπομνηματογράφος. » Ἱστορία μὲν ἐστὶν ἡ προκειμένη καὶ διήγησις θαυμαστῆ πραγματικῶν κατὰ τοὺς χρόνους Ἐζεχίου γενομένων ἀνελήπται δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων. Ὅμως δ' οὖν καὶ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας προφητικῇ βίβλῳ καταβέβηται, διὰ τὸ ἐμφερεσθαι πρὸς τὸ τέλος παράδοξον πρᾶξιν ἐπιτελεσθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους

« Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ραβσάκης· Εἰπάτε Ἐζεχίᾳ· Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Τί πεποιθὼς εἶ; » Ὅσπερ γάρ τις ἀντικειμένη δύναμις τῷ προφητικῷ τῷ φάσκοντι, Τάδε λέγει Κύριος, καὶ οὗτος ἔδδα· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. »

« Ἰδοὺ πεποιθὼς εἶ ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμίνην τὴν τεθλασμένην ταύτην, ἐπ' Αἴγυπτον, ὡς ἂν ἐπιστηριχθῇ ἄνθρωπος ἐπ' αὐτήν, εἰσελεύσεται εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ· οὕτως ἐστὶ Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. » Συμφάντης δὲ ὢν ὁ ἐχθρὸς καταψεύδεται τοῦ Ἐζεχίου, λέγων, Ἰδοὺ πεποιθὼς εἶ ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, ὃς τοῖς ἐπεριδομένοις ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπιβαρρόοις παντὸς γίνεται πολεμίου χεῖρῳ, οὐκ εἰδῶς φυλάττειν τὰς συνθήκας τοῖς πρὸςφουξιν· ὅθεν τοικίνα αὐτὸν ῥάβδῳ καλαμίνῃ, ὁμοῦ καὶ τὸ σαθρὸν ἐχούσῃ ἐκ φύσεως, καὶ τὸ βλαβερὸν τοῖς ἐπεριδομένοις αὐτῇ.

« Εἰ δὲ λέγετε, Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθαμεν· οὐκ αὐτός ἐστι, οὐ ἀπέλειν Ἐζεχίας τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ· καλεῖται τῷ Ἰούδα καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ· Κατὰ πρόσωπον τοῦ θυσιαστηρίου τούτου προσκυνήσατε; » Οὐ γὰρ ἡγνῶν οἱ πολέμοι, οἱ δ' εὐχῶν κρατεῖν καὶ διὰ λόγων θεοσεβῶν δεῖ τὸν Ἐζεχίαν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ταῦτα αὐτὰ διαβάλλει ὁ τοῦ Ἀσσυρίου στρατηγός, λέγων ὡς πρὸς παρόντα τὸν Ἐζεχίαν· πρὸς δὲ ἂν εἶπεν Ἐζεχίας καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· « Οὗτοι ἐν ἄρματι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις· ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. »

« Νῦν μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ Ἀσσυ-

ρίων, καὶ δώσω ὑμῖν δισχίλιαν ἱππων, εἰ δυνήσεσθε ἀναβάτας ἐπ' αὐτούς. Καὶ πῶς δύνασθε ἀποσπῆσαι εἰς πρόσωπον τῶν τοπαρχῶν; Οὐκ ἐστὶν οἱ πεποισθότες ἐπ' Αἰγυπτίους. Καὶ νῦν μὴ ἀνευ Κυρίου ἀνέβημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην; Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀνάβηθι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ διάφθειρον αὐτήν. Δείγμα δέ, φησὶν, ἐναργὲς τοῦ κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ ταῦτα γεγενῆσθαι, τὸ τὴν Σαμάρειαν εἶναι καὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγαγεῖν αἰχμάλωτον. Ὡς γὰρ ἀκείνους ἀδελφοὺς ὄντας ὑμετέρους εἶλαν, οὐκ ἄλλως ἢ τοῦ Θεοῦ βουλομένου, τὸν αὐτὸν τρόπον αὐτοῦ νεύματι καὶ ὑμᾶς λήφομαι. Εἴτε δὲ ἐκ τοῦ εἰκότος ταῦτα ἐφασκε στοχαζόμενος τὸ κεκρατηκέναι τοῦ χρηματίζοντος λαοῦ τοῦ Θεοῦ, λέγω δὴ τοῦ Ἰσραὴλ· εἴτε καὶ ἀληθῶς ᾔσθετο, Θεοῦ υποβάλλοντος αὐτοῦ τοῖς λογισμοῖς τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπιλαθεῖν χώραν, διὰ τὰς πεπραγμένας αὐτοῖς κακίας καὶ παρανομίας.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακὴμ, καὶ Σομνάς, καὶ Ἰωάχ· Ἀλλήσων πρὸς τοὺς παῖδας σου Συριοὶ· ἀκούομεν γὰρ ἡμεῖς· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰουδαῖοι. Καὶ ἴνα τί λαλεῖς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῇ τείχει; Τηρητέον δέ, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις ὀνομαζομένων ἀνδρῶν, λέγω δὴ τοῦ Ἐλιακὴμ καὶ τοῦ Σομνά, καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν μνήμην ἵποιστο ὁ προφήτης ἐν τῷ ῥήματι τῆς φάραγγος Σιών. Ἀναγκαῖα δέ ἐστὶν ἡ ἐπιτήρησις εἰς τὸ ἐφαρμόσαι τῇ προκειμένῃ ἱστορίᾳ τοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ προφητείᾳ φερομένους λόγους. Φασι δὲ παῖδες Ἑβραίων τὸν Σομνάν τοῦτον αὐτομολῆσαι πρὸς τὸν Ἀσσύριον ὑστέρων, δεξιάν αὐτῷ σὺν ἐτέροις δεδωκότα διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φόβον· καὶ τούτου χάριν διὰ τῶν ἐμπροσθεν προφητευθέντων περὶ αὐτοῦ λέλεσται.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς Ῥαβσάκης· Μὴ πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν, ἢ πρὸς ὑμᾶς ἀπέσταλκε με ὁ κύριός μου, λαλῆσαι τοῖς λόγοις τούτοις; Οὐχὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθημένους ἐπὶ τῇ τείχει, ἵνα φάγωσι κόπρον, καὶ πλωσιν ὕδρον μεθ' ὑμῶν ἅμα; Καὶ ἔστι Ῥαβσάκης, καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, βασιλέως Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας λόγοις· οὐ δύνηται ῥύσασθαι ὑμᾶς. Καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεκίας, ὅτι ῥύσεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῇ ἡ πόλις αὐτῇ ἐν χειρὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούετε Ἐζεκίου. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ βούλεισθε εὐλογηθῆναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ φάγεσθε ἕκαστος τὴν ἀμπελον αὐτοῦ καὶ τὰς συκᾶς, καὶ πίεσθε ὕδωρ ἐκ τοῦ λάκκου ὑμῶν· ἕως ἂν ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, γῆ σίτου, καὶ ὀλνου καὶ ἄρτων, καὶ ἀμπελιῶνων. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας, λέγων· Ὁ Θεός ῥύσεται ἡμᾶς. Μὴ ἐβρόσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός Ἐμὰθ, καὶ Ἀρφάθ; καὶ ποῦ ὁ Θεός τῆς πόλεως Ἐκφαρουαίμ; Μὴ ἐδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ χειρὸς μου; Ὁδὲν διαφέρειν νομίζον τὴν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τιμώμενον τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι πεπληνημένους θεῶν νομιζομένων. Κατ' ὀλίγον

A regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis dare sessores eorum. Et quomodo poteritis stare in conspectu toparcharum? Domestici sunt, qui Aegyptiis confidunt. Et nunc an absque Domino ascendimus in terram hanc? Dominus dixit mihi: Ascende in terram hanc, et disperde eam. Argumentum, inquit, manifestum est, haec jussu Dei peracta fuisse, quod ille Samaritaniam expugnaverit, et universum Israel captivum adduxerit. Quemadmodum enim eos, qui fratres vestri sunt, non aliter quam Deo volente, cepi, ita et ejus nutu vos capiam. Haec porro sive ex veri similitudine dicebat, hinc conjectura ducta, quod eam, qui populus Dei vocabatur, Israellem dico, expugnasset; sive quod revera sentiret, a Deo se ad Judaeorum terram invadendam immissis cogitationibus instigari, ob mala et scelera ab ipsis perpetrata.

VERS. 11. Et dixit ei Eliachim, et Somnas, et Joach: Loquere ad servos tuos Syriace: audimus enim nos: et ne loquere ad nos Judaice. Et quid loqueris in aures hominum, qui stant supra murum? Notandum est, hic memoratorum hominum, videlicet Eliachim et Somnas, etiam in praemissis mentionem a propheta factam esse, cum de valle Sion sermo haberetur. Hic porro ea observatio est opus, ut huic historiae, prophetiae illius sermones adaptemus. Aiant autem Hebraei, hunc Somnam ad Assyrium postea transfugisse, ac cum aliis ipsi dexteram contulisse, ejus formidine permotum: atque ideo ea, quae superius in prophetia continentur, de illo dicta fuisse.

VERS. 12-20. Et dixit ad eos Rabsaces: Num ad dominum vestrum, aut ad vos misit me dominus meus, ut loquar sermones istos? Nonne ad homines qui sedent supra murum, ut comedant stercorem, et bibant urinam vobiscum simul? Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite sermones regis magni, regis Assyriorum. Haec dicit rex: Ne vos decipiat Ezechias verbis: non poterit liberare vos. Et ne dicat vobis Ezechias, quia liberabit vos Deus, et nequaquam tradetur civitas haec in manum regis Assyriorum. Nolite Ezechiam audire. Haec dicit rex Assyriorum: Si vultis benedici, egredimini ad me, et comedite unusquisque vineam suam et ficus, et bibite aquam ex lacu vestro; donec veniam et assumam vos in terram, quae est tanquam terra vestra, terra frumenti, et vini, et panum, et vinearum. Ne decipiat vos Ezechias dicens: Deus liberabit nos, Num liberarunt dii gentium, unusquisque regionem suam de manu regis Assyriorum? Ubi est deus Emath, et Arphath? et ubi Deus civitatis Ecpharvaim? An potuerunt eripere Samaritaniam de manu mea? Nihil differre putans Deum Hierosolymae cultum, ab iis, qui apud caeteras errore ductas gentes dii esse existimabantur. Gradatim porro barbarus ille suam Deo inimicam linguam instruxit; ac primo quidem

adversus sanctum virum mentitus est, eum Ægypto A
fidere dictitans; deinde ejus adhortationes solvere
et confutare conatus est, quois multitudinem ad
fiduciam in Deo ponendam invitabat, vires ejus
traducens ac contemnens, quod equitatu non vale-
ret; postea se Deo jubente ascendisse dicebat, quo
populum, ut a Deo proditum, perterrefaceret; sub
hæc pollicitationibus fructuosarum vinearum, et
aliorum quæ bona æstimantur, est usus; demum
hæc sibi inutilia esse animadvertens, execrandam
linguam aperit, quæ impias protulit voces. Verum
impietatis pœnas dedit, cum angeli manu exerci-
tus ejus funditus deletus est.

VERS. 21, 22. « Et tacuerunt, et nemo respondit
ei verbum, quod prohibuisset rex, ne quisquam
ipsi responderet. Et ingressus est Eliachim filius
Chelciae œconomus, et Somnas scriba exercitus,
et Joach filius Asaph a commentariis ad Ezechiam,
scissis tunicis, et renuntiaverunt ei sermones Rab-
sacis. » Non convenit enim pio, cum blasphemio
homine colloqui, ne is concitatus in alia blasphe-
ma dicta delabatur: oportet solum homines ceu
armis quibusdam communis esse, ac silentio un-
dique sese legere, veros apud se sermones occul-
tantes, ac Dei contra blasphemos judicium exspe-
ctantes. Cum hæc jussa rex prudenter dedisset,
populi præfecti mandatum ejus exsequebantur:
quod item præstandum nobis est persecutionis
tempore, necnon in communibus impiisque blasphe-
morum colloquiis.

CAPUT XXXVII.

VERS. 1. « Et factum est cum audiret rex Eze-
chias, scidit vestimenta, et saccum induit: et
ascendit in domum Domini. » Præter alia igitur
Ezechiae proba facinora, virtutis exercitium, ma-
jorisque religionis argumentum, Deo procurante,
nactus ille est: qui bellico quidem apparatu, quo
ille conspicuus erat, et omnibus ad bellum neces-
sariis ut præclarum ducem decebat, instructus, Deo
tamen omnia commisit: ac subditæ sibi plebi re-
ligiosæ doctrinæ præcepta tradidit. « Et saccum
induit, » luctus et afflictionis signa assumens: at-
que hoc habitu a regia domo ad templum Dei, per
ciadiam urbem incedens, se contulit seseque lu-
mitem Deo sistens, vel ipso habitu misericordiam
ejus provocabat.

VERS. 2. « Et misit Eliachim œconomum, et Somnam
scribam, et seniores sacerdotum indutos saccis,
ad Isaiam filium Amos prophetam. » Alios quippe
ex sacerdotibus Dei, loco sacerdotalium vestium
sacris indutos, ad Isaiam prophetam mittit, dice-
reque jubet, « Hæc dicit Ezechias; » neque addidit,
rex: neque enim temporis conditio id illi, præ-
senti calamitate defecto, dicere permittebat,

VERS. 3, 4. « Et dixerunt ei: Hæc dicit Ezechias:
Dies afflictionis et opprobrii, et redargutionis et
iræ pœnae hodierna, quia venit dolor parturienti,

et ò βάρβαρος την θεωράχον εξώπλισε γλώσσαν· τὸ
μὲν πρῶτον τοῦ ἁγίου καταφυνδόμενος, καὶ λέγων
αὐτὸν παποιδέναι ἐπ' Αἴγυπτον· εἰτα ἐπιχειρῶν τὰς
παρανέσεις αὐτοῦ διαλύειν τὰς ἐπὶ Θεῷ παποιδέναι
τὸ πλήθος παρασκευάζουσας, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δια-
βάλλων διὰ τοῦ μὴ κτήσασθαι κατασκευὴν ἰππικὴν·
εἰτα μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀναθῆναι λέγων, ὡς ἂν δειλιάσῃ
τὸ πλήθος ὡς προδοθὲν ἀπὸ Θεοῦ· εἰτα ἐπαγγελίας
χρηστῶν ἀμπελώνων, καὶ τῶν ἄλλων δοκούντων κα-
λῶν· εἰτα εἰδὼς πάντα αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα ἀπρακτα,
τὴν μιᾶρὰν αὐτοῦ ἀνοίγει γλώτταν, ἀσεβείας ἀφίεις
φωνάς. Ἀλλ' ἐκτέτεικε δίκας τῆς ἀσεβείας, ἀγγέλου
πανστρατιᾶς δαπανώμενος χειρὶ.

« Καὶ ἐσιώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον,
διὰ τὸ προστάζειν τὸν βασιλεῖα μηδένα ἀποκριθῆναι.
B Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιαχὲμ ὁ τοῦ Χελκίου οἰκονόμος, καὶ
Σομνᾶς ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως, καὶ Ἰωᾶχ ὁ
τοῦ Ἀσάφ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς Ἐζεχίαν,
ἐσχισμένοι τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ τοὺς
λόγους Ῥαβσάκου. » Μηδὲ γὰρ προστίκει τὸν εὐσεβῆ
βλασφημῶν προσδιαλέγεσθαι, ὡς ἂν μὴ ἐρεθίζοιτο εἰς
ἐτέρας ἐκπίπτειν βλασφημίας· μόνον δὲ παρράχθαι
δεῖ ὥσπερ τισὶν ὄπλοις, καὶ πανταχόθεν ἑσφαλίσθαι
τῇ σωτῇ, κρύπτοντας ἐν ἑαυτοῖς τοὺς ἀληθεῖς λό-
γους, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τῶν βλασφη-
μῶν κρίσιν. Ταῦτα παραγγέλλαντος τοῦ βασιλέως
ἐπιστημόνως, τὸ προσταθὲν ἐποιοῦν οἱ τοῦ πλήθους
προσεστῶτες· ὃ δὲ καὶ ἡμῖν ποιητέον ἐστὶν ἐν και-
ροῖς διωγμῶν, ᾧ ἐν κοιναῖς καὶ ἀθέοις βλασφημίαις
διαλέξοι.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΖ'.

« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκούσαι τὸν βασιλεῖα Ἐζεχίαν,
ἐσχισε τὰ ἱμάτια, καὶ περιεβάλλετο σάκκον· καὶ ἀν-
έβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. » Πρὸς τοὺς ἄλλοις τοίνυν
κατορθώμασι τοῦ Ἐζεχίου, γυμνασίαν ἀρετῆς καὶ
πλεονος θεοσεβείας ἐνδείξιν παρήχεν ὁ Θεὸς αὐτῷ
διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον παρατάξεως, ἐν ᾗ διελαμψε,
πάντα μὲν στρατηγικῶς τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρα-
ταξάμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀναθῆς τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ ὑπ'
αὐτὸν πλήθεσι θεοσεβῇ διδασκαλίαν παραγγέλλας.
« Καὶ περιέβαλε σάκκον, » σημεῖα πένθους καὶ κα-
κίως εὐσεβείας· τοῦτο δὲ τῷ σχήματι διὰ μέσης
ἀνῆει τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν βασιλείων οἰκῶν ἐπὶ τὸν
νῆδον τοῦ Θεοῦ, καὶ ταπεινὸν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ δεικνύς,
D οἴκτου καὶ ἐλέους τυχεῖν ἤξου τῷ σχήματι.

« Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιαχὲμ τὸν οἰκονόμον, καὶ
Σομνᾶν τὸν γραμματεῖα, καὶ τοὺς προσεβυτέρους τῶν
ιερέων περιβεβλημένους σάκκους, πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν
Ἀμώς τὸν προφήτην. » Τοὺς γὰρ ἐτέρους τῶν ιερῶν
τοῦ Θεοῦ, σάκκους ἀντὶ τῶν ιερατικῶν ἡμφοισμένων
στολῶν, πρὸς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πέμπει, φάσκειν
αὐτοῖς παραγγέλλας· « Τάδε λέγει Ἐζεχίας, » οὐχ
ὁ βασιλεὺς προσθεῖς· οὐ γὰρ ὁ καιρὸς αὐτῷ τοῦτ'
ἐπέτρεπε λέγειν, ταπεινουμένῳ ἕνεκα τῆς παρουσίας
συμπορᾶς.

« Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἐζεχίας· Ἡμέρα
θλίψεως καὶ ὀνειδισμοῦ, καὶ ἐλεγμοῦ καὶ ὀργῆς ἡ
σήμερον ἡμέρα, ὅτι ἤκει ἡ ὥδιν τῇ τικτούσῃ, ἰσχύον

δὲ οὐκ ἔχει τοῦ τελεῖν. Εἰσακούσαι Κύριος ὁ Θεός σου τοὺς λόγους 'Ραβσάκου, οὗς ἀπέστειλε βασιλεὺς 'Ασσυρίων, ὁνειδίζεν Θεὸν ζῶντα, καὶ ὁνειδίζει λόγους, οὗς ἤκουσε Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δεηθῆσθαι πρὸς Κύριόν σου περὶ τῶν καταλελειμμένων τούτων. » Τούτου χάριν ἐπὶ σὲ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἀνέπεμψαμεν, διὰ σοῦ τὸν σὸν Θεὸν ἐν καιρῷ παραστήσαι βοηθὸν ἡμῖν ἀντιβολουμένους· ὃν οὐδὲ ἑαυτῶν Θεὸν ὀνομάζειν τολμῶμεν· σὺν δὲ Κύριον καὶ Θεὸν ἀκριδῶς ὄντα ἐπιστάμεθα. Τούτον οὖν αὐτὸν ἱκετεύομεν μὴ τοῖς ἡμετέροις ἐπιβλέψαι πλημμελίῃμασι, καὶ μὴ τῶν ἡμετέρων μνημὴν ποιήσασθαι ἀμαρτημάτων· ταῖς δὲ ἀθέοις τοῦ πολεμίου φωναῖς, καὶ τῇ τοσαύτῃ ὑπερφάνῳ προσέχειν ἀλαζονείῃ.

« Καὶ ἦλθον οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως 'Εzekiḗ πρὸς 'Ησαῖαν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς 'Ησαῖας· Οὕτως ἔρεῖτε πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν· Τάδε λέγει Κύριος· Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας, οὗς ὁνειδίσαν με οἱ πρέσβεις βασιλέως 'Ασσυρίων. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν πνεῦμα, καὶ ἀκούσας ἀγγελίαν, ἀποστραφίσσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ πεσεῖται μαχαίρᾳ ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ. » Ὡς δὲ μόνον ἐπέστησαν αὐτοί, φθάσας τοὺς παρ' αὐτῶν λόγους ὁ 'Ησαῖας, ἀπαγγέλλειν προσέταττε τὴν ἐπιπερομένην προφητείαν· δι' ἧς πνεῦμα, φησὶν, ἐμβάλλει εἰς αὐτόν· ὅπ' οὐ πνεύματος ἀπατηθεὶς, ἐπανάψῃ ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ γῆν, ἐνθα ἔριψαι τὴν ζυὴν καταστρέψει.

« Καὶ ἀπέστρεψε 'Ραβσάκης, καὶ κατέλαθε τὸν βασιλέα 'Ασσυρίων πολιορκούντα Λοβνάν. Καὶ ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἀπὸ Λαχίς, καὶ ἐξῆλθε Θαρακά, βασιλεὺς Αἰθιοπίων, πολιορκῆσαι αὐτόν· καὶ ἀκούσας ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς 'Εzekiḗν λέγων· Οὕτως ἔρεῖτε 'Εzekiḗ βασιλεῖ τῆς 'Ιουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἐπ' ᾧ πέποιθας ἐπ' αὐτῶν, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῇ 'Ιερουσαλήμ ἐν χειρὶ βασιλέως 'Ασσυρίων. Σὺ οὐκ ἤκουσας ἃ ἐποίησαν βασιλεῖς 'Ασσυρίων; Πᾶσαν τὴν γῆν ὡς ἀπόλεσαν, καὶ σὺ βυσθήσῃ; Μὴ ἐρῆυσαντο αὐτοὺς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οὗς ἀπόλεσαν οἱ πατέρες μου, τὴν τε Γωζάν, καὶ Χάρραν, καὶ 'Ραφθ, αἱ εἰσιν ἐν χώρᾳ Θεμάθ; Ποῦ εἰσι βασιλεῖς 'Εμάθ; καὶ ποῦ 'Αρράθ; καὶ ποῦ πόλεως 'Επαραουαῖμ, 'Αναγουγάνα (41); Καὶ ἔλαβεν 'Εzekiḗς τὸ βιβλίον παρὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἀνέγνω αὐτό, καὶ ἀνέβη εἰς οἶκον Κυρίου, καὶ ἤνοιξεν αὐτὸ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ προσηύχαστο 'Εzekiḗς πρὸς Κύριον λέγων· Κύριος Σαβαῖθ, ὁ Θεός 'Ισραὴλ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρουρίμ. » Ὁ δὲ γε 'Εzekiḗς ὥσπερ καὶ πρότερον ἔσπευδε καὶ νῦν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ μόνῳ τὴν ἐπιστολὴν ἰδεῖναι τῷ Θεῷ. Εἴτ' ἐπῆγεν ἱκετηρίαν, διὰ προσευχῆς μόνον αὐτὸν εἶναι λέγων Θεὸν, καὶ οὐκ ἄλλον.

« Σὺ εἰ ὁ Θεός μόνος πάσης βασιλείας τῆς οἰκουμένης· σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Κλίνον, Κύριε, τὸ ὤς σου· εἰσάκουσον, Κύριε· ἄνοιξον, Κύριε, τοὺς ὀφθαλμούς σου· εἰσέλθων, Κύριε, καὶ ἰδὲ τοὺς λόγους Σενναχηρείμ, οὗς ἀπέστειλεν ὁνειδίζεν Θεὸν ζῶντα. 'Επ' ἀληθείας γὰρ, Κύριε, ἡρῆμω-

(41) Sic Codices Græci ἀναγουγάνα, *anagugana*. sic habet, *Ana*, et *Ara*.

A nec habet vires parienti. Audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quæ misit rex Assyriorum, ut exprobraret Deo viventi, et exprobraret verbis, quæ audivit Dominus Deus tuus, et deprecaberis Dominum tuum pro derelictis istis. » Ideo ad te virum Dei legatos misimus, per te nobis Deum tuum adiutorem hoc tempore adesse obsecrantes: queni ne quidem Deum nostrum vocare audemus; sed Deum et Dominum tuum esse probe novimus. Huic ergo ipsi supplicamus, ne scelera nostra respiciat, neque peccatorum nostrorum memoriam retineat; sed impiis inimici vocibus et tantæ superbie attendat.

VERS. 5-7. « Et venerunt pueri regis Ezechie ad Isaiam, et dixit illis Isaias: Sic dicetis ad dominum vestrum: Hæc dicit Dominus: Ne metuas a sermonibus, quos audisti, quos exprobraverunt mihi legati regis Assyriorum. Ecce ego immittam in eum spiritum, et audito nuntio revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua. » Ubi primum autem accesserunt, sermonem eorum prævertens Isaias, allatam prophetiam renuntiare jussit; quæ spiritum, inquit, immittet in eum, a quo spiritu deceptus revertetur in terram suam, ubi gladio vitam finiet.

VERS. 8-16. « Et reversus est Rabsaces, et apprehendit regem Assyriorum obsidentem Lobnam. Et audivit quod profectus esset de Lachis, et egressus esset Tharaca, rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam dicens: Sic dicetis Ezechie regi Judæ: Non te decipiat Deus tuus, cui confidis, dicens: Non tradetur Jerusalem in manum regis Assyriorum. Tu non audivisti quæ fecerunt reges Assyriorum? Quomodo terram omnem perdididerunt, et tu erueris? Num eruerunt eos dii gentium, quos perdiderunt patres mei, Gozan, et Charran, et Rappheth, quæ sunt in regione Themath? Ubi sunt reges Emath? et ubi Arphath? ubi civitatis Ephraïm, Anagugana? Et sumpsit Ezechias librum a nuntiis, et legit eum, et ascendit in domum Domini, et aperuit eum coram Domino. Et oravit Ezechias Dominum, dicens: Domine exercituum, Deus Israel, qui sedes super cherubim. » Ezechias vero, quemadmodum et prius, nunc etiam maturavit ad domum Dei, unique Deo epistolam ostendit. Deinde vero supplicationem orando emisit, illum solum, et non alium, Deum esse dicens.

VERS. 17-21. « Tu es Deus solus omnis regni terra: tu fecisti cælum et terram. Inclina, Domine, aurem tuam: exaudi, Domine: aperi, Domine, oculos tuos, respice, Domine, et vide sermones Sennacherim, quos misit, ut exprobraret Deo viventi. In veritate enim, Domine, vastarunt reges Assyriorum orbem

In Hebraico legitur עַל־כַּנְפֵי־אֱלֹהִים ad cuius fidem Vulgata

universum, et regionem eorum, et infecerunt idola eorum in ignem. Non enim dilerant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides : et pepulerunt eos. Nunc autem, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus; ut cognoscat omne regnum terræ, quia tu es Deus solus. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam. » Rex quidem Ezechias, utpote religiosus, in domum Dei concessit, ubi jam descriptam orationem emisit; Deus autem misso ad eum Isaias propheta ipsi respondet : secundum vero ipsi oraculum dedit, docens se sermonem orationemque ejus exaudiasse.

VERS. 21, 22. « Et dixit ei : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Audivi quæ precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo quem locutus est de illo Deus : Contempsit te, et subsannavit te, virgo filia Sion. » Ego vero dico tibi ne temetipsum decipias, non enim virtute tua hos omnes superasti. Ego autem eram qui hæc contra eos definieram, etiamsi tu id minime agnosceres, atque ab initio consilium meum non audires. Etenim jam inde ab antiquis temporibus hæc contra irreligiosas et impias gentes per te effici decreveram. Nunc autem ipsis operibus consilium aperui meum, cum te ad eorum qui supplicio digni sunt perniciem excitavi, atque te quasi signo usus sum ad vastandas gentes et ad pellendos eos qui munitas urbes incolunt : quas quidem urbes prius custodiebam et servabam; postquam autem illi servatorem non agnoscentes suum, impietati se deliderant, manus remis meas, eosque tibi ad supplicium tradidi. Illi vero inspectione mea orbiati, statim deserti sunt. Quare subdit :

VERS. 23-25. « In te caput movit, filia Jerusalem. Cui exprobasti, et quem irritasti? aut adversus quem sustulisti vocem tuam? et non levasti in altum oculos tuos ad sanctum Israel, quoniam per nuntios exprobasti Domino. Tu enim dixisti : In multitudine currum ego ascendi in verticem montium, et in ultima Libani, et succidi fastigia cedri ejus, et pulchritudinem cypressi, et ingressus sum in altitudinem partis saltus. » His porro subindicat sublimia illa et conspicua in reliquis gentilibus regna. Magna quippe illa Libani multitudo in altissimis cedris et cupressis, sive, secundum Symmachum, « juniperis, » sive, secundum Aquilam, « abietibus, » ad imaginem et figuram gentium tunc prospere agentium usurpavit.

VERS. 26-29. « Et posui pontem, et vastavi aquas; et omnem congregationem aquæ. Nonne ea audisti olim, quæ ego feci? Ab antiquis diebus constitui; nunc autem ostendi me vastare gentes in fortibus, et eos, qui habitant in civitatibus munitis. Remisi manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam fenum aridum in tectis et tanquam gramen. Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et Ingressum tuum ego novi. Ira autem tua, qua iratus es, et amaritudo tua ascendit ad me. Et inficiam circulum in

san βασιλεῖς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀνέβαλον τὰ εἰδωλά αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν, ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα καὶ λίθοι· καὶ ἀπόωσαντο αὐτούς. Νῦν δὲ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρῶν αὐτοῦ· ἵνα γνῶ πάσα ἡ βασιλεία τῆς γῆς, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος. Καὶ ἀπεστάλη Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὸς πρὸς Ἐζεχίαν. » Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἐζεχίας, οἷα θεοφιλῆς, εἰς τὸν οἶκον ἀνῆλθε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀνάγραφον ἱκετηρίαν ἀνέπεμπε· Θεὸς δὲ αὐτῷ ἀποκρίνεται, τὸν αὐτοῦ προφήτην Ἡσαίαν ὡς αὐτὸν πέμψας· δεύτερον δὲ αὐτῷ τοῦτον ἐκδίδουσι τὸν χρησμὸν, ὡς ἄρα εἴη ἀκηκόως τὸν τῆς προσευχῆς αὐτοῦ λόγον διδάσκων.

« Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἦκουσα ἃ προσήψης πρὸς με περὶ Σενναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Οὗτος ὁ λόγος ὃν ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός· Ἐπαύλεισέ σε καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ Σιών. » Ἐγὼ δὲ σοὶ φημι μὴ σαυτὸν ἀπατᾶν, οὐ γὰρ τῷ σαυτοῦ δυνάμει τούτων ἀπάντων περιγέγονας. Ἐγὼ δὲ ἤμην αὐτὰ κατ' αὐτῶν ὀρίσας, εἰ καὶ σὺ μὴ ἐπέγνωνας, ἥ καὶ μὴδὲ ἤκουσας τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς βουλήν. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς κέκρικα κατὰ τῶν ἀθῶν καὶ ἀσεβῶν ἔθνων πάλαι καὶ ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων διὰ σοῦ πραχθῆναι. Νῦν δὲ δι' ἔργων τὴν ἐμὴν ἐπέδειξα βουλήν, ἐγείρας σε ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν τιμωρίας ἀφίων, καὶ σοι χρηστὰς σημαίω τοῦ ἐξερημῶσαι ἔθνη, ἀναστᾶτους ποιῆσαι τοὺς οἰκοῦντας ἐν πόλεσιν ὀχυραῖς· ἃς πρότερον μὲν ἐφύλαττον διασώζων ἐγὼ· ἐπεὶ δὲ ἠσέβουν μὴ γνωρίζοντες τὸν αὐτῶν σωτῆρα, ἀνῆκα τὰς ἐμαυτοῦ χεῖρας σοι παραδιδούς ἐπὶ τιμωρίᾳ· οἱ δὲ παραχρῆμα ἔρημοι ἐγένοντο τῆς ἐμῆς στερηθέντες ἐπισκοπῆς. Διὸ ἐπιλέγει·

« Ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε, θυγάτηρ Ἰερουσαλὴμ. Τίνα ὠνεῖδισας καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὕψωσας τὴν φωνὴν σου; καὶ οὐκ ἦρας εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμούς σου πρὸς τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι δι' ἀγγέλων ὠνεῖδισας Κύριον. Σὺ γὰρ εἶπας· Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἐγὼ ἀνέβην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐκοφα τὸ ὕψος τῆς κέδρου αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος τῆς κυπαρίσσου, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ ὄρους. » Ἡνέκτετο διὰ τούτων τὰς ἐν τοῖς λοιποῖς ἐθνέσιν ἐπηρητημένας καὶ εὐθηνουμένας βασιλείας. Τὸ γὰρ πολὺ πλῆθος τοῦ Λιβάνου ἐν ὑψηλοτάταις κέδροις καὶ κυπαρίσσοις, ἥ καὶ ἀρκεῖσθαι, « κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἥ « ἐλάταις, » κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς εἰκόνα περιεληφθε τῶν τότε εὐθηνουμένων ἔθνων.

« Καὶ ἔθρυα γέφυραν, καὶ ἤρῃμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Οὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι ἃ ἐγὼ ἐποίησα; Ἐξ ἡμερῶν ἀρχαίων συνέταξα· νῦν δὲ ἐπέδειξα ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν ὄχυροῖς, καὶ οἰκοῦντας ἐν πόλεσιν ὀχυραῖς. Ἀνῆκα τὰς χεῖρας, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς χόρτος ξηρὸς ἐπὶ θυμῶν, καὶ ὡς ἀγρωστὶς. Νῦν δὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου καὶ τὴν ἐξοδὸν σου καὶ τὴν εἰσόδόν σου ἐγὼ ἐπίσταμαι. Ὁ δὲ θυμὸς σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέβη πρὸς με. Καὶ ἐμβάλω φμὸν εἰς τὴν βίβάν σου,

καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ· ὥστε μὴ ποιοῦ βούλει ἀπίης, ἔλκοιο δὲ καὶ μὴ βουλόμενος εἰς τοῦτό σου· ἀποστραφῆναι γάρ σε δεήσει τῷ ὁδῷ ἣ τὴν ἐνταῦθα πεποιήσαι πορείαν, πρὸς τὸ μὴ τοιαῦτα φέγγεσθαι τολμᾶν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ συναπώλεσε τῷ πλήθει διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Φαραὼ, τῶν λοιπῶν Αἰγυπτίων κολαζομένων, θεωρὸς ἐφυλάττετο· ὁμοῦ γοῦν τοὺς αὐτοῦ παῖδας εὗρεν ἑαυτοῦ φονέας ἐπὶ τῆς οἰκίας γενόμενος γῆς.

«Τοῦτο δὲ σοι· τὸ σημεῖον· φάγε τούτον τὸν ἐνιαυτὸν ἃ ἔσπαρχας· τῷ δὲ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ τὸ κατὰλειμμα· τῷ δὲ τρίτῳ σπείραντες ἀμήσατε, καὶ φυτεύσατε ἀμπελῶνας, καὶ φάγεσθε τὸν καρπὸν αὐτῶν. » Εἰ δὲ σοι δεῖ σημεῖον πρὸς πίστωσιν τῶν ἐμῶν λόγων, ἴσθι· ὅτι τὸν παρόντα ἐνιαυτὸν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ἀποτομᾶτως ἀναδοθησομένοις πρὸς τροφὴν χρῆσθαι, τὸ μηδὲ δύνασθαι συνήθως τὴν χώραν γεωργίας τυχεῖν διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἐξοδόν.

«Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φυήσουσι ῥίζαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνω, ὅτι ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι, καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ὅρους Σιών. Ὁ ὕψιστος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Διὰ τούτου οὕτως λέγει Κύριος ἐπὶ βασιλεῖ Ἀσσυρίων· Οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, οὐδὲ μὴ βάλῃ ἐπ' αὐτὴν βέλος, οὐδὲ μὴ ἐπιβάλλῃ ἐπ' αὐτὴν θυρεὸν, οὐδὲ μὴ κυκλώσῃ ἐπ' αὐτὴν χάρακα, » εὐ εἰδότες, ὡς οἱ περιλειφθέντες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ πληθους ἐν εἰρήνῃ διατελέσετε, εἰ κατὰ τὴν ἐμὴν βουλὴν, ῥίζαν ἐμβολόντες ἔδραυαν θεοσεβείας ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ, καρπὸν τῆς ἐμῆς γεωργίας· ἄξιον ἀναβλέποντα πρὸς μὲ ἀναδύσετε.

«Ἀλλὰ τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθεν, ἐν αὐτῇ ἀποστραφῆσεται, καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην οὐ μὴ εἰσέλθῃ. Τάδε λέγει Κύριος· Ὑπερασπίζω ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σῶσαι αὐτὴν δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν παῖδά μου. » Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ Θεῷ ὄντι πρέπει. Διὰ ταῦτα πράξω δι' ἐμὲ, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦ ἀξίους εἶναι τοὺς βοηθουμένους.

«Καὶ ἐξηλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέβλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ῥπ' χιλιάδας· καὶ ἀναστάντες τὸ πρωῒ, εὗρον πάντας τὰ σῶματα νεκρά. Καὶ ἐπηλθεν ἀποστραφείς Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἔκρησεν ἐν Νινευῇ· καὶ ἐν τῷ αὐτῷ προσκυνοῦν ἐν τῷ οἴκῳ Νασαράχ τὸν πάτριον αὐτοῦ, Ἀδραμέlech καὶ Σαρασάρ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπάταξαν αὐτὸν μαχαίραις. Αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ἐβασίλευσαν Ἀσσορδάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀν' αὐτοῦ. » Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τοῖς λόγοις φοβερά τις θεϊκὴ πρᾶξις εἴπετο αὐτίκα μετὰ ταύτας τὰς φωνάς, οὐδ' ἀνθρωπίνης μεθόδου, μυριάδες ἀθρόως ἀνδρῶν εὐρηγνται νεκρὰ βεβλημένοι ὑπὸ χειρὸς ἐνός ἀγγέλου· τοσοῦτος γὰρ ἦν οὗτος, ὡς Θεοῦ χρίσει διακονήσασθαι καὶ τοσαῦτα πληθὺ τῶν πολεμίων ἀνελεῖν· ὅπως ἔργῳ πείσαν λάβοι ὁ τούτων βασιλεὺς, ὃς καταδικασθήμει Θεοῦ. Τούτου γοῦν ἐνεκεν τοσοῦτων ἀπολλυμένων, οὐ συναπώλλυτε, ὡς ἂν θεωρὸς γενόμενος τοῦ παραχθέντος, τὴν ἄθουν αὐτοῦ γλῶτταν ἐπιτομώσιεν.

A nares tuas, et frenum in labia tua : et avertam te ea via, qua venisti : » ut ne quocunque volueris abeas, sed vel invitus retrocedere cogaris : qua enim huc venisti, eadem te discedere via opus erit, ut ne talia loqui audeas. Verum etiamsi memorata de causa non cum multitudine perierit, ob quam etiam Pharaō, reliquis Aegyptiis supplicio affectis, spectator reservabatur : attamen in terram reversus propriam, filios patricidas invenit.

Vers. 30, 31. «Hoc autem tibi signum : comedet hoc anno, quae seminasti ; anno autem secundo, quod residuum erit ; tertio, seminantes metite, et plantate vineas, et comedite fructum earum. » Si vero ad sermonum meorum confirmationem signo tibi sit opus, scito te hoc anno sponte nascentibus ex terra fructibus victurum esse ; quod non poterit regio, inimicis irrupentibus, pro more solito excoli.

Vers. 32, 33. «Et erunt reliqui in Judaea, producent radicem deorsum, et facient semen sursum, quia ex Jerusalem erunt residui, et salvati de monte Sion. Zelus Domini Sabaoth faciet haec, Propterea sic dicit Dominus in regem Assyriorum : Non intrabit in civitatem hanc, neque jacet in eam sagittam, neque immittet in eam clypeum, neque circumdabit eam vallo, » scientes vos, post abductum in captivitatem Samariae populum in Judaea derelictos, cum pace acturos esse, si ad placitum meum firmam pietatis radicem in anima vestra ponentes, fructum agricultura mea dignum, ad me spectantem, adjuleritis.

Vers. 34, 35. «Sed qua via venit, eadem revertetur, et in hanc urbem non ingreditur. Haec dicit Dominus : Protegam civitatem hanc, ut servem eam propter me, et propter David servum meum. » Id enim mihi, ut Deo, congruens est. Quare id propter me agam ; sed non quod illi qui juvantur auxilio digni sint.

Vers. 36-38. «Et egressus est angelus Domini, et interfecit ex castris Assyriorum centum octoginta quinque millia : et surgentes mane, invenerunt omnia cadavera. Et reversus abiit Sennacherim rex Assyriorum, et habitavit in Ninive, et cum adoraret in domo Nasarach patronum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladiis. Ipai vero confugerunt in Armeniam, et regnavit Asordan filius ejus pro eo. » Nec multo post has editas voces, rea perhorrenda divinitus accidit, non humanae facultatis, myriades virorum unius angeli manu caese repertae sunt : tantus enim ille angelus erat, ut judicio Dei ministraret, et tantam hostium multitudinem interficeret ; ut rex illorum experimento disceret se contra Deum blasphema protulisse. Ea de causa, tot tantisque pereuntibus aliis, ipse cum illis non periit, ut gestae rei spectator effectus, impiam linguam frenaret.

CAPUT XXXVIII.

VERS. 1-3. « Contigit autem eo tempore, ut agrotaret Ezechias usque ad mortem; et venit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tue: morieris enim tu, et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit Dominum dicens: Memento, Domine, quomodo ambulaverim coram te in veritate, in corde sincero, et placita in conspectu tuo fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. » Qui dixit Deus, « Ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam et ego sanabo²²; » cum per unum angelum hostes justo iudicio percussisset; religiosum regem ad incolumitatem et vitam revocat, ac per se eum a morte eripit. Pulchre igitur isthæc enarrat dicens: « Eo tempore agrotavit Ezechias usque ad mortem: » vel ut Aquila habet, « ad moriendum; » aut ut reliqui interpretes, « ad mortem: » Nam eo tempore, quo jam recensita perpessi sunt Assyrii, Ezechie mortis tempus adfuit. Cum porro vellet Deus ipsum incolumem servare, non in obscuro reliquit, qui finis infirmitatis ejus futurus esset. Quapropter adipiscendæ salutis occasionem præbens, infirmitatis exitum ei per prophetam declaravit; ut, accepto rei nuntio, precaretur; precibusque vitam suæ additamentum impetraret; etiam post definitum sibi mortis tempus: ut hiñe edoceamur, non necessitate, et fato duci vitam humanam, neque immutabile mortis tempus hominibus destinatum esse. Deus enim, qui omnia moderatur, et vitæ mortisque cussa est, qua ratione ipse novit, singulos qui ad vitam accedunt, hoc vel illo tempore producit, annos vitæ pro lubito assignat, et alio sive alio mortis genere tollit. Ipsiusque tantum facultatis est, vel eos, qui ad ipsam, ut ita dicam, mortis januam devenerunt, ad sanitatem revocare, ita ut jam Ezechiam ex mortali ægitudine eruerit, ac quindecim annorum accessionem attulerit: qui etiam alios post mortem reviviscere fecit, ut divina Scriptura testificatur. Hinc itaque fati ratio et necessitas penitus solvitur: quippe cum Deus universorum, necessitatem ac substantiam et naturam omnem moderetur. His conspectis Ezechias, ubi corpore sanus fuit, ad templum Dei maturavit: ibique Deum rogavit, ut sui et populi et civitatis servator esset. Cum autem jam premente morbo id præstare non posset, ex ipso lecto orationem Deo emisit, persuasum habens, Deum ubique esse, ac religiosum quemque virum exaudire.

VERS. 4, 5. « Et factum est verbum Domini ad Isaiam dicens: Vade, et dic Ezechie: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui. » Patrem autem ejus Davidem vocabat Deus, supremum de illo testimonium ferens, quod scilicet ob morum similitudinem dignus esset, qui sibi talem religiosum patrem

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΗ΄.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἰσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάδε περὶ τοῦ οἴκου σου· ἀποθήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεφεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσεύξατο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλαυσεν Ἐζεχίας κλαυθμῷ μεγάλῳ. » Ὁ εἰπὼν Θεός· « Ἐγὼ ἀποκτανῶ καὶ ζωοποιῶ· πατάξω, καὶ γὰρ ἴδσομαι, τοὺς πολεμικοὺς πατάξας κρίσει δικαίᾳ δι' ἐνὸς ἀγγέλου, τὸν θεοφιλῆ βασιλέα ἰάται καὶ ζωοποιεῖ, ῥυόμενος αὐτὸν ἐκ θανάτου δι' ἑαυτοῦ· Καλῶς οὖν ἀπεσημηνάτο φήσας· « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου· » ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, « τοῦ ἀποθανεῖν, » ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, « εἰς θάνατον. » Ἐν γὰρ ἐκεῖνῳ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν τὰ προλεχθέντα πεπόνθασιν οἱ Ἀσσύριοι, ὁ τοῦ θανάτου καιρὸς ἐπέστη τῷ Ἐζεχίᾳ. Βουλόμενος δὲ σώσαι αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐν ἀδήλῳ κατέλιπε τὸ μέλλον τὴν μαλακίαν αὐτοῦ διαδέξασθαι τέλος. Διὸ προφάσεις αὐτῷ σωτηρίας παρέχων, τὸ τῆς ἀβρώστιας τέλος φανερὸν αὐτῷ καθίστη, διὰ τοῦ προφήτου, ὡς ἂν μαθὼν προσεύχοιτο, καὶ προσευξάμενος τύχῃ προσθήκης ζωῆς, καὶ μετὰ τὸν ὠρισμένον κατ' αὐτοῦ θάνατον· διδάσκοντος ἡμᾶς τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἀνάγκη τις ἡ εἰμαρμένη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, οὐδὲ ἀπαράρτητος ἀνθρώποις καιρὸς ὠρισταὶ θανάτου. Θεὸς δὲ αὐτὸς, κρατῶν πάντων, καὶ ζωῆς αἰτίος καὶ θανάτου τυγχάνει, δι' οὗς οἶδεν αὐτὸς τρόπους· ἐκίστην τῶν εἰς τὸν βίον παριόντων κατὰ τοὺςδε ἢ τοὺςδε τοὺς χρόνους παράγων, καὶ ἐπὶ τοσοῖσδε ἢ τοσοῖσδε ἔτεσι, καὶ διὰ τοιούτων ἢ τοιούτων συνάγων τελευτῆς. Μόνῃ τε αὐτῷ καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς, ὡς εἰπεῖν, ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις γενομένους δυνάμεν ἔστιν ἀνακαλεῖσθαι· ὡς νῦν μὲν τὸν Ἐζεχίαν ἐξ ἀβρώστιας θανατικῆς διασώσασθαι, καὶ προσθήκην αὐτῷ ζωῆς χαρίσασθαι ὅλων ἐτῶν πέντε καὶ δέκα· ἐτέρους δὲ καὶ μετὰ τὸ τεθνάναι· ἐκ νεκρῶν ἀναβιώναι ποιήσας, ὅσους ἡ θεία παρίσταισι Γραφή. Ὡς ἐξ ἀπαντος λελῶσθαι τοὺς περὶ εἰμαρμένης λόγους, διὰ τὸ καὶ πάσης ἀνάγκης καὶ πάσης οὐσίας τε καὶ φύσεως τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κρατεῖν. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἐζεχίας, ὅτε μὲν ὕγιης τὸ σῶμα ἦν, ἐπὶ τὸν νεὼν ἔσπευδε τοῦ Θεοῦ, χάκει τὸν Θεὸν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως σωτῆρα γενέσθαι ἐξεκαλεῖτο· ἐπεὶ δὲ τοῦτο πράττειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπείργεν ἡ νόσος, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς τὴν εὐχὴν ἀνέπεμπε τῷ Θεῷ, πανταχοῦ παρεῖναι καὶ παντὸς εἶναι θεοσεβοῦς ἐπήκοον πεπεισμένους.

« Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰσαΐαν λέγων· Πορεύθητι, καὶ εἰπὼν Ἐζεχίᾳ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρὸς σου· Πατέρα δὲ αὐτοῦ τὸν Δαυὶδ ὁ Θεὸς ἐκάλεσε, τὴν ἀνωτάτω μαρτυρίαν αὐτῷ παρέχων, ὡς ἀξίῳ τὸν θεοφιλῆ πατέρα ἐπιγράφεσθαι τῆς τῶν τρόπων ὁμοιότητος χάριν. » Ἦκουσα τῆς

²² Deut. xxxii, 39.

προσευχῆς σου, καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου. Ἰδοὺ προσ-
τίθηναι πρὸς τὸν χρόνόν σου ἑ' ἔτη. »

« Καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων ῥύσομαι
σε καὶ τὴν πόλιν ταύτην. » Ἐπεὶ καὶ οἱ λόγοι
τῆς εὐχῆς οὐκ ἐν πολυλογίᾳ περιεγόμενοι, ἀξιοί
τῶν ἀκοῶν ἦσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ τῶν δακρύων
ἔργον κατὰ καιρὸν εὐλόγως καὶ ἀναγκαίως γεγό-
μενον τοὺς τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ εἶλε πρὸς αὐτὸν
ἐφ' ὁφθαλμούς· διὸ καὶ ἐπινεύει αὐτῷ ζωῆς προσθή-
κην, ἔργῳ παριστάς, ὡς οὕτε φύσει ἀτάκτῳ θάνατος
ἀνθρώποις ὥρισταί, οὕτε ἀνάγκῃ ἀπαραιτήτῳ. Οὐ
μόνον δὲ χρόνους αὐτῷ ζωῆς, ἀλλ' ἐκ παρουσίας, ὅσα
Θεός, καὶ εὐζωίαν αὐτῷ τὴν ἐν συστάσει καὶ εἰρηναίῳ
βίῳ ἐπαγγέλλεται, αὐτὸν τε ὁμοῦ καὶ τὸν σὺν αὐτῷ
λαὸν καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς
διασώζειν ὑποσχοόμενος, σημειὸν τε αὐτῷ παρ-
εἶχε τῆς τῶν εἰρημένων πίστεως δι' ἑτέρου πα-
ραδόξου.

« Τοῦτο δέ σοι τὸ σημεῖον παρὰ Κυρίου, ὅτι ποιή-
σει Κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο. Ἰδοὺ ἐγὼ στρέψω τὴν
σκιάν τῶν ἀναβαθμῶν, οὓς κατέβη τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς
τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου ὁ ἥλιος. Ἀποστρέψω τὸν
ἥλιον τοὺς ἑ' ἀναβαθμούς· καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς ἑ'
ἀναβαθμούς, οὓς κατέβη ἡ σκιά. » Σημεῖον μὲν ὑπῆρ-
χετο θαυμαστόν, καὶ τὸν Ἐζεχίου ἀπὸ δυσμῶν τοῦ
βίου δευτέραν καλινδρομήσαι ζωὴν.

*Προσευχὴ Ἐζεχίου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας,
ἡνίκα ἐμαλακίσθη, καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλα-
κίας αὐτοῦ.*

« Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου· Πορεύο-
μαι ἐν πυλαῖς ἄβου, καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπιλοιπα. »
Συνειδώς γὰρ ἑμαυτὸν ἦδη λοιπὸν ταῖς τοῦ θανάτου
πυλαῖς πλησιάζοντα, ἀπέστην καὶ ἀπῆλπικα ἑμαυτοῦ
τὴν ἐν ἀνθρώποις ζωὴν.

« Εἶπα· Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ
ἐπὶ γῆς, οὐκέτι μὴ ἴδω ἀνθρώπων. » Εἰκότως ἐν ἀγῶνι
καταστάς τῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου, ὑπομι-
μνήσκει μὲν τῆς ἑαυτοῦ θεοσεβείας τὸν Θεόν διὰ δὲ
τοῦ κλαυθμοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς χώρας τῶν ζώντων
κατηντιβόλει. Ἐτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοὺς εἰρημένους
ἐλύπει τὸν Ἐζεχίαν, μηδένα διάδοχον ἐκ σπέρματος
ὑπάρχειν αὐτοῦ, μήπω παιδὸς αὐτῷ γενομένου, καθ'
ὃν χρόνον αὐτὰ ἐλεγεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀπαις ἐμέλλε
τελευτᾶν, μηδένα καταλιπὼν διάδοχον, ἐξ οὗ τὸ σωτή-
ριον τοῦ Θεοῦ γενέσθαι ἐν ἀνθρώποις προσδοκᾶν, εἰ-
κότως ἂν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τῆς ἐκ σπέρ-
ματος τοῦ Δαυὶδ ἐπαυρόμενος, καὶ ἀπεκλείετο.

« Ἐξέλειπεν ἐκ τῆς συγγενείας μου· κατέλιπον τὸ
ἐπιλοιπον τῆς ζωῆς μου. Ἐξῆλθε καὶ ἀπῆλθεν ἀπ'
ἐμοῦ, ὥσπερ ὁ σκηνὴν καταλύων πῆξας. Ὡς ἰσθὺς τὸ
πνεῦμά μου παρ' ἐμοὶ ἐγένετο, ἐρίθου ἐγγιζούσης ἐκ-
τεμεῖν. » Σκηνὴν καλεῖ τὸ σῶμα, ἐνοικον δὲ τὴν ψυ-
χὴν τῆς ἀναχωρήσεως, ὅτι καὶ τὸ σῶμα καταλυομένη
σκηνὴ· σκηνὴν μὲν λέγων τὸ σῶμα, ἐπεὶ ὁ θεσπίσιος
Ἀπόστολος σκηνὴν αὐτὸ ὠνόμασεν. Ἀλλὰ καὶ ὥσπερ
ἰσθὺς ἐρίθου τὸ ὕφασμα λοιπὸν ἀποτεμνουμένης, οὕτω
καὶ τὰ τῆς ἐμῆς ζωῆς, καὶ τοῦ βίου παντὸς τὸ ὕφασμα
περὶ τέλος ἤλυνεν ἀποτεμνόμενον. Ἐκαστὸς οὖν τῶν

A ascriberet. « Audiui orationem tuam, et vidi lacry-
mas tuas. Ecce adjicio ad tempus tuum annos
quindecim. »

Vers. 6. « Et de manu regis Assyriorum eruam te
et civitatem hanc. » Quia orationis non loquacita-
tem præferentia verba divinis auribus digna erant :
et quia lacrymarum vis congruenti et necessario
tempore emissa, inspectionis divinæ oculos ad
ipsum alliciebat, ideo Deus ipsi annuit, accessionem
vitæ concedens, opereque declarans, non ex inor-
dinata naturæ lege, neque ex inevitabili necessitate,
mortem hominibus destinatam esse. Non modo au-
tem annos vitæ, sed etiam ex munificentia, utpote
Deus, tranquillam ipsi et pacatam vitam pollicetur,
se tum ipsum, tum populum ejus et civitatem de
manibus inimicorum erepturum se promittit : ut
vero dictis fidem adderet, signum alterius stupendæ
rei ipsi præstitit.

Vers. 7, 8. « Hoc autem tibi signum a Domino,
quoniam facturus est Dominus verbum istud. Ecce
ego vertam umbram graduum, quos ascendit sol
decem gradibus domus patris tui. Avertam solem
decem gradibus : et ascendit sol decem gradibus,
quibus descendit umbra. » Et signum quidem
illud etiam admirabile erat, quod Ezechias ab oc-
casu vitæ ad aliam vitam remigraret.

Vers. 9. *Oratio Ezechiae regis Judææ, cum ægrota-
rit et ex morbo convalescit.*

C Vers. 10. « Ego dixi in excelsis dierum meorum :
Vadam ad portas inferi : relinquam annos resi-
duos. » Cum me jam mortis januis proximum esse
sciam, de vita mea inter homines desperavi.

Vers. 11. « Dixi : Non amplius videbo salutare Dei
in terra, non amplius videbo hominem. » Anxius de
illis quæ decessum ex hac vita consequuntur, juro
pietatem erga Deum suam ipsi Deus in memoriam
revocat : stetitibus autem ne e regione viventium ex-
cideret, precabatur. Illud etiam præter cætera Eze-
chiam dolore affliciebat, quod nullus ex semine suo
successor adesset, quandoquidem quo tempore isthac
proferebat, nullum adhuc filium suscepserat. Quia
igitur filiis orbus moriturus, nec successorem reli-
cturus erat, ex quo salutare Dei hominibus ventu-
rum exspectaretur, merito Christi ex semine David
ortu privatus, lamentabatur.

Vers. 12. « Defecit a cognatione mea : defecit
quod reliquum est vitæ meæ. Abiit et recessit a me,
sicut solvit tabernaculum, qui construxit. Sicut tela
spiritus meus factus est apud me, mox a texente
succidenda. » Tabernaculum vocat corpus, inhabi-
tantem dicit animam : qua recedente, corpus soluto
tabernaculo simile est. Tabernaculum vero corpus
appellat, quia divinus item Apostolus tabernaculum
ipsum vocavit. Verum etiam sicut tela quæ a te-
xente succiditur, sic et vitæ meæ textura ad finem
vergit, mox succidenda. Singuli igitur homines per

gesta et opera sua vestem sibi texunt, et ornatum animæ suæ circumponunt.

VERS. 13. « In die illa traditus sum usque mane veluti leoni, sic contrivit omnia ossa mea. A die enim usque ad noctem traditus sum. » Traditus sum cen leoni cuidam homines devoranti, qui quasi per illatam mihi infirmitatem, tota die et nocte contrivit omnia ossa mea; parumque abfuit, quin me totum devoraret.

VERS. 14. « Sicut hirundo, sic clamabo, et sicut columba, sic meditabor. Defecerunt enim oculi mei, ut ne aspicerem celsitudinem cœli ad Dominum. » Attamen in hac rerum conditione, non infirmatus sum, nec a Deo meo recessi, sed fide speque bona meipsum confirmons, fletibus et orationi me dedi; me vero assidue orante, atque precibus apud Deum insistente, ipse « eruit me, et abstulit dolorem animæ meæ. » Ille, inquam, nihil conciliatus, eruit me, et sustulit dolorem animæ meæ: ac si videlicet promissis fidem adderet quæ sanctis suis dedit his verbis: « Adhuc te loquente, dicam: Ecce adsum. »

VERS. 16. « Domine, de ipsa quippe renuntiatio est tibi: et excitasti spiritum meum, et consolatus vixi (35). » Non quod his dignus essem: nam peccatis multis plenus eram, sed ex misericordia et clementia tua hæc adfuerunt.

VERS. 17-19. « Eruiisti enim animam meam, ut non periret, et projecisti retro me omnia peccata mea. Neque enim qui in inferno sunt laudabunt te, neque qui mortui sunt, benedicent tibi, neque sperabunt, qui in inferno sunt, misericordiam tuam: qui vivunt benedicent tibi, sicut et ego. Ab hoc enim die filios edam, qui annuntiabunt iustitiam tuam. » Impiorum siquidem locus est infernus: quapropter cum anima mea illo erepta sit, Deo lætus gratias refero. Regio autem eorum qui apud Deum vivunt, eos qui ipsum laudant excipiet: ubi me demum futurum esse confido, gratia tua id mihi concedente.

VERS. 20. « Deus salutis meæ, neque desinam laudare te cum psalterio cunctis diebus vitæ meæ in conspectu domus Dei. » Tibi semper astans, et a sanctuario nunquam recedens, te assidue laudabo.

VERS. 21. « Et dixit Isaias Ezechiae: Sume tibi massam siccum, et tere, et emplastrum impone vulneri, et sanus eris; » docens non prorsus respuenda esse illa, quæ ab hominibus ad medelam corporis excoquantur: itemque illis utendum esse, quandoquidem propheta id agendum esse monuit. Reliqui vero omnes, ulcus vocabant, quod a massa siccum curatum est: at non ulcus erat primum, sed infirmitas et ægrotatio ad mortem. Quare pro illa qui-

Α ανθρώπων σπολὴν ὀφαινόν, καὶ κόσμον τῇ αὐτοῦ περιτιθεὶς ψυχῇ διὰ τῶν αὐτοῦ πράξεων.

« Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ παρεδόθην ἕως πρωῒ ὡς λέοντι, οὕτως συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἕως νοκτὸς παρεδόθην. » Ὡς περ τινὶ ἀνθρωποφάγῳ λέοντι, ὃς τε ὡς μὲν διὰ τῆς ἐπιτεθείσης μοι ἀβρωστίας διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας συνέτριψε πάντα τὰ ὀστέα μου· μικροῦ δὲ δεῖν καὶ ὅλον αὐτὸν καταπιεῖν με ἔμελλεν.

« Ὡς χελιδὼν, οὕτω φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρη, οὕτω μελετῶ. Ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν Κύριον. » Ὅμως δ' οὖν ἐν τούτοις γενόμενος, οὐκ ἐξησθίνησα, οὐδὲ τοῦ Θεοῦ μου ἀνεχώρησα, ἀναλαβὼν δὲ ἐμαυτὸν πίστει καὶ ἀγαθῇ ἐλπίδι, κλαυθμῷ καὶ προσευχῇ παρεδωκα ἑμαυτόν. Εὐχομένου δὲ μου, φησὶν, ἐπιμόως, καὶ ἐγκειμένου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίας, ὃς « ἐξελατό μου, καὶ ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς. » Ὅ δὲ μὴ μελλήσας ἐξελατό με, καὶ ἀφελατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς· μονονοῦχ' τὸν αὐτοῦ λόγον πιστωσάμενος, ὃν ἐπήγγελται τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ εἰπών· « Ἐτι καλοῦντός σου, ἐρῶ. Ἰδοὺ πάρεμι. »

« Κύριε, περὶ ταύτης γὰρ ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγειράς μου τὴν πνοήν, καὶ παρακληθεὶς ἐξῆσα. » Οὐχ ὅτι τούτων ἄξιός ἤμην ἐγὼ πολλῶν γάρ μεσὸς ἀμαρτιῶν αὐτὸς ὑπῆρχον· ἀλλὰ τῷ σὺ ἔλεψ καὶ τῇ σὺ φιλανθρωπῶς ταῦτα παρέστη.

« Ἐλοιὺ γάρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀποληται, καὶ ἀπέρριψας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἀμαρτίας. Οὐ γὰρ ὁ ἐν ᾧ αἰνέσουσι σε, οὐδὲ οἱ ἀποθανόντες εὐλογήσουσι σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσι οἱ ἐν ᾧ σου τὴν ἐλεημοσύνην σου· οἱ ζῶντες εὐλογήσουσι σε ὃν τρόπον χάγῳ. Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδεία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου. » Χωρὶον γὰρ ἐστὶν ἀσεβῶν τοῦτο· διὸ τὴν ψυχὴν ἐλευθερωθεὶς ἐξ αὐτοῦ, χαίρων ἀποδίδωμι τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ δὲ χώρα τῶν παρὰ Θεῷ ζώντων καὶ τοὺς αἰνούντας ὑποδέξεται· ἐνθα καὶ αὐτὸς λοιπὸν γενήσεσθαι πιστεύω, τοῦτο μοι τῆς σὺς δωρησαμένης χάριτος.

« Θεὲ τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου κατέναντι τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. » Σοὶ προσεδρεύων διαπαντός, καὶ ἀχώριστος γενόμενος τοῦ σοῦ ἁγιάσματος, διαπαντός εὐλογήσω σε.

« Καὶ εἶπεν Ἡσαΐας πρὸς Ἐζεκιάν· Λάβε παλάθην ἐκ σύκων, καὶ τρίψον, καὶ κατὰπλασαι, καὶ ὀγυῖς ἔσθ'· διδάσκων, ὡς οὐ πάμπαν ἀπόδλητα γένοιτ' ἂν ποτε καὶ τὰ παρ' ἀνθρώποις πρὸς θεραπείαν τοῦ σώματος ἐπινοούμενα· ἔτι δὲ ὅτι χρηστὸν καὶ τούτοις, ὡς καὶ τοῦ προφήτου τοῦτο πρᾶξαι παραίνεσαντος. Καὶ οἱ λοιποὶ πάντες ἔλκος ὠνόμασαν τὸ διὰ τῆς παλάθης θεραπευθεῖν· ἀλλ' οὐχ ἔλκος ἦν τὸ πρῶτον, ἀβρωστία δὲ καὶ μαλακία πρὸς θάνατον. Διὸ ἐπ' ἐκεῖνης

(35) Vulg., « Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me et vivificabis me. » Dcest vers. 15 apud LXX Int. Ed. Complut. tamen,

VERS. 15. « Καὶ αὐτὸς ἐποίησε καθοδήγησιν πάντας ἐν αὐτοῦς μου. »

μὲν κλαυθμοὶ καὶ προσευχαί, καὶ Θεοῦ ἐπισκοπὴ παραλαμβάνοντο· ἐπὶ δὲ τοῦ μερικῶς ἔλκουσιν σωματικὴ τις θεραπεΐα, ἣν ὁ προφήτης ὑποδέβληκεν.

« Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας· Τοῦτο σημεῖον πρὸς Ἐζεχίαν, ὅτι ἀναθήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΘ'.

« Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μαρδοχ Βαλαδάν, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλαδάν, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς καὶ πρέσβεις καὶ δῶρα Ἐζεχίᾳ· ἥκουσε γάρ, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ ἐχάρη ἐπ' αὐτοῖς Ἐζεχίας, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν οἶκον τοῦ Νεχωθᾶ, καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ τῆς στακτῆς, καὶ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύρου, καὶ πάντας τοὺς οἴκους τῶν σκευῶν τῆς γάρης, καὶ πάντα ὅσα ἦν ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἦν οὐθέν, ὃ οὐκ ἔδειξεν Ἐζεχίας ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάτῃ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ. » Συνεστάζουσιν ἡμῖν καὶ διερευνημένοις τὰ κατὰ τοὺς παρόντας τόπους (36), ὃ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νενοσημέναι μὲν τὸν Ἐζεχίαν. ἐπεὶ μὴ εἰρήκει ψόφῳ εἰς τὸν Θεὸν εὐχαριστήριον ἐπὶ τῇ πώσσει τῶν Ἀσσυρίων, ὡς Μωϋσῆς ᾤδεν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ὡς Δεδόρρα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ Σισάρα, καὶ ὡς Ἄννα ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Σαμουὴλ· ὅπερ μὴ ποιήσαντα τὸν Ἐζεχίαν, τῇ νόσῳ περιπεσεῖν· τὸν δὲ Βαβυλωνίον ἐγνωσκέναι τὴν ἀπὸ τῆς νόσου ῥώσιν αὐτοῦ, καὶ ἀπεσταλκέναι πρὸς αὐτὸν ἄνδρας, οὐκ ἀργῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ συνέβη τὴν ἡμέραν ἐκείνην καθ' ἣν τὸ σημεῖον τῆς τοῦ ἡλίου ἀναδρομῆς ὥρων γεγενῆσθαι διπλασίων· μὴ γὰρ λαθεῖν τοῦτο τοὺς Βαβυλωνίους, δεινοὺς ὄντας περὶ τῆς τῶν ἀστρῶν θεωρίαν. Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἥλιον θεοποιούντες, συνέιδον ὡς ὑπὸ κρείττονος περιγένηθαι εἰς αὐτοῦ πίστιν δυνάμει· τοῦτο χάριν ἤκον ζητῆσαι τὸν τούτου θέλοντες αἴτιον. Εἴτ' ἐπειδὴ πολυπραγμονήσαντες ἔγνων τὸν τῶν Ἑβραίων Θεὸν μέγαν εἶναι, τὸν καὶ τοῦ παντός κόσμου δημιουργόν· τοῦ τε βασιλεὺς Ἐζεχίου τὴν ἀρρωστίαν, δι' ἣν καὶ τὸ θαῦμα γέγονεν, εἰκότως καταπλαγέντες τὸ πεπραγμένον, φίλιαν ἐθέλησαν σπεύσασθαι πρὸς τὸν Ἐζεχίαν, ὡς πρὸς ἄνδρα θεοφιλή. Ταῦτα μὲν ὁ Ἑβραῖος. Ἐγὼ δὲ συνέιδον, ὡς ὅφ' ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ταῦτα πάντα συνέβη· λέγω δὲ ἡ ἐφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἢ κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἡ δι' ἀγγέλου Θεοῦ κατὰ τοῦ Ἀσσυρίου πληγὴ, ἡ τε τοῦ Σενναχεριμ φυγὴ, καὶ ἡ τῶν αὐτοῦ παιδίων ἐπανάστασις, ἡ τε τοῦ διαδεδομένου αὐτὸν υἱοῦ σπρωπυμένη ἀπώλεια. « Οἱ δὲ καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ταῦτα συνέβη πραχθῆναι, μάθους ἂν ἐπιστήσας, ὡς ἡ μὲν ἐφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσσαρεσκαίδεκάτου τῆς Ἐζεχίου βασιλείας γέγονε· τελευτᾷ δὲ βασιλεύσας τὰ πάντα ἐννέα καὶ εἴκοσι ἔτη, ὧν τὰ πέντε καὶ ἔξι καὶ ἑτὶ μετὰ τὴν νόσον αὐτῷ προστεθῇ. Οὐλοῦν ἐν τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει νενοσῆκει, καὶ

A dem aegritudine, letus, preces et Dei visitatio in remedium assumebatur; pro ulcere autem speciatim, corpora quaedam medela, quam propheta subministravit.

VERS. 22. « Et dixit Ezechias: Hoc signum ad Ezechiam, quod ascensurus sim in domum Dei. »

CAPUT XXXIX.

VERS. 1. « In tempore illo misit Marodach Baladan, filius Baladan rex Babylonie, epistolas et legatos et munera ad Ezechiam: audierat enim quod aegrotasset usque ad mortem, et quod convalescisset. Et gavisus est super his Ezechias: et ostendit eis domum Nechotha, et argenti, et auri, et stactae, et thymiamatum, et unguenti, et omnes domos vasorum gazae, et omnia quaecunque erant in thesauris suis. Neque quidquam fuit, quod non ostenderet ei Ezechias in domo sua; et in omni potestate sua. » Percontantibus nobis, ac disquirentibus ea, quae ad haec loca pertinent, dixit Judaeorum doctor, ideo aegrotasse Ezechiam, quod canticum Deo non cecinisset in gratiarum actionem, ob Assyriorum caedem, quoniam admodum Moyses cecinit super exitu Aegyptiorum, et Debora de pernicie Sisarae, et Anna de ortu Samuelis; Ezechiam vero, cum id non praestitisset, in morbum incidisse: tunc quoque Babylonium, accepto restitutae valetudinis ejus nuntio, ad eum legatos misisse, non sine causa; sed quod dies illa qua solis retrogressio contigit, horas duplicasset; neque id latuisse Babylonis, in astronomiae disciplina peritissimis. Qui quoniam, cum solem pro Deo haberent, animalvertebant eum a potentiore quadam virtute retrocedere coactum fuisse; ideo hujusce rei causam sciscitatum venerunt. Hinc quia re curiosius perquisita edidicerunt magnum esse Deum Hebraeorum, universique mundi conditorem, et regis Ezechiae morbum noverunt, cujus causa tantum miraculum editum fuerat; tanto prodigio, ut consentaneum erat, percussus, saedus et amicitiam cum Ezechia, utpote religioso viro, inire voluerunt. Haec Hebraeus ille. Ego vero compertum habeo haec omnia uno eodemque anno contigisse; videlicet Assyrii irruptionem contra Judaeam, immissam ab angelo Dei contra Assyrium plagam, Sennacherimi fugam, perpetratum a filiis ejus patricidium, ac demum filii et successoris ejus interitum, qui hic tacetur. Quod autem haec uno eodemque anno contigerint, facile deprehendas, si animaladverteris Assyrii irruptionem anno decimo-quarto regni Ezechiae accidisse: Ezechiam vero totos viginti novem regni annos emensum obtiisse; ex quibus quindecim anni ipsi post morbum adjecti fuerant. Hinc porro consequitur, tum morbum, tum caetera, quae morbum praecessere, anno eodem quattodecimo contigisse. Horum igitur omnium fama,

minno, quas cecinit Moyses Pharaone submersae; Debora, interfecto Sisara; et Anna, genito Samuele, etc.

(36) Haec pene ad verbum interpretatur Hieronymus, « Tradunt Hebraei ideo aegrotasse Ezechiam, quoniam post inauditam victoriam Judaeorum et Assyrii regis interitum, non cecinerit laudes Do-

Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ. Αὐτός, ἐκείνος ὁ μὲν διδάξει πάντα, καὶ τὰ ἐξῆς. Πάντες τοιγαροῦν οἱ τὸ παράκλητον Πνεῦμα ὑποδεξάμενοι προστάττονται παρακαλεῖν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδα. Ὅσπερ δὲ ἀποδείσσεται, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτως ἡ καρδιά Ἱερουσαλὴμ νοθήσεται, τὸ κρείττον τάγμα τοῦ λαοῦ. Ὡς γὰρ ἐν σώματι ἡ καρδιά τὸ κυριώτατον ἐστὶ τοῦ παντός, οὕτω καὶ ἐν τῇ τῆς Ἐκκλησίας σώματι τὸ κυριώτατον τάγμα εἰκότως ἀν' ἑαυτῇ τὸ τῶν λογικωτέρων, φρονήσει τε καὶ διανοίᾳ καὶ λογισμῷ διαφέρωντων. Ἐὰν τοίνυν λέγεται, « Αἰλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλὴμ », οὕτω δεκτέον τὸν λόγον, ὥστε σφαιρότερον ἔλεγε· « Αἰλήσατε τοὺς ἐν τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ νοήμοσι καὶ λογικωτέροις. » Τούτοις μὲν οὖν λαλεῖν προστάττονται οἱ ἱερεῖς· τὸν δὲ λοιπὸν λαὸν παρακαλεῖν, ὡς δεόμενον παρακλήσεως καὶ παραμυθίας.

« Ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπείνωσις αὐτῆς· λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς. » Προσθήκει δὲ λοιπὸν παρακλήσεως καὶ παραμυθίας αὐτὴν τυγχάνειν διὰ τὴν ἐπιλάμψασαν τῷ βίῳ τοῦ καινοῦ πάντων ἀνθρώπων Σωτῆρος ἐπιφάνειαν. Διπλὴν δὲ κόλασιν εἰποῖς ἀν' ἐπιγλυφέναι τῇ καρδίᾳ Ἱερουσαλὴμ· ἐπὶ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν συναπλήκων τοῖς κακοῖς τοῦ πλήθους οἱ δηλούμενοι, ὅτι ἄλλοφύλοις ἔθνεσι ταπεινούμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκόλαζον ἑαυτοὺς, διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀναβολὴν πενθοῦντες καὶ ἀποκλαιόμενοι τὴν πτώσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολλῶν· ἀλλὰ δεύτερον πολιορκηθεῖσα ἡ Ἱερουσαλὴμ, ὡς εἰς ἔδαφος κατενεχθῆναι τὸν ἐν αὐτῇ νεῶν, διπλὴν τιμωρίαν τῶν ἐν αὐτῇ τετολημμένων ἀσεβημάτων ὑπέμεινε.

« Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Σαφῶς παρίσται μὴ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ γεννηθῆναι τὰ θεοπρεπόμενα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου· λέγουσιν δὲ τὸ ὁφθῆσθαι τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ πάσῃ σαρκὶ γνωσθῆσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπληροῦτο πρὸς ἱστορίαν καὶ λέξιν ἐπὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου κηρύσσοντος τὴν σωτήριον ἐπιφάνειαν Θεοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, ἐν ᾗ καὶ τὸ σωτήριον ὤφθη τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Χριστὸς, ᾧ τε δόξα αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐγνωσθῇ, ὅτε βαπτισθέντος αὐτοῦ, ἠνοήθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἰδῇ περισσεύει καταβὰν ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ, φωνὴ τε ἠνέχθη πατρικὴ τῷ Υἱῷ μαρτυροῦσα· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε. » Ὡς γὰρ μέλλοντος ἐπιδημεῖν τῇ ἐρήμῳ καὶ τῇ ἐξ αἰῶνος ἀβάτῳ τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἐλέγετο. Ἦν δὲ τὰ εἶδη πάντα ἔργμα Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἄβυσσος πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ δικαίοις τε καὶ προφῆταις ἀνδράσι. Διόπερ ἡ φωνὴ παρακελεύεται ὁδὸν εὐτρεπίζειν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ, καὶ τὴν ἄβυσσον καὶ τραχεῖαν ὁμαλὴν ποιεῖν, ἵνα ἐπιβῇ ἐκπαρημέσας ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου »· τούτεστι τὸ εὐαγγελικὸν

actus, quem mittet Pater meus, ille vos docebit omnia⁶⁰, » et cætera. Quotquot igitur Spiritum sanctum acceperunt, populum Dei consolari iubentur; sed non Israel, non Jacobum, non Judam. Ut autem populum Dei intelligendum esse demonstratum est, ita et cor Jerusalem intelligatur oportet, pro populi scilicet ordine et parte præstantiore. Quemadmodum enim in corpore cor præstantissimum omnium est; ita et in Ecclesiæ corpore, præstantissima portio jure dicatur esse eorum, qui ratione, prudentia, mente et cogitandi vi cæteris antecellunt. Cum ergo dicitur, « Loquimini ad cor Jerusalem, » sic dictum accipias, ac si clarius ita loqueretur, « Loquimini iis e populo Dei, qui intelligentia et ratione præstantiores sunt. » Hos itaque alloqui iubentur sacerdotes; residuum vero populum consolari præcipiuntur, utpote qui consolationis opus habeat.

« Quia repleta est humiliatio ejus: solum est peccatum illius, quoniam suscepit de manu Domini duplicia peccata sua. » Par est ut demum consolationem obtineat, ob illucescentem toti humano generi novi Salvatoris adventum. Duplex vero supplicium cordi Jerusalem inflictum dicas: tum quia secundum historiam memorati homines ab alienigenis gentibus oppressi, in partem calamitatis populi veniebant; tum quia secundum mentem de multitudinis abiectione flentes ac multorum perniciem et exitium lugentes, sese macerabant: quia etiam secundo obsessa Jerosolyma, ita ut templum ejus solo æquaretur, duplex scelerum ab se perpetratorum supplicium luit.

VERS. 3. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. » Aperte declarat ea, quæ in vaticinio feruntur, non Jerosolymæ, sed in deserto gerenda esse; nempe quod futurum sit, ut gloria Domini appareat, et salutare Dei in omnis carnis notitiam veniat. Et hæc quidem secundum historiam et ad verbum, tunc impleta sunt, cum Joannes Baptista salutarem Dei adventum prædicavit in deserto Jordanis, ubi salutare Dei visum fuit. Nam tunc Christus ejusque gloria omnibus innotuit, cum, ipso baptizato, aperti sunt cæli, et Spiritus sanctus in columbæ specie descendens, super eo insedit, paternaque vox delata est, Filio testimonium reddens, « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite⁶¹. » Hæc quippe dicebantur, quia Deus in desertum, a sæculo impervium et inaccessum, adventurus erat. Erant porro gentes omnes Dei cognitione vacuæ, a quarum adiuv. omnes justī Dei ac prophetæ arcebantur. Quamobrem jubet vox illa, viam parare Dei Verbo, et inviam asperamque complanare, ut eo adveniens Deus noster progredi valeat. « Parate viam Domini: » ea est evangelica prædicatio, novaque consolatio,

⁶⁰ Joan. xiv. 16. ⁶¹ Matth. iii. 17.

quæ salutare Dei in omnium hominum notitiam venire exoptat.

Deinde vero, in profundo malitiæ depressas animas excitat, his additis verbis:

VERS. 4. « Omnis vallis implebitur. » Superbis vero illis animabus, quæ contra Dei cognitionem sese erigebant, contrarium eventurum esse docet his verbis: « Et omnis mons et collis humiliabitur; » sed etiam, inquit, erunt « omnia tortuosa in rectam, et aspera in planities. » Illic asperam animam planam effici jubet, ut adventum Dei excipere valeat.

VERS. 5. « Et videbitur gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est. » Caro autem erant homines omnes, qui solummodo carnei, Spiritus sancti participes nullatenus erant. « Quia Dominus locutus est: » mentiri enim nequit is, qui promisit.

VERS. 6-8. « Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis, sicut flos feni. Exaruit fenum, et flos decidit: verbum autem Dei nostri manet in æternum. » Hæc quippe universæ carnis natura est, necnon hominis imaginem terreni ferentis, videlicet corpus amantis, et secundum carnem viventis: nam perinde atque fenum terræ ac speciosi flores, ad breve tempus floret, et decore nitescit; nec diu postea, ob infirmam et fluxam naturam marcescit: quod his ver-
lis Scriptura docet, « Exaruit fenum, et flos deci-
dit. »

VERS. 9. « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. » Hæc præmissorum sententiæ apprimè conveniunt, atque opportune evangelistarum mentionem faciunt, et adventum Dei ad homines annuntiant, postquam de voce in deserto clamante sermo habitus est. Atenim prophetiam de Joanne Baptista, evangelistarum mentio congruenter sequebatur. Quenam igitur hæc Sion est, nisi quæ antea Jerusalem vocabatur? Nam et ipsa mons erat, quod declarat Scriptura illa quæ dicit: « Mons Sion hic, in quo habitasti »⁸²; et Apostolus: « Accessistis ad Sion montem »⁸³. Num forte chornus apostolicus ex prisco populo ex circumcissione delectus, hac ratione significatur? Hæc enim Sion et Jerusalem est, quæ salutare Dei accepit, quæ et ipsa monti Dei, videlicet unigenito Verbo ejus, sublimis imponitur: quam jubet, con-
scenso monte sublimi, salutare verbum annuntiare. Quis autem ille est, qui evangelizat, nisi evangelicus chornus? Quid est evangelizare? universis hominibus, et ante omnes, civitatibus Judæ, Christi in terram adventum prædicare.

VERS. 10. « Attollite, nolite timere. Sic civitatibus

A κήρυγμα, ἡ καινὴ παράκλησις αὐτῇ, ἡ πᾶσιν ἀνθρώποις γνωσθήσεσθαι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπιζητούσα.

Εἶτα διεγείρει τὰς ἐν βάθει κακίας τεταπεινωμένας ψυχὰς, ἐπιλέγων·

« Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται. » Καὶ τὰς ὑπερ-
ηφάνους τε καὶ ὑπεραιομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ
Θεοῦ τὸ ἐναντίον πείσεσθαι διδάσκει· λέγων· « Καὶ
πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· ἀλλὰ καὶ ἴσται,
« Πάντα τὰ σχολιά, » φησὶν, « εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ
τραχεὶα εἰς πεδία. » Καὶ τὴν τραχεῖαν δὲ ψυχὴν ὁμα-
λὴν γίνεσθαι προστάττει, ὡς ἀν δεικτικῇ γένοιτο τῆς
ἐπιδόσεως τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ὁρθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὁφθαλμοὶ πάν-
τες τοῦ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »
Σὰρξ δὲ ἦσαν οἱ αὐτοὶ μόνον σάρκινοι, καὶ οὐδαμῶς
Πνεύματος ἁγίου μέτοχοι πάντες ἄνθρωποι. « Ὅτι
Κύριος ἐλάλησεν· » ἀφ' οὗδης γὰρ ὁ ἐπαγγελλόμενος.

« Ὡς ἡ λέγοντος, Βόησον. Καὶ εἶπα, Τί βόησω;
Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος
χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε·
τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα. »
Αὕτη γοῦν ἐστὶ πάσης σαρκὸς φύσις καὶ τοῦ τὴν
εἰκόνα τοῦ χοικοῦ φέροντος ἀνθρώπου, λέγω δὲ τοῦ
φιλοσωμάτου καὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζώντος· ὁμοίως
γοῦν τῷ χόρτῳ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ὠραιαῖς ἀνθεσι
πρὸς βραχὺ θάλλει καὶ ὠραῖζεται, εἰτ' οὐκ εἰς μα-
κρὰν ὑπὸ τῆς ἀετέου καὶ βουστῆς φύσεως ἀπομα-
ραίνεται· ὅπερ διδάσκει ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Ἐξ-
ηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. »

« Ἐπ' ὄρος ὕψηλόν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος
Σιών. Ὑψώσων τῇ ἰσχυρί τῇ φωνῇ σου, ὁ εὐαγγελι-
ζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Ἐξόδρα καὶ ταῦτα τῇ τῶν
προλεχθέντων ἔπειτα διανοίᾳ, εὐκαίρως καὶ τῶν εὐαγ-
γελιστῶν μνημὴν ποιοῦμενα, καὶ παρουσίαν Θεοῦ
ἀνθρώποις εὐαγγελιζόμενα, μετὰ τὰ περὶ τῆς ἐν τῇ
ἐρήμῳ βοώσεως φωνῆς. Εἴπετο γὰρ τῇ περὶ Ἰωάννου
τοῦ Βαπτιστοῦ προφητεία ὁ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν
τοῦ Σωτῆρος λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη ἡ Σιών, ἡ
ἐκάντως· ποῦ ἡ διὰ τῶν ἐμπροσθεν Ἱερουσαλήμ ὠνο-
μασμένη; Καὶ αὕτη γὰρ ὄρος ἦν, ὃ ὀηλοῖ ἡ φάσκουσα
Γραφὴ· « Ὅρος Σιών τοῦτο ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῇ· »
καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει. »
Καὶ μήποτε νῦν ὁ χορδὸς ὁ ἀποστολικὸς, ὃ ἐκ τοῦ προ-
τέρου λαοῦ, ὃ ἐκ περιτομῆς· ἐξαιλεγμένος, τοῦτον
σημαίνεται τὸν τρόπον; Αὕτη γὰρ ἐστὶ Σιών καὶ Ἱε-
ρουσαλήμ, ἡ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παραδεδομένη,
ἐπηρτημένη τις οὖσα καὶ αὕτη τῷ ὄρει τοῦ Θεοῦ τῷ
μονογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ· ἢ προστάττει εὐαγγελιζεσθαι
ἀνελεύσῃ ἐπ' ὄρος ὕψηλόν, αὐτὸν τὸν σωτήριον
λόγον. Τίς ἐστὶ ὁ εὐαγγελιζόμενος, ἢ ὁ εὐαγγελικὸς
χορδός; Τί δὲ εὐαγγελιζεσθαι; κηρύττειν πᾶσιν ἄν-
θρώποις τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπὶ γῆς παρουσίαν, καὶ
πρὸ πάντων ταῖς πόλεσιν Ἰούδα.

« Ὑψώσατε, μὴ φοβεσθε. Εἶπον ταῖς πόλεσιν

⁸² Psal. LXXIII, 2. ⁸³ Hebr. x', 22.

Ἰούδα· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν· λέγω δὴ ταῖς Ἰουδαί-
καίς συναγωγαῖς, ὡς ἄρα εἴη ἐληλυθὺς ὁ πάλας ἡξέειν
καὶ ἐπιδημήσειν ἀνθρώποις διὰ τῶν προφητιῶν κη-
ρυττομένου Θεοῦ, καὶ αὐτὸς Κύριος, ὁ ἐκ μακροῦ
προσδοκώμενος αὐτοῖς.

Ἰδοὺ Κύριος. Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ
ὁ βραχίων μετὰ κυρίας· ὡς εἰ σαφέστερον
ἔλεγεν, μετὰ δεσποτικῆς κυρίας καὶ αὐθεντίας.
Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον
ἐναντίον αὐτοῦ. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς δευτέρας τοῦ
Χριστοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἡξεί ἐν δόξῃ ἀποδώσων
ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν οὖν ὡς δε-
σπότης καὶ Κύριος ποιήσει μετὰ ἰσχύος καὶ μετὰ τοῦ
καλουμένου βραχίονος αὐτοῦ.

Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Κατὰ
τὴν πρώτην αὐτοῦ πάροδον ἐπληροῦτο, ἐν ἧ, « κα-
νώσας ἑαυτὸν, καὶ μορφήν δούλου λαβὼν, » ἐποιμαί-
νε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « τὴν ἀγέ-
λην αὐτοῦ ἔδωκεν. » Οὐ γὰρ ὡς Κύριος μετὰ ἰσχύος,
οὐδ' ὡς βραχίων μετὰ τῆς οἰκείας κυρίας καὶ δε-
σποτείας· ἀλλ' ὡς ποιμὴν, ψαλ, ποιμαίνει τὸ ποί-
μνιον αὐτοῦ. Ὁ δὲ καὶ ἐμπαρτύρει λέγων αὐτὸς ἐν
Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γι-
νώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκουσιν με τὰ ἐμὰ· καὶ τὴν
ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. »

Καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄρνας, καὶ ἐν
γαστρὶ ἐκρύψει· παρακαλέσει. Ἄρνας δὲ τοὺς ἀρτι-
γενεῖς καὶ ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους ὁμοῖ (37). Καὶ
ἄλλως δὲ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ αἱ ψυχαὶ κύουσαι καὶ
ὠδίνουσαι τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ ἀναγεννωμένους,
παρακλήτων αὐτὸν εἶχον· ἔπερ νοήσεις ἐξ ὧν τοῦ
λέγοντος· Τεχνία μου, οὐ· πάλιν ὠδίνω, ἀχρις οὗ
μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Ὁρᾷς πῶς ὁ Παῦλος
ὑπὲρ τῶν μαθητευομένων αὐτῷ εἶχεν ὠδίνας· οὕτως
οὖν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Ὅσπερ γὰρ ἐν γαστρὶ
κύουσι μητέρες, τοὺς δι' αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννωμέ-
νους ὠδίνον, ὑπεραγωνιῶντες μήπως τις ἐκτρωμα
γένηται ἀπολιθθῆσας καὶ ἐξαμβλωθεὶς τῆς ἐν Χριστῷ
μορφώσεώς τε καὶ τελειώσεως. Διόπερ αὐτὸς ὁ προ-
λεχθεὶς ποιμὴν παρακαλέσει αὐτοὺς εἰρηται.

Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρα-
νον σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δραχμῇ; Τίς ἔστησε
τὰ ὄρη σταθμῶν, καὶ τὰς νάπας ζυγῶν; Τῶν γὰρ
πυφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου τὸ πᾶν ἀναθέντων αὐτομα-
τισμῷ καὶ τινι συντυχίᾳ φυσικῇ εἰμαρμένης, ἀνάγκη
ὁ παρὼν λόγος μὴδὲν ὡς ἔτυχε τῶν ὄντων εἶναι,
πάντα δὲ μέτρησι καὶ ἀριθμῷ ὑπὸ τοῦ θεολογουμένου
Κυρίου συνεστάναι παρίστησι. Τροπικῶς δὲ τοῖς παρ'
ἡμῶν συνήθεσι μέτροις κέχρηται, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἡμῖν
γνωρίμων καὶ συνήθων ὀνομάτων εἰς ἔννοιαν ἀφικολ-
μεθα τῆς τῶν ὀνομαζομένων διδασκαλίας. Εἴτ' ἐπει-
δήπερ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλό-
γως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, εἰκότως τὰ ἡμῖν ὑπερ-

³⁷ Joan. x, 14. ³⁸ Galat. iv, 19.

(37) Hæc ita exprimit Hieronymus : « Possumus
omnes finas apostolos et apostolicos viros, omnesque
Ecclesiæ doctores dicere, qui salutem parturiunt

A Juda, Ecce Deus noster, » Judaicis videlicet syna-
gogis, advenisse eam, quem olim prophete apud
homines peregrinaturum annuntiabant, Deum,
ipsumque Dominum, qui jamdiu ab illis expecta-
batur.

« Ecce Dominus, Dominus cum fortitudine ve-
nit, et brachium ejus cum dominatione; » ac si
apertius diceret, cum imperio et auctoritate. « Ecce
merces ejus cum eo, et opus in conspectu illius. »
Hæc quidem de secundo Christi adventu, quo cum
gloria venturus est, redditurus unicuique secundum
opera sua. Id igitur, utpote dominator et Dominus
cum fortitudine et cum memorato brachio suo præ-
stabit.

Vers. 11. « Sicut pastor pascet ovile suum. » Id
B in primo ejus adventu impletum est, quando « hu-
milians semetipsum, et formam servi accipiens, »
pascere ovile suum, sive, secundum Symmachum,
« gregem suum pascebat. » Non enim tanquam Do-
minus cum fortitudine, neque tanquam brachium
proprio dominatu et auctoritate instructum; sed
sicut pastor, ait, pascet gregem suum. Quod etiam
ipse testificabatur in Evangeliiis, hæc dicens :
« Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et co-
gnoscunt me meæ, et animam meam pono pro
ovibus ».

« Et brachio suo congregabit agnos, et præ-
gnantes consolabitur. » Agnos, recens natos, et in
Christo regeneratos appellat. Alio autem modo,
C apostolorum ipsius animæ prægnantes et partu-
rientes eos, qui ipsorum opera in Christo regene-
rabantur, ipsum consolatorem habebant : quod ex
unius testimonio intelligas, sic loquentis, « Filioli
mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus
in vobis ».

Viden quomodo Paulus pro discipulis
suis dolores partus subierit; sic et reliqui apostoli.
Quemadmodum enim matres in utero gestant, sic
illi eos, qui ipsorum opera in Christo nascebantur,
parturiebant, anxii ne quis abortivus esset, atque
ex immaturo partu exideret a Christi conforma-
tione et perfectione. Quapropter præfatus ille pastor
ipsos consolaturus dicitur.

Vers. 12. « Quis mensus est manu aquam, et cælum
palmo, et omnem terram pugillo? Quis libravit
pondere montes, et valles statera? » Nam cum sa-
D pientes hujus sæculi omnia spontaneo cuidam rerum
motui ac fortuito naturali casui, et fato ascribant,
necessario præsens sermo nullam rerum fortuito
casu existere, sed omnia cum mensura et numero
a Domino, qui Deus prædicatur, constituta fuisse
declarat. Tropice vero, vulgarium apud nos men-
surarum exemplo est usus; ut ex rebus nobis cognitis,
et ex assuetis vocabulis, ad rei traditæ doctrinam
accedamus. Deinde quoniam ex magnitudine et
pulchritudine creaturarum, proportionem quadam

plurimorum, et dicunt cum Apostolo : Filioli mei,
quos iterum parturio, donec Christus formetur in
vobis. »

opifex dignoscitur, jure ea quæ penes nos maxima habentur, collata cum Deo extenuat, ad conditoris omnium notitiam nos evocans.

Vers. 13, 14. « Quis novit mentem Domini? et quis ejus consiliarius fuit, qui instruat eum? aut quem consuluit qui instruxerit eum? aut quis ostendit ei judicium, aut viam prudentiæ quis monstravit ei? » Quia enim interrogaverat, quis esset qui hæc existere fecisset, et quis cum mensura et pondere hæc adornasset, consequenter tradit neminem, nisi usam tantum omnibus incomprensibilem mentem: quare subdit, « Quis novit mentem Domini? » quæ prædicta omnia condidit, quæ nullo egeus consiliario, neque alicujus sententia usa, suapte sapientiæ, quæ nullatenus exsistebant ad essentiam traduxit.

Vers. 15, 16. « Si omnes gentes tanquam gutta situlae, et tanquam momentum statera reputatæ sunt, tanquam saliva habebuntur. Libanus autem non sufficit ad comburendum, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum. » Quænam hæc gentes, nisi quæ Deum non noverunt, sed idololatricæ errori addictæ sunt? Quæ tanquam silla situlae, tanquam momentum stateræ, et tanquam saliva reputandæ dicuntur.

Vers. 17, 18. « Et omnes gentes quasi nihil sunt, et in nihilum reputabuntur. Cui assimilastis Dominum? et cui imagini eum assimilastis? » Quæ consequenter induxit, postquam Dei theologiam in medium attulit, et postquam gentibus enuntiavit, quantus esset is, qui aquam manu mensus est, palma cælum, et terram omnem pugillo, quique montes pondere, et valles statera constituit. His itaque apposite confert errorem illum, quo gentes deincebantur: ab eoque illas avertens, ad notitiam ejus, qui Deus esse prædicatur, evocat.

Vers. 19-23. « Annon imaginem fecit faber, et anrifex confuso auro inauravit eam? similitudinem fecit eam? Lignum enim, quod non putrescat, eligit faber, et sapienter queret quomodo statuat imaginem ex eo, et ut non commoveatur. Nonne scietis? nonne audietis? Annon annuntiatum est vobis a principio? non cognovistis fundamenta terræ: qui continet gyrum terræ, et habitatores ejus quasi locustæ. Qui statuit cælum quasi fornicem, et extendit ut tabernaculum ad habitandum: qui dat principem ut nihilum ad imperandum: terram autem tanquam nihil fecit. » Etiam si a patribus eruditi non estis; at vel nunc saltem ad sapientiam revocati, ejus ope ediscite, quis sit qui continet fundamenta terræ. Nami si non potuistis, inquit, mentem ad cælum erigere; at saltem in terram cogitationes et ratiocinia vestra flectite, in iisque moramini. Querite in quo illa fundetur, quis ille sit qui tantum elementum, immotum et inconcussum detinet. Quis, ait, est ille, qui tot gentes in terra disseminavit, ut locustis parvitalis corporeæ causa comparentur? Deinde sermonem e terra erigens, ad cælestem fornicem, et ad

A μεγέθη τῇ τοῦ χρεῖττονος παραθέσει σμικρόναι, ἡμᾶς εἰς ἔννοιαν προσκαλούμενος τοῦ τὰ σύμπαντα συστησαμένου.

« Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο, ὃς συμβιβάσῃ αὐτόν; ἢ πρὸς τίνα συνβουλευέσασθε, καὶ συνεβίβασεν αὐτόν; ἢ τίς ἐδείξεν αὐτῷ κρίσιν; ἢ ἰδὼν συνέσεως τίς ἐδείξεν αὐτῷ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἡρώτησε, τίς ὁ ταῦτα ὑποστησάμενος, καὶ τίς ὁ μέτρον καὶ σταθμὸν ταῦτα διαταξάμενος, ἀκολουθῶς ἀποδίδωσιν, ὡς οὐδεὶς ἢ εἰς μόνος ὁ τοῖς πᾶσιν ἀκατάληκτος νοῦς, διὸ ἐπιλέγει· « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; » τὸν τῶν εἰρημένων ἀπάντων ποιητικὸν, ὃς οὔτε συμβούλου δεηθεὶς, οὔτε παρὰ τίνος γνώμην λαβὼν, τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὁρατώτα ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν.

B

« Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς αταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, ὡς σιέλος λογισθήσονται. Ὁ δὲ Αἰθανὸς οὐχ ἱκανὸς εἰς καῦσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐχ ἱκανὰ εἰς ὀλοκάρπωσιν. » Ποῖα δὲ ταῦτα ἢ τὰ τὸν Θεὸν μὴ εἰδὸτα, προστετηκότα δὲ τῇ πλάνῃ τῆς εἰδωλοκρατίας; Ἄ θῆ καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ, καὶ ὡς σιέλος λογισθήσονται ἐλέγετο.

« Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ὡς οὐδὲν εἰσι, καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Τίνι ὁμοιώσατε Κύριον; καὶ τίνι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν; » Ἄ καὶ ἀκολουθῶς ἐπήγαγε μετὰ τὸ παραθεῖσθαι τὴν περὶ Θεοῦ θεολογίαν, κηρύξαι τε τοῖς ἔθνεσιν ὅσος ἦν ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί, τὰ τε ὄρη σταθμῷ καὶ τὰς νάπας ζυγῷ συστησάμενος. Τούτοις γοῦν ἀναγκάως παραβάλλει τὴν κατέχουσαν πλάνην τῶν ἔθνων, ἀποστρέφων αὐτῆς, ἀνακαλούμενος δὲ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ θεολογουμένου.

C

« Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοκόμος χωνεύσας χρυσὸν περιεχύρωσεν αὐτόν; ὁμοίωμα κατασκεύασεν αὐτόν; Ἐύλον γὰρ ἄσκητον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφὸς ζητήσῃ πῶς στήσῃ εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ ἵνα μὴ σαλεύηται. Οὐ γινώσκετε; οὐκ ἀκούσατε; Οὐκ ἀνηγγέλει ἐξ ἀρχῆς ὕμιν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες· ὁ στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανὸν, καὶ διατείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν· ὁ δίδους ἀρχοντας ὡς οὐδὲν ἀρχεῖν, τὴν δὲ γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησε. » Εἰ καὶ μὴ ἐκ πατέρων ἐδιδάχθητε, ἀλλὰ νῦν γοῦν σωφρονισθέντες, ὠφελήθητε, καὶ μάθετε τίς ποτὲ ἔστιν ὁ κατέχων τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἠδύνασθε, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν διάνοιαν ἐπαίρειν, ἀλλ' ἐπιστήσατε, φησὶν, ἐν τῇ γῇ ἐμποιεῖσθαι τὰς διατριβάς. Ἐπὶ τίνος τε ἡδραστὰι ζητήσατε, καὶ τίς ἔστιν οὗτος, ὁ τὸ τοσοῦτον στοιχεῖον ἀκλίνας τε καὶ ἀσάλευτον διακρατῶν. Τίς δὲ, φησὶν, ἔστιν ὁ καὶ τὰ τοσαῦτα σπείρας ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνη, ὡς παραβάλλεσθαι αὐτὰ σμικρότητος ἕνεκα τῶν σωμάτων ἀκρίσιν; Εἰτα, πάλιν ἀναβὰς ἀπὸ τῆς γῆς τῷ λόγῳ, τὴν ἀΐδα τὴν οὐράνιον, τὸ τε ἐπὶ γῆν ἡμισφαίριον, καμάρας δίκην ἐκπορημένον, τοῖς πᾶσιν ἀποθαυμάζειν, καὶ τὸν

D

συστησάμενον τὸν οὐρανὸν ἐννοῆσαι ὁπόσῃς ἐστὶ δύναμις, παρορμῇ, λογισασθαι τε, ὡς οὐκ ἀργῶς αὐτὸν ὑπεστήσατο σκηνῆς δίκην, ἄνωθεν μὲν ἐφηπλωμένον κατὰ τῶν εἰσῶ οὐρανοῦ πάντων, τοῖς δὲ ἐπέκεινα οὐρανοῦ ὑπεστρώσθαι ἐκδιαιτήμα, ὥσπερ δὲ τῆς σκηνῆς προυνῆσεν, οὕτω καὶ τῶν εἰσῶ τῆς σκηνῆς οἰκούντων. Διόπερ κατὰ χρόνους καὶ καιροὺς τοῖς ἐν τῇ γῇ βιοῦσιν ἀνθρώποις ἀρχοντας ἐρίστησι, προνοησάμενος ἀρχόντων τοῖς ἀρχομένοις καταλλήλων. Διὸ ἐπιλέγει· « Διδοὺς ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν. » Οὐδὲν δὲ ὀνομάζει τὸν θνητὸν βίον, ἢ καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὥσπερ οὖν διδάσκει φάσκων ἐξῆς· « Τὴν δὲ γῆν εἰς οὐδὲν ἐποίησε. » Ταῦτα πάντα περὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρξάντων καὶ τυραννησάντων ἐπὶ τῆς γῆς εἴρηται, ὡς εἰς τοιοῦτο περισσυσταμένων τέλος.

de iis, qui variis temporibus imperarunt, et tyrannidem obtinuerunt, utpote qui talem finem et exitum habuerint.

« Οὐ γὰρ μὴ φυτεύσωσιν, οὐδὲ μὴ σπείρωσιν, οὐδὲ μὴ βίβωθῃ εἰς τὴν γῆν ἡ βίβρα αὐτῶν. Ἐπνεύσεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ καταίγεις ὡς φρύγανα λήψεται αὐτοὺς. Νῦν οὖν τίμι με ὁμοιώσατε, καὶ ὁψωθήσονται; εἰπὲν ὁ θεός· Ἀναβλήψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα; Ὁ ἐκφέρων κατ' ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ πάντας ἐπ' ὀνόματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος αὐτοῦ· οὐδὲν σε ἔλαθε. » Διὸ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται λέγων· Διὰ τί παρὰ σεαυτῶ ταῦτα λογίζῃ, καὶ λέγειν τολμᾷς, ὡς τὸν θεὸν ἡ σὺ ὁδὸς ἔλαθε, καὶ οὐχ ὑπόκεισαι κρίσει, διὰ τὸ ἀγνοεῖν αὐτὸν τὰ ὑπὸ σοῦ δρώμενα;

« Μὴ γὰρ εἶπης, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραὴλ; Ἀπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ θεός μου τὴν κρίσιν ἀπέκρυψε, καὶ ἀπέστη. Καὶ νῦν οὐκ ἔγνω; εἰ μὴ ἤκουσας; Θεὸς αἰώνιος, ὁ θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· διδοὺς τοῖς πεινῶσιν ἰσχύον. καὶ τοῖς μὴ ὀδυνωμένοις λύπην. Πεινάσουσι γὰρ νεώτεροι, καὶ κοπιάσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐλεεκτοὶ ἀνίσχυες ἔσονται. » Ἀκατάληπτος δὲ καὶ ἀνέφικτος ἡ παρ' αὐτῶ τυγχάνει σοφία, δι' ἧς τὰ σύμπαντα διοικεῖ· οὕτω δ' οὖν αὐτῷ μέλει καὶ τῶν καθ' ἑκάστον καὶ κατὰ μέρος, ὡς, διὰ τὸ ἐφορᾶν αὐτὸν καὶ λόγῳ θεῷ διακρίνειν τὰ κατ' ἀνθρώπους πράγματα, ἰδιάζειν ἐκάστῳ μεμερισμένον τὸν βίον· ὡς τοῖς μὲν δι' ἔνδειαν τροφῆς πεινῶσιν ἰσχύον παρεῖναι πολλάκις καὶ βίωμην σώματος φυσικὴν, τοῖς δὲ μὴ πεινῶσι, πλοῦτῳ δὲ περιβέβητομένοις, φροντίδας ὑπάρχειν καὶ λύπας, τὰς τὴν τρυφήν αὐτῶν κολαζούσας. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, νέους μὲν καὶ νεανίσκους, οὓς εἰς τὸ ἀνδρίζεσθαι προσήκει, ἀσθενεῖς ἀπεργάζεται, πάθει καὶ νοσήμασι περιβάλλων. Μυρρίους δὲ νεότητι σφριγύοντας θάπτον ἀποθῆναι παρασκευάσε τοῦ βίου. Ἀνάπαλιν δὲ τοῦτοις οἱ ἐν διωγμῶν καιροῖς τὸν θεὸν ὑπομένοντες, ἀσθενεῖς ὄντες καὶ οἰκτροὶ κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, μεταβολῆς θείας ἡξιώθησαν, ὡς μὴ μόνον ἀνέσεως καὶ ἐλευθερίας τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ δίκην αὐτῶν περικοπῆσαι· ὥστε ἀναθῆναι καὶ ὁψωθῆναι καὶ μετεωροπορῆσαι,

A hemisphaerium, cameræ instar elatum omnibusque immensens, admirandum, et ad eum qui cælum condidit (quantæ nempe sit virtutis), contemplandum invitât, et ad considerandum, non sine causa cælum ab eo tabernaculi instar constitutum fuisse, superne quidem expansum, super omnia, quæ intra cælum continentur; iis vero qui supra cælum sunt substratum ad domicilium. Quemadmodum autem tabernaculo, ita et iis, qui intra tabernaculum sunt, providit. Quapropter variis temporibus hominibus in terra viventibus principes constituit, congruentes subditis moderatores procurans. Quare subdit, « Dans principes in nihilum ad imperandum. » Nihilum porro dixit mortalem vitam, sive ipsam terram, ut etiam docet inferius his verbis,

B « Terram autem in nihilum fecit. » Hæc omnia ait

VERS. 24-26. « Siquidem non plantabunt, neque seminabunt, neque radices aget in terra radix eorum. Flavit super eos, et exaruerunt, et procella tanquam stipulas apprehendit eos. Nunc igitur cui me assimilas, et exaltabor? dicit sanctus. Attolite sursum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc omnia? Qui effert in numero ornatum suum: omnes nomine vocabit a multa gloria et in robore fortitudinis suæ; nihil tibi latet. » Quomobrem eos sic alloquitur: Cur apud te talia cogitas, et dicere audes; quod scilicet Deo lateat via tua, et quod tu iudicium non subituros sis, quia ipse gesta tua ignorat?

VERS. 27-30. « Ne dixeris enim, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit et recessit. Et nunc an nescis? Annon audivisti? Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terræ, non esuriat, non laborabit, neque est investigatio sapientiæ ejus: qui dat esurientibus virtutem, et non dolentibus dolorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. » Incomprehensibilis quippe est ejus sapientia, qua omnia moderatur: atque ita singulatim minutatimque omnia curat, ut illo dispiciente, et ratione quadam divina res hominum discernente, singulis quæ sibi propria ad vitam sunt distribuuntur; ita ut iis qui ex cibi penuria fame laborant, robur ac naturalis corporis valeitudo plerumque adsit; iis vero qui non esuriunt, sed divitiis abundant, sollicitudines et dolores adsint, quæ eorum voluptas castigetur. Eademque ratione juvenes et adolescentes, quos vegetos et fortes esse convenit, infirmos reddit, ægritudinibus et morbis subiciens. Innumeros autem juventute florentes, quam celerrime e vita decedere fecit. Vice versa autem, qui persecutionum tempore Deum expectantes, infirmi miserabilesque in præsentī vita erant, divina mutatione dignati sunt, ut non modo dimissionem ac libertatem assequerentur, sed etiam instar aquilarum cæu pennis su-

blimes volarent; ita ut ascenderent, exaltarentur, ac deum in cælos cursum dirigerent. Hæc quippe aquilarum natura est.

VERS. 31. « Qui autem exspectant Deum, mutant fortitudinem, assumunt pennas ut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non esurient. » Ingentibus perfuncti doloribus, demum visitatione Dei dignati, in pace vitam egerunt, aquilarum instar pennis instructi, ac in sublime elati. Quod si contigerit eos, qui pro pietate concertant et vicerunt, martyrio consummatos esse; multo magis illis memorata promissio competat.

CAPUT XLI.

VERS. 1. « Innoamini ad me, insulæ, principes enim mutabunt potentiam: accedant et loquantur simul; tunc iudicium annuntiant. » Jubet nimirum insulas, « obmutescere et tacere, » secundum Theodotionem, ut divinum sermonem et salutarem prædicationem audire valeant. Insulas vero frequenter vocat Ecclesias omnibus ex gentibus constitutas, quia illos nequitie salsugo ceu mare circumfluit. « Principes enim mutabunt potentiam; » ut mores mutant, et a peioribus ad meliora convertantur. « Accedant et loquantur simul; » nimirum gentes, inquit, ad me Deum suum accedant, et verba mea loquantur, quæ simul et in cælu recitabuntur, videlicet in Ecclesia mea.

VERS. 2. « Tunc iudicium annuntiant. Quis excitavit ab oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos et vadit? » Peroplat enim ut gentes, quem didicerunt Dei sermonem aliis annuntiant. Justitiæ namque opus erat, ut non domestici tantum, sed etiam reliquæ gentes ad Dei notitiam evocarentur.

« Dabit in conspectu gentium, et reges obstupesciet: et dabit in terram gladios eorum, et sicut stipulas expulsas arcus eorum. » Subdidit illi multos, ut Babylonem, quod jus postulabat, dirueret. Ipse namque erat, qui et priscis illis olim religiosis hominibus notus fuit, et qui post priscum illum populum Ecclesiam gentium sibi conceditam habuit.

VERS. 3, 4. « Et persequetur eos: transibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est et fecit hæc? Vocavit eam, qui vocat eam a generationum principio. » Testificatur non vulgarem utilitatem gentibus obventuram, si a pristina cæcitate et deorum multitudine translata, videant eum qui dixit, « Ego Deus primus, et in ventura tempora ego sum. » Quem cum viderent extimuerunt, ad initium sapientiæ profectæ; nam « Initium sapientiæ timor Domini ».

VERS. 5-7. « Terminali terræ accesserunt, et venerunt simul, iudicans unusquisque proximo suo, et fratri auxiliari. Et dicet, Prævaluit vir artifex, et citius percussit malleo: simul eudens, aliquando quidem dicet, Solidatio bona est. Corroboravit ea clavis, ponent ea, et non movebuntur. »

καὶ τέλος τὴν εἰς οὐρανὸς πορείαν στεφασθαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ αὐτῶν φύσις.

« Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν θεὸν ἀλλάξουσιν ἰσχύον, περοφυθήσουσιν ὡς ἀετοί· δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιήσουσι· βαδίζουνται, καὶ οὐ πεινάσουσιν. » Μετὰ οὖν τὰς ὑπερβαλλούσας θλίψεις, ἐπισκοπῆς θεοῦ καταζωθέντες, ἐν εἰρήνῃ διετέλεσαν τὸν βίον, αὐτῶν δίκην περοφυθήσαντες, καὶ εἰς ὕψος ἀρθόντες. Εἰ δὲ καὶ μαρτυρίῳ τελεωθῆναι συμβέβηκε τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἡγωνισμένους καὶ νενικηκότας, πολὺ μᾶλλον τοῖς ἀρμόσειεν ἡ εἰρημένη ἐπαγγελία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι· οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύον· ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· τότε κρίσιν ἀναγγελεύωσαν. Παρακαλεῖται δὴ ταῖς νήσοις, κατὰ Θεοδοτίωνα, « κωφεύειν καὶ σιγᾶν, » ὡς ἂν ἐπῆκοι γένοιτο δικτῆς ὀμιλίας, σωτηρίου τε κηρύγματος. Νήσους δὲ ὀνομάζει συνεχῶς τὰς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας, διὰ τὸ ὥσπερ ὑπὸ θαλάσσης περιβρεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἀμυρᾶς τοῦ βίου κακίας. « Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύον· » ὡς ἂν μεταβάλλουσιν τὸν αὐτῶν τρόπον, καὶ ἀλλαγὴν τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττω ποιήσονται. « Ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα· » δηλονότι τὰ ἔθνη πρὸς μὲ, φησί, τὸν θεὸν ἐγγισάτωσαν, καὶ τὰ ἐμὰ ῥήματα λαλησάτωσαν, ὁμοῦ κατὰ τὸ αὐτὸ γινόμενα, ἐν τῇ ἐμῇ δηλαδὴ Ἐκκλησίᾳ.

« Τότε κρίσιν ἀναγγελεύωσαν. Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεσεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύσεται; » Τὸν γὰρ περὶ τῆς κρίσεως λόγον βούλεται μαθόντα τὰ ἔθνη καὶ ἑτέροις ἀπαγγέλλειν. Δικαιοσύνης γὰρ ἔργον ἦν τὸ μὴ ἰδίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη καλεῖσθαι ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν.

« Δώσει ἐναντίον ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει· καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρύγανα ἐξωσμένα τὰ τέσσα αὐτῶν. » Ὑπέταξεν αὐτῷ πολλοὺς, ἵνα καθέλῃ βασιλῶνα δικαίως. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ τοῖς πρώτοις πρόπαλαι καὶ ἐξ ἀρχῆς θεοφιλέσι γινόμενοις γνωσθεῖς, καὶ ὁ μετὰ τὸν πρότερον λαὸν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν πεπιστευμένος.

« Καὶ διώξεται αὐτοῦ· διελεύσεται ἐν εἰρήνῃ ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐνῆργησε καὶ ἐποίησε ταῦτα; Ἐκάλεσεν αὐτὴν ὁ καλὸν αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχῆς. » Μαρτυρεῖ δὲ ὁ λόγος ὡφέλειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς ἔθνεσιν, εἴ γε μεταβάλλοντα τῆς προείρας ἀδελφίας καὶ πολυθείας, ἴσταν τὸν εἰρηκότα. « Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι. » Καὶ ἰδόντα ἐξοδηθῆσαν, ἐν ἀρχῇ γινόμενα σοφίας. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος κυρίου. »

« Τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἤλθον ἅμα, κρίνων ἕκαστος τὸ πλησίον, καὶ τὸ ἀδελφῷ βοηθήσαι. Καὶ ἐρεῖ· Ἰσχυσεν ἀνὴρ τέκτων, καὶ χαλκεὺς ὁ τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύνων, ποτὲ μὲν ἐρεῖ, Σύμβλημα καλὸν ἔστιν. Ἰσχύρωσαν αὐτὰ ἐν ἔλοις, θήσουσιν αὐτὰ, καὶ οὐ κινήθονται. » Τὸ γὰρ παραδόξοτασιν

τοῦτο ἐστίν, ὅτι καὶ τὰ βάρβαρα φύλα καὶ τὰ πορρωτάτω ἀπωκισμένα Ἰουδαϊκῆς χώρας, καθ' ἣν μὲν γινωρίζεσθαι ἐνομίζετο τὸ παλαιὸν ὁ Θεός, γινώσιν ἀνεβλήφε τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θεοσεβείας· ὡς ἐκπλαγῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὴν χάριν, σπεῦσαι τε καὶ ἔλθειν ἀκολουθεῖν τῷ φέσαντι κηρύγματι· « Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα. » Οὐ γὰρ μόνον ἑαυτοὺς σώζειν οἱ κεκλημένοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον κατὰ τοὺς τῆς φιλανθρωπίας νόμους. Ἦν ποτε χρόνος ὅτε καὶ ἡμῶν αὐτῶν κατέσχευεν ἀνὴρ τέκτων ὁ τὴν εἰδωλολατρείαν κατεργασάμενος, καὶ χαλκεὺς τύπων σφύρα τοὺς ἑαυτοῦ θεοὺς· ἀλλὰ νῦν ἐγνωμεν τὸ μὴ εἶναι ἐκείνους, καὶ τῆς πατρικῆς κατέγνωμεν πλάνης, ὃ δὲ καὶ ὑμᾶς προσήκει μανθάνοντας ὠφελεῖσθαι. Δείγμα δὲ τῆς ἀδρανείας τῶν πάλαι νομισθέντων ἡμῖν θεῶν τὸ μὴ ἐστάναι δύνασθαι, εἰ μὴ γόμοις τίσι καὶ ἥλοις ἐμπαρεῖν.

« Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ παῖς μου, Ἰακώβ, καὶ ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. » Παῖδα πρῶτον ὀνομάζει, ἔπειτα ἐκλεκτὸν, εἶτα ἀγαπητόν. Τὸν μὲν ὡς ἐν ἀρχαῖς ὄντα καὶ ἐφ' ὅβρι δουλείας παιδαγωγούμενον, οἷος ἦν ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, τὸν πρῶτον βίον ὑπὸ τὸν παιδαγωγὸν νόμον γεγονώς· τὸν δὲ αὐτὸν ἐκλεκτὸν ὀνομάζει, ὡς ἂν προκείμενα καὶ τῆς σωτηρίου κλήσεως καὶ ἐκλογῆς κατηξιωμένον. Σπέρμα δὲ Ἀβραάμ ἕτερον τάγμα τυγχάνον παρὰ τὸ τῶν ἐκλεκτῶν, ὅποσον ἂν εἴη τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, πρὸς οὓς διαλεγόμενος ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Οἶδα, ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε. » Ἐτεροὶ δὲ ἦσαν οὗτοι παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἐδίδασκε λέγων· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ καὶ φίλος· διὸ λέλεται· « Σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. » ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Σπέρμα Ἀβραάμ τοῦ φίλου μου. » κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, « Σπέρμα ἀγαπητόν μου. » Τό γε μὴν σπέρμα αὐτοῦ οὐκέτι ἠγαπῆσθαι ὁμοίως τῷ Ἀβραάμ λέγεται· πλην ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ καλεῖ διὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, εἰπὼν αὐτοῖς· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρῶτα ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. »

« Οὐ ἀντελαβόμεν ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπα σοι· Παῖς μου εἶ· ἐξελεξάμην σε, καὶ οὐκ ἐγκατελίπον σε. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ, οὓς πρῶτους κατηξίω τῆς αὐτοῦ κλήσεως. Πολλοὶ γάρ

« Μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι· μὴ πλανῶ. » Ἐπιβαρύνει τὴν ἐκλογὴν ταύτην, εἰς τὸ ἀδεῶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον· ὃ δὲ καὶ αὐτὸς ἐδήλου ἐν Εὐαγγελίῳ ὁ Σωτὴρ φάσκων· « Ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐνισχύσας σε, καὶ ἐδοθήσα σοι.

A Nam quod per quidem mirum est, barbaræ nationes, et longissime remotæ a Judaica regione, in qua sola Deus olim notus esse putabatur, ad pietatis et religionis notitiam accesserunt, ita ut de gratia divinæ justitiæ obstupescerent, atque maturarent et venirent, prædicationi obsequentes, quæ ait, « Accedant et loquantur simul. » Vult enim ut secundum humanitatis leges, qui vocati sunt, non suæ tantum, sed proximi etiam salutis consolant. Fuit olim tempus, quo faber idolorum opifex, et præterea molleo eudens deos suos, in nos prævaleret: at jam novimus eos nihil esse, et paternum errorem damnamus, quod vos ad utilitatem vestram ediscere opus est. Imbecillitatis autem eorum qui a nobis olim pro diis habebantur, argumentum est, quod se stare quidem possint, nisi palis et clavis deficiantur.

VERS. 8. « Tu autem Israel puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. » Puerum primo vocat, hinc electum, postea dilectum. Puerum quidem, quasi in primis initiis degeret, ac metu servitutis institueretur; qualis erat apostolicus chorus, qui primo vitæ suæ tempore sub lege quasi sub prædago fuit: eundem porro electum nuncupat, utpote qui profectu auctus salutari vocatione et electione dignatus sit. Semen autem Abraham alius et distinctus ordo est ab electis, qualis erat multitudo Judæorum, quos alloquens Salvator dicebat, « Scio quia semex Abraham estis ». At illi diversi erant filii Abraham, de quibus hæc edocebat, « Si Abraham filii essetis, opera Abraham faceretis ». Abraham ergo dilectus et amicus Dei erat: quare dictum est, « semen Abraham, quem dilexi; » sive, secundum Symmachum, « semen Abraham amici mei; » secundum Aquilam vero, « semen dilectum meum. » Et vero semen ejus non perinde atque Abraham amari dicatur. Attamen per electos suos semen ejus vocat; nam ait illis, « Ite ad oves quæ perierunt, domus Israel ».

VERS. 9. « Quem assumpsi ab extremis terræ, et a speculis ejus vocavi te, et dixi tibi, Puer meus es: elegi te, et non dereliqui te. » His porro significat eos in dispersione Judaici populi, quos primos vocatione sua dignatus est. Apostolicis quippe temporibus ex Judæis multi verbum Christi susceperunt, non modo ex iis qui Judæam incolebant, verum etiam ex iis, qui penes reliquas gentes habitabant.

VERS. 10. « Noli timere, tecum enim sum: ne erres. » His ab se electis fiduciam addit, ut Evangelium in omnibus gentibus sine formidine prædicent; quod ipsum declarabat in Evangelii Servator his verbis, « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi ». Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te, et auxilium sum tibi. »

⁹⁷ John. viii, 37. ⁹⁸ ibid. 39. ⁹⁹ Matth. x, 6. ¹⁰⁰ Matth. xxvii, 20.

VERS. 11. « Erunt enim quasi non sint, et peribunt omnes adversarii tui. » Cave, inquit, putes te tua virtute posse tantæ prædicationi ministrare. Nihil quippe eras, nec quidquam agere potuisses, nisi ego tecum existens tecumque ambulans, apud omnes gentes te corroborassem, teque patientia, perseverantia et virtute munissem; ut tibi Evangelium omnibus prædicanti impedimentum nullum occurreret.

VERS. 12. « Quæres eos, et non invenies homines, qui debacchantur in te. Erunt enim quasi non sint, et non erunt adversarii tui. » Etiam si enim quo tempore te impugnabant et divexabant, aliqui ad breve temporis spatium viderentur esse; at tu quidem subsistis ac permanebis, eorumque perniciem videbis; illi vero quamprimum esse desinent, ex hac vita deleti. Quamobrem perseverare te oportet, et ab iis illatas ærumnas sustinere.

VERS. 13, 14. « Quoniam ego Deus tuus, qui teneo dexteram tuam, qui dico tibi, Ne timeas Jacob, perexigue Israel. » Nam paucissimi sane numero erant discipuli Salvatoris nostri; nimirum duodecim apostoli, et post illos septuaginta alii.

VERS. 15. « Ecce feci te quasi plaustrum rotas triturantes, recentes, in serrarum modum. » Sic enim virtus corroborantis eos ostendebatur, dum ipsi nihil a verme differrent, sed etiam paucissimi essent, ac mortui cadaveraque Israelis viderentur. Huiusmodi tamen eam essent, rotarum et currus instar, eam quandam paleam diffindebant, diabolicum impiarum gentium cultum et idololatriam triturantes et secantes. « Et triturabis montes, et comminues colles, et tanquam pulverem pones. »

VERS. 16. « Et ventilabis, et ventus auferet eos, et turbo disperget eos. Tu autem lætaberis in sanctis Israel. » Per montes et colles adversarias potestates, olim contra Dei cognitionem insurgentes subindicans; ita ut error ille diabolicus apud gentes non ultra subsistat. His porro montibus et collibus de medio sublati ac deleti, tu ipse servus meus electus, per quem hæc perpetranda sunt, lætaberis in Domino, et in sancto Israel laudaberis.

VERS. 17. « Et exsultabunt pauperes et inopes. » Quærent enim aquam, et non erit: lingua eorum præ siti exaruit. Ego Dominus Deus: ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos. » Qui autem isthæc ad finem deducta sint, et etiamnum peragantur in ecclesiis Dei, quæ per discipulos Salvatoris nostri omnibus in locis fundatæ sunt, intelliges, si animum adhibueris. Animæ igitur quæ olim in gentibus inopes ac Dei cognitione egentes erant, nec vel stillam vivifici potus habebant, ita ut lingua earum, et sermo ea prolatus exaresceret, quod ne guttæ quidem salutaris verbi participes essent; eandem ipsæ per cœlestem gratiam inexpectatum beneficium acceperunt, fontibus, fluminibus et omnimodis aquis vivificis replentæ; utpote

A « Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ ἀπολοῦνται πάντες οἱ ἀντιδίκοι σου. » Ὅρα γὰρ, φησί, μήποτε νοηθῇς, ὡς τῇ αὐτοῦ ἰσχύϊ δεδύνησαι τοσοῦτον κηρύγματι διακονήσασθαι. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἦσθα, οὐδ' ἂν ἡδυνήθης τι, εἰ μὴ ἐγὼ μετὰ σοῦ ὦν, καὶ σὺν σοὶ πορευόμενος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐνίσχυσά σε, ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν καὶ δύναμιν σοὶ δωρησάμενος· ὡς μὴδὲν ἐμποδὼν σοὶ γενέσθαι κώλυμα κηρύττοντι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς πάντας.

« Ζητήσεις αὐτούς, καὶ οὐ μὴ εὑρῃς τοὺς ἀνθρώπους οἱ παροινήσουσιν εἰς σέ. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπολεμοῦντές σε. » Εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὀλίγον ἔδοξαν εἶναι τινες, καθ' ὃν καιρὸν ἐπολέμουν καὶ ἐδίωκόν σε· ἀλλὰ σὺ μὲν ἔσῃ καὶ διαμεινείς, καὶ δεῖ αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν· οἱ δὲ οὐκ ἔσονται, ἢ τάχος ἀφανιζόμενοι τοῦ βίου. Διὸ καρτερεῖν σε προσήκει, καὶ ὑπομένειν τὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιχορμίσσας θλίψεις.

« Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, ὁ λέγων σοι· Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ὀλιγοστός Ἰσραὴλ. » Ὀλίγοι γὰρ τὸν ἀριθμὸν ἐτύγχανον οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθηταί, δύοδεκα μὲν ὄντες ἀπόστολοι· ἔδωμήκοντα δὲ οἱ μετ' αὐτούς.

« Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης ἀλοῶντας, καινοὺς, πριστηροειδές. » Οὕτω γὰρ ἡ δύναμις τοῦ ἐνισχύοντος αὐτοὺς ἐδεικνύετο, ὅτε αὐτοὶ σκώληκος οὐδὲν διέφερον, ἀλλὰ καὶ ὀλιγοστοὶ ἦσαν, καὶ νεκροὶ καὶ τεθνεώτες τοῦ Ἰσραὴλ ἐτύγχανον. Ὅμως τοιοῦτοι ὄντες, ὥσπερ τινὰ καλὰ μὲν διέτεμον τροχῶν καὶ ἀμάξης τρόπον, ἀλοῶντες καὶ καταπρίζοντες τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἀθέων ἐθνῶν τὴν δαιμονικὴν θεοποίησιν. C « Καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χνοὺν θήσεις. »

« Καὶ λιχμήσεις, καὶ ἀνεμὸς λήψεται αὐτούς, καὶ καταγίγς διασπείρει αὐτούς. Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐν τοῖς ἁγίοις Ἰσραὴλ. » Ὅρη καὶ βουνούς τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις, πάσαι κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐπαιρομένους, αἰνιττόμενος· ὡς μηκέτι ὕφισταί· ναί παρὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν δαιμονικὴν πλάνην. Τῶν δὲ ἀποδοθέντων ὀρῶν καὶ τῶν δηλωθέντων βουνῶν ἀφανῶν γενομένων, σὺ αὐτὸς ὁ δοῦλός μου ὁ ἐκλεκτός, δι' οὗ ταῦτα κατέρχονται, εὐφρανθήσῃ ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Ἰσραὴλ ἐπαινεθήσῃ.

D « Καὶ ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ καὶ ἐνδεδεῖς. Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται· ἡ γλῶσσαι αὐτῶν ἀπὸ τῆς δίψης ἐξηράνθη. Ἐγὼ Κύριος· ὁ Θεός· ἐγὼ ἐπακούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. » Ὅπως δὲ ταῦτα τέλους ἔτυχε, καὶ εἰσέτι νῦν ἐνεργεῖται ἐν ταῖς διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ πάντα τόπον ἰδρυθείσαις ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, τὴν διάνοιαν ἐπιστήσας εἶπῃ. Αἱ γοῦν τὸ παλαιὸν πτωχεύουσαι ἐν τοῖς ἔθνεσι ψυχαὶ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἐνδεδεῖς οὔσαι, καὶ μὴδὲ βανίδα ζωτικῆς πόματος κεκτημέναι, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τὸν δι' αὐτῆς προσηρόμενον λόγον ἐξηράνθαι, διὰ τὸ μηδεμίαν νοτίδος λόγου σωτηρίου μετέχειν· αὐταὶ παραδόξου τετυγχεῖσθαι εὐεργεσίας διὰ τῆς οὐρανίου χάριτος πληρουθεῖσαι τὰ πηγῶν, καὶ ποταμῶν καὶ

παντοίων ζωτικῶν ὑδάτων, ὡς ἀπολαύσους ὑδατος, A quæ ex ipsa fruerentur aqua, de qua superius ¹¹ περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐλέγετο· «Καὶ πόινται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου·» εἰς ἀπὸ πηγῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ὧν ἐμνημόνευσεν ὁ φήσας λόγος, «Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ.» Τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πηγάζον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνομβροῦν ὑδάτα ζῶντα, τότε μὲν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τότε δὲ ἀπὸ τῆς καινῆς καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

«Ἀλλὰ ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς, καὶ ἐν μέσῳ πεδίων πηγάς. Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη ὑδάτων, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὕδραγωγοῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον καὶ πύξον, μύρσινην καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην.» Ταῦτα πάντα, οὐδ' ἄλλως ἢ ἐν ὑδάτων πλήθει τρεφόμενα καὶ αὐξανόμενα, εἰς τὴν εἰκόνα περιληπταί τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ εὐδαλῶν ψυχῶν, ἀπὸ πολυπληθίας θείων καὶ λογικῶν ὑδάτων εἰς ὕψος ἐπηρμένων. Ὅτε μὲν οὖν τοὺς καρποὺς τῆς Ἐκκλησίας βούλεται παραστήσαι ὁ λόγος, εἰκόνη χρῆται ἐλαίας, ἢ φοίνικος, ἢ ἀμπέλου· ὅτε δὲ το εὐθαλὲς καὶ διηρμένον, νεαρόν τε καὶ ἀκμαῖον, τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προκοπτόντων δηλοῖ, τῇ τῶν προλεχθέντων φυτῶν συνηρῆσθαι εἰκόνη· ἃ οὐκ ἄλλως ἢ ἐξ ὑδάτων πλήθους καὶ γῆς ἐδαίρας καὶ μονίμου συνίστασθαι πέφυκεν· ὃ δὴ καὶ ἀντὶ παραδόξου παρείληφεν, εἰ ἐν τῇ ἀνύδρῳ καὶ καταξήρῳ καὶ διειλαῖ γῇ τοσαύτην ὑδάτων χορηγίαν ἔσεσθαι ἐπηγγελάται, ὡς τοιαῦτα βλαστῆραι φυτὰ, ὅποια κατεβλάσκαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔσεσθαι καὶ ἐπὶ τῆς πάλαι ἐρήμου καὶ ἀνύδρου γῆς τῶν πάλαι ἀλλοφύλων καὶ ἀθέων ἐθνῶν· τοσαύτην γὰρ γενήσεσθαι καὶ ἐπ' αὐτῇ μεταβολὴν C προφητεύει εἰς ἐνδείξιν τῆς σωτηρίου εὐεργεσίας.

«Ἰνα ἴδωσι καὶ γνῶσι, καὶ ἐννοήσωσι καὶ ἐπίστωνται ἅμα, ὅτι χεὶρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξεν.» Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν καὶ χεὶρ Κυρίου, ἢ διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὴν τοσαύτην μεταβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν εἰργασμένη, πῶς ἂν συνέστησαν ἐν τῇ τοσαύτῃ τῶν ἐθνῶν ἐρημίᾳ ἐκκλησίαι Θεοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ λογικὰ ὑδάτα πληθύνοντα πανταχοῦ γῆς, ὡς γεωργεῖσθαι τῶν πρότερον ἐρήμων κα' ἀνημέρων ἐθνῶν τὰς ψυχὰς τῇ τῆς θεοσεβείας λόγῳ, φύειν τε καὶ ὑψηλὰ καὶ μετέωρα βλαστήματα· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ἐρρίζωμένα, λέγω δὴ ἐν τῇ θνητῇ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ· τὰ δὲ εἰς ὕψος ἐπαίρομενα, ὡς καὶ μέχρι βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἵκτεινεσθαι, καὶ καὶ τὰς ἐαυτῶν ἀναρτῶν ἐλπιδας· διὸ φυτοῖς εὐώδεις καὶ εἰς ὕψος ἐπηρμένοις παροσέδωλνται.

«Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ Θεός· ἤγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ.» Ἀναπολόγητοι γὰρ ἔσται, φησὶν, ὧ εἰδωλόλατραι, οἱ μετὰ τὴν τοσαύτην χάριν τὴν τὰ τοσαῦτα κατεργασμένην, τῇ πολυθείᾳ ἐναπομεινάντες πλάνη, μὴ ἐννοήσαντες, ὡς χεὶρ ἡνάλθηδός Θεοῦ ἡ τὰ τοσαῦτα κατεργασομένη, καὶ πρὶν γενέσθαι μαρτυραμένη, ὅτι ταῦτα ἔσται.

¹¹ Cap. xii, vers. 13. ¹² Psal. lxxvii, 27.

dicebatur, «Et bibent aquam ex fontibus salutaris;» sive ex fontibus Israelis, quos memorat sermo ille qui ait, «In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel ¹².» Hæc porro aqua fuerit Spiritus sanctus, in Ecclesia Dei saturiens, et aquas viventes instillans, modo ex Veteri Testamento, modo ex nova et evangelica doctrina.

Vers. 18, 19. «Sed aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes. Faciam desertum in paludes aquarum, et sitientem terram in aqueductus. Ponam in terra inaquosa cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum.» Hæc omnia, quæ nonnisi in aquarum copia aluntur B et accrescunt, ad similitudinem animarum in Ecclesia Dei florentium, quæ ex divinarum et rationalium aquarum abundantia in altum excreverunt, usurpantur. Cum igitur Scriptura fructus Ecclesiæ repræsentare cupit, imagine utitur olivæ, aut palmæ, aut vitis; cum vero florentem, sublimem, vegetum et prosperum eorum, qui in Ecclesia proficiunt, statum significat, prædictarum arborum similitudine utitur, quæ nonnisi ex aquarum copia atque in terra firma solidaque consistere solent: quod sane pro re stupenda et mirabili usurpavit, quod videlicet in inaquosa, arida, et misera terra, tantam fore aquarum abundantiam pollicetur, ut tales arbores, quales enumerantur, proferre valeat. Eodem autem modo eventurum dicit in illa olim deserta et inaquosa alienarum et impiarum gentium terra: nam ut salutare beneficium exprimat, tantam in illa fore mutationem vaticinatur.

Vers. 20. «Ut videant et cognoscant, et cogitent et sciant simul, quoniam manus Domini fecit hæc, et sanctus Israel ostendit.» Nisi enim Deus et manus Domini esset, quæ per apostolos suos tantam in gentibus mutationem induxit, quomodo in tanto gentium deserto Ecclesiæ Dei constitissent, et rationabiles ejus aque ubique terrarum largiter manassent, ita ut illæ olim desertæ et immites gentium animæ, piæ religionis verbo excoli possent, ac celsas sublimesque plantas emittere: quarum aliæ in terra, scilicet in mortali humanaque vita, radices posuere; aliæ vero sursum erectæ sunt, ita ut ad usque regnum cælorum extenderentur, atque ibi spem suam reponerent? quamobrem suaveolentibus ac celsissimis arboribus comparantur.

Vers. 21. «Appropinquat judicium vestrum, dicit Dominus Deus: appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob.» Inexcusabiles quippe estis, ait, o idololatæ, qui post tantam taliaque operantem gratiam, in multorum hominum errore mansistis: non cogitantes, manum Dei esse quæ tam multa edidit, et antequam florent, hæc futura prævidi-

VERS. 22-25. « Appropinquant et annuntient vobis A quæ ventura sunt, aut priora quæ erant. Dicitis, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ ventura. Renuntiate nobis quæ ventura in novissimo, et cognoscemus quia dii estis. » Nam Dei prophetæ quidem, divini consortes Spiritus, novissima prænuntiaverunt, inaquosi, steriles et infructuosi soli in meliorem statum mutationem vaticinantes, necnon Christi adventum, apostolorum ejus prædicationem, cæteraquæ omnia in eorum prophetiis enuntiata : unde revera Deus esse is, qui hæc in illis et per illos vaticinatus est, agnoscitur. Maligni vero dæmones qui potuerint universorum Dei consilium et cogitationem, ac ejus de Christi adventu, deque ipsorum perniciæ et exitio decretum, cognoscere? Quapropter cum futura atque ea B quæ in extremis temporibus circa gentium vocationem solitudinemque suam eventura erant, ignorarent; consequenter neque prius edita noverant: quare nullus eorum prophetis suis ista suggerere potuit, quæ scripto consignarant illi, qui Spiritu Dei digni habiti fuerant.

« Bene facite et male facite, et mirabimur, et videbimus simul. » Etiam si enim malis inferendis pares sitis, utpote dæmones maligni, attamen divinæ operandi virtutis hinc indicium non habebitis: quare opus est vos quod Deo proprium est, primum exhibere, id est, bene facere: hinc autem justo judicio uti ac dignos supplicio plectere. Ita ut hinc probe commonstretur, operationes illas, ut putant ipsi, sive oracula, præstigatorum hominum fallacias esse, qui multorum simplicitate abutuntur.

VERS. 24, 25. « Quoniam unde estis vos? et unde opus vestrum? De terra in abominationem elegerunt vos. Ego vero excitavi eum, qui ab Aquilone est, et eum, qui ab ortu solis: vocabantur nomine meo. » His porro significat per eum qui ab ortu solis venit, Christum ejusque justitiam: id vero indicabat superius his verbis, « Quis excitavit ab oriente justitiam? » quam ipsis gentibus datam testificabatur; per eum vero qui ab Aquilone, populum ex gentibus, qui olim in Aquilone degebat; secundum illud, « A facie Aquilonis accenduntur mala in omnes inhabitantes terram. » Hunc itaque gentium populum, ait, excitavi ab Aquilone, ut ne ultra ibi maneat: vocabo autem eum, qui ab ortu solis venit, scilicet Christum.

« Veniant principes, et tanquam lutum figuli, et tanquam figulus conculcans lutum, sic conculcabitur. » Sic vocat eos qui satellitem instar regnum ejus stipant, angelos videlicet: per quos impium errorem sublatum iri prænuntiat; vel principes ac præsules Ecclesiæ suæ. Vos scilicet quibus dicebatur, « Unde estis vos, et unde opus vestrum? ex terra in abominationem elegerunt vos. »

VERS. 26 « Quis enim annuntiabit vobis ea quæ sunt a principio, ut cognoscamus et ea, quæ prius

« Ἐγγισάτωσαν, καὶ ἀναγγελάτωσαν ὑμῖν ἃ συμβήσεται, ἢ τὰ πρότερον τίνα ᾔην. Ἐΐπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα τί τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Ἀναγγελάτε ἡμῖν τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' ἔσχατον, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι θεοὶ ἐστέ. » Οἱ μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ προφηταὶ, ἐνθίου Πνεύματος μετασχόντες, προείπον τὰ ἔσχατα διαρρήθην θεοπίσαντες τῆς ἀνδρῶν καὶ ἀγόνων καὶ ἀκάρπου τῶν ἐθνῶν χώρας τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, τὴν τε τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς αὐτῶν ἐμφέρεται προφητεῖαις· ὅθεν γνωρίζεται θεὸς ὢν ἀληθῶς ὁ ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν ταῦτα θεοπίσας. Οἱ δὲ πονηροὶ δαίμονες πόθεν ἠδύναντο γινώσκειν βουλὴν καὶ ἐνθύμησιν τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ, ἢ τὰ ὁρισθέντα ὑπ' αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, περὶ τε τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως καὶ ἀπωλείας; Διὸ, μὴ εἰδότες τὰ ἐπερχόμενα, μηδὲ τὰ ἐν ἔσχατοις καιροῖς μέλλοντα συμβεῖναι περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, τῆς τε αὐτῶν ἐρημίας, εἰκότως οὐδὲ τὰ πρότερα ἐγνωρίζον· ὅθεν οὐδεὶς αὐτῶν δεδυνῆται τοῖς αὐτῶν προφήταις ὑποβάλλειν ταῦτα, ἅπερ οἱ τοῦ Πνεύματος τοῦ θεοῦ καταξωθέντες· γραφῇ παραδόδεωκαν.

« Εὐποιήσατε καὶ κακώσατε, καὶ θαυμασόμεθα, καὶ ὀφόμεθα ἅμα. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα κακοποιεῖν οἱ τέ ἐστέ, δαίμονες ὄντες πονηροὶ, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου γνῶρισμα τῆς θεϊκῆς ἐνεργείας ἐξετε· διόπερ τὸ ἰδιόζων ἐπὶ θεοῦ πρῶτον ὑμᾶς ἐπιδείξασθαι χρὴ· λέγω δὴ τὸ εὐποιῆσαι. Ἐπειτα ἅρα κρίσει δικαίᾳ χρῆσασθαι, καὶ τοὺς ἀξίους κακώσεως τιμωρῆσασθαι. C Ὡς ἐντεῦθεν παρίστασθαι τὰς νομιζόμενας ἐνεργείας, ἢ τοὺς χρησμούς ἀνδρῶν εἶναι γοήτων ἀπάτας, τῇ τῶν πολλῶν φιλιότητι καταχρωμένων.

« Ὅτι πόθεν ἐστὶ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; Ἐκ γῆς βδελυγμὰ ἐξελέξαντο ὑμᾶς. Ἐγὼ δὲ ἤγειρα τὸν ἀπὸ Βορρᾶ, καὶ τὸν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, κληθήσονται τῷ ὀνόματί μου. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἐκ αὐτοῦ δικαιοσύνην· τούτο δὲ ἐξ ἡλίου καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν φήσας· « Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; » ἦν καὶ τοῖς ἔθνεσι δευρωθῆναι ἐξ ἡλίου· τὸν δὲ ἀπὸ Βορρᾶ, τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, πάσαι ὄντα ἐν τῷ Βορρᾷ, κατὰ τὸ, « Ἀπὸ προσώπου Βορρᾶ ἐκκαυθήσεται κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Τοῦτον οὖν τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, ἐξήγειρα, φησὶν, ἀπὸ Βορρᾶ, ἵνα μηκέτι ἐν αὐτῷ ἢ καλῶς δὲ καὶ τὸν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, τούτεστι τὸν Χριστόν.

« Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, καὶ ὡς πῦλός κεραμεύς, καὶ ὡς κεραμεὺς καταπατῶν τὸν πῦλόν, οὕτω καταπατήσεσθε. » ἔτοι τοὺς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν δορυφοροῦντας ἀγγέλους οὕτως ὀνομαζέων, δι' ὧν τῇ καθάρσει τῆς ἀθέου πλάνης γεγενῆσθαι φησιν· ἢ τοὺς ἄρχοντας καὶ προσηύτας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ὑμεῖς δηλαδὴ, οἷς ἐλέγετο, ὅτι « Πόθεν ἐστὶ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν; ἐκ γῆς βδελυγμὰ ἐξελέξαντο ὑμᾶς. »

« Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἵνα γινώμεν καὶ τὰ ἐμπροσθεν, καὶ ἐρούμεν, ὅτι ἀληθῆ ἐστί; »

οὐκ ἔστιν ὁ προλέγων, οὐδὲ ὁ ἀκούων ὑμῶν τοὺς λόγους. » Διπλὴν ἔχει διάνοιαν, ὡς μήτε αὐτῶν ἐχόντων λόγον, διὰ τὸ μηδὲν δύνασθαι, μήτε εἰδέναι, μήτε τῶν πάλαι περὶ αὐτὰ πλανωμένων ἐπιμενόντων τῇ πλάνῃ· ὠφελήμενων δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου, ὡς μηκέτι ἐκείνων παρέχεν τὰς ἀκοάς, διὰ τὸ κατεγνωκέναι τῆς παλαιᾶς ἀπάτης.

« Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλὴμ παρακλέσω εἰς ὁδόν. » Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Γινώσκατε, ὡ ἄνθρωποι, ὡς τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἐμῇ, τῇ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ὀνομασμένην Σιών καὶ Ἱερουσαλὴμ, αὐτὸς ἐγὼ δώσω τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μου παρακλέσω, καὶ θήσω αὐτὴν εἰς ὁδόν.

« Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν ἰδοὺ οὐδεὶς· καὶ ἀπὸ τῶν εἰδῶλων αὐτῶν οὐκ ἦν ὁ ἀναγγέλλων. Καὶ ἐν ἐρωτήσῃ αὐτοὺς, Πόθεν ἐστέ; οὐ μὴ ἀποκριθῶσι μοι. Εἰσὶ γὰρ οἱ ποιοῦντες ὑμᾶς, καὶ μάτην οἱ πλανῶντες ὑμᾶς. » Ἠλέγχθησαν γοῦν τὸ μηδὲν ὄντες, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν δυνάμενοι· διὸ καὶ ἐν ἐπιρωτήσῃ αὐτοὺς ὁπόθεν εἰεν, οὐδεὶς αὐτῶν ἀπόκρισιν δώσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

« Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Εὐροις δ' ἂν ταῦτα συνωδὰ τοῖς διὰ τῶν ἐμπροσθεν περὶ τοῦ ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ προελευσμένου τεθεσπισμένοις. Ἐκλεκτός δὲ οὐκέθ' ὁμοίως τοῖς ἀποστόλοις· ἐπειδὴ μόνῃ αὐτῷ λέλεκται τὸ, « Ὁν ἡρέτισεν ἡ ψυχὴ μου. » ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ μόνον αὐτὸν ἐπαναπαύσατο· « Ἐν αὐτῷ γὰρ κατοίκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Διόπερ ὡς μόνος χωρῆσας τὸ Πνεῦμα τὸ πατρικόν, τὰ ἐξῆς πάντα ἐργάζεται, ἐξαγγέλλων τὰ περὶ τῆς καθολικῆς κρίσεως τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παρασκευάζεσθαι τοὺς πάντας εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν.

« Οὐ κεκράξεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ· κλάμον τεθλασμένον οὐ συντρίψει, καὶ λίνον καπνίζόμενον οὐ σβέσει· ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. » Σύνηδες τῇ θεῇ Γραφῇ τῷ σῆς ψυχῆς ὁματι κατακράσθαι ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πόδας, καὶ χεῖρας, καὶ δακτύλους, καὶ ὀφθαλμούς Θεοῦ εἰσθεν ἀνθρωπινώτερον προφέρεσθαι. Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα λέγεται, ἐπειδὴ περ ἡσύχως καὶ πράως τὸν ἀνθρώπινον διώδευσεν βίον, ὡς μὴ δὲ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεραπευομένοις ἐπιτρέψειν αὐτὸν φανερόν ποιεῖν τοῖς πᾶσιν· οὕτω γὰρ, φησὶν, ἀφοφῆτι καὶ ἡσύχως διελεύσεται τὸν ἐν ἀνθρώποις βίον, ὡς μὴ δὲ τὸν τυγχόντα ἄνθρωπον λυπησάι τὸν πάντων ταπεινώτερον, καὶ ἀσθενέστερον, καλὰ μὲν διὰ τὸ ἀσθενεῖς ἀπεικασμένον. Λίνον δὲ τυφόμενον εἰποῖς ἂν εἶναι τὸν εἰς τὴν φουσιούμενον, ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐπηρμένον καὶ τετυφωμένον, ὃν οὐ κωλύσειν, οὐδὲ παύσειν ἐλέγγο τοῦ ἐπάρματος· ὁ προφητευόμενος. Ὁ δὲ καὶ ἐργῶ ἐπὶ τῆς οὐ Χριστοῦς ἐπιδοτῶν τῷ θνητῷ βίῳ· οὕτε οὖν ταπεινὸν τινα καὶ ἀσθενῆ

A fuerunt, et dicamus vera esse? non est qui praedicat, neque qui audiat sermones vestros. » Haec duplici more intelligi possunt; ut neque illi sermonem, quem proferant, habeant, quod nihil valeant, nihilque sciant; neque illi, olim his in rebus errantes, in errore maneant; sed verbo veritatis ad iuti, nullatenus ipsis aures praebent, quod priscum errorem deprehenderint et damnarint.

VERS. 27. « Principatum Sion dabo, et Jerusalem consolabor in via. » Haec est dicti sententia: Deus vos homines, agnoscite, me Ecclesiae meae, quae prius Sion et Jerusalem vocata fuit, principatum in omnes daturum esse, ac Ecclesiam meam consolaturum positurumque in via.

B VERS. 28, 29. « A gentibus enim ecce nullus est, et de idolis earum non erat qui annuntiaret. Et si interrogavero eos, Unde estis? non respondebunt mihi. Sunt enim qui faciunt et qui frustra seducunt vos. » Nihil eos esse, et ideo nihil posse, comprobatum est: quare si interrogavero eos undenam sint, eorum nemo respondebit.

CAPUT XLII.

VERS. 1. « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum super eum. » Haec consona deprehendat iis, quae superius de eo, qui ex radice Iesse proditurus erat, praenuntiantur. Electus autem, non sicut apostoli, quandoquidem de illo tantum dicitur, « Elegit eum anima mea; » verum etiam Spiritus Dei in ipso solo requievit: in illo quippe « habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter ». Quamobrem, ut qui solus paternum Spiritum in se receperit, omnia sub hac enarrata peragit, gentibus annuntians ea, quae ad illud universale iudicium pertinent, ut omnes ad futurum Dei iudicium praeparet.

VERS. 2, 3. « Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus: calumum conquassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet; sed in veritate feret iudicium. » Solet Scriptura divina mentis oculo uti, cum de Deo loquitur: quandoquidem pedes, manus, digitos et oculos Dei solet humano more proferre. De Christo autem D haec ideo dicuntur, quia ille placide et quiete humanam emensus est vitam, ita ut ne illis quidem, quois medelam attulit, permitteret ut ipsum omnibus palam facerent. Usque adeo, inquit, sine strepitu ac quiete humanam transiget vitam, ut ne vel minimo ex hominibus molestiam pariat, etiamsi ille humillimus et debilissimus omnium sit, ac imbecillitatis causa calamo comparetur. Linum vero fumigans dixeris cum esse, qui mente carnis suae elatus, temere inflatur, quem non ab elatione cohibiturus esse dicitur is, qui in prophetia enuntiatur. Idque sane Christus in mortali vita peregrinatus, opere complevit: neque enim humilem

quempiam et apud homines infirmum contristavit unquam, neque ullum ex arrogantibus et superbis adortus est: sed sese omnibus prorsus hominibus mansuetum et humilem corde exhibuit: cum veritate autem et fiducia omnibus aperiens ea, quæ ad Dei iudicium spectabant, non prius cessavit, quam lucis instar splenderet per resurrectionem ex mortuis, quam propheticus sermo his verbis subindicavit, « Resplendet, et non conteretur. » Si quidem illum conterere et extinguere tentabant illi, qui necem ipsi moliti sunt: etenim id universo hominum generi natura proprium est, ut morte conteratur. At non illum mors contrivit, sed unius eorum, qui a sæculo fuere, morti superior evasisse iure declaratur a prophetia dicente:

VERS. 4. « Resplendet, et non conteretur, donec ponat in terra iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt. » Quocirca post resurrectionem ex mortuis, lucis instar in toto orbe resplendens, non prius cessavit, quam in terra et in Ecclesia sua regimen ac iudicium ordinaret, quod etiam discipulis suis tradidit.

VERS. 5. « Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cælum, et fixit illud, qui firmavit terram, et quæ in ipsa sunt, qui dat flatum populo suo in ea, et spiritum calcantibus eam. » Admodum consequenter: nam opus est nos ediscere ex ejus persona dicta sint quæ de Christo præmittuntur. Quia enim confertim initio dixerat propheticus sermo, « Jacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea: dedi spiritum meum super eum; » nec indicaverat quis hæc dixisset, hujus vaticinii auctorem jam necessario enuntiat: quamobrem subjungit, « Sic dicit Dominus Deus: » ipse quippe erat, qui et prima protulit, et sequentia adjecit. Quamvis enim vos homines, invisibili et incorporeæ Dei substantiæ videndæ pares non sitis; at hujus tanti cæli magnitudinem speculantes, vobiscum reputate quantus qualisque sit is, qui tantam fixit molem, hinc terram ipsam respicientes, ac considerantes, quanta, quam immobilis a sæculo fundata et ceu radicibus firmata sit, ita ut ne vel tantillum moveatur; cogitate quam inenarrabilis virtus sit ejus, qui firmavit eam, et ita secundam fructuumque feracem condidit, ut tot animalia, tot plantas proferat. Is ergo, qui tantam polchritudinem et tantam molem condidit, Dominus et Deus universorum, etiam ea, quæ superius dicta sunt, de Christo prænuntiavit.

VERS. 6-7. « Ego Dominus Deus vocavi te in iustitia: et apprehendam manum tuam, et corrobora te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres vinclos ex vinculis et ex domo custodiæ et sedentes in tenebris. » Illis compellat eum, quem superius puerum suum dixit, cui se spiritum suum daturum esse dicebat. Primo autem ipsum in iustitia vocat vocationem ejus pro dignitate et iustitia peragens: deinde vero se manum ejus appre-

hensurum et in iustitia peragens: deinde vero se manum ejus appre-

B « Αναλάμψαι καὶ οὐ θρασυθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἁλιπιοῦσι. » Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, φωτὸς δέκην εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐκλάμψας, οὐ πρότερον ἐπαύσατο, ἢ διατάσσασθαι ἐπὶ τῆς γῆς τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διοίκησιν τε καὶ κρίσιν, ἣν τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτὸν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτὴν. » Σφόδρα ἀκολούθως· χρὴ γὰρ ἡμᾶς μαθεῖν ἐκ τίνος προσώπου ἦν τὰ περὶ Χριστοῦ προλεχθέντα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀδρόως ἐπέβαλεν ὁ προφητικὸς λόγος ἐν ἀρχῇ εἰπὼν, « Ἰακώβ C ὁ παῖς μου, ἀντιλήφωμι αὐτόν. » Τσατὰ δ' ἐκλεκτοῦ μου, προστεθέντος αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου· ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » τὸς δὲ ἦν ὁ ταῦτα εἰρηκῶς οὐ προεδίδαξεν, ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ παρόντος διασαφεῖ τὸν ταῦτα τεθεσπισκότα· διὸ ἐπιφέρει τὸ, « Οὕτως εἶπε Κύριος ὁ Θεός· » αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τὰ πρῶτα εἰρηκῶς, καὶ τὰ ἐξῆς· ἐπιλεγόμενος. Εἰ γὰρ καὶ μάλιστα μὴ οἷοί τε ἔσται, φησὶν, ὁμοίς οἱ ἄνθρωποι, τὴν ἀφανὴ καὶ ἀσώματον οὐσίαν ἐποπτεύσαι Θεοῦ· ἀλλ' ἀναβλέψαντες εἰς τὸ μέγεθος τοῦ τοσούτου οὐρανοῦ, λογίσασθαι ὅποιός τις τυγχάνει ὁ τοσούτου μέγεθος διαπληξάμενος· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν γῆν αὐτὴν ἀποβλέψαντες, ὅπως τις ἔστι, καὶ ὡς ἀκίνητος τὸν σύμπαντα αἰῶνα ἡδρατται ἐρριζωμένη, καὶ θεμελιωμένη, ὡς μηδαμὴ μηδαμῶς κινεῖσθαι· ἐννοή- D σατε ὅσης ἀρρήτου ὑπάρχει δυνάμειος ὁ στερεώσας αὐτὴν, γόνιμόν τε καὶ καρπῶν οἰστικὴν αὐτὴν ἀπεργασάμενος, ὡς τοσαῦτα ζῶα καὶ φυτὰ προβάλλεσθαι. Ὅ δὲ οὖν τοσαῦτα κάλλη καὶ μεγέθη κατασκευάσας, Κύριος καὶ Θεὸς τῶν ὧν, οὗτος τὰ προλεχθέντα περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐθέσπισεν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς, καὶ καθημένους ἐν σκότει. » Προσφωνεῖ δὲ ταῦτα τῷ ἀνωτέρω λεχθέντι παιδὶ αὐτοῦ, ᾧ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα δώσειν ἐλάττω. Πρῶτον δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ καλεῖ, κατ' ἀξίαν τὴν κλησιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ δικαίον ποιούμενος· ἔπειτα τα κρατῆσιν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσαι αὐτόν,

καὶ τρίτον χαριεῖσθαι αὐτῷ ὥσπερ τι φῶς μέγα, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται λέγων· « Καὶ ἰδοὺ καὶ σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων. » Πάλαι μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως τὴν παλαιὰν διαθήκην τῷ Ἰουδαίῳ ἐδίδου λαῷ· ἐνταῦθα δὲ τὸν προφητεὺς μνησθὲν εἰς διαθήκην τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς φῶς ἔθνων ἀπορρήσασθαι φησιν· ὅπως ἐν αὐτῷ φωτισόμενοι τῶν πάλαι τὰς ψυχὰς τυφλῶν οἱ ὀφθαλμοὶ διανοίγωνται καὶ ἀναβλέψουσιν διορῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν, ὡς μηκέτι ζύλοις καὶ λίθοις καὶ ἀψύχων ὕλη τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀπονέμειν. Ἡμεῖς γὰρ τοὺς σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατεσφριγμένους, καὶ ἐν σκότειν καὶ κακίᾳ πεπεδημένους διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀμαρτιῶν ἀφέσεως καταξιούμεν, καὶ ὥσπερ ἐκ δεσμοτηρίων ἀπολύειν ἐλευθέρους τε καὶ ἀπαλλάττειν τῆς τοῦ διαβόλου εἰρκτῆς.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ ὄνομα, τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου τοῖς γλυτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι, καὶ καινὰ ἀ ἐγὼ ἀναγγέλλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἰδρῶσθαι ὕμνῳ. » Ἐπισημαίνεται ἄξιον, ὡς οὐκ εἰρηται, τὴν δόξαν μου οὐδεὶς δώσω· δείκνυται γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν δόξαν· τὸ μὲν γὰρ οὐδὲν, ἀναίρετικὸν ἦν παντός· τὸ δὲ ἑτέρῳ μὴ δώσειν, ἐνὶ μόνῳ τὴν συγχώρησιν γεγενῆσθαι ἐμφαίνει, δηλαδὴ τῷ προφητεὺς οὐκ ὅτις δὲ ἦν πρὸς τὸν ἐλάγετο.

« Ἐκάλεισά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἰδοὺ καὶ σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνων. » Διὰ τούτων δὲ, οἱ μὲν τῶν λόγων τὰ ἔθνη πάντα παιδεύει, μηδὲνα μὲν θεὸν ὁμνεῖν τῶν πάλαι ὀνομαζομένων αὐτοῖς θεῶν· μόνον δὲ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτὸν Πατέρα δοξάζειν.

« Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν· ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. » Τοῦτο φησὶ χρῆναι ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους. « Δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ καταβαίνοντες τὴν θάλασσαν, καὶ πλέοντες αὐτὴν, αἱ νῆσοι καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » ὡς ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσσηγορίας Χριστιανῶν τὴν σύμπασαν πεπληρωσθαι. « Ἀντικρὺς τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σημαίνων, οὐς παρὰ τὴν θάλασσαν εἶδε βᾶλλοντας ἀμφὶ βλήτρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἄλλοις· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς λοιπούς. Οἱ αὐτοὶ δὲ οὐτοι, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες θάλατταν, τότε μὲν ἐν ταῖς νήσοις ἐκέρχοντο τὸ Εὐαγγέλιον, τότε δὲ διέβαινον ἐπὶ πλοῖον Ἰσπανίας τε καὶ Ἰταλίας, ὡς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ καὶ αὐτὴν βασιλεύουσιν πόλιν πληρῶσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου θάλασσαν ἐμπλέοντες, καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐν μέσῃς ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τῶν προκειμένων δηλοῦνται· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ τὸν καινὸν ὕμνον πάσῃ καθ' ἡμέραν τῇ γῇ, καὶ ἀνθρώποις ἐν μέσῃς ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττοντες καὶ διδάσκοντες. « Καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς· » τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συναγομένους τοῦτον ἐμφαίνει τὸν τρόπον.

« Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς· ἡ κατὰ τοὺς λοιπούς ἐρμηνευτάς, « καὶ πόλεις αὐτῆς. »

hensurum, ipsumque corroboraturum, ac tertium ipsi donum collaturum, et ceu lucem magnam omnibus gentibus oblaturum esse pollicetur, dicens, « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » Olim itaque per Moysen Vetus Testamentum Judaico populo dedit: hic autem enim, qui in prophetia fertur in testamentum generis hominum, et in lucem gentium dandum ait; ut eo illuminati eorum oculi, qui olim mente cæci erant aperirentur, ac recepto visu Dei cognitionem assequerentur; ut ne ultra lignis, lapidibus et inanimatarum rerum materiæ Dei honorem ascriberent. Atenim eos qui peccatorum suorum vinculis constringebantur, atque in tenebris et malitiæ compedibus erant, per Dei gratiam peccatorum venia donaturus, ceu ex carcere liberis soluturus, ac e diaboli custodia erepturus erat.

Vers. 8-9. « Ego Dominus Deus: hoc mihi nemini est, et gloriam meam alteri non dabo, neque virtutes meas sculpsilibus. Quæ a principio ecce venerunt, et nova quæ ego annuntio, et antequam annuntientur declarata sunt vobis. » Animadvertas velim non dictum fuisse, gloriam meam nemini dabo: nam Filium Patris gloriam habere ostensum est; quod enim nemini detur, id quolibet excludit; quod autem alteri non detur, hinc uni solum concessam fuisse declaratur, scilicet ei, qui in prophetia fertur. Hic porro erat cui dicebatur:

« Vocavi te in iustitiis, et apprehendam manum tuam, corroborabo te, et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium. » His porro, ut æstimo, sermonibus gentes omnes erudit, ne deum ullum celebrarent eorum, qui olim apud eas dii vocabantur; sed solum Christum Dei, et Patrem, qui misit illum, gloria afficiant.

Vers. 10. « Cantate Domino canticum novum, principatus ejus. » Id ab omnibus hominibus præstandum ait. « Glorificate nomen ejus ab extremo terræ, qui descenditis in mare, et navigatis ipsum, insulæ et habitatores earum: » ita ut a Christi nomine, universa terra Christianis repleta sit. His porro apostolos Servatoris nostri perspicue significat, quos ad litus maris vidit jacentes *rete* in mare: erant enim piscatores; similiterque alios. Hi vero ipsi mare nostrum circumnavigantes, modo in insulis Evangelium prædicabant; modo in Hispaniam et Italiam trajiciebant; ita ut brevi regiam ipsam urbem doctrina Christi replerent. Alio item modo, indicari videntur hi, qui in humana vitæ mari navigantes, apud omnes gentes in mediis ecclesiis Evangelium prædicabant: quandoquidem et ipsi hymnum novum per omnem terram annuntiabant, et in medio ecclesiarum hominibus prædicabant et docebant. « Et habitatores earum. » His significat eos, qui in ecclesiis cœlos agunt.

Vers. 11. « Lætare desertum, et vici ejus; » sive secundum reliquos interpretes, « et civitates ejus. »

Multae quippe urbes secundum diversa vitæ instituta in Ecclesia Dei intelliguntur, ut in visione Ægypti declaratum est, ubi dicebatur, quinque urbes in Ægypto fore, quæ lingua Chananitide loquerentur. « Villæ et habitatores Cedar. Laetabuntur qui habitant Petram, de vertice montium clamabunt. » Cedar in ulteriori Arabia sita est ad extremum deserti, quam dicunt obtinere Saracenorum gentem. His omnes deserti et finium terræ incolæ significantur, ita ut rationalis illa Dei lætitia per Christi gratiam ad nos usque perventura sit. Petra vero urbs quædam Palestinæ est, superstitiosa viris plena, et in profundum diaboli erroris demersa: cujus item incolæ gratiæ consortes fore dicit his verbis, « Laetabuntur qui habitant Petram. » Cujus sermonis veritatem ipse rerum eventus comprobavit, cum in ipsa Petrensi civitate, et in agro ejus, necnon in solitudinibus Saracenorum, Christi Ecclesiæ nostris temporibus fundatæ sint. Alias vero Cedar significat *tenebras*, eorum causa, qui a tenebris ad annuntiationem gentibus lucem translati sunt. Pari lætitia afflictiendi ait eos qui inhabitant Petram: « Petra autem erat Christus⁷¹. » ἐπὶ τὸ κατηγγελλμένον φῶς τὰς ἔθνεσιν. Εὐφρανθήσονται ὁ λόγος φησὶ καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν Πέτραν ὁμοίως. « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

VERS. 12, 13. « Dabunt Deo gloriam: virtutes ejus in insulis nuntiabunt. » Ita et superius dicebatur, « Supra montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. »

« Dominus Deus exercituum egredietur, et conteret bellum, excitabit zelum, et clamabit super inimicos suos cum fortitudine. » Non sine causa enim ipsis bellum illaturus est: sed postquam causam illam protulit, id magna voce declarabit, ut docet his verbis, « Tacui: num semper tacebo? » Nam dum illi scelerate et impie agerent, patienter ferens ille, ipsosque longanimitate sua tolerans, neque confestim iram et ultionem inferens, tacebat. Et alias tempore passionis suæ dum calumniis impeteretur tacebat, et cum falsa testimonia audiret, nihil respondebat.

VERS. 14, 15. « Tacui: num semper tacebo, et sustinebo? Sicut pariens patienter egi. Dimovebo et arefaciam simul: desertos faciam montes et colles, et omne fenenum eorum exsicabo. Et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam; » videlicet doctrinam, quæ illis olim fluviorum instar supplebatur.

VERS. 16. « Et ducam cæcos in via, quam non noverunt, et in semitis, quas ignorabant, ambulare eos faciam. Reddam illis tenebras in lucem, et tortuosa in rectam, Hæc verba faciam, et non derelinquam eos. » Quinam hi essent superius docuit, de persona Christi dicens, « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum. » Illos itaque ipsos olim cæcos in gentibus, quæ non noverant via ambulare se facturum polli-

A Πολλὰ γὰρ πόλεις κατὰ τὰς διαφόρους πολιτείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπισυνάγονται, ὡς ἐδείκνυτο καὶ ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου, ἐν ᾗ ἐλέγοντο ἔσεσθαι πέντε πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλῶσσῃ τῇ Χανανίτιδι. « Ἐπαύλεις καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἀπ' ἄκρου τῶν ὄρεων βοήσουσι. » Ἡ Κηδάρ δὲ ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας τυγχάνει ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἐρήμου, καὶ κατέχειν φασι τὸ τῶν Σαρακηνῶν γένος. Δι' ὧν ὁ λόγος ἐβουλήθη πάντας τοὺς τὰς ἐρήμους καὶ τὰ ἔσχατα τῆς γῆς οἰκοντάς θηλώσαι, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ λογικῆς εὐφροσύνης διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος καὶ μέχρις ἡμῶν φθάνειν μελλούσης. Καὶ Πέτρα δὲ τίς ἐστὶ πόλις Παλαιστίνης δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν, καὶ πολλῇ τῇ πλάνῃ τῇ δαιμονικῇ βεβαπτισμένη. ἥς καὶ αὐτῆς τοὺς ἐνοίκους τῆς χάριτος μεταλήψεσθαι φησὶ λέγων. B « Εὐφρανθήσονται οἱ οἰκοντάς Πέτραν. » Τοῦτων δὲ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν ἡ διὰ τῶν πραγμάτων ἔκδοσις ἐπιστάσαστο, Ἐκκλησίαν Χριστοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Πατρίδος πόλεως, κατὰ τὴν χώραν αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις δὲ τῶν Σαρακηνῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἱδρυμένων. Καὶ ἄλλως δὲ Κηδάρ ἐρμηνεύεται σκοτασμὸς, διὰ τοὺς μεταβαλόντας ἀπὸ τοῦ σκοτασμοῦ τοὺς κατοικοῦντας τὴν Πέτραν ὁμοίως. « Ἡ δὲ Πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »

« Δώσουσι τῷ Θεῷ δόξαν· τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσι. » Οὕτω δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐλέγετο. « Ἐπ' ὄρος ὕψηλόν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. »

C « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελευσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοηθήσει ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετ' ἰσχύος. » Οὗ γὰρ ἀλόγως αὐτοὺς πολεμήσει· ἀλλὰ μετὰ τοῦ τὴν αἰτίαν ἐξελεῖν καὶ μεγάλην βοήθειαν ποιήσει, ἣν καὶ διδάσκει λέγων. « Ἐσιώπησα· μὴ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι; » Ἐν γὰρ τῷ παρηγομεῖν αὐτοὺς καὶ ἀσεβεῖν, ἀνεξιχακῶν καὶ φέρων αὐτοὺς τῇ αὐτοῦ μακροθυμίᾳ, μηδὲ παραχρῆμα τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἐπάγων ἐσιώπησε. Καὶ ἄλλως δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ, συκοφαντούμενος ἐσιώπησεν, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο.

D « Ἐσιώπησα· μὴ αἰεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; » Ὡς ἡ τίκτουσα ἑκατέρησεν. Ἐκστήσω καὶ ξηρανῶ ἅμα· ἐρημώσω ὄρη καὶ βουνούς, καὶ πάντα χόρτον αὐτῶν ξηρανῶ. Καὶ θήσω ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ. » τὰς πάλαι ποταμῶν δίκην χορηγούμενας αὐτοῖς διδασκαλίας.

« Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ ᾗ οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τριβῶν δὲ οὐκ ᾔδεισαν, πατήσας ποιήσω αὐτούς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκοτὸς εἰς φῶς, καὶ τὰ σκοτὰ εἰς εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. » Τινες δὲ ἦσαν οὗτοι ἐδίδασκε διὰ τῶν ἐμπροσθεν, εἰπὼν εἰς πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. « Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. » Τοῦτους δὲ οὖν αὐτοὺς τοὺς πάλαι τυφλοὺς ἐν ταῖς ἔθνεσιν, ἣν μὴ ἐπεγίνω-

σκον ὁδὸν βαῖσαι· ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Πόθεν γὰρ ἡμῖν γινώσκειν παρῇν τὴν κατὰ Θεὸν ὁδὸν, ἢ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ χάριτος; « Ποιῶν αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς » τὰς προφητικὰς δηλαδὴ Γραφὰς καὶ τοὺς βίους τοὺς ὑπὸ τῆς θείας διδασκαλίας ὑποβαλλομένους συνήσεσθαι ἡμᾶς φησι. Τὴν γὰρ ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ τὴν πάλαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐπιπολάζουσαν εἰς φῶς γνώσεως μεταβαλεῖσθαι· καὶ τὰ πάλαι δὲ σκολὰ ἡμῖν καὶ ἀσπῆ νομιζόμενα, καὶ ταῦτα ὁμαλὰ ποιήσιν ἐπαγγέλλεται. Τοὺς ἐκ περιτομῆς αἰνιττόμενος, φησὶν·

« Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. » Εἴθ' ὥσπερ ἐπιδεικνύς αὐτοῖς τὴν τῶν ἔθνων μεταβολὴν, καὶ ἐξ ὅας πλάνης μεταβεβήκασιν εἰς φῶς ἐλθόντες ἀπὸ τοῦ σκότους, ὀνειδιστικῶς πρὸς ἐκείνους εἰδωλολατρώντας ἐπιλέγει· « Αἰσχύνθητε, οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς ἰσχυροῖς· Ὑμεῖς ἐστε θεοὶ ἡμῶν. » Καὶ ἵνα μὴ τις ταῦτα νομίσει περὶ τῶν ἔθνων λέγεσθαι, τῶν πάλαι τυφλῶν καὶ κωφῶν, ἀναγκαίως διασαφεῖ καὶ διαρρηνεύει τὴν δίκαιαν ἐξεπίλετων·

« Καὶ τίς τυφλὸς, ἀλλ' οἱ παῖδες μου; καὶ κωφοί, ἀλλ' οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Εἴδετε πλεονάκεις, καὶ οὐκ ἐφυλάξαθε· ἠνοιγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ ἠκούσατε. Κύριος ὁ Θεὸς ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιοῦθῃ, καὶ μεγαλύνῃ αἶψαν. » Ὅρᾳς, ὅτι ταῦτα πάντα περὶ τοῦ λαοῦ εἰρηται τοῦ ἐκ περιτομῆς. « Ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος ἐβουλεύσατο ἵνα δικαιοῦσθαι αὐτὸν, ἵνα μεγαλύνῃ αἶψαν· οἱ δὲ ἰδοῦντες αὐτὸν τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολεμοῦσιν. »

« Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο ὁ λαὸς προνομιζόμενος καὶ διεπραγμένους· ἡ γὰρ παγὶς ἐν τοῖς τάμεσις πάντα τοῦ, καὶ ἐν οἴκοις ἡμᾶς, ὅπου ἐκρυψαν αὐτοὺς. Ἐγένοντο εἰς προνομίαν, καὶ οὐκ ἦν ἐξαιρούμενος ἀρπαγμῇ, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἀπόδος. » Ἐν γὰρ αὐτοῖς τοῖς λογισμοῖς, οὗς ἐκρυπτον, τὰ κατὰ Χριστοῦ βουλευόμενοι, ἐν αὐτοῖς ἐκείνους ἡ κατ' αὐτῶν παγὶς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος αὐτοὺς, οὐδὲ ὁ λέγων, Ἀπόδος.

« Τίς ἐν ὁμίᾳ, ὃς ἐνωτίζεται ταῦτα; εἰσακούσατε εἰς τὰ ἐπερχόμενα. » Εἰ δὲ τίς ζητήσῃεν τίς ὁ ταῦτα πράξας, εὖροι δ' ἂν. οὐδ' ἄλλος ἔδωκεν αὐτοὺς εἰς διαπραγμῇ ἢ αὐτοὺς ὃ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐχ ὑπήκουον· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούειν ἤθελον τοῦ νόμου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

« Τίς ἔδωκεν εἰς διαπραγμῇ Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῖς προνομιζουσιν αὐτόν; Οὐχὶ ὁ Θεός, ὃ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἔβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; » Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς καιρὸν τινα πολεμοῦμενοι, αὐτοὺς ἀνελάμβανον αὐτοὺς· ὡς καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ βασίλειον αὐτῶν συνεστάναι· νῦν δὲ κατεσχυεν αὐτῶν ὁ πόλεμος· οὐχ ὁ ἐξῆθεν μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν πολιορκούντων.

« Καὶ ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατεσχυεν αὐτοὺς πόλεμος, καὶ οἱ συμφλέγοντες

celur. Quo pacto enim eam secundum Deum viam nosse poteramus, nisi per divinam ejus gratiam? « Faciam ipsis tenebras in lucem: » propheticas videlicet Scripturas, et vitam illam, qua divina doctrina suggeritur, nos intellecturos esse ait. Ignorantiam enim Dei quæ olim animas obtegebat nostras, in cognitionis lucem mutandas ait: et eā, quæ olim a nobis tortuosa et obscura esse putabantur, se plana facturum promittit. Eos autem qui ex circumcissione sunt subindicans, ait:

VERS. 17. « Ipsi autem conversi sunt retrorsum. » Deinde gentium mutationem, et quando ex errore illas reductæ sint, ex tenebris in lucem venientes, ipsis aperit, ac eorum idololatriam vituperando subiungit: « Confundimini qui confiditis in sculptilibus, qui conflatilibus dicitis, Vos estis dii nostri. » Ne vero quis putaret hæc de gentibus, olim cæcis et surdis, dicta fuisse, necessario mentem suam aperit et explicat, hæc adjiciens:

VERS. 18-21. « Et quis cæcus, nisi pueri mei? et quis surdus, nisi qui dominantur eis? Et obcecati sunt servi Dei. Vidistis sæpe, et non cavistis: apertæ sunt aures, et non audistis. Dominus Deus deliberavit ut justificaretur, et magnificaret laudem. » Vides hæc omnia de populo ex circumcissione dicta fuisse. « Sed Dominus deliberavit, ut justificaret eum, et magnificaret laudem; » illi vero gloriati sunt in iis, qui impugnabant animam suam.

VERS. 22. « Et viderunt, et fuit populus vastatus atque direptus: laqueus enim in cubilibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos. Facili sunt in vastationem, et non erat qui erueret rapinam: et non erat qui diceret, Redde. » Nam occultas in mentibus suis Christo insidias molientes, in iisdem ipsis laqueum sibi invenerunt, nec erat qui eriperet eos, neque qui diceret, Redde.

VERS. 23. « Quis est in vobis, qui hæc audiat. auscultate futura. » Si quis autem quærat, quis hæc fecerit, inveniet non alium ipsos in prædam delisse, quam eum, in quem peccaverant, et in cuius viis ambulare renuerant. Nam ad evangelicas vias evocati, non obtemperarunt, neque legem Novi Testamenti audire voluerunt.

VERS. 24. « Quis dedit in directionem Jacob, et Israel vastantibus eum? Annon Deus, cui peccaverunt, et noluerunt in viis ejus ambulare, neque audire legem ejus? » At enim olim quidem cum ad tempus aliquod bello impeterentur, iterum resipiscabant; ita ut Jerusalem et regia ibidem posita consisteret; nunc autem bello oppressi sunt, non exteriori tantum, sed eo quod ab obsidentibus animas suas inferebatur.

VERS. 25. « Et induxit super eos iram furoris sui, et invaluit in eos bellum, et qui comburebant

eos in circuito : neque cognoverunt unusquisque eorum, neque animum adhibuerunt. » Etsi enim ii, qui apud vos infideles, cæci et surdi effecti sunt, et talia perpetrarunt, iræ Dei traditi sint; at vos vel nunc tandem audite; vos dico, qui conditorem et creatorem vestrum non ignorastis, sed qui opificium in vobis existens, saluum et incolume servastis.

CAPUT XLIII.

VERS. 1, 2. « Et nunc sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel : Ne timeas, quoniam redemi te : vocavi te nomine tuo, Meus es tu. » Ego Dominus Deus, qui feci et formavi te : feci quidem secundum animam ad imaginem Dei faciam; formavi autem secundum corpus, de terra sumptum, et a me constructum. Sanguinemque meum in pretium pro salute tradens tuis, redemi te, et vocavi te : verum etiam te possessionem meam effeci; ita ut tu mihi populus, ego tibi Deus essem. Confide igitur, tot a me dignatus bonis, et ea qua jussus es via incede : fiduciaque plenus omnibus per orbem gentibus prædica evangelicum sermonem. Quamvis enim ignis ardens eruperit, quamvis aquæ, quamvis flumina inunda-
verint, hæc nihil te lædent, quod ego tecum ubique sim. Nam illud sine mendacio enuntiavi, « Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi ».

VERS. 3. « Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non operient te : et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te; quia ego Dominus Deus tuus, sanctus Israel, salvans te. Feci commutationem tuam Ægyptum, et Æthiopiam et Syenem pro te. » Ita quippe pretiosus mihi fuisti, tanta in conspectu meo gloria donatus es, et usque adeo dilexi te, ut salus divina, quæ per te omnibus hominibus parata est, usque ad extrema terræ pertingeret : et ut illi hominum supersticiosissimi Ægyptii per te vocatione dignarentur. Per Ægyptios igitur supersticiosos et idololatrias omnes designavit : per Æthiops et Syenem, eos qui extrema terræ nostræ incolebant. Nec ignorandum est esse quamdam Sabaitarum gentem, unde Salomonis tempore regina Saba profecta est.

VERS. 4, 5. « ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus es, et ego dilexi te : et dabo homines pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quoniam tecum sum. Ab oriente ducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. » Multos filios a me secundum Deum genitos, in cælesti mea civitate congregabo, ipsosque per aërem sublimem agam, quasi volucres ventis, videbunt angelicis virtutibus sustentatos.

⁷⁹ Matth. xxviii, 20.

αὐτοὺς κύκλῳ· καὶ οὐκ ἐγνώσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχὴν. « Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέλιστα οἱ ἐξ ὑμῶν ἀπιστοί, τυφλοὶ καὶ κωφοὶ γενόμενοι, καὶ τοιαῦτα πράξαντες, τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ παρεδόθησαν· ἀλλ' ὑμεῖς ἐστέ καὶ νῦν ἀκούσατε· ὑμεῖς δὲ λέγω τοὺς τὸν αὐτῶν ποιητὴν καὶ πλάστην μὴ ἀγνοήσαντας, ἀλλὰ καὶ τὸ ποίημα τὸ ἐν ὑμῖν καὶ τὸ πλάσμα εἶναι καὶ ἀλώδηντον διατηρήσαντας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

« Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ πλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε· ἐκάλεισά σε τὸ ὄνομα σου· ἐμὰς εἰ σὺ. » Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε καὶ πλάσας σε· ποιήσας μὲν κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένην· πλάσας δὲ κατὰ τὸ σῶμα τὸ ἀπὸ γῆς ληφθὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ πεπλασμένον· λύτρον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τὸ ἑμαυτοῦ παραδούς αἷμα, ἐλυτρώσάμην σε καὶ ἐκάλεισά σε· ἀλλὰ καὶ κτήμα ἑαυτοῦ ἐποίησάμην σε· ὥστε εἶναι μὲν σε ἐμὸν λαόν, καμὲ δὲ σοῦ αὐτοῦ Θεόν. Θάρσει τοιγαροῦν, τοσοῦτον παρ' ἐμοῦ κατηξιωμένος, καὶ βάδιζε τὴν ὁδὸν ἣν ἐκελεύσθης, θαρσύν τε κήρυττε τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς ἔθνεσι τὴν εὐαγγελικὴν λόγον. Κἀν γὰρ πῦρ φλέγον ἐπὶ γῆ, καὶ ὕδατα, καὶ ποταμοὶ ἐπικλύζουσιν· οὐδὲν σε ταῦτα λυπήσει, διὰ τὸ ἐμὲ σὺν σοὶ πανταχοῦ εἶναι. Ἀψευδῶς γὰρ ἀπηγγειλάμην τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

« Καὶ ἐὰν διαβαίνῃς δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκαλύσουσί σε· καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαυθῇς, φλέξῃ οὐ κατακαύσει σε· ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ σῶζων σε. Ἐποίησα ἀλλαγμὰ σου Αἰγυπτίον καὶ Αἰθιοπίαν καὶ Σοῦνην (58) ὑπὲρ σοῦ. » Οὕτω γὰρ παρ' ἐμοῦ γέγονας τίμιος, καὶ οὕτως ἐναντίον μου ἐδοξάσθης, καὶ οὕτως ἡγάπησά σε, ὥς καὶ μέχρι τῶν ἐσχατιῶν γῆς φθάσαι τὴν διὰ σοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις προξενουμένην κατὰ Θεὸν σωτηρίαν· καὶ ὅς αὐτοὺς τῶν πάντων ἀνθρώπων δεισιδαίμονιστάτους Αἰγυπτίους τῆς διὰ σοῦ κλήσεως καταξιωθῆναι. Διὰ μὲν οὖν τῶν Αἰγυπτίων πάντας ἠνέκατο τοὺς δεισιδαίμονας καὶ εἰδωλολάτρους, διὰ δὲ τῆς Αἰθιοπίας καὶ Σοῦνης τοὺς μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης οἰκοῦντας. Ἰστέον, ὥς ἔστι Σαβαῖτων ἔθνος, ὅθεν βασί-
D λισσα Σαβὰ ἐπεδήμει κατὰ τοὺς Σολομώντος χρό-
νους.

« Ἀπ' οὗ ἐντιμος ἐγένον ἐναντίον ἐμοῦ, ἐδοξάσθης, καὶ ἐγὼ σε ἡγάπησα. Καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Μὴ φοβοῦ, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι. Ἀπ' ἀνατολῶν ἔξω τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀπὸ δυσμῶν συνάξω σε. » Πολλὰ τέκνα κατὰ Θεὸν γεννήσας συνάξω εἰς τὴν ἐπουράνιον μου πόλιν, μετεώρους αὐτοὺς ἀναλαβὼν δι' ἀέρος ὥστε πετηνοὺς ἀνέμοις ὑποκουφιστέμενος, λέγω δὴ ἀγγελικαῖς δυνάμεσιν.

(58) Syene urbs ad extrema Ægypti posita, Σοῦνη, Σοῦνη et Σοῦνη dicitur apud Origenem, Athanasium et alios, ut in Athanasii edito monuimus.

« Ἐγὼ τῷ βορρᾷ, Ἄγε, καὶ τῷ λιθί, Ἄγε, μὴ κώλυε· ἄγε τοὺς υἱοὺς μου ἀπὸ τῆς πόρρωθεν, καὶ τὰς θυγατέρας μου ἀπὸ ἀκρῶν τῆς γῆς. » Ἐγὼ γὰρ ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεισι τοῦτο ποιεῖν προστάζω, διὰ τὸ ἐμοὺς εἶναι υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐμὰς δι' ὧν σπαρέντας καὶ ἀναγεννηθέντας ἐν τῇ ἐμῇ Ἐκκλησίᾳ.

« Πάντας ὅσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματί μου. » Πόθεν δὲ ἄλλοθεν ὑπέστη τὸ Χριστιανῶν ὄνομα ἢ ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας; αὐτὸς δὲ ἦν ὁ διὰ τοῦ προφήτου ταῦτα θεσπίζων. « Ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατεσκεύασα αὐτὸν, καὶ ἐπλασα αὐτὸν, καὶ ἐποίησα αὐτόν, ἀπλαστον ὄντα τοῖς ἑρόποις.

« Καὶ ἐξήγαγον λαὸν τυφλόν, καὶ ὀφθαλμοὶ εἰσιν ὡσαύτως τυφλοὶ, καὶ κωφοὶ τὰ ὦτα ἔχοντες. Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἀρχοντες ἐξ αὐτῶν. » Διὰ γὰρ τῶν ἀποστολικῶν σπερμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν μεταβαλόντες οἱ πάλαι τυφλοὶ καὶ κωφοὶ, συνήχθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἥδη δὲ καὶ ἀρχοντες ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἔθνων ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ κατέστησαν.

« Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ ἀκουσάτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ. Γένεσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην. » Ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεός μάρτυρας αὐτῶν γενήσομαι, καὶ ὁ παῖς μου ὃν ἐξελεξάμην· περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰλεγει·

« Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἡρέτισα, ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἡ ψυχὴ μου. » Ἐγὼ τοίνυν αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς οὗτος ὁ ἐκλεκτός μου, μαρτυρήσω τοῖς ἐμοῖς μάρτυσι· ὃ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Ἐυαγγελίοις ἐδήλου λέγων· « Ὅς ἐὰν ὁμολογήσῃ ἐν ἑμοῖ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἰνα γινώτε καὶ πιστεύσητε, καὶ συνήτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι.

« Ἐμπροσθεν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστι. » Τὸ γὰρ αἷτιον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ ἔθνη μαρτυρίας οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὸ κηρύττειν τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ σύνεσιν τοῖς πρὶν ἀσυνέτοις, καὶ ἀσυνθέτοις, καὶ ἀπίστοις, καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ οὖσιν αὐτοῦ· ὡς διὰ τοῦτο τυφλώσκειν τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμούς, καὶ περὶ τὴν πλάνην τῆς ἀθεοῦ εἰδωλολατρίας εἰλεῖσθαι. « Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ αὐτῶν. » Μίς γὰρ οὕσης ἀρχῆς, μία εἴη ἂν ἡ θεότης, ἢ συμπαραλαμβάνεται καὶ ἡ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ θεολογία.

« Ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα· ὠνείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ἐτι ἀπ' ἀρχῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποίησω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; » Ὡς γὰρ μάρτυς αὐτὸς ἐλέγετο, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελέξατο· οὕτως καὶ Θεός σώζων εἴη ἂν αὐτός. Ἐὰν δὲ λέγῃ, « Καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ αὐ-

VERS. 6. « Dicam aquiloni, Age; et austro, Age, noli prohibere. Age filios meos de terra remota, et filias meas ab extremis terræ. » Ego enim angelicas virtutes hæc agere præcipiam, quia filii mei et filiae meæ sunt, per vos sati et regenerati in Ecclesia mea.

VERS. 7. « Omnes, quotquot vocati sunt nomine meo. » Unde constitutum est Christianorum nomen, nisi ex Christi nomine? Ipse autem erat, qui per prophetam hæc vaticinabatur. « In gloria enim mea edidi eum, et finxi eum, et feci eum, » minime fictum moribus.

VERS. 8, 9. « Et eduxi populum cæcum, et oculi sunt pariter cæci, et surdi aures habent. Omnes gentes congregati sunt simul, et coibunt principes ex eis. » Per apostolica quippe semina et per doctrinam eorum mutati, qui olim cæci et surdi erant, congregati sunt in Ecclesia Dei: jamque principes ex iisdem gentibus in populum Dei constituti sunt.

VERS. 9-11. « Quis annuntiabit hæc, et quæ ab initio quis enarrabit vobis? Adducant testes suos, et iustificentur, et audiant et dicant quæ vera sunt. Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus, quem elegi. » Quoniam ego Deus testis eorum ero, et puer meus, quem elegi; de quo superius dicebat, « Ecce puer meus, quem elegi, electus meus, suscepit eum anima mea. » Ego itaque ipse Deus, et hic puer electus meus, testificabor testibus meis, quod nimirum Salvator in Evangelis declarabat his verbis, « Quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in celis est. » — « Ut cognoscatis, et credatis et intelligatis, quia ego sum. »

VERS. 12. « Ante me non fuit Deus alius, et post me non erit. » Nam Christi adventus, et testimonii per apostolos ejus per omnes gentes exhibitum non propter aliud erat, quam ut prædicarent Dei cognitionem, fidem in eum, et intelligentiam ejus, iis, qui prius insipientes, inordinati, et infideles erant atque in ignorantia ejus versabantur; ita ut propterea mentis oculis cæcutirent, et in errore impiæ idololatriæ volutarentur. « Ego Deus, et non est præter me Salvator. » Nam cum unum sit principium, una fuerit et deitas, quacum assumitur Unigeniti ejus theologia.

VERS. 13. « Ego annuntiavi et salvavi: exprobravi, et non erat in vobis alienus. Vos mihi testes, et ego Dominus Deus etiam ab initio: et non est qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet illud? Etenim ut testis dicebatur, et puer quem elegerat; ita et ipse quoque Deus Salvator fuerit. Quod si dicat, « Et non est præter me Salvator, »

¹⁰ Matth. x, 32.

non tamen negat puerum, quem elegit, Salvatorem esse: ipsum enim Salvatorem agnoscit hic propheta, cum ait: « Et mittet illis Dominus Salvatorem, qui salvabit eos. » Pro illo autem, « exprobravi, » reliqui omnes interpretes, « et audire feci, » dixerunt.

VERS. 14-17. « Sic dicit Dominus Deus, qui rediimit vos, Sanctus Israel: Propter vos militam in Babylonem: et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei in navibus vincientur. Ego Dominus Deus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam: qui eduxit currus et equitatum, et multitudinem robustam: sed dormierunt, et non resurgent; extincti sunt ut linum extinctum. » Horum sensus hic est: Olim quidem Iudaico populo beneficia contuli: ac cum, ut ipsos castigarem et ad bonam mentem reducerem, Babylonis tradidissem, non diu postea eos a Babylonica captivitate liberos dimisi, utpote Deus et Dominus universorum. Ipsosque Babylonios, qui contra Hierosolimam irruerant, extorres feci: ita ut Chaldaei, qui penes eos erant, in fugam se verterent, ac quidam eorum vincti ab aliis se fortioribus in naves conficerentur in mari sibi adjacente. Hæc ego feci Deus, ut regnum meum hominibus ostenderem.

VERS. 18, 19. « Ne memineritis priorum, et vetera ne recogitis. Ecce ego facio nova, quæ nunc orientur, et cognoscetis ea. » Indicat rursus Ecclesiam in gentibus constituendam, quæ Dei cognitione vacua erat, antequam adveniret Christus Dei, qui dixit, « Ego sum via. Et faciam in deserto viam, et in inaquoso flumina. » Verum in illo, « ait, quondam deserto viam faciam, quemadmodum prius in mari Rubro feci. Fluunt porro divinatorum eloquiorum flumina ex doctrina sancti Spiritus, in illa olim inaquosa; quemadmodum et sub Moyse in deserto flumina emanarunt: sed illic quidem corporeæ aquæ erant, et natura sua fluxæ et corruptæ; nunc autem Deo subministrante, rationalis et spiritualis aquæ flumina manant.

VERS. 20. « Benedicent mihi bestię agri, sirenes, et illiæ struthionum: quia dedi in deserto aquam, et flumina in inaquosa, ad potandum genus meum electum. » Efferatæ animæ, fluminis virtute conversæ, a serino illo statu mutabuntur: ita ut ipsæ feræ benedicant mihi. Quod si etiam Sirenæ fuerint, voluptate et diabolicis canticis hominum animas demulcentes, poeticis carminibus eleganti sermone concinnatis; illæ etiam immutata benedicent mihi: insuperque illiæ struthionum; sive secundum reliquos interpretes, « et struthocameli; » estque illud animal in solitudine et desertis locis degens; quod et ipsum ad mansuetudinem reductum, mihi Deo benedicere docebitur. Horum autem causa erit aqua illa, quam in deserto dedi, necnon flumina in solitudine manantium vis et copia.

Α ζων, « οὐκ ἀπαγορεύων τὸν Σωτῆρα εἶναι τὸν παῖδα ὃν ἐξέλεξατο, τοῦτ' ἂν εἴποι· οὐδὲ γοῦν αὐτὸν Σωτῆρα ὁ παρὼν προφήτης ἐν οἷς φησι. » Καὶ ἀποστέλλει αὐτοῖς Κύριος Σωτῆρα, ὃς σώσει αὐτούς. » Ἀντί δὲ τοῦ, « ὠνείδισα, » οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύονται πάντες, « καὶ ἡκούεσσα, » εἰρήχασα.

« Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λοτρούμενος ὑμᾶς, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν ὑμῶν ἀποστέλλω εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερῶ φεύγοντας πάντας, καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθίσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ διδοὺς ἐν θαλάσσῃ ὅδον, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρὰ τρίβον, ὁ ἐξαγαγὼν ἔρματα καὶ ἱπποὺς καὶ ὄχλον ἰσχυρόν· ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, ἐπέσθησαν ὡς λίνον ἐσβεσμένον. » Ὁ νοῦς τῶν προκειμένων τοιούτος ἐστίν· Πάλαι μὲν τὰς ἐμάς εὐεργεσίας παρήγον τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει· παιδεύων μὲν αὐτοὺς καὶ σωφρονίζων, Βαβυλωνίους παρέδωκα, οὐκ εἰς μακρὸν ἐλευθέρους ἀνήκα τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, ὅτε Θεὸς ὢν καὶ Κύριος τῶν ὧν. Αὐτοὺς τε Βαβυλωνίους τοὺς ἐπιστάντας τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀναστάτους ἐποίησα, ὥς καὶ φυγῇ χρῆσασθαι τοὺς παρ' αὐτοῖς Χαλδαίους, δεσμίους τε ἀπαχθῆναι τινὰς αὐτῶν, πλοίοις ἐμδολθέντας ἐν τῇ παρ' αὐτοῖς θαλάσσῃ, ὅφ' ἑτέρων τινῶν δυνάμει κραταιότερων αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ ἐγὼ διεπραξάμην ὁ Θεός, δείκνυς τὴν ἐμὴν βασιλείαν ἀνθρώποις.

« Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀνατελεῖ, καὶ γνώσεσθε αὐτά. » Διότι ὅτε πάλιν τὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι συστησομένην Ἐκκλησίαν, ἥτις ἔρημος ἦν Θεοῦ γνώσεως πρὶν ἐπιδομησαί τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὸν εἰπόντα· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅδον, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. » Ἄλλ' ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ πάλαι ἐρήμῳ ὅδον ποιήσω, ὥσπερ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς πεποίηκα θαλάσσης. Ῥέουσι δὲ καὶ ποταμοὶ θείων λόγων ἐκ διδασκαλίας ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν πάλαι ἀνύδρον, ὡς καὶ ἐπὶ Μωϋσέως ἔρρευσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ποταμοί· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὕδατος σωματικοῦ, ρευστικῆς οὐσίας ὄντος καὶ φθαρτῆς, νυνὶ δὲ ἐκ τῆς ἐνθέου χορηγίας τοῦ λογικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὕδατος.

« Εὐλογήσουσί με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρῆνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτόν. » Αἱ ἀπηργισμένα ψυχὰ μεταβληθήσονται τῆς θηριώδους καταστάσεως ἐκ τῆς τοῦ ποταμοῦ δυνάμεως ἀλλοιωθεῖσαι, ὡς αὐτοὺς πάλιν τοὺς θῆρας εὐλογῆσαι με. Εἰ δὲ καὶ Σειρῆνες ἦσαν, θάλογουσαι ἡδονῇ καὶ ἄσμασι δαιμονικοῖς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐν ποιητῶν πλάσμασιν εὐτελεῖ λόγων κεκοσμημένοις· ἀλλὰ καὶ αὐτὰς μεταβαλοῦσαι εὐλογήσουσί με· ἔτι γε μὴν καὶ θυγατέρες στρουθῶν· ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς, « καὶ στρουθοκάμηλοι, » ζῶν ἐν ἐρημίαις καὶ χώραις δοικῆτοις γινόμενον, καὶ αὐτὸ ἡμερωθὲν εὐλογεῖν ἐμὲ τὸν Θεὸν μαθηθήσεται. Τούτων δὲ αἴτιον ἔσται τὸ ὅφ' ἐμοῦ δοθὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἡ τῶν ποταμῶν δύναμις τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ρευσάντων.

« Λαόν μου ὃν περιποίησάμην τὰς ἀρετὰς μου διηγεῖσθαι· οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοπίσασαι σε ἐποίησα, Ἰσραὴλ. » Εἰ μὲν γὰρ θῆρες οἱ ἄγριοι καὶ σιτῆρες καὶ αἱ θυγατέρες τῶν στρούθων εὐλογήσουσί με· οὐ δὲ, Ἰακώβ, οὐδὲν τοιοῦτον διεπράξω· ἀλλ' οὐδὲ ἡξίωσας ἐμὲ ἐπικαλεῖσθαι, ἐκοπίσθης· ὁ δὲ εἰς ἐμὲ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, καίτοι ἐμοῦ μὴ ποιήσαντός σε κοπίσας.

« Οὐκ ἤνεγκάς μοι πρόβατά σου τῆς ὀλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἰδόμεσάς με· οὐκ ἰδοῦλωσά σε ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἔγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιβάνῳ. » Ὅπως καὶ ἐν τοῖς προκειμένοις τῇ ἐρήμῳ, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἑλπίδας εὐαγγελίζεται· τὸν δὲ λαόν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεβείαις ἐλέγχει, ὃν καὶ Ἰακώβ καλεῖ νῦν καὶ Ἰσραὴλ· οὕτως ἀπλῶς ἑξηγοῖς ὀνόμασιν οὗτε δοῦλον αὐτοῦ, οὗτε ἑλεγκτὸν εἰπόν, ὅτι ἐποίησε ἐπὶ τοῦ κρείττονος τάγματός.

« Οὐδὲ ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπισύμῃσα· ἀλλὰ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις σου πρόσθετός μου, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ ἐξελείφω τὰς ἀνομίας σου ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῆσομαι. Σὺ δὲ μνησθήτι, καὶ κριθῶμεν. » Καλὴ γὰρ ἡ μνήμη τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων δι' ἐξομολογήσεως ἐξηγορευμένη· διὸ ἐπιφέρει· « Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιοθῇς· τοῦτο γὰρ ποιών δικαιοθήσῃ· ἐπειδὴ δίκαιος αὐτοῦ κατηγορος ἐν πρωτολογία. »

« Οἱ πατέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμὲ. Καὶ ἔμελλαν οἱ ἄρχοντες τὰ ἁγία μου. Καὶ ἔδεκα ἀπολεῖσαι Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ εἰς ὀνειδισμόν. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

« Νῦν δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην. » Διὰ τούτων τὸν χορὸν αὐτῆς τὸν ἀποστολικὸν ἀποκαλεῖται.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἐπὶ βοηθήσῃ· μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ἡγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην. » Ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ, ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. » Διὰ γὰρ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ λογικὸν καὶ γόνιμον, καὶ πνευματικὸν ὕδωρ τῇ ἀνύδρῳ καὶ ἐρήμῳ χορηγήσειν ἡμελλε. Σπέρμα δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν οἱ πανταχοῦ γῆς καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναγεννηθέντες· οἱ καὶ

« Ἀνατελοῦσι, » φησὶν, « ἀπὸ μέσων ὕδατος χόρτον, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραβρόν ὕδωρ. » Καὶ ἐν ταῦθα δὲ τὴν ἰτέαν παρέλαβε διὰ τὸ ἀειθαλὲς καὶ νεαρόν τοῦ φυτοῦ, εἰς παράστασιν τοῦ πληθους τῶν λογικῶν ὕδατων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ βευσάντων.

« Οὗτος ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἕτερος ἐπιγράφει χειρὶ αὐτοῦ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ

VERS. 21, 22. « Populum meum quem acquisivi ut virtutes meas narraret : non nunc vocavi te Jacob, neque laborare te feci, Israel. » Etiam si enim futurum sit, ut agrestes ferre, sirenes, et filiae struthionum benedicant mihi; tu sane, Jacob, nihil simile fecisti; sed neque dignatus es me invocare, « defatigatus » autem « es in me, » secundum Symmachum, etiam si ego non te laborare fecerim.

VERS. 23. « Non obtulisti mihi oves holocausti tui : neque in sacrificiis tuis glorificasti me, neque servire te feci in victimis, neque laborem tibi præbui in thure. » Quemadmodum hic solitudini, ferisque eam incolentibus honorum spem annuntiat, populumque ex circumcisione de impietate coarguit, quem nunc Jacob et Israel nuncupat; ita simpliciter allato ejus nomine, nec servum, nec electum vocat illum, quod tamen de præstantiori ordine loquens observat.

VERS. 24-26. « Neque argento emisisti mihi thymiama, neque adipem sacrificiorum tuorum concupivi; sed in peccatis tuis ante me stetiisti, et in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccata tua; et non recordabor. Tu autem memento, et judicemur simul. BONA QUIPPE EST PRÆSTANTIORUM PECCATORUM MEMORIA CUM CONFESSIOE CONJUNCTA : quæ propter infert, « Dic tu primus peccata tua, ut iustificeris : » id agens iustificaberis; quia justus in principio sermonis accusator est sui.

VERS. 27, 28. « Patres vestri primi, et principes vestri inique egerunt in me. Et contaminaverunt principes sancta mea. Et dedi in interitum Jacob, et Israel in opprobrium. »

CAPUT XLIV.

VERS. 1. « Nunc autem audi, Jacob puer meus, et Israel, quem elegi. » His iterum apostolicum chorum evocat.

VERS. 2, 3. « Sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, et formavit te de ventre : Adhuc habebis auxilium; noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte Israel, quem elegi. Quia ego dabo aquam in siti his qui ambulant in iniqua, imponam spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos. » Nam per Spiritum sanctum, rationabilem, secundam et spiritualem aquam iniquosæ et solitudinis elargiturus erat. Semen autem apostolorum sunt Ecclesie Dei; filii vero eorum, quotquot in universa terra et in omnibus gentibus per Spiritum sanctum regenerati sunt : qui

VERS. 4. « Producent, ait, in medio aque fenum, et sicut salix ad aquam fluentem. » Hic quoque salicem assumit ob virorem et juvenilitatem arboris; ad declarandam rationabilium aquarum in Ecclesia ejus manantium copiam.

VERS. 5. « Hic dicet, Dei sum; et hic clamabit in nomine Jacob, et alius describet in manu sua, Dei sum, et in nomine Israel clamabit. » Se Israelem

esse gloriando dicit. Mirari plane et stupere subit prophetico sermonum vim, et quam vere rei effectum et complementum perceperimus. Nam in persecutionibus nostro tempore concitatis, multos ex alienigenis gentibus vidimus, qui sanctorum virorum nomina usurparent; alius quippe sese Jacobum appellabat, alius Israellem, alius Jeremiam, hic Isaiam, iste Danielelem: etenim his sibi ascriptis nominibus, ad martyrium pro Deo subeundum cum fiducia et constantia accedebant. Quæ prophetia indicat, dum ait: « Hic dicit, Dei sum, et hic clamabit in nomine Jacob, alius in manu sua describet, Dei sum, et alius in nomine Israel clamabit. »

VERS. 6, 7. « Sic ait Deus, rex Israel, et qui liberavit ipsum Dominus Sabaoth: Ego primus, et ego post hæc: præter me non est Deus. Quis sicut ego? Stet, vocet, annuntiet et præparet mihi: ex quo foci hominem in sæculum: et ventura, antequam fiant, annuntient vobis. » Dicit enim si quis est Deus, quod quantumque opus suum exhibeat in universo. Nam si unus est mundus, ipseque ejusdem naturæ, sibi que prorsus conjunctus; unus sane ejus opifex fuerit. Sed hic ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, utpote universi conditor, conspicitur. Quod si quis alium inducat, alium item huic similem mundum ostendat; at non est alius mundus, præter eum, quem conspicimus: ergo nec alius Deus est. Si quis vero sit, « Stet, » inquit, primum; id est existentiam ostendat suam, et quod in substantia subsistat, quodque in se maneat et stet: deinde vocem emittens rationabilem ac Deo dignam, annuntiet, quæ postea futura in mundo sint; aut quæ olim et a principio contigerunt, ex quo hominem in terra posui, usque ad præsens tempus. Hinc enim agnosceremus, cum isthæc verbo constituisse.

VERS. 8-10. « Nolite abscondi, nolite errare. Annon ab initio attendistis, et annuntiavi vobis? Testes vos estis, num sit Deus præter me. Et tunc non audierunt qui fingunt et sculpunt: omnes vani, qui faciunt desideria sua, quæ non proderunt eis. Sed confundentur qui Deum effingunt, et sculpunt omnes inutilia. » Non ab initio, inquit, ita fuit; id est ante diluvii tempora, cum animo expertum simulacrorum fabri nondum essent. Vosque testes estis, nondum, scilicet initio mortalis vitæ, existisse confitatores sculpsitque deorum; cum sculptoria fabrilisque ars apud homines nondum reperiretur.

VERS. 11-17. « Et omnes unde facti sunt exaruerunt, et surdi ab hominibus congregentur omnes, et stent simul, confundantur et erubescant simul: quia acuit faber ferrum: ascia operatus est illud, et terebrum admovit ei, et operatus est illud in bra-

(39) Jam in Præfatione ad Eusebii Commentaria in Psalmos perspicuis exemplis monstravimus, vocem *βλῶς* frequenter ab Eusebio usurpari pro

A βοήσεται. » Σεμνύνει ταυτὸν λέγων εἶναι Ἰσραὴλ. Θαυμάσαι δὲ ἐστὶ καὶ καταπλαγῆναι ἀληθῶς τὴν τῶν προφητικῶν λόγων δύναμιν, ὡς αὐτοῖς ἔργοις τὰ ἀποτελέσματα παρεῖληθαμεν. Ἐν γοῦν τοῖς καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς γενομένοις διωγμοῖς πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν ἐθεασάμεθα, προαρπάζοντας ταυτοῖς τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας, ὧν ὁ μὲν ταυτὸν Ἰακώβ ἐκάλει, καὶ ἕτερος Ἰσραὴλ, ἄλλος δὲ Ἰερემίαν, καὶ Ἡσαΐαν ἕτερος, καὶ Δανιὴλ πάλιν ἄλλος. τοιαῦτα γοῦν ἐπιγραφόμενοι ὀνόματα ἐπὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ σὺν πολλῇ θάρσει καὶ παρρησίᾳ παρήσαν. Ἄ δὲ σημαίνουσα ἡ προφητεία φησὶν. « Οὗτος ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, καὶ ἄλλος ἐπιγράψει τῇ χειρὶ αὐτοῦ, Θεοῦ εἰμι, καὶ ἄλλος ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ βοήσεται. »

B « Οὕτως λέγει ὁ Θεὸς ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, καὶ ρυσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαώθ. » Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. πλὴν ἔμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Τίς ὥσπερ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγεῖλάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι. ἀπ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὰ ἐπαρχόμενα πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἀναγγεῖλάτωσαν ὑμῖν. » Ἀεγέτω γὰρ εἰ τίς ἐστὶ Θεός, ὅσον ἔργον αὐτοῦ δείκνυσιν ἐν τῷ παντί. Εἰ γὰρ εἰς ὁ κόσμος, καὶ οὗτος συμφυής, καὶ αὐτὸς αὐτῷ συνημμένος, εἰς ἃν γένοιτο καὶ ὁ τούτου δημιουργός. Ἄλλ' οὗτος ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, οἷα τοῦ παντός γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Εἰ δὲ τις εἰσάγοι ἕτερον, δεικνύτω τοιοῦτον ὁμοίως κόσμον ἕτερον παριστάς. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν ἕτερος παρὰ τὸν ὁρώμενον κόσμον. οὐδὲ Θεός. Ἄρα ἕτερός ἐστιν. Εἰ δὲ τις, « Στήτω, » φησί, τοῦτο πρῶτον. λέγω δὲ τὴν αὐτοῦ δεξιάν. τω ὑπαρξῇ. » ὅτι τέ ἐστιν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ὅτι ἐφ' αὐτῷ μένει καὶ ἰστέχεν. Ἐπειτα φωνὴν ἀφελὲς λογικὴν καὶ Θεῷ πρέπουσαν, ἀναγγεῖλάτω τίνα ἐσται τὰ μετὰ ταῦτα γενησόμενα ἐν τῷ βίῳ (39) ἢ τὰ πάλαι ἐξ ἀρχῆς ὑποστάντα, ἀπ' οὗ τὸν ἄνθρωπον ἐθέμην ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου. Ἀπὸ γὰρ τούτου γνωσόμεθα, ὅτι ἰστέχεν αὐτὰ λόγῳ.

« Μὴ παραχαλύπτεσθε, μηδὲ πλανᾶσθε. Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἠνωτίσασθε, καὶ ἀπήγγειλα ὑμῖν; Μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε, εἰ ἐστὶ Θεὸς πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐκ ἤκουσαν τότε οἱ πλάσσοντες καὶ οἱ γλύφοντες, πάντες μάταιοι, ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἃ οὐκ ὠφελήσει αὐτούς. Ἄλλ' αἰσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες Θεὸν, καὶ γλύφοντες πάντας ἀνωφελῆ. » Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, φησί, τούτῃσι πρὸ τῶν τοῦ κατακλισμοῦ χρόνων, καθ' οὓς οὐδὲ οἱ τῶν ἀψύχων ξοάνων τέκτονες ὑπῆρχον. Καὶ τούτων ὑμεῖς μάρτυρες, ὡς οὐκ ἦσαν τότε, λέγω δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ θνητοῦ βίου συστάσεως, οἱ πλάσσοντες καὶ γλύφοντες θεοὺς, οὕτω γλυπτικῆς, οὐδὲ πλαστικῆς τέχνης ἐν ἀνθρώποις εὐρισκομένης.

« Καὶ πάντες ὅθεν ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ χωροὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στησάτωσαν ἅμα, καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ αἰσχυνθήτωσαν ἅμα. » ὅτι ὥσπερ τέκτων σιδήρον, σκαπάρον εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερέτρῳ ἰστέχσιν αὐτὸ, καὶ εἰργάσα-

mundo, sive pro hominibus hoc in mundo versantibus: et sic intelligas oportet hoc loco ἐν τῷ βίῳ, scilicet in mundo, ac homines in hac vita degentes.

το αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πεινάσει, καὶ ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ. Ἐκλεξάμενος τέκτον ἐξ ὧν, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κολῇ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνθρώπου, καὶ ὡς ὁμοιωτῆτα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν οἴκῳ. Ἐκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσε Κύριος, πῖτον, καὶ ὕδατος ἐτήκυνεν· ἵνα ᾗ ἀνθρώποις εἰς καύσιν· καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ, ἐθερμάνθη, καὶ καύσαντες ἐπέσαν ἄρτους ἐπ' αὐτῶν· τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο θεοὺς, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὐ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμῖν αὐτοῦ ἐπέσαν ἐν τοῖς ἀνδραξίν ἄρτους, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας ἔφαγε, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ θερμάνθη εἰπεν· Ἡδὺ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ λοιπὸν ἐποίησεν εἰς θεὸν γλυπτόν, καὶ προσκυνεῖ καὶ προσεύχεται λέγων· Ἐξέλου με, ὅτι θεὸς μου εἰ σύ. Τέως δὲ ὑμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος, πρὸς οὓς ὁ παρὼν λόγος; Τί δὴ ποτε μὴ λογίζεσθε παρ' ἑαυτοὺς, τίς ἡ φύσις τῶν ἐν ἀψύχοις ἀγάμασιν θεοποιουμένων ὑμῖν; Ἀρα γὰρ οὐ πρόχειρον τοῖς πᾶσι συνωρᾶν, ὡς τεκτόνων εἶεν ἔργα, σκεπάροισι καὶ τρυπάνοις, καὶ τοιοῦτοις τισὶν ὀργάνοις σκευωρημένα, πένητος καὶ ἐνδεοῦς ἀνθρώπου ἐκίνου, ὃς δι' ἐνδεαν τροφῆς ἐνεργείας ἄρτου σχολῆς μηχανὴν πλάνης ἐξηύρατο;

«Οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, ὅτι ἀπημαρτύρωσαν τοῦ βλέπειν τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. Καὶ οὐκ ἐλογίζατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φρονήσει, ὅτι τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπέσαν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ ὀπτήσας κρέα ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδελύγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ. » Ὡς ἐπιτελεζόμενον δὲ καὶ δεομένον τῆς τούτου ὑπομνήσεως διὰ ταχύτητος λογισμοῦ, ταῦτά φησι. Διόπερ ὀφείλεις τῆς σαυτοῦ μνημονεύειν ἀξίας, καὶ πλάσμα Θεοῦ ὃν αὐτὸς μὴ καθύβριζε σεαυτὸν, ἀψυχὸν ὕλην χερσὶ βαυαύτων ἀνδρῶν πεπλασμένην σαυτοῦ ποσοτῶν καὶ θεοποιῶν.

«Γνωθί, ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἴδετε καὶ οὐκ ἔρεϊτε, ὅτι ψεύδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Μνήσθητι ταῦτα, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἰ σύ. Ἐπλάσα σε παῖδά μου, καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. » Ὡς ἀπεστραμμένῳ καὶ πολεμίοις ἐκδεδομένῳ.

«Ἴδου γὰρ ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὡς γνόφον τὴν ἀμαρτίαν σου. Ἐπιστρέφῃ πρὸς με, καὶ λυτρώσομαι σε. Εὐφράνῃτε, οὐρανοί, ὅτι ἐλέησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ. » Ὡς ἂν χαρὰς ἐν οὐρανοῖς γενησομένης ἐπὶ τοῖς μέλλουσι μετάνοιαν τῶν κακῶν ποιήσασθαι.

«Χαλπίσατε, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε, ὄρη, εὐφροσύνην, οἱ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ἔζυα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξαστήσεται. » Εἰ γὰρ τινὲς εἰσιν αἱ τὴν γῆν ὑποστηρίζουσαι θεαὶ δυνάμεις, καὶ αὗται ἀλαλαγμὸν καὶ ὕμνον ἀναπεμπέτωσαν τῷ Θεῷ. Εἰκὸς δὲ θεμέλια τῆς γῆς χρηματίζειν τοὺς προφήτας αὐτοὺς καὶ πάντας τοὺς δικαίους καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας· τοῦτο γοῶν ἐδί-

αχιο fortitudinis suae : et esuriet et infirmabitur, et non bibit aquam. Electo faber ligno, adhibuit ipsi normam, et formavit illud in runcina, et fecit illud ad formam viri, et ad speciem hominis, ut statuant illud domi. Cecidit lignum ex silva, quod plantavit Dominus, pinum, et pluvia auxit ut esset hominibus in combustionem : et cum sumpsisset ab eo, calefactus est, et succedentes coxerunt panes illis : reliquum autem fecerunt in deos, et adorant ipsos, cujus dimidium combussit igne, et in dimidio ejus coxit in carbonibus panes, et in eo carnes assans comedit, et impletus est, et calefactus dixit, Jucundum mihi quod calefactus sum, et vidi ignem. Reliquum autem fecit in deum sculptilem, et adorat et precatur dicens, Libera me, quia Deus meus es tu. »

« Quid vos quos nunc alloquor? Cur non vobiscum reputatis, quænam inanimatorum hujusmodi sculptilium, quæ ut deos colitis, natura sit? Annon propalam omnibus esse valeat, fabrorum opera esse, ascis et terebris atque aliis hujusmodi instrumentis adornata; pauperis scilicet inopisque hominis inventum, qui ob cibi penuriam, ac per otium parandi panis, erroris machinam reperit? »

VERS. 18-20. « Non noverunt sapere, quia retusa est acies eorum, ne viderent oculis suis, et ne intelligerent corde suo. Neque agitavit in animo suo, neque cognovit prudentia sua, quia dimidium ejus combussit igni, et coxit super carbones ejus panes, et ubi assavit carnes, comedit, et residuum ejus in abominationem fecit, et adorant illud. » Hæc illis, cum oblitis, et ob mentis crassitiam tali admonitione egentibus loquitur. Quare oportet te dignitatis tuæ memorem esse; ac signum Dei cum sis, ne te ipsum contumelia afficias, inanimatam materiem, artificum manibus in effigiem actam, tibi anteponens, illamque adorans.

VERS. 21. « Scito quod cinis cor eorum, et falluntur, et nemo potest eripere animam suam. Videte et ne dicatis, quoniam mendacium est in dextera mea. Memento horum, Jacob et Israel, quoniam puer meus es tu. Formavi te puerum meum : et tu, Israel, ne obliviscaris mei. » Hæc ait illi, utpote qui aversus sit, et inimicis sese dedit.

VERS. 22, 23. « Ecce enim delevi velut nubem iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua. Convertere ad me, et redimam te. Letamini, coeli, quoniam misertus est Deus Israel. » Quia in cælis gaudium futurum est de iis, qui peccatorum poenitentiam acturi sunt.

« Canite tuba, fundamenta terræ : clamate, montes, lætitiæ, colles et omnia ligna, quæ in eis sunt : quoniam redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur. » Nam si quæ sunt divinæ virtutes, quæ terram sustentent, hæc quoque jubilationem et hymnum Deo emittant. Verisimile porro est fundamenta terræ dici ipsos prophetas, atque omnes justos et religiosos viros : id namque docet Apostolus his

verbis : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum ». Clamate, montes, Ierusalem ». » Hi similiter Deum celebrent, de prædictorum poenitentis et salutis. Per montes vero, elatas et sublimes animas subindicat; per colles autem, eas quæ medioeri in statu sunt; per ligna, fructiferas. Et alias universo mundo, ejusque partibus Deum celebrare præcipit, adjiciens, « Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur. »

VERS. 24. « Sic dicit Dominus, qui redemit te et formavit ex utero. » Postquam superius idololatriæ confutationem adornavit, his, qui ex prophetica disciplina fructum perceperant, ut qui jam idololatriæ finem fecissent, promissa effert; nempe reditum ex captivitate Babylonis. Quia enim ob idololatriam Babylonis traditi fuerant; ipsæque Hierosolyma ob civium suorum ausus, Assyriorum tempore obsessa, ac funditus deleta fuerat; talia perpensis, si tamen errare desinant, ereptionem a malis vaticinatur. Hæc porro Cyri primi Persarum regis temporibus completa sunt. Quamobrem, quod permirum sane est, ipsum Cyrum nominatim memorat, qui tamen ducentis circiter postea annis fuit, ac Judaicum populum a captivitate liberavit, templumque Hierosolymitanum restaurari iussit.

« Ego Dominus, qui perficio omnia : extendi cælum solus, et firmavi terram. » Nam « omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ». » Extendit vero cælum solus, et nutu Patris firmavit terram; « Ipse quippe dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. » Terra igitur, firma et solida cum sit, ut fundata est immota per omne sæculum; sic firmata esse dicitur : cælum vero, utpote expansum, omnino extensum fuisse declaratur : quapropter alibi dicitur, « Qui extendit cælum sicut pellem ». » Quenam porro sint, quæ tantus ille Dominus docet, subinde infert his verbis :

VERS. 25, 28. « Quis alius dissipabit signa engastrimythorum, et divinationes a corde? avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens, et statuens verbum pueri sui, et consilium angelorum ejus verum faciens, dicens Jerusalem, Habitaberis, et urbibus Idumææ, Ædificabimini, et desertia ejus germinabunt : dicens alyssis, Desolaberis, et nomina tua arefaciam : dicens Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet : dicens Jerusalem, Ædificaberis, et domum sanctam meam fundabo. » Hæc igitur ita constituam : pueri vero mei dilecti et electi, Christi dico mei, de quo superius quamplurima dicta sunt, verba stabiliam; necnon angelorum ejus, scilicet apostolorum, discipulorum et evangelistarum consilia vera esse pro-
urabo. Ego vero, qui hæc editurus sum, jam hinc prædico et polliceor me Hierosolymam, post primum

Δ δασκεν ὁ Ἀπόστολος φήσας : « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Βοήσατε, ὄρη, εὐφροσύνην. Ὁμοίως δοξαζέτωσαν τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν εἰρημένων μετανόῃ τῃ καὶ σωτηρίᾳ. Ὅρη μὲν τὰς ἐπηρμένας καὶ μετεώρους ψυχὰς αἰνιττόμενος· βουνοὺς δὲ τὰς τούτων μετριωτέρας· ξίλα δὲ τὰς καρποφόρους. Καὶ ἄλλως δὲ πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ τούτου μέρη τὸν θεὸν ὁμνεῖν προστάττει, ἐπιλέγων· « Ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται. »

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρούμενός σε, καὶ πλασέων σε ἐκ κοίλας. » Ἐλεγchon εἰδωλολατρίας προεχθόμενος ὁ λόγος διὰ τῶν προκειμένων, ὡς ἂν παυσάμενους τῆς εἰδωλολατρίας, τοῖς ὠφελημένοις ἐκ τῆς προφητικῆς διδασκαλίας, ἐπαγγελίας ποιεῖται, ἐπαύοντος τῆς ἀπὸ Βαβυλωνίως αἰχμαλωσίας. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδωλολατροῦντες τοῖς Βαβυλωνίοις παρεδόθησαν, αὐτὴ τε ἡ Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν ὀπείμεινε, καὶ παντελὴ καταστροφὴν κατὰ τοὺς Ἀσσυρίων χρόνους, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ τετολημμένα τοῖς οἰκητοσὶ θεοσπίζει τοιαῦτα πεπονήσιν ἐλευθερίαν κακῶν, εἰ παύσαιτο τῆς πλάνης. Ἐκλήροτο δὲ ταῦτα κατὰ τοὺς Κύρου τοῦ πρώτου Περσῶν βασιλεύσαντος χρόνους. Διόπερ καὶ αὐτοῦ μέμνηται ὀνομαστὶ τοῦ Κύρου σφόδρα θαυμασίως, ἐγγύς που διαχρίσις ὑστερον ἔσται γενομένου, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαντος τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν, τὸν τε νεὺν προστάξαντος τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνεγείρειν.

« Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελὼν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Πάντα » γὰρ « δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Ἐξέτεινε δὲ τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέου τὴν γῆν βουλῇ τοῦ Πατρὸς· « Αὐτὸς » γὰρ « εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἦ μὲν οὖν γῆ, ναστὴ οὐσα καὶ στερέμνιος, ὡς ἡδράσθη ἀκίνητος τὸν σύμπαντα αἰῶνα, καὶ ἐστερεῦσθαι λέγεται· ὁ δὲ οὐρανὸς, ὅτε ἐξηπλωμένος, διόλου ἐκτετάσθαι· διὸ καὶ ἐν ἐτέροις εἰρηται· « Ὁ ἐκτείνας τὸν οὐρανὸν ὥσει δέξριν. » Τίνα δὲ ἐστιν ἄπερ ὁ τοσοῦτος διδάσκει Κύριος, ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

« Τίς ἕτερος διασχεδάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀποστρέψων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν μωραίνων, καὶ ἰσθῶν ῥῆμα παιδὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀληθεύων· ὁ λέγων τῇ Ἱερουσαλὴμ, Κατοικηθήσῃ, καὶ ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας, Οἰκοδομηθήσεσθε, καὶ τὰ ἔρημα αὐτῆς ἀνατελεῖ· ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ· ὁ λέγων Κύρῳ φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει· ὁ λέγων Ἱερουσαλὴμ, Οἰκοδομηθήσῃ, καὶ τὸν οἶκον τὸν ἁγίον μου θεμελιώσω. » Ταῦτα μὲν οὖν οὕτω διαθήσομαι· τοῦ δὲ ἐμοῦ παιδὸς ἀγαπητοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ, λέγω δὴ τοῦ Χριστοῦ μου, περὶ οὗ διὰ τῶν ἐμπροσθεν πλείστα ὅσα εἰρηται, συστήσω τὰ ῥήματα, καὶ τῶν ἀγγέλων δὲ αὐτοῦ, λέγω δὴ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τὰς βουλὰς ἐπαληθεῦσαι ποιήσω. Ἐγὼ δὲ μέλλων ταῦτα ποιεῖν ἐν-

'' Ephes. ii, 20. '' Joan. i, 5. '' Psal. ciii, 2.

τεῦθεν ἦδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὅτι τὴν Ἰερουσαλὴμ μετὰ τὴν πρώτην καθαίρεσιν τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων γεννησομένην ἀνακαινισθῆναι ποιήσω, ὡς καὶ τὰς τῆς Ἰουδαίας πόλεις κατοικηθῆναι, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἔρημα πάλιν ὡς τὰ ἀπ' ἀρχῆς συστήναι. Ἀλλὰ καὶ τὴν πολυθειαν, τῆς κακίας ἄδυσσον ὀνομαζομένην, ἔρημον καταστήσω, καὶ τοὺς ποταμούς τῆς πολυθείας τῶν πολεμίων ἀποξηρανῶ· ὡς μηκέτι τὴν Βαβυλῶνα συστήναι, μήτε τοὺς ποταμούς αὐτῆς τοὺς πολλὰ δαδυνημένους ἐν πληθεσιν ἰσχυροῖς. Ταῦτα δὲ πάντα ποιήσω διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ τοῦ Περσῶν γένους· βασιλευσέτω πρῶτον. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἐπ' ὀνόματος προφητεῦσαι τοῦτο τὴν προσηγορίαν, Κύρος ὀνομαζόμενος, ὃν προσηγορίαν τῶν ἐμῶν λόγων ὑπηρέτην, φρόνησιν αὐτῷ διαρησάμενος εὖσεθῇ, ὡς πάντα τὰ καταθύμιά μοι ποιῆσαι καὶ προστάξει τὴν Ἰερουσαλὴμ οἰκοδομηθῆναι, καὶ τὸν ναὸν τὸν ἐν αὐτῇ θεμελιωθῆναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

« Οὕτω λέγει Κύριος ὁ θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρι, οὗ ἐκράτῃσα τῆς δεξιᾶς ἐπακοῦσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύιν βασιλείων διαβρῆξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκλείσονται. » Ἀγαθὸν δὲ ὑπηρέτην τῆς ἐμῆς βουλῆς εὖρον τὸν προδωλυνέντα ἄνδρα· ἐντεῦθεν ἦδη ἐπαγγέλλομαι κρατῆσαι αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς, πρὸς τὸ μὴ παρτρέπασθαι, μηδὲ νικᾶσθαι ὑπὸ τινος κρείττονος. Ὑποτάσσω δὲ αὐτῷ πλείστα ὅσα ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι βασιλεύοντων· δι' αὐτοῦ δὲ τὴν ἰσχύιν διαβρῆξω πάσης τῆς ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυναστείας· πάντα δὲ λεία καὶ ὁμαλὰ καταστήσας πρὸ τῶν αὐτοῦ ποδῶν, θύρας πόλεων, καὶ αὐτὰς ὅλας τὰς πόλεις ὑποχειρίους αὐτῷ παραδώσω· ὡς μηδεμίαν ἐναντίαν αὐτῷ γενέσθαι.

« Ἐγὼ ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὁρη ὁμαλῶ· θύρας χαλκᾶς συντρέψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω. » Καὶ εἶποι δ' ἂν τις τὰ κατὰ τὸν Ζοροβάβελ, ἢ κατὰ Κύρον ἱστορικῶς γινόμενα, εἰκόνας καὶ σύμβολα περιέχειν τῆς ἀληθείας· τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀληθῆ Κύριον καὶ Χριστὸν πνευματικῶς πεπληρωσθαι· ὡς ἐπ' αὐτὸν μᾶλλον ἀληθεύειν τὸν λόγον τὸν φήσαντα· « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρι. » Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν οὕτε Χριστὸς ὢν τοῦ θεοῦ φαίνεται ὁ Περσῶν βασιλεὺς οἰκοδομήσας τὴν Ἰερουσαλὴμ· ἀλλ' οὐδὲ ὅλος κατὰ τὴν αὐτοῦ ζῶην προῦκαψε τῆς οἰκοδομῆς τὸ ἔργον· μόνον γὰρ ἤρξαντο τῶν θεμελίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους· εἰτ' ἐπισχεθέντος τοῦ ἔργου, διέμεινεν ἔρημος ὁ τόπος μέχρι τῆς Δαρείου βασιλείας. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ἐπιλεγόμενα μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἢ τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ ἐφαρμόσαιν ἂν· καὶ μᾶλλον τῷ ἡμετέρῳ Σωτῆρι ἢ τῷ Ζοροβάβελ.

« Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκωτεινοὺς, ἀποκρύπτους, ἀοράτους, ἀνοίξω σοι· ἵνα γνῷς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς σου, ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν τοῦ παιδός μου Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματι σου, καὶ προσδέξομαι σε· σὺ δὲ οὐκ ἔγνων με. » Τοὺς τε εἰσω τοῦτων ταμειουμένους θησαυροὺς, ἀφανεῖς καὶ ἀοράτους τοῖς προτέροις βασιλεῦσι γινόμενους, ἀνα-

A ejus excidium a Babylonis factum, renovandam et restaurandam curaturum esse; ita ut Judææ urbes incolantur, et quæ in illis deserta fuerant, iterum ut a principio constituenda sint. Quia etiam deorum multipliciter, quæ abyssus malitiæ vocatur, desertam faciam, ac flumina multipliciter deorum, quæ penes inimicos est, proficiam: ita ut Babylon non ultra consistat, sed neque flumina ejus, vi multitudinis multum valentia. Hæc porro omnia peragam ministro utens viro, qui primus Persarum rex erit. Quod si opus sit nomen ejus propheticè significare, Cyrus appellabitur is, qui in vaticinio fertur, quem verborum meorum ministrum constituam: piam ipsi mentem indens, ut mihi placita omnia exsequatur, ac Jerusalem jubeat excitari, templumque ejus a fundamentis extrui.

CAPUT XLV.

VERB. 1. « Sic dicit Dominus Deus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam coram eo portas, et urbes non claudentur. » Bonum autem consilii mei ministrum invenio memoratum virum: jam hinc polliceor me dexteram ejus apprehensurum esse, ut non evertatur, neque superetur a quopiam fortiore. Ipsi verò multa subjiciam ex regum aliarum gentium ditione: per ipsum item omnem in reliquis gentibus potentiam perfringam, omnia plana et facilia parans ante pedes ejus: portas urbium, et ipsas integras urbes in manus ejus tradam; ita ut nulla ipsi adversetur.

VERB. 2. « Ego ante te ibo, et montes complanabo: portas areas conteram, et veces ferreos confringam. » Dixerit quispiam ea, quæ tempore Zorobabelis, vel Cyri, quod ad historiam gesta sunt, imagines et symbola veritatis complecti; quæ autem ad veri Domini et Christi tempus spectant, spiritualiter impleta fuisse; ita ut in ipso magis verus deprehendatur sermo, qui ait, « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro. » Nam secundum obviam dictionem, neque christus Dei videtur fuisse Persarum ille rex, qui Hierosolymam construxit, neque admodum ipso vivente promotum est ædificium, fundamenta quippe tantum ejus ævo ponere cœperunt: deinde, cohibito opere, desertus locus mansit usque ad Darii regnum. Quæ verò sub hæc feruntur, Christo aptius quam Persarum regi competant: magisque Servatori nostro, quam Zorobabeli.

VERB. 3. « Et dabo tibi thesauros absconditos, latentes, occultos tibi aperiam; ut cognoscas, quia ego Dominus Deus tuus, qui voco nomen tuum, Deus Israel: propter puerum meum Jacob, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo, et accipiam te. Tu autem non cognovisti me. » Intra urbes reconditos thesauros, latentes illis ex occultis, pristinis regibus absconditos, aperiam tibi; ut

ipsis operibus ediscas, quis ego sim, qui ante tot annos ipsissimum nomen tuum propheticiis Scripturis meis, quasi cippis æternis, insculpsi. Sum autem Deus Israel, quod ne ignores oportet, o Cyre: omnia quippe jam recensita tradam tibi; non aliam ob rem, quam propter populum meum, quem mihi elegi ex omnibus gentibus, quod patres eorum in pretio habeam.

VERS. 5-7. « Quoniam ego Dominus Deus, et non est alius Deus præter me. Corroboravi te, et non cognovisti me; ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quia non est Deus præter me. Ego Dominus Deus, et non est præterea. Ego qui præparavi lucem, et qui feci tenebras, qui facio pacem, et creo mala. Ego Dominus Deus, qui facio hæc omnia. » Ex his ipsis operibus ediscant; cum enim ærumnas populo meo ad conversionem et disciplinam infligere opus erat, inimicis ipsum tradidi, quasi tenebris et iræ impietatis causa dedens. Cum autem denuo conversum et ad meliorem se frugem recipientem, reducere opus est, consequenter pacis omniumque honorum lumen ipsis oriri oportet. A me quippe et lumen et quæ ad pacem spectant omnia subministrantur; iudicio item meo ultio quoque inducitur. Quapropter hanc a me doctrinam accipe; me scilicet et lucis conditorem, et pacis largitorem esse, similiterque tenebrarum et eorum quæ tristitia reputantur, quæ pro malis penes multos habentur: et tamen horum auctor ego dici valeam, iusto iudicio promerita singulis inducens. Si itaque ego Deus, et non est præter me alius, qui hæc omnia faciat; etiamsi contraria videantur, attamen natura sua contraria non sunt. Nam quæ mala a me infligi existimantur, ea sane maxime conferunt ad utilitatem et salutem eorum, qui his ad sanam mentem reducuntur.

VERS. 8. « Lætetur cælum desuper, et iubes stillent iustitiam: aperiat terra, et germinet misericordiam, et iustitiam oriri faciat simul. Ego sum Dominus, qui creavi te. » Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum nubibus mandavi, « ut non pluerent super vineam pluviam; » ita et nunc suo tempore rationabilibus nubibus meis præcipiam, ut non sensilem aquam, sed iustitiam desuper ex alto stillent iis, qui inhabitant terram.

VERS. 9, 10. « Quid melius præparavi ut lutum figuli? Num qui arat, arabit terram tota die? Num dicet lutum figulo, Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Num respondit figmentum fictori suo? Qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid paries? » Quasi eos alloquens, qui universali illi providentiæ et administrationi contradicunt, ait: Væ qui contradicit fictori suo. Nam quando castigatione et conversione opus erat, Ierusalem quasi testam contrivi, et templum inimicis et hostibus tradidi; cum autem post sufficientem illatam pœnam, humanitatem exhibere oportuit; tunc et templum et urbem pristinis præstantiora

πετάσω σοι ὥς ἂν αὐτοὺς ἔργοις μάθοις δοτι, ποτὲ εἰμι ὁ πρὸ τοσούτων ἐτῶν ὀνομαστὴ τὴν σὴν προσγορίαν ταῖς προφητικαῖς μου Γραφαῖς, ὥσπερ ἐν στήλαις αἰωνίοις, ἐγγράψας. Εἰμὶ δὲ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ προσήκει καὶ σὲ μὴ ἀγνοεῖν, ὦ Κύριε· πάντα γὰρ τὰ προλεχθέντα χαριουμαί σοι οὐ διὰ τι ἕτερον, ἀλλ' ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ λαοῦ, ὃν ἐμαυτῇ ἐξελεξάμην ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν τιμὴν.

« Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλην ἐμοῦ Θεός. Ἐνίσχυσά σε, καὶ οὐκ ἤδεις με· ἵνα γνῶσιν οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός πλην ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα. » Ἐξ αὐτῶν γὰρ τούτων μαθήσονται· τῶν ἔργων· ὅτε μὲν γὰρ λυπηρὰ χρεὶν ἐπαγαγεῖν τῷ ἐμῷ λαῷ ἐπιστροφή καὶ παιδεία, τοῖς πολεμίοις αὐτὸν ἐξέδωκα, ὥσπερ σκότιον καὶ ὀργὴν παρὰ τοῦ αὐτῶν ἀσεδημάτων χάριν· ὅτε δὲ, φησί, λοιπὸν ἐπιστρέψαντα καὶ ὠφελιμὸν προσήκει ἀναλαβεῖν, ἀκόλουθον ἂν εἴη φῶς· εἰρήνης καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀνατελλεῖν ἐν αὐτόν. Ἐξ ἐμοῦ γὰρ τὸ φῶς χορηγεῖται καὶ τὰ τῆς εἰρήνης πάντα· κρίσει δὲ τῇ ἐμῇ καὶ τὰ τῆς ὀργῆς ἐπάγεται. Διόπερ δόγμα παρ' ἐμοῦ τοῦτο μάνθανε· ὡς ἄρα ἐγὼ αὐτοὺς καὶ φωτὸς εἰμι δημιουργός, καὶ εἰρήνης χορηγός, ὁμοίως δὲ καὶ σκότους καὶ τῶν νομιζομένων λυπηρῶν· ἅπερ κακὰ τοῖς πολλοῖς εἶναι νομίζονται, ὧν ποιητὴς ἂν λεχθεῖν, κρίσει δικαίᾳ τὰ κατάλληλα τοῖς ἀξίοις ἐπάγουν. Εἰ τοίνυν ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλην ἐμοῦ ἕτερος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα, καὶ ἐναντία εἶναι δοκῇ, οὐκ ὄντα τῇ φύσει ἐναντία. Ἐπεὶ καὶ τὰ νομιζόμενα ὅτ' ἐμοῦ ἐπάγεσθαι κακὰ τὰ μέγιστα συμβάλλουσιν· τε καὶ ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν δι' αὐτῶν σωφρονιζομένων.

« Εὐφρανθήτω ὁ οὐρανός σου, καὶ αἱ νεφέλαι βανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀναιτείλω τὴ γῆ, καὶ βλάστησάτω ἑλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀναιτείλω ἅμα. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε. » Ὡςπερ γὰρ ἦν καιρὸς ποτε, ὅτε ταῖς νεφέλαις ἐνετείλαμην· τοῦ μὴ βρέξαι εἰς τὸν ἀμπελώνα ὕδιν, οὕτω νῦν κατὰ καιρὸν ταῖς ἐμαῖς νεφέλαις λογικαῖς ὁδοῖς προστάσσω μὴ αἰσθητὸν ὕδωρ, ἀλλὰ τὴν δικαιοσύνην ἀνωθεν ἐξ ὕψους ἐπιραίνειν τοῖς τὴν γῆν οἰκοῦσι.

« Ποῖον βέλτιον κατεσκεύασα ὡς πηλὸν κεραμῆος; Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷ τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῇ, Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Μὴ ἀποκριθήσεται τὸ πλάσμα πρὸς τὸν πλάσαντα αὐτό; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ, Τί ὠθήσεις; Ὡς γὰρ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας τῇ καθόλου προνοίᾳ τε καὶ διοικήσει φησὶν· Ὅσαί ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ὅτε μὲν γὰρ παιδείας, καὶ ἐπιστροφῆς χρεῖα ἦν, καὶ συνέτριψα τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς δοξαρεῖον, καὶ τὸν ναὸν ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις παρέδωκα· ὅτε δὲ πάλιν χρὴ μετὰ τὴν αὐτῶν αὐτάρχη παιδείαν, τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐνδείξασθαι, τότε βελτίονα τοῦ προτέρου κατεσκεύασα

τὸν νεὼν καὶ τὴν πόλιν, ὡς πηλὸν κεραμῆος μεταβαλὼν καὶ ἀνανεωσάμενος τὰ πάλαι συντετριμμένα.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, ὁ ποιήσας τὰ ἐπερχόμενα. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντεταλασθὲ μοι. » Παιδευσθεῖν τοιγαροῦν πᾶς ἄνθρωπος ὁ ἀπὸ γῆς ληθεις καὶ σῶμα γεῶδες περιεχόμενος, πηλοῦ τε μηδὲν διαφέρων παραθέσει τοῦ κτίσαντος αὐτόν, μὴ τολμᾶν ταῖς τοῦ Θεοῦ διοικήσεσιν ἀντιλέγειν, μηδὲ καταμέμψεσθαι τῆς προνοίας τοὺς λόγους. Πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ φιλεγκλήμονες αἰτιάσθαι εἰσθότες, καὶ τί γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν βίον παρελθεῖν; λέγοντες· διὰ τί δὲ ταῦτα οὕτως γίνεται; Τί δὲ τῶν τοιούτων ἦν χρεῖα; ἔδει γὰρ οὕτω γεγενῆσθαι. Ἀλλὰ τοῦτοις πρόκειται τὸ· οὐαί. Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντεταλασθὲ μοι. » τῆς μὲν νοερᾶς καὶ λογικῆς οὐσίας διὰ τῶν υἱῶν δηλουμένης· τῶν δὲ τοῦ κόσμου μερῶν διὰ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ παρισταμένων.

« Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς· ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανὸν, ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνέτειλάμην. » Τίνα οὖν ἔχοι ἐνταῦθα μέμψιν; Ποῖον δὲ οὐχ ὑπεραίρει κάλλος, ἢ ποῖον οὐ καλύπτει μέγεθος; Τί δὲ οὐχὶ συμβαλεῖται ταῦτα πρὸς γε τὴν τοῦ παρόντος κόσμῳ καὶ πρὸς τὸν ἐν ἀνθρώποις βιωρῆσθαι βίον; Ἦν μὲν γὰρ ἐποίησα οὐκ ἔρημον, οὐδὲ ἀχρηστον στοιχεῖον· οἰκητήριον δὲ ἀνθρώπων. Διὸ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα τε καὶ φυτὰ εἰς χρῆσιν καὶ ὑπηρεσίαν ἀνθρώποις τε παρεσκεύασα· οὐρανὸν τε ἐστερέωσα, κοσμησάς ἀστροῖς· οἷς ἐνέτειλάμην εὐτακτον καὶ ἐναρμόνιον ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν· ὡς τοτὲ μὲν φαίνεσθαι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, τοτὲ δὲ εἶναι εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ μῆνας, καὶ ἐνιαυτούς.

« Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλεῖα, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι. Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπε Κύριος Σαβαώθ. » Τίνα δὲ τούτων ἢ ποῖον; Ὁ μὲν τις ἔρει τὸν τῶν Περσῶν βασιλεῖα Κύρον, οὐ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος· ὡς περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι τὸ, « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθείαι, » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνω. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. » Δυνάμει γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν πόλιν οἰκοδομήσας τὴν Ἱερουσαλὴμ, διὰ τοῦ συγχωρεῖσθαι τοῖς ἐθέλουσιν ἀνέναι ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἀνεγείρειν τὸν τόπον. Τοῦτο ἐπλήρωσεν κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ δηλωθεὶς Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλος δ' ἂν εἴποι ταῦτα λέγεσθαι περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὃς, ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ γένους ὁρμώμενος, ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ τῆς τοῦ Δαυὶδ διαδοχῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ψυχῶν αἰχμαλωσίαν μόνος ὁ Χριστὸς ἀπέστρεψε, τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐλευθερώσας καὶ δουλείας· καὶ τοῦτο ἐπράξεν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων· ὁ δὲ καὶ διδάσκει ὁ Ἀπόστολος εἰπών· « Χάριτι ἔσται σεσωσμένοι. »

« Οὕτω λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐποίησεν Αἴγου-

A construxi: quæ olim contrita fuerant, ceu lutum figuli, ad meliorem formam reducens et renovans.

Vers. 11. « Quoniam sic dicit Dominus Deus, Sanctus Israel, qui fecit ventura: Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum præcipite mihi. » Erudiatum itaque quisvis homo de terra sumptus, et terreno indulus corpore, nihil differens a luto si cum creatore suo comparetur, ne audeat Dei dispensationi contradicere, neque providentiæ rationem culpāre. Nam multi queruli homines sunt, qui criminari et arguere audent his verbis: Quid necesse fuit a principio ad vitam transire? Cur hæc tali modo conduntur? Quid huiusmodi rebus opus? nam hoc fieri modo par erat. Verum ad eos spectat illud, « Væ. Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum præcipite mihi. » Filiorum nomine intellectu prædita et rationalis substantia significatur; operibus autem manuum ejus, mundi partes declarantur.

Vers. 12. « Ego feci terram, et hominem in ea: ego manu mea firmavi cælum, ego omnibus astris mandavi. » Quenam igitur hic culpandi causa? Qualem pulchritudinem non superat, aut qualem magnitudinem non operit et excedit? Quomodo hæc non conferantur ad præsentis mundi ornatum, et ad commodam hominum vitam? Terram quippe non desertam condidi, neque inutile elementum; sed in domicilium hominibus. Quapropter reliqua animalia, et plantas ad usum et ministerium hominibus apparavi: cælumque firmavi, et astris exornavi: quibus præcepi ut concinno et harmonico motu procederent; cum ut terram incolentibus lucerent, tum ut essent in signa, in tempora, in dies, menses et annos.

Vers. 13. « Ego excitavi eum cum iustitia regem, et omnes vias ejus rectas. Ille ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei reducet, non pretio, neque muneribus, ait Dominus Sabaoth. » Quem aut qualem hic memorat? Cyrum Persarum regem, dicet quispiam, ejus in præcedentibus meminit; ita ut de illo diceretur, « omnes vias ejus rectas; » sive secundum Symmachum, « Et omnes vias ejus rectas faciam. Et hic ædificabit civitatem meam. » Nam hic quadam ratione civitatem Hierosolymam ædificavit, quia volentem quemque permisit, Babylone proficisci, et locum restaurare. Hæc, secundum historiam, memoratus rex Persarum implevit. Alius vero quispiam dixerit, hæc de Zorobabele dici, qui ex regia stirpe oriundus, ex tribu Juda et ex successione Davidis erat. Imo vero solus Christus animarum captivitatem reduxit, atque a dæmonum errore servituteque liberavit: idque fecit, non pretio ac muneribus: quod etiam docet Apostolus, dicens: « Gratia salvi facti estis. »

Vers. 14. « Sic dicit Dominus Sabaoth: Labora-

vit Ægyptius, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim A viri excelsi ad te transibunt, et tibi servi erunt, et post te sequentur vincti manicis : et transibunt ad te, et adorabunt te : et in te precabuntur : quia in te Deus est, et non est Deus præter te. » Ægyptium ait idololatriæ errore laborasse, quando diabolo et ministris ejus demonibus subjecta erat : attamen a labore recreandam Ægyptum esse pollicetur : qua totum idololatriæ genus subindicat. « Et Sabaim viri excelsi. » Quis significare videtur barbaras quasdam immanesque gentes, extrema terræ incolentes, quas Christo subditas fore vaticinatur : quare subdit :

Vras. 15, 16. « Et post te sequentur vincti manicis. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel salvator. Confundentur et erubescunt omnes adversarii ejus : et ambulabunt in confusione. Innovamini ad me, insulæ. » Quomodo confusione et pudore repleti sint, omnes, qui variis temporibus adversarii fuere, ipsique populi ex circumcisione atque ex gentibus universi, qui contra ecclesias ejus persecutionem excitaverunt, ipsis operibus magis quam sermone declaratur.

Vras. 17. « Israel salvatur a Domino, salute æterna : non confundentur, neque erubescunt usque in æternum. » Hæc porro conjunctim postea de apostolis, discipulis et evangelistis Salvatorisistri dicuntur : ipsi namque erant Israel ille, qui salute donatur : ac eorum opera plerumque memoratæ insulæ renovatæ sunt. Erant autem illæ Dei ecclesiæ quæ ceu mari vitæ malitia ambiuntur.

Vras. 18, 19. « Sic dicit Dominus, qui fecit cælum : iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur plasmavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. » His docetur, non ignorandum nobis, hominum genus magno apud universorum Dominum Deum in honore habitum esse : quare ipsum salutaris vocatione dignatus est, necnon omnibus iis, quæ in præsentis prophetia promittuntur. Quemadmodum enim cælum ad angelorum sanctorumque spirituum domicilium necessario, atque ad universi ornatum constitui : ita et terræ elementum, non in vanum neque inutiliter condidi : sed ipsum ad habitaculum et commemorationem eorum, qui ibi rationabili modo conversaturi erant, adornavi, qui sane cognoscendo Deo, ac religiose vivendo pares erant, utpote ad imaginem Dei conditi. Sicut igitur angeli in cælo ministri Dei sunt : ita et homines in terra sub Dei cura degunt.

Vras. 20. « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob, Vanum querite. Ego sum, ego sum Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. » Quoniam enim omnis terra, et qui in ea sunt

προς, καὶ ἐμπορία Αἰθίοπων, καὶ οἱ Σαοαίμ ἄνδρες ὕψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὅπισθ σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις : καὶ διαβήσονται πρὸς σὲ, καὶ προσκυνήσουσί σοι : καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται. ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεὸς πλὴν σου. » Ἀγρυπτον δὲ φησι κεκοπιακέναι διὰ τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης, ὅτην ἵκα τῶ διαβόλῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν δαίμοσι πονηραῖς καταδεοῦντο. πλὴν ἄλλ' ὅμως διαναπαύσεσθαι τοῦ κόπου τὴν Ἀγρυπτον ἐπαγγέλλεται. δι' αὐτῆς πᾶν τὸ τῆς εἰδωλολατρίας γένος αἰνιττόμενος. « Καὶ Σαοαίμ ἄνδρες ὕψηλοι. » Δι' ὧν σημαίνει εἰκοι βάρβαρά τινα καὶ ἀνήμερα, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτάτω τῆς γῆς οἰκούντα ἔθνη. ἃ δὲ δουλεύουσιν τῷ Χριστῷ θαυμάζει : διὸ ἐπιλέγει.

B « Καὶ ὅπισθ σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις. Σὺ γὰρ εἰ Θεός, καὶ οὐκ ἥδαιμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Ἀσχυνθήσονται καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ παρεύσονται ἐν αἰσχύνῃ. Ἐγκαινίζεσθε πρὸς μὲ, νῆσοι. » Ὅπως δὲ κατησχύνθησαν καὶ ἐντραπήσαν πάντες οἱ κατὰ καιροῦ ἀντικείμενοι, αὐτοὶ τε οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ τῶν ἐθνῶν πάντες οἱ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ διωγμοὺς ἐξέβαντες, παντὸς λόγου μέλλον ἢ διὰ τῶν ἔργων μαρτυρία παρίστησιν.

« Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον. οὐκ αἰσχυνθήσονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπήσιν ἕως τοῦ αἰῶνος ἔτι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἀκολουθεῖς συνῆπται περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν τοῦ C Σωτῆρος ἡμῶν. αὐτοὶ γὰρ ἦσαν ὁ σωζόμενος Ἰσραὴλ. καὶ δι' αὐτὸν ἀνεκαινίσθησαν αἱ πολλάκις διὰ τῶν ἐμπροσθεν δηλωθεῖσαι νῆσοι. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἐπὶ θαλάσσης κυκλούμεναι ὑπὸ τῆς τοῦ βίου κακίας.

« Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν. ὁ ὅτος ὁ Θεὸς ὁ καταβεβίβας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν, αὐτὸς διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἐπλάσεν αὐτήν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἐστιν ἔτι. » Διδάσκει διὰ τούτων ὁ λόγος μὴ ἄγνοεῖν, ὡς μεγάλως τετίμηται παρὰ τῶ πάντων δεσπότη Θεῷ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. διὸ καὶ τῆς κλήσεως αὐτοῦ τῆς σωτηρίου κατηξίωσε, καὶ D πάντων τῶν διὰ τῆς παρούσης προφητείας ἐπηγγελμένων. Ὅσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰς διατριβὴν ἀγγέλων καὶ πνευμάτων ἁγίων ἀναγκαίως ὕπεστησάμην, καὶ εἰς κόσμον τοῦ παντός, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ τῆς γῆς στοιχεῖον οὐκ εἰς ἄργον οὐδ' εἰς ἀχρηστον κατεσκεύασα. οἰκητήριον δὲ αὐτὸ καὶ διατριβὴν τῶν ἐν αὐτῷ λογικῶς πολιτεύεσθαι μελλόντων εἰργασάμην, οἱ καὶ Θεὸν εἰδέναι καὶ θεοσεβῶς βιοῦν οἶοί τε ἦσαν, ὅτε κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοι. Ὅσπερ δ' οὖν ἐν οὐρανῷ ἄγγελοι λειτουργοὶ Θεοῦ. οὕτως καὶ ἐπὶ γῆς ἄνδρες τῷ Θεῷ μεμελημένοι.

« Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ιακώβ. Μάταιον ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ λαλῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀληθειαν. » Ἐπεὶ γὰρ πᾶσα ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ πάντες ἄνθρωποι ἐμοὶ εἰσι, διὰ

τοῦτο, φησί, τοὺς ἑμαυτοῦ λόγους οὐκ εἶσαο κρύπτεσθαι, οὐδ' ὥσπερ ἐν σκότειν λαθάνοντας· εἰς φανερόν δὲ ἀγαγόν, πᾶσιν ἠκλῶσα, ὡς πᾶσιν ἔδνασι τὸ σωτήριον κηρυχθῆναι Εὐαγγέλιον. Ἀντικρυ δὲ ταῦτα μόνῳ τῷ εὐαγγελικῷ ἀρμόζον ἀν κηρύγματι. Τὰ γὰρ Μωυσέως λόγια εἰ τις ἐξετάζειν ἐθέλοι, εὗροι ἂν αὐτὰ κρυφῇ λελαλημένα· γλώττῃ μὲν Ἑβραϊστὶ, χαρακτηροῖσι δὲ ἰδιόεσσι καὶ μὴ γνωρίζομένοις παρὰ πᾶσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἐννοήσκειν ἐν ποίᾳ ἐρήμῳ καὶ ὀρέῳ καὶ ἀνδρῶν ὁ Μωυσέως ἐξεδόθη νόμος, εὗροι ἂν αὐτὸν ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῇ λελαλημένον. Οὐ μὴν ἡμῶς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. « Εἰς πᾶσαν· γοῦν· ἐπὶ γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Παντοῦ δὲ καὶ γλώττῃ, πάσῃ φωνῇ, χαρακτηροῖσι τε τοῖς καθ' ἕκαστον ἔθνος παραδίδεται· εἰς ἐξάκουστον πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

« Συνάχθητε καὶ ἤκετε· βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ αἰρόντες τὸ ἔθλον γλύμμα αὐτῶν, καὶ οἱ προσευχόμενοι πρὸς θεοῦς, οἳ οὐ σώζουσιν. Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγιστάσων, ἵνα γνῶσιν ἅμα. » Πρώτους μὲν γάρ, φησὶν, ἐκείνους ἀνεκαλεσάμην διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ πρώτοις αὐτοῖς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐπηγγειλάμην, ὥσπερ μισθοὺς τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως αὐτοῖς ὑποσχομένου, πρὸς τὸ μὴ νομίσαι αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ θεοσεβεῖν. Διὸ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγειλάμην, καὶ ἀγαθὰ· « ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, » καὶ τὰ ἔξῃς. Ἐπεὶ δὲ θεὸς εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν, κατὰ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον, μετ' ἐκείνους πάντας ἀνθρώπους πρὸς ἑμαυτὸν ἀνεκαλεσάμην· καὶ ἐντεῦθεν ἦδη τοῖς πᾶσι κηρύττω λέγων· « Συνάχθητε καὶ ἤκετε, βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. » Ὅρξ· ὅπως τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων βουλομένους σώζεσθαι προσκαλεῖται. « Τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς; » γινώσκονται γὰρ ἐγγύς γενόμενοι τὸν ἀληθινὸν θεόν, οὐ μέγα δεῖγμα τῆς θεότητος τοῦ προφητεῦσαι ταῦτα διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν, καὶ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἀπαγγέλλαι ταῦτα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. « Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν, Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ. » Παγίδια ἰσθάντες τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἀλήτριοι δαίμονες, τὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον, ὑποκρινόμενοι καὶ τὸ εἶδέναι τὰ μέλλοντα καὶ ἀπαγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι καιροῦ διατελέασι συναρπάζοντες. Χρησθήρια γοῦν κατὰ τὰ πόλεις καὶ χώρας, ψευδομαντεῖαι τε ἦσαν πανταχοῦ καὶ κληδονισμοί, καὶ νεκυομάντιες, καὶ οἱ φωνοῦντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφειομάντιες, καὶ ἀπαξαπλῶς ψευστῶν καὶ φαντασμάτων ἡ ὅψ' ἡλίῳ συμπληρωτο. « Δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ. » Ἐθέσπισα δὲ καὶ προσέειπον, ἐπεὶ δίκαιός εἰμι καὶ σωτὴρ, διὸ περ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον πάντα τὰ ἔθνη καλῶ εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν. Ὅρξ· ὅπως καθολικὸν τὸ κήρυγμα πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν καταγγέλλει; Ἐν τούτοις εὖ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ

A homines, mei sunt; ideo, inquit, verba mea non occulta neque in tenebris latentia reliqui: sed palam efferens, omnibus nota feci; ita ut salutare Evangelium omnibus gentibus predicaretur. Hæc sane, ut palam est, evangelicæ prædicationi tantum conveniant. Nam Moysis eloquia si quis expendere velit, ea occultis prolata deprehendat, Hebraica scilicet lingua, characteribus propriis, neque apud omnes cognita. Quinetiam si quis perpendat quæ in solitudine, quam invis et inaccessa lex Moysis tradita fuerit, plane inveniat eam in loco terræ tenebroso pronuntiatam fuisse. At non pari modo Evangelium Christi: nam & in omnem terram exivit sonus apostolorum ejus, et in fines orbis terræ verba eorum²¹. Omnes autem lingua, omni voce, characterisque singulorum gentium traditum est, ut in omnium gentium auditum veniret.

VERS. 21, 22. « Congregamini et venite: consulite simul, qui salvamini de gentibus. Non cognoverunt, qui portant lignum sculpturam suam, et qui precantur deos non salvantes. Si annuntient, accedant, ut cognoscant simul. » Et enim, ait, primum illos per evangelicam prædicationem vocavi, ipsisque primis regnum cælorum promisi, quasi in mercedem eorum erga me fidei pollicitus; ut ne putent se frustra piam religionem sectari. Quare vitam æternam promisi, et bona quæ oculus non vidit²¹, et cætera. Quoniam vero Deus sum loquens justitiam, et annuntians veritatem, pro æqui et boni ratione, post illos universos etiam homines ad me vocavi; et jam hinc omnibus prædico: « Congregamini et venite, consulite simul, qui salvamini de gentibus. » Viden', quomodo illos ex gentibus, qui salutem exoptent, advocet? « Quis audita fecit hæc ab initio? » Cum enim juxta accesserint, verum Deum cognoscent, ejus deitatis magnum argumentum illud est quod hæc per prophetas suos prænuntiavit, et ab initio id ad aures nostras declaraverit. Tunc annuntiatum est vobis, Ego Deus, et non est alius præter me. » Iis qui in terra sunt laqueos parantes demones maligni, fraudis fallacisque suæ officinam admovere satagebant, se futura nosse simulantibus ac posse se illa enuntiare iis, qui ediscere velint, certo tempore multos dolo circumvenerunt. Nam in urbibus et regionibus oracula, divinationes item falsæ, ubique erant, ominations, necromantes, et qui ex terra loquebantur, engastrimythi, alphitomantes, sive qui e farina vaticinabantur, atque ut summum dicam, mendacibus et impostoribus replebatur orbis. « Justus et salvator non est præter me. » Vaticinatus sum et prædixi, quoniam justus et Salvator sum, ideo secundum æquitatis rationem omnes gentes ad eam, quæ penes me est, salutem evoco. Viden' quomodo communem gen-

²¹ Psal. xlviii, 5. ²² I Cor. ii, 9.

tibus omnibus prædicationem annuntiet? In quo plane Christi gratiæ magnitudinem videas, quæ ad omnes terrigenas pervadat: atenim universa terra per fidem in eum, ad salutem et vitam, quasi sagena capta, deducta est.

Vers. 23, 24. « Per memetipsum juro, Si non egredietur de ore meo justitia: sermones mei non avertentur. » Qui sermones, nisi quæ dicebat, « Convertimini ad me, et salvabimini, qui ab extremo terræ estis: quia mihi curyabitur omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum: » non Judæorum tantum, sed etiam reliquarum gentium, quo nihil beatus fuerit. Hujusque prophetiæ complementum in Christi Domini adventu fuit. Post illum enim, populi omnes in ejus Ecclesia per totum orbem congregati, Deo in precando genua flectere didicerunt: etsi id Judæi faciendum esse ignorent. « Et jurabit. » Nam qui me Deum noverunt in omnibus gentibus, quavis lingua et sermone, sive barbaro, sive Græco, in juramentis me in testem assument, qui eorum dictis fidem faciam.

Vers. 25. « Dicens, Justitia et gloria ad eum venient, et confundentur omnes qui separant se. » Omnes hominum virtutes talem nanciscuntur finem: et omnis fortitudo hominum, qui pro pietate concertaverunt, ad ipsum accedet: atque tunc illi fructum laborum, et virtutis præmium accipient.

Vers. 26. « A Domino justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. » Et vide mihi, queso, sermonis accuratam rationem: non enim « Israel, » dixit, neque, « semen Israel; » sed semen filiorum Israel. Filii porro Israel erant primi salutaris Evangelii præcones, quorum semen et successionem justitia et gloria donandam esse dicitur.

CAPUT XLVI.

Vers. 1. « Cecidit Bel, contritus est Dagon. Facta sunt sculptilia eorum in bestias et in jumenta. » Bel idolum erat, sic a Græcis dictum, eundem, ut aiunt, quem ipsi Saturnum appellant, quem tanta stoliditate veteres colebant, ut ipsi carissima sibi jugularent, ac sexcentas alias hominum victimas ipsi omnibus in locis offerrent. Dagon item simulacrum erat alienigenarum, Ascalonitarum scilicet et Gazensium: quos ubi speciatim memoravit, deinde generatim de omnibus ubique diis hæc subjungit: « Facta sunt sculptilia eorum in bestias et in jumenta. » Quod videre est in tota Ægypto, ubi omnia ferarum ac jumentorum genera ut deos venerari solent.

Vers. 2. « Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, deficienti, et sitienti; nec valenti simul: qui non poterunt salvari a bello. Ipsi vero captivi abducti sunt. » Hæc reipsa nostris temporibus ad litteram evenerunt: ac secundum intelligendi rationem grave, durum et diabolicum onus, idolo-

χάριτος κατέβη τις ἂν τὸ μέγεθος, εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· σεσαγήμενται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμ-πασα γῆ.

« Κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ, Εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται. » Ποιοὶ δὲ λόγοι, ἢ δι' ὧν εἶπεν· « Ἐπιστρέφετε πρὸς μὲ, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἰσχύος τῆς γῆς· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν; » Οὐχὶ τὸ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἔθνων, οὐ μακαριώτερον οὐδὲν ἂν γένοιτο. Καὶ ταύτης δὲ τῆς προφητείας τὸ ἀποτέλεσμα ἐπληροῦτο τῷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· μετ' ἣν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης πάντες οἱ συγχροτούμενοι λαοὶ γόνυ κλίνειν τῷ Θεῷ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐδιδάχθησαν, καίτοι Ἰουδαίων τοῦτο ποιεῖν οὐκ εἰδόντων. « Καὶ ὁμῆται. » Οἱ γὰρ ἐμὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινόντες ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διὰ παντοίας γλώσσης καὶ ὁμιλίας, βαρβάρου τε καὶ Ἑλληνικῆς ἐν τοῖς ὅρκοις ἐμὲ μάρτυρα παραλήφονται, βεβαιοῦντα τὰς ἐαυτῶν πίστεις.

« Λέγων· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἔξει, καὶ αἰσχυνθήσονται πάντες οἱ διορίζοντες αὐτούς. » Πῶσαι οἱ ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ τέλος αὐτὸ ἔξουσιν, καὶ πᾶσα ἰσχύς ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται, καὶ τὸν τῶν καμάντων καρπὸν τὴν τε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς λήψονται.

« Ἀπὸ Κυρίου δικαιοθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐνδοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Καὶ διὰ τὴν ἀκρίθειαν τοῦ λόγου· οὐ γὰρ « τὸν Ἰσραὴλ » εἶπεν, οὐδὲ « τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ, » ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Υἱοὶ δὲ Ἰσραὴλ ἐτύγγανον οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ σωτηρίου Εὐαγγελίου, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν δικαιοθήσεσθαι καὶ δοξασθήσεσθαι εἰρηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ΄.

« Ἐπεσε Βῆλ, συνετρίβη Δαγών. Ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία καὶ τὰ κτήνη. » Βῆλ εἰδωλον ἦν, ὅπερ Ἕλληνες οὕτω καλοῦσι· ἐρμηνεύοντες αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Κρόνον, περὶ ὃν οὕτως ἦσαν οἱ παλαιοὶ ἐπισημνοί, ὥς κατασφάττειν αὐτοὺς τὰ ἐαυτῶν φιλότατα, καὶ ἄλλας μυρίας ἀνθρωποθυσίας αὐτῷ κατὰ πάντα τόπον προσφέρειν. Δαγών δὲ καὶ αὐτὸ ἔδανον ἦν τῶν ἀλλοφύλων τῶν τὴν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν Γάζαν οἰκούντων· καὶ διὰ μερικῶς τούτων μνηνεύσας ὁ λόγος, ἐξῆς καθολικώτερον περὶ πάντων τῶν ἀπαιταχρῶ θεοποιουμένων ἐπαφέρει· « Ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. » Καὶ ταῦτα δὲ ἐστὶ καθ' ὅλης συνιδεῖν τῆς Αἰγύπτου, ἐνθα πάντων θηρίων καὶ κτηνῶν γένος σέβειν ὡς θεοὺς εἰώθασιν.

« Αἰρετε αὐτὰ καταβεδεμένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, ἐκλελυμένοι, καὶ πεινῶντι, οὐκ ἰσχύοντι ἅμα, οἱ οὐ δυνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου. Αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἤχθησαν. » Ταῦτα δὲ αὐτοῖς ἔργοις καθ' ἡμᾶς ἐπληροῦτο πρὸς λέξιν, καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, καὶ διαβολικὸν φορτίον ταῖς τῶν ἀνθρώπων.

ψυχῆς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἐπέκειτο πάλοι.

« Ἀκούσατέ μου, οἶκος Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατὰ-
λοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ
παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γῆρως. » Ἄλλ' οὔτε
Ἰακώβ αὐτοὺς καλεῖ, οὔτε Ἰσραὴλ ὀνομάζει, οἶκον δὲ
αὐτὸν μόνον τοῦ Ἰακώβ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκειό-
τητος, καὶ κατὰλοιπον. ὥσαντι περίττευμα καὶ τρύγα
τοῦ Ἰσραὴλ.

« Ἐγὼ εἰμι, καὶ ἕως ἂν καταγῆράσῃτε ἐγὼ εἰμι,
ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν, ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀνήσω,
ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σῶσω ὑμᾶς. Τίνι με ὁμοιώ-
σατε; Ἵδετε, τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι, οἱ συμ-
βαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσυπίου, καὶ ἀργύριον ἐν
ζυγῇ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ καὶ μισθωσάμενοι χρυ-
σοχόον ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύφαντες προσ-
κυνοῦσιν αὐτοῖς. Αἰρουν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ
πορεύονται. Ἐάν τις ᾄδῃ αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐ-
τοῦ, μένει, οὐ μὴ κινήσῃ· καὶ ὅς ἐάν βοηθῇ πρὸς
αὐτὸν, οὐ μὴ εἰσακούσῃ· ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σῶσῃ
αὐτόν. » Ὑμεῖς δὲ λογίσασθε εἰς οἷαν ἐκπεπτῶκατε
θεομαχίαν καὶ δυσσείδειαν, τοιμήσαντες ὁμοιωσαί
με τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς, καὶ οὐδενὶ λόγῳ θέσθαι τὴν
ἐμὴν θεότητα· ἰσότημον δὲ με ἔσεσθαι τῇ ἀψύχῃ ὕλῃ
ἀνεπλάσασθε· χρυσίον καὶ ἀργύριον ἐκ συμβολῆς
συναγαγόντες, καὶ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἀνείδω-
λοποίησαντες· οἷς καὶ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε,
μήτε βαδίζειν, μήτε κινεῖσθαι δυνατοῖς οὔσιν, ἀλλ'
ἐπ' ὤμων φερομένοις, καὶ ὅς ἐτέρων ὠθουμένοις,
καὶ μήτ' ἀκούειν, μήτ' αὐτοὺς σῶζειν δυναμένοις.
Τούτοις ὁμοιον καμῆ εἶναι ἐλογίσασθε, ὥς τὰς ψυ-
χὰς πεπηρωμένοι.

« Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στεναξάτε. Μετανοήσατε, οἱ
πεντανήμει· ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε
τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος· ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός, καὶ
οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ· ἀναγγέλλων πρότερον τὰ
ἔσχατα πρὶν γενέσθαι· καὶ ἔμα συνετέλεσθαι. » Τοῦτο δὲ
μνηστον ἀνθρώποις μαρτύριον διὰ τῶν ἐμαυτοῦ προφη-
τῶν παρεστησάμην, τὰ μέλλοντα θεσπίσας, καὶ τὰ
μακροῖς ὑστερον χρόνοις γενησόμενα εἰπών· ἃ καὶ δι'
ἔργων ἐξετέλεσα. « Καλεῖται· Πάσα ἡ βουλὴ μου στήσε-
ται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω. » Καὶ αὖθις
ἐπιτέλεσω τοῖς ἐπιούσι χρόνοις. Καὶ πάντα ὅσα βε-
βούλευμαι καὶ ὤρισα, ἀρὰρῶτως γενήσεται, ἐμοῦ
τέλος ἐπιθήσαντος τοῖς ἐμαυτοῦ λόγοις· ὅτι καὶ βού-
λομαι, διὰ τοῦ καλεῖν τοὺς ἐμαυτοῦ ὑπηρέτας δι'
ἀέρος φερομένους ὀρνέων καὶ πετεινῶν δίκην· λέγω
δὴ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ τὰ λειτουργικὰ πνεύ-
ματα τὰ εἰς διακονίαν ἀποτελλόμενα.

« Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς
πρόβρωθεν· περὶ ὧν βεβούλευμαι ἐλάλησα· καὶ ἤγα-
γον, ἔκτισα καὶ ἐποίησα. Ἥγαγον αὐτόν, καὶ εὐώ-
δωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλε-
κότες τὴν καρδίαν, οἱ μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης.
Ἥγγισα τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν
παρ' ἐμοῦ οὐ βραδυνῶ. Δέδωκα ἐν Σιών σωτηρίαν τῇ
Ἰσραὴλ εἰς δόξαμα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ.

« Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρόντος θυ-

A rum scilicet erroris, hominum animis impositum erat.

VERS. 3. Audite me, domus Jacob, et omnes reli-
quiae Israel, qui portamini ex utero, et erudimini a
parvulo usque ad senectutem. Sed neque Jacob
ipsos vocat, neque Israel nominat; sed solummodo
domum Jacob, ob carnis cognationem, et reliquias,
scilicet supervacaneum quidpiam, et faciem Israelis.

VERS. 4-7. « Ego sum, et donec senescatis ego sum :
ego sustinebo vos, ego feci, et ego dimittam, ego
suscepim et salvabo vos. Cui me assimilastis? Vi-
dete, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum
ex marsupio, et argentum in statera : statuent in
pondere, et conducentes aurificem, fecerunt simula-
cra, et inclinantes se adorant illa. Tollunt humero
B et ambulant. Si vero ponant illud in loco suo, ma-
net, non movebitur : et si quis clamaverit ad ipsum,
non exaudiet : a malis non liberabit eum. » Vos
vere cogitate in quantam Dei inimicitiam et impie-
tatem decideritis, dum iis, qui vere dii non sunt,
me similem facere, et deitatem meam nihili pen-
dere ausi estis; ac commenti estis me inanimatae
materiae parem esse : aurum et argentum ex pacto
congregantes, hominumque manibus idola fabri-
cantes : quae adorare non erubescitis; cum tamen
neque ambulare, neque se loco movere valeant,
sed humeris gestentur, et ab aliis agantur; ita ut
neque audiant, neque sese tueri possint. His ne
quoque similem esse cogitastis, utpote animis ob-
caecati.

VERS. 8-10. « Mementote istorum, et ingemiscite.
Poenitentiam agite qui erratis. Convertimini corde,
et mementote priorum a saeculo : quia ego sum
Deus, et non est alius praeter me : annuntians novis-
sima antequam sint; et simul complentur. » Hoc
maximum hominibus testimonium per prophetas
meos praebui, cum futura vaticinatus sum, et quae
diuturnis postea temporibus ventura erunt praedixi,
et operibus exsecutus sum. « Et dixi, Omne consilium
meum stabit, et omnia quaecunque deliberavi fa-
ciam; » atque iterum nea complebo in futuris tempo-
ribus; et quaecunque deliberavi ac decrevi, con-
gruenter evenient, me dictis meis finem et comple-
D mentum statuente : idque quo tempore lubebit, evo-
cans ministros meos, qui avium volucrumque in-
star per aerem feruntur; angelicas dico virtutes,
et administratorios spiritus, in ministerium misso.

VERS. 11-13. « Vocans ab oriente volucrum, et a
terra longinqua, de quibus deliberavi locutus sum :
et adduxi, creavi et feci. Duxi eum, et prosperum
feci iter ejus. Audite me qui peristis corde, qui
longe estis a justitia. Admovi justitiam meam, et
salutem, quae a me est, non tardare faciam. Dedi in
Sion salutem Israel in gloriam. »

CAPUT XLVII.

VERS. 1. « Descende, sede super terram. Virgo

filia Babylonis. » Hic ceu personam quādam regnum eorum alloquitur, quod etiam filiam Babylonis vocat: virginem item vocat, quod virginis instar, ornamentis et decore fulgeat, velisque juvenis et puella videri ac existimari. Hinc eam, ceu in sublimi loco sedentem, surgere jubet ac de throno suo descendere, atque humi sedere, ac turpitudinem revelare suam, quam ex illa in deterius mutatione patietur.

VERS. 2, 3. « Sede in terra, filia Chaldaeorum: accipe molam, et mole farinam. Revela operimentum tuum, delege canos, denuda tibias, transi fluvios. » Deposita, inquit, regia illa voluptate, ancillas instar ærumnosæ ac molæ servientis, ad serviendum dominis tuis te apparato. Acceptaque mola, mole ibi, hæc dura et laboriosa servilitate cum pristina voluptate commutata.....

VERS. 6. « Iratus sum contra populum meum, contaminasti hereditatem meam. Ego dedi eos in manum tuam: tu vero non dedisti eis misericordiam. » Hæc quippe erat disciplina tua, qua erudiebarris a principio temporis, et a juventute tua....

CAPUT XLVIII

VERS. 1, 2. « Audite hæc, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et existis ex Juda, qui juratis in nomine Domini Dei Israel, qui recordamini, non cum veritate, neque cum justitia: qui adheretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabilliti estis: Dominus Sabaoth nomen illi. » Postquam ea quæ Babylonii, ac inecolis regibusque ejus evenitura sunt prænuntiavit, Judæicum populum præmissis verbis coarguit dicens: Quod penes me justitia sit, hæc Chaldæis inferam, non quod tu auxilio dignus sis. Et hæc prædicere occupavi, antequam res eveniant, præscientia divina vaticinatus: ut postquam ad rem et terminum deducta fuerint ea, quæ contra Chaldæos prædicta fuere, ne horum causam iis, quos deos arbitraris, ascribas.

VERS. 3-5. « Priora adhuc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et auditum factum est: repente ceci, et venerunt. Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua ænea. Et annuntiavi tibi vetera, antequam veniant in te. Audium tibi feci, ne forte dicas, Sculptilia et consilia mandaverunt mihi. » Ne forte rebus evenientibus, te ipse decipiens, putes eos quos errando deos arbitraris, hæc effecisse. Verum hæc præscientiæ meæ non latent, te ne ex his quidem verbis quidpiam utilitatis percepturum esse. Verumtamen clementia innotus mea, etiam nunc testificor, ac annuntio tibi ea, quæ Babylonii et Chaldæis te oppugnaturis evenitura sent.

A γάτηρ Βαβυλωνός. Προσωποποιεῖται δὲ ἐν τοῦτοις τὴν βασιλείαν αὐτῶν, θυγατέρα Βαβυλωνός ὀνομάζων αὐτὴν· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ παρθένον, διὰ τὸ ὠραϊζεσθαι καὶ καλλωπιζεσθαι παρθένου δίκην, βοῦλεσθαι τε φαίνεσθαι νέαν, καὶ κόρην εἶναι νομιζεσθαι. Εἰδ' ὡς ἐν ὕψει καθήμενην, διαναστήναι αὐτῇ προστάττει· καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ ἑαυτῆς θρόνου, καὶ καθεσθῆναι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀποκρύψαι ἑαυτῆς τὴν ἀσχημοσύνην, ἣν πείσεται ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς.

« Κάθισον εἰς τὴν γῆν, θυγάτηρ Χαλδαίων· λάβε μύλον, ἄλεσον ἄλευρον. Ἀποκάλυψαι τὸ κατακάλυμμα σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, ἀνὰ σურπε τὰς κνήμας, διδάσθητι ποταμούς. » Ἀποθεμένην, φησί, τῇ βασιλικῇ ἐκείνῃν τρυφῇ, θεραπεύειν τὸν τρόπον κακοπαθοῦς τινος καὶ μυλωθρίδος παρασκευάσας σεαυτῇ δουλεύειν τοῖς ἑαυτῆς δεσπόταις. Μύλον δηλαδὴ ἄλδουσα, ἐν αὐτῷ ἄλεσον, τὴν σκληρὰν ταύτην, καὶ ἐπίπονον θητείαν, τῆς πάλαι τρυφῆς ἀντικαταλαβήμενην...

« Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐτοὺς εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ταῦτα γὰρ σοῦ ἦν τὰ μαθήματα, ἃ ἐμάνθανες ἐξ ἀρχῆς χρόνων, καὶ ἐκ νεότητός σου...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ΄.

« Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰούδα ἐξεληθέντες, οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, μνησκόμενοι οὐ μετ' ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης· καὶ ἀντερόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι· Κύριος Σαβαώθ ὄνομα αὐτῶν. » Τὰ ἐπελευσόμενα τῇ Βαβυλῶνι, τοῖς τε οἰκητοῖσι καὶ τοῖς βασιλεῦσι αὐτῆς προαναφωνήσας ὁ λόγος, τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπελῆγχει λαβὴν διὰ τῶν προκειμένων φάσκων, ὅτι διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐπάξω ταῦτα κατὰ τῶν Χαλδαίων· οὐ μὴν ὅτι σὺ βοηθείας ἤσθα ἄξιος. Καὶ ταῦτα προλαβὼν προείπον πρὶν γενέσθαι τὰ πράγματα, προγινώσκει θεϊκῇ θεοπίστας· ἵν' ἐπειδὴν εἰς πέρας ἀχθῇ, καὶ δι' ἔργων χωρήσῃ τὰ κατὰ τῶν Χαλδαίων προηγορευμένα, μὴ οἷς νομίζεις θεοῖς τὴν αἰτίαν ἀναθεῖης.

« Τὰ πρότερα ἐπὶ ἀνήγγειλα, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο· ἐξάπινα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε. Γινώσκω, ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηρεῖν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Καὶ ἀνήγγειλά σοι παλαιά, πρὶν ἔλθειν ἐπὶ σέ· ἀκουστόν σοι ἐποίησα, μήποτε εἰπῇς, ὅτι Τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χωνευτὰ ἐνετεῖλατό μοι. » Μήποτε τῶν πραγμάτων ἐπελθόντων, ἀπατῶν σεαυτὸν, τοὺς πεπλανημένως νομιζομένους σοι θεοὺς πεποιημένους αὐτὰ νομίσεις. Πλὴν καὶ τοῦτο τὴν ἐμὴν οὐ λανθάνει πρόγνωσιν, τὸ μὴδ' ἐκ τούτων ὠφεληθῆσεσθαι τῶν λόγων. Ὅμως δ' οὖν ἐπὶ μὲν τῇ ἑαυτοῦ φιλοφροσύνῃ, ἐπὶ καὶ νῦν μαρτύρομαι, καὶ διαστελλομαι σε τὰ συμβεβηκότα τῇ Βαβυλῶνι καὶ τοῖς Χαλδαίοις τοῖς μέλλουσί σε καταπολεμεῖν.

« Ἦκούσατε πάντα, καὶ ὁμῶς οὐκ ἔγνωτε. Ἄλλ' ἂν ἀκούσῃται τοὶ ἐπὶ τῇ γῇ καὶ τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἃ μέλλει γίνεσθαι· καὶ οὐκ εἶπας, Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάσαι, καὶ οὐ προτέραις ἡμέραις ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἶπης, Ναὶ γινώσκω αὐτά. Οὐτ' ἔγνωσ, οὐτ' ἠπίστω, ὅτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοήξῃς σοὶ τὰ ὧτα· ἔγνω γάρ, ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. » Μὴ γὰρ σωτὴρ ἀπάτα· μὴ λέγῃς, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προφητείας ἐγίνωσκας αὐτά· πόθεν γὰρ σοὶ παρ' ἡν ταῦτα γινώσκεις; Πλὴν οὐδὲν σε ἐκ τούτων ὠφεληθήσεται τῶν λόγων πέτεσθαι.

« Ἐνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δέξω σοὶ τὸν θυμὸν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπάρξω ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. » Ὅμως γοῦν οὐ διὰ σέ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἑμαυτοῦ φιλανθρωπίαν ἐντεῦθεν ἤδη καὶ προείπον καὶ ἐπέδειξά σοι τὰ μέλλοντα, καὶ τὸν κατὰ τῶν πολεμίων μέλλοντα ἐπίνειαι δειδρον, σπουδάζων διὰ πάσης προφάσεως σωθῆναι σε.

« Ἰδοὺ κέπρακά σε οὐκ ἔνεκεν ἀργυρίου· ἐξελάμην δέ σε ἐκ καμίνου πτωχείας· ἔνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Οὐκ ἔνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε· ἐπ' ὠφελείᾳ δέ τῃ σῇ καὶ ταῦτα ἔπραττον, ὥς ἂν τοῦτον σωφρονισθῇ τὸν τρέπον· ὅτι μὴ τὴν διὰ λόγων καὶ παραινέσεων ὑπεδέξῃ παιδείαν. Τοῖς δὲ πολεμίοις οὐκ ἔνεκεν ἀργυρίου ἐπίπρασκόν σε, ἀλλὰ τῶν σῶν ἀμαρτημάτων καὶ ἀσεβημάτων χάριν· τοῖς γὰρ ἀμαρτίαις ὡμὸν ἐπράθητε. Καὶ ὅμως οὐδ' ἐν τῷ ἐσάω ὑμᾶς τοῖς ἐχθροῖς δουλεύειν· ἀλλὰ πάλιν λυτρώσομαι, καὶ ὥσπερ ἀπὸ καμίνου πτωχείας ἐκ τῆς ὑπὸ τοῖς Βαβυλωνίοις κακώσεως αὐθις ἐλευθερώσω.

« Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· καλέσω αὐτοὺς, καὶ στήσονται ἅμα. » Ἐν τοῦτοις τοὺς κατορθοῦντας ἀνακαλεῖται, διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐτέρους τοὺς παρ' αὐτοῖς διαβεβλημένους ὀνομάσας· ἀλλ' ἐνταῦθα τοῖς κρείττοσι διαλέγεται, οὓς « κλητοὺς » ὀνομάζει. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ κλητοί, ὅλγοι δὲ ἐκλεκτοί· πλὴν οἱ δηλούμενοι, οὐκ ἦσαν ἐκλεκτοί, ἀλλὰ κλητοί.

« Καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα; » Ὡς γὰρ δεσπότης προστάτουντι ὑπακούουσιν αἱ πολεμθεῖσαι δυνάμεις· ἀλλὰ καὶ συναχθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐστᾶσιν ἀκούσμεναι τῶν αὐτοῦ λόγων. Τοῦτο τοι ἐδήλου καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου φάσκων ὁ λόγος, « Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

« Ἀγαπῶν σε ἐποίησά τὸ θέλημά σου ἐπὶ Βαβυλῶνα, τοῦ ἀραι σπέρμα Χαλδαίων. Ἐγὼ ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα. Ἦγαγον αὐτὸν, καὶ εὐδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην. Καὶ νῦν Κύριος Κύριος ἀπέστρεψε με,

VERS. 6-8. « Audistis omnia, et vos non cognovistis. Sed audita tibi feci nova ab hoc tempore, quæ futura sunt. Et non dixisti, Nunc sunt, et non olim, et non in pristinis diebus audisti ea. Ne dicas, Etiam cognosco ea. Neque novisti, neque scivisti, quando a principio aperui tibi aures : novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et iniquus adhuc ab utero vocaberis. » Ne teipsum decipias : ne dicas te etiam ante prophetiam meam hæc scivisse : nam unde tibi hæc notitia ? Cæterum persuasum habeo te ex hisce verbis utilitatis nihil accepturum.

VERS. 9. « Propter nomen meum ostendam tibi iram meam, et gloriosa mea inducam super te, ut non destruas te. » Attamen non propter te, sed ob clementiam meam jam hinc prædixi et ostendi tibi futura, atque perniciem inimicis tuis obventuram : omni modo occasioneque utens ad salutem tuam.

VERS. 10, 11. « Ecce vendidi te, non propter argentum : erui autem te de fornace mendicitatis : propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatum est, et gloriam meam alteri non dabo. » Non ob argentum vendidi te, sed ad utilitatem tuam id effeci, ut hoc modo ad sanam mentem reduceris : quoniam verbis et monitis allatam institutionem non admisisti. Inimicis autem non argenti gratia vendidi te ; sed peccatorum et impietatum tuarum causa : nam peccatis vestris venditi estis. Attamen ne ita quidem vos inimicis servire permittam ; sed iterum redimam, et, ceu ex fornace mendicitatis, ex illa calamitate Babylonica iterum eripiam.

VERS. 12, 13. « Audi me, Jacob, et Israel quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sæculum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cælum : vocabo eos, et stabunt simul. » In his eos evocat, qui bene se gerunt, postquam in præcedentibus alios, qui apud ipsos male audiebant, evocaverat. Verum hic præstantioribus loquitur, quos « vocatos » appellat. Nam tunc quoque erant multi vocati, pauci electi : memorati porro homines non electi, sed tantum vocati erant.

VERS. 14. « Et congregabuntur omnes, et audient. Quis ipsis hæc annuntiavit ? » Nam prædictæ virtutes ut jubenti Domino parent ; quin etiam in unum congregatæ, stant ut ejus sermonem audiant. Id sane in illo declarabat his verbis, « Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus locutus est ». »

VERS. 15-20. « Diligens te feci voluntatem tuam super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum. Ego locutus sum, et ego vocavi. Adduxi eum, et prosperam feci viam ejus. Adducite ad me, et audite hæc, Non ab initio in abscondito locutus sum : cum fierent, ibi eram. Et nunc Dominus Dominus

¹¹ Isa. i, 1.

avertit me, et Spiritus ejus. Sic dicit Dominus, qui eruit te, Sanctus Israel: Ego sum Deus tuus, ostendi tibi, ut invenires viam in qua ambulares. Et si audisses mandata mea, fuisset quasi fluvius pax tua, et justitia tua ut fluctus maris: et fuisset quasi arena semen tuum, et fructus ventris tui sicut pulvis terræ: neque nunc exterminaberis, neque peribit nomen tuum in conspectu meo. Egredere ex Babylone, fugiens a Chaldæis. Vocem jucunditatis annuntiate usque ad extremum terræ: dicite, Liberavit Dominus servum suum Jacob. Quamobrem, cum jam hinc pollicear me, non exterminaturum te, neque nomen tuum deleturum esse, dixi tibi, ut exires de Babylone, dimissus ac liber ab inimicorum metu. Acceptis autem ad propria revertendi potestate, ne supine et oscitanter viam capesses, sed cum omni diligentia. Nam occurret tibi vox lætitiæ, quam vel jam hinc audias: quin etiam omnes qui sermones in eos audierint, de salute tua una gaudebunt. Et hæc quidem secundum historiam, non reditus ex captivitate Babylonica tempore gesta sunt, cum ii, qui a Cyro et Dario Persarum regibus libertate donati fuerant, revertuntur. Ac secundum intelligendi rationem, cum in historia ad litteram reperiri nequeat petra illa aquas emittens in reditu populi, dicemus in iis qui a spirituali captivitate in perpetuum liberati sunt, de quibus Christus dicebat, « Evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis dimissionem », veram deprehendi promissionem. His quippe ipsis apostolicus ex vera petra potus instillatur: « Petra autem erat Christus », secundum Apostolum.

Vers. 21. « Quod si sitierint, per desertum duces eos: aquam ex petra educet illis. Scindetur petra, et fluat aqua, et bibit populus meus. Non est gaudium impiis, dicit Dominus. » Etenim pie agentibus omnis a Deo adest voluptas, gaudium et lætitia, necnon alia omnia, quæ in promissis habentur, impiis vero nulla promissorum ratio habetur.

CAPUT XLIX.

Vers. 1. « Audite me, insulæ, et attendite, gentes. » Aperte significat se non Judæos in præsentem compellere, neque ad quasvis obvias insulas verba facere, sed ad gentes et ad Dei Ecclesias in medio gentium positas. Quapropter secundum Symmachum, sic legitur: « Audite me, insulæ, et auscultate, gentes. » Quid igitur Ecclesiæ suæ declarare expetatur, ita subdit: « Per multum tempus stabit Dominus. » Ac primo observandum est, hæc et quæ postea subsequuntur, ex persona Domini proferri. Ubi ipse Dominus, qui sermonem exorsus est, quæ adjiciuntur quasi de alio dicta declarat: imo etiam sese genitum esse fatetur, et servum nuncupat, et multa alia in sequentibus aperit. Ne jam, inquit, dum hæc eloquor, verborum effectum vos visuros

καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ ῥυσάμενός σε, Ἅγιος Ἰσραὴλ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, δέδειχά σοι τὸ εὐρεῖν σε τὴν ὁδὸν ἐν ᾗ πορεύσῃ ἐν αὐτῇ. Καὶ εἰ ἤκουσας τῶν ἐντολῶν μου, ἐγένετο ἂν ὥσει ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὥς κύμα θαλάσσης· καὶ ἐγένετο ἂν ὥσει ἡ ἀμμος τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰ ἐγγονα τῆς κοιλίας σου ὥς ὁ χοῦς τῆς γῆς. Οὐδὲ νῦν οὐ μὴ ἐξολοθρευθῇς, οὐδ' ἀπολείται τὸ ὄνομά σου ἐνώπιον ἐμοῦ. Ἐξέλθε ἐκ Βαβυλῶνος, φεύγων ἀπὸ τῶν Χαλδαίων. Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγεῖλατε ἑως ἐσχάτου τῆς γῆς· λέγετε, Ἐρρύσατο Κύριος τὸν δούλον αὐτοῦ Ἰακώβ. Διόπερ ἐντεῦθεν ἤδη ἐπαγγελλλόμενος μὴ ἐξολοθρεῖσθαι σε, μηδ' ἐξαλείψαι τὸ ὄνομά σου, εἰπά σοι ἐξιέναι ἀπὸ Βαβυλῶνος, ἀφετον καὶ ἐλεύθερον τοῦ τῶν πολεμίων φόβου γενόμενον. Λαβὼν δὲ τὴν ἐξουσίαν τῆς εἰς τὰ οἰκία ἐπανόδου, μὴ ὑπὸ κτίως μὴδὲ νοχελῶς ποιῶ τὴν πορείαν, σὺν ἀπάστῃ δὲ σπουδῇ. Ἀπαντήσῃ γάρ σοι φωνὴ εὐφροσύνης, ἐντεῦθεν ἤδη ἀκουσμένης· ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τῶν ἐμῶν λόγων ἀκούοντες συγχαρήσονται σοι τῇ σωτηρίᾳ. Καὶ ταῦτα δὲ πρὸς μὲν ἱστορίαν οὐκ ἐπληροῦτο κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανόδου, τῶν ἡλευθερωμένων ὑπὸ Κυρίου καὶ διαρείων τῶν βασιλευσάντων ἐν Πέρσῃ· καὶ πρὸς δὲ διάνοιαν, ἐπεὶ μὴ ἔστι πρὸς λέξιν εὐρεῖν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πέτραν ὑδάτων βρῦσασαν κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ, φήσομεν τοῦν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας αἱ ἡλευθερωμένοις, περὶ ὧν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, « Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἄφεσιν, » ἐπαληθεύειν τὴν ἐπαγγελίαν. Τοῖτοις γὰρ αὐτοῖς τὸ ἀποστολικὸν πόμα ἐκ τῆς ἀληθινῆς πέτρας ἐξομβρεῖ· Ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Καὶ ἐὰν διψήσῃσι, δι' ἐρήμου ἄξει αὐτοὺς· ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐξάξει αὐτοῖς. Σχισθήσεται πέτρα, καὶ ρυήσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαός μου. Οὐκ ἔστι χαλεπὸν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν. Εὐσεβοῦσι γὰρ πᾶσα πάρεστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τροφή καὶ εὐφροσύνη, καὶ ὅσα ἐπηγγέλται· ἀγαθὰ ἅλλα τοῖς δὲ ἀσεβέσιν οὐδὲς λόγος πρὸς τὰ ἐπηγγελμένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

« Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη. » Μονονοῦχι σαφῶς διαστελλόμενος, ὅτι, μὴ πρὸς Ἰουδαίους τὰ παρόντα συντείνει, μηδ' ὥς ἐτυχε πρὸς τινὰς προχείρους νοουμένας νήσους, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τὰς μεταξὺ τῶν ἐθνῶν μεσολαβουμένας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὅθεν καὶ κατὰ τὸν Σύμμαχον τοῦτον εἰρηται τὸν τρόπον, « Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ ἀκροάσαθε, ἔθνη. » Τί τοίνυν βούλεται διδάξαι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἐπιλέγει, « Διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται Κύριος. » Καὶ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ταῦτα φέρεται καὶ τὰ ἐξ ἑς τούτοις ἐπιφερόμενα· ἐν οἷς αὐτὸς ὁ τοῦ λόγου καταρξας Κύριος ὡς περὶ ἐτέρου διδάσκει τὰ ἐπιλεγόμενα· ἀλλὰ καὶ γεγεννησθαι ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, καὶ δοῦλον ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ ὅσα ἄλλα παρίσταισι ἐκ

⁸² Luc. iv, 18. ⁸³ I Cor. x, 4.

τῶν ἐξῆς ἐπιφερομένων. Μὴ νῦν, φησὶν, ὅτε ταῦτα διεξέρχομαι, προσδοκῆσθε τῶν λόγων ἔλθεσθαι τὰ ἀποτελέσματα· μακρὸς γάρ ἐστι μεταξὺ χρόνος ἐν ᾧ δι' ἔργων συστήσεται τὰ προφητεύμενα. « Ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου. » Τοῦτο γὰρ παιδεύητε, ὡς ἔθνη, καὶ ὑμεῖς, αἱ νῆσοι. Ποῖον δὲ τοῦτο, ἢ ὅτι Κύριος ὁ πάντων δεσπότης, καὶ πρὶν εἰς ἀνθρώπους ἐμεῖ τὸν Κύριον εἰσελθεῖν, ἔτι κυόμενον, καὶ κατὰ γαστρός ἀνεκαλέσατο, αὐτὸς δὲ μοι καὶ ὄνομα ἔδωκ' ἵνα· « Ὅτι μὲν ὡς αὐτῷ μόνῳ γινώσκον ἐστὶ· κατὰ καιρὸν δὲ καὶ ὑμῖν αὐτοῖς, λέγω

esse sperate: nam diuturnum intercedet tempus, antequam ea quæ in prophetia enuntiantur, eveniant. « Ex utero matris meæ vocavit nomen meum. » Id ediscite, gentes, et vos, insule. Quidnam illud, nisi quod Dominus omnium dominator, vel antequam ego Dominus ad homines accederem, et dum in utero gestarer, me vocaverit, mihiq[ue] nomen indiderit? Quia quemadmodum ipsi soli jam notum illud est; sic et vobis ipsis, omnibus nempe gentibus, suo tempore manifestum erit.

πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, φανερόν γενήσεται.

« Καὶ ἔθηκε τὸ στόμα μου ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν. » Ἀλλὰ καὶ ἔθηκεν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸ ἐμὸν τοῦ ταῦτα λέγοντος Κυρίου στόμα, ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν, τμητικὴν οὖσαν, εἰς τὸ διαρθεῖν καὶ ἀφορίζεῖν τοὺς ἀξίους τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων· ὃ ᾧ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ αὐτὸς ἐμαρτύρει λέγων, « Μὴ νομίσθετε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με· ἔθηκε με ὡς βέλος ἐκλεκτόν, καὶ ἐν τῇ φάρετρα αὐτοῦ ἐκρυψέ με. » Τὴν κρύφιον καὶ τοῖς πολλοῖς λαμβάνουσιν οἰκονομίαν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ὧδε περ αἰνιττόμενος. Ὅσπερ δὲ μάχαιραν ὀξεῖαν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ὠνόμασεν, οὕτω καὶ βέλος ἐκλεκτόν φησι θετεῖσθαι ἐαυτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· ἵν' ὅτε βούλοιο, τιτρώσκη τοὺς ἀξίους τῶν αὐτοῦ κέντρων· ὅποια ἦν ἡ ψυχὴ ἡ λέγουσα, « Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ. » Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ βέλος ὡς ἐν φάρετρα καὶ θήκη βελῶν ἀπέκρυψεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· ἵνα μὴ πάντες αὐτὸ θεωρῶσι, μηδὲ νομίσωσι, εἰ μὴ μόνοι οἱ ἀξιοί. Καταλλήλως δὲ ἐπὶ τῇ τοῦ βέλους ἐπιγραφῇ τῇ τῆς φάρετρας ὀνόματι κέχρηται. Φάρετραν δὲ καὶ βελοθήκην οὐκ ἂν ἀμάρτους εἰπὼν τὸ σαρκίον ὃ ἀνείληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐπιθιμῶν ἀνθρώποις. Τοιοῦτον δὲ κατεσκευασμένον τὸν ταῦτα λέγοντα Κύριον ὁ ἐμὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ εἶπέ μοι·

Vers. 2. « Et posuit os meum ut gladium acutum. » Sed etiam idem Deus et Pater, mei ista loquentis Dominus os posuit ut gladium acutum, ac tenui ad scissionem acie, ad separandos et sequestrandos eos, qui Deo digni sunt, ab iis, qui non pari modo se habent. Quod etiam ipse in Evangeliiis testificabatur dicens: « Nolite putare, quoniam venerim pacem mittere super terram », et cætera. « Et sub tegumento manus suæ abscondit me: posuit me quasi sagittam electam, et in pharetra sua abscondit me. » Occultam ac multis hominibus latentem œconomiam sui in carne adventus his subindicat. Sicut autem linguam suam gladium acutum vocavit, ita et se a Patre sagittam electam positum fuisse testatur; ut quoties velle, feriret eos, qui huiusmodi spiculo digni essent: qualis erat anima illa, quæ dicebat, « Quia vulnerata amore ego ». Cæterum hanc sagittam, quasi in pharetra et sagittarum theca Deus Pater reposuit; ne illam omnes viderent ac æstimare possent, dignis tantum exceptis. Consentaneæ autem ad sagittæ vocabulum, pharetræ nomine usus est. Pharetram vero et sagittarum thecam neutiquam aberes, si dicas esse carnem, quam Dei Verbum apud homines peregrinans assumpsit. His modis instructo mihi, qui hæc loquor, Domino, Deus et Pater dixit:

« Δούλος μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθήσομαι. » Ἐπειδὴ γὰρ προήλθες ἐκ κοιλίας μητρός, καὶ γένεσιν ὑπέμεινας τὴν ἐκ σπέρματος Ἰσραὴλ, οὐκ ἐν ἐτέρῳ γένει, οὐδὲ ἐν ἀλλοφύλοις ἔθνεσι τὴν ἐνανθρώπησιν ἐποιήσω· ἀλλ' ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, καὶ ἐκ φυλῆς Ἰούδα γενόμενος, εἰκότως καὶ αὐτὸς Ἰσραὴλ χρηματίσας ἀν καὶ δούλος, διὰ τὸ μορφήν δούλου ἀνείληφέναι, καίτοι μονογενὴς ὄντα Θεόν· ἀλλὰ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἐμπροσθεν καὶ ἐνταῦθα τὸ μὲν τοῦ υἱοῦ ὄνομα ἀποκρύπτει, δούλον δὲ ὀνομάζει, τὴν τοῦ υἱοῦ προσγορίαν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ τῇ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνακαλυφθείσῃ χάριτι ταμιευόμενος. Εἰδ' ὅπερ οὐδὲν τῶν πάντοτε δούλων ὑπῆρξε, τοῦτο διὰ σοῦ, φησὶ, γενήσεται· ἐν σοὶ γὰρ δοξασθήσομαι. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα λέγων Κύριος, τούτων ἀκούσας τῶν λόγων, ἀπεκρινάμην καὶ εἶπον· Καὶ πῶς δοξασθήσῃ ἐν ἐμοί, ὦ Πάτερ! ὅποτε πολλὰ

Vers. 5. « Servus meus es tu, Israel, et in te glorior. » Quia enim ex utero matris prodiisti, et ortum ex semine Israel tulisti; non alio in genere, neque in alienigenis gentibus, incarnationem edidisti; sed in Israel ex semine David, et ex tribu Juda secundum carnem ortus, jure et ipse quoque Israel vocaris, et servus, quia servi formam accepisti, etsi unigenitus sis Deus. At hic, ut in præcedentibus, filii quidem nomen tacet, servumque vocat, filii nomen adventui suo et gratiæ per ipsum hominibus omnibus revelatæ, reservans. Deinde, quod nemini unquam servorum concessum est, id per te, inquit, peragetur: nam in te glorior. Hæc quidem Deus et Pater. Ego vero, qui hæc dico, Dominus, his auditis verbis, ita respondi: Et quomodo in me gloriareris, o Pater! cum multis laboribus doloribusque pro salute hominum perfunctus, nihil perfecero? multi namque ex illis in in-

credulitate manserunt; atque in primis Judæi: A καμὼν, καὶ μυρίους κόπους ὑπομείνας ὁπὲρ τῆς

quare dico: τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐδὲν ἤνυσεν· οἱ πλείους

γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· διὸ φημι·

VERS. 4-5. « Sine causa laboravi, in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum a Domino, et labor meus in conspectu Dei mei. Et nunc sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi, ut congregarem Jacob ad eum, et Israel; congregabor et glorificabor in conspectu Domini, et Deus meus erit mihi fortitudo. » Etiam si enim homines non recte agant, nec ex laboribus meis, quos ipsorum causa perpeusus sum, dignam utilitatem accipiant; at ego iis, quæ penes me erant, perfunctus, in conspectu Dei mei paternam explevi voluntatem: quamobrem iis, qui ex circumcissione sunt, primum salutarem et paternam gratiam prædicavi. Nam qui formavit me ab utero servum sibi, et ex Israele corpus meum concinnavit, is voluit ut ipsi prioribus gratiam meam prædicarem, ut Jacob et Israel ad eum congregarem. Jure itaque hæc monita tradit: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis: ite potius ad oves, quæ perierunt, domus Israel ». Patri ergo placuit, ut ad congregandum Jacob et Israel, ad homines transitum facerem, unde ait, « In te gloriorbor. » Ego vero incredulitatem et duritiam Israelis conspicatus, jam pridem dixi: « Sine causa laboravi: in vanum et in nihilum dedi fortitudinem meam. » In aliis quæque idipsum declarat his verbis: « Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem »? Sola quippe mihi ea, quæ ab ipso est, gloria servatur, et ipse quidem est fortitudo. Admiranda enim et stupenda ejus opera, virtutis ejus argumentum erant.

VERS. 6. « Et dixit mihi, Magnum est tibi ut voceris puer meus, ut statuas tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas. » Nam revera maximum erat Salvatoris nostri opus, quod formam servi acceperit, et humanam generationem subiecit. Causa porro cur Salvator servus effectus sit, hæc erat, uti scilicet tribus Jacob statueret, et dispersiones Israelis converteret. Ideo ipsi primum prædicabat, qui animis captivi erant, dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Quoniam illi gratiam non susceperunt, consequenter dicitur postea: « Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium; ut sis in salutem usque ad extremum terræ. »

VERS. 7, 8. « Sic dicit Dominus, qui eruit te, Deus Israel. » Ipse namque, qui olim Israel eruit de manu Ægyptiorum, vobis quoque gentibus hæc annuntiat, et præcipit dicens, « Sanctificate eum, qui despiciet animam suam; » quanto enim magis ille sese humiliavit usque ad mortem, et mor-

τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐδὲν ἤνυσεν· οἱ πλείους γὰρ αὐτῶν ἐναπέμειναν τῇ ἀπιστίᾳ· καὶ πρῶτόν γε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· διὸ φημι·

« Κενὸς ἐκοπίασα, εἰς μάταιον καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίου, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου. Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλου αὐτοῦ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ Ἰσραὴλ συναχθῆσομαι καὶ δοξασθῆσομαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μου ἰσχύς. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἄνθρωποι κατορθώσι, μὴδ' ἀέλιως τῶν ἐμῶν πόνων, ὧν ὑπέμεινα δι' αὐτοὺς, ὡφελούνται· ἀλλ' ἐγὼ, τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πράξας, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου τὸ πατρικὸν ἐτελείωσα βούλημα· διὸ πρῶτοις αὐτοῖς ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς τὴν σωτηρίαν καὶ πατρικὴν χάριν. Ὁ γὰρ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλου αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ σῶμά μου κατασκευάσας, πρῶτοις αὐτοῖς κηρύξαι βεβούληται τὴν ἐμαυτοῦ χάριν, εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰκότως οὖν παραινέει λέγων, « Εἰς ὅδον ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε· πορεύεσθε δὲ μὲλλον εἰς τὰ προβάτα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ εἰς τὸ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραὴλ, ἡδύοξεσθε τὴν εἰς ἀνθρώπους πάροδόν με ποιήσασθαι, εἰπὼν, « Ἐν σοὶ δοξασθῆσομαι. » ἐγὼ δὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν θεωρῶν τοῦ Ἰσραὴλ, εἶπον ἡδὴ πρότερον, ὅτι, « Κενὸς ἐκοπίασα· εἰς μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύον μου. » Καὶ ἐν ἑτέροις τοῦτ' αὐτὸ δηλοῖ εἰπὼν, « Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; » Μόνη γὰρ ἡ παρ' αὐτοῦ μοι δόξα πεφυλάκται, καὶ αὐτὸς μὲν ἔστιν ἡ ἰσχύς. Τὰ γοῦν θαυμάσια καὶ τὰ παράδοξα ἔργα διεμπεπραγμένα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἦν παραστατικά.

« Καὶ εἰπέ μοι, Μέγα σοὶ ἐστὶ τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέφαι. » Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μέγιστον ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ μορφήν δούλου ἀναλαβεῖν, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπομείναν γέννησιν. Τὸ δὲ αἴτιον τοῦ δούλου γενέσθαι τὸν Σωτῆρα, τοῦτο ἦν λέγω δὴ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὰς διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέφαι. Διὸ αὐτοῖς πρῶτοις ἐκήρυττεν, αἰχμαλώτοις οὖσι τὰς ψυχὰς τὴν ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς οὖσι τὴν ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ μὴ παρεδέχοντο τὴν χάριν ἐκεῖνοι, ἀκολούθως εἰρηται ἔφη· « Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἑσχάτου γῆς. »

« Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ ρυσάμενός σε, ὁ Θεός Ἰσραὴλ. » Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος, ὁ παλαιὸν τὸν Ἰσραὴλ ρυσάμενος ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων, αὐτὸς καὶ ὑμῖν τοὺς ἔθνας ταῦτα προσφωνεῖ, καὶ διατάττεται λέγων· « Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ὅσον γὰρ ἐκ τῶν ἐταπείνωσε μέχρι θανάτου, καὶ θανάτου

⁸⁷ Matth. x, 5, 6. ⁸⁸ Psal. xxxix, 10.

σταυροῦ, τοσούτο ὑμεῖς αὐτὸν δοξάζετε. Ἐν τῷ βδελυσσόμενῳ ὑπὸ τῶν ἔθνων, τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων. Βασιλεῖς ὀφνῶνται αὐτὸν, καὶ ἀναστήσονται ἀρχοντες, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἕνεκεν Κυρίου· ὅτι πιστὸς ἔστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμεν σε τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων· λέγω δὴ τοῖς πονηροῖς δαίμοσιν, οἱ γὰρ ἐν τούτοις καταδεδουλωμένοι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦνται. Βδελύσσονται δὲ σύροντες καὶ χλευάζοντες, καὶ φαυλίζοντες αὐτοῦ τὸν θάνατον. Ἀλλὰ γὰρ ὑμεῖς οἱς ὁ λόγος προσηνέει, τοῦτον αὐτὸν ἀγιάσατε δοξάζοντες, ἐπεὶ καὶ ἐπὶ γόγῳ κάμψαι αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ κρίνων ζῶντας καὶ νεκρούς· τότε γὰρ πάντες προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἔστιν ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεξάμενος αὐτόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Καὶ ἐξελεξάμεν σε », ὁ Σύμμαχος, « Ἐξελέξατό σε », εἶρηκε. Ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔθνεσι παραδίδονται· τὰ δὲ ἐπιλεγόμενα εἰς αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος θεοπίζεσθαι· ὃ καὶ φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· « Καὶ ῥῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ πωτηρίας ἐδοξάσῃ σοι. » Σπρόδρα δὲ θαυμαστῶς εἴρηται τὸ, « Καὶ ῥῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου »· οὗτος δὲ ἦν ὁ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ χρόνος. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ἀνεβόησαν ὁ Σωτὴρ εἰπών· « Ἥλθαι, Ἥλθαι· λιμὰ σαβασθῆναι »· τούτεστι, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » Ἀλλὰ καὶ προσεύχεται λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ πότηριον τοῦτο »· εἰδ' ὡς ἀνανεύοντα τὸν Πατέρα εὐρα, ἐπήγαγε· « Πάτερ, εἰ μὴ δυνατόν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. » Ταύτην οὖν τὴν εὐχὴν εἰς καιρὸν δεχόμενος ὁ Πατήρ, μετὰ τὸ πάθος καὶ μετὰ τὴν εἰς ἔδου καθόδον, καιρὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ δεικνύς φησὶ πρὸς αὐτόν· « Καὶ ῥῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, » καὶ τὰ ἑξῆς. « Καὶ ἐπλάσα σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνων, τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐρήμου. » Τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀθέων καὶ πολυθέων ψυχῶν, ἔρημοι Θεοῦ καὶ ἀληθῶς ἐφρανισμέναι, κατὰ τοὺς λοιπούς.

« Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀνακαλυφθῆναι. » — « Ἦμεν γὰρ ποτε τέκνα ὀργῆς, καὶ ἡμεῖς ποτε σκότος· νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Εὐαγγελίζεται τοὺς τῶν προτέρων δεσμῶν, καὶ τοῦ προτέρου σκότους ἡλευθερωμένους, λέγων· « Ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς τρίβοις ἡ νομὴ αὐτῶν. » Ὅσοι δὲ καὶ τρίβοι, ἃς διώδευσαν οἱ πάλοι τοῦ Θεοῦ ἄνδρες, αἱ θεόπνευστοι εἰσι Γραφαί, ἐν αἷς βοσκόμενοι οἱ τῆς ἐπαγγελίας τυχόντες, τῆς ἐνθίου καὶ λογικῆς τροφῆς ἀπολαύουσιν, ἀγαθὴν νομὴν ταύτην εὐράμενοι, καὶ τὰ ἑξῆς.

« Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ πατάξει αὐτούς ὁ καύσων, οὐδ' ὁ ἥλιος. Ἄλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτούς

A tem crucis, tanto magis vos ipsum celebrare. « Qui est abominationi gentibus, servis principum. Reges videbunt eum, et consurgent principes: et adorabunt eum propter Dominum, quia fidelis est Sanctus Israel, et elegit te a servis principum; » id est, malignorum demonum: nam ii qui ab ipsis in servitutem redacti sunt, in Christum Dei blasphemia dicta proferunt. Ipsum autem abominationi habent, traduentes, irridentes ac vilipendentes mortem ejus. At vos, quos sermo compellat, eundem ipsum sanctificate et gloria afficite, quoniam ipsi « omne genu flectetur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua constabitur: quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris », quando veniet in gloria Patris sui cum angelis ejus, et sedebit in throno gloriae ejus judicans vivos et mortuos. Tunc enim omnes ipsum adorabunt, propter Dominum Patrem ejus, quia fidelis est Sanctus Israel, qui elegit eum. Pro illo autem, « Et elegi te, » Symmachus habet, « Elegit te. » Hæc itaque gentibus tradita sunt; quæ vero subjiciuntur, de persona Salvatoris prænuntiantur: cui etiam propheticus Spiritus ex persona Patris ait, « Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. » Mirum autem in modum dicitur, « Tempore accepto exaudivi te; » illud porro erat tempus resurrectionis ejus. Nam passionis tempore clamavit Servator his verbis: « Eli, Eli, lima sabachthani? » id est, « Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? » Quinetiam precatur his verbis: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste »; deinde ut abvenientem Patrem vidit, ait: « Pater, si non potest hic transire, fiat voluntas tua ». Hanc itaque orationem ad tempus accipiens Pater, post passionem, et post descensum in infernum, ipsum resurrectionis ejus tempus significans, ait illi, « Tempore accepto exaudivi te, » et cætera. « Et formavi te, et dedi te in testamentum gentium, ut constitueres terram, et possideres hereditates desertas. » Tales erant impiorum, et multis numinibus ditorum hominum animæ, desertæ a Deo, ac vere destructæ, secundum reliquos interpretes.

D VERS. 9. « Dicentem iis qui vincti sunt, Exite, et iis qui in tenebris, ut revelentur. » — « Eramus enim aliquando filii iræ, et eramus aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino ». Bona nuntia profert iis qui ex pristinis illis vinculis, exque priscis tenebris liberi evaserant, dicens: « In omnibus viis pascentur, et in omnibus semitis pascua eorum. » Viæ semitæque quas pertransierunt illi olim Dei viri, sunt Scripturæ divinitus inspiratæ, ubi pascentes ii, qui promissa tenent, divino et rationabili cibo fruuntur, hæc bona pascua nacti, et cætera.

VERS. 10. « Non esurient, neque sitient, neque percutiet eos æstus, neque sol. Sed qui miseretur

⁴⁰ Philip. II, 10. ⁴¹ Matth. XXII, 46. ⁴² Matth. XXVI, 39. ⁴³ ibid. 42. ⁴⁴ Ephes. II, 5; v. 8.

eorum consolabitur eos, et per fontes aquarum A
ducet eos, » Æstum et solem, humana vitæ ardorem vocat, ac temporariam ejus, quæ apud homines lux æstimatur, usuram. Sed hæc, inquit, non comburent eos. Multi vero sunt fontes Israel et fontes Salutaris; alii Veteris, alii vero Novi Testamenti. « Et ponam, ait, omnes montes in viam, » ut nihil ipsis acclive, nihil arduum asperumque superesset. Quinetiam omnem semitam in pascua ipsis se positurum esse pollicetur his verbis:

VERS. 11. « Et ponam omnem montem in viam, et omnem semitam in pascua ipsis. » Jam prius audivimus tribus oportere modis Sion et Jerusalem intelligere: uno quidem humili et Judaico; altero autem modo accipitur pro toto piæ religionis instituto ex coalitione et conjunctione animarum intellecto; alio demum, qui supernus est, pro cœlesti et angelica conversatione, de qua ait Apostolus: « Illa autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra²²; » et, « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem²³. » Quibus ad istum modum se habentibus, præsens sermo, piæ religionis instituto, quod olim apud Judæos erat, sed penes ipsos destructum et ceu in exitum deductum, in gentium Ecclesiam mutatum fuerat, hæc vaticinatur. Montes igitur, utpote rationabiles, de hominum salute gaudere et exsultare jubet. Montes autem illi fuerint animæ, quæ adhuc quidem in terra vivunt, sed virtutum exercitio admodum sublimes sunt; sive divinæ et cœlestes virtutes, quæ gaudere et lætari præcipit.

VERS. 12. « Ecce hi de longe venient: hi ab Aquilone et mari; alii de terra Persarum. » Quinam hi erant, nisi superius memorati, nimirum qui e quatuor universi climatibus vocati fuerant?

VERS. 13. « Lætamini, cœli, et exsulet terra, erumpant montes in lætitiā; quia miserius est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est. » Neque enim Deus cœlestē illud institutum oblivisci potest: exemploque utitur naturali: Quemadmodum enim non potest mater filium suum oblivisci, et sicut non potest quæ genuit, uteri sui prolem non miserari; ita fieri nequit, ut ego, qui rationabiles hominum animas pro filiis meis constitui, piæ religionis institutum in hominibus stabilitum obliviscar. Quare ait:

VERS. 14, 15. « Dixit Sion, Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Numquid obliviscetur mulier filii sui, ut non misereatur partus uteri sui? Etiam si autem horum oblita fuerit mulier, ego tamen tui non obliviscar, dicit Dominus. » Quæ aperte significat veram Sion ruinæ et exitio obnoxiam non esse, sed semper manere et consistere. Itaque si quis eam contemplari cupiat, ne deorsum respiciat, neque illam in Pa-

παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὕδατων ἄξει αὐτούς. » Καύσωνα δὲ καὶ ἥλιον τὸν φλογμὸν τοῦ θνητοῦ βίου ἀποκαλεῖ, καὶ τοῦ νομιζομένου ἐν ἀνθρώποις φωτὸς τὴν πρόσκαιρον ἀπόλαυσιν. Ἀλλ' οὐδὲ, φησί, ταῦτα καθάψονται αὐτῶν. Πολλὰ δὲ πηγὰ Ἰσραὴλ, καὶ πηγὰ Σωτηρίου· αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ δὲ τῆς Καινῆς. « Καὶ θήσω δὲ, φησί, πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, » ἵνα μὴ δὲν αὐτοῖς ἀναντες ᾦ, μηδὲ δύσβατον, ἢ τραχύ. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τρίβον πάλιν εἰς βόσκημα θήσιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, λέγων·

« Καὶ θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, καὶ πᾶσαν τρίβον εἰς βόσκημα αὐτοῖς. » Ἡδὲ καὶ πρότερον ἡμῖν εἰρηγεται, ὡς κατὰ τρόπους τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ· καθ' ἕνα μὲν τρόπον, ταπεινὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν· καθ' ἕτερον δὲ, πᾶν τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα συγκρίματι ψυχῶν νοούμενον· κατὰ δὲ τὸν ἐπαναθεσχηκότα τρόπον ἢ ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικῇ πολιτείᾳ, περὶ ἧς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ δὲ ἡμεῖς Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μητὴρ ἡμῶν » καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών δρεῖ, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῃ. » Ὡς οὕτως ἐχόντων, ὁ παρὼν λόγος πρὸς τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα, ὃ πάλαι μὲν παρὰ Ἰουδαίοις συνειστήκει, καθαιρεθὲν δὲ καὶ ὥσπερ πτώσιν πεπονηδὲς παρ' αὐτοῖς μεταδέδληται ἐπὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν, τὰ προκειμένα θεσπίζει. Οὐκοῦν καὶ τὰ ὄρη ὡς λογικὰ χαίρειν καὶ ἀγαλλίαν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ προστάττεται. Εἰεν δ' ἂν ὄρη ψυχὰς, ἐπὶ γῆς μὲν ἐπιβιοῦσαι, σφόδρα δὲ εἰς ὕψος ἐπιπρομείναι διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κατορθώσεως· ἢ καὶ θεῖαι καὶ οὐράναι δυνάμεις, αἷς εὐφραίνεσθαι παρακελεύεται

« Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, οὗτοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. » Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι ἀλλ' ἢ οἱ προδηλωθέντες, δηλαδὴ οἱ ἀπὸ τῶν τεσσάρων κλιμάτων τοῦ παντός ἀνακεκλημένοι;

« Εὐφραίνεσθε, οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνης, ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν. » Οὕτε γὰρ δυνατόν λήθην ποιήσασθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἐν οὐρανοῖς πολιτεύματος· καὶ παραδείγματι χέρηται φυσικῷ· Ὡς γὰρ ἀδύνατον μητέρα τοῦ ἰδίου τέκνου λαθεῖν, καὶ ὡς οὐ δυνατόν μὴ ἐλεῆσαι τὴν γεννήσασαν τὰ τέκνα αὐτῆς τῆς κοιλίας· οὕτως καμὲν τὰς ἐν ἀνθρώποις λογικὰς ψυχὰς ὥσπερ τέκνα συστήσασμενον, ἀδύνατόν ἐστιν ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἐν ἀνθρώποις θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Διὸ φησιν·

« Εἶπε Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὅτι, Κύριος ἐπαλάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. » Δι' ὧν ἀντικρυς παρίστησι τὴν ἀληθινὴν Σιών ἄπτωτον εἶναι καὶ ἀκαθάρετον, ἀεὶ μένουσαν καὶ διὰ παντός συνεστῶσαν. Ὡς εἰ τις ἐν θεωρίᾳ αὐτῆς γενέσθαι ποθεῖ, μὴ κάτω περιδελιπέσθω, μηδ' ἐπὶ τῆς Παλαιστίνων χῶ-

²² Gal. iv, 26. ²³ Hebr. xii, 22.

ρας αὐτὴν ἀναζητεῖται· ἀκούετω δὲ τοῦ Θεοῦ λέγον·
 τὸς αὐτῇ·

« Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφῃ σου τα-
 τεῖχιν, καὶ ἐνὸπλιόν μου εἰ διὰ παντός. » Χεῖρες γὰρ
 ὡς ἀληθῶς Θεοῦ τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν,
 μᾶλλον δὲ διατυποῦσιν αὐτὴν καὶ διαζωγράφουσιν,
 ὡς περ ἐν πίνακος γραφῇ, καὶ διαχαράττουσι τὴν θέ-
 σιν καὶ τοὺς τόπους τῆς κατὰ Θεοῦ πολιτείας ἐν ταῖς
 τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς συνεστώσης. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς
 τῆς αὐτοῦ πόλεως οἰκοδόμος, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ἐδίδασκε, λέγων, « Ἐπὶ τὴν πέτρην οἰκοδο-
 μήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατ-
 αχύσουσιν αὐτῆς. »

« Καὶ ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὅφ' ὧν καθηρέθης, καὶ
 αἱ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ. » Ὅσπερ
 γὰρ Ἰουδαῖοι τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγόνασιν
 αἵτιοι, οὕτως πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ τῆς νέας οἰκοδο-
 μῆς ἐργάται· ἀπόστολοι δηλονότι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν,
 μαθηταὶ τε καὶ εὐαγγελισταί, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία
 τοῦ Θεοῦ ἀνεγέρχεται.

« Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάν-
 τας· Ἰδοὺ συνήχθησαν καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ,
 λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσῃ,
 καὶ περιθήσεις αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφῃ· ὅτι τὰ
 ἔρημά σου, καὶ τὰ κατεσθαρμένα καὶ πεπτωκότα,
 ὅτι νῦν στενωγῶρῃσι ἀπὸ τῶν κατοικούντων, καὶ
 μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. »
 Θαυμάσαι δὲ ἔστιν, ὅπως πρὸς τῇ διανοίᾳ καὶ κατὰ
 τὴν ἱστορίαν ὁ λόγος ἐπληροῦτο τοῦ παντός Ἰουδαίων
 ἔθνους, μετὰ τὴν σύστασιν τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας
 ἀποβλήτους γενομένων τῆς αἰσθητῆς πόλεως τῆς
 κατὰ Παλαιστίνην κειμένης, πρὸς τὸ καὶ τοῦ θεοσε-
 δοῦς πολιτεύματος ἐκπεσεῖν.

« Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ὠτά σου οἱ υἱοὶ σου, οὓς ἀπο-
 λώλεκας· στενός μοι ὁ τόπος· ποιήσόν μοι τόπον,
 ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἔρεις ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς
 ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα·
 τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; ἐγὼ δὲ κατελείφθην
 μόνη, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Τοῦ ἐκ περιτομῆς
 λαοῦ τὸ πολὺ πλῆθος τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλης τῆς
 οἰκουμένης ἐξ ἀπάντων ἀντισαχθήσεται ἐθνῶν.
 Ἦσαν γὰρ ποτε ἐν ἀπωλείᾳ οἱ δὲ τῆς σωτηρίου χά-
 ριτος τῇ πολιτείᾳ τοῦ Θεοῦ προσδραμόντες· οὓς
 ὥρῳσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἀποθαυμάσει λέγουσα,
 « Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; » τὸ ξένον τῶν ἐθνῶν
 κλήσεως ἐκπληττομένη· ὁμολογήσει τε τὴν ἐπισυμ-
 βάσαν αὐτῇ ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄτεκνίαν.

« Οὕτως λέγει Κύριος Κύριος· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ
 ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ εἰς τὰς νῆσους ἀρῶ σύσ-
 τημόν μου, καὶ ἄξουσιν τοὺς υἱούς σου ἐν κόλπῳ, τὰς
 δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀρῶσι· » διδάσκων,
 ὅτι υἱοὺς αὐτῆς καὶ θυγατέρας, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι
 « Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν
 ἐθνῶν πρὸς αὐτὴν συνάξει. Τίνες δὲ τοῦτο πράξουσιν,
 ἢ πάντως ποῖ οἱ τοὺς εἰσπαρομένους εἰς τὴν Ἐκκλη-
 σίαν τοῦ Θεοῦ χειραγωγοῦντες διὰ τὴν φρενῶν νηπιό-
 τητα;

²² Matth. xvi, 18.

A læstinorum regione perquirat; sed audiat Deum
 sic eam alloquentem :

Vers. 16. « Ecce super manus meas depinxi mu-
 ros tuos, et in conspectu meo es semper. » Nam
 manus Dei revera hujusmodi urbem ædificant, imo
 potius ipsam delineant et depingunt, quasi in
 tabella quæ depingitur, ac divini instituti in ani-
 mabus hominum stabiliti positionem et loca, linea-
 mentis designant. Quod etiam ipse quoque civitatis
 fundator et opifex, videlicet Dei Verbum, docuit
 his verbis, « Supra petram ædificabo Ecclesiam
 meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus
 eam²². »

Vers. 17. « Citoque ædificaberis, a quibus de-
 structa es, et qui te desolaverunt, egredientur ex te. »
 Quemadmodum enim Judæi hujus excidii auctores
 fuere, sic rursus ex illa prodierunt novi ædificii
 artifices : apostoli videlicet Salvatoris nostri, disci-
 puli et evangelistæ, quorum opera Ecclesia Dei
 excitata fuit.

Vers. 18, 19. « Leva in circuitu oculos tuos, et
 vide omnes : ecce congregati sunt, et venerunt ad
 te. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam omnibus illis,
 tamquam ornamento, indueris, et circumpones illos
 tamquam ornatum sponsæ : quoniam deserta tua
 et dissipata tua, et quæ ceciderunt, nunc angustiora
 fient præ habitatoribus, et longe arcebuntur a te
 qui absorbent te. » Mirari subito quo pacto hæc, tum
 quoad spirituales intelligendi rationem, tum quoad
 historiam, completa sint ; nempe cum gens Judaica,
 post fundatam Ecclesiam ex gentibus, a sensili illa
 urbe Palæstinæ expulsa est, quod a piæ religionis
 cultu delapsa esset.

Vers. 20, 21. « Dicent enim ad aures tuas filii
 tui, quos perdidisti : Angustus mihi locus est : fac
 mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis
 genuit mihi istos ? at ego absque liberis et vidua :
 hos autem quis enutrivit mihi ? Ego autem dere-
 licta sum sola : hi vero ubi erant mihi ? » Vico-
 populi ex circumcissione, multitudo magna totum
 per orbem in Ecclesiam ex omnibus gentibus indu-
 cetur. Olim quippe in pernicie erant ii, qui per
 salutarem gratiam ad divinæ religionis institutum
 accurrerunt : quibus conspectis Ecclesia Dei admi-
 rabunda dicet, « Quis mihi hosce genuit ? » ad no-
 vam et insolentem gentium vocationem attonita : ac
 sterilitatem sibi a Judaica gente inductam fate-
 bitur.

Vers. 22. « Sic dicit Dominus Dominus : Ecce
 elevo super gentes manum meam, et ad insulas
 levabo signum meum : et adducent filios tuos in
 sinu, et filias tuas humeris portabunt : » docens, se
 filios et filias ejus, de quibus dixit, « Hi vero ubi
 erant mihi ? » ex electione gentium ad Ecclesiam
 deducturum esse. Quinam vero id acturi sunt, nisi
 qui alios ad Ecclesiam Dei accedentes manu ducunt
 ob eorum mentis imbecillitatem et infantiam ?

VERS. 23. « Et erunt reges nutritii tui, et reginæ eorum, nutrices tuæ. » Quod ad litteram implementum ipsis oculis cernimus, dum ii, qui supremum imperium obtinent, Ecclesiam Dei nutritiorum instar gestant et fovent: ac reginæ gentium, id est, singularum gentium et provinciarum præfecti et magistratus, superno regno ministrantes, tanquam nutrices, pauperibus Ecclesiæ imperatorio nutu annonam suppeditant: quare nutrices ejus vocantur, sive secundum Symmachum, « lac præbentes; » sic enim habet, « Et reginæ eorum lac præbebunt. » Quis autem memoratos præfectos cernens in Ecclesia Dei genu flectere, ac in frontem humi procumbere, non fateatur hanc prophetiam ad litteram completam esse, quæ diserte ait: « Super faciem terræ adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego sum Dominus, et non confundentur, qui exspectant te? » Par est enim non in segnitie delabi, neque spem promissorum amittere ante rerum eventum.

ὁλγωμεν μὴ δὲ ἀπογινώσκειν τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως.

VERS. 24. « Num accipiet quis a gigante spolia? et si quis captivum duxerit injuste, salvabitur? » Gigantem vocat diabolum et adversariam potestatem. Numquid igitur, ait, contra gigantem quisvis eongredi, ac tanti roboris viro spolia eripere valeat? Quod si quis talem hominem captivum abducere tentaverit, etsi juste agat, an pro insonite habebitur? Annon a gigante, utpote a fortiore, correptus, de salute periclitabitur? Pro illo autem, « injuste, » Hebraica lectio, « juste, » habet. Nam qui gigantem captivum duxerit, juste sane agat, pariterque qui ejus spolia diripuerit.

VERS. 25. « Quoniam sic dicit Dominus: Si quis ceperit gigantem, accipiet spolia: qui autem acceperit a forti, salvabitur. Ego autem judicium tuum judicabo, et filios meos eruam. » Aperte declarans nobis, id solum fieri posse, ut prædicti hominis spolia auferantur: filios suos his significans; quare subdit, « Filios eruam; » quibus ereptis, qui ipsos violenter abstulerant, suas ipsi carnes comedent. Cum enim aliorum carnes non ultra comedere possent, suas comedent, et cum animarum hominum sanguinem ebibere non valeant, sanguinem suum bibent, ut illo inebrientur.

VERS. 26. « Et comedent qui tribulaverunt te carnes suas, et bibent, quasi vinum novum, sanguinem sumunt, et inebriabuntur. » Hæc possunt ad persecutores Ecclesiæ Dei, qui per tempora fuerunt, referri, hisque eorum finis et exitus describitur, quomodo acilicet futurum sit, ut carnes suas comedant, et sanguinem suum bibant.

« Et sentiet omnis caro, quia ego Dominus, qui erui te, et adjuxi fortitudinem Jacob. » Incorporeum Numen est, materiæ expers, intactile et simplex, nec quispiam, si quidem uti fas est egerit, speciem de illo corpoream imaginetur. Altamen sacra Scriptura hos alloquens, humano more de ipso

(I) Forte legendum τροφοί, ut supra. Edit.

« Καὶ ἔσονται βασιλεῖς τῶν τοῦ σου, αἱ δὲ ἀρχαὶ αὐτῶν, τροφοί σου. » Ὅπερ καὶ αὐτὸ κατὰ λέξιν πληρούμενον αὐτοῖς ἴσμεν ὀφθαλμοῖς, τῶν κρατούντων τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τῶν τοῦ σου τρόπον διαβασαζόντων τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν· αἱ δὲ τούτων ἀρχαὶ, δηλαδὴ αἱ καθ' ἑκάστον ἔθνος, καὶ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, τῇ ἀνωτάτῃ βασιλείᾳ διακονοῦνται τροφῶν δίκην ἐξυπηρετοῦνται τοῖς ἐνδεέσι τῆς Ἐκκλησίας, νεύματι βασιλικῷ, τὰ σιτηρέσια χορηγοῦσαι αὐτοῖς· διὸ τροφή (I) αὐτῆς ὠνομάσθησαν, ἥ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « γαλοῦχοι, » φησάντα, « Καὶ ἄρχουσαι αὐτῶν γαλοῦχίσουσι. » Τίς δὲ ὀφθαλμοῖς ὁρῶν τὰς εἰρημένους ἀρχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ γόνυ καμπτοῦσας, καὶ τὸ μέτωπον ἐραιδοῦσας ἐπὶ τοῦ ἑδάφους, οὐχ ὁμολογήσει πρὸς λέξιν καὶ πρὸς ἱστορίαν τέλος εἰληφέναι ταύτην τὴν προφητείαν, διαβρίθην ψήσασαν, « Ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς προσκυνήσουσί σοι, καὶ τὸν χροῦν τῶν ποδῶν σου λαίψουσι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσονται οἱ ὑπομένοντές σε; » Καλὸν γὰρ τὸ μὴ

« Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκῦλα; καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται; » γίγαντα σημαίνων τὸν διάβολον καὶ τὴν ἀντικειμένην δύναμιν. Μήτι οὖν τῷ τυχόντι, φησὶ, δυνατόν ἐστι γίγαντι παρατάξασθαι, καὶ σκυλεῦσαι τὸν οὕτως ἰσχυρόν; Εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρήσει τις τὸν τοιοῦτον αἰχμαλωτεύσαι, δικαίως δὲ ποιῶν, ἄρα ἀθωωθήσεται; Οὐχὶ κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ γίγαντος, ὡς ὑπ' ἰσχυροτέρου, κινδυνεύσει περὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας; Ἀντὶ δὲ τοῦ, « ἀδίκως, » ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις, « δικαίως, » περιέχει. Ὁ γὰρ αἰχμαλωτεύων γίγαντα, δικαίως τοῦτο ποιήσεται, καὶ ὁ σκυλεύων αὐτόν, ὁμοίως.

« Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα, λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχυρότος, σωθήσεται. Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρινῶ, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου ῥύσσομαι· σαφῶς διδάσας ἡμᾶς, εἶναι τοῦτο μόνον δυνατόν, ἀφελεῖσθαι τοῦ δηλωθέντος τὰ σκῦλα· τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι λέγων· διὸ ἐπιφέρει· « Τοὺς υἱοὺς μου ῥύσσομαι· » ὡς ῥυσθέντων, οἱ ἀρηρημένοι αὐτοῖς ἐξ ἑπηρείας, αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται· οὐκέτι γὰρ ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται· οὐδ' ἐκπίνουσιν ἐπὶ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν δυνάμενοι, τὸ ἑαυτῶν αἷμα πίνονται, ὡς καὶ μεθυσθῆναι αὐτοὺς ἐξ αὐτοῦ.

« Καὶ φάγονται οἱ θιψάντες σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πίνονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ μεθυσθήσονται. » Δύναται ταῦτα ἐπὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διώκοντας τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἀναφέρεισθαι, τοῦ λόγου τὸ τέλος αὐτῶν· καὶ τὴν καταστροφὴν διαγραφόντος, καὶ ὡς τὰς ἑαυτῶν σάρκας φάγονται, καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν πίνονται.

« Καὶ αἰσθανθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντιλαμβάνόμενος ἰσχύος Ἰακώβ. » Ἀσώματον τὸ Θεῖον, ἄϋλον, ἀναφές καὶ ἄπλοον· καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ, τὰ εἰκότα δρῶν, φαντασίαν τινὰ λάβοι σωματικὴν. Πλὴν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέ-

πως δυναθῆναι νοεῖν τοὺς ἐν αὐτοῖς καὶ παχέσιν ὄντας σώμασιν, εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεκμοίσθη τὰ καθ' ἡμᾶς· ἵν' ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων καὶ οὕτως ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν τὰ περὶ τῆς θείας οὐσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστειλα αὐτήν; ἢ τίς ὑποχρέω πέπρακα ὑμᾶς; Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν. Τί ἐτι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι; Μὴ οὐκ ἰσχύω τοῦ ἐξελεῖσθαι; Ἰδοὺ τῷ ἐλεγμῷ μου ἐξερεμήμωσεν τὴν θάλασσαν· καὶ θῆσιν ποταμούς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδατα, καὶ ἀποθανοῦνται ἐν δίψει. Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θήσω τὸ περιδάλαιον αὐτοῦ. Κύριος Κύριος δίδωσί μοι γλώσσαν παιδείας, τοῦ γνῶναι ἥλικα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Ἐθῆκέ μοι πρῶτ', προσέθηκε μοι ὡτίον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω· Τὸν κῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βάπτισματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπ' αἰσχύνῃς ἐμπυσιμάτων· καὶ Κύριος Κύριός μου βοηθός μοι ἐγενήθη· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνεδράπην, ἀλλ' ἔθῃκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν. » Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν παρέστησα πεπιστευμένος, ὡς οὐ φέρει μοι αἰσχύνῃν ἢ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπακοή· καὶ πλησίον μου ἔστωτα καὶ ὥσπερ ἀγνωστοῦντα τοῖς γινόμενοις, καὶ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην ὑπομονὴν διὰ παντὸς ἔωρων. Εἰ δέ τίς ἔχοι τὰς κατ' ἐμοῦ ὕβρεις, καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἐνδίκως ἐπηνήγχεθαι μοι φάναι διὰ τινὰ πλημμελήματα, δεικνύτω παρελθὼν εἰς μέσον, εἰ τις αἰτία ἢ πρόφασις ἐξ ἐμοῦ τῆς τοιαύτης κατ' ἐμοῦ ὕβρεως γέγονεν· εἰς μέσον παρελθὼν στήθην καὶ ἐλεγχέτω. Οὐδενὸς δὲ ἔχοντος μέψιν μεταθεῖν, μήτε τῇ διδασκαλίᾳ μήτε ταῖς πράξεσι ταῖς ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμέναις, εἰκότως ὁ Κύριος βοηθός μου παρέσται.

« Ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἅμα. Καὶ τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγιστάτω μοι. » Ἐπαμύνοντο; γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπήρειαν ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσχύαντος δόξαν, τίς ἔσται τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξεσθαι τῇ ἀνικήτῳ (1) βουλῇ, καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον; Οὐκοῦν εἴπερ τινὲς ἦσαν οὐνερχεῖς, οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ἀποσχοίνοντο ἂν τὸν κατ' αὐτοῦ σκευμάτων τε καὶ ἐγχειρημάτων, διὰ προφητῶν ἁγίων προεγνωκότες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι Χριστὸν, θεὸν ὄντα καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς;

« Ἰδοὺ Κύριος Κύριος βοηθήσει μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγεται ὑμᾶς. » Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας· πᾶν γὰρ τὸ παλαιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγὺς ἀφαι-

(1) Ἀνικῆτω legit interpres. Edit.

edisserit. Neque enim alias eum intelligere possent ii qui in corpore, ipsoque crasso et materiali, degunt, nisi ea quæ penes nos sunt ad exemplum usurparentur; ut ex iis quæ sub sensum et aspectum cadunt, ea quæ divinam substantiam spectant, saltem ex parte, cogitare possemus.

CAPUT L.

VERS. 1-7. « Sic dicit Dominus: Qualis hic liber pudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui debitori vendidi vos? Ecce peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid quia veni, et non erat qui obediret? Annon potest manus mea liberare? Annon possum eruere? Ecce comminatione mea desertum faciam mare, et ponam fluvios desertos, et arescent pisces eorum, eo quod non sit aqua, et morientur siti. Induam cælum tenebria, et quasi sacco ponam indumentum ejus. Dominus Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat loqui verbum. Posuit mihi mane: addidit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit aures meas. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti a próbro sputorum: et Dominus Dominus meus auxiliator mihi facies est; ideo non sum confusus, sed posui faciem meam, sicut firmam petram. » Ideo faciem meam tanquam firmam petram obtuli, confusus meam erga Patrem obsequentiam non dedecori mihi fore; quem e vicino mihi assistantem, concertanti præmia largientem, patientiamque meam approbantem, semper vidi. Quod si quis contumelias ipsamque mortem juste mihi ob scelera quædam illatam esse comprobare possit, in medium prodians ostendat, si quam causam vel occasionem tantis contumeliis dederim; in medium, inquam, prodians, stet, neque arguat. Cum autem nemo mihi crimen offerre possit, neque de doctrina, neque de operibus a me editis, jure Dominus adiutor mihi aderit.

VERS. 8. « Quia juxta est qui justificat me. Quis est qui litiget mecum? siet contra me simul. Et quis est qui litiget mecum? accedat ad me. » Nam ulciscente, inquit, Deo et Patre, omnemque molestiam a vobis illatam auferente, meamque gloriam constituente, quis in vobis erit, qui immutabili ejus consilio et voluntati obsistere valeat, et ejus auxilio fruentem opprimat? Itaque si qui in Scribarum et Phariseorum grege prudentes homines fuissent, abstinentissimè utique a machinationibus et conspirationibus adversus eum conflatis; cum sanctorum prophetarum testimonio prospicerent, se non posse lædere Christum, qui Deus et Dominus, ac verus Patris Filius esset.

VERS. 9. « Ecce Dominus Dominus auxiliabitur mihi: quis lædet me? Ecce vos omnes tanquam vestimentum veterascetis, et tinea comedet vos. » Queis significat antiquandum fore corporeum cultum: quidquid enim antiquatur et senescit, rui-

nae proximum est. Per lineam vero ipsos comedentem, conscientiam scelerum ab ipsis perpetratorum significat, quæ instar vermis animam exedet. Gentium quippe conversionem ad Deum, ac ruinam, quam impietatis suæ causa sustinuerunt, conspicientes, a conscientia stimulantur et devorantur.

VERS. 10. « Quis est in vobis qui timet Dominum? audiat vocem pueri ejus. Ambulantes in tenebris, et non est eis lux, confidite in nomine Domini, et innitimini Deo. » Neque enim volo mortem peccatoris, sicut pœnitentiam ejus. Quare etiam nunc vos evoco, qui in tenebris ignorantiae versamini. Cum autem puerum Dei sese nuncupat, intelligendum præbet, se, qui homo factus est, verum Dei et Patris filium esse: quod vero vox ejus audienda foret, id nequam legis transgressio erat, sed confirmatio legis, quæ per figuram et umbram, veritatem delineabat: quæ est ipse Deus et ejus vaticinia.

VERS. 11. « Ecce vos omnes ignem accenditis, et corroboratis flammam: ambulate in lumine ignis vestri et in flamma quam succendistis. Propter me facta sunt hæc vobis, et in mœnore dormietis. » Solum accedite, et obedite, ac salutem pollicenti vobis credite. Sed, ut video, vos ab omni bona spe seculari, vestrum autem ignem augetis et roboratis in incredulitate vestra, et in blasphemis vestris perseverantes, illumque æterni supplicii ignem qui vos expectat, magis magisque accenditis, quamobrem « in mœnore dormietis: » sive secundum Symmachum, « in dolore dormietis. »

CAPUT LI.

VERS. 1. « Audite, qui persequimini quod justum est, et qui queritis Dominum. » Quia immani stultiâ obcecati Judæorum populi unigenitum Dei Verbum in forma nostra, id est hominem factum videntes, ejus mysterium non intellexerunt: sed amentia ducti sua, plerumque ipsum blasphemis dictis impudenter incessebant: nam, ut paulo ante dixi, eximiam gloriam et virtutem suam ipsi perspicue declarat, atque eorum quosdam ne se parvi æstimarent, deterret his verbis, « Confidite in Domino: » apertissime igitur se Dominum et Deum esse dicit, qui, uti jam dixi, homines deterret, ne de se humiliore modo sentiant et loquantur. « Respicite in firmam petram, quam excidistis, et in foveam lacus, quam effodistis. » Videtur his subindicare illam ipsam petram, quæ Salvatoris corpus excepit, in qua Joseph speluncam excavavit in novo monumento suo.

ἢ ὁ Ἰωσήφ τὸ σπήλαιον ὥρυξεν ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ.

VERS. 2. « Respicite in Abraham patrem vestrum, et in Saram quæ parturivit vos: quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum. » Quemadmodum igitur in Abraham feci, sic ne desperetis ex hac petra, quam vos excidistis, quamdam salutis spem omnibus hominibus futuram esse: quod illi non privandi sint illa ad Abraham facta, et per me omnibus gentibus per hujus

νισμοῦ. Σητὰ δὲ καὶ τὸν καταδιώσκοντα αὐτοῖς τὴν συνείδησιν ὧν τετολμήκασι θελοῖ, δίχην σκώληκος κατεσθίουσης τὴν ψυχὴν. Ὁρῶντες γὰρ τὴν τῶν ἐθνῶν πρὸς Θεὸν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν αὐτῶν ἀπόπτωσιν, ἣν ὑπέμειναν διὰ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν, ὑπὸ τῆς συνείδησεως τιτρώσκονται καὶ κατεσθίονται.

« Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ὑπακούσατω τῆς φωνῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Οἱ πορευόμενοι ἐν σκοτεινῇ, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποιθότε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. » Οὐ γὰρ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐστὶ καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλοῦμαι, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκοτῇ τυγχάνοντας. Ἐαυτὸν δὲ παῖδα Θεοῦ λέγων, ἐφίησι νοεῖν, ὅτι, ἀνθρώπος γεγενῶς, υἱός, ἐστὶν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. καὶ τὸ ἀκοῦσαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς οὐ νόμου παράβασις ἦν, ἀλλὰ βεβαίως νόμου, διὰ τύπου καὶ σκιᾶς προαναγράφοντος τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ τὰ αὐτοῦ θεοπίσματα.

« Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε, καὶ κατισχύετε φλόγα· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἥ ἐξεκαύσατε. Αἱ ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, καὶ ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. » Μόνον ἤκατε, καὶ ὑπακούσατε, ἐπαγγελλομένῳ τε ὑμῖν σωτηρίαν πιστεύσατε. Ἀλλ' ὡς ὁρῶ, πάσης μὲν ἀγαθῆς ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀποκλείετε, τὸ δὲ αὐτῶν πῦρ σαρκεύετε καὶ κατισχύετε τῇ ἑαυτῶν ἐπιμένοντες ἀπιστίᾳ καὶ ταῖς κατ' ἐμοῦ βλασφημίαις, καὶ τὸ περιμένον ὑμᾶς τῆς αἰωνίου κόλασεως πῦρ μειζώνας ἐξάπτοντες· διὸ καὶ « ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε: » ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, « ἐν δόλῳ κοιμηθήσεσθε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

« Ἀκούσατε, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. » Ἐπειδὴ ἐκ πολλῆς ἀγανάκτησεως οἱ τῶν Ἰουδαίων ὄχλοι τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὁρῶντες ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμᾶς, τούτῳ γενόμενον ἀνθρώπων, οὐ συνέεσαν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον· ἀσυνετούτες δὲ πλεισταχοῦ παλιμψήμοις ἐλύπουν φωναῖς ἀναίδως· καθάπερ γὰρ ἐφην ἄρτίως, ἐναργῇ καθίστησιν αὐτοῖς τὴν σεμνοπρεπεστάτην αὐτοῦ δόξαν τε καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βούλεσθαι τινας ἀποκομίζει, λέγων, « Πεποιθότε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. » Ἐναργέστατα δὲ οὖν Κύριον ἑαυτὸν καὶ Θεὸν εἶναι φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἐφην, τοῦ χαμαιπετῶς περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν. « Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Ἐοικεν ὁ λόγος διὰ τούτων αἰνίττεσθαι αὐτὴν ἐκείνην τὴν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ὑποδεξαμένην πέτραν, ἐν

« Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδόνουσάν ὑμᾶς· ὅτι εἰς ἣν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὴν, καὶ εὐλόγησα αὐτήν, καὶ ἡγάγησα αὐτήν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτήν. » Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τὴν Ἀβραάμ πεποιθήκα, οὕτως μὴ ἀπογινώσκειτε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἣν ὑμεῖς αὐτοὶ ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς ἀπάσης ἀνθρώποις σωτηρίας, ὡς μὴ ἀπολειφθῆναι τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας τὴν

δοθησομένην ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξ ἐμοῦ διὰ τῆς εἰρη-
μένης πέτρας χάριν. Ἦν μὲν οὖν πέτρα καὶ τὸ σπή-
λαιον ἐλάτομήσεν ὁ Ἰωσήφ εἰς μνημεῖον· ἀλλὰ καὶ
τὸν Χριστὸν αὐτὸν οἶδεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος πέτραν
ὀνομάζειν, λέγων, « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. »
Ἐπειδὴ χεῖρας ἐπιβαλόντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
ἐλάβωσαν κατὰ τὸ πάθος οἱ τὸν θάνατον αὐτοῦ τυ-
ρεύσαντες, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς εἰρηταιεῖ, « Ἐμ-
βλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ
εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. » Μήποτε
βόθρον λάκκου ἤνιξται τὴν τρωθεῖσαν τοῦ σώμα-
τος αὐτοῦ πλευρὰν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ ὕδωρ προήλθεν.

« Καὶ σὲ νῦν παρακάλεσω, Σιών, καὶ παρακάλεσα
πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς· καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς
ὡς παράδεισον, καὶ τὰ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς ὡς παρά-
δεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσου-
σιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολόγησιν καὶ φωνὴν αἰνέσεως. » Ὡς
ἐν παραθέσει δὲ τῆς πάλαι ἐχούσης τὸν ἄνδρα, νῦν
ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία πάλιν ἔρημος ὀνομάσθη·
ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης θεσιπίζει, λέγων·
« Εὐφράνῃται στείρα, ἡ οὐ τέκτουσα· ῥῆξον καὶ βόθ-
ρον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου,
μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Τίς δὲ ἦν ἡ τὸν
ἄνδρα ἔχουσα ἀλλ' ἢ ἡ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου
ποιησαμένη;

« Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατέ μου, λαὸς μου, καὶ οἱ
βασιλεῖς, πρὸς μὲ ἐνωτίσασθε. » Ἔδει γὰρ καινῷ λαῷ
καὶ ἐξ ἐθνῶν στησομένῳ, καὶ νόμον δοθῆναι καινόν.
Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως δοθεὶς ἀκατάλληλος ἦν τῇ τῶν
ἐθνῶν πολιτείᾳ, πᾶσαν περιγράφων τὴν σωματικὴν
θρησκείαν εἰς ἓνα τόπον τοῖς Ἱεροσολύμοις· διόπερ
ἀναγκαιῶς αἰνιττόμενος τὴν Καινὴν Διαθήκην, καὶ τὸ
εὐαγγελικὸν κήρυγμα φάσκει, « Ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ
ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν· »
πάλιν ἐνταῦθα φῶς τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνούμενος, οὐ
μὴν τῷ Ἰσραὴλ.

« Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξ-
ελεύσεται ὡς φῶς τὸ Σωτήριόν μου καὶ εἰς τὸν βρα-
χίονά μου ἔσθῃ ἐλπίοῦσιν· ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ
εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπίοῦσι. Δευτεροὶ τὸν λόγον
εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας· δικαιοσύνης γὰρ πε-
πλήρωτο ἡ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐξ Ἰσοῦ δωρουμένη χά-
ρις· τοῦτο δὲ ἦν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν λαβὼν Συ-
μεὼν ἐν ἀγκάλαις ἀναγέγραπται εἰρηκώς, « Νῦν ἀπο-
λύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί
μου τὸ Σωτήριόν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ἀράτε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν,
καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω· ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς
καπνὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσε-
ται· οἱ δὲ κατοικοῦντες ὥσπερ ταῦτα ἀποθάνονται·
τὸ δὲ Σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· ἡ δὲ δι-
καισύνη μου οὐ μὴ ἐκλείψῃ· » τὴν θεότητα τοῦ Λό-
γου σημαίνουσας τῆς προφητείας· ὡς γὰρ τὴν ἀν-
θρωπότητα ἐδήλου διὰ τοῦ « Σωτηρίου, » οὕτω καὶ τὴν
θεότητα τοῦτον ἠνίκατο τὸν τρόπον.

« Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδότες κρίσιν, λαὸς, οὗ νόμος

A petrae gratiam danda, promissione. Petra itaque erat
illa, et spelunca, quam Joseph in monumentum ex-
cavavit. At Christum etiam divinus Apostolus pe-
tram appellare novit, dicens ⁹⁷, « Petra autem erat
Christus. » Quia injectis manibus corpus Christi tem-
pore passionis deformarunt, qui mortem ejus ma-
chinati sunt, merito dicitur ipsis, « Respicite in fir-
mam petram, quam excidistis, et in foveam lacus,
quam effodistis. » Num etiam per foveam lacus latns
corporis ejus vulneratum subindicat, ex quo sanguis
et aqua profluxerunt ?

Vers. 3. « Et te nunc consolabor, Sion, et consola-
tus sum omnia deserta ejus : et ponam deserta ejus
tanquam paradisum, et quæ sunt ad occasum ejus
tanquam paradisum Domini. Lætitiæ et exultatio-
nem invenient in ea, confessionem et vocem laudis. »
Quasi ad discrimen ejus quæ olim virum habebat,
nunc Ecclesia ex gentibus desertum denuo vocatur,
quemadmodum idem propheta vaticinatur : « Lætare,
sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non
parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus
quæ habet virum. » Quænam erat illa quæ virum ha-
bebat, nisi quæ libellum repudiî edidit ?

Vers. 4. « Audite me, audite me, popule mi, et
reges, ad me attendite. » Novo enim populo, ac ex
gentibus constituendo novam dare legem opus erat.
Nam quæ per Moysen data fuerat, gentium instituto
incongruens erat, utpote quæ totum corporeum cul-
tum uno loco, scilicet Hierosolymis, circumscriberet :
quapropter Novum Testamentum et evangelicam
prædicationem subindicans, necessario ait, « Quia
lex a me egredietur, et judicium meum in lucem
gentium ; » hic rursum lucem gentibus, non vero
Israëli promittens.

Vers. 5. « Appropinquat cito justitia mea, et
egredietur quasi lux Salutare meum, et in bra-
chium meum gentes sperabunt : me insulæ exspe-
ctabunt, et in brachium meum sperabunt. » Ad
promissionis confirmationem promissa iterat : nam
justitiæ plena erat gratia omnibus gentibus æqua-
liter distributa ; ea erat Christus Dei, quem acci-
piens Symeon in ulnas suas, dixisse scribitur,
« Nunc dimittis servum tuum, Domine, quia vidi-
runt oculi mei Salutare tuum ⁹⁸, » et cætera.

Vers. 6. « Elevate in cælum oculos vestros, et
respicite in terram deorsum ; quoniam cælum tan-
quam fumus firmatum est, terra autem sicut vesti-
mentum veterascet : qui autem inhabitant eam sic-
ut ista moriuntur : Salutare vero meum in sæcu-
lum erit ; justitia autem mea non deficiet. » Deita-
tem Verbi significat prophetia : sicut enim per
illud, « Salutare, » humanitatem indicabat ; sic
isto modo deitatem adumbrat.

Vers. 7. « Audite me, qui scitis judicium, popule,

⁹⁷ I Cor. i, 4. ⁹⁸ Luc. ii, 29.

cujus lex mea in corde vestro. » Videbat enim eos, qui pie vivere voluerint in Christo, persecutionem passuros, contumeliis afflictiendos, ac contemptui ab hominibus habendos esse; itemque omnis generis vexationes tentationesque perpassuros esse. Quamobrem, ut ipsos moniat et firmet, jam hinc præcipit, « Ne timeatis opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini. » Etenim, inquit, finem eos excepturum consideratum oportet.

VERS. 8, 9. « Nam sicut vestimentum, a tempore consumetur, et sicut lana, comedetur a tineæ: justitia autem mea in sæculum erit: Salutare vero meum in generationes generationum. Exsurge, exsurge, Jerusalem, et induere fortitudinem brachii tui. Exsurge sicut in principio diei, sicut generatio sæculi. » Hoc additamentum, « Jerusalem, » ut in Hebraica lectione fertur, in reliquis interpretibus non comparat; sed omnes sic ediderunt: « Exsurge, exsurge, induere fortitudinem, brachium Domini. » Secundum omnes igitur non Jerusalem sermo compellat, sed brachium Domini; hinc consequenter par est ut etiam nos ad brachium Domini, ipsius Domini compellationem referamus, de quo superius dictum est, « Et in brachium meum gentes sperabunt. »

VERS. 10, 11. « Nonne tu es, quæ desertum fecisti mare, aquas abyssi multas? quæ posuisti profundum maris viam transitus iis, qui liberati et redempti fuerunt? A Domino enim reducentur, et venient in Sion cum lætitia et exultatione sempiterna. In capite enim eorum laus, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor et mæror, et gemitus: » quando omni timore exempti, non ultra inimicos et adversarios reformidabunt.

VERS. 12. Nam « ex cœlesti Sion abscessit dolor, mæror et gemitus. Ego sum, ego sum, qui consolator te. Scito quæ fueris, et timueris ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum arefacti sunt. » Ipse namque est propitiatio nostra, qui consolatur humiles. Tu enim ad imaginem meam a me facta, maximo donata es honore, quod me consolatorem haberes: quapropter dico, « Ego sum, qui consolator te. » Ignoro autem quo pacto, dignitatis immemor tuæ, formidini et terrori subiecta fueris. Hæc porro dicit quasi formidolosos et infirmiores, qui in Ecclesia sunt, alloquens: nam perfecti, et qui martyrii corona exornati sunt, ejus sunt gloriam consecuti. Siquidem cum par fuisset te metu et commotione tacuum manere, utpote populum meum, ad finem corruptibilibus hominum vitæ respicientem; atque eosdem ipsos, quos extimescebas, a futura perniciē eximere; tu contra illos reformidans,

VERS. 13. « Oblitus es Dei, qui fecit te, qui fecit cœlum, qui fundavit terram: et timuisti semper omnibus diebus faciem iræ tribulantis te. »

Α μου ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Ἐώρα γάρ, ὅτι οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ διωχθήσονται καὶ ὀνειδισθήσονται, καὶ φαυλισθήσονται ὑπὸ ἀνθρώπων, διωγμούς τε παντοίους καὶ πειρασμούς ὑπομενοῦσι. Διὸ περιφράττων αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἤδη παραγγέλλει λέγων· « Μὴ φοβείσθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττάσθε. » Χρὴ γὰρ ἀφορᾶν, φησί, ἐπὶ τὸ διαβεβήμενον αὐτοὺς τέλος.

« Ὡς γὰρ ἱμάτιον βρωθήσεται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται ὑπὸ σήτος· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται· τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχύιν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰῶνος. » Ἡ προσθήκη, « Ἱερουσαλήμ, » ὡς ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει, οὐτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἐρμηνευταῖς φέρεται, ἀλλὰ πάντες οὕτως ἐξέδωκαν· « Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἐνδύσαι κράτος, βραχίον Κυρίου. » Κατὰ πάντας τοίνυν οὐ τῇ Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος προσφωνεῖ, ἀλλὰ τῷ βραχίονι Κυρίου· ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν βραχίονα Κυρίου τὴν τοῦ Κυρίου προσφώνησιν ἀναφέρειν, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰρηται, « Καὶ ἐπὶ τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπίουσιν. »

« Οὐ οὐ εἴ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, ὕδωρ ἀβύσσου πληθός; ἡ θείσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσεως ῥυομένοις καὶ λελυτρωμένοις; Ὑπὸ γὰρ Κυρίου ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιήματος αἰκινίου. Ἐπὶ κεφαλῇ γὰρ αὐτῶν αἴνεσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήφεται αὐτοὺς· ἀπέδρα ὁδὸν καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ὅτε καὶ, παντὸς φόβου ἐκτὸς γενόμενοι, οὐκέτι πολέμιους οὐδὲ ἐχθροὺς φοβήσονται. »

« Ἐν » γὰρ « τῇ ἐπουρανίῳ Σιών ἀπέδρα ὁδὸν καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, ὁ παρακαλῶν σε. Γνωθὶ τίς οὖσα, ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χέρτος ἐξηράνθησαν. » Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ ὁρασμὸς ἡμῶν, καὶ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς. Σὺ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα γενομένη παρ' ἐμοῦ, μεγίστης ἡξίωσαι τιμῆς, ὡς παρακαλεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ διό φημι, « Ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. » Οὐκ οἶδα δὲ ὅπως ἐπιλαθομένη τῆς σωτῆς ἀξίας, δειλὴ ὑπήχθης καὶ ἐφοβήθης. Λέγει δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τοὺς δειλοτέρους καὶ ἀσθενεστέρους τῆς Ἐκκλησίας· οἱ γὰρ τελειωθέντες, καὶ τοῖς ἐν μαρτυρίῳ στεφάνοις κατακοσμηθέντες, ἔτυχον τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης. Λέον γὰρ ἀφοβόν σε καὶ ἀτάραχον διαμένειν, ὡς ἂν ἐμὸν ὄντα λαβὼν, εἰς τὸ τέλος ἀφορῶντα τῆς φθαρτῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ τοῦ μέλλοντος ὀλέθρου διαδέξασθαι τούτους αὐτοὺς. οὓς ἐφοβήθης· σὺ δὲ τούτους μὲν ἐφοβήθης.

« Ἐπιλάβου δὲ Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν· καὶ φοβοῦ αὐτὸν πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ θυ-

μου τοῦ θλίβοντός σε. » Διὸ καὶ τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐμῆς διωγμοὺς εἰς δοκιμὴν τῶν ἐμῶν ἀθλητῶν ἀφήμι καὶ συγχωρῶ γίνεσθαι.

« Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσατο τοῦ ἀπαί σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλίβοντός σε; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε, οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονιεῖ· ὅτι ἐγὼ ὁ θεός σου, ὁ παράστων τὴν θάλασσαν, καὶ ἔχων τὰ κύματα αὐτῆς, Κύριος Σαβαὶθ ὀνομά μοι. Θῆσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκίαν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. » Ὡς ἂν μὴ τι πάθῃς τῶν ἐναντιῶν ὑπὸ τῶν πολεμούντων, ἵνα δὲ ἴτι μᾶλλον θαρσαλέα γῶνῃ καὶ ἀτρεμῇ, καὶ ἀπαιτός, μάνθανε, ὡς ἐν τῇ ἐμῇ χειρὶ, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον ἐκ τοῦ μηδενος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἐν ταύτῃ σκεπάσειν σε ἐπαγγέλλομαι. Τί οὖν χρὴ ἀγωνιᾶν ἢ φοβεῖσθαι φόβον ἀνθρώπων, δέον ὑποτρέχειν τὴν ἐμὴν σκίαν, μηδὲ ἀναχωρεῖν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους μου πάντοτε φέρειν διὰ στόματος;

« Καὶ ἐπεὶ Σιών, λαὸς μου εἰ σύ. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, ἡ πηοῦσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες καὶ ἐξεκένωσας. » Ἔοικε σημαίνειν διὰ τούτων τὴν ἐσχάτην αὐτῆς πτώσιν, ἣν πέπονθε μετὰ τὰ τολμηθέντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· διὸ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἐπειράθη. Χρηστὸς δὲ ὢν ὁ λόγος καὶ φιλόανθρωπος, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, παρακαλεῖ αὐτοὺς σπεύδειν εἰς μετάνοιαν, ὑπογράφων ἀγαθὰς ἐλπίδας εἰ μετανοήσειεν. Οὐκοῦν Ἱερουσαλήμ ἐστίν ἡ πηοῦσα τὸ ποτήριον τῆς ὀργῆς. Καὶ ἐστὶν ἑτέρα Ἱερουσαλήμ, περὶ ἧς τὰ μάλιστα θεσπίζει. Διόπερ οὐ χρὴ συγχέεσθαι, οὐδὲ νομίζειν περὶ τῆς αὐτῆς λέγεσθαι, οὐδὲ ἐναντία. Ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἐν οὐρανῷ, ἧς καὶ βασιλεύειν λέγεται ὁ θεός, ἧς οὐτ' ὀργὴ οὔτε θυμὸς ἀπτεται· ἡ ἑτέρα γὰρ ὀδυρὴν καὶ λύπην, καὶ στεναγμὸν ἔξ αὐτῆς· ἡ δὲ ἐστὶ συνεστώσα ἐπὶ γῆς τοῦ Θεοῦ πόλις, δι' ἧς ἀπεδείκνυμεν σημαίνεισθαι τὸ θεοσεβὲς ἐν ἀνθρώποις πολιτεύμα· ἑτέρα δὲ παρὰ ταύτας ἐστὶ ἡ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ πεπειραμένη διὰ τῆς τῶν οἰκητόρων παρανομίας.

« Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν υἱῶν σου, ὧν ὤψωσας. Διὸ ταῦτα ἀντικείμενά σοι· τίς συλλυπηθήσεται σοι; Πτώμα καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα· τίς παρακαλέσει σε; » Πίνει δὲ τις τὸ ποτήριον θυμοῦ καὶ πώσεως, καὶ πίνων ἐκτραγγίζει, ὅτε πάσας ὑφίσταται τὰς τιμωρίας καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἐπαγομένας ὑπὲρ ὧν ἔπραξε· ἀποτημάτων. Ὡς δὲ πατρῶν παῖδες τοῖς καχεκτοῦσι πικρὰς προτάγουσιν ἀντιδόσεις, ὑπὲρ τοῦ καθάραι τὴν ἐν τῷ σώματι προκειμένην κάκωσιν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ λέλεται, « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου, οἶνον ἀκράτου, »

Psal. LXXIV, 9.

(40) Forte vox Græca, λόγος, pro Filio Dei aptius numeretur, siquidem ille λόγος dicitur μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, quod de Deo, non de Scriptura dici solet. EDIT.

A Ideo ad probationem athletarum meorum persecutiones contra Ecclesiam meam excitari permittit.

VERS. 14, 16. « Sicut enim cogitavit tollere te, et nunc ubi est furor tribulantis te? Cum enim salveris, non stabit, neque diu permanebit: quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et sonare facio fluctus ejus, Dominus Sabaoth nomen mihi. Ponam verba mea in ore tuo, et sub umbra manus meae protegam te, in qua statui cælum, et fundavi terram. » Ne quid adversi patiaris ab oppugnantibus, imo ut confidentior, imperterrita et inconcussa perstes, discas me manu mea, qua statui cælum et fundavi terram, et universum mundum ex nihilo ad existentiam produxi, te protecturum esse polliceri. Quid ergo angeris, aut hominum formidine occuparis, cum ad umbram meam confugere, nec ab ea recedere oporteat, atque sermones meos semper in ore ferre opus sit?

VERS. 17. « Et dicit Sion, Populus meus es tu. Excitare, excitare, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem furoris ejus: calicem enim ruinæ, et poculum furoris ejus ebibisti et etacuasisti. » His videtur significare extremam ejus ruinam, quam post perpetrata ibidem contra Salvatorem nostrum facinora perpessa est: quare iram Dei experta est. Cum autem hic sermo (40) mansuetudine et humanitate plenus sit, neque velit Deus mortem peccatoris, sicut poenitentiam ejus, hortatur ipsos ut ad poenitentiam agendam maturent, bonam ipsis spem, si respiciant, ascribens. Itaque Jerusalem est, quæ calicem iræ ebibit. Estque sane alia Jerusalem, de qua frequenter vaticinatur. Quapropter non oportet eas commiscere et confundere, neque putare de eadem contraria præferri. Nam alia in cælo est, in qua regnare dicitur Deus, et adversus quam nec ira nec furor accenditur; ab ea namque dolor, mæror ac gemitus abscessit; alia vero civitas Dei in terra consistens est, quam significare diximus religiosum apud homines vivendi institutum; præter hasce vero alia est, iram Dei experta ob civium suorum iniquitatem.

VERS. 18, 19. « Et non erat qui consolaretur te ex omnibus filiis tuis, quos peperisti: et non erat qui apprehenderet manum tuam, ne ex omnibus quidem filiis tuis, quos exaltasti. Quare hæc contraria tibi: quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius; quis consolabitur te? » Tum quis calicem iræ et ruinæ ebibit, ac bibens guttatim haurit, cum omnia supplicia, omnes illatos cruciatus sustinet pro sceleribus admissis. Quemadmodum vero medici male habentibus acerbæ remedia offerunt, ut malignitatem in corpore existentem expurgent, ita et de Deo dicitur, « Calix in manu Domini, vini meri », et cætera. Atenim ani-

inorum ille medicus, morbis animæ insidentibus congruentes castigationes, quasi quamdam antidotum ad medelam et purgationem præsentis infirmitatis, profert.

VERS. 20. « Filii tui indigentes, dormientes in comitis omnium viarum, sicut beta semicoccta, pleni furore Domini, deficientes per Dominum Deum. » Secundum reliquos interpretes pro illo, « sicut beta semicoccta, » sic legitur, « tanquam oryx irretitus. » Oryx autem est avis sic appellata, cui filios Jerusalem comparat, retibus diaboli irretitos: quomobrem iræ traditi sunt.

VERS. 21, 22. « Propterea audi, humiliata et ebria, non vino: sic dicit Dominus Deus, qui iudicat populum suum: Ecce accepi de manu tua calicem ruinæ, poculum iræ meæ, nec adjicies ultra bibere illud. » Hierosolymæ pollicetur ablatum se ab ea esse calicem furoris; si tamen pœnitentiam agat. Illud enim, « Ecce tuli, » dicitur pro, « accipiam. »

VERS. 23. « Et dabo illud in manus eorum, qui te læserunt, et humiliaverunt; qui dixerunt animæ tuæ: Inclinare, ut prætereamus: et posuisti æqualia terræ media tua foris transeuntibus. » Verisimile porro est, hæc etiam de adversariis potestati- bus pronuntiari, quibus se subijcit omnis anima quæ a Deo transfugit. Nam quæ ad Deum accedit, erecta est et sursum aspicit, ad ipsumque elevatur: quæ vero sese malignis dæmonibus adjungit, iis utique subijcitur.

CAPUT LII.

VERS. 1. « Excitare, excitare, Sion: induere fortitudinem tuam, Sion: et tu induere gloria tua, Jerusalem: civitas sancta. Non ultra adjiciet transire per te incircumciscus et immundus. » Anima quippe rationalis maximam vim et fortitudinem, magnamque gloriam habet, utpote quæ secundum imaginem Dei facta sit: quam resumere, et civitatem sanctam fieri, expetit; ut non ultra per eam transeat incircumciscus et immundus. Per incircumciscum igitur alienigenam et extraneum significat; per impurum autem, idololatram.

VERS. 2. « Excute pulverem, et exurge: sede, Jerusalem, solve vincula colli tui, captiva filia Sion. » Nam penes illam erat, pulverem, quo circumquaque respersa erat, abstergere, et a ruina quæ sibi contigerat, emergere, vinculumque collo suo impositum solvere; quo ceu laqueo animam catenis peccatorum alligaverant adversaria potestates.

VERS. 3, 4. « Quoniam hæc dicit Dominus: Gratias venundati estis, et sine argento redimimini. Sic dicit Dominus: In Ægyptum descendit populus meus prius, ut habitaret ibi, et in Assyrios violenter acti sunt. » Non enim corporea captivitas illa erat, ut corporeo pretio libertatem obtinerent, quandoquidem quoad animas venditi erant. Quomobrem

A καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀναλόγως γὰρ τοῖς ὑποκειμένοις τῇ ψυχῇ πάθεισιν ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρός τὰς τιμωρίας αὐτῇ προσάγει, ὥστερ τινας ἀντιδότους θεραπευτικὰς ἐπὶ καθάρσει τῆς προκειμένης κακίας.

« Οἱ υἱοὶ σου οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθεύδοντες ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, ὡς στυλίων ἡμίφθον, οἱ πλήρεις θυμοῦ Κυρίου, ἐκκελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἀντὶ τοῦ, « ὡς στυλίων ἡμίφθον, » — « ὡς δρυς, » εἴρηται, « ἡμφιβληστρευμένοι. » Ὅρνεον δὲ ἐστὶν δρυς, οὕτω καλούμενον, ᾧ παραβάλλει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀμφιβληστρῶ τοῦ διαβόλου περιβληθέντας· διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

« Διὰ τοῦτ' ἄκουε, τεταπεινωμένη καὶ μεθύουσα οὐκ ἀπὸ οἴνου· οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ χρίνων τὸν λαόν σου. » Ἰδοὺ εἴληψα ἐκ τῆς χειρὸς σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ μου, καὶ οὐ προσθήσῃ ἐτι πικρὸν αὐτό. » Ἐπαγγέλλεται δὲ τῇ Ἱερουσαλὴμ ὁ λόγος λήψεσθαι ἀπ' αὐτῆς ποτήριον τοῦ θυμοῦ, εἰ μετανοήσῃ. Τὸ γὰρ, « Ἰδοὺ ἦρα, » ἀντὶ τοῦ, « λήψομαι, » εἴρηται.

« Καὶ δώσω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, οἱ εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κῦφον, ἵνα παρέλθωμεν· καὶ ἐθῆκας ἴσα τῇ γῇ τὰ μέσα σου ἔξω τοῖς παραπορευομένοις. » Εἰκὸς δὲ ταῦτα λέγεσθαι καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, αἷς ὑποτάσσει ἑαυτὴν πᾶσα ψυχὴ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀποστάσα. Ἡ μὲν γὰρ τῷ Θεῷ προσιοῦσα δροῖός ἐστι καὶ ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη· ἡ δὲ C συνάψασα ἑαυτὴν δαίμοσι πονηροῖς, τοῦτοις δηλονότι καὶ ὑποτάσσεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ΄.

« Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχύν σου, Σιών· καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν δόξαν σου, Ἱερουσαλὴμ, πόλις ἡ ἁγία. Οὐκ ἐτι προστεθήσεται διελεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος. » Ἐχει γὰρ τινα μεγίστην δύναμιν καὶ ἰσχύν ἡ λογικὴ ψυχὴ, καὶ δόξαν ἔχει μεγάλην, ὅτε κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πεποιημένη, καὶ ἐπαναλαβεῖν αὐτὴν βούλεται καὶ γενέσθαι πόλιν ἁγίαν· ὡς μηκέτι διαβαίνειν δι' αὐτῆς ἀπερίτμητον, μηδὲ ἀκάθαρτον. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἀπερίτμητου τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἀλλογενὴ σημαίνει, διὰ δὲ τοῦ ἀκαθάρτου, τὸν εἰδωλολάτρην.

« Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι· κάθισον, Ἱερουσαλὴμ, ἐκδύσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών. » Ἐπ' αὐτῇ γὰρ ἦν τὸ ἀποτρίψασθαι τὸν περιπλασθέντα αὐτῇ χοῦν, καὶ διαναστῆναι τῆς ἐπισυμβάσης αὐτῇ πτώσεως, καὶ τὸ ἐκλῦσαι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτῇ δεσμὸν τοῦ τραχήλου· ᾧ τὴν ψυχὴν ὥστερ βρόχῳ κατέδησαν σειραῖς ἁμαρτιῶν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

« Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Δωρεὰν ἐπράβητε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. Οὕτως λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον, παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβηθησαν. » Οὐ γὰρ ἦν σωματικὴ αὕτη αἰχμαλωσία, ἵνα διὰ λύτρων σωματικῶν τύχῃσι τῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ τὰς ψυχὰς ἦσαν πεπραμένοι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐν ἀργυρίῳ

λυτροῦσθαι ἔμελλον, ἀλλὰ δηλονότι τοῦ Χριστοῦ τῷ Α

non argento redimendi erant, sed Christi pretioso sanguine.

« Καὶ νῦν εἰ ἐστε ὧδε; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαὸς μου δωρεάν, θαυμάζετε καὶ ὀλούζεσθε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὅμας διὰ παντός τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφητεία τὰς κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ἃς δι' ἡμέρας ἀπάσας καὶ διὰ παντός ποιοῦνται οἱ ἄρχοντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους.

« Διὰ τοῦτο γινώσκειται ὁ λαὸς μου τὸ ὄνομά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι· αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. » Ποῖα δὲ ταῦτα, ἀλλ' ὅταν ἐγὼ, φησὶν, αὐτός, ὁ νῦν διὰ τῶν προφητῶν ταῦτα φεγγόμενος, τὴν ἑαυτοῦ ποιήσεται παρουσίαν εἰς ἀνθρώπους;

« Ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῇν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ, ὅτι ἀκουστὴν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός· » τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες, οὗς ὁ Σωτὴρ ἐδίδου διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἐλέγετο δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδὴ τῷ θεοσεβῇ πολιτεύματι, καὶ τῷ χορῷ τῷ ἀποστολικῷ. Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασι καταγγέλλον ἀνθρώποις.

« Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη, καὶ τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς ὄφονται, ἦνίκα ἂν ἐλθῇ Κύριος τὴν Σιών. » Κατὰ δὲ τὸν Θεοδοσίωνα, « Φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπῆρε φωνήν· ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀγαλλιάσονται, ὅτι ὀφθαλμὸν ἐν ὀφθαλμοῖς ὄφονται· » σκοποὺς ἐνταῦθα τοὺς μαθητάς καὶ ἀποστόλους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὀνομάζοντος τοῦ λόγου. Ὡς περὶ γὰρ ἐκαλοῦντο σκοποὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ οἱ παρ' αὐτοῖς γενόμενοι προφῆται, οὕτω καὶ νῦν τῆς νέας καὶ καινῆς Σιών, δηλαδὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι γεγόνασι σκοποὶ καὶ φύλακες· οἱ, καὶ ὀφθαλμοφανῶς αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι, ὕψωσαν τὴν ἑαυτῶν φωνήν, ὡς ἐξάκουστον αὐτὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οἱ δ' αὐτοὶ πάσης πνευματικῆς εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἡλετημένῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀποδοθείσης ἡμῖν Σιών, καὶ τῶν πάλαι ἐρήμων αὐτῆς σωζομένων διὰ τῆς σωτηρίου ἀπολυτρώσεως· διὸ φησι·

« Ῥηξάτω εὐφροσύνην ἅμα, τὰ ἔρημα Ἱερουσαλὴμ· ὅτι ἠλέησε Κύριος αὐτήν, καὶ ἐρρύσατο Ἱερουσαλὴμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ὄφονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ὅρα; ὅπως καὶ διὰ τούτων τοῖς ἔθνεσι τὰ εὐαγγελικὰ κήρυγματα ἐπαγγελώμενος ὑποσχεῖται; Τὸν γὰρ βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀποκαλύπτειν τὸν Θεὸν φησι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. Οὐκοῦν, ἐπειδὴν προσφωγῇ τῇ Σιών καὶ Ἱερουσαλὴμ, τὰ λεγόμενα ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ἀναφέρεται.

« Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκείθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψητε· ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς· » δηλονότι δὲ ἐκ τοῦ ἀπίστου λαοῦ καὶ ἀκαθάρτου. « Ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. » Σκεύη

Vers. 5. « Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia ablatus est populus meus gratis, admiramini et ululate. Hæc dicit Dominus: Propter vos semper nomen meum blasphematur in gentibus. » His prophetia indicat blasphema contra Christum dicta, quæ principes Judaicæ gentis quotidie evomunt.

Vers. 6. « Propterea sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego sum: ipse loquens adsum. » Qua die, nisi cum ego ipse, ait, qui nunc per prophetas meos hæc loquor, ad homines adveniam?

B Vers. 7. « Sicut hora super montes, sicut pedes evangelizantis auditum pacis, sicut evangelizans bona, quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: » beatitudines annuntiantes, quas Servator per evangelicam doctrinam dedit. Prædicatio autem Sion annuntiabatur, videlicet religiosæ vitæ cœtui et apostolico choro: quapropter regnum cœlorum omnibus hominibus prædicabant.

Vers. 8. « Quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion. » Secundum Theodotionem vero, « Vox speculatorum tuorum edidit vocem: in idipsum exultabant, quia oculum in oculis videbunt. » Speculatores hic vocat discipulos et apostolos Salvatoris nostri. Quemadmodum enim speculatores populi ex circumcisione vocabantur prophætæ, qui penes illos erant; ita et nunc novæ illius Sionis, videlicet Ecclesiæ Dei religiosique cœtus, Salvatoris nostri apostoli speculatores effecti sunt, atque custodes: qui ejusdem Salvatoris oculati testes, et auditores, alta voce locuti sunt; ita ut etiam ab omnibus gentibus audirentur. Iidem vero ipsi omni spiritali lætitia replebantur, quia Sionem illam, de qua superius, miseratus est Deus; et quia illa olim deserta ejus, per salutarem redemptionem, salutare nacta sunt: quare ait:

D Vers. 9, 10. « Erumpant in lætitiā simul deserta Jerusalem: quia misertus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et revelabit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium. Et videbunt omnes fines terræ salutem, quæ est a Deo nostro. » Viden' quo pacto his etiam verbis evangelicam prædicationem gentibus polliceatur? Etenim brachium sanctum suum, quod erat ipsum Dei Verbum, omnibus gentibus revelaturum esse Deum declarat. Cum itaque Sion et Jerusalem sic alloquatur, hæc ad gentium vocationem referenda sunt.

Vers. 11. « Recedite, recedite, egredimini inde, et immundum nolite tangere: exite de medio ejus; » videlicet ex incredulo et immundo populo. « Separamini, qui portatis vasa Domini. » Vasa Domini

erant corpora ipsorum, a Domino electa, in sanctitate et honore Deo segregata; sive etiam vasa Domini erant Novi Testamenti Evangelia: quæ qui gestabant, ab incredulitate Judæorum amovere se, ab iisque se segregare, jubentur.

VERS. 12. « Quia non cum tumultu exibitis, neque fugientes ibitis: præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. » Non enim quasi compulsi ad circumcursandas gentes accedebant apostoli; sed cum omni alacritate et voluntatis affectu, jussi docere omnes gentes in nomine ejus.

VERS. 13. « Ecce intelligit puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. » Quis resurrectionem a mortuis, assumptionem item in cælum, et exaltationem significat. Servum porro, secundum Aquilam, eum jure nuncupat, ob servi formam, quam accepit. Nam Deus Verbum, « semetipsum exinanivit cum in forma Dei esset, ut ait sacer Apostolus », formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. » Verum ipse puer et servus Dei, omni sapientia et scientia replebatur, quod Verbum Dei in se contineret.

VERS. 14, 15. « Sicut stupebunt super te multi, sic gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum. Ita mirabuntur gentes multæ super eo, et continebunt reges os suum: quia quibus non est annuntiatum de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent. » Id enim reges commovebat, nempe quod evangelicum verbum ad remotissimas gentes pervaderet. Et hæc quidem olim verbo prænuntiabantur, re autem completa sunt in Salvatoris ad eos adventu: quem oculis cum viderent Judæi, vocemque ejus audirent, nec intellexerunt, nec loquenti aures præbuerunt; ita ut etiam prophetia illa jam præmissa in illis compleretur, « Auditui audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis. »

CAPUT LIII.

VERS. 1. « Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » Mirantium more Dei prophetæ, Judæicæ gentis incredulitatem cernentes, ad gentium conversionem et obsequentiam videntes, hæc dicebant. Brachium porro Dei, unigenitum Filium vocari plerumque commonstravimus: qui consequenter ad prophetica dicta credentibus in ipsum gentibus cognitus est. « Annuntiavimus: quasi parvulus in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiens. Non est species ei, neque gloria: et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. » Per terram inviam, Virginem subindicat, quam nemo adit: per radicem vero, eandem ipsam de qua dicebatur, « Egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ejus ascendet. » Nam ibi quocumque ascensus esse dicebatur, sed de radice Jessæ; hic autem ex memorata terrâ invia.

Philip. ii, 6. Is. xi, 1.

A Κυρίου ἦν τὰ ἐκλεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου σώματα αὐτῶν, ἐν ἀγασύνῃ καὶ τιμῇ τῷ Θεῷ ἀφορισμένα· ἡ καὶ σκεὺς Κυρίου ἐτίγγχανε τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια· ἅπερ ἐπικομιζομένους ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ, καὶ ἀφορίζεσθαι αὐτῶν προστάττει.

« Οὐτὶ οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε, οὐδὲ φυγῇ πορεύσεσθε· προπορεύεται γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραὴλ. » Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προσῆλθον εἰς τὴν περίοδον τῶν ἔθνων οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ προθυμίᾳ πάσῃ καὶ προαιρέσει αὐτεξουσίᾳ, καλεσθέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.

« Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. » Δι' ὧν τὴν μετὰ τὸν θάνατον ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν τε καὶ ὑψωσιν σημαίνει. Δοῦλον δὲ αὐτὸν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰκότως ἀποκαλεῖ διὰ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου, ἣν ἀνέλαψεν. « Ἐαυτὸν γὰρ ἐκένωσεν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Θεὸς Λόγος, » κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, « μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι ἐορθεὶς ὡς ἄνθρωπος. » Ἀλλ' αὐτὸς ὁ παῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δούλος πάσης ἐπληροῦτο σοφίας καὶ ἐπιστήμης, τὸν Θεοῦ Λόγον εἰς αὐτὸν χωρήσας.

« Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοί, οὕτως ἀδοξήσῃ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν υἱῶν ἀνθρώπων. Οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλῃ περὶ αὐτοῦ, ὑφύονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουσι. » Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κινήσαν τοὺς βασιλεῖς, λέγω δὴ τὸ διαδραμεῖν αὐτοῦ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὰ πορρωτάτω ἔθνη. Καὶ ταῦτα μὲν λόγους ἐθεσπέζετο πάλαι· ἔργοις δὲ ἐπληροῦτο, ἐπὶ τῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρόδου· ὃν ὀφθαλμοῖς ἰδόντες Ἰουδαίων παῖδες, φωνῆς τε αὐτοῦ ὑπακούσαντες, οὔτε συνῆκαν, οὔτε λαλοῦντι παρέσχον τὴν ἀκοήν· ὥστε καὶ τὴν ἔμπροσθεν προφητείαν εἰς αὐτοὺς πεπληρωσθαι, τὴν φήσαν, « Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες· βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδτε. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ΄.

« Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; » Ἀποθαυμαστικῶς οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, τὴν ἀπιστίαν ὁρῶντες τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, τὴν τε τῶν ἔθνων ἐπιστροφὴν καὶ ὑπακοὴν θεώμενοι, αὐτὸ ἔλεγον. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι τὸν μονογενῆ Υἱὸν, πολλάκις ἀπεδείξαμεν· ὅς πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἔδωκεν ἐγνώσθαι τοῖς προφήταις ἀκολουθῶν. « Ἀνηγγεῖλαμεν· ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἰδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὔτε κάλλος. » Ἰὴν μὲν ἄδατον αἰνιττόμενος τὴν Παρθένον, ἥς οὐδεὶς ἐπιβέβηκεν· ῥίζαν δὲ τὴν ἐκείνην, περὶ ἥς ἐλέγετο, « Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. » Κάκει γὰρ ἀναθήσεσθαι ἐδῆλοῦτο, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, ἐνταῦθα δὲ ἀπὸ τῆς ἄδατος γῆς τῆς δηλωθείσης.

« Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. » Κοινοποιεῖ δὲ ὁ προφήτης συγκαταλέγων καὶ ἑαυτὸν διὰ φιλανθρωπίας τοῖς μὴ λογιζαμένοις τὴν Σωτῆρα. Οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτὸν, οὐδὲ προσεποιησάμεθα, οὐδὲ ἐνοήσαμεν τίς ποτε ἦν. Ὁ δὲ ἦν ἄρα ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν Σωτὴρ, ἱατροῦν αὐτῶν, καὶ καθάρων πάσης ἁμαρτίας. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ὡς νήπιοι ταύτην εἶχομεν περὶ αὐτοῦ τὴν ὁδὸν· ὁ δὲ ταῦτα πάντα ἔπασσε δι' ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ πάσης ἁμαρτίας.

« Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. » Τότε γοῦν καὶ συνετρίβη καὶ ἐδεδηλώθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καὶ πάντα τὰ χεῖριστα ὑπέμεινε, οὐ διὰ τίνος οὐκείας ἁμαρτίας, διὰ δὲ τὰς ἡμετέρας. Καὶ γέγονεν ἡ παιδεία τῆς εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν· ἅπερ γὰρ ἐχρῆν ἡμᾶς παθεῖν παιδευομένους διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἡμετέρας, ταύτ' ἐπ' αὐτὸν ἔλθεν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας εἰρήνης τῆς πρὸς Θεόν. Ἐπὶ καὶ μῶλωπας εἰκὸς ἦν αὐτὸν φέρειν κατὰ τοῦ σώματος καὶ τραύματα, τυπόμενον καὶ μαστιγούμενον, καὶ τὰς θύεις βαπτίζομενον, τὴν τε κεφαλὴν καλὰμῳ παύονον. Πλὴν οἱ μῶλωπες οὗτοι σωτήρες ἦσαν ἡμῶν. « Τῷ γὰρ ὁ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. » Τίνες δὲ ἡμεῖς ἀλλ' ἢ οἱ πάλαι πλανηθέντες, καὶ μὴ λογιζόμενοι αὐτόν, μηδὲ συνιέντες τίς ποτε ἦν;

« Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος ἀφωτος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. » Ἄλλος γὰρ ἄλλην ὁδὸν ὥδευσε πλάνης, διάφορα περὶ αὐτοῦ καὶ ἐναντία δοξάσας· τῷ δὲ ἄρα οὐκ ἀθελε γίνετο τὰ γινόμενα. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν παρεδίδου ὁ Κύριος ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα γένηται ἀντίψυχον καὶ ἀντιλυτρον ἡμῶν. Οὕτω γὰρ καὶ Ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ γέγονεν, αἴρων καὶ περικαθαίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ Σὺμμαχος, « Προσηνέχθη, φησὶ, καὶ αὐτὸς ὑπήκουσε. » Τίνι δὲ προσηνέχθη ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ; Καὶ ἐπειδὴ κατηγορούμενος ἐσιώπα, καὶ ψευδομαρτυρούμενος οὐδὲν ἀπεκρίνατο,

« Ἐν τῇ κακώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἔρθη. Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσται; Ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. » Διελλὼν αὐτοῦ τὰ πάθη, ἀναπέμπει τὴν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν ἐπὶ τὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ φαντασίαν, ἐπιλέγων· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσται; » Τότε γὰρ μάλιστα τίς μεῖζον λοιπὸν λήφεται θαῦμα τῆς τῶν τοσούτων ὑπερωχῆς, ὅταν

Vers. 3, 4. « Sed species ejus inhonorata et desiciens prae filiis hominum. Homo in plaga existens, et sciens ferre infirmitatem : quia aversus est vultus ejus, despectus et non reputatus. Ipse peccata nostra portat, et pro nobis dolet : et nos reputavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in afflictione. » In communi propheta loquitur, sese prae humanitatis affectu iis connumerans, qui Salvatorem non reputaverunt : Non reputavimus eum, neque ipsum nobis adscivimus, neque cogitavimus quis esset. Ipse vero animarum nostrarum Servator erat, a vulneribus curans, et purgans ab omni peccato. Sed nos quidem, utpote infantes, eam de illo habuimus existimationem : ille vero haec omnia per nos passus est, ut nos liberaret ab omni peccato.

Vers. 5. « Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostrae super eum : vibice ejus sanati sumus. » Tunc igitur contritus et profanatus est, secundum Aquilam, ac pessima quoque perpersus est, non ob proprium quoddam peccatum, sed ob peccata nostra. Et fuit disciplina pacis nostrae super eum ; cum ea quae ob peccata nostra nos perpeti opus erat, haec ipsi supervenerunt pro pace nostra cum Deo stabilienda. Quoniam et vibicibus et vulneribus toto corpore onustum fuisse verisimile est, utpote qui percussus, flagellatus, in facie colaphis caesus, et in capite calamo percussus fuerit. Caeterum vibices hujusmodi saluti nobis erant : nam « vibice ejus nos sanati sumus. » Nos vero, quinam, nisi qui olim erravimus, nec reputavimus eum, neque cognovimus quis esset?

Vers. 6, 7. « Omnes quasi oves erravimus ; homo in via sua erravit. Et Dominus tradidit eum peccatis nostris : et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente sine voce, sic non aperit os. » Alius aliam inivit viam erroris, quia de illo varia et contraria sentiebat ; at illi non sine scopo et fine quodam haec evenerunt. Ipse namque Dominus sese tradidit pro peccatis nostris, ut pro animarum nostrarum redemptione pretium esset. Sic enim et Agnus Dei factus est, qui tollit atque purgat peccatum mundi. Symmachus autem, « Oblatus est, ait, et ipse obedivit. » Cui vero oblatus est, nisi Pilato? Et quia accusatus tacuit, et falsis testibus nihil respondit,

Vers. 8. « In afflictione iudicium ejus latum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. » Postquam cruciatus ejus recensuit, auditorum mentem ad generationis ejus cogitationem transmittit, haec adjiciens : « Generationem ejus quis enarrabit? » Nam tum maxime quavis majori ob patientiam ejus admiratione capietur,

cum secum reputaverit quis et qualis ille sit, et quod ex Deo natus unigenitusque talia sustinuerit.

VERS. 9. « Et dabo improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus : quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » Quis dabit, nisi universorum iudex ? et quos dabit, nisi eos, qui prius memorata perpetraverunt, quos statim, nec diu postea, inimicis et hostibus obsidentibus tradidit ? Ac etiam confestim accidit, ut memoria eorum ex hominibus auferretur, qui olim apud Judeos multum auctoritate valebant, Phariseorum scilicet, Scribarum et Sadduceorum ; ad hæc vero, sacerdotum et summorum pontificum, necnon eorum, qui regia penes ipsos dignitate fulgebant. Nam hi sunt, qui hoc loco divites appellantur : quos non diu postea ira Dei invasit, quia impeccabilem Christum, tali supplicio dederant. « Quia iniquitatem non fecit, neque dolum in ore suo. » De ejus seu verbo seu opere impeccabilitate loquor, quam in omni vita sua obtinuit. « Nemo igitur purus fuit a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus », nisi ipse.

VERS. 10. « Et Dominus vult mundare ipsum a plaga. » Pro omnibus ergo ille mortuus est, ut purgaret et tolleret peccatum mundi ; quasmobrem e re bre æstimavit Deus et Pater, si eum a plaga, sive ab illata passione purgaret. « Si dederitis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum. » Quod ait hujusmodi est : Post ea quæ superius memoravimus, si quis ex iis qui contra ipsum impie gerunt, voluerit hostiam offerre ; id est, confessionem et pœnitentiam peccatorum exhibere, is a spe bona in eum reposita æquaquam delabetur. Etiam si enim dictum fuerit, « Dabo impios pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus ; » attamen si vos, qui talia ausi estis, donum pro peccato obtuleritis, veniam consequimini, anima vestra salutem obtinebit ; quinetiam semen longævum videbit : hoc ipsum videlicet, quod ab ipso in hominibus sparsum fuerat, de quo in parabolis docens, aiebat : « Exiit qui seminat seminare » ; et rursum, « Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo ».

VERS. 11. « Et vult Dominus auferre de labore animam ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam ; justificare justum bene servientem multis. » Id de uno Salvatore nostro dici par est : nam semper in manu ejus Patris voluntas recte procedebat. Dedit autem ipsi lucem, ut eos qui justitiam per ipsum assequerentur, illuminaret : intelligentiam item ipsi contulit ; nam requievit super eum spiritus sapientiæ et intelligentiæ, ut prudentes justosque redderet eos, qui justificatione digni erant.

^a Job xiv, 4. ^b Luc. viii, 5. ^c Matth. xiii, 57.

A εις έννοιαν ΕΙθης εις ών και όποιος, και εκ Θεου γε γεννημένος μονογενής ταύτα πάντα όπισθη.

« Καί δώσω τούς πονηρούς αντί της ταφής αυτού, και τούς πλουσίους αντί του θανάτου αυτού. » ότι άνομίαν ούκ έποίησε, ούδέ δόλον έν τή στόματι αυτού. » Τίς δε δώσει ή ό των όλων κριτής ; και τίνας ή τούς τά ειρημένα δεδρακότας, ούς και παρέδωκεν αύτίκα και ούκ εις μακράν έχθροίς, και πολεμίους, και πολιορκηταίς ; « Ό δη και αύτό παραχρήμα συνέβη, έξ ανθρώπων άφανισθήναί τó μνημόσυνον αύτών πάσαι παρά Ιουδαίων πολλά δεδυνημένων, Φαρισαίων και γραμματέων, και Σαδδουκαίων και έτι πρός τούτους, ιερέων τε και άρχιερέων, και των παρ' αύτοίς βασιλική αξία τετιμημένων. Ούτοι γάρ ήσαν οι ένταύθε λεγόμενοι πλούσιοι. » ούς μετήλθεν ούκ εις μακράν ή όργη του Θεού, διότι άναμάρτητον έντα τον Χριστόν τοιαύτη κολλάσει υποδεβλήκασιν. « Ότι άνομίαν ούκ έποίησεν, ούδέ δόλον έν τή στόματι αυτού. » λέγω δη τó δι' έλης της του βίου ζωής άναμάρτητον έν λόγω και έργω. « Ούδεις ούν καθαρός γέγονεν άπό ρύπου, ούδέ ει μάλα ήμέρα ήν ή ζωή αυτού, » ή μόνος αύτός.

« Καί Κύριος βούλεται καθαρίσαι αύτόν της πληγής. » Ούκούν όπέρ πάντων αύτός απέθανεν, ίνα καθαρή και περιέξη την άμαρτιαν του κόσμου. διό και έκρινεν ό Θεός και Πατήρ αύτου καθαρίσαι αύτόν της πληγής, τουτέστι του επανεχθέντος άπό πάθους. « Εάν δώτε περί άμαρτίας, ή ψυχή ύμών βίεται σπέρμα μακρόβιον. » « Ό δε λέγει τοιούτόν έστι. Μετά τά προλεχθέντα πάντα, ει τις των εις αύτόν ήσεδηκόντων βουληθείη θυσίαν άνενεγκείν όπέρ της έαυτού άμαρτίας, τουτέστιν εξομολόγησιν και μετάνοιαν των ήμαρτημένων ένδειξασθαι, ούκ άποτεύζεται της εις αύτόν αγαθής έλπίδος. Ει γάρ και τά μάλιστα ειρηται, ότι « Δώσω τούς πονηρούς αντί της ταφής αυτού, και τούς πλουσίους αντί του θανάτου αυτού. » άλλ' όμως εάν δώτε ύμεις τά τοιαύτα τομήσαντες τó όπέρ άμαρτίας δώρον, τεύξεσθε άφέσεως, ή ψυχή ύμών σωθήσεται. αλλά και βίεται μακρόβιον σπέρμα. » τουτο δε ήν τó όπ' αύτου καταβληθέν εις ανθρώπους, περί ου έν παραβολαίς διδάσκων έλεγεν. « Εξήλθεν ό σπείρων του σπείραι. » και πάλιν. « Όμοία έστιν ή βασιλεία των ούρανών ανθρώπω σπείροντι καλόν σπέρμα έν τή ιδίω άγρῳ. »

« Καί βούλεται Κύριος άφελείν άπό του πόνου της ψυχής αυτού, δείξει αύτῳ φῶς, και πλάσαι τή συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον εύ δουλεύοντα πολλοίς. » Τουτο δε έπί μόνου του Σωτήρος ήμών λέγεσθαι άρμόζει. διό παντός γάρ τó του Πατρός θέλημα έν τή χειρί αυτού κατευοδούτο. « Έδωκε δε αύτῳ και φῶς εις τó φωτίζεσθαι τούς δι' αύτου δικαιουμένους. » σύνεσιν δε αύτῳ έδωρήσατο. επανεπαύσατο γάρ επ' αύτόν πνεύμα σοφίας και συνέσεως εις τó συνετούς άπεργάζεσθαι, και δικαιοῦν τούς άξιους του δικαιούσθαι.

« Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα· ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνῆνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » Ἀναλαμβάνων γὰρ τὸ μέτρον τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν, καὶ ἀσεβῶν εἰς ἑαυτὸν τὰς ἀσεβείας, καὶ ἀποδιδύσκων αὐτοὺς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα, δι-
καίους αὐτοὺς ἀπεργάζεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπειδὴ εἰς ἑαυτὸν τὰς τῶν πολλῶν ἀνέλαθεν ἁμαρτίας, τοῦ-
του χάριν καὶ θεοδύνηται κληρὸν ἑαυτῷ ποιήσασθαι τοὺς πάντας. Εἰ γὰρ μὴ οἶός τε ἦν ἀφίεναι ἁμαρτίας, διέμειναν ἐν τοῖς ἑαυτῶν πλημμυλῆμασι, καὶ οὐκ ἂν ἔτυχον σωτηρίας. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τὰς ἁμαρτίας αὐ-
τῶν αὐτὸς ἀνέλαθε, διὰ τοῦτο καὶ κληρονόμους αὐ-
τοῦς εἴληπε παρὰ τοῦ Πατρὸς· τῶν ἀντικειμένων
δηλαδὴ δυνάμεων τῶν τε πονηρῶν δαιμονίων ἐξαρ-
πάσας τὰς αἰχμαλιότους ὑπ' αὐτῶν γεγεννημένας
ψυχάς, σκῦλα ἑαυτῷ ἐποίησατο· ἅπαντα σκῦλα τοῖς ἑαυ-
τοῦ μαθηταῖς διένειμε, διαφύρους ἐξ αὐτῶν συστη-
σάμενος Ἐκκλησίας· ὥσπερ τινὰ μισθὸν παρὰ τοῦ
Πατρὸς τοῦτ' εἴληψεν, λέγω δὲ τὸ ἀφίεναι ἁμαρτίας
τοῖς προσημαρτηκόσι, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτοῦ κληρὸν
ὑπάγειν αὐτούς. Πῶς δὲ ἐν ἀνόμοις ἐλογίσθη, διδάσκει
τὸ Εὐαγγέλιον· καθ' ὃν καιρὸν συνεσταύρωτο αὐτῷ
παρ' ἐκότερα οἱ λησται, πεπληρωσθαι λέγω τὴν προ-
φητείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

« Εὐφράνῃται, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ
βῆσον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα· οὗτοι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
ἐρήμου, μέλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Διὰ τῶν
προκειμένων ὁ λόγος εὐαγγελίζεται τὴν δι' αὐτοῦ
καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἰδρυθείσαν Ἐκκλησίαν,
πάλαι οὖσαν ἔρημον, καὶ ἄγονον καὶ ἀκαρπον, διὸ
καὶ στείραν αὐτὴν ὀνομάζει. Ἐπειδὴ τοιαῦτα τινες
ἦσαν πάλαι αἱ τῶν ἀπίστων ψυχαί. Καὶ γὰρ ἦν πάλαι
ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἡφανισμένη καὶ ἔρημος, ὅτε
μηδέπω τὸν ἐπουράνιον κεκτημένη νυμφίον. Πλὴν
πολυκαρτίαν αὐτῇ καὶ πολυπαιδίαν ἐπαγγέλλεται
πλεῖονα τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Τίς δὲ ἦν αὕτη ἢ τὸ
Ἰουδαῖον ἔθνος, καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς πάλαι τετιμένη
ὡς Θεοῦ πόλις Ἱερουσαλὴμ; Ἡτις ἔχουσα τὸν ἄν-
δρα, τὸν ἐπουράνιον λόγον, ἠλέγγετο ἀποστασίῳ βι-
βλίῳ αὐτῷ δεδωκυῖα. Ἐν παραθέσει τοίνυν τῆς πάλαι
τὸν ἄνδρα κεκτημένης, ἢ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔρημος οὖσα
τὸ πρὶν Θεοῦ ψυχὴ ἐπαγγελίας ἀξιοῦται χρηστῆς,
πολυπαιδίαν καὶ πολυτελείαν αὐτῇ εὐαγγελιζομένου
τοῦ λόγου· ὡς ἐν παραθέσει τοῦ ἐξ περιτομῆς λαοῦ
τὰ τέκνα ταύτης πολυπλασιάζεσθαι.

« Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκη-
νῆς σου, καὶ τὰς δέβρεις τῶν αὐλαῶν σου πῆξον·
μὴ φείσῃ· μάκρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τοὺς
πασσάλους σου κατίσχυσον. » Ἀλέγεται δὲ ταῦτα ὡς
ἂν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευα-
σθείσης· ἐκείνη γὰρ χρησάμενος ὁ λόγος εἰκόνη,
τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ προσφωνεῖ μὴ κατ' ἐκείνην
σμιχρύναι τὴν ἑαυτῆς οἰκοδομήν, ἀλλὰ πλατύναι τὴν
σκηνοπηγίαν ἑαυτῆς, ἐκτείνασαν εἰς ἄφρατον μήκος

VERS. 12. « Et peccata eorum ipse portabit. Ideo
ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia :
pro eo quod tradita est in mortem anima ejus, et
inter iniquos reputatus est : et ipse peccata mul-
torum tulit, et propter iniquitates eorum traditus
est. » Siquidem illorum olim peccatorum, et eorum
qui impie egerant, mensuram, videlicet iniquitates,
in se recipiens, eosque peccati tunica exuens, ju-
stos efficit. Quod enim multorum in se peccata re-
ceperit, ideo potuit etiam omnes sortem suam
et hereditatem efficere. Nisi enim peccata condo-
nare potuisset, in suis illi sceleribus permansuri,
nec salutem consecuturi erant. Nunc vero quia pec-
cata eorum ipse suscepit, ideo ipsos a Patre in he-
reditatem accepit ; ereptis videlicet e manu adver-
sariarum potestatum et malignorum demonum illis
olim captivis animabus, eas in spolia sua vertit ;
quæ spolia discipulis suis distribuit, ut varias ex
eis constitueret Ecclesias. Nam cum quamdam mer-
cedem id a Patre acceperat ; videlicet peccata delin-
quentibus dimittendi atque ipsos in sortem suam
reducendi facultatem. Quo pacto autem inter ini-
quos reputatus sit, docet Evangelium ; eo quippe
tempore quo ex utroque ejus latere crucifixi latro-
nes sunt, eodem impletam dico prophetiam.

CAPUT LIV.

VERS. 1. « Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpere
et clama, quæ non parturis : quia plures filii de-
sertæ, quam ejus quæ habet virum. » His Ecclesiæ
ab se per totum orbem constitutæ bonum nuptium
affert : quæ quidem olim deserta, infecunda et in-
fructuosa erat, ideoque ipsam sterilem appellat.
Nam hujusmodi quondam erant infidelium gentium
anima. Siquidem Ecclesia ex gentibus olim, cum
cælestem sponsum nondum obtineret, desolata et
deserta erat. Verum fecunditatem ipsi et liberorum
frequentiam majorem pollicetur, quam ei, quæ vi-
rum habebat. Quænam illa erat, nisi gens Judaica,
et ea, quæ olim penes ipsos ut civitas Dei in ho-
nore habebatur, Jerusalem ? Quæ cum virum habe-
ret, cæleste videlicet verbum, ipsi libellum repudii
dedisse comprobatur. Ad comparisonem igitur il-
lius, quæ olim virum habebat, anima illa quæ olim
in gentibus deserta a Deo erat, promissione optima
donatur, dum ipsi fecunditas et liberorum multi-
tudo annuntiatur ; ita ut filiorum numero populum
ex circumcissione, cui comparatur, longe ante-
cedat.

VERS. 2. « Dixit enim Dominus : Dilata locum
tabernaculi tui, et pellis aulæorum tuorum fige : ne
pareas ; protende funiculos tuos, et clavos tuos con-
solida. » Hæc dicuntur quasi de tabernaculo a Moysæ
constructo : nam hoc exemplo usus propheta Ec-
clesiæ ex gentibus edicit, ut ne ad modum illius
angustam structuram suam faciat, sed tentoria sua
extendat in longitudinem latitudinemque immen-
sam. Nam quod a Moysæ constructum tabernaculum

est, centum longitudine cubitorum erat, latitudine vero quinquaginta. Hic vero ait, Ne parce agas, neque te in angustam mensuram redigas, sed longe lateque te extends ac construas, et cætera. Novi porro hujusce tabernaculi, quod fixit Dominus et non homo, longitudinem, latitudinem et amplitudinem intelligas, si perpendas, quantum esset illud sub Moyse constructum tabernaculum; quanta esset Jerusalem templum habens longitudine quidem quadraginta cubitorum, latitudine viginti. Quod si templum illud in una Palestinæ urbe admiratione dignum erat, quanto magis mirabilis illa frequentia, magnitudo et pulchritudo ecclesiarum Dei in omni loco excitatarum! nam totus orbis plenus ecclesiis est.

Vers. 3. « Adhuc a dextris et a sinistris dilata, et semen tuum possidebit gentes, et urbes desertas habitabis. » Semen autem Ecclesiæ Dei fuerit evangelicus sermo, de quo dicitur, « Exiit qui seminat seminare », et, « Nonne bonum semen seminasti in agro? » Potest item semen Ecclesiæ esse apostolorum et discipulorum Domini nostri doctrina, quorum opera pia religio in illis olim deastatis Deoque vacuis solitudinibus constituta est.

Vers. 4. « Noli timere, quia confusa es: neque erubescas, quia exprobratum tibi est: quia confusionis perpetuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius. » Nam cum sterilis esset, neque pareret, neque parturiret, neque virum haberet, contumellis obnoxia et confusione plena erat; at nunc sic eam compellat: Etiam si olim confusione et opprobrio digna gesta edideris; confide, « Quia confusionis perpetuæ oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis. » Viduitatem autem hic vocat Verbi sponsi privationem: cuius, inquit, non recordaberis,

Vers. 5. « Quia Dominus virtutum est, qui fecit te, Dominus nomen illi, et qui eruit te; ipse Deus Israel tota terra vocabitur. » Non enim ex hominibus, neque per hominem hæc constituta sunt, sed per ipsum Dominum.

Vers. 6-10. « Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus, neque ut mulierem ex juventute odio habitam. Dixit Deus tuus, Tempore modico reliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui, dixit qui eruit te Dominus. Ab aqua quæ sub Noe fuit, hoc mihi est, quemadmodum juravi ei in tempore illo, terræ me non succensurum super te amplius, neque in comminatione tua montes transferendos esse, neque colles meus transmovendos: sic neque misericordia mea tibi deficiet, neque testamentum pacis meæ auferetur: dixit enim: Propitius est tibi Dominus. » Cito enim montes a propriis locis transferentur, et colles turbabuntur potius, quam misericordia

α τε καὶ πλάτος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, πηχέων ἦν ρ' μήκος· πλάτος δὲ ν'. Ἐνταῦθα δὲ φησι, Μὴ φοβῆσθαι τοῦτου, μηδὲ στενωχωρήσης σεαυτὴν τοῖς μέτροις· ἀλλ' ἐκτείνασα μακρὰν, καὶ κτίσασα, καὶ τὰ ἐξῆς. Νοήσεις δὲ τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ μέγεθος τῆς νέας ταύτης σκηνῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐπὶ νοῦν λαβὼν, ὅση μὲν ὑπῆρχε τοῖς μέτροις ἡ ἐπὶ Μωϋσέως κατασκευασθεῖσα, ὅση ἦν Ἱερουσαλὴμ τὸν νεὼν ἔχουσα, μήκους ἦν πηχῶν (sic) μ', πλάτους κ'. Ὡς εἴπερ ἦν θαύματος ἄξιος ὁ τε νεὼς ἐν μιᾷ πόλει τῆς Παλαιστίνης ἱδρυμένος, πόσω μᾶλλον τὸ πλῆθος καὶ τὰ μεγέθη, καὶ τὰ κάλλη τῶν κατὰ πάντα τόπον ἀνεγερμένων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ· μεστὴ γὰρ ἐκκλησιῶν ἡ ὑπ' οὐρανόν.

B « Ἐτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερά σου ἐκπέτασον, καὶ τὸ σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡμερωμένας κατοικίαις. » Σπέρμα δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, περὶ οὗ λέγεται· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, » καὶ, « Οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπείρας ἐν τῷ ἀγρῷ; » Καὶ πάλιν δύναται δὲ σπέρμα εἶναι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων καὶ μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν διδασχὴ· δι' ἣν ἡ θεοσεβὴς πολιτεία ἐν ταῖς πόλεσι ἡφανισμένης καὶ Θεοῦ ἐρήμοις ἐκκλησίαις συνέστη.

« Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατησχύνῃς, μηδὲ ἐντραπήῃς, ὅτι ὠνειδίσῃς· ὅτι αἰσχύνῃ ἀλῶνιον ἐπιλήσῃ, καὶ θνείδος τῆς χρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ ἐτι. » Ὅτε μὲν γὰρ ἦν στείρα, καὶ οὐ τίττουσα, οὐδὲ ὠδίνουσα, μηδὲ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἐπονείδιστος ἦν καὶ αἰσχύνῃς ἔμπλεος· ἀλλὰ νῦν φησὶ πρὸς αὐτὴν· Εἰ καὶ πάλαι ποτὲ αἰσχύνῃς καὶ ὠνειδούς ἐπραττες ἄξια, θάρσει· « Ὅτι αἰσχύνῃ ἀλῶνιον ἐπιλήσῃ, καὶ θνείδος τῆς χρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. » Χρηρεῖαν δὲ ἀποκαλεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν στέρεσιν τοῦ νυμφίου Λόγου· ἥς οὐ μνησθήσῃ, φησὶν,

« Ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε, Κύριος θνομα αὐτῷ, καὶ βυσάμενός σε· αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῇ κληθήσεται. » Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου τὰ τῆς συστάσεως γέγονεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

« Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέ σε ὁ Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμιστημένην. Εἶπεν ὁ Θεός σου· Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετ' ἐλέους μεγάλου ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ βυσάμενός σε Κύριος. » Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτ' ἐστὶ, καθότι ὥμοσα αὐτῷ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ τῇ γῇ μὴ θυμωθῆσθαι ἐπὶ σοὶ ἐτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ὅρη μεταστήσασθαι, οὐδ' οἱ βουνοὶ μου μετακινήθουσιν. Οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοὶ ἔλεος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστή· εἶπε γάρ· Ἰλαῶς σοὶ Κύριος. » Θάπτον γὰρ τὰ ὅρη μεταστήσονται τῶν οἰκείων τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ παραχθῶσονται, ἡ δὲ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινήσεται. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι

* Matth. xiii, 5. * ibid. 27.

ἐπαγγέλλεται ὁ λόγος, καὶ πάλαι μὲν ἦν παρὰ Ἰουδαίοις, διαπεσὼν δὲ παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν μεταβέβηκεν.

« Ταπεινὴ καὶ ἀκατάστατος, οὐ παρεκλήθης. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάππειρον. » Ἦν γὰρ παρὰ Ἰουδαίοις τῷ ὄντι ἡ ταπεινὴ σωματικὴ ὀρθοκεία, ἡ ἐν σώματι περικομὴ, καὶ ἐν οὐσίαις ζῶν καὶ ταῖς τούτων θυσίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις παραπλησίοις ἐξεταζομένη· διδὼν ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον αὐτὴν ὠνόμασεν. Εἴτ' ἐπιλέγει, « Οὐ παρεκλήθης· » οὐδεὶς γὰρ ἦν τῶν προφητῶν, οὐδὲ τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν τοσούτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀναστήσασθαι.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάππειρον. » Ἀνθ' οὗ τοῦ Σύμμαχος, « Ἰδοὺ ἐγὼ, φησὶ, συντιθεμὶ σιμιμῖα τοῖς λίθοις σου (40)· » ὁ Θεοδοτίων, « Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν σιμιμῖν τοῖς λίθοις σου. » Ὡς γὰρ ἂν γυνὴ καλλωπιζομένη σιμιμῖντο τοὺς ὀφθαλμούς· οὕτως αὐτὸς ἐγὼ, φησὶν, ὑπὲρ πάντα ὠραίωτον καὶ καλλωπισμὸν τοῦς τῆς σῆς οἰκοδομῆς λίθοις διαθήσω.

« Καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἱασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθοις χρυστάλλου, καὶ τὸν περιβολὸν σου λίθοις ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ οἱ λογικῇ παρασκευῇ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὥστε προμαχώνες ὄντες τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, διὰ τὸ δύνασθαι πᾶν ὑψίωμα ἐπαυρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καθαιρεῖν, καὶ διελέγγειν πάντα λόγον ψευδοῦς τὸν τῆς ἀληθείας πολέμιον. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τεχνῶν αἱ ἐπάλξεις προμαχώνας εἰσὶν ἐπὶ παρασκευῇ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξεως παρεσκευασμένοι· οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐν λόγῳ καὶ ἐν σοφίᾳ δυνατοὶ, λεγθεῖεν ἂν εἰκότως ἐπάλξεις. « Καὶ τὰς πύλας σου λίθοις χρυστάλλου· » δι' ὧν τὰς πύλας τῆς πόλεως συστήσας, θεσιπίζει τὸ διανοῦν καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιούς πίστεως, παριστάς τῶν πεπιστευμένων τὴν πρώτην καὶ στοιχειώδη, καὶ εἰσακτικὴν διδασκαλίαν. « Καὶ τὸν περιβολὸν σου λίθοις ἐκλεκτοῦς. » Τοιοῦτοι δ' ἂν εἴεν οἱ περιφράττοντες, καὶ ἀντὶ πάντες ἔρχους ἀσφαλιζόμενοι διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν τὴν πᾶσαν οἰκοδομὴν τῆς πόλεως, μεγάλα καὶ πολυτελῆ, καὶ ἔντιμα οἰκοδομήματα.

« Καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδασκούς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. » Διδασκούς Θεοῦ ἀποκαλεῖ τοὺς υἱούς τῆς πάλαι στείρας· ἀλλὰ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ ἔσεσθαι αὐτῆς τὰ τέκνα· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπηγγελάτο εἰπὼν· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. »

« Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Ἀπέχου ἀπ' ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοι. » Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἐπισκευάσματα, καὶ ἐξ ἀνθρωπίνης σπουδῆς συνιστάμενα, τοιαῦτα τινα τυγχάνει· διὸ καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ καὶ εἰς ἀπώ-

• Joan. xiv, 27.

(40) In alio codice legitur τοῖς λίθοις σου. Hieronymus vero, Ἐγὼ εἰμι ἐμβαλὼν ἐν σίμμι τοῖς

A mea a te removeatur. Et hæc piæ religioni sermo pollicetur, imo etiam olim penes Judæos illa erat, sed ab ipsis decedit, et ad Ecclesiam ex gentibus coactam translata est.

VERS. 11. « Humilis et instabilis, consolationem non adeptus es. Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Erat enim revera penes Judæos abjectus ille corporeus cultus; in corporis circumcisione, in substantiis animalium, et sacrificiis eorum, necnon in aliis similibus, positus: quapropter humilem et instabilem vocat illam. Deinde adjicit, « Non consolationem adeptus es: » nemo enim prophetarum, neque religiosorum virorum erat, qui illam suscipere et restaurare posset.

B « Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum. » Pro quo Symmachus, « Ecce ego compono stibio lapides tuos; » Theodotio autem, « Ecce ego immittam stibium lapidibus tuis. » Quemadmodum enim cum mulier, ut formæ decorem addat, stibio linit oculos, ita et ego, inquit, omni specie ac decore formosiores ponam structuræ tuæ lapides.

VERS. 12. « Et ponam propugnacula tua jaspin, et portas tuas lapides crystalli, et muros tuos lapides electos. Tales in Ecclesia Dei fuerint ii, qui rationabili structuræ apparatu fide roborati sunt, utpote qui piæ religionis propugnacula sint, quod possint omnem sublimitatem, contra Dei cognitionem sese exserentem, de medio tollere, et omnem C falsum sermonem veritatis inimicum eliminare et confutare. Sicut enim adornatæ in muris pinnae, propugnacula sunt, ad instruendum contra hostes bellum concinnata; sic et ii, qui in Ecclesia sermone et sapientia potentes sunt, jure propugnacula dicantur. « Et portas tuas lapides crystalli, » quibus lapidibus ad portas urbis constituendas usus, sanæ fidei splendorem et puritatem vaticinatur, declaratque primam elementarem, atque initialem rerum, quæ ad fidem pertinent, doctrinam. « Et muros tuos lapides electos. » Hujusmodi fuerint ii, qui circumquaque munimenti loco sunt, et quasi vallum, totam urbis structuram per orationes ad Deum emissas tutantur: magna sane, D pretiosa et honorabilia ædificia.

VERS. 13. « Et omnes filios tuos, discipulos Dei, et in multa pace filii tui. » Discipulos Dei vocat illius olim sterilis filios: ac in multa pace versaturos ait filios ejus: id enim ipsis pollicitus his verbis est: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. »

VERS. 14. « Et in justitia ædificaberis. Abstine ab iniquo, et non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. » Siquidem humani illi apparatus, humana cura editi, hujusmodi sunt: quare in corruptionem et exitium deveniunt. Opus autem meum

λίθους σου. Procopius, ἐμβαλὼν ἐν σίμμι. Quoniam lectio præstet, suo loco indagabimus.

corruptione vacuum est: neque tale quidpiam in opere meo reperitur quod corrumpat et disperdat illi J.

VERS. 15-17. « Ecce proselyti accedunt ad te per me, et incolæ tui erunt, et ad te confugient. Ecce ego creavi te, non sicut ærarius sufflans prunas, et educens vas in opus: ego autem creavi te, non ut interitu perderem. Omne vas, quod factum est contra te, non prosperare faciam: et omnis vox insurget super te in iudicium. Omnes eos vinces, et erunt obnoxii tui in eo. » Post præmissos Ecclesiæ ordines, proselytos eos esse dixeris, qui germani et sinceri non sunt, neque pure in multitudine procedunt: quos peregrinatos, non autem habituros esse ait in ea, quia quasi in transitu eam adibunt. « Est hæreditas servientibus Domino, et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus. » Idque admodum congruenter: nam post præmissa omnia, illam in futuro sæculo repositam hæreditatem memorare opus erat. Quenam illa fuerit, nisi regnum cælorum, et vita æterna?

CAPUT LV.

VERS. 1-3. « Sitientes, ite ad aquam, et qui non habetis argentum, cunctes emite, et comedite absque argento vinum et adipem. Quare expenditis argentum, et laborem vestrum, non in saturitatem? Audite me, et vivet in bonis anima vestra, et constitutum vobis testamentum sempiternum, sancta David fidelia. » In alia studium confertis vestrum, ex quibus non potest anima enutrir, neque cibo ad saturitatem frui. Præter enim superius dicta, bonorum operum spem, divinumque cibum, obsequium animis repositum dicit. Non enim corporibus, sed, ut perspicuum est, animas, futurorum bonorum munus porrigit.

VERS. 4, 5. « Ecce testimonium in gentibus dedi eum, principem et præcipientem gentibus. Gentes quæ nesciebant te, invocabunt te; et populi qui ignorant te, ad te confugient propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te. » Equis non stupeat sermonis eventum, videns a Christo Dei per totum orbem Christianos nuncupari? Et hoc erit illis æternum salus, quæ a Deo est, signum, quod nomen Domini sibi adscribent, in æternum perseveraturum, nec unquam desitutum: nam dona Dei sine poenitentia sunt.

VERS. 6-12. « Querite Dominum, et cum inveneritis eum, invocate. Quando autem appropinquaverit ad vos, derelinquat impius vias suas, et vir iniquus consilia sua; et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur: quia multus erit in dimittendis peccatis vestris. Neque enim sunt consilia mea, sicut consilia vestra, nec via mea, sicut via vestra, dicit Dominus. Sed quantum distat cælum a terra, tantum via mea a viis vestris, et cogitationes vestrae a cogitatione mea. Ut enim si descendat pluvia de cælo, et non revertatur donec

leian: τὸ δὲ ἔμὸν ἔργον ἀδιάφθορον πέφυκε· καὶ οὐδὲ τοιοῦτον εὐρεθήσεται ἐπὶ τοῦ ἔμοῦ ἔργου, ὥς διαφθεῖραι καὶ ἀπολέσαι αὐτό

« Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται σοὶ δι' ἔμοῦ, καὶ παροικήσουσί σοι, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Ἰδοὺ ἐγὼ ἔκτισά σε, οὐχ ὡς χαλκὸς πυρὸς ἀνθρακας, καὶ ἐκφέρων σκεῦος εἰς ἔργον· ἐγὼ δ' ἔκτισά σε, οὐχ εἰς ἀπώλειαν φθεῖραι. Πάν σκεῦος σκευαστὸν ἐπὶ σὲ, οὐκ εὐδώσω· καὶ πάντα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρίσιν. Πάντας αὐτοὺς ἡτήσεις· οἱ δὲ ἐνέχοί σου ἔσονται ἐν αὐτῇ. » Εἴποις δ' ἂν προσήλυτους μετὰ τὰ προλεχθέντα τῆς Ἐκκλησίας πρῆγματα, τοὺς οὐ γνησίους, οὐδὲ καθαρῶς προβάλλοντας ἐν τοῖς πλήθεσιν· οὐς καὶ παροικήσειν, ἀλλ' οὐ κατοικήσειν φησὶν αὐτήν, διὰ τὸ ὡς ἐν παρόδῳ ποιεῖσθαι αὐτοὺς τὴν B εἰσόδον. « Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος· » σφόδρα ἀκολουθῶς· μετὰ γὰρ τὰ προλεχθέντα πάντα, ἐχρήν ὑπομῆσαι καὶ τῆς ἐγκειμένης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κληρονομίας. Τίς δ' ἂν γένοιτο αὕτη ἀλλ' ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν καὶ ζωὴ αἰώνιος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ΄.

« Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ φάγετε ἀνεὺ ἀργυρίου οἶνον καὶ στέαρ. » Ἰνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μόχθον ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; « Ἀκούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, καὶ διαθήσεται ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσα Δαυὶδ τὰ πιστά. » Περὶ ἕτερα ἀσχολούμενοι, ἐξ ἧν οὐκ ἔστι ψυχὴν τραφῆναι, οὐδὲ εἰς πλησμονὴν ἀπολαύσαι τροφῆς. Πρὸς γὰρ τοῖς προτέροις καὶ τῶν ἔργων ἀγαθῶν ἐλπὶδα, καὶ τροφὴν ἐνθεον τεταμιεύσθαι φησὶ ταῖς τῶν ὑπηκόων ψυχαῖς. Οὐ γὰρ τοῖς σώμασι, διαβρόθην δὲ ταῖς ψυχαῖς τῶν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν δόσιν προβάλλεται.

« Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσιν ἔδωκα αὐτὸν, ἀρχοντα καὶ προστάσαντα ἔθνεσιν. Ἔθνη δ' οὐκ οἶσάν σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοὶ οἱ οὐκ ἐπίστανται σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἐνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ. » Ἐτι ἐδόξασέ σε. » Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγεί τοῦ λόγου τοῦ ἀποτελεσμα, ὅρῳν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Χριστιανούς προσαγορευομένους; Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἔσεσθαι ση- D μείον αἰώνιον τῆς παρὰ Θεῷ σωτηρίας τὸ ἐπιγράφεσθαι τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα, ὅπερ αὐτοῖς εἰς αἰῶνα παραμένει, καὶ οὐκ ἐκλείπει πώποτε· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χάρισματα τοῦ Θεοῦ τυγχάνει.

« Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν, ἐπικαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίγῃ ὑμῖν, ἀπολείπειν ὁ ἀσεθὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς βουλὰς αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· » ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀρῆσει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλὰί μου, ὥσπερ αἱ βουλὰί ὑμῶν, οὐδ' ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοὶ μου, λέγει Κύριος. Ἄλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχει ἡ ὁδός μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. Ὡς γὰρ ἂν καταβῇ ὁ ὕετος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῇ ἔως *

ἀν μεθύσῃ τὴν γῆν, καὶ ἐκτέκῃ, καὶ ἐκπλαστήσῃ, καὶ ὁ σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτω; ἔσται τὸ ῥῆμά μου, ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν τελεσθῇ ὅσα ἂν ᾔθελῃσα. Καὶ εὐδοῶσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδασθήσεσθε. Τὰ γὰρ ὅρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδεχόμενοι ὑμᾶς ἐν χαρᾷ. Ἀὖ ὦν οἱ μαὶ δυνάμεις συγχαιρούσας τοῖς ἐπὶ γῆς μετανοοῦσι δηλοῦσθαι. « Καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτήσιν τοῖς κλάδοις. » Ξύλα δὲ τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτοῦντα κλάδοις τάχα που αἱ καρποφόροι εἰεν ἂν ψυχαί, συγχαιρούσαι ταῖς τῶν ἀνόμων ψυχαῖς ἐπιστρεφούσαις πρὸς Κύριον.

« Καὶ ἀντὶ τῆς στοιθῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κοιλίας ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει. » Ἀλληγορικῶς δὲ διὰ τούτων ἠντίτετο τὴν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρεῖττω τῶν ψυχῶν καρποφορίαν· αἱ πᾶσαι μὲν ἦσαν ἐν ἀθεότητι, οὐδὲν γόνιμον οὐδὲ τρώγιμον ἔφερον· ὡς ἐν ἔρημῳ δὲ καὶ χέρσῳ, καὶ ἀγεωργήτῳ χώρῃ, στοιθὴν ὕλης ἀχρήστου καὶ κοιλίαν τὴν δυσσεβεστάτην, καὶ ἀχρηστον παντελῶς βοτάνην ἔφερον. Νῦν δ' ὅτε τῆς θαλάσσης μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐδοσεστάτην, καὶ μὲν ὕψηλοτάτην καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἐκαρποφόρουν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, « Ἀντὶ στοιθῆς, φησὶν, ἀναθήσεται βράθυ, ἀντὶ δὲ κοιλίας ἀναθήσεται μυρσίνη, » ὡς εἰ σαφέστερον ἐλέγετο. Ἀντὶ κακίας ἀναθήσεται δικαιοσύνη, καὶ ἀντὶ ἀκολασίας σωφροσύνη, καὶ ἀντὶ ὁράσεως ἀνδρείας, καὶ ἀντὶ ἀπροσύντης φρόνησις, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀντὶ πονηρίας ἀρετή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

« Τάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσετε κρίσιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην· ἤγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίγνεσθαι, καὶ τὸ ἑλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. » Πῶς οὐ μακάριος τοιαύτας εὐληθῶς τὰς ἐπαγγελίας; « Καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσων τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ ποιεῖν ἄδικα. » Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν τοῦ παρὰ Θεοῦ μακαρισμοῦ γένοιτο· ἂν ἀξιός. Ἐν τούτοις καὶ τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν ἀναγκαῖον· ὅπερ ἔσται εἰ τὰς ἑαυτῶν χεῖρας καθαρὰς πάσης ἀτόπου πράξεως διατηρήσῃτε· εἰ δὲ ταῦτα μὴ ποιήσῃτε, ἐπὶ σχολῆς καὶ ἀργίας διάγοντες τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν, ἵστε τὸ μὴθὲν ποιῶντες.

« Μὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκείμενος πρὸς Κύριον· Ἀφορίεῖ με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ; » διδάσκων μὴ μέγα φρονεῖν Ἰουδαίων παῖδας ἐπὶ τῷ γένει, μηδὲ ἐπὶ τοῖς προπάτορσι σεμνύνεσθαι. « Καὶ μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι Ξύλον ἐγώ εἰμι ἑρπύων. »

« Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνοούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ Σάββατά μου καὶ ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέκωνται τῆς Διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχεϊ μου τόπον ὀνομαστόν, κρεῖττω οἶκον καὶ θυγατέρων· ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς· καὶ οὐκ ἐκλείψει. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν

A inebriet terram, et pariat, et germinet, et dei semen seminanti, et panem ad vescendum; sic erit verbum meum, quodcumque exierit de ore meo, non revertetur, donec perficiantur quaecumque voluerim. Et prosperas faciam vias tuas et praecepta mea. In laetitia enim egrediemini, et in gaudio docebimini. Montes enim et colles exsultent excipientes vos cum gaudio. » Quis existimo significari virtutes, quae de poenitentibus in terra laetantur. « Et omnia ligna agri applaudent ramis. » Ligna agri ramis applaudentia, fortasse fuerint animae fructiferae, quae de animabus impiorum ad Dominum revertentibus, laetitia replentur.

VERS. 13. « Et pro stoeba ascendet cyparissus, et pro conyza ascendet myrtus. Et erit Dominus in nomen et in signum sempiternum, neque deficiet. » His allegorice subindicat animarum a pessimis ad meliora revertentium secunditatem: quae quidem olim omnes in impietate versabantur, ac nihil ad productionem, nihilque ad eam utile ferebant; sed quasi in deserta et arida neque culta regione, stoebam inutilis materiae et conyzam impiissimam prorsusque futilem herbam germinabant. Nunc vero postquam divinae gratiae consortes fuerunt, myrtum suaveolentem, necnon celsissimam et odore fragrantem cyparissum emittebant; secundum Symmachum autem dicitur, « Pro stoeba ascendet brathy, et pro urtica ascendet myrtus; » ac si clarius diceret, Pro malitia ascendet iustitia, et pro lascivia temperantia, pro audacia virtus, pro amentia prudentia; atque in summa, pro malitia virtus.

CAPUT LVI.

VERS. 1, 2. « Haec dicit Dominus: Custodite iudicium, et facile iustitiam: appropinquavit enim salutare meum, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit haec. » Qui non beatus fuerit, qui tales promissiones acceperit? « Et homo qui adharet eis, et qui observat Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua. » Nam qui haec fecerit, illa quae a Deo est beatitudine dignus sane fuerit. Ad haec item necessarium est Sabbata non violare: quod antiquae erit, si manus vestras ab omni indigna actione puras servaveritis; si vero haec non egeritis, atque in otio et vacatione Sabbati diem transegeritis, vos nihil facere certum habete.

VERS. 3. « Ne dicat alienigena, qui appositus est Domino: Num separabit me Dominus a populo suo? » docens Iudaeos ne de genere suo altum sapiant, neque de proavis suis glorientur. « Et ne dicat eunuchus: Lignum aridum ego sum. »

VERS. 4, 5. « Haec dicit Dominus eunuchis: Quicumque custodierint Sabbata mea, et elegerint quae ego volo, et adhererint Testamento meo, dabo eis in domo mea et intra murum meum, locum nominatum, meliorem filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, et non deficiet. » Quoniam Iudaei li-

horum multitudinem benedictionem Dei esse partem, mercedemque ac fructum pietatis numerosam partem esse existimabant, talem eorum sententiam reprimens, ac falsam esse comprobans, sterilibus et iis qui, quod exsecuti fuerint, filios procreare non valent, parem promissionem affert, ac eunuchis nihil impedimento fore ait, quominus bona a Deo consequantur, dum secundum Deum vivere in proposito habeant. Nam si multae mansiones sunt apud Patrem, et si est civitas Dei Jerusalem cœlestis, locus illis intra domum Dei in multis illis mansionibus, ac etiam ipsi mansiones dabuntur, et portionem habebunt intra murum cœlestis Dei civitatis.

VERS. 6, 7. « Et alienigenis, qui addicti sunt Domino ut servant ei, et diligant nomen Domini, ut sint ei in servos et ancillas: et omnibus qui servant Sabbata mea, ne profanent ea, et qui observant Testamentum meum, inducam eos in montem sanctum meum. » Ait quippe domum suam non talem esse, quæ hos quidem spectet, alios vero minime; sed ex humanitatis vi omnibus gentibus apertam esse, ut etiam eunuchi et paralytici ibi recipiantur. « Et iustificabo eos in domo orationis meae. Holocaustorum et sacrificia eorum erunt accepta super altare meum. Nam domus mea, domus orationis vocabitur cunctis gentibus. » His arbitrator ad litteram dici, Deum per reversionem populi ex Babylone, quæ sub Cyro, Dario et Artaxerxe contigit, ipsum reducere, quare subdit:

VERS. 8. « Dixit Dominus, qui congregat dispersos Israel, Congregabo ad eum congregationem. » Quo tempore verisimile est multos ad eum confluisse ex alienigenis gentibus, quos ob pristinum statum, et ob alienos extraneosque mores, bestias agri vocat.

VERS. 9. « Omnes ferae bestiae, adeste, comedite, omnes bestiae saltus. » Bestiæ illæ, quæ cum Israele congregantur, ii ex gentibus fuerint, qui ad verbum accesserunt, quos evocat his verbis, « Adeste, comedite, omnes bestiae saltus. » Plerumque vero observatum nobis est, saltum dici, alienigenarum gentium multitudinem. Has porro bestias Dei vocatione dignatur et ad convivium evocat.

VERS. 10. « Videte quoniam excaecati sunt omnes: non noverunt: canes muli sunt, non valebunt latrare, somniantes cubile, et amantes dormitationem. » Et huiusmodi quidem erant Iudæorum principes, erga extraneos, quæ ad vigilare opus erat et excubare, atque contra inimicos latrare: erga domesticos vero impudentes erant, devorantes pecora sub eorum regimine posita.

VERS. 11. « Et canes impudentes animo, nescientes intelligentiam: universi vias suas secuti sunt: unusquisque secundum id, quod suum erat. » Non in viis Dei, sed in suis, quod concupiscentias suas expleant.

A πολυπαιδίαν εὐλογίαν Θεοῦ ἤγουντο εἶναι Ἰουδαίῳ, μισθὸν τε καὶ καρπὸν θεοσεβείας τὴν πολυτεκνίαν ὑπολαμβάνοντες, ἀναστέλλον αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ὁδὸν, ἐσφαλμένην τε οὖσαν ἐλέγχων, τοῖς ἀγόνις καὶ μὴ δυνατοῖς παιδοποιεῖν, διὰ τὸ ἐκτεμεῖσθαι, τὴν ἰσὴν ὅπισθεν αἰ παγγεῖαν, μηδὲν ἐμποδῶν ἔσεσθαι τοῖς εὐνοῦχοις φάσκων πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν, εἰ ἤν κατὰ Θεὸν προέλονται. Ἡ γὰρ πολλὰ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἔστι πόλις Θεοῦ Ἰερουσαλὴμ ἡ ἐπουράνιος, καὶ τόπος αὐτοῖς εἰσὶ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πολλαῖς μοναῖς, καὶ μοναὶ δοθήσονται, καὶ μερὶς ἐν τῷ ταίχῃ τῆς ἐπουρανίου τοῦ Θεοῦ πόλεως.

« Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας· καὶ πάντας τοὺς φυλασσομένους τὰ ῥάβδατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ ἀντεχομένους τῆς Διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος τὸ ἁγίον μου. » Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ μὴ τῶνδε μὲν ὑπάρχειν, τῶν δὲ μὴ, ἀνεῖργχει· διὰ τοῦτο τοῖς ἔθνεσιν ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας· ὥς καὶ εὐνοῦχους παραδέχεσθαι καὶ παραλύτους. « Καὶ εὐφρανῶ αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τῷ θυσιαστήρίῳ μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Οἶμαι δὲ διὰ τούτων ὡς πρὸς τὴν λέξιν διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην τὸν Θεὸν ἂν εἰρησθαι συνάγειν· διὸ ἐπιλέγει.

C « Εἶπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ, ὅτι Συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. » Καθ' οὗς δὲ χρόνους εἰκὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἀλλοφύλων ἔθνῶν προσηλυτεύσαι· οὗς διὰ τὴν προτέραν κατάστασιν, καὶ διὰ τὸ ἀλλογενεὶς καὶ ἀλλότριον τοῦ τρόπου, ἀγροὺ θηρία ὠνόμασεν ὁ λόγος.

« Πάντα τὰ θηρία τὰ ἀγρία, δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Τὰ δὲ θηρία τὰ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ συναγόμενα οἱ ἐξ ἔθνῶν προσιόντες τῷ λόγῳ εἰέν ἂν, οὗς ἀνακαλεῖται λέγων· « Δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Δρυμὸν δὲ πολλάκις τετηρηχάμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων ἔθνῶν λελέχθαι. Ταῦτ' οὖν τὰ θηρία τῆς τοῦ Θεοῦ κλήσεως καταξιοί, καὶ εἰς ἐστίασιν ἀνακαλεῖται.

D « Ἰδετε, ὅτι ἐκτετύφλωνται πάντες· οὐκ ἔγνωσαν κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνήσονται ὑλατεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, φιλοῦντες νυστάζειν. » Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀρχόντες πρὸς τοὺς ἐκτὸς, πρὸς οὓς εἶδει ἐργηγορέναι καὶ νῆρην, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑλατεῖν· πρὸς δὲ τοὺς οἰκίους ἀναιδεῖς τινες ὑπὲρ-χον, κατεσθλόντες τὰ ὑπ' αὐτοῖς ποιμαινόμενα θρέμματα.

« Καὶ οἱ κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες κλησμονήν. Καὶ εἰσι πονηροὶ οὐκ εἰδότες σύνεσιν· πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος κατὰ τὸ ἑαυτοῦ· οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν διὰ τοῦ τὰ καταθύμια αὐτοῖς πράττειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΖ.

A

CAPUT LVII.

« Ἴδετε, ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐνδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἰρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἤρται ὁ δίκαιος. » Καὶ πῶς ἐμελλόν κατανοεῖν οἱ τὰς ψυχὰς τυφλοὶ; εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχον, κἂν ἐώρων τὸν δίκαιον, καὶ συνέλεσαν τὴν ἑαυτῶν οἰκονομίαν· ἀλλ' οἱ μὲν τυφλοὶ ὄντες καὶ κύνες ἀναιδεῖς τοιαυτὰ κατὰ τῶν δικαίων ἐτόλμων· οἱ δὲ ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραλαμβάνοντο.

« Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἤρται ἐκ τοῦ μέσου. » Εἰποὶ δ' ἂν τις δύνασθαι ταῦτα ἀρμόττειν καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐπιδεδουλεωμένοις· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν αἰνέτεσθαι τὸ λόγιόν φησι· τοῦ μὲν θανάτου διὰ τῆς ταφῆς αὐτοῦ B δηλουμένου, τῆς δ' ἀναστάσεως διὰ τοῦ, « Ἦρθῃ ἐκ τοῦ μέσου ἡ ταφὴ αὐτοῦ. » Ἀφανῆς γέγονε διὰ τὸ μὴ ἀπομείναι αὐτὸν ἐν τῇ τῆς ταφῆς τόπῳ· ὅθεν ὁ ἄγγελος ἐπιστὰς ταῖς γυναιξίν εἶπε· « Τίνα ζητεῖτε; Ἰησοῦν; Οὐκ ἔστιν ὧδε· δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον αὐτοῦ. »

« Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἄνομοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Ἐν τίνι ἐνετρουφῆσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομων; » Οὐ γὰρ ἄξιον τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνα ὁμας καλεῖν· εἰ γὰρ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Μοιχοὺς δ' οἶδεν ὁ λόγος καλεῖν τοὺς πάλαι εἰδωλολατρῶντας, περὶ ὧν εἴρηται· « Καὶ ἐμοίχευ- C σαν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον. » πόρνῃν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐδήλου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ὁ παρὼν προφήτης. Μάλιστα γὰρ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ στόμα κατατιγνύει διὰ τὰς κατὰ τοῦ Σωτῆρος φωνὰς, καὶ ἅς αἰσέτι καὶ νῦν κατ' αὐτοῦ ποιοῦνται βλασφημίας. Διό φησιν· « Ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας; »

« Οἱ παρακαλοῦντες εἰδωλα ὑπὸ δένδρα θασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραγξιν ἀνὰ μέσον τῶν πετρῶν. Ἐκείνη σου ἡ μερίς, οὗτός σου ὁ κληρὸς· κακείνοις ἐξέχεας σπονδάς, καὶ τούτοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐκ ὀργισθήσ- D μαι; » Σαφῶς δὲ διὰ τούτων δείκνυνται ἡ παρούσα προφητεία τοῖς κατὰ τοὺς χρόνους Ἡσαίου τοῦ προφήτου εἰδωλολάτραις ἀρμόττουσα.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας σου. » Κατὰ ταῦτα, φησὶν, ἔπραττες, οὐδὲ κεκρυμμένως ἀσεβῶν, ἀλλὰ πεπαρρησιασμένως· οὕτως ὡς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ὑψηλοτάτων ὄρων ἐπιτελεῖν τὰς δαιμονικάς θυσίας.

« Καὶ ὅπισω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἔθηκας μνημόσυνά σου. Ὃου, οὗτι, ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῇς, πλείον τι ἐξείς. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν.

• Marc. xvi, 6.

VERS. 1. « Videte quomodo justus periiit, et nemo suscipit corde : et viri justi tolluntur, et nullus est qui consideret. Nam a facie iniquitatis sublatus est justus. » Et quomodo considerarent, qui animis cæci erant : nam si non ita se habuissent, saltem justum vidissent et suam ipsi œconomiam novissent : sed cum cæci, et canes impudentes essent, talia contra justos aggredi audebant : justī vero a Deo in pace suscipiebantur.

VERS. 2. « Erit in pace sepultura ejus, sublata est de medio. » Dixit quispiam hæc et Salvator et discipulis ejus competere, qui a Judaica gente insidiis appetebantur : sed etiam hic Salvatoris quodque nostri resurrectionem adumbrari pronuntiaverit : ita ut mors ejus per sepulturam, resurrectio autem, his verbis, « Sublata est de medio sepultura ejus, » indicetur. De medio sublatus est, quia in loco sepulture non mansit : quare angelus mulieribus astans dicebat : « Quem queritis ? Jesum ? Non est hic, venite, videte locum ejus. »

VERS. 3, 4. « Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quem insultastis ? et in quem aperuistis os vestrum ? et in quem laxastis linguam vestram ? Nonne vos estis filii perditionis, semen impiorum ? » Neque enim digni estis qui Abrahæ et Saræ filii vocemini : nam si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Adulteros autem solet Scriptura vocare eos, qui olim idololatriæ dediti erant, de quibus dicitur, « Et adulterarunt lignum et lapidem : » meretricem vero Hierosolymam hic propheta superius nuncupavit. Eorum quippe linguam et os in crimen maxime vocat, propter illas contra Salvatorem emissas voces, et ob blasphemia verba, quæ hodieque adversus illum profuerunt. Quapropter ait, « In quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram ? Nonne vos estis filii perditionis ? »

VERS. 5, 6. « Qui advocatis idola sub arboribus opacis, qui jugulatis filios vestros in vallibus, in medio petrarum. Hæc portio tua, hæc sors tua : et illis effudisti libamina, et illis obtolisti sacrificia. Super his ergo non irascar ? » His clare ostenditur hanc prophetiam idololatris qui tempore Isaïæ erant convenire.

VERS. 7. « Super montem excelsum et altum, ibi cubile tuum, et illuc adduxisti sacrificia tua. » Et hæc, inquit, egisti non clam impie agens, sed palam et confidenter, ita ut etiam in celsissimis montium cacuminibus diabolica sacrificia offerres.

VERS. 8, 9. « Et retro postes ostii tui posuisti memorialia tua. Putabas, si a me recederes, te amplius quid habituram. Dilixisti dormientes tecum, et multiplicasti fornicationes tuas cum eis, multos-

qua longe a te fecisti (41). » Multi quippe viri Deo adilicti, Hierosolymis se proripiebant, ob impleta gesta quæ ibi perpetrabantur. » Et misisti legatos ultra terminos tuos, et humiliata es usque ad infernum. » Hæc omnia quasi de meretrice loquitur, quæ pulchritudini et decori studebat, ac nihil non agebat ad voluptatem eorum qui secum degebant.

VERS. 10. « Multis itineribus tuis laborasti, et non dixisti, Desinam. » Non enim in una regia via incedebas; sed in multis et deviis. « Invaluisti, quia hæc egisti; ideo me non rogasti: » sed quasi robore et juventute valens, his pejora admisisti, turpibus gestis tuis insistens.

VERS. 11-13. « Quem timens perterrita es: et mentita es mihi, nec meministi mei, nec posuisti me in mente tua, nec in corde tuo? Et ego te videns, despicio, et me non timuisti. Et ego annuntiabo justitiam meam et mala tua, et non proderunt tibi. Cum clamaveris, eruant te in tribulatione tua. Hos quippe omnes ventus auferet, et tempestas tollet. Qui autem adherent mihi, possidebunt terram et hæreditate accipient montem sanctum meum. » Omnes itaque eos qui incusantur, ventus tollet et tempestas auferet. Et hujusmodi finis invadet eos qui ob prædicta in crimen vocantur: eos vero qui bonam elegere sortem, me scilicet Deum, ac sinceris illos homines qui pure mihi adhærebant, merces mea excipiet.

VERS. 14. « Et dicent: Purgate vias a facie ejus, et tollite offendicula de via populi mei. » Nam qui recte apud Deum se gerit, non salutis modo sue curam habebit, sed etiam populo Dei sese utilem præstabit, præcipiens illi ut viam pietatis complanet, et offendicula, si qua videantur, amoveat.

VERS. 15. « Hæc dicit Altissimus, qui in excelsis habitat in sæculum, Sanctus in sanctis nomen ei: Altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimitas dat patientiam, et dat vitam contritis corde. » Iis in populo qui pietate et timore Dei præditi erant, quique peccatorum poenitentiam egerant, quos hæc Scriptura contritis corde et pusillanimes vocat, consolationem affert. Siquidem, etsi pauci numero, hujusmodi tamen nonnulli aderant. Attamen viri Deo addicti erant; non tantum prophetæ, sed alii eorum imitatores, qui a prophetis edocebantur, eorumque disciplinæ animum adhibebant.

VERS. 16. « Non in perpetuum vos ulciscar, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et statum omnem ego feci. » Nam curæ mihi est spiritus ille, qui a me profectus, in vobis habitavit: quandoquidem omnis spiritus, qui laudare me valeat, auctor sum, secundum illud,

(41) Sic vertimus, quia ad hunc modum interpretatur Eusebius. Verus tamen hujus loci sensus

καὶ πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ. » Πολλοὶ γὰρ ἐφυγοντὴν Ἱερουσαλὴμ οἱ τῷ Θεῷ ἀνακείμενοι ἄνδρες διὰ τὰς ἐν αὐτῇ συντελουμένας ἀθέους πράξεις. » Καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄριά σου, καὶ ἐταπεινώθης ἕως ἔθου. » Ταῦτα πάντα προσωποποιεῖ ὡς πρὸς ἑαίραν καλλωπιζομένην, καὶ πάντα πράττουσαν ἐφ' ἡδονῇ τῶν προσόντων αὐτῇ.

« Τὰς πολυδοσίας σου ἐκοκίλας, καὶ οὐκ εἶπας, Παύσομαι. » Οὐ γὰρ μίαν ὥδευσεν τὴν βασιλικὴν ὁδὸν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας. » Ἐνίσχυσας, ὅτι ἐπραξας ταῦτα· διὰ τοῦτο οὐ κατεβεθήθης μου σύ· » ἀλλ' ὥσπερ ισχύουσα καὶ νεανειουμένη, χεῖρωνα τούτων ἐπραξας ἐπιμένουσα ταῖς οἰκείαις ἀτοπίαις.

« Τίνα εὐλάβηθεῖσα ἐφοβήθης, καὶ ἐφεύσω με, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, οὐδ' ἐλαβές με εἰς τὴν διάνοιαν, οὐδ' εἰς τὴν καρδίαν σου; Καὶ ἐγὼ σε ἰδὼν παροργῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης. Καὶ ἐγὼ ἀπαγγεῶ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ τὰ κακά σου, καὶ οὐκ ὠφελήσει σε. Ὅταν ἀναδοήσῃς, ἐξελεύσῃς σε ἐν τῇ θλίψει σου· τούτους γὰρ πάντας ἀνεμὸς λήφεται, καὶ ἀποίσει καταιγίς. Οἱ δὲ ἀντεχόμενοί μου κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου. » Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατηγορηθέντας λήφεται ἀνεμὸς, καὶ ἀποίσει καταιγίς. Καὶ τοιοῦτο τέλος διαλήφεται τοὺς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις διαβληθέντας· τοὺς δὲ τὴν καλὴν ἐκλεξαμένους μερίδα, ἐμὲ δὴλασθὲν τὸν Θεὸν καὶ τοὺς γνησίους καὶ καθαρῶς ἀντεχομένους, ἡ παρ' ἐμοῦ ἀμοιβὴ διαδίξεται.

« Καὶ ἐροῦσι· Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοὺς, καὶ ἄρατε σκῶλα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου. » Οὐ γὰρ μόνως τῆς σωτηρίας πρόνοιαν ποιήσεται ὁ παρὰ τῷ Θεῷ κατορθώσας, ἀλλ' ἤδη καὶ τῷ λαῷ Θεοῦ χρησίμου ἑαυτὸν παρέξει προστάττων ἐξομαλίζειν αὐτῷ τὴν ὁδὸν τῆς θεοσεβείας, καὶ τὰ δοκούντα προσκόμματα.

« Τάδε λέγει ὁ Ὑψιστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἅγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτοῦ· Ὑψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, καὶ ὀλιγοψύχους διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν. » Πρὸς τοὺς ἐν τῷ λαῷ εὐλαβεῖς καὶ φόβον Θεοῦ κεκτημένους, καὶ μετανοοῦντας ἐφ' οἷς ἡμαρτον, οὓς ἡ παρούσα λέξις συντετριμμένους τὴν καρδίαν καὶ ὀλιγοψύχους ὀνομάζει, παρὰ κλῆσιν καὶ παραμυθίαν προσάγει. Ἦσαν γὰρ ἐν αὐτοῖς, εἰ καὶ βραχεῖς καὶ ἀριθμῷ λίπτοι. Πλὴν ὁμοῦς ἦσαν ἄνδρες ἀνακείμενοι τῷ Θεῷ· οὐχ οἱ προφῆται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι τούτων ζηλωταί, μαθητευόμενοι τοῖς προφῆταις, καὶ ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν προσανέχοντες.

« Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διὰ παντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. » Μῆλει γάρ μοι τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐξ ἐμοῦ προελθὼν, εἰς ὑμᾶς κατῴκησεν· ἐπειδὴ καὶ ποιητὴς τυγχάνουν πάσης πνοῆς τῆς δυναμένης με αἰνεῖν, κατὰ τὸ,

hic esse videtur: « Multosque qui tecum fornicarentur procul accivisti. »

« Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον, » καὶ ἐν τῇ κο-
σμοποιίᾳ δὲ ἐμφυσησάντος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀνθρώ-
πος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

« Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπά-
ταξα αὐτὸν, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ'
αὐτοῦ, καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγρὸς ἐν ταῖς
ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐώρακα, καὶ ἱασάμην
αὐτὸν, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ πα-
ράκλησιν ἀληθινὴν, εἰρήνην ἐπ' εἰρήνῃ τοῖς μακρὰν
καὶ τοῖς ἐγγύς οὖσι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐ-
τούς. Οἱ δὲ ἄδικοι κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσα-
σθαι οὐ θυνήσονται. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν,
εἶπεν ὁ Θεός· » Εἰ καὶ πρὸς βραχὺν τινα καιρὸν διὰ
τινας ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐπιγενομένας ἁμαρ-
τίας ἐλύπησα τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ ἐπάταξα, οἷα
πατὴρ υἱοῦς παιδεύων· « Ὅν » γὰρ « ἀγαπᾷ Κύριος, »
παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· »
ἀλλ' ἐπειδὴ, συναίσθησιν λαβόντες τῆς ἐμῆς παιδείας,
ἐλυπήθητε τὴν κατὰ Θεὸν λύπην, καὶ ἐπορεύθητε
στυγροὶ μεταμεληθέντες· τοῦτο χάριν, τὴν ἐπιστρο-
φὴν καὶ τὴν μετάνοιαν ὁμῶν θεασάμενος καὶ τὰς με-
τὰ ταῦτα πράξεις, καὶ τοῦ βίου τὰς ὁδοὺς, ἱασάμην
ὁμᾶς καὶ παρεκάλεσα ὁδοὺς παράκλησιν ἀληθινὴν·
πάντα γὰρ παρ' ἐμοῦ εἰς τοὺς ἐμοὺς οἰκείους χορη-
γούμενα ἀληθινὰ τυγχάνει. Διόπερ τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς
παιδείας σωφρονισθεῖσι παράκλησιν ἀληθινὴν δέδωκα
καὶ εἰρηνικὴν, οὐχ ἀπλὴν τινα καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ
πολυπλασιαζομένην· ὥς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγύς ἔχειν
αὐτὴν, καὶ ἀπὸ τῶν πόρρω καὶ μακρὰν ἀπωκισμέ-
νοισι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ΄.

« Ἀναβήσων ἐν ἰσχυί, καὶ μὴ φέισῃ, ὥς σάλπιγγι
ὑψώσων τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνάγγελον τῷ λαῷ μου
τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ τῷ ὄκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνο-
μίας αὐτῶν. » Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελισταῖς τοῦ σωτη-
ρίου λόγου διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐλέγγο· « Ἐπ' ὄρος
ὕψηλόν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλὴμ·
ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε· » ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐπ' ὄρος
ὕψηλόν ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται· οὐδὲ γὰρ
ἦσαν ἐν ὑψέ, οἷς ταῦτα προσφώνει· τὸ διαδοῆσαι
μόνον ἐν ἰσχυί καὶ μὴ φέισασθαι, οἷα εἰς ὧτα κωρῶν
λαλοῦντα προστάττεται, καὶ δίκην σάλπιγγος ὑψῶσαι
τὴν φωνήν. Σάλπιγξ δὲ πολέμου σημεῖον· διὸ ὡς
πρὸς πολέμιον τὸν ἀσεβῆ καὶ ἁμαρτωλὸν τῇ βοῇ χρή-
σασθαι κελεύει, ὥς ἂν καθάψοιτο τῆς τῶν ἀκούον-
των διανοίας, καὶ τρώσειν αὐτὴν τῷ πληκτικωτάτῳ
λόγῳ.

« Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκει
μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσι, ὥς λαὸς δικαιοσύνης πε-
ποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλείπειν.
Αἰτοῦσίν με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξειν Θεὸς
ἐπιθυμοῦσι. » Εἰς κατάκρισιν λαὸν αὐτοῦ ὀνομάζων
τὸν ἁμαρτωλὸν, ὃν ἐγὼ μὲν, φησὶν, εἰσποιησάμην,
καὶ ὃν κατηξίωσα λαὸν ἐμὸν χρηματίζειν· οἱ δὲ ἐμά-
χρουν ἐαυτοὺς ἐμοῦ, ταῖς ἐαυτῶν ἐκδοτοῖς δεδομένοι
κακίαις.

A « Omnis spiritus laudet Dominum »; et in creatione
mundi, insufflante Deo, factus est homo in animam
viventem.

VERS. 17-21. « Propter peccatum paululum
contristavi eum, et percussi eum, et averti faciem
meam ab eo, et contristatus est, et ambulavit
tristis in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum,
et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem
veram, pacem super pacem iis qui longe et qui
prope sunt. Et dixit Dominus : Sanabo eos : qui
autem iniqui sunt fluctuabunt, et non poterunt
quiescere. Non est gaudium impiis, dixit Deus. »
Etiamsi ad breve quoddam tempus, ob quendam ex
humana infirmitate profecta peccata, percalescentes
tristitia affecerim et percusserim, quasi pater filios
B corripiens : nam, « Quem diligit Dominus, castigat;
flagellat autem omnem filium, quem suscipit »; et
quia in castigationis meae sensum venientes, illi,
quæ secundum Deum est, tristitiæ vos dedidistis,
ac pœnitentia ducti cum mœrore ambulastis ; ideo
conversionem et pœnitentiam vestram conspicatus,
necnon posteriora gesta vestra, et vias vitæ quas
inilistis, vos sanavi et consolatus sum vera utique
consolatione : etenim omnia a me familiaribus
concessa meis vera sunt. Quamobrem iis, qui per
castigationem meam resipuerunt, consolationem
dedi veram et pacatam, non autem vulgarem quam-
dam et temporariam, sed abundantissimam ; ita ut
et cum proxime positis, et cum procul remotis illa
C fruantur.

CAPUT LVIII.

VERS. 1. « Clama cum fortitudine, neque parcas,
quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata eorum, et domui Jacob iniquitates
eorum. » Superius quidem salutaris verbi prædica-
toribus dicebatur : « Super montem excelsum ascen-
de qui evangelizas Jerusalem : exaltate et nolite
timere : » hic vero non supra montem excelsum
ascendere jubetur propheta : neque enim in cacu-
mine positi erant ii, quibus hæc prænuntiabat : sed
tantum ut cum fortitudine clamet, et ne parcat,
utpote qui ad aures surdorum loquatur, præcipitur,
et ut instar tubæ extollat vocem. Tuba vero militare
signum est : quare adversus impium et peccato-
rem, ut contra inimicum, clamore uti jubet, qui ad
auditorum mentem perlingat, ipsamque vi vocis
feriat et vulneret.

VERS. 2. « Me de die in diem quaerunt, et scire
vias meas cupiunt, tanquam populus, qui justitiam
fecerit, et iudicium Dei sui non dereliquerit. Petunt
a me nunc iudicium justum, et appropinquare Deo
cupiunt. » Populum suum ad ipsius condemnatio-
nem peccatorem nuncupat : quem ego, inquit,
meum ascripsi, et quem populum vocare meum non
dedignatus sum : illi vero malitiæ suæ dedisti, se se
a me procul removerunt.

¹⁰ Psalm. CL, 6. ¹¹ Hebr. XII, 6.

VERS. 3. « Dicentes : Quare jejunavimus, et non A vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? » Quia talia impudenter effari audent, magna tu, mi propheta, voce utens, responde illis, et coargue eos, quod judicium meum dereliquerint, et quod omnia quæ proferunt, non sincere dicant. « In diebus enim juniorum vestrorum invenitis voluntates vestras, et omnes subditos vestros affligitis. » Si ergo de tali jejunio gloriantur, longe præstabilius ipsis erat, ut epulis vacarent, et res hujusmodi non aggredereutur. Quapropter initio prophetiæ dictum est illis : « Jejunium et cessationem et solemnitates vestras odit anima mea. » Nam jejunii otium, non in pœnitentiæ occasionem vertitis, sed illo ad debita exigenda et repetenda utimini.

VERS. 4. « Si ad lites et pugnas jejunatis, et pugnis percussitis humilem, ad quid mihi jejunatis? » Videtur ipso quoque prophetiæ tempore tale quidpiam factum esse : id quippe sermo subindicat : « Ut hodie audiat in clamore vox vestra. »

VERS. 5. « Non ego jejunium istud elegi, et diem, ut humiliet homo animam suam. Non si incurveris quasi circulum collum tuum, et cilicium et cinerem substraveris : neque sic vocabitis jejunium acceptabile. » Quod si quis velit modum veri mihi probati jejunii ediscere, hæc agat : Ad lætitiæ vultum componat, et oleo caput inungens secundum salutare præceptum, jejunium clam observet, et soli Patri occulta videnti humilitatem animæ ostendat : in publico autem operibus, pietatis fructus videntibus omnibus exhibeat, omne vinculum iniquitatis solvendo. Quare ait :

VERS. 6. « Non tale judicium elegi, dicit Dominus : sed solve omnem nexum iniquitatis ; dissolve obligationes violentarum cautionum ; dimitte fractos in remissionem ; et omnem syngrapham iniquam lacera, » dictum illud Servatoris opere perficiens : « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te ; relinque ibi munus tuum, et vade prius, reconciliare fratri tuo : et tunc veniens offer munus tuum¹¹. »

VERS. 7. « Frange esurienti panem tuum, et pauperes tecto carentes induc in domum tuam. Si videris nudum, tege, et domesticos seminis tui ne despexeris. » Non enim desunt apud homines qui cibo egeant : atque sic tibi abstinentia non lucro erit : sed alio modo animam tuam ales, cum pane tuo indigum et cibi penuria laborantem recreabis.

VERS. 8, 9. « Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanationes tue cito orientur : et præibit ante te justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum. »

¹¹ Matth. v, 23

« Λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνως ; » Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα λέγειν ἀναίδως τολμῶσι, μεγάλη βοήθρη χρησάμενος οὐ δέμους προφήτης, ἀπόκριναι αὐτοῖς, καὶ ἀπέλεγχε, ὅπως ἐμὴν κρίσιν καταλειλοῖσσι, καὶ πάνθ' ὅσα φάσκουσιν, οὐκ ἀληθῶς διαβεβαίονται. « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑμῶν ὑπονούσατε. » Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοιαύτῃ σεμνύνονται νηστεία, πολλὸν κρείττον ἦν αὐτοῖς τροφὴ σχολάζειν, καὶ μὴ τοιαῦτα τολμᾶν. Διὰ ταῦτα γοῦν κατ' ἀρχῆς τῆς προφητείας πρὸς αὐτοὺς ἐλέγχετο· « Νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἐσθλὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Τὴν γὰρ τῆς νηστείας σχολὴν οὐκ ἀφορμὴν ποιείσθε μεταμελείας· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὴν τῶν ὀφειλόντων ἐσπραξὶν ἀναλίσκετε.

« Εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν, ἵνα τί μοι νηστεύετε ; » Ἔοικε καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς προφητείας καιρὸν τοιοῦτό τι γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ αἰνίσσεται ὁ λόγος· « Ὅς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν.

« Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἀνθρώπον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σπόδον ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν δεκτὴν. » Εἰ δὲ δὴ ἐθέλοι τις τρόπον ἀληθοῦς καὶ ἐμοὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς νηστείας διδάσκεισθαι, ταῦτα πράττετω· Φαῖδρον τὸ πρόσωπον καταστήσας, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀλείψας ἑλαίῳ κατὰ τὴν σωτήριον παρακέλευσιν, τὴν μὲν νηστείαν ἐν τῷ κρυπτῷ φυλάττω, καὶ τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι τὰ κρυπτὰ μόνῳ τὴν ταπεινώσιν τῆς ψυχῆς δεκνύτω· εἰς δὲ τὸ φανερόν δι' ἔργων τοὺς καρποὺς τῆς κατὰ ψυχὴν εὐλα-

σύνδεσμον ἀδικίας. Διό φησιν· « Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλίας βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόσπελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφῆσει· καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἀδικίας διάσπα· » αὐτὸ δὴ τὸ λελεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτήρος ἔργῳ πληρῶν, τό· « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, κάκει μνησθῇς, ὅτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου τι κατὰ σοῦ· ἀφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπάγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. »

« Διὰ θρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐὰν ἴδῃς γυμνόν, περιβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐκ ὑπερόψει. » Οὐ γὰρ λείπουσιν ἐν ἀνθρώποις οἱ τροφῆς ἐνδεεῖς· καὶ οὕτω γὰρ σοὶ γέννεται οὐ πρὸς κέρδους ἡ ἀστία, ἀλλ' ἐτέρῳ τρόπῳ τραφήσῃ τὴν ψυχὴν τῷ σαυτοῦ ἄρτῳ τὸν ἐνδεὴ καὶ τροφῆς δεόμενον ἀνακτῶμενος.

« Τότε βαγθήσεται πρῶτιμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ· καὶ προπορεύεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσῃ, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου ἔρει· Ἰδοὺ πάρειμι. »

« Ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν, καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ. » Ὁ γὰρ τῶν ὧλων θεὸς τοὺς μὲν εὐπορεῖν τροφῆς καὶ χρημάτων, τοὺς δὲ ἑνδεεῖς καὶ πένητας ὑπεστήσατο εἰς δοκιμὴν ἑκατέρων· ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν εὐπορίας διὰ τῆς εἰς τοὺς ἑνδεεῖς παροχῆς· οἱ δὲ ἐγγυμαζόμενοι τῇ πενίᾳ ἀντὶ πολυχάρπου χώρας τὴν ἀπὸ τῶν εὐπόρων διαποιοῦντο χορηγίαν.

« Καὶ διὸς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς· τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημέρια. » Μάλιστα μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι δεῖται κοινωνεῖν ἀφθόνως· τὰ δὲ ἐξαιρέτα τοῖς οἰκείοις τῆς πίστεως ἀπονέμειν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀποστολικὴ διδασκαλία παρεκελεύσατο, φήσασα δεξιούς εἶναι πρὸς πάντας.

« Καὶ ἔσται ὁ θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός· καὶ ἐμπληροῦσθι καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀστέα σου πανθῆσεται· καὶ ἔσται ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. » Δηλαδὴ τῆς ψυχῆς αὐτῆς αἱ δυνάμεις πληθύνονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐνθέου τροφῆς. Καὶ κῆπος ἀειθαλὴς τὰς ἐξ ἁγίου Πνεύματος καρποφορῶν φτείσας, καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα οἰκοδομηθῆσεται ἐν σοὶ, καὶ ἀναπληρωθῆσεται διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων· ὡς καὶ οἰκοδόμος σε γενέσθαι ἑαυτοῦ, διδασκαλαῖς ἐνθέοις οἰκοδομοῦντα τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ λογισμούς. Ἦδη δὲ καὶ φραγμὸν περιβαλεῖς τῇ σαυτοῦ ψυχῇ, περιφράττων αὐτὴν πανταχόθεν, καὶ ἀσφαλιζόμενος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀληθρῶν. Ὅσα δὲ τοῦ λαοῦ εἴεν ἂν οἱ ἐν αὐτῷ δυνατόι, τὸ πᾶν σῶμα ὑποβαστάζοντες.

« Καὶ οἰκοδομηθῇσονται σοὶ αἱ ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ ἔσται τὰ θεμέλιά σου αἰώνια γενεῶν γενεαῖς. Καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους σου ἀνὰ μέσον παύσεις. » Φραγμούς δὲ οἰκοδομεῖ ὁ περιφράττων καὶ περιτειχίζων διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα· ὁ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων περιαιρῶν διὰ τοῦ σαφηνίζειν τὰ λεγόμενα, οὗτος ἐστὶν ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τρίβων λίθους περιαιρῶν. Τῆς γὰρ πλάνης τὰς ἀτραποὺς ἀποφράττων, καὶ τὰς τοιαύτας ἀποτειχίζων διακοπὰς, καὶ πάντοθεν ἑαυτὸν τειχίζων καὶ περιφράττων, εὐκρίτως οἰκοδόμος φραγμῶν ὀνομάζεται.

« Ἐὰν ἀποστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματα σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ· καὶ καλέσεις τὰ Σαββάτα τρυφερὰ, ἅγια τῷ Θεῷ· οὐκ ἀρείς τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου. Καὶ ἔσθι παποιθεὶς ἐπὶ Κύριον· καὶ ἀναβιβάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψωμίσει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὑποβάλλει δ' ὁ λόγος μὴ θελήματα πράττειν, ὡς ἐκυτοῖς μέθαις καὶ κραυγαῖς σχολάζοντας· ἐν ἁγιασμῷ δὲ καὶ καθαρότητι διάγοντας, οὕτω καὶ τὴν ἡμέραν ἁγιάζειν, τρυφερὰν τε αὐτὴν καὶ ἄλυπον διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ θεὸν ἐπιτελουμένης σχολῆς φυλάτ-

« Si abstuleris a te nexum, et manuum extensionem, et verbum murmurationis. » Nam universo Deus, alios quidem cibus et pecuniis opulentos, alios vero egenos et pauperes constituit, ad utrumque probationem; ut hi quidem ex largitione egenis præbita, opulentiae suae fructum perciperent, alii vero pauperie afflictati et exercitati, divitum largitione, quasi feracissimo agro fruerentur.

VERS. 10. « Et dederis esurienti panem ex animo tuo, et animam humillatam impleveris, tunc orietur in tenebris lumen tuum, et tenebrae tuae erunt velut meridies. » Prima sane omnibus sunt largiter distribuenda; præcipua vero domesticis fidei dispensanda. Idipsum enim apostolico præcepto jubetur, scilicet officiosos esse erga omnes.

VERS. 11. « Et erit Deus tuus tecum semper, et impleberis sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent: et erit quasi hortus ebrius, et sicut fons, cui non deficit aqua. » Videlicet ipsius animae virtutes pinguescent a spirituali et divina esca. Et hortus semper virens erit, arborum sancti Spiritus fructibus exornatus, atque illa olim animae deserta in te aedificabuntur, ac disciplina divinisque sermonibus replebuntur; ita ut ipse tui constructor existas, cogitationes mentis tuae divina doctrina exaedificans. Ad hæc autem animam tuam propugnaculo circummunis, ipsamque contra externos tumultus undique sepies et custodies. Ossa vero populi fuerint ii, qui apud illum prævalidi ac robusti sunt, ita ut totum corpus sustentent.

VERS. 12. « Et aedificabuntur deserta tua perpetua, et erunt fundamenta tua sempiterna in generationes generationum. Et vocaberis aedificator maccrariarum, et semitas tuas, quæ sunt in medio, quiescere facies. » Sepes autem construit, qui ecclesiastica dogmata dialecticis demonstrationibus circumquaque munit et defendit; qui vero ea, quæ in divinis lectionibus offendicula esse videntur, dicta explicando removet, is est qui lapides in medio semitarum positos amolitur. Nam quia erroris vias obstruit, et ejusmodi clausulas tutatur ac defendit, seseque undique munit et sepit, aedificator maccrariarum jure vocatur.

VERS. 13, 14. « Si averteris a Sabbatis pedem tuum, ut non facias voluntates tuas in die sancta: et vocabis Sabbata delicata, sancta Deo; non levabis pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo. Et eris fiducium habens in Domino: et evehet te ad bona terræ, et cibabit te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc. » His subindicatur non pro lubito singulos agere debere, ita ut ebrietati et crapulae indulgeant; sed in sanctitate et puritate degendum esse, atque ita diem sancte celebrandam oportere: ipsamque letam ac sine tristitia, ob otium illud Deo consecratum, custodire, neque vel tantillum pedem movere

ad alia opera, neque vel verbotenus labia sordare; A sed soli divinarum rerum otio tota die vacare.

χρῆν μὲν τῇ σχολῇ τῶν θείων διὰ πάσης προσανέχειν τῆς ἡμέρας.

5231

CAPUT LIX.

VERS. 1. « Annon potest manus Domini salvare? An aggravata est auris ejus, ut non exaudiat? » Postquam in precedentibus quæ a Judaico populo agenda erant, præscripsit, atque iis qui agenda perfecterint, congruentes pollicitationes obtulit, ac contraria deligentibus promerita supplicia comminatus est; jam his verbis ipsos coarguit, utpote qui aliqua Dei voluntati contraria delegerint: quæ de causa in calamitates delapsi sunt. Ait ergo illis: Nequaquam mihi Deo impossibile erat vos etiam perditos restaurare, neque infirma est manus mea, ut vos, indignos licet, servare nequeam; auris vero mea, quæ omnia audit, non ita aggravata erat, ut non possem vos clamantes exaudire.

VERS. 2. « Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum: et propter peccata vestra averit faciem a vobis, ut non misereatur. » Improbata vita vestra non sinit vos divina frui providentia, quia Deus peccatum, ut rem putidam, turpem et infamem abominatur. Populo itaque ruinæ ac remotionis a Deo nullam aliam fuisse causam docet, quam peccata eorum: horum vero species deinceps enumerat.

VERS. 3. « Manus enim vestre pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis: labia vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua vestra injustitiam meditatur. » Et perpendas velim eos hic non de idololatria, aut de alio improbo facinore accusari, sed de eadē labiis perpetrata, et de oris sui iniquitate. Quis subindicat eorum contra Servatorem conspirationes, atque insidias ab eis contra probos viros structas. Etiam si vero Servatorem non propria manu trucidarint; cum tamen sanguinem ejus super se et super filios suos expetierint, ac impiis ut sint clamoribus, reapse declararunt se manus sanguine sordatas habere, labia eorum iniquitatem locuta esse, et linguam eorum impietatem protulisse. Nam sese decipientes alium Christum expectant, humana quedam et fabulosa de ipso narrantes.

VERS. 4, 5. « Nemo inquitur justa, nec est iudicium verum. Confidunt rebus vanis, et loquuntur inania, quia concipiunt dolorem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum frangerunt, et telam aranearum texunt: et qui vult de ovīs eorum comedere, frangens urinum invenit, et in ipso regulum. » Adversariorum potestatum semina in se parturiunt: quare molitrix et improbitatis suæ filius dicebatur, « Serpentes, genimina viperarum. » Proportione vero quadam ad divinum semen habita, adversariorum potestatum semen, ova appellavit, reptilis generis exemplo insistent: nam aspidēs, serpentes et alia

ταῖν, μὴδὲ μέχρι τοῦ τυχόντος κινεῖν τὸν πόδα ἐπὶ πρᾶξεσιν ἑτέrais, μὴδὲ μέχρι λόγου μολύνειν τὰ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ.

« Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; Ἡ ἐδάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; » Ὡς πρὸς τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν διαστείλαμενος ὁ λόγος ἐν τοῖς πρὸ τούτου τὰ πρακτέα, καὶ τοὺς μὲν τὰ πρακτέα δι' ἔργων ἐπιτελέσας τὰς πρεπούσας ἐπαγγελίας παραθεῖς, τοῖς δὲ τάναντία ἐλπομένοις τὰς καταλήλους ἀπειλήσας τιμωρίας: διὰ τῶν προκειμένων ἐλεγχον αὐτοὺς προσφέρει, ὡς τινα ἐναντία ἐλπομένοις τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ· οὐ χάριν καὶ τοὺς κακοὺς περιπεπτώκασιν. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἦν ἀδύνατον ἐμοὶ τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολλυμένους ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι, οὐδὲ ἀσθενεῖ ἡ ἐμὴ χεὶρ καὶ ἀναξίους ὄντας ὑμᾶς διασῶσαι· καὶ τὸ οὖς δὲ τὸ ἐμὸν τὸ πάντων ἀκουστικὸν οὐχ οὕτως ἦν βαρυήκον, ὡς μὴ δύνασθαι ὑμῶν εἰσακοῦσαι βοῶντων.

« Ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διωστῶσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὁ παράνομος ὑμῶν βίος οὐκ ἔφ' τῆς θείας ὑμᾶς ἀπολαύσαι προνοίας, διὰ τὸ βελούττεσθαι ὡς περ δυσώδη καὶ αἰσχρὰ καὶ ἀτιμον τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν αἴτιον τῆς ἀποπτώσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πορρωτάτω τοῦ Θεοῦ ἀποβολῆς αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἐδίδαξεν ἢ τὰς ἁμαρτίας· τὸ δὲ τούτων εἶδος ἐξῆς καταριθμεῖται.

« Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμένααι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις· τὰ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Καὶ θέα, ὡς οὐκ ἐπιμέμμεται αὐτοῖς ἐν τούτοις ἐιδωλολατρεῖαν, οὐδ' ἑτέραν τινὰ παράνομον πρᾶξιν· ἀλλὰ τὴν διὰ χειλέων μιαιφονίαν, καὶ τὴν διὰ στόματος παρανομίαν. Δι' ὃν ἠνέκατο τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν ἐπιβουλὴν. Εἰ δὲ καὶ μὴ αὐτόχειρες γεγόνασιν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν αἰτησάμενοι, καὶ βοᾷς ἀθέοι; χρησάμενοι, ἔργῳ παρέστησαν τὰς χεῖρας ἔχειν μεμολυσμένας αἵματι, τὰ τε χεῖλη αὐτῶν λελαληκέναι ἀνομίαν, καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν μεμελετηκέναι. Ἐξ-
D απατῶντες γὰρ ἑαυτοὺς ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογούντες.

« Οὐθεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ χρῆσις ἀληθινή. Πειποθασιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ λαλοῦσι κενὰ, οὐ κίουσιν πόνον, καὶ τίκτουςιν ἀνομίαν. » Ὡς ἀσπίδων ἐβόηξαν, καὶ ἰσθὺν ἀράχνης ὀφείλουσι· καὶ ὁ μέλλων τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντρίψας ὀρίον εἶρε, καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. « Τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν αὐτοῖς κησαντες· διὸ τοὺς τῆς κακίας καὶ πονηρίας αὐτῶν υἱοὺς ἐλέγετο. » « Οφεί, γεννήματα ἐχιδνῶν. » Ἀναλόγως δὲ τῷ σπέρματι τῷ θεῷ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπῆρον ὡς ὠνόμασε διὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἔρπουσικοῦ γένους· ἀσπίδες καὶ ὄφεις, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠτόκων ἐστίν.

Ἐπεὶ μετὰ τοσαύτην κακίαν ἐπαγγέλλονται μὲν τὰς ἀπὸ θεῶν Γραφῶν διδασκαλίας, ἐκπίπτουσι δὲ εἰς γραῶδεις μύθους, καὶ εἰς παραδόσεις ἀνθρώπων, οὐδὲν ὕγιες μὴδὲ ὠφέλιμον περιεχούσας· εἰκότως ἐπιλέγει· « Καὶ ἰσὺν ἀράχνης ὑφαίνουσι, » τὸ σπθρὸν καὶ ἀτιμον τῆς τοιαύτης αὐτῶν σπουδῆς τῇ τῆς ἀράχνης ὑφάσματι παραβάλλων. Ποίων δὲ ὧν μνημονεύει, ἢ περὶ ὧν εἰρηται· « Τὰ ὡὰ ἀσπίδων ἐρρήξαν· » Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλει, διαρρήξαντες τοῦτων τῶν ὧν, τὰ τελεσφορηθέντα εἰς ἑαυτοὺς ὑπεδέξαντο· οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν διαρρήγῃναι καὶ τελεσφορηθῇναι ἐμφαγόντες αὐτῶν, ἀπόλλυνται. Διὸ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς εἰρηται· « Ὁ ἐσθλὸν ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθάνειται. » Εἰ δὲ τις εὐρεθείη συνετὸς ἀνὴρ ὁ συντρέχειν αὐτὰ δυνάμενος ἀναρπικῇ καὶ ἐλεγκτικῇ λόγῳ, οὗτος εὖροι ἂν τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνεμιαῖον καὶ οὖριον, καὶ δυσῶδες καὶ φθοριμαῖον, καὶ ἐν τοῦτοις πᾶσιν ἰλυσπώμενον καὶ ἐγκρυπτόμενον, τὸν πάντων ἐρπετῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βλέμματος θανατοποιοῦν, τὸν βασιλίσκον λέγω.

« Ὁ ἰσὺς αὐτῶν οὐκ ἔσται· εἰς ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ περιβάλλονται ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν· τὰ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομίας· οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν τρέχουσι, ταχινόι ἐκχέαι αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόνων. Σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὄδον εἰρήνης οὐκ οἶδασιν. » Οὐ γὰρ παρεδέξαντο τὸν τῆς εἰρήνης πρύτανιν, περὶ οὗ εἰρηται· « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· » διὸ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ταύτην προξενεῖ λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφῆμι ὑμῖν. — « Καὶ οὐκ ἔστι χρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Αἱ γὰρ τρίβοι αὐτῶν διεστραμμέναι, ἃς διοδεύουσι· καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. » Ψηλαφῶντες γὰρ τὰς θείας Γραφάς, οὐ συνίσαι τὸν ἐν βάθει τῶν λέξεων ἀποκεκρυμμένον νοῦν· περὶ δὲ ὅθι μόνον τὴν λέξιν ἀσχολούμενοι, ὥσπερ τινὰ τοῖχον εἰκόασι ψηλαφῶν.

Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ χρίσις ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη· ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μέιναντες αὐγὴν, ἐν ἀωρίᾳ περιπάτησαν. Ψηλαφῆσουσιν ὡς τυφλοὶ τοῖχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι. Καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ ὡς ἐν μεσονυχτίῳ, ὡς ἀποθνήσκοντες στενάξουσιν. « Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἐθνῶν μεσημβρινοῦ φωτός, ταῖς σωτηρίοις καὶ εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, μόνοι αὐτοὶ, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες, πεπτώκασιν, καὶ ὥσπερ ἐν μεσονυχτίῳ διάγρουσιν.

« Ὁς ἄρκτος ἢ ὡς περιστέρα ἅμα πορεύονται. Ἀνεμείναμεν χρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία· μακρὰν ἀπέστηκεν ἀπ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμέν. » Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν, εἰ μὲν κατὰ λόγον ἐγίνοντο ὑπὲρ ὧν τετολμήκασιν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐπιωφελεῖς ἐγένοντο ἂν. Χρὴ γὰρ αὐ-

A huiusmodi, ova pariant. Quoniam post tantam exhibitam improbitatem, divinarum quidem Scripturarum doctrinam proficiuntur, in aniles vero fabulas et in traditiones hominum delabuntur, quæ nihil sanum, utile nihil habent; merito infert, « Et telam aranearum texunt, » putidum illud eorum indecorumque studium telæ aranearum comparans. Qualia porro ova memorat, nisi ea de quibus dicitur: « Ova aspidum eruperunt? » Qui igitur in malitiæ cumulum devenerunt, his diruptis ovis, setum in se susceperunt: simpliciores vero antequam dirumpantur et setum edant, ipsa comedentes, pereunt. Quapropter secundum reliquos interpretes dictum est: « Qui comederit ex ovis eorum, morietur. » Quod si quis reperiat vir prudens, qui possit illa hortando et arguendo conterere, is inveniet in illis, venti et lotii odorem putidum atque corruptum, et in his omnibus fœde volutatum et latens omnium reptilium teterrimum, vel visu solo lethiferum, regulum dico.

VERS. 6 - 8. « Tela eorum non erit in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera iniquitatis: pedes autem eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem, et cogitationes eorum, cogitationes a cædibus. Contritio et miseria in vis eorum, et viam pacis non cognoverunt. » Neque enim pacis principem receperunt, de quo dictum est: « Ipse enim est pax nostra: » quapropter eam discipulis procurat suis dicens, « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis¹². — « Et non est iudicium in vis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas pertransiunt, et non noverunt pacem. » Nam cum divinas Scripturas attingunt, in profunditate verborum latentem sententiam non intelligunt: sed uni dictioni vacantes, videntur quasi murum contrectare.

VERS. 9, 10. « Propterea recessit iudicium ab eis, nec apprehendet eos iustitia; cum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ; cum expectarent fulgorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæci murum: et quasi oculos non habeant, attractabunt. Et cadent in meridie tanquam in media nocte, quasi morientes ingemiscunt. » Tempore meridiane gentium lucis, salutaribus et evangelicis radiis illustrata Ecclesia Dei, ipsi soli, utpote qui ad mortem percaverint, delapsi sunt, et quasi in media nocte agunt.

VERS. 11, 12. « Tanquam ursus, aut tanquam columba simul incedent. Expectavimus iudicium, et non est salus: longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra obstiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt, et iniustitias nostras cognovimus. » Nam gemitus ipsorum, siquidem ratione eorum quæ contra Salvatorem ausi sunt, emissi fuisse, u-

¹² Ephes. ii, 14. ¹³ Joan. xiv, 27.

ipsis sane fructuosi futuri erant. Etenim opus est A
ipso lugere, ingemiscere, lamentari et plangere, sanguinis, quem effuderunt, causa. Verum quia id agere non videntur, sed urbem illam sensilem, Hierosolymam dico, deplorant, et ruinam ejus stolidè lugent, jure bestiae feræ comparantur. Quamobrem dicitur: « Et ingemiscunt tanquam ursus; » in aliis vero dicitur, « Sicut ursus prole orbata. » Ursus itaque vocantur, quia hæc fera homines devorat. Quandoquidem et ipsi homines devorabant, cædibus vacantes, et prophetas occidentes; ursæ item prole orbatae similes sunt, ob filiorum suorum exitium

VERS. 13. « Impie egimus, et mentiti sumus, et retrocessimus a Deo nostro. Locuti sumus iniqua, et inobsequentes fuimus. Concepimus et meditati sumus de corde nostro verba iniqua. » Hæc autem propheta dicit ex persona populi, docens eos, ut confiteantur Deo peccata, et sese accusent; ut vel ita saltem animo compuncti, gradum revocent et convertantur pœnitentiam edocti.

VERS. 14-20. « Et abduximus retro judicium, et justitia longe discessit: quoniam consumpta est in viis eorum veritas, et per rectum iter transire non potuerunt. Et veritas sublata est, et transtulerunt mentem, ut non intelligerent. Et vidit Dominus, et non placuit ipsi, quia non erat judicium. Et vidit, et non erat vir: et consideravit, et non erat qui defenderet: et ultus est eos brachio suo, et misericordia confirmavit. Et induit justitiam quasi lorica, et circumposuit galeam salutaris in capite, et circumdedit se vestimento ultionis: et amictus ejus, tanquam retributus sit retributionem, opprobrium adversariis. Et timebunt Occidentales nomen Domini, et qui sunt ab ortu solis, nomen gloriosum. Veniet enim, quasi fluvius violentus ira a Domino: veniet cum furore, et veniet propter Sion qui liberat, et avertet impietates a Jacob. » Hic item per Sion pia religio significatur, quam diversis modis Ecclesiam Dei esse comprobatur est. Hujus itaque Dei civitatis causa venturus liberator esse dicitur, qui jam prope est. Et quid faciet? Dimittet peccata accedentibus ad se.

VERS. 21. « Et hoc ipsis Testamentum a me est, D
dixit Dominus. Spiritus meus, qui est in te: et verba, quæ dedi in os tuum: et non deficient ex ore tuo, neque ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus amodo et usque in sæculum. » Hic itaque Spiritus Testamentum erat: quamobrem Salvator et Dominus noster Jesus Christus discipulis suis Spiritum dedit dicens: « Accipite Spiritum sanctum; si cujuscumque remiseritis peccata, remittentur ei »¹³. Hoc igitur Novum Testamentum est, et caput mysterii, Spiritus sanctus. Et verba, quæ dedi in os tuum, et non deficient. » Manent enim et in presenti et in futuro sæculo hæc omnia, secundum Servatoris nostri ver-

Α τοὺς καὶ πνεῦν καὶ στενάζειν, καὶ ἀποδύρεσθαι, καὶ δακρύειν, ὧν ἐξέχον αἱμάτων ἕνεκα. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐ προσποιοῦνται, τὴν δὲ πόλιν τὴν αἰσθητὴν, λέγω δὴ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀποκλαίονται, καὶ τὴν πτωσὶν αὐτῆς στενάζουσιν ἀλόγως· εἰκότως ἀγρίῳ θηρίῳ παρεδλήθησαν. Διὸ λέλεκται· « Καὶ στενάζουσιν ὡς ἄρκτος· » καὶ ἐν ἄλλοις δὲ εἴρηται· « Ὡς ἄρκτος· ἀτεκνουμένη. » Ἀρκτος μὲν οὖν διὰ τὸ ἀνθρωποβόρον τοῦ θηρὸς ὠνομάσθησαν. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώπους ἐφαγον μαιφονοῦντες, καὶ τοὺς προφῆτας ἀναιρούντες· ἀτεκνουμένη δὲ ἄρκτω παρωμοιώθησαν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν τέκνων αὐτῶν.

Β « Ἡσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ὀπίσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐλαθήσαμεν ἀδικία, καὶ ἡπειθήσαμεν. Ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδικίους. » Λέγει δὲ ταῦτα ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ, διδάσκων αὐτοὺς ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας καὶ κατηγορεῖν αὐτοὺς ἑαυτῶν, ἵνα καὶ οὕτως, πληγέντες τὴν ψυχὴν, ἀνανεύσῃσι καὶ ἐπιστρέψῃσι, μετανοήσιν διδαχθέντες.

Γ « Καὶ ἀπέστησαμεν ὀπίσω τὴν χρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκεν· ὅτι κατηνάλωθη ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἐδύναντο διελθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διάνοιαν τοῦ συνείναι. Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν χρίσις. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ· καὶ κατενόησε, καὶ οὐκ ἦν ἀντιληφόμενος· καὶ ἡμίνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ ἐστηρίξατο. Καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαιῶν σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ περιέβαλετο ἱμάτιον ἐκδικήσεως· καὶ τὸ περιδύκλιον αὐτοῦ, ὡς ἀνταποδώσων ἀνταπόδοσιν, ἐνείκας τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ θυσμῶν τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου τὸ ὄνομα τὸ ἐνδοξόν. Ἡξεῖ γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὀργὴ παρὰ Κυρίου· ἥξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἥξει ἕνεκεν Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. » Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸ θεοσεδὲς πολίτευμα σημαίνεται διὰ τῆς Σιών, ἥτις διαφόρως ἀπεδείκνυτο οὕσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ταύτης οὖν ἕνεκεν τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως ἥξειν λέγεται ὁ ῥυόμενος ὁ ἀγχιστεύων. Καὶ τί ποιήσει; Συγχωρήσει τὰς ἀδικίας τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ.

Δ « Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου· καὶ οὐ μὴ ἐκλίπῃ ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου. Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τούτῳ γοῦν τὸ Πνεῦμα ἡ διαθήκη ἐτύγχανε διότι περὶ ὧν καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐδίδου τὸ Πνεῦμα λέγων· « Ἀλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, ἐάν τινος ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτῷ. » Αὕτη τοίνυν ἡ Καινὴ διαθήκη, καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ μυστηρίου, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Καὶ τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκα εἰς τὸ οὖς σου, καὶ οὐ μὴ ἐκλίπῃ. » Μένει γὰρ καὶ εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ

¹³ Joan. xx, 22, 23.

εἰς τὸν μέλλοντα ταῦτα πάντα, κατὰ τὰ ῥήματα, ἃ ἐδίδαξαν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰπὼν· «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

«Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἦν τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ, καὶ φῶς τοῖς εἰς τὸν κόσμον· εἰκότως τῆς τοῦτου παρουσίας ἀπολαύειν ὁ λόγος τῇ Ἱερουσαλήμ προσεφώνει λέγων· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Αὐτῆς δὲ εἶναι φάσκει τὸ φῶς, διὰ τὸ αὐτῇ τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν προφητῶν κεκηρύχθαι. Εἰ μὲν οὖν πεισθεῖσα τῷ παραγγέλματι, τοῦ φωτὸς μετελήφει, τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ παραδεξαμένη, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους. Τὸ γὰρ πάλαι σοι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελεμένον φῶς ἰδοὺ νῦν ἐλήλυθε. Διὸ μὴ μέλλε, φωτίζου δὲ, φωτίζου, καὶ τῆς χάριτος μεταλάβανε· ἔστι γὰρ σοι φωτισθεῖση τάδε καὶ τάδε.

«Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν καὶ γνῶφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται.» Ὡς κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύνασθαι ταῦτα πληροῦσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν τέλους αὐτὰ τεύξεσθαι.

«Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς ἐν τῷ φωτί σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου.» Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ἀνατελεῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς ἀγίους. Τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους διαλύσεται τὸ ἐξώτερον σκότος καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς ἀσεβέσιν ἡπείληται. Δεῖ δὲ πρότερον φωτὸς καὶ ἀνατολῆς τοῖς μέλλουσιν αὐτοῦ κλεσθαι τὴν δόξαν· ὅπως, ἐν ἡμέρᾳ θεῖου φωτὸς γεγόμενοι, θεωροὶ τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καταστῶσιν.

«Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέχνα σου.» Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν εἰς τὸν θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ πεπιστευκότες ἐπαγγελίαν εὐληφασιν ἀναπαύεσθαι εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, τοῦτο τοῦ Σωτῆρος αὐτοῦ διδάξαντος. Καὶ ἐν ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἢ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία θυγάτηρ ἀνηγόρευται Σιών καὶ θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. «Ἦκασι πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται.» Ἦμεν γὰρ πόρρω που καὶ μακρὸν τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἔνοι τῶν δικαίων, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Αἶτε γὰρ ἀπαλαί οὔσαι ψυχαὶ καὶ ἔτι νήπια, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογιῶν καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποδοῦσι· διὰ τε τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγενήσεως γενομένης τέχνης τοῦ Ἀβραάμ, ὑποβάσονται ἐπ' ὤμων, αἰρούμεναι καὶ ὑποκουφίζονται ὑπὸ τῶν χειραγωγούντων αὐτὰς διδασκάλων· οἷος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· «Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ταυτῆς τέχνη, οὕτως ἰμαίρόμενοι ὤμων, καὶ τὰ ἐξῆς.

«Τότε ἐψή, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ

Abba in Evangeliiis tradita ab ipso Salvatore dicente, «Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt 16.»

CAPUT LX.

VERS. 1. «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est.» Quoniam ergo ipse Christus erat lux et veritas et vita, lux scilicet iis qui in mundo sunt, ejus praesentia fructuram Jerusalem merito praenuntiabat his verbis, «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lux tua.» Ejus autem esse lucem ait, quia ipsi venturi Christi pollicitationes a prophetis praedicatae sunt. Si igitur praeepto morigera, lucis consors fuisset, Christum Dei suscipiendo, usque in finem utique in pace mansisset. Etenim ecce jam venit lux illa, olim tibi per prophetas annuntiata. Quare ne cuncteris, sed illuminare, illuminare, et gratiae particeps esto; tibi enim illuminatae haec et illa aderunt.

VERS. 2. «Ecce tenebrae operient terram, et caligo super gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur.» Quae sane in primo Salvatoris adventu accidisse possunt; ac etiam in secunda et gloriosa divinaque ejus praesentia finem consequi valebunt.

VERS. 3. «Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo.» Non omnibus enim, sed dignis tantum orieris. Indignos quippe tenebrae exteriores et ignis aeternus excipient, necnon alia omnia quae impiis comminatus Dominus est. Nam qui gloriam ejus visuri sunt, luce primum et ortu ejus opus habent, ut in die divinae lucis, gloriae unigeniti Filii Dei speculatores esse valeant.

VERS. 4. «Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos filios tuos.» Quamobrem quotquot ex gentibus Christi opera in Deum crediderunt, promissionem accipere, quod in sinu Abraham, Isaac et Jacobi requiem habituri sint: id ipso Servatore docente. Aliis item in locis Ecclesia ex gentibus filia Sion et filia Jerusalem vocatur. «Venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae humeris gestabuntur.» Erasmus quippe longe et procul positi a republica Israelis, ac justis extranei, spem promissionis non habentes, atque impii in mundo versabamur. Nam tenerae et adhuc infantes animae, quasi pueruli modo geniti, rationabile et sine dolo lac concupiscunt: ac per regenerationem in Christo, filii Abraham effectae, humeris gestantur a magistris suis, viam ducibus, sublatae atque sustentatae, qualis erat Paulus, qui ait, «Tanquam si nutrix soveat filios suos, ita desiderantes 17,» etc.

VERS. 5. «Tunc videbis, et timebis, et obstupesces corde, quia transferentur in te divitiae ma-

¹⁶ Matth. xxiv, 35. ¹⁷ I Thess. ii, 7.

ris, et gentium et populorum. » Hic quoque observes velim, quo pacto multitudinem ingentem illam eorum, qui salutem consequuntur, maris fluctibus comparet. Fortitudo autem gentium si fuerint, qui bonis operibus dediti, a spiritualis vitæ cursu et tenore non deficiunt.

VERS. 6, 7. « Et venient tibi greges camelorum, et operient te cameli Madiam et Gephâr. Omnes de Saba venient, ferentes aurum, et thus ferent, et Salutare Domini annuntiabunt. Et omnes oves Cedar congregabuntur, et arietes Nabaioth venient, et offerentur acceptabilia super altare meum. » His subindicari puto eos qui in Ecclesia opibus et divitiis affluunt: sic enim Salvator divitem camelo comparans dicebat, « Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum cœlorum¹⁸. » Cæterum admirabile illud erat, quia quod impossibile hominibus, id ipsum Deo possibile est. Quapropter Jerusalem, admiratione capta, gaudio repletur, dum scilicet animas camelis comparatas, immutatas, et quasi per foramen acus, per angustam et arctam viam in vitam æternam ingredientes conspexit. Cameli vero non vacui et sine sarcina venerunt, sed dona Deo, ut par est, offerentes ad animæ suæ redemptionem. Itaque cameli Salutare Domini annuntiabunt, postquam memorata dona obtulerint; thus, scilicet spirituales suavitæque theologiæ odorem; aurum vero, corporeas nimis opes. Madiam porro et Gephâr, regiones barbarorum sunt, camelorum feraces, quemadmodum et Saba, supra Arabiam sita, penes quos populus camelorum genus ingenti numero est: quare horum exemplo sermo utitur. Et mihi sane videtur his verbis Scripturam, juvenculas et infantiles corporeorum Judæorum aures allicere et demulcere, ut eas pertrahat et hortetur ad vitam illam et religionem, quæ secundum Deum est, mature ineundam.

« Et omnes oves Cedar. » Huiusmodi animas alienigenas et extraneas esse subindicans: siquidem per camelos, opulenti et divites homines indicantur; per oves autem, mansuetiores ac simplices; per arietes, si maxime ex gentibus qui principatu valentes convertebantur: quos ad altare Dei munera allaturos esse sermo declarat. Et vero jam impletum oraculum videre est: cum ex conversione gentium, huiusmodi animæ sese piæ religionis verbo dedentes, et altaris Dei ministerio assistentes videantur. Nam tunc maxime per horum conversionem et salutem, Ecclesia Dei laudibus celebratur: quare deinceps dicitur: « Et domus orationis meæ glorificabitur. »

VERS. 8. « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut columbæ cum pullis super me. » Id porro intelligemus si Pauli vocem perpendamus, quæ sic habet: « Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Christi, rapiemur in nubibus obviam Do-

ἐθνῶν καὶ λαῶν. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ τήρει ὅπως τὴν πολλὴν πολυπληθίαν τῶν σωζομένων πληθεῖ θαλάσσης ἀπεικάζει. Δύναμις δὲ τῶν ἐθνῶν οἱ κατορθοῦντες εἰεν ἂν μὴδ' ἐξασθενήσαντες πρὸς τὸν τένον τοῦ νοητοῦ βίου.

« Καὶ ἤξουσὶ σοὶ ἀγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μεδία καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σάβα ἔξουσιν, φέροντες χρυσίον, καὶ λίβανον ὁσσοῦ, καὶ τὸ Σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονται, καὶ κριοὶ Ναβαιὼθ ἤξουσιν, καὶ ἀνενεχθήσεται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. » Αἰνίττεσθαι δὲ ὅμαι διὰ τούτων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐπόρους καὶ πλοῦτον περιβρεομένους· οὕτω γοῦν καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν πλοῦσιον καμήλων παραβάλλον ἔλεγεν, « Εὐκοπώτερόν ἐστι καμήλον διὰ τρυμαλίδος βαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Πλὴν ἀλλὰ τὸ θαῦμα τοῦτ' ἦν, ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, τοῦτο δυνατόν γίνεταί τῳ Θεῷ. Διὸ καὶ ἐξίσταται Ἱερουσαλὴμ διὰ τοῦ χαρὰς πληροῦσθαι· καμήλοις δὲ παραβεβλημένας ψυχὰς θεωμένη μεταβαλοῦσας, καὶ ὥσπερ διὰ τρυμαλίδος βαφίδος διὰ τῆς στενῆς καὶ τεβλιμένης ὁδοῦ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσιούσας. Οὐ δίχα δὲ φορτίου προσέειπεν αὐταί, δῶρα δὲ τῷ Θεῷ προσφέρουσαι· εἰκότως τὰ λύτρα τῆς αὐτῶν ψυχῆς. Οὐκοῦν αἱ κάμηλοι τὸ Σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται μετὰ τοῦ δῶρα προσφέρειν τὰ προλεχθέντα· λίβανον δὲ τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐωδίαν, χρυσὸν δὲ τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Ἡ δὲ Μεδία καὶ Γεφάρ γέννηται καμήλων εἰς αἰὶν ἡμέρας· ὡς καὶ ἡ Σάβα, ὑπὲρ τὴν Ἀραβίαν κατειμένη, παρ' οἷς πολυπληθεῖ τὸ τῶν καμήλων γένος· διὸ τῇ τούτων χέρι τὸν λόγον εἰκόνι. Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τούτων ὁ λόγος θέλει καὶ ἐγγλυκαίνειν τὰς ἀκοὰς τὰς νηπιώδεις τῶν σωματικῶν Ἰουδαίων εἰς τὸ ἐφιλοκύσασθαι αὐτὰς, καὶ πρετρεῖσαι σπιῦδεν εἰς τὸν κατὰ Θεὸν βίον καὶ πολιτείαν.

« Καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ. » τὸ ἀλλογενὲς καὶ ἀλλόφυλον τῶν τοιοῦτων δὴ ψυχῶν αἰνιττομένους. Διὰ μὲν οὖν τῶν καμήλων οἱ εὐποροὶ καὶ πλοῦστοι τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐδηλοῦντο· διὰ δὲ τῶν προβάτων οἱ ἡμερώτατοι καὶ ἀπλούστατοι· διὰ δὲ τῶν κριῶν, οἱ ἀρχικώτατοι τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρεφόντων· οὓς ἀνενεχθήσεσθαι δῶρα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ φησιν ὁ λόγος. Καὶ ἐστὶ τὸ λόγιον πληρούμενον θεάσασθαι· ἡπεὶδὲν ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς τοιάδε ψυχὰς ἔδοι τις ἀναθείσας λαυτὰς τῷ τῆς θεοσεβείας λόγῳ καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ προσεδρεύσας. Τότε γὰρ μάλιστα διὰ τῆς τῶν τοιοῦτων ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ δοξάζεται· διὸ λέλεκται καὶ ἐξῆς· « Καὶ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται. »

« Τίνες οὖτε; ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡσεὶ περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. » Καὶ τοῦτο δὲ νοήσομεν ἐπιστήσαντες τῇ Παύλου φωνῇ διδασκούσῃ, ὡς ἔρα, « Ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀρπαγσόμεθα ἐν νεφέλαις

¹⁸ Matth. xix, 24.

εἰς
τοτε
συγ
κατι
που
σωζ
ἀνά
οἶδε
νεοσ
«
τοίς
καὶ τ
ρίου
εἶναι
σθεν
τηγε
κλησι
ἐδούκ
θαρο
τὰ ἐθ
πάλιν
εἰρητ
θαρο
τὰ τέ
τῇ πρ
τὴν ἡ
μεταδ
προλε
χρυσὸν
χρυσὸν
« Κα
οἱ βασι
μου ἐπ
οιχθῆσ
κτὸς οἱ
ἐθνῶν,
ἐργων
ἀλλογεν
θεοῦ π
σιν, ὡς
νοὶ τὸν
σθαι το
ἐπιβουλ
τῶν ῥε
τούντων
πρὸς ἀν
θεοῦ πε
νες ἂν ἐ
λαίαι; Δι
ἀνθρώπω
των τῶν
μὲν οὖν
τα ἰσχυρ
τῶν οἱ ἐ
Ἡδὴ δὲ
βασιλεῖς
θεοῦ τὰς
αἰσιουμέν
¹⁹ I Ti

εἰς ἀπαντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάν-
τοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· » συναφθέντες δηλαδὴ καὶ
συγκαταλεγέντες τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ
κατωρθωκότων. Διὸ ἀποβαυμάζοντες τὴν εἰς ἀνθρώ-
πους χυθεῖσαν τοῦ Χριστοῦ χάριν καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν
σωζομένων τὸ πλῆθος, τὴν τε εἰς οὐρανοὺς αὐτῶν
ἀνάπτειν, τὴν μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ βίου φασί· Τίνες
οἶδε; ὡς νεφέλαι πέτνται, καὶ ὡς περιστερὰ σὺν
νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ. »

« Ἐμὲ αἱ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα θαρσεῖς ἐν πρώ-
τοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἀργυρον
καὶ τὸν χρυσὸν αὐτῶν μετ' αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξον
εἶναι. » Τὰς ἐκκλησίας δὲ νήσους καὶ διὰ τῶν ἐμπρο-
σθεν ὁ λόγος ἡνίκετο σημαίνων. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς ἐκ-
κλησίας πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας αἱ ἐκ-
κλησίαι τοῦ Θεοῦ τὰς προφητείας διερχόμεναι προσ-
εδόντων, εἰκότως φησὶν· « Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν. Πλοῖα
θαρσεῖς· » ἀνίσταται τὰ σώματα οἷς ἐπενήξαντο κα-
τὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Θαρσεῖς δὲ ἀλλοφύλων
πάλιν ἐτύχανε χώρα· διὸ περὶ ἀλλοφύλων ἀπίστων
εἴρηται ποῦ· « Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίβεις πλοῖα
θαρσεῖς. » Ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν συνετρίβητο· ἐνταῦθα δὲ
τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλὴμ τὰ ἐξ ἐθνῶν αὐ-
τῇ προσγεγόμενα αὐτοῖς πλοίοις μακρόθεν πρὸς αὐ-
τὴν ἦξει· τοῦτέστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον
μεταβληθεῖσι. Ἦρουνσι τοίνυν αὐτοῖς τοῖς σώμασιν οἱ
προλεχθέντες τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἀργυρον καὶ
χρυσὸν ὀνομαζόμενας ἐπαγόμενοι. Πράξεις δὲ οἶδε τὸν
χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον ὁ Ἀπόστολος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, καὶ
οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται σοι. Διὰ γὰρ ὀργὴν
μου ἐπάταξά σε, καὶ διὰ ἔλεον ἡγάπησά σε. Καὶ ἀν-
οιχθήσονται αἱ πύλαι σου διὰ παντός, ἡμέρας καὶ νυ-
κτός οὐ κλεισθήσονται, εἰσαγαγεῖν πρὸς σὲ δύναμιν
ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς αὐτῶν ἀγομένους. » Καὶ αὐτὸ δι'
ἔργων ἐπιτελούμενον ὀφείλει ἐπιστήσας τὸν νοῦν, ὡς ἐξ
ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Θεοῦ προσιόντες ἄνδρες διδασκαλίας περιφράττου-
σιν, ὥστερ τισὶ περιδόλοις καὶ τεύχεσιν ἀσφαλιζόμε-
νοι τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, εἰς τὸ μὴ παρεισδύε-
σθαι τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως, μηδὲ χώραν ἔχειν
ἐπιβουλῆς κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων. Οἱ γοῦν
τῶν Ῥωμαίων ταγμάτων ἄρχοντες, καὶ τῶν κρα-
τούντων βασιλέων ὁ φόβος τὰ μέγιστα συμβάλλεται
πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐπιβουλεύειν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ
Θεοῦ πειρωμένων. Πύλαι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως τί-
νες ἂν εἴεν ἢ αἱ στοιχειώδεις καὶ εἰσακτικαὶ διδασκα-
λῖαι; Διὰ νυκτός καὶ ἡμέρας, φησὶν, ἡνεῶχθαι πᾶσιν
ἀνθρώποις πρὸς τὸ πάντας εἰσδέχεσθαι τοὺς ἐξ ἀπάν-
των τῶν ἐθνῶν θεοσεβεῖν προσηρμένους. Δυνάμεις
μὲν οὖν τῶν ἐθνῶν εἰσιν οἱ δυνάμενοι λέγειν· « Πάν-
τα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με· » βασιλεῖς δὲ αὐ-
τῶν οἱ ἐξαίρετοι καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἄδιοι.
Ἦδη δὲ καὶ σωματικούς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας καὶ
βασιλεῖς ὁρῶν τις ὑποτρέχοντας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Θεοῦ τὰς πύλας, καὶ τὸν εἰσὼ πύλων μυστηρίων κατ-
αξιούμενους, πῶς οὐκ ἀλήθειαν μαρτυρήσει τῷ θεοπίστῳ;

¹⁹ 1 Thess. iv, 16. ²⁰ Psal. xlvii, 8. ²¹ Philipp. iv, 15.

A mino in aera: et sic semper cum Domino erimus¹⁹; »
adjuncti scilicet et annumerati choro eorum, qui
in prisco illo populo probe se gesserunt. Quocirca,
effusus Christi in homines gratiam admirantes,
necnon gentium, quæ salutem obtinent, multitudi-
nem, eorumque post mortem ad cælum volatum,
dicunt, « Quinam hi sunt? ut nubes volant, et sicut
columbæ cum pullis super me. »

Vers. 9. « Me insulæ expectarunt, et naves
Tharsis in primis, ut adducant filios tuos de longe,
et argentum et aurum eorum cum eis, propter no-
men Domini sanctum, et ut sanctus Israel gloriosus
sit. » Ecclesias vero in præcedentibus per insulas
adumbrari significabat. Quia igitur promissa patri-
bus facta Ecclesiæ Dei, prophetias evolventes, ex-
spectabant, jure ait, « Me insulæ expectarunt.
Naves Tharsis; » his subindicat corpora, in quibus
enatabant animæ in hac mortali vita constitutæ.
Tharsis item alienigenarum gentium regio erat:
quare de incredulis alienigenis alicubi dicitur, « In
spiritu vehementi conteres naves Tharsis²⁰. » Sed
illud quidem contrebatur: hic vero filii antiquæ
illijs Jerusalem, qui ex gentibus ad eam accedent
procul et ad ipsam appellent vecti navibus, id est,
corporibus in melius commutatis. Cum ipsis ergo
corporibus prædicti venient, opera cum virtute edi-
ta, aurum et argentum dicta, advehentes. Opera
vero pro auro et argento accipit Apostolus.

C Vers. 10, 11. « Et ædificabunt alienigenæ muros
tuos, et reges eorum astabunt tibi. Propter iram
enim meam percussi te, et propter misericordiam
dilexi te. Et aperientur portæ tuæ semper, die ac
nocte non claudentur, ut inducant ad te potentiam
gentium, et reges earum duces. » Et hoc re per-
actum videas, si animo attendas, ex alienigenis et
extraneis gentibus viros Ecclesiæ Dei præfectos
ipsam doctrina circummuniire, piæ religionis verbum
quasi septo et muro tutantes, ne alieni a fide sub-
repant, neve locum habeant insidias contra veritatis
dogmata parandi. Romanorum quippe exercituum
principes, ac imperantium regum metus maximo
conferunt ad depellendum eos, qui Ecclesiæ Dei
insidias struunt. Portæ autem civitatis Dei, quæ-
nam fuerint, nisi elementares illæ et initiales doctri-
næ? Nocte et die, inquit, omnibus hominibus apertæ
sunt, ut excipiant eos ex omnibus gentibus, qui
Deum colere in proposito habent. Potentia gentium
sunt ii qui dicere valent, « Omnia possum in eo qui
me confortat²¹: » reges earum ii sunt qui præ-
stantiores et cælesti regno digni habentur. Jam
vero, cum corporeo more acceptos Romanorum
imperatores vidimus ad ecclesias Dei concurrentes,
et mysteriorum quæ intra januas peraguntur parti-
cipes, quomodo vaticinii veritatem non confitea-
mur?

VERS. 12, 13. « Gentes enim et reges, qui tibi non servient, peribunt, et gentes vastitate vastabuntur. Et gloria Libani ad te veniet, in cyparisso et pinu et cedro simul, ad glorificandum locum sanctum meum. » Nam salutari et pulcherrima servitute civitati Dei serviendum est, videlicet Ecclesiae, et piæ religioni, quæ in ea colitur, pulcherrimæ et celsissimæ Libani arbores deferentur, ut illis locus sanctus meus gloria afficiatur. Tales autem fuerint, eruditi viri ex gentibus, sapientia sæculi hujus imbuti, quos in Ecclesia Dei florentes, ac sermonis apparatu ipsam ornantes conspicimus, neququam a vero aberres, si dicas eos allegorico more, lingua Libani, cyparissos, pinus et cedros vocari: quæ locus sanctus Dei necnon vestigia pedum ejus, videlicet Ecclesia, glorificatur.

VERS. 14. « Et ibunt ad te timentes filii eorum, qui te humiliaverunt, et irritaverunt: et vocaberis civitas Sion, sancti Israel. » Et sane multos novimus ex iis, qui olim in Ecclesiam blasphema verba protulerunt, ipsamque irritaverunt, qui jam mutata sententia, Deum in ea adoratum venerunt.

VERS. 15-17. « Quia fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui auxiliaretur. Et ponam te in exultationem sempiternam, in lætitiis generationibus generationum, et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et cognosces, quia ego sum Dominus, qui salvum te facio, et qui eruo te Deus Israel. Et pro ære afferam tibi aurum: pro ferro autem afferam tibi argentum, pro lignis afferam tibi æs, et pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia. » Hoc vero quid fuerit, nisi novum mysterium evangelicæ doctrinæ, et elementaris illa Novi Testamenti doctrina, cujus consortes sunt ii qui in Christo regenerantur, qui seipsis meliores futuri sunt, ac Dei structuræ utiliores, quemadmodum et primi, qui pro ære et ferro aurum et argentum in commutationem obtinuerunt?

VERS. 18. « Et non audietur adhuc injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in finibus tuis: sed vocabuntur Salutare muri tui, et portæ tue, sculptura. » Pro illo, « Salutare, » Hebraica scriptura, « Jesum » præfert, ipsissimis elementis et characteribus, quæ ipse Salvator scribitur: ita ut ipsa virtus Salvatoris nostri Jesu, pro septo et muro firino iis qui Deo digni fuerint, futura sit.

VERS. 19. « Et non erit tibi amplius sol in lucem dici, neque ortus lunæ illuminabit noctem tuam: sed erit tibi Dominus lux sempiterna, et Deus, gloria tua. » Sed columna quædam divinæ lucis erit resplendens, scilicet corpus resurgens, quod dicitur vestimentum Salutaris. Non enim ultra corpus mortis erit, quale Paulus declarabat his verbis, « Quis

« Τὰ γὰρ ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσιν σοι, ἀπολούνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημία ἐρημωθήσεται. Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἔξει ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πύκνῃ, καὶ κέδρῳ ἅμα, δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου. » Δουλεύουσι γὰρ δεῖ τὴν σωτήριον καὶ καλλίστην δουλείαν τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, λέγω δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ ἐν αὐτῇ θεοσεβεῖ πολιτεύματι τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότερα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται, εἰς τὸ δι' αὐτῶν δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου. Τοιοῦτοι δ' ἐν εἰς οἱ ἐξ ἐθνῶν ἐλλόγιμοι ἄνδρες καὶ σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου μετεσχηκότες· οὗς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαπρέποντας καὶ κοσμοῦντας αὐτὴν τῇ τοῦ λόγου παρασκευῇ θεασάμενος οὐκ ἂν ἁμάρτοις αὐτοὺς εἶναι τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, κυπαρίσσον καὶ πύκνας καὶ κέδρους, κατὰ νόμον ἀλληγορίας εἰπὼν· δι' ὧν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία.

« Καὶ πορεύσονται πρὸς σὲ δεδοικότες υἱοὶ ταπεινωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Σιών, ἁγίου Ἰσραὴλ. » Καὶ ἄλλως δὲ τῶν πάλαι βλασφημησάντων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ παροξυνάντων αὐτήν, καὶ διωξάντων, πολλοὺς ἴσμεν μεταβαλόντας, καὶ ἐπὶ τὸ προσκυθεῖν τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν ἐληλυθότας.

« Διὰ τὸ γεγενῆσθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ μεμισημένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθὸς. Καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεᾶς, καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλουτοῦν βασιλείων φάγεσαι. Καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σῶζων σε, καὶ ἐξαιρούμενός σε Θεὸς Ἰσραὴλ. Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ οἴσω σοι χρυσίον, καὶ ἀντὶ σιδήρου οἴσω σοι ἀργύριον· ἀντὶ δὲ ξύλων οἴσω σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω τοὺς ἀρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Τοῦτο δὲ τί ποτ' ἂν εἴη εἰ μὴ τὸ καινὸν μυστήριον τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἥς μετέχουσιν οἱ ἐν Χριστῷ ἀναγεννώμενοι, βελτίους μὲν ἑαυτῶν γενησόμενοι καὶ χρησιμώτεροι τῇ τοῦ Θεοῦ οἰκοδομῇ κατὰ τοὺς πρῶτους, οἱ ἀντὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου τιμὴν ἀντικατηλλάξαντο;

« Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐπὶ ἀδικία ἐν τῇ γῇ σου, οὐδὲ σύντριμμα, οὐδὲ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὁρίοις σου· ἀλλὰ κληθήσεται Σωτήριον τὰ τεῖχη σου, καὶ αἱ πύλαι, γλύμμα. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Σωτηρίου, » ἡ Ἑβραϊκὴ ἀνάγνωσις τὸν « Ἰησοῦν » αὐτὸν τε περιέχει αὐτοῖς στοιχείοις καὶ χαρακτήρσιν, οἷος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται· ὡς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ἀντὶ περιβάλλου καὶ τεύχους στερέβου τοῖς ἀξίοις τοῦ Θεοῦ γενέσθαι.

« Καὶ οὐκ ἔσται ἐπὶ σοὶ ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτιεῖ σου τὴν νύκτα· ἀλλ' ἔσται σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεός, δόξα σου. » Στήλη δὲ τις ἔσται φῶς ἀπαστράπτουσα θεῖον, τὸ σῶμα τῆς ἀναστάσεως, τὸ λεγόμενον ἱμάτιον Σωτηρίου. Οὐκέτι γὰρ θανάτου σῶμα, οἷον ὁ Παῦλος ἐδήλου λέγων· Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου

τούτου; » ἔσται κάκεινο σωτήριον. Σωτήριον δὲ ἰμάτιον τῇ ψυχῇ περιθήσεται, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἕκαστος γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι ταῖς κατὰ δικαιοσύνην πεπραγμέναις τὸν ἑαυτοῦ κόσμον ἐνδύσεται.

« Οὐ γὰρ δύσεται σοὶ ὁ ἡλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη σοὶ οὐκ ἐκλείψει· ἔσται γὰρ σοὶ Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου. Καὶ ὁ λαός σου πᾶς δίκαιος, δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φύτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς ὄψαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συναΐξω αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΑ΄.

« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, ὃ ἐνεκεν ἔχριστέ με, εὐαγγελισθῆναι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με..... »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒ΄.

« Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς· τὸ δὲ Σωτήριόν μου ὡς λαμπάς καυθήσεται. Καὶ ὄνουνται τὰ ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς, τὴν δόξαν σου. Καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάζει αὐτό. Καὶ ἔσθ' στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου. » Ὅν ἀπολήφεται τότε λέγουσα· « Τὸν καλὸν ἠγωνίσμαι ἀγῶνα, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀποκείται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. » Ἡ δὲ αὕτη, νόμφη τις οὕσα τοῦ νομφίου Λόγου καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα ὑποδεξαμένη, καρποὺς ὥραίους καὶ εὐανθεῖς ἀποδίδωσι. Πάλιν δὲ κάνταυθα τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ πάλαι συνεστὸς παρὰ Ἰουδαίους ἑθλοί. Στέφανος γὰρ ὡς ἀληθῶς Χριστοῦ πάντες οἱ δι' αὐτοῦ κατορθοῦντες τυγχάνουσι, καὶ διάδημα βασιλείας εἰσὶ τῆς αὐτοῦ οἱ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνηθληκότες ἀγῶσιν, οἱ ἄγιοι μάρτυρες, οὓς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ ὕμῳ περιτίθῃσι, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν τὸ πλῆθος τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰσωσμένων.

« Καὶ καλέσει σε ὄνομα καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό· » τούτεστι, κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ὀνομασθήσεται.

« Καὶ οὐκέτι κληθήσῃ καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ σου οὐ κληθήσεται ἔτι ἔρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται, θέλημα ἐμὸν· καὶ ἡ γῆ σου, οἰκουμένη· » ὅτι εὐδόκησε Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται. Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτω κατοικήσουσιν εἰ υἱοὶ σου. Καὶ ἔσται ὃν τρόπον εὐφρανθήσεται νομφίος ἐπὶ νόμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ. » Ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας συστήσεται, μόνους ἔξουσα οἰκήτορας τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καταξιωθησόμενους, οἱ καὶ ἐν τῷ αὐτῇ θυμῇ καὶ εὐφροσύνῃ διάξουσιν, ὡς εἰκοι νεανίσκῳ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνόντι παρθένῳ καθαρᾷ, οὐδαμῶς μὲν αὐτῆς τὴν παρθενίαν σπiloῦντι· τῇ δὲ ἀγνείᾳ τῇ παρθενικῇ καὶ τῇ καθαρᾷ συνδιατριβῇ, καὶ συνοικεῖ χαίροντι. Καὶ οἱ μὲν υἱοὶ σου οὕτως εὐφρανθήσονται·

A me liberabit de corpore mortis hujus²²? » sed erit et illud salutare. Salutare porro vestimentum animæ circumponetur, et tunica lætitiæ: singuli enim operibus suis cum iustitia editis ornato suo induentur.

VERS. 20-22. « Non enim occidet sol tibi, et luna tibi non deficiet: erit quippe tibi Dominus lux sempiterna, et implebuntur dies luctus tui. Et populus tuus omnis justus, in sæculum hæreditabunt terram: custodiens plantationem opera manuum ejus in gloriam. Qui parvo numero, erit in millia; et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos. »

CAPUT LXI.

VERS. 1. « Spiritus Domini super me, eo quod B unxerit me: evangelizare pauperibus misit me..... »

CAPUT LXII.

VERS. 1-3. « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediator ut lux iustitia ejus: Salutare autem meum ut lampas accendetur. Et videbunt gentes iustitiam tuam, et reges gloriam tuam. Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. » Quam tunc recipiet dicens: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ²³. » Eadem vero, cum sponsi Verbi sponsa sit, et ejus semina suscepit, speciosos et boni odoris fructus emittit. Hic autem rursus piam religionem olim apud Judæos vigentem significat. Nam vere Christi corona sunt quotquot per eum bona opera edunt, et diadema regni ejus sunt, qui certamina ejus causa susceperunt, sancti martyres, quos manu sua Pater deligens, ut coronam Filio suo circumponat, et regio diademate multitudinem exornat eorum, qui per ipsum et ab ipso salutem sunt consecuti

« Et vocabit te nomine novo, quod Dominus nominabit; » id est, secundum voluntatem meam nominabitur.

VERS. 4, 5. « Et non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur ultra deserta: vocaberis enim voluntas mea; et terra tua, habitata, quia complacuit sibi Dominus in te, et terra tua inhabitabitur. Et sicut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui. Et erit, quemadmodum lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur Dominus in te. » Ea in novo sæculo regni Christi constituetur, eosque tantum incolas habebit, qui promissionum Dei dignati fuerint; qui in tanto gaudio et lætitiâ versabuntur, ut comparari possint juveni et sancto viro cum pura virgine degenti, nec tamen ejus unquam virginitatem temeranti, sed in castitate virginali, et pura conversatione, cum tota domo gaudenti. Et filii quidem tui ita lætabuntur;

²² Rom. vii, 24.

²³ II Tim. iv, 7.

ipse vero Dominus est, qui te sanctam Ecclesiam, A perfectis membris constantem, ex prisco nempe populo et hoc novo ex gentibus coeunti, in sponsam accepit. Deinde Ecclesiam ipsam alloquitur: Illius filii secundum carnem fuerunt divini discipuli, qui summam erga ipsam charitatem servarunt; ita ut illa dilectio similis videatur ei qua affectus est juvenis cum virgine habitans. Sic lætabitur Dominus super te, quemadmodum sponsus super sponsa. Etenim de cælo descendit unigenitum Dei Verbum, ut fructiferam ostenderet Ecclesiam, quam ipse sibi virginem castam admovit, non habentem maculam neque sordem, imo potius sanctam et immaculatam. Ab illo igitur evangelici instituti semina accipiens, spiritualibus sacrificiis et sanctis operibus fulgentem sponsam exhibuit.

VERS. 6-8. « Et super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt, memores Domini. Non est enim vobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudium in terra. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui. » Olim quippe gesta sunt ista, cum fructum suum in cibum darent inimicis Dei, id agentes, id curantes, ut gesta sua demonibus esca essent. Jam vero iis, qui novæ sæculo donandi et promissa accepturi sunt, iuramento Dominus affirmat, se non amplius inimicis daturum esse fructus eorum, sed ipsos iis fruturos esse. Nam cum probam vitam agant ac religiose versentur, æquum sane est ut propriis gaudeant fructibus. « Si ultra dederō triticum tuum, et alimenta tua inimicis tuis, et si ultra bibant filii alieni vinum tuum, in quo laborasti :

VERS. 9. « Sed qui collegerint, comedent ea, et laudabunt Dominum, et qui congregaverint, bibent ea in atriis sanctis meis. » Hæc vero fuerint multæ illæ mansiones apud Patrem.

VERS. 10. « Ite per portas meas. » His porro nobis considerandam offert cælestem Dei civitatem, ejusque portas : quæ omnia in illo, quod pollicetur, sæculo dignis pandentur, ac dicitur : « Ite per portas meas, et viam facite populo meo, lapidesque de via projicite. Elevate signum in gentes. » Nullum enim, inquit, impedimentum, nullus obex erit, non invidia, non livor, non prætextus quispiam, non dæmon, non spiritus malignus, non adversaria potestas oberit populo meo, quominus in regnum cælorum ingrediatur. Hæc autem quibusdam angelicis virtutibus dicentur.

VERS. 11, 12. « Ecce enim Dominus auditum fecit nusque ad extræmum terræ, Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tibi venit habens mercedem suam, et opus suum ante faciem suam. Et vocabit cum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non relicta. » Ne existimet quispiam, ait, hæc de Judaico populo dici :

αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τὴν αὐτοῦ νόμφην ἀπολαβὼν, σὲ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἐκ τελείων μελῶν συνεστῶσαν, ἐκ τε τοῦ προτέρου λαοῦ καὶ τοῦ νέου τοῦ ἐξ ἔθνων. Εἴτα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους· ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεοπύθοι μαθηταί, τὴν εἰς ἄκραν αὐτῆς σῶζοντες ἀγάπην· ὥστε δοκεῖν τὴν γενομένην φιλοστοργίαν, οἷά περ νεανίσκου συνωκηκῶτι παρθένῳ. Οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμφίος ἐπὶ νόμφῃ. Καθῆκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' ἔγκαρπον ἀποφῇ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς αὐτῷ παρέστης παρθένον ἁγνήν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα· ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἀμωμον. Δεξαμένη τοίνυν παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, πνευματικαῖς θυσίαις καὶ ἁγιο-

B πρεπέσι κατορθώμασι τὴν νόμφην ἐκλάμπουσιν ἀπέδειξεν.

« Καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν σου, Ἱερουσαλήμ, κατέστησα φύλακας ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, οἱ δὲ τέλους οὐ σιωπήθησονται, μνημονεύοντες Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὑμῖν ὁμοίος, ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιῇ Ἱερουσαλήμ γαυρίαμα ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. » Πάλαι μὲν γὰρ ταῦτα ἐγένετο, ὅπνῃκα τὸν αὐτῶν καρπὸν βρώμα παρείχον τοῖς ἔχθροῖς τοῦ Θεοῦ, τοιαῦτα πράττοντες καὶ ἐνεργοῦντες ὥς δαιμονίων γίνεσθαι τροφὴν τὰς αὐτῶν πράξεις· νυνὶ δὲ τοῖς τοῦ νέου αἰῶνος καταξιωθησομένοις, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τευξομένοις, ὅρκῳ ὁμνῶσιν ὁ Κύριος μηκέτι δώσειν ἔχθροῖς τοὺς καρποὺς αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοὺς αὐτῶν ἀπολαύειν. Κατορθοῦντας γὰρ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον καὶ θεοσεβῶς διάγοντας, δίκαιον τῶν οὐκείων ἀπολαύειν καρπῶν. « Εἰ ἐτι δώσω τὸν σῖτόν σου, καὶ τὰ βρώματά σου τοῖς ἔχθροῖς σου, καὶ ἐτι πίνονται υἱοὶ ἀλλότριοι τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμώχθησας·

C Ἄλλ' οἱ συναγαγόντες φάγονται αὐτά, καὶ αἰνέσουσι Κύριον, καὶ οἱ συναγαγόντες πίνονται αὐτά ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἁγίαις μου. » Εἰεν δ' ἂν αὐταὶ αἱ πολλαὶ μοναὶ αἱ παρὰ τῷ Πατρὶ.

« Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου. » Νοεῖν δὲ ἡμῖν παρέχει διὰ τούτων τὴν ἐπουράνιον τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὰς αὐτῆς πύλας· ἃ δὴ πάντα κατὰ τὸν ἐπηγγελμένον αἰῶνα ἀναπετασθήσεται τοῖς ἀξίοις καὶ λεχθήσεται· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρέψατε. » Ἐξάρτασε σύστημα εἰς τὰ ἔθνη. « Μηδὲν γὰρ, φησὶν, ἔσται κώλυμα, μηδὲ ἐμπόδιον, μηδὲ τις φθόνος, μηδὲ βάσκανος, μὴ πρόφασις τε, μηδὲ δαίμων, μὴ πνεῦμα πονηρὸν, μὴ δύναμις ἀντικειμένη διακωλύτω τὸν λαὸν τὸν ἐμὸν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελάναι. Ταῦτα δὲ πρὸς τινὰς ἀγγελικὰς λεχθήσεται δυνάμεις.

« Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστὸν ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς· Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Σωτήρ σοι παραγέγονεν ἔχων τὸν αὐτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λευτερωμένον ὑπὸ Κυρίου. Σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις καὶ οὐκ ἐγκαταλειμμένη. » Μὴ γὰρ νομιζέτω τις, φησὶν, περὶ τοῦ Ἰου-

δαίων λαοῦ ταῦτα εἰρῆσθαι· ἐπειδὴ περ πάντα τὰ ἔθνη τὸ σημεῖον αἰρεσθαι προστάττει, καὶ πάντας ἕως ἰσχύου τῆς γῆς εὐαγγελίζεται τὰ προλεχθέντα. Πάλαι μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν ὁ αὐτὸς ἦν Σωτὴρ δι' ὧν ἔπραξε καὶ πέπονθεν ὑπὲρ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι προξενῶν, παρ' ᾧ καὶ Ἰησοῦς ὠνομάσθη, κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου μαρτυρίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΤ'.

« Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσὸρ; οὕτως ὥραιος ἐν στολῇ αὐτοῦ· βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν Σωτηρίου. » Προσωποποιεῖ ὁ λόγος ἐρωτήσεις τινῶν ὁρώντων τὸν Χριστὸν πολεμικῶ στήματι θεωρούμενον καὶ τὴν περιβολὴν ἡμαγμένον· οἱ καὶ πρὸς ἀλλήλους φασὶ τὸ ξένον τοῦ σχήματος ἐκκλητούμενοι· « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσὸρ; » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Ἐδὼμ καὶ ἡ Βοσὸρ τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ αἱ τῶν πολεμίων τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνουσιν, εἰκότως διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἀντίτεται, καὶ τῶν ἀνηρημένων, καὶ ὥσπερ κατατραγμένων τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ φησι πεφοινίσθαι. Σφόδρα δὲ αὐτὸν ἀλλοῖον ὁρῶντες ἐκ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας, οὐδὲ γνωρίζειν ἔοικασιν αὐτὸν, φαιδρὸν καὶ γαλήνῳ καὶ ἡμερον αὐτὸν ἐπιστάμενοι· διὸ πυνθάνονται λέγοντες; « Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ, ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βοσὸρ; » — Ὑπερμαχῶν γὰρ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, τῶν ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων καταπονουμένων, τοὺς μὲν ὡς ἐχθροὺς μετήρχετο, τοὺς δὲ ἔσωσεν ἐλευθερῶν τῆς ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς δυναστείας.

« Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Ὅρα δὲ πῶς εἴρηται ληνὸν πεπατημέναι μονώτατος. Μόνῃ γὰρ αὐτῇ τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ Πατήρ, τὴν δὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἔκπραξιν ληνὸν εἰσθε καλεῖν· διὸ ἐν τοῖς Θρήνοις Ἰερεμίας φησὶ· « Ληνὸν ἐπάτησε Κύριος παρθένῳ θυγατρὶ Ἰούδα· ἐπὶ τούτῳ ἐγὼ κλαίω. » Ὅσπερ δὲ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων εὐθύνη, καὶ ὁ ὀλεγχὸς ἐπ' αὐτοῖς, ἡ τε ἔκπραξις καὶ ἡ τιμωρία ληνὸς ὀνόμασται· οὕτω καὶ τῶν ἀγαθῶν καρπῶν ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἀμπελοῦ τρυγώμενων ληνοὶ θεωρεῖται καὶ Θεῷ ἀρεσταί γίνονται· ἐφ' αἷς καὶ « Ἐπιλήνιοι » ὕμνοι εἴρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς. « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ; Πλήρης πεπατημένης. » Μολύνει δὲ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, ὥσπερ ἐρυθρὰ γενέσθαι αὐτὰ λέγεται προσωποποιῶ ἐμφατικῇ· ὥσπερ καὶ τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν, περὶ οὗ φησι· « Καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » οὐ γὰρ δὴ αἰσθητὸν αἷμα νοητέον εἶναι περὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις.

« Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ μου, καὶ κατέβλασα αὐτοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκουν τὸ πρότερον ἀνυπότακτοί τινες

quoniam omnes gentes signum levare jubet, et omnibus usque ad extremum terræ prædicta annuntiat. Olim quidem in primo suo adventu ipse Sator, per ea quæ pro humano genere fecit et percussus est, eam quæ a Deo est salutem in se credentibus conciliabat, unde Jesus appellatus est, secundum angeli testimonium.

CAPUT LXIII.

Vers. 1. « Quis est iste qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor? sic formosus in stola sua, violentia cum fortitudine. Ego loquor iustitiam et iudicium Salutaris. » Interrogantes inducit personas quasdam Christum bellico habitu et cruento amictu videntes: quæ stupendo vestitu percussæ, ita mutuo colloquuntur: « Quis est iste, qui venit de Edom, rubor vestimentorum ex Bosor? » Nam quia Edom et Bosor alienigenarum regiones erant, Israeli semper infestæ; his nominibus adversarias potestates congruenter indicat, ac vestimentum suum caesorum ac jugulatorum cruore quasi purpuratum esse dicit. Cum autem ipsum a sumpto de impiis supplicio valde inmutatum cernant, ne quidem nosse videntur, quem lætum, tranquillum mansuetumque esse sciebant: quamobrem sciscitantur his verbis: « Quis est iste qui venit de Edom, rubor vestimentorum de Bosor? » — « Propugnans » enim, secundum Symmachum, pro iis, qui ab adversariis potestatibus affligebantur, illos quidem ut hostes invadebat, hos autem salute donabat, ab inimicorum potentia ereptos.

Vers. 2. « Quare rubra vestimenta tua, et indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus conculcata. » Vide quomodo solus torcular conculcasse dicatur. Ipsi namque soli iudicium dedit Pater: peccatorum vero ultionem torcular appellare solet: quare in Threnis ait Jeremias: « Torcular calcavit Dominus virgini filiae Juda: super his ego ploro ». Quomodo autem confertim habitæ peccatorum pænæ, redargutio, ultio et supplicium torcular vocantur; ita et bonorum fructuum ex bona vinea decerptorum, Deo amabilia et placita torcularia parantur: qua de causa hymni « Pro torcularibus » dicuntur in Psalmis. « Quare rubra vestimenta, et indumenta tua quasi a calcato torculari? Plenus conculcata. » Vestimenta porro inquinat, ita ut rubore tingantur, prosopopœa usus aptissima; ut etiam cum de sanguine inimicorum ita loquitur: « Et deduxi sanguinem eorum in terram. » Neque enim in adversariis potestatibus sanguinem esse cogitandum est.

Vers. 3. « Et de gentibus non est vir mecum. Et conculcavi eos in furore meo, et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Nam quia prius non domiti esse, nec victoriam

²² Thren. 1, 13, 16.

concedere videbantur, jure devictos illos ac dejectos subindicans, ait in terram dejectam fuisse victoriam eorum. « Et confregi eos in terram, et deduxi sanguinem eorum in terram. »

VERS. 4. « Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. » Siquidem uno eodemque tempore suos redimet; aliis vero retribuet, prout apud Moysen scriptum est: « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet: » quemadmodum iis, qui pietatem coluerunt, Servator cum mercede sua venisse dicitur, ut præmia tribueret, et bravia supernæ vocationis iis qui pro pietate certaverint; ita et impiis et contrariam viam emensis ipse timor accedit, et ventura ultio prædicatur. « Et retribuet vindictam inimicis, et odientibus se retribuet. »

VERS. 5, 6. « Et aspexi, et non erat auxiliator: et consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret. Et eruit eos brachium meum, et furor meus adfuit. Et conculcavi eos in ira mea, et deduxi sanguinem eorum in terram. » Cur hæc dicantur intelligemus, si perpendamus, quomodo ipse solus sese evacua-verit, forma servi accepta, ac sese humiliaverit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Nam quæ nullus unquam hominum, nec angelorum, nec divinarum virtutum sustinuit, ipse solus pro salute nostra exhibet: ac ipsi soli Pater nomen dedit, quod est super omne nomen, ac omnium ipsi iudicium tradidit. Ille vero, accepta a Patre potestate, alios quidem eruit, quos salute donavit; inimicos autem et adversarios in fugam vertit.

VERS. 7, 8. « Misericordiæ Domini recordatus sum, virtutum Domini in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel, adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus populus meus: filii nequaquam repudiaverint. Et factus est ipsis in salutem. » Hæc, inquit, omnia recordabor, magnitudinem bonitatis suæ recensens: hanc vero maxime gratiam elargitus est, ut populum filios vocaret suos, si tamen illi gratiam suam non repudiaverint.

VERS. 9-16. « Ex omni tribulatione eorum non legatus, non angelus, sed ipse salvavit eos, quia diligebat eos, et parcebat eis. Ipse redemit eos, et suscepit, et exaltavit eos omnibus diebus sæculi. Ipsi autem non crediderunt, et exacerbaverunt spiritum sanctum ejus: et conversus est ipsis in inimicitiam: ipse oppugnavit eos. Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de mari pastorem ovium? Ubi est qui posuit in ipsis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen, brachium gloriæ ejus? Prævaluit aqua a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, neque laborant, et tanquam jumenta per arripum descendit

A εἶναι καὶ μηδὲν παραχωροῦντες τῆς νίκης, εἰκότως, τὴν ἤτταν καὶ τὴν ταπεινώσιν αὐτῶν αἰνιττοῦμενος, φάσκει εἰς γῆν κατενηγοῦναι τὸ νίκος αὐτῶν. « Καὶ κατεπάττω αὐτοὺς ὡς γῆν, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. »

« Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως ἐπῆλθεν αὐτοῖς καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως πάρεστι. » Ἐν ταυτῷ γὰρ τοῖς μὲν οἰκείους λυτρώσεται, τοῖς δὲ ἀνταποδώσει, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Μωϋσῆ. « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. » Ὅσπερ τοῖς κατορθώσασιν τὴν θεοσεβείαν ὁ Σωτὴρ ἐλέγτο ἐλθροῦναι, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, ὡς ἂν τὰς ἀμοιβὰς ἀποδῇ καὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἀνω κλήσεως τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἠγωνισμένοις· οὕτω τοῖς ἀσεβέσι καὶ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν πορευομένοις ὁ αὐτὸς ἐστὶ φόβος καὶ τὸ τιμωρητικὸν ἔξειν θεοπικτεται. « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἀνταποδώσει. »

« Καὶ ἐπέβλεψα, καὶ οὐκ ἦν βοηθός· καὶ προσ- ἐνόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντελαμβάνετο. Καὶ ἐρρύετο αὐ- τοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη. Καὶ κατεπάττω αὐτοὺς τῇ ὀργῇ μου, καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. » Νοήσομεν δὲ πῶς ὁ λόγος εἰ- ρηται, ἐπιστήσαντες πῶς μόνος αὐτὸς ἐκένωσε ἐαυ- τὸν μορφῇ δούλου λαβὼν, καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπὸ χροῦ γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυ- ροῦ. Ἄ γὰρ οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀγγέλων, οὐδὲ τῶν θείων δυνάμεων ὑπέστη, μόνος αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀναδείκνυται σωτηρίας, καὶ μόνον αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν ἐνεχείρισεν· ὁ δὲ, τὴν παρὰ Πατρὸς λαβὼν ἐξουσίαν, τοὺς μὲν ἐρρύετο, οὓς σω- τηρίας ἔζητο, τοὺς δὲ πολεμίους καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐτροπύετο.

« Τὸν ἑλὸν Κυρίου ἐμνήσθην, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγα- θὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἑλὸς αὐ- τοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· Οὐχ ὁ λαὸς λαός μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν. » Ταῦτα τοίνυν, φησὶ, πάντα ἀναμνήσω τὰ πλῆθῃ καταριθμούμενος τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦτο μέγιστον ἐδωρήσατο χάρισμα, καταξιώσας τέκνα αὐτοῦ ὀνο- μάσαι τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀθετοῖεν τὴν αὐτοῦ χάριν.

D « Ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἀγ- γελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐ- τοὺς καὶ φείδεσθαι αὐτῶν. Αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς, καὶ ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπειθήσαν, καὶ παρ- ὤξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοὺς εἰς ἐχθραν· αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτοὺς. Καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀναδιδάσκας ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; Ποῦ ἐστιν ὁ θεὸς ἐν αὐ- τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωϋσῆν, ὁ βραχίων τῆς δόξης αὐτοῦ; Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι ἑαυτῷ ὄνομα αἰώνιον. Ἠγάγεν αὐτοὺς δι' ἄβυσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐχρησίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου κατέβη

Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαόν σου, ποιῆσαι σεαυτῷ ὄνομα δόξης. Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οὐλοῦ τοῦ ἁγίου σου. Ποῦ ἐστὶν ὁ ζήλος σου καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους σου, καὶ οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχου ἡμῶν; Σὺ γὰρ εἶ Πατὴρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. Ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν, ῥύσαι ἡμᾶς, ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. » Ἡὼς γὰρ καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἀμαρτησάντων ἡμῶν ἀνέσχου· καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ἐπειδὴ ἀπαξ κατηξίωσας εἶπεν· « Ὁ λαός μου τέκνα, καὶ ὁ λαός μου υἱοὶ εἰσιν. » Ὡς οὖν πατὴρ τέκνων καὶ πρότερον ἀνέσχου, καὶ νῦν πάλιν ἀνέσχου· οὐ γὰρ Ἀβραὰμ ἦν πατὴρ ἡμῶν, εἰ καὶ διακονεῖσθαι τῇ κατὰ σάρκα ἡμῶν ἔδοξε γενέσθαι. Ἀληθεῖ δὲ λόγῳ σὺ Πατὴρ ἡμῶν, οἷα B πατὴρ πάντων πνευμάτων ὑπάρχων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα πεποιημένων ψυχῶν. Διὸ ῥύσασθαι ἡμᾶς ἀντιβολοῦμεν· « Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. »

« Τί ἐπλήθυνας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσχλήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τοὺ μὴ φοβεῖσθαι σε; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς φυλὰς τῆς κληρονομίας σου. » Ὁ προφήτης πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ αἰτίου ἡμῖν γινόμενου τοῦ ἀμαρτάνειν, ἀλλ' ἐνδιδόντος καὶ συγχωροῦντος ἐκεῖνα πράττειν ἅν τις αἰσθῆται· ὡς τῇ μὲν αἰτίᾳ ἔχειν ἐξ ἡμῶν, τῇ δὲ ἀναφορᾷ ἐπὶ τὸν Θεόν. « Ἵνα μικρὸν κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου· » ὥστε καταλειφθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνατελλομένων διὰ πληγῶν τῶν κωλυουσῶν ἀμαρτάνειν. C

« Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ὅτε οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. » Ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ ταῦτά φησιν. Ὡς γὰρ ἐσχλήρυνας πάντοτε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραῶ, οὕτω καὶ νῦν, φησὶν, ἡμᾶς ἐσχλήρυνας, ἀναξίους εἶναι κρίνας τοῦ φόβου σου· ἀλλὰ καὶ ἐπλήθυνσας ἡμᾶς οὐ αὐτοῖς, ὦ Κύριε, τοῦ μὴ γνωρίσαι τὴν ὁδόν σου. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς τοιοῦτοι, σὺ γοῦν ὡς Θεός, διὰ τοὺς δούλους σου (εἰκὸς γὰρ εἶναι τινὰς ἐν τῷ πλήθει τοιούτους), ἐπίστρεψον. Καὶ ἐπειδὴ κληρὸς σου κατηξιώθημεν ὀνομάζεσθαι, ἱκετεύομεν· Ἐπιστρέψαι διὰ τοὺς δούλους σου, καὶ διὰ τὰς φυλὰς τῆς κληρονομίας σου. » Δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι μικρὰς τινας ἐλπίδας τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει ἁγίῳ· οὐ παντελῶς νῦν ἐκπεπτωκάμεν· ἐπεὶ περ οἱ ὑπερπάντιοι ἡμῶν κατεπάτησαν τὸ ἁγίασμά σου· καὶ τοῦτ' ἐπραξάν διὰ τὸ σὲ ἀποστραφῆναι ἡμᾶς. Οὕτω γοῦν καταλειφθέντες ἔρημοι τῆς σῆς ἐπισκοπῆς, τοιοῦτοι νῦν ἔσμεν, ὅποιοι καὶ πρὶν εἰ ἡμῶν ἄρξαι. Ὡς γὰρ ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐτε προφῆτας, οὐτε ἱερέας, οὐτε βασιλεῖς, οὐτε τι τῶν σῶν χαρισμάτων εἶχομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν εἰς ἐκείνην κατέστημεν τὴν ἔρημion. Ταῦτα πάντα ἔοικεν ἀναφέρεσθαι ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν ᾧ παντελῶς κατελείφθησαν διὰ τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τολμηθέντα αὐτοῖς. Νῦν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρχεν αὐτῶν ὁ Θεός, ὥστε δύνασθαι λέγειν·

A Spiritus a Domino, et deduxit eos. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Convertere de caelo, et vide de domo sancta tua. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiae tuae, et miserationum tuarum, quoniam sustinisti nos? Tu enim es Pater noster, quoniam Abraham non novit nos, et Israel nos ignoravit. At tu, Domine, Pater noster, libera nos, ab initio nomen tuum super nos est. » Jam enim saepe nos peccantes tolerasti, nihilque mirum, quando semel dicere dignatus es: « Populus meus proles, et populus meus filii. » Ut pater itaque filios olim sustinisti, et jam sustines: non enim Abraham pater noster erat, etsi nostro secundum carnem ortui ministrare visus sit. Sed revera tu Pater noster es, ut qui omnium spirituum et animarum ad tui similitudinem factarum pater sis. Quare rogamus te, nos eruas: « Ab initio nomen tuum super nos est. »

VERS. 17, 18. « Cur errare nos fecisti, Domine, a via tua? Indurasti corda nostra, ut non timeremus te. Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Omnia ad Deum propheta refert: non quod Deus nobis peccandi causa fuerit, sed quod permiserit et concesserit illa agere, quae quivis elegerit; ita ut peccati causa penes nos sit: sed tamen ad Deum referatur. « Ut modicum possideamus montis sancti tui. » Quasi ipsis derelictis, nec resurgere valentibus ob inflictas plagas, quae ipsos a peccando arcebant.

VERS. 19. « Facti sumus velut ab initio, cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos. » Quasi ex persona populi haec effatur. Sicut enim, ait, cor Pharaonis semper indurasti, ita nunc quoque nos indurasti, indignos iudicans timore tuo: quinetiam tu ipse, Domine, errare nos fecisti, ut viam tuam ignoraremus. Ceterum etiamsi nos tales simus, tu tamen, utpote Deus, propter servos tuos (nam verisimile est in turba quosdam huiusmodi esse) convertere. Et quia digni habitus sumus qui hereditas tua voceremur, ideo precamur, « Convertere propter servos tuos, et propter tribus hereditatis tuae. » Et nos quoque valeamus, licet indigni, modicam saltem spem consequi in monte sancto tuo, quem polliceris: ex quo jam prorsus excidimus; quia adversarii nostri conculcaverunt sanctuarium tuum, idque fecerunt, quia aversatus nos es. Sic igitur derelicti et visitatione tua privati, tales jam sumus, quales eramus antequam imperares nobis. Quemadmodum enim tempus olim fuit, cum neque prophetas, neque sacerdotes, neque reges, neque aliud quidpiam a te munus haberemus, sic et nunc eandem in solitudinem et conditionem recidimus. Haec omnia refert videntur ad tempus, quod adventum Salvatoris nostri subsecutum est: quo prorsus derelicti sunt, ob scelera contra eundem Salvatorem ab ipsis perpetrata. Nunc enim revera tales sunt, quales erant a

principio, cum nondum ipsis Dens dominaretur, ut A
dicere valeant : « Facti sumus velut ab initio cum
non dominareris nostri, neque invocaretur nomen
tuum super nos. »

CAPUT LXIV.

VERS. 1. « Si aperias cœlum, tremor apprehen-
det a te montes, et liquescent. » Cæterum probe
novimus et persuasum habemus, si volueris cœlum
aperire, utpote Deus omnipotens, tremorem tui
montes apprehensurum esse, videlicet adversarias
potestates, quæ contra cognitionem tui eriguntur.

VERS. 2, 3. « Sicut cera a facie ignis liquescit,
et comburet ignis tuos adversarios, et manifestum
erit nomen tuum adversariis : a facie tua gentes
turbabuntur. » Sane « Deum nemo vidit unquam » ;
et, « Nemo videbit faciem meam, et vivet »²². » Sed
his videtur Deum subindicare, qui in deserto Moysi
oracula dedit, et qui ab omni populo visus est per
gloriam omnibus apparentem, de qua dictum est :
« Et vidit omnis populus gloriam Domini »²³. »

VERS. 4-6. « Cum feceris gloriosa, tremor tui in-
vadet montes. A sæculo non audivimus, neque oculi
nostri viderunt Deum, præter te, et opera tua, quæ
facies expectantibus misericordiam. Occurret enim
illis qui faciunt justitiam, et viarum. tuarum recor-
dabuntur. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus.
Idcirco erravimus, et facti sumus quasi immundi
omnes nos : tanquam pannus sedentis omnis justitia
nostra. » Quod si qua apud nos reperiri putetur
justitia actioque proba, ea sordibus plena et inde-
cora esse deprehenditur.

VERS. 7-12. « Et effluximus quasi folia propter
iniquitates nostras : sic ventus auferet nos, et non
est qui invoet nomen tuum, nec qui recordatus
apprehendat te : quoniam advertisti faciem tuam a
nobis, et tradidisti nos propter iniquitates nostras.
Et nunc, Domine, Pater noster tu, nos vero lutum,
opus manuum tuarum omnes, ne irascaris nobis
valde, neque in tempore memineris iniquitatum
nostrarum. Et nunc intueri, Domine, quoniam po-
pulus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est
deserta Sion : ut desertum facta est Jerusalem, in
maledictionem domus, sanctum nostrum, et gloria
cui benedixerunt patres nostri, igne combusta, om-
niaque gloriosa nostra conciderunt. Atque in omni-
bus istis sustinuisti, Domine, et tacuisti, et humi-
liasti nos valde. »

CAPUT LXV.

VERS. 1-3. « Apparui non rogantibus me : inven-
tus sum ab iis qui me non querebant. Dixi : Ecce
adsum, genti quæ non invocavit nomen meum.
Expandi manus meas tota die ad populum non ob-
temperantem, et contradicentem, iis, qui ambula-
bant in via non bona, sed post peccata sua. Populus
hic, qui exacerbat me, in conspectu meo semper :
ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super

A « Έγενόμεθα ως τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὥστε οὐκ ἤρεξας ἡμῶν,
οὐδὲ ἐκλήθην τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΔ'.

« Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ
σοῦ ὄρη, καὶ ταχίσονται. » Πλὴν ἀλλ' ἴσμεν ἀκρι-
βῶς καὶ πεπεισμεθα, ὅτι, ἐὰν θελήσῃς ἀνοίξαι τὸν
οὐρανὸν Θεὸς ὢν καὶ πάντα δυνάμενος, τρόμος λή-
ψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, τὰς ἀντικειμένας δηλαδὴ δυνάμεις
τὰς ἐπιπρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου.

« Ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται, καὶ
κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ φανερὸν ἔσται
τὸ ὄνομά σου τοῖς ὑπεναντίοις. » Ἀπὸ προσώπου σου
ἔθνη παραχθίσονται. » Καὶ μὴν « Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε
πώποτε, » καὶ, « Οὐδεὶς ὤφεται μοι τὸ πρόσωπον,
καὶ ζήσεται. » ἀλλ' εἶοικε τὸν Θεὸν διὰ τούτων αἰνέ-
τεσθαι τὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου χρηματίσαντα Μωϋσῇ,
τῷ τε παντὶ λαῷ ἐωραμένῳ διὰ τῆς ἐμφαινομένης
τοῖς πατὴρ δόξης περὶ ἧς εἰρηται. » Καὶ ἐώρα πᾶς ὁ
λαὸς τὴν δόξαν Κυρίου. »

« Ὅταν ποιῇς τὰ ἐνδοξα, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ
ὄρη. » Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ ὀφθαλμοὶ
ἡμῶν εἶδον Θεὸν πλὴν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποι-
ήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον. Συναντήσεται γὰρ τοῖς
ποιούσι τὸ δίκαιον, καὶ τῶν ὁδῶν σου μνησθήσονται.
Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτο
ἐπλανήθημεν καὶ ἐγενήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες
ἡμεῖς ὡς βόσκος ἀποκαθήμενης πάσῃς ἡ δικαιοσύνης
ἡμῶν. » Εἰ δὲ καὶ τις ἐν ἡμῖν ἐνομήσθῃ εὐρίσκεισθαι
δικαιοσύνην καὶ πράξεις δικαίας, ἐρρύπωμένη καὶ αὐτὴ
καὶ ἄτιμος ἐλήλεγκται.

« Καὶ ἐξερρύπημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν
οὕτως ἀνεμὸς οἶσει ἡμᾶς. » καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλού-
μενος τὸ ὄνομά σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβεῖσθαι σου
ὅτι ἀπίστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν, καὶ παρ-
έδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Καὶ νῦν,
Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ, ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν
χειρῶν σου πάντες, μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, μὴ ἐν
καιρῷ μνησθῇς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπιβλέψον,
ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς. Πάλιν τοῦ ἁγίου σου ἐγε-
νήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλὴμ,
εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ ἅγιον ἡμῶν, καὶ ἡ δόξα ἣν
ἠύλογησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρίκαυστος,
καὶ πάντα ἐνδοξα ἡμῶν συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι
τούτοις ἀνέσχου, Κύριε, καὶ ἐσώπησας, καὶ ἐπα-
πίνωσας ἡμᾶς σφόδρα. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΕ'.

« Ἐμφανὴς ἐγενήθη τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσι, εὐ-
ρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εἶπα. Ἰδοὺ εἰμι τῷ
ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκέλευσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς
χειρὰς μου ἐπὶ τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα,
καὶ ἀντιλέγοντα, τοὺς πορευομένους ὁδοῦ οὐ καλῇ,
ἀλλ' ὁπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ
παροξύνων με ἰσχυρότερον ἐμοὶ διὰ παντός. αὐτοὶ θυ-
σιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς

²² Joan. i, 18.²³ Exod. xxxiii, 20.²⁴ Num. xvi, 19.

πλίνθοις τοῖς δαιμονίοις, ἃ οὐκ ἔστιν. » Εἰ τις θέλει φιλαλήθει λογισθῆναι τὴν ἐμὴν ὄρεϊν φιλανθρωπίαν, εὐροι ἂν φθάνοντά με ταῖς εὐεργεσίαις καὶ τοὺς μακρὰν ἀφαστώτας τῆς ἐμῆς γνώσεως. Αὐτίκα δὲ οὖν τοὶ ἐκτὸς μηδεπώποτε ἐρωτήσασι με ἐμψανῇ κατέστησα ἑμαυτὸν δι' ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν· ὥστε ἤδη τοὺς ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλοφύλους τὴν ἐμὴν γνῶσιν ἀνελιγμέναι, καίπερ μηδὲν εἰς τοῦτο συμβαλλομένους. Ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ ζητήσασιν τὴν ἐμὴν χάριν ταύτης μετέδωκα, φθάσας τε τὰς ἐτέρων παρακλήσεις· πρὶν καὶ εὐχασθαι, πρὶν καὶ ἰκετεύσαι αὐτοὺς, εἶπον· Ἰδοὺ πάρεμι.

« Ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται διὰ ἐνύπνια οἱ ἔσθοντες κρέας ὑεῖον, καὶ ζωὴν θυσίων, μεμολυμμένα πάντα τὰ σκεύη αὐτῶν. Οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσῃς μοι, ὅτι κα-
B θαρὸς εἰμι. Οὗτος καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου. Πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. Ἰδοὺ γέγραπται ἐν ὧπλόν μου· Οὐ σιωπήσω ἕως ἂν ἀποδώσω εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος. Οἱ ἐθυμίαςαν ἐπὶ τῶν ὄρεων καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ἐνεδιδάσαν με, ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν. Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ὁ ῥῶξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐροῦσι· Μὴ λυμήνῃ αὐτὸν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτως ποιήσω ἔνεκεν τοῦ δουλεῦσέντός μοι. » Ἀλλ' εἰ ποῦ τις ἐντὸς αὐτῶν εὐρεθῇ, ὥς ἐν βότρυϊ ξηρᾷ ὕγις καὶ ἐβρωμένος ῥῶξ, οὐ διαπεσέεται παρ' ἐμοῖ τῷ κριτῇ, οὐδὲ συναπολείται τοῖς ἀπολλυμένοις, διὰ τὸ μετέχειν αὐτὸν εὐλογίας. Οὕτω δὲ ἔσται ὁ ῥῶξ οὗτος τίμιος παρ' ἐμοῖ, ὅσῳ καὶ σπάνιος. Κατὰ τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα καὶ ἐπὶ τοῦ παντὸς ἔθνους ποιήσω, εἴπερ τις εὐρεθῇ καὶ ἐν τούτοις σιωτηρίας ἄξιος.

« Τούτου ἔνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξάξω τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα καὶ ἐξ Ἰούδα· καὶ κληρονομήσει τὸ ὄρος τὸ ἁγίόν μου· καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοί μου καὶ οἱ δούλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ. » Τὸ ἀγαθὸν καὶ σπάνιον σπέρμα, ἡλιαθὴ ὁ ἀποστολικὸς χορὸς τοῦ πληθους τῶν ἀπολλυμένων ἀφορισθεῖς. Πάλιν κἀναυθὰ ἐκλεκτοὺς καὶ δούλους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους σημαίνει, οἵτινες ὡς ῥῶγες εὐρηγται· οὗς καὶ ἐκλεξάμενος περιφυλάττει ἐκ τῶν ἐτέρων, καὶ σπέρμα ἁγίον καὶ ἐκλεκτὸν ὠνόμασεν.

« Καὶ ἔσονται ἐν τῷ ὄρει ἐπαύσεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, οἱ ἐζήτησάν με. » Δρυμὸν δὲ εἰσθεν ἡ Γραφὴ τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων καλεῖν καὶ ἀλλογενῶν ἔθνων· ἐν οἷς ἐπαύσεις ποιμνίων ἔσσεσθαι θεσπίζει, τὰς ἐκκλησίας τῶν τοῦ Θεοῦ προβάτων αἰνιττόμενος. Λαὸς δὲ ὁ ἐκζητήσας αὐτὸν ὁ ῥῶξ ἦν καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰρη-
C μένον σπέρμα οἱ ἐκλεκτοὶ δούλοι· δι' ὧν βουκόλια βοῶν καὶ ποιμνία συστήσασθαι οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ χώρᾳ, ἀλλὰ ἐν τῷ ὄρει καὶ ἐν τῇ λευθείᾳ φάραγγι Ἀχὼρ προφητεύει.

« Ὑμεῖς δὲ οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθανόμενοι τὸ ὄρος τὸ ἁγίόν μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέ-
ρασμα. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν· πάντες ἐν σαγῇ πεσέσθε· ὅτι ἐκάλεισα ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὤπι-

A lateres daemoniis, quæ non sunt. » Si quis, veritatis studio motus, meam erga homines clementiam perpendere velit, is inveniet me semper vel eos, qui a cognitione mea procul remoti erant, beneficiis prævenisse. Et vero extraneis, qui me nunquam interrogaverant, ob vim affectus mei, manifeste apparui, ita ut jam alienigenæ et peregrini cognitionem mei assecuti sint; etsi illi nullam operam ea in re dederint. Imo etiam iis, qui gratiam meam non quærebant, preces eorum prævertens ipsam tradidi: priusquam rogarent, priusquam supplicarent, dixi, Ecce adsum.

VERS. 4-8. « In sepulcris et in speluncis dormiunt propter somnia, qui comedunt carnem suillam, et jus hostiarum, profana vasa omnia eorum. Quid-
B cunct, Longe a me, ne appropinques mihi, quoniam mundus sum. Iste est fumus furoris mei. Ignis ardet in eo cunctis diebus. Ecce scriptum est in conspectu meo: Non tacebo donec reddam in sinum eorum peccata ipsorum et patrum suorum, dicit Dominus. Qui adoleverunt incensum supra montes et supra colles exprobraverunt mihi, retribuam opera eorum in sinum eorum. Sic dicit Dominus: Quemadmodum invenietur acinus in botro, et dicent: Neperdas illum, quia benedictio est in illo; sic faciam propter servientem mihi. » Sed si quis inter eos reperitur, sicut in botro arida, sanus viridusque acinus, non cadet apud me judicem, neque cum pereuntibus peribit, quia benedictionis particeps est. Tanto autem pretiosior
C apud me erit hic acinus, quanto rarior. Ad hunc plane modum et formam cum gente tota rem agam, si quis penes illos reperitur salute dignus.

VERS. 9. « Ideo non perdam omnes, et educam de Jacob semen, et de Juda: et possidebit montem sanctum meum: et hæreditabunt electi mei et servi mei, et habitabunt ibi. » Bonum et rarum semen, videlicet apostolicus chorus, a pereuntium multitudine sequestratus. Illic rursus electos et servos suos apostolos vocat, qui velut acini reperti sunt, quos item ab se electos ex aliis servavit, et semen sanctum et electum vocavit.

VERS. 10. « Et erunt in saltu caulæ gregum, et
D vallis Achor in requiem armentorum populo meo, qui quæsierunt me. » Solet Scriptura alienigenarum et extranearum gentium multitudinem saltum vocare, in quibus caulas gregum fore vaticinatur, Dei ovium ecclesias subindicans. Populus vero qui exquisivit eum, acinus erat, et semen superius memoratum, electi ejus famuli: quorum opera caulas boum et ovilia non in Israele, neque in Judæa, sed in saltu et in memorata valle Achor constituenda esse prænuntiat.

VERS. 11, 12. « Vos autem, qui dereliquistis me, et oblitistis montis sancti mei, qui paratis dæmonio mensam, et qui impletis fortunæ libanem. Ego tradam vos in gladium: omnes in eade corructis: quoniam vocavi vos, et non audivistis; locutus sum,

et contempsistis, et fecistis malum in conspectu meo, et quæ volebam elegistis. » Quoniam ego ipse qui vos præsentia mea dignos habui, vos priores per memetipsum vocavi, vos autem non obedivistis : quam item criminationem prius efferebam his verbis, « Quia veni, et non erat homo ; vocavi, et non erat qui audiret. » Rursum in populum tales accusationes instituit, docens se, utpote Deum, qui ad justitiæ trutinam omnia faciat, nunquam neglecturum eos esse, qui sibi quovis in loco serviant, ex quacunque gente fuerint. Omnes quippe, qui sibi servire proponunt, salute donat. Ipsos igitur excipiet, ac iis cœlestem cibum suppedabit, salutare nempe Verbum, quod ait, « Ego sum panis, qui de cœlo descendi ». » Et hi quidem memorato pane nutriuntur et saturabuntur ; vos autem, inquit, qui gratiam meam non suscepistis, rationabilis cibi penuria esuriētis : itemque qui mihi serviunt immortalis viæ potu replebuntur, de quo dictum est, « Quicumque biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ». »

Vers. 13-15. « Propterea hæc dicit Dominus, Ecce qui serviunt mihi comedent ; vos autem esuriētis : ecce qui serviunt mihi bibent, vos autem sitiētis : ecce qui serviunt mihi lætabuntur, vos autem confundemini : ecce qui serviunt mihi exsultabunt in lætitiis, vos autem clamabitis propter dolorem cordis vestri, et a contritione spiritus vestri ululabitis. Relinquetis enim nomen vestrum in saturitatem electis meis ; vos autem interficiet Dominus : servantibus autem mihi vocabitur nomen novum. » Quod si curiose agentes ediscere cupiatis quinam mihi servi tui sint, et quod illis sit nomen, scitote Deum nondum ipsorum nomen palam efferre velle, sed id solummodo significare, quod neque Israel vocandi sint, neque Jacob, neque Judæi, neque alio quopiam hominibus noto vocabulo. Novum enim quoddam ac recentissimum nomen imponetur ; illudque insolens, ac nunquam alias auditum, quod benedicetur in terra, accrescet item, et multiplicabitur præ omni corporali benedictione. Nam si qua alia augendæ multitudini apta Dei benedictio fuerit, hanc item consequetur nomen servis meis imponendum.

Vers. 16, 17. « Benedicent enim Deo vero : et D qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum. Obliviscantur enim tribulationis primæ, et non ascendet in cor eorum. Erit enim cælum novum et terra nova, nec recordabuntur priorum, nec veniet in cor eorum. » Nam alias cum tunc cælum suspicerent, rem creatam colebant præ Creatore, et terram similiter veluti Deum venerabantur, necnon exortos ex illa fructus : nunc vero cælum novum et terram novam videntes, opera manuum Dei esse latentur, non autem deos esse putant

¹³ Joan. vi, 41. ¹⁴ Joan. iv, 14.

42) Hic et in sequentibus locis vocem ὑπακούετε non male vertas respondere Nam hoc usu plerum-

A κούσατε (42) ἐλάλησα καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐποίησα : τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἃ οὐκ ἐβουλόμην ἐξελέξασθε. » Ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐγὼ τῆς ἑμαυτοῦ παρουσίας καταξιώσας ὑμᾶς αὐτοὺς πρῶτους ὑμᾶς δι' ἑμαυτοῦ κέκληκα : ὑμεῖς δὲ οὐκ ὑπακούσατε · ὅτι καὶ πρὸ τοῦ τοῦ ἡτιώμην λέγων · « Διότι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος » ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Πάλιν πρὸς τὸν λαὸν τὰς προκειμένας ποιεῖται κατηγορίας, διδάσκων, ὡς δικαιοσύνης ζυγὸν πάντα πράττων, ὡς Θεὸς, οὐδὰμῶς μὲν παρόφεται τοὺς ὅποι δὴποτε αὐτῶ δουλεύοντας, ἐξ οἷου δ' ἂν ἐθνοὺς εἰεν. Πάντας γὰρ ἀπλῶς διασώζει τοὺς δουλεύειν αὐτῶ προφητημένους. Παραδέχεται οὖν, καὶ τούτοις παρέξει τὴν ἐπουράνιον τροφήν, τὸν λόγον τὸν σωτήριον τὸν εἰρηκότα · « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. » Οὗτοι μὲν οὖν τῶ λεχθέντι ἄρτι τραπεύσονται καὶ ἐμπλησθήσονται ὑμεῖς δὲ, φησί, οἱ μὴ τὴν ἐμὴν ὑποδείξαμενοι χάριν, ἐνδείξα λογικῆς τροφῆς λιμώξετε · καὶ πάλιν οἱ μὲν ἐμοὶ δουλεύοντες πότου ζωῆς ἀθανάτου πλησθήσονται, περὶ οὗ λέλεκται · « Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῶ, γενήσεται ἐν αὐτῶ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. »

C « Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος · Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε · Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσετε · Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς δὲ αἰσχυνθήσεσθε · Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κεκράξεσθε διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὑμῶν οὐλώξετε. Καταλείψετε γὰρ τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου · ὑμᾶς δὲ ἀνελεῖ Κύριος · τοὺς δὲ δουλεύουσι μοι κληθήσεται ὄνομα καίνον. » Εἰ δὲ περιεργότερον ἐθέλοιτε μαθεῖν τίνας εἶναι οἱ μέλλοντες δουλεύειν, καὶ τί αὐτοῖς ὄνομα, γινώσκετε, ὅτι οὕτω μὲν εἰς φανερόν τὸ ὄνομα αὐτῶν ὁ Θεὸς βούλεται ἀγαγεῖν · τοσοῦτον δὲ μόνον σημαίνει, ὡς οὕτε Ἰσραὴλ κληθήσονται, οὕτε Ἰακώβ, οὕτε Ἰουδαῖοι, οὕτε ὅπως τι τῶν ἀνθρώπων συνγνωσμένον. Καίνον γάρ τι καὶ νεώτατον αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται ὄνομα, ξένον, καὶ μηδεπώποτε ἀκουσθέν, δ' εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς αὐξανόμενον, καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Εἰ γάρ τις καὶ ἄλλη πλήθους ποιητικὴ τυγχάνει ἐκ Θεοῦ εὐλογία, ταύτης τεύξεται τὸ ὄνομα τὸ ἐπιτεθησόμενον τοῖς δουλεύουσι μοι

« Εὐλογήσουσι γὰρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν · καὶ οἱ ὀμνύοντες ἐπὶ τῆς γῆς ὀμνύονται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐπιλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἄλλως μὲν γὰρ τότε ὄρωντες τὸν οὐρανὸν, ἐσέβοντο τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν γῆν ὁμοίως ἐθεοποιούν, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης βλαστῶντας καρπούς · νῦν δ' ὅτε καινὸν ὄντες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἔργα χειρῶν Θεοῦ εἶναι ὁμολογοῦσιν, οὐκέτι δὲ θεοὺς εἶναι νομίζουσιν.

que hæc vox occurrit tum in Scriptura sacra, tum apud alios scriptores.

« Ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην· καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῇ λαῷ μου· καὶ οὐκέτι μὴ ἀκουσθῇ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς, οὐδ' οὐ μὴ γένηται ἐπὶ ἐκεῖ ἄωρος καὶ πρῶτος, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. » Πάντες γὰρ τῆς παρ' ἐμοὶ ἀναστάσεως τυγχόντες κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας ἤξουσιν· καὶ πάντες ἔσονται ἀκαμαῖοι τὰς ψυχὰς, ὥς μήτε ἄωρον νήπιον καὶ ἀτελῆ, μήτε ὑπερθετηκῶτα καὶ γεγηρακῶτα ἐν αὐτοῖς εὐρίσκεισθαι· πάντες δὲ ὁμήλικες, ὥς ἂν ὅφ' ἕνα καιρὸν τῆς ἀναστάσεως τευζόμενοι, καὶ μὴδ' παλιγγενεσίας μεθέξοντες.

« Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὃ δὲ ἀποθνήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. » Τὸ ἴσον τοῦ χρόνου τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως παρεστῆσεν. Ἔσται οὖν ὁ ἀμαρτωλὸς καὶ αὐτὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατάρατος ἔσται ἀκαμαῖος, καὶ ὥς ἐν κακίᾳ τέλειος, ἀποθνήσκων τῇ αὐτοῦ ἀμαρτίᾳ· ὃ τε νέος πάλιν ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ αὐτὸς τέλειος ἐν τελείῳ, εἰς σωτηρίαν παραλαμβανόμενος.

« Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσιν· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὰ γεννήματα αὐτῶν. » Τοῖς γὰρ αὐτῶν ἔργοις καὶ ταῖς οἰκίαις πράξεις ἐπιούρουνται αὐτοῖς τὰς μονὰς τὰς παρὰ τῷ Πατρὶ· ἀλλὰ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων αὐτῶν φάγονται· διότι περὶ αὐτῶν γεωργήσαντες συνήγαγον, ταῦτα εὐρήσουσι, καὶ ἐξ αὐτῶν τραφήσονται.

« Οὐ μὴ οἰκοδομήσουσι, καὶ ἄλλοι ἐνοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ φυτεύουσιν, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ γὰρ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαιώσουσιν. » Ἀλλ' εἰς ἀπειρον αἰῶνα ἐν ἀθανάτῳ εὐζωίᾳ διὰ ζήσουσι· διὸ λέλεκται· « Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου. » Τὸ ξύλον δὲ εἴρηται· ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ φυτεύεσθαι· δείκνυται τοιγαροῦν, ὅτι οὐκ ἔξω τοῦ Θεοῦ αἱ ἐπαγγελίαι τυγχάνουσιν. Δι' ὧν ἀπάντων σαφῶς ἕτερον λαὸν εἰσάγει αὐτῷ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους. Οὗτοι γὰρ παλαιωθήσονται, οὐδὲ ἐτέροις καταλείψουσι, μέλλοντες αὖθις μεθίστασθαι τοῦ βίου, τοὺς αὐτῶν πόνους· ἀλλ' οὗτοι τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν εἰς αὐτοὺς ἀναλήφονται, καὶ τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἐντρύφουσιν.

« Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν μετ' αὐτῶν. » Εἰ γὰρ καὶ τινες ἔσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῶν ἐπαγγελιῶν κόποι σωτήριοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ ἡδεῖς, ὁποῖους πάντως πού καὶ ἡ ἀγγελικὴ τάξις ὑπομένει· ἀλλ' οὐκ ἐπικινεῖται τὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ· μισθὸς γὰρ αὐτοῖς ἐπάξιως τεθησαύριςται. Τεκνοποιῶν δὲ νοήσωμεν τῶν ψυχῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ τῆς διανοίας τοὺς καρποὺς, οὓς κατὰρας ἔσεσθαι ἀλλοτρίους, εὐλογίας δὲ ἀξίους θεωρεῖται. Ταῦτα καὶ εἰς τὸν παρόντα βίον ἐλαμβάνεσθαι οἶμαι, τοῦ λόγου πάλιν

A Vers. 18-20. « Sed letitiam et exultationem invenerunt in ea. Quoniam ecce ego facio exultationem Jerusalem, et populum meum letitiam : et exultabo super Jerusalem, et letabor super populo meo : et non ultra audietur in ipsa vox fletus, et vox clamoris, neque ultra erit ibi immaturus et senex, qui non impleat tempus suum. » Quotquot enim resurrectionem a me datam consequentur, tempore promissionum, in virum perfectum et in mensuram ætatis venient : atque omnes anima vegeti erunt, ita ut neque immaturus et non adultus juvenis, neque ætate proventus aut senex ibi reperiat, sed parvis ætatis omnes, utpote qui uno eodemque tempore resurgant, et ejusdem regenerationis consortes sint.

B « Erit enim juvenis centum annorum, qui vero moritur, peccator centum annorum et maledictus erit. » Ætatis et temporis in resurrectione æqualitatem fore declarat. Erit igitur peccator et ipse centum annorum, et maledictus erit, vegetus et quasi in malitia perfectus moriens in peccato suo. Juvenis item centum annorum, et ipse perfectus inter perfectos, et in salutem assumetur.

Vers. 21. « Et ædificabunt domos, et ipsi inhabitabunt : et plantabunt vineas, et ipsi comedent fructus earum. » Nam suis ipsi operibus et gestis, mansiones illas quæ apud Patrem sunt, sibi procurabunt : sed etiam fructus laborum suorum comedent : quoniam ea quæ terram colentes suam collegerunt, ea reperient, iis alentur.

Vers. 22. « Nequaquam ædificabunt, et alii inhabitabunt ; nequaquam plantabunt, et alii comedent. Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei : opera enim laborum ipsorum veterascunt. » Sed per infinita sæcula in immortalis illa et felici vita degent : quare dictum est, « Nam secundum dies ligni vitæ erunt dies populi mei. » Lignum autem illud in paradiso Dei plantatum fuisse dicitur ; itaque non extra paradisum Dei impleri promissa declaratur. Quibus omnibus alium sibi a Judaico populum asciscit. Illi namque inveterascent, nec aliis, ex hac vita transferendi, labores suos relinquent ; hi vero laborum suorum gesta secum assument, propriisque fructibus gaudebunt.

Vers. 23. « Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem : quia semen benedictum a Deo est, et nepotes eorum cum eis. » Etiam si enim promissionum tempore, quidam salutare, boni suavesque labores sint, quos angelicus ordo sustinet, sed non frustra cedent illis opera : nam condigna ipsis merces reposita est. Liberorum vero procreationem intelligamus esse animæ cogitationes, mentisque fructus, quos a maledictione alienos, benedictione vero dignos fore vaticinatur. Hæc et presenti quoque vita accipi posse existimo, ita ut his apostolicus

chorus subindicetur. « Ideo electi mei non laborabunt in vanum, neque filios procreabunt in maledictionem. » Apostolorum quippe labores, ut vel ipsis oculis patebit, non in vanum suscepti fuere, quod arguetur ex Ecclesia ab ipsis per totum orbem fundata; et filii eorum per lavacrum regenerationis in Christo nati videbuntur.

Vers. 24. « Et erit antequam clament, ego exaudiam eos: adhuc illis loquentibus dicam, Quid est? » Id porro in Actibus apostolorum impletum deprehendas; nam Deo ipsis astante, multa signa et prodigia edebantur. Apostolis vero hæc agentibus, hinc alienigenarum gentium conversio subsequabatur.

Vers. 25. « Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo ut bos comedet paleas, serpens autem terram quasi panem. Non nocebunt, neque devastabunt in monte sancto meo, dicit Dominus. » Nam qui prius rapaces et feroces erant, ita ut lupis comparari possent, in mansuetum morem commutati, cum agnis et bobus gregatim agebantur, ut uno eodemque ex divinis lectionibus excerpto rationabili cibo uterentur. Qui autem moribus nihil a leonibus discrepabant, jam non ultra carnivoris et sanguinariis feris similes, bonum instar et ipsi divinæ doctrinæ herbam comedebant. Et qui olim serpentem referebat, atroque veneno plenus vir, repudiata malitia, panem comedit: pro terra quam prius edebat, rationabili et humano utens alimento. Usque adeo autem hujusmodi feræ mansuescent, ut neminem lædant vel presumant in monte Dei.

CAPUT LXVI.

Vers. 1-3. « Sic dicit Dominus, Cælum thronus meus, et terra scabellum pedum meorum. Qualem domum edificabitis mihi? et quis locus requieitionis meæ? Hæc enim omnia fecit manus mea, et hæc omnia mea sunt, dicit Dominus. Quem vero respiciam, nisi humilem, et quietum, et trementem sermones meos? Iniquus autem, qui immolat mihi vitulum, quasi occidat canem: qui vero offert similitam, quasi suillum sanguinem: qui dat incensum in memoriam, quasi blasphemus. Et ipsi elegerunt vias suas, et abominationes ipsorum anima eorum voluit. » Non enim hæc, inquit, voluntas mea, neque meæ hujusmodi viæ, sed ad lubitum et placitum eorum sunt.

Vers. 4. « Et ego deligam illusiones eorum, et peccata retribuam eis: quia vocavi eos, et non exaudierunt me; locutus sum, et non audierunt: et fecerunt malum in conspectu meo, et quæ volebam elegerunt. » Quandonam autem vocantem non intellexerunt, nisi quando præsens ipsis clamabat, « Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos? »

Vers. 5. « Audite verba Domini, qui tremitis ad

τὴν χορὴν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιτισμὸν. « Διὰ τοῦτο οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσουσιν εἰς κενὸν οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. » Ἔσται γὰρ ὀφθαλμοῖς παραλαβεῖν τῶν ἀποστόλων τοὺς κόπους, οὐκ εἰς κενὸν γεγεννημένους ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθείσης καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν Χριστῷ γεννηθέντα διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.

« Καὶ ἔσται πρὶν ἢ κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ ὑπακούσομαι αὐτῶν· ἔτι λαλοῦντων αὐτῶν ἐρῶ· τί ἐστίν; » Ἄ δὴ καὶ ἐπληροῦτο ἐπὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ σημεῖα καὶ τέρατα ἐνηργεῖτο, τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς παρεστώτος. Ὡς τοιαῦτα ἐνεργούντων, ἀκολουθῶς ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν ἐγένετο ἐπιστροφή.

« Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὅρις δὲ γῆν ὡς ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὐδὲ λυμανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος. » Οἱ γὰρ πρότερον ἄρπακτικοὶ καὶ θηριώδεις, ὡς λύκοις παραβάλλεσθαι, μεταβαλλόμενοι ἐπὶ τὸ ἡμέρον, ἄρνοις καὶ βοσὶν συνηγάζοντο, ὡς μῖα καὶ τῆς αὐτῆς μεταλαμβάνειν τῆς ἀπὸ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων λογικῆς τροφῆς. Οἱ δὲ τοῖς τρόποις λεόντων οὐδὲν διαφέροντες, οὐκέτι σαρκοφάγοις, οὐδὲ ὁμοδόροις θηρίων τοιχοῖς, δίκην βοῶν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας πόαν ἡσθίων. Καὶ ὁ πάλας δὴ πρότερον ὀφιώδης, καὶ τοῦ μεστῆς ἀνὴρ, ἀποπτύσας τὴν ἐν αὐτῷ κακίαν, τὸν ἄρτον φάγεται, τροφῇ λογικῇ καὶ ἀνθρωπίνῃ χρώμενος, ἀντ' ἧς ἡσθίε πρότερον γῆς. Οὕτω δὲ οἱ θῆρες οὗτοι ἐξημερωθήσονται, ὡς μηδὲν ἀδικεῖν, μηδὲ λυμαίνεσθαι τινας ἐν τῷ ὄρει τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΣΤ'.

« Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μου θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον εἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου, καὶ ἐστὶν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ἀποκτείνων κύναν· ὁ δὲ ἀναφέρων σερμύλιν, ὡς αἷμα θειον· ὁ διδοὺς λίθον εἰς μνημόσυνον, ὡς βλάστημος. Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. » Οὐ γὰρ ἐμὰ ταῦτα, φησί, θελήματα, οὐδὲ ἐμοὶ αἱ ὁδοὶ αὗται, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν προαίρεσεως καταθύμια.

« Καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς ὅτι ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ὑπήκουσάν μου· ἐλάλησα, καὶ οὐκ ἤκουσαν· καὶ ἐβούλεθον τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ ἃ οὐκ ἐβούλομην ἐξελέξαντο. » Πότε δὲ καλοῦντο αὐτοὺς οὐ συνῆκαν, ἢ ὅτε αὐτοὺς συντρίβων ἔβδα· « Δεῦτε πρὸς μέ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς; »

« Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λό-

γον αὐτοῦ. Εἶπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ, καὶ ὁρθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι αἰσχυνθῶσιν. » Εὐαγγελιστὰν αὐτοῖς παραδίδωσι παράγγελμα οὕτῳ διαφερόντος τοῦ, « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων, ἵνα γέννησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Οὕτω καὶ ἡ προφητεία παρακαλεῖται καὶ διδάσκει.

« Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις. » Εἰ γὰρ ταῦτα πράττειτο, ὑμῶν μὲν κατὰ τὸ τέλος τῶν ἀμοιβῶν εὐφροσύνη ἐκδηλῶς ἔσται τοῖς πᾶσιν· ἐκεῖνοι δὲ κατααἰσχυνθήσονται τὸ ὑμέτερον θεασάμενοι· τέλος, καὶ τὴν ἐαυτῶν ἀπώλειαν κατὰ τὴν τῆς δικαιοκρισίας καιρὸν τοῦ Θεοῦ ἔργοις μαθησόμενοι. « Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, » αἱ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν οἰκητῶρων ἐκθούωντων, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, τῶν ἱερῶν καὶ τῶν λοιπῶν λειτουργῶν ἀποκλεισμένων.

« Πρὶν τὴν ὥδινουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὥδινων, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτο; καὶ τίς ἐώρακεν οὕτως; Εἰ ὥδινε γῆ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὥδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδία αὐτῆς; » Τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα, καὶ ἡ καινὴ καὶ νέα Σιών, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ ὑμῶν συστησόμενη, τοιοῦτον ἀθρόως γενήσεται· πλήθος ἐθνῶν καὶ λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούοντα. Οἷα γὰρ τις ἐγκύμων γυνὴ κατὰ γαστρός ἔχουσα, μηδεμιᾶς ὥδινος προσγενομένης, αἰφνίδιον γενήσεται, καὶ τοῦτο ἄρσεν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ νέα Σιών λαὸν καινὸν καὶ ἅλον ἔθνος εἰσάπαξ ἀθρόως τέτται· ὡς εἶναι τὸ πᾶν παραδοξότατον, οἷον οὐδὲ πώποτε ἤκούσθη. Ἐδὲ μὲν γὰρ Ἰουδαίων ἔθνος, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀθρόως παρέστη· ἀλλὰ πρῶτος μὲν ἦν αὐτῶν ὁ προπάτωρ· τοῦτου δὲ γεγόναι παῖδες ἑβ'· εἴτ' ἐξ ἐκείνου υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες· ὧν υἱοὶ τε καὶ ἔκγονοι καὶ ἀπόγονοι ὑπέστησαν· οὕτω τε κατὰ τὴν τῶν γονέων διαδοχὴν ἐν πλείοσι χρόνοις καὶ ἐν διαφόροις γενεαῖς συνέστη τὸ πᾶν αὐτῶν ἔθνος.

« Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, εἶπα Κύριος. Οὐκ ἰδοὺ ἐγὼ γεννώσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, εἶπεν ὁ Θεός σου; » Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον εὐροὶ ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη χρόνοις εἰς πλήθος ἐπιβιδωκότα· ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ λαὸς ἀθρόως ὅς' ἕνα καιρὸν καὶ ὥσπερ ὑπὸ μιᾶν ἡμέραν ἐπλήρου τὰ πλείστα μέρη τῆς οἰκουμένης· ὃ δὲ ξενίζον πρᾶγμα καὶ θαύματος παντὸς ἐπέκεινα ὑπάρχον οὕτε ὀφθαλμοὶ ἐώρακε πώποτε, οὕτε οὖς ἤκουσε.

« Εὐφράνθητι, Ἰερουσαλὴμ, καὶ πανηγυρίσας ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε ἅμα αὐτῇ χαρὰ πάντες ὅσοι πενθεῖτε ἐπ' αὐτῇ, ἵνα θηλάσητε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. » Χαίρετε καὶ ἀγαλλιάσθε, ὡς μέλλοντες ἐμπέ-

A sermonem ejus. Dicite, fratres nostri, odientibus et abominantibus vos, ut nomen Domini glorificetur, et videatur in lætitia eorum, et illi confundentur. » Evangelicum ipsis præceptum tradit, nihil discrepans ab eo, « Diligite inimicos vestros, benefacite illis, qui oderunt vos, orate pro affligentibus et persequentibus vos; ut sitis filii Patris vestri, qui est in cœlis ». » Eadem prorsus præcipit et docet prophetia.

VERS. 6. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo, vox Domini retribuentis retributionem adversariis. » Nam si hæc agantur, lætitia vestra, accedente præmiorum tempore, omnibus manifesta erit: illi vero finem vestrum conspiciat confundentur et suam judicii divini tempore perniciem operibus eliscent. « Vox clamoris ex civitate, vox e templo. » Voces quidem aliæ civium exclamantium ex civitate, aliæ ex templo emissæ, sacerdotum cæterorumque ministrorum lugentium, futuræ sunt.

VERS. 7, 8. « Antequam parturiens pariat, antequam veniant dolores partus, effugit, et peperit masculum. Quis audivit tale? et quis vidit simile? Num parturivit terra die una, num nata est gens simul, quia parturivit et peperit Sion parvulos suos? » Pia religio, et nova recensque Sion, scilicet Ecclesia Dei, per vos constituenda, tantam confertim gentium et populorum multitudinem pariet, ut qui audierit obstupescat. Atenim quemadmodum si mulier quædam uterum gestans ac prægræans, sine ullo dolore repente masculum pariat; sic et nova Sion populum novum, et universam gentem semel et confertim pariet; ita ut stupenda res tota sit, qualis audita nunquam fuit. Judæorum quippe natio et ipse Israel non confertim productus est: nam prior quidem fuit eorum progenitor: hujus vero duodecim fuere filii: hinc ex singulis filii et filiæ, quibus item filii et nepotes et abnepotes orti sunt, atque ita per parentum successionem, multis annorum curriculis, et variis generationibus universon genus eorum constitit.

VERS. 9. « Ego vero dedi expectationem hanc, et non recordatus es mei, dixit Dominus. Nonne ego gignentem et sterilem feci, dixit Deus tuus? » Eodem prorsus modo alias quoque gentes numero ac multitudine cum tempore auctas reperias; Dei autem Ecclesiæ populus, confertim unoque tempore, et quasi una die, maximam orbis partem implevit. Quam rem sane stupendam omniumque mirabilissimam, nec oculus unquam viderat, nec auris audierat.

VERS. 10, 11. « Lætare, Jerusalem, et conventum facite in ea, omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio omnes quotquot lugetis super ea, ut sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus; ut postquam suxeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus. » Gaudete et exultate, utpote eo fructuri,

qui statim unoque tempore masculum populum ibi Deo genuit, ac utpote replendi lacte, ad infantium ipsius alimentum parato, quod sane lac rationabile, utroque ex ubere effundetur, ex Veteri nempe et Novo Testamento. Ex ambobus enim huiusmodi uberibus, de quibus dicitur in Cantico ²², « Mellora sunt ubera tua vino, » rationabili et sine dolo lacte puerulos irrigabit, sicque perfectos producet viros.

VERS. 12. « Quia hæc dicit Dominus, Ecce ego declino ad eos quasi fluvios pacis, et quasi torrentes, inundans gloriam gentium. Parvuli eorum humeris portabuntur, et super genua consolabuntur. » Consolatorii itaque et ad leniendos simpliciores animos concinnati sermones, lac opportune vocantur: nam solidus cibus in mysticis dogmatibus intelligitur, et in speculationibus, quæ in divinis Scripturis repositæ sunt.

VERS. 13. « Quomodo si quem mater consoletur, ita et ego consolabor vos, et in Hierusalem consolabimini. » Hic rursum gloriam gentium, prædictæ novæ Sioni Hierosolymæque ascribens, pacem gentibus tribuendam inundanti flumini comparat. His autem pollicitationibus superius quoque est usus, significans eos, qui adhuc in Ecclesia infantes sunt, utpote qui lacte nutriantur, nutricibus quibusdam gestandos esse; sive a sinceris Ecclesiæ doctoribus et præfectis, itemque a divinis et cœlestibus angelis. Qui igitur valentiores sunt, infirmiores humeris gestabunt, et ad genua consolabuntur: ac si mater filiis blandiatur, et ego ipse Dominus, utpote eorum omnium Pater, imbecilliorum consolatores consolabor.

VERS. 14. « Et videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. » Hic promissionum finis erit, nempe, Videbitis Deum. Quamobrem Salvator hos beatos prædicabat his verbis, « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ²². » — « Et cognoscetur manus Domini timentibus eum, et minabitur incredulis. »

VERS. 15. « Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. » Jam memoratis hominibus quæ superius dicta sunt pollicetur; iis vero, qui contrariam inferre viam, comminatur: ac consequenter comminationis rationem edocet, secundum et gloriosum Servatoris adventum declarans, quando veniet cum gloria Patris, et cum angelis suis, judicare vivos et mortuos.

VERS. 16. « In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus omnis caro: multi vulnerati erunt a Domino. » Furorem ejus esse ultrices potestates intelligi solet; et increpationem suam in flamma ignis contra eosdem mittit. Gladium vero corporeo more nominat, et vulneratos

πλασθαι τοῦ ἐν αὐτῇ ἀθρόως γεννήσαντος λαὸν τῷ Θεῷ ἄρβυρα, καὶ γάλακτος ἐκπληροῦσθαι εἰς ἐκτροφὴν τῶν αὐτῆς νηπίων. Ὁ δὲ λογικὸν γάλα ἀπὸ τῶν δύο θηλῶν αὐτῆς βρέυσει, Παλαιᾶς δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης. Ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ τούτων τῶν ἑαυτῆς μαζῶν, περὶ ὧν εἰρηται καὶ ἐν τῷ Ἀσματι, ὅτι Ἄγαθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, τοῖς ἑαυτῆς νηπίοις ἐπαρδύουσα· τὸ λογικὸν καὶ ἁδολὸν γάλα, ἀνδρας προσάξει τελείους.

« Ὅτι τὰδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτοὺς ὡς ποταμοὺς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους, ἐπικλύζων δόξαν ἔθνων. Τὰ παῖδια αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθῆσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθῆσονται. » Οἱ γοῦν λόγοι οἱ παρακλητικοὶ καὶ παραμυθητικοὶ τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν γάλα κυρίως ὀνομάσθησαν, ὅτε βρεῖς τροφῆς ἐν δόγμασι μυστικοῖς νοουμένης, καὶ ἐν θεωρήμασι τοῖς ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀποκαίμενοις.

« Ὡς εἰ τίνα μήτηρ παρακαλεῖ, οὕτω καὶ ἐγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθῆσεσθε. » Πάλιν κἀνταῦθα τῶν ἔθνων δόξαν συνάπτων τῇ προλεχθείσῃ νέᾳ Σιών καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, τὴν δοθησομένην τοῖς ἔθνεσιν εἰρήνην ποταμῷ κατακλύζοντι παραβάλλει. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῖς αὐταῖς ἐκείνην ἐπαγγελίαν, σημαίνων ὡς τοὺς ἐτι νηπίους τῆς Ἐκκλησίας, ἅτε δὲ γάλακτι τρεφομένους, τιθηνοὶ τινες ὑποδαστάξουσιν, ἥτοι διδάσκαλοι καὶ προεστώτες γνήσιοι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, οἱ θεοὶ τε καὶ οὐράνιοι ἄγγελοι. Οἱ μὲν οὖν δυνατότεροι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπ' ὤμων βαστάξουσιν, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακαλέουσιν, ὥσπερ εἰ τις μήτηρ τὰ ἑαυτῆς παρακαλεῖ τέκνα, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἅτε δὲ πάντων αὐτῶν ὑπάρχων Πατὴρ, παρακαλέσω τοὺς τῶν ὑποδεεστέρων παρακλητόρας.

« Καὶ ὤψεσθε, καὶ χαρήσεται ἡ καρδία ὑμῶν, καὶ ὁσπὶ αὐτῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ. » Καὶ τοῦτο τέλος ἔσται τῶν ἐπαγγελιῶν, τὸ, Ὄψεσθε τὸν Θεόν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦτους ἐμακάριζε λέγων· « Μακάριοι οἱ καθ' αὐτοὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. » — Καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἀπειλήσει τοὺς ἀπειθοῦσιν. »

« Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἔξει, καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἄρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. » Τοῖς μὲν δηλωθεῖσιν ἐπαγγέλλεται τὰ προλελεγμένα τοῖς δὲ τὴν ἐναντίαν πεπορευμένοις ὁδὸν ἡπειλῆσεν ἀπειλὴν· καὶ ἀκολουθῶς διδάσκει τὸν τῆς ἀπειλῆς τρόπον, παριστὰς τὴν δευτέραν καὶ ἐνδοξον τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν, ὅτε ἔξει μετὰ τῆς βίβης τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

« Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ· πολλοὶ τραυματῖαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου. » Θυμὸς δὲ αὐτοῦ αἰ κολαστικαὶ καὶ τιμωρητικαὶ δυνάμεις εἰσῶσαι νομίζεσθαι, καὶ τὸν ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογὸς κατὰ τῶν αὐτῶν ἀρῆσει. Ῥομφαίαν δὲ ὀνομάζει

²² Cant. i, 4. ²³ Matth. v, 8.

σωματικώτερον, καὶ τραυματίας ὡσαύτως. Ἐπεὶ μὴ ἄλλως ἦν ἀκούειν, Ἰουδαίους ὄντας καὶ μὴ οὓς τε παρακολοθεῖν τῇ τῶν λόγων διανοίᾳ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος τὸν τῶν προκειμένων νοῦν διασαφεῖ λέγων· « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

« Οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθάριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἐσθόντες κρέας ὑεῖν, καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται. » Ὡς μὴκέτι κατὰ τὸν νόμον ὃν παρέδωκε Μωϋσῆς καθάριζομένους σποδῷ δαμάλειος καὶ περιβραντηρίοις ἡμερῶν ἐπὶ καὶ ταῖς διὰ θυσιῶν καθάρσεσιν· ἀντὶ δὲ τούτων, ἐν αὐτοῖς περινοστήσαντες, τὸ δὲ ὕδατος καθάρισον ἀπαρκεῖν αὐτοῖς ἔφροντο, τοῖς κατὰ τινὰς κήπους ὕδασι ἀπολούεσθαι, καὶ μὴκέτι μηδεὶς δεῖσθαι τῶν νενομοθετημένων. Ἡ καὶ ἄλλως μετὰ μιαιφάνειας καὶ ἀκαθάρτους πράξεις, ἀθεμίτους τε αἰσχρουργίας ἐνόμιζον ψιλοῖς ὕδασι καθαρῶς τὰς ἑαυτῶν ψυχάς.

« Κάγω τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ τὸν λογισμόν αὐτῶν. Ἐρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὰς γλώσσας, καὶ ἤξουσιν καὶ ὄψονται τὴν δόξαν μου. » Σαφέστερον δὲ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διδάσκει ταῦτα λέγων· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ· καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη ἐμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς, ὃν τρόπον ἀφορίζῃ ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται, τὸ καταξιωθῆναι θάσασθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ.

« Καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, καὶ ἐξαποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τὰ ἔθνη, εἰς Θαρσῖς, καὶ Φουδ, καὶ Λοῦδ, καὶ Μοσχ, καὶ εἰς Θοβὴλ, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς πόρρω· οἳ οὐκ ἀκηκάσαι μου τὸ ὄνομα, οὔτε ἐωράκασι μου τὴν δόξαν. Καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δόξαν μου ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγετο, ὅτι· « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄνεται, οἳ οὐκ ἀκηκάσι. » Καὶ πάλιν· « Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπιζητοῦσιν· εἶπα· Ἰδοὺ εἰμι, τοῖς μὴ ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομά μου. » Τούτων ἀδελφοὶ τυγχάνει τὰ προειρημένα, δι' ὧν τοὺς ἑαυτοῦ ἀποστόλους ἐπαγγέλλεται ἀποστέλλειν ἐπὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ Ἰσραὴλ ἔθνη τὰ πόρρωτά τε τῆς Ἰουδαίας.

« Καὶ ἄξουσιν τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, δῶρον Κυρίῳ. » Ἀξοῦσιν αὐτοὺς, τέλος ἀγαθὸν αὐτοῖς τοῦτο παραχωρήσαντες, ὅτε καὶ ἀναληφθήσονται· ὁμοίως τῷ Ἠλίᾳ ἐφ' ἁρματι ἀγγελικῷ ὁχοῦμενοι, φωνῇς ἑπουρανίου περιεστράπτοντος αὐτοῦς. « Μεθ' ἱππῶν καὶ ἁρμάτων ἐν λαμπήναις ἡμιόνων, μετὰ σκιαδίων εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ, εἶπε Κύριος. » Νοήσεις δὲ τοὺς ἱπποὺς καὶ τὰ ἁρματα ἀγγελικά, ἐπιστήσας τοῦ Ζαχαρίου τῇ προφη-

A similiter. Quia illi, utpote Judæi, non alio modo intelligere poterant, ut qui non valerent verborum mentem subsequi. Apostolus certe dicit quod tractamus sensum aperit his verbis, « Secundum autem duritiam tuam et impenitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis, et iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua ». »

VERS. 17. « Qui sanctificantur et purificantur in hortis, et in liminibus comedentes carnem porcinam, et abominaciones et murem, simul consumentur. » Ita ut non alterius secundum legem, quam tradidit Moyses, cinere vitulæ et aspersionibus dierum seplem, sacrificiorumve purgationibus mundarentur : sed horum vice, postquam in his versati fuerant, purgationem per aquam sufficere sibi putabant. quorundam hortorum aquis se ablui et emaculari, nec ultra eorum quæ in lege præcipiuntur ullo se opus habere, existimantes. Nam alias post admissa turpia facinora, et post illicitas turpesque actiones, simplici aqua animas mundari suas arbitrabantur.

VERS. 18. « Et ego opera eorum, et cogitationem eorum [novi]. Et venio ut congregem omnes gentes et linguas : et venient et videbunt gloriam meam. » Hæc clarius Servator in Evangeliiis docet his verbis : « Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui, et omnes sancti angeli cum eo : et congregabunt omnes gentes in conspectu ejus, et segregabit eos, quemadmodum segregat pastor oves ab hædis, » et cætera. Et hoc iterum gentibus pollicetur, quod nempe futurum sit ut gloriam ipsius videre dignæ habeantur.

VERS. 19. « Et relinquam super eos signum : et emittam ex illis eos qui salvati fuerint ad gentes, in Tharsis, et Phud, et Lud, et in Mosoch, et in Thobel, et in Græciam, et in insulas remotas ; qui non audierunt nomen meum, neque viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam in gentibus. » Superius quoque dicebatur, « li quibus annuntiatum non est de illo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent : » et iterum, « Apparui iis, qui me non interrogabant ; inventus sum [ab iis, qui me non quærebant : dixi, Ecce adsum, iis qui non invocabant nomen meum. » His adfinia sunt præmissa verba, quæ apostolos suos ad extraneas Israël gentes, et a Judæa remotissimas, missurum se pollicetur.

VERS. 20. « Et adducent fratres vestros ex omnibus gentibus, donum Domino. » Adducent eos hunc ipsis bonum finem procurantes, quando assumuntur, perinde atque Helias curru angelico vecti, cœlesti lumine ipsis circumfulgente. « Cum equis et curribus, in lampenis mulorum, cum umbraculis in civitatem sanctam Jerusalem, dixit Dominus. » Equos et angelicas rhedas intelliges, si Zachariæ prophetiæ animum applies, ubi equos veloces, va-

²² Rom. II, 5.

rios et albos, ac currus aliquos describens, angelicas virtutes subindicabat. Lampenæ autem mulorum videntur significare corpora resurgentia, quibus vectæ animæ in cœlestem civitatem assumuntur. E re autem dicitur lampenæ, sive fulgores, ob fulgentem ipsis gloriam.

VERS. 21. « Ut offerant filii Israel victimas suas mihi cum psalmis: et ex eis sumam sacerdotes et Levitas, dixit Dominus. » Ut itaque secundum corpoream legem in terrena Jerusalem hæc agebant qui cultum persolvebant; eodem modo secundum terrenum illud exemplum, qui in cœlestem Jerosolymam ascendent, cum propriis fructibus venient, quos singuli ex fructiferis virtutibus ut donum et munus in anima referent.

VERS. 22. « Sicut enim cælum novum et terra nova, quæ ego facio, permanent in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. » Nam si novum cælum, et nova terra, et Jerusalem nova est; consequenter sacerdotes et Levitæ novi erunt, quare superius dicebat: « Non recordabuntur priorum, et non ascendet in cor eorum. » Prima itaque non permanentia erant, quapropter dictum est, « Cælum et terra transibunt; » ac rursum, « Plicabitur cælum ut liber, et corruptione corrumpetur terra. » Futuri vero sæculi primitiæ Christus; deinde qui Christi sunt in adventu ejus.

VERS. 23. « Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ad adorandum in conspectu meo in Jerusalem, dicit Dominus. » Sabbatum autem Christi intelligendi more congruenter accipias pro solemnitatibus in cælo celebratis, et pro veris illis sabbatis in mensibus, ut ibi usu veniunt, celebrandis. De quibus prolixus et explicatu difficilis sermo instituendus esset, qui longo otio et proprio argumento opus haberet. Carnem autem omnem vocat omnes gentes; ita enim superius dicebatur, « Videbit autem omnis caro Salvatorem Dei; et alibi, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt in Jerusalem. » Cœlestem indicat Jerosolymam, ubi Salvatoris nostri regnum consistet.

VERS. 24. « Et exibunt et videbunt membra hominum, qui prævaricati sunt in me. Vermis enim eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in conspectum omni carni. » Quinam hi essent initio prophetiæ dixit his verbis: « Filios genui, et exaltavi: ipsi autem spreverant me. » Illis ergo subindicat illos ex Judæis, qui salutarem gratiam repudiarent. Hunc impiorum esse linem definit Salvator noster in Evangeliiis, eos qui a sinistris ejus stabunt sic alloquens: « Discedit in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus²². » Quemadmodum igitur ibi æternus dicitur ignis, sic et hoc loco « inextinguibilis dicitur, una eademque

ἡ τειξ, παρ' ἣ ἱππους φαρὸς καὶ ποικίλους καὶ λευκοὺς καὶ ἄρματα τινα διαγράψας ὁ λόγος, ἀγγελικὰς ἡνίκτο δυνάμεις. Λαμπῆναι δὲ ἡμίονων σημαίνει δοίκασι τὰ τῆς ἀναστάσεως σώματα, οἷς ἐποχοῦμεναι αἱ ψυχὰι εἰς τὴν ἐπουράνιον ἀναληφθήσονται πόλιν. Εὖ δὲ εἰρηται λαμπῆναι διὰ τὴν ἐκλάμπουσαν αὐτοῖς δόξαν.

« Ὡς ἀνεγέγκασαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰς θυσίας αὐτῶν ἐμοὶ μετὰ ψαλμῶν· καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ Λευίτας, εἶπε Κύριος. » Ὡς περ οὖν τότε κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου Ἰερουσαλὴμ ταῦτ' ἐπραττον οἱ τὴν λατρείαν ἐπιτελοῦντες· τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὸ ἐπὶ γῆς παράδειγμα οἱ εἰς τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλὴμ ἀνιόντες ἤξουσιν μετ' οἰκειῶν καρπῶν, ὧν ἕκαστος ἐν ψυχῇ μετακομίζεται δῶρον τῆς τῶν ἀρετῶν ἐκ καρποφορίας.

« Ὁν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος· οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐρανὸς καινὸς ἐστὶ καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ Ἰερουσαλὴμ καινὴ, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευίτας καινοὺς ἔσεσθαι· διὸ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἔλεγε· « Οὐ μνησθῶσι τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Τὰ μὲν οὖν πρῶτα οὐ μένοντα ἦν· διὸ ἐλέγετο· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται· » καὶ πάλιν· « Εἰλιγθήσεται οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ φθορὰ φθαρθήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ ἔσται μὴν ἐκ μηνὸς, καὶ σάββατον ἐκ σαββάτου. Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιον ἐμοῦ ἐν Ἰερουσαλὴμ, εἶπε Κύριος. » Τὸ δὲ σάββατον Χριστοῦ ἀκόλουθόν ἐστι κατὰ διάνοιαν ἐκλαμβάνειν τὰς ἐν οὐρανῷ ἑορτὰς καὶ τὰ ἐκείσε σάββατα ἀληθινὰ ἐπὶ τοῖς μέναις τοῖς ἐκεῖ. Περὶ ὧν πολλὸς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνεύτος, σχολῆς τε μακρᾶς καὶ οἰκείας ὑποθέσεως δεόμενος. Σάρκα δὲ πᾶσαν λέγει πάντα τὰ ἔθνη τοῦτον ὀνομάζων τὸν τρόπον· οὕτω γοῦν ἐλέγετο καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν· « Ὁφεται δὲ πᾶσα σὰρξ τὸ Σωτήριον τοῦ Θεοῦ· » καὶ ἀλλοχού· « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύουσιν ἐν Ἰερουσαλὴμ. » Τὴν ἐπουράνιον σημαίνει Ἰερουσαλὴμ, ἐνθα συστήσεται ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλεῖα.

« Καὶ ἐξελεύσονται καὶ ὄψονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. » Τίνες δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐν ἀρχῇ τῆς προφητείας ἰδίου λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὤφισα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Ἦνιξάτο τοίνυν τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους τὴν σωτηρίαν ἀθετήσαντας χάριν. Ὁ δὲ τέλος τῶν ἀσεβῶν ὀρίζεται καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις εἰπὼν τοῖς εἰς τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ στησομένοις· « Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Ὡς περ οὖν ἐκεῖ αἰώνιον εἰρηται πῦρ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀσβε-

²² Matth. xxv, 41.

στον μῆδς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐξ ἑκατέρων τῶν
Γραφῶν περισταμένης. « Καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάσῃ
σαρκί. » Ποῖα δὲ σὰρξ ἢ πάντως που τῇ κολασθη-
σομένη, τῆς δὲ ἐπουρανίου θείας καταξιοθετομένη;
Περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγγο· « Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ
προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου· ἡς καὶ ἡμεῖς ἀξιοθετη-
μεν εὐχαῖς καὶ προσεβαίαι πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

A substantia ex utraque Scriptura. « Et erunt in con-
spectum omni carni. » Cui carni, nisi prorsus ei,
quæ supplicio addicenda, ac cœlesti contemplatione
donanda est, de qua superius dicebatur: « Veniet
omnis caro ad adorandum in conspectu meo? » Qua
item nos digni habeamur precibus et intercessio-
nibus omnium sanctorum. Amen.

FRAGMENTA IN DANIELEM.

(Mai, Bibliotheca nova Patrum, IV, 314)

β. Εὐσεβίου Καισαρείας βητοῦ προκειμένου, Φω-
τὴ Κυρίου διακόπτορος φλόγα πυρός (42). Διακόπη
μὲν ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἡ φλὸς τοῦ πυρὸς διακοπεῖσα τῷ
προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἐδέξατο ἐν αὐτῇ ἡδίστην
ἀναπνοὴν καὶ ἀναψυχὴν, ὥστερ ἐν σκιᾷ τινι φυτῶν
ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη τοῖς παισίν·
ἐγένετο γὰρ, φησὶ, ὥσερ πνεῦμα δρόσου διασπρίζον.

γ. Ὡσερ Υἱὸς ἀνθρώπου. Εὐσεβίου Καισαρείας (43).
Σαφῶς ἡγοῦμαι δηλοῦσθαι τὴν καθόλου κρίσιν, ὅτε
πάντες οἱ ἐξ αἰῶνος ἄνθρωποι παραστήσονται τῷ βῆ-
ματι τοῦ Χριστοῦ· μετὰ δὲ τῇ τῶν τετελευτηκότων
ἀναβίωσιν, καὶ μετὰ τὴν κατὰ πάντων κρίσιν, ὁ
ἐωραμένος τῷ Δανιὴλ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐπιστήσεται ἐπὶ
φελέων, τὴν κατὰ πάντων τῶν λαῶν καὶ φυλῶν ὑπὸ
τοῦ Πατρὸς ἐξουσίαν, τὴν καὶ βασιλείαν ἀγῆρω καὶ
ἀτελεύτητον παραληφόμενος· ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει λέγων· Ὅτε δὲ ἔλθῃ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες
οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου
δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐ-
τοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἐξ ἑς· συνῶναι γούν ταῦτα
ταῖς ἐν χερσὶν μαρτυρίαις τῆς τοῦ Δανιὴλ προφη-
τείας, καθ' ἣν λέλεχται· Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφε-
λῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος
ἦν· καὶ, Ὡς τοῦ Παλαίου τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν·
καὶ προσηνέχθη αὐτῷ, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ ἀρχὴ καὶ
ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ τὰ ἐξ ἑς.

δ. Αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή. Εὐσεβίου. Οὐ μόνον τὴν τοῦ
Υἱοῦ ἀνθρώπου βασιλείαν ὁ προφήτης θεσπίζει, ἀλλὰ
καὶ πλείονα, περὶ ὧν φησὶ.

ε'. Καὶ παραληφονται τὴν βασιλείαν. Εὐσεβίου
Καισαρείας. Συμβασιλεύοντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τῷ
Θεῷ. Τίνες δ' ἂν εἰεν οὗτοι, ἢ οἱ κληρονόμοι τοῦ
Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ; οἷς καὶ ἐπηγγέλται,
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βασιλείαν ἐπιστησομέ-
νην τὴν μετὰ τέσσαρας βασιλείας, τὰς τῷ προφήτῃ
ἐωραμένας, περὶ ὧν ὡς ἐν βραχέσιν ἀρκίως διετι-
φάμεν. Ἐντεῦθεν οἶμαι τὸν ἀπόστολον Παῦλον ὁρμα-

B 2. DAN. III, 49. Eusebii Cæsariensis dicto illo
proposito: *Vox Domini intercedentis flammam
ignis* 26. Inter cisa est Babilone flamma ignis, inter-
cisa scilicet Dei jussu, in jucundissimam versa est
recreationem; ac veluti in umbra arborum queta-
que statione adolescentulis exhibuit oblectationem.
Facta est enim ceu roscidæ auræ sibilus.

3. DAN. VII, 13. Quasi Filius hominis. Eusebii
Cæsariensis. Manifeste nuntiari arbitror universale
judicium, cum omnes ab orbe condito homines ante
Christi tribunal sistuntur. Porro autem post mor-
tuorum resurrectionem, dictamque in omnes sen-
tentiam, ille, qui visus Danieli fuit, Filius hominis
in nubibus aderit, ut indeficientem æternamque
omnium populorum tribunalque potestatem ac re-
gnum a Patre accipiat. Sicut ipse Servator de se
noster ait: *Cum autem venerit Filius hominis in
majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit
in throno gloriæ suæ, et congregabuntur coram eo
omnes gentes* 27, et reliqua. Hæc igitur consonant
testimoniis, quæ nunc habemus in manibus, Dani-
elidis prophetæ, apud quem dicitur: *Et ecce aderat
Filius hominis in nubibus cæli* 28. Item: *Dones An-
tiquus dierum venit; oblatumque ac datum est ei
imperium et honor et regnum, et reliqua.*

4. DAN. VII, 14. Tradita est ipsi potestas. Eusebii.
Haud solum Filii hominis regnum propheta vati-
cinatur, verum et alias res de quibus verba facit.

D 5. DAN. VII, 18. Et regnum suscipient. Eusebii
Cæsariensis. Nempe ipsi quoque cum Deo regna-
bunt. Quinam vero sunt hi, nisi hæredes Dei, co-
hæredes autem Christi? quibus item cælorum re-
gnum promissum a Christo est, quod regnum
nempe consurget post illa quatuor per visum pro-
phetæ oblata; de quibus breviter modo disserui-
mus. Hinc divum apostolum Paulum cepisse occa-

26 Psal. xxviii, 7. 27 Matth. xxv, 31, 32.

(42) Quin hic locus ex Eusebii commentario in
psalmum xxviii sumatur, vix dubitandum videre-
tur; attamen is neque in Corderii ad Psalmos ca-
tena Patrum, neque in vulgato a Maurinis Eusebii

ad Psalmos commentario apparet.

(43) In hanc Danielicam visionem Filii hominis
commentatur idem Eusebius, sed aliis verbis, *Hist.
eccl.*, I, 2.

sionem arbitror de secundo Christi adventu scribendi hæc: *In jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de celo*²⁸, et reliqua. Porro idem apostolus extremum quoque Antichristi adventum sive perditionem, posteaque gloriosam Servatoris nostri præsentiam, consentaneæ vaticinio exhibet dicens: *Nemo vos ullo modo decipiat; nisi certe prius evenerit apostasia, et revelatus fuerit homo peccati seu perditionis filius, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostentans se tanquam sit Deus. Nonne meministis me adhuc apud vos versantem hæc dicens*²⁹? et reliqua. Hæc mirificus ait Apostolus in sua de fine humani generis oratione; Danielis prophetæ vaticinio de Antichristo, et de glorioso Servatoris nostri regno, fidem astruens.

6. DAN. IX, 26. *Delebitur unctio.* Eusebii. Vanam jam et præter legem unctionem coarguens: quod idem de sacrificiis et de fœdere factum dices. Hæc enim recte legitimeque peragebantur ante Servatoris nostri passionem, quia virtus adhuc cœlestis loca sancta obsidebat. Verum eadem mox sublata fuerunt, propter illud perfectum Deoque dignum sacrificium, quo semetipso obtulit pro peccatis nostris. Est enim is Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, hostia nimirum pro cunctis hominibus. Novis mysteriis, novo fœdere inito, antiquum exolevit. Simul ac enim oraculum illud completum est, Et C

σθαι περὶ τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Χριστοῦ γράφοντα τοιαύτα: "Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν καλεῷσμάτι, ἐν φωρῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. 'Ο δ' αὐτοῦ ἀπόστολος καὶ τὴν ὑστάτην τοῦ Ἀντιχρίστου ἀφίξιν τὴν καὶ ἀπόλειαν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδοξον παρουσίαν ἀκολούθως τῇ προφητείᾳ παρίστησι λέγων· Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενα Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδοικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστι Θεός· οὐ μνημονεύετε ὅτι ἐτι ὡν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ τὰ ἐξῆς. Τοσαῦτα ὁ θαυμάσιος Ἀπόστολος ἐν τοῖς περὶ συντελείας τοῦ βίου διεξῆλθε λόγοις, τὰ διὰ τοῦ προφήτου Δανιὴλ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδόξου βασιλείας ταθεσπισμένα πιστούμενος.

ζ'. *Ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα.* Εὐσεβίου. Τὸ ἀκριτον καὶ παράνομον αὐτῶν διαβάλλουσα· οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θυσίας καὶ τῆς σπουδῆς συμβεβηκέναι φήσεις· ὁρθῶς μὲν καὶ κατὰ νόμον πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτελουμένης διὰ τὴν εἰς ἐτι τότε τὰ τῶν ἁγίων τόπων ἐφορώσαν δύναμιν· περιαιρεθείσης δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν αὐτοῦ τέλειαν καὶ θεοπροπῆ θυσίαν, ἣν προσήνεγκεν αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· αὐτὸς τε ὢν ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου εἰς θυσίαν πᾶσιν ἀνθρώποις· κατὰ τὰ καινὰ μυστήρια τῆς καινῆς διαθήκης παραδοθείσης, τὰ τῆς παλαιᾶς περιήρετο· ὁμοῦ γὰρ τὸ πληροῦσθαι τὸ φάσκον λόγιον, καὶ δυνάμει διαθήκην πολλοῖς ἐβδομας μία, τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης περιήρετο.

Catenæ Græcæ, cura J. A. Crameri anno 1844 Oxonii editæ, sub Eusebii nomine fragmenta satis ampla in Matthæum et in Joannem exhibent. Hæc verbo tenus derivavit collector ex Eusebii *Questionibus evangelicis* supra editis. Alia insuper bene multa quæ ad eosdem evangelistas et ad Marcum spectant, catenæ Nicetæ, Possinianæ, Corderianæ inserta, leguntur tum supra in *Supplemento Questionum ad Stephanum*, tum in sequenti ad Lucam commentario. EDIT. PATR.

EUSEBIUS IN LUCAM.

(Angelo Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, tom. IV, pag. 159. Romæ 1847, in 4°.)

MONITUM.

Quem in subsequentibus paginis edituri sumus Eusebii commentarium, vel potius ejus partes ad Lucæ Evangelium, ex quatuor sumptis bibliothecæ Vaticanæ codicibus. Primus est, quem designamus littera A, magnus ille catenæ Patrum Græcorum in Lucam codex, auctore Nicetæ Serrarum episcopo, cujus nos catenæ partem mediocrem jam edidimus tomo IX Script. vet., excepto Eusebio, quem separatim dare constitueramus; excepto item Cyrillo, et aliis aliquot, de quibus alibi verba fecimus. Secundus est codex præcursus

²⁸ I Thess. iv, 16. ²⁹ II Thess. ii, 3.

Palatinus Vat., a nobis denotatus littera B, qui pariter catenam habet ad Lucam, ab illa Nicetæ diversa. Tertius est Macarii Chrysocephali codex E Vat. item ineditus, varios ejus in Lucam tractatus continens, ex Patribus, quos inter est etiam Eusebius, ad litteram nominatimque consarcinatos. Quartus denique codex Ottobonianus Vat. æque catenam ad Lucam continens, quem codicem postremum cum inspiceremus, præter alia cum prædictis codicibus congruentia, nova adhuc Eusebii fragmenta nacti sumus. Hunc distinguimus nota L. Jam vero catenæ Patrum in Lucam, præter nostram Græcam quam diximus, duæ Latino tantum sermone editæ exstabant, divi nimirum Thomæ Aquinatis, et Balthasaris Corderii; quarum prior rarius, altera copiosius Eusebium inter cæteros Patres recitant. Verumtamen Græcus adhuc textus totus latebat; et multa insuper ne Latine quidem cognita erant. Porro in Græca catena, quam nuperrime vir cl. J. A. Cramerus Oxonii edidit, quamque ego his diebus ex Anglia accepi, nullum prorsus Eusebii verbum recitatur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

EUSEBII CÆSARIENSIS

COMMENTarii IN LUCÆ EVANGELIUM

QUANTUM SUPEREST IN CODICIBUS VATICANIS.

Ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀ
Ιουδαίας.

⁴⁰ In diebus Herodis Judææ regis.

Ἡ γὰρ τοῦ Ἰούδα φυλὴ ἀνωθεν ἦν ἀρχική, καὶ ἠγεῖτο πάντων ἕως ἥσαν αὐτόνομοι, κατὰ τὴν προφητείαν. Ἦσαν δὲ μέχρι τῶν Αὐγούστου χρόνων ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι, καθ' ὃν, Χριστοῦ φανέντος, τὸ ἔθνος ἔπαιον δεδουλωταί· ὅτε καὶ πρῶτος ἀλλόφυλος αὐτῶν Ἡρώδης ἠγγίστατο, καὶ βασιλεὺς Αὐγούστου, ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίσας αὐτῷ μετὰ τῆς συγκλήτου, τῆς οἰκουμένης εἶχε τὰ σκήπτρα. Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης ἐξ Ἀντιπάτρου γεγονώς, τὸ γένος Ἀσκαλωνίτου, ἱεροδούλου Ἀπολλωνος, καὶ Κυπρίνης (44) ἐξ Ἀβρά-
δων μητρός. Οὗτος γάρ, τὸν ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀρχιερέων ὕστατον ἠγγισάμενον Ὑρχανὸν ἀνελών, Ἰουδαίων ἀναγορεύεται βασιλεὺς. Τοῦτου καὶ νῦν ὁ Λουκᾶς μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἐκλιπόντων τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχόντων κατὰ τὴν προφητείαν.

Scilicet Judæa tribus olim principabatur, totique genti imperabat, donec Judæi sui juris fuerunt, secundum prophetiam⁴¹. Fuerant quidem hi liberi propriisque legibus utentes usque ad Augusti ætatem, quo tempore, apparente Christo, universa gens in servitium redacta jam erat, et primus alienigena dominabatur Herodes; imperator vero Augustus, qui et illi ex senatus consulto principatum detulerat, universi orbis acceptionem tenebat. Erat autem Herodes Antipatri Ascalonensis filius, Apollinis ministerio addicti, matre Cyprina Arabe. Hic enim, sacerdotalis successionis postremo principe Hyrcano occiso, Judæorum renuntiatus rex fuit. Hujus nunc sibi meminit Lucas, ut demonstret vere venisse Christum, cessantibus Judæorum propriis principibus, prout prædictum fuerat.

Καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον· Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;

⁴² Et dixit angelo Zacharias, unde hoc sciam?

Πῶς σημεῖον δεκνύεις μοι, φησὶ, ἵνα πεισθῶ τοῖς ὑπὸ σοῦ προφητευθεῖσιν, ὥς μέλλουσι γίνεσθαι; Σχεδὸν γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶ τὸ λεχθέν· οἱ γὰρ προβεβηκότιες οὐ γονοποιοῦσιν. Ἐδεῖ δὲ μὴ πρὸς τὸ γῆρας ἀφορᾶν τὸ ἑαυτοῦ καὶ γυναικὸς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐπαγγελλομένου Θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα δυσέφικτα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ συγγινώσκει Θεός· καὶ γὰρ οὐδ' αὐτὸς Ἀβραάμ ὥς ἐχοῖν ἐπίστευσεν, ἀλλὰ τὰ πρῶτα καὶ ἐγάλασε καὶ εἶπεν· Εἰ τῷ ἑσχατον-

Quodnam mihi signum ostendis, quo fretus credam vaticinio tuo, tanquam fide non carituro? Nam quod ais, præter naturam propemodum est; senes enim haudquaquam procreant. Atqui oportebat Zachariam haud de suo et uxoris senio, sed de promittentis Dei potentia cogitare. Quanquam res magnas ægre sibi homines persuadent: ideoque Deus indulgentia utitur. Nam ne Abrahamus quidem prout opus erat credidit, sed initio risit di-

⁴⁰ Luc. 1, 5. ⁴¹ Gen. xlix, 10. ⁴² Luc. 1, 18.

(44) Cod. E, Κυπρίδος.

gens : « Num centenario viro filius nascetur⁴³ ? » Tum vero et Sara propter risum reprehensa fuit⁴⁴. Modo autem verbis objurgat Deus, modo ipsis operibus arguit. Idcirco Zachariam quoque facto ipso increpuit, dum surdum mutumque reddidit : quia nimirum oportuisset eum prioribus exemplis jam semet erudivisse, et quas passi fuerant majores [sui] objurgationes, eas ad disciplinam propriam convertisse.

⁴³ *Ego sum Gabriel.*

Quid ergo angelus ei respondet ? Angelo, inquit, diffidis, qui Deo astat ? ipsique mittenti non credis, sed rei summam difficultatem spectas ? Ob hoc igitur incredulum verbum voce spoliaberis, quoad res ipsa evenierit : nempe ut tuam noscas incredulitatem Deique simul potentiam.

⁴⁴ *Dabit illi Dominus Deus sedem Davidis patris ejus.*

Thronum dicit Davidi nuntiatum, neque tamen datum. Semel enim, ait, juravi in sancto meo, si Davidi mentiar : semen ejus manet in aeternum : et thronus ejus sicut sol in conspectu meo. Et rursus : Juravi Davidi sermo meo, Usque in aeternum praeprabo semen tuum, et aedificabo in generationem et generationem thronum tuum⁴⁵. Atque haec haud de carnea stirpe dicit, neque de visibili throno, sed de illo quem angelus memorat cum Maria loquens, qui nihil temporale habet, qui lucis instar in orbe universo splendet, quique animas spiritaliter illustrat divino magisterio. Porro Jacobi domum ne intelligas Judaicum tantummodo populum, sed eos omnes qui Servatoris vocatione ex universis gentibus divinae adoptionis praerogativa donantur. Jam Dei populus modo Jacob dicitur modo Israel : idem quippe vir fuit Israel et Jacob. Et natura quidem, Jacob erat priscus ille populus, quia nimirum ex Jacobi sanguine originem ducebat ; adoptione autem, Jacob est novus populus propter virtutis cognitionem : successit enim veteri novus. Itaque in posterum super hoc populo dominabitur ille rex in saecula, id est perpetuo. Qui quidem populus ex operibus sermonibusque Christum agnosceret, et huic sponte morem geret. Profecto Christus rex fuit quatenus Deus ; ait enim : *Regnum meum non est de hoc mundo*⁴⁶. Imo rex quoque fuit quatenus homo : prae se enim tulit regalia opera, nempe legislationem erga homines sibi subditos, gubernationem eorumdem et curam, necisque pro iis obitae meritum ; qui reapse regis characteres praecipui sunt.

⁴⁵ *Spiritus sanctus superveniet in te.*

Deus est, inquit, qui operatur, ne ambigas ; ille scilicet, qui etiam senilem emortuamque naturam terroborat, imo si velit innovat.

⁴⁶ *Dixit Maria : Ecce ancilla Domini, etc.*

Ancilla Domini sum ; tabula pictoria sum ; quid-

⁴³ Gen. xvii, 17. ⁴⁴ Gen. xviii, 10. ⁴⁵ Luc. i, 19. ⁴⁶ ibid. 32. ⁴⁷ Psal. lxxvii, 36 seq. ⁴⁸ Joan. xviii, 36. ⁴⁹ Luc. i, 35. ⁵⁰ ibid. 38.

A ταῖς τε γενήσεται υἱός ; καὶ ἡ Σάρρα δὲ γελάσασα ἐμέμψθη τότε. Ποτὲ μὲν γὰρ λόγῳ μόνῳ ὁ Θεὸς μέμψεται, ποτὲ δὲ καὶ ἔργῳ ἐπιτιμᾷ. Τοῦτου οὖν χάριν καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ δι' ἔργου ἐπατίμωσα, καὶ εἰς κωφότητα καὶ ἀφωνίαν αὐτὸν περιέστησιν· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν διὰ τῶν προτέρων παιδεύεσθαι, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας μίμψιν παιδεύειν ἰδίαν ποιήσασθαι.

Ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ,

Τί οὖν φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀγγέλως ; Ἀγγέλω, φησὶν, ἀπιστεῖς, ὅς παρόστης Θεῷ ; καὶ οὐ πιστεύεις τῷ ἀποστελλαντι, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ πράγματος ἀδυναμίαν βλέπεις ; Οὐκοῦν διὰ τὴν ἀπιστοῦν ταύτην φωνὴν ἀφαιρεθῆσθαι τῆς φωνῆς ἕως τοῦ πράγματος πληρωθέντος, γνοὺς καὶ τὸ σὺν ἀπιστοῦν καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατόν.

Δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Θρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ Δαυὶδ, οὐ μὴν καὶ δοθέντα· Ἀπαξ γὰρ, φησὶ, ὥμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι· τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· καὶ πάλιν· Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ σαρκικοῦ σπέρματος φησὶ, οὐδὲ περὶ αἰσθητοῦ θρόνου, ἀλλὰ περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ ἀγγέλως πρὸς τὴν Παρθένον, τὸν μηδὲν ἐπικαιρὸν ἔχοντα, τὸν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης φωτὸς δίκην ἐκλάμποντα, καὶ ψυχὰς νοερῶς καταυγάζοντα διὰ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας. Οἶκον δὲ Ἰακώβ, μὴ τὸν Ἰουδαίων λαὸν νόμιζε μόνον, ἀλλὰ πάντας τοὺς διὰ τῆς κλήσεως τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν τῶν ἁγίων υἰοθεσίαν εἰσποιημένους. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ποτὲ μὲν Ἰακώβ καλεῖται, ποτὲ δὲ Ἰσραὴλ· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ· καὶ φύσει μὲν Ἰακώβ ἦν ὁ παλαιὸς λαός, ὡς ἐξ Ἰακώβ κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ, ὁ νέος λαὸς κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν· ἀντιστήθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. Λοιπὸν οὖν ἐπὶ τούτων τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἦγον αἱ, ἐκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγινόντα αὐτὸν, καὶ ἐκουσίως ὑποταγμένον αὐτῷ· ὁ γὰρ Χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς Θεός· Ἡ βασιλεία γὰρ, φησὶ, ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος· εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως τὸ νομοθετεῖν τοῖς ἄνθρωποις αὐτοῦ, τὸ ρυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν· ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα.

Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ.

Θεός, φησὶν, ὁ ἐνεργῶν, μὴ ἀμφίβαλλε· ὁ καὶ τὴν φύσιν γενηρακυῖαν καὶ ἀσθενεῦσαν ἐπιβρῶννύς, καὶ φύσιν καινοτομῶν, ὅτε βούλεται.

Ἐπε Μαριάμ· Ἰδοὺ ἡ δοῦλη Κυρίου, κ. τ. λ.

Δοῦλη εἰμὶ Κυρίου· πῖναξ εἰμὶ γραφόμενος· ὁ

βούλεται ὁ γράφευς, γράψτω· ποιεῖτω δ' ἐθέλει ὁ Δ' ὅτι quid vult pictor in ea depingat: quod vult omnium rerum Dominus faciat.

Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν.

Ὅρα πῶς ἤδη λέγει καὶ τὴν μέλλουσαν εἶσθαι τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν· τὴν γὰρ τοῦτου παρουσίαν; φησί, τὰ ἔθνη προσδοκᾷ.

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με.

Ὁ μὲν Σωτὴρ, τῶν μακαρισμῶν ἀπαρχόμενος, τοῖς πτωχοῖς τὸν οὐράνιον εὐαγγελίζετον· πλουτοῦν καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· Ἡσαίας δὲ ὁ προφήτης τοῦτων προλαβὼν ἐμνημόνευσεν, ἐξ αὐτοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος τὸ μέλλον ὡς προθεσπίζων· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. Ἀντικρυς γοῦν ἐσήμανε πτωχοῖς εὐαγγελισμὸν ἀγαθῶν· διὸ ἅμα τε B ἐπέφανεν ἀνθρώποις ὁ τῶν ἁγίων Πνεύματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χειρισμένος· καὶ ἐντεθεὶς ἀπήρχετο τῆς διδασκαλίας, βασιλεὺς οὐράνιον δι' αὐτὸν πτωχεύουσιν εὐαγγελιζόμενος.

Οἱ ἡλθοῦ ἀκούσαι αὐτοῦ, καὶ λαθῆναι ἀπὸ τῶν πόσων αὐτῶν.

Ὅρα γοῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀνωθεν ἀρξαμένους τὰς τοῦ Σωτῆρος διελθεῖν φωνάς, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰς διδασκαλίας ὡς περ τινὰς νόμους, δι' ὧν ἂν τις τύχοι τῆς οὐρανόθεν βασιλείας, παραδεξασθαι· καὶ μὴ μέχρι τοῦ μαθεῖν στήναι, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων χωρῆσαι, ὡς ἂν μὴ ἐκπέσειεν τῶν ἐπαγγελμάτων· οὐκ ἐν λόγῳ ἢ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασι-
λεῖα τοῦ Θεοῦ.

Πλὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐν πολλοῖς ἀγα-
θῶν τάγμασιν ἐπινοουμένης, κατὰ τὸ, Πολλὰί μοι αἱ
παρὰ τῷ Πατρὶ, τὸ πρῶτον, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀξίωμα, καὶ ὁ πρῶτος ἀνιόντων βαθμὸς ὁ τῶν διὰ Θεὸν πτωχεύ-
όντων τυγχάνει. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάντων τῶν τοῦ
παρόντος βίου τιμίων κατολιγώρησαντες, οἱ πτωχεύ-
οντες τῇ μετριοφροσύνῃ, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἐλάτταντες
ἀκτῆμοσύνης διὰ τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν, τοῦ σω-
τήριου μακαρισμοῦ τεύχονται. Τοιοῦτους δὲ αὐτοὺς
τοὺς πρῶτους αὐτῷ μαθητεύοντας ἀπειργάσατο· διὸ
καὶ εἰς αὐτῶν πρόσωπον κατὰ θάτερον (45) τῶν εὐαγ-
γελιστῶν ἡρμόττετο λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοί,
ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ· τὸ γὰρ
ὑμετέρα δεικτικῶς πρὸς παρόντας ἐλέγχετο. Εἰς αὐ-
τοὺς δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπήρε, καὶ πρὸ τοῦ λό-
γου τῷ ἡλαρῷ βλέμματι πρὸς τὴν ἀκρόασιν αὐτοὺς
ἐφελκόμενος· οἱ δὲ προθύμως σφᾶς αὐτοὺς ὑπάρχουσιν
τοῖς λεγομένοις παρεῖχον. Πρῶτος μὲν οὖν βαθμὸς
τῶν σωτηρίων μακαρισμῶν οὗτος ἦν, ὁ συμβασι-
λεύειν αὐτῷ παριστάς τοὺς τῆν δι' αὐτὸν πτωχεύσαν,
καὶ τὸν ἄκρως ἀκτῆμονα φιλόσοφον τε καὶ θεοφιλεῖ
βίον ἀναβεβεγμένους, ἵγουν τοὺς ταπεινόφρονας.

Δεῦτεροι οὖν καὶ τρίτοι ἐφεξῆς καταλέγονται παρ'

cap. ii, 32. cap. iv, 18. Isa. Lxi, 1.

(45) Alter hic evangelista, Lucas ipse est, apud quem dicitur ὑμετέρα, vestrum regnum, in secunda persona; cum apud Matthaeum v, 3, dicatur in tertia autem, ipsorum regnum. Quamobrem Euse-

cap. vi, 18. cap. vi, 20. Joan. xiv, 2.

bius videtur hic commentari potius ad Matthaeum; quanquam Nicetas catena in Lucam auctor Eusebium ad argumentum suum transtulit.

cap. vi, 18. cap. vi, 20. Joan. xiv, 2.

Servator beatitudines edisserere incipiens, pau-
peribus supernas nuntiat divitias caelorumque re-
gnum. Et quidem Isaias propheta haec in anteces-
sum commemoraverat, dum in Servatoris persona
quae eventura erant hisce verbis praedixit: Spiritus
Domini super me; propterea unxit me, ad evangeli-
zandum pauperibus misit me. Perspicue igitur
significaverat pauperibus felicitatis adventum. At-
que idcirco inter homines simul is apparuit, cuius
a sancto Spiritu uncta fuerat humanitas. Atque
hinc fecit magisterii initium, caelorum scilicet re-
gnum per se ipse pauperibus nuntians.

Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a
languoribus suis.

Specta nunc igitur, primitus incipientes Servato-
ris verba auscultare, atque ab eo doctrinas, legum
instar, quibus caeleste regnum assequantur homi-
nes, excipere. Neque eos discendo esse contentos,
sed ad opera etiam procedere, ne promissis prae-
miis excidant: quia non in sermone regnum Dei
est, sed in virtute.

Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei.

Quum caelorum regnum in multis honorum ordi-
nibus considerari possit, juxta illud, multae man-
siones sunt apud Patrem, prima, ut ita dicam, di-
gnitas, et primus ascendentium gradus, ille est ho-
minum pauperitatem propter Deum sectantium.
Sunt autem hi qui omnia vitae hujus commoda ne-
gligunt, qui modestia sua pauperes sunt, qui sum-
mam rerum omnium egestatem philosophia sua se-
cundum Deum profitentes, beatitudinem a Serva-
tore propositam consequuntur. Tales primos suos
voluit esse discipulos. Quare et eorum personam,
secundum alterum evangelistam, coram veluti allo-
cutus est, dicens: Beati pauperes, quia vestrum est
regnum Dei. Nam vocabulum vestrum demonstra-
tive ad praesentes dirigitur. Ad illos autem ante
verba, oculos quoque suos intendens, hilari respec-
tu ipsos ad audiendum permovens, qui libenter se
auditores praebuerunt. Primus itaque beatitudinum
a Servatore propositarum gradus hic erat, qui con-
regnatores ei faciebat illos qui propter ipsum ege-
nam prorsus et philosophicam religiosamque vitae
rationem amplexi fuissent, id est humili mente
praeditos.

Secunda mox et tertia recensetur a Christo bea-

titudo, et quarta, aliaque deinceps. Licere enim A docebat secundum aliquod ex prædictis vitæ generibus promissa bona consequi; ita ut possent in Dei regno, si minus cum Christo regnare æque ac pauperes spiritu, ac certe recreari, eo quod mortifera sua peccata desolverint, ac poenitentiae et confessioni castæque vitæ semet addixerint. Vel promissa terra potiri, et habitatores civesque supernæ Dei civitatis fieri, quia mites se patientesque præberint. Vel quia esuriverint in præsentī vita iustitiam atque sitiverint, eaque satiari in futuro sæculo optaverint; ita defæctam ac substantialem virtutem obtineant, et hypostaticam ipsam Dei iustitiam aspiciant, ipsamque Dei sapientiam, æternam vitam, et animarum lumen. Quæ omnia secundum inherentem virtutem in unigenito Dei Verbo esse intelliguntur. Quod si aliqui nonnulli benigni fuerint et eleemosynarii, misericordiamque ac liberalitatem erga proximos demonstraverint, beneficiorum suorum vicem experientur, misericordia clementiaque Dei fruendo. Alius est beatorum secundum promissionem ordo, qui corde, id est mente puri sunt; itemque alius pacificorum. Quorum priores quidem puritatis suæ mercedem percipient, Dei visionem, quia purgatis eum animæ oculis sunt visuri; alteri vero filii Dei sient, propterea quod par opus fecerint, atque Dei Filius, qui omnia per se ipsum pacificavit sive quæ in cœlis sunt, sive quæ in terra. Verumtamen hi omnes pro suorum operum diversitate diversis in promisso cœlorum regno potentur honoribus. Nam regnabunt cum Dei Filio primi qui nominati sunt pauperes spiritu. Post illos autem secundi, fortes Dei martyres, de quibus postea dicit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*. His enim verbis eos qui pro regno decertaturi erant, tanquam nobiles Dei milites dicebat beatos; necessario his quoque, ut beatificatorum antea pauperum fratribus, mercedis loco cœlorum regnum promittens. Multo autem eum ordine et consentanee his communicat regnum suum post pauperes spiritu. Oportet enim primum vivere Deo gratos toto vitæ tempore, pauperem ac philosophicum morem tenentes: deinde sic ad gratum Deo finem pertingere. Itaque priores illi summam vitæ paupertatem sectantes, toto ætatis suæ tempore pro virtutis præmiis decertarunt. Secundi vero, propter testimonium de Christo, exagitati fuerunt, oppugnati, odio habiti, falsis accusationibus calumniose appetiti, nullam aliam ob causam quam ob Christi confessionem. Sed enim esurientes quidem et fientes, et Christi causa contumeliis affectos apud Lucam quoque videbimus (46); mites

A αὐτῷ μακαρισμοί, καὶ τέσσαρτοι καὶ ἑφεξῆς (46). Ἐξεῖναι γὰρ εἰδίδασκε καθ' ἓνα τινὰ τρόπον τῶν κατωμασμένων βίων καταξιοθῆναι τῶν ἐπηγγελμένων φιλοτιμείσθαι· ὥστ' εἶναι δυνατόν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ γενομένους, εἰ καὶ μὴ συμβασιλεύσαι Χριστῷ κατὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ἀλλὰ γοῦν παρακληθῆναι ἐφ' οἷς τὰ πρὸς θάνατον ἁμαρτήσαντες ἐπένησαν, μετανοήσῃ καὶ ἐξομολογήσῃ (47) καὶ βίῳ σώφρονι· ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότας· ἢ τῆς ἐπηγγελμένης γῆς τυχεῖν, οὐκ ἡτορᾶς τε καὶ πολλῆς τῆς ἀνω τοῦ Θεοῦ πόλεως γενέσθαι, πρᾶτους καὶ ἀνεξικλάτους ἀποδειχθέντας· ἢ πεινήσαντας ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ διψήσαντας τῆς δικαιοσύνης τυχεῖν αὐτῆς, καὶ κορεσθῆναι κατὰ τὸν ἐπηγγελλόμενον αἰῶνα, ἐπὶ αὐτῆς καθαρὰς τῆς οὐσιώδους ἀρετῆς ἀπολαύουσιν, αὐτὴν ὑποστατικῇ ὁρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ αὐτὴν τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, καὶ τὸ ψυχῶν φωτιστικόν· ἃ δὴ πάντα ἐπινοεῖται κατὰ τὰς ἐνυπαρχούσας δυνάμεις τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ. Εἰ δὲ ἄλλως τινὲς φιλόθρησκοι καὶ ἐλεημονες γεγόνασι, τὸ συμπαθὲς καὶ κοινωνικὸν πρὸς τοὺς πέλας ἐπιδεικνύμενοι, ταῦτ' ἐπείσονται οἷς ἔδρασαν, κατ' ἔλεον Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν ἐλεηθέντες. Ἄλλο δὲ τάγμα γένοιτ' ἂν τῶν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μακαρίων, τὸ τῶν τὴν καρδίαν τουτέστι τὴν διάνοιαν κεκαθαρμένων· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν εἰρηνοποιῶν· ὧν οἱ μὲν πρότεροι γέρας λήφονται τῆς καθαρότητος, τὴν τοῦ Θεοῦ θέαν, ἃς δὲ ὀφθαλμοῖς ψυχῆς κεκαθαρμένοις αὐτὸν ὁρῶμενοι· οἱ δὲ δεῦτεροι υἱοὶ Θεοῦ γενήσονται, ὡς ἂν ἔργον ὅμοιον κατωρθώκοτες· οἷον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰρηνοποιήσας τὰ πάντα δι' ἑαυτοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἐπὶ διαφόροις κατορθώμασι διαφόρων τεύχονται τιμῶν ἐν τῇ κατηγγελημένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οἱ γὰρ μὴ αὐτῷ συμβασιλεύουσιν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ πρῶτοι μὲν ἦσαν οἱ δηλωθέντες πτωχοὶ τῷ πνεύματι· δεῦτεροι δὲ μετ' ἑκείνους οἱ γενναῖοι τοῦ Θεοῦ μάρτυρες, περὶ ὧν ἔξῃς εἰδίδασκε λέγων· Μακάριοι οἱ διδωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· διὰ τούτων γὰρ τοὺς μέλλοντας ὑπεραγωνίζεσθαι τῆς βασιλείας ὡς εὐγενεῖς Θεοῦ στρατιώτας ἐμακάριζεν· ἀναγκαίως καὶ αὐτοῖς ὡς ἀδελφοῖς τῶν προεμακαρισμένων πτωχῶν βραβεῖα τῶν ἐπάθλων τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὑπισχυνοῦμενος. Τάξει δὲ πολλῇ καὶ ἀκολουθίᾳ τούτοις μετεδίδου τῆς αὐτοῦ βασιλείας μετὰ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι· βιώναι γὰρ δεῖ πρότερον θεοφιλῶς τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ἀκτῇμονι καὶ φιλοσφῶν τρόπῳ διατελέσαντας, εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὸ θεοφιλὲς τέλος ἔλθειν. Οἱ μὲν οὖν πρῶτοι τὴν ἄκραν ἀκτῆμονα μετῄχοντο ἀγωγὴν τοῦ βίου, διὰ πάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθλοῖς ἐναγωνιζόμενοι· οἱ δὲ δεῦτεροι τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας

(46) Hoc quoque apud Matthæum, qui octo ponit beatitudines, cum Lucas quatuor tantum scribat. In Matthæo itaque versari videtur Eusebius.

(47) Animadverſe poenitentiam non sine confessione.

(48) Vides rursus Eusebium in Matthæum potius commentari quam in Lucam, ad quem tamen Ni-

cetas Eusebii has meditationes traxit. Nisi fortasse Eusebius generatim ad tetraevangelium, quasi per harmoniam, commentatus fuit. Aut nisi denique sumuntur hæc et alia ex Theophrastia fortasse plenior; in cuius certe quarto libro modo ex hoc modo ex alio evangelista facit excerpta Eusebius.

ἐνεκεν ἡλαύνοντο πολεμούμενοι καὶ μισούμενοι, συκοφαντούμενοι τε ψευδέσι διαβολαῖς δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν πεινῶντας καὶ κλαίοντας καὶ διὰ Χριστὸν ὀνειδισζόμενους καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ ὀφόμεθα· τοὺς δὲ πρᾶξις καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιοὺς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Καὶ ταῦτ' ἔλεγεν ὁπλίζων καὶ περιφράττων τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐναντίων πόλεμον, ὃν ἐμμελλόν ἐπ' ἀναντλήσθαι κηρύττοντες παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ μαρτυρόμενοι τὴν ἐνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ βασιλείαν. Μέλλοντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τὸ νέον κήρυγμα πρὸς ἀπάντων ἐλαύνεσθαι καὶ πολεμείσθαι, προσηφαλίζετο καὶ προέφραττε μακαρισμῶν τε ἡξίου· ὅτι δὴ ἀληπτον βίον προβαλλόμενοι, ὡς μὴδὲ τοῖς ἐχθροῖς προφάσεις κατ' αὐτῶν θηρωμένοις ἀφορμὰς διαβολῆς παρέχειν· ὅμως διὰ μόνην τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν, καὶ τῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων ἐνεκεν, διώκεσθαι καὶ πολεμείσθαι μέλλοιεν, δυσφημούμενοι καὶ πάσας ὑπομένοντες λοιδορίας καὶ ὕβρεις καὶ ὀνειδισμούς, οὐ δι' οἰκείας πλημμελείας, διὰ δὲ τὸν ἐνάρκτον καὶ ἀκρον ἐν δικαιοσύνῃ βίον αὐτῶν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν θείαν προμθεῖαν εἰρημένον τέλους ἐτύγγχανεν ἀληθοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ. Πλὴν ἀλλὰ θεραπεύει τὸ λυπηρὸν τοῦ λόγου, ἱστοίους αὐτοὺς ἀποφαίνων τοῖς πάλαι τοῦ Θεοῦ προφήταις. Διὸ καὶ χαίρειν καὶ ἀγαλλίζεσθαι ἐν πάσι τοῖς ἐπιούσι παρρηναι, ὡς ἂν τὰ ὅμοια τοῖς προφήταις πειστομένους, καὶ δηλαδὴ ὁμοίως αὐτοῖς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ τιμῆς ἀξιοῦσθαι. Ἐνθεν εἰκότως Παῦλος τούτοις ἐπιπαρθῶν ἔλεγεν· *Ἐπερ συμμάχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθώμεν*· καὶ, *Ὁὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἐκκαλυσθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Καὶ οὐ λόγους μὲν ταῦτα ἔλεγεν, ἔργους δὲ ἀψυτέρει τῶν λελεγμένων, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς πράξει τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλοὺς ἐνεδεικνυτο, οὓς καὶ κατηρθμῆτο λέγων· *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσι, καὶ τὰ ἐξῆς*. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τὰ τῶν ἄλλων προοίμια· τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ παντὸς ἀγῶνος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐτελειούτου πόλεως, ἐνθα μαρτυρεῖ τὴν κτελλὴν ἀπετμήθη (49). Ὁ Πέτρος δὲ ἀρπαγμὸν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ἐποιεῖτο διὰ τὰς σωτηρίας ἐλπιδας· Ἰάκωβός τε ὁμοίως ἔφερε τὴν κεφαλὴν ἐν Ἱερουσολύμοις ἀποτέμνεται· καὶ Ἰωάννης νῆσον αἰχρὶν Πάτμον κατεκρίνετο· καὶ ἄλλος ἄλλως τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλαστον τῆς τῶν αὐτοῦ λόγων ὑπακοῆς ἐνδείξάμενοι, διάφορον ὑπέμειναν τοῦ βίου τελευτήν. Καὶ ταῦτ' οὐ παρὰ γνώμην ἔπασχον, πάσης δὲ ἡδονῆς ἡδίω τιθέμενοι τὴν τῶν σωτηρίων ἐπαγγελίαν ἐλπιδας· ἐπεὶ γοῦν ποτε συλλαβόντες αὐτοὺς οἱ τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἄρχοντες μαστίγων αἰχίας ὑπέβαλον, ὡς ἡ περὶ αὐτῶν ἱστορία μαρτυρεῖ, ὡς ἄρα προήεσαν ἐκ τοῦ συνεδρίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ

⁴⁹ Rom. viii, 17, 18.

⁵⁰ II Cor. xii, 10.

⁵¹ Act. v, 41.

(49) Apostolorum Petri ac Pauli mortibus et sepulchris Romæ exstantibus insignis mirumque dat testimonium Eusebius in Theophrasti libro iv, cap. 7, his verbis : *Promissionem suam re confirmavit Servator, nempe hunc ipsum Simonem, cognomine Cepham, oppidulo Galiliæ Capharnaum oriundum, multas hominum animas illuminaturum Dei notitia; ipsumque pariter in universo orbe cognitum iri usque ad Occidentis regiones. Ejus certe memoria usque*

A autem, et misericordes, et corde puros, et pacificos Matthæus nobis ad considerandum suppeditat.

πεινῶντας καὶ κλαίοντας καὶ διὰ Χριστὸν ὀνειδισζόμενους καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ καὶ τοὺς εἰρηνοποιοὺς ὁ Ματθαῖος ἡμῖν εἰς ἐξέτασιν παρατίθεται.

Jam vero hæc aiebat armans atque communiens ad bellum cum hostibus discipulos, quod erant toleraturi dum toti mundo unum universalis Dei regnum prædicarent. Nempe eos, qui ob novam prædicationem ab omnibus exagitandi erant et oppugnandi, ante muniebat atque armabat, et beatitudine dignos definiebat. Quia nimirum irreprehensibilem adeo vitam præ se ferentes, ut ne inimicis quidem ansam quærentibus, calumniæ materiam præberent; nihilominus, propter solam Christi confessionem ejusque mandatorum causa, persecutionum bellum perpessuri erant, maledicti, atque omni genere conviciorum, injuriarum, contumeliarumque obruti, haud ob suum crimen aliquid, sed propter ipsam exacte virtutis ac justitiæ vitam. Quod sane secundum divinam præscientiam dictum, verum exitum nactum est sequente tempore. Sed tamen sermonis tristitiam temperat, dum pares illos antiquis Dei prophetis affirmat. Ideo et gaudere et exultare in omni re futura hortatur, ceu qui paria prophetis sint experturi, id est æque ac illi a Deo honoribus augendi. Unde merito Paulus his dictis fretus aiebat : *Si quidem compatimur, ut et conglorificemur*. Et : *Non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* ⁴⁹. Neque vero hæc verbo aiebat, opere autem a dictis distabat, sed ipsis actibus labores pro religione expromebat, quos etiam enumerabat dicens : *Ideo mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis* ⁵⁰, et reliqua. Et hæc quidem erant laborum initia. Sed uni-

versi agonis consummatio in Romana urbe illi contigit, ubi ei martyri caput est amputatum. Petrus autem regnum rapuit per crucis necem cum spe salutari. Jacobus pariter gladio Hierosolymis capite minutus fuit; et Joannes ad insulam Patmi incolatum damnatus : alique aliter dum puram atque sinceram doctrinam Christi obedientiam exhibent, variis modis violentum vitæ exitum nacti sunt. Atque hæc haud inviti sunt passi, sed qualibet voluptate dulciorem dominicarum promissionum spem habuerunt. Cum eos igitur Judaicæ gentis principes verberum castigationi addixerunt, ut historia de illis narrat, læti utique de concilio excesserunt, quod digni habiti essent pro nomine Christi contumeliam pati ⁵¹. Idque egerunt præcepto ejus obsequentes, qui lætari docuerat si quando propter eum pateren-

Act. v, 41.

ad hodiernum tempus apud Romanos celebrior est, quam illa heroum veterum : adeo ut dignus quoque existimatus fuerit sepulchro insigni ante ipsam illorum urbem (nempe trans Tiberim in regione Vaticana) ad quod populorum ex omni Romana ditione, tanquam ad asylum templumque Dei, accurrit multitudo. — Pari modo Pauli mors martyrica, datumque ei sepulchrum, magnopere usque ad hunc diem in Romana urbe honorantur.

tur. Pari autem eum prophetis honore frui affirmaverat dicens apud Matthæum : *Sic enim persecuti sunt eos qui vos præcesserunt* ⁵⁰ : tanquam videlicet et ipsi essent prophetae, minores quidem tempore, sed similitudine passionis exæquati. Nam et illorum alius quidem gladio fuit interfectus, alius lapidibus, alius leonibus objectus, alius in putrem lacum demissus, alius serra medio corpore sectus, alii ignea fornace conclusi. Ideo forti animo esse Servator in cruciatuum perpessione jubebat familiares suos, identidem admonens faciens quanta Dei prophetae pertulissent, ut illorum comparatione parem eisdem ipsi quoque spem conciperent. Cum enim, inquit, vobis calumniam facient, gaudete; nam et prophetae idem pertulerunt.

φωien αὐτοῖς ἐλπίδας· Ὅσα γὰρ, φησι, συκοφαντήσωσιν ὑμᾶς, χάριτε· ἐπειδὴ καὶ οἱ προφῆται τὸ αὐτὸ ἐπέστησαν.

⁵⁰ Et omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legis periti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

Hos ambos innuebat etiam cum diceret in parabola, *Quid vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum dixit: Fili, vade, operare hodie in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea vero poenitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: En ego* (52), domine; nec tamen iit. *Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus* ⁵¹. Hoc loco duos hominum ordines sermone suo representavit, quorum unus Israeliticus populus, alter gentis alienigenæ, publicanorum nomine indigitatus: utrumque autem unius patris filium appellavit, quia ex uno Deo omnes, Judæi simul et ethnici. Et priores quidem vocavit ethnicos, secundo loco circumcisos; namque ante Israeliam gentes erant; gentibusque primum, nomine Israelitico nondum existente, oracula Dei et manifestationes evenerunt. Nam et Enochus, quanquam esset gentilis et incircumcisos, præmium suæ apud Deum gratiæ retulit translationem ex hominibus. Et Noe quia justus in sua generatione erat, divinis alloquiis dignus fuit, quanquam ipse quoque incircumcisos. Melchisedech populo circumciso antiquior, sacerdos Dei altissimi exstitit. Abrahamus vero et Isaacus atque Jacobus, ante populum Israeliticum, Dei oraculis sunt honorati. Utique etiam Jobus, Iduæus de filiis Esau, pietate erga Deum maxima inclaruit. Sed enim reliquis ethnicorum ordo, cum naturalibus legibus jussus esset in vinea operari, id est piam erga Deum vitam degere, renuit restititque mandato patrio, omni tempore idola colens. Veruntamen ad extremum

⁵⁰ Matth. v, 12. ⁵¹ cap. vii, 29, 30. ⁵² Matth. xxi, 28.

(50) Hæc et præcedentia partim conspirant cum Theophania, lib. iv, 16 et 17.

(51) Ita Græce; et sic ego, pro eo, habet etiam Latinus codex Cantabrigiensis apud Sabatierum. At vulgatus, pluresque codices, eo; sive quia g ex-

A ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμάς ὤναι (50). Καὶ τοῦτ' ἐπραττον, αὐτοῦ παράγγελμα πληροῦντες, ἐπειδὴ χαίρειν ἐδίδασκεν ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχοντας. Ἰσοτίμους δ' αὐτοῖς τοῖς προφῆταις ἀπέφαινε, λέγων κατὰ Ματθαῖον (51)· Ὅτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς πρὸ ὑμῶν· ὡς καὶ τούτων μὲν ὄντων προφητῶν, λειπομένων δὲ χρόνου, ἐξισουμένων γε μὴν ἐκείνοις διὰ τὴν ὁμοιοπάθειαν. Ἐπεὶ κακείνων ὁ μὲν τις ἀνηρέτω ξίφει, ὁ δὲ λίθοις, ὁ δὲ λέουσι παραβάλλετο, ὁ δὲ ἐν λάκκῳ βορβοροῦ ἐβάλλετο· καὶ ἄλλος πρίονι τὸ σῶμα κατετέμνετο· οἱ δ' ἐν πυρὶ καμίνῳ συνεκλείοντο. Διὸ δὴ θαρραλεῖν ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ τῶν θειῶν ὑπομονῇ τοῖς κατ' αὐτοῦ παρεκείλετο γνωρίμοις, κατὰ καιρὸν ὑπομνήσας ὧν οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται πέπόνθασι· ὅπως διὰ τῆς ἐκείνων παραθέσεως καὶ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ὑπογράφουσι.

B Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας, καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ρωμαῖοι τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἐαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐκατέρους δὲ τούτους αἰνέτιται καὶ ὅταν ἐν παραβολῇ λέγῃ· Τί ὑμῖν δοκεῖ; Ἀνθρωπὸς τις εἶχε τέκνα δύο· καὶ προσελθὼν τῷ πρώτῳ εἶπε· Τέκνον, ὕπαγε, σήμερον ἐργάζου ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Οὐ θέλω· ὕστερον δὲ μεταμελήσεις ἀπ' ἡλῆς. Καὶ προσελθὼν τῷ ἑτέρῳ ὁμοίως εἶπεν· ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐγὼ, κύριε· καὶ οὐκ ἀπ' ἡλῆς. Τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς; λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ἐνταῦθα γὰρ δύο τάγματα τῷ λόγῳ παραστησάμενος, ἐν μὲν τὸ Ἰσραηλιτικὸν, ἕτερον δὲ τὸ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων διὰ τῶν τελωνῶν δηλούμενον, ἀμφω δύο τέκνα ἐνὸς πατρὸς ὀνόμαζεν, ἐπεὶ ἐξ ἐνὸς Θεοῦ πάντες, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληνες. Καὶ πρώτους μὲν ἐκάλεσε τοὺς ἐξ ἔθνων, δευτέρους δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς· ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπῆρχε τὰ ἔθνη, καὶ τοῖς ἔθνεσι πρώτοις, μήπω μὴδὲ ὀνόματος ὄντος ἐν ἀνθρώποις Ἰσραηλιτικοῦ, οἱ χρησμοὶ παρείχοντο τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ θεοφάνειαι. Ὅτι γὰρ Ἐνῶχ ἐθνικὸς ἦν ἀπερίτμητος ὢν, ὃς ἐπαθλὸν εἴληψε τῆς εὐαριστήσεως τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετέθεσιν· καὶ Νῶς δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ γεγονὼς, χρησμῶν Θεοῦ κατηξιώθη, ἀπερίτμητος ὢν καὶ αὐτός· καὶ Μελχισεδὲχ παλαιότερος γεγονὼς τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὀπίστου καυχρημάτις· καὶ Ἀβραάμ δὲ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ πρὸ τοῦ Ἰσραὴλ χρησμῶν Θεοῦ κατηξιώθησαν· ἀντικρὺ δὲ καὶ ὁ Ἰωβ, Ἰδουμαῖος ὢν τῶν υἱῶν Ἡσαῦ, θεοσεβείας ἀνδραγαθίᾳσι διέλαμψε. Τὸ μὲν λοιπὸν τάγμα τῶν ἔθνων κελεύμενον φυσικῶς νόμοις ἐργάζεσθαι εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοῦτο δ' ἦν τὸ τῆς θεοσεβείας τὸ πολιτεύμα, ἀνένευσσε καὶ ἀντίειπε τῷ προστάγματι τῷ πατριῷ, πάντα τὸν

ciderit, sive quia sensum loci potius quam verba exprimere placuit.

(52) Provocat hic ad Matthæum Eusebius, quasi revera commentans in Lucam.

χρόνον εἰδωλολατροῦν· πλὴν ἐπὶ τέλει τὴν ὑπακοήν A
ἐνεδείξατο· τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, ὅπερ ἦν τὸ δεύτε-
ρον τέκνον, μετὰ τὴν ἀνάνευσιν τοῦ προτέρου κληθὲν
ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν διὰ Μωυσέως καὶ τῶν προ-
φητῶν, λόγῳ μὲν τὴν προθυμίαν ἐνεδείξατο· εἶπον
γάρ, ὅτι Πάντα ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα· ἔργῳ
δὲ πᾶν τούναντίον. Διὸ πυνθάνεται τῶν ἀρχιερέων ὁ
Σωτὴρ· *Τίς ἄρα τῶν δύο τούτων ἐποίησε τὸ θέλημα*
τοῦ πατρός; Ἐκείνων δὲ ὁμολογησάντων, ὅτι ὁ
πρῶτος, τίς ἦν οὗτος ὁ πρῶτος διασπαρὶ λέγων· *Οἱ*
τελῶναι καὶ αἱ πόρναι καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀπίστων
ἐθνῶν τάγμα προσάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην
(53) τοῦ Θεοῦ. Ὑμᾶς δὲ τίνας, ἧ τοὺς ἀρχιερέας καὶ
πρεσβυτέρους, καὶ πᾶν αὐτῶν τὸ ἔθνος, τὸ δὲ λόγῳ
μὴν ἐπαγγελλόμενον θεοσεβεῖν, ἔργοις δὲ ἀντιπράτ-
τον τῇ ἐπαγγελίᾳ; Διὸ οἱ μὲν ἐξ ἐθνῶν μεταβαλόντες
τῆς προτέρας μοχθηρίας, καὶ καρποὺς ἐνδεξάμενοι
τῆς βασιλείας ἀξίους, τεύσσονται αὐτῆς· ὑμεῖς δὲ, οἱ
φάσκοντες ταυτοῦς Θεοῦ εἶναι τέκνα, τῆς βασιλείας
ἐκκληισθήσεσθε· ὅτι ὑμεῖς μὲν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐ-
τῷ, οἱ δὲ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν. Διὸ καὶ
ἐδικαίωσαν τὸν Θεόν· δίκαιος γὰρ ἐφάνη ἐπὶ πᾶσιν
οἷς ἐποίησεν, ὑμᾶς μὲν ὡς ἀπειθεῖς καὶ ἀγνώμονας
ἀπωσάμενος, ἐκείνους δὲ ὡς εὐπειθεῖς καὶ εὐγνώμο-
νας ἐκλεξάμενος. Καὶ οὐκ ἔχετε λοιπὸν αὐτῷ ἔγκα-
λεῖν, ὁ προφήτης φησὶν· *Ὅπως ἂν δικαιοθῇς ἐν τοῖς*
λόγοις σου.

Εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.

Ἔστι τὸν λεγόμενον τάρταρον ἄβυσσον θεοὶ λόγοι
καλοῦσι.

Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν βύσσιν αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα,
x. τ. λ. (54).

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀξίον ἡγοῦμαι παρελθεῖν διηγήσιν καὶ
τοῖς μεθ' ἡμᾶς μνημονεῦσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰ-
μοφόρουσαν ἐκ Πανεάδος ἔλεγον ὀρμασθαι, τὸν τε
οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δεικνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ
τοῦ Σωτῆρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστά τρόπαια
παρμένειν. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὀφθαλμοῦ λίθου πρὸς
μὲν ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου γυναικὸς ἐκτύπωμα
χάλκεον, ἐπὶ γόνυ κακλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ
πρόσθεν ταῖς χερσίν, ἱκετευούσῃ ἑοικὸς· τοῦτο δὲ
ἀντικρὺ ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὄρθιον σχῆμα,
διπλοῖδα κοσμίως περιβεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα τῇ
γυναικὶ προτεινόν· οὐ παρὰ τοῖς ποσὶν ἐπὶ τῇ στήλῃ
ἕκοντι βοτάνης εἶδος φυὴν, δ, μέχρι τοῦ κρασπέδου
τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῖδος ἀνιόν, ἀλεξίφαρμάκον τι
παντοίων νοσημάτων τυγχάνει. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα
τοῦ Ἰησοῦ εἰκόνα φέροντι ἔλεγον, ὃν Μαξιμίνος τῆς

⁵¹ Exod. xix, 8. ⁵² Matth. xxi, 31. ⁵³ Psal. l, 6.

(53) Ita uterque Vat. cod. pro εἰς τὴν βασιλείαν,
in regnum. Corderius quoque ita ut nos se legisse
apud Eusebium demonstrat.

(54) Scribitur sequens historia in utroque codice
A. et L. sub nomine Eusebii. Rempse eadem legi-
tur apud eundem Eusebium in *Hist. eccl.* vii, 48.
Quamquam etiam in hoc suo commentario ad evang.,
ubi mentio est hæmorrhousæ, fieri vix potest, ut
eamdem narrationem auctor non retulerit, variat
tamen alter ab altero textu, initio ac fine. Illud
vero mirabilius, quod cum in *Historia* Eusebius de-
structam statuam non scribat, in hoc commentario

obedientiam præstabit. Secus vero Judaicus popu-
lus, qui in altero filio representatur, post priorem
recusationem vocatus ad eandem operam per Moy-
sem atque prophetas, verbo quidem se paratū
ostendit; dixerunt enim omnia se facturos et au-
scultaturos ⁵¹; sed opera prorsus contraria fuit.
Idcirco interrogat pontifices Servator: *Quis ex duo-*
bus voluntatem patris fecerit? Illis consentientibus,
quod prior; quisnam porro hic prior esset, ma-
nifestat dicens: *Forse ut publicani ac meretrices, et*
universus incredularum gentium ordo præcedant vos
in dilectione Dei ⁵². Vos vero quosnam? Nempe
pontifices et seniores, et totam gentem ipsorum,
quæ verbis quidem religiose se agere dicebat, sed
actibus professionem negabat. Ideo gentiles qui-
dem, priore nequitia ommissa, fructusque regno di-
gnos facientes, hoc potuerunt. Vos autem qui Dei
filios vosmet appellatis, regno expellimini; quia
vos nimirum Christo non credidistis, publicani
vero ac meretrices crediderunt. Quamobrem etiam
Deum justificaverunt: quippe quia is justus appa-
ruit in cunctis quæ fecit, vos quidem ut incredu-
los et ingratos repudians, illos autem ceu morige-
ros benevolosque eligens. Quamobrem de eo diu-
tius haud potestis conqueri, id quod etiam pro-
pheta aiebat: *Ut justificeris in sermonibus tuis* ⁵³.

⁵⁴ *Ut in abyssum irent.*

Qui dicitur tartarus, eum appellant abyssum di-
C vina Scripturæ.

⁵⁵ *Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis*
ab annis duodecim, etc.

Ego vero æquum non iudico prætermittere nar-
rationem, quæ posteriorum quoque memorizæ com-
mendari meretur. Namque hanc hæmorrhousam
domo Paneade fuisse aiunt, ejusque adhuc ædes
in urbe demonstrari, ibique beneficii in eam a Ser-
vatore collati mirum monumentum permanere. Stare
videlicet in excelsa lapidea basi, prope ejusdem
ædium fores, mulieris æneam effigiem, genu flexo,
manibus protensis, supplicantis specie. Illius e re-
gione aliam ejusdem materiæ statuam viri erectam,
diploide decente induti, ac mulieri manum porri-
gentis; ad cujus pedes in basi peregrinum quoddam
D herbæ genus adnatum erat, quæ usque ad æneæ
diploidis limbram assurgens, cujusvis morbi re-
medium est. Hac statuâ Jesum representari dice-
bant, quam Maximinus impietatis suæ additamen-

⁵⁶ cap. viii, 51. ⁵⁷ cap. viii, 43.

dejectam a Maximino affirmet, in quo ne cum
Philostorgio quidem lib. vii, 3, neque cum ejus as-
secta Nicephoro Callisto lib. x, 30, congruit, qui
statuam a Juliano depositam dicunt, et ab ethnicis
Paneadis civibus ignominiose tractatam et commi-
nutam. Cæteroqui Asterius in cod. B, f. 85, *Maxi-*
mianum scribit pro *Maximino*. Sic enim Asterius:
Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐν Πανεάδι τῷ Χριστῷ στήσασα τὸν
χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας· ὃν
καὶ ἐπὶ Μαξιμιανοῦ καθαιρεθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς,
πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου βασιλεῦσαντος.

tum (destruendo) fecit. Atque hæc hæctenus. Nunc reliquum sermonem persequamur.

⁶⁶ *Convocatis autem duodecim discipulis suis, dedit illis virtutem et potestatem, etc.*

Per hæc supernis viribus discipulos suos Dominus armabat, ut diabolica in primis agmina et hominum inimicitias, et adversarias acies superarent; deinde a morbis et omnimodis passionibus laborantes sanarent; indicia videlicet prædicationi regni cunctis hominibus præbens. Oportebat enim eos qui inexpectatam doctrinam nuntiabant, peregrinorum novorumque bonorum signa alumnis suis exhibere. Vere igitur erant regni Dei demonstrationes, prodigiosæ virtutes, et miracula, atque animarum et corporum curationes a Servatore peractæ. Nam quilibet sermo operibus cassus, nunquam poterit firmam persuasionem audientibus insinuare. Propterea patris operibus fidem evidentem prædicationi conciliabant. Si ergo verbis tantummodo ac vocibus temere emissis Dei regnum cunctis intimassent, et patriorum deorum abolitionem, quis eis mentem advertisset? cuiusnam Deum esse persuasisset nuntiatum a se Jesum, si nullam suo testimonio fidem fecissent? Ideo sermonem omnem divinis præoccupans Servator actibus, primo quidem ex inepto vitæ genere, eloquentiæque et mortalis sapientiæ expertes discipulos suos ad totius mundi correctionem delegit. Deinde piscatores animarum humanarum se eos effecturum præmonens, auctor ipse rei propositæ existit; unde eos mirabilem prodigiorum operatores reddidit, hos illis hamos animabus salutares suppeditans, ut iis captarent atque ex profundo nequitiae abyssu mortale genus extraherent, malis fugatis spiritibus, morbum quemlibet languoremque sanantes nutu ejus; nondum enim Spiritus datus fuerat ⁶⁷.

⁶⁸ *Nihil tuleritis in via, neque baculos, neque peram.*

Secundum Matthæum quidem ⁶⁹, auri et argenti arisque possessu iis interdixit, futuri præscius. Animadvertibat enim fore ut qui morbis ab eis liberarentur, et insanabilibus malis immunes fierent, cuncta sua patrimonia iis cedere vellent. Quare id præoccupans præcipiebat ne gratiam cauponarentur, neque dona Dei venalia haberent. Verum secundum reliquos evangelistas ipsumque Matthæum non sinens eos virgam, neque peram, neque calceamenta, neque duas tunicas, sed neque panem pecuniamque portare, cum peregre essent profecturi, hinc capiebat experimentum illorum fidei et alacritatis, si quidem jussi pauperrimam vitam degere, neque ipsius quotidiani alimenti curam gerere, neque secundam tunicam habere, neque calceis uti, cum tamen universum orbem peragraré deberent, nihilominus jussa haud detrectarent. Sed et omni pecuniæ amore, mundanisque curis carcere

A ταυτοῦ δυσσεβείας πάρεργον ἐποίησατο. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη. Ἐπὶ δὲ τὸ ἐξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν.

Ἐνγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δυνάμιν καὶ ἐξουσίαν, κ. τ. λ.

Διὰ ταῦτα ἐνθέους δυνάμει τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ὁ Κύριος ὠπλίζεν, ὡς ἂν ἐν πρώτοις τὰ δαιμονικά στίφη καὶ τὰς ἐχθράς τῶν ἀνθρώπων καὶ πολεμικάς παρατάξεις καθαιροῖεν· ἔπειτα νόσων καὶ παντοίων παθῶν θεραπεύοιεν τοὺς καταπονούμενους· γνωρίσματα δὲ τῆς κηρυττομένης βασιλείας παρέχον ὄραν ἅπασιν ἀνθρώποις. Ἐχρῆν γάρ, παράδοξον κήρυγμα καταγγέλλοντας, ἱξίων καὶ νέων ἀγαθῶν ἐναργῆ σημεῖα παρέχειν τοῖς μαθητευομένοις. Ἦσαν δ' οὖν ἀληθῶς Θεοῦ βασιλείας δειγμάτων αἱ τεράστια δυνάμεις, τὰ τε θαύματα καὶ σωτήριοι ψυχῶν καὶ σωμάτων θεραπείαι· ὅτι ἅπας λόγος, ἔργων ἔρημος, οὐποτ' ἂν λογισθῇ πείσμα βέβαιον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀκροουμένοις. Διὰ ταῖς δ' ἔργων ἐπιτελουμέναις πράξεις πίστιν ἐναργῆ παρήχον τῷ κήρυγματι. Εἰ γοῦν φιλοῖς ῥηματίους καὶ φωναῖς εἰκὴ προφερομέναις Θεοῦ βασιλείαν εἰς πάντας ἔδωκεν, κατάλυσιν τε τῶν πατρῶν θεῶν, τίς ἂν αὐτοῖς παρέσχε τὸν νοῦν; τίνα δ' ἂν ἐπισαν θεὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν καταγγέλλοντες, μηδεμίαν δὲ πίστιν τῇ μαρτυρίᾳ προσάγοντες; Διὰ πάντα λόγον θεϊκαῖς προλαμβάνων πράξεσιν ὁ Σωτὴρ, πρῶτα μὲν ἀνεπιτηδεύτους τὸν τρόπον, λόγων τε καὶ σοφίας θνητῆς ἀπείρους τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ κατορθώσει τῆς ὅλης οἰκουμένης προεξείριζετο· κἄπειτα ἀλειυτάς ψυχῶν ἀνθρωπίνων ποιήσειεν προφήτας αὐτοὺς, ποιητὴς αὐτὸς ἐγένετο τῆς ἐπαγγελίας· ὅθεν παραδόξων θαυμάτων ἐργάτας αὐτοὺς ἀπειργάζετο, ἀγκιστρα ταῦτα ψυχῶν σωτήρια παραδίδους αὐτοῖς, ὡς ἂν δι' αὐτῶν σατηνεύοιεν καὶ ἀνελκοῖεν ἐκ τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ τὸ θνητὸν γένος, πνεύματα πονηρὰ φυγαδεύοντες, καὶ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν λύμειν ἐπὶ τῆς ἐπιταγῆς τῆς αὐτοῦ· οὕτω γὰρ ἦν Πνεῦμα δεδομένον.

Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε βάδους, μήτε πέραν.

Κατὰ μὲν οὖν τὸν Ματθαῖον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ τὴν κτῆσιν αὐτοῖς ἀπηγόρευε, προγνώσει τοῦ μέλλοντος· συνέωρα γάρ, ὡς ἄρα οἱ τὰς νόσους ὑπ' αὐτῶν θεραπευθόσμενοι καὶ τῶν ἀνιάτων ἀπαλλαγῆσόμενοι παθῶν, ἐθελήσουσι καὶ πάντων αὐτοῖς τῶν ὑπαρχόντων ἐκχωρεῖν· διὰ ταῦτα προλαβὼν διεστέλλετο, μὴ καταπλεῦν τὴν χάριν μηδὲ πιπράσκειν τὰ ἐκ Θεοῦ παραινῶν δῶρα· κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς καὶ τὸν αὐτὸν Ματθαῖον μὴ ἐπιτρέπων αὐτοῖς μήτε βάδον, μήτε πῆραν, μήτε ὑποδήματα, μήτε δύο χιτῶνας, ἀλλὰ μὴτ' ἄρτον, μήτε ἀργύριον ἐπάγεσθαι, μέλλοντας ἐπ' ἀλλοδαπῆς στελλεσθαι, δοκιμὴν τῆς αὐτῶν πίστεως τε καὶ προθυμίας ἐλάμβανεν, εἰ, παραγγελέντες τὸν ἄκρος ἀκτῆμονα βίον μετεῖναι, ὡς μηδὲ τῆς ἐφημέρου τροφῆς πρόνοιαν ποιεῖσθαι, μηδὲ δεύτερον ἐπάγεσθαι χιτῶνα, μηδὲ ὑποδήμασι χρῆσθαι, μέλλοντες τὴν σύμπασαν ἐκπειροστέειν οἰκουμένην, μὴ φεύγειν τὰ παραγγέλματα· ἀλλὰ καὶ ἀφι-

⁶⁶ cap. ix, 1. ⁶⁷ Joan. vii, 39. ⁶⁸ cap. ix, 3. ⁶⁹ Matth. x, 9,

λογημάτων ἀφρόντιδας τε τοῦ βίου δεῖν αὐτοὺς εἶναι· βουλόμενος. Ταῦτα διεμαρτύρατο, ὡς ἂν τῶν ἐκ Θεοῦ δομάτων ταύτῃ πῃ αὐτοῖς δοθησόμενων, εἰ καὶ αὐτοὶ παρ' αὐτῶν τὸν κατὰλληλον βίον ἐπάζιον τῆς τῶν θείων χαρισμάτων κτήσεως παρασκευάζοιεν· προσήκειν γὰρ ἀμοιβὴν τινα ποιήσασθαι καὶ ἀντικαταλλάξασθαι, ὑποδεχομένους μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς σωτηρίας καὶ εὐεργετικὰς ἀνθρώπων δυνάμεις, ἀντιδίδοντες δὲ αὐτῷ ὑπακοὴν τῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων, προθυμίαν τε καὶ προαίρεσιν ἐλευθέραν τῆς πρὸς τὰ βιωτικά συμπαθείας. Ἀλλὰ καὶ πλοῦτον οὐράνιον ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ὑποδεχομένους, τῆς τε τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀρραβῶσιν ἐφοδιαζόμενους, τῶν ἐπὶ γῆς καταφρονεῖν χρῆναι δεῖν φετο· καὶ μήτε χρυσὸν, μήτε χρήματα, μήτε τι τῶν παρ' ἀνθρώποις τιμῶν ἐπάζιον ἡγεῖσθαι· τοῦ παρασχεθέντος αὐτοῖς οὐρανοῦ πλούτου. Ἀλλὰ καὶ στρατιώτας αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀποκειμένων, εὐζώνους παρεσκεύαζεν ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς ἀντικειμένους πόλεμον. Διὰ ταῦτα ἀκτῆμονας εἶναι παρήνει τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας· ἐπεὶ Μηδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογησάντι ἀρέσῃ.

Καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθῃτε, ἐκεῖ μένετε.

Ὁ μέντοι Κύριος, ἐπειδὴ χρημάτων καὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γιτώνος δευτέρου, πάσης τε ὑπάρξεως τὴν κτῆσιν τοῖς μαθηταῖς ἀπήγόρευσεν, ἐξῆς ἀκολουθῶς κατὰ τὸν Ματθαῖον, ὅπως τὰ πρὸς τροφὴν αὐτοῖς πορισθῇσεται, ἀναγκαίως διεσάφει· διὸ ἐπῆγε λέγων· Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτ' εἶπε τροφῆς μόνης ἐπιτρέπων κοινωνεῖν τοῖς ἐθέλουσιν αὐτοῖς μεταδιδόναι· τοσοῦτον δ' ἀποφέρεισθαι συνεχώρει, ὅσον αὐταρχεῖς ἦν ἄνδρ', πρὸς ἐφήμερον ἐργασίαν αὐτὸν μεμισθωκότι, τροφῆς μεταλαβεῖν. Οὕτω γοῦν καὶ τοῖς δεῖξιν αὐοὺς μισθοὺς τῶν εὐεργεσιῶν εἰσπράττεσθαι, δωρεὰν γὰρ, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεὰν δότε· ἀντὶ δὲ τῆς περὶ τὸ κήρυγμα σχολῆς τε καὶ ἐργασίας, ἀντὶ τε τῶν πόνων τοῦ σώματος, οὓς τοσαύτην στελλομένους πορείαν εἰκὸς ἦν ὑπομένειν αὐτοὺς, μόνης τροφῆς τῆς ἀναγκαίας χρῆναι μεταλαμβάνειν· καὶ ταύτης μὴ τοῖς τυχοῦσι κοινωνεῖν, μηδὲ παρὰ τῶν παρέχειν ἐθελόντων ἀδασανίστως λαμβάνειν, μόνους δὲ τοὺς ἀξίους τῇ λήψει τιμῆν· οἷς καὶ μεγίστην ἀμοιβὴν τῆς τροφῆς παραλαμβάνοντας ἀντιδιδόναι, εἰρήνην αὐτοῖς καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ διαλλαγὰς εὐαγγελιζόμενους. Ταῦτα δ' ἀκολουθῶς τοῖς τῆς αὐτοῦ βασιλείας στρατιώταις παρήνει· προμαρτυρούμενος μὴ χρημάτων ἐφίεσθαι, μηδέ τινος τὸ παράπαν κτήματος μικροῦ ἢ μεγάλου, εἰς ἄκρον δ' ἐλαύνειν ἀκτιμολογίας· τῆς τε ἐφήμερου τροφῆς μὴ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀξίοις μόνους κοινωνεῖν· καὶ μηδὲ παρὰ τούτων προῖκα ποιείσθαι τὴν μετάληψιν, προδανείσαντας δὲ καὶ προεργετήσαντας ταῖς παρ' αὐτῶν εὐλογίαις. — Περιφράξας τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐνθόους δυνάμει καὶ τοῖς φιλοσόφοις παραινέσεις, εὐζώνους αὐτοὺς οἷα Θεοῦ βασιλείας στρατιώτας ἀπεργασάμενος ἐξέπεμψε, διδασκάλους καὶ ἱατροὺς τοῖς Ἰουδαίοις, μυρίων αὐτοῖς ἐσομένων ἀγαθῶν προσέξουσιν καὶ κήρυκας. Οἱ δὲ κατὰ ταῦτα ἐποιοῦν, καὶ πανταχοῦ περιήσαν, ὡς μὲν διδάσκαλοι

A eos voluit. Porro autem contestabatur, hæc illis a Deo datum iri dona, si vicissim ipsi dignam divinis charismatibus vitam essent ingressi. Oportero enim mutuum quamdam esse retributionem, nempe a Deo accipere salutarem atque beneficam hominibus potestatem, vicissimque ipsos obedientiam mandatis ejus exhibere, promptitudinem et propositum omni mundi affectu liberum. Sed et celestibus opibus animo imbutos, et regni Dei arthis instructos, oportere terrena despiciere judicabat: neque aurum, neque divitias neque aliud quilibet apud homines pretiosum pensi habendum præ collato ipsis cælorum thesauro. Sed et milites eosdem regni Dei conscribens, expeditos esse curabat ad committendum cum hostibus prælium.

B Propterea sine patrimonio esse volebat milites suos: etenim Nemo militans implicat se mundi negotiis, ut ei, a quo conscriptus fuit, placeat.

Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete.

Dominus quidem postquam divitiarum et auri atque argenti, duplicisque tunicæ, et cujuslibet substantiæ possessionem discipulis vetuerat; deinde, ut sequitur apud Matthæum, quomodo alimenta habituri sint, necessario demonstravit. Ideo dicere perrexit: Dignus est operarius alimento suo. Idque aiebat, volens alimoniam tantummodo participare ab iis qui daturi erant: tantumque sumere permittebat, quantum nutrimenti homini ob diurni operis mercedem satis est accipere. Sic ergo his quoque licere haud sane beneficii remunerationem exigere, *Gratis enim accepistis, inquit, gratis date*; sed pro impensa prædicationis opera, proque corporalibus laboribus, quos ab iis exantlari in tantam expeditionem missis opus erat, aliud nihil oportere quam necessariam alimoniam accipere: atque hanc ipsam non ab omnibus indifferenter sumere qui dare vellent, sed eos tantummodo hac muneris acceptione honorare qui digni essent, et qui maximam jam pridem dati cibi remunerationem accepissent ab iis qui pacem et cum Deo reconciliationem evangelizant. Hæc consentanea regni salutis militibus monebat; testatus antea, non oportere opibus inhære, nec cujuslibet omnino sive magnæ sive tenuis rei possessioni; sed paupertatem summam sectari. Quin adeo, ut diximus, ne quotidianum quidem victum ab omnibus indifferenter, sed a dignis tantum participare; neque hunc ipsum gratuito, sed opera in antecessum præstita, et impertitis quis erga illos benedictionibus. — Sic itaque superna potentia et sapientibus adhortationibus communitos discipulos, expeditosque jam Dei regni milites constitutos, misit eos magistros ac medicos ad Judæos, ut his innumerabilium bonorum nuntii essent atque datores. Hi vero ita egerunt, et quaqueversus discurrerent ceu magistri

evangelizabant, seu medici sanabant, et sermones suos operibus miraculisque confirmabant.

⁷² *Audisti autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo.*

Sub Servatoris adventum jam dissolutum fuerat Judæis avitum regnum, dissolutum etiam proprio jure vivendi privilegium, et libertas, ac regulare sacerdotium. Et legitimi quidem principes nulli erant, sed Herodes ejusque liberi Agrippas atque Archelaus, genere extranei, a Romanis imperium in Judæos acceperant; quorum regio in tetrarchiam fuerat divisa, totaque gens Romanis erat stipendiaria, quæstoribus census per singula capita statuto tempore exigentibus militari manu. Propterea cum Dei regnum Judæis primo prædicare jussit discipulos suos, *percutientes oves domus Israelis* Judæos appellavit ⁷³.

λευσάμενος, ἀπολωλὸτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ

⁷⁴ *Nam qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet.*

His peroratis, quod nempe discipulos oporteret imitatores ipsius fieri, neque mortem defugere, neque animæ propriæ vitæque parcere propter spem in Christo collocatam, commode continuat, secundæ suæ divinæ mysteria tradens manifestationis. Valde autem idonee ac necessario hæc aiebat illis, qui cruciatus ejus causa subituri erant, et usque ad mortem decertaturi, præmia scilicet tanti agonis futura proponens. Opus enim erat, ut qui eum sequerentur, ejusque vestigia premerent, et propriam quisque crucem sumerent, prout ejus exemplum docebat; accurate quoque noscerent quisnam demum is esset cujus causa tot tantaque essent passuri. Tempestive autem Filium hominis hoc loco appellat eum qui venerat, ut Danielis vaticinium in mentem revocaret, quod est hujusmodi: *Et ecce Filius hominis adveniebat in nubibus, et usque ad Antiquum dierum pervenit. Et ipsi datum est imperium et honor, et regnum* ⁷⁵. Sed cum Petrus ipsum esse Christum confessus est, et Dei vivi Filium, ex eo tempore cœpit illis significare, multa se pati oportere et occidi. Cum autem idem mortis contemptum imperaret, et se multa pati debere, tunc sane opportune de secundo et glorioso adventu suo verba fecit, ut cognoscere possent, quis demum is esset tot tantaque a Judæis passurus, quise illis certaminis pro eo sustinendi fructus foret. — Illis ad discipulos dictis, magnoque et arcano mysterio secundæ suæ manifestationis ipsis patefacto, ne oratione tantummodo solisque verbis videretur persuadere, necessario ad opera venit, ipsis eorum oculis divini regni sui obiciens imaginem. Quapropter cum dixisset fore ut ipse illum erubesceret, qui se erubuisset, quo tempore cum Patris sui gloria adveniet, deinde

εὐαγγελιζόμενοι, ὡς δὲ ἱατροὶ θεραπεύοντες, καὶ τοῦ λόγου διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων πιστούμενοι.

⁷⁶ *Ἦκουσε δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντων.*

Ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, ἀλύτο μὲν Ἰουδαίους ἦδη λοιπὸν τὰ τῆς ἐκ προγόνων βασιλείας· ἀλύτο δὲ τὰ τῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, τὰ τε τῆς ἐνθέσμου ἱερωσύνης. Καὶ οἱ μὲν κατὰ νόμους ἀρχόντες οὐκ εἶπε ἦσαν αὐτοῖς· Ἡρώδης δὲ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες Ἀγρίππας καὶ Ἀρχέλαος, τὸ γένος ἀλλόφυλοι, παρὰ Ῥωμαίων τὴν κατ' αὐτῶν ἦσαν ἀρχὴν ἐγκρατισμένοι· διηρητό τε εἰς τετραρχίαν ἡ χώρα αὐτῶν· τὸ τε πᾶν ἔθνος ὑπόφορον καθιστῆσαι Ῥωμαίοις, τὸν κῆρσον κατὰ κεφαλὴν ἐπιτρέπων κατὰ καιροῦς εἰσπραττομένων σὺν χειρὶ στρατιωτικῇ. Διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας τὸ κήρυγμα πρώτοις αὐτοῖς ἐπαγγέλλειν ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρακινεῖ αὐτοὺς ἐνώμασε.

⁷⁷ *Ὅς γὰρ ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται.*

Διαλαλήσας τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ δεῖν καὶ αὐτοὺς μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ μὴ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀπειθεῖν δὲ καὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς τε καὶ ζωῆς ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος, ἐπισυνάπτει εὐκαιρῶς τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας (55) παραδιδούς αὐτοῖς μυστήρια. Σφόδρα δὲ ἀκολούθως καὶ ἀναγκαιῶς ταῦτα εἶπε τοῖς μέλλουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ βασάνων χωρεῖν, καὶ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι, τίς ἔσται ὁ καρπὸς τοῦ τοσούτου ἀγῶνος παριστάς αὐτοῖς. Ἔδει γὰρ τοὺς μέλλοντας ἐπισθεῖν αὐτῷ καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἀπείναι, τὸν τε ἴδιον σταυρὸν ἀναλαμβάνειν κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν, γινώσκειν ἀκριδῶς τί ποτὶ ἐστὶν οὗτος ὑπὲρ οὗ τὰ τοσαῦτα μέλλουσι πάσχειν. Εὐκαιρῶς δὲ Υἱὸν ἀνθρώπου ἐν τοῦτοις τὸν ἐρχόμενον ἐνόμασεν, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παρὰ τοῦ Δαυιδῆ προφητείας, ἧτις εἶπε· *Καὶ ἰδοὺ ὁ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν ἐπὶ τῶν νεφελῶν· καὶ ὥς τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία.* Ἄλλ' ὅτε μὲν ὁ Πέτρος Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ὡμολόγησε, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀπὸ τότε ἤρξατο δεικνύειν αὐτοῖς, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποκτανθῆναι· ὅτε δὲ αὐτὸς καταπροφητικῶς ἔχειν τοῦ θανάτου παρεκελεύετο, εἰδὼς ὅτι, ὅτι δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, τότε κατὰ καιρὸν τοὺς περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου παρουσίας λόγους παρείδου· ὡς ἂν εἰδέναι ἔχοιεν, τίς ποτε ἦν ὁ μέλλων τοσαῦτα πάσχειν ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ τίς ἔσται αὐτοῖς ὁ καρπὸς τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνος. — Καὶ διὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεὶς, καὶ τὸ μέγα καὶ λανθάνον μυστήριον τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας ἐξεῖπὸν αὐτοῖς, ἵνα μὴ λόγους μόνον καὶ ψιλαῖς φράσεσι δοκῇ ἐμπιστεύειν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὰ ἔργα ἐχώρει, αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς δεικνύς αὐτοῖς τὴν εἰκόνα τῆς θεϊκῆς αὐ-

⁷² cap. ix, 7. ⁷³ Matth. x, 6. ⁷⁴ cap. ix, 26. ⁷⁵ Dan. vii, 13.

(55) Secunda Theophania in mundi fine. Ideo illa prior, quæ se Verbum in carne manifestavit, di-

citur interdum in codicibus nostris, distinctionis gratia, evangelica Theophania.

τοῦ βασιλείας. Διόπερ εἰπὼν, ὅτι ἐπαισχυνθήσεται A pergit dicere : Vere autem dico vobis, sunt quidam τὸν ἐπαισχυνθέντα αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ de hic astantibus, etc.

Πατρός, ἐξῆς ἐπισυνάπτει φάσκων· Λέγων δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστῶτων, x. τ. λ.

Παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.

⁷⁷ Assumptis Petro et Joanne atque Jacobo, etc.

Καὶ ἐν μὲν τῇ μεταμορφώσει τρεῖς μόνον τὴν δυνάμει ὁφθαλμοὺς αὐτοῖς βασιλείαν τῶν οὐρανῶν θεάσασθαι ἡξιώθησαν· ἐν δὲ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ἐπιδεῖν μετὰ τῆς δόξης τῆς πατρικῆς ὁ Κύριος ἀφίκεται, οὐκέτι Μωϋσῆς μόνον καὶ Ἠλίας δορυφορῶσιν αὐτὸν, οὐδὲ τρεῖς μόνον τῶν μαθητῶν αὐτῷ συνέσονται, ἀλλὰ πάντες προφηταὶ καὶ πατριάρχαι καὶ δίκαιοι· καὶ οὐκ εἰς ὅρος ὕψηλόν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνάξει τοὺς ἀξίους τῆς αὐτοῦ θεότητος. Τότε δὲ λάμψει ἡ δόξα αὐτοῦ οὐχ ὡς ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὅπερ πᾶν ἐπισυνάμειν ἐν τε αἰσθητοῖς καὶ ἐν νοητοῖς γεννητὸν φῶς· ἐπεὶ αὐτὸς τὸ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ὅτε καὶ δεῖξει αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· οὐ γὰρ ὡς πάλαι τῷ Μωϋσῇ ποτε ἔλεγεν, ὅτι Τὰ ἔστω μου ὄψει, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὁφθήσεται σοι, οὕτω καὶ τότε ποιήσει· ἀλλ' οὕτως ἑαυτὸν παρέξει τοῖς ἁγίοις, ὡς δύνασθαι πάντας λέγειν· Ἐμεῖς δὲ, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. Καὶ τότε οὐ νεφέλη βοήσῃ, οὐδὲ διὰ νεφέλης ὁ Πάτερ μαρτυρήσῃ τῷ Υἱῷ, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ διχα παντὸς ἐπισκιάματος, καὶ διχα παντὸς ἐρμηνείας, αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοξάζει, σύνθρονον αὐτὸν ἑαυτῷ καὶ συμβασιλεῖα ἀποδείξας, καὶ ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καταστήσας αὐτόν· οὕτε οὐκέτι ὥσπερ τότε οἱ τρεῖς μαθηταὶ μόνον ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀκούσαντες τῆς φωνῆς ἐπὶ πρόσωπον ἔπeson, καὶ ἐφοβήθησαν, ἀλλὰ καὶ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα, x. τ. λ.

Φωνὴ πατρικὴ διὰ νεφέλης, οὕτως γὰρ φαίνεται ὁ Θεός, ἡμερτίμῃ Χριστῷ τὴν υἰότητα· ἔπει γὰρ μὴ παρὰ Πέτρον μόνον γνωσθῆναι, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· μηδ' αὐτὸν μόνον τῷ Πέτρῳ μαρτυρηκέναι ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν εἰληφώς εἶπεν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πατρικὴν φωνὴν ἐπισφραγίσασθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου, μαρτυροῦσαν αὐτὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεῖν τε ἀκούειν αὐτοῦ παρακλυσημένῳ.

Ἐὰρ μὲν ἦ ἐκεῖ ὁ υἱὸς εἰρήνης, ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν.

Ὅρξες ὅπως· προσετίθει καὶ μὴ πᾶσιν ἀνέδην ἑαυτοῦ ἐκδιδόναι παρῆναι, ἀλλὰ καὶ πρῶτους τῆς ἐξ αὐτῶν εὐεργεσίας ἀπάρχεσθαι, καὶ πρῶτους διδόναι τῶν αὐτοῖς ὑπαρχόντων· Εἰρήνην δὲ ἦν αὕτη, πρέπουσα Θεοῦ στρατιώταις φωνῇ, νικητήρια κατ' ἐχθρῶν ἀραμένους. Διῶξιν γοῦν ἐχθρῶν, καὶ καθαίρειν πολεμίων, Θεοῦ τε φιλικὰς διαλλαγὰς τὸ τῆς εἰρή-

Et in transfiguratione quidem tres tantummodo prodigiose ipsis ostensum digni fuerunt cernere regnum caelorum. In saeculi vero consummatione cum non sine paterna maiestate Dominus adveniet, haud jam Moyses tantummodo atque Elias ipsum comitantur, neque tres tantum discipuli aderunt, sed prophetae omnes, patriarchae, iustique homines; neque in excelsum montem, sed in caelum usque dignos sua deitate perducet. Tunc deitas ejus splendescet non ut sol, sed supra quam qualibet excogitari potest vel sensibilis vel intellectualis creata lux: quandoquidem ipse lux est quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Tunc etiam faciem suam revelabit. Non enim, ut olim Moysi dictum fuit, *Posteriora mea videbis, vultus tamen a te non spectabilis*⁷⁸; non sic, inquam, tunc quoque se geret; sed ita semet sanctis exhibebit, ut omnes dicere queant: *Nos revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam*⁷⁹. Tunc vero haud nubes clamabit, neque de nube Pater testificabitur Filio, sed ipse per se, absque ullo operimento vel interprete, reapse unigenitum Filium suum supra omnes sanctos glorificabit, consessorem suum regni quoque participem esse demonstrans, et supra omnem principatum constituens. Tunc haud jam, ut tres olim soli discipuli audita in monte voce in faciem prociderunt ac pertimuerunt, sed omne genu flectetur caelestium, terrestrium et infernorum⁸⁰.

⁸¹ Vox de nube facta est, dicens, etc.

Vox paterna ex nube, nam sic Deus apparet, dignitatem Filii Christo attestabatur. Oportere enim haud a solo Petro cognosci, eum esse Christum Dei vivi Filium. Neque ipsum Christum tantummodo testari Petro acceptam a Patre caelesti de se notitiam; sed ipsam, inquam, paternam vocem veritatem dicti quasi sigillo confirmare, testando ipsum esse Christum Dei Filium; eique esse auscultandum praecipere.

⁸² Si quidem ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra.

Viden quomodo ante perpendere, neque omnibus incaute se committere horiatur, sed et ipsos priores initium beneficii facere, et priores de proprio aliis tribuere? De pace autem hic agitur, quae Dei militum vox propria est, qui victoriam de hostibus retulerunt. Ergo inimicorum persecutionem, hostium exitium, benevolam cum Deo reconciliationem, sub

pacis nomine dignis assignabat. Itaque data prius hac pace illorum animabus, qui se hospitio receperint, tunc demum alimenta ab iis accipere suadebat. Quamobrem necessario præmonebat, ne in omni indifferenter domo hospitarentur, neve quemcunque hominem dignum iudicaretur ejus hospitio uterentur; sed exquirerent num quis in civitate esset vel in agro, bonis actibus sanctaque vita conspicuus, qui regios milites posset virtutis xeniis excipere. Si quando autem hujusmodi aliquis inveniretur, tunc hujus tectum subeuntes, militiae suæ arma in primis exponerent; sunt autem hæc pacis symbola: ideoque et hospitem et universam domum ejus pacifica salutatione impertirentur: deinde illic manerent, neque abscederent, vel de domo in domum irent. Sic enim exquisiti examinis indicium dedissent: nam temerarius et subitaneum, non est stabile neque constantis moris. Ideo monebat, ne vellet antea commorari, et deinde notitiam exquirere quo facto ad alium transirent cum hostitis injuria. Item si et hic posterior indignus hospitio compareretur rursus illinc etiam discederent, voluntariam inimicitiam contrahentes, postquam pacem suam ad indignos projecissent. Sed enim oportet prius diligenter inquirere, utrum aliquis dignus sit; deinde ad eum accedentes, pacis bonum communicare; eamque abunde non ei tantummodo qui optimum testimonium habet, sed toti quoque propter eum domui. Quod si digno aliquo excipiente regni militem, forte evenerit, quod sæpe in religiosis hominis domo fieri solet, parentes aut fratres aut alios genere propinquos adversari ac bellum ciere non modo contra repulsum advenam, verum etiam contra hospitio honorantem, necessario horum quoque mentionem Servator non neglexit, sed prædictis addidit: quod si digna domus fuerit, veniat pax vestra super illam; si minus digna fuerit, pax vestra ad vos revertatur. Vos quidem non eum solum qui bonum testimonium habuerit, quique vestro accessu dignus fuerit, pacis benedictionibus impertimini, sed et toti domui ejus, id est familiaribus atque cognatis, pacificam salutem dicite, vestrumque officium abundanter atque copiose ad parentes, fratres, cognatosque, et totam hostitis domum effundite. Si ergo et hi vestra benedictione digni comperti fuerint, veniat pax vestra super omnes, ceu filios pacis. Sin contra hostes osioresque vestrae pacis visi fuerint, ac nullatenus ea digni, tollentes, inquit, bona vestra ab indignis recedite, paxque vestra ad vos revertatur, vestra scilicet benedictione ad vos redeunte quia partes vestras implevistis.

⁸⁰ Et in quamcunque civitatem intraveritis, et susceperint vos, etc.

His verbis rursus ipsos jubet prædicare Dei regnum, idque jam propinquum nuntiare: neque vanam neque sine demonstratione orationem habentes,

⁸¹ cap. x, 8.

(56) Cod. ἐπεξωμένον.

νης ὄνομα τοῖς ἀξίοις προὔξιναι. Ταύτην τοιγαροῦν προδανείσαντας τὴν εἰρήνην ταῖς τῶν ὑποδεξαμένων αὐτοὺς ψυχαῖς, τῆς παρ' αὐτῶν τροφῆς μεταλαμβάνειν· διὸ ἀναγκαίως προδιστάλλετο μὴ εἰς πάντα παραβάλλειν οἶκον, μηδὲ πάντα ἄνδρα τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν ἀξίον εἶναι κρίνειν· προερωτᾶν δὲ εἰ τις εἰς τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἢ τὴν χώραν ἀγαθαῖς πράξεσι καὶ βίῳ σεμνῷ μεμαρτυρημένος, ὥς τοὺς βασιλικοὺς στρατιώτας δύνασθαι ξενίοις ἀρετῆς ὑποδέξασθαι. Ἐπειδὴν δὲ τις εὐρεθεῖται τοιοῦτος, εἰσόντας ὑπὸ τὴν τοῦτο στέγην, προαποτίθεσθαι τὰ οἶκῳ τῆς στρατείας ὅπλα· ταῦτα δ' ἦν τὰ τῆς εἰρήνης σύμβολα· διὸ καὶ αὐτὸν τὸν ὑποδοχέα, καὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰρηνικῶν ἀσπασμῶν καταξιοῦν· εἰτ' αὐτοῦ μένειν, καὶ μὴ μεθίστασθαι, μηδ' οἶκους ἐξ οἶκων ἀμείβειν. Τοῦτο γὰρ εἶναι σημεῖον ἀπικριδωμένης ἐξετάσεως· τὸ γὰρ εὐχερὲς καὶ ἀκριτον, οὐ σταθρὸν οὐδὲ βεβαίον τρόπον. Διὸ παρῆναι μὴ πρῶτον καταμνεῖν, ἔπειτα ἐρωτᾶν καὶ πυνθάνεσθαι, εἰτ' ἐνυθρίσαντας τῷ ξένῳ μεταβαίνειν ἐφ' ἑτέρον. Κἂν οὗτος ἀνάξιος τῆς ὑποδοχῆς εὐρεθῇ, πάλιν ἐνθὺν ἐμετανίστασθαι, ἐχθρὰν ἐκούσιον ἐπισπωμένους, μετὰ καὶ τοῦ τὴν αὐτῶν εἰρήνην εἰς ἀναξίους ῥίπτειν. Ἄλλ' ἀκριβῶς πρότερον τὸν ἀξίον πολυπραγμονεῖν· ἔπειθ' οὕτω παρελθόντας, τῶν τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν μεταδιδόναι, καὶ παρέχειν ἀφθόνης τῷ μεμαρτυρημένῳ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ δι' αὐτόν. Εἰ δ', εὐρεθέντος ἀξίου τινὸς καὶ ὑποδεξαμένου τὸν τῆς βασιλείας στρατιώτην, συμβαλεῖ ποτὲ οἷα πολλάκις ἐν ἀνδρὸς οἴκῳ θεοσεβοῦς εὐθεῖ γίνεσθαι, γονέας ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἐτέρους τῷ γένει προσήκοντας ἐναντιοῦσθαι καὶ πολεμεῖν, οὐ μόνον τὸν ἐπεξωσμένον (56), ἀλλὰ καὶ τὸ τῇ ὑποδοχῇ τετιμηκότα, ἀναγκαίως καὶ τούτων ὁ Σωτὴρ οὐ παρήλθε τὴν μνήμην, ἀλλ' ἐπιλέγει τοῖς προτεταγμένοις· κἂν μὲν ἢ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐάν δὲ μὴ ἢ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὅμῃς ἐπιστρέψατω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησί, τοῦ μεμαρτυρημένου χάριν, τοῦ καὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ὑμετέρας ἀξίου, μὴ μόνον αὐτὸν ταῖς τῆς εἰρήνης εὐλογίαις, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν οἶκον, δηλαδὴ τοὺς αὐτοῦ οἰκίους καὶ συγγενεῖς, εἰρήνης ἀσπασμοὶς εὐαγγελίζεσθε, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀφθόνης καὶ πλουσίως ἀπλούσθω εἰς γονέας καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς πάντα τε τὸν οἶκον τοῦ ὑποδεξαμένου. Εἰ μὲν οὖν εὐρεθεῖν καὶ οὗτοι τῆς ὑμετέρας εὐλογίας ἀξιοί, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπὶ πάντας ὡς ἐπὶ υἱοὺς εἰρήνης· εἰ δ' ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι τῆς ὑμετέρας ὄψθεῖν εἰρήνης, καὶ οὐδαμῶς αὐτῆς ἀξιοί, ἀραντες, φησί, τὰ ὑμέτερα ἀγαθὰ, τῶν ἀναξίων ὑποχωρεῖτε, καὶ ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐφ' ὅμῃς ἐπιστρέψατω, τῆς ἐξ ὑμῶν εὐλογίας ἐφ' ὅμῃς πάλιν μεταβαίνουσας, ὅτι δὴ τὰ παρ' ὑμῶν πεπληρώκατε.

Καὶ εἰς ἡρ' δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε καὶ δέχωνται ὅμῃς, κ. τ. λ.

Ἐν τούτοις γε πάλιν κηρύττειν τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ ἡγγικεῖν λέγειν αὐτὴν παρεκελεύετο· οὐκ ἀργὴν οὐδ' ἀναπόδεικτον ποιουμένους τὸν λόγον, τὰ

γνωρίσματα δὲ παρέχοντας τοῦ κηρύγματος, διὰ τοῦ
θεραπεύειν τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀσθενεῖς, καὶ οὐδὲν πλεόν
τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀποφέρεισθαι· ὁ δὲ παρίστη
λέγων· Ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, καὶ θερα-
πεύετε τοὺς ἐν αὐτοῖς ἀσθενεῖς. Ἐπειδὴ δ' ἀντιέπι-
πτεν, εἰ οὐκ μὴ εὐρεθείη τις ἀξίος τῆς δηλωθείσης
ὑποδοχῆς, τί χρὴ πράττειν αὐτούς; ἀκολουθῶς καὶ
περὶ τούτων ἐπάκουσον ὅσα διδάσκει λέγων ἔξης· *Εἰς*
ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχωνται
ὑμᾶς, κ. τ. λ.

Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσῃ τὴν
αὐτοῦ αὐλήν, κ. τ. λ.

Ἰσχυρὸν μὲν τὸν κατισχύσαντα τοῦ γένους τῶν ἀν-
θρώπων διάβολον λέγει· αὐλήν δὲ αὐτοῦ τὸν περίγειον
τῶν θνητῶν τόπον (57)· ὑπάρχοντα δὲ πάντ' ἐκεῖνα ἃ
δὴ ἐπιδείξας τῷ Σωτῆρι ποτὲ ἔλεγεν· *Ταῦτά σοι*
πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι, ὅτε ἐν
τῷ ὕψιλῳ ὄρει ἔδειξεν αὐτῷ τὰς βασιλείας τοῦ κό-
σμου καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάσαι μὲν ταῦτα
αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἐν εἰρήνῃ ἦν, μηδενὸς αὐτοῦ ἀφ-
αιρουμένου· ὅτε γε μὴν ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελ-
θὼν καταπαλαίσας τε αὐτὸν δεσμοῖς περιέβαλε, τότε
καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀφείλετο, ἐφ' ἣ ἵστατο, καὶ
τὰ σκῦλα αὐτοῦ ἀρπάσας διέδωκε. Πανοπλίαν δὲ
αὐτοῦ τὴν τῶν δαιμόνων πολυθεον πλάνην ἠνέξατο.
Ὅπλα γὰρ διαβόλου οἱ πάνταχοῦ γῆς ἰδρυμένοι δαι-
μονες συνεργοῦντες· αὐτοῦ τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων
τυραννίδι· σκῦλα δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ τῶν ἀνθρώπων
ψυχαὶ ὑπὸ τῆς διαβολικῆς πανοπλίας αἰχμάλωτοι
ἀπηγμέναι. Ἀλλὰ τὴν μὲν δεῖνόν ἐκεῖνον τύραννον ὁ
Χριστὸς δεσμοῖς περιβάλων, πᾶσαν αὐτοῦ διεσκέδασε
τὴν πανοπλίαν, τοὺς δαίμονας δηλαδὴ καὶ τὰ πνεύ-
ματα τὰ ἀκάθαρτα, τὰς δυνάμεις τε τὰς ἀντικειμέ-
νας· τὰ δὲ σκῦλα αὐτοῦ, τὰ παλαιοῦ δεδουλωμένα τῇ
τυραννίδι αὐτοῦ, ἔθνη σφμὶ πάντα μετασχησάμενα
τῆς παλαιᾶς δουλείας, διαδόδωκεν οἰκείοις ἡγεμόσι
καὶ ἀρχαῖς τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις τῆς τῶν οὐ-
ρανῶν βασιλείας, ἀποστολοῖς δηλαδὴ καὶ τοῖς τούτων
ἡγετοῖς. Περί ὧν σκῦλων θαυμαστὸς προανεφωνεῖτο
ἐν προφητείᾳ φασκούσῃ· Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνά-
μων τοῦ Ἀγαπῆτου, τῇ ἀραιότητι τοῦ οἴκου
διαλέσθαι σκῦλα. Τεχμήρια δὲ ταῦτα ἐναργῆ τῆς
τοῦ Θεοῦ βασιλείας καθαιρούσης καὶ ταπεινούσης
πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαν
τὴν πολυθεον καὶ δαιμονικὴν τυραννίδα, τῶν δ' ἐπὶ
γῆς ἐνθρώπων ἐπικρατεῖν ἀρχομένης. Διό φησι Σω-
τὴρ· Εἰ δ' ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἅρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ.

Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς,
κ. τ. λ.

Οὕτω ὅγνα φρονήματος αὐτοῖς ἐπλήρου καὶ θάρ-
ρους διὰ τοῦ μετέχειν αὐτοῖς θεοῦ Πνεύματος ἐπαγ-
γίλλεσθαι· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ δυναμοῦσθαι εἰκὸς ἦν
αὐτοῖς. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμύλλον παραστήματος καὶ
θάρρους καὶ προθυμίας ἐμπέμπασθαι ἀγαθῆς; πῶς
δὲ μὴ θαρσαλέως χωρεῖν ἐφ' ἡγεμονικὰ καὶ βασιλικὰ

⁵⁶ Cap. xi, 21. ⁵⁷ Matth. iv, 9. ⁵⁸ Psal. lxxvii, 43.

(57) De forti armato, id est diabolo, qui a Christo fuit debellatus, breviter dicitur etiam in *Theo-*
phanía, lib. iii, 57.

PATROL. GR. XXIV.

A sed prædicationis argumenta exhibentes, curandis
qui apud illos forent infirmis, neque propterea quid-
quam ultra quotidiana alimenta accipientes. Quam
rem ita edixit: Manducate quæ apponuntur vobis,
et curate infirmos, qui apud eos sunt. Quia vero
illud obstabat, nempe si ergo nemo dignus vos ho-
spitio recipiendi fuerit, quid factu opus erit? con-
sequenter audi quid hac super re in sequentibus
dicat: Si quam vero in urbem intraveritis, minimeque
vos exceperint, etc.

⁵⁶ Cum fortis armatus custodit atrium suum, etc.

Fortem quidem dicit diabolum, qui adversus ho-
minum genus prævaluerat. Atrium ejusdem appel-
lat terrenum a mortalibus habitatum spatium: pos-
sessiones vero ejus illa omnia quæ olim Servatori
ostendens aiebat: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens*
*adoraveris me*⁵⁷, nempe cum in excelso monte cun-
cta illi mundi regna gloriamque ejusdem ostende-
bat. Sed olim quidem hæc possessiones ejus in pace
erant, auferente nemine. Sed cum fortior eo super-
veniens, eumque oppugnans vinculis alligavit, tunc
et ejusdem armaturam abstulit cui confidebat, et spo-
lia direpta distribuit. Porro armaturæ nomine dia-
bolici polytheismi errorem innuit. Armæ enim dia-
boli sunt demones ubique terrarum constituti, au-
xiliares ejus adversus homines tyrannidis. Spolia
quidem erant ejusdem, hominum animæ diabolicis
armis in captivitatem abductæ; sed enim illum quo-
que horribilem tyrannum Christus vinculis irreti-
ens, universam ejus armaturam dissipavit, demones
videlicet et impuros spiritus, et adversarias
potestates. Spolia vero ejus, gentes inquam tyran-
nide ipsius quondam oppressas, vetere servitute om-
nes ereptas, ducibus suis tradidit, videlicet nutu ejus
pro cælorum regno militantibus, id est apostolis et
horum successoribus. De quibus spoliis mire pro-
clamatum fuerat in prophetia dicente: *Rex virtu-*
*tum Dilecti, speciei domus dividere spolia*⁵⁸. Signa
vero hæc sunt manifesta divini regni prosternentis
ac destruentis quemlibet principatum, potestatem
ac vim, et diabolicam omnem polytheismi tyran-
nidem: quod regnum jam in orbe inter homines præ-
valere incipiebat. Idcirco ait Servator: *Quod si ego*
in Spiritu Dei ejicio dæmonia, utique peruenit in vos
*regnum Dei*⁵⁹.

D regnum Dei ⁵⁹.

⁵⁶ Cum autem inducent vos in synagogas, etc.

Sic ergo illos bono animo esse jubebat et ala-
critate replebat, dum divini participes Spiritus esse
affirmabat. Quidni enim fiducia eos, confidentia, et
alacritate plenos esse oportebat? Quidni audacter ad
judicum regumque tribunalia ire, cum præmoniti
fuisset non debere eos meditato studio apud ma-

⁵⁷ Matth. xii, 28. ⁵⁸ Cap. xii, 11.

gistratus semel defendere, sed aliam quendam adfore hærentem ipsis divinam virtutem, cujus instinctu iudiciis ipsisque intrepide regibus responsuri essent? Hæc dicenti magistro consentaneum erat discipulos facile credere, ac nullatenus dubitare; quippe qui sermonum horum pondus in superioribus dictis exploraverant, quibus fidem opera fecerant. Qui ergo infirmos divini verbi virtute roboraverant, morbumque apud homines insanabilem lepram et alias corporum passionem purgare poterant, et noxios hominibus dæmones pellere haud ullis curiosis præstigiis, sed sola a Christo attributa divina gratia; cur vererentur inferioribus his tribunalibus intrepidi astare, et cum magistratibus ac regibus disceptare? Cur denique fiduciam non augerentur, propter dandi ipsis Spiritus promissionem? *μηδὲν μέλλοντας διακατηρτοῖς παρεστάναι, ἡγεμόσι τε λόν ἐπιβαρυνέει τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ δοθησομένου αὐτοῖς*

Α δικαστήρια, οἱ προμεμαθηκότες, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν οἱ μέλλοντες παφροντισμένοι τοῖς ἀρχουσιν ἀπολογεῖσθαι, ἄλλη δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἐνθεὸς δύναμις, δι' ἧς καὶ ἡγεμόσιν ἐμελλον ἀκαταπλήκτως ὁμιλεῖν καὶ αὐτοὺς βασιλεῦσαι· Καὶ ταῦτα δὲ λέγοντι τῷ διδασκάλῳ ἀκόλουθος ἦν τοῖς μαθητὰς ἀδιστάκτως πιστεύειν, κατὰ μὴδένα τὴν τρόπον ἀμφιδόλως ἔχειν, προσηλφεύας τῶν λόγων τὴν πείραν διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐπηγγελλόμενων, ὧν τὴν πίστιν αὐτοῖς ἐργοὺς παρειλήφεισαν. Οἱ γοῦν ἀσθενοῦντες λόγῳ δυνάμει θεοῦ βρωννύντες, νόσον τὴν ἄνιστον ἐν ἀνθρώποις λέπραν καὶ τὰ λοιπὰ πάθη τῶν σωμάτων ἀποκαθαίρειν οἴοι τε, θαύμονάς τε λυμαντικούς ἀνθρώπων ἐλαύνειν οὐ διὰ τινος περιέρρου μαγγανείας, διὰ δὲ μόνης τῆς ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθείσης αὐτοῖς ἐνθεοῦ χάριτος, πῶς οὐκ ἐμελλον καὶ τοῖς δευτέροις τοῖς περὶ τοῦ μηδὲν μερικὰ βασίλειον ὁμιλεῖν πιστεύειν· Πῶς δ' οὐκ ἐμελ-

Πνεύματος

²³ *Nolite solliciti esse animarū vestrarū quid manducetis, etc.*

Hæc ait Dominus cohortans nos, ne esca corporisque commoditatum necessariam curam esse putemus; neque id temere faciens sed rationali argumento magisterium suum roborans. Hortabatur enim dicens: *Ne solliciti sitis quid manducetis vel quid bibatis vel quo induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum* ?? Et hoc quidem primum argumentum est, demonstrans non debere quemquam de se esse sollicitum. Nam si alimento, quod de terra gignitur, major meliorque est atque pretiosior hominis anima, quæ rationalis est et intellectualis substantia, quamque minime existentem ad existendum Deus perduxit, nobisque minime de ea cogitantibus attribuit, quos animatos rationalesque fecit, cur de re deteriore, id est esca, solliciti simus? Nam qui rem potiorē dedit, is quæ usui huic sunt dare non impediatur. Et de corporis indumento ideā sermo valet. Nam si in confesso est animantis corpus incomparabiliter melius esse, quam quodvis exterius huic impositum vestimentum; et si totum corpus vitæ animæque particeps Creator constituit; cur sit ambigendum utrum ipse possit quod deterius est suppeditare, id est vestimentum, a quo nobilior circumtegatur? Atque hoc primum demonstrativum argumentum est.

Deinde et altero exemplo utitur dicens : *Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, et Pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis* ¹¹? Nam si his, quorum pater non est, nempe volucribus, sufficientem escam præparavit omnium curator et provisor Deus, cum vos ad ejus imaginem sitis conditi, vestrique propter intellectualem rationalemque substantiam pater sit, cur vitæ vestræ curam non geret? vosque adeo securos non alet, cum pater filiis promptè suppeditans quæ usui sunt, magis quam cœli volucribus, quibus sine labore, sine satione stque aratione escam præbet,

Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὁμῶν τί φάγητε, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα τοῦ Κυρίου ἡμᾶς ἐπιβαρύνοντος, μὴ
χρῆναι περὶ τροφῆς μὴ δ' ἐνεκεν τῶν τοῦ σώματος
χρεῖων μεριμνᾶν, καὶ οὐκ ἀλογιστως προτρέποντος,
σὺν παραστάσει δὲ λογικῇ παραμυθουμένου τὴν διδα-
σκαλίαν παρῆναι γὰρ λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τί φά-
γητε ἢ τί ἐνδύσεσθε. Οὐχ ἢ ὕλη κίλει· ἔστι
τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος;* Καὶ πρῶτος
μὲν οὗτος συλλογισμὸς, συνάγων, ὅτι μὴ θεοὶ εἶναι
περὶ ἑαυτοῦ μεριμνᾶν. Εἰ γὰρ τροφῆς, τῆς ἀπὸ γῆς
φουμένης, μελίζων καὶ κρεῖττων, καὶ τιμωτέρα τυγ-
χάνει ἢ ἀνθρώπου ψυχῇ, λογικῇ οὕσα καὶ νοερά πύ-
σις, ταύτην δὲ μὴ οὖσαν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν ὁ
θεός, καὶ ταύτης ἡμῖν μηδὲν μεριμνήσαςι μετέδωκε,
ἐμψύχους ἡμᾶς καὶ λογικοὺς ἀπεργασάμενος (58), τί
χρὴ φροντίζειν περὶ τοῦ χεῖρονος, ὅπερ ἐστὶν ἡ τρο-
φή; Ὁ γὰρ τὸ κρεῖττον δεδοικὸς οὐκ ἀδυνατήσει καὶ
τὸ χρεῖωδες αὐτοῦ παρασεῖν. Καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ σώ-
ματος πείρασθαι ὁ αὐτὸς λόγος. Εἰ γὰρ ἀνωκολληγῆται
τὸ τοῦ σώματος ἀπαραβέβητο συγκρίσει· κρεῖττον εἶ-
ναι τοῦ ἔξωθεν αὐτοῦ περιεσπόμενου ἐνδύματος, τὸ δ'
ὅλον σῶμα ζωῆς μετέχον καὶ ψυχῆς ὁ Δημιουργὸς
αὐτὸς συνεστήσατο· τί χρὴ ἀγωνιζῆν μὴ ἄρα ἀδυνα-
τήσῃ τὸ χεῖρον παρασεῖν, τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐνδύμα, ὃ
τὸ κρεῖττον ὑποστήσας ὁ ἄνθρωπος; Οὗτος μὲν οὖν πρῶτος
ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς.

Και δευτέρω κέχρηται παραδειγματι λέγων· Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σκαψοῦσι, καὶ ὁ Πατήρ ὁμῶν οὐράνιος τρέφει αὐτά. Οὐχ ὅμως μάλλον διαφέρετε αὐτῶν; Ἐγὼ γὰρ τοῖς, ὧν μὴ πατήρ τυγχάνει, αὐτὰς δ' ἦν τὰ πετεινὰ, τῆς αὐτάρκους τροφῆς προϋνέησεν ὁ τῶν ἀπάντων κηδεμὼν καὶ προνοητὴς Θεός, ὅμῶν τῶν κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιθμένων, διὰ τὴν ἐν ὅμῳ νοερὰν καὶ λογικὴν οὐσίαν πατὴρ τυγχάνων, πῶς οὐ πάσαν ποιήσεται τῆς ζωῆς φροντίδα; καὶ θρέψει γε ὑμᾶς ἀμεριμνῶς, οἷα πατὴρ υἱὸς ἐξ ἐτοίμου παρέχων τὰ πρὸς τὴν χρείαν μᾶλλον ἢ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, οἷς

⁸⁰ CAP. XII, 22. ⁸¹ Math. VI, 25. ⁸² *ibid.* 26.

(38) Animadvertite Eusebii sententiam de singulis a Deo creatis hominum animabus

ἀκοπατίως ἀσπαρτα καὶ ἀνήρστα, τὰ πρὸς τροφὴν ἀπορίσται, τοῦ ὑμετέρου Πατρὸς ὁμοῦ καὶ ζωὴν αὐτοῖς καὶ τροφὴν δωρουμένου. Ἐρῶδρα δ' ἀκριβῶς ἐπὶ προτροπῇ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν οὐχ ἀπλῶ παραδείγματι τῇ τῶν ἀλόγων ἐχρήσατο ζῶων· οὐκ οὖν ἐρπετῶν οὐδὲ κτηνῶν οὐδὲ μὴν ἰχθύων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' οὐδ' ὀρνέων ἀπλῶς εἶπεν, ἐπειδὴ καὶ τούτων τὰ μὲν σαρκοφαγεῖ, τὰ δὲ γῆν σιτίζεται, τὰ δ' ἄλληλοφαγεῖ. Διὸ τῶν νεκροδόρων καὶ σαρκοδόρων ἀφορίσας τὰ σπερμοφάγα τῶν πετεινῶν, καὶ ταῦτα θηλώσας διὰ τοῦ φάναι· Οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν δ' οὐράνιος τρέφει αὐτά· τούτων τε αὐτῶν ἐμφήνας τὰ ὑψηλοπετῆ διὰ τοῦ προσπειλῆν αὐτὰ οὐρανοῦ πετεινὰ, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ἐπὶ τὴν ὁμοίωσιν τῆς τούτων τροφῆς παύρμα· ὁμοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἀπέδειξιν τῆς πάντων ἐφόρου προνοίας παραπέμπων αὐτοὺς, ὡς ἂν τεκμαίρεσθαι δυναμένοις ἐκ τοῦ παραδείγματος, ὅτι πολλὸ μᾶλλον αὐτῶν ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ τῆς τροφῆς φρονεῖ· ὁ οὐράνιος αὐτῶν Πατήρ. Πατέρα δὲ καλῶν οὐράνιον, δόγμα μάλιστα ἐξαιρέσειεν. "Ὅντος γὰρ Πατρὸς σωμάτων τοῦ τὴν σάρκα σπείραντος ἑκάστῳ, ὄντος δὲ καὶ Πατρὸς οὐρανοῦ τοῦ τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν δύναμιν ἐν ἡμῖν ὑποστησάμενον, τί χρὴ μεριμνῆν; Οὐχὶ ἀκριβῶς πεπεισθαι, ὅτι πολλὸ πρότερον ἡμῶν ὁ κατὰ φύσιν καὶ κραττεων πατὴρ προνοήσεται ἢ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν μέχρι καὶ αὐτῶν ἐκτεινομένην, τοσαύτης ἐξ ἐτοιμοῦ τροφῆς εὐπορεῖ, ὡς εὐτραφῇ καὶ ἰσχυρὰ καὶ ἐρῶμένα τυγχάνειν; Κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν λέγων ὁ Κύριος· Κατανοήσατε τοὺς κέρακας (59), πλείον τι ἐμφαίνει. Τοῖς μὲν γὰρ σπερμολόγοις τῶν πτηνῶν ἐτοιμότερα ἐστὶ τροφή, τοῖς δὲ σαρκοδόροις, ὥσπερ οἱ κέρακες, δυσχερεστέρα· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τὰ τοιαῦτα τροφῆς ἀπορεῖ διὰ τὴν πανταχοῦ ἐκτεταμένην Πρόνοιαν. Καὶ τρίτῳ συλλογισμῷ εἰς τὸ αὐτὸ ἐχρητὶο λέγων· Τίς δ' ἐξ ὁμῶν μεριμνῶν δύναται ἀρροθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυρ ἓνα; Εἰ οὖν οὐτ' ἐλάχιστον δύνασθε, περὶ τῶν λοιπῶν τί μεριμνᾶτε; Ἀλλ' εἰ μηδεὶς οὐκ εἰς φροντίδι πώποτε προσθήκη ἐαυτοῦ τοῦ σώματος ἐπενόησεν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προδεσμίᾳ τοῦ τῆς ζωῆς χρόνου, μεριμνήσας τις οἶδ' ἂν εἴη πρὸς τῇ τελευταίῃ τοῦ βίου γενόμενος, ἡμέρας μίαις διάστημα ἢ καιρὸν βραχύτατον ὥρας ἐαυτοῦ περινοῆσαι· τί χρὴ περιττῶς μεριμνῆν, δέον ἐπιτρέψαντας τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ βουλὴν περιμένειν; Βουλευθέντος γὰρ αὐτοῦ αὖξιν ἡμᾶς, αὖξομεν, μὴδὲν μεριμνήσαντες· καὶ βουλευθέντος ἡμᾶς γῆν καὶ μακροβίου εἶναι, ζησόμεθα καὶ πολυτελεῖς γενήσόμεθα, μὴδὲν μεριμνήσαντες· μὴ βουλομένου δὲ αὐτοῦ παραμένειν τινὰ τῶν βίων, ματαία πᾶσα φροντὶς ἀνθρώπου.

(59) Nemp̄e Luc. xii, 24. Hinc rursus videmur cognoscere Eusebium commentari vel generatim ad Evangelia, vel certe in superioribus commentatum fuisse ad Matth. vi, 25 seq., ut etiam verba evangelica citata τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, etc., suadent. Nicetas igitur traxisse haec ad eandem in Lucam videtur, de qua re jam in praecedentibus diximus. Attamen qualescunque haec nostrae dubitationes sunt; duo sunt alioqui certissima: primum, mate-

A Patre nimirum vestro vitam illis simul escamque largiente? Solertissime autem in hac ad discipulga suos adhortatione, haud generali aliquo irrationalium animantium exemplo usus est, neque item serpentium aut ferarum, neque jumentorum aut piscium meminit, neque avium simpliciter, quandoquidem et horum aliquae carnivorae sunt, aliae in terra pascuntur, aliae se invicem vorant. Ideo a cadaverum carniūque voracibus, seminibus pasci solitas secernens volucres, atque has his verbis designans quod nempe neque serunt neque metunt neque in horrea congregant, et tamen Pater vester caelestis pascit illa; easdemque alte volitare significans, dum sicut caeli volatilia discipulos suos ad simile alimentum genus capessendum hortabatur; simul ipsos ad contemplandam universalis curatoris providentiam mittens, subjecto exemplo quod multo magis ipsorum quam volatiliū alendorum curam geret caelestis Pater. Dum autem caelestem Patrem appellat, maximum nos dogma docet. Nam cum sit nostrum cujusque Pater is qui carnem nostram sevit; cum sit item caelestis Pater, qui rationalem intellectualemque vim nobis indidit, cur jam solliciti simus? Nonne firmiter credendum est naturalem nostrum melioremque (animae) patrem nobis magis consulturum, quam caeli volatilibus, quae ob Dei providentiam ad illa usque protensam, tanta et tam facili esca abundant, ita ut sint pingua et fortia et optima praedita valetudine? Jam secundum Lucam dicens Dominus, Considerate corvos, plus aliquod significat. Nam quae seminibus pascuntur volucres, magis obviam escam habent; carnivorae autem, cujusmodi corvi sunt, difficiliorem. Sed tamen ne hi quidem alimento carent, propter ad omnia pertinentem Providentiam. Tertio quoque argumento ad idem usus est dicens: Quis autem vestram cogitando potest adficere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, cur de ceteris solliciti estis? Si nemo proprio studio additamentum corpori suo facere potest; si neque, statuto vivendi spatio, quantumvis cogitet, potest quisquam vitae fini proximus, vel unius diei intervallum aut brevissimum horae momentum sibi comparare, cur frustra sollicitudinibus angimur, cum opus sit Dei voluntatem exspectantes perstare? Nam si is voluerit nos augere, utique augebimur nihil cogitantes: et si voluerit nos diu vivere, sane permultis annis sine ulla cura fruamur. Nolente autem eo in vita aliquem perseverare, vana quaelibet hominis cura est.

riam totam esse Eusebiū, cujus nomen constanter in citatis omnibus codicum locis legitur: secundum, debuisse nos, ut fecimus, commentarium hunc in Lucam inscribere, quia cuncta haec deprehensa a vobis fuerunt in quatuor diversis ad Lucam catenis, non vero in aliorum evangelistarum explanationibus. Hoc ergo quatuor codicum testimonium pro Eusebii Commentario in Lucam peremptorium apparet.

Atque hæc de alimentis disserebat; pariterque A de indumentis monebat dicens: *Considerate lilia, quomodo crescunt*, et reliqua. Rursus hic quoque argumentando concludit, suadens ut indumentum quoque a Deo ipsis datum iri expectent. Nam si quis est apud homines pretiosæ vestis atque ornamenti studiosus; spectate, inquit, quomodo universi auctor Deus usque ad enatos tellure flores multiplicem suam sapientiam extendens, omni colorum atque ornatum genere illos vestit, teiam transformans, pulveremque ejus inanimem, eusdemque speciem immutans, melioribus nullo tincturis quam videntur purpura et aurum, et tenuibus phyliris floridisque, suam quodammodo formositatem in eis collocans: ut nullius delicati regis, neque ipsius Salomonis, qui apud veteres sapientia, opibus deliciisque celebratus est, tantum pulchritudinis artificium compertum fuerit, ut uni ex his pulchris floribus par indumentum habere potuerit. Quid ergo mirum, si qui agri fenum nulli rei utile, quod igne consumptum perit, ita con-

vestit, vobis quoque sensibilia indumenta in præsentem vitam providentia sua comparabit? — Sic ergo omnia negligere, solum vero regnum (Dei) exquirere præcipiebat. Nam regnum nequaquam querentibus, nec virtutis curam gerentibus, nihil prædictorum suppeditabitur. Solis autem hæc facile aderunt, qui quæ sunt Dei curant, atque ut ei placeant satagunt, et meliorum rerum studio dant operam. Nam Deo grata curantibus, vicissim curam impendit Deus.

“Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.

Natura quippe comparatum est, ut omnis homo rem, cui studet, animo complectatur, atque ibi mentem defigat, unde utilitatem se capere arbitrat. Quare Jesus sententiam addit, ne struendis in terra opibus inhæreamus. Qui enim, ait, in hoc mortali vita facultates honorumque cumulum adeptus est, suamque spem in præsentis vitæ negotiis collocavit, necesse est eum tam gravibus vinculis præpeditum, cunctas suas cogitationes mentemque omnem, quam Jesus cor appellavit, huic depressioni habere, atque ibidem concretam volutantemque, ubi thesaurum suum possidere se putat. Qui vero cælestibus doctrinis nutritus magnopere satagit, ut vota sua sursum erigat, spemque in cælestibus promissis ponat; quique omnia cumulanda in terra opum sollicitudine, summam sectatur paupertatem, totoque animo ad meliora converso, suam rem omnem in cælo sistere studet, atque illuc fortunam universam præmittere; merito is equidem spem egregiam inde lucratur, quia mentem suam atque consilia cælestibus rebus implicat. Ubi enim thesaurum habet, ibi mens ejus consistet: ita ut corpore tantum versari in terris cum hominibus videatur, animi autem vi cælestes sedes jam occupare. Ergo unumquemque hominem oportet spe-

Kaí ταῦτα μὲν περὶ τροφῆς διατάττετο· ὡσαύ-
τως δὲ καὶ περὶ ἐνδύματος παρήγει λέγων· Κατα-
νοήσατε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει, κ. τ. λ. Πάλιν
κάνταῦθα μετὰ συλλογισμοῦ συνάγει, πείθων προσδο-
κῆν πάντως ἐνδυμα παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς δοθε-
σεσθαι· εἰ γὰρ τίς ἐστι φιλότιμος παρ' ἀνθρώποις
ἐσθῆτι πολυτελεῖ καὶ φιλοκαλῶ, θεάσασθε, φησί, τοῖς
ὀφθαλμοῖς, ὥς ὁ τοῦ παντὸς ποιητῆς Θεὸς, μέχρι καὶ
τῆν γῆς φυσικῶν ἀνθέων τὴν πολυποικίλον αὐτοῦ
οὐρανὸν ἐκτείνει, παντοίοις χρώμασι τε καὶ κοσμη-
μασι κατεκόσμησε ταῦτα, μετασχηματίζας μὲν τὴν
γῆν, καὶ τὴν κόκκιν αὐτὴν τὴν ἀψυχὸν, τὸ τε ταύτης
μεταβαλὼν εἶδος, ἀλουργίδος τε καὶ χρυσοῦ πολὺ
κρίττοι βάμματα, ἐν ὕμεισι λεπτοῖς καὶ εὐανθεῖσι
τὸν ἐξ αὐτοῦ κόσμον ἐν αὐτῇ καταθέμενος· ὥς μηδε-
νὸς τρυφηλοῦ βασιλέως, μηδ' αὐτοῦ Σολομῶνος τοῦ
παρὰ τοῖς παλαίοις ἐπὶ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ καὶ τρυφῇ
βοηθέντος τοσαύτην εὐρεθῆναι φιλόκαλον τέχνην, ὥς
ἐν τῷ ἀπὸ γῆς ὡραίων ἀνθέων ὁμοιότατον περι-
ελημῇ ἰτήσασθαι. Τί οὖν χρὴ θαυμάζειν, εἰ ὁ τὸν
κόσμον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, οὗ τέλος ἡ
διὰ πυρὸς φθορὰ, τοῦτον ἀμείψας τὸν τρέπον, καὶ
ὕμιν αὐτοῖς ἐνδυμάτων αἰσθητῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος
βίου προνοήσει; — Οὕτως οὖν ἀπάντων ὀλιγωρεῖν,
μόνης δὲ τῆς βασιλείας μεταποιεῖσθαι προσέτατε·
μὴ γὰρ ζητοῦσι τὴν βασιλεία μηδ' ἀρετῆς πρόνοιαν
ποιουμένοις οὐδὲν τῶν ἐπηγελμένων ἔσται· μόνοις
δὲ ταῦτ' ἐξ ἐτοίμου παρέσθαι τοῖς μεριμνῶσι τὰ
τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἂν ἀρέσαιεν αὐτῷ, καὶ τοῖς περὶ τὴν
ζητήσιν τῶν κρείττονων ἡσχολημένοις· μεριμνῶσι
γὰρ τὰ τῷ Θεῷ φίλα, ἀντιμεριμνήσιν τὸν Θεόν.

“Ὁπου γὰρ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία
ὑμῶν ἔσται.

Φυσικῶς γὰρ πᾶς ἄνθρωπος περὶ ὁπουδάζει διά-
κεῖται, καὶ πάντα τὸν νοῦν ἔχει ἐνθα κεκτῆσθαι
τὴν ὠφέλειαν νενόμικε· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λογισμὸν
ἐπάγει τοῦ μὴ δεῖν ἐπὶ τῆς θησαυρίζειν. Εἰ μὲν γὰρ
τις, φησὶν, ἐν τῷ θνητῷ βίῳ τὰς κτήσεις καὶ πᾶσαν
ὑπαρξίν συνεληγεν, ἀναρτήσας αὐτοῦ τὴν πᾶσαν ἐλ-
πίδα ἐπὶ τὰ παρόντα τοῦ βίου πράγματα, ἐξ ἀνάγκης
οἷα δὴ δεσμοῖς τοσοῦτοις πεπεδημένος, πάντα
τὸν αὐτοῦ λογισμὸν καὶ πᾶσαν τὴν διάνοιαν, ἣν δὴ
καρδίαν ὠνόμασε, κάτω που πρὸς τῇ γῇ κέκτῃται,
καὶ φέρεται καὶ καλινδύεται, ἐνθα κεκτῆσθαι τὸν
αὐτοῦ θησαυρὸν νενόμικεν· εἰ δὲ τοῖς οὐρανόις μα-
θήματιν ἐντραφεῖς πάντα πράττοι, τὸν αὐτοῦ σκοπὸν
ἄνω προσαναρτήσας, καὶ τὴν ἐλπίδα ῥήκας ἐπὶ τὰς
οὐρανοὺς ἐπαγγελλας, τοῦ μὲν συνάγειν ἐπὶ τῆς οὐ-
δεμίαν ποιοῦμενος φροντίδα, τὴν ἀφραν δὲ μετῶν
ἀκτημοσύνην, καὶ ὅλος γινόμενος πρὸς τοῖς κρείττο-
σιν, ἐν οὐρανῷ τε πάντα συνάγειν, καὶ τὸν αὐτοῦ
πλοῦτον ταμιεύεσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖ
προπέμπειν σπουδάζων· εἰκότως, ὁ τοιοῦτος νοεῖ· ἂν
ἐντεῦθεν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, τῇ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν
λογισμὸν οικειοῦν ἑαυτοῦ τοῖς οὐρανόις· ἐνθα γὰρ
ἔχει τὸν θησαυρὸν, ἐκεῖ καὶ τὴν διάνοιαν ἔξει· ὥς δο-
κεῖν μὲν ἐπὶ γῆς παρεπιδημεῖν, καὶ τῷ σώματι μόνῳ
συνεῖναι ἀνθρώποις, τῇ δὲ δυνάμει τὰς οὐρανοὺς

ἤδη διατριβάς μετιέναι· ὥστε ἄνω βλέπειν δεῖ, καὶ ἅλας ἐλπίδας ἔχειν, ὅπου καὶ τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ συναγχογεν.

Καὶ ὁμοίως ὁμοιοὶ ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλίσκει ἐκ τῶν γάμων.

Ἐν ἑτέροις ἤδη ἐδίδαξε περὶ τῶν γάμων εἰπὼν· Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὃς ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἤδη τῶν γάμων γεγεννημένων, καὶ τοῦ συμποσίου τελεσθέντος, ἐπάνεισιν ὁ κύριος ἐπὶ τοὺς ἐρηγορότας δούλους, οἱ, ἐπειδὴν ἀφίκεται αὐτὸς ὁ νυμφίος τὴν παράκλησιν τῆς νύμφης ποιησάμενος, κρούσαντι αὐτῷ τὴν τῆς ψυχῆς θύραν, ἐτοιμότερα ὑπακούουσιν καὶ ἀνοίξουσιν, διὰ παντὸς ἐρηγορότες, καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐκδεχόμενοι. Ἐπιλέγει γοῦν· Μακάριοι οἱ δούλοι οὗτοι, οἱς ἐλθὼν εὐρήσκει γρηγοροῦντας. Καὶ πῶς γὰρ οὐ μακάριοι οἱ τοσαύτης μέλλοντες ἀξιοθῆσθαι τιμῆς; Ἐπρόμνυται γοῦν αὐτοῖς φάσκων· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οἱ περιζώσονται καὶ ἀνακλιθεὶς αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. Νυκτὶ δὲ παραβάλλων τὸν ἀνθρώπινον βίον, ὡς ἀληθῶς σκότους καὶ ἀγνοίας οὐκ εἶναι, διὰ φόβου φυλακῆς, τούτεστιν ὥραις καὶ καιροῖς τῆς νυκτός, τὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς παρειακάει χρόνον· ἐν ᾧ τοὺς διὰ παντὸς ἐρηγορότας διὰ τὸ ἀδελφὸν τῆς ἐκάστου τελευτῆς μακαρίους ἀποφαίνει· ταύτης δὲ τῆς προτροπῆς τίς ἂν γένοιτο· ἀνωτέρα, ἢ τὸν δεσποτὴν ἐπήγγελλται αὐτὸν τοῖς δούλοις διακονήσιν, τοὺς δὲ δούλους ἀνακληθῆσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, τούτεστι διαναπαύεσθαι; Προδὼν δ' αὖθις τὴν αὐτὴν ἐπισφραγίζεται ἐπαγγελίαν τοῖς μαθηταῖς λέγων· Ἐγὼ δ' ἐν μέσῳ ὧμῶν εἰμι ὡς ὁ διακονῶν. Ὑμεῖς δὲ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς περιστοιχείοις μου· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καὶ ὁ διδόνός μοι ὁ Πατήρ μου, βασιλεὺς· ἵν' ἐσθλήτε καὶ πίνετε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Τοιαύτης τεύχονται μακαριότητος οἱ δούλοι, οἱς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσκει γρηγοροῦντας· κατὰ γὰρ τὸν θνητὸν τοῦτον βίον, ἅτε παῖδες ἐτι ὄντες καὶ νήπιοι, καὶ μήπω τοῦ νυμφῶνος ἤξιωμένοι, ἐπ' ἀλλοδαπῆς δ' οἰκούντες, ἅτε ξένοι τῶν ἐνταῦθα, καὶ παρεπιδημοὶ, καὶ ὑπὸ παιδαγωγοῖς καὶ ἐπιτρόποις ἀνατρεφόμενοι, οὐκ εἶχον πάντοτε τὸν νυμφίον μεθ' ἑαυτῶν. Διὸ καὶ ἐνήστευον, καθὼς εἶπεν ὅτι ἀρθῆσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύουσιν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλει αὐξήσαντας αὐτοὺς καὶ νηστευόντας παραλήψεσθαι ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ συνεισάξειν νυμφῶνα· ὅτε καὶ ἀνακλινάς αὐτοὺς, διακονήσει αὐτοῖς· οἱ δὲ, συνόντες αὐτῷ ἀεὶ, οὐκέτι νηστεύουσιν, ἀλλὰ διαπυσάμενοι τῶν καμάτων, τῆς οὐρανόθεν τρυφῆς ἀπολαύουσιν.

Εἰ ἤσδει ὁ οἰκοδεσπότης ποῖα ὥρα ὁ κλέπτης ἔρχεται.

Διὰ πλείονων νήπειν καὶ ἐρηγορέναι ἡμῖν παρακελεύεται, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκητον ἀφίξιν τῆς ἡμέρας Κυρίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν κλέπτην τὸν τοῖς κατὰ Θεὸν πλουσίοις καὶ οἰκοδεσπότης ἐπεδρεύνοντα. Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ καιρὸς τῆς

A clare superna, eoque spem dirigere, uli thesaurum suum jam acervavit.

²² Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.

Jam alibi docuit cum de nuptiis diceret: Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo²¹. Tanquam igitur peractis nuptiis, convivioque absoluto, redit dominus ad servos vigiles, qui sponso ad sumendam sibi sponsam adventanti, et nunc jam animæ fores pulsanti, promptissimo morigerabuntur atque aperient, propterea quod perpetuo vigiles, adventum ejus præstolati fuerant. Ait igitur: Beati servi illi, quos veniens invenerit vigilantes²². Quidni vero hi beati, qui tantam mercedem relaturi erant? Igitur cum sacramento confirmat: Amen dico vobis, præcincturum se, discumbentibus illis, et transeuntem eisdem ministraturum. Nocti autem comparans humanam vitam, seu reapse tenebris et inscitia circumfusam, diversis vigillis, id est horis temporibusque nocturnis, humanæ vitæ spatium assimilat: in quo si qui sine requie vigilant, propter obitus incertum casum, beatos eos appellat. Jam hac adhortatione quænam sublimior esse potest, qua nimirum dominus dicitur servis suis ministraturus, hi autem in illius regno recubituri, id est requie posituri? Deinde rursus promissum idem firmavit, cum discipulis dixit: Ego autem in medio vestri sum sicut qui ministrat. Vos quippe estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum; ut manducetis atque bibatis de mea mensa in regno meo²³. Hac poterunt beatitudine servi, quos Dominus vigilantes invenerit. Namque in hac mortali vita, cum pueri adhuc et infantes et nondum nuptiali conclavi digni, sed alienam veluti regionem incolentes, quasi peregrini quidam et advena, et sub tutoribus adhuc et curatoribus enutriti, nequaquam sponsi pleno consortio utebantur. Quare jejunabant, propterea quod ipsis dictum esset, fore ut sponsus ab iis auferretur, et tum jejunarent²⁴. Verumtamen ubi in perfectam ætatem creverint, recepturum se eos spondet, atque in suum conclave ducturum: ac tum iis discumbentibus ministraturum: qui perpetua consuetudine ejus jam potiti, diutius non jejunabunt, sed laboribus relaxati, cœlestibus deliciis perfuerunt.

²⁵ Si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset.

Multis de causis frugi nobis agitare vitam vigilareque mandat, non solum ob subitum inopinumque diei Domini adventum, sed etiam propter furem divinum honorum divitiis ac veluti patribusfamilias insidiantem. Is autem est uniuscujusque

²² Cap. xii, 36. ²¹ Matth. xxii, 2. ²³ Luc. xii 37. xii, 39.

²⁴ Luc. xxii, 27-30. ²⁵ Matth. ix, 15. ²⁶ Cap.

obitus, vel etiam angelus qui cuiusque morientis animam excepturus est. Si ergo sciremus quoniam tempore fur ille venturus esset, unicam illam opus foret horam observare, ne nostras pateremur ædes perfodi: nunc quia hæc latet, perpetuo expectatos esse oportebit; neque enim novimus qua ille vigilia incursionem faciet. Quare prorsus vigilandum est, omnique custodia, ut ait Proverbiorum auctor, servandum cor; universaque hæc mortalis vitæ nox insomniis transigenda, ne forte direptionibus pateamus, neve animæ nostræ thesauros effodi permittamus. Sic enim utrinque recte habebimus; tum quia proprias opes utili fuerimus, tum quia Dominum nostrum, cum venerit et pulsaverit animæ nostræ fores, prompte excipiemus, copiosa lampade instructi, lumbosque succincti.

Ait Dominus: Quisnam est fidelis villicus et prudens?

Petro roganti sic respondet, ut doceat se indefinite universos allocutum fuisse. Veruntamen superiora illa dicta fuerunt, ut constantè vigilaremus propter furem cavendum et propter Domini adventum. Nunc, quæ fieri inter vigilandum oporteat, necessario addit; nempe hortatur ut ne nostram tantummodo, verum etiam alienam curemus salutem. Nam lumbos præcingere et lampadem inflammare, propriam cuiusque utilitatem significat. Scientiæ enim luminibus oportet semper illustrari; tum etiam pudicitia omnique virtute lumbos mentis præcingere; itemque perpetuo vigilare furemque cavere, ne clam effodiat mentis ærarium, et acervatas ibi opes diripiat: præterea Dominum omni vitæ tempore præstolari. Sed illatenus non est subsistendum: nam ceu pignus quoddam, conservorum curam a Domino nostro accipientes, præstare fidem oportet, et sic fideles ac prudentes evadere; ne unquam intempestive, sed idoneo tempore, conservis nostris alimoniam præbeamus: neque hanc negligenter aut sero, cum res postulat; neque rursus immodice ubi non est opus, sed et suo tempore et non sine modulo. Id vero dupliciter faciendum est, nempe et rationali juvamine, dum eorum animas doctrinæ pabulo meliores facimus; et materiali etiam ope, erga eos qui ejusmodi subsidio egent. Atque hæc, inquam, omnia continenter curanda sunt, ut si forte Dominus noster subito adventans demigrare secum nos jubeat, in prædictis versantes nos deprehendat, sortemque recte agentis tribuat priore multo majorem. Namque ob vigilias sui adventus expectationem spondet, illis discumbentibus, succinctum se ministraturum: ob fidem vero ac prudentem villicationem tempestivamque demensi distributionem, quia vult beatissimos declarare, non alicui parti sed facultatibus universis se præfecturum felicem illum sacramento

¹ Prov. iv, 23. ² Cap. xiii, 42.

(60) Notabilis doctrina Eusebii, antiquissimi auctoris, de angelorum erga homines cura. Prefecto

A ἐκάστου τελευταίως, ἥ καὶ ὁ μέλλων τὴν ἐκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος κατὰ καιρὸν τοῦ θανάτου (60). Εἰ μὲν οὖν ᾔδειμεν τὸν καιρὸν τῆς τοῦ κλέπτου παρουσίας, τὴν ὥραν ἐχρὴν ἐκείνην μόνην ἐπιτηρεῖν, πρὸς τὸ μὴ ἀφίναί τι διορυγῆναι ἡμῶν τὸν οἶκον· ἐπεὶ δὲ ἀδηλὸς ἐστὶν οὗτος, δεῖται δὲ ἐγρηγορεῖν· οὐ γὰρ ἴσμεν ὅποια φυλακὴ ἐπιθήσεται. Διὸ γρηγορητέον διὰ πάντος, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον τὴν καρδίαν κατὰ τὸν παροικιαστὴν, καὶ ἀγρυπνητέον διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτὸς, ὅπως ἀστυλοὶ διαμένωμεν, μὴ ἐὼντες διορυγῆναι ἡμῶν τοὺς τῆς ψυχῆς θησαυροὺς· οὕτω γὰρ ἔσται ἡμῖν εὖ κατ' ἀμφοτέρω, ὅτι τε σὺν ἀναγέξαμεν τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν, καὶ ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐπιστάντα καὶ κρούσαντα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὴν θύραν, ἐτοίμως ὑπεδεξάμεθα, πολλῶ τῷ φωτὶ παρασκευασμένοι, καὶ τὰς ὁσφύας ἐξωσμένοι.

B Εἶπε δ' ὁ Κύριος· Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος;

Πρὸς τὴν ἐρώτησιν Πέτρου ἀποκρίνεται διδάσκων ἀορίστως πρὸς πάντα εἰρησθαί τὰ λελεγμένα. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν εἰρηται περὶ τοῦ διὰ πάντος ἐγρηγορεῖν· ἐνεκεν τῆς τοῦ κλέπτου φυλακῆς καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας· τί δὲ χρὴ πράττειν γρηγορούντας; νῦν ἀναγκαιῶς προστίθῃσι, παραινῶν μὴ τὸ ἑαυτῶν μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐτέρων σωτηρίας φροντίζεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀνεξῶσθαι τὰς ὁσφύας, καὶ τὸν λύχνον ἀνῆρθαι, τὴν αὐτοῦ τινας εἰς ἑαυτὸν ὠφέλειαν ἐδῆλου· γνώσεως τε γὰρ φωτὶ διὰ πάντος καταυγάζεσθαι ἀναγκαῖον, σωφροσύνην τε καὶ πάσῃ ἀρετῇ τοῦ λογισμοῦ τὴν ὁσφὺν περιεζῶσθαι, ἐγρηγορεῖν τε διὰ πάντος καὶ τὸν κλέπτην διαφυλάττειν, μὴ λαθὼν δι-
C ὀρυξέσθαι τῆς ψυχῆς ταμεῖον, ἀποσυλῆσθαι τε τὰ ἐν αὐτῷ συνηγμένα· ἐπεὶ γὰρ μὲν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Κύριον πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον ἐκδέχεσθαι. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων ἐστάναι· παραθήκη δ' ὥσπερ ὑποδεξαμένους παρὰ τοῦ ἑαυτῶν Δεσπότου τὴν τῶν συνδούλων ἡμῶν κηδεμονίαν, φυλάττειν τὴν πίστιν προσήκει, οὕτω τε πιστοὺς γενέσθαι καὶ φρονίμους ὥς μήποτε ἀκαίρως, ἀεὶ δὲ τῷ προσήκοντι καιρῷ, τοῖς ἡμετέροις συνδούλοις τὸ σιτηρέσιον διανέμειν, μήτε παρορῶντας καὶ ὑπερτιθεμένους, ὅτε δεῖ, μήτ' οὐ δεομένοις παρέχοντας ἀκαίρως, ἀλλὰ καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μὴ ἀμέτρως τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δὲ
D πράττειν κατὰ δύο τρόπους, διὰ τε τῆς λογικωτέρας ὠφελείας τὰς ψυχὰς αὐτῶν βελτιοῦντας ταῖς διὰ τῶν μαθημάτων τροφαῖς, διὰ τε τῆς τῶν αἰσθητῶν ὑπαρχόντων πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς ἐπιχορηγίας· ταῦτα δὲ διὰ πάντος ἐνεργεῖν, ἵνα, εἰ ποτε ἀθρόως ἐπιστὰς ὁ Κύριος ἡμῶν τὴν παράκλησιν ἡμῶν ποιῶτο, εὖρεῖν ταῦτα πράττοντας ἡμᾶς, ἐπαγγέλλαν τε τῷ καὶ ταῦτα κατα-
ορῶντι τοῦ προτέρου πολλαπλασίονα δίδωσιν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ ἐγρηγορεῖν, καὶ τὴν αὐτοῦ διὰ πάντος περιμένειν παρουσίαν, ἀνακλίνειν ἐπ' ἡγγελται καὶ διακονῆσαι αὐτὸς περιζωσάμενος· ἐπὶ δὲ τῇ πίστι καὶ ἔμψρον· οἰκονομία καὶ τῇ κατὰ καιρὸν διανεμήσει

ubique cernimus, Ecclesie hodiernæ catholicæ doctrinam priscis Patribus innixam.

τῆς ἡρώδης, τρισμακάριους ἀληθῶς ἀποφαίνων, οὐκ ἔπι τι μέρος, ἀλλ' ἐπὶ πάντων τῶν ὑπαρχόντων καταστήσειν τὸν μακαριζόμενον μετὰ προσθήκης τοῦ ἀμὴν ἐπιστώσατο. Ἐνθεν καὶ ὁ ἐπὶ τῷ Ἀπόστολος ὠφελημένος, τοὺς κατὰ Θεὸν τελείους κληρονόμους Θεοῦ καὶ τυγκληρονόμους Χριστοῦ ἐκάλει, καὶ ἔλεγεν· *Εἴτε ζωῇ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε μέλλοντα*, πάντα ἡμῶν εἶναι. Ὑπάρχοντα δ' αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ νοητέον ἀγαθὰ, ἃ ὁφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν.

Ἐὰν δ' εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, x. τ. λ.

Ὁ μὲν πιστὸς καὶ φρόνιμος τοιούτων τεύχεται· ὁ δ' ἐναντίας τοῦτο ὄργῃς ἀεσπύτου πειραθῆσεται, διχοτομηθεὶς καὶ ἀποτεμνόμενος τοῦ σώματος τῶν ἀγαθῶν δούλων, κληρὸν τε καὶ μερίδα λαμβάνων μετὰ τῶν ὑποκριτῶν ἢ τῶν ἀπίστων· ὧν τὸ τέλος κλαυθμὸς καὶ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Ὅσα γὰρ τοῖς ὁδοῦσι κατήσθαι, καὶ ὅσα μεθυσκόμενος ἐπλημμέλει, ταῦτα ἀποκλαύσεται· δίκην τὴν προσήκουσαν διδοὺς τῆς τε κατὰ τῶν συνδούλων παρανομίας, καὶ τῆς ἀκολάστου τριψῆς, καταφρονήσεως τε τῆς εἰς τὸν ἀεσπύτην, ὃν ὁμολογεῖ μὲν μὴ ἀγνοεῖν, καὶ ἴδει ὡς ἄρα Κύριον ἔχει, ἀναβάλλεσθαι δὲ αὐτὸν τὴν κρίσιν εἰς μακροὺς χρόνους ὑπολαμβάνων, αὐτὸν ἡπάτα.

Τίτι ὁμοίωσά τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ὁμοία ἐστὶ ζύμη, x. τ. λ.

Ζύμην τὴν ἀπὸ τοῦ σπόρου τελειουργηθεῖσαν δύναμιν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζει, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦτον αἰνιξάμενος τὸν τρόπον. Ὁ γοῦν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας Λόγος, μετὰ τὴν πρώτην ἐν οὐρανοῖς σπορὰν αὐξηθεὶς, καὶ καρπὸν ἀποδοὺς ἐντελεῖ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐπιχορηγίαν τοῖς διὰ τῶν πρώτων ὠφελημένοις παρέχει, ζύμης δίκην φύραμα ζυμούσης. Γυνὴ δὲ ταύτην, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀλεύρου σάτα τρία ἐγκρύπτει. Τοῖς γοῦν πορισμένοις ἐκ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς τοῦ σπόρου γεωργίας ἀλεύρου σάτα τρία, δόγματα θεῖα καὶ γνῶσιν τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία τὸ ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ· ἡ δ' αὕτη καθ' ἑτέραν διάνοιαν πάντα τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύματος συνεστώτα, τῇ ἐπιχορηγίᾳ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ζυμοῖ, ἐγκρύπτουσα τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία τὰ νενοσπόμενα, ἕως οὗ ζυμωθῇ ὅλον. Οὕτω γοῦν τῇ μετοχῇ τῆς οὐρανοῦ ζύμης ποιηθεὶς καὶ ζυμωθείς, οὐράνιος καὶ πνευματικὸς χρηματίζει ἄνθρωπος, καὶ νέον φύραμα, ὡς ἂν μικρὰς κράσεως γενομένης, τῶν τριῶν ἀλεύρων ἀποδοδεμένων, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐμπνεύσεως. Καὶ δὴ νέος ἄρτος καὶ πνευματικὸς γενόμενος, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃς φησιν, *Εἰς ἄρτος καὶ ἐν σῶμά ἐσμεν οἱ πολλοί, εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀναληψόμεθα τοῦ ζωοποιοῦ τῶν ὅλων ἁρτου*, ὃς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, αὐτῷ παρακλησίους καὶ ἡμᾶς ἀπεργασάμενος. Εὖ δὲ γυναικὶ ἀφωμοίωσε τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐν τοῦτοις· Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία καταλλήλως τῷ τῆς ζύμης ὑποδείγματι. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου γεωργίου πρόσωπον καὶ σπορέως εἰσηγεν, οὐκ ἀνεύλογως ἐν ἐκεῖνοις μνημονευθείσης γυ-

A confirmat. Hinc etiam eruditus divus Apostolus, perfectos secundum Deum, *haeredes Dei, Christique cohæredes*, vocabat², aiebatque: *Sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura, omnia nostra esse*³. Opes autem illius intelligenda sunt regni bona, quæ oculus non vidit.

Quod si dixerit servus ille, etc.

Fidelis quidem et prudens hæc bona consequetur: huic dissimilis iram Domini experietur; dividetur scilicet, ac separabitur a bonorum servorum corpore, sortemque suam et partem cum hypocritis sive infidelibus recipiet, quorum finis luctus et stridor dentium. Nam quantum dentibus devoravit et ebrietate peccavit, tantumdem plorabit; justas dans pœnas iniquitatis suæ adversus conservos, intemperantisque luxuriæ, et apreti Domini, quem sibi non incognitum fatebatur. Et sane probe noverat se Domino non carere, sed dum iudicium ab eo diutissime dilatum iri arbitrat, semet ipse fefellit.

² Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, etc.

Fermenti nomine appellat Servator efficacem seminis vim, sanctum Spiritum ita significans. Igitur cœlestis regni Verbum post primam in cœlis sationem auctum, fructumque perfectum reddens, sancti Spiritus ministrationem iis qui a primis institutoribus imbuti fuerant præbet, fermenti instar massam fermentantis. Mulier autem, Dei nempe sapientia, in farinæ satis tribus abscondit. Illis itaque qui multa cura et seminis cultura sata farinæ tria obtulerint, divina nempe dogmata Patris, Filii sanctique Spiritus notitiam, sapientia Dei Spiritum sanctum suppeditat: eademque, secundum alium sensum, quemlibet Dei hominem, corpore, anima spirituque constantem, divina inspiratione fermentat, abscondens utilitatem suam in intellectualibus farinæ satis tribus donec totum fermentetur. Sic ergo cœlestis fermenti participatione, cœlestis fiet spiritalisque homo, novaque massa, parva veluti facta crasi ex farinis tribus, et insita illis inspiratione. Novus nimirum nos facti spiritalis panis, juxta Apostolum dicentem⁴, *Unus panis unumque corpus sumus multi*, imaginem similitudinemque contrahemus vivificantis omnia panis, qui de cœlo descendit, nosque sibi similes efficit. Recte vero mulieri comparavit hoc loco sapientiam Dei; est enim Christus tum Dei virtus, tum Dei sapientia, fermenti exemplo representatus. Nam sicut in seminis parabola, agricolæ personam satorisque induxit, neque enim illic commodè mulieris mentio facta fuisset, ita hoc loco ubi de fermento sermo est in farinæ sata tria coniecto, aptissime parabola in muliere panifica eum qui illic dictus est sominator representavit.

² Rom. viii, 17. ³ I Cor. iii, 22. ⁴ Cap. xii, 45.

⁵ Cap. xiii, 20. ⁶ I Cor. x, 17.

ναϊκός, οὕτω κἀνταῦθα ἐπὶ ζύμης φυρομένης εἰς ἀλεύρου σάτα τρία οικειότατα ἢ παραβολῇ γυναικὶ ἀρτοποιουμένη τὸν ἐν ἐκείνοις ὀνομασμένον σπορέα ἀπεικασεν.

Age vero apud Matthæum *, postquam cœlorum regnum in fermento representaverat, quo sancti Spiritus donum denotavit, et evangelicæ doctrinæ utilitatem, in subjuncta illie parabola idem regnum thesauro simile dixit. Est autem magus hic thesaurus secundum cœlestia effatus dignis repositus, quem oculus non vidit, quique multos latet. Qui vero hunc novit, utpote qui Dei imaginem in se conservavit, gaudio elatus, ceu qui summum bonum invenerit, reliqua omnia posthabenda judicat, ut hunc possideat. Porro thesauro simul agroque memorato, hominem inventorem apposuit, ut Dei studiosam hominis mentem significet. Igitur suprapscripta parabola sub absconsi thesauri nomine cœlestes atque eximias denotat promissiones; multæ enim mansiones apud Patrem sunt; divitiasque Dei, quæ sunt omnis boni thesaurus, demonstrat.

Quæ vero sequitur * margaritæ parabola, ea mihi significare videtur pretiosiorē prædictarum opum partem. Est autem hæc divinitas Unigeniti, quæ cunctis in prædicto thesauro contentis exquisitior est; quam qui acquisiverit, superna beatitudine dignus ut. Margarita autem merito nominatur incarnatum Dei Verbum; quia hæc margarita, in carne licet et ostracio atque humore genita, pretiosum quid est, et præ omnibus ex humore natis corporibus honorabilis. Certe margarita videtur humidum corpus, splendidum, cœlestibus simile, luce ac spiritu plenum. Sic etiam incarnatum Verbum lumen intellectuale est, de mortali humidoque corpore emicans. Jam cum alia multa existerint margaritæ sanctæ Deoque gratæ, prophetæ videlicet justique homines, qui et ipsi carne constipati erant propter carnem hominum vitam, nemo alius, præter hunc solum, vere unigenitus, splendidissimus ac pretiosissimus inventus est. Adeo ut Isaias quoque de eo vaticinatus fuerit dicens: *Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem; et qui crediderit in eum, non confundetur* *. Qui ergo regno cœlorum dignus futurus est, præclare comparatur mercatori viro, rei bonæ studioso et perito, et multarum doctrinarum exploratori, qui circumiens multas reperit margaritas, omnimodas nempe sanctorum hominum classes. Sed pretiosa illa gemma inventa, quam Verbum obtulit, hanc cum omnibus sibi antea compertis commutavit, idem faciens quod prior ille (qui agrum ubi latebat thesaurus venditis cunctis comparavit). Atque hæc erit summæ beatitudinis coronis, nempe si pretiosa margarita ornabimur, id est lumine divinitatis Verbi unigeniti. Initium quippe fuit semen; deinde fructificantis frumenti germinatio; tertium discretio a

* Matth. xiii, 55. * ibid. 44. * ibid. 45. * Isa.

(61) Hic quoque a Luca provocat ad Matthæum Eusebius quod cum per se non dedecet, tum

Κατὰ μέντοι τον Ματθαῖον (61) κεκρυμμένην ζύμην τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν προσηύπων, δι' ἧς ἐδήλου τὴν ἐπιγορηγίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, διὰ τῆς ἐξῆς παραβολῆς τὴν αὐτὴν βασιλείαν εἰκέναι φησὶ θησαυρῷ. Εἰη δ' ἂν θησαυρὸς μέγας ὁ κατὰ τὰς οὐρανίους ἐπαγγελίας τοῖς ἀέλοις τεταμειμένος, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, ὃς τοὺς πολλοὺς λαμβάνει. Ὁ δὲ τοῦτον νοήσας, ὡς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ σώζων ἐν ἑαυτῷ, χαρὰς ἐμπλεως γεγωνῶς, ὡς ἂν τὸ τέλειον τῶν ἀγαθῶν εὐρηκῶς, τὰ λοιπὰ πάντα δεύτερα τίθεται, καὶ τοῦτον ἀντιλαμβάνει. Καταλλήλως δὲ θησαυρὸν καὶ ἀγρὸν εἰπὼν, ἀνθρωπὸν αὐτῷ συνῆψε τὸν εὐρηκῶτα· οὕτω δηλώσας τὸν ἐν ἀνθρώπῳ θεωρητὴ νοῦν. Ἡ μὲν οὖν ρηθεῖσα αὕτη παραβολὴ διὰ τοῦ θησαυροῦ τοῦ κεκρυμμένου τῆς οὐρανίας ἐπαγγελίας ἐδήλου τὰς ὑπερβηκυίας, πολλὰ γὰρ μὲναι παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν ἐν Θεῷ πλοῦτον, θησαυρὸν ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἡ δὲ μετὰ ταύτην διὰ τοῦ μαργαρίτου αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ τὸ τιμιώτερον τοῦ δηλωθέντος πλοῦτου. Εἰη δ' ἂν ἡ θεότης αὕτη τοῦ Μονογενοῦς, ἡ πάντων τῶν ἐν τῷ ἀποδοθέντι θησαυρῷ τεταμειμένων τιμιωτέρα, ἣν ὁ κτησάμενος τῆς ἀνωτάτω μακαριότητος ἡξίωται. Μαργαρίτης δὲ ὀνόμασται εἰκότως ὁ σαρκωθείς Θεὸς Λόγος· ἐπεὶ καὶ ὁ μαργαρίτης τοιοῦτος, ἐν σαρκὶ μὲν καὶ ἐν ὁστέῳ καὶ ἐν ὕργοις γεννώμενος, τίμιον δὲ τὸ χρῆμα, καὶ πάντων τῶν ἐν ὕργοις σωμάτων τιμαλφέστερον· εἰκοι γοῦν εἶναι τῇ φύσει σῶμα ὕγρον, διαυγές, θεοειδές, φωτὸς καὶ πνεύματος γέμον. Εἰη δ' ἂν καὶ σαρκωθείς Λόγος τοιοῦτος, φῶς νοερὸν διὰ θνητοῦ καὶ ὕγρου σώματος ἐκλάμψαν. Πολλῶν γὰρ μὴν καὶ ἄλλων μαργαρίτων ὄντων ἁγίων καὶ θεοφιλῶν, προφητῶν τε καὶ δικαίων ἀνδρῶν, καὶ αὐτῶν ἐν σαρκὶ πεπιλημένων διὰ τὸν ἑνσαρκον τῶν ἀνθρώπων βίον, οὐδεὶς ἕτερος ἢ μόνος εἰς οὗτος ἀληθῶς μονογενὴς καὶ πολυφειγῆς καὶ πολύτιμος εὐρηται· ὡς καὶ Ἡσαΐαν θεοπείσαι περὶ αὐτοῦ καὶ εἰπεῖν· *Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον πολυτελεῖν, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντίμιον· καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κατασχυρθήσεται*. Ὁ δὲ οὖν μέλλων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καταξιῶσθαι προσφυνῶς παραβέβηται ἐμπόρῳ ἀνδρὶ φιλοκάλῳ τινὶ καὶ φιλομαθεῖ καὶ ποικίλων δοκιμαστῇ λόγων, ὃς περιὼν πολλοὺς μὲν ἀνεῦρε μαργαρίτας, παντοίους ἐν ἀνθρώποις ἁγίους· τέλος δὲ τὸν πολύτιμον εὐρὼν, ὃν ὁ Λόγος παρεστήσατο, πάντων τῶν πρότερον αὐτῷ πεπορισμένων τοῦτον ἀντικατηλλάξατο, ταυτὸν τῷ προτέρῳ πράξας (ὁ πάντα ὅσα εἶχε πωλῆσας, καὶ ἀγοράσας τὸν ἀγρὸν ἐκείνον). Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη τέλος τῆς ἀρεῆς μακαριότητος, τὸ κατακοσμηθῆναι τῷ πολυτιμῷ μαργαρίτῃ, δηλαδὴ τῷ σωτὴ τῆς θεότητος τοῦ μονογενοῦς Λόγου· ἀρχὴ μὲν γὰρ ἦν ὁ σπόρος· εἰς ἐπίδοσις τῆς τοῦ αἵτου καρ

xxviii, 16.

rectissime fieri potuit ab eo qui in tetraevangelium fortasse commentabatur.

πομορίας· καὶ τρίτον ἡ ἀπὸ τῶν ζιζανίων διάκρισις· τέταρτον ἡ ἐπὶ μέγα δένδρον τοῦ σπόρου φυή· πέμπτον ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζύμωσις· ἕκτον ὁ θησαυρὸς τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν· ἑβδομον ἡ αὐτοῦ κτήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐν ᾧ πᾶς κατακοσμεῖται ὁ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἄξιος.

Ταῦτα δὲ πρὸ τῶν ἔργων ἀνεφωνεῖτο· προλέγοντος τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι τοῦ Σωτῆρος, ἃ δὴ καὶ τέλους οὐκ εἰς μακρὸν ἐτύγχανε, ὥστε μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι τῶν ἔργων τὰ ἀποτελέσματα. Καθ' ὅλης οὖν ἐξ ἐκείνου τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης ἐκ μὲν ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας σύμβολα (62) διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο, μυρίων ἐν αὐταῖς κατὰ τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον βιούτων, τοῖς τε παλαιοῖς προφῆταις καὶ αὐτῶ γε τῷ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὁμοίως θεοσεβεῖν φιλοτιμουμένων· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, προλαβόντες τοῖς χρόνοις τοὺς Μωυσέως νόμους, τῷ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βίῃ τε καὶ τρόπῳ διέλαμψαν, τῆς μὲν ἐκ πατέρων ἡκούσης εἰς αὐτοὺς πολυθέου πλάνης καταγνωστές, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν γνῶσιν ἀνελήφότες. Διὸ δὴ τῶν ἐθνῶν οἱ πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουν εἰρηνηταί, καὶ ἰσότητοι γενήσεσθαι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ μακαρίους ἀνδράσι διὰ τὴν ἰσὴν ἐκείνοις ζωὴν· οἱ δ' αὐτῶν ἐκείνων ἀπόγονοι τε καὶ διάδοχοι, υἱοὶ τῆς βασιλείας διὰ τοὺς προπάτορας ὀνομασμένοι· δυνάμει γὰρ καὶ αὐτοῖς μετουσία ἦν ὁμοίως τοῖς προπάτορσι τῆς οὐρανίου βασιλείας· ὅπως ἀπόδηλοι τῶν ἐπαγγελιῶν γεγονάσι, δέγμα ἐναργὲς τῆς πόλεως ἡ ἐρημία, τοῦ ἱεροῦ ἡ πολιορκία, καὶ αὐτῶν ἡ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπορά, καὶ ἡ ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς δουλεία, καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ στέρησις τῆς κατὰ τὰ νόμιμα αὐτῶν θρησκείας, τοῦ τε Χριστοῦ ἡ ἀγνωσία, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων ἡ ἀπαλλοτριώσις· ταῦτα γὰρ ἅπαντα σημεῖα ἐμφανῆ εἶη ἀντὶ τὴν τοῦ σωτηρίου φωτὸς ἐναντίωσιν.

Δι' οὗ δοκεῖ μοι (63) τὸ γνῶρισμα τῆς βασιλείας αὐτῆς ὑποφαίνειν, ὅτι δὴ βασιλείως ἐντετυπωμένην εἰκόνα τοῦ δηναρίου τὸ χάραγμα σημαίνει. Ἐπειδὴ τοῖνυν πάντας τοὺς ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τὸ τῆς θεοσεβείας πολίτευμα παρελθόντας, μιᾶς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας ἀψαμένους, τῆς αὐτῆς βασιλείας μετασχεῖν ἦν δίκαιον, τούτου χάριν εἰκότως τοῖς πᾶσι τῆς βασιλείας τὸ σύμβολον τὸ δηνᾶριον ἀποδίδωσιν, ὧν οἱ μὲν ἐν νεότητι ἐκλήθησαν, οἱ δὲ περὶ τὸν μέσον τῆς ἀνθρώπου ζωῆς χρόνον, οἱ δὲ τὸν ἀνδρα τέλειον ἦδη καὶ ὑπερβεηχότα ἀνελήφότες, οἱ δὲ κατὰ τὸν πρεσβύτην αὐτὸν γηραλέοι λοιπὸν καὶ περὶ δυσμᾶς ἔχοντες τοῦ βίου. Εἴποι δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως ἐξηγούμενος ἐφαρμόσσειν τὰ διὰ τῆς παραβολῆς δηλούμενα τοῖς ἀνέκαθεν ἐκ πρώτης τοῦ βίου στάσεως μέχρι συντελείας καταξιουμένοις τῆς ἀνθέου κλήσεως· ὥστε πρῶτον πρῶτῳ κεκλησθαι λέγειν ἐπὶ τὴν θεοσεβείας ἐργασίαν τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου πρώτους δικαιοῦντας· δευτέρους δὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἐνὼχ καὶ Νῶε·

(62) Symbola intelliguntur praesertim cruce, ut passim loqui solet Nicephorus in opere *Pro SS. imaginibus*.

A zizaniis; quartum seminis in magnam arborem incrementum; quintum per sanctum Spiritum fermentatio; sextum divinorum promissorum thesaurus; septimum ipsa Dei Verbi acquisitio, quo unusquisque exornatur, qui regno caelorum dignus est.

Haec ante opera loquebatur Servator, nimirum res futuras nuntians, quæ reapse exitum paulo post nactæ sunt, ita ut haud longa mora interposita spectare oculis res gestas licuerit. Per totum igitur ex eo tempore mundum, regni Dei symbola apud omnes populos in Christi Ecclesiis cernebantur, plurimis jam hominibus ad salutaria Evangelii normam viventibus, et prophetas veteres ipsoque Abrahamum, Isaacum atque Jacobum religiosa pietate æmulantibus: siquidem et hi, tempore præverentes Mosis leges, vita evangelica ac moribus inclaruerunt; quia traditum sibi a maioribus polytheismi errorem damnautes, universalis Dei cognitionem adoptarunt. Quapropter multi ethnici ex oriente atque occasu venturi dicuntur, parique honore futuri atque Abrahamus, vir beatus, propter simile vite genus. Horum vero posterì ac successores, filii regni ob suos progenitores nominati sunt. Namque intima vi ipsis quoque inerat, æque ac progenitoribus, cœlestis regni participatio. Sed enim quod a re promissa exciderint, evidens iudicium est urbis vasilas, templi obsessio, et ipsorum per omnes gentes dispersio, servitus apud hostes, insuperque legitimi illorum cultus cessatio, Christi ignoratio, et ab evangelica doctrina alienatio. Haec omnia, inquam, signa perspicua sunt earum in quibus versantur tenebrarum, propterea quod salutarì lumini adversati sunt.

τοῦ διαλαβόντος αὐτοὺς σκότους, ὡ περιπεπνύσας

Per hoc videtur mihi regni ipsius notionem tradere, quia regis impressam imaginem, denarii cusus typus exhibet. Quia igitur cunctos in vineam profectos et religiosos pietatem amplexos, unaque et eadem opera perfunctos, eodem regno potiri æquum erat, ideo cunctis regni symbolum, denarius videlicet, jure datur; quorum alii quidem ab adolescentia fuerunt vocati, alii circa medium humanæ vitæ tempus, alii in ætatem jam virilem et perfectam proverti, alii denique jam senes et in vitæ occasum decidui. Fortasse aliquis aliter explanans dicet, congruere parabola significationem priscis ab exordiente mundo usque ad ejus consummationem divina vocatione dignatis hominibus; ita ut mane vocati dicantur ad religionis opus illi qui initio mundi justie vixerunt: secundo loco Enoch ac Noe: tertia hora Abrahamus: sexta hora Moses et Josue ac judices: nona hora homines ætate prophetarum: denique undecima hora illi qui post

(63) Sequens fragmentum usque ad ἀνεπέστω in codice A dicitur Eusebii simul et Origenis.

divini Servatoris manifestationem exstiterunt. Atque hos omnes dignos esse habitos dicet una eademque mercede, denario significata, qui in Dei regnum deferrebat.

τοὺς μετὰ τὴν σωτήριον θεωρῶμεν· οὗς δὲ πάντας καταξιοθῆσθαι ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ μισθοῦ τοῦ κατὰ τὸ δηνάριον δεδομένου, ὅπερ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ἀναφέρειτο.

¹⁰ *Non me videbitis, donec veniat cum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

Nempe iidem homines, quibuscum præsentibus præsens ipse loquebatur, statim ac eum divina cum gloria atque angelorum comitatu venientem de cælo viderint, cogentur eum confiteri benedictum qui venit in nomine Domini Patris sui.

¹¹ *Homo quidam fecit cenam magnam, et vocavit multos.*

Diversa est hæc parabola ab ea quam Matthæus scribit ¹². Ibi enim rex, nuptiarum filii regii, et vocatores multi sunt, et vocati non iverunt, quin imo servos contumellis affectos occiderunt, et exercitus commoveatur in servorum interfectores, et quidam ob vestem sordidam nuptiali convivio expellitur. Hic autem unus homo introducit, et cæna privata, et unus vocator mittitur, et vocati deprecantur tantummodo vocationem, occupationes suas prætendentes. Quodque adeo præcipuum est, illa in templo dicta fuit apud pontifices senioresque populi, hæc in Galilæa domi ejusdam principis Pharisei. Et quidem unus discumbentium audit, *Beatus eris quia non habent quod tibi retribuam; retribuatur enim tibi in justorum resurrectione* ¹³. Porro resurrectio idem esse intelligitur atque regnum Dei. Jam vero ei qui dixerat, *Beatus qui panem comedit in regno Dei* ¹⁴, quisnam esset hic beatus declaravit Servator per parabolam dicens, *Homo quidam cenam magnam fecit; rursus se ipsum his verbis hominem nominans.*

Ut autem magna cæna quænam sit intelligas, interim quidem specta hoc in orbe universo spiritale convivium sacrorum divinorumque ciborum, quod ubique terrarum per divinitus inspiratas Scripturas cunctis populis exhibetur. Hinc autem mentem transfer ad expectatum cælorum regnum, atque reputa cenam illam vere magnam, in qua cum angelis, divinisque cælorum virtutibus beatæ animæ requiescent, angelorumque pane nutriuntur: quo sane tempore dictum illud firmiter splendideque complebitur, *Panem angelorum manducavit homo* ¹⁵. Neque enim multiplex erit ille cibus, neque condituris aut obsoniis egebit; sed uno pane immortalitatis satore vitæque æternæ datore nutriuntur ii, de quibus Servator loquitur, quique in præsentia vita aliis alimenta præbuerint. Panis vero rursus intelligitur, qui et animas et angelos et rationales quæ in cælo sunt mentes alit. Id quod ipse docuit

Α τοὺς περὶ τὴν τρίτην τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἑκτην τοὺς ἀμφὶ τὸν Μωϋσέα καὶ Ἰησοῦν καὶ χριτὰς· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἐνάτην τοὺς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν προφητῶν· τοὺς δὲ περὶ τὴν ἐνδεκάτην,

Ὅθι μὴ με ἴδῃτε ὥς ἂν ἤξῃ ὅτε εἰσῆτε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.

Αὐτοὶ γὰρ ἐκείνοι, οἷς τότε παρὼν παροῦσι διαλέγεται, θεώμενοι αὐτὸν μετὰ τῆς ἐνθέου ὁδοῦ, καὶ σὺν ἀγγέλων δορυφορῶν ἐρχόμενον ἐξ οὐρανῶν, ὁμολογεῖν ἀναγκασθήσονται αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογημένον τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς.

¹⁰ Ἀνθρώπος τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς (64).

Β Ἀλλοτρία αὕτη ἡ παραβολὴ πρὸς τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ βασιλεὺς, καὶ γάμοι υἱοῦ βασιλέως, καὶ κλητορες πολλοὶ, καὶ οἱ κληθέντες οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, καὶ στράτευμα κινούμενον κατὰ τῶν ἀνηρηκῶτων τοὺς δούλους, καὶ ὁ διὰ τὴν ὀμπαρὰν ἐσθῆτα ἐκβαλλόμενος τοῦ γάμου· ὧς δὲ ἄνθρωπος εἰσάγεται ψιλὸς, καὶ δεῖπνον ἀπλῶς, καὶ εἰς ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται, καὶ οἱ κληθέντες παραιτοῦνται μόνον τὴν κλήσιν, ἀσχολίαν σκηπτόμενοι. Τὸ δὲ κεφαλαιωδέστερον, ὅτι ἐκείνη μὲν ἐν τῷ ἱερῷ ἔλειπτο πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, αὕτη δ' ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχόντος Φαρισαίου· τῶν γὰρ συνανακειμένων τις ἀκούσας τὸ, Μακάριος ἔσθι, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῖναι σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων· τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὴδὲ καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρηκότα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Σωτὴρ παρίστησι λέγων, Ἀνθρώπος τις ἐποίησε

Μέγα δὲ αὐτοῦ δεῖπνον νεήσεις, τέως μὲν ἀπιδὼν εἰς τὸ καθ' ὅλης τῆς εἰκουμένης λογικῶν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων τροφῶν τῶν πανταχοῦ γῆς διὰ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωσμάτων πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παραδεδομένων· ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τῇ διανοίᾳ ἐπὶ τὴν προσδοκωμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· καὶ εἰς ἐννοιαν ἔλθει τοῦ τότε μεγάλου ὡς ἀληθῶς δεῖπνου, ἐν ᾧ συναναπαύσονται ἀγγέλοις καὶ ταῖς κατ' οὐρανὸν θείαις δυνάμεσιν αἱ τῶν μακαρίων ψυχαί, ἐν ᾧ τραφήσονται τῷ τῶν ἀγγέλων ἄρτι· πληρουμένου κυρίως τότε καὶ θεοπρεπῶς τοῦ φάσκοντος λόγου· Ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγὼν ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ πολυειδὴς ἔσται ἡ τότε τροφή, οὔτε ἡδύσματος οὔτε βίβων δεομένη, ἄρτι δὲ μόνῳ ἀθανάτοισιν καὶ ζωῆς αἰωνίου παρετικῶν τραφήσονται οἱ κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον θρέψαντες, οὗς ὀνόμασεν ὁ Σωτὴρ. Ὁ δὲ ἄρτος πάλιν εἴη ὁ ψυχῶν καὶ ἀγγέλων καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν λογικῶν τρόφιμος λόγος· τοῦτο γοῦν αὐτὸς εἶ-

¹⁰ Cap. xiii, 35. ¹¹ Luc. xiv, 16. ¹² Matth. xxii, 2. ¹³ Luc. xiv, 14. ¹⁴ ibid. 15. ¹⁵ Psal. lxxvii, 25.

(64) Convivii hæc parabola scribitur etiam in Eusebii Theophania, lib. iv, 16, sed tamen ibi Syriacus contextus ab hoc Græco nostro nimis differt.

δαξεν εἰπών· Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· τοῦ γὰρ ἐν ἀρχῇ πρὸς Θεὸν Θεοῦ Λόγου μεταλήφει πᾶσα ἡ τῶν ἁγίων λογικῆ φύσεως ζωοποιεῖται. Ἄ δὲ δοκεῖ μοι ἐκ προτέρων μαθημάτων πεπαιδευμένος ὁ συνανακειμένος τῷ Ἰησοῦ εἰρηκέναι· Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ! Οὐδὲ γὰρ τῶν τυχόντων τις ἦν ὁ ταύτην ἀφείλες τὴν φωνήν, ἀλλ' ὡς οἶμαι τῶν σφόδρα μεγάλων καὶ παρὰ τῷ Σωτῆρι τιμῆς ἡξιωμένων. Αἰδὼ καὶ συνανακλίνεται αὐτῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις συνετῶς προσείχεν, ὡς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μὴ ἀγνοεῖν, γνωρίζειν δὲ καὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν θρεπτικὸν τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων· τοσαύτην τε ἅγειν παρόχησαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνακινεῖν δόγματα, καὶ δι' αὐτὸν τὴν πᾶσαν εἰρηκέναι παραβολὴν Σωτῆρα διδάσκοντα, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ ἀληθῶς μακάριος, ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλησθαι λέγει διὰ τῆς παραβολῆς ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον, καὶ τὸν ἐν τούτῳ δεδωρημένον ἄρτον, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυχάνειν· ἀποστρεφίσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ ἕτερον ἡσυχολημένους· περισπᾶν γὰρ καὶ ἀφελκεῖν τῆς κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας δ' εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ χρήματα καὶ ἀγροὺς ἀσχολούμενοι ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμῆκασιν, ὡς παραιτήσασθαι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν, ἢ περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι, ἢ δεσμῷ γάμου καὶ παιδῶν ἐμπαιστέμενοι, ἢ τισιν ἄλλοις τοιοῦτοις φροντίσμασιν ἐνησυχολημένοι. Ἄλλα περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξηγήσεται λέγουσα· Λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησάμενων γεύσεται μου τοῦ δεῖπνου· ἑτέρους δὲ ἀντ' αὐτῶν ἀπολαύσεσθαι τοῦ μακαρίου δεῖπνου φησὶ, τοὺς μὴ τοιοῦτοις τισὶ προσδεδεμένους, πτωχοὺς τινεas καὶ ἀπαθῆρους. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάλαί εὐδωλοκτεροῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς λελωθήμενοι· οὗς ἀκολούθως τῇ ἐπαγγελίᾳ προσδεξάμενος ὁ ἐστιάτωρ, πᾶσαν τὴν νόσον τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ μαλακίαν πᾶσαν ἰασάμενος, ἔπειτα τῆς οἰκείας αὐτοῖς μεταδώσει τροφῆς· ὥστε εἰπεῖν αὐτοὺς· Ἦτοίμασθε ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· καὶ ἄρτον αὐτοῖς παρέξει καὶ λογικὴν τροφήν· ἐντεῦθεν ἤδη στερεὰς βρώσεως μεταδίδους αὐτοῖς, καὶ οἶνω δὲ αὐτοὺς εὐφρανεῖ λογικῷ· ὥστε ἂν εἰπείν· Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με ὥσει κράτιστον! Ταῦτα δὲ πάντα παρέχει, τοὺς ἀβραβῶνας τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν διὰ τῶν κατὰ τὸν παρόντα βίον χαρισμάτων αὐτοῖς δωρούμενος. Δυνατὸν δὲ καὶ καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν εἰπεῖν, ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἡξιωμένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς, προφάσει τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσυχολίας τὴν κλήσιν ὑδρῖσαν· ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροὺς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βόας ἀροτῆρας κακτετημένοι τοὺς προφῆτας, καὶ ὡς ἂν σοφίᾳ τινὶ οἷα γυναικὶ συμβιούντες, τὴν

A *dicens, Ego sum panis vitae* ¹⁶. Nam per Dei Verbi in principio apud Deum existentis participationem universa sanctorum rationalis natura vivificatur. Atque hæc sane videtur mihi a præcedentibus doctrinis edoctus homo ille, qui cum Jesu discumbebat, dixisse: *Beatus qui panem comedit in regno Dei!* Neque enim gregarius quivis hanc emisit vocem, sed ut arbitror principalis aliquis inter eos qui a Salvatore honorati fuerant. Quare et cum illo recumbebat, et ejus sermonibus prudenter admodum mentem intendebat, ut jam nec regnum Dei ignoraret, imo et illum nosset vitæ panem, qui regno dignos nutrit: tantaque fiducia erat, ut apud ipsum Servatorem dogmaticam quæstionem commoverit: quare et ejus gratia totam Servator instituit parabolam, docens, quisnam esset hic vere beatus, qui panem comedit in regno Dei.

B Multos ergo in parabola ait ad magnam cœnam vocatos, atque ad panem in hac appositum; cæteroqui haud omnes gratia potitos; hac enim caruisse vocatos illos, qui aliis negotiis distenti fuerunt, multifariis scilicet; nam vel pecunia agrisque occupati, vocationi opes prætulerunt, imo adeo vocationem præ his deprecanti sunt; vel vitæ negotiis pressi, vel nuptiarum prolesque vinculis impediti, vel aliis denique id genus curis irretiti. Atque in hos lata sententia hisce verbis est: Dico vobis, neminem illorum virorum, qui, cum vocati fuissent, vitæ occupationes excusaverunt, cœnam meam gustaturum. Porro alios ea fruituros ait rebus hujusmodi minime obnoxios, nempe tenuiores quosdam et membris mutilos. Erant autem hi dediti olim idolis ethnici, quorum animas scelesti dæmones mane muletaverant: quos convivii auctor pro sua denuntiatione exceptos, omni animi morbo ac languore expulivit. Deinde vero mense quoque adhibebit, ita ut illi dicturi sint: *Parasti coram me mensam adversus eos qui tribulant me* ¹⁷. Tum panem illis atque alimoniam spiritalem præbebit: atque hinc solido jam cibo impertiet eos, et intellectuali exhilarabit vino. Quare dicent: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est* ¹⁸! Atque hæc omnia Deus suppetat, dum ipsis cœlestium bonorum arrhas in hujusvitæ muneribus elargitur. Licet D quoque secundum aliam interpretationem dicere, primos vocatione dignanter donatos fuisse qui de circumcisione erant; verum hi dum melioribus occupatos se dictitant, vocationem contumelia affecerunt: habentesque veluti agros apud se Scripturas, aratores boves prophetas, sapientiæque convictu, uxoris instar, utentes, evangelicam gratiam flocci fecerunt. Qui vero post illos ex alienigenis populis vocati fuerunt, mente antea surdi cæcique, alacriter obaudierunt. Quare et beatitudinem conse-

quentur. εὐαγγελικὴν ἐξηγύεσαν χάριν· οἱ δὲ μὲν ἐκείνους

¹⁶ Joan. vi, 35. ¹⁷ Psal. xlii, 5. ¹⁸ ibid.

ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν κληθέντες, οἱ πρὶν τὰς διανοίας κωφοὶ καὶ τυφλοὶ, προθυμῶς ὑπήκουσαν· εὖ καὶ τοῦ μακαρισμοῦ τούτου.

Existimabit fortasse aliquis eandem esse parabolam quæ apud Matthæum, in qua rex filii sui nuptias facit, servosque dimittit invitatum convivas. Verumtamen is qui non perfunctorio studio legerit, deprehendet mentis attentione parabolam hanc ab illa prorsus differre. Namque illa Matthæi cælorum ante omnia regno ea quæ dicuntur comparat; hic nihil ejusmodi fit. Illic convivii auctor regiam personam gerit; hic privatus homo introducitur. Ibi nuptias filii rex celebrat, hic simplex cœna est. Ibi multi legatione funguntur, hic unus vocator mittitur. Ibi partim socordes venire neglexerunt, partim etiam servos contumeliosis affectibus interemerunt; hic unice obtinent occupationem, ut se vocati excusent. Rursus ibi rex exercitum commovet adversus servorum suorum interfectores, hic homo quamvis iratus recusantis invitatis, nihil ejusmodi facit: servo tamen suo mandat, ut pauperes et membris mutilos et cæcos convocet. At ille qui ad filii nuptias invitat rex, famulis pluribus utitur: neque pauperes, membris mutilos, cæcos, claudos ad se cogit: haud enim regis nuptiis tales interesse invitatos decuit. Tum e numero convivarum quemdam indigna nuptiis veste indutum rex punit. Denique quod est omnium potissimum, Matthæi parabola intra templum dicta fuit, coram pontificibus ac populi senioribus concionante Domino: Lucæ parabola in Galilæa domi cujusdam principis Pharisæi privatam cœnam exhibet, convivante apud eum Servatore. Ergo Lucas sic præfat parabolæ: nempe Jesum in aedes cujusdam et Pharisæis venisse ut Sabbato cibum sumeret; hos autem mentem illi intendisse. Tum narrat hydropici hominis curationem, atque uti Jesus docuerit quominus primos accubitus in conviviliis ambirent, neque invitarent eos a quibus vicissim invitandi forent, sed eos potius qui remunerari nequirent. Addit, quemdam e discumbentibus hæc audientem dixisse, *Beatus qui panem comedit in regno Dei!* Jesum autem sic orsum loqui: *Homo quidam fecit cœnam magnam.* Atque ita Lucas præsentem parabolam tradit narratam a Servatore ei qui dixerat, *Beatus qui panem comedit in regno Dei.* Quare omnino fatetur diversam hanc esse a superiore parabolam. Sed tamen quia ne ipsa quidem a cælorum regno abhorret, de quo omnis nobis institutus sermo est, videamus porro quid significant etiam ea quæ in hac proponuntur. Unus recumbentium et convivantium cum Servatore in Pharisæi domo, sermonibus ejus commotus, beatum exclamat illum, fore qui ad pa-

(65) Triplex est loci hujus Eusebiani, mutatis sæpe verbis, excerptum. Primum in præcedentibus dedimus ex catena anonymi auctoris in codice B. Alterum ex hoc excerptum, ex catena Nicetæ in codice A. Tertium est in codice E, ex catena item Macarii Chrysocephali, qui cum Nicetæ congruit, præterquam initio, quod ita se habet: Πολλοὶς τισιν ἐδοξε τὴν αὐτὴν παραβολὴν εἶναι: ταύτην τε τὴν παρὰ

A Δόξειεν (65) ἂν τις τὴν αὐτὴν εἶναι παραβολὴν τῇ παρὰ τῷ Ματθαίῳ, ἐν ᾗ βασιλεὺς ἐστὶ γάμους ποιεῖν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ δούλους ἀποστέλλων καλεῖσαι τοὺς κεκλημένους. Ὁ δὲ μὴ παρέργως προσέχων τῇ ἀναγνώσει εὖροι ἂν ἐπιστήσας τὸν νοῦν παντάπασιν ἡλλοτριωμένην ταύτην ἐκείνης. Ἡ μὲν γὰρ παρὰ τῷ Ματθαίῳ πρῶτον ἀπάντων τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν παρέβαλε τὰ λεγόμενα· τοῦτο δ' ἐνταῦθα οὐ λέλεκται. Κάκει μὲν ἀφωμόλου τὸν κλητόρα βασιλεῖ, ἐνταῦθα δὲ φίλον ἀνθρώπων εἰσάγει· κάκει μὲν γάμους τῷ υἱῷ ὁ βασιλεὺς ἐτέλει, ἐνταῦθα δὲ ἀπλῶς δείπνον· κάκει μὲν πολλοὶ ἀποστέλλονται, ἐνταῦθα δὲ εἰς μόνον ἐπὶ τὴν κλήσιν ἐκπέμπεται· κάκει οἱ μὲν ἀμελήσαντες οὐκ ἀπήντων, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ τοὺς δούλους ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν· ἐνταῦθα δὲ μόνον σκῆπτρονται ἀσχολῶν, παραιτούμενοι τὴν κλήσιν· ἐκεῖ πάλιν ὁ βασιλεὺς στράτευμα κινεῖ κατὰ τῶν ἀνηρηκότων τοὺς αὐτοῦ δούλους· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἀνθρώπος ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ παραιτίᾳ τῶν κεκλημένων, οὐδὲν μὲν τοιοῦτον ποιεῖ, τῷ δ' αὐτοῦ δούλῳ προστάττει πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τυφλοὺς εἰσαγαγεῖν. Ὁ δὲ ἐπὶ τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ συγκαλῶν βασιλεὺς, δούλους πλείους ὑπερέταις χρώμενος, οὐ πτωχοὺς καὶ ἀναπήρους, ἀλλ' οὐδὲ τυφλοὺς καὶ χυλοὺς εἰσάγει· ἐπειδὴ μὲν δ' ἐπρεπεῖ ἐπικληθεῖν γάμου βασιλικοῦ τοιοῦτους παρεῖναι· κληθέντων δὲ πολλῶν, τὴν ἀνάξια γάμου ἐνδεδυμένον ὁ βασιλεὺς τιμωρεῖται. Τὸ δὲ πάντων κεφαλαιωδέστατον, ὅτι ἡ μὲν παρὰ τῷ Ματθαίῳ παραβολὴ ἐνδον ἐν τῷ ἱερῷ λέλεκτο, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαλεγόμενου τοῦ Σωτῆρος· ἡ δὲ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἐπὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν οἰκίᾳ τινὸς ἀρχοντος Φαρισαίου φίλον δείπνον κατασκευάζει, ἐστιωμένου παρ' αὐτῷ τοῦ Σωτῆρος. Προλέγει γοῦν τῆς προκειμένης παραβολῆς ὁ Λουκᾶς ταῦτα· ὅτι εἰσῆλθεν εἰς οἶκόν τινος Φαρισαίου ἐστιασθῆναι ἐν Σαββάτῳ· οἱ δὲ παρετηροῦντο αὐτόν. Εἶτα διελθὼν, ὡς ὑδρωπικὸν ἐθεράπευσεν, καὶ ὡς ἐδίδασκε μὴ τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις μεταδιώκειν, μὴ δὲ καλεῖν τοὺς ἀντικατέσοντας, ἀλλὰ τοὺς ἀντιδοῦναι μὴ δυναμένους, ἐπιφέρει, ὅτι ἀκούσας τις τῶν συνανακειμένων ταῦτα εἶπε, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ! Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνθρώπος τις ἐποίησε δείπνον μέγα. Οὕτω δ' ὁ Λουκᾶς τὴν προτεθεῖσαν παραβολὴν ἀνέγραψεν εἰρησθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν εἰρηκότα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ· ὥστε ἐξ ἀπαντος ὁμολογεῖν ἐτέραν εἶναι ταύτην παρὰ τὴν πρῶτην. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἄλλοτρίᾳ τυγχάνει οὐδ' αὐτὴ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ πᾶς ἐνέστικτε λόγος, ἴδωμεν τί βούλεται καὶ τὰ διὰ ταύτην δηλούμενα. Τῶν συνα-

τῷ Λουκᾷ, καὶ τὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ περὶ τοῦ γάμου διαλαμβάνουσιν, διὰ τὸ καὶ ἐκεῖ παραίτησιν τῶν κεκλημένων εὐρίσκεισθαι. Ὁ δὲ μὴ παρέργως, etc. *Compluribus visum est, eandem esse parabolam tum quæ apud Lucam tum quæ apud Matthæum recitatur de nuptiis, quia et in hac altera excusationem vocatorum comperimus. Verumtamen qui haud perfunctorio studio, etc.*

νακειμένων τις τῷ Σωτῆρι ἐν τῇ τοῦ Φαρισαίου οἰκίᾳ· A καὶ συνεστωμένων, ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων κινήσεις, μακαρίζει τὸν καταξιωθῆσόμενον φαγεῖν ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Οἶμαι δ' αὐτὸν τοῦτο εἰρηκέναι διὰ τὸ φάναι τὸν Σωτῆρα τῷ κεκληκέναι αὐτόν· Ὅταν ποιῆς ἄριστον, μὴ πλουσίους κἀλεῖ, ἀλλὰ πτωχοῦς, καὶ μακάριος ἔσθι. Πρὸς τοῦτον οὖν φησιν· Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες.

Επὶ τὸ λογικὸν συμπόσιον οὐκ ἀπήντησαν, φιλή-
δονοι μᾶλλον ὄντες ἢ φιλόδοχοι, καὶ τῆς ὕλης ἢ τοῦ
θεοῦ· φιληδονίας μὲν γὰρ δαίγμα γυνή· ἀγρὸς δὲ καὶ
ζεύγη τῆς φιλοερημοσύνης. Πολλοὺς μὲν οὖν κεκλη-
σθαι φησι ἐπὶ τὸ μέγα δεῖπνον καὶ τὸ καθ' ὅλης τῆς οἰ-
κουμένης λογικὸν συμπόσιον τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γρα-
φῶν, μὴ μὴν τοὺς πάντας τῆς χάριτος ἐπιτυγχάνειν· B
ἀποστερεῖσθαι γὰρ αὐτῆς τῶν κεκλημένων τοὺς περὶ
ἕτερα ἡσχολημένους. Περιεπῆν γὰρ καὶ ἀφέλκειν τῆς
κλήσεως τὰς τοῦ βίου φροντίδας διδάσκει· ταύτας
δ' εἶναι διαφόρους· ἢ γὰρ περὶ τὰ κτήματα καὶ ἀγροῦς
ἀσχολούμενοι, ταῦτα τῆς κλήσεως προτετιμῆκασιν,
ὡς παραιτησέσθαι τολμήσαι διὰ ταῦτα τὴν κλήσιν· ἢ
περὶ τὰς τοῦ βίου πραγματείας κατατριβόμενοι· ἢ
δεσμῷ γάμων καὶ παιδῶν ἐμπεπλεγμένοι· ἢ τισιν
ἄλλοις τοιοῦτοις φροντίσμασιν ἡσχολημένοι. Ταῦτα
γὰρ καὶ τοιαῦτα ἐπάγειν καὶ περιέλκειν εἰωθε τοὺς
διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτεῖσθαι τολμῶντας, καὶ
τὸν κλήτορα, καὶ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης συμπόσιον,
καὶ τὴν λογικὴν τροφήν· ὧν ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυ-
τοὺς, κατὰ μὲν τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν, οἱ προ-
τιμῆσαντες τῆς οὐρανίου κλήσεως τὰ ἡδέα τοῦ παρ-
όντος βίου, πλοῦτον δηλαδὴ καὶ πραγματείας καὶ
γάμων, καὶ διὰ ταῦτα τὴν χάριν παραιτησάμενοι·
κατὰ δ' ἑτέραν ἐκδοχὴν οἱ πρῶτοι τῆς κλήσεως ἡξιο-
μένοι, οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ δὲ προφάσει
τῆς περὶ τὸ κρεῖττον ἀσχυρίας τὴν κλήσιν ὑβρίσαν.
Ὡς γὰρ ἔχοντες ἀγροῦς τὰ παρ' αὐτοῖς ἀμφιλαφεῖ
ἀναγνώσματα, καὶ ὡς βόας ἀροτήρας κεκτημένοι τοὺς
παρ' αὐτοῖς προφῆτας, καὶ ὡς ἂν σοφία τινὶ οἶα δὴ
γυναικὶ συμβιούντες, τὴν εὐαγγελικὴν ἐξευτέλισαν
χάριν. — Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν οὕτω παγεῖς τὴν καρδίαν,
ἐξυφαίνει παραβολὴν ἀποχρώντως ἔχουσαν εἰς παρά-
δειξιν τῆς ἐπ' αὐτοὺς ἐσομένης οἰκονομίας· πρὸς γὰρ
τὸ μακάριος ἔσθι ἀποδλέπων, καὶ πρὸς τὸ ἀνταπο-
δοθήσεται σοὶ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων, ὁ
συνανακειμένος μακαρίζει τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι
τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ ἄρτου. Οὗτος δὲ ἦν ὁ κατ' ἀν-
τιπόσιν τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς φιλανθρωπίας, ἐν τῇ
ἀναστάσει τῶν δικαίων ἀποδοθῆσόμενος τῷ μακαρι-
ζομένῳ, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας
μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς νοουμένης. Πρὸς οὖν τὸν εἰρη-
κότα, Μακάριος ὅστις φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν Θεοῦ, τίς ἂν γένοιτο οὗτος ὁ μακάριος, διὰ
τῆς παραβολῆς· ὁ Σωτῆρ παρίστην.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκλήθησαν πολλοὶ εἰς τὸ ἵπναι
ἔτοιμα φέρον δεῖπνον (τῆς γὰρ βασιλείας ἀξίως ὁ οἰ-
κοδεσπότης τὸ τοιοῦτον ποιεῖ δεῖπνον), παρητήσαντο
δὲ τὴν χάριν, περὶ μὲν τούτων ἀπόφασις ἐξενήνεκται

nem manducandum in regno Dei dignanter fuerit
admissus. Puto autem hoc dictum fuisse, quia
Servator invitanti se dixerat : Cum prandium seco-
ris, noli divites vocare, sed panperes, ut beatus sis.
Huic ergo respondens ait : Homo quidam fecit co-
enam magnam, et reliqua.

13 Ceperunt simul omnes excusare.

Ad rationale convivium non venerunt, quia vo-
luptatum potius atque materiae quam Dei amatores
erant. Nam voluptatis argumentum uxor ; ager au-
tem ac boves, avaritiae. Multos itaque vocatos dicit
ad magnam coenam, et rationale per universum
orbem convivium sacrarum ac divinarum Scriptura-
rum, non tamen omnes gratia potiri, qua vocati
privantur quia rebus aliis curam impendunt. Et-
enim distrabere atque avertere a vocatione sollici-
tudines mundi docet, quae variae sunt : nam vel
possessionibus agrisque intenti, eas res vocationi
anteferunt ; ita ut excusare se vocati idcirco au-
deant. Vel vitae negotiis alteruntur, vel nuptiarum
ac liberorum vinculis implicantur, vel aliis hujus-
modi curis dediti sunt. Haec enim et alia hujusmodi
abducere ac distrabere solent eos qui gratiam re-
pudiare, vocantemque, nec non novi foederis con-
vivium, et intellectualem escam, audent. Quibus
omnibus semet orhaverunt, secundum hanc quidem
interpretationem, ii qui caelesti vocationi jucundi-
tates hujus mundi praelulerunt, divitias nimirum,
negotia et nuptias ; quorum causa gratiam recu-
sarunt. Secundum aliam vero interpretationem,
prioris illi dignanter vocati, id est populus circum-
ciscus, qui melioris instituti praetextu vocationem
spreverunt. Nam quasi agros habentes copiosas
suas Scripturas, et bonum arantium instar prophetas
suos, et cum sapientia sua veluti uxore conviven-
tes, evangelicam gratiam despuerunt. — Quia vero
tantopere rudi corde erant, necit parabolam ido-
neam demonstrando futuram apud ipsos gerenda-
rum rerum rationem. Namque ad illa verba *beatus*
eris atque *ad illa retribuetur tibi in resurrectione*
justorum, respiciens conviva, beatum appellat eum
qui in regno dignus erit vesci pane. Porro hic in-
telligitur qui dandus erit remunerandi causa beni-
gnitatem pauperibus exhibitam ; quique in resur-
rectione justorum retribuendus est beato illi : nam
resurrectio idem esse intelligitur ac regnum Dei.
Dicenti ergo, *Beatus qui manducat panem in regno*
Dei, parabolam exponit Servator docens quisnam
sit ille beatus.

Quoniam itaque vocati sunt multi ad paratam
coenam (nam pro dignitate regni sui paterfamilias
coenam hujusmodi facit), sed gratiam repudiaverunt,
de his lata sententia fuit dicendo : Neminem viro-

rum illorum qui vocati fuere, et ob suas mundanas occupationes recusare, cœnam meam gustaturum: alios autem, horum loco, vitæ negotiis minime implicitos, dignos habitum iri ait beata cœna, nempe pauperes quosdam et cæcos et mutilos, qui vocationi non restiterunt; quia neque emebant, neque vendebant, neque nuptiis operam dabant, neque alio quolibet negotio distrahebantur, sed prompte expediteque gratiam admiserunt. Quos invitator, primo quidem incolumes faciet, quia facile omnem morbum atque languorem sanat. Deinde etc. Quæ omnia sibi interdixerunt recusantes illi Judaicæ synagogæ principes; quorum loco plebs morigera fuit, quæ in plateis urbis, nempe in legali politia, vivebat. — Fortasse autem his hominibus, ethnicos denotare volebat, qui ad ejus magisterium erant accessuri. Hi antea idololatræ erant, quorum animas mali dæmones vitiaverant; quos consentaneæ invitationi suæ suscipiens convivor, primum quidem sanos incolumesque efficit, cœlorum oculos reserans, omni morbo omnique languori animarum ipsorum medens; deinde iisdem spiritalem cœnam exhibebit. Primi itaque vocati sunt circumcisi, qui adversus gratiam contumeliosi fuerunt. Secundi alienigenæ ethnici, qui antea cæca mente erant, et muti, et claudi, ac muti, qui etiam alacriter obtemperarunt. Jam in plateis versantes, ii credendi sunt qui lata perditionis via incedunt, et sine doctrina dogmatibusque vivunt. Tum latentes in angulis, ii qui malitiam quolibet prætextu velant. Reliqui demum tertio loco de viis sæpibusque vocati, animæ in Inferis detentæ. Multa enim sunt illarum itinera quæ hinc abeunt quibus post corporis depositionem prædicavit Servator. Clementer vero iis etiam necessitatem imponit, qui nondum sua voluntate moventur. Talis est cœna quæ hic invitatis parata est. Tales etiam vocati, quorum alii contumaces, ideoque jejuni; alii morigeri, ideoque admissi. Tu vero mihi hinc mentem transfer, etc. Beati ergo qui nunc esuriunt et sitiunt iustitiam, quia tunc saturabuntur, cœna regia epulantes, et vitæ panem participant, novique calicis lætitiā. Quarum rerum symbola ante passionem peragens Servator: *Non bibam, inquit, amodo ex hoc genimine vitis usque in diem illum, quo illud vobiscum novum bibam in regno Patris mei*²⁰. Plena est bonarum rerum mensa, qua vescentur ii quibuscum sœdus disposuit, propterea quod secum in ientationibus permanserint, ut pranduerint ac bibant in mensa ejus, pane cœlesti animarum sanctarum nutritore pasti, vinumque novi geniminis veræ vitis participantes, quam ipse omnium Deus ac pater excolens, novum ex ipsa fructum dignis propinabit.

Ἐν ἐσθίῳσι καὶ πίνουσιν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, ἄρτων μὲν οὐρανίου ψυχῶν ἁγίων θρεπτικοῦ τραφισόμενοι, οἶνον δὲ τοῦ καινοῦ γεννήματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληφόμενοι, ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀξίοις παρέξει.

²⁰ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁰ Matth. xxvi, 29. ²¹ Luc. xvii, 3.

ἡ φήσασα ὅτι· Οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων, καὶ διὰ τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας παραιτησαμένων, γέυεται μου τοῦ δείπνου· ἑτέρους δ' ἀντὶ τούτων τοὺς μὴ περιπεπλεγμένους ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, κατ'ἐκκλησιαστικῆς φησι τοῦ μακαρίου δείπνου, πτωχοὺς τινὰς καὶ τυφλοὺς καὶ ἀναπήρους, τοὺς μηδαμῶς παραιτησαμένους τῇ κλήσει, διὰ τὸ μὴτε ἀγοράζειν, μὴτε πωράσκειν, μὴτε γάμψω σκολάζειν, μὴθ' ὅψ' ἑτέρων τινῶν τοιούτων περιελκεσθαι, προθύμως δὲ καὶ ἐτοιμῶς καταδέχεσθαι τὴν χάριν· οὗς ὁ καλέσας πρῶτον μὲν ὕγεις καταστήσει, οὗς τε ὦν βραδίως πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύειν· ἔπειτα, etc. (ut col. 573). Ὡς ἀπάντων ἐστέρησαν ἑαυτοὺς οἱ παραιτησάμενοι, τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ ἄρχοντες μεθ' οὗς ἡ πλήθους ὕψηκουσεν, ὡς πλατείας πόλεως τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ ζῶσα. — Τὰχα δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐξ ἔθνων ἤνιττετο, τῷ αὐτοῦ λόγῳ προσεῖναι μέλλοντας. Τοιοῦτοι δὲ ὑπάρχον οἱ πρὶν εἰδωλολάτραι ὑπὸ δαιμόνων πονηρῶν τὰς ψυχὰς δειλωθέντες· οὗς ἀκολουθῶν τῇ ἐπαγγελίᾳ ὑποδεξάμενος ὁ ἐστίατωρ, πρῶτα μὲν οὖρους καὶ ὕγεις ἀποκατάσσει, ἀνοίξας τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, πᾶσαν τε νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἱασάμενος· ἔπειτα τὸ πνευματικὸν αὐτοῖς παραθήσει δείπνον. Πρῶτοι μὲν οὖν ἐκλήθησαν οἱ ἐκ περιτομῆς, οἱ καὶ τὴν χάριν καθύβρισαν· δεῦτεροι δὲ μετ' ἐκείνων οἱ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων, οἱ πρὶν τὰς διανοίας τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ κυφοὶ, οἱ καὶ προθύμως ὕψηκουσαν· εἰν δ' ἂν ἐν πλατείας μὲν οἱ τὴν εὐρύχωρον τῆς ἀπωλείας ὁδὸν βαδίζοντες, καὶ βιοῦντες ἀνευ διδαχῆς καὶ δογμάτων· ἐν δὲ ῥύμαις, οἱ συστέλλοντες τὴν κακίαν οἷα δῆποτε προφάσει· οἱ δὲ λοιποὶ, οἱ ἐξ ἐσχάτων ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ φραγμῶν καλούμενοι τρίτοι, αἱ ἐν ἄδου ψυχαί· πολλὰ γὰρ ὁδοὶ τῶν ἐξεληθόντων τὸν βίον τούτον· αἱς ἐκέρυξε μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος ὁ Σωτὴρ· φιλανθρώπως δ' ἀνάγκην προσάγει τοῖς οὐκέτι αὐτεξουσίοις. Τοιοῦτον μὲν ἦν τὸ δείπνον, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς δαιτυμόσιν ἡτοίμασται καὶ τοιοῦτοί τινες οἱ καλούμενοι, οἱ μὲν ἀπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπομένοντες ἀγευστοὶ· οἱ δὲ εὐπειθεῖς, καὶ διὰ τοῦτο προλαμβανόμενοι. Σὺ δὲ μοι ἐνταῦθεν μετὰ τῇ διανοίᾳ, etc. (ut col. 572). Μακάριοι γοῦν οἱ νῦν πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι τότε χορτασθήσονται, τοῦ δείπνου τοῦ βασιλικοῦ ἐμπορούμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες τοῦ ἁγίου τῆς ζωῆς, καὶ τῆς εὐφροσύνης τοῦ καινοῦ ποτηρίου. Ὡς τὰ σύμβολα ἐπιτελῶν πρὸ τοῦ πάθους ὁ Σωτὴρ, Ὁ μὴ πίνω, ἔφη, ἀπ' ἁρτι ἐκ τούτου τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς ἐμοῦ· πλήρης ἀγαθῶν τράπεζα, ἥς μεταλήψονται οἱς τὴν διαθήκην διέθετο, διὰ τὸ μεμενηκέναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς.

²¹ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²¹ Matth. xxvi, 29. ²² Luc. xvii, 3.

²² Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²² Matth. xxvi, 29. ²³ Luc. xvii, 3.

²³ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²³ Matth. xxvi, 29. ²⁴ Luc. xvii, 3.

²⁴ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁴ Matth. xxvi, 29. ²⁵ Luc. xvii, 3.

²⁵ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁵ Matth. xxvi, 29. ²⁶ Luc. xvii, 3.

²⁶ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁶ Matth. xxvi, 29. ²⁷ Luc. xvii, 3.

²⁷ Quod si in te peccaverit frater tuus.

Hic vult eos, qui injuriis lacessiti fuerunt, erga

²⁷ Matth. xxvi, 29. ²⁸ Luc. xvii, 3.

τικούς εἶναι τοῖς πταίοις βούλεται, θεραπεύων δει-
νὴν νόσον ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐμφυομένην, ἐκκόπτων
τὴν κατὰ τῶν πταίνοντων ἀποτομήν. Κατεπαίρεσθαι
γούν εἰώθαμεν, ὥς μήτε παρακλήσεις τῶν ἡμαρτη-
κότων, μήτε τῶν ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβευόντων ἱκετηρίας
παραδέχεσθαι· μὴδὲ μὴν ὑπολογίζεσθαι ὅσα δὴ καὶ
αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι πταίνοντες συγγνώμης τῆς παρὰ
τοῦ μεγάλου κριτοῦ δεόμεθα. Εἰκότως οὖν παρὰ τῷ
Ματθαίῳ καὶ τῇ παραβολῇ κέχρηται, ἐν ᾗ ὀφείλεται
εἰσαγόνται, ὁ μὲν μυρία τάλαντα ὀφείλων, ἃ καὶ
ἀφείθη αὐτῷ προσπεσόντι· ὁ δὲ ἑκατὸν δηνάρια, ἐφ'
οἷς ἀπεπνίγετο παρὰ τοῦ ἀφενθέντος τὰ πολλὰ ἐκείνα
τάλαντα. Δι' ἧς διδάσκει, ὅτι μὴ ἄλλως τυχεῖν δυνα-
τὸν ἐστὶ τῆς βασιλείας, καὶ πολλὰ τις κατορθώσῃ, μὴ
τὸν ἀγαθὸν Θεὸν μιμησάμενος κατὰ τὸ ἀμνησίσκατον·
ἐπειδὴ περ ἡ βασιλεία, κρίσει τοὺς ἀξίους παραδεχο-
μένη, τοὺς μὴ συγχωρητικούς καὶ τὸν ἀγαθὸν τῶν
ὅλων κριτὴν κατὰ τοῦτο μιμουμένους οὐ παραδέχε-
ται. Οὐ γὰρ ἂν ἔχει τις εἰπεῖν τοσαῦτα τινα πεπλημ-
μεληκέναι εἰς ἑαυτὸν, ὅσα περ αὐτὸς τὸν πάντα χρό-
νον τῆς αὐτοῦ ζωῆς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ πράξας
ὑφείλεται ἐστὶ· ποτὲ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λόγου πταίωμεν,
ποτὲ δὲ δι' αἰσχροῦν καὶ πονηρῶν ἐπιθυμημάτων τε
καὶ πράξεων. Πλὴν ὁμως τοσαῦτα πταίνοντες, οὐκ
ἀπογινώσκωμεν τὰς παρὰ τῷ Θεῷ ἐλπίδας, διὰ τὸ φι-
λάνθρωπον καὶ ἀνεξίσκατον ἐλεημονικόν τε καὶ συγχω-
ρητικὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἔπεται τῷ αὐτῷ μέτρῳ,
καὶ ἡμᾶς μετρεῖν τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρτάνουσι· μὴδὲ
κατὰ τὸν Πέτρον ἀκριβολογεῖσθαι τῇ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ μέχρις ἐβδόμου ἀριθμοῦ τοῖς εἰς ἡμᾶς ἡμαρτη-
κόσι συγχωρεῖν· κατὰ δὲ τὸν συμπαθὲ καὶ ἐλεήμονα
Σωτῆρα μέχρι τοῦ ἐβδομηκοντάκις ἑπτά· οὐ πάντως
τὰ τοσαῦτα περιεργαζομένους ἁμαρτήματα, καὶ ὥσπερ
ἀναγραφὴν αὐτῶν ποιοῦμένους καθ' ἑκάστην ἡμέραν,
ἐκ δὲ τούτου τὸ ἀπερίοριστον διδάσκοντες. Πυθο-
μένου γὰρ τοῦ Πέτρου ἐπὶ πόσους τοῖς εἰς ἡμᾶς ἁμαρ-
τανόμενοι συγχωρεῖν δεοί, καὶ ἀριθμὸν ὀρίσαντος
τὸν ἕως ἑπτάκις, ὁ Σωτὴρ τὸν ἕως ἐβδομηκοντάκις
ἑπτά εἰσήγαγε, καθ' ὃν δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀπείναι, εἰδότας
καὶ πεπαισμένους, ὥς ἔσται καιρὸς καθ' ὃν συναρθῇ-
σεται πρὸς ἡμᾶς λόγος ὑπὲρ πάντων κριτοῦ τε
καὶ βασιλεῖος, ἐπειδὴν οἱ πάντες παραστῶμεν τῷ βῆ-
ματι αὐτοῦ, ὅτε ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρηθῇ-
σεται ἡμῖν. Ὁ μὲν γὰρ μέγας βασιλεὺς ἐντεῦθεν ἦδη
πᾶσιν ἡμῖν τοῖς χρεωφειλέταις πολλῶν τάλαντων κατὰ
τὸ πρέπον αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ πᾶν ἀνῆκε χρεός,
δοὺς ἄφρονι ἁμαρτημάτων καὶ ἐξαλείψας τὸ καθ'
ἡμῶν χειρόγραφον· ἡμεῖς δ' ἐπὶ βραχείᾳ πταίσμασι
τοὺς συνδούλους ἀποπνίγωμεν, καὶ παρακαλούμενοι
οὐ συγχωροῦμεν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐπτασιμένα, μὴ ἐπι-
μετροῦντες τὰ ἴσα οἷς παρὰ Θεοῦ τετυγχάκαμεν τοῖς
ἡμετέροις οἰκέταις. Εὐλόγως οὖν ἀγανάκτησις καθ'
ἡμῶν ἐξενεχθήσεται· καὶ ὁ τῶν πᾶσαν ἡμῖν ὀφειλὴν
ἀφελὲς Δεσπότης οὐκέτ' ἀφήσει ἡμῖν· ἀλλ' ᾧ μέτρῳ
μεμετρήκαμεν ἀσυμπαθεῖ καὶ ἀνελεῖ καὶ ἀποτόμῳ,
ἐπιμετρήσει ἡμῖν καὶ τὸν ἐξ ἡμῶν κατὰ τῶν ἡμε-
τέρων συνδούλων ὅρον καθ' ἡμῶν ἐπαρτήσῃ. Ἐφεύ-

A offensores suos indulgentiam expromere : sanati que
dirum morbum sæpenumero illorum animis inna-
scentem, atque odium quo sibi maleficos prosequun-
tur resecat. Quippe adeo exacerbari solemus, ut
neque peccantium obtestationes, neque supplices
intercessorum preces admittamus, neque reputemus
quanta et nos humanæ conditionis peccata
ignosci nobis a magno iudice egeamus. Aptè igitur
apud Matthæum ** parabola Servator utitur, in qua
debiteres introducuntur quorum alter decem millia
talentorum debebat, quæ ipsi supplices condonata
fuere; alter autem centum denarios, quorum causa
suffocabatur ab eo, cui tantus ille talentorum nu-
merus remissus fuerat. Qua parabola docet, haud
licere regnum adipisci, quanquam aliqui multa
B recte aliquis fecerit, nisi Dei bonitatem injuriarum
oblivione imitetur. Nam regnum quod nonnisi ju-
dicio probatos recipit, alienis a clementia neque
omnium iudicem hac virtute imitantibus haudqua-
quam patet. Neque enim quempiam tanta in nos
peccasse affirmabimus, quanta nosmet per universæ
vitæ tempus adversus Dei voluntatem patravimus,
ideoque debiteres evasimus. Nam modo sermone
offendimus, modo turpibus vitiosisque cupiditatibus
atque actibus. Nihilominus qui tanta delinquimus,
fiduciam placandi Dei non omitimus, quem bene-
volum hominibus, patientem ac misericordem veni-
niæque pronum scimus. Consentaneum est igitur
ut eadem mensura iis, quorum offensæ in nos ex-
stiterunt, largiamur : neque, ut olim Petrus **, mi-
nuta benevolentia simus, neque injuriarum remis-
sionem septenario numero coarctemus; imo vero
septuagies septies cum clemente misericordique
Servatore parcamos. Quare offensas ne sedulo
ventilemus, neque harum veluti commentariarum in
dies conficiamus. Nunc enim indulgentiam sine fine
docemur. Etenim interrogante Petro quoties pec-
cantibus adversus nos indulgere oporteret, nume-
rumque septenarium desiniente, Servator usque ad
septuagies septies produxit veniæ dandæ a nobis
numerum; probe nimirum consciis, tempus affore
quo rationes nobiscum ponentur ab universali iudice
ac rege, cum omnes ante ejus tribunal constitue-
rant, et qua mensura mensi fuerimus, remetietur
nobis. Etenim nunc magnus rex cunctis nobis mul-
D torum talentorum debitoribus, prout suam clemen-
tiam decebat, debitum remisit, dans peccatis veni-
am, delensque scriptum contra nos chirographum :
nos autem leves ob culpas conservos suffoca-
mus, atque obsecrati minime remittimus quæ in
nos peccata fuerint; familiaribus nostris haud pa-
ria facientes iis, quæ nos a Deo consecuti sumus.
Merito itaque nobis irascetur is qui omne debitum
nobis condonaverat Dominus : neque jam nobis
pareet; sed qua mensura mensi fuerimus, dura
videlicet, immisericorde et aspera, eadem nobis re-
tribuet; latamque a nobis adversus conservos no-

** Matth. XVIII, 24. ** ibid., 21.

siros sententiam, de nobismet pariter dicet. Secus vero licet cuique bonæ sententiæ genus sibi apud illud tribunal comparare, si ipse antea sit benignus, et alienis contra se peccatis indulgeat.

²⁰ *Et dicent vobis : Ecce hic, vel ecce illic.*

Hæc secundum Matthæum dicta sunt de Hierosolymorum excidio. Quare illic addebatur : Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes ²¹. Verumtamen hic de Antichristi temporibus Servator proloquitur ; ideoque verba illa non adjunguntur.

²² *Primum oportet illum multa pati.*

His verbis futuram quoque aliquando apostasiam innuit dum ait : Primum oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac, nempe hominum. Nam repulsum atque improbatum iri Evangelium ejus, populumque ejusdem magnopere afflictum iri, vaticinatus est ; sive in consecutis deinde persecutionibus, quibus parentibus sexcenta ipse Servator passus est, maledictis hominum appetitus ; sive Ecclesia ejus atque doctrina cum exagitaretur atque oppugnaretur ; sive in universi consummatione, cum Evangelium ejus omnino improbabitur, atque ex hominum cœtu exterminabitur.

²³ *Et sicut accidit Noachi temporibus, etc.*

Sic igitur repulso, ut dictum est, per apostasiam sermone evangelico, more malorum quæ diluvii tempore contigerunt, impiis, inquit, hominibus exitium superveniet. Et quidem sicut omnes tunc perierunt, exceptis duntaxat qui cum Noacho in arca constitierant ; ita in Domini adventu, scelesti homines per apostasiæ tempus luxuria et ebrietatibus et nuptiis et cæteris vitæ voluptatibus occupati, ea ratione peribunt qua illi Noachi ætate diluvio submersi. Ne quis autem existimaret hos quoque aquis obrutum iri, necesse fuit. Loti exemplum commemorare ; Sicut, inquit, Loti tempore edebant et bibebant, et reliqua : Porro die qua Lotus Sodomis egressus est, ignis cælo pluit cunctosque incolas perdidit. Hujusmodi, inquit, dies erit qua Filius hominis revelabitur ²⁴. Quibus verbis mystice admodum ac terribiliter docet, fore ut igne ac sulfure cælis misso impios omnes ira Dei corripiat. Idcirco impios hanc diem adesse orantes prophetica vox increpat dicens : *Vae desiderantibus diem Domini ! Cur ? Vobis hæc dies, tenebræ et non lux, dies tenebrarum et caliginis, dies calamitatis et exterminii* ²⁵. Sedulo autem Servator hic quoque cavet, quominus diceret ignem et sulfur antea cælo pluisse in impios Sodomorum cives, quam Lotus egressus eorum cœtu separaretur. Sic diluvium neque inundavit, neque merxit universos orbis incolas, priusquam Noachus in arcam introiret. Ita prorsus in mundi consummatione haud ante eventurum perierunt impiorum diluvium ait, quam in celesti arca congregentur incolumes quicumque tunc pii homines erunt, prorsus ut Noachi exemplum reno-

A roï δὲ τις αὐτῶν μέθοδον ἀγαθῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπὶ τοῦ δικαιοῦ τοῦ ἐξενεχθισομένης, εἰ προλαβὼν γενόιντο φιλόανθρωπος καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτανόμων συγχωρητικὸς.

Καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν· Ἴδού ὧδε, ἢ Ἴδού ἐκεῖ.

Ταῦτα κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ἐλέγγοτο περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλὴμ (66)· διὸ καὶ προσέκειται· *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν καιρῶν τοῦ Ἀντιχρίστου προλέγει· διὸ οὐ πρόκειται τοῦτο.*

Πρῶτον δὲ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν

Αἰνίσσεται δὲ καὶ ἐν τοῖς τὴν ποτὲ γενησομένην ἀποστασίαν εἰπὼν· Πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, δηλονότι τῆς τῶν ἀνθρώπων· ἀποδιδοῦναι γὰρ καὶ ἀποδοκιμασθῆναι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον, πολλὰ τε παθεῖν τὸν αὐτοῦ λαὸν, ἐθέσπισεν· εἴτε ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα διωγμοῖς, καθ' οὓς μυρία πέπονθεν αὐτός τε βλασφημούμενος ὁ Σωτὴρ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τε Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καὶ ὁ λόγος ἐλανόμενος καὶ πολεμούμενος· εἴτε πρὸς τῇ πάντων τέλει, καθ' ὃ ἀποδοκιμασθήσεται πάμπαν ἀποδιδοῦναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενεᾶς.

Καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, κ. τ. λ.

Οὕτω τοίνυν, ὡς εἰρηται, ἐκδηθέντος διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ συμβεβηκότων, ὁ κατὰ τῶν ἀσεβῶν διαβρὸς ἐπιστήσεται, φησί. Ἄλλ' ὡς τότε πάντας μὲν ἀπώλεσεν, οὐ μὴν καὶ τοὺς συνηγμένους ἅμα τῇ Νῶε ἐν τῇ κιβωτῇ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας οἱ μὲν ἀσεβεῖς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀποστασίας τρυφαῖς καὶ μέθαις καὶ γάμοις καὶ ταῖς τοῦ βίου ἡδοναῖς κατατρίβονται ὁμοῦς τοῖς ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες ἀπολούνται. Ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ τινα νομίσαι δι' ὕδατος καὶ τούτους κατακλυσθῆσεσθαι, ἀναγκαιῶς τῷ ἐπὶ τοῦ Λῶτ κίχρηται παραδείγματι, καθὼς ἐγένετο, λέγων, ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ, ἥσθιον, ἐπιον, καὶ τὰ ἐξῆς· Ἡ δὲ ἡμέρα ἐξῆλλε Λῶτ ἀπὸ Σοδόμων ἐδρεψεν πῖρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ἀπώλεσε πάντας. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἡ ἡμέρα ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει· σφόδρα ἀπορρήτως καὶ φοβερώς διδάσκων ὅτι πυρὶ καὶ θείῳ ἀπ' οὐρανοῦ καταπιεσμένοι τοὺς ἀσεβεῖς πάντας ἡ ὀργὴ μεταλεύσεται· διὸ τοῖς μὲν ἡμέραν ταύτην ἐπιστῆναι εὐχομένοις ἀσεβέσιν ἡ προφητικὴ φωνὴ ἐπανατίναται λέγουσα· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου ! Ἰτα τί ; Ὑμῖν αὕτη ἔσται σκότος, καὶ οὐ φῶς, ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου, ἡμέρα ταλαιπωρίας καὶ ἀφαιριμοῦ.* Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἐτήρησεν ὁ Σωτὴρ οὐ πρότερον ἐδ πῖρ εἰπὼν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ τὸ θεῖον κατακληθέναι ἐπὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις ἀσεβεῖς, ἢ τὸν Λῶτ ἐξελεῖν, καὶ χωρισθῆναι ἐξ αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ οὐ πρότερον ἐπῆλθεν οὗτος καὶ πάντας ἀπώλεσε τοὺς κατὰ γῆν οἰκοῦντας, ἢ τὸν Νῶε εἰσελεῖν εἰς τὴν κιβωτόν. Κατὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν καὶ ἐπὶ

²⁰ Luc. xvii, 23. ²¹ Matth. xxiv, 16. ²² Luc. xvii, 25. ²³ ibid, 26. ²⁴ Luc. xvii, 28-30. ²⁵ Amos v, 18.

(66) Confer Theophaniæ fragmentum x, col. 655.

τῆς συντελείας οὐ πρότερον ἔσεσθαι τὸν κατακλισμὸν ἅμα τῆς ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν φησιν, ἢ συναχθῆναι εἰς τὴν ἑπουράνιον τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν, καὶ διασωθῆναι τοὺς τότε εὐρεθησομένους τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπους, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ Νῶε· οἷς καὶ λεγθήσεται κατὰ καιρὸν τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· *Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὸ ταμειὸν σου*, καὶ τὰ ἐξῆς, ὥς οὐ παρέλθοι ἡ ὀργὴ Κυρίου· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Λῶτ ἐποίησεν, ἵνα μὴ οἱ δίκαιοι συναπλῶνται τοῖς ἀσεβέσιν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος οὐ πρότερον αὕτη ἔσται, ἢ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς δικαίους καὶ θεοσεβεῖς ἀπορισθῆναι τῶν ἀσεβῶν, καὶ συναχθῆναι εἰς τὴν ἑπουράνιον τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν· εὐρισκομένου, πάντων δὲ ἀθέων ἀσεβῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἁντιχρίστου γεγονότων, τῆς τε ἀποστασίας καὶ ὅλης τῆς μετελεύσεως.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δεῦν ἔσται ἐπὶ τοῦ
δωμάτος, κ. τ. λ.

Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸν κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπανεκθεσόμενον διωγμὸν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας. Ἡμέραν δὲ ἐκείνην ὀνομάζει τὸν χρόνον τὸν πρὸ τῆς συντελείας, ἐν ᾧ φησιν· Ὁ φεύγων μὴ ἐπιστρέψῃτω, μηδὲ μιμητὴς γινέσθω τῆς γυναικὸς Λῶτ, ἥτις μετὰ τὸ φυγεῖν καὶ ἐξω γενέσθαι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, στραφεῖσα εἰς τὰ ὀπίσω, ἀπενεκράθη, στήλη ἄλδς γενομένη. Ἀπειθεῖν γὰρ τότε προσήκει οὐχ ὑπαρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τε καὶ ψυχῆς τοῦ ἐν μέτρῳ τῆς ἀποστασίας καταληφθῆσομένου, μήποτε, βουληθέντες τῆς ἑαυτῶν περιποίησθαι προσκαίρου ζωῆς, σὺν ταύτῃ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπολέσειαν, τῇ ἀποστασίᾳ ἑαυτοὺς παραδόντες.

Ταύτη τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, κ. τ. λ.

Σφόδρα δὲ θαυμαστὸς τὸν τῆς ἀποστασίας καιρὸν καὶ τὴν στέργειν τοῦ νοεοῦ λογικοῦ φωτός νύκτα ὀνόμασε· νυκτὶς γὰρ καὶ τῶν χεῖρων ἢ τότε τῶν ἀνθρώπων ἔσται κατάστασις διὰ τὴν ἐπικρατήσαν αὐτῶν ἀνοίαν τε καὶ πλάνην. Διὸ φησι· Λέγω ὑμῖν· Δύο ἔσονται ἐπὶ κλίνης καὶ δύο ἐπὶ μυλῶνος, εἰς παραλαμβανόμενος ὡς ἄλλοτριος τῆς ὀργῆς, καὶ εἰς ἀπίεμνος, ὥστε τῇ ὀργῇ παραδοθησόμενος, ὁ θησαυρίσας ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· δι' ὧν παρίσται τὸν χωρισμὸν τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ψυχῶν τὸν ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀδιακρίτως ἐπελθοῦσα ἡ ὀργὴ καὶ τῶν δικαίων παραλήφεται, προλαβὼν ὁ Θεὸς ὥσπερ τὸν Λῶτ προεξήγαγε τῆς Σοδόμων καταστροφῆς. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πρὸ τῆς συντελείας, πρὶν ἐπελθεῖν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀργήν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶσιν οἱ δίκαιοι, χωρισμὸς ἔσται τῶν θεοφιλῶν ψυχῶν, ἀγγέλων αὐτὰς διαχωρίζοντων καὶ παραληφόμενων· ὥστε ἐν μιᾷ στρωμνῇ δυοὶν κατακειμένων ἕνα μὲν τὸν τοῦ Θεοῦ δέξιον παραλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ ἕτερον καταλείπεσθαι, ὡς δέξιον τῆς τότε καταληφόμενης τοῦ ἀσεβεῖς ὀργῆς. Καὶ ἐπὶ τῶν ὧν ἐν μυλῶνι ἀληθουσῶν, ὁ αὐτὸς λόγος ἔσται. Ἀληθοῦσας δὲ ὀνόμασε τὰς τὸν εὐτελεῖ καὶ

vetur. Quibus etiam commode dicitur propheticum illud : *Vade, popule meus, intra in cubiculum tuum, et reliqua; donec transeat indignatio Domini*³⁰ : cum Loto accidit, ne boni cum improbis morte irretiantur. Ita sæculi consummatio non ante eveniet, quam iusti quotquot in orbe erunt ac religiosi ab improbis discernantur, atque in cœlesti Dei arca concludantur. Tunc enim nemine jam inter homines iusto superetite, sed irreligiosis omnibus atque scelestis sub Antichristi vexillo degentibus, atque apostasia toto orbe diffusa, ira demum Dei plenos sceleribus homines invadet.

οὕτω γὰρ μηχανεῖται μηδὲν δικαίου ἐν ἀνθρώποις Ἀντιχρίστου γεγονότων, τῆς τε ἀποστασίας καὶ ὅλης τῆς μετελεύσεως.

³¹ Quicunque illa die fuerit in lecto, etc.

Hoc dicto significat persecutionem quam adversus bonos concitabit perditionis filius. Diei vero illius nomine appellat tempus, quod consummationem proxime præcedet; quo tempore, ait, nemo respiciat, neque Loti uxorem imitetur, quæ in fuga postquam Sodomitæ fines excesserat, cum respicere voluisset, in mortem incidit, status salis effecta. Prodigos enim tunc esse oportet non rei familiaris tantummodo, verum etiam vitæ suæ animæque (67), eos qui in apostasiæ ætatem incurrent; ne dum animam suam conservare temporaliæ vitæ parcere student, hanc simul et æternam vitam amittant, dum se apostasiæ victos permittunt.

³² Illa nocte duo erunt in lecto uno, etc.

Mirifice admodum apostasiæ tempus ac rationalis orbitatem luminis noctem appellavit. Nocte enim tenebrisque deteriora erunt tunc hominum ingenia propter offusam iis amentiam atque errorem. Quare ait : Dico vobis : Duo erunt in lecto, et duo in pistrino; unus assumendus, quia iræ immerens; alter relinquendus, utpote ulticis iræ obnoxius, qui sibi videlicet iram thesaurizavit in diem iræ. Quamobrem sistit sanctarum Deoque chararum animarum ab improbis divisionem. Etenim ne temere superveniens ultio justos quoque homines corripere, dedit inature operam Deus ut Lotum Sodorum exitio subduceret. Similiter impendente consummatione, priusquam impios ultio invadat, ne cum mundo iusti damnentur, discrimen fiet animarum Deo chararum, angelis eas dividendis atque assummentibus : ita ut et duobus in eodem lecto jacentibus, unus dignus assumatur, alter derelinquatur, utpote ultionis quæ tunc de impiis sumetur merens. Idemque accidet duabus quoque in pistrino commolentibus. Molentes autem dicit feminas, ut significet vilis, pauperrimæ atque infimæ conditionis homines. Jacentes autem in lectis dicit, pro libera-

³⁰ Isa. xvi, 20. ³¹ Luc. xvii, 31. ³² Luc. xvii, 34.

(67) Quo sensu animæ quoque suæ prodigus aliquis esse possit, videsis apud Eusebium in nostris Theophrasti fragmentis, col. 671.

lis et tantæ vitæ mortalibus. Hanc ipsam locutionem habet Moysis Scriptura, ubi dicitur perventura vindicta a Pharaonis primogenito usque ad molentem pensentemque in pistrino. Extremi enim humanæ conditionis termini, opulentus videlicet, et humilis atque abjectus, his verbis attinguntur. Sic nunc quoque duos in lecto uno memoravit Scriptura, ut liberalis vitæ homines innueret; quorum unus assumetur, qui Dei electione dignus; alter relinquetur, qui poenæ est affinis. Similiter molentes duæ intelliguntur quæ inter homines obscuram et pauperem vitam agitant: quarum item quæ justa est, assumetur, altera relinquetur.

²² *Dicunt ei: Ubinam, Domine? Qui respondit: Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Sciscitantibus discipulis: *Ubinam, Domine?* volentibusque cognoscere, ubinam alter ex illis non assumptis relinquetur: *Ubi*, inquit, *fuerit corpus*, vel *cadaver*, ut ait Matthæus, *illuc congregabuntur et aquilæ*²³: ex avibus nescio quibus cadaverum voracibus principes hujus sæculi ducta comparatione significans, qui sanctos Dei tunc persequuntur: quibus uno in loco coactis, eodem pariter compelletur ille qui indignus delectu est. Est autem jacentium in lecto, alter; vel molentium, una: qui etiam tradentur congregatis adversum ipsos aquilas. Aquilas vero, Hierosolymorum quoque observatores propheticus sermo appellavit; veluti cum Nabuchodonosorum dicit *grandem et magnarum alarum aquilam*²⁴. Nisi forte alio sensu vindices ultitricque potestates, quæ impios invadent, his verbis denotantur: quibus ne forte tradamur, monet deinde Servator ut precibus operam demus.

²⁵ *Judex quidam erat, qui Deum non timebat.*

Addit etiam parabolam de judice iniquitatis, quo confirmet orandum semper nullaque ignavia cessandum. Quod autem ait²⁶: Num Filius hominis, cum venerit, fidem in orbe inveniet? defectum fidei futurum ostendit, ita ut nemo fidelis superstit, aut vix rarus aliquis, circa secundæ ejus manifestationis ætatem. Id porro apostatici temporis magnum signum erit, cum raro occurrat qui fidem retineat: imo vero ne unus quidem fortasse erit, propterea quod alii assumpti fuerint, alii relict, aquilis nempe tradendi. Sic ergo deleta inter homines fide, ipse superveniet, sanctos suos qui ab impiis leto dediti fuerint, vindicaturus. Brevi autem ultionem patrabit, propterea quod hi diu noctuque ad eum clamant. Et quidem ut ad se clament, docuit eos per parabolam de judice iniquitatis.

²⁷ *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.*

En quæ in hac parabola edocemur: futurum sci-

A *πενιχρὸν καὶ ἔσχατον ἐν ἀνθρώποις διανελούσας βίον ἐπὶ κλίνης δὲ τοὺς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνετον βίον μεταερχομένους. Τοῦτο δὲ παραστήσει ἡ Μωϋσεύως γραφή ἐν ἣ φησιν ὁ λόγος ἔχειν τὴν ὀργὴν ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ, καὶ ἕως τῆς ἀληθοῦς καὶ πεσοῦσης ἐν τῷ μύλῳ. Τὰ γὰρ ἄκρα τῶν κατ' ἀνθρώπους βίων, τοῦ τε ἐνδύξου τοῦ ἀπερρίμμενου καὶ ἔσχατου, διὰ τούτων ὁ λόγος παρέστησεν· οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δύο ἐπὶ κλίνης μίς εἰσήγαγε, τοὺς τὴν ἐλευθέραν ζωὴν μετιόντας αἰνιζάμενος· ὁ εἰς παραληφθήσεται, ὁ δὲ ἄλλος τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς· ὁ δὲ ἕτερος ἀφεθήσεται, δηλονότι ὁ τῆς ὀργῆς οἰκεῖος· ὡσαύτως δύο ἀληθούσαι εἰεν ἂν αἱ ἐν ἀνθρώποις τὸν ἄτιμον καὶ πενιχρὸν βίον μετιούσαι· ὧν πάλιν ἡ κρείττων παραληφθήσεται, ἡ δὲ ἑτέρα ἀφεθήσεται.*

B *Λέγουσιν αὐτῷ· Ποῦ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ὃπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ δέσφοι.*

Ἐρωτησάντων τῶν μαθητῶν· Κύριε, ποῦ; καὶ βουληθέντων μαθεῖν ποῦ καταλειφθήσεται ὁ ἕτερος τῶν (μὴ) παραληφθέντων· Ὃπου, φησὶ, τὸ σῶμα, ἢ τὸ πνεῦμα κατὰ Ματθαῖον, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ δέσφοι· ὡς περ οἰωνοὺς τινὰς νεκροβόρους, τοὺς ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου αἰνιζάμενος, τοὺς τότε διώκοντας τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ· ὧν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντων, ἐκεῖ καὶ παρ' αὐτοῖς συναχθήσεται ὁ ἀνάξιος τῆς παραλήψεως. Ἦν δ' οὗτος τῶν ἐπὶ κλίνης καθευδόντων ὁ ἕτερος· ἢ τῶν ἀληθουσῶν ἡ μία· οἱ καὶ παραδοθήσονται τοῖς ἐπισυναχθεῖσι κατ' αὐτῶν δέσφοις. Ἄστοις δὲ καὶ τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκητὰς ὁ προφητικὸς λόγος ὠνόμασεν· ὡς ὅτε περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγει· Ὁ δέσφος ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτερυγος· μή ποτ' ὦν κατ' ἑτέραν διάνοιαν αἱ τιμωρητικαὶ καὶ κυλατικαὶ δυνάμεις, αἱ τοὺς ἀσεβεῖς μετελευσόμεναι, διὰ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἀστῶν ἐδηλώθησαν· αἷς ἵνα μὴ παραδοθῶμεν, ἐξῆς ὁ Σωτὴρ παραινέει εὐχαῖς· σκολάζειν.

Κριτὴς τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος.

Ἐπισυνάπτει γοῦν καὶ παραβολὴν τὴν περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας, πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι καὶ μὴ ἐκκαχεῖν. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Ἀρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; ἐκλειψὶν ὅλοι τῆς πίστεως, ὡς μηδὲνα πιστὸν εὐρεθήσθαι, ἢ εἴ· που ἄρα σπάνιον τινα κατὰ τὸν τῆς δευτέρας αὐτοῦ θεοφανείας γρόνον. Ὅπερ μέγα τεκμήριον τυγχάνει τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, ἐν ᾧ σπάνιος ἔσται ὁ εὐρεθήσόμενος πιστός· τάχα δὲ οὐδὲ εἰς ἔσται, διὰ τὸ τοὺς μὲν παραληφθήσεσθαι, τοὺς δὲ καταλειφθήσεσθαι τοὺς ἀστοὺς παραδοθισμένους· οὕτω τε ἐξ ἀνθρώπων ἐκλειπούσης τῆς πίστεως, αὐτὸς λοιπὸν ἐπιστήσεται τὴν ἐκδίκησιν ποιησόμενος τῶν ἁγίων αὐτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν ἀντηρημένων. Ἐν τάχει δὲ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν, διὰ τὸ βοᾶν πρὸς αὐτὸν νεκτοὺς καὶ ἡμέρας· βοᾶν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐδίδαξε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Ἀνθρώπος τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι.

Τοσαῦτα διὰ τῆς παραβολῆς διδασκόμεθα, τὴν

²² Luc. xvii, 57. ²³ Matth. xxiv, 28. ²⁴ Ezech. xvi, 3. ²⁵ Luc. xviii, 2. ²⁶ ibid. 8. ²⁷ Luc. xix, 12.

μειλουσιν αὐτοῦ καὶ μηδέπω παρούσαν βασιλείαν (68), ἅν αἰσθητὴν ταύτην τινὲς ἐφαντάζοντο, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν μετὰστασίαν τε καὶ ἀνάληψιν, τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ θεοφάνειαν, τὴν χριτικὴν καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ διανομητικὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν οικειῶν αὐτοῦ καὶ πιστῶν θεραπευόντων εὐδοκίμῃσιν, τὴν τῶν μὴ τοιούτων κατὰγνωνσιν, τὴν τῶν πολιτῶν τοῦ βασιλείως κατ' αὐτοῦ συσκευὴν, τὴν μετελευσομένην αὐτοὺς ἐπαξίως ὧν ἔδρασαν δίκην· ταῦτα γὰρ ὁμοῦ πάντα διὰ τῶν ἐκτεθειστῶν φωνῶν ἐδήλου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνθρώπων αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμαζε διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν κατὰ ἀνθρώπων αὐτῷ συσταῶσαν· ἔπειτα εὐγενῆ, ἀλλ' οὕτω βασιλεῖ ἑαυτὸν ἐκάλεσε, διὰ τὸ μηδέπω τῇ βασιλικῇ ἀξίᾳ κατὰ τὴν πρῶτην θεοφάνειαν κεχρησθαι. Τῆς δ' εὐγενείας αὐτοῦ μάρτυρες οἱ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὴν ἱστορίαν γραφῇ παραδεδοκότες· ὧν ὁ μὲν τις, τὴν κατὰ ἀνθρώπους εὐγένειαν αὐτοῦ παριστάς, ἔθενεν δὴ ποθεν εὐηγγελίζετο λέγων· *Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· εἰθ' ἔξῃς τούτοις τὴν γενεαλογίαν δι' ἐπιδήμιων ἀνδρῶν καὶ διὰ βασιλικῶν γένους ἐπ' αὐτὸν κατὰγνων Ἰσραηλιν· ὁ δὲ τὴν ἀνωτάτω καὶ πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ Θεοῦ γέννησιν αὐτοῦ διδάσκων, τὴν ἀληθῶς πρῶτην καὶ μόνην εὐγένειαν παραδίδου λέγων· Ὡς ἀρχὴ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.*

Ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ πρὸ πάντων αἰώνων Θεὸς Λόγος, γενόμενος ἀνθρώπος εὐγενῆς, καὶ τὸν σὺν ἀνθρώποις διεξελθὼν βίον τὸν ἐμφερόμενον ταῖς περὶ αὐτοῦ εὐαγγελικαῖς γραφαῖς, μετὰ τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀντάρκη διατριβὴν, ἐπανῆλθεν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὀπιστρέψαι. Χώραν δὲ μακρὰν τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν ἐδήλου (69)· λαβεῖν τε τὴν βασιλείαν αὐτὴν ἐκείνην φησὶν, ἣν ὁ προφήτης Δανιὴλ ἠνίκατετο λέγων· Καὶ ἰδοὺ Υἱὸς ἀνθρώπου ἐκὶ νεφελῶν ἐρχόμενος ἦν· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία. Εὐ δὲ καὶ τὸ λαβεῖν εἴρηται· πάντως γὰρ τοῦ Πατρὸς διδόντος ἐλάμβανε, κατὰ τὸ· *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· ἃ δὴ δοθέντα αὐτῷ παρὰ τοῦ Παλαίου τῶν ἡμερῶν ὑποδεξάμενος, αὖτις ἐπανήξει.* Διὸ φησι λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν καὶ ὀπιστρέψαι· καὶ ὅπως δὲ ποιήσεται τὴν ἐπάνοδον, ὁ θεὸς Ἀπόστολος διασαφεῖ λέγων· *Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπὸ οὐρανοῦ.* Ἡ δὲ ἀποδημία καὶ τὴν μακροθυμίαν δηλοῖ. Ἐδεῖ δὲ αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς τὴν δηλωθεῖσαν μακρὰν χώραν στείλασθαι, καὶ χρόνον διατρίψαι πολλῶν ἔνεκα· ὥς ἂν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ αὐτοῦ θεραπεύοντες τῆς ἑαυτῶν ἐργασίας τὴν δοκιμὴν δόξω.

A licet Christi nondumque praesens regnum, quam id sensibile nonnulli temere opinabantur; translationem e terra in caelum, id est assumptionem; secundam ejus gloriosam manifestationem; judicariam et suum cuique jus reddentem potestatem; familiarium suorum fideliumque servorum collaudationem; eorum qui secus se gesserint condemnationem; civium in regem suum conspirationem et condignam factis poenam: haec enim simul omnia praedictis verbis significabat. Et primo quidem hominem se appellavit, propter carnalem nativitatem, quae ipsi ut homini contigit. Deinde nobilem se dixit, non regem, quia regia nondum dignitate in prima sua manifestatione utebatur. Nobilitatis autem ejus testes ii, qui genus illius ac seriem progenitorum scriptis historicis commendaverunt; quos inter quidam dum humanam Christi nobilitatem exhibet, sic Evangelium orsus est: *Liber generationis Jesu Christi filii Davidis, filii Abrahami* 29. Deinde genealogia per populares homines genusque regium usque ad Christum deducta, in hoc postremo consistit. Alius autem supernam ejus ante omnia saecula ex Deo nativitatem docens, nobilitatem ejus, quae vere prima solaque est, tradidit dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt* 30.

Porro hic ante omnia saecula Deus Verbum, factus homo nobilis, peragensque inter homines illud vitae genus, quod in evangelica scripta relatatum est, postquam satis cum mortalibus versatus fuit, ad Patrem suum rediens, profectus est in regionem longinquam, ut regno suo accepto reverteretur. Jam regionem longinquam dicit pro reditu in caelum: regnum vero acceptum illud ipsum ait, quod propheta Daniel innuebat dicens: Et ecce Filius hominis in nubibus adventabat; ipsique datum est imperium et honor et regnum 31. Recte etiam dictum est accipere; prorsus enim a Patre id dante accepit, secundum illud 32: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*: quam simul ac ab Antiquo dierum acceperit, statim revertetur. Idcirco ait, ad accipiendum sibi regnum et revertendum. Quanam autem ratione reditum Christus faciet, divus Apostolus demonstrat his verbis: *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo* 33. Jam ille abitus patientiam quoque exspectandi significat. Et quidem necessarium erat ut ipse iter in longinquam regionem susciperet, ibique diu maneret, quum aliis multis de causis, tum ut interim servi ejus industriae suae documentum ederent.

29 Matth. i, 1. 30 Joan. i, 1. 31 Dan. vii, 13. 32 Psal. ii, 8. 33 I Thess. iv, 15.

(68) Sequentia conferenda sunt cum Eusebii Theophaniae apud nos fragmento xxi. Et quidem Eusebium quae in aliis operibus dixerat, contulisse

non semel in Theophaniam, vel vice versa, animadvertit cl. Leus in sua Theophania Anglica editione. (69) Cf. apud nos Theophaniam, col. 687, lin. 43.

⁴¹ Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.

Per hos itaque qui mnas acceperunt, discipulos suos denotavit, quibus singulas mnas tradens, parremque et similem administrationem committens, negotiari eos jussit, donec ipse de longinqua peregrinatione rediret. Negotiatio autem nulla alia erat, nisi regni ejus prædicatio ad omnes homines a discipulis suis peragenda. Porro unum quid hoc erat, quia unum omnium magisterium, una fides, unum baptisma, una doctrina ⁴². Propterea una quidem mna, varia tamen opera evasit, negotiatio splendida, et ejus rei fructus dives. Atque horum causa longinquam peregrinationem nobilis ille vir suscepit. Unde dictum est ei a Patre: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁴³. Quinam vero sint hi inimici, si quis scire avert, parabolæ contextus docebit, ubi cives inducuntur regis osiores, ejusque imperium detrectantes, et effronti audacia effrenique ore dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Sed hi, quamquam cives, regem abnuunt; ipse autem a Patre audit: *Sede a dextris meis, donec tibi hostes pedibus supponantur*; itemque: *Dominare in medio inimicorum tuorum* ⁴⁴.

Θου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν ὑπὸ πόδας τεθῶσιν οἱ ἐχθροί σου.

Jam quia regnum ejus abnuerunt inimici ipsius cives, merito eis aiebat: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* ⁴⁵. Quænam vero esset gens regno digna, significavit qui dixit: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*. Demonstrabat autem, cives inimicos ejus, haud alios esse quam Judæorum gentem, qui primi a Servatoris gratia præventi contraria ei retribuerunt. Ideo de ipsis prophetice aiebat: Mala mihi retribuerunt: pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi, et gratis oppugnaverunt, dolosaque lingua contra me sunt locuti, et sermonibus odii circumdederunt me ⁴⁶; nempe blasphemis quos in eum jaculari solent sermonibus, imprecantes ei, ipsoque opere propemodum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Propterea non regno tantum spoliabuntur, verum etiam debitam impietati suæ pœnam referent. Cives vero illos in parabola appellat, quippe ex eadem cognatione oriundos, quoniam et ipse ex iisdem progenitoribus genus ducebat secundum carnis nativitatem, et quia æque sub lege vitam debebat. Atque hæc primi ejus adventus propria sunt. Quæ cum Servator ita docuisset, deinceps reditum suum gloriosum atque regalem sistit, testans fore ut de omnibus tunc justum judicium exercent. Nam iis qui bene ac fideliter mnam multiplicaverint, congruum præmium conferens, dominari seum et conregnare concedet: ei vero qui per socordiam atque ignaviam dominicum manda-

A Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς.

Ἐστῆμαινε τοίνυν διὰ τῶν λαβόντων τὰς μνᾶς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, οἱ ἀνὰ μίαν μνᾶν παραβούς. Ἰσην τε καὶ ὁμοίαν πᾶσιν ἐγγχείρισας τὴν οἰκονομίαν, πραγματούσασθαι παρεκελεύσατο, ἕως (70) ἂν ἐπανέλθῃ τῆς μακρᾶς ἀποδημίας. Ἡ δὲ πραγματεία οὐκ ἄλλη τις ἦν ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εἰς πάντας ἀνθρώπους ὑπὸ τῶν αὐτῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατηγγελλένον. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇν τοῦτο, ἔπει καὶ μία τῶν πάντων διδασκαλία, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα καὶ ὁ αὐτὸς λόγος (71)· διὸ καὶ μία ἡ μνᾶ, διάφορος δὲ αὐτοῖς ἡ ἐργασία ἐγένετο, καὶ ἡ πραγματεία λαμπρὰ, ὅτι ἐπὶ ταύτῃ πόρος πλούσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἦν ὧν ἕνεκα τὴν μακρὰν πορείαν ὁ εὐγενὲς ἐπέτρετο ἀνθρώπος. Ὅθεν ἐλέγετο αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*. Ἠοίους δὲ, εἴ τις πύθοιτο μαθεῖν ἐθέλων, ἐχθροὺς, ὁ διὰ τῆς παραβολῆς διδάξει λόγος, συμπόλιτας εἰσάγων τοῦ βασιλέως μισούντας αὐτὸν καὶ παραντουμένους αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, γυμνῇ τε τῇ κεφαλῇ λέγοντας καὶ ἀγαλνῇ στόματι· Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς. Ἄλλ' οἱ μὲν, καίπερ ὄντες πολλοί, τὸν βασιλεῖα ἡρνούντο, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀκούει· *Κάθου σου καὶ κατακυριεύε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*.

Ἐπει δὲ ἔξαρνοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένοντο οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ πολλοί, εἰκότως πρὸς αὐτοὺς ἐφασκεν· Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔθνος τὸ τῆς βασιλείας ἀξίον, ἐδήλου ὁ εἰπὼν· Αἰτησάι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. Ἐδήλου δὲ πόλιτας ἐχθροὺς αὐτοῦ οὐχ ἑτέρους τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, οἱ δὲ, πρῶτοι τῆς τοῦ Σωτῆρος χάριτος ἡμιωμένοι, τοὺς ἀναντιοῖς αὐτὸν ἡμιόνατο. Διὸ περὶ αὐτῶν προφητικῶς ἔλεγεν· Ἀγαπεδίδωσάν μοι πορνῆ· ἀντὶ ἀγαπᾶν με, ἐνδιέβαλλόν με, καὶ ἐκολέμησαν δωρεάν, καὶ ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία, καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσαν· δι' ὧν προβάλλεσθαι εἰσθᾶσι κατ' αὐτοῦ βλασφημίαν λόγων, κατευγόμενοι τε αὐτοῦ, καὶ μόνον οὐκ αὐτοὺς λέγοντες τοὺς ἔργους· Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. Διὸ δὲ οὐ μόνον τῆς βασιλείας στερηθήσονται, ἀλλὰ καὶ πείσονται τὰ ἐπιχειρήματα τῆς αὐτῶν δυσσεβείας. Πολλοὺς δὲ αὐτοὺς διὰ τῆς παραβολῆς ὀνόμαζεν, ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς ὀρμωμένους αὐτῷ συγγενείας· ἔπει καὶ αὐτοὺς ἐκ τῶν αὐτῶν ὥρμητο προπατόρων κατὰ τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ γένεσιν, καὶ ἐπέπερ τῆς νομίμου ὁμοίως αὐτοῖς μετῆι πολιτείας. Ταῦτα μὲν οὖν παραστατικὰ ἂν εἴη τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀφίξεως. Ἐπει δὲ ταῦτα ὁ Σωτὴρ τοῦτον ἐδίδασκε τὸν τρόπον, ἀκολουθεῖς τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ τὴν ἐνδοξαν καὶ βασιλικὴν παρίστη, μαρτυρούμενος ὅποιαν τότε ποιῆσεται τὴν κατὰ πάντων διακαιοκρίσιαν· τοὺς μὲν γὰρ εὖ καὶ πιστῶς τὴν μνᾶν

⁴⁴ Luc. xix, 43. ⁴⁵ Ephes. iv, 5. ⁴⁶ Psal. cix, 4.

(70) Cod. Eccl'.

⁴⁷ ibid. 2. ⁴⁸ Matth. xxi, 43. ⁴⁹ Psal. cviii, 2.

(71) Ita cod.

πολυπλασιάζει τὴν πρέπουσαν ἀποδοῦναι ἀμοιβήν, A tum neglexerit, et otiosi feriarique prætuleroit, ne-
 συνάργειν αὐτῷ καὶ συμβασιλεύειν ἐπιτρέψει· τῇ que negotiandi laborem perferre voluerit, acerbam
 δὲ κατ' ἔκον καὶ ῥαθυμίαν ἡμεληκότης τοῦ δεσπο- poenam imponet.
 του παρακελεύσεως, ἀργίαν τε καὶ σχολήν ἡγαπηκότης, μηδὲ βουληθέντι τὸν πόνον ὑπομείναι τῇς
 πραγματείας, πικρὰν ἐπαρτήσει δίχην.

Ἰσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

Βασιλείαι γὰρ αὗται, πρέπουσαι προαγαγαί, ἀρχὰς ἀνθρώπων καὶ ἡγεμονίας τῶν ἀτελεστέρων ἐστὶ ψυ-
 χῶν τοῖς ἐν ὀλίγῳ τὴν δοκιμὴν παρεσχήμενοις, ἐπ-
 αξίως ὧν ἐπραγματεύσαντο κατὰ τὸν πρῶτον βίον, χαρίζεσθαι. Μάθοις δ' ἂν τῶν εἰρημένων δούλων τὸ
 γνήσιον, καὶ τὸ πιστὸν τῆς πραγματείας ἔργους αὐ-
 τοῖς παραλαβόν· ὡς εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ
 θόρυβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου- μένης
 τῆς τὰ ῥήματα αὐτῶν. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐκείνων B ipsozom²¹. Per illos enim Servatoris comes,
 τῶν τοῦ Σωτῆρος γνωρίμων, καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα
 τὸν ὅμοιον ἐκείνοις ἐπανηρημένων ζῆλον, ἐξ ἀπάντων
 τῶν ἐθνῶν ἀφορισθεῖσα τῷ Θεῷ Ἐκκλησία, ἐν ὀλίγῳ
 χρόνῳ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ἐπλήρου. Καὶ καθ'
 ἕτερον δὲ τρόπον τὴν ἐργασίαν ποιήσονται οἱ τὸν σω-
 τῆριον λόγον τὸν εὐαγγελικὸν πιστευθέντες, δι' ἔργων
 καὶ πράξεων, βίου τε καὶ πολιτείας θεωρητοῦς, τὰς
 τοῦ λόγου διδασκαλίας ἀποτηλοῦντες. Ὅτι τοὺς μὲν
 διαφόρως ἐργασαμένους, διαφόροις τιμαῖς ἀμείβεται
 ὁ δίκαιος κριτής, ἀποδώσων ἑκάστῳ τὴν προσήκου-
 σαν ἐν ἀγαθοῖς ἀμοιβήν· τῷ δ' ἐγκρύψαντι τοὺς λό-
 γους καὶ καταδήσαντι παρ' ἑαυτοῦ, μηδὲν τε εἰρ-
 γασμένῳ πονηρῷ δούλῳ καὶ ὀκνηρῷ, τὰ πείριχα τῆς
 πονηρίας ἐποίσει. — Τὸ ἐπάνω δέκα ἢ πάντες πόλεων
 ἀρχὴν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῖ δοθησομένην τοῖς C
 ἀγίοις κατὰ ὑποδεστέρων καὶ τοῦ διευθύνεσθαι
 ἀξίων.

Ἀλλὰ γὰρ τῶν μὲν αὐτοῦ θεραπόντων τοιαύτην
 ποιήσεται τὴν διάκρισιν· τῶν δὲ μὴ τῆς αὐτῆς δου-
 λείας κατηγμένων, ἄλλως δὲ πολιτῶν αὐτοῦ γεγε-
 νημένων, ἐν ἐχθρῶν δὲ καὶ μισούντων αὐτὸν χώρᾳ
 ἑαυτοῦς καταλεξάντων, προσέειπεν τε ἀπεσταλκῶν
 ἀπαρνούμενην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ὅποιον ἔσται τέ-
 λος, παρίστη δι' ὧν ἐπανεληθόντα τὸν βασιλεῖα κατὰ
 τὴν δευτέραν καὶ βασιλικὴν αὐτοῦ θεωράμεναι, φο-
 βερὰν ἀπόφασιν ἐποίησεν κατ' αὐτῶν προύλεγε τὴν
 φήσασαν· Ὡς τὸν ἐχθρὸς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ
 θελήσαντάς με βασιλεύσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε,
 καὶ κατασφάξετε ἐμπροσθέν μου (72).

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

Αὐτὸς μὲν ἔργα θεϊκῆς δυνάμεως ἐπιτελῶν, τε-
 ραστίας καὶ παραδόξους πράξεις ἐνεδείκνυτο, ἐδί-
 δασκέ τε ὁράνια μαθήματα· οἱ δ' ἀποθαυμάζειν
 θέον, γνωρίζειν τε ἐκ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων,
 ὡς ἄρα αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κε-
 κηρυγμένος, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπραττον, ἐπ' ἀνατροπῇ
 δὲ τοῦ πλήθους ἐπιστάντες ἀθρόως, ἐπετίμων πυνθα-
 νόμενοι ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ εἴη ταῦτα ποιεῖν, καὶ παρὰ
 τίνος εἰλήφει τὴν τοῦ τὰ τοιαῦτα πράττειν ἀδειῶς ἐξου-
 σίαν.

Ἐρωτήσω ὑμᾶς καὶ, x. τ. λ.

Ἀνεξικάκως καὶ πρῶτος αὐτοῦς δεξιόμενος ὁ Κύ-

²¹ Luc. xix, 47. ²² Psal. xviii, 5. ²³ Luc. xx, 2.

(72) Confer Theophaniam, apud nos col. 690 fin.

²⁰ Esto potestatem habens super decem civitates.

Regna videlicet hæc sunt, decoræque protectiones, quæ imperium in homines, et imperfectarum
 adhuc animarum ducatum, iis qui in re levi expe-
 rimentum præbuerint, pro superioris vitæ meritis,
 attribuent. Cognosces autem prædictorum ser-
 vorum probitatem, et negotiandi fidelitatem, ex
 operibus ipsis arguens; nempe quod in omnem
 terram exiit sonus eorum, et in fines terræ verba
 B ipsozom²¹. Per illos enim Servatoris comes,
 perque eos qui postea parum zelum susceperunt,
 ex cunctis gentibus selecta Deo Ecclesia, brevi
 tempore universum mundum replevit. Alio quo-
 que modo negotium suum facient ii quibus
 evangelica Servatoris doctrina commissa fuit, nempo
 moribus et vitæ acibus, et digna Deo conversatione,
 doctrinæ præcepta adimplentes. Quos diverse ope-
 rantes, diversis præmiis justus iudex remunerabi-
 tur, dans cuique congruam rei bonæ gestæ retri-
 butionem. Verumtamen illum qui traditam doctri-
 nam celaverit atque apud se obvolverit, malum
 scilicet, ignavum nihilque operantem servum, de-
 bita nequitie suæ poena prosequetur. — Decem vel
 quinque urbium præfectura significat imperium.
 quoddam ac potestatem, quæ sanctis danda erit
 super infirmiores atque emendatione dignos.

Tale itaque de servis suis iudicium exercebit.
 Illorum autem qui neque in servorum ejus numero
 esse voluerunt, quanquam cives ipsius essent, sed
 in hostium atque osorum partibus se collocarunt,
 legationemque miserunt ut regnum ejus detrecta-
 rent, quinam exitus sit futurus, ostendit narrans,
 regem reversum, secunda videlicet regali Dei mani-
 festatione, terribilem sententiam latum his ver-
 bis: Verumtamen inimicos meos illos, qui me no-
 luerunt regnare super se, adducite huc et interfici-
 te coram me.

D

²² In qua potestate hæc facis?

Ipse quidem divinæ virtutis opera patrans, por-
 tentia et mirabiles actus edebat; simulque coele-
 stem doctrinam tradebat. Illi autem qui hæc suspi-
 cere debuissent, atque ex dictis gestisque co-
 gnoscere hunc esse Christum de quo prophetae vali-
 cinati fuerant; minime rerum id fecerunt; verum
 ad conciliandam plebem subito conversi, increpa-
 bant eum, interrogantes quanam auctoritate hæc
 faceret, vel a quonam tanta præditi facultate
 fuisset, ut hæc confidenter ageret.

²³ Interrogabo et ego vos, etc.

Patienter ac mansuete postulata eorum excipiens

²⁴ ibid. 5.

Dominus, seiscitatur ipse quoque de Joanne baptizatore; nec unde is esset, sed unde baptismi normam accepisset. Nam sibi ipsi testimonium perhibere, plenum odii negotium existimabat et ostentationis. Cæteroqui provocatio ad Joannem tacitam continebat Christi manifestationem. Universus enim populus fitebatur Joannem divinitus missum. Porro hic idem testimonium præbuerat, unde Servator potestatem accepisset. Cum enim ei quidam nuntiassent Jesum baptizare, hujusmodi responsum edidit: Non potest homo a seipso quidquam accipere, nisi ei datum fuerit de cælo desuper. Vos mihi dicti mei testes estis, me Christum non esse, verumtamen huic adventanti præmissum³⁵; et rursus: Qui desursum venit, supra omnes est³⁶; denuoque: Pater diligit Filium, et omnia tradidit manui ejus³⁷. Igitur ex Joannis testimonio perspicuum erat, quamnam potestate hæc Servator faceret, et quisnam ei vim hujusmodi impertitus fuisset.

³⁵ Erunt signa in sole et luna ac stellis.

Tunc enim facta jam mortalis hujus vitæ consummatione, prætereunte hujus mundi figura, ut ait Apostolus³⁸, novum sæculum succedet. Nam pro cunctis sensui obviis luminaribus, qui antieris sæculum illustrabant, splendescet deinceps ipse apparebitque Servator noster, princeps, et luminare, et rex novi sæculi constituendus. Tanta porro erit divinitatis in eo vis, tamque eximia ejusdem gloria, ut præsentem solem ac lunam et cætera cæli luminaria, potiore suo lumine obvelatura sit et opertura. λοιποὺς ἐν οὐρανῷ φωστῆρας διὰ τὴν τοῦ κρείττονος παράθεισιν ἀποκρυβῆναι καὶ καλυφθῆναι τῇ αὐτοῦ δυνάμει.

³⁶ Quæ mundo supervenient.

Nempe res eventuras ipse explicat, dum max addit: Nam virtutes cælorum commovebuntur. Et enim cum Dei Filius cum virtute gloriaque ingenti veniet, atque ex impia superbaque tyrannide perditionis filium dejiciet præsentia sua, eumque spiritu oris sui perimet; tunc cælestibus spiritibus supremisque et angelicis Dei ministris Filium Dei stipantibusque eoque adventantibus, tunc, inquam, accidet ut cælorum virtutes commoveantur. Tunc illud etiam veridicum evadet: Attollite portas, principes, vestras, et introibit Rex gloriæ³⁹. Quoniam vero introibit, nisi in recens sæculum novumque orbem? Sane invisibilibus incorporeisque virtutibus, quæ toti cælo moderantur, e sua æterna statione commotis, ipsum cælum universum et sol ac luna stellæque transibunt, patefacto cælo, et januis quæ ab orbe conditio clausæ fuerant, jam reseratis; atque ita supercælestia patebunt, æternumque Dei regnum conspicuum cunctis erit: quod sane regnum ut cito adsit, votis esse flagitandum Servator docuit, dum in prece illa dicere jussit:

Αἱ δὲ ἀνερωτῶν περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, οὗ πόθεν εἶη αὐτὸς, ἀλλὰ πόθεν τὸν τοῦ βαπτίσματος νόμον εἰλήφοι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖν ἐπαχθὲς ἦγετο καὶ περιαιτιολόγον· τὸ δ' ἐπὶ Ἰωάννην ἀναπέμπειν λεληθῆσαν τὴν περὶ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν περιεῖχεν· ὡμολόγητο γὰρ παρὰ παντὶ τῷ λαῷ Ἰωάννης ἐξ οὐρανῶν ὠρμημένος. Οὗτος δὲ αὐτὸς ἐμαρτύρει τῷ Σωτῆρι πόθεν εἶη τὴν ἐξουσίαν εἰληφώς. Ὡς γὰρ ἀπήγγελλον αὐτῷ τινες, ὅτι Ἰησοῦς βαπτίζει, ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Οὐ δύναται ἄνθρωπος λάμβάνειν ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾗ δεδομένος αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἄνωθεν. Αὐτοὶ ὅμως μαρτυροῦντές μοι, ὅτι εἶπον· Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου· καὶ πάλιν· Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστί· καὶ αὖθις· Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας δηλὸς ἦν ἐν πόλῃ ἐξουσία ταῦτα ἐπαρτεῖν ὁ Σωτὴρ, καὶ τίς αὐτῷ δεδῶκει τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν.

Ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς.

Τηνικαῦτα γὰρ τῆς συντελείας τοῦ θνητοῦ βίου γενομένης, παρελθόντος τε τοῦ σχήματος τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νέος αἰὼν διαλήφεται. Ἀντὶ γὰρ πάντων τῶν αἰσθητῶν φωστῆρων τῶν πρὶν φωτίζοντων τὸν πρὸ τούτου αἰῶνα ἐπιλάμψει λοιπὸν αὐτὸς καὶ ἐπιφανήσεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἀρχηγὸς καὶ φωστὴρ, καὶ βασιλεὺς τοῦ νέου αἰῶνος καταστησόμενος. Τοσαύτη δὲ τις ἔσται ἡ τῆς θεότητος αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ ἀνυπέροκλητος αὐτοῦ δόξα, ὥς τὸν νῦν ἡλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς

τῶν ὑπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ.

Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἐρμηνεύει συνάπτων· Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐπιστησομένου, καὶ τὴν ἄθεον καὶ μέγαλαυχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας καταργεῖν μέλλοντος τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἀναλίσκειν τε τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῶν τε ἐπουρανίων πνευμάτων καὶ τῶν θείων καὶ ἀγγελικῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ δορυφορούντων καὶ σὺν αὐτῷ παρεσομένων, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· ὥς τότε πληροῦσθαι τὸ Ἄρατε πύλας, οὐ ἀρχόντες, ὧν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ποῦ δὲ εἰσελεύσεται ἢ εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ τὴν καινὴν οἰκουμένην; Καὶ δὴ τῶν δυνάμεων τῶν ἀφανῶν καὶ ἀσωμάτων, δι' ὧν ὁ σύμπας οὐρανὸς διοικεῖται, τῆς ἐξ αἰῶνος στάσεως παρακινήθεισων, καὶ αὐτὸς ὁ σύμπας οὐρανὸς ἡλιάς τε καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες παρελεύσονται, ἀνοιγόμενοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἰῶνος κεκλεισμένων αὐτοῦ πυλῶν ἀναπεταννόμενων, ὥς ἂν ὁφθεῖεν τὰ ὑπουράνια, καὶ ἡ ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ βασιλεία φανηθεῖ τοῖς πάντιν· ἦν

³⁵ Joan. iii, 26. ³⁶ ibid. 31. ³⁷ ibid. 35. ³⁸ ibid. 36. ³⁹ Luc. xvi, 25. ⁴⁰ I Cor. vii, 31. ⁴¹ Luc. xxi, 26. ⁴² Psal. cxliii, 7.

δη καὶ προσεύχεται ἢ τάχος ἐπιστῆναι, αὐτὸς ὁ Σωτήρ ἐδίδαξε, λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ παρακλυόμενος· Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γρηθῆτω τὸ θέλημα σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω τε τῶν φθαρτῶν καὶ σωματικῶν παρελθόντων, τὰ νοητὰ καὶ οὐράνια ἐπιστήσεται· ὅτε καὶ ἡ ἀσάλευτος βασιλεία τοῦ μηκέτι παρελουσμένου αἰῶνος καθγήσεται, καινὸς τε καὶ νέος οὐρανός, γῆ τε καὶ καινὴ συστήσεται κατὰ τὸν φησάντα προφήτην· Ἔσται οὐρανός καινός καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένειν ἐν ὧπτιόν μου, λέγει Κύριος.

Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται.

Αἱ τὸν πρότερον αἰῶνα διακονησάμεναι δυνάμεις ἐν τῇ συστάσει τοῦ προτέρου κόσμου, τοῖς τε αἰσθητοῖς μέρεσι τοῦ παντὸς ἐπιστατήσασαι, τότε δὴ σαλευθήσονται, ὡς ἀνὰ χρεῖττονος τύχοιεν στάσεως. Τέως μὲν γὰρ δουλεύουσι φθαρτοῖς σώμασι διακονούμεναι, κατὰ δὲ τὸν νέον αἰῶνα ἐλευθερωθήσονται καὶ αὐταὶ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ παρόντος στενάζει ἡ κτίσις τῇ φθορᾷ τῶν αἰσθητῶν σωμάτων δουλεύουσα, καὶ τὴν οἰκίαν στάσιν φυλάττουσα, ἐν ᾗ κατέστησεν αὐτὴν ὁ τοῦ παντὸς Κύριος· τότε δὲ, κατὰ τὴν σωτήριον θεοφάνειαν ἐλευθερωθεῖσα τῆς νῦν στάσεως, ἐπὶ τὰ χρεῖττω μεταβήσεται.

Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐκάρτε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν.

Λέγει δὲ ταῦτα (73) πρὸς τοὺς μαθητάς, οὐχ ὡς μέλλοντας αὐτοὺς ζήσεσθαι, καὶ παραμένειν τῷ βίῳ μέχρι τῆς συντελείας, ἀλλ' ὡς ἐνὸς ὄντος σώματος αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, τῶν τε μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς συντελείας εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων, καὶ δι' αὐτὸν κατὰ τὸν παρόντα βίον τεταπεινωμένων. Τότε γοῦν ἀπολαβόντες τὰς ἐπαγγελίας ἐφ' αἷς ἠλπίζομεν, ἀνακύψομεν οἱ τότε συγκεχυμένοι, καὶ ἐκαρούμεν τὰς κεφαλὰς ἡμῶν οἱ πάλαι τεταπεινωμένοι. Ἡ γὰρ ἀπολύτρωσις ἡμῶν ἡ προσδοκωμένη αὐτὴ ἐκείνη ἔσται, ἣν καὶ ἡ πᾶσα κτίσις προσδοκᾷ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, ἣν καὶ Παῦλος ἀπεκδεχόμενος στενάζει ταῖς σωτηρίοις φωναῖς δουλεύων. Πότε δὲ ἐγγίξει ἡ ἀπολύτρωσις, ἀκριβῶς ἐδίδαξεν εἰπὼν, ὅτι τούτων ἀρχομένων γίνεσθαι. Μὴ γὰρ ἀρχομένων, ἀλλ' ἤδη εἰς ἔργα χωρούντων τῶν λεγομένων, οὐκέτι ἐγγίξειν εἰκὸς τὴν ἀπολύτρωσιν, ἀλλ' ἔργοις ἐπιτελεῖσθαι. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος καὶ ὅλης αὐτῆς τῆς κτίσεως ἀπολύτρωσιν καὶ ἐλευθερίαν τότε γενήσεσθαι διδάσκει, διὰ τὸν μέλλοντα καὶ αὐτῆς γίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρεῖττον μετασχηματισμόν. Διὸ φησι· Καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἀφθάρτων γὰρ ἀπάντων καὶ ἀθανάτων τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ τὸν νέον οἰκησάντων αἰῶνα, ἐχρῆν δήπου καὶ τὴν κτίσιν αὐτὴν τὴν νῦν τῇ φθαρτῇ φύσει δουλεύουσαν, εἰς ἀφθαρτον οὐσίαν μεταβαλεῖν, τῆς παρούσης καταστάσεως ἐλευθερωθεῖσαν. Εὐκαίρως μέντοι τῷ· Καὶ τότε θύονται τὸν γλῶσσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐρ-

A Adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Atque ita, corruptibilibus corporeisque rebus praeteritis, intellectualia et caelestia succedent. Tunc etiam inconcussum regnum praerit saeculo nunquam transitorio; novumque ac recens caelum, terraque nova existet; sicut ait propheta: Caelum erit novum, novaque terra: atque haec ego coram me permanere mandabo, dicit Dominus.

⁶³ Nam virtutes caelorum commovebuntur.

Quae priori saeculo deserviebant virtutes, dum prior ille mundus subsisteret, et singulis ejus partibus praepositae fuerant, tunc demum commovebuntur, ut meliorem stationem nanciscantur. Nunc enim corruptilibus serviunt corporibus, sed illo saeculo vindicabuntur et ipsae ex servitio atque corruptela in libertatem gloriae filiorum Dei. In praesenti enim creatura ingemiscit dum sensibilibus corporum servit corruptelae, suamque stationem retinet, in qua eam rerum omnium Dominus collocavit. Tunc vero in Servatoris Dei manifestatione, a praesenti expedita statu, in meliorem transibit.

⁶⁴ His autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra.

Haec ait discipulis, non quod ipsis esset usque ad saeculi consummationem vita superfutura, sed quia fidem nobiscum unum corpus constituunt, necnon quotquot usque ad consummationem Christo credituri sunt, atque ejus causa praesentem vitam in humilitate traducturi. Tunc igitur, re quam speramus impetrata, tollemus oculos qui hactenus humi defixi erant, caputque erigemus qui olim depressi fuimus. Haec est enim quam expectamus redemptio; quam reliqua etiam creatura omnis praestolatur, juxta apostolicam doctrinam, qua Paulus etiam imbutus ingemiscit⁶⁵ Servatoris vocibus obsecundans. Quandoque autem appropinquatura sit redemptio, accurate docuit dicens: His fieri incipientibus. Cum enim jam dicta opera decurrant, haud videtur propinquare redemptio, sed opere ipso compleri. Apostolus autem totius quoque creaturae redemptionem ac libertatem tunc fore docet, propter futuram scilicet ejus quoque in melius transformationem. Idcirco ait: Et ipsa creatura vindicabitur e servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei⁶⁶. Nam cum omnes incorruptibiles atque immortales sanctique et beati filii Dei novum saeculum incolent, tunc opus erit ipsam quoque mundi fabricam, quae nunc corruptibili naturae obnoxia est, in immortalem converti substantiam atque a praesenti conditione expediri. Tempestive autem dictioni: Tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum gloria, appones Danielis prophetiam⁶⁷, in qua

⁶² Isa. lxxv, 17. ⁶³ Luc. xxi, 26. ⁶⁴ Luc. xxi, 28. ⁶⁵ Rom. vii, 24. ⁶⁶ Rom. viii, 21. ⁶⁷ Dan. vii, 13.

(73) Sequens fragmentum partim congruit cum proxime praecedentibus.

Item Filius hominis, et nubes, et datum Filio hominis regnum spectabatur. Sed enim tunc quidem unus propheta divino Spiritu instinctus futuram rem cernebat; at consummationis tempore omnes, ut ait Servator ⁷², videbunt eum venientem in nube cum virtute magna vivifica et illuminatrice novi sæculi, cumque gloria magna, Patris videlicet divinitate.

τιστικῆς τοῦ νέου αἰῶνος, καὶ μετὰ δόξης πολλῆς, τῆς
 Quandonam vero hæc fient? Cum gentium tempora completa fuerint. Etenim absolute quod iis desinitum fuerat ætatum spatium, signa consummationis mundi exstabant. Cujuscemodi vero signa hæc, Matthæo ⁷³ Lucas dicendum permisit. Oportebit enim, magno luminari, ipso inquam Deo Verbo, cum virtute gloriaque multa alterum adventum suum ostensuro, subtrahere semet ac cedere solem, lunamque et cætera sidera, ut loco omnium ipse Filius hominis lucens, novum sæculum illuminet, prioris mundi figura prætereunte, secundum apostolicum testimonium quod ait: *Præterit enim figura hujus mundi* ⁷⁴. Cum ergo hæc figura præteribit, simul abibunt sol ac luna et stellæ. Obtenebrabitur autem tunc sol, non quod suum lumen amissurus sit, sed comparatione majoris obscuratus. Ergo laborum veluti suorum præmium capiet, ut fiat septemplex; ipsaque luna ut sol erit; stellæ denique eandem in melius provectionem experientur. Sed tamen tunc sol et luna otia habunt, neque ullus erit stellarum usus, quia jam nox non erit: etenim hæc quoque quiescent una cum cælo servitute liberatæ. Sic igitur novum sæculum absque sole, luna stellisque erit, luminis nostri die sanctas animas illustrante.

Quænam vero superventura sint mundo post luminarium obscurationem, et quamobrem, et unde pressura gentium eventura sit, declarat mox dicens: *Præ confusione sonitus maris et fluctuum arescentibus hominibus*. Et mihi videtur docere futuræ tunc conversionis initium fore ab humidæ substantiæ defectu. Hæc enim in primis absorpta vel concreta, ita ut neque sonitus jam maris exaudiat, neque fluctuum ejus commotio ob nimium æstum fiat, reliquæ mundi partes haud diutius consueta fruentes vaporatone ex humido elemento emissa, mutationem conversionemque patientur, cuius rei signa in sole, luna stellisque exstabant. Nam sic facta universi perversione, mundique consummatione, exteriori hac figura prætereunte (priora enim abibunt ut posteriora subintroeant), consequens erit ut cæli quoque luminarium conversia quædam eveniat.

Hæc in fine temporum erunt, cum apostasia fiet. Nam cum impietatis monstra Servatoris adventus

Α χόμνον ἐν νεφέλῃ μετὰ δόξης, παραθήσεις τῆς τοῦ ἀνθρώπου προφητείας, δι' ἧς καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ νεφέλη, καὶ ἡ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δοθησόμενη βασιλεία θεωρεῖται. Ἀλλὰ τότε μὲν εἰς προφητῆς θεῶν Πνεύματι θεοφορούμενος τὸ μέλλον εἶσεσθαι ἐθεάτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν πάντες, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸν ὄψονται ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως πολλῆς ζωοποιητικῆς καὶ πατρικῆς δηλαδὴ θεότητος.

Πότε δὲ ταῦτα ἔσται; Ὅταν πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Περαιρωθείσης γὰρ τῆς ὀρισμένης τοῖς ἔθνεσι προθεσμίας, ἔσται σημεῖα τῆς τοῦ κόσμου συντελείας. Ποταπὰ δὲ σημεῖα, τῷ Ματθαίῳ ὁ Λουκᾶς παρεχώρησεν ἐξειπεῖν. Ἐρχὴν γὰρ, μέλλοντος τοῦ μεγάλου φωστῆρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιῆσθαι παρουσίαν ὑποστέλλεσθαι καὶ ὀπαναχωρεῖν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, ἵνα ἀντὶ πάντων αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καταλάμψας φωτίσῃ τὸν νέον αἰῶνα, τοῦ προτέρου σχήματος τοῦ κόσμου παρελθόντος κατὰ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν, ἡ φησὶ· *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*· ἐπειδὴν οὖν τοῦτο παρέλθοι τὸ σχῆμα, συμπαρελεύσεται αὐτῷ καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες, Ἰσκιωθήσεται δὲ ὁ ἥλιος τότε, ὁδὸς ὥστε στερεθῆναι τοῦ οἰκείου φωτός, ἀλλὰ παραθήσει τοῦ κρείττονος ἀμαυρούμενος· ἀμοιῆς γοῦν τῶν αὐτοῦ καμάτων καὶ αὐτὸς τεύξεται, ἐπιταπλάσιον γεννησόμενος· ἡ τε σελήνη καὶ αὐτὴ ἔσται ὡς ὁ ἥλιος· καὶ οἱ ἀστέρες δὲ τῆς ὁμοίας τεύξονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς. Ἀργήσει δὲ τότε ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· ἀλλ' οὐδὲ ἀστρων τις ἔσται τότε χρεια, νυκτὸς μὴ οὕσης· ἀναπαύσονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἐλευθερωθέντες σὺν τῷ οὐρανῷ· οὕτω τε ὁ νέος αἰὼν ἀνῆλιος ἔσται καὶ ἀσεληνος, καὶ ἀναστρεσάμενος τοῦ ἡμετέρου φωτός τὰς ἀγίας καταυγασούσης ψυχάς.

Τίνα γε μὴν τὰ ἐπερχόμενα τῇ οἰκουμένῃ μετὰ τὰ τοῦ φωστῆρος σκιωθῆναι, καὶ διὰ τί, καὶ πόθεν ἡ συνοχή τῶν ἐθνῶν ἔσται, παρίστανει ἐξῆς λέγων· Ἐν ἀπορίᾳ ἡχοῦσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων. Καὶ μοι δοκεῖ τῆς τότε γεννησόμενης τοῦ παντὸς τροπῆς τὴν ἀρχὴν εἶσεσθαι διδάσκειν ἀπὸ ἐκτελέως τῆς ὑγρᾶς οὐσίας. Ταύτης γὰρ πρώτης ἀναποθείσης ἢ ἀποπαγίσεως, ὡς μὲν ἔχον θαλάσσης ἀκούσεσθαι, μὴ δὲ τὸν τῶν κυμάτων αὐτῆς σάλον γίνεσθαι δι' αὐτὸν ὑπερβάλλοντα, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μὲν τῆς συνήθους μεταλαμβάνοντα ἀναθυμιάσεως ἐκ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπαυμένης, τροπὴν καὶ μεταβολὴν πεύσεται· ὡς ἐκ τούτου γενήσεται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροῖς. Ἀνακλήσεώς τε γὰρ τοῦ πεντὸς γενομένης, καὶ συντελείας τοῦ κόσμου, καὶ παράγοντος τοῦ σχήματος τούτου τοῦ φαινομένου (παρελεύσεται γὰρ τὰ πρῶτα ἐν ἐπιστῇ τῇ δευτέρᾳ), ἀκόλουθον ἦν καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστῆρων τροπὴν τινα εἶσεσθαι.

Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῇ τῶν χρόνων ἔσται, τῆς ἀποστασίας ἐνεργουμένης. Μελλούσης γὰρ τῆς θεομαχίας

⁷² Matth. xxvi, 64. ⁷³ Matth. xxiv, 29. ⁷⁴ I Cor. vii, 31.

ἐράτα καταργεῖν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, τὰ A
τῆς ὀργῆς προοίμια ἐκ τῶνδε ἀρξεται, ἐξ αὐχμῶν
δηλαδὴ καὶ ἀπορίας ἤχου θαλάσσης· οὗ γενομένου
ἐπακολουθήσει συνοχὴ τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων, ἀποφυγόν-
των ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερ-
χομένων τῇ οἰκουμένῃ. Τίνα δὲ τὰ ἐπερχόμενα, ἐρη-
νεύει συνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων· Αἱ γὰρ δυνά-
μεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται· τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ μετὰ δόξης ἐπιστησομένου, καὶ τὴν με-
γάλαχον τυραννίδα τοῦ υἱοῦ τῆς ἀμαρτίας καταργεῖν
ρῶντων.

Καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς· Ἴδετε τὴν συκὴν,
x. τ. λ. Ὅθτι καὶ ὑμεῖς δεῦρ ἴδητε ταῦτα γινώ-
μενα, x. τ. λ.

Ποῖα ταῦτα γινόμενα ἀλλ' ἢ τὰ προλεγόμενα; Ἰε-
ρουσαλὴμ παταυμένην ὑπὸ ἔθνων, τὴν συμπλήρωσιν B
τῶν καιρῶν τῶν ἐθνῶν, τοὺς τῆς ἀποστασίας χρό-
νους, τὰ ἐν τοῖς φωστῆραι καὶ τοῖς ἀστροῖς σημεῖα,
τὴν ἐπὶ γῆς συνοχὴν τῶν ἐθνῶν, τὴν ἐκλειψιν καὶ
ἀπορίαν τοῦ ἤχου τοῦ σάλου τῆς θαλάσσης. Ταῦτα,
φησὶν, ἅπαντα ὅταν ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι
ἐπὶ θύραις ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ, ἐτέρα οὕσα
παρὰ τὰ προλεχόμενα. Τὰ μὲν γὰρ προοίμια ἦν καὶ
μελλόντων ἀγαθῶν σημεῖα, ὡς καὶ οἱ τῆς συκῆς ἀπα-
λοὶ κλάδοι καὶ τὰ φύλλα σημεῖα τοῦ μέλλοντος θέρους
τῆς τε τῶν λοιπῶν φυτῶν καὶ σπερμάτων καρποφο-
ρίας· τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συστη-
μένης βασιλείας οὐρανῶν προοίμια καὶ σημεῖα τὰ
προλεχόμενα ἦν. Αὕτη δὲ ἡ βασιλεῖα καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
οὐκέτι λόγῳ παραδοτέα, οὐδὲ θνητῶν ἀκοαῖς λεκτέα.
Διόπερ ἀποσιωπητέον ταῦτα. Ὁφθαλμὸς γὰρ οὐκ C
εἶδε, καὶ οὐδ' οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώ-
που οὐκ ἀνέβη δόξα ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγα-
πῶσιν αὐτόν. Πλὴν ὥσπερ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα βίον
ἡλὸς μετὰ χειμερίους τροπὰς ἑαρος ἐνισταμένου θερ-
μὴν ἀκτίνα βάλλων, τὰ ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ζωοποιεῖ
σπέρματα, τοῦ προτέρου μεταβαλόντα σχήματος, νεα-
ρὰ δὲ φύει καὶ τέθηλεν, ὥραιαν καὶ πολυανθὴ τὴν τῶν
ἀρτι φυέντων βλάστην παρεχόμενα· κατὰ τὸν αὐτὸν
τρόπον καὶ ἡ ἐνδοξος τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ ἀφι-
εις, φωτὸς ζωογόνους ἀκτεῖσι τὸν νέον αἰῶνα καταυ-
γάσασα, τὰ ἀποκρυφθέντα πάλαι κατὰ τὸν ἔμπροσθεν
αἰῶνα, καὶ ἐν τῷ παντὶ κόσμῳ διασκεδασθέντα σπέρ-
ματα, τουτέστι τοὺς ἐν γῆς χώματι κεκοιμημένους,
κρεῖττοσι σώμασιν ἢ κατὰ τὰ πρότερον θειότερόν τε
τοῦ καταργηθέντος, αὕτη λοιπὸν ἡ ζωὴ βασιλεύσει τοῦ
νέου αἰῶνος.

Ὁὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη.

Ποῖα γενεὰ ἀλλ' ἢ καὶνὴ καὶ νέα, ἣν αὐτὸς συ-
εστήσατο; περὶ ἧς ἐν προφηταῖς εἰρητο· Γραφήτω
αὕτη (74) εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος
ἀνέσσει ἐν Κύριον· καὶ πάλιν· Ἀναγγελήσεται
ἐν Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη. Διόπερ δεικτικῶς εἰς
τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐ-
τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συστησομένην καινὴν
γενεὰν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀφορῶν, ἔλεγεν·
Ὁὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ὥς ἂν πάντα γέ-

perimet, iræ initia hinc erunt, ex aestu scilicet et
marini sonitus cessatione. Quo facto, pressura gen-
tium per orbem erit, arescentibus hominibus præ
timore et eorum expectatione quæ mundo sunt
eventura. Quænam vero hæc sint, ait mox pergens
dicere : Nam virtutes cælorum commovebuntur :
Filio Dei scilicet cum gloria adventante, superbam-
que filii culpæ tyrannidem jamjam eversuro, cœlesti-
bus eum ordinibus comitantibus.

μέλλοντος, τῶν τε ὑπερουρανίων ταγμάτων δορυφο-

⁷¹ Dixitque eis parabolam. Videte ficulneam, etc.
Ita et vos cum videritis hæc fieri, etc.

Quænam vero facta intelligit? Hierosolyma ab
ethnicis conculcata, tempora gentium completa,
apostasie ætatem, in sole stellisque signa, in orbe
pressuram gentium, defectum quietemque sonitus
fluctusque marini. Hæc, inquit, omnia cum fieri vi-
deritis, tum demum adesse in foribus regnum Dei
scitote; et quidem a dictis rebus plane diversum.
Illa enim futurorum bonorum exordia fuerunt et
indicia; sicuti teneri ficus rami et folia, venturæ
æstatis signa sunt, et cæterarum arborum seminum-
que fructum portendunt. Futuri autem sæculi, atque
in eo constituendi cælorum regni præmia atque
indicia illa fuerunt. Id vero regnum, ejusque bona
haud jam sermone tradi queunt, neque ad mortali-
um aures prædicari. Quamobrem de his reticen-
dum est. Neque enim oculus vidit, neque auris audi-
vit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparavit
Deus diligentibus eum⁷². Verumtamen sicuti in præ-
senti rerum statu sol post hibernas conversiones,
vere instante, calidioribus radiis emissis, latentia
sub solo semina vivificat, quæ priore figura posita,
novella enascuntur ac pullulant, pulchrumque et
floridum recentis naturæ germen ostendunt; ita
gloriosus Unigeniti adventus vivifici luminis radiis
novum sæculum illustrans, occulta olim priore in
sæculo atque orbe universo dispersa semina, id est
homines in terræ sepulcris conditos, melioribus
quam antea corporibus formaque augustiore dona-
tos, in lucem emittet; pulsaque morte, ipsa delin-
ceps vita novi sæculi imperium tenebit.

μετασηματισμένοις εἰς φῶς προᾶξει· καὶ τοῦ θανά-
του νέου αἰῶνος.

⁷³ Non præteribit generatio hæc.

Quænam est hæc generatio, nisi nova illa re-
censque ab eo constituta? de qua in vaticiniis di-
ctum est : Scribatur hæc in generatione altera, et
populus qui creatur laudabit Dominum⁷⁴; rursus-
que : Annuntiabitur Domino generatio ventura⁷⁵. Ita-
que evidenter ad suos apostolos atque ad institutam
ex ipsis et per ipsos in orbe universo novam sanctæ
Ecclesiæ generationem Christus respiciens aiebat :
Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant,

⁷¹ Luc. xxi, 29-31. ⁷² I Cor. ii, 9. ⁷³ Luc. xxi, 32. ⁷⁴ Psal. ci, 13. ⁷⁵ Psal. xxi, 32.

(74) Videtur, nisi fallor, Eusebius haud neutraliter αὕτη intelligere, ut alii, sed de ipsa generatione seu ætate.

Mansurum quippe ac duraturum populum suum Ecclesiamque eatenus dicit, quoad ipsa generatio superstes adhuc omnia inspicat, ac prædictionum dominicorum eventum oculis contempletur.

¹⁹ *Caveat ne forte graveatur corda vestra in crapula.*

Discipulos admonet ut prompti sint atque ad ejus adventum excipiendum parati : cujus nempe rei gratia cunctos magisterii sui sermones faciebat : sobriosque ac vigilantes esse jubet, et totam mortalis vitæ noctem insomnes transigere : propterea quod consummationis tempus nemini sit exploratum. — Cavenda, inquit, vobis est crapulae gravedo, ut vigilare possitis ; ne inopina vos invadat illa dies : cujus causa sacer etiam Apostolus hortabatur scribens : Fratres, probe scitis, diem Domini, tanquam furem in nocte, venturam¹⁷. Cum vero dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus. Vos autem haud versamini in tenebris, ita ut vos dies illa tanquam fur comprehendat : omnes enim vos filii lucis estis, filiique dei¹⁸. Vigilandum est igitur non solum ob subitum atque inexpectatum Domini adventum, verum etiam propter furis insidias. Fur autem hora cujusque mortualis intelligitur, vel etiam ille qui cujusque animam excepturus est angelus. Tum qui sibi attenderint, tanquam caprea laqueum vitabunt, vel ut avis decipulam : qui vero erapula gravati fuerint atque in mortem consopiti, in periculum inopinum incident.

¹⁹ *Vigilate itaque omni tempore orantes, etc.*

His consonans Apostolus siebat : Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate²⁰.

²⁰ *Ut manducatis et bibatis in mensa mea.*

Significat plenam bonorum mensam, cujus participes erunt ii quibuscum foedus icit, propterea quod secum permanserint in tentationibus. Ex ejus igitur mensa manducabunt et bibent ; pane videlicet cœlesti animarum nutritore pasti ; potique vino novi germinis vitis veræ : propinante ipso agricolarum omnium Deo, qui novellum eius ipsa fructum his qui tunc digni erunt, exhibebit.

²¹ *At ille negavit dicens : Mulier, non novi eum.*

Videsis quantopere veritati studeat evangelista ; quomodo Petro haud gratificetur, sed lapsum ejus candidè enarret. Videlicet quod cæteri magistro deserto diffugerint, ille autem omnibus iis præpositus apostolus atque discipulus, ille inclytus, inquam, Petrus, procul cruciatibus et magistratum minis, ter Christum negaverit.

¹⁶ Luc. xxi, 31. ¹⁷ I Thess. v, 2. ¹⁸ Ibid. 4, 5. ¹⁹ Ibid. 57.

(75) Fragmentum hoc sumptum videtur ex Theophrasti, lib. v, 40. Ibi tamen Eusebius versatur in Marco xiv, 66.

Αἰσθάνεται. Διαμεινέιν γὰρ φησι καὶ διαρκέσειν τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἐκεῖνο καιροῦ εἰς ὅτε αὐτοπτήσεις πάντα, καὶ τὰς ἐκβάσεις τῶν τοῦ Σωτῆρος προφῆσεων ὀφθαλμοῖς παράλαβοι.

Προσέχετε ἑαυτοῖς μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ.

Διεισίδει τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τὸ πάντοτε ἐτοιμοὺς εἶναι παρασκευαζομένους εἰς τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐφ' ἣν αὐτὸς ἡμᾶς παρορμῶν τοὺς πάντας τῆς διδασκαλίας ἐποιεῖτο λόγους· νῆφειν τε καὶ ἀγρυπνεῖναι παρακελεύεται, καὶ ἀγρυπνεῖν διὰ πάσης τῆς τοῦ θνητοῦ βίου νυκτός, διὰ τὸ μὴδὲν γινώριμον τὸν καιρὸν τῆς συντελείας ὑπάρχειν. — Ἀλλ' ὅμην γε, φησὶ, φυλακτέον τὸ ἐντεῦθεν βάρος, ἵνα δυνήσῃθε νῆφειν, μήποτε ἐπιστῇ ἀφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἡ ἡμέρα ἐκείνη· B περὶ ἧς καὶ ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος παρήγει γράφων· Ἀδελφοί, οἴδατε ἀκριβῶς, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται. Ὅταν δὲ εἰπωσιν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε ἀφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὁλεθρὸς. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ὑμᾶς ἡ ἡμέρα ὡς κλέπτῃς καταλάβῃ· πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Γρηγορητέον οὖν ἡμῖν οὐ μόνον διὰ τὴν ἀθρόαν καὶ ἀπροσδόκητον τοῦ Δεσποτοῦ ἄφιξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν κλέπτην τὸν ἐφειδρεύοντα. Ὁ δὲ κλέπτῃς ἐστὶν ὁ καιρὸς τῆς ἐκάστου τελευτῆς· ἡ καὶ ὁ μέλλων τὴν ἐκάστου ψυχὴν παραλαμβάνειν ἄγγελος. Ὡς γὰρ καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς ἐν τῇ γῇ· οἱ μὲν οὖν προσέγοντες ἑαυτοὺς σώζονται, ὥσπερ ὁρθοὶ ἐκ βρόχων, καὶ ὥσπερ ὄρθροι ἐκ παγίδος· οἱ δὲ τῇ C μέθῃ βεβαρημένοι, καὶ εἰς θάνατον ὑπνώττοντες, ἐκπίπτουσιν εἰς ἀβύσσον κίνδυνον.

Ἀγρυπνεῖτε οὖν ἐν παντὶ καιρῷ δεδμενοὶ κ. τ. λ.

Τούτοις συνῶν ὁ Ἀπόστολος διεγείρει· Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνήθητε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πορνῇ, καὶ ἅπαντα καταργασάμενοι στήναι. Στήτε οὖν περιωσάμενοι τὴν ὄψιν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ.

Ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου.

Τοιούτων ἐστὶν πλήρης ἀγαθῶν τράπεζα, ἥς μεταλήφονται οἱς τὴν διαθήκην διέθετο διὰ τὸ μεμενηκέναι μετ' αὐτοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς· ἵνα ἐσθίωσι καὶ πίωσιν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ· ἄρτιον μὲν ὁδρανίῳ ψυχῶν ἁγίων θρησκευτικῶς τραφεσάμενοι, οἶνου δὲ τοῦ καινοῦ γεννηματος τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταληφόμενοι· ἦν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς γεωργῶν τὸ καινὸν ἐξ αὐτῆς γέννημα τοῖς τότε ἀξίοις παρέξει. Ὁ δὲ ἡγήσατο αὐτὸν, λέγων· Γύναι, οὐκ οἶδα αὐτόν.

Ὅρα δὲ τὸ φιλόληθες τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς οὐ καταχαρίζεται τῷ Πέτρῳ, ἀλλὰ τὸ πάθος αὐτοῦ ὡς ἔχει διηγείται, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ἀπολιπόντες τὸν διδάσκαλον ὄχοντο, ὁ δὲ πάντων αὐτῶν προεκκριμένος ἀπόστολός τε καὶ μαθητής, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βοῶμενος Πέτρος, βασάνων ἐκτός καὶ ἀρχοντικῆς ἀπειλῆς, τρίτον αὐτὸν ἐξωμόσατο (75).

¹⁶ Luc. xxi, 36. ¹⁷ Ephes. vi, 13. ¹⁸ Luc. xii, 30.

Δύο ἄνδρες ἐπέστησαν αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν Α
ἀστραποῦσαις.

²² Duo viri steterunt secus illas in veste
fulgenti.

Χαρὰς καὶ γέλωτος σημεῖα γνωρίσματα τε τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως ὅραν παρέχονται καὶ διὰ τῆς λευκῆς περιβολῆς, ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος συμβαλεῖν τὰς γυναῖκας τὸ φαιδρὸν τῆς ἐγέρσεως, καὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς σὺν τοῖς λευχείμοσιν ἀγγέλοις ἀπάρξασθαι. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πληγὰς Αἰγυπτίων μέλλων διακονεῖσθαι καταλλήλως ἐν φλογὶ πυρὸς τὸν ἐπὶ τῆς βάρου ἄγγελον ἑώρα· ὁ δ' αὐτὸς μοχθηροῖς ἀνδράσι νομοθετῶν, πῦρ καταναλίσκον τὸν Θεὸν εἶναι ἔλεγεν, τιμωρητικὸν καὶ κολαστὴν αὐτοῖς ἔσθαι αὐτὸν αἰνιττόμενος· διὸ καὶ ἐν στύλῳ πυρὸς ἤγειτο αὐτῶν ὁ Θεός. Οὕτω τοῖς ἀσεβέσι γενέσθαι τοὺς ἀγγέλους πυρὸς φλόγα ἔδιδαξεν εἰπὼν· Ὁ ποιῶν τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἀλλ' οὐ τοιούτους αἱ γυναῖκες τοὺς εἶσω τοῦ νημέματος ἑώρων, γαληνοὺς δὲ τινὰς καὶ φαιδρούς, οὓς ἐχρῆν ἐπὶ Δεσπότου χαρὰ καὶ βασιλείᾳ φαίνεσθαι. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ πάθει τοῦ Σωτῆρος ὁ ἥλιος ἐξέλιπε, σκότος περιβαλὼν τῷ παντὶ, θρήνων τε καὶ πάνθους σύμβολα τοῖς σταυροῦσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δεικνύς· καὶ οὐδεὶς μὲν ἐφαίνετο τῶν ἀγγέλων τὸ τηλικαῦτα ὡς εἰκὸς τοῖς μαθηταῖς, ὁμοίως καὶ αὐτῶν ὡς χάκει διασκηδασθέντων. Εἰ δ' ἄρα καὶ ὁφθῆναι τινὰ ἐχρῆν, τάχα που τὴν ἐναντίαν τοῖς λευχείμοσιν ἀνθρώποις τὴν ἀναστολὴν ἀνεδείξατο· αὐτίκα γοῦν ἐπὶ τῷ πάθει οὐχ ἥλιος μόνον ἐσκότασεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ φωνῇ μεγάλῃ κρᾶξας ἔφηκε τὸ πνεῦμα, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, μονοουχὶ περιβόηξαν μένων καὶ αὐτῶν τῶν πάλαι τὸν ἱερὸν ἐνοικοῦντων ἀγγέλων, περιβόηξαν τε τὸ σεμνὸν ὕψος, ὡς ἂν, γυμνὸς καὶ ἔρημος ἀπολειφθεὶς τῆς αὐτῶν φρουρᾶς, ὁ τῶν ἀδάτων καὶ ἀδύτων τάπος, ἔτοιμος ἐγθροῖς καὶ πολεμίοις κατασταίῃ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῷ πάθει συνέβαιναν· ἐπὶ δὲ τῇ σωτηρίῳ ἀναστάσει, ὡς ζωῆς ἀγγελοι καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυκες, τὸν τόπον οὗ ἔκειτο τὸ σῶμα περιεῖπον, ἐξ αὐτῆς ὥστερ τῆς ἐπαφῆς τοῦ τόπου ἀγῶσύνης κρείττονος ἢ κατ' αὐτοὺς μετασφύοντες, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ κοινωνοῦντες. Διὸ φαιδρὰ καὶ μειδιῶντα πρόσωπα, σχήμα τε σωτηρίου ἑορτῆς παρέφαινον λευχεμονοῦντες.

Lætitie gaudique signa, et Servatoris resurgentis indicia obtulit exhibent vestium candore, ita ut ex habitu quoque conjectarent mulieres resurrectionis hilaritatem, Paschalisque festi cum albatis angelis initium. Moyses contra Ægyptiacarum plagarum futurus minister, in flamma ignis angelum intra rubum versantem spectavit²². Idem pravis hominibus legem scribens, Deum appellabat edacem ignem, punitorem ac vindicem ipsis fore innuens²³. Quare in ignea columna præcedebat illos Deus²⁴. Sic etiam impiis fore angelos quasi ignis flammam demonstravit dicens: Qui facit ministros suos flammam ignis²⁵. Sed non hac specie viderunt angelos in monumento mulieres, sed hilares atque serenos, ejusmodi eos videri oportebat in Domini gaudio et regno. In Servatoris quidem obitu sol defectit, tenebræ undique se intendentes, lamentorum et luctus symbola crucifigentibus Filium Dei demonstrarunt. Nullusque eo tempore angelus apparuisse discipulis videtur, ipsis quoque hæc illac dispersione distractis. Quod si quem apparere opus fuisset, contrariam, ut arbitror, albatis hominibus vestem præ se tulissent. Jam primum, in passione non sol tantummodo obscuratus est, sed et Servator magna voce exclamans spiritum emisit, templi velum bifariam scissum, ipsis propemodum dispersis qui templum incolebant angelis, qui et illud venerandum textum sciderunt, ut nudus ac desertus ipsorum custodia relictus ille arcanarum atque inaccessarum rerum locus, belligerantibus hostibus pervius pateret. Sed hæc quidem passionis tempore contigerunt. Verumtamen Servatore resurgente, ceu vitæ nuntii, et resurrectionis præcones, locum ubi corpus jacuerat stipabant, ipso quodammodo loci contactu sanctitatem propria majorem participantem, ac Domini resurrectioni communicantes. Ideo vultus hilares ac lætabundos, et albam vestem festo Servatoris diei convenientem gestabant.

EUSEBII FRAGMENTUM EX CODICE MEDIOLANENSI, IN QUO EST CAPENA PATRUM GRÆCORUM IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

(Mai, ibid., p. 207.)

Ad cap. XII, 18. ΕΥΣΕΒΙΟΥ. Λέγεται γὰρ κατὰ Δ
θασίς θεία ἐπὶ τὸ ὄρος γεγονέναι καθ' ὃν ἐνομοθέτει καιρὸν, ἵνα πάντες θεάσωνται τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· κατὰ θασίς γὰρ αὕτη σαφὴς ἐστίν, οὐ μὴ τοπικὴ. Τῶν γοῦν φρομένων κατὰ τὸ ὄρος φλεγόμενων σφοδρῶς, οὐδὲν τὸ πῦρ ἐξανάλωκε· σάλπιγγων τε φωνὰι σφοδρότερον συνηκούοντο, μὴ προκειμένων ὀργάνων τοιούτων, μηδὲ τοῦ φωνήσαντος, ἀλλὰ θεία κατασκευὴ γινόμενων ἀπάντων. Ὅστε σαφὲς εἶναι διὰ ταῦτα τὴν κατὰ θασίς θείαν γεγονέναι, καὶ τὸν Θεὸν ἀνευ τιδὸς δεικνύσαι τὴν ἑαυτοῦ διὰ πάντων μεγαλειότητα.

EUSEBII. Dicitur Deus in montem descendisse, quo tempore lex tradebatur, ut cuncti scilicet Dei efficaciam viderent. Cæteroque hæc descensio, eternæ ostensionis fuit, non localis. Quamobrem ardentibus licet omnibus, quæ in monte germinabant, nihil tamen igne consumebatur. Tubarum quoque sonitus gravissimi audiebantur, quanquam nullus ibi usus instrumentorum erat, nemoque clamans, sed Dei tantummodo opera hæc omnia fiebant. Quare exploratum est, divinam hujusmodi fuisse descensionem, Deumque alique ullo adminiculo suam in omnibus ostendisse magnitudinem.

²² Luc. xxiv, 4. ²³ Exod. iii, 2. ²⁴ Deut. iv, 24.

²⁵ Exod. xxiii, 21. ²⁶ Psal. ciii, 4.

EUSEBII OPERA DOGMATICA.

DE THEOPHANIA.

(Angelo Mai, Bibliotheca nova Patrum, IV, 110 et 310.)

MONITUM.

Inter cætera Eusebii Cæsariensis opera divus Hieronymus, De viris ill. cap. 81, libros quinque Theophrastæ, id est De Dei manifestatione, nominaverat. Item Syrus Ebediesus in auctorum catalogo, quem Echellensis primo, deinde Assemanus ediderunt, idem Eusebii opus commemoraverat de Græca ad Syriacam linguam translatus. Græci originalis deperditi viginti ego fragmenta in Vaticanis codicibus observata, inter Veteres meos Scriptores t. I, ed. sec., anno 1831, et t. VIII, an. 1833, divulgaveram. Ecce autem significatam nobis ab Ebediesu Syriacam Eusebii operis translationem, duo perdocti et illustres nostræ ætatis Angli e tenebris denique eruerunt, Tatamius atque Leus; quorum ille ex Ægyptiaco in Nitria monasterio Scetensi codicem anno 1839 in Angliam detulit; alter autem Syriacum hunc textum anno 1842 Londini, et sequente anno Anglicam ejusdem interpretationem Cantabrigiæ cum eruditis prolegomenis scholiisque impressit. Et Syriacus quidem textus nondum ad me, quod doleo, pervenit; cum tamen Anglicum desinente anno 1846 commodè demum nactus fuerim, eumque studiosè legerim, statim cognovi fragmenta Græca quæ ego multos ante annos edideram, reapse ad Eusebii Theophaniam, prout ipsorum tituli ferebant, pertinere (nam sicubi codices mei cum Syriaco non satis congruunt, id suis locis postea dicitur). Sed et insuper comperi, fragmenta alia, nec breviter nec pœnitenda, quæ ego in Vaticanis catenarum ad Lucam codicibus sub Eusebii tantum nomine aspexeram, ideoque tanquam Eusebii ad Lucam commentarii segmenta in prædicto Script. vel. tomo primo attexueram; comperi, inquam, hæc quoque partim ex Theophania fuisse detracta, id quod Syriacus textus vel potius Anglicanus me docet. Quæ res cum me magnopere delectavisset, constitui protinus Græca omnia Theophaniæ a me olim detecta fragmenta nunc congregare, Latina etiam facere, atque ut monebat impressi Anglicæ operis series, locis quodque suis collocare. Nam Vaticanarum catenarum auctores Eusebii Theophaniam extra libri ordinem pro suo libito excerpterunt, vel potius prout evangelicæ, quam ipsi sequebantur, historiæ cursus poscebat. Exemplo sit narratio de Christi Domini morte, quam Eusebius libro tertio mediò scribit, Nicetas autem, uniusque catenis auctor, sub finem suæ lucubrationis ut par erat posuit; nempe in pagina codicis trecentesima septima, quæ a fine sui voluminis parum abest. Nicetæ codicem Vat. 1611 littera A designo. Macarii vero Chrysoccephali, diversæ catenæ auctoris, qui item Theophaniam nominatim aliquando expilat, codicem Vat. 1610 denoto littera E. Alias demum catenas duas, Vat. Pal. Vat. 20 et Ottob. Vat. 100, quæ mihi symbolam fragmentorum horum contulerant, litteris B et L demonstro. Unicum denique primum fragmentum ex codd. Mediolanensi et Parisiaco simul adfuit. Hanc itaque Græcorum Theophaniæ fragmentorum tempestivam hercle editionem nunc curo, tum ut Eusebii nativum textum, quantum fas est, ab interitu revocem; tum ut Syrus interpres sicubi mentem auctoris non est assecutus (quod ei identidem accidisse sine dubio animadvertimus), authentico documento emendetur. Nec sane dubito quin opellam meam vir cl. Leus boni consulat, meque ei magnopere favere, certum habeat. Hæc interim; namque et alios tum abs Leo, tum ab ejusdem gloriæ socio cl. W. Curettono, sacros auctores, præsertim magnum Athanasium, Cyrillum atque Ephræmum, exspectamus; quos nunc quidem cupidis votis expetimus; statim ac vero in conspectum venerini, exosculabimur.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS
OPERIS DE THEOPHANIA FRAGMENTA.

Α' (1).

(2) Ὡς περ δὲ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος, ὁ μὲν ὁράτος καὶ ἀφανὴς ἐν ἡμῖν νοῦς, ὃν ὅστις ποτὲ καὶ ὁποῖος ὢν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἶσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις καθιδρυμένος τὰ πρακτικά (3) βουλευέται· λόγος δ' ἐξ αὐτοῦ πρόεισι, μονογενὴς οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύτων μυῶν γεγεννημένος, ὃς δὴ καὶ πρῶτος τῶν πατρικῶν τοῖς πᾶσι καθίσταται νοημάτων ἄγγελος, εἰς φανερόν τε κηρύττει τὰ ἐν ἀπορρήτοις τῷ πατρὶ βεβουλευμένα, ἔργοις τε ἐπιτελεῖ τὰ βουλευόμενα, προϊὼν εἰς τὰς πάντων ἀκοάς· εἴθ' οἱ μὲν τῆς ἐκ τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσιν ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανὴ καὶ ὁράτον νοῦν τὸν τοῦ λόγου πατέρα, οὐδεὶς πώποτε ὀφθαλμῶν εἶδε· κατὰ ταῦτα δὴ, μᾶλλον δ' ἐπέκεινα πάσης εἰκόνης καὶ παραδείγματος, ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οἷα μονογενὴς, οὐ προφορικῇ δυνάμει συνεστῶς, οὐδ' ἐκ συλλαβῶν, ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων τὴν φύσιν κατεσκευασμένος, οὐδ' ἐν φωνῇ δι' ἀέρος πληττομένη σηματοδότης, Θεοῦ δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὑπάρχοντος Υἱὸς Λόγος, κατ' οὐσίαν τε ὡς ἐστὶν οἷα Θεοῦ δυνάμεις καὶ Θεοῦ σοφία, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητος, ἀγαθὸν δὲ πατὴρ ἀγαθὸν τυγχάνει γέννημα, αὐτοζῶν, αἰτοφῶς, γίννημα νοερὸν φωτὸς ἀήχτου, διὰ πάντων χωρῶν, ἐν πᾶσι τε ὢν καὶ πάντα ἐπιπορεύμενος.

Β'.

(3) Οὗτος ὁ παρ' ἡμῖν θεολογούμενος, προφητικαῖς ἀνωθεν πρὸ μυρίων χρόνων ἐγνώσθη τε καὶ προσκηρύχθη φωναῖς· οἱ καὶ τὸν τόπον τῆς θεοφανείας αὐτοῦ, καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως, καὶ τρόπον τοῦ βίου, καὶ δυνάμεις, καὶ λόγους, καὶ κατορθώματα αὐτοῦ προλαβόντες, βίβλοις ἱσραὴλ ἐγκατέθεντο (4). — Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ἰάσεως καὶ σωτηρίας προσφεύς ὄνομα ἂν εἴη· σωτήρα γὰρ καὶ σωτήριον ἡ Ἑβραίων φωνὴ τὸν Ἰησοῦν εἶπεν καλεῖν.

Γ'.

(5) Καὶ θάνατος (6) δὲ ὁ βούμενος, ὃν δὴ ὑποστήναι τὸ τοῦ Λόγου ἄγαλμα παρὰ τοῖς πᾶσι ἀνωμο-

Α

I.

Sicut enim, ut exemplum a nobis sumamus, mens in nobis invisibilis latensque est, quam cuiusmodi sit, cuiusve substantiæ, nullus unquam homo cognovit; sed ea veluti rex quidam in secretis suis conclavibus sedens, quid faciendum sit deliberat; deinde sermo ex ipsa prodit, quasi unigenitus a patre in reconditis penetralibus generatus; qui etiam primus paternarum consultationum sit nuntius, atque in apertum deprædicat arcana patris consilia, et opere rem deliberatam perficit, dum ad omnium aures perfert; interim tamen homines quidem verbi utilitate fruuntur, sed invisibilem mentem verbi parentem prorsus oculis non cernunt; hoc, inquam, modo, imo etiam supra omnem imaginem atque exemplum, supremi Dei regnatoris perfectum Verbum, seu unigenitum, non ex pronuntiativa aliqua virtute consistens, neque syllabarum, nominum, verborumque naturam gerens, nec ope vocis ex aeris percussione significatum, sed Dei supremi vivens operansque Filius Verbum existens, et quidem substantialiter, utpote Dei virtus atque sapientia, ex paterna divinitate prodit, boni patris bonum germen, vita per se, ac lux, intellectualis perpetuæque lucis genimen, per omnia dis-

II.

Hic, quem nos Deum dicimus, vocibus iam dicente ante complura sæcula innotuit et prænuntiatus fuit prophetarum, qui et locum divinæ ejus manifestationis, et adventus tempora, et vitæ rationem, et miracula, et sermones, et egregia facinora, vaticinio præoccupantes, sacris libris commendaverunt. — Nam Jesus sanationi atque saluti congruum nomen est. Salvatorem enim ac salutarem solet lingua Hebræorum dicere Jesum.

III.

Mors quoque illa celebris, quam Verbi simulationem pertulisse, in confesso apud omnes est, non

(2) Theophan. Syr. sive Anglican. lib. 1, cap. 23.

(3) Fortasse leg. πρακτέα. Edit.

(4) Cod. Vat. A. f. 14. Cod. Vat. E. f. 63. b. Th. Syr. lib. III, cap. 25.

(5) Cod. E. f. 37. b. Th. Syr. III, 40.

(6) Cod. A. f. 507. b. Th. Syr. III, 41, 42, 43.

(7) Cod. mendose αὐτός pro θάνατος.

(1) In codice Mediolanensi Ambr. E. 63. p. inf. In catena Epist. ad Hebr. IV, 12, præponitur huic fragmento titulus *Εὐσεβίου εὐαγγελικῆς θεοφανείας*. (At in Parisiaco ut certe est in ed. Cramerii p. 459, mendose *εὐαγγελικὰ θεοφάνεια*.) Prorsus autem Græcum hoc fragmentum congruit cum Syriaca seu Anglica *Theophania* editione, lib. 1, cap. 23, p. 12.

sine ingenti prodigio fuit, nihilque commune cum A
reliquis habuit. Neque enim morbo exstinctus est
Christus, aut laqueo, aut igne, neque in ipso crucis
tropa æque ac cæteri malefici ferro succisus fuit;
neque abs quovis homine mortiferum aliquid pas-
sus, violentam sustinuit necem; sed tunc tantum-
modo cum ipse sponte organum suum inimicis tra-
didit; moxque illud de terra suscitavit. Quippe is
valide exclamans, Patrique spiritum commendare
se dicens, ipse semet dimittens corpore suo exces-
sit. Ideo etiam ante mortem, familiaribus suis hoc
significaverat dicens: *Nemo tollit animam meam: a
me, sed ego ipsemet eam pono: potestatem habeo
ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi
eam* ⁸⁷.

Quid ergo post hæc jam superest, nisi ipsum to-
tius rei caput, quamnam causam habuerit, enarra-
re? famigeratum, inquam, vitæ finem, et passionis
modum; necnon post necem, resurrectionis ejus-
dem grande miraculum. Siquidem igitur alio ali-
quo modo, post suam cum hominibus conversatio-
nem, repente invisibilis abiisset, semet ipse suum-
que corporeum simulacrum clam subtrahens, fuga
mortem vitare satagens; et deinde ipse mortalem
partem suam corruptela et destructione consum-
pisset, ea res par phantasmati omnibus visa esset;
neque pro sua dignitate egisset, qui erat Dei Ver-
bum vivens atque virtus; neque rescitum esset
quoniam excessisset; neque id creditum esset ab
illis quibus significatum non fuisset; neque natu-
raliter morte fortior apparuisset; neque propriam
naturam a mortalitate liberavisset; neque ea res
toto ab hominibus habitato orbe exaudita esset; ne-
que discipulis suis mortis contemptum persuasisset;
neque magisterii sui alumnis vitæ post obitum apud
Deum agendæ spem obtulisset; neque sermonum
suorum promissa adimplerisset; neque prophetis
de se prædictionibus congruum exitum præstatis-
set; neque postremum omnium conflictum, videli-
cet adversus mortem, decertavisset.

Propter hæc omnia, quia prorsus oportebat
mortale organum, post sufficiens ministerium Deo
Verbo exhibitum, finem Deo dignum nancisci, ideo,
inquam, tale mortis genus elegit. Nam quum dus:
consummationis rationes tantummodo adessent,
nempe vel corruptelæ atque exitio totum tradere,
atque ita turpissimum facere vitæ finem; vel morti
superiorem semet ostendere, divina virtute immor-
tale efficiendo quod mortale erat; prior quidem
modus promissionibus alienus erat; nam neque
ignis proprium est frigescere, neque lucis obtene-
brari, neque vitæ mori, neque divinæ sapientiæ
insipienter agere. Cur enim is, qui cæteris vitam

⁸⁷ Joan. x, 18.

(7) Cod. A. f. 302. b. Th. Syr. iii, 45 seq.

(8) His causis mortis Christi nollem in Anglica-
na editione additas fuisse numerales notas, quasi
totidem sint operis capitula.

λόγεται, πολλοῦ μετέχει τοῦ θαύματος, οὐ κοινὸς
τοῖς λοιποῖς γεγεννημένος· οὐ γὰρ νόσῳ διαφθαρεὶς
οὐδὲ βρόχῳ, οὐδὲ πυρὶ, οὐδὲ μὴν κατ' αὐτὸ τὸ τοῦ
σταυροῦ τρόποιον ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κακούργοις
ὑποτυμηθεὶς σιδήρῳ, οὐδ' ὅλως πρὸς τινος ἀνθρώπων
παθῶν τι τῶν ἀναιρεῖν εἰσθότων, βίαιαν ὑπέμεινε
τελευτήν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς μόνον ἔκων παρεδίδου τὴν
αὐτοῦ ὄργανον τοῖς ἐπιβουλεύουσι· τὸ μὲν ἀπὸ γῆς
ἀνωρθοῦτο αὐτίκα· ὁ δὲ φωνήσας μέγα, καὶ τῷ Πατρὶ
τὸ πνεῦμα παρατίθεσθαι εἰπὼν, ἀφετος αὐτὸς ἀφ'
ἐαυτοῦ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο διὸ
δὴ πρὸ τοῦ θανάτου τοῖς αὐτοῦ γνωρίμοις τοῦτο αὐτὸ
παραδίδου διδάσκων καὶ λέγων· Οὐδεὶς αἶρει τὴν
ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ'
ἐμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν
ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.

(7) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις λέγεται, ἡ αὐτὴ δὴ τὸ τοῦ
παντὸς κεφάλαιον ὅποιαν ἔσχεν αἰτίαν ἐξεπεῖν;
λέγω δὲ τὸ πολυβύλλητον τοῦ βίου τέλος, καὶ τοῦ
πάθους τὸν τρόπον, καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἀνα-
βιώσεως αὐτοῦ τὸ μέγα θαῦμα. Εἰ μὲν οὖν ἄλλως πως
μετὰ τὰς ἐν ἀνθρώποις διατριβὰς ἀφανὴς γεγὼνὸς
ἐξαίφνης ἀπέπη· ὑποκλέψας λάθρα ἑαυτὸν καὶ τὸ
οἶκον ἀγαλμα, φυγῇ τὸν θάνατον διαδράναι σπου-
δάσας, κἀπειτὰ πού τὸ θνητὸν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ φθορᾶ
καὶ ἀπωλείᾳ συνεψήσας, φάσματι ἂν εἴκοι τοῖς πᾶσι·
καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς αὐτῷ τὰ πρέποντα διεπράξατο, ζῶν
μὲν τυγχάνων καὶ Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, οὐτ' ἂν
ἐγνώσθη ὅπη ποτὲ ὑπῆρχε χωρήσας, οὐτ' ἂν ἐπιστάθῃ
C τοῖς μὴ παρειληφόσιν, οὐτ' ἂν θανάτου τὴν φύσιν
ἐφάνη κρείττων, οὐτ' ἂν τὸ θνητὸν τῆς οἰκειᾶς ἡλευ-
θέρου φύσεως, οὐτ' ἂν καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰ-
κουμένης ἠκούσθη, οὐτ' ἂν θανάτου καταφρονεῖν τοὺς
αὐτοῦ μαθητὰς ἐπισθεν, οὐτ' ἂν τῆς μετὰ θάνατον
παρὰ Θεοῦ ζωῆς τοῖς τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν μετιού-
σιν [ἐλπίδα] παρεστήσατο, οὐτ' ἂν τῶν αὐτοῦ λόγων
τὰς ἐπαγγελίας ἐπλήρου, οὐτ' ἂν ταῖς προφητικαῖς
περὶ αὐτοῦ προρρήσεσι σύμφωνα παρείχε τὰ ἀποτε-
λέσματα, οὐτ' ἂν τὸν ὕστατον ἀπάντων ἀγῶνα διη-
βλήκει· οὕτως δ' ἦν ὁ κατὰ τοῦ θανάτου (8).

Διὸ δὴ τούτων ἕνεκα πάντων, ἐπειδὴ ἐχρῆν ἐξ
ἀπαντος τὸ θνητὸν ὄργανον μετὰ τὴν αὐτάρχη δια-
κονίαν ἦν τῷ Θεῷ Λόγῳ διηκονήσατο, τέλους θεο-
D πρεποῦς τυχεῖν, ταύτην πη αὐτῷ καὶ ὁ θάνατος ὥκο-
νομεῖτο. Δυσὶν γὰρ λειπομένῳ τῷ τέλει, ἡ φθορᾶ ἢ
ἀπωλεία παραδοῦναι τὸ πᾶν, καὶ αἰσχίστην ποιήσα-
σθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν, ἡ θανάτου κρείττονα
ἑαυτὸν εἶναι, θεῖα δύναμις τὸ θνητὸν ἀθάνατον πα-
ραστήραμενον· τὸ μὲν πρῶτον ἀνολίκειον τῆς ἐπαγ-
γελίας· οὐ γὰρ δὴ πυρὸς οἰκίειν τὸ φύχειν (9), οὐδὲ
φωτὸς τὸ σκοτίζειν, οὕτως οὐδὲ ζωῆς τὸ θανατοῦν,
οὐδὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ παραλόγως ἐνεργεῖν· ποῖον
οὖν εἶχε λόγον τὸν ἐτέρους ζῶν ἐπαγγελλόμενον, τὸ

(9) Verba φύχειν, σκοτίζειν, θανατοῦν, non activo
sed neutro sensu hic esse accipienda Syrus inter-
pres demonstrat.

οικαιον ὄργανον φθειρόμενον περιδεῖν; Οὐκοῦν τὸ δεῦτερον ἀναγκαῖον ἦν, λέγειν δὲ τὸ θανάτου κρείττονα ἑαυτὸν φῆναι. Πῶς οὖν ἐχρῆν τοῦτο ποιήσασθαι; Λαθραίως ἄρα καὶ κλοπιμαίως; ἢ τοῖς πᾶσιν ἀριπρεπῶς καὶ διαδῆλως; Ἀλλὰ σκότιον μὲν καὶ κρύφιον αὐτὸ πραχθὲν τὸ κατόρθωμα, μηδενὶ δὲ γνωσθὲν, οὐδὲν ἂν ὦν ἦσε· βοηθὲν δὲ καὶ ἀκουσθὲν εἰς πάντας, τοῖς πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θαύματος παρῆχεν ὠφέλειαν. Εἰκότως ἄρα, ἐπειδὴ ἐχρῆν τὸ αὐτοῦ ὄργανον κρείττον θανάτου φῆναι, καὶ τοῦτο πράξει μὴ εἰς τὸ λεληθῆς, ἀλλ' ἐπ' ὅψεσιν ἀνθρώπων, οὐ φεύγει μὲν τὸν θάνατον· ἦν γὰρ ἂν δεῖλός, καὶ θανάτου χεῖρων ἐνομιόσθη· διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸν θάνατον συμπλοκῆς, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν (10), τὸ θνητὸν ἀθάνατον παρίσθῃ, ὥστατον ἀγῶνα τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ἀθανασίας ἀναδεγμένος.

(11) Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος αὐτῷ [ἀγὼν] κατὰ δαιμόνων ἐνηργεῖτο ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πολυθεοῦ πλάνης· ἐπεὶ δὲ ὁ πρὸς τοῦδε τέλους εἶχεν ἀγὼν, δεύτερος ἐπὶ λύσει τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας ἐγίνετο· οἱ μὲν γὰρ κατ' αὐτοῦ συνηγμένοι δαίμονες, ὃ τε τούτων ἐξάρχων, τὰ νῦντα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῷ συμβολὴν παραχωρήσαντες, τὸν δεύτερον ἄθλον ἐσκόπουν, τοῦ βίου λοιπὸν τὴν ὑστέτην καταστροφὴν ἐκδεχόμενοι, καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ τελευταίαν ὁμοίαν ἔσεσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις παραδοκούντες· οὐ γὰρ ἂν πώποτε θνητὴν φύσιν θανάτου κρείττονα γενέσθαι προσεδόκησαν· ὁ δὲ μετὰ τὰ πρῶτα κατὰ δαιμόνων τρόπαια ἤδη καὶ κατὰ τοῦ θανάτου παρετάττετο. Ὅσπερ δὲ εἰς ἀκουσὸν ἡμῖν καὶ πυρὸς τῇ φύσει κρείττον δειξάι τι σκεῦος ἤθελεν, οὐκ ἄλλως ἂν τὸ θαῦμα παρεστήσατο ἢ πυρὶ παραδούς τὸ μετὰ χειρας, κάπειτα σῶον αὐτὸ καὶ ἀδιάφθορον τοῦ πυρὸς ἐξελών (12)· κατὰ ταῦτά θη καὶ ὁ τῶν ὁλων ζωοποιὸς Θεοῦ Λόγος, τὸ θνητὸν ὄργανον, ᾧ πρὸς ἀνθρώπων ἐκέχρητο σωτηρίαν, κρείττον θανάτου φῆναι βουλευθεὶς, εἰ μάλᾳ χρησίμην ὑπῆκει τὴν οἰκονομίαν, τὸ σῶμα πρὸς βραχὺ καταλιπὼν (13), καὶ τὸ θνητὸν τῷ θανάτῳ πάλιν ὑφαιρούμενος, εἰς παράστασιν τῆς ἐνθέου δυνάμεως. Ἡ μὲν οὖν πρώτη αἰτία ἦν αὕτη.

(14) Δευτέρα δὲ τῆς ἐν τῷ σώματι κατοικησάσης ἐνθέου δυνάμεως ἐνδείξις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον τοὺς ὑπὸ τοῦ θανάτου νενικημένους ἀνδρας θνητοὺς ἀληθῶς, καὶ κοινὸν τέλος ὑποδεσγμένους, ἐθείλαζον ἀνθρώποι, ἡρώας τε καὶ θεοὺς ὀνόμαζον· εἰκότως διδάσκει μόνον τοῦτον ἐν θανάτῳ Θεὸν ἀληθῆ εἶναι ὁμολογεῖν, τὸν τὰ βραβεῖα τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης ἀναδησάμενον. (15) Τρίτη δ' ἂν εἴη αἰτία τοῦ σωτη-

A promiserat, organum solum corruptionem pati negligeret? Ergo posterior modus necessarius fuit, morti, inquam, superiorem se demonstrare. Quamnam vero ratione id exsequi opus erat? Clamne ac furtilim? an coram omnibus splendide ac manifeste? Atqui hæc res egregia si obscura et occulte acta fuisset, consilio nemine, nihil profuisset: contra vero famigerata atque omnibus exaudita, miraculo suo paritura erat universalem utilitatem. Recte igitur, quoniam oportebat ipsius organum mortis superius apparere, atque id non clam sed in conspectu hominum fieri, mortem non fugit; alioqui visus esset timidus, et morte debiliior creditus; sed conflictu cum morte, tanquam cum adversario, inito, quod mortale erat ad immortalitatem transiit, extremum hunc agonem pro omnium salute et immortalitate suscipiens.

Nam primum illi certamen fuit contra demones ob polytheismi errorem destruendum; quo peracto, subsecutum est secundum ob dissolvendam mortis dominationem. Conglobati enim adversus eum demones cum suo duce, postquam primo prælio terga verterant, secundum observabant, vitæ Christi deinceps extremam catastropham exspectantes, mortalis hominis finem reliquis omnibus similem fore sperantes: neque enim unquam existimassent mortalem naturam morti fore superiorem. At Christus post priores de demonibus relatas manubias, jam contra ipsam mortem in aciem prodibat. Sicut autem si quis igni impervium atque insuperabile vas aliquod demonstrare vellet, haud aliter hanc rem miram comprobaret, quam flammæ tradens quod præ manibus haberet, ac deinde incolumem inviolatumque igne retrahens; ita etiam quod omnia vivificat Dei Verbum, mortale organum, quo ad hominum salutem usus fuerat, morte validius demonstrare volens, utile admodum consilium cepit, corpus brevi tempore deserendi; rursusque quod mortuum erat morti eripiendi, ut divinam virtutem ostenderet. Atque hæc prima (cur mori voluerit) causa fuit.

Secunda fuit causa, ut demonstraret divinam virtutem in suo corpore inhabitasse. Nam quia victos antea morte viros, vere mortales et communem finem sortitos, apotheosi donaverant homines, et herōas deosque nominaverant, merito nos docet, hunc unum in morte Deum verum esse confiteri, qui præmiis relatæ de morte victoriæ semet exornaverat. Tertia habeatur mortis Servatoris causa

excerpserunt, multas operis partes amisit.

(11) Syr. III, 55, 57.

(12) Hanc similitudinem citat ex Eusebio etiam S. Thomas Aquinas in catena sua Latina ad Lucam ed. de Rubéis I. V, p. 364. Videlicet ex catenis Græcis, non originaliter ex Theophania, quam Thomas nunquam vidit.

(13) Nempe anima destitutum esse permit- tens.

(14) Syr. III, 58.

(15) Syr. III, 59.

(10) Hic in Anglicæ translatione, p. 188, v. 16, video by this contention with death, as with a contemporary, conflictu hoc cum morte, tanquam cum contemporaneo. Syriacus quid habeat nescio, quia libro careo. Sed certe vera lectio Græca est, οἷα πρὸς ἀνταγωνιστὴν, tanquam cum adversario. Itaque translatio emendanda est. Mitto alios locos, qui æque interitum ad Græcam veritatem reformandi videntur; neque enim ego criticum ago sed editorem. Vicissim tamen, ut nuper dixi, Syriacus textus Græcum illuminat. Et quidem Græcus, utpote quem catenarum auctores pro rei opportunitate

quam mysticæ litteræ continent. Quænam hæc? Hostia erat pro universi generis vita mortis devota, hostia pro toto hominum grege immolata, diabolici erroris averruncatio: qua videlicet oblata, universa deinceps impiorum dæmonum potentia corruerat, omnisque error dissipabatur. Ergo hæc salutaris ex hominibus victima, ipsum videlicet corporeum Verbi organum, pro hominibus immolabatur; de qua sacræ litteræ clamant; modo quidem: *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* ¹⁵; modo autem: *Tanquam ovis ad occisionem ductus est* ¹⁶. Causamque rei docent, ibidem dicentes: *Hic peccata nostra gerit, et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum plagatum et afflictum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, languidus factus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, livore ejus sanati nos sumus. Cuncti sicut oves erravimus, unusquisque a via sua declinavit. Dominus tradidit illum [pro] peccatis nostris* ¹⁷. Corporale itaque Verbi organum has ob causas immolatum fuit. Magnus tamen pontifex, cum sit diversus a victima, Dei scilicet Verbum, virtus, atque sapientia, haud diu post a morte mortuum revocavit, eumque communis nostræ salutis inchoationem, vitæque secundum Deum atque immortalitatis participem constituit, victorialis adversus mortem ac dæmoniacam aciem trophæum, et priscorum sacrificiorum destructorem; quem omnium hominum gratia résuscitavit. [Idcirco etiam Christus nominatus fuit.] Nam Christus nomen, sacerdotium simul et regnum significat apud Hebræos. Hæc enim ungi solebant.

Præter supradictas, alia quoque exstitit cur Servator moreretur maxima causa, quæ jam dicitur. Nam quia necesse erat, ipsius discipulos propriis oculis cernere vitæ post obitum manifestam restitutionem, ex qua suam suspendere spem illos docuerat, et cujus causa ad religionis jugum subeundum hortatus fuerat; merito hanc rem perspicue videndam illorum oculis objiciebat. Oportebat enim eos qui plam vitam erant suscepturi, hoc in primis summopere necessarium documentum evidenti intuitu comprehendere; præcipue vero illos qui in universo mundo quantocius erant prædicaturi, propositamque a Christo gentilibus doctrinam,

¹⁵ Joan. 1, 29. ¹⁶ Isa. LIII, 7. ¹⁷ ibid. 4-7.

(16) Patet Syrum interpretem legisse πράξως (vel πράξεων), quandoquidem Anglice scribitur *deeds, opera*. Sed verior lectio habeatur Græci nostri textus παρατάξεως, quam loci sententia postulat. (Et quidem pars hujus fragmenti legitur etiam in catena codicis tum Mediolanensis tum Parisiaci in Ep. ad Hebr. a cl. Cramero edita, p. 584.) Atque hoc loco antequam ad Syri interpretis vel mendorum vel diversitatum necessariam identidem coargutionem progredior, aio enimvero priscos interpretes, præsertim Orientales (sed nec Latinos excipio) in transferendis Græcorum scriptis haud satis emendate, quæ humana infirmitas est, se gessisse. Testis luculentus nostri item Eusebii *Chronicorum* librorum Armenius interpres, qui cum plurima felici-

riou θανάτου ἦν ἀπόρρητοι λόγοι περιέχουσι. Τίνες οὗτοι; ἱερεῖον ἦν ἀντίβυχον τοῦ κοινοῦ γένους παρὰ δόμον τῷ θανάτῳ, ἱερεῖον ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἀγῆλης σφαγιαζόμενον, δαιμονικῆς πλάνης ἀποτρόπαιον· τούτου γὰρ ἀνεχεθέντος, πᾶσα λοιπὴν ἡ τῶν ἀνάντων δαιμόνων δύναμις καθήρειτο, καὶ πᾶσα πλάνη παρείτο. Τὸ μὲν οὖν σωτήριον ἐξ ἀνθρώπων θῦμα, αὐτὸ δὲ τοῦ Λόγου σωματικὸν ὄργανον, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθιερούτο· οὐ περὶ λόγων ἱερῶν βοῶσι φωναί· ποτὲ μὲν· *Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου*· ποτὲ δὲ· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇ ἤχθη*. Καὶ τὸ γε αἷτιον διδάσκουσιν ἐπιλέγουσαι· Ὁδοὺς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Ἀδελφὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐκ αὐτοῦ· τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἐκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Τὸ μὲν οὖν σωματικὸν τοῦ Λόγου ὄργανον διὰ ταύτας καθιερούτο τὰς αἰτίας· ὁ δὲ μέγας ἀρχιερεὺς, ἕτερος ὢν παρὰ τὸ ἱερεῖον, Θεοῦ Λόγος καὶ δύναμις, καὶ σοφία, οὐκ εἰς μακρὰν τὸ θνητὸν ἀνεκαλεῖτο τοῦ θανάτου, καὶ τοῦτο τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας τὴν ἀπαρχὴν, ζωῆς ἐνθέου καὶ ἀθανασίας μέτοχον παρίστη, τρόπαιον ἐθνικῶν κατὰ τοῦ θανάτου καὶ κατὰ τῆς δαιμονικῆς παρατάξεως (16), καὶ τῶν πάλαι θυσιῶν ἀποτρόπαιον, τοῦτο ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἀνεγείρας. [Αὐτὸ καὶ Χριστὸς ὀνομάσθη.] Τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα σημαντικὸν ἱερωσύνης ἅμα καὶ βασιλείας παρὰ παισὶν Ἑβραίων ἀν γένοιτο· ταῦτα γὰρ ἦσαν τὰ χρίσματα (17).

(18) Πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ ἄλλῃ τις γένοιτο· ἀν τοῦ σωτηρίου θανάτου μεγίστη αἰτία ἡ λεχθησομένη. (19) Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς αὐτοῦ φοιτηταῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἦν ζωῆς τῆς μετὰ θάνατον ἐναργῶς παλιγγενεσίαν, ἐφ' ἣν τὰς αὐτῶν ἐλπίδας ἀναρτᾷν αὐτοὺς ἐδίδασκε, δι' ἣν καὶ προὔτρπευεν αὐτοὺς ἔχειν τοῦ τῆς θεοσεβείας ζυγοῦ· εἰκότως τοῦτον ὄρβην αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκριβῶς παρεῖχε. Ἐχρῆν γὰρ τοὺς μέλλοντας εὐσεβῇ μετείναι βίον τοῦτο πρῶτον ἀναγκαϊότατον μάθημα δι' ἐναργεῖς εἰσὼς παραλαβεῖν· καὶ πολὺ μᾶλλον ἐκείνους τοὺς εἰς ἅπαντα τὴν οἰκουμένην μέλλοντας ὅσον οὕτω χρῆσται, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι προβληθεῖσαν διδασκαλίαν τε

citer transtulerit, in multis tamen evidenter peccavit: quam ego mendorum copiam in præfatione scholiisque editionis Mediolanensis lectoribus demonstravi atque correxī. Item cl. doctor Leus, qui propter hoc opus *Theophaniæ* Eusebianum de sacræ litteris immortaliter meritis est, Syrum suum non semel interpretem vel ob obscuritatem vel alias ob causas castigat.

(17) Syriacus textus accedit propius ad Eusebium *Demonstr. Evang.* IV, 11, ed. Vigeri, p. 176: *Διόπερ καὶ χριστοὺς ὀνομάζειν αὐτοὺς πάντας ἦν Ἑβραίοις φίλον*.

(18) A. f. 300. b. Syr. III, 60.

(19) Aliter Syrus; quod non orobō.

καὶ θεογνωσίαν εἰς πάντας καταγγέλλειν (20) ἀνθρώ-
πους· οὗς δὲ πείσμα μέγιστον λαβεῖν ἐχρῆν τῆς με-
τὰ τὸν θάνατον ζωῆς, ὡς ἂν ἀδείξῃ καὶ ἀφοβοὶ θανά-
του τὸν κατὰ τῆς πολυθέου πλάνης ἀγῶνα προθύμως
ἀναδείξοιτο· μὴ γὰρ θανάτου καταφρονεῖν μελετή-
σαντες, οὐκ ἂν πώποτε πρὸς τὰ θειὰ παρεσκεύαζον-
το. Διὸ δὲ ἀναγκαιῶς ἐπὶ τῶν αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ
θανάτου δυναστείας οὐ ρημάτων καὶ φωνῶν παρεδί-
δου τὸ μάθημα, οὐδὲ λόγοις ὁμοίως ἀνθρωπείοις τὸν
περὶ ψυχῆς ἀθανασίας πειθάνους καὶ ἐξ εἰκότων (21)
συντάττων· αὐτῷ δὲ ἔργῳ τὰ κατὰ τοῦ θανάτου ἐπ-
εδείκνυ αὐτοῖς τρόπῳ.

(22) Ἦν μὲν γὰρ παλαι πρότερον φοβερός τοῖς πᾶ-
σιν ὁ τοῦ θνητοῦ γένους ὀλεθρὸς θάνατος, καὶ λύσις ἐνο-
μιζέτο τῆς ὅλης ἀνθρώπου φύσεως, ψυχῆς ὁμοῦ καὶ
σώματος, ἡ τούτου δυναστεία· οὐδὲ τις ἦν τῶν ἐξ
αἰῶνος οἷός τε τοῦτ' ὁ φόβητρον ἐξ ἀνθρώπων ἀν-
ελεῖν· πάντες δ' ἐπιτήχεον φόβῳ μικρῷ καὶ μεγάλῳ
τὸν θάνατον· οὐκ ἦν τε τοῦ κακοῦ παραμυθιον ἀν-
θρώποις, οὐ λόγος, οὐ τρόπος, οὐ βίος, οὐ σοφῶν λο-
γισμὸς, οὐ παλαιῶν συγγράμματα, οὐ προφητῶν θε-
σπισματα, καὶ ἀγγέλων ἐπιφάνειαι· πάντων δὲ κρείτ-
των καὶ ἀνώτερος τὴν κατὰ πάντων νίκην ἐπέλκεν (23)
ὁ θάνατος, ὕψιλος, μέγας, ὀλεθρὸς, ὀλεθρῶν· ὃ δὲ
καταδεδολωμένον τὸ θνητὸν γένος παντοίως ἐκαίνυ-
δετο παρανομίαις, μαιφονίαις, ἀθεμιτοῦργίαις, δυσ-
σεβείαις, πολυπλοκῇ πλάνῃ· τούτων γὰρ ἦν ἀπάντων
θάνατος αἴτιος· ὧς γὰρ μηκέτι ὄντες μετὰ θάνατον,
τὰ μυρίων θανάτων ἄξια δρῶντες διήγον· καὶ ὡς εὐ-
θυναῖς οὐδαμῶς ὑποκείμενοι διὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου
λύσιν, βίον ἔξιν ἀβίωτον. Οὗς δὲ κατελεθσας ὁ Λόγος,
ἐπὶ τὴν ἄμυναν ἐσπευσεν· εἶδ' οἷα βασιλεὺς φιαν-
θρωπεύων τὸν κατὰ τοῦ θανάτου ἔλεγχον δι' ἀνθρώ-
που φύσεως ἐμχανᾶτο, ζωὴ μὲν αὐτὸς τυγχάνων,
καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ Θεοῦ δύναμις· ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ
βοηθουμένου τὸ τῶν ἀνθρώπων φόβητρον διελέγεαι
κρίνας. Διὸ δὲ ὕψιω χρησάμενος ἀνθρωπείῳ, καὶ
θνητῷ σώματι ὁ σώματος, τὸν θάνατον διὰ τοῦ θνη-
τοῦ κατηγωνίσαστο· καὶ μέγα θαῦμα τοῖς πᾶσιν ἀπ-
έδειξε, τρόποιον ἀθανασίας κατὰ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ
θνητοῦ ὅπλου στήσας (24). Ἦλπει μὲν γὰρ τὸ θνητὸν
εἰς βόρην τῷ θνητῷ (25)· τὸ δ' αὐτίκα τῷ ἱερῷ προ-
ηλοῦτο ἀνασταυρούμενον· ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ
θνητοῦ γνωρισθεῖ φύσις, μηδὲ τίνα λάθοι τὸ πρατέ-
μενον, μὴ ἀνθρώπων, μὴ δαιμόνων· ἐχρῆν γὰρ πάν-
τας ἀκριδῶς τὸ θνητὸν ἰδεῖν, ὡς ἐν μεγίστῳ θαύματι
τὴν οἰκείαν ὁμολογεῖν φύσιν· ἐν ἑξῆς ἐπελθὼν ὁ θά-
νατος, οἷα θῆρ θεινός, οἷος τις ποῦ ἦν, αὐτὸν ἐλέγξῃ·
κἀπειτα τῆς ζωῆς ἡ δύναμις, μετὰ θάνατον ἐπελθοῦ-
σα, τοῖς πᾶσιν αὖθις τὴν κατὰ τοῦ θανάτου παρα-
στήσεται νίκην, τὸ θνητὸν ἀθάνατον ἀποδείξασα.

(20) Syrus videtur legisse ἀναγγέλλειν.

(21) Apparet Syrum legisse εἰκότων.

(22) Syr. III, 61.

(23) Syrus paulo aliter periodum dividit.

(24) Hactenus hoc fragmentum (nempe ab illis
verbis ἦν μὲν γὰρ παλαι πρότερον φοβερός, etc.)
recitatur ad eodem Niceta etiam in catena ad Epist.

A Deique solitiam, cunctis hominibus nuntiaturi.
Discipulos itaque summam habere fiduciam opus
erat de vita post obitum recuperanda, ut intrepidi,
absque ullo mortis metu adversus polytheismi erro-
rem certamen alacriter susciperent. Nam nisi mor-
tem contemnere assuevissent, nunquam contra
terribillam se accinxissent. Quamobrem necessario
illos armans adversus mortis potentiam, haud pro-
latis ore vobis doctrinam hanc tradebat, neque
sermonum more humanorum de animæ immortalitate
verisimiliter disserbat, sed ipso opere relata
de morte tropæa illis ostendebat.

Sane erat olim cunctis terribilis illa mortalis
generis perniciēs mors; et dissolutio existimabatur
universæ hominis naturæ, animæ simul et corporis,
mortis potentatus; nemōque ex omni ævo exstiterat,
qui hoc terribilem ex hominibus tollere
posset, cunctique a magno usque ad minimum
mortis timore percellerantur; nihilque erat quod
huc malo solatium conferret, non sermo, non mo-
dus aliquis, non sapientium consilia, non prisco-
rum litteræ, non prophetarum oracula, non ange-
lorum apparitiones: sed omnibus fortior et super-
ior universalem victoriam obtinebat mors, excelsa,
gloriosa, superba, cui mancipatum humanum
genus, in omni volutabatur scelere, caedibus, nefan-
dis operibus, irreligiositate, multiplicique errorum
genere. Quippe hominum omnium mors causa erat:
namque homines, ceu post obitum nihil essent
futuri, digna infinitis moribus perperabant: ac
veluti nulli pœnæ obnoxii, propter eam quam mortis
fieri credebant dissolutionem, vitam siue vitæ dege-
bant. Quos miserans Verbum, ad auxiliandum
festinavit. Deinde ut rex clementissimus coercitio-
nem mortis per hominis naturam molitus est;
cumque is vita ipsa sit, et Dei Verbum, atque
potentia, non sine tamen ipsa humanitate, cui
opem ferebat, terrorem hominum de medio tollen-
dum iudicavit. Quamobrem, armis utens humanis,
mortali in corpore incorporeum Verbum mortem
re mortali debellavit, grandæque miraculum cunctis
ostendit, immortalitatis tropæum adversus mor-
tem mortalibus armis statuens. Quippe etiam voraci
belluæ mortalem partem tradidit, quæ statim ligno
clavis confixa fuit, ut sui corporis natura mortalis
ab omnibus agnosceretur, nec quemquam res acia
lateret sive hominem sive demonem. Intererat
enim ut omnes accurate viderent eum qui morie-
batur, propriam consentientem, tanquam in specta-
culo maximo, naturam; ut deinde superveniens
mors, ceu dira bellua, quænam ipsamet esset, per

ad Hebr. cap. II, 17; sed recte quidem in codice
Mediolanensi ex Εὐαγγελικῆς θεωφανίας, mendose
autem in Parisiaco (ut certe est apud Cramerum,
p. 426) Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

(25) Belluæ, id est mortis, non bellæ ut Syrus,
seu angl. beasts. Nempe paulo infra mors diserit
dicitur bellua.

se proderet : postremoque vitæ virtus, mortem subsequens, cunctis vicissim suam adversus mortem victoriam palam faceret, dum mortale corpus immortale jam siceret. Dimisit itaque brevi tempore corpus, ea quæ hoc possidebat Dei Verbi virtus; et confestim illud quod de ligno pendebat, mortuum pars tantummodo Christi mortalis naturam suam

Sepulcro secundum hominum leges traditus fuit. Erat autem sepulcrum spelunca nuper in saxo excisa, nullum adhuc cadaver experta, quia oportebat unicum loculum uni insolito mortuo deservire. Miraque visu erat petra spatioso in loco sola exstans erecta, antrumque unicum intus habens; ne si forte plura corpora excepisset, ejus qui mortem debellaverat, miraculum obscuraret. Jacebat ibi exsinctus is qui erat vivens Verbi organum : saxum ingens occludebat speluncam. Mors interea mirifice gloriabatur, ceu si hunc haud secus quam reliquos ex omni ævo superavisset. Sed enim nondum triduo tempore exacto, vita semet iterum conspiciendam obtulit, post sufficientem mortis coagulationem. Nam si citius resurgere properavisset, ne exsinctus quidem creditus fuisset. Sed quoniam vere sublatus (in crucem) fuit, vereque mortuus, atque aliquanto temporis intervallo mortem vere sustinuit, hinc enimvero quod omnia vivificat Dei Verbum, universam hominibus propositam spem per illius, qui tum mortuus fuerat, resurrectionem, ostentavit. [Cumque ejus corpus depositum fuisset a familiaribus, honestæque traditum sepultura, post triduum denuo resumpsit illud; rursusque carne semet et corpore indutum, cujusmodi antea fuerat, discipulis demonstravit : quibuscumque tantisper confabulans, atque aliquanto tempore versans, mox illuc unde venerat abiit; cæli viam, spectantibus illis, ingrediens.] Quid ergo post hæc? Haud jam ego gestarum rerum narrator tibi sim, verumtamen qui has viderunt, hi totius negotii testes idonei sint; qui sanguine ac vitæ detrimeto, actorum veritatem, quam aspexerant, confirmaverunt; totumque orbem ea, quam ipsi prædicabant, religione impleverunt. Hi utique resurrectionem, quam oculis spectaverant, testimoniis suis sanxerunt. Neque enim verbis ac voce tenus facta illa cognoverant, quorum testes exstiterunt, sed coram dum fierent contemplati fuerant, manuque adeo tetigerant. Quare et oculis et rei veritate evidentiam consecuti, victoriæque de morte relatæ tropæis visis, merito contemptum mortis condidicerunt : quam rem ipsam suos disci-

(26) Ἡρίει (27) τοίνυν πρὸς βραχὺ τὸ σῶμα ἢ τοῦτο διακρατοῦσα τοῦ θεοῦ λόγου δύναμις· (28) τὸ δ' ἀνηρημένον ἐπὶ τοῦ ὕψους παραχρῆμα νεκρὸν ἦν· ἀλλ' οὐχ ὁ λόγος ὁ ζωοποιὸς τὸ νεκρούμενον ἦν· τὸ δὲ θνητὸν τὴν οἰκίαν ὠμολόγει φύσιν. est; non tamen vivificum Verbum exsinctum testabatur.

(29) Μνήματι δὲ κατὰ νόμους ἀνθρώπων παρῆλθοτο· τὸ δὲ μνήμα σπήλαιον ἦν ὅρτι κατὰ πέτρας λαξευμένον, οὐπω σώματος ἐτέρου πεπειραμένον· ἔδει γὰρ μόνῳ (30) σχολάζειν τῷ μόνῳ παραδόξῳ νεκρῷ. Θαυμαστὴ δὲ ἰδεῖν ἡ πέτρα ἐν ἡπλωμένῳ χώρῳ μόνῃ ὁρῆως ἀνεσταμένη· καὶ μόνον ἦν ἄντρον εἶσω ἐν αὐτῇ περιέχουσα, ὡς ἂν μὴ, πολλῶν γενομένη, τοῦ τὸν θάνατον καταγωνισσαμένου ἐπιστάσῃ τὸ θαῦμα. (31) Ἐκείτο μὲν δὴ νεκρὸς αὐτόθι, τὸ τοῦ ζώντος λόγου ὄργανον· λίθος δ' ἀπέκλειε παμμεγέθους τὸ σπήλαιον. Καὶ πολλὸς ἦν ἐν τούτῳ γαυριῶν ὁ θάνατος, ὡς ἂν τοῦτον μετὰ τῶν ἐξ αἰῶνος ἑλὼν ὑποχείριον· ἀλλ' οὐπω τριήμερος παρήει χρόνος, καὶ ἡ ζωὴ πάλιν αὐτὴν ἔβαινε μετὰ τὸν αὐτάρχη τοῦ θανάτου ἔλεγχον. Εἰ γὰρ δὴ ὅππῃ ἀνέστη φθάσας, οὐκ ἂν οὐδὲ ταχέως ἐνομιλῆται· ἀλλ' ὅτε γε ἀληθῶς ὕψοιο (32), καὶ ἀληθῶς ἐταθήκει, ἐν χρόνῳ δὲ τὸν θάνατον ἀληθῶς ὑποδίδεχτο, τότε δὴ τότε ὁ τῶν ἀπάντων ζωοποιὸς τοῦ θεοῦ λόγος τὴν πᾶσαν ἀνθρώποις ἀποκειμένην ἐλπίδα διὰ τῆς τοῦ τότε θνητοῦ παλιγγενεσίας ἐπέδεικνυτο. [Καὶ (33) τοῦ σώματος αὐτοῦ ληφθέντος πρὸς τὴν γνῶρίμῳ καὶ τῇ προσηκούσῃ παραδοθέντος ταφῇ, τριταῖος αὖθις ἀπαλάμβανε τοῦτο αὐτός. Καὶ πάλιν αὐτὸς αὐτὸν ἐνσαρκον, ἐνσωμον αὐτὸν ἐκαίνοι, οἷος καὶ τὸ πρῶτον ἦν, τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς δείκνυσιν· οἷς καὶ ἐπὶ βραχὺ ὁμιλήσας, καὶ τινα συνδιατρίψας χρόνον, ἀνείσιν ὅθεν καὶ παρῆν, ὑπ' ὀφθαλμοῦς αὐτῶν τὴν εἰς οὐρανοὺς πορείαν στειλόμενος.] (34) Τί οὖν ἐπὶ τούτοις γίνεται; Οὐκέτι ἐγὼ σοι γενόμεν ἂν τῶν πεπραγμένων διδάσκαλος· οἱ δὲ τούτων ἐκπῆται εἰεν ἂν πάντων ἀξιόχρεοι μάρτυρες, οἱ δὲ αἵματος καὶ ψυχῆς τῇ θέᾳ τῶν πεπραγμένων τὴν ἀλήθειαν πιστωσάμενοι, καὶ τὴν σύμπασαν οἰκουμένην τῆς πρὸς αὐτῶν κατηγγεμένης θεοσεβείας καταπλήσαντες. Οἱ δὲ γοῦν τὴν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καταληφθεῖσαν παλιγγενεσίαν ταῖς αὐτῶν παρέδωκαν μαρτυρίαις· οὐκ ἦν γὰρ αὐτοῖς ἄχρι λόγου καὶ φωνῆς ἀκούμενα τὰ πραττόμενα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἔργοις ἐθεωρεῖτο καὶ ἐψηλαφᾶτο γε ἀκριβῶς πρὸς τὴν αὐτὰ μεμαρτυρηκότων· διὸ δὲ καὶ αὐτοὶ καὶ ἀληθεῖς τὸ ἐναργὲς κατελήφότες, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὰ τρόπαια τεθεσμένοι, εἰκότως ἔμαθον καταφρονεῖν τοῦ θανάτου· ταῦτό δὲ καὶ τοὺς αὐτῶν φοι-

(26) B. f. 307 b.

(27) Transtulerat alio, nempe ad codicis paginam 307 b, hoc quinque versuum fragmentum Niceas in catena; quod nunc, duce textu Syriaco, ad stationem propriam redit.

(28) Anima Christi corpus destituit, non ipsum Verbum seu Dei virtus. Quas mobrem hic intellige, Christi humanitatem, non nisi Verbo permittente, mortuam esse.

(29) A. f. 310. Syr. II, 61.

(30) Ita omnino Græcus codex. Syrus paulo aliter legit illud παραδόξῳ. Hinc Anglice a wonder.

(31) A. f. 311.

(32) Syrus intellexit hoc verbum de resurrectione. Philologi judicent. Sed certe Joan. xii, 32, Christus de sua morte in crucis supplicio loquens, hoc verbo ὑψοῦσθαι, exaltari, utitur.

(33) Quæ uncis claudo, ea absunt a Syro, quia fortasse aliunde obreperant.

(34) Syr. III, 62.

τητὰς ἐδίδασκον, τῆς ἀθανάτου ζωῆς παρὰ τοῦ Σωτῆ-
ρος εὐληφότες τὰ ἐχέγγυα.

Δ'.

(35) Ἐπίδοξος ἦν τις ἀνὴρ τῶν ἐν στρατείαις, ἀ-
ξιώματος καὶ ἀρχῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπισημνόμενος (36).
ἵππειός δὲ ὁ δοῦλος αὐτοῦ γνήσιος πάρετος· τὰ μέλη
οἱκοί βέβλητο, συνιδὼν οἷας ὁ Σωτὴρ εἰς ἑτέρους ἐπε-
δείκνυτο δυνάμεις, λώμενος τοὺς χάρμοντας, πᾶσαν τε
νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἀκούμενος, λογισμῷ κρί-
νας μὴ κατ' ἀνθρώπον εἶναι τὸ θαῦμα, πρόσκειται ὡς
θεῷ, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ σώματος ἀπιδὼν ὄρ-
γανον, δι' οὗ τὰς ὁμιλίας ἀνθρώποις ἐποιεῖτο, εἰς δὲ
τὸν ἀφανῆ Θεὸν τὸν διὰ τοῦ θνητοῦ τὰς οἰκείας ἀρε-
τὰς ὑποφαίνοντα. Δὲ δὲδετο καὶ αὐτὸ, ἐπὶ τῷ παιδί
τῆς θεϊκῆς εὐεργεσίας τυχεῖν (37). Καὶ οἱ μὲν πρε-
σβύτεροι τῶν Ἰουδαίων μικρῶν ἕνεκα τὴν χάριν αἰ-
τούσι, τῶν εἰς τὴν συναγωγὴν γενομένων ἀναλωμά-
των· ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἐπὶ τοῦτ' ἐδίδωκεν αὐτοῦν, ἀλλ'
ἐπὶ τῷ πολλῷ μείζονι, πίστιν κατεργάσασθαι διὰ τῆς
δυνάμεως εἰς πάντας ἀνθρώπους βουλόμενος· καὶ
χαρίσασθαι μὲν τῷ ἑκατοντάρχῃ ἐπιτηδεῖν· ἔχοντι,
καθηγῆσθαι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ τούτου πρὸς τὴν
πίστιν. Καὶ οὐδὲν ποιεῖν ἄγνοε τὸ μέλλον, ὅτι μέλλει
πυθόμενος ὁ ἑκατοντάρχος ἐφικνούμενος εἰς τὴν οἰκίαν
παρατίτθεται· ἀλλ' εἰδὼς τὴν μέλλουσαν ἐξ εὐλαθείας
παραίτησιν, ἐπινεύει τῇ πιστῇ ἀξιώσει, ἑκατέρῃ κι-
νήσει τοῦ ἀνθρώπου τὸ οἰκεῖον ἐφαρμόζων· τῇ μὲν
ἀξιώσει τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὴν ἀκολουθήσιν, τῇ δὲ
παραίτησει τὴν δύναμιν, ὥς καὶ μὴ παραγενόμενος
λάσασθαι· ὥστε οὐχ ἵνα τὴν αὐτοῦ πρόγνωσιν ἐπιδεί-
ξῃ, τὴν ἐκεῖνου δικαίως ἂν διεκώλυσεν ἀρετὴν· ἀλλ'
ἀνύψως κατὰ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον, ὥς δὴ ἄγνοῦν τὸ
μέλλον, ἀκολουθεῖ, ἵνα χώραν τῆς εὐλαβοῦς ἀποκρι-
σεὶς τε καὶ προσέσεως ἐκεῖνον καταλίποι, καὶ τὴν
πόρρωθεν ἱσθὶν αἰτοῦντι παράσχοι.

Τοιαῦτα τοῦ πρώτου Σωτῆρος ὡς καὶ πρὸ τῆς τε-
ραστίας δυνάμεως τὰ θαυμάσια· θαυμάσιος γὰρ ἐν
τούτοις οὐκ ἕστατον ἦ ἐν τῷ τὴν νόσον λάσασθαι, καὶ
τὸν θάνατον ἀποστήσαι. (38) Μεθ' ὅσης μὲν ἐξουσίας
ἡ τοῦ Σωτῆρος προσενήνεκται φωνή, ὅπως τε πε-
πληρωτο δυνάμει· ὅσον τε τὸ φιλόανθρωπον καὶ
πρόχειρον εἰς εὐεργεσίαν, ὡς ἐξ ἐτοίμου ἐπαγγελί-
σθαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν! Οἷον δὲ καὶ τὸ θαῦμα τῆς
εὐεργεσίας, οὐδ' ἔστιν ἐπαξίως νοῆσαι. Τὸ γὰρ μόνον
φθέγγασθαι, καὶ ἅμα λόγῳ τὴν ἱσθὶν τῷ τοῦ ἑκα-
τοντάρχου παιδί παρασχεῖν, καὶ ἀπαλλάξαι παρα-
χρῆμα τοῦ νοσεῖν τὸν παρὰ βραχὺ τῷ θανάτῳ κατ-
ισχημένον, πῶς οὐ Θεὸν ἀληθῶς διὰ θνητῆς φωνῆς
φθεγγάμενον παρίσθῃ (39); Οὐ πάρεστι, καὶ ὡς παρ-
ὼν ἐνεργεῖ· λόγων γὰρ Θεοῦ καὶ ἔργων οὐδὲν τὸ
μεταξὺ. Καὶ οὐ μέχρι λόγων γέγονε τῷ ἑκατοντάρχῳ
ὁ ἔπαινος, ἀλλὰ καὶ τὸν νοσοῦντα ὑγιῇ ἀπέδωκεν ἐπὶ
τῆς πίστεως, καὶ λαμπρὸν αὐτῷ πλέκει τὸν στέφα-

A pulos edocuerunt, quandoquidem immortalis vitæ a
Servatore documenta certa perceperant.

IV.

Nobilis quidam vir erat in Romano exercitiū
ordinem ducens et dignitatem adeptus; cuius cum
dilectus famulus paralysi laborans domi jaceret,
conscius simul qualia Servator erga alios exprom-
psisset prodigia, agrotos sanans, omnemque mor-
bum ac languorem depellens, mente reputans haud
esse humanum id genus miraculorum, accedit tan-
quam ad Deum, haud spectans visibile corporis
organum, quo cum hominibus sermones serebat,
sed invisibilem potius Deum qui mortali in specio
propriam virtutem demonstrabat. Quamobrem roga-
bat et ipse ut puero suo divinam beneficentiam
impetraret. Et Judæorum quidem seniores, levi de
causa beneficium id postulabant, nempe quia cen-
turio impensas erga ipsorum synagogam fecisset;
Dominus autem haud ei rei curam intendebat, sed
multo majori, nempe ut fidem potentiæ suæ apud
cunctos homines astrderet. Dum enim centurioni
bona mente prædico favebat, cæteris simul ad
auscipiendam fidem dux fiebat. Neque sane ignora-
bat fore ut centurio accessum ejus ad suas ædes
deprecaretur, sed tamen, sciens licet futuram ejus
religiosam deprecationem, ingenue petitioni annuit,
utrique hominis voto suam accommodans volunta-
tem; petitioni quidem promissionem et profectio-
nem; deprecationi autem, quominus iret, potentiæ
vim qua sine præsentia medicinam fecit. Neque
enim, ut suam prævisionem ostenderet, illius recte
virtutem impedivisset; sed sine fastu, humano more,
quasi rem futuram ignorans, sequebatur centurio-
nem, ut locum piæ illius responsioni ac propositioni
relinqueret, et valetudinem eminens etiam petenti
præberet.

Hi sunt mansueti Servatoris, magis etiam quam
prodigiorum potentia, admirandi actus. Plane in his
haud minus fuit mirabilis, quam cum morbum
depulsi mortemque prohibuit. Quanta certe cum
potestate Servatoris vox prodiiit, quantaque vi præ-
dita! quanta demum benignitas atque ad benefa-
ciendum proclivitas, cum se paratissimum ad pro-
fisciscendum nuntiavit! Profecto beneficii hujus
admirabilitatem nemo digne æstimabit. Nam dicere
tantummodo, et una cum verbo sanitatem, centu-
rionis puero largiri, ac repente morbo expedire
eum qui in mortis limine versabatur, quidni vere
Deum humana voce loquentem demonstrat? Non
adest, et veluti præsens operator: nam inter Dei
verba et opera nihil interest. Neque laus centurioni
tributa verborum tenuis fuit, sed et ægrum puerum
ob illius fidem sanavit, atque ita splendidum præ-
mium contulit. Dixit enim, moxque opera præ-

(35) Cod. L. f. 4. b. Syr. lib. iv, 2.

(36) Vocabulum ἐπισημνόμενος quomodo explicetur
ex Syro Anglice, was in a state of suspense, non satis
intelligo; nisi forte Syrus legit ἀπειλημένος, et
quidem translata interpunctione.

(37) Exin aliquanto tractu Græcus textus tan-
tummodo sine Syriaco.

(38) A. f. 114; L. f. 5, b; Syr. iv, 3.

(39) Hic quoque septem fere versus desiderantur
in Syro, vel certe in Græco abundant.

dictionis testis subsecuta est; nam puer statim A convaluit.

Quod si quis hanc rem ægre sibi ob prodigii magnitudinem persuadent, haud tamen de prædicatione recte dubitabit, ex qua evidentior facti demonstratio conficitur, si quis reputet, unicum Romanum hominem fuisse qui ad Servatorem accessit, quique majorem etiam magisque benevolam, quam Judaica natio, fecit Christi confessionem; noster vero Servator multos pro uno, æque ac hunc, ad se accessuros affirmat ex orientalibus regionibus, itemque ex occidentalibus, qui ob suam Christi cognitionem et confessionem, haud minorem a Deo consequentur honorem quam Hebræorum parentes. Namque et horum patriarcha, celeberrime ille Abrahamus, ex irreligiosis parentibus ortus, vitam commutavit, a polytheismi errore recedens, unumque universalem Deum ipse agnovit. Quin etiam ejus filius Isaac atque Jacobo similes fores innumeros per universum orbem, præsertim vero orientis et occidentis solis populos, prædixit. Denique momenti maximi superaddit his prædictionem; nempe quod Judæi ipsi, Deo charorum illorum posteris, qui Abrahamum jactabant, Isaacum atque Jacobum, propter suam adversus Deum recordiam et incredulitatem, seu scientiæ lumine orbati, in tenebras exteriores expellendi essent: sic nimirum imperitiam illorum, summamque inscitiam, et salutis luminis orbitatem prædicens. Hinc rerum oportet exitum animadvertere, atque adeo oculis contemplari, quomodo Judæi, qui dictorum hominum Deo charorum genus esse gloriantur, ejecti fuerint non regno Dei tantummodo, verum etiam sacra ipsorum regalique metropoli: exemplo autem unius, qui olim ad Servatorem accessit, centurionis, innumerabilis hominum multitudo ex nationibus cunctis, æque ac ille, Christo adjuncta sit, quæ ab eo edocta, eundem quem inclut illi apud Hebræos viri, Deum agnoscere, parem illis ad universali rege Deo mercedem recipere digna fuit.

Ἑβραίοις λαµφάντων ἀνδρῶν ἐπιγνόντων Θεόν, τῆς Θεῷ ἀμοιβῆς.

V.

Mandat Petro Dominus ut ad prædam retia demittat; qui quidem jussum exsequitur. Cum autem magnam piscium multitudinem conclusissent, et retia pondere gravata dirumperentur, opem petunt a vicina navicula; atque ita extractis piscibus utramque scapham repleverunt, in tantum ut mergi periclitarentur. Quam obrem admiratione Petrus percussus, indignum se constebatur ut Servator ad se veniret. Ille autem, qui tanquam futuri temporis imaginem ipsi ostenderat, interpretationem quoque facit, atque: *Noli timere; abhinc enim eris homines ad vitam capiens*. Cunctis vero simul: *Venite post me, faciamque vos piscatores hominum*. Galilæos homines, viles rusticanos, nihil præter Syrorum dialectum scientes, arte hu-

(40) Cod. A, f. 83. Syr. lib. iv, 6.

(41) Macctenus fragmentum recitatur Græce etiam

νον. Εἶπε γὰρ, καὶ τὸ ἔργον ἡκολούθησε μαρτυροῦν τῇ προφῆσει· καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτίκα.

Ἄλλ' εἰ πρὸς τοῦτο τις δυσπίστως ἔχει διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῇ προφῆσει σκῆπτοιο ἀν' εὐλόγως, ἐφ' ἣ μελίων ὁ τῆς πράξεως ἑλεγχος ἀποδεικνύεται, εἰ τις ἐν νῷ λάβοι, ὡς τότε μὲν εἰς Ῥωμαίους ἦν ὁ τῷ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχος, ὁ δὲ μελίων καὶ εὐγνωμονεστέρων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐνδεξάμενος τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν· ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ πολλοὺς ἀνθ' ἐνὸς ἕσσεσθαι τοὺς κατ' ἐκεῖνον μέλλοντας αὐτῷ προστείνει ἐκ τῶν τε πρὸς ἑω καὶ ἀνατολὴν κλιμάτων, τῶν τε κατὰ δυσμενον ἥλιον οἰκούντων θεοπίστει, τοὺς διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιγνώσεως τε καὶ ὁμολογίας τῆς ἰσῆς παρὰ Θεοῦ τιμῆς τοῖς Ἑβραίων προπάτορσι καταξιωθησομένους· οἱ δὲ καὶ ἐκεῖνον ὁ προπάτωρ, αὐτὸς δὲ ὁ βοώμενος Ἀβραὰμ ἐκ πατέρων ὑμνώμενος δεισιδαίμονων μετεβάλλετο τὸν βίον, τῆς μὲν πολυθείου πλάνης ἀναχωρήσας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπιγνούς ὤδῃ· καὶ τοῖς αὐτοῦ πατρὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὁμοίους ἕσσεσθαι μυρίους καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸς ἑω ἔθνη, καὶ τοὺς κατὰ δυσμενον ἥλιον οἰκούντας προαγορεύει· προστεθῆσι τε τούτοις τὸ μέγιστον τῆς προφῆσεως· αὐτοὶ Ἰουδαῖοι τῶν θεοφιλῶν ἐκεῖνων ἀπόγονοι, τὸν Ἀβραὰμ αὐγούντας καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀλογίαν τε καὶ ἀπιστίαν, ὡς ἀν τοῦ τῆς γνώσεως φωτὸς ἀπεστερημένοι, ἀπόδηλοι γινέσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἀμαθίαν, τοῦ τε σωτηρίου φωτὸς τὴν στέρησιν ὧδῃ πη προαναφανήσας. Ἐνθα δὲ ἐπιστῆσαι τοῖς ἀποτελέσμασι προσήκει τὸν νοῦν, ὀφθαλμοῖς τε αὐτοῖς παραλαβεῖν, ὡς Ἰουδαῖοι μὲν, οἱ τῶν εἰρημένων θεοφιλῶν ἀνδρῶν γένος εἶναι σεμνυνόμενοι, ἐκκλητοὶ γεγονάσιν οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς μητροπόλεως· ἐπὶ δὲ ἐνὸς τοῦ πάλαι τῷ Σωτῆρι προσεληλυθὸς χιλιάρχου ἀπατος ἀνδρῶν ἀριθμὸς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ὁμοίως ἐκείνῳ τῷ Χριστῷ προσεληλυθῶν, καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸν τῶν παρ' ἰσῆς αὐτοῖς ἐκεῖνοις ἡξίωται παρὰ τῷ παμβασιλεῖ

D

(40) Παρακαλεῖται μὲν τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος χαλάσαι εἰς ἄγρην τὰ δίχτυα· ὁ δὲ τὸ προστεταγμένον ἐποίει. Ὡς δὲ συνέλκεισαν πλῆθος ἰχθύων πολλῶν, καὶ διεβρῆγγυτο τὰ δίχτυα τῷ πληθεὶ βαρούμενα, προσκαλοῦνται μὲν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν τῷ γειννῶντι πλοίῳ· εἰτ' ἀνελκύσαντες τοὺς ἰχθύας, πληροῦσιν ἄμπερ τὰ σκάφη, ὡς κινδυνεύειν αὐτὰ βυθισθῆναι· ἐφ' οἷς ὁ Πέτρος ἀποθαυμάσας ἐξεπλάγη, ἀνέξιών τ' ἐπ' αὐτὸν τῆς σωτηρίου ἐπιθέσεως ὡμολόγη· (41). Ὁ δ' ὡσπερ ἐπιδείξας αὐτῷ τὴν τοῦ μέλλοντος εἰκόνα διασαφεί τὴν ἐρμηνείαν, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἐσθ' ὡρῶν*· πρὸς δὲ πάντας· *Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμῶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων*. Γαλιλαίους ἀνδρας, εὐτελεῖς,

a cl. Leo p. 216, ex cod. Vindob. Sed multo longius prosequitur in codice nostro Vatic. A. f. 83.

ἀγροίκους, οὐδὲν πλέον τῆς Σύρων φωνῆς ἐπισταμένους, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπιτήδευμα ταπεινὸν τῆς ἀλιείας μετερχομένους, εἰκότως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν θηρευτὰς ἀνθρώπων καὶ κήρυκας τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ποιήσιν ἐπηγγέλλετο, καὶ πεποίηκεν οὐ φευσάμενος τὴν ὑπόσχεσιν, παριστὰς Θεοῦ δύναμιν ἐνεργητικὴν τοῦ πράγματος. Εἰ μὲν γὰρ, λογίους τινὰς καὶ σοφοὺς, ἢ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους ἀνθρώπων ἐνδόξων καὶ πλουσίων προσαγόμενος, τοῦτοις ἐκέχρητο διδασκάλοις τῶν αὐτοῦ λόγων, καὶ εἰκὸς ἦν ἀνθρωπινώτερον ἐπιανεοῖσθαι τὸ πρᾶγμα· οὕτω γοῦν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων εὐδῶσιν ὑποτάττεσθαι, ἢ χρήμασιν ὑπὸ πλουσίων δαλεαζόμενοι, ἢ λόγων περιβολῇ καὶ φαντασίᾳ σοφίας ἀπατώμενοι, ἢ ὑπεροχὰς ἐνδόξων προσώπων καταπληττόμενοι. Ὁ δὲ μὴ τοιούτοις χρησάμενος μαθηταῖς, τούναντίον δὲ πένησι καὶ ἀδόξοις, καὶ τὸν λόγον ἰδιώταις, Σύροις τε τὴν φωνὴν, καὶ τὸ σχῆμα ταπεινοῖς, καὶ εὐταλέσιν ἔργῳ, ὅλος ἦν μόνη τῇ θεϊκῇ δυνάμει χρώμενος, ἣν ἐνεδείξατο πρῶτα μὲν φωνῇ μὴ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς καὶ ἀκολουθούς (42) αὐτοῦ καταστήσας, καίπειτα ἐπαγγελιάμενος σαγγενετὰς καὶ ἀλιεῖς ἀνθρώπων ποιήσιν αὐτοὺς, ἢ ἀνὲρ ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπὸ παντοίων λόγων νομικῶν τε καὶ προφητῶν, τὸν τε τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐτοῦ πλακείσαν σαγήνην ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπείου βίου θάλατταν, καὶ περιβάλλουσιν ὅσους ἂν εὕρωσι, πληροῦντες τὰ ἑαυτῶν λογικὰ δίκτυα παντὸς γένους λογικῶν ἰχθύων.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν διὰ φωνῆς ἀκουόμενα ῥήματα καὶ ψόφοι, καὶ πλέον ὑπῆρχεν οὐδέν· τῆς δ' ἐνθέου δυνάμεως τὸ ἔργον οὐκ εἰς μακρὰν παρεστήσατο· αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ διὰ τῶν λόγων προηγορευμένα τοῖς ἔργοις ἐπιτελέσας, ὡς ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην μυρία πλήθη τῶν σαγγενευθέντων ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν τούτων ἀνδρῶν κτήσασθαι, πληρωθῆναι τε Ἐκκλησιῶν πάντα τόπον Ἑλληνίων τε καὶ βαρβάρων, διὰ μίαν ἐκείνην ἐπαγγελίαν τῆς θεϊκῆς φωνῆς, δι' ἧς οὐ διδάξειν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἀλλ' αὐτοὺς ποιήσιν αὐτοὺς ἀλιεῖς ἀνθρώπων ἐπαγγελίατο. Ἄρα οὐ προέγνω μόνον οὕτε προέφησε τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ ποιήτης τοῦ τηλικούτου κατορθώματος ἀποπέφανται· εἶπε τε τῷ λόγῳ, καὶ πεποίηκε τῷ ἔργῳ· παρέστησέ τε τὸ μέλλον διὰ συμβόλου καὶ εἰκότος, καὶ δι' αὐτῆς ἐνεργείας ἀπεπλήρωσε. Τοῖς γὰρ πάλαι πρότερον ἐν σκοτίᾳ φωτὸς ἀληθείας, καὶ Θεοῦ γνώσεως ἐν νυκτὶ καταπονθηθεῖσι, καὶ μηδένα πρὸς σωτηρίαν θηρεῦσαι δεδονημένοις, ἐπιλάμψας τὸ ἑαυτοῦ φέγγος, ἐν ἡμέρᾳ καὶ φωτὶ γενομένοις προστάττει, οὐ τῇ οἰκείᾳ ἐπιστήμῃ, τῷ δὲ αὐτοῦ ῥήματι θαρσύνοντας, ἐπιβάλλειν τῷ βυθῷ τὰ δίκτυα. Οἱ δὲ τοσαῦτα συνήγαγον ἰχθύων πλήθη, ὥς διαβρῆγνυσθαι μὲν τὰ θηρευτικὰ ὄργανα, κινδυνεύειν δὲ εἰς βυθὸν χωρεῖν ἀπὸ τοῦ φόρτου τὰ πλοῖα.

Ἐπεὶ δὲ ταῦθ' οὕτως προσταττόμενα τὸν Πέτρον εἰς ἐκπλήξιν καὶ φόβον οὐ τὸν τυχόντα ἦγεν· Ἀλλὰ ταῦτά σε, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, μήπω ἐκπληγέτω· παιδιαὶ γὰρ εἰσι ταῦτα καὶ μελλόντων εἰκότες· οἱ δὲ μὲν ἰχθύες ἀναυδοὶ καὶ ἄλογοι, καὶ ταῦτα σκάφη

(42) Vocabulum ἀκολουθούς magis proprie vellem a σαγγενετὰς.

A mili, id est piscatoria, non sine causa Servator noster, venatores hominum suæque doctrinæ præcones se facturum pollicebatur; fecitque, haud fallens promissum, Dei nempe potentiam rei effectricem expromens. Nam si litteratos aliquos et sapientes, vel etiam ex Judæis nobiles divitesque viros eligens, his usus esset magistris doctrinæ suæ, utique humanum potius negotium id credi poterat. Sic enim plerique hominum solent semet subicere, vel pecunia a divitibus inescati, vel litterarum specie et sapientiæ præstigio decepti, vel eminentiam personarum illustrium admirantes. Jesus autem cum haud talibus sit usus discipulis, sed e contrario pauperibus et obscuris, ac litteraturâ idiotis, lingua Syris, habitu humili, operaque villi, B exploratum est eum divinam tantum adhibuisse potentiam; quam ostendit primo quidem dum una vocula eos invitavit asseciasque suos fecit, deinde spondens captores piscatoresque hominum a se factum iri; ut pro retibus quæ nunc tenebant, sumentes ab eo litterarum omnium legalium ac propheticarum, necnon divinæ ipsius doctrinæ sagenam, in humanæ vitæ mare jactarent, quotquot occurrerent irretirent, genere omni rationalium piscium retia sua rationalia complentes.

C Atque hæc ex vi vocis tantum audita, verba erant et sonitus, prætereaque nihil. Sed enim divinæ virtutis efficiëntia haud multo post rata exhibuit; cum hæc ipsa verbalia promissa factis complevit, ita ut brevi tempore universum humani incolatus orbem, innumeramque multitudinem captorum ab his idiotis hominum, Christus adeptus sit, plenaque Ecclesiis evaserint loca omnia tum Græcorum tum etiam barbarorum, propter illam unicæ divinæ vocis promissionem, qua haud se discipulos suos docturum, sed reapse piscatores hominum effecturum spondidit. Quamobrem non præscivit modo vel prædixit rem futuram, sed effector facinoris tanti apparuit, dixique verbis, et opere exsecutus est; idque fore, symbolo portendit D atque imagine, simulque ipsa efficacia complevit. Namque hos discipulos, qui antea veritatis lumine carebant, et per noctem divina notitia carentem laboraverant, neminemque ad salutem lucrari potuerant, ipse lumine suo illustrans, et in diurna luce constituens, jubet non propria peritia, sed ipsius verbo confisos, retia in pelagus jacere. Hi vero tantam collegerunt piscium multitudinem, ut et piscatoria instrumenta rumpèrentur, et ipsæ naviculæ demergi pondere periclitarentur.

Quia vero talia imperata, Petrum in stuporem metumque non modicum abduxerant; Haud hæc, inquit ei Servator, magnopere te commoveant: ludicra enim hæc sunt adhuc, et futurarum rerum imagines: pisces quidem muli, et irrationales;

Syro fuisse redditum. Ita etiam quod sequitur—

hæque naviculæ ac retia ex inanimi materia constant. Sed non ita se habent res ab ipsis significatæ. Paulo post itaque, imo vero ex hoc tempore, eris homines ad vitam capiens: ab hac laborifera et infructuosa piscatione expeditus, rationalium animalium, non autem irrationalium, factus capiator: neque jam ex maris abyssis, sed ex salsa mundi amaritudine, et tenebrosis irreligiositatis ac nequitiae latebris ad intellectualem lucem puramque aerem respirandum protrahes eos quos tu prædaberis: imo incolumi vita capies, quatenus vitam illis, non mortem afferes. Et marini quidem pisces in tenebris atque abyssis antea viventes, statim ac lucem aerisque respirationem participant, pereunt: at vero homines, qui a te capiuntur, ex ignorantiae tenebris ad divini generis vitam piscatu tuo transferentur. Ideo tu deinceps ad vitam homines capies.

Hæc divina virtute prædixit Servator, hæc fideliter vereque a se dicta idem demonstravit. Nimirum retium ille jaculator, piscator, Syrus, pro capienda piscium, quantas hominum myriadas cepit ineffabilis doctrinae rebus divina virtute contextis, comprehendere numero nequit. Arcana, ab his quæ apparuerunt, demonstrantur. Nam quæ spatiosa mundi ætas, ante Servatoris Dei manifestationem, non attulit; quæ neque Moyses, Hebræorum legislator, neque post Moysen prophetae Dei multum laborantes per totam noctem ante Christi adventum, efficere poterant; hæc Galilæus, pauper, loquela barbarus, idem, inquam, ille Petrus confecit. Rerum autem a Petro tunc peractarum demonstrationes sunt, quæ mox inelauerunt Ecclesiæ, multo magis rationalium piscium plenæ, quam illæ naviculæ irrationalium; ejusmodi est Cæsariensis in Palestina Ecclesia, item Antiochiæ Syriacæ, itemque ipsius Romanæ urbis Ecclesia. Has enim ipsum Petrum Ecclesias, et circumstantes omnes composuisse, traditum memorie est: necnon et illas Ægypti, cum ipsa Alexandria idem pariter, etsi non per seipsum, per Marcum tamen discipulum suum, constituit. Namque is interim per Italiam et omnes circa illam gentes occupabatur; sed suum alumnus Marcum edocendæ Ægypti genti capiendæque destinavit.

A καὶ δίκτυα ἐξ ἀψύχου ὕλης κατασκευασμένα· ἀλλ' οὐ τοιαῦτα τούτων τὰ παραδείγματα. Μικρὸν γοῦν ὕστερον, μᾶλλον δὲ ἐντεῦθεν ἤδη καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσθ' ὡγῶν· τῆς μὲν προηγουμένης καὶ ἀνωφελοῦς ἀπαλλαγῆς ὁμιλίας, λογικῶν δὲ ζώων ἀντὶ τῶν ἀλόγων θηρευτῆς γινόμενος· καὶ οὐδέτις ἐκ βυθῶν θαλάττης, ἐκ δὲ τῆς ἀλμυρᾶς τοῦ βίου πικρίας, ἐκ σκοτίων τε μυγῶν ἀθεότητος καὶ κακίας εἰς φῶς νοστήν καὶ καθαρὰν πνοὴν ἀναγκύσεις τοὺς ὑπὸ σοῦ θηρευσομένους, μᾶλλον δὲ ὡγῶν αὐτοὺς διὰ τοῦ ζῶν αὐτοῖς (43) ἀλλ' οὐ θάνατον προσελεύειν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ παλαιοῦς ἰχθύες, ἐν σκοτίᾳ καὶ βυθῷ πρότερον ζῶντες, αὐτίκα φωτὸς καὶ πνοῆς μεταλαβόντες ἀπολλύνται· οἱ δὲ, ἐξ ἀνθρώπων ὑπὸ σοῦ θηρευθησόμενοι, ἐκ σκοτεινῆς ἀγνοίας μεταβάλλοντες ἐπὶ ζωῇ ἐνθεον ἀγρευθήσονται. Διὸ καὶ ὡγῶν ἔσθ' ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους.

(44) Ταῦτα θεῖα δύναμις προηγόρευσε· ὁ Σωτὴρ ταῦτα τοῖς ἔργοις πιστὰ καὶ ἀληθῆ ἐπέδειξεν· ὁ αὐτός· ἦγουν ἀμφιβολεὺς ἐκείνος, ὁ ἀλγεύς, ὁ Σύρος, ἀντὶ τῆς τῶν ἰχθύων θήρας, ὅσας ἀνθρώπων ἐσαγήνευσεν μυριάδας λόγων ἀποβρόχων δίκτυους θεῖα δύναμις πλακείσιν; οὐκ ἔστιν ἀριθμῶ περιλαβεῖν θανάτων. Ὅψις δ' ἀβρόχων (45) τὰ φαινόμενα· ἃ γὰρ ὁ μακρὸς αἰὼν τοῦ βίου πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος θεωρηθείας οὐκ ἤνεγκεν, ἃ μῆτε Μωϋσῆς ὁ τῶν Ἑβραίων νομοθέτης, μῆτε οἱ μετὰ Μωϋσέα τοῦ Θεοῦ προφῆται πολλὰ καμόντες διὰ πάσης νυκτὸς τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ καταπράσσειν μὴ διδόνονται, ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος, ὁ πῆνξ, ὁ βάρβαρος τὴν φωνὴν (46), αὐτὸς ἐκείνος ὁ Πέτρος καταπράσσει. Δείγμα δὲ τῶν τότε ἐπιτελεσθέντων πρὸς Πέτρον αἱ εἰς δεῦρο διαλάμπουσαι Ἐκκλησίαι, πολὺ μᾶλλον τῶν τότε σκαπῶν λογικῶν ἰχθύων πληθύνουσαι· οἷα ἡ κατὰ Καισαρείαν τῆς Παλαιστίνης τυγχάνει, οἷα ἡ ἐπὶ Ἀντιοχείας τῆς κατὰ τὴν Συρίαν, οἷα ἡ ἐπὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαίων πόλεως (47)· τὰς γὰρ αὐτὸς ὁ Πέτρος τὰς Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἀμφ' αὐτάς ἀπάσας συστησάμενος μνημονεύεται (48), καὶ τὰς ἐπ' Αἰγύπτου καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν αὐτὸς, οὐ μὴν δι' αὐτοῦ, διὰ δὲ Μάρκου τοῦ μαθητευθέντος αὐτοῦ κατεστήσατο. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ πάντες τὰ ἀμφὶ ταύτην ἔθνη ἐσχολάζε (49), τὸν δ' αὐτοῦ φοιτητὴν Μάρκον τῶν κατ' Αἰγύπτου διδάσκαλον καὶ σαγηνευτὴν ἀποδίδειχεν.

D vero quod hoc opusculum, in Romano chartaceo codice cum Ebediesi sæculi xiii auctore copulatum, nunc in codice sæculi sexti aut septimi a doctis quoque Anglis compertum fuerit, sane gaudeo; sic enim ejus cum ætate augetur auctoritas. Quod autem in editionem Latinam meam irrepserit *Bithynia* pro *Britannia*, cum tamen mea ipsa Syriaca editio recte habeat p. 174, *Bratania*, ut Syrus innoter pronuntiat, id non sine aliqua, ut puto, mentis evagatione vel typorum mendo fieri potuit. (Namque Aloysii Assemani Latinum scriptum, quid habeat, neque nunc memini, nec scire interest.) Quis enim inter Galliam et Hispaniam, *Bithyniam* potius quam *Britanniam* serio collocet? (48) Hic aliquantum abludivit a Græco Syrus. Porro semel adhuc aio, me Syriacum librum (quo careo), nonnisi ex Anglicana interpretatione cognoscere. (49) Adhuc a Græci textus sensu deflectit Syrus.

(43) In his commatibus variat aliquantum seu fit obscurus Syrus.

(44) A. f. 83. b. Syr. IV. 6.

(45) Cod. noster Græcus A. f. 85 b. habet ἀβρόχων. Sed Syrus interpres sine dubio legit ἀβρόχων (quod et nos prætulimus), quoniam Anglice video something hidden.

(46) Syrus haud intellexisse videtur dictionem, βάρβαρος τὴν φωνήν, si certe dicit by means of its voice.

(47) In Syriaco opusculo a me edito (*Script. vet. t. X*) quod inscribitur *Canones seu doctrina Apostolorum*, dicitur p. 7: *Accepit manum sacerdotalem Apostolorum Roma civitas et tota Italia, atque Hispania, ac Britannia et Gallia, cum reliquis aliis regionibus finitimis, ab ipso Simone Cepha, qui ascendit ab Antiochia, et fuit præceptor ac rector in Ecclesia, quam ibi edificavit, et in finitimis. Juxta*

Ὅμοια δ' ἂν εὖροι τις τῷ Πέτρῳ, τὸν νοῦν ἐπιστήσας, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθητῶν, οὓς ἐπαγγελάμενος ποιήσιν ἀλειτουργῶν, ἔργῳ τὸν λόγον ἔδειξεν· εἰσέτι γοῦν καὶ νῦν ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ καὶ ποιεῖ, πανταχοῦ τῆς παρῶν, καὶ [κατὰ] πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων οἰκουμένην τὰ αὐτοῦ λογικὰ δίκτυα (50) πληρῶν ἐκ παντὸς γένους λογικῶν ἰχθύων καὶ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ἀνασπῶν τοῦ τῆς κακίας βυθοῦ καὶ τοῦ τῆς ἀθεότητος σκότους τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἀνέλκων τε αὐτὰς ἐπὶ τὸ φῶς τῆς ὑπ' αὐτοῦ παραδοθείσης ἐνθέου γνώσεως. Οὕτω δὲ καὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ Ζεβεδαίου, ὃν ἐπὶ τῆς ἀλιείας, ἅμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καταρτίζοντα τὰ δίκτυα θαλασσίαν, τῆς αὐτῆς ἡξίωσε κλήσεώς τε καὶ ἐπαγγελίας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπει τοῦνομα, καὶ οἱ λόγοι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς κατασπάζουσι, διὰ τῆς αὐτοῦ παραδοθείσης τοῦ Ἐυαγγελίου γραφῆς, παντοῖα γλώττῃ Ἑλληνικῇ τε καὶ βαρβάρῳ μεταβληθείσης (51), εἰς ἐξάκουστόν τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας κηρυττομένης.

(52) α'. Ἐπειδὴ περ ἐν προφηταῖς ἀναγράφεται εἰς αὐτοῦ πρόσωπον εἰρηται προφητικῶς, Ἀἰτησαί παρ' ἑμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, διὰ τοῦτο, ὥς ἂν τῆς προφητικῆς μαρτυρίας ἔργῳ νῦν πληρωθείσης, φησὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· κατὰ δὲ τὸν Λουκᾶν, ὅτι δεῖ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄρσιν ἀμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ ἔθνη· τὸν μὲν γὰρ κατ' οὐρανὸν ἐξ αἰῶνος ἐπέχεε τὴν βασιλείαν, τὸν δ' ἐπὶ γῆς νῦν αὐτῷ δεδότηται φησὶ τὴν ἀρχήν. Πάλαι μὲν γὰρ, ὥς Μωϋσῆς μαρτυρεῖ, ἄγγελοι Θεοῦ ἦσαν τοὺς ἐπὶ γῆς ἐγκυχερισμένοι· διαπραταίσεις δὲ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην, καὶ τῶν ἐπιστατούντων ἀγγέλων μηδὲν πρὸς τοῦτο ἐπιχορεῖν δυνάμενων, αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ διὰ τῆς αὐτοῦ θεοφανείας, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην δοῦσκει, ὅτι μηκέτι ἄγγελοι, ἀλλ' αὐτῷ πρὸς τοῦ Πατρὸς ἡ τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐξουσία δέδοται. Αἰὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς οὐ πρότερον, ἀλλὰ νῦν παρεκελεύσατο περιελθεῖν καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Ἀναγκαίως δὲ προστίθῃσι τὸ μυστήριον τῆς ἀποκαθάρσεως· ἐχρῆν γὰρ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστραφέντας, παντὸς μόλυσμ῏ καὶ μιάσματος διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀπο-

A Petri gestis similia, si quis modo mentem advertat, inveniet cæterorum quoque Servatoris discipulorum gesta, quos cum promississet piscatores hominum facere, sermonis veritatem opere demonstravit. Ad hanc igitur usque diem idem operatur et efficit, ubique præsens, et per universum humani incolatus orbem rationalia retia sua omni genere rationalium piscium replens, Græcorum et barbarorum, de profundo nequitiae, extrahens hominum scilicet animas de atheismi tenebris, easque ad lumen traditionis ab se Dei notitiae extollens. Sic etiam Joannis Zebedæo geniti, quem in piscatione visum cum parente ac fratre retia resicientem, eadem vocatione ac promisso dignatus est, Joannis, inquam, per universum orbem nomen splendet; cuius item sermones hominum animas illuminant in tradita ab eo Evangelii scriptura, quæ in omne idioma Græcum barbaricumque conversa, ad aures omnium gentium quotidie recitatur.

1. Quia in scriptis vaticiniis de ipsius persona propheticè dictum est: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* ¹, propterea tanquam si propheticum testimonium nunc jam in rem collatum fuisset, dicit discipulis suis, secundum Matthæum quidem ², *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*, secundum vero Lucam ³, ait prædican oportere in nomine ejus poenitentiam et remissionem, ad omnes gentes. Nam cælestium quidem ab æterno dominationem tenebat; terrestrium autem, nunc sibi datum principatum dicit. Olim quippe, teste Moyse ⁴, angelis Dei commissæ erat terræ incolarum cura: sed cum genus humanum ad polytheismi errorem deflexisset, nemoque ex præpositis angelis opem ullam hæc in re præstare posset, ipse deinde omnium Servator divina sua manifestatione, post relatam de morte victoriam docet, haud jam diutius angelis, sed ipsi a Patre potestatem in terræ gentes datam. Idcirco discipulis suis haud antea, sed nunc, mandavit circumire atque erudire omnes gentes. Necessario autem purgationis mysterium adjicit: oportebat enim conversos ex ethnicis, omni macula et inquinamento per ipsius virtutem purgari, diabólico nimirum et idololatræ errore et abominationibus cunctis olim

¹ Psal. II, 8. ² Matth. xxviii, 18. ³ Luc. xxiv, 47. ⁴ Deut. xxxii, 8.

(50) Cod. Gr. τῶν αὐτοῦ λογικῶν δικτύων.

(51) Animadvertite Eusebii testimonium de antiquissimis SS. Bibliorum in omnium gentium linguas translationibus.

(52) Rursus mihi jucunda res accidit, quod dum Eusebii locos, quotquot sunt in Nicetæ ad Lucam catena ms., ex Græcis Latinos facerem, feliciter agnovi, postremum prædicti Eusebii locum, in penultimo scilicet atque ultimo codicis folio scriptum, pertinere totidem verbis ad *Theophaniæ* librum IV, capp. 8 et 9, prout in Anglicæ cl. Samuelis Lei ex Syriaco idiomate interpretatione legitur, ab initio paginæ 224 usque ad initium item paginæ 229. Nunc vero repertum a nobis originale Græcum fragmentum, in nostra quidem *Theophaniæ* editione Græca inter quintum sextumque numerum p. 121 collocandum erit. Porro Nicetam *Theophaniæ* partes

modo cum ipso operis titulo, modo tantum Eusebii ascripto nomine (ut hic fecit) recitare in catena ms. solitum, jam alibi non semel diximus. Quare et nos, ante cognitæ seu Anglicam seu Syriacam operis editiones, locos nudo Eusebii nomine præditos, *Theophaniæ* ascribere non potuimus; quod nunc Anglici libri beneficio effecimus: ut Anglus vicissim editor, Græca nostra originalia in librum suum, cum ei commodum erit, libenter, ut remur, transferet. Ne quid vero hic repetamus, lectores nostros ad disputata superius in *Monitis* itemque in adnotationibus sparsim dicta, ablegamus. Certe hinc apparet, citatum aliud a cl. Sam. Leo p. 224 in adn. fragmentum nostrum (apud nos eo 658), ad hunc *Theophaniæ* locum, ut ipse vellet, Zahi non posse.

devinctos; nunc autem primo ex impura scelestaque vita revocatos. Atque ut his suadeant admonet, post purgationem, mystici magisterii vi peractam, haud jam præcepta Judaica, neque Moysis legitima, sed quæ ipse iis præciperet, observare. Hæc videlicet uno ore cuncti dum per gentes discurrerent tradebant constitutis in universo orbe Ecclesijs. Atque ut opus erat, hortatur, et alacriores efficit ad advenendas venatorum more gentes, et universam hominum genus erudiendum, addita promissione: *Ecce ego vobiscum sum*; secundum vero Lucam, Spiritum spondens. Hæc autem promissionis verba reipsa cumulavit: nam divina virtute cuique astans, inspirans simul et cooperans, negotii successum confirmavit, eosque magistros apud omnes gentes traditæ a se religionis constituit.

Ἐξάστῳ συνῶν, συμπυκνῶν τε αὐτοῖς καὶ συνεργῶν, ἐπιστώσαντο τὸ κατόρθωμα, διδασκάλους τε αὐτοῖς τῶν ἔθνων φηγάντων, τῆς ὅτ' αὐτοῦ παραδοθείσης

2. Hæc illi promissione nixi, opere ipso illius verba complebant: protinus enim nihil morantes, omni cum alacritate ad gentium magisterium discurrebant. Tum ipso rei eventu persuasi, oculisque eum viventer cernentes qui paulo antea exstinctus fuerat, et quem cum iurejurando, propter ea quæ acciderant, negaverant; hunc, inquam, spectantes evidenter personaliterque præsentem, et more solito alloquentem, et ea quæ jam nos diximus promittentem: in tantum, ut a promisso se excidere haud posse cognoscerent, propter oblatam oculis apparitionem. Quæ nisi ita se haberent, profecto ad præcepta illa torpuissent, rusticitalis suæ et idioticæ loquelæ consilii, cujus causa officium fortasse detrectassent; recte cogitantes fieri haud posse ut homines lingua Syri, et præter artem piscatorum omnium ignari, magistri constituerentur Græcorum simul et Romanorum, Ægyptiorum et Persarum, aliarumque gentium barbararum, legesque ferrent coram legumlatoribus regibusque, contrarias iis opinionibus quæ de primariis diis ex omni ævo exstiterant. Sed hæc versare animo non licebat illis, qui vocem I ei dicentes audierant: *Ecce ego vobiscum sum*; quoniam evidenter aspexerant loquentis divinitatem mortis superiorem apparuisse. Hinc eos inobedientiæ timor incessit, ideoque periculis se objectabant, accepta a magistro arrha vitæ post mortem vivendæ; magnoque animo cunctas gentes obibant, magistri sui promissiones opere confirmantes (55): quibus etiam dixerat: Vos estis horum testes, mortis videlicet ac resurrectionis.

3. Cum ergo semel declarasset oportere in nomine ejus prædicari poenitentiam in cunctis gentibus; nisi facta verbis postea consensissent, ne illum quidem a mortuis revixisse crederemus. Sin potius ad hanc usque diem et nunc etiam prædictio in rem

καθαίρεσθαι ἐκ τῆς δαιμονικῆς καὶ εἰδωλολάτρου πλάνης, μιάσμασι τε παντοίοις ἐνισχημένους, ἀρτι τε πρῶτον ἐξ ἀκολάστου καὶ παρανόμου βίου μεταβλημένους. Τούτους δὲ καὶ διδάσκειν παραινέει μετὰ τὴν ἀποκάθαρσιν τὴν διὰ τῆς αὐτοῦ μυστικῆς διδασκαλίας, οὐ τὰ Ἰουδαϊκὰ παραγγέλματα, οὐδὲ τὰ παρὰ Μωσθεῖ νόμιμα, ἀλλ' ὅσα αὐτοῖς ἐνετειλατο φυλάττειν. Ταῦτα δ' ἦν ἡ δὴ συμφώνως οἱ πάντες ἐκπαριελθόντες πάντα τὰ ἔθνη παραδεδώκασι ταῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαις. Ἀναγκαίως δὲ αὐτοὺς προτρέπει, καὶ προθυμοτέρους ἀπεργάζεται ἐπὶ τὸ θηρεῦσαι περιελθεῖν τε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ μαθητεῦσαι πᾶν γένος ἀνθρώπων, δι' ἧς παρτίηται πρὸς αὐτοὺς ὑποσχέσεως εἰπὼν· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν*· κατὰ δὲ Λουκᾶν, τὸ Πνεῦμα ἐπαγγελίαμένος.

B Τούτῳ δὲ τῷ τῆς ἐπαγγελίας λόγῳ ἔργον ἐπιθείς, θεικῇ θεοσεβείας ἀποδεικνύμενος.

β'. Ταυτὴ γοῦν ἐπιθαροσάντας τῇ ἐπαγγελίᾳ. ἔργῳ τοὺς αὐτοῦ λόγους ἐπλήρουν· αὐτίκα μὴδὲν ὑπερθέμενοι, σὺν πάσῃ προθυμίᾳ περιήλθον ἐπὶ τὴν τῶν ἔθνων διδασκαλίαν· ἔργῳ μὲν αὐτῷ παραλαβόντες (55), καὶ ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες ζῶντα τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα, καὶ ὃν ἐξημώσαντο ἀρησάμενοι διὰ τὰ συμβεβηκότα, τοῦτον αὐτὸν ἐναργῶς καὶ αὐτοπροσώπως παρόντα καὶ συνήθως προσδιαλεγόμενον, ἐπαγγελλόμενον τε αὐτοῖς τὰ προλελεγμένα· οὐκ ἔχοντες δὲ ὅπως ἂν ἀποστήσῃσι τῆς ἐπαγγελίας διὰ τὴν θεωρουμένην ὄψιν. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἀπώκνησαν πρὸς τὸ ἐπίταγμα, ἀγροικίαν ἑαυτοῖς καὶ λόγων ἰδιωτείαν συγγινώσκοντες, δι' ἣν τάχα ἂν καὶ παρητήσαντο· εἰκότως λογισάμενοι, ὡς οὐχ οἶδόν τε ἦν Σύρους τὴν γλῶτταν, καὶ πλείον ἀλυσίαι μὴδὲν ἐπιστάμενους, διδασκάλους ὁμοῦ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, Αἰγυπτίων τε καὶ Περσῶν καὶ τῶν λοιπῶν βαρβάρων ἔθνων λατρεσθῆναι, ἀντινομοθετῆσαι τε τοῖς ἀπαντάχοι τῆς νομοθετίας τε καὶ βασιλευσί, τάναντία τοῖς περὶ τῶν πρώτων θεῶν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος δεδογμένοις. Ἀλλ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ταῦτα διανοεῖσθαι, ἀκούσασιν μὲν Θεοῦ φωνῆς λεγούσης αὐτοῖς, *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι*, ὁρῶσι δὲ ἐναργῆ τὴν τοῦ λαλοῦντος θεότητα κρείττονα θανάτου φαγθεῖσαν· διὸ καὶ θεός αὐτοῖς τῆς παρακοῆς εἰσέει (54). Ἐνθεν ὁμοσε τοῖς κινδύνους ἐχώρουν, τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς παρὰ τοῦ διδασκάλου λαβόντες τὰ ἐχέγγυα· προήλθον τε εὐθαρσῶς ἐπὶ τὴν τῶν ἀπάντων ἔθνων περιόδον, τοῦ σφῶν διδασκάλου τὰς ὑποσχέσεις ἔργῳ πιστεύοντες· οἷς καὶ ἔφη· Ὑμεῖς δὲ ἔστε μάρτυρες τούτων, τοῦ θανάτου δηλαδὴ καὶ τῆς ἀναστάσεως.

(55-56) γ'. Ἀπαξ οὖν ἀποφηνημένον δεῖν κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ μετάνοιαν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, εἶναι μὴ τούργον ἐπηκολούθησε τῷ λόγῳ, μὴδὲ τὰς ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεως αὐτοῦ πιστεύειν· εἰ δὲ εἰσέτι καὶ νῦν τὰ τῆς προρρήσεως εἰς ἔργον χωρεῖ, ὃ τε

(55) Aliter hic interpungit, consequenterque interpretatur editor Anglus.

(54) Abit in alium prorsus sensum Anglica ex Syriaco interpretatio: *Respecting which however they had entertained fear*. (Syriaco textu me carere non

semel alibi dixi.)

(55-56) Hic prætermittitur a Niceta eclogario pars aliquanta Eusebiani textus, quæ legitur in Anglicana editione, p. 227. Theoph. iv, 9. Angl. p. 228.

λόγος αὐτοῦ ζῶν καὶ ἐνεργῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ὀφθαλμοῖς ὁράται, ὥρα μὴδὲ τῷ τὸν λόγον προεμένῳ ἀπιστεῖν. Οὐ γὰρ ἡ δύναμις ζῶσα καὶ ἐνεργὴς ὁράται, τοῦτον ἀνάγκη πᾶσα πολὺ πρότερον ζῆν, καὶ Θεοῦ ζῶν τοῦτον ἐκτελεῖν (57), οὐ ζῶντα τὰ ἔργα σύμφωνα ταῖς φωναῖς ἀποδείκνυται. Πᾶσαν γοῦν ἀκοὴν παντοίων ἐθνῶν (58) οἱ αὐτοῦ λόγοι διηλθον μεταβαλλόμενοι καὶ μεθερμηνεύμενοι εἰς παντοίαν γλῶτταν Ἑλληνικὴν τε καὶ βάρβαρον· ὥς ἐξάκουστον αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι γενομένην, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν ἀγαγεῖν μυρία πλῆθη τῶν πρότερον ἐν πολυθλίβῃ πλάνῃ καὶ εἰδωλολατρείᾳ πλημμελῶς καὶ ἀτέμνως βιούτων. Οὐ πρότερον δὲ ἄφασιν, εἴτα μετάνοιαν, ἀλλὰ μετάνοιαν πρῶτον, εἴτα τὴν ἄφασιν κηρύττειν παρακαλεῖται. Τοῖς γὰρ γνησίοις πρότερον κακῶν μετάνοιαν ἐνδείξαμένοις ἡ σωτήριος χάρις τὴν συγχώρησιν τῶν πεπραγμένων ἰδωρήσατο· δι' οὗς καὶ τὸν θάνατον ἀνεδέξατο, λύτρον ἑαυτὸν ἐπιδοὺς καὶ ἀντίψυχον τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ σωθῆσεσθαι. Οὕτω δὴ τα οἱ αὐτοῦ μαθηταί, ἄνδρες ἄπειροι λόγων ὄντες καὶ πάμπαν ἰδιώται, πένητές τε καὶ εὐτελεῖς τὸ σῆμα (59), τῇ δυνάμει τοῦ μετὰ θάνατον θεωρουμένου καὶ ἐμφανῶς αὐτοῖς συναυλιζομένου ἐπιθαρσίσαντες, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ πόλεως ἀρξάμενοι κατὰ τὰς αὐτοῦ παρακελεύσεις, ἵνα ἀναπολόγητα εἰη τοῖς Ἰουδαίοις ἀπιστήσασιν, ἐπὶ πάντα προῆλθον τὰ ἔθνη, καὶ τὰ προσεταγμένα ἐποίουν, κηρύττοντες μετάνοιαν τοῖς πᾶσι, καὶ λύσιν τῶν πρότερον τῆς ψυχῆς ἀμπλακημάτων.

Γ.

(60) Συνηγμένον μὲν οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἀρχιερέων τε καὶ νομοδιδασκάλων, ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ πορεύμενος τὰς διατριβάς, τὰ μελλόντα αὐτοῖς κατ' αὐτοῦ τολμᾶσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τολμῇ καταληφόμενον αὐτοὺς διελθὼν ἐπισκιάσμενός τοῦτον τὸν τρόπον διὰ τῆς παραβολῆς προηγόρευεν· Ἀνθρώπος τις ἦν οἰκοδομοῦν, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὤρυξεν ἐν αὐτῷ λίθον, καὶ ὀκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ὑστερον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· Ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου. Οἱ δὲ γεωργοὶ, ἰδόντες τὸν υἱόν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ κατασχωμεν τὴν κληρο-

⁵⁷ Matth. xxi, 33 seq.

(57) Potest etiam dici : et Dei vitam vivere. id est parem divinæ vitam degere, Christum scilicet. Paulo aliter Anglicus textus : and that he bring to effect the living things of God.

(58) Non γὰρ ἵσταντο legibus Syrus voc. ἐθνῶν, ideoque

A convertitur ; ejusque verbum, vivum et efficax per universum orbem conspiciamus, sequitur ut ne verbi quidem auctori fidem derogemus. Nam cuius vis vivens et effectrix cernitur, hunc necesse est et multo potius vivere, et Dei vitam hunc prestare, cuius viva opera verbis consonantia monstrantur. Ad omnium itaque quantumlibet variarum gentium auditum sermones ejus deveniunt, translati in quamlibet linguam atque explanati, sive Græcam, sive barbaricam : ut nempe doctrina ejus cunctis populis innotesceret, quo converterentur ac resipiscerent innumera multitudines, quæ antea in polytheismi errore et idolorum cultu imple turpiterque vivebant. Neque antea dixit remissionem, postea pœnitentiam, sed pœnitentiam primo loco, deinde remissionem prædicare jussit. Nam fidelibus qui antea peccatorum pœnitentiam præ se tulerint, Servatoris gratia veniam præteritorum donat. Et enim propter illos mortem ipse excepit, pretium semet conferens ob animarum redemptionem quæ salvandæ sunt. Sic demum ejus discipuli, homines linguarum ignari et omnino idiotæ, pauperes villique specie, virtuti illius quem post mortem spectaverant, quique manifestè cum ipsis conversatus fuerat, confidentes, capto abs Hierosolymis initio, secundum ipsius jussa, ut jam deinceps excusatione carerent Judæi increduli, ad cunctas gentes deveniunt, et mandata sibi effecerunt, prædicantes omnibus pœnitentiam, et priorum animæ criminum absolutionem.

C

VI.

Cum essent igitur Hierosolymis congregati gentis Judaicæ principes, pontifices ac legis doctores, diversans in templo Christus scelus in se ab his patrandum, et consecuturam scelus supremam pernam, arcano sic per parabolam vaticinatus est⁵⁸ : Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et septem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et ædificavit turrin, et tradidit eam agricolis, et peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas ut acciperent fructus ejus. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium pulsaverunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt. Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt ipsis similiter. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens : Reverebuntur filium meum. Agricola autem videntes filium, dixerunt intra se : Hic est hæres, venit, occidamus eum, et occupemus hereditatem ejus. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Añunt ei : Malos male perdet, et vineam suam tradet aliis agricolis, qui reddent ei fructum tem-

Anglus : These his words then being varied.

(59) Ambiguus mihi est aliquantum ex Syro Anglicus : needy (as) they were in their character.

(60) A. f. 262. b. Syr. IV, 13.

poribus suis. Dicit illis Jesus : *Nunquam legis in Scripturis : Lapidem quem reprobarerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris ? Ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus. Est hæc quidem parabola similis illi, quæ apud Isaiam his verbis scribitur : Vineæ fuit dilecto in cornu, in pingui loco. Sepem ei circumdedit, etamque vallavi, et consevi, et turrim ædificavi, et torculari fodi. Exspectavi autem ut uvam gigneret, veruntamen spinas reddidit⁶¹. Sed enim propheta parabola ad vineæ reprehensionem accommodata est. Et quidem propheta declaravit quid eo nomine significaretur : Nam vinea Domini exercituum, domus Israelis est⁶². Ceteroquin Servatoris parabola Idcirco ad illius prophetice exemplum dicta fuit, ut a præsentis corona audientium intelligeretur : non tamen de ipsa vinea sermo loquitur : namque ipse propheta vaticinium hujusmodi præoccupaverat. Quæ autem propheta reticuerat, ea Servator in parabola ponit ; illa nempe de vitioribus, qui intelligendi sunt senioribus populi et pontifices, principes atque doctores. Horum enim causa contigit, ut malos fructus populus efficeret. Quamobrem ipsa vinea vasta relicta est, nimirum Hebraica ejus temporis gens : vallumque illius dirutum fuit, principes nimirum qui gentem olim protegabant, incolasque simul cum urbe servabant. Et turris quidem, ipsum templum erat : torcular vero, altare. Hæc omnia funditus deleta fuerunt propter patratam a vitioribus cædem : qui servos semel et iterum ad se misso, varilis nempe prophetas temporibus, occiderunt. Vetus quoque Scriptura huic sermoni suffragium dat. Et quidem propheta Elias in sua ad Deum prece ait : *Domine, prophetas interemerunt, altaria suffoderunt, atque ego solus relictus sum, et meam ipsius animam conantur eripere*⁶³. Sic enim in prece sua de Judaicæ gentis principibus propheta exposulat. Sed enim hi, haud contenti prophetarum cæde, postremo ipsum Filium, non sane inscii, imo probe gnari hunc esse hæredem, supplicio affecerunt.*

καὶ προφητῶν δὲ ἥλας ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγων Κύριε, τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν, καὶ ἡ ἐκκλησία μου ἡ ψυχὴ μου λαβεῖν αὐτήν. Ταῦτα γοῦν ὁ προφήτης τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους διὰ τῆς εὐχῆς κατηγορεῖ. Οἱ δὲ μή ἀκριβοῦντες τῇ κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίᾳ, ὕστερον καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' εὖ μάλα καὶ ἀκριβῶς εἰδότες αὐτὸν εἶναι τὸν κληρονόμον, ἀνέκλινον.

Hæc Servator ante passionem suam de se innuebat, præoccupata per præsensationem notitia futuri. Et quidem ita disserebat in templo versans coram coætaneis suis vitioribus, principibus nimirum populi : sapienter admodum hæc parabola curans, ut ii sententiam contra se ipsos ferrent, priusquam intelligerent parabolam de ipsis loqui. Idcirco hoc sermonis involucri usus est, ut ipsi semet condemnarent : quemadmodum Davidi accidit, cum de

⁶¹ Isa. v, 1, 2. ⁶² Ibid. 7. ⁶³ III Reg. xix, 10.

(61) Syrus interpres videtur legisse διὰ παραβολῆς.

τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, εἰ ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις ; Λέγουσιν αὐτῷ· Κακὸς κακὸς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς Γραφαῖς· Αἶθρον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας ; Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστὶ θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ; Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθρει ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ἔστι δὲ ἡ παραβολὴ συγγενὴς τῇ παρὰ τῷ Ἡσαΐα, παρ' ᾧ τοῦτου ἔχει τὸν τρόπον· Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡρατῇ μένῳ ἐν κέρτει, ἐν τόπῳ πλῆθει· καὶ φραγμῶν περιέθηκε, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐρύττεισα, καὶ πύργον ὠκοδόμησα, καὶ ἀρλιήριον ὤρυξα, καὶ ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθα. Ἄλλ' ἡ μὲν παρὰ τῷ προφήτῃ τὸν ἀμπελῶνα διαδέχθηκεν· ὃν καὶ ἡρμήνευσε τίς ποτε ἦν, εἰπὼν· Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβα὿θ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ τοῦ Σωτῆρος παραβολὴ εἴρηται μὲν ὁμοίως ἐκείνῃ, ὥς ἂν γνωρισθῇ τοῖς παροῦσι καὶ ἀκρωμένοις· οὐ μὴν περὶ τοῦ ἀμπελῶνος λέλεσται, ἐπειδὴ ὁ προφήτης τὴν περὶ τούτου πρόβλεψιν προλαβὼν εἰρήκει. Ἀπερ δὲ τῷ προφήτῃ σεσωσμένο, ταῦτα αὐτὸς ἐν τῇ παραβολῇ τίθησι· λέγω δὲ τὰ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ἀρχόντες καὶ διδάσκαλοι· οἱ δὲ καὶ τῷ πλήθει παραίτιοι γεγονάσι τῆς τῶν πονηρῶν καρπῶν ἐκφυγῆς· δι' οὗ καὶ ὁ ἀμπελῶν καταλείπεται ἔρημος, τουτέστι τὸ παρὸν αὐτῶν ἔθνος, καὶ ὁ τούτου καθηρέθῃ φραγμῶς, οἱ πάλαι δηλαδὴ τοῦ ἔθνους προμαχοῦντες, καὶ τὸν λαὸν φυλάττοντες· σὺν αὐτῷ τῷ τόπῳ· ὃ τε ἐν αὐτῷ πύργος, αὐτὸς ὁ νεῶς· καὶ ὁ ληνός, τὸ θυσιαστήριον. Ταῦτα πάντα ἀρδην ἐκ βάθρων ἤρθη διὰ τὴν τῶν γεωργῶν μαιφονίαν· οἱ δὲ πρῶτους δούλους καὶ δευτέρους ἀποσταλέντας πρὸς αὐτούς, δηλαδὴ τοὺς κατὰ χρόνους προφήτας, ἀνέκλινον. Μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πάλαι Γραφή·

Ταῦτα δὲ ὁ Σωτὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ περὶ ἑαυτοῦ ἠνέτετο, προλαμβάνων (61) τὸ μέλλον κατὰ πρόγνωσιν. Καὶ λέγει ταῦτα ἐν αὐτῷ διατρέβων τῷ ἱερῷ τοῖς κατ' αὐτὸν γεωργοῖς τοῦ ἀμπελῶνος, τοῖς τοῦ λαοῦ προστάταις· σφόδρα σαφὲς διὰ τῆς παραβολῆς αὐτοῦ κατ' ἑαυτῶν τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκασθαι παρασκευάζων, οὕτω συνιέντας, ὅτι περὶ αὐτῶν εἴρητο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ διὰ παραβολῆς εἴρηκεν, ἵνα αὐτοὶ τὴν ψήφον ἐξενέγκωσιν (62)· ὃ τε καὶ ἐπὶ τοῦ

(62) Multa quæ in Græco posthinc sequuntur, continua prorsus scriptura, nexuque sensus aptis-

Δαβὶδ γέγονεν, ὅτε ἔκρινε τὴν παραβολὴν τοῦ Νάθαν. Ἐπειδὴ δὲ ἤθοντο τῶν εἰρημένων, τότε εἶπον μὴ γένοιτο. Τοῦτο μέντοι ἦν τρίτον παρὰ Ματθαίου διὰ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελῶνος ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πρώτης διαφόρους κλήσεις ἐδήλου τῶν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀμπελῶνος παρελθόντων· οἷς πᾶσιν ἐξ ἰσοῦ μισθὸν ἐνεδίδου τὸ δηνάριον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας, δύο υἱῶν κλήσιν ἠντίτετο· τοῦ μὲν ἀρνούμενου τὰ πρῶτα, ἐπὶ τέλος δὲ τὴν ὑπακοὴν ἐνδεικνυμένου, καὶ εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργαζομένου· τοῦ δὲ τῇ ἐναντίᾳ κεκρημένου προαιρέσει· διὰ δὲ τῆς παρούσης παραβολῆς μετὰθεσιν πάντεσσι τοῦ ἀμπελῶνος ὁ λόγος διδάσκει ἀπὸ προτέρων γεωργῶν ἐπὶ δευτέρους· καὶ τὴν αἰτίαν σημαίνει τῆς μεταθέσεως. Κάμολι δοκεῖ μετατεθεῖσθαι μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπαγγελλομένου μὲν ἐργάσασθαι υἱοῦ, μὴ μὲν ἔργον ἐπιθέτοντος τῷ λόγῳ· δεδῶσθαι δὲ τῷ ἀρνησαμένῳ κατ' ἀρχάς, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τέλος τὸ εὐπειθὲς ἐνδειξαμένῳ.

Σαφέστερος δ' ἂν εἴη ὁ λόγος, εἰ τὸ θεοσεβὲς πολίτευμα τὸ τῆς Θεοῦ βασιλείας οἰκιστὸν τὸν ἀμπελῶνα εἶναι ἐκλάδοιμεν· προτέρους δὲ αὐτοῦ γεωργοὺς οὐκ ὀρθῶς κεκρημένους τῇ ἐργασίᾳ, τοὺς πρότερον παρὰ Ἰουδαίους τῆς θείας γνώσεως κατηξωμένους, τοὺς αὐτοὺς ὄντας ἐν τῶν υἱῶν τῷ διαβεβημένῳ· δευτέρους δὲ γεωργοὺς, τοὺς τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν κατὰ καιρὸν ἀποδίδοντας, τοὺς ἐξ ἰθὺν διὰ Χριστοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀνεληφότες, τοὺς αὐτοὺς ὄντας τῷ υἱῷ τῷ τὸ εὐπειθὲς καὶ ὀπήκοον τῷ πατρὶ ἔργοις ἐπιβεβαιωμένῳ. Τὸ δὲ αἶτιον τοῦ ληφθῆναι παρ' ἐκείνων τὸν ἀμπελῶνα, ἐπεὶ μὴ εἰρηται διὰ τῆς τῶν υἱῶν παραβολῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς μετὰ χειρὸς παραίτησιν. Τοῦτο δ' ἦν τὸ μὴ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀποδοῦναι τοὺς καρποὺς τῷ οἰκοδεσπότῃ· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιθυλεῖν τοῖς ἀπειθαρχομένοις ἐπὶ λήψει τῶν καρπῶν δούλοις· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ υἱῷ χειρὸς ἐπιβαλεῖν τολμησαίνον ἐπιγνόντας, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ οἰκοδεσπότου ὁμολογῆσαντας, ὅμως ἀνεῖλον, ἀσεβεῖ χρησάμενοι λογισμῷ. Τῶν δὲ τριῶν παραβολῶν τοῦ ἀμπελῶνος, τὴν μὲν πρώτην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρέθηκετο, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ σὺν αὐτοῖς ποιοῦμενος διατριβὰς· διόπερ πάντας ἀνθρώπους ἐργάτας εἰσῆγε διαφόροις ὥραις κεκλημένους· ὑπακούοντάς τε τοὺς πάντας, καὶ μισθὸν λαμβάνοντας τὸν αὐτὸν· τὴν δὲ δευτέραν ἐν Ἱερουσαλὺμοις γενόμενος, ἐκδόν τε ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ διδάσκων, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐπὶ ἤγῃ, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ, μετὰ πολλοῦ τοῦ παραστήματος ἐλεγκτικῶς φήσας πρὸς αὐτοὺς, ὡς ἄρα οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγειν αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· καὶ τρίτην δὲ τοῖς αὐτοῖς ἀναγκαίως προ-

²⁰ Matth. xx, 1-16. ¹ Matth. xxi, 28-30.

simo, de variis vineæ parabolis, ea absunt a Syriaea *Theophania*; ideoque ex commentariis potius Eusebii in Evangelia huc esse translata aliquis existimabit. Sed certe in codice A. p. 262. b. 263. a., ut dixi, sine ulla intercapedine jacent, nomen que Eusebii gerunt. Mihi autem partes has tam arcte coherentes, tum sententia, tum loco, separare aut discerpere prorsus non licebat. Hoc aio, quia credere vel spe-

A Nathan parabola iudicium tulit. Verumtamen illi re demum intellecta, infortunium a se deprecanti sunt. Porro apud Matthæum tribus de vinea parabolis rei hujus mentio fit: quanquam prima quidem ²⁰ variae illorum vocationes exprimentur, qui ad vineæ culturam convenerunt; quibus omnibus par denarii merces attributa est. Altera parabola ¹ duorum vocatio illorum ostenditur, quorum alter primo haud morigerus fuit, sed demum officium præstitit, atque in vinea operatus est: alter autem filius contrarium ingenium præ se tulit. Sed præsentem demum parabola translata omnino Servator docet vineæ locationem a prioribus agricolis ad posteriores; causamque translationis aperit. Et mihi videtur translata vineæ locatio ab eo filio, qui se operaturum recepit, mox verba in rem non contulit; tradita autem illi qui initio quidem officium detrectavit, sed mox opere obedientiam præstitit.

Sed enim magis perspicuus sermo fiet, si religiosam vitam, quæ divini regni propria est, vineam esse putabimus: atque ita priores ejus cultores, qui non justam operam in ea collocaverunt, Judæos esse credemus, qui primi divina notitia dignanter collustrati fuerunt: hique pares sunt illi alteri filio, quem evangelicus sermo damnat. Posteriores autem cultores, qui debitum fructum suo tempore exhibuerunt, ethnicos existimabimus, qui per Christum Dei notitiam receperunt, similesque illi filio evaserunt, qui patri obsequium et obedientiam re ipsa testatus est. Jam causam ablatae illis vineæ, quia in filiorum parabola Servator non dixit, idcirco necesse fuit ut hac, quæ in manibus est, parabola patefaceret. Causa vero fuit, quia non suo tempore fructus domino debitos obtulerunt: prætereaque servis ad colligendos fructus submissis exitum moliti sunt: necdum his maleficiis contenti, filio ipsi adferre manus non dubitarunt: quem sane agnitum, atque domini filium non diffidentes, nihilominus impio consilio interemerunt. Atque harum de vinea parabolarum trium primam discipulis suis recitavit Servator, dum in Galilæa cum iis versaretur. Quare et omnes homines dixit diversis horis ad operam vocatos; qui cuncti obtemperant, paremque mercedem capiunt. Secundam parabolam Hierosolymis, dum intra templum doceret, coram pontificibus populique senioribus dixit; et quidem confidentissimam addidit increpationem, fore ut ipsos publicani ac meretrices in cælorum regnum præcederent. Tertiam denique apud eosdem necessario parabolam protulit, causas edisserens, ob

rare licet Syriaeam *Theophaniam* apud Syrum interpretem integram esse, non autem aliquando fortasse breviam (sive per rei compendium, sive per omissionem), sicut certe accidit Ignatii martyris epistolis, quas Syrus interpres breviores Græcis interdum recitat. Nonne vero *Quæstiones* quoque Eusebii *evangelicas*, in codice Vat. Palatino studiose ab anonymo vetere brevitas, nos ipsi edidimus?

quas cælorum regnum his ereptum, ad alios erat transferendum; tresque omnino causas recensuit; primam, de fructibus quos improbi agricolæ abnegaverunt: neque enim imperata fecerunt, sed leges eis latas violaverunt. Causam alteram, facinora adversus prophetas dixit: hi quippe præmissi fuerant servi Dei. Tertiam denique causam attulit patrisfamilias alium casum. Quamobrem fusi omnis sanguinis pœnæ ab iis reposcentur, a sanguine iustii Abelis usque ad sanguinem Zachariæ.

Hæc pontificibus atque senioribus in faciem obiecta, non mediocriter his probrum creabant. Quare admirari licet, Servatorem, qui præter cætera potestatem quoque sermonis magna cum auctoritate exercebat, atque instar iudicis pœnam iisdem sapientissimè coram decernebat. Huic autem Servatoris nostri parabolæ consonat, ut dictum est, illa Isaiæ. Sed tamen propheta vineam objurgat, nulla cultorum, facta mentione: at vero Servator vinitores coram objurgat atque præsentem. Hi porro erant principes ducesque populi: apud quos etiam scelus adversus se ab his patrandum, commemoravit: foreque ait ut vinea iis auferatur, atque aliis tradatur cultoribus. Exin enucleabat, quoniam vitis esset; nempe Dei regnum vineæ nomine intelligi declarabat: quod quidem Dei regnum per piam religionem olim principibus prioris populi concreditum fuerat. Sed exin cum hi neque debitos fructus redderent, et præter legis violationem, cædibus quoque semel impiavissent, merito Servator hanc in illos sententiam tulit, dicens: Propterea dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti quæ fructus ejus exhibebit. — Quoniam vero dixit occiderunt (domini filium), non jam videretur parabolæ series pati, ipsum fore præsentem pœnæ, qua mali agricolæ, domini sui interfectores, merito plectendi erant. Atqui revera esse eundem constat, quia ipse iudex est.

quæ, quæ hanc dicitur: ut possint etiam mali agricolæ, domini sui interfectores, merito plectendi erant. Atqui revera esse eundem constat, quia ipse iudex est.

Lapis dicitur Dominus propter terrenum corpus: D lapis absque manuum ministerio excisus, prout fertur in Danielis visione², propter suam de virgine nativitatem: neque enim illi opus fuit humano semine; cælesti virtute genituram ejus administrante; matremque habuit nuptiarum expertem puellam; quæ novo inter homines more de Spiritu sancto concepit. Lapis erat, non aurum neque argentum, neque rex aliquis gloriosus, iis similis qui per ejus-

² Dan. ii, 45.

(63) Cod. A. f. 263.

(63*) Nimirum sub initiis hujus enarratæ parabolæ, ubi certe Syrus congruebat. Ergo totum hoc, utiamsi in Syro desideretur, ad idem Theophania corpus pertinere videtur.

(64) Lucusque sine ulli interruptione, ab initio parabolæ, codex A. Reliquum vero fragmentum, atque sub nomine Eusebii in codice eodem laudatur,

φέρει τὰς αἰτίας παριστάς, δι' ἃς ἐμελλεν εἰς ἐτέ-
ρους μετατίθεσθαι ἀφαιρουμένη ἐξ αὐτῶν ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν. Τρεῖς δὲ τὰς πάσας αἰτίας κατα-
λέγει· πρώτην μὲν, τὴν περὶ τοῦ καρποῦ ἀγνημο-
σύνης τῶν γεωργῶν· οὐ γὰρ ἐπαύσαντο κατὰ τὰ παρ-
ηγγελμένα αὐτοῖς (63), παραδάται δὲ ἐτύγγανον τοῦ
δοθέντος. αὐτοῖς νόμου· δευτέραν δὲ, τὴν κατὰ τῶν
προφητῶν ἐπιβουλὴν· οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ προαπαστα-
μένοι τοῦ Θεοῦ δοῦλοι· καὶ τρίτην, τὴν κατὰ τοῦ
υἱοῦ τοῦ οἰκοδεσπότου μαιφονίαν, δι' ἣν ἐκδικηθήσε-
ται ἐξ αὐτῶν πᾶν αἷμα, ἀπὸ αἵματος Ἀβελ τοῦ δι-
καίου μέχρις αἵματος Ζαχαρίου.

Ταῦτα δὲ εἰς πρόσωπον τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυ-
τέροις λεγόμενα οὐ μικροῦς αὐτοῖς παρείχον ἀνέγ-
χους. Διὸ τοῦ Σωτῆρος θαυμάσια ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων
καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λόγου μετὰ πολλῆς αὐθεντίας
ἀποφηνάμενον, καὶ κριτοῦ δίκην τὴν κατ' αὐτῶν τι-
μωρίαν εἰς τὸ αὐτῶν πρόσωπον μετὰ βαρυτάτης σο-
φίας ἐξενεγκόντος. Τῇ παρουσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
παραβολὴ συνῆκε ἡ παρὰ τῷ Ἰσαΐ, ὡς εἴρηται (63*).
Πλὴν ἡ μὲν τοῦ προφήτου τὸν ἀμπελῶνα διεμέμφετο,
τῶν γεωργῶν μνήμην οὐδαμῶς πεποιημένη· ὁ δὲ
Σωτὴρ τοὺς γεωργοὺς ἀπὸ τῆς εἰς πρόσωπον ἐστῶ-
τας καὶ παρόντας. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ ἀρχόντες καὶ
ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ· οἷς ὁμοῦ καὶ ἦν ποιήσονται κατ'
αὐτοῦ ἐπιβουλὴν ἰδύλου· καὶ ὡς ἀρθήσεται ἀπ' αὐ-
τῶν ὁ ἀμπελῶν, καὶ δοθήσεται ἐτέροις γεωργοῖς,
προβλεγε· διασαφῶν ἐφεξῆς τίς ποτε εἴη ὁ ἀμπελῶν,
καὶ διδάσκων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἀμ-
πελῶνα· ἥτις βασιλεία Θεοῦ διὰ τοῦ θεοσεβοῦς πολ-
τεύματος πάλαι πρότερον τοῖς ἀρχουσι τοῦ προτέρου
λαοῦ ἐπιστάτευτο. Ἐπειδὴ μὴδὲ τοὺς δέοντας καρ-
ποὺς ἀπεδίδωσαν, πρὸς δὲ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει
μαιφονίαις ἑαυτοὺς περιέσπειραν, εἰκότως τὴν κατ'
αὐτῶν ὁ Σωτὴρ ἐξενέγκας ἀπόφασιν, εἰπὼν· διὰ
τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασι-
λεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἑτέροις ποιοῦντι
τοὺς καρποὺς αὐτῆς (64). — (65*) Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν,
ὅτι ἀπέκτειναν, οὐκ ἔστι ἡ ἀκολουθία τῆς παραβολῆς
ἔχειν δύναται αὐτὸν εἶναι τὸν παρεστέμνον ἐπὶ τιμω-
ρίᾳ, ἣν ἦσαν δίκαιοι ὑποσχεῖν κακοὶ γεωργοὶ καὶ φονεῖς
τοῦ δεσπότου. Ὅτι δὲ αὐτὸς ἐστὶ, δῆλον· αὐτὸς

(66) Αἶθος ὁ Κύριος λέγεται (67) διὰ τὸ γεῶδες σῶμα·
αἶθος τεμνόμενος ἀνευ χειρῶν, κατὰ τὴν ἀνιτὴλ ὄρα-
σιν, διὰ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν· οὐ γὰρ ἐδέχθη
αὐτῷ σπορὰς ἀνθρωπίνης, οὐρανίου δυνάμεως τὰ
κατ' αὐτὸν οἰκονομουμένης· καὶ μήτηρ αὐτῷ ἀπειρό-
γαμος κόρη, καὶ νῦν τὸν πρόπον ἡ καὶ ἡμᾶς ἐξ ἁγίου
Πνεύματος κύουσα. Αἶθος ἦν, ἀλλ' οὐ χρυσοῦς οὐδ'
ἄργυρος, οὐδὲ βασιλεὺς τις ἐνδοξος, ὁμοῖος τοῖς διὰ
τῶν τοιῶνδε συμβόλων παρὰ τῷ ἀνιτὴλ δεδηλωμέ-

sed in pagina versa 263. h.

(63) Cod. A. f. 263. h.

(66) Cod. A. f. 264. Syr. iv, 14.

(67) De hoc mystico saxo verba partim sunt in Theophania Syriaca iv, 14; sed Græcæ textus sub Eusebii nomine a Niceta relatus multo plura recitat, sive ex Theophania sive ex commentariis.

νοῖς· ἀλλὰ τίς γυμνός, καὶ εὐτελής, καὶ ἀπερήμενός·
 διὰ καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου
 ἀπηγόρευται. Ὁ μὲν οὖν τίς φησιν· Ὁὕτω λέγει
 Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὸν θεμέλιον Σιών
 λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐν τιμῇ·
 καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ μὴ κατασχυρῇ·
 ὁ δὲ βοᾷ· Λίθον δὲ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦν-
 τες· καὶ λίθον δὲ προσκόμματος κεκλήκασι αὐ-
 τόν. Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ τὸν Κύριον αὐτὸν
 εἶναι τὸν λίθον διδάσκει, ὡς πη θεοπίστῳ· Κύριον
 αὐτὸν ἀγιάσατε· καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Κἀν
 ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ἦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα,
 καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματος συναντήσεσθε,
 οὐδ' ὡς πέτρης πτώματι. Ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἐν
 παγίδι, καὶ ἐν κοιλίσματι οἱ καθήμενοι ἐν Ἱε-
 ρουσαλὴμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν. Ἀνθ' οὗ
 σαφέστερος ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσε· Κύριον τῶν δυνά-
 μεων, αὐτὸν ἀγιάσατε· καὶ αὐτὸς ἔσται φόβος
 ὑμῶν καὶ κραταίωμα ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς
 ἀγίασμα· εἰς δὲ λίθον προσκόμματος καὶ εἰς πέ-
 τραν σκανδάλου τοῖς δυσὶν οἴκοις Ἰσραὴλ, εἰς
 παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον τῷ οἰκοῦντι ἐν Ἱερου-
 σαλὴμ. Ἐνθα γενόμενος ἐπιστήσων τίνα τρόπον αὐ-
 τὸν τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων τοῖς μὲν ἐπ' αὐτὸν πε-
 ποιθῶσιν ἔσσεσθαι εἰς ἀγίασμά φησιν, ἀλλ' οὐχ ὡς λί-
 θον προσκόμματος, οὐδὲ ὡς πέτραν πτώματος· τοῖς
 δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸν πεποιθῶσι λίθον προσκόμματος καὶ
 πέτραν πτώματος γενήσεσθαι δοκεῖν, διδάσκει. Καὶ
 τίνες οὗτοι, προφητεύει, σαφῶς δηλώσας τοὺς εἰς τὸν
 Χριστὸν ἐπιστήσαντας τῶν ἐκ περιτομῆς. Λίθος δὲ
 καὶ ἄλλως ἐξηρατίζεν ὁ Σωτὴρ διὰ τὸ θεμέλιος
 ἀρραγῆς καὶ πετραῖος ὑποδείχθαι τῇ πάσῃ οἰκο-
 δομῇ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Θεμέλιον ἄλλον,
 φησὶν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος, οὐδεὶς δύναται θεῖναι
 παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός·
 καὶ αὐθις· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Λίθος τοιγα-
 ρὸν καὶ πέτρα καὶ θεμέλιος τοῦ κατὰ Θεὸν πολι-
 τεύματος αὐτοῦ ἦν· καὶ λίθος ἀκρογωνιαίος, ἐκλε-
 κτός, ἐν τιμῇ, μηδένα τῶν εἰς αὐτὸν ἡλικιότων καὶ
 πεπιστευκότων αἰσχύων· ὁ δ' αὐτὸς λίθος ἦν προσ-
 κόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου διὰ τὸ πάθος, ᾧ
 προσκόπτειν τοὺς ἀπιστοῦντας συμβαίνει· καὶ λίθος
 ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ταύτην αὐτὴς
 ἐπισφραγίζεται τὴν ἐμπνευσμένην διὰ τῆς παραβολῆς,
 ἀμπελῶνα καὶ γεωργοὺς εἰσάγων δούλους τε ἀπεσταλ-
 μένους πρῶτους καὶ δευτέρους ὑβρίζομένους πρὸς τὸν
 γεωργὸν καὶ τέλος· Ἰὺν ἀγαπητὸν ὑπὸ μὲν τοῦ Πα-
 τρός ἐκπεμπόμενον, ὑπὸ δὲ ἀσεβῶν γεωργῶν ἀπο-
 κτιννύμενον. Μεθ' ἣν παραβολὴν ἐπιφέρει, τί ἐστι τὸ
 ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν ᾠανίας.

Z.

(68) Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τοῦ τόπου ἐχρησεν ὁ τοῦ
 Θεοῦ λόγος, φέρε ἴδωμεν τὰς αὐτοῦ περὶ τούτου φη-
 νάς. Οὐ φέροντες αὐτοῦ τὴν σεμνὴν διδασκαλίαν, οὔτε
 τὴν πρόβησιν (69) καὶ τοὺς ἐλέγχους, οἱ τῶν Ἰουδαίων

* Isai. xxviii, 16. * Psal. cxviii, 22. * Isai. viii, 14.

cxxvii, 22.

(68) Cod. A. f. 199. Syr. iv, 18.

(69) Videtur declinare a sensu Syrus, qui dicitur

A modi symbola a Daniele demonstrati fuerunt; in-
 dus, inquam, erat, vilis atque abjectus; quare et
 lapis offensionis ac petra scandali dicitur est. Qui-
 dam ergo dicit: Sic ait Dominus, Ecce ego mitto
 in fundamentum Sionis lapidem preciosum, electum,
 angularem, honorabilem. Et qui crediderit in eum,
 non confundetur. Ipse vero clamat: Lapidem quem
 reprobaverunt edificantes. Et, Lapidem offensionis
 eum appellarunt. Isaias vero videt dicere lapidem
 hunc, ipsum esse Dominum, ita definiens: Dominum
 ipsum sanctificate; et ipse erit pavor tuus. Et si ei
 confusus fueris, erit tibi in sanctificationem; neque ut
 in lapidem offendiculi impingetis, neque in petram
 lapsus. Domus autem Israelis in laqueo, habitatores
 Hierusalem in fovea; propterea impotentes erant.
 B Pro quibus magis perspicue Symmachus interpre-
 tatus est: Dominum virtutum, ipsum sanctificate;
 et ipse erit pavor vester et fortitudo, eritque in san-
 ctificationem; lapis vero offendiculi et petra scan-
 dali duobus domibus Israelis, laqueus et scandalum
 incolæ Hierusalem. Atque hoc loco considera, quo-
 modo ipsum Dominum virtutum confidentibus ei
 futurum esse dicit in sanctificationem, non autem
 in offendiculi lapidem, et in petram lapsus. Secus
 vero minime ei confidentibus, lapidem futurum of-
 fendiculi, et petram lapsus, videri docet. Quinam
 autem hi sint, vaticinatur, manifeste demonstrans
 circumcisos qui adversus Christum consurrexerunt
 populum. Aliter quoque lapis est Servator, quia
 C ceu fundamentum immobile ac lapideum, suppositus
 fuit universo edificio vite secundum Deum
 agendæ. Fundamentum aliud, ait divus Apostolus,
 nemo potest ponere præter jam positum, quod est
 Christus Jesus. Et rursus: Petra autem erat Chri-
 stus. Lapis itaque et petra et fundamentum vite
 secundum Deum agendæ, ipse erat; lapis angularis,
 electus, honorabilis, neminem in eo sperantium at-
 que confidentium confundens. Rursus idem lapis erat
 offendiculi et petra scandali propter passionem, in
 quam offendere incredulis accidit; et lapis quem
 reprobaverunt edificantes. Hanc ipse confirmat
 interpretationem per parabolam, vineam agricolæ-
 que inducens, servosque missos primos et alios
 ab agricolis injuria affectos: postremoque filium
 D a patre missum, et ab impiis agricolis interfectum.
 Postquam parabolam inferi, quid sit, Lapidem quem
 reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput
 anguli.

Λίθον δὲ ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος

VII.

Quia vero de loco etiam oraculum edidit Dei Ver-
 bum, agis ipsius hac de re voces animadvertimus.
 Cum nec ejus venerandam doctrinam, neque
 vaticinium, neque reprehensiones æquo animo fer-

* ibid. 13. * I Cor. iii, 11. * I Cor. x, 4. * Psal.

gationem, non autem prædictionem, interpreta-
 tur.

rent Judæorum principes, urbe illum abire curant. Discedens autem Hierosolymis Christus has edidit contra urbem voces: *Hierusalem, Hierusalem, sæpenumero optavi filios tuos congregare, attamen vos renuistis. En relinquitur vobis domus vestra deserta*¹⁰. Jam non Dei domum templum illud, sanctuariumque esse demonstrans, sed illorum domum, propter scelus infandum quod consecuto mox tempore ibidem potratum est: nempe immane Judæorum contra Servatorem piaculum. Porro necesse erat non urbis solum incolas, verum etiam pavementum illud, quo tantopere gloriabantur, dignum referre pretium facinorum ab incolis patratum. Id quod non multo post accidit, cum Romani urbem adorti, cives ejus partim belli jure interemerunt, partim captivos abduxerunt; et præter fame necatos, reliquam multitudinem loco abstractam in orbis terræ vastitatem disperserunt: denique eorum domum seu templum inflammantes, in desertissimam solitudinem converterunt. Sane hæc posterio tempore contigerunt; sed enim Servator, Deus scilicet Verbum, præscientia utens, quæ futura erant suprascriptis verbis ante nuntiavit. Urbis autem filios appellat gentem Judæam, domum vero eorum dicit pro templo. Deinde testatur fore ut ipsorum culpa diris casibus irretiantur; quandoquidem ipse haud semel conatus fuerat sobolem eorum sub pietatis jugum mittere, dum curam eorumdem perpetuam gereret, per singulos prophetas singulasque ætates a pravitate eos retrahens ac revocans. Cæterum hi vocanti minime obtemperaverunt; quamobrem tulit in eos his verbis sententiam: *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta*. Solertissime vero non urbem desertam fore ait, sed domum quæ ibi erat, id est templum, quod jam non suum neque Dei habitaculum haberi vult, sed illorum esse ait. Desertum vero haud aliter fore vulcinatur, nisi quia consueta illa Dei cura ac patrocinio spoliandum erat. Mirari autem subit sermonis effectum, quia nunquam alias ad tantam solitudinem is locus redactus fuit; ne tum quidem cum ob impietatem incolarum atque idololatriam et prophetarum cædes, in Babyloniorum potestatem venit: illo enim tempore septuagenaria fuit loci solitudo. Quare ne fataliter quidem tunc iis dictum fuit, *Relinquitur vobis domus vestra deserta*: neque enim derelicta, imo visitationem opiferam haud multo post experta est, quo tempore splendidiorum prioris statu instaurationem impetravit, ita ut prædixerit propheta quidam, postremam domus hujus gloriam priore illustriorem fore¹¹. Verumtamen post Servatoris nostri effatum, quantopere derelicti Judæi fuerint, quantamque in solitudinem domus eorum venerit, iis quidem qui loca illa lustrant, visio ipsa et tot annorum diuturnitas oraculi eventum demonstrat: etenim tempus non duplo solum, quam septuagenarium desolationis sub Ba-

A ἄρχοντες, τῆς πόλεως ἀπαλλαγῆναι ἐποιοῦν. Ὁ δ' ἀναχωρῶν τῶν Ἱερουσαλὴμων τοιαύτῃ προφητῇ κατὰ τῆς πόλεως φωνᾷς: *Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησας. Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*: οὐκέτι οἶκον Θεοῦ τὸν νεὺν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἁγίασμα, ἀλλὰ αὐτῶν εἶναι οἶκον ἀποφθνήσκοντος· μιάσματος γὰρ ἐναγοῦς ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ δραστήντος ὑπ' αὐτῶν, τοῦτο δ' ἦν τὸ τολμηθῆν αὐτοῖς ἄγος κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐχρὴν δὴπου μὴ μόνον τοὺς τῆς πόλεως οἰκητορας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος, ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν, τάχιιστα ὡς ἑώρασαν οἰκητορας, παθεῖν· ἃ δὲ καὶ πεπόνθασιν οὐκ εἰς μακρὸν, Ῥωμαίων ἐπιβλήντων τῇ πόλει, καὶ τῶν οἰκητόρων τοὺς μὲν πολέμου νόμῳ κατασφαζάντων, τοὺς δ' εἰσχυαλιώτους ἀπαγαγόντων, τοὺς δὲ λιμῷ διαφθειράντων, τοὺς δ' ἀπελασάντων καὶ εἰς πάντα τόπον διασκοιζάντων (70), τὸν δ' οἶκον αὐτῶν καὶ τὸν νεὺν ἐμπρησάντων, εἰς ἑσχάτῃ τε ἐρημίας περιβαλόντων. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτον ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις γενομένον, προλαβὼν ὁ Σωτὴρ τὸ μέλλον τῇ προγνώσει, οἷα Θεὸς Λόγος, τὰ συμβεβηκόμενα προαγορεύει διὰ τῶν προκειμένων. Τέκνα δὲ τῆς πόλεως ὀνομάζει τὸ Ἰουδαίων πᾶν ἔθνος· οἶκον δὲ αὐτῶν ἀποκαλεῖ τὸν νεὺν. Εἴτα μαρτύρεται, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὰ σκυθρωπὰ αὐτοῖς μετελευσεται· ἐπειδὴ περ αὐτοῖς μὲν πολλάκις ἐπισυναγαγεῖν αὐτῶν τὰ τέκνα ὑπὸ τὸν τῆς θεοσεβείας ζυγὸν βεβούληται, οἷα ἐκ τοῦ παντὸς πρόνοιαν αὐτῶν πεποιημένος, δι' ἐκάστου τε προφήτου καὶ καθ' ἐκάστην γενεὰν ἐπιστρέφον αὐτοῖς καὶ ἀνακαλοῦμενος· οἱ δὲ οὐκ ἠθέλον ὑπακούσαι τῇ κλήσει· οὐ δὲ χάριν τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν· *προσένηκεται εἰπών· Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Σφόδρα δὲ ἀκριβῶς οὐ τὴν πόλιν ἔρημον εἶσεσθαι φησιν, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ οἶκον, δηλαδὴ τὸν νεὺν· ὃν οὐκέτι αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Θεοῦ οἶκον βούλεται χρηματίζειν, ἀλλ' αὐτῶν εἶναι φησιν. Ἐρημον δὲ αὐτὸν εἶσεσθαι θεοπίζει, οὐκ ἄλλως ἢ ὑπὸ τῆς πρότερον ἐπισκοπούσης αὐτὸν προνοίας καταλειψόμενον. Καὶ δὲ θαυμάσαι ἔστι τοῦ λόγου τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι δὲ μὴδ' ἄλλοτε πώποτε τοσαύτην ὑπέμεινεν ἐρημίαν ὁ τόπος, οὐδ' ὅτε διὰ τὰς ὑπερβαλλούσας αὐτῶν δυσσεβείας καὶ εἰδωλολατρείας, τὰς τε κατὰ τῶν προφητῶν μαιφονίας, ὑπὸ Βαβυλῶνι ἤλω· ἐδομηκονταετῆς γὰρ ὁ πᾶς τῆς ἐρημώσεως τοῦτον ὅμιον χρόνος κατ' ἐκαίνους ἐγενήθη. Διὸ οὐκ ἂν κυρίως ἐλέγθη αὐτοῖς τότε τὸ, *Ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*· οὐ γὰρ ἀφείθη· ἔτυχε δὲ ἐπισκοπῆς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, καθ' ὃν ἀνανεώσεως μελλόνος ἢ κατὰ τὴν προτέραν ἡξιώθη, ὡς προεῖπὸν τινες τῶν προφητῶν, ὅτι δὲ *Ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τοῦτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν προτέραν*. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὡμὴν φωνὴν, ὅπως ἀφείθησαν, ὅ τε οἶκος αὐτῶν εἰς ἑσχάτον ἐρημίας ἤλασε, τοῖς εἰς τοὺς τόπους ἀφικνουμένοις· ἢ ὅπως αὐτὴ τοῦ λόγου μέλλον δεικνύσι τὸ ἀποτέλεσμα· καὶ ὁ χρόνος δὲ πολυετής· γεγονὼς καὶ μακρὸς, ὡς μὴ μόνον διπλασίονα εἶναι τῆς ἐδομηκονταετῆς· ἐρη-

¹⁰ Matth. xxiii, 37-38. | ¹¹ Agg. ii, 10.

(70) Ab hoc sensu recedunt verba, and others they persecuted.

μίας, τῆς ἐπὶ Βαβυλῶνι γεγεννημένης, ἀλλὰ καὶ τετραπλασίονα ὑπερβαίνειν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόφασιν πιστοῦται.

Καὶ (71) οἱ μὲν ἀξιοθέατα ἦν πάντα τὰ τῆς οἰκοδομῆς, τὰ τε τῆς ἄλλης κατασκευῆς τοῦ αὐτοῦ νεώ, δηλοῦσιν αἱ ἱστορίαι· δείγματός δὲ χάριν εἰσέτι δεῦρο λειψάνα τινα περὶλακται, δι' ὧν τὰ ἱχνη καταλαμβάνεται τῶν πάλαι κατασκευασμάτων. Παντῶν δὲ θαυμασιωτέρα τυγχάνει ἡ θεῖχῃ φωνῇ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προγνώσεως· Ὅτι μὲν ἀμφὶ τὸ ἱερὸν ἐβάδιζεν, οἱ δ' αὐτοῦ μαθηταί, τοῦ περιβόλου τὰς οἰκοδομὰς αὐτοῦ τε τοῦ ἱεροῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος ὑπερθεαμαζόντες, ἔδεικνυν αὐτῷ. Ὁ δὲ καταλλήλως τοῖς τὰς οἰκοδομὰς ἐκτελεγγμένοις ἀπεφάντο, ἐν οἷς ἰθαυμάζοντο, πῶς οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ἀκαθαίρετος· δεῖν γάρ διὰ τὰ τοιμηθησόμενα τοῖς οἰκῆτορσι παντελεῖ φθορὰν καὶ ἐρημίαν τὸν τόπον ὑπομῖναι, ἅτε θὴ ἀσεβῶν ἀνθρώπων γενόμενον οἰκῆτήριον. Ὅπως δὲ τὰ τῆς προρρήσεως εἰς ἔργα προεχωρηκεν, ὃ γε πᾶς νεὺς καὶ ὁ περιβόλος, τὰ τε ἐν αὐτῷ σμῖνα καὶ περικαλλῆ ἰδρύματα, πάντα λόγον καλύπτουσιν (72) ἐρημίαν ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο ὑπέμεινεν· αἰεὶ τε κατὰ χρόνους, καὶ ἐπινέμεται ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ὥς μὴδὲ ἱχνης θεμελίῳ ἐν τισι φαίνεσθαι τόποις, ὃ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ παραλαμβάνειν ὀφθαλμοῖς. Εἰ δὲ φαίη τις μέρη τινὰ ἐτι συνεστάναι, ἀλλὰ καὶ τούτων χρὴ προσδοκᾶν τὸν ἀφανισμόν, ὁσημέραι τῆς ἐρημίας αὐξήσεως, καὶ τῆς εἰρημένης προρρήσεως ἀπορρήτων δυνάμει εἰσαεὶ ἐνεργήσεως. Οἶδα δὲ τινων ἀκούσας ἐρμηνεύσαντων τὴν προειρημένην φωνὴν ἐτέρως· μὴ γὰρ περὶ πάντων τῶν οἰκοδομημάτων εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τινος μέρους, ὃ δὴ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπεδείκνυν αὐτόν· καὶ ἐκείνου γὰρ ἐξηγησέσθαι αὐτὸν τὴν προρρήσιν.

H.

73) Ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐκ αὐτῆς λέγων, ὅτι, Εἰ ἔγνωσ αἱ σὺ, καὶ γὰρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι· νῦν δὲ ἐκρύθη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περικυλώσουσι σε οἱ ἐχθροὶ σοι, καὶ συνῆξουσὶ σε πάντοθεν, καὶ ἐδασιούσι σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. [Τὰ μὲν προλεγόμενα περὶ τοῦ ναοῦ ἦν·] ταῦτα δὲ περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἰδεσπίετο, ἣν Θεοῦ πόλιν ὠνόμαζον οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὸν ἐν αὐτῇ τοῦ Θεοῦ ἰδρυμένον νεών. Ἀποκλαίεται ὅτῃ τὴν σύμπασαν πόλιν ὁ φιλόφρωνος, οὐχ οὕτω τὰ οἰκοδομήματα οὐδὲ τοῦδαρος αὐτῆς, ὥς τὰς ψυχὰς τῶν πάλαι οἰκητόρων καὶ τὴν ἀπίδειαν αὐτῶν ἑλεῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἐρημίας αὐτῶν παρίσται λέγων· Εἰ ἔγνωσ καὶ γὰρ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι. Σημαίνει δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐπ' εἰρήνην τοῦ συμπατος κόσμου γεγεννημένην. Αὐτὸς γὰρ ἦν περὶ οὗ ῥηται· Ἀναστῆς ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-

¹³ Luc. xix, 41-44. ¹⁴ Isai. xlv, 8.

(71) A. f. 267. Syr. iv, 18. Totus qui sequitur usque ad ἐξηγησέσθαι αὐτὸν τὴν προρρήσιν, diserte in codice inseribitur sic· Εὐσεβίου Εὐαγγελικῆς Θεογραφίας Δ'. Eusebii ex Evangelicæ Theophaniæ libro quarto. Aique etiam præcedentem locum, etsi is in codice nonnisi nudum Eusebii no-

A bylone spatium, sed quadruplo etiam majus, post Servatoris nostri sententiam fuisse, exploratum est.

Et quod quidem visu mirabiles essent ædificatio- nes, omnisque reliquis templi illius apparatus, historię demonstrant. Indicii autem gratia, aliquot adhuc reliquię conservantur, ex quibus veterum ornamentorum vestigia noscuntur. Sed præ omnibus mirabilis est vaticinantis nostri Servatoris divina vox. Nam cum ipse circa templum ambularet, ejus autem discipuli septi ædificia et ipsius templi magnitudinem atque splendorem magnopere admirantes demonstrarent, vicissim ipse iis qui ædificia aspiciiebant affirmavit, in his quorum ipsi stupore tenebantur non remansurum lapidem supra lapidem, quin omnia destruerentur. Etenim necessario fore, ut propter habitatorum facinora, universale exitium ac vastitatem is locus pateretur, quia impiorum hominum evaserat habitaculum. Revera cum exitum nacta esset prædictio, totum templum cum septo suo, et cunctis illis splendidis atque ornatis- sime ædificiis, ineffabile dictu vastitatem, ex eo tempore ac deinceps expertum est: quæ imo per tempora augebitur, depascente locum vaticinii potentia, ut jam ne vestigia quidem fundamentorum alieni appaerant, id quod volenti cuilibet spectare coram licebit. Quod si quis dicat, partes aliquot adhuc subsistere, has quoque idem manet exitium, crescente quotidie solitudine, dictique vaticinii insensibili vi semper urgente. Memini quoque me audire quosdam prædictum oraculum aliter interpretantes; scilicet non de toto ædificio Servatorem esse locutum, sed de illa parte, quam ei discipuli mirabundi ostendebant; de hac nimirum parte Christum prædixisse.

VIII.

Videns civitatem, fleuit super illam dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem hac die, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia dies tibi supervenient, quibus inimici tui circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad septrum prosterne- rent te, et filios qui in te sunt ¹⁵. [Superiora quidem de templo prædicta fuerunt;] hæc autem Christus de ipsa urbe vaticinabatur, quam Dei urbem appellabant Judæi, propter conditum ibi Dei templum. Sane clemens Servator luget universam civitatem; neque tam ædificia ac solum ejus, quam animas incolarum, horumque exitium miseratur. Tum futuram ejus solitudinem representat dicens: Si cognovisses et tu die hac, quæ ad pacem tibi. Significans videlicet adventum suum universo orbi per se esse paciferum. Ipse enim est de quo exstabat oraculum; fore ut in diebus ejus oriretur iustitia et pacis copia ¹⁶. Reapse is venerat pacem proximis

men gerit, nihilo tamen minus ex Theophania ad litteram sumptum vidimus.

(72) Syrus legit καλύπτοντα, retulique ejus sensum ad prius comma.

(73) Cod. A. f. 260. b. Syr. iv, 19.

ac longinquis praedicaturus. Quare et his qui se receperunt ait : *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* : quam sane ipsius pacem exceperunt ethnici qui per orbem universum ei crediderunt. Circumcisis vero populus, dum ei nequaquam credit, haud cognovit quae paci suae conferebant. Quare addit Servator : *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis ; quia dies tibi supervenient, et circumdabunt te inimici tui*. Profecto quae illis paulo post superventurae erant clades in urbis obsidione, propterea quod pacem praenuntiata non exceperant, haec, inquam, clades illorum oculis interim subducebantur, qui nihil ejusmodi praevidebant ; ipse tamen easdem manifestis vaticiniis praecinebat, futuram Romanorum obsidionem innuens, bellicae rationem ipsam graphice exponens. Jam quomodo peracta haec fuerint, cognoscere licet ex Josephi historici, qui, Hebraico genere atque in ipsa Judae tribu genitus, nobilis item atque inter suos populares per obsidionis tempora clarus, facta singula calamo persecutus est, consentaneos vaticiniis eventus exhibens. Quod igitur belli casibus ceciderint sancta illa et famosa Hierosolyma, res ipsa testatur.

στήσας. Ὅτι μὲν οὖν ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς αὐτῶν ἐνεσσι τῶν πραγμάτων ἰδεῖν.

IX.

Cum autem videritis circumaam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote appropinquare desolationem ejus. Tunc qui in Judea sunt, fugiant ad montes ; et qui in medio ejus, discedant ; et qui in regionibus, non intrent in eam ; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta fuerunt. Vae autem praegnantibus et lactantibus in illis diebus ! Erit enim pressura magna super terram, et ira super populo hoc. Et acie gladii cadent, et captivi ducentur in omnes gentes. Et Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum¹¹. His verbis Dominus iudicia profert ejus temporis, quo ille locus ad omnimodam vastitatem vocandus erat. Nemo quippe, ait, post eam, quae eventura est, obsessionem, et loci vastitatem inde consequenturam, nemo, inquam, alteram exspectet instaurationem ; cujusmodi Cyri Persarum regis temporibus accidit, tum etiam sub Antiocho illustri, et denique sub Pompeio. Saepae enim bellicas incursiones passa urbs, majorem postea dignitatem recuperavit. Nunc tamen extremam urbi vastitatem atque internecivum excidium adesse creditote, cum eam ab exercitibus obsessam videritis. Jam vero vastitatem Hierosolymorum dicit ipsum templi exterminium, ac caeremoniarum, quae jamdiu ibi ex instituto Moysis peragebantur, abolitionem. Cave enim putes urbis ipsius futuram solitudinem his verbis significari, quasi nemo in ea deinceps habitaturus esset. Dicit enim infra, fore ut urbs haud jam abs Judaeis sed ab ethnicis incoleretur. Solitudinis autem nomine

¹¹ Joan. xiv, 27. ¹² Luc. xxi, 20.

(74) Col. A. f. 270. Syr. iv, 20-24.

σύνη και πληθος εἰρήνης· ἐηλύθει τε εἰς αὐτὸ τοῦτε κηρύξει εἰρήνην τοῖς ἐγγύς και τοῖς μακρὰν· τοῖς τε παραδεχομένοις αὐτὸν φησιν· *Εἰρήνην ἀφ' ἡμῶν ἔμην· εἰρήνην τὴν ἔμην δίδωμι ὑμῖν*· ἦντινα εἰρήνην ἑαυτοῦ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης εἰς αὐτὸν πιστεύσαντα ἔθνη παρεδέξατο. Ὁ δὲ ἐκ περιτομῆς λαὸς, μὴ πιστεύσας εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην ἑαυτοῦ. Διὸ και ἐπιλέγει· *Νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου· ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, και περικυκλώσουσί σε οἱ ἐχθροί σου*. Τὰ γοῦν μέλλοντα αὐτοῖς καταλήψεσθαι μικρὸν ὕστερον ἐν τῇ κατ' αὐτῶν πολιουκίᾳ, διὰ τὸ μὴ προσδέξασθαι αὐτοὺς τὴν προκαταγγελλθεῖσαν αὐτοῖς εἰρήνην, ἐκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα οὐ προσέδον· αὐτὸς δὲ αὐτὰ διὰ τῆς προρρήσεως θεοπνεύσει σαφέστατα, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίαν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς προσημάνας, και ὑπογράφας τὸν τρόπον τοῦ κατ' αὐτῶν γενησομένου πολέμου. Ὅπως δὲ ἐπὶ πέρας ἤχθη ταῦτα, πάρεστιν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίου γραφῆς ἀναλέξασθαι, ὃς δὴ Ἰουδαῖος ὢν, και τῆς παρ' αὐτοῖς Ἰουδαϊκῆς φυλῆς γεγονώς, τῶν τε ἐπιστήμων και ἐπιφανῶν ἐν τῷ ἔθνει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας, ἕκαστα τῶν πεπραγμένων ἰστόρησε, σύμφωνα ταῖς προκειμέναις προρρήσεσι τὰ ἀποτελέσματα παραπιπέπτωκεν ἡ ἀγία και διαδόχτος Ἱερουσαλήμ, ἐξ

Θ.

(74) Ὅταν δὲ ἴδῃτε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γινώτε, ὅτι ἤγγικεν ἐρήμωσις αὐτῆς. Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· και οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκχωρήτωσαν· και οἱ ἐν ταῖς χώραις μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτήν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐτὰ εἰσι, τοῦ πλησθῆναι πάντα τὰ τετραμμένα. Ὁμοί δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις και ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ! Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλῃ ἐπὶ τῆς γῆς, και ὅρη ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. Καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, και αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται πατομένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἀχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. Διὰ τῶν προκειμένων σημεῖα δίδωσι τοῦ καιροῦ τῆς παντελοῦς ἐρημίας τοῦ τόπου. Μηδεὶς γὰρ, φησὶ, προσδοκᾶτω μετὰ τὴν ἐσομένην πολιορκίαν, και τὴν ἐπὶ ταύτην γενησομένην ἐρημίαν τοῦ τόπου, ἐτέραν αὐτῆς ἐσσεσθαι ἀνανέωσιν· ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως γέγονε, και μετὰ ταῦτα ἐπ' Ἀντιόχου Ἐπιφανοῦς, και πάλιν ἐπὶ Πομπηίου. Πολλάκις γὰρ ἦδη πολιορκίας ὑπομείνας ὁ τόπος, μεζονος ἡξιώθη μετὰ ταῦτα τιμῆς. Ἀλλὰ νῦν τὴν ἐσχάτην τῆς πόλεως ἐρημίαν και τὸν παντελῆ ἀφανισμόν ἐπελεύσεσθαι αὐτῇ γινώσκοντες, ἐπειδὴν ἴδῃτε αὐτὴν ὑπὸ στρατοπέδων πολιορκουμένην. Ἐρήμωσιν δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει τοῦ ἱεροῦ τὴν ἀφανισμόν, και τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι πρότερον κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον ἐπιτελουμένων τὴν καθαίρεσιν. Μὴ γὰρ δὴ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐρημίαν νόμιζε δηλοῦσθαι διὰ τούτων, ὡς μηδενὸς ἐν αὐτῇ μὴκέτι κατοί-

κῆσοντας· ἐπιλέγει δ' οὖν ἑξῆς, ὅτι κατοικηθήσεται ἡ πόλις, οὐ μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὸ ἐθνῶν. Ἐρμῶσιν δὲ αὐτῆς ἀποκαλεῖ τὸ μηκέτι ὑπὸ τῶν οἰκείων, μηδὲ κατὰ τὴν νόμιμον λατρείαν συστήσασθαι αὐτήν. Ὅπως δὲ καὶ ταῦτα ἐπληροῦτο, οὐδὲν δεῖ πολλὸν λόγων· πάρεστι γὰρ ὑπ' ἑβραίων ὄρεῖν Ἰουδαίους μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διεσκεδασμένους, ἀλλοφύλους δὲ καὶ ἀλλογενεῖς οἰκῆτορας τῆς πόλεως· μὲν Ἰερουσαλήμ, νῦν δ' ἀπὸ τοῦ πολιορκητοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ (74') Αἰλίας μετωνομασμένης. Τὸ γοῦν παράδοξον τοῦ θεοπίσματος τοῦτ' ἂν εἴη, ὅτι περ Ἰουδαῖοι μὲν, φησὶν, αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν, καὶ Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπ' ἐθνῶν. Ἐκπληκτικὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα, εἰ γε Ἰουδαῖοι πληροῦντες τὴν σύμπασαν ἀνθρώπων οἰκουμένην, ὥστε καὶ μέχρις Αἰθιοπῶν χωρήσαι καὶ Σκυθῶν, καὶ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς γῆς, ἐν μόνῃ τῇ αὐτῶν πόλει καὶ τῇ πόλει θρησκευομένην παρ' αὐτοῖς τόπῳ, οὐχ οἰοί τε εἶναι ἐπιβαίνειν. Καὶ εἰ μὲν ἦν παντελῶς ἔρημος ἡ πόλις καὶ ἀόικητος, κἂν ὑπενόησέ τις τοῦτ' εἶναι τὸ αἴτιον· νῦν δὲ ὑπὸ ἀλλογενῶν καὶ ἀλλοφύλων ἐθνῶν τοῦ τόπου κατοικοῦμένου, μόνοις αὐτοῖς ἄβατος τυγχάνει, ὡς μήτ' ἐξ αὐτόππου δύνασθαι τὸ πατρίον αὐτῶν ἔδαφος θεωρεῖν· ἃ δὲ τοῦτον ἀποτελεῖσθαι τὸν τρόπον ἀκολουθῶς τῷ φησαντι ἐθνωρ.

Καὶ δεῖκνός, ὅτι οὗτ' ἀναστήσεται λοιπὸν ὁ ναὸς, οὗτ' εἰς τὴν προτέραν ἐπανήξουσιν Ἰουδαῖοι πολίται, προστίθισι ταῖς αὐτοῦ προρρήσεις, χρόνον ὀρίζων, μέχρι τίνος ἔσται Ἰερουσαλήμ πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν· λέγει δ' οὖν, ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν· οὕτω σημάνας τὴν τοῦ βίου συντέλειαν, καὶ τὸν μέχρι συντέλειαν λέγων χρόνον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν περ τῆς αἰχμαλωσίας (75) πόλεμον. εἰπὼν· Ἔσται γὰρ ἀνάγκη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὁρτὴ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ τοῦτῳ, καὶ πεσούνται ἐν στόματι μαχαίρας. Ταῦτα δὲ ὅπως κατὰ μέρος ἐπράχθη, καὶ ὡς τὰ προηγουμένα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλους ἔτυχεν, ἔξεστιν ἀπὸ τῆς Ἱστορίας Ἰωσήπου μαθεῖν (76)· ὅς καὶ τῆς φησάσης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προρρήσεως, Ὅθαι δὲ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις! τὸ ἀποτέλεσμα σαφῶς παρίσται, μνημοθεύσας, ὡς γυναῖκες, τὰ ἐαυτῶν βρέφη ὀπτήσασαι πυρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατασχόντος λιμοῦ τὴν πόλιν, ἔφαγον.

(77) Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν γενησόμενον ἐν τῇ πόλει λιμὸν προβεωρήσας ὁ Σωτὴρ, παρήγει ταῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐν τῇ μελλούσῃ κατὰ Ἰουδαίων γενήσεσθαι πολιορκίᾳ, μὴ ὡς ἐπ' ἀσφαλῇ τόπον καὶ φυλαττόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καταφεύγειν ἐπὶ τὴν πόλιν, ὅπερ πεπνῶθασιν οἱ πολλοί, ἀλλ' ἐκείθεν μὲν ἀναχωρεῖν, φεύγειν δὲ εἰς τὰ ὄρη· καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἰουδαίας ἐκχωρεῖν εἰς τὰ ἔθνη (78)· καὶ τοὺς ἐν τῇ

A intelligit derelictionem a suis, ac sacrarum rerum legitimo ritu operandarum finem. Quod hæc autem ita se habuerint, multis verbis confirmare non interest. Palam quippe videre est Judæos passim in omni gente dispersos, extraneos vero atque alienigenas versari in urbe, quæ olim Hierosolyma, nunc ab expugnatore Aëlio Adriano Aelia transformato nomine dicta est. Ergo oraculum idcirco sit mirabile, quia Judæi, inquit, inter omnes populos captivi dispergentur: ad gentes autem quoad attinet, et Hierosolyma, inquit, ethnicorum pede terentur. Terribilis sane eventus! quandoquidem Judæi, qui universum terrarum orbem occupant, atque inter Aethiopes et Scythas usque ad mundi confinia degunt, ad urbem tantum suam propriæque olim religionis sedem accedere nequeunt. Jam si urbs vastata esset desertique ab incolis, hanc fortasse aliquis prædicti exsillii causam existimaret: nunc vero ab extraneis atque ab alienigenis locus habitatur, solis autem Judæis inaccessus est, ita ut ne aspicere quidem patrium solum oculis suis possint. Quæ scilicet hunc exitum habuerunt, ut oraculo fieret satis dicenti: Et Hierosolyma ethnicorum pede terentur.

χρησµῷ· Καὶ Ἰερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ

Atque ut Christus demonstraret, templum deinceps haud instauratum iri, neque Judæos pristinam suam rempublicam recuperaturos, cæteris suis prædictionibus addidit temporis definitionem, quamdiu scilicet Hierosolyma ethnicorum pede terenda essent: ait enim, donec tempora gentium compleantur: ita significans sæculi consummationem, nec non temporis usque ad consummationem intervallum. Significat etiam bellum quod captivitatem præcessurum erat: Futura est, inquit, pressura in terra, magnæque ira super populo hoc, et acie gladii cadent. Atque hæc singula quemadmodum acciderint, atque ut Servatoris nostri oracula sint exitum consecuta, ex Josephi Historia cognoscere licet. Idem alterum quoque Servatoris vaticinium, nimirum Væ lactantibus in diebus illis! eventu perspicue comprobatum tradit: etenim memorat a mulieribus parvulos proprios igne tostos in summa urbis fame fuisse devoratos.

D Hanc ipsam urbi eventuram famem prævidens Servator, admonet discipulos suos ut in proxima Judæorum obsessione, nollent tanquam ad tutum locum et a Deo custoditum in urbem confugere, quod plurimi fecerunt, sed inde potius recederent atque in montes fugerent; et qui erant in media Judæa ad gentes migrarent, et qui in agro degabant nequaquam ad munitas arces concurrerent, neque

(74') Non tamen incruenta victoria. Ait enim Fronto *De bello Parthico*: «Adriano imperium obtinente, quantum militum (Romanorum) a Judæis casum!» Legesis autem historicos a me ibidem in annotationibus laudatos.

(75) Hic Syrus deflectit aliquantum a Græco

sensu; et præterea desunt Syro præcedentes octo versiculi.

(76) *Bell. Jud.* lib. viii, 8.

(77) *Cod. A. f.* 270. *Syr.* iv, 20, 21.

(78) Hic non bene Syrus Græcum videtur intellexisse.

prudentem crederent in oppida secessum, etiamsi A id tempus postulare videretur; sed lucrum potius existimarent fugam, propter impendentem Dei iram tum templo tum civitati. Hac perspicue et extra omnem ambiguitatem demonstrabant causam quamobrem hortabatur ad montes fugere, neque in oppida munita reverti. Ideo ait: Et qui in agris sunt, caveant quominus urbe se concludant. Sunt enim hi dies ultionis, et omnia flendi quæ præsertim apud Danielem scripta sunt. Sed et minæ, *Væ tunc nutrientibus*, quomodo exitum sint sortitæ Hierosolymorum obsessorum tempore, testis idoneus est Flavius Josephus, qui accurate tempus illud, post Servatoris nostri diras, describit; et quomodo, prementibus Romanis urbemque capientibus, maxima Judæorum multitudo gladio consumpta fuerit, multoque plures fame quam ferro perierint. Quin adeo mulieres quoque parvulos suos igne assantes, escam sibi ob extremam penuriam fecerunt. Atque hæc contigerant primo quidem sub Tito ac Vespasiano, postea sub Adriano, Romanorum Imperatoribus; qua ætate interdictum prorsus Judæis fuit patrio solo, et ab ethnicis Hierusalem fuit conculcata, adeo ut nullos incolas cives haberet nisi extraneos et alienigenas, translatis illuc inquilinis, incolarum priorum loco. Exinde enim circumdata est armis urbs, atque hujus sanctuarium ad summam solitudinem redactum fuit: illa denique desolationis abominatio, quam Daniel prædixerat, medio in sanctuario constituta fuit, æneum dico victoris, simulacrum quod in medio templo dedicatum est. C τὸ βέλυσμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δαυὶδ τοῦ ἀπεικόνισμα τοῦ πολιορκητοῦ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῇ

Hæc igitur e plurimis adnotanda curavi propter divinum Servatoris nostri vaticinium dicentis, *Væ prægnantibus et lactantibus in diebus illis!* Sed quoniam ad cæteras Servatoris prædictiones hæc quoque accedit: *Erit pressura magna in terra, et ira super populo hoc*; vel secundum Matthæum, *tribulatio cujusmodi antea nunquam fuit*¹⁸; operæ pretium est audire historicum, qui casus illos sic fere narrat: « Et singillatim quidem crimina civium recenseri nequeunt; summam vero dicam, neque ullam urbem paria mala passam, neque item generationem ullam ab orbe condito scelerum fecundiorum exstitisse. Et quidem urbem Judæi ipsi pessumderunt, Romanosque invitos diram victoriam patrare coegerunt, atque ignem propemodum morantem ad templum pertraxerunt. Certe id dum e superiore urbe inflammatum cernerent, neque doluerunt neque lacrymis dignati sunt. » Atque hæc acciderunt propter illa verba, *Erit enim tribulatio magna*: id quod a Servatore prædictum, post annum denique quadragesimum, Vespasiano Romanum imperium tenente, teste historico, reapse consecutum est.

¹⁸ Matth. xxiv, 21.

(79) Cod. A. f. 270. Syr. IV, 23.

(80) Josephus *Bell. Jud.* lib. vi, 11.

χώρᾳ μὴ καταφεύγειν ὡς ἐπὶ ὄχυρόν τὸπον, μὴδὲ σπουδαίαν ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐπιστροφήν, καὶ αἱ χρεῖαι καλῶσιν· ἀρπαγὰ δὲ εἶδῃσθαι τὴν φυγὴν, διὰ τὴν ἐπιλευσομένην ἐκ Θεοῦ ὀργὴν τῷ τε ναφ καὶ τῇ πόλει. Ταῦτα γὰρ ἀντικρυς καὶ δίχα πάσης ἀμφιβολίας παραστατικὰ ἂν εἴη, τῆς αἰτίας, δι' ἣν παρεκλείετο φεύγειν ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ μὴ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὰς πόλεις. Διό φησι· Καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσελθέτωσαν εἰς αὐτήν· ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι, τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ Δαυὶδ μάλιστα. Ἀλλὰ καὶ τὸ, *Ὅσα ταῖς θηλαζούσαις τότε*, ὅπως τέλους ἐτύχε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πολιορκίας τῶν Ἱερουσαλὴμ, ἱκανὸς πιστώσασθαι· Φλάβιος Ἰώσηπος, ἀκριβῶς τὸν μετὰ τὰς ἀρὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πόλεμον ἱστορήσας· καὶ ὡς, ἐπιστάντων Ῥωμαίων καὶ τὴν πόλιν ἐλόντων πολιορκίᾳ, μυρία μὲν πλῆθη τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐν στόματι μαχαίρας ἀνῆρθη, πλείους δὲ τῶν ἀνηρημένων τῷ λιμῷ διεφθάρσαν· ἥδη δὲ καὶ τὰ αὐτῶν βρέφη γυναῖκες ὀπτήσασαι πυρὶ, τροφὴν χέρηνται δι' ὑπερβάλλουσαν ἔνδειαν. Συνέβαινε δὲ ταῦτα πρότερον μὲν κατὰ Τίτον καὶ Οὐεσπασιανόν· μετὰ δὲ τούτους, κατ' Ἀδριανόν, τοὺς Ῥωμαίων αὐτοκράτορας, καθ' οὓς ἄβαστος μὲν ἐς τὸ παντελὲς Ἰουδαίους ὁ πάτριος αὐτῶν κατέστη τόπος, γέγονε δὲ Ἱερουσαλὴμ πατουμένη ὑπ' ἐθνῶν, ὡς μὴδὲ ἐτέρους ἔχειν οἰκῆτορας πόλιν· ἢ μόνους ἀλλοφύλους καὶ ἀλλογενεῖς, μετοίκων αὐτοῦ κατοικοισθέντων ἀντὶ τῶν πρότερον οἰκητόρων. Ἐξ ἐκείνου δὲ κυκλωθείσης ὑπὸ στρατοπέδῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιασμα τὸ ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ἐσχάτην περιετράπη ἐρημίαν· καὶ C προφήτου ἔστι ἐν τῷ ἁγιάσματι, τὸ χάλκεον φημι ἱερὸν ἰδρυμένον.

(79) Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων τέθεικα διὰ τὴν θέαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόβῃσιν τὴν φήσασαν· *Ὅσα δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἔχουσιν καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις*· ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο ταῖς προβήσεσι τοῦ Σωτῆρος πρόσκειται, τὸ, *Ἔσται ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ*· ἢ κατὰ τὸν Ματθαῖον, *Θλίψις οἷα οὐδέποτε γέγονεν*· ἐπακοῦσαι καλὸν τοῦ ἱστορικοῦ τούτων αὐτῶν τὰ ἀποτελέσματα ὡδὲ πη ἱστοροῦντος (80)· « Καθ' ἕναστον μὲν οὖν ἐπεξίεναι τὴν παρανομίαν αὐτῶν, ἀδύνατον· συνελόντα δ' εἰπεῖν, μήτε πόλιν ἄλλην τοιαῦτα πεπονθέναι, μήτε γενεάν ἐξ αἰῶνος γεγενῆαι κακίας γονιμωτέραν. Τὴν μὲν πόλιν ἀνέτρεψαν αὐτοὶ, Ῥωμαῖους δὲ ἀκοντάς ἠνάγκασαν ἐπιγραφῆναι σκυθρωπῶ κατωρθώματι· καὶ μόνον οὐχ ἐλκυσαν βραδύνον ἐπὶ τὸν ναὸν τὸ πῦρ· ἀμέλει καιόμενον ἐκ τῆς ἀνω πόλεως ἀφορῶντες, οὔτε ἤλγησαν, οὔτε ἐδάκρυσαν. » Ταῦτα διὰ τὸ, *Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη*· ὃ δὲ καὶ προβῆθ' ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, μεμαρτύρηται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μεθ' ὅσα ἐστὶ τεσσαράκοντα, κατὰ τὴν Οὐεσπασιανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατορίαν πληρωθὲν (81).

(81) Præcedentia adamussim sunt in Syriaca Theophrasia. Item quod paulo post sequitur, ταῦτα συγ-

P.

A

X.

Εἴτα μεθίστησι τοὺς λόγους ὁ Κύριος ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, καὶ φησὶ· Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήρῃ καὶ ἀστροῖς. Συγχεῦσθαι δοκεῖ τὰ τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀκολουθίας, διὰ τὸ μὴ διεστέλλαι ἀφωρισμένως τὰ τε περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου λεγόμενα, καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Κατ' οἰκονομίαν δὲ ἄρα τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡ ἀσάφεια γέγονε, κρύπτοντος ἐπίτηδες τῆς τῶν πολλῶν γνώσεως τὰ ἐν ἀπορρήτοις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος μόνοις τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παραδεδομένα· οὕτω τοίνυν ἀναγνωσόμεθα, ὡς εἰ μετὰ διαστολῆς εἰρήτε τοῦτον τὸν τρόπον· Περὶ μὲν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, βλέπετε μὴ τις ὁμᾶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου· καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα· περὶ δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ τόπου τῆς ὑστάτης, μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν αὖτις αὐτὸν ἀνοιγοδομηθῆσθαι προσδοκᾶν, τοῦτ' ἔχειν ὠφελετὴ τὸ σημεῖον· ὅταν ἴδῃτε κυκλομένην ὑπὸ τῶν στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γινώτε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα ποιεῖτε· περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου, ταῦθ' ὑμῖν λέγω· Ἔσται τότε νομιζομένης συγχύσεως.

(82) Ταῦτα, συγγενῇ ὄντα τοῖς παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους περὶ συντελείας παραδεδομένοις, φέρεται παρὰ τῷ Λουκᾷ ὡς εἰρημένα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐνδιατρύβοντι μεταξὺ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων μὴ δεῖν συναρπάζεσθαι, εἰ ποτε, ἐπιστάνοτος τοῦ Ἀντιχρίστου, διατρέχει φήμη περὶ αὐτοῦ, ὡς τοῦ Χριστοῦ φανέντος. Διό φησι· Ἐὰν λέγωσιν ὑμῖν, Ἴδοὺ ὧδε, ἢ Ἴδοὺ ἐκεῖ, μὴ ἐξέλθῃτε, μηδὲ διώξητε· ἀδύνατον γὰρ λοιπὸν τὸν ἄπαξ ἐπὶ γῆς φανέντα πάλιν ἐν γυναικὶ γῆς τὰς διατριβὰς ποιήσασθαι. Εἰ οὖν τις ἔσται ὧδε ἢ ἐκεῖ θρῳλλούμενος, μὴ ἐξέρχησθε ὁμῆς, μηδὲ πιστεύετε τοῖς λεγομένοις· ἄλλος γὰρ ἔσται τις ὑψος, καὶ οὐχ ὁ ἀληθὴς Χριστός· ὃ χρὴ μὴ προσέχειν. Τὸ γὰρ μέγιστον σημεῖον τῆς δευτέρας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας ὡς ἀστραπὴ ἔσται, οὐχ ὁμοία ταῖς πολλαῖς καὶ ἐν μέρει τοῦ παντὸς ἀεὶ φαινόμεναις, ἀλλὰ τις ἰδιόζουσα καὶ ξένη, τὸν πάντα κόσμον ἀθρόως πληροῦσα. Διό φησι· Ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν λάμπει· οὕτως οὖν ἔσται, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ· οὐκέτι γὰρ περιβεβλημένος σάρκα φθαρτὴν ἐξ αἵματος καὶ ὅστις ἐν συγκαίμενῃ (83) βαδίζει, οὐδ' ἐπὶ γῆς βαδίζων ὅς τις κοινὸς ἀνθρώπος ὁφθῆσεται, ἀλλ' ἢ ἐκλάμψει ὅλος δι' ὅλου, τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ θεότητος τοῖς πᾶσι δεικνύς, ὅτε αὐτὸς ὢν τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Οὕτως οὖν

¹⁷ Luc. xxi, 25. ¹⁸ Matth. xxiv, 3. ¹⁹ Luc. xvii, 23.

γενῇ, etc., nominatim dicitur in codice A. f. 233, b, ex Eusebii Theophania libro quarto. Qui autem hic interjacet iractus εἴτα μεθίστησι, etc., cum in codice A. f. 270, omnino connectatur cum præcedente πληρωθέν, eidemque Eusebio inscribatur, nullaue interapedine sejungatur, prorsus a nobis hic poni

Exin orationem convertit Servator ad tempora consummationis, atque : *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis* ¹⁷. Confusus videtur sermonis contextus, quia præcise non sunt distincta, quæ de loci obsessione dicuntur, ab iis quæ de sæculi consummatione. Prudenti tamen divini Spiritus voluntate hæc obscuritas accidit, ut multitudinis cognitioni caute subtraherentur, quæ arcano Servator suis tantum discipulis commendaverat. Sic ergo legemus, quasi cum interpunctione dictum fuerit ut sequitur : De consummatione autem sæculi, cavete ne quis vos decipiat; multi enim in nomine meo venient; et quæ ibi sequuntur reliqua. Postremæ autem loci obsidionis, post quam restitutionis nulla spes, hoc indicium esse debet : quum videritis circumdatam ab exercitibus Hierusalem, tunc scitote vastitatem ejus instare, ideoque quæ ei rei sunt idonea facite. Denique de Antichristi circa consummationem sæculi adventu, hoc vobis aio : *Erit tunc tribulatio magna*. Hactenus de hujus evangelici loci putata confusione.

Θλίψις μεγάλη· ταῦτα μὲν περὶ τῆς κατὰ τὸν τόπον

Hæc, cognata illis quæ apud Matthæum ¹⁸ in monte Olivarum dicuntur apostolis de mundi fine, apud Lucam ¹⁹ narrantur ceu dicta ante ingressum in urbem Hierusalem, morante Jesu inter Samariam et Galilæam. Docet autem his verbis, non oportere quemquam errore abripi, si aliquando, instante Antichristi tempore, fama de eo pervageatur quasi Christus apparuerit. Ideo ait : Si vobis dixerint, *Ecce hic, et ecce illic, nolite ire neque sectemini* : impossibile enim est, eum qui semel in terra apparuerit, rursus in angulis terræ moras trahere. Si ergo rumor dicatur, *Ecce hic, et ecce illic*, nomen vos ire, neque dictis credatis. Alius enim quilibet erit iste, non autem verus Christus; cui propterea non est attendendum. Nam signum maximum secundi adventus Servatoris nostri, tanquam fulgur erit minime simile aliis multis in parte aliqua mundi apparentibus, sed singulare ac peregrinum atque universum orbem repente pervadens. Ideo dicit : *Coruscans de subdiali in subdiale regionem*. Sic erit, inquit, *Filius hominis in adventu suo*. Etenim haud jam corruptibili carne indutus, et sanguine ossibusque compactus procedet, neque in terra ambulans more communis hominis conspicietur, sed coruscabit totus per totum, divinitatis suæ lumen cunctis ostendens, quum sit ipse qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Sic itaque a nobis se esse expectandum docet. Quod si in terra dicant aliquem, vel fando audia-

debut, sive reapse ad Theophaniam pertineat, ut videtur, sive ad commentarium.

(82) Cod. A. f. 233. b. Syr. IV, 35.

(83) Hoc refertur ad incorruptibilitatem; non quod Eusebius neget Christi carnem in secundo adventu.

tur ex multorum rumore, ipsum esse presentem Christum in secundo suo adventu: Vos, inquit, nolite credere, neque de loco vestro exeatis.

Utique Samaritani Dositheum, qui Servatoris ætati successit, prophetam illum esse Moysis vaticinio promissum, firmiter arbitrati sunt; adeo fraudibus ejus capti, ut Christi loco habendum censuerint. Alii vero ipsa Apostolorum ætate Simonem magum magnam Dei virtutem appellabant, et Christum esse putabant: tunc alii pariter in Phrygia Montanum: alii denique alios diversis locis hac opinione persecuti sunt. Neque finem facient veteratores. Nam et alii plures ejusmodi expectandi sunt: qui sane et ipsi oraculorum a Servatore editorum veritatem confirmant.

XI.

Par est admirari nos sinceram veracemque indolem ac philosophiam evangelistæ Matthæi. Hic enim superiorem vitæ partem haud a sancta auspiciatus fuerat professione, sed ab officio telonario atque ab avaritiæ studio. Neque hoc quisquam cæterorum evangelistarum nobis revelaverat, non ejus coapostolus Joannes, non Lucas, neque Marcus, qui cætera Evangelia scripserunt. Sed Lucas quidem, suppresso præsentem nomine, antiquam ejus appellationem usurpavit. Verum ipse Matthæus, suam divulgans vitam, siquæ accusator factus, de se nominatim in proprio volumine ita scribit: *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* ²⁰. Quibus verbis vulnus suum accusabat, ut medentis artem admirareris. Rursusque pergens ulterius, et catalogum discipulorum percensens, ipse sibi publicani nomen imponit, propter eximiam suam bonitatem haud dissimulans superioris vitæ genus, et peccatoribus se connumerat, seque secundum post coapostolum scribit. Nam se combinans cum Thoma, ut cum Petro Andreæ, cum Jacobo Joannem, cum Philippo Bartholomæum, sibi quidem Thomam præponit ²¹, præferens sibi hunc coapostolum quasi potiorum, cum reliqui evangelistæ secus fecerint.

Per hos autem homines polytheismi error paulo potius aversus fuit, Deique regnum omnibus prædicatum ²². Ideoque oportuit nos ne nomina quidem illorum ignorare. Primum ergo par, Petrus et Andreas, quos jam antea diximus piscatores fuisse. Alterum par Jacobus et Joannes, ambo Zebedæo geniti, et hi similiter piscatores. Post hos Philippus et Bartholomæus. Quisnam vero et hic Philippus fuerit, Joannes evangelista docet ²³, dum ait fuisse

²⁰ Matt. ix, 9. ²¹ Math. x, 3. ²² Luc. vi, 13.

(84) Cod. A. f. 269. Syr. IV, 35.

(85) Syr. V, 38. Nominatim recitatur hic locus ex Eusebii evangelica Theophania in cod. A. f. 88 b; item in Vindobonensi, prout ad Leum scripsit Kopitarus.

A δὲν προσδοκᾶν αὐτὸν διδάσκει. Εἰ δὲ ἐπὶ γῆς λέγοιτο τις καὶ ἀκούοιτο θρυλλούμενος καὶ φημιζόμενος παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὡς αὐτὸς παρὼν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, Ὑμεῖς, φησί, μὴ πιστεύσητε, μὴδὲ ἐξέρχησθε τοῦ ἰδίου τόπου

(84) Αὐτίκα Σαμαρεῖται Δοσίθεον μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, αὐτὸν εἶναι τὸν ὑπὸ Μουσείως προφητεύμενον προφήτην· πείσθησαν· ἀπατηθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὡς τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι ἀποφύνασθαι. Ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀποστόλων Σίμωνα τὸν μάγον τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐκάλουν, αὐτὸν εἶναι νομίσαντες τὸν Χριστόν· καὶ κατὰ τὴν Φρυγίαν δὲ Μοντανὸν ἑτέρον· ἀλλαχοῦ δὲ πάλαι ἑτέρους ἄλλοι νενομίσασιν. Καὶ οὐ παύσονται γε ἀπατεῶνες· προσδοκᾶν γὰρ χρὴ καὶ πλείους τοιούτους ἕσθαι· ἐξ ὧν δὴ καὶ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια τῶν σωτηρίων προγνώσειν τὴν μαρτυρίαν εἰληφεν.

IA'.

(85) Ἄξιον θαυμάσαι τὸ ἅπαστον καὶ φιλόληθες ἦθος, καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου· οὗτος γὰρ τὸν πρότερον βίον οὐκ ἀπὸ σεμνῆς διατριβῆς ὥρμαστο, ἐκ δὲ τῶν ἀμφὶ τὰς τελωνίας καὶ πλεονεξίας σκολαζόντων. Καὶ τοῦτο τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν εὐδελὲς ὄηλον ἡμῖν ἐποίησεν, οὐχ ὁ συναπόστολος αὐτοῦ Ἰωάννης, οὐδὲ γε Λουκᾶς, οὐδὲ Μάρκος, οἱ τῶν λοιπῶν Εὐαγγελίων συγγραφεῖς· ἀλλ' ὁ μὲν Λουκᾶς συγκαλύπτει τὸ ὄνομα, τῇ ἀρχαιοτέρᾳ προσηγορίᾳ κατεχρήσατο· αὐτὸς δὲ Ματθαῖος τὸν ἑαυτοῦ στηλιτεύων βίον, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, ὀνομαστὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μνημιζόμενος, ἐν τῷ οἰκίῳ συγγράμματι τὸν ἱστορεῖ τὸν τρόπον· Καὶ παράγων ἐκείθεν ὁ Ἰησοῦς εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ, Ματθαῖον ὀνόματι· ἐλέγχων ἑαυτοῦ τὸ τραῦμα, ἵνα θαυμάσῃ τὴν τέχνην τοῦ ἱατροῦσαντος. Καὶ πάλιν προὖν ἐξῆς τὸν τε κατὰλογον τῶν λοιπῶν μαθητῶν ἐξαριθμούμενος, αὐτὸς ἑαυτῷ τὸ τοῦ τελωνίου προστίθησιν ὄνομα, δι' ὑπερβολὴν ἐπιεικειᾶς μὴ ἐπικυρῶν τὸν πρότερον ἑαυτοῦ βίον· καὶ ἀμαρτωλοῖς ἑαυτὸν συναριθμεῖ, καὶ τοῦ συναπостоῦ δευτέρον ἑαυτὸν καταλέγει. Συνεζευγμένος γοῦν τῷ Θωμᾷ, ὡς Πέτρος Ἀνδρέας, καὶ Ἰάκωβος Ἰωάννης, Φίλιππος τε καὶ Βαρθολομαῖος, προτάττει ἑαυτοῦ τὸν Θωμᾶν, προτιμῶν ὡς κρεῖττονα τὸν συναπόστολον, τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τοῦ

D ναντίον πεποιηκότων.

(86) Διὰ δὲ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἡ πολυθεὸς πλάνη μικρὸν ὑστερον ἀντετρέπετο, ἥ τε τοῦ Θεοῦ βασιλεῖα τοῖς πᾶσιν ἐκηρύττετο. Αὐδ καὶ ἀναγκαιῶς ἐχρῆν ἡμᾶς μὴδ' ἐξ ὀνόματος ἀγνοῆσαι τίνες ἦσαν οὗτοι. Ἡ μὲν οὖν πρώτη συζυγία Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, οὓς ἐμπροσθεν ἐδηλώσαμεν ἀδελφεὺς ὄντας· δευτέρα δὲ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἀμφὶ Ζεβεδαίου παῖδες, καὶ οὗτοι ἀδελφεοὶ· ἐξῆς δὲ τούτοις ἦν Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος· τίς ποτε δὲ ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος, Ἰωάν-

²³ Joan. i, 45.

Mendum autem Θεοφάνους pro Θεοφανεας, πρην in Vaticanum codicem atque in Vindobonensem irrepit.

(86) Cod. A. f. 94 b; Syr. V, 45.

νης ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκει, φήσας εἶναι αὐτὸν ἀπὸ Βηθσαϊδῆ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρου· καὶ ὁ Βαρθολομαῖος δὲ ἀπὸ τῆς τῆς ἀνῆρ, καὶ τῆς τῶν πολλῶν συνέσεώς τε καὶ πικρίας εἰσῆχται ἀλλότριος· καὶ Ματθαῖος δὲ τῶν περὶ τοὺς τελῶνας πάλαι πρότερον ἡσυχασμένων γέγονε. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ πρῶτοι κήρυκες τῆς οὐρανόου βασιλείας, οἷς ὑπέρταται καὶ διακόνους τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ Σωτὴρ ἐχρῆτο, παριστάς αὐτόθεν, ὡς θεϊκῇ δυνάμει, ἀλλ' οὐ θνητοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸ κατορθούμενον αὐτῷ συνετελεῖτο. Ἄλλος μὲν γὰρ τάχα τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης νομοθέτας καὶ διορθωτάς, εὐσεβείας τε κήρυκας προχειριζόμενος, πάντως πῶς δυνατοὺς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος ἀπιδῶν, ἐπενόησεν ἂν, ἐπελέξατο δ' ἂν σοφία καὶ συνέσει χορηγημένους ἄνδρας, ἢ πλουσίους καὶ εὐσχήμονας, τοὺς καὶ χρημάτων δόσεις προτρεφόμενους, καὶ λόγῳ πείσοντας· καὶ τὰς μὲν περὶ θεῶν δόξας ἐπιστημονῶς διελέγοντας, τὴν δὲ περὶ τοῦ πάντων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ γνῶσιν τε καὶ εὐσείθειαν λογισμοῖς ἀποδεικνύοντες παραστήσαντας· καὶ πρὸ γε πάντων προύνοησεν ἂν, μέλλων αὐτοὺς ἐπὶ πᾶν ἔθνος ἐκπέμπειν, ἐρμηνέας αὐτοὺς παραστήσεσθαι τῶν λόγων, ὡς ἂν ἐκαστος ἔθνεσι τῇ αὐτῶν γλώττῃ ὁμιλοῖεν, καὶ τῇ πάντων ἀκοῇ γνώριμον προφέρουσιν τὸ φθέγμα. Ἄλλ' οὐ τοιούτων ἐδέχθη τῷ Σωτῇρι, ὅτι μὴδὲ ἀνθρωπίνως ἐπὶ τοῦτο ὥρμα.

(87) Ἐβδομήκοντα δὲ ἀνεδείκνυ μαθητὰς, ὅποσα λέγεται καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη τυγχάνειν· τοῦτο δὲ καὶ ἡ Μωυσέως ὁλοῖ Γραφή τὸν κατάλογον πεποιμένη τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε γενομένων παίδων· ἐξ ὧν τοὺς πάντας ἑβδομήκοντα φωναι (88), οὓς προπάτορας τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνων λόγος ἀληθὴς γεγενῆσθαι κατέχει (89).

IB' (90).

Ἡμεῖς δὲ καὶ τῆς τοῦ Δανιὴλ μνησθῶμεν ἐνταῦθα προφητείας, ἵνα δείξωμεν, ὅτι καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ

" Luc. x, 1.

(87) Cod. L. 54. Syr. V, 45.

(88) Cod. φήγαι.

(89) Fragmentum hoc disertè citatur ex Eusebii *Theophania* in codice Vat. L. f. 54; et quidem dicitur ex operis secundo libro, si numeralis notæ compendium recte in codice scribitur. Cæterum quum in secundo libro propter argumentum collocari nequeat, huc fere a me transferendum fuit, ubi in Syriaca seu Anglicæ *Theophania* lib. v, 45, memoratur non duodecim Apostolorum tantummodo electio, verum etiam septuaginta discipulorum: *made his disciples, not only the twelve apostles, or the seventy disciples*. Videtur ergo demonstrari a Vaticano fragmento sermonem in *Theophania* fuisse, paulo amplioribus verbis etiam de electione lxx discipulorum; quod mihi certe persuasum apprimè est.

(90) Fragmentum hoc, ab initio usque ad verba ἐν μορφαῖς ἐδείκνυτο, recitatur sub Eusebii nomine a Nicetæ Serrarum episcopo in Catena ms. ad Lucam cod. A. f. 14; itemque cum brevi sub initis augmento a Macario Chrysocéphalo in sua item ad Lucam ms. Catena cod. E. f. 64, inscriptum pariter Eusebio. Deinde in utroque codice, vix brevi spatio interfecto, sequitur pars altera fragmenti quæ incipit: Ὅσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρόνου, desinitque τὰ κατ' αὐτὸν οἰκονομουμένης. Jam vero hæc altera pars in codice A. f. 14, b, perspicue inscribitur:

A ex Bethsaida, quod Andreæ Petrique oppidum naturale erat. Bartholomæus vero vir simplex, multarumque rerum curiositate et molestia alienus introducit. Matthæus fuerat antea professione publicanus. Hi fuere primi cœlestis regni præcones, quibus adjutoribus atque ministris doctrinæ suæ Servator utebatur; hinc demonstrans, divina virtute, non humanis conatibus res suas perfici. Nam certe quivis alius leges humani orbis atque correctores, religionisque præcones designaturus, prorsus lingua et opere valentes, spectata rei magnitudine, prætulisset, atque homines sapientia intellectuque præstantes delegisset, vel divites atque insignes, qui et opum largitione permoverent, et verbis persuaderent: et polytheismi quidem sectam sapienter convellerent, omnium autem rerum auctoris et creatoris Dei notitiam cultumque demonstrativis argumentis stabilirent. In primis vero operam dedisset, ut quos per omnes populos missurus erat, eis idiomatum interpretes adjungeret, ut singulas gentes pro illarum sermone alloquerentur, omniumque aures notis verbis pulsarent. Sed nihil horum opus erat Servatori, qui haud humano more ad id negotium accedebat.

B τοιούτων ἐδέχθη τῷ Σωτῇρι, ὅτι μὴδὲ ἀνθρωπίνως

Septuaginta elegit discipulos, quot nimirum per universum orbem gentes essedicuntur. Id etiam Moysis ostendit Scriptura dum catalogum texti Noachi post diluvium filiorum; ex quibus geniti cuncti illi septuaginta, quos progenitores omnium totius mundi gentium existisse, vera historia tradit.

XII.

Nos vero Danielis etiam vaticinium hic commemoramus, ut ostendamus, Romanum quoque impe-

Εὐσεβίου β' Θεοφανείας: (at in E. textum Εὐσεβίου) litteræ autem β superponitur compendium vocabuli quod tam τρίτῳ legi potest quam τετάρτῳ: et quanquam olim existimavi β positum pro secundo ordinali numero, nunc malim legere βεβλῖπ, ita ut citetur vel tertius vel quartus liber. Atque ita existimandum est in reliquis quoque fragmentis, ubi idem compendium vocabuli occurrit. Age vero cum hæc altera fragmenti pars ex *Theophania* disertè citetur, eaque sine dubio cum priore connectatur, superest ut illa quoque prior ad *Theophaniam* pertineat, quanquam Eusebii tantum nomine titulata; quam rem evidenter et sæpe cognovimus in præcedentibus *Theophania* fragmentis, quæ cum in codicibus Vatt. nonnisi nudum interdictum Eusebii nomen gererent, nunc comparata cum Syra *Theophania*, membra ejusdem esse compertum est. — Et præcedentia quidem xi fragmenta cum Syriacæ *Theophania* conspirare adamussim prope omnia vidimus: exin sequentia jure nostro addimus, quia in codicibus Vatt. gerunt titulum Eusebii *Theophania*; imo et ad Syriacum exemplar aliquando accedunt. Nonne enim etiam in Catena Epist. ad Hebr. ed. Cramerii p. 597, locus Eusebii occurrit, qui non parum congrui cum Syriacæ *Theophania* lib. iii, 40? Εὐσεβίου. Ἀμέλει οὐ κατὰ Μωσέα πλαστὴ λυθίναις τοὺς αὐτοῦ νόμους κατεβάλλετο, στήλαις δ' ὡς περ ἱεραῖς ταῖς αὐτοῦ: γνωρίμων ψυχαῖς

rium oraculo fuisse prædictum atque a Spiritu A prædictum, fore nimirum ut sub eo nasceretur Christus, qui humana cuncta regna destrueret, et suum tantummodo ubique stabiliret, cujus nullus foret finis. Ergo viri desideriorum oracula hoc ferme argumentum habuerunt.

Quemadmodum olim Ægypti principi interpres somniorum exstitit Joseph, ita Daniel Chaldaeorum dominatori Nabuchodonosoro visum declaravit. Nempe quod statua in somnis ipsi ostensa, cujus caput aureum, pectus argenteum, venter æneus, pedes ferrei, quatuor imperia significaret. Ipse quidem caput aureum, propter opes maximas atque delicias regum Assyriacorum. Magnum autem fuit Assyriorum imperium, quia tenuit Ægyptum, Libyam, et universam Asiam, et usque ad Indorum regionem fines protulit : mansitque longis annorum periodis ; nam capto a Nembrodo initio, usque ad Nabuchodonosorum devenit : neque antea desiit, quam ille Dei templo Hierosolymitano manus iniecit. Hoc enim patrato facinore, statim Medi Assyriorum imperium dissolverunt ; primusque Cyrus ad Persas transtulit potentatum. Secundi igitur post Assyrios Persæ orbi imperitarunt splendide et insigni cum gloria : quam rem significabant partes secundæ in statua, argento constantes. Tertius vero superveniens Alexander Macedo pugnavit cum Persa Dario, eoque victo, imperium ad Macedones devolvit : hique gentibus cunctis potiti sunt, tertii post primos. Significabant autem hos quoque, tertiæ statuæ partes ex ære : est enim hæc materia valde vocalis, et longe lateque resonans. Hujusmodi fuit Macedonum imperium, qui Græci erant et idiomatis exquisitoris. Post hæc ferreo denotabatur imperium, validum, et super omnia priora fortissimum : nam et ferri natura reliquas materias propellere et superare solet. Quodnam vero hoc est, nisi Romanorum imperium, quod Macedonico successit? Sub hoc ferreo imperio Christus nascitur, lapis de monte nec ferro nec manibus excisus. Hæc vero imperia sub imaginibus irrationalium sævarumque ferarum ostensa prophætæ fuerunt.

Sicut auro Assyriorum opes representavit, sic leæna effeminatam illorum mollemque vitam denotavit. Persarum vero tarditatem et pondus per ursam. Pantheræ perniciatati Alexandrum comparavit, propter indolis ejus acumen et mobilitatem : hic enim cum tredecim et quidem hand integris annis regnaverit, mundum universum decurrit, qualibet ave volucrior, Europam nempe et Asiam, donec ipsum oceanum attingit. Romani autem Macedones imperio spoliaverunt, postremum illorum deponentes regem Perseum. Syros quoque per Pompeium atque Gabinium duces subugarunt, Asiamque per eosdem stipendiariam fecerunt.

τούς αὐτοῦ κατέγραψε νόμους, καὶ παρεδίδου γὰρ τὴν καινὴν διαθήκην λογισμοῖς καὶ διανοαῖς κεκαθαρμέ-

προτεθέσπιστο καὶ προελαλήθη τῷ Πνεύματι, ὡς κατ' αὐτὴν μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ, ὃς ἐμελλε πάσας τὰς ἐν ἀνθρώποις βασιλείας καθαιρεῖν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀποδεικνύειν μὲν πάντων κρατοῦσσαν, καὶ τέλος οὐκ ἐπιδεχομένην. Τὰ γὰρ μὴν τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμιῶν θεσπίσματα ὧδε πῇ εἶχεν ὑποθέσσει.

Ὅσπερ ποτὲ τῷ τῆς Αἰγύπτου ἀρχοντι ἐρμηνεύς τῶν τεθεαμένων ἐν ὕπνοις κατέστη ὁ Ἰωσήφ, οὕτως ὁ Δανιὴλ τῷ Καλδαίων ἀρχοντι Ναβουχοδονόσορ τὴν ὅλην διασαφεῖ, ὡς ἄρα ἡ εἰκὼν κατὰ τοὺς ὕπνους αὐτῷ ὁρθεῖσα, ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ, τὸ δὲ στήθος ἀργύρου, ἡ δὲ κοιλία χαλκοῦ, καὶ οἱ πόδες σιδηροῦ, τέσσαρας δηλοῖ βασιλείας· αὐτὸς μὲν ἐστὶν ἡ χρυσοῦ κεφαλὴ διὰ τὸ βαθυπλουτοῦν καὶ τρυφήν τῶν παρὰ Ἀσσυρίους βεβασιλευκότων. Μεγάλῃ δὲ καὶ αὕτη ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία· κατέσχον γὰρ Αἰγύπτου καὶ Λιβύης Ἀσίας τε πάσης, διῆλθον τε καὶ μέχρι τῆς Ἰνδῶν οἰκουμένης· διήρκεσε τε μακρὰς ἐτῶν περιόδους, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τοῦ Νεβρώδ, παρατείνασα δὲ ἐπὶ τὸν Ναβουχοδονόσορ· οὐ πρότερον δὲ ἀπεσβέσθη, ἢ χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις νεὼν τοῦ Θεοῦ βαλεῖν. Τούτου γὰρ γενομένου, Μήδοι παρὰ γῆμα τὴν Ἀσσυρίαν ἀρχὴν καταλύουσιν· ὡν πρῶτος Κύρος εἰς Πέρσας μεταστήσαστο τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ δὲ δεύτεροι μετὰ Ἀσσυρίους Πέρσαι τῆς οἰκουμένης ἐπὶ ἤρξαν λαμπρότατα καὶ διαφανῶς· ὃ δὴ καὶ ἐδήλου τὰ δεύτερα μέρη τῆς εἰκόνος ἐξ ἀργύρου πεποιημένα. Τρίτος δὲ ἐπελθὼν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν συμβάλλει μὲν τῷ Πέρσῃ Δαρείῳ· ἐλὼν δὲ τοῦτον, τὴν ἀρχὴν εἰς Μακεδόνας μεταστήσαστο· καὶ κρατοῦσιν οὗτοι τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τρίτοι μετὰ τοὺς πρῶτους. Ἐσθίμηναι δὲ ἄρα καὶ τούτους τὰ τρίτα μέρη τῆς εἰκόνος διὰ τοῦ χαλκοῦ· εὐφρονος γὰρ αὕτη ἡ ὕλη καὶ μακρὰν ἔχειν δύναμένη. Τοιαύτη δὲ τις ἡ τῶν Μακεδόνων ἡγεμονία, Ἐλλήνων ὄντων καὶ τὴν γλῶτταν λογιωτέρων· ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν σιδήρεον ἠνίκατο βασιλείαν, κραταίαν καὶ διαφερόντως παρὰ πάσας τὰς πρὸ αὐτῆς ἰσχυροτάτην· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ σιδήρου δύναμις ἐλαύνει καὶ δαμάζειν τὰς λοιπὰς ὕλας φύσιν ἔχει. Τίς δὲ αὕτη, ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχή, τῆς τῶν Μακεδόνων καταστᾶσα διάδοχος· ἐν ταύτῃ τῇ σιδηρᾷ βασιλείᾳ Χριστὸς γεννᾶται, ὁ τμηθεὶς λίθος ἐξ ὄρους, οὐ σιδηρῷ, ἀλλ' ἄνευ χειρῶν τῷ δὲ προφῆτῃ θηρίων ἁλόντων τε καὶ ἀγρίων ἐν μορφαῖς ἐδείκνυτο.

(90*) Ὅσπερ μέντοι διὰ τοῦ χρυσοῦ τὸ βαθυπλουτοῦν τῶν Ἀσσυρίων παρίστατο, οὕτως καὶ τῆς λεαίνης τὸ τεθελυμένον αὐτῶν καὶ χαῦνον ἐδηλοῦτο· τὸ δὲ βραδύ τῶν Περσῶν καὶ δυσκίνητον, διὰ τῆς ἀρκου· παρῶλαι δὲ περὶ τῇ τῶν Ἀλεξάνδρου ἀνωμοσίᾳ διὰ τὸ τῆς φύσεως ὀξύ καὶ εὐκίνητον· οὐδ' ὅλοις γούν ἔσσι τριτοὶ καὶ δέκα τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσας, τὴν οἰκουμένην ἐπὶ ἤλθεν ἅπασαν, παντὸς ὀρέου ὁρῶν διαπτάς, Εὐρώπῃν ὁμοῦ καὶ Ἀσίαν, ὡς μέχρις αὐτοῦ ψαῦσαι ὠκεανῷ· Ῥωμαῖοι δὲ Μακεδόνας μὲν τῆς ἀρχῆς ἀφαιροῦνται, ὕστατον αὐτῶν βασιλεῖα καθελόντες Πέρσας· Σύρους δὲ ὑποτάττουσι διὰ Πομπηίου καὶ Γαβινίου στρατηγῶν, τὴν τε Ἀσίαν ἁλόντες διὰ τῶν ναυ.

(90*) Cod. A. f. 14, b. Cod. E. f. 65.

αὐτῶν, ὑποχείριον ἐποίησαντο· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὑστά-
την ἀπάντων Κλεοπάτραν εἶπεν Ἀβγουστος, κρατή-
σας Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας (91)· ἐξ ἐκεῖνου τε
ἤδη καθόλου κρατεῖν ἤρξατο ἡ τετάρτη βασιλεία, ἣν
ἡ μὲν τῆς εἰκόνης ἐξῆς σιδηρᾶν ὠνόμασεν, ὡς πάντα
δαμάζουσιν καὶ λεπτύνουσιν· ἡ δὲ τοῦ προφήτου
δρακὸς ζῶον φοβερὸν καὶ ἐκθαμβὸν καὶ ἰσχυρὸν πα-
ρισσῶς· μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ τῆς προφῆτης
τέλη· μόνον γοῦν ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ὁμοῦ δημοκρα-
τίας καὶ τοπαρχίας τε καὶ ἐθνάρχιας καθεῖλε τῶν-
ἐξ αἰῶνος μακροῦ καθ' ἑκάστον ἔθνος ὑπὸ οὐκείας ἀρ-
χουσὶ τυραννουμένων· καὶ μόνον κατὰ πάντων μίαν
μέγαρχον ἡγεμονίαν συνεστήσατο, ἐφ' ἧς καὶ Χριστὸς
γεννᾶται (92).

Π' (93).

Ὁ ὑστατός τε καὶ μέγιστος προφητῶν Ἰωάννης,
κῆρυξ ὁμοῦ καὶ πρόδρομος Χριστοῦ γενοῦς, πρῶτος
ἀπάντων ἀνεφάνει κηρύττων εἰς πάντας καὶ εὐαγγε-
λιζόμενος τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν· οὐ δὲ πρῶτου
ταύτην ἀφέντος τὴν φωνὴν, μετανοεῖν τε παρακα-
λεουμένου, λουτρῷ τε προσεῖναι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀπο-
καθαίρεσθαι τῶν προτέρων ἀμπλακημάτων, παιδρύ-
νεσθαι τε παραινούντος, καὶ παρασκευάζεσθαι ἐπὶ
τὴν εἰσόδον τῆς βασιλείας, οὐκ ἐπὶ μὲν ἀμφὶ τὰ Ἰε-
ροσόλυμα, οὐδ' ἐπὶ τὰ ταύτην συντελούμενα Μωϋσέως
νόμιμα συγκροτούντος, ἀμφὶ δὲ τὸν Ἰορδάνην· τοτα-
μὸν διὰ νέας καὶ ξενιζούσης ἐπαγγελίας τῆς δι' ὕδα-
τος καθάρσεως τὸν πάντα λαὸν προκαλουμένου· οἱ
τῶν ἀνάθεον προφητῶν τὰς περὶ τούτων προφῆ-
σεις διὰ μνήμης φέροντες ἀρχιερεῖς καὶ διδασκαλοὶ,
οἱ τοῦ ἔθνους Ἰουδαίου καθηγούμενοι, τὰς ἀκοὰς
ἐπὶ τῷ νέῳ κηρύγματι πληγέντες, αὐτὸν ὑπὸ τῷ
σαῖναι εἶναι τὸν καὶ πάλαι αὐτοῖς ἤξειν προσδοκώμενον,
κοινοῦν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους Σωτῆρα, Ἰσραὴλ
προφήτου συμβάλλοντες φωνάς, ὡς δὲ ὀνομαστὶ τῆς
ἐρήμου καὶ τοῦ κηρύγματος, καὶ δὴ καὶ τοῦ Ἰορδάνου
ὡδὲ περ ἡμνημένοις λέγων· Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ
ἐρήμῳ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς·
καὶ αὖτις· Ἐδυσπάρηται, ἔρημος διψώσα, ἀγαλ-
λίσσῃ ἔρημος καὶ ἀρθεῖτω ὡς κρίνον· καὶ
Ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλίσσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορ-
δάνου· οἷς ἐπισυνῆπτε λέγων· Ἰσχύσατε, χεῖρες
ἀνεμείναι, καὶ ῥούρατα παραλελυμένα· παρακα-
λέσατε οἱ οὐκ ἐκείνοι τῇ διαβολῇ· ἰσχύσατε, μὴ
φοβέσθε· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρῖνον ἀνταποδίδω-
σιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς· τότε ἀνοιχθή-

⁹¹ Matth. III. ⁹² Isa. XL, 5. ⁹³ Isa. XXXV, 1. ⁹⁴ ibid. 3 seq.

(91) Ita etiam in Chronico Eusebius distinguit ab
Ægypto Alexandriam; nempe urbe denotans Ægy-
ptum inferiorem, ipso autem regionis nomine par-
tem regni superiorem. Revera in hieroglyphicis
passim inscriptionibus duplex Ægypti pars memo-
ratur, superior et inferior.

(92) De Romanorum universali imperio, sub quo
natus est Christus, pulchre Eusebius, etsi aliis ver-
bis, in Syriaca Theophania lib. III, 1, 2. Ibidem ali-
quid etiam dicitur de vaticiniis Christum porten-
dentibus; nimis tamen breviter, id est paucis ver-
bis. Ægre igitur mihi persuadeo tam pauca dixisse
de hoc argumento Eusebium; quo sit ut codicum
Vaticanorum fragmentum hoc de prophetia Danie-
lis, quod nominatim ex Theophania citatur, mihi

A Postremam omnium Cleopatram cepit Augustus,
Ægypto et Alexandria devictis. Ex eo tempore
toto orbe cepit dominari quartum imperium; quod
statuæ quidem representatio ferreum denominavit,
cui quod omnia domuerit atque contriverit; pro-
phetæ autem visio, animal terribile, mirum ac va-
lidissimum. Porro verba confirmavit prædictionis
exitus. Solum igitur Romanum imperium respu-
blicas, præfecturas, et populorum regna destruxit,
eorum scilicet qui a multis sæculis in unaquaque
natione a propriis principibus regebantur; unani-
que super omnes monarchiam constituit, sub qua
natus est Christus.

XIII.

B Postremus ac maximus prophetarum Joannes,
præco simul et præcursor Christi, primus omnium
palam cunctis prædicabat regnum Dei nuntians ⁹⁴.
Qui cum primus hanc vocem emisisset, et ad pœ-
nitentiam hortaretur; atque ad lavacrum accede-
re, et animas prioribus peccatis mundare, et hila-
res purosque esse iuberet, atque ad regni initia
preparari; neque jam consuetos Hierosolymis Mo-
saicos ritus commendaret, sed circa Jordanem flu-
vium, nova inauditaque purgationis per aquam
promissione universum populum invitaret; cum
hæc, inquam, fierent, ii qui veterum prophetarum
de his rebus prædictiones memoria retinebant pon-
tiffices atque doctores, Judaicæ gentis duces, novo
præconio aures perculti, ipsam suspicabantur esse
illum quem venturum jamdiu expectabant, com-
munem humani generis Servatorem; Isaiæ pro-
phetæ oracula comparantes, qui deserti nominatim
et prædicationis atque Jordanis his verbis memine-
rat: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domi-
ni ⁹⁵, et reliqua; et rursus: Latere, desertum si-
tiens, exultet desertum, et efflorescat sicut lilium ⁹⁶;
et, Florebunt et exultabunt deserta loca Jordanis;
quibus addidit dicens: Roboramini, manus remitte-
et gemma dissoluta: consolamini, pusilli mentis;
confortamini, nolite timere: ecce Deus noster judi-
cium retribuit: ipse venit ad salvandum nos: tunc
aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum au-
dient: tunc claudus saliet sicut cervus, et expedita
erit lingua balborum: quia eruperunt in deserto
scatebræ, et vallis in terra sitiente ⁹⁷.

omnino videatur ad Theophaniam reapse pertinere.
Porro insigne aliud de vaticinio Danielico fragmen-
tum Eusebii alibi a nobis recitabitur, in codice
Vaticano repertum, ex ejus deperdito libro xv
Evangelicæ demonstrationis.

(93) In codice A. f. 53, inscribitur Ἐδυσπάρηται ἡ
ἔρημος (mendose absurdeque Θεοφάνους, ut et
alibi interdum observavimus); in ccd. E. f. 154
(itemque in alero hujus apographo), Ἐδυσπάρηται
ἡ ἔρημος. Citari igitur hic Theophaniam dubitari
nequit. Cæterum in Syriaco textu nihil fere hujus-
modi reperiebam. Quanquam de Præcursore locu-
tum fuisse Eusebium sub initium vitæ publicæ
Christi Domini, quæ incipit Theoph. Syr. lib. III,
40, valde est credibile ac prope necessarium.

σονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡς κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείπαι ὡς ἑλαφος ὁ χαλδός, καὶ τρυφῇ ἔσται γλώσσα μοιλάλων· ἐπὶ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἡ σάραξ ἐν τῇ διψώσῃ (94).

Hæc in sacris libris, tanquam in columnis, impressa olim apud se habentes Hebrææ gentis duces, postquam ipsis renuntiatum est Joannem in deserto et juxta Jordanem fluvium prædicare; factis prædicationes conferentes, ipsum esse et non alium, a propheta significatum, conjiciebant; missisque legatis rogabant num ipse esset Christus. Is autem negabat; et se non esse communem Servatorem fatebatur: sed enim præsentem jam eo qui expectabatur, ejusdem se præcursorem dicebat: verumtamen se nihil aliud quam vocem Servatoris nuntiam, esse docebat. Idque Evangelii divina exponit Scriptura: Fassus est, inquit, se non esse Christum, sed vocem in deserto clamantem: *Dirigite viam Domini. Ego aqua baptizo, medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis* ²⁹. Lucas item similiter narrat, confabulantibus cunctis circa Jordanem de Joanne, num is Christus esset, respondisse Joannem: *Ego quidem vos aqua baptizo, venit autem qui me fortior est; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* ³⁰. Quid est autem ignis? nempe rei inutilis consumptio, et ardor spiritus. Eodem sensu Joannes quoque (apostolus) aiebat: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per ipsum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine* ³¹. Sed hic quidem ita initium prædicationis faciebat, deducens vocis instar hominum animas ad perfecti verbi susceptionem. Quamobrem Joannem Inchoationem esse Evangelii, Marcus demonstrat ³². Postquam vero vox siluit munere suo defuncta, et quasi exigua phosphori luce mentes hominum jam clarificaverat, tunc ædum unigenitum quod antea exsistebat Dei Verbum, propriis caro factum emisit splendores.

XIV.

Salis symbolo discipulorum suorum virtutem innuit ³³. Nam quia salis natura ex aqua et flatu constat, parum quid terreni participans, et corruptibilem corporum fluxam naturam constringere solet, ita ut etiam cadavera prævalente vi conservet; convenienter discipulos suos salis naturæ comparat, quoniam et ipsi ex aqua et Spiritu geniti fuerant, atque omnino Spiritu animati, non autem secundum carnem viventes, salis instar quodammodo erant, corruptibilem terrenorum hominum vitam corrigentes atque obdurantes; et eos qui probitate morum ipsis propinquabant, perficientes dulcique veluti sapore donantes. Propterea

²⁹ Joan. i, 23, 26. ³⁰ Luc. iii, 15. ³¹ Joan. i, 7.

(94) Totum hoc fragmentum unica ferme Græca periodo constat, quam longam circuitionem valde consuetam esse Eusebio observat Montfauconius præf. p. 6. ad ejusdem Commentarium in psalmos.

Α Ταῦτα βίβλοις ἱεραῖς, ὥσπερ ἐν στήλαις, τετυπωμένα πάλαι παρ' αὐτοῖς ἔχοντες οἱ καθηγούμενοι τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, ἐπειδὴ Ἰωάννης αὐτοῖς κηρύττειν ἐπὶ τῆς ἐρήμου καὶ ἀμφὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἡγγέλλετο, τοῖς πράγμασι τὰς προρρήσεις συμβάλλοντες, αὐτὸν εἶναι καὶ οὐκ ἄλλον τὸν διὰ τοῦ προφήτου σημαίνόμενον ὑπετόπησαν· ἡρώτων τε ἀποστειλάντες, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. Ὁ δὲ μὴ εἶναι μὲν ὁμολογεῖ, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς τὸ κοινὸν ἀπάντων σωτήριον παρόντος δὲ ἤδη τοῦ προσδοκωμένου, αὐτὸν εἶναι πρόδρομον, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἐρήμου φωνὴν τὴν καταγγελικὴν τοῦ σωτηρίου, αὐτὸς αὐτὸν εἶναι ἐδίδασκε· καὶ τοῦτο ἡ θεία τοῦ Εὐαγγελίου παρίστησι Γραφή· Ὁμολόγησε γάρ, φησὶν, ἐπὶ ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Β Εὐθύνετε τὴν ὁδὸν Κυρίου· ἐγὼ βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν εἰστέκει, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Καὶ Λουκᾶς δὲ τὰ ἑμοῖα ἰσχυροῖ, ἐπὶ Πάντων διαλογιζομένου περὶ Ἰωάννου, μὴ ποτε αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης· Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Τί δὲ τὸ πῦρ; ἡ τοῦ κόφυου δαπάνη, καὶ ἡ ζέσις τοῦ πνεύματος. Τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ· οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὡδὲ πη προκατήρχετο τοῦ κηρύγματος, ὁδοποιῶν οἷα φωνὴ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου λόγου· ἔθεν εἰκότως ἀπαρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτὸν εἶναι ὁ Μάρκος ἐδίδασκεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπώπα μὲν ἡ φωνὴ τὰ οικεῖα πληρώσασα μέρη, σμικρῶ τε οἷα φωσφόρῳ φωτὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων κατασπῆσασα διανοίας, αὐτὸς δὲ λοιπὸν ὁ μονογενὴς καὶ πρῶτον τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ σαρκὸς τὰς οικείας ἐξέπεμπε μαρμαρυγὰς.

ΙΑ' (95).

Διὰ τοῦ τῶν ἁλῶν συμβόλου τὴν δύναμιν αἰνίσσεται τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἅλεις τὴν μὲν οὐσίαν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος συνεστήχασι, σμικρὸν τι τοῦ γεώδους μετέχοντες, τῆς δὲ τῶν φθαρτῶν σωμάτων ῥευστῆς φύσεως πυκνωτικοὶ τυγχάνουσιν, ὥς καὶ τὰ νεκρὰ διακρατεῖν σώματα κρείττονι δυνάμει· εἰκότως τοὺς αὐτῶ μαθητευομένους τῇ τῶν ἁλῶν παραβάλλει φύσει, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος εἰσι γεγεννημένοι ὅλοι τε Πνεύματι ζῶντες, καὶ οὐ κατὰ σάρκα βιοῦντες, ἅλεις τινὲς ὥσπερ ὑπῆρχον, τὸν φθαρτικὸν βίον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἐπιστρέφοντες καὶ πυκνοῦντες, τῷ τε κατὰ ἀρετὴν βίῳ τοὺς αὐτοὺς πλησιάζοντας ἀρτύοντες καὶ

³² Marc. i, 4. ³³ Matth. v, 13.

(95) In codice A. f. 205. b. perspicuus titulus Εὐσεβίου βιβλίου τετάρτου θεολογίας. Solus enim ordinalis numerus in compendio est.

καθηδύνοντες. Ταύτη τοι καὶ Μωϋσῆς ἐνομοθέτει διὰ A
 συμβόλων τοὺς ἄλλας προσφέρειν τῷ Θεῷ, ὡς πη λέ-
 γων· Καὶ πᾶρ δῶρον θυσίας ὁμῶν ἀλλ' ἀλισθή-
 σεται· ἀλλ' ὅμως δι' αἰσθητῶν σωμάτων ταύτ' ἐπιτε-
 λεῖν ἐνομοθέτει. Ὁ δὲ τῶν καινῶν ἀδέντης νόμον
 τοὺς ἄλλας ἡμῖν τοὺς θεοφιλεῖς διαρρήδην ἐδείκνυ,
 τούτους εἶναι παριστάς τοὺς φύλακας τῶν αὐτοῦ παρ-
 αγγεμάτων· οἷς καὶ εἰς πρόσωπον ἔλεγεν· Ὑμεῖς
 ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς.

IE (96).

Φησὶ γάρ· Πᾶς, ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἡμοί, ὁμο-
 λογηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων. Ὡς γάρ ἐπὶ
 ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ὃ τῆς ἐμῆς βασιλείας γνή-
 σιος στρατιώτης πεπαρρησιασμένος τὴν εἰς ἐμὲ ποιη-
 σεται ὁμολογίαν, οὕτω καὶ τὸν τοιοῦτον ἀμειβό-
 μενος κατὰ τὸν τῆς ἐμῆς βασιλείας καιρὸν, μάρτυς
 αὐτῷ παραστήσεται τῆς εὐσεβοῦς ὁμολογίας, τὰς
 ἐνστάσεις, καὶ τὴν παρῆρσίαν, καὶ τὴν ὑπομονήν,
 καὶ τὸ τέλος τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, τοὺς τε λοιποὺς
 ἄλλους τῆς φιλοθέου στρατείας αὐτοῦ καταριθμούμε-
 νος, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν ποιησόμενος
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ταύτην ἀμοιβὴν
 ἐντεῦθεν ἤδη παρέξει ἐπαγγέλλομαι τοῖς ἡμοίς ὁμο-
 λογηταῖς καὶ μάρτυσι τοῖς ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων
 πεπαρρησιασμένους τὴν ἐμὴν ἀνακηρύξαι βασι-
 λεῖαν. Καὶ τί δ' ἂν γένοιτο μακαριώτερον τῆς τοιαύ-
 τῆς ἐπαγγελίας; Τί δ' ἂν κρείττον καὶ ἐνδοξότερον
 τοῦ πρὸ τοῦ Θεοῦ βήματος αὐτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον ἀναδέξασθαι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὁμολογίαν;
 ἔργω τε τῆς μαρτυρίας τὴν ἀμοιβὴν ἐνδείξασθαι, ἐν
 αὐτῇ ψυχῇ τοῦ μαρτυρουμένου γενόμενον, καὶ ὡς-
 περ ἐν ἀγίῳ ναῷ ἐν αὐτῷ κατοικήσονται; Τοῦτο δ'
 οὐν ἐπήγγελλται, οὐ παρέργως εἰπὼν· Ὁμολογήσω
 καὶ ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἔξω που συγχάνουν τοῦ μαρ-
 τυρουμένου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ κατοικῶ, καὶ τῆς θεότητος
 αὐτὸν πληρῶν τῆς ἐμῆς, δι' αὐτῆς τῆς ἐνεργείας τὴν
 ἐν αὐτῷ ποιῆσθαι ὁμολογίαν.

Πλὴν ἐπιβρώσας αὐτοὺς ἔλπισιν ἀγαθαῖς διὰ τῆς
 τοσαύτης ἐπαγγελίας, ἐπιστρέφει πάλιν τοὺς αὐτοὺς
 δι' ἀπειλῆς φοβερωτέρας ἐπιλέγων, ὅτι, Τὸν ἀρνη-
 σάμενον ἀπαρνήσομαι. Ἀναγκαιὸς δὲ καὶ ταύτην
 αὐτοῖς ἐπανετεῖναι τὴν ἀπειλήν, ὥς ἂν μὴ καταφρο-
 νήσαιεν τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας, ἐμπάλιν δὲ ὅπως
 φρίττειεν τὴν ἀρνήσιν τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας, διὰ τὴν
 ἐπακολούθουσαν αὐτῇ τιμωρίαν, ἥτις ἦν τὸ πρὸς τοῦ
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀρνηθῆναι. Ὅμοιον δ' ἂν εἴη τὸ ἀρνη-
 θῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῷ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τῆς τοῦ
 Θεοῦ σοφίας, καὶ τῷ ἐκπασεῖν τῆς ζωῆς, καὶ τῷ στε-
 ρηθῆναι τοῦ φωτός, καὶ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀπο-
 βληθῆναι. Τὸ δὲ καὶ ταῦτα πάντα παθεῖν ἐνώπιον
 τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέ-
 λων μονονοῦχι παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς βήμασι κατακριθέντας καὶ ἀποβλήτους γενομένους τῆς αὐτοῦ
 βασιλείας, ποίας οὐκ ἂν γένοιτο χεῖρον ἐσχάτης τιμωρίας;

¹¹ Lev. II, 13. ²² Matth. V, 13. ³³ Matth. X, 32, 33.

(96) Cod. A. f. 166. b. Cod. L. f. 94 In utro-
 que codice præponitur fragmento tituli Eusebii

A et Moyses lege sanciebat ut quasi symbolum sal
 Deo offerretur, sic dicens: Et omne munus sacri-
 ficii vestri sale condietur. Et ille quidem sensibili-
 bus corporibus hæc fieri mandabat. At novarum
 auctor legum sale nobis homines Deo caros per-
 spicue denotat²¹, hos mandatorum suorum obser-
 vatores esse affirmans. Quibus etiam aiebat: Vos
 estis sal terræ²².

XV.

[Ait enim: Quicumque confessus fuerit de me,
 confessio de eo fiet coram angelis²³. Sicut enim
 apud duces regesque fit, ille qui mei regni fide-
 lis miles confidenter de me confessionem fecerit,
 hunc ego vicissim remunerans, regni mei tempore,
 testis ei adero religionis confessionis; pignus per-
 actas, animi alacritatem, patientiam, perfectam
 erga Deum charitatem, et reliqua Deo devotæ ejus
 militiae certamina computans, eique patrocinans
 apud Patrem meum qui in cælis est. Hanc re-
 tributionem jam nunc spondeo me daturum con-
 fessoribus testibusque meis, qui coram cunctis
 hominibus confidenter meum prædicaverint re-
 gnum. Quid porro beatius hac promissione fieri
 potest? Quid melius vel gloriosius, quam ante di-
 vinum tribunal unigenitum ipsam Dei Verbum fa-
 ciendam suscipere de nobis confessionem? atque
 adeo opere præmium nostri de eo testimonii ex-
 hibere, dum in ipsa testis sui anima versatur, ac
 veluti in sancto templo in eadem habitat? Atqui
 hoc promisit, haud casu dicens: Confitebor et
 ego eum. Non enim alicubi, extra eum de quo
 confiteor, sum, sed in ipso habito, atque eum
 deitate mea complens, per ipsam efficaciam, qua in
 illo operor, confessionem de eo peragam.]

Postquam illos priore effato in egregiam spem
 erexerat, rursus attentos facit eos, terribiliori-
 bus minis admonens fore ut ipse negantem se ne-
 get. Necessario autem has quoque ipsis minas
 intendit, ne forte aliquando negligent ipsum confi-
 teri, vicissimque ut negare eum perhorrescant
 propter consecuturam ejus rei pœnam, nempe quia
 a Filio Dei negabuntur. Perinde vero est negari a
 Patre, atque a Dei sapientia negari, et vita exci-
 dere, luceque privari, et omni bono depelli. Porro
 hæc omnia coram Patre cœlesti perpeti, et spe-
 ctantibus angelis propemodum ante divinum ipsum
 tribunal condemnari, et illius regno expelli, quidni
 quovis summo supplicio pejus sit?

β. Θεογενείας, cum compendiis in secundo voca-
 bulo, ut in præcedentibus dixi.

XVI.

Dum ait Dominus ⁸⁷, se venisse ut gladium immitteret, neque ut pacem daret, sed ut potius separationem inferret, his verbis docuit haud grata, neque multis consueta, neque jucunda daturum mundo advenisse, sed talia quæ ipsi erunt igne urentiora, nequitiam quamlibet et animæ improbitatem ceu alienam materiem prorsus combustura, et auri instar cuiusque animam illustratura qui eam vim receperit; per quam mox tanquam gladio acutissimo, genere inter se affines separare non demorabitur, ita ut filios a patribus dividat, filias a matribus, nurus a socrubus, rationali inquam telo divinoque gladio, et divino salutarique igne, ut melioris frugis homines ad cælestia desideria inflammantur, neque diutius cum improbis societatem habere patiantur: atque ita hinc ipsis civile bellum merito conficitur, iniquis patribus fideles filios persequentibus, matribus irreligiosis filias frugi, socrubus pariter nurus suas: ipso scilicet hæc operante, dum humanarum animarum delectum operatur, et invisibili divina potentia inter has discernit; et dignas quidem gratia sua ac vocatione, pro virtutis merito conscribit, indignas autem electione sua secernit. Hæc in antecessum divina provisione discipulis exponebat, futurum affirmans civile bellum propter suam doctrinam, et se ignem accensurum, et gladium per domos immisurum, et vim suam per cognationes discursuram, ut a noxiis parentibus affinisque dividat, sed Deo conjungat; futuram quippe plurimam inimicitiam et pugnam suorum militum adversum aliter viventes, in domibus singulis; dum alii irreligiosos, intemperantes, et asperos sectantur mores; alii modeste, composite, pieque vivunt. Hinc odium grave bellumque inconciliabile in singulis familiis conflatum iri. — Dei notitiam atque amicitiam, quam discipulis suis conciliabat, animæque imperturbationem, et mentis serenitatem firmumque statum, pacis vocabulo denotans. Vere enim illa pax est, quæ justitia Dei et pietate gloriatur.

προβέβηκε μαθηταῖς, τὴν τε τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, καὶ λογισμοῦ τὸ γαλήνην καὶ εὐσταθεῖς τοῦτον ἀποκαλῶν τὸν τρόπον· (3) εἰρήνην γὰρ ὅτιως ἔχειν ἐστίν, ἢ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐσεβείᾳ σεμνυνομένην.

Verumtamen hæc præcipiebat Servator, haud equidem contra Moysis legem dicentem: *Honora*

⁸⁷ Matth. x, 54.

(97) In codice A. f. 186 fragmentum hoc gerit perspicue titulum *Εὐσεβίου δευτέρου* (vel *δευτέρου Θεοφραστάς*). Aiqui illud *δευτέρου* mendum existimo amanuensis qui in antiquiore codice legerit litteram δ, [quarto, praveque explicaverit *δευτέρου*. Recapse in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12 et 28, sermo est de dissidiis bellisque domesticis ac civilibus religionis diversæ causa; quanquam nostrum fragmentum nonnisi alicubi cum prædictis locis congruit.

(98) *Th.* Syr. iv, 12.

(99) Sine dubio pertinet ad hunc locum fragmentum Eusebii in Catena ad Matthæum cap. x, 54, edit. Cramerii, p. 84. *Εὐσεβίου Καισαρείας*. Τὴν τμητικὴν (μάχαιραν) εἰς τὸ διαμεῖναι τοὺς ἀγίους τοῦ

A

157 (97).

(98) *Ἀέγων μέντοι ὁ Κύριος, ὅτι Πῦρ ἦλθεν βαλεῖν, καὶ οὐκ εἰρήνην δοῦναι, ἀλλὰ διαμερισθῆναι, ἐδίδασκεν διὰ τούτων, ὅτι μὴ τὰ φῖλα μηδὲ τὰ συνήθη τοῖς πολλοῖς καὶ τὰ ἡδέα παραδώσων ἐλήλυθε τῷ βίῳ, ἀλλὰ ταῦτα ἃ δὲ πρὸς αὐτοῖς ἔσεσθαι καυστικώτερα, πᾶσαν κακίαν καὶ μοχθηρίαν ψυχῆς ὥσπερ ἄλλοτριαν ὕλην καταφλέξαντα, καὶ χρυσοῦ διέκην λαμπρύνοντα πᾶσαν ψυχὴν τῶν παραδεξομένων αὐτοῦ τὴν δύναμιν· δι' ἧς ὅσον οὕτω μέλλειν μαχαίρας δίκην δευτέρας διαιρεῖν τοὺς κατὰ γένος ἀλλήλοις προσήκοντας, ὥστ' ἀφορίζειν υἱοὺς γονέων, καὶ θυγατέρας μητέρων, καὶ νόμφας τῶν κηδεστριῶν, ὑπὸ τοῦ λογικοῦ βέλους καὶ τῆς θεϊκῆς μαχαίρας τοῦ τε θείου καὶ σωτηρίου πυρὸς, τῶν ἐν ἀνθρώποις κρείττονων ἐπὶ τὸν οὐράνιον πόθον ἐξαπτομένων, καὶ μηκέτι οἶον τε φέρειν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνουσίαν· ὥστ' ἐνθένδε εἰκότως τὸν ἐμφύλιον αὐτοῖς ἀναρρίπτεισθαι πόλεμον, πατέρων μὲν φαύλων υἱοῖς πιστοῖς ἐπανισταμένων, μητέρων δὲ ἀθέων θυγατράσι σώφροσι, κηδεστριῶν τε ὡσαύτως ταῖς ἐκνύων νόμφαις· αὐτοῦ ταῦτ' ἐνεργούντος ἐν τῷ στρατολογεῖν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, καὶ τὰς ἀξίας τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐκλέγεσθαι, ἀοράτῃ τε καὶ θεϊκῇ δυνάμει ἐν μέσοις τούτοις ἅπασι διακρίνειν (99)· καὶ τοὺς μὲν ἀγίους τῆς αὐτοῦ χάριτος τε καὶ κλήσεως ἀριστίνδην ἀποβάλλειν, τοὺς δ' ἀναξίους τῆς ἐκλογῆς ἀφορίζειν (1). Ταῦτα προλαβὼν ἐνθὲν προγνώσας διεστέλλετο πρὸς τοὺς μαθητάς, μαρτυρόμενος τὸν μέλλοντα συστήσεσθαι ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τοὺς αὐτοῦ λόγους· καὶ ὡς πῦρ ἐξάψει, καὶ μάχαιραν ἐμβαλεῖ κατ' οἴκους, καὶ κατὰ συγγενεῖς ἢ αὐτοῦ δύναμις, χωρίζουσα μὲν τῶν ἐπιδιδωδὸν γονέων καὶ συγγενῶν, συνάπτουσα δὲ τῷ Θεῷ, καὶ τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐνοῦσά τοὺς ἀγίους αὐτῆς· ἔσεσθαι γὰρ πλείστην ὅσην διαφοράν τε καὶ μάχην τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν πρὸς τοὺς ἐναντίας ζῶντας, καθ' ἕκαστον οἶκον, τῷ τοὺς μὲν τὸν ἀκαλαστον καὶ ἄθεον καὶ δυσμενῆ μετεῖναι βίου τρόπον, τοὺς δὲ τὸν σόφρονα καὶ κόσμιον καὶ ἐπιεικῆ· διὸ δὴ ἐχθρὰν δεινὴν καὶ πόλεμον ἀσπονδὸν ἐκ τούτου συστήσεσθαι ἐφ' ἑκάστης συγγενείας (2). — Τὴν πρὸς Θεὸν γνῶσιν τε καὶ φιλίαν, ἣν τοῖς αὐτοῦ*

καὶ λογισμοῦ τὸ γαλήνην καὶ εὐσταθεῖς τοῦτον ἀποκαλῶν τὸν τρόπον· (3) εἰρήνην γὰρ ὅτιως ἔχειν ἐστίν, ἢ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐσεβείᾳ σεμνυνομένην. (4) Πλὴν ταῦτα διέτάττετο ὁ Κύριος, οὐκ ἀντιμοθετῶν τῷ φάσκοντι παρὰ Μωϋσεῖ, *Τίμα τὸν πα-*

Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιοῦτων.

(1) Hæc in Syriaca *Theophania*, lib. iv, 12, ait Eusebius se sumere ex Hebraico Evangelio, quod alibi etiam ab Eusebio citatum postea videbimus.

(2) Hæc valde congruunt cum *Theoph. Syr.* iv, 28.

(3) Vides hunc præcipue locum adamussim pertinere ad Syriacam *Theophaniam*, lib. iv, 12, ita tamen ut Græcus textus mihi lucidior meliorque videatur.

(4) In codice A. f. 204, perspicue, cum compendio tantum in secundo vocabulo: *Εὐσεβίου βιβλίῳ τετάρτῳ Θεοφραστάς, Eusebii ex libro quarto Theophania.*

τέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, νόμῳ, βεβαιῶν δὲ Ἀ
 κάκεινον καὶ ἐπισφραγιζόμενος διὰ τῆς κρείττονος
 καὶ ἐντελεστείας ἐντολῆς τῆς τὸν Θεὸν ἐξ ὧν ψυχῆς
 ἀγαπᾶν διακελευομένης. Πατέρα μὲν γὰρ καὶ μητέρα
 τιμᾶν παντὶ τῷ νόμιμον κατὰ φύσιν· ὅντος δὲ ἐτέ-
 ρου πατρὸς τοῦ καὶ τῶν γεγεννηκότων κρείττονος,
 αὐτοὺς τε ὑποστησάμενου, ἦν δὲ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ὁ τὰ προκείμενα διαταττόμενος, οὐ χρῆναι
 φησι· ὑπερβάλλειν τῇ φιλίᾳ τοὺς τὸ σῶμα γεγεννηκό-
 τας τοῦ τὴν λογικὴν ὑποστησάμενου Λόγου· ἀλλὰ
 κάκεινους μὲν προσφέρεισθαι τιμῇ τῇ πάσῃ, διαθέσει τε
 τῇ προσήκουσῃ, αὐτῷ δὲ ὑπερβαλλόντως τὸ πρῶτον
 ἀπονέμειν σέβας, ὑπεραγαπᾶν τε καὶ φιλεῖν αὐτὸν
 ὑπὲρ πάντας· ὡς μὴ κατοικεῖν δι' αὐτὸν καὶ γονέων
 ἀσεδῶν διίστασθαι, καὶ ἀδελφῶν ἀφορίζεσθαι,
 υἱοὺς τε καὶ θυγατέρας ἀποστρέφεσθαι, καὶ τῇ τοῦ
 Λόγου τμητικῷτάτῃ μάχαιρα τοῦτων ἀπάντων τὰ
 φυσικὰ διακρίπτειν φίλτρα, εἰ ἐμποδὼν ποτε γένοιτο
 τῇ περὶ αὐτὸν εὐσέβει διαθέσει. Διὸ ἀκριβῶς ἐν τῷ
 Ματθαίῳ ἐφη· Ὁ φιλοῦν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ
 ἐμὲ οὐκ ἔστι μου δέσιος· χώραν μὲν γὰρ διὰ τούτων
 καὶ τοῖς τῷ γένει προσήκουσι διαθέσεως κατελίμπα-
 νεν· ὑπὲρ αὐτὸν δὲ οὐκέτι· αὐτοῖς συνεχώρει τιμᾶσθαι,
 οὐδὲ διὰ τὴν εἰς τὸν πατέρα αἰδῶ, ἢ τῆς τεκούσης
 ἔνεκα, ἢ χάριν τῆς πρὸς τὰ φίλτατα στοργῆς, ἐξέ-
 μυσθαι τὴν αὐτοῦ φιλίαν, ἀλλὰ φιλεῖν μὲν κάκει-
 νος, ὡς καὶ τοῦ τῆς φύσεως νόμου καὶ τοῦ θεοῦ
 λόγου τούτου διαγορεύοντος· μέχρι δὲ τούτου φιλεῖν,
 μέχρις ὅτε μὴδὲν καταδιδάπτει ἢ περὶ αὐτοῦς διάθε-
 σις τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν. Εἰ δὲ μέλλοιεν
 ἐμποδῶν ποτε οὗτοι γίνεσθαι τοῖς τῆς θεοσεβείας νό-
 μοις, προτιμητέος ὁ τῶν ψυχῶν Πατήρ· οὗτος δὲ ἦν
 αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ταῦτα διακελευόμενος καὶ
 νομοθετῶν δεῖν τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ὑπὲρ πάντας
 τοὺς τῷ γένει προσήκοντας αὐτὸν ἀγαπᾶν, μὴδὲ προ-
 τιμᾶν τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως φίλτρα σαρκῶν ἢ
 σωματίων συγγενείας. Τότε δὲ καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ
 Θεοῦ ἡ τμητικῷτάτη, τοὺς ἀναξίους ἀπὸ τῶν ἀξίων
 διακρίπτουσα, διέλοι ἀν δίκαιος τῶν μὴ ἀσεδῶν (4)
 γονέων τοὺς εὐσεβεῖς ἀφορίζουσα υἱοὺς. Ὡσαύτως τι-
 μητέον καὶ ἀγαπητέον υἱοὺς καὶ θυγατέρας νόμοις
 φύσεως, οὐ μὴν ὥσθ' ἔνεκεν τούτων ἐξάρνους γίνε-
 σθαι τῆς περὶ αὐτὸν ὁμολογίας· μεγίστης τε τιμη-
 ρίας ἀπειλητικὴν προήκατο φωνὴν εἰπὼν κατὰ μὲν
 Λουκᾶν, Οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς· κατὰ δὲ
 Ματθαῖον, Οὐκ ἔστι μου δέσιος· εἰπερ ὁ ταῦτα λέ-
 γων αὐτὸς ἔχεινος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ καὶ ἡ σοφία καὶ τὸ φῶς καὶ
 μου δέσιος, ὅμοιον ἂν εἴη τῷ, Οὐκ ἂν γένοιτο Ἰωῆς
 Ἐπιτείνων δὲ τοὺς τῆς ψυχῆς τόνους, καὶ τῆς, ὡς ἂν
 εἴποι τις, στρατιωτικῆς κατὰ Θεὸν ἀνδρείας τὴν ῥώ-
 μην ἀναζωπυρῶν, ἐπιλέγει· Καὶ ὃς οὐ βαρύνει τὸν
 σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύνα-
 ται μου εἶναι μαθητῆς· οὐ γὰρ πατέρων, φησὶν, οὐδὲ
 μητέρων, οὐδὲ υἱῶν, οὐδὲ θυγατέρων μόνον προτιμᾶ-
 σθαι προσήκει τὴν ἐμὴν φιλίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώμα-
 τος αὐτοῦ, καὶ αὐτῆς ὅλης τῆς προσκαιροῦ ζωῆς. Τὸ

patrem tuum et matrem tuam²²; imo et illam fir-
 mans sigilloque muniens per melius perfectiusque
 praeceptum quo Deum tota anima diligere jube-
 mur²³. Nam patrem quidem matremque honorare
 quilibet homo lege naturae debet. Sed cum et alius
 pater sit gignentibus melior, qui et hos creavit,
 nempe ipsum Dei Verbum, qui praedicta praecepit,
 non oportere ait majore affectu prosequi corporis
 genitores, quam illud quod rationalem partem nobis
 indidit Verbum: sed et illis omnem honorem con-
 venientemque affectum exhibere, et Deo eximium
 ac principale reddere obsequium, ipsumque prae
 omnibus amare ac diligere; ita ut minime cuncte-
 mur, causa ejus a parentibus impiis dissidere, et
 ab irreligiosis fratribus separari, filiosque et filias
 aversari, Verbiq; acutissimo gladio omnium ho-
 rum naturales praecedere affectiones, si forte nos
 a pio erga Deum amore impediunt. Diserte itaque
 apud Matthaeum dixit: Qui amat patrem aut ma-
 trem plus quam me, non est me dignus²⁴. Quippe
 his verbis, locum relinquit amori quoque erga
 genere proximos; sed tamen haud magis quam se
 honorari concedit: neque propter patris matrisve
 reverentiam, aut carissimorum affectum, ejurare
 Dei amicitiam; sed et illos diligere, quoniam id
 tum lex naturae, tum Dei verbum jubent; et nihilo-
 minus amare eatenus, quatenus erga hos dilectio
 nihil religioni Deo debita nocet. Quod si forte hi
 impedimento sunt religionis legibus, anteponendus
 est animarum Pater: erat autem hic, ipsum Dei
 Verbum haec praecipiens et has leges statuens: de-
 bere scilicet milites suos supra omnes genere con-
 junctos ipsum amare nec dilectioni suae carnales
 affectus praepondere vel corporum consanguinitates.
 Tunc autem gladius Dei acutissimus indignos a
 dignis praecidendo juste socernet, ab impiis nimi-
 rum parentibus pios filios separans. Similiter in
 pretio habendi sunt atque amandi filii filiaeque na-
 turae lege; non ita tamen, ut horum causa Christum
 confiteri recusemus. Maximique supplicii vocem in-
 dicem pronuntiavit, dum ait secundum Lucam: Non
 potest meus esse discipulus²⁵; secundum vero Mat-
 theum: Non est me dignus²⁶. Siquidem qui haec aie-
 bat, illud ipsum erat unigenitum ab initio Dei Verbum,
 quod est vita, sapientia, lux, et omnium honorum
 cumulus. Ergo dictio: Non est me dignus, idem va-
 let quod, Non erit vita neque alio quolibet bono dignus.
 τὸ πάντων ἀγαθῶν πλήρωμα· τὸ γοῦν, Οὐκ ἔστι
 δέσιος, οὐδ' ἄλλου τινὸς ἀγαθοῦ.

Jam vero corroborans animae nostrae nervos, et
 militaris, ut ita dicam, secundum Deum fortitudinis
 vires incendens, pergit dicere: Et qui non bajulat
 crucem suam et venit post me, non potest meus esse
 discipulus²⁷. Non enim patribus tantum ac matri-
 bus, filiis filiabusque antepondere debet, inquit,
 amorem mei, sed et corpori proprio, et universae
 huic temporali vitae. Corpus igitur, quo nunc anima

²² Exod. ix, 12. ²³ Matth. xxi, 37. ²⁴ Matth. x, 37. ²⁵ Luc. xiv, 26. ²⁶ Matth. x, 37. ²⁷ ibid. 38.

(4) Vel delendum μὴ, vel legendum εὐσεδῶν, nisi malis legere μὴν. Edit.

inclauditur, crucifigere oportet, et veluti mortuum efficere, clavis configentes illius cupiditates et mortificantes, adeo ut non videatur viventem circumferre carnem, sed extinctam, et divinis præceptis transixam. Atque ita anima, quæ alia constat substantia incorporea et intellectuali, victorale tropæum adversus hostes erigens, corpus ceu crucem circumferre videatur, et mortuum veluti instrumentum gestans subsequatur rationem (seu Verbum) præclari instar militis qui victoriæ de hostibus manubias gerat. Nisi enim hoc modo sequatur me, inquit, discipulus corpus suum et carnem mortificans, et quasi exanimem quamdam crucem sibi imponens, minime sit neque esse possit me dignus. Culmen itaque philosophici moris his verbis repræsentat, discipulos suos tanquam viros militares ad fastigium virtutis conscendere invitans.

Quoniam non solum plus quam patrem ac matrem et liberos, verum etiam plus quam proprium corpus, amicitiam ipsius æstimandam esse docuerat; uno adhuc reliquo, magis etiam quam corpus necessario, id est anima; sermonem intendens, de hac quoque ita locutus est: *Qui non oderit etiam animam suam, non potest meus esse discipulus. Secundum vero Matthæum: Qui invenerit animam suam, perdet eam: et qui eam perdidit propter me, inveniet eam*⁴⁴. Non enim mihi, inquit, de exterioribus sermo est, neque de parentibus et liberis, sed ne de ipso quidem corpore et carne hac facile corruptibili, quæ parum curare jubeo, dum contra præ omnibus in pretio habere sermones meos adhortor. Sed quamvis anima pretiosior omnibus sit, ita ut nihil melius quispiam habeat, huic ipsi creator ejus antepondendus est; ita ut si tempus forte exigat huic quoque non parcere, eamque exitio (ut hypothetice loquar) pro Dei cultu tradere, id quoque sine dubitatione agendum sit. Etenim soli Deo, perditam (dico per hypothesim) ipsius causa animam recuperare et invenire possibile est. Nam qui eam nusquam existentem primo formavit, et ex non exstante subsistere fecit, haud impos erit eam ex hominum consortio pulsam, et de hac mortali vita abactam, rursus ad luminis curas revocare. Nam quod perditum fuit, haud sane in nihilum dissolvitur, sed subsistit, est, ac permanet; tantum se subtrahit latetque destructores suos, non tamen magnum oculum fugit. Quæmobrem nihil reapse apud Deum perit. Quod si quis Deo non credens, neque posse ab eo animam quæ periisse putetur, revocari ac vivificari judicans, confessionem de Deo factam abnegaverit, ac propterea impendentem ab hominibus necem sugerit, seque securam inter homines vitam adeptum putaverit, atque ita animam suam se invenisse speret, quippe qui hominum insidias impendentemque religionis causa necem vitaverit; hic, inquam, sciat vera potius

⁴⁴ Matth. x, 39.

(5) Cod. A. f. 204, b.

Α γοῦν σῶμα, ὃ περιέχεται νῦν ἡ ψυχὴ, ἀνασταυρώσαι προσήκει, καὶ ὥσπερ νεκρὸν ἀπεργάσασθαι, καθηλώσαντας αὐτοῦ τὰ πάθη καὶ ἀπονεκρώσαντας, ὡς μηκέτι δοκεῖν ζῶσαν περιφέρειν σάρκα, ἀλλὰ νεκρωμένην, καὶ τοὺς θεοὺς παραγγέλλουσι πεπερονημένην ὥστε τὴν ψυχὴν, ἐτέρας οὖσαν οὐσίας τῆς ἀνωμάτου καὶ νοερᾶς, τρόπαιον νικητήριον κατ' ἐχθρῶν ἐγείρουσαν, τὸ σῶμα σταυρὸν δοκεῖν περιφέρειν, καὶ νεκρὸν ὥσπερ ὄργανον ἀχθφοροῦσαν ἔπεσθαι τῷ λόγῳ δίκην γενναίου στρατιώτου τὰ βραβεῖα τῆς νίκης κατ' ἐχθρῶν ἐπικολυζομένου. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον ἀκολουθῇ μοι, φησὶν, ὁ ἐμοὶ μαθητευόμενος, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα καὶ τὴν σάρκα νεκρώσας, καὶ οὐδὲν τινα σταυρὸν ἀψυχον περιβέμενος, οὐκ ἂν γένοιτό μοι ἀξιος, οὐδὲ δύναιτο εἶναι μαθητῆς. Ἀκρότητα δὲ καὶ διὰ τούτων φιλοσόφου τρόπου παρίστη, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς οἷα στρατιωτικοὺς ἀνδρας ἐπ' ἀκρον ἀρετῆς σπεύδειν προκαλοῦμενος.

(5) Ἄλλ' ἐπειδὴ πατὴρ καὶ μητὴρ καὶ τέκνων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ προτιμᾶν τὴν αὐτοῦ φιλίαν ἐδίδαξεν, ἐνδὸς δὲ λοιπὸν ἐτι λείποντος τοῦ καὶ τῶν σωμάτων ἀναγκαιότερου, τοῦτο δὴ ἦν ἡ ψυχὴ· ἐπιτείνων τὸν λόγον, καὶ περὶ ταύτης τοιαύτας προέφερετο φωνὰς, ὅτι Ὁ μὴ μισῶν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν οὐ δύναται μόν εἶναι μαθητῆς· κατὰ δὲ τὸν Ματθαῖον, Ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας αὐτήν ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσκει αὐτήν. Οὐ γὰρ περὶ τῶν ἐκτός μοι, φησὶν ὁ λόγος, οὐδὲ περὶ γονέων καὶ τέκνων, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς εὐφάρτου ταύτης σαρκὸς, ὣν δὴ ἑκάστον φροντίζειν παρακαλεῖσθαι, καὶ πρὸ πάντων τιμᾶν τοὺς ἐμοὺς λόγους παραινῶ· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ πάντων τιμιώτερον ἡ ψυχὴ, ἥς οὐκ ἂν γένοιτο τι κρεῖττον ἐκαστῷ, καὶ ταύτης αὐτῆς ὅροι ἀν τὸν ποιητὴν αὐτῆς προτιμᾶν ὥς, εἰ καιρὸς ποτε καλέσειεν, ἀφειδῆσαι καὶ ταύτης, ἀπολείπειν αὐτήν, ὡς ἐν ὑποθέσει λόγου εἰπεῖν, ὑπὲρ εὐσεβείας Θεοῦ παραδοῦναι, καὶ τοῦτο χρὴ προθύμως ὑπομένειν· ὅτι μόνῃ Θεῷ καὶ τὴν, ὡς ἐν ὑποθέσει, ἀπολλυμένην δι' αὐτὸν ψυχὴν ἀνακαλέσασθαι καὶ ἀνευρεῖν δυνατόν. Ὁ γὰρ μηδαμῶς μηδαμῶς οὖσαν αὐτήν πρότερον ὑποστησάμενος, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, οὐκ ἂν εἴη ἀδύνατος ἀπολλυμένην αὐτήν ἐξ ἀνθρώπων, καὶ ἐκ τοῦ θνητοῦ βίου ἀφανισθεῖσαν, αὖτις εἰς φῶς παραγαγεῖν. Τὸ γὰρ ἀπολλυδὲς οὐκ εἰς ἀνυπαρξίαν κεχώρηκεν, ἀλλ' ὑπάρχει μὲν καὶ ἐστὶ καὶ μένει· κέκρυπται δὲ καὶ λαμβάνει τοὺς ἀπολλυεχότας, ἀλλ' οὐδὲ τὸν μέγαν διαδιδράσκει ὀφθαλμόν· διὸ οὐδὲν ἂν ἀπόλοιτο παρ' αὐτῷ. Εἰ δέ τις, ἀπιστήσας Θεῷ, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν τὴν ἀπολλυμένην νομισθεῖσαν ψυχὴν αὖτις ἐπαναγαγεῖν καὶ ζωοποιεῖν ἡγησάμενος, ἔξαρτος γένοιτο τῆς περὶ τὸν Θεὸν ὁμολογίας, εἰτα διαφύγει μὲν τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἐπηρεωρημένον θάνατον, ἐν ἀσφαλείᾳ δὲ ἤδη καὶ ἐν ἀμερίμῳ τῆς ἀνθρώπων ζωῆς ἡγοῖτο ἑαυτὸν γεγενῆσθαι, ὡς δοκεῖν εὐρηκέναι ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, ὅτε δὴ ἐκφεύγων τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ τὸν ἡπει-

λημένον ἔνεκεν τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου θάνατον ἴστω ὁ τοιοῦτος τῆς ἀληθοῦς ζωῆς αὐτὸν στερήσας, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι νενόμικεν, ἀληθεὶ λόγῳ παραδοὺς ἀπωλείᾳ. Πάσης γὰρ ἐσχάτης ἀπωλείας γένοιτ' ἂν χεῖρον τὸ ἐκπεσεῖν θεοῦ, καὶ ἀρνηθῆναι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τί δὲ καὶ πλέον ἐπορίσατο, αὐτὸν ἀπατήσας, καὶ εὐρηκέναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ὑπολαβὼν, ὅτε, φεύγων τὸν θάνατον, τὸν θεὸν ἠρνεῖτο; Σμικροῦ γὰρ ὄντος καὶ ἐπικαίρου βίου, μετ' οὐ πολὺ τῆς θνητῆς καὶ ἀλιγοχροῦ ζωῆς στερηθεὶς, καὶ τῷ θανάτῳ ὃν φεύγων τὸν θεὸν ἠρνεῖτο ὑποβληθεὶς, τῇ μετὰ τὸν θάνατον αἰωνία κολάσει παραδοθήσεται, ἀπολέσας ἀληθῶς τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἣν εὐρηκέναι ὑπελήθει· ὡς ἀνάπαλιν ὁ διὰ τὴν εἰς θεὸν ἐλπίδα αὐτὸν ἀπογνοῦς, καὶ τὴν αὐτοῦ ζωὴν ἀπαρνηθεὶς, ὅσον τε ἐπὶ τῇ αὐτοῦ προθέσει τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἀπολωλεκώς, πάντα τε ταῦτα εὐθαρσῶς πομείνας διὰ τὴν εἰς τὸν θεὸν πίστιν, θαρρείτω ὡς μηδενὸς ἀπολλώτοτος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀπόλλυται ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' εὖρε τὴν αὐτοῦ ψυχὴν. Εἰ γοῦν ὡς ἐν ὑποθέσει λόγῳ θνητὴ οὐσα ἐτύγχανε, καὶ ὅλα τε ἀληθῶς εἰς τὸ μὴ ὂν χωρεῖν, καὶ εἰ ἀπόλλυτο ὑπὸ ἀνθρώπων ἀναιρουμένη, ὅμως οὐκ εἰς ἀνέλπιστον χρὴ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα διακαρτερεῖν· ἐπειδὴ τῷ θεῷ καὶ τὰ ἀπολλώτοτα καὶ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα παραγεῖν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ζωοποιεῖν δυνατόν. Διὸ καὶ τὸν νομισθέντα μηκέτι εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἐξ ἀνθρώπων στήσασθαι, καὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀπολλώτου ψυχῆς

IZ' (6).

Οὐδεὶς μέντοι πώποτε προφητῶν τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας γυμνῶς εἰς πάντας εὐηγγέλιστο· ἀλλ' ἥδεσαν μὲν αὐτὸ προφητῶν πάντες, οὐ μὴν καὶ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεδίδοντο, διὰ τὸ νηπιάζειν τὰς φρένας, καὶ ἐξασθενεῖν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κηρύγματος· πρῶτον δὲ Ἰωάννου τηλαυγῶς κηρύξαντος ἡγγικέναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἀφασίν τε ἁμαρτιῶν διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καταγγελίαντος ἀνθρώποις, οἱ τῷ κηρύγματι αὐτοῦς ἐπιδόντες περιάρπαστον αὐτὴν ἐσχίσαντο, ἐξ ἐκείνων τῶν ἡμερῶν ἀρξάμενοι, ἐξ ὧν ὁ Ἰωάννης τὸν περὶ αὐτῆς κατήγγειλε λόγον. Τὰ μὲν γὰρ Μωϋσέως νόμιμα καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν καιρὸν φησιν ἐσχίσαναι οἰκεῖον· τοῦτον δὲ περιγράφει μέχρι τῆς Ἰωάννου παρουσίας· καὶ τοὺς προφῆτας δὲ μέχρις Ἰωάννου Ἰουδαίοις πεποιθῆσθαι τὰς παραγγελίας πρὸς τὸ φυλάττειν τὰ Μωϋσέως νόμιμα· πρῶτον δὲ Ἰωάννην ἀρχηγὸν γεγονέναι τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅτε πρόδρομον αὐτοῦ γενόμενον. Αὐτοῦ τε πρῶτον καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἅπασιν ἀνθρώποις εὐηγγελισμένου, τοὺς ἀξίους αὐτῆς εἰς αὐτὴν βιάσθαι νοήσομεν, ἐπιστήσαντες, ὡς μέγας ἀγὼν τυγχάνει τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀνοδόν. Τὸ γὰρ ἀνθρώπους ὄντας καὶ σάρκα θνητὴν περιβεβλημένους, τῶν φυσικῶν ὀρέξεων χρειτούς γίνεσθαι, ἡδονῆς τε κρατεῖν καὶ πάσης αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἦδη ἀπομειβεσθαι τὸν

A vita se ipsum privasse, suamque animam, quam sibi invenisse videbatur, perditioni tradidisse. Quovis enim summo exitio deterius est Dei gratiam amittere et a Filio Dei negari. Quid vero quispiam proficit, dum se decipit, et animam suam invenire arbitrat, cum mortem vitans, Deum negat? Nam cum sit arctum et temporale hoc ævum, quanto citius mortali brevique vita orbatus, æterno post mortem supplicio tradetur, perdit enim vero propria anima, quam se invenisse putabat. Sicuti versa vice qui ob spem in Deum semetipsum negligit, suamque vitam abnegat, et quantum attinet ad suum propositum, animam propriam perdit, cuncta hæc alacriter propter fidem erga Deum tolerans; hic inquam erecta fiducia sit, quasi nihil perdidit. Non enim ipse amisit, sed invenit animam suam. Si ergo per hypothesim mortalis esset anima, ac vere in nihilum posset dissolvi, et si periret ab hominibus extincta, nihilominus haud sine spe foret pro religione depugnandum; quia Deo et perditæ et nusquam exstantia, ad existendum atque ad vitam perducere non est arduum. Quapropter ea etiam quæ existere non creduntur, sed ejus causa ex hominibus excesserunt, non erit ei impossibile rursus instaurare, et perditæ animæ inventionem ei, qui ipsius causa amisisset, concedere.

B ἀπολλώτοτα, οὐκ ἂν αὐτῷ γένοιο ἀδύνατον αὐτίς ὑποτιῶν δι' αὐτὸν αὐτὴν ἀπολλώτοτον παρασχέιν.

C

XVII.

Nemo unquam ex prophetis præconium regni celorum aperte coram populo fecit: sed sciebat quidem id prophetæ omnes, neque tamen Judæorum populo probebant, propter mentis illorum infantiam, et sustinendæ præconii magnitudinis infirmitatem. Cum autem primus Joannes clare prædicavit appropinquare regnum celorum, et peccatorum remissionem per regenerationis lavacrum hominibus nuntiavit, ii qui prædicationi assensum suum præbuerunt, regnum illud ceu ex rapio sibi habuerunt, ex eo tempore incipientes, quo Joannes de ipso sermonem intulit. Nam Moysis legalia et Judaicum cultum proprium tempus habuisse ait; quod Joannis præsentia finitur; prophetas quoque usque ad Joannem Judæis auctores fuisse ut Moysis legalia servarent. Sed primum Joannem initium Novi Testamenti fecisse, utpote ipsius præcurso-rem. Ipso autem primo, ætate illa, regnum celorum cunctis hominibus nuntiante, dignos illo homines in ipsum vi irrumperem putabimus, si consideremus quam gravis sit conatus hominibus terræ incolis iter ad cælum tendere. Namque homines natos, et mortali carne circumdatos, naturalibus appetitibus fieri superiores, et voluptatem omnemque turpem cupiditatem cohibere, vitamque angelicam velle in terris imitari; ita ut æque ac Paulus dicere possint: *Nostra autem conversatio in*

θεοσεβείας, cum siglis supra secundum vocabulum.

(6) Huic quoque fragmento in codice A. f. 218. superscribitur titulus Ἐδσεδίου βιβλῷ τετάρτῳ

cælis est⁴³; quidni hoc violentum sit, ac propemodum præter naturam supraque vires esse videatur? Quis vero religionis nostræ ascetas cernens carnem suam propemodum emortuam efficere, ut dicant: *Cum Christo crucifixus sum, vivo autem iam non ego*; quis, inquam, non fatebitur, vere hos vim facere regno cælorum? Quod si quis præterea observet mirabilem sanctorum martyrum constantiam, quis rursus non dicat vim inferri ab his regno cælorum, prout Servator jam prædixit?

XVIII.

Congrue admodum non multitudini tantum tur-
bisque tunc astantibus primam parabolam intulit
Christus⁴⁴, verum etiam iis qui postea ad ejus audi-
endos sermones conventuri erant; rei gerendæ
differentias divina provisione declarans, causasque
prædicens ob quas nonnulli divina gratia excident.
Initium parabolæ seminator est, et hujus exitus ad
eos qui extra erant, tum seminis projectio, et hoc
haud pari modo recipientes regiones. Jam hæc esse
regni mysteria ipsemet testatus est. Nam et semina-
tor de supernis exivérat, et illuc redibat; nempe
ut ipse docebat, dicens: *Ego ex Patre processi, et
venio*⁴⁵. Sed et de propriis sui regni conclavibus
exivérat ad illos qui exteri ei facti erant, postquam
expulsi Deus Adamum, et collocavit eum juxta pa-
radisum deliciarum. Ille autem exsul propter inobe-
dientiam factus, et extra paradisum ejectus, interio-
ris agriculturæ semina pessumdedit, instar
illius contumacis adversus patrem filii, qui acceptam
substantiam in aliena regione dissipavit. Christus
vero benignitate optimi Patris exivit, seminator fa-
ctus, venitque ad nos exteros haud aliam ob causam,
nisi ut in nobis seminare coeleste semen. Solus autem
ipse exivit ad seminandum; quandoquidem et is
solus erat omnium seminator. Multi quippe de cœ-
lestibus venerunt stationibus, atque ad homines se
contulerunt, sed non seminandi causa: non enim
seminatores erant, sed administratorii spiritus in
ministerio missi. Moyses autem, et post eum pro-
phetæ haud mysteria regni cælorum hominibus dis-
seruerunt, sed parvulos adhuc erudierunt, insipientes
a malitiæ errore averterunt, et idololatriæ illo-
rum morbo medicinam facere studuerunt, eorundem
animas, velut novalia quædam, semine vegetantes.
Solutus autem universalis sator, Dei Verbum, beni-

A ἀγγελικὸν ἐθέλειν βίον ὥστε λέγειν ὁμοίως Παύλῳ
δύνασθαι, Ἡμῶν δὲ τὸ πολλτεῦμα ἐν οὐρανοῖς
ὑπάρχει, πῶς οὐ βίαιον, καὶ, ὡς ἂν τις εἰποι, παρὰ
φύσιν καὶ ὑπὲρ δύναμιν εἶναι δοκεῖ; Τίς δὲ τοὺς τῆς
θεοσεβείας ἀσκητὰς ὁρῶν μονοουχὶ νεκροῦν τὴν ἐαυ-
τῶν σάρκα, ὡς ἐπαληθεύοντες λέγειν· Χριστῷ συνε-
σταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν
ἀληθῶς βιάζεσθαι αὐτοὺς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν; Εἰ δ' ἐπιστήσῃ τις τῇ θαυμαστῇ προθέσει τῶν
ἀγίων μαρτύρων, πῶς οὐκ ἂν εἰποι βιάζεσθαι αὐτοὺς
τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν σωτήριον προαγόρευσιν (7);

IH' (8).

Σφόδρα καταλλήλως τοῖς δχλοῖς καὶ πλήθεσι τὴν
πρώτην ἐποθέσατο παραβολὴν ὁ Χριστὸς, οὐ τοῖς τότε
παριστώσιν αὐτῷ μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα
B συνελευσομένοις ἐπ' ἀκροάσει τῶν αὐτοῦ λόγων, τὰς
διαφορὰς θεικῇ δηλώσας προγνώσει, προφήσας τε τὰς
αἰτίας τῶν τῆς χάριτος τῆς θείας ἀποπεσουμένων.
Ἀρχὴ δὲ τῆς παραβολῆς ἐστὶν ὁ σπορεὺς καὶ ἡ τοῦ-
του ἐξοδος πρὸς τοὺς ἔξω, ἥ τε τοῦ σπόρου πτώσις
καὶ αἱ τοῦτον οὐχ ὁμοίως καταδεξάμεναι χώραι.
Μυστήρια δὲ ταῦτα εἶναι τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐμαρ-
τύρει. Ὁ τε γὰρ σπορεὺς ἀνωθεν ἐξῆλθε καὶ κατῆλθε·
ὥσπερ οὖν αὐτὸς εἰδίδασκε λέγων, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν οικείων
ταμιείων τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς τοὺς
ἔξω γεγονότας ἐξ ἐκείνου (9), ἐξ οὗπερ ἐξέβαλεν ὁ
Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατήκτισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ
C παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀπόβλητος διὰ
τὴν παρακοὴν γεγονὼς, καὶ τοῦ παραδείσου βληθεὶς
ἔξω, τὰ ἐκ τῆς ἐνδον γεωργίας σπέρματα ἀπολωλέκει,
κατὰ τὸν ἀφηνιάσαντα τοῦ πατρὸς υἱόν, καὶ τὴν οὐ-
σίαν ἣν εἰλήφει ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς χώρας διασπαθί-
σαντα· ὁ δὲ φιλανθρωπικῶς τοῦ παναγὰθου Πατρὸς
ἐξῆλθεν, αὐτὸς ὢν ὁ σπείρων, καὶ ἐξῆλθε πρὸς ἡμᾶς
τοὺς ἔξω γενομένους, δι' οὗδεν ἑτερον ἢ τὸ σπείραι,
ἐπεὶ καὶ μόνος αὐτὸς ἦν ὁ τῶν ὁλῶν σπορεὺς. Πολλοὶ
μὲν γὰρ ἐξῆλθον ἐκ τῶν οὐρανίων διατριβῶν, καὶ
κατῆλθον εἰς ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ σπείραι·
οὐ γὰρ ἦσαν σπορεῖς, ἀλλὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς
διακονίαν ἀποστελλόμενα· Μωϋσῆς δὲ καὶ οἱ μετ'
αὐτὸν προφῆται οὐ τὰ μυστήρια τῆς τῶν οὐρανῶν
D βασιλείας ἀνθρώποις κατεβάλλοντο, νηπίους ἅτε παι-
δαγωγοῦντες, καὶ ἄφρονες τῆς κατὰ τὴν κακίαν ἀπειρ-
γοντες πλάνης, θεραπεύειν αὐτῶν πειρώμενοι τὴν τῆς
εἰδωλολατρίας νόσον, καὶ ὥσπερ νεοῦντες αὐτῶν καὶ
ἀροῦντες τὰς ψυχὰς. Μόνος δὲ ὁ τῶν ὁλῶν σπορεὺς,

⁴³ Phil. III, 20. ⁴⁴ Matth. XIII, 3. ⁴⁵ Joan. VIII, 42.

(7) Videsis partim his similia in Syriaca Theophania lib. III, 21, 22, 23, et lib. IV, 32, ubi priscorum Christianorum mira ac severa virtus egregie describitur.

(8) Citatur hoc titulo in cod. A. f. 122, et cod. L. f. 14, b: *Ἐκκεῖθεν βί. Θεογενεῖας*. Vides hic manifeste dici βίβλος non tantummodo β. Superponitur autem in cod. A. compendium significans τετάρτου vel πολὺς τετάρτου (mendose tamen in cod. L. πρώτου vel πρώτου). Reapse in Theophania Syriaca, lib. IV, 33 et 34, sermo est de parabola seminatoris; verum tamen multo brevius. Neque ego certe titulos

codicum Vaticanorum, qui hoc fragmentum ex Theophania esse affirmant, negare aut delere queo, præsertim quia, facta textuum comparatione, luce meridiana clarius apparet tractum hunc ex illo prorsus opere esse derivatum.

(9) Animadvertite quam hæc congruant cum Syriaca seu Anglica Theophania, lib. IV, 34: *He therefore went forth from within, and came out. Where then was he within, but above the world? where he existed; and in the end of the world he came forth, and came down to us, who were without the kingdom of heaven.* Mittō de aliis locis similibus dicere.

ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, φιλανθρωπικῶς τοῦ Πατρὸς ἐξηλθὼς, αἰνὰ σπέρματα καὶ βασιλείας οὐρανῶν μυστήρια εὐαγγελιοῦμενος, τοῖς τε κατ' οὐρανὸν τοῦ Θεοῦ λειτουργοῖς τὸ τῶν ἀνθρώπων συνάψαν γένος· ἐπὶ τοῖς οὖν μόνος αὐτὸς τὴν ἀπὸ τῶν πατρικῶν βασιλείων ἐποιεῖτο ἔξοδον· οἱ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ σπέρματα καταδεξάμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς οἷα δὴ χώρας γεωργῶ παρεῖχον τῷ Λόγῳ, καὶ διὰ τῶν ἀκοῶν τὸν οὐράνιον ὑπεδέχοντο σπόρον.

Εἰ μὲν οὖν (10) οἱ μαθητευόμενοι μιᾶς ὑπῆρχον προαιρέσεως, οὐδὲν ἔχρην διακρίνειν καὶ ἀφορίζειν τούτους ἀπ' ἀλλήλων· ἐπειδὴ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ τοῦ αὐτεξουσίου ἐκράτει δύναμις, ἄλλοι τε ἄλλως ἑαυτοῖς καὶ τῷ καταβληθέντι ταῖς ψυχαῖς οὐρανίῳ σπόρῳ καταέχρησται, εἰκότως οἷα Θεοῦ Λόγος τὴν γνῶσιν προσιληφώς τῶν μελλόντων, ὅποια πείσεται εἰς ἀνθρώπους ὁ παρ' αὐτοῦ σπόρος πεσών, θεσπίζει. Πῶσιν γοῦν θαυμαστῶς τὴν καταβολὴν τῶν οὐρανίων σπερμάτων τὴν εἰς ἀνθρώπους ὠνόμασε· καὶ δὴ δύο τάγματα τῶν τὸν σπόρον καταδεξαμένων ἐσεσθαι, διδάσκει· πρότερον τὸ τῶν καταξιουμένων μὲν τῆς κλήσεως τῆς οὐρανίου, δεῦτερον δὲ καὶ βραθυμίας τῆς χάριτος ἀπολιθαινότων· δεύτερον δὲ τὸ τῶν πολυπλασιαζόντων τὸν σπόρον ἐν ἀγαθαῖς καρποφορίαις. Τρεῖς δὲ ἐν ἑκατέρῳ τάγματι διαφορὰς τίθησιν· οἱ τε γὰρ τὸν σπόρον ἀπολλύντες οὐχ ὅμοιον ἴσχυουσι τῆς ἀπολείας ἐν τρέπον· οἱ τ' αὖ γεωργοῦντες αὐτὸν, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ πορίζόμενοι καρπὸν, οὐκ ἴσῃ ἀποφέρονται τὴν εὐπορίαν· ἔτι πρὸς τοῦτους καὶ τὰς αἰτίας τῆς ἀποπτώσεως τῶν τὸν σπόρον ἀπολλύντων προγινώσκει θεϊκῇ παράστησιν· ἡ γὰρ διὰ βραθυμίας ἀφυλάκτους τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἀπολιπόντες, τὰ καταβληθέντα πῶτος σωτήρια σπέρματα ἀπολωλέκασιν, ἀρπασάντων αὐτὰ ἐκ τῆς αὐτῶν διανοίας, τὴν καὶ μνήμης, ἐχθρῶν τινων καὶ ἐπιβούλων ἥτοι πνευμάτων καὶ δαιμόνων πονηρῶν τὸν περιγείον διυπαμένων ἀέρα, ἢ ἀνδρῶν γοήτων καὶ ἀπατηλῶν, ἢ λόγων ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ· ἢ δὴ πετεινὰ οὐρανοῦ ὠνόμασεν· ἡ δεῦτερον διὰ φιλαργυρίαν καὶ φιληδονίαν, διὰ τε τὰς τοῦ βίου φιλοπραγμοσύνας, ἢ δὴ ἀκάνθας ἀπεκάλεσε, τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἀποπνιγῆναι πεποιήκασιν· ἡ τρίτον διωγμῶν καὶ περιστάσεων τοὺς ἀγῶνας οὐχ ὑπομείναντες, ἢ δὴ καὶ καύσωνα διὰ τῆς παραβολῆς προσεῖπεν, ἀπληγῆχθαι μὴ κατὰ βάθος τῆς αὐτῶν ψυχῆς τὸν σπόρον ἐρρίζωμένοι, ἀλλ' ἐξ ἐπιπολῆς καὶ μέγρι τοῦ δοκεῖν ὡς πρὸς τινα καιρὸν ἀνθεῖν, καὶ τῇ τῶν πολλῶν φαντασίᾳ σπουδαίους εἶναι νομίζεσθαι· ὅς καὶ μακρῶ λαθόντας χρόνῳ ἐπιστάς ἀπήλεξεν ὁ πυρῆτιος καὶ τῶν οὐ γνησίων διελεγκτικὸς καιρὸς, ὃν δὴ καύσωνα εὐθυβόλως ὁ Σωτὴρ ὠνόμασε.

10^a (11).

Ὁ δὲ αὐτὸς ἐδίδαξε τὴν αἰτίαν δι' ἣν τοῖς πλήθεσι δι' αἰνιγμάτων τοὺς λόγους παρεδίδου· αὐτοῖς μὲν ἐφεῖσθαι εἰπὼν τὰ μυστήρια τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μανθάνειν, μὴ διδόνθαι δὲ ἐκείνοις, τοὺς ὄχλους

A gnitate Patris exivit, nova semina et regni cœlorum mysteria fauste nuntiaturus, et supernis Dei ministris humanum genus consociaturus. Hanc ergo ob causam solus ipse e paterno regno processit. Qui autem semina ejus exceperunt, hi suas animas velut agros cultori Verbo exhibuerunt, et aure fauentes cœleste semen admiserunt.

Si quidem itaque Christiana doctrina eruditi, uno eodemque proposito essent, nihil opus esset discernere inter ipsos ac separare. Nunc quia in cunctis hominibus liberi arbitrii vis praevalet, aliique aliter indole sua jactoque intra suas animas divino semine utuntur; ideo recte, utpote Dei Verbum, futuri scientiam praecoccupans, quid semini suo inter homines sparsio eventurum sit, praedicat. Casum itaque mirifico appellat cœlestium seminum in homines projectionem. Duosque docet fore recipientium semen ordines: priorem illorum qui cœlestem vocationem sortiti, per socordiam tamen atque ignaviam gratia excidunt: secundum ordinem illorum qui semen egregio fructu multiplicant. Tres porro in utroque ordine differentias statuit. Nam et qui semen pessumdant, haud pari modo exstingunt: vicissimque ii qui illud excolunt, ex eoque fructum gignunt, haud pari ubertate sunt. Insuper causas etiam lapsus eorum qui semen pessumderunt, divina provisione sistit. Nam vel ignave incustoditas animas suas esse sinentes, injecta in has semina amiserunt, rapientibus scilicet ex ipsorum mente ac memoria inimicis quibusdam atque insidiosis spiritibus malisque daemonibus, qui in hoc circa tellurem aere volitant: vel etiam fraudulentis hominibus ac fallacibus, vel contrariis veritati doctrinis; quae omnia cœlestium volucrum nomine indigitavit. Vel etiam secundo loco avaritia et voluptatis studium, et variae mundi cura, quas spinas dixit, semen in ipsis emori cogunt. Vel denique tertio loco, persecutionum ac pressurarum certamina non sustinentes, quas aestus nomine in parabola appellavit, coarguti sunt haud alte in illorum anima semen fuisse radicatum, sed in superficie tantummodo ac specie, brevi tempore effloruisse, et vana plebis opinione habitos esse homines frugi; quos diu latentes demum revelat, ignis instar explorans, et minime genuinos coarguens tempus, quod aestum apto vocabulo appellavit Servator.

XIX.

Item Christus causam docuit cur ad multitudinem non absque ænigmate loqueretur: discipulis quidem concedi dicens, ut mysteria regni Dei discerent, non tamen turbis. Alii enim: Est autem hæc para-

10) Cod. A. f. 122, b. Sequentiali hæc cum præcedentibus apte connecti, quis non videt? quanquam in codice nonnisi nudum Eusebii nomen gerunt.

(11) Cod. L. f. 16, b. Conferantur sequentia, ut jam dixi, cum Syriaca Theophania, iv, 35.

bola : Semen est verbum Dei, etc.⁴² — Diversos animarum habitus in iis qui doctrinam ejus subsequente tempore suscepturi erant, recte admodum revelat Dominus. Tres videlicet ordines hominum fore dicit, qui doctrinæ suæ semen haud bene sint recepturi. Tres vicissim egiptiorum hominum choros, bonæ terræ instar doctrinæ fructum uberem ac multiplicatum edituros. Ergo illos qui jacta in animam suam semina pessumdant, causas habere dicit tres. Nam vel mundi curis, ac rerum minime necessariarum studio, et opibus deliciisque impliciti, semen suum obruentes, spinis quodammodo suffocare videntur. Vel minime in mentis suæ penetralibus recepto semine, celeriter extinguunt, angustiis correpti. Vel tertio denique causa amittendi dati seminis sibi sunt, dum patulas aures præbent hominibus decipiendi studiosis, et jacta in illorum animam semina diripiendi. Hæc igitur secundum suam provisionem a Servatore prædicta fuerunt. Sic autem rem se habere exploratissimum est. Haud aliter enim nonnulli excidunt religionis doctrina, nisi aliquo e prædictis ab eo modis. Similiter melioris quoque ordinis, illorum scilicet qui cœlestis regnum sunt adepturi, tres classes Matthæus sistit⁴³. Cuncti enim ab uno satore et agricola in animabus suis, seu fertilibus bonisque agris, unum idemque receptum semen, pro viribus excolunt; neque tamen pari numero multiplicant, verum plurimam singuli in bonis suis differentiam præ se ferunt. Etsi enim unum fuit in his omnibus semen, unus item idemque sator, non tamen singulorum sedulitas ac voluntas parem in omnibus fructum protulit: quamobrem ne agriculturæ quidem reditus par ubique fuit: sed alii triginta retulerunt, alii trigesimum numerum duplicarunt, alii denique labore præcellentes, centuplicem fructum dederunt. Prior ergo ille ordo haud aliter divina fructificatione privatur, nisi aliquo e prædictis modis. Qui autem in contrario ordine sunt, pura anima et genuino mentis proposito, salutari recepto semine, vicissim pro suæ animæ viribus fructificationem suam multiplicant.

Θαρά ψυχῇ καὶ προαιρέσει γησίῃ τὸν σωτήριον ὑποδεξάμενοι σπόρον, πάλιν κατὰ δύναμιν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πολυπλασιάζουσι τοὺς ἑαυτῶν καρπούς.

Etiamsi sæcularibus, inquit, nonnisi per parabolam facta verba sunt, ut videntes non videant, et audientes non intelligant propter suam incredulitatem; nihilominus cuique digno totus sermo erit perspicuus. Nam nec lucerna ut ne luceat incenditur, neque ut sub modio vel lecto condatur⁴⁴: ita nihil adeo erit absconditum, ut nulli omnino innotescat. Sic etiam cœlorum regni mysteria per parabolam dicta, etsi fidei extraneos latent, quorum etiam causa involute sunt prolata, non tamen impetrabilem omnibus sensum habebunt. Ita ergo sunt dicta, ut a dignis tantummodo cognoscantur. Quamobrem vos, discipuli mei, et cernitis et auditis mentis oculis atque auribus purificatis ea quæ multitu-

⁴² Luc. viii, 11. ⁴³ Matth. xiii, 23. ⁴⁴ Luc. viii, 16.

(12) Cod. A. f. 124. Cod. L. f. 16. 6.

δηλώσας· Ἰψὴ γάρ· Ἐστὶ δὲ αὕτη ἡ παραβολή· Ὅσπουρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ.—(12) Τὰς ἐν ψυχαῖς διαφορὰς τῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μελλόντων ὑποδέχισθαι ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εὖ μάλα ἐκγυμνοῖ ὁ Κύριος· καὶ τρία μὲν τάγματα τῶν οὐ γνησίως τὸν σπόρον τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παραδεχομένων ἔσεσθαι προαγορεύει· τρεῖς ὡσαύτως ἀγαθῶν χοροὺς τῶν δίκην εὐγείης χώρας πολυφορούντων καὶ πολυπλασιάζοντων τὸν λόγον. Τῶν μὲν οὖν ἀπολλύντων τὰ καταβαλλόμενα τῇ αὐτῶν ψυχῇ σπέρματα αἰτίας εἶναι φησι τρεῖς· ἡ γὰρ ὑπὸ φροντίδων τοῦ βίου, καὶ τῆς παρὰ τὰ μὴ ἀναγκαῖα σπουδῆς, ὑπὸ πλούτου καὶ τρυφῆς, καταχωννύντες τὸν ἐν αὐτοῖς σπόρον ἐοικασὶ τοῖς ὑπὸ ἀκανθῶν ἀποπνίγουσι· ἡ οὐκ ἀπὸ βάθους διανοίας αὐτὸν παραδεξάμενοι, θάπτον ἀποσβέννυνται περιστάσεως καταλαβοῦσας· ἡ κατὰ τρίτην αἰτίαν αἰτίοι ἀπολείας καθίστανται τοῦ ἐν αὐτοῖς σπόρου, τὰς αὐτῶν ἀκοῆς ἐκδιδόντες ἀνέτως τοῖς ἐξαπατῶν ἐθέλουσι καὶ ὑφαρπάξιν τὰ ἐν τῇ αὐτῶν ψυχῇ καταβληθέντα σπέρματα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ πρόγνωσιν τῷ Σωτῆρι προέλεετο· τοῖς δὲ ἔργοις οὕτως ἔχοντα ἡ ἐνάργεια παρίστησιν· οὐκ ἄλλως γὰρ ἐκκρίπτουσι τινες τοῦ τῆς θεοσεβείας λόγου ἡ καθ' ἕνα τῶν ὑπ' αὐτοῦ προβλεπθέντων τρόπων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ κρείττονος τάγματος τῶν τευχομένων τῆς οὐρανοῦ βασιλείας τρεῖς εἶναι τάξεις παρίστη κατὰ Ματθαῖον, πάντων μὲν ὑφ' ἐνὸς σπορεύς τε καὶ γεωργοῦ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, οἱ δὲ χώραις εὐγείαις καὶ ἀγαθαῖς, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὑποδεδεγμένων σπόρον, γεωργησάντων δὲ αὐτὸν κατὰ δύναμιν, πολυπλασιασάντων τε αὐχὸς ὁμοίως, ἀλλὰ πλείστην ἐκάστων ἐνδείξαν ἑνὶ ἀγαθῷ διαφορὰν· εἰ δὲ εἰς μὲν ἦν πᾶσιν αὐτοῖς ὁ σπόρος, εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτοῦ σπορεύς, οὐ μὴν τὰ ἐξ ἐπιμελείας τῆς ἐκάστων προαιρέσεως, ἴσα τοῖς πᾶσιν ἐπορίζετο· διὸ οὐδὲ ὁ τῆς γεωργίας καρπὸς ὁμοίος παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τριακοντάχουν ἔκαρποφόρουν, οἱ δὲ παρὰ τούτους ἐδιπλασιαζόν, οἱ δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ φιλοπονίᾳ ἑκατοντάχουν τὸν καρπὸν ἀπεδίδονσαν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὐκ ἄλλως τῆς κατὰ θεὸν στέφοντα καρποφορίας ἡ καθ' ἕνα τῶν λελεγμένων τρόπων· οἱ δὲ ἐναντίως ἐκεῖνοις διακαίμενοι, κα-

(13) Εἰ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, τοῖς ἔξω διὰ παραβολῆς εἴρηται τὰ λεγόμενα, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῖς γε ἀξίοις σαφὴς ἔσται πᾶς λόγος. Οὐτε γὰρ λύχνος ἐπὶ τῷ μὴ φαίνειν ἐξάπτεται, οὐδ' ἐπὶ τῷ καλύπτεσθαι ὑπὸ μόδιον ἢ κλίην· οὐκέτι κρυπτόν ἔσται πάντα λαθάνον, ὥς μὴ τισι γοῦν γνωρίζεσθαι οὕτως καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μυστήρια διὰ παραβολῆς λεγόμενα, εἰ καὶ τοὺς ἔξω τῆς πίστεως λαθάνει, δι' οὗς καὶ ἐπικεκαλυμμένως εἴρηται, ἀλλ' οὐ τοῖς πᾶσιν ἀπόρρητον περιέχει τὸν νοῦν· λείκεται γοῦν ὡς ἂν μόνους τοῖς ἀξίοις γνωρίζοιτο. Διόπερ ὁμοίως, οἱ ἐμοὶ μαθηταί, καὶ βλέπετε καὶ ἀκούετε διανοίας ὀφθαλμοῖς καὶ ὡς ἐκκαθαρμένοις τὰ μὴ τοῖς

(13) Cod. A. f. 124, b. Cod. L. f. 18.

πᾶσι καταληπτὰ· ὑμῖν γὰρ τοῖς ἔχουσι τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν καὶ ἡ τῶν ἀπορρήτων προστεθήσεται γνώσις· τοῖς δὲ μὴ πίστιν ἔχουσιν ἐλικρινῆ, προσποιουμένοις δὲ ἔχειν, πρὸς τὸ μὴδὲν πλέον ἐκ τῶν παραβολῶν γινώσκεισθαι, καὶ στέρησις ἔσται τοῦ δοκοῦντος αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἀλεγχθείσης αὐτῶν ἐν καιρῷ τῆς προσποιήτου πίστεως.

Ὁ γὰρ χρόνος πάντων ἑλεγχος· καὶ οὖν πρὸς ὀλίγον ἡ καθ' ὑμῶν ἰσχὺς διαβολῆς καὶ συκοφαντίας, ἀλλ' ἐπιὼν ὁ μακρὸς χρόνος, καὶ διαλάμπουσα δι' ὑμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις καταβαλλομένη διδασκαλία (14), τὰ νῦν τέως λανθάνοντα τοὺς πολλοὺς ἐκλάμψαι ποιήσῃ, καὶ τοὺς συκοφάντας ἐλέγξῃ. Ἐλέγπετε οὖν πῶς ἀκούετε· ὁ ἔχων γὰρ σπουδαίαν προαίρεσιν λήψεται Πνεύματος χάριν καὶ σοφίας καὶ γνώσεως, καὶ ἀξίαν τῶν πόνων τὴν ἀμοιβήν· καὶ ὅς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθῆσεται ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐνόντα, ἢ διὰ χάριτος δοθέντα, ἐὰν μὴ διὰ συνεχοῦς προσσχῆς καὶ σπουδῆς φιλοπόνου φυλάξωμεν, ταῦτα ζημιωθώσμεθα, οὐ μόνον μὴδὲν προσλαμβάνοντες, ἀλλὰ προσπολλύντες καὶ ἂ ἔχειν ἐδόξαμεν· καὶ αὐτὸς ὁ ἔχει τὸ φύσει εὐήκοον πρὸς τὸν λόγον, τοῦτω καὶ ὁ λόγος ἀληθινῶς δίδεται, καὶ προσγίνεται τῇ φυσικῇ συνέσει τὸ ἐκ θείας ἀκροάσεως σοφόν. Ὡς δὲ οὐκ ἔχει τὸ διὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς δημιουργίας ὑπάρχον αὐτῷ σῶον φυλαττόμενον, ἴσως τὸ μὴδὲ νοῦν ἔχοντι καθίσταται, φρενοδαλῆς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ γενόμενος· καθάπερ καὶ ὁ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, εἰ μὴ βλέποι, ἴσως τῷ τυφλῷ γεγένηται· καὶ φαίη τις ἂν αὐτὸν ἀφηρῆσθαι τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτως οἱ πολλοὶ δι' ἐαυτοὺς πρὸς τὸν λόγον ἀσύνοτοι· οἱ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν προσέχοντες ἀκούουσιν, ἀλλ' ἀπέρριψαν ἀμελεῖα τὸν λόγον.

K' (15).

Ὑπογράφει γε μὴν ἐνταῦθα σπορέα ἑαυτὸν ὁ Κύριος, κήπον δὲ ὀνομάζει τὸν κόσμον (16). Αἰνιττόμενος δὲ τὴν ἐν τῷ σπόρῳ δύναμιν ὅποια τις εἴη, κόκκῳ σινάπεως αὐτὸν παραβάλλει, ὅς τῶν παρ' ἀνθρώποις λόγων, Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν, τῶν δὲ σοφίαν τινὰ τοῦ αἰῶνος τούτου προισχομένων, σμικρότατος εἶναι δοκεῖ καὶ εὐτελέστατος, δύναμιν γε μὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐν ἑαυτῷ φέρεi. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτοῦς σίτος μὲν, καθ' ὃ ψυχῶν τροφίμος ἐστὶ, καὶ τροφῆς τῆς παρὰ τῷ Θεῷ παρεκτικῆς· κόκκος δὲ σινάπεως, καθ' ὃ βραχυτάτος μὲν ἀπάντων τῶν σπερμάτων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἄλλο τῶν ἐπὶ γῆς καταβαλλομένων σπερμάτων τούτου τῇ σμικρότητι συγκρίνεσθαι δυνάμενον, διὰ τὸ κέντηρον εἰκέναι, καὶ σχεδὸν ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ σάματι· ὁμοῦς δὲ εἰς τοσούτων μεγεθὸς ἐπιδίδωσιν, ὥς πᾶν τὸ τῶν λαχάνων καλῶσαι γένος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἐκβασὶν ἔργοις αὐτοῖς σύμφωνον εἰδείξει τὰς προρρήσεις· αὐτίκα γοῦν ὀφθαλμοῖς πάρεστι παραλαμβάνειν, ὥς ὁ σπόρος ὁ εὐαγγελικὸς, σπειρό-

¹¹⁻¹³ Matth. xiii, 31; Luc. xiii, 19.

(14) Congruunt hæc belle cum *Theophania* Syriaca, lib. iv, 31.

(15) Grande hoc fragmentum, usque ad verba ὑποδείξαμεν αὐτόν, perspicuum gerit titulum in PATROL. GR. XXIV.

dini intelligibilia non sunt. Vobis enim, qui in me creditis, arcanorum quoque adjicietur notitia. Li autem qui puram fidem non habent, sed simulant, præterquam quod nihil de parabolis intelligent, eo etiam spoliabuntur quod videntur habere, cum illorum ficta fides idoneo tempore coarguetur.

¹¹ Nam tempus cuncta coarguit. Etiamsi igitur tantisper criminatio vel calumnia adversus vos forte prævaleat; at subsequens prolixum tempus et splendida per vos cunctis hominibus imperita doctrina, ea quæ nunc multos latent, illucescere faciet, et calumniatores redarguet. Animadvertite igitur quomodo audiat. Nam qui habet bonum propositum, accipiet Spiritus gratiam et sapientiam ac scientiam, dignamque laborum mercedem: ei vero qui non habet, etiam id quod videtur habere, auferetur. Etenim quæ naturaliter nobis insunt, vel gratis data sunt, nisi continenti attentione, studioque industrio custodiamus, amittimus, non modo nihil insuper accipientes, verum etiam eorum quæ habere putabamus, detrimentum patientes. Sane qui ad doctrinam audiendam alacer est, huic resapse doctrina traditur, et illius naturali intelligentiæ accedit divinæ lectionis sapientia. Qui autem jam inde a primæva creatione datam indolem non habet incolumem, hic par mente carenti est, a malo dæmone vecors effectus. Sicut et ille qui oculos habens nihil tamen videt, par cæco est, meritoque dicitur oculis orbatus. Sic nimirum multi propria culpa hebetes ad doctrinam sunt, quia jam inde ab initio audire illam renuerunt, sed s o cordia sua abjecerunt.

XX.

Dicit se hoc loco ¹¹⁻¹² Dominus satorem, agrum autem terrarum orbem. Ut autem quanta semini vis sit insita innuat, grano sinapis illud comparat: quod quidem, inter hominum doctrinas, sive Græcas sive barbaricas, quotquot sapientiam aliquam hujus sæculi præ se ferunt, minimum esse videtur atque villissimum, neque tamen vulgarem virtutem continet. Est autem illa doctrina, frumentum quidem quatenus animarum nutrix est, et alimoniam a Deo datæ ministra; granum vero sinapis, quatenus seminum omnium est tenuissimum. Neque enim est aliud ex his quæ in terram projiciuntur seminibus, hujus parvitati comparandum, ita ut puncto simile sit, et velut atomo et sine partibus corpori; et tamen in tantam excrescit magnitudinem, ut omne olerum genus superet. Quod profecto habere exitum revera consonum prædictionibus ostendit. Ecce enim oculis spectare licet, quomodo evangelicum semen, sub ipsis sationis primordiis

codice A, f. 164: βιβλίῳ τετάρτῳ Θεοφανείας, cum solitis tantum numeri siglis supra β.

(16) Sic in *Theophania* Syriaca, iv, 34.

invisibile fuerit, et præ doctrina qualibet vere minimum et contemplissimum. Deinde vero tantum cepit incrementum, ut universum orbem repleverit. Fuit ergo revera per cunctas gentes semen hoc majus quam Græcorum et barbarorum sapientia, quam Matthæus oleribus comparavit, infirmitatem ita et corruptibilitatem humanarum doctrinarum significans. Namque et apud prophetas dictum de ipsis est: *Tanquam fenum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident* ²². Hujusmodi sunt sophistarum ac philosophorum doctrinæ disciplinæque, quæ aliquandiu herbescent, brevique tempore florent, sed non diu post excidunt per se ipsæ corruptæ: ita ut alibi feno tectorum comparet eas David ²³, quod, priusquam evelatur, jam exaruit.

Sunt istæ igitur sapientium hujus sæculi doctrinæ, infirmæ nimirum et oleraceæ, feno florenti similes. Secus vero omnium minimum et tenuissimum inter semina, regni nimirum cælorum evangelicum verbum, acre mordensque veluti siliapi, quod tamen longe excrevit, et humanæ sapientiæ superius evasit: atque in altum sublatum omnia loca occupavit, ita ut magna arbor ex eo sit orta, cæli volucrum capax qui in ejus ramis consistunt. Olim id quidem simplicibus verbis Servatoris voce prolatis, divina prognosticaque virtute prædicebatur. Jam vero in quale quantumque opus prædictio processerit, quantumque creverit doctrinæ vox, dici pro dignitate non potest. Tantum itaque progressu temporis salutare semen virtutem exseruit, ut germinata ex illo arbor, id est, fundata a Servatore per universam terram Ecclesia, cuncta loca oppleverit; in ejus ramis cæli volucres habitent, angeli divi scilicet et cælestes potentia, quæ terram invisibiliter discurrent; itemque animæ sanctæ alte gradientes, id est, vita sensuque sublimi ac cælesti præditæ. Namque has et non aliud quidlibet denotari a cæli avibus, Servatoris hæc parabola significat. Sicut econtrario in parabola seminatoris vocabulo avium, insidiantes hominibus potentias denotabat, pari vocabulo dicens aves cæli diripuisse semen jactum iis qui juxta viam illud susceperant.

XXI.

Atque hæc necessario Servator discipulis suis mandabat ²⁴, morbum gravissimum ipsorum animæ, tumorem atque jactantiam sanans, velansque ostentationem, ne ullatenus extollerentur, neve quid magnum aut superbum de se existimarent. Docet contra, nostri esse arbitrii in regnum introire, aut secus. Nam si, ut dicitur apud Matthæum, conversi sumus sicut parvuli, malitia scilicet parvuli, ut ait Apostolus ²⁵; et si hoc regnum admitteremus more simplicis et nulli adhuc vitio dediti infantis, et si puritatem atque innocentiam puerilis ætatis

²² Ps. xxxvi, 2. ²³ Ps. cxxviii, 6. ²⁴ Matth. xviii,

(17) In codice A. f. 243. b. titulus mendose scriptus *Εὐσεβίου δευτέρως θεωράτους*. sine dubio

A μένος μὲν ἐν ἀρχαῖς ἀφανὴς ἦν, καὶ πάντων ὡς ἀληθῶς εὐτελέστατος καὶ σμικρότατος λόγων· προὖν δὲ τοσοῦτον ἐπαδέδωκεν αὐτῆς τε καὶ μεγέθους, ὡς τὴν σύμπασαν οἰκουμένην πληρῶσαι. Γέγονεν οὖν ἀληθῶς μείζων τῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάρους σοφίας, ἣν λαχάνους κατὰ Ματθαῖον παραβέβηκε, τὸ ἀσθενὲς καὶ φθοριμαῖον τῶν παρ' ἀνθρώποις μαθημάτων ὡς αἰνιξάμενος. Ἐπεὶ καὶ ἐν προφῆταις ἐλέγτο περὶ αὐτῶν· Ὡς χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡς λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται. Τοιαῦτα δὲ τὰ σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων μαθήματα καὶ παιδεύματα, πρὸς καιρὸν μὲν χλοάζοντα, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθούντα, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἐκπίπτοντα, καὶ ἐξ αὐτῶν φθειρόμενα· ὡς ἐν ἑτέροις χόρτῳ δομάτων ἀφομοιοῦν αὐτά, ὅς πρὸ τοῦ ἐκπασθῆναι ἐξηράνθη.

B Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῖς παρὰ τοῦ αἰῶνος τούτου τοιαῦτα, ἀσθενῆ καὶ λαχανώδη, καὶ χόρτῳ εὐθαλεῖ παρεικασμένα μαθήματα· ὁ δὲ βραχύτατος καὶ πάντων τῶν σπερμάτων μικρότατος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καταγγελτικὸς λόγος, ὁριμὸς μὲν καὶ δεκτικὸς καθάπερ τὸ σῖνιφι, ὅμως δὲ ὑπερανέθη καὶ ὑπερηύξησε, κρείττων τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀποδεχθείς σοφίας· καὶ ὡς ὕψωθεις πάντα τόπον ἐκάλυψεν, ὡς καὶ δένδρον ἀποτελεσθῆναι μέγα ἐξ αὐτοῦ, χωρητικὸν πετεινῶν οὐρανοῦ κατασκηνοῦντων ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ· πάλαι μὲν ὑπὸ τῆς σωτηρίου γῆς φύλλοις ῥήμασιν, ἐνθὲν γε μὴν καὶ προγνωστικῶ δυνάμει προανεφωεῖτο. Ὡς δ' εἰς ἔργα προεχώρηκεν ἡ πρόγνωσις, εἰς αὐτῇν τε προήλθεν ἡ φωνὴ τοῦ λόγου, οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν εἰπεῖν τοσαύτην γοῦν ὁ σωτήριος σπόρος ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις· ἐπιδέδεικται ἀρετὴν, ὡς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῦεν δένδρον, τοῦτο δ' ἀν εἴη ἡ πανταχοῦ γῆς ἰδρυμένη αὐτοῦ Ἐκκλησία, τὰ πάντα πληρῶσαι· ὥστε ἐν τοῖς κλάδοις αὐτῆς κατασκηνοῦσαι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἀγγέλους δηλαδὴ θεοῦ καὶ οὐρανίας δυνάμεις, τὰς περὶ γῆν ἀφανῶς διπταμένας, ψυχὰς τε ἀγίας καὶ μετεωροπόρους, βίην καὶ φρονήματι μεταρσίους καὶ οὐρανίους· ταύτας γὰρ εἶναι καὶ οὐδὲ ἄλλας τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἡ σωτήριος ἐν τούτοις ἠνίκατο παραβολή· ὡς ἐμπλεῖν διὰ τῆς τοῦ σπόρου τῆς ἐπιβούλους τῶν ἀνθρώπων ἐδῆλου δυνάμεις, ὁμω-
C νόμως πετεινὰ οὐρανοῦ φῆσας διηρηπακίνα τὸν σπὸρον τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν ὑποδεξαμένων αὐτόν.

KA' (17).

D Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὁ Σωτὴρ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρεδίδωκεν, νόσον ἀργαλειωτάτην τῆς αὐτῶν ψυχῆς, χαυνότητά τε καὶ ἀλαζονείαν ἰώμενος, καὶ κωλύων τὸ μέγαλαυχον, ὡς ἂν μήποτε ἐπαρθεῖεν, μηδὲ τι μέγα μὴδὲ ὑπερήφανον περὶ αὐτῶν φρονήσαιεν. Διδάσκει δὲ ἀντικρὺς ἐφ' ἡμῖν κείσθαι τὸ εἰσελθεῖν, ἢ μὴ, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν Ματθαῖον στραφέντες γενοίμεθα ὡς τὰ νῆπια τῇ κακίᾳ νηπιάζοντες κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἰ δεχοίμεθα τὴν βασιλείαν ὡς ἁπλοῦν καὶ ἀπειρόκαχον παιδίον, καὶ εἰ τὸ καθαρὸν καὶ ἁμίαντον τῆς παιδικῆς

²⁵ I Cor. xiv, 20.

corrigendus Εὐσεβίου δ' Θεοφραστῆς, Eusebii in quarto Theophrastæ.

ἡλικίας ζηλώσομεν, εἰσελευσόμεθα εἰς αὐτήν· ἀλλὰ ἅ ἄν εὐνοῦχίσωμεν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οὕτω γὰρ τις ἐκτεμῶν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς πᾶν τὸ αἰσχροὺν καὶ ἀκάλαστον πάθος, εἰ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν προδοηκῶς εἴη ἀνὴρ, στραφεὶς γένοιτο· ἂν ὡς παῖδον. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πράξαιμεν, ἀποφάσει τοῦ Σωτῆρος ὑποβληθῶμεθα, μετὰ τοῦ ἀμὴν ἀποφηναιμένου, ὅτι εἰ μὴ τεράξαιμεν ταῦτα, οὐκ ἔσται ἡμῖν εἰσπηγνὴν εἰς τὴν βασιλείαν.

ΚΒ' (19).

Ὅμοια δὲ παρὰ τῷ Ματθαίῳ κεῖται παραβολή. Ὅσπερ, γὰρ φησιν, ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν· ἐπει πολλὰ τυγχάνει τὰ χαρίσματα διάφοροι τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ διαιρέσεις, ἐκάστῳ δὲ δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον· γένοιτο ἂν ποτε ὁ μὲν τις ἐνὸς μέτοχος χαρίσματος, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ πλείων· οὕτως οὖν εἴρηται, τῷ μὲν δεδοῖσθαι πέντε τάλαντα, τοσούτων χαρισμάτων διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτῷ δεδορημένων· ἐτέρῳ δὲ οὐ τοσαῦτα, ἀλλ' ἓν μόνον δίδεται, ὃς πλείονος τύχῃ ἂν κατακρίσται, ὅτι μὴδὲ πολλὰ εἰληφώς ὡς ἀποκνησάσῃ τῇ τῶν πλείωνων ἐργασίᾳ, οὐδὲ τοῦ ἐνὸς τὸν καρπὸν ἐπορίσαστο, ἀργὸν δὲ αὐτὸ φυλάξας, καὶ μὴ μεταδοὺς ἐτέροις, στερήσεται καὶ τοῦτο κατὰ τὴν σωτηρίαν ἀποφάσει, ἐλέγχοντος αὐτὸν τοῦ χριστοῦ ἐπὶ ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ, καὶ φοβερᾷ ἀπειλῇ καὶ κρίσιν ἀπότομον κατ' αὐτοῦ ἐκφέροντος. Οἱ δὲ καὶ πλείωνον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡξιοῦμενοι χαρισμάτων, εἰτα τούτων τὸν καρπὸν διὰ τῆς πρακτικῆς ἐργασίας πολυπλασιάσαντες, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τῶν λόγων συνάρεως δεξιὰς καὶ ἀγαθῆς μαρτυρίας τεύξονται. Ἐν ὀλίγοις γὰρ δοκιμασθέντας τοῖς κατὰ τὸν ἐνεστώτα βίον, μεζιζόντων τῶν κατὰ τὸν μελλόντα αἰῶνα καὶ οὐρανίων ἐπαθλῶν καταξιώσει. Τὸν δὲ πονηρὸν καὶ ὀκνηρὸν δούλον ἐλέγξας ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ καὶ τῷ ἔκνῳ, τῇ προσηκούσῃ παραδῶσαι δίκην· ὀκνηρὸν μὲν αὐτὸν εἰπὼν διὰ τὸ μηδὲν ἐθέλῃσαι τῶν δεόντων ἐργάσασθαι, πονηρὸν δὲ διὰ τὸ τολμῆσαι φάναι τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ, Ἀυστηρὸς εἰ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀπελέγξας γοῦν αὐτὸν πρότερον ὡς ἐναντιολογούσα, καὶ ἐκ τοῦ στόματος κατακρίνας αὐτὸν, ὅτι, καίπερ αὐτὸν αὐστηρὸν καὶ ἀπαράτητον χριτὴν εἶναι φήσας, ὁμῶς κατεφρόνησεν ὡς μηδὲν ἀγαθὸν θελήσαι πράξαι, δικαιοτάτην ἐξοίσει τὴν κατ' αὐτοῦ ψῆφον, σκότῳ παραδοὺς αὐτὸν ἐξωτάτῳ, ὡς οὐ μόνον ἀργὸν καὶ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον καὶ ἀπόδητον δούλον. Δόξει μὲν οὖν ἀπεριέργως ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκολουθίᾳ περὶ τοῦ μηδὲν ἐργασαμένου, ἀλλὰ ἀποκρύψαντος τὸ τάλαντον, τοῦτ' εἰρησθαι· ἐπει δὲ τὸ εἰς ἡμᾶς ἔχον (20) Ἑβραίοις χαρακτηρίσιν Εὐαγγέλιον τὴν ἀπειλήν οὐ κατὰ τοῦ ἀποκρύψαντος ἐπηγεν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ

²⁷ Matth. xxv, 14.

(18) Utor hoc verbo, quod est in fragmentis antiquissimis veteris Italæ Math. xix, 12, a me editis cum sancti Augustini genuino Speculo; idque vocabulum in meo quoque glossario Spicil. t. ix, jure scripsi: Sunt spadones, etc., qui se ipsos spadonaverunt propter regnum. Quo pio sensu, et quidem huc respiciens, etiam Tertullianus De cult. fem. ix, dixit, se spadonatus assignant propter regnum Dei.

Adamabimus, in regnum introibimus: imo etiam si nosmet propter regnum cælorum spadonabimus (18); sic enim homo præcedens ex anima sua turpem quamlibet et intemperantem passionem, etsi corporis ætate jam vir evaserit, conversus fiet tanquam puer. Sin vero nihil horum fecerimus, Servatoris sententiæ subjiciemur, cum dictione amen interminantis, quod nisi ita nos gesserimus, non patebit nobis ad regnum introitus.

XXII.

Par apud Matthæum quoque exstat parabola. Etenim homo, ut ait, peregre proficiscens, vocavit servos suos; et uni quidem dedit quinque talenta, alteri duo, tertio denique unum²⁷; quia multa sunt dona, et diversæ sancti Spiritus diribitiones; unicuique autem datur prout expedit. Contingit quippe aliquando ut aliquis uno dono potiat, duobus alter, alius denique pluribus. Sic ergo dictum est, alii quidem data fuisse quinque talenta, quia totidem sancti Spiritus dona illi attributa sunt: alii autem haud totidem, sed unum datum fuisse; qui graviores damnationem perferet, quia cum multa non accepisset, ne forte ad operosius negotium torperet; nihilominus ne ex uno quidem fructum retulerit; quod cum iners custodiverit, neque aliis fuerit impertitus, hoc ipso spoliabitur, secundum Servatoris effatum, damnante eum iudice de socordia atque ignavia, terribilesque minas et diram sententiam adversus eum ferente. Qui vero plura sancti Spiritus munera collata habuerunt, et deinde harum fructum operoso labore multiplicarunt, hi quo tempore rationum dati et accepti collatio fiet, faustum bonumque testimonium referent. Namque in paucis probatos, in præsentem nimirum vitam, majoribus in futuro sæculo et cælestibus præmiis dignabitur Dominus. At vero nequam servum et pigrum, inculata ejus improbitate et ignavia, congrua pœna afficiet; socordem eum lapellans, quia officium non præstiterit; nequam autem, quia domino suo dicere ausus fuerit, Austerus es homo, et reliqua. Igitur eo coarguto quod repugnantia loqueretur, et ex ore ejus damnavit, quia cum eum austerum et inexorabilem judicem esse dixisset, nihilominus tam fuerit negligens ut nihil agere boni voluerit, justissimam feret in eum sententiam, tenebris exterioribus eum tradens, non modo ut socordem et nequam, verum etiam ut inutilem domoque pellendum famulum. Videbitur ergo apparenter, haud satis accurate quod attinet ad sensum sequelam, hoc de illo fuisse dictum qui nihil operans talentum abscondit. Certe quod Hebraicis

(19) Hoc quoque ingens fragmentum usque ad verba extrema παραδῶσαι, δίκην, gerit titulum in codice A. 254. b. Εὐσεβίου β. (cum siglis supra β.) Θεοφάνους: Eusebii, libro quarto Theophanie.

(20) Etiam in Syriaca Theophania lib. iv. 12, laudat Eusebius Evangelii exemplar Hebraicis (id est Syriacis) litteris scriptum. Jam vero cum in Vat. bibliotheca codex exstet Syriacus sub numero XIX, priscus adeo ut Eusebii ætatem exæquare possit

litteris conscriptam Evangelium ad nos devenit, minas illas haud contra talenti occultatorem, sed contra luxuriose viventem intendit. Tres enim ibi representantur servi; alius domini substantiam devorans cum meretricibus et saltricibus; alter opere multiplicans; tertius talentum occultans. Deinde alt unum quidem benevole exceptum, alterum reprehensum tantammodo, tertium in vincula conjectum. Ambigo, an forte apud Matthæum post absolutum contra ignavum servum sermonem, quæ sequitur sententia, haud in hunc, sed per epanalepsin dicta fuerit adversus comedentem et bibentem cum ebriosis.

Hæc igitur ita apud Matthæum dicta fuerunt in monte Olearum, ubi Servator cum discipulis consistens de mundi consummatione disserabat. Prædictam autem parabolam solus Lucas commemorat tanquam dictam a Servatore quo tempore apud Hierichuntum degebat ²⁴. Quare nec eandem hanc cum illa esse putandum est, quoniam quæ in ambabus leguntur, haud similia sunt. Hic enim decem dicuntur servi, illic haud pari numero. Hic singuli singulas minas accipiunt, illic alius quinque talenta, alter duo, tertius unum accipit. Hic qui decuplavit minam, audit : Euge, serve bone et fidelis, quia in minimo fuisti fidelis, esto potestatem habens super decem urbes. Qui autem ex una fecit quinque, similiter audit : Tu quoque supra quinque urbes esto. In talentorum vero parabola dicebatur : euge, serve bone; in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam : intra in gaudium domini tui.

Age vero parabolæ explanationem ad compendium conferentes, ita dicimus. Arbitrabantur nonnulli, primo Servatoris nostri adventu regnum ejus fore, idque tunc inccepturum existimabant statim a Hierosolyma ascendisset. Adeo illos admiratione perculerat patrata ab ipso miracula. Adversus hanc opinionem Servator docet, haud ante a Patre se regnum accepturum, quam peregre ab hominibus ad Patrem abierit. Id vero hac parabola affirmavit dicens : *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et rediret ; nobilem quidem senet appellans propter carnalem nativitatem quam ex Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Davide, atque horum posteris sortitus erat. Quare et hominem se nominavit. Dum vero ait profectum in regionem longinquam, suum in cælum de terra reditum significavit. Addens denique, se accepto regno reversurum, secundam suam theophaniam, gloriosam atque regalem, denotavit. Porro prædictæ tempore peregrinationis servos illius dicit acceptas minas diverso successu fuisse negotiatos : cives vero ejusdem ipsi infensos, missa post eum lega-*

²⁸ Luc. xix, 42.

videatur; isque lingua Palæstina contineat ss. Evangelia, cupide consului num ibi hæc parabola ita legeretur, ut modo ait Eusebius; sed contrarium

Α δέσμιος ἐξηκόντος. Τρεῖς γάρ δούλους περιεῖχε, τὸν μὲν καταπαγόντα τὴν ὑπαρξιν τοῦ δεσποῦτος μετὰ πορνῶν καὶ αὐλητριδῶν, τὸν δὲ πολλαπλασιασάσαντα τὴν ἔργασίαν, τὸν δὲ κατακρύψαντα τὰ τέλαντον· εἶτα τὸν μὲν ἀποδεχομένον, τὸν δὲ μεμυθῶντα μόνον, τὸν δὲ συγκλείσθηναι δεσμοτηρίῳ. Ἐπίστημι, μήποτε, κατὰ τὸν Ματθαῖον, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ λόγου τὴν κατὰ τοῦ μηδὲν ἔργασασμένου ἢ ἐξῆς ἐπιλεγομένη ἀπειλὴ οὐ περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προστέρου κατ' ἐπανάληψιν ἔλεκεν τοῦ ἐσθίου καὶ πίνοντος μετὰ τῶν μεθυόντων.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως εἰρηται παρὰ τοῦ Ματθαίου ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἐλαιῶν, τοῦ Σωτῆρος τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς συνόντος καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας προδιατελλομένου· τὴν δὲ προκειμένην παραβολὴν μόνος Λουκᾶς ἀπεμνημόνευσεν, ὡς τοῦ Σωτῆρος εἰρηκότες αὐτὴν καθ' ἑν χρόνον ἐν Ἱερουζαλὲμ διατριβὰς ποιοῦσι. Διότι οὐδὲν τὴν αὐτὴν ἐκείνη ταύτην εἶναι ὑπολαμβάνει, ἐπεὶ μηδὲ τὰ ἐν αὐτοῖς φερόμενα ὅμοια τυγχάνει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ δέκα λέγονται δοῦλοι, ἐκεῖ δὲ οὐ τοσοῦτοι· καὶ ἐνταῦθα ὁ καθείς ἀνὰ μίαν μᾶν λαμβάνει, ἐκεῖ δὲ ὁ μὲν τις πέντε τάλαντα, ὁ δὲ δύο, ὁ δὲ ἓν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν τις δεκαπλοῦσάσας τὴν μὲν ἀκούει, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ὅτι ἐν ἑλαχίστῳ πιστὸς ἐγένου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόσων· ὁ δὲ τὴν μίαν πέντε ποιήσας ἀκούει, Καὶ οὐ γίνου ἐπάνω πέντε πόσων. Ἐν δὲ τῇ τῶν τάλαντων παραβολῇ ἐλέγτο, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ, ἐπὶ ἄλλα τῆς πιστεύς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χάριν τοῦ Κυρίου σου.

Τὴν γε μὴν εἰς τὴν παραβολὴν ἐρμηνεύσαντες ἐπι-
τεμνόμενοι φάμεν· Ὑπελάβον τινες κατὰ τὴν πρῶ-
την τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν τὴν βασιλείαν αὐ-
τοῦ γενήσεσθαι· καὶ τοῦτο ἐνόμизον ἰσάσθαι παρα-
χρήμα τότε ἐπειδὴ ἐπιβή τοις ἱεροσολύμοις· οὕτως
ἐξέβησαν αὐτοὺς ἀπ' ὀσσημείας ὑπ' αὐτοῦ συντε-
λούμεναι. Πρὸς δὲ οὖν ταύτην τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτὴρ
διδάσκει, μὴ πρότερον αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν
βασιλείαν ἀπολήψεσθαι, ἢ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐξ
ἀνθρώπων πρὸς τὸν Πατέρα ἀποδεχόμεναι. Τοῦτο δὲ
διὰ τῆς παραβολῆς παρίστη, λέγων· Ἀνθρωποὶς
τις εὐγενὴς ἀπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λα-
βεῖν αὐτῷ βασιλείαν καὶ ὑποστρέψαι· εὐ-
γενεὶ μὲν αὐτὸν καλῶν διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέ-
νησιν ἐξ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐκ τε
ἀσπλὸς καὶ τῶν τούτου διαδόχων γεγεννημένην· δὲ καὶ
ἀνθρώπων αὐτοὺν ὠνόμαζε. Λέγων δὲ, Ἐπορεύθη εἰς
χώραν μακρὰν, τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἄνδρον αὐ-
τοῦ ἐσημάνει. Ἐπιφέρειν δὲ τὸ, λαβεῖν αὐτοῦ βασι-
λείαν καὶ ὑποστρέψαι, τὴν δευτέραν αὐτοῦ θεωροῦ-
μεναι, τὴν ἐνδοξὴν καὶ βασιλικὴν παρίστη. Ἄλλὰ γὰρ
κατὰ τὴν λεγέμεναι ἀποδημίαν τοὺς μὲν αὐτοῦ δούλους ἃς

comperi; ita ut de alio exemplari loquatur Eusebius
necesse sit.

μνδς ψησιν ελληφέναι καὶ εἰργάσθαι διαφόρως· Ἀ-
 ἔχθροὺς δὲ τινὰς πολίτας αὐτοῦ μισαῖν αὐτὸν, καὶ διὰ
 πρεσβείας παραιτεῖσθαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Τού-
 μιν οὖν αὐτοῦ δούλους πάντας ἐδήλου τοὺς εἰς αὐτὸν
 παπιστευκότας· τὴν δὲ μνάν τὴν πᾶσιν ἐξ Ἰσοῦ δεδο-
 μένην τὴν γνώσιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας· τὴν
 δὲ ἐργασίαν τὴν ἐκάστῳ πρὸς τῇ γνώσει κατορθου-
 μένην ἐν ἀγαθαῖς πράξεσι καρποφορίαν· πολίτας δὲ
 αὐτοῦ μισούντας αὐτὸν τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὧν τὴν
 πολιτείαν ὑπομείνας, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γεγωνῶς
 νόμον, εἰκότως πολίτην αὐτοῦ ἀνηγόρευσεν·
 οἱ δὲ μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοῦ μίσους ἔργα ἐνδείξα-
 μένοι διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς οὐκ ἠρξίσθησαν
 αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀποδημίαν
 αὐτοῦ, ταῖς κατ' αὐτοῦ ἀραῖς καὶ ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν
 εὐχαῖς ἀθετοῦντες αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν
 παραιτούμενοι, καὶ ἀπευχόμενοι τοῦτο γενέσθαι. Ὁ
 δὲ, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, παραλήφεται τὴν βα-
 σιλείαν· ἐπανελθὼν γὰρ μὴν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ
 Θεοφάνειαν, τῶν μὲν ἀξίων καὶ αὐτοῦ δούλων βασι-
 λεύσει. Καὶ τούτων αὐτῶν πρότερον τὴν διάκρισιν
 ποιήσει, τοὺς μὲν ἀποδεξόμενος καὶ βασιλικαῖς τι-
 μῆσιν δωραῖς, ἐφ' οἷς διαπράξαντο κατορθώμασιν·
 ἡγουμένους γὰρ πόλεων καὶ ἀρχοντας αὐτοὺς ἐτέρων
 καταστήσει· τοὺς δὲ ἐπ' ἀργίᾳ μεμψόμενος, καὶ ἧς
 ἐδόκουν πρότερον μετεσχηκέναι μόρας στερήσει·
 τοὺς δὲ ὀνομασμένους αὐτοῦ πολίτας τοὺς πάλαι
 ὄντας ἔχθροὺς, καὶ τὰ ἔχθρων ἔργα εἰς αὐτὸν ἐνδείξα-
 μένους, καὶ μετὰ ταῦτα ὀπίσω αὐτοῦ πρεσβείαν
 ἀπεσταλκότας καὶ παραιτησάμενους αὐτὸν, δι' ὧν ἐκείθειαν κατ' αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἀρῶν (21), εἰς μέσον
 ἀχθῆναι καλεῖται πρὸ τοῦ βασιλεῦς τῆς δόξης αὐτοῦ θρόνου, καίπειτα δικαιοσύνη (22) κριτηρίῳ χρώμενος,
 τῇ προσηκούσῃ αὐτοὺς παραδῶσει δίχην.

A tione, dominatum ejus detrectasse. Servorum qui-
 dem nomine, cunctos denotat ipsi credentes : mina
 omnibus aequae data, notitiam regni caelorum : ne-
 gotiatione, fructum a singulis, post illam notitiam,
 per sua bona opera collatum. Cives ejus osores,
 circumcissum populum, ejus cum conversationem
 pertulerit, et legibus obtemperaverit, recte sese
 civem illius appellavit. Osores vero ejus, et odii
 opera exhibentes, insidias ei struendo, haud his
 contenti fuerunt; verum etiam post ejus ex homi-
 nibus excessum maledictis eum incessunt, et suis
 etiam ad Deum precibus detestantur, regnumque
 detrectant, et ne hoc ullo tempore eveniat depre-
 cantur. Verumtamen his etiam invitis regnum ipse
 accipiet. Revertens per suam alteram theophaniam,
 dignis quidem, servisque se dignis dominabitur.
 Hos tamen in certas classes distribuet; alios nempe
 regalibus honorans muneribus propter ipsorum
 facta praeclara; nam praesides urbium, et populo-
 rum principes constituet. Alios autem ob ignaviam
 reprehensos, iis etiam honorum partibus, quibus
 antea utebantur, spoliabit. Illos denique cives ejus
 appellatos, inimicos veteres, et huic appellationi
 congrua facta executos, et legatione quoque
 missa ipsum detestatos, per eas nempe quas recitare
 solent contra eundem diras, in medium adduci
 jubebit ante regalem gloriae suae thronum; moxque
 justo judicio exercito, conveniente supplicio affi-
 ciet.

DE GRÆCIS THEOPHANIAE FRAGMENTIS GENERALIS ADNOTATIO.

Hactenus Eusebiana Theophaniae fragmenta, vel potius partes, ex tribus codicibus Vatt. A. E. L. edidi-
 mus. Et quidem eadem Theophania, in aliis quoque duobus recitatur Vatt. codicibus B. et F., qui tamen
 nonnisi exemplares sunt, et quidem imperfecti, ex codicibus A. et E. derivati. Itaque neutrius illorum nobis
 fuit necessarius usus. Jam vero quaecumque a nobis in superioribus foliis edita fuerunt, ea vel Theophaniae
 titulo nominatim in codicibus denotabantur, vel cum Syriaca seu Anglicana operis interpretatione congruebant,
 vel in praedictis codicibus adeo connexa erant cum partibus titulum Theophaniae prae se ferentibus, ut ab iis
 atelli nequirent, etiamsi aliquando nonnisi nudum Eusebii nomen gererent. De quibus omnibus lectores
 nostros singulis in locis admonimus: nihil enim nobis majori curae fuit, quam ut fideles accuratque vide-
 remur. Utique et aliae partes erant, quibus Eusebii (non tamen Theophaniae) nomen erat inscriptum, quaeque
 alicubi cum dicto opere partim consentiebant: quia tamen nimis liberum audaxque visum foret, eas cum cer-
 tioribus Theophaniae partibus copulare, id consilium merito omisimus. Itaque haec partes in commentario
 Eusebii ad Lucam supra dicto apparent; quibus identidem et pro re nata quidquid erat observandum sub-
 scripsimus.

Nunc magna quaestio exoritur, quam nos via attingere audemus, ne rem quodammodo nostram (quod est
 praepudicium in re litteraria noxium et odiosum) defendere videamur; quid videlicet de Syriaca Theophania
 cum Graecis partibus comparata judicandum sit; utrum videlicet ea plena sit, an compendio aliquo vel
 omissionibus imminuta fuerit; quandoquidem Graeca ejus, id est originalia, fragmenta in codicibus Vati-
 canis satis interdum differunt, quodque plura interest, haud raro sunt proliziora, interdum denique in tota
 Theophania Syriaca non apparent. Equidem testor publice, nihil me praeter veritatem optare aut velle, nulloque
 studio teneri huic potius patrocinandi opinioni, quam alteram refellendi, patenterque aream libenter relin-
 quere, in qua se quilibet pro suo libito exerceat aut decoret. Illa tamen me non mediocriter movet similitudo,
 quod Syriaca trium epistolarum Ignatii translatio, in iisdem Nitriensibus exemplaribus nunc detecta, et a
 doctissimo Curetione edita, adeo brevior comperta est, ut capitula undecim omissa sparsim fuerint (prout ex
 Gallicis ephemeridibus disco (a), etenim Anglicana editione careo) quae in Graeco jam diu edito textu leguntur.
 Praeterquam quod tam in epistolis Ignatianis quam in fragmentis Eusebianis aliae quoque sunt minoris
 momenti varietates, modo aliquid interjaciendo, modo immutando, modo denique transferendo. Equidem ad

(21) Videtur Eusebius innuere diras quas Judaei in synagogis suis adversus Christum dicere solent.

(22) Ita cod.

(a) Auxiliaire catholique, t. II, p. 234; t. III, p. 81, 220, 272; t. IV, p. 244, 302.

Eusebium quod attinet, non ignoro paulo liberiores Græcarum catenarum methodum, qua excerpti textus aliquando tantisper variari solent: quisquis tamen Græca nostra cum Syriacis conferet, ægre ut puto sibi persuadebit, fieri posse ut tot tamque grandia additamenta aliunde quam ab originali opere, desumpta sint. Cur enim catenarum Vaticanarum auctores Nicetas atque Macarius, cur alius anonymus, primo quidem titulum Theophaniæ toties, et quidem sine ulla causa, finxissent, deinde tam longa segmenta huic potius quam alii titulo supposuissent? Profecto fuit facillimum, Eusebii tantum nomen (quod aliquoties fit) Theophaniæ quoque fragmentis inscribere, sive alicujus amanuensis acordia sive voluntate; verum enimvero Eusebiano alicui diversi argumenti scripto titulum Theophaniæ tam sæpe a Niceta Macarioque fuisse appictum, valde est incredibile. Quæ si ita se habent, sequitur ut Syrus Eusebii interpres, brevitati studens, partes aliquot operis subtraxisse videatur.

Atque ut ad exemplum epistolarum Ignatii revertar, dicit aliquis, apprimeque in suis perdoctis vindictis cl. Curetonus, Græcum potius Ignatianarum epistolarum contextum interpolatum auctumque fuisse; quod idem fortasse de Græcis quoque Eusebianis dicendum alicui videbitur. Ignatianam ego quæstionem aggredi prorsus nolo; quæ nec propositi mei est, et a summis criticis jamdiu fuit ventilata. Cæteroque ostendendæ epistolarum illarum varietati ego quidem symbolam contuli, fragmento edito epistolæ ad Tarsenses, quod Anastasius presbyter a me vulgatus servavi (Script. vet. t. VII. p. 32.), quodque hoc loco non piget repetere, quandoquidem in Ignatii edita hæctenus ad Tarsenses epistolæ non occurrat. Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου καὶ μαρτυροῦς ἐκ τῆς ἀπόδος τοῦ ἐκ Ταρσῶ. Εἰ γὰρ ἡδὲς ἐστὶ θεοῦ Ἰλδὲς ἡρ, ἐπὶ τῶν καὶ τῶν ἀποστόλων ἡμετέρων ἀντιθέσας ποιεῖσας τὸ πᾶν τῶν σῶμα, καὶ εἰς τὸ διπλῶδες ἡδὲναι τοῦτο ποιῆσαι· διὰ τὸ ὅτι πειρῶ; ἢ διὰ τὸ ἐκ τῶν ἀληθῶς ἀρέλαβε σῶμα ὁμοιοπαθὲς ἀνθρώποις· διὰ μὲν γὰρ τὸ πρῶτον ἔδειξεν ἐστὶ θεός, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἐστὶ καὶ ἀνθρώπος. « Ignatii theophori ac martyris, ex epistola ad Tarsenses. Si enim ipsum Dei Filium fuisse scires, utique etiam cognosceres, eum qui corruptibile corpus suum, quadraginta dierum spatio, cibo non indigum effecerat, potuisse etiam in perpetuum tale præstare. Cur ergo esurit? Nempe ut ostendat se vere corpus assumpsisse, æque ac cæteros homines passibile. Priore ergo modo Deum, altero etiam hominem se esse demonstravit. » Cæteroque illa magis sententia mihi arripit, quæ Ignatium imminutum potius a Syris aliarumque gentium hominibus statuit, quam a Græcis Latinisque hominibus auctum: ægerrime enim ferrem tot nobis eripi sacræ et dogmaticæ doctrinæ capita, quot in Nitriensi Syrorum exemplari desunt: præsertim quia partes ab his omissæ, apud perantiquos auctores laudantur.

Jam ut Theophaniam fortasse decurtatam a Syro interprete vehementer suspicer, ante omnia me cogunt partes Græcæ complures, quæ, prout in singulis locis dixi, partim titulum Theophaniæ gerunt, partim cum illis continuantur. Deinde cum reputo vix fieri potuisse ut Eusebius nullam hoc in opere prophetiam paulo disertius exponeret, ideo partem illam Danielici vaticinii atlegare non potui, præsertim Theophaniæ titulo Eusebii quoque nomine in codice ornata. De cæteris additamentis accurate in singulis prope paginis ac fideliter dixi. Age vero Vaticana Theophaniæ fragmenta ex tertio quartoque libro præcipue sumuntur; pauca ex quinto; ex primo denique unum, quod Græce catena Patrum in Epist. ad Hebr. iv. 12, mihi suppeditavit. Jam causa cur ex tertio potissimum quartoque libro fragmenta Græca supersint, illa est, quod duobus his libris Eusebius publicam Christi Domini vitam, prædicationem scilicet, miracula ac mortem, concluserat; catenarum autem auctoribus hæc apprime idonea materia erat, qui ad evangelicam historiam commentarios subnectebant. Porro qui tertium quartumque librum in Syriaca vel Anglica translatione legat, is facile agnoscat totam Eusebii narrationem nullo fere ordine fieri, sumptis modo ex hoc modo ex illo evangelista argumentis, nullo inter se vinculo nexis: quantum vero præcipue librum tam libero Marte scribi, ut quidvis addi aut demi aut interponi possit, quin orationis cursus abrupti aut intercipi videatur. Ipse Eusebius in tertii libri calce ait, multo esse plura quæ de Jesu tractari poterant, a se tamen pauca eligi, quæ volumine quarto completurus sit, quod cæteris prolixius fore promittit: quo ex dicto intelligimus, libri ejus dilatandi aut contrahendi liberam valde fuisse facultatem: quam rem haud nos equidem considerandam lectoribus proponeremus, nisi Græca nunc deprehensa fragmenta suspicionem nostram conjecturamve firmarent.

Porro fragmentorum nostrorum duplex quodammodo classis est; prior, undecim fragmenta continens, cum Syro ad litteram plerumque congruit, iis locis excerptis qui longius excurrunt. Altera classis, parem numerum fragmentorum habens, Theophaniæ æque titulum in codicibus nostris ostentat; et tamen partim rarius cum Syriaco textu conspirat, partim nova ac inaudita omnino est. Atque hæc causa fuit, cur hæc nos posteriora propemodum secreverimus; nam si temporis operisque ordinem sequi libuisset, cum superioribus miscenda erant; quod in hac saltem prima editione nolumus, ut totius rei status evidentiùs constaret. Dicetne aliquis cum vulgari proverbio, Facile esse inventis seu factis addere? Equidem in re de qua agimus, adagium nego. Namque et in Ignatianis epistolis, et in Eusebii Theophaniæ longe facilius fuit omittere, quam adjicere; siquidem qui omittit id unum fere cavet, ne orationis seriem incautus abruptat; qui autem addit, et excogitare nova debet et apte digerere cum styli aliqua imitatione rerumque similitudine. Profecto pauca, si minus nulla, cernimus priscorum opera quæ deinceps ab alijs aucta fuerint; brevitate vero quam plurima. Namque ut omittam quæ jamdiu editis in libris prosiant; ecce in hoc volumine habemus Evangelicæ Eusebii Quæstiones ad Stephanum et ad Marinum ab anonymo nescio quo brevitas. Valerii Maximi duo ego compendia in lucem extuli Paradisi ac Nepotiani. In Vaticanis item codicibus compendia vidi historiarum Josephi et Orosii. Chrysostomum æque contractum in mss. cognovi, compendia insuper commentariorum Hieronymi ad Isaiam a Damiano quodam Daniele Remigio, ad Paulum a Claudio Tarnianensi. In Vaticanis juris civilis reliquijs leges aliquot edidi integras, quæ postea in Theodosiano codice sunt imminutæ, in Justiniano denique ad minimam brevitate redactæ. Denique etiam Augustini librorum De musica epitomæ edidi in perestuo codice conservatam. Sed hæc hæctenus, ne legentium otio videar abuti. Quæ omnia non ideo dixi, quia Syriacæ Theophaniæ, quod est opus pretiosissimum, laudem minere ullo modo velim, vel dubitationem hanc certo dissolvere, aut fragmentis Græcis plus æquo favere; sed causam potius explicationis viris, ac præsertim doctissimo ac laudatissimo Leo præbere studeo, ut controversiam, si ei videbitur, pro sua sapientia ventilet, judicium exerceat, lancem prout veritas postulabit inclinet. Nihil enim ego magis opto quam ad rectam ejus sententiam accedere.

MONITUM IN SUBSEQUENS OPUSCULUM.

(Mai, Bibl. Patr. IV, 208.)

In Constantini Magni Vita, quam scripsit, Eusebius narrat lib. iv, cap. 34, compositum a se fuisse de sanctissima solemnitate paschali ejusque ratione declarativum tractatum, quem prædicto Constantino nuncupavit: Περὶ τῆς ἀγιοτάτης τοῦ Πάσχα ἑορτῆς προσφωνησάντων ἡμῶν αὐτῷ μυστικῇ ἀνακάλυψιν τοῦ τῆς ἑορτῆς λόγου. Sequentie autem capitulo idem Eusebius recitat Constantini ad se litteras, quibus acceptum librum ac lectum valde commendat, et aliorum quoque multorum notitiæ ei usui regali suo jussu traditum nuntiat. En autem ipsa Christianissimi Augusti verba: Τὸ μὲν ἐγγέλῃμα μέγιστον, καὶ πάσης λόγων δυνάμεως κραττον, Χριστοῦ μυστήρια κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, τὴν τε τοῦ Πάσχα ἀντιλογίαν τε καὶ γένεσιν, λυσitelῇ τε καὶ ἐπίπονον τελεσιουργίαν, ἐρμηνεύσαι τὸν προσήκοντα τρόπον· τὸ γὰρ θεῶν ἀνθρώποις ἀδύνατον κατ' ἀξίαν φράσαι, καὶ τοῖς νοῆσαι δυνατοῖς. Πλὴν ὅμως ὑπερβαυμάσας σε τῆς φιλομαθείας τε καὶ φιλοτιμίας, αὐτὸς τε τὸ βιβλίον ἀσμένως, καὶ τοῖς πλείοσιν οἱ γε τῇ περὶ τὸ θεῶν λατρεία γνησίως προσέχουσι, καθὰ ἐβουλήθης, ἐκδοθῆναι προσέταξα. Συνορῶν τοίνυν μεθ' ὅσης θυμηδίας τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς σῆς ἀγχινοίας δῶρα λαμβάνομεν, κ. τ. λ. « Maximum sane negotium est, et quod omnem dicendi vim superat, Christi mysteria pro dignitate edisserere, et controversiam de paschate, festique hujus originem, nec non ejusdem utilem simul ac laboriosam celebrationem decenter exponere. Nam res divinas ne ipsi quidem enarrare sufficiunt, qui eas cogitatione assequi valent. Veruntamen eximiam tuam doctrinam studiique contentionem summopere admiratus, et ipse librum legi, atque in multorum, qui divinæ religionis observantiam sincere profitentur, manus perveniret, quemadmodum volueras mandavi. Cum igitur intelligas quanta cum voluptate hujusmodi munera a solertia tua suscipimus, etc. Pergit mox imperator dicere, eundem librum in Latinam quoque linguam ex Græca fuisse translatum, quod auctoris justo merito ac famæ tribuit.

Jam vero hoc adeo laudatum opusculum, quod propter ventilatam in Nicæna synodo controversiam paschalem Eusebius scripserat, jam diu tum Græce tum Latine perierat; nisi Nicetas Serrarum episcopus in sua magna ad Lucam ms. catena partem ejus insignem atque prolixam conservavisset; quam ego Græce, prout in Vaticano codice comperi, ante hos annos edidi; nunc autem Latina quoque interpretatione donandam judicavi. Et gaudeo, quod in hoc scripto, præter reliquam eruditionem, insigne quoque testimonium dat Eusebius SS. Eucharistiæ sacramento. Utique Balthasar Corderius, vir doctus quem honoris causa nomino, in sua quam typis tradidit Patrum ad Lucam catena (quæ diversa a nostra Nicetiana est) p. 544-545, hoc Eusebii excerptum a se factum Latinum protulisse videtur; sed primo haud integrum, quia totæ apud eum desunt sectiones sexta et octava, necnon propemodum tota decima et undecima, præter alias sparsim mutilas perturbatasque periochas: tum Corderii interpretatio ejusmodi est, quam si ego singillatim expendere et castigare, morosus sane et odiosus judex viderer. Sic enim interdum is loquitur, ut quid fere in Græco suo manuscripto legerit, non facile agnoscat. Sed quod plura interest, Græcus, id est originalis, Eusebii textus ante librum nostrum totus erat ineditus.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΕΟΡΤΗΣ.

EUSEBII CÆSARIENSIS DE SOLEMNITATE PASCHALI.

α', Τὰχα οὐκ ἀκαιρον ἂν εἴη καὶ αὖθις περὶ τοῦ Πάσχα διαλαβεῖν, ἂν ὡθεν Ἑβραίων παισὶν εἰκονικῶς παραδεδομένου. Ὅπνῃκα γοῦν Ἑβραῖοι, σιὰς μελόντων ἐπιτελοῦντες, πρῶτοι τὴν τοῦ φαστικῆς ἑορτῆς ἐτέλουν, θρέμμα μὲν αὐτοῦ, ἐξ ἀγέλης ἐλαμβάνοντο· τοῦτο δὲ ἦν ἀμνὸς ἡ πρόσβατον (23)· εἴτ' αὐτοὶ τοῦτο δι' ἑαυτῶν ἔθυσον· καίπειτα τῷ μὲν αἵματι πρῶτον ὑπὲρθυρα καὶ φλιάς ἑκαστος τῶν ἰδίων κατέχριον οἰκῶν· ταύτη πῃ εἰς ἀνατροπὴν ὀλοθρευτοῦ αἱμάσσοντες οὐδοὺς καὶ μέλαθρα. Σαρξὶ δὲ τοῦ προσβάτου τροφῇ χρῶμενοι, καὶ τὰς ὁσῶς ζώνῃ περιδεμένοι,

²³ Exod. xii, 3.

(23) Posthinc, nec non alibi, omittuntur partes

1. Non erit fortasse intempestivum nunc etiam de Paschate sermonem instituere, prout is olim ritus Hebræis, figuræ causa, traditus fuit²³. Quando itaque Hebræi res futuras adumbrantes, primi sollemnitatem phasæ celebrarunt, pecudem sibi de grege sumpserunt: erat autem agnus vel ovis. Hanc victimam manu propria occiderunt. Exin ejus cruore superliminaria primum postesque suæ quisque domus inunxerunt; sic videlicet, ob exterminatorem arcendum, limen trabemque supernam cruentantes. Deinde victimæ carnibus vescentes,

aut corrumpuntur in catena Latina Balthasaris

zona lumbos præcineti, panibus azymis degustatis, A
intybis etiam appositis, de loco in locum, id est de
Ægyptiorum regione in desertum, transierunt. Hæc
illi agere in mandatis habuerunt, cum cæde ovīs
esque. Quamobrem illa ex Ægypto digressio,
nomen fecit apud Hebræos festo transitus. Cæterum
hæc in figura illis contingebant; nostri autem gra-
tia scripta fuerunt²⁰. Atque ita Paulus interpreta-
tur, dum symbolorum veterum veritatem his verbis
aperit: nam *Pascha nostrum immolatus est Chris-
tus*²¹. Causam vero huius immolandi Baptista sic
exhibet dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit pec-
cata mundi*²². Reapse victimæ, malorum omnium
remedium, neci traditum fuit Servatoris corpus,
quod instar expiationis, totius mundi peccatum
abstulit. Propterea Isaias clare exclamavit: *Hic
peccata nostra feri, et pro nobis patitur*²³.

2. Huius ergo victimæ, id est Servatoris qui
proprio sanguine humanum genus salvavit, intel-
lectualibus pasti carnibus, videlicet dogmatibus
atque doctrinis celorum regnum nuntiantibus,
deliciis merito divinis deliciamur. Sed et fide erga
sanguinem ejus, quem pro nostra salute lytrum
obtulit, animæ domos, id est corpora, obsignantes,
omne genus insidiantium dæmonum a nobis submo-
vemus, transitusque solemnitate celebrantes,
transire ad divina studemus, veluti olim illi in
desertum ex Ægypto commigrarunt. Ita nos quoque
inivum quoddam desertumque a multis iter facimus,
vetus irreligiōsi erroris fermentum anima expellen-
tes, veraque intyba amaro et insuavi victu simul
apponentes. Tempus quoque solemnitalis opportu-
num est, haud in medium hiemem incurrens, quæ
tristis est; neque vicissim in mediam ætatem,
quo tempore servens solstitium, versantium in
agris venustatem dedit; nimis item prolixæ sunt
horæ, haud æquis partibus divise. Sed neque
autumnale æquinoctium jucundum aspectum præ-
se fert, viduato agro, et suis fructibus tanquam
filiis spoliato. Superest ex his anni temporibus
 lætum ver, quod totius anni, ceu corporis caput
est, cum sol primam stadii sui partem decurrit,
luna autem pariter pleno orbis sui lumine noctis
cursum in lucidum transformat diem. Ver, inquam,
hiemalium tonitruorum terriculamenta discutit,
longa (noctium) interstitia tollit, aquarum exun-
dationes cohibet. Jamque nova splendente sereni-
tate, tranquilla sunt navigantibus maria, sudusque
aer terra iter facientibus. Regiones interim in agris
gravitantur seminibus, et fructibus tumentes
arbores, Dei donis exornatæ, agricolis laborum
mercedem in benedictione præbent.

σπερμάτων, καὶ καρπῶν σπαργόντων φυτὰ τοῖς ἐκ

δαῖς ἐν εὐλογίαις παρέχει.

²⁰ I Cor. x, 11. ²¹ I Cor. v, 7. ²² Joan. i, 29. ²³ Isai. liii, 4.

(24) Cod. evidenter τροφή, manifestotamen mende
pro τροπή.

(25) Loquitur priscorum more, apud quos cum
tam æstate quam hieme dies duodenis horis con-

Α τροφῆς τε ἀζύμων ἄρτων μετίσχοντες, καὶ πόας πι-
κρίων προσφερόμενοι, τόπον ἐκ τόπου διέβαινον,
τὸν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίων γῆς ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταῦτα
γούν αὐτοῖς ὁμοῦ τῇ τοῦ προβάτου σφαγῇ τε καὶ τρο-
φῇ πράττειν νουνομοθέτητο. Ἐνθεν ἡ ἐξ Αἰγύπτου
μετάδρασις τῶν τῶν διαβατηρίων αὐτοῖς ἐπινυμίαν
ἐπλήρου. Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν τυπικῶς ταῦτα συν-
έβαινεν, ἐγγράφη δὲ δι' ἡμᾶς. Καὶ γε διερμηνεύει
Παῦλος τῶν παλαιῶν συμβόλων διαφαίνων τὴν ἀλη-
θειαν δι' ὧν φησι· Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη
Χριστός. Τὸ δὲ αἶτιον τοῦ τυθῆναι αὐτὸν ὁ Βαπτιστὴς
παρίστησιν εἰπών· Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀφῶν
τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ σφάγιον κακῶν
ἀπάντων ἀποτρέπαιον τὸ σῶμα τὸ σωτήριον τῷ θα-
νάτῳ παρεδίδото, ὃ δὲ καθαροῦ δίκην τοῦ παντός
ἀφεῖλε κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· κέκραγε γούν τηλαυ-
γῶς Ἡσαίας· Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει
καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται.

β'. Τοῦτου δὲ τοῦ σωτηρίου θύματος τοῦ τῷ ἰδίῳ
αἵματι τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος ἀνασυσσάμενου
ταῖς λογικαῖς σαρξὶ τρεφόμενοι, μαθήμασι δηλα-
δὴ καὶ λόγοις βασιλείας οὐρανῶν καταγγελτικοῖς, τὴν
κατὰ Θεὸν εἰκότως τρυφῶμεν τρυφήν. Ἀλλὰ καὶ
πίσται τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ὃ δὲ λύτρον ὑπὲρ τῆς ἡμέ-
τέρας ἀντιδίδωκε σωτηρίας, τοὺς ψυχῆς οἴκους τὰ
σώματα κατασημαίνόμενοι, πᾶν γένος δαιμόνων ἐπι-
βούλων ἐξ ἐαυτῶν ἀπελαύνομεν· καὶ τὴν τῶν διαβα-
τηρίων ἐορτὴν ἐπιτελοῦντες, διαβαίνειν μελετῶμεν
ἐπὶ τὰ θεῖα, ὡς παλαιὰ τῆς Αἰγύπτου μεταδεσθευόντες
C ἐπὶ τὴν ἔρημον. Ταύτῃ γούν καὶ ἡμεῖς ἀτριβῇ τινα
καὶ ἔρημον τοῖς πολλοῖς στελλόμεθα πορείαν, παλαιὰν
ζύμην ἀθέου πλάνης τῆς αὐτῆς ψυχῆς ἐξόριον
ποιούμενοι, καὶ τὰς ἀληθεῖς πικρίας διὰ τῆς πι-
κρᾶς καὶ ἀλγεινῆς διαίτης προσφερόμενοι. Καὶ ὁ
καιρὸς δὲ τῆς ἐορτῆς εὐκαιρος, οὐκ ἐν μέσῳ χειμῶ-
νος ὥρα παρηγμένος· στυγνὸς γὰρ οὗτος· ἀλλ' οὐδ'
ἐν μέσῳ θέραι κατέλληλος ἦν, καθ' ὃν ἡ τροπή (24)
φλεγμαίνουσα, τὴν κατ' ἀγροὺς σχολάζόντων πε-
ριαίρεται τὸ κάλλος· πλεονεκτεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν
ὥρων, οὐκ ἐπαμφοτερίζοντα τῇ ἱσομοιρίᾳ (25)· μετ-
οπώρου γὰρ τροπῆς οὐκ ἐπιτερπῆς ἡ θέα, χηρεοσύ-
σης μὲν τῆς χώρας, τῶν δ' οἰκείων καρπῶν ὡς ἂν
τίκνων ἀπαστερημένης. Ἐὰρ δὲ λέγεται τὸ φαι-
δρὸν, ὃ δὲ τοῦ παντός ἔτους κεφαλὴ τις οἶα σώματος
D ἡγεῖται, ἡλίου μὲν δὲ ἄρτι τὸ πρῶτον τμήμα διηπ-
εύοντος, σελήνης δ' ἐκ παραλλήλου πλησιφαεῖ τῷ
φωτὶ τὸν τῆς νυκτὸς δρόμον εἰς λαμπρὰν μεθαρμοζο-
μένης ἡμέραν. Τοῦτο λύει μὲν κτύπων χειμερίων
φόβητρα (26), λύει δὲ μακρὰ διαστήματα, πλημμύρας
ὕδατων μεταβάλλει. Ἦδη δὲ νεαρὰς ἐπιλαμπύσεως
αἰθρίας, γαλήνῃ μὲν τοῖς θαλαττεύουσι καθίστησι τὰ
πελάγη, εὐδίων δὲ ἀέρα τοῖς κατὰ γῆν ὁδοιπόροις ἐν-
δίδωσι. Χῶραι δ' ἐν τούτῳ κατ' ἀγροὺς ἐγκύμονες
Θεοῦ δώροις ἀγαλλόμενα, γεωργοὶ πόνων τὰς ἀμοι-

stare deberet, hæc necessario æstate longiores.
hieme breviores computabantur.

(26) Æstuosus enim in regionibus hieme etiam
tonitrua audiuntur.

γ. Οὗτος ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, Αἰγυπτίοις μὲν Ἀ 3. Hoc solemnitis tempus *Ægyptiis* quidem, εὐθερον τοῖς δαιμόνων φίλοις, Ἑβραίοις δὲ ἑορτά- uipote *dæmonum* amicis, exitium; *Hebræis* autem ζουσι τῷ Θεῷ, κακῶν ἐλευθερίαν προδίδει· ὁ- Deum festo ritu celebrantibus, malorum finem attu- τος (26*) ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης lit. Hoc idem erat anni tempus, quod in primitiva τοῦ παντὸς κοσμογονίας τετηρημένος, καθ' ὃν ἡ γῆ etiam universi creatione decurrebat, quo tempore terra germinavit, et luminaria exstiterunt: quo tempore cælum, terra, et omnia quæ in eis sunt, producta fuerunt. Hoc ipso tempore universi mundi Servator solemnitis suæ mysterium peregit; atque orbem terrarum luminare magnum veræ religionis splendoribus illustravit, mundique natale reducere visum est. Hoc tempore figura perficiebatur, vetus nimirum Pascha seu transitus: insuper etiam sym- bolum cæcæ ovīs flebat; denique azymi panis esus, imaginis cujusdam instar erat. Quæ omnia in Ser- vatoris solemnitate completa sunt. Namque illa ovīs, ipse erat, quatenus corpus circumpositum habebat. Ipse etiam sol iustitiæ, cum jam ver divi- næ salutarisque conversionis a deterioribus in me- liora, hominum moribus supervenit. *Ægyptiorum* utique *dæmonibus* nunc etiam plagæ imponuntur, populi ubique terrarum incolentes libertatem suam a multiformi irreligiositatis errore hilariter cele- brant. Compressis ergo deceptoribus populorum spiritibus et malorum hieme, novorum fructuum ubertas variis sancti Spiritus donis Dei Ecclesiam exornat; atque ut summam dicam, universum hominum genus ad partes nostras transilivit; cunctæ regiones a Verbo agricola animæ culturam expertæ, pulchros virtutis flores germinarunt: nos- que tenebris malorum erepti, luce digni habili fuimus qua die Dei notitiam hausimus.

δ. Τοιαῦτα τὰ καινὰ μαθήματα πάλοι μὲν διὰ συ- 4. Hæc sunt nova documenta, olim quidem sym- βόλων ἐπισκιασμένα, νωστὶ δὲ εἰς φῶς ἀνακακα- bolis obumbrata, nuper autem in lucem manifestam prolata. Et quidem nos etiam initium hujus solem- νισμένα. Καὶ δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ κεφάλαιον τῆς ἑορτῆς nitatis cyclorum periodis singulis annis instaura- κύκλων (28) περιόδοις καθ' ἑκάστον ἔτος ἀναζωπυροῦ- mus; ante festum quidem, præparationis causa, quadagesimale exercitium assumentes, sanctos Moy- μεν, προόρτα μὲν προπαρασκευῆς ἐνεκα τὴν τεσσα- sem et Heliam imitantes, ipsum vero festum per in- ρακονθήμερον ἄσκησιν παραλαμβάνοντες κατὰ τὸν τῶν cessabile ævum repetentes. Ergo itinere ad Deum suscepto, lumbos apprime temperantiæ zona præ- ἀγίων ζῆλον Μωϋσέως καὶ Ἡλίου, τὴν δὲ ἑορτὴν αὐ- cingimus, animæ vero gressus caute munientes, tanquam calceati cælestis vocationis cursum insti- τὴν εἰς ἀληστον αἰῶνα ἀνανεούμενοι. Τὴν γοῦν πρὸς tuimus: virgaque divini verbi, non sine precum D virtute, ad repellendos hostes utentes, cum omni δυνάμει πρὸς ἀμυναν ἐχθρῶν χρώμενοι, σὺν πάσῃ alacritate ad ferentem in cælos transitum, ab his infirmis ad superna, a mortali vita ad immortalita- προθυμίᾳ διαβαίνοντες τὴν εἰς οὐρανοὺς φέρουσαν διά- tem properamus. Sic enim peracto feliciter transitu, bation, σπεύδοντες ἀπὸ τῶν τῆς ἐπὶ τὰ οὐράνια, καὶ major alia excipiet nos solemnitas (quam Pentecosten Ἑβραῖοι nominant) regni cælorum imaginem præ se ferens. Ait itaque Moyses: *Ex quo salcem in mes- ἀπὸ ζωῆς θνητῆς ἐπὶ τὴν ἀθάνατον*· ὅτε γὰρ διαδέ- set miseris, numerabis tibi septem hebdomadas, no- ξεται ἡμᾶς ἐντεῦθεν τὰ διαβατήρια εὖ καὶ καλῶς διαθεηκότας ἄλλη τις μελῶν ἑορτῇ Πεντηκοστὴν αὐτὴν ἐπὶ τὴν Ἑβραίων παιδὲς ὀνομάζουσιν, εἰκόνα φέρουσαν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. Αἰεὶ γοῦν

* Deut. xvi, 9.

(26*) Sequentes versiculi undecim usque ad τὸ πα- Niceta hausisse videtur Macarius. λαιὸν Πάσχα, citantur ex Eusebio (*De Paschate*, Εὐσεβίου περὶ τοῦ Πάσχα, etiam a Macario Chryso- (27) Cod. τὴν ὑψηλόν. cephalo in sua inedita catena cod. E. f. 95, b, et quidem non sine verbis paulo pluribus quam a Ni- (28) Dicit cyclum paschalem, cujusmodi plures in antiquis monumentis tam scriptis quam sculptis exstant. Videsis Inscript. chr. apud nos, *Script. vet.* t. V, p. 70 et 472:

3. Hoc solemnitis tempus *Ægyptiis* quidem, uipote *dæmonum* amicis, exitium; *Hebræis* autem Deum festo ritu celebrantibus, malorum finem attu- lit. Hoc idem erat anni tempus, quod in primitiva etiam universi creatione decurrebat, quo tempore terra germinavit, et luminaria exstiterunt: quo tempore cælum, terra, et omnia quæ in eis sunt, producta fuerunt. Hoc ipso tempore universi mundi Servator solemnitis suæ mysterium peregit; atque orbem terrarum luminare magnum veræ religionis splendoribus illustravit, mundique natale reducere visum est. Hoc tempore figura perficiebatur, vetus nimirum Pascha seu transitus: insuper etiam sym- bolum cæcæ ovīs flebat; denique azymi panis esus, imaginis cujusdam instar erat. Quæ omnia in Ser- vatoris solemnitate completa sunt. Namque illa ovīs, ipse erat, quatenus corpus circumpositum habebat. Ipse etiam sol iustitiæ, cum jam ver divi- næ salutarisque conversionis a deterioribus in me- liora, hominum moribus supervenit. *Ægyptiorum* utique *dæmonibus* nunc etiam plagæ imponuntur, populi ubique terrarum incolentes libertatem suam a multiformi irreligiositatis errore hilariter cele- brant. Compressis ergo deceptoribus populorum spiritibus et malorum hieme, novorum fructuum ubertas variis sancti Spiritus donis Dei Ecclesiam exornat; atque ut summam dicam, universum hominum genus ad partes nostras transilivit; cunctæ regiones a Verbo agricola animæ culturam expertæ, pulchros virtutis flores germinarunt: nos- que tenebris malorum erepti, luce digni habili fuimus qua die Dei notitiam hausimus.

4. Hæc sunt nova documenta, olim quidem sym- bolis obumbrata, nuper autem in lucem manifestam prolata. Et quidem nos etiam initium hujus solem- nitatis cyclorum periodis singulis annis instaura- mus; ante festum quidem, præparationis causa, quadagesimale exercitium assumentes, sanctos Moy- sem et Heliam imitantes, ipsum vero festum per in- cessabile ævum repetentes. Ergo itinere ad Deum suscepto, lumbos apprime temperantiæ zona præ- cingimus, animæ vero gressus caute munientes, tanquam calceati cælestis vocationis cursum insti- tuimus: virgaque divini verbi, non sine precum D virtute, ad repellendos hostes utentes, cum omni alacritate ad ferentem in cælos transitum, ab his infirmis ad superna, a mortali vita ad immortalita- tem properamus. Sic enim peracto feliciter transitu, major alia excipiet nos solemnitas (quam Pentecosten Hebraei nominant) regni cælorum imaginem præ se ferens. Ait itaque Moyses: *Ex quo salcem in mes- sem miseris, numerabis tibi septem hebdomadas, no- rosque panes ex nova messe propones ante Deum*."

Niceta hausisse videtur Macarius.

(27) Cod. τὴν ὑψηλόν.

(28) Dicit cyclum paschalem, cujusmodi plures in antiquis monumentis tam scriptis quam sculptis exstant. Videsis Inscript. chr. apud nos, *Script. vet.* t. V, p. 70 et 472:

Significabat nempe prophetica hac figura per messem quidem vocationem gentium, per novos panes, animas Christi meritis oblatas Deo, ecclesiasque ex ethnicis confatas, quarum causa maximum festum apud benignum Deum sit. Namque rationalibus apostolorum falcebus demessi, cunctis ubique terrarum ecclesiis tanquam in area globalim congregatis, concordii fidei sententia corporati, sale divinarum doctrinarum ac disciplinarum conditi, aqua et igne sancti Spiritus regenerati, panes escales jucundi gratique Deo per Christum offerimur.

Θεῶν λόγων μαθήμασιν ἐξαρτυθέντες, δι' ὕδατος τε τρώφισμοι προσήνεκς καὶ ἀριστοὶ τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ

5. Sic ergo prophetici Moysis symboli in rem veram sanctiore effectui collatis, lætiorem nos solemnitatem agere traditione didicimus, ceu jam cum Serratore nostro coadunati, ejusque regno fruentes. Propterea nullo nobis labore ascetico atteri intra hoc festum conceditur, sed operatæ in cælis quietis imaginem exhibere docemur. Quare nec in precibus genu flectimus, neque cibi abstinencia nosmet affigimus. Etenim eos, quibus in Deo resurgendi gratia fuit, jam non decet denuo humi procumbere; nec, passionibus liberatos, paria perpeti cum mancipiis cupiditatum. Quamobrem post Pascha Pentecosten septem hebdomadis integris celebramus; sicut prævium Paschati tempus quadragesimalis exercitii sex hebdomadis viriliter sustinimus. Nam senarius numerus actuosus, ut ita dicam, est et efficax. Ideo et sex diebus universa Deus condidisse dicitur. Laboribus autem in illa toleratis merito succedet secunda solemnitas in septem hebdomadis, multiplicata nobis requie, cuius symbolum septenarius numerus est. Non tamen ex his septem hebdomadis Pentecostes seu quinquagenarius numerus adamussim conficitur; nam postrema excedente monade, in hac solemnissimum Christi ascendentis diem obsignamus. Merito igitur sanctæ Pentecostes diebus futuram requiem representantes, lætis animis sumus, simulque corpori quietem indulgemus, quasi cum Sponso jam versemur, ideoque nobis jejulare non liceat.

6. Sed tamen quod sacri evangelistæ Servatoris passionem circa dies azymorum Judaici Paschatis contigisse narrent, nemo dubitabit. Hæc enim causa fuerat legis a Moyse late, quæ dicitur paschalis. Nam quia Agnus Dei, tanquam ovis, ab ipsis Judæis ad eandem ducendus erat, quam ob communem hominum salutem passurus erat, haud alio quam prædicto tempore, Deus futuram rem demonstrativis symbolis præoccupans, illo ipso tempore, quod volentibus annorum periodis, occurreretur erat, materialem ab Judæis agnum immolari præcepit: Idque ab eis singulis annis facitatum fuit, donec completa veritas veteres imagines circumscripsit. Quamobrem ex illo tempore apud gentes quidem vera mysteriorum manet solemnitas; apud Judæos autem ne ipsorum quidem symbolorum memoria superest, erepto iis loco ubi festi ritum perage-

Α Μωϋσῆς· Ἀρχομένου σου δρέπανον ἐπ' ἀμignon, ἐπτά ἐβδομάδας ἀριθμήσεις σεαντῶ, καὶ νέονε ἀρτους ἐκ νέων ἀμignon παραθήσεις τῷ Θεῷ. Ἐδῆλου δὲ ἄρα προφητικῶ τύπῳ ἀμignon μὲν τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, νέονε δὲ ἀρτους τὰς διὰ Χριστοῦ τῷ Θεῷ προσενηγεμένας ψυχὰς, τὰς τε ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ἐφ' αἷς ἐορτὴ μεγίστη τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ συνταλείται· οἱ ταῖς τῶν ἀποστόλων λογικαῖς δρεπάναις θερισθέντες, καὶ ὥσπερ εἰς ἄλλω τὰς ἀπανταχοῦ γῆς Ἐκκλησίας συναχθέντες ὑφ' ἐν, ὁμοφώνῳ τε διαθέσει πίστεως σωματοποιηθέντες, καὶ ἀλλοι τοῖς ἀπὸ τῶν καὶ πυρὸς ἁγίου Πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἀρτοι προσφερόμεθα.

ε'. Ταύτη τῇ τῶν παρὰ Μωϋσεὶ προφητικῶν συμβόλων εἰς ἔργα σεμνοτέροις τοῖς ἀποτελέσμασι χωροῦντων, αὐτοὶ γε μὴν τὴν ἐορτὴν φαιδρότεραν ἄγειν παρελήφαμεν, ὥς ἂν τῷ Σωτῆρι συναγερμένοι, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύοντες. Διὸ οὐκέτι ποιεῖσθαι κατὰ τὴνδε τὴν ἐορτὴν συγχωρούμεθα, τῆς δ' ἐλπίζομένης ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύσεως τὴν εἰκόνα φέρειν διδασκόμεθα· ὅθεν οὐδ' ἐν ταῖς εὐχαῖς γόνυ κλίνομεν, οὐδ' αἰτίαις καταποινούμεθα· τοὺς γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀναστάσεως ἡξιωμένους οὐκέτι αὐτοὶ οἶόν τε ἐπὶ γῆς πίπτειν· οὐδὲ τοὺς τῶν παθῶν ἡλευθερωμένους τὰ ἴσα πάσχειν τοὺς καταδεδουλευμένους. Διὸ μετὰ τὸ Πάσχα τὴν Πεντηκοστὴν ἐν ἐβδομασίς ἐπτά τελείαις ἐορτάζομεν, τὸν μὲν πρότερον αἰῶνα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακονθημέρου συνασκήσεως ἐν ἐξ ἐβδομασίς ἀνδριζόμενοι· πρακτικὴ γὰρ ἡ ἐξὰς καὶ ἐνεργητικὴ διὸ καὶ ἐν ἐξ ἡμέραις ὁ Θεὸς πεποιηκέναι λέγεται τὰ σύμπαντα. Τοὺς δ' ἐν ἐκείνῃ πόνους εἰκότως ἡ δευτέρα ἐορτὴ ἐν ἐβδομασίς ἐπτά διαδέχεται, πολυπλασιαζομένης ἡμῖν τῆς ἀναπαύσεως, ἥς τὰ σύμβολα ἡ ἐβδομάς σημαίνειν θέλει. Οὐ μὴν ἐπὶ ταύτας ὁ τῆς Πεντηκοστῆς ἀριθμὸς ἵσταται· ὑπεραφοντίσας δὲ τὰς ἐπτά ἐβδομάδας, μονάδι τῇ μετὰ ταύτας ὑστάτῃ τὴν πανέορτον ἡμέραν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως ἐπιφραγίζεται. Εἰκότως ἄρα ἐν ταῖς τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς ἡμέραις τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφοντες, τὰς ψυχὰς γανύμεθα, καὶ τὸ σῶμα διαναπαύομεν, ὥς ἂν αὐτῷ συνόντες ἦδῃ τῷ Νυμφίῳ, καὶ νηστεύειν μὴ δυνάμενοι.

ζ'. Πᾶν ὅτι οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ τὸ σωτήριον πάθος κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουδαίου Πάσχα τῶν ἀζύμων ἱστέρησαν γεγενῆσθαι, οὐδεὶς ἂν ἀμφιδόλοι· τοῦτο γὰρ ἦν τοῦ νόμου τοῦ παρὰ Μωϋσεὶ περὶ τοῦ Πάσχα λεγομένου αἵτιον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγεσθαι παρ' αὐτοὺς Ἰουδαίους, καὶ τοῦτο πάσχειν ὅπερ τῆς κοινῆς πάντων ἀνθρώπων σωτηρίας, οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τὸν δηλούμενον καιρὸν, προλαβὼν τὸ μέλλον ὁ Θεὸς διὰ συμβόλων εἰκονικῶς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν μέλλοντά ποτε κατὰ χρόνων περιόδους ἐπιστήσεσθαι καιρὸν, ἄμνον παρὰ Ἰουδαίους αἰσθητὸν ἐκλεψε θέσθαι· καὶ τοῦτο αὐτοὺς κατ' ἐνικαιρὸν ἐτελεῖτο, ὥς ἡ ἀλήθεια ἀποκληρωθεῖσα, τὰς παλαιὰς εἰκόνας περιέγραψεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου παρὰ μὲν τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀληθὴς τῶν μυστηρίων κεκράτηκεν ἐορτὴ, παρὰ δὲ Ἰουδαίοις οὐκέτι οὐδ' αὐτῶν ἡ μνήμη τῶν συμβόλων

φυλάττεται, περιηρημένου αὐτῶν τοῦ τόπου ἐν ᾧ τὰ ἑορτῆς τελεῖσθαι νενομοθέτητο. Εἰκότως ἄρα ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων γραφή κατὰ τὸν χρόνον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀζύμων πεπονθέναι φησὶ τὸν Σωτῆρα· ἐπειδὴ καὶ τότε ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇ ἤχθη ταῖς προφητικαῖς ἀκολουθῶν φωναῖς.

Ζ'. Καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσεία ἅπαξ τοῦ παντὸς ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔθουν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνὸς, τὸ πρὸς ἐσπέραν· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐφ' ἑκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τὸ ἑαυτῶν Πάσχα τελοῦντες, ΑΕΙ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΕΜΦΟΡΟΥΜΕΘΑ, ΑΕΙ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ ΜΕΤΑΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝ (29). αἰ τὰς ὁσφύς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀγνείῃ καὶ σωφροσύνῃ περιεζώσμεθα, αἰ τοὺς πόδας παρεσκευάσμεθα ἐν ετοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου, αἰ τὰς βακτηρίας ἔχομεν ἐν ταῖς χερσὶν, καὶ τῇ ῥάβδῳ τῇ ἐκρίζῃς Ἰησοῦ προελθούσῃ ἐπαναπαυόμεθα, αἰ τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαττόμεθα, αἰ τὴν ἐρημίαν τοῦ ἀνθρωπείου βίου μεταδιώκομεν, αἰ τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν στελλόμεθα, αἰ τὰ διαβάτριά ἑορτάζομεν. Ταῦτα γὰρ πάντα οὐχ ἅπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμᾶς, αἰ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βούλεται. Διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα τὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἑορτὴν κατὰ τὴν σωτήριον καὶ Κυριακὴν ἡμέραν ἐπιτελοῦμεν τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὰ μυστήρια ἀποκληρεύοντες· καὶ οὕτως τὸ σῶμα σιδήρῳ περιτέμνομεν, τῆς δὲ ψυχῆς τῷ τμητικῷ λόγῳ πᾶσαν περιαιρούμεν κακίαν· οὕτως σωματικοῖς ἀζύμοις χρώμεθα, μύνοις δὲ τοῖς τῆς εὐκρινείας καὶ ἀληθείας. Ἡ χάρις γὰρ, ἡμᾶς τῆς γεγενηκυίας ἐλευθερώσασα συνηθείας, τὸν καινὸν ἄνθρωπον παρέδωκεν ἡμῖν τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, καὶ τὸν καινὸν νόμον, καινὴν τε περιτομήν, καινὸν τε Πάσχα, καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίῳ· οὕτω καὶ τῶν παλαιῶν καιρῶν ἐλευθέρους ἡμᾶς ἀφῆκε.

η'. Πλὴν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, μέσου τῆς ἀγίας συνόδου προκαθεζομένου (30), ὡς ἤχθη εἰς μέσον τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ζήτημα, ἐλέγτο μὲν ὅσα καὶ ἐλέγτο (31)· ἀπλονεύει δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐπισκόπων ἡ τριπλάσιον μοῖρα τῆς ὅλης οἰκουμένης ἐτέρωθεν ἀντιτείνουσα τοῖς τῆς ἀνατολῆς ἀρκυῖα γὰρ ὁμοῦ καὶ μεσημβρινά, καὶ τὰ κατὰ δύοντα ἥλιον ἔθνη, τῇ συμφωνίᾳ φραζάμενα, τὴν ἐναντίαν ἀνθελάκε τοῖς τῆς ἑσπας τὴν παλαιὰν διεκδικοῦσι συνήθειαν. Τέλος δὲ λόγου εἴξαν οἱ ἀνατολικοί· καὶ οὕτω μίᾳ Χριστοῦ γέγονεν ἑορτή· καὶ οὕτω τῶν μὲν κυριοκτόνων ἀπέστησαν, τοῖς δὲ ὁμοδόξοις συνήρθησαν ἡ φύσις γὰρ

re jussi fuerant. Convenienter utique divina Evangeliorum scriptura Judaicorum azymorum tempore passum Servatorem dicit, quia tunc reapse tanquam ovīs ad caedem ductus fuit propheticiis oraculis consentaneus.

7. Et Moysis quidem assectæ semel in anno paschalem ovem immolabant, quarta decima primi mensis die, circa vespertum. Nos autem [Novi Fœderis homines, Dominicis cunctis diebus Pascha nostrum celebrantes, SERVATORIS CORPORE SEMPER SATIAMUR, SEMPER SANGUINEM AGNI PARTICIPAMUS : lumbos semper animæ nostræ castitate et modestia præcingimus, semper pedibus parati sumus ad Evangelii procinctum, semper baculos manu tenemus, et virgæ de radice Jessæ germinanti innitendo quiescimus, Ægyptio semper alienamur, semper humanæ vitæ solitudinem sectamur, semper itinere ad Deum tendimus, semper transitus festum celebramus. Hæc enim haud semel quotannis, sed semper singulisque diebus a nobis fieri evangelicus sermo vult. Propterea singulis hebdomadis paschatis nostri festum, Dominica Salvatoris die peragimus, veri agni, per quem liberati fuimus, mysteria celebrantes. Neque corpus ferro circumcidimus, sed acuta verbi evangelici acie cunctam animæ malitiam abscindimus. Neque corporeis azymis utimur, sed sinceritatis tantummodo ac veritatis. Gratia enim quæ nos veteribus moribus liberavit, novum nobis tradidit hominem, qui secundum Deum conditus est, novam legem, novam circumcisionem, novum Pascha, et illum qui in abscondito Judæus est³⁰. Sic nos antiquorum temporum jugo relevatos dimisit.

8. Verumtamen cum Deo dilectissimus imperator sancta synodo coram medio sederet, commota illic de Paschate quæstione, dixit ea quæ dixit. Prævalabant autem tres ex quatuor partibus episcoporum in toto mundo, qui Orientalibus episcopis contrarium sentiebant. Nam Septentrionis, Austri, itemque Occidentis populi concordia sua roborati sententiam gerebant adversam Orientalibus, qui veterem suam consuetudinem tuebantur. Sed ceaserunt demum Orientales ; atque ita una Christi facta est solemnitas ; sic a Domini occisoribus recedentes, propriæ religionis hominibus copulati sunt. Natura

³⁰ Rom. II, 29.

(29) En Eusebii egregium de sacrosancta Eucharistia, prout eam nos catholici confitemur et credimus, testimonium. Undique enim mihi suppeditat (ut verbis Tullianis utar *Pro Scæuro*, n. 22) quod pro Christi humanitate sub eucharisticis velis præsentem dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint, in Eusebium puta, Cyrillum, Sophronium, Eutychium, Nicephorum, Luculentium, aliosque a me editos auctores vel fragmenta ipsorum, ut suis locis adnotavi. De mysterio corporis Christi Eusebius etiam in *Theophania*, lib. III, 61, qui brevior locus lumen ulurimum ab hoc *De*

paschate tractatu accipit.

(30) Loquitur auctor de Constantino Magno in synodo Nicæna, medio sed humili loco sedente, ac disserente Euseb. in *Vita* ejus lib. III, 10 seqq., et præsertim 18.

(31) Legatur Constantini epistola apud Eusebium *Vit. Const.* III, 17-20. Idem Constantinus die ipso Paschalis sermonem ad sanctos habuit (cap. 1). Quomodo religiosissimus imperator annum Pascha celebraret, dicitur in ejus *Vita* lib. IV, 22, precibus nempe, splendido cultu, et elemosynis.

anim similia trahit ad similia. Quod si quis dicat scriptum esse : Prima azymorum die accedentes discipuli dixerunt Servatori, Ubina[m] vis paremus tibi manducare Pascha ? ille autem duos misit ad quemdam, ut ei dicerent : Apud te facio Pascha; nos respondemus, non hoc fuisse præceptum, sed historiam esse rei gestæ tempore quo Servator passus est. Aliud vero est priscam rem narrare, aliud legem ferre, et mandata posteris tradere.

9. Sed neque Servator cum Judæis Pascha celebravit passionis suæ tempore. Non enim dum illi ovem immolabant, ipse quoque cum suis discipulis proprium Pascha peregit. Nam illi die Parasceves, in qua patiebatur Servator, celebrabant; unde et nemo prætorium est ingressus, sed Pilatus ad eos exivit : Christus autem die omnino quinta hebdomadæ cum discipulis discubuit, et convescens ait : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum*. Viden' quomodo Servator haud cum Judæis Pascha manducaverit ? Quia novum quid illud erat, et a consueto Judaico more abhorrens, necessario instituit dicendo : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* ⁶⁶. Nam prisca illa vel potius antiquata, quæ cum Judæis comedisset, non erant desiderabilia : novum autem mysterium Novi sui Fœderis, quod discipulis propriis traderet, desiderabile merito ipsi erat : quia multi ante eum prophetae ac justi videre optaverant Novi Fœderis mysteria : ipsum imo Verbum commune salutem prorsus sitiens, mysterium tradebat, quo omnes homines festum erant acturi, idque sibi desideratum esse fatebatur. Certe Moysis Pascha haud cunctis gentibus idoneum erat, quandoquidem uno in loco, id est Hierosolymis, fieri jussum erat. Quamobrem haud erat desiderabile. Sed Servatoris mysterium in Novo Fœdere cunctis hominibus congruum, jure optimo desiderabile erat.

ὅς ἦν ἐπιθυμητόν· τὸ δὲ σωτήριον μυστήριον τῆς αὐτοῦ ἐπιθυμητὸν ἦν.

10. Sed ipse quidem antequam pateretur, cum suis discipulis Pascha comedit, festumque egit, non cum Judæis. Reapse postquam ipse vespere festam celebrasset, pontifices cum proditore manus ei injecerunt : non enim illi eo vespere Pascha comedebant; alioquin ab ejus persecutione quievisset. Quem mox captum ad Caiphæ domum duxerunt; ubi ex acta nocte, illucescente die congregati, primam in eum damnationem tulerunt. Deinde illinc surgentes cum plebe eundem ad Pilatum ⁶⁷ traxerunt. Tunc autem ait Scriptura in prætorium eos non introisse; ne sub ethnicum tectum ingressi, ut putabant, inquinarentur, sed puri manentes hi impurissimi, vespere imminente Pascha comederent; hi qui culicem excolantes, camelum glutiebant ⁶⁸, quique animas simul et corpora Servatoris cæde implabant, sub tectum ingredi reveriti sunt; sed

ἔλασι τὰ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἄρα γέγραπται· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων προσελθόντες οἱ μαθηταὶ εἶπον τῷ Σωτῆρι, Ποῦ θύλας ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; Ὁ δὲ πρὸς τὸν δεινὰ ἀπέστειλε, παραγγέλλας εἰπεῖν· Πρὸς σὲ ποῦ τὸ Πάσχα ἐρούμεν, ὅτι τοῦτο παράγγελμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἱστορία πράγματος συμβεβηκότος κατὰ τὸν τοῦ σωτηρίου πάθους καιρὸν. Ἔτερον δὲ ἐστὶ τὸ παλαιὸν πρᾶξιν διηγεῖσθαι, καὶ ἕτερον τὸ νομοθετεῖν καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα παραγγέλλας καταλιμπάνειν.

6. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων ἐπέτελεσε τὸ Πάσχα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἰδίου πάθους. Οὐ γὰρ ὅτε ἔθυσον ἑκείνοι τὸ πρόβατον, τότε καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ ἑαυτοῦ ἤγαγε Πάσχα· οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευὴν, ἐν ᾗ πέπονθεν ὁ Σωτὴρ, τοῦτ' ἐπράττον· ὅθεν οὐδὲ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἀλλ' ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς ἐξείσιν· αὐτὸς δὲ πρὸ ὧλης ἡμέρας τῇ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου τοῖς μαθηταῖς συνανέκειτο, καὶ συνεσθίων αὐτοὺς ἐλεγεν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. Ὅρξ ὅπως ὁ Σωτὴρ οὐ μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἥσθιεν; Ἐπειδὴ καινὸν ἦν ἑκεῖνον καὶ ξενικὸν παρὰ τὰ συνήθη καὶ Ἰουδαϊκὰ ἔθη, ἀναγκαίως ἐπέστησεν εἰπὼν· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ με παθεῖν· τὰ μὲν γὰρ παλαιὰ ἔθη ὄντα καὶ πεπαλαιωμένα, ἃ δὴ μετὰ Ἰουδαίων ἥσθιεν, οὐκ ἦν ἐπιθυμητά· τὸ δὲ καινὸν μυστήριον τῆς Καινῆς αὐτοῦ Διαθήκης, ὃ δὴ μετεδίδου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἐπιθυμητὸν ἦν αὐτῷ εἰκότως· ἐπεὶ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὰ τῆς Νέας Διαθήκης μυστήρια· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος, πάντοτε διψῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, μυστήριον παρεδίδου, δι' οὗ πάντες ἀνθρώποι ἐμελλόν ἑορτάζειν, ἐπιθυμητὸν τοῦτο αὐτῷ εἶναι ὁμολόγησε. Τὸ μὲν Μωυσέως Πάσχα οὐκ ἤρμοζε πᾶσι τοῖς τότε ἔθνεσι· πῶς γάρ; ὅπως ὅφ' ἵνα τόπον τὸν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τελειῖσθαι νενομοθέτητο· διὸ Καινῆς Διαθήκης, πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόζον, εἰκότως

7. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν, πρὸ τοῦ παθεῖν, σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔφαγε τὸ Πάσχα, καὶ τὴν ἑορτὴν ἐπέτελεσεν, οὐ μετὰ τῶν Ἰουδαίων· ἑορτάσαντος δὲ αὐτοῦ ἑσπέρας, οἱ ἀρχιερεῖς ἅμα τῷ προδότη ἐπιστάντες, ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἥσθιον αὐτοὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν τὸ Πάσχα· ἥ γὰρ ἂν τὴν σχολὴν περὶ αὐτὸν εἶχον· καὶ ὅτῃ συλλαβόντες ἀπήγαγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καϊάφα, ἐνθα διανυκτερεύσαντες, ὡς ἡμέρα ἐγένετο, συνήχθησαν, καὶ ἀνακρίνουσιν αὐτὸν πρότερον· εἴτα μετὰ ταῦτα ἀναστάντες ἅμα τῷ πλήθει ἤγαγον αὐτὸν πρὸς Πιλάτον. Καὶ τότε φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι μὴ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα δὴ μὴ, ὅπῃ στέγην Ἑλληνικὴν εἰσελθόντες, ὡς γε φοντο, μιανθῶσι, καθαρὸν δὲ μέιναντες οἱ παμμίαιοι, ἑσπέρας ἐπαστάσης, φάγοιεν τὸ Πάσχα, οἱ τὸν κῶνα πα διωλίζοντες, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, οἱ τὰς ψυχὰς αὐτοῖς σώμασι κατὰ τοῦ Σωτῆρος μιαι-

⁶⁶ Luc. xxii, 15. ⁶⁷ Joan. xviii, 28. ⁶⁸ Matth. xxiii, 24.

φονία μεμιασμένοι, τὸν ὄροφον ἐδεῖσαν ὅπως εἰσέλθω· ἀλλ' οἱ μὲν κατ' αὐτὴν ἐκείνην τοῦ πάθους τὴν ἡμέραν τὸ λυμαντισμὸν τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἐπαγον Πάσχα, τὸ αἷμα τὸ σωτήριον οὐχ ὑπάρ αὐτῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτῶν ἐξαιτησάμενοι. Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτὴρ οὐ τότε, πρὸ ἡμέρας δὲ ἀνακείμενος μετὰ τῶν μαθητῶν, τὴν

18. Ὁρᾷς, ὡς ἐξ ἐκείνου, ὁ μὲν αὐτῶν ἐχωρίζετο καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀνεχώρει μαιφονίας, συνήπτετο δὲ τοῖς μαθηταῖς, ἅμα αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμητὴν ἑορτὴν πανηγυρίζων; Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν τὸ Πάσχα σὺν Χριστῷ βρωτέον, καθαιρούσι μὲν τῆς αὐτῶν ἀνομιᾶς πᾶσαν ζύμην κακίας καὶ πονηρίας, ἀζύμων δ' ἀληθείας καὶ ἐλικρινείας ἐμπιπλαμένοις, ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον καὶ τὴν ἀληθῆ περιτομήν, καὶ τοῦ τυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν προδότη τοῦ αἵματι τὰς τῆς ἀνομιᾶς ἡμῶν φλιάς περιγίρουν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ κατ' ἡμᾶς ἑλωθευτοῦ. Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς μίαν περίοδον τοῦ παντός ἔτους, ἀλλὰ καὶ δι' ἑβδομάδος ἀπάτης. Παρασκευὴ μὲν ἡμῖν ἔστω νηστεία, πένθους σύμβολον, τῶν προτέρων ἡμῖν χάριν ἁμαρτημάτων, καὶ μνήμης ἕνεκα τοῦ σωτηρι οὐπάθους.

19. Ἰουδαίους γε μὲν ἐξ ἀρχῆς ἀπεσφάλλαι τῆς ἀληθείας φημι, ἐξ οὐπερ αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ ἐπιθεοουλεύουσι, τὸν λόγον τῆς ζωῆς ἐξ αὐτῶν ἀπαλύνοντες. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων παρίσται γραφή. Τῷ μὲν γὰρ Κυρίῳ ἐπιμαρτυρεῖ τὸ Πάσχα βεβρώκεναι τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων· μὴ δ', ὡς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα ἡμέρᾳ τὸ σὺν ἡμέρᾳ αὐτοῖς βεβρώκεσι Πάσχα, ἀλλὰ τῇ μετ' ἐκείνην ἐξῆς, ἥτις ἦν τῶν μὲν Ἀζύμων δευτέρα, σελήνης δὲ πεντεκαδεκάτης, ἐν ᾗ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κρινόμενου ὑπὸ Πιλάτου, οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐκ ἄρα τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι, βεβρώκασιν αὐτὸ κατὰ τὸν νόμον· ἡ γὰρ ἂν μετὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ αὐτοὶ τὸ Πάσχα πεποιήκεσαν· ἀλλ' ἐξ ἐκείνου ἅμα τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῇ, πρὸς τῆς αὐτῶν τυφλωθέντες κακίας, καὶ πάσης ἀληθείας ἐσφάλησαν. Ἡμεῖς δὲ τὰ αὐτὰ μυστήρια δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἄγομεν, ἐν παντὶ μὲν προσαδδόμεν τοῦ σωτηρίου πάθους τὴν ἀνάμνησιν ποιούμενοι διὰ νηστείας, ἣν (31) ἐνήστευσαν, ἀρθέντος ἀπ' αὐτῶν τοῦ Νυμφίου, τότε πρώτων οἱ ἀπόστολοι· διὰ πάσης δὲ Κυριακῆς ἡμέρας τῷ ἡγιασμένῳ σώματι τοῦ αὐτοῦ σωτηρίου Πάσχα ζωοποιούμενοι, καὶ τῷ τιμῇ αἵματι αὐτοῦ τὰς ψυχὰς κατασπαραγίζομενοι.

20. Rom. II, 29.

(31) Dicit sextæ seræ perpetuum in Græca Ecclesia jejuniū, quod tamen in Occidente varias vi-

A ipsa Dominica passionis die cum animæ ipsorum exitio Pascha comederunt, Servatoris sanguinem non pro se, sed contra se expetentes. Noster vero Servator non tunc, sed hesternâ die discumbens cum discipulis, desideratum sibi festum peregerat.

11. Viden quomodo jam ex eo tempore Christus a Judæis seredebat, et illorum cruentam indolem aver-sabatur, adjungebat autem sibi discipulos, cum ille-que desideratam celebritatem agebat? Ergo et nos comedere cum Christo Pascha debemus, mentem nostram omni malitiæ fermento expurgantes, azy-mis autem veritatis ac simplicitatis nos saturantes, habentesque in anima eum, qui in abscondito est Judæus²⁰, veramque circumcisionem, et immolati pro nobis agni sanguine mentis nostræ postes inun-gentes, ob exterminatorem nostrum propulsandum. Neque hoc in una periodo uniuscujusque anni, sed tota etiam hebdomada. Præparatio tamen nobis sit jejuniū, luctus symbolum, propter priora peccata nostra, et ob patientis Servatoris memoriam.

12. Judæos certe jam olim a veritate aberrasse aio, ex quo veritatem ipsam persecuti sunt, et Verbum vitæ a se expulerunt. Atque hoc manifeste af-firmat Scriptura evangelica. Nam Dominum prima die Azymorum comedisse Pascha testatur. Ipsi vero non qua die oportebat, ut ait Lucas, consuetum Pa-scha comederunt, sed die crastina, quæ erat Azy-morum secunda, lunæ vero quinta decima; in qua dum de Servatore nostro judicium exerceret Pilatus, non sunt ingressi prætorium. Non ergo prima die, in qua fuerat immolandum, comederunt, prout lex volebat, Pascha; sic enim cum Servatore et ipsi Pa-scha comedissent; sed jam tum struendis Servatori insidiis occupati, a sua malitia excecati, omni ve-ritate exciderunt. Nos vero eadem mysteria toto an-no agimus, omni præcedente Sabbatum die Serva-toris passionem commemorantes cum jejuniō, quod primum tunc apostoli ablato ab ipsis Sponso obser-varunt. Omni die Dominica per corpus sancti fica-tum ipsius salutaris Paschatis vivificamur, et pre-tioso sanguine ipsis in anima obsignamur.

D Pascha ζωοποιούμενοι, καὶ τῷ τιμῇ αἵματι αὐτοῦ

res passum est. Vide Thomassinum De jejniis part. II, cap. 15.

LECTURIS JOAN. HENR. NOLTE S. P. D.

Libros ab Eusebio contra Marcellum conscriptos ad fidem quattuor codicum, quos ego aut amici contuli-mus de quibusque olim pluribus alibi explicandum mihi erit, recensui. Unica, quæ hucusque exstabat edi-tionis Parisiensis lectionis brevitatis studio ductus voce « vulgo, » lectiones in margine eiusdem propositas litteris Mp., quæ in Corrigendis ad eiusdem calcem leguntur, in corr. insignivi; cod. significat unum, codd. plures codices afferre id quod ascriptum est. Montacutii notas integras et littera M. a meis distinctas eius-demque translationem immutatam repetendam curavi. Littera R. significat Retbergium, qui Marcelli fra-gmenta collecta et disposita Goettingæ 1794 edidit; ut numerum, quem singulis fragmentis dedit R., in hac editione tibi apponeretur faciundum mihi putavi. Quin errorum a me forte commissorum veniam facile a lec-tore, qui intra paucos dies totum recensitionis et annotationum scribendarum negotium a me consiciendum fuisse secum reputaverit, impetraturus sim, non dubito. Paris. Kal. Decembr. MDCCCLVII.

(1) ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

(2) ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Α'.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Quandonam incitatus Marcellus ejusmodi librum
conscripterit.

✠ Materiam illi subjectam et quasi styli argu-

✠ Ed. Paris., pag. 1.

(1) Εὐσεβίου. Libri istius pater Eusebius, Pamphili martyris familiaritate et cognomine insignis, notior est, quam ut illustratione nostra egeat. *Ecclasiastica historia*, et scripta illa *σρωματώδη De præparatione et demonstratione evangelica*, quæ tenentur omnium eruditorum manibus, nomen illi magnificum peperere. Hoc autem ipsius *Κατὰ Μαρκέλλον ἑκπόνημα*, paucis hodie cognitum vel de nomine, paucissimis opinor lectum est, vel oculis alicubi usurpatum. Vidi ego catalogos bibliothecarum, per Europam, celebriorum plurimos: nusquam reperi Eusebium contra Marcellum. Vidit tamen alicubi, atque etiam legit, librorum belluo, et bibliothecarum omnium vorago, Franciscus Turrianus. Memini enim legisse me in hujus viri *Dogmaticis*, Eusebii testimonium contra Marcellum recitatum. Libro enim tertio, pag. 175, ait Eusebium Marcello hæretico exprobrare, in libro quem adversus eum scripsit, illum Scripturas mutilare. Et certe obiectum est ab Eusebio istud: ut videatur Turrianus hunc legisse. Sed et apud antiquos rarissima ejus mentio. Non habetur in Photii *Myriobiblo*. Fugerat Hieronymi diligentiam. Solus, quod sciam, Socrates posteritati transmisit, recitatis hinc nonnullis *αὐτολεξεί*, hujus mentionem. Attulit autem in eum finem, ut auctorem, Arianea fulgine denigratum, dealbaret. Sed frustra, inquit illustrissimus Baronius ad annum Jesu Christi 340, sect. 59, Æthiopem enim conatur dealbare. Fatendum est hunc doctissimum *Annalium* conditorem, Eusebio passim sese prodere linquiorem. An vero censuram hoc in loco importunam exercuerit, dicemus in loco σύνθεσι. Interea, quidquid sit de Eusebii Arianismo, hoc constat, vel Socratico testimonio, geminum illius setum esse libros quos damus, nec mentium inscriptionem *Εὐσεβίου τοῦ Πامφίλου*, subreptionem aliquem tenebrionem. Opus porro ipsum integrum, quinque libris auctor complexus est: priores duos simpliciter *Κατὰ Μαρκέλλον*, tres autem posteriores *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας* in-

ΚΕΦ. Α.

Α Πόθεν ὁρμώμενος ὁ Μάρκελλος τοῦτ' ἐδ' ἔγραψεν.

Ἡ (3) ὑπόθεσις αὐτῇ τῆς γραφῆς μισαδελφία κατ-

scripsit. Ratio nominis a subjecto operis deducitur. Ita enim in præmio primi libri, ubi docet cur post παράθεσιν nudam sententiæ Marcellianæ, ad ἑαγ' γον per ἀντίρρησιν accesserit, μή ποτ' ἄρα τινὲς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας ὑποσυνέσαν. Utriusque partis τὸ ὑποκείμενον, in epistola ad Flaccillum dedicatoria, exponitur. Sed de hoc toto negotio, per partes multo melius videbimus. Quando, et quoto anno hoc scriptum ab Eusebio, non constat. Constat post concilium Nicænum: post obitum Constantini, quem Græci adulantes, nescio cur, vocant *λαμπρότελον*. Memini enim ipse auctor, in fine libri secundi, concilii Constantinopolitani, habitum illud concilium ab Arianis episcopis, contra Marcellum, anno ultimo Constantini, et Christi 336. Ita necesse est, hoc e postremis ab Eusebio scriptis fuisse. Nam, ut retulit doctissimus *Annalium* conditor, in vivis esse desiit Eusebius Pamphili ad annum Christi 340, currente jam quinto anno Constantii Cæsaris. Si in his ergo libris reperitur hic scriptor ad Ἀρειομαβλὴν inclinare, de qua quæstione ἐν τοῖς κατὰ μέρος, decisum est plane certamen de fide Eusebiana post synodum Nicænam, de qua me fateor subdubitas. MONTACUTIUS.

(2) Κατὰ Μαρκέλλον τῆς Ἀγκύρας. Galatia erat omnis, uti olim Gallia, divisa in partes tres. Unam incolebant Troemii, alteram Tolistobii sive Tolistobogii, tertiam qui Tectosages dicebantur: hujus partis metropolis erat Ancyra. Strabo in iv: Τρωῶν ὄντων ἑθνῶν, ἐν ἐξ αὐτῶν, τὸ πρὶ Ἀγκύραν πόλιν, Τεκτοσάγων λέγεσθαι. Hanc Apollonius in Caricis apud Stephanum ab anchoris dictam autumat,

quas
(3) Ὑπόθεσις, μισαδελφία. Ὑπόθεσις hoc in loco non est substratum homini, et τὸ ὑποκείμενον, sed animi propositum, et consilium scribendi utpote ὅθεν ὁρμώμενος accessit ad scribendum. Vult enim Eusebius Marcellum, odio percitum, contra Asterium et cæteros calanum strinxisse: quod gratis ab eo dicitur, non probatur. M.

δοση· τὸ δὲ ταύτης αἰτιον ζήλος καὶ φθόνος· ἃ δὲ A mentium, odium fraternum suppeditavit: quod ipsum

quas Mithridates et Ariobarzanes a navibus abstulerant Ægyptiorum. Turcas vocant *Angur*, ut observat Busbequius, qui ruinas illius urbis illustravit, inde translato in Europam exemplo tabularum, quibus indicem rerum a se gestarum Augustus fuerat complexus. Erat Galatiæ primæ, ut deinceps dicebatur, metropolis: et habebat sub se episcopos viii suffraganeos. Præerat eidem ecclesiæ cum episcopatu sub Constantio Cæsare Marcellus: de quo in rebus Athanasianis et certaminibus Arianeis apud illum Patrem frequens mentio. Sed is et ante Constantii imperium, diu eidem præfuerat, sub Constantino. Nam inter cæteros, qui concilio Ancyrano subscripsere, post Vitalem patriarcham Antiochenum, et Agricolum Cæsareæ Palæstinæ episcopum, tertio loco subscripsit Marcellus Ancyranus. Est autem hoc concilium, Nicæno antiquius, celebratum ad annum Domini, secundum supputationem doctissimi cardinalis Baronii, 314, vel, ut alii, 308. Merito igitur illum γέροντα appellavit Athanasius. Et certe necesse est, ut inter summe longævus Marcellus censeatur: vixit enim usque ad annum Domini 373. Epiphanius hoc docet, qui in hæresi LXXVII de illius excessu ait, 'Ετι γὰρ καὶ δεῦρο, ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἀπὸ δύο ἔτων ἐτελεύτα· ait obiisse Marcellum ante biennium quam hæc scriberet ipse. Scripsit autem suum *Kath' alouesew Panarium*, ut fatetur ipse, Valentiniani et Valentis anno xii, et Gratiani viii, hoc est anno Domini 375. Illustrissimus Baronius annum anticipat. Ita fuit cum episcopatu annos totos 60, forte verius 65. Vir erat, per illa calamitosissima Ecclesiæ tempora, si quis alius, post Athanasium, variis factatus tempestatibus, et expertus Arianos infensissimos. Concilio siquidem Nicæno interfuit: et egregiam operam contra Arianeæ perfidie propugnatoris præstitit, catholicæ Ecclesiæ ὑπερασπιστής. Testatur ipse apud Epiphanium, pag. 355, studium suum: Οὗς ἐγὼ, de Arianis loquitur, ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ σέλεγχα, κατ' ἐμοῦ γράφει τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησαν. Ille ad Julium pontificem Romanum: et certe verum est, Eusebianos, ut tum vocabantur ad Julium papam dedisse litteras contra Marcellum, et Athanasium. Sed et Julius ipse, in epistola apud Athanasium, *Apolog.* ii: Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐπαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσιν ἀντελήκως. Neque restitit tantum in concilio præsens: sed et semper deinceps ab illorum abhorriti communione. Conciliabulo ipsorum Tyri obviavit, Hierosolymitano interesse noluit: Asterium sophistam, illorum assecram et parasitum advocatumque scriptis exagitavit: cujus meminit aliquoties hoc in opere Eusebii: et omni modo illorum conatibus sese opposuit. Propter has ἐναντιώσεις, certum est Arianos odio in illum capitali inflammatis, omnem movisse lapidem, ut una cum Athanasio, sede sua pulsus, ab Ecclesia amoveretur. Quæsitæ vero sunt ab illis, ut erant miri texendarum fraudum artifices, prætextus: nec magno negotio inventi. In concilio Arianorum Hierosolymitano, cui interesse Marcellus noluit, encœnia celebrata sunt, templi cuiusdam, Constantini jussu et impensis exadificati. Dant litteras igitur ad Constantinum calumnias: accusant Marcellum contemptorem se præbere, non tantum ordinis ecclesiastici, sed et majestatis imperatoris. Designatum quippe dedicationi templi Hierosolymis exstructi interesse. Narrat hoc Sozomenus lib. ii, cap. 31. Faciles huic calumniæ præbebat aures Constantinus: plurimum enim Ariani in aula gratia valebant: et ad Arianismum plusquam propendebat, in fide sua varius, imperator, ut verissime scriptum a Severo Sulpicio lib. ii, a Rufino in lib. i, c. 17, a Lucifero et Hieronymo. Nec solum indignatus est, sed depositum ab Arianis in concilio

Constantinopolitano, exsilio multavit Marcellum. Interpres Athanasii ad solitariam vitam agentis, lapsus est: vertit enim in *exsiliium ejctissæ*, nimirum Arianos illum: cum in Græco sit καὶ πιστοῖς καὶ ἐξορισθῆναι, nempe obtinuisse hoc eos apud Constantinum. Accessit postremo in partes Eusebii Pamphili, Arianæ fidei desultor: sed semper σαπρός, et hoc suo scripto exagitavit. Is vero, ita pulsus, Romam abiit ad Julium pontificem: cui pro se, et sua fide, ab Eusebio postea hic suggillata, apologiam obtulit. Non statim: sed postquam ibi per annum et tres menses, communione receptus, persisterat. Nam scriperant adversarii litteras in illum accusatorias: et satis in pontificem insolentes: quod misisset ad illos παραινοῦντας, ut rectam instituere vellent accusationem. Ista Athanasius: et apud Epiphanium Marcellus ipse. De illius porro fidei confessione, ita Julius ipse: Περὶ δὲ Μαρκελλοῦ, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράφετο, δηλώσαι ὁμῶν ἐπαύδατα, ὅτι ἐνταῦθα γινόμενος διαβεβαιώσατο μὴ εἶναι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γράφειν τὰ παρ' ὁμῶν· ὁμοῦ δὲ ἀπειτούμενος παρ' ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπινυνῶναι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μὴδὲν ἔξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ, οὕτω γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγηται φρονεῖν, ὥστε καὶ καθολικῇ ἡ Ἐκκλησίᾳ. Hæc apud Athanasium Julius in epistola ad synodum Antiochenam. Loquitur autem pontifex e confessione Marcelliana: quam retulit in suum scriptum Epiphanius, de qua variabant sententiæ olim, ut ait Epiphanius, qui, ad se quod attinet, in ambiguo relinquit. Julius pontifex cum aliis, ut videtur, habuit pro orthodoxa: sed ulterius progrediebatur concilium Sardicense: cujus suffragio absolutus est, lecto et approbato hoc ipso syngrammate, quod suscepit Eusebius refutandum. Synodus ipsa, apud Athanasium: Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκελλοῦ, καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐθείου κακοτεχνία. Obierat tunc Eusebius uterque, Nicomediensis et Cæsariensis. Κακοτεχνία in scriptis fuit. Ille astator Nicomediensis nihil scripsit in hoc genere: scripsit autem Cæsariensis. In quo vero versaretur κακοτεχνία docet. 'Α γὰρ, ὡς ζητῶν, Μάρκελλος εἰρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβαίχεαι. Quod est familiare vitium apud Eristicos. Ita quid sentiendum sit de hoc scripto Eusebiano, e suffragio illius synodi Sardicensis, liquet. Opponitur huic concilii Sardicensis determinationi, Basili Magni auctoritas. Is epistola 74, edit. Parisiensis, e nostra *Bibliotheca*, pag. 876, de Marcelli opinione scribit. Πάσης ἡμῶν τῆς ἐλπίδος ἀθέτησιν ἔχει τὸ Μαρκελλοῦ δόγμα. De Marcello ipso loquitur. Nam et epistola 52, ait illum ἐπιβεβεβαίοντα τὴν ἀσέβειαν Arianeæ repugnantem e diametro: ne quis ad illius discipulos et sectatores, ut puta Photinum, eam referat, cum omnia ipse statuerit orthodoxe. Excusant alii, fieri posse, ut Marcellus deinceps inciderit in hanc impletatem, et aliis suis scriptis propagaverit. Non respondebo quod ex hoc Eusebii opere assumi potest, nullum aliud scriptum præter hoc unicum manasse a Marcello: contrarium quippe Hieronymus affirmat: et potest Eusebius exponi, de tempore antegresso suam hanc ἀντίρρην. Illud constiat e Basilio, eadem per omnia a divino illo viro, huic Marcello objecta, quæ prius per Eusebium producebantur: nisi forte pro Marcello dicatur, Basilium non minus quam Eusebium hallucinatum, et accepisse quasi resolute determinata, quæ ille ζητῶν proposuerat. Certe constat ex eadem illa ipsa epistola, Occidentales in sententia Sardicensis synodi persistisse: et cum iis Paulinum Antiochenum (cum quo, pro Meletio, in communione abierat Basilius) et Marcellum putasse innocentem. 'Εἴ-

certe ab emulazione profectum est, et invidia; quæ non paucos, ab ipso, alios, in extremas calamitates præcipitarunt. Enimvero, ab exortu statim rerum, per invidiam procuratum et emulationem fratricidium peragebatur. Unde profectus hic iste noster, cum, hoc unico excepto, nihil unquam litteris mandasset (et ulinam ne hoc quidem ipsum), ab ingressu statim scriptionis suæ, sanctissimis Dei sacerdotibus, bellum sibi statuit indicendum, qui tamen hæreticorum illa agmina, quæ catervatim ejus patriam deprædabantur, neque scripto sibi statuit, sed neque dicto lacescenda. Qui, si doctrinæ salutaris aliqua illi affuisset vel scientia vel facultas, eam debebat universam ad istos oppugnandos convertere: et hostes hosce Dei et Ecclesie suæ, de finibus Galatiarum exterminatos, ut a gregibus suis solent pastores boni, feras atque lupos effigare. Ille vero, suam ipsius gentem, velut terram ✱ quamdam horridam et incultam, serpenti-

✱ Ed. Paris., pag. 2.

sis est longior quam ut huc transcribi debeat. In hac varietate sententiarum diversa, et paucis beatus Epiphanius relinquit in medio, et Marcellum nec damnat nec absolvit, sed divino tribunali transcribit. Potest fieri ut Arianis blasphemiam dum oppugnat vehementius, quod semper solet fieri in hisce litigiis contentionibus, incautior longius devehatur in contrarium. Potest fieri, ut Eusebius e factione Arianæ, illam xaxoxvλav adhibuerit, de qua synodus. Nam deperditio syngrammate Marcelli, ferre sententiam non possumus. Potest fieri, ut tandem in ejusmodi opinionem diverterit Marcellus: sed, quod ante eum fecisse Tertullianus memoratur, ad bonam frugem redierit, et mentem sanam. Quod nonnulli hunc configunt Athanasii testimonio, fateor in libello quodam inter Athanasianos, tom. I, *Quod Christus sit Deus*, Marcellum de nomine conjungi cum Saposateno, quasi Christum seponeret extra Trinitatem: sed cum nusquam alibi sugillet Marcellum Athanasius, semper vero enixissime et summo studio defendat, non est contemnenda conjectura eruditi viri (quæ et ipso quoque dicendi caractere adjuvatur) non esse illud scriptum Athanasianum, sed *ψευδογράφον* alicujus recentioris. Sed ista, ut diximus, incertissima sunt, et Deo relinquenda *καρδιωγνώστη*. Satis autem in genere de Marcello. Quæ supersunt, et occurrent *κατὰ μέρος* expediemus fortasse. M.

(4) *Ἀρχὴθεν ἀδελφοκτονίας*. Intelligit, quod cuius obitum est, Abelem illum justum, per invidiam a fratre suo Caino interemptum. Basilus Seleuciensis vocat eadem hanc a Caino patratam, *φθόνου καρπὸν*, et *μισαδελφίας γέννηον*, scilicet, et ad mentem Eusebianam. M.

(5) Vulgo *ἐνθ'*.

(6) *Ἐν τούτῃ γράφας*. Hoc non semel positum ab Eusebio. Sed dissentit Hieronymus in *Catalogo*: *Marcellus Ancyranus episcopus*, inquit, sub *Constantio et Constante principibus floruit*, multaque *diversarum hypotheseon scriptis volumina*, et *maxime contra Arianos*. Num igitur hæc alia scriptis post Eusebii obitum Marcellus? quæ B. Hieronymus intelligebat. Certe vivebat ille multos annos, sub et post Constantium principem, post collectum ad patres suos Eusebium. Constantem in Hieronymi *Catalogo* non legit codex meus manuscriptus, ut hoc obiter notem: rectius. Sed, nec post hæc tempora tantum, verum et ante, illum alia scripsisse patet ex Athanasio, sexcentis Eusebiis antefendo auctore: ut vel errore lapsus sit: vel invidia abdu-

καὶ ἄλλους μυρίους εἰς κακῶν ἔσχατα κατεκρήμινε. Ζῆλος γοῦν καὶ φθόνος (4) ἀρχὴθεν ἀδελφοκτονίαν εἰργάσαντο. (5) Ἐνθεν ὁρμηθεὶς ὁ ἀνὴρ. (6) ἐν τούτῃ γράφας καὶ μόνον (ὡς μήποτε ὥφελε). (7) σύγγραμμα, εὐθύς, ἀρχόμενος, ἀπ' ἐστίας, (8) τοῖς ἀγίοις τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς πολεμεῖν προῦθετο, ἀφ' ἑμῶν τοῦ λέγειν τε καὶ γράφειν, πρὸς τὸ μέγα καὶ πολὺ στίφος τῶν (9) τῇ αὐτοῦ χώρᾳ λυμαινομένων αἰρεσιωτῶν. (10) ὁ δὲ καὶ μάλιστα αὐτῷ πράττειν ἐχρῆν, εἴπερ τις (11) παρῆν σωτηρίου λόγου δύναμις, ποιμένος ἀγαθοῦ δίκην, ὥσπερ τινὰς λύκους καὶ θήρας, τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ τοῦ Γαλατῶν ἔθνους, ἀπελαύνοντα. Ὅ δ', ὥσπερ τινὰ χέρσον ἐρηπυστικῶν (12) ἰσθμίων ἐμπέσων, παριδὼν τὴν αὐτοῦ χώρην τοῖς τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς, εἰχὴ καὶ μάτῃν ἀναζέσας, B ἐπαφῆκε τὸν θυμὸν. Καὶ τούτοις οἱ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πάντι θεοῦ χάριτι (13) βίῳ τε καὶ φιλοσόφῳ πολιτείᾳ (14) παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι. Καὶ οὐ τούτοις μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κεκοιμη-

ctus de via Eusebius, retulerit ἐν τούτῃ γράφας, καὶ μόνον τὸ σύγγραμμα; quanvis alia probabilis ratio asserri possit, quam exposuit ad præfationem in tres libros *De ecclesiastica theologia*. M.

(7) Articulum τὸ ante σύγγρ. delevi.

(8) *Τοῖς ἀγίοις τοῦ θεοῦ λειτουργοῖς*. Explicat deinceps, quos hic intelligat. Asterium nempe vult, Narcissum, Eusebium, Paulinum, alterum Eusebium. Qui non erant omnes θεοῦ λειτουργοί. Asterius sophista, et θυτής, ideoque vel ab ipsis Arianis non admissus. Nullus ἄγιος λειτουργός, nisi ratione *λειτουργίας ἀγίας*. Eusebius certe ille Nicomediensis, perditissimus improbitatis gurgis. Sed ἐγὼ οἶδα Σίμωνα, καὶ Σίμων οἶδεν ἐμὲ. Consortes suos, et contribules, et συναρπαστάς, quidem mirum si tam honorifice compellet Eusebius. M.

(9) *Τῇ αὐτοῦ χώρᾳ λυμαινομένων*. Galatiam, et metropolin ejus Ancyram, ab hæreticis per illa tempora, infestam redditam. Erat autem hæc regio istiusmodi monstrorum ferax. Intelligit autem, opinor, portenta illa nominum et hæresium, de quibus Hieronymus in præfatione ad secundum librum *Commentariorum suorum in Epistolam ad Galatas*: *Galatæ stulti et recordes pronuntiati sunt. Scit mecum, qui vidit Ancyram metropolim Galatiæ civitatem, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit, quod dogmatum varietatibus constuprata, omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas et Manichæos. Nota enim jam hæc humanæ calamitatis vocabula sunt. Quis unquam Passalornicitas, et Ascodrobos, Ariotyntas, et cætera magis portenta, quam nomina (non numina) in aliqua parte Romani orbis audierit?* Quibus Eusebii interpretem, doctissimus Hieronymus agit. M.

(10) Vulgo *ὅπερ*.

(11) Vulgo *αὐτῷ* ante πράττειν.

(12) Delevi καὶ vulgo hic additum.

(13) Male vulgo *θελῶ*.

(14) *Παρὰ πᾶσιν ἐμπρέπουσι*. Certe noti, et omnibus ubique in ore et præconio: sed tanquam impil, et orbis Christiani pestes. Vivos et mortuos vult. Eusebius ille Nicomediensis alastor, τῷ τοῦ Παμφίλου supervixit. Paulinus credo, solus obierat. Quænam vero fuerat illius φήμη ἀδομήνη, tacent historiae illorum temporum: sunt fortie inter cæteros innocentissimus, non tamen hoc illustri præconio celebrandus. Philosophicam vivendi rationem eorum commendat, hoc est, secundum Deum ex actam, et exaciatam, qualem ἀσχητὰ illi veterum, celebria nomina, usurpabant: id est enim φιλοσο-

μένους· καὶ τούτων ἐκαίνοις, ὧν μάλιστα δι' ἀρετὴν θεοσεβείας, λόγων τε θείων ἀσκήσεως, ἢ φήμῃ καθ' ὅλην, ὡς εἰπεῖν, ᾄδεται τῆς οἰκουμένης. Τούτων δὲ αὐτῶν οὐχ ἅπαρ ἐμνήσθη κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ διαφόρως, τὰς κατ' αὐτῶν διαβολὰς τε καὶ συκοφαντίας ἀπειδῶς παποιημένος. Ἦδη δὲ καὶ ἀραὶς κέχρηται κατ' αὐτῶν, οἷα γυναικῶν ἐν μάχῃ, λοιδορούμενος καὶ ἐπαρώμενος (15) τοὺς μὴδὲν αὐτὸν ἡδικοῦσι. Αἰδ., καὶ πέρα τοῦ δέοντος, εἰς μακρόν αὐτῶν καὶ ἀμετρον μῆκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή. (16) Ὡς μόνον ἐπὶ νύκτις ποῦ μυρίων τὸν ἀνάλογον ἀπαρτιοῦναι. Εἰκότως οὖν, κατὰ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν κακῆγορον γλώτταν δέξας, καὶ τὸ ἀνευλαβὲς, καὶ ἀφοδὸν προγυμνάσας ἐν τούτοις, προῶν, ἐξ ἧς προῦκοφεν, ἐπ' αὐτὸ τὸ κορυφαῖότατον τοῦ παντός, τὸν μόνον τὴν ἀγαπῶν τὸν Ὑῖον τοῦ Θεοῦ, τοιαύταις ἀθέοις (17) ὑποβαλὼν βλασφημίαις, οἷας μικρόν ὥστερον, αὐτοῦ λέγοντος, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ, βέλτιον ἀκούειν. Τῇ δὲ γε παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων χρησάμενος, (18) μέχρι τούτου στήσεται τέως πρὸς ἐναντίωσιν καὶ ἀνατροπῇ αὐτῶν· οὐ μακροὺς ἐπάγων λόγους, καὶ μῆτε τοὺς ἀνδρας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βλασφημηθέντας (19) ἀγνώτας τινας εἶναι καὶ ἀφανεῖς, γνωρίζεσθαι δὲ παρὰ πᾶσι, καὶ σωπῶντας, μῆτε τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν (20) ἀμφήριστόν τινα καὶ ἀγνωσμένην ὑπάρχειν, ὡς πολλῆς τινος καὶ λογικωτέρας πρὸς ἑαχον δεηθῆναι σπουδῆς· οὕτω (21) δὲ πᾶσι τοῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς χάριτος μετεληχόσι, μικροῖς ὁμοῦ καὶ μεγάλοις, καὶ, αὐτὸ μόνον, λεχθεῖσα, πρόδηλος καθέστηκεν ἡ τοῦ ξένου τούτου θεολόγου καινοφωνία. Αἰδ. βραχέσιν (22) αὐτὸς μόνον παρασημειώσεται χρήσεται, εἰρμῶ καὶ τάξει σωματοποιῶν τὸν λόγον, ὑποσημαινόμενος τε αὐτὸ μόνον τὸ παράλογον τῶν ἐμπερομένων. Πρὶν δ' ἐπὶ τὰς αὐτοῦ χωρῆσαι φωνὰς, ἀναγκαίως τοῖς ἐντυχάνουσι τῷ τοῦ ἀνδρὸς συγγράμματι συμβουλευσάμ' ἂν, (εἰ δὲ (23) μάλιστα Γαλατῶν ἐλὲν τινες,) μὴ ἀμνημονεῖν τῆς θείας φωνῆς Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ὃς αὐτοῖς Γαλάταις γράφων παρρηκεῖ μὴ μετατίθεσθαι ἀπὸ τοῦ καλέσαντος αὐτοὺς ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἐκκλ. Εὐαγγέλιον,

bus setam venenalis, susque deque habuit, ac in Dei sacerdotes, frustra quidem et incassum, iram tamen effudit ebullientem. Neque illos, de plebe nescio quos, sed ipsos illos qui per Dei gratiam, divina plane, hoc est, vivendi philosophica quadam ratione, nominis celebritatem sibi comparaverant. Nec vivos tantummodo et videntes impetivit, sed jam dudum et in Christo obdormiscentes : eosque prae ceteris, quos inter ceteras virtutes pietas in Deum commendabat, et sacrarum litterarum exercitata scientia, per terrarum orbem clarissimos propagarat : sed nec una tantum vice conviciari contentus, saepe repositas, varieque confictas, improbus aycophanta, calumnias sine modo concessit, et mensura : sed et execrationibus insuper eos, ut mulierculae in rixis et jurgiis solent, insectatur, homines nulla unquam injuria ipsi cognitos. Atque hinc profecto factum est, ut in immensum adeo illius excreverit oratio, cum ad decies mille versus opus illud unicum intumuerit. Quid miramur autem, si cum linguam adeo suam in sanctos Dei sacerdotes exacerit, impiamque audaciam suam, ad hunc modum, quasi progymnasmate, exercuerit, adeo gressus promoverit impietatis, ut tandem quod caput est atque apex, unigenitum et dilectum Dei Filium, illiusmodi blasphemis suis subjecerit, quas mox ipsius verbis, non autem meis, relatas audietis : id enim satius esse judico. Quae postquam ipsa sic ab illo prolata ubi scripto consignavero, ulterius in hoc libro non progrediar, ad illa refellenda refutandave : sed nec opus est orationem contexendo producere, cum sint illi, quos conviciis laceravit, neutiquam ignoti vel ignobiles, sed utcumque silentio se contineant, omnium ore et sermone celebrati : cumque illa, quam in Christum Dei eructavit, blasphemia adeo sit manifesta et in confesso posita, ut ad illam revincendam exactiore aliqua diligentia non sit opus. Quippe qui divinam gratiam in Ecclesia delibabant, parvi, minimi, mag-

φία Christianorum : et inter eos, ut Isidorus Pelusiota loquitur, οἱ μονάζοντες κορυφαῖοι. Describit hominem istiusmodi Nazianz. orat. iii. *Contra Julianum*, pag. 77, et orat. 28, pag. 479, ad ejus amussim examinati hujus Eusebii Pancratistae, mera mendicabula invenientur. M.

(15) Scripsi ἐπαρ. loco vulg. ἐπαρώμενος.

(16) Ὡς μόνον ἐπὶ νύκτις. Erat in margine δλον. Et tolerari potest, sed potior scriptura, μόνον, ut sit sensus : ut unicuique istud opus, quod solum scripsit, tot versibus constiterit : nam pro ἀνάλογον, omnino legendum, loci mutatione, ἵνα λόγον. M.— Duo vitia correxi.

(17) Ὑποβαλὼν. Lego ὑποβάλλει. Hoc est προῶν ὑποβάλλει. Forte etiam legi poterit προῦκοφεν. Legendum ἐξῆς, una voce, et una partic., ὑποβαλὼν dependet a verb. προῦκοφεν.

(18) Μέχρι τούτου στήσεται. Quinque libris institutum suum contra Marcellum Eusebius absolvit. In duobus hisce prioribus, τῇ παραθέσει τῶν αὐτοῦ ῥημάτων κέχρηται, hoc est quod vult. In tribus sequentibus, qui inscribuntur *De theologia eccle-*

siastica, ad ἐναντίωσιν αὐτῶν et ἀνατροπῇ descendit. M.

(19) Vulgo ἀγνώτους τινός. Dein in corr. : *Leges πανηγυρίζειν*. Forte loco γνωρίζεσθαι.

(20) *Ἀμφήριστον*. Hoc est quod vult. Cum nonnullae haereses ita sint comparatae, ut non nisi difficulter agnosci et deprehendi possint, et vix tandem pro haeresibus habeantur : ait illam a Marcello exultam et propagatam ejus esse generis, ut vel de prima facie, auribus audita, oculis scripto usurpata, pro haeresi, communi hominum in Ecclesia consensu habeatur. Certe illa quam Marcello ascripserant Ariani, erat ejus generis : at utrum illam prout eidem illi objectabant, foveret Marcellus, quamplurimis non minus in religione lyncis, quam Eusebius erat, non patuit, Julio pontifici Romano, Athanasio Alexandrino, illi haeresum βασιτεῖρ, quamplurimis aliis : concilio Sardicensi non liquet : ni Marcellus absolvebatur. M.

(21) Dele δέ.

(22) Scribe αὐτό.

(23) Lege δῆ.

ni, novitatem insolentem, hujus nuperi theologi, vel acceptam primis auribus, agnovere. Hanc ob causam adhibiturus sum brevissimas quasdam designationes meas, orationis quoddam corpus, ordine et methodico progressu concatenatum constituens, quo quæ ab illo proferuntur, quam sint ab omni ratione aliena, pateat. Verum antequam in medium ejus verba protulero, admonendos illos esse omnes existimo, ad quorum manus hoc præsens ipsius scriptum pervenerit, eo magis si sint de Galatia oriundi, ne velint divina beati Pauli vocis unquam oblivisci, qua Galatas ipsos adhortabatur, ne ab eo qui in Christi gratiam vocavit ipsos, ad aliud Evangelium transferantur, cum revera, quod docet ibi, non sit aliud ullum evangelium, sed, qui conturbant illos, existant, et qui transferre cupiant Christi Evangelium. Illud autem in primis et ante omnia attendendum fuerat, quod nec sibi quidem pepercerit ille tantus Apostolus, sed ad illos permoveandos et convincendos, qui Galatas conturbabant, adjecerit: *Etiam si vel nos vel de cælo vobis angelus aliud annuntiet Evangelium, præter illud quod jam prædicavimus, anathema sit*. Nec semel posuisse contentus, reponit, *Quod jam prius dixi, et iterum denuntio, si quis vobis evangelizet, præter id quod accepistis, anathema sit*. Illud autem Evangelium quodnam fuit quod acceperant, et præter quod non erat aliud annuntiandum? Equidem illud ipsum quod discipulis suis Dominus tradidisse dicitur, ubi ait: *Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Nobis utique hanc gratiam in cognoscenda sacrosancta Trinitate solus ille solis patefecit in illa nostra mystica regeneratione, cum nec Moyses, nec quisquam olim prophetarum, priori populo hujus exstiterit administer. Ad Dei quippe Filium atque illum solum pertinebat, hanc a Patre suo gratiam hominibus universis annuntiatam communicare: cum lex per Moysen data fuerit, gratia autem et veritas per Jesum Christum, eumque solum, utpote Filium unigenitum. Quocirca, nec

οὐκ ἔστι γὰρ ἄλλο, ὡς αὐτὸς φησιν· εἰ μὴ τινὲς εἰσιν οἱ ταρασσόντες αὐτοὺς, καὶ θέλοντες μεταστρέφαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Κάκεινιν δὲ ἀναγκαίως προσέχειν τὸν νοῦν, δι' οὗ καὶ ἑαυτοὺς καθαρπτόμενος ὁ τοσοῦτος Ἀπόστολος, εἰς δυσώπησιν τῶν διαστρέφειν τοὺς ἀνδρας πειρωμένων, προστίθεται λέγων· Ἀλλὰ κἀν ἡμεῖς, ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ ὑμῖν εὐαγγελισσεται, παρ' ὃ εὐαγγελισσάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα (23) ἔστω. Ὁ δὲ ἐπανάλαβὼν δευτεροὶ φάσκων· Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ὁρτι πάλλιν λέγω, εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελισσεται, παρ' ὃ παραλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. Τί δὲ ἦν τοῦτο, παρ' ὃ (24) οὐκ ἦν εὐαγγέλιον [ἄλλο εὐαγγελισσασθαι]; Ἡ που πάντως αὐτὸ ἔκεινο, ὃ (25) δὴ τοῖς αὐτοῦ παραβδόμοις μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ἀναγράφεται εἰρηκῶς· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος (26) μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δεδωρηται ἀναγεννήσεως, οὔτε Μωϋσέως οὔτε προφητῶν τινος τῷ προτέρῳ λαῷ ταύτην διακονησαμένου. Μόνῳ γὰρ ἔπρεπε τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἀπασιν ἀνθρώποις εὐαγγελισσασθαι χάριν· ἐπειδὴ περ ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς διὰ μονογενοῦς Υἱοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο. Ἐνθεν εἰκότως ὁ μὲν παιδαγωγοῦ τρόπον νηπιάζοντι τῷ προτέρῳ λαῷ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ παρεδόντων λογίων, πολυθέου μὲν ἀπειργων πλάνης, Θεὸν δὲ κηρύττων ἓνα μόνον εἶδέναι· ἡ δὲ σωτήριος χάρις ὑπερκόσμιόν τινα καὶ ἀγγελικὴν ἡμῖν παρέχουσα γνώσιν, τὸ πάλαι τῷ προτέρῳ λαῷ σεσιγημένον μυστήριον ἀφανέντων ἐξεκάλυπτεν, αὐτὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὧλων Θεὸν, τὸν τοῖς πάλαι ἀνθρώποις ἔγνωσμένον, Θεὸν ἅμα καὶ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς κηρύττουσα, τὴν τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀξίοις ἐπιχορηγοῦσα δύναμιν. (26) Αὐτῷ πως τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν καὶ μυστικὴν Τριάδα Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς σωτήριον ἐλπίδα διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία παραλαβοῦσα

* Ed. Paris., pag. 3.

Gal. i, 6, 7. * ibid. 8. * ibid. 9. * Matth. xxviii, 19. * Joan. i, 17.

(23) Mp. ἔσται.

(24) Mp. ἴσ. ὅτι οὐκ, verba ἄλλο εὐαγγελισσασθαι glossema sapiunt.

(25) Vulgo δέ.

(26) Μόνος αὐτὸν διὰ τῆς μυστικῆς. Hoc vult: ante συγκατάθεσιν et illam in carne Servatoris nostri οἰκονομίαν, Qui invenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo, doctrinam illam, in Ecclesia διαδόχον, de sacrosancta Trinitate, nusquam in Veteri Testamento, per Moysen aut prophetas, Judæorum populo revelatam. Cujus rationem libro iii De eccles. theol. ait fuisse populi illius, quem erudiendum suscepit, traditum sibi, a Deo in disciplinam Moyses, ad idololatriam ἐπιρροπές, et βίον ut appellat in α' ἀποδείξ. αἰγυπτιακόν. Certe, in Veteri Testamento nusquam reperitur explicita et distincta mysterii

D istius mentio; sed αἰνιγματώδης, et ἐγκεχυρμένη. Erat enim adhuc tempus καταπετάσματος, nondum remoti vēli, et ἀποκαλύψεως. Citant in primis orthodoxi Patres, illud in principio Genesis *Faciamus hominem*, etc., de qua ῥήσει Basilii Selenciæ. Γινέσθω τὸν νυν σύγχρονος ἡ γνώσις τῇ πλάσει· καὶ μὴ ξενίζέσθω διδασκαλομένη ὑπερτον, ὡν ἐν τῇ ποιήσει τὴν μνήμην ἐδέξατο. Vide Tertullianum *adversus Praxeam*. Epiphanius rem per gradus deducit. *Una Deitas*, iniquens, a *Moysæ præcipue annuntiata eis personarum dualitas, vehementer a prophetis prædicata, Trinitas vero personarum, manifesta facta est in Evangeliiis*. Hæc ille in *Ancorato*, unde doctissimus Nyssenus vocat, cognitionem κατὰ πρόδασιν in libello *De im. et simil. Dei*: Κατὰ πρόδασιν, ἡ ἡμετέρα φύσις τοῦ τῆς Τριάδος ἐπέγνω μυστήριον. M. (26) Αὐτῷ πως. Forte legendum, αὐτὸς ὅπως,

φυλάττει. Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ Εὐαγγέλιον, (26'') οὐ μὴ
 θεμιτὸν εἶναι μετατίθεσθαι εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον·
 ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι
 δεῦρο Γαλάταις μαρτύρεται, διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς
 ἐπιστολῆς βοῶν· *Κἄν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρα-*
νοῦ εὐαγγελιζῆται ὑμᾶς, παρ' ὃ παραλάβετε, ἀνά-
θεμα ἔστω· πόρρωθεν, ὡς εἰκός, μὴδ' ἐπισκόποις,
μηδὲ ἀρχοῖς, μηδὲ διδασκάλοις προσέχειν, εἰ τὸν
ἀληθῆ τῆς πίστεως διαστρέφει τις αὐτῶν λόγον,
 (27) διδασκόμενος. Τίς δ' ἦν οὗτος; ὁ τὸν Θεὸν Πατέρα
 εἰδέναι διδάσκων, καὶ Ἰῶν Θεὸν γινώσκειν πα-
 ραδιδούς· καὶ Πνεῦμα ἁγίου φιλοτιμείσθαι με-
 τέχειν (ἅπερ μόνων ἀν γένοιτο Χριστιανῶν γνωρίσματα,) ὥδε πῃ
 τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας (28) ἀφορι-
 ζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὴν
 πολυθεον καὶ Ἑλληνικὴν ἀπεδοκίμαζε πλάνην, ἐνὸς
 Θεοῦ ὁμολογῶν, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐξαίρε-
 τος περὶ Υἱοῦ γνώσεως κρεῖττον τι καὶ πλεον προέξει-
 νει, τὸν αὐτὸν Θεὸν Πατέρα εἰδέναι μονογενοῦς Υἱοῦ
 διδάσκουσα, ἀληθῶς Υἱοῦ ὄντος, καὶ ζώντος, καὶ
 ὑπεστώτος. Ὡς γὰρ πατὴρ (29) *ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ,*
 αὐτὸς λέγων ἐδίδασκεν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ἢ ἢ
 καὶ ὁ Πατὴρ ἀληθῶς πατὴρ, οὐ μέχρι φωνῆς ὥδε
 πῃ χρηματίζων, οὐδὲ ψευδῆ κεκτημένος τὴν προσ-
 ηγορίαν, ἀληθεῖα δὲ καὶ ἔργῳ Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς·
 καὶ ὁ Υἱὸς ἀληθῶς υἱός. Ὁ δὲ φίλδν Λόγον εἶναι τὸν
 Ἰῶν ὑπολαμβάνων, καὶ μόνον Λόγον εἶναι μαρτυρό-
 μενος, καὶ πολλάκις τοῦτ' αὐτὸ λέγων, ὡς οὐδὲν ἕτε-
 ρον ἦν ὁ Λόγος, ἐνδὸν μένων ἐν ἡσυχάζοντι τῷ Πατρί·
 (30) ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ τῇ κτίσει δημιουργεῖν, ὁμοίως
 τῷ ἡμετέρῳ, ἐν σιωπῇ μὲν ἡσυχάζοντι, ἐν δὲ φθεγ-
 γομένοις ἐνεργοῦντι, ὅλῳν ἀν εἰη Ἰουδαϊκῶν τι· καὶ
 ἀνθρωπίνῳ συντρέχων φρονήματι, τὸν δ' ἀληθῶς Ἰῶν
 τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος. Εἰ γοῦν τις Ἰουδαίων ἐροῖτό
 τινα, εἰ Λόγον ἔχει ὁ Θεός; πάντως πῶ φήσει. Ἐπεὶ
 καὶ Λόγον, καὶ Λόγους πλείους ἔχειν αὐτὸν, ὁμολο-
 γήσειεν ἀν Ἰουδαίων ἅπας. Εἰ δὲ καὶ οὐδὲν ἔχει, οὐκ

✱ Ed. Paris., pag 4.

aut ἐνδὸν πως, de Ecclesia Dei accepta institutio-
 ne, etc.

(26'') Οὐ μὴ. Leg. δ μὴτ' ἦν, et deinceps, ὡς καὶ
 ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰσέτι δεύτερον legi posset pro
 δεῦρο, quanquam et illud verum sit: his enim idem
 ipsum beatus Paulus testificatur, et ita se Eusebius
 explicat, quanquam, quæ sequuntur, illam alteram
 lectionem, δεῦρο, confirmant, et exstat locus gemel-
 lus apud Vincentium Lirinensem in aureo illo Com-
 mentario, cap. 14, ubi de hoc Pauli libro disserit.
Clamat et repetendo clamat, et semper, et ubique
per Litteras suas clamat, illud vas electionis, ille
magister gentium. Itaque nihil temere in hoc loco
 mutandum. M.

(27) Διδασκόμενος. In margine codicis erat δια-
 στελλόμενος, quæ est vera lectio, hoc est διοριζό-
 μενος. Utitur autem hac voce et alibi, et paulo post
 in sequentibus, ait, κατὰ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς,
 ubi in margine ascriptum fuit, διαταγῆς. M.—In
 corr. dein: Lege Θεοῦ loco Θεόν, in verbis οὐδὲν
 Θεόν.

(28) Ἀφοριζόμενος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τρόπου. Le-
 gendum, tum, τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, vel
 vice versa, τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον. Qui Deum unum,

A injuria, lex infirmo illi populo et infanti, pæda-
 gogi ad instar, elementa quædam prima divinorum
 oraculorum suggerebat, deorum multitudinem et
 cultum idololatriæ disturbans: Deum contra uni-
 cum cognoscendum annuntians; gratia, vero, per
 Christum salutaris, cognitionem nobis representa-
 vit supra mundanam et angelicam, dum populo illi
 vetusto non reiectum, sed silentio prorsus obvolu-
 tum mysterium, in apertum profert: Deum nempe
 illum supremum rerum omnium moderatorem, sæ-
 culis prioribus omnibus agnitus Deum; Filii præ-
 terea unigeniti Patrem esse prædicandum; Spiritus
 quoque sancti vim et efficaciam, iis qui digni sunt
 imperitam: quam sanctam mysticam et beatam
 Trinitatem Patris, Filii et Spiritus sancti, ad cer-
 tissimam spem salutis illius consequendæ, quæ per
 regenerationem sit, in Christo, inde acceptam, &
 Ecclesia Dei fideliter custodit. Et hoc est illud
 Evangelium, quod nullo modo licuit in aliud trans-
 formare evangelium, cum revera non sit aliud,
 quemadmodum secunda vice testatur beatus idem
 Aposiolus, ad eosdem illos Galatas ita profatus: *Etiamsi*
vel nos vel angelus de celo vobis aliter evan-
gelizaverit, quam ut accepistis, anathema sit. Quasi
 qui longe ante vellet admonitos, ut equidem reor,
 nec episcopis credendum esse, nec præpositis, nec
 doctoribus, si verbi veritatem pervertere et distor-
 quere eorum aliquis attentaverit. Veritas autem illa,
 quæ? Qua Deum esse Patrem edocemur: nempe,
 qua Deum habere Filium nobis traditur: qua ad
 Spiritus sancti participationem ab ardenti deside-
 rio excitamur. Quæ sunt insignia quædam Christia-
 norum peculiaria, quibus Ecclesia Dei sancta a
 Judaica polita discriminatur. Nam, ut olim Judai-
 smus per unius solius Dei confessionem, ethnicum
 de multis diis errorem ablegabat, ita quoque supra
 illam ipsam, Ecclesiæ singularis et excellens cog-

unicum, non Patrem agnoscebant, ut se aliquoties
 explicat. Quam sententiam Nazianz. non semel
 paupertatem appellat. Et Gregorius: Ὑμεῖς οἱ Ἰου-
 δαῖοι, ὁμολογοῦντες τὴν θεότητα, μονωτάτην, πενίαν
 ἐκφέροντες τῇ αὐτῇ ἀπλότητι, εὐτελῶς τὰ περὶ τῆς
 θεότητος διατιθέμενοι. Οἱ τε Ἕλληνες, τοῖς ματαίοις
 εἰδώλοις προσκυνῶντες καὶ πληθύνοντες τὴν θεότητα,
 πολλοὺς θεοὺς ἐξ ἀνάγκης προσκείμενοι ἐναντιουμέ-
 νοις ἀλλήλοις, εἰς τὴν ἀπάτην τῆς εἰδωλολατρίας
 ἐκκλίνονται. Ἡμεῖς δὲ, οἱ Χριστιανοὶ τριάκοντες τὴν
 θεότητα, ὑπερόγκον αὐτὴν ἐν πλοῦτι καὶ δυναστείᾳ
 χρύττομεν. Ἐνα Θεὸν τὸν τριαδικὸν ὁμολογοῦντες
 κράτος. Ὑμῶν τὴν πενήθειαν· χάσεινων τὴν πολυ-
 θεϊαν ἐξίσης ἀποκρουόμενοι διαφεύγομεν. M.

(29) Ζῶν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Deest hic apodosis, ex
 Evangelio supplenda, sic: οὕτως ἔδωκε τῷ Υἱῷ,
 ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Id est, genuit Filium, qui et
 ipse sit ζῶων et ὑπεστώων per se. Quod negasse,
 Marcellus multoties accusatur ab Eusebio: ut sta-
 tum, ubi affricat ei quod Λόγον φίλδν eum appella-
 verit: quam vere, liquidissimum constare non potest,
 deperdito Marcelli isto opere. M.—Mox vulgo ἢ ἢ;
 mss. οὕτως ἢ ἢ.

(30) Ἐνεργῶν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ. Legendum

nitio de Filio Dei, longe quiddam majus et præstantius exhibuit, qua edocemur illum ipsum Deum Patrem exstare unigeniti Filii, qui verissime Filius sit, vivus existat et subsistens. Nam quemadmodum : *Pater vitam in seipso habet*, docebat Unigenitus ipse Dei, *ita quoque in seipso Filius habet vitam* *. Ut ita Pater vere quidem Pater existat, non autem verbo tenus Pater falsata usurpatus nominatione : sed veritate et reipsa unigeniti Filii Pater : et ut Filius sit reipsa etiam Filius. Quisquis autem Filium nudum esse *Verbum* existimaverit, aut solummodo *Verbum* confirmaverit, et illud frequenter suo ore usurpaverit, *Verbum* tantummodo exstiterit, intus, dum consisteret, quiescente suo Patre : operatum vero idem ipsum *Verbum*, cum creaturas effligeret, perinde ac per omnia in hominibus solet fieri ; ubi in conquescentibus otiatur *Verbum*, operatur autem in loquentibus : is profecto conspirat manifestissime cum sententia Judæorum, abnegatque eum, qui vere Dei Filius est. Si quis Judæum interrogaverit, an Deum putet *Verbum* suum habere ? Omnino, certe responsurus est, puto. Libenter siquidem proficitur Judæus, non *Verbum* modo, quin *Verba* infinita habere Deum. Quod si adhuc instes, an Filium habeat ? non est hoc perinde, reor, confessurus. Jam vero, si non Judæus quispiam, sed is qui sit cum episcopatu, illam invexerit opinionem, *Verbum* esse illum, sed Deo tantummodo adunitum : ✕ æternum tamen et ingenitum, unum atque idem numero cum Deo, nominibus diversis Patris atque Filii usurpatum, substantia tamen idem et hypostasi

✕ Ed. Paris. pag. 5.

* Joan. v. 26.

ἐνεργῶν δέ, ἐν τῷ τὴν κτίσιν δημιουργεῖν. Εἰ sequentibus, vocem illam ἡμετέρῳ librarius transcripsit otiosus. [Delevi eam.] M.— Infr. Ἰουδαῖος ὃν scripsi. (30*) Vulgo εἰσάγοι.

(31) Καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον. empe, quatenus erat in Deo, αὐτῷ συνὼν, ἡνωμένος αὐτῷ. Nam alioquin, ascribit Eusebius hanc opinionem Marcello, quod quemadmodum extra Patrem, nempe in creando, inceperat esse : sic et olim desineret esse quod erat, et in nihilum redigeretur. Quam vere, nescimus : certe Eusebius hic arianizat, qui Λόγον ἀίδιον esse negat et in ἀγεννήτῳ ludit ; quod faciebant illi. M.

(32) Καὶ ταύτῳ loco καὶ αὐτὸν dedi ; cf. p. 6 D, p. 8 C, etc.

(33) Τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδοῦμενος. Semper hunc Marcello objectat auctor, qui Libya oriundus, Ptolemaide nimirum, Noeti discipulus erat, a quo impietatem acceptam auxit et dilatavit, ut usu solet venire in hæreticis. Vixit circa annum Domini 260. Trinitatem in unius personæ angustias coarctavit, et in tribus vocabulis, trinominem Deum, credebat : cum Ecclesia e contra, tres subsistentes, veras, integras, et perfectas personas, indefessa voce pronuntiet, ait B. Hieronymus. M.

(34) Ἐπιτρέπει θεσμός. Erat enim in confesso positum, εἶναι et προσεῖναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, et quæ semel erant πιστεῖ παραδοθέντα, non erant vocanda in questionem iterum, non de his disquiren-

A Et' ἀν ὁμολογήσειεν, ἐρωτηθείς. Εἰ δὲ μὴ Ἰουδαῖος, ἀλλ' ἐπισκόπων τις ταύτην (30*) εἰσαγάγοι τὴν δόξαν, Λόγον αὐτὸν μόνον διδοὺς ἡνωμένον τῷ Θεῷ. (31) καὶ τοῦτον εἶναι ἀίδιον καὶ ἀγέννητον, ἐν τε εἶναι (32) καὶ ταύτῳ τῷ Θεῷ ὀνόμασι μὲν διαφόροις, Πατρός, καὶ Υἱοῦ χρηματίζοντα, οὐσίᾳ δὲ καὶ ὑποστάσει ἐν ὄντι· πῶς οὐ δηλὸς ἂν γένοιτο (33) τὸν μὲν Σαβέλλιον ὑποδοῦμενος· τῆς δὲ ἐν Χριστῷ γνώσεώς τε καὶ χάριτος ἡλλοτριωμένος ; Οὐδὲ γὰρ ζητεῖν, οὐδὲ ἀμφιδόλλειν, οὐδ' ἐρωτᾷν τοῖς βουλομένοις, εἰ ἦν καὶ προτὴν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῆς Ἐκκλησίας (34) ἐπιτρέπει ἂν θεσμός· ὁμολογουμένη δὲ καὶ ἀναμφιδόλῳ πιστεῖ σὺν πολλῷ (35) καὶ παρήρησι διδάσκει τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι Υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ὁμολογεῖν, καὶ ἡμετε τὸν Πατέρα Υἱὸν εἶναι, ἢ (36) καὶ τὸν Υἱὸν Πατέρα νομίζειν· ἀλλὰ τὸν μὲν ἀγέννητον καὶ ἀίδιον καὶ ἀναρχον καὶ πρῶτον καὶ μόνον Πατέρα σέβειν· τὸν δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι καὶ ὑποστῆναι, καὶ μόνον Υἱὸν (37) μονογενῆ εἶναι πιστεύειν Θεὸν τε αὐτὸν ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν. Εἰ δὴ (38) οὖν τούτοις μὲν (39) ἀντιλέγων τις φαίνοιτο, Λόγον δὲ Θεοῦ ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις τοῦτον ὀρίζοντο, οὐκ ἔνοιον οὐδὲ λογιζόμενος, ὡς οὐδὲν χρηθνητὸν, οὐδὲ ἀνθρώπινον τῷ ἐπέκεινα τῶν ὅλων ἀνατιθέναι Θεῷ, οὐδ' ὅπως τι τῶν εἰς ἡμετέραν ἐνθούμησιν ἀνιόντων, κἂν αἱ θεῖαι Γραφαί, ὥσπερ τινὰς νηπίους παιδαγωγούσαι τοὺς ἐντυγχάνοντα, ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ (40) διαλέγονται, χεῖρας αὐτῷ, καὶ πόδας, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ φωνὰς, καὶ λόγους, καὶ στέμματα, καὶ πρόσωπον, καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα περιάπτουσιν· ἃ δὴ (41) προσθήκει μεταφέρειν ἐπὶ θεοπρατεῖς ἐννοίας, οὐδὲν θνητὸν οὐδ' ἀνθρώπινον ἐν τῷ

dum ambigendumve : optimo instituto, et summo Ecclesiæ bono in usum revocando. Nam cuicumque Cerdoni, sartori, textori, de rebus sacris garriendi, contra res sacras insanienti impune permittitur, usurpatur, ædiciat. Videtur hic Eusebius jugulum saltem ipsum petere Arianismi. Erat enim illud Arii φήσιμα, in primis κυριώτατον, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, quod videtur negare : sed revera videtur, nam et εἶναι et προσεῖναι concedere illum poterant, et revera concedebant, nec tamen ab illa δόξα κυρίᾳ recedebant, πρὸ χρόνων εἶναι τὸν Υἱὸν Ἐλεγον, πεποιθῆσθαι μέντοι, καὶ ἕνα τῶν κτισμάτων αὐτὸν εἰδιδάσκον, ut loquitur magnus Athanasius, *De synodo Ariminensi*. Nempe, ante alias omnes creaturas factum fatebantur, non tamen ab æterno. Infinita quippe sæcula in æternitate κοσμοποιῶν ἀντεvertisse docebant. Atque ita Eusebius in fidei suæ ἐκθέσει, quam Ecclesiæ ascribit, Deum Patrem ἀγέννητον vocat, Filium fatetur μόνον καὶ μονογενῆ, non autem ἀίδιον. Sed nec illa quæ mox annexit, Θεὸν τε αὐτὸν, ὡς ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα Θεοῦ, γνωρίζειν, ab Arianismo illum excludunt ; nam Ariani hocce abant, sed creatum tantum ; et de οὐκ ὄντων vide Athan. orat. III. M.

(35) Θάρσει loco θράσει ex corr. recepi.

(36) Dele καί.

(37) Vulgo καὶ μόν.

(38) Vulgo δέ.

(39) Vulgo ἀντιλέγειν.

(40) Vulgo διαλέγονται.

(41) Vulgo δέ.

Θεῶ εἶναι φανταζομένους. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ. Εἰ δὲ πνεῦμα, ὅθλον ὅτι θεῖον, κρεῖττον παντὸς αἰσθητοῦ καὶ συνθέτου σώματος· ὥς μήτε λόγον αἰσθητὸν ἔχειν ὑπὸ γλώττης (42) ἐξηχοῦμενον, καὶ διὰ προφορᾶς θνητοῖς ὥσιν ἐξακούμενον, μήτε γλώτταν, μήτε φωνήν, μήτε πρόσωπον, μήτε ἄλλο θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ παραβαλλόμενον. Εἰ γάρ τι ἄλλο, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ τὴν (43) καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· (τοιαύτ' εἶναι, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς ἀγαπᾶσιν αὐτὸν, ὁ θεὸς ἐδίδαξεν Ἀπόστολος) τοῦτον ἀπάντων αὐτὸς, ὁ τοῦτον δοτὴρ ἀρρήτων ἂν εἴη ἀρρήτερος· ὅς (44) πολλῷ μᾶλλον ἀληθέστερον φαίη ἂν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ θεολογίᾳ ὀφθαλμοῖν μὴ ἐωρακέναι, μηδὲ οὖς ἀκούεσθαι, μηδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀναβεβηκέναι τῆς περὶ αὐτοῦ καταλήψεως τὴν γνώσιν. Ὁ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ γενεσιουργίας. Τούτων δ' αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξίως γένοιτο· ἂν ἡμῖν ἱεροφάντης, ὡς πη φάσκων· Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. Εἰ δὴ οὖν τοῦτοις μὲν ἀντιφθέγγοιτό τις, καὶ μὴ τὸν Υἱόν, ὃ πάντα παρέδωκεν ὁ Πατήρ ὑφεστάναι (45) λέγειν τοιμῶν, λόγον δὲ αὐτὸν ὀρίσκειτο μόνον, ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις, ποτὲ μὲν ἐν τῷ Θεῷ ἡσυχάζοντα, ὁμοίως τῷ παρ' ἡμῖν σιωπῶντι, ποτὲ δὲ ἐνεργούντα, τῷ παρ' ἡμῖν, ἐν τῷ λαλεῖν, φθεγγόμενῳ παραπλησίως· εἶτα τοῦτον αὐτὸν καιρῷ τινι, οὐδ' (46) ὅλων ἐτῶν ἐμπροσθεν τετρακοσίων, σάρκα φησὶν (οὐκ οἷδ' ὅπως) ἀνελήφεναι, καὶ δι' αὐτῆς τὴν κατ' ἀνθρώπον οἰκονομίαν (47) τετελεχέναι, καὶ (48) τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι, καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν χρηματίσαι, βασιλέα τε (49) ἀναγορεύσθαι, ἐκδοῦν τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον ποτε, ἀποδείχθαι· εἴτ' ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀτοπίᾳ, μηδ' ἐξ οὐτέρ (50) ὑπέθετο χρόνον τὴν εἰς ἀπειρον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν τε καὶ βασιλείαν τῷ Χριστῷ διδοῦς· τέλος δὲ αὐτῷ μηδ' αἰσὶν ἐπάγοι, μηδ' οἷον τοῖς δι' αὐτοῦ τῶν ἐπαγγελιῶν καταξωθησομένοις, ὧν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπήγγελται, ζωὴν τε αἰώνιον καὶ ἀφθαρσίαν ἀθανασίαν τε καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὑποσχόμενος· τῆνικαῦτα δὲ κατὰ τὴν προσδοκωμένην

A unum eundemque, is profecto Sabellium totum sibi induit: ab illa gratia et cognitione alienus excidit, quæ per Christum est. Disquirere non patitur Ecclesiæ lex, nedum subdubitare nos, aut vocare interrogando in quæestionem, utrum Dei Filius unigenitus, erat, et ante omnia præexistebat. Docet autem fide ratihabita, et cum summa confidentia proficitur, Deum sui Filii unigeniti esse Patrem, non autem Patrem esse Filium, vel Filium esse Patrem. Hunc esse ingentem, æternum, sine principio, primum et solum, Patrem adorandum. Illum a Patre suo genitum, subsistentem, solum Filium, et unigenitum. Deum hunc agnoscit veracem esse, utpote cum Dei exsistat Filius. Cui si quis contradicere sententiæ præsumat, et Dei Verbum illi verbo per omnia assimilaverit, quod in hominibus reperitur: si nec cogitet secum, nec animo revolvat, nihil Deo, supremo rerum omnium principi, esse affingendum quod sit mortale et humanum: imo ne quidem illiusmodi aliquid quæ nos solemus animo et cogitatione comprehendere, utcumque interdum Scripturæ sacræ, dum tanquam puerulos lectores erudiant, humanitus de Deo loqui soleant, dum manus illi, oculus, pedes, vocem, verba, os, vultum, et sexcenta hujusce generis cætera soleant adaptare, quæ nos omnia oportet ad diviniore transferre cogitationes, nec ullatenus imaginari in Deo humani quidquam vel etiam mortale residere. Deus etenim spiritus est, et qui adorant Deum, in spiritu illum et veritate adorare debent, quemadmodum Servator nos docet. Quod si autem Deus spiritus sit, omnino constat esse eum multo meliorem et præstantiorem, quacunque re sensibili et concreta: unde fiet, ut nec Verbum habeat linguæ sono prolatitum, et per linguæ prolationem aliorum auribus insinuatum: sed nec linguam, vocem, vultum, aut aliud quidquam, quod humana ratione constituatur. Siquidem aliud quidquam exsistat, quod nec oculus vidit, nec audivit auris, nec in cor humanum ascendit ejus cogitatio: ejusmodi esse illa docet nos Apostolus, quæ diligentibus se Dominus præparavit: tum certe horum omnium dator Deus, inenarrabilis est inenarrabilior: ✕ adeo ut in ratione de Deo theologica instituenda, multo certe rectius pronuntiari queat, oculum neque vi-

✕ Ed. Paris., pag. 6.

7 Joan. iv, 24. 8 I Cor. ii, 9.

(42) Mr. ἐξηγουμ.

(43) Dele τὴν. Mox vulgo δωτὴρ.

(44) Vulgo ὥς. Mox vulgo φάναι; Mr. φαίη. φαίνῃ. Infra vulgo γεννησ. et omittitur δ' post τούτων. Denique Mr. γρ. πατὴρ loco Σωτὴρ.

(45) Λέγειν τοιμῶν vulgo, Mr. λέγειν τοιμᾶ; statim vulgo ἐν ἡμῖν.

(46) Οὐδ' ὅλων ἐτῶν τετρακοσίων. Hæc iterum repetit, ut et sequentia, quæ quasi σύνοψιν continent opinionis Marcelli. Laxe autem loquitur de co ænnis, nam ante annum cccī obierat ipsemet Eusebius. M.

(47) Vulgo τετελεχ.

(48) Τότε Υἱὸν Θεοῦ γεγονέναι. Cum factus es-

set λόγος προφορικὸς. Nam prius erat tantum ἐνδιάθετος, sed ab æterno. Videtur autem Marcellus illud posuisse, λόγον Dei Patris, æternum, ὑφεστῶτα, sed ἐνδιαθέτως, non vocatum Dei Filium ante incarnationem. Quod sic accipit Eusebius, ac si τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, negasset. M.

(49) Vulgo ἀνηγορεύεσθαι. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ et infra Mr. ἴα. τὸ τε loco πότε.

(50) Ὑπέθετο χρόνον. Immortalitatem et æternitatem ademisse Marcellum Dei Filio, etiam a parte post: quam et angelis, et animabus justorum concedebat. Quam vere, in fine libri quinti, ubi ista exagitantur, apparebit. M.

disse, non aurem audivisse, nec in cor humanum aliquando ascendisse⁹, scientiam illam, qua possit ipse comprehendere. Quæ quoque ratio in Fili generatione debet obtinere. Hæc non alius nobis [antistes] quam ipsemet Servator, fide dignus enuntiavit. Ait autem: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*¹⁰, et: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius*¹¹. Si quis istis audeat obnuntiare, et Filium, cui tradita sunt a Patre omnia, subsistentem neget: verbum vero solum definiat, humano, per omnia, verbo simile, interdum in Deo conquiescens, uti solet in nobis, ubi contuerimur, usu venire: interdum operans in eodem Deo: ut, nos cum loquimur, verbum personat: hunc vero ipsum, cum sic Verbum existat, ante annos nondum totos quadringentos factum, nescio tamen unde, aut quo pacto, carnem assumpsisse: in qua carne sic assumpta, illam, quæ secundum hominem est, dispensationem perfecisse: et tunc primum *Dei Filium* exstitisse: *Jesumque Christum* de nomine nuncupatum; renuntiatum *Regem*: *Imaginem Dei invisibilis*: *omnis creaturæ primogenitum*¹², qui nihil horum prius exstiterat, docet. Hisce cumulus accedit impietatis, quod nec vitam perpetuis sæculis duraturam, nec æternum Christo regnum concesserit, ab illo quod supposuit, ex ortus illius tempore decurrendo, sed inauspicato satis, sine circumscriptis consummato, neque ipsum dignatus est eo statim, quo illos, qui per ipsum illam olim consequentur immortalitatem: quibus Servator pollicetur, vitam se æternam, incorruptibilitatem, immortalitatem in cælis regnum, elargiturum, nimirum *diligentibus se*. Quidni igitur aperte pronuntiare audeat, cæteris quidem omnibus concessum illud regnum sine fine duraturum, secundum spem ipsorum atque expectationem, unum Christum Jesum condum promum horum omnium, spe sua privandum et expectatione, cum ab ipso sit regnum ejus auferendum, et caro, quam suscepit destituenda. Verbum, quod in Deo olim præexistebat, separatum a corpore, licet prædicitum existat immortalitate, et corruptioni non sit obnoxium, Deo demum esse coadunandum, ut, quemadmodum

Α τούτων ἐλπίδα, τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι, τὰ τῆς βασιλείας εἰς ἀτελεύτητον διαρκέσειν αἰῶνα φάσκοι, μόνῳ δὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τούτων ἀπάντων ἀθρόαν γενήσεσθαι στέρξειν, παυθησομένης μὲν αὐτοῦ τῆς βασιλείας, τῆς δὲ σαρκὸς, ἥς ἀνείληφε, καταλειψομένης ἐρήμου, τοῦ δὲ τοῦ (51) προσόντος ἐν Θεῷ Λόγου, ἀφορίζομένου δὲ τοῦ σώματος, καὶ ἀθάνατον τοῦτο καὶ ἀφθιτον ἦ, τῷ δὲ Θεῷ συναφθροισμένου, ὡς ἐν καὶ ταῦτον πάλιν τῷ Θεῷ γενήσεσθαι, καθὰ καὶ πρότερον ἦν· τίς ἂν λείποιτο τοῦτῃ δυσσεβείας ὑπερβολῇ; Διὸ δὴ τούτοις ἀναγκαῖα ἡ τῆς ἀποστολικῆς διαστολῆς μαρτυρία, φήσασα· *Κἀν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀντίθεμα ἔστω. Θαυμάζειν δὲ μοι ἔπεισιν, ἐπιθεωροῦντι τὴν ἀποστολικὴν διάνοιαν*. Ὅσπερ γὰρ θεοπίζων τὸ μέλλον αὐτοῖς Γαλάταις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐξηκριβίου θεολογίαν, αὐτόθεν ἐν ἀρχῇ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῆς (52), καινότερον ἢ κατὰ τὸ σύνθετος γράφων ὧδε· *Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐκ ἂν γοῦν οὕτω γράψαντα εὐροι τις ἂν αὐτὸν ἐν ἐτέροις· τῷ μηδένας εἶναι, ὡς εἰκός, περὶ τὴν πίστιν ὁμοίως, οἷς ἔγραψεν, ἐτέρους. Ὡς γὰρ ψιλὸν ἄνθρωπον ὑπολαμβάνουσι τὸν Χριστὸν, προσήγε τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἄνθρωπον αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς διδάσκων. Καὶ προὖν τοῖς αὐτοῖς ἔλεγεν, ὅτι· *Τὸ εὐαγγέλιόν μου, τὸ εὐαγγελισθῆν ἐκ ὑμῶν, οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον, οὐδὲ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Δι' ὧν, αὖθις, ὅτι μὴ ἄνθρωπος ἦν (54) ψιλὸς Ἰησοῦς Χριστός, παρίστη. *Τίς ὃ ἦν εἰ μὴ ἄνθρωπος, προὖν αὖθις διεσάφει λέγων· Ὅτε δὲ ἐδιδάχθην ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί*. Ὅρῳς πῶς Υἱὸν Θεοῦ σαφῶς ἀνηγόρευε τὸν Σωτῆρα, καὶ διὰ τοῦτο Θεόν. Καὶ οὕτως γὰρ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Υἱὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὄντα ἡπίστατο τρανέτα παρίστησιν ἐπιλέγων ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ· *Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς*. Οὐκοῦν οὐ νῦν, ἀλλὰ πρὶν ἢ γενέσθαι ἐκ γυναικὸς, Υἱὸν ὄντα, καὶ (55) προὖντα, ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ, ὡς ἂν ὁ πάλαι Υἱὸς Θεοῦ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου

⁹ 1 Cor. 11. 9. ¹⁰ Math. xi, 27. ¹¹ ibid. ¹² Coloss. i, 15.

(51) Τοῦ δὲ προσόντος. Legendum *προόντος*. Volebat enim Verbum exstitisse in Deo, ab æterno, ante omnem ὄσταν, et ὀσίσιν. Idem vero Verbum, a Deo separatum, per emanationem, condidisse creaturas: deinde se revelasse σαρκωθέντα. Rursus vero, post iudicii et mundi consummationem, carne deposita, Deo adunandum. M.— Mox vulgo ἀφθιτον loco ἀφάρτων quod mss. cor. Porro vulgo διὸ δὲ et dein mss. διαταγῆς loco διαστολῆς.

(52) Καινότερον, ἢ κατὰ τὸ σύνθετος. Verum est, quod observat Eusebius, nusquam alibi per epistolas suas usum hoc exordio beatum Apostolum; non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum (Galat. i, 1). Neque enim alibi, aut alias, ea causa fuerat, ut ministerii sui dignitatem, et apostolatus gratiam contra æmulos tueretur, et obtine-

Α tiores. Unde illud statim insinuat ἀπ' ἀρχῆς, se non ut illi calumniabantur, humana χειροτονία, sed divina et αὐτοπίστῳ vocatum. Hæc est omnium, post Chrysostomum, verissima expositio. Illa ab Eusebio, οἰκοθεν allata, nimis coacta, quanquam verissimum est, inde sequi, Jesum Christum non esse ψιλὸν ἄνθρωπον, per quem vocatus sit ad apostolatatum Paulus, cum opponatur ab Apostolo illius designatio, humanæ ordinationi. M.

(53) Vulgo ἀνθρώπων et infra ἔγραψεν.

(54) Ψιλός om. codices; mox vulgo αὖθις πρ. Dein ἐνσάρκῳ mss., vulgo ἐν σαρκί. Porro vulgo ἐπιστεύσατο τρανέτατα. Denique γρ. ἀντιλέγων mss. loco ἐπιλ.

(55) Προὖντα, em. in corr. ed. Par.

γένοιτο, γενόμενος ἐκ γυναικός (56). Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦ Μωυσεῖος νόμου γενέσθαι διδάσκει, διορίζων τὸν τῆς μεσιτείας λόγον, δι' ὃν φησί· *Τὴν οὖν; Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἀχρις ἂν ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπηγγέλται διαταγεῖς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνδὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν. Ἀκούεις, ὅπως ἐν τοῦτοις ὁ Ἀπόστολος Γαλάτας αὐτοῦς (57) εἰδίζαν, ἐξ ἐκείνου ἕνα τὸν Θεὸν εἰδέναι, καὶ ἕνα τὸν μεσίτην τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Ὁ δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδήλου λέγων· *Εἰς γὰρ ὁ Θεός· εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ἀλλ' ὅτε μὲν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτην αὐτὸν ὀνόμαζεν (58), εἰκότως ἀνθρώπων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν ἐκάλεν· ὅτε δὲ οὐ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων τὸν αὐτὸν εἰσήγεν, οὐκέτι ἀνθρώπων ὀνόμαζε, μόνον δὲ μεσίτην φησί· τὸν νόμον διατετάχθαι εἰπὼν, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου διαιρέσει τε ἀναγκαίως τὸ τοῦ μεσίτου ὄνομα διασαφῶν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁ δὲ μεσίτης ἐνδὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν. Οὐτε ἄρα ὁ Θεὸς εἴη ἂν ὁ μεσίτης· τίνας γὰρ (59) καὶ γένοιτ' ἂν ὁ μεσίτης; οὐτε ὁ μεσίτης αὐτός, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Θεός· ὁ γὰρ μεσίτης ἐνδὸς οὐκ ἔστιν. Δυσὲν δ' ἄρα μέσος ἔσται. Τίνων τούτων διασαφεῖ ἀγγέλους ὀνομάζων καὶ τὸν Θεὸν ὡς μέσον ὄντα τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ (60) τὸν νόμον χειρὶ μὲν ἰδίᾳ ἐληφέναι φησὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς· δι' ἀγγέλων δὲ τῷ πρώτῳ διατεταχέναι λαῶ. Ἦν ἄρα, ἐξ ἐκείνου, ὁ Ἰῶς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, πρὶν ἢ γενέσθαι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ ἦν οὐχ ὡς φίλος Θεοῦ Λόγος, ἀνυπόστατος, ἐν καὶ ταῦτον**

✠ Ed. Paris., pag. 7.

¹² Gal. 1, 8. ¹³ ibid. 1. ¹⁴ ibid. 11, 12. ¹⁵ ibid. 15.

(56) Ἀλλὰ καὶ μεσίτην αὐτόν. Hæc est communis expositio recentium et antiquorum interpretum: ad vers. 19, cap. III. Epistolæ ad Galatas; de mediatore Christo: etiam tum, cum differant de voce illa *angelos*, quam quidem, vel ad Moysem et Aaronem referunt, vel ad spiritus illos administratores, qui de manu Christi assumptam legem populo, per Moysen tradiderunt. Sed quod ait Eusebius hinc concludere Apostolum, ἕνα εἶναι μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, falsum est. Non affirmat hoc Apostolus: et ipsemet Eusebius contradicit, dum affirmat, ὃ δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδήλου λέγων· *Εἰς γὰρ ὁ Θεός, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός*; qui locus habetur I ad Tim. II, 5; an non ergo hic pro ἀγγέλων legendum est ἀνθρώπων? Certe apud Paulum ad Galatas, angeli sunt πρῶτοι, hoc est intercessionis interunt; agentes in rebus; inter Deum et populum suum intercedentes, et tamen illam correctionem frustratur ipse auctor in sequentibus, ubi disputat eum esse mediatorem angelorum, idque ex sententia Apostoli. Nusquam vero hoc affirmat Apostolus. Imo vero neque debuit hoc ab illo affirmari. Mediator autem ille est, tanquam qui medius ἔσται in aliqua actione procuranda: seu qui partes dissidentes componere satagit: unde sequesterium vocant Tertullianus, et Hieronymus. Non fuit autem διάστασις, quæ debebat componi, inter Deum, et angelos in gratia confirmatos, quorum æternum est et solitarium epitheton illud *facientes voluntatem ejus*. Erat vero inter Deum et homines dissidium. Hic interposuit se Dei Filius, καταλλάκτης factus, partes dissidentes reconciliavit. Hoc ut faceret, fuit neces-

olim fuerat, ita iterum cum Deo exsistat idem. An illum qui hæc opinatus fuerit, impietate transcendere queat aliquis? Valde igitur hisce applicandum est certe necessario, apostolicæ illius determinationis testimonium, ✠ *Etiamsi angelus de cælo annuntiaverit vobis præter illud quod accepistis, anathema sit* ¹². Dum in sensum apostolicum accuratius hic intendendo, admirari mihi subit vehementius. Veluti enim qui vaticinaretur futurum, divinitatem Servatoris, accuratiori stylo Galatis exponit. Nam novo quodam modo, neque alibi ipsi usurpato, Epistolam ad ipsos scriptam ita exorditur, *Paulus apostolus non ex hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum* ¹³. Non invenire licet hunc Apostolum ad alios hac verborum formula perscripsisse: eo quod nulli inter eos, ad quos scribebat, ita erant ut Galatæ, affecti circa fidem. Nam veluti qui nudum hominem Christum exstitisse opinarentur, ita illos corrigere conatus est, et errorem refingere opinionis, dum in ipso epistolæ exordio docet, eum non esse hominem (nudum scilicet). Pergens deinceps ad eosdem illos, scribit: *Evangelium meum quod in vobis est evangelizatum non est illud secundum hominem: neque ego illud ab homine acceperam, aut edoctus fueram, sed per revelationem Jesu Christi* ¹⁴. Quibus illud expressit satis quidem clare, hominem non fuisse nudum Jesum Christum. Quis vero fuerit, vel quid, si non homo, progrediente declarat epistola sua, *Cum vero placuisset Deo qui me a matris utero separaverat, revelare Filium suum in me* ¹⁵. Ubi vides manifeste, Servatorem nostrum, Filium Dei exstitisse;

se, ut utriusque naturæ dissidentis particeps fieret. Mediator inter Deum et homines, ait Augustinus (Confess. X, 42), oportebat ut haberet aliquid simile hominibus, ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo: aut in utroque Deo similis longe esset ab hominibus. Jam vero non assumpsit angelos, sed semen Abrahamæ; at viderit, quomodo angelorum mediatorem Christum dixerit Eusebius, et concluderit fuisse prius mediatorem Dei et angelorum, quam Dei et hominum mediator esset. Hieronym. in commentariis ad hunc locum Apostoli, verbo Dei οὐκ ὡς, priusquam incarnaretur, τὴν μεσίτην quidem ascribit, sed Dei et hominum: non Dei et angelorum, sed κατὰ προορισμόν, et effective. *Jesus enim Christus, hic hodie, idem et in sæcula sæculorum. Ut sciamus, etiam antiquos justos, quicunque esse potuerunt, non nisi per eandem fidem liberatos, per quam liberamur et nos: fide scilicet incarnationis Christi, quæ illis annuntiabatur, sicut a nobis annuntiatur facta, ut August. epistola 89. Sed respondebit Eusebius, se non alium intelligere mediatorem, quam illum, qui μέσος ἔσται, Filium enim inter Deum et angelos ita medium statuit, ut legem a Patre suo acceptam, angelis tradiderit, angeli vero Mosi, et Israeli: inde infert, eum etiam tum ante suam in carne οἰκονομίαν, tanquam ζῶντα, καὶ ὁρῶντα Λόγον, non tantum ἐνδιάθετον, sese exhibuisse, communicatione participandum. M.*

(57) Vulgo εἰδίζαν. Mox dele τοῦ ante Θεοῦ; deinde vulgo δέ.

(58) Vulgo ὀνόμαζεν. Dein infra vulgo οὐκ ὀνόμαζεν.

(59) Vulgo γὰρ ἂν γένοιτο.

(60) Sic mss.: vulgo τῶν νόμων.

etque ideo fuisse Deum. Ulterius constat liquidissime, Apostolum credidisse illum Dei Filium existisse, priusquam huc in carne adveniret, quod in eadem illa ad Galatas epistola addiderit, Cum temporis plenitudo adveniret, emisit Deus Filium suum factum de muliere¹⁷. Erat itaque cum nondum de muliere nasceretur Filius Dei: eumque tum antea Filium Dei existentem, emisit Pater, ut is qui jam olim Dei Filius ferebatur, et Filius etiam hominis exstaret, factus de muliere. Quin et Mosaicæ legis existisse mediatorem illum docet: mediationis rationem determinans, ubi inquit: Quid igitur? Lex propter transgressionem lata fuerat, usque dum semen illud adveniret, cui promissiones conductæ fuerant; per angelos ordinata in manu mediatoris. Mediator autem unus non est mediator: at Deus unus est¹⁸. Audisne in istis, quomodo Galatas ipsas Apostolus instituat: ut unum exinde Deum agnoscant, et unum Dei et angelorum mediatorem? quod ipsum ubi quoque docuit ad hunc modum: Unus etenim Deus est: unus & etiam Dei atque hominum mediator, homo Jesus Christus¹⁹. Enimvero quem Dei atque hominum appellat mediatorem, hominem esse nec immerito declaravit, Propter incarnationem. Ubi mediatorem dixit, non Dei et hominum, sed Dei et angelorum, non illum tunc hominem consignavit, sed simpliciter mediatorem. Legem, inquiens, per angelos ordinatam, in manu mediatoris. Sed et nomen ipsum mediatoris illustrius reddit, per distinctionem, ubi ait: Mediator autem unus non est, Deus autem unus est. Non est ergo Deus mediator. Nam cujus tandem esset mediator? Neque ipse ille qui mediator est, eo ipso Deus est. Nam unus non est mediator idem, cum mediis inter duos interponatur. Quorum vero existat mediator docet, dum de nomine angelos appellat, et Deum. Quorum medium intervenientem Dei Filium, suis manibus a Patre recepit legem docet, et per angelorum ministerium populo communicasse. Erat igitur exinde Filius priusquam fieret Dei mediator et hominum, mediator Dei et angelorum. Et illo modo erat, non ut qui, velut nudum Dei Verbum in eo subsisteret, & Ed. Paris., pag. 8.

¹⁷ Gal. iv. 4. ¹⁸ Gal. iii, 19, 20. ¹⁹ I Tim. ii, 5.

(61) Vulgo δέ.

(62) Οὐδέτερος δὲ ἐκείνων, Eusebius arianizat hic manifesto, Filium non Deum esse, nec angelum vult esse: sed inter angelos et Deum, mediantis cuiusdam conditionis. Quanquam enim verum sit Filium non esse τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, hoc est, non esse Patrem, qui fons et origo est τῆς θεότητος, tamen est ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quoad substantiam, et existentiam: Patri coæternus, coæqualis. Ariani agnoscebant Filium esse Deum, sed creatum, ascititium, minorem. Patrem enim eo maiorem infinites pronuntiabant, neque facile Eusebius aliter Patrem distinguit a Filio, quam ut sit ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, quod Filius non est. Sed quid opus est verba premere? διαρρήδην, ait, οὐδ' οὗτος ἂν ὁ εἷς, καὶ μόνος Θεός. sed inferioris ordinis, status, et conditionis. M.

(63) Vulgo δεῖ. Infra vulgo ὑπάρχων.

ὑπάρχων τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ ἂν εἴη οὕτω γε μεσίτης· ἀλλ' ἦν καὶ προῆν, ὡς μονογενὴς Υἱὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Καὶ ἦν μεσιτεύων τῷ Πατρὶ, παρέχοντι τὸν νόμον δι' ἀγγέλων ἀνθρώποις. Ὁ (61) δὲ διδάσκων, ἐξ ἐκείνου τοὺς ἀγῶντας καὶ ἀμαθεῖς τῆς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ θεολογίας, ὁ ἀπόστολος, ἐπεσφραγίζετο λέγων, Ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἐφ' ἐνὸς τὸν μεσίτην ὀρίσθαι. Διὸ οὗτος μὲν οὐκ ἔστιν ἐνὸς, διὲν δὲ μέσος ἐξ ἀνάγκης (62), οὐδέτερος ὢν ἐκείνων, ὢν μέσος τυγχάνει· ὥστε μήτε αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἡγεῖσθαι, μήτε τὸν ἀγγέλων ἕνα· τούτων δὲ μέσων καὶ μεσίτην (63), ὅτε τῷ Πατρὶ καὶ ἀγγέλοις μεσιτεύει. Ὡς αὖ πάλιν, ὅτε μεσίτης γίνεται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μέσος ὢν ἑκατέρου τάγματος οὐδέτερός ἐστι, μεσίτης ὑπάρχει οὗτ' αὐτὸς ὢν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεός, οὐδ' ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ἀνθρώπος. Τί δέ; εἰ μὴδὲν τούτων; Ἡ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, νῦν μὲν ἀνθρώπων καὶ Θεοῦ μεσίτης γεγονὼς, πρόπαλαι δὲ ἐπὶ Μωυσέως Θεοῦ καὶ ἀγγέλων μεσίτης ὑπάρχων. Ταῦτα (64) δὲ αὐτοῖς γράφων. Ὡς πη παραδίδους λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος· Ὁ νόμος διαταγὴς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεός εἷς ἐστιν. Ὡς οὖν ἔστιν ὁ Θεός, καὶ εἷς μεσίτης Θεοῦ τε καὶ [ἀνθρώπων καὶ] τῶν γεννητῶν πάντων· οὐ νῦν ἀρξάμενος τῆς σωτηρίου μεσιτείας, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ θεοφανείας, ὥσπερ οὖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Τούτων δ' ἐν βραχεὶ Γαλάταις αὐτοῖς, ἐκ μόνῃς τῆς πρὸς αὐτοῖς ἐπιστολῆς παραταθέντων, τῆς τε σωτηρίου πίστεως τὴν μυστικὴν ἀναγέννησιν εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρεχούσης, καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ἐγγράφοις τῆς ἀπὸ περάτων γῆς ἕως περάτων καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μαρτυρίας, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως, ἐπισφραγισμένης· ὧρα λοιπὸν καὶ τὰς Μαρκέλλου διασχέψασθαι λέξεις, τῶν τε ἐπηγγελμένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις ὑποσχεῖν, ὡς ἂν μὴ τις τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖσθαι πρὸς ἡμῶν νομίσειε. Ἐκοποῦ δὲ μοι προκειμένου διὰ βραχείων ἐκφῆναι τὰ εἰρημένα, (65) οὐ πάσας ἀναλέξομαι τοῦ ἀνδρὸς τὰς φωνὰς, μόναις δὲ ταῖς συνεκτικαῖς χρῆσθαι, τὰς

D (64) Vulgo μὲν. Mox dele ἀνθρ. καὶ. Infra eodd. καθ. τοῦ Θεοῦ ἐκκλ.

(65) Οὐ πάσας ἀναλέξομαι. Utinam exstaret Marcelli hoc qualecunque σύγγραμμα. Liceret tum αὐτόπταις, Eusebii διασχέψασθαι fidelitatem, quæ non nimis casta fuisse videtur. Certe, quod prius observatum est, ut inter veteres Ecclesiæ procures censendi cum primis Julius et Athanasius, Marcellum et scriptis et sententiis latis absoluerunt: Ita Basilium ὁ πᾶν, et Hilarius inter hæreticos ipsius nomen reposuerunt, isti si in causa tacuissent, facile fuisset, Eusebium, Arium, Asterium, Apollinarium, omnes hæreticos contemnere. Τινὲς ὅπερ αὐτοῦ ἀπολογήσαντο μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὁρθῶς αὐτὸν βεβαιώσαν· καὶ τῷ φρονήματι αὐτὸν ὁρθῶς ἔχειν δισχυρίζοντο. Διὸ πολλὰ περὶ τούτου ζήτησις γέγονε. Καὶ τὰ μὲν κρύφια τῆς ἐννοίας Θεῷ ἔγνω, στή, ait Epiphanius, M. — Mox vulgo ἐξηκράβουν.

πλείους, ὡσανεὶ περιττὰς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν χωροῦ-
σας, ὑπερθησόμενος. Πρὸ δὲ τῆς τῶν εἰρημένων ἀπο-
δείξεως οἶμαι δεῖν ἐν πρώτοις παραστήσαι τοῖς ἐν-
τυχάνουσιν ὅτι, μὴδὲ τὰς προχείρους λέξεις τῶν
θείων ἐξηκριβίου ἀναγνώσμάτων, ὡς ἐν γνωσθῇ τοῖς
ἐτι αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, ὁποῖός τις ὢν, ἐπὶ τὴν τῶν εἰρη-
μένων προήχθη τόλμαν.

theologicas de Dei Filio rationes, Apostolus idem consignavit ad istum modum inquires, *Mediator autem non est unius mediator*. Neque certe natura rei patitur mediatorem de uno quoquam defini-
re. Ideo non est unius alicujus iste, sed medius necessario inter duos, ab utroque diversus, quorum sta-
tuitur mediator. Non est ergo existimandum, hunc esse Deum illum, qui est supra omnia Deus: ne-
dum de numero angelorum aliquem: sed medium utrorumque et mediatorem, quippe cum inter Pa-
trem suum et angelos intercedat medius. Ad eundem modum iterum, ubi Dei atque hominum mediator
fit inter ordinem utrumque intermedius, nullius horum est, existens mediator. Non est ille unus et
solus Deus: non homo, quo modo ceteri homines sunt. Quid tandem, si nihil horum, existit?
Certe Dei Filius unigenitus, jam constitutus Dei et hominum mediator: olim vero ✠ sub tem-
poribus Mosaicis, Dei mediator et angelorum. Hæc sunt illa quæ magnus Apostolus ille ad Galatas
scripturæ tradidit, *Lex per angelos ordinata, in manu mediatoris*, inquires: *Mediator unius ali-
cujus non est: Deus autem unus est*. Unus itaque Deus est, et unus mediator Dei atque hominum, et
omnium insuper generatorum: qui non nunc primum exordiebatur mediationem suam ad salutem,
sed olim exstabat mediator, cum nondum inter homines natus versaretur: quod jam prius, in sermo-
ne demonstratum est. Hæc sunt illa quæ breviter et per compendium Galatis proponimus consideran-
da, ex illa ipsa ad Galatas epistola Pauli, in qua fidei salutaris illa mystica continetur regeneratio, in
nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Quæ, præterquam quod sint litteris divinis consignata, sunt
etiam adhuc majorem in modum confirmata per traditionem catholicæ Ecclesiæ, quæ a fine ad finem
terrarum diffunditur, quæ per non scriptam traditionem sacrarum Scripturarum testimonia confir-
mat et obsignat. Jam vero tempus est ut deinceps Marcelli verba in medium proferamus et quæ polliciti
sumus, demonstratione, proponamus quibus illa clarissime proponuntur, quæ sunt a nobis hactenus
disputata; ne quis putet per calumniandi libidinem, esse hæc in illum congesta. Quandoquidem vero
mihi propositum sit breviter illa describere, quæ sunt ab eo dicta, non tamen ideo sigillatim et verbo
tenus illa arbitror in præsentem esse recensenda. Tantum illa quæ præcipua sunt, et causam continent,
advocabo, prætermittis quamplurimis, nec necessariis, et in idem ipsum recurrentibus. Prius tamen
quam ad rem aggrediar, per demonstrationem necesse est lectori faciam manifestum, non fuisse hunc
hominem assecutum divinarum litterarum mentem et sententiam, nedum cum essent cuicumque ob-
via: ut illi qui ignorant, quis et qualis sit adhuc, intelligant tandem, quanta cum audacia ad ipsa hæc
scriptis proruperit commendanda.

KEΦ. B'.

"Ὅτι οὐδὲ τὰς θείας ἐξηκριβίου Γραφάς (66).

Αὐτίκα δ' οὖν, τοῦ προφήτου Ζαχαρίου κατὰ τοὺς
τῆς ἐπανόδου χρόνους τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος γενομένου,
Ἰησοῦ τε μνημονεύσαντος τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου,
δηλαδὲ τοῦ υἱοῦ Ἰωσεδέκ, ὃς ἅμα Ζοροβάβελ τῶν
ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ἡγήσατο, ὁ γενναῖος
οὗτος καὶ θαυμαστὸς ὑπογραφεὺς ταύτ' ἀγνοήσας,
τίθῃσι μὲν τοῦ Ζαχαρίου τὴν λέξιν, δι' ἧς μέμνηται
τοῦ Ἰησοῦ, μακρὰν δὲ τῆς ἱστορίας ἀκοντισθεὶς, λέ-
γειν αὐτὸν ὑπεκρίθη (67) περὶ Ἰησοῦ Μωϋσέως δια-

✠ Ed. Paris., pag. 9.

✠ Ed. Paris., pag. 10.

⁶⁶ Joan. i, 14. ⁶⁷ Zach. iii, 1.

(66) Continet hoc caput velitationem quamdam
inter Marcellum et Eusebium, de locis quibusdam
in Scripturis sacrosanctis perperam intellectis, sal-
tem ut nostro videbatur Eusebio, a Marcello. In
quibus plerumque λεπτολογεῖ ὁ συγγραφεὺς, et de
lana caprina litigat. Concludit autem eum, qui adeo
pueriliter hallucinetur, minime audiendum esse in
et de rebus theologicis disserentem. Textus illi de
Scripturis male accepti sequuntur. M.— Mox vulgo
γιν. et ἀρχιερέως loco τοῦ ἱ. et Ἰωσεδέκ et Ζοροβά-
βελ. Porro in corr. ed. P. c. L. ἐνόησεν. i loco

B

CAP. II.

Quod nec sacras Scripturas satis exakte calleat.

Cum propheta Zacharias, is nimirum qui tempo-
re reditus e Babylone fuit, mentionem alicubi ⁶¹ fa-
ciat Jesu pontificis illius magni, scilicet Josedece
geniti, qui una cum Zorobabele, principatu funge-
batur inter Judeos, qui de Babylone revertēban-
tur, præclarus iste et mirificus sane scriptor ✠ ho-
rum omnium ignarus, Zachariæ verba quidem illa
citât, quæ Jesu illius meminere, sed a sensu et
sententia narrationis illius recedit quam longissi-

C ἐνόησεν. Male; cæterum codd. ἐλάθετο loco ἑλ-
θεν.

(67) Περὶ Ἰησοῦ Μωϋσέως διαδόχου. Ait Marcel-
lum, locum e Zachariæ tertio capit., vers. 1, ubi agi-
tur de Jesu Josedece, pontifice in Israel, in reditu e
Babylone, ab eo de Jesu. Nam Moysis successorem
acceptum. Certe valde erat Marcellus ἁλιθῶς et in-
fantissimus, si id ita voluit verba ejus quæ recitat
ipse Eusebius, non hoc evincunt: neque enim sta-
tim, ubi egerat de Jesu pontifice apud Zachariam
illa subinfert, quæ calumniatur Eusebius, ὅτι αὐτὸς

me. Nam Jesum illum voluit hic intelligi, qui Moysi succedebat immediate. Deinde, cum Apostolus, in illa quæ est ad Galatas Epistola scribat, *Jerusalem quæ sursum est, libera est, quæ nostrum quidem omnium mater est* ²¹; hic idem, per imprudentiam, aut quod ignoret, vel certe sciens volensque verba illa depravat, dum ad istum modum scribit: *Nostra autem Jerusalem sursum est. Ipsa enim in servitute est cum filiis suis*. Tertio ubi Petrum sic affatur Servator ²²: *Abi de post me, Satan; scandalo enim mihi es, cum non sapias ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum*, minime intelligens quomodo hæc dicantur ad Apostolum, aut quorsum, affirmat ad diabolum esse dicta. Hujusmodi ille hallucinationes simul congestas una modo periodo comprehendit, totidem enim verbis disertim scribit: « Nullum porro nomen [R.] excellentius exstare, quam est nomen Jesu, inter omnia quæ in terris nominantur, testatur eo loco Evangelium, ubi Mariam ad hunc modum angelus alloquitur: *Ne timeas autem Maria, inveniisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur* ²³. Quo in loco, quod pronuntiat angelus, testatur et prophetia Zachariæ, qui de hoc nomine ita olim vaticinatus est: *Et ostendit mihi Dominus, inquit, Jesum sacerdotem magnum stantem ante faciem angeli Domini. Stabat porro diabolus a dextris illius, ut illi adversaretur. Dixit autem Dominus ad Diabolum, Dominus qui elegit Jerusalem increpet te* ²⁴. Quando autem illum increpabat? Tunc nimirum cum dilectum ab ipso hominem Verbo suo coadunivit is, qui *Jerusalem*, inquit, *elegit*. Patet autem illum hanc nostram Jerusalem intelligere, de qua Apostolus loquitur, *Nostra autem Jerusalem, sursum est*: illa autem cum liberis suis est in servitute. Tunc enim, cum in magna illa Jerusalem esset, hoc est, versaretur in

²¹ Gal. iv, 26.

²² Matth. xvi, 23.

²³ Luc. i, 30-32.

²⁴ Zachar. iii, 1, 2.

ἡξιώθη εἰσαγαγεῖν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν, sed aliis interpositis: et tandem de Moysæ ait, nec illum dictum esse μέγαν: qui tamen ita magnus et illustris erat, ut Dei servus diceretur, tum de Jesu Navæ; nec illum μέγαν licet populum induxerat in terram promissionis, et alia miracula effecerat. Certe obscurius, et ἀσυνδέτως, hæc ponuntur a Marcello, ut exinde calumniæ sint exposita, sed non inferitur necessario, quod accusationem constituit Eusebianam. Secundo, ut ille Jesus, de quo meminit, post Moysen fuerit, ex animi ejus sententia τοῦ Ιωσεδέκ: tamen non statim evincitur ille error. Nam verum est, hunc Jesum, una cum Zorobabele populum introduxisse in terram promissionis: non de Ægypto reducem, aut deserto egressum, sed Babylonem reversum et captivitate. Idque fassus est ipsemet, ὁ τοῦ Παμφίλου; ait enim: Ὅς ἄμα Ζοροβάβελ τῶν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπαυελθόντων ἡγήσατο. Hoc vult Marcellus, nullum nomen aliquando illustris in terris fuisse, quam nomen Jesus erat, quia solus is, qui eo nomine vocabatur, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, sacerdos magnus nominatur, propheticæ in eo designatio illo, qui cum indueret carnem nostram, magnus futurus apud Deum, angelo Gabriele internuntio, designatur. Quo titulo ne Moyses

ἔδχου. Καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου γράψαντος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μὴ τῇ ἡμῶν ἀπάντων· Ἐὰθεν, ἥ οὐκ ἐνόησεν, ἥ καὶ ἐκὼν διαστρέφει τὸν λόγον γράφων· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλὴμ, ἄνω ἐστὶ· (68) αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ αὖθις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ Πέτρῳ εἰρηκότος· (69) Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· σκάνδαλον εἶ ἐμοί, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, οὐ συνεὶς ὅπως ὁ λόγος εἰρητὸς πρὸς τὸν Ἀπόστολον, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, πρὸς τὸν διάβολον ταῦτα λελέχθαι φησὶν, ὅμοῦ δὲ τοιαῦτα σφάλματα ὑπὸ μίαν τίθησι περικοπήν, αὐτολεξεῖ τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· « Ὅτι ἐδὲ οὐδὲν ὄνομα μείζον Ἰησοῦ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐνομασθέντων γέγονε, μαρτυρεῖ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνθα ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίας· *Μὴ φοβοῦ, ἔφη, εὖρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Ὅπως ἔστιαι μέγας, καὶ υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται*. Ἀῖνον δὲ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Ζαχαρίου προφητείας, πάλαι περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου προφητευσάσης· *Ἐδίδες γὰρ μοι, φησὶ, σὶ, Κύριος Ἰησοῦν τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, ἐστὼτα ἐπὶ προσώπου ἀγγέλου Κυρίου. Καὶ ὁ διάβολος ἐστήκει ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀντικεισθῆαι αὐτῷ. Καὶ εἶπες Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτιμῆσαι Κύριος ἐν σοί, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλὴμ. Πότε γὰρ αὐτῷ ἐπιτίμησεν; Ὅτε τὸν ἀγαπηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἄνθρωπον, τῷ ἑαυτοῦ συνῆψε λόγῳ ὁ ἐκλεξάμενος, φησὶ, τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὅλον δὲ ταύτην τὴν ἡμετέραν περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλὴμ ἄνω ἐστίν· αὕτη γὰρ δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Τηνικαῦτα γὰρ, ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῇ Ἱερουσαλὴμ, τούτεστιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ γενόμενος, ἐπιτίμησε τῷ διαβόλῳ, κατὰ τὴν προφητείαν εἰπόν· Ἀπέλθε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· ὅτι*

quidem cohonestatur. Quod, ut et alia de Jesu ibidem dicta, τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ἀντὶ μεγάλων καλῇ βλεπομένων, in Jesu/Mariæ adimplebantur. M. — Codd. τοῦ Μωϋ., dein vulgo τὸν τρ. τοῦτον, qui ἀπάντων om.

(68) Αὕτη γὰρ δουλεύει. Hæc est altera accusatio. Locus est Gal. iv, 26, quem alludit hoc modo: *Dominus increpet te, Satana*, (ait angelus apud Zachariam) *qui elegit Jerusalem* (Zach. iii, 2), ὅλον δὲ ταύτην τὴν ἡμετέραν, inquit Marcellus, quam commemorat Apostolus (Galat. iv, 26, 28.), ubi ait, *Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἱερουσαλὴμ ἄνω ἐστίν, αὕτη γὰρ δουλεύει*. Hæc in servitute est. Hæc: nempe terrestris; illa in Palæstina; apertissime Eusebius cavillatur, M.

(69) Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Dictum Domini Servatoris Petrum apostolum προσφωνούντος. Marcellus ita interpretatur, ut vox, Satana, non ad Petrum, ultimatè, aut personaliter, sed ad Satanam, qui ei consilium illud suggesserat, referatur. Qui si erravit, certe non solus, sed cum multis et magnis doctoribus hic erravit. Antiqui enim orthodoxi multi in eodem cum illo errore, si error erat, versabantur. Hilarius distinguit hoc modo: *Vade post me; Satan; mihi scandalo es* (Matth. xvi, 23), ut

« *scandalosus ei es.* (70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, οὗ τύπον ἔσωξεν ὁ τῆνικαῦτα ἱερεὺς. Οὐ γὰρ ἦν δυνατόν ἐκείνον μέγαν κληθῆναι ἱερέα, καίτοι ἐνδοξον ἐν πᾶσι γεγονότα, Μωϋσέως μὴ ὀνομασθέντος μεγάλου. (71) Οὕτω γὰρ μέγας ἦν Μωϋσῆς, ὅτι καὶ θεράπων ἤκουσε Θεοῦ καὶ Θεὸς τοῦ Φαραὼ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὀνομάσθη. Εἰ δὲ τις κατὰ τοῦτο μέγαν εἰρῆσθαι τὸν Ἰησοῦν νομίζοι, ὅτι αὐτὸς ἡξιώθη εἰσπαγεῖν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἁγίαν γῆν καὶ ἕτερα πολλὰ θαύματα ἐποίησε· γινώσκω καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι οὐ τῷ τυπικῷ τοσούτον διέφερε πράγματι τὸ λεγθῆναι μέγας ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τὸ μικρὸν ὑπερτον τὸν ἑαυτοῦ λαὸν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην εἰσπαγεῖν Ἱερουσαλὴμ μέλειν. » Ὁρᾷς ὅσον ἡγνώσεν ἀποπλανηθεὶς τῆς ἱστορίας, καὶ μὴ θνηθείς ἐπιστῆσαι τῷ ὑπὸ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου δηλωθέντι Ἰησοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἦν υἱὸς Ἰωσεδέκ, φυλῆς Λευιτῶν ἀπὸ γένους Ἀαρὼν τὴν ἀρχιερωσύνην ἀναδεχόμενος (72)· παρ' οὗ καὶ μέγας ἱερεὺς ἐξηραματίζεν, ὥστερ οὗν ὁ προφήτης διδάσκει, λέγων· *Καὶ ἐδειξέ μοι Κύριος Ἰησοῦν τὸν ἱερέα τὸν μέγαν.* Ὁ δὲ Μωϋσέως διάδοχος Ἰησοῦς, ὁ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἄγων τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἕτερα πολλὰ, καὶ θαυμαστά ποιήσας, υἱὸς ἐτύγχανε τοῦ Ναυῆ, φυλῆς δὲ τῆς Ἐφραῖμ, οὐδὲν κοινὸν ἔχουσης πρὸς Ἱερουσὴν. Ὁ τοίνυν τοσούτον ἀποσφαλεὶς τῆς προχείρου λέξεως, ψιλὴν τε τὴν ἱστορίαν ἀγνοήσας, πῶς ἂν γένοιτο ἀξιόχρεως

✠ Ed. Paris. pag. 11.

²² Matth. xvi, 23.

eade post me, ad Petrum dicantur, reliqua vero ad diabolum separatim, a qua sententia, Origenes cum Hieronymo, non fortassis abhorruere. M — Mox vulgo δμου δὲ τὰ τ. Dein dele δὲ cum codd. Infra vulgo Μαρία φησὶ μ. φ. Μαριάμ. Dein Ελεξε, codd. et mss. Δοκ' ἐδειξε et denique vulgo προφητ. λέγων.

(70) Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ ἱερεὺς. Satis hic expressit mentem suam hisce dictis Marcellus, se non cepisse hoc vaticinium de Jesu Christo κατὰ γράμμα, et exoptὸν πρῶτον, sed typico tantum, et secundario sensu. Quomodo exponebat et Eusebius ipse, nullo percitus casu contradictionis, in iv *Ἀποδ.* non longe a fine. Quæ interpretatio neque potest, neque debet refelli. Nimirum, cum illis omnia contingerent in figura, certum est, quod quæ secundum litteram, de typo dicebantur; secundum mysticum sensum, de substantia usurpabantur. Quanquam concedatur Marcellum, etiam secundum litteram hæc de Christo usurpasse: non erat ideo imperitiæ postulandum. Tertullianus, vir cum Eusebio saltem componendus, διὰ τὴν πολυμάθειαν, hoc ita habet contra Judæos: *Nec poteritis illum Josedeci filium dicere, qui nulla omnino teste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus. Nec unquam sacerdotali munere privatus: sed Jesus est Christus, Dei Patris summi Sacerdos*, etc.; cum eo consentit Lactant. lib. iv, cap. 14, et Hieronym. epistola 8. Ille quidem aliorum diversas hic sententias et opinioniones recitat, Hieronymus videtur Marcellum in animo habuisse. Scribit Lactant. *Sed illi rursus, eodem modo falsi deceptique sunt: putantes hæc de Jesu filio Nave dicta, qui successor fuit Moysi: aut de sacerdote Jesu, filio Josedeci, in quos nihil congruat eorum quæ propheta narravit. Sed in hoc considerandum, quod in illo tempore stabat a dextris Domini, ut adversaretur ei (Zachar. iii, 1).* Et beatus Hieronymus: *Quando Jesus habebat sordida vestimenta*

Ecclesia nostra, diabolum increpavit, propheta prædixit dicens quod, Abi de post me, Satan: eo quod scandalo mihi sis ²². Hic est ergo sacerdos ille magnus, cujus typum gerebat olim ille Jesus. Neque enim par est existimare, illum ipsum appellatum sacerdotem magnum, licet esset per omnia gloriosus, cum ne Moyses quidem magnus nominetur: et tamen ita magnus erat Moyses, ut Dei famulus nominaretur, et Deus insuper Pharaonis; idque etiam a Deo ipso. ✠ Si quis porro ob id Jesum magnum dictum arbitretur, quod di-
gnus fuerit habitus, qui populum introduceret in terram Canaan, et miraculis quibusdam aliis concuscarer, is intelligat oportet, commemoratam illam Jesu magnitudinem, non adeo per typicam Nam actionem emicuisse, quantum propterea quod non ita diu postea populum suum erat introducturus, in magnam hanc nostram Jerusalem. » Vides ideo quam immaniter aberret in hac historia, qui Jesum illum, per prophetam Zachariam commemoratum, non intellexit quis aut qualis fuerat. Erat autem genitus Josedeco, de tribu Levitica, ab Aarone oriundus summo præditus Judæorum pontificatu: quocirca « magnus sacerdos » nominatur. Hoc docet propheta disertis verbis: *Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum.* Moysis porro successor ille Jesus, qui Dei populum in terram promissionis introduxit, et multis incla-

C (ibid. 5), hoc est quandiu portabat peccata nostra, in peccatis nostris adversatur illi diabolus. Quando autem dicit, in Zacharia, *Tollite, tollite vestimenta* (ibid. 4): et continuo, *et dicit Jesus ad diabolum, increpet te Dominus*, etc. Idem doctissimus Pater, in Commentariis ad prophetæ locum, insinuat, aperte communem fuisse Christianorum doctorum, contra Judæos opinionem de Jesu Christo, non autem Jesu Josedeci, hoc in loco institui tractationem. Nostri autem, inquit, ita disserunt, sacerdotem esse magnum, ad quem dicit. *Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.* (Psal. cix, 4). Non autem esse Jesum, filium Josedec conantur ostendere, quod non sit appositum in præsentī loco, filius Josedec: qui in aliis locis, ubi vere de Jesu dicitur, filio Josedec, semper de patris cognomine censeatur. Itaque, quidni Marcellus ita capiendus sit, quasi non locutus fuerit, sensu primo, sed ut illi Patres, et alii præter istos, de quibus videsis doctissimum Riberam, κατὰ δεύτερον σκοπὸν, id quod indicat ipse οὗ τύπον ἔσωξεν ὁ τῆνικαῦτα ἱερεὺς. M

(71) Οὕτω R; mox τοῦ delevis ante Θεοῦ; porro codd. αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. aut αὐτοῦ ὄνομα., vulgo αὐτοῦ Θεοῦ ὄνομα. M.—Porro τῷ λ. loco τὸ λ., qui dein μέλλεν vel μέλλοντι conjicit, codd. μέλλον, vulgo μέλλον.

(72) Παρ' οὗ καὶ μέγας ἱερεὺς. Non est hic titulus adeo frequens in Scripturis, sed summus Pontifex appellari solet ἀρχιερεὺς. Solus, quod meminim, Elias pontifex qui invenit librum legis, Jesus istius abavus, ita usurpatur: et ante eum, Jehoiada: qui tamen non erat pontifex, aut sacerdotum summus. Et in Zacharia legitur, τὸν ἱερέα τὸν μέγαν, quasi non esset communis omnium pontificum titulus: sed nonnullis illustrioribus attributus. M. — Mox vulgo ἐξηραματίσεν.

ruit miraculis, erat filius Nave, de tribu Ephraim, a quæ tribus cum sacerdotio nihil habuit commune. Quocirca, qui in voce tam cuius obvia aberravit, et quædam ignoravit Historiæ seriem, non potest ei tuto satis fides adhiberi in rebus theologicis, et divinam pertinentibus cognitionem. Debemus autem et in Petro insistere, quemadmodum ad illum dictum sit, *Vade post me*, quæque nominis illius, *Satana*, sit interpretatio. Propter quid etiam de illo dictum sit, *scandalo mihi es et offensioni*. Et propter quam tandem rationem fiat, ut sub uno et eodem tempore uni et eidem dicatur, *Beatus es tu, Simon Barjona*; et, *Vade post me, Satana* ²⁷. Quid significet illud, *Vade post me*, et quod statim subiunxit et e vestigio Servator, *Si quis velit post me venire, abneget semet ipsum, assollat suam crucem, et sic sequatur me* ²⁸. Quod reipsa adimplevit idem ille Petrus, cum deinceps martyrio consummaretur. Sed disquirendum est omnino, cur, cum adeo beatum hunc deprædicaverat, tamen statim vehementius objugaverit? Horum neutrum cum Marcellus consideraret, ad diabolum referenda illa dicta pronuntiavit, contra Scripturæ manifestam veritatem. Nam autem hoc unicum ignoravit? Imo progrediente

²⁷ Matth. xvi, 17, 23. ²⁸ ibid. 24

(73) *Kal tou Swtēros*. Hæc non coherent. Quid si legamus, *kal tis ē diánoia tou, ópōw poréusetai tou Swtēros*, hñ pará pódas, etc., nempe diávoian aut, quod seculis sum in versione, *kal tou, ē pará pódas autōs; ē Swtēr disápērsē, etc.* M — *Kal ante tou Σ. delevi cum codd. Supra vulgo áxiowcēos*. Infra vulgo áxolouthētw et ē ēē et ápa (codd. ápa) áv et étyeyem.

(74) *Prō tōw λόγwv Έλισσαίωv*. Pergit ad aliam accusationem Eusebius: in qua levιότερον adhuc sycophantiam agit. Non enim is qui affirmat Elisæum suscitasse mortuum, ante resurrectionem Christi, aut eum omnium primum atque principem mortuorum ad vitam revocasse: aut de Elia negat, non ait illum πρώτον πάντων resuscitatum, quem reduxit in vitam Elisæus, sed πρότερον; ad istum modum poterat et litem de Lazaro intendere, qui ante Christum et per Christum resurrexit; corrigenda est autem lectio codicis πρώτων λόγων, et legendum, πρώτων λόγων [sic Mss. cum I. et margo codd., quod recepi; porro vulgo om. tōn post Έλισσ.] : ut sequentia docent. Disserit Marcellus, Christum non ideo dictum primogenitum mortuorum, quod primus omnium de morte ad vitam resurrexit: nam ante eum, inquit, Elisæus πρότερον resuscitavit mortuum: Lazarus surrexit ante ipsius resurrectionem: et tempore passionis πολλά σώματα τών κεκοιμημένων ἀνίστησαν. Atque ita patet calumnia Eusebiana de Elisæo. Ait tantum Marcellus, eum mortuum resuscitasse ante Christum; non ait, illum omnium primum, non Elia priorem resuscitasse mortuum. Quod ad mortuos attinet, in Evangelio, certe illud non perinde excusatur: etiamsi locutus sit Marcellus laxè, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθος. Constat enim eos, quod notat Eusebius, non nisi cum Christo saltem resurrexisse. Locus Apostoli est, Coloss. 1, 15, ubi Christus vocatur πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Et vers. 18, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. In loci istius interpretatione, videtur Marcellus Arianos pupugisse. Illi enim Christum hinc creaturam volebant statui ab Apostolo, aut alia omnia, etiam angelos factum:

α πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἀνωτάτω θεολογίας; Καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου δὲ ὡσαύτως ἐπιστῆσαι δέον τὸ, ὅπως ἐλέχθη πρὸς αὐτὸν τὸ, Ὑπαγε ὀπίσω μου· καὶ τίς ἡ τοῦ Σατανᾶ ὀνόματος ἐρμηνεία· διὰ τί δὲ, καὶ σκάνδαλον αὐτὸν εἶπεν· πῶς δὲ σχεδὸν ὅψ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὸ, Μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, πρὸς αὐτὸν ἐλέγετο καὶ τό· Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, καὶ τίς ἡ διάνοια τοῦ ὀπίσω πορεύεσθαι (73), τοῦ Σωτῆρος ἦν παρὰ πόδας αὐτὸς διεσάρησε συνάψας ἐξῆς τὸ, Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι· ὃ δὲ καὶ ἔργῳ διεπράξατο μικρὸν ὕστερον αὐτοῦ ὁ Πέτρος, μαρτυρίῳ τελευθεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐπιζητῆσαι δέον, ἐπὶ ποίοις μὲν αὐτὸν ἐμακάρισεν, ἐπὶ ποίοις δὲ αὐτῷ ἐπέπληξεν; Ὁ δὲ, μηδενὶ τούτων προσεσχηκώς, ταῦτ' εἰρησθαι πρὸς τὸν διάβολον ἀπαφήνατο τῆς Γραφῆς ἐναντίως. Ἄρα οὖν τοῦτο μόνον ἠγνόησεν; Οὐχὶ δὲ καὶ προῦν αὐθις, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μνημονεύσας, ἐπειτα βουλευθεὶς δεῖξαι, ὅτι καὶ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς προφητικoὺς φέρεται τις ἐκ νεκρῶν ἐγχερμένος, πάλιν κἀνταῦθα σφάλλεται, (74) πρώτων λόγων τὸν Ἑλισσαίον τὸν προφήτην ἐκ νεκρῶν ἐγείραι· ἀγνο-

sed factum tamen; unde primogenitus sit dictus πάσης κτίσεως. Imo, inquit Marcellus, Christus eo modo primogenitus creaturæ omnis dicitur, ut statim primogenitus mortuorum; non est autem dictus mortuorum primogenitus, quod primus redierit a morte ad vitam, cum multi eo anteriores redierint: upote Lazarus, et is, vel illi, qui ab Elisæo suscitabantur, ita nec primogenitus creaturarum dicitur, quod creatus quidem fuerit, sed ante alias creaturas. Hinc cavillatur Eusebius quasi dixerit Marcellus primum omnium Elisæum resuscitasse mortuum: λεπτολογῶν, et syllabarum captator sycophanticus; omisso quod erat caput: nempe sensu, et sententia apostolici dicti: quod Marcellus dicitur cum Athanasio exposuisse, ita ut dictus fuerit primogenitus, utrobique, quod in eo, per eum, illius vi, potentia, maiestate et ἐνεργείᾳ mortui resurrexerant, licet eo priores. Creaturæ consisterant, illo anteriores, scilicet quoad hominem, cuius respectu, et non aliter dici debeat πρωτότοκος, non ut Ariani blasphemabant, etiam quoad deitatem. Vide Athanas., Orat. iii, contra Arianos, pag. 234, 235. Quanquam et alia ratione quoque Christus, mortuorum dicatur primogenitus. Quod primus ad æternam vitam resurrexit. Surgens enim de mortuis, non iterum moritur. Illi autem in pulveres suos reversi sunt: et in sepulcris expectant tubam. Et licet illi, qui post resurrectionem surrexerunt, non sint reversi in pulveres suos, tamen etiam tempore posteriores sunt illi resurrectione Christi: quod disertim notatur in Evangelio. Ita primus tempore surrexit ad æternam vitam. Non surrexit primus tempore ἀπολύτως, secundo surrexit, ipse sua potestate, non aliena. Tertio, in eo, et per eum resuscitati sunt alii, excitantur omnes, ut merito primogenitus mortuorum dicatur: et Jacobi illud effatum de Rubene suo (Gen. XLIX, 3), humanitati Christi sic applicemus, Πουβλίμ, πρωτότοκος μου, λόγος μου, καὶ ἀρχὴ τέκνων μου. Certe qui post Christum, ut comites illius ἀναστάσεως resurrexerunt, iterum, ut mihi videtur, mortui non sunt. Hæc est communis opi-

ἡσας, ὡς καὶ πρὸ Ἑλισσαίου Ἥλιας ὁ μέγας τὸν τῆς Α
 χήρας υἱὸν ἀποθανόντα ἀνέστησεν, ὡς ἔστι μαθεῖν
 ἐκ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ὁ δὲ καὶ τοῦτ' ἀγνοήσας
 φαίνεται, δι' ὧν ταῦθ' οὕτω γράφει· « Οὐ μόνον τολ-
 « νυν τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν ὁ Ἀπό-
 « στολος εἶναι φησιν, ἀλλὰ καὶ πρωτότοκον ἐκ νε-
 « κρῶν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἔμοι δοκεῖν, ἀλλ' ἵνα διὰ
 « τοῦ πρωτότοκου τῶν νεκρῶν (74), ὅπως καὶ πρω-
 « τότοκος ἀπάσης κτίσεως εἴρηται, γνωσθῇαι δυ-
 « νηθῇ. Οὐ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη πρῶτος ὁ δεσπότης
 « ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἀλλ' ὁ δι' Ἑλισσαίου τοῦ
 « προφήτου ἀναστὰς, ἀνέστη πρότερος. Καὶ Δάξαρως
 « πρὸ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως ἀνέστη, καὶ ἐν τῇ
 « καιρῷ τοῦ πάθους πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων
 « ἀνέστησαν. » Καὶ τοῦτο δὲ ἀθεωρήτως δοκεῖ μοι
 εἰσεκκεῖναι ὁ Μάρκελλος· λέγει δὲ τὸ « πολλὰ σώματα
 τῶν κεκοιμημένων ἁγίων πρὸ αὐτοῦ ἐγηγέρθαι. »
 Οὐ γὰρ προσέσχεν ὅλη τῇ τοῦ Εὐαγγελίου γράφῃ δι-
 δασκοῦσθαι, ὅτι μετὰ τὴν αὐτοῦ, τὰ τῶν ἁγίων ἐγῆ-
 γερται σώματα. Εὐροῖς δ' ἂν αὐτὸν σφαλόμενον καὶ
 ἐν τῇ τοῦ ἀποστολικοῦ βήτου ἐκθέσει. Ὁ μὲν γὰρ
 θεὸς Ἀπόστολος, ῥωμαίοις γράφων, τάδε φησὶν·
 Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὁ προσηγ-
 γέλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς
 ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐκ
 σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος
 υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἁγιοσύνης.
 Ὁ δὲ, οὐκ οἶδα, ποῖα διανοία, κἀνατῦθα διαστρέφει
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν· ἀντὶ τοῦ ὀρισθέντος (75)
 ποιήσας προορισθέντος, ἵν' ἡ ὁμοίως τοῖς κατὰ πρό-
 γνωσιν προορισθεῖσιν. Λέγει οὖν κατὰ λέξιν οὕτω·
 « Ὅσπερ οὖν τὴν Ἐκκλησίαν πάλαι προωρίσατο ὁ
 « παντοκράτωρ Θεός, οὕτω καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ
 « Χριστοῦ οἰκονομίαν· δι' οὗ τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος,
 « εἰς υἱοθεσίαν καλεῖσθαι προωρίσατο, πρότερον θεμε-
 « λιώσας ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ. διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος τῷ
 « ἁγίῳ Πνεύματι σαφῶς προαγορεύει, τοῦ προορισθέν-
 « τος Υἱοῦ Θεοῦ, λέγων· » Καὶ αὐθὺς φησιν ἐν ἑτέροις·
 « Οὗτός ἐστι περὶ οὗ ὁ Παῦλος ἔφη τὸν προορισθέντος
 « Υἱοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα δὲ οὐ τὴν λέξιν μόνην τὴν
 ἀποστολικὴν παρέμφειρεν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν
 διὰ τῆς προσθήκης (76) τῆς τοῦ λόγου προθέσεως.
 Ἀδελφὰ δὲ τούτοις πράττων. τῆς Ψαλμοῦ διὰ περι-
 ἔ Ed. Paris., pag. 42.

²⁰ III Reg. xvii, 22. ²¹ Coloss. i, 15. ²² ibid. 18; Apoc. i, 5. ²³ Rom. i, 1.

nio veterum, excepto Theophylacto, et interpretum
 recentiorum, ut doctissimus Maldonatus docet, co-
 mites scilicet reservari triumpho illi in caelis glo-
 rioso, quando, ut loquitur Nazianzenus, παρτρέ-
 χοντες, καὶ παραπεμπόμενοι, ἁμαρτίας ἐπινικίους
 ἐπανηγύριον. Certe, κατέβη μόνος, Ignatius ait,
 ἀνέβη δὲ μετὰ πλειόνων. Utrumque Tertullianus in
 Carminibus ait :

*Illos, non tumulos certum est repetisse silentes
 Amplius, aut terræ retineri viscere clausos.*

Sed mensuram excedimus Adnotationum. Videtur
 legend. in Euseb. Οὐ μόνον τολύνει τῆς κοινῆς κτίσεως,
 etc., ut explicet illud πάσης. Et mox : ὅπερ καὶ διὰ
 τοῦ πρωτότοκου πάσης κτίσεως εἴρηται, γνωσθῇαι
 δυναθῇ. M

(74) Vulgo ὅπερ ἐκ πάσης loco ἀπ. dein Mp. γρ.

contextu orationis suæ, mentione de Salvatoris re-
 surrectione injecta, docere aggressus est, ante illum
 incarnatum, sub temporibus prophetarum, dictum
 esse, a mortuis quemdam suscitatum. In hoc qui-
 dem ipso egregie hallucinatur. Ait enim prophetam
 Elisæum, mortuum primum excitasse : ignorans sci-
 licet, x̄ Eliam illum maximum, Elisæo fuisse prio-
 rem, et viduæ filium de mortuis suscitasse : quod e
 tertio libro Regnorum cognoscere poterat²⁰. Ignora-
 bat autem hoc ipsum, ut apparet, cum disertis ver-
 bis ita scribat : Non : [R. II.] solummodo *Primo-*
*genitum creaturæ novæ*²¹ illum dixit Apostolus,
 « verum etiam et de mortuis primogenitum²² : non ob
 « aliam certe causam, ut videtur mihi, quam ut is,
 « qui omnis creaturæ primogenitus dicitur, intelli-
 « gatur et de mortuis esse primogenitus. Non etenim
 « de mortuis ante alios omnes primus surrexit
 « Christus Dominus, verum prior surrexerat ante
 « eum is quem propheta Elisæus suscitabat. Sed
 « et ante resurrectionem ejus erat Lazarus soci-
 « tatus. Et quo tempore in cruce passus fuerat,
 « multorum sanctorum corpora, qui obdormisce-
 « bant, resurgebant. » Quod inconsulto videtur
 Marcellus posuisse : corpora illa nempe dormien-
 tium sanctorum ante Christum resurrexisse. Nec
 Scripturæ sententiam integram attendebat, qua con-
 stat hæc corpora resurrexisse, postquam ipse de
 mortuis resuscitatus exstisset. Ulterius et in dicto
 quodam apostolico, invenitur idem esse hallucina-
 tus. Divinus Apostolus in illi ad Romanos ita scri-
 bit : *Separatus in Evangelium Dei, quod jam ante*
promiserat per prophetas suos in Scripturis sacro-
sanctis, de Filio ipsius unigenito et semine Davidis
secundum carnem, qui designabatur Filius Dei in
*virtute secundum spiritum sanctificationis*²³. Quam
 ille sententiam, qua mente nescio, sed perversit
 sane. Legit enim in textu apostolico, προορισθέντος
 « prævisto » et « prædesignato » : qui debuerat, ὀρι-
 σθέντος, constituto, et determinato ; in eum nem-
 pe finem, ut intelligatur Filius esse, eo modo quo
 sunt illi qui per præscientiam designantur. Ad ver-
 bum idcirco, ita scribit : « Quemadmodum igitur
 « Ecclesiam suam prævisam omnipotens designavit,

D φαίνεται. Mox vulgo πρότερον et infra τὴν τοῦ αὐ-
 τοῦ ἐκ ἀπορ. ἐκ τῶ εὐαγ.

(75) Ποιήσας προορισθέντος. Accusat Marcel-
 lum, depravatæ scripturæ apostolicæ : falso. Nam
 in variantem illam Scripturam procul dubio incidit.
 Ita enim in diversis exemplaribus olim legebatur.
 Ita in suis invenit fidelissimus omnium, et doctis-
 simus vetus Interpres noster, qui vertit *Præde-*
stinatus, ita legit Epiphanius *contra Theodotianos*,
 ita alii, et hic etiam Eusebius cavillatur. — Mox
 vulgo προορ., dein ἀποστ. ἐν τῷ R., porro vulgo
 ἐντ. δὲ ἐκ μόνην ἀπ. ἐκ ἐπάκουσον γού.

(76) Τῆς τοῦ λόγου προθέσεως. At nec λόγον
 adjecit Marcellus, nec est λόγος πρόθεσις, sed ὄνομα.
 Legendum igitur διὰ τῆς προσθήκης, τῆς τοῦ πρὸ
 προθέσεως. M

« ad eundem modum et Christi etiam secundum
« carnem œconomiam, per quem genus illud pio-
« rum et colentium Deum, ad adoptionem filiorum
« præordinavit », posito illo prius fundamento, ita
« apud suum animum statuisset. Hanc ob causam,
« Apostolus per Spiritum sanctum, manifeste illum
« vocat Filium Dei prævisum et prædeterminatum. »
Et alio loco : « Hic est ille de quo dicebat Paulus,
« præordinatus Filius Dei. » Neque vocem tantum-
modo depravavit hoc in loco ab Apostolo usurpatam,
sed et ipsam ejus mentem per illius præpositionis
pro appositionem. Istis autem sunt germana et
genuina quæ et in Psalmis attentavit. Nam ubi
dicitur, *De utero ante Luciferum genui te* **, & ad-
ditamentum adhibet, quod nusquam in Psalmo re-
peritur, ut illis ita posset obrectare, qui non pa-
ria cum ipso sentiebant. Attende vero quænam
sint quæ scribit. [R. XXIII.] « Hanc ob causam
« ideo, videtur mihi aliquid omnino dicendum esse
« de eo quod nusquam adhuc alibi positum est. »
Magna pars etenim ab illo positorum, ex ante no-
bis dictis manifesta sunt. *De utero*, ait, *ante Lucife-
rum genui te* **. Opinatus est autem hanc senten-
tiam, præpositione illa ἐξ, clam furto subducta,
cum hæretica ipsius opinione conspiraturam. Quo-
circa ubi syllabam illam congruentissimam, de voce
exemerat regenerationem ejus antiquam, nec aliud
quidquam, hoc volebat loco indicatam. Quando-
quidem vero vehementiorem in modum pro suo
hic errore concertaverit, illo reprehendo qui recte

✠ Ed. Paris., pag. 15.

** Psal. cx, 9. ** Psal. cix, 3.

(77) Διηλθὲρ. Lege διηλθον [et sic in corr. ed. P.] et transfer, *videor mihi, nec injuria, dicturus de eo, quod nusquam alibi persecutus sum*. De se Marcellus enim loquitur : is autem quem et hic designat ipse, et quem Eusebius intelligebat, in τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι, Asterius est, quem, cum primis Ariam hæresim propugnantem, hoc suo scripto, quod tradidit Eusebius, exagitandum sibi Marcellus suscepit. M. — Supra ἔχειν ἐτι, JR.

(78) Ἐξεγέννησα. Fateor me sensum loci non assequi. Dicere debuit Eusebius, Marcellum addidisse præpositionem ἐξ, ad ἐγέννησα. Nam et LXX et omnes, legunt, vel ἐγέννησα, vel γενένηκα, nullibi mentio præpositionis illius, quam vult additam a Marcello; sed præterquam quod vox κλαπείσθαι, furti subtractionem potius, quam additionem clam factam significet : quid illud est : τὸ καιριώτατον (sic) τῆς συλλαβῆς ἐξελών? Sensum videor assecutus. Ariani locum hunc, non de æterna Filii generatione, sed de temporali incarnatione capiebant, ut de noctu natus dicitur ante exortum stelle matutinae; videtur hunc sensum, et hanc sententiam oppugnare Marcellus : et ad æternam generationem Filii Dei de substantia Patris retulisse, quam hic vocat Eusebius ἀρχαίαν ἀναγέννησιν, vel ἀνω γένεσιν, et legisse, ἐξεγέννησα, utpote in qua voce magis efficaciter resultet, id quod volebat stabilire. De Patre suo, Filii generationem scilicet, Eusebius, Arian fautor, ansam arripit calumniandi Marcellum. Posita autem illa interpretatione, de æterna Filii generatione, nihil certe impedit, quominus ad litteram exponatur locus, de carnali generatione Filii hominis : qui de nocte nascebatur. Quam licet Chrysostomus in Psal. cix, interpreta-

α εχούσης Ἐκ γαστρός πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. ὁ δὲ κἀνταῦθα προσθήκη ἔχειται τῇ μηδαμῶς ἐμπερομένη, πρὸς τὸ καταμείβεσθαι τῷ μὴ ὁμοίως αὐτῷ φάσκοντι. Ἐπάκουσον οὖν ὅπως γράφει λέγων : Διὰ τοῦτο τοίνυν, δοκεῖ μοι καλῶς ἔχειν τι, περὶ ὧν μηδὲ πῶ πρότερον (77) διηλθε, νυνὶ διελθεῖν. Ὡς γὰρ πλείστα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων, ἐκ τῶν ἡδὴ προειρημένων ἡμῖν γέγονε ὅπλα. Ἐκ γαστρός, φησὶ, πρὸ ἐωσφόρου (78) ἐξεγέννησά σε. Ἦστο γὰρ πάντως πῶς τὴν, ἐξ, πρόθεσιν κλαπείσθαι συνδραμεῖσθαι τῇ τῆς αἰρέσεως γνώμῃ. Διὸ, τὸ κυριώτατον τῆς συλλαβῆς ἐξελών, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀναγέννησιν σημεῖναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐν τούτοις ἰσχυρῶς διετείνετο περὶ τοῦ οἰκείου σφάλματος, τὸν ὁρθῶς γράψαντα μεμψόμενος, οὐδὲν αὐτὸς εἰπὼν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, τὴν αὐτὴν τῆς ἀναγνώσεως παραδίδωσι μαρτυρίαν. Προῖων δ' αὖθις ὁ αὐτὸς, εἰσάγει τὸν Σωτήρα λέγοντα. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἡμέρα· ὧδὲ πῃ φάσκων : Σκότους γὰρ ὄντος πρότερον, διὰ τὴν τῆς θεοσεβείας ἀγνοίαν, τῆς δὲ ἡμέρας φαίνεσθαι μελλούσης, Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἡμέρα (79). Εἰκότως τὸν ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, ὁ Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ὁδὸς καὶ ἡμέρα. Καὶ αὖθις προῖων τοῦ ἀποστόλου τίθησι τὸ, Ἡ δὲ ἡμετέρα Ἰερουσαλὴμ ἄνω ἐστίν. Καὶ τί με δεῖ μηχανῶν, παρὸν τῷ βουλομένῳ ἐκ τῶν προειρημένων τὰ παρατήρησις ἐκ τοῦ παντὸς συγγραμματος ἀναλέγεσθαι, καὶ τὸ εὐχερὲς τοῦ ἀνδρὸς ἐμποττεύειν. Ἐξ ἧς εὐχερείας ἀκούσει αὐτοῦ (80) τὸν

tionem improbat : Augustinus tamen et alii probant. Quidni? cum unius ejusdemque loci, contra quam volunt Novatores nostri, plures iidemque secundum litteram sensus reddi possint. M. — Mox vulgo σημνύται.

(79) Εἰκότως, τὸν ἀστέρα. Hæc sunt ἀσύστατα, forte deest, αὐτόν, ut legamus, εἰκότως αὐτόν ἀστέρα ἐωσφόρον ὀνομάζει. Quæ mox sequuntur, transposita sunt. Legendum, ἐπειδὴ μετὰ τὴν τῆς [vulgo ἐ. τὴν μετὰ τῆς] σαρκὸς ἀνάληψιν, Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς κηρύττεται : sunt enim τῆς οἰκονομίας, et συγκαταβάσεως tituli M.

(80) Τὸν Σολομῶνα [Σολομῶνα codd.] προφήτην. Grave crimen scilicet, Salomonem prophetam nominasse quasi non, qui character est prophetiæ, locus fuerat in Spiritu sancto, aut saltem Canticum canticorum non foret γραφὴ προφητικῆς. Locus quem vult, habetur in principio Proverborum. Quæ quidem Proverbia sanctissime sumpta, non sunt προφητεῖαι. Sed prophete, generali quadam notione, vocantur omnes viri sancti. Prophetiæ sunt, etiam de præteritis notiones, etiam νοουθεσίαι, ut istæ sunt, θεόπνευστοι, characteres; sunt certe diversa χαρισμάτων genera, sed nunquam ita fuit coarctatus Spiritus sanctus, quin qui uno aliquo genere præcipue excoleretur, is et aliud haberet, si in remissiori gradu. Nam et apostoli prophetati sunt, et evangelistæ prophetia adornati. Illud vero ridiculum est, quod non περιτλὲν ἐν πολλοῖς. Nam nec, qui sic amici obambulant, prophete erant omnes : nec prophete qui fuerant, omnes sic amici obambulabant. Incepit ergo hic, non tantum calumniatur ὁ τοῦ Παμφίλου. M. — Mox αὐτοῦ ποτὶ προφητείας c. n. codd.

Σολομῶνα προφήτην ἀποκαλοῦντος πολλάκις, καὶ τὰς Α
 παροιμίας προφητείας ὀνομάζοντος. Ὅσπερ οὖν ἐν
 οἷς φησιν· «Τοῦτου γὰρ χάριν ὁ ἀγώτατος προφή-
 «της Σολομῶν, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων ἐξη·
 «καὶ πάλιν· «Ρήσεις τε σοφῶν καὶ ἀνρίγματα·
 «τὴν παροιμίαν προφητεῖαν ὀνομάζει· καὶ αὖθις·
 «Διό μοι δοκεῖ ὁ σοφώτατος οὗτος προφήτης καὶ τὰ
 «πρῶτα ῥήματα τῆς προφητείας παροιμιωδῶς εἰ-
 «ρηκέναι. » Καὶ δεύτερον δέ, καὶ τρίτον, καὶ πολ-
 λάκις, ὡς ἔφην, τοῦτο ποιεῖ, ἀγνοῶν ὅτι διατρέσεις
 χαρισμάτων εἶσιν, εἰ καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. Καὶ
 ἄλλω μὲν δίδεται λόγος σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπό-
 στολον, ἄλλω λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεύ-
 μα, ἐτέρω πλοῖσις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω
 προφητεία. Διόπερ ὁ Σολομῶν σοφίας μὲν εἰληφώς
 χάρισμα μεμαρτύρηται. Καὶ ἔδωκε (81) γὰρ Κύριος Β
 τῷ Σολομῶνι σοφίαν, ὡς ἡ Γραφή φησι, καὶ ἐσο-
 ρίσθη ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους· Οὕτε δὲ τὸν βίον
 προφητικὸν ἐσχηκώς, οὕτε τὸν τῆς προφητείας χα-
 ρακτῆρα, τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰάδε λέγει Κύριος, τὸν τε
 ὁμοιοτρόπων γνωριζόμενον, διὰ τῶν οἰκείων ἐμφα-
 νει λόγων. Ὁ δὲ τούτων οὐδὲν ἰδὼν, ὥσπερ τι χαρι-
 ζόμενος τῷ ἀνδρὶ προφήτην αὐτὸν καλεῖ, οὐ συνιεί, ὅτι οἱ
 προφῆται περιήλθον ἐν μελωταῖς, ἐν αἰγείοις
 ἑρμασίῃ, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχοίμε-
 νοι. Καὶ τὰς Παροιμίας δὲ αὐτοῦ προφητείας εἶναι
 λέγει, εἰ μὴδαμὸς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούςτης,
 αὐτοῦ δὲ τοῦ σοφώτατου σὺν θεῷ πνεύματι, ταύτη
 μὲν τῇ βίβλῳ Παροιμίας (82) ὀνομα θέντος, τῇ δὲ
 ἐτέρᾳ, Ἐκκλησιαστής· καὶ τῇ τρίτῃ, Ἀσματα ἀσμά-
 των, οὐκ ἀθεῖ, οὐδὲ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ταύταις C
 ἐπιβάλλοντος ταῖς ἐπιγραφαῖς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν
 θεόπνευστον αὐτοῦ Γραφήν, δι' Ἑλληνικῶν πειρά-
 ται (83) παραδειγματῶν ἐρμηνεύειν, οὐκ ἐπακούσας
 Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ
 πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα
 τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κα-
 ρισθέντα ἡμῖν· ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς
 ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς
 Πνεύματος ἁγίου, πνευματικὰ (πνευματικοῖς)
 συγκαθιρόντες. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται
 τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μὴ γὰρ αὐτῷ ἐστι,
 καὶ οὐ δύναται γινῶναι αὐτὸ πνευματικῶς ἀνακρί-

✠ Ed. Paris., pag. 14.

⁸² Prov. i, 3. ⁸³ ibid. 6. ⁸¹ I Cor. xii, 40. ⁸⁰ III Reg. v, 12. ⁷⁹ III Reg. iv, 31.

(81) Γὰρ ἐτὼς om. vulgo, dein vulgo Σολομῶν-
 τι. Infra vulgo καὶ οὐχ. ἐτὼς τε παρ. αὐτοῦ.

(82) Παροιμίας ὀνομασθέντος. Lege divisim,
 παροιμίας [scripsi παροιμίας: et recepi ὄνομα θέν-
 τος; ei addito καὶ tolerari potest] ὄνομα θέντος.
 Delendum porro illud ei; et tota sententia, sic con-
 cipienda, τὰς τε παροιμίας αὐτοῦ, προφητείας εἶναι
 λέγει μὴδαμὸς τῆς θείας Γραφῆς διδασκούςτης· αὐτοῦ
 δὲ τοῦ σοφώτατου, σὺν θεῷ Πνεύματι, ταύτη μὲν τῇ
 βίβλῳ Παροιμίας, ὄνομα θέντος, τῇ δὲ ἐτέρᾳ Ἐκκλη-
 σιαστήν. Quod verum est. Non enim sunt adjectitiæ
 inscriptiones, sed ab ipsomet auctore expressæ.
 Tum sequitur, καὶ οὐκ ἀθεῖ. Hoc est, non sine
 numine, χωρὶς Θεοῦ γνώμης, ut Hesychius exponit.
 M. — Dein vulgo ὡς Ἄσμα ἄ.

(83) Παραδειγματῶν ἐρμηνεύειν. Morbus est

A scripserat, nihil tamen attulit novi, sed lectori cu-
 cunquae idem per omnia exhibet testimonium. Per-
 git deinceps, et introducit dicentem Servatorem,
 «Ego sum dies:» verba autem ipsius ad hunc
 modum se habent: «Cum [R. XXV.] tenebre
 «prius obtinerent propter cultus divini ignoratio-
 «nem, ubi dies jam esset in propinquo oritura, Ego,
 «inquit, dies sum. » Nec injuria stellam, Lucife-
 rum appellavit. Alio deinceps loco ita inquit ·
 [R. XXXVII. cf. pag. 81, B.] «Quandoquidem a sus-
 «cepta semel carne, Christus simul esse Jesus an-
 «nuntiatur: vita et via, atque dies. » Pergit porro,
 et tandem ab Apostolo ita mutuatur. *Nostra autem*
Jerusalem sursum est. Quid autem his diutius ego
 immorari debeo? Cuius etenim, cui saltem libuerit,
 proclive est, hisce quæ dicta sunt quam simillima,
 alia quoque infinita colligere ab illo ejus opere, ob-
 servata, unde hominis inscitiam animadvertamus.
 Hæc quoque factum, ut Salomonem prophetam in-
 digitaverit, ut et proverbialia Prophetiam non una
 vice. Verbi gratia, ad hunc modum ait: *Hujus rei*
causa sanctissimus propheta Salomon ait: Ad susci-
*piendam eruditionem doctrinæ*⁷⁹: et iterum: *Verba*
*sapientium, et ænigmata*⁸⁰. Proverbia, prophetiam
 appellavit. Iterum: «Ob hanc causam videtur mihi
 «sapientissimus hic propheta prima verba prophe-
 «tiae suæ proverbialiter enuntiasse. » Secundo,
 igitur et tertio sæpius, ut dictum est, hoc ab illo
 ita factum est. Ignorat interim diversitates donorum
 esse, licet idem Spiritus sit. *Uni quidem conceditur*
verbum sapientiæ, secundum quod Apostolus ait,
alteri verbum intelligentiæ, secundum eundem Apo-
stolum: alii fides per eundem spiritum: alteri pro-
*phetia*⁸¹. Salomon autem donum accepit sapientiæ,
 ut Scripturæ testimonio comprobatur: ✠ *Et dedit*
*Dominus sapientiam Salomoni*⁸², et erat omnibus ho-
 minibus sapientior⁸³. Vitam autem propheticam non
 instituebat: neque ullo caractere prophetico erat
 insignitus: quales erant, *Ita dicit Dominus, et*
 huic similes: atque hoc ex iis, quæ scripsit, satis
 liquet. Marcellus, hoc minime animadverso, tan-
 quam ei de suo elargiri vellet aliquid, prophetam
 illum indigitabat: minime interim meminit, pro-

D omnino animi, quasi prohibitum esset ab Apostolo,
 I Cor. ii, 12, ab Ægyptiis ea mutuo accipere, quæ
 conducerent, ad exstruendum, et adornandum ta-
 bernaculum. Quasi ipsemet Paulus, non de Menan-
 dro, Arato, Epimenide, vel Callimacho γνώμας et
 ἀποφθέγματα mutuaretur. Quasi Eusebius ipse non
 foret scriptor, si quis alius στρωματώδης, qui ἀπά-
 δεῖξιν illam Evangelicam, tessellato illo opere προ-
 παρασκευῆς, emendatiorem multo, et διδακτικωτέ-
 ραν non credidisset; sed hæc sunt factionia, et ἀν-
 τιλογίαι. Certe quidquid Eusebius συκοφαντίζει,
 non est in eo reprehendendus Marcellus, quod ad
 Salomoniacæ Proverbia sæculares litteras, et ἀνα-
 γνώσματα, ut vocat, Ἑλληνικά attulerit. M. — Dein,
 vulgo καὶ ἃ ἐτὼς om. vulgo πνευματικοῖς, denique
 vulgo γράφας

phetas circumlisse melotis amictos et hœdinis pel-
libus, egenos, oppressos, angustiatos⁸². Proverbia
prophetiarum nomine designat, cum nusquam hoc
docuerit Scriptura sacra, sed auctor ipse sapien-
tissimus et Spiritu insuper sancto præditus,
tertium *Canticum canticorum* : quos scriptis hisce titulos non humana ratione aliqua, sed numi-
ne ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare exemplis
vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accepimus, sed spiritum qui ex
Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus : et quæ loquimur, non sunt in docilibus huma-
næ sapientie verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ a Deo
sunt, stultitia quippe videntur ipsi : neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernuntur*⁸³. Hæc
vir egregius cum ignoret, *Proverbiorum* sententiam et intelligentiam conatur paganorum scriptis illu-
strare. Ita enim disertis verbis ait.

CAP. III.

Marcelli de proverbii apud Græcos.

« Non est a proposito, ut arbitror, alienum, si
« pauca recensuerim in præsentii, quæ sunt in usu
« apud Græcos, proverbii. Sane vel mortuus est,
« vel litteras docet. Prima quidem facie putaverit
« quispiam hoc proverbium, ✕ in litterarum pro-
« fessores usurpatum, quasi non aliter apud eos
« litteræ docerentur. Ego autem, inquit, didici hoc
« non ita se habere. Sed propterea quod, cum præ-
« lio Athenienses Siculi vicerant, solos illos vita
« donatos servarent, qui litteris erant instructi, ut
« liberis suis præceptores illos haberent, cæteros
« vero omnes morte multabant. Cum vero e præ-
« lio quidam aufugientes domum remeaverant, ab
« Atheniensibus interrogati de amicis quibusdam
« suis aut affinitate conjunctis, dicebant, Sane vel
« mortuus est, vel litteras docet. Quid illud autem,
« *Capra gladium*, sibi velit? Nonne proverbium di-
« citur de eo, qui quæ de ipso dicuntur, antea præ-
« vidit? propterea quod capra immolanda, intueri
« solet gladium. Hoc profecto ex antiquis nulli pro-
« didere. Neque enim hoc sensu proverbialiter
« usurparetur. Erat enim facile et culvis obvium
« hoc e re natum animadvertere. Usurpatur vero
« de iis qui malum sibi metipsis procurant. Nam Me-
« dea Corinthi postquam liberos suos sua manu
« interemerat, dicitur eo loco occulasse cultum :
« secutis vero temporibus factum, ut Corinthii ora-
« culo moniti, capram nigram immolare deberent,
« ubi, cum cultro destituerentur, capra pedibus suis

✕ Ed. Paris, pag. 15.

⁸² Hebr. xi, 37. ⁸³ I Cor. ii, 12.

(84) Vulgo ὀλέων.

(85) Ἀλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμματα.

Nota res ex historia, et Plutarcho : quam recte
Marcellus explicabat. Videndi παροιμιογράφοι, a
reverendo admodum et clarissimo P. A. Schotto
editi; sed locus in codice non constat. Nam quid
illa sibi volunt, ἐπεὶ καὶ ἑτέρος τις, forte, ἐπεὶ καὶ
μὴ ἑτέρος τις τῶν παρ' αὐτοῖς· ἐγὼ δ' ἔμαθον, ἔφη,
τοῦτο δ' οὐχ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὥς οἱ τὰ ὑπομνήματα
γράφαντες ἔφασαν. Ἐπειδὴ. Certe, in miseram
eruditorum hominum conditionem, non inepte ada-
gium usurpatur, qui plerumque ἀπὸ τοῦ ἀναδύρητοι
φορμίζουσι μέλος, ut de se memorat auctor *Etymologi-
cæ*; et de Lactantio olim Crispi Caesaris ma-
gistro merum, usurpatum fuit bucis, fungis, fatuis,
asinis μυστηριοφόροις grassantibus ad honores, aliis

A *verat*. Καὶ ταῦτα δὲ ἀγνοήσας ὁ γενναῖος, περὶ αὐτῶν
ἡμῖν ἐξ Ἑλληνικῶν ἀναγνώσμάτων τὴν τῶν θεῶν
Παροιμῶν διάνοιαν προστιθέναι, τοῦτον γράφων αὐ-
τοῖς βήμασι τὸν τρόπον.

Proverbia nominaverit : ut alterum librum *Ecclesia-
sten* : tertium *Canticum canticorum* : quos scriptis hisce titulos non humana ratione aliqua, sed numi-
ne ductus, apposuit. Hanc ipsam porro divinitus inspiratam scripturam ethnicis illustrare exemplis
vult neglecta Apostoli Pauli voce illa, *Nos spiritum hujus mundi non accepimus, sed spiritum qui ex
Deo est, ut, quæ sunt a Deo nobis donata dignoscamus : et quæ loquimur, non sunt in docilibus huma-
næ sapientie verbis, sed Spiritus sancti qui discernit spiritualia. Animalis homo non percipit quæ a Deo
sunt, stultitia quippe videntur ipsi : neque potest intelligere ea, quod spiritualiter discernuntur*⁸³. Hæc
vir egregius cum ignoret, *Proverbiorum* sententiam et intelligentiam conatur paganorum scriptis illu-
strare. Ita enim disertis verbis ait.

B

ΚΕΦ. Γ.

Μαρκέλλου περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι παροιμῶν.

« Οὐδὲν γὰρ ἄτοπον οἶμαι ἐν τῷ παρόντι (84) ὁ-
« γον τῶν ἐξωθεν ὑπομνήσαι παροιμῶν (85). Ἀλλ' ἢ
« τέθνηκεν ἢ διδάσκει γράμματα. Ταύτην τὴν παροι-
« μίαν πρὸς μὲν τὸ φαινόμενον τοῦ γράμματος, ὑπολά-
« βοι ἂν τις κατὰ τῶν γράμματα διδασκόντων εἰρησθαι
« ἐπεὶ καὶ ἑτέρος τις τῶν παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε τὰ
« γράμματα. Ἐγὼ δ' ἐφοίτων, ἔφη, τὸ δ' οὐχ οὕτως
« ἔχειν, οἱ τὰ ὑπομνήματα γράψαντες ἔφασαν. Ἀλλ'
« ἐπειδὴ Ἀθηναίους Σικελιώται φασιν πολέμῳ νικη-
« σαντες, μόνους ἔσωζον τοὺς παιδεύαν σκηπτομέ-
« νους, διδασκάλους αὐτοὺς τοῖς παισιν ἀγοντας,
« τοὺς δὲ ἄλλους πάντας ἐφόνευσαν· ἐξ αὐτῶν δὲ τινες
« φυγόντας, καὶ ἐπανελθόντας, ἐρωτομένους τε ὑπ'
C « Ἀθηναίων περὶ τινων διαφερόντων αὐτοῖς, ἔφασαν
« εἰρηκέναι, Ἀλλ' ἢ τέθνηκεν, ἢ διδάσκει γράμ-
« ματα. Τί δὲ καὶ τὸ (86), *Ἀλὲ τὴν μάχαιραν*, νομίσαιεν
« ἂν τις ἵνα θῷ πρότερον τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα
« πάντως που, διὰ (τὸ) τὴν θυομένην αἶγα εἰς τὴν
« μάχαιραν ἀφορᾶν, εἰρησθαι τὴν παροιμίαν. Ἀλλ'
« οὐ τινὲς τοῦτ' ἔφασαν οἱ παλαιοί· οὐδὲ γὰρ παροι-
« μία ἦν ἂν ἢ λεχθεῖσα, εἴγε τοῦθ' οὕτως εἴχε, (τοῦτο
« γὰρ ἀκόλουθον ἦν ἐκ τῶν φαινόμενων ἐννοεῖν),
« ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἑαυτοῖς κακὰ προξενούντων εἰρησθαι
« τοῦτό φασι. Φασὶ γὰρ Μηδείαν ἐν Κορίνθῳ τὰ
« τέκνα ἀποκτείνανσαν, καταχρύψαι τὴν μάχαιραν
« αὐτῇ. Τοὺς δὲ Κορινθίους, κατὰ χρησμὸν αὐτοῖς
D « δοθέντα, αἶγα μέλαιναν ἀναγίζοντας, ἀπορεῖν μα-
« χαιρας. Τὴν δὲ αἶγα, σκάλλουσιν τῷ ποδὶ (87),

non sibi debitos. Nam vel pueris informandis vacare,
vel inediaperire oportet. M — Mox vulgo ἐδιδάσχετο
et Σικ. νικῆς. πολ. et φεύγοντας et οὐν. εἰρηκέναι.

(86) Ἀλὲ τὴν μάχαιραν. Locus haud sanus; ego
non restituo, verti ut potui, sed mihi met non sat-
isfecit. Nedum, scio, aliis. Ipsum proverbium, et
aliunde, et hic etiam satis liquet; sed illa προδίδ-
κα, non magnopere ad rem faciunt. M — Dein vulgo
εἰρησθαι μὴν ἢ θεῖν et πάντων, et deest τό.

(87) Μηδείας ἀνευρεῖν. Quid si legamus ἀνορύ-
τειν? apud Suidam legitur, αἰεὶ δοῦσα τὴν μάχαιραν·
male, dele δοῦσα ὥς φοῖτο; redundant ista, nec
sunt hic necessaria. Quæ sequuntur, vitiosa sunt;
forte legendum, εἰρημένης, καὶ τίνα π. α. γ. etc.,
μνημονεύσαι, ἵνα Ἀστέριον, et statim προσποιούμενα et
κατασκευάζειν, ait Asterium, sæcularibus litteris

« την Μηδείας ἀνευρεῖν μάχαιραν, καὶ αὐτῇ τυ-
« σθῆναι.

« Τί δὲ τὸ, Ἄλις δρυὸς, σημαίνει; φησὶ τις· οὐ
« γὰρ δυνατὸν ἐκ τοῦ προχείρου γινώσκειν τὴν παρ-
« οίμην. Οἱ παλαιοὶ, ὡς ἔφασαν, πρὸ τῆς τοῦ σίτου
« γεωργίας, βαλανθοφαγόντες, ἐπειδὴ, ὡς ὦντο, ὁ
« καρπὸς οὗτος ὑστερον εὐρέθη, ἐκείνῳ προσείχοντες
« τὸν νοῦν καὶ τῇ μεταβολῇ προσχαίροντες, Ἄλις
« δρυὸς, ἔλεγον. Καὶ τοῦτο τὴν παροιμίαν ἔφασαν
« εἶναι. Αὐθὺς τε ἑτέρας παροιμίας, ὑπὸ πλείστων
« τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐν πλείστοις καὶ διαφόροις
« βιβλίοις εἰρημένης, τίνα περὶ αὐτῆς γεγράφασιν,
« οἱ τὰς παροιμίας ἐρμηνεύσαι προσελάμβανον, ἀναγ-
« καστον (88) ἐν τῷ παρόντι μνημονεύσαι. Ἀλλ' ἐν
« ἐλέγξωμεν Ἀστέριον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν αὐτὸν
« μαθημάτων εἰδὸτα μὲν ἀκριβῶς τὸ τῆς παροιμίας
« ἐξαίρετον, ἐν δὲ τῷ παρόντι ἀγνοίαν προσποιηθέντα,
« ἵνα τὸ ἑαυτοῦ βούλημα διὰ τῆς τοῦ παροιμώδους
« ῥητοῦ χρήσεως πιθανῶς κατασκευάζειν δόξῃ. Ἔστι
« δὲ, Γλαύκου τέχνη· ταύτης οἱ ἐξωθεν σοφοὶ τῆς
« παροιμίας μνημονεύσαντες διαφόρως αὐτὴν ἐξηγῇ-
« σαντο. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν τις ἔφη, Γλαῦκόν τινα
« ἐπιστήμονα τέχνης τινὸς γεγονότα, πολλῶν οὔσαν
« θαυμασιωτάτην, ἀπολέσθαι ἅμα (88*) ἐκείνῳ κατὰ
« θάλατταν, μηδενὸς πω διακηκοῦτος αὐτῆς. Ἔτερος
« δὲ, τὴν ἐπ' ἄκρον μουσικῆς ἐμπειρίαν μαρτυρήσας
« τῷ Γλαύκῳ, τοὺς κατασκευασθέντας ὅτ' αὐτοῦ
« δίσκους χαλκοῦς φησὶ τέσσαρας, πρὸς τὸ ἐμμελῆ
« τίνα τῆς κρούσεως τὴν συμφωνίαν τῶν φθόγγων
« ἀποτελεῖν· ἔνθεν τε εἰρησθαι τὴν παροιμίαν. Ἀλ-
« λος δὲ τις Ἀλυσσικῶν ἀναθεμάτων φησὶν ἀνα-
« καῖσθαι κρατῆρα καὶ ὑποκρατήριον θαυμάσιον,
« Γλαύκου Χίου ποίημα. Ἔτερος δὲ, Γλαῦκον αὐτὸν
« ἀναθεῖναι εἰς Δελφοῦς τρίποδα χαλκοῦν, οὕτω δη-
« μιουργήσαντα ταῖς παχέως τε κρουομένου, τοὺς
« τε πόδας, ἐφ' ὧν βέβηκε, καὶ τὸν ἄνω περικαί-
« μενον, καὶ τὴν στεφάνην τὴν ἐπὶ τοῦ λέβητος, καὶ
« τὰς βάρβους διὰ μέσου τεταγμένας, φθέργεσθαι
« λύρας φωνῇ. Καὶ αὐθὺς ἕτερος, ἀπὸ Γλαύκου τινὸς
« δόξαντος τε πλεόν πεποιημένα εἰρησθαι τὴν παρ-
« οίμην.

« Ὅρθς (89), ὅπως τὸ δυσχερὲς τῆς παροιμίας καὶ
« διὰ τούτου δείκνυται, διὰ τοῦ μηδὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς
« ἐρμηνείας στήναι τοὺς τὴν παροιμίαν ταύτην ἐξ-
« ηγήσασθαι βουλευθέντας. Οὕτω δυσεῦρητόν τι πρᾶγμα
« τὸ τῆς παροιμίας καὶ παρὰ τοῖς ἐξωθεν εἶναι δοκεῖ.
« Διὸ καὶ τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν, συναγαγὼν τὰς

✠ E.J. Paris., pag. 16.

eruditum; recte: erat enim sophista professione, et ante Christianismum, ludum in Cappadocia aperuerat. M. — Addidi ex cod. μάχαιραν, unde supra λέγ. γὰρ loco φασὶ γάρ scripsi, et τὰ ante τέχνα arcesivi.

(88) Vulgo ἀναγκαίως et mox παρατκ. contra cod. k. Posterius iam Mp. corr.

(88*) Mp. γρ. ἐκείνῳ. Mox vulgo που διαδεδοκό-τος contra cod. qui πω διακ. dant. Porro male vulgo ἀκρῶν, quod ex cod. correxi, ex quo dein χαλ-

A « terram eruens, illum Medeanum detegebat, quo
« immolabatur.

« At quid hoc sibi vult, inquiet aliquis, *De quere-
« ntis?* Non est facile cuivis obvis huiusce prover-
« bii sensus. Prisci illi quondam, ante agricultu-
« ram adinventam, glandibus vescabantur. Post-
« quam vero fruges deinceps prodire, animum
« hisce applicantes dixerunt oblectati, *De quere-
« ntis satis.* Atque hanc esse mentem et senten-
« tiam proverbii prodidere. Necesse autem in
« praesenti habemus, alterius cuiusdam prover-
« bii mentionem facere, quod in multis et di-
« versis auctoribus Graecis habetur: et quid etiam
« de eodem illi memoriae prodidere. Non ob-
« aliam causam, quam ut Asterium convictum te-
« neamus: qui, cum, qua est eruditione praeditus
« saeculari, proverbialis sententiae praestantiam cum
« primis intelligat, in praesenti tamen illius praes-
« fert ignorantiam, ut per dicti illius proverbialis
« usum suam ipsius voluntatem et sententiam pro-
« habiliter astruere videatur. Est autem illud, *Glauc-
« ci ars*, cuius cum meminerint eruditi apud Grae-
« cos multi, diversas retulerunt interpretationes.
« ✠ Est enim qui docet, Glaucum exstitisse artis
« cuiusdam maxime omnium admirandae peritissi-
« mum, una cum arte sua interitisse, mari submer-
« sum, nulli prorsus impertita ejusdem cognitione.
« Alius peritissimum musicas exstitisse docet, et ab
« eo discos aereos quatuor affabre compositos, ut
« pulsati quamdam symphoniam sono numero
« ederent: atque hinc proverbium usurpatum.
« Tertius, inter dona Halyattis Lydi Delphis
« oblatum, et mirandi operis subcratera quem-
« dam, Glauci Chii opus. Quartus, Glaucum
« ipsum Delphis obtulisse narrat aeneam tripodem,
« ita fabrefactam, ut siquis crassiorem in modum
« eandem pulsaret, vel pedes in quibus stabat,
« vel quod sursum erat redimiculum, vel coronam
« lebeti circumductam, aut virgulas per medium
« sese distendentes, lyrae sonum representaret.
« Alius postremo proverbium existimat usurpari, a
« Glaucum quodam deductum, qui scientia ceteros
« antecellebat.

D « Videtis autem proverbiorum difficultatem exin-
« de satis patefieri, quod nequaquam interpretes
« huius unius proverbii inter se in eadem exposi-
« tione consentiant. Adeo res erat illa inextricabi-
« lis habita apud exteros. Quocirca inter eos unus
« sapientia et eruditione praestans, in unum colle-

κοῦς pro χαλκοῦ et πρὸς pro πρὸ et τι pro τις posi-
δοξ.

(89) Ὅρθς, ὅπως τὸ δυσχερὲς. Haec de difficultate Proverbiorum a me olim accepta vir multis nominibus clarissimus, Andreas Schottus, inseruit suae praefationi, ante Proverbia Zenobii, Diogeniani, et aliorum. Sunt autem ista omnia, non Eusebii, sed Marcelli ab Eusebio quidem relata: erratum est a me, qui illi optimo viro miserum ut Eusebiana. M. — Dein vulgo διὰ τὸ.

« etis multis variisque proverbiiis, in eadem com-
 « mentatus est; duobus libris metrica, quatuor
 « vero numeris soluta proverbia explicans. Paræmias
 « autem gentiles, sententia quidem mea, ob eam
 « causam hæc ipsa nominarunt, quod sapientissimi
 « Salomonis Proverbia legerant et intellexerant,
 « non esse rem cuius obviā de prima facie com-
 « prehendere illorum sensum: vellent autem imitari,
 « atque ita fuerant imitati prophetica scribendi
 « consuetudinem. Cumque nomen nullum possent
 « aptius aut convenientius invenire, Proverbia
 « suum opus indigitarunt. »

Atque ita ad hunc modum Marcellus conatur Ec-
 clesiam Dei Scripturarum intelligentiam docere: lon-
 gam vero istam et ineptam adeo sermonum ipsius
 et superfluum seriem ideoque visum est contexere, ut
 amentiam hominis manifestam reddere, multiplicem
 quoque et intempestivam vanitatem possem, qua
 utitur, satis quidem cum pompa, quod sæcularem
 attinet eruditionem; quod Scripturas autem sacras
 concernit, jejune. Quod si memor fuisset apostolicæ
 admonitionis, ad hanc tantum projectus vanita-
 tem, nequaquam procidisset: suadet autem,
 ut loqui velimus, quæ sunt nobis communicata,
 « non in docibilibus humanæ sapientiæ verbis,
 sed in iis quæ a Spiritu doceri solent, in Spiritu et
 cum spiritualibus discernendo⁴¹. Minime quoque cepit
 quod scriptum est: Animalis homo non percipit quæ
 sunt Spiritus Dei. Stultitia quippe ipsi sunt: et nequit
 illa intelligere, propterea quod discernuntur spiri-
 tualiter⁴². Hæc cum ignoraret ille, putavit carie
 Græcorum sapientes cognitam habuisse sapientiam
 illam, quam Deus Salomoni impertiverat: et quod
 cognitam haberent illam, prophetica scripturam,
 ut inquit ille, imitatos. Quo vero pacto fieri potuit,
 ut animales homines illi divina cognoscerent et
 æmulati essent, cum spiritualia spiritualiter discer-
 nere nequirent, et ab Apostolo sancitum esset,
 Animalem hominem non capere quæ sunt Spiritus
 Dei; et adhuc ab eodem statuatur, Animalem non
 posse spiritualia intelligere, eo quod spiritualiter
 discernantur? Ad oppositum vero Apostolo hic vir
 egregius ait: Græcorum collectores proverbiorum
 ad eundem modum scripsisse, quo Salomon. Ver-
 batim loquitur ad hunc modum: « Quandoquidem
 « in Proverbia Salomonis sapientissimi inciderant,
 « et ex illorum cognoverant lectione, difficulter
 « admodum de prima facie illorum sensum com-
 « prehendi posse, vellent autem prophetica scri-
 « bendi rationem illam æmulari, ad eundem mo-

« ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων λεχθεῖσας παροιμίας, εἰς
 « αὐτὰς γέγραπεν ἐξ (90) βιβλία· δύο μὲν τῶν ἐμμέ-
 « τρων, τῶν δὲ ἀμέτρων τέσσαρα. Ταύτας δὲ παροι-
 « μίας ὠνόμασαν οἱ ἔξωθεν δι' οὐδὲν ἕτερον, ἐμοὶ
 « δοκεῖν, ὅλλ' ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομῶντος
 « Παροιμίαις ἐντυχόντες, καὶ γνόντες δι' αὐτῶν, ὅτι
 « οὐδὲν ἔστιν ἐκ τοῦ προχείρου σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς
 « εἰρημένων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσαὶ τὸ προφητι-
 « κὸν βουλευθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγρά-
 « ρασι τρόπον. Εἴτα, ὡς μὴδὲν ἕτερον ὄνομα κυριώ-
 « τερον ἐκεῖνου ἐπινοῆσαι δυνηθέντες, καὶ ταύτας
 « Παροιμίας ὠνόμασαν. »

Διὰ τοιούτων Μάρκελλος παραθέσεων τὴν Ἐκκλη-
 σίαν τοῦ Θεοῦ διδάσκειν τὰς θεοπνευστοὺς νοεῖν πει-
 ρᾶται Γραφάς. Ὅλην δὲ ταύτην παρεθέμην τὴν μα-
 κρὰν καὶ ἀδόλεσχον περιττολογίαν, δεῖξαι βουλόμενος;
 αὐτοῦ τὴν ἀνοίαν τῆς πολλῆς καὶ ἀκαίρου φιλοτιμίας,
 ἥ κέχρηται ὁ ἀνὴρ, τῶν μὲν Ἑλληνικῶν λόγων ἐπι-
 δεικτικῶς, τῶν δὲ θεῶν ἀμνημόνως. Οὐ γὰρ ἂν ποτε
 εἰς τοσαύτην ἐξέπιπτε φλυαρίαν, εἰ τῶν ἀποστολικῶν
 ἐμμένοντο παραγγελμάτων, δι' ὧν παραινεῖ χρῆ-
 ναι, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν λαλεῖν.
 οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν
 διδακτοῖς Πνεύματος, πνευματικὰ πνευματικοῖς
 συγκρίνοντες. Οὐδὲ νοήσας ὅπως ἐλέγχῃ τὸ, Ψυχι-
 κὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ
 Θεοῦ. Μωρὰ γὰρ αὐτῷ ἔστι· καὶ οὐ δύναται γινῶ-
 ραι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ταῦτα δὲ
 ἀγνοήσας, τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς ὑπέλαβε γινῶσιν
 ἐσχηκεῖν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ Σολομῶνι χαρισθεί-
 σης σοφίας, καὶ γνόντας ζηλωσαὶ τὸ προφητικόν, ὡς
 αὐτὸς φησι, γράμμα. Καὶ πῶς οἱ οἱ τ' ἦσαν γινῶσιν τὰ
 θεῖα καὶ ζηλωσαὶ οἱ ψυχικοὶ, καὶ οὐκ εἰδότες πνευ-
 ματικὰ (91) πνευματικοῖς συγκρίνειν, τοῦ θεοῦ
 Ἀποστόλου ἀποφνηναμένου, Ψυχικὸν ἄνθρωπον μὴ
 δέχεσθαι τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· τοῦ δ' αὐτοῦ
 φησαντος, Μὴ δύνασθαι γινῶναι τὸν ψυχικὸν τὰ
 πνευματικὰ, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται· ἀντι-
 δοξάζων ὁ γενναῖος τῷ Ἀποστόλῳ φάσκει, τὸν αὐτὸν
 τρόπον τῷ Σολομῶνι γεγραφέναι τοὺς τὰς Ἑλληνικὰς
 παροιμίας πεποιημένους. Λέγει δὲ οὖν ἐπὶ λέξεως·
 « Ἐπειδὴ ταῖς τοῦ σοφωτάτου Σολομῶντος Παροιμίαις
 « ἐντυχόντες, καὶ γνόντες δι' αὐτῶν ὅτι οὐδὲν ἔστιν
 « ἐκ τοῦ προχείρου (92) σαφῶς τῶν ἐν αὐταῖς εἰρημέ-
 « νων μαθεῖν, καὶ αὐτοὶ ζηλωσαὶ τὸ προφητικὸν βου-
 « ληθέντες γράμμα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον γεγράφασιν
 « τρόπον. » Σκέψαι δὲ καὶ ἄλλως ἐξ αὐτῶν τῶν πα-
 ραθέσεων, ὅσον τῆς ἀληθείας διημαρτεν, εἰπὼν τοὺς
 παρ' Ἑλλήσι, τὸν αὐτὸν τῷ Σολομῶνι γεγραφέναι
 τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ Σολομῶν, θεοδωρήτῃ σοφίᾳ κι-

✕ Ed. Paris., pag. 17.

⁴¹ I Cor. II, 13. ⁴² ibid. 14.

(90) Εἰς αὐτὰς γεγραφέναι. Deest λέγεται, vel quid simile. De hoc loco vide R. P. A. Schottum, in præfatione ad Adagia. M. — In cod. a sec. m. γέγραπεν ἐξ quod pro γεγραφέναι et supra ὑπὸ loco ἀπὸ delevi; dein δ' ante ἔξωθεν delevi. Dein vulgo ἡ ante ἐπειδὴ et Σολομῶντος. Porro vulgo ἐντυχόντες καὶ δι' αὐτῶν γινῶσκοντες et ὡς οὐδὲν et διδακτικοῖς πν. πνεύματι καὶ.

(91) Πνεύματι πνευματικοῖς. Legendum, ut statim recitatur ex Apostolo, πνευματικὰ πνευματικῶς. Hæc autem importune dicuntur ab Eusebio, quia ἱριστικῶς; statim, pro πνευματικοῖς, lege πνευματικῶς. M. — Dein vulgo τοῖς πεποιημένοις.

(92) Mr. 13. καὶ σαφῶς. In'ra vulgo ἐνεκα et προ-ενηνεγμένοις, et τοῦτο γ' et ἂ δέ, et ἄλλ' ὡς, et ἐπὶ τοῦ.

νοῦμενος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν ἐπ' ὤφελειν καὶ σωτηρίᾳ ψυχῶν τῶ τῆς θεοσεβείας ἀντιτείνει λόγῳ, γυμνασίῳ δ' ἐνεκεν τῆς τῶν ἐντυγχανόντων διανοίας, σκοτεινοὺς ἐχρήτο προβλήμασι, καὶ λόγων στροφαῖς, καὶ φωναῖς δι' αἰνιγμάτων προσηνεγμένας. Καὶ τοῦτο δ' ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μαρτύρεται λέγων· « Τῶν δὲ γὰρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν σκοτεῖ· νῶν λόγων, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. » Καὶ πάλιν, δέξασθαι στροφὰς λόγων· « Ἄ θη καὶ οὕτως ἔχοντα ἐκ τῶν ἐμπερομένων τῇ βίβλῳ καταμαθεῖν ῥάβδιον, ἄλλως οὐδυναμένων νοηθῆναι, ἡ διόντων ἡμῶν ἐκ τῆς προχείρου λέξεως ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτῆς θεωροῦμενον νοῦν· οἷόν ἐστι τὸ, *Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ οὐκ ἐνεκίμπλασαν αὐτήν, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρέσθη, εἰπεῖν ἱκανόν. Καὶ ἡ σοφία ὥκο· ὁρίσεν δ' αὐτῇ οἶκον, καὶ ὑπηρεισα* (93) *στύλους ἐπτά, ἔσφαξε τὰ δ' αὐτῆς θύματα· ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἐαυτῆς οἶκον. Καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις παραπλήσια, οὐχ ἐτέρως δυνατὰ νοεῖσθαι, οὕτε προχείρως, οὕτε ἐκ τινος ἱστορίας, εἰ μὴ κατὰ μόνην μεταφορὰν καὶ ἀναστροφὴν τῆς λέξεως. » Αἱ δ' ἐκτεθεῖσαι τῶν Ἑλλήνων παροιμίαι ἀπὸ τινων ἱστοριῶν τὰς ἀρχὰς εἰλήφασιν. Τὸ γὰρ, *Ἦ τέθνηκεν, ἡ διδάσκει γράμματα*, διὰ τήνδε, φησὶν, ἐλέχθη τὴν ἱστορίαν, καὶ δι' ἐτέραν πάλιν γενομένην πρᾶξιν τὸ, *Ἀἴε τὴν μάχαιραν, εἰρησθαι· καὶ τὸ, Ἄλις δρυὸς, ὡσαύτως, διὰ τὸ βαλανηφαγούντας ποτε παύσασθαι τῆς τοιαύτης τροφῆς. Εἰ δὲ καὶ Γλαυκῶς τις, ἐπιστήμων τέχνης τινος γεγὼς, διαφόρως ἐμνημονεύθη παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα διαφωνήσασιν ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ, τί τοῦτο πρὸς τὰς θεοπνευστοῦς παροιμίας; Ὁ γὰρ ὁμοίως ταῖς Ἑλληνικαῖς παροιμίαις, καὶ αὐταὶ ἐκ τινος ἱστορίας τὴν λύσιν ἐπιδέχονται. Ἀμαθῶς ἄρα καὶ ἀπείρως τῆς τῶν θεῶν Γραφῶν θεωρίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίας τῇ Ἀποστολῇ, Μάρκελλος τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς, τυγόνται ταῖς Παροιμίαις Σολομῶνος, μαθεῖν καὶ ζηλωταὶ τὸ προφητικὸν γράμμα, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ γράφει τρόπον, ἀπαφηνάτο.**

indocile, sed contra mentem Apostoli affirmasse sapientes Græcorum, cum in Proverbia Salomonis incidissent, ad imitationem prophetice scripturæ se ad scribendum applicuisse.

Τούτων ἡμῖν εἰρημένων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μηδὲ ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, ὃν χρὴ τρόπον, ἐντετυχημέναι τὸν ἄνδρα, καλεῖ δὴ καὶ τὸν οὐχ ὑγιῆ τῆς πίστεως αὐτοῦ ὅτι ἐκ ἐπισκεψάσθαι· ὡς ἐνακτὰ (94) δαδάζων τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ, αὐτὴν τε καὶ τοὺς προσώτους αὐτῆς διέβαλλεν.

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς προσώτους αὐτῆς διέβαλλεν.

(93) Θῆσω δὲ πρῶτα, δι' ὧν τοῖς ὁρθῶς καὶ ἐκκλησια-

✠ Ed. Paris., pag. 48.

(93) Vulgo στήλας εἰδύνανται νοεῖσθαι ἐκ τινων ἱστοριῶν τινων, εἰ διὰ τὴν δέ, εἰ μὴ Mr. φασὶν ἰσοφῆσιν. Μοχ vulgo γενομένην εἰ αὐταὶ ἐκ ἐκ Σολομῶντος εἰ δὲ ὁ χρόνος.

(94) Ὡς ἐν *εὐαγγέλιῳ*, etc., *διαβάλλει*. — Ego ex eod.

A « dum scripserunt. » Sed et aliter quoque e dictis animadvertere licet, quantopere aberravit is a veritate, cum affirmet Græcos, ad eundem plane modum, quo Salomon, scripsisse. Salomon enim sapientia, quæ divinitus est, impulsus, suam scripturam universam, ad utilitatem et salutem animarum pietati consecravit : usus est autem, ad ingenia legentium exerceunda, tenebrosos problematibus, sermonibus tortuosis et vocibus per ænigmata procedentibus. Testatur hoc ipsum in initio statim libri, ubi ait : « Illis auditis sapiens sapientior erit : intelligens possidebit gubernationem, et obscurorum verborum parabolas cognoscet, sapiens tum quoque dicta et ænigmata. » Iterum quoque ad percipiendam sermonum intelligentiam : « Et profecto hæc ita se habere facile liquet e contentis per illum librum, quæ non aliter possumus intelligere, nisi ab aperta lectione ad sententiam inde eliciendam nos conferamus. Exempli gratia : « Erant hirudini tres filie dilectæ admodum. Istæ autem tres, illam nequaquam adimplebant : quartæ vero non satisfiebat, neque dicebat, satis et abunde est. » Item : Sapientia sibi domum edificavit, et substruxit columnas septem, sacrificia sua jugulavit, vinum suum in cratere commiscuit. Item alia non pauca hujus generis, quæ non possuunt aliter comprehendendi, non de lectionis facie, non ex aliqua historia, sed solummodo per metaphoram, et dictionis conversionem. » At vero proverbia Græcorum illa ab historia quadam deducebantur. Illud enim, *Vel mortuus est, vel docet litteras*, ab historia quadam, concedit ipse, oriebatur : ab alia itidem, *Capra gladium* : et illius item, *Satis de quercu*, eo quod qui glandibus olim vesciebantur diutius illis vesci destiterunt. Quod si Glaucus quispiam, artifex aliquis egregius, diversimode ab his ferebatur, qui deinceps in sententias de illo discrepantes abiire, quid hoc ad divinitus inspirata Proverbia ? Neque enim, ut in Græcorum sit proverbialis, ab historia quadam illa solutionem sortiantur suam : ut necesse sit Marcellum, non solum imperite atque

D His in eum sine a nobis præmissis, ut certissime appareat hominem nequaquam, ita ut oportuit, versatum in Scripturis, tempus est, ut deinceps fidem illius, quam sit male sana, consideremus : et quam oppositam sententiam tueatur doctrinæ ecclesiasticæ : quam una cum ejusdem antistitibus accusat.

CAP. IV.

Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem præsules accuset.

Ante omnia proponenda sunt a me illa, in qui-

dedi διέβαλλεν et in temmate addidi τε post τὴν.

(95) Syllabum hic exhibet illorum Eusebius, quos scripto suo ait Marcellum exagitasse, quos generatim, λόγου ἀρξάμενος commemoraverat. Erant autem omnes Ariatorum principum, et acerrimi deicu-

bus ea oppugnat, quæ recte et secundum Ecclesiæ fidem scripta sunt. In quibus et scriptores ipsos conviciis impetit: et tantum non certamen quoddam generale contra universos insituit, Asterio quandoque repugnantia, quandoque magno illi Eusebio scribens. ✠ Convertit hincse deinceps contra Paulinum, virum illum Dei beatissimum, dignitate præditum Antiochensis Ecclesiæ, cum prius Tyriæ ea dignitate episcopus præfuisset. In qua quidem Antiochensi gubernatione se ita gessit, ut non secus quam privatum suum bonum, illum Antiochenes amplecterentur. Hunc felici decursu ætatis ad metam beatam mortis devenientem, jamque olim defunctum vita, neque ulla ipsi molestia cognitum, admirabilis hic scriptor irridet. Hinc profectus indicit Origeni bellum, qui ante annos complures excessit e vita. Armatur deinceps in Narcissum: alterum adhuc Eusebium persequitur, ut verbo dicam, Ecclesiæ Patres omnes nihili facit: solo seipso contentus, sibi placet. Scribit itaque et de nominibus, ad hunc modum singulorum cum conviciis mentionem facit. Exordium porro sumam ab epistola illa quam scripsit, in qua scriptum est, se

✠ Ed. Paris., pag. 19.

sores, Origene excepto qui veluti supernumerarius est. De Asterio sane semel atque iterum dictum est. Erat passim ille βέμβος et περιποιητής, episcopatum anhelans et adhiñiens, quem tandem opera Ariatorum assecutus cum, sunt qui putant; sed vereor falso. Erat enim alius ab eo Asterius, cum episcopatu, qui ab Arianis tandem ad partes orthodoxorum transivit, ut relatum ab Athanasio; erat Petrus in Arabia episcopus, qui detexit flagitia Ariatorum: atque ideo ab illis in exsilium pulsus sub Constantio; hunc vero Cappadocem, καππὰ χάριστον, non potuisse a suis episcopum designari scripsit Athanasius, eo quod erat θυτής. Idolis sub Maximiano thurificaverat: Ἀστέριος δὲ τις ἀπὸ Καππαδοκίας, πολυκέφαλος; σοφιστής, εἰς ὃν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ δὴ ὕστα; ἐν τῷ προτέρῳ διωγμῷ τῷ κατὰ τὸν πάππῳ Κωνσταντίῳ, οὐκ ᾔδυντο παρ' αὐτῶν εἰς κλήρον προαχθῆναι, ποιεῖ μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συναγαγμένων, ὅποσον ἂν ἔβαλον αὐτοί, ἴσον δὲ τῷ τῆς θυσίας αὐτοῦ τολμῆματι. Athanas. *De synod. Arimin. et Seleuciæ*, hoc erat illud scriptum, de quo Eusebius. M.

(96) *Εὐδεδίον τὸν μέγαν*. Scelere, audacia, et implete nimirum. Hic est enim ille, pestis et perniciës orbis et fidei Christianæ, Nicomediensis, Ariatorum deus tutelar, ut suo se indicio prodatur, qui hanc furiam tam compellat honorifice, catholicis, nec immerito, invisum caput. M.

(97) *Παυλίνον*. Cur adeo hunc magnifice dilaudet, ignoro, nisi quod inter primos ad Arianos partes tuendas, cum Eusebio Cæsariensi, Theodoro Laodicæ, Patrophilo Scythopolitano, Eusebio Nicomediensi episcopis accessit, quod docet Athanasius: et gloriat ipse Arius in epist. ad Eusebium, apud Theodoret. lib. 1, cap. 5. Non est autem ille Paulinus de quo frequentior apud Athanasium mentio, qui a Lucifero Calaritano ordinatus, partes suas habuit in schismate illo Antiochensi famosissimo: quanquam etiam episcopus Antiochensis; fuit autem hæc antistitum Antiochenium successio: Tyranus, Vitalis, Philogonius, Paulinus iste, Eustathius, alter Paulinus. Quinquennio præfuit Ecclesiæ Antiochenæ, Tyro translatus. Obierat ante concilium Nicænum. Hunc profasissime in *Historia dilan-*

στικῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγειν πειράται, διαβάλλων τοὺς γράψαντας, καὶ μονονουχὶ πᾶμμαχον συνιστάμενος ἄγῳνα πρὸς πάντας. Ἀρτι μὲν γὰρ πρὸς Ἀστέριον τὴν ἀντιρρήσιν ποιεῖται· ἄρτι δὲ πρὸς Εὐσέβιον τὸν μέγαν (96), καὶ ἔπαιτα ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον τὸν ὡς ἀληθῶς τρισμαχάριον, τρέπεται Παυλίνον (97), ἀνδρὰ τιμηθέντα μὲν τῆς Ἀντιοχείας, πρεσβεῖν διαπρεπῶς τ' ἐπισκοπεύσαντα τῆς Τυρίων, οὕτω τε ἐν τῇ ἐπισκοπῇ διαλάμψαντα, ὡς τὴν Ἀντιοχείαν Ἐκκλησίαν, ὡς οἰκείου ἀγαθοῦ, μεταποιηθῆναι αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον μακαρίως μὲν βεβιωκότα, μακαρίως δὲ ἀναπαυμένον, πάλαι τε κεκοιμημένον, καὶ μηδὲν αὐτῷ διενόχλουτα, ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεὺς σκώπτει. Καὶ ἐκ τούτου μεταδὰς, Ὀριγένει πολεμεῖ, πρόπαλαι καὶ αὐτῷ πεπαυμένῳ τοῦ βίου. Ἐπαιτα Ναρκίσσῳ ἐπιστρατεύεται (98)· καὶ τὸν ἑτερον Εὐσέβιον (99) δῶκει· ὁμοῦ τε πάντας τοὺς ἐκκλησιαστικῶς Πατέρας ἀθετεῖ (99'), οὐδενὶ τὸ παράπαν ἀρεσκόμενος ἢ μόνῳ ἑαυτοῦ. Γράφει δ' οὖν ὀνομαστὶ, κακῶς μνημονεύων ἀπάντων, τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀρξομαι τοίνυν ἀπ' αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ γραφείσης ἐπιστολῆς· πρὸς ἕκαστον τῶν μὴ ὁρθῶς γραφέντων ἀντιλέγειν γέγραφε (1)· « Πιστεύειν εἰς Πατέρα

dat Eusebium lib. x, cap. 4, ubi totus est panegyristes. Discas autem inde, cur hic ab eo dicatur διαπρεπῶς τῆς τῶν Τυρίων Ἐκκλησίας præfuisse. Exstat ad illum contribulem et σύμψηφον suum, epistola Eusebii Nicomediensis alastoris, apud Theodoret. lib. 1, cap. 6, et, ni fallor, idem est cui librum περὶ τοικῶν ὀνομάτων τῆς θείας Γραφῆς hæc tenus ineditum scripsit, et eodem elogio isthic quoque exornat. M.—Supra vulgo τρισμαχάριστον et μὲν τιμηθ. et πρεσβεῖν διαπρεπῶς δὲ τῆς Τυρ. ἐπισκ. et μεταποιηθῆναι αὐτῷ. Dein vulgo διενόχλουτα, ὁ θαυμάσιος et τὸν βίον.

(98) *Ναρκίσσῳ ἐπιστρατεύεται*. Alius Ariatorum signifer. Erat episcopus Neroniadis, quæ postea dicebatur Irenopolis, urbis in minori Cilicia. Meminit illius Athanasius aliquoties. Vide Theodor. 1, 7; de hujus epistola ad Chrestum, inferius agitur, in hoc capite; adhuc orthodoxus interfuerat concilio Ancyrano. M.

(99) *Ἐτερον Εὐσέβιον*. Semetipsam scilicet, quæruntyperaspistem Arii, ut revera erat, sed clam, exagitat Marcellus; docet hoc deinceps, hoc ipso capite. M.

(99') *Οὐδενὶ τὸ παράπαν*. Omnino falsum est; multi enim Marcello adhererunt. Julius Rom. pontifex, ad communionem admisit, concilium Sardicense, absolutum laudavit. Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος ἐπίσκοπος πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Julius in epistola apud Athan. 2, *Apolog.* cui potior fides adhibenda, quam sexcentis Ariomanitis vel Eusebiis. M.

(1) *Ἀντιλέγειν γέγραφε*. Restitue locum corruptum, πρὸς ἕκαστον τῶν μὴ ὁρθῶς γραφέντων, ἀντιλέγων· γέγραφε δὲ πιστεύειν, εἰς Πατέρα, etc. De Asterio loquebatur Marcellus hic, qui fraudes et imposturas illius sophistæ detexerat; sunt enim ista omnia Marcelliana. Dixerat Asterius se confiteri Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium; hoc laudat et amplectitur Marcellus; sed suspecta se habere ait. Quod ait, Pater est Pater, Filius est Filius. Et merito. Nam quasi differentes toto genere, οὐσιωδῶς, Patrem et Filium distinguebant Ariani, ut esset Pater, Pater; hoc est Deus æternus, increatus, etc. Filius, Filius, hoc est, in suo genere

« Θεὸν παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν
 « μονογενῆ Θεόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
 « καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον » καὶ φῆσιν, ἐκ τῶν
 θεῶν Γραφῶν μεμαθηγέσθαι τοῦτον τὸν τῆς θεοσε-
 βείας τρόπον. Ἐγὼ δὲ, ὅταν μὲν τοῦτο λέγῃ, ἀποδέ-
 χομαι σφόδρα τὰ λεγόμενα. Κοινὸς γάρ οὗτος ἀπάντων
 ἡμῶν τῆς θεοσεβείας ὁ τρόπος· *Πιστεύειν εἰς*
Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅταν δὲ,
 μὴ τῆς θείας ἐστοχασμένος δυνάμει, ἀνθρωπικώτε-
 ρον ἡμῖν διὰ τίνος ἐντέχνου θεωρίας, τὸν τε Πατέρα
 Πατέρα λέγῃ, καὶ τὸν Υἱὸν Υἱόν, οὐκ ἔτ' ἐπαινέειν τὴν
 τοιαύτην θεωρίαν ἀκίνδυνον. Διὰ γὰρ τῆς τοιαύτης
 θεωρίας τὴν νῦν αὐτοῖς ἐπινοουμένην αἵρεσιν αὐξά-
 νει· συμβαίνει· ὥσπερ σαφὲς ἐπιδείξει ῥῥῶδιον οἴ-
 μαι ἐκ τῶν αὐτῶ λόγων. Ἐπὶ γὰρ τὸν μὲν Πατέρα
 δεῖν ἀληθῶς Πατέρα εἶναι νομίσαι, καὶ τὸν Υἱὸν
 ἀληθῶς Υἱόν· καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύτως.
 Ταῦτα ὁ Μάρκελλος πρὸς Ἀστέριον, οὐκ ἀρεσκόμενος
 τῷ τὸν Πατέρα δεῖν ἀληθῶς Πατέρα ὁμολογεῖν, καὶ
 τὸν Υἱὸν ἀληθῶς Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡσαύ-
 τως. Ὅθεν ἐξῆς διὰ μακροτέρων ἀνασκευάζειν τὸν
 περὶ τούτων πειράται λόγον. Φιλὸν γὰρ καὶ τῷ ἀν-
 θρωπείῳ λόγῳ ὅμοιον, οὐχὶ δὲ Υἱὸν ἀληθῶς ζῶντα καὶ
 ὑφιστάμενον, τὸν Χριστόν εἶναι ὁμολογεῖν ἐθέλει. Καὶ
 ἐπειδὴ ταύτην εἶπε ἐπινοεῖσθαι νῦν αἵρεσιν, δεικτέον,
 ὥς προῦν, Ὀριγένης τοῦ πάλαι (2) γενομένου μέμνη-
 ται· ὡς ὁμοδοξούντος τοῖς νυνὶ πρὸς αὐτὸ διεβαλλο-
 μένοις. Ἐγὼ δὲ καὶ Ὀριγένης παλαιωτέρων ἀνδρῶν
 πλείστοις ὅσοις ἐκκλησιαστικοῖς συγγράμμασιν ἐντε-
 τύχηκα, ἐπισκοπῶν τε καὶ συνόδων ἐπιστολαῖς διαφό-
 ροις, πρόπαλαι γραφείοις, δι' ὧν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ
 τῆς πίστεως χαρακτήρ ἀποδείκνυται. Οὐκ ὁρθῶς ἄρα
 διαβέβληκεν εἰπὼν ἐπινοεῖσθαι τὴν νῦν αἵρεσιν ὑπὸ
 τῶν διαβαλλομένων. Μετὰ ταῦτα μικρὸν προσελθὼν, οὐ
 τὸν Ἀστέριον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν Εὐσεβίον (3),
 οὐ τῆς ἐπισκοπῆς πλείστοι καὶ διαφανεῖς ἐπαρ-
 χίαι τε καὶ πόλεις μετεποίηθησαν, κακῶς ἀγορεύει
 τοῦτον τὸν τρόπον· « Ὑπομνήσω δὲ σε, ὦν αὐτὸς γέ-
 « γραφε συνιστάμενος τοῖς κακῶς ὑπὸ Εὐσεβίου γρα-
 « φείοις, ἵνα γνῷς, ὅτι ἀπίσταται σαφῶς τῆς προτέρας
 « ἀπαγγελίας. Γέγραφε γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

✠ Ed. Paris., pag. 20.

Deus, verus quidem non ἀδύος, sane apud Athana-
 sium, inquit Arianī, εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινὸν λέ-
 γουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενομένος γὰρ ἀληθι-
 νός ἐστι. Sic illi nebulones ludebant vafre. Marcellus
 assuetus illorum technis hoc tetigit : pupugit ergo
 τὸν σαπρὸν Eusebium, et hinc illa immanis calum-
 nia in eum, quasi Filium Dei non revera Filium cre-
 deret ille, qui non oppugnabat, ἀληθινὸν Υἱόν sim-
 pliciter, sed tantum secundum mentem Arianorum,
 qui verum Deum, verum Filium, verum Verbum,
 ei omnia de eo vera fatebantur, sed ὑποκρίτως, ut
 pote non æternum sed creatum, non ὁμοῦσιον sed
 ἑτεροῦσιον, ad summum ὁμοιοῦσιον. M. — Mox
 Mp. τὸν τοιοῦτον τρόπον, dein vulgo deest μὲν post
 ὅταν et infra vulgo II. ἅγιον.

(2) Ὀριγένης τοῦ πάλαι. Jam ante Origenem
 recensuerat Eusebius inter eos quos vult Marcellum
 prociidisse ; hic ergo ad eandem sententiam
 ait, Origenem ab eo accusatum veluti Arianis σύμ-

A velle contradicere singulis partibus, quæ in fide
 minus recte fuerant sancitæ : « Credere enim se in
 « Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ipsius
 « unigenitum Deum, Dominum nostrum Jesum
 « Christum, et in Spiritum sanctum : » atque se
 edoctum e sacris litteris hanc pietatis formam didi-
 cisse. Quæ sic ab illo dicta, lubentissimo amplector
 animo. Est enim communis hæc omnium fidei for-
 mula : *Credere in Patrem, et Filium, et Spiritum san-*
ctum. At cum idem, potentiam et vim divinam mi-
 nime advertens, humano more per speculationem
 quamdam Patrem dicit Patrem ; Filium Filium, non
 perinde tuto laudare mihi par est, hanc ejus hujus-
 cernodi contemplationem. Per hanc etenim contin-
 git, hæresim ab illis adinventam incrementum eum-
 nere ; quod facile me posse demonstrare arbitror,
 productis quæ ab illo dicta sunt. [R. LIX.] Affirmat
 enim quod omnino sit necesse Patrem confiteri ve-
 raciter esse Patrem : et Filium ad eundem modum
 esse Filium vere, nec non et Spiritum sanctum. Hæc
 contra Asterium Marcellus affirmat, non contentus
 posuisse in confesso, Patrem agnoscendum esse
 Patrem veraciter, Filium esse Filium, et Spiritum
 sanctum ad eundem modum. Hinc factum ut dein-
 cept in consequentibus refellere conetur hanc po-
 sitionem. Vult enim Christum agnoscendum esse
 nudum verbum et humano consimillimum, non au-
 tem Filium esse Dei vivum et subsistentem. Cum
 vero ab illo dictum sit, nuperrime hanc hæresim
 excogitam fuisse, ✠ ostendendum est, Origenem,
 illum ipsum qui vixit cum majoribus nostris, ab hoc
 ipso Marcello, in processu sermonis introducti, ut
 eandem foventem opinionis sententiam, cum iis.
 quos accusat. Ego autem scriptionibus ecclesiasti-
 cis quamplurimis perlectis, ab Origene antiquiori-
 bus olim elaboratis : et epistolis diversis synodo-
 rum et episcoporum nomine scriptis : in illis sin-
 gulis eundem fidei charactera per omnia depre-
 hendi. Ut necesse sit illum parum secundum veri-
 tatem hanc accusationem instituisse, nuperrime
 istam hæresim adinventam. Procedente porro paula-

D φησιν. Quid de illo χαλκεντέρῳ scripserat Marcellus, non liquet. Certe Athanasius illius advocat testimonium, in quo διαβρόχῃν illud Arianorum ψήφισμα, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, refellitur et rejicitur. M.—Supra ὡς ante προῦν ; infra ὁ ante αὐτὸς vulgo deest.

(3) Τὸν μέγαν Εὐσεβίον. Semper hoc elogio, hunc alastorem ; hic vero apparet illum designari Nicomediensem. Erat enim episcopatum desultor, Berytensis, Nicomediensis, Constantinopolitanus : et si recte memini, ambitor olim Antiochenæ sedis. Quasi hoc in eo laude fuerat dignum, ita ab hoc altero Eusebio commemoratur ; objectum est ei hoc ipsum, ambitionis animal, per Constantinum, nondum ἀπεινίζοντα : is eum depingit apud Theodoret. nondum ab illo inescatus lib. I, cap. 20 ; vile epistolam Ecclesiæ Alexandrinæ apud Athanas. in Apol. II, de ejus desultoria ambitione. M.—Dein vulgo ὦν αὐτὸς γ. συνεσταλμένος. Mp. γρ. συνεσταλμένος, idem mox γρ. ἐπαγγελίας loco ἀπαγ.

tim sermone, ad illam contra Asterium calumniam, A
Eusebii quoque adjunxit accusationem : illius Eusebii, quem sibi quamplures civitates et provinciae, eademque clarissimae, episcopum postularunt. [R. XXI.] « Revocabo te, inquit, in memoriam eorum, quae scripsit, licet timide consentiens cum illis quae scripta erant improbe ab Eusebio, ut cognoscas eum manifesto a priori suo promisso resilliisse. Totidem enim verbis reliquit scriptum : Caput et enim epistolae est illud, ad Patris consilium et votum luntatem Filii generationem referendam esse : nullo autem pacto Dei genituram passioni ascribendam. Atque hoc est illud quod in scriptis suis prudentissimi nostri Patres sanciverunt : dum declinant haereticorum impietates, qui filiorum passivas et corporales generationes in Deo per emissionem commiscuntur. » Quas voces, in sequentibus latissime confutat : quibus subnectit in hac verba : « Unde cum Eusebio erranti consentanea per omnia Asterius posuerit, injecta mentione de natura Patris, et ingenui natura, ipse suimet accusator exsistit : siquidem omnino praestitisset, Eusebianae sententiae passionem, uti scripsit ipse, inexplicatam et brevitate conclusam praetermisisset, quam per hujusmodi contemplationem versutam illam scriptionem in lucem protulisse. » Post pauca subnectit : « In praesenti examinabimus unum et multis ab Asterio positum. Ait enim : Alius est, enim, qui gignit Pater, de se, unigenitum Verbum, et omnis creaturae primogenitum. Copulavit utrumque quo unigenitum et primogenitum in eodem, cum pugnent e diametro haec inter sese, quod quisque poterit negotio nullo, vel indoctissimus observare. Patet etenim, Unigenitum, si revera fuerit unigenitus, non posse et primogenitum esse, et Primogenitum quoque, quatenus sit primogenitus, non posse unigenitum esse. » Sed frustra hic Asterium accusat. Nam non ille sua, sed Scripturae divinae verba usurpabat. Affirmant enim Dei Filium nunc, « unigenitum » esse : alias, « creaturae omnis primogenitum. » Infert deinceps [R. LXXVI] : « Sed insuper ille, posthabita cognitione vera, speculationem quamdam artificiosam demonstravit. Et cum

Τὸ γὰρ κεφάλαιον εἶναι τῆς ἐπιστολῆς ἐπὶ τὴν βου-
λὴν (4) τοῦ Πατρὸς ἀνενεγκεῖν τοῦ Υἱοῦ τὴν γένε-
σιν, καὶ μὴ πάθος ἀποφῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν γονὴν.
Ὅπερ οἱ σοφώτατοι (5) τῶν Πατέρων, ἐν τοῖς οἰκείοις
συντάγμασιν ἀπεφῆναντο, φυλαξάμενοι τῶν αἰρε-
τικῶν τὴν ἀσέβειαν, οἱ σωματικὴν τινα καὶ παθητι-
κὴν κατεφύεσαντο τοῦ Θεοῦ τὴν τεκνογονίαν, τὰς
προβολὰς δογματίζοντες. Καὶ πρὸς ταύτας δὲ τὰς
φωνὰς, πολλὴν ἐξῆς ποιεῖται τὴν ἀντιρρῆσιν, μεθ' ἣν
ἐπισυνάπτει λέγων· « Ὅστε συνηγορῆσαι Εὐσεβίῳ
κακῶς γράφοντι βουλόμενος Ἀστέριος, φύσεως τε
Πατρὸς, καὶ φύσεως ἀγεννήτου μνημονεύσας, αὐ-
τὸς ἐαυτῷ κατήγορος γέγονε. Πολὺ γὰρ βέλτιον ἦν
τὸ πάθος τοῦ νοήματος Εὐσεβίου, ὥς αὐτὸς γέγρα-
φεν, ἐν βραχυλογίᾳ κείμενον ἀνεξέταστον καταλι-
πεῖν, ἢ τοιαύτη θεωρία χρησάμενον τὸ πανούργον
τοῦ γράμματος εἰς φῶς ἀγαγεῖν. » Καὶ μεθ' ἑτέρα
ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ ἐξετάσωμεν ἐν τι ῥητόν τῶν ὑπὸ
Ἀστερίου γραφέντων. Ἐφη γὰρ οὗτος· Ἄλλος μὲν
ἐστὶν ὁ Πατήρ, ὁ γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ
Λόγον καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως. Ἀμφοτέρω
συνάψας γέγραφε, μονογενῆ καὶ πρωτότοκον· πολ-
λὴς ἐναντιότητος ἐν τοῖς ὀνόμασιν οὐσίας τούτοις,
ὥς ἐστὶ ῥῥδιον καὶ τοῖς σφόδρα δυσμαθέσι γινῶναι.
Ἄηλον γὰρ ὅτι ὁ Μονογενὴς, εἰ δυνατός μονογενὴς εἴη,
οὐκ ἐστὶ πρωτότοκος εἶναι δύναται, καὶ ὁ Πρωτότο-
κος, ἢ πρωτότοκος, οὐ δύναται μονογενὴς εἶναι. »
Καὶ ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀστέριον αἰτιᾶται μάτην. Οὐ
γὰρ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς θείας Γραφῆς ἐτύγχανον εἶναι
τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποτε μὲν λέγουσαι μονογενῆ Υἱόν,
ποτὲ δὲ Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, φωναί. Αὐδὺς
δὲ συνάπτει τούτοις λέγων· « Ἄλλ' ἀφέμενος τῆς
ἀληθοῦς γνώσεως, τὴν ἐντεχνον ἡμῖν καὶ νῦν ἀπ-
εδείξατο θεωρίαν (6). Οὐκ ἔχων γὰρ ἐκ τῶν θείων
Γραφῶν τὸ ἐαυτοῦ κατασκευάσαι βούλημα, ἐπὶ τοὺς
σοφωτάτους, ὥς οἰεταί, ἀνατρέχει Πατέρας, φά-
σκων ὅπερ οἱ σοφώτατοι τῶν Πατέρων ἐν τοῖς οἰ-
κείοις συντάγμασιν ἀπεφῆναντο. Ἀπόφασιν ἀπο-
πεφάνθαι τοὺς ἐαυτοῦ Πατέρας Ἀστέριός φησι, καὶ
δόγμα περὶ Θεοῦ γεγραπέναι ἀπὸ τῆς οικείας
ἐαυτῶν προαιρέσεως. Τὸ γὰρ τοῦ δόγματος ὄνομα,
τῆς ἀνθρωπίνης ἔχεται βουλῆς τε καὶ γνώμης. Ὅτι
δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ μὲν ἡμῖν ἱκανῶς ἡ

✠ Ed. Paris., pag. 21.

(4) Ἐπὶ τὴν βουλήν. Eusebius cum suo Ario hoc docbat Christum esse Dei Filium, non natura sed voluntate; at non Marcellus, sed nec Arianus πάθος in Deo admittebant, et mox, παθητικὴν τεκνογονίαν in Deo ab haereticis introducta damnatur; προβολὰς opinor intelligit, illa blasphema deliramenta Gnosticonum. M.

(5) Ὅπερ σοφώτατος. Legendum, οἱ σοφώτατοι, ut in praecedentibus; ubi eadem usurpata, ab Eusebio Nicomediensi dicuntur. M.—Infra vulgo γρ. κακῶς εἰ δ' Ἀστ. Porro R. γεννητοῦ loco ἀγενν. et αὐτοῦ loco ἐαυτοῦ et βάθος loco πάθος corr. Dein vulgo ἐξετάσωμεν et μαθεῖν loco γινῶναι: denique vulgo ἐτύγγ. εἶναι γὰρ Υἱὸν τ. Θ. π. μ. μονογ. π. ἢ πρωτ. π. κτ. λέγουσαι φάναι.

(6) Ἀπεδείξατο θεωρίαν. Perstringit θεωρίαν ἐν-

D τεχνον Asterii hujusce: utpote sophisticem olim professi. Sed hic deest vox αὐτοῦ· statim corrige, ἀπόφασιν ἀποπεφάνθαι. Intelligit autem, ut patet e sequentibus, Origenem, quem videri volebant Ariani secuti, ut et Dionysium Alexandrinum. Post καλούμενα, addendum δόγματα. Vult Marcellus humanam tantummodo scientiam humana scita, dogmata nominari: ita λεπτολογουσιν utrique hi ἐξ ἐναντίας. Cur locum Apostoli ex II ad Ephes. 15, produxerit, non capio; intelligam, cum defectus codicis ex Apostoli contextu suppletus fuerit, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν τοῖς δόγμασι καταρτίσας. Legem mandatorum in dogmatibus eracuans. Recitat enim, ut doceat, vocem eam non esse humanae inventionis, aut scholarum tantummodo saecularium. M.—Mox vulgo ἀμνημονεύσας et dein τοῖς δόγμασιν.

« δογματική τῶν ἱατρῶν τέχνη » μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ
 « τῶν φιλοσόφων καλούμενα (δόγματα). » Ὅτι δὲ καὶ
 « τὰ συγκλητῶν δόξαντα, ἐπὶ καὶ νῦν δόγματα συγκλη-
 « τοῦ λέγεται, οὐδένα ἀγνοεῖν οἶμαι. » Καὶ ταῦτα δὲ
 ὁ Μάρκελλος, ἀμνημονήσας τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς,
 ἥ φησι περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν νόμον τῶν ἐκτολῶν
 τοῖς δόγμασι καταργήσας, προήχθη εἰπεῖν. Ἀλλὰ
 καὶ μέμμεται τῷ δεῖν ἐπεσθαι τοῖς Πατράσι, τῆς θείας
 φασκούσης Γραφῆς. Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου,
 καὶ ἀναγγελεῖ σοι τοὺς ἀρεσθυτέρους σου, καὶ
 ἐροῦσί σοι καὶ, Μὴ μεταίρεθαι ἀνά κῶνία, ἀ ἐθεντο
 οἱ Πατέρες σου. Εἴτ' ἀναγκάζων ἐπὶ Παυλῖνον μα-
 κάριον ἀπεκάλεσεν, ὁμοῦ τε καὶ Εὐσεβίου πάλιν
 μνημονεύων, οὕτω γράφει. « Συνηγορήσαι γὰρ βου-
 « ληθεὶς τῷ τῇ ἐπιστολῇ κακῶς γράσαντι Εὐσε-
 « βίῳ, πρῶτον (7) μὲν, οὐ διδασκαλικῶς ἀναπτύξας
 « ἐφ' ἧ τὸ δόγμα τὴν ἐπιστολὴν συνέταξεν. » οὐ γὰρ
 « πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας
 « ἐγίνετο τὸ γράμμα, ἀλλὰ πρὸς τὸν μακάριον Παυ-
 « λῖνον. μακάριον αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι τὴν
 « αὐτὴν εἶχεν Ἀστερίῳ δόξαν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ τοὺς
 « σοφωτάτους Πατέρας Ἀστερίου μεμαθήκαμεν, ἀκό-
 « λουθον ἡγοῦμαι, λέγειν καὶ τὸν Παυλῖνον τε καὶ
 « τὸν ἄλλων γενομένων διδασκαλον. Ἀπὸ γὰρ τῆς
 « Παυλῖνου ἐπιστολῆς, ὁ κακῶς διδασκαλὸς γεγο-
 « νὼς εὐδήςλος γένοιτ' ἂν ἡμῖν. » Καὶ μεταξύ τινα
 εἰπὼν, τὸν αὐτὸν αὖθις διαβάλλει, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἀπο-
 δεξάμενον τὸν Ὀριγῆνη, λέγων οὕτως. « Οὐκ Εὐαγ-
 « γελικῆς ὑπομνηστικῶν διδασκαλίας ταύτ' ἔγραψε
 « Παυλῖνος, ὁμολογῶν δὲ ἐνίοις μὲν ἀπ' αὐτῶν οὕτω
 « κινεῖσθαι. » ἐνίοις δὲ ἐκ τῶν ἀναγνωσμάτων τῶν
 « προειρημένων ἀνδρῶν τοῦτον ἡχθαι τὸν τρόπον. »
 Εἶτα τέλος, ὥσπερ τινὰ κορινθία τῆς ἀποδείξεως
 ἐπάγων ἐκ τῶν Ὀριγηνέους ῥητῶν (8), τῆς αὐτοῦ
 ἐπέγραψεν ἐπιστολῆς, ὡς μᾶλλον πείσαι δυναμένου,
 παρὰ τοὺς εὐαγγελιστάς καὶ τοὺς ἀποστόλους. Ἔστι
 δὲ τὰ ῥητὰ ταῦτα. « Ὡρα ἐπιναλαβόντα περὶ Πα-
 « τρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ὀλίγα τῶν
 « τότε παραλειπόμενων διεξελθεῖν. Περὶ Πατρός,
 « ὡς ἀδιάρκτος ὢν καὶ ἀμέριστος Υἱοῦ γίνεταί Πα-
 « τὴρ. οὐ προβαλὼν αὐτὸν, ὡς ὁνοματίζεσθαι. Εἰ
 « γὰρ πρόβλημά (9) ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός καὶ

« de Scripturis, id quod velle, nequeat confirmare,
 « ad sapientissimos, uti retur, Patres confugit, et in-
 « quit quod sapientissimi e Patribus in scriptis suis
 « concluderunt. Concluserunt suos Patres Asterius pro-
 « dit, et sententiam de Deo protulisse ex suo ipso-
 « rum animo derivatam. Dogmatis enim vox, qua uti-
 « tur ille, ab humana voluntate et opinione pendet.
 « Quod satis docetars, quæ dicitur dogmatica, medico-
 « rum; docent autem et quæ dicuntur philosophorum
 « dogmata. Neque latei, opinor, aliquem, a senatu
 « edita, etiamnum dogmata senatus nominari. » Hæc
 Marcellus, parum memor apostolici dicti de Serva-
 tore, *Legem mandatorum decretis cum evacuasse* 12.
 Pergit autem, et Scripturæ dicam inscribit, quæ do-
 cet sequendos esse Patres: *Interroga patrem tuum,*
et annuntiabit tibi; seniores et narrabunt tibi 13; et,
Terminos antiquos ne transgreditor, quos Patres tui
posuere 14. Audito deinde Paulinum beatum appel-
 lari, indignatur: et Eusebii iterum meminit cum
 contumelia scribens [R. LXXXVII]: « Consentire vo-
 « lens cum Eusebio, qui illam impiam scripserat
 « epistolam: inprimis parum magisterialiter, aut
 « ad docendum apte loquitur, qui dogma non no-
 « minat ejus gratia illam scripsit epistolam: cum
 « non ad Ecclesiam illud scriptum, neque ad igno-
 « rantes dirigeretur sed ad beatum Paulinum,
 « quem beatum dixisse ideo patet, quod eandem
 « cum Asterio sententiam foveat. Postquam vero
 « sapientissimos Asterii Patres didicerimus, conse-
 « quens esse arbitror, ut cum Paulini, tum aliorum
 « doctores nominemus. Nam per epistolam Paulini
 « illam, patebit quis erat illius informator. » Ubi
 interea alia quædam cum interseruisset, taxat eum
 denuo, quasi male cepisset Origenis mentem. Loquitur
 autem sic [R. XXXII]: « Scripsit hæc Paulinus
 « injecta quidem Evangelicæ doctrinæ mentione, sed
 « fatetur quosdam motu suo proprio, quosdam de
 « lectione prædictorum hominum ad hanc formam
 « descendisse. » Ad extremum velut qui coronidem
 apponeret demonstrationi, de dictis Origenianis,
 quædam ✕ subscripsit suæ epistolæ: quasi plus
 illa possent, quam evangelicæ et apostoli. Verba

✕ Ed. Paris., pag. 22.

12 Ephes. II, 15. 13 Deut. XXXII, 7. 14 Prov. XXII, 28.

(7) Πρῶτον μὲν οὐ διδασκαλικῶς. Hæc sunt D
 Marcelli, de Asterio Eusebianorum advocato illum
 incusantis, quod Eusebium non taxaverit de voce
 dogmatis usurpata, quam a sacris ille alienam ima-
 ginabatur. Legendum, ἐπὶ τὸ δόγμα. Illa vero quæ
 sequuntur, non coherent, videtur aliquis hiatus
 esse: nam sunt ipsius Eusebii illa ad Marcellum
 respondentis hoc fere sensu: Frustra, de voce do-
 gmate cavillari Marcellum, cum constet, illum qui
 ἐπιστολὴν συνέταξεν, οὐ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, etc. scrip-
 sisse, sed ad Paulinum, virum eruditum. M.—Mox
 vulgo τῷ ante Ἀστ. add. Loco δόξαν Mp. τὸ αὐτὸ
 δόγμα. Porro εἶναι ante ἡγοῦμαι delevi: dein vulgo
 γενομένων et τοῦ ante Παυλῖνον.

(8) Ὀριγηνέους ῥητῶν. Forte sic restitues τινα
 τῇ αὐτοῦ ἐπέγραψεν ἐπιστολῇ. Et paulo prius: ἐνια,
 pro ἐνίοις, et ἐνια δέ. Quædam a se inventa, quædam

ab aliorum lectione mutuata: statim ubi iterum Ori-
 genis mentio et incusatio, legendum μὴ παρὰ τῶν,
 etc., ἀλλ' αὐτῷ δέδωκας τὸ πλείστον δευτέραν ὑπό-
 στασιν διητήσασθαι τοῦ Λόγου, μὴ μαθὼν, τομῆ; illa
 enim scribendum illa insinuant, quæ præcesserunt,
 de Origene, e suo cerebro scripsisse: et vix edo-
 ctum Scripturas: ὑπόστασιν vero scribendum, non
 ὑπόθεσιν docent illa quæ mox sequuntur, μάλιστα
 ἐπὶ τῷ Υἱῷ δέδωκεν ὑπόστασιν. Hæc enim dicitur
 fuisse Marcelli hæresis, Filium μὴ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-
 σει substituisse. Unde S. Basilus in epistola 52, ait,
 illum eis ὑπαρξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος ἀσε-
 βειν: quam hæresim ubique illi objecti Eusebius. M.
 — Dein τῇ — ἐπιστολῇ conli. R

(9) Vulgo προβολή· et dein προβάλλοντα et γέγρα-
 φε, παρὰ, ubi Mp. γρ., μὴ πως, et δέδωκας. Infra
 R. μαθεῖν del., dein vulgo ἐπιπ. τῷ Ὀριγῆνῃ.

autem se ita habent: « Tempus autem est, ut pauca
 « de prætermisissis attemamus, quæ ad Patrem spe-
 « ctant, et Filium, et Spiritum sanctum. De Patre hæc,
 « quod indivisibilis cum existat nec dividendus,
 « Filii tamen Pater sit; non emittens illum, ut
 « non nemo voluit. Nam si Filius Patris sui sit
 « emissio, et si illum de seipso genuit, ad eum mo-
 « dum quo de se animalia gignunt, necesse est
 « ut corpus ille sit qui emittit, tum etiam et
 « ille qui emittitur. » Tum postquam de Ori-
 genianis ista quædam interseruerat, infert ad
 hunc modum: « Scripsit Origenes non a sanctis
 « prophetis et apostolis, de æternitate Verbi cu-
 « piens edoceri; sed cum sibi ipsi plus nimio in-
 « dulgeret, ausus est secundam quamdam hyposta-
 « sin Verbi constituere. » Ita illisce quæ rectissime
 ab Origene dicta sunt, non licere scilicet corporalem
 quamdam et passivam generationem divinitatis Filii
 Dei comminisci, per ista contradicit, et inprimis
 quod hypostasim concesserit Filio. Adlit Origenem
 maledictis impetens, et recte ab illo positis contra-
 dicens: « Origenes, inquit, dum hæc scriptis suis
 « mandat, propriis suis utitur assertionibus: id li-
 « quet autem, quod non una tantum vice, suas
 « ipsius subvertit assertiones; consequens autem est
 « illa hic ideo commemorare, quæ alibi de Deo
 « dicit. » Ad hæc verba autem scribit: « Non enim
 « incæpit esse Pater Deus, eo quod, ut inter homines
 « fieri solet, Pater esse nequiverat. Nam si sem-
 « per perfectus exstiterit Deus, et potestate præ-
 « ditus, ut fiat Pater, et si præstet ut sit Pater
 « huiusmodi Filii, dum rem differt, se tanto bono
 « privat, ut non sit Filii Pater. Quod idem et de
 « Spiritu sancto poterit affirmari. » Qui factum ideo,
 ut cum Origenes ita scripserit, beatus, illi ut vide-
 tur, Paulinus existimaverit non esse quidem in tu-
 tum hoc occultare: ad suas tamen opiniones con-
 firmandas usus fuerit contrariis; de quibus ne Ori-
 genes certe ipse reddiderit rationem? Mentius est
 autem in istis Marcellus, Origenem, quasi sibi con-
 traria tueretur, cum non intelligat illum per prio-
 rem suam propositionem docuisse, Patrem sine
 corpore et omni passione exstare; per secundo loco
 positam, Filium suum, non in tempore quidem, sed
 ante sæcula omnia progenuisse. Post deinceps de
 Origene ✕ idem iterum scribit [R. LXXVIII]:
 « Quod si verum fateri de Origene debeamus, illud

✕ Ed. Paris., pag. 25.

(10) Μὴ δύνασθαι πω πατέρες. Vel Πατὴρ εἶ-
 ναι ut ad Deum referatur, aut distinguendum post,
 πω, ante ἀναβάλλεται, deest εἰ· dele καὶ ante αὐτόν,
 et ante ὡς M. — Μω vulgo τοῦ τ. Υἱοῦ; dein τί ἀναβ.
 R., dein vulgo αὐτόν τοῦ x., porro R. εἶναι Υἱοῦ, οὐ
 γίνεσθαι Πατὴρ; denique vulgo ἐνόμιζε. Porro ad
 Orig. cf. Orig. op. ed. de la Rue t. I, p. 43.

(11) Τοῖς ἐναντίοις. Vult Paulinus ea ab Origene
 mutuum, quæ sibi contradicerent, et aliis alibi
 dogmatibus Origenianis, adeo ut ne ipse quidem
 Origenes ea posset, redivivus reconciliare; legen-
 dum ergo: Ὡν οὐδὲ ἂν αὐτὸν Ἀριγένη ἐκιντὸν λόγον
 ἀποδοῦναι, δυνατόν ἦν. Sane videtur et Athanasius

« γεννᾶ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὅποια τὰ των ζώων γεννήματα,
 « ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβαλόντα καὶ τὸν προ-
 « δεδωκένον. » Εἰδ' ἐξῆς μετὰ τὴν τῶν Ἀριγενειῶν
 φωνῶν παράθεσιν, ἐπιφέρει λέγων· « Ταῦτα Ἀρι-
 « γένης γέγραφε, μὴ κατὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν τε
 « καὶ ἀποστόλων περὶ τῆς αἰδιότητος τοῦ Λόγου μα-
 « θεῖν βουληθεῖς· ἀλλ' αὐτῷ δεδοκῶς πλεῖον, δευ-
 « τέραν ὑπόθεσιν διηγῆσασθαι τοῦ Λόγου μαθεῖν
 « τοιμᾶ. » Καὶ τούτοις δὲ τοῖς ὑπὸ Ἀριγένους ὁρθῶς
 εἰρημένους, περὶ τοῦ μὴ εἶναι σωματικὴν τινα καὶ
 παθητικὴν ὑπολαμβάνειν τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ γέν-
 νησιν ἀντιλέγει, μάλιστα· ὅτι τῷ Υἱῷ δέδωκεν
 ὑπόστασιν, καὶ ἐπιφέρει, τὸν Ἀριγένη πάλιν κακῶς
 λέγων, τοὺς τε ὅπ' αὐτοῦ ὁρθῶς γραφεῖσιν ἀντιλέγων,
 ἐν τούτοις· « Ὅτι τὰ τοιαῦτα γράφων Ἀριγένης
 « ἰδιοῖς ἐχρήτο δόγμασι, ὅλην ἀφ' ὧν καὶ τὰ αὐτοῦ
 « ἀνατρέπεται πολλάκις· ἐν γούν ἐτέρῳ χωρίῳ ἄτινα
 « περὶ Θεοῦ λέγει, ἀκολουθὸν ἐστὶν ὑπομνησθαι. »
 Γράφει δὲ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Πατὴρ εἶναι ἤρ-
 « ξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἀνθρω-
 « ποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι πω (10) πατέρες εἶναι. Εἰ
 « γὰρ αἱ ἐτελεῖς ὁ Θεός, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις
 « τοῦ Πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι
 « Πατέρα τοιοῦτοῦ Υἱοῦ, ἀναβάλλεται, καὶ τοῦ καλοῦ
 « αὐτὸν στηρίσκει, καὶ ὡς ἐστὶν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δύ-
 « νатаί Πατὴρ εἶναι Υἱοῦ. Τὸ αὐτὸ μέντοιγε καὶ
 « περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεκτέον. » Πῶς οὖν,
 Ἀριγένους καὶ τοῦτο γράψαντος, ὁ μακάριος, κατ'
 αὐτὸν, Παυλῖνος τοῦτο μὲν ἀποκρύψασθαι οὐκ ἀκίν-
 δυνον ἐνόμιζε, χρήσασθαι δὲ εἰς κατασκευὴν τῶν
 ἐκιντῶ δοκούντων τοῖς ἐναντίοις (11), ὡς οὐδὲ αὐτὸν
 ἂν Ἀριγένη, εἰ τι τὸν λόγον ἀποδοῦναι δυνατόν ἦν;
 Ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος, ἐναντία φάναι αὐτῷ τὸν
 Ἀριγένη εἰπὼν, κατεφύεσθαι, μὴ δυναθεῖς συνέναι,
 ὡς διὰ μὲν τῆς προτέρας παραθέσεως τὸ ἀσώματον
 καὶ ἀπαθὲς τοῦ Πατρὸς εἶδη, διὰ δὲ τῆς δευτέρας
 τὸ μὴ χρόνῳ, πρὸ πάντων δὲ αἰώνων τὸν Υἱὸν γε-
 γεννηκέναι. Αὐθις δὲ μεθ' ἑτέρα περὶ τοῦ Ἀριγένους
 ὁ αὐτὸς ταῦτα γράφει· « Καίτοι, εἰ δεῖ τάληθις περὶ
 « Ἀριγένους εἰπεῖν, τοῦτο προσήκει λέγειν, ὅτι ἄρτι
 « τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ἀποστάς μαθημάτων, καὶ τοῖς
 « θεοῖς ὁμιλῆσαι προελόμενος λόγους, πρὸ τῆς ἀκριβοῦς
 « τῶν Γραφῶν καταλήψεως, διὰ τὸ πολὺ καὶ φιλοτιμον
 « τῆς ἐξωθεν παιδείσεως, θάττον τοῦ δέοντος ἀρξάμε-
 « νος ὑπογράφειν, ὑπὸ τῶν τῆς φιλοσοφίας παρ' ἡγῆ λό-
 « γων, καὶ τινα δι' αὐτοὺς οὐ καλῶς γέγραφε. Ἀλλ' οὐ
 « δὲ· ἔτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος (12) μεμνημέ-

de Origene eadem censuisse, cum in libro *De de-
 cretis concilii Nicæni* scribat: « Αὐτὸν γὰρ ὡς ζητῶν
 καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα, μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούν-
 τος λεγέσθω τις, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων,
 ἐν τῷ ζητεῖν ἀδελῶς, ὀρίζων ἀποφανίζοντο. Sic enim
 legenda et distinguenda sunt. M. — R. ὧν οὐδ' αὐτὸν
 ἂν Ὡ. εἰποιμὶ τ. λ. ἀποδ. δύνασθαι, qui infra γράφειν
 loco ὑπογράφειν.

(12) Ἐτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος. Opinor ὅλην
 δὲ ἐστὶν τῶν γὰρ τοῦ Πλάτωνος μεμνημένος. Verum
 est quod censui Marcellus de Origene, eum de seho-
 lis Platoniceis, quarum sacris erat non leviter ini-
 tiatus, sed ut in margine habetur, μεμνημένος, multa

« νος δογμάτων καὶ τῆς τῶν ἀρχῶν παρὰ αὐτῷ δια-
 « φορᾶς, *Περὶ ἀρχῶν* γέγραφε βιβλίον, καὶ ταύτην
 « τῷ συγγράμματι τὴν ἐπιγραφὴν ἔθετο. Δεῖγμα δὲ
 « τοῦτο μέγιστον τὸ μὴδὲ Ἀλλοθέν ποθεν ἀρχὴν τῶν
 « λέξεων αὐτὸν ἢ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου ποιή-
 « σασθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Πλάτωνι ρηθέντων ρημάτων.
 « Γέγραφε γὰρ ἀρχόμενος οὕτως· Οἱ πεπιστευκότες
 « καὶ πεπιστευμένοι. Τοῦτο τὸ ρητὸν οὕτως εἰρημένον
 « εὖροις ἂν ἐν τῷ *Γοργία* Πλάτωνος. » Οὐτ' εἰ ἐφέ-
 « ρετο, ἤνεγκεν ἂν διαβολὴν Ὀριγένης φάντι, οἱ πεπι-
 « στευκότες ἢ καὶ πεπιστευμένοι, καὶ συνάφαντι ἐξῆς,
 « τὴν χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γε-
 « γονέναι, » καὶ Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ
 « τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. »
 « Ποία γὰρ πρὸς ταῦτα κοινωνία γένοιτ' ἂν ποτε Πλά-
 « τῶνι; Οὐδὲν Πλάτωνος *Περὶ ἀρχῶν* μνημονεύεται
 « βιβλίον. Οὐδὲ Ὀριγένης ὁμοίως περὶ ἀρχῶν ἐδόξεσε
 « Πλάτωνι, ὁ μίαν μόνην τὴν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον
 « καὶ ἐπέκεινα τῶν ὧν εἰδὼς ἀρχὴν, ταύτην τε εἶναι
 « Πατέρα ἐνὸς μονογενοῦς Υἱοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν.
 « Ὁδε, καὶ ἐν τούτοις Ὀριγένης καταψευδόμενος,
 « μεθ' ἑτέρα προστίθῃσι λέγων· « Ἀστερίου γὰρ εἰρη-
 « κότος, πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆσθαι τὸν Ἀδὸν, αὐτὸ
 « τὸ ρητὸν αὐτὸν ἐλέγχει ψευδόμενον ὥστε μὴ μό-
 « νον αὐτὸν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γράμμα-
 « τος διαμαρτεῖν. Εἰ γὰρ, πρὸ τοῦ αἰῶνος *ἐθεμελίω-*
 « *σέν με*, φησὶ ἡ Παροιμία, πῶς αὐτὸς γεγενῆσθαι
 « αὐτὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἔφη; ἑτερον γὰρ πρὸ τοῦ
 « αἰῶνος θεθεμελιῶσθαι αὐτὸν, καὶ ἑτερον, πρὸ τῶν
 « αἰώνων γεγενῆσθαι. » Ταῦτα εἰπὼν, καὶ προσθεὶς
 « ἑτέρα εἰς ἀνατροπὴν τοῦ πρὸ τῶν αἰώνων γεγενῆ-
 « σθαι τὸν Υἱὸν, ἐπιλέγει αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἀξιώ δὲ
 « τοὺς ἐντυγχάνοντας τῶν ἀγίων ὥσπερ ἐσπέρματα
 « καὶ ἀρχὰς τῆσδε τῆς ἐξηγήσεως ἀληθῶς εἰ-
 « ληφότες, πλειόνας ἀποδείξεις προσθεῖναι τοῖς εἰ-
 « ρημένοις· ὥστε ἐτι μᾶλλον, τὰς τῶν [περὶ] τὴν
 « πῶστιν διαστρεφόντων ἐλέγχεσθαι προαιρέσεις. Ὅν-
 « τως γὰρ θεὸν τὸν γενήσαντα αὐτοὺς ἐγκατέλιπον,
 « καὶ ὥρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. »
 « Τοιαῦτα καὶ διὰ τούτων λοιδορησάμενος, ἐξῆς πειρά-
 « ται δεικνύει, ὅτι μὴδὲ « εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ
 « Υἱὸς, » λέγων οὕτως· « Ἀκολουθοῦν ἡγοῦμαι βρα-
 « χέα καὶ περὶ τῆς εἰκόνης εἰπεῖν· γέγραφε γάρ·
 « Ἄλλος δὲ ἐστὶν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὃς ἐστὶν εἰ-
 « κὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκόνης διὰ τοῦτο μέ-
 « νηται (13) Θεοῦ τοῦ ἀοράτου Ἀστέριος, ἵνα τοσοῦ-

¹³ Joan. xiv, 6.

intulisse in commentationes suas, de religione. Unde saepius lapsus est, nec illa hominem hac in parte excusant, quæ in responsione Eusebii cavillatur. M. — Dedit et loco est. Mox Mr. γρ. μεμνημένος loco μεμν. Porro R. τούτου μέγ., loco τούτου μέγ. Dein vulgo ἀπὸ τῶν τῷ Π. ρηθέν τῶν ρ., ubi ἢ ἀπὸ conc. R. Infra vulgo ὁμοίαν loco ὁ μίαν et αὐτοῦ τοῦ πρ. et πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμελίωσεν ἐμὲ et τῆς δέ.

(13) *Μένηται...* Ἀστέριος. Verum est quod hic ait Marcellus : ideo Filium Patris imaginem ubique urgebant appellari ab Apostolo, et sic appellandum, quod inde μέμνηται illi credebant astrui ; et οὕτως ἀλλοίωσιν, et ἀλλογένειαν, creationem, posteriorita-

A « tenendum ; cum recenter adeo tum a scholis phi-
 « losophicis divertens, litteris se divinis applicuis-
 « set, citius quam par fuerat, nondum edoctus
 « Scripturarum exactiorem scientiam, utpote qui
 « et sæcularibus disciplinis erat cumulatissime com-
 « paratus, accessit ad acerbendum : unde per phi-
 « losophiam seductus, quedam minus recte in litte-
 « ras referebat. Exempli gratia : Platoniorum do-
 « gmatum memor et principiorum quæ diversa sunt
 « apud illum, librum quemdam inscripsit, *De prin-*
 « *cipiis*. Quæ quidem inscriptio argumento esse po-
 « terit non vulgari, non aliunde eum quam a Pla-
 « tone ea omnia mutuatum. Exorditur autem librum
 « ad hunc modum : Qui credunt et quibus creditur.
 B « Quod ita dictum in *Gorgia* Platonis (p. 454 E) reperi-
 « tur. » Id quod ut ita esse concedatur, calumniam
 Origeni non inferret, cum statim subjunxerit, « Gra-
 « tiam et veritatem per Jesum Christum advenisse, »
 « et esse Christum illam veritatem, secundum quod ab
 ipso dictum exstat : « Ego sum veritas ». Quænam
 vero tandem communio cum istis Platoni intercessit ?
 Nullus liber a Platone scriptus hoc titulo, *De prin-*
 « *cipiis*, memoratur. Nec ut Plato de principiis Ori-
 genes sentiebat, qui principium unicum ingenera-
 tum, sine principio, super omnia, cum agnoscat,
 eum ipsum statuit esse Patrem unius unigeniti Filii,
 per quem omnia facta sunt. In istis cum Origenem
 mentiatur, adjungit post pauca [R. XV] : Asterium,
 « qui affirmat generatum fuisse ante omnia sæcula
 C « Filium, vel ipsa quidem littera mentitum convin-
 « cit, adeo ut non solum in rei veritate, sed in vo-
 « cibus ipsis aberraverit. Nam si, *Ante sæcula*, uti
 « loquitur Proverbiorum liber, *fundavit me*, quo-
 « modo ante sæcula genitum fuisse illum affirmat ?
 « Aliud est enim, ante sæculum fundatum fuisse, et
 « aliud *genitum fuisse ante sæcula*. » Hæc ubi dixit,
 et adjecit simul alia ad illud refellendum, *Ante sæcula*
 « *fuisse generatum Filium*, subjungit [R. LXXXIX] :
 « Obtestor viros sanctos, in quorum manus ista mea
 « sunt perventura, ut veluti qui semina et principia
 « istius interpretationis veraciter a me accepta per-
 « ceperint, plures adhuc demonstrationes adjungere
 « velint ad ea quæ dicta sunt a me, quo magis ma-
 « gisque refelli possint eorum hominum intenti.
 D « quibus fidem pervertere solemne est. Reverà enim
 « Deum qui genuit ipsos, dereliquerunt, et pertusos

tem : et Eusebius ipse animitus, et etiam Arianismo denigratus, ἄνω καὶ κάτω σπέρει hanc vocem : interim etiam verum est quod hic Marcellus objectat. Eusebius, Christum secundum humanam naturam solum, et quatenus homo, et quando homo, non prius imaginem ab illo dici : ita eludunt, et lacerant, et detorquent hæretici locum illum Apostoli, Coloss. 1, 15 ; sed ut vere Athanasius, et orthodoxe, Ἀΐδιος ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀθάνατος, δυνατός, φῶς, βασιλεὺς, παντοκράτωρ, Θεός, κύριος, κτιστής καὶ ποιητής. Ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν ἰδὼν, ἴδῃ καὶ τὸν Πατέρα. M. — Infra vulgo ἀοράτος ὄντος omisso τοῦ.

« sibi puteos effoderunt. » ✠ Ad istum vero modum calumniatus, conatur ostendere in sequentibus, ne quidem « imaginem sui Patris esse Filium. » Ait autem [R. LXXX] : « Consequens esse arbitror « paucis de imagine disceptare : scripsit enim : « Alius quidem est ab ipso genitus, qui est imago « Dei invisibilis. Meminit autem imaginis Dei invi- « sibilis Asterius, ut confirmare possit, Deum a « Verbo suo in tantum differre, in quantum distet « ab imagine sua quilibet homo. » Hisce, postquam nonnulla interposuisset, addit : « Omnino igitur pa- « tet, Verbum, cum adhuc carnem sibi nostram non « adunaverat, nullo modo, per se, imaginem existi- « tisse invisibilis Dei. Par est etenim, imago uti « oculis cernatur, ut per imaginem, id quod tum non « usurpatur oculis, videri tamen possit. » Adjungit autem [R. LXXXII, cf. p. 35 D, 47 A] : « Quomodo « igitur Asterius scribebat Verbum Dei esse ima- « ginem invisibilis Dei ? Eorum enim, et quidem « omnium universorum, imagines ostensivæ sunt, quo- « rum esse imagines intelliguntur : adeo ut per il- « las, is qui est absens, videatur. Quod si vero Dei, « qui plane invisibilis est, Verbum quoque esse in- « visibile contingit, quo pacto potest esse Verbum « per se imago Dei invisibilis, cum et ipsum sit in- « visibile ? » Pergit in sequentibus denuo convi- « ciari [R. XXIV] : « Unde igitur dolo repleti et va- « ritie, ut cum Apostolo ¹⁴ loquar, dictum transfe- « runt ad ipsius Verbi, ut rentur, primam conditio- « nem, cum de generatione illa, quæ est secundum « carnem, David, uti constat, illud usurparit ? » Longum deinceps intertexens sermonem ait [R. LXXV] : « Quid ad ista igitur dicturus est ? Certe arbitror, « nihil habere illum quod respondeat. Neque credo « in aperta confessione coram aliis illum positurum « quæ tacita apud se celat cogitatione : id quod vi- « dere cuivis licet ex iis quæ scripsit. Scripsit au- « tem : Alius est Pater qui gignit ex se Verbum « unigenitum, et omnis creaturæ primogenitum, « solus solum, perfectus perfectum, rex regem, « Dominus Dominum, Deus Deum : substantiæ, « consilii, gloriæ, potentie imaginem invariabilem. « Quæ quidem ita ab illo posita, manifeste coar-

✠ Ed. Paris., pag. 24.

¹⁴ Rom. I, 29.

(14) Ἀποστολικῶς εἰπεῖν. Ita enim alloquitur D
magnum Elymam beatus Paulus, Act. xiii, 10, 11. M.

(15) Πρώτην αὐτοῦ κτίσιν. Deitatem ; dicta πρό-
τη κτίσις respectu incarnationis. Nam Ariani Fi-
lium prædicabant creaturam, secundum deitatem ;
ad eundem modum dixit ἀναγέννησιν, respectu τῆς
κἀνω. M.

(16) Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο, Quodnam ?
Ubi nam ? Nihil enim hic citatum legimus e Psal-
mis. Illud enim, Imago invisibilis, ab Apostolo est,
apud eum legitur Coloss. I, 15. Credo illud insinuari,
e psal. cix, De utero ante Luciferum genui te. Sed vel
libri corrupti sunt, vel admodum negligenter, secure
et dissolute, versatus hic est Eusebius : qui Scri-

A « τον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν διδᾶξῃ, ὅσον
« ἄνθρωπος τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος διαφέρειν δοκεῖ. »
Καὶ μεταξύ τινα εἰπὼν, ἐπιφέρει· « Οὐκοῦν πρόδηλον
« ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως, ὁ
« Λόγος, καθ' ἑαυτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ·
« τὴν γὰρ εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς
« εἰκόνος τὸ τέως μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνῃται. »
Καὶ ἐπιλέγει· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ
« τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπεν ; Αἱ
« γὰρ εἰκόνες τούτων ὧν εἰσιν εἰκόνες, καὶ ἀπόντων
« δεικνύουσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα δι' αὐτῶν
« φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὄντος,
« ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν
« τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν εἶναι δύνα-
« ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν ; » Καὶ προὖν αὐτῷ
B λοιδορεῖ, λέγων οὕτω· « Πῶς οὖν οἱ πλήρεις δόλου
« καὶ βδελυρίας, ἀποστολικῶς (14) εἰπεῖν, μεταφέ-
« ρουσι τὴν ῥητὴν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ, ὡς ὄνεται,
« κτίσιν (15), καὶ ταῦτα τοῦ Δαυὶδ (16) περὶ τῆς
« κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότος ; »
Καὶ μεταξύ τούτων μακρὸν κατατείνας λόγον ἐπι-
φέρει· « Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέξει ; οὐ γὰρ οἶμαι αὐ-
« τὸν ἔχειν τι περὶ τούτου λέγειν. Οὐδὲν γὰρ σαφῶς
« αὐτὸν καὶ ἀπαράκαλύπτως ἡγοῦμαι, καὶ πρὸς ἐτέ-
« ρους ὁμολογῆσαι ἂν ὑπερ αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ κρύ-
« πτει διανοίῃ· ὡς ἔστι σαφῶς ἀφ' ὧν γέγραφε, μαν-
« θάνειν. Ἄλλος μὲν γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ Πατὴρ ὁ
« γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρωτό-
« τοκον ἀπάσης κτίσεως, μόνος μόνον, τέλειος τέ-
C λειον, βασιλεὺς βασιλείας, Κύριος Κύριον, Θεὸς Θεὸν,
« οὐσίας τε καὶ βουλῆς, καὶ δόξης, καὶ δυνάμεως ἀπαρ-
« ἄλλακτον εἰκόνα. Ταῦτα τὰ ῥητὰ σαφῶς τὴν φάσιν
« αὐτοῦ περὶ θεότητος ἐλέγχει δόξαν. Πῶς γὰρ ὁ Κύ-
« ριος γεννηθεὶς καὶ Θεός, ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἔφη,
« δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ; Ἐτερον γὰρ εἰκὼν Θεοῦ,
« καὶ ἕτερον ὁ Θεός. Ὅστε εἰ μὲν εἰκὼν, οὐ Κύριος,
« οὐδὲ Θεός, ἀλλ' εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ· εἰ δὲ Κύ-
« ριος ὢντως καὶ Θεός, οὐκ ἐστὶ [ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός]
« εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ εἶναι δύναται. » Καὶ ταῦτα σφό-
« δρα ἀβλεπτῶν (17) εἰρκεν, οὐκ ἐννοήσας, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς
« δύναται ἐμφυχὸς ποτε εἰκὼν τοῦ ἰδίου Πατρὸς λε-
« χθῆναι, ἐπειδὴν ἡ τῷ Πατρὶ ὁμοιότητος. Τοῦτο γοῦν
καὶ ἡ Γραφὴ διδάσκει ἡ λέγουσα· Ἐξῆς δὲ Ἀδὰμ

D pturæ non appositum testimonium, nec ejus applica-
tionem, ad quod referri debeat illud : Καὶ τοῦτο
τοῦ Δαυὶδ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως,
σαφῶς εἰρηκότος. M.—Scripsi ταῦτα ; dein vulgo ἀπε-
ρικαλύπτως εἰ πρωτ. πάσης κτ. Porro vulgo ὁ κυ-
ρίως γεν., quod iam R. cor. in Κύριος cod. auctori-
tate rescripsi. Statim vulgo ὁ Θεός et καὶ Θεός οὐκ
εἰκὼν x.

(17) Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀβλεπτῶν. Hæc Eusebii
sunt, et continent superius a Marcello positurum
censuram, orthodoxam et veram quatenus ad ima-
ginem, etiam secundum deitatem, Filius sui Patris.
Imago enim proprie est, ut loquuntur, quæ proce-
dit ad similitudinem alius. M. — Dein vulgo τοῦ
αὐτοῦ ἰδίου deest. Infra vulgo τὴν εἰκόνα Υἱὸν καὶ ἐπ.
et ἀπαύγαγμα δόξης.

τριάκοντα καὶ διακόσια ἔτη, καὶ ἐγέννησε κατὰ Α
τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ
ἐπὶ τὴν ὁμοίαν αὐτοῦ Σήθ. Καὶ περὶ τῆς θεότη-
τος δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ὅς
ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀραγμὸν ἡγήσατο
τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε· καὶ πά-
λιν· Ὅς ὢν ἀπαύρασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ
τῆς ὑποστάσεως. Καὶ ἐν ταῖς ἐπιτομαῖς· Ἀπαύ-
ρασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς ἀδύτου, καὶ εἰσοπτερόν ἀκη-
λίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς
ἀγαθότητος αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀπόστολος· Ἀπεκ-
δυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμε-
νοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν,
κατ' εἰκόνα τοῦ κτισάντος, λέγων, δῆλός ἐστιν, οὗ
τὴν σάρκα εἰρησθαι διδάσκων τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ
Θεοῦ. Μεταβὰς δὲ αὐτὸς Μάρκελλος ἐπὶ τοὺς ἐπισκό-
πους, ὧδε γράφει· Ἰδοὺ γὰρ τὸ κατὰ Ἀστέριον
ἡμᾶς (18) οὐ τοσοῦτον λυπεῖ, εἰ τοιαῦτα προήχθη
γράφειν, ἀλλ' ὅτι καὶ τινες τῶν προσητάων δοκού-
ντων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἀποστολικῆς ἐπιλαβό-
μενοι παραδόσεως, τὰ δὲ ἐξωθεν τῶν θείων προτι-
μήσαντες, τοιαῦτά τινα γράφει τε καὶ διδάξει ἐτόλ-
μησαν, ἃ οὐδὲν ἕλκον τῆς τῶν προσητάων
ἔχεται πλάνης. Καὶ μετ' ἑτέρα ἐπιλέγει· Ἐν-
τυχὼν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προσητάου
ἐπιστολῇ, ἣν γέγραφε πρὸς Χρηστόν (19) τινα, καὶ
Εὐφρόνιον, καὶ Εὐσέβιον, ὡς Ὁσίου τοῦ ἐπισκόπου
ἐρωτήσαντος αὐτὸν, εἰ, ὥσπερ Εὐσέβιος ὁ τῆς Πα-
λαιστίνης δύο οὐσίας εἶναι φησιν, οὕτω καὶ αὐτὸς
λέγοι. Ἐγὼν αὐτὸν (20) ἀπὸ τῶν γραφέντων, τρεῖς
εἶναι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον. Ταῦτ' εἰ-
πόν, ἀπὸ τοῦ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Εὐσέβιον μεταβαί-
νει, κατηγορῶν, ὅτι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν εἶναι
ὁμολογεῖ. Γράφει δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ ταῦτα· Διε-
λεῖν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ πολήσας, καὶ ἕτερον
Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομάσαι, οὐσία τε καὶ δυνάμει
διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς ὅσην βλασφημίαν ἐκ-
πέπτωκεν, ἐνεστί σαφὲς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ
γραφέντων ῥητῶν ῥαδίως μανθάνειν. Γέγραφε
δὲ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως· Οὐ δὲ ἢ που δὲ ἡ εἰκὼν καὶ
τὸ οὐ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, ἐν καὶ ταῦτ' ἐκινεῖται·
ἀλλὰ δύο μὲν οὐσίαι, καὶ δύο πράγματα, καὶ δύο
δυνάμεις, ὧν καὶ τοσαῦτα προσηγορίαι. Καὶ
ταῦτα ὡς καλῶς διαβάλλων προστίθησι λέγων·
Πῶς οὖν οὐ τὴν αὐτὴν οὕτοι τοῖς ἐξωθεν κακίστην
ὁδὸν τραπέντας, τὰ αὐτὰ διδάξει τε καὶ γράφει

✠ Ed. Paris., pag. 25.

¹⁷ Gen. v, 3. ¹⁸ Philip. ii, 6, 7. ¹⁹ Hebr. i, 3.

(18) Οὐ τοσοῦτον ἡμᾶς λυπεῖ. Scilicet, quia erat laicus, pene paganus hic Asterius. Nam hic manifeste docetur, non fuisse illum episcopum. Porro ex his quæ sequuntur, manifestarius hæreticus deprehenditur Marcellus, si vere contulerit illius dicta scriptaque Eusebius. M. — Dein vulgo γράφειν et τῆς ἀποστ. et om. γάρ post ἐντυχόν.

(19) Πρὸς Χρηστόν τινα. Erat Euphronius episcopus Antiochenus, successor Flaccilli : ejus, ad quem tres hosce posteriores suos libros contra Marcellum, misit Eusebius dedicatos ; Chrestus vero episcopus Nyssenus in locum Theognidis pulsus a Constantino, et olim depositi a concilio : sed cum

guunt quam impiam tueatur is de deitate opinio-
nem. Nam qui potest illud fieri, ut qui Dominus
et Deus natus est, quod erat ab illo in præceden-
tibus positum, Dei imago diceretur? Aliud est
quippe Deus : et imago Dei aliud. Ergo qui imago
est, non est is utique Dominus aut Deus : sed
Domini imago, atque Dei. Quod si Dominus re-
vera sit et Deus, non potest esse imago Dei atque
Domini. Hæc inconsideratissime sic ab illo sta-
tuuntur : minime autem intellexit, posse Filium
❧ dici, vivam imaginem Patris sui ; cum sit suo
Patri quam simillimus. Hoc et Scriptura testatur
inquiens : *Vixit autem Adam ducentos annos et tri-
ginta, et genuit secundum imaginem et similitudinem
suam filium, eumque nominavit Seth* ¹⁷. De Filii
autem divinitate Apostolus docet, dicens : *Qui cum
in forma Dei existeret, non utique rapinam arbitra-
tus est, esse se æqualem Deo : sed semetipsum exina-
nivit* ¹⁸ ; et iterum : *Cum esset gloriæ resplendescen-
tia et emanatio, et character hypostasis* ¹⁹. Et alibi
dicitur : *Lucis etenim æternæ est emanatio, et specu-
lum immaculatum Dei operationis, et imago ipsius
bonitatis* ²⁰ ; et Apostolus adhuc : *Devestiit veterem
hominem, et novum induit qui renovatur in cognitio-
nem, secundum imaginem Conditoris* ²¹. Quæ cum
dicat, satis patet non voluisse illum intelligere
carnem esse imaginem Dei. Transiens hinc Marcel-
lus ad episcopos ita scribit [R. LXXXVII] : *Ecce
vero, non tam Asterii causa nos mœrore afficit,
si talia litteris mandavit, quam quod nonnulli
qui præesse videntur Ecclesiæ, apostolicæ traditi-
onis obliiti, et sæcularia divinis præferentes, ejus-
cemodi quædam scribere et docere palam fuerint
ausi, quæ non minus quam præcedentia errorum
implicant.* Deinde subjungit post nonnulla inter-
jecta : *Incidi aliquando in epistolam a Narcisso
scriptam Neroniadis episcopo, quam ad Chrestum
quemdam direxit et Euphronium, et Eusebium,
quasi proposita ipsi ab Hosio episcopo quæstione,
utrum ipse, veluti Eusebius Palestinus, duas
substantias fateretur. Hanc ubi legeram, animad-
verti et ipsum scripto illo suo tres substantias
omnino confiteri.* Hæc ubi dixit, a Narcisso ad
Eusebium transcendit, eumque accusat eo nomi-
ne, quod Verbum Dei profiteatur Deum. Scribit
autem ad hunc modum : [R. LXXII] *Verbum Dei*

²⁰ Sap. vii, 26. ²¹ Col. iii, 9, 10.

videatur hic Arianus, et de eo tanquam per con-
temptum loquatur Marcellus, opinor, alium ab isto
vult. M.

(20) Ἐγὼν αὐτόν. Loquitur Marcellus de Eu-
sebio, et verum est, fatetur tres οὐσίας, sed Filium,
et Spiritum sanctum creatas substantias. Filium
Patre minorem, Spiritum sanctum Filio, hunc in
tempore, illum ante tempora, sed creatum ; statim
accusat eum Marcellus de hoc ipso blasphemo, οὐσία
καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς. Nec amolitur Euse-
bius hanc accusationem. M. — Dein vulgo ἀπὸ τῶν
ὑπ' αὐτοῦ et ὧν καὶ τὰς. et τραπέντας.

« sibi puteos effoderunt. » ✕ Ad istum vero modum calumniatus, conatur ostendere in sequentibus, ne quidem « imaginem sui Patris esse Filium. » Ait autem [R. LXXX] : « Consequens esse arbitror « paucis de imagine disceptare : scripsit enim : « Alius quidem est ab ipso genitus, qui est imago « Dei invisibilis. Meminit autem imaginis Dei invisibilis Asterius, ut confirmare possit, Deum a « Verbo suo in tantum differre, in quantum distet « ab imagine sua quilibet homo. » Hisce, postquam nonnulla interposuisset, addit : « Omnino igitur patet, Verbum, cum adhuc carnem sibi nostram non « adunaverat, nullo modo, per se, imaginem existisse invisibilis Dei. Par est etenim, imago uti « oculis cernatur, ut per imaginem, id quod tum non « usurpatur oculis, videri tamen possit. » Adjungit autem [R. LXXXII, cf. p. 35 D, 47 A] : « Quomodo « igitur Asterius scribebat Verbum Dei esse imaginem invisibilis Dei ? Eorum enim, et quidem « omnium universorum, imagines ostensivæ sunt, quorum esse imagines intelliguntur : adeo ut per illas, is qui est absens, videatur. Quod si vero Dei, qui plane invisibilis est, Verbum quoque esse invisibile contingit, quo pacto potest esse Verbum « per se imago Dei invisibilis, cum et ipsum sit invisibile ? » Pergit in sequentibus denuo conviciari [R. XXIV] : « Unde igitur dolo repleti et vacillantes, ut cum Apostolo¹⁴ loquar, dictum transferunt ad ipsius Verbi, ut rentur, primam conditionem, cum de generatione illa, quæ est secundum carnem, David, uti constat, illud usurparit ? » Longum deinceps intertexens sermonem ait [R. LXXV] : « Quid ad ista igitur dicturus est ? Certe arbitror, « nihil habere illum quod respondeat. Neque credo « in aperta confessione coram aliis illum positurum « quæ tacita apud se celat cogitatione : id quod videre cuivis licet ex iis quæ scripsit. Scripsit autem : « Alius est Pater qui gignit ex se Verbum « unigenitum, et omnis creaturæ primogenitum, « solus solum, perfectus perfectum, rex regem, « Dominus Dominum, Deus Deum : substantiæ, consilii, gloriæ, potentie imaginem invariabilem. « Quæ quidem ita ab illo posita, manifeste coar-

✕ Ed. Paris., pag. 24.

¹⁴ Rom. I, 29.

(14) Ἀποστολικῶς εἰπεῖν. Ita enim alloquitur magum Elymam beatus Paulus, Act. xiii, 40, 41. M.

(15) Πρώτην αὐτοῦ κτίσιν. Deitate; dicta πρώτη κτίσις respectu incarnationis. Nam Ariani Filium prædicabant creaturam, secundum deitatem; ad eundem modum dixit ἀναγέννησιν, respectu τῆς χάριτος. M.

(16) Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ. Τοῦτο, Quodnam ? Ubi nam ? Nihil enim hic citatum legimus e Psalmis. Illud enim, *Imago invisibilis*, ab Apostolo est, apud eum legitur Coloss. I, 15. Credo illud insinuari, e psal. cix, *De utero ante Luciferum genui te*. Sed vel libri corrupti sunt, vel admodum negligenter, secure et dissolute, versatus hic est Eusebius : qui Scri-

Α « τον τὸν Θεὸν τοῦ Λόγου διαφέρειν διδάξει, ὅσον « ἄνθρωπος τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος διαφέρειν δοκεῖ. » Καὶ μεταξύ τινὰ εἰπόν, ἐπιφέρει· « Οὐκοῦν πρόδηλον « ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως, ὁ « Λόγος, καθ' ἑαυτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ· « τὴν γὰρ εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς « εἰκόνος τὸ τέως μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνηται. » Καὶ ἐπιλέγει· « Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ « τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραπεν ; Αἱ « γὰρ εἰκόνες τούτων ὧν εἰσιν εἰκόνες, καὶ ἀπόντων « δεικνύουσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα δι' αὐτῶν « φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ὄντος, « ἀόρατον εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν « τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' ἑαυτὸν εἶναι δύναται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν ; » Καὶ προὖν αὐτῆς λοιδορεῖ, λέγων οὕτω· « Πῶς οὖν οἱ πληεῖς δόλου « καὶ βλασφημίας, ἀποστολικῶς (14) εἰπεῖν, μεταφύρουσι τὴν ῥῆσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ, ὡς οἰοῦνται, « κτίσιν (15), καὶ ταῦτα τοῦ Δαυὶδ (16) περὶ τῆς « κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως σαφῶς εἰρηκότες ; » Καὶ μεταξύ τούτων μακρὸν κατατείναντες λόγον ἐπιφέρει· « Τί οὖν πρὸς ταῦτα λέξει ; οὐ γὰρ οἶμαι αὐτὸν ἔχειν τι περὶ τούτου λέγειν. Οὐδὲν γὰρ σαφῶς « αὐτὸν καὶ ἀπαράκαλύπτως ἠγοῦμαι, καὶ πρὸς ἐτέρους ὁμολογῆσαι ἂν ὅπερ αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ κρύπτει βλαφή· ὡς ἐστὶ σαφῶς ἀφ' ὧν γέγραφε, μανθάνειν. Ἄλλος μὲν γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὁ γεννήσας ἐξ αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Λόγον καὶ πρῶτότοκον ἀπάσης κτίσεως, μόνος μόνον, τέλειος τέλειον, βασιλεὺς βασιλεία, Κύριος Κύριον, Θεὸς Θεὸν, οὐσίας τε καὶ βουλῆς, καὶ δόξης, καὶ δυνάμεως ἀπαρβαλλόμενος εἰκόνα. Ταῦτα τὰ ῥητὰ σαφῶς τὴν φωνὴν αὐτοῦ περὶ θεότητος ἐλέγχει δόξαν. Πῶς γὰρ ὁ Κύριος γεννηθεὶς καὶ Θεός, ὡς αὐτὸς προλαβὼν ἔφη, « δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ; Ἐτερον γὰρ εἰκὼν Θεοῦ, καὶ ἕτερον ὁ Θεός. Ὅστε εἰ μὲν εἰκὼν, οὐ Κύριος, οὐδὲ Θεός, ἀλλ' εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ· εἰ δὲ Κύριος ὄντως καὶ Θεός, οὐκέτι [ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός] « εἰκὼν Κυρίου καὶ Θεοῦ εἶναι δύναται. » Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδελπτῶν (17) εἰρηκεν, οὐκ ἐννοήσας, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς δύναται ἐμφυχὸς ποτε εἰκὼν τοῦ Ἰδίου Πατρὸς λεγθῆναι, ἐπειδὴν ἡ τῷ Πατρὶ ὁμοιότης. Τοῦτο γοῦν καὶ ἡ Γραφή διδάσκει· ἡ λέγουσα· Ἐξῆς δὲ Ἀδάμ

D pturæ non apposuit testimonium, nec ejus applicationem, ad quod referri debeat illud : Καὶ τοῦτο τοῦ Δαυὶδ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ γεννήσεως, σαφῶς εἰρηκότες. M.—Scripsi ταῦτα; dein vulgo ἀπαρκαλύπτως et πρωτ. πάσης κτ. Porro vulgo ὁ κυρίως γεν., quod iam R. cor. in Κύριος cod. auctoritate rescipsi. Statim vulgo ὁ Θεός et καὶ Θεός οὐκ εἰκὼν κ.

(17) Καὶ ταῦτα σφόδρα ἀδελπτῶν. Hæc Eusebii sunt, et continent superius a Marcello positurum censuram, orthodoxam et veram quatenus ad imaginem, etiam secundum deitatem, Filius sui Patris. Imago enim proprie est, ut loquuntur, quæ procedit ad similitudinem alterius. M.—Dein vulgo τοῦ ante Ἰδίου deest. Infra vulgo τὴν εἰκόνα Υἱὸν καὶ ἐπ. et ἀπαύγασμα δόξης.

τράκοντα καὶ διακόσια ἔτη, καὶ ἐγέννησε κατὰ Α
τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ
ἐκωρόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ. Καὶ περὶ τῆς θεότη-
τος δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Ὅς
ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο
τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐάντὸν ἐκένωσε· καὶ πά-
λιν· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ
τῆς ὑποστάσεως. Καὶ ἐν ταίροις δὲ εἰρηται· Ἀπαύ-
γασμα γάρ ἐστι φωτὸς ἀδβίου, καὶ εἰσοπτερον ἀκη-
λιδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς
ἀγαθότητος αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀπόστολος· Ἀπεκ-
δυσάμενοι τὸν καλαὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμε-
νοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν,
κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, λέγων, δηλὸς ἐστίν, οὗ
τὴν σάρκα εἰρησθαι διδάσκων τὴν εἰκόνα εἶναι τοῦ
Θεοῦ. Μεταβάς δὲ αὐτὸς Μάρκελλος ἐπὶ τοὺς ἐπισκό-
πους, ὧδε γράφει· Ἰδοὺ γάρ τὸ κατὰ Ἀστέριον
ἡμᾶς (18) οὗ τοσοῦτον λυπεῖ, εἰ τοιαῦτα προήχθη
γράφει, ἀλλ' ὅτι καὶ τινες τῶν προεστάναι δοκού-
ντων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μὲν ἀποστολικῆς ἐπιλαθό-
μενοι παραδόσεως, τὰ δὲ ἔξωθεν τῶν θείων προτι-
μήσαντες, τοιαῦτά τινα γράφει τε καὶ διδάξει ἐτόλ-
μησαν, ἃ οὐδὲν ἑλαττον τῆς τῶν προειρημένων
ἔχεται πλάνης. Καὶ μεθ' ἑτερα ἑπιλέγει· Ἐν-
τυχὼν γὰρ Ναρκίσσου τοῦ Νερωνιάδος προεστῶτος
ἐπιστολῇ, ἣν γέγραφε πρὸς Χρηστον (19) τινα, καὶ
Εὐφρόνιον, καὶ Εὐσέβιον, ὡς Ὁσίου τοῦ ἐπισκόπου
ἐρωτήσαντος αὐτὸν, εἰ, ὥσπερ Εὐσέβιος ὁ τῆς Πα-
λαιστίνης δύο οὐσίας εἶναι φησιν, οὕτω καὶ αὐτὸς
λέγοι. Ἐγνων αὐτὸν (20) ἀπὸ τῶν γραφέντων, τρεῖς
εἶναι πιστεύειν οὐσίας ἀποκρινόμενον. Ταῦτ' εἰ-
πὼν, ἀπὸ τοῦ Ναρκίσσου ἐπὶ τὸν Εὐσέβιον μεταβαί-
νει, κατηγορῶν, ὅτι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν εἶναι
ὁμολογεῖ. Γράφει δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ ταῦτα· Δι-
εἰν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ πολήσας, καὶ ἕτερον
Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομάσαι, οὐσίᾳ τε καὶ δυνάμει
διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς ὅσην βλασημίαν ἐκ-
πέπαικται, ἐνεσθι σαφῶς ἀπ' αὐτῶν τῶν ὅτ' αὐτοῦ
γραφέντων βητῶν βῆδως μανθάνειν. Γέγραφε
δὲ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως· Οὐ δὲ που δὲ ἡ εἰκὼν καὶ
τὸ οὐ ἐστίν ἡ εἰκὼν, ἐν καὶ ταῦτον ἐπινοεῖται·
ἀλλὰ δύο μὲν οὐσίαι, καὶ δύο πράγματα, καὶ δύο
δυνάμεις, ὧν καὶ τοσαῦτα προσηγορίαι. Καὶ
ταῦτα ὡς καλῶς διαβάλλων προστεθῆσι λέγων·
Πῶς οὖν οὐ τὴν αὐτὴν οὐσίᾳ τοῖς ἔξωθεν κακίστην
ὁδὸν τραπέντας, τὰ αὐτὰ διδάξει τε καὶ γράφει

guunt quam impiam tueatur is de deitate opinio-
nem. Nam qui potest illud fieri, ut qui Dominus
et Deus natus est, quod erat ab illo in præceden-
tibus positum, Dei imago diceretur? Aliud est
quippe Deus: et imago Dei aliud. Ergo qui imago
est, non est is utique Dominus aut Deus: sed
Domini imago, atque Dei. Quod si Dominus re-
vera sit et Deus, non potest esse imago Dei atque
Domini. Hæc inconsideratissime sic ab illo sta-
tuuntur: minime autem intellexit, posse Filium
dici, vivam imaginem Patris sui, cum sit suo
Patri quam simillimus. Hoc et Scriptura testatur
inquiens: Vixit autem Adam ducentos annos et tri-
ginta, et genuit secundum imaginem et similitudinem
suam filium, eumque nominavit Seth¹⁷. De Filii
autem divinitate Apostolus docet, dicens: Qui cum
in forma Dei existeret, non utique rapinam arbitra-
tus est, esse se æqualem Deo: sed semetipsum exina-
nivit¹⁸; et iterum: Cum esset gloriæ resplendescen-
tia et emanatio, et character hypostasis¹⁹. Et alibi
dicitur: Lucis etenim æternæ est emanatio, et specu-
lum immaculatum Dei operationis, et imago ipsius
bonitatis²⁰; et Apostolus adhuc: Devestiti veterem
hominem, et novum induti qui renovatur in cognitio-
nem, secundum imaginem Conditoris²¹. Quæ cum
dicat, satis patet non voluisse illum intelligere
carnem esse imaginem Dei. Transiens hinc Marcel-
lus ad episcopos ita scribit [R. LXXXVII]: Ecce
vero, non tam Asterii causa nos mœrore afficit,
si talia litteris mandavit, quam quod nonnulli
qui præesse videntur Ecclesiæ, apostolicæ traditio-
nis oblit, et sæcularia divinis præferentes, ejus-
cemodi quædam scribere et docere palam fuerint
ausi, quæ non minus quam præcedentia errorem
implicant. Deinde subiungit post nonnulla inter-
jecta: Incidi aliquando in epistolam a Narcisso
scriptam Neroniadis episcopo, quam ad Chrestum
quemdam direxit et Euphronium, et Eusebium,
quasi proposita ipsi ab Hosio episcopo quæstione,
utrum ipse, veluti Eusebius Palestinus, duas
substantias fateretur. Hanc ubi legeram, animad-
verti et ipsum scripto illo suo tres substantias
omnino confiteri. Hæc ubi dixit, a Narcisso ad
Eusebium transcendit, eumque accusat eo nomi-
ne, quod Verbum Dei profiteatur Deum. Scribit
autem ad hunc modum: [R. LXXII] Verbum Dei

✠ Ed. Paris., pag. 25.

¹⁷ Gen. v, 3. ¹⁸ Philip. ii, 6, 7. ¹⁹ Hebr. i, 3.

²⁰ Sap. vii, 26. ²¹ Col. iii, 9, 10.

(18) Οὗ τοσοῦτον ἡμᾶς λυπεῖ. Scilicet, quia erat laicus, pene paganus hic Asterius. Nam hic manifeste docetur, non fuisse illum episcopum. Porro ex his quæ sequuntur, manifestarius hæreticus deprehenditur Marcellus, si vere n-tulerit illius dicta scriptaque Eusebii. M. — Dein vulgo γράφειν et τῆς ἀποστ. et om. γάρ post ἐντυχὼν.

(19) Πρὸς Χρηστον τινα. Erat Euphronius episcopus Antiochenus, successor Flaccilli: ejus, ad quem tres hosce posteriores suos libros contra Marcellum, misit Eusebius dedicatos: Chrestus vero episcopus Nyssenus in locum Theognidis pulsus a Constantino, et olim depositus a concilio: sed cum

videatur hic Arianus, et de eo tanquam per contemptum loquatur Marcellus, opinor, alium ab isto vult. M.

(20) Ἐγνων αὐτόν. Loquitur Marcellus de Eusebio, et verum est, fatetur tres οὐσίας, sed Filium, et Spiritum sanctum creatas substantias. Filium Patre minorem, Spiritum sanctum Filio, hunc in tempore, illum ante tempora, sed creatum; statim accusat eum Marcellus de hoc ipso blasphemo, οὐσίᾳ καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς. Nec amolitur Eusebius hanc accusationem. M. — Dein vulgo ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ et ὧν καὶ τῶν et τραπέντας.

« dividere ausus, et Verbum illud, alium Deum A
 « nominare, substantia et potestate a Patre distin-
 « ctum, in quam incidit blasphemiam animadver-
 « tere licet cuivis cui scripta ejus sunt in mani-
 « bus. » Scripsit autem idem hisce totidem verbis :
 « Nunquam nusquam imago rei, et ejus est imago
 « idem sunt : sed substantiae duae, res duae,
 « potestates duae sunt, quae totidem nominibus
 « discriminantur. » Et non secus quam si rectissime
 haec fuisset cavillatus, adnectit [R. LXXV] : ✕ « Quo-
 « circa, qui fiat, ut non isti per omnia pessimam
 « viam illam cum alienis a fide inierint, cum
 « eadem prorsus et docere, et scribere in animum
 « induxerint Eusebio, Valentino et Hermæ, sub-
 « scribente Narcisso Platoni, et Marcioni. » Long-
 gam deinceps et ineptam contextit sermocinationem,
 ex auditu se professus percepisse, quod Eusebium
 aliquando Laodiceae existens concionabatur : ubi
 de incognitis ex auditu disserit, et subjungit statim :
Par fuit, ut cum lacrymis et ejulatu ad Dominum
clamaret : Peccavimus : imple atque improbe nos
ipsos gessimus : et malum in tuis oculis operati
sumus ; et respicimus, et tuam consequi desideramus
miserordiam ²². Haec scilicet ei conveniebant ;
 haec dicenda illi fuerant, propter Dei immensam et
 bonitatem et misericordiam. Sed profecto conse-
 quens fuerat, ut Deus, neglecta bonitate, justitiae
 habens rationem, in oppositum responderet : Si me
 hostis conviciis impetivisset, tulissem equidem ; et
 si oror mei in me verbis intomuisset, ab ipso oecul-
 tassem me. Tu autem, homo, mihi conjunctissimus,
 dux meus, et familiaris meus, certe una conversa-
 tus cibum meum mihi dulcem reddidisti : in domo
 Dei simul concordem ambulavimus. Nam certe,
 versari Deum nobiscum sacerdotibus suis, persua-
 sissimum habemus ex ipsius verbo, *Eccce ero vobis-*
cum omnibus diebus vitae vestrae, usque ad consum-
mationem saeculi ²³. Nec inconsequenter ad illa quae
 jam dicta sunt atterere licebit : *Veniat super illos*
mors, et vivi descendant in infernum : quia est ini-
quitas in cordibus eorum ²⁴. Et profecto Scriptura
 docet illos ab inferno deglutiri, qui in impietatis
 ignorantia moriuntur. Erant autem mortui etiam
 cum vivere viderentur. Eusebium denuo accusat in
 sequentibus, quod cum Ancyram aliquando per-

« προβθεντο, τῷ (21) τοῦ μὲν Εὐσεβίου Οὐαλεντίνῳ τε
 « καὶ Ἑρμῇ ὁμοίως εἰρηκότος, τοῦ δὲ Ναρκίσσου
 « Μαρκίωνι τε καὶ Πλάτωνι. » Εἴθ' ἐξῆς μακρὰν καὶ
 ἀδόλυσχον ἀπεραντολογίαν συνηγορεῖ, φάσκων ἐξ
 ἀκοῆς μεμαθηκέναι τὸν Εὐσέβιον ὠμολογῆναι τινὰ ἐν
 Λαοδικείᾳ (22) ποτὲ γενόμενον, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἠπί-
 στατο, ὡς ἐξ ἀκοῆς μαθὼν γράφει, καὶ ἐπισυνάπτει
 λέγων· Δέον, τὰναντία, μετὰ θαυμάζων τε καὶ πέν-
 θους πρὸς Κύριον βοᾶν· Ἡμάρτομεν, ἡσεθέσα-
 μεν, ἡγομήσαμεν, καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν σου
 ἐποιήσαμεν, καὶ νῦν μεταγρόντες τῆς παρὰ σοῦ
 τυχεῖν ἀξιούμεν φιλανθρωπίας. Ταῦθ' ἤρμωσεν
 αὐτῷ· ταῦτα συνέφερε λέγειν διὰ τὴν ἀμνηστίαν τοῦ
 Θεοῦ χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν. Καίτοι ἀκόλου-
 θον ἦν τὸν μετὰ φιλανθρωπίας (23) καὶ δικαιοσύνης
 ἐπιμελούμενον Θεὸν ἀντειπεῖν λέγοντα· Εἰ δ' ἐχθρὸς
 ὦνείδισέ με, ὕπνηγεκα ἄν· καὶ εἰ δ' οὐ μισῶν με ἐπ'
 ἐμὲ ἐμεγαλοβρόμῳ ἤμνησέ, ἐκρούσθην ἄν ἀπὸ αὐτοῦ. Εὐ
 δὲ, ἀνθρωπῶς ἰσόφυγε, ἡγεμῶν μου καὶ γνωστά μου,
 ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς μοι ἐδέσματα· ἐν τῷ οἴκῳ
 τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἐν ὁμονοίᾳ. Ὅτι γὰρ σύνεστιν
 ἡμῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς, ἵσμεν ἀπὸ τῆς αὐτοῦ
 βήσεως· Ἰδοὺ γὰρ ἔσομαι μεθ' ὧν, ἔφη, πάσας
 τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὧν, ὥς τῆς συντελείας
 τοῦ αἰῶνος. Εἰτα ἀκολούθως πάντως που καὶ τὰ
 ἐπόμενα τοῖς προάγουσιν ἐπήγαγον ἂν ῥητά· Ἐλ-
 θέτω θάνατος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ καταθήτωσαν εἰς
 ᾧδον ζῶντες, ὅτι ποτηρία ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν·
 τοὺς γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀσεθείας ὄντας νεκροὺς, ὅπῃ
 τοῦ ᾧδου καταπίνεσθαι φησιν ἡ Γραφή· νεκροὶ γάρ,
 καὶ ζῆν (24) δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Καὶ πάλιν
 ἐξῆς τούτοις αἰτιάται τὸν Εὐσέβιον, ὡς ἐν τῷ διέναι
 τὴν Ἀγκύραν, τότε ὠμολογῆσαι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας,
 ἀπερ φησὶν ἐξ ἀκοῆς μεμαθηκέναι, ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν
 τοιαῦτα γράφει· « Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀπόστολος τοιαῦτα
 « περὶ τῆς Γαλατίας πίστει γράφει· Εὐσέβιος δὲ
 « μεταφέρων τὴν ἀποστολικὴν ἔννοιαν, δι' ἣν τοῦθ' ὁ
 « Ἀπόστολος τῆς προειρημένης αἰτίας ἔνεκα, « Τέκνα
 « μοι, » εἰπὼν, « οὗς πάλιν ὠδίνω ἀχρις οὗ μαρρωθῇ
 « Χριστὸς ἐν ὅμῳ, » καθήφατο Γαλατῶν ὡς μὴ ὀρ-
 « θῆν ἐχόντων περὶ Θεοῦ ὀξύν. » Ὅδινε γὰρ ἀληθῶς
 δριμυτέραν τινα καὶ πικράν ὠδίναν, ὅτι ἠπίστατο Γαλάτας
 περὶ θεοσεθείας μὴ ὥσπερ ἐκεῖνος δοξάζοντας, μηδὲ
 δύο μὲν οὐσίας τε καὶ πράγματα, καὶ δυνάμεις καὶ
 θεοὺς λέγοντας. Τῇρσι δὲ ταῦτα ὅπως διαλοιδορεῖται

✕ Ed. Paris., pag. 26.

²² III Reg. viii, 47. ²³ Matth. xxviii, 20. ²⁴ Psal. liv, 16.

(21) Τῷ τοῦ μὲν Εὐσεβίου. Hermes, opinor, est quem vocant Trismegistum, pseudonymum et pseud-enigrapnum. Sed lege, τοῦ μὲν Εὐσεβ. τῷ Οὐαλεντίνῳ, etc. M.—At scripsi Οὐαλ. τε καί, et delevi τινὰ post μακρὰν, addidi tamen τινὰ post ὠμολογῆναι.

(22) Ἐν Λαοδικείᾳ. Quid tam vero? Quid ad propositum istud? aut quænam est hæc accusatio? concionatus est Eusebius Laodiceæ? deest aliquid profecto, de hypothesis, τῆς ὁμολογίας. Itaque hiulea est sententia. M.—Mox vulgo om. μαθὼν et τε post θαυμάζων.

(23) Μετὰ φιλανθρωπίας. Quæ hic sequuntur potius legendum suggerunt: Καίτοι ἀκόλουθον ἦν, οὐ μετὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δικαιοσύνης

ἐπιμελ., etc., respondere. Ita enim illa Davidica suadent et Psalmis. M.—Supra vulgo φιλ. καὶ χρηστ., porro dedi τὸν μετὰ φ. loco τὸ μετὰ φ., dein vulgo ἐπιμελήμενον et ὡς ἐπὶ εἰ που κατὰ ἐπ.

(24) Ζῆν δοκοῦντες, ἐντυγχάνοντες. Forte, ἐτύγχανον ὄντας, καὶ πάλιν. In sequentibus, idem est defectus, vel eadem negligentia, quæ et in superioribus. Deest enim summa concionis Eusebianæ, quæ videtur, ut colligere est et sequentibus, Galatarum reprehensionem continere nec alludit, cum ἀρχόμενος τῆς γραφῆς disertis verbis accuset Galatas, hæreseon multiudine abreptos. M.—H. τυγχάνουσι. Infra vulgo μεταστρέφων et om. μὲν post δύο. Porro Θεὸν λέγοντα loco θεολογούντα εἰ ἐν ἐνταῦθα.

« arbitratus est esse. » Quos, veluti de diis opinio-
 nes introducentes accusat, cum Filii deitatem neget
 ipse. Qui si verba Eusebiana proponere voluisset,
 intellexisset procul dubio non illa esse, quæ Patrem
 solum verum Deum docuissent, cum a Servatore pro-
 latum sit illud, ut se cognoscant solum verum Deum²⁸.
 Post nonnulla subnectit iniquiens [R. XXVII] :
 « Namque unde ille nobis demonstrare poterit e
 « Scripturis sacris, unum esse ingenitum, unum
 « item genitum ✕ (eo modo nimirum quo esse eum
 « genitum ipsi autumant), cum prophetarum nullus
 « aut evangelistarum, nullus apostolorum id affir-
 « met? Deinceps, non secus quam qui in certami-
 nibus describitur, ad manum cum omnibus conse-
 rendam, confert se ad Narcissum et ait [R. LXX]:
 « Quis autem illud affirmat, nedum contendit, ut
 « Narcissus disertis verbis asserit, primum esse
 « Deum, et secundum. Non certe confirmat hoc
 « quod dicitur, illud, *Faciamus hominem ad ima-
 « ginem nostram et similitudinem* » (ipse enim
 Dominus testatur, et partim audivimus a sanctis
 Scripturis, quia ipse ipsiusque Pater duo sunt. Si
 ergo Narcissus idcirco velit Filium a Patre potentia
 dividere, noverit quia ille qui scripsit propheta
 quasi Deus dixerit : *Faciamus hominem ad imagi-
 « nem nostram et similitudinem*), ipse ait : « Et
 « fecit hominem Deus. » Relicto Narcisso, in
 Asterium scribit [R. LXIII] : « Unum atque idem
 « esse pronuntiat Asterius, Patrem solummodo atque
 « Filium in eo quod per omnia consensiant et
 « conspirent ; ait enim : Propter exactissimam
 « illam consonantiam in omnibus dictis atque
 « factis, dicitur : *Ego et Pater unum sumus* »²⁹.
 Invehitur deinde in Eusebium ita [R. LXXXIX] :
 « Servatorem hominem fuisse docet : idque liquet
 « in eo quod vaferrime sententiam apostolicam
 « traducit Eusebius ad suam voluntatem constabi-
 « liendam. Veluti enim qui jam dudum parturierat,
 « ut in lucem blasphemiam horrendam productu-
 « rus, ita de suo proprio thesauro effudit malitiam,
 « juxta dictum Servatoris. Namque ostensurus homi-
 « nem solum Servatorem exstisisse, non aliter
 « quam qui mysterium absconditum Apostoli mani-
 « festaturus erat, ita inquit : Quapropter apertis-
 « sime divinus Apostolus absconditam et mysticam
 « nobis theologiam revelaturus, clamat et vocife-
 « ratur : *Unus est Deus* »³⁰. Et postquam Deum unum
 « esse confirmaverat, *Mediatorem quoque unum
 « Dei atque hominum constituit* »³¹, hominem Jesum
 « Christum. Quod si ergo hominem ideo illum
 « appellet, quod respiceret eam, quæ est secundum
 « carnem, œconomiam, non potest fieri quin simul
 « profiteatur ille, spem se nullam in eo collocare.

✕ Ed. Paris., pag., 28.

²⁸ Joan. xvii, 5. ²⁹ Gen. i, 26. ³⁰ Joan. i, 30.

(28) Vulgo ἐκείνος, ed. p. in corr. ἐκεῖνο; mox
 vulgo εὐρηθείς; dein Mp. γρ. τούτου (loco τούτων,
 et infra αὐτοῦ (loco αὐτῶν); porro vulgo βούλημα
 loco βουλόμενος et ἂν εἴεν et ὅτι δη οὐδ. τ. ἀλ. ἔμελλε

« γραφεν. Οὐδὲν γὰρ συγχωρεῖ δόλεων. Ποιήσωμεν
 « ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίω-
 « σιν (ὅτι μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ δύο εἰσιν, αὐτοῦ
 « τοῦ Κυρίου μαρτυροῦντος καὶ τῶν ἁγίων Γρα-
 « φῶν ἐκ μέρους ἠκούσασαν. Εἰ τοίνυν Νάρκισσος
 « διὰ τοῦτο διαιρεῖν δυνάμει τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς
 « ἐθέλοι, γινώτω ὅτι ὁ γράφας προφήτης ὡς τοῦ Θεοῦ
 « εἰρηκότος. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα
 « ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν), αὐτὸς γέγραφε.
 « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. » Καὶ μετα-
 « δὲς ἀπὸ Νάρκισσου ἐπὶ τὸν Ἀστερίον, ταῦτα γράφει.
 « Ἐν γὰρ εἶναι καὶ ταῦτον Ἀστερίος κατὰ τοῦτο
 « ἀπεφάνετο μόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθ'
 « ὃ ἐν πᾶσι συμφωνοῦσιν. Οὕτω γὰρ ἔφη. Καὶ διὰ
 « τὴν ἐν πᾶσι λόγους τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμ-
 « νίαν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ Εὐσε-
 « βίου πάλιν καθάπτεται λέγων. « Ἀνθρωπον γὰρ τὸν
 « Σωτῆρα εἶναι βούλεται. Ἀλλὰ δὲ ἀφ' ὧν πανούρ-
 « γως τὰ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὰ Εὐσέβιος πρὸς τὸ
 « ἑαυτοῦ μετήνεγκε βούλημα. Ὡς γὰρ ἐκ παλαιᾶς
 « τινος ὥδινος, μερίστην ἀποκυῆσαι βουλόμενος βλασ-
 « φημίαν, ἐξέχευ ἀπὸ τοῦ ἰδίου θησαυροῦ, κατὰ
 « τὴν τοῦ Σωτῆρος ῥῆσιν, τὸ πονηρόν. Ἀνθρωπον
 « γὰρ μόνον τὸν Σωτῆρα δεῖξαι βουλόμενος, ὡς μέ-
 « γιστον ἡμῖν ἀπόρρητον τοῦ Ἀποστόλου ἀνακαλύ-
 « πτων μυστήριον, οὕτως ἔφη. Διὸ σαφέστατα καὶ ὁ
 « Θεὸς Ἀπόστολος, τὴν ἀπόρρητον ἡμῖν καὶ μυστι-
 « κὴν παραδίδους θεολογίαν, βοᾷ καὶ κέκραγεν. Εἰς
 « ὁ Θεός. Εἶτα μετὰ τὸν ἕνα Θεὸν φησιν. Εἰς μεσίτης
 « Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός.
 « Εἰ τοίνυν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησι, τῇ κατὰ
 « σάρκα αὐτοῦ μόνῃ προσέχων οἰκονομίᾳ, πάντως
 « κάκεινο συνομολογεῖ τὸ μηδὲ ἔχειν ἐλπίδα ἐπ' αὐ-
 « τόν. Ἐπικατάρατος γὰρ ἄνθρωπος, ὁ προφήτης
 « Ἰερεμίας ἔφη, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. »
 « Ὅρξας ὅπως ἡ κακία τυφλώσεται. Ταῦτα γοῦν αὐτὸς
 « μαρτυρήσας Θεὸν ὁμολογοῦντι τὸν Υἱόν, μεμφόμενός
 « τε ἐπὶ τούτῳ, ὡς Θεὸν οὐσίᾳ καὶ δυνάμει ὕφεστώτα
 « τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰσάγοντι, νῦν τὸν αὐτὸν συκο-
 « φαντεῖ, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον λέγοντα εἶναι τὸν Χρι-
 « στὸν, προφανῶς καταφευδόμενος, ἐν τε οἷς εἶρηκε,
 « καὶ ἐν οἷς ἐξῆς ἐπάγει αὐθὺς περὶ αὐτοῦ λέγων.
 « Ἀλλ' ὁ προειρημένος, βραχεία τῶν ἁγίων προφη-
 « τῶν φροντίσας, ὡς ἀπόρρητόν τινα καὶ λανθάνου-
 « σαν τοῦ Ἀποστόλου θεολογίαν ἐξηγούμενος. Εἰς
 « Θεός, ἔφη, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
 « ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ ὁ ταῦτα γράφας,
 « καὶ σφόδρα ἐπὶ τῷ μεμνησθαι τῶν Γραφῶν μεγα-
 « λαυχῶν, οὐκ ἐνενόησεν, ὅτι ὁ τοῦτο γράφας ἀγνώτα-
 « τος Ἀπόστολος καὶ ἐκεῖνο (28) γέγραπεν. Ὅς ἐν
 « μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄραπαμὸν ἡγήσατο τὸ
 « εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν
 « δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμε-

³¹ I Tim. ii, 5. ³⁰ ibid.

ει εἶρμον εἰ τῶν ῥημάτων loco ῥηματίων εἰ εἰς δὲ
 καὶ μ. εἰ δὲ αὐτοῦ εἰ τὰς ἐν αὐτῇ εἰ πεποιημένας
 ἃ δὲ κατὰ π. τρόπον δ.

ρος καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος. Ὁρᾷς Ἀ « Namque maledictus homo, Jeremias propheta
 ὅπως, ὡς περ προῖδὼν τῷ πνεύματι τὴν τούτων κα-
 κουργίαν ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτως ἐν ἐτέρῳ μέρει
 τὸ, ὡς ἄνθρωπος, ἔγραψε, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώ-
 που γενόμενος, ἵνα παύσῃ αὐτῶν τὴν τοσαύτην
 βλασφημίαν. Καὶ μεθ' ἑτέρα τὸν αὐτὸν συκοφαντεῖ
 ὡδὲ πως· « Πῶς οὖν τούτοις μὴ προσχῶν Εὐσέβιος,
 « μόνον ἄνθρωπον τὸν Σωτῆρα εἶναι βούλεται; » Οὐ
 φανερῶς μὲν τοῦτο λέγειν τολμῶν, τοῦτο δὲ βουλό-
 μενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐλέγχεται ῥήσεων. Καὶ ὁ ταῦτα
 εἰπὼν τὸν αὐτὸν κατεμέμφοτο, ὡς Θεὸν ἀναγορεύοντα
 τὸν Υἱόν, γράφων οὕτω· Διελεῖν γὰρ τὸν Λόγον τοῦ
 Θεοῦ τολμήσας, καὶ ἕτερον Θεὸν τὸν Λόγον ὀνομά-
 σας, οὐσίᾳ τε καὶ δυνάμει διεστῶτα τοῦ Πατρὸς, εἰς
 ὅσῃν βλασφημίαν ἐκπέπτωκεν;

placuit, quasi Scripturas omnes memoria tenens, nequaquam tamen cogitavit, eundem qui hoc scripsit d'ivi-
 num Apostolum, et illud in scripta retulisse: Qui cum in forma Dei existeret, non arbitratus est rapinam
 esse apostolem Deo, sed exinanivit semetipsum assumpta servi forma, in similitudinem hominis existens, et figura
 repertus tanquam homo⁹². Vides ut sanctus hic Apostolus, veluti qui spiritu istorum improbitatem provide-
 ret, alibi, atque alia in parte ita scriptum reliquit, tanquam homo, et in similitudinem hominis existens, quo
 tantam horum blasphemiam compescere posset. Post alia eundem calumniatur isto modo [R. XCI]:
 « Quomodo igitur factum, ut Eusebius cum ad ista non attenderet, Servatorem nostrum solum hominem
 « exstare contendat? » Non hoc quidem ausus est aperte profari: at hoc voluisse convictus tenetur
 suis ipsius verbis. Et nihilominus, qui sic eum accusat, reprehendit illum quoque, quod Filium esse
 Deum asseverot: dividere quidem Dei Verbum ausus, et Verbum Deum alterum nominans, substan-
 tia et potentia a Patre differentem, in quantam incidit blasphemiam?

Τοσαῦτα καὶ τούτων ἐτι μακρῶ πλείονα οὐ κατὰ C
 μόνον τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ὁγιῶς
 καὶ ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἐκθέμενος Μάρκελλος,
 ὁῦλος ἂν εἴη ὁποῖός αὐτὸς ὑπῆρχε προαιρέσει· Ὅτι
 δ' οὐδὲν τῆς ἀληθείας ἔμελε τῷ ἀνδρὶ, μάθος ἂν αὐ-
 ταῖς ἐντυχὼν ταῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς
 εὐρήσεις αὐτὸν τὸ μὲν πᾶν σῶμα τῆς διανοίας τῶν
 λέξεων ἀκρωτηριάζοντα· καὶ τὸν μὲν πάντα εἰρμὸν
 ἀποκρύπτοντα, ῥηματιῶν δὲ ἀντιλαβανόμενον, καὶ
 τούτων κακούργως ποιούμενον τὴν διαβολήν. Αὐτίκα
 γοῦν συκοφαντεῖ τὸν Εὐσέβιον ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς
 ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἰρηχότα· ἐπειδὴ τῆς
 ἀποστολικῆς φωνῆς ἐν τῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ τὴν παρά-
 θεσιν πεποιήται, δι' ἧς αὐτὸς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος·
 Εἰς γὰρ ὁ Θεός· εἰς δὲ καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀν-
 θρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ταύτην μὲν οὖν
 τὴν ἀποστολικὴν λέξιν, ὥσπερ Εὐσέβιου οὔσαν, δια-
 βέβληκε· μὴ συνιελὶς ὁ σοφώτατος, ὅτι τὸν Ἀπόστολον
 διέβαλλε, τὰς δὲ αὐτοῦ φωνὰς, τὰς ἐν τῇ αὐτῇ φερο-
 μένας ἐπιστολῇ, τὰς τε ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγ-
 γράμμασι, τοῖς εἰς τὰς θείας Γραφὰς πεπονημένοις ἃ
 ἡ κατὰ πάντα τόπον διαβέβηται, σιωπῇ παραδέδωκε·
 κρύφας τῇ σιωπῇ ἃ μὴ (29) συκοφαντεῖν. Τὸ ὅμοιον
 δ' ἂν εὖροι τις αὐτὸν πεποιηχότα καὶ ἐπὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὧν διαβέβηκε γραμμάτων· ἃ δὲ, λόγου συμ-
 μετρία φειδόμενοι, τοῖς ἐθέλουσι τὴν τούτων ἀκριβῆ
 ποιῆσθαι διάγνωσιν παραχωρήσομεν, σπεύδοντες
 αὐτὸν τὴν αὐτὴν Μαρκελλίου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 ξενοφωνίαν ἦδη λοιπὸν ἀποκαλύψαι, ὡς ἂν φανερῶν
 γένοιτο τοῖς πᾶσιν, ὅπως αὐτὸς· ἐφρόνει περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ed. Paris., pag. 29-30.

⁹² Jer. xvii, 5. ⁹³ I Tim. ii, 5. ⁹⁴ Philipp. ii, 6, 7. ⁹⁵ I Tim. ii, 5.

(29) Μὴ ᾄδ', αὐτὸς ἔξῃν συκοφαντεῖν.

« ait⁹³, qui in homine collocaverit spem suam. »
 Vides ut obcæcat homines malitia. Nam qui testimo-
 nium tale perhibuerat Deum Filium consistenti: qui
 reprehenderat eum a quo Dei Verbum Deus esse
 dicebatur substantia subsistens et potentia; is, idem
 nunc, eundem ideo accusat, quasi qui nudum esse
 hominem Christum dixerat: apertissime mentitus,
 tum in istis ita positus, tum in illis quæ deinceps
 annectit dicens [R. XC]: « Verum supra nominatus,
 « cum non magui faceret sanctissimos prophetas, tan-
 « quam qui absconditam illam et ineffabilem Apostoli
 « theologiam interpretaretur, Unus, inquit, Deus est,
 « unus Dei atque hominum mediator homo Jesus Chri-
 B « stus⁹⁴. » Hæc qui scripsit, et vehementer sibi ipsi

Tot et talia, et longe adhuc plura non in solos epi-
 scopos cum effutivit Marcellus, sed in ipsam quo-
 que sanam et ecclesiasticam fidem, manifeste decla-
 rat quo animo præditus et voluntate fuerat. Nullam
 vero curam illi veritatis fuisse discere poteris, si
 in ipsas aliquando episcoporum epistolas incideris:
 invenies etenim illum, corpus universum, sensus
 et sententiæ earum delumbasse seriem, dictorum
 vim occultasse: verba arripuisse, et arrepta satis
 improbe calumniasse. Eusebium aperte calumniis
 impetit, quasi diceret Christum esse nudum homi-
 nem, ideo quod in epistola sua sententiam aposto-
 licam usurparat, quam sic posuit Apostolus: Unus
 etenim Deus est: unus mediator Dei atque hominum,
 homo Jesus Christus⁹⁵. Hoc effatum idcirco aposto-
 licum, tanquam Eusebium accusat: nec advertit
 vir prudens, Apostolum ab eo accusatum, propter
 has voces positas in epistola illa, et alibi in operi-
 bus ejusdem aliis, quæ in sacras Scripturas exara-
 vit: quæ ubique et passim deprædicantur, & si-
 lentio involvit; illa reticens quæ calumniari non
 poterat. Consimilia perpetrasse illum licet obser-
 vare in cæteris quoque scriptis quæ accusat. Quæ,
 ne oratio exerescat in immensum, illis permittimus
 cognoscenda, quibus libitum est exactius ea in-
 vestigare: eo contententes ipsi, ut Marcelli novita-
 tem de Dei Filio inusitatam in apertum proferam-
 mus, ita ut intelligant universi perspicue, quam
 sententiam fovebat is de Filio Dei.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΤΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΒΙΒΛΟΣ Β.

EUSEBII PAMPHILI

ADVERSUS MARCELLUM ANCYRÆ EPISCOPUM
LIBER SECUNDUS.CONTRA MARCELLUM LIBRI SECUNDI
CAPITA.

1. Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquid, nec præexistentiam possedisse.
2. Quemadmodum Marcellus sentiebat de Verbo quod in Deo est.
3. Quid Marcellus opinabatur de carne, quam assumpsit Verbum.
4. Quem Marcellus finem induxerit cum regno Christi, tum etiam carni quam assumpsit Christus.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ ΤΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

- α'. Όπως Μάρκελλος μήτε εἶναι μήτε προϋπάρχειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.
- β'. Όπως Μάρκελλος ἐφρόνει περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου.
- γ'. Όπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκὸς ἧς ὁ Λόγος ἀνέληπεν.
- δ'. Όμοῖον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῇ τοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ, καὶ τῇ σαρκὶ ἣν ἀνέληψε.

CAP. I.

Qualiter Marcellus opinatus est, et docuit Filium Dei, ante natiuitatem de Virgine, neque esse aliquid, nec præexistentiam possedisse.

Tempus jam tandem a nobis exigit, ut qui jam prius exposuerimus quos viros hic Galata calumniis aspersit, ipsius fidem, quæ sit, vel potius perniciem, sub aspectu, et in luce collocemus et impietatem illam opinionis longo jam tempore innotatam apud illum occultam, detracta persona denudemus, nec non productis de ipsius scripto testimoniis ostendamus, qui vir fuerit et qualis, qui Christi

Ed. Paris., pag. 31-32.

(30) Τῇρ vulgo om.

(31) Vulgo τὸ φῶς.

(32) Μακροῖς χρόνοις ἐνδομυχήσασαν. Certe, decessit admodum diu hujus Galatæ κακοδοξία, ἀπιστία, et an unquam is jure, et plene convictus fuerit, et palam damnatus a catholica Ecclesia non liquet. Neque enim Julius, ab initio hominem absolutum, licet acriter accusatum ab Arianis, in communionem recepit: aut synodus Sardicensis absolutum pronuntiavit, sed et Romana deinceps

ΚΕΦ. Α'.

Όπως Μάρκελλος μήτε εἶναι μήτε προϋπάρχειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἐδόξασεν.

Τὴν τοῦ Γαλάτου πίστιν, ἣ καὶ μᾶλλον (30) τὸν ἀπιστίαν τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καίρως ἤδη καλεῖ, μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβληθέντων, εἰς φῶς (31) ἀγαγεῖν· καὶ τὴν χρόνους (32) μακροῖς ἐνδομυχήσασαν τῇ ἀνδρὶ κακοδοξίᾳ, βραχὺ περιελθόντας τοῦ τῆς ἐπιστολῆς προσχήματος ἀπογυμνῶσαι· δεῖξαι τε τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν αὐτοῦ φωνῶν μαρτυρίας οὗ τις ὢν, τῆς Χριστοῦ καθηγέτο Ἐκκλησίας

sub Damaso Ecclesia: et Orthodoxi in Oriente quibus Damasus favebat, et iis communicabat, Marcellum a communionem sua non separarunt. Narrat hoc de Paulino secundo Antiocheno Basilii. Qui vir, prout tunc erant tempora, in Occidentales, et in Damasum, quod satis constat, iniquior hic fortasse indulsit paulisper affectibus, sed nihil decerno. M.—Mox vulgo τῆς ἐκ τοῦ πρ., porro vulgo καθ. Ἐκκλ. μήτε εἰ μόνη δὲ ἐνεργ. εἰ εἶναι σημ. εἰ παντὶ τῷ.

ἄνθρωπος, μήτε εἶναι, μήτε προϋφεστάναι, μήτε ὡς ἂν
 πώποτε γινῶν ὑπάρχει τῷ Θεῷ, πρὸ τοῦ τεχθῆναι διὰ
 τῆς Παρθένου, δοξάζων· αὐτὸν δὲ μόνον εἶναι Λόγον
 φάσκων, συμφυὲς τῷ Θεῷ, ἀβίως αὐτῷ συνόντα καὶ
 ἡνωμένον, ὅς ἂν εἴη καὶ ὁ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος.
 Τούτῳ γὰρ αὐτὸς χρῆται· τῷ παραδείγματι, Λόγον
 εἶναι φήσας ἐνδον ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, ποτὶ μὲν ἡσυχά-
 ζοντα, ποτὶ δὲ σημαντικῶς ἐνεργούντα, μόνῃ τε ἐνερ-
 γείει προϊόντα τοῦ Πατρὸς· ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς τι προ-
 τάττοντες, ἐν τῷ λέγειν τι καὶ λαλεῖν, ἐνεργήσαι-
 μεν. Ὅτι δ' οὐκ ἂν τις οὕτω γε εἴποι γινῶν εἶναι τὸν
 σημαντικὸν καὶ ἐνεργητικὸν Λόγον, παντί τῳ ὀφλόν.
 Ὁ δὲ τοῦτο δοῦς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐκ οἶδ' ὅπως τὸν μὴ
 ὑφεστῶτα Λόγον (33) τὴν σάρκα ἀνελήφθαι, καὶ
 ἐνεργῆσαι ἐν αὐτῇ φησι· καὶ τότε Χριστὸν γενέσθαι,
 καὶ Ἰησοῦν, καὶ βασιλέα, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ
 ἀγαπητὸν, καὶ γινῶν δεδοξασμένον, καὶ δὴ καὶ Πρωτό-
 τοκον πάσης κτίσεως, μὴ ὄντα πρότερον, τότε γενέ-
 σθαι, καίπερ οὐκ ὑφεστῶτα· τὸ δὲ παράδοξον τοῦ
 Λόγου, εἰρησθῆαι γὰρ ἀπὸ τετρακοσίων οὐδὲ ὧν ἐτῶν
 τούτων ἀπάντων· καὶ πάλιν τοῦτον ἀθρόως παυθῆ-
 σεσθαι μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ μὲν Λόγου
 ἡνωμένου τῷ Θεῷ, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ
 Θεοῦ, τῆς δὲ σαρκὸς, ἥς ἀνελήφεν, ἐρήμου καταλει-
 φθησομένης ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὡς μήτε τὸν γινῶν τοῦ
 Θεοῦ ποτε ὑφεστάναι, μήτε τὸν γινῶν τοῦ ἀνθρώπου,
 ὃν ἀνελήφει. Καὶ δὲ εἰς τοῦτο τέλος καταστρέφει
 ὥσπερ κεκωφωμένους, καὶ μήτε τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ
 ἀκούων, εὐαγγελιζομένου τῇν Θεοτόκον σαφῶς τε
 καὶ διαρρήδην περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθῆσομένου, καὶ
 ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα προελυσσομένου,
 φάσκοντος· Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ
 υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν.
 Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς Ὑψίστου κληθήσε-
 ται· καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον
 Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν
 οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας
 αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Μῆτε Δανιὴλ τοῦ μεγάλου
 προφήτου τὰς φωνὰς συνιέει, αὐτὰ ταῦτα σφραγιζο-
 μένου, δι' ὧν ἐν θείῳ Πνεύματι διεφώνει λέγων· Καὶ
 ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφέλων (34) τοῦ οὐρανοῦ, Ὑἱὸς
 ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ὥς τοῦ Παλαιοῦ τῶν
 ἡμερῶν ἐφθασε, καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ προσηγ-
 ἐχθη. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ
 βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, θύλαι, πλῖνθισαι
 αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ δέξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
 αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
 αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Ἀλλ' οὐδὲ Ἡσαίας αὐτὸν
 ἐπεισε περὶ τῆς ἀτελευτήτου βασιλείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς θεοπίζων, ὅτι, Παιδίον ἐγενήθη
 ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν οὗ ἡ ἀρχή (35) ἐπὶ

✠ Ed. Paris., pag. 33. ⁴⁴ Luc. i, 31-33. ⁴⁵ Dan. vii, 13, 14.

(33) Τὸν μὴ ὑφεστῶτα Λόγον. Hæc est summa
 accusationis Eusebiana, de qua, in illis de Theo-
 logia. M.

(34) Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφέλων. Locus est Dan.
 vii, 17; l'ge, καὶ ὡς Ὑἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος. M.—
 Infra vulgo τ. Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰ ἐπὶ ὧμου
 τοῦ. Porro Mr. ἀντιλαμβάνεσθαι, dein ἔσται loco
 ἔσεσθαι. Dein vulgo δι' οὗ ὅμοιο εἰ μολόγησαν et

sti Ecclesiæ præsedit : nempe is qui palam assero-
 bat, Filium nequaquam vel fuisse Deo vel præex-
 stitisse, priusquam de Virgine nasceretur. Tan-
 tummodo autem Verbum esse illum diceret, Deo
 congenitum, ab æterno coexistens, et cœnitum
 Deo, ut puta in homine verbum assolet humanum :
 hoc etenim utilis exemplo : Verbum affirmans in-
 tus in Deo ipso exstitisse, quiescens interdum, si-
 gnificative nonnunquam operans, operatione illa
 sua sola de Patre suo exiens, quemadmodum et nos
 operari solemus scribendo, dicendo, loquendo. At
 enimvero quis non intelligit, non esse statuendum
 de Filio, illum ad istum solum modum significati-
 vum Verbum et operativum esse? Quique hoc ad
 hanc formam in Deo comminiscitur, nescio quo
 pacto affirmet Verbum minime subsistens assump-
 sisse carnem, et in illa assumpta ita operatum. Et
 tunc primum Christum exstitisse, Jesum, regem,
 imaginem Dei, dilectum, filium glorificatum, pri-
 mogenitum omnis creaturæ, cum non esset prius,
 nec antea omnino existeret. Imprimis paradoxum
 illud est, incœpiasse hoc Verbum, non ab annis hinc
 retro quadringentis completis : et simul in eamdem
 non existentiam revolvendum, post iudicii tem-
 pus, Verbo quidem Deo demum adunito, ita ut
 præter Deum nihil quidquam existat ; carne, quam
 assumpsit, desolata et desituta a Verbo, ita ut ne-
 que Filius aliquis Dei subsistat, nec Filius hominis
 quem assumpsit. Eo autem tandem descendit abje-
 ctionis, ut Gabrielem non audiat archangelum, Dei-
 paræ manifeste et perspicue annuntiantem, de Filio
 ex illa generando, et de semine Davidis, secundum
 carnem descensuro, cum ita inquit : *Ecce concipies
 in utero tuo, et paries filium, et vocabis nomen ejus
 Jesum. Hic erit magnus, et filius Altissimi vocabi-
 tur : et dabit illi Dominus Deus thronum Davidis
 patris sui, et regnabit super domum Jacob in æter-
 num, et regni illius non erit finis* ⁴⁴. Sed nec voces
 intellexit magni illius vatis Daniëlis, qui eadem
 ipsa consignavit, dum spiritu Dei afflatus profatur,
 inquit : *Et ecce cum nubibus cæli Filius hominis
 adveniebat, et usque ad Antiquum ✠ dierum perve-
 nit, et delatus est ante conspectum ejus. Ipsi autem
 dabatur principatus, et honor, et regnum : et servient
 illi omnes populi, tribus, linguæ. Potestas illius est
 potestas æterna, quæ non pertransibit : et regnum
 illius non interibit* ⁴⁵. Sed nec illum Isaias de sen-
 tentia deduxit, qui de regno Filii Dei interminabili,
 ad istum modum scribit : *Puer nobis natus est : Fi-
 lius quoque datus est nobis, cujus principatus super
 humeros ejus : vocabitur insuper nomen ejus, magni*

ἑλσων et καὶ αὐτὸν μὲν, denique ἐκείνην ἐπαγγ. et
 γὰρ ἄγιον.

(35) Οὗ ἡ ἀρχή. Locus est Isa. ix, 6, in LXX :
 post ἀρχή sequitur, ἐγενήθη ; sed variant ibi etiam
 codices. Statim in LXX legitur, δέω γὰρ εὐφρόνην
 ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, καὶ ὀρίσας αὐτῷ, καὶ μεράλην.
 Οἱ μὲν μὴ προεῖναι. Ita varie illusit humanæ fra-
 gilitati, per nefarios suos emissarios, Satan. Ἐγ-

consilii Angelus : admirabilis consiliarius : Deus A
 fortis : potestate præditus : princeps pacis : Pater
 futuri sæculi. Adducam enim sanitatem et pacem
 cum illo. Magnus erit principatus ejus, et pacis ejus
 non erit finis. Super solium David, et super regnum
 ejus, ut corrigat illud, et auxilietur in iudicio et
 justitia, ex hoc nunc et usque in sæculum ⁶⁶. Atque
 istis per omnia consona fuerunt, quæ Virgini Dei-
 parie annuntiabat Gabriel, ubi ait, regnatum in
 æternum qui erat ex illa nasciturus : Regni ejus
 non erit finis. Quanta autem cum audacia Marcel-
 lus hisce testimoniis contraria scripserit et repu-
 gnantis, ab ipsius scriptis edocearis licet, in qui-
 bus Filii eum deitatem, tum etiam humanitatem
 pernegavit, ultra omnium hæresium novitatem. In-
 ter enim pravarum opinionum auctores, aliqui B
 cum Filium Dei supposuissent, neque olim existi-
 tisse, nec ante subitisse, hominem eum unum de
 multis statuerunt cæteris similem, adoptione tan-
 tum, natis de mulieribus, prælatum : et eidem ta-
 men nihilominus attribuerunt honorem nunquam
 terminandum, et regnum in æternum duraturum.
 Rursus qui renunt humanitatem ejus, supponunt
 exstare eum Dei Filium, Deum quoque præexisten-
 tem, sed hactenus progressi sunt errabundi, et ab
 Ecclesia alieni. Iste vero, qui Dei Ecclesiæ tempore
 præsedit tam diuturno, subsistentiam Filii Dei tol-
 lit, tum cum ipsis ejus serviat altaribus. Sequo
 forsitan sperat vitam æternam atque immortalem
 consecuturum, Pontificem vero ejusdem, eadem
 vita privat. *Habemus etenim, secundum Apostoli
 effatum, Pontificem magnum, qui cælos penetravit,
 Jesum Filium Dei* ⁶⁷. Quem neque præexistere,
 nec præsubsistere audent iste affirmare, quem nec
 substiturum, nec cum sanctis Dei conversaturum
 docet, secundum promissionem factam de cælorum
 regno. Certe cum sancti illi omnes in corporibus
 immortalitate, et incorruptibilitate præditis regnum
 Dei cælestis possidebunt, ✠ solummodo Christum,
 et Christus quam assumpsit, carnem ille privat.
 Neque contremiscit resurrectionis nostræ ducem
 et originem, vitæ sempiternæ procuratorem omni-
 bus, et causam regno suo deturbare : nec hoc so-
 lummodo, sed et vita omnimodo dejectum privare.
 Non aliter quam si quis oculos largiatur, lucem
 vero penitus amolitur, quæ est oculorum visionis
 per emanationem origo. Et neque tantus ille Dei
 angelus Gabriel : non magnus ille propheta Daniel,
 de quo dictum est, Num tu Daniels sapientior es ⁶⁸ ?

τοῦ ὧμον αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
 μεγάλης βουλῆς Ἀγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος,
 θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἀρχων εἰρήνης, Πατήρ
 τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀξὺ γὰρ εἰρήνην καὶ ὑγίαν
 αὐτῷ. Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· καὶ τῆς εἰρήνης
 αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ,
 καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τοῦ κατορθῶσαι
 αὐτήν, καὶ ἀντιλαβεσθαι ἐν κρίματι καὶ ἐν δι-
 καιοσύνῃ, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.
 Τούτοις γοῦν σύμφωνα ἦν καὶ ἄπερ ὁ Γαβριὴλ τὴν
 Παρθένον εὐαγγελίζετο, εἰς τοὺς αἰῶνας βασιλεύσειν
 τὸν ἐξ αὐτῆς, λέγων, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ
 ἔσεσθαι τέλος. Μάρκελλος δὲ ὅπως τοῦτοις ἀπαι-
 ἵναντία γράφειν ἐτόλμα, μάθοις ἀντὶ τῶν αὐτοῦ φω-
 νῶν, δι' ὧν ὁμοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα
 τοῦ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ ἡρνεῖτο, καινότερον ἢ κατὰ πᾶσαν
 ἄθεον αἵρεσιν. Τῶν γὰρ ἑτεροδόξων οἱ μὲν μὴ προελ-
 ναι μὴδὲ προπάργειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φάντες, ἀν-
 θρωπον ἕνα αὐτὸν, τοῖς λοιποῖς ὁμοιον, ὑποθέμενοι ἐξ
 ἀνθρώπου, υἱοθεσίᾳ τετιμῆσθαι αὐτὸν ἔφασαν· καὶ
 τοῦτο δόντες ἀθάνατον καὶ ἀτελεύτητον αὐτῷ τιμὴν
 καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν αἰώνιον ὡμολογήκασιν· οἱ δὲ
 τὸν ἀνθρωπον ἀρνησάμενοι, υἱὸν εἶναι Θεοῦ, Θεὸν
 προόντα, ὑπέστησαντο. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς Ἐκκλησίας
 ἀλλότριον, μέχρι τοσούτου πλάνης ἦλθαν· οἱ δὲ τῆς
 Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τοσοῦτος καθηγησάμενος χρο-
 νοῖς, τὴν ὑπαρξίν ἀναίρει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐ-
 τοῦ λειτουργήσας θυσιαστηρίῳ· καὶ αὐτὸν μὲν αἰω-
 νίου καὶ ἀθανάτου ζωῆς τεύξεσθαι τάχα που πιστεύει,
 τὸν δ' ἀρχιερέα ταύτης ἀποστερεῖ. Ἐχομεν δὲ
 ἀρχιερέα μέγαν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, διεληλυ-
 θότα τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
 ὃν οὔτε προεῖναι, οὔτε προφασσάμεναι τολμᾷ λέγειν,
 ἀλλὰ μὴδὲ ἔσεσθαι, μὴδὲ τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ συν-
 ἔσεσθαι, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπαγγελίαν, τῆς τῶν
 οὐρανῶν βασιλείας. Τηνικαῦτα γὰρ τῶν ἁγίων ἀπάν-
 των μεθεξόντων τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐν ἀφάρτοις
 καὶ ἀθανάτοις σώμασι, μόνον τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν
 σάρκα ἣν ἀνέληφεν, ἀποστερεῖ αὐτῆς. Καὶ οὐ φρίτ-
 τει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀναστάσεως, τὸν τῆς αἰωνίου
 ζωῆς τοῖς πᾶσιν αἴτιον ἐκπαιεῖσθαι τῆς βασιλείας
 οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἀποφαινόμενος·
 ὥσπερ ἂν εἰ τις ὀφθαλμούς μὲν ὄψ, φῶς δὲ τὸ τῆς τού-
 των χορηγὸν ἐκλάμψῃ, ἀνέλοι. Καὶ οὕτε ὁ τοσοῦτος
 τοῦ Θεοῦ ἄγγελος Γαβριὴλ, οὕτε ὁ μέγας προφήτης
 Δανιὴλ, περὶ οὗ ἐλέχθη, Μὴ σὺ σωφρότερος εἶ τοῦ
 Δανιήλ; οὕτε ὁ τοσοῦτος Ἡσαίας, οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν
 προφητῶν χορὸς τοιαῦτα μὴ γράφειν, μὴδὲ φρονεῖν
 τὸν ἀνδρα ἐπεισαν, οὐδ' αὐτοὶ Ἰουδαῖοι, παρ' οἷς ὁ

✠ Ed. Paris., pag. 34. ⁶⁶ Isa. ix, 6, 7. ⁶⁷ Hebr. iv, 14; viii, 4. ⁶⁸ Ezech. xxviii, 3.

νῶν, διτι τινὲς τῶν τοῦ Σατανᾶ ὑπηρετῶν ἐβου-
 λήθησαν ὑμᾶς ταράσσειν. Οἱ μὲν δὲ Ἰησοῦς
 δοκίμοι ἐγεννήθη, καὶ δοκίμοι ἐσταυρώθη. Οἱ
 δὲ, διτι οὐκ ἔστιν υἱὸς τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ δὲ, διτι
 αὐτὸς ἔστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ἄλλοι δὲ ψυ-
 λὸς ἀνθρώπου. Ἄλλοι δὲ, διτι σὰρξ οὐκ ἐπέ-
 ληται, etc. Ita Ignatius epistola 3, et alibi similia;
 adversarias hic hæreses commemorat Eusebius. Quæ

divinitatem detrahebat concessa humanitate. Quæ
 humanitatem negabat data divinitate. Carpoctas,
 hominem merum docebat. Samosatenus, Filium Dei,
 sed κατὰ προκοπὴν; hominem negabant Marcion,
 Manichæi; phantasticum Gnosticorum Docitæ. Mar-
 cellus ὑπαρξίν accusator sustulisse Filii Dei : quod
 nemo prius erat inficiatus; nam et δοκίμοι τὴν
 ὑπαρξίν, saltem divinam fatebantur. M.

προσδοκώμενος εἰσέτι νῦν Χριστός, ὃν ἡλειμμένον καλεῖν εὐδοκῶσιν, ἀγῆρω τὴν βασιλείαν καὶ θάνατον ἔχειν (36) ἐλπίζεται. Ἀλλὰ καὶ τούτων γέγονε χειρὼν ὁ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ ἀσεβῆσαι τολμήσας, ὃν οὐδ' αὐτὸς ὁ θεὸς Ἀποστόλος κατεδυσώπησε μὴ τοιαῦτα ἀσεδεῖν, ἀντικρυς λέγων, Πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν, εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν, καὶ κληρονόμους μὲν ἡμᾶς εἶσεσθαι τοῦ Θεοῦ, οὐ μὴν διχα τοῦ Χριστοῦ. Κληρονόμοι γὰρ, φησί, Θεοῦ, συγκαληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθώμεν. Καὶ πάλιν· Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν, φησί, σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, εἰδότες ὅτι Χριστὸς, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει καὶ αὐθις· Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωῇ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Οὐχ οὐκ ἡ αἰώνιος ζωὴ οὐκ ἄλλως ἡμῖν πορισθῆσεται ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν οὐχ ἀπλῶς ζῆσαι, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ δοξασθῆναι, καὶ σὺν αὐτῷ κληρονομησάμεν, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεύσαι· πάντα γὰρ ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοῦ κοινωνίας ὑπάρξει· ὁ διδάσκει ὁ αὐτὸς φήσας· Πιστὸς ὁ θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τίς δὲ ἡ κοινωνία, παρίσται, καὶ συνῆγειρε, λέγων· Καὶ συνεκδότισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδειξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐδίδασκε φάσκων· Ὁ δὲ, διὰ τὸ

μενεῖν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαρδάτωρ ἔχει τὴν ἱερωσύνην· ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσιόντας δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν, εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Μεληχισδεκ εἰς τὸ διηνεκὲς ἱερεὶα μένειν ἔλεγε, διὰ τὸ ἀφομοιούμενον εἶναι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅτι μὲν τούτους ἅπασιν ὁ Μάρκελλος τὰναντία γράφειν ἐτόλμα μικρὸν ὑπερὸν παρατεθῆσθαι, νυνὶ δὲ ὅπως ἐφρόνει περὶ τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἶναι· μηδ' ὀφεισθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, θεασώμεθα πρότερον.

letur Filio Dei. Hisce tamen omnibus ausum fuisse Marcellum contraria plane mandare literis, paulo post proponetur cuicunque intinendum. In presenti autem despiciendum nobis prius est, quam fovebat ille sententiam, de Filio Dei non existente ab initio nec sortito subsistentiam.

✠ Ed. Paris., pag. 35. ⁶⁶ II Tim. II, 11, 12. ⁷⁰ Rom. VIII, 17. ⁷¹ Rom. VI, 8, 9. ⁷² Ephes. II, 8. ⁷³ I Cor. I, 9. ⁷⁴ Ephes. II, 6, 7. ⁷⁵ Hebr. VII, 24, 25.

(36) Καὶ θάνατον ἔχειν. Imo θάνατον, nempe regnum, ut requirit sensus. Et Iudei suo etiamnum expectato Messiae attribuebant, quem hominem de homine temporalem principem, μετὰ μεγάλης φαντασίας et δυνάμει regnaturum, ab Elia uengendum, sui ignorantem ante unctionem: aliis incognitum deblaterant. Vide Justin. Martyrem Contra Iudaeum Tryphonem. Nusquam vero memini legisse, a Iudeis Messiam suum Elimmenon appellatum, nisi apud ipsum hunc nostrum Euseb. lib. IV Demonstrat. ev. pag. 110, Διόπερ Χριστὸν καὶ ἡλειμμένον τὸν αὐτῆς

A non talis tantusque vates Isaias: non prophetarum concessus persuadere huic homini potuere, quo minus haec scriberet, et opinaretur. Imo ne quidem Iudei ipsi, apud quos, qui adhuc quidem exspectatur Christus, quem illi Elimmenon appellare solent, creditur habiturus regnum non desitutum, aut mortem ipse obitutus. Longe quidem istis deterior est qui non veretur impietatem fovere, cum de initio Dei Filii, tum de fine. Quem non potuit divinus Apostolus inflectere, ne eo usque prorumperet impietatis, dum ita loquitur: *Fidelis hic sermo est, si cum illo mortui simus, una cum illo vivemus: si sufferamus et conregnabimus*. ⁶⁶ Et haereditatem quidem nos futuros Dei docet, non tamen sine Christo. *Haereditatem, inquit, Dei: cohaereditatem autem Christi, si compatiamur, ut quoque conglorificemur*. ⁷⁰ Et rursus: *Si mortui sumus, inquit, cum Christo, credimus quod vivemus una cum illo; scientes quod Christus de mortuis suscitatus, non ulterius moritur, mors adhuc illi non dominabitur*. ⁷¹ et iterum: *Donum vero Dei est vita aeterna, in Jesu Christo Domino nostro*. ⁷² Vitam igitur aeternam non aliunde consequemur, quam per Christum Jesum Dominum nostrum. Et spes illa nos foveat, non solum quod vivemus, sed quod etiam cum illo una glorificabimur, et haereditatem una consequemur, et cum eo simul conregnabimus. Omnia enim nostra nobis proveniunt ab illa, quam habemus cum eo, communione: quod docet ipse Paulus ubi ait: *Fidelis Deus est, per quem vocati estis ad communionem Filii sui, Jesu Christi Domini nostri*. ⁷³ Quenam vero illa sit communio docet. Et suscitavit, ait, et sedere fecit illum a dextris, una secum in caelestibus in Christo Jesu, ut ostendat in venturis olim saeculis superabundantes divitias gratiae, in bonitate erga nos in Christo Jesu. ⁷⁴ Idem et de Salvatore eadem docuit ubi inquit: *Qui, quod maneat in aeternum, immutabile habet sacerdotium: unde et servare omnes potest qui accedunt per illum ad Deum, semper vivens, in eum finem, ut pro nobis intercedat*. ⁷⁵ ✠ Quin et Melchisedec mansurum sacerdotem in aeternum confirmat, eo quod assimile-

D χρίσεως μέτοχον ἀποκαλοῦσι. Et sic hoc loco in textu quoque scribendum; et pro illo Elimmenon in versione Uncium reponere. Erudite autem et pie disputat ad finem capitis, de aeterna subsistentia, regno perpetuo Filii Dei Eusebius, quod Marcellus vel sustulit, vel sustulisse ab eo signetur. M.—Supra vulgo ἡλειμμένον. dein vulgo καὶ εἰς τ. ἀ. ὁμοῦ om. Porro vulgo συμπάσχομεν et ἀπλῶς ζῆσαι et π. γὰρ ἡμῶν; dein κοιν. συνίστησι et συνήγ. φησὶν καὶ συνεχ. ἐκθεζῶν. — Paulo post vulgo τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον.

CAP. II.

*Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in Deo
existente.*

In eos postquam insultaverat qui Dei Filium vere filium existisse vivum arbitrabantur, suam ipsius opinionem profert totidem syllabis in hunc modum comprehensam: [R. XLII, coll. p. 116, D] « Quamobrem priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur, Verbum erat solummodo. Nam quid aliud erat priusquam nostram carnem assumeret humanam, id quod descendit in temporibus novissimis, quemadmodum ipse scribit; et id quod de Virgine nascebatur nihil aliud erat præter quam Verbum? » Pergens deinceps ait, æternum fuisse et ingenitum quoque definit. Scribit autem [R. XLVIII, coll. p. 116, D]: « Quocirca consensus audis Spiritus sancti, quo per multas et differentes personas, æternitati verbi testimonium perhibetur. » Et per hoc ipsum, incipit quidem ab æternitate verbi, hoc modo: *In principio erat Verbum: et Verbum erat apud Deum: et Deus erat illud Verbum* ⁷⁴. Ita tribus testimoniis se invicem consequentibus Verbi vult docere æternitatem. Post cætera subjungit [R. XLIII, coll. p. 81, D]: « Prius certe quidem, ut sæpenumero dixi, nihil aliud erat Verbum. » Et adjungit quod nec imago fuit Dei invisibilis, inquit: [R. LXXXII, coll. p. 24, B. 47, A] « Quocirca manifestum quidem est, quod Verbum ante nostri corporis susceptionem, ne quidem imago Dei fuerat invisibilis. » Et rursus post alia subinfert idem: [R. LXIX, coll. p. 104, A] « Quid erat igitur hoc quod descendit ante incarnationem? Omnino certe Spiritus fuit, si quid enim aliud dicturus est aliquis, non hoc dabit qui ad Virginem locutus est ad hunc modum angelus: *Spiritus sanctus superveniet in te* ⁷⁵: si autem Spiritum fuisse asserat, audi dicentem « Servatorem: *Spiritus Deus est* ⁷⁶: ubi cum li- quidissimo constet Servatorem ✕ de Patre locutum fuisse, Deus est spiritus, » convictus tenetur Marcellus existimasse, ipsum Patrem fuisse incarnatum. Cum sententiam adhuc apertius effert, ad hunc modum scribens: [R. XXXIX, coll. p. 116, D] « Discat igitur, Verbum Dei advenisse: non, ut illi volunt, Verbum catachrestice appellatum, sed revera qui exsistebat Verbum. » Addit iterum et ista antedictis: « Quod si de spiritu disquisitio instituat sola, unum atque idem, nec injuria, cum

A

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως Μάρκελλος ἐφ' ὧντι περὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου.

Ἐπισκέψας (37) τοὺς εἰρηκότας τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς υἱὸν εἶναι ζῶντα καὶ ὁρεστώτα, τὴν αὐτοῦ ὁδὸν φανεράν καθίστησιν αὐταῖς συλλαβαῖς γράφων οὕτως: « Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ καταλεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον. Ἐπεὶ εἰ ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ καταλεῖν ἦν ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. ὡς καὶ αὐτὸς γέγραφε, (38) καὶ τὸ γεννηθῆναι ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ Λόγος. » Εἰτα προῦν ἐξῆς, ἀδίδον αὐτὸν λέγει, ἀγέννητον αὐτὸν οὕτως ὁρίζομενος. Γράφει δὲ οὕτως: « Ἀκούεις τοῖνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸς διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων, τῇ τοῦ Λόγου μαρτυρούσης (38*) ἀδιδότῃ. » Καὶ διὰ τοῦτο ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἀδιδότῃς τοῦ Λόγου. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τρισὶν ἐπαλλήλοις μαρτυρίαις χρώμενος, τὴν ἀδιδότῃς τοῦ Λόγου δεικνύει βούλεται. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει: « Πρώτερον γὰρ ὥστερ πολλὰκις ἔφην, οὐδὲν ἕτερον ὁ Λόγος ἦν. » Καὶ προστίθῃσιν, ὅτι οὐδὲ εἰκὼν ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, φάσκων: « Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ Λόγος καθ' αὐτὸν, οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει: « Τί τοῖνυν ἦν τὸ καταλεῖν τοῦτο, πρὸ τοῦ ἐνανθρωπῆσαι; Πάντως που, φησὶ, Πνεῦμα. Εἰ γὰρ τι παρὰ τοῦτο ἐβόλοι λέγειν, οὐ συγχωρήσει αὐτῷ, ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκὼς ἄγγελος. » **C** *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ.* Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι φῆσαι, ἀκούε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, *Πνεῦμα ὁ Θεός.* Σαφῶς ἐντεῦθεν τοῦ Σωτῆρος περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος: « *Πνεῦμα ὁ Θεός, ἐλέγχεται Μάρκελλος αὐτὸν τὸν Πατέρα ἐνανθρωπηκέναι* (38**) εἰπὼν. 'Ὁ δ' ἔτι μάλλον φιλοτιμείται, γράφων ὡδε: « Καὶ μανθανέτω τοῖνυν Θεοῦ Λόγον ἐληλυθέναι, οὐ Λόγον καταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀλλ' ἀληθῆ ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις προστίθῃσι ταῦτα τοῖς εἰρηκμένοις: « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ πνεύματος ἐξέτασις γίνοιτο μόνῃ, ἐν καὶ ταῦτ' ἐικότως εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο· εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεία ἡ θεότης μόνῃ πλατύνεσθαι δοκεῖ· ὥστε εἰκότως μόνος ὄντως ἐστὶν ἀδιαίρετος. » Καὶ ἔτι μάλλον τοῦτο κατασκευάζει δι' ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς οὕτω γράφει: « Τὸ μὲν οὖν πρὸ τῶν αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φῆσαι ἀκολούθως εἰρηκέναι· δοκεῖ γέννημα γὰρ τὸ προελθὼν τοῦ προεμένου

✕ Ed. Paris., pag. 36. ⁷⁴ Joan. i, 1. ⁷⁵ Luc. i, 35. ⁷⁶ Joan. iv, 24.

(37) Vulgo, ἐπισκέψας.

(38) Καὶ αὐτὸς γέγραφε. Quis autem iste? certe Marcellus, cujus opinor, diversæ ῥήσεις hic recensentur, sed interim tamen hæc sunt ἀσύστατα. (Αὐτὸς Asterius R., qui infra τρόπων loco προσώπων coni.) Statim: forte ἀδίδον λέγει, καὶ ἀγέννητον αὐτόν. Quod negabat Eusebius Arianus, mox οὐδὲν ἕτερον ἢ Λόγος ἦν, et οὐ συγχωρήσει. M.

(38*) Vulgo μαρτυρήσας et dein ἐπ' ἀλλήλαις et πρότερον μὲν γ. et ἕτερον ὁ Λόγος; porro vulgo συ-

χωρῆσαι et φησὶν εἰ εἰρηκότος πν. et Πατὸς λέγοντος.

(38**) Ἐνανθρωπηκέναι. Hoc certe illi ascribitur, ut fuerit Praxeas, et Patropassionorum ἀποφάς, scilicet quia Λόγον æternum asserit: Spiritum fuisse docet, hoc est Deum. Quasi solus Pater foret Spiritus, hoc est Deus, quæ erat mens Eusebiana. M. — Mox vulgo ἀλλ' ἀληθῶς et εἰκότως μόνος παρήλῃται. Dein τοῦτον μὴ εἶναι εἰ ἀνθρ. φύσεως coni. K. et τὸν Θεὸν Θεοῦ Α. Mρ.

Addit ad ista revelans suam ipsius mentem, dum A
prosequitur: [R. XXVIII] « Sanctus apostolus et
discipulus Domini Joannes, æternitatis ipsius
mentionem faciens, verissimus adest testis de
Verbo, In principio, inquit, erat Verbum: et
Verbum erat apud Deum: et Deus erat Verbum.
Generationis Verbi nulla hic mentio: tantum
tribus continuo se sequentibus testimoniis usus,
confirmat illud, Verbum in principio exstitisse. »
Adjungit istis porro: [R. LXI] « Dispensationem
secundum carnem, homini scimus convenire:
æternitatem vero secundum spiritum Patri cre-
dimus adunitam. » Accedunt eisdem in processu:
[R. LXIV coll. p. 107 B] « Quod si ipsemet hoc
affirmet, inquit, Ego de Patre exivi, et venio⁸⁸,
et rursus, Verbum quod auditis non est meum,
sed Patris qui misit me⁸⁹; et, Omnia quæ Pater
habet mea sunt⁹⁰; manifestum est illud non
injuria dici, In me Pater est, et ego in Patre⁹¹: ut
in Deo subsistat Verbum illud, a quo hoc pro-
fertur. In Verbo autem illo Pater, quoniam Patris
potentia, Verbum est. Testis enim fide dignus,
eum Dei potentiam, et sapientiam Dei nomina-
vit. Non propter illam exactissimam consonan-
tiam, in omnibus verbis et operibus, ut Asterio
visum, Servator dixit, Ego et Pater unum
sumus⁹², verum ideo quod sit impossibile vel
Verbum dividere a Deo, vel Deum a Verbo sepa-
rare. Cum vero propter illam omnimodam conso-
nantiam Asterius putet Servatorem locutum ad
istum modum, nec animum ad secundam œcono-
miam advertens, veritatem voluit ediscere, ne-
cesse est ut illum commonesciam, docere Scri-
pturam expressissime, videri saltem aliquando in-
consonantiam esse. Quænam erat enim sub pas-
sionis tempore consonantia, cum diceret: Pater,
ei possibile est, transeat iste calix? et inferret:
verumtamen, non ut ego rolo, sed ut tu⁹³. Equi-
dem non erat consonantis dicere, imprimis,
Transeat iste calix. Nec cum consonantia quid-
quam habere commune videtur, quod sequitur:
✠ Non mea voluntas, sed tua fiat, Pater. Audis
autem, quod prima quidem facie littera denotet
inconsonantiam: Illo volente, hoc non volente:
Voluisse namque patrem, patet ex eo, quod fac-
tum fuit illud quod volebat: Non voluisse filium,

« θρώπων διαφέρειν γινώσκωμεν· τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα
« αἰδιότητα ἠνώσθαι τῷ Πατρὶ πιστοποιώκαμεν. »
Τούτοις προτὼν ἐξῆς ἐπιλέγει ταῦτα· « Εἰ οὖν αὐ-
« τὸς λέγει ταῦτα, (40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλ-
« θον, καὶ ἤκω· καὶ αὖθις· Ὁ Λόγος, ὃν ἀ-
« κούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός
« με Πατρὸς· καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ
« ἔστι, ὁλόν, ὅτι εἰκότως κάκεινο λέγει· Ἐν
« ἐμοὶ ὁ Πατὴρ, καθὼς ἐν τῷ Πατρὶ, ἵνα ἐν Θεῷ
μὲν ἢ ὁ Λόγος, ὁ τοῦτο λέγων, ἐν δὲ τῷ Λόγῳ ὁ Πα-
τὴρ· ὅτι δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος. Θεοῦ γὰρ
« αὐτὸν δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν ἀξιώπιστος εἰρηχε
« μάρτυς. Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὄν λόγους τε καὶ
« ἔργους ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἀστέριος ἔφη, ὁ
« Σωτὴρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν, ἀλλὰ
« διότι ἀδύνατόν ἐστιν, ἢ Λόγον Θεοῦ ἢ Θεὸν τοῦ ἑαυ-
« τοῦ μερίζεσθαι Λόγου. Ἐπεὶ εἰ διὰ (41) τὴν ἐν
« ἅπασι συμφωνίαν τοῦτο τὸν Σωτῆρα εἰρηκέναι
« Ἀστέριος οἰεῖται, καὶ μὴ τῇ δευτέρᾳ οἰκονομίᾳ
« προσέχων, τάληθες μηδέναι ἐθέλει, ἀναγκαζόν
« ἐστὶν ὑπομνήσαι αὐτὸν, πῶς ἐνίστε, τὸ κατὰ τὴν
« σὴν φαινόμενον ἀσυμφωνίαν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὕτω γὰρ
« ἡμᾶς τὰ ῥητὰ διδάσκει. Ποία γὰρ ἐν καιρῷ τοῦ
« πάθους συμφωνία τοῦτο λέγοντος· Πάτερ, εἰ θυ-
« νατόν, παραλθῆτω τὸ ποτήριον τοῦτο, ἐπιφέρου-
« τος δὲ κάκεινο, Πλὴν μὴ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς
« σύ; Οὐ συμφωνούντος γὰρ ἦν πρῶτον μὲν τὸ λέ-
« γειν, Παραλθῆτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐδὲν δὲ ἐχθ-
« μενον συμφωνίας καὶ τὸ ἐπιπερόμενον εἶναι δοκεῖ.
« Λέγει γὰρ, Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω,
« Πάτερ, θέλημα. Ἀκούεις ὅπως ἀσυμφωνίαν κατὰ
« τὸ φαινόμενον ἔηλοι τὸ γράμμα, τοῦ μὲν θέλοντος,
« τοῦ δὲ μὴ θέλοντος. Ὅτι μὲν γὰρ ἐβούλετο ὁ Πα-
« τὴρ, ὁλόν ἀπ' ὧν δ' ἐβούλετο γέγονεν· ὅτι δὲ οὐκ
« ἐβούλετο ὁ Υἱός, ὁλόν δι' ὧν παρατίθεται. Καὶ
« αὖθις, Οὐ ζητῶ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ ἐμὸν, ἀλλὰ
« τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Πῶς
« οὖν διὰ τὴν ἐν ἅπασι συμφωνίαν τὸν Σωτῆρα εἰρη-
« κέναι φησὶν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν; »
« Καὶ μετὰ βραχεία ἐπιλέγει· « Πῶς συμφωνίαν
« ἔχειν πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός δύναται, ἢ ὁ Πατὴρ
« πρὸς τὸν Υἱόν, τοῦ Υἱοῦ Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
« τὴρ, ἐμὰ ἔστι, λέγοντος; Ἀντικρυς γὰρ πλεονε-
« κτοῦντος ἦν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ λέγοντος,
« Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἔστι. « Τούτου
« γὰρ χάριν παρὲς τὸ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ

✠ Ed. Paris., pag. 38. ⁸⁸ Joan. xvi, 27, 28. ⁸⁹ Joan. x, 30. ⁹⁰ Matth. xxvi, 39.

⁹¹ Joan. xiv, 24.

⁹² Joan. xvi, 15.

⁹³ Joan. x, 38.

(40) Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω. Hoc ubi dictum sit a Servatore, nescio; Joan. xvi, 27, legitur, ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον. Ille μάρτυς ἀξιώπιστος, Paulus est, I Cor. i, 24. M. — Porro μένῃ pro μὲν ἢ Mr.; dein vulgo ἢ Λόγον Θεοῦ ἑαυτοῦ μὲρ.

(41) Ἐπεὶ ἰδία. Imo legendum, ἐπεὶ διὰ τὴν [ἐπεὶ εἰ διὰ ex codd. reposui]; nota est hæc Ariano interpretatio unitatis, Patris et Filii, de voluntate non natura aut essentia accipientium illud. Ego et Pater unum sumus (Joan. x, 30), τῇ δευτέρᾳ οἰκονομίᾳ, ἐστὶ τῇ ἐν δευτέρῳ, sed sorte legendum

κᾶν μὴ τῇ δευτέρᾳ, etc., πῶς ἐνίστε κατ' αὐτὴν, φαινόμενῃ ἀσυμφωνίᾳ ἐστὶν ἰδεῖν; vult Asterius in omnibus ubique συμφωνίας voluntatis summam apparuisse. Imo non inquit Marcellus. Erat quedam ἀσυμφωνία in passione declinanda, voluntatis nempe humanæ, a divina, conditionatæ, ab absolutæ. Locus est Joan. x, 30, celebratissimus per certamina Catholicorum veterum et recentiorum. Vide doctissimum Maldonatum. M.—Dein vulgo τὸν Σωτ. εἰρ. et ἐθέλοι; porro mss. ἱσ. κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσυμφ.; vulgo dein ἐστὶν ἰδεῖν.

κοινὰ ἔστιν εἰπεῖν, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ Α
 ἑμὰ ἔστιν ἔφη. Καίτοι οὐκ ἦν ἴδιον τοῦ συμφω-
 νούντος οὕτω λέγειν, ἀλλὰ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ
 Πατήρ, κοινὰ ἔστιν. » Εἰ γὰρ αἱ τῶν Ἀποστόλων
 πράξεις, τὴν τῶν τηλικαῦτα προσόντων τῇ πίστει
 συμφωνίαν ἐπαινοῦσαι, « Πάντα ἦν αὐτοῖς κοινὰ
 ἔφασαν, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων, τῶν συμφωνεῖν δυνα-
 μένων, κοινὰ εἶναι πάντα νομίζειν ὀφειλόντων,
 (42) πόσῳ μᾶλλον ἔδει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν
 κοινωνίας μετέχειν, εἰς δύο ὑποστάσεις διηρημέ-
 νους; Nunl δὲ ἐν μὲν τῷ λέγειν, Πάντα ὅσα ἔχει
 ὁ Πατήρ, ἑμὰ ἔστι, πλεονεκτῶν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα
 φαίνεται· ἐν δὲ τῷ φάσκειν, μηδὲ τοῦ αὐτοῦ Λό-
 γου Κύριον εἶναι, ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν Πατέρα,
 (Ὁ γὰρ Λόγος ὃν ἀκούετε, φησὶν, οὐκ ἔστιν
 ἑμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός) ἀφαι-
 ρεῖσθαι τὸν Πατέρα τὰ ἴδια τοῦ παιδὸς δεικνυσιν.
 Ἐκάτερα δὲ κατὰ τὴν Ἀστερίου οἵσιν οὐκ ἀκο-
 λούτως εἰρημένα φαίνεται. Ἐδει γὰρ τὸν συμφω-
 νούντα μὴ τὰ ἑτέρῳ προσόντα παρασπᾶσθαι δι-
 καία, πλεονεκτικὸν γὰρ τοῦτο γε, ἀλλὰ τὰ ἑκατέ-
 ρῳ προσόντα κοινὰ εἶναι νομίζειν. Ὡστε, ὅταν μὲν
 εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀποστέλλωμεν σάρκα, οὐχ
 ὥσπερ Ἀστέριος γέγραπεν, οὕτως εὐρήσομεν εἰ-
 ρηκότα τὸν Σωτῆρα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσ-
 μεν· εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, πάντως ἂν ἔφη· Ἐγὼ καὶ
 ὁ Πατήρ ἐν ἅπασι πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦμεν.
 Nunl δὲ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, ἔφη. Οὐ
 γὰρ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν λόγους τε καὶ ἔργοις ἀκρι-
 βῆ συμφωνίαν, ὡς αὐτὸς γέγραπεν, ὁ Σωτὴρ εἰρη-
 κεν, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν. Οὐκοῦν εἰ ἐν
 ἑκείνοις ἀσυμφωνία τις ἦν, ἀνάγκη δὲ τὸν δεσπό-
 την ἀληθεύειν, τὸν Σωτῆρα ἀκριδῶς εἰδέναι προσ-
 ἡκει, ὅτι, ἡνίκα ἂν Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν,
 λέγῃ, τηλικαῦτα οὐκ εἰς τὸν ἀνθρώπον ὃν ἀνελή-
 φεν ἀποστέλλων τοῦτο φησιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐκ τοῦ
 Πατρὸς προελθόντα Λόγον. Εἰ γὰρ τις ἀσυμφωνία
 εἶναι δοκοίη, αὕτη ἀναφέρεσθαι εἰς τὴν τῆς σαρ-
 κὸς ἀσθένειαν ὀφείλει, ἢν μὴ πρότερον ἔχων ἀνέ-
 ληφεν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ ἐνότης λέγοιτο αὕτη, τῷ Λό-
 γῳ διαφέρουσα φαίνεται. Ὅθεν οὐ μόνον τὸ, Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἔσμεν, εἰκότως ἔφη, ἀλλὰ κακεῖ-
 νο, Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὧν ἐμὴν εἰμι, Φίλιππε, καὶ
 λέγεις, Δεῖξόν μοι τὸν Πατέρα. Δῆλον, ὅτι οὐ τοῦ-
 τος τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς τὰ νοητὰ
 ὀρεῖν δυναμένους. Ἀόρατος γὰρ τοῖς τῆς σαρκὸς
 ὀφθαλμοῖς ὅτε Πατήρ ὑπάρχει, καὶ ὁ τοῦτου Λόγος.
 Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὄν συμφωνίαν τοῦτ' ἔφη
 πρὸς Φίλιππον. Τοσαῦτα εἰπὼν, ἐπαναλαβὼν ἐξ
 ὑπαρχῆς τὸν λόγον, τοῦτον δογματίζει τὸν τρέ-
 πον· Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις
 ἦν, ὡς εἰκὸς, ὅντος (43) ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ
 γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν ὁ Ἀστέριος πεπεί-

exinde liquet, ex eo quod declinat, et deprecatur.
 Atque alia vice, *Non quæro*, inquit, *meam volun-*
tatem, sed voluntatem Patris qui misit me **.
 Quomodo igitur propter illam ubique et per
 omnia consonantiam, Servatorem affirmat pro-
 nuntiasse, Ego et Pater meus unum sumus? Et
 paucis interjectis ait : [R. LXV] Quomodo erga
 Filium consonantiam habere Pater poterit, vel
 Filius erga Patrem, cum dixerit Filius, *Omnia*
illa quæ Pater habet, mea sunt? Est enim Filius,
 qui hoc modo loquitur, abundantior suo Patre.
Omnia quæ Pater habet, mea sunt, inquit, ideo
 non autem, *Omnia quæ Pater habet, communia*
sunt; cum dicendum ita esset illi, qui per omnia
 haberet cum suo Patre consonantiam : siquidem
 in Actibus apostolicis, ubi eorum qui ad fidem
 tunc accedebant, laudatur consonantia, *Omnia*
fuisse ipsis communia, dicitur **: et omnia sunt
 communia existimanda inter eos qui consonan-
 tiam inter homines amplectuntur : quanto magis
 par fuit, Patrem atque Filium communionem
 amplecti, qui in duas hypostases dividebantur?
 at nunc Filius quam Pater plus habere videtur,
 cum affirmet, *Omnia quæ Pater habet mea sunt*.
 In eo autem quod dicit, Verbum non esse sui
 Dominum, sed ipsius Patrem, (*sermo enim quem*
auditis, inquit, non est meus, sed Patris qui misit
me :) ostenditur Patrem a Filio auferre etiam illa
 quæ propria sunt. Neutrum istorum, ex Asterii
 sententia, recte dicitur. Par et æquum enim
 fuerat consonantem aliquem, nullo modo ad se
 trahere, quæ de jure alieri competeabant, avari-
 tiam quippe hoc denotat, sed quæ utrivis suppe-
 tiebant, illa esse communia arbitrari. Adeo ut cum
 humanam carnem intueamur, non quemadmodum
 Asterius scripsit, Dominum locutum inveniamus,
Ego et Pater meus unum sumus; si enim id vole-
 bat, omnino diceret, Ego et Pater in omnibus
 inter nos conspiramus : at nunc dixit, *Ego et*
Pater unum sumus. Igitur si aliqua inter eos
 extitisset inconsonantia, et fieri nequeat, ut
 Dominus mentiretur, certe est necesse intelli-
 mus Servatorem, cum diceret, *Ego et Pater*
unum sumus, hoc non dixisse ex intuitu hominis,
 quem assumpsit, sed Verbi e Patre prodeuntis.
 Nam si aliqua deprehendi inconsonantia posset,
 debet illa referri quidem ad carnis infirmitatem,
 quam cum prius non haberet, suscepit Verbum.
 Quod si unitas hæc dicatur, certe videtur ad
 Verbum esse referenda. Unde non istud tantum,
Ego et Pater unum sumus, merito dictum est ab
 illo, sed aliud insuper : *Tanto tempore fui vobis-*
cum, Philippe, et tu dicis: Ostende mihi Patrem **.

✠ Ed. Paris., pag. 59. ** Joan. v, 30. ** Act. II, 44; IV, 32. ** Joan. XIV, 9.

(42) *Νομίζειν ὀφειλόντων*. Ὀφείλει, statim, forte
 τῆς αὐτῆς κοινωνίας, αὐτῆς τῆς x. μ. καὶ εἰς δύο
 ὁπ. δ. M. — Supra vulgo ἐπαινοῦσα et infra nunl μὲν
 ἐν τῷ et ἀποστέλλωμεν et ἐν ἔσμεν· εἰ γὰρ omissis.

intermediis quæ codd. dant.

(43) Vulgo ὄντος post Λόγον et dein εἶναι δεῖ καὶ
 συνομολ. ἢ. αὐτὸς et πάντα ἐν αὐτοῖς ὑπὸ Θεοῦ.

« Nimirum non istis tantum oculis, sed intellectua-
 « libus, intelligibilia qui cernere possunt. Nam
 « corporeis oculis invisibilis est et Pater et Patris
 « Verbum. Non igitur ad hunc modum allocutus
 « est Philippum, propter illam in singulis conso-
 « nantiam. » Postquam tam multis hæc dixerat,
 resumpto ab initio sermone, ad hunc modum
 dogmatizat: [R. XCII coll. p. 104 D, 106 B.]
 « Ante omnem rerum productionem erat, ut
 « par est credere, quies in Deo, existente apud
 « eum intus Verbo. Nam si omnium rerum condi-
 « torem esse Deum Asterius credit (id quod ipse
 « nobiscum una constituitur: Deum nimirum sem-
 « per existentem initium suæ existentie non sorti-
 « tum: cætera quidem omnis ab illo producta
 « fuisse, et quidem producta de nihilo. Neque enim
 « credo, et illud professurus est, esse quædam
 « ingentia, nec dicturo crediturus: sed habere
 « persuasissimum, cælum, terram, et omnia in iis
 « a Deo fuisse producta) si credat, inquam, ista,
 « necesse est ut illud simul confiteatur, nihil pro-
 « prius aliud præter Deum existisse. Habet ergo
 « privatam suam quamdam opinionem sermo iste,
 « existens in Patre suo. » Hæc postquam dixerat,
 subinfert statim [R. XCIII]: « Concessam illi pote-
 « statem, gloriam Asterius nominavit; nec solum-
 « modo gloriam, sed et antemundanam gloriam:
 « non animadvertens, ante mundum conditum, præ-
 « ter unum solum Deum existisse omnino nihil. »
 Hæc Marcellus ubi dixerat, et sine ullo prætextu
 per illa Filium abnegaverat, ut nobis redderet per-
 suasissimum, quatenus Dei Verbum imaginaretur,
 mentem suam aperit dilucidius adhuc, et nostro
 verbo assimilat per omnia, in iis quæ ita scribit:
 [R. LV coll. p. 79 B, 114 D, 125 B] « Omnia qui-
 « dem quæ facta sunt, intelliguntur a Patre facta
 « esse per Verbum. Quocirca et sanctissimus Moy-
 « ses, angelum appellat hoc in loco Verbum, pro-
 « pterea quod non ob aliam causam apparuit, quam
 « ut Moysi renuntiaret illa quæ conducere sciebat
 « filiis Israel. Sciebat autem illud conducere, ut
 « crederent unum solum Deum esse. » Quocirca
 « et alloquitur illum, *Ego sum qui sum* »: ut ab
 « ipso cum recesserint, nullum esse Deum alium
 « arbitrentur. Proclive est autem istud cuicum-
 « que prudenti, ut arbitror, intelligere, ab exemplo
 « quodam exiguo et satis humili humano. Neque
 « enim possibile est, cuicumque, verbum hominis, vel
 « potentia, ab hypostasi separare. Unum est etenim
 « atque idem cum homine verbum suum; nec ullo
 « pacto aliter separandum, quam sola agendi opera-
 « tione. » Magis adhuc prodige suam mentem insinuat,

A « στευκεν εἶναι, ὅλον ὅτι συνομολογήσει ἡμῖν καὶ
 « αὐτός· τὸν μὲν δεῖ ὑπάρχειν, μὴ δὲ πώποτε εἶναι
 « ἀρχὴν λαβόντα· τὰ δὲ γεγενῆσθαι τε ὑπ' αὐτοῦ.
 « καὶ ἐξ οὗκ ὄντων γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ οἶμαι καὶ
 « τοῦτο πιστεύειν αὐτὸν τῷ λέγοντι εἶναι τινα καὶ
 « ἀγέννητα· ἀλλὰ ἀκριβῶς πεπεισθαι, ὅτι οὐρανός
 « τε καὶ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς
 « ὄντα ὑπὸ Θεοῦ γεγενῆσθαι. Εἰ τοίνυν τοῦτο πι-
 « στεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν κακῶς συνομολογεῖν, ὅτι
 « πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἶπεν οὖν τὴν οἰκίαν
 « δόξαν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ. » Καὶ ταῦτα εἰ-
 « πὼν, ἐπάγει μεθ' ἑτέρα· « Τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ
 « ἐξουσίαν Ἀστέριος δόξαν ὀνομάζει· καὶ οὐ δόξαν
 « μόνον, ἀλλὰ καὶ προχόσμιον δόξαν, οὐκ ἐνοῶν,
 « ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν
 « πλὴν Θεοῦ μόνου. » Ταῦτ' εἰπὼν ὁ Μάρκελλος,
 καὶ τὸν Υἱὸν δι' αὐτῶν ἀπακαλύπτως ἀρνησά-
 μενος, ἵνα ἡμᾶς ἀκριβῶς παίσῃ, ὅποιον εἶναι τὸν
 Λόγον τοῦ Θεοῦ ἔφρονει, σαφέστερον ἐμφαίνει τὴν
 διάνοιαν, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ ἀπεικάζων αὐτὸν, δι'
 ὧν ταῦτα γράφει· « Ὡς περ γὰρ τὰ γεγονότα
 « πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνε-
 « ται (44). Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἀγιώτατος Μωϋσῆς
 « ἄγγελον ἐνταῦθα ὀνομάζει τὸν Λόγον, ὅτι δι' οὐδὲν
 « ἕτερον ἐφάνη, ἀλλ' ἵνα ἀναγγεῖλῃ τῷ Μωϋσεῖ,
 « ταῦτα ἅπερ λυσitteλεῖν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἡπίστατο·
 « ἡπίστατο δὲ λυσitteλεῖν ἕνα Θεὸν εἶναι νομίζειν.
 « Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν, *Εγὼ εἰμι ὁ ὢν*, ἔφη, ἵνα
 « μὴδὲν ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἕτερον Θεὸν εἶναι διδάξῃ.
 C « Τοῦτο βῆδον, οἶμαι, τοῖς εὐφρονούσι, καὶ ἀπὸ μι-
 « κροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος
 « γινῶναι (45). Οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον
 « δυνάμει καὶ ὑποστάσει χωρῖσαι τινὶ δυνατόν. Ἐν
 « γὰρ ἔστι καὶ ταῦτ' ὁ ἀνθρώπου ὁ λόγος, καὶ οὐδ-
 « ἐνὶ χωριζόμενος ἑτέρῳ ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως
 « ἐνεργείᾳ. » Καὶ ἐπιδαψιλεύεται ἐτι μᾶλλον τὴν
 αὐτοῦ διάνοιαν ἐμφαίνων, δι' ὧν ἐξῆς τάδε φησὶν·
 « Οὐ γὰρ δὴ ἑτέρας ὀνομασίας, οἷον ὕλης ἢ ἄλλης
 « τινὸς ἀνθρωπίνης (46), ὁ Θεὸς ἐδεῖτο πρὸς κατα-
 « σκευὴν, ἀλλὰ ταύτης τῆς ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἑτοι-
 « μασίας. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς
 « προσούσης τῷ λόγῳ σοφίας ἐννοῆσαι περὶ τῆς
 « τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς τὸν Θεὸν, εἰκότως ἔφη·
 « *Ἦν ἵνα ἡτοίμαζεν τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐ-*
 « *τῷ.* » Καὶ προστίθῃσιν αὖτις ἐξομοίων τῷ ἀνθρω-
 « πίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ δεῖξαι αὐτὸν ἀν-
 « ὑπόστατον. Γράφει δὲ οὕτως· « Ἐνταῦθα *ἐγὼ εἰμι*
 « *ὁ ὢν*, λέγει μὲν τῷ Μωϋσεῖ ὁ Πατήρ. Λέγει δὲ,
 « ὅλον τὸν διὰ τοῦ Λόγου. Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ὁ Πατήρ
 « λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαί-
 « νεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ὅσα
 « μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θείοις ἀπεικάζει. Καὶ

✠ Ed. Paris., pag. 40. "Exod. III, 14.

(44) Διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. Deest, γεγενῆσθαι. Ἐνταῦθα, referebatur ad locum aliquem Scripturæ, quem in his suis excerptis retulit Eusebius. M. — Mox vulgo καὶ ἀγιώτ. et ἀναγγέλλῃ.

(45) Statim lege, οὐδὲ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον δυνάμει, ἢ καὶ ὑποστάσει χ. Impossibile est, ita

verbum ab homine suum separare, ut subsistat separatum. M. — Dein vulgo ἐπιδαψ. sine καὶ et δι' ἑτέρας.

(46) Ἡ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης. Deest aliqua vox fulciendæ sententiæ. M. — Dein vulgo πρὸς τὴν κατασχ. et προσηκούσης τῷ λόγῳ εἰ ἡτοίμασε.

« ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, ἅ
 « λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιοῦμεν (47)
 « λόγῳ. » Ἐκτα μεταξύ τίνα εἰπὼν ἐπιλέγει· Πῶς οὖν
 « Ἀστέριος, ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφόβως
 « ἀκολουθεῖν προσποιούμενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέρος τοῦτο
 « λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος Κύριος εἰς ἐστι·
 « Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω καὶ
 « οὐκ ἔστιν ἐπὶ πλὴν αὐτοῦ; Καὶ ἐπὶ εἰς ἐστι, καὶ πλὴν
 « αὐτοῦ ἕτερος οὐκ ἔστι. » Καὶ προῖον αὐτοῦ δισχυ-
 « ρίζεται φάσκων· « Οὐ καταχρηστικὸς λόγος ὀνομα-
 « σθεὶς, καὶ διαβραγῶντες οἱ ἑτεροδιδασκαλοῦντες
 « ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρ-
 « χων Λόγος· » καὶ προστίθῃσι· « Τί γὰρ ἕτερον
 « ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἢ κατὰ τὸν Λόγον;
 « Οὕτω δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ τοῦτι πρό-
 « τερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδὲνα τοῦ προτέρου
 « λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἰδέναι· ἄλλ' ἡμᾶς
 « τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης, καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου
 « μυστηρίου ἀπολαύειν νυνὶ (48). » Καὶ μετὰ ταῦτα
 « πάλιν ἀνθρωπίνῃ κέχρηται εἰκόνι, τοῦτον γράφων τὸν
 « τρόπον· « Τίς γὰρ οὕτως ἢ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἢ ἀν-
 « ὄρων δικαίων ἀξιόπιστος ἦν τὴν ἐκ προσώπου
 « τοῦ Θεοῦ ὁριθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι;
 « εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Λόγος ὁ συμπαράνους (49) καὶ συμ-
 « πλάττων πρὸς ὃν ὁ Πατήρ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον,
 « ἔφη, κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοιωσιν, οὐκ ὅν-
 « τος ἑτέρου Θεοῦ τοῦ συμπλάττειν αὐτῷ δυναμένου.
 « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, Θεὸς πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ
 « ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς ἕτερος οὐκ ἔστιν.
 « Οὕτε οὖν νεώτερός τις Θεός, οὔτε ἐστὶν ἄλλος τις
 « μετὰ ταῦτα Θεός ὢν, Θεῷ συνεργεῖν δυνατὸς ἦν.
 « Ἀλλ' εἰ τις, μικρῷ τινι καὶ ἀνθρωπίνῳ καθ' ἡμᾶς
 « παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ εἰκόνας, τὴν θείαν
 « ἐξετάζοι πρᾶξιν, ὥστερ ἂν τις ἀνδριαντοποιὶς ἐπι-
 « στήμιον ἀνὴρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος, πρῶ-
 « τον μὲν τοὺς τύπους αὐτοῦ καὶ χαρακτηρισ ἐν ἑαυ-
 « τῷ σκοπεῖ· ἔπειτα πλάττει καὶ καὶ μῆκος, ὅσον εὐ-
 « πρεπὲς, ἐννοεῖ, ἀναλογίαν τε τοῦ παντός, ἐν τῷ
 « καθ' ἑκάστον ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρόσ-
 « φορον ἐτοιμάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα
 « τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοίᾳ, καὶ νοητῶς ὄρεῖν
 « νομίσας, συνειδώς τε ἑαυτῷ συνεργεῖν τὸν Λόγον,
 « ᾧ λογίζεται, καὶ ᾧ πάντα πράττειν εἰσθεὶς, (οὐδὲν
 « γὰρ μὴ λόγῳ γινώμενον καλόν) ἀρχόμενος τῆς
 « αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς
 « ἕτερον, παρακαλεῖται λέγων· Ἄγε ποιήσωμεν (50).
 « Ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· οὕτως ὁ τῶν ὅλων δεσπότης
 « τῆς Θεός, τὸν ἐμψυχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα ποιών,
 « Ed. Paris., pag. 41. " Prov. viii, 27. " Gen. i, 26.

(47) Ἡμετέρῳ ποιοῦμεν. Non est plena redditio, adde, καὶ λέγομεν. M.— Dein vulgo τίνα λέγων ἐπιφέρει ἐὶ ἀρόδους mss. loco ἐμφ. Mox vulgo διαβραγῶντες et κατὰ Λόγον.

(48) Ἀπολαύειν νυνί. Non inepte, ἀπολαύοντες. Haec omnia ad nauseam usque repetuntur in sequentibus libris. M.— Dein vulgo τῇ χειρ. εἰκόνι et τῶν ἀνδρῶν et τοῦ Θεοῦ προσώπου.

(49) Vulgo te om., dein vulgo καὶ καθ' ὅμ. et ἄνδρ. π. τ. β.

(50) Ἄγε ποιήσωμεν. Hoc non probat Basiliius,

in sequentibus, inquit: [R. LIII coll. p. 125] Non certe indigebat Deus, appellatione alia, ut puta materiae, aut rei humane cujuscunque: sed illius solius apparatus, qui in ejus mente versabatur. Quandoquidem ergo impossibile fuerat, sine verbo, et verbo conveniente prudentia, Deum cogitare mundi affuisse conditurae, non immerito inquit: Cum praepraeares caelum, una aderam tecum. Adjicit denuo e similitudine humani verbi, et Verbum Dei esse, ut ostenderet illud minime subsistere. Scribit enim, Hoc in loco, ait, Ego sum qui sum, ad Moysen loquitur Pater. [R. LVI coll. p. 114 D, 118 B.] Loquitur autem quod constat, per Verbum suum. Quaecunque etenim loquitur Pater, haec ubique per Verbum suum locutus videtur. Hoc apparet, si parva licet magnis componere et divinis, et nobismetipsis. Nos etenim omnia, quaecunque volumus, quantum saltem in nobis est, facere et dicere, per nostrum verbum procuramus. [R. LXVIII coll. p. 132 C.] Ubi nonnulla interseruerat, subnectit: Quinam igitur Asterius, cum praese ferret simpliciter, et cum timore quodam sequi Scripturarum ductum, illam earum partem tamen non intelligebat, Dominus Deus tuus, iste Deus unus est. Deus, in coelis sursum, et super terram deorsum, nec alius adhuc est praeter illum? Unus est, inquit, et praeter illum non est alius. Pergens deinceps contendit vehementius: [R. XL coll. p. 116 C.] Non erat verbum, dictus catachrestice, rumpantur licet illi mentiendo, qui contrarium tuerentur, sed proprie et simpliciter erat Verbum. Adjungit: [R. XLV p. 144 B] Quid vero erat aliud mysterium illud absconditum, quam secundum Verbum Dei? Erat autem illud, ita olim in Deo absconditum prius, ut nullus plane apud populum priorem, perspicue illa cerneret quae ad Verbum pertinebant. Nos vero in praesenti fruimur divitiis gloriae ipsius et mysterii revelati. Humana demum utitur similitudine ad hunc modum scribens: [R. LII coll. p. 125] Quis vero fuit adeo dignus vel inter homines justos vel sanctos etiam angelos, poenam a Deo in illos destinatam amoliri? Verbum solum qui una aderat cum Deo, et una cum illo effigiarat hominem: ad quem dicebat Pater, Faciamus hominem, ad imaginem et similitudinem nostram, cum non exstaret aliquis alius Deus, qui cum illo una effigiarat posset. Ego

homil. 9 in Hexameron, Τίς γὰρ χαλκεὺς ἢ τέκτων, inquit, ἢ αὐτοτόμος, ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης μόνος καθήμενος, οὐδενὸς αὐτῷ συνεργούντος, λέγει αὐτὸς ἑαυτῷ, Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ συμπήσωμεν τὸ ἄστρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Haec latius ibidem contra Judaeos. Qui quod sequitur de animata statu hominis, sic expressit: Ἐμψυχον εἰκὼν ἐν μέσῃ τῇ κτίσει ἐκτορευθεὶς. M.— Statim vulgo πλάσωμεν, et infra λευκοτέραν et ὁ Θεός παντοκρ.

« enim, inquit, Deus sum primus: Ego Deus postre-
 « mus, et præter me non est alius Deus ¹. Non est
 « itaque junior Deus aliquis, nec in secundis positus
 « Deus aliquis, qui poterat una cum Deo operari:
 « sed veluti si quis parvo quodam utatur et humano
 « exemplo, ita rem istam examinet ad similitudi-
 « nem. Sicut si statuarum artifex excellens, statuari
 « conficere propositum habens, imprimis caracte-
 « ras ejus atque formas secum speculatur: latitu-
 « dinem deinceps et longitudinem decentem cogi-
 « tat, et totius proportionem sigillatim per partes
 « animo tenuis amussit atque exigit: tum demum
 « materiam, æs in procinctu comparat, et futuram
 « illam statuum animo suo delineatam complexus,
 « sibiique conscius, rationem intus suam, qua ra-
 « tiocinatur, et qua administra componit omnia (ni-
 « hil etenim pulchrum est, non secundum rationem
 « exasclatum) ubi manum admovere operi incipit,
 « ita tanquam alteram personam affatur: Age, fa-
 « ciamus, inquit: age effingamus statuam. Ad
 « eundem modum universorum Dominus Deus, vi-
 « ventem de terra statuum effinxurus, non ad alium
 « aliquem, sed ad suum ipsius Sermonem se com-
 « ponit, Faciamus, alens, hominem, non ad eum-
 « dem modum quo cætera: nam certe secundum
 « rationem universa formabantur. » Addit istis post
 alia: [R. CVIII] « Nunc autem sacris Scripturis
 « credo, quod unus sit Deus, et ejus Verbum Deus
 « e Patre quidem exiit, ut omnia per illum fierent.
 « Post judicii tempus et rerum omnium restaura-
 « tionem, et oppositæ potestatis eujuscunque amo-
 « litionem, tunc subjicietur ipse illi, qui ei subjecit
 « omnia ², Deo et Patri, ut ad eum modum sit in
 « Deo demum Verbum, quo prius olim fuerat, quam
 « mundus crearetur. Nam cum prius nihil prorsus
 « exstaret nisi solus Deus, condenda autem essent
 « omnia per Verbum, prodiit Verbum virtute præ-
 « ditum operatrice: Verbum inquam illud quod in
 « Patre fuit. » Rursus autem eandem sententiam
 explicatius ponit in sequentibus: [R. LIV coll. p. 117

D, 163 A] « Prius enim quam mundus conderetur, erat Verbum in Patre suo. Cum vero Deus omnipo-
 « tens statueret omnia quæ in cælo sunt, et in terra, condere: mundi creatio illa indigebat operatione
 « effectiva. Idcirco, cum præter Deum nihil prorsus esset, (nam est positum illud in confesso, universa
 « fuisse ab illo condita) tunc procedens Verbum fiebat mundi conditor, quod prius intus intellectu-
 « ter residens, Ipse fuit. » Et rursus post omnia addit: « Hanc ob causam non se nominat Filium Dei,
 « sed hominem: » ut ita hominem, per communionem cum ipso copulatum, fieri procuraret Filium Dei:
 « et finita hac dispensationis actione, iterum velut Verbum aduniatum Deo adimplens quod dictum est
 « ab Apostolo, Tunc et ipse subjectus erit illi, qui omnia ipsi subjecerat, ut sic Deus fiat omnia in
 « omnibus³. Tunc enim erit idem quod prius fuerat. » Tam multis Marcellus illud egit, ut revelata facie
 Dei Filium ejuret. Si enim unus atque idem erat Deus, et quod in Deo erat Verbum, et nemo unquam
 sibi metipso existat Pater, ut nec Filius quisquam sibi ipsi, qui unus esset, unus autem solus erat et
 ipsemet suo Verbo Deus, apparet quod non erat Pater, cum nondum exstaret ipsius Filius: item,
 quod non erat Filius, cum nondum exstaret Pater.

Ex antedictis ideo cognoscimus quæ et qualia iste
 homo commentatus est, de Verbo Dei non existente,

« οὐκ ἄλλω τινι ἀλλὰ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ παρακαλεῖται
 « λέγων· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον οὐ τὸν αὐτὸν τοῖς
 « ἄλλοις τρόποι· λόγῳ γὰρ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις. »
 « Καὶ τοῦτοις μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει· « Νυνὶ δὲ πιστεύω
 « ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τοῦτου
 « Λόγος Θεός προήλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι'
 « αὐτοῦ γένηται. Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως,
 « καὶ τὴν τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν
 « τῆς ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς
 « ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, Θεῷ
 « καὶ Πατρὶ, ἵν' οὕτως ᾗ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὥστερ καὶ
 « πρότερον ᾗν, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. Οὐδενὸς γὰρ
 « ὄντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ
 « Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προήλθεν ὁ Λόγος δρα-
 « στικῇ ἐνεργείᾳ, ὁ Λόγος οὗτος τοῦ Πατρὸς ὢν. »
 B « Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τιθεῖσι λέ-
 γων· Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, ᾗν ὁ Λόγος ἐν τῷ
 « Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ Θεός παντοκράτωρ πάντα τὰ ἐν οὐ-
 « ρανόις καὶ ἐπὶ γῆς προῦθετο ποιῆσαι, ἐνεργείας ἡ
 « τοῦ κόσμου γένεσις ἰδεῖτο δραστικῇ· καὶ διὰ τοῦτο,
 « μηδενὸς ὄντος ἑτέρου πλην τοῦ Θεοῦ, (πάντα γὰρ
 « ὁμολογεῖται ὅτ' αὐτοῦ γεγεννησθαι), τότε ὁ Λόγος
 « προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότε-
 « ρον ἔνδον νοητῶς ὀνομάζων αὐτόν. » Καὶ αὖθις μετὰ
 πάντα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὕλην Θεοῦ
 « αὐτὸν ὀνομάζει, ἀλλ' ἄνθρωπον, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης
 « ὁμολογίας θέσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν πρὸς αὐτόν
 « κοινωνίαν υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ· καὶ μετὰ
 « τὸ τέλος τῆς πράξεως αὖθις, ὡς λόγος, ἐνωθῇ τῷ
 C « Θεῷ, πληρῶν ἑκείνου τὸ ὅτι τοῦ Ἀποστόλου προειρημέ-
 « νον. Τότε αὐτὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐ-
 « τῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾗ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός (51).
 « Ἔσται γὰρ τῆνικαῦτα τοῦθ' ὅπερ πρότερον ᾗν. » Διὰ
 τοσούτων Μάρκελλος τυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν ὕμνον τοῦ
 Θεοῦ ἐξωμύσματο. Εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτ' ᾗν ὁ Θεός, καὶ
 ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, οὐδεὶς δὲ πῶποτε αὐτὸς αὐτοῦ γέ-
 νοιτ' ἂν Πατὴρ, ὡς οὐδ' αὐτὸς αὐτοῦ υἱὸς ὢν καὶ
 μόνος, εἰς δὲ μόνος ᾗν, καὶ αὐτὸς τῷ αὐτοῦ Λόγῳ ὁ
 Θεός, ὅλον ὡς ὁ Πατὴρ ᾗν, μὴ ὑπάρχοντος αὐτῷ
 Υἱοῦ· οὕτε Υἱός, μὴ ὁφειστὸς αὐτῷ Πατρί.

Ὅποια μὲν οὖν περὶ τοῦ μηδὲ εἶναι, μηδὲ προϋφε-
 στάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, ψιλὸν δὲ Λόγον ἔνδον

✠ Ed. Paris., pag. 42. ¹ Dent. iii, 24; iv, 39. Isa. lxxviii, 12. ² I Cor. xv, 28. ³ Ibid.

(51) Πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Imo Θεός, apud Apostolum et de sententia Marcelli. M. — Supra

vulgo αὐτῷ πάντα et infra αὐτῷ et τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

ὁπαρχειν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτον ποτὲ μὲν ἡσυχάζειν, ποτὲ δὲ ἐνεργεῖν δραστικῇ δυνάμει, διεξήλθεν ὁ ἀνὴρ, ἐγνωμεν διὰ τῶν προκειμένων (52). Ταῦτα δὲ αὐτὰ πολλάκις καὶ διαφόρως τῇ αὐτοῦ παραθέμενος γραφῇ, πολὺν σωρὸν (53) περιττῶν ῥημάτων συνεφόρῃσε τῷ συγγράμματι. Ἀλλ' ἡμεῖς γε τοῖς αὐτοῦ καθ' αὐτοῦ ἐλέγχους, ἐξ ὧν παρέθετο φωνῶν ἀρκεσθέντες, οὐδ' ἀντιβήσεως ἀξιῶμεν τὴν τοῦ Ἰουδαίου τούτου δόγματος ἀτοπίαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὰ εἰρημένα τῷ αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἐνεργεῖα (54) μόνῃ φησὶν ἀνελιφέναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, μεταβάτες, φέρ' ὅσῳ ὅπως τὴν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φερομένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα μεταφέρει· αὐτὸν μὲν τὸν ἀληθῶς προόντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνούμενος, τὴν δὲ σάρκα θεολογῶν, ἣν μικρὸν ὕστερον ἔρημον ἔσεσθαι τοῦ Λόγου, ὁ ἀνευλαβὴς ὠρίετο.

men sine metu et pietate, mox a Verbo deserendam esse definivit.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἐφρόνει Μάρκελλος περὶ τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνελίφειν ὁ Λόγος.

«Ὁ μὲν γὰρ (55) Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴδὲν ἕτερον ὡς ἡ Λόγος· ὁ δὲ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ὡς πρότερον, γέγονεν ἄνθρωπος (56), ὡς διδάσκει ἡμᾶς Ἰωάννης λέγων· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τοῖνον τοῦ Λόγου μνημονεύον φαίνεται μόνον· εἴτε γὰρ Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἡ θεία Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐκ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δέ τις καὶ πρὸ τῆς Νέας διαθήκης τὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὄνομα ἐπὶ τοῦ Λόγου μόνον δεικνύονα δύνασθαι ἐπιγγέλλοιτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον, (57) ὥσπερ καὶ ἀπὸ τούτου ὄφλον· Παρέστησαν γὰρ, φησὶν, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό, κατὰ τὸ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπάγει· Εἰκότως οὖν, πρὸ τῆς καθόδου, ὅπερ πολλάκις (58) ἔφαμεν, Λόγος· μετὰ δὲ τὴν καθόδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπηγοριῶν τε-

Ed. Paris., pag. 43. * Joan. 1, 14. * Psal. 11, 2.

(52) Ἐγνωμεν διὰ τῶν προσημειωμένων. Certe, si hæc Eusebius bona fide et sincera de Marcelli scriptis nobis enarravit, negari non potest neque debet, pestilentissimum hæreticum, sub persona orthodoxa delituisse. Et mirum est, potuisse hominem adeo aperte impium latere tamdiu, tam vehementer fallere adeo oculos et lynceos veritatis hyperaspistas, Julium dico et Athanasium imprimis. Sed nihilo magis orthodoxos Eusebius, ut meo animo verissime illustrius Baronius assererat. Justo etenim Dei iudicio, qui semel ab ecclesiastica fide, et Ecclesiæ antiquissima traditione recessere, singuli dissentiunt inter se, nec usquam consistent, cum sit πολυσχιδὲς τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον, ut observat Theodoret., ἀπλὴ δὲ ἡ ἀλήθεια. Πᾶσι πρὸς ταύτας αἰρέσεις μαγόμεναι, περὶ ὧν ἐπλάσαν ἑκάστη κακίῳ, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδει τοῖς συνεδήθησαν ἀλλήλαις, ut Athan., vere. Rationem habes apud B. Iguatium, ποικίλος ἐστὶν ὁ τῆς κακίας στρατηγός. Κλεψίνους ἀπτατος, αὐτῷ ἐναντίας, καὶ ἄλλα προβαλλόμενος, ἕτερα δεικνύς. M.

(53) Πολλὴν σωρὸν. Nec minus laborat hoc vitio Eusebius, qui σωρὸν illa ipsa, vices, trices, reposuit, ῥημάτων ποταμὸν, refutationis solidæ vix

A nedom præexistente, sed quod nudum Verbum in Deo exstaret, ita ut interdum conquiesceret, aliquando autem activa virtute operaretur. Atque hæc non semel, sed diversis modis et temporibus suis scriptis interspersit, adeo ut verborum supervacaneorum struem ingentem per syngramma illud suum accumulaverit. Nos autem contenti e vocibus ipsius refutationem illius scripti contuimus, hujus dogmatis Judaici absurditatem nulla dignabimur responsione. Hinc porro transvecti, ad illa quæ dicuntur ab eo de carne quam Verbum illud quod in Deo erat, ut ipse loqui amat, sola suscepit operatione : aegedum, dispiciamus, qualiter eam, quam in sacris Scripturis reperimus de Filio Dei unigenito theologiam, ad carnem traducit, quam assumpsit : ipsum quidem, qui præexistebat, Dei Filium abnegans, carnem vero delicans ; quam ipsam tamen

CAP. III.

Quid Marcellus sentiebat de carne illa, quam assumpsit Dei Verbum.

[R. XXXVI] « Erat in principio Verbum, nec aliud erat quam Verbum. Homo autem Verbo ἁ συνῆνιτος, cum non fuisset prius, factus est homo : hoc nos Joannes docuit, inquit : Et Verbum caro factum est ». Verbi solius mentionem ideo facit tunc ; sive enim nominis Jesu meminerit, seu etiam Christi Scriptura sacra, videitur illud Verbum nominare velle, quod deinceps cum humana carne fait. Si quis vero audeat profiteri, reperturum se nomen illud Jesu de Verbo solo usurpatum, extra Scripturam Testamenti Novi, id ad morem prophetarum prædictum sic inveniet. Liqueat autem hinc ipsum : Astiterunt reges terræ, et principes in unum conserunt adversus Dominum, et adversus Christum ejus ». Post pauca pergit : [R. XLIV coll. p. 82A] Non igitur merito, quod sæpe diximus, ante descensum ad homines dicebatur Verbum, post descensum et carnis assumptionem, nominibus diversis agno-

σταλαγμὸν suppeditans. M.

(54) Ἦν ἐνεργεῖα. At hoc nusquam ponitur a Marcello : vere enim carnem assumpsisse credidit Servatorem, sed eis ἐνεργεῖαν μόνην. Quippe quam destitutum olim relicturus erat, ubi Patri in manus omnia tradiderat. M.

(55) Vulgo γὰρ οἱ.

(56) Ἀρδ. del. R ; dein vulgo διὰ τούτων. Mox γὰρ οὐοῖς εἴτε χρ. R ; dein vulgo μετὰ τὸν τῆς ; dein Χριστοῦ ἡ Υἱοῦ ἐτῶν μὲν δεικνύ. R ; cæterum cf. p. 82 A.

(57) Προφητικῶς εἰρημένον. Hoc certum est, a Davide propheticè dictum esse, quemadmodum etiam exponit B. Paulus. Sed quid ad sententiam Marcelli? Contra omnes autem hæc de Verbo strophas, ἀπαρνητολογίας, legendus Basilii in homil. in illud Joannis 1, 1, In principio erat Verbum, pag. 502, edit. ult. Parisiens. M.

(58) Ὅπερ καὶ πολλάκις. Defectiva sunt : tale aliquid supplendum est, ὅπερ καὶ πολλάκις εἰρηκα, λόγος μόνος ἦν, id enim tuebatur ille. Statim legend. διαφόρων ἐπηγοριῶν τετύχη. M. — Delevi καὶ eladdidi ἔγραψεν cum codd. Dein vulgo διαφόρος.

scebatur. Hic observa mihi autem, qualiter Marcus cellus nomen Jesu et Christi, et cæteras quoque appellationes, non de Verbo contendit usurpari, sed tantum de carne, quam assumpsit Verbum. Idque quoniam ubi carnem rejicit, demum in Christum Dei impius reperitur: pergit adhuc, et de corpore Servatoris ad hunc modum scribit: [R. VIII] « No-
hoc ipsum immerito arbitretur Asterius, si poste-
rior existens suo corpore ad antiquitatem aspirare
nequeat, sed recordeur, quod utcumque contingat,
humanam istam carnem posteriorem esse, nihilo-
minus qui illam per sanctissimam Virginem assu-
mere dignatus est, Verbum Dei, adunito illi suo,
quod erat, hominem illum suum universæ creaturæ
Primogenitum reddiderit, et rerum omnium princi-
plum volens constituerit, earum quæ in terris sunt,
et quæ in cælis. » Hæc qui scripsit, commemorat ali-
quanto post Apostoli verba, quibus Filii constabili-
divinitatem: illa nimirum, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa, in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse ante omnes, et omnia in ipso constant*. Hæc omnia ad carnem dicta refert, nec erubuit has voces apostolicas de illa carne dictas interpretari, de qua ipsa in sequentibus ad hunc modum scribit [R. CIV]: « Si fateatur ideo Servator, car-
nem non prodesse, unde sit, ut caro, quæ et orta
est de terra, et nihil prodest, cum profuerit nihil,
in futuro sæculo Verbo assistat? » (cf. p. 182 A)
Iterum de eadem illa ita inquit: « Quomodo par fuit
ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum
existat forma servi, Verbo permaneat adunita.
Certe nequit fieri. » Et tamen ille ipse qui de
carne ita scripsit, in præsentem illam vocat imagi-
nem Dei, et omnis creaturæ primogenitum; ipsam
ante omnia existisse dicit: et in illa condita fuisse
universa docet, cum quæ in terra sunt, tum quæ in
cælis, thronos, dominationes, principatus, potesta-
tes. Verba illius sunt [R. IV-VII]: « Si ipse sit
omnis creaturæ primogenitus, et in ipso condita
sunt universa, intelligere nos oportet, Apostolum
in præsentem mentionem facere de illa secundum
carnem dispensatione. » Confirmat hoc adjectis
et istis: « Vocatus est autem omnis creaturæ pri-
mogenitus, non ut illi arbitrantur, quod ante

✠ Ed. Paris., pag 44. * Coloss. 1, 16, 17.

(59) *Εἰς αὐτὸν ἀσεβῶντα*. Satis liquet, legend. εἰς αὐτὸν ἀσεβῶν τὸν [sic codd.] Χριστόν. Nempe quod ipsius corpus nihil aut nihili futurum erat, abunde Δόγῳ ad Deum, in quo prius erat. M. — Dein vulgo μετὰ δὲ τὰ λεγόμενα.

(60) *Αὐτοῦ σώματος*. Imo σῶμα. Pro σημαίνει, legendum est συμβαίνει. M. — Sic et R, qui dein τῆς αὐτῆς αὐτῷ et ἀρχῆς pro ἀρχαιότητος et εἶτι εἰ καὶ et om. ἀπειράσαστο. Dein vulgo μόνων correxi in μόνον ex codd. qui et συμβαίνει dñt.

(61) *Ἐν αὐτῷ*. Chrysostomus exponit εἰς αὐτόν. Utrovis modo, impietatem arguit hujus Ancy-

ritani, qui ad humanitatem retulit hanc prærogati-
vam. M. — Mox vulgo ἐκτίσθη καὶ.
(62) *Αὐτῷ λυσitelούσαν*. Requirit sensus ut legamus, αὐτῷ ὡς λυσitelούσαν, aut, μηδὲν αὐτῷ λυσitelούσαν. M. — Imo ὡς αὐτῷ, cf. p. 176 B. Infra vulgo οὕτως εἰ πρωτ. et ἐστὶ πάσης εἰ πρωτ. οὖν πάσης εἰ ἀναφ. καὶ προσέχων εἰ δικαίος γραφ. et τριδῶν, ποτὶ ἐκτίσεν ἐμὲ εἰ περὶ τοῦ τ. γ. π.
(63) *Ὡς αὐτοὶ οἰοῦνται κτίσιν*. Arianos intel-
ligit, qui Christum etiam secundum naturam divi-
nam, licet ante sæcula conditam, intelligebant crea-
turam, et sic πρωτότοκον. M.

τύχηκεν, ἐπειδὴ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Τῆραι ὅπως διὰ τούτων Μάρκελλος τοῦ Ἰησοῦ καὶ Χριστοῦ ὄνομα, καὶ τὰς λοιπὰς προσηγορίας, οὐ βούλεται κεῖσθαι ἐπὶ τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἥς ἀνέληφεν.

Ἀναγκαῖα δὲ ἡ ἐπιτήρησις, ἵν' ὅταν αὐτὸς πάλιν ἀποβάλῃ τὴν σάρκα, ἐλέγχονται ἀσεβῶν (59) τὸν εἰς αὐτὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ τὰ προλεχθέντα ἐξῆς προ-
ῶν, τὰ περὶ τοῦ σώματος τοῦ Σωτῆρος, τοιαῦτα γρά-
φει: « Καὶ μὴ τοῦτο ἀπίθανον εἶναι νομίζετω Ἀστε-
ριος, εἰ νεώτερον ὃν αὐτοῦ σώματος (60), αὐτῆς τυ-
χεῖν ἀρχαιότητος ἐδυνήθη· ἀλλ' ἐννοεῖτω, καὶ ὅτι
ἐμάλιστα τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα νεωτέραν εἶναι συμ-
βαίνει, ὅμως ὁ ταύτην ἀναλαβεῖν δι' ἀγνῆς ἀξιώσεως
Παρθένου Λόγος, ταύτην τὸ ἑαυτοῦ ἐνώσας, οὐ μόνον
Πρωτότοκον πάσης κτίσεως τὸν ἐν αὐτῷ ἀνθρώπων
ἐκτισθέντα ἀπειράσαστο, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν πάντων
αὐτὸν εἶναι βούλεται, οὐ τῶν ἐπὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ
τῶν ἐν οὐρανοῖς. » Τοιαῦτα εἰπὼν, μεθ' ἑτερα τὰς
ἀποστολικὰς φωνὰς, δι' ὧν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θεολο-
γεῖ, φάσκων, « Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀορά-
του, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν αὐτῷ (61)
ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ
ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρ-
χαὶ, εἰτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς
αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ περὶ πάντων, καὶ τὰ
πάντα εἰς αὐτὸν συνέστηκε, ἐπὶ τὴν σάρκα ἀνα-
φέρει· οὐκ ἐρυθρίων τὰς τοιαύτας τοῦ Ἀποστόλου
φωνὰς ἐκλαμβάνειν ἐπὶ τὴν σάρκα, περὶ ἥς προῶν
αὐτὸς Μάρκελλος ταῦτα γράφει: « Εἰ οὖν ὁ Σωτὴρ
ὁμολογῇ τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν
ἐκ γῆς τε οὖσαν, καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν ἐν τοῖς μέλλου-
σιν αἰῶσι ὡς αὐτῷ λυσitelούσαν (62) συνεῖναι τῷ Λό-
γῳ; » Κἂν αὖτις περὶ τῆς αὐτῆς σαρκὸς ἐπιλέγει·
« Πῶς ἔδει τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἣν ἀνέληφεν ὁ Λό-
γος, μορφὴν οὖσαν δούλου συνεῖναι τῷ Λόγῳ; Διὸ ἀδύ-
νατον γένεσθαι ἄν. » Ἀλλ' ὁ τοιαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς
εἰπὼν νῦν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐτὴν λέγει, καὶ Πρωτότο-
κον πάσης κτίσεως, αὐτὴν τε οὖσαν περὶ πάντων, καὶ
πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, θρόνους,
κυριότητας, ἀρχάς, ἐξουσίας, ἐν αὐτῇ ἐκτίσθαι. Γρά-
φει δὲ οὕτως: « Οὐκοῦν Πρωτότοκος μὲν ἐστὶν ἀπάσης
ἐκτίσεως αὐτὸς, ἐν αὐτῷ δὲ ἐκτίσθη τὰ πάντα, προσ-
έχει εἰδέναι ἡμᾶς, ὅτι περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκono-
μίας αὐτοῦ, ὁ Ἀπόστολος νυνὶ μέμνηται. » Καὶ
ἐπιθεβαίοντες τὸν λόγον, ἐπιφέρων ἐξῆς: « Πρωτότοκος
οὖν ἀπάσης κτίσεως διὰ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν
ὀνομάσθη, οὐ διὰ τὴν πούστην, ὡς αὐτοὶ (63) οἰο-
ν- »

« ται, κτίσιν » καὶ ἐπιλέγει· « Οὐ τοίνυν οὗτος ὁ Α
« ἀγιώτατος Λόγος πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Πρωτό-
« τοκος ἀπάσης κτίσεως ὀνόμαστο (πῶς γὰρ δυνατόν
« τὸν ἀεὶ ὄντα πρωτότοκον εἶναι τινος;) ἀλλὰ τὸν
« πρῶτον καὶ νῦν ἄνθρωπον, εἰς ὃν τὰ πάντα ἀνακε-
« φαλαιώσασθαι ἐβουλήθη ὁ Θεός, τοῦτον αἱ θεαὶ
« Γραφαὶ Πρωτότοκον πάσης ὀνομάζουσι κτίσεως. »
« Καὶ αὖθις ἐπιφέρει· « Ἀκούεις ὅπως οὐ μόνον ταῦ-
« τα, ἀλλὰ καὶ τὰ προϋπάρχοντα ἐν τε οὐρανοῖς καὶ
« ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν καὶ νῦν κτίσιν ἐκτί-
« σθαι συμβαίνει. » Ταῦτα μὲν οὖν δι' ὧν Πρωτότο-
« κος πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα αὐτὸν ὀνομάσθαι
« εἰρηκε. Θέα δὲ ὅπως καὶ τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρ-
« χὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάλιν ἐπὶ τὴν σάρ-
« κα ἀναφέρει· μὴ προσέχων τῇ θεῇ Γραφῇ ἐκ προσ-
« ὤπου τῆς σοφίας ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦτον λεγού-
« σι τὸν τρόπον· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βου-
« λην, καὶ ὁδῶν, καὶ ἐννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην·
« δι' ἐμοῦ βασίλεις βασιλεύουσι, καὶ οἱ θυρόνται
« δικαιοσύνην ᾠδοῦσιν. Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἡ αὐτὴ
« Σοφία· Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀνὰ
« μέσον τρίβων δικαιοῦματος ἀναστρέφομαι, ἵνα με-
« ρίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξίαν, καὶ τοὺς θη-
« σαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγ-
« γείλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύ-
« σω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Κύριος ἐκτίσέν
« με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ
« αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν
« ποιῆσαι· καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς (64). Οἷς μὴ βουλῆθεις
« τὴν διάνοιαν ἐπιστῆσαι Μάρκελλος, ἐνδὲς δὲ μόνου γενό-
« μενος σκοποῦ, τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
« τὴν προκειμένην θεολογίαν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρει,
« καὶ τὴν εὐθείαν παρεκτραπείς ὁδὸν, ἀνοδίαν ἑαυτοῦ
« ἐπενόησε γράφων κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ τοίνυν κε-
« φάλαιον τοῦτ' ἐστὶ Παροιμία, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς
« θεότητος, ὥστερ αὐτοὶ νομίζουσι, τοῦ Σωτῆρος
« ἡμῶν παραστῆσαι βουλόμενον, Κύριος ἐκτίσέ με,
« ἐφη· ἀλλὰ τὴν δευτέραν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν·
« διὸ καὶ κτίσεως μέμνηται προσφῶρος τῆς ἀνθρω-
« πίνης σαρκός. » Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει· « Οὐκ οὖν (65) ἡ
« κτίσις τῇ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ διαφέρει πράγμα-
« τεία. Διὸ φησι· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν
« αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ ἐκτίσέ με, δηλονότι
« διὰ τῆς παρθένου Μαρίας, δι' ἧς ὁ Θεός ἐνώσας τὴν
« ἀνθρωπίνην σάρκα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ προέβλετο. » Καὶ
« μεθ' ἑτέρα προστίθησι λέγων· « Τούτου τοίνυν οὐ-
« τως ἔχοντος, ἀκόλουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ
« παροιμιωδῶς εἰρημένον τοῦτ' κεφάλαιον· Κύ-
« ριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ.
« Ἐκτίσε γὰρ ἀληθῶς, τὸ μὴ ὃν πεπονηκώς, ὁ δε-
« σπότης ἡμῶν Θεός οὐκ οὖσαν τὴν σάρκα, ἣν ἀνελη-
« φαν ὁ Λόγος. » Καὶ ἐπιφέρει αὖθις λέγων· « Οὐκ-
« οὖν τοῦτ' ἐστιν, ὁ Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν
« ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ἐπάγει δὲ, Πρὸ

« omnia ipse conditus sit, sed propter illam suam
« secundum carnem generationem. » Addit autem:
« Quocirca sanctissimum istud Verbum, non dice-
« batur ante suam incarnationem, omnis creaturæ
« Primogenitus. Nam quomodo fieri poterat, ut is
« qui semper erat, alicujus esset primogenitus? sed
« primus ille novus homo, in quem omnia volebat
« Deus recolligere, is in sacra Scriptura nominatur,
« omnis creaturæ Primogenitus. » Inferit tum: « Au-
« dis, ut non solum ista, sed et illa omnia præexsi-
« stentia sive super terram seu in cælis, in illo se-
« cundum novam hanc creationem condebantur. »
« Atque hæc sunt illa quibus pronuntiat illum dictum
« omnis creaturæ Primogenitum propter assumptam
« carnem. Vide autem qualiter ad carnem quoque et
B illud referat, Dominus condidit me principium via-
« rum suarum, ad opera sua: et sacram Scriptu-
« ram attende, in Proverbiis hoc modo loquentem:
« Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum
« cogitationibus: per me reges regnant, et legum con-
« ditores iusta decernunt. » Quibus eadem Sapientia
« hæc annectit: In viis justitiæ ego ambulo: et con-
« versor in medio semitarum æquitatis, ut dividam
« existentiam diligentibus me, et thesaurus ipsorum
« de bonis repleam: si vobis annuntiavero, quæ quoti-
« die fiebant, memorabo enuntiare quæ erant a sæculo.
« Dominus possedit me in initio viarum suarum, ante-
« quam quidquam faceret a principio ab æterno ordinata
« sum, in principio antequam terram conderet, et quæ
« sequuntur: quibus minime volens acquiescere,
C * aut animum suum advertere Marcellus, illud
« unicum habens in proposito, ut ne confiteretur
« Filium Dei, illam ante dictam in Proverbiis de eo
« theologiam, ad carnem refert, et postquam de
« recta via declinaverat, in via quædam hoc modo excogi-
« tavit, ista verbatim scribens: [R. IX] « Proverbiorum
« igitur caput istud, non ut illi rentur, docere nos
« intendit, initium divinitatis Servatoris, ubi ait:
« Dominus possedit me principio viarum suarum
« sed secundam illam quæ in carne fuit facta dis-
« pensationem: quocirca possessionis meminit,
« hoc est carnis noviter creatæ. Non igitur, ita ad-
« dit, creatura ab humana ejus operatione est dis-
« tincta. Ideo inquit: Dominus condidit me initio
D « viarum suarum ad opera sua. Per Virginem sci-
« licet Mariam, quam prælegit Deus ut Verbo suo
« carnem humanam uniret. » Tum deinceps adjungit:
« [R. X] « Hoc sane cum ita se habeat, consenta-
« neum est animo perpendere dictum illud prover-
« bialiter: Dominus condidit me initium viarum sua-
« rum in opera sua. Is etenim vere condidit, qui quod
« non erat fecit, Dominus nempe noster Deus, illam
« carnem quam assumpsit Verbum. » Inferit ite-
« rum: « Hoc igitur est, Dominus condidit me ini-

* Ed. Paris., pag. 45. † Prov. viii, 22. ° ibid. 42. ° ibid. 20-23.

(64) Κατὰ τὰ τούτοις. Legendum, καὶ τὰ τού-
τοις ἐξῆς ἀκόλουθα, aut simile quid. M. — Καὶ τὰ
codd. et mss. σκόπου.

(65) Vulgo οὐ γοῦν, dein διαφέρει = refertur ad,
pertinet ad, R; cf. e. c. 39 A. Infra vulgo μεμν. ἐφ'
οὐ ἐτ' κοινωνήσαντων τ. ἀγ. πν.

« *tium viarum suarum*. Et addit : *Ante sæcula, fundavit me* ; fundamentum intelligens carnem suam, quam secundum dispensationem præordinarat : quod ipsum et Apostolus ait : [cf. p. 154 D 153 C] « *Fundamentum aliud nullus ponere potest, præter illud quod positum est, quod est Jesus Christus* ».¹⁰ Sæculi unius porro meminit in quo fundamentum illud debet poni quod est de Christo. Eandem rursus confirmat opinionem inquis : [R. XVII coll. p. 155 A] « Non immerito propheta hic dicebat : *Ante sæculum fundavit me* : nempe illud intelligens fundamentum suæ carnis, nimirum propter communionem quam habebat Verbum cum illo vero Filio. » Deinceps adjungit [R. XVIII coll. p. 155 A, 157 D] : « In principio, priusquam terram produceret. Quamnam vero terram ? Illam nempe, ut patet, quæ est nostra caro : quæ post commissum peccatum in terram rediit denovo. *Terra es enim, inquit, et in terram revertaris* ».¹¹ Par fuit enim, ut huic remedium accommodaretur quodam pacto, per sanctissimi illius Verbi communicationem. » Videte autem ut in istis secum ipsemet Marcellus pugnet. Nam qui alibi dixerat : « Principium viarum Domini conditam esse carnem, » et qui secundo loco, eandem posuit fundamentum, subjungit : *Priusquam terra conderetur*, ubi denuo per terram intelligit carnem : neque vidit, dictam in consequenter, « ante carnem conditam esse carnem : et post carnem conditam, iterum in carnis nomine insistere. Ille tamen ista superioribus ad hunc modum subnectit : [R. XIX coll. p. 158 B] « Ante formatas abyssos. » Abyssos¹² proverbialiter, sanctorum corda nuncupat propheta, in quorum nempe profunditatibus dona Spiritus recondebantur. Ille jam in istis attendas autem, quomodo is, qui dictum illud : *Dominus condidit me* »¹³, de carne intellexerat, a Scriptura deinceps in angustum compactus, quæ dicit, *antequam formarentur abyssi* »¹⁴ ; interpretatur abyssos, sanctorum corda : nec advenit quod corda sanctorum, puta Abrahami, Isaaci, Jacobi, Moysis, Heliae, Melchisedeci, et reliquorum prophetarum, ante Servatoris incarnationem fuerant. Qui potest ergo illud ad carnem referri : *Antequam abyssos formarentur* ? Post deinceps alia, iterum subinfert inquis [R. XX coll. p. 159 B] : « Quid illud autem membrum sibi vult : *Antequam fontes producerentur* »¹⁵ ? Equidem hoc mysterium « enarrat nobis Scriptura Exodi »¹⁶ in qua olim

A « *τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, θεμέλιον μὲν τοῦτον νομαζῶν τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ προορισθεῖσαν οἰκονομίαν · ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει, *θεμέλιον γὰρ ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κελευμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός*. » Ἐνδὲ αἰῶνος ἐνταῦθα μένεται, ἀφ' οὗ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν θεμελιῶσθαι ἐφη. Καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν βεβαίαι λέξιν φάσκων · Εἰκότως ὁ προφήτης ἐφη, « *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με* » ὅλως, ὅτι τὸ κατὰ σάρκα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθῶς Υἱὸν αὐτοῦ λόγον κοινωνίαν. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς · Εἰτα ἐν ἀρχῇ, φησί, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. Γῆν ποίαν ; Ταύτην δηλονότι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Γῆ γάρ ἐστι, φησί, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσῇ. Ἔδει γὰρ ταύτην λάσεως τυχεῖν, τινὰ τρόπον κοινωνήσασαν τῷ ἁγίῳ λόγῳ. » Θὰ δὲ πῶς ἐν τούτοις ὁ Μάρκελλος αὐτῷ περιπίπτει. Φήσας γοῦν ἐν ἑτέρῳ « εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐδῶν τοῦ Κυρίου κατακτισθεῖσαν, » καὶ πάλιν *θεμέλιον* τὴν αὐτὴν εἶπαι, ἐπάγει τὸ, « *Πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι*. » Εἴθ' ἐρμηνεύει τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι, οὐχ ὥρων ὡς οὐδεμίαν ἔχει ἀκολουθίαν, πρὸ τῆς σαρκὸς τὴν σάρκα ἐκτεῖσθαι λέγειν, καὶ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς σαρκὸς, πάλιν τὴν σάρκα νομαζῶν. Ὁ δὲ (66) ἐπὶ πρὸς, τούτοις ἐπιφέρει ἐξῆς λέγων, εἰτα, « *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι*, » παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων καρδίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ αὐτῶν βάθει τὴν τοῦ Πνεύματος ἔχουσας δωρεάν. Καὶ ἐν τούτοις δὲ πρόσθεν, ὅπως εἰς τὴν σάρκα ἐκλαβῶν εἰρῆσθαι τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με, ἐπειτα στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς Γραφῆς λεγούσης, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι*, τὰς μὲν ἀβύσσους ἐρμηνεύει, τὰς τῶν ἁγίων καρδίας, λέγων αὐτὰς εἶναι, οὐ συνορᾷ δὲ, ὅτι αἱ τῶν ἁγίων καρδίας, τοῦ Ἀβραάμ δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, Μωϋσέως τε καὶ Ἠλίου καὶ Μελχισεδεκ καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, πρὸ τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τοῦ Σωτῆρος. Πῶς οὖν δυνατόν ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναφέρειν *Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι* ; Καὶ μετ' ἑτέρα δὲ αὖθις ἐπάγει λέγων · « *Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς* ; Τούτο δὲ ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστηται ἢ τῆς Ἐξόδου γραφῆς, τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι προαγορεύουσα· δώδεκα γὰρ ὄντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων δώδεκα πηγῶν μένεται. (67) » Καὶ αὖθις ἐπάγει τὸ αὐτὸ, γράφων οὕτως · « Εἰκότως οὖν περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως ὁ δεσπότης διὰ τοῦ προφήτου Σολομῶντος λέγοντος, (68) *Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων*, ἐφη. » Ἐπὶ τὰ ἐξῆς

10 Ed. Paris., pag. 46. 11 I Cor. iii, 11. 12 Gen. iii, 19. 13 Prov. viii, 22. 14 Ibid. 24. 15 Ibid. 16 Exod. xv, 27.

(66) Vulgo δὲ et οὐ συνορῶν ὅτι αὐτῶν τ. ἁγ. αἱ καρδ. et τούτο δὲ.

(67) Δώδεκα τῶν πηγῶν μένεται. Sensu secundo, et mystico hoc verum esse potest, ut aut illi fontes in Elim, unde Israelitæ in deserto refocillabantur, aut apostolos præfiguraverint : id enim multi volunt ita esse. Quomodo, et montes, colles, petrae, nubes,

lapides dicuntur. Sed Marcellum ait Eusebius, quam recte viderit ; sensu primo, et κατὰ γράμμα intellexisse. M.

(68) Σολομῶντος λέγοντος. Legendum λέγει, vel λέγοντος εἰρησε. M. — Dein vulgo τὸ λεῖπον. Porro R διαδόχους αἰνέττει, quod falsum est p. 70 D fin. ; infra vulgo ἢ καθ' ὅμ. et ὡς καὶ πολλάκις.

ἑτερά τινα διελθὼν, ἐπιφέρει· Ὁμοῦν ἐπειδήπερ Α
 « περὶ τῶν προαγόντων εἰρήκαμεν, ἀκολουθὸν ἐστὶ
 « καὶ τὸ λεῖπον ἀναπληρῶσαι. Λέγει δὲ τὸ, κατὰ τὰ
 « ὅρη καὶ τοὺς βουνούς. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ ὅρη ἔδρα-
 « σθῆναι, φησί, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν, γεννᾷ
 « με. Ὅρη καὶ βουνούς τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς τῶν
 « ἀποστόλων διαδόχους εἶναι, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους
 « ἀνθρώπους τὴν κατ' αὐτῶν δικαίαν πολιτείαν παρ-
 « οίμωδώς σημαίῃ. » Τοιαύτας τινὰς ἐρμηνείας
 « ἐκθέμενος, αὖθις ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς μεταβαίνει
 « φωνάς, τάναντία τῇ Ἀποστολῇ φθεγγόμενος. Ὁ μὲν
 « γὰρ τὸν πρόντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πρωτότοκον
 « πάσης κτίσεως αὐτὸν εἶναι ἐδίδασκει· τὰ πάντα ἐν
 « αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθαι· αὐτὸν τε εἶναι πρὸ πάν-
 « των μεγάλῃ βοῇ μαρτυρούμενος· ὁ δὲ ἐπὶ τὴν σάρκα,
 « καὶ ταύτην καταβάλλει τὴν θεολογίαν· μικρὸν ὕστα-
 « ρον καὶ ταύτην ἀρνούμενος. Λέγει δὲ οὕτω· Διὰ
 « τοῦτο εἰκότως ἐπιφέρει, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ
 « τοῦ ἀοράτου. » Πότε γινόμενος εἰκὼν; Ἡ ὁπνίκα
 « τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἀνελθεῖ πλάσμα;
 « Πρῶτερον γάρ, ὥσπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἑτερον
 « ἦν ἢ ὁ λόγος· καὶ ἐπιμένει τὸ αὐτὸ γυνώτερον
 « διασαφῶν, δι' ὧν φησιν· Ὁμοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ
 « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως ὁ λόγος καθ'
 « ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Τὴν γὰρ
 « εἰκόνα ὁρᾶσθαι προσήκει, ἵνα διὰ τῆς εἰκόνης τὸ τέως
 « μὴ ὁρώμενον ὁρᾶσθαι δύνῃται. » Καὶ πάλιν προσι-
 « θησι λέγων· Πῶς οὖν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὸν
 « τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἀστέριος εἶναι γέγραφε; Αἱ γὰρ
 « εἰκόνες τούτων, ὧν εἰσιν εἰκόνες, καὶ ἀπόντων,
 « δευτικαὶ εἰσιν· ὥστε καὶ τὸν ἀπόντα (69) δι' αὐ-
 « τῶν φαίνεσθαι δοκεῖν. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀοράτου ὄντος,
 « ἀοράτου εἶναι καὶ τὸν Λόγον συμβαίνει, πῶς εἰκὼν
 « τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος εἶναι δύνα-
 « ται, καὶ αὐτὸς ἀόρατος ὢν; ἀδύνατον γὰρ τὸ μὴ
 « ὁρατὸν διὰ τοῦ ἀοράτου φανῆναι ποτε. » Καὶ ἐν
 « τούτοις δὲ ὁ Μάρκελλος οὐ συνορᾷ, ὅτι, εἰ τὴν σάρκα
 « δοξίμην εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὥρα καὶ πάντων
 « ἀνθρώπων τὰς σάρκας, καὶ τὰ τῶν σωμάτων πρόσωπα
 « εἰκόνας εἶναι λέγειν τοῦ Θεοῦ. Ὅστε κατ' αὐτὸν μη-
 « δὲν ἐξάρετον ἐσχηκέναι τὸν Σωτῆρα. Ὁ δ' ὥσπερ
 « ἐπιλαθόμενος ὢν μετὰ ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς συν-
 « ἔγραψε, δούλου μορφὴν αὐτὴν εἶπὼν ἐξ ἀποστολικῆς
 « παραθέσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δύνασθαι συνεῖ-
 « ναι (70) τῷ Λόγῳ, διὰ τὸ δούλου μορφὴν εἶναι· ἀλλὰ
 « καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ φήσας, « πῶς ἐγγωρεῖ τὴν ἐκ
 « γῆς τε οὖσαν, καὶ μηδὲν ὠφελούσαν, ἐν τοῖς μέλ-
 « λουσιν αἰῶσι συνεῖναι τῷ Λόγῳ; » εἶναι εἰκόνα τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, τὴν σάρκα ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχυρί-
 « ζεται διαβεβαιούμενος ἀποφαντικῶς, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ
 « ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ
 « ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Λόγος αὐτοῦ. Καὶ αὖθις μετὰ τὰ ἐκτε-
 « θέντα ἐπιφέρει λέγων· Διὸ πανταχόθεν δῆλον, εἰ-

« apostolorum typi prænuntiabantur. Meminit enim
 « textus ille duodecim fontium in Elim, cum apo-
 « stolorum chorus esset duodenarius. » Idem ite-
 « rum ille regerit ad hunc modum, inquit : « Me-
 « rito igitur de generatione secundum carnem Do-
 « minus per prophetam Salomonem dixit : Ante-
 « quam fontes aquarum provenirent. » In sequenti-
 « bus, quædam alia prosecutus stylo, infert : [R. XXXII]
 « Quocirca cum præcedentia fuerimus exsecuti,
 « consequens est, ut quod restat adhuc expleamus.
 « Restat autem illud, quo meminit montium atque
 « saltuum : ait enim : Antequam montes firmarentur,
 « ante omnes saltus genuit me. Esse porro montes
 « hosce atque saltus apostolos et successores apo-
 « stolorum : ut ita illorum justissima conversatio
 « atque vitæ institutio, ante omnes aliorum poli-
 « tias, intelligatur denotari. » Hujuscemodi suas
 « interpretationes ubi proposuerat, pergit demum ad
 « testimonia apostolica, et Apostolo contraria in os
 « obgannit. « Ille enim præexistentem Filium Dei,
 « omnis creaturæ Primogenitum appellat : omnia
 « in illo et per illum condita docet : eumque ante
 « omnia existitisse magna voce protestatur ; at hic
 « hanc ipsam theologiam ad carnem deduci : quam
 « et ipsam statim negat : ait autem : [R. LXXXI]
 « Idcirco merito infert, Qui est imago Dei invisibi-
 « lis, quando autem ita factus? Num cum signen-
 « tum assumpsit illud quod factum est ad imaginem
 « et similitudinem? » Præterea etenim, quod aliquo-
 « ties diximus, nihil aliud quam Verbum erat. »
 « Perstat, et hoc explicatius elucidat, ubi loquitur :
 « [R. XXXII coll. p. 24 B] : Est ergo manifestum, quod
 « non erat Verbum imago invisibilis Dei ante carnis
 « nostræ assumptionem. Nam necesse est imaginem
 « oculis cerni, ut ita per imaginem discernatur id quod
 « non poterat antea oculis usurpari. » Dein addit : « Que-
 « madmodum igitur Asterius affirmat, Dei Verbum
 « existitisse imaginem invisibilis Dei? Imagines
 « etenim sunt earum rerum demonstrativæ etiam
 « absentium, quarum sunt imagines : ita ut per
 « illas vel absentem possimus intueri. Quodsi Dei,
 « cum sit invisibilis, verbum quoque invisibile ait :
 « quomodo tandem Verbum, in se invisibile, invi-
 « sibilis Dei imago esse potest? Certa est prorsus
 « impossibile, ut quod non videtur, per aliquid
 « invisibile manifestetur. » Non hic intelligit Mar-
 « cellus, quod si sit necesse carnem imaginem fieri
 « Dei, carnes et corpora hominum singulorum et
 « personæ, imagines dicantur esse Dei. Ita ut per
 « semetipsam singulare nihil habeat Servator. Iste
 « vero, tanquam oblitus eorum quæ deinceps de car-
 « ne mandavit litteris, cum ex auctoritate apostolica
 « servi formam illam nominasset, nec idcirco unien-

✠ Ed. Paris., pag. 47.

(69) Vulgo καὶ δι' αὐτῶν εἰ τοῦ ἀοράτου ὄντος εἰ
 « σάρκα δεῖν μὲν εἶναι.

(70) Μὴ δύνασθαι συνεῖναι. Ἀεὶ forte, nam
 « illud potuit. Neque fuisse adunitam verbo ab æter-
 « no, nec futuram aduniendam, ut statim ἐν τοῖς μέλ-

« λουσιν αἰῶσι. Ubi forte legendum, et distinguendum,
 « εἶναι δὲ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ τὴν σάρκα, ἐπὶ τοῦ
 « παρόντος δυσχυρίζεται διαβεβαιούμενος. M. — Dein
 « vulgo εἶναι δυσχυρ. et ἀποφατικῶς et ταῦτα τὰ ἐκ-
 « θέντα τῷ Θεῷ Λόγῳ.

dam esse Verbo: quique etiam aperitissima fronte
dixerat: « Quomodo concedendum est, illam car-
nem quæ de terra sumpta est, et nihil prodest,
unitam Verbo persistere in futuro sæculo? » Illam
tamen carnem imaginem esse Dei invisibilis con-
stantier affirmat: constantissime negans eandem
ipsam, ante corporis nostri assumptionem, imagi-
nem Dei invisibilis extitisse: sed tantum Verbum
ejus. His ita positus subinfert inquit: [R. LXXXIII]
« Quocirca, omni modo patet, assumptionem Dei invi-
sibilis a sancto Apostolo dici carnem illam, quæ
deinceps accessit verbo: ut per visibile videri
posset quod est invisibile. *Imago est*, inquit
« Apostolus, *Dei invisibilis* ». Nunc patet, quod
« tum primum, cum carnem assumpsit, factum in
« imaginem Dei, vere imago fletat invisibilis Dei.
« Nam si nos per imaginem istam eo sumus evecti
« dignitatis, ut Verbum Dei cognoscere possimus,
« Verbo certe ipsi credere debemus per imaginem
« affirmanti: *Ego et Pater unum sumus* ». Impos-
« sibile est enim, ut absque hac imagine quisquam
« vel Verbum, vel Verbi Patrem cognoscat. » Et
rursus annectit [R. LXXXIV]: « Sic itaque pronun-
tiat Apostolus, ✕ ut paulo superius est a nobis
positum: *Exinavit semetipsum, servi formam as-
sumens* ». Per servi formam humanam nobis car-
nem significat, quam Dominus noster Deus, sua
efformans sapientia, dixit: *Faciamus hominem ad
imaginem nostram et ad similitudinem* ». Recte car-
nem humanam, imaginem nominavit. Bene enim no-
viti imaginem esse illam Verbi sui, paulo post sub-
stituiti [R. XXVI]. Deinceps conatur probare, quod
illud: *De utero ante luciferum genui te* », de carne
item usurpatum sit. Loquitur autem ad hunc mo-
dum: « Quocirca cum a Davide nominetur lucifer
« stella illa, quæ diem designat appropinquare,
« non est ulterius disquirendum, quis ille sit lucifer
« qui intelligitur. Erat et enim stella illa tunc ap-
« parens, cum diem et afferret et indicaret magis.
« Ut sit manifestum illud, Ante luciferum genui
« te: usurpatum ab omnipotenti Deo, de Verbo illo
« quod nascebatur cum carne humana per Virgi-
« nem: id ipsum attestante evangelista, primum

✕ Ed. Paris., pag. 48.

17 Coloss. i, 15. 18 Joan. x, 30. 19 Philip. ii, 7. 20 Gen. i, 26. 21 Psal.

cix, 3.

(71) *Ἰνα διὰ τοῦ ἀοράτου*. At hoc impossibile est, et absurdum ut per invisibile, visibile cernatur. Librarius rem et verba, transposuit. Legendum, *ἵνα διὰ τοῦ ἀοράτου τὸ ἀόρατον φαίνεται*. M. — Porro vulgo ἀληθῶς τοῦ ἀορ. θ. εἰ ωφέιλ. et ἐγὼ καὶ π. et τιν (γρ. τινί Mp.) δυνατόν.

(72) Vulgo καὶ ὁμ.

(73) *Εἰκὼν ἐστὶ μικρόν*. Legend. *ἔσται*. Prophe-
tie enim dictum voluit in Proverbiis istud: unde et
Salomonem vocat prophetam Mont. M.

(74) Vulgo λέγει δὲ οὕτω et δηλοῦντος τοῦ ἀστ.

(75) *Ὁ τρικαῦτα φαρσεὶς ἀστήρ*. Nova est hæc
interpretatio, Luciferum in psal. cix, esse illam
stellam, quia viz dux fuerat magis ad Christum in
Bethlehem. Quod omnino supponit ut certum, id
quod versatur in questione, an stella illa ante edi-

« κόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ εἰρηθεῖαι
« ἀποστόλου, τὴν προσγενομένην τῷ Λόγῳ σάρκα: ἵνα
« διὰ τοῦ ἀοράτου (71) καὶ τὸ ὁρατὸν φαίνεται. *Εἰ-*
« *κὼν δὲ ἐστὶ*, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸν ἀοράτου
« Θεοῦ. Νῦν δὴλον, ὅτι, ὁπνίκα τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ
« Θεοῦ γενομένην ἀνελήψε σάρκα, εἰκὼν ἀληθῆς
« τοῦ ἀοράτου Θεοῦ γέγονε. Εἰ γὰρ διὰ τῆς εἰκόνης
« ταύτης τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἡξιώθημεν γινῶναι, πῶς
« σταθεῖν ὀφειλομεν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, διὰ τῆς εἰκόνης
« λέγοντι, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν*. Οὕτε γὰρ
« τὸν Λόγον οὕτε τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, χωρὶς τῆς
« εἰκόνης ταύτης γινῶναι τινα δυνατόν. » Καὶ πάλιν
ἐπιφέρει: « Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὡς περ
« μικρῇ πρόσθεν ἐφάμεν, *Ἐκένωσαν ἑαυτὸν, μορφὴν*
« *δοῦλου λαβόντες*, διὰ τῆς μορφῆς τοῦ δούλου τὴν
« ἀνθρωπίνην ἡμῖν σημαίνων σάρκα, ἣν ὁ δεσπότης
« ἡμῶν Θεός, τῇ ἑαυτοῦ διαπλάττειν σοφίᾳ, *Ποιήσω-*
« *μεν ἄνθρωπον*, ἔφη, *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ*
« (72) *ὁμοιωσιν*, καλῶς τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ὀνο-
« μάζων εἰκόνα. Ἥδει γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι εἰκὼν
« ἔσται μικρόν (73) ὑπερτον τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου. » Μετὰ
ταῦτα πειράται κατασκευάζειν, ὅτι καὶ τὸ, *Ἐκ γα-*
« *στρός πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε*, περὶ τῆς σαρ-
« κὸς ἐλέγεται. Γράφει δὲ οὕτως (74): « Διὰ τοῦτο τοῖνον
« τοῦ τὴν ἡμέραν ὁ ἡλίου τοῦ ἀστέρους ἑωσφό-
« ρου ὑπὸ τοῦ προσήτου Δαβὶδ εἰκότως ὀνομασθέντος,
« οὐκ ἐτι ζητεῖσθαι δίκαιον τὸν ἑωσφόρον, τίς δὲ ποτε
« ὢν οὗτος τυγχάνει: οὗτος γὰρ ἦν ὁ τρικαῦτα φα-
« νείας ἀστήρ (75), ὁ φέρων τε καὶ δηλῶν τὴν ἡμέραν
« τοῖς μάγοις (76). Πρόδηλον οὖν τὸ, *Πρὸ ἑωσφόρου*
« *ἐγέννησά σε*, ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος εἰρηθεῖαι Δε-
« σπότην, περὶ τοῦ διὰ τῆς Παρθένου γεννηθέντος σὺν
« τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Λόγου, σαφῶς καὶ τοῦτο τοῦ
« Εὐαγγελίου σημαίνοντος, πρότερον μὲν τὸν Δεσπό-
« τὴν ἡμῶν διὰ τῆς Παρθένου τετέχθαι, ὑπερτον δὲ
« τὸν ἀστέρα φανῆναι, τὸν τὴν ἡμέραν δεικνύοντα. »
Ἐπὶ τοῦτοις προὖν αὐδὺς ἐπιλέγει: « Εἰληφεν γὰρ ὁ
« ἄνθρωπος οὐ μόνον τὴν ἐν γῆς τὴν πραγμάτων
« ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς. Εἰκότως· εἰ
« γὰρ ὅτε καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ μεσότης Θεοῦ
« καὶ ἀνθρώπων, τότε εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη τὰ πάντα,
« ὡς ἔφη ὁ Ἀπόστολος, τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
« γῆς ἀκλόουθόν ἐστιν ἀκριβῶς γινώσκειν, ὅτι ἐξου-

D tum in lucem Servatorem apparuerit? statuit enim
hic apparuisse. — M. Dein vulgo δηλῶν ἡμέραν.

(76) *Τοῖς Μάγοις*. Quasi stella Magorum illa fuis-
set ordinaria: aut, quod ipse, solus credo, ait cum
Gregorio Nysseno, cæteri omnes dissentiant. Nun-
quam enim prius visa, nec ab eo tempore, obser-
vata quod motu mota in gyrum, horsum versum ad
occidentem. Quod interdiu visa, quod aliquando
per dies quosdam occultata: quod uni alicui de re-
liquis stellis, sine miraculo non potuit contingere,
aut ut huic muneri et officio inserviret. Ideo quidam
cometam aiunt: alii angelum, Spiritum sanctum alii,
alii veram stellam, sed in nihilum resolutam. M. —
Iuxta vulgo ἐκτίσθαι: R ἐντίσται: dein vulgo ἐπὶ γῆς,
et λέγει, et διὰ τοῦ Θεοῦ εἰλ. et ὑπερβολὴν τῆς
φιλ.

« οὐ μόνον τῶν ἐπὶ γῆς, αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν
 « οὐρανοῖς δίδονται. Καὶ αὖθις μεθ' ἑτέρα ἐπάγει·
 « Εἰ γὰρ περὶ τινος δόξης δοθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ
 « Πατρὸς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον λέγει, ταύτην ὁ ἄν-
 « θρωπος διὰ τοῦ Λόγου εἰληφὸς φαίνεται. Μεσίτης
 « γὰρ γενόμενος, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον, Θεοῦ
 « τε καὶ ἀνθρώπων, τῇ δοθείσῃ αὐτῷ παρὰ τοῦ Πα-
 « τρὸς δόξῃ τοὺς θεοσεβεῖς ἐδόξασεν ἀνθρώπους. »
 « Καὶ πάλιν προστίθῃσι ταῦτα· « Καὶ ἤξιωσε τὸν πε-
 « σόντα διὰ τῆς παρακοῆς ἀνθρώπων τῷ ἑαυτοῦ διὰ
 « τῆς Παρθένου συναρθῆναι Λόγῳ. Ποία γὰρ ἐν ἄν-
 « θρώποις ἑτέρα μείζων δόξα γένοιτο ἂν τῆς δόξης
 « ταύτης; Εἰπὼν δὲ, ὅτι, ἐδόξασά σε, ἐπιφέρει λέ-
 « γων· καὶ πάλιν δοξάσω, ἵνα δι' ὑπερβολὴν φιλαν-
 « θρωπίας, ἐν τῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκὸς
 « δευτέρᾳ δόξῃ τὸν πρότερον θνητὸν ἀνθρώπον ἀθά-
 « νατον ἀπεργάσῃται, καὶ τοσαύτῃ αὐτὸν δοξάσῃ δόξῃ,
 « ὥστε μὴ μόνον αὐτὸν τῆς προτέρας ἀπαλλαγῆναι
 « δουλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀξιωθῆναι
 « δόξης. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει· « Ἰνα, ὡς ἔφην, ὑπὸ
 « τοῦ διαβόλου ἀπατηθέντα πρότερον τὸν ἀνθρώπον,
 « αὐτὸν αὖθις νικῆσαι τὸν διάβολον παρασκευάσῃ. Διὰ
 « τοῦτο ἀνείληψε τὸν ἀνθρώπον, ἵνα ἀκολουθῶς τοῦτον
 « ἀπαρχὴν τῆς ἐξουσίας παραλαβεῖν παρασκευάσῃ. »
 « Καὶ προστίθῃσιν ἐτι λέγων· « Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ ἀγα-
 « πητὸς, ὁ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἀνθρώπος, περὶ οὗ ὁ
 « εὐαγγελιστὴς ἔφην· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ
 « ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Καὶ αὖθις ἐπιφέρει·
 « Ὅτι ὁ Λόγος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ διὰ Παρθένου (77)
 « τεχθῆσθαι ἐμελλε, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλή-
 « ψεσθαι σάρκα. Καὶ ἵνα δι' αὐτῆς τὸν πρότερον κατ-
 « ισχύσαντα τοῦ ἀνθρώπου διάβολον καταγωνισά-
 « μενος, μὴ μόνον ἀφθαρτον αὐτὸν καὶ ἀθάνατον γε-
 « νέσθαι παρασκευάσῃ, ἀλλὰ καὶ σύνθρονον ἐν οὐρα-
 « νοῖς τῷ Θεῷ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἀναγκαῖον κατ-
 « ἔχειν ἐν μνήμῃ διὰ τὰ μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ (78) Μαρ-
 « κέλλου κατὰ τῆς σαρκὸς, ἧς ἀνείληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ
 « Λόγος, προσφέρεισθαι. Ὡς γὰρ ἀμνημονήσας τούτων
 « ἀπάντων ὧν ἐξέθετο, τέλος οὐκ αἰσιον οὐδ' εὐσεβεῖς
 « ἐπάγει τῷ σωτηρίῳ σώματι. Πρὸς τούτοις ἅπασιν,
 « ὥστε τῶν προτέρων αὐτῷ κατωρθωμένων, πειρά-
 « ται θεικύναι καὶ τὸ, ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλ-
 « λιάσθω ἡ γῆ, εἰς τὴν σάρκα ἀναφέρεισθαι. Λέγει δὲ
 « οὕτως· « Ὁ γοῦν καταβάς, καὶ τὴν σάρκα διὰ τῆς
 « Παρθένου προσλαβὼν, κατεστάθῃ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ
 « Ἐκκλησίᾳ, δηλονότι, ἵνα διὰ τοῦ Λόγου ὁ τῆς βα-
 « σιλείας τῶν οὐρανῶν πρότερον ἐκπεπωκὸς ἄν-
 « θρωπος βασιλείας δυνατῇ τυχεῖν. Τοῦτον οὖν τὸν
 « ἀνθρώπον τὸν πρότερον, διὰ τὴν παρακοὴν τῆς βα-
 « σιλείας ἐκπεπωκὸς, Κύριον καὶ Θεὸν γενέσθαι
 « βουλόμενος ὁ Θεός, ταύτην τὴν οἰκονομίαν ἐργά-
 « σατο. Ὁ οὖν ἀγιώτατος προφήτης Δαυὶδ προφητι-

A de Virgine Dominum nostrum generatum, et
 « deinceps ortum fuisse luciferum qui diem indi-
 « caret [R. XCIV]. » Progressus adhuc ulterius
 ista loquitur : « Suscepit enim homo non solum
 « potestatem rerum earum quæ in terra fuerant,
 « sed et etiam quæ in coelis. Nec injuria. Nam si
 « tum cum homo fieret, et Dei mediator atque
 « hominum, per eum et in eo omnia creata erant,
 « ut asserit Apostolus, quæque in coelis erant, et
 « quæ in terra ²², consequens est exacte sciendum
 « esse, potestatem ei concessam non tantum eo-
 « rum quæ in terris, sed etiam et quæ in coelis
 « erant. Si loquitur sacrosanctum Evangelium
 « de aliqua illi a Patre concessa gloria, hanc
 « certe per Deum homo vincitur accepisse.
 B Factus siquidem, ut sanctus vult Apostolus,
 « Dei mediator atque hominum ²³, viros pios ea
 « gloria glorificavit, quam ipsi donaverat Pater. »
 Et addit rursus [R. XCV] : « Et dignitatem illam
 « homini per peccatum lapsu concessit, ut suo
 « ipsius Verbo per Virginem uniretur. Ecqua enim
 « alia hacce major gloria inter homines predica-
 « tur? Cum dixisset glorificavi te, inferi, et iterum
 « glorificabo ²⁴ : ut ex immensa sua misericor-
 « dia, in secunda post carnis resurrectionem
 « gloria, hominem prius mortalem redderet
 « immortalem, et tanta illum gloria glorificaret, &
 « ut non modo servitute priori liberetur, sed majori
 « gloria vestiatur quam capiat homo. » Et iterum,
 C [R. XCVII] : « Ut hominem illum prius a diabolo supe-
 « ratum, victorem diaboli constitueret. Hominem
 « idcirco in se assumpsit, ut quod consequens fuit,
 « huic primitias potestatis suæ impertiret. » Et an-
 « nectit [R. XXXV] : « Hic est ille dilectus, homo nempe
 « Verbo adunitus : de quo loquitur evangelista ·
 « Hic est Filius meus dilectus in quo complacui. »
 Adjungit [R. XCVIII] : « Quod Verbum invisibilis Dei
 « qui fuit, per Virginem erat nasciturus, et sum-
 « pturus humanam carnem, et in illa diabolum
 « debellaturus qui olim prævaluerat : non in eo
 « tantum quod illum redditurus fuit incorruptibi-
 « lem et immortalem, sed eodem solio in coelis
 « cum Deo consessurum. » Sunt ista omnino me-
 D ipsemet Marcellus, contra carnem illam quam
 assumpsit Dei Verbum. Veluti enim oblitus istorum
 omnium quæ adduxit, finem minime consentaneum
 pietati, et infaustum satis corpori superinducit
 Servatoris. Ultra ista quidem omnia, tanquam
 recte successerint, et ex animo superiora, conatur
 ostendere, et illum etiam textum, *Regnavit Domi-
 nus, exsultet terra* ²⁵, de carne intelligendum. Ait

✠ Ed. Paris. pag. 49. ²² Coloss. 1, 16. ²³ 1 Tim. 11, 5. ²⁴ Joan. xii, 28. ²⁵ Psal. xcvi, 1.

(77) Vulgo τῆς Παρθ.

(78) Μέλλοντα ὑπ' αὐτοῦ. Omnino, ut Eusebius ait, hæc sunt observanda. Nam stupendum in morem insanivit Marcellus, si vera nobis de illo retulit adversarius. Nam de Christi carne, hoc est Christo

homine, delirat, cum ultra omnes homines, post συγ-
 τέλειαν exinanendum, quod τέλος οὐκ αἰσιον recte
 vocat. M.—Infra vulgo ταύτην οἶκον., et λέγει, Κύριος
 ἐβασ.; dein λαβόντος χρόνου τοῦδ. R.

autem [R. XCIX] : « Qui descendit, ideo et carnem
 « assumpsit de Virgine, rex est constitutus super
 « Ecclesiam, nempe in eum finem, ut sic per Ver-
 « bum, homo qui prius cœlorum regno exciderat,
 « regnum illud denuo consequeretur. Hominem
 « ergo istum qui regno prius exciderat per inobe-
 « dientiam suam, Dominum et Deum fieri volens
 « Deus, hanc œconomiam ita dispensavit. Quo-
 « circa sanctissimus vates David prophetico more
 « satur : *Regnavit Dominus, exsultet terra.* » Et post
 alia quædam subinfert [R. C] : « Ob quam causam
 « quasi Dominus noster Jesus Christus, regni ini-
 « tium auspiciatus fuerat a quodam tempore, vati-
 « cinium canit : *Ego autem rex ab illo constitutus*
 « *sum* »²⁶. » Et rursus addit : Ob eam causam rex,
 « ut cum humana carne constitutus, et declaratus
 « rex, exinanitus prius homo, omne diaboli impe-
 « rium, vim et potestatem per Verbum evacuaret. » Tot ille, et quidem longe plura, de carne commen-
 tus Servatoris, & postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creaturæ primoge-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit : insuper addide-
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen illi eum
 affligit, quem nunc tempus est ut consideremus.

CAP. IV.

Qualemnam finem subinfert Marcellus Christi regno,
 et carni quam assumpsit.

[R. C] « Hanc etenim ob causam regnaturus est,
 « humana carne præditus per Verbum constitutus
 « rex, homo ille olim deceptus : et omnem ita dia-
 « boli potestatem, vim et imperium evacuabit. Opor-
 « tet enim illum, inquit, regnare usque dum inimicos
 « suos statuat sub pedibus suis »²⁷. Ait igitur divinus
 « Apostolus, regni Christi finem tum futurum, cum
 « sub pedibus ejus omnia collocabuntur. [R. C] coll.
 « p. 189. » Post pauca quædam addit : « Maximum
 « hic mysterium revelat nobis Apostolus, dum
 « pronuntiat adfuturum finem regno Christi. Finem
 « porro tum, cum ponentur omnia sub pedibus
 « ejus. » Et explanans adhuc idem dilucidius scri-
 bit [R. CII] : « Dictum est a nobis in superioribus,
 « Dominum nostrum Christum regni sui principium
 « accepisse : idque ipsum docuimus e sacra Scri-
 « ptura demonstratum. Testimonium primum est,
 « *Ego constitutus sum ab illo rex super Sion montem*

« κὼς λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
 « ἡ γῆ. » Καὶ μετ' ἑτέρα ἐπιφέρει : « Δι' ἣν αἰτίαν
 « ὥσπερ ἀρχὴν βασιλείας ἀπὸ τίνος λαβόντος χρόνου
 « τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν Χριστοῦ, ἡ προφητεία φησὶν
 « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. » Καὶ
 πάλιν ἐπιφέρει : Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει (79), ἵνα
 « ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε κα-
 « ταστᾶς, διὰ τοῦ Λόγου, ἐ κενωθείς πρότερον ἄν-
 « θρωπος, πᾶσαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου, καὶ δύναμιν,
 « καὶ ἐξουσίαν καταργήσῃ. » Τοσαῦτα περὶ τῆς σαρ-
 κὸς τοῦ Σωτῆρος, καὶ τούτων ἐστὶ πολλὰ πλείονα εἰ-
 πῶν, φῆσας τε αὐτὴν εἶναι τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ
 ἀοράτου, καὶ τὸν Πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ
 τὸν βασιλέα, καὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὸν Χριστόν, καὶ
 τὸν ἀγαπητόν, καὶ ὅσα ἄλλα κατέλεξε δι' αὐτὴν τε,
 ταῦτα πάντα κληθῆναι τὸν Λόγον ἀποφηνάμενος,
 ὅποιοι τέλος αὐτῇ περιτίθῃσιν ἡδὴ θεωρῆσαι καιροῦς.
 B Tot ille, et quidem longe plura, de carne commen-
 tus Servatoris, & postquam illam nominarat Dei imaginem invisibilis, et omnis creaturæ primoge-
 nitum, et regem, et Jesum, et Christum, et dilectum, et quæ alia commemoravit : insuper addide-
 rat, propter illam ipsam carnem, tot nominibus Verbum insignitum fuisse, finem tamen illi eum

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅποιον Μάρκελλος ἐπάγει τέλος τῇ τοῦ Χριστοῦ
 βασιλείᾳ, καὶ τῇ σαρκὶ ἣν ἀνέληψε.

« Διὰ τοῦτο γὰρ βασιλεύσει, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ
 « σαρκὶ γενόμενος, βασιλεὺς τε καταστᾶς διὰ τοῦ
 « Λόγου, ὁ ἀπατηθεὶς πρότερον ἄνθρωπος (80), πᾶ-
 « σαν ἀρχὴν τοῦ διαβόλου καὶ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν
 « καταργήσῃ. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, φησὶν,
 « ἄχρις οὗ ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.
 « Τῆς τοίνυν τοῦ δεσπότη τοῦ ἡμῶν Χριστοῦ βασιλείας,
 « τοῦτο τὸ τέλος εἶναι φησὶν ὁ ἱερεὺς Ἀπόστολος, τὸ
 « πάντα ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ
 βραχεία ἐπιλέγει : « Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον ἐνταῦθα
 « Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει, τέλος μὲν ἔσεσθαι φῶ-
 « σκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας, τέλος δὲ τότε, ὅταν
 « πάντα ὑποταγῇ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ. » Καὶ ἐστὶ μάλ-
 λον ἐπεξεργαζόμενος τὸν αὐτὸν λόγον, οὕτω γράφει :
 « Ἐφάμεν ἐν τοῖς προόγουσιν ἡμῶν ῥήτοσι τὸν δεσπό-
 « την ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν ἐσχηκέναι βασιλείας,
 « ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδείξεσι χρώμενοι. Ἔστι
 « μὲν μία ἡ λέγουσα : Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

✱ Ed. Paris. pag. 50. ²⁶ Psal. II, 6. ²⁷ I Cor. xv, 25.

(79) Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ βασιλεύει. Legend. βασι-
 λεύσει ut principio sequentis capituli, ubi eadem
 Marcelli verba repetuntur, ut et mox pro κενωθείς
 rectius ἀπατηθείς, ut paulo post legitur, et ex præ-
 cedentibus apparet; tolerari tamen et hæc lectio po-
 test, cum exinanitionem regis gloriæ opponat. M.—
 Iulra vulgo ὅσα τᾶλλα.

(80) Ὁ ἀπατηθείς πρότερον ἄνθρωπος. Id est
 humana nostra natura, quæ in Adamo per prævari-
 cationem ceciderat, in Christo per obedientiam
 triumphavit. Locum vero beati Apostoli ex illa
 ad I Corinth. xv, 28, quem sursum atque deor-
 sum adeo versat Eusebius, hic, alibi, et in fine
 lib. v, recte Marcellus, de Christo homine inter-
 pretatur. At prorsus impie, ab illo loco, de regni
 etiam et essentia consumptione blasphemat.
 Οὐ τέλος ἐπιτίθει τῇ βασιλείᾳ εἶπε τὸ, ἄχρις οὗ ἂν θῇ,
 καὶ λέγῃ. Ἄλλ' ἀξιόπιστον ποῖων τὸ εἰρημένον, καὶ

D θαρρεῖν παρασκευάζων, ὥσπερ Ελεγε. Semper, et in
 æternum regnabit. Nam ut recte observat OEcume-
 nius, τὸ ἄχρις καὶ τὸ ὥς οὐ καίται χρόνου συντελε-
 στικόν, ἀλλ' αἰεὶ, ὅσον τὸ, ἐγὼ μετ' ὁμῶν εἰμι, πάσας
 τὰς ἡμέρας, ὥς τῆς συντελείας. Quod ipsum de
 donec observat Hieronymus contra Helvidium et
 noster hic in fine. De loci autem sensu et intelligen-
 tia, ita ille tradit a Græcorum commentariis : Τὸ
 βασιλεύειν ἐνταῦθα οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὅσον δεῖ αὐτὸν
 τὰ τοῦ βασιλέως ποιεῖν. Τοῦτ' ἐστὶ πολεμεῖν τοὺς
 ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδίοις. Τοὺς μὲν τροποῦσθαι,
 τοὺς δὲ ρύεσθαι, ἄχρις οὗ ἂν θῇ, etc. Μετὰ γὰρ ταῦτα,
 οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεῖα. Ἀστασίαστος γὰρ
 λοιπὴν ἡ βασιλεία. M.—Mox vulgo ἐχθρ. ὑποπόδιον αὐ-
 τοῦ, et βασιλ. οὐ τὸ; Mss. Is. οὕτω, codd. οὐ τὸ, ἢ τοῦ-
 το, et ὑποταγῆναι τοῖς ποσὶν αὐτοῦ, et ὑπ' αὐτοῦ βα-
 σιλεὺς et εἰλησεν ὁ ἄνθρωπος ἀρχὴν, et τῷ Θεῷ
 καταστ.

« ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἔτερα Α
« δέ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, ἐργίεσθωσαν λαοί.
« Καὶ αὖθις Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
« ἡ γῆ. Καὶ ὅπως μυρίων ῥητῶν πρὸς μαρτυρίαν
« ἔστιν εὐπορήσαντα δεῖξαι, ὅτι ἀρχὴν βασιλείας ἐλ-
« ληφεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν ἐβλήφεν
« ἀρχὴν βασιλείας πρὸ ἐτῶν ὧν οὐ πλείονων τε-
« τρακοσίων, οὐδὲν παράδοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως
« ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας ταύτης τυχόντα ὁ
« Ἀπόστολος φησὶ, παραδύσειν τὴν βασιλείαν, δηλονό-
« τι τῷ Θεῷ τῷ καταστήσαντι αὐτὸν, ὡς ἡ Γραφὴ
« φησὶ, βασιλεία. » Καὶ μεθ' ἑτέρα οὕτω γράφει·
« Οὐκοῦν ἐνεργεῖα μόνη, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς πρό-
« φασιν ἄχρι τοσούτου κεχωρήσθαι τοῦ Πατρὸς φαί-
« νεται, ἄχρις οὗ ἂν ὁ προσῶν τῆς κρίσεως ἀνα-
« φανῇ καιρὸς, ἵνα τῶν τηνικαῦτα ἐκκενησάν-
« των, κατὰ τὴν προφητείαν, ἐωραχότων τὸν ἐκκε-
« νηθέντα, οὕτω καὶ τὸ λοιπόμενον ἀκολουθῶς γένη-
« ται. Πάντων γάρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ τέλους ὑποτάσ-
« σεσθαι μελλόντων τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Ἀπόστολος
« ἔφη, τηνικαῦτα αὐτὸς ὑποταγίσεται τῷ ὑποτά-
« ξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. » Ὅτε τοίνυν μαθήνομεν
« περὶ τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνελή-
« φεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακοσίων οὐχ ὧν ἐτῶν, τότε
« ταύτην καὶ ἐν τοῖς μελλούσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει,
« ἢ ἄχρι μόνου τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ. Ἀνάγκη γάρ
« τὸ ὑπὲρ τοῦ προφήτου λεχθὲν ἔργῳ βεβαιωθῆναι.
« Ὁψονται γάρ, φησὶν, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν·
« ἐξεκέντησαν δὲ, δηλονότι, τὴν σάρκα. » Καὶ προσ-
« τίθησι μεθ' ἑτέρα λέγων· « Ὅτι γὰρ οὐχ ἵν' ὁ Λόγος
« ὠφελήσῃ, τὴν ἡμετέραν ἀνελήφει σάρκα, ἀλλ' ἵνα
« ἡ σὰρξ διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κοινωνίαν ἀθανασίας
« τύχη, δηλὸν ἐστὶ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Σωτῆρος
« ἀποφάσεως. Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἣν ἔχων ὠμίλει
« τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδα-
« λίζει· ἅν οὖν ἴδῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
« ἀπὸ τῆς ἐπουρίας ἢ τὸ πρότερον· τὸ πνεῦμα
« ἡσυχάζει, ἡ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ
« τὴν σάρκα μηδὲν ὠφελεῖν αὐτὸν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν
« ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς
« μελλούσιν αἰῶσιν ὡς αὐτῷ λυσitelοῦσαν (81) συν-
« εἶναι τῷ Λόγῳ; Διὰ τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ παν-
« τοκράτωρ Δεσπότης πρὸς αὐτὸν λέγειν· Κάθου ἐκ
« δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
« πόδιον τῶν ποδῶν σου, ἐνεργεῖα μόνη διὰ τὴν ἀν-
« θρωπίνην σάρκα, χωρίζειν αὐτὸν δοκῶν, καὶ ὥσπερ
« ῥητὴν τινα χρόνον ἐρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθ-
« ἕδρας, οὕτω φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς
« ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ
« τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ (82) ῥητὸν σαφέστερον
« ἡμῖν ἐρμηνεύων ὁ ἱερὸς Ἀπόστολος, οὕτω πως ἔφη·

« ejus sanctum²². Aliud ibi: Dominus regnavit, indi-
« gnetur populi²³. » Aliud: Dominus regnavit,
« exsultet terra. Omnino sexcentis licet ex abun-
« danti testimoniis hoc idem comprobare, vix
« regni sui initium hominem per Verbum acce-
« pisse. Quod si regni initium accepit homo ante
« annos nondum cccc completos, nihil est absurdi si
« Apostolus affirmet, illum qui accepit regnum.
« annis abhinc tam paucissimis elapsis, sursum
« redditurum esse regnum Deo, qui illum, ut Seri-
« ptura ait, constituit regem. » Post pauca ita
« scribit [R. CIII]: « Igitur sola operatione, et
« quidem sub prætextu carnis, hucusque separatus
« a Patre videtur, usque dum advenerit judicii
« tempus, ut qui eum transfixerant in eum intuean-
« tur quem transfixerant, et ita demum id quod
« sequitur complementum suum sortiat. Omnia
« enim, cum post judicium subjicienda Christo
« sint, quemadmodum asseritur ab Apostolo, tum
« et ipse subjicietur illi, qui ipsi omnia suppositus²⁴
« [cf. p. 190 A]. Quocirca cum didicerimus huma-
« nam carnem, quam pro nobis assumpsit Verbum,
« ante annos cccc totos non assumptam, eandem
« ipsum retenturum cognoscimus, non ultra judicii
« tempus in futuro sæculo. Necesse est enim con-
« summari opera, quod verbo prædictum fuit a
« propheta. Videbunt enim, inquit, in illum quem
« transfoderunt²⁵. Carnem vero quod liquet transfi-
« xerunt. » Et iterum [R. CIV]: « Non ideo ut
« suam utilitatem procuraret, carnem assumpsit
« nostram, sed ut per Verbi communionem, carni
« largiretur immortalitatem. Hoc vel ab ipso Ser-
« valore patet. De carne enim in qua cum suis
« discipulis versabatur, ait: Hoccine vos scandali-
« zat? Quid si videatis Filium hominis eo abeuntem,
« ubi prius fuerat? spiritus vivificat, caro autem nihil
« prodest²⁶ [cf. p. 43 D fln.]. Quod si fateatur nihil
« ipsis carnem prodesse, quomodo concesserit,
« illam quæ de terra oriebatur, quæ nihil profue-
« rat, quæ nihil proderit, in futuris sæculis cum
« Verbo copulari? Ob hanc certe causam omni-
« tens Dominus videtur mihi sic affatus illum:
« Sede a dextris meis, quousque posuero inimicos
« tuos scabellum pedum tuorum²⁷. Propter carnem
« humanam videtur mihi sola operatione illum
« separare, et terminum illi fingere constitutum ses-
« sionis a dextris Dei, atque illum ita affatus,
« usque dum posuero inimicos tuos scabellum pedibus
« tuis. Propheticum hoc Davidis effatum expli-
« cius elucidat sanctus Apostolus ad hunc modum:
« Oportet illum regnare quousque posuerit inimicos
« ipsius suppedaneum pedibus ejus²⁸. » Dispensatio

« Ed. Paris. pag. 51. ²² Psal. II, 6. ²³ Psal. xcvi, 1. ²⁴ I Cor. xv, 28. ²⁵ Zachar. xii, 10. ²⁶ Joan. vi, 62-64. ²⁷ Psal. cix, 1. ²⁸ I Cor. xv, 25.

(81) Ἀυσιτελοῦσαν. Deest ante hanc vocem, μηδὲν, nihil tum profuturam carnem in futuro sæculo, quemadmodum nec in isto. Pro ὡσαύτως alibi αὐτῷ legitur. Est autem, ac si ita argumentaretur: Deus nihil φαῦλον aut φλυα-

ρὸν fecit; at ipse Christus pronuntiat carnem nihil prodesse; quid ergo ipsi opus illa carne, in futuro sæculo non profutura? M. — Scripsi ὡς αὐτῷ.

(82) Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν τοῦ Δαυὶδ. Recte componit hic Apostolum, et vatem regium, sed

ergo ejus, quæ secundum hominem est, atque regnum, terminum quemdam fixum habere videtur. Non enim vult aliud quam quod dicitur ab Apostolo, *quousque posuerit inimicos ejus scellum pedibus ejus*. Cum habuerit inimicos ita constitutos, non est illi opus ulterius partiali regno isto, cum omnium universim inaugurandus sit rex. ✠ Regnat enim nunc cum David et cum Patre suo, cujus fuit et est Verbum. Non enim ipsum per seipsum Verbum regni alicujus initium est sortitus, sed homo in fraudem a diabolo inductus, per virtutem Verbi rex fiebat, ut, factus rex, deceptorem illum suum vincere posset diabolus. Quocirca et Actus apostolici, de homine isto, quem suscepit Verbum, et quo suscepto, a dextris Patris Dei cōsedit, ad hunc modum docent: Quem oportet cœlos continere, usque dum omnia restaurentur²⁵, hominem nempe. Ita illæ Scripturæ velut terminum præfiniunt destinatum, in quo oportet hominis illam œconomiam Verbo aduniri. Quid enim aliud sibi vult illud, *usque ad tempus restorationis*, nisi ut significaret, futurum ut omnia perfectam consumptionem consequantur? In tempore igitur illo restorationis, creaturam liberabit e servitute: quod et ipsum docet Paulus inquitens: *Hæc ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, asserta in libertatem gloriæ Dei*²⁶. Qui sit, ut servi forma, quam assumpsit sibi Verbum, cum sit forma servi²⁷, perpetuo cum Verbo copuletur? Perspicue idcirco et exsertim, per tempus admodum coarctatum, respectu præteritorum et futurorum sæculorum, Verbi, propter nos, suscepta œconomia durabit. Quam, quemadmodum initium habuit, ita finem habituram divinus Paulus pronuntiavit: *Deinceps finis, cum tradiderit regnum suum Deo et Patri*²⁸ [R. CVI]. Ideo non sua sed nostra causa, humanam assumpsit

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ὥς ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ὅρον τινὰ ἔχειν δοκεῖ ἢ κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ οἰκονομία τε καὶ βασιλεία. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον βούλεται ἢ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥηθὲν, ὥς ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴν τοὺς ἐχθροὺς σχῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, οὐκ ἔτι χρῆζει τῆς ἐν μέρει ταύτης βασιλείας, πάντων καθόλου βασιλεὺς ὑπάρχων. Συμβασιλεύει γὰρ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ (83), οὐ δ' ὁ λόγος ἦν τε καὶ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ λόγος ἀρχὴν βασιλείας εἰληφεν, ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἄνθρωπος, διὰ τῆς τοῦ Λόγου δύναμεως, βασιλεὺς γέγονεν, ἵνα βασιλεὺς γενόμενος τὸν πρότερον ἀπατήσαντα νικήσῃ διὰ θolon. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὃν ἀνελήφεν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ ἀνελήφως ἐδεξάτο τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οὕτω διδάσκουσι λέγουσαι, ὃν δεῖ μὲν οὐρανὸν (84) δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Καὶ αὗται ὥσπερ ὅρον τινὰ καὶ προθεσμίαν ὀρίζουσαι ἐν ᾧ περ προσήκει τὴν κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίαν ἡνώσθαι τῷ Λόγῳ, οὕτω λέγουσι. Τί γὰρ ἕτερον βούλεται τὸ, ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, ἢ ὃν ἐμελλεν ἡμῖν συμβαίνειν, ἐν ᾧ δεῖ πάντα τῆς τελείας τυχεῖν ἀποκαταστάσεως; Ἡ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ (85) τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσεσθαι ὁ Παῦλος ἐφη' λέγει γὰρ ὅτι καὶ, αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (86). Πῶς ἐστι (87) τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἀνελήφεν ὁ λόγος μορφήν οὖσαν δούλου, συνελθῆναι τῷ Λόγῳ δυνάτον γένοιτο ἄν; Σαφῶς οὖν καὶ διαρρήδην ἐν βραχεί τινι χρόνῳ τὴν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου, δι' ἡμᾶς γεγενησθαι συμβέβηκε καὶ ταύτην, ὥσπερ ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος ἔξειν ὁ θεοπέ-

✠ Ed. Paris. pag. 52. ²⁵ Act. III, 21. ²⁶ Rom. VIII, 21. ²⁷ Philipp. II, 7. ²⁸ I Cor. XV, 24.

utrumque perverse intellectum. Hinc simile est, ait Theodoretus, quod a Davide dictum est (Psal. CIX, 4), Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Sed ille secundum pietatem et fidem orthodoxam de voce, Donec, addit: Donec non significat tempus, sed docet eum esse omnes suos inimicos sub jugum missurum. Quod expresserat Œcumenius. Usurpata vero vocem non de Filio tantummodo, ut Ariani volebant et Eunomiani, sed etiam et de Patre, producto ex Isaia testimonio, Isai. XLIII, Ego sum, ego sum, et donec consenseritis, ego sum. Ego et semper et in æternum ego sum, immutabilis, etc. quidquid de vobis fiat. Certe de sacrosancta Trinitate. Nam non ob aliud, repetivit tertia vice illud Ego sum, vates, nisi ut in æqualitate divinæ potestatis Trinitatem personarum insinuaret. M. — Mox vulgo doxæ ēxεν.

(85) Vulgo, Τῷ καιρῷ, καὶ Πατρὶ. Imo τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Nihil enim David ad regnum Christi. Neque David alicubi nunc regnum obtinet. M. — Dein vulgo ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

(84) Ὅρ μὲν, ἄνθρωπον. Lege, ὃν μὲν (ἄνθρωπον) δεῖ οὐρανὸν δέξασθαι, etc. et sic quoque alibi legitur: ut in sacro textu. M. — Locum ex codd. correxi. Dein vulgo αὐτὰ ὥσπερ.

(85) Ἡ τοίνυν ἐν τῷ κα... Defectus erat in exemplari: quem non difficulter tamen supplere poterimus ad hunc modum: Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀποκαταστήσει τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δὲ τῆς δουλείας, εἰς ἐλευθερίαν μεταφέρων, ὡς ὁ Παῦλος ἐφη λέγων, αὕτη ἡ κτίσις qui locus est VIII, ad Rom. M. — Supplevi defectus ex p. 176 D.

(86) Τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Verum est, sed non satis. Et quidem Apostolus legit, τῆς δόξης τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, quomodo hic restituendum est. M. — Correxi locum ex codd.

(87) Πῶς ἐστι. Lege ἔστι, et statim δυνατόν γένοιτο ἄν· σαφῶς γοῦν καὶ διαρρήδην. M. — Vulgo δυνατόν γάρ... σαφῶς. Infra vulgo λέγοι, διὰ ταῦτα et ἔτι δε οὐ πᾶν εἰ ἡνώσθαι Θεῷ, dein μὴδὲν διαφέρειν R.

« σιος εἰρηκε Παῦλος, οὕτω πως εἰπὼν· Εἴτα τὸ τέ-
 « λος, ὅταν παραδιδῶ τῇ βασιλείᾳ τῷ Θεῷ καὶ
 « Πατρὶ. » Τούτοις μεθ' ἑταρα ἐπιλέγει· Οὐκοῦν οὐ
 « δι' ἐαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, τὴν ἀνθρωπίνην ἀνεί-
 « ληψε σάρκα. Εἰ δὲ δι' ἡμᾶς ἀνείληφώς φαίνεται,
 « πάντα δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς, τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ καὶ ἐνερ-
 « γείᾳ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέλους τεύχεται,
 « οὐκ ἐστὶ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐν μέρει βασιλείας ἔσται
 « χρεία. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, εἴτα συναισθό-
 « μενος ἑαυτοῦ εἰς ἀτοπον ἐκπεπτωκότος, προστεθῆαι
 « τοῖς εἰρημίοις ταῦτα· « Εἰ δὲ τις λέγει, διὰ ταῦτα
 « τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἀξίαν εἶναι τοῦ Λόγου, ὅτι
 « διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον αὐτὴν ἀπειργάσατο,
 « γινώσκω, ὅτι οὐ πᾶν ὅπερ ἀθάνατον, τοῦτο ἄξιον
 « Θεοῦ. Μείζων γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς ἀθανασίας ὁ
 « Θεός, ὁ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει καὶ τὰ μὴ ὄντα ἀθάνατα
 « ποιεῖν δυνάμενος. Ὅτι δὲ οὐ πᾶν τὸ ἀθάνατον
 « ἡνώσθαι Θεῷ ἄξιον δὴλον, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ, ἀρχῆς, καὶ
 « ἐξουσίας, καὶ ἁγγέλους, ἀθανάτους ὄντας μὴδὲν
 « διαφορεῖν τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ (88). » Ταῦτ' εἰπὼν
 « καὶ ὥσπερ εἰς βυθὸν ἀτοπίας ἑαυτὸν ἐκπεπτωκότα
 « συναισθόμενος, ἀνακαλεῖσθαι πειράται τρόπον τινὰ,
 « ἐξομολογούμενος, ὅτι μὴδὲν ἠπίστατο ὧν εἰλεγε. Διὰ
 « ἐπανάγει (89)· « Εἰ δὲ τις περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς
 « ἐν τῷ Λόγῳ, ἀθανάτου γενομένης, πυνθάνοιτό τι,
 « φαμέν πρὸς αὐτόν· Ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς
 « περὶ ὧν μὴ ἀκριβῶς παρὰ τῶν θείων μεμαθήκα-
 « μεν Γραφῶν οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι νομίζομεν. Πῶς
 « γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατόν τοῖς καὶ τὰ ἐτέρων
 « ἀνατρέπουσι δόγματα; Ἀλλ' ἐρούμεν πρὸς τοὺς (90)
 « τὸν ἀκριβῆ περὶ τοῦτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλο-
 « μένους λόγον (91), ὅτι πεισθόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀπο-
 « στόλῃ ἴσμεν, ὅτι οὕτως ἡμᾶς ὅραν τὰ ἀποκεκρυμ-
 « μένα μυστήρια προσήκει, ὡς αὐτὸς ἔφη, βλέπο-
 « μεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δι' ἐσόπτρον ἐν αἰνίγματι·
 « τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄρτι γι-
 « γνώσκωμεν ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγινώσκόμεθα
 « καθὼς καὶ ἐπεγνώσθημεν. Ὅστε μὴ μου πυνθά-
 « νου περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς μὴ
 « μεμαθήκα. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὐδὲ περὶ τῆς θείας
 « ἐκείνης, τῆς τῷ θεῷ Λόγῳ κοινωνησάσης σαρκὸς,
 « σαφῶς εἰπεῖν δυνήσομαι. Νῦν δὲ πιστεύω ταῖς
 « θείαις Γραφαῖς, ὅτι εἰς Θεός, καὶ ὁ τοῦτου Λόγος,
 « προῆλθε μὲν τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γέ-
 « νηται, μετὰ δὲ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν
 « τῶν ἀπάντων διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς
 « ἀντικειμένης ἀπάσης ἐνεργείας (92), τότε αὐτὸς
 « ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ
 « καὶ Πατρὶ, ἵνα οὕτως ᾗ ἐν Θεῷ ὁ Λόγος, ὥσπερ καὶ
 « πρότερον ἦν. » Τοιοῦτο τέλος ἐπήγαγε τῇ σαρκὶ
 « τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ θαυμαστὸς οὗτος συγγραφεύς,

A « carnem. Quod si nostra tantum causa assumpsit
 « illam, certe omnia quæ nostra causa providentia
 « et effectu procurat, iudicio consummato, conse-
 « quentur finem : ut nec opus sit hoc regno parti-
 « culari. » Hæc ubi posuerat Marcellus, sibi de-
 « mum conscius quas in absurdas opiniones inci-
 « disset, ad superius dicta annectit ista [R. CVII] :
 « Quod si quis velit pronuntiare, ob hæc ipsa me-
 « reri humanam carnem, ut Verbo jungatur, ob
 « ipsum illud quod per resurrectionem illam red-
 « diderit immortalem, cognoscat is oportet, non
 « si quid immortale existat, illud statim dignum
 « Deo fieri. Major est enim ipsa immortalitate
 « Deus, qui sua simplici voluntate, potest ea facere
 « immortalia, quæ non sunt talia. Manifestum vero
 « est, non idem esse dignum Deo copulari, quod est
 « immortale, propterea quod principatus, potestates,
 « angeli &c cum sint et ipsi immortales, nihil tamen
 « habent cum Dei unitate commune. » Hæc ubi dixe-
 « rat, intellecto in quam profundam absurditatis
 « abyssum incididerat, revocare conatur modo quo-
 « dam, confessione facta, se nihil eorum quæ dixit,
 « intellexisse [R. CVIII coll. p. 177 A]. « Quocirca,
 « ait, si quis nos interroget de carne ista, quæ in
 « Verbo est, an sit immortalis, respondemus, nos
 « non posse dogmaticè determinare illa quæ non
 « exacte didicerimus e Scripturis sacris, quod om-
 « nino intutum iudicamus. Nam quo pacto id illi
 « præstare poterunt, qui scita subvertunt aliorum ?
 « Dicemus igitur ad illos, qui scientiam harum
 « rerum exactam a nobis requirunt, nos ita intelli-
 « gere, uti par est illos qui abscondita mysteria
 « perscrutantur. Videmus enim, ait sanctus Aposto-
 « lus, quasi per speculum in ænigmatè : tunc autem
 « facie ad faciem. In præsentī ex parte cognoscimus,
 « tunc autem cognoscemus quomodo cognoscimur ».
 « Noli igitur me interrogare, de rebus quæ certo
 « cognoscere non possum e Scriptura sacra. Ob
 « hanc causam exactissime respondere non possum
 « de carne illa divina, quæ communionem habuit
 « cum divino Verbo. Fidem vero sacris litteris ad-
 « hibeo quæ affirmant, unum esse Deum, et ipsius
 « Verbum esse, quod de Patre processit, ut omnia
 « per illud conderentur : post iudicii vero tempus
 « et rerum omnium restaurationem, et amolitionem
 « adversæ cujuscunque operationis, tunc et ipse
 « subjicietur ei qui omnia subjecta illi fecit, Deo.
 « scilicet atque Patri, ut ad eundem modum sit ite-
 « rum in Deo Verbum, ad quem erat olim. » Hunc
 « quidem finem vir hic admirabilis scriptor Christi
 « carni constituit, oblitus eorum quæ in præcedenti-

✠ Ed. Paris. pag. 53. ²² I Cor. xiii, 12.

(88) Τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ. Deest : οἶδαμεν, aut simile quid ad sententiam fulciendam. M.

(89) Διὰ ἐπανάγει. Hiatus erat in exemplari : forte sic supplendus : Εἰ δὲ τι γένοιτο, περὶ εἰς, etc. M. — Max vulgo ἀπρ. περὶ τῶν θείων

(90) Vulgo πρὸς αὐτόν. At cf. p. 177 D.

(91) Παρ' ἡμῶν... ἰδ' ἑρ. Deest quidam, puto,

ζητοῦντα, βουλόμενον, aut aliquid ejusmodi, et statim ἱερῷ ἀποστόλῃ, est enim locus Pauli quem intendit, I Cor. xiii, 12. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσο-
 ὄπτρου. M. — Supplevi defectus ex p. 177 D.

(92) Μρ. ἰσ. δυναστείας loco ἐνεργείας; porro vulgo ὁ θαυμάσιος οὗτος.

bus de eadem illa carne ipse scripserat. In sequentibus etiam ille ipse qui determinaverat, sine scrupulo, corpus Servatoris futurum post iudicii tempus Verbo suo destituendum, metum quemdam et reverentiam præ se fert, et non posse ait respondere, si quis illum de illa carne interrogaverit, dicturum vero se ad interrogantem quemlibet, « Noli « sciscitari de rebus quæ non didicimus. » Hic jam quivis ei oggerat : Quid temetipsum deridiculo habes, homo ? Quorsum in rebus quæ non didicisti, te per præcipitia agis, dum in scriptis illas decidis ? Quorsum non custodis ea quæ suscepisti ab ecclesiasticis Patribus, et doctoribus, « novitates sequeris, qui nuper natam et a fide alienam distortionem in vitam subintroducis, dum regnum Christi circumscribis novitio quodam principio et temporali, quod sine quoque terminandum esse doces; abnegas vere unigenitum Dei, substituis Verbum insubstantiale et insubsistens, quod ipsum nihil aliud pronuntias esse, quam unum atque idemmet cum Deo ? Quæ quisquis dixerit, non injuria dicetur Filium Dei abnegare, Non est enim Filius, verbum quod non subsistit; cum nec verbum hominis dicatur, filius hominis : utpote quod sola operatione subsistit in loquente. Hoc ipsum de Patre suo egressum, ante annos nondum cccc completos, Filium Dei factum inferius narraß, per carnis assumptionem, et superius Jesum Christum nominatum, imaginem dictum Dei invisibilis, et primogenitum omnis creaturæ : regem quoque constitutum. Quæ omnia, a tempore illo designato, incepit ille esse; quæ omnia simul depositurus est, post iudicii consummationem. Hæc autem ubinam didicisti ? Quis horum tibi informator extitit ? Episcopus quis ? Synodi quæ ? quod scriptum ab homine ecclesiastico ? corpus illud Servatoris immortale quo secedet ? Nam cum concesseris illud esse immortale, et divinum appellaris, necesse est supponas incorruptibile et indissolvendum. Quod vero natura sua tale est, manet utique subsistens et indissolutum. Sed tu Verbum ab illo tollis, et cum Deo conjungis. Numnam igitur sine Verbo solum subsistet corpus istud in immortalitate et incorrupta irrationabilitate, et immobilitate ? At Verbum ipsum concedet in Deum, et rursus illi conjungitur post carnis separationem.

✠ Ed. Paris. pag. 54.

(93) *Μή μου πυνθάρων.* Leg. *μή μου ut paulo ante.* M. — Dein vulgo τί δὲ οὖν ἐτ' ἐγγράφεις.

(94) *Ὁ δὲ καὶ.* Vulgo *ὅδε καὶ.*

(95) *Ἐκ τοῦ Πατρὸς.* Deest hic, *προϊόν.* Illud *κάτω* : ad Christum opinor, non ad Marcellum referendum est, hoc est, Christum olim λόγον, *κάτω*, in terris incarnatum, factum Filium hominis, non *κάτω* φῆς, hoc est inferius affirmas istud : nam et inferius et superius affirmat : hinc illud, *Χριστὸν ὀνομάσθαι ἄνω* : quanquam potius putaverim *ἄνω* redundare. M. — R. p. 50 *τούτων* — *αὐχ ὧλων* — *γαγενῆσθαι*, *ἄνω* καὶ *κάτω* φῆς *δελεῖ* *ἄνω* post *ὀνομάσθαι*. Dein vulgo *Υἱὸν τοῦ θ. γ.* et καὶ *Ἰησοῦν Χριστὸν ὀνομάσθαι* et καὶ *δὲ καὶ β.* et *ποῦ* *ἐξ οὖν* et

A *ἀμνημονήσας ὧν* περὶ αὐτῆς διὰ τῶν ἐμπροσθεν εἰρηκεν. *Εἴθ'*, ὁ σαφῶς οὕτω τὸ σῶμα τὸ σωτήριον ἔρημον τοῦ Λόγου γενήσεσθαι, μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν ἀποφηνάμενος εὐλάβειαν προσποιεῖται, καὶ μὴ εἰδέναι φησὶν ἀποκρίνεσθαι, εἰ τις αὐτὸν ἔροιτο περὶ τῆς σαρκὸς, φῆσαι δ' ἂν πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, *Μή μου πυνθάρων* (93) *περὶ ὧν μὴ μεμάθηκα.* Ἀλλὰ καὶ ἐ τυχὼν εἶπεν ἂν πρὸς αὐτόν· τί δὴ οὖν σαυτὸν σκώπτεις, ἄνθρωπε; Τί δὲ κατὰ χρημῶν ὠθεῖς, περὶ ὧν μὴ μεμάθηκας ὀριζόμενος ἐγγράφως; Τί δὲ μὴ φυλάττεις ἅ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τε καὶ διδασκάλων παρεληφας, νεωτερίζεις δ' ἀντικρυς νέαν καὶ ξενίζουσιν εἰσαγῶν τῷ βίῳ διαστροφῇ, ἀρχὴν τε πρόσκαιρον καὶ νεωτέραν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ διδοῦς, καὶ ταύτης τέλος ὑφιστάμενος, καὶ τὸν μὲν ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνούμενος, Λόγον δὲ ψιλὸν, ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον ὑποτιθέμενος· ἔν οὗδ' ἑτερον ἦ ἐν καὶ ταῦτον τῷ Θεῷ εἶναι φῆς; Ὁ δὲ καὶ (94) πᾶς εἶποι ἂν ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως. Οὐ γὰρ υἱὸς ὁ μὴ ὑφεστὼς Λόγος, ὡς οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ λόγος υἱὸς ἂν ποτε βῇ θείῳ ἀνθρώπῳ, ἐνεργεῖ μόνῃ ἐν τῷ λαλοῦντι συνιστάμενος. Τοῦτο δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, (95) πρὸ ἐτῶν οὐδ' ὧλων τετρακοσίων, διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκὸς, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γεγεννησθαι καθῶς φῆς, καὶ Ἰησοῦν καὶ Χριστὸν ὀνομάσθαι ἄνω, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου χρηματίζει, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, καὶ δὴ καὶ βασιλέα τότε γενέσθαι ἀρχαίμενον τούτων πάντων, ἐκ τοῦ δηλωθέντος χρόνου, ἔπειτα καιρῷ τῆς συντελείας τούτων πάντων ἀθρόως παυθῆσεσθαι. Ποῦ δὲ οὖν ταῦτα μεμάθηκα; Τίς δὲ σοι τούτων κατέστη διδάσκαλος, τίς ἐπισκόπων, ποῖαι σύνοδοι, ποῖον ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν γράμμα, πού δὲ σοι τὸ σῶμα τὸ ἀθάνατον χωρήσει τοῦ Σωτῆρος; ἀθάνατον γὰρ ὁμολογῶν καὶ θεῖον ὀνομάζων αὐτό, πάντως πού καὶ ἀφάρτον καὶ ἀδιάλυτον ὑποθήσῃ· πεφυκὸς δὲ τοιοῦτον, μένει συνεστῶς δηλαδὴ καὶ ἀδιάλυτον. Ἀλλὰ τὸν Λόγον ἀφῆρεις αὐτοῦ, καὶ τῷ Θεῷ συνῆπτες. Οὐκοῦν ἄνευ Λόγου μόνου (96) τὸ σῶμα στήσεται ἐν ἀθανάτῳ καὶ ἀφάρτῳ ἀλογίᾳ καὶ ἀκινησίᾳ; τὸ δὲ αὐτὸς ὁ Λόγος εἰς τὸν Θεὸν χωρήσει, καὶ συναφθῆσεται αὐτῇ αὐτῇ μετὰ τὸν τῆς σαρκὸς χωρισμόν. Ἄρα μὴ ὧν ἐν τῷ Θεῷ, ὅτε τῇ σαρκὶ συνῆν, ἀλλ' ὧν ἐν αὐτῷ διὰ παντὸς, συναϊδὸς τε ὧν καὶ ἐν καὶ ταῦτον τῷ Θεῷ; Πῶς οὖν ὑπῆρχεν ἐν τῷ πῶν

D ἀφαιρεῖς — συνῆπτες ubi συνάπτεσθαι corr.

(96) Ἄνευ Λόγου μόνου. Imo, μόνον; hoc vult, solum hoc corpus Christi, sine Λόγῳ suo subsistere debere, immortale, cum cæterorum omnium corpora futura sint λογικά. Totum locum sic lego, et distinguo : Οὐκοῦν, ἄνευ τοῦ Λόγου, μόνον τοῦτο τὸ σῶμα στήσεται ἔ. ἄ. x. ἄ. x. ἀκινησίᾳ, ὅτε αὐτὸς ὁ λόγος, etc., ἀρα μὴ ὧν, etc., ἀλλὰ προὖν ἐν αὐτῷ διαπαντός. Sic vult Eusebius si erat in ὑποστάσει sua propria cum incarnatus, ἔπειτα ἐχωρισμένος erat τοῦ Πατρὸς, cur non et ante sæcula, cum esset συναϊδὸς τῷ Πατρὶ? M. — Infra M. in corr. γρ. διχα, loco δέχην. Dein vulgo ἔστα· ἀπο.

ματι, εἰ μὲν ψυχῆς δίκην οἰκῶν ἐν αὐτῷ; ἔσται ἄρα A
ἐν ὑποστάσει, τοῦ Πατρὸς κεχωρισμένος, ζῶν τε καὶ
ὑφεστὰς ἐν ἧ ἀνελήφει (97) σαρκί. Τί οὖν ἐκόλυεν,
καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Ἰῶν Θεοῦ ζῶντα
αὐτὸν ὁμολογεῖν; Ἄλλ' εἴποι ἂν ἰσως, ἐνεργεῖα μόνη,
οὐχὶ δὲ οὐσίας ὑποστάσει, καὶ ἐν τῷ σώματι γεγο-
νέναι· « δραστηκὴ γὰρ ἐνεργεῖα μόνη, φησὶ, τῇ
« σαρκὶ συνὼν τὸ κινεῖν αὐτήν, καὶ πράττειν, ὅσα περ
« ἐν Ἐβangelίοις φέρεται, οὐσίᾳ τῷ Θεῷ συνηπτο, ὅσα
« Λόγος ὑπάρχων αὐτοῦ ἀχώριστος καὶ ἀδιόστατος. »
Εἰ δὲ ταῦτα λέγει, ἐρωτήσασιν ἡμῖν ἀποκρινάσθω·
Ἄρ' ἐπὶ μόνῃ τῇ σαρκὶ ταύτῃ ἡ τοῦ Λόγου ἐνέρ-
γεια ἐφθασεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐφ' ἐτέρους ἀνθρώπους
τοὺς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δὴ πάντα
τοῦ Λόγου δημιουργήματα; οὐχὶ ὁ αὐτὸς ἐνεργεῖ Λό-
γος; Καὶ μὴν μεμαθήκαμεν, ὡς « τῷ Λόγῳ Κυρίου
οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » καὶ « δι' αὐτοῦ πάντα
ἐγένετο » καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Οὐκοῦν
ὅτι ἐνεργεῖ (98) καὶ ἐπὶ πάντων· ἔγνωμεν ἀπὸ τῶν
θείων Γραφῶν, καὶ ὡς Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς
Ἰσὴν τὸν τοῦ Βενρί· καὶ, Λόγος Κυρίου (99)
ἐγενήθη πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς· καὶ ὡς ἐγέ-
νετο Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰερემίαν· καὶ ἐφ' ἐκά-
στου δὲ προφήτου ὁ αὐτὸς ἐνέργει τοῦ Θεοῦ λόγος.
Ἄρ' οὖν τῆς ἰσῆς ἀξίας τῷ μονογενεῖ Ἰῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ κείνους ἅπασιν μετ' ἡν, καὶ πλέον οὐδὲν ὑπῆρχε
τῷ Σωτῆρι, εἰ δὲ ἐνεργεῖα μόνῃ ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ
τῷ Θεῷ συνημμένου ἐκινεῖτο. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ ἴσα τοῖς
προφήταις φέρειν διδωσι Μάρκελλος τῷ Χριστῷ τοῦ
Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ζωῆς αἰωνίου ἀθανάτου τε καὶ
ἀτελευτήτου τεύχονται, εἰς τοὺς ἅπαντας αἰῶνας ἐν
τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ βιωσόμενοι,
ἀγαθῶν τε ἀπολαύοντες, ὃ ὁρθολογὸς οὐκ εἶδε καὶ
οὐκ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ
ἀνέβη· ὃ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ὁ κοινὸς ἀπάν-
των Σωτὴρ, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, ἡ ἐλπίς τῆς
τῶν ἁγίων ἀναστάσεως, μόνος ἄρα τότε ἀπολειφθή-
σεται παυθησμένης αὐτοῦ τῆς βασιλείας, καὶ τῆς
ζωοποιῶν σαρκὸς ἐρήμου καὶ ἀλόγου καταλειφθε-
μένης. ὡς μὴτε προὔπαρχειν αὐτὸν Ἰῶν Θεοῦ ὄντα,
μὴτε διαρκεῖν εἰς ἀπειρον, κατὰ τὴν τοῦ Μάρκελλου
διδασκαλίαν. Εἰκότως ἄρα ταῦτα βασιλεία (1) τὸν ὡς
ἀληθῶς θεοφιλῇ καὶ τρισμαχάρῳ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς
ἐκίνει, καίτοι μυρία κολακεύσαντος, καὶ πολλὰ βασι-
λέως ἐγκώμια αὐτοῦ ἐν συγγράμματι διελθόντος. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον, ἐν τῇ βασιλικῇ
συνεληθούσαν πᾶσι ἐξ ἐπαρχῶν διαφόρων, Πόντου
καὶ Καππαδοκίας, Ἀσίας τε καὶ Φρυγίας, καὶ Βιθυ-
νίας, Θράκης τε καὶ τῶν ἐπέκεινα μερῶν, στηλι-

Eratne ergo extra Deum tum cum carne conversa-
retur? an in Deo subsistens sempiterno, coæternum
existens, unum atque idem prorsus cum Deo? Quo-
modo igitur cum corpore fuit, si anima expers in-
habitavit illud? erit ita in substantia Patris sepa-
ratum, vivens utique et subsistens in carne illa
quam assumpsit. Quid ergo prohibet etiam ante
mundi hujus constitutionem Filium Dei vivum ipsum
confiteri? Sed fortasse dixerit, sola operatione,
non substantiæ hypostasi, in corpore exstis-
se. « Operativa enim, ait, virtute sola, corpori præsens
« erat, ad ipsum movendum et operandum omnia
« quæ narrantur in Evangeliiis, substantia vero Deo
« conjungebatur; utpote Verbum ipsius cum esset,
« ab ipso inseparabile et indistinctum. » ❖ Hæc
si dixerit, sciscitantibus nobis tum respondeat:
Num pertinebat ad solam illam carnem Verbi illius
operatio? nonne etiam et ad cæteros homines Dei
sanctos, et ad cæteras omnes a Verbo productas
creaturas? Certe quidem edocti sumus, Verbo Do-
mini cælos constabiles: et omnia per illum facta
fuisse: et, sine illo factum fuisse nihil: scimus e
divinis Scripturis, quomodo hic in omnibus opere-
tur. Scriptum est: *Verbum Domini ad Osee, filium
Beerī* 40; et: *Verbum Domini factum est ad Isaiam
filium Amos* 41; et: *Verbum Domini ad Jeremiam* 42.
In unoquoque denique propheta operabatur illud idem
verbum Dei; æqualem igitur illi omnes cum Filio
Dei dignitatem participabant, nec erat aliqua Ser-
vatoris prærogativa; si sola ille operatione Verbi,
quod cum Deo unitum manebat, movebatur. Imo
vero Marcellus non admittit Dei Filium, ad æqua-
les portiones cum propheta quovis. Consequenter
enim illi vitam æternam, immortalem, et indeter-
minabilem, per sæcula nempe omnia in promisso
illo regno celorum victuri, fruitione gaudentes
honorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit,
nec ascendit in cor hominis. Christus autem Dei,
communis omnium Servator, mortuorum primoge-
nitus, spes resurrectionis sanctorum, solus tunc
derelinquetur, ablato sibi regno, carne vivifica, nu-
da et irrationali derelicta: ut qui, « non erat prius
quam exstaret homo, Filius Dei; » neque per
æternitatem perseverabit esse, juxta Marcelli do-
ctrinam. Quocirca non immerito hæc tam horrenda,
regem illum vere religiosum, et ter beatum adversus
scriptorem concitarunt, licet illi in scripto suo in-
finitis modis adblandiretur, et multis eum encomiis
honestaret. Hæc in illum commoverunt sacrosan-

❖ Ed. Paris. pag. 55. 40 Osee. 1, 2. 41 Isa. 1, 1. 42 Jer. 1, 2; xiv, 1.

(97) Ἐν ἧ ἀνελήφει. Facilis restitutio, ἐν ἧ ἀνε-
λήφει. M.—Dein vulgo σάρκα loco σαρκί et ἀλλ' εἶπεν
et mox et δὲ ταῦτα λ., porro ἐνέργεια ἐφθασεν, corr.
ἐφθασεν et ἐστερεώθησαν καὶ δι' αὐτοῦ πάντα ἐγ.

(98) Οὐκοῦν ἐνεργεῖ. Lege, οὐκ οὖν, ὅτι ἐνεργεῖ.
Et statim, ἀγαθῶν τε ἀπολαύουσιν (c. l. 3).

(99) Vulgo ἐγένετο et ἐνέργει ὁ αὐτὸς et εἰ δὲ, porro
ἤκουε et Θεοῦ ὁ κοινὸς ἀπ. Σ.

(1) Βασιλεῖα. Constantinum intelligit jam defun-

ctum, cui scriptum illud suum Marcellus offerebat.
Is Marcellum, ab Eusebianis episcopatu motum, in
ejus locum Basilio quodam subrogato, jussit exulare
in concilio Constantinopolitano, anno Constantini
ultimo, Christi 336, celebrato, cujus hic meminit
Eusebius. In quo Eusebius ille Arianorum protospa-
tarius, olim Nicomedensis, præsidebat. M.— Mox
vulgo Πόντου τε καὶ.

etiam illam synodum, quæ de diversis adeo provinciis, Ponto, Cappadocia, Asia, Phrygia, Bithynia, Thracia, et ulterioribus regionibus in regiam urbem convenerat : et ut scripto in illum inveherentur Patres vel invitos coegerunt. Hæc et nos ipsos protraxerunt ad hanc quæ præ manibus est disquisitionem, ut vestigiis illius synodi insistentes sanctiones tueremur, et comministris nostris satisfaceremus, qui hæc ut aggrederemur nobis dederunt in ✕ mandatis. Inprimis autem, arbitror, necessario mihi hoc faciendum fuerat, propter eos qui existimant hunc injuria affici. Decet enim hanc fratrum nostrorum suspicionem eximere ex animis, et aliquandiu latentem et per latibula occultatam ipsius in Filium Dei impietatem, in apertam lucem protrahere, quam scriptis in præsentem convictam tenemus ipsius quæ sua sponte, nullo incitante regem adiens in manus præsentabat, obtestatus ut perlegeret. Sperabat enim forsitan propter imperatoris insertas laudes, fore ut tutelam et protectionem ipsius consequeretur, episcopi vero quos conviciis proscidit, suppliciis traderentur. Sed nequaquam res successit ex animi sententia. Deus erat enim istorum iudex, et ipse Jesus Christus a scriptore despicatui habitus. Qui cum cordis abscondita rimetur, ipsum sui accusatorem fieri, nullo impellente, disposuit. Unde cum, adiret imperatoris scripto suo gloriabundus, ille synodo transmisit cognitionem scriptis contentorum. Scriptum porro synodus condemnavit. Nec injuria : cum de nei pietatem.

✕ REVERENDO ADMODUM ET DILECTO COMMINISTRO FLACILLO, EUSEBIUS IN DOMINO SALUTEM D.

Minimo profecto mirandum est, si paucis et breviter ea refutasse contentus fuerim, quæ verbosissima Marcello sunt, et garrulitate summa scriptis comprehensa. Neque enim multis necessario refellenda fuerant, quæ a seipsis rejectitia unicuique vel obvio viderentur. Quamobrem succinctura omnino ratus, quæ sunt ab homine profecta, in prioribus duobus libris, retulisse tantummodo contradisputandi labore omni supersedebeam, et ipsius solummodo verba ad ipsum refellendum producebam. In

✕ Ed. Paris. pag. 56. ✕ Ed. Paris. pag. 57.

(2) Ταῦτα καὶ ἡμᾶς. Exponit hic Eusebius, unde factum, ut ad confutandum hocce scriptum accesserit, concilii scilicet imperium, et Actorum concilii defensionem : sed factio erat. Præsidebat Eusebius Constantinopolitanus. Ariani erant pene omnes in illo concilio congregati : tantum non arianizabat imperator : Marcellum illi oderant odia capitalissimo. Hæc non ideo dicta sunt, ut Marcellum tueamur, sed ut Arianorum operarios, et operas indicemus. Θεὸς γὰρ ἔσται ὁ τούτων κριτής, ut verbis Eusebianis, sed sensu Epiphianiano concludam. M.

(3) Vulgo ἐλέλεγ. et infra ὅς ἐστι. κρ. et ἀπεδοκίμαζετο.

(4) Inscrubuntur tres sequentes libri, Flacillo. Erat autem episcopus ille Antiochiæ, τῆς ad Daphnen, Orientis metropolita, Arianae hæreseos

A τεύειν τὸν ἄνδρα, διὰ τῆς κατ' αὐτοῦ Γραφῆς, καὶ μὴ θέλουσαν, ἐξεδιάζετο. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς (2), ἐπὶ τὴν μετὰ χεῖρα ἐξέτασιν προελθεῖν κατηνάγκασαν, ὁμοῦ δὲ τοῖς δόξασιν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ παρισταμένους, ὁμοῦ καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς προστάξαι τοῦτα πράξαι τὸ ἱκανὸν ποιοιμένους. Μάλιστα δέ μοι ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι γεγεννησθαι τὸ γράμμα διὰ τοῦς ἡδικοῦσθαι τὸν ἄνδρα νενομικώτας. Χρὴ γὰρ ἀποθεραπεῦσαι τὴν τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ὑπόνοιαν, διὰ τοῦ φανερὰν καταστήσαι τὴν μακροῖς μὲν χρόνοις ἐμφωλευσάμεν αὐτῷ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀπιστίαν, νυνὶ δὲ ἐληλεγμένην (3) διὰ τῆς αὐτοῦ γραφῆς· ἣν, μηδενὸς καλοῦντος, αὐτόματος φέρων παρ' ἡν, βασιλεῖ τε ἐπὶ χεῖρα δοῦς, ἤξλου διαγνώναι τὰ ἐγγεγραμμένα· τάχα που ἐλπίσας τὸν εἰς αὐτὸν B ἐγκωμίων χάριν αὐτὸς μὲν τυχεῖν προνομίας τῆς παρ' αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, τοὺς δ' ὑπ' αὐτοῦ κακηγορηθέντας ἐπισκόπους ὑποβληθῆναι τιμωρίᾳ. Οὐ μὴν κατ' ἐλπίδας αὐτῷ τὰ τῆς ἐκβάσεως προχωρεῖ. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ τούτων κριτής, καὶ αὐτὸς Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ πρὸς τοῦ συγγραφέως ἀπεδοκίμαζόμενος, ἃς δὴ τὰ κρύφια τοῦ ἀνδρὸς συνορῶν, αὐτὸν αὐτοῦ κατηγόρον ἅμα καὶ ἑλεγχον, μηδενὸς συνελαύνοντος, γίγνεσθαι παρεσκεύαζεν. Ὅθεν ὁ μὲν ἐπὶ τῷ συγγραμμάτων καλλωπιζόμενος βασιλεῖ προσθεῖ, ὁ δὲ τῇ συνόδῳ παραδίδου τὴν διάκρισιν τῶν ἐγγεγραμμένων. Ἡ δ' ἁγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος ἀπεδοκίμαζε τὸ γράμμα. Εἰκότως ἐστὶ μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος εὐσεβεῖς ὁμολογεῖ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

principio et sine Filii Dei, contra omnem determi-

C τῷ ΤΙΜΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΤΩ ΣΥΛΛΕΙΤΟΥΡΓΩ ΦΛΑΚΙΛΛΩ (4) ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΕΝ ΚΥΡΙΩ (4') ΧΑΙΡΙΝ.

Εἰ πρὸς τὴν ἀδελοσχον (5) καὶ πολυεπὴ Μαρκέλλου γραφὴν τὰ παρ' ἡμῶν ἐν βραχέσιν ἤρκεσαν, οὐ χρὴ θαυμάζειν. Οὐ γὰρ δὴ πολλῶν ἔδει λόγων πρὸς ἀνατροπὴν, τῶν αὐτόθεν καὶ τοῖς τυχοῦσι καταγνωσμένων. Αὐτὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, μόνῃ τῇ παραθέσει τῶν τοῦ ἀνδρὸς ῥημάτων χρησάμενος διχα πάσης ἀντιρρήσεως, ἐξ αὐτῶν τὸν κατ' αὐτῶν ἑλεγχον φανερὸν ἐποιούμην. Νυνὶ δὲ πρὸς ἐκείνην τῇ φωρᾷ καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν αὐτῶν διὰ τριῶν τῶν μετὰ χεῖρας προσήγαγον. Ὁ μὲν γὰρ, ἐν τῇ διωλύγιον (6)

D fautor, et ab Ariani inductus, Euphronii, iidem Ariani, successor. Is est, qui apud Sozom. lib. iii, cap. 5, dicitur Πλάκηντος, ab aliis Placidus, errore librariorum. Aliquoties illius meminit Athanasius. Quid vero hactenus a se præstitum sit, et quid ab eo in sequentibus libris expectandum sit, docet Eusebius in illis : Αὐτὸ δὲ ἐν δυοῖς τοῖς πρώτοις, etc. M.

(4') Κυρίως. Vulgo Χριστῷ.

(5) Vulg. Καὶ πολὺ ἐπὶ Μαρκέλλου. Saltem πολλήν. Sed omnino legendum est, πολυεπὴ. Id docent illa, statim ab initio primi libri : Αὐτὸ καὶ πέρα τοῦ δέοντος, εἰς μακρὸν αὐτῷ καὶ ἀμετρον μῆκος ἐξέπεσεν ἡ γραφή, ὡς μόνον ἐπὶ τῶν ἐγγύων που μυρίων, τὸν ἐνα λόγον ἀπαρτίσθηναι. M. — Dein vulgo διὰ δὲ εἰ φωρᾷ.

(6) Ἐν τῇ διωλύγιον. Non est paritius summi opus

καὶ πολυπλάνῃς σύγγραμμα συντάξας, τοῦτό φησι πεποιηκέναι, διὰ τὸ ἓνα γνωρίζειν θεῶν· μὴ πη λάθῃ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ χώραν διδοῦς ὑποστάσεως (7), διελών τὴν γραφήν. Ἡμεῖς δὲ τὴν παναγίαν καὶ τρισμακάριαν τιμῶντες Τριᾶδα, ἐν τοσούτοις τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν συνειλήφαμεν· φεισάμενοι μὲν πολυλογίας, ἐν ἐπιτόμοις δὲ καὶ βραχείαι τὴν ἀληθῆ παραστήσαντες θεολογίαν. Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκως ἔχει τὰ γραφέντα, κρίνειας ἂν αὐτὸς ἐντυγχάνων· εἰ δὲ τίνα λείποι, καὶ ταῦτα ἀναπληρώσειας· δηλαδὴ, ἅτε ἀδελφὸς ἀδελφοῦ ὑστερήματα, εἰ που καὶ θεραπείας δέοιτο, δι' ἐπανορθώσεως ἀξιούμενος. Ἐρῶσθαί σε καὶ μνημονεύειν ἐμοῦ τῷ Κυρίῳ διὰ παντὸς εὐχομαι.

theologiam conjunctam cum veritate, breviter et tanquam per compendium, representemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

ΤὸΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΟΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ. C

- α'. Ὅτι μάτην Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος, τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.
- β'. Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ Χριστοῦ χάρις, τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνῶσιν ἐξαιρετικὸν ἐδωρήσατο.
- γ'. Ὅτι ποικίλως ἐσφάλησαν οἱ ἑτερόδοξοι ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ λόγῳ.
- δ'. Ὅτι μάτην Χριστιανοὺς λέγουσιν ἑαυτοὺς, οἱ μὴ ὁμολογῶντες τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογοῦντες.
- ε'. Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρεῖτο, τὴν Σαβέλλου αἵρεσιν μιμούμενος.

✠ Ed. Paris. pag. 58.

in sectiones, libros aut tomos Marcellus, quia Deum unicum fatebatur. Eusebius, suam refutationem in tres libros distinxit, ab eodem fonte, quia Trinitatem agnoscebat. Forte illud ἐν τι γράψας, quod initio posuit Eusebius de Marcello, hoc sensu capiendum est, ut non id voluerit, nihil præterea scripsisse Marcellum, quod negat Hieronymus, sed non partitum hoc suum opus in plura, vel parti-

A tribus autem istis præ manibus, libellis, ultra illam superius institutam rationem, refutationem ex adverso adornavi. Ille unicum ubi enixus erat fetum, immensum illud opus, et variis ex erroribus contextum, hoc ob eam causam instituisse se narrat, propterea quod unum solum Deum agnoscebat. Veritus nimirum, ne, si in plures libros illud scriptum propagasset, subsistentiam exinde Filio Dei alicubi indulsisse videretur. At nos qui sanctissimam Trinitatem, et numeris omnibus beatissimam veneramur, tot libris, hoc est tribus, dispersitum universum styli argumentum exsolvemus. Eam porro scribendi inivimus rationem, ut, multiloquium declinantes,

et tanquam per compendium, representemus: si satis hoc pro dignitate fuerimus exsecuti, tuum erit cum perlegeris, judicare. Si quid defuerit, tuum erit adimplere, tanquam frater fraternos defectus. Si et opus alicubi correctione atque medicina fuerit, in hac quoque parte reformationem adhibebis. Bene te semper valere jubeo, meique jugiter in tuis ad Deum orationibus et sacrificiis memor esse velis.

LIBRI PRIMI CAPITA. ✠

- I. Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versetur.
- II. Quod per Christi gratiam collata sit Ecclesie Dei excellens quaedam cognitio de Patre atque Filio.
- III. Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.
- IV. Quod frustra se indignant Christianos qui subsistentiam Filii Dei non consentiant.
- V. Quod Marcellus secutus Sabellii hæresim Filium Dei abneget.

bus distinxisse. M.

(7) Ὑποθέσεως. Vult hypostasia: et tamen pluries ὑπόθεσιν pro altera illa voce positam legimus. Spontene, aut ex errore librarum, nescio. Nam certe constat ex Athanasio, nomen ὑποστάσεως, abominationi fuisse Arianis. M. — Scripsi ὑποστάσεως cum codicibus. loco ὑποθέσεως: dein vulgo δὲ παναγίαν x. τρ. et διαπαντός.

- VI. Qualiter credit Ecclesia Dei.
 VII. Quod ab Ecclesia dissidentes, non unica tantum ratione modoque a theologia de Dei Filio aberraverint.
 VIII. Constituitur sana et orthodoxa Ecclesiæ doctrina.
 IX. Quod non similiter atque creaturæ, subsistat Filius.
 X. Quod cum solus sit de Patre generatus, et Deus idem et unigenitus Filius, nec injuria, nominetur.
 XI. Quod Ecclesia unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.
 XII. Quod sit inenarrabilis illius de Patre generatio.
 XIII. Quod adventus et præsentia Filii Dei, omnibus fuerit necessaria et salutaris.
 XIV. Quod Ecclesia jure optimo Marcellum ejecerit, in eadem sententia versantem cum Sabellio.
 XV. Quibus verbis Sabellium Marcellus concidat, dum ab eo se videri vult dissentire.
 XVI. Quomodo e suis ipsius verbis deprehendatur, eandem ipsam cum Sabellio fovere opinionem.
 XVII. Quod aperte neget Filii hypostasim.
 XVIII. Quod Filium affirmet nihil aliud exstitisse ante assumptum hominem, quam Verbum, ei per omnia omnimodo simile, quod inter homines usurpat.
 XIX. Quod divina Scriptura, non solummodo Verbum appellet Dei Filium, sed sexcentis quoque diversis nominibus, etiam ante quam incarnaretur.
 XX. Propositæ e sacris litteris per partes, explicatæque insuper demonstrationes, xxx capitulis comprehensæ.

PROCEMIUM.

Sufficisse quidem videbatur mihi, vel nudam Marcelli sententiam proposuisse, nec aliam instituendum refutationem ejusdem, cum præ se ferant verba manifestam adeo neque ullo pacto inficiendam Filii Dei abnegationem, ut nos omnes, qui sumus Ecclesiæ Dei alumni, abhorreere debeamus ab illius sententia illa, neque opus sit ulla ulterius redargutione: atque hanc jam partem libris superioribus expeditam dedi. At enim vero ubi animi cogitatio subierat posse contingere, ut ab Ecclesiæ theologia nonnulli excidant, abrepti per variam et multiplicem quam adhibuit testimoniorum appositionem, ad dogmatis sui confirmationem undequaque accersitam, eorum scilicet, quæ in rem suam conducere arbitrabatur: quorum in præsentem visum est mihi necessario adornandam

✠ Ed. Paris. pagg. 59, 60.

(8) Ὡς διὰ πάσης. Sic legendum, non διὰ: nam ἀπόθεν, et sponte sua corruebant. M.

(9) Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας. In scriptis antiquiorum θεολογία non est, ut apud nos generatim θεολογούμενη de Deo ratio, sed de Filio, ejusque deitate instituta dissertatio, ut ea quæ de incarnationis mysterio habetur οἰκονομία. Noster in Hist. principio fere, Οἰκονομία καὶ θεολογία ὑπερλοτεῖρα ἢ κατὰ

A ζ'. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεῖται.
 ζ'. Ὅπως οἱ ἑτερόδοξοι διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπλάκασιν.

η'. Παράθεσις τῆς ὁμοῦς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας.

θ'. Ὅτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως, καὶ ὁ Υἱὸς ὕπαστη.

ι'. Ὅτι μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ Θεός, καὶ μορφοῦν τῆς ἰδίας μορφῆς αὐτοῦς ἀνελήφται.

ια'. Ὅπως ἓνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γινώσκει, καὶ τοὶ τὸ νῦν Θεὸν ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχόμενοι.

ιβ'. Ὡς ἀρρήτος αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

ιγ'. Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσιν ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκπατρία.

ιδ'. Ὅτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ φρονήσαντα Σαβελλίω Μάρκελλον ἀπεδοκίμασε.

ιε'. Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος τὸν Σαβελλίον ἐκοπτε, προσποιούμενος μὴ τὰ ἴσα αὐτῷ φρονεῖν.

ις'. Ὅπως ἀλλοκεῖται διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν τὰ αὐτὰ τῷ Σαβελλίῳ δοξάζω.

ιζ'. Ὅπως ἠρνεῖτο γυνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ.

ιη'. Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον ἔφασκεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον ὁμοιον τῷ πατρὶ ἀνθρώποις.

ιθ'. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον Λόγον, ἀλλὰ καὶ μὴτὰ ἕτερα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὠνόμαζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

κ'. Παράθεσις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων ἐν ἑλοῖς τριὰς κοινὰ κεφαλαιοῖς.

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἐγὼ μὲν ὡμῇ ἐξαρκεῖν τὰς τῶν αὐτοῦ Μαρκέλου φωνῶν παραθέσεις, ἃς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀνελέξαμην, πρὸς τὸν καθ' ἑαυτῶν ἐλεγχον. Οὕτω γὰρ προφανῇ καὶ ἀδιάρακτον τὴν ἀρνήσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ περιεχον, ὡς καὶ διὰ πάσης (8) ἀντιρρήσεως τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τροφίμοις φευκτὸν εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον. Ἐπεὶ δὲ διασκεψάμην, μή ποτ' ἄρα τινὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας (9) ὑποσῶρυν τῇ πολλῇ παραθέσει (10), ἣ κέχρηται ὁ ἀνὴρ, εἰς πίστωσιν ὥς το αὐτῷ συμβαλεῖσθαι: καὶ τούτων ἐκρίνα δεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἐλεγχὸν ἐκφῆναι: ὡς ἂν μάθοι πᾶς, ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς, ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, συνωδὸν παρῆγετο μαρτυρίαν. Πάντες δ' ἀντικρυς αὐτῇ τὴν ἐναντίαν ἐφ' ἐγγοντο φωναίς, διαστρόφως τὰς οὐκ ὁρθῶς αὐτοῦ τῶν θείων Γραφῶν παρεξηγή-

ἀνθρωπον, ita et noster et omnes antiqui passim. M.

(10) Τῇ πολλῇ παραθέσει. Quarum tandem rerum omnino deest, hic τῶν Γραφῶν (sic mss. cum sc.). Id apparet e sequentibus: "Ὅτι μὴδὲ εἰς αὐτοῦ λόγος τῆς ἐνθέου Γραφῆς ἀρνούμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σύνωδον παρῆγετο μαρτυρίαν. Et statim repone, διαστρόφους. M. — Infra vulgo ἐφθ. φωνῇ διαστρ. τ. οὐκ ὁρθ. αὐτῷ ἐι σοῦδ. ἐι εὐσημα.

σεις εὐθύνοντες. Συνάψω δὲ κατὰ τὰ αὐτὸ τῇ τούτων φωνῇ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν νεώτερον μὲν λέγειν ἔχων οὐδὲν, οὐδ' ἑμαυτοῦ σοφὸν τι καὶ οἰκεῖον εὖρεμα, τῆς δὲ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιάφορον διδασκαλίαν προταγόμενος, ἣν παρὰ τῶν αὐτοπτόων καὶ αὐτεγκῶν τοῦ Λόγου, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς παραλαβοῦσα, φυλάττει.

sententiam, dixisset. Istitis porro conjunctas copulaturus sum de Servatoris nostri divinitate rationes: nihil a me ipso noviter adinventum, aut demi meae natum, ex opinione profectum sapientiae alicujus meae edicturus: sed Ecclesiae Dei doctrinam praeme laturus incorruptam, quam a testibus auritis olim aique oculatis Verbi acceptum, ab initio, illa custodit adhuc inviolatam

ΚΕΦ. Α'.

Ὅτι μᾶτηρ Σαβέλλιον διέβαλλε Μάρκελλος τὰ ἴσα αὐτῷ δοξάζων.

Πρὸ δὲ τῆς τούτων ἐξετάσεως, ἐπειδὴ μεταξὺ τοῦ συγγράμματος τὸν Σαβέλλιον ὡς αὐτοῦ κοπτόμενον εὗρον, καταπλαγείς τῆς ἡλιθιότητος τὸν ἄνδρα, ὡς οὐκ ἐφείσαστο κακῶς ἀγορεύσαι, ὃν πάντων μᾶλλον ἐπαινεῖν αὐτὸν ἐχρῆν, ὁμολοῖται αὐτῷ καὶ ὁμογνώμονα γεγονότα, οὐχ ἡγησάμεν ἂν τι παρελθεῖν σιγῇ τὸν λόγον, παραδοῦναι δὲ καὶ τούτου ἑλεγχον τῷ παρόντι γράμματι. Τὸ μὲν γὰρ τοῦ τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς πρὸς (11) αὐτοῦ διαβεβλήσθαι, εἰ καὶ αὐτῷ μὲν φόγον, τοῖς δ' ἐλευθερουμένοις τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας εὐδοξίαν ἐπέηγαγεν, ὅμως εἰχετό τις (συγγνώμης) εἰκότως τὸ δοκεῖν τὰ μὴ αὐτῷ φίλα φαυλίζειν· τὸ δὲ λαθεῖν κόποντα αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ ὁμογνώμονος δυσφημίας (12) ἀναιδείας ἐμοίγε δοκεῖ, ἅμα καὶ ἀναισθησίας, ὑπάρχειν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, γένοιτ' ἂν ἑλεγχος αὐτὸς ἐαυτοῦ, Υἱοπάτορα τὸν Θεὸν κατὰ τὸν Σαβέλλιον, εἰ καὶ μὴ γυμνῶν τῷ λόγῳ, τῇ γοῦν ἀληθείᾳ εἰσάγων, τῷ τὴν ὑπόστασιν (13) ἀναιρεῖν τοῦ Υἱοῦ, ἕνα δὲ Θεὸν ὀρίξεσθαι, καὶ τοῦτον ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ αὐτὸν Ἰῶν ἀποκαλεῖν ἑαυτοῦ. Λόγον γὰρ εἶναι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ, ἕν τε καὶ ταῦτὸν ὄντα αὐτῷ τοῦτον ὀρισάμενος, Πατέρα τούτου χρηματίζειν αὐτὸν ἔφη· τὸν τε Λόγον Ἰῶν εἶναι αὐτοῦ, οὐκ ἀληθῶς ὄντα Ἰῶν ἐν οὐσίας ὑποστάσει, κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον. Ἐπισημαίνεται γοῦν, ὅτι μὴ καταχρηστικῶς λόγον, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς ὄντα Λόγον, καὶ μὴδὲν ἕτερον ἢ Λόγον. (14). Εἰ δὲ μὴδὲν ἕτερον, ὅλον, ὡς οὐδὲ Ἰῶς ἦν κυρίως καὶ ἀληθῶς, μέχρι δὲ φωνῆς καὶ ὀνόματος καταχρηστικῶς ὀνομασμένος. Ἐν τε εἶναι λέγων καὶ ταῦτὸν τῷ Θεῷ τὸν Λόγον, τὸν σαρκωθέντα, καὶ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, Θεὸν αὐτὸν ἀπέφηγεν. Ὁ δὲ πάλαι καὶ πρόπαλαι τὸν Σαβέλλιον φθεγγόμενον ἀπεδο-

A esse refutationem, ut ita singulis constare queat, illum in eo quod Filium Dei abnegaverit, ne unicum de saeris litteris testimonium ad rem appositum, in longissimo illo opere suo protulisse. Imo vero, quidquid de Scripturis attulit, contrariam plane vocem emisisse sciant, et ea quae ab illa dicebantur imple, in rectum retorquendo sensum et

esse refutationem, ut ita singulis constare queat, illum in eo quod Filium Dei abnegaverit, ne unicum de saeris litteris testimonium ad rem appositum, in longissimo illo opere suo protulisse. Imo vero, quidquid de Scripturis attulit, contrariam plane vocem emisisse sciant, et ea quae ab illa dicebantur imple, in rectum retorquendo sensum et

B

CAP. I.

Sabellium a Marcello inepte reprehensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per omnia versatur.

At priusquam his accingar examinandis, cum in operis contextu animadverterem Sabellium ab eo male mulctatum, hominis fatuitatem admiratus sum, quod illi neutiquam pepercerit, sed impetiverit maledictis, quem laudibus ante alios prosequi debebat, utpote sui dogmatis assectatorem, et ejusdem cum seipso opinionis. Decevi ideo verba ejus neutiquam silentio praeterire, sed veluti quamdam accessionem, illius refutationem huic operi adjiciendam. Siquidem quod Dei ministros accuset, licet illud in ipsius contumeliam potius cedat, laudem vero atque existimationem majorem illorum, qui ab ipsius communione sunt alieni, non tamen venia caret et excusatione: non absurda, cum quae minime probet, ea vituperanda sibi censeat. At illum velle mulctare male, sic ut speret se latiturum, qui eandem implam secum foveat opinionem, impudentiae ejusdem intolerandae, et frontis perfrectissimae videtur esse, nec injuria. Haec autem se habere ad hunc modum patet, neque falso a me calumniis eum proscissum, eo quod de sententia Sabelliana, Deum compellet Filio-Patrem. Non certe desertum, et tolidem, hoc fateor verbis; talibus autem utitur, quae hypostasim Filii directe tollant: unum solummodo Deum statuunt: atque illum ipsum sui ipsius genitorem: et Filium denique sui etiam ipsius. Dato enim et concesso Verbum in Deo esse, quod et unum atque idem cum ipso existat, eum hujusce Patrem dicendum docet: et Verbum eiam ejus esso Filium, nequaquam Filium existentem in substantia subsistentia, proprie vero et secundum veritatem, Verbum existentem tamen. Vult ergo intelligi, Verbum illum esse, non catachrestice, sed verissime et propriissime Verbum, atque praeter Verbum, aliud ali-

✠ Ed. Paris. pag. 61.

(11) Τοῦ Υἱοῦ λειτουργοῦς. Nusquam alibi ita loquitur Ensebius: sed Θεοῦ, quomodo et hic legi debet. Intelligit eos, quos in primo libro de nominibus citavit. Asterium, Narcissum, Paulinum, etc. M.

(12) Ὁμογνώμονος δυσφημίας. Deest, vel τινά, vel Σαβέλλιον de nomine compellatum. Nam αὐτὸν ad Marcellum refero. Vult et stupidum et impudentem esse quod Sabellium reprehendat, cum quo consentiebat. M.—Supra vulgo τούτων; dein Mp. συγ-

γράμματι loco γράμματι. Dein συγγνώμης om. codd.

(13) Τὴν ὑπόστασιν. Lege τῶν τὴν ὑπόστασιν. In eo quod Filii subsistentiam negaret separatam et propriam. M. — Correxī vulgatam ex codd. ἀληθ. εἰσάγοντι τὴν ὑπόστ. et εἶναι αὐτῶν.

(14) Ἡ Λόγον. Deest suffulciende sententia δὲ λέγειν αὐτὸν simile; statim, post ὀνομασμένον, deest υἱός. M.

hil, quod si aliud nihil, tum certe liquet, quod non A χήμασεν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τοῖς ἀθέτοις αὐτὸν αἰρεσιῶταις καταλέξασα (15).
 tam tenuis atque nomine catachrestice usurpandum. Cumque Verbum doceat unum esse atque idem prorsus cum Deo: illud nempe Verbum incarnatum, natum de Virgine: ipsum esse Deum asseverat. Quod olim aliquando a Sabellio prolatum, ab Ecclesia fuit rejectum, ipsiusque auctor cum hæreticis impiis annumeratus.

CAP. II.

Quod per Christi gratiam collata est Ecclesiae excellens quædam cognitio de Patre et Filio.

Omnium principes Judæorum natio, Dei unius cognitionem et confessionem susceperunt, contra errores gentilitis de deorum multitudine. At gratia illa salutaris Ecclesiae communicavit, veluti quamdam excellentem prærogativam, eundem Deum, Patrem Filii unigeniti, prosteri. Filium autem illum solum agnoscit Jesum Christum, præterea nullum. Nec illum secundum carnis, quam suscepit, generationem (hanc etenim et *servi formam*, et *filium hominis* vocare, edocta fuit), sed secundum illam divinitatem, quam a Patre et Deo eodem habuit ante omnia sæcula, universis incognitam. Secundum quam generationem, paternæ divinitatis plenitudinem, et ipsum Filium, Deum constituit, non a seipso possessam vel a Patre separatam, & sed nec sine principio illam et ingeneratam deitatem, nedum aliunde derivatam peregrinam, hospitam, et a Patre alienam, sed de paternâ participatione, veluti de jugi puteo in ipsum effuso, propagatam cum plenitudine. Siquidem in illo solo habitare plenitudinem paternæ deitatis ¹⁶ magnus edocuit Apostolus. Hanc ob causam in Ecclesia unus solus Deus annuntiatur: neque alius quispiam imago paternæ deitatis, atque ita Deus ob hoc ipsum.

CAP. III.

Quod variis erroribus impliciti erraverint, de Filia diversa sentientes ab Ecclesia.

Quam quidem theologiæ rationem plerique intelligere non valentes, varios sibi errorum tramites adinvenerunt. Sunt qui Filium Deum esse concedentes hominem egerant, quem assumpsit. Alii professi eum hominem nudum, Deum in ipso ignorarunt. Tertii, metu Dei alterius introducendi, Patrem atque Filium unum esse eundemque opinantur. Quas vias dum declinat Ecclesia Dei, evangelicæ præconio veritatis gloriatur. Unum quidem Deum profiteri se, supra omnes venditans; unum quoque Filium unigenitum ejus, Deum de Deo Jesum Christum agnoscens; eundem ipsum professa Servatorem et Filium hominis. Qui cum nondum homo factus fuerat, Filius Dei tamen exsistebat. Factus, quod non prius fuerat, ob inexplicabilem misericordię paternæ transcendentiam.

Ed. Paris. pag. 62. ¹⁶ Coloss. II, 9.

(15) In fine, legend. ἐγκαταλέξασα. M. — Mox vulgo χάρις ἡ τοῦ Σωτῆρος.

(16) Ὑπὲρ δέ. Sic legendum, non, ut alibi vñ δέ. Illam nempe, cujus cognitio, ut γέρας ἐξαίρετον dabatur Ecclesie.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅτι τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ Χριστοῦ χάρις τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ γνῶσιν ἐξαίρετον ἐδώρησάτο.

Τὸ μὲν γὰρ Θεὸν ὁμολογεῖν ἕνα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἑλλήνων πολυθέου πλάνης πρῶτοι παρελήφασιν Ἰουδαίων παῖδες· τὸ δὲ καὶ Πατέρα τὸν αὐτὸν Υἱοῦ μονογενοῦς γνωρίζειν ἐξαίρετον γέρας ἡ χάρις ἡ σωτήριος τῇ Ἐκκλησίᾳ δωδύρηται· Ὑἱὸν δὲ (16) Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον οἶδε καὶ οὐδένα ἕτερον· οὐ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς, ἣν ἀνέληψε, γένεσιν, (ταύτην γὰρ δεύλου μορφήν, καὶ Ὑἱὸν ἀνθρώπου καλεῖν δεδιδασκται·) κατὰ δὲ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸ πάντων αἰώνων ἄγνωστον τοῖς πᾶσι καθ' ἣν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ αὐτὸν Ὑἱὸν, Θεὸν ὑπεστήσαστο, οὐκ ἰδιόκτητον, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφωρισμένην, οὐδ' ἀναρχὸν τινα καὶ ἀγέννητον, οὐδὲ ἄλλοθεν ποθεν ξένην καὶ τοῦ Πατρὸς ἄλλοτρίαν ἐφελκόμενον θεότητα, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς πατρικῆς μετουσίας ὡς περ ἀπὸ πηγῆς, ἐκ' αὐτὸν προχέουμένην πληροῦμενον. Μόνω γὰρ ἐν αὐτῷ πᾶν τὸ πλήρωμα (17) τῆς πατρικῆς ἐνοικεῖν θεότητος, ὁ μέγας ἐπαίδευσεν (18) Ἀπόστολος. Αἰὶδ' ὅτι εἰς Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κηρύττεται· οἱ δὲ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ· εἰς δὲ καὶ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ὑἱὸς, εἰκὼν τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ διὰ τοῦτο Θεός.

præter eum: unus itidem Dei Filius unigenitus,

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅτι ποικίλως ἐσφάλησαν οἱ ἐπερόδοχοι ἐν τῇ περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ.

Ἦν δὲ θεολογίαν οἱ πολλοὶ νοεῖν οὐ χωρήσαντας, ποικίλας ἀτραποὺς ἐπενόησαν πλάνης· οἱ μὲν Θεὸν δόντες τὸν Ὑἱὸν, τὸν δ' ἄνθρωπον, ὃν ἀνέληφεν, ἀρνησάμενοι· οἱ δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον ὑποθέμενοι, τὸν δ' ἐν αὐτῷ Θεὸν ἀγνοήσαντες· οἱ δὲ, φόβῳ τοῦ δοκεῖν δευτέρον εἰσπελάσθαι Θεὸν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Ὑἱὸν ὀρισάμενοι, οὓς ἐκτραπέσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ τῷ τῆς ἀληθείας εὐαγγελικῷ κηρύγματι σεμνύνεται, ἕνα μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἔχειν αὐχούσα· ἕνα δὲ καὶ Ὑἱὸν μονογενῆ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπιγραφόμενῃ. Σωτήρα τὸν αὐτὸν καὶ Ὑἱὸν ἀνθρώπου γινόμενον, ὁμολογούσα· ὅντα μὲν Ὑἱὸν Θεοῦ, πρὶν ἢ καὶ ἀνθρώπου γενέσθαι· καὶ τοῦτο δὲ γινόμενον, ὅπερ οὐκ ἦν, δι' ἀπαρτὸς τοῦ Πατρὸς φιλανθρωπίας.

(17) Τὸ πλήρωμα. Illud qui erat πλήρωμα, aut ἔχοντα. Post θεότητος, qui habebat πλήρωμα.

(18) Ἐπαίδευσεν. Apostolus, Coloss. I, 19, docet, πᾶν τὸ πλήρωμα in illo κατοικῆσαι, et quod hic indicatur, Coloss. II, 9, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι μητὴρ Χριστιανούς ἐαυτοὺς λέγουσιν, οἱ μὴ ὁφιστάσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογούντες.

Ὁ μὲν δὲ τῆς ἀληθείας λόγος ταύτ' ἐκ προσώπου βοᾷ τῆς Ἐκκλησίας· οἱ δὲ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενοι, ἕνα δὲ Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ οὐδὲν ἕτερον, εἰ καὶ παρενοχλοῦσι μātῆρ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ταῖς Ἰουδαίων προσομιλεῖν συναγωγαῖς δέον; Τί δὲ καὶ βλασφημίαις σφᾶς αὐτοὺς περιπαίρουσι λόγοις, τὸν ἕνα Θεὸν συκοφαντοῦντες (19) διτταῖς ἐπηγορίαις, εἰ δὴ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱὸν ὑποτίθενται; Καὶ τίνας γάρ ἐστι πατὴρ μηδὲν ὑπεστώτας υἱοῦ; Τίνος δὲ υἱὸς ἔσται, μὴ προϋπάρχοντος τοῦ γεγεννηκότος; Εἰς δὲ ὧν, πάντως πῶς αὐτὸς ἔσται ὁ σαρκωθείς καὶ παθὼν καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις διανύσας θνητὸν βίον.

quidem cum exsistat, nec aliud, omnino fieri non passus, et in homine suo, vitam transigens mortalem.

ΚΕΦ. Ε'.

Ὅπως Μάρκελλος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρᾶτο, τὴν τοῦ Σαβελλίου προαίρεσιν μιμούμενος.

Ἄλλὰ ταῦτα λέγοντα Σαβελλίον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ὡς ἄθεα καὶ δυσέσδῃ τοιμῶντα, μακρὰν ἤλασε. Ταῦτα δὲ Μάρκελλος ἀνανεύσθαι πειράεται, προκαλύμματι χρώμενος οὐ πιθανῶ λόγῳ. Θεὸν γάρ ἕνα ὁρθῶς ὀρίζομενος, τοῦτον αὐτὸν Λόγον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ἡνωμένον καὶ συνημμένον αὐτῷ φησιν· καίπειτα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ τὸ μὲν τι Πατέρα καλεῖ, τὸ δὲ Υἱὸν ὡς διπλὴν τινα καὶ σύνθετον οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ εἶναι (20). Καὶ πόσω τούτου κρείττων ἐν κακῶν ἐκλογῇ ὁ μὴ διαιρῶν μὲν τὴν ἀναρχὸν καὶ ἀγέννητον καὶ θεϊκὴν δύναμιν, τὸν αὐτὸν δ' εἶναι ὁμολογῶν γυμνῷ τῷ λόγῳ (21). Πόσω δὲ ἑκατέρων βελτίων ὁ Ἰουδαῖος, τὸν ἕνα Θεὸν οὐ διαιρῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν Μάρκελλῳ παραπλησίως, οὐδὲ τὸν αὐτὸν Ἰσοπάτορα κατὰ τὸν Σαβελλίον εἰτάγων, ἀλλὰ σέβων μὲν τὸν Θεόν, γνωρίζων δὲ καὶ προσδοκῶν τὸν Χριστὸν αὐτοῦ τὸν διὰ τῶν προφητῶν ἤξειν κηρυττόμενον· ὃν ἐλθόντα, ἐπεὶ μὴ παρεδέξαντο, δίκην τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ὑπέσχον τε καὶ ὑπέφρουσι.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ πιστεύει.

Οἱ δὲ πιστεύειν εἰς τὸν ἀφικόμενον δι' εὐχῆς ἔχοντες τρία ταῦτα γνωριούσιν (22) τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τῆς αὐτῆς ἀγίας Παρθένου· καὶ τὸν ἐνοικῆσαντα τούτῳ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρόντα καὶ οὐσιωδῶς

Ed. Paris. pag. 63, 64

θεότητος, σωματικῶς κατοικῆσαι. M.—Mox vulgo διὰ δέ, εἰ ἦν δὲ θεολογ. εἰ οἷς ἐκτραπ. εἰ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ π. ἢ κ. ἀνθρωπινον εἶναι δ. τὸν Θ.

(19) Vulg. Συκοφαντοῦντα. Imo συκοφαντοῦντες. Est enim sycofanantia illud de Deo prædicare, quod Deus non erat. In postremo fine capitis, ferri forsitan posset et θνητὸν βίον. M.—Dein ei δὲ εἰ υἱὸς ὄφισσ. εἰ ἐνωμένον καὶ συν.

(20) Ὑπόστασις ἐν ἑαυτῷ εἶναι. Recte, et tamen ἔχειν, ut paulo prius legi poterat. M.

A

CAP. IV.

Quod frustra se denominent Christianos, qui Filium Dei non fatentur subituisse.

Atque ista quidem veritatis oratio est per Ecclesiam preconium proclamata. Illi porro qui Filium Dei inficiantur, unum vero solum Deum esse dicunt, nec præter illum aliud: quorsum se molestos Ecclesiae Dei exhibent ulterius, qui potius debuerant aggregari ad synagogas Judæorum? Quorsum semet quoque ipsos verbis transadigunt blasphemantibus, unum Deum, sycophantæ velut solent, conviciantes per duo cognomina, si eundem ipsam Filium, quem et Patrem, per omnia esse contendunt. Cujus etenim pater esset ille, qui filium non habeat qui subsistat? Cujus porro et ille filius, cujus nullus præexistit, qui genuit eum pater? Unus si potest aliter, quin unus idemque sit incarnatus,

B

CAP. V.

Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit, Sabellii sectam secutus et propositum.

Enimvero Sabellium cum hæc tueretur, tanquam atheum hominem et impie audacem, Ecclesia Dei, procul amandavit. Hæc eadem Marcellus instaurare demum satagit, prætextu quodam usus, sermone non admodum probabili. Unum enim Deum recte professus hunc ipsam Deum, continuasse in se affirmat Verbum suum sibi adunitum, sibi que concretum. Atque hinc progressus, illius unius quem tenuit Dei, aliud Patrem vocat, aliud Filium, ac si in uno et eodem foret duplex quædam essentia, eadem et composita. Et quanto quidem rectius, e duobus malis, is qui divinam, ingentem et imprincipiatam virtutem nequaquam dividens, unum esse atque unicum exsertim affirmavit. Et quanto quidem utroque melius Judæus, unum Deum non dividens in Patrem et in Filium? quod Marcellus facit. Nec eundem quod Sabellius facit, Filio-Patrem introducit: sed cum Deum veneretur, agnoscit et exspectat Christum ejus per prophetas annuntiatum: quem cum advenisset, quia non susceperant, infidelitatis illius pœnam sufferunt adhuc et sustinebunt.

CAP. VI.

Quomodo credat Ecclesia Dei.

At qui in illum, qui advenit, credere desiderant, hæc tria manifeste confitebuntur: natum de semine Davidis, ipsaque adeo sanctissima Virgine: Filium quoque Dei eum inhabitantem, qui prius

D

(21) Γυμνῷ τῷ λόγῳ. Sabellius namque vult ergo Marcellum clam, non exsertim Sabellizasse. Judæi Deum non dividebant: quia Christum ejus, adhuc expectatum credebant, et credunt verum et merum hominem, de hominibus futurum. M.—Mox vulgo σέβων καὶ τὸν Θ.

(22) Vulgo γνωρίζουσι: εἰ ἀπιστοῦσθαι M. in corr.; mox vulgo εἰ Υἱὸς τοῦ ἀνθρ. ὃν et τριῶν δὲ et εἰς ἀποδλ. εἰ τὴν μὲν σάρκα τ. σ. Porro vulgo σκοπὸν εἰ δογματίζοντες.

exstabat, et substantialiter consistebat : nec non istius Patrem Deum, a quo missus advenit ille, quemadmodum ab ipso sæpe ponitur in confesso. Nobis igitur unus Deus est, a quo sunt omnia⁴⁴, secundum Apostoli dictum. Et unus Dominus Jesus Christus per quem sunt omnia⁴⁵, qui Deo Filius unigenitus præexistebat. Et tertius, secundum carnem Filius hominis : quem hominem nostra causa suscepit Filius Dei. Sed nec corpus quod assumpsit, erat idem cum Filio Dei, qui assumpsit : neque ipse Dei Filius unus idemque debet existimari cum genitore suo. E tribus autem subjectis hisce, illi qui duobus concessis tertium rejiciunt, ab Ecclesia Dei sunt rejiciendi.

CAP. VII.]

Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes, a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exciderunt.

Carnem certe Servatoris athei quidam hæretici abnegando, et opinione tantum nuda, atque per phantasiam in terris apparuisse solum dicendo, primi erant qui in hoc genere a scopo veritatis exciderunt. Atqui dispensationem illam in carne admiserunt, abnegantes præexistentiam Filii Dei, varias, quod jam dixi, errorum semitas adinvenierunt. Sunt qui merum illum hominem arbitrantur, nihilo meliorem hominum natura communi, nisi quantum ad virtutis prærogativas. At qui ipsum super omnia Deum corpus inhabitasse affirmant, et ipsum sui ipsius Filium existitisse asserunt, propter illam secundum hominem dispensationem, cum duo concederent, Deum atque hominem, a tertio semetipsos excluderunt, Servatorem ipsum Dei Filium unigenitum abnegando. ✕ Hanc olim Sabellius tuebatur sententiam : et ad illam nunc delatus Marcellus abiit. Qui, non aliter quam Judæi infideles, se Deum agnoscere profitentur, qui est super omnes, et hoc vehementer urgent. Secundo quoque loco carnem agnoscunt de Virgine sumptam sanctissima : tertium verò illud, quod est primum salutis nostræ caput, Filium, quem velut obviis ulnis amplectuntur, lucem atque veritatem, per abnegationem Filii, a veritatis luce exciderunt. Hinc est, ut illos audiamus : unum quidem Deum confitentes, et carnem venerantes a Servatore susceptam : at Filium nihilominus Dei inhabitantem hanc carnem, voce tenuis atque labiis, cum agnoscant, re ipsa penitus abnegantes. Nam Filium Dei inquirere debemus illum, qui vivat et subsistat vere : non idem qui censeatur, cum illo quod assumpsit corpore ; nec idem cum Deo atque Patre. Neque enim secundum pietatem vere senserit is, qui Filium profitetur esse illum Deum qui est super omnia. Ecejus matris esse potest ille Filius, qui divinitate ingemita et absque ullo principio, amicitur ? Nec si quis unigenitum Dei Filium, eumdemmet et Patrem esse doceat, judicium poterit declinare, quod est contra maledicos constitutum.

✕ Ed. Paris. pag. 65. ⁴⁴ Coloss. 1, 16. ⁴⁵ Ibid. 17.

(23) Τὸ δὲ τρίτον. Vulgo ἀλλὰ τὸ τρίτον εἰ Mr. γρ. ὁμῶς loco ὁμοῦ, εἰ γρ. ἀκούσεις loco ἀκούει. Dein vulgo χρὴ ζητεῖν εἰ κατὰ τ. δυσσεβῶν δίκην εἰ διὰ δὲ τὴν.

ὑφ' ὧν καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν, ὃν καὶ αὐτὸς ἀπεστάλθαι συνεχῶς ὁμολογεῖ. Ἡμῖν τοίνυν εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ ὧν τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' ὃν τὰ πάντα, ὁ προὖν τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ τρίτος ὁ κατὰ σάρκα Υἱὸς ἀνθρώπου, ὃν δι' ἡμᾶς ἀνέληφεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὕτε δ' ἀνέληφε σῶμα ταῦτόν ἦν τῷ ἀνελήφοντι Υἱῷ τοῦ Θεοῦ οὕτε αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀν νομισθεῖν τῷ γεγεννηκότι· τριῶν δὲ τούτων ὑποκειμένων, οἱ δύο διδόντες, τὸ τρίτον δ' ἐκποδὸν ποιούμενοι, τῆς Ἐκκλησίας εἰεν ἀν ἀπόβλητοι.

ΚΕΦ. Ζ'.

Β' Ὅπως οἱ ἑτερόδοξοι διαφόρως τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίας ἐκπεπνύουσιν.

Τὴν δὲ μὲν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἄθεοι τινες τῶν ἑτεροδόξων παραιτοῦσάμενοι, δόξῃ δὲ τινι φαντασίας ὥσθαι αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς εἰρηκότες, πρῶτοι τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ διημαρτήκασιν. Οἱ δὲ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν παραδεχόμενοι, τὸν δὲ προδόντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν ἀρνησάμενοι, ποικίλας, ὡς ἔφην, ἑαυτοῖς ἀνομίας ἐπενόησαν. Οἱ δὲ ψιλὸν ἀνθρώπον, τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως κατ' οὐδὲν κρείττονα ἢ ὅσον ἀρετῆς προτερήμασι, γεγονέναι αὐτὸν εἰρηκότες. Οἱ δ' αὐτὸν ἐνοικῆσαι τὸν τῶν ὁλων Θεὸν τῷ σώματι δογματίσαντες, Υἱὸν τε αὐτὸν ἑαυτοῦ χρηματίζειν φάντες, δι' ἣν ὑπέμεινε κατ' ἀνθρώπον οἰκονομίαν, δύο διδόντες οὕτοι, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον, τοῦ τρίτου τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, ἀρνησάμενοι. Τούτων πάλαι μὲν Σαβέλλιος, νυνὶ δὲ Μάρκελλος, τῇ γνώμῃ συναπαχθέντες, τὸν μὲν ἐπὶ πάντων Θεὸν Ἰουδαίων τοῖς ἀπίστοις ὁμοίως εὐ μάλα εἰδέναι διςχυρίζονται καὶ δεύτερον τὴν σάρκα τὴν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου συνωμολογήκασι· (23) τὸ δὲ τρίτον, αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τῆς ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίας, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραγκωνισάμενοι, φῶς ὄντα καὶ ἀληθεῖαν ὁμοῦ, τῇ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς ἐκπεπνύουσιν. Ἐνθεν ἕνα μὲν Θεὸν ὁμολογούντων αὐτῶν ἀκούσει, καὶ τὴν σάρκα δὲ τοῦ Σωτῆρος τιμῶντων τὸν δὲ ἐνοικῆσαντα τῇ σαρκὶ Θεοῦ Υἱὸν φωνῇ μὲν καὶ χεῖλεσι παραδεχομένων, ἔργῳ δὲ παραιτούμενων. Υἱὸν γὰρ Θεοῦ χρὴν ζητεῖν, ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὑφ' ὧν οὕτε τὸν αὐτὸν, ὃν ἀνέληφεν, ὄντα σώματι, οὕτε τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Οὕτε γὰρ τὸν ἐπέκεινα τῶν ὁλων Θεὸν Υἱὸν ἀν τις εἰπὼν εὐσεβὴς εἴη· (τίνος γὰρ ἔσται Υἱὸς ὁ τὴν ἀναρχον καὶ ἀγέννητον θεότητα περιβεβλημένος ;) οὕτε τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα τις εἰπὼν δράσεται τὴν κατὰ τῶν δυσήμων δίκην.

potest ille Filius, qui divinitate ingemita et absque ullo principio, amicitur ? Nec si quis unigenitum Dei Filium, eumdemmet et Patrem esse doceat, judicium

ΚΕΦ. Η΄.

Α

CAP. VIII.

Παράθεσις τῆς ὁμοῦς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ορθοδοξίας.

Proponitur orthodoxa et salutaris Ecclesiae fides.

Διὸ δὴ τὴν εὐθείαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν ὀρθοτομοῦσα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, τὰς μὲν ἄλλας παρεκτροπὰς ἀπεδοκίμασε, τοὺς δ' αὐτῆς θρήμασι τῆς ἐνθεοῦ χάριτος παραδίδωσι τὴν γνῶσιν, κατ' αὐτὴς τῆς καλιγενεσίας μυστήριον ὁμολογεῖν διδάσκουσα (καὶ) πιστεῦειν (24) εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τελείαν καὶ ἀκριβῆ καὶ ὁλόκληρον ταύτην εἶδέναι (25) παρέχουσαν τὴν θεολογίαν, ἣ Θεὸν μὲν ἕνα παραδίδωσιν, ἀφορίζουσα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ πολυθεοῦ πλάνης· Πατέρα δὲ αὐτὸν οἶδε τῆς Ἰουδαϊκῆς χωρίζουσα διδασκαλίαν, παντοκράτορα δὲ αὐτὸν ὁμολογεῖ, τῆς τῶν ἀθέων ἐτεροδόξων ἀποστρεφομένη τὴν δυσσεβειαν. Οὐδεὶς γοῦν τῶν ἐτεροδόξων εἴποι ἂν τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν εἶναι τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα, ὡς οὐδὲ Ἰουδαῖον ὁμολογήσειεν ἂν τις τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι, τὸν μονογενῆ Υἱὸν μὴ εἰδώς· οὐδέ γὰρ Ἑλλήν· ἕνα μόνον φήσειεν εἶδέναι Θεόν. Διὰ τοιούτων ἀπάντων ἀποκαθαίρουσα τὴν πλάνην ἡ Ἐκκλησία, τὸν ἕνα Θεὸν κηρύττει, αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα καὶ παντοκράτορα διδάσκουσα, Πατέρα μὲν ἐνὸς τοῦ Χριστοῦ μόνου, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπάντων Θεὸν καὶ κύριον καὶ Κύριον. Οὕτω καὶ Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ Ἰησοῦν Χριστὸν παραδίδωσι, τὸν πρὸ πάντων αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον· οὐ τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Πατρὶ, καθ' ἑαυτὸν δὲ ὄντα καὶ ζῶντα, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν συνόντα (26), Θεὸν (27) ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶν ἐκ ζωῆς· ἀλέκτοισι καὶ ἀβρῆτοισι, καὶ παντάπασιν ἀγνώστοις ἡμῖν, καὶ ἀκαταλήπτοις λόγοις ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων γεγεννημένον, καὶ οὐχ ὁμοίως μὲν τοῖς λοιποῖς γεννητοῖς ὑποστάντα, οὐδὲ ζῶν ἐμπερὶ τοῖς δι' αὐτοῦ γεγεννημένοις ζῶντα, μόνον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἀποτεχθέντα, καὶ αὐτοζῶν ὄντα. Καὶ ἔπειτα γὰρ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, πρὸ παντὸς γεννητοῦ, καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, τὸ μονογενὲς τοῦτο προσβάλλεσθαι γέννημα, ὥσπερ τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀβράχῃ, τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ γενήσεσθαι. Διὸ δὴ πρὸ πάντων τῶν μελλόντων ἕσθαι τὸν Υἱὸν ἐγέννα, ὥσπερ τινὸς φωτὸς ἀκτῖνα, καὶ ζῶντος πηγὴν, καὶ θησαυρὸν ἀγαθῶν, ἐν ᾧ πάντες εἰς τὸν οἶον θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τοσοῦτων ἀγαθῶν, ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ὑφίστη αὐτοζῶν ὄντα, ζωοποιὸν τῶν ὅλων, καὶ αὐτοφῶς τὸ ἀληθινόν, καὶ πάσης νοεῖας καὶ λογικῆς οὐσίας φωτιστικόν· καὶ αὐτόλογον, καὶ σοφίαν, σοφῶς (28) τὰ πάντα καὶ λογικῶς ὑφιστάμενόν τε καὶ διοικούντα. Ὅν δὴ χάριν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μόνος αὐτὸς καὶ οὐδὲ ἄλλος ἀνηγόρευται τε καὶ ἔστιν.

Quapropter via regia atque recta incedens Ecclesia Dei, diverticula a se ablegat cujusquemodi : suis, qui sunt, alumnis gratiae divinae cognitionem commendat : dum in ipso regenerationis sacramento docet constiteri, et credere in unum Deum Patrem omnipotentem, perfectam suis numeris exactam, et consummatam undique hanc praeseferens credendam theologiae rationem, qua Deus esse unus traditur, paganorum de diis multis errores refelluntur ; qua agnoscitur idem Deus Pater : per quam confessionem suam discernitur Ecclesia a Judaeis ; qua agnoscitur idem omnipotens esse, B atheorum et haereticorum impietatem detestando. Nullus autem plane inter aliter profluentes, quam Ecclesia docet, constabitur Deum Patrem Christi esse illum qui Deus esse omnipotens ; ut nec e Judaeorum secta quispiam est professurus Deum Patrem, cum ejus filium unigenitum non admittat : sed nec paganorum ullus concesserit, unum solum esse Deum. Ab istorum omnium erroribus Ecclesia se mundans, unum Deum praedicat, et eundem esse docet Patrem et omnipotentem : Patrem quidem unius solius Christi ; omnium autem Dominum et conditorem, et Deum. Ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnoscit eum, qui ante omnia saecula de Patre fuit genitus : non illum certe, eundem cum Patre existentem, C at per se subsistentem, viventemque vere Filium, cum Patre coexistentem Deum de Deo, lumen de lumine : vitam de vita ; inenarrabilibus, ineffabilibus, omnimodo incognitis et imperscrutabilibus rationibus de Patre genitum, ad salutem universis procurandam. Non similiter aliis subsistentem : nec vitam viventem cum illis parem qui ab eo sunt creati : solum de solo Patre genitum : ipsammet vitam existentem. Erat enim Deo conveniens et congruum, qui super omnes est, qui ante omnia genita, ante saecula omnia exsistebat, unigenitum hoc genimen producere, veluti quamdam basin futurum et fundamentum, et sustinaculum immobile eorum omnium quae erant in secundis producendo. Hanc ob causam Filium progenavit, ante ea omnia quae producenda erant, tanquam lucis cujusdam radium, vitae fontem, bonorum thesaurum, in quo sunt omnes sapientiae thesauri absconditi et cognitionis, quemadmodum divinus docebat Apostolus *. Tantorum taliumque bonorum, qui solus bonus Pater est, Filium progenuit suum, ipsammet vitam existentem, et omnium quae sunt

(24) Διδάσκουσα πιστεῦειν, lege καὶ πιστεῦειν. Corde enim creditur, ore fit confessio : utrumque exigitur in sacro baptisate.

(25) Παρέχουσα θεολογίαν. Lege παρέχουσα. Ecclesia nempe, suis alumnis hanc fidem ; sic statim χωρίζουσα. M. — Mox vulgo τὸν Θεὸν Πατέρα.

(26) Υἱὸν συνόντα. Deest, τῷ Πατρὶ.

(27) Μρ. γρ. Πατρί ante Θεόν ponendum. Mox vulgo διὸ δὲ et αὐτὸ φῶς, etc.

(28) Καὶ σοφίαν, σοφῶς. Potius αὐτοσοφίαν, ἢ αὐτόλογον. Sic et miss. cf. p. 121 D. Mox vulgo ὅν δὲ et ἀναγορεύεται.

vivificatorem : ipsammet lucem veram, illuminantem omnes substantias ratione præditas et intellectu ; ipsammet rationem, et ipsammet sapientiam, sapienter et secundum rationem optimam omnia producentem et administrantem. Quocirca unigenitus Filius Dei, solus ipse est, neque præter eum alius est, aut esse dicitur.

CAPUT IX.

Quod non similiter atque cætera creaturæ subsistat Filius.

Atque ideo reprehendi nec immerito debent illi, qui ausi sunt illum ✕ creaturam nominare, ipsumque dicere e non ente, quemadmodum et cætera producantur creaturæ, progeneratum. Nam qui, quæso, ita esse potest Filius ? Qui Dei unigenitus Filius, si eandem cum reliquis creaturis naturam sortiatur ; hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quam Filius Dei : hoc pacto de multis productis ipse unus erit : veluti qui participaverit creationis illius, non de præexistente subjecto, et ejusdem sit cum creaturis communionis. Enimvero longe aliter de eo divina oracula prædicarunt. Ubi enim de rerum productione sermo instituitur : ibi omnia per illum facta fuisse, non una vice testificantur. *Omnia enim, inquit, per illum facta sunt, et sine eo nihil factum est* ⁴⁷. Et alibi : *In illo condita sunt universa, quæ sunt in cælis, et quæ super terram ; sive visibilia fuerint, seu invisibilia* ⁴⁸. Et iterum, *Omnia per ipsum, et in ipso condita sunt : et ipse est ante omnia* ⁴⁹, et, *In ipso omnia subsisterant, secundum doctrinam apostolicam* ⁵⁰. Cum vero de ipsius divinitate tractationem instituit, a rerum omnium universitate eum separat : Dominum vero ipsum atque herum, conditorem atque Deum et Servatorem agnoscit universorum, illumque solum, nec ab illo alium, Dei agnoscit et fatetur, unigenitum : Sapientiam, Verbum, vitam, lucem ipsum appellat solum : imaginem Dei invisibilis : lucis sempiternæ relucentiam, et hisce congenita sexcenta similia nomina adhibet quibus illum glorificat : quibus omnibus id agit, ut paternæ deitatis peculiarem et propriam relationem ostendat ad illum tantummodo spectare, veluti ad Filium unigenitum. Hinc factum, ut magna voce Pater illi dederit, præconio suo celesti, ad Jordanis fluenti testimonium, quod solus ipse esset dilectus, ubi effatur : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi me complacui* ⁵¹. Quod ipsum testimonium secunda vice, cum in monte transformaretur ⁵², ingeminavit, rem

A

ΚΕΦ. Θ.

Ἵτι μὴ τοῖς πολλοῖς κτίσμασιν ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ὁπίστη.

(29) Ὅθεν εἰκότως ἂν τις μέμφαιτο, τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν φάναι τετολημῶσιν ἐξ οὐκ ὄντων ὁμοίως (30) : τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν γενόμενον. Καὶ πῶς γὰρ ἐστὶ ἔσται Υἱὸς ; Πῶς δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν αὐτὴν τοῖς λοιποῖς κτίσμασιν ἐπιγραφόμενος φύσιν ; ταύτη γὰρ ἀδελφὸς ἐν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. (31) τῶν τε πολλῶν γενητῶν ἔσται εἰς, ἅτε τῆς ἐξ οὐκ ὄντων κτίσεως ὁμοίως αὐτοῖς μετασχὼν (32) κοινωνίας. Ἄλλ' οὐχ ὥδε τὰ θεὰ περὶ αὐτοῦ παιδεύει λόγια. Ἄλλ' ὅτε μὲν τῆς τῶν γενητῶν ὑπάρξεως τὴν διδασκαλίαν καλεῖται, (33) ἀθρόως τὰ πάντα μαρτυρεῖ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Ἐάντα γὰρ, [φησὶ] εἰ δὲ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο το οὐδὲ ἓν ; καὶ Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα, καὶ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων ; καὶ, Ἐὰν πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας. ὅτε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ θεολογίαν εἰσάγει, τῶν μὲν λοιπῶν ἀπάντων αὐτὸν ἀφορίζει, Κύριον δὲ αὐτὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Σωτῆρα τῶν ὅλων οἶδε. μονογενὴ τὸν Υἱὸν Θεοῦ μόνον αὐτὸν καὶ οὐδένα ἄλλον ἀποφαίνει. Σοφίαν τε καὶ Λόγον, καὶ ζῶν, καὶ φῶς μόνον αὐτὸν ἀποκαλεῖ, εἰκόνα τε τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. καὶ ἀπώγαγμα φωτὸς αἰδίου, ἑτέρα τε μύρια τούτοις ἀδελφὰ περὶ αὐτοῦ δοξάζειν διδάσκει, ὥδε πῃ τῆς πατρικῆς θεότητος, τὴν πρὸς μόνον αὐτὸν, ὡσανεὶ πρὸς Υἱὸν μονογενὴ, ἰδιόζουσαν σχέσιν ἐπιδεικνύμενα. Διὸ καὶ Υἱὸν ἀγαπητὸν ἀνεκήρυττε μόνον αὐτόν. ἀμφὶ τὰ Ἱερὸτάτου βιβλία ἡ πατρικὴ (34) φωνὴ μεγάλη μαρτυροῦσα βοᾷ. Ὁ δὲ τὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἐδόξασα. Καὶ δευτεροῦ γε τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ θρεῖ μεταμορφώσεως, τὸν αὐτὸν ἐπισφραγίζομένη λόγον. Αὐτοῦ τοιγαροῦν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ταύτην αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν παρασχόμενον, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ διαβήθη αὐτὸν Υἱὸν μονογενὴ εἶναι διδάσκοντος δι' ὧν ἔφη. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἡ μονογενὴς Θεὸς (35), ὁ ὢν εἰς τὸν κλῆρον τοῦ Πα-

⁴⁷ Ed. Paris. pag. 67. ⁴⁸ Joan. i, 3. ⁴⁹ Coloss. i, 16. ⁵⁰ Ibid. 17. ⁵¹ Ibid. ⁵² Matth. iii, 17. ⁵³ Matth. xvii, 5.

(29) Quæ hic habentur apud Eusebium, recitat D Socrates, lib. i, cap. 21, ut teneatur auctorem a suspitione Arianismi. Sed non persuasit illustrissimo Baronio, ad annum 340 ; neque vero persuadet mihi. M.

(30) Ἐξ οὐκ ὄντων τῶν ὁμοίως. Conjeceram legend. ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν, ὁμοίως. Sed apud Socratem est, ἐξ οὐκ ὄντων, ὁμοίον τοῖς. M. — Τῶν ante ὁμοίως non est in codd., quare deleui.

(31) Ταύτη γὰρ ἀδελφὸς ἂν τούτων γένοιτο μᾶλλον, οὐχὶ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Hæc desunt in Socrate.

(32) Ἰσ. καὶ mss.

(33) Διδασκαλίαν καλεῖται. Locus corruptus : nec adjuvat hic Socrates : nam omisit forte. εἰσάγει. M. — Διδ. ποιῖται codd., qui mox φησὶ om. Dein vulgo ἐκτ. πάντα τὰ. Infra vulgo ἐπιδεικνύμενα et ἀνεκκήρυττε.

(34) Πέτρα ἡ πατρικὴ. Forte, βιβλία, ὅπου γε ἡ πατρικὴ. M. — Vulgo ἀμφὶ Ἱερὸν. Dein vulgo μαρτ. ἐπὶ τῆς.

(35) Ἡ μονογενὴς Θεός. Non sunt hæc evangelistæ : sed nec credo Eusebii, nisi forsitan ἤγου. μονογενὴς Θεός. — Infra vulgo ἔβλεπεν ὥστε πᾶς.

Præ metu namque ille, ne duos videretur Deos profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiando. Illi vero cum concedant hypostases duas, unam ingentam, creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituunt Deum. At nullus interea illis Filius habetur in numero, non Unigenitus, non Dominus, non Deus: neque enim quidquam habet, secundum eos, cum paterna divinitate commune: sed per omnia componitur cum creaturarum turba in hoc, quod de nihilo procreabatur: sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum Dominumque verissime Filium esse eum, atque Deum docet: non communi quadam cum multis ratione, qui denominantur filii atque dii, utpote de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis, et filii omnes Altissimi* ⁸⁸: sed prout par erat illum solum dici, qui de illo procreabatur Pater, qui in forma Dei existebat: et imago fuerat invisibilis Dei, Primogenitus universæ creaturæ. Quocirca ab Ecclesia edocui sumus illum solum colere, venerari, adorare, utpote qui Dominus, Servator, et Deus illius existat.

CAP. XI.

Quod Ecclesiam unum agnoscat et notum faciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de Deo.

Quod si autem vereantur, ne duos Deos pronuntiasset videatur, sciant oportet, quod utcumque licet Filium profiteamur Deum, unus tamen, nostra sententia, Deus sit: ille nimirum, qui solus principio caret, qui ingentus; qui propriam a se possidet divinitatem, qui ipsi insuper Filio existendi causam, et taliter existendi dedit. Per quem et ipsum se, Filius constituitur vivere, ubi ait, *Quemadmodum me misit vivens Pater: et ego vivo per Patrem* ⁸⁷. Et quemadmodum Pater habet vitam in seipso: ita quoque et Filio dedit habere vitam in seipso ⁸⁸. Quam ob causam nostrum ille Deum esse docet Patrem, atque suum Deum, ubi loquitur, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum* ⁸⁹: sed et caput quoque Filii esse Deum docet Ecclesia: et alumnus magnus Apostolus ubi ait, *Caput autem Christi, Deus est* ⁹⁰. Nunc iterum de Filio prolocutus: *Atque ipsum dedit caput super omnia, Ecclesiam suam quæ est corpus ipsius* ⁹¹. Quocirca, princeps hic Ecclesiæ et dux dicatur: caput autem huius erit Pater: ita unus iste Deus et unicus fuerit qui est Pater Filii unigeniti: unicum etiam caput ipsius Christi. Cum vero unicum sit principium, caput etiam unicum sit, quomodo fiet ut sint duo Dii, et non unus, nempe ille solus, qui nullum se superiorem habet: cui nullus alius causam subsistendi contulit? qui, ut suum peculium quoddam, deitatem inprincipiatam et inge-

νης ἔσται, οὐδὲ μὴν (38) Κύριος, οὐδὲ Θεός, μὴδὲν μὲν ἐπικοινωνῶν τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι, τοῖς δὲ λοιποῖς κτίσμασι, καθ' ὃ ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη, παραβαλλόμενος. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἡ Ἐκκλησία· τὸν δ' Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει, καὶ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι καὶ Θεὸν διδάσκει· οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς ἐπὶ κλην ὀνομασθέντας υἱοὺς τε καὶ θεοὺς περὶ ὧν εἴρηται, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἔσστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, καθ' ὃ δὲ μόνος αὐτὸς, ὃ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ ὑπῆρχε Θεοῦ, εἰκὼν τ' ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ Πρωτότοκος ἀπάσης κτίσεως. Αἰὶ καὶ τιμᾶν καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν μόνον αὐτὸν, οἷα Κύριον καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν, ἑαυτῆς μεμάθηκαμεν.

B

KEΦ. ΙΑ'.

Ὅπως ἑνα Θεὸν ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει, καὶ τοὺς Θεοὺς ἐκ Θεοῦ εἶναι παραδεχομένη.

Εἰ δὲ φόβον αὐτοῖς ἐμποιεῖ, μὴ πῃ ἄρα δύο Θεοὺς (39) ἀναγορεύειν δόξαιεν, ἴστωσαν, ὡς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμῶν ὁμολογουμένου Θεοῦ, εἰς ἃν γένοιτο Θεὸς μόνος· ἐκεῖνος ὁ μόνος ἀναρχὸς καὶ ἀγέννητος, ὃ τῇ θεότητι οὐκ ἔλκεν κεκτημένος, αὐτῷ τε τῷ Υἱῷ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ τοιῦδε εἶναι, γεγωνὺς αἴτιος, δι' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογεῖ ἑῶν, ἀντικρὺς λέγων· Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ὢν Πατήρ, ἀγῶ ὢν διὰ τὸν Πατέρα. Καὶ ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ζῶν ἐχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζῶν· ἐχει ἐν ἑαυτῷ. Αἰὶ καὶ ἡμῶν καὶ ἑαυτοῦ Θεὸν εἶναι διδάσκει τὸν Πατέρα ἐν οἷς φησιν· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὁμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὁμῶν. Καὶ κεφαλὴν δὲ αὐτοῦ μὲν τοῦ Υἱοῦ τὸν Θεὸν, τῆς δ' Ἐκκλησίας τὸν Υἱὸν ὁ μέγας Ἀπόστολος διδάσκει, ἡμῖν λέγων· Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός· πῃ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ φάσκων· Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ. Οὐκοῦν τῆς μὲν Ἐκκλησίας αὐτὸς (40) ἀρχηγὸς ἂν εἴη, καὶ κεφαλὴ δὲ αὐτοῦ ὁ Πατὴρ· οὗτος εἰς Θεός ὁ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Πατὴρ, καὶ μία ἡ καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴ. Μία δὲ οὐσὶς ἀρχῆς τε καὶ κεφαλῆς, πῶς ἂν γένοιτο Θεοὶ δύο, οὐχὶ δὲ εἰς ἐκεῖνος μόνος, ὁ μὴδένα ἀνώτερον, μὴδὲ ἑαυτοῦ αἴτιον ἕτερον ἐπιγραφόμενος; οἷκετον δὲ καὶ ἀναρχον, καὶ ἀγέννητον τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας τὴν θεότητα κεκτημένος, καὶ τῷ Υἱῷ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος τε καὶ ζωῆς μεταδούς, ὃ δὲ αὐτοῦ τὰ σύμπαν-

87 Ed. Paris., pag. 70. 88 Psal. LXXXI, 6. 89 Joan. vi, 57. 90 Joan. v, 26. 91 Joan. xv, 17. 92 I Cor. xi, 3. 93 Ephes. i, 22, 23.

(38) Vulgo μὲν εἰ ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ εἰ μεμάθηκεν.

(39) Διαγορεύειν δόξαι, ἐνίστασθαι. Lege, et distingue, δόξαμεν· ἐνίστασθαι. M. — Δόξαιεν, ἴστωσαν cod.; dein vulgo με ζῶν εἰ x. ὥσπερ ὁ Πατὴρ εἰ κεφαλὴν μὲν τ.

(40) Ἀρχηγὸς ἂν εἴη. Forte deest, καὶ κεφαλὴ. Nam caput est, de quo ταῦτα στρέφει, latet forte arianizans hic Eusebius, hisce enim et similibus testimoniis utebantur illi, et Filium Dei, ἀναρχον negabant, et αἰτίον. M. — Dein vulgo ἡ τοῦ αὐτοῦ εἰ γένοιτο εἰ οὐχὶ εἰς.

τα (41) ὑποστησάμενος· ὁ ἀποστέλλων αὐτόν· ὁ προστάττων αὐτῷ, ὁ ἐνταλλόμενος· ὁ διδάσκων· ὁ πάντα αὐτῷ παραδίδους, ὁ δοξάζων αὐτόν· ὁ ὑπερῷων· ὁ ἀναδείξας βασιλεὺς τῶν ὅλων· ὁ πᾶσαν αὐτῷ τὴν κρίσιν παραδίδους· ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτῷ πείθεσθαι βουλόμενος· ὁ τὸν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ κατέχειν θρόνον ἐγκλεισόμενος; ἐν τῷ προσφωνεῖν αὐτῷ καὶ λέγειν· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*· ὁ διὰ ταῦτα πάντα, καὶ αὐτοῦ ὑπάρχων τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ, ὃ πειθόμενος ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ παῖς, *ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἑταπεινώσεν ἑαυτὸν, μορφῇ δούλου ἀνελήμφεν, ὑπήκουος μέχρι θανάτου γέγονεν*· ὃ καὶ προσεύχεται, ὃ καλεῖσθαι πείθεται· ὃ καὶ εὐχαριστεῖ· ὃν καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἡγέσθαι ἡμᾶς διδάσκει, μεζιζόνά τε εἶναι αὐτοῦ ὁμολογεῖ· ὃν ἐπὶ πᾶσι τοῖς καὶ Θεὸν εἶναι αὐτοῦ πάντας ἡμᾶς εἰδέναι βούλεται. Ὅν οὕτω δοξάζοντα τὸν αὐτοῦ Πατέρα, ἀμοιβαίως ἀντιδοξάζων ὁ Πατὴρ, καὶ Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ Θεὸν τῶν ὅλων, καὶ σύνθρονον τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνέδειξε. Ἄ ὃ ἡ πεπαιδευμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, αὐτῆς μὲν καὶ Θεὸν, καὶ Κύριον καὶ Σωτῆρα, τοῦ δ' ἐπὶ πάντων Θεοῦ Υἱὸν μονογενῆ αὐτὸν γινώσκειν, καὶ οὐδένα μὲν ἄλλον τῶν γεννητῶν ἀναγορεύειν Θεὸν ἀξιό, μόνον δὲ τοῦτον οἶδε Θεὸν, ὃν μόνον ὁ Πατὴρ ἐξ αὐτοῦ ἐγέννα. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς διὰ Σολομῶντος περίστη λέγων· *Πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, ὡδὲ πῃ ὄρη καὶ βουνούς τῆς θείας καὶ ὑπερκοσμίου δυνάμει αἰνιττόμενος.

ΚΕΦ. ΙΒ.

Ὅς ἀρρήτος αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις.

Εἰ δὲ ὃς (42) περιεργάζοιτο τις, καὶ πῶς ἂν γενήσκειν ὁ Θεός, πῶς δ' ἔσται Πατὴρ (ὁ) ἐπέκεινα τῶν ὅλων; τὸ τολμηρὸν τοῦ πύσματος κατασιγήσῃ ὁ φήσας· *Βαθύτερά (43) σου μὴ ζῆται, καὶ ὑψηλότερά σου μὴ ἐξέταζε*· ἃ προστάτη σοι, ταῦτα διανοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶ σοι χρεῖα τῶν κρυπτῶν. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ αἰπῶν· *Ὁ βάθος πλοῦτός σου καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ!* ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ! καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τὸν παριτέρῳ χωρεῖν τολμῶντα, μὴ ἀνεπίκτοις ἐπιχειρεῖν ἢ πειθέτω λέγων πρότερον αὐτὸς, ἃ δὲ φησιν ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑπέστη, μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα πρότερον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς παρ' ἡμῖν τεχνίτας, ὅλην προϋποκειμένην λαβὼν ταῖς χερσίν, τὸ πᾶν ἐτεκτῆναι. Ὅσπερ δὴ τοῦτο, τῇ φύσει ἀμήχανον, ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις, λέγων δὲ τὸ μηδαμῶς ὑπάρχον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν, αὐτῷ δυνατὸν κατέστη, καὶ γέγονε (44) τῶν ὅλων ποιητής, οὐ

✠ Ed. Paris., pag. 71. " Eccl. iii, 22. " Rom. xi, 33.

(41) Ὑποστησάμενος. Deest αὐτῷ, nempe Filio. Hæc omnia, de homine Christo in sacris litteris recitata, ad deitatem retulit Eusebius, Arianææ fide prorsus. M. — Mox vulgo τὸν ἐκ δεξιᾶς τ. μ. et ἑταπ. αὐτὸν u. δούλ. λαβὼν γενόμενος, omissis sequente γέγονεν, et καὶ καλεῖσθαι et τῆς αὐτοῦ βασιλ. et ἂδε πεπ. et Σαλομ.

(42) Vulgo δὲ om.; dein vulgo τῆς πύσεως et

neratam cum monarchica potestate suprema posidens, Filium participem fecit suæ vitæ et divinitatis: sua omnia subjecta ei tradidit: cum misit, mandavit illi, in præceptis dedit, docuit, omnia illi donavit, illum glorificavit, illum superexaltavit, regem universorum declaravit, iudicium omne illi tradidit, nos voluit illi obtemperare, jussit eum sedem suam constituere a dextra magnificentiæ suæ, cum sic illum affatus proloqueretur, *Sede a dextris meis*, qui ob ista singula et universa, ipsius Filii existat Deus: cui obtemperatus unigenitus Filius, semet exinanivit ipsum, sese humiliavit, formam servi accipiens, factus obediens usque ad mortem. Quem precibus interpellat: cui obedit, cui gratias agit, quem solum unicum verum Deum credere nos docet: quem se majorem proficitur, quemque adhuc super omnia, suum quoque Deum esse, nos omnes et singulos scire voluit. Quem ad istum modum Patrem suum glorificantem, Pater, vice versa glorificavit, eumque Dominum, Servatorem, Deum universorum, consortem sui quoque imperii palam declaravit. Hæc a Deo edocta Ecclesia illum Deum, Dominum, Servatorem, Filium Dei supremi Unigenitum agnoscit, nec ab eo cum recesserit, inter creaturas, præterea quidquam proficitur Deum. Solum illum quippe Deum novit, quem solum de se genuit Pater. Quemadmodum et ipse per Salomonem loquitur: *Præquam montes stabilirentur, ante omnes colles progeniui me. Per montes et colles ibi indicare voluit divinas et supermundanas potestates.*

CAP. XII.

✠ Quod sit ineharrabilis illius de Patre generatio.

Quod si quis curiosius hic satergit, et quomodo sit ille Deus roget: quomodo erit Pater, qui super omnia est? audacem hujus hominis interrogationem compescet is qui ait, *Profundiora te, ne quæsiveris, et excelsiora te, ne exquiras: illa cogita, quæ tibi imperavit: neque enim tibi opus est secretorum* 1; et Paulus ait etiam: *O altitudo divitiarum, sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus! et investigabiles viæ ejus* 2. Hunc vero progressurum audaci facinoræ adhuc ulterius cohibere saltem debeant, ut inaccessa prorsus aggrediatur, ea quæ sunt ab ipso prius posita, de progeneratione e non existentibus: quod quomodo fieri potuit velim explicet, cum neutiquam nullibi exstarent illa. Non enim, ut artifices apud nos solent, materiam præjacentem acceptam manibus, universum exinde conformavit: sed ut ipsum hoc naturæ quidem impossibile fuerat, quantum

κατασιγήσῃ.

(43) Βαθύτερά σου. Locus est Sirac. iii, 22, ubi legimus χαλεπώτερα σου μὴ ζῆται, καὶ ὑψηλότερά σου μὴ ἐξέταζε, ubi alia sint in eandem cum istis sententiam. M. — Dein vulgo ἐπιχωρεῖν ἢ εἰ δὲ φ. et πᾶν ἐπεκτείνω et προαγαγεῖν.

(44) Τὼν ὅλων ποιητής. Vel ut in margine fuit, ποιητῇ, statim αὐτοῦ υἱοῦ γέννησις. M. — Dein τοῦ

quidem ad humanum operandi modum spectat, A nimirum, de nullibi existente materia, essentiam rerum constructam dare : ipsi tamen universalis conditori possibile fuit plene, et factum est. Captum hoc humanum transcendit prorsus : neque huius rei ratio comprehendendi sermone aut annuntiari potest. Ad eundem modum, et multo quidem magis unigeniti ejus Filii generatio, incomprehensibilis et investigabilis, non nobis solummodo, sed et virtutibus lis fuerit, quæ nos longo superant intervallo. Siquidem illa quæ per naturam suam inferius subsidunt, et ab illa divina inenarrabili essentia sunt longissimo et inferiori tractu semota, quomodo poterint cognitione sua ad sublimia et in altissimo posita, aspirare ? Qui poterit fieri, ut animo quis ea assequatur (quæ olim omnino non exstabant, sed de non esse, ad subsistere suum, per Deum sunt producta originis auctorem, causamque ipsis existendi existentem) ante suam ipsorum primam productionem ? Aut nos heri atque nudius tertius pellem induti atque carnem : ossibus atque nervis compingati : qui nec illa quidem novimus quæ juxta nos consistunt, quomodo sine periculo disquisitionem de ineffabilibus instituemus ? qualiter *✕* Filium suum progenit Pater, satagentes : cum innumera sint illa, quæ cum ad pedes etiam nostros provolvantur, nobis tamen penitus sunt incognita. Exemplo rem istam illustrabo. Ecquis enim mihi expedire poterit, anima corpori quomodo concatenatur ? qualiter inde exeat ? qualiter ingressa fuit ab initio ? quæ ipsius species ? qualis figura, forma, habitus, essentia ? Nondum per curiositatem meam ullam naturam ego dæmonum indagavi : non explicui substantias angelorum : non qualiter se habeant principatus, throni, dominationes : de potestatibus, et mundi moderatoribus rescivi nihil. Et si sane ab istis me non expediam, quid mihi proderit investigare scientiam, de deitate ingenerata et principio omni superiore ? Quid de inaccessis quæstiones instituo ? quociens Deus proderit Pater Filii sui unigeniti ? quasi non sufficeret in dilecti sui testimonium paterna illa vox, quam de cælo promulgavit dicens, *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite* ⁴². Quod si præcipiat, hunc audire, mandato huic regio obtemperantes Filium dilectum audiamus. Quodnam vero illud sit, quod nos de seipso intelligere volebat, ipse nos docebit, ubi ait : *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam* ⁴³. Illi igitur credendum est, ut vitam æternam consequamur. Nam qui in eum, inquit, credit, habet vitam æternam ; non qui cognoscit quomodo natus est de Pa-

κατ' ἀνθρώπον, ἀρρήτοις δὲ καὶ ἀφράτοις ἡμῖν λόγοις, οὕτω καὶ πολλὸν πλέον ἢ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ γέννησις ἀνεξερεύνητος καὶ ἀνεξιχνίαστος ἂν εἴη, οὐκ ἡμῖν, ὡς ἂν παρὶ τίς, μόνους, ἀλλὰ καὶ πάσαις ταῖς κρείττοσιν ἢ καθ' ἡμᾶς δυνάμεσι. Τὰ γὰρ μακρῶ τὴν φύσιν ὑποδεσθῆκότα, κάτω τε καὶ πορρωτάτω τῆς ἀρρήτου καὶ θεϊκῆς καθεστῶτα οὐσίας, πῶς ἂν ἐφίκοιτο τῆς ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω κατάληψεως ; Πῶς δ' ἂν τὰ μὴ ὄντα πρότερον, δι' αὐτοῦ δ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προαχθέντα, τοῦ παραγαγόντος, αἰτίου τε αὐτοῖς τῆς ὑπάρξεως γενομένου, σχολή ἂν τις πρὸ τῆς γενέσεως τὴν γνῶσιν ; Ἦπου γε ἡμεῖς οἱ χθιῶτες, ὄφρα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι· ὁστέοις καὶ νεύροις ἐνεκρυσμένοι, καὶ μηδὲ τὰ καθ' ἡμᾶς εἰδότες, τὴν περὶ τῶν ἀρρήτων ἀκίνητον ποιησώμεθα ζήτησιν ; πῶς ἐγέννα τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ πολυπραγμονούντες. Ὅτι δὲ καὶ τῶν παρὰ πόδας μυρία τὴν ἡμετέραν διαδιδράσκει γνῶσιν ἔπλην ἂν εἴη ἐνθένδε. Τίς γὰρ ἂν εἰπεῖν ἔχοι, πῶς καθεῖρκεται τῷ σώματι ἡ ψυχὴ, πῶς ἐξεῖσι ; πῶς δὲ τὴν ἀρχὴν εἰσεκρίθη ; ὅποιον δὲ αὐτῆς τὸ εἶδος ; τί τὸ σχῆμα ; τίς ἡ μορφή ; τίς ἡ οὐσία ; Οὐπω μοι τὸν περὶ δαιμόνων (45) (λόγον) πολυπραγμονεῖν, οὐ τὸν περὶ οὐσίας ἀγγέλων· οὐ τὸν περὶ ἀρχῶν καὶ θρόνων, καὶ κυριοτήτων· οὐ τὸν περὶ ἐξουσιῶν, καὶ κοσμοκρατόρων. Εἰ δ' ἐν τούτοις ἀπασιν ἀμνησνούμεν, τί δεῖ τὴν περὶ τῆς ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου θεότητος γνῶσιν διερευνᾶσθαι ; Τί τὰ ἀνέφικτα ἐρωτᾷν ; πῶς Υἱοῦ μονογενοῦς ὁ Θεὸς ὑπέστη Πατήρ ; ὡς μὴ ἀπαρκούσης ἡμῖν τῆς πατρικῆς φωτὸς πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Ἀγαπητοῦ, ὃν ἀνεκήμεν εἰπών· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδούκησα, αὐτοῦ ἀκούετε*. Εἰ δὲ ἀκούειν αὐτοῦ ἐγκαλεῖται, βασιλευῖ νόμῳ πειδπαροῦντες, ἀκούσωμεν τοῦ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ οὗτος περὶ αὐτοῦ βούλεται ἡμᾶς εἰδέναι, παραστήσει λέγων· *Ὁὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζῇ καὶ αἰώνιον*. Πιστευτέον ἦτα αὐτῷ, ὡς ἂν τῆς αἰωνίου τύχοιμεν ζωῆς. Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς αὐτὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, οὐχ ὁ γινώσκων ὅπως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγέννηται· οὐ γὰρ ἂν τι μετὴν ζωῆς αἰωνίου, εἰ δὴ τοῦτ' εἰρηται, ὅτι *Μηδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· μηδὲ τὸν Υἱὸν τις ἔγνω εἰ μὴ ὁ Υἱός ὁ γεγνήσας αὐτὸν ὁ Πατήρ*. Ἀπαρκεῖ τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ πίστις πρὸς σωτήριον, ἡ θεὸν Πατέρα παντοκράτορα παρέχουσα γινώσκειν, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐπιγράφεσθαι Σωτῆρα. Ὅς δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ταῦθ' ὥδε παρεδίδου, λέγων· *Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι· πνεῦμα δὲ ὁ Θεός*. Διὸ ἔπεται νοεῖν, ὡς καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἂν εἴη. Ὅσῳ δὲ τῆς γεώδους σαρκὸς ὁ ἐπέκεινα, τῶν ὧν Θεὸς ἀπὸλλοτριῶται καὶ ἀπασχολεῖται τῇ φύ-

✕ Ed. Paris., pag. 72. ⁴² Math. xvii, 5. ⁴³ Joan. iii, 16.

προαγόντος αἰτίου — σχολή ἂν τῆς πρώτης γεννήσεως (codd. γενέσεως) τ. γ. κ. p. 99. Porro vulgo ἡ ποὺ ἡμεῖς εἰ ποιησώμεθα.

(45) Πολυπραγμονεῖν. Deest λόγον, opinor. M. —

Dein vulgo ὃν ἐκήρυξε λέγων εἰ εἰ δὲ ἀκούειν εἰ γεγέννηται εἰ μετῆν ζωῆς εἰ πρὸς σωτηρίαν εἰ τὸν αὐτοῦ μονογενῆ Υἱὸν ὡπορ. Σωτῆρα· ὃς δὲ. Porro ὡς τὸ γεγεν. εἰ θ. Θεός ἐστι· εἰ σαρκ. γεννήσεως.

σει, τούτου γὰρ χρὴ νοεῖν καὶ τῆς τῶν σαρκῶν γενέσεως ἀπηλλοτριῶσθαι τὸν τρόπον, καὶ ὃν ὁ Πατὴρ ἐγέννα τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ τι προϊέμενος, οὐδ' ἀλλοιούμενος, οὐδὲ γε παθητικῶς κινούμενος, οὐδ' ὅλως τι τῶν ἡμῶν συνεγνωσμένων, ὑπομένων, ὑφίστη αὐτόν. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἦν, ὡς ἀπόρροϊαν (46) ἢ μείωσιν, ἢ ἑκτασιν, ἢ μεταβολὴν, ἢ τροπὴν, ἢ ῥοήν, ἢ μέρος, ἢ πάθος ἐπ' αὐτῷ λογισασθαι· τούτων δ' ἐκτός ἀπάντων ἐβ- ῤητόν ἡμῖν καὶ ἀνεπιλόγιτον, μᾶλλον δὲ πάσῃ γεν- νητῇ φύσει ἀνεξερεύνητον καὶ ἀνεξιχνίαστον τὴν γε- νεσιουργίαν ὑφίστη. Γεννᾷ μὲν οὖν καὶ ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα φωτὸς αἰθέριου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, οὐ μὲν κατὰ τὴν αἰσθητὴν τοῦ φωτὸς εἰκόνα (ἐπέκεινα γὰρ παντὸς πα- ραδείγματος), ἀρῥήτοις αὐτὸν καὶ ἀκαταλήπτοις λό- γοις ὑφίστη, καὶ τοῦτον ἔνα καὶ Μονογενῆ. Δυσσεβῶν δὲ καὶ ἀθεῶν ἀνδρῶν, τὴν πολυθεῶν πλάνην νεοση- κώτων, ἀποπεφράχθω πᾶν στόμα, οἱ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν ἐξαίρετον καὶ ἰδιόζουσαν γέννησιν εἰς πλήθος καταβάλλοντες Πατέρα ἀνδρῶν τε θεῶν τε· ἀνερῆ- κισιν, ὁμοῦ μὲν ἄνδρας μίξαντες θεοῖς, ὁμοῦ δὲ τοῖς τοῖς ὁμοφυῇ καὶ τὸν αὐτὸν εἰσηγόμενοι Πατέρα. Ἄλλ' οὐδὲ μὲν ἐνεργεῖα δαιμονικῇ τὸ δυσσεβὲς τοῦτ' καὶ ἀθεῶν προήκαντο ῥῆμα, τῷ θνητῷ καὶ παθητικῷ καὶ ἀμαρτητικῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ὁμοφυεῖς καὶ ὁμοπαθεῖς θεοῦ, καὶ τὸν τούτων κοινὸν ὑποθέμενοι Πατέρα, πάντως πού τοις παῖσιν παρωμοιούμενον, ὃ δ' ἐκκλησιαστικὸς κήρυξ ἐνὸς Θεοῦ ἔνα μονογενῆ Υἱὸν τοῖς πᾶσιν ἀνακηρύττει, ὃν ὑπὲρ τῆς τῶν γε- ννητῶν ἀπάντων σωτηρίας τε καὶ προνοίας ὑφ- ἰστέ.

trē. Nemo enim tum vitam consequeretur æternam, si hæc conditio statuta fuisset: quia, *Nemo noris Patrem nisi Filius, neque Filium quis novit nisi Pa- ter solus, qui illum generavit* ⁶⁶. Sufficit ergo nobis ad salutem fides, ea quæ Deum nobis exhibet Pa- trem, omnipotentem, et Filium ipsius subsignat Servatorem. Qui et ipse inter alia nobis ista com- mendavit inquit: *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est* ⁶⁷; *Deus autem spiritus est* ⁶⁸. Consequens igitur est, ut intelligamus, quod natum est de Deo, Deum esse. Quantum vero Deus ille universorum super carnem hanc terrenam exaltatus, ab illius modo recessit et mensura: in tantum nobis animo concipiendum est, modum illum, secundum quem Pater genuit Filium, multis quidem parasangis, carnalem gene- randi modum exsuperare. Neque enim aliquid emittendo, nedum ipse alteratus, aut per passio- nem affectus aliquid, et, ut expediam verbo, nihil eorum subeundo, quæ nostris animis sunt co- gnitione apprehensibilia, illum subsistere fecit. Non enim corpus erat Patri, ut effluxum ipsi, diminu- tionem, extensionem, transmutationem, conversio- nem, fluxum, partes, passionem attribuamus ulli pacto. Ab istis autem omnibus liber et semotus, generationis modum subivit ille, non explicabilem, incomprehensibilem: imo et universæ creaturarum naturæ, nullis vestigiis odorandam, nulla investi- gatione assequendam. Progignit quidem splendo- rem de se sol. Dicitur autem Filius, *splendor lucis æternæ* ⁶⁹: et gloriæ splendor ⁷⁰, sed non secun-

dum lucis sensibilis imaginem. Nam supra omnis exempli similitudinem, inenarrabilibus eum modis et incomprehendendis produxit Pater: eumque unum et Unigenitum. Impiis autem omnibus, et a pietate remotis, qui morbo laborant de eorum multitudine, obturantur ora: qui singularem istam et æternam unigeniti Filii generationem, in multitudine deorsum conjiciunt, *Patrem hominum no- minantes eorumque*, homines illis commiscentes, Patrem supponentes his congenerem. Alii, per dæ- monum operationem, impium istud verbum et atheismo plenum protulere, deos congeneres, iis- demque passionibus obnoxios, quibus mortale, passibile, et peccabile genus hominum subjacet, horum omnium et singulorum Patrem Deum, singulis et universis assimilari. Præter autem Ecclesiasticus unius Dei, unum annuntiat, et unigenitum Filium: quem Pater ad salutem universorum, et singulis providendum creaturis, subsistere fecit.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ἀναγκαῖα καὶ σωτήριος τοῖς πᾶσι ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκίστασις.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν γεγονότων φύσις ἐν σώμασι καὶ ἀσωμάτοις, ἐμφύχοις τε καὶ ἀψύχοις, λογικοῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνητοῖς τε καὶ ἀθανάτοις, τὸ διάφορον κε- κημένῃ, τῷ ὑπὲρ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ πε- ῖάζειν καὶ τῶν τῆς αὐτοῦ θεότητος μαρμαρυγῶν οὐχ ἵνα τε ἦν μετέχειν δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κρείτ- τονος ἀλλείψεως, μακρὰν δὲ καὶ πορρωτάτην, φύσεως ἀσθενείᾳ, διολισθῆν ἀν εἰη, (47) εἰ μὴ Θεοῦ Σωτῆρος ἔτυχε βοηθοῦ, εἰκότως ἡ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν

D

CAP. XIII.

Quod adventus Filii omnibus fuerit salutaris et necessarius.

Quandoquidem vero rerum progeneratarum na- tura, quæ differentiam sortita est multiplicem, per corporeas et incorporeas essentias, animatas et in- animatas, rationales, et irrationales, mortales et immortales, appropinquare Deo, qui super omnia et per omnia præest, illius divinitatis splendores nullo modo potuit participare, ob nimiam illam suam deficientiam, per quam a natura illa subli- missima semovetur. Unde magno, imo longissimo

Ed. Paris., pagg. 73, 74. ⁶⁶ Matth. xi, 27. ⁶⁷ Joan. iii, 6. ⁶⁸ Joan. iv, 24. ⁶⁹ Sap. vii, 26. ⁷⁰ Hebr. i, 3.

(46) Ὑπο καὶ μείωσιν, deīn ῥοήν et γεννησιουργίαν et καὶ ὁ ἥλιος et ἀπ. δόξης, porro αἰσθητὸν et αἰ. αἰθέριον et καταβάλλοντες et ἀνδρ. καὶ θεῶν. Deum ἄλλοι δὲ μὲν et τῷ διαφ. Mr. Γ. τό.

(47) Εἰ μὴ Θεοῦ Σωτῆρος. Ita legend. omnino patet [vulgo εἰη μὴ], statim, χωροῦντα [sic et codd.] nempe filium. M.

inervallo, propter naturalem suam infirmitatem ab illo excidisset, nisi Deum adiutorem ipsum nancisceretur, paternam illa Dei misericordia, nec inmerito, suum Filium unigenitum super omnes constituit, utpote qui per omnia commearet, omnibus loco moderatoris præsideret, et illos largiter de sua munificentia irrigaret. Universis siquidem et singulis eum Pater, qui genuerat, tam qui sunt in coelis, quam qui super terras, pastorem constituit et Servatorem, curatorem dedit et custodem, medicum et gubernatorem solum. Illi rerum omnium gubernacula in manus dedit, qui et illa produceret, et producta procuraret. Id quod ipse docet, ubi ait, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*⁷⁰. Et rursus: *Pater enim diligit Filium, et omnia illi in manus dedit*⁷¹. Isque velut prudens gubernator quispiam, sortem illam ubi de Patre susceperat, super mundum ascendens universum, sursumque ad Patrem suum intuitus, universitatem rerum agit, fert moderando singula, nec vel minutissimas res ope ipsius operaque indigentes, insuper habet, aut villissimas despectui. Cumque jugiter assistat horum singulis, cuique rei dividit ea quæ conducunt: et tanquam medicus suppeditat universis, quæ salutem videntur allatura. Hinc admodum congrue, neque vitam abhorrebat victumque humanum. Sed cum ab omni retro antiquitate, subsidium subministrabat affluenter, hominibus qui a sæculo vixerant, Deo caris et amicis: nunc humana forma se conspiciendum insinuans majoribus Hebræorum: nunc vero posteris illorum, leges ipsis congruas promulgans: et postremo per prophetas, vaticiniis variis, apud posteritatem, suam divinam inter homines dispensationem multo ante annuntians. Quorum quidem, apud sæculum prius oraculorum complemenium, ubi tempus advenerat, consignatum, reipsa effectum dedit. Suique factum, ut deinceps, apud homines humano more versaretur. Eratque unigenitus Dei Filius ipse, qui in imagine divina, hoc est corpore instrumento, cum humano genere conversationem habuit, docendo, sanando, divinæ suæ sapientiæ ineffabili doctrina instituendo: ✕ quique adhuc, ad nutum sui Patris, de misericordia ejus exsuperanti usque ad portas mortis evasit, quo et illos, qui ibi delinebantur, gratiæ quoque participes suæ faceret, ad vitam una secum extractos. Ad istum modum Deus in Christo erat, mundum reconcilians sibi: sic in carne obivit economiam, antequam ipse subsisteret, divinitate paternæ gloriæ honoratus: non rapinam ducens esse æqualem Deo, semetipsum tamen exinaniens, et

A αὐτοῦ μονογενῆ Παῖδα ἐπὶ πᾶσι καθίστη, καὶ διὰ πάντων χωροῦντα, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατοῦντα, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ἐπαρόντα. Πάντων γὰρ ἀθρόως, τῶν τε κατ' οὐρανὸν, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ποιμένα καὶ σωτῆρα, κηδεμόνα τε καὶ φύλακα, καὶ ἱατρὸν, καὶ κυβερνήτην μόνον αὐτὸν ὁ γεννήσας ἀνέδειξε Πατὴρ, τῆς τῶν ὅλων συστάσεώς τε καὶ διοικήσεως μόνῳ τοῖς οὐρανοῖς (47') ἐγγχειρίσας· ὁ δὲ διδάσκει λέγων αὐτός· *Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*. Καὶ αὖθις, *Ὅγάρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ*. Ὁ δ', οὐ σοφὸς κυβερνήτης, τὸν κληρὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδεγεγμένος, ἐπιβάς τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἔνω τε πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα βλέπων, ἀγχι καὶ φέρει πηδاليούχων τὸ πᾶν, οὐδὲ τὸ σμικρότατον τῶν δεομένων B τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας παρορῶν, οὐδ' ὑπερρροῶν τῶν βραχυτάτων. Διὸ δὴ, τοῖς πᾶσιν, ἐπει πάρεστιν ἐκάστω, νέμων τὰ πρόσφορα, τῇ τε τῶν ὅλων θεραπείᾳ δίκην ἱατροῦ τὰ ἀρμείδια πρὸς σωτηρίαν ἐπαρκῶν. Ὅθεν εἰκότως οὐδὲ τοῦ κατ' ἀνθρώπου ὑπερφρόνησε βίου, ἀλλὰ καὶ πάλαί πρότερον τοῖς ἐξ αἰῶνος φιλοθεοῖς ἀνδράσι τὴν ἐξ αὐτοῦ παρεῖχεν ἐπικουρίαν, ὥδε μὲν ἀνθρωπιῶν σχήματι τοῖς Ἑβραίων προπάτορσιν ἐπιφανόμενος, ὥδε δὲ τοῖς τούτων ἀπογόνις ἀρμυρίους διαταττόμενος νόμους, ἦδη δὲ καὶ τοῖς μετέπειτα, διὰ προφητῶν, μελλούσης αὐτοῦ θεοφανείας ἅπασιν ἐκλάμψειν ἀνθρώποις, ἐξεδίδου θεσπίσματα. Ὡς δὲ ὁ (48) τούτων προσήλαυε χρόνος. Ἔργοις ἐπλήρου παλαιῶν χρησμῶν ἀποτελέσματα, καὶ δὴ παρ' ἡνιοχὸν ἀναμείψῃ θνητῷ βίῳ (49) συναγελάζομενος. Αὐτός τε ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενοῦς Υἱός, ὡς ἐν ἀγάλματι θείῳ, τῷ τοῦ σώματος ὄργανῳ, τῷ τῶν ἀνθρώπων καθομιλῶν γένει διδασκαλαίς, C θεραπαίς ἐνθέου σοφίας, ἀπορρήτοις παιδεύμασιν. (50) Ἡ δὲ αὐτῶν μέχρι θανάτου πυλὼν ἤλαυε πατρικοῦ νεύματος ὑπερβαλλούσῃ φιλανθρωπίᾳ, ὡς ἂν καὶ τοῖς τῆδε τῆς ἑαυτοῦ καταξιώσεως χάριτος, ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ ζωὴν παρελκύντας. Οὕτω θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ· καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν ὑπέμεινεν οἰκονομίαν, προῶν μὲν αὐτῆς, καὶ προὑπάρχων, θεότητι πατρικῆς δόξης τετιμημένος· οὐ μὲν ἄρπαγμὸν ἡγούμενος τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἑαυτὸν δ' οὐκ ἐκένωσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβὼν, ἑταπείνωσεν ἑαυτὸν, ὑπήκουος τῷ Πατρὶ γενόμενος D «μέχρι θανάτου, » ἴν', ὥσπερ ὁ θάνατος δι' ἐνδὸς ἀμαρτήσαντος ἀνθρώπου πάντῃς κατεκυρίευσεν γένους, οὕτω καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος τῶν (51) εἰς αὐτὸν [πιστευόντων] καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ γνωριζομένων, βασιλεύσειν.

formam servi assumens, humiliavit se factus obe-

✕ Ed. Paris., pag. 75. ⁷⁰ Matth. xi, 27. ⁷¹ Joan. iii, 35.

(47') Vulgo ἐγγχειρίσας et πᾶσιν ἐπὶ πάρεστιν et ὃ δὲ μὲν et ὥδε τοῖς.

(48) Ὁ τούτων προσήλαυε. Τούτων. Nempe, quibus πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, patres olim allocutus est: ideo legendum παρελάνε, præterit: explicat enim, quod ponitur à B. Paulo ad Heb. i,

2. M. — Mox vulgo καὶ δὲ παρεῖν.

(49) Συναγελάζομενος. Fortē συναυλιζόμενος. M.

(50) Vulgo ἦδη et ἴν'. γρ. ἔδου loco θανάτου; dein vulgo τῇ θεότητι, et ἴσα et ἐνδὸς ἀμαρτάνωντος.

(51) Εἰς αὐτόν. Apparet desse hic πιστευόντων. M.

diens Patri usque ad mortem. Ita ut quemadmodum mors per unum hominem peccantem, in genus universum dominata fuerat: sic et vita aeterna, per ipsius gratiam, imperium in eos omnes obtineret, qui in illum crederent, et per illum, Deo et Patri ipsius, cogniti commendarentur.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

A

CAP. XIV.

*Οτι εὐλόγως ἡ Ἐκκλησία τὰ αὐτὰ φρονήσαντα
Σαβέλλω Μαρκελλῶ ἀπεδοκίμασε.

Εἰκότως (52) δὴ ταῦτα κηρύττουσα ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ τι κίβδηλον παραχαράξαντα νόμισμα, τὴν ἀρ-
νησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸν Σαβέλλιον ἀπεδοκί-
μασε, καίτοι Θεὸν ἓνα εἰδέναι, (53) καὶ πλὴν αὐτοῦ
μὴ εἶναι, Μαρκελλῶ παραπλησίως λέγοντα· καὶ αὐ-
τοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἱ πρωτοκλήρυκες Ἐβι-
ωναίους ὀνόμαζον Ἑβραϊκῇ φωνῇ, (54) πτωχοὺς τὴν
διάνοιαν ἀποχαλόντες, τοὺς ἓνα μὲν Θεὸν λέγοντας
εἰδέναι, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα μὴ ἀρνούμενους,
τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ θεότητα μὴ εἰδόντας. Καὶ τὸν Σαμο-
σατέα δὴ καίπερ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι
διδάσκοντα, Θεὸν τε ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων ὁμοίως ὁμο-
λογοῦντα Μαρκελλῶ, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀλλό-
τριον ἀπέστησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, ὅτι μὴ
καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν, πρὸ τῆς ἐνσάρκου γενέσεως
ὄντα τὸν Χριστὸν ὁμολόγηι. Ἀλλ' οὗτος μὲν, ὡς εἰς
τὸν Χριστὸν ἀσεβῶν, τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ μακρὰν
ἤλαυνετο· Σαβέλλιος δ', ὡς εἰς αὐτὸν πλημμελῶν τὸν
Πατέρα, ὃν Υἱὸν λέγειν ἐτόλμα, τὴν ἰσὴν τοῖς ἀθέοις
αἰρεσιωταῖς ὑπέχε τιμωρίαν. (55) Τὰ ἴσα δ' αὐτῷ
ὑπειδόμενος Μαρκελλὸς παθεῖν, καινότεραν ἐξεῦρε
τῇ πλάνῃ μηχανὴν, Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἓνα
μὲν εἶναι ὀριζόμενος, δύο δ' αὐτῷ Πατὴρ καὶ Υἱὸς
χαριζόμενος ἐπηγορίας. Οὐ μὴν ἔλαθεν, οὐδ' ἐξέφυ-
γεν, ὅψε ποτε φωραθεὶς τοῖς (56) αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύ-
οις. Πλὴν, καὶ πρὶν ἀλῶναι, συνειδήσει πληττόμενος,
εἰς ἀποσκευὴν τῆς ὑπονοίας, βλασφημεῖν ὥρμητο τὸν
Σαβέλλιον.

figere potuit. At enimvero, priusquam deprehenderetur, conscientia stimulante propria, ut omnem a se suspicionem amoliretur, ad Sabellium prorupit conviciandum.

ΚΕΦ. ΙΕ'.

CAP. XV.

*Ὅποιοι ῥήμασι Μαρκελλὸς τὸν Σαβέλλιον ἐκοπτε,
προσποιούμενος μὴ τὰ ἴσα αὐτῷ φρονεῖν.

*Ὅπως δὲ τὸν ἄνδρα διέβαλεν ὀνομαστὴ μνημονεύ-
σας αὐτοῦ, ἐπάκουσον, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφοντος
αὐταῖς συλλαβαῖς· Σαβέλλιος γὰρ καὶ αὐτὸς τῆς ὁ-
ρθῆς διδασκῆσας πίστεως, οὕτε τὸν Θεὸν ἀκριβῶς
εἰγνώ, οὕτε τὸν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον. Ὁ γὰρ μὴ τὸν
Λόγον γνούς ἠγνόησε καὶ τὸν Πατέρα. Οὐδεὶς γὰρ
οἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, (57) D
τοῦτέστιν, ὁ Λόγος δι' αὐτοῦ τὴν τοῦ Πατρὸς παρ-
εἶχε γνῶσιν. Οὕτω γὰρ καὶ πρὸς τοὺς οἰομένους
ἐτηνικαῦτα τῶν Ἰουδαίων εἰδέναι τὸν Θεὸν, ἀθε-

✠ Ed. Paris., pag. 76. ⁷² Matth. xi, 27.

Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum ejecerit,
eamdem cum Sabellio sententem opinionem.

Jure optimo Ecclesia, quæ veritatem istam pro-
fitetur, Sabellium a se rejectum ablegavit, qui tan-
quam adulterinum quoddam numisma, Filii Dei
consignavit abnegationem: utcumque unum Deum
ille confiteretur, et, quemadmodum nunc Marcel-
lus, palam proloqueretur, se nonnisi unum Deum
agniturum. Sed et Servatoris nostri primi illi præ-
cones Ebionæos, hoc est mendicos, Hebraice nomi-
narunt illos, propter intellectus animique mendici-
tatem, qui se Deum unum tantum agnituros dice-
bant, et licet carnem Christi non abnegarent, Filii
tamen Dei divinitatem non fatebantur. Sed et Pau-
lum de Samosata, alienum ab Ecclesia pronuntia-
runt Patres ecclesiastici, licet Jesum Dei Christum
profiteretur: Deum unum super omnes, perinde ac
Marcellus, agnosceret, propterea quod non simul
crederet Christum fuisse Filium Dei et Deum ante
suam incarnationem. Quocirca, veluti in Christum
impious, longe fuit ab Ecclesia Christi eliminatus.
Sabellius insuper ✠ veluti impius in ipsum Patrem,
quem Filium appellare ausus fuerat, eandem quo-
que pœnam cum hæreticis sacrilegis subiit. Mar-
cellus veritus ne pari cum illo pœna mulcetur,
hæresi suæ machinam sufflaminandæ novam adin-
venit: Deum atque Verbum in Deo, unum quidem
determinando, sed eidem geminam nomenclaturam,
Patris atque Filii adaptando. Sed neque ille ita
C latuit: nec sero licet irretitus, sua ipsius retia ef-

Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit, dum
ab eo se videri vult dissentire.

Audi vero quibus ille verbis Sabellium accusat,
in quibus illum compellat de nomine. Sunt autem
quæ scribit hæc ipsissima. [R. XXXVIII] « Sabel-
lius autem ille cum a recta fide deviasset, neque
Deum exacte agnoscebat, neque sanctissimum
ejus Verbum. Nam qui Verbum nesciebat, is et
Patrem utique ignorabat. Nemo enim, inquit, Pa-
trem novit nisi Filius, » hoc est Verbum per se
Patris cognitionem exhibet. Hoc enim modo Ju-

(52) Vulgo δὲ εἰ Θεοῦ, Σαβέλλιον.

(53) Καὶ πλὴν. Addendum hic, vel ἐνός, vel
αὐτοῦ [hoc est in codd.], etiam εἰδέναι, pro εἶναι. M.

(54) Πτωχοὺς τὴν διάνοιαν. Transtulit ab Igna-
tio, ad Philadelph. καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος, πέννης τὴν
διάνοιαν ὡς ἐπίκλησιν Ἐβίων, de his Origen. contra
Celsum, lib. II. Οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν πι-
στεύοντες, οὐ καταλειποῦσι τὸν πατριον νόμον.
Βουσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπώνυμοι τῆς κατὰ τὴν
ἐκδοχὴν πτωχείας, τοῦ νόμου γεγεννημένοι. Ἐβίων τε
γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ Ἰουδαίους καλεῖται· καὶ Ἐβι-
ωναῖοι χρηματίζουσιν, οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν
ὡς Χριστὸν παραδεξάμενοι. M.— Μοχ vulgo ἐνσάρ-
κου γεννήσεως.

(55) Vulgo τὰ δ' ἴσα αὐτῷ εἰ ἐξέφευγεν.
(56) Τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ δικτύοις. Deest. aliquid
sententiæ fulciendæ, irretitum vult suis retibus. M.
— Codd. τοῖς αὐτοῖς αὐτοῦ; dein vulgo διέβαλεν.

(57) Τοῦτέστιν ὁ λόγος· ὁ γὰρ λόγος δι' αὐτοῦ R et p.
78 A. Dein vulgo παρέχοι, μοχ οὐδεὶς γινώσκει R;
porro vulgo ἡγρᾶλει. R induxit ἀκριβῶς, μοχ vulgo
ἐγρᾶφε.

« dæos alloquitur, qui tunc temporis se Deum scire
« arbitrabantur, Verbum autem Dei repudiabant;
« quo tamen ille solo intermedio agnoscebatur, ait
« enim: *Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius*
« *revelabit* ⁷². Nam cum alio quovis modo impossi-
« bile fuisset cognoscere Deum, per suum ipsius
« Verbum, sui cognitionem hominibus Deus imper-
« tiebat, ut errasse illum certissime constet, cum
« neque Patrem exactione modo, neque ejus Filium
« intelligeret. » Hæc ipsa Marcellus mandavit lit-
« teris, dum se vult purgare a suspitione omni Sa-
« bellianismi: sed lingua tantum et voce tenus. Nam
quantum ad animi sententiam sui, et cum illo ho-
mine conspirantem, iisdem quibus ille, telis confli-
sus esse deprehenditur, ut mihi quidem illud in
votis sit, ne in hujus mentionem istiusmodi inci-
disset: ultra illum quippe videtur progressus impi-
etate. Ille enim fortassis, per ignorantiam erravit:
✕ ille autem, qui cum confiteatur illum hominem
manifeste præcipitium impietatis, venia prorsus omni indignum se præstitit. Sed ipsa ejus dicta in-
trospectamus.

CAP. [XVI.]

*Quomodo e suis ipsis verbis deprehenditur eandem
ipsam opinionem cum Sabellio fovere, Marcellus.*

Imprimis illud statuit, nec Sabellium nec Judæos
agnovisse Deum, eo quod Verbum ignorabant. Ver-
bum vero quodnam intelligebat, dispiciendum no-
bis est. Siquidem Filium Dei unigenitum, sub-
stantem vivum esse, enimvero hunc ita neque ipse-
met agnovit, Quicque Servator noster diversimode
mentionem Filii fecerit: et multoties Unigenitum
illum appellaverit, nec alicubi se Verbum nomina-
verit, sed ubique per Evangelia se Dei Filium usur-
paverit: ob eamque ipsam confessionem, Petrum
beatum prædicaverit propter illam confessionem:
Tu es ille Christus, Filius Dei vivi ⁷³: cujus revela-
tionem a Patre profectam ei dixit innotuisse, ubi
testificatur, *Beatus es, Simon Barjona, quia caro et*
sanguis hoc tibi non revelavit, sed Pater meus qui
est in caelis ⁷⁴. Vir iste admirabilis, obturatas ha-
bens aures, hæc disertis verbis scribit: « Et hanc
ipsam ob rationem nullibi se Filium Dei nominat,
ubique autem Filium hominis, ut per hanc suam
confessionem, notum faceret, eum qui revera erat
Filius hominis, propter communionem illam, Filium
Dei constitutum. » Vides autem, quod non audet se
Dei Filium profiteri: ne a dogmate illo excidat
Sabelliano. Filium vero hominis, propter carnem
illam quam assumpsit, nominat. Verbum autem
ubique in illo suo scripto compellat frequentius, ut
indicaret illud, nisi Verbum, nihil prorsus existisse.

✕ Ed. Paris., pag. 77. ⁷² Matth. xi, 27. ⁷³ Matth. xvi, 16. ⁷⁴ Ibid. 16, 17.

(58) Vulgo ἡσφάλθαι et ἐαυτὸν ὥθεν εἰ δέσος
συγγν. Et bis ἡγνωκέναι.

(59) Ἐκέψασθαι δὲ χρή. Ita lego. Nam hoc vult,
Sabellius meminit λόγου, quid per λόγον intelligat
videamus. Num filium? M. — Mox vulgo μηδέποτε
ἐαυτὸν λόγον εἰ μοῦ ὁ ἐπουράνιος εἰ οὗτος ὑπερβε-
βυσμένος εἰ υἱὸν ἀνθρώπου ἵνα διὰ.

(60) θέσει τὸν ἀνθρώπον. Trajectitia sunt, et

« τούτας δ' αὐτοῦ τὸν Λόγον, δι' οὐ μόνον γινώσκα-
« ται ὁ Θεός, ἔλεγεν· Οὐδὲις ἐπιγινώσκει τὸν Πα-
« τέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃς ἄν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ.
« Ἐπειδὴ γὰρ ἀδύνατον ἦν ἐτέρως γινώσκει τὸν Θεόν,
« διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου εἰδέναι αὐτὸν τοὺς ἀνθρώ-
« πους διδάσκει, ὥστε ἐσφαλὴ μὲν κάκεινος, μὴ τὸν
« Πατέρα καὶ τὸν τούτου Λόγον ἀκριβῶς γινούς. »
Ταῦτα Μάρκελλος ἔγραφε, τῆς τοῦ Σαβελλίου ὑπο-
νοίας καθαίρων ἐαυτὸν, μέχρι φωνῆς καὶ λόγου· τῇ
γε μὲν γνώμῃ, καὶ τῇ πρὸς τὸν ἄνδρα ὁμοπροσώγῃ
ἀλλάσσεται τοῖς αὐτοῖς ἐκείνῳ περιπεριρόμενος βέλε-
σιν. Ὡς ἔμοιγε καὶ δι' εὐχῆς ὑπῆρξεν ἂν τὸ μὴ τότε
αὐτοῖς αὐτὸν περιπεσεῖν· νυνὶ δὲ κάκεινος ἢ ἐκείνος
πλημμελῶν φαίνεται. Ὁ μὲν γὰρ τάχα τοῦ σφαλόμε-
νος ἡγγέει· ὁ δὲ, ὁμολογῶν ἐσφαλῆαι (58) τὸν ἄνδρα,
B κἀπειτα αὐτὸν ὥθεν ἐπὶ τὸν προφανῆ τῆς αὐτῆς
δυσσεθείας κρημνὸν, οὐδεμιᾶς γένοιτο ἂν δέσιος
συγγνώμης. Ἀλλὰ γὰρ διασκεψόμεθα τὰ λελεγμένα.
aberrasse, et tamen semelipsum in idem protrusi

ΚΕΦ. ΙΓ'.

*Ὅπως ἀλλάσσεται διὰ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, τὰ αὐτὰ
τῷ Σαβελλίῳ δοξάζων ὁ Μάρκελλος.*

Πρῶτον μὲν οὖν μήτε τὸν Σαβέλλιον, μήτε Ἰου-
δαίους ἡγνωκέναι τὸν Θεὸν ἔφη, τῷ μὴ τὸν Λόγον ἡγνω-
κέναι αὐτούς. (59) Ἐκέψασθαι δὲ χρή ὁποῖον ὑποτίθε-
ται Λόγον· Εἰ μὲν γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μο-
νογενῆ, τὸν ὡρεστώτα, καὶ ζῶντα, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς
τούτον ἔγνω. Αὐτίκα δ' οὖν, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δια-
φώρως μνημονεύσαντος τοῦ Υἱοῦ, καὶ πολλάκις μο-
νογενῆ Υἱὸν ἀνειπόντος, καὶ μηδέποτε Λόγον ἐαυτὸν
ἀποκαλίσσαντος, διὰ πάντων δὲ τῶν Εὐαγγελίων Υἱὸν
Θεοῦ εἶναι διδάξαντος, ἐφ' ᾧ καὶ μακαρίζει τὸν Πέ-
τρον εἰρηκότα, Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
τοῦ ζῶντος· καὶ τὴν γνώσιν αὐτῷ ἀποκαλύψεν τοῦ
Πατρὸς γενομένη μαρτυρεῖ ψησας, Μακάριος εἶ, Σί-
μων Βαριωνά, διὰ σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ
σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος· ὁ θαυμαστός
οὗτος ὥσπερ βεβυσμένος· τὰ ὦτα, ταῦτα κατὰ λέξιν
γράφει· « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Υἱὸν Θεοῦ ἐαυτὸν ὀνο-
« μάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου ἐαυτὸν λέγει.
« ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, (60) θέσει τὸν
« ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, Υἱὸν Θεοῦ
« γενέσθαι παρασκευάσῃ. » Ὅρξας ὅπως Υἱὸν μὲν
αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν οὐ τολμᾷ, ὥς ἂν μὴ ἐκπέ-
σοι τοῦ Σαβελλίου δόγματος· Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ,
δι' ἣν ἀνέλιψε σάρκα. Καὶ Λόγον δὲ δι' ὅλου τοῦ
οἰκείου συγγράμματος ὀνομάζει συνεχῶς ἐπισημαι-
νόμενος, ὥς οὐδὲν (61) ἕτερον ἢν Λόγος. Καὶ ἐν οἷς
δ' οὖν τὸν Σαβέλλιον καταμέμφεται, παρατίθεται μὲν

obscura; hoc volebat, τὸν ἀνθρώπον, nempe φύσει,
θέσει faciunt Dei Filium, propter illam communian.
M. — Dein vulgo μὲν Θεοῦ αὐτὸν ὀνομα.

(61) Ἐτερον ἢν ὁ Λόγος. Lege εἰ μὴ ὁ Λόγος, id
enim vult, nullo alio nomine appellatum. — M. Imo
legendum si quid video ἢν ἢ λόγος cf. p. 117 D;
porro vulgo παρατίθεται τὰς.

τάς τοῦ Σωτῆρος φωνάς, δι' ὧν ἐφη· Οὐδεὶς ἔγνω A
τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἄρ' ὁ Υἱὸς ἀποκα-
λύψει. Ὡς περ δὲ ἐπανορθούμενος αὐτάς, ἀντὶ τοῦ
Υἱοῦ Λόγον αὖθις ὀνομάζει, ὡς λέγων· Οὐδεὶς
ἐ γάρ οἶδε, φησὶ, τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, τούτε-
στιν ὁ Λόγος, καὶ ἐπιφέρει· Ὁ γὰρ Λόγος δι'
ἐαυτοῦ τὴν Πατὸς παρέχει γνῶσιν, καὶ προστίθη-
σιν· Ἀδύνατον ἦν ἑτέρως γινῶναι τὸν Θεόν, ἢ διὰ τοῦ
ἰδίου Λόγου. Καὶ αὖθις Λόγον, ἀντὶ τοῦ Υἱοῦ, τίθῃσι·
καὶ τὴν ἅγιον αὐτοῦ Λόγον ἀποκαλεῖ. Καὶ ἐν οὕτω
βραχυτάτοις ῥήμασι πολλάκις μὲν ἐμνημόνευσε Λό-
γου, Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἅπαξ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος
μεταποιεῖ τὴν ῥῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ὁ Υἱὸς ἐπάγων, τούτε-
στιν ὁ Λόγος, οὐχὶ μᾶλλον τῆς τοῦ Υἱοῦ σημασίας
ἀρμοζούσης τῇ τοῦ Πατὸς ἐπιγορίᾳ. Ὅθεν εἰκότως
ὁ μὲν Σωτὴρ προσφωρῶς ἐφήρμωσε τῇ τοῦ Πατὸς τὴν
τοῦ Υἱοῦ συζυγίαν· ὁ δὲ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν παραιτησά-
μενος ἄνω κάτω τὸν Λόγον (62) θρυλεῖ καὶ Σαβελλίου
μὲν κατηγορεῖ, τὸν Υἱὸν ἀρνούμενον· ταῦτόν δὲ
πράττων ἐκείνῳ, σχηματίζεται, τῇ κατ' αὐτοῦ δια-
βολῇ τὴν τῆς κακοδοξίας ὑπόνοιαν ἐκκλίνειν οἰόμενος.
Εἰ μὲν οὖν τῷ Σαβελλίῳ μέμφεται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
ἀρνούμενον, ἐαυτῷ πρότερον χρῆν μέμψασθαι· εἰ δὲ
ὅτι ὃν αὐτὸς ὠρίετο Λόγον, Σαβέλλιος ἠγνοεῖ· οὐκ
ὀρθῶς τοῦτο γε ἡτιῶτο. Οὕτε γὰρ Σαβέλλιον, οὐτ' αὐ-
τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμε-
νους, ὃν φησι Μάρκελλος ἐν τῷ Θεῷ εἶναι Λόγον, δι'
οὗ Μωσὴ καὶ τοῖς προφήταις κεχηρμάτιζεν, ἀγνοῆ-
σαι, τοῦτόν δὲ ἀκριβῶς εἰδέναι, καὶ ὁ πᾶς εἰποι ἂν,
οὐ μόνον Ἰουδαίῳ ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνῳ. Λογικὸν γάρ C
τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν εἶναι τὸν Θεόν, ὡς καὶ σοφόν,
καὶ ἀγαθόν καὶ δυνατόν; Σαβέλλιος δὲ τοῦτο μὲν οὐκ
ἂν ἀρνηθεῖ εἰδέναι; ὅτι δὲ μὴ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
ζῶντα καὶ ὡφειῶτα, ὄντα τε καὶ πρὸν τῆς σαρ-
κὸς ὁμολογεῖ. Ταύτης ἔνεκα τῆς πρὸς Μάρκελλον
συμφωνίας, ὁμοίως αὐτῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας
ἡλάσθη. Πῶς δὲ τὰ ἴσα Μάρκελλος τῷ Σαβελλίῳ ἐφρί-
νει, ὅλος ἂν εἴη ἐξ ὧν ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν
Θεόν καὶ τὸν αὐτοῦ Λόγον διεσπαστά, ποτὲ μὲν
αὐτοὺς ῥήμασιν εἰπών.

cum Sabellio opinatus, manifestum fiet, propterea
ipsius Dei Verbum, hisce aliquando verbis usus.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ὅπως ἠρνεῖτο γυνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἐπόστασιν
τοῦ Υἱοῦ.

« Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ (63) πνεύματος ἐξέτασις γί-
γνωιτο μόνῃ, ἐν καὶ ταύτῃ εἰκότως ἂν ὁ Λόγος
εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο· » (64) ποτὲ δὲ παραβάλλον
τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιλέγων,
ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τῷ ἀνθρωπείῳ τὸν ἐν αὐτῷ
Λόγον, οὐδενὶ χωριζόμενον ἑτέρῳ ἢ μόνῃ τῇ τῆς

✠ Ed. Paris., pag. 78, 79. ⁷⁸ Matth. xi, 27.

(62) Vulgo θρυλεῖ et ἐχρῆν μέμψ. et ὀρίετο
λόγον et Μάρκελλος Σαβελλίῳ.

(63) Πνεύματος ἐξέτασις. Vult, opinor, ut se-
cundum deitatem, vel divinam rationem considere-
mus λόγον, nam πνεῦμα, ipsi ponitur pro Deo : quia
Servator dixit, Deus spiritus est (Joan. iv, 24). M.

(64) Ποτὲ δὲ παραβάλλων. Marcellus, Verbum

In illo autem passu quo Sabellium accusat, verba
Servatoris commemoravit, quibus ait : *Nemo no-
vit Patrem nisi Filius, et cui Filius voluit revelare* ⁷⁸.
Quæ dum recitat, tanquam correcturus, ✠ pro
Filio Verbum eum nominavit. Sic enim satur :
« *Nemo novit Patrem nisi Filius*, hoc est *Verbum*,
« quibus addit : *Verbum* etenim per se Patris ex-
« hibet cognitionem : quibus adjungit : *Impossibile*
« *siquidem erat alioquin Deum cognoscere, nisi per*
« *proprium ipsius Verbum.* » Iterum autem pro *Filio*
substituit *Verbum* : et sanctum ejus Verbum
nominat. Sæpe numero autem per voces tam pau-
cissimas Verbi, nullibi autem Filii, mentionem facit.
Quin et ipsam Servatoris dictionem transfor-
mat : ubi pro *Filio*, subinfert, hoc est *Verbum* :
B idque cum *Filii* appellatio, multo magis paternita-
tis vocabulo conveniret quam Verbi : cum et ipse
Servator juxta congruentiam, *Filium* cum *Patre*
copulaverat. Ita semper refugiens appellationem
Filii, *Verbum*, vocem susque deque versat. (Sabellium
certe damnat abnegantem *Filium*, et tamen
se conformem eidem præstat : quasi posset et vel-
let, ab illius accusatione, suspicionem hæreseos
amoliri. Cum si vellet Sabellium ob id ipsum redar-
guere, quod *Filium* ille Dei abnegaret, semetipsum
ante eum debebat accusare. Quod si Sabellius igno-
rabat, quem vocat ipse *Verbum*, non erat hoc no-
mine incusandus. Nam nec certe Sabellius, ne qui-
dem Judæi qui Christum illum Dei abnuebant,
quem Marcellus affirmat, in Deo *Verbum* esse, per
quem Mosem et prophetas alloquebatur. Imo non
soli se Judæi hoc dicent apprime intelligere, sed
ipsi etiam pagani. Nam quis non Deum mente esse
præditum fatebitur, ut sapientem, ut bonum, ut
potentem? Sabellius nullo certe modo latereetur se
hoc ignorare. Quin *Filium* Dei vivum et subsisten-
tem, qui et esset, et ante carnem assumptam esset,
agnosceret. Et tamen ob hanc ipsam cum hoc Mar-
cello contesserationem, ejectus ille fuit ab Ecclesia
Dei. Quo pacto autem Marcellus dicatur, eadem
quod unum atque idem profiteatur Deum, atque

✠ CAP. XVII.

Quod manifestissime perneget hypostasin Filii.

« [R. LXII coll. p. 107.] Siquidem solius spiritus
« disquisitio fiat, omnino, nec injuria, *Verbum*
« unum atque idem cum Deo videbitur esse. » Com-
ponens autem aliquando *Verbum* Dei cum humano
verbo, adjungit : « Unum atque per omnia idem
« cum homine esse illud quod in ipso ideo, *Ver-*
« *bum* nihilo quidem ab alio discriminatum, nisi

Dei, cum hominis verbo componebat, et ἐνδιάθετον
et προφορικόν, legendum τῷ ἐν ἀνθρώπῳ, non τῷ ἀν-
θρωπείῳ, patet ex paulo post sequentibus. M.—Dein
vulgo πᾶν θ. μ. οὐδὲν ἐτ. ἦν. Porro vulgo ἔγρα-
ψεν et τοῦτοις αὐτὸν εἰπών, πρ. et χωρῆσαι et ἐπι-
σκόπτει et οὗ γὰρ ἂν et παρῇ.

« operis tantummodo efficacia. » Quocirca ubi ita A statuit, priusquam mundus produceretur, nihil omnino præter Deum existisse, et alibi hisce ipsis verbis utitur: « Cum nondum iste mundus productus fuerat, præter Deum quidem solum, « nihil erat aliud; » et ubi divinum illud Verbum, nostro indicativo per omnia assimilavit verbo, in quibus ista scribit [R. LV coll. p. 59 D. 114 D. 125 B.]: « Quemadmodum res universæ quæ productæ fuerunt, a Patre producebantur per Verbum, ad eundem modum et quæ a Patre dicebantur, per Verbum indicem edebantur. » Atque ita, cum hoc pacto indicativum verbum compellasset ipsum, sermone progrediente tamen eundem ipsum a Patre inseparabilem pronuntiat, quod spectat ad hypostasim suam, unumque cum Patre atque idem docet, hisce verbis: « Atque istud, « opinor, qui recte volunt sapere, non admodum « difficulter collecturi sunt ab exili quodam ei humili inter homines exemplo. Nam nec humanum, « ab homine verbum, potestate quivis et hypostasi « separaverit. Est enim verbum, unum atque idem « cum homine: non aliter omnino separabile, quam « solius operationis effectu. » Qua similitudine et alibi usus est, ubi ait [R. LVI]: « Quæcunque sunt « quæ Pater loqui deprehenditur, illa omnia proloquitur per Verbum suum. Atque hoc in nobis « ipsis apparet esse ita, siquidem parvis liceat magna componere. Nam quæcunque nos juxta nostrum posse, dicere vel facere cupiverimus, per « nostrum nos verbum illa effecta damus. » Hæc nos oportet existimare non minus Marcellum dicentem audire, quam Sabellium. Nisi forte ridendum volebat Sabellium Marcellus propinare; quia non audebat, quod ausus est ipse, Verbum illud Dei indicativum, quod existimat tantum, Filium Dei nominare. Certe non eo prorupit is insanix, ut sermonem, per omnia humano simillimum ☩ Deo omnium supremo auderet scribere. Sed nec eo stultitiæ devenit, ut verbum aliquod non subsistens, Filium Dei nominaret. Quocirca qui unum dixit Deum Sabellius, Filium vero abnegavit, consequenter, secundum suam suppositionem eundem affirmavit Patrem, quem et Filium. Marcellus vero qui perinde atque ille Deum unum idemque statuebat cum Verbo suo, inepte accusat Sabellium erroris, prorsus nisi se et errasse fateatur. Nam vel cum Sabellio conspirare debebat, vel semetipsum redarguere, aut si redarguere Sabellium volebat, eandem pravam suam hæresim abjurare eum decuit: nec admodum alienum statum confessoris, Deum supponere colloquentem, cum sua ratiocinatione, et animi sui intelligentia: ipsumque sibi ipsi imperantem introducere ad hunc modum: Fa-

☩ Ed. Paris., pag. 80.

(65) Vulgo ὁμοίως αὐτῷ et ἀποδ. ἐχρῆν.

(66) Ἄγε ποιήσωμεν. Legendum ποιήσωμεν, ut alias habetur, statim pro μὴδέποτε, restitue ποτὲ

« πράξεως ἐνεργεία. » Διόπερ, ποτὲ μὲν ἀπεφαίνετο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μὴδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ, καὶ πάλιν αὐτοῖς ῥήμασιν εἶπεν, ὅτι « μὴπω τοῦ κόσμου γεγονότος, οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν « Θεοῦ μόνου. » ποτὲ δὲ τῷ ἡμετέρῳ σημαντικῷ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παρέβαλλον, ἐν οἷς ὡς ἐγραφεν. « Ὡςπερ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ « Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ « Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνεται. » Καὶ δὴ λόγον σημαντικὸν ἐν τοῦτοις αὐτὸν ἀναικῶν, προϊὼν ἐξῆς, ἀχώριστον αὐτὸν τῇ ὑποστάσει, ἐν καὶ ταύτῃ εἶναι τῷ Πατρὶ παρίστησιν, ὡς πη λέγων. « Τοῦτο δὲ « βῆδιον οἶμαι τοῖς εὐφρονοῦσι, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος « καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραδείγματος γινώσκειν. Οὐδὲ « γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δύναμις καὶ ὑποστάσις « χωρῆσαι τινὶ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτ' ἐν τῷ « ἀνθρώπῳ ὁ λόγος, καὶ οὐδενὶ χωριζόμενος ἐτέρῳ, « ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. » Καὶ αὖθις τῇ αὐτῇ κέχρηται εἰκόδι ἐν οἷς φησὶ. « Πάντα γὰρ ὅσα « ἂν ὁ Πατὴρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου « λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν « αὐτῶν, ὅσα μικρὰ μεγάλους καὶ βέλους ἀπεικάσαι. « Καὶ ἡμεῖς γὰρ, πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν, κατὰ τὸ « δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν « λόγῳ. » Ταῦτα οὐ μᾶλλον Μαρκελλοῦ ἢ Σαβελλίου λέγοντος, ἀκούειν προσήκει νομίζειν, εἰ μὴ ἄρα τοῦ ἐπισκώπτου Σαβελλίου Μάρκελλος, ὅτι μὴ ἀναιδῶς τὸν ἐν τῷ Θεῷ σημαντικὸν Λόγον, ὡς αὐτὸς οἶεται, Ἰῶν ἐτόλμα ὀνομάζειν. Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτῷ λογισμοῦ παρῆν ἄνοια, ὡς Λόγον ὁμοίως ἀνθρώποις, καὶ τῷ ἐπὶ πάντων δίδοναι Θεῷ. Οὐδ' οὕτως ἡλίθιος ἦν, ὡς τὸν μὴ ὑπεστώτα λόγον, Ἰῶν Θεοῦ καλεῖν. Διόπερ, Σαβελλίος ἐνα Θεὸν εἰπὼν, τὸν δὲ Ἰῶν ἀρνησάμενος, ἐπομένως τῇ αὐτῷ δοθείσῃ ὑποθέσει, τὸν αὐτὸν Πατέρα εἶναι καὶ Ἰῶν ἐφασκε. Μάρκελλος δὲ (65), ὁμοίως ἐκαίῃ ἐν καὶ ταύτῃ εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον διδούς, μάτην ἐσφάλθαι τὸν Σαβελλίον, οὐχὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν ὁμολογεῖ. Ἡ γὰρ κακείνου ἀποδέχεσθαι χρῆν, ἢ καὶ αὐτὸν μέμψεσθαι. ἢ μεμψόμενον ἐκαίῃ, τὴν ὁμοίαν αὐτῷ κακοδοξίαν ἐκτρέπεσθαι, καὶ μὴ ἀνδριαντοποιοῦ δίκην ὑποτίθεσθαι τὸν Θεόν, τῇ ἑαυτοῦ ἐνθυμήσει καὶ τῷ ἰδίῳ λογισμῷ προσδιαλεγόμενον, αὐτόν τε ἑαυτῷ παρακελευόμενον λέγειν, (66) Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν Θεὸν εἰρηκέναι τὸ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἐφη, μὴδὲ ποτὲ μὲν ἐνδιάθετον, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπῳ λόγον, ποτὲ δὲ σημαντικὸν, ὡς τὸν ἐν ἡμῖν προφορικὸν, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ὑποτίθεσθαι. Ταῦτα γὰρ Σαβελλίου ἢ Τουδαίου τινος τῶν τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ ἀπαρχαλύπτως ἀρνούμενων ἀνεκτὸν ἦν μᾶλλον ἢ Χριστιανοῦ λέγοντος ἀκούειν. Ὁ δ', ὥςπερ ἐγκαλιωπιζόμενος τῇ Ἰουδαϊκῇ διδασκαλίᾳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ δυσσεβὲς τοῦτ' ἐκαὶ θεοῦ εἰσαγεῖ δόγμα, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι μὴδὲν

μὲν. M. — Vulgo supra πλάσωμεν. Mox vulgo ποτὲ δὴ σημ. εἰ ἐκκλ. τοῦ χρ. εἰ τοῦ ποιηθέντος αὐτῷ ἐκ παραδειγμάτων.

ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, δι' ὅλου τοῦ πονηθέν-
τος αὐτῷ συγγράμματος κατασκευάζων, ἐν ἀποκλείσει
τῷ Υἱῷ τὴν πάροδον. Ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται αὐτῶν
ἵνα Θεὸν εἰδέναι· ὡς οὐχὶ καὶ ἡμῶν τοῦτο λεγόν-
των, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς Υἱὸν εἶναι παραδε-
δειγμένων, παρ' αὐτοῦ τοῦ μεμαθηκότων ἵνα γνωρίζειν
Θεὸν, αὐτὸν τε εἶναι Θεὸν ὁμοῦ καὶ Πατέρα (67) Υἱοῦ
τοῦ μονογενοῦς, αὐτοῦ δηλαδὴ ἦντος ἀληθῶς Υἱοῦ πρὸ
πάντων αἰώνων ἐξ αὐτοῦ γεγενημένου, καὶ οὐ μόνον
Λόγου κεκλημένου πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς σαρκός,
ὅπερ ὁ γέννατος διορίζεται, ἀλλὰ καὶ μυρία ἕτερα,
ὁ δὲ καὶ τούτῳ, τῆς θείας Γραφῆς καταφύεται, πρὸ
τῆς ἐνσάρκου παρουσίας μηδὲν ἕτερον κεκλησθαι
αὐτὸν ἀπισχυρίζομενος ἢ Λόγον.

sui processum conatur universum : in eum finem, ut Filio omnem aditum ad substantiam interclu-
dat. Sed et insuper vehementer gloriatur, se unum tantummodo Deum agnoscere : quasi hoc nos non
confiteremur cum illo, qui tamen Dei revera Filium esse accepimus, et ab ipsomet etiam Filio unum
Deum agnoscere edocui fuimus, ipsumque Deum esse simul atque Patrem Filii unigeniti, sui nempe ipsius,
qui nos sic docuit, qui vere Filius exsistebat ante omnia sæcula, de illo Patre genitus, quem non so-
lum Verbum compellare solemus, etiam ante susceptam carnem, uti illum circumscritibit bonus iste
vir, sed multis aliis nominibus, qui hoc ipso mendacii coarguit Scripturam, dum vehementius asse-
verat illum nullo alio nomine exstitisse notum, ante suam incarnationem.

ΚΕΦ. ΙΗ΄.

Ὅπως πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐδὲν ἕτερον
ἐφασκεν εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ Λόγον, αὐτῷ μόνον
ὁμοιον τῷ παρ' ἀνθρώποις.

Ἐπάκουσον γοῦν, ὡς διαβεβαιούται, αὐτοῖς ῥή-
μασι τούτων γράφων τὸν τρόπον : « Ὅστε παντα-
« χόθεν (68) ἐστὶ δῆλον, μηδὲν ἕτερον τῇ αἰδιότητι
« τοῦ Λόγου ἀρμόττειν ὄνομα, ἢ τοῦθ', ὅπερ ὁ ἀγιώ-
« τατος τοῦ Θεοῦ μαθητῆς καὶ ἀπόστολος Ἰωάννης,
« ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ
« μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν Χριστὸς τε καὶ
« Ἰησοῦς κηρύττεται, ζωὴ τε καὶ ὁδός, καὶ ἡμέρα
« καὶ ἀνάστασις, καὶ θύρα καὶ ἄρτος, καὶ εἴ τι
« ἕτερον ὑπὸ τῶν θείων ὀνομάζοιτο Γραφῶν, αὐ-
« τὰ παρὰ τοῦτο ἀγνοεῖν ἡμᾶς προσήκει τὸ πρῶτον
« ὄνομα, ὅτι Λόγος (69) ἦν. Διὰ τοῦτο γὰρ, καὶ ὁ
« ἀγιώτατος εὐαγγελιστὴς καὶ μαθητῆς τοῦ Κυρίου,
« σφόδρα ἐγρηγορῶς τῷ πνεύματι, τῆς ἀνοθεν μνη-
« μονεύων ἀρχῆς, καὶ μηδενὸς (70) νεωτέρου, Ἐν
« ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς
« τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἵνα δείξῃ εἴ τι
« κατεῖν καὶ νεώτερον ὄνομα, τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς
« αὐτῷ καὶ νέας ὑπέβρε κατὰ σάρκα οἰκονομίας. »
Καὶ ἐξῆς ἐπιλέγει : « Οὐκοῦν, πρὸ μὲν τοῦ κατελ-
« θεῖν καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν
« μόνον. Ἐπεὶ, τί (71) ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀν-
« θρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα τὸ κατελθόν ἐπ' ἐσχά-
« των τῶν ἡμερῶν ; ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραφε. Καὶ τὸ
« γεννηθὲν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, οὐδὲν ἕτερον ἢ
« Λόγος. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει : « Πρῶτερον γὰρ,
« ὥστε πολλὰκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. »

✠ Ed. Paris., pag. 81. 77 Gen. i, 26. 78 Joan. i, 1.

(67) Καὶ Υἱὸν μονογενοῦς. Patet legendum (ex
codd. deili Πατέρα Υἱοῦ τοῦ μον. et delevi mox τῶν
ante αἰώνων) Πατέρα Υἱοῦ μονογενοῦς. Statim re-
scribe; ὅδε καὶ τούτῳ [sic et codd., vulgo ὡδε]. M.
(68) Vulgo ἐστὶ δῆλον.

A ciamus agedum, agedum flagamus, age confitemus
statuam. Ita enim supponit Deum aliquando prolo-
cutum, *Faciamus hominem* 77. Nusquam certe vocat
Verbum intus constitutum, quomodo loqui mos est
in humanis : at interdum vocat indicativum, simil-
limum nostro verbo prolatitio. Esset hoc in Sabellio
quidem tolerabile : vel in Judæorum aliquo qui
sine tergiversatione aliqua Filium Dei pernegaturus
esset : at quis hæc dicentem Christianum ferat ? At
ille veluti qui gloriaretur de Judaismo, impium
dogma atque atheum introducit in Ecclesiam, Fi-
lium Dei neutiquam exstitisse, ante mundi produ-
ctionem : cum solo Deo excepto nihil plane exstaret
ibi : hocque ipsum constabilire, per scripti illius
ubi : hocque ipsum constabilire, per scripti illius

B

✠ CAP. XVIII.

Quod affirmet Filium ante assumptam carnem nihil
prorsus aliud exstitisse quam Verbum, consimili-
mum humano verbo.

Andi autem quomodo hoc ipsum doceat, dum diser-
tis quidem verbis ita scribit [R. XXXVII] : « Adeo ut
« plane omni modo manifestum fuerit, nullum aliud
« nomen æternitati Verbi convenienter ascribendum,
« quam hoc ipsum, quod a sanctissimo Dei apostolo
« et discipulo Joanne, in principio ponitur Evan-
« gelii. Siquidem is, post assumptam carnem,
« Christus et Jesus prædicatur, vitæque et viæ, dies,
« resurrectio, ostium, panis, et quæ cætera illi no-
« mina in Scripturis sacrosanctis ascribuntur,
« tamen non debemus ignorare, quod princeps illi
« nomen Verbum fuerat. Ob hanc ipsam causam
« sanctissimus evangelista et discipulus Domini,
« valde quidem ille spiritu vigilans, ubi illius, quod
« erat ab omni retro æternitate principii meminit,
« nec inferius descendens, *In principio, dixit, erat*
« *Verbum : et Verbum erat apud Deum : et Deus*
« *erat illud Verbum* 78, ut sic ostenderet, si quod
« aliud de novo et novitium illi adaptabatur nomen,
« illud ei accessisse, a nova illa sua secundum car-
« nem dispensatione. » Quibus adjunxit in sequen-
tibus : « Quocirca priusquam huc ad nos descende-
« ret, et de Virgine nasceretur, Verbum nec præ-
« terea quidquam fuit. Nam quid erat aliud, quæso,
« priusquam humanam assumeret carnem, id quod
« descendit in novissimis diebus ? quod et ipsum ab
« eo scriptum affirmatur. Enimvero, quod de sancta

(69) Vulgo ὄν.

(70) Post h. v. R. ὀνόματος ἐμνησθῇ vel simile quid
excidisse credit.

(71) Vulgo ἦν ἕτερον ; mox vulgo ἔγραφε.

« Virgine nascebatur, nihil nisi Verbum erat. » Et subinfert denuo [R. XLIII coll. p. 35, D. R. XXXVI.] « Prius enim, ut dictum est sæpe, nihil nisi Verbum fuerat. » Ad quæ deinceps accedunt ista : « Verbum quidem in principio erat, nihil existens aliud, quam Verbum. Verbo autem huic adunitus homo, cum prius non esset, homo fiebat, quod nos docuit Joannes : *Et Verbum caro factum est* », ut solius Verbi videatur ob hoc ipsum fecisse mentionem. Nam sive Christi, seu nominis Jesu meminerint sacra Litteræ, videntur his nominibus compellere Verbum illud Dei, ✠ post susceptum carnem. Quod si quis receperit se ostensurum nomen Christi, Filii, ante Novi Testamenti tempora usurpatum, et Verbo ascriptum, is sciat oportet, hæc omnia prophetice ita dicta. » Et post cætera subinfert inquis : « Non immerito igitur, jam sæpe diximus, ante suum descensum erat Verbum : post descensum et carnis assumptionem varias exinde appellationes obtinuit. » Et hæc sunt quidem illa, quibus demonstratur, Marcellum deprehensum Filium Dei illum viventem vere et existentem vere abnegasse : et nudum tantum Verbum imaginari. Sed et insuper apparet, ex iis quæ in præcedentibus de ipsius libro posita sunt, ejusmodi illum Verbum esse opinabatur, cum exemplo de humano verbo uteretur. Unum nempe idemque illum cum Deo esse statuens. Hoc ad hunc suam suppositionem, pergit ad mendacium Scripturæ impingendum, et ad illam interpretandam, detortam in sententiam suam.

CAP. XIX.

Quod sacra Scriptura, non tantummodo Verbum appellent Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis nominibus, etiam ante incarnationem suam.

De quibus quidem, si in præsentī, paulisper dispiciamus, non absurde facturos arbitramur, ut ignari harum rerum intelligant, nullam plane Scripturam illius favere opinioni, qui novitati stidens a recta fide aberravit : imo plane contrarium proloquantur omnes : et ocellant suis testimoniis contra perversas ipsius narrationes. Omnino autem necesse fuit istud aggredi, propterea quod sunt, qui suspiciunt istum hominem, ne quis fortasse de illorum numero, per sacrarum Litterarum ignorantiam, existimet ferire illum scopum veritatis. Atque illud ante alia in quæstionem vocemus, quod affirmare ausus est, Filium Dei nullo alio nomine, nisi Verbi notum appellatione, priusquam de Virgine nasceretur. Idque ob eam causam quod ante præsentiam incarnationis nihil aliud ✠ quam Verbum erat : neque alio ullo nomine, nisi prophetice vocaretur. Ver-

✠ Ed. Paris., pag. 82, 85. ⁷² Joan. i. 14.

(72) Vulgo δ' Ἰωάν. R. alterum ἄνθρωπος delet et mox μόνον scrib. ⁷³ Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ. Legend. ἢ τοῦ Υἱοῦ. M.

(74) Τῷ λόγῳ μόνῳ. Obscure, et imperfecte illud, quod τῷ λόγῳ μόνῳ, idem est, ac si diceret, τῷ λόγῳ μόνον ὄντι, deest autem διαφερόμενον, προστιθέμενον, aut simile quid. Δολεῖσθαι αὐτῷ ὑποστάσεως, antea meminī ὑποθεσιν scriptum, ubi erat

A Καὶ προστιθῆσιν αὐθις φάσκων· « Ὁ μὲν γὰρ Λόγος ἐν ἀρχῇ ἦν, μηδὲν ἕτερον ὢν ἢ Λόγος· ὁ δὲ τῷ Λόγῳ ἐνωθεὶς ἄνθρωπος, οὐκ ὢν πρότερον γέγονεν ἄνθρωπος, ὡς διδάσκει ἡμᾶς (72) Ἰωάννης· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. Διὰ τοῦτο τοῖνον τοῦ Λόγου μνημονεύων φαίνεται μόνον. Εἴτε γὰρ Ἰησοῦ, εἴτε Χριστοῦ ὀνόματος μνημονεύει ἡ θεία Γραφή, τὸν μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ὄντα σαρκὸς τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομάζειν φαίνεται. Εἰ δὲ τις καὶ πρὸ τῆς Νέας Διαθήκης, (73) τοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ ὀνομα, (74) τῷ Λόγῳ μόνῳ δεικνύει δύνασθαι ἐπαγγέλλοιτο, εὐρήσει τοῦτο προφητικῶς εἰρημένον. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπάγει λέγων· « Εἰκότως οὖν πρὸ τῆς καθόδου τοῦτο ἦν, ὅπερ πολλάκις ἔφαμεν, (75) ὁ Λόγος· μετὰ δὲ τὴν καθόδον, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν τετύχηκε. » Ταῦτα μὲν οὖν, δι' ὧν Μάρκελλος ἀλλοσκεῖται, τὸν μὲν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄντα, καὶ ζῶντα καὶ ἀληθῶς Υἱὸν ὄντα ἀρνούμενος, Λόγον δὲ ψιλὸν εἰσάγων. Δέδεικται δὲ διὰ τῶν ἐμπροσθεν παρατεθεισῶν αὐτοῦ φωνῶν καὶ ὅποιον αὐτὸν εἶναι Λόγον ὑπετίθετο παραδείγματι χρώμενος τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ, ἔν τε καὶ ταῦτόν εἶναι λέγων αὐτὸν τῷ Θεῷ. Καὶ δὴ ταύτην ἀρχὴν ὑποστησάμενος, ἀκολουθῶς ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ ὑποστάσεως ἐπὶ τὸ καταφεύδασθαι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διαστρόφους τε αὐτῆς ποιῆσθαι τὰς ἐρμηνείας.

modum constituto principio consequenter ad hanc

C

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ οὐ μόνον Λόγον, ἀλλὰ καὶ μυρία ἑτέρα, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὀνομάζον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

(76) Ὡς βραχείας, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καλῶς ἔχειν ἐφάνη μοι διασκέψασθαι, τοῖς τε ἀγνοοῦσιν ἐπιδειξαι, ὡς οὐδεμία μὲν αὐτῷ νεωτερίζοντι καὶ τῆς ὁγιᾶς ἐκρεπομένη πίστεως συνάδει Γραφή, τοῦναντίον δὲ πᾶσαι ἀντιφθέγγονται, καὶ ἀντιμαρτυροῦσι ταῖς οὐκ ὀρθῶς αὐτῷ παραληφθεῖσαις διηγήσεσιν. Ὅπερ ἐχρῆν μάλιστα τοῖς τὸν ἄνδρα τιμῶσιν ἐνδείξασθαι, μή ποτ' ἄρα τις αὐτῶν ἀπειρίᾳ τῶν θεῶν ἀναγνωμάτων τυγχάνειν αὐτὸν τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ νομίσαιεν. Καὶ δὴ τοῦτον πρῶτον διασκοπήτέον, ὃ δὴ καὶ τετόλμηκεν ἀποφῆναι, πρὶν τεχθῆναι διὰ τῆς Παρθένου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ (77) κεκληθῆναι ἐτέρῳ ὀνόματι ἢ Λόγον. Μηδὲ γὰρ εἶναι αὐτόν τι πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἢ Λόγον, μηδ' ὀνομάσθαι ἐτέρως, εἰ μὴ ἄρα προφητικῶς· Λόγον γὰρ εἶναι τε καὶ ὀνομάσθαι, καὶ οὐδὲν ἕτερον φάσκει, μετὰ δὲ τὴν ἐνσάρκον παρουσίαν, διαφόρων καὶ τῶν ἐπιγοριῶν

legend. ὑποστάσιν, hic pro ὑποστάσεως, legend. ὑποθέσεως [et sic codd.]. M.

(75) Vulgo δ' Λόγος et infra ὑπέθετο.

(76) Initium ipsum capitis depravatam est, legend. περὶ ὧν διὰ βρα., etc. M. — Mox vulgo οὐδεμία αὐτῷ v. et ὁ δὲ καί.

(77) Μὴ κεκληθῶ. Imo κεκληθῶ. M. — Mox vulgo ὀνομάσθαι ἕτερον ei τοῦτο δὲ οὖν pr. δεκτέον.

τετυχημένοι. Τοῦτο δὲ οὖν πρῶτον δεχτέον, ἀμαθῶς καὶ τῶν θεῶν Γραφῶν ἀνεπιστημόνως, αὐτὸν ἀποφηνάμενον.

ΚΕΦ. Κ'.

Παραθέσεις καὶ ἐρμηνεῖαι μερικαὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἀποδείξεων, ἐν ὅλοις τριᾶκοντα κεφαλαίοις.

α'. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὁ δὲ (77') Λόγον αὐτὸν ἀνείπων, οὐκ εἰς μακρὸν, ἀλλ' εὐθὺς καὶ παρὰ πᾶσα θεὸν αὐτὸν ὠνόμασε, φήσας· Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Δυνάμενος γοῦν εἰπεῖν, (78) καὶ θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη, ὡς ἂν μὴ τις αὐτὸν τῷ παρὰ ἀνθρώποις ὅμοιον εἶναι φήσῃ· Θεὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ, τὸ ὑπερφύετ· τοῦ περὶ αὐτὸν θεοπροποῦς ἀξιώματος, οὕτω δεικνύς.

β'. Μεταδὲς δὲ ἐφ' ἐτέραν ἐπίνοιαν τῆς περὶ αὐτοῦ δοξολογίας, Φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὑπάρχειν αὐτὸν τῆς τοῦ σώματος ἀναλήψεως, κατὰ τοῦτο αὐτὸ δηλώσας, ἐν οἷς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ φησιν·

γ'. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅρξ ὅπως τοῦτοις οὗ Λόγον μόνον, ὡς ἰδοὺ Μαρκέλλω, ἀλλὰ καὶ θεὸν, καὶ φῶς αὐτὸν ὠνόμασε, προὑπάρχειν τε αὐτὸν ἐδίδαξε, καὶ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγονέναι. Ὅσπερ γὰρ διὰ τοῦ θεοῦ (79) Λόγου γεγενῆσθαι τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γενέσθαι οὐδὲν προσέρηκεν, οὕτω καὶ διὰ (80) τοῦ φωτός· Ὁ γὰρ κόσμος, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς εἶναι ἐν καὶ ταῦτ' ἐν τῷ φῶς καὶ τὸν θεὸν Λόγον. Λέγων δὲ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ποτὲ μὲν τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὰ πάντα, τὸ (81) ὑπηρετικὸν τοῦ θεοῦ παρίστανει. Δυνάμενος γοῦν ὁ εὐαγγελιστῆς εἰπεῖν, Πάντα ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ αὖθις, Καὶ ὁ κόσμος ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐκ, ὑπ' αὐτοῦ, ἔφη, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἦν· ἵν' ἡμᾶς ἀναπέμψῃ ἐπὶ τὴν τῶν ὅλων ποιητικὴν, τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶν, αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Τὸν δὲ ἐπὶ πάντων θεὸν φυσικαῖς ἐννοίαις ἅπαντες ὁμολογοῦσιν ἄνθρωποι, καὶ πρῶτοι γε Ἰουδαίων παῖδες ἐκ τῶν προφητικῶν Γραφῶν χειραγωγούμενοι, ὡς καὶ αὐτὸς παρίστη Μάρκελλος, ἐν τοῖς ἐξῆς προΐων. Οὐκοῦν ἕτερος ἦν οὗτος, ὃν ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω, θεὸς καὶ Λόγος, φῶς ὑπάρχων τε καὶ ὠνομαζόμενος· φῶς δὲ οὐκ αἰσθητὸν, οὐδὲ (82) σαρκῶν (82') ὀφθαλμοῖς ὁμοίως

A *bum vero et erat tum et dicebatur, et nihil aliud. At postquam carne sumpta advenit, diversis quidem titulis usurpabatur. Quod ab illo ita positum, Imperite dictum, et per summam Scripturarum ignorantiam, ante omnia demonstrandum est.*

CAP. XX.

Proposita per partes e sacris Litteris, et explicatae sunt demonstrationes.

1. Imprimis evangelista Joannes ipse, qui de Verbi appellatione eum agnovit, non multis interpositis, quin statim, et in procinctu velut, Deum eundem appellat, inquit: *Et Deus erat Verbum*. Cum enim ei facile fuisset dicere: et divinum erat Verbum, hoc non ita posuit, ne quis illum opinaretur similem humano cuidam verbo exstitisse: sed appellat eum Deum: quo divinae dignitatis ejus excellentissimam indicaret naturam.

2. Transiens hinc ad aliam considerationem quamdam, illius quam habebat glorificationis, Lucem illum vocat, et per illum ipsum titulum praestitisse eum indicare voluit ante assumptum corpus suum: siquidem de Baptista locutus ait:

3. *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine illo, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt*. Vides autem, ut in istis non Verbum solummodo, sed et Deum et lucem, illum nominavit, contra quam Marcello videbatur. Praestitisse quoque affirmat illum: et mundum per ipsum factum fuisse. Quemadmodum enim in praecedentibus dixerat, omnia producta fuisse per Verbum Dei, et sine illo nihil plane procreatum, ita quoque et per lucem ait: *Nam mundus, inquit, per illum factus est, ut ita unus idemque fuerit, Lux, et Deus Verbum*. Cumque per illum affirmet factum nunc mundum, nunc cetera omnia, subindicat illum Deo subministrasse. Nam cum posset ad istum modum proferre evangelista: *Omnia ab illo facta sunt, atque iterum: Mundus ab illo factus est, non illud posuit, ab eo: sed per eum*. Quo scilicet remitteret nos ad authenticam Patris omnia creandi potestatem. Sed et mundus, inquit, ipsum non cognovit. Cum Deum, qui sit super omnia, per actiones insitas a natura cognoscant omnes: imprimis autem filii Judaeorum, manu ductione Scripturarum prophetarum, quod progrediente sermone docuit ipsemet Marcellus. Quocirca erat alius iste quem mundus non cognovit, Deus atque Verbum, Lux

* Ed. Paris., pag. 84. ** Joan. 1, 8, 11.

(77') Vulgo ὅδε.

(78) Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Inno, καὶ θεός [dedi e eod. x. Θεοῦ], poterat Joannes dixisse, καὶ θεός ἦν ὁ λόγος, at dixit, καὶ θεὸς ἦν, aliquid aliud dixit praeter, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον; mutilata citat evangelistam, apud quem legitur, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ φωτίζει. M.—Infra vulgo προὑπάρχειν τε.

(79) Ἰσ. λόγον Mp. Mox vulgo οὐδὲ ἐν πρ.

(80) Τοῦ φωτός. Ὁ γὰρ κόσμος. Legerem, Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Hoc est, qui lux erat et dicebatur. M.

(81) Ὑπηρετικόν. Forte αὐτοῦ, τῷ Θεῷ. M.

(82) Vulgo σαρκῶν.

(82') Οὐδὲ ὁφθ., Mp.

existens et appellatus lux. Lux autem non sensibilis, non corporalis : non quæ oculos, ut sol illuminaret : nam sic illius adeo participes fierent creaturæ irrationales. Nunc qualis erat ille lux nos docet, inquiring : *Erat autem lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ad solos ergo homines pertinebat rationalis ista lux. Quocirca per potentiam suam præditus intellectu et ratione, qui est lux, ad imaginem suam et similitudinem rationales animas et intelligentes produxit. Non erat ergo illa lux sensibilis ; ut neque Deus erat ille qui est super universa. Deus enim lux est, et tenebræ non sunt in eo. Lux autem est inaccessa, quod Apostolus docet, ubi ait : *Lucem habitans inaccessam, quem nemo vidit, sed nec potest videre*⁸¹. Ille autem in mundo erat, illuminans omnem hominem venientem in mundum. Sed et mundus, ait, per hanc lucem factus erat ; nimirum, quod supremus Pater, per Filium suum universa constituerat. Atque ita tres istæ appellationes, in unum locum congestæ a theologo, in principio Scripturæ suæ leguntur, quæ pie quidem et sine ulla offensa, potestatem insinuant Filii Dei, nempe Verbum, Deus atque lux.

4. Quartam his annectit idem eo loco, Unigenitum appellans istis vocibus : *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis : Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis*⁸². Ita quoque et Unigenitus dicebatur ille, priusquam incarnaretur. Nam utcumque nostra causa, quod ait : *Caro factus est Sermo.* Nihilominus nos ipsi quibus revelare dignatus est divinitatem suam, nentiquam in carnem respicientes, est enim caro servi forma, sed in ipsius gloriam intuentes, quæ extra quidem corpus a mente pura visitur et defæcata, vidimus ejus gloriam, gloriam ineffabilem, et captum quemlibet humanum transcendentem, qualem nimirum quis imaginari velit gloriam Unigeniti Dei. Erat⁸³ autem a Patre, ista gloria. Animadvertitis non hic dici, vidimus gloriam ejus, gloriam veluti Verbi, ne tum cum dixerat in præcedentibus : *Verbum caro factum fuit*, sed ut intelligi posset cujusmodi Verbum ille eum poneret, (minime quidem indicativum : nam Verbum quidem tale, caro fieri nequibat) Unigenitum prædixerat, et gloriam ejus talem, qualem Filii Dei unigeniti gloriam intelligimus. Et gloriam illi eam a Patre quoque docet et non aliunde advenisse. Nam nec ingentiam, nec principio carentem, nec a se possessam, et non aliunde gloriam habebat, sed a Patre suo acceptam : quod docet ipse inquiring : *Pater, glorifica me gloria illa quam apud te habui, ante constitutionem istius mundi*⁸⁴, cui

ἡλὴν φωτίζον· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ τῶν ἀλόγων ζώων φύσις μετείχεν αὐτοῦ. Νυνὶ δὲ διδάσκει ὅποιον ἦν φῶς, λέγων· Ἦν (83) τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. (85*) Μόνον ἄρα ἦν ἀνθρώπων τὸ λογικὸν τοῦτο φῶς. Διὸ δυνάμει νοεῖν καὶ λογικῇ τὰς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν παποιημένας ψυχὰς νοεῖν καὶ λογικὰς ἀπειργάζετο. Ὡς δὲ οὐκ αἰσθητὸν ἐτύγχανε φῶς, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐπέκεινα τῶν ὅλων αὐτὸς ὁ Θεὸς ἦν. Ὁ γὰρ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ οὐδεμία. Καὶ γὰρ ὁ μὲν φῶς ἀπόσκιον ἦν, ὡς ὁ Θεός· Ἀπόστολος διδάσκει, λέγων· Φῶς οὐκ ἔστιν ἀπόσκιον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς, οὐδ' ἰδεῖν δύναται. Ὁ δ' ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος, φησὶ, διὰ τοῦδε τοῦ φωτὸς γέγονε, τοῦ κρείττονος, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ πᾶν συνισταμένου. Τρεῖς μὲν δὲ αὐταὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τῶν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (84) δυνάμεων εὐφημοὶ καὶ εὐσεβεῖς ἐπηγορίαι τῷ θεολόγῳ τῆς Γραφῆς ἀρχομένων παρελείφθησαν· ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ τὸ φῶς.

δ. Ἡδὲ δὲ καὶ τετάρτην προστίθῃσιν ὁ αὐτὸς, Μονογενὴ τὸν αὐτὸν ἀποκαλῶν, ἐν οἷς φησὶ· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν· ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πληροῦς χάριτος καὶ ἀληθείας. Οὐκοῦν καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, ἐχρημάτιζεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα, φησὶ, δι' ἡμᾶς, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς, οἷς κατηξίωσεν ἐνδείξασθαι τὴν αὐτοῦ θεότητα, οὐκ εἰς τὴν σάρκα ἀφορῶντες, αὐτὴ γὰρ (85) μορφή τοῦ σώματος ἦν, ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος νῶ καθαρῶ θεωρουμένην, ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ἀρρήτον καὶ πάντα θνητῶν λογισμῶν ὑπερβαίνουσαν, ὅποιαν τις ἐννοήσῃ δόξαν Υἱοῦ Θεοῦ μονογενοῦς. Ἦν δὲ αὕτη παρὰ τοῦ Πατρὸς δόξα. Ὁρᾷς, ὅπως οὐκ εἶπα, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Λόγου, καίτοι προεῖπὼν, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ὅποιον αὐτὸν ὑπεστήσατο Λόγον· (ὅτι μὴ σημαντικόν, πῶς γὰρ καὶ ὁ λόγος ἦν τὸν τοιοῦτον σάρκα γένεσθαι ;) ἀνάγκαιως Μονογενὴ αὐτὸν προεῖπε. Καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην εἶναι διδάσκει, καθ' ἣν νοεῖται μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ὑπάρχειν τε (86) αὐτῷ, φησὶ, τὴν δόξαν οὐκ ἄλλοθεν ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς· οὐ γὰρ ἀγέννητον, οὐδὲ ἀναρχον, οὐδὲ ἰδιώκτην εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν (87). Ὅθεν καὶ αὐτὸς παρίστανε λέγων, Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον πρὶ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ὅν καὶ ἀμείβεσθαι

81 Ed. Paris., pag. 85. 82 1 Tim. vi, 16. 83 Joan. 1, 14. 84 Joan. xvii, 5.

(83) Ἦν ὁ Λόγος vulgo.

(85*) Μόνον Μρ. Μοx vulgo διδάσκει Ἀπόστολος.

(84) Μρ. ἰσ. δυνάμεων. Ἰνφρα vulgo ἐχρημάτισεν.

(85) Vulgo ονι. καὶ. Ἰνφρα θνητῶν > ὑπερβάλ-

λουσεν.

(86) ἰσ. αὐτῷ vel αὐτοῦ Μρ., vulgo αὐτόν.

(87) Vulgo δὲ, εἰ ποῖα παρὰ σου εἰ ἐδέξαο ὅς καὶ εἰ αὐτοῦ πάντες εἰ ἀκούεις Σαβ.

λέγων ὁ Πατήρ· Καὶ ἐδόξασα καὶ ἄλλιν δοξάσω. Καὶ ἐτι μᾶλλον τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ συνίστησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρειν, Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγε λέγων· Οὗτος ἦρ ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦρ, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Ἀλλὰ βοῶντος Ἰωάννου, ὅτι πρῶτος ἦν αὐτοῦ, οὐκ ἀκούει ὁ νέος Σαβέλλιος, καίτοι κατὰ σάρκα προῆγε τοῦ (88-89) τὴν γένεσιν ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης. Πῶς οὖν μαρτύρεται, ὅτι πρῶτος αὐτοῦ ἦν; τῇ μὲν γὰρ κατὰ σάρκα γεννήσει, οὐκ ἦν πρῶτος αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ· οὐκοῦν καθ' ὃ Μονογενὴς ἦν τοῦ Θεοῦ, πρῶτος ἦν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν. Ἀρ' οὖν ἐπιδέχεται ταῦτα ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τῶν ὅλων ἀναφέρεισθαι, ἢ ἐπὶ ἀνοήτοις καὶ ἀνυπόστατον ἐν τῷ Θεῷ Λόγον τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Θεῷ; Καὶ πῶς ἀνείη δυνατόν περὶ τοῦ μὴ ὑπερῷου λόγου λέγεσθαι τὸ, ἔμπροσθέν μου γέγονε; Τίς δ' οὕτω μανεῖη, ὡς νομίσαι Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων εἰρηχέναι τὸ, ἔμπροσθέν μου γέγονε, καὶ ὅτι πρῶτός μου ἦρ; Οὐκοῦν δέδεικται διὰ τούτων προϋπάρχων τῆς Ἰωάννου γενέσεως ὁ θεολογούμενος, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γεγωνὺς (90) συνίστη τε οὐ μόνον Λόγος, ἀλλὰ καὶ Θεὸς καὶ φῶς, καὶ Μονογενὴς, πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ὑπάρχων τε καὶ ὡνομασμένος. Τούτων δὲ πῶθεν ἡ γνώσις τῷ εὐαγγελιστῇ, αὐτὸς δηλοῦσι λέγων ἐξῆς, ὁ Μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκαίνο; ἐξηγήσατο. Ὁρᾷ παρὰ τίνος μεμάθηκε τοῦ Υἱοῦ τὴν θεολογίαν.

ε'. Οὐ γὰρ Μωσῆς φησιν (91), οὐδὲ προφητῶν τις τῶν μετὰ Μωσέα· οὐδὲ γε ἀγγέλων τις, ἢ τῶν κρείττωνων δυνάμεων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ ἐξηγήσατο. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἄρατος Θεὸς οὐκ ἐξηγήσατο, ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς ὁρατὸς γενόμενος, τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς ἀνθρώποις ἐξηγήσιν ἐποίησατο, ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὴν ἄρατον Θεόν· ἀλλὰ καὶ προϋπάρχων ἦν, οὐκ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐδόκει Μαριέλλω, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, ὥσπερ (92) δὴ ἡμῖν ἐπηγγέλλεται ὁ Σωτὴρ εἰς κόλπους Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ διαναπαύεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς εἰς τὸν κόλπον ἦν τοῦ Πατρὸς, οὐκ εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Πατρὶ, ἐπεὶ μὴδ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἐσόμεθα τοῖς ἁγίοις πατράσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις τήρει, ὅπως μετὰ τὸ ἅπαξ ὀνομάσαι Λόγον καὶ Θεὸν τὸν αὐτὸν ἀνειπεῖν, καὶ φῶς ἀποκαλέσαι, καὶ Μονογενῇ φάναι, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀμολογῆσαι, οὐκ ἐτι Λόγον ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν λοιπὸν ἱστορεῖ τὸν Σωτῆρα, οὐ Λόγον ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντα, ἀλλὰ Υἱὸν καὶ Μονογενῇ, καὶ φῶς, καὶ ζῆν, καὶ ἀληθεῖαν, καὶ ἅλλα μυρία· ὥσπερ ἐν ἀκούσαι πάρεσιν αὐτοῦ ὁδὸ πη διδάσκοντος· Οὕτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῇ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς

A respondens ait Pater : *Et glorificavi te, et iterum glorificabo* ⁹¹. Sed adhuc ulterius evangelista ille idem de hypostasi ipsius perhibet testimonium, ubi Joannes Baptista testimonium ei perhibuit, et clamavit dicens : *Hic erat qui post me veniens, ante me factus est, quia prior me erat, quia de plenitudine ejus omnes accepimus* ⁹². Sed clamantem Joannem quod prior ipso fuerit, Sabellius non audit, utcumque de generatione apud Patrem Baptista instituebat sermonem. Quomodo igitur ei testimonium perhibet, quod ante ipsum erat? Certe quod spectat carnis generationem, Servator non erat ante eum : necessario vult secundum eam, qua Dei dicitur Unigenitus. Secundum hanc prior Joanne fuit, et ante eum nascebatur. Patieturne ista ad Patrem et universorum Deum referri, an potius ad verbum involuntarium et inexistens in Deo, quod cum Deo idem sit? Sed de verbo non subsistente, est impossibile ut dicatur illud : *Ante me fuerat*. Quis adeo insanus est, ut opinetur Baptistam de universorum Deo isthæc usurpasse : *Erat ante me, et prius me genitus est?* ⁹³ Illuc igitur demonstratum est, eum de cuius divinitate agitur, ante genitum Joannem substituisse : et prius illo genitum existisse : qui non solum modo Verbum, sed Deus, lux, Unigenitus, ante adventum in carne et erat et dicebatur. Unde vero hæc cognitio evangelistam accesserit, ipse nos docebit in sequentibus, Unigenitus Filius, qui erat in sinu Patris, ipse enarravit. Vides Verbi divinitatis rationes unde didicit.

C 5. Non Moyses ait, sed nec prophetarum quispian post Moysem : non e numero angelorum, aut sublimium aliquis potestatum : sed ipse Filius unigenitus, hoc enarrabat. Unigenitus Filius, factus visibilis, enarrationem de Patre apud homines instituebat alius, nempe existens, ab invisibili Deo : sed et præexistebat ille non, quod Marcello visum est, in mente Patris; sed in sinu ejus : quomodo promisit Servator nobis, nos in sinu Abraham, Isaac, et Jacob quieturos : ita et ipse erat in sinu Patris, non unus idemque cum suo Patre. Nam nec nos futuri sumus iidem cum sanctis illis patribus. Sed et illud insuper observandum venit, quod ubi semel Verbum nominaverat, eundem etiam et Deum et lucem dixit, et Unigenitum appellavit, et Filium Dei confitetur. Nec deinceps illud Verbum usurpat, sed et Servatorem commemorat, insuper ipsum se dicentem non Verbum, sed Filium unigenitum, lucem, vitam, veritatem, et sexcenta quidem alia. Nimirum audire licet ipsum sic docentem : *Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnia qui credet in eum non pereat* ⁹⁴. Et iterum : *Neque enim misit Deus Filium suum in*

✠ Ed. Paris., pag. 86. ⁹¹ Joan. xii, 28. ⁹² Joan. i, 15, 16. ⁹³ Joan. iii, 16.

(88-89) Vulgo πατὴρς et infra πρῶτος αὐτοῦ ἦν et ἐπὶ ἀκούσιν et νομίσας.

(90) Συνέστηκεν οὐ vulgo et τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

(91) Ἀ.Λ.Γ. οὐδὲ προφητῶν τις. Hæc est vera lectio. M.— (Ego eodd. secutus sum)

(92) Vulgo δέ.

mundum, ut judicet mundum⁹⁷. Et tertio: *Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in aomen unigeniti Filii Dei*⁹⁸. Ita hoc in loco iterum: *Deus dedit et misit Filium, mundi Servatorem*; et qui mittebatur, erat omnino alius a mittente. Quocirca mihi videtur Servator in sequentibus, tanquam Marcellum et cæteros qui naturæ Filii invident, pronuntiassse quod scriptum est: *Nonne in lege vestra scriptum est: Ego dixi, dii estis. Eos dixit deos, ad quos factum est verbum Dei: neque poterit dissolvi Scriptura. Quem Pater sanctificavit, et in mundum misit, vos dicitis: Quod blasphemias, quoniam dixi, quod Filius Dei sum*⁹⁹. Audisne hic quoties se Servator nominet non Verbum, sed Filium et Unigenitum: qualiter sese a Patre missum doceat: et priusquam mitteretur, sanctificatum; et, quemadmodum, eos qui gravantur confiteri ipsum Filium esse Dei, aversetur, et divinis Scripturis docens, quod non tantum filii Dei, sed etiam dii mortales homines appellentur: ut minime blasphemie dictum habeatur, confiteri illum simul, et Dei Filium, et Deum, quem Pater sanctificavit et in mundum misit. Quid ergo ille patiebatur, qui post hasce voces ausus est exsertim dicere, Verbum esse illum, nec præterea quidquam: atque ob eam causam ita totidem verbis scribere, [R. XXIIV coll. p. 42] « Non nominat eum Dei Filium: sed ubique Filium hominis se ipse appellat, et ut sic per istiusmodi confessionem, hominem naturaliter existentem, Dei Filium factum persuadeat, per huiusmodi cum Deo communionem. » Hæc cum dicantur a Marcello, miror ego quibus oculis contra tueri, quibus libellis contradicere tot audeat testimoniis. Quin et ducem esse ipsum se Servator ait congruenter iis quæ de luce sunt prædicta, *Ego, inquit, sum lux mundi*¹⁰⁰. Et iterum: *Ego sum lux, et veritas, et vita*¹⁰¹. Et demum: *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*¹⁰². Quod si quis interroget, unde advenit, respondebit is qui dixit, *Qui desursum venit super omnes est*¹⁰³, et *Qui de cælo venit, quod vidit, et audivit, testificatur*¹⁰⁴. Quis autem erat ille qui de cælo venit? Num non caro, quam assumpsit Servator? Nequaquam, sed ipse erat, nempe lux Verbum, atque Deus, Unigenitus existens et Filius. Is illa omnia quæ vidit, et audivit, testificatur. An audivit hæc et vidit, cum in terris versaretur? Non, sed prius. At quænam illa erant, quæ et vidit, nisi Pater? Quem ille audivit, præter Patrem? Adeo autem semetipsum Verbum nequaquam significativum esse professus est, sed Filium vere vivum et subsistentem, ut ita fuerit prolocutus, *Pater diligit Filium, et omnia tradidit in manu ejus: qui credit in Filium, vitam habet æternam*¹⁰⁵. Cre-

Α ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Καὶ αὖτις· Ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκυρται, ὅτι οὐ παρίστανται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Ὁ μὲν Θεὸς ἐδίδου καὶ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ὁ δὲ ἀπεστέλλετο ἕτερος ὢν δηλαδὴ παρὰ τὴν ἀποστέλλοντα. Διό μοι δοκεῖ διὰ τῶν ἐξῆς, ὡς πρὸς αὐτὸν Μάρκελλον καὶ πρὸς τοὺς διαφθονομένους τῇ τοῦ Υἱοῦ φύσει ἀναγεγράφαι αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκῶς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ; Εἰ κελίνοις εἶπε Θεὸς, πρὸς οὗς ὁ λόγος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή. Ὁρ' ὁ Πατὴρ ἡγήσατο, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὅπως λέγετε, ὅτι βλασφημίς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι. Ἀκούεις ὁσάκις (93) αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν οὐ Λόγον, ἀλλὰ Υἱὸν ὠνόμασε, καὶ Μονογενῆ προσεῖπεν· ὅπως δὲ ἀπεστάλθαι ἑαυτὸν, καὶ ἡγιασθαι πρὸ τοῦ ἀποσταλῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐδίδασκε, καὶ ὡς τοὺς ὀκνοῦντας Υἱὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν τοῦ Θεοῦ δυσωπεῖ, διδάσκων ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, ὡς οὐ μόνον υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ θεοὶ θνητοὶ τὴν φύσιν ἀνδρῶς ἐκλήθησαν· διὸ μὴ χρῆναι νομίζειν βλάσφημον εἶναι τὸ καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν ὁμολογεῖν ὃν ὁ Πατὴρ ἡγήσατο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Τί οὖν ἐχρῆν παθεῖν τὸν μετὰ τὰς τοσαύτας φωνὰς τολμήσαντα φάναι, (94) ἐὼν εἶναι αὐτὸν, καὶ οὐδὲν ἕτερον, αὐτολεξεῖ τε εἰρηκῶς, καὶ διὰ τοῦτο, οὐχ Υἱὸν Θεοῦ ἐ αὐτὸν ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγει, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας (95) θέσει τὸν ἀνθρώπον, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, καὶ Υἱὸν Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ. Ταῦτα γὰρ Μάρκελλος εἰπὼν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὅποιοις ὀφθαλμοῖς οἷός τε ἦν ἀντιβλέπειν, ἢ ποίοις χεῖλεσιν ἀντιφθέγγεσθαι, ταῖς τοσαύταις μαρτυρίαις. Καὶ πῶς δὲ αὐτὸν εἶναι ὁ Σωτὴρ παρίστη, συμφώνως τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς προαποδοθεῖσι, λέγων, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ αὖτις· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκοτὸς ἢ τὸ φῶς. Καὶ εἰ γέ τις ἐροῖτο, πῶθεν ἐλήλυθεν, ἀποκρίνεται ὁ εἰπὼν, Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ, Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, μαρτυρεῖ. Τίς δ' ἦν ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Μήτι γὰρ ὁ σὰρξ, ἢ ἀνεβλήφεν ὁ Σωτὴρ; Οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτὸς δηλονότι, τὸ φῶς, καὶ ὁ Λόγος, καὶ ὁ Θεός, καὶ ὁ Μονογενής, καὶ ὁ Υἱός, αὐτὸς ὢν ταῦτα πάντα. Ἄ ἑώρακε τοῖνον οὗτος καὶ ἤκουσε, φησί, μαρτυρεῖ. Οὐκοῦν καὶ ἑώρα καὶ ἤκουσε πρὶν ἐπὶ γῆς ἐλθεῖν. Τίνα δὲ ἑώρα (96) ἢ τὸν Πατέρα; Τίνος δὲ ἤκουσεν ἢ τοῦ Πατρὸς; οὕτω δὲ ἑαυτὸν, οὐ Λόγον σηματικόν, ἀλλὰ Υἱὸν

¶ Ed. Paris., pag. 87. ⁹⁷ Joan. III, 17. ⁹⁸ Ibid. 18. ⁹⁹ Joan. x, 34-36. ¹⁰⁰ Joan. VIII, 12. ¹⁰¹ Joan. xvi, 6. ¹⁰² Joan. III, 19. ¹⁰³ Ibid. 51. ¹⁰⁴ Ibid. 52. ¹⁰⁵ Ibid. 35, 36.

(93) Vulgo om. αὐτός; mox vulgō ἀπεστάλθη εἰς τοῦ Υἱοῦ.

(94) Mp. ἰσ. λόγον.

(95) Mp. ἰσ. φύσει.

(96) Vulgo καί.

ἀληθῶς ζῶντα καὶ ὑπεστώτα ἐδιδάσκειν, ὡς λέγειν, *Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ πιστεύων* (97) *εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον*. Πιστεύομεν τοίνυν, ὅτι τὸν Υἱὸν ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Ἐπιμελῶς δὲ προσεχέον τῷ πάντα τῆς τῶν γεννητῶν ὑπάρξεως ἀπάντων περιληπτικῷ ὄντι, δι' οὗ τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἴδοι ἂν τις, ἐνοήσας ὅση καὶ ὅποια χειρὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπεδέδεκτο τὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ὑπάρξιν. Εἰ γὰρ ὅη μέγας ὁ σύμπας οὐρανὸς τε καὶ κόσμος, καὶ τούτων ἔτι μακροῦ κρείττονα καὶ διαφέροντα τυγχάνει τὰ ἐπέκεινα τῶν ὁρωμένων ἐν ἀσμάτοις καὶ ἀφάρτοις, νοεραῖς τε καὶ θείαις ὑπεστώτα δυνάμεις, πάντα τε ὅσα τῶν ἡμετέρων διαδεδράσκοντα νοῦν, τὴν ἡμετέραν γνῶσιν λαμβάνει· τούτων ἀπάντων μία τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χεὶρ περιδραττομένη, τῆς ἀπειρομεγέθους αὐτοῦ δυνάμεως τὴν ἀρετὴν ἐπιδείκνυται (98). *Ὁ δὲ καὶ δι' ἐτέρας πάλιν αὐτὸς ὁ Υἱὸς παρίστη φωνῆς, λέγων, Πάντα μοι παραδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*. Εἴθ', ὡς ἡμῶν ἀπορούντων, τίς ποτ' ἦν, καὶ ὁ πηλικός, ὁ τὴν τοσαύτην παρακαταθήκην ὑποδεχόμενος, *Μὴ ζῆτες, φησὶ, μηδ' ἐρώτα*. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ἀνθρώποις γνωρίζεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κρείττοις καὶ θειοτέrais δυνάμειν ἢ ἀκριβῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατάληψις. Αἰὶδ' ἀποφύσας, *Πάντα μοι παραδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, ἐπήγαγε· *Καὶ οὐδεὶς* (99) *ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ*. Σεισιγασθὼ τοίνυν πᾶς ἀπόρρητος περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μόνῳ τῷ Πατρὶ παραδεδόσθαι ἡ τῆς ἐξ αὐτοῦ γενέσεως αὐτοῦ (!) γνῶσις, μηδὲ περαιτέρω τις ζητῶν χωρεῖται φύσεως πέρι καὶ οὐσίας ἀπορρήτου. Μόνῃ δὲ ἡμῖν ἡ αὐτοῦ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τῇ τῆς πίστεως βεβαιούσθω χάριτι, σαφῶς πάντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς παραδεδόσθαι παιδεύουσα. Οὐκ οὖν ὁ μὲν Θεὸς ἐδίδου καὶ παραδίδου ἐπὶ βελτιώσει καὶ ὠφελείᾳ, οἷα Σωτῆρι καὶ λατρὶ καὶ κυβερνήτῃ τῶν ὅλων τὴν παράδοσιν ποιούμενος· ὁ δὲ Υἱὸς ἱλάμβανε, καὶ οἷα πιστὸς παραθηκοφύλαξ τὴν δόσιν ὑπέλαχετο (2), οὐχ ὡς Λόγος ἀνούσιος καὶ ἀνυπόστατος, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς Υἱὸς ὢν Μονογενὴς καὶ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς.

καρὲν, sed tanquam is, qui vere cum sit Filius, unigenitus et dilectus Patri, ad hæc, semetipsum ipse nominavit panem vitæ, inquit : *Ἔτι πρὸς τούτους καὶ ἄρτον τῆς ζωῆς αὐτὸς ἐαυτὸν ἀνέμαζε, λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς*. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Καὶ ὅπως ὑπῆρχε ζῶν, διεσάφη τρανότατα διαφθῶν, ἐν οἷς φησι, *Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν Πατήρ, κατὰ τὸν δὴ τὸν Πατέρα*. Καὶ *Ὁ τρώγων με, κακεῖνος ζήσει δι' ἐμέ*. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέροις ἐδιδάξεν εἰπών· *Ὁσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἐαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ* (3) *ἔδωκεν ἔχειν ζωὴν*

dimus itaque, quod Filium suum Deus cum diligere Pater, omnia ipsi in manus tradidit. Attendendum est porro sedulo ad illud, *omnia*, utpote quorum omnium subsistentiæ comprehendantur : unde et videre quispiam posset magnitudinem potentie Filii Dei ; dum recogitet, quantam qualemque in manum tradita sit a Patre rerum universarum subsistentia. Si magnum sit cælum et hoc universum, certe quæ supra sunt ista oculis usurpata, in potestatibus subsistentia incorporeis, incorruptibilibus, intelligibilibus et divinis, multo quidem hisce sunt majora, et ab istis longe discrepantia : eique ab istis universa, quæ cum capto transcendant nostrum, nostram quoque refugiant cognitionem. Ista omnia et singula cum unica illa manus Filii Dei unigeniti apprehendat, potentie suæ virtutem, omnem magnitudinem supergressæ patefacit. Quod ipsum, et per aliam suam vocem indicat Filius ubi loquitur, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* ¹. Deinde ac si nos in incerto hæreremus, quoniam ille esset, et qualis, qui depositum receperat istiusmodi, *Nolite, ait, quærere nec interrogare quis* : Non est enim ille talis qui ab hominibus possit comprehendi : imo ne quidem perfecte intelligi potest ab illis, quæ sunt superne, potestatibus ; cum sit Filius Dei. Quocirca postquam enuntiaverat, *Omnia mihi data sunt a Patre meo*, intulit : *Et nemo novit Filium, nisi Pater* ². Quocirca silentio involvatur omnis de Filio Dei sermo qui est inenarrabilis, et soli ejus Patri commendatur illius de seipso generationis modus et intelligentia : nec disquirendo quispiam progrediatur ulterius, in natura et substantia inenarrabili. Ipsius autem de seipso doctrina solummodo per gratiam quæ ex fide est obsignata maneat : quæ omnia quidem ipsi tradita a Patre suo manifeste admodum nos docet. Dedit ergo Deus atque tradidit illi, hanc traditionem suam, ad emendationem et profectum universitatis, tanquam Servatori, medico, gubernatori omnium. *Et Filius ea recepit, et tanquam fidus quispiam depositi custos, donum illud apud se detinuit, non ut Verbum insubsistens et substantia*

7. Ego sum panis vitæ. Ego sum panis ille vivus, qui de cælo descendi ³. Qualiter autem vivus existeret, apertissime declaravit inquit, dum affirmat, *Quemadmodum misit me vivens Pater, et ego vivo per Patrem* ⁴. Et : *Qui me comedit, ille propter me vivet* ⁵. Hoc ipsum alibi edocuit, inquit : *Et quemadmodum Pater vitam habet in semetipso, ita et Filio dedit habere vitam in semetipso* ⁶. Erat igitur panis vitæ : et in cælo subsistebat, angelicas

¹ Ed. Paris. pag. 88, 89.

² Matth. xi, 27. ³ ibid. ⁴ Joan. vi, 35, 41. ⁵ ibid. 58. ⁶ ibid. ⁷ Joan. v, 26.

(97) Vulgo πιστεύομεν et dein ὑπάρξεως ἀπάντων et ἀπεδέδεκτο.

(98) Vulgo ὅδε et ἀπὸ τοῦ π.

(99) Vulgo γινώσκει et mox παραδίδεσθαι.

PATROL. GR. XXIV.

(1) Vulgo om. αὐτοῦ et mox παραδίδεσθαι.

(2) Vulgo ἐπέλξ. et mox ἄρτον τῆς ζ. et τρανότατα.

(3) Vulgo δέδωκεν.

virtutes irrigans atque nutriens, per suæ divinitatis potestatem. Hæc erat ille, priusquam in terram descenderet; Filius erat, vitam in seipso continens: ad eum modum quo in se habebat vitam Pater. Patris enim sui vitam et divinæ suæ vitæ quod proprium fuerat atque peculiare (ob quod solus habere dicitur immortalitatem, quemadmodum locutus est divinus Apostolus) nemo præter Filium possidere poterit: qui et imago sui Patris sit, et factus quoque ad imaginem Patris. Ante vero dictam ille vitam possidet, non sine principio, non ingentem, suam propriam, velut Patris possessionem, sed quam accepit a Patre. Ita enim ait, *Et Filio dedit vitam habere in semetipso, quemadmodum Pater habet vitam, in seipso. Ille ergo dedit, accepit iste. Solusque hanc habet iste prærogativam, ut non e foris aliunde ad illum accesserit vita, quemadmodum cæteris creaturis accedere solet, sed in seipso scaturientem illam tenet, secundum conditionem ejus quæ in Patre est. Quocirca, quæ participant de vita omnia, vivunt illa de Filii largitate supererogata, solum autem ipse vitam habet in seipso scaturientem, Patre illam largiente, ad eorum usum et fruitionem, qui deinceps erant vita vivificandi, id quod ipsemet testatur inquit, Quemadmodum me misit vivens Pater, et ego vivo propter Patrem. Et: Qui comedit, ille propter me vivet. Hic est panis, qui de celo descendit². Vides autem, ut panis erat vitæ, etiam dum adhuc in cælis esset. Ob quam ipsam causam legitur alicubi dictum, *Panem angelorum comedebat homo*³. Priusquam ergo mitteretur, vivebat in celo, et per Patrem vivebat: non ut Verbum significativam; non ut unum atque idem cum Deo existens, sed tanquam is qui subsisteret, et vitam sibi propriam possidebat: illam scilicet, quam Pater largitus illi fuerat. Progressus lenius, excellentiam paternæ gloriæ dum insinuat, ait: *Quemadmodum me Pater docuit, ista loquor*⁴. Et, *Qui me misit, is mecum est: non me dimisit solum, quoniam ego ubique, quæ sunt ipsi complacentia, facio*⁵. Omni modo hic mihi observare velim, quid et quomodo, ubique, dicatur. Non enim, Nunc ait, dum in terris per carnem cum hominibus versor, quæ Patri sunt complacentia, facio: sed semper et ubique. Hæc autem ita se locutum testatur, ut qui illa acceperat a Patre suo. Quocirca doctorem suum inscribit Patrem, alius ab eo procul dubio existens: siquidem omnis qui ab alio edocetur, diversus plane ab illo existit, qui docet. Quod si in Deo Verbum erat (propter quod logicus dicitur ille), cogitationum sui Patris et sensuum tantummodo significativam: qui potest fieri, ut sit ipse magister sui ipsius informator? Quomodo, cum a Deo sit inse-*

ἐν ἑαυτῷ. Ἀρ' οὖν καὶ ἄρτος ἦν ζωῆς· καὶ ὑπῆρχεν ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἐπάρθων καὶ τρέφων τῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ τοσαῦτα ἦν, πρὶν ἐπὶ γῆς εἰσεῖν· Υἱὸς τε ἦν ζωῆν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁμοίως τῷ Πατρὶ ζωὴν ἔχοντι ἐν ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ ἐξαίρετον καὶ ἰδιόζων τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγεννήτου καὶ θεϊκῆς ζωῆς, δι' ἣν μόνος ἔχειν ἀθανασίαν κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον εἰρηται, μόνος ἂν ἔχει ὁ Υἱὸς· ὅτε εἰκὼν τοῦ Πατρὸς καὶ κατὰ τοῦτο τυγχάνων. Ἐχει δὲ τὴν εἰρημένην ζωὴν, οὐκ ἀναρχον, οὐδὲ ἀγέννητον, οὐδὲ ἰδιόκτητον ὁμοίως τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν. Οὕτω γὰρ φησι· Καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἐν ἑαυτῷ ἔχειν (4), καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Οὐκοῦν ὁ μὲν ἔδωκεν, ὁ δὲ εἰληψε. Καὶ μόνος τοῦτ' εἰληψε τὸ γέρας, ὥς μὴ ἐξωθεν ποθεν αὐτῷ πορίζεσθαι ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ζωῇ τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ πηγάζουσιν ἔχειν αὐτὴν, κατὰ τὴν ἐν τῷ Πατρὶ. Διὸ πάντα μὲν τὰ τῆς ζωῆς μέτοχα ἐξ ἐπιγορηγίας τοῦ Υἱοῦ ἔσονται· μόνος δὲ αὐτὸς πηγάζουσιν ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, τοῦ Πατρὸς αὐτῷ τοῦτο δωρησαμένου εἰς ἀπόλαυσιν τῶν μελλόντων δι' αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι. Ὅθεν (5) καὶ αὐτὸς διδάσκει λέγων· Καθὼς ἀπέσταλέν με ὁ Πῶρ Πατήρ, καθὼς ζωὴ διὰ τὸν Πατέρα. Καί· Ὁ τρώγων με, καὶ αἰώνος ζήσεται δι' ἐμέ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς. Ὅπως ὅπως καὶ ἐν οὐρανῷ ὑπάρχων, ἄρτος ἦν ζωῆς. Διὸ λέλεκται πού· Ἀρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ὁ ἄνθρωπος. Καὶ πρὶν ἀπεσταλῆαι ἄρα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐν οὐρανῷ ἦν (6), καὶ ἐξ ἧς διὰ τὸν Πατέρα οὐχ ὡς Λόγος σημαντικός, οὐδ' ὡς ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὁμοιωτός καὶ ζωὴν ἰδίαν ἔχων, ἦν ὁ Πατήρ αὐτῷ δίδωκε. Καὶ προῦν δὲ ἐξ ἧς τὸ ὑπερέχον τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης παριστάς διεγε· Καθὼς ἐδίδαξέ με Πατήρ, ταῦτα λαλῶ. Καί· Ὁ πέμφας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν. Οὐκ ἀφῆλθέ με μόνον, δεῖ ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. Τῇρει δὲ ἀκριβῶς, ὅπως εἰρηται πάντοτε. Οὐ γὰρ, Νῦν, φησὶν, ὅτε ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις διὰ σαρκὸς ἐμιλῶ, τὰ ἀρεστὰ τῷ (7) Πατρὶ διαπράττομαι, ἀλλὰ καὶ πάντοτε. Καὶ ταῦτα δὲ λαλεῖν μαρτύρεται, ἅπερ, ὡς παρὰ διδασκάλου, παρὰ τοῦ Πατρὸς μεμάθηκεν· οὐκοῦν καὶ διδασκαλὸν ἐπιγράφεται τὸν Πατέρα, ἕτερος ὢν, δηλαδὴ, παρ' αὐτὸν, εἰ γε πᾶς ὅτι μαθητεύμενος ἕτερος τυγχάνει τοῦ διδάσκοντος. Εἰ δ' ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ Λόγος, δι' ὃν καὶ λογικὸς ἂν ῥηθεῖ τῶν τοῦ Πατρὸς νοημάτων σημαντικός τις ὢν· πῶς ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ γένοιτο διδάσκαλος; Πῶς δ' ἀχώριστος ὢν τοῦ Θεοῦ, ἑαυτὸν διεγεν ἀπεσταλῆαι; Πῶς δὲ, ἐν καὶ ταῦτον ὑπάρχων τῷ Θεῷ, τὰ ἀρεστὰ πράττειν αὐτῷ διεμαρτύρεται; Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα λέγοι Μάρκελλος, ἐν τῇ σαρκὶ ὄντα τὸν Λόγον, ταύτας εἰρηχεῖναι τὰς φωνὰς, καὶ εἰ τοῦτο φήσομεν πρὸς τὸν μὴ ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν (8) αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ Λόγον μόνον; Πῶς

² Ed. Paris. pag. 90.

³ Joan. vi, 58, 59. * Psal. lxxvii, 25; II Esdr. ix, 15. * Joan. viii, 28. * ibid. 29.

(4) Vulgo ἐν ἑαυτῷ ἔχειν; supra vulgo κατὰ τοῦτον.

(5) Vulgo δέ.

(6) Mss. ἔζη; mox vulgo οὐδ' ὡς ἐξ ἧς ὑπεροχὴν,

et infra δεῖ ἐπὶ.

(7) Vulgo αὐτῷ τῷ.

(8) Vulgo τὸν μὴ ὁμολ. τὸν Υἱόν.

δ' ἐν τῇ σαρκὶ ἦν, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν; Ἀρὰ γὰρ ζῶν, Α καὶ ὕφεστος, καὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἐκτός; Καὶ τίς ἦν ὁ Πατήρ τότε, μὴ τὸν οὐκ ἔχον κακτημένον ἐν αὐτοῦ Λόγον, ἀλλ' ὕφεστος ἄνευ Λόγου; ἐνοικῶν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὁ Λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, εἰ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐκτός ἦν, ζῶν καὶ ὕφεστος, καὶ τὴν σάρκα κινῶν ψυχῆς δίκην, ἕτερος δηλαδὴ παρὰ τὸν Πατέρα, καὶ δύο πάλιν ὑποστάσεις, αὐτὸς τε καὶ ὁ Πατήρ, ὑπάρχον. Μάλιστα τε πᾶς ὁ Μαρκελλοῦ περὶ τούτου πόνος, οὐσιώδη Λόγον ζῶντα καὶ ὕφεστος, τὸν ἐν τῇ σαρκὶ γενόμενον ὀριζομένου. Εἰ δ' ἐκτός ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ (9) ὁ ἐν τῷ σώματι κατοικῶν Λόγος, ἡνωταὶ δὲ καὶ συνήπτο τῷ Θεῷ, ὡς ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τε αὐτῷ ἐξ ἀνάγκης δώσει, ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα ἐν τῇ σαρκὶ, ἢ (10) τὸν Υἱὸν ὕφεστος καθ' αὐτὸν καὶ ἐνεργούντα ἐν τῷ σώματι, ἢ ψυχὴν ἀνθρώπου, ἢ εἰ μὴδὲν τούτων, αὐτόματον κινεῖσθαι τὴν σάρκα, ἀψυχον οὖσαν καὶ ἄλογον. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα λέγοι, ἔσται ὁ Πατήρ αὐτῷ ὁ γεννηθεὶς καὶ παθὼν καὶ πᾶν ἔργον ἀνθρωποπαθὲς ὑπομείνας, ὁ δὲ φησὶ γάμον Σαβέλλιον ἀσεβείας ἐγράψατο γραφὴν τοῦ Θεοῦ ἢ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ τὸν Πατέρα λέγειν οὐ θεμὸν ἐνανθρωπήσαντα, τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν ἀνάγκη, αὐτῷ μαθητευομένους τοῦτο διδάσκοντι. Εἰ δὲ τούτον ἀρνοῖτο Μαρκελλὸς ὕφεστος, ὡς παλιν ἀνθρώπων αὐτὸν ὑποτίθεσθαι ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνεστῶτα, ὡς μὴδὲν τῆς κοινῆς ἀνθρώπων διαλλάττειν φύσεως. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας ἀπελήλαται τὸ δόγμα· ὁ δὲ πάλαι μὲν Ἑβωναιοί, νωστὶ δὲ ὁ Σαμοσατεὺς καὶ οἱ ἐπὶ κλην ἐξ αὐτοῦ Παυλιανοὶ φρονήσαντες (11), δυσφημῶν ὑπέμειναν δίκην. Τί δὲ οὖν λείπεται μετὰ ταῦτα ἢ τὴν σάρκα μόνον εἰσάγειν δίχα παντὸς ἐνοίκου τῶν δίκην παρὰ τοῖς θαυμαστοποιοῦς αὐτόματον κινουμένην; Καὶ πῶς ἡ σὰρξ, καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ σῶμα, δίχα τοῦ ἐνεργούντος εἶπεν (12) ἄν, *Καθὼς ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ*; πῶς δὲ ἡ σὰρξ, εἶπεν ἄν ὅτι, *Ἐγὼ τὰ ἀρεστά αὐτῷ ποῶ πάντοτε*; Πῶς δὲ ἡ σὰρξ ἀπεστάλθαι αὐτὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν; Ἀρὰ δὲ Πατέρα τῆς σαρκὸς τὸν Θεὸν λέγειν *δοσον*, ἢ μᾶλλον τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος τε καὶ ἐνεργούντος; Τίς οὖν ἦν οὗτος; Πότερα ὁ ἐν τῷ (13) Θεῷ Λόγος, αὐτὸς ἄν ὁ Θεὸς κατὰ Σαβέλλιον, ἢ, ὅπερ δοκίον καὶ ἀληθὲς λέγειν, ὁ ζῶν καὶ ὕφεστος Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μὴδέτερα τούτων λέγοι, ἐξ ἀνάγκης ὑποστήσεται ψυχὴν ἀνθρώπου, καὶ ἔσται αὐτῷ ψιλὸς ἀνθρώπος ὁ Χριστός. Καὶ οὐκέτι Σαβέλλιος, Παυλιανὸς δ' ἡμῖν ἔσται, ὁ μὲν σύγγραφός. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ φαίη Λόγον ἐνικῆσαι τῇ σαρκὶ, ὁδὸν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον, καὶ Λόγον σημαντικὸν ἢ ἐνεργητικόν· καὶ πῶς οὗτος εἶπεν ἄν ζῆν ἰδιόζουσιν ζῶν παρὰ τὸν Πατέρα; Ποῦ δὲ αὐτὸς ἀπέσταλτο συνημμένος καὶ ἡνωμένος δὲ τῷ

A parabola, missum fatetur semetipsum? Quomodo cum sit unum atque idem cum Deo, de Deo complacencia perlicere testatur? Quod si respondeat ad hæc Marcellus, Verbum carnem factum hæc pronuntiasse: et quid istud inquam ad illud, non constituti eum Filium esse, sed solum Verbum. Qualiter vero in carne fuit cum hæc proloqueretur? Numne vivens, subsistens, extra Patrem constitutus? Et quis, quæso, erat tum ille Pater, qui eum in se Verbum tunc non possidebat? sed sine sub Verbo subsistebat? carnem vero Verbum tunc inhabitans, cum in terris hic conversaretur, siquidem extra suum Patrem fuerat, vivens, subsistens, carnem movens ad instar animæ, omnino erat alius a Patre suo, et duæ tum hypostases, ipse atque Pater, subsistebant. Frustraneus erit porro Marcelli labor omnis, qui illum, quod in carne fuit substantiale Verbum, vivum, et subsistens determinavit. Quod si Verbum illud quod inhabitabat carnem, extra Deum fuerat, unitum vero fuit et copulatum eidem, tanquam & unum atque idem cum eo: omnino concessurus est illi existentiam, et ipsum quoque esse, cum esse existentem Patrem, et Filium a se et per se subsistentem, et in corpore operantem: aut saltem humanam animam: si nihil horum; tum certe sua sponte per se moveri carnem, fatetur necesse est inanimam et irrationalem: sin vero concesserit esse Patrem: erit illi Pater, genitor, passus, et omnia humana opera qui subivit. Quod cum Sabellius olim affirmavit, inscripsit ei dicam impietatis Ecclesia Dei. Quod si nefas sit dicere, inexistitum fuisse Patrem; necesse est de Filio hoc pronuntiemus, ab ipsius schola et disciplina, qui hoc docuit, profecti. Quod si illum abnegaverit subsistentem Marcellus, merum illum hominem concedat oportet de corpore atque anima constitutum: ita ut a cunctis muni natura hominum nullatenus recedat. Sed et dogma hoc Ecclesia rejecit etiam: quod cum olim Ebionæi tuerentur: et non ita pridem propugnaret Samosatenus, et qui ab illo descendunt, Paulianus, blasphemie sententiam, ad Ecclesia latam in eos subierunt. Quid ergo restat aliud, quam ut carnem introducat nudam omni prorsus habitatore? admodum eorum paparum, quos seipsos molitantes, agyria circumducunt. Et quo pacto caro, et ipsummet per se ipsum corpus absque ullo inoperante dixerit, *Quæ ille me docuit, ea proloquor*? quomodo caro dixerit, *Ego semper, et ubique ea operor, quæ sunt illi complacencia*? Quo pacto, se eandem nissam dixerit a patre? Anne carnis patrem dicere Deum, sanctum est? aut potius ejus, qui carnem insidet et inhabitet? Quis tandem ille fuerit? Numne Verbum

✱ Ed. Paris. pag. 94.

(9) Ἐκτός ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ. Poins ὑπῆρχε [sic codd.], ut ἡνωταί, et συνήπται. M. — Mox vulgo σαρκὶ καὶ τ. Υἱόν.

(10) Vulgo ἢ δέσσει, et mox vulgo δὲ φθίγγει. et infra δόγμα· ὁ δὲ.

(11) δυσφημίας M. in corr.; mox vulgo τὶ δὲ εἰ δίκην τὴν π.

(12) Ἄν. εἶπεν; mox vulgo ἐν ἑαυτῷ τῷ.

(13) Vulgo om. τῷ, et infra vulgo συνημμένος; ἢ ἡνωμένος.

illud quod in Deo fuerat, ipsemet idem Deus, ut Sabellio placuit? aut potius (quod cum sanctitate stat et veritate) vivens et subsistens unigenitus Filius Dei? Quod si nihil horum ipsi arriserit, omnimodo substituet hic humanam animam; atque ita erit illi nudus homo Christus. Nec ulterius nobis Sabellius prodibit, sed de secta Paulianorum, novus scriptor. Quod si Verbum illud dixerit hominem habitare, quod in Deo fuit, nihil aliud ipsum, nisi Verbum existens, et Verbum significativum vel operativum, quo pacto hoc dicatur, vitam propriam et peculiarem vivere sejunctam a Patre? Quo missus fuit ille qui quidem cunctis semper, et copulatus Patri consistebat? Quo pacto præceptorem suum affirmat Deum Patrem? quo pacto se semper et ubique Patri suo complacentia fecisse dicet? Sunt enim hæ voces satis claræ et manifestæ filii illius vivi et subsistentis, qui ubique certe per Evangelium deprecatur Patrem, et a Patre, ut se glorificet, petit. Quæ quidem omnia, quid aliud docent, quam ipsum revera substituisse? imprimis ubi ait: *Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo mihi metipsi: et qui misit me Pater, de me is perhibet testimonium*. Tot locis cum se vivum prædicaverit Servator, nusquam se tamen Verbum nominavit, sed Filium, et lucem, et unigenitum, et panem vitæ. Verba autem sua et verba se habere quidem docet, ubi ait, *Si quis Verbum meum custodiverit*: at semetipsum, Verbum nusquam nominat. Et certe erubescendum illi fuerat, qui, hisce omnibus non obstantibus, Verbum illum et nihil aliud nisi Verbum designavit. Auditis ergo quæ scripsit, dixit. [R. XXXVII.] Adeo ut omnimodo manifestum fuerit, nullum aliud nomen Verbi æternitati congruere præter hoc ipsum, quod sanctissimus Dei discipulus et apostolus Joannes in principio Evangelii nominavit. Et secundo: « Ut ostenderet, quod si novum nomen aliquod et nuper datum ei conveniebat, a novo et nuper tradito testamento, hoc erat ipsum congruum illi in carne dispersioni. » Et tertio: « Quocirca, priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur. Verbum erat tantummodo. Quid enim esset aliud priusquam carnem humanam assumebat, is, qui, quod ab ipso scriptum est, descendit in novissimis temporibus? certe natus de Virgine nihil aliud erat. » Hæc facile fuit sciscere et sentire Marcello, propterea quod Filium Dei non profiteatur, ad quem sua referebat evangelista. Quid ais, mi homo? Non illum solummodo nominavit Verbum, sed et Deum: sed lucem, illuminantem omnem hominem in hunc mundum venientem: sed unigenitum Filium, qui fuit in sinu Patris. Nemo idcirco de hinc theologum et evangelistam calumnietur, sed cum accurate illum audiat, qualenam Verbum designabat, cum statim intulerit, *Et Deus erat Verbum*. Cui et adjecit illud, *Omnia per illum facta sunt*. At ab ipsomet Salvatore universalitatis, ne

A Θεῷ; Πῶς διδάσκαλον αὐτοῦ φησὶν εἶναι τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ τὰ ἀρεστά τῷ Πατρὶ πάντοτε πράττειν αὐτὸν λέγειν; αὐταὶ γὰρ διαβόησεν Ἰοῦ ὑπεστώτος καὶ ζῶντος (14) εἰεν ἂν φωνᾶν, καὶ δι' ὧν δὲ (15) τοῦ Εὐαγγελίου ὁ εὐχόμενος τῷ Πατρὶ, δοξάζων τὸν Πατέρα ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς δοξασθῆναι ἀξίῳ, τί ἕτερον ἢ ὑπεστώτα αὐτὸν δείκνυσσι, καὶ μάλιστα ὅτε φησί, *Δύο ἀνθρώπων ἢ μυριῶν ἀληθῆς ἔστιν. Ἐγὼ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἑαυτοῦ* καὶ *Ὁ πέμψας μὲς Πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ*. Διὰ τοσούτων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ζῶντα αὐτὸν παραστήσας, οὐδαμῶς μὲν Λόγον αὐτὸν ὀνόμασεν, Ἰὺν δὲ, καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ ἄρτον ζωῆς (16). [Καὶ πάντα λόγον, ἢ Λόγον,] Καὶ λόγον μὲν ἔχειν διδάσκει φάσκων, *Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν Λόγον μου τηρήσει*: αὐτὸν δὲ Λόγον εἶναι οὐ φησιν. Πῶς οὖν μετὰ ταῦτα πάντα, οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ μόνον Λόγον, καὶ οὐδὲν ἕτερον εἶναι αὐτὸν ἀποφηνάμενος; Ἐπακούσων γοῦν ὅπως ἔγραψε, λέγων, « Ὅστε πανταχόθεν ὁ λόγος ἐστὶ μὴδὲν ἕτερον ἢ τῇ αἰδιότητι τοῦ Λόγου ἀρμυρταίνον ὄνομα, ἢ τοῦθ', « ὅπερ ὁ ἀκρίβειά τοῦ Θεοῦ μαθητὴς καὶ ἀπόστολος Ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου εἶπεν (17). [Καὶ πάλιν:] Ἵνα δείξῃ ὅτι εἰ τι καὶ νῦν καὶ νεώτερον ὄνομα, « τοῦτ' ἀπὸ τῆς καινῆς αὐτῷ καὶ νέας ὑπῆρξε κατὰ « σάρκα οἰκονομίας. [Καὶ αὖθις:] Οὐκοῦν πρὸ μὲν τοῦ « καταλθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου τεχθῆναι, Λόγος ἦν « μόνον. Ἐπει τὶ ἕτερον ἦν, πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην « ἀναλαβεῖν σάρκα, τὸ κατῆλθον ἐπ' ἐσχάτων τῶν (18) « ἡμερῶν; ὡς καὶ αὐτὸς γέγραψε. Καὶ τὸ γεννηθῆναι ἐκ « τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ Λόγος. » Τοσαῦτα Μαρκέλλω εἰπεῖν καὶ ἀποφῆνασθαι πάρεστι, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὸν Ἰὺν τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ἂν ὁ Εὐαγγελιστὴς μέγα ἐπιβοήσας. Τί φῆς, ἀνθρώπε; Οὐ Λόγον αὐτὸν ἔφη μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ Μονογενῆ Ἰὺν τὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Πατρὸς. Μὴ δὲ μόνον οὖν συκοφαντεῖς τις τὸν θεολόγον (19), ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπαίττειν αὐτόν, ὅποιον ὑπέθετο Λόγον, παρὰ πόδας συνάψας. Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος: καὶ προστιθεὶς τὸ, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Κατὰ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ὧν Σωτὴρα οὐδὲ ἀπαξ ὀνόμασται Λόγος, ἀλλὰ Ἰὺς Θεοῦ, καὶ Μονογενῆς, καὶ φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ πάντα μᾶλλον, D ἢ Λόγος.

Ed. Paris. pag. 92.

Joan. viii, 17, 18. * ibid. 51, 52. * Joan. i, 4, 9, 18. ** ibid. 3.

(14) Vulgo ζῶντος καὶ ὑπεστ.

(15) Vulgo ἂν, et mox οὐδαμῶς.

(16) Καὶ πάντα λόγον, ἢ Λόγον. Ἄνigmata sunt ista, forte legendum, καὶ πανταχοῦ λόγον σπρέφον, καὶ πάντα, ἢ καὶ αὐτὸν λόγον μὲν ἔχειν διδάσκων φάσκει. Sensus opinor est ab istis non admodum diversus. M. — [Καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Λόγον R cl.

p. 92 D]. — Mox vulgo ἔγραψε.

(17) Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Lege εἶπεν. M.

(18) Vulgo om. τῶν. Mox vulgo καὶ φῶς τ. φ. π. ἀνθρ. ἐρχ. εἰς τ. κ. καὶ Θεὸν καὶ μ. Ἰὺν τὸν εἰς κ. τ. Π., καὶ οὐ λόγον μόνον ἔφη αὐτόν. Μὴ οὖν.

(19) Vulgo θεολόγον καὶ εὐαγγελιστήν.

semel, quidem Verbum nominatur, sed Filius Dei, sed unigenitus, sed lux, sed vita, sed veritas : sed omnia potius quam Verbum.

η'. Εἰ δὲ λέγοι ταῦτα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰρησθαι, λαχθήσεται αὐτῷ, ὅτι καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐδ' ἐτέρωθεν ἦν ἢ ἐξ αὐτῆς. Ἐν (20) δὲ οὖν καὶ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ὁ αὐτὸς τε εὐαγγελιστὴς, ὁ Λόγον αὐτὸν εἰπὼν, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα περὶ αὐτοῦ συνεγράφατο. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων·

θ'. Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, θεολόγος ἐστὶ τὸν πρὸ τῆς ἐνσαρκου παρουσίας Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, οὐ Λόγον ὀνομάζων, ἀλλὰ Κύριον Ἰησοῦν καὶ Χριστόν. Ἄλλ' (21) εἰ κατὰ Μάρκελλον εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ Θεός, καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος (22), ἐπὶ ἥκει τῷ Ἀποστόλῳ φάναι· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Πλήρης γὰρ ἦν ἡ διάνοια, καὶ ὁ Λόγος ἀποτελής, τὸν Θεὸν εἰσηγούμενος ποιήτην τῶν ὅλων. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος ἀν τις εἴποι. Ὁ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κήρυξ πρὸς τῶν προτέρων καὶ τὸ δεύτερον μὴ ἀγνοεῖν διδάσκει. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὸ προστίθει τὸ δεύτερον ἐξῆς λέγων, ἡμῖν· εἰ γὰρ, καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλ' ἡμῖν, φησὶν, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Διὰ τί δὲ μετὰ τὸν ὅνα Θεὸν καὶ οὗτος ἡμῖν εἰς Κύριος παρίστησιν, ἐπιλέγων, δι' οὗ τὰ πάντα; Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, εἰκότως ἡμῖν, τοῖς τοῦτ' ἐπισταμένοις, Κύριος εἶναι τῶν ὅλων μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πεπιστευται. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς σαρκὸς ταύτ' (23) ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, θεολόγος ἐστὶν ἐκ τοῦ ἐπιφέρειν, δι' οὗ τὰ πάντα. — Ἡμῖν γὰρ, φησὶν, εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ δὲ (24) καὶ περὶ τοῦ φωτός, καὶ περὶ τοῦ περιόντος Λόγου (25) εἰρηται. Αὐτὸς οὖν ἦν Ἰησοῦς Χριστός τὸ φῶς καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὁ σὰρξ. Οὐ γὰρ ἂν περὶ τῆς σαρκὸς ἀσυναρτήτως (26) οὕτως εἴπεν ἂν τὸ, δι' οὗ τὰ πάντα.

Ὡς δὲ τὸν τῆς σαρκὸς προὔπαρχοντα τοῦ Θεοῦ Υἱὸν Χριστὸν ὀνομάζειν ὁ αὐτὸς Παῦλος, κατὰ τὸ αὐτὸ, Πέτρας αὐτὸν ἀποκαλῶν, δι' ὧν γράφει περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ συνδιατριψάντων τῷ Μωϋσεῖ, λέγων, Ἔκρινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀπολοθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ ἐπισφραγίζεται τὸ αὐτὸ, μεθ' ἑτέρα φάσκων Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄρων ἀπώλοντο. Καὶ ἐτι μᾶλλον τοῦτ' αὐτὸ βεβαίως λέγων Πιστεῖ Μωϋσῆος μέγας γινόμενος, ἡρηγήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραὼ μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἐναργί-

8. Quod si hic opponat, has de Novo Testamento ex desumptas esse nomenclaturas, dicendum illi est, quod et illud testimonium, *In principio erat Verbum* ¹¹, non est desumptum aliunde, ut unum atque idem Evangelium, atque ipsemet evangelista, qui nominavit illum, Verbum, illa cetera de eodem scriptis mandaverit. Sed et divinus Apostolus Paulus dixit,

9. Unus Deus Pater e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia ¹²; satis clare, Dei Filium, per quem omnia facta sunt etiam ante ipsius in carne adventum, non voca Verbum, sed Dominum Jesum Christum. Quod si, quemadmodum Marcello placet, idem erat et Deus, et in Deo Verbum, suffecisset Apostolo illud dixisse, *Nobis unus Deus Pater, e quo sunt omnia*. Sensus etenim plene constabat : et sermo perfectus erat, quo Deus universi conditor ponebatur. Sed vel Judæus ita affirmaret. Ecclesiae ergo præco, ad illud prius, hoc positum in secundis nos noluit ignorare. Quodnam vero illud? *Et unus Dominus Jesus Christus*. Quocirca, in secundis posuit illud, nobis hoc sensu, ut, non sit omnibus, at nobis tamen est, unus Dominus Jesus Christus. Quorsum vero postquam edixerat, *unus Deus*, et unum quoque Dominum adjecit idem inquit, *per quem sunt omnia*? Certe quia *per illum omnia facta fuerant*, non injuria, post Deum illum universorum, a nobis, qui hoc probe noverimus, Dominus universorum agnosceretur. Constat vero hæc, non de carne dixisse illum, sed de Dei verbo, propterea quod subinferat, *per quem sunt omnia*. — *Nobis*, inquit, *unus Deus Pater, e quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia*. Quod ipsum de luce, et de verbo, quod circumit, omnia dictum est. Erat ideo ipse Jesus Christus lux, et Verbum, per quem sunt omnia, non autem caro. Neque enim ita indistinctim de carne diceret, *per quem sunt omnia*.

Sed nec Dei Filium ante carnem existentem Christum nominasset idem Paulus, ad eundem modum, ubi eum appellat *petram* in eodem loco, de populo loquens qui cum Moyse in deserto versabantur. *Bibebant de spirituali sequenti eos petra; petra autem illa erat Christus* ¹³. Quod ipsum consignat idem statim inquit, *Nec tentemus Christum ut nonnulli eorum tentaverunt et a serpentibus occisi sunt* ¹⁴. Sed confirmat illud ipsum ubi ait, *Per fidem Moyses grandior factus, negavit se esse filium filiae Pharaonis*. *Majores divitias æstimans thesaurus Ægyptiorum improprium Christi* ¹⁵. Sed et idem ipsum adhuc efficacius insinuat ubi ait : *Hoc idem sentiat*

✠ Ed. Paris. pag. 93, 94.

¹¹ Joan. i, 1. ¹² I Cor. viii, 6. ¹³ I Cor. x, 4. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Hebr. xi, 24, 26.

(20) Vulgo δὲ.

(21) Vulgo om. ἀλλ'.

(22) Vulgo ὑπὸ ἥκει.

(23) Vulgo τοῦτο.

(24) Vulgo ὁ δὲ.

(25) Περιόντος Λόγου. Forte προόντος. M.

(26) Vulgo ἀσπαρτήτως.

in vobis, quod et in Jesu Christo. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi assumens, et figura inventus, ut homo¹⁸. Vides quod priusquam exinanivit semetipsum, et assumpsit servi formam, erat, ante erat, et in forma Dei subsistebat. Quis autem ille? Non alius certe quam Jesus Christus, et antequam carnem assumeret: audientibus enim, neque negligenter, beatus Apostolus: *Idem sentiat in vobis, dicens, quod et in Christo Jesu: dum deinceps exponat, quis ille erat Jesus Christus, in his quae adjungit.*

10. Qui cum in forma Dei esset: non arbitratus est rapinam, esse se aequalem Deo, sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens. Non possumus de carne intelligere divinum hoc oraculum. Non congrue de carne dici potest illud, qui et: nec illud, existens in forma Dei. Sed neque caro se exinanivit, assumens servi formam. Ridicule hoc imaginamur. Age igitur disquiramus illud, quomodo dici queat, *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se aequalem Deo.* Siquidem fuit Verbum insubsistens, nullibi existens extra Deum: sed intus existens in ipso: interdum eum silentio atque cum quiete: alius autem operando: quo pacto potuit esse in forma Dei, potestate existens ipse Deus? quomodo non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, cum esset Deus? quomodo semper humiliavit factus obediens Patri? Certe illud, *obedire*, aliquem alicui, duas necessario personas insinuat. Quoniam vero trahit exemplum, verbum humanum, ejusque similitudinem Marcellus adhibet, interrogamus, an quadrare in humanum verbum possit illud, quod dicitur, *Qui in forma hominis existens, non est rapinam arbitratus esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, factus obediens ad mortem usque.* Quo pacto congenitum homini Verbum hoc praestiterit, idemque cum & homine ipso fuerit? Non erit ergo ille nudum verbum inexistens, sed revera Filius unigenitus Dei, *Qui in forma Dei existens, non est arbitratus rapinam, esse se aequalem Deo; sed exinanivit semetipsum, servi formam assumens.* Quem divinus Apostolus *Jesum Christum* nominavit: utpote qui sciret omnium optime illum ante carnem praexistisse.

11. Sed eundem idem Apostolus *mediatorem Dei atque hominum*¹⁹ appellat: legem Moysi in illius manu datam pronuntians, *Lex ordinata per angelos in manus mediatoris; mediator autem unius non est: sed Deus unus est*²⁰. Audis ut Deum appellans et angelos nominans, intermedium introducit mediatorem.

¹⁸ Ed. Paris. pag. 95.

¹⁹ Philipp. ii, 5-7. ²⁰ I Tim. ii, 5. ²¹ Gal. iii, 19.

(27) Vulgo προῖν ut supra ἴσα, ut semper.

(28) Vulgo om. αὐτός—Χριστός.

(29) Καὶ τὸ ὑπάρχων. In uno exemplari aberat, hic ἐν μορφῇ Θεοῦ, recte. Nam sufficit ad illud quod vulg., ὑπάρχων. M. — Mox vulgo γένετο γένεσιν.

(30) Vulgo ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, et mox ἴσα Θεῷ.

στατα δὲ ἐτι μάλλον τοῦτο συνίστησιν ἐν οἷς γράσκει. Τοῦτο φρονεῖσθω ἐν ἡμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, μορφῇ δουλοῦ λαβὼν, καὶ σχήματι εὐρέθεως ὡς ἄνθρωπος. Συνορᾷς, θεὶ πρὸ τοῦ κενῶσαι αὐτὸν, καὶ μορφῇ δουλοῦ λαβεῖν, ἣν καὶ προῖν (27), καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε. Τίς δὲ ἦν οὗτος; Οὐδεὶς ἄλλος ἢ Ἰησοῦς Χριστός (28). Αὐτὸς οὖν ἦν Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ πρὶν ἢ τὴν σάρκα λαβεῖν. Ἀκριβῶς γὰρ ἀκουστέον τοῦ Θεοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Τοῦτο φρονεῖσθω ἐν ἡμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ διασαφούντος ἐξῆς, τίς ποτ' ἦν οὗτος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' ὃν ἐπισυνάπτεται λέγων.

Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (29), οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, μορφῇ δουλοῦ λαβὼν. Μῆτι οὖν κἀνταῦθα ἐπὶ τὴν σάρκα οἷον τὸ ἐστὶν ἐκλαβεῖν τὸ λόγιον; μὴ περὶ τῆς σαρκὸς ἀρμύζει λέγειν τὸ, ὃς καὶ, καὶ τὸ, ὑπάρχων; ἀλλὰ μὴ σὰρξ ἐκένωσε αὐτὸν, μορφῇ δουλοῦ λαβὼν; ἀλλὰ γέλοισιν τοῦτο γὰρ. Θεῷ οὖν ἐξετάσσωμεν ὅπως εἰρηται τὸ, Ὅς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ (30), ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε. Εἰ μὲν δὴ Λόγος ἦν ἀνυπαρκτός, μηδαμῶς ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ ὑπεστάτος, ἀλλ' ἐνδον ὢν ἐν αὐτῷ, ποτὲ μὲν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ, ποτὲ δὲ ἐν τῷ ἐνεργεῖν, καὶ πῶς οὗτος ἦν ἐν μορφῇ Θεοῦ, δυνάμει ἴσα Θεῷ αὐτὸς ὢν Θεός; πῶς δὲ οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, αὐτὸς ὢν ὁ Θεός; πῶς δὲ ἐταπεινώσεν αὐτὸν ὑπὸ τοῦ γένεσιν τοῦ Πατρὶ; Τὸ γὰρ ὑπακούειν τόνδε τῷδε δεῖν γένεσιν; ἂν προσώπων παραστατικόν. Καὶ ἐπειδήπερ τῷ παρὰ ἀνθρώποις λόγῳ κέχρηται εἰκότι Μάρκελλος, πειστέον, εἰ δύναται ἀρμύζειν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου τὸ λέγειν: Ὅς ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ὢν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, γένεσιν ὑπὸ τοῦ θανάτου; Καὶ πῶς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ συμφυὲς Λόγος ταῦτα ἂν ποιήσειεν, καὶ ταῦτα ὑπάρχων τῷ ἀνθρώπῳ; Οὐκ ἄρα Λόγος φύλις καὶ ἀνυπόστατος ἔσται, ἀλλὰ ὧς ἀληθῶς Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων (31) ὃς οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. Ὅν καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν ὀνόμαζεν (32) ὁ βεῖος Ἀπόστολος, προὑπάρχοντα αὐτὸν τῆς σαρκὸς ἀκριβῶς ἐπιστάμενος.

12. Πρὸς τοῦτοις μεσίτην (33) αὐτὸν τοῦ Θεοῦ (ὃ) αὐτὸς ὠνόμασε, τὴν Μωϋσέως νομοθεσίαν ἐν χειρὶ αὐτοῦ δεδοσθαι (εἰπὼν), δι' ὃν φησιν, Ὁ νόμος διαταγὰς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, ὃ δὲ μεσίτης ἐνδὸς οὐκ ἔστιν, ὃ δὲ Θεὸς εἷς ἔστιν. Ἀκούεις ὅπως ἰδίως (34) τὸν Θεὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγγέλους ὀνο-

post δυνάμει om.; dein vulgo ὢν ὁ Θεός et τὸ παρὰ ἀνθρ.

(31) Ὑπάρχων λόγος. Forte ὑπάρχων, ὃς [vulgo λόγος; Θεός could. et Mr.] οὐχ ἀρπαγμὸν. M.

(32) Vulgo ὠνόμασεν.

(33) Vulgo καὶ μεσίτην et mox δεδοσθαι.

(34) Ὅπως ἰδίως. Ita scriptum reperi. Quid sit

μάων, μεταξὺ τὸν μεσίτην εἰσάγει, λέγων· Ὁ δὲ Ἀ rem, ubi ait, *Sed mediator unius non est. Erat ideo ante incarnationem suam per aetatem Moysis mediatoris functus munere in ferendo legem.*

13. Καὶ ἀρχιερεὶς ἐστὶν αὐτὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἀποκαλεῖ λέγων· Ἐχόντες οὖν ἀρχιερεῖς μέγαν, διελθυσάμενος τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.

14. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱὸν, καὶ κληρονόμον, τὸν αὐτὸν οἶδε, λέγων, Ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμος πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα ὡς περ ἀνωτέρω ἐλέγετο περὶ τοῦ Λόγου, τὸ (35), πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο (36), καὶ περὶ τοῦ φωτὸς τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ, Ἡμῖν εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, θεία, ὅπως περὶ τοῦ αὐτοῦ ὁμοίως εἰρηται, τὸ, δι' οὗ (37) καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. Ἐπιστῆσαι δὲ (38) τὸν νοῦν ἐν τοῦτοις ἁγίοις, ὅπως ὠνόμασται ἀπαύγασμα. Οἶμαι γὰρ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως παραστατικὸν εἶναι τὸν λόγον. Πολλὰ γὰρ ὠνομασμένου Υἱοῦ, καὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς χρηματίσαντος (39), ἐπεὶ τὰς τῶν ζώων γενέσεις τοιοῦτον τινα τρόπον ἐπιλάβοιμεν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θεοπροπεσιτέρᾳ κέχρηται εἰκόνι ὁ Ἀπόστολος, περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς, εἰπὼν, Φῶς οὐκ ἔστιν ἀφ' οὗτος τὸν δὲ Υἱὸν, ἀπαύγασμα τοῦ πατρικοῦ φωτὸς ὁρισάμενος, ὥστε εἶναι τὸ ἀπαύγασμα γέννημα τοῦ πρώτου φωτὸς, οὐ κατὰ τὴν τῶν θνητῶν ζώων ὑποστάνα γίνεσθαι, κατὰ δὲ τὸ ρηθὲν παράδειγμα. Εἰκότως οὖν καὶ εἰκόνα αὐτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ διὰ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως.

15. Διὰ ταῦτα γὰρ περὶ αὐτοῦ γράφων ἔλεγεν· Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε ἀόρατα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρχαί, εἰτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, (40) καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. Ταῦτα γὰρ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ Μαρκέλλῳ δοκῇ, εἰρηται. Οὐ γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς εἰπὼν ἂν τοσαῦτα ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Μωρὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἀδιανόητον, πρὸς τῷ καὶ ἀσυνάρτητον εἶναι (41) τῆς φράσεως τὴν ἐρμηνείαν. Πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἡρμοζε

12. Sed et pontificem vocat eundem iilem Apostolus. Habentes igitur pontificem magnum, qui caelos penetravit, Jesum Filium Dei 12.

13. Insuper splendorem gloriae, et characterem Dei et Filium, et heredem eundem vocat, In novissimis hiis diebus locutus est nobis in Filio suo, quem constituit heredem omnium; per quem fecit et saecula; qui cum esset splendor gloriae, et character substantiae ejus 13. Hic ubi et superius dictum est de Verbo, quod omnia per ipsum facta sint. [Et de luce quae in mundo fuit; et mundus per ipsam factus fuit.] Et de Jesu Christo, Nobis unus Dominus Jesus Christus per quem omnia 14. De eodem videsis, quemadmodum dicitur, per quem fecit et saecula. Hic vero operae pretium est advertere animum ad id quod dicitur splendor; ita enim statuo vocem istam subindicare, illam de Patre Filii generationem. Cum enim Filii nomen sapius occurrat, et Pater etiam frequentius Deus audiverat: ne modum forte aliquem hic imaginemur qui in generatione rerum animatarum occurrit, Apostolus similitudinem diviniorem adhibet, ubi de Deo agit, ad Patrem illud applicans, Habens lucem inaccessam: Filium vero compellens splendorem paternae lucis; ut splendor sit primi illius luminis genitura: non ad modum creaturis mortalibus usurpatum existens, dum generatur, verum juxta illam similitudinem. Merito eum igitur, et imaginem appellat invisibilis Dei: propterea quod existeret, in forma Dei: et quia erat splendor et character substantiae.

14. Hanc ob causam de illo scribens ait: Qui est imago Dei invisibilis: primogenitus omnis creaturae. Quoniam in ipso creata sunt omnia, quae sunt in caelo, et quae super terram, sive visibilia, seu invisibilia; sive throni, seu dominationes: sive principatus, seu potestates: omnia per ipsum, et in ipso condita sunt, et ipse ante est omnia, et in ipso omnia subsistunt 15. Haec omnia, licet secus Marcello videatur, de Filii divinitate dicuntur. Neque enim tot et talia dixisset de carne Apostolus. Stultum enim foret neque cogitatu facile, ut ne dicam incongruum, quod ad dictionem attinet et nominis interpretationem. Qui enim congruenter de carne dici

15. Diὰ ταῦτα γὰρ περὶ αὐτοῦ γράφων ἔλεγεν· Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε ἀόρατα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρχαί, εἰτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, (40) καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. Ταῦτα γὰρ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ Μαρκέλλῳ δοκῇ, εἰρηται. Οὐ γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς εἰπὼν ἂν τοσαῦτα ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Μωρὸν γὰρ τοῦτο καὶ ἀδιανόητον, πρὸς τῷ καὶ ἀσυνάρτητον εἶναι (41) τῆς φράσεως τὴν ἐρμηνείαν. Πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἡρμοζε

✠ Ed. Paris. pag. 96.

12 Hebr. iv, 14. 13 I Cor. viii, 6.

14 Coloss. i, 15-17.

nescio, forte an, ἐνθα, ut sit, ubi Deum nominat, et angelos memorat, intermedium inducit mediatorem. M. — Scripsi cum codd. ἰδώς; mox vulgo ἐπὶ ἐχάσται ἐὶ ὡς περ καὶ ἀνωτέρω.

(35) Vulgo ὅτι τὰ.

(36) Vulgo καὶ αὐτοῦ ἐγένετο om.

(37) Mp. αὐτοῦ.

(38) Ἐπιστῆσας δὲ. Legend. ἐπιστῆσαι δὲ. M.

(39) Καὶ πρὸς χρηματίσαντος. Error ex abbre-

viata scriptura πρὸς ortus est: legendum enim Πατὴρ χρηματίσαντος, ἵνα μὴ ἐπὶ τὰς εἰς ὑπολάβοιμεν. M. — Emendavi locum ex codd., ubi vulgo τινὰ ante τρόπον deest et scribitur ἐπιλάβοιμεν ὑπὸ. Mox vulgo περὶ τοῦ μὲν ἐὶ ὁρίζομενος.

(40) Vulgo ἐκτίσθη εἰς mox δοκῇ εἰς πρὸς τὸ.

(41) Τῆς φράσεως τὴν ἀρμονίαν. Ita potius quam ἐρμηνείαν. Nam sequitur, πῶς γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς ἡρμοσε. M.

posset, qui est imago? dixisset utique, quæ est A imago.

45. Alibi quoque idem eundem appellat imaginem Dei, « Quod si absconditum sit Evangelium nostrum, ab iis est absconditum qui pereunt, in quibus Deus sæculi istius obsecravit intellectum incredulorum, ne irradiaret in cordibus ipsorum illuminatio Evangelii Jesu Christi, qui est imago Dei. » Ubi advertendum nobis animo est, quod divinus Apostolus determinativum de Christo sermonem instituit, imaginem Dei scilicet appellans ipsum, ne quis duos imaginari deos posset, sed unum, nempe eum qui supra omnia est. Si enim unus est Deus, et præter illum non est alius, ipsius sit oportet, qui per Filium suum tanquam per imaginem agnoscitur. Quapropter et Filius quoque Deus est, propter Patris figuram, in ipso, ut in imagine, resultantem. Id quod divinus Apostolus indicat, dum aliquando inquit, qui cum in Dei forma esset: aliquando autem, eum imaginem Dei desinit esse. Atque ita inter cæteras nomenclaturas Filius et erat et dicebatur imago Dei, priusquam in carne adveniret. Atque ista quidem pauca de innumeris, ne modum excedamus, e Novo Testamento adducta sint. Quin et olim existentes prophetae Dei, eundem diversis theologicis nominibus honorarunt.

46. Est qui eum, Spiritum Dei vocat, inquit: *Egredietur virga de radice Jesse: et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super illum Spiritus Domini, spiritus sapientie et intelligentie* 22, et quæ sequuntur. Perspicue siquidem in istis manifestavit eum qui de semine David fuerat secundum carnem, et inhabitans etiam in illo Dei Verbum. Unde divinus Apostolus nunc loquitur, *Dominus autem spiritus est* 23; nunc iterum, *Christus Dei potentia, et sapientia Dei* 24. Alius insuper propheta eum ad eundem modum spiritum appellat, *Spiritus faciei nostræ Christus Dominus* 25. Et in Evangelio de eodem liquidissimo dicitur: *Eccis puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit* 26.

47. Alius porro propheta vitam eum vocat, et lucem, ubi Deum sic alloquitur inquit, *Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* 27. Quinam erat ille vitæ fons apud Deum? quis lumen? ipsius nempe, qui in Evangelio dixit, *Ego sum lux mundi* 28; et, *Ego sum via et veritas, et vita* 29. Quo-

λέγειν, ὅς ἐστιν εἰκὼν; δέον εἰ ἀρα φῆσαι, ἡ ἐστὶν εἰκὼν.

15. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὀνόμαζε λέγων, « Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ (42) Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, πρὸς τὸ μὴ καταυγάζειν (43) ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ἐνθα καὶ προσήκει τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὀρίκων ἐξημέγατο λόγον περὶ τοῦ Χριστοῦ, εἰπὼν αὐτὸν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τις δύο θεοὺς ὑπολάβῃ εἶναι, ἀλλ' ἓνα τὸν ἐπὶ πάντων. Εἰ γὰρ εἰς Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἕτερος πλὴν αὐτοῦ, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς δι' εἰκόνας γνωριζόμενος. Διὸ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ Πατρὸς ὡς ἐν εἰκόνι μίμωσιν. Ὅ δὲ παρίστησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοτὲ μὲν λέγων, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, τοτὲ δὲ αὐτὸν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὀρίζομενος. Οὐκοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπηγοριῶν καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς ἐνσαρκου παρουσίας ὁ Υἱὸς ἦν τε καὶ ὀνόμασται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὧστα ἀπὸ μυρίων ἡμῖν λόγου συμμετρίας χάριν συνήκται.

15. Καὶ οἱ πάλαι μὲν γινόμενοι τοῦ Θεοῦ προφῆται τὸν αὐτὸν (44) διαφόροις ἐτίμων θεολογίαις. Ὁ μὲν γὰρ ἀπεκάλει αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, λέγων, *Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰσσαι: καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης (45) ἀναθήσεται, καὶ ἐκπαυαύσεται* (46) ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἐξ ἧς. Σαφῶς γὰρ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κατὰ σάρκα καὶ τὸν ἐνοικήσαντα αὐτῷ Θεὸν Λόγον, διὰ τούτων ἐδήλου. Ἐνθεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος τοτὲ μὲν ἔλεγεν Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν: τοτὲ δὲ, Χριστὸς Θεοῦ δυνάμις καὶ Θεοῦ σοφία. Καὶ ἕτερος δὲ ὁμοίως πνεῦμα αὐτὸν ἀποκαλεῖ, λέγων, *Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος*. Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δὲ περὶ αὐτοῦ σαφῶς εἰρηται Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέτισα: ὁ ἀγαπητός μου εἰς ὃν ἠδεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδῶκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐποιεῖ.

15. Προφητῶν δὲ ἄλλος ζωὴν αὐτὸν, καὶ φῶς ὀνόμαζε (47), ἐν τῷ προσφωνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ λέγειν, ὅτι Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀφείμεθα ζῶς. Τίς γὰρ ἦν ἡ παρὰ τῷ Θεῷ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ φῶς, ἡ αὐτὸς ὁ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰπὼν, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου: καὶ Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός

22 Ed. Paris. pag. 97.

23 Isa. xl, 4, 2. 24 II Cor. iii, 17. 25 I Cor. i, 24. 26 Thren. iv, 20. 27 Matth. xii, 18. 28 Psal. xxxiv, 10. 29 Joan. viii, 12; ix, 5. 30 Joan. xiv, 6.

(42) Vulgo τούτο τό.

(43) Πρὸς τὸ μὴ καταγγάζειν. Apostolus in II Cor. iv, 5, habet: Εἰς τὸ μὴ ἀγγάζειν αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῶν Εὐαγγ. τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, et post Θεοῦ, addit, ἀράτου. M. — Mox vulgo ὁ διὰ τοῦ τὶ δὲ παρ.

(44) Διαφόροις σε τίμων. Depravate: sed facilis

correctio, ἐτίμων. M.

(45) Vulgo τῆς β. αὐτοῦ.

(46) Ἐκπαυαύσεται ἐπ' αὐτόν. Apud Prophetam legitur, ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτόν. M. — Mox vulgo λόγον Θεὸν et ἄλλοτε δὲ χρ. et ἐπ' αὐτόν.

(47) Vulgo ὀνόμασε et ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰπὼν.

καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Διὸ, πάλιν ἐκτεταύων ὁ A
Προφήτης ἐν εὐχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λέγει, Ἐξαπό-
στελλορ τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· αὐ-
τά με ὁδηγήσει.

ιη'. Ἀλήθειαν δὲ αὐτὸν καὶ (48) Ζοροβάβελ ἀνει-
πών, νικητηρίων ἡξιώθη, ὅτε ἐπὶ τοῦ Περσῶν βασι-
λέως ἀναγέγραπται εἰρηκώς· Καὶ ἡ ἀλήθεια μένει,
καὶ ἰσχύει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ζῇ, καὶ κρατεῖ εἰς
τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καὶ οὐκ ἔστι παρ' αὐτῇ
λαθεῖν πρόσωπα· ἀλλὰ τὰ δίκαια ποιεῖ, ἀπὸ πάν-
των τῶν ἀδίκων καὶ πονηρῶν ἀπέχεται. Οἱς ἐπι-
λέγει· Καὶ αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ τὸ βασίλειον, καὶ
ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλοσύνη πάντων τῶν αἰώνων.
Ζῆν γὰρ εἰπὼν τὴν ἀλήθειαν, καὶ νικᾶν καὶ κρατεῖν,
ἐμπρατικώτατα παρίστανεν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν.
Οἱς ἀκολουθῶς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀλήθειαν ἑαυτὸν B
ὀνομάζων τὴν τοῦ Ζοροβάβελ μαρτυρίαν ἐπεσφρα-
γίζετο.

ιθ'. Καὶ ποταμὸν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν· Τοῦ
ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν
τοῦ Θεοῦ. Ἦδῃ δὲ καὶ ὁρος προσεῖπεν ὁ φήσας· Τὸ
ὄρος δὲ ἠὲ δόκησεν ὁ Θεός, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ.

κ'. Διὸ καὶ παρὰ τῷ Δαυιδᾷ· Ἐξ ὄρους λίθος
τμηθεὶς ἀνέυ χειρῶν. Καὶ πάλιν, ὁ αὐτὸς ἀποκα-
θιστάμενος εἰς ὄρος ὑψηλόν, ἐωρᾶτο· τοῦ μὲν ὄρους
τὴν προσημασίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ σηματούμενος, τοῦ
δὲ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα (49).

κα'. Καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸν ἐκάλουν· ὡς ὁ λέγων·
Τίς ἐξηγήσει ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Καὶ,
ἦλθεν δικαιοσύνης, ὡς ὁ εἰπὼν· Τοῖς δὲ φοβουμένοις C
με ἀνατελεῖ ἡλὶος δικαιοσύνης, καὶ ἰσχύς ἐν ταῖς
πτέρυξιν αὐτοῦ. Καὶ ἄλλος, Δύσεται, φησὶν, ὁ ἡλὶος
ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανώντας τὸν λαόν
μου· οὐ γὰρ διὰ ταῦτα τῷ αἰσθητῷ ἐφαρμόζει ἀν-
ήλιον, ἀλλὰ διὰ (50) τῷ ἐνσάρκῳ Λόγῳ.

κβ'. Καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν ὀνομάζει Σολομὼν ἐπὶ
Παροιμίαις λέγων· Ἡ σοφία φηρομένη ἐαυτῇ
οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στύλους ἐπτά, καὶ τὰ ἐξῆς.
Καὶ ὅτι προκόσμιος ἦν ἡ σοφία ζῶσα καὶ ὑπερσώσα,
αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐκ προσώπου αὐτῆς ταύτας προέμε-
νος τὰς φωνάς· Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκεμήσωσα, βου-
λήν, καὶ γνώσιν, καὶ ἐννοιαν· Ἐγὼ ἐπεκαλεσά-
μην. Εἰδ' ἐξῆς ἐπιλέγων, δι' ἐμοῦ (51) βασιλεύουσι D
βασίλεις, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην,
δι' ἐμοῦ μεγιστὰς μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι
δι' ἐμοῦ κρατοῦσι.

¶ Ed. Paris. pag. 98.

⁴¹ Psal. XLII, 5. ⁴² Psal. XLV, 5. ⁴³ Psal. LXVII, 47. ⁴⁴ Dan. II, 34. ⁴⁵ Isa. XLI, 2. ⁴⁶ Malach.
IV, 2. ⁴⁷ Mich. III, 6. ⁴⁸ Prov. IX, 4. ⁴⁹ Prov. VIII, 12, 14. ⁵⁰ ibid. 15, 16.

(48) Vulgo Ζοροβάβελ et infra; mox vulgo τῶν
Περσῶν.

(49) Τοῦ δὲ τοῦ λίθου, τὴν ἀνθρωπότητα. Locus
est Daniel II. Quem locum varie exposuerunt.
Plerique per montem, beatam Virginem intelligunt:
de qua sine manibus, hoc est, interventu humano,
Christus processit, atque ita de humana sola gene-
ratione intelligunt. Ambrosius legit, montem, pro
lapide, ut mons dicatur de monte excisus, et de

circa Deum compellans supplex in oratione Pro-
pheta loquitur, Emitte lumen tuum, et veritatem
tuam, illa me deducunt ⁴¹.

18. Veritatem insuper eum cum vocaret Zoroba-
bel, victorie lauream tulit, qui coram Persarum
rege, memoratur dixisse, Veritas manet et praevalet
in aeternum. Vivit et exsuperat in saecula saeculo-
rum. Neque est apud illum respectus personarum, sed
justitiam facit, ab iniquis omnibus et impiis abstin-
et. Ad quae annectit: Ipsius autem vis, et regalitas,
et potestas, et magnificentia est per omnia saecula.
Qui enim vivere veritatem dixit, et vincere et
exsuperare: evidentissime ostendit existentiam
ejus. Et consequenter, se Servator ipsam appel-
lat veritatem, et obsignat testimonium Zorobabe-
lis.

19. Fluvium appellavit eum, is qui dixit, Flumi-
nis impetus latificat civitatem Dei ⁴². Montem nomi-
navit insuper qui dixit: Montem cui benedixit Deus,
ut in illo habitaret ⁴³.

¶ 20. Unde apud Daniele de monte legitur:
Excisus lapis sine manibus ⁴⁴. Idem demum in ex-
celsum montem ubi recesserat videbatur. Per mon-
tem intelligitur divinitas praesistens, per lapidem
vero humana natura.

21. Sed et illum justitiam appellavit: ut is qui
dixit: Exsuscita justitiam ab Oriente ⁴⁵, et etiam
justitiae solem: ut is qui dixit: Timetibus autem
me, exorietur sol justitiae: et sanatio in alis ejus ⁴⁶:
et alius ait, Occidet sol super prophetas, qui errare
faciunt populum meum ⁴⁷. Hae non competunt vi-
sibili huic soli, sed alteri, nempe Verbo incar-
nato.

22. Sapientia quin etiam dicitur, Salomon in Pro-
verbiis ait: Sapientia sibi domum aedificavit, et
substituit columnas septem ⁴⁸, et quae sequuntur.
Quodque ante mundum erat ista vivens sapientia
et subsistens, docet idem, ubi tanquam ex ore ip-
sius Sapientiae istas emisit voces: Ego sapientia
habitavi consilium, et scientiam, et cogitationem.
Ego invocavi ⁴⁹: et his sequentia adjungit: Per me
reges regnant, et conditores legum justa decernunt;
per me principes imperant, et potentes decernunt ju-
stitiam ⁵⁰.

aeterna generatione Filii e Patre, intelligit. Eusebius
suam, et novam rationem inivit. M.—Delevi τοῦ ante
λίθου et mox ἀν vulgo post ταῦτα positum rejeci
post ἐφαρμ.

(50) Τῷ ἐν σαρκὶ Λόγῳ. Aliter, ἐνσαρκίῳ, forte
ἐνσαρκωθέντι. Omnia ista, Christus in similitudine,
non in proprietate, ait Augustinus, in Psal. CIII. M.
— Scripsi ἐνσάρκῳ; mox vulgo προέμενος.

(51) Βασιλεύουσι βασιλεῖς. Ita in Proverbiis

τοῦ, οὗς ἐθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος ἂν
 τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς
 ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης. Ὅρις ὅπως
 μυστήριον ἦν ἀποκεκρυμμένον πρότερον, νυνὶ δὲ
 φανερωθὲν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διόπερ οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ
 προφηταὶ τῷ προφητικῷ πνεύματι μυστικῶς αὐτὸν
 ἐθεολόγουν. Τὸ δὲ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους ἐν
 ἀγνοίᾳ ἐτύγγανε τοῦ κεκρυμμένου μυστηρίου· ὁ δὲν
 Θεὸς μὲν ἐδίδασκετο ἕνα εἶδέναι, διὰ τὸ τῇ πολυθείᾳ
 πλάνῃ συνεχῶς ὑποσύρρεσθαι· Πατέρα δὲ ὄντα τὸν
 Θεὸν Υἱοῦ τοῦ Μονογενοῦς ἡγνόν· τοῦτο γὰρ ἐφυλάτ-
 τετο τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον, κατ'
 ἐξαιρέτον χάριν αὐτῇ δεδωρημένον. Ἐν αὐτῷ γάρ
 εἰσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς
 σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Ἀλλὰ γὰρ διὰ το-
 σούτων ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν,
 οὐ μόνον Λόγος κεκλημένος, ὡς Μάρκελλος οἰεταί,
 ἀπεδείχθη, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ φῶς,
 καὶ ἄριστος, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Χριστὸς, καὶ Κύριος, καὶ
 ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτὴρ, καὶ εἰκὼν,
 καὶ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ
 ἀλήθεια, καὶ ποταμὸς, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἥλιος δι-
 καιοσύνης, καὶ σοφία, καὶ ὕλον ζωῆς, καὶ Κύριος,
 καὶ Θεός, καὶ Ἀγαπητός, καὶ ἱερεὺς, καὶ βραχίον,
 (55) καὶ σωτήριον, καὶ πάντα ταῦτα, ὅν καὶ προ-
 ὑπάρχων τῆς σαρκὸς, ὡνομάζετο· ὡς αἱ παραθετοῖσαι
 Γραφαὶ δεδηλώκασιν. Τίνι τοίνυν λόγῳ, ταῦτα πάντα
 παρὲς Μάρκελλον, ἐπὶ μόνου τοῦ Λόγου ἱστανταί; οὐ
 διαβαίνων μὲν καὶ ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπωνυμίας, μόνον
 δὲ Λόγον αὐτὸν εἶναι φάσκων τοῦ Θεοῦ· καὶ λόγον
 σηματικόν, ποτὲ μὲν ἡσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ
 δὲ ἐνεργεῖα μόνῃ λαλοῦντα ἢ πράττοντα; Ἡ δὲ διὰ τὸ
 Σαβελλιάζειν ἀντικρυς, καὶ μὴ πιστεύειν εἰς τὸν Υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ, μὴδὲ γνωρίζειν τὸ μυστήριον τὸ προϋπά-
 ρχον μὲν πάσαι, μόνῃ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ
 εἰς τῆς αὐτοῦ φανερωθὲν χάριτος. Εἰ δὲ λέγοι μυσ-
 τήριον εἶναι ἀγνωστὸν, τὸ (56) Λόγον ἔχειν ἐν
 ἑαυτῷ τὸν Θεόν, κεχρησθαι λόγῳ, τοῦτο γὰρ αὐτῷ Μα-
 ρκέλλῳ δοκεῖ (57), τοῦτον γράφοντι τὸν τρόπον· «Τί
 « γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον, κατὰ
 « τὸν Λόγον; οὕτως δὲ ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ
 « τοῦτο πρότερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδένα τοῦ
 « προτέρου λαοῦ σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἶδέναι·
 « εἰ δὲ οὖν τοῦτο λέγοι, μανθανέτω, ὅτι καὶ πᾶς Ἰου-
 « δαίων τῶν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μὴ ἀπεγνωκότων
 « ὁμολογήσειεν ἂν τὸν Λόγον ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ μὴ
 « εἶναι ἄλογον. Τοῦτο δὲ καὶ Σαβέλλιος αὐτὸς, καὶ πᾶς
 « Ἑλλήν τε καὶ βάρβαρος, ὁ Θεὸν εἶναι ὑποστάμενος,
 « ἀναμφιλέτως φήσειεν· Ἄμα γὰρ τῷ Θεῷ εἰπεῖν, καὶ
 « σοφὸν αὐτὸν νοεῖν, καὶ λογικόν, καὶ δυνατόν, καὶ δι-
 « καῖον, καὶ ἀγαθόν. Ποῖον οὖν μυστήριον ἦν ἀποκε-
 « κρυμμένον τὸ τοῖς πᾶσιν ὁμολογούμενον; Τίς γὰρ
 « ὥς ἂν εἴποι ἐν τῷ Θεῷ σοφίαν εἶναι, καὶ δύ-

A quos voluit Deus cognoscere, quænam sint divitie
 mysterii istius in gentibus, qui est Christus in vobis,
 spes gloriæ ejus⁵¹. Vides ut absconditum hoc my-
 sterium fuerat prius, nunc autem revelatum: Fi-
 lius Dei. Quapropter prophetæ Dei mysticum in
 modum prophetico Spiritu eum deificaverunt; Ju-
 dæorum autem omnis multitudo in ignorantia istius
 mysterii persistebant. Deum quidem unum agno-
 scere edocti, eo quod in errores deorum mul-
 titudine sæpius abstraherantur: Patrem vero Deum
 unigeniti sui Filii ignorabant. Nam hoc de genti-
 bus Ecclesiæ reservabatur mysterium, tanquam
 gratia quædam excellens, ipsi impertienda. In
 ipso enim sunt, quod Apostolus observat⁵², omnes
 thesauri absconditi cognitionis. Enimvero tot jam
 testimoniis, Dei illud Verbum quod in initio erat
 apud Deum, non modo quod Marcellus opinatur,
 Verbum dictum est, sed et Filius, et Unigenitus, et
 lux, et panis, et Jesus, et Christus, et Dominus, et
 Pontifex, et splendor, et character, et imago, et
 Primogenitus omnis creaturæ: et fons vitæ, et ver-
 itas, et flumen, et justitia, et sol justitiæ, et sa-
 pientia, et lignum vitæ, et Dominus, et Deus, et di-
 lectus, et Sacerdos, et brachium, et salutare: et
 hisce quidem omnibus appellabatur nominibus, cum
 existeret, et præxisteret ante carnem sumptam:
 ut e prolatis hic Scripturis ostensum est. Quæ ratio
 Marcellum hic commovit, ut istis universis præter-
 missis, in solo Verbo resideret? Neque enim trans-
 ivit ad cæteras nomenclaturas, solummodo illum
 Dei Verbum esse statuit; et verbum quidem signifi-
 cativum, interdum in Deo conquiescens, interdum
 re et ore prolatum, vel etiam operans. Certe pro-
 pterea quod Sabellianizaret, nec in Dei Filium cre-
 deret, nec agnosceret mysterium illud, quod qui-
 dem præxisterat olim: at soli Christi Ecclesiæ
 per ipsius gratiam revelatum est. Quod si dicat my-
 sterium illud incognitum esse, Deum cum in se ha-
 beret Verbum, verbo illo usum, hoc siquidem Mar-
 cello videtur ita esse, cum sic scripserit: « Quid
 « aliud fuerat mysterium illud absconditum, quam
 « Verbum? Ita autem in Deo olim, erat hoc abscon-
 « ditum mysterium; ut nemo apud priorem illum
 « populum intelligeret clare, quæ spectabant ad
 « Verbum. » Si hoc posuerit, discat oportet, quod
 Judæorum quilibet, qui Christum Dei non agnoscat,
 Verbum tamen habere Deum confitebitur, neque
 esse illum alogum. Hoc ipsemet Sabellius: hoc
 ethnicus quisvis fatebitur: hoc barbarus, qui Deum
 agnoscit, sine scrupulo confitebitur. Nam hoc ipso
 quod Deum confiteantur, sapientem intelligunt, ra-
 tionalem, potentem, justum, bonum. Et quodnam
 tum mysterium hoc occultum fuerat, quod erat

⁵¹ Ed. Paris. pag. 400.

⁵² Coloss. i, 25-27. ⁵³ Coloss. ii, 5.

(55) Bp. καὶ δικαιοσύνη codd.

(56) Τὸν vulgo contra cod.

(57) Μαρκέλλῳ δοκεῖ. Rectius ἰδόναι, statim, le-
 gendum opinor, ἢ τὸ κατὰ τὸν λόγον, μου, ἀναμφι-

λέκτω, « ἢ Θεὸν εἰπεῖν, non Θεῷ. M.— Mox vulgo ἂν
 ἀμφιλέκτως, Mr. ἀναμφιλέκτως « ἐν τῷ Θεῷ, Mr.
 Θεόν.

apud omnes in confesso positum? Quis non dixerit in Deo sapientiam esse, et potentiam, et vitam, et lucem, et veritatem, et iustitiam, et rationem, et quidquid bonum et honestum est? Quin potius eum esse, omnia ista: aut si ✕ quid his superius, et melius exsisterit, quod nobis sit incognitum. Hæc natura, a seipsa edocta cogit unumquemque de Deo profiteri. Unde et de Filio edocti sumus hæc etiam singula, unigenitum illum esse, Filium, heredem Patris sui, omnia possidentem quæ possidet Pater. Unde dicitur fuisse, *in forma Dei*, et *imago Dei*, juxta divinum Apostolum, ubi ait: *Qui cum in forma Dei esset, non est arbitratus rapinam, esse se æqualem Deo*⁵⁸. Et rursus: *Qui est imago Dei*⁵⁹. Quocirca quod Deus erat logicus, non fuit hoc mysterium, quod a sæculo absconditum fuerat, et a generationibus. Neque illud nunc revelatum dicitur, quod singulis hominibus, per notiones naturales cognitissimum est. Quod si interroget quispiam, illud qualemnam erat? respondet Apostolus, ubi ait, *At nunc in sanctis manifestatum est*⁶⁰, iis nimirum, quibus voluit hoc ipsum Deus revelare, quæ sunt divitiæ gloriæ, mysterii hujus in gentibus quibus est Christus in nobis. Christus erat igitur mysterium illud: Filius is nimirum Dei. Quocirca mysticum in modum, illum olim diversimodis appellationibus prophetæ glorificaverunt, id quod erat inenarrabile abscondentes: illiusque revelationem gratiæ ipsius in omnes diffundendæ, quasi thesaurum reservantes reconditum. Cum vero post tot e sacris Scripturis testimonia contendat Marcellus nihilominus, illud, *In principio erat Verbum*⁶¹, nihil aliud indicare, quam eum, priusquam assumebat carnem, nihil aliud quam Verbum exstitisse: neque ullo præter illud nomine appellatum: tum vero primum per varias indicatum nomenclaturas, quando Verbum caro factum fuerat, cum prius præter Verbum plane nihil exstisset; certe prorsus hic indoctus deprehenditur, et in Scripturis sacris intelligendis plane infans. Hoc vero sic adornato, agendum deinceps, veluti redivivum, novum hunc Sabellium introspiciamus.

✕ Ed. Paris. pag. 101.

⁵⁸ Philipp. II, 6. ⁵⁹ Hebr. I, 3. ⁶⁰ Coloss. I, 26. ⁶¹ Joan. I, 1.

(58) Vulgo ἄγν. εἴη.

(59) Vulgo λέγεται.

(60) Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Adde ἀοράτου. M.

(61) Vulgo τὸ εἶναι.

ναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ λόγον, καὶ πᾶν ὃ τι καλὸν καὶ ἀγαθόν; μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι πάντα ταῦτα, καὶ εἴ τι τούτων ἀνώτερόν τε καὶ κρείττον, καὶ ἡμῖν ἀγνωστον (58)· ταῦτα γὰρ αὐτοδίδακτος φύσις ὁμολογεῖν περὶ τοῦ Θεοῦ πάντα ἀνθρώπων ἐξαναγκάζει. Ἐνθεν καὶ τὸν Υἱὸν διδασκόμεθα πάντα ταῦτα εἶναι, ἅτε Μονογενῆ Υἱὸν, καὶ κληρονόμον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντι' ἔχοντα, ὅσα καὶ ὁ Πατήρ. Διὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ λέλεκται (59)· καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ (60), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, φήσαντα. Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ἐπαρχῶν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο εἶναι (61) Ἰσα Θεῷ. Καὶ πάλιν· Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἄρα τὸ λογικὸν εἶναι τὸν Θεὸν τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· οὐδὲ τοῦτο νῦν ἐφανερώθη, τὸ φυσικαῖς ἐννοίαις πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγνωσμένον. Ἀλλὰ γὰρ ποῖον, εἰ ἔροτό τις, ἀποκρίνεται ὁ Ἀπόστολος· Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη, λέγων, τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, οἷς ἡθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἐστὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Χριστὸς οὖν ἦν τὸ μυστήριον· ὃ ἄλλοι δ' ὅτι Υἱὸς (62) τοῦ Θεοῦ. Διὸ μυστικῶς πρότερον διαφόροις οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται αὐτὸν ἐδόξαζον ἐπηγορίαις, τὸ ἀπόρρητον ἀποκρύπτοντες, καὶ τῇ αὐτοῦ χάριτι τὴν εἰς πάντας ἀποκαλύψιν αὐτοῦ ταμιευόμενοι. Ὅτε τοίνυν μετὰ τοσαύτας τῶν Γραφῶν μαρτυρίας δισχυρίζεται Μάρκελλος, τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν, μὴδὲν ἕτερον εἶναι ἢ Λόγον· καὶ μὴδ' ἐτέρῳ χρηματίζειν ὀνόματι· τότε δὲ διαφόρων ἐπηγοριῶν τετυγχάνειν, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, πρὸ τούτου μὴδὲν ἕτερον ὄντα ἢ Λόγον· πῶς οὐκ ἀμαθὴς καὶ ἀσύνετος τῶν θεῶν ἐλέγχοντ' ἂν ἀναγνωσμάτων; Ἀλλὰ γὰρ, τούτου συστάντος, φέρε λοιπὸν, ὥσπερ ἀναβεβιωκότα, τὸν νέον Σαβέλλιον ἐποπτεύσωμεν.

(62) Ἀἰώνος δ' ὅτι Υἱός. Forte ὃ ἄλλοι δὲ, καθότι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, nempe ante sæcula existens, opprobriatus filio hominis. M. — Mox vulgo ἐδόξαζαν εἰ ταμιευόμενοι.

ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER SECUNDUS.

ΤΑΣΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΣΥΓ-
ΓΡΑΜΜΑ.

- α. Ὡς τὴν τοῦ Σαβελλίου δόξαν ἀναιρεῖτο Μάρκελλος.
- β. Ὡς καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διελίχεται.
- γ. Ὡς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα, ἀρχὸν εἶναι καὶ ἀγέννητον ὡρίσται.
- δ. Ὡς ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεὸν εἶλετο.
- ε. Ὡς ταῦτα λέγων ἠρνεῖτο τὸν Υἱόν.
- ς. Ὡς ἡ Ἐκκλησία τὸν Θεὸν θεολογεῖ.
- ζ. Ὡς ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μεραρχίαν κηρύττει.
- η. Ὅσοις ῥήμασι Μάρκελλος κηρύττει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
- θ. Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίας.
- ι. Ὅτι μὴ ὀρθῶς ἐξέδεδετο, τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.
- ια. Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶς τοῦ Θεοῦ Λόγον, ποτὲ δὲ ἐνδιδότωρ ὁμοίως τῷ ἐν ἀνθρώποις ἐφασκεν.
- ιβ. Ὅτι μὴ ὡς ἐδόκει Μάρκελλοι ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέδετο.
- ιγ. Ποσάκις τὸ σημαίνονμενον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.
- ιδ. Ὡς χρηὶ διαμνησθεῖν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίαν.
- ιε. Τῶν αὐτοῦ Μάρκελλου φωνῶν παραθέσεις, δι' ὧν ἠρνεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶς Λόγον καὶ ἐνδιδότωρ φάσκων εἶναι αὐτόν.
- ις. Ἐλεγχος τῆς τάνδρως κακοδοξίας.
- ιζ. Ἐρμηνεία τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.
- ιη. Διὰ τί Λόγον ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἀρχόμενος τῆς αὐτοῦ Γραφῆς.
- ιθ. Ὡς Μάρκελλος, τὰς περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γραφὰς μαρτυρόμενος, ὁμοίως Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἠρνεῖτο.
- κ. Διὰ τί Μωϋσεὺς καὶ οἱ προφῆται οὐ γυνώσκοντες παρέδωκαν Ἰουδαίοις τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.
- κα. Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ ὁ Μωϋσεὶ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

LIBRI SECUNDI CAPITA.

1. Quomodo Sabellii dogma restauret Marcellus.
2. Quomodo et Iudaei deprehenduntur opinione sua.
3. Quomodo Dei Verbum, in Deo existens, sine principio et generatione fuisse definit.
4. Quomodo unum idemque dixit esse atque Verbum.
5. Quomodo ista dicens, abnegavit Filium.
6. Quomodo de Deo Ecclesia docet.
7. Quomodo Ecclesia monarchiam Patris praedicat.
8. Quibus verbis Marcellus Filium Dei praedicat.
9. Refutatio hujusce hominis haereticae opinionis.
10. Quomodo minus recte cepit Evangelii illud, « In principio erat Verbum. »
11. Quomodo interdum vocat illum, prolatitium Dei Verbum, interdum intus reconditum ad modum nempe humani verbi.
12. Quod evangelista theologiam de Verbo proposuit non ad illum modum qui Marcello videbatur.
13. Quot modis quod significatur per vocem istam, Verbum, intelligitur.
14. Qualiter exponenda sit evangelica de Filio doctrina.
15. Proponuntur in terminis Marcelli voces, in quibus manifesta pernegavit Dei Filium, Verbum illum esse prolatitium determinans atque intus residens.
16. Refutatio perversae hujus hominis opinionis.
17. Interpretatio sententiae verae de Verbo.
18. Quam ob causam evangelista in principio Evangelii sui Filium nominavit Verbum.
19. Quod Marcellus dum Veteris Testamenti scripturas advocat in testimonium de unitate Dei, similiter atque Iudaei Filium Dei pernegavit.
20. Quid causae fuerit, quod Moyses et prophetae explicitam de Filio theologiam Iudaeis non tradiderunt.
21. Quod is erat Dei Filius, qui ad Moysen et Abrahamum loquebatur.

22. Quod et in prophetis per Filium Pater Deus A x^o "Οτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ θεολογεῖτο.
 23. Quod Ecclesia minime prædicat duos deos. κ^o "Οτι μὴ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία κηρύττει.
 21. Quod Marcellus assimilaverit Dei Verbum unigenitum verbis Dei illis, quibus imperantur facienda. κδ^o "Ὡς Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ τοῖς τῶν πρακτικῶν παραγγελτικαῖς τὸν Μοργενή Λόγον ἀνωμόλου.
 25. Qualiter ipse sibi contraria scripsit. κε^o "Ὡς αὐτὸς ἐαυτῷ τὰναντία ἔγραψε.

CAP. I.

Qualiter Sabellii dogma restauravit Marcellus.

Post exhibita testimonia Scripturæ sacræ, quibus illud ostensum est, quod non solummodo Verbum vocabatur Dei Filius ante suum in carne adventum, uti Marcello visum fuerat, sed sexcentis ab eo & diversis nominibus, ægèdum deinceps inueamur idolum Sabellii, velut de terra se exserentis. Ausus est dicere, ipsum, qui super omnia est, Patrem Domini nostri Jesu Christi, Deum de sancta Virgine genitum; ipsum quoque passum, dum ita scribit: [R. XLIX coll. p. 35 D] « Quidnam erat ergo, quod descendit ante incarnationem? Om-
 nino dicit, Spiritus erat. Nam si secus pronuntia-
 ret, obloqueretur ei angelus is, qui ad Virginem
 ait, Spiritus sanctus superueniet in te ⁶⁵. Quod si
 concesserit esse spiritum, laudat dicentem Ser-
 vatorum: *Deus spiritus est* ⁶⁷. » Hisce verbis,
 dum qui est super omnes, de quo nos docuit Ser-
 vator et Dominus, inquiens, *Deus spiritus est, et
 qui adorant eum, eos in spiritu et veritate adorare
 oportet* ⁶⁸, spiritum illum esse pronuntiat, qui su-
 pervenit Virginem, Sabellii errorem renovans. In
 progressu demum, cum Jeremias [Baruch] de Ser-
 vatoris incarnatione diceret: *Post hæc in terris
 visus est, et cum hominibus conversatus* ⁶⁹, oraculum
 illud iste ad Patrem retulit, totidem verbis scribens:
 [R. 4 coll. p. 152 D] « Sed videtur ei Pater in verbo
 esse, licet aliter Asterio et paria eum illo sen-
 tientibus videatur. » Quin in Servatoris passione
 hoc ipsum facit. Nam cum de Threnis Jeremias re-
 tulisset, *Spiritus oris nostri Christus, captus est in
 peccatis nostris* ⁷⁰, adjungit: [R. 41] « Et hic pro-
 pheta de verbo qui carnem nostram assumpsit,
 dissevit. » Ex tum infert: « Pater umbræ con-
 ditor haud dicitur. » Quod vero Deus spiritus
 fuerit, Servator docet: *Deus Spiritus est*. Quin et
 quod lux sit, nos etiam docet: *Ego sum lux* ⁷¹.
 Vides en, ut dicta hæc de Servatore, ad Patris di-
 vinitatem referat. Tollit vero Filii hypostasin di-
 rectissime, dum ante rerum omnium productionem,

KEΦ. Α΄.

"Ὡς τὴν Σαβέλλιον δόξαν ἀνέσχευτο ὁ Μάρκελλος.

Μετὰ τὰς παραθεθείσας (65) τῶν θείων ἀναγνω-
 σμάτων μαρτυρίας, (64) δὲ ὥν ἐστι μὴ μόνον Λόγος
 ὀνόμαστο πρὸ τῆς ἐναρξου παρουσίας ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ, παρέστη, ὥςπερ οὖν ἐδόκει Μαρκελλῷ, ἀλλὰ καὶ
 μυρία ἑτέρα, φέρε δὴ λοιπὸν Σαβέλλιον εἰδῶλον, ὥς-
 περ ἀπὸ γῆς ἀνακύψαν, ἐποπτεύσωμεν. Ἐτόλμησεν
 εἰπεῖν (65) αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸν Πατέρα
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, γεγεννηθῆαι ἐκ τῆς
 ἀγίας Παρθένου, καὶ αὐτὸν πεπονθέναι, τοῦτον γρά-
 φας τὸν τρόπον· « Τί τοίνυν ἦν τὸ κατελθόν, πρὸ τοῦ
 ἐνανθρωπήσαι; Πάντως πού φησι Πνεῦμα. Εἰ γάρ
 ἐστι παρὰ τοῦτο λέγειν ἐθέλοι, οὐ συγχωρήσει αὐτῷ
 ὁ πρὸς τὴν Παρθένον εἰρηκὺς ἄγγελος· Πνεῦμα
 ἁγιοῦ ἐπελεύτεται ἐπὶ σέ. Εἰ δὲ Πνεῦμα εἶναι φη-
 σιν, ἀκούετω τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Πνεῦμα ὁ
 Θεός. » Διὰ τούτων τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, περὶ οὗ ὁ Σω-
 τὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐδίδαξεν, εἰπὼν· Πνεῦμα ὁ
 Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύ-
 ματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, τὸ ἐπελθόν τῇ
 Παρθένῳ Πνεῦμα εἶναι ἐφη· ἀντικρυς τὸν Σαβέλλιον
 ἀνανεύμενος. Καὶ προῦν ἐξῆς, Ἱερεμίου τοῦ προ-
 φῆτου περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος σαφῶς
 εἰρηκὺς, Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤρθη, καὶ τοῖς
 ἀνθρώποις συναναστρέφει, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέ-
 ρει τὸ λόγιον, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἀλλ', εἴκειν
 ἐν τῷ Λόγῳ ὁ Πατὴρ εἶναι, ἔχων Ἀστερίῳ μὴ δοκῇ,
 καὶ τοῖς ταῦτά (66) ἐκείνῳ φρονούσιν. » Καὶ
 ἐπὶ τοῦ πάθους δὲ τοῦ Σωτῆρος ταῦτ' οὖν ποιεῖ. Παρα-
 θεῖς γὰρ ἀπὸ τῶν Ἱερεμίου ὀρθῶν, τὸ Πνεῦμα
 προσώπων ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, συνελήφθη ἐν
 ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν (67), ἐπιλέγει, « Κάνταῦθα
 ὁμοίως ὁ προφήτης περὶ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἀνείλη-
 φτος σάρκα (68) λόγον διαλέγεται. » Ἐπιφέρει δὲ
 λέγων· « Πνεῦμα σκιάς (69) ποιητικὸν οὐκ ἂν ποτε γέ-
 νοιτο. » Πνεῦμα δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ Σωτὴρ ἐφη·
 Πνεῦμα ὁ Θεός. « Ὅτι δὲ ὁ Θεός φῶς ἐστὶ, αὐτὸς
 διδάσκει ἡμᾶς λέγων· Εἰμὶ φῶς τὸ φῶς. θεωρεῖς
 ὅπως τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος λελεγμένα ἐπὶ τὴν θεότη-
 τα τοῦ Πατρὸς μεταφέρει. Καὶ πάλιν ἀναίρει τὴν

Ed. Paris. pag. 103.

Luc. i, 35. ⁶⁷ Joan. iv, 24. ⁶⁸ ibid. ⁶⁹ Baruch iii, 38. ⁷⁰ Thren. iv, 20. ⁷¹ Joan. viii, 12; ix, 5.

(65) Vulgo παραθέσεις.

(64) Μαρτυρίας. Imperfecte, vel legendum μαρτυρίων, et τῶν ἐκ θείων, vel certe, καὶ μαρτυρίας, vult illa Scripturarum testimonia, in priore libro allata. M. — Infra vulg. φέρε δέ.

(65) Ἐτόλμησε γὰρ εἰπεῖν. Nam rationem reddi, cur εἰδῶλον Σαβέλλιον appellaverit. M.

(66) Vulgo ταῦτα μοι πάθους δέ.

(67) Διαφθοραῖς αὐτῶν. Restitue συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν ἐπιλέγει· κάνταῦθα in LXX. est ἡμῶν. M.

(68) Vulgo λόγον.

(69) Πατέρα δὲ σκιάς. Hæc nec corrigo, nec concoquo; loquebatur, opinor, de luce. M. — Dedi ex codd. πνεῦμα. — Mox vulgo ἡμᾶς λέγων — φῶς. Porro vulgo ἀποφηνάμενος.

ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, πρὸς τῆς τῶν γεννητῶν δημιουργίας μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν τοῦ Θεοῦ μόνου ἀποφανόμενος· γράφει δ' οὖν ὧδε κατὰ λέξιν· Ἐν δοξαίᾳ αὐτῷ δόξαν Ἀστέριος δόξαν ὀνομάζει, καὶ οὐ δόξαν μόνον (70), ἀλλὰ καὶ προκόσμιον· δόξαν. Οὐκ ἐννέων, ὅτι, μήπω τοῦ κόσμου γεγονότος, (71) οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ μόνου. Καὶ αὖθις τὸ αὐτὸ βεβαίως λέγων· Οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ πάντα ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται. Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύοι, ἀνάγκη αὐτὸν καὶ κακεῖνο συνομολογεῖν, ὅτι πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅπως καὶ Ἰουδαίων τῇ δόξῃ διελέγχεται.

Ὅρξας Ἰουδαίων (72) ἀντικρυς, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενον. Εἰ γὰρ πλὴν Θεοῦ οὐδὲν ἕτερον ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, οὐκ ἦν ἄρα ὁ Υἱός. Καὶ πῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· Ὁ μὲν οὖν Ἰουδαίος, ὁ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως οὐδὲν οἶδε πλὴν Θεοῦ μόνου, συμμαρτυροῦντος αὐτῷ Μαρκέλλου (73)· ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία, σὺν παρρησίᾳ πάσῃ σεμνύνεται λέγουσα· Ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἐπὶ δὲ λέγῃ, δι' οὗ τὰ πάντα, οἶδεν αὐτὸν πρὸ πάντων. Ὅτε πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ὁ λέγων οὐδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, τῆς ἀληθείας καταφεύδεται. Σὺν γὰρ τῷ μόνῳ Θεῷ καὶ ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς ἦν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, καὶ τῷ Πατρὶ συνῆν. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξε (74) νῦν καὶ ὁ εἰπὼν· Ἐπ' ἐσχάτου (75) τῶν ἡμερῶν τούτων ἐβλάστησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ὄντας κληρονόμους πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησεν τοὺς αἰῶνας. Καὶ ἐν Παροιμίαις διὰ Σολομῶντος, αὐτὸς ὁ Υἱὸς περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει λέγων· Ἡνίκα ἡτοίμασε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ· Αὐτὸς ἦν τὸ φῶς, τὸ φωτίον πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ· Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Εἰ δὲ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ὁ δὲ ὡς προὔπηρχε τοῦ κόσμου. Οὐκ ἄρα μόνος ἦν ὁ Θεὸς πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως· συνῆν δὲ αὐτῷ ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ Υἱός, εἰς ὃν ἀπορῶν ὁ Πατὴρ ἔχαιρεν, ὡς διδάσκει αὐτὸς, ὡν (76) ἡ σοφία, λέγων ἐν Παροιμίαις· Ἐγὼ ἤμην ἡ προσέχαιρε καθ' ἡμέραν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱός, ταῖς πατρικαῖς ἐννοιαῖς ἐνατενίζων, εὐφροσύνης ἐπληροῦτο. Διό φησιν· Ἡδύσμαινον δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. Ταῦτα μὲν ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὰ εὐσεβῇ καὶ θεῷ μυστήρια παραλαβοῦσα φυλάττει. Ὁ δὲ λέ-

A nihil prorsus existisse præter Deum docet. Verba autem ejus hæc ipsa sunt : [R XCII et XCIII] « Cessam illi gloriam, Asterius et gloriam, et non gloriam nominat : dum non reminiscitur, quod cum nondum mundus esset conditus, nihil exstabat aliud præter solum Deum. » Sed et idemmetipsum confirmat, inquit : « Cælum et terra, et quæ in cælis sunt et in terra universa a Deo fuerunt facta. Hoc si credat, necesse est quod conspiret ejus opinio cum es, Quod præter Deum nihil erat. »

✱ CAP. II.

Quod Judaizare deprehenditur in opinione sua.

Vides ut tantum non se Judæum præstet, pernegans Dei Filium unigenitum, per quem omnia condidit. Siquidem præter Deum nihil erat aliud, priusquam mundus producebatur : tum certe non erat Filius ; et tum, quomodo omnia per illum facta fuerant, et sine eo factum est nihil ? Certe Iudeus qui Christum esse pernegat Dei Filium, ante mundi constitutionem agnosceat existisse plane nihil præter solum Deum : cui perhibet Marcellus testimonium. At Christi Ecclesia, cum omni libertate gloriose profitetur : Nobis unus Deus est Pater, a quo sunt omnia : et unus Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia. Cum vero dicat : Per quem sunt omnia, illum agnoscit ante omnia. Adeo ut qui tuetur, ante mundum conditum, nihil omnino aliud fuisse præter Deum, veritatem ipsam mentitur. Una etenim cum illo solo Deo, et unigenitus ipsius Filius erat ante mundi productionem : et cum Patre conversabatur. Hoc etenim edocuit is qui dixit : In novissimis diebus, locutus est nobis in Filio suo, quem posuit heredem omnium, per quem et sæcula condidit. Et in Proverbiis per Salomonem, Filius ipse de se docuit, Cum pararet cælum, aderam ei. Sed et Erat ipse lux, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Quandoquidem, In mundo erat, et mundus per ipsum factus fuit. Quod si factus fuit per ipsum mundus, certe patet illud quod ante mundum fuerat ipse. Quocirca solus, ante mundum conditum non erat Deus : conversabatur cum eo unigenitus ejus Filius, in quem cum Pater intuebatur, gaudebat, quod ipse nos docuit, illa in Proverbiis Sapientia, inquit : Ego eram in qua gaudebat continuo. Sed et Ipsemet Filius replebatur oblectatione, dum in paternas cogitationes intuebatur. Quocirca dixit, Oblectabar autem coram illo, omni tempore. Hæc sunt illa mysteria sacro-

✱ Ed. Paris. pag. 104.

72 I Cor. viii, 6. 73 Hebr. i, 2. 74 Prov. viii, 27. 75 Joan. i, 9. 76 ibid. 10. 77 Prov. viii, 30. 78 ibid.

(70) Μόνον ἀλ. κ. πρ. δ. vulgo om.

(71) Οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν τοῦ Θεοῦ. Solus Deus erat creatura nulla, hoc toties urgebat Marcellus, contra Asterium, qui Christum creaturam docebat, sed multis sæculis mundo antiquiorem. Eusebii, Asterio σύμφητος, arreptum interpretatur milles, de negata Filii hypostasi. M. — Infra vulgo αὐτὸν κακεῖνον.

72) Ἰουδαῖοι. Nam Judæi, paternitatem Deo detrahebant, αὐτῷ. M.

(73) Μαρκέλλω. Tum legendum Ἰουδαῖοι, et συμμαρτυροῦντες, hic ergo repono, Μαρκέλλου, quod cum sc. in Mp. est. M. — Mox vulgo λέγοι.

(74) Mss. ἡμᾶς.

(75) Vulgo ἐσχάτων et mox πάντων.

(76) Ἡ σοφία, καὶ λόγος. Sic legend. M.

sancita, quæ semel accepta Christi Ecclesia pie custodit. Is vero, qui tunc, et ante mundum conditum, nihil præter solum Deum existisse, et e duobus uno necessario constituit, Sabellium se, vel Judæum. Nam si de sui animi sententia Filium neget, solum Deum professus, Judæus est qui Christum rejicit. Vel si Verbo tenus agnoscit Filii vocabulum, ipsum autem Filium esse unum Deum dicat, unum atque eundem, ita et Patrem et Filium arbitrabitur. Nam si ante mundum, nihil exstabat plane præter Deum, ipse vel Pater et Filius simul erit: vel certe non genuerit filium.

CAP. III.

Quomodo Dei Verbum in Deo existens, sine principio definit, et ingenitum.

Sed videtur Marcellus eum, qui in Deo erat Logon, secundum quem logicos intelligitur, eundem esse et Filium arbitrari: ut ita ipse sit sui ipsius Pater, et e converso sui ipsius Filius. Audis ergo, quæ totidem verbis scripsit: [R. XCII coll. p. 39 B] « Ante universi conditionem, erat, ut videtur, quies alta, in Deo Verbo existente: si enim credat Asterius Deum esse universi conditorem, certe nobis illud concessurus est, illum semper existisse, nunquam existendi principium sortitum, omnia autem ab illo facta fuisse, et de nihilo facta. » Vides ut Deum statuens absque omni principio Verbum quod in illo erat, in quiete statuit, ante mundi condituram, constitutum. Pergit porro, et adjungit: « Si istud credat, et illud quoque eum fateri necesse est, quod plane præter Deum nihil erat aliud. Habuit ergo, Verbum in Patre subsistens, suam peculiaris gloriam. » Hinc profectus, et æternum, hoc est ingenitum esse Verbum pronuntiat: [R. XLVIII coll. p. 35 C] « Audis ergo Spiritus sancti consonantiam, qui per multas et diversas personas, Verbi æternitatis testimonium perhibet. » Et rursus: « Et ob hoc ipsum exorditur ab æternitate Verbi, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ». Tribus hic continuis testimonii usus æternitatem Verbi vult constabilire. Qualiter vere Verbum cœnitum erat Deo, et cum illo una ingenitum, tueatur operæ pretium est, ut ipsius verbis positum audiamus. Dispensationem quidem in carne illius ad hominem spectare intelligimus: at vero, secundum spiritum æternitatem ejus unitam cum Patre credimus esse. »

CAP. IV.

✱ *Quomodo unum atque idem esse verbum atque Deum dixit.*

Qui ad hunc modum in Deo verbum esse con-

✱ Ed. Paris. pag. 105, 106.

✱ Joan. 1, 1.

(77) *Ἡ μέχρι λόγου. Forte μόνου. M.*

(78) *Καὶ Πατέρα ἐναντιώσεται. Forte, ἐνς καὶ αὐτὸν νομίζεται, hoc est, Sabellii tuebitur hæresim. Addidi ex codd. τὸν Σαβέλλιον cf. p. 107 D fin. In fine plenius leges, ἢ αὐτὸς ἐστὶ Πατὴρ οὐμοῦ καὶ Υἱός, ἢ ὅπως, οὐδ' ἔξει Υἱόν, ei hoc est Judæismus. M.*

γων, et μέχρι τοῦ κόσμου γεγονότος μηδὲν ἕτερον εἶναι πλὴν Θεοῦ μόνου, ἢ δυεῖν θάτερον αὐτὸν ὄντα παρίστη, ἢ Ἰουδαϊσμός, ἢ Σαβέλλιον. Ἡ γὰρ αὐτὸθεν ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, Θεὸν δὲ μόνον εἰσάγων, Ἰουδαϊσμός ἐστὶ τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος· ἢ μέχρι λόγου (77) τὴν τοῦ Υἱοῦ πρόσκλησιν ἀποδεχόμενος, αὐτὸν δ' εἶναι φάσκων τὸν ἑνα Θεόν, Υἱὸν οὐμοῦ (78) καὶ Πατέρα, τὸν Σαβέλλιον ἐναντιώσεται. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ κόσμου οὐδὲν ἕτερον ἦν πλὴν Θεοῦ, αὐτὸς ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός, ἢ οὐδὲ ἔξει υἱόν.

ΚΕΦ. Γ'.

✱ *Ὅπως τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ ὄντα ἀναρχον εἶναι καὶ ἀγέννητον ὠρίετο.*

Ἄλλ' εἰκοι Μάρκελλος τὸν ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγον, καθ' ὃν λογικὸς νοεῖται, τοῦτον εἶναι φάσκειν τὸν Υἱόν ὥστε εἶναι αὐτὸν αὐτοῦ Πατέρα καὶ αὐτὸν αὐτὸν αὐτοῦ Υἱόν. Ἐπάκουσον γοῦν τῶν αὐτοῦ φωνῶν, δι' ὧν τοῦτον γράφει τὸν τρόπον· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης ἡσυχία τις ἦν, ὡς εἶδος, ὄντος ἐν τῷ Θεῷ τοῦ Λόγου. Εἰ γὰρ ποιητὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν Ἀστέριος πεπίστευκεν εἶναι, ὁπλὸν ὅτι συνολογήσει ἡμῖν καὶ αὐτὸς, τὸν μὲν αἰεὶ ὑπάρχειν, μηδὲ πώποτε ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα, τάδε γεγενησθαι τε ὑπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐξ οὗκ ὄντων γεγενησθαι. » Ὅπως ὅπως, τὸν Θεὸν ἀναρχον ὑποστησάμενος, τὸν Λόγον ἐν αὐτῷ ὄντα ἐν ἡσυχίᾳ εἶναι πρὸ τῆς δημιουργίας (79) ἔφη, καὶ προὖν ἐξῆς ἐπιλέγει· « Εἰ τοίνυν τοῦτο πιστεύει, ἀνάγκη αὐτὸν κακῶς εἰς συνολογήειν, ὅτι πλὴν Θεοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἦν. Εἴχεν οὖν τὴν οἰκίαν δόξαν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ. » Ἐντεῦθεν εἰκότως, καὶ ἀδύον, τοῦτ' ἐστὶν ἀγέννητον, εἶναι φησι τὸν Λόγον, ὡς γράφων· « Ἀκούεις τοίνυν τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων προσώπων τῇ τοῦ Λόγου μαρτυρούσης ἀδιότῃ. » Καὶ πάλιν· « Καὶ διὰ τοῦτο ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῆς ἀδιότῃς τοῦ Λόγου, Ἐν ἀρχῇ ἦν (80) ὁ Λόγος, λέγων, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· τρισὶν ἐπαλλήλοις μαρτυρίας χρώμενος τὴν ἀδιότῃ τοῦ Λόγου δεικνύειν βούλεται. » Ὅπως δὲ ἠγνώσθαι τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητον εἶναι αὐτῷ τὸν Λόγον ἐρασσε, πάρεστιν αὐτοῦ ἀπακούσαι, ὡς πη λέγοντος· « Τὴν μὲν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τῷ ἀνθρώπῳ διαφέρειν γινώσκωμεν· τὴν δὲ κατὰ πνεῦμα ἀδιότῃ ἠγνώσθαι τῷ Πατρὶ πεπιστευκάμεν. »

ΚΕΦ. Δ'.

✱ *Ὅπως ἐν καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὸν Θεόν ἔλεγε.*

Τοῦτον (81) δὴ τὸν τρόπον ἐν τῷ Θεῷ δοῦς εἶναι

-- Infra τὰ δὲ γεγ. transtulit Mont. omnia (πάντα) autem est.

(79) Sic Mp.; codd. et vulgo ἐπ' ἡ.

(80) Vulgo Ἐν ἀρχῇ οὖν εἰ μοχ ἐπ' ἀλλήλοις.

(81) Vulgo δὲ ἐν ἐν αὐτῷ.

τὸν λόγον (82), ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι αὐτῷ ἐξῆς ἀποφαίνεται, κατὰ λέξιν ὡς γράφων· « Εἰ μὲν γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξέτασις γίγνεται μόνη, ἐν καὶ ταῦτόν εἰκότως ἀνὸς ὁ Λόγος εἶναι τῷ Θεῷ φαίνοιτο· εἰ δὲ ἡ κατὰ σάρκα προσθήκη ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξετάζοιτο, ἐνεργεῖα ἡ θεότης μόνη πλατύνεσθαι δοκεῖ· ὥστε εἰκότως μόνος ὄντως ἐστὶν ἀδιαίρετος. » Καὶ πάλιν προῖόν φησιν· « Οὐ διὰ τὴν ἐν ἅπασιν ὁὖν λόγοις τε καὶ ἔργοις ἀκριβῆ συμφωνίαν, ὡς Ἰστέριος ἔφη, ὁ Σωτὴρ λέγει, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· ἀλλὰ διότι ἀδύνατόν ἐστιν ἡ Λόγον Θεοῦ, ἡ Θεὸν τοῦ ἑαυτοῦ μερίζεσθαι Λόγου. » Εἰ (83) δὲ ὁὖν ἐν καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεός καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, ὡς δοκεῖ Μαρκέλλῳ, ὁ ἐν τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ γενόμενος, καὶ σαρκωθείς, καὶ ἐνανθρωπήσας, καὶ παθὼν τὰ ἀναγεγραμμένα, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, αὐτὸς ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Ὁ δὲ τοιμήσαντα φάναϊ τὸν Σαβέλλιον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐν ἀθέοις καὶ βλασφήμοις (84) κατέλεξεν.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅτι ταῦτα Λόγων ἠρρεῖτο τὸν Υἱόν.

Εἰ δὲ λέγοι Μάρκελλος τὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν παρεκθέντα, ἀλλ' ἀχώριστον αὐτὸν ὥριστο (85) εἶναι τοῦ Θεοῦ, μονάδα δούς ἀδιαίρετον, καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου, ὡς μὴδ' ἕτερον νοεῖν τὴν ἐνανθρωπήσαντα κατ' αὐτὸν, ἢ τὴν ἐπὶ πάντων Θεόν· εἰ δὲ μόνος ἐστὶν ἀδιαίρετος, ἐν τε καὶ ταῦτόν ὁ Θεός καὶ ὁ ἐν αὐτῷ Λόγος, καὶ (86) ἀν εἴποι τις τίνα Πατέρα· τίνα δὲ Υἱόν, ἐνδὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου· Οὕτω μὲν δὲ Μάρκελλος υἱοπάτορα τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἰσάγων, τὸν Σαβέλλιον ἀνένεον.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὸν Υἱὸν θεολογεῖ.

Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μονάδα τὴν ἀδιαίρετον γνωρίζει, μίαν ἀρχὴν ὁμολογοῦσα, τὸν ἕνα καὶ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον Θεόν· καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα μονογενῆ Υἱόν, ἀκριβῶς, ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ὕφεστώτα, Σωτῆρα ἐπιγράφεται οὐκ ἀναρχον ὄντα, οὐδὲ ἀγέννητον (87), ἵνα μὴ δύο ἀρχὰς καὶ δύο θεοὺς ὑποστησῇται, ἐξ αὐτοῦ δὲ γεννηθέντα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀρχὴν ἔχοντα τὸν γεγεννηχότα. Διὸ πιστεύειν παρεληφέν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τῆς ἀγίας ταύτης καὶ μυστικῆς πίστεως τὴν ἐν Χριστῷ παρεχούσης ἀναγέννησιν, τοῖς δι' αὐτῆς

* Ed. Paris, pag. 107, 108.

⁷⁹ Joan. x, 30.

(82) Ἐν καὶ ταῦτόν εἶναι. Vel ὄντα. Marcelli sententia erat, si Christus secundum deitatem (hoc est πνεῦμα, et πνεύματος ἐξέτασις) consideratur, erat συναϊδιος τῷ Πατρὶ, vel ut loquitur, ἡνωμένος τῷ Πατρὶ· si vero, qua hominem assumpsit, respectu huius assumptionis ἐνεργεῖα μόνη ἐπλατύνετο ἡ θεότης, non divisa, quippe indivisibilis omnino ut una fuerit et ipsissima deitas in Filio, quæ erat in Patre, unde sequitur, ait Eusebius, Patrem fuisse incarnatum, etc. Ita cap. 5, ubi legend. ὡς, μὴδ'

PATROL. GR. XXIV.

A cessit, unum atque idem cum eo illud deinceps docet exstitisse, ita scribens : [R. LXII coll. p. 79 A] « Siquidem spiritus fiat solius interpretatio, unum cum Deo atque idem nec immerite videbitur esse Verbum; quod si additamentum illud, secundum carnem, adjiciatur ut requisitum in « Servatore, sola operatione videtur divinitas extendi : ita unitas nec injuria erit indivisibilis. » Et in progressu iterum [R. LXIV coll. p. 37 D] : « Non propter illam exactissimam ubique in verbis et factis consonantiam, id quod videtur Ascribio, « Servator ait : *Ego et Pater unum sumus* ⁷⁹, sed « quod plane sit impossibile, vel Verbum a Deo, vel « Deum a Verbo suo separare. » Quod si ita unum erat atque idem Deus cum Verbo, quod in ipso erat, B ut Marcello videtur ; tum qui genitus erat in sanctissima Virgine, carnem indutus, homo factus, qui quæ scripta sunt patiebatur, qui mortem optulit pro peccatis nostris, erat ipse super universa Deus. Quod cum Sabellius sentiret, illum inter atheos et blasphemos repositus Ecclesia Dei.

CAP. V.

Quod cum ita dicat, Filium negat.

Quod si dicat Marcellus Verbum fuisse incarnatum, illudque Verbum a Deo inseparabile statuit, quippe quod unitas sit indivisa : quod una sit hypostasis Dei, et Verbi, quod in ipso erat : non possumus aliter rem concipere, quin secundum eum Deus is, qui est super omnia, sit incarnatus ; si unitas est indivisa : si unum atque idem existat Deus cum Verbo, quod in ipso est : quemnam dicemus Patrem esse ? quem vero Filium, cum sit suppositum idem ? Ita unum illum atque eundem eum introducat Marcellus Filio Patrem, Sabellium renouavit.

CAP. VI.

* Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.

At Dei Ecclesia indivisam certe novit unitatem, quippe quæ fateatur principium unicum : unum illum et ingenitum, et sine principio Deum ; et de ipso genitum, unigenitum Filium, accurate cognatum, exstitisse vivere et substituisse agnoscit Servatorem. Non illum sine principio, non ingenitum : ne duo principia statuat, et deos duos ; verum genitum de Patre suo, et principium habentem genitorem suum. Atque ideo credere accepit, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Dominum nostrum Jesum Christum, unigenitum Dei Filium. Quæ sancta et mystica fides, regenerationem in Christo

ἕτερον νοεῖν, ubi paulo post legend. τίνα πρό πνα. error ex abbreviatione ortus. M.

(83) Vulgo δέ.

(84) Vulgo ἐγκατέλεξεν.

(85) Vulgo om. εἶναι et mox μὴδέτερον.

(86) Vulgo πνεῦμα et mox τίς τόν.

(87) Ἴνα μὴ δύο ἀρχὰς. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ γεννητῆς. Sed ludebant Ariomaniæ, in vocum istarum πολυσήμων ambiguitate. M.

exhibet, his qui per ipsam illuminantur. Sed illud quod ponitur a Marcello, monadem operatione dilatari, in corporibus locum habet; at de incorporea, inenarrabili et indicibili substantia verum non est. Neque enim dilatatur in operando, neque contrahitur in non operando, neque humano more operatur, aut humano more commovetur. Deus ideo cum sit indivisa unitas, Filium suum unigenitum de seipso generavit; non ille divisus, non alteratus; non conversionem passus neque fluxum, aut alicui subjectus passioni. Neque enim præcipiens, neque imperans, non leges scribens ut homines solent; non lingua locutus aut labiis ista operatur, neque respectu habito ad ornatum universi, similis nobis oculis intuetur: cum per virtutem suam inenarrabilem et divinam ea quæ nondum sunt producta anticipando intueatur, non secus atque jam subsistentia et producta. Sed neque is, ut apud nos artifices solent, in operando et creando materiam præexistentem manibus acceptam digitis compingit, sed per ineffabilem iterum et incomprehensibilem virtutem suam, rerum productarum omnium substantiam ad Esse suum perduxit. Atque ita quidem omnia effecit ille, rationibus atque modis inscrutabilibus. Quid nos sollicite ideo laboramus, ut similem quamdam passionem in illo imaginemur? ✕ in Filii sui generatione, qualem in cæteris animantibus: quam ille quidem non ad modum et proportionem mortalis nature; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

CAP. VII.

Quomodo Ecclesia Patris prædicat monarchiam.

Enimvero vereris, mi homo, illud, ne si duas facere hypostases, duo iidem principia subintroducās; et a deitatis ita excidas monarchia. Discas ergo, quod cum unus sit sine principio ingenuus Deus, Filius autem de illo progeneretur: unum necessario principium fuerit, monarchia et regnum unum; cum subscribat ipse Filius paterno imperio, et principatui. Caput enim Christi Deus est, secundum Apostolum: sed vereris vehementer ne cogatur is duo principia fateri, qui duas constituitur hypostases Patris atque Filii: sed et istud discas, quod qui Patris et Filii hypostases duas, duos esse

✕ Ed. Paris., pag. 409.

(88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα, etc. Legend. ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπιδέχ. In eo quod ait Marcellus, nam alioqui, nihil est sententia. M.

(89) Ἐραριζέι. Sic scribendum. M. [Cf., p. 105 D 11.]

(90) Ἀρρήτω δὲ πάλιν. In operando ἀρρήτως erat, uti et in intendo. M.

(91) Ἦν ὁπέρ. Potius ὅν. Quem Filium produxit. Hæc scita sunt contra Arianos, vide Athan. pag. 408, 409. M.

(92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Locus est I Cor. xi, 3, Ἐνταῦθα ἐπιτηδεύουν ἡμῖν οἱ αἰρετικοί, inquit Chrysostomus, ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν εἰρημῶν ἐπινοοῦντες. Hoc facit Eusebius, dum ad

A φωτισομένοις. (88) Ἀλλὰ τὴν μονάδα φησι Μάρκελλος ἐνεργεῖα πλατύνεσθαι, ἐπὶ μὲν σωμάτων χώραν ἔχει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀλέκτου καὶ ἀνεκφράστου οὐσίας οὐκ ἔτι. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν πλατύνεται, οὐδ' ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν συστέλλεται· οὐδ' ὅλως ὁμοίως ἀνθρώποις ἐνεργεῖ, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις κινεῖται· μονὰς δὲ ὢν ἀδιαίρετος ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ ἑαυτοῦ ἐγέννα, οὐ διαιρούμενος, οὐδ' ἀλλοίωσιν, ἢ τροπῇ, ἢ ῥοῇ, ἢ τι πάθος ὑπομένων. Οὐδὲ γὰρ προστάττων, οὐδὲ ἐγκαλεούμενος, οὐδὲ νομοθετῶν ὁμοίως ἀνθρώποις γλώττῃ καὶ χεῖλεσι λαλῶν, ταῦτα πράττει· οὐδέ γε ἀφορῶν εἰς τὴν τοῦ παντὸς διακόσμωσιν, ὁμοίως ἡμῖν ὀφθαλμοῖς χρώμενος (89) ἐνατενίζει ὅποτε καὶ τὰ μὴ ὄντα προλαβὼν ἀρρήτω καὶ θεῇ δυνάμει, ὡς φῶς ὄντα καὶ ὁρατὰ θεωρεῖ. Ἀλλ' οὐδὲ ποτὶν καὶ δημιουργῶν ὁμοίως τοῖς παρ' ἡμῖν τεχνίταις προὑποκειμένην ὕλην λαβὼν χερσὶ καὶ δακτύλοις τεταίνεται (90), ἀρρήτω δὲ πάλιν καὶ ἀκαταλήπτω δυνάμει ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὴν τῶν γενητῶν ἀπάντων ὑπεστήσατο εὐσίαν. Ἦν οὖν πάντα λόγους ἡμῖν ἀρρήτοις καὶ ἀσυλλογίστοις ἐποιεῖ. Τί δὲ χρὴ ἀγωνίζεσθαι, μὴ ὁμοίως τοῖς θνητοῖς ζώοις πάθος τι περὶ αὐτὸν εἴποιμεν γεγονέναι ἐπὶ τῇ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει; (91) ἦν ὑπὲρ πάντα καὶ πρὸ πάντων ὑπέστη, οὐ κατὰ τι τῶν τῇ θνητῶν φύσει συνεγνωσμένων, κατὰ δὲ τὸν αὐτῷ μόνῳ γνωριζόμενον τρόπον.

generationem super omnia, et ante omnia subivit, non ad modum et proportionem mortalis nature; sed juxta modum illum atque rationem, quæ erat ipsi soli cognita et intellecta.

ΚΕΦ. Ζ.

C

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία τὴν τοῦ Πατρὸς μοναρχίαν κηρύττει.

Ἀλλὰ φεβῶ, ὦ ἄνθρωπε, μὴ, δύο ὑποστάσεις ὁμολογήσας, δύο ἀρχὰς εἰσαγάγῃς, καὶ τῆς μοναρχικῆς θεότητος ἐκπέσῃς. Μάνθανε τοίνυν, ὡς ἐνὸς ὄντος ἀνάρχου καὶ ἀγεννητοῦ Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου, μία ἔσται ἀρχὴ, μοναρχία τε καὶ βασιλεία μία, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἀρχὴν ἐπιγράφεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα. (92) Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἀλλὰ ἀγωνίζε, μὴ δύο θεοὺς ἀνάγκῃ [ἢ] παραδέξασθαι τὸν δύο ὑποστάσεις Πατρός καὶ Υἱοῦ εἶναι ὁμολογοῦντα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο γίνωσκε, ὡς ὁ δύο ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (93) δύοις οὐκ ἀναγκάζεται δύο πατέρας εἶπεῖν, οὐ δύο

D Christi divinitatem retulit, quod de homine assumpto usurpabat. Regulam tradit idem ibid. in Comment. ad locum. Ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται, μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτέλεια τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεγθῆν. Quam tradidit Athan. in hom. de humana Christi natura. Ὅσα οὖν εὐτέλῃ ῥήματα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρηται, τῇ πτωχείᾳ αὐτοῦ διαφέρει. Sed ubique hanc regulam habet assue deque Eusebius: nam et in sequentibus locum illum Joan. xx, 17. eodem modo interpretatur: Ὁ μὲν δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ Θεὸς ὢν, δεῖκνυται: ita enim opinor, legendum est. M — Infra [ἢ] vulgo om.

(93) Vulgo θεοῦ; quod delet R: correxi δύοις coll.

υιούς· ἀλλὰ τὸν μὲν ἕνα Πατέρα ὁῶσι, τὸν δὲ ἕτερον υἱόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον οὐδὲ δύο θεοὺς ἀνάγκη δοῦναι τὸν τὰς δύο ὑποστάσεις τιθέντα. Οὐδὲ γὰρ ἰσοτίμους αὐτὰς ὀρίζομεθα, οὐδ' ἄμω ἀνάρχους καὶ ἀγεννήτους· ἀλλὰ μίαν μὲν τὴν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, θατέραν δὲ γεννητὴν καὶ ἀρχὴν τὴν Πατέρα κακῆμένην. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς καὶ ἑαυτοῦ εἶναι θεὸν τὸν αὐτοῦ Πατέρα διδάσκει, ἐν οἷς φησι· Ἀνέρχομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρω ὤμῳ, καὶ θεὸν μου, καὶ θεὸν ὁμῶν. Ὁ μὲν δὲ θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ (94) θεὸς ὢν δεικνύται. Διὸ δὲ εἰς θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ (95) τοῦ υἱοῦ κηρύττεται, ὁ δὲ υἱὸς, ὅτε μὲν αὐτὸς παραβάλλεται τῷ Πατρὶ οὐκ ἔστι· ἔσται καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς θεός, ἀλλ' υἱὸς μονογενὴς καὶ ἀγαπητὸς αὐτοῦ, καὶ εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύγασμα τῆς πατρικῆς δόξης· σέβει τε καὶ προσκυνεῖ, καὶ δοξάζει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, θεὸν αὐτὸν καὶ ἑαυτοῦ ἐπιγραφόμενος· καὶ εὐχεσθαι ἀναγράφεται, ᾧ καὶ εὐχαριστεῖ, ᾧ καὶ ὀψήκοος μέχρι θανάτου γίνεται. Ὁμολογεῖ τε ζῆν διὰ τὸν Πατέρα, καὶ μηδὲν δύνασθαι πράττειν ἀνευ τοῦ Πατρὸς· καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρὸς. Λέγει δ' οὖν αὐτὰς συλλαβαῖς· Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· καὶ αὖθις· Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἄρ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν· καθὼς ἀκούω, κρῖνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστὶ, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με (96). Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν ὁ πέμψας αὐτὸν παρ' αὐτὸν παρίστησιν ἐξῆς λέγων· Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Ἄλλος· ἔστιν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. Εἰτα μνημονεύσας τοῦ Βαπτιστοῦ, τὸν Πατέρα μάρτυρα εἶναι αὐτοῦ διδάσκει, φάσκων· Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. Καὶ προστίθουσιν· Εἰ (97) ἡγαπᾷ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὅτι ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ. Δι' ὧν ἀπάντων ἕτερον ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς δεῖκνυται. Καὶ τὸ ὑπερέχον τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς παρίστανται διὰ τοῦ τὸν μὲν ἀπεσταλκεῖναι λέγειν, ἑαυτὸν δὲ ἀπεστάλθαι· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι οὐχ ἵνα ποιήσῃ τὸ θέλημα τὸ ἐαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Καὶ τί ἂν πρὸς ταῦτα φαίη (98) Μάρκελλος, ἀκούων τοῦ κατεληλυθότος ἐξ οὐρανοῦ ταῦτα διδάσκοντος; Οὐ γὰρ δήπου καὶ νῦν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ταῦτα φάσκειν ἔρει. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελήλυθε. Τίνα τοίνυν ἔρει

✠ Ed. Paris., pag. 110.

⁹¹ Joan. ix, 17. ⁹² Joan. vi, 38. ⁹³ Joan. v, 30. ⁹⁴ ibid. 31, 32. ⁹⁵ ibid. 37. ⁹⁶ Joan. xiv, 28.

sequentibus et p. 158 B 11 deletio λέγων quod post υἱοῦ vulgo legitur. Possis et θεὸς conjicere, cum mox τιθέναι sequatur. In corr. M. « Forte θεοῦ, et in versione qui duas in Deo hypostases: Arianizat hic ut passim Eusebius. » — Mox vulgo οὐδὲ δύο υἱούς.

(94) Vulgo Θεοῦ υἱός.

(95) Τοῦ υἱοῦ κηρύττεται. Utrumne Ecclesiam Filii dixit; an Θεὸν τοῦ υἱοῦ, hoc potius. Et sic forte deest hic Πατὴρ; statim lege, ᾧ καὶ εὐχεσθαι. Hæc omnia de Filio secundum divinam natu-

A deos statuet, non cogitur fateri duos patres, neque filios duos, sed unum ex iis Patrem, alterum vero concedet esse Filium. Ad eundem quoque modum neque necesse est enim duos deos fateri, qui duas admiserit hypostases. Nam neque illas honore pares ponimus; neque ambas principio carentes, aut ingenuas; sed unam ex illis ingenuam, sine principio existentem; alteram vero genitam, et Patrem sui ipsius principium possidentem. Quamobrem et ipse Filius Deum suum docet esse Patrem suum, in quibus ait, *Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum: Deum meum et Deum vestrum*⁹¹. Deus certe et Pater, ipsius quoque Filii Deus esse docetur. Quocirca unus Deus apud Ecclesiam prædicatur, Filii Pater. Filius autem quando cum Patre comparatur, non jam Patris ipsius Deus dicitur, sed Filius unigenitus, et dilectus ejus: et imago Dei invisibilis, et resplendentia paternæ gloriæ: honorat, adorat et veneratur suum Patrem, Deum eum et ipsius Deum inscribens: cui gratias agere, cui preces fundere dicitur, cui obediens usque ad mortem fuerat. ✠ Fateatur se vivere per Patrem, nec quidquam posse facere sine Patre; non suam, sed Patris voluntatem facere. Ait igitur, et totidem quidem verbis, *Quod de cælo descendi, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me*⁹². Et iterum: *Non possum ego facere de memetipso quidquam: quemadmodum audio, ita judico, et meum judicium rectum est, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me*⁹³. Alium vero fuisse ipsum, alium autem qui misit ipsum, docet inquit: *Si ego testimonium perhibeam de meipso, testimonium meum non est verum; alius est qui de me testificatur*⁹⁴. Mentionem dehinc Baptiste faciens, Patrem suum illi testem esse asseverat, inquit, *Et qui me misit Pater, ipse testificatus est de me*⁹⁵. Addit autem: *Et si diligitis me, gauderetis utique quod ad Patrem proficiscor. Quoniam Pater me major est*⁹⁶. Quibus omnibus ostendit se alium a Patre, et paternam gloriam majorem insinuat esse; cum se ab illo missum dicat, se vero de cælo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem ejus, qui misit eum. Quid ad ista dicturus est Marcellus, cum eum qui de cælo descendit, ista ipsa docentem audiat. Non, opinor, illud allegare poterit, carnem Servatoris hoc prolocutam. Non enim caro de cælo descendit. Quemnam ergo dicturus est, de

ram proposuit intelligenda, et tamen etiam apud ipsam quædam sunt, quæ de homine prorsus capiuntur. Ita ludit hic auctor ὁποῦλος, et σαπρὸς ubique. M.

(96) Καὶ ὅτι γε ἕτερος ἦν, hæc e codice supplevi Biblioth. Bodleianæ altero: deerant enim in men, usque ad, Ταῦτα γὰρ ὀλεσθαι τὸν Πατέρα, exclusive. M.

(97) Vulgo ἀγαπᾷτε.

(98) Vulgo ὁ M. et infra ἐπαλέγει· et καὶ καθὼς τὸ θέλημά μου ἐστὶ συμφερόν.

cælo descendente, hæc docuisse? Num Patrem Deum? Anne Patri conjunctum Verbum? Si Patrem dixerit, Sabellium revelate se exhibentem, ipse eum Servator mentium convincet, inquiens, *De cælo descendi, non ut ego meam voluntatem facerem, sed ut voluntatem ejus qui misit me*⁷⁷. Et, *Non possum ego de meipso quidquam facere, quemadmodum audio, ita judico. Neque quæro ego voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris*⁷⁸. Et *Pater meus, major me est*⁷⁹. Nam certe extremæ ejusdæm dementiæ esset hæc Patrem dixisse, existimare. Quod si quis Verbum Deo congenitum dicat, et animi ejus sententiam, qua ratiocinatur, et existimet illum ea enarrare quæ erant apud ipsum intus occultata: quo tandem pacto Dei mens et cogitatio de cælo descendeat? Quomodo in carne quam assumpsit existens ista enarret? Quomodo quod in Deo erat Verbum, dicet, Se de cælo descendisse, non ut suam voluntatem faceret, sed voluntatem mittentis ipsum? ✠ Atque per ista quidem Filium declarat honorem, quo Patrem prosequabatur. Cum vero rebus genitis præsidet, quæ per ipsum sunt productæ: tanquam qui existat Servator omnium, Dominus et Creator, Omnia, tunc inquit, *per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁸⁰. Tum et Deus, et Dominus, et Servator, et Rex prædicari poterit. Atque ideo illum adorare veluti Deum, et colere, et venerari, Ecclesia ipsius docet, ipsa ab ipso hoc edocta. Ait igitur Servator ipse: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio suo, ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem*⁸¹. Disertis verbis ipsum honorare jubet, non tanquam prophetas, non velut angelos, aut angelis similes potestates, sed quemadmodum ipsi Patrem. Hoc enim ipse Pater ita voluit, qui omne judicium dedit Filio, ut omnes eum honorent, quemadmodum et honorant Patrem. Quod ipsum cum exacte intelligeret Thomas vocatus Didymus, veluti qui de choro duodecim discipulorum fuerat, clarissimis verbis eum et Deum et Dominum consignavit inquiens: *Dominus meus, et Deus meus*⁸². Et nos ob hanc ipsam causam oportet, Filium non quemcunque alium, divino honore venerari; quomodo scilicet Patrem honoramus; cum in hoc ipso Pater per Filium honoretur. Quod et ipsum docuit inquiens: *Qui honorat Filium, honorat et Patrem, qui misit eum*⁸³. Veluti qui regis imaginem ad se missam honorant, regem ipsum imaginis illius exemplar honorant, ad eundem modum et Pater honoratus existit per Filium, uti et

✠ Ed. Paris, pag. 111.

⁷⁷ Joan. vi, 38. ⁷⁸ Joan. v, 30 ⁷⁹ Joan. xiv, 28. ⁸⁰ Joan. v, 23.

(99) *Kal tñr didoiair*. Esset, κατὰ τὴν δ. M.

(1) Vulgo ἦν ἀνελ. γενόμενος.

(2) Vulgo τοῖς ἀγγ.

(3) *διαφερούσας δυνάμεις*. Vel differentes ab angelis, utrovis modo, in cælesti hierarchia distin-

guit angelos, et potestates. M.
(4) Vulgo μου λεφθεῖς, at Mont. jam dedit in transl. id quod scripsit Euseb. in corr. ἰσ. προληθεῖς ἔφη.
τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβυθότα, καὶ ταῦτα διδάσκοντα; Πότερα τὸν Θεὸν αὐτὸν, ἢ τὸν τούτῳ συνημμένον Λόγον; Ἀλλ' εἰ λέγοι τὸν Πατέρα, γυνώσκων ἀνακαλύψας τὸν Sabellium, αὐτοῖς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ἐφευσμένον ἀπαλέγξει λέγων· *Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με*. Καὶ, *Ὁ δυνάμει ἐγὼ ἀπ' ἐμαντοῦ ποιεῖν οὐδέν*. Καθὼς ἀκούω, κρῖνω. Καὶ οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Καὶ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστι*. Ταῦτα γὰρ εἰσεσθαι τὸν Πατέρα φάσκων ἐσχάτης ἀν εἴη μανίας. Εἰ δὲ τὸν ἐν τῷ Θεῷ συμφυῆ Λόγον (99), καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, καθ' ἣν λογίζεται καὶ ἐνδὸν ἐν αὐτῷ διανοεῖται, τὰ προκαίμενα διεξιέναι ψησί· καὶ πῶς ἂν ἡ ἐνθούμης τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διάνοια καταβέβηκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Πῶς δ' ἐν τῇ σαρκὶ (1), ἢ ἀνεληφθε γυνώμην, ταῦτα διεξιέναι; Πῶς δ' ἐν τῷ Θεῷ Λόγος ἐρεῖ καταβυθίζεσθαι, οὐχ ἵνα ποιήσῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτόν; Διὰ τούτων μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα σέβας αὐτοῦ παρίστησιν· ὅτε δὲ τῶν γεννητῶν ἀπάντων καθηγεῖται τῶν δι' αὐτοῦ γεγεννημένων, ὡς ἀν ἀπάντων ὑπάρχων Σωτὴρ καὶ Κύριος καὶ δημιουργός (*Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*), τηνικαῦτα καὶ Θεὸς καὶ δεσπότης καὶ Σωτὴρ καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύοιτο ἀν. Διὸ καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ τιμᾶν αὐτόν, οἷα Θεόν, ἢ Ἐκκλησία αὐτοῦ διδάσκειται, τοῦτο πράττειν παρ' αὐτοῦ μαθοῦσα. Λέγει δ' οὖν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρῖνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν ἀπασαν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, διαβέβηκεν παρακαλούμενος τιμᾶν αὐτόν μὴ ὁμοίως τοῖς προφήταις, μὴδ' ὁμοίως (2) ἀγγέλοις, ἢ ταῖς τούτων (3) διαφερούσαις δυνάμειν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ Πατρὶ παραπλησίως. Τοῦτο γὰρ αὐτὸς ὁ Πατὴρ (4) βουλῆθε, πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσιν αὐτόν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ἀ δὲ καὶ Θωμᾶς ὁ ἀδίδυμος ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, ὅτι τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα γεγονὸς μαθητῶν, λαμπροῖς ῥήμασι καὶ Θεὸν αὐτόν καὶ Κύριον ἐπεγράφετο λέγων, *Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου*. Διὸ δὲ καὶ ἡμᾶς προσήκει μόνον τὸν Υἱόν καὶ μηδένα ἕτερον θεῖα τιμᾶν σέβειν, καθὼς τιμῶμεν τὸν Πατέρα, καὶ ἐν τούτῳ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τιμωμένου· Ὁ δὲ καὶ αὐτὸ διδάσκει λέγων· *Ὁ τιμῶν τὸν Υἱόν, τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν*. Ὅπερ γὰρ καὶ βασιλέως καταπεμφθεῖσαν εἰκόνα τιμῶντες, τὸ πρωτότυπον τῆς εἰκόνης, αὐτόν ἂν τιμῆσαιμεν τὸν βασιλέα, τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ Πατὴρ ἂν εἴη διὰ τοῦ Υἱοῦ τι-

⁸¹ Joan. i, 3. ⁸² Joan. v, 23, 25. ⁸³ Joan. xi, 28.

guit angelos, et potestates. M.

(4) Vulgo μου λεφθεῖς, at Mont. jam dedit in transl. id quod scripsit Euseb. in corr. ἰσ. προληθεῖς ἔφη.

μώμενος, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ ὁρώμενος. Ὁ γὰρ ὠρα-
κῶς τὸν Υἱὸν ὠρακε (5) τὸν Πατέρα, τὴν ἀγέννητον
θεότητα, ὅσον ἐν εἰκόνι καὶ κατόπτρῳ, ἐν τῷ Υἱῷ
χαρακτηρισμένην ὁρᾶν. Ἀκαύχασμα γὰρ ἐστὶ
φωτὸς διδίου καὶ εἰσοπτερον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ
θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ·
πάντα δὲ ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν, ἐξ αὐτοῦ
τε καὶ τῆς θεότητος τὴν ὁξάν, ὡς ἂν Υἱὸς γνήσιος
καὶ μονογενῆς, εἰληφῶς ἔχει. Ἀλλ' οὐ καὶ ὁ Πατήρ
παρὰ τίνος εἰληφε· πάντων δ' αὐτὸς ὢν ἀρχὴ καὶ
πηγὴ καὶ βίβλα τῶν ἀγαθῶν, εἰκότως εἰς καὶ μόνος
ἀναγορεύοιτο ἂν Θεός.

ΚΕΦ. Η΄.

Ὅποιοις ῥήμασι Μάρκελλος ἠσχετο τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ τούτων ἐν ἀγνοίᾳ τυγχάνων (6) Μάρκελλος,
οὐ βούλεται μὲν ἀληθῶς τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γε-
γενῆσθαι, ὡς Υἱὸν ζῶντα καὶ ὤφειστώτα· εἰς δὲ λό-
γον αὐτὸν σημαντικὸν τίνος ἢ προστακτικόν, προσελ-
θεῖν τοῦ Θεοῦ φάσκει. Ἀκούε δ' οὐκ ἀκαλύπτως καὶ
τοῦτο λέγοντος αὐτοῦ ταῖς ταῖς φωναῖς· « Τὸ μὲν
« οὐν πρὸ τῶν αἰώνων αὐτὸν γεγενῆσθαι φῆσαι (7),
« ἀκολουθῶς εἰρηκέναι δοκεῖ. Γέννημα γὰρ τὸ προ-
« εἰλθὼν τοῦ προσμένου γίνεται Πατὴρ, θάτερον δ'
« οὐκ ἔτι ὕμῳς οὐδ' εὐσεβῶς αὐτὸν παραλείπεται.
« Τὸ γὰρ μὴ Λόγον εἶναι φῆσαι τὸν ἐξ αὐτοῦ προσελ-
« θάντα (καὶ τοῦτον εἶναι τὸν τῆς γεννήσεως ἀληθῆ
« τρόπον), ἀλλ' ἀληθῶς Υἱὸν μόνον ἔμφασιν τινα
« τοῖς ἀκούουσιν ἀνθρωπίνης βέβης παρέχειν εἰσθῆναι.
« Εἴθ' ὅτι μὴδὲ γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος
« παριστάς ὧδε λέγει· πρὸς λέγειν. « Ὁ τοίνυν ἱερὸς
« ἀπόστολος καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, αἰδιό-
« τητος αὐτοῦ μνημονεύων, ἀληθῆς ἐγγίνετο τοῦ Λόγου
« μάρτυς· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν
« πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὐδὲν γε-
« νέσεως ἐνταῦθα μνημονεύων τοῦ Λόγου. « Οὕτω δὲ
« τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνούμενος τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον
« ποτὲ μὲν ἔκδον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ ἔφασκε, ποτὲ δὲ
« προΐναι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀναδραμεῖσθαι
« εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἔσεσθαι ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ πρότερον
« ἦν. Ἐπάκουσον δ' ὅπως ταῦτα λέγει τοῖς τοῖς
« ῥήμασι· « Νυνὶ δὲ πιστεύω ταῖς θείαις Γραφαῖς,
« ὅτι εἰς ὁ Θεός, καὶ ὁ τοῦτου Λόγος προσῆλθε μὲν
« τοῦ Πατρὸς, ἵνα πάντα δι' αὐτοῦ γένηται· μετὰ δὲ
« τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, καὶ τὴν τῶν ἀπάντων
« διόρθωσιν, καὶ τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀντικειμένης
« ἀπάσης ἐνεργείας, τότε αὐτὸς ὑποταγέσεται τῷ
« ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα Θεῷ καὶ Πατρί· ἵν'
« οὕτως ἢ ἐν τῷ Θεῷ ὁ Λόγος, ὥσπερ καὶ πρότερον,
« ἦν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· οὐδενὸς γὰρ ὄντος
« πρότερον ἦν τοῦ Θεοῦ μόνου, πάντων δὲ διὰ τοῦ
« Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, προῆλθεν ὁ Λόγος
« δραστηρὴ ἐνεργείᾳ, Λόγος τοῦ Πατρὸς ὢν. « Καὶ
« πάλιν τὴν αὐτὴν διάνοιαν λευκότερον τίθησιν, ὧδε

✠ Ed. Paris., pag. 112.

⁶⁶ Sáp. viii, 26. ⁶⁷ Joan. i, 1.

(5) Vulgo καὶ τ. II.

(6) Vulgo ὁ M. et mox ταῖς δέ.

(7) Ἀκολουθῶς εἰρηκέναι. Cui tandem hoc ἀκό-

A per ipsum visus. Nam qui Filium vidit, is utique
et Patrem vidit, dum deitatem ingentiam, veluti in
imagine atque speculo in Filio characterisatam, in-
tuetur. Est enim splendor eternæ lucis : et specu-
lum mundissimum operationis paternæ : et imago
bonitatis ipsius ⁶⁶. Hæc autem omnia cum de Patre
suscepisset, ab illo et gloriam divinitatis, tanquam
Filius dilectus et unigenitus accepit, sed non ita
Pater a quoquam accepit, cum sit ipse omnium
principium et fons et radix honorum ; unde merito
unus et solus prædicatur Deus.

✠ CAP. VIII.

Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium Dei.

B Hæc cum ignoret Marcellus, non vult Filium de
Patre revera natum, veluti vivum et subsistentem :
at de Deo egressum illum non aliter ait, quam cu-
jusvis imperativa aut indicativa vox de ipso exit.
Audi vero ipsum clarissimis verbis hoc idem affir-
mantem [R. XXXI, coll., p. 36 B.] « Videtur ergo
« hisce consequenter dicendum, ante sæcula ipsum
« generatum. Nam quod de Patre præexistente
« egreditur, genimen ejus est. Aliud vero ut sit,
« dici non potest cum sana pietate conjunctum.
« Nam vel affirmare non esse illum Verbum, quod
« ex eo egreditur (et hunc ipsum esse veræ gene-
« rationis modum), sed vere Filium, nec præterea
« quidquam : relationem quamdam visionis hu-
« manæ videtur audientibus exhibere. » Deinde quod
C neque Verbum de Patre suo generetur insinuat,
dum ita loquitur. « Sanctus ideo apostolus, et Do-
« mini discipulus Joannes, dum æternitatis ejus
« mentionem facit, verissimus verbo testis adhibe-
« tur, In principio, inquit, erat Verbum, et Ver-
« bum illud erat apud Deum, et Deus erat Ver-
« bum ⁶⁷. Nusquam generationis Verbi isthic me-
« minit. » Hunc ad modum Filium Dei abnegans,
Verbum vero statuens in Deo existens, aliquando
illud Intus in Deo vult esse, interdum ait e Deo
egredi, interdum ad Deum recurrere, ipsum iterum
et in Deo velut antea residere. Audi vero quibus
verbis hoc affirmet. [R. VIII, coll. p. 41 C.]
« Credo autem ego nunc Scripturis divinis, quod
« unus sit Deus dicentibus, et quod Dei hujus
D « Verbum processit de Patre, ut omnia per illum
« fierent. At post judicii tempus consummati, et
« universorum restaurationem, et amolitionem
« operationis cujuscunque : ad oppositum tunc et
« ipse subjicietur Deo, qui subjecit ipsi universa,
« ut deinceps futurus sit denuo in Deo Patre Ver-
« bum, quemadmodum fuerat, priusquam mundus
« conderetur. Nam cum præter Deum nihil plane
« existeret, et per Verbum erant omnia produ-

λῶθον? humanæ generationi? certe deest aliquid.
Quæ sequuntur, videntur corrupta esse, nec a me
sananda. M.

« cenda, processit cum effectuali efficacia Verbum A
 « quod Patris erat. » Quam eandem demum sen-
 « tentiam expressius ita posuit: [R. LIV, coll. 41
 « D, 163 A, 164 B.] « Cum nondum esset mundus
 « hic, Verbum erat in Patre suo: & at cum Deo
 « complaceret omnipotenti creare omnia quæ in
 « cælis erant et in terra, ad mundi productionem
 « requirebatur operatio effectiva. Et cum præter
 « Deum solum non exstaret alius (nam ab ipso
 « fuisse condita universa in confesso ponitur) tum
 « procedens Verbum illud, quod prius intellectuali
 « modo intus agebat, comparavit se ut mundi fie-
 « ret conditor, » subinfert autem post hæc omnia
 « demum. « Hanc ob causam, non appellat se Dei
 « Filium, sed ubique se vocat filium hominis: ut
 « per hanc suam confessionem eum qui erat homo,
 « per communionem cum Verbo Filium Dei esse
 « disponeret: et consummato hoc suo opere, ite-
 « rum ipse, velut Verbum aduniretur Deo; sic ut
 « adimpleret illud quod Apostolus dicebat, *Tunc et*
 « *ipse subjicietur et, qui ipsi omnia subiecit Deo,*
 « *ut sit Deus omnia in omnibus* »⁸⁸. Tunc autem om-
 « nia fient, quæ prius fuerant. » Hæc cum de Verbo
 Marcellus edisserat, illo nimirum propter quod lo-
 gicos Deus dicitur, in maximas incidit angustias,
 ausus affirmare extra Deum processisse aliquando
 qui in Deo erat logon: et rursus post iudicii tem-
 pus Deum denuo ingressurum: ut ita demum adunitus Deo subsistat, quemadmodum et prius sub-
 stiterat.

CAP. IX.

Refutatio perversæ hujus hominis sententiæ.

Nunc demum ad interrogationes respondeat.
 Quid de tempore intermedio sentire debemus, cum
 extra Deum esset logos? Quomodo egrediebatur?
 Qui status Dei fuerat interea dum logon in se sibi
 proprium non haberet? si enim post mundi con-
 summationem in Deo erit logos, uti prius fuerat,
 quomodo erit Logos e Deo egressus? si enim per
 se subsistens a Deo erat alius, tum frustraneus
 est omnis Marcelli labor. Quod si extra Deum
 egressus logos, ut nostrum prolatitium solet ver-
 bum, extra Deum permanebat, inseparatus tum
 certe semper, et omni tempore etiam tum cum
 operaretur, erat intus in Deo. & Quod si sic, ta-
 men unde fit, ut in diem iudicii comperendinetur?
 ait enim tunc Deo illum readunendum, et perpe-
 tuo futurum, sicut olim prius fuit: sed nec logos
 qui de Deo processit, qualis erat prius, exstabit
 talis, sed et Deus sui ipsius dissimilis futurus est:
 utpote qui olim logon suum in se habebat, et in
 fine mundi eundem resumpturus, et futurus qualis
 olim prius fuerat: interea temporis dissimiliter se
 habiturus. Sed et logos ad eundem modum extra
 Deum positus, non futurus est is, qui prius fuerat
 ante mundi summationem. Erquid, hisce ita

✠ Ed. Paris., pagg. 113, 114.

⁸⁸ I Cor. xv, 28.

(8) Vulgo τῷ παντοκράτορι Θεῷ et τῇ πρ. αὐτὸν
 κοινωνίᾳ et loco πράξεως ἢ. κρίσεως et dein vulgo
 ὁμοίως ἦν.

γράφων. « Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. ἦν ὁ Λό-
 « γος ἐν τῷ Πατρὶ· ὅτε δὲ (8) ὁ παντοκράτωρ Θεὸς
 « πάντα τὰ τε ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς προέθετο
 « ποιῆσαι, ἐνεργείας ἡ τοῦ κόσμου γένεσις ἰδεῖτο
 « δραστηκῆς, καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἑτέρου
 « πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γε-
 « γνησθαι), τότε ὁ Λόγος, προελθὼν ἐγένετο τοῦ
 « κόσμου ποιητῆς, ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς
 « ἐτοιμάζων αὐτόν. » Καὶ αὖθις μετὰ πάντα ἐπιφέ-
 « ρει λέγων. « Καὶ διὰ τοῦτο οὐχ Ἰδὼν Θεοῦ ἑαυτὸν
 « ὀνομάζει, ἀλλὰ πανταχοῦ Ἰδὼν ἀνθρώπου ἑαυτὸν
 « λέγει. ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας θέσσει τὸν
 « ἀνθρωπὸν διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας Ἰδὼν
 « Θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ· καὶ μετὰ τὸ τέλος
 « τῆς πράξεως αὐθις, ὡς Λόγος, ἐνωθῇ τῷ Θεῷ,
 « πληρὼν ἐκείνο τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον,
 « *Τότε αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ*
 « *τὰ πάντα, ἵνα ἢ τὰ πάντα καὶ ἐν αἰῶσιν ὁ Θεός.*
 « *Ἔσται γὰρ τῆνικαὶ τοῦδ' ὅπερ πρότερον ἦν.* »
 « Τοσαῦτα Μάρκελλος περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τοῦ ἐν
 « τῷ Θεῷ, καὶ ὁ νοοῦμεν αὐτὸν λογικὸν εἶναι, δεινῇ
 « δυσχωρίᾳ περιπέπτωκε, τολμήσας ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γε-
 « γονέναι ποτὲ φάναι τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, καὶ πάλιν
 « ἐντὸς αὐτοῦ μετὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως· ἵν' οὕτως
 « ἢ ἐν τῷ Θεῷ ἐνωθεῖς αὐτῷ, ὥσπερ καὶ πρότερον ἦν.
 « *qui in Deo erat logon: et rursus post iudicii tem-*
 « *pus Deum denuo ingressurum: ut ita demum adunitus Deo subsistat, quemadmodum et prius sub-*

C

ΚΕΦ. Θ.

Ἐλεγχος τῆς τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίας.

« Ὡρα τοίνυν ἐρωτῶσιν ἡμῖν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι.
 « Τί οὖν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ, ὅτε ἐκτὸς ἦν ὁ Λόγος τοῦ
 « Θεοῦ, προσήκει νοεῖν; Πῶς δὲ προῆλθεν; Ἐν ὁποίᾳ
 « δὲ ἦν ἀρα καταστάσει ὁ Θεός, μὴ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν
 « οἰκεῖόν Λόγον; εἰ γὰρ ἐπὶ (9) συντελεῖς τοῦ παντὸς
 « ἔσται ὁ Λόγος ἐν τῷ Θεῷ, ὥσπερ καὶ πρότερον ἦν
 « πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς συντελείας, πῶς ἔσται ὁ Λόγος ὁ
 « προελθὼν τοῦ Θεοῦ; Εἰ μὲν γὰρ, καὶ ἑαυτὸν ὀφεισῶς,
 « ἕτερος ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, μάταιος ὁ Μαρκελλοῦ πό-
 « νος· εἰ δὲ, καὶ προελθὼν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἐν ἡμῖν
 « προφορικὸν λόγον, ἔμμενε τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, οὐκ-
 « οὖν δεῖ καὶ διὰ παντὸς ἦν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὅτε ἐνήρ-
 « γει. Πῶς οὖν εἰς τὸν τῆς κρίσεως ἀναπέμψαι καιρὸν,
 « τότε λέγων αὐτὸν ἐνωθήσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἔσεσθαι
 « ὥσπερ καὶ πρότερον ἦν; Εἰ γὰρ τότε ἔσται (10) ὥσ-
 « περ καὶ πρότερον ἦν, οὕτε ὁ Λόγος, ὁ προελθὼν τοῦ
 « Θεοῦ, ὁποῖος ἦν πρότερον, ὑπάρξει. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
 « ὁ Θεός ἔσται ἑαυτῷ ὁμοίος, πάλαι μὲν ἔχων ἐν
 « ἑαυτῷ τὸν Λόγον, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ παντὸς ἀπο-
 « ληψόμενος αὐτὸν, καὶ γινόμενος τότε. (11) ὥσπερ
 « καὶ πρότερον ἦν· ἐν δὲ τῷ μεταξύ χρόνῳ ἀνομιῶς
 « καίμενος. Καὶ ὁ Λόγος δὲ ὡσαύτως, ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ
 « γινόμενος, οὐκ ἔσται πρὸ τῆς συντελείας τοῦ παντὸς,
 « οἷος ἦν πρότερον. Καὶ τίς ἂν τοῦτον δυσπεθέστερος;

(9) Vulgo τῇ συντ. et mox καὶ τὸ πρότερον.

(10) Vulgo ὥστε.

(11) Μρ. ἴσ. ὥσπερ.

γενοίτ' ἂν λόγος; "Ὡς γὰρ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ γεγενῆσθαι, ποτὲ καὶ πάλιν, μέλλειν, ἔσεσθαι, τῆς ἐν χρόνῳ μεταβολῆς ὄντα δηλωτικά, ἀλλότρια ἂν εἴη τῆς ἀχρόνου καὶ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου καὶ ἀναλλοιώτου οὐσίας. Ἐφ' ἧς, τὸ εἶναι μόνον ἐπιπρέπει νοεῖν· καὶ εἶναι ἀπαρλλάκτως αἰ (12) κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν, μὴ μειωμένην, μὴ συσταλλομένην, μὴ ἔκτεινομένην, μὴ ἐξαπλουμένην, μηδ' ἐκτός τι καὶ ἐντός ἑαυτῆς ἔχουσιν, μηδ' ἄλλοτε ἄλλην γιγνομένην, μηδ' ἕτερον μὲν οὖσαν πρότερον, εἴτα ἄλλο τι γιγνομένην, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαθισταμένην. "Α δὲ Μάρκελλος ἐτόλμα ὑποτίθεσθαι πάλαι μὲν λέγων εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τινα ἡσυχίαν ἅμα τῷ Θεῷ ὑπογράφων ἑαυτῷ κατ' αὐτὸν ἔκεινον τὸν τῶν ἀθέων αἰρεσιωτῶν ἀρχηγόν, ὃς τὰ θεία δογματικῶν ἀπεφαίνετο λέγων· "Ἦν Θεός καὶ Σιγή· μετὰ δὲ τὴν Σιγὴν καὶ τὴν Ἠσυχίαν προσθεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας δραστηρικῇ ἐνεργείᾳ· ὥς μηκέτ' εἶναι αὐτὸν οἷος ἦν ἐν σιωπῶντι τῷ Θεῷ πρότερον ἡσυχάζων, ἀλλ' ἐνεργεῖν προερχόμενον τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ἄρα προΐη; Πάντως πού κατὰ προφορὰν φωνῆς ἐν ἄνθρωπῳ· φθεγγομένου δηλαδὴ καὶ λαλοῦντος τοῦ Θεοῦ ὁμοίως ἀνθρώποις. Τοῦτο γοῦν καὶ αὐτῷ ἐδόκει γράφοντι τοῦτον τὸν τρόπον· "Ὡς περ γὰρ τὰ γεγονότα πάντα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν, οὕτω καὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου σημαίνονται. » Καὶ αὖθις· « Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ὁ Πατὴρ λέγῃ, ταῦτα πανταχοῦ ἐ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι· καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα μικρὰ τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς ἀπεικάσαι· καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα ὅσα ἂν θέλωμεν κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, τῷ ἡμετέρῳ ποιῶμεν λόγῳ. » Εἰ δὲ οὖν οὕτως ὁ Λόγος προῆλθε τοῦ Πατρὸς δραστηρικῇ ἐνεργείᾳ, πόθεν Μάρκελλω ἐπῆλθε περιουρίᾳ χρόνον τῇ τοῦ Λόγου ἐνεργείᾳ, τὸν τῆς συντελείας καθ' ὃν ἔσεσθαι φάσκει τὸν Λόγον ἐν τῷ Θεῷ, ὥς περ καὶ πρότερον ἦν; Πρότερον δὲ ἡσυχάζοντα αὐτὸν εἶδον ἐν σιωπῶντι τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν ἡσυχία τις ἔσται, μηδὲν μέλλοντος ἐνεργεῖν τοῦ Λόγου. Ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς τῶν γενητῶν συστάσεως οὐδὲν ἦν, φησὶ, πλὴν Θεοῦ. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἦν, εἰκότως ἑαυτῷ τὴν ἡσυχίαν ἐτυπούτο· κατὰ δὲ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν Δανιὴλ ὁ προφήτης πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ μυριάδας ἔσεσθαι θεοπλῆξει λέγων· *Χιλίαι χιλιάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες (13) παρειστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Πάντες δὲ που καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τότε ἔσονται· αἱ τε μακάριαι ψυχαὶ πατριαρχῶν, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, ἅγια τε πνεύματα μαρτύρων· πάντα τε πρόδρατα τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, τὰ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στησόμενά τε καὶ ἀκουσόμενα· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς (14) κόσμου. Τοσούτων τοί-*

✠ Ed. Paris., pag. 115.

⁹⁷ Dan. vii, 10.

(12) Vulgo καὶ τὰ. Mox vulgo docti μὴ ἔκτεινομένην. Mox vulgo μηδέτερον μένουσαν et Ἄ δε. Ad co-mpentia cf. Pearson Vind. Ignat. 2. p. 51.

A positis, magis impium poterit esse? Omnino enim, erat, erit, futurum est, aliquando, iterum, contingens, et quæ sunt mutationis indicia in tempore factæ, aliena sunt prorsus a substantia illa quæ est sine tempore, principio, generatione, mutatione. De qua solum Esse cogitandum est; et Esse quidem immutabiliter. Quam eandem et eodem modo se habentem debemus cogitatione comprehendere: non imminutam, non coarctatam, non dilatam, non expansam, nihil extra se vel intra se continentem; non hanc modo, modo illam comparantem: neutram permanenter: sed diversam a se priori: et rursus in statum illum priorem revolutam. Hæc supponere tamen ausus est Marcellus, quippe qui olim ait Deum exstitisse: et quietem quamdam aliam apud Deum imaginatur: ad imitationem illius hæresiarchæ impij sese conformans, qui blasphema istiusmodi dogmatizavit: erat Deus et Sige. Post Sigen et Hesychian processisse ait Logon, in principio conditionis mundi, cum operatione efficaci: ita ut non esset, qualis erat prius in Deo conquiescenti quiescens ipse, sed progressus et Deo operaretur. Et quo modo tandem processit inde? Omnino per prolationem ejusdam articulatæ vocis, personante nimirum et proloquente Deo ad modum humanæ loquelæ. Ita enim illi visum est, dum ita scriberet: [R. LV coll., p. 55 D, 79 B, 125 B]. « Quomodo facia omnia a Patre, per Verbum facta sunt: ita et dicta omnia a Patre per Verbum significantur. » Et iterum: [R. LVI, coll. p. 40 B, 118 B.] « Omnia quæcumque Pater dicit, ea semper et ubique per Verbum declarantur: quod et a nobis ipsis satis liquet, siquidem hisce parvis magna liceat et divina comparare. Nos enim ea omnia quæ volumus, quantumquid possumus, et facimus et dicimus ministerio verbi nostri. » ✠ Quod si ad hunc modum per efficaciam operantem processit de Patre Verbum; unde progressus est Marcellus, ad circumscribendum Verbi operationem tempore quodam determinato, nimirum mundi consummatione? Quando futurum est, quod affirmat, ut Verbum intra Deum subsistat, quoniam admodum aliquando subsistebat? Aliquando autem quiescentem Logon illum, in quiescenti Patre nobis dedit. Ita, ut videtur, post mundi consummationem quietem statuit, cum nihil Verbum deinceps operabitur. Atenim ante mundi constitutionem, nihil erat prorsus præter Deum, inquiet. Et quando quidem nihil erat, jure merito illi quietem assignavit. Jam in tempore consummationis Daniel propheta ante thronum Dei constituisse affirmat innumerabilem angelorum multitudinem: *Millia millium, ait, ministrabant illi: et decies millies centena millia assistebant ei. Judicium sedii, et libri aperti sunt*⁹⁷.

(13) Vulgo προεστ.

(14) Vulgo τοῦ κ.

Sed et tunc præterea temporis consistent omnes illi filii futuri sæculi. Beati patriarcharum, prophetarum et apostolorum animæ, spiritus illi martyrum sancti. Omnes quoque Servatoris nostri oves, quæ a dextris ipsius constitutæ audient: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum præparatum vobis a jactis mundi fundamentis*¹⁵. Quocirca cum vel post judicii tempus, tantus numerus eorum futurus est, qui victuri sunt vitam immortalem, quid causæ subesse poterit, cur non et tum etiam Dei Verbum operetur? Unde scivit Marcellus, quod nequaquam tum sanctos suos Deus sit allocuturus, neque Verbo suo usus effectivo, sed quod futurum sit in Deo Verbum, quemadmodum et prius fuerat, omnino conquescentis et conticescentis? Hoc enim multoties affirmavit dicens: «Tunc erit illud, quod et prius fuerat: erat autem prius, ut et ipse quoque affirmat in quiete. Conticescet ergo Deus, per illud tempus, qui prius fuerat locutus, et usus suo Verbo operativo. At tunc per pro-missum illud cælorum regnum, proprio suo Verbo, et omni quæ in illo sita est sapientia, sanctos suos penitus privaturus est.» Ecce autem in qualenam se præcipitium dederit, dum neminem sibi adhibet manu ductorem: nec advocat Scripturas in consilium. Nam hæc omnia ipse sibi fabricata collegit de una voce perperam intellecta. Nam ubi se ad demonstrationes applicuerat, de Testamento Veteri atque Novo: undique certe impellebatur, in angustias conjiciebatur, unam vero voculam vix tandem reperit, quæ ipsius hæreticæ opinionioni favere visa est, huic uni tanquam cum bono Deo adinvento adminiculo se applicuit. Nec erat quidem illud, de persona Servatoris nostri dictum usurpatum, sed evangelistæ. Nam is eum ita appellat, *In principio erat Verbum*, inquit, *et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*¹⁶. Hinc ille profectus Filium planissime pernegavit tanquam qui prius nihil aliud erat, quam verbum simillimum huic nostro.

CAP. X.

Quod non recte cepit illud: «In principio erat Verbum.»

Enimvero non solum solius Verbi nomine compellatur magnus et divinus evangelista, quod jam sæpius a nobis dictum est, sed Deum, et Lucem, et Filium, et Unigenitum: quinetiam illum seipsum Servatorem, verbum autem solius Scripturæ nequaquam appellasse perhibet; per universum porro Evangelium vitam, et lucem, et unigenitum, et Filium Dei, et veritatem, et resurrectionem; et panem vitæ, et vitem, et pastorem, et innumeras alias nomenclaturas ut in præcedentibus ostensum est. Quid causæ fuerit, ut cum tot sint et tales, in nulla alia substituerit dictione, sed nec curiosius verborum sensum satagat, sed solius Verbi vocem proprie de illo dixerit usurpatam, quasi præter Verbum hoc nihil foret aliud. Scribit autem totidem verbis: [R. XL.] «Non quidem catachrestice nominatus ille Verbum, rumpantur licet mētiendo, qui diversa docent, sed vere atque pro-»

Ed., Paris., pag. 116.

¹⁵ Matth. xxv, 34. ¹⁶ Joan. i, 1.

(15) Vulgo om. τῆν.

(16) Vulgo αὐτῶν.

(17) Vulgo δεστ τοῦ.

(18) Ἐπὶ τῆς λέξεως. Forte, μὴδὲ τῆς λέξεως, μὴδὲ

novum isominum καὶ ἀθάνατον ζωὴν ζησομένων μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, διὰ τὴν μὴ ἐνεργήσῃ τὸ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ τότε; Πόθεν δὲ Μαρκέλλω παρέστη ἀποφηνασθαι, ὅτι οὐκ ἐστὶ λαλήσει τοῖς ἁγίοις ὁ Θεὸς τότε, οὐδὲ χρησεται ἐνεργῶ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ, ἀλλ' ἔσται, ὡς καὶ πρότερον ἦν, ἐν αὐτῷ, σωτῶν δηλαδὴ καὶ ἡσυχάζων; Τοῦτο γὰρ παρίστη πολλάκις εἰπὼν, τότε ἔσσεσθαι αὐτὸν ὡς καὶ πρότερον ἦν ἢ ἐν πρῶτερον, ὡς αὐτὸς ἐφῆ, ἐν ἡσυχίᾳ. Οὐκοῦν ἀποσιωπήσῃ τότε ὁ Θεός, πρὸ τούτου μὲν λαλῶν, καὶ τῷ Λόγῳ χρώμενος ἐνεργῶ, τότε δὲ κατ' αὐτὴν (15) τὴν ἐπηγγελμένην βασιλείαν οὐρανῶν τοῦ οἰκείου Λόγου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας ἀποστερῶν τοὺς ἁγίους (16) αὐτοῦ. Ὅρξῃ εἰς οἶον κεχώρηκε κρημνὸν μὴδὲν χειραγωγῶ χρησάμενος, μὴδὲ ταῖς θείαις Γραφαῖς. Ταῦτα γοῦν πάντα ἀπὸ μιᾶς φωνῆς, ἣν μὴ νερόθεν, ἐαυτῷ συνέθηκεν. Αὐτίκα χωρήσας ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις τῆς Νέας καὶ Καινῆς Διαθήκης, πανταχόθεν μὲν ἡλαύνετο στενωχωρούμενος· μίαν δὲ μόνην εὐρὴν λέξιν τῇ αὐτοῦ συμβαλλομένην κακοδοξίᾳ, ὥσπερ τινὶ περιτυχὼν ἐρμαίῳ, ταύτῃ μόνῃ συνεπλάκη, οὐδ' αὐτῇ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐρημένην, ἀλλ' ἐκ προσώπου τοῦ εὐαγγελιστοῦ· δι' ἧς αὐτὸν ὠνόμασεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἰπὼν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ἔνθεν γοῦν ὁρμηθεὶς, ὡς μὴδὲν ὄντα ἔτερον ἢ λόγον, ὁμοιον τῷ παρ' ἡμῶν ἐγνωσμένῳ, τὸν Υἱὸν ἠρνήσατο.

B Ταῦτα γοῦν πάντα ἀπὸ μιᾶς φωνῆς, ἣν μὴ νερόθεν, ἐαυτῷ συνέθηκεν. Αὐτίκα χωρήσας ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις τῆς Νέας καὶ Καινῆς Διαθήκης, πανταχόθεν μὲν ἡλαύνετο στενωχωρούμενος· μίαν δὲ μόνην εὐρὴν λέξιν τῇ αὐτοῦ συμβαλλομένην κακοδοξίᾳ, ὥσπερ τινὶ περιτυχὼν ἐρμαίῳ, ταύτῃ μόνῃ συνεπλάκη, οὐδ' αὐτῇ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐρημένην, ἀλλ' ἐκ προσώπου τοῦ εὐαγγελιστοῦ· δι' ἧς αὐτὸν ὠνόμασεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, εἰπὼν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ἔνθεν γοῦν ὁρμηθεὶς, ὡς μὴδὲν ὄντα ἔτερον ἢ λόγον, ὁμοιον τῷ παρ' ἡμῶν ἐγνωσμένῳ, τὸν Υἱὸν ἠρνήσατο.

C

KEΦ. I.

Ὅτι μὴ ὁρθῶς ἐδέξατο τό· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Καίτοι οὐ Λόγον μόνον αὐτὸς ὁ μέγας καὶ θεῖος εὐαγγελιστὴς κέκληκεν, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, ἀλλὰ καὶ Θεόν, καὶ Φῶς, καὶ Υἱόν, καὶ Μονογενῆ· αὐτόν τε τὸν Σωτῆρα ἱστορεῖ ἐαυτὸν ἀποκαλοῦντα λόγον μὲν οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς, δι' οὗ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου ζῶν καὶ φῶς, καὶ Μονογενῆ, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἄρτον ζωῆς, καὶ ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ μυρία ἕτερα, ὥσπερ οὐδ' ἤδη προδεδέικται. Τί δὴ ποτ' οὖν τοσούτων ὄντων, ἐπὶ μὲν τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐχ ἵσταται (18) ἐπὶ τῆς λέξεως, τὴν δὲ τῶν λεγομένων διάνοιαν πολυπραγμονεῖ, ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Λόγου κυριολεκτεῖσθαι αὐτόν φησιν, ὡς οὐδὲν ὄντα ἔτερον ἢ Λόγον; Γράφει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι λέγων· Οὐ καταχρηστικῶς ὀνομασθεὶς Λόγος, καὶ διαβραβύσιν οἱ ἑτεροδιδασκαλοῦντες ψευδόμενοι, ἀλλὰ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὑπάρχων Λόγος. Καὶ πάλιν· Μανθανέτω τοῖνυν Θεοῦ Λόγον (19) ἐληλυθέναι, οὐ Λόγον κα-

τὴν, τῶν et voces et significata omisit. M.

(19) Ἐληλυθέναι. Ante κατεληλυθέναι. Quæ disputat in sequentibus, sunt crambæ his posita, οὐδὲν ἔτερον ἢ ζῶν, nam ita in præcedentibus, tum,

« ταχρηστικῶς ὀνομασθέντα, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀλλ' ἂν ἀληθῆ ὄντα Λόγον. » Καὶ αὖθις· « Πρῶτον, ὥσπερ πολλάκις ἔφη, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἡ Λόγος· » καὶ πάλιν· « Πρὸ τοῦ καταλθεῖν, καὶ διὰ τῆς Παρθένου ἐταχθῆναι, Λόγος ἦν μόνον· ἐπεὶ τί ἕτερον ἦν, ἢ πρὸ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβεῖν σάρκα τὸ κατὰ ἐλθὼν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ἔγραφε; Καὶ τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς Παρθένου οὐδὲν ἕτερον ἦν ἡ Λόγος. » Ταῦτα Μάρκελλος λέγοντι ἦν ἂν δίκαιον τοιανθὶ προσαγαγεῖν πεῦσιν. Καὶ πόθεν ἡμῖν, ὦ ὁστος, τὸ οὐδὲν ἕτερον (20) προστιθῆς, καὶ τὸ μόνον; Τὸ μὲν γάρ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀκριβῶς ἔγνωμεν· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ τί, Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ φῶς ἦν τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον [(21) ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον], καὶ μονογενὴς ἦν Υἱός, καὶ ὅσα καταλείπεται ἕτερα; « Ὅτι δὲ Λόγος ἦν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἡ Λόγος, οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰρημένον ἀποδείξαι. Πόθεν οὖν τὸ τῆς προσθήκης τὸ λῆμμα; Διὰ τί γὰρ οὐχὶ μέλλον Υἱὸν ἂν τις εἰποι αὐτὸν μόνον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἡ Υἱόν; Διὰ τί δὲ οὐ θεὸν καὶ οὐδὲν ἕτερον ἡ Θεόν; διὰ τί μὴ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἡ τοῦτο; διὰ τί δὲ μὴ ζωὴν, καὶ οὐδὲν ἕτερον; καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων (22) ταῦτόν ἂν τις δικαιοῦτα ἂν προτείνειεν. Ἀλλ' ὥσπερ ἂν τις, εἰ τοῦτο λέγοι, ἐλέγχοι· ἂν ἀμαρτάνων (πάντα γὰρ ἀθρόως ἐστὶ ταῦτα, εἰς ὃν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰ τι τούτων ἀνώτερον, καθ' ἑκάστην ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων διαφόρων καὶ τῶν ἐπηγοριῶν ἡξιωμένους), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου, ὃ φῶς μόνον Λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον, σφάλλεσθαι ἂν λέγοιτο εἰκότως· μόνον γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσαντος, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα· τοῦ δὲ Σωτῆρος φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ζωὴν, καὶ μονογενῆ Υἱόν, καὶ τὰ λοιπὰ αὐτὸν ἀνειπόντος, Λόγον δὲ οὐδαμῶς, πῶς οὐκ ἄτοπον (23) ἐπὶ μὲν ὧν αὐτὸς αὐτὸν ὠνόμασε, μὴ λέγειν ἐν τούτων εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ φωνῆς, τῆς Λόγον αὐτὸν ἀνειπούσης, διαθεβαίουσθαι, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἦν ἡ Λόγος; Ἀλλὰ καὶ κυρίως, φησὶ, καὶ ἀληθῶς (24) ὑπάρχειν θεός· οὐ γὰρ δὴ ἕτερος ἦν ὁ Λόγον αὐτὸν ἀνειπών, ἕτερος δὲ ὁ Θεὸν ἀποκαλέσας· εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτός. Εὐαγγελιστὴς ἱμοῦ καὶ Λόγον αὐτὸν ἐδίδαξεν, εἰπών· Καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὃ δ' αὐτὸς καὶ φῶς αὐτὸν ὠνόμασε. Διὰ τί οὖν μὴ κυρίως καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, μονογενῆ, καὶ ὅσα ἄλλα αὐτὸς ὁ δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ αὐτοῦ μεμαρτύρηκεν; Ὁ δὲ πάντα παρὲς, μόνον Λόγον αὐτὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ὑπάρχειν φησὶ. Καὶ προστίθῃσιν, ὡς ἄρα μόνον εἴη Λόγος. Ἐντεῦθεν δὲ καταπίπτει ἐπὶ τὴν τοῦ ἀνθρωπείου λόγου ὁμοιότητα, qui Verbum ipsum dixit, alius qui Deum nominavit,

✠ Ed. Paris., pag. 117

» Joan. i, 9, 14.

καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων, ταῦτόν ἂν τις δικαιοῦτα προτείνειεν. M. — Infra vulgo ἔγραψε et τοιανθῶς.

(20) Vulgo προστιθείς.

(21) Hæc om. codd.

(22) Vulgo ταύτην, Mp. ταύτων.

A « prie Verbum existit. » Et iterum : [R. XXXIX.] « Discat idecirco Dei Verbum advenisse, non Verbum quidem catachrestice denominatum, ut illi aiunt, sed Verbum verissime existens. » Et iterum. [R. XLII coll. p. 55 B] « Ut jam sæpius a me positum est, nihil erat aliud quam Verbum. » Et rursus : « Priusquam descenderet, et de Virgine nasceretur, Verbum erat solum : nam quid ille aliud poterat, priusquam assumeret humanam carnem, qui descendit ad nos in novissimis diebus, » ut ipse loquitur? Et, « Illud quod de Virgine nascebatur, nihil erat præter Verbum. » Hæc affirmanti Marcello, talem quamdam interrogatunculam proponere non absurdum fuerit : Et undenam nobis, o bonæ ✠ tu, hoc ipsum nihil aliud et B solum proponis? Illud certe : *In principio erat Verbum*, accurate novimus. Sed non illud solum, sed quid quæso? Nimirum : et *Deus erat Verbum*, et *lux erat illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum* : et erat *unigenitus Filius*». Et quæ præter ista alia referuntur nomina. At quod Verbum erat solum, neque quidquam præter Verbum, nemo hominum dictum esse potest demonstrare. Unde audax ergo illud additamentum, *solum*. Cur non potius Filium quis appellet eum solum, neque quidquam præter Filium? Cur non Deum, neque quidquam præter Deum? Cur non mundi lucem, neque quidquam præter lucem? Cur non vitam, neque quidquam præter vitam? Quomodo etiam in cæteris, nec immerito loqui nobis licet. Sed quemadmodum is qui ista dixerit errare graviter vincetur (quandoquidem is qui unus est et Dei Filius, hisce omnibus nominibus appelletur, nec hisce tantum, sed aliis multis præter ista et hisce magis divinis forsitan, prout diversimodo divinam ipsius potestatem et virtutem apprehendimus). Ita quoque et eum qui Verbum illum solum appellaverit, neque aliud quidquam præter Verbum, omnino falli necesse est et errare. Cum enim Joannes evangelista solus ipsum appellet *Verbum*, neque Verbum solum, sed multis aliis nominibus designet; cumque Ipse se *Servator*, *lucem* nominet, et *veritatem*, et *vitam*, et *unigenitum*, et *Filium*, nusquam vero Verbum : quomodo non absurdum fuerit nihil quidem eorum allegare, quibus se ipse insignivit? neque dicere ipsum ita ab illis vocatum, et nullo alio nomine; insistere autem in voce illa, Verbum, quod de ipso usurpavit evangelista, et constanter affirmare, nihil eum esse aliud præter Verbum? Imo vero, inquit, proprie atque verissime erat Deus Verbum, nam non erat ille alius, sed idem atque unus evangelista : simul et Ver-

(23) Ἐπιμενὼν αὐτὸς αὐτόν. Divide, male conjuncta, ἐπὶ μὲν ὧν αὐτός. M. — [Sic et codd.]

(24) Ὑπάρχειν θεός. Lege ὑπῆρχε θεός. Marcellus vult hoc dicere, statim, lege, διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ. M.

bum esse ipsum nos docuit : *Et Deus erat Verbum*, et lucem idem eundem nominavit. Quorsum igitur non proprie atque vere Filium unigenitum, et si quibus aliis nominibus se Servator et Dominus evangelistæ nominavit, eum vocat? Sed omnibus omissis, et insuperabilis, solum eum Verbum proprie atque vere exstare docet, adjecto hoc etiam insuper, quod tantummodo Verbum est : ubi etiam ad humani verbi similitudinem se demittit.

✠ CAP. XI.

Quod eum aliquando prolatitium Dei Verbum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in hominibus solet fieri, atque immanens.

Lucem ubi illum nominatum audit, non quidem aberrat ad corporalem lucem, neque similem eum affirmat solari lumini, at Verbum ubi legerit, significativum eum imaginatur, et humano verbo simile, adeo ut nunc affirmet, eum in Deo conquiscescere, nunc extra Deum egredi dicat, atque ita et extra eum, et in eo consistere, ad modum quo nostrum verbum solet, quod intus residere et ore proferri intelligitur. Totidem vero verbis ita loquitur : [R. LVI, coll. p. 40 B, 114 D] « Omnia quæcunque Pater loquitur, ea omnia ubique per Verbum suum videtur loqui, quod et e nobismet ipsis manifestum est, ut magna parvis et divina humanis comparemus. Nam et nos ea quæ volumus, secundum nostrum posse, vel dicere, vel facere, per nostrum logon ea quidem facimus. » Rursus denum et ita loquitur : « Priusquam res omnes crearentur, quiescentia summa erat ejus quod in Deo exsistebat Verbi. » Addit autem : « Cum nihil prius esset præter solum Deum, at per Verbum erant omnia proditura, Verbum præcessit operatrice sua potestate. » Hæc cum de Verbo et hujuscemodi dixerat : audi jam, quemadmodum conatur Evangelii dictum interpretari. Scribit autem : [R. XLVI, coll. p. 36 D, 144 A] « Sed sanctus apostolus et discipulus ille Domini Joannes, dum nos in principio Evangelii sui docet, perspicue et exsertim, tanquam quod prius hominibus incognitum fuerat, omnipotentis Dei Verbum ita nominat. Ait autem : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud Verbum* ». Unico non contentus testimonio, hic Verbi significat æternitatem. » Ait iterum : [R. XLVII, coll. p. 37 A] « Sed tribus continuis testimoniis usus, verbi significat æternitatem. » Item annectit, ut, ubi dixit in principio erat Verbum, ostenderet potestate apud Patrem Verbum exstitisse. Est enim rerum omnium existentium principium Pater Deus, e quo sunt omnia. » In illo autem : *Et Verbum illud erat apud Deum*, ✠ operatione insinuat apud Deum exstitisse Verbum. Omnia enim per ipsum facta

A

ΚΕΦ. ΙΑ΄.

Ὅτι ποτὲ μὲν αὐτὸν προφορικῶν τοῦ Θεοῦ λόγον, ποτὲ δὲ ἐνδιάθετον ὁμολῶς τῷ ἐν ἀνθρώποις ἔπραττε.

Καὶ ὥς μὲν αὐτὸν ἀκούων, οὐκ ἐκπίπτει ἐπὶ τὸ σωματικὸν φῶς, οὐδ' ὅμοιον αὐτὸν εἶναι φησι τῷ ἡλίῳ φέγγει, ἐπὶ δὲ τοῦ Λόγου σημαντικὸν αὐτὸν διῶσι, καὶ ὅμοιον τῷ ἀνθρωπίνῳ· ὥς ποτὲ μὲν λέγειν αὐτὸν ἡσυχάζειν ἐν (25) τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲ προελθῆναι τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς γίνεσθαι αὐτοῦ, καθ' ὁμοιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου, τοῦ τε ἐνδιάθετου καλουμένου, καὶ τοῦ κατὰ (26) προφορὰν διὰ φωνῆς ἐξακουμένου. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι· « Πάντα γὰρ ὅσα ὁ Πατὴρ λέγει, ταῦτα πανταχοῦ διὰ τοῦ Λόγου λέγων φαίνεται. Τοῦτο δὲ δῆλόν ἐστι καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὅσα (27) καὶ μικρὰ τοῖς μεγάλῳ· καὶ θεοὶς ἀπεικάσαι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ πάντα, ὅσα ἐν θέλωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν λέγειν τε καὶ ποιεῖν, (28) τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν λόγῳ. » Καὶ αὖθις ταῦτά φησιν· « Πρὸ γὰρ τῆς δημιουργίας ἀπάσης, ἡσυχία τις ἦν, ὥς εἰκὸς, ὅντος ἐν τῷ Θεῷ Λόγου. » Εἰτ' ἐπιφέρει· « Οὐδενὸς γὰρ ὄντος πρότερον ἢ Θεοῦ μόνου, ἐ πάντων δὲ διὰ τοῦ Λόγου γίνεσθαι μελλόντων, ἐ προῆλθεν ὁ Λόγος δραστικῇ ἐνεργείᾳ. » Τοσαῦτα περὶ τοῦ Λόγου εἰπὼν, τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν ἐπάκουσον, ὅπως περᾶται διερμηνεύειν, ἴδε γράφιον· « Ὁ δὲ ἱερὸς ἀπόστολός τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαβρῆδην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνοοῦμενον ἐν ἀνθρώποις ἐ πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἔφη· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Οὐ μὴ μαρτυρεῖ χρώμενος, τὴν αἰδιότητα σημαίνει τοῦ Λόγου. » Καὶ πάλιν φησί· « Τρισὶν ἐπαλλήλοις μαρτυρίαις χρώμενος, τὴν αἰδιότητα τοῦ Λόγου δεικνύναι βούλεται. » Καὶ αὖθις ἐπιλέγει· « Ἐν ἐν μὲν τῷ φῆσαι, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, δείξῃ (29) ἐ δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι τὸν Λόγον. Ἀρχὴ γὰρ ἐ πάντων τῶν γεγόντων ὁ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Ἐν δὲ τῷ· *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*, ἐνεργεῖα πρὸς τὸν Θεόν εἶναι τὸν Λόγον. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· ἐν δὲ τῷ (30) *Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον* εἰρηκεῖναι, μὴ διαιρεῖν τὴν θεότητα, ἐπειδὴ ὁ Λόγος τε ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Λόγῳ. *Ἐν ἡμοῖ γάρ, φησιν, ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ*. Διὰ τοσούτων Μάρ-

B

C

D

✠ Ed. Paris., pag. 118, 119.

¹ Joan. i, 1.

(25) Vulgo ἐπὶ.

(26) Προφορὰν τῆς φωνῆς. Alius codex recte, τῆς διὰ φωνῆς. [Delevi cum cod. τῆς post. προφ.] M.

(27) Vulgo καὶ μικρά.

(28) Τῷ ἡμετέρῳ ποιούμεν. Adde, καὶ λέγομεν λόγῳ. M.

(29) Δυνάμει ἐν τῷ Πατρὶ. Sic legendum [sic et cod.]; supra vulgo ἐπαλλήλαις]. Ἐν δὲ τῷ, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον. M.

(30) Vulgo Θεῷ, at cf. p. 37 A. Mp. ἴσ. καὶ Θεόν.

καλλος τὴν ὑπόστασιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀκριβῶν, τὸν θεῖον εὐαγγελιστὴν τῆς ἑαυτοῦ κακοδοξίας μαρτύρεται, ὡς οὐδὲν ἕτερον αὐτὸν ἐπιστάμενον ἢ Λόγον, ποτὲ μὲν ἐνεργοῦντα, ἄλλοτε δὲ ἡσυχάζοντα ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οἱ δὲν ἕτερον ὄντα ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν.

hæreticæ pravæque opinionis citat evangelistam, quasi nihil aliud ille voluisset intelligi, quam Verbum, nunc operativum, quiescens alias in Deo, nec quidquam aliud existens quam Deum.

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅτι μὴ, ὡς ἐδόκει Μαρκελλῷ, ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεολογίαν ἐξέθετο.

Καίτοι ὁ μέγας εὐαγγελιστής, ἕμια καὶ θεολόγος, τρίτον ἐν ταῦτῃ μνημονεύσας τοῦ Λόγου, οὐδ' ἀπαξ εἰρηκεν αὐτὸν Θεοῦ Λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἀλλ' ἀρίστως, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἡμῖν καταλειπὸν ζητεῖν ὅποιος ἦν ὁ Λόγος. Καὶ πάλιν, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, εἶπε, ὁμιλῶντες εἰπεῖν, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, οὐχί, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος, ἔφη, ἵνα μὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειάν τινα, σημαντικὴν τινος ἢ ποιητικὴν εἶναι αὐτὸν ὑπολάβοιμεν. Ὁ δὲ Μάρκελλος, οἰηθεὶς ἄθδιον εἶναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τοῦτ' ἐστὶν ἀγέννητον, πολλὰκις ὥρिसατο, οὐ συνορῶν, ὅτι, εἰ μὲν ἕτερον τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον φάσκει, δύο ἔσται ἀθδία, ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔτ' ἔσται ἀρχὴ μία· εἰ δὲ ἐν λέγοιτο ἀθδιον, τὸν αὐτὸν ὀριζόμενος εἶναι τὸν Θεόν τῷ Λόγῳ, γυμνὸν τὸν Σαβέλλιον ὁμολογήσει, υἱοπάτορα τὸν ἕνα, κατ' αὐτὸν ἔκλεινον, εἰσάγων. Ἔσται οὖν ὁ Πατὴρ αὐτῷ γεννηθεὶς καὶ (31) παθὼν καὶ αὐτὸς ἔσται ὁ εὐχόμενος ἑαυτῷ, καὶ ἀπεστέλλεται λέγων ὑφ' ἑαυτοῦ, καὶ Υἱὸν ἑαυτοῦ, καὶ μονογενῆ, οὐκ ἐπαληθεύων, σὺν εἰρωνεῖα δὲ καταφευδόμενος. Καὶ τίς ἂν ἕτερος τοῦτου (32) δυσσεβέστερος γένοιτ' ἂν λόγος; Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς γέρε ἴδωμεν, ὅποιον ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λόγον εὐαγγελίζεται, φάσκων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος; καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Verbum evangelista enuntiet, ubi loquitur, In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ποσαχῶς τὸ σημαίνονμενον ἐκ τῆς τοῦ Λόγου φωνῆς νοεῖται.

Ἡ μὲν οὖν τὸν λόγον δηλοῦσα λέξις, δι' Ἑλληνικῆς γλώττης προσηνεγμένη, πολὺσημον ὑποβάλλει τὴν ἐξ αὐτῆς θεωρίαν. α' (33)· Κέκληται γὰρ [ὁ] λόγος καὶ ὁ ἐν τῇ λογικῇ ψυχῇ καταβεβλημένος, καθ' ὃν τὸ λογίζεσθαι ἡμῖν πάρεστι. β'. Καὶ παρὰ τοῦτον ἕτερος, ὁ διὰ γλώττης καὶ φωνῆς ἐν ἄνθρωπῳ σημαίνων τι. γ'. Καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ὁ διὰ γραφῆς τῷ γραφεῖ συνεταγμένος. δ'. Ἢδὲ δὲ λόγον εἰσὼθαμεν καλεῖν καὶ τὸν σπερματικὸν ἢ φυτικόν, καθ' ὃν δυνάμει τὰ μηδέπω φύντα ἐναπόκειται τοῖς σπέρμασι μέλλοντα, ὅσον οὕτω τῆς ἐνεργείας εἰς φῶς προίεναι. ε'. Καὶ παρὰ ταῦτα ἐτέρως εἰσὼθαι οὐνομάζειν λόγον τὸν ἐπιστημονικὸν τέχνης τινὸς ἢ ἐπιστήμης, καὶ πάν-

✠ Ed. Paris., pag. 120.

✠ ibid. 3. ✠ Joan. xiv, 10. ✠ Joan. i, 1. ✠ ibid. ✠ ibid.

(31) Vulgo πάσχων.

(32) Vulgo γένοιτ' ἂν δυσσεβ.

A sunt, et sine ipso factum est nihil³³. In eoque dicitur, et Deus erat Verbum, non dividit deitatem, quoniam in ipso erat Verbum, et ipse erat in Verbo. In me enim, inquit, Pater, et ego in Patre³². Marcellus per hæc tot et tanta substantiam unigeniti Dei Filii tollens testem suæ

CAP. XII.

Quod non, ut Marcello videbatur, theologiam de Filio evangelista proposuit.

Magnus enimvero evangelista simul et theologus, ter cum Verbi mentionem hoc in loco faciat, ne semel quidem appellat eum Dei Verbum. Non utique dixit, In principio erat Verbum Dei: sed tantum indefinite, In principio erat Verbum³¹. Nobis reliquit disquirere cujusmodi illud erat Verbum. Rursus ubi dixit, et Verbum erat apud Deum³², potuit dixisse, et Verbum Dei erat apud Deum; sed, et Deus, inquit, erat Verbum³³; non, et Verbum Dei erat Deus, ne nos existimaremus Verbum illud Dei, operationis significantivum esse. Sed Marcellus, cum opinaretur æternum esse ipsum Dei Verbum, hoc est ingenuum, ita prorsus eum definiit: minime advertens, quod si Verbum diversum quid a Deo statuat, duo futura sint æterna: hoc est Deus et Verbum; nec principium hoc pacto statueretur unicum. Quod si unicum dicatur æternum, atque illud ipsum definiat esse Deum cum suo Verbo, nudum prorsus Sabellium constabitur se, qui, ut ille fecit, unum Filio Patrem et unicum conflavit. Secundum ergo ipsum, erit Pater genitus; et passus: ipse semetipso, et Filium sui ipsius: atque ita simulatore se non revera, sed mentitus, fatebitur unigenitum. Quid hoc sermone magis impium excogitari poterit? Nos autem, age, consideremus ✠ quale nobis Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus

CAP. XIII.

Quot modis intelligatur, quod voce Verbi significatur.

Vox illa λόγος, Græca certe lingua si proferatur, variam a se suppeditat significationem. Vocatur logos, id quod disponitur in anima rationali: unde contingit ratiocinari. Est et logos secundo, quod significat aliquid, per linguam et vocem articulatam. Tertio, quod descripsit, et scribendo scriptor deposuit. Solemus et logon appellare seminalem et nascentem facultatem. Secundum quem dicuntur potestate esse, in seminibus illa, quæ nondum enata sunt, sed deinceps actu proditura sunt in lucem. Adhuc et alio modo, solemus logon usurpare, pro intellectiva artis alicujus aut scientiæ facultate, quodque omnium et singulorum istiusmo

(33) Sic codd., qui om. sequens ὁ, hic et infra addunt numeros onis-o δ'.

di theorematum comprehensivum est, veluti medicum, architectonicum, geometricum.

CAP. XIV.

Qualiter exponenda sit evangelica de Verbo doctrina.

Quocirca cum logos ita diversimode intelligatur, et ab evangelista, indefinite dictum sit, *In principio erat Verbum, et Verbum illud erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, animadvertendus hic usus est, et dignoscendus vocis illius logi, novus et peregrinus usus, quem, præter illos quos commemoravimus, evangelista tradidit indefinite loquens Verbum: adiciens autem peregrinum et inexpectatum illius vocis sensum, ad vim et virtutem propriam ejus adaptatum in eo quod addit, *Et Deus erat Logos*. Quasi diceret: Nollito existimare, hoc inter eas esse quæ sunt ad aliquid, ut logos qui in anima est, aut logos qui per vocem percipitur, quive seminibus inest corporalibus, ✱ aut consistit in theorematibus mathematicis. Hi omnes logos, cum sint ad aliquid, in alia et diversa præexistente substantia intelliguntur: at Deus logos, non altero indiget præexistente: ut in ipso sit et subsistat: sed per se vivens est et subsistens, veluti qui Deus sit. Deus enim erat Logos. Cum vero Deum illum dictum audias, ne accipias dictum, quasi sine principio ingentum, quem admodum Patrem. Disce autem quod ita in principio erat iste Deus, Logos. Quodnam vero ipsius intendat principium, manifestat in sequentibus: non inquit, aut Verbum erat ille Deus, cum adjectione articuli: ut ne illum esse, qui est super omnia, desiniret. Verum ne dixit, *In Deo*, ne ad humanam deiciat eum similitudinem; sed, et Verbum, ait, *erat apud Deum*. Nam si protulisset, Et Verbum illud erat, in Deo, veluti quoddam accidens in subjecto, aut tanquam aliud in alio, compositum ita Deum substituisset substernens illum veluti subiectam sine logō, et logon substantiæ velut accidens. In qua opinione cum Marcellus esset, Patrem atque Filium in idem cogit, substantiam appellans Patrem, Filium vero in ipso existentem, accidens. Ita Deum qui concesserit sine logō, impio se atque blasphemio dogmati implicabit, cum admittat ille Deum alioquin, utpote qui logon in se habeat tanquam accidens: non autem sit ipse logos. Cum omnino fatendum sit divinum, ineffabilem, bonum, simplicem, incompositum, uniformem, supra omnia esse ipsum Deum: ipsum, inquam, autόλογον, αυτοσοφίαν, αυτοφώς, αυτοζωήν, αυτόκαλον, αυτόάγαθον, aut si quid hisce nominibus majus et præstantius excogitari queat. Imo vero potius quod excedat mentem omnem, superet omnem cogitationem et disquisitionem ani-

των των τοιωνδε θεωρημάτων καταληπτικόν, οἷον ιατρικόν, ἡ ἀρχιτεκτονικόν, ἡ γεωμετρικόν λόγον.

ΚΕΦ. ΙΔ'.

Ὅπως χρή διαρρηγεῖν τὴν εὐαγγελικὴν περὶ τοῦ Λόγου διδασκαλίαν

Διαφόρων τοίνυν τρόπων παρισταμένων ἐκ τῆς τοῦ λόγου φωνῆς, τοῦ τε εὐαγγελιστοῦ ἀπολύτως εἰρηκότος, Ἐρ ἀρχὴ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, προσήκει τὸν νοῦν (34) ἐπιστήσαντα καταμαθεῖν, ὡς ξένον τι χρέμα λόγου παρὰ τὰ ἐγνωσμένα ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ τοῦ παρόντος παραδίδωσιν, ἀπολύτως μὲν εἰπὼν Λόγον, προσθεὶς δὲ τὸ ξένον καὶ παράδοξον τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ δυνάμειος ἐν τῷ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Μὴ γὰρ τῶν πρὸς τι, φησί, νόμιζε εἶναι καὶ τοῦτον, ὡς τὸν ἐν ψυχῇ λόγον, ἢ ὡς τὸν διὰ φωνῆς ἀκούομενον, ἢ ὡς τὸν ἐν σωματικαῖς ὄντα σπέρμασιν, ἢ ὡς τὸν ἐν μαθηματικοῖς ὑφεστῶτα θεωρήμασιν. Οὗτοι γὰρ πάντας, τῶν πρὸς τι ὄντας, ἐν ἑτέρα προϋποκειμένη νοοῦνται οὐσίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐχ ἑτέρου δέσται τοῦ προϋποκειμένου, ἴν' ἐν αὐτῷ γενόμενος (35) ὑποστή· καθ' αὐτὸν δὲ ἔστι ζῶν, καὶ ὑφεστὼς, ἅτε Θεὸς ὢν· Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος· Θεὸν δὲ αὐτὸν ἀκούων, φησί, μὴ ἀναρχον καὶ ἀγέννητον, ὁμοίως τῷ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ αὐτὸν εἶναι ὑπολάβης, μάθῃς δὲ, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν οὗτος ὁ Θεὸς Λόγος. Τίνα δ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ὑφίσταται, διασαφὲς ἔστι, οὐκ εἰπὼν, Καὶ ὁ Λόγος ἦν ὁ Θεός, μετὰ τῆς τοῦ ἀρθρου προθέκης, ἵνα μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐπὶ πάντων ὀρίσῃται, ἀλλ' οὐδ', ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ καταβάλῃ ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὁμοίωσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἔφη. Εἰ γὰρ εἰρήκει, καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκός, καὶ ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ δοῦς, σύνθετον ὥσπερ εἰσῆγε τὸν Θεὸν οὐσίαν αὐτὸν ὑποτιθέμενος δόξα λόγου, συμβεβηκός δὲ τῇ οὐσίᾳ τὸν λόγον. Ὅπερ οἰηθεὶς Μάρκελλος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνάγει, τὴν (36) μὲν οὐσίαν καλῶν τὸν Πατέρα, τὸν δ' ἐν αὐτῷ Λόγον, τὸν Υἱόν· οὐ λογισάμενος, ὡς ὁ τῷτο διδοῦς, τὸν Θεὸν ἀνευ λόγου ὑποθέμενος, ἀθέω καὶ δυσσεβεὶ περιπέσει ἂν ὀδγματι Θεὸν ἄλογον παραδεχόμενος, ἔχοντα μὲν λόγον ὡς (37) συμβεβηκότα ἐν αὐτῷ, οὐ μὴν αὐτὸν ὄντα λόγον· δέον, ἐν τι θεῷ, ἀρρήτον, ἀγαθόν, ἀπλόον, ἀσύνητον, μονοειδές, τὸ ἐπέκεινα τῶν ὄλων ὁμολογεῖν, (38) αὐτόθεον, αὐτονοῦν, αὐτολόγον, αὐτοσοφίαν, αὐτόφως, αὐτοζωήν, αὐτόκαλον, αὐτόαγαθον ὄντα, καὶ τούτων (39) ὅτι ἐν τις κρείττον ἐπινοήσῃ, μᾶλλον δ' ὑπὲρ πάντα νοῦν, καὶ πάσης ἐπέκεινα διανοίας τε καὶ ἐνθυμήσεως. Τὸν δὲ τούτου μονογενῆ Υἱόν, ὡς ἂν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ φύντα, πάντῃ τε καὶ κατὰ πάντα ὁμοιοτάτον ὄντα τῷ γεγεννηκότῃ, καὶ αὐ-

✱ Ed. Paris. pag. 121.

(34) Vulgo καταστήσαντα et mox εἰπὼν λόγος.

(35) Vulgo ὑπόστη. Mox, loco αὐτός in corr. γρ. οὗτος, et ita codd.

(36) Vulgo μὲν οὐσίαν καλῶν μὲν.

(37) Μρ. Ισ. συμβεβηκότι.

(38) Αὐτὸν οὖν. Forte αὐτὸ ὄν. M. — Vulgo αὐτὸν θεὸν αὐτὸν οὖν corr. R.

(39) Ὅτι ἄρ τις. Forte εἴ τι ἂν τις. M. — Mox vulgo ἄμουντά τῇν.

τὸν Θεόν, καὶ νοῦν, καὶ λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ζωὴν, καὶ φῶς εἶναι, αὐτοῦ τε τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰκόνα· οὐκ αὐτὸν ὄντα τὸν Πατέρα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πατρὸς μονογενῆ Υἱόν· οὐδ' αὐτὸν ὄντα τὴν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον, ἀλλὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα καὶ ἀρχὴν ἐπιγραφόμενον τὸν γεγεννηκότα. Εἰ δέ, τοῦτοις ἀντιλέγων Μάρκελλος ταῦτ' ἐν εἶναι (40) φάσκει τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον ἀσύνητον καὶ ἀπλοῦν τὸν Θεὸν ὀριζόμενος, ὥρα (41) μήτε Πατέρα μήτε Υἱὸν ὁμολογεῖν αὐτὸν, ἀντικρὺς δὲ τὸν Ἰουδαῖον προβάλλεσθαι, ἡ τὸν Σαβέλλιον εἰσάγειν, Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸν αὐτὸν εἶναι φάσκοντα· ὥστε κατ' αὐτὸν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἴσον εἶναι τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Θεός, καὶ τὸ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἴσον εἶναι τῷ, καὶ ὁ Θεός ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τρίτον ταῦτ' ἐν εἶναι τῷ, καὶ Θεός ἦν ὁ Θεός, ἀ (42) δὴ πρὸς τῷ ἀσυναρτήτῳ καὶ παραλογώτατ' εἰη ἂν. Πῶς δὲ καὶ τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο χώραν ἔξει, ἐνὸς ὄντος τοῦ ὑποκειμένου; Οὐ γὰρ «ὅτι αὐτοῦ» φησὶν, οὐδ' «ἐξ αὐτοῦ» τὰ πάντα γεγεννησθαι, ἀλλὰ «δι' αὐτοῦ». Ἡ δὲ «διὰ» πρόθεσις τὸ ὑπηρετικὸν σημαίνει· ὡς ὁ αὐτοῦς εὐαγγελιστὴς προῦν ἐξῆς παρίστανει λέγων, ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο· ὡς γὰρ ὁ νόμος, οὐκ ὢν ἀνθρώπινος, οὐδ' (43) αὐτοῦ Μωσέως ὑπάρχων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, Μωσὴς διὰκονον καὶ ὑπηρετήν ἐπεγράφατο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐκδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηταί, ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, οὕτω καὶ ἡ χάρις δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς αὐτὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ κατεργασμένου. Ὡσαύτως οὖν εἰρηταί καὶ τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· (44) ἐτέρου μὲν πεποιηκότος, αὐτοῦ δὲ διακονησαμένου· ὥστ' ἕτερον ζητεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων, τὸν διὰ τοῦ θεολογουμένου τὰ πάντα ὑποστησάμενον. Καὶ τίς ἂν γένοιτο οὗτος; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι εἰπεῖν. Ὡν οὕτως ἐχόντων, ὁμολογεῖν ἀνάγκη τὸν θεολογούμενον ὑπὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ μὴ τὸν ἐπὶ πάντων εἶναι Θεόν, μὴδ' αὐτὸν τὸν Πατέρα, τὸν δὲ τοῦτο μονογενῆ Υἱόν, οὐ συμβεβηκότα τῷ Πατρί, οὐδ', ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ἐν αὐτῷ ὄντα, οὐδὲ ἐν καὶ ταῦτ' ἐν τῷ Θεῷ ὄντα, Υἱὸν δ' ἀληθῶς ὄντα, ζῶντα καὶ ὑφεστώτα ἐν ἀρχῇ τε ὄντα, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Θεὸν ὄντα, δι' οὗ τὰ πάντα δημιουργεῖ. Ὡς ὁρθῶς (45) ἂν τινα ἐπὶ τὸ σαφέστερον μεταλαμβάνοντα φάναι ἀντὶ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱός», καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ, «καὶ ὁ Υἱός ἦν πρὸς τὸν Πατέρα», καὶ ἀντὶ τοῦ, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος, τὸ, «καὶ Θεός ἦν ὁ Υἱός». Οὕτω δ' ἂν ἀρμόσει καὶ τὸ ἐξῆς ἐπαγόμενον· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ, ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Εἰκότως τοιγαροῦν ὁ θεὸς εὐαγγελιστὴς (46) ἐν ἀρχῇ αὐτὸν ἔφη, δοὺς αὐτῷ ἀρχὴν, ὅλην δὲ ὅτι τὴν γέν-

A mi. Hujus autem Filium unigenitum, veluti Patris imaginem, ex ipso orium, omnino et per omnia quam simillimum genitori suo, et ipsum quod credit Deum, et mentem, et λόγον, et sapientiam, et vitam, et lucem, illius pulchri imaginem atque boni : non tamen ipsummet genitorem, sed Patris sui Filium unigenitum, non ipsum quidem unigenitum, et imprincipiatum : sed ex illo ortum, sic ut principium sui ascribat Patri. Quod si hisce contradicendo Marcellus, idem esse per omnia dixerit illum Deum, et illud & in eo Verbum Deum incompositum definitus atque simplicem ; videat ne vel Patrem vel Filium eum agnoscat : sed Judæum se prodatur, aut cum Sabellio inducat Patrem eundem plane atque Filium. Ut puta cum idem sonet apud illum, *In principio erat Verbum*, ac illud, *In principio erat Deus*. Et illud, *Et Verbum erat apud Deum*, æquivalet illi, *Et Deus erat apud Deum*. Et illud tertium non sit aliud quam, *Et Deus erat Deus*. Quæ præterea quod cohæreant minus, ab omni ratione sunt alienissima. Nam quonam pacto locum habere poterit illud, *Omnia per ipsum facta sunt*, cum unicuique sit suppositum ? et Scriptura doceat, non « ab illo » nedom « ex illo, » sed « per illum » omnia fuisse facta ? Et illa præpositio *per* ministræ quid significet, quemadmodum in sequentibus docet evangelista, inquit, *Lex per Moysen data est : gratia et veritas per Jesum Christum facta est* *. Quemadmodum enim lex, non illa hominum vel Moysis existens, sed Dei, cui minister et servus subministrabat Moyses, ut illa ad homines promulgaretur : atque ideo dictum est, *Lex per Moysen data fuit*. Ita quoque et gratia data est, quod per Christum Pater eam operatur. Atque ad istum modum dicitur, *Omnia per illum facta sunt* : utpote ab altero producta, cui alteri operaturus hic subministrat : ut querendus sit a nobis creator alius universorum, qui dicitur a theologo creasse omnia. Is autem ecquis alius esse poterat ? certe nemo dixerit. Quæ cum ita sint, fati nos oportet eum qui ab evangelista deificatur, non esse Deum illum super omnia, neque Patrem, sed illius Filium unigenitum : non cum Patre pari passu ambulantiem : nec tanquam in supposito existentem unico : non unum atque eundem cum Deo, sed Filium vere existentem, vivum subsistentem : in principio qui erat : et apud Deum erat, et Deus erat : per quem condit universa. Ut clarius transposita hæc proferre quis possit, pro illo, *In principio erat Verbum*, « In principio erat Filius, » et pro illo, *Et Verbum erat apud Deum*, « et Filius erat apud Patrem, » et pro illo, *Et Deus erat Verbum*, « et Deus erat Filius. » Ita enim congrue cohærebit quod adjicitur in sequentibus : *Omnia enim*

* Ed. Paris., pag. 122.

* Joan. i, 17.

(40) Vulgo φάσκου.

(41) In corr. ὥρα.

(42) Vulgo ἐξ.

(43) Vulgo αὐτοῦ τοῦ.

(44) Ἐτέρου μὲν πεποιηκότος. directissime ari-

nizat, cum Filium tantummodo διάκονον in creatione supponat : ut Moysen in legis promulgatione. M.

(45) Vulgo ἀρμόσει.

(46) Ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ, ἔφη. Legend. αὐτὸν εἶναι ἔφη. M. — [Correxi locum ex cold.

per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Quocirca recte illum Evangelista in principio fuisse, principium illi concedens, hoc est generationem de Patre : nam quodcumque de quoquam progignitur, genitorem sui principium habet. At non perinde ita intulit, *Et verbum illud erat in Deo*, sed, *et Verbum erat apud Deum*, ita docens : nempe genitum quemvis, et Patrem suum sui principium habentem, non longe a suo Patre semotum, non sejunctum longe ab illo recessisse ; sed adesse illi et cum illo esse. Quod et ipsi docuit in Proverbiis, ubi, ut prius allegatum est, dixit : *Ante omnes colles gignit me* ⁴⁸. Cui sic adjunxit, *Cum hominem appareret, præsto illi aderam* ⁴⁹. Atque ita quidem Verbum, hoc est unigenitus Filius, erat apud suum Patrem Deum, præsens, astans, assistens semper et ubique, quod quidem insinuat, ita inquit, *Et Verbum erat apud Deum*. Quandoquidem vero congruerat intelligere, qualem tunc obtinebat dignitatem, necessario adjunxit illud, *Et Deus erat Verbum*. Qui enim aliter fieri poterat, quin esset ille Deus, qui ex uno solo ingenito Deo genitus erat ? Nam si « quod de carne nascitur, caro est » et quod nascitur de spiritu, spiritus est, quemadmodum doctrina Servatoris habet ¹, certe consequens est, ut quod de Deo gignitur, Deus sit. Quocirca « et Verbum erat Deus : » Deus factor et conditor omnium. Quod intimabat ipse Evangelista insequentibus statim, *Omnia per illum facta sunt*. Lex ergo illa Moysis, pædagogus ad instar quæ fuit, in Cosmopœia Deum omnium conditorem inducens, elementa nobis quædam divini cultus et institutiones tradens, ait, *In principio creavit Deus cælum et terram* ², etc. Quibus populum Judeorum erudire is volebat, ut mundum esse conditum arbitrarentur, ne creaturam aliter pro creatore colerent. Quomodo vero Deus, et per quem ista condidit universa, nondum Moyses alumnos suos informabat. Gratia vero et veritas per Jesum Christum, mysterium illud annuntians, quod ille silentio obvolverat, initium auspiciatus Ecclesiæ Dei, novæ cujusdam atque mysticæ doctrinæ : unde apud omnes, ut exaudiri possit, enuntiat illud, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud Verbum. Et omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil* ³. Ad quæ accedunt illa : *Quod factum est, in illo vita fuit, et vita erat lux hominum, et lumen in tenebris affulgebat* ⁴ : et quæ sequuntur ; quibus Filium Dei, et divinæ lucis prærogativam, et vitæ in illo præstantiam docet ; qualiter etiam quæ per Moysen dicta sunt omnia, et quæ illa etiam superant, sunt producta. Cum istorum nihil intelligeret Marcellus, interdum de-

νησιν τὴν (47) ἐκ τοῦ Πατρὸς· πᾶν γὰρ τὸ ἐκ τινος γεννηθὲν ἀρχὴν ἔχει τὸν γεγεννηκότα. Οὐ μὴν ἐβ' ὁμοίως ἐπήγαγε τὸ, *Καὶ ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ*, ἀλλὰ, πρὸς τὸν Θεὸν ἦν ὁ Λόγος, διδάσκων τὸν γεννηθέντα καὶ ἀρχὴν τὸν Πατέρα κτησάμενον μὴ μακρὰν που εἶναι τοῦ Πατρὸς, μὴδὲ ἀπασχοινίσθαι καὶ πόρρω που ἀφεστάναι αὐτοῦ, ἀλλὰ παρῆναι αὐτῷ, καὶ σὺν αὐτῷ εἶναι· Ὅ δὲ καὶ ἐν Παροιμίαις ἐδίδασκε πρότερον φήσας, *Πρὸ δὲ πάντων βουρῶν γεννῶ με*, ἔπειτα προσθεὶς, *Ἡρῶκα ἠτοίμαζε τὸν (48) οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ*. Οὕτως οὖν ὁ Λόγος, ὅθλον ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ἦν πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα τὸν Θεόν, συνὼν καὶ συμπαρίων αὐτῷ ἀεὶ καὶ πάντοτε· ὁ δὲ καὶ παρίστη λέγων· *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Ἐπεὶ δὲ ἐγγὴν ἡμᾶς γινώσκει καὶ ὅποιον ὑπῆρχεν ἀξιώματος, ἀναγκαίως συνῆψε τὸ, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλε Θεὸς εἶναι, ὁ ἐκ τοῦ ἐνδὸς καὶ μόνου ἀγεννῆτου Θεοῦ γενηθεὶς ; Εἰ γὰρ « τὸ γεγεννημένον ἐκ σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι, » κατὰ τὴν σωτήριον διδασκαλίαν, ἀκολούθως καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἂν εἴη. Αἰδ' « καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος »· καὶ Θεὸς πανηγυρικῶς καὶ δημιουργικῶς πάντων· Ὅ δὲ καὶ (49) αὐτὸ παρήστησεν ὁ εὐαγγελιστὴς λέξας τὸ *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο* ἐπισυνάψας. Ὁ μὲν οὖν παιδαγωγὸς νόμος διὰ Μωυσέως ἐν τῇ Κοσμοποιᾷ τὸν Θεὸν ποιητὴν τοῦ πάντος εἰσάγων, στοιχεῖά τε καὶ εἰσαγωγὰς θεοσεβείας παραδιδούς ἐδίδασκε λέγων· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*, καὶ τὰ τούτοις λέξας. Αἰ' ὦν τὸν Ἰουδαίων παιδαγωγῶν λαὸν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἡγεῖσθαι παρῆναι, « πρὸς τὸ μὴ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα σέβειν. » Ὅπως δὲ ὁ Θεὸς, καὶ διὰ τίνος τὰ σύμπαντα ἐδημιούργει, οὐκ ἔτι Μωυσὴς τοῖς ὑπ' αὐτὸν παρεδίδου· « ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ » τὸ σεσηγημένον ὑπὸ Μωυσέως μυστήριον εὐαγγελιζομένη καινότηρας (50) καὶ μυστικῆς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατήρξε διδασκαλίας, ἄντικρυς τοῖς πᾶσιν εἰς ἐξάκουστον βούσπα τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· καὶ τὸ, *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*· καὶ ἔτι τούτοις προσθεῖσα τὸ, *Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων*, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, δι' ὧν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ἐξαιρετὰ τοῦ Θεοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ζωῆς, ὅπως τε δι' αὐτοῦ τὰ ὑπὸ Μωυσέως εἰρημμένα πάντα καὶ τὰ ἐπὶ τούτων ἐπέκεινα, συνέστη παιδεύει. Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν Μάρκελλος εἰδώς, ποτὲ μὲν Ἰουδαίων, ποτὲ δὲ Σαβαλλίων ἀλίσκεται· κατὰ μὲν τὸν Ἰουδαῖον πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μὴδὲν εἶναι φάσκων πλὴν τοῦ Θεοῦ μόνου (51), πρὸ τῆς τοῦ κό-

* Ed. Paris., pag. 123, 124.

⁴⁸ Prov. viii, 25. ⁴⁹ ibid. 27. ¹ Joan. iii, 6. ² Gen. i, 1. ³ Joan. i, 1, 3. ⁴ ibid. 4, 5.

(47) Vulgo deest τοῦ.

(48) Vulgo ἀνθρώπων, et mox, οὕτωδ' οὖν, et mox, vulgo δ δὲ καί.

(49) Vulgo αὐτὸς παρίστησιν.

(50) Καὶ μυστικότερας, lege, Καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογούσης. Lege, ὁμολογούμενος. M.

(51) Vulgo τὰς Ἐκκλ. deest ; in corr. « deest ἐκκλησίας. »

σμου τῆς Ἐκκλησίας συστάσεως τὸν Πατέρα εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογούσης· κατὰ δὲ τὸν Σαβέλλιον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ἀποραινόμενος Υἱὸν καὶ Πατέρα· καὶ ποτε μὲν (52) αὐτὸν ἐνδιάθετον εἰσάγων Λόγον, ποτὲ δὲ προφορικόν. Εἰ γὰρ προσποιεῖται ταύτας μὴ παραδέχσθαι τὰς φωνὰς (53), πλὴν δὲ Λόγος τὴν ἐκ τοῦ ποτε μὲν ἔνδον αὐτὸν λέγειν ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλοτε δὲ δι' ἐνεργείας δραστητικῆς προΐναι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τε τῷ ἀνθρωπίνῳ ἀπεικάζει αὐτὸν λόγῳ· δ (54) γε μὴν θεὸς εὐαγγελιστὴς κατ' οὐδένα τῶν ἀποδοδεμένων τρόπων, Λόγον ὑπεστήσατο τὸν πρὸς αὐτοῦ θεολογούμενον, ἀλλ' οἷον ἔκπερε τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ νοεῖν, Λόγον μὲν ὄντα, καθ' ὃν πάντα λόγῳ συν-εστήσατο, καὶ χωρὶς Λόγου τῶν ὄντων οὐδὲν γέγονε· Θεὸν δὲ καὶ Μονογενῆ, καθ' ὃ μόνος ἀληθῶς ἦν Υἱὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· Υἱὸς γνήσιος ὄντως, καὶ ἀγαπητός, τῷ αὐτοῦ Πατρὶ κατὰ πάντα ἀφομοιούμενος· Διὸ καὶ Θεὸς ἦν ἀληθῶς, καθ' ὃ τὸ νοεῖν καὶ λογικὴν ταῖς κατ' εἰκόνα τὴν αὐτοῦ πεποιημέναις ψυχαῖς ἐναυγάσαν φέγγος. Διὸ οὐ πάντως αὐτὸν φῶς εἶναι φησιν, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπων. Ἦν γὰρ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἔφη. Οὕτω δὲ καὶ ζωὴ ὑπῆρχεν ἀληθῶς, καθ' ὃ πᾶσι τοῖς ζῶσι, τὸ τῆς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας (55), παρέχει νῆμα καὶ καθ' ἑκάστην δὲ ἐπίνοιαν τῶν ἐν αὐτῷ θεϊκῶν δυνάμεων παραστατικὰς εὐροὺς ἂν αὐτοῦ καὶ ἀληθεῖς ἐπινουμίας. Κατὰ πάντα γὰρ ἀληθεια ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃ δὲ παρίστηεν αὐτὸς λέγων (56)· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια.

liones ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes representantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso elocemur ubi ait : *Ego sum veritas* *.

ΚΕΦ. ΙΕ.

Τῶν αὐτοῦ Μαρκελλίου φωνῶν παραθέσεις, δι' ὧν ἠρνεῖτο τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σαφῶς, προφορικῶν Λόγον ἢ ἐνδιάθετον φάσκων εἶναι αὐτόν.

Ἄλλ' ὁ νέος συγγραφεὺς ταῦτα μὲν οὐτε συνήσιν, οὐτε οἶδεν, οὐδ' οἱ ἀγνοεῖ οἶδεν· ἃ δὲ καὶ εἰδέναι αὐχεῖ, ὅπως συνίστη. Φέρε πάλιν εἰτα ἀναλαβόντες ἀκούσωμεν, ὡς τῷ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν ἀπεικάζει λόγῳ, τῷ τε κατὰ διάνοιαν, καὶ τῷ κατὰ προφορὰν, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· Ἐτοῦτο δὲ βῆδον οἶμαι· τοῖς εὖ φρονούσι καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος καὶ ταπεινοῦ καθ' ἡμᾶς παραβεβηγματος γινώσκει· οὐδὲ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου λόγον δυνάμει καὶ ὑποστάσει· χωρίσαι τινὶ δυνατόν. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ ταῦτόν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ λόγος· καὶ οὐδὲν χωριζόμενος ἐτέρῳ· ἢ μόνῃ τῇ τῆς πράξεως ἐνεργείᾳ. Ἐν δὲ τούτοις τῷ προφορικῷ λόγῳ κέχρηται εἰκόνα· τῷ δὲ γε ἐν-διαθέτῳ ἐν οἷς ταῦτά φησιν· Ὁ γὰρ (57) δὲ ἐτέρας· ἐτοιμασίας, οἷον ὕλης, ἢ ἄλλης τινὸς ἀνθρωπίνης, ὃ Θεὸς ἔδειτο πρὸς ἡμετέρας, ἀλλὰ ταύτης τῆς· ἐν τῇ ἑαυτοῦ διανοίᾳ ἐτοιμασίας. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἦν χωρὶς λόγου καὶ τῆς προσοῦσης τῷ λόγῳ

* Ed. Paris., pag. 123.

* Joan. xiv, 6.

(52) Vulgo αὐτόν.

(53) Πλὴν δὲ Λόγος. Legendum forte, πλὴν δὲ, ἐκ τοῦ, λέγειν, ποτὲ μὲν ἔνδον αὐτὸν τὸν λόγον, ἐν τῷ Θεῷ, et tamen ad perficiendam sententiam deerit, simile quid, ἀλλοσκεται τοῦτο λέγων. M.

Aprehenditur judaizare, interdum transfugere ad Sabellium : ut judaizans ante mundi productionem, præter solum Deum docet nihil exstitisse. Cum Ecclesia ante mundi exortum, et Patrem agnoscat ante Filium. Sabellii partes agens, unum et eundem Patrem designat atque Filium. Interdum introducens Verbum immanens : aliquando prolatum et emanans. Certe videri vult has voces respicere. At enim quid aliud assignavit, cum Verbum illud intrus in Deo nunc affirmet : nunc per operatricem efficaciam prodire pronuntiet? unde et cum humano verbo componit illud. At enim divinus evangelista Verbum a se deificatum secundum nullum istorum modorum intelligendum proposuit. Sed ut par et æquum fuerat unigenitum Dei Filium intelligendo concipere,

B Verbum esse docuit, per quod omnia secundum suas rationes rationabiliter sunt constituta : sine quo nihil factum est eorum quæ sunt. Deum eum vocat, et unigenitum, propterea quod solus ille vere fuit Filius Dei; Dei, qui est super omnia Filios genuinus, Patri suo dilectus : per omnia suo Patri assimilatus : ut ideo vere Deus exstiterit, eo quod animis a se creatis ad imaginem suam intellectualem lucem rationalem irradiaverit : quocirca vocat lucem illum non rerum omnium, sed hominum tantummodo. Erat enim, ait, lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Ad hunc modum et vero exsistebat vita : eo quod omnibus viventibus de suo suppeditet. Atque ita invenire nobis licet appellationes ei vere attributas, quibus quæ illi insunt, divinæ virtutes representantur. Ubique autem et per omnia erat, veritas, Dei Filius erat, quod ab ipso elocemur ubi ait : *Ego sum veritas* *.

* CAP. XV.

C Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse Verbum nunc immanens, nunc emanans.

At novitius iste scriptor hæc neque intellexit, neque novit, neque illud novit quod hæc ignoret : quæ tamen non nescire se gloriatur, qualiter subsistunt. Ad eundem vero, reassumens juxta dicta sunt, audiamus ut illum assimilaverit humano verbo : cum quod cogitatione comprehenditur, tum quod profertur. Ita autem ait [R. LV coll. p. 59 D, 79 B, 114 D] : « Facile hoc opinor intelligentes, animo comprehensuri sunt, ab humanis, similitudine humani quidem illa et continenda. Nam neque possibile est equiquam, vel potestate et hypostasi separare verbum quod in hominibus est. Idem etenim unumque cum homine verbum suum existit : nequitiam ab homine separandum, nisi agendi sola actione. » Utiliter hic jam exemplo verbi prolatis : immanentis autem denuo, ubi ait [R. LIII coll. p. 40 A] : « Neque enim apparatura ulla alia, neque materia, vel hujusmodi indigebat Deus

(51) Vulgo μὲν.

(55) Vulgo παρέχειν νῆμα; cæterum cf. p. 122B7.

(56) Vulgo αὐτός.

(57) Vulgo δέ.

« humanæ facultatis ad mundi conditionem : sed so-
 « la illa quæ intus illi erat apud animum apparatu-
 « ra. Cum vero non posset fieri, ut sine verbo, aut
 « verbo quæ præsto semper fuit sapientia, cogitaret
 « de coeli apparatu Deus, omnino bene dixit : Cum
 « *caelum præpararet, illi una aderam* *. » Progressus
 adhuc immanens simul esse et illud Verbum docuit,
 ita inquit [R. LII coll. p. 40 D] : « Et quis queso
 « sive sanctorum e choro angelorum, seu virorum
 « justorum dignus satis erat supplicium illud, a Deo
 « personaliter illi destinatum avertere, nisi Verbum
 « illud, quod præsto illi erat, et res confingebat una :
 « cui Pater dixit illud : *Faciamus hominem* *. » In
 sequentibus ita liquido declarat, quodnam subintro-
 ducebat Verbum, inquit : « Quod si quis humano
 « illo quidem et exiguo uti velit exemplo, et tan-
 « quam ad imaginem quamdam, divinam exigere
 « operationem ita statuet. Quod sicuti statuarum
 « fector quispian excellens, statuum volens confin-
 « gere, inprimis ✕ illius formas, et expressas figu-
 « ras intus revolvit, apud animum considerans :
 « tum adaptat ei longitudinem, quanta sufficiet et
 « latitudinem : proportionemque cuiusque partis, ad
 « totius mensuram decenter exigit : curat ut ad ma-
 « num sit præparata, quæ sufficiat æris materia.
 « Atque ita postquam sua cogitatione statuum præ-
 « figuraverit illam : lustrasse eam se reputans in-
 « tellectu suo conscius rationem illam, per quam
 « ratiocinatur secum una cooperari nec se sine ra-
 « tione quidquam construere : (nihil enim plane
 « quod caret ratione placere potest, ut pulchrum) ubi
 « aggressus fuerit hoc sensibile suum opus, semet-
 « ipsum affatur, veluti alium, adhortando, age, in-
 « quiens, faciamus : agē, fingamus statuum. Ad istum modum universorum Dominus Deus, e limo
 « animatum confecturus statuum ; non alium quemvis, sed suum ipsius affatur λόγον, inquit, *Fa-
 « ciamus hominem*. » In istis, ita clare affligit Deo, cum Verbum immanens, quo cum solet quis collo-
 qui, tum Verbum emanans, per quod solet colloqui, imaginatus Verbum Dei divinum, ejusmodi quale
 verbum nostrum est.

CAP. XVI.

Refutatur perversa hujus hominis opinio.

Non est opus ut ulterius satagamus ostendere,
 quod per ista negatur Dei Filius : tantummodo ad
 interrogata respondeat. Si unus erat Deus, nec ab
 eo quidquam : non Pater, non Filius : quorsum ista
 nomina, mentiuntur sacræ Litteræ? quid dissimulat
 Marcellus, dum qui non est Filius, sed Verbum, ap-
 pellat tamen Filium. Cumque exemplum adhibeat
 verbi humani, dicendum est, quod non omnis homo
 licet ratione præditus, et congeuitum in se logon
 possidens, filium habet, ut necessario filius sit di-
 versum quid a logo. Si ergo dixerit, Deum in se lo-
 gon habuisse, nec præterea quidquam, cum quo col-

* Ed. Paris., pag. 126.

* Prov. viii, 27. * Gen. i, 26.

(58) Vulgo τὸ μῆ.

(59) Vulgo δέ.

(60) Τῷ ἐν ἀνθρώποις. Vulg. οὐρανοῖς : error
 ex abbreviatione, ἀνοῖς, hoc est, ἀνθρώποις. M. [Sic

A « σοφίας ἐνοῆσαι περὶ τῆς τοῦ οὐρανοῦ κατασκευῆς,
 « τὸν Θεὸν εἰκότως ἔφη, » *Ἦρίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐ-
 « ρανόν, συμπάρῃμῃ αὐτῷ. Εἴθ' ἔξῃς προῖων ὁμοῦ
 « καὶ ἐνδιάθετον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον παρίστη, γράψων
 « οὕτω. » Τίς γὰρ οὕτως ἢ τῶν ἀγίων ἀγγέλων, ἢ
 « ἀνδρῶν δικαίων ἀξιόπιστος ἦν τὴν ἐκ προσώπου
 « τοῦ Θεοῦ ὁριθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν λῦσαι, εἰ μὴ
 « αὐτὸς ὁ Λόγος, ὁ συμπάρων τε καὶ συμπλάττων,
 « πρὸς ὃν ὁ Πατήρ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, ἔφη ; »
 Τούτοις ἔξῃς διασαφεί ὁ ποῖον εἰσάγει λόγον φάσκων.
 « Ἄλλ' εἰ τις μικρῷ τινι καὶ ἀνθρωπίνῳ καθ' ἡμᾶς
 « παραδείγματι χρώμενος, ὡς διὰ εἰκόνης τὴν θεῖαν
 « ἐξετάζῃ πραΐν, ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀνδριαντοποιὺς
 « ἐπιστήμων ἀνὴρ, ἀνδριάντα πλάσαι βουλόμενος,
 « πρῶτον μὲν τοῦ τύπου αὐτοῦ καὶ χαρακτῆρας ἐν
 « ἑαυτῷ σκοπεῖ. Ἐπειτα πλάτος τε καὶ μήκος, ὅσον
 « εὐπρεπὲς, ἐνοεῖ. ἀναλογίαν τε τοῦ παντὸς ἐν τῷ
 « καθ' ἕκαστον ἐξετάζει μέρει, χαλκοῦ τε τὴν πρὸς-
 « φορον ἐτοιμάσας ὕλην, καὶ τὸν ἐσόμενον ἀνδριάντα
 « τῇ ἑαυτοῦ προτυπώσας διανοεῖ, καὶ νοητῶς ὁρᾷ
 « νομίσας, συνειδώς τε ἑαυτῷ συνεργεῖν τὸν λόγον ᾧ
 « λογίζεται, καὶ ᾧ πάντα πράττειν εἰσθεν (οὐδὲν
 « γὰρ (58) 'μὴ λόγῳ γινόμενον καλὸν), ἀρχόμενος
 « τῆς αἰσθητῆς ταύτης ἐργασίας, πρὸς ἑαυτὸν, ὡς
 « πρὸς ἑτερον, παρακελεύεται λέγων, *Ἄγε ποιήσω-
 « μεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα* : οὕτως ὁ τῶν ὅλων
 « δεσπότης Θεός, τὸν ἐμφύχον ἐκ γῆς ἀνδριάντα
 « ποιῶν, οὐκ ἄλλῳ τινι ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ παρεκελεύετο
 « Λόγῳ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, λέγων. » Διὰ τούτων
 ἐναργῶς καὶ ἐνδιάθετον Λόγον, ᾧ διαλογίζεται τις, καὶ
 προφορικόν, ᾧ διαλέγεται, προσήψε τῷ Θεῷ, τοιοῦ-
 τόν τινα, οἷον τὸν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸν ἐν τῷ Θεῷ εἶ-
 ναι Λόγον ὑποθέμενος.*

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ἐλεγχος τῆς τάνδρὸς κακοδοξίας.

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ὡς ἀρνητικὰ τυγχάνει τοῦ
 Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν προσεπεξεργάσεσθαι δεῖ. τοσοῦ-
 τον δὲ οἶμαι προσήκειν ἐπαρωτησθαι. Εἰ (59) δὴ εἰς
 Θεὸς ἦν, καὶ οὐδὲν ἑτερον, οὐ Πατήρ, οὐχ Υἱός, τί
 κατεφεύδετο τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἢ Γραφῇ ; τί δὲ
 καὶ αὐτὸς Μάρκελλος ὑποκρίνεται, τὸν μὴ Υἱόν,
 ἀλλὰ Λόγον, Υἱὸν ἀποκαλῶν ; Καὶ ἐπειδὴ κέχρηται
 παραδείγματι (60) τῷ ἐν ἀνθρώποις λόγῳ, λεκτέον,
 ὡς οὐ πᾶς ἀνθρώπος υἱὸν ἔχει, λογικὸς ὢν, καὶ τὸν
 σμφυη λόγον ἐν αὐτῷ κεκτημένος. Οὐκοῦν ἑτερόν
 τί ἐστιν Υἱός παρὰ τὸν λόγον. Τὸν οὖν Θεὸν εἰ λόγον
 ἔχειν ἐν ἑαυτῷ φάσκοι καὶ (61) οὐδὲν ἑτερον, ᾧ καὶ

dedi corr. secutus].

(61) Οὐδὲν ἑτερον. Deest forte ἢ λόγον, ᾧ καὶ. M.
 — Supra vulgo φάσκει.

διανοεῖτο, καὶ πρὸς αὐτὸν διελέγετο, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, λέγων· τί καὶ μάτην υἱὸν ὀνομάζοι; Τί δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὑποκρίνεται; Τί δὲ, μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προσποιεῖται πιστεύειν, σχηματιζόμενος διὰ τοῦ τὸν Λόγον τὸν ἐν τῷ Θεῷ Υἱὸν ἀποκαλεῖν; Σαφῶς τοῦ παραδείγματος μακρῶ διεστάναι διδάσκοντος τὸν ἐμφυτον ἐν ψυχῇ λόγον παρὰ τὸν ἐκ τινος γεννηθέντα, καὶ καθ' αὐτὸν ὁφειστώτα, καὶ ζῶντα, καὶ ἐνεργούντα Υἱόν. Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ, φησὶ, ὡς εἰκός, ἀλλ' ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς Λόγον αὐτὸν προσεῖπεν. Ἀκούουθον τοίνυν εἴη ἂν καὶ ἡμεῖς τοῦτο συνομολογῇν (58). Ναί, φημί καὶ αὐτός.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ἑρμηνεία τῆς ἀληθοῦς διανοίας τοῦ Λόγου.

Πλὴν οὐδ' ἑτέρως προσήκειν οἶμαι ἐξακοῦειν τῆς φωνῆς ἣ αὐτῷ πάλιν μαθητευομένους τῷ εὐαγγελιστῇ διδάσκοντι ὅποιον διωρίζετο Λόγον. Σαφῶς δὲ τοῦτον παρίστη οἷός τις ἦν, ἐπισυνάπτων ἐξῆς καὶ λέγων, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Δυναμέως γοῦν εἰπεῖν, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, μετὰ τῆς τοῦ ἁρθρου προσθήκης, εἰ γὰρ ἐν καὶ ταῦτ' ἠγεῖτο τὸν Πατέρα εἶναι καὶ τὸν Υἱόν, αὐτὸν τε εἶναι τὸν Λόγον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, οὐχ οὕτως (61) ἐξέδωκε τὴν γραφὴν. Ἡ γάρ, « *Καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος* » ἐχρῆν εἰπεῖν, ἢ « *ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος* », μετὰ προσθήκης τοῦ ἁρθρου, εἰ τῇ Μαρκελλίου διανοίᾳ σύμφωνον τὴν γραφὴν ἐποιεῖτο. Νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λόγον Θεόν εἶναι παρίστη, ὁμοίως τῷ, πρὸς δὲ ἦν Θεῷ· προσεπτύχων γάρ, *Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*, ἐπάγει λέγων, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, μονονουχὶ σαφέστερον ἡμᾶς διδάσκων πρῶτον μὲν ἠγεῖσθαι Θεὸν τὸν ἐπέκεινα τῶν ὧν, αὐτὸν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, πρὸς δὲ ἦν ὁ Λόγος, ἔπειτα μετ' αὐτὸν μὴ ἀγνοεῖν, ὡς καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ ὁ μονογενὴς Υἱός, οὐχὶ αὐτὸς ἦν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς Θεός ἦν. Ὁ γάρ « *καὶ* » σύνδεσμος τῷ Πατρὶ συνάπτει τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ. Διὸ φησι, *Καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, ἵν' ἴδωμεν Θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων, πρὸς δὲ ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸν αὐτὸν τὸν Λόγον. Ἄκουε ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰκόνα (62) οὐχ ὡς ἐν ἀψύχῳ ὕλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι, καὶ ἀκριβέστατα πρὸς τὴν ἀρχέτυπον θεότητα τοῦ Πατρὸς ἀφωμοιωμένον. Ἐπεὶ δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὸν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν ἐδόκει Μαρκελλῷ, καὶ πόσω βελτίω εἶναι φήσομεν εἰκόνα χρόμενον τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ, τοῦτο μᾶλλον χρῆσθαι τῷ παραδείγματι, καὶ φάναι τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου πατέρα εἶναι τὸν νοῦν, ἕτερον ὄντα παρὰ τὸν λόγον. Τὸν μὲν γάρ (62') νοῦν, ὅστις ποτε καὶ ὅποιος ὦν τὴν οὐσίαν ὑπάρχει, οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἔγνω, βασιλεὺς δ' οἷα ἐν ἀπορρήτοις εἶσω τοῖς αὐτοῦ ταμείοις ἰδρυμένος τὰ πρακτεῖα βουλευέται· ὁ δ' ἐξ αὐτοῦ λόγος, οἷα πατὴρ ἐξ ἀδύτων μυχῶν γεγεννημένος τοῖς ἐκτὸς πᾶσι καθίσταται

A loquebatur, *Faciamus hominem*, inquit, quid eum et frustra quidem, appellat Filium? Quid Ecclesiam decipit? quid cum non credat, fingit tamen se credere in Filium Dei? utpote qui videri vult per Verbum Filium Dei nominasse. Cum ipsius exemplum perspicue doceat, longissime distare insitum animo logon & ab illo quod de aliquo progeneratur, et per se subsistit et vivit, et operator, et Filius est. Sed fortassis inquiet: Non ego illum appello Verbum, sed divinus evangelista: et nos illud ipsum par est confiteri. Est plane etiam meo animo.

CAP. XVII.

Veræ sententiæ de Verbo explicatio.

B Sed non aliter omnino vox illa interpretanda est quam quomodo nos docuit ipse evangelista: quodnam ipse Verbum intelligat. Id vero insinuat satis clare in iis quæ adnectit, *et Deus erat Verbum*, cum proloqui potuisset, et ille Deus, addito articulo, erat Verbum, si unum et eundem, et Patrem et Filium appellasset, si Verbum illud opinaretur esse illum Deum qui est super omnia. Sed non ita prolocutus est. Nam vel dicere debebat, et Dei erat Verbum, vel Deus erat ille Verbum: adjecto nempe articulo, si cum Marcelli sententia Scriptura conspirasset. At nunc et ipsum Verbum Deum esse insinuat, similiter illi Deo, apud quem erat. Nam cum prius edixerat, *Et Verbum erat apud Deum*, subinfert, *et Deus erat Verbum*: planissime nos informans, tantum non ut primum Deum illum intelligamus esse, qui est super omnia, ipsum nempe Verbi Patrem, apud quem erat Verbum; tum in secundis, ut ne ignari simus, quod et Verbum ipsius unigenitus Filius non erat quidem ille super omnia Deus, sed quod et ipse etiam Deus erat; conjunctio etenim illa, et divinitatem Filii connectit Patri; inde ait, *et Deus erat Verbum*: ut Deum illum sciamus esse, qui est super omnia, apud quem et Verbum erat, sed et Verbum quoque Deum audies, veluti qui sit imago Dei, non ut in materia inanimata subsistentem, sed ut in Filio vivo qui quam exactissime representat archetypon illam Patris divinitatem. Quoniam vero visum Marcello fuit logon Dei, nostro hominum assimilare, si omnino hanc adhibere volebat similitudinem, quanto rectius is, ad hunc modum protulisset, ut diceret, & nostri logi parentem esse mentem, quæ diversum quid a logo existit. Mentem enim nemo quidem hominum novit quæ sit, qualive prædita sit essentia: sed veluti quidam rex, intus et in secretis suis receptaculis residens, de rebus agendis despicit et determinat: ipsius autem logos, ex eo procedens tanquam a genitore progenitus, in abditissimis bene-

* Ed. Paris.. pag. 127, 128.

(61') Vulgo οὕτως δ'

(62) Καὶ εἰκόνα add. codd.; intra vulgo βελτίων.

(62') Vulgo om. γάρ.

tralius, manifeste foris existentibus omnibus declaratur, qui participes quidem sunt utilitatis de logō resultantis, mentem vero invisibilem et inapparentem, logi illius genitorem nemo unquam vidit. Ad eundem modum, imo potius extra omnem similitudinem et exemplum perfectissimus ille universorum Domini Logos, non ad modum prolatitii sermonis humani, qui e syllabis et verbis, et nominibus componitur, sed tanquam unigenitus Dei Filius vivus, subsistens, progreditur de Patris sui divinitate et regno: irrigat autem mundum universum largiter de se emanante vita, ratione, sapientia, luce, omni bono, a Patre quidem participato, et procreatis omnibus inde restagnante. Qui Pater cum sit per omnia inapprehensibilis, incomprehensibilis, ad modum illius mentis invisibilis non apparentis, (unde et lucem dicitur inhabitare incomprehensibilem et inaccessam) inaccessibilis est, et incomprehensibilis omnibus et singulis omnino est: at ille Filius nempe, cum sit in propinquo nobis positus per Spiritum sui Patris, gubernat omnia: quocirca non dicitur de Patre, sed de Filio, *In mundo erat, et mundus per illum factus est*⁶³. Ille autem erat super omnia Pater et universa, lucem habitans inaccessam iste per omnia, et in omnibus, gubernatrice sua præsencia permanens, ut ista solummodo ratione, imago illa verbi humani, in illum congruere videatur. His ita per nos demonstratis, garet.

CAP. XVIII.

Cur in principio Evangelii sui evangelista Filium Verbum nominavit?

Quid causæ fuerat, quod exordiens suum librum evangelista ✠ Verbi nomine, Filium unigenitum nominavit? Cui respondemus, hoc fuisse factum, propter abstrusa de illo olim vaticinia: cum ubique legitur per prophetas omnes, *Verbum Domini*. Sic apud Isaiam dicitur in principio, *Verbum Domini ad Isaiam*⁶⁴. Sic ad Oseam⁶⁵, ad Joel⁶⁶: *Et factum est Verbum Domini ad Jonam*⁶⁷, ita ad Michæam⁶⁸, et similiter ad prophetas alios dicitur, *factum Verbum*. Voluit sacra hic Scriptura necessario quidem et exacte significare, quod in nullo

A γνώριμος. Εἴθ' οἱ μὲν ἐκ τῆς τοῦ λόγου μεταλαμβάνουσι ὠφελείας, τὸν δ' ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, τὸν δὴ (63) τοῦ λόγου πατέρα οὐδεὶς πώποτε εἶδε. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ μᾶλλον δὲ ἐπέκεινα (64) πάσης εἰκόνης τε καὶ παραδείγματος ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τέλειος Λόγος, οὐ κατὰ τὸν προφορικὸν ἀνθρώπων λόγον ἐκ συλλαβῶν καὶ ῥημάτων καὶ ὁνομάτων συγκείμενος, οἷα δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ζῶν καὶ ὕψετός, πρόεισι μὲν τῆς πατρικῆς θεότητος τε καὶ βασιλείας, ἐπαρδεὶ δὲ τῷ σύμπαντι κόσμῳ τὰς ἐξ αὐτοῦ χορηγίας ζωῆς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ φωτὸς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ μετουσίας τοῖς γεννητοῖς ἅπασι ἐπιλιμνάζων, τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐπέκεινα ὄντος ἀλήπτου τε καὶ ἀχωρήτου τοῖς πᾶσι, κατὰ τὸν ἀφανῆ καὶ ἀόρατον νοῦν, παρ' B ὃ καὶ ἐφ' οἰκῶν ἀπρόσιτον ἄλλεκται. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπρόσιτος καὶ ἀχώρητος εἴη ἂν τοῖς πᾶσιν ὁ Πατήρ, ὁ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐγγίγων, ἅτε δὴ, (65) τὰ πάντα πατρικῷ νεύματι διακυβερνῶν· διὸ οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέλεκται τὸ, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν ἐπέκεινα ἦν τῶν ὅλων, καὶ ὑπὲρ πάντα (66). ἐφ' οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὁ δὲ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι κηρυμονικῇ διήκων προνοία· (67) ὡς κατὰ τοῦτο μόνον αὐτὸν συμβάλλεσθαι τὴν τοῦ ἀνθρωπείου λόγου εἰκόνα. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτων ἡμῖν ἀποδείξιμῶν, εἰκὸς τινα τῶν φιλομαθῶν ἐρωτᾷν.

tamen quispiam forte discendi cupidus interro-

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Διὰ τί Ἀδὸν ὠνόμασε τὸν Υἱὸν ὁ εὐαγγελιστής, ἀρχόμενος τῆς ἐκείνου γραφῆς;

C Διὰ τί δὲ τὴν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος τῆς ἐκείνου γραφῆς, ὁ εὐαγγελιστής Λόγον ἀνεφώνησε; Πρὸς δὲ ἐρούμεν· Ὅτι διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας (68)· ἐπειδὴ γὰρ, ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ, Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη, φέρεται, πρὸς Ἡσαΐαν, εἴρηται, καὶ ἀρχὴ Λόγου (69) Κυρίου ἐν Ὁσηῇ, καὶ Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωὴλ, καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωάναν, καὶ πρὸς Μιχαῖαν, ὁμοίως καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς προφῆτας παραπλησίως ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ τὸ, ἐγένετο προσέκειτο, τῆς θείας Γραφῆς ἀκριβῶς

✠ Ed. Paris., pag. 129. ⁶³ Joan. 1, 10. ⁶⁴ Isa. 11, 1. ⁶⁵ Ose. 1, 1. ⁶⁶ Joel 1, 1. ⁶⁷ Jonas 1, 1. ⁶⁸ Mich. 1, 1.

(63) Vulgo δέ.

(64) Vulgo δ' αὐτὰ δὲ μᾶλλον ἐπέκεινα.

(65) Vulgo ἅ τε δέ. Mox vulgo πατρικῷ πνεύματι, at cf. p. 164 D.

(66) Vulgo πάντων.

(67) Παρονοία. Vel προνοία [quod codd. dant ideoque rescripsi], utraque lectio tolerabilis. Sed legendum statim αὐτῷ συμβάλλεσθαι. M.

(68) Διὰ τὰς ἀνακρύπτους πάλαι περὶ αὐτοῦ προφητείας. Hoc vult, Joannem in principio Evangelii, Verbum potius nominasse quam Filium, propter veterum vaticinia, in quibus per illam formulam Verbum Domini significabatur hoc ipsum. In quibus recitandis, vel codex est depravatus, vel memoria lapsus est Eusebius, vel utrumque. Neque enim ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ dictum est Λόγος Κυ-

D. ρίου, nec ab iis, quos commemorat, ad eum modum quem commemorat; apud Oseam legitur, Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη, non καὶ ἀρχὴ λόγου Κυρίου. Et in Isaia cap. 11, legitur, Ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν. Deinde, codex noster depravatus e. i. Nam quomodo hæc cohereret? Ἐπειδὴ γὰρ ἐφ' ἐκάστῳ προφήτῃ λόγος Κυρίου· ὃς ἐγενήθη, φέρεται, πρὸς Ἡσαΐαν, εἴρηται, forte legendum. Ἐπεὶ δὲ ἐφ' ἐκάστῳ σχεδὸν προφήτῃ φέρεται, λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη, ὡς παρ' Ἡσαΐα, λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὁσηῆ, λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη. Quod ait, de nullo prophetarum dictum, Verbum Domini quod in me, sed quod factum est ad, etc., falsum videtur. M.

(69) Vulgo ἀρχὴ λόγου et infra πρ. καὶ παραπλησίως.

καὶ ἀναγκαίως ἐπισημαινομένης, ὡς ἐν οὐδενὶ τῶν προφητῶν ἦν, ἀλλὰ καθ' ἑκαστον ἐγγίνετο (70) πρὸς ὃν ἡ ἐκάστου δύναμις, ὅσα τε ἦν χωρεῖν, προσῆκον αὐτῇ καὶ τῇ ἐκάστου ψυχῇ τὸ κατέλληλον παρέχων ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα καὶ νοεράν εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ εὐαγγελιστὴς, τοῦ Λόγου μέλλον εὐαγγελίζεσθαι οἰκονομίαν, οὐκ ἔθ' ὁμοίως τοῖς παλαιοῖς γεγενηναί· αὐτὸν ἑτερόν (71) τίνα διδάσκει, ἀλλ' αὐτὸν σάρκα ἀνειληφέναι καὶ ἀνθρώπον γεγενῆναι· εἴτ' ἐπειδὴ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ σωτήριον τοῖς πᾶσιν πάροdon κηρύττειν ἔμελλεν, ἐξῆς λέγων, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνατρέπει, τὴν χθές καὶ πρῶτην σαρκωθέντα Λόγον τίς ποτε ἦν καὶ ὁποῖος δεικνύς· θεολογεῖ τε αὐτὸν, ὁμοῦ τὴν γνώσιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους θεοφάνειαν εὐαγγελιζόμενος, εἰδ', ὡς τῶν παλαιῶν, ἐκ τῶν θείων ἀναγκασμάτων προμνησθέντων τὸν ἐφ' ἑκάστῃ προφήτῃ γενόμενον Λόγον, αὐτὸς τὴν θειοτέραν καὶ ἐξαίρετον ἀρχὴν αὐτοῦ κηρύττει, ἣν οὐδεὶς προφητῶν ἀνθρώποις ῥημῶς οὕτω καὶ ἀπαρακαλύπτως ἐξέφηνε. Διὸ μεγάλη φωνὴ τοῖς πᾶσι τὸ λεληθὸς καὶ κρύφιον περὶ τοῦ Λόγου μυστήριον παραδιδούς ἐδόξα λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Εἰ γὰρ παρὰ τῶν προτέρων θείων Γραφῶν παιδαγωγούμενοι πάλαι, πρότερον μεμαθήκατε, φησὶν, ὅτι Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τόνδε τὸν προφήτην (72) καὶ πρὸς ἕτερον πάλιν ὁμοίως ἐγένετο, καὶ αὐτὸς πρὸς ἄλλον, ἀλλὰ νῦν οὐχ ὅπως ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἦν ἐν ἀρχῇ, τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖον εὐαγγελίσασθαι· καὶ ὡς Θεὸς ἦν, καὶ ὡς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Θεὸς Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα φιλοanthρωπία τοῦ Πατρὸς σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ταῦτ' εὐηγγελίζετο Ἰωάννης ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς καὶ ἀπόστολος, τὰ νέα καὶ καινὰ τοῦ Σωτῆρος παιδεύων ἅπαντας ἀνθρώπους μυστήρια, οὐχ ὅτι λογικὸς ἦν ὁ Θεός, οὐδ' ὅτι αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διανοεῖτο, καὶ ἐαντὺ προδιελέγετο, *Μοιησωμεν ἀνθρώπον*, λέγων· οὐδ' ὅτι λόγοις κέχρηται τοῖς τῶν πρακτικῶν παραγγελτικοῖς. Ταῦτα γὰρ (73) πᾶς ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰποι ἂν, ὃ δὴ καὶ Μάρκελλος ποῶν, ὡς ἐπὶ κρησφύγητον ἐπὶ τὴν παλαιὰν καταφεύγει· Γραφὴν, καὶ τὰ νηπιόζοντι τῷ (74) Ἰουδαίῳ λαφὲρ περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρεῖν, ἕνα δὲ μόνον εἰδέναι τε καὶ σέβειν Θεὸν παραγγελένα συνάγειν πειρᾶται. Ἐνθα καὶ ὑπόρρησεν αὐτῷ ἡ περὶ τοῦ ἐνδὸς Θεοῦ διδασκαλία, χρησίμως τότε καὶ κατὰ καιρὸν εἰδωλολατροῦσιν Ἰουδαίοις παραδεδομένη. Καὶ δὴ ἐνταῦθα καταρυγῶν, καὶ ὥσπερ ἐν ὀχυρώματι ἑαυτὸν τῇ Ἰουδαίῃ περιφράξας σκληροκαρδίᾳ, τὴν ἀρνησιν προῦβάλλετο τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

✠ Ed. Paris., pag. 139. "Joan. i, 10.

(70) Vulgo πρὸς ὃ.

(71) Πρὸς ἕτερον R.

(72) Vulgo τόνδε προφήτην.

A prophetarum *existebat*, quod ad quemlibet eorum factum est, ut cujusque ejus capax erat potestas, et cujuslibet animæ suggerebat, de suo spiritu con-
venienter : ut ita non incongrue hic evangelista dixerit, ubi Verbi illius œconomiam erat traditurus, non perinde ordinatum illum nunc, atque olim apud antiquos illos, sed nostro quodam et diverso modo, nempe carne assumpta, homine facto; deinde quod enuntiaturus erat in sequentibus salutarem ipsius ad homines adventum, ubi ait, *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*¹⁴, ideo non incongrue in principio recurrit ad Verbum, tunc nuper incarnatum, quod et quale fuerat demon-
strando : Deo illud ascribit, annuntians simul ejus deitatem, et ad homines adventum; tum etiam quod
B cum veteres e lectione Scripturarum olim didice-
rant cuique prophetæ Verbum superadvenisse, ipse divinius quoddam et excellentius illius prin-
cipium enarret : quod nullus unquam prophetarum tam aperte et clare enuntiavit. Quocirca latens illud et occultum de Verbo mysterium cum vellet tradere, ait, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Nam si, inquit, ab antiquissimis olim Scripturis insti-
tuti, illud aliquando edocti accepistis, quod *Verbum Domini factum sit ad hunc prophetam, et ad alium, atque ita deinceps ad alium; at nunc tandem, non quemadmodum factum est Verbum Domini, sed quemadmodum erat in principio, necesse est ut evangelizetur : et quomodo Deus erat, et qualiter omnia per illum facta sunt, et quod ipse Deus, Verbum illud, per quem omnia facta sunt, e paterna misericordia caro facta sit, et in nobis habitavit*.
✠ Hæc Joannes ille magnus Christi discipulus et apostolus evangelizavit : omnes quidem homines edocens nova et nupera Servatoris mysteria, non quod erat Deus ratione præditus, non quod ipse apud se cogitavit et secum collocutus sit, *Faci- mus hominem*, inquiens, nec quod verbis sit usus rerum gerendarum admonitoriis. Ista enim quisvis, qui Dei Filium abnegaret, dicere posset, quemad-
modum et Marcellus deprehenditur scisse, qui tanquam ad refugium quoddam se ad veterem Scri-
pturam convertit, quæque infantissimo Judæorum populo tradita quondam fuerant, de non adorandis idolis, sed uni Deo cognoscendo, serviendoque in unum coegit : ubi doctrina de Deo solo et uno ei successit abunde, utpote quæ utiliter admodum, et opportune idololatriæ Judæis tradebatur. Quo ille sese conferens, et Judaica cordis duritia, veluti munitio quodam propugnaculo vallatus, ad Filium Dei ne-
gandum processit.

(73) Vulgo om. γάρ.

(74) Vulgo τῶν.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Quod Marcellus advocatis in testimonium e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.

[R. LVIII, coll. p. 138 B.] Audisis autem quibus utilis vocibus, dum ita scribit: « Quemnam vero eum arbitratur Asterius, qui dixit, *Ego sum qui sum* ¹⁵, Filium an Patrem? duas etenim hypostasises Patris et Filii affirmat esse, carnem respiciens humanam illam, quam assumpsit Verbum Dei, et ob illam carnem in hanc descendens opinionem. Atque ita Dei Filium separavit a Patre, non aliter quam si quis filium hominis a naturali suo patre separaret. » Et tum adjungit [R. LVIII coll., p. 138 B]: « Si idcirco Patrem se a Filio separantem hæc ad Mosem affirmet prolocutum, profecto fatebitur, non esse Deum qui est Filius. Quomodo enim qui ait, *Ego sum qui sum*, non item concessurus est, quod qui est, se dixit esse, ad differentiam statuendam inter ipsum et non ens? » Qui si dicat Filium hypostasi distinctum hoc ita pronuntiasse, *Ego sum qui sum*, ☩ idem de Patre quoque dixisse existimabitur: utrumvis autem conjunctum est cum impietate. Rursus vero, dum Patrem esse Filium probare vult, hoc modo scribit: « Ipse enim confitebitur inquit [R. LXVI], *In me est Pater, et ego in Patre*. Eum vero hoc dixisse non sine ratione, aut a scopo aberrantem, patet ex Apostoli dicto alibi: nempe ubi ait: *Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater, qui est super omnia, et per omnia et in omnibus* ¹⁶. Vides ut nec hoc in loco a conspiratione recedat: sed eodem etiam et hic laboret vitio. Nam cum dixisset, *Unus est Dominus*: adjecit quoque et *unus est Deus*, ut quoties Domini unius faciat mentionem, Patrem uno eodemque complexu ambiat, cum vero de Patre sermonem instituit, simul testetur non excludi Verbum Dei. » Hæc Marcellus cum edisserat, plurima congerit de Veteri Testamento testimonia, ut evincat non esse Deo Filium. Ait enim Deum indivisam existitisse unitatem, eundem et Patrem esse qui est Filius insinuat. Sic autem scribit: [R. LXVIII] « Quid ergo? annon spiritu obtemperantes, unitatem indivisam vel potentia quidem esse arbitramur? Certe non erraverimus. Cum exertim nos Verbum illud docuerit, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* ¹⁷. Quod idem per Marcum evangelistam prædicat: *Accedente autem ad eum scriba quodam et interrogante, quod esset mandatum omnium primum, respondet ei, quia mandatum omnium primum est,*

Ὅπως Μάρκελλος τὰς περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Γραφὰς μαρτυροῦμενος, ὁμοίως Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἡρῆετο.

Ἐπάκουσον γοῦν, οἷαις κέχρηται φωναῖς, ὥδε γράφων κατὰ λέξιν. « Τίνα τοίνυν τὸν, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*, λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἶσται, τὸν Υἱὸν, ἢ τὸν Πατέρα; οὗο γὰρ ὑποστάσεις εἰς τὴν ἀνθρώπινον ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀνελήφει σάρκα ἀφ' ὧν, καὶ δι' αὐτὴν οὕτω φανταζόμενος, Πατὴρ ὅς τε καὶ Υἱὸς ἐφῆσεν εἶναι. Οὕτω τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ χωρίζων (75) τὸν Πατὴρ, ὡς καὶ υἱὸν (76) ἀνθρώπου χωρίσειεν ἂν τις τοῦ κατὰ φύσιν πατρός. » Καὶ ἐπιλέγει ἐξῆς. « Εἰ τοίνυν τὸν Πατέρα χωρίζοντα ἑαυτὸν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Μωϋσῆα ταῦτ' εἰρηκῆναι φήσει, οὐκ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ὁμολογήσει. Πῶς γὰρ ἐγγχεῖ τὸν λέγοντα, « *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*, μὴ συνομολογεῖν, ὅτι κατὰ ἀντιδιαστολὴν τοῦ μὴ ὄντος ὁ ὢν ἑαυτὸν εἶναι φησιν; » Εἰ δὲ τὸν Υἱὸν ὑποστάσει διηρημένον τοῦτο φράσκει λέγειν τὸ *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*, ταῦτ' αὖθις περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθήσεται: ἐκείτηρον δὲ τούτων ἀσεβές. Καὶ (77) πάλιν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδείξαι πειρώμενος, οὕτω γράφει: « Αὐτὸς γὰρ ὁμολογεῖ λέγων, *Ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ*. Ὅτι δὲ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀσκόπως εἰρηχε, ὅληον (78) καὶ ἀφ' ἐτέρας ἀποστολικῆς ῥήσεως, *Εἰς γὰρ, ὁ εἰπὼν, Κύριος, μὴ πιστὶς, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεὸς*, ἐφη, καὶ Πατήρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πάνσιν. » Ὅρᾳ, ὅτι οὐδ' ἐνταῦθα ἀφίσταται τῆς συμφωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ πέπονθεν. Εἰς γὰρ, εἰπὼν, Κύριος, αὖθις εἰς Θεός, ἐφη, ἵνα, ἥνικα ἂν τοῦ ἐνὸς Κυρίου μνημονεύη, περιλαμβάνη καὶ τὸν Πατέρα: ἥνικα δ' ἂν περὶ τοῦ Πατρὸς λέγῃ, μὴ ἐκτός εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μαρτυρῇ. » Ταῦτα Μάρκελλος εἰπὼν, ἐξῆς πλείους συναίγει γραφὰς ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ὑπάρχειν Υἱὸν τῷ Θεῷ. Μονάδα γοῦν εἶναι ἀδιαίρετον τὸν Θεὸν φάσκων, αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι (79) Υἱὸν παρίστη γράφων τούτων τὸν τρόπον. « Τί οὖν, εἰ (80) μὴ τῷ Πνεύματι προσέχοντες δυνάμει ἀδιαίρετον τὴν μονάδα εἶναι νομίζοιμεν, ἄρα (81) οὐχ ἁμαρτησόμεθα, σαφῶς τοῦ Λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, *Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις*. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ διὰ τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου κηρύττει. Ἐνδὲ γάρ τις ὅς γραμματικῶς προσελθόντος αὐτῷ, καὶ πυνθομένου, τίς εἴη πρώτη τῶν ἐντολῶν, ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτὸν οὕτως εἰπὼν *Πάντων πρῶτον, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἰς ἑστὶ. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν*

☩ Ed. Paris., pag. 131. ¹⁵ Exod. iii, 14. ¹⁶ Ephes. iv, 5, 6. ¹⁷ Math. iv, 10.

(75) Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, χωρίζων, ὥς καὶ υἱὸν ἀνθρώπου χωρίσειεν ἂν τις.

(76) Vulgo ἂν τὸν υἱόν.

(77) Καὶ ἐστὶν in codd.

(78) Ἀῶλον [ἂν] καὶ vulgo.

(79) Vulgo τὸν υἱόν.

(80) Ἰσ. μὲν Mr. Mox vulgo νομίζομεν.

(81) Vulgo οὐχ ἄρα, Mr. ἄρα οὐκ.

« σου, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς (82) σου, καὶ ἐξ ὅλης
 « τῆς ἰσχύος σου. Ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας ὁμοίας
 « ταύτης Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν.
 « Μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι. Καὶ εἰ-
 « πεν αὐτῷ ὁ γραμματεὺς· Καλῶς, διδασκαλε, ἐπ’
 « ἀληθείας εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ οὐκ
 « ἔστι πληρ αὐτοῦ. Ἀλλ’ ὁ μὲν γραμματεὺς, διὰ
 « τοῦ νόμου τῆν (83) θεοσέβειαν μαμαθηκέναι δοκῶν,
 « ἐπαινῶν τὸ τοῦ Σωτῆρος ῥητὸν φαίνεται, Ἄκουε,
 « Ἰσραὴλ, λέγων, Κύριος ὁ Θεός σου εἰς ἔστι καὶ
 « ὅρα καλῶς εἰρησθαι πιστευόμενος· Ἐπ’ ἀλη-
 « θείας γάρ, φησιν, εἶπας, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεός,
 « καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πληρ αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὰ τῆς
 « Νέας Διαθήκης ἀκούοντες εἰδέναι μυστήρια, οὗτοι
 « καὶ δεύτερον ἀναπλάττειν Θεὸν βούλονται ὑποτάσσει
 « καὶ δυνάμει χωριζόμενον τοῦ Πατρὸς. » Τούτοις
 « προστίθεται κατασκευάζων ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Θεός,
 « καὶ ὅτι μὴ ἔστιν Ἰῶδς διὰ τούτων. « Ὅτι δὲ τὴν μο-
 « νὰς Κύριον καὶ Θεὸν οἶδα καλεῖν ἡ θεία Γραφή,
 « ἥδη καὶ ἐκ τῶν προειρημένων ὧν γέγονε δι’ ὧν
 « πρὸς τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα Μωσῆα ὁ Θεός ἐφη·
 « Εἶπε δὲ ὁ Θεός πάλιν πρὸς Μωσῆα· Οὕτως ἐρεῖς
 « τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ (84)· Κύριος ὁ Θεός τῶν πα-
 « τέρων ὑμῶν, ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ
 « καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ, ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. »
 « Ὁρᾷς ὅπως, ἐν ἐπιδεικνύς ἡμῖν ἐνταῦθα πρόσωπον,
 « τὸ αὐτὸ Κύριον καὶ Θεὸν προσαγορεύει. Αὐθις τε
 « ὁμοίως ἡ Γραφή λέγει· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πάντας τοὺς
 « λόγους τούτους λέγων· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ
 « ἐξαγαγὼν σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας·
 « οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πληρ ἑμοῦ. Ἀκούεις
 « ὅπως διὰ τῆς ἀντωνυμίας εἶνα εἶναι Θεὸν μόνον ἀπο-
 « φαίνεται. Καὶ αὐθις μικρὸν ὕστερον, Ἐγὼ εἰμι
 « Κύριος ὁ Θεός σου, φησὶν ἑαυτὸν Κύριον καὶ Θεὸν
 « εἶναι λέγων. Τί δὲ καὶ δι’ ἐτέρας γραφῆς μανθά-
 « νομεν; Καὶ γνώσῃ σήμερον, φησὶ, καὶ οὐ διαστρα-
 « φήσῃ τῇ διαβολῇ, ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος
 « Θεός ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ
 « ἔστι πληρ αὐτοῦ. Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ δευτερονο-
 « μίῳ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός ὧν,
 « Κύριος εἰς ἔστι καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν
 « σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης ψυ-
 « χῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης διαβολῆς. Καὶ πάλιν ἐν τῷ
 « αὐτῷ· Ἰδετε, ἰδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεός
 « πληρ ἑμοῦ, ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, πα-
 « τάξω καὶ ἰάσομαι. Πῶς οὖν Ἀστέριος, ταῖς ἀγίαις
 « Γραφαῖς ἀπλῶς καὶ ἐμφθῶς ἀκολουθεῖν προσποιού-
 « μενος, οὐκ ἔγνω τὸ μέρος τοῦτο λέγων· (85) Κύριος
 « ὁ Θεός σου, οὗτος Θεός (86) ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ
 « ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστι πληρ αὐτοῦ. Καὶ
 « ὅτι εἰς ἔστιν ἔτι καὶ πληρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἕτερος.
 « Καὶ μεθ’ ἑτέρα τούτοις αὐθις προστίθεται λέγων· « Πῶς

« Audi Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est.
 « Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,
 « et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex
 « tota virtute tua. Hoc est primum et magnum
 « mandatum. Secundum autem simile est illi, Dili-
 « ges proximum tuum tanquam teipsum. Majus ho-
 « rum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba:
 « Bene magister, in veritate dixisti, Quia unus est
 « Deus, et non est alius præter eum¹². Scriba autem
 « iste, et lege edoctus pietatem et verum Dei cul-
 « tum, videtur collaudasse illud dictum Salva-
 « toris, Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus
 « est, et juramento interposito bene dictum con-
 « firmasse, inquit: In veritate bene dixisti, quod
 « unus Deus est, non est alius ab illo. At qui so-
 « gloriantur Novi Testamenti mysteria intelligere,
 « secundum sibi confingere Deum isti volunt, hy-
 « postasi quidem illum et potentia a Patre separa-
 « tum. » Subsequuntur quibus constabilir vult
 « unum esse Deum: et quod non sit Filius, ista nem-
 « pe. Jam certe constat et manifeste in præcedentibus
 « declaratum est, quod novit sacrosancta Scriptura
 « unitatem Deum atque Dominum nominare: ubi
 « sic affatur famulum suum Mosem: Dixit autem.
 « Deus iterum ad Mosem, sic dices Filiis Israel:
 « Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham,
 « Deus Isaac, et Deus Jacob misit me ad vos¹³. »
 « Vides uti cum hic unicam personam doceat, eam-
 « dem et Dominum appellet et Deum. Sed et iterum
 « Scriptura ita loquitur: Et locutus est Dominus
 « omnia hæc verba, inquit: Ego Dominus Deus
 « tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, de domo ser-
 « vitutis. Non erunt tibi dii alii præter me¹⁴. Vi-
 « des ut per pronomen hic unum Deum solum indi-
 « cet. Et post pauca: Ego sum Dominus Deus tuus,
 « inquit¹⁵: se et Deum esse profitetur atque Domi-
 « num. Quod et ab alia Scriptura edocemur, quæ sic
 « loquitur, Cognosces hodie neque cogitatione perva-
 « teris, quod Dominus Deus tuus, Deus ille sit in cælo
 « et super terram: et non est præter eum¹⁶. Iterum
 « denuo in Deuteronomio ait, Audi, Israel, Dominus
 « Deus vester, Deus unus est: et diliges Dominum
 « Deum tuum e toto corde tuo et tota anima tua¹⁷.
 « Et in eodem iterum: Videte, videte, quod ego sum
 « et non est deus præter me. Ego occidam, et vivere
 « faciam, percutiam et sanabo¹⁸. Quomodo hoc Aste-
 « rius ignorabat qui se videri vult, cum timore, sim-
 « pliciter scrutatum sacras Litteras: nimirum partem
 « Scripturarum illam ubi dicitur, Dominus Deus tuus,
 « Deus unus est, in cælo sursum, et in terra deorsum,
 « et non est præter eum: quod unus sit, et non est
 « alius præter illum. Post alia et hisce annectit, in-

12 Ed. Paris., pag. 132. 13 Marc. xii, 28-32. 14 Exod. iii, 15. 15 Exod. xx, 2, 5 16 ibid. 5.
 17 Deut. iv, 39. 18 Deut. vi 4, 5. 19 Deut. xxxii, 39.

(82) Vulgo τῆς καρδίας. Mox vulgo post πρώτην
 add. καὶ μεγάλη ἡ ἐντολή.

(83) Τὴν vulgo deest.

(84) Vulgo τοῦ Ἰσρ.

(85) Vulgo λέγων.

(86) Vulgo Κύριος, et mox, ἐπὶ γῆς et ἔστι καὶ
 πλῆν.

quiens [R. LXIX]. « Quomodo igitur sacerille Je-
« remlas [Baruch] vates non sperite convicerit illum
« locuisse perversa? Nam de Servatore vaticinatus
« ille ita inquit: *Iste est Deus, non reputabitur*
« *alius ad eum, qui invenit omnem viam cognitionis,*
« *et tradidit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto*
« *suo: post hæc super terras visus est, et cum ho-*
« *minibus conversatus* ». Iterum infert [R. L, coll.
p. 114]: « Sed videtur in Verbo Pater esse: utcum-
« que hoc Asterio non sic placeat, nec iis qui
« eadem cum illo sentiunt. Sic enim divino illi vati
« Isaie videtur, qui locutus est per Spiritum
« sanctum, *Et adorabunt tibi, & in te orabunt, quod*
« *in te sit Deus et non est alius præter te. Tu etenim*
« *Deus es* ». Vides ut evertat radicibus artificio-
sam pravitatem aliena docentium? Et subinfert ite-
rum [R. LXVII]: « Quod si lubet, et adhuc alias
« ejusdem audire prophetias, quibus unum nobis
« confirmat Deum, *Ego, inquit, Deus primus, et in*
« *future ego sum* ». Illud, *Ego*, unam nobis perso-
« nam declarat. Duæ etenim dictiones unicam no-
« bis designant personam. Nam cum dixerat *Ego*,
« infert et sum, ut ita per has duas orationis partes,
« pronomen atque verbum, unitatem deitatis testa-
« tam reddat. Quod si alia adhuc velit testimonia,
« eundem prophetam ipsi idem testificantem ad-
« huc exhibebo: *Ego primus et ego deinceps, et*
« *præter me non est Deus* ». Quod si divisum Dei
« Filium a Patris sui substantia velit Asterius, ut
« Filius hominis dividitur a carne, quam suscepit
« propter nos scandalum hinc passus, ostendere
« nobis debet quis ille sit qui hoc affirmat. Certe
« dictio illa posita etiam hic unius personæ est indi-
« cativa. Quis autem est ille quæso qui loquitur,
« *Præter me non est Deus? Audiat alium prophetam*
« *qui sic loquitur, Præter me non est justus, et*
« *Servator* ». Si duos deos arbitretur esse, necesse
« est alterutrum ut agnoscat neque Deum nec Ser-
« vatore. Sin neque justus sit, neque Servator,
« quo tandem pacto potest esse Deus? Unum et-
« enim vult justum esse et Servatore. Et iterum:
« *Ante me, inquit, non erat alius, et post me non*
« *erit. Ego Deus et non est ultra me Servator* ». Quod si
« alterius prophetæ dictionis cupidus sit
« audiendæ, forte de se dictum ab Isaia, et sui si-
« millimis qui paria sentiant de deitate, audiat:
« *Resipiscite qui erratis, convertimini corde et remi-*
« *niscimini priora, ab omni sæculo, quod ego ille*
« *Deus, et non est præter me* ». Non dixit, ego Deus,
« sed ut addito articulo, ille, unum Deum manife-
« staret. Quid autem et Osce propheta? nonne et

Ed. Paris., pag. 153. ²² Baruch III, 36-38. ²³ Isa. XLV, 14. ²⁴ ibid. 18. ²⁵ ibid. 21. ²⁶ Isa. XLV, 21. ²⁷ Ose. XIII, 4. ²⁸ Isa. XLV, 22.

(87) Ἰερὸς προφήτης Ἰερεμίας. Locus est, in propheta Baruch, cap. III, 37; veteres enim Patres passim Baruch ascribunt Jeremiae. M.

(88) Τοῦτο Μρ.

(89) Προσκυνήσωσι vulgo.

(90) Ἐν γὰρ εἰ ὁ Θεός. Sequitur in propheta Isai, XLV, 15, Καὶ οὐκ ᾔδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ

« οὐν ὁ ἱερὸς προφήτης Ἰερεμίας (87) οὗ φανερώς
« αὐτὸν ἑτεροδοξοῦντα ἐλέγξει; Τὰ γὰρ κατὰ
« τὸν Σωτήρα ἡμῶν προφητεύον, οὕτως ἔφη: Οὗτος
« ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐ-
« τόν. Ἐξέσται πᾶσα ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν
« Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπη-
« μένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα (88) ἐκ τῆς γῆς
« ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. » Καὶ
« πάλιν προστίθῃσι λέγων: « Ἄλλ' ὅτι ἐν τῷ λόγῳ
« ὁ Πατὴρ εἶναι, καὶ Ἀστερίῳ μὴ δοκῇ, καὶ τοῖς τὰ
« αὐτὰ ἐκείνῳ φρονούσι. Δοκεῖ γὰρ τοῦτο τῷ θεοπε-
« σίῃ προφῆτῃ Ἠσαΐα, τῷ δι' ἁγίου λέγοντι Πνεύμα-
« τος, Καὶ προσκυνήσουσι (89) σοι, καὶ ἐν σοὶ
« προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ
« ἐστὶν ἄλλος πλὴν σου. Ἐν γὰρ εἰ ὁ Θεός (90). »
« Ὅρξες ὅπως πρόβριζον ἀνατρέπει τὴν τῶν ἑτεροδο-
« ξοῦντων ἐντεχον κακουργίαν; Καὶ αὖθις ἐπι-
« λέγει: « Εἰ δὲ καὶ βούλει καὶ ἑτέρας ἀκοῦσαι τοῦ
« αὐτοῦ προφητείας ἕνα ἡμῖν Θεὸν βεβαιώσης: Ἐγὼ
« Θεός, φησὶ, πρῶτος: καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ
« εἰμι. Τὸ γὰρ ἐγὼ ἐνὸς προσώπου δεικτικόν ἐστιν·
« αἱ γὰρ δύο ῥήσεις ἐν ἡμῖν πρόσωπον σημαίνουσιν.
« Ἐγὼ γὰρ εἰπὼν, ἐπάγει καὶ τὸ, εἰμι, ὥστε διὰ τῶν
« δύο τοῦ λόγου μερῶν, ἀντωνυμίας τε καὶ ῥήματος,
« τὴν τῆς θεότητος μαρτυρεῖσθαι μονάδα. Εἰ δὲ θέοιο
« καὶ ἑτέρας μαρτυρίας, αὖθις τὸν αὐτὸν αὐτῷ παρ-
« ἔξομαι προφῆτην λέγοντα, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ
« μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός. Εἰ
« ὑποστάσει διηρημένον τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς ὡς υἱὸν
« ἀνθρώπου. Ἀστερίος εἶναι οἰεῖται, ἀπὸ τῆς ἀνθρωπί-
« νης σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνέλαβε, σκανδαλιζόμενος,
« δεικνύτω ἡμῖν τὸν ταῦτα λέγοντα: ἐνὸς γὰρ ἐστι,
« καὶ ταῦτα, προσώπου ἢ λεγομένη ῥῆσις. Τίς οὖν
« ἐστὶν ὁ λέγων, Οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ Θεός; Ἀκούε-
« τω δὲ καὶ ἑτέρας προφητείας λεγούσης, Οὐκ ἐστὶ
« πλὴν ἐμοῦ δίκαιος καὶ Σωτήρ. Εἰ δύο θεοὺς εἶναι
« νομίζοι, ἀνάγκη αὐτὸν τὸν ἕτερον μὴ δίκαιον ὁμο-
« λογεῖν εἶναι μὴδὲ Σωτήρα (91). Εἰ δὲ οὐ δίκαιος,
« οὐδὲ Σωτήρ, πῶς ἐτι (92) Θεός εἶναι δύναται; ἕνα
« γὰρ ἀποφαινεῖται δίκαιον καὶ Σωτήρα εἶναι. Καὶ
« αὖθις, Ἐμπροσθέν μου (93), φησὶν, οὐκ ἐγένετο
« ἄλλος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἐστὶ. Ἐγὼ Θεός, καὶ
« οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ σώζων. Εἰ δὲ βούλεται καὶ
« ἑτέρου προφητικῶς ἀκοῦσαι ῥητοῦ, τάχα που πρὸς
« αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους περὶ θεότητος αὐτῶ διακει-
« μένους λεχθέντος (94), ἀκούετω αὐτοῦ Ἠσαΐου λέ-
« γοντος, Μετανοήσατε, οἱ πλανώμενοι, ἐπιστρέ-
« ψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνησθήσετ' αὐτὰ πρότερον, ἀπὸ
« τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶ πλὴν
« ἐμοῦ. Οὐκ ἐπὶ, ἐγὼ Θεός, ἕνα καὶ διὰ τῆς τοῦ
« ἀβρύτου προσθήκης, ἕνα Θεὸν ὄντα σαφῶς ἐπιδείξει.

Σωτήρ. M.

(91) Ἐνταῦθα μὴδὲ Σωτήρα. Videtur legendum, μὴ δοξάζοντα, μὴδὲ Σωτήρα. M. [Vulgo locu δίκαιον leg. δοκεῖν.]

(92) Vulgo ἐπὶ.

(93) Vulgo ἐμοῦ.

(94) Vulgo λεχθέν.

« Τί δὲ καὶ Ὡσὴ ὁ προφήτης; οὐ καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ
 « μαρτυρεῖ; Ἐγὼ ἀνήγαγόν σε ἐξ Αἰγύπτου, λέ-
 « γων, καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνῶσκῃ, καὶ σώζω
 « οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ. Αὐδὲς τε δὲ Μαλαχίας, Ὁὐχί
 « θεὸς εἰς ἔκτισεν ὑμᾶς, φησὶν· Ὁὐχὶ πατὴρ εἰς
 « πάντων ὑμῶν; Ἀλλὰ τὸν Δαβὶδ φησὶ πού 'Αστέ-
 « ριος, μηδὲν εἰρηκέναι περὶ τοῦτου, καίτοι πρεσβύ-
 « τaton παρὰ Μωσέα τῶν ἄλλων προφητῶν ὄντα, καὶ
 « διὰ τοῦτο ἀμφιγνοεῖν, εἴτε δύο θεοὺς ὑποστάσει διη-
 « ρημένους νομίζειν εἶναι προσήκει, εἴτε καὶ μὴ.
 « Οὐκοῦν ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃ, ἀκούουθον ἡγοῦμαι καὶ
 « αὐτὸν ἐπιδειξάι αὐτῷ τὰ αὐτὰ τοῖς προσηρμημένοις
 « ἁγίοις λέγοντα· Ἀκουσον, φησὶ, λαὸς μου, καὶ
 « λαλήσω σοι, Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυρομαὶ σοι·
 « ἔδω ἀκούσης μου, οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ θεὸς πρόσ-
 « φατος, οὐδὲ προσκυνήσεις θεῷ ἄλλοτρίῳ. Ἐγὼ
 « γὰρ εἰμι Κύριος ὁ θεός σου. Ὁ αὐτὸν ἐπιδεικνύς
 « καὶ λέγων, ἐγὼ εἰμι, οὐ δὴλός ἐστιν ἕνα θεὸν μό-
 « νον εἶναι λέγων, τοῦτ' ἐστὶν αὐτόν; »

ΚΕΦ. Κ'.

Διὰ τί Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται οὐ γυμνῶς παρέδω-
 καν Ἰουδαίοις τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίαν.

Ταῦτα πάντα Μάρκελλος καὶ ἑτι τούτων πλείονα
 ἐπὶ ἀρνήσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συνεφέρει, δι' ἀνεπι-
 στημόσυνην οὐ λογισάμενος, ὅτι πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ ἡ τοιαύτη αὐτοῖς παρ-
 χετο διδασκαλία. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, διὰ τῶν προφητῶν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποις ἀτε-
 λείσι τὰς φρένας ἐντελεῖ παραδοῦναι τὸν τῆς θεοσε-
 βείας λόγον. Οὕτω γοῦν αὐτοῖς καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν
 ἐνομοθέτει, καὶ σώματος περιτομὴν, καὶ Σαββάτου
 φυλακὴν, καὶ τοιωνοὶ βρωμάτων ἀποχὴν καὶ καθάρ-
 σια σωματίων, πωματικὰς τε εὐλογίας, καὶ μὴν καὶ
 γῆς ρεούσης γάλα καὶ μέλι, ἀλλ' οὐ βασιλείας οὐρα-
 νῶν ἐπαγγελίας. Ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἐρω-
 τηθεὶς, πῶς Μωσέως προστήξαντος δίδόναι βιβλίον
 ἀποστασίου καὶ ἀπολύειν τὴν αὐτοῦ γυναῖκα τὴν
 βουλούμενον αὐτὸς τάναντία διατάττει, τὸν λόγον ἀπ-
 ἔδωκε καθολικὸν φήσας, Μωσῆς πρὸς τὴν σκληρο-
 καρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν (95)· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγο-
 ρεν οὕτω. Ταῦτόν οὖν εἶπεν ἂν, καὶ εἰ τις ἤρετο,
 (96) τί δὴ ποτε θεὸν ἕνα σέβειν παρακελευόμενοι
 Μωσῆς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν προφῆται οὐκ ἐδίδα-
 σκον αὐτοὺς τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσιν; οὐ γὰρ
 οἳοί τε ἦσαν οἱ συνεχῶς ἀπαγόμενοι τῇ πολυθέῳ
 πλάνῃ τὴν εὐαγγελικὴν παραδέχεσθαι χάριν (97).
 Αὐτὸς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν τὴν περὶ ἐνὸς
 Θεοῦ διδασκαλίαν ἐποιούντο, τέως παιδαγωγούντες
 αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀποτρέπειν μὲν τοῦ πολλοὺς εἶναι νο-
 μίζειν θεοὺς, ἐνάγειν δὲ ἐπὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐνός.
 Οὕτω δὲ Μωσῆς ἀτελεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῖς κατ' αὐ-
 τὸν παρεβίδου διὰ τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν τῆς φρονήσεως,
 ὡς μηδεμίαν αὐτὸν μνήμην ποιήσασθαι ἀγγέλων κτι-

« hoc ipsum ille testificatur? Ego eduxi te, dicens,
 « ex Aegypto, et Deum non cognosces præter me.
 « Non est qui seruet præter me²². Rursus autem et
 « Malachias ait, Nonne Deus unus condidit vos?
 « nonne Pater unus erat omnium vestrum²³? Sed
 « ait quodam in loco Asterius, nihil de hoc prolo-
 « cutum Davidem, qui tamen excepto Mose, sit an-
 « tiquissimus prophetarum, atque hanc ob causam
 « dubium fuisse, utrum duos deos substantia
 « divisos profiteri deberet, an non. Quocirca ne
 « hoc vere dixisse arbitretur se, consequens est ut
 « ostendam hunc quoque vatem consimilia cum
 « prædictis sanctissimis viris sensisse. Audi, in-
 « quit ille, popule mi, et loquar tibi, Israel, testifi-
 « cabor te, si me audias, non erit in te Deus novitius,
 « neque adorabis Deum alienum: Ego enim sum
 « Dominus Deus tuus²⁴. Qui dicit, ego sum, idque tam
 « evidenter, annon fatetur ille Deum unum esse
 « solum, hoc est semetipsum? »

CAP. XX.

Quid causæ fuerit quod Moses et prophetae expli-
 citam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.

Hæc omnia Marcellus et adhuc plura, in abne-
 gationem Filii Dei concessit: propter suam nempe
 ignorantiam: non enim recordabatur, propter Ju-
 dæorum cordis duritiem, hanc ipsis doctrinam olim
 representatam. Non enim poterat Spiritus ille
 sanctus hominibus adeo imperfectis et mente inca-
 pacibus, per prophetas suos, suis numeris absolutam
 tradere pietatis in Deum rationem. Ideo sacrificia
 præcepit facere: ideo corporis circumcisionem, et
 Sabbata, et ciborum quorundam abstinentionem, cor-
 poris ablutiones, corporales benedictiones, promi-
 siones insuper non cælorum regni, sed terræ lactis
 et mellis abundantissimæ. Dominus autem et Serva-
 tor interrogatus, quo modo cum præciperet Moses
 repudii libellum dare, et demittere uxorem, si cui
 ita adlubescebat, ipse statuerit hix contrarium, ra-
 tionem reddit universalem, inquit, Moses propter
 duritiem cordium vestrorum ita scripsit: sed a prin-
 cipio non fuit ita²⁵. Quod et ipsum etiam respon-
 disset, si quis interrogasset, Cur cum Deum unum
 colere Moses, et post Mosem prophetae præcipe-
 rent, nihil planè docuerunt, nec scientiam illis
 insinuarunt de Filio? Neque enim illi pote-
 rant, tam frequenter abducti ab errore de deorum
 multitudine, evangelicam illam gratiam percipere.
 ✕ Quocirca illius populi per id temporis informa-
 tores, propter duritiem cordium illorum unius so-
 lius Dei doctrinam iis instillarunt: ut ab opinione
 abstractos de diis multis, ad unius deducerent co-
 gnitionem. Atque ita suo populo doctrinam tradebat
 Moses imperfectam, propter captum ipsorum et ini-

✕ Ed. Paris., pag. 154, 155. ²² Ose. xiii, 4. ²³ Malach. ii, 10. ²⁴ Psal. lxxx, 9-11. ²⁵ Matth. xix, 8.

(95) Σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν. Deest, ex Evangelio supplendum, ὑμῖν ταύτην τὴν ἐντολὴν. Locus est Marc. x, 5; posterior pars est e Matth. xix, 8. M.

(96) Vulgo εἴρετο, et statim, παρακελευόμενος.

(97) Παραδέχεσθαι χάριν. De deitate Jesu Christi, Filii Dei. M.

perfectam intelligendi potestatem. Quocirca nec de conditis angelis facit mentionem, in illa cosmopœiæ ratione describenda : cum tamen prophetæ illo posteriores angelorum fecerint mentionem, divinarumque potestatum et spirituum sanctorum, et Dei ministrorum supercælestium, de quibus docuit et locutus est Daniel, *Millia millium ministrabant ei et decies centies centena millia astabant ei* ⁹⁸. Quorum tamen mentionem silentio prorsus Moses involvebat, cum tamen ille eos non ignoraret, utpote qui exactam rerum omnium cognitionem ab afflatu divini Spiritus acceperat. Non tamen inter res creatas memorandas eorum meminit a Deo conditorum. Cujus rei causam non aliam reddiderimus, quam Judæorum duritiem cordis, quod et ipse Servator docuit. Sed et alia sexcenta in rerum exstare universitate discas per Novi Testamenti lectionem, quæ nusquam in historia Mosis comparent. Non meminit principatum, non potestatum, non mundi dominantium, non spirituum iniquitatis, adversus quos lucta nobis intercedit, ut divinus Apostolus loquitur. Quid ergo refert, si neque apud Moesem, nec prophetas reliquos invenire possemus horum rationes, num fides Apostolo detrahenda? aut cum meminerit ille horum ordinum excellenter supremorum; ubi ait, Christum a dextris Dei considerare super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, sive in hoc sæculo seu in futuro ⁹⁹; et alibi cum nominet idem thronos, dominationes, et principatus, et potestates, ubi ait : *In ipso enim condita sunt universa, tam quæ in cælis sunt, quam quæ super terram, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, seu principatus, seu potestates* ¹⁰⁰. Num non par est ut admittamus ista, etiamsi Moses non fecerit, nec prophetarum ullus ullam de istis mentionem? Certe idem hic usurpandum nobis est, quod duri cervice et corde incircumcisi atque si auribus neutiquam istis fidem adhibuissent, quibus ideo nihil de superna illa Jerusalem ✕ divini prophetæ revelarunt : cum in Ecclesia Christi, manifeste pronuntiat de illa Paulus, *Jerusalem vero quæ juratum est libera, est mater nostra* ¹⁰¹; et : *Appropinquastis ad Sion montem, et civitatem Dei vivi Jerusalem cælestem, et multitudinem angelorum, et pænegyrim et Ecclesiam primogenitorum qui descripti sunt in cælis* ¹⁰². Hic vero nobis dicat velim Marcellus, si de vetustis Scripturis proferre nobis possit doctrinam de istis : sin nullam inveniat rationem, tum exprobat eum et ista, et alia quam plurima his congenita abscondebantur a prophetis, de quibus nostra vice Deum deprecabatur sanctissimus Apostolus, ut possimus comprehendere cum omnibus

αἰσῶς, ἐν τῇ τῆς κοσμοποιίας λόγῳ, καίτοι τῶν μετὰ ταῦτα (98) προφητῶν οὐ μόνον ἀγγέλων μνημονευσάντων, ἀλλὰ καὶ θείων δυνάμεων, καὶ πνευμάτων ἁγίων, τῶν τε ὑπερουρανίων Θεοῦ λειτουργῶν· περὶ ὧν ὁ Δανιὴλ διδάσκων ἔλεγε, *Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μυρία μυριάδες παρεστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ*. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτων ἀπάντων σιωπῇ παρέδωκε τοὺς λόγους Μωσῆς, καίπερ οὐκ ὦν αὐτῶν ἐν ἀγνοίᾳ· πάντων δὲ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν προεληφώς (99) τῷ θεῷ Πνεύματι. Πλὴν οὐδαμῶς αὐτῶν ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ ὡς πρὸς τοῦ Θεοῦ γενομένων ἐποιήσατο μνήμην. Καὶ τούτου τὴν αἰτίαν οὐδ' ἐτέραν εἰποι ἄν τις, ἢ τὴν σκληροκαρδίαν τοῦ λαοῦ γεγενῆσθαι, ὥσπερ οὖν αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία εἶναι ἐν τῇ τοῦ παντός συστάσει μάθοις ἂν ἐκ τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναγνωσμάτων, οὐδ' ὅλως ἐν τῇ Μωσέως φερόμενα Γραφῇ (1)· οὐκ οὖν ἐμνημόνευσεν ἀρχῶν, οὐδ' ἐξουσιῶν, οὐδὲ κοσμοκρατόρων, οὐδὲ πνευματικῶν τῆς πονηρίας, πρὸς ἃ τὴν πάλιν ἡμῖν συνεστάναι φησὶν ὁ Θεός Ἀπόστολος. Τί οὖν, ἐπεὶ μήτε παρὰ Μωσεί, μήτε παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις σαφὲς ἐστὶν εὐρεῖν τοὺς περὶ τούτων λόγους, ἀπιστήσῃ (2) τῷ Ἀποστόλῳ; ἢ ἐπειδὴν τοῦ τῶν κρειττόνων τάγματος ὁ αὐτὸς πάλιν μνημονεύῃ λέγων τὸν Χριστὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθέσθαι, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντός ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ αὐθις, ἐπειδὴν ὀνομάζῃ θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας, λέγων· *Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, ἅρ' οὐ προσήκει ταῦτα παραδέχεσθαι διὰ τὸ μήτε Μωσεία, μήτε τοὺς λοιποὺς προφῆτας, περὶ τούτων προειληφέναι; ἢ ταῦτ' οὐ καὶ περὶ (3) τούτων ἐροῦμεν, ὡς οὐχ οἱοί τε ἦσαν τοὺς περὶ τούτων πιστεύεσθαι λόγους οἱ σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὦσιν, ὅς οἱ οὐδὲ περὶ τῆς ἁνῶ Ἱερουσαλὴμ ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, ὥσπερ οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ διασαφῶν καὶ τοὺς περὶ ταύτης λόγους ὁ Παῦλος ἔδωκε, λέγων, Ἡ δὲ ἁνῶ Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· καὶ, Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγόρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ (4) πρωτοτόκῳ ἀπογεγραμμένῳ ἐν οὐρανοῖς. Λεγέτω πρὸς ταῦτα Μάρκελλος, εἰ οἷός τε ἐστὶν ἐκ τῶν παλαιῶν γραμμάτων τὴν τούτων προφέρειν διδασκαλίαν. Εἰ δὲ (5) μὴ εὐρίσκον, τὴν αἰτίαν ἀποδιδοῦν, δι' ἣν σεσιώπητο τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις ταῦτα τε πάντα καὶ ἄλλα τούτοις ἀδελφὰ μυρία, περὶ ὧν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὲρ ἡμῶν ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐξισχύσωμεν καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις, τί τὸ πλῆτος καὶ μὴ·*

✕ Ed. Paris., pag. 136. ⁹⁸ Dan. vii, 10. ⁹⁹ Ephes. i, 20, 21. ¹⁰⁰ Coloss. i, 16. ¹⁰¹ Gal. iv, 26. ¹⁰² Hebr. xii, 22, 23.

(98) Μρ. τούτων.

(99) Vulgo παρεληφώς, at cf. infra C med.

(1) Φερόμενη Γραφή. Esset φερόμενα [sic codic.], aut φερομένων, ut referatur ad ἀναγνωσμάτων. M.

(2) Vulgo ἀπιστευτός, et infra ὀνομάζει.

(3) Vulgo ἢ περὶ corr. jam Mr.

(4) Vulgo τῶν πρ.

(5) Vulgo δὲ, et infra, μύρια.

κος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ Σωτὴρ ἡμῶν πλεῖστα ὅσα μυστήρια περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, περὶ τε τῆς συντελείας τοῦ παντός, περὶ τε τῶν ἐπαγγελιῶν, ποτὲ μὲν διὰ παραβολῶν, ποτὲ δὲ καὶ ἐν ἀπορρήτοις ἐξέφαινε τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, πρὸς οὓς εἶπεν, Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, ὧν οὐκ ἂν εὗρεσις τὰ ἴσα παρὰ Μωσῆ, ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς προφήταις. Τί οὖν; ἐπεὶ μὴ τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ παρεδόθη ταῦτα, εἰς ἐπιτήδειον καιρὸν φυλαττόμενα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, παρὰ τοῦτο χρῆν ὁμᾶς τὴν δωρηθείσαν ἡμῖν χάριν ἀθετεῖν; ἢ μειζῶνως εὐχαριστεῖν τῷ τῆς τοσαύτης ἡμᾶς καταξιώσαντι γνώσεως (6); Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίας, ἐκ τῆς αὐτοῦ Καινῆς Διαθήκης προσήκοι ἂν ἀπολαμβάνειν, οὐδὲν ξενιζόμενους, εἰ μὴ τῷ σκληροκαρδίῳ λαῷ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἀνεκάλυπτον οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, εἰς καιρὸν εὐκαιρον, τὸν περὶ αὐτοῦ ταμιεύμενοι λόγον. Οὐ γὰρ ἐδόκει ἐπιτήδειον εἶναι τὸ, τῇνικαῦτα ὑποσυρημένοις ἀνδράσι ἐπὶ τὴν πολυθεὸν πλάνην παραδιδόναι τὸ (7) περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μυστήριον, οἷς οὐδὲ τοὺς περὶ τῶν ὑποδεδηκότων δυνάμεων ἐξεκάλυπτον λόγους· ὥς ἂν μὴ προφάσει ταύτῃ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν καταπέσοιεν πολυθεῖαν, οἱ πατέρες ἀνδρῶν τε θεῶν τε τὸν παρ' αὐτοῖς ἀνεπλάσαντο Θεόν. Διόπερ τῆς τοιαύτης αὐτοῦς ἀναστέλλων πλάνης ὁ λόγος τὸν ἓνα Θεὸν ἐκήρυττεν, οὐ μὴν πατέρα εἶναι τὸν αὐτὸν ἡρνεῖτο· καὶ τὸν ἀληθῆ δὲ σέβειν ἐδίδασκε, καὶ πλὴν αὐτοῦ μηδένα εἶδέναι παρῆναι, οὐ μὴν ἡρνεῖτο εἶναι αὐτὸν Πατέρα. Εἰ δὲ (8) καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν αὐτὸν, καὶ δίκαιον, καὶ Σωτῆρα ἀπεκάλει, ἀλλ' οὐκ ἀπέκλειε τοῦ καὶ Πατέρα εἶναι αὐτὸν ἡγέσθαι τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ. Εἴτ' οὖν ὁ Πατὴρ λέγων εἶπ' ὁ Υἱὸς τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν ἑκατέρως ὁ λόγος. Ὁ τε γὰρ Πατὴρ ὁ ὢν εἴη ἂν, ὁ μόνος αὐτὸς ὢν ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πάσι Θεός, ὡς ὁ θεὸς ἐδίδασκε Ἀπόστολος, ὁ τε Υἱός, καὶ αὐτὸς χρηματίζων ὁ ὢν, ἀληθεύει ἂν· ὁ μόνος ὢν Υἱός, μονογενὴς τοῦ ὄντος, ἀλλὰ καὶ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ὑπάρχων. Καὶ τοῦτο εἴη ἂν (9) αὐτοῦ εἰκὼν, καθ' ὃ μόνος ἦν αὐτὸς ὁ ὢν. Διὸ καὶ αὐτὸς χρηματίζοι ἂν ὁ ὢν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς καὶ Κύριος ὁμοίως τῷ Πατρὶ καὶ αὐτὸς διὰ πάσης ἀνηγόρευται τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς.

A sanctis, quæ esset latitudo, longitudo, profunditas et altitudo, et cognoscere excedentem illam dilectionem cognitionis Dei⁴¹. Sed et ipsemet Servator noster plura mysteria de regno cælorum, de consummatione mundi, de promissionibus, nunc per parabolas, nunc latenter et occulte extulit, et discipulis intimavit, inquit: Vobis datum est nosse mysteria Dei⁴², quibus supparia non inveniet quis apud Mosem, aut reliquos prophetas. Quid ergo? Cum non concessum fuerit Judæorum populo ista percipere, sed in tempus opportunum reservabantur Christi Ecclesiæ patefacienda; ideo nos oportet concessam nobis gratiam negligere? Imo vero majorem in modum gratias illi retribuere, qui nobis hanc tantam scientiam impertivit. Ad istum ergo modum, quæ sunt de Dei filio in Novo Testamento prædicata accipienda sunt, nec ut alienum quid minus acceptare, si quidem illi populo duro corde prædico homines illi Dei cognitionem de illo non tradiderunt, reservato in tempus opportunum de illo dispensatorio sermone. Non videbatur tunc temporis æquum esse, ut hominibus ad errorem de diis multis facile arreptibus, mysterium de Patre et Filio revelaretur, cum nihil de subjectis hisce potestatibus patefactum fuerit, ne per hunc prætextum illi ad paganorum polytheiam dilaberentur, qui Jovem suum patrem hominumque deorumque vocare solent. Quocirca ut errorem hunc eliminaret Verbum illud Dei, unum Deum prædicabat: non tamen negavit eundem esse Patrem: verum vero Deum illum adorare docuit, et præter illum nullum alium arbitrari Deum erudit: sed minime inficiatur illum esse Patrem, & si Dominum et Deum illum, et justum nominavit et Servatorem, non exclusit eum a titulo Patris, tamen ut non esset Pater unigeniti et dilecti sui Filii: sive ergo Pater, seu Filius illud ait, Ego sum qui sum⁴³, omnino verissimum est, quod abs utrovis dicitur. Nam et Pater est, qui sum, cum sit solus super omnia, per omnia et in omnibus Deus, quod nos divinus docuit Apostolus. Sed et Filius si dicatur qui sum, vere sic dicitur: cum solus sit Filius Dei unigenitus ejus, qui est, cum sit imago Dei invisibilis⁴⁴, et eo ipso sit imago ejus, quod solus ipse sit qui est. Adeoque vocetur et ille qui est, cum et Deus Deus: quomodo per Scripturas universas annun-

ΚΕΦ. ΚΑ'.

Ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ, ὁ Μωσῆ καὶ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας.

Τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Μωσῆ χρηματισμοῦ γινῶναι· λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή· Ἐλάλησε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς Μωσῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν (10)·

¶ Ed. Paris., pag. 157. ⁴¹ Ephes. iii, 18, 19. ⁴² Luc. viii, 10. ⁴³ Exod. iii, 14. ⁴⁴ Coloss. i, 15.

(6) Γνώσεως. Deest Χριστῷ αὐτὸς Θεῷ. Μ.

(7) Vulgo τί; mox vulgo ἀνεπλάσαντο.

(8) Vulgo δῆ.

(9) Καὶ τοῦτο εἴη ἄρ. Lege καὶ τούτῳ. Μ.

(10) Vulgo [λέγων] ἐγώ.

Abraham, et Isaac, et Jacob ⁴². Vides ut se affirmat A patribus apparuisse. Quando autem apparuerit Scriptura docet, inquires, Apparuit Deus Abraham ad quercum Mambre, dum sederet ad ostium tabernaculi sui ⁴³. Qua autem figura, nisi humana apparuit? Quis autem ille esset, nisi Filius Dei, ut in Evangelio ipse docet Judæos alloquens, Abraham Pater vester exsultavit ut videret diem meum: vidit autem, et gavisus est ⁴⁴: attonitis autem ad sermonem illis adjecit, Priusquam Abraham esset, ego sum ⁴⁵. Ubi suam liquidissimo præexistentiam docet. Quid enim aliud intinnavit illa dictio, quam quod ipsemet Filius Dei fuerat, qui cum Mose loquebatur et dicebat, Ego sum, qui sum? Nam se quidem Abrahamo visum affirmat. Jam qualiter erat Qui est, ostensum est. Sed et magnus ille apostolus Paulus, agnoscit Filium Dei factum mediatorem legis per Moysen datæ, in quibus loquitur, Lex tradita per angelos in manu mediatoris. Jam mediator unius non est, Deus autem unus est ⁴⁶. ✠ Ita mediator erat, qui colloquebatur Mosi, etiam ante carnem assumptam, mediator humanæ salutis. Ilunc fuisse porro Jesum Christum statuit Apostolus inquires, Unus Deus, unus mediator Dei atque hominum, homo Jesus Christus ⁴⁷. Hinc igitur personaliter de se locutus est apud Moysen, Ego sum ⁴⁸, sive fuit Pater, qui per eum hanc emisit vocem: utrovis modo res est cum veritate conjuncta. Ne hæreat ergo adhuc Marcellus, inextricabili usus, quemadmodum ipse retur, syllogismo ubi scribit [R. LVIII coll. p. 430 D]: « Quemnam jam existimat esse eum? Asterius, qui dixit, Ego sum? Filiumne, an Patrem? inferens deinde: Si quidem Pater erat qui sic inquebat, Ego sum, tum non est Filius Deus, quod ex opposito, Non existentis, de se dixit, Ego sum. Si Filium hypostasi differentem hoc ipsum protulisse dicat, Ego sum, idem rursus de Patre usurpasse existimabitur. » Horum utrumlibet dicat impium est: et tamen hæc ita ubi statuerat, alterutrum ipse in absurdum incidit, unum dum statuit esse eum Qui est, alterum pernegans. Quem vero tandem? forte ipse novit. Si Patrem admittat, negabit Filium: aut Filio admissio, annihilabit Patrem. Vel potius neque Patrem posuisse neque Filium convincetur, cum unum solum admittat, alterum amoveat. Utunque Deum audiat dicentem, Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis, non erunt tibi dii alii coram me ⁴⁹: ne conturbetur, nec mente

Εγώ Κύριος, καὶ ὠφθην (11) πρὸς Ἀβραὰμ καὶ πρὸς Ἰσαὰκ καὶ πρὸς Ἰακώβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν (12). Ὅρξας ὅπως ὦφθαι αὐτὸν τοῖς πατράσιν ἐφη. Πότε δὲ ὠφθῇ, πάλιν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ λέγουσα· Ὁφθῇ δὲ (13) Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, πρὸς τῇ θρῶν τῇ Μαιερῇ, καθήμενον αὐτοῦ πρὸς τῇ θύρᾳ. Πῶς δὲ ὠφθῇ ἄλλως ἢ (14) ἐν σχήματι ἀνθρωπίνῳ; τίνα δὲ (15) χρὴ πιστεύειν εἶναι τοῦτον, ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ἐν Εὐαγγελίοις παρίστη λέγων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἡγαλλιάσατο, ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν (16) τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Ὅτι καὶ θαυμασάντων ἐπὶ τῷ λόγῳ, προσέθηκε τὸ, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι, τὴν προὑπαρξίν αὐτοῦ παριστάς λευκώτατα. Τί δὴ οὖν συνίστησιν ὁ λόγος (17), ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν χρηματίζαντα τῷ Μωσεί, καὶ εἰρηκότα, Εγὼ εἰμι ὁ ὢν; αὐτὸς γὰρ τῷ Ἀβραὰμ ὦφθαι αὐτὸν ἐδίδαξεν. Ὅπως δὲ ἦν αὐτὸς ὁ ὢν εἰρηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ ἀπόστολος Παῦλος οἶδε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεσίτην γενόμενον τῆς διὰ Μωσέως νομοθεσίας, ἐν οἷς διδάσκει λέγων, Ὁ νόμος διαταγὴς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὃ δὲ μεσίτης ἐνδὸς οὐκ ἔστιν (18). Οὐκοῦν ὁ χρηματίζας τῷ Μωσεί ὁ μεσίτης ἦν, ἐξ ἐκείνου μεσιτεύων τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, πρὶν ἢ τὴν σάρκα ἀναλαβεῖν. Τοῦτον δὲ εἶναι Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος παρίστησι φήσας, Εἰς Θεὸς, εἰς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνθρωπὸς Ἰησοῦς Χριστός. Εἴτ' οὖν ἐξ αὐτοῦ προσώπου λέγοιτο παρὰ Μωσεί, τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, εἴθ' ὁ Πατὴρ ἦν, ὃ δὲ αὐτοῦ ταύτην προϊέμενος τὴν φωνήν, ἐκατέρως ἀληθεύοι ἂν ὁ λόγος. Μὴ δὲ οὖν ἀπορείτω Μάρκελλος συλλογισμῷ χρώμενος, ὡς οἰεται, ἀφύκτω, δι' οὗ φησι, « Τίνα τοίνυν τὸν Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν λέγοντα Ἀστέριος εἶναι οἰεται; τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα; εἴθ' ἐξῆς συνάγων, ὡς εἰ μὲν ὁ Πατὴρ εἴη ὁ ὢν, οὐκ ἔτ' ἔσται ὁ Υἱὸς Θεός, ὅτι κατ' ἀντιδιαστολήν τοῦ μὴ ὄντος, ὁ ὢν αὐτὸν εἶναι φησιν. Εἰ δὲ (19) τὸν Υἱὸν ὑποστᾶσαι διηρημένον τοῦτο φάσκει λέγειν τὸ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ταῦτον αὖθις περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν νομισθῆσεται. » Ἐκάτερον δὲ τοῦτον ἀσεβές. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ αὐτός, ἐκατέρῳ περιπέπτωκεν ἀτόπη· ἓνα μὲν ὀριζόμενος εἶναι τὸν ὄντα, ὁάτερον δὲ ἀνούμενος. Καὶ τίνα τοῦτον αὐτὸς ἂν εἰδείη; Εἰ γὰρ τὸν Πατέρα δοὺς, τὸν Υἱὸν ἀρνήσεται; ἢ τὸν Υἱὸν μόνον παραδεξάμενος, ἀθετήσῃ τὸν Πατέρα; μάλλον δὲ οὔτε Πατέρα, οὔτε Υἱὸν εἰδὼς ἐλεγχθήσεται, ἓνα μόνον διδοὺς, τὸν δὲ ἑταρον ἐκποδὸν μεριστάς· κἂν ἀκούῃ δὲ λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ (20) ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας, οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἑτεροὶ πλην ἐμοῦ. Πάλιν κἂν

✠ Ed. Paris., pag. 438. ⁴² Exod. vi, 2, 5. ⁴³ Gen. xviii, 1. ⁴⁴ Joan. viii, 56. ⁴⁵ ibid. 48. ⁴⁶ Galat. iii, 19, 20. ⁴⁷ I Timoth. ii, 5. ⁴⁸ Exod. iii, 14. ⁴⁹ Exod. xx, 2, 5; Levit. xix, 36.

(11) Vulgo ὠφθην τῷ Ἀβρ. καὶ τῷ Ἰσ.

(12) Θεὸς ὢν. In Exodo additur αὐτῶν, recte: legendum ergo hic. Θεὸς ὢν αὐτῶν. Ὅρξας, non, ut in codice fuit, ὢν. Αὐτῶν ὁρξας. M.

(13) Vulgo om. δὲ.

(14) Ἄλλ' ἐν Mp.

(15) Vulgo δὴ.

(16) Ἰνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν. Non memini legisse

alibi hanc interpretationem; non habetur inter eas quas multas concessit eruditissimus Maldonatus, ad Joan. viii, 56. M.

(17) Συνίστησιν ὁ λόγος. Nempe quod locutus est Deus, Ἐγὼ εἰμι. M.

(18) Mss. ὃ δὲ Θεὸς εἰς ἔστιν.

(19) Vulgo δὴ, mox vulgo ἀρνήσεται.

(20) Vulgo om. ὁ.

ταῦτα μὴ ταραττέσθω τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξῆς
 συνημμένων ἀκούετω· εἰπὼν γάρ, *Ὁκ ἔσονται σοι*
θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ, ἐπήγαγεν· Ὁὐ ποιήσεις
σεαυτῷ (21) εἰδωλόν, οὐδὲ κατὰ ὁμοίωμα, ὅσα ἐν
τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν
τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις
αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς, ἐγὼ γάρ εἰμι Κύ-
ριος ὁ Θεός σου, Κύριος ἑξ ὧν ἐστίν. Ὁρᾷς ὅπως δι-
 εστέλλετο (22), μὴ τῇ τῶν ἐθνῶν πολυθείᾳ πλάνη συναπ-
 άγεσθαι, μόνον δὲ αὐτὴν εἰδέναι Θεὸν καὶ Κύριον. Τίς
 δ' οὐν οὗτος; Ὁ Υἱὸς τῆν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς ἔχων ἐν
 ἑαυτῷ, ἐξ αὐθεντίας τῶν αὐτῶν τοῖς εἰδωλολάτραις
 νοσοῦσι ταῦτα διαταττόμενος. Ὡς γὰρ πάντα δι' αὐ-
 τοῦ ἐγένετο, τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν τῶν γε-
 νητῶν ἀπάντων οὐσίαν (23) ὑποστησάμενου, οὕτως
 αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ τὴν εἰς αὐτὸν γνῶσιν τε καὶ εὐσε-
 βειαν διὰ μεσίτου τοῦ Υἱοῦ παραδίδου ἀνθρώποις.
 Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος αὐτοῖς ῥήμασι Γαλάταις
 γράφων ἐδίδασκε, δι' ὧν ἔφη· *Ὁ νόμος διαταγὴς δι'*
ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ
ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἔστιν (24). Κἂν λέγῃ· *Ἰδετε,*
ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ, πάλιν
ὁ Πατὴρ ἦν, ὡς διὰ εἰκόνης καὶ μεσίτου, διὰ τοῦ
Υἱοῦ τοῦτο φάσκων· οὐ γὰρ δὴ λέγοντος μὲν Ἡσαίου τοῦ
προφήτου, Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, καὶ πάλιν,
Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνή-
κε, καὶ αὐθις, Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετείλα-
μην, καὶ, Τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν,
καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, οὐ τὸν Ἡσαίαν ταῦτα λέγειν
φήσομεν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα Θεόν·
οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρέ-
ποι ἂν τὸν Πατέρα δι' αὐτοῦ χρῆναι ταῦτα διαμαρτύ-
ρασθαι τοῖς τῶν προγόνων παραγγελμάτων δεομένοις;
εἰδωλολάτραι δ' ἦσαν οὗτοι, ὡς ἡ αὐτὴ διδάσκει Γρα-
φὴ λέγουσα· Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ
αὐτῶν; ἐφ' οἷς ἐπεποθεῖσαν ἐπ' αὐτοῖς, ὧν τὸ
εἶναι τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἠσθίετε, καὶ ἐπίνετε τὸν
οἶνον τῶν σπονδῶν αὐτῶν. Ἀναστήτωσαν, καὶ
βοηθήσάτωσαν ὑμῖν, καὶ γεννηθήτωσαν ὑμῶν σκε-
ῆ πατῆρ. Τούτοις γὰρ συνήπται τὸ, *Ἰδετε,*
ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν
ἐμοῦ.

ΚΕΦ. ΚΒ'.

Ὅτι καὶ ἐν τοῖς προφήταις διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ
 ἐδοκλογεῖτο.

Κἂν μυριάκις τοῖνον διὰ τοῦ προφήτου βοῶν φάσκη.
 Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι
 δικαίος καὶ Σωτὴρ, καὶ Θεὸς πλὴν ἐμοῦ οὐ γνῶσκη,
 καὶ σώζων οὐκ ἔστι παρ' ἐξ (25) ἐμοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα
 τούτοις ἀδελφοὶ ἐν τοῖς λοιποῖς φέρεται προφήταις,
 Θεὸς ἦν, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐν Χριστῷ κόσμον καταλ-
 λάσσωσαν ἑαυτῷ, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Πατὴρ ταῦτα διὰ τοῦ
 μονογενοῦς Υἱοῦ, ὅσα δι' ἐρμηνείας, ἀνθρώποις ὑπο-

A trepidet, sed attendat quæ sequuntur statim. Cum
 enim dixerat, *Non erunt tibi dii alii præter me,*
 subintulit, *Non facies tibi idolum, neque omnem si-*
mitudinem eorum quæ sunt in cælo sursum, aut in
terra deorsum, aut quæ sunt in aquis subter terram;
non adorabis illa, non inservies illis, Ego enim sum
Dominus Deus tuus, Deus zelotes 22. Vides ut præ-
 ceperit id solum, ne ab errore gentilitio, de eorum
 multitudine, abducerentur, sed solum ipsum Do-
 minum atque Deum agnoscerent. Quis erat iste?
 nempe Filius Patris imaginem in se habens: qui
 pro sua quam habuit auctoritate idololatris ista
 in mandatis dedit. Nam ut omnia Pater fecis-
 se dicitur per Servatorem, qui suscepit om-
 nium substantiam quæ generantur; ita et
 ipse Pater fuit qui per Filium mediatorem, pie-
 tatem et sui cognitionem hominibus communicavit.
 Hoc totidem verbis, ad Galatas scribens Apostolus
 docebat, *Lex ordinata per angelos in manu media-*
toris. Mediator autem unius non est: Deus autem
unus est 23. Et alibi ait, *Videte quod ego sum,*
et præter me non est alius Deus 24. Pater hic erat
 qui per Filium, tanquam imaginem et mediatorem
 ista dixit: non enim cum Isaiam audimus prophe-
 tam dicentem, *Filius genui et exaltavi* 25; et iterum,
Israel autem me non cognovit, et populus meus non
intellexit 27; et rursus, *Omnibus sideribus ego im-*
paravi; et, manu mea firmavi cælum 28, et quæ sunt
 similia; non ab Isaiâ ista, inquam, prolata dicemus,
 sed a Deo in ipso loquente. Quocirca eritne incon-
 gruum dixisse, Patrem per Filium suum unigeni-
 tum hæc prælocutum affirmare apud eos qui istis
 indigebant mandatis et admonitionibus? Erant au-
 tem quod testatur Scriptura, hi idololatæ. Dixit
 enim Dominus: *Ubi sunt dii illorum? in quibus con-*
fidebant, quorum de sacrificiis adipem comedistis,
et bibistis vinum de epulis eorum: surgant et adju-
vent vos, et fiant obumbracula vobis 29. Nunc hisce
 verbis adiuncta sunt, *Videte, videte quod ego sum,*
et non est alius præter me 30.

CAP. XXII.

Quod etiam in prophetis Pater per Filium Deus præ-
 dicatur.

Licet ergo millies per prophetam clamet, *Præter*
me non est Deus, et præter me non est justus et
Servator, et, Deum non cognosces præter me, et Non
est qui servet præter me, et quæ his congemina se-
runtur in prophetis ceteris, Deus erat et in Christo
mundum sibi reconcilians 31, et ipse erat Pater ista
 per Filium unigenitum, veluti per interpretem
 quemdam hominibus subinsinuans: sed et Filius

22 Ed. Paris., pag. 159. 23 Exod. xx, 4, 5; Levit. xvi, 1, 2. 24 Galat. iii, 19, 20. 25 Deut. vi, 4. 26 Isa. i, 2. 27 ibid. 5. 28 Isa. li, 13. 29 Jer. ii, 28. 30 Deut. xxxii, 39. 31 II Cor. v, 19.

(21) Vulgo ἑαυτῷ.

(22) Vulgo διετέλλετο.

(23) Ὑποστησάμενον Quid vult nescio: nisi, qui subsistentiam dedit, et esse universorum sub-

stantiæ, hoc est, in esse produxit. M.

(24) Vulgo ἔστιν εἷς. Καὶ λέγει, ἴδετε ὅτι.

(25) Vulgo ἐκείνου, et mox, κόσμον vulgo errore om.; dein vulgo τοῖς εὐαγγ.

quoque in Evangelio, ipse unum solum Deum intinere videtur inquit: *Hæc est autem ✠ vita æterna, ut cognoscant te unum solum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ²⁶. Ille erat ergo verus Deus: qui unus solus est, et non est alius præter ipsum. Qui non solum per prophetas, sed et per Filium suum ista temporis convenientia, idololatrico Judæorum populo præcipiebat. Quocirca Isaias, aut Deus potius per Isaiam ait: *Præter me non est Deus: Quis ut ego, etc. Vos estis testes si quis sit Deus præter me* ²⁷. Subintulit: *Quod non erant tunc qui fingebant et sculpebant, omnes vani facientes quæ placebant illis* ²⁸. Ubique autem per illius prophetiam licet animadvertas, inenimatas illas statuas flagellatas: et similiter apud singulos prophetarum unum Deum invenies celebratum, ut avertantur homines a deorum multitudine. Ad eundem modum nos in congressu quocunque cum paganis solemus doctrinam de Christo in tempus opportunum reponere, et in præsentii erroris idololatrici redargutionem proponere, et Dei unitatem demonstrativis rationibus stabilire. Discat ideo Marcellus, si tamen qui obveteraverit cum episcopatu in Ecclesia Christi nondum didicerit, quod mysterii illius absconditi intelligentia, vetusto illi populo non communicabatur de Filio Deo, propterea quod ab idololatria impendebat his periculum, et quod Ecclesiæ tantummodo mysterium illud a sæculo, et generationibus absconditum reservabatur aperiendum ab ipsius gratia. In quo mysterio de sancta Trinitate ratio, de Patre, Filio, et Spiritu sancto, nimirum comprehendebatur. Atqui tam multa collegit in unum, quot vel de Judæorum gente circumcisa magister in Judaica Synagoga concionabundus enacervasset, et gloriatur se hæc Christi discipulis exhibere, dum ignorat quod multa adhuc plura Judæus secundum carnem protulisset. Horum gratia hic insultat: non verecundatur autem quod theologiam verissimam de Servatore nostro rationem pervertit.

✠ CAP. XXIII.

Quod Ecclesia non prædicat deos duos.

Imprimis non intelligit dictum divini Apostoli, qui diversimode docet esse illum Dei imaginem, verbis a me propositis: unde par fuit ut intelligeret, quod Ecclesia Dei non prædicat duos deos. Nam nec duos ingenitos credit aut imprincipiatos, ut non semel diximus, sed nec duas substantias ex adverso introductas honore pares asserit: itaque neque duos deos, sed unicum principium et Deum prædicat esse Patrem scilicet unigeniti et dilecti Filii, unam quoque imaginem invisibilis Dei, quæ

A φθεγγόμενος. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίῳ παραδίδοι, ἓνα μόνον εἶδέναι διδάσκων Θεόν, ἐν οἷς ἔλεγεν, *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν οὗς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Οὗτος οὖν ὁ ἀληθινὸς ἦν Θεός, ὁ εἰς μόνος, καὶ ἕτερος οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ, (26) μὴ μόνον διὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ταῦτα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ εἰδωλολατρεῦντι τῷ Ἰουδαίῳ ἐγκυλισμένῳ ἔδωκεν. Αὐτίκα δ' οὖν ὁ Ἰσαίας, μέλλον δὲ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ, εἶπεν· *Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Τίς ὡς ἐγώ; καὶ ἐξῆς· Μάρτυρες* (27) *ὕμεις ἐστέ, εἰ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ, ἐπήγαγε τὸ· Καὶ οὐκ ἦσαν τότε οἱ πλάσσοι καὶ οἱ γλύφοντες πάντες μάταιοι, ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν*. Καὶ δι' ὅλης δὲ τῆς αὐτοῦ προφητείας εὐροίς ἂν κοπόμενα τὰ ἄφύγα ἔδωκεν, καὶ παρ' ἐκάστῳ δὲ προφήτῃ ὁμοίως εἰς ἀποτροπὴν τῆς πολυθεοῦ πλάνης τὸν ἓνα Θεὸν κηρυττόμενον εὐρήσεις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰκόθαμεν Ἑλλήνων τοῖς δεισιδαιμόσιν, ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς διαλόγοις, τὴν μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, εἰς εὐκαίρον ταμιεύεσθαι, τίως δὲ αὐτοῖς τῆς εἰδωλολάτρου πλάνης ἐλέγχους προσφέρειν καὶ τὸν ἓνα εἶναι Θεὸν ἀποδεικτικῶς κατασκευάζειν λόγοις. Μανθανέτω τοίνυν Μάρκελλος, εἰ καταγράφας ἐν ἐπισκοπῇ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, οὕτω καὶ νῦν μεμάθηκεν, ὅτι τῷ παλαιῷ λαῷ ἡ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γνῶσις κατάλληλος οὐδαμῶς ἦν, ὀλισθηρῶς ἔχοντι πρὸς εἰδωλολατρείαν, καὶ ὡς μόνῃ τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἐταμιεύετο. Ἐν ᾧ μυστηρίῳ ὁ περὶ τῆς ἁγίας Τριᾶδος Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος περιεχέτω λόγος. Ὁ δὲ τοσαῦτα συναγαγὼν, ὅσα ἂν εἴποι καὶ Ἰουδαίων διδάσκαλος περὶ τῆς ἐκτομῆς (28) ὁμῶν ἐν Ἰουδαίῳ συναγωγῇ, σημνύεται τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς ταῦτα προβαλλόμενος: οὐκ εἰδὼς ὅτι πλεονα αὐτοῦ εἴποι ἂν ὁ σωματικὸς Ἰουδαίος. Ἐπὶ τούτοις μὲν οὖν αὐχεῖ, (29) τὰς δ' ἀληθεῖς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίας διαστρέφον οὐκ ἐγκαλύπτειται.

ΚΕΦ. ΚΓ'.

Ὅτι μὴ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία κηρύττει.

Αὐτίκα δ' οὖν οὐ συνήσι τὰς φωνὰς τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου, διαφόρως διδάξαντος, αὐτὸν εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν ἐξεθέμην αὐτοῦ λέξεων· δέον ἐντεῦθεν συνεῖναι, ὡς οὐ δύο θεοὺς ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κηρύττει· οὐ γὰρ δύο ἀγέννητα, οὐδὲ δύο ἀναρχα, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἰρηται, οὐδὲ δύο οὐσίας ἐξ ἰσοτιμίας ἀντιπαρεξαγομῆνας ἀλλήλαις (30) εἰσάγει· διὸ οὐδὲ δύο θεοὺς, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ Θεὸν εἶναι, τὸν αὐτὸν Πατέρα διδάσκουσα εἶναι τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ μίαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ

✠ Ed. Paris., pag. 140, 141. ²⁶ Joan. xvii, 3.

(26) Vulgo εἰ μὴ.

(27) Vulgo καὶ μάρτ., et mox, ἐπήγαγεν ὁ.

(28) Περὶ τῆς ἐκτομῆς. Non est de circumcisa gente magister, ut in versione, quasi legendum esset παρὰ αὐτὸν τῆς περιτομῆς. Sed recta lectio

est ἐκτομῆς, de excisione, et eradicatione gentis ab idololatria; statim, καὶ σημνύεται. M.

(29) Vulgo μὲν αὐχεῖ.

(30) Vulgo ἀλλήλους.

²⁷ Isa. xlv, 14, 18, 19, 21. ²⁸ ibid. 20.

δοράτου, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ μονογενεῖ καὶ ἀγαπητῷ Υἱῷ αὐτοῦ, καὶ λέγει δὲ ὁ Ἀπόστολος, θεολογῶν τὸν Πατέρα· Ὁ μακάριος καὶ μένος δυνάστης, καὶ πάλιν Ὁ μένος ἔχων ἀθανάσιον, φῶς οὐκ ἔχον ἀπόσπαστον, καὶ αὐθις· Τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφάρτω, δοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, καὶ πάλιν Μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Καὶ τούτων ἐστὶ πλείονα λέγοιτο εἰς δοξολογίαν τοῦ ἐνὸς καὶ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ τούτων ἀπάντων χρὴ νοεῖν εἰκόνα εἶναι τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐκ ὡς ἀφύχῳ ὕλῃ, ἀλλ' ὡς ἐν Υἱῷ ζῶντι μεμορφωμένῃ· καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν διδάσκει εἶναι τὸν Πατέρα λέγων, Ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἀποκνητέον καὶ αὐτὸν Θεὸν ἀληθινὸν ὁμολογεῖν, ὡς ἐν εἰκόνι, καὶ τοῦτο κακτικόν· Ἵνα ἡ τοῦ μόνου προσθήκη μόνῳ τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν (31) ἀρχετύπῳ τῆς εἰκόνης, ἀρμόζῃ. Σαφέστατα γοῦν εἰκόνα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτὸν ὁ θεαπέσιος ἐδίδαξε Παῦλος, ὡς διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀποδείδειται· ὥσπερ οὖν ἐνὸς ὑπεστώτος Πατρὸς, καὶ ἐνὸς Υἱοῦ φύοντος ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν τις εὐφρονῶν εἰποι δύο πατέρας ὑπάρχειν, οὐδὲ υἱούς δύο. Καὶ ὥσπερ βασιλεὺς κρατοῦντος ἐνὸς, εἰκόνης δὲ αὐτοῦ πανταχοῦ γῆς προπερομένης (32), οὐκ ἂν τις σωφρονῶν δύο εἰποι τοὺς κρατοῦντας, ἀλλ' ἓνα τὸν καὶ διὰ τῆς εἰκόνης τιμώμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς καὶ πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἓνα παραλαβοῦσα Θεὸν σέβειν τὸν αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς διὰ [τοῦ] (33) εἰκόνης μένει προσκυνοῦσα. Ἄ δὲ καὶ μὴ συνεῖς Μάρκελλος, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ δοράτου τὴν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἀπεφάνετο, ἣν ὁ Ἀπόστολος μορφὴν [τοῦ] δούλου κέκληκεν· οὐ λογιζάμενος, ὅτι καὶ πάντες ἄνθρωποι, κατὰ τὴν σάρκα, τοῦ Σωτῆρος τυγχάνουσι μεμορφωμένοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα ὃ ἀνέληθεν ὁ Σωτὴρ, τῆς ἀγεννήτου καὶ ἀρρήτου καὶ πατρικῆς θεότητος εἰκόνα εἶναι δι᾽ οὐκ ὀρίζεται· τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστη (Πατέρα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν), ἀρνεῖται εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ αὐταῖς συλλαβαῖς λέγων, « Οὐκοῦν πρόδηλον, ὅτι πρὸ « τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀναλήψεως, ὁ Λόγος « καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἦν εἰκὼν τοῦ δοράτου Θεοῦ. » Ὅρξ ἐστὶ διαστροφὴ κέχρηται τῆς ἀποστολικῆς ἐρμηνείας. Οὐτω δὲ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τὸ παρὰ Μωσὶ καὶ τοῖς λοιποῖς προφήταις κεκρυμμένως ἐγνωσμένον μυστήριον, εὐαγγελιζομένου καὶ ἀνακαλύπτοντος, μεγάλη τε (34) κηρύττοντος βοή· τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο [(35) καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν], καὶ μαρτυρομένου, ὅτι ἦν τὸ φῶς φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμε-

A eadem sit cum unigenito et dilecto Filio: etiamsi dicat Apostolus, deificans Patrem, *Qui beatus et solus potens est* ⁶⁶. Et rursus, *Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam* ⁶⁷. Et iterum, *Regi autem saeculorum, incorruptibili, invisibili, soli Deo* ⁶⁸. Et iterum, *Soli sapienti Deo, per Jesum Christum sit gloria in saecula saeculorum, Amen* ⁶⁹. Plura adhuc cum poterant allegari in Patris doxologiam, qui unus est, et super omnia Deus, quorum omnium mens est, ut intelligamus Filium unigenitum Dei esse imaginem non ut in materia inanini, sed ut in Filio vivo assimilatum; quin et ipse Servator cum Deum unum solum verum esse doceat, inquit, *Ut cognoscant te unum solum verum Deum* ⁷⁰; sed non tamen gravemur, et verum Deum confiteri, et Filium veluti in imagine resultantem, ut additio illa *solus*, soli Patri adaptetur, utpote qui imaginis sit archetypum. Quocirca clarissime ostendit divinus Paulus, ipsum esse imaginem effluentem, lucem Patris, et in forma Dei exstitisse; quod in superioribus positum est a nobis: veluti igitur cum unus subsistat Pater, et unus de Patre sit ortus Filius, nemo prudens affirmaverit duos patres, aut filios duos; et veluti ubi rex unus est cum imperio, cuius imago ubique terrarum deferatur, nemo prudens duos dixerit esse reges: sed unum qui per et in imagine sua honoratur. Eodem modo ut jam pluries dictum est, Ecclesia Dei, quae accepit unius Dei cultum, eundem Deum per Filium imaginem suam scilicet adorare perseverat. Quod cum Marcellus ignoraret, imaginem illam Dei invisibilis dixit esse *carnem* Servatoris, quam Apostolus *servi formam* ⁷¹ nominavit: minime recogitans quod secundum carnem Servatoris homines singuli imaginem circumgestent ejus. Corpus itaque quod assumpsit Servator, ille esse ingentis, ineffabilis, paternae deitatis imaginem asseverat: Filium autem unigenitum, per quem omnia subsistunt, *Nam omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil* ⁷², negat imaginem esse Dei, totidem verbis scribens: « Quocirca patet, « quod ante assumptum corpus nostrum, Verbum « per se non erat imago Patris. » Videsis quam pervertat interpretando Apostoli mentem, cum Joannes evangelista mysterium illud, quod Moysi et prophetis abstrusius erat, cognitum annuntiaret et efferret magna praedicantis voce: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁷³, cumque testetur eum lucem exstitisse illuminantem omnem hominem venientem in hunc mundum: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* ⁷⁴.

* Ed. Paris., pag. 442. ⁶⁶ I Tim. vi, 15. ⁶⁷ ibid. 16. ⁶⁸ I Tim. i, 17. ⁶⁹ Rom. xvi, 27. ⁷⁰ Joan. xvi, 3. ⁷¹ Philipp. ii, 7. ⁷² Joan. i, 3. ⁷³ Joan. i, 1, 3. ⁷⁴ ibid. 10.

(31) Vulgo deest ἄν.

(32) Μρ. περιφέρ.

(33) Τοῦ om. hic et mox codd.; mox vulgo & δέ.

(34) Vulgo μεγάλη τῇ.

(35) Om. codd. Μοχ vulgo φῶς ἦν τὸ.

Quibus vocibus clarissime significat filialitatem, cum A de Patre dicat: *Deum nemo vidit unquam*⁷⁶: de Filio: *Unigenitus Filius qui erat in sinu Patris, is eum revelavit*.

Ἐπεὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

CAP. XXIV.

Quod Marcellus unigenitum Filium Verbum. verbis Dei agendorum instructivis assimilet.

Admirandus iste verborum Christi doctor, præcepta Dei et agendorum commonefactoria verba, undecunque de Scripturis colligens ejuscemodi describit, Quod in principio erat Verbum. Attende autem, quomodo hoc vult probare: scribit autem [R. XL]: Eorum & doctores cum tantum non vererentur mentionem Verbi facere, quod ad hunc modum omnes divinæ Scripturæ prædicant. Unus enim dicit, *Verbo Domini firmati sunt cæli*⁷⁸. Et iterum, *Emisit Verbum suum et sanavit eos*⁷⁹. Et Salomon ait, *Querrent me improbi, et non invenient: oderunt et enim sapientiam, et Verbum Domini non curaverunt*⁸⁰. Isaias quoque: *De Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*⁸¹. Et Jeremias, *Pudesci sunt sapientes, et terre facti sunt, et locuti sunt, quod Verbum Domini rejecerunt*⁸². Et Oseas, *Oderunt in portis increpantem, et verbum sanctum abominati sunt*⁸³. Michæas similiter Verbi meminit, ut Isaias, *De Sion, inquit, exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem*. Hæc postquam et his similia coacervaverat, confirmatam suam rejicit ab istis sententiam. Vide autem quod diversa de Scripturis collecta testimonia in unum conjecit: missum Dei Verbum salutiferum illud et curativum, confundens cum admonitorio agendorum verbo. Illud etenim, *Oderunt in portis increpantem, et Verbum sanctum abominati sunt*: quodnam nobis subindicat Verbum? prorsus illud quo de justis actionibus et sanctis homines commonescunt: omnino, quidvis potius quam Filium Dei profiteri vult, tanquam qui mentionem ejus fecere metueret. Nos novimus Dei Filium propriissime esse Filium, vero unigenitum Dei: Verbum quoque eundem esse probe novimus; sed non simile humano cuicumque verbo. At quale paret, æquum est exstare Verbum Dei vivum, subsistens, tanquam qui sit Filius. Is vero Verbum indicativum, et agendorum commonefactorium introducens, non immerito Filium Dei confiteri gravatur quem reipsa abnegavit.

μενον εἰς τὸν κόλπον· Ἐν τῷ κόλπῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τὴν τε υἰότητα σαφῶς παριστάντος ἐν τῷ περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς λέγειν· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε,

ΚΕΦ. ΚΔ'.

Ὅπως Μάρκελλος τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, τοῖς τῶν πρακτικῶν παραγγελτικαῖς τὸν μονογενῆ Λόγον ἀφωμόλου.

(36) Ὁ θαυμαστὸς οὗτος τῶν Χριστοῦ λόγων διδάσκαλος, τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς παραγγελτικούς τῶν πρακτικῶν λόγους, ἀπὸ τῆς θείας συναγωγῆς Γραφῆς, τοιοῦτόν τινα ὀρίζεται τὸν ἐν ἀρχῇ Λόγον. Ἐπάκουσεν δὲ, ὅπως ταῦτα συνιστᾶν πειράται, τοῦτον γράφων τὸν τρόπον· Τῶν δὲ διδασκόντων αὐτοὺς ὥσπερ αἰδουμένων (37) μεμνησθαι τοῦ Λόγου, ὃν οὕτω πᾶσαι αἱ θεαὶ κηρύττουσι· Γραφαί· ὁ μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγει· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστειρωθήσαν· αὐθις τε ὁ αὐτὸς, Ἐξαπέστειλες τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴδωσιν αὐτοὺς. Σολομὼν δὲ, Ζητήσουσι με κακοὶ, καὶ οὐκ εὐρήσουσιν, ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, τὸν δὲ Λόγον Κυρίου οὐ προσέλιπον. Ἦσαίς τε· Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται (38) νόμος καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ· καὶ αὐθις Ἱερουσαλὴμ Ἠοχύνθησαν σοφοί, φησὶ, καὶ ἐποθέθησαν, καὶ ἐλάλησαν, ὅτι τὸν Λόγον [τοῦ] (39) Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. Καὶ Ὡσὲ (40) δὲ ὁ προφήτης, Ἐμίσησαν, ἔφη, ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεισὼν ἐδδελύξαντο. Μιχαῖας τε ὁμοίως καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ Λόγου μνημονεύων, Ἐκ Σιών, ἔφη, ἐξελεύσεται νόμος, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ. Ταῦτα (41) καὶ τὰ τοῦτοις ἀδελφὰ συναγωγῶν, κρατύνειν διὰ τούτων τὴν αὐτοῦ δόξαν ἡγεῖται. Ὅρα δὲ πῶς (42) φράς τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας ὁμοῦ συνήγαγε, καὶ τὸν ἀποστελλόμενον (43) τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν σωτήριον, καὶ ἱατρικόν, καὶ τὸν τῶν πρακτικῶν παραγγελτικόν. Τὸ γὰρ, Ἐμίσησαν ἐν πόλει ἐλέγχοντα, καὶ Λόγον δεισὼν ἐδδελύξαντο, ποῖον ὑποτίθεται Λόγον; ἢ πάντως που τὸν περὶ τῶν ὁσίων (44) καὶ δικαίων πράξεων παραγγελτικόν· πάντα τε μέλλον ἢ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογεῖν βούλεται, ὥσπερ αἰδούμενος μνημονεῦσαι τοῦ Υἱοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἶδαμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κυριώτατον ὄντα Υἱόν, καὶ ἀληθῶς μονογενῆ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγον δὲ αὐτὸν ἀκριβῶς ἴσμεν οὐχ ὅμοιον τῷ ἐν ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷον προσήκει νοεῖν (45) Θεοῦ Λόγον, ζῶντα καὶ ὑπεστώτα ὡς Υἱόν (46)· ὁ δὲ Λόγον σημαντικὸν καὶ τῶν πρακτικῶν παραγγελτικῶν εἰσάγων, εἰκότως ὥσκει τὸν Υἱὸν ὁμολογεῖν, ὃν αὐτῷ ἔργῳ ἡρνεῖτο.

76 Ed. Paris., pag. 143. 78 Joan. i, 18. 79 Psal. xlii, 7. 80 Prov. xiv, 6. 81 Isa. li, 3. 82 Jer. viii, 9. 83 Ose. ix, 17.

(36) Caput 24 immediate dependet a superiore, pendente adhuc sententia prioris. M.

(37) Ὅσπερ αἰδουμένων. Sic legendum, non αἰδούμενος. M. [Securus sum codd.]

(38) Vulgo ἐξελεύσεται.

(39) Τοῦ om. codd.

(40) Imo Ἀμώς v, 10. Mox vulgo αὐτὸς καὶ ὁμοίως.

(41) Omitt. codd.: dein vulgo καὶ τοῦτοις ὁμοίως συναγ.

(42) Ὅπως φράς. Facilis correctio, διαφοράς: sed quid si φράς legitur? certe enim vult eum permiscuisse omnia susque deque; statim legend. ἀποστελλόμενον, ut erat in margine. M.

(43) Vulgo ἀποστολικόν.

(44) Vulgo πάντως τούτων περὶ τὴν ὁσίων.

(45) Vulgo om. νοεῖν.

(46) Ὡς Υἱόν. Deest, opinor, νομίζεσθαι post προσήκει. M.

ΚΕΦ. ΚΕ'.

A

CAP. XXV.

Ὡς αὐτὸς ἐαυτῷ ἐναντία ἔγραψε.

Εἶτα καὶ αὐτὸς ἐαυτῷ τάναντία (47) γράφων οὐκ αἰσθεται. Ἐν ἐτέροις μὲν γὰρ διασχυρίζεται, μηδὲνα τοῦ προτέρου λαοῦ, τὰ κατὰ τὸν Λόγον ἐγνωκέναι. Μυστήριον γὰρ εἶναι ἀποκεκρυμμένον. Γράφει δὲ ὡδε αὐταῖς λέξεσι· «Τί γὰρ ἕτερον ἦν ἀποκεκρυμμένον, μυστήριον ἢ τὸ κατὰ τὸν Λόγον; οὕτω δὲ (48) ἦν ἀποκεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτ' ἐπρότερον τὸ μυστήριον, ὥστε μηδὲνα τοῦ προτέρου λαοῦ, σαφῶς τὰ κατὰ τὸν Λόγον εἰδέναι· ἀλλ' ἡμᾶς, τοῦ πλοῦτου τῆς δόξης καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου ἀπολαύειν νυνί.» Καὶ αὖθις ἐπιλέγει, «Ὁ δὲ ἱερὸς ἀπόστολός τε καὶ μαθητὴς τοῦ Κυρίου Ἰωάννης, σαφῶς καὶ διαβρήθην ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκων, ὡς ἀγνωστούμενον ἐν ἀνθρώποις πρότερον, Λόγον αὐτὸν τοῦ παντοκράτορος ὀνομάζων, οὕτως ἔφη, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.» Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἀποκεκρυμμένον μυστήριον διορίζεται εἶναι τὸ, περὶ τοῦ Λόγου ἔχειν τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς ἀρτίως παρατεθείσαις προφητικαῖς φωναῖς, πάσας τὰς θείας Γραφὰς κηρύττειν, τὰ περὶ αὐτοῦ συνίστησι, καὶ συνάγει περὶ Λόγου Θεοῦ, πλείστας ὅσας μαρτυρίας. Οὐκ ἄρα ἦν ἀγνωστούμενος τῷ προτέρῳ λαῷ· πάντες γὰρ αὐτοὶ, τοὺς τοιοῦτους λόγους ἤδесαν ἀνὰ στόμα, καὶ διὰ μνήμης τὰ προφητικά λόγια φέροντες. Ἀλλὰ τὸν γραμματέα τῶν Ἰουδαίων ἡμῖν ὁ Χριστιανὸς προτάσσεται· οὐκ ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, θαυμάζει τε αὐτὸν (49) ὄρα πιστούμενον ὅτι Εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστι πλὴν αὐτοῦ, οὐκ εἰδώς, ὅτι καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσι. Τῇρ' ἐδὲ ὅπως ἐξ αὐτῶν τῶν προφητικῶν Γραφῶν, καὶ περὶ Λόγου συνάγει τὸ τῶν πρακτῶν διδασκαλικὸν· ὃν καὶ Ἰουδαίων παῖδες γνωρίζουν ὁμολογῆσουσιν (50), ἅτε πρὸ ἡμῶν τοῦτον παρεληφότες. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς Σαβέλλιος τὸν τοιοῦτον ἠγνοεῖ Λόγον. Πῶς οὖν Ἰουδαίους καὶ Σαβέλλιον κώπυν, μὴ ἐγνωκέναι· τὸν Λόγον ἔφη, δι' ὃν παρεθέμην αὐτοῦ φωνῶν; Καὶ ἐπειδὴ ἀποπέφτανται ὁ αὐτὸς, διὰ τῶν ἔμπροσθεν, ὡς οὐδεὶς ἐδύνατο τὸν Θεὸν εἰδέναι, οὐδὲ τὸν Λόγον γνωρίζειν αὐτοῦ εἰ μὴ τὴν εἰκόνα εἰλήφει τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν σάρκα, ὡς αὐτὸς ἔφη· (διὰ μόνης γὰρ τῆς εἰκόνης γνωρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὸν τούτου Λόγον διατείναντο, τὴν σάρκα λέγων εἶναι τὴν εἰκόνα·) ὑπομνηστέον διὰ τῶν προκειμένων ὡς δῖχα τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Ἰουδαῖοι πάντες τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς λόγους τοὺς ἐν ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς, τῶν ὁσίων ἔργων παραγγελτικούς, ἀκριβῶς ἤδесαν, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τούτους καταμελετώντες· καὶ τὸν Θεὸν ὁμολογοῦν τὸν πάντων ποιητὴν καὶ δημιουργόν· ὥστε οὖν καὶ γραμματεῖς, ὃ δ' ὄρα πιστούμενος

Qualiter sibi ipsi contraria scribat.

Non intelligit porro quod sibi ipsi contradictoria scribit. Alicubi siquidem asseveranter statuit, nulum penitus de antiquo illo populo quidquam de Verbo cognovisse. Nam erat mysterium absconditum, inquit. Verba ejus sunt [R. XLV, coll. p. 40 D]: « Quid aliud erat mysterium illud absconditum, quam illud de Verbo? Nam erat hoc mysterium adeo olim in Deo absconditum, ut e priori illo populo, nullus plane hoc ipsum intelligeret. Sed nobis jam concessa est fruitio divitiarum gloriæ ipsius, et mysterii illius reconditissimi. » Statim vero subinfert [R. XLVI coll. p. 36 D 118 C]: « Sanctissimus vero apostolus, et Domini discipulus Joannes, exertim et aperte in exortu Evangelii, veluti qui doceret quod prius ignorabatur inter homines, Verbum omnipotentis eum nominat ita inquit, In principio erat Verbum⁴⁷. » Ita contendit is per ista absconditum mysterium fuisse illud, Deum habuisse Verbum. Scripturas vero omnes nuper recitatas, et appositas prophetarum voces, prædicare vult quæ sunt de Verbo, quas plurimas in hujus rei testimonium coacervavit. Ita non erat populo illi priori ignoratum hoc mysterium: universi enim noverant, et memoria tenebant et ore usurpabant prophetarum illa oracula. At enim et de Judæis nobis scribam representat Christianus cum sit: non attendens quod Servator dixit, Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ⁴⁸. Illumque suspiciit quod cum jurejurando dixerit, Quod unus Deus et præter eum, non est alius. Quasi nesciret quod et demones credant et contremiscant. » Nota mihi autem quemadmodum de prophetiis Scripturis colligit quæ ad verbum illud pertinent, quod est agendorum commonefactorium: quod ipsum fatebuntur se agnoscere vel Judæi, veluti qui ante nos hoc jam olim edocebantur. Sed nec ipsemet Sabellius hujuscemodi Verbum ignorabat. Quam immerito idcirco flagellat Sabellium et Judæos, in excerptis a me de ipsius libro positis, quod Verbum ignorabant, cum nomen id ab illo scitum sit, quod Deum videre nemo poterat, sed nec ipsius Verbum intelligere, nisi imaginem induerat invisibilis Dei, carnem nempe intendens imaginem illam; nam per solam imaginem cognosci potuisse Deum, et ipsius Dei Verbum contendat carnem asserens fuisse imaginem illam. Sed meminisse debemus in superioribus positum, quod absque carnali presentia, Judæi omnes verbum Dei, et verba Dei, quæ divinis prophetarum Scripturis insunt, ad sancta opera admonitoria, exactissime callebant, cum a teneris unguiculis,

¶ Ed. Paris. pag. 144. ⁴⁷ Joan. i, 1. ⁴⁸ Matth. xxiii 13.

(47) Vulgo ἐναντία.

(48) Vulgo οὕτω γάρ.

(49) Θαυμάζετε αὐτόν. Imo, θαυμάζει τε. Admi-

ratur Marcellus scribam illum. M.

(50) Vulgo ὁμολογοῦσιν ἐὶ ἀποπέφτανται εἰ μοχ τ. σάρκα εἶναι τὴν εἰκόνα, ὡς.

✠ hæc studiose recolerent : Deumque confiterentur A τοῦτο. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ Σαβελλίσειν τὸν ἄνδρα. Ὅρα δὲ λοιπὸν ἐπελθεῖν καὶ ἡς πεποίηται διαστρόφους τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας, ὡς ἂν μάθοι πᾶς, τῶν τὸν ἄνδρα τιμώντων, ὅτι μὴ μόνης τῆς ὀρθῆς παρεστράπη πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀγιούσης τῶν θεοποιηστων Γραφῶν ἐντεύξεώς τε καὶ θεωρίας.

et divinitus inspiratas Scripturas, nisi perverse non evolvat aut perscrutetur.

ΤὸΝ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΟΝ ΕΛΕΓΧΟΝ

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΟΣ ΤΡΙΤΗ.

EUSEBII PAMPHILI

DE THEOLOGIA ECCLESIASTICA CONTRA MARCELLUM

LIBER TERTIUS.

✠ LIBRI TERTII CAPITA.

1. Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.
2. Quomodo illud : « Dominus condidit me principium riarum suarum, » et quæ sequuntur, intelligenda : et quomodo Marcellus ea ad carnem Servatoris transtulit.
3. Refutatio eorum quæ perverse commentatus est ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.
4. Quomodo Marcellus Scripturas ignorans, unam Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim definiit.
5. Qualiter de sancto Spiritu Servator docuit.
6. Qualiter Ecclesia sentiendum tradidit, de Patre, Filio, et Spiritu sancto.
7. Qualiter Marcellus contendit carnem esse imaginem invisibilis Dei.
8. Qualiter ille sciuit, carnem Servatoris prodesset nihil.
9. ✠ Qualiter ausus est dicere, quod in consummatione sæculi, caro Servatoris destituenda sit, et deserta relinquenda a Verbo.
10. Qualia de carne Servatoris sacrosanctæ Scripturæ doceant, et quomodo adversantia his Marcellus opinabatur.
11. Quod vocem Evangelii non recte percipiens, scandalum facere dixit carnem Servatoris, nec prodesset quidquam.
12. Vocis Evangelicæ interpretatio.
13. Qualiter regnum Christi initium dicat sumpsisse

Β ΤΑΔΕ ΕΝΕΣΤΙΝ ΕΝ Τῷ ΤΡΙΤῳ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙ.

- α'. Ὡς διαστρόφως ὁ Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.
- β'. Ὅπως τὸ « Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ » καὶ τὰ τοῦτ' ἀνηντημένα νοεῖται, καὶ ὅπως τὰ αὐτὰ Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μετήγερ.
- γ'. Ἐλεγχος τῶν ὅτι ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν λελεγμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὀγμῆς ἐρμηνεία.
- δ'. Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνιὼς τὰς Γραφὰς, μίαν εἶναι ὀρίσεται ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.
- ε'. Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδασκε.
- ς'. Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος φρονεῖν παραδίδωσι.
- ζ'. Ὅπως Μάρκελλος εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι διεβεβαίωτο.
- η'. Ὅπως αὐτὸς μηδὲν ὥφελειν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀπεφαίνετο.
- θ'. Ὅπως καταλειφθήσεσθαι ἐν τῷ τοῦ πατρὸς τέλει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἐρημὸν ἐτόλμα λέγειν.
- ι'. Ὅποια αἱ θεῖαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσιν, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἐπρότεινε.
- ια'. Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν σκανδαλίζειν ἐξη τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μηδὲν ὥφελειν.
- ιβ'. Ἐρμηνεία τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.
- ιγ'. Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν

μὴν ἐλθόντων τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἐτῶν, τὸς δὲ ἐξείρη ἐν τῇ συντελείᾳ διεσθεβαίουτο, διαστρόφους ποιοῦμενος τὰς τῶν ὁσίων Γραφῶν ἐρμηνείας.

13. Ἐξηγήσεις τῆς ὑγιονὸς διαβολᾶς τῶν ἀναγνώσμων.

14. Ὅπως εἰρηται «Τὰ πάντα ὀποταγῆσθαι τῷ Υἱῷ, καὶ αὐτὸς τῷ Πατρὶ.»

15. Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ «Τότε ἔσται ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πάνσιν.»

16. Ὅπως αἱ θεῖαι Γραφαὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀτελευτήτου βασιλείας καριστώσι, καὶ ὡς Μάρκελλος γυνὴ τῇ κεφαλῇ καυθήσεται αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.

17. Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται πάντες οἱ τῆς τότε μακαριότητος ἀξιούμενοι.

18. Ὅτι ὥσπερ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέγονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται οἱ ἅγιοι.

19. Ὅτι ὡς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ καὶ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἅπαντες ἔσονται.

20. Ὅπως γὰρ ῥοεῖν τὸ, «Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.»

ante annos cccc, finem vero habiturum in consummatione sæculi : ut hoc suum dogma confirmet, quam perverse Scripturas interpretetur.

14. Explicatio recti et sani sensus locorum allectorum.

15. Quomodo dicitur, «Omnia subjecta fient Filio, et ipse subicietur Patri suo.»

16. Quo sensu ab Apostolo dictum est, «Deum futurum omnia in omnibus.»

17. Quod sacræ Scripturæ de indeterminabili regno Servatoris nostri doctrinam repræsentant : et quod Marcellus perfrecta fronte asseverat habiturum finem ejus regnum.

18. Quo sensu in regno Filii unum fient omnes qui tunc beatitudine illa erant digni habiti.

19. Quod quemadmodum Pater et Filius unum sunt, ita quoque sancti omnes futuri sunt unum.

20. Quod sicut Pater est in Filio, et Filius in Patre suo, ita et in sanctis omnibus erit.

21. Quo sensu dictum illud intelligi debet, «Qui me vidit, is vidit et Patrem.»

ΚΕΦ. Α'.

Ὅς διαστρόφως Μάρκελλος τὰς θείας Γραφὰς ἐρμηνεύειν ἐτόλμα.

Ὁ μὲν οὖν μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεολογίαν τὴν ἀποδοθέντα τρόπον διαφώρως εὐηγγελίζετο. Μάρκελλος δ' ὅπως ταύτην ἀρνησάμενος ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐξώκειλεν ἀπιστίαν, δεδήλωται (51) δι' ὧν ἐλέγχεται· ὡς δὲ καὶ διαστρόφως τὰς ὁμολογουμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρηρμήνευε διδασκαλίας, μάθοις ἂν καὶ ἐξ ἐτέρων μὲν πλείστον ὁσων αὐτοῦ διηγῆσεων, ἀτὰρ δὴ καὶ ἐκ τῆς οὕτως ἐχούσης ἐν τοῖς Σολομῶνος Παροιμίαις. Εἰσάγεται ἡ Σοφία αὐτοπροσώπως περὶ ἐαυτῆς ταῦτα διεξερχομένη (52)· Ἐγὼ ἡ Σοφία κατεσκήνωσα βουλήν, καὶ γινώσκω, καὶ ἐννοῶ ἐν ἐπεκαλεσάμην. Φόδος Κυρίου μισεῖ κακίαν, ὕβριν τε καὶ ὑπερηφανίαν, καὶ ὁδοὺς πορνῶν, ἐμίσσησα δὲ ἐνὶ διαστραμμέναις ὁδοῖς κακῶν. Ἐμὴ βουλή καὶ ἀσφάλεια· ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ γράφουσι δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μεριστᾶντες μεγαλύνονται, καὶ τίρῳνοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς. Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες ἐσθήσουσι χάριν. Πλοῦτος καὶ δόξα ἐμοὶ ὑπάρχει, καὶ πτῆσις πολλῶν, καὶ δικαιοσύνη. Βέλτιον ἐμὲ καρπίζεσθαι ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τιμωρ, τὰ δὲ ἐμὰ γεννήματα κρείσσω ἀργυρίου ἐκ λέκτου· ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ, καὶ ἀνὰ μέσον (53) ὁδῶν δικαιοσύνης ἀναστρέφομαι, ἵνα μερίσω τοῖς ἐμὲ ἀγαπῶσιν ὑπαρξιν, καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν ἐμπλήσω ἀγαθῶν. Ἐὰν ἀναγελῶ ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γιγνόμενα, μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμήσαι. Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· πρὸ τοῦ αἰῶ-

✠ CAP. I.

Quam perverse Marcellus interpretari ausus est sacras Litteras.

Magnus ideo Evangelista Joannes, Servatoris nostri divinitatem, ut præfertur, non uno modo annuntiavit. Quomodo autem illam Marcellus abnegando ad Judaicam perfidiam erupit, ibi manifestatur. Quomodo vero perverse interpretatus esset apertam et in confesso positam de eodem Servatore Scripturæ doctrinam, cum e multis aliis ipsius interpretationibus liquet, tum præcipue ex illa, de Proverbiis Salomonis, ubi introducitur Sapientia personaliter de seipsa ita prolocuta⁵² : Ego Sapientia habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus. Timor Domini odit malum, arrogantiam et superbiam, et viam pravam : et os bilingue detestor. Meum est consilium et æquitas, mea est et prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant, et conditores legum justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes me diligo, et qui quærunt me, inveniunt gratiam. Meum sunt divitiæ, et gloria, opes superbæ et justitia. Melior est fructus meus auro et lapide pretioso : et genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo. In medio semitarum iudicii conversor, ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam. Si annuntiavero vobis quæ per dies creabantur, numeralim recordabor eorum quæ a sæculo. Dominus possedit me initium viarum suarum ad opera sua, ante sæcula fundavit me : in principio, priusquam terram conderet. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta fui : necdum fontes aquarum eruperant : necdum montes gravi mole constiterant. Ante colles omnes ego parturiēbar. Dominus fecit regiones, et inhabita-

✠ Ed. Paris., pag. 148. ⁵¹ Prov. viii, 12-31.

(51) Δι' ὧν λέλεται. In priori libro. Quæ sequuntur ad hunc librum referuntur, cuius veluti epilogomen comprehendunt. M. — Mox vulgo Σαλ.

(52) Ἐγὼ ἡ Σοφία. Locus est Prov. viii, 12 ; sequitur LXX Eusebius, a quibus differt interpretatio

PATROL. GR. XXIV.

vulgaris ; pro βουλήν, Symmachus habebat πένουρη, male in cod. nostro σύνουαν esset έννοίαν. M. (53) Ὁδῶν δικαιοσύματος. Alii τριῶν ἀληθειῶν legunt. M.

biles, et summities habitatas sub cælo. ✠ Quando præparabat cælos, aderam ei. Quando separabat sibi thronum super ventos. Quando firmabat nubes supra, et librabat fontes aquarum subter cælum. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. Delectabar per singulos dies, ludens coram eo, ludens in orbe terrarum. Et deliciae meæ esse cum filiis hominum.

Ισχυρά ἐποίησιν (56) τὰ ἄνω νέφη, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἰσχυρά ἐποίησιν τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡμῖν παρ' αὐτῷ ἀρμόζονσα· ἐγὼ ἡμῖν ἢ προσέχαιρε καθ' ἡμέραν· ἡφραίνετο δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ· ὅτε ἡφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἡφραίνετο ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

CAP. II.

Quomodo illud, « Dominus condidit me principium viarum ejus, » et quæ sequuntur, intelligi debeant. Et quomodo Marcellus ea transtulit ad carnem Servatoris susceptam.

Hæc de seipsa in Proverbiis Sapientia. Integrum vero locum necessario descripsi, ut appareat eandem personam hæc omnia locutam : nec transitio sit intermedia de persona ad personam. Hæc igitur de seipsa docet et ostendit Sapientia. Ubi inprimis notetur, quod se indefinite Sapientiam vocet : Ego enim, inquit, constitui consilium ; non adjicitur, Sapientia Dei. Sed prout scribitur ab evangelista, In principio erat Verbum⁵⁵, indefinite. Et rursus, Verbum erat apud Deum⁵⁶ : nec dicitur, Verbum Dei, ne quis tanquam quiddam relative dictum autumet : neque tanquam accidens quoddam Dei ; sed ut vivens et subsistens : unde addit, Et Deus erat, non Dei erat, Verbum. Ad eundem modum de Sapientia loquitur. Unum erat enim atque idem Deus Verbum et Sapientia. Quocirca dicitur indefinite in Proverbiis, non solum in supra memoratis, sed istis insuper : Beatus vir qui invenit Sapientiam⁵⁷. Et, Deus in Sapientia fundavit terram⁵⁸. Et, Dixi Sapientiæ : Soror mihi es⁵⁹. Et, Tu annuntiato Sapientiam, ut adsit tibi intelligentia⁶⁰. Et, Præstantior est Sapientia lapidibus pretiosis⁶¹. ✠ Et, Sapientia edificavit sibi domum : et excidit columnas septem⁶², et quæ his congemina in eodem libro reperiuntur. Ubique indefinite vocatur Sapientia, nusquam vero, Dei Sapientia, ut ne illam accidens quoddam Deo arbitremur ; ut scientiam in viro intelligenti : sed subsistentem et vivam Sapientiam, eandem ipsam cum Filio Dei. Quod si quis existimet hanc Sapientiam habitum esse quemdam in Deo sapientem, secundum quem dicitur Deus sapiens : audiat is Scripturam dicentem, Dixi Sapientiam sororem tuam⁶³. Quis vero adeo velit insanire, ut Deum existimet, qui est super omnia, et suam sa-

Α ρος ἐδεμελλώσε με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων· πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήσῃναι, πρὸ δὲ (54) πάντων θουνῶν γενεῇ με. Κύριος ἐποίησε χώρας καὶ οἰκήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς (55) ὑπ' οὐρανῶν. Ἦνικα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἦνικα ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων. Ἦνικα ἐτίθει πηγὰς τὰς ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ἰσχυρά ἐποίησε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡμῖν παρ' αὐτῷ ἀρμόζονσα· ἐγὼ ἡμῖν ἢ προσέχαιρε καθ' ἡμέραν· ἡφραίνετο δὲ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ· ὅτε ἡφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἡφραίνετο ἐφ' υἱοῖς (57) ἀνθρώπων.

B

KEΦ. Β΄.

Ὅπως τὸ, « Κύριος ἐκτίσεν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, » καὶ τὰ τοῦτο συνημμένα νοεῖται καὶ ὅπως ταῦτα Μάρκελλος ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μεταῆγε.

Ταῦτα μὲν ἐν Παροιμίαις περὶ ἑαυτῆς ἡ Σοφία. Ὅλα δ' ἐπιτηδὲς ἀναγκαίως παρεθέμην, δεικνύς ὡς ἐν ἐστὶ πρόσωπον τὸ ταῦτα λέγον, οὐδὲ μίαν ἐν τῷ μετὰ τοῦτο γενομένης μεταβολῆς τοῦ λέγοντος· δεικνύται τοίνυν ἡ Σοφία ταῦτα περὶ ἑαυτῆς διδάσκουσα. Κἀνταῦθα δὲ πρῶτον ἐπιτηρητέον, ὡς ἀπολύτως Σοφία ὀνόμασται· Ἐγὼ γάρ, φησί, κατεσκήνωσα βουλὴν, καὶ οὐκ εἴρηται, Σοφία τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὥσπερ παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἀπολύτως ἐγράφετο, καὶ πάλιν, Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ οὐκ (58) εἴρητο, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ τῶν πρὸς τὴν νομίσῃ τις αὐτὸν λέγεσθαι, μηδ' ὡς συμβεβηκότα ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ὑφεστῶτα καὶ ζῶντα· διὸ ἐπιλέγει, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐκ εἰπόν, καὶ Θεοῦ ἦν ὁ Λόγος. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Σοφίας· ἐν γὰρ καὶ ταῦτόν ἦν ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Διὸ ἀπολύτως ἐν ταῖς Παροιμίαις ὀνομάζεται, ἐν τε τοῖς προτεθείσιν ῥητοῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὧν (59) τοῦτον εἴρηται τὸν τρόπον Μακάριος ἀνὴρ ὃς εὗρε Σοφίαν· καὶ, Ὁ Θεὸς τῇ Σοφίᾳ ἐδεμελλώσε τὴν γῆν· καὶ, Εἶπον τὴν Σοφίαν (60) σὴν ἀδελφὴν εἶναι· καὶ, Ἐδ τὴν Σοφίαν κήρυξον, ἵνα φηρόνησις σοὶ ἐπακολουθήσῃ· καὶ, Κρείσσων γὰρ Σοφία λιθῶν πολυτελῶν· καὶ, Ἡ Σοφία φύκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπῆρξε στεῖλους ἐπ' αὐτήν, καὶ ἄλλα τοῦτοις ἀδελφὰ ἐν τῇ αὐτῇ φέρεται βιβλῳ. Δι' ὧν οὐδαμῶς Σοφία Θεοῦ ὀνόμασται· ἀλλὰ ἀδιορίστως ἡ Σοφία, ἵνα μὴ σύμβαμά τι νομισωμεν αὐτὴν εἶναι περὶ τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῷ ἐπιστήμονι ἀνδρὶ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὑφεστῶσαν καὶ ζῶσαν Σοφίαν τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τις ἐξιν ἐν τῷ Θεῷ σοφὴν καθ' ὃ νοοῦμεν τὸν Θεόν σοφὸν ὑπολάβοι εἶναι τὴν ἐνταῦθα λεγομένην Σοφίαν, ἐπακουσάτω λεγούσης τῆς Γραφῆς, Εἶπον τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι. Τίς δ' ἂν οὕτω μανείη, ὡς τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ τὴν ἐν

✠ Ed. Paris., pag. 149, 150. ⁵⁵ Joan. i, 4. ⁵⁶ ibid. ⁵⁷ Prov. iii, 13. ⁵⁸ ibid. 19. ⁵⁹ Prov. vii, 4. ⁶⁰ Prov. xxix, 5. ⁶¹ Prov. iii, 15. ⁶² Prov. ix, 1. ⁶³ Prov. vii, 4.

(54) Vulgo om. δέ.

(55) Vulgo ὑπερουρανίων.

(56) Ἦνικα ἰσχυρά ἐποίησιν. Rectius apud LXX, Ἦνικα ἰσχυρά ἐποίησιν τὰ ἄνω νέφη· καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανῶν· καὶ ἰσχυρά ἐποίησιν τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Quomodo et in

cod. Bodleiano legebatur. M. [Et hæc in textum recepi.]

(57) Vulgo τῶν ἀνθρ.

(58) Vulgo εἴρηται.

(59) Vulgo τοῦτο.

(60) Vulgo τῇ.

αὐτῷ (61) σοφὴν ἔξιν ὑπολαβεῖν ἀδελφὴν τῶν ἐν ἀνθρώποις κατορθούντων λέγεσθαι; Εἰ δὲ ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ἐκλάβοις τὸ εἰρημένον, Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία, οὐδὲν ἐμποδὼν ἔσται τῇ διανοίᾳ, ἐπεὶ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀναίνεται ἀδελφότης δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας. Εἰ δὲ ἐν καὶ ταῦτον ἦν ὁ Θεός, καὶ ἡ ἐν ταῖς Παροιμίαις εἰσαγομένη Σοφία ἐξ οὗσα σοφὴ ἐν αὐτῷ νοουμένη, καθὼς σοφὸς ὁ Θεός, τί ἐκώλυεν ἀντὶ τῆς Σοφίας τὸν Θεὸν ἀναγεγράφθαι; ὥστε τὸ, *Ἡ Σοφία φκοδόμησεν αὐτῇ οἶκον*, καὶ ὑπῆρξε στύλους ἐπτά, καὶ τὰ τοῦτοις συνημμένα εἰρῆσθαι ἀντὶ τοῦ, *Ὁ Θεός φκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον*, καὶ τὰ ἐξ ἧς *καὶ πάλιν ἀντὶ τοῦ· Εἰπαὼν τὴν Σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, λελέχθαι, Εἰπαὼν τὸν Θεὸν σὸν ἀδελφὸν εἶναι*. Ἀλλ' ὅρξας ὡς τὴν ἀκοὴν πληττεῖ ἡ τοιαύτη φωνή, οὐκ ἔχουσα ἀρμονίαν. Εἰ δ' ἐπὶ τὸν Ὑἱὸν ἐκλάβοις τὰ λόγια, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ Σοφία, πάντα σοὶ εὐροῇσι, μηδεὶς δυσσεβοῦς νοήματος ἐμποδὼν ἱσταμένον, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὃς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λαμπρῇ τῇ φωνῇ Σοφίαν ὠνόμασεν εἰπὼν· *Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία*. Τούτων ὧδε πη κατασκευασμένων, ἀκόλουθόν ἐστι μετὰ τῶν προεκτεθέντων ἀπάντων, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσώπου καὶ τὸ, *Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, λελέχθαι*· εἰ δὲ λέγοι ἐκτίσθαι (62) αὐτὸν, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρελθόν, τοῦτ' ἂν εἰποι, οὐδ' ὡς ὁμοίως τοῖς λοιποῖς κτίσμασι, καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γεγὼνως, ἥ τινας οὐκ ὀρθῶς ὑπελήφασιν, ἀλλ' ὡς ὑφεστῶς μὲν καὶ ζῶν, πρῶτον τε καὶ προϋπάρχον τῆς τοῦ πάντος κόσμου συστάσεως, ἄρχιν δὲ τῶν ὧν ὑπὸ Κυρίου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς καταταταγμένος· τοῦ, *ἔκτισεν, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, κατέταξεν, ἢ κατέστησεν*, εἰρημένου. Διαβρήδην γοῦν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας κτίσιν ὠνόμασεν ὁ εἰπὼν Ἀπόστολος· *Ἐποτάγητε πάσῃ κτίσει ἀνθρώπων, διὰ τὸν Κύριον· εἰτε βασιλεῖ, ὡς ὑπερέχοντι· εἰτε ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις*. Καὶ ὁ εἰπὼν δὲ προφητῆς, *Ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραὴλ· διότι ἰδοὺ στερεῶν βρότην, καὶ κίλιν πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλω ἐξ ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν αὐτοῦ*. Καὶ τὸ, *Γραφήν* (63) αὐτῇ εἰς *γενεὰν ἐτέραν*, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· τὸ, *κίλιν*, ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐξ ἀνυπαρξίας παρελήφεν. Οὐ γὰρ τότε ἔκτισεν ὁ Θεός τὸ πνεῦμα, ὅτε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν· οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἀλλ' ἦν μὲν, καὶ προϋπήρχεν, ἀπεστείλετο δὲ καθ' ὅν καιρὸν ἦσαν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι· ὅτε δίκην βροντῆς, ἐγένετο ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φερόμενης πνοῆς βιαίας, ἐπληρώθησαν τε Πνεύματος ἁγίου· καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ κατήγγειλεν, ἀκολουθῶς τῇ προφητεῖα φη-

A pientiam, sororem dicat nominatim habitum eorum qui inter homines recta operantur? Quod si de Christo Dei accipiat quis illud dictum: nam Christus Dei potestas est et Sapientia, nihil impedit hanc intelligentiam, quandoquidem ob immensum suum in humanum genus amorem non recusavit hanc fraternitatem. Quod si unum erat idemque Deus, et quæ in Proverbiis introducitur Sapientia, quæ sapiens quidam habitus est in illo intellectus, in quantum Deus sapiens, quid prohibet Deum hic pro Sapientia rescribi: ut sic ubi dictum est, *Sapientia edificavit sibi domum, et solidavit columnas septem*, et quæ sequuntur, dictum sit pro, *Deus edificavit sibi domum*, etc.; et iterum pro eo, *Dixi Sapientiam sororem tuam*, dicatur, *Dixi Deum fratrem tuum*. Sed ut aures percutiat ista dictio, vides tam incongrua. Quod si de Filio Sapientiam capias, omnia bene fluent: nec occurret tibi quidquam hic impietatis, cum perhibeat tibi testimonium beatus Paulus apostolus, qui pronuntiat clare Servatorem et Domihum nostrum Jesum Christum Dei Sapientiam nominandum, ubi ait, *Christus Dei potentia et Sapientia*⁹¹. His ad hunc modum ita apparatis, ad superius proposita consequens est hoc, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera ejus*⁹², e persona ejus usurpari. Quod si dicat conditum illum fuisse, non ita dixit, quasi vellet intelligi, eum de non ente ad esse processisse: nec quod, ad modum creaturarum reliquarum, de non ente producebatur, quod nonnulli minus recte sunt arbitrati: sed quod subsistens et vivens, sed quod præexistens, et præsubsistens, ante omnem mundi conditionem erat: ✕ quodque a Domino suo Patre constitutus est omnium dominator, posito illo, *condidit*, hoc in loco, pro *constituit*, vel *ordinavit*. Disertis verbis principes et duces inter homines, creaturam Apostolus nominavit, ubi ait: *Subiecti estoite omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi ut excellenti, sive principibus ut ab illo missis*⁹³. Et propheta qui dixit: *Præparare, ut vocetur super te Deus Israel: propterea ecce firmat tonitru, et condit ventos, et annuntiat inter homines Christum suum*⁹⁴. Et illud, *Scribatur illa in generationem alteram, ut populus qui conditum laudet Dominum*⁹⁵. Illud condidit pro eo quod fuit sumptum est, quia jam ante erat. Neque enim tum condidit Deus spiritum, cum Christum suum per illum universis hominibus annuntiaret: quia nihil novi est sub sole: sed erat et exsistebat ante: mittebatur autem eo tempore cum in unum congregati apostoli erant: cum ad instar tonitrus factus est sonitus ingens de cælo: veluti descendente spiritu vehementiore, et repleti sunt Spiritu sancto. Atque ita Christum Domini, in mundum universum annuntiarunt: juxta vaticinium

✕ Ed. Paris., pag. 451. ⁹¹ I Cor. i, 24. ⁹² Prov. viii, 22. ⁹³ I Petr. ii, 13, 14. ⁹⁴ Amos iv, 12, 13. ⁹⁵ Psal. ci, 19.

(61) Vulgo σοφίαν, ἔξιν et mox ἐκλάβοις.

(62) Vulgo αὐτόν.

(63) Vulgo αὐτῇ, et mox αἰνέσει.

quo dictum est. Ideo ecce confirmans tonitru, et condens spiritum, et annuntians in hominibus Christum ejus: ubi illud, condens, ponitur pro mittens vel injungens. Tonitru autem Evangelii prædicationem designat. Sic qui dixit, Cor mundum crea in me, Deus⁹⁷, non dixit tanquam non habens cor. Imo orabat ille ut animus ipsi mundaretur. Sic dicitur et illud, Ut duos creet in unum novum hominem⁹⁸. Hoc est, in unum ducat: vide autem annon ejus quoque generis sit, Induamini novum hominem, qui creatus est secundum Deum⁹⁹, et illud, Si quis igitur in Christo, nova creatura¹, et quæcunque hujusmodi reperiri possunt, ab iis qui excutient Scripturas sanctas. Ne mireris igitur si metaphorice in illo passu, Dominus condidit me principium viarum suarum², condidit vox posita sit pro constituit vel ordinavit ad principium dandum, vel imperandum. Quandoquidem cum in Evangelio dicatur a Salvatore nostro, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli atque terræ, quoniam abscondisti ista a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis³, non hic peccatorum confessionem vult, quemadmodum & alibi, ubi dicitur, Conflimini ad invicem peccata vestra⁴, sed gratiarum actionem, propter parvulos, quasi diceret, Gratias ago tibi, Pater, Domine cæli atque terræ. Ad hunc modum metaphorice usurpata sexcenta alibi Scripturarum inveniet, qui per otium eas evolvat: alia etiam multiplicem habentia significationem, alia univoco de diversis rebus prædicata: de quibus longum esset nec præsentis temporis disserere. Ita et hoc in loco illud, Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua, dictum est pro, Dominus constituit me principatum obtinere super opera sua. Atque ideo non dicitur simpliciter, condidit me, sed cum adjectione, principium viarum suarum ad opera sua. Quod in primis declarat vox Hebraica. Si quis igitur genuinum sensum sacratissimæ Scripturæ investigare vellet, inveniet lectionem Hebraicam non habere, condidit me, qua neque reliquorum interpretum aliquis usus est. Aquila legit, Dominus possedit me, caput viarum suarum. Symmachus, Dominus possedit me initium viarum suarum. Sic et Theodotus, Dominus possedit me initium viarum suarum. Et non abhorret a ratione interpretatio. Erat enim ille quem genuit Pater Unigenitum, caput progenitorum omnium, visibilium et invisibilium: quod ad exortum attingebat et salutem eorum. Ubi enim eum genuit, ita statuit eum omnium Servatorem, recapitulans in eo et per eum constitutionem universi, ut edocuit divinus Apostolus, inquit, Ut recolligeret omnia in Christo, quæ sunt in cælis, et quæ sunt super terram⁵. Adeo ut non modo omnia per ipsum substituerint, a non esse ad

σάτη, Αἰδὲι ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀναγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· τοῦ μὲν, κτίζων, ἀντὶ τοῦ, καταπέμψων, ἢ κατατάσσων, εἰρημένου· τῆς δὲ βροντῆς καθ' ἑταίρον τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα δηλοῦσης. Καὶ ὁ λέγων δὲ, Καρδίαν καθάραν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, οὐχ ὥς μὴ ἔχων καρδίαν τοῦτ' ἔλεγεν, καθάραν δὲ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀποτελεσθῆναι ἠύχετο. Οὕτως εἰρηται τὸ, Ἴνα τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καιρὸν ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, συναγάγῃ· ὅρα μήποτε τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα· καὶ τὸ, Εἰ τις οὖν ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτίσις, καὶ ὅσα ἄλλα εὐροὶ ἂν τις τοιοῦτότροπα τὴν θεόπνευστον Γραφὴν διαρευνώμενος· μὴ θαυμάσης οὖν, εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, τὸ, ἔκτισεν, ἀντὶ τοῦ κατέστησεν, ἢ κατέταξεν, εἰς τὸ ἀρχειν εἰρηται, ἐπεὶ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοι, Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ῥηπτοῖς, οὐ τὴν (64) ἀμαρτημάτων ὁμολογίαν, καθὸ λέλεται ἐν ἑτέροις, Ἐξομολογείσθε ἀλλήλοις τὰς ἀμαρτίας, φαρὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δηλοῦσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῖς νηπτοῖς εὐχαριστίαν, ἀντὶ τοῦ, Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι λελεγμένου. Μυρία δ' ἂν τις εὐροὶ σχολῇ ζητήσας τῷ κατὰ μεταφορὰν τρόπῳ δι' ὅλης τῆς θείας Γραφῆς εἰρημένα, καὶ ἄλλα πολὺσημον ἔχοντα τὴν διάνοιαν. Καὶ ὁμονύμως ἑτέρα διαφόρων πραγμάτων κατηγορούμενα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη, καὶ οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ διεξίεναι. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα τὸ, Κύριος (65) ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, Κατέταξέ με εἰς τὸ ἀρχειν τῶν ἔργων αὐτοῦ, λέλεται. Αἰδὸ οὐχ ἀπλῶς ἔκτισέ με εἰρηται, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης (66) τῆς, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ μάλιστα παρίστησιν ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις. Εἰ γοῦν τις ἐξακριβώσαιο τὸν ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, εὐροὶ ἂν τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνάγνωσιν οὐ περιέχουσαν τὸ, ἔκτισέ με· διόπερ οὐδὲ τὸν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν ταύτῃ τις κέρηται τῇ λέξει. Αὐτίκα δ' οὖν ὁ μὲν Ἀκύλας, Κύριος ἐκτίσάτο (67) με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰρηται· ὁ δὲ Σύμμαχος, Κύριος ἐκτίσάτο με ἀρχὴν αὐτοῦ· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Κύριος ἐκτίσάτο με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ· καὶ ἔχει γ' ἂν λόγον ἡ ἐρμηνεία. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων ὁρωμένων τε καὶ ἀπάντων συστάσεως τε καὶ σωτηρίας αὐτὸς ἦν, ὃν ἐγέναν μὲν ὁ Πατὴρ Ἰῶν μονογενῆ· γεννήσας δὲ, κατέταττε Σωτῆρα τῶν ὅλων, ἀνακεφαλαιούμενος ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τὴν διάταξιν τοῦ παντός, ὡς ἐδίδαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἰπὼν Ἀνακεφαλαιώσασθαι πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, καὶ

97 Ed. Paris., pag. 152. 98 Psal. l. 12. 99 Ephes. ii. 15. 100 Ephes. iv. 24. 101 1 Cor. v. 17. 102 Prov. viii. 22. 103 Luc. x. 21. 104 Jac. v. 16. 105 Coloss. i. 20.

(64) Vulgo τῶν ἀμαρτημάτων.

(65) Vulgo ἔκτισεν ἐμέ.

(66) Vulgo προσθήκης, τῆς.

(67) Κύριος ἐκτίσάτο. Aliiter in vulgatis LXX edi-

tionibus, Aquila, Symmachus, et Theodotus, ista legunt. M. — Caterum cf. Huet. ad Origen. tom. III, p. 788.

τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς μὴ μόνον τὰ σύμπαντα δι' αὐτοῦ συστήσθαι, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προελθόντα, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ὅλων διοικήσεως τὴν πρόνοιαν ἀναδέχεσθαι αὐτὸν, ἅτε Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ ζωὴν, παντός τε καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πλήρωμα· ὡς δι' αὐτοῦ κυβερνᾶσθαι καὶ διασωθῆσθαι τὰ σύμπαντα. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν προτεθέντων λόγων αὐτῆς (68) παρίστη, δι' ὧν ἔφασκε· Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνασταὶ γράφουσι δικαιοσύνην. Δι' ἐμοῦ μέγιστ' αὐτὰς μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι τῆς. Λόγους δ' οὖν ἀρόχτοις τῆς καθόλου σοφίας τε καὶ προνοίας τοῦ Υἱοῦ (69) τοῦ Θεοῦ, τὰ σύμπαντα διοικεῖται. Ταῦτ' οὖν διὰ τῶν προεκτεθέντων ἐδίδασκε, προὔρπει τε ἔχουσιν αὐτοῦ, φάσκων· Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ· οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντας εὐρήσουσιν. Ἀπέρπειν τε τῆς ἐναντίας ὁδοῦ. δι' ὧν ἐπήγαγεν, Ἐπίσημα δ' ἐγὼ διαστραμμένας ὁδοὺς κακῶν. Καὶ δὴ ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ἀδελφὰ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ Σοφία (70), διαστειλόμενος, ἐξῆς τοῖς δι' αὐτῶν προωφελομένοις τὴν μυστικὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν παραδίδωσι λέγων· Ἐὰν ἀναγγεῖλω ὑμῖν τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα· μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι. Εἰ γὰρ μέλλοιμι, φησὶν, τὰ ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας ὑπ' ἐμοῦ πραττόμενα διδάσκειν, ἀνάγκη καὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς τοῦ παντός αἰῶνος ἔργων ἑαυτοῦ μνημονεύσαι, καὶ παραστήσαι, ὡς ἐπὶ τούτῳ με ὁ γεννήσας Πατὴρ ἀρχεῖν τῶν ὅλων κατέστησεν, ἐφ' ᾧ τε ἡγεῖσθαι τῶν ὁδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δι' ἐμοῦ πεποιημένων ἔργων. Διὸ ἀκολούθως ἐπάγει τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἦ, Κύριος ἔκτισά με, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν ἐρμηνείαν. Τὸ γὰρ μέγα κτῆμα τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἦν, καθὼς μὲν ἐξ αὐτοῦ γεγέννητο, Υἱὸς ὢν αὐτοῦ· καθὼς δὲ τοῖς πᾶσιν κοινωφελὴς καὶ σωτήριος καθέστηκε, τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον κτῆμα τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων τε καὶ ὀνομασμένος. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι γένοιτ' ἂν πατέρι υἱοῦ τιμιωτερον κτῆμα. Ἐνθεν καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ, ὅτε τὸν ἐν ἀνθρώποις πρῶτον υἱὸν ἐκτίσας, ἐλέχθη καὶ ἐπ' ἐκείνῳ, Ἐκτίσά μιν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς ἀντὶ τοῦ, ἐκτίσά μιν, κατὰ τὴν περιχούσας. Τὸ δὲ, ἐκτίσας, κἀνα παρ' Ἑβραίοις ἐκφωνεῖται. Οὕτως οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ εἰρηται, τὸν ἀρχὸν ὃν ἐκτίσας Ἀβραάμ, ἀπ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν κἀνα περιέχει· τῆς αὐτῆς λέξεως κειμένης παρ' Ἑβραίοις καὶ ἐν τῷ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ ἐν ταῦθα γὰρ κειμένης τῆς κἀνα λέξεως, τὸ, ἐκτίσας, πάντες συμφώνως ἐκδεδῶκασιν οἱ ἐρμηνευταί· τὸ δὲ (71), ἔκτισε

A esse provenientia, sed insuper in se susciperet administrationem omnium et providentiam: utpote qui Λόγος esset, Sapientia, vita, omnis boni atque pulchri plenitudo: quo per eum gubernentur omnia et conserventur. Hoc ipsum in ante positis divinis oraculis indicavit ipse, iniquens: *Per me reges regnant, et potentes justitiam determinant: per me magnates magnificantur, et principes per me dominantur terra*. Modo itaque inexplicabili per sapientiam illam et providentiam universalem Filii Dei, universa administrantur. Hæc nos in prius positis edocuit: hortaturque ut ab illo dependamus: *Ego enim, inquit, diligentes me diligo. Qui me querunt, invenient*. A contraria rursus via nos avertit, ubi addit, *Ego odio habui vias impiorum perversas*. Hæc et his similia ipse Filius Dei, ipse etenim Sapientia erat, in mandatis dedit. Atque ita in sequentibus mysticam sui cognitionem tradit iis quibus prius profuerat, iniquens: « Si annuntiavero vobis quæ de die in diem se habent, necesse est ut enumerem quæ a sæculo commemorantur. » Hoc est, si vos velim docere illa quæ a me quotidie sunt, necesse est ut vobis replicem opera mea ab initio sæculorum, et in memoriam revocem, quod me Pater qui genuit, constituit Dominum super omnia: ut ita præsim ego viis ipsius, et imperem operibus ejus per me conditis. Quocirca consequenter intulit, *Dominus creavit me principium viarum suarum ad opera sua*. Aut, secundum representatam interpretationem, *Dominus possedit me*. Magna siquidem Dei possessio, erat Filius unigenitus: eo quod ex ipso genitus Filius erat ejus: eo autem quod omnibus proficiens et salutem afferens constituebatur, maxima et erat et nominabatur possessio sui Patris. Neque enim patri magis honorabilis et grata contigerit possessio, quam est filius. Unde et Adam ille protoplastes, cum primum possederat filium, ut homo dixit, *Possedi hominem a Deo*. Ubi in Hebræo est pro *possedi, caniti*: et pro *possedit, cana*. Sic de Abrahamo usurpatur: *Ager quem possedit Abraham*: in Hebræo est *cana*, quæ est eadem vox usurpata in, *Dominus possedit me principium viarum suarum ad opera sua*. Unde cum ibidem vox *cana* sit, conspiranter omnes reddidere interpretes *possedit*. Illud vero *concedit*, rejicitur ab Hebræis, nec in præsentis scriptura reperitur. Plurimum vero differt *extis*, *creavit* et *ἐκτίσας*, *possedit*: cum illud significet communi notione, creaturarum processum, de non esse ad subsistere: hoc vero rei præexistentis

✱ Ed. Paris., pag. 153. * Prov. viii, 15, 16. * ibid. 17. * ibid. 20. * Gen. iv, 4.

(68) Vulgo παρίστησι.

(69) Vulgo ομι. τοῦ.

(70) Vulgo ὁ διατεταμένος.

(71) Ἐκτίσας. Sic legendum, pro vulg. ἔκτισας. Recte Eusebius ait legendam hic *possedit*, et non *concedit*. Libet ascribere, quæ Basil. habet lib. ii, cont. Eunom. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν περὶ τῆς φωνῆς ταύτης, μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρτήσαντον καταλείψω. Ὅτι

ἄλλοι τῶν ἐρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς σημασίας τῶν Ἑβραϊκῶν καθικόμενοι, ἐκτίσας με ἀντὶ τοῦ ἐκτίσας ἐκδεδῶκασιν· ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτισματος· ὁ γὰρ εἰπὼν, ἐκτίσά μιν ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκτίσας τὸν Καὶν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρησάμενος τῇ φωνῇ. M.

possessionem, et proprietatem peculiarem possidentis. Iniquis ideo Dei Filius, Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua, simul et ejus indicat præexistentiam, et peculiarem ad Patrem proprietatem; necnon utilitatem quam paternæ ejus opera, de illius administratione et providentia perceptura erant: inde et inferi, *Ante sæcula fundavi me. In principio priusquam terram faceret, antequam prodierint fontes aquarum: priusquam montes stabilirentur, ante omnes colles genuit me*¹⁰. Quibus singulis declaratur, quam fuerit ille utilis et necessarius rerum universitati: doceturque quod et erat, et ante erat, et ante mundum universum subsistebat, et rebus omnibus præsidebat. Cum enim in historia creationis Moses supercoelestium et invisibilium potestatum mentionem non fecisset omnino ullam, propter illorum imperfectiorem qui erudiendi erant per illum: at mundi invisibilis productionem obiret et quatuor elementorum fecisset in principio mentionem cæli, terræ, abyssi et aquæ, istorum duo a Deo creata dixit: nam ait, *In principio creavit Deus cælum et terram*¹¹. At non ad hunc modum de aqua et abisso locutus est: quasi et illa a Deo producta fuisset: sed simpliciter dixit, *Et tenebræ erant super abyssum, et spiritus Dei ferebatur super aquas*¹². Necessario per prædicta docuit, ut et Filius Dei, quod genita erant, et quod ipse ante illa omnia fuit: et per ipsum omnia condita sunt: ideo ait, *Ante sæcula fundavi me, in principio, priusquam terram conderet: et priusquam abissos faceret: priusquam scaturirent fontes aquarum*¹³. Istorum trium, terræ, abyssi, aquarum, facta mentione, quartum et præstantius ad postremum locum reservavit, cælum nempe, unde ait deinceps, *Quando parabat cælum, aderam una cum eo*¹⁴. *Πρό τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων*. Τριῶν δὲ τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὕδατος, τὸ τέταρτον ἐπάγει τελευταῖον, τὸ κρείττον φυλάξας τὸν οὐρανόν. Διὸ ἐπιφέρει ἐξῆς, *Ἦν ἵκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ*.

Quæ cum iam evidenter in divinis Scripturis proponantur, et brevi quadam veluti per epitomen, enarratione sint a nobis exposita, audiamus quomodo Marcellus, dejecta in humum interpretatione sua, hæc omnia et singula de suscepta carne contendit usurpari. Ita enim scribit [R. XVII, coll. p. 45 D]: « Hoc ad hunc modum posito, consequens est ut consideremus Proverbiale illud caput, *Dominus condidit me principium viarum ejus*. Vere enim condidit, qui quod non erat fecit, Dominus noster Deus. « Carnem enim quam assumpsit Verbum, cum non esset, condidit. » Et subnequit: « Igitur in novissimo maxime tempore, licet hoc novum mysterium revelabatur: ut ob id ipsum non immerito prævisum propheta dixerit, *Ante sæcula fundavit me,* »

A παραλέλεκται παρ' Ἑβραίοις, ὅπερ οὐ καίται ἐπὶ τῆς προκειμένης γραφῆς. Πλεῖστη δ' ἂν γένοιτο τοῦ, *ἐκτίσας*, καὶ τοῦ, *ἐκτίσαστο*, διαφορὰ τῶν τῆν μὲν κτίσιν κατὰ τὴν κοινωτέραν διάνοιαν, τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδοι σημαίνειν· τὴν δὲ κτίσιν, τοῦ προϋπάρχοντος ἰδιάζουσας οἰκειότητα πρὸς τὸν κτῶμενον. Λέγων τοίνυν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*, ὁμοῦ καὶ τὴν προὑπαρξίν αὐτοῦ ἰδῆλου καὶ τὴν ἰδιάζουσιν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα, ὁμοῦ καὶ τὸ χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον τῆς οἰκίας, περὶ τὰ πατέρα ἔργα, προνοίας τε καὶ διοικήσεως. Διὸ ἐξῆς ἐπάγει, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων· πρὸ τοῦ ὄρη ἐξρασθῆναι*. B *πρὸ (72) δὲ πάντων βουνῶν γεννῆ με· δι' ὧν ἀπάντων τὸ ἐξ αὐτοῦ λυσιστελὲς καὶ ἀναγκαῖον τοῖς πᾶσιν ἐνδείκνυται· ὅτι τε ἦν, καὶ προῆν, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου προϋπήρχε τε καὶ καθηγεῖτο ἀναγκαιῶς διδάσκων. Μυστικῶς γάρ, ἐν τῇ κοσμοποιᾷ τῶν μὲν ὑπερκοσμίων καὶ ἀφανῶν δυνάμεων μηδεμίαν μνήμην πεποιημένου διὰ τὸ ἀτελὲς τῶν δι' αὐτοῦ παιδαγωγουμένων, τοῦ δὲ ὁρατοῦ κόσμου τὴν σύστασιν διεξεληθόντος, τετάρτων τε στοιχείων ἐν ἀρχῇ μνημονεύσαντος, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὕδατος, καὶ δύο μὲν πεποιθῆσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (73) εἰρηκότος· Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἔτι δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀβύσσου μνησθέντος, ὡς ἄρα εἴη καὶ ταῦτα γεννητὰ, ἀλλ' ἀπλῶς εἰρηκότος, C *Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος*, ἀναγκαιῶς διὰ τῶν προκειμένων διδάσκει καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι τε γεννητὰ εἴη, καὶ ὡς αὐτὸς πρὸ πάντων εἴη, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιήτο. Διὸ φησι, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με· ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων*. Τριῶν δὲ τούτων μνημονεύσας, γῆς καὶ ἀβύσσου καὶ ὕδατος, τὸ τέταρτον ἐπάγει τελευταῖον, τὸ κρείττον φυλάξας τὸν οὐρανόν. Διὸ ἐπιφέρει ἐξῆς, *Ἦν ἵκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ*.*

Τούτων τοίνυν ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐναργῶς παρισταμένων, βραχείας τε παρ' ἡμῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, διηγήσεως τετυχηκότων, ἐπακούσωμεν ὅπως Μάρκελλος, χαμαι βαλὼν τὴν διάνοιαν, ταῦτα πάντα διίσχυρίζεται περὶ τῆς σαρκὸς εἰρησθαι, ἥς ἀνεληφεν ὁ Σωτὴρ, γράφων κατὰ λέξιν τοῦτον τὸν τρόπον: « Τούτου τοίνυν οὕτως ἔχοντος, ἀκούουθόν ἐστι σκοπεῖν τῇ διανοίᾳ τὸ παροιμιωδῶς εἰρημένον, τοῦτ' ἐ κεφάλαιον, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*. « Ἐκτίσας γὰρ ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν πεποιητῶς ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὖσαν γὰρ τὴν σάρκα, ἣν ἀνελήφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὖσαν ἔκτισε. » Καὶ ἐπιλέγει: « Οὐκοῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν τοῦτ' καινὸν ἀπεφάνη μυστήριον· ὡς διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ αἰῶνος τούτου προωρίσθαι εἰκότως

¹⁰ Ed. Paris., pag. 154, 155.

¹¹ Prov. viii, 23, 25.

¹² Gen. i, 1.

¹³ ibid. 2.

¹⁴ Prov. viii, 23, 24.

¹⁵ ibid. 27.

« ὁ προφήτης ἔφη, Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσε με, A
 « δηλονότι τὴν σάρκα. » Καὶ αὖθις ἐπάγει λέγων· « Ἔτα
 « ἐν τῇ ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.
 « Γῆν ποίαν; ταύτην, δηλονότι, τὴν ἡμετέραν σάρκα,
 « τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὖθις γενομένην. Γῆ
 « γὰρ εἰ, φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ὅρξ
 « ὅσον διήμικτε, τῆς μὲν εὐθείας ἐκτραπίς, τραχείαν
 « καὶ δύσβατον, καὶ ὥσπερ τινὰ ἀνεξίτητον ἑαυτῷ
 « περινήσας ὁδόν. Θέα γοῦν, ὅπως ἐξεδιάσατο πάντα
 « μᾶλλον ἀναίσχυντον καὶ ἀναίδῃ λόγον (74) φεγγό-
 « μενος, ἢ τὴν Σοφίαν αὐτὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ
 « ὁμολογεῖν. Τὸ μὲν οὖν, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν
 « ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ τῷ (75), τοῦ Σωτῆρος
 « ἀναφέρει προσώπῳ, ὁμολογῶν αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν Παρ-
 « οίμαις ταῦτα φάσκοντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμα-
 « σιν· « Οὐκοῦν εἰκότως τῶν ἀρχαίων παρελθούτων,
 « καὶ τῶν δὲ ἐσεσθαι μελλόντων ἀπάντων διὰ τῆς τοῦ
 « Σωτῆρος ἡμῶν καινότητος, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ
 « Χριστὸς διὰ τοῦ προσήτου ἐβόα λέγων, Κύριος
 « ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. » Τοῦτο δ' εἰπὼν
 « ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταβάλλει τὴν
 « διάνοιαν, ἐξῆς ἐπιλέγων· « Ἐκτισε γὰρ ἀληθῶς, τὸ
 « μὴ ὂν πεποιητὸς, ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ
 « οὕσαν γὰρ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέβληθεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ
 « μὴ οὕσαν ἔκτισεν ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ. » Καὶ
 « οὐ συνίσιν ὁ γενναῖος, ὡς μία τις ἐκφρασις καὶ ἐν
 « πρόσωπον τυγχάνει τὸ φῆσαν, Ἐγὼ ἡ Σοφία, κατ-
 « εστηνῶσα βουλὴν, καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με.
 « Ὡστε (εὖ) ἐπὶ τὴν σάρκα ἀναγοίτο θάτερον, ἀνάγκη
 « καὶ τὸ ἕτερον· καὶ ἡ Σοφία ἔσται ἡ τὰ ἀμφοτέρα
 « λέγουσα. Εἰ δὲ ἡ σὰρξ λέγει κατὰ Μάρκελλον τὸ,
 « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ, αὕτη
 « ἂν εἴη ἡ Σοφία· καὶ ἔσται ἡ σὰρξ ἡ φάσκουσα, δι'
 « ἑμοῦ βασιλεὺς βασιλεύουσι, καὶ δι' ἑμοῦ μεγι-
 « στάντες μεγαλύνονται. Πῶς δ' ἂν εἴποι ἡ σὰρξ τὸ,
 « Μνημονεύσω τὰ ἐξ αἰῶνος ἀριθμῆσαι; οἷς ἐπάγει
 « τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [τῶν] ὁδῶν αὐτοῦ.
 « Ὅδε καὶ τίνες αἱ ὁδοὶ παρίστανται λέγων ἐξῆς· « Οὐ-
 « τος γὰρ ἡμῖν τοῖς δικαίως πολιτεύεσθαι μέλλουσι,
 « θεοσεβείας ὁδὸς γέγονεν· ἀρχὴ πασῶν τῶν μετὰ
 « ταῦτα ὁδῶν. » Καὶ προστίθουσιν, « ἀρχὴν δὲ ὁδῶν διὰ
 « τοῦτο εἰκότως εἰρηκα τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Σω-
 « τῆρα, διότι καὶ τῶν ἐτέρων, ὧν ἐσχάκαμεν, ὁδῶν
 « μετὰ τὴν πρώτην ὁδὸν ἀρχὴ γέγονε· τὰς διὰ τῶν
 « ἱερῶν ἀποστόλων δηλῶν παραδόσεις, τῶν μετὰ
 « ὑψηλοῦ, κατὰ τὴν προφητείαν, κηρύγματος κηρυ-
 « ξάντων ἡμῖν τὸ καινὸν τοῦτο μυστήριον. » Ταῦτα
 « Μάρκελλος.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἐλεγχος τῶν οὐκ ὀρθῶς εἰς τοὺς τόπους αὐτῷ
 λελεγμένων, καὶ τῶν αὐτῶν ὁγμῶν ἐρηνησία.

Εἰ μὲν οὖν μὴ καὶ τὴν Μωσέως καὶ τῶν (76) μετὰ
 Μωσέα προφητῶν παρεδέχετο Γραφὴν, εἶχεν ἂν τινα
 εἰκότα αὐτῷ λόγον ἢ ἀπόδοσις· ἐπεὶ δὲ οὐ τῶν ἀθε-
 τούτων ἐστὶ τὴν Παλαιάν Διαθήκην, τί δὲ ποτε τοῦς

« carnem nempe intelligens. » Et insert iterum : « In
 « principio, inquit, priusquam terram conderet. Ter-
 « ram quamnam? nostram nimirum carnem, quæ
 « post transgressionem terra demum facta fuit.
 « Nam terra es, inquit, et in terram revertere¹¹. »
 Vides quantum ille aberravit a recta via devius,
 viam sibi adinveniens asperam, impermeabilem,
 difficulter transeundam. Vide ergo qualiter ille im-
 pudenter omnia et profligato pudore potius eloqui
 maluit, quam qui Dei Sapientia est, ut Filium ve-
 lit consiteri. Illud ergo, *Dominus creavit me princi-*
pium viarum suarum, ad opera sua, ad personam re-
tulit Servatoris, confessus illum eundem esse, qui
in Proverbiis hæc profatur; ait igitur hisce totidem
verbis [R. XI]: « Quocirca cum vetusta omnia
B præterfluxerint, futura autem essent omnia no-
« va, per et propter nobilitatem Servatoris nostri,
« Dominus noster Christus per prophetam procla-
« mat, inquit, Dominus condidit me principium
« viarum suarum. » Hæc prolocutus ad carnem Ser-
 vatoris, cogitationem suam dejecit, in sequentibus
 inquit : « Vere enim condidit qui non ens creavit
 « Dominus noster Deus. Nam carnem non existentem
 « suscepit nostram Verbum, et cum susciperet, prin-
 « cipium viarum suarum fecit. » Nec intelligit vir
 optimus, quod et unica dictio et persona quoque
 unica sit, qui dixit, *Ego Sapientia consilium consti-*
tui¹², et, Dominus condidit me¹³. Quorum utrum-
 que vel utramlibet de carne prædicatur : quod sic
 plane utrumque et Sapientia erit, quæ et hoc di-
 xit, atque illud. Quod si ex sententia Marcelli caro
 dicat, *Dominus creavit me principium viarum sua-*
rum, illa erit Sapientia, atque caro quæ dicit, *Per*
me reges regnant, et per me magnates magni sunt,
 at quomodo dicere poterit caro, *Memorabo eorum*
quæ sunt a sæculo? quibus subnectit : *Dominus*
condidit me principium viarum ejus. Quænam vero
 sint illæ viæ docet in sequentibus [R. XII] : « Ita
 « enim ille nobis, qui secundum rationem justam in-
 « stituere vitam volumus, pietatis via factus est :
 « principium viarum omnium posteriorum. » Addit
 autem « principium viarum ob hoc ipsum Dominum
 « esse, et Servatorem nostrum : propterea quod via-
 « rum, quas ingressi sumus post primam viam,
 « principium exstitit. Innuat autem traditiones ac-
 « ceptas a divinis apostolis, qui, secundum prophetias,
 « una cum altissimo illo præconio, novum hoc my-
 « sterium nobis annuntiarunt. » Hactenus Marcellus.

CAPUT III.

Refutatio eorum quæ perverse commentatus est
 ad loca, et orthodoxa eorum interpretatio.

Si neque Mosis nec prophetarum post Mosem
 Scripturas admitteret Marcellus, probabilem fortas-
 sis rationem haberent quæ ab eo profecta sunt. At
 cum non sit ex eorum numero qui Velus recusant

✕ Ed. Paris., pag. 156. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Prov. viii, 12. ¹³ ibid. 22.

(74) Φθέξασθαι ἢ Μρ.

(75) Vulgo τό.

(76) Vulgo κατά.

Testamentum, quorum et apostolos, et illorum doctrinam vias nominavit? Neque animum advertit Dei prophetis, qui sexcenta quædam de viis Domini scripserunt. Moses autem imprimis ita scripsit, *Via regia proficiscere* ¹⁷. Et, *Ecce posui ante faciem tuam viam vitæ, et viam mortis* ¹⁸. Et David similiter, *Novit Dominus viam iustorum, et via impiorum peribit* ¹⁹. Et Jeremias, *State in viis, et interrogate de semitis Domini æternis, et videte quæ sit via bona, et in illa ambulate* ²⁰. Sed et singulos prophetas invenies fecisse mentionem viarum Dei. Si igitur Servator et Dominus noster Jesus Christus, se initium viarum Domini doceat, in quibus ait, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua* ²¹, omnino ille, et Mose antiquior, et prophetis erit, et iis omnibus qui adhuc ulterius, secundum vias Dei vixerunt. Sed non erat caro quam assumpsit hisce omnibus antiquior: itaque non recte de carne interpretantur oraculum illud. Quocirca non locutus est ista Servator propter carnem, sed quod præexistebat ipse, et viam ducebat viis Domini universis, in quibus qui erant olim, Deo dilecti omnes ambularunt. Quandoquidem et divinus Apostolus dixit, *O profundum divitiarum, et sapientiæ, et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus* ²², aliam quamdam viam ille indicavit, universitatis rerum curatricem, per quam ineffabili quodam iudicio et rationibus quibusdam non comprehendendis, universa gubernat, pro divina sua potestate: consequens certe est, ut et harum viarum quoque principium statuamus illum, qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quod Marcellus non intelligens vias Domini, statuit esse carnem Servatoris nostri: & interpretatur [R. XIII] et illud quoque in hunc sensum, *condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Quenam autem opera vult? illa nimirum de quibus Servator ait, *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* ²³. Et rursus, *Opus perfeci illud, quod dedisti mihi* ²⁴. Subjungit porro, quasi sententiam horum explicans: « Quisnam ante factam per opera demonstrationem credidisset, quod Verbum Dei per Virginem generatum, nostram carnem suscepisset? et tamen universam deitatem in se corpore raliter residentem demonstrasset? » Et veluti qui sententiam perfecte explicuerat, addit: « Hoc igitur est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. » Hæc autem scripsit non valens suæ mentis oculos sursum attollere, nec perinde ac propheta dicens, *Quando intuebor cælos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quas in fundasti* ²⁵. Nec in memoriam revocans prophetæ dictum,

Α μὲν ἀποστόλους καὶ τούτων τὰς διδασκαλίας, ὁδοὺς ἀνόμασεν, οὐχὶ δὲ προσέσχευε τοῖς τοῦ Θεοῦ προφήταις, μὴ περὶ ὁδῶν Θεοῦ γεγραφέναι; Πρῶτον μὲν γὰρ Μωσῆς ὡς γράφων ἔλεγεν· Ὁδὸν βασιλικὴν πορεύσῃ· καὶ, Ἰδοὺ τῆδεικα πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου· καὶ ὁ Δαβὶδ ὁμοίως, Γινώσκει (77) Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδοὺς ἀσεβῶν ἀπολείπει· καὶ Ἰερεμίας, Στήτε ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τριβους Κυρίου αἰωρίους, καὶ ἴδετε πόλα ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ πορεύσθε ἐν αὐτῇ· καὶ ἕκαστον δὲ τῶν προφητῶν διαφόρως μνημονεύσαντα τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εὐρήσεις. Εἰ τοίνυν ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν εἶναι τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ αὐτὸν διδάσκει λέγων, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πάντως που καὶ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἐν ἀνωτέρῳ κατὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ βεβιωκότων εἴη ἀντιπροσώπερος· ἀλλ' οὐχὶ ἡ σὰρξ, ἣν ἀνέληψεν, ἐκείνων ἀπάντων ὑπῆρχε προγενεστέρα. Οὐκ ὁρθῶς οὖν ἐπὶ τὴν σάρκα ἐξεληπτὰ τὸ λόγιον. Οὐ διὰ τὴν σάρκα τοίνυν ταῦτ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, διὰ δὲ τὸ προϋπάρχειν αὐτῶν, καὶ καθιεῖσθαι (78) πασῶν τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, ὅς πάντες οἱ πάλαι θεοφιλεῖς ἀνδρες ὠδεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων, Ὁ βάθος πλοῦτον καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὃς ἀνεξερεύνητα τὰ κρῖματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ἑτέρας τινὰς ὁδοὺς ὑποβάλλει, τὰς προνοητικὰς τῶν ὅλων, δι' ὧν ἀπορρήτως χρίσται, καὶ λόγοις (79) ἀλήπτοις, τὰ σύμπαντα διακυβερνᾷ θεῖα δύναμις, ἀκλόουθον ἐστὶ καὶ τούτων τῶν ὁδῶν ἀρχὴν εἶναι λέγειν τὸν εἰρηκότα, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ νοήσας τὰς ὁδοὺς τοῦ Θεοῦ, τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀρχὴν τούτων εἶναι ἀπεφάνητο. Ἐρμηνεύει δὲ καὶ τὸ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, φάσκων, Ἐκτίσεν οὖν με, φησὶν, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ποία δὲ ἔργα φησὶν; περὶ ὧν ὁ Σωτὴρ λέγει, Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι· καὶ αὖθις, Τὸ ἔργον, φησὶν, ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι. Εἴθ' ὥσπερ διασαφῶν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐπιλέγει· « Τίς γὰρ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, ἐπίστευσεν ἂν, ὅτι Λόγος Θεοῦ διὰ Παρθένου τεχθεὶς, ἐτὴν ἡμετέραν ἀναλήψεται σάρκα, καὶ τὴν πᾶσαν θεότητα ἐν αὐτῇ σωματικῶς ἐπιδείξεται; » καὶ ὥσπερ ἐντελὴ τὴν διάνοιαν ἀποδοῦς ἐπάγει· « Οὐκοῦν ἐ τοῦτ' ἐστὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα δὴ ἔγραφεν, οὐ δυνήεις τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς εἰς ὕψος ἄραι, καὶ τῷ προφῆτῃ παρακλητικῶς εἰπεῖν, Ὅτε ὁφθαλμοὶ τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ὃ σὺ ἐδεμελλώσας· οὐδὲ μνημονεύσας τοῦ προφητικῶν λόγου, δι' οὗ εἴρηται, Τὰ δὲ

¹⁷ Ed. Paris., pag. 157.

¹⁸ Num. xxi, 22.

¹⁹ Dent. xxx, 15.

²⁰ Psal. i, 6.

²¹ Jer. vi, 16

²² Prov. viii, 22.

²³ Rom. xi, 35.

²⁴ Joan. v, 17.

²⁵ Joan. xvii, 4.

²⁶ Psal. viii, 4.

(77) Vulgo ὁ Κύριος τὴν ὁδόν.

(78) Vulgo πασῶν ὁδῶν τοῦ Κυρίου.

(79) Vulgo ἀκαταλήπτους.

ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπονσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. Εἰ γὰρ τοῦτοις προσεσχήκει, ἔγνω ἂν, ὅτι πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πρὸ τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ οὐ πρὸ τῶν ὁρατῶν μόνον ἀλλὰ καὶ (80), πρὸ τῶν νοητῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν ἀσωμάτοις καὶ ὑπερκοσμοῖς δυνάμεσιν ἐν ὑποστάσει ὄντων, ἦν καὶ προῆν ὁ ταῦτα λέγων. Ὁ δὲ μεταβάς ἐπὶ τὸ, *Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*, πάλιν τὴν σάρκα εἰς μέσον ἄγει λέγων οὕτως· «*Θεμέλιον τοῦτον ὀνομάζων, τὴν κατὰ τάρκα αὐτοῦ προορισθεῖσαν οἰκονομίαν. Ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Θεμέλιον γὰρ ἄλλοι οὐδεὶς δύναται θεῖναι, ἀπαρ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός.*» Καὶ ἐπιλέγει· «*Ἐνδὲς δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα μέμνηται, ἀφ' οὗ τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν τεθεμελιώσθαι ἔφη, καὶ τοῖς πολλῶν παρεληλυθότων αἰώνων, ὧς ὁ Δαβὶδ ἔφη, Ὁ ὑπάρχων ἀπὸ τῶν αἰώνων.*» Καὶ μεταβάς ἔτι ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ τὴν γῆν πάλιν τὴν σάρκα εἶναι λέγει. Γράφει δὲ οὕτω· «*Πόταν ταύτην τὴν γῆν; ἡ δὴλον· ὅτι τὴν ἡμετέραν σάρκα, τὴν μετὰ τὴν παρακοὴν γῆν αὐτὴς γενομένην· Ἡ γὰρ εἰ, φησὶν, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.* Ἐδεῖ γὰρ ταύτην λίσσεως τυχεῖν.» Καὶ ταῦτα δὲ φάσκει, οὐ μνημονεύσας ὁ σοφώτατος ὧς καὶ ἀνωτέρω πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἐκτίσθαι τὴν σάρκα ἀρχὴν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ εἰρηκῶς ἔτυχεν. Εἰ δὲ ὅλως διὰ τῆς γῆς τὴν σάρκα ἐδήλου, ἥτις οὐ προϋπάρχειν τῆς σαρκὸς ἀνάγκη ὁμολογεῖν τὸν λέγοντα πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι ἑαυτὸν εἶναι; Πρὸ γὰρ τοῦ αἰῶνος, φησὶν, *ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ ἀπὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι.* Οὐκοῦν πρὸ τοῦ τὴν σάρκα ποιῆσαι ὁ ταῦτα λέγων ὑπῆρχεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πολλῶν αἰώνων ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐνδὲς, οὗ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμνησθῆ εἰπὼν· *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται*, καὶ οὕτως οὐχ ἡ σὰρξ ἦν ἀνελήφεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν πρὸ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος ὑπῆρχε· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῦτα διὰ Σολομῶνος διδάσκων, ὁρῶς ὅση περιπέπτωκε δυσχωρία ὁ τῆς εὐθείας καὶ (81) βασιλικῆς παρατραπείας ὁδοῦ. Ὁ δὲ πρὸς ταῖς εἰρημέναις ἐστὶ καὶ ταῦτα προστίθῃσι λέγων· *Πρὸ τοῦ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι*, φησὶν· ἐνταῦθα τὰς ἀδύσσοις παροιμιωδῶς ὁ προφήτης τὰς τῶν ἁγίων καρρίας εἶναι λέγει, τὰς ἐν τῷ ἑαυτῶν βάθει τὴν τοῦ πνεύματος ἐχοῦσας δωρεάν καὶ οὐ συνίησιν, ὧς πρὸ τῆς ἐνσάρκου (82) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ προφητῶν, τοῦ αὐτοῦ μετέσχον πνεύματος, Μωσῆς τε καὶ οἱ ἑτεροὶ Μωσῆος παλαιότεροι. Οὐκοῦν ἀνάγκη τούτων ἀπασῶν τῶν ἀδύσσοις, εἰ δὴ αἱ τῶν ἁγίων καρρίαι ἦσαν αὐταὶ, παλαιότερον εἶναι τὸν λέγοντα, *Πρὸ τοῦ τὰς ἀδύσσοις ποιῆσαι.* Πῶς οὖν δυνατόν ἦν ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρεσθαι ταῦτα; Καὶ μὴν, εἴ τις αὐτῷ παρὴν τῶν θείων Γραφῶν ἐπιστήμη, οὐκ

quo ait, *Opera autem Domini non intuebuntur, et opera manuum ipsius non intelligent* ²⁶. Nam si ad ista attendisset animum, illud utique cognoscere potuisset, quod ante cælum et terram, ante mundum universum, nec ante sola visibilia, sed et invisibilia, et ante opera Dei intellectualia, quæ in potentiis relucet incorporeis, et extramundanis, erat, et præerat is, qui ista loquitur. Ille autem, transitione facta ad illud, *Ante sæcula fundavit me*, in medium denuo adducit carnem, inquit [R. XIV]: «*Ita in carne ejus præordinatam œconomiam, vocat fundamentum: quemadmodum et Apostolus loquitur, Fundamentum nemo aliud potest ponere, præter illud quod positum est, qui est Jesus Christus* ²⁷.» Addit: «*Unius autem sæculi isthic meminit, in quo ea quæ ad Christum spectant, fundata esse dicit, cum tamen plura præterissent sæcula: quod et David affirmat, inquit, Qui erat ante sæcula* ²⁸.» Progressus hinc ad illud, *In principio, priusquam terram conderet*, ibi denuo terram esse carnem asseverat. «*Quamnam vero terram?*» ita ait: «*certe non aliam quam carnem nostram: quæ post transgressionem, terra denuo facta fuit. Terra es enim, inquit, et in terram reverteris* ²⁹.» Illa etenim persananda fuerat. » Hæc autem ita posuit, non recordatus, pro sua sapientia quod dicitur, priusquam terra conderetur, creatam dici carnem principium viarum Dei. Quod si vero per terram indicare voluit carnem: quomodo cogitur constiteri non exstistisse ante carnem qui dicit *se priusquam terra conderetur, exstistisse?* Nam ante sæculum, inquit, *fundavit me, in principio antequam terram faceret.* Atque ita qui ista de se dixit, certe exsistebat ante carnem. Nec refert quod non meminerit plurimorum sæculorum, sed unius, cuius et Servator meminit, inquit, *Filii hujus sæculi dant et accipiunt in matrimonium* ³⁰. Atque ita non caro, quam suscepit Servator noster ante præsens hoc sæculum exsistebat: sed ille, qui hæc eadem per Salomonem docuit; vides ille in quas angustias se conjecerit, qui de regia et recta via declinavit. Ad illa autem dicta superius et ista addit: «*Priusquam conderet abyssos: hic, inquit, abyssos proverbialiter propheta sanctorum corda appellavit, quæ in sua profunditate spiritus dona continebant.*» Nec intelligit quod antequam in carne Servator adveniret, sancti Dei prophetæ ejusdem spiritus participabant; Moses nimirum et adhuc illo vetustiores. Itaque necesse est antiquiorem his abyssis (si modo sanctorum corda sint abyssi) exstistisse illum, qui dixit, *Priusquam abyssi conderentur*, etc. Quomodo igitur ad carnem Servatoris referri poterant? Certe, si vel tantillam divinarum

* Ed. Paris., pag. 158. ²⁶ Isa. v, 12. ²⁷ I Cor. iii, 11. ²⁸ Psal. xcii, 2. ²⁹ Gen. iii, 19. ³⁰ Luc. xx, 34.

(80) Vulgo ἀλλὰ [τῶν ἀοράτων] καὶ. Mox vulgo post λέγων interp.

(81) Vulgo βασιλικῆς καὶ εὐθείας, et mox, ὁδὴ

πρός.

(82) Vulgo του om.

Scripturarum cognitionem haberet, non ita leviter A et facile determinasset sanctorum corda esse istas abyssos. Instantier addit enim Moses, quod tenebræ erant super abyssum; multiplex sed inextricabilis de istis sermo scribitur in divinis Litteris. Nam Apostolus ait, *Ne dixeris, Quis ascendet in cælum? hoc est Christum deducere; aut Quis descendet in abyssum? hoc est, Christum e mortuis educere*⁸¹. In quibus videtur infernales regiones abyssos nominasse. Quod clarius adhuc indicat Dominus ipse in illo cum Jobo colloquio suo, *Vade autem ad fontem maris, et, In vestigiis abyssi ambulasti: aperiuntur tibi prae timore januæ mortis: janitores inferni videntur te, contremiscunt*⁸². Sed et impiæ in abisso potestates: de quibus dictum est, *Laudate illum de terra, dracones et universæ abyssi*⁸³. Et ulterius illud, *Super abyssum tenebræ*. De quibus ait Moses, *Et tenebræ erant super abyssum*⁸⁴. Hæc omnia qui addiscere poterat, si sedulam saltem operam; et non negligentem in divinis Litteris posuisset, ✠ non utique vocasset sanctorum corda abyssos: intellexisset enim quomodo dictum sit, et, *Abyssus invocatur abyssum, ad vocem cataractarum tuarum*⁸⁵, et iterum, *Turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum*⁸⁶, et iterum, *Abyssus tanquam vestis circumamictus ejus*⁸⁷. Hæc et his similia novisset exactius, si quæ ipsi cura subisset ut hæc intelligeret: at nunc tanta ipse facilitate, tamque dissolute sanctorum corda pronuntiavit abyssos. Nec tamen ita intellexit quod vel secundum hanc interpretationem, is qui dixit, *Prinsumq. conderet abyssos aderam illi*⁸⁸, docere voluit se antecessisse tempore sanctos illos et Deo dilectos viros qui a sæculo fuerunt, ut impossibile fuerit omnimodo voces illas predictas carni Servatoris adaptare. Is vero ad aliam progressus dictionem ejusdem Scripturæ, eam quoque in hanc sententiam interpretatur [R. XX]: « Quid porro sibi vult et illud caput, *Antequam prodirent fontes aquarum* »? Divini nempe apostoli fuerant. Quam sententiam Scriptura nobis in Exodo repræsentat: ubi typi eorum commemorantur. Meminit enim fontium ibi duodecim⁸⁹, cum totidem numero apostoli essent. Hæc cum dicat, non animadvertit, quod et xii erant Israelis tribus, et xii illorum patriarchæ. Duodecim itidem prophetæ uno libro comprehensi. Sed et xii in die horæ: et in anno xii menses. Quomodo igitur duodenarius numerus, ad apostolos potius, quam ad ista omnia spectabat? Quod si quis numerus quantitativus, causam ipsi præbuit istiusmodi dictionis interpretationis, oportebat illum animadvertere, quod neque sancti prophetæ, in quantum participes erant ejusdem Spiritus sancti, a fontibus his peregrini

αν ευχερώς ούτως (83) ἀπαφαινετο τὰς τῶν ἀγίων καρδίας εἶναι τὰς ἀβύσσους, ἐπιστήσας ὡς σκοτός ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, κατὰ τὴν Μωσέως μαρτυρίαν, καὶ ὡς πολὺς καὶ δυσερμηνευτός ὁ περὶ αὐτῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ φέρεται λόγος. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολος, Μὴ εἶπες, φησί, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβύσσον; τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἔοικε γοῦν ἐν τούτοις τὰ τοῦ Ἰδοῦ χωρία κεκληγμένα ἀβύσσον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος σαφέστερον τοῦτο παρίστη ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰδοῦ χρηματισμῷ λέγων (84) Ὑψίστης δὲ ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ Ἰγχερὶν ἀβύσσου περιεπάτησας ἀνδρίσονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θαλάσσης· πύλαιοι δὲ Ἰδοῦ ἰδόντες σε, ἐκτεθήσαν. Καὶ τὰς ἐν τῇ ἀβύσσῳ δὲ δυνάμεις πονηρὰς, περὶ ἧν εἰρηται, Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς. θράκοιτες, καὶ πᾶσαι αἱ ἀβύσσοι· καὶ ἐτι τὸ, Ἐπάνω τῆς ἀβύσσου σκοτός· περὶ οὗ Μωσῆς ἐφη, Καὶ (85) σκοτός ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· ταῦτα πάντα μαθὼν, εἰπερ ἦν ἐπιπόνως, ἀλλὰ μὴ ἐξητήλως ταῖς θείαις ἐντετυχηκώς Γραφαῖς, οὐκ ἂν τὰς τῶν ἀγίων καρδίας ἐτόλμα εἰπεῖν τὰς ἀβύσσους, ἔγωγ δ' ἂν, ὅπως εἰρηται καὶ τὸ, Ἀβύσσοις ἀβύσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωτὴν τῶν καταβραχτῶν σου καὶ αὐθις, Ἐπαράχθησαν ἀβύσσοι, πλήθος ἤχους ὕδατος καὶ πάλιν, Ἀβύσσοις ὡς ἡμῶν τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀνελεῖται διηκριβώσεν ἂν, εἰ τις ἦν αὐτῷ φρόνις τῆς τούτων καταλήψεως· (86) νῦν δὲ προχείρως οὕτως καὶ διαλελυμένος τὰς τῶν ἀγίων καρδίας τὰς ἀβύσσους εἶναι ἀποφηνάμενος, οὐδ' οὕτως συνήκεν, ὡς πρὸ τῶν ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐξ αἰῶνος γενομένων, αὐτὸν ὑπάρχειν ἐδίδαξεν ὁ εἰπὼν, Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι· ὡς πανταχόθεν μὴ δύνασθαι τῇ σαρκὶ τοῦ Σωτῆρος ἐφαρμόζειν τὰς προκειμένας λέξεις. Ὁ δὲ (87) ἐφ' ἐτίραν μεταβάς ῥῆσιν τῆς αὐτῆς Γραφῆς, καὶ ταύτην οὕτως ἐρμηνεύει λέγων· « Τί τοῖνον ἐστὶ καὶ τοῦτ' ὃ κεφάλαιον, Πρὸ τοῦ προσελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων; τοὺς ἱέρους ἀποστόλους εἶναι φησιν. Τοῦτο δὲ ἡμῖν τὸ μυστήριον παρίστησιν ἡ τῆς Ἐξόδου γραφῆς τοὺς τῶν ἀποστόλων τύπους πάλαι προαγορεύουσα. Δώδεκα γὰρ ἦντων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων, δώδεκα καὶ πηγῶν μέμνηται. » Καὶ ταῦτα λέγων οὐ συνήσεν, ὡς καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δώδεκα ἦσαν φυλαὶ, καὶ δώδεκα οἱ τούτων πατριάρχαι, μία τε βίβλος ἡ τῶν δώδεκα προφητῶν· ἀλλὰ καὶ δώδεκα τῆς ἡμέρας ὥραι, καὶ μῆνες τοῦ παντὸς ἔτους δώδεκα. Τί οὖν μᾶλλον τοῖς ἀποστόλοις ἢ ἐκείνοις ἅπασιν ὁ τῶν δώδεκα διέφερον ἀριθμὸς; Εἰ δὲ τοῦ ποσοῦ τις ἀριθμὸς τὴν αἰτίαν αὐτῷ τῆς τοιαυτοῦ τοῦ λόγου παρείχεν ἐρμηνείας, χρῆν δὲ συνιδεῖν ὡς καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται, καθὼς τοῦ αὐτοῦ μετέσχον Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἦσαν ἀλ-

✠ Ed. Paris., pag. 159. ⁸¹ Rom. x, 6, 7. ⁸² Job. xxxviii, 16, 17. ⁸³ Psal. cxlviii, 7. ⁸⁴ Gen. i, 2. Psal. xli, 8. ⁸⁵ Psal. lxxvi, 17, 18. ⁸⁶ Psal. ciii, 6. ⁸⁷ Prov. viii, 21. ⁸⁸ ibid. ⁸⁹ Exod. xv, 27.

(83) Vulgo ἀπαφαινοίτο.

(84) Ὑψίστης vulgo.

(86) Vulgo σκοτός [ἦν] ἐπάνω.

(84) Vulgo νυνί.

(87) Vulgo ἀφ'.

λόγριοι τῶν πηγῶν. Αὐτὸ λέλεκται περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλμοῖς, Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. Ὅστε καὶ πρὸ ἐκείνων τῶν πηγῶν, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν τὸν Υἱὸν εἶναι (88) τοῦ Θεοῦ τὸν λέγοντα, Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ ἐπάκουσον ὅπως ἐρμηνεύει λέγων· « Εἰκότως οὖν περὶ τῆς κατὰ σάρκα (89) γενέσεως ὁ Δεσπότης, διὰ τοῦ προφήτου Σολομῶντος λέγων, « Πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, » ἔφη. Καὶ ἐπιφέρει· « Οὕτω γὰρ ὁ Σωτὴρ πρὸς τὰς ἱερὰς πηγὰς ἔφη, Πορευθέντες μαθητεύσατε « πάντα τὰ ἔθνη. » Εἰθ', ὡς περ συναγαγὼν τὸν λόγον, τὸ συμπέρασμα ἐπάγει τῇ ἑαυτοῦ διηγήσει, λέγων· « Πανταχόθεν ὁ λόγος ἐστὶ, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καὶ πηγὰς τροπικῶς ὀνομάσθαι ὑπὸ τοῦ προφήτου· » « καὶ τοὺς μὲν ἀποστόλους τὰς πηγὰς εἶναι βούλεται, οὐκ ἀρέσκουσι δὲ αὐτῷ οἱ προφῆται. Διὰ τί; ἀλλ' ὅτι μὴ ἰδόντες τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος πρὸ ἐκείνων διδόναι. Καίτοι καὶ πρὸ τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν πηγῶν, ὧν καὶ Μωσὴς ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ κοσμοποιᾷ, εἰπὼν, Πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπ' οὐκὶς πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ αὖθις, Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίζειν τὸν παράδεισον, προὔπηρχεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ ταῦτα ἐν Παροιμίαις περὶ ἑαυτοῦ διδάσκων. Ὁ δὲ τῷ Ἰωδ χρηματίζων, καὶ πηγῶν θαλάσσης μνημονεύει λέγων· Ἠλθεος δὲ ἐπὶ πηγὴν τῆς θαλάσσης· ἐν δ' Ἰχνηστὶν ἀδύσσοι περὶ ἐπάρτης. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὕδατά τινα εἶναι ἡ Γραφή διδάσκει, ἡ λέγουσα, Αἰεῖτε αὐτὸν, οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἀκόλουθόν (90) ἐστὶ κακείνων τῶν ὕδατων, ὅποια ἂν ὑπάρχῃ φύσιν, νοῆσαι τίνας εἶναι πηγὰς, ὅπως κακείνων πρεσβύτερος ἀποδείχθῃ ὁ εἰρηκῶς ἑαυτὸν προὔπαρχειν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ὁ δὲ μηδὲν τούτων ἐπιστήσας τὸν νοῦν, μὴδὲ ποιεῖν ἐθέλων, τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένει. Ἐπεὶ καὶ ταῦτα φάσκων, Πρὸ τοῦ ὄρη δρασθῆναι, φησὶν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Ὅρη καὶ βουνούς, τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς φῶν ἀποστόλων διαδόχους λέγει, ἵνα παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τμηκαῦτα τοῖς δικαίαν πολιτείαν (91) ταπεινωδῶς σημαίῃ. Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ (92) ἦσαν καὶ αἱ πηγαι, (οἱ) αὐτοὶ καὶ τὰ ὄρη, οἱ αὐτοὶ καὶ οἱ βουνοί· ἀλλ' ὡς περ οὐκ ἔχει φύσιν, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων πηγῶν τε καὶ ὄρων τὰ αὐτὰ φάσκειν εἶναι (οὐδὲν γὰρ κοινὸν ὡς ἐν ποιότητος λόγῳ πηγαῖς ὕδατων πρὸς τὰ τῶν ὄρων ἀναστήματα), τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀλληγορικῶς κατὰ διάνοιαν θεωρουμένων παραστήσαι χρὴ διαφορὰν τῶν κατὰ τὴν θεωρίαν νοουμένων, πηγῶν τε καὶ ὄρων καὶ βουνῶν· ἀλλ'

Α fuerant. Quocirca de illis in Psalmis dicitur : In Ecclesiis laudate Deum Dominum de fontibus Israel⁸⁸. Ut necesse sit nos confiteri Filium Dei exstisse ante fontes illos, eum qui dixit, Priusquam prodirent fontes aquarum. Is quomodo hoc interpretetur audi : « Quocirca nec immerito Dominus « per prophetam Salomonem dixit, Priusquam « turrent fontes aquarum, de sua secundum carnem « generatione. » Addit : « Ita enim Servator, ad « sanctos fontes dixit, Euntes docete omnes gen- « tes⁸⁹. » Postremo, veluti recollectis omnibus, intro- ducit conclusionem disputationis suæ : ✕ « Ita omni- « modo perspicuum est, sanctos apostolos figurate « fontes appellatos a propheta. » Apostolos vult fontes nominari, at minime ei placent prophetae. Cur ita? nimirum quod ante illos carnem Servatoris exhibere nequibat. Et tamen Dei Filius qui hæc in Proverbiis de seipso usurpavit, erat ante illos fontes naturales, quorum meminit in cosmopœia sua Mo- ses, ubi ait, Et fons de terra ascendebat, et irriga- bat faciem universæ terræ⁹⁰, et iterum, Fluvius de Edem egrediebatur, et paradisum irrigabat⁹¹. Qui et cum Jobo collocutus fontium quoque maris me- minit, Venisti autem ad scaturigines maris : ambu- lasti per vestigia abyssi⁹². Cum vero et super cœlos aquarum mentio fiat in Scripturis, ut puta ubi le- gitur, Laudate Dominum, cœli atque aquæ quæ sunt super cœlos⁹³ : consequens est ut quæ sit illarum aquarum natura dispiciamus : quinam sint illarum fontes, ut et hisce antiquior ille declaretur, qui ait se exstistisse non nondum prodirent fontes illarum aquarum. At vero nulli horum advertens animum Marcellus, nec in iis indagandis collocans operam, in sententia sua persistit. Nam et illa, Priusquam montes firmarentur : et, Ante omnes colles genui me, ad eundem modum interpretatur, montes et colles apostolos esse inquires, et apostolorum successores : ut proverbialiter, præter morem apud alios usurpa- tum justam reipublicæ administrandæ formam signifi-icaret. Quocirca fontes, et montes, et colles idem significabant. Sed veluti secundum naturam non est, ut qui oculis cernuntur fontes atque montes, iidem sint (neque enim aquarum fontes habent ali- quid commune cum montium cacuminibus) pari modo, et in illis quæ allegorice intelligenda sunt, instituenda est diversitas inter illa quæ per fontes, colles, montes intelliguntur. Ille autem nihil trutinatum intelligens, sed omnia permiscens, quæ est ipsius animi levitas, eosdem utique per omnia de- signat, fontes aquarum, et montes atque colles. Hæc

✕ Ed. Paris.. pag. 160. ⁸⁸ Psal. Lxvii, 27. ⁸⁹ Matth. xxviii, 19. ⁹⁰ Gen. ii, 6. ⁹¹ ibid. 10. ⁹² Job xxxviii, 16. ⁹³ Psal. cxlviii, 4.

(88) Vulgo τοῦ Θεοῦ λέγοντα.

(89) Vulgo γενήσεως.

(90) Vulgo δ' ἐστὶ, et mox ὅποια δ' ἂν ὑπάρχοι, τὴν φύσιν νοῆσαι τίνας εἶναι [ἀς] πηγὰς etc. et mox προὔπαρχειν ἑαυτὸν.

(91) Παροιμιωδῶς σημαίῃ. Deest hic aliqua vox sufficiens sententiæ quæ hiat, forte μετερχομέ- νους, αὐτὰς παραταμένους aut simile quid hoc sensu,

ut significet eos qui, præter morem aliorum, justam vivendi rationem amplexi fuerant. Quæ sequuntur sic forte legenda et distinguenda sunt, οὐκοῦν, οἱ αὐτοὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ ὄρη, καὶ αὐτοὶ οἱ βουνοί. M.

(92) Vulgo ὅτι αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὄρη οἱ αὐτοὶ, καὶ οἱ βουνοί.

Insuper omnia apostolos esse ait, differentiae nulla habita ratione. Quorsum igitur illos, qui per justitiam et pietatis cultum, ante Servatorem incarnatum consummabantur, montes et colles non appellavit? Nimirum quod priorem illis, non poterat Servatoris carnem substituere. Est ergo violentia nimis et coacta interpretatio, dictionum jam commemoratarum, si referantur ad carnem illam Servatoris. Quomodo autem et illud, *Genuit me*, ad carnem queat adaptari? se certe genitum affirmat ante fontes, ante montes, ante omnes colles, ubi ait, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua, ante secula fundavit me*. Si caro ista diceret ut Marcello visum, quomodo caro dixerit, *Ante omnes colles gignit me*? Esto enim, fuerit ante apostolos caro: at quo pacto seipsam ipsa a Deo factam dixerit? Visum est Marcello affirmare carnem cum non exstaret prius, conditiam fuisse. Ait enim: «Revera creavit qui quod non erat fecit Dominus propter Deum. Carnem enim Verbum sumpsit quæ non erat, sed condidit illam quæ non erat.» Novimus ita illam conditam, at genitam a Deo illam quomodo dicetur, cum affirmet Servator, *Quod de carne gignitur caro est*? et Apostolus inquit: *Factus de muliere, factus sub lege*⁹³. Quomodo igitur caro de Deo universorum dixerit, *Ante omnes colles genuit me*? Ita arbitror unicuique jam patescere, quam coactam hæc admittant interpretationem. At sine omni violentia dixerit quispiam in Filium Dei, semota allegorica figura ista vere convenire. Nam et ante tellurem subsistebat. Erat, et præerat, priusquam prodirent naturales aquarum scaturigines; ante abyssos commemoratas; priusquam terræ figura esset ordinata, per montium et collium surrectiones: *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁹⁴. At si quispiam hic interroget, cur se non dixerit præexistisse ante cælos, et ante ea quæ sunt in cælis, aut quæ supra sunt; ante divinas et supermundanas potestates et spiritus: dicetur quod eorum non meminit Scriptura, propterea quod per hæc Proverbia, pædagogica quædam animo infantibus protendebatur: quod satis patet, cum dicatur interdum, *Attende, fili, ad instructionem patris tui, et ne reſicias leges matris tuæ*⁹⁵: aliquando, *Fili, adverte animum ad leges meas, et aurem accommoda verbis meis*⁹⁶. Et iterum, *Fili, ne contemnas instructionem Domini, et cum ab illo increperis, ne deficias*⁹⁷: et, *Fili, si tibi probus fueris, probus itidem eris et vicinis. Quod si improbus evadas, tum solus certe exhaures mala*⁹⁸. Innumera his similia, de Proverbiorum

Α (93) μηδὲν βεβασανισμένον ἐπιστάμενος, τὰ πάντα φύρων δι' εὐχέρειαν, τοὺς αὐτοὺς εἶναι ἀποπέφανται καὶ πηγὰς ὑδάτων, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς, φησὶ τε πάντα ταῦτα εἶναι τοὺς ἀποστόλους, οὐ διαστείλαμενος τὸν τῆς διαφορᾶς τρόπον. Τί οὖν οὐχὶ καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ (94) θεοσταθεία (95) τελειωθέντας ὄρη καὶ βουνούς ὁμοίως ἐπεκάλει, ἀλλ' ὅτι μὴ πρὸ ἐκείνων οἷός τε ἦν τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ὑφίστασθαι. Οὐκοῦν βίαιος καὶ κατηναγκασμένη τῶν προκειμένων λέξεων ἡ ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀναφορά. Πῶς δὲ καὶ τὸ, *γεννᾷ με*, ἐπαρμόσει τῇ σαρκί; πρὸ γὰρ τῶν πηγῶν καὶ πρὸ τῶν ὀρέων καὶ πρὸ τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι ἐφησεν ἑαυτὸν, εἰπὼν, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με*. Εἰ δὲ οὖν ἡ σὰρξ ταῦτα φάσκει, ὡς Μαρκέλλω δοκᾷ, πῶς τὸ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*, εἰποι ἂν ἡ σὰρξ; Ἔστω γὰρ πρὸ τῶν ἀποστόλων ἡ σὰρξ (96)· ἀλλὰ πῶς αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι φησιν ἑαυτήν; τὸ μὲν γὰρ ἐκτίσθαι μὴ οὔσαν πρότερον τὴν σάρκα ἐδόκει Μαρκέλλῳ λέγειν. Ἐφη γάρ· «Ἐκτίσεν ἀληθῶς τὸ μὴ ὄν πεποιτὶ»· ἐκὼς ὁ θεσπότης ἡμῶν ὁ Θεός. Οὐκ οὔσαν γὰρ τὴν σάρκα ἦν ἀνεύληφεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μὴ οὔσαν ἐκτίσας. Τὸ μὲν οὖν ἐκτίσθαι ἔγνωμεν, τὸ δὲ καὶ γεγενῆσθαι αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πῶς ἂν ἀποδοθῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος. Τὸ *γεγενῆσθαι ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ*; καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ φησὶ *Γενόμενος (97), ἐκ γυναικὸς, γενόμενος ὑπὸ τοῦ ῥήμου*. Πῶς οὖν ἡ σὰρξ εἶπεν ἂν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὸ, *Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με*; Ταῦτα μὲν οὖν ὡς βεβασμένην ἔχει τὴν ἐρμηνείαν οἶμαι παντὶ τῷ καταφανὲς εἶναι. Ἀδιάστως δ' ἂν εἰποι (98) τις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ δίχα παντὸς ἀλληγορικοῦ τρόπου, ταῦτα ἐπαληθεύειν, ἐπεὶ καὶ τῆς γῆς προὔπηρχεν, ἦν τε καὶ προῖν πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς σωματικὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τῶν (99) αἰσθητῶς λεγομένων ἀβύσσων, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι αὐτὸ τῆς γῆς σχῆμα ἐν τοῖς τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν ἀναστήμασι. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Εἰ δ' ἐρωτησῇ τις, διὰ τί μὴ πρὸ τῶν οὐρανῶν, μηδὲ πρὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς, ἢ τῶν (1) ἐπέκεινα θείων καὶ ὑπερχοσμίων δυνάμεων τε καὶ πνευμάτων, ἑαυτὸν εἶναι ἐδίδασκεν Δ λελέσθαι αὐτῷ, ὅτι τούτων τέως ἐμνημόνευσεν ὁ λόγος, ἐπειδὴ παιδαγωγίαν τινα διὰ τῶν Παροιμιῶν τοῖς τὰς ψυχὰς νηπίοις παρείδου. Ὁ καὶ ὅλῳν τυγχάνει ἐκ τοῦ ποτε λέγεσθαι, Ἀκουε, υἱέ, *παιδεύει πατρός σου, καὶ μὴ ἀπόσῃ θεομότης (2) μητρὸς*

⁹³ Ed. Paris., pag. 161. ⁹⁴ Joan. iii, 6. ⁹⁵ Gal. iv, 4. ⁹⁶ Joan. i, 3. ⁹⁷ Prov. i, 8. ⁹⁸ Prov. iv, 20. ⁹⁹ Prov. iii, 11. ¹⁰⁰ Prov. ix, 12.

(93) Vulgo μὲν μηδέν.

(94) Vulgo εὐσεβεία.

(95) *Τελειωθέντας ὄρη*. Lego καὶ πηγὰς, καὶ ὄρη, καὶ βουνούς. Statim: lege πρὸ πάντων τῶν βουνῶν γεγενῆσθαι. M.

(96) Vulgo *ἀλλὰ πῶς αὐτήν*. Lego, Ἀλλὰ πῶς αὐτή, nempe caro, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φησὶ γεγενῆσθαι αὐτήν (Imo et αὐτήν cum codd.). M.

(97) Vulgo *γεννώμενος*, et mox πρὸ πάντων β. et

παντὶ τῷ.

(98) *Τίς τὸν Υἱόν*. Esset τις, εἰς τὸν Υἱόν. M.

(99) Vulgo om. αἰσθητῶς et αὐ.

(1) *Ἐ τῶν ἐπέκεινα*. Imo ἐπέκεινα [sic codd.], de potestativis quæ sursum erant loquitur. M. — Mox vulgo λέσθαι.

(2) Vulgo [τῆς] μ. et mox νοῦν, καὶ πάλιν, pro οὗς, καὶ αὐτῆς, et γέννης pro γένει.

σου· ποτὲ δὲ, γὰρ, ἐμοὶς νόμοις πρόσχε, τοῖς δὲ ἄλλοις ῥήμασι παράβαλλε σὲν οὐκ· καὶ αὖτις, γὰρ, μὴ ὀλιγάροι καὶ ἐκείνης Κυρίου, καὶ μὴ ἐκείνου ὅτι αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· καὶ, γὰρ, ἐὰν καλῶς γένηται, καλὸς ἔσθι καὶ τοῖς ἀλλοῖς· ἐὰν δὲ κακὸς ἀποθῇς, μόνος ἀντιλήσεις τὰ κακὰ (3). Μυρία δὲ ἂν καὶ αὐτὸς τούτοις ὁμοία, καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Παροιμιῶν ἀναλέξη, δι' ὃν ὁ Λόγος φαίνεται νηπίοις τὰς ψυχὰς προσδιαλεγόμενος. Οὕτω καὶ Μωσὴς παιδαγωγὸς τῶν ἀτελῶν τὰς (4) φρένας ὑπάρχων, οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῆς τῶν ὁρατῶν δημιουργίας ἐμνημόνευσεν· οὐ μὴν καὶ κτίσεως ἀγγέλων, οὐδὲ θεῶν δυνάμεων, οὐδὲ πνευμάτων ἁγίων, τῷ μὴ χωρεῖν πῶς τῶν τούτων διδασκαλίαν τοὺς αὐτῷ μαθητευμένους. Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐν ταῖς Παροιμίαις Λόγος, ὡς τοιοῦτος ἀπὸ τῶν περὶ γῆν ὁρῶν τε καὶ βουνῶν, καὶ πηγῶν, ὡς ἀπὸ γνωριμωτέρων τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο· ὡς ἐξ ὑποβάθρας ἀρξάμενος ἐπὶ τὰ κρείττω χειραγωγῆσει τοὺς παιδαγωγούμενους, ἀπὸ τε τῶν σμικροτέρων ἐπὶ τὰ θεϊότερα διαβαίνειν παρασκευάσει. Ταῦτα μὲν οὖν, εἰ μὴδὲν τις πέρα τῆς λέξεως περιεργάζεται· εἰ δὲ βαθύτερόν τις καὶ ταῦτα νοεῖν ἐθέλοι, οὐ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, ἢ ἐπὶ πάντας τοὺς πῶποτε γενομένους δι' αὐτοῦ καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας αὐτὰ ἐκδέχεται, διαθήσεται· δι' ἐνθὺς καὶ ἐπὶ τὰς θείας καὶ ἀγγελικὰς δυνάμεις, ὅρη λέγων καὶ βουνούς ἀνιέντες ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ πνευμάτων θεῶν διαφορὰς, θρόνους τε καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, ὅτι (5) δὴ καὶ ταῦτα πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτελεῖσθαι καὶ πρὸ πάντων αὐτῶν εἶναι τούτων, ὁ θεὸς ἐδίδαξεν Ἀπόστολος (6), ἐνθὺς (ὡς) εἰκὸς ὁρμώμενος, διὰ τὸ λέγεσθαι ἐν τούτοις ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ, Πρὸ τοῦ ὁρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δρᾶσθαι ἔφη, μόνον δὲ αὐτὸν γεγενῆσθαι πρὸ τῆς τῶν δηλωθέντων συστάσεως. Οἶδε δὲ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, καὶ τὸ οὐράνιον ὅρος ἐφ' ᾧ ταύτην εἶναι φησι λέγων· Προσεληλύθατε Σιών δρεῖ, καὶ πόλει Θεοῦ ἡνίκα Ἱερουσαλήμ ἐκ οὐρανῶν, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ ἑκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀποστραφημένων ἐν οὐρανοῖς. Καὶ τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων προϋπάρχων ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς τὰ τῆς οἰκίας ἀπορρήτου γεννήσεως ἐπικεκρυμμένος, διὰ τῶν Παροιμιῶν ἠνίκατο. Καὶ οὕτως ταῦτα ὑπέβαλλε νοεῖν, δὴλον ἂν γένοιτο ἀφ' ὧν συνάπτει ἐξῆς λέγων· Ἦνθα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἐνθα ὁ γενναῖος τῶν Γραφῶν ἐρμηνεύς ἀποκλεισθεὶς ἔσθι (7), μηκέθ' ὑπερβάς, τῷ μὴ δεδυνῆσθαι ἐξομαλῆσαι τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ὑποθέσεως. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω τῆς σαρκὸς μνημονεύσας, καὶ πάντα εἰρησθαι περὶ τῆς σαρκὸς

A libro per seipsum quis collegerit negotio nullo, quibus illud liquet Verbum ibi sermones instituere cum animo admodum pueris. Ad istum modum et Moses imperfectorum secundum animos paedagogus cum esset, caeli et terrae, et visibilium commemorat conditurae: non autem creationis angelorum, nec divinarum potestatum, nec sanctorum spirituum, eo quod non possent capere doctrinam istam illi, qui in disciplinam ei tradebantur. Ut nec injuria Verbum, dum loquitur hic in Proverbiis, ad istiusmodi auditores doctrinam suam, a terrenis montibus deducat, a collibus et aquarum scaturiginibus; utpote a magis cognitis: atque ita exorsus ab inferius positus, informandos quasi manu deducat ad eximiora: et a minutioribus sic ad magis divina transcendere illos faciat. Haec ita esto, si non ultra voces quis curiosius inquirat. Quod si quis profundiorum harum rerum intelligentiam percipere velit, certe non magis ea ad apostolos quam quosvis justos et doctos Deo retulerit: et ita transcendit inde ad divinas et angelicas potestates: per montes et colles designari intelligens angelorum et archangelorum et divinorum spirituum differentias, thronos, dominationes, principatus, potestates. Jam vero quod ista omnia per illum, et ad illum creata fuerint: et quod ante ista omnia, ipse subsistebat, divinus docet Apostolus, inspiratus, ut par est credere, divinitus; cum in persona Filii Dei haec usurparet, Priusquam montes fundarentur, ante omnes colles genuit me. Et alia quidem omnia facta dicit: solum vero ipsum genitum ante constitutionem supradictorum. Novit autem idem Apostolus et Jerusalem caelestem, et montem in quo illa conditur caelestem, ubi ait, Accessistis ad montem Sion, et civitatem viventis Dei, Jerusalem in caelis, ad multitudinem innumeram angelorum, panegyrim et Ecclesiam primogenitorum in caelis descriptorum. Ante ista quidem omnia existens unigenitus Dei Filii, quae ad ipsius ineffabilem spectabant generationem, abscondite in Proverbiis intimavit. Et quod hunc subesse sensum volebat intelligi patet ex his quae statim adjungit, Cum caelos appararet, illi praesens adfui. Hic jam egregius interpretes Scripturarum exclusus substituit, nec transire potuit: quod consequentiam reddenda suppositionis de carne Servatoris, complanare nequiret. Mentione enim facta susquedequae carnis, et omnia quasi dicta de carne exposita proponens (nam ad usque montes et colles evasit, quos apostolos arbitratur esse), quae sequuntur silentio deinceps lubens transmisit, non ausus ulterius in Scripturis progredi. Atque ita fibulam orationi apposuit. Post quamplurima intermemio sermone transacta, ab acceptione illa carnali resilit, fassus Dei Verbum ista

✠ Ed. Paris., pag. 162, 163 ³³ Hebr. xii, 22, 23.

(3) Μυρία αὐτός. Lege μυρία δὲ [imo δ' ἂν cum codd.] καὶ αὐτός.

(4) Vulgo ψυχὰς et mox τὸ μὴ ἐν ἑνὶ καὶ διαδ.

(5) Vulgo δὲ et mox ἐκτελεῖται.

(6) Ἐνθὺς εἰκός. Deest, ὡς, ὡς εἰκός. M.—Mox vulgo πρὸ τῆς ὁρη.

(7) Μὴ καθ' ὑπερβάς. Forte, μὴ κάτω διαδός. M.—Vulgo μὴ μηκέθ' ὑπερβάς.

prolocutum; verba ejus sunt [R. LIV coll. p. 41 D, 112 D, 166 A]: « Priusquam esset mundus, erat jam Verbum in Patre. Cum vero omnipotens Deus, omnia ea condere apud se constituerat, quæ sunt in cœlis et super terram: mundi certe pro ductio efficaci operatione indigebat. Et cum præter Deum, nihil prorsus esset (nam ponitur in confesso quod fuerint omnia ab illo condita), tum procedens Verbum, factum est mundi conditor, quod existens prius intus, illum ipsum apparabat quemadmodum nos propheta docet Salomon: *Cum appararet terram, una præsens aderam*²². Et, *Cum fontes qui sub cælo sunt firmos poneret, et solidaret firmamenta terræ, eram apud eum adaptans ea*. *Ego eram in qua oblectabatur*²³. Procul dubio si quidem gaudebat Pater, cum per Verbum suum et sapienter et potenter hæc omnia faceret. » Hæc Marcellus. Qui si vix tandem agnovit hæc in persona Verbi dicta esse, necessario confiteri cogetur, universam ibi dictorum compagem, de eodem Dei Verbo usurpata. Nam qui dixit, *Cum præpararet cælum ei aderam*, idem Verbum scilicet erat qui et dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*. Una etenim eademque persona representabatur, in principio hujus passus, quæ et omnia deinceps exsequebatur. Ille ergo qui dixit, *Dominus condidit me principium viarum suarum*, subiunxit illud, *Ante sæcula fundavit me*: et, *In principio antequam terram conderet*: et, *Antequam montes firmarentur*, ante omnes colles genuit me; et, *Cum præpararet cælos, ei aderam*. Isque idem et sequentia apposuit. Quod si Verbum erat is qui ista dixit, quomodo erat intus in Deo, coinginitus Deo? « unum existens idemque cum eo? et tamen secundum et tum et genitum proficitur? Nam: unica persona, quod dictum est demonstrator universa illa, quæ dicta sunt complexa. » Quod si tandem sero licet confiteatur hæc in persona Verbi, quod in Deo erat, dicta esse, certe violentum deprehenditur et coactum, quod ad carnem Servatoris referebatur, et ea ita omnia cruda, inepta et vana manifestantur. Quod si caro Servatoris locuta est, *Dominus condidit me principium viarum suarum ad opera sua*, ut ipsi visum est interpretari: et si caro ante sæcula fundatur: et in principio priusquam terram conderet, terram ut vult carnem dixit, eo quod dicebatur, *Terra es, et in terram revertere*²⁴: et si caro erat quæ dixit, *Priusquam faceret abyssos, priusquam ascaturirent fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles gignit me*: quod illa caro nempe progenita fuerat ante electionem apostolorum, ut placuit huic prudenti viro, sequitur tum certe, et in persona ejusdem carnis illud dictum, *Cum pararet cælos*,

Α ἀποφηνάμενος (μέχρι γὰρ τῶν ὁρῶν καὶ τῶν βουνῶν ἐφθασε, τοὺς ἀποστόλους ταῦτ' εἰπὼν εἶναι), τὰ δὲ γε τούτοις ἀκόλουθα ἔκων παρέδωκε σιωπῇ, μηκέτι τῆς Γραφῆς παραιτέρω προελθεῖν τολμήσας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἴσθης τὸν λόγον· μετὰ πλείστα δὲ ὅσα μεταξὺ αὐτῶν λελεγμένα, ἀφίσταται μὲν τῆς ἐπὶ τὴν σάρκα ἐκδοχῆς, ὁμολογεῖ δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἶναι τὸν ταῦτα φήσαντα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασι· « Πρὸ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· ἦν Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ. » Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέθετο, ἐνεργείας ἡ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδεῖτο δραστηρικῆς, καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ἧτος ἐτέρου πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται (8) ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε ὁ Λόγος προελθὼν ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής, ὁ καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομών, *Ἦν ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, λέγων, συμπαρήμην αὐτῷ*. καὶ, *Ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγάς τῆς ὑπ' οὐρανόν· ἡρίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡμην παρ' αὐτῷ ἀρμύζουσα*. Ἐγὼ ἡμην ἡ προσέχαι· ἔρε· ἔχαιρε γὰρ εἰκότως ὁ Πατὴρ μετὰ σοφίας καὶ ἐκονάμεως διὰ τοῦ Λόγου πάντα ποίων. Ταῦτα Μάρκελλος. Εἰ (9) δὲ οὖν ἐκ προσώπου τοῦ Λόγου εἰρησθαι αὐτὰ μόγις ποτὲ ὠμολόγησεν, ἀνάγκη αὐτὸν παραδέξασθαι πᾶσαν τὴν σύμφρασιν τῶν προκειμένων ἐπὶ τὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀναφέρεισθαι. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Ἦν ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ*, αὐτὸς (10) ἦν ὁ καὶ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, φήσας· ἐν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀρχομένους ἡμῖν ἐδεῖχθη, τὸ πάντα διεξοδεῦν τὰ προκειμένα. Αὐτὸς τοιγαροῦν εἰπὼν, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, ἐπήγαγε τὸ, Πρὸ τῶν αἰώνων ἐθεμελίωσέ με· καὶ τὸ, Ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· καὶ τὸ, Πρὸ τοῦ ὅρη ἐδρασθῆναι· πρὸ δὲ πάντων (11) [βουνῶν] γεννᾷ με. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ τὸ, *Ἦν ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν συμπαρήμην αὐτῷ*, συνήψε καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις. Εἰ δὲ οὖν ὁ Λόγος ἦν ὁ ταῦτα φήσας, πῶς ἔνδον ἦν ἐν τῷ Θεῷ καὶ συναγέννητος ὢν τῷ Θεῷ, ἐν τε καὶ ταῦ· τὸν ὑπάρχων αὐτῷ, ἐκτίσθαι ἑαυτὸν ἔλεγε καὶ γενεῖσθαι; ἐν (12) γὰρ καὶ, ὡς ἔφη, ἀπεδείχθη ὁ πρόσωπον τὸ πάντα διεξὼν τὰ προκειμένα. Εἰ δὲ καὶ ὅτε ποτε, ὠμολόγησεν ἐκ προσώπου ταῦτα εἰρησθαι τοῦ ἐν τῷ Θεῷ Λόγου, βεβίασται ἄρα αὐτῷ τὰ τῆς εἰς τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἀποδόσεως. Καὶ πάντα ἀθρόως ἔχεινα ἔωλα καὶ μάταια καὶ περιττὰ πεφώραται· εἰ δὲ ἡ σὰρξ (13) ἦν τοῦ Σωτῆρος, ἡ λέγουσα τὸ, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ ἐρμηνείαν, καὶ εἰ ἡ σὰρξ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωθη, καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι· (γῆν δηλαδὴ τὴν σάρ-

✠ Ed. Paris., pag. 161. ²² Prov. viii, 29. ²³ ibid. 26, 30. ²⁴ Gen. iii, 19.

(8) Vulgo ὑπὸ τούτου.

(9) Vulgo δέ, et mox εἰρησθαι ταῦτα et πᾶσαν σύμφρ.

(10) Vulgo ἦν [ὁ λόγος] ὁ καί, et mox τῶν ὁδῶν et τὰ πάντα διεξ. et mox τοῦ [τὰ] ὁρη.

(11) βουνῶν om. codd. Mox vulgo ἡτοίμασε.

(12) Vulgo γὰρ, ὡς.

(13) Vulgo ἦν Σωτῆρος et infra πρὸ τῶν ὁρη ἔπρ. et αὐτὴν [πρὸ] τῆς τ. ἀ.

κα, ὡς αὐτῷ ἐδόκει, διὰ τὸ εἰρησθαι, Γῆ εἰ, καὶ εἰς Ἀ
 γῆν ἀπελεύσῃ·) καὶ εἴπερ ἡ σὰρξ ἦν ἡ λέγουσα,
 Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελ-
 θεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρα-
 σθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾶ με, διὰ τὸ
 προγεγεννημένην εἶναι αὐτὴν [πρὸ] τῆς τῶν ἀποστό-
 λων ἐκλογῆς, ὡς ἐδόκει τῷ σοφωτάτῳ, ἔπεται ἐκ προ-
 ῶπου τῆς σαρκὸς λέγεσθαι καὶ τὸ, Ἦνίκα (14) ἡ-
 τοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ. Ἀλλ' οὐκ
 ἂν τις μὴ τῶν φρενῶν ἐκστάς ταύτῃ ποτὲ σύνθοιτο
 τῇ ἐρμηνείᾳ, ἀντιφθέγγεται γὰρ αὐτῷ μέγα βοήσας
 ὁ τῆς ἀληθείας λόγος, ἐπιδεικνύς τις ποτὲ ἦν ὁ ταῦ-
 τα διεξιών. Ὡς δ' οὐν ἔτερος ἦν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεν-
 νημένος μονογενὴς Υἱὸς, ζῶν καὶ ὤφειστος, ὢν (15)
 καὶ πρὸ τῶν τῆς γενητῶν ἀπάντων συστάσεως, ὃ δὴ
 παρίστην αὐτὸς δι' ὃν ἐξῆς ἐπάγει λέγων· Ἦνίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ· συνῆν
 γὰρ (16), καὶ παρῆν αὐτῷ πρὶν καὶ γενέσθαι τὸν οὐ-
 ρανὸν, καὶ τὰ ἐπέκεινα οὐρανοῦ, τὰ τε ἐν οὐρανῷ
 πάντα. Τοῦτο γοῦν ἠντίτετο διὰ τοῦ φάναι, Ἦνίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ. Πῶς δὲ
 ἡτοίμαζεν ὁ Θεὸς, ἡ πρὶν γενέσθαι αὐτὸν, νομοθετῶν
 καὶ διατυπούμενος, ὃν ἔδει τρόπον αὐτὸν συστήναι;
 Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ διετύπων καὶ ἡτοίμαζε διανοοῦμε-
 νος, ὅπως ἐχρῆν συστήναι τὸν τοσούτον οὐρανόν· ὃς
 οὔτε μεγέθους εἶδειτο, καὶ ὅποιοι σχήματος, μέτρων
 τε καὶ μερῶν ὁρίσων, τῶν μελλόντων εἶσαι τε αὐτοῦ
 περιέχσθαι χάριν, καὶ τῶν ἐκτὸς ἔσεσθαι αὐτοῦ (17),
 τῶν τε ἐν αὐτῷ τὸν δρόμον ποιησομένων ἕνεκα· ὃ δὲ
 τοῖς τοῦ Πατρὸς λογισμοῖς ἐνατενίζων, καὶ μόνος ἐπ-
 οπτεῦσθαι τὰ ἐν αὐτῷ βάθη, δι' ἔργων ἐχώρει, τοῖς τοῦ
 Πατρὸς ἐξυπηρετούμενος νεύμασι. Διὸ λέλεκται πού,
 Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐ-
 τόν, πάντες οἱ ἀγγελοι αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, πῦσαι
 αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτόν, ἥλιος καὶ σελή-
 η, αἰνεῖτε αὐτόν, πάντα τὰ ἄστρο, καὶ τὸ φῶς. Αἰ-
 νεῖτε αὐτόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὑδάτα
 (18) τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ δόξο-
 μα Κυρίου, οἱ αὐτοὶ εἰπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτοὶ
 ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ πρὶν
 γενέσθαι αὐτὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπέκεινα (19)
 οὐρανοῦ τὰ τε ἐν οὐρανῷ πάντα (ἐξ ἐνὸς γὰρ τὰ
 πάντα περιληπτικῶς δεδήλωται) ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 καὶ τῷ Πατρὶ (20) συμπαρῆν ἔτι βουλευομένῳ περὶ
 τῆς τούτων ἀπάντων συστάσεως. Διὸ φησιν, Ἦνίκα
 ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ· εἰθ',
 ὡς ἀγαθὸς γραφεὺς, τὰς ἀρχετύπους ιδέας ἐκ τῶν
 πατριῶν λογισμῶν ἀπολαμβάνων, ἐπὶ τὰς τῶν ἔργων
 μετέφερεν οὐσίας. Τοιαῦτα ζωοπλαστῶν καὶ ὑφιστά-
 μενος, ὅποια τῇ τοῦ Πατρὸς διανοίᾳ προϋποκείμενα
 ἔωρα. Τούτων δ' αὐτὸς γένοιτο μάρτυς ἐξιόχως ἐν
 Εὐαγγελίοις ὡς διδάσκων· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,

aderam ei. At nemo non amens hanc admiserit in-
 terpretationem: magna etenim voce reclamabit ipse
 veritatis sermo, et quis erat qui hæc loquitur edoce-
 bit. Quocirca quod diversus erat ille de Deo genitus
 Filius, unigenitus, vivens, subsistens, et ante uni-
 versitatis conditionem ens, ipse docet dum sic ait
 in sequentibus, Cum pararet cælos, ei aderam. Una
 cum eo erat, et præsens illi adfuit, priusquam cæ-
 lum, et quæ sunt supra cælos conderentur, et quæ
 in cælis. Hoc etenim illa indicant, Cum pararet cæ-
 los, ei aderam. Quo pacto paravit cælum Deus? Cer-
 te præscribendo et conformando mundi figuram
 apud se, priusquam produceretur illa. Pater ergo de-
 signabat, et cogitando statuebat, qua figura modo-
 que cælum illud condere vellet, quod nec a magni-
 tudine destitueretur, et tali figura, mensura, partium
 symmetria constaret, quæ et apta essent recipiendis,
 includendis, et conformis externe advenientibus, et
 proportionata cursum per cælum facturis. Ille autem
 qui ad paternam cogitata intuitive respiciebat, qui
 solus ejus profunda specularetur, ad opus se accin-
 xit, sui patris nutibus inserviturus. Unde alicubi
 dictum est: *Laudate Dominum de cælis: laudate il-
 lum in excelsis. Laudate illum, omnes angeli ejus:
 laudate eum, omnes virtutes ejus. Laudate eum, sol
 et luna; laudate eum, omnia sidera et lux. Laudate
 eum, cæli calorum; et aquæ supra cælos laudent no-
 men Domini. Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse
 mandavit et creata sunt*⁸⁷. Verum enimvero ante-
 quam cælum istud fieret, et quæ sunt supra cælos
 et quæ in cælo (nam omnia per unum condita
 esse demonstratur), erat Filius Dei, et suo Patri
 aderat, cum adhuc cogitaret de istorum omnium
 creatione. Ideo ait, Cum pararet cælos, ei aderam.
 Tum vero tanquam egregius quidam pictor archet-
 ypos, species de mente paterno desumens, ad
 operum substantias transferebat. Talia et talis modi
 ea effingens et producens, qualismodi in mente
 Patris præexistentia viderat. Horum quidem testis
 fide dignus sit ipse in Evangelio aiens, *Amen, amen
 dico vobis, non potest Filius a seipso facere quidquam,
 nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ autem ille
 facit, eadem quoque similiter et Filius facit. Pater
 etenim diligit Filium, et omnia illi ostendit quæ ipse
 facit*⁸⁸. Hic jure merito quis interrogaverit, quomodo
 ea, quæ Pater semel fecit, iterum Filius eadem fece-
 rit? Questioni respondet ille ipse iniquiens: *Quæ
 Pater facit, eadem et Filius similiter facit*. Quocirca
 quæ facit Filius similitudinem referunt operum ar-
 chetyporum, quæ jam ante in abscondita Patris
 mente exstabant. Quæ cum in mente paternam indi-
 stanter intueatur ad eorum similitudinem operatur.

87 Ed. Paris., pag. 165. 88 Psal. cxlviii, 1-5.

89 Joan. v, 19, 20.

(14) Vulgo ἡτοίμασε τοὺς οὐρανοὺς et mox τις τῶν πρ. μὴ ἔκστ.

(15) Καὶ πρὸ τῶν τῆς. Legendum, ὢν καὶ πρὸ τῆς τῶν γενητῶν ἀπάντων συστάσεως. M.—Mr. πρὸν τῆς τῶν. Mox vulg. συστάσεως ὢν· ὃ δὲ.

(16) Καὶ παρῆν τῷ. Lege αὐτῷ. M.

(17) Vulgo καὶ τῶν ἐν.

(18) Vulgo deest τὰ, quod jam supplēvit.

(19) Vulgo [τοῦ] οὐρανοῦ.

(20) Παρῆν τε καὶ συνῆν ἔτι Mr.; mox vulgo ζωοπλαστῶν καί.

Quod vero intueatur profunda Patris sui, id amoris paterni opus esse, manifeste docet, inquit in sequentibus, *Nam Pater diligit Filium, et omnia ostendit ei.* Est hoc ergo indicium Patris ostendentis sua opera abscondita : quæ dum abscondita intuetur Filius, opere ipso consummat paterni sui consilii opera. Ad hunc modum cum adesset Patri, et una eum eodem fuisset semper, tum cum cælum præpararet, et quæ insunt cælis : hoc docuit inquit, *Cum præpararet cælum, illi aderam.* Sed et Pater priusquam mundum conderet, in eo gaudebat, unigenitum suum Filium intuitus : et tanquam in speculo quodam semetipsum in illo contemplatus lætatur. Quocirca, inquit Sapia, *Ego eram in qua quotidie gaudebat.* Sed et Filius ipse lætabundus gaudio replebatur in Patre suo conspiciendo. Hoc siquidem ipse edocuit inquit, *Lætabar autem ego coram illo omni tempore.* Quando lætatur ob consummatum terrarum orbem. Ubi per terrarum orbem intelligebat, universalis complexionem, & quam de non esse ad esse productam per Filium intuitus universorum Deus oblectabatur. Veritatis ratio de sacra Scriptura deducta breviter et per compendium, ista est. Ille autem desursum in carnem Servatoris infime positam, mente sua detrusus abiit, pervertens simul et interpretatione depravans veram divinitus inspiratæ Scripturæ sententiam. Sed et ad Verbum facta transitione, ait, intus aliud ipsum in Patre, tanquam colloquendo cum eo et cogitando, cælum præparasse. Loquitur autem disertis verbis : *Priusquam mundus conderetur, erat Verbum in suo Patre : cum vero Deus omnipotens omnia quæ in cælo et in terris sunt, producere proposuisset, mundi productio operatrice efficacia indigebat. Quocirca cum nihil esset aliud præter Deum (nam in confesso est omnia ab illo facta fuisse), tum progrediens Verbum factum fuit mundi conditor : cum jam ante intus intellectualiter illum præpararet, quod vates ille Salomon nos edocuit, Cum cælum præpararet, illi aderam.* Ubi notandum quod sponte sua obscuruit : nec agnovit quod, una aderam, vox significet Filii præsentiam apud Patrem. Contra vero Scripturam ipse scisci, quod priusquam mundus produceretur, nihil erat omnino præter Deum. Quam vocem emittere non exhorruit, cum tamen illa Filius abuegetur. Nec sacrarum Litterarum verecundia motus est, quæ testantur, quod ante mundi productionem ipse solus adesset Patri. Nam, cum cælos, inquit, parabat, aderam ei. Præpositio enim cum, ad præsentiam annexa, unius cum altero una præsentiam significat. Non ait ergo simpliciter

✽ Ed. Paris., pag. 166.

(31) Vulgo οὐδὲν ἄρ' αὐτοῦ et mox ταῦτα [ἀν] καὶ αὐτῷ πάντα δείκνυσιν.

(22) Vulgo ἃ δὲ βλέπει ἀνέρες. Quam opere de istius loci interpretatione digladiati sunt Catholici et Ariani, vide apud P. Maldonatum, et hinc apparebit Eusebium hic λαθραῖως ἀρναίσκειν. M.

οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν (21) οὐδὲν ἄρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ τι βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα [ἀν] καὶ ὁμοίως ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ. Ἐνθα τις εἰκότως ζητήσκειν ἂν πῶς τὰ ἅπασι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γεγόνота ὁ Υἱὸς αὐθις· ποιεῖ; Ἐπελύσατο δ' αὐτὸς τὸν λόγον εἰπόν· Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ. Οὐκοῦν ὁμοίωμα τυγχάνει τὰ πρὸς τοῦ Υἱοῦ γινόμενα ἔργων ἀρχετύπων ἐν ἀπορρήτοις τοῦ Πατρὸς· λογισμοῖς προφύσταμένον, ἃ δὲ (22) βλέπων ἀνέμων ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς (23) διανοίᾳ ὁ Υἱὸς μιμήματα ὧν ἑώρα ἔποιε· τὸ δ' ἐποπτεύειν αὐτὸν τὰ τοῦ Πατρὸς βάθη τῆς πατρικῆς ἀγάπης· ἔργων εἶναι παρίστη διασαπὼν ἐξῆς, καὶ λέγων, Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιῇ. Δεικνύοντες ἅρα τοῦ Πατρὸς τὰ αὐτοῦ κρύβια, θεωρῶν ὁ Υἱὸς, δι' ἔργων ὑφίστη τὰ τῆς πατρικῆς βουλῆς ἔργα. Οὕτως οὖν συνὼν τῷ Πατρὶ καὶ συμπαρίων αὐτῷ προετοιμάζοντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, τοῦτ' ἐδίδασκε, λέγων· Ἦνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, ἔχειρ τε ὁ Πατὴρ (24) πρὶν ἢ καὶ τὸν κόσμον γενέσθαι, εἰς αὐτὸν ἀφορῶν τὸν αὐτοῦ μονογενῆ Υἱόν, καὶ ὥσπερ ἐν εἰκόνι αὐτὸν ἐνοπτρίζόμενος ἐν αὐτῷ. Διό φησιν ἡ Σοφία, « Ἐγὼ ἡμηνῇ προσέχαιρε (25) καθ' ἡμέραν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς εὐφροσύνης ἐπληροῦτο, γαννύμενος ἐπὶ τῇ τοῦ Πατρὸς θέᾳ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸς διδάσκει λέγων· Ἠδὲ φραυρήμην δὲ ἐν ἁπλῶν αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ· ὅτε ἡὺφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας· οἰκουμένης ἐνταῦθα νοουμένης τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων συμπληρώσεως, ἥς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ προαγομένης, ὁ τῶν ἀπάντων ἡὺφραίνετο Θεός. Ὁ μὲν οὖν ἀληθὴς λόγος, ὡς ἐν βραχέσι καὶ ἐν ἐπιτόμῳ διηγήσει (26) παριστάμενος ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, τοιοῦτος τις ἂν εἴη· ὁ δ' ἄνωθεν καταφερόμενος, ἐπὶ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν διάνοιαν ἐξώκειλε, παρατρέπων καὶ παρερμηνεύων τὸν ἀληθῆ νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Ἀδὸν μεταβάς, αὐτὸν εἶναι φησι τὸν ἔνδον ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἐν διαλογισμῷ καὶ ἐν θυμῷ, τὸν οὐρανὸν ἡτοιμακότα. Ἐλεγε γοῦν αὐτοῖς ῥήμασι (27)· Ἐπὶ γὰρ τοῦ τὸν κόσμον ποιῆσαι, ἦν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ. Ὅτε δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ποιῆσαι προέθετο, ἐνεργείας ἢ τοῦ κόσμου γένεσις ἐδεῖτο δραστηκῆς. καὶ διὰ τοῦτο, μηδενὸς ὄντος ἐτέρου πλην Θεοῦ (πάντα γὰρ ὁμολογεῖται ὑπ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι), τότε ὁ Λόγος προελθὼν ἐγένετο ποιητὴς τοῦ κόσμου, καὶ πρότερον ἔνδον νοητῶς ἐτοιμάζων αὐτὸν, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ προφήτης Σολομών, Ἦνίκα ἡτοίμαζε τὸν

(23) Vulgo διανοίᾳ μιμήματα. Mox vulgo ἔργων εἰ αὐτῷ αὐτὸς.

(24) Vulgo πρὶν ἢ τὸν.

(25) Vulgo πρὸς.

(26) Vulgo παρίσταν.

(27) Cf. p. 163 A.

« οὐρανὸν, συμπαρίμην αὐτῷ, λέγων. » Ἐν οἷς ἂν προσήκει ἐπισκεῖσθαι τίνα τρόπον ἐβλοκωζῶν τοῦ μὲν Συμπαρίμην οὐκ ἀκούει· ὁ σημαίνει (28) διαβρόδην παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ. Ἀποφαίνεται δὲ τῇ Γραφῇ ἐναντίως, μηδένα εἶναι ἕτερον (29) πλὴν τοῦ Θεοῦ πρὶν γενέσθαι τὰ γενόμενα, καὶ οὐκ ἐφριξε ταύτην ἀφεῖς τὴν φωνὴν ἀφ᾿ ἧς οὖσαν τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ τὴν θέλαν Γραφὴν ἐδυσσωπήθη, μαρτυροῦσαν πρὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ κτίσεως μόνον αὐτὸν συμπαρίειναι τῷ Πατρὶ, Ἡρίκα γάρ, φησὶν, ἡτοιμασε τὸν οὐρανὸν, συμπαρίμην αὐτῷ. Ἡ γὰρ σὺν πρόθεσις τῷ παρίειναι προσκειμένη τὴν κατὰ τὸ αὐτὸ σὺν ἑτέρῳ παρουσίαν δηλοῖ. Οὐχ ἀπλῶς οὖν παρίειναι, ἀλλὰ συμπαρίειναι αὐτὸν τῷ Πατρὶ διδάσκει, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ οὐχ ἀπλῶς ἔχειειν, ἀλλὰ προσέχειειν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Διὸ φησιν, Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχειειν καὶ ἡμέραν. » Τὸ δὲ καὶ εὐφραίνεσθαι αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς, πῶς ἂν ἀρμόσειε μὴ ὑπεστῶτι Λόγῳ; ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ ὄντι καὶ σημαντικῶς ἐνεργούντι, ἀντικρυς τοῦ εὐφραίνεσθαι καὶ τοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ παριστάντων. Ἀλλὰ τοῦτων Μάρκελλος οὐδένα λόγον ποιησάμενος ἀθετεῖ μὲν τὸν Υἱόν. Ἐλογον δὲ φησιν ἔνδον ὄντα ἐν τῷ Θεῷ, ποτὲ μὲν ἐνεργεῖν δραστηκῇ προίειναι, ποτὲ δὲ ἔνδον εἶναι ἐν αὐτῷ μὴ ἐνεργούντα, καὶ οὐχ ὅρβ, ὅτι τὸ λέγειν εἶναι τι ἐντός καὶ ἐκτός τοῦ Θεοῦ σύνθετόν τι ὑποτίθεται καὶ σωματικόν πάθος· ὅπερ οὐ θέμις ἐπὶ (30) τῆς ἀγενήτου καὶ ἀσωμάτου φύσεως παραδέχεσθαι. Πῶς δὲ καὶ προσελθὼν ὁ Λόγος (31) ἐγένετο τοῦ κόσμου ποιητής; πότερα γλῶττι καὶ φωνῇ; πάντως δῆπου καὶ διαλέκτῳ χρησάμενον τοῦ Θεοῦ· καὶ τίνοι ἂν διελέχθη μηδενὸς ἑτέρου συνόντος (32) αὐτῷ; τίνοι δ' ἂν καὶ ὠμίλησε μὴ παρόντος τινός; (33) ἀλλ' αὐτὸς αὐτῷ προσωπικῶς φωνῇ καὶ διαλέκτῳ χρώμενος, ὡς καὶ τὸν Λόγον ἐξ αὐτοῦ προσελθεῖν. Καὶ πῶς οὐχὶ καὶ ἔνδον ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου δραστηκῇ δυνάμει ταῦθ' ἄπερ ἐβούλετο συνίστη; ἐπεὶ καὶ παρ' ἀνθρώποις οἱ πλείστοι τῶν δημιουργῶν καὶ τιωπῶν τας τὰ αὐτῶν ἐκτελοῦσιν ἔργα, καὶ μάλιστα (34) ὅτε μηδεὶς αὐτοῖς παρέστι δημιουργοῦσι· τί οὐκ ἐκώλυε καὶ τὸν Θεὸν οὕτω πῶς τὰ πάντα συστήσασθαι ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὸν λόγον; ὁ δὲ καὶ ὑποτίθεται εἰκόνα ἀνδριαντοποιοῦ αὐτῷ προσδιαλεγμένου καὶ πρὸς αὐτὸν φάσκοντος, « Ἄγε ποιήσωμεν, ἄγε πλάσωμεν ἀνδριάντα· » οὕτω γάρ φασι καὶ τὸν τῶν ὄλων δεσπότην Θεὸν πρὸς αὐτὸν εἰρηκέναι τὸ Ποιήσωμεν ἀνθρώπον, ὡς πολλάκις ἦδη παρέστη διὰ τῶν ἔμπροσθεν, δι' ὧν οἶμαι τὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρνῆσιν αὐτοῦ γεγυμνωσθαι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτὸν πρὸς αὐτὸν διαλέγεσθαι τὸν Θεὸν ἔνδον ἔχοντα τὸν αὐτοῦ Λόγον φάσκειν Ἰουδαϊκοῦ τινος εἴη ἂν φρονήματος (35)· τὸ δὲ αὐτὸν εἶναι τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον, τῆς Σαβελλίου κακοδοξίας ἦν γνώρισμα.

ΚΕΦ. Δ.

Ὅπως Μάρκελλος μὴ συνιερὶς τὰς Γραφὰς, μίαν

✠ E. l. Paris., pag. 167. " Gen. i, 26.

(28) Διαβρόδην παρουσίαν. Forte, διαβρόδην δηλαδὴ παρουσίαν. M.

(29) Vulgo πλὴν Θεοῦ.

(30) Vulgo τῆς καὶ ἀσωμ. φ.

(31) Vulgo ἐγένετο et mox πότερον γλ. κ. φ. π. δὲ που.

(32) Vulgo om. αὐτῷ.

PATROL. GR. XXIV.

se affuisse, sed una cum Patre fuisse. Et Pater non gaudebat solum, sed adlatabatur in præsentia Filii. Ait ergo, *Ego eram in qua delectabatur quotidie*. Adlatabi vero Verbum in præsentia Patris qui dixerit, si Verbum non exstaret in Deo subsistens, et significative operans? Ita gaudere, et coram illo, subsistentiam ipsius docet. His tamen insuper Marcellus habitus Filium refutat: Verbum, vero inquit « intus apud Deum interdum prodixisse per facultatem « suam operatricem, interdum intus conquiescere « otiosum. » Nec advertit quod qui dicat, ✠ esse aliquid intra et extra Deum, compositum quid supponit, et corporealem passionem, quod nisi impie de natura incorporea non admittitur. At procedens illud Verbum quomodo fiebat creator mundi? Nam lingua et voce? quasi Deus dialecto uteretur. At cui nam colloqueretur, cum adesset nemo alius? cum quo conversaretur, præsente nullo? Sed eo modo secum colloquebatur, voce et dialecto usus, ut Verbum ex ipso progrediretur. Et qui tandem non hæc pro libito effecisset, per facultatem operatricem, cum intus in ipso esset Verbum; cum vel inter homines artifices plerique silentio perficiant opera sua; imo tum vel efficacissime operantur, cum nemo cum ipsis præsens adsit? Quid impedit quominus Deus ad hunc modum produxerit universa, cum in se haberet logon? At ille et imaginem proponit statuarii, ita cum suo animo sermones serentis, et seipsum alloquentis: « Age faciamus, age fingamus statuam. » Nam ad istum modum conflungunt universi conditorem Deum apud animum suum dixisse, *Faciamus hominem* ³², ut sæpius ostensum est in præcedentibus, unde satis opinor patefactum, abnegari ab illo Filium Dei. Sapit enim plane Judæismum affirmare, quod Deus, qui habebat intus Verbum suum, semetipsum allocutus sit ad istum modum. Sed dicere ipsum esse Patrem Verbi ejus, quod in ipso erat, et Filium ejus esse, quod in ipso erat Verbum, planissimum est indicium Sabellianæ pravitatis.

D

CAP. IV.

Quomodo Marcellus, Scripturas non intelligens, unam

(33) Vulgo ἀλλ' οὕτως ἔ. πρ.

(34) Vulgo ὅτι.

(35) In fine cap. 3 intricata sunt. Legend. forsan, Τὸδὲ, αὐτὸν εἶναι λέγειν, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Λόγου Πατέρα, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον. Sabellius enim Filium et Patrem, diversis nominibus, eandem personam delirabat. M.

eandemque definit esse substantiam Patris, et Filii A et Spiritus sancti.

Quemadmodum et dicere tria esse, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, Sabellii est: quod Marcellus scriptis suis censuit: « Impossibile siquidem tres, quæ sunt hypostases, unitati aduniri, si non in primis a monade Trinitas exordietur. Illa enim sanctus Paulus in monadem recapitulari dixit, quæ neutiquam ad Dei unitatem spectant. Unitatem enim Dei sola, Verbum et Spiritus spectant. » Hæc in sequentibus confirmare nititur, inquit: « Si ideo videatur Verbum de Patre processisse, et ad nos advenisse; Spiritus autem sanctus, quod et fassus est Asterius, a Patre egreditur. Rursus autem de Spiritu Servator ait, *Quod non loquatur de seipso, sed quæcumque audiet loquatur ea, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quoniam de me sumet, et annuntiabit vobis* ». Non hic certe quidem aperte et perspicue apparet monas Verbo ineffabili extensa ad triadem, neutiquam vero divisionis patiens. Si enim de Patre Verbum egredi in confesso ponatur: tum et Spiritus de eodem Patre egrediatur. Et si de Spiritu loquatur Servator: *Ille de me sumet et annuntiabit vobis*, certe non est in proclivi ita positum, sed tamen absconditum quoddam mysterium revelatur. Nam nisi monas, indivisibilis cum sit, in triadem dilataretur, quomodo de Spiritu concedendum est interdum Servatorem loqui, quod procedat e Patre; interdum vero, *Ille de me accipiet, et annuntiabit vobis*; atque iterum in C discipulos spirare, et dicere, *Accipite Spiritum sanctum* ». Nam si e Patre procedit, quomodo hoc a Filio ministerium accipere per promissionem poterit? Necesse est enim, si dux sint, ut Asterius dicebat, divise personæ, ut vel Spiritus, qui de Patre procedit, non indigeat a Filio functione delegata aliqua (nam quod de Patre procedit omnino non necessario perfectum est, nec ullius aliterius indiget auxilio); aut si de Filio procedat, et ab illo sumat, et gratiam de illius ministerio suppetet, non jam ut de Patre progrediatur. Et post alia subinfert: « Si Evangelium dixit quod, ubi inspiraverat in discipulos, dixit, *Accipite Spiritum sanctum*, patet quod de Verbo progrediatur Spiritus. Quomodo igitur, si de Verbo procedit, rursus idem et de Patre progrediatur? » Adjungit deinceps: « Minus ergo recte, minus convenienter dixit, tres esse hypostases: nec illud una vice, sed

εἶναι ὡρίετο ὑπόστασιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

« Ω; αὐτὸ πάλιν καὶ (36) τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Σαβελλίῳ γὰρ καὶ τοῦτο. « Οὐ δὲ καὶ αὐτὸ Μάρκελλος ὡδέ πη ἀπερρίνετο γράψων. » Ἀδύνατον γὰρ τρεῖς ὑποστάσεις οὕτως εἶναι, ἐκείνῳ μόνῳ, εἰ μὴ πρότερον ἢ Τριὰς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ μονάδος ἔχει. ἐκείνῳ γὰρ (37) ἀνακεφαλαιοῦσθαι ἔφησε μόνῳ δὲ ἱερὸς Παῦλος, ἀ μὴδὲν τῇ ἐνότητι τῷ Θεῷ διαφέρει. Ἐνότητι γὰρ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Θεῷ διαφέρει μόνῳ. » Εἴτα περὶ ταῦτα τοῦτο κατασκευάζειν ἐξῆς προὖν καὶ λέγων. « Εἰ τοίνυν ὁ Λόγος φαίνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐξελθὼν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐληλυθὼς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ ἁγίου, ὡς καὶ Ἀστέριος ὁμολόγησε, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. αὐθὺς τε ὁ Σωτὴρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος, « Ὅτι οὐκ ἀπ' αὐτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει. » καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ἐκεῖνός μὲ δοξάζει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Οὐ σαφῶς καὶ φανερῶς ἐν ταῦτα (38) ἀπορήτην Λόγῳ ἢ μονὰς φαίνεται, πλατυνομένη μὲν εἰς τριάδα, διακρίσθαι δὲ μηδαμῶς ὑπομένουσα. Εἰ γὰρ ὁ μὲν Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ αὐτὸ ὁμολογεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, αὐθὺς τε περὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Σωτὴρα λέγειν. « Ἐκεῖνός ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐ γὰρ πρόβηλόν ἐστι κεκρυμμένον ἀνακαλύπτεσθαι τι μυστήριον. Πῶς γὰρ, εἰ μὴ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος οὕτως εἰς τριάδα πλατύνοιτο, ἐγγυρᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ Πνεύματος ποτε μὲν λέγειν ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ποτὲ δὲ λέγειν, « Ἐκεῖνός ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Αὐθὺς τε ἐμφυσήσαντα τοῖς μαθηταῖς, Ἀδελφε Πνεῦμα ἅγιον, εἰρξέμεναι; Πῶς γὰρ εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν διακονίαν ταύτην διακονεῖν ἐπαγγέλλεται; ἀνάγκη γὰρ εἰ δύο διακρούμενα, ὡς Ἀστέριος ἔφη, πρόσωπα εἶναι, ἢ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον μὴ δεῖσθαι τῆς παρὰ τοῦ Υἱοῦ διακονίας (πᾶν γὰρ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τέλειον εἶναι ἀνάγκη, μηδαμῶς προσδεόμενον τῆς παρ' ἐτέρου βοηθείας), (39) ἢ εἰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει, καὶ ἐκ τῆς ἐκείνου δυνάμεως διακονοῖ τὴν χάριν μηκέτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. » Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐπάγει (40). « Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπὶ ἐμφυσήσας τοῖς μαθηταῖς, Ἀδελφε Πνεῦμα ἅγιον, ἔφησε, δηλονότι ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα ἐξῆλθε. » πῶς οὖν, εἰ ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα προῆλθε, πάλιν τὸ αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Καὶ προστίθεται μεθ' ἑτέρα. « Οὐκ ὀρθῶς

✠ Ed. Paris., pag. 168. 66 Joan. xvi, 15, 14. 61-62 Joan. xi, 22.

(36) *Τὸ λέγειν, τὰ τρία εἶναι.* Nimirum unum atque eundem Deum. Nūν μὲν, ὡς Πατέρα, νῦν δὲ ὡς Υἱόν· νῦν δὲ, ὡς Πνεῦμα ἅγιον διαλέγεσθαι, dixit Sabellius, ut Basil., epistola 64. M. — Mox vulgo ἀπὸ γράφων.

(37) *Ἀνακεφαλαιοῦσθαι.* Opinor respicit Ephes. i, 10, ubi Apost. ait omnia recolligenda esse in Christo, *τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς*, quæ certe sanctissimam unitatem Trinitatis non respiciebant. M. — Dein vulgo ἅγιον καὶ Ἀστ.

(38) *Ἀπορήτην Λόγῳ.* Forte, ἀπορήτην δὲ Λόγῳ ut sensus sit, non hic quidem aperte et manifeste, sed abstruso quodam loquendi modo unitas videtur in Trinitatem dilatata. Id enim sequentia docent, οὐχὶ πρόβηλόν ἐστι, etc. Quæ sequuntur, Græcorum errorem de processione Spiritus sancti refellunt. M.

(39) *Παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει.* Deest et sic ἦ, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. M. — (Et add. ex codic.)

(40) Vulgo ἔφη, et mox εἶναι φησαι.

« οὐκ οὐδὲ προσηκόντως εἰρήκε τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι εἰρησας οὐκ ἅπας, ἀλλὰ καὶ δευτέρον. » διὰ δὲ τούτων καὶ τῶν τούτων ὁμοίων ὁ σοφώτατος πειράται κατασκευάζειν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι (41) Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τριῶν ὀνομάτων κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως κειμένων. Οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις συνήκεν, ὅπως καὶ ὁ Υἱὸς (42) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως, οὐδὲ νοῆσαι δεδύνηται πῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶπεν ὁ Σωτὴρ τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, οὐδὲ πῶς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐμφυσήσας (43) εἶπεν· Ἀδέσθε ἅγιον Πνεῦμα· ὁ δὲ τοῖς εὐσεβῶς θεωροῦσι ραβδῖαν ἐξεί τὴν λύσιν, εἰ λογιζαίτο τις, ὡς ὁ Υἱὸς ἀπὸ συνὸν καὶ συμπαρόν τῷ Πατρὶ εἶπαι, ὥσπερ ἐν ἀδούτοις καὶ ἀδάτοις τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐτύγγανεν ὢν, εἴτα δὲ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκπεμπόμενος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξεληλυθέναι ἑαυτὸν εἶπεν (44)· ὁ δὲ καὶ ἐτέρωθι διὰ παραβολῆς ἐδήλου περὶ ἑαυτοῦ λέγων, Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρου. Πόθεν γὰρ ἐξῆλθεν ἢ ἐκ τῶν ἐνδοτάτω βασιλείων τῆς πατρικῆς θεότητος; Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρεστὸς ἀπὸ τῶν θρόνων τοῦ Θεοῦ, εἶπαι καὶ μυρία μυριάδες παρεστήκασιν αὐτῷ, κατὰ τὸν Δανιὴλ, ἀπεστέλλετο καὶ αὐτὸ, ποτὲ μὲν ἐν εἰδεί περιστερᾷς ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲ ἐφ' ἑκαστον τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων· διὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ αὐτὸ εἰρήται. Καὶ τί θαυμάζεις; ὅποτε καὶ περὶ τοῦ διαβόλου λέλεκται, Καὶ ἐξῆλθεν ὁ διάβολος παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ δεύτερον πάλιν εἰρήται, Ἐξῆλθε δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εὐροῖς δὲ ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀχάβ εἶναι (45) ἐπιφέρει ἡ Γραφή· Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα· κορηρόν, καὶ ἔσθη ἐνώπιον Κυρίου καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐναντία πνεύματα, ὅπως δὲ καὶ τίνα τρόπον εἰρήται, οὐ νῦν καίρος πολυπραγμαίνει· ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξεληλυθέναι ἑαυτὸν διδάσκει, διὰ τὸ συνεῖναι αὐτῷ πάντοτε, καὶ τὸ ἅγιον δὲ Πνεῦμα ὁμοίως ἕτερον ὑπάρχον παρὰ τὸν Υἱόν. Ὁ δὲ σαφῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παρίσται λέγων· Ἐκ τοῦ γὰρ παραστατικὸν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτὸν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· τὸ γὰρ παρ' ἐτέρου λαμβάνον, τί ἕτερον παρὰ τὸν διδόντα νοεῖται.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅπως ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδίδαξεν.

Καὶ οὕτως (46) ἕτερον ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου τοῦ Υἱοῦ διαβρῆδην καὶ διαφόρους λευκοτάτους ῥήμασιν (47) αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν ἔδειξεν, ἐν οἷς πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς εἶπεν, Ἐὰν ἀγαπᾷτε με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσετε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει

✠ Ed. Paris., p. 169. 170. ⁴¹ Marc. iv, 3. ⁴² Dan. vi, 10. ⁴³ Luc. iv, 15. ⁴⁴ Job ii, 7. ⁴⁵ III Reg. xii, 21; II Paral. xvi, 30.

(41) Vulgo [καὶ] Πατέρα.

(42) Vulgo ἐκ Πατρ.

(43) Vulgo εἶπε καὶ μοι λέξ. [τὸ] Π. τοῦ ἁγίου· δ δὲ.

(44) Vulgo ὁ δὲ; μοι vulgo παρεστήκασιν.

(45) Εἰτ' ἐπιφέρει ἡ Γραφή. Pro ἐνθ' ἐπιφέρει, Spiritum sanctum, hinc apparet, quo in nu-

A « iterum. » Per hæc et his similia vir prudens id agit, ut idem statuatur esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : nempe, ut de una hypostasi tria nomina prædicentur. Nec advertit quod hic Filius de Patre suo progressus dicitur et similiter sanctus Spiritus ; nec assequi potuit, quomodo dixit de Spiritu sancto Servator, *De meo assumet et annuntiabit vobis* ; nec quod in discipulos inspirabat dicens, *Accipite Spiritum sanctum*. Quæ faciem apud pios solutionem invenient, si qui velint reminisci quod Filius, semper cum Patre suo præsens et una existens, intus erat apud illum, veluti in adytis et inaccessis paterni regni receptaculis. Deinde ad salutem humano generi procurandam, emissum se a Patre venisse dicit : quod et alibi in parabola fecit manifestum : *Egressus est seminator ad seminandum* ⁴¹ : unde enim egressus esset, nisi ex intimis regie penetralibus paternæ divinitatis ? Ad eundem modum, et Spiritus sanctus semper et continuo assistit throno Dei, cum decies centena millia illi ostent ⁴², secundum Danielelem. Missus porro est iste, nunc in figura columbæ super Filium hominis ; nunc super unumquemque prophetarum et apostolorum : unde et ille quoque dicitur de Patre processisse. Quid mireris autem, cum vel de diabolo dicatur : *Et egressus est diabolus a Deo* ⁴³ ; et iterum : *Egressus est diabolus* ⁴⁴ ? Sed et scriptum invenies de Achabo dictum : *Et exivit spiritus nequam, et stetit coram Domino, et dixit : Ego decipiam illum* ⁴⁵. Sed de hisce spiritibus ad oppositum, quomodo dicatur exiisse eos, non in presenti laboramus. Unigenitus vero Dei Filius se de Patre exiisse docet, eo quod apud eum erat semper ; et sic pariter de sancto Spiritu, qui tamen alius est a Filio. Quod satis clare Servator docet, inquit : *De meo sumet et annuntiabit vobis*. Certe hinc efficitur non esse unum atque eundem Filium et sanctum Spiritum. Nam quod a quoquam quidquam percipit, diversum quid intelligitur a largiente esse.

ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἀντικρὺς

D

✠✠ CAP. V.

Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.

Certe quod diversus sit a Filio et alius Spiritus sanctus, expresse et clarissimis verbis docet Servator et Dominus noster, ubi sic discipulos affatur : *Si diligitis me, mandata mea custodietis, et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæcula, Spiritum veritatis, quem mundus*

mero hæbeat Eusebius, nimirum inter meras creaturas. Εἶναι Υἱόν. Rescribendum, τὸ τοῦτο μὴ εἶναι ἐν καὶ ταῦτόν. M. — Addidi enim codd. τοῦ post τοῦτο.

(46) Vulgo om. γε.

(47) Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος. Deest δίδας καὶ, vel παρίσται, aut simile quid. M.

interpretationem : quippe cum hic mihi minime A
propositus sit scopus; sed ut edoceam diversum esse
Spiritus illum Paracletum a Filio. Quod multiplici-
ter præstitum est e dictis Servatoris, cum aliis
tum iis, ubi dixit, *Nultra habeo vobis dicere, sed non
potestis adhuc portare : sed cum advenit Spiritus
veritatis, ille vos edocebit omnem veritatem. Non
enim loquetur a seipso, sed ea quæ audierit : et
quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorifica-
bit : quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis* 79.
¶ In quibus denno pollicetur, fore ut discipuli
ipsius, illa per Spiritus magisterium discerent, quæ
ab ipso non didicerant. Ita tanquam de distincto,
loquitur illud, *Cum venerit ille ; et illud, Nam non
de seipso loquetur ; et illud, Ille me glorificabit ; et
adhuc illud, De meo sumet*. Maxima enim esset et
difficiliter admodum sananda latuitas, imaginari
Servatorem de seipso hæc dixisse. Cum ab istis
clarissime manifestatum a Servatore sit, Spiritum
sanctum a se distributum et diversum esse. Honore
certe eum et gloria, et donis excellenter ornatum :
sed et majorem transcendentemque docet esse su-
pra omnem intellectualem et rationalem substan-
tiam : unde in unionem sacrosanctæ et beatissimæ
Trinitatis assumitur : seipsum verò minime super-
gressum docet, ubi ait, *Non enim a seipso loquetur,
sed quæcunque audierit loquetur*. At quis ille a quo
hæc audiet ? docet, *A me accipiet, inquit, et an-
nuntiabit vobis ; a me, nimirum thesauro. Nam in
illo sunt reconditi omnes thesauri sapientiæ et co-
gnitionis* 79. Ille ideo veluti Filius unigenitus, a Patre
accipiet, a Patre audiet. Spiritus autem sanctus ab
illo accepta largitur. Ideo ait, *De meo recipiet, et
annuntiabit vobis*. Quocirca et Deus qui est super
omnia, Spiritus dicitur : quemadmodum ipse nos do-
cuit Servator, *Deus Spiritus est*, inquit, *et qui
adorant eum, in spiritu et veritate adorare debent* 77.
Eritque veraciter sanctus ille sanctorum ; et in san-
ctis acquiescens. Sed et Filius Dei, cum Deus sit,
Spiritus est : et Spiritus sanctorum sanctus, si mo-
do sit imago invisibilis Dei. Quocirca dictum est de
illo, *Dominus Spiritus est* 78; et, *Spiritus faciei nostræ
Christus Dominus* 79. Enimvero cum a Patre et Filio
sit diversus Spiritus sanctus, idioma ipsius indicat
Servator, vocans eum *Paracletum*. Nomen commune
proprietas applicans per denominationem Paracleti,
cum et angelicæ etiam potestates spiritus sint : *Qui
facit angelos suos* : ita dicitur enim, *spiritus* 80. Sed
illorum nullus Spiritui Paracletō adæquandus est :
unde ille solus Spiritus, sanctissima et beatissima
Trinitate comprehenditur. Neque aliter Servator,

79 Ed. Paris., pag. 175. 77 Joan. xvi, 12-14. 78 1 Thren. iv, 20. 80 Hebr. i, 7.

(61) *Ανεθεράπευτος συνήθεια*. Semel atque ite-
rum ita scriptum reperi in couice, pro εὐθθεια [sic
Mr. cum G.]. M.

(12) *Υποθετικός*. Imo υπερεπικός, vult Spi-
ritum sanctum majorem omni alia creatura, non ta-
men majorem Filio quia de Filio accipit. M. — Delevi
ὅχι ante ὑποθ.

ἀποσταλίντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς αὐ-
τοῦ φωναῖς ἀκολουθῶν. Πλειόνος δὲ ἐξεργασίας καὶ
σαφηνείας δεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, οὐ νῦν ἐπι-
εξίναται καιρὸς τῇ τῆς ἐξετάσεως ἀκριθείᾳ, ἐπεὶ μὴδὲ
τοῦθ' ἡμῖν πρόκειται. Παραστήναι δ' ἐχρήν ἕτερον εἶ-
ναι τοῦ Υἱοῦ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ὃ δὴ καὶ ἀπεδεί-
χθη διαφόρως, δι' ὧν αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ Σωτὴρ,
πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν, *Ἐγὼ πολλὰ
ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαρύνειν
ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν πάντων*. Οὐ γὰρ
ἀπ' αὐτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ· καὶ τὰ
ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,
ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.
Ἐν οἷς πάλιν ἃ μὴ αὐτὸς εἰδίδασκε, ταῦτα μαθήσεσθαι
B τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγ-
γίλλεται· ὡς περὶ ἑτέρου λέγων τὸ, *Ὅταν ἔλθῃ
ἐκεῖνος, καὶ τὸ, Οὐ γὰρ ἀπ' αὐτοῦ λαλήσει, καὶ
τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἐγὼ τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ
λήγεται*. ταῦτα γὰρ πάντα ὑπολαμβάνειν τὸν Σω-
τῆρα αὐτὸν περὶ αὐτοῦ λέγειν, δεινὴ καὶ (61) δυσ-
θεράπευτος συνήθεια. Ἀλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερον ὑπάρχειν
παρ' αὐτὸν εἰδίδασκε, τιμὴ μὲν καὶ δόξη καὶ πρε-
στειοῖς ὑπερέχον καὶ κρείττον καὶ ἀνώτερον πάσης
τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς τυγχάνον οὐσίας· διὸ καὶ
συμπαριελήπται τῇ ἁγίᾳ καὶ τρισυμαχαρίᾳ Τριά-
δι· (62) ὑποθετικός γε μὴν εἶναι αὐτοῦ. Ὅ δὴ παρ-
ίστη εἰπὼν, *Οὐ γὰρ ἀπ' αὐτοῦ λαλήσει, ἀλλ'
ὅσα* (63) ἀκούσει λαλήσει. Παρὰ τίνος δὲ ἀκούσει,
C διασαφεί λέγων· *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, καὶ ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν*. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ δηλαδὴ θησαυροῦ. Ἐν
αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας
καὶ γνώσεως ἀποκρυφτοί. Αὐτὸς μὲν οὖν, ὅτε Υἱὸς
μονογενῆς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει, καὶ παρὰ τοῦ
Πατρὸς ἀκούει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτοῦ
χορηγεῖται· διὸ ῥησιν, *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν*. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ὁ ἐπὶ πάντων
Θεὸς Πνεῦμά, ὡς αὐτὸς εἰδίδασκεν ὁ Σωτὴρ, εἰπὼν,
Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν
ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ
ἔσται ἀληθῶς Ἅγιος ἅγιον αὐτὸς καὶ ἐν ἁγίοις ἀνα-
παύμενος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς (64) τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα
ὧν τυγχάνει, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον ἅγιον, εἰ
δὴ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ λέ-
λεσται, *Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι*· καὶ, *Πνεῦμα
πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος*. Ἀλλὰ γὰρ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑτέρου ἔντος παρὰ τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱόν, τὸ ἴδιωμα παριστάς ὁ Σωτὴρ κέκληκεν
αὐτὸ Παράκλητον, τὸ κοινὸν τῆς ὁμωνυμίας ἀφορί-
ζων διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου προστηγορίας, ἐπεὶ καὶ

79 Coloss. ii, 3. 77 Juan. iv, 24. 78 II Cor. iii, 17.

(63) Vulgo ἀκούει; mox vulgo σοφίας ἀποκρυφμένοι καὶ γνώσεως.

(64) *Τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα*. Credo rescribendum τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὧν, τυγχάνει Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον τῶν ἁγίων, εἰ δὲ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. M. — Mox vulgo, εἰ δὲ εἰκὼν, εἰ mox, Πνεύματα λέγεται ἀποστ. διαταξ. εἰ τῆς αὐτοῦ παλινγεν.

αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἶναι ἄν πνεύματα· Ὁ γὰρ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα εἰρηται. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐξισοῦσθαι δύναται τῷ Παρακλήτῳ Πνεύματι· διὸ τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμαχαρίᾳ Τριάδι μόνον τοῦτο συμπεριλαμβάνεται, οὐκ ἄλλως τοῦ Σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις· αὐτοῦ διαταξαμένου τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας πᾶσιν τοῖς ἐξ ἐθνῶν εἰς αὐτὸν πιστεύουσι παραδίδόναι, ἢ βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοῦ μὲν Πατρὸς αὐθεντοῦντος καὶ δωρομένου τὴν χάριν, τοῦ δὲ Υἱοῦ ταύτη διακονομένου· Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ Παρακλήτου, αὐτοῦ ὄντος τοῦ χορηγομένου κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων· ὃ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος αὐτῷ Πνεύματι, καὶ τὰ τούτοις κατηριθμημένα ὁμοίως.

ΚΕΦ. Γ΄.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἔχουσιν παραδιδόναι.

Τὸ μὲν οὖν ἅγιον Πνεῦμα μόνος ἁγίος ἐμφυλωρεῖν πέφυκε, διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγοῦμενον, οἷς ἂν ὁ Πατὴρ κρίνειεν. Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτοῦ, τὸ πάντας ἀγιάζειν, οἷς ἂν ἐνός τιος ἢ καὶ πλειόνων μεταδιδῶ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, ὡς καὶ προφητὰς καὶ ἀποστόλους καὶ πᾶσαν θεοφιλεῖ ψυχὴν, εὐχὴς δὲ καὶ τὰς κρείττους καὶ θείας δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν ἀγιότητος· ὃ δὲ Υἱὸς μόνος πατρικῇ θεότητι τετιμημένος ποιητικὸς ἂν εἴη καὶ δημιουργικὸς τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων καὶ δὴ (65) καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως· Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν καὶ, Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε ὁρατὰ, εἰτε ἀόρατα. Ὁ δὲ ἐπέκεινα τῶν ὧλων Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρρήτον τι ὦν ἀγαθόν, καὶ παντὸς λογισμοῦ καὶ διανοίας φωνῆς τε πάσης καὶ ἐνθυμήσεως κρείττων, ὁμῶς τῶν πάντων ὅσα ποτὲ ὄντα καὶ ὅποια τυγχάνει αὐτοῦ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσετίθετο καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καθηγοῦμενος μόνος, εἰκότως ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι Θεὸς ἀνείρηται, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φάντι, Εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν (66) πᾶσι. Καὶ μόνος μὲν αὐτὸς εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρηματίζοι ἂν, ὃ δὲ Υἱὸς μονογενὴς Θεός, ὃ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός· ἐπεὶ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ τὴν γένεσιν εἰληπεν, ἐν δὲ τῷ τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γινόμενων τυγχάνει, οἷς (67) δὴ πάντα δι' αὐτοῦ

A cum mysterium illud regenerationis in ipso, apostolis mandaret, iis qui de gentibus crederent annuntiandum, tradidit, quam ut baptizarent in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Pater principante a seipso et gratiam largiente, Filio vero eam gratiam administrante: Gratia enim et veritas per Jesum Christum⁶⁵. Spiritu autem sancto nimirum illo Paraceto eam exhibente, secundum gratiarum ab ipso divisiones. Uni etenim alicui datur Verbum sapientiae: alii Verbum intelligentiae, secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu: et quae reliqua ad istum modum enumerantur.

B

CAP. VI.

Quae sit Ecclesiae traditio, de Patre, et Filio et Spiritu sancto.

Sanctus ergo Spiritus, sanctos solos inhabitans, per Filium impertitur iis, quos Pater approbaverit. Opus ejus proprium est sanctificare omnes. Quibus singulis unum aliquod, vel etiam plura interdum sanctorum charismata elargitur. Adeo ut prophetae, apostoli, omnis anima Deo chara: fortassis et divinae illae et excellentiores potestates, illius participes fiant per eum sanctificatae: solus autem Filius paterna deitate honoratus, operatus fuerit et produxerit, subsistentia creata omnia, visibilia, invisibilia, atque adeo ipsum quoque Spiritum Paracletum: Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁶⁶. Et, In ipso condita sunt omnia quae sunt in caelis, et quae super terram, sive visibilia, sive invisibilia⁶⁷. Deus autem ille super omnia, Pater Domini nostri Jesu Christi, cum sit inenarrabile quoddam bonum, omnem exsuperans ratiocinationem, cogitationem, vocem omnem disquisitionemque. Omnium rerum quotquot demum illae, et cujusmodicunque fuerint, ipsius insuper Spiritus sanctus, et Filii ulterius unigeniti, dux et princeps est, nec injuria solus: cum super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus praedicetur ab Apostolo, ubi ait, Unus Dominus, una fides, unum baptisma: unus Deus, Pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus⁶⁸. Solus quidem ille Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi dicitur: Filius unigenitus Deus, qui erat in sinu Patris. At Spiritus Paracletus, neque Deus, neque Filius. Quoniam non de Patre perinde atque Filius generisim accepit, et unus ex eorum censu est, qui per Filium condebantur: quandoquidem omnia per

* Ed. Paris., pag. 174. 175. ⁶⁵ Joan. i, 17. ⁶⁶ ibid. 5. ⁶⁷ Coloss. i, 16. ⁶⁸ Ephes. iv, 5, 6.

(65) Καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως, aperte Spiritum sanctum, in albo reponit creaturatum, eumque a Filio perinde atque caetera productum disertis verbis scribit, quod et statim blasphemus repetit. Τὸ δὲ Παράκλητον Πνεῦμα οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός, etc., qui eo majorem quidem Filium statuit, sed eundem ipsum minorem

Patre, ut mirandum sit Socratem adeo desipuisse, qui haec scripta produxerit, ut Eusebium immunem probaret ab Arianismo: et tamen ausus est ὁ Παμφίλου, has sui ipsius blasphemias catholicæ Ecclesiae ascribere. M.

(66) Vulgo πᾶσι Θεός.

(67) Vulgo δὲ, et mox ὅλον τοῦ Σ.

non potest capere⁴⁸. Vides ut Spiritum vocet alium Paracletum et diversum a se. Quod si afflavit discipulos et dixit, *Accipite Spiritum sanctum*,⁴⁹ hic nescire nos non oportet, quod afflatus ille mundaturus erat quodammodo animos apostolorum, ut apti sic et dispositi essent ad Spiritum sanctum recipiendum. Neque enim dicitur in faciem eorum insufflasse; nec quod spiraculum vite, ut Adamo quondam Deus inspiraverat eis in faciem, aut quod Spiritum sanctum: sed inspirasse in primis dicitur; et tum deinceps dixisse, *Accipite Spiritum sanctum*. Dare autem Spiritum manifeste docet, diversum esse ipsum a dato. Non erat ergo idem dans et datum. Sed qui largiebatur Servator erat, datum vero sanctus Spiritus: accipientes apostoli: afflatus mundificatorum, ut dixi, apostolorum: aut saltem operativum communicationis Spiritus sancti, nam utrovis modo possis interpretari. Sed hinc apparet alium ab illo esse sanctum Spiritum: ubi et in adjectis postea scribitur: *Si quis me diligit, servabit meos sermones. Et Pater meus diligit eum, et ad illum veniemus, et mansionem apud illum faciemus*⁵⁰. Quibus ista subnectit: *Locutus sum vobis, apud vos manens, sed Paracletus ille Spiritus sanctus, quem missurus est Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæ locutus sum vobis*⁵¹. ✠ Audis ut in numero multitudinis loquatur, *Veniemus et mansionem apud eum faciemus*, de se hoc locutus et de Patre. De Spiritu autem sancto, tanquam de alio loquitur, *Ille vos docebit omnia*. Talis modi et illud erat: *Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut is sit vobiscum in æternum, Spiritum veritatis*. Paracletus igitur ab ipso erat alius. Nam de eo loquitur ad hunc dictum modum. Jure optimo igitur addidit, et ista dicens: *Hæc vobis locutus sum adhuc manens vobiscum: Paracletus autem ille nempe Spiritus sanctus, quem Pater mittet in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quæcunque ego locutus sum*. Ego enim, inquit, hactenus ista vobis locutus sum, at Spiritus ille veritatis quem missurus est Pater, is vos tum docebit illa omnia quæ nunc non didicistis, propterea quod comprehendere ea non possitis. Ille cum venerit, Paracletus inquam, adimplebit doctrinam, in memoriam vobis una revocans, quæ nunc a me dicuntur. Et ipse quem ego mittam, ita subinfert, Paracletus a Patre meo, Spiritus nimirum ille veritatis, quem ego mittam vobis a Patre, qui a Patre egreditur, ille perhibebit de me testimonium. In quibus omnibus, id aperte declarat, illum quem missurus erat, et qui de ipso testimonium per-

αὐτῶν, ἢ ἢ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ δὲ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν. Ὅρξῃς ὅπως τὸ Πνεῦμα τὸ Παράκλητον ἕτερον εἶναι φησι καὶ ἄλλο παρ' αὐτόν· εἰ δὲ ἐμφυσήσας τοῖς μαθηταῖς εἶπε· Ἀδότες Πνεῦμα ἁγίον, οὐ χρὴ ἀγνοεῖν, ὡς τὸ μὲν ἐμφύσημα καθαρτικόν πως ἦν τῆς τῶν ἀποστόλων ψυχῆς, ἐπιτηδείους αὐτοὺς (48) παρασκευάζον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποδοχῆς. Οὐ γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἐμφυσῆσαι λέγεται, οὐδ' ἐτι πνοὴν ζωῆς, οὐδ' ἐτι (49) Πνεῦμα ἁγίον, ὡς ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀναγέγραπται, ἐτι ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ (50) πνοὴν ζωῆς, ἀλλ' ἐμφυσῆσαι μὲν εἰρηται πρότερον, ἔπειτα εἰπεῖν, Ἀδότες (51) Πνεῦμα ἁγίον· τὸ δὲ διδοῦναι αὐτὸν τὸ Πνεῦμα πάλιν ἕτερον αὐτὸν παρίστη τοῦ διδομένου. (52) Οὐκ ἂν γὰρ ὁ αὐτὸς ἦν ὁ διδοὺς, καὶ τὸ διδομένον· ἀλλ' ὁ μὲν παρέχων ἦν ὁ Σωτὴρ, (53) τὸ δὲ διδομένον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οἱ δὲ λαμβάνοντες οἱ ἀπόστολοι, τὸ δὲ ἐμφύσημα καθαρτικόν, ὡς ἔφην, τῶν ἀποστόλων, ἢ καὶ ἐνεργητικὸν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκατέρως γὰρ ποιεῖν δυνατόν. Πλὴν ἐκ τούτων δείκνυται ἕτερον ὑπάρχον παρ' αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπιφερομένων, δι' ὧν πάλιν ἀναγέγραπται φήσας, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατὴρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα. Οἷς ἐπιφέρει· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ἐποικήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκούεις ὅπως πληθυντικῶς κέχρηται τρόπῳ (54) τὸ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα, περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς φήσας, καὶ ὡς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαλῶν, ὡς περὶ ἑτέρου εἰλεγε τὸ, Ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Τοιοῦτον δὲ ἦν καὶ τὸ, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον ὁώσει ὑμῖν, ἢ μεθ' ὑμῶν ἢ εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Οὐκ οὖν ἕτερος ἦν παρ' αὐτόν ὁ Παράκλητος, περὶ οὗ τὰ τοιαῦτα ἐδίδασκεν. Εἰκότως οὖν αὐθις προσετίθει λέγων· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων, ὃ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ μου ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ἐποικήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον. Ἐγὼ μὲν γὰρ τῶς ταῦθ' ὑμῖν λελάληκα, φησι, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ καὶ αὐτὸ πέμψει ὁ Πατὴρ μου, πάντα ὑμᾶς διδάξει, ὅσα νῦν οὐ μεμαθήκατε διὰ τὸ μὴ χωρεῖν ὑμᾶς. Ἀλλ' ἐκείνος ἐλθὼν, λέγει δὲ ὁ Παράκλητος, ἀναπληρώσει τὴν διδασκαλίαν, μετὰ τοῦ καὶ τῶν νῦν λεγομένων ὑπ' ἐμοῦ μνημῆν ὑμῖν (55) ἐμπιπύσας. Καὶ αὐθις ἐπάγει· Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ

✠ Ed. Paris., pag. 171. ⁴⁸ Joan. xiv, 15-17. ⁴⁹ Joan. xx, 22. ⁵⁰ Joan. xiv, 23. ⁵¹ ibid. 25, 26.

(48) Vulgo ἀποσκευάζον et mox ἀποδοχῆς.
(49) Ὅτι Πνεῦμα ἁγίον, vox ἁγίων hic redun lat. Spiritum enim vitæ, non Spiritum sanctum inspira-
vit Deus in faciem Adami. M.—Addidi e cod. ἔδωκε.
(50) Vulgo Πνεῦμα.
(51) Vulgo τὸ Πν. τὸ ἅγιον.

(52) Vulgo οὐκ οὖν αὐτός.
(53) Vulgo τὸ δὲ διδ. π. τὸ ἀγ. et moi ἐκατέρων,
infra vulgo om. καὶ ὑπομν. ὁ. π.
(54) Vulgo τὸ, et infra τὸ ἐρωτήσω.
(55) Vulgo ἐμπιπύσας et infra βλέπει.

• Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ, ὃς ὢν ἀπάντων σαφῶς παρίστησιν ἐκεῖνον τὸν ὕπ' αὐτοῦ πεμπόμενον, καὶ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖν ἕτερον εἶναι παρ' ἐαυτόν. Ἐπεξηργάζεται δὲ τὸν λόγον ἐτι μᾶλλον, καὶ δι' ὧν ἐπιλέγει, ἀλλ' Ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλω, ἔὰν γὰρ μὴ ἀπέλω, ὃ Παράκλητος οὐκ ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς. Ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. Ἀπελθεῖν δὲ ἐαυτὸν λέγων ἐν τοῖς τοῖς τὸ πάθος ἐαυτοῦ ἐσήμαινε καὶ τὴν μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν Πατέρα ἀνοδὸν. Τίς οὖν οὕτως ἡλίθιος, ὥς μετὰ τοσαύτας φωνάς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φάναι. Τὸν ταῦτα λέγοντα καὶ τὸν περὶ οὗ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀκούων αὐτοῦ σαφῶς διοριζομένου τὴν ἀλήθειαν φάσκειν, καὶ τὴν ἀλήθειαν παριστῶντος ὥς εἰ μὴ ἀπέλθοι αὐτὸς, μὴ ἂν ποτὲ ἔξειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ ποτε μὲν τὸν Πατέρα πέμψειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ποτὲ δὲ ἐαυτὸν διορίζεται, οὐκ ἐναντία δὴ ποῦθε διδάσκει· πάντα γὰρ ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα, ταῦτα ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ· καὶ καθὼς ἀκούει, κρίνει. (56) Διὸ τῇ τοῦ Πατρὸς κρίσει, ὅτε καὶ βούλεται ὁ Πατήρ, τῇ καὶ αὐτῇ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ ἀποστέλλει τοῖς (57) αὐτοῦ μαθηταῖς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ Παράκλητον, πρὸς τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς καὶ παραμυθεῖσθαι ἐφ' οἷς κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τῶν ἐλαυνόντων αὐτοὺς ἔπασχον. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ διδάσκειν αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῆς καινῆς διαθήκης, ἣν οὐκ ἐχώρουν (58) ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διδάσκεισθαι, ὅπνιχα ταῦτα αὐτοῖς ὠμίλει διὰ τὸ ἐτι τῇ Ἰουδαίᾳ δεδουλωσθαι ἀγωγῇ. Ταῦτα δὲ ἔργους ἐπλήρου μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ, μεθ' ἣν εἰπὼν τῇ Μαρίᾳ, Μὴ μου ἀπτοῦ, οὐλομένη ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. Μετὰ ταῦτα (58') ἄτε δὴ ἀνεληλυθὼς πρὸς τὸν Πατέρα, τοῖς μαθηταῖς ὥρθη, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπεσταλμένου καὶ συνόντος αὐτοῦ, ἑτοιμοῦ τε παρестῶτος εἰς (58'') ἣν τέτακται διακονίαν, ὅτε καὶ ἀψασθαι αὐτοῦ ἐπιτρέπει. Τότε γὰρ αὐτοῖς ἐνεφύσησε καὶ τότε μέρος τι χαρίσματος τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῖς, τὸ τῆς ἀρέσεως τῶν ἀμαρτημάτων ποιητικὸν εἶδος· διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν ὧν ἐκ μέρους μὲν αὐτοῖς ἰδωρεῖτο, τότε συνὼν καὶ παρὼν αὐτοῖς. Μετὰ δὲ ταῦτα μεζόνος αὐτοῦς καὶ (59) τελευτήρας δυνάμεως ἐπλήρου· περὶ ἧς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς δὲ ἐξ ὕψους δύναμιν ἐπελάβοτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, ὅτε καὶ βαπτῆσθε αὐτοὺς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐπηγγέλλετο, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ ἐπληροῦτο μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ (60) κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς

A hibiturus erat, alium et distinctum ab ipso esse. Sermonem vero adhuc amplius promovendo peragit, dum subinfert: *Ego veritatem vobis dico, conducat vobis ut ego abeam. Nam si ego non abiero, Paracletus ille non veniet ad vos; quod si recessero, cum ego ad vos mittam* ⁷². Cum se abiturum dixit, passionem suam hic insinuavit: et post illam reditum suum ad Patrem. Quis jam adeo delirat, ut post tot voces et tantas unum eundemque putet illum esse, qui ista loquitur, et illum de quo dicuntur ista, præcipue cum illum ipsum disertis verbis dicentem audiat, se dicere veritatem, et veritatem illam, quæ esset, exponentem, nimirum quod nisi abiret ipse, Paracletus non veniret. Quod si opponatur dictum esse interdum, Patrem missurum esse sanctum Spiritum: interdum vero ipsummet, non ipse sibi hic contraria docet. Omnia enim quæ viderit Patrem facientem, eadem similiter et Filius ~~✕~~ facit: et quemadmodum audit, ita iudicat. Quocirca secundum iudicium Patris, et Pater quando vult, et tum cum velit Filius Servator noster: mittit ad discipulos suos spiritum veritatis Paracletum, qui παρακλη, id est consoletur, confortet, et adhortetur eos ad patienter sufferendum in Evangelii annuntiatione, propter quam erant exagitandi. Nec ad illos solummodo consolandos, sed instituendos insuper in omni veritate novi fœderis, quam recipere a doctrina Serratoris non tum poterant, cum inter ipsos versaretur, eo quod Judaica prædicatione inservirent. Hæc reipsa adimplevit post suam a mortuis resurrectionem, cum Mariæ diceret, *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum et Patrem vestrum* ⁷³. Deinceps vero tanquam qui ascenderat ad Patrem, visus est discipulis suis, in missione Spiritus sancti, et cum iis versabatur, paratumque se exhibuit, qui in Filii functione recenseretur, quando et tangi se ab iis permittebat. Tunc ipsis insufflavit: et tunc Spiritus portionem iis impertivit, cum facultatem tribueret peccata remittendi. Sunt etenim divisiones gratiarum: quarum partem tum iis impertivit, cum cum iis versaretur: post hæc majori multo et perfectiori potestate adimplevit: de qua dicebat iis in Actibus apostolicis, *Vos recipietis potestatem ex alto, superveniente in vos Spiritu sancto* ⁷⁴. Quando et baptizandos eosdem in Spiritu sancto promittebat. Quod ipsum post ascensionem suam implebatur, in die Pentecostes, misso super eos, quemadmodum edixerat ipse, Spiritu sancto. Cum vero locus iste majori adhuc et perspicua magis egeat dilucidatione, non est opportunum in præsentem in eam incumbere

✕ Ed. Paris., pag. 172. ⁷² Joan. xvi, 7. ⁷³ Joan. xv, 17. ⁷⁴ Act. i, 8.

(56) Διὸ τῇ τοῦ Πατρὸς κρίσει. Sequentia [ubi dicitur] καὶ post τῇ. cum codicibus, sic opinor, legendum, τῇ καὶ αὐτῇ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Υἱὸς καὶ Σωτὴρ ἀποστέλλει. M.

(57) Vulgo ἐαυτοῦ.

(58) Vulgo διὰ, et. mox ἐκ τῶν νεκρῶν.

(58') Vulgo δὴ ἄτε.

(58'') Vulgo Υἱόν.

(59) Vulgo τελευτῶν, et mox ὑμῖς λέψ. Dein vulgo ἐπηγγέλλετο, quod saltem esse debebat ἐπηγγέλλετο.

(60) Vulgo μετὰ, et mox ὑπαγεῖναι et ἐπὶ ἡμῖν.

interpretationem : quippe cum hic mihi minime A
propositus sit scopus; sed ut edoceram diversum esse
Spiritus illum Paracletum a Filio. Quod multiplici-
ter præstitum est e dictis Servatoris, cum aliis
tum iis, ubi dixit, *Nulla habeo vobis dicere, sed non
potestis adhuc portare : sed cum advenit Spiritus
veritatis, ille vos edocebit omnem veritatem. Non
enim loquetur a seipso, sed ea quæ audierit : et
quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me glorifica-
bit : quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis* 12.
✠ In quibus denuo pollicetur, fore ut discipuli
ipsius, illa per Spiritus magisterium discerent, quæ
ab ipso non didicerant. Ita tanquam de distincto,
loquitur illud, *Cum venerit ille* ; et illud, *Nam non
de seipso loquetur* ; et illud, *Ille me glorificabit* ; et
adhuc illud, *De meo sumet*. Maxima enim esset et
difficulus admodum sananda latuitas, imaginari
Servatorem de seipso hæc dixisse. Cum ab istis
clarissime manifestatum a Servatore sit, Spiritum
sanctum a se distributum et diversum esse. Honore
certe eum et gloria, et donis excellentior ornatum :
sed et majorem transcendentemque docet esse su-
pra omnem intellectualem et rationalem substan-
tiam : unde in unionem sacrosanctæ et beatissimæ
Trinitatis assumitur : seipsum verò minime super-
gressum docet, ubi ait, *Non enim a seipso loquetur,
sed quæcunque audierit loquetur*. At quis ille a quo
hæc audiet ? docet, *A me accipiet*, inquit, *et an-
nuntiabit vobis* ; a me, nimirum thesauro. *Nam in
illo sunt reconditi omnes thesauri sapientiæ et cog-
nitionis* 13. Ille ideo veluti Filius unigenitus, a Patre
accipiet, a Patre audiet. Spiritus autem sanctus ab
illo accepta largitur. Ideo ait, *De meo recipiet, et
annuntiabit vobis*. Quocirca et Deus qui est super
omnia, Spiritus dicitur : quemadmodum ipse nos do-
cuit Servator, *Deus Spiritus est*, inquit, *et qui
adorant eum, in spiritu et veritate adorare debent* 14.
Eritque veraciter Sanctus ille sanctorum ; et in san-
ctis acquiescens. Sed et Filius Dei, cum Deus sit,
Spiritus est : et Spiritus sanctorum sanctus, si mo-
do sit imago invisibilis Dei. Quocirca dictum est de
illo, *Dominus Spiritus est* 15 ; et, *Spiritus faciei nostræ
Christus Dominus* 16. Enimvero cum a Patre et Filio
sit diversus Spiritus sanctus, idioma ipsius indicat
Servator, vocans eum Paracletum. Nomen commune
propriæ applicans per denominationem Paracleti,
tum et angelicæ etiam potestates spiritus sint : *Qui
facit angelos suos* : ita docetur enim, *spiritus* 17. Sed
illorum nullus Spiritui Paracletico adæquandus est :
unde ille solus Spiritus, sanctissima et beatissima
Trinitate comprehenditur. Neque aliter Servator,

✠ Ed. Paris., pag. 175. 12 Joan. xvi, 12-14.
13 1 Thim. iv, 20. 14 Hebr. i, 7.

(61) *Ανθεράπευτος συννησέν*. Semel atque ite-
rum ita scriptum reperi in codice, pro εὐθεσία [sic
Mr. cum l.]. K.

(12) *Υποθετικός*. Imo *ὑπρεθετικός*, vult Spi-
ritum sanctum majorem omni alia creatura, non ta-
men majorem Filio quia de Filio accipit. M. — Delevi
ὅχι ante ὑποθ.

ἀποσταλλέντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς αὐ-
τοῦ φωναῖς ἀκολουθῶν. Πλεονόν δὲ ἐξεργασίας καὶ
σαφηνείας δομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, οὐ νῦν ἐπ-
εξιδίναί καιρὸς τῇ τῆς ἐξατάσεως ἀκριθείᾳ, ἐπεὶ μὴδὲ
τοῦθ' ἡμῖν πρόκειται, Παραστῆναι δ' ἐχρήν ἕτερον εἶ-
ναι τοῦ Υἱοῦ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ὃ δὴ καὶ ἀπεδεί-
χθη διαφόρως, δι' ὧν αὐτὸς ἐπαίδευσεν ὁ Σωτὴρ,
πρὸς τε τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν οἷς εἶπεν, *Ἐτι πολλὰ
ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαρύνειν
ἄρτι, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
διηγήσεται ὑμῖν τὴν ἀληθειάν πᾶσαν. Οὐ γὰρ
ἄψ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ· καὶ τὰ
ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει,
ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.*
Ἐν οἷς πάλιν ἃ μὴ αὐτὸς εἶδαξε, ταῦτα μαθήσεσθαι
τοῦς αὐτοῦ μαθητὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγ-
γέλλεται· ὡς περὶ ἑτέρου λέγων τὸ, *Ὅταν ἔλθῃ
ἐκεῖνος, καὶ τὸ, Οὐ γὰρ ἄψ' ἑαυτοῦ λαλήσει, καὶ
τὸ, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, καὶ ἔτι τὸ, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ
λήγεται*· ταῦτα γὰρ πάντα ὑπολαμβάνειν τὸν Σω-
τῆρα αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, δεινὴ καὶ (61) δυσ-
θεράπευτος συνήθεια. Ἀλλὰ γὰρ σαφῶς διὰ τούτων
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἕτερον ὑπάρχειν
παρ' ἑαυτὸν εἶδαξε, τιμὴ μὲν καὶ δόξῃ καὶ πρε-
σβείῳς ὑπερέχον καὶ κρείττον καὶ ἀνώτερον πάσης
τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς τυγχάνον οὐσίας· διὸ καὶ
συμπαριληπτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ τρισμακαρίᾳ Τριά-
δι· (62) ὑποθετικῶς γε μὴν εἶναι αὐτοῦ. Ὅ δὴ παρ-
ίστη εἰπὼν, *Οὐ γὰρ ἄψ' ἑαυτοῦ λαλήσει, ἀλλ'
ὅσα (63) ἀκούσει λαλήσει*. Παρὰ τίνος δὲ ἀκούσει,
διασαφὲς λέγων· *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται καὶ ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν*. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ δηλαδὴ θησαυροῦ. Ἐν
αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας
καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Αὐτὸς μὲν οὖν, ὅτε Υἱὸς
μονογενὴς, παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει, καὶ παρὰ τοῦ
Πατρὸς ἀκούει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' αὐτοῦ
χορηγεῖται· διὸ φησιν, *Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήγεται, καὶ
ἀναγγελεῖ ὑμῖν*. Λέγεται μὲν οὖν καὶ ὁ ἐπὶ πάντων
θεὸς Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἶδαξεν ὁ Σωτὴρ, εἰπὼν,
*Πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν
ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν*. Καὶ
ἔστι· ἀληθὺς· Ἅγιος ἅγιον αὐτὸς καὶ ἐν ἁγίοις ἀνα-
παύμενος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς (64) τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα
ὧν τυγχάνει, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον ἅγιον, εἰ
δὴ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου. Διὸ καὶ περὶ αὐτοῦ λέ-
λεχται, *Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ, Πνεῦμα
πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος*. Ἀλλὰ γὰρ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑτέρου ὄντος παρὰ τὸν Πατέρα
καὶ τὸν Υἱόν, τὸ ἰδιωμα παριστάς ὁ Σωτὴρ κέκληκεν
αὐτὸ Παράκλητον, τὸ κοινὸν τῆς ὁμωνυμίας ἀφορί-
ζων διὰ τῆς τοῦ Παρακλήτου προστηρίας, ἐπεὶ καὶ

15 Coloss. ii, 3. 16 Juan. iv, 24. 17 II Cor. iii, 17.

(63) Vulgo ἀκούει· mox vulgo σοφίας ἀποκρυ-
φισμένοι καὶ γνώσεις.

(64) *Τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα*. Credo rescribendum
τοῦ Θεοῦ, θεὸς ὧν, τυγχάνει Πνεῦμα καὶ αὐτὸς ἅγιον
τῶν ἁγίων, εἰ δὲ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. M. —
Mox vulgo, εἰ δὲ εἰκὼν, εἰ mox, Πνεύματα λέγεται
ἀποστ. διατάξ. εἰ τῆς αὐτοῦ παλ. γγεν.

αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰν ἂν πνεύματα· Ὁ γὰρ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα εἰρηται. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐξισοῦσθαι δύναται τῷ Παρακλήτῳ Πνεύματι· διὸ τῇ ἁγίᾳ καὶ τρισυμκαρίᾳ Τριάδι μό-
νον τοῦτο συμπεριλαμβάνεται, οὐκ ἄλλως τοῦ Σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ διαταξαμένου τὸ μυστήριον τῆς παλιγγενεσίας πᾶσιν τοῖς ἐξ ἔθνων εἰς αὐτὸν πιστεύουσι παραδίδοναι, ἢ βαπτίζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοῦ μὲν Πατρὸς αἰθεντοῦντος καὶ δωρου-
μένου τὴν χάριν, τοῦ δὲ Υἱοῦ ταύτῃ διακονομένου· Ἡ γὰρ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος, δηλαδὴ τοῦ Παρακλήτου, αὐτοῦ ὄντος τοῦ χορηγομένου κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων· ὃ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος διδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος αὐτῷ Πνεύματι, καὶ τὰ τούτοις κατηριθμημένα

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅπως ἡ Ἐκκλησία περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἔρρεται παραδίδωσιν.

Τὸ μὲν οὖν ἅγιον Πνεῦμα μόνοις ἁγίοις ἐμφιλοχωρεῖν πέφυκε, διὰ τοῦ Υἱοῦ χορηγοῦμενον, οἷς ἂν ὁ Πατὴρ κρίνειεν. Καὶ τοῦτ' ἂν εἴη ἔργον αὐτοῦ, τὸ πάντας ἀγιᾶν, οἷς ἂν ἐνὸς τινος ἢ καὶ πλειόνων μεταδιδῶ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων, ὡς καὶ προφη-
τας καὶ ἀποστόλους καὶ πᾶσαν θεοφιλεῖ ψυχὴν, εἰκότως δὲ καὶ τὰς κρείττους καὶ θείας δυνάμεις τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν ἀγιοτήτος· ὃ δὲ Υἱὸς μόνος πατρικῇ θεότητι τετιμημένος ποιητικὸς ἂν εἴη καὶ δημιουργικὸς τῆς τῶν γεννητῶν ἀπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων καὶ δὴ (65) καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως· Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· καὶ, Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε ὁρατὰ, εἰτε ἀόρατα. Ὁ δὲ ἐπὶ-
καινα τῶν ὧλων Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀρρήτόν τι ὦν ἀγαθόν, καὶ παντὸς λογισμοῦ καὶ διανοίας φωνῆς τε πάσης καὶ ἐνθυμή-
σεως κρείττον, ὁμοῦ τῶν πάντων ὅσα ποτὲ ὄντα καὶ ὅποια τυγχάνει αὐτοῦ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσ-
εἰ δὲ καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, καθηγοῦμενος μόνος, εἰκότως ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι Θεὸς ἀνείρηται, παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ φάντι, Εἰς Κύ-
ριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἰς Θεὸς Πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν (66) πᾶσι. Καὶ μόνος μὲν αὐτὸς εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χρηματίζῃς ἂν, ὃ δὲ Υἱὸς μονογενὴς Θεός, ὃ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πα-
τρὸς, τὸ δὲ παράκλητον Πνεῦμα, οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός· ἐπεὶ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμοίως τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ τὴν γένεσιν εἰληφεν, ἐν δὲ τῷ τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων τυγχάνει, οἷ (67) δὴ πάντα δι' αὐτοῦ

A cum mysterium illud regenerationis in ipso, apo-
stolis mandaret, iis qui de gentibus crederent an-
nuntiandum, tradidit, quam ut baptizarent in no-
mine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. & Patre
principante a seipso et gratiam largiente, Filio vero
eam gratiam administrante : Gratia enim et veritas
per Jesum Christum⁶¹. Spiritu autem sancto nimi-
rum illo Paraclete eam exhibente, secundum gra-
tiarum ab ipso divisiones. Uni etenim alicui datur
Verbum sapientiae : alii Verbum intelligentiae, se-
cundum eundem Spiritum : aliter fides in eodem
Spiritu : et quae reliqua ad istum modum enume-
rantur.

γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ πίστις ἐν τῷ ὁμοίως.

B

CAP. VI.

Quae sit Ecclesia traditio, de Patre, et Filio et Spiritu sancto.

Sanctus ergo Spiritus, sanctos solos inhabitans, per Filium impertitur iis, quos Pater approbaverit. Opus ejus proprium est sanctificare omnes. Quibus singulis unum aliquod, vel etiam plura interdum sua charismata elargitur. Adeo ut prophetae, apostoli, omnis anima Deo chara : fortassis et divinae illae et excellentiores potestates, illius participes fiant per eum sanctificatae : solus autem Filius paterna dei-
tate honoratus, operatus fuerit et produxerit, sub-
sistentia creata omnia, visibilia, invisibilia, atque adeo ipsum quoque Spiritum Paracletum : Omnia enim, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁶². Et, In ipso condita sunt omnia quae sunt in caelis, et quae super terram, sive visibilia, si-
ve invisibilia⁶³. Deus autem ille super omnia, Pater Domini nostri Jesu Christi, cum sit inenarrabile quoddam bonum, omnem exsuperans ratiocinationem, cogitationem, vocem omnem disquisitionemque. Omnium rerum quotquot demum illae, et cu-
jusmolivunque fuerint, ipsius insuper Spiritus sanctus, et Filii ulterius unigeniti, dux et princeps est, nec injuria solus : cum super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus praedicetur ab Apostolo, ubi ait, Unus Dominus, una fides, unum baptisma : unus Deus, Pater omnium, qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus Deus⁶⁴. Solus quidem ille Deus, et Pater Domini & nostri Jesu Christi dicatur : Filius unigenitus Deus, qui erat in sinu Patris. At Spiritus Paracletus, neque Deus, neque Filius. Quoniam non de Patre perinde atque Filius gene-
sim accepit, et unus ex eorum censu est, qui per Filium condebantur : quandoquidem omnia per

* Ed. Paris., pag. 174. 175. ⁶¹ Joan. i, 17. ⁶² ibid. 3. ⁶³ Coloss. i, 16. ⁶⁴ Ephes. iv, 5, 6.

(65) Καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος ὑπάρξεως, aperte Spiritum sanctum, in albo reponit creaturarum, eumque a Filio perinde atque caetera productum disertis verbis scribit, quod et statim blasphemus repetit. Τὸ δὲ Παράκλητον Πνεῦμα οὔτε Θεός, οὔτε Υἱός, etc., qui eo majorem quidem Filium statuit, sed eundem ipsum minorem

Patre, ut mirandum sit Socratem adeo desipuisse, qui haec scripta produxerit, ut Eusebium immanem probaret ab Arianismo : et tamen ausus est ὁ Παμφίλου, has sui ipsius blasphemias catholicæ Ecclesiae ascribere. M.

(66) Vulgo πᾶσι Θεός.

(67) Vulgo δὲ, et mox ὅλον τοῦ Ξ.

*ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Atque ista quidem ad hunc modum sanctæ sunt et catholice Ecclesiæ tradita, voceque divina consignata mysteria. Marcellus vero permiscens omnia, aliquando in profundum se Sabellianismum præcipiat: aliquando Pauli illius a Samosatis hæresim renovare vult, aliquando Judæus tantum non deprehenditur: unam etenim hypostasim tripersonatam, uti et trinominem introducit, eundem affirmans esse Deum, et in Deo Verbum, et Spiritum sanctum. Transgressus inde ad Apostoli de Christo theologiam, diversas hic adhibet interpretationes. Nam cum exertim Apostolus Filium Dei, Deum prædicet, ut ubi ait, *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in illo creata sunt universa, cum ea quæ in cælis sunt, tum quæ super terram: sive visibilia, seu invisibilia: sive throni, seu dominationes, sive principatus, seu potestates, omnia per ipsum, et in ipso condita sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constituerunt* 68.*

CAP. VII.

Quomodo Marcellus carnem asseveret esse imaginem Dei invisibilis.

Vir egregius iste demum ad carnem dejectus, ipsam affirmat imaginem invisibilis esse Dei: cum tamen quod non observat, forma masculina, qui et non *quæ* est imago effertur. Ille autem articulum, *δὲ*, carni attributum declarare ait, quod ipsa sit illa imago invisibilis Dei: illud quoque *ipse est ante omnia* de carne dictum ait: neque puduit eum dicere, *ipse*, de carne. Sed et propter carnem universæ creaturæ primogenitum vocatum ait: « Manet autem immutabiliter, inquit, de carne, omnia tam « in cælis quam in terra, sive visibilia, & seu invisibilia creata: » nec refugit dicere thronos, dominationes, principatus, potestates per et propter carnem Servatoris creationem suam in Christo consecutos. Cum vero superiore libro Marcelli verba de rebus istis posuerim, ne excrescat ultra modum oratio, contentus ero illic ea exhibuisse testimonia. Quam vero sit distorta, et violenter coacta hæc dicti apostolici interpretatio, non est, opinor, opus ut pluribus adhuc persequar, cum quam sit illa impudens interpretatio, cuique satis innotescat.

CAPUT VIII.

Quomodo idem astruat carnem Servatoris prodesse nihil.

Nihilominus qui de carne Servatoris egit tam multis, illam nobis non conservat sartam tectam. Optandum esset, ut vel hic saltem pie sapere voluisset. At nunc posteaquam omnia de carne de-

A *ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς καθολικῆς καὶ ἁγίας Ἐκκλησίας ὡδέ πῃ διὰ τῶν θείων φωνῶν παραδίδονται τὰ μυστήρια. Μάρκελλος δὲ πάντα φύρας, ποτὲ μὲν εἰς αὐτὸν ὅλον τὸν Σαβελλίου βυθὸν χωρεῖ, ποτὲ δὲ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύς ἀνανεοῦσθαι πειράται τὴν ἀφ᾽ ἑσιν, ποτὲ δὲ Ἰουδαίος ὡς ἀντικρὺς ἀπελέγχεται· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τριπρόσωπον ὡς περ καὶ τριῶνυμον εἰσάγει, τὸν αὐτὸν εἶναι λέγων τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἴτ' ἐντεῦθεν μεταβάς ἐπὶ τὰς ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεολογίας, πάλιν (68) διαστρόφους κίχρηται ἐρμηνείαις. Τοῦ γὰρ θείου Ἀποστόλου θεολογούντος διὰβρῆδην τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντος, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀρχιτόκος πάσης κτίσεως, B *ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε ὁρατὰ, εἰτε ἀδράτα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρχαί, εἰτε ἐξουσίαι, πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.**

ΚΕΦ. Ζ΄.

Ὅπως Μάρκελλος τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὴν σάρκα εἶναι διεβδαιούτο.

Ὁ θαυμαστός οὗτος αὐθὺς ἐπὶ τὴν σάρκα πεσὼν, αὐτὴν εἶναι ἀποφαίνεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, οὐκ ἀκούων ὡς ἀρσενικῇ χαρακτηρὶ ἐξηγήνεται τὸ, ὅς ἐστιν εἰκὼν. Τὸ γὰρ ὅς οὐκ οἶδ' ὅπως ἐφαρμόσας τῇ σαρκὶ ταύτην ἐξη δηλοῦσθαι ὡς αὐτῆς οὐσῆς τῆς εἰκὼνος τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. C *αὐτός ἐστι πρὸ πάντων περὶ τῆς σαρκὸς φησὶν εἰρησθαι· οὐκ αἰδοῦμενος τὸ αὐτός ἐπὶ τῆς σαρκὸς ἐκλαμβάνειν. Καὶ τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως διὰ τὴν σάρκα κεκληθῆναι λέγει. « Ἐπιμένει (69) τὰ ἀδια- « τρέπτως ἐν τῇ σαρκὶ φάσκων τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, « καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτίσθαι, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ « ἀόρατα. » Οὐδὲ διατρέπεται θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ ἀρχὰς, καὶ ἐξουσίας διὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτήρος· λέγων, τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως ἡξιώσθαι. Ἡδὲ δὲ διὰ τῆς πρὸ τούτου γραφῆς τὰς περὶ τούτων τοῦ Μαρκελλίου φωνὰς παραθέμενος, λόγου συμμετρίας φειδόμενος, τῇ (70) αὐτῶν ἐκείνων ἀρκεσθήσομαι μαρτυρίᾳ. Ὡς δὲ διάστροφος καὶ βεβιασμένη ἡ τοιαύτη τυγχάνει τῆς ἀποστολικῆς λέξεως διήγησις, οὐ μὲν δεῖν ἡγοῦμαι κατασκευῆς πλείονος, διὰ τὸ D καὶ (71) παντὶ τῷ κατάφωρον εἶναι τὸ ἀναγνῶς τῆς ἐρμηνείας.*

ΚΕΦ. Η΄.

Ὅπως ὁ αὐτός μηδὲν ὠφελεῖν τὴν σάρκα τοῦ Σωτήρος ἀπεδείκνυτο.

Πλὴν τοσαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτήρος εἰπὼν, οὐδ' αὐτὴν ἡμῖν φυλάττει σῶαν· ὡς εἶδε γὰρ καὶ εἰς αὐτὴν τὸν εὐσεβῆ διετρεῖαι λογισμὸν· νυνὶ (72) δὲ μετὰ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς αὐτῷ λελεγμένα (73), ἐπὶ

✱ Ed. Paris., pag. 176. 68 Coloss. 1, 15-17.

(68) Vulgo διαφόροις.

(69) Vulgo δέ.

(70) In codd. αὐτοῦ.

(71) Vulgo παντὶ τῷ.

(72) Vulgo δὲ πάντα.

(73) Vulgo ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν αἰώνων. Satis constata legendum esse συντάξι. M. [et sic codd.].

συντελεῖα τῶν αἰώνων, αὐτὴν ἔργμον τοῦ λόγου ἀποφαίνεται γράφων οὕτως· «Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα « μὴδὲν ὠφελεῖ, αὐτὸν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ γῆς τε « οὖσαν, καὶ μὴδὲν ὠφελοῦσαν, καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν « αἰώσιν, ὡς αὐτῷ λυσιστελοῦσαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ.»

ΚΕΦ. Θ.

Ὅπως καταλειφθήσεται ἐν τῷ τοῦ πατρὸς τέλει τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος τοῦ Λόγου ἐρημὸν ἐτόλμα λέγειν.

Καὶ δευτεροῦ τὸ αὐτὸ ἐν ἐτέρῳ φάσκων· «Εἰ τοίνυν « ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως ἀπάντων καὶ « αὐτὴν τὴν κτίσιν ἐκ τῆς δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν μεταβληθήσεται ὁ Παῦλος ἔφη, λέγει γὰρ « ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς « δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· πῶς ἐτι τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἣν ἀνέληφεν ὁ Λόγος, μορφήν οὖσαν « δούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ δι' αὐτὴν, γένοιτο· ἂν δυνάτον·»

ΚΕΦ. Ι.

Ὅποια αἱ θεῖαι Γραφαὶ περὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος διδάσκουσιν, καὶ ὡς τὰ ἐναντία Μάρκελλος ἐκφέρει.

Ὅρξ· ὅποιας προσθαί φωνὰς κατὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τετόλημκεν· οὐκ ἐπιστήσας, ὡς καὶ πρὸ τῆς εἰς οὐρανοῦς ἀναλήψεως ἐτι οὖσαν αὐτὴν ἐπὶ γῆ· πρὸ τοῦ πάθους οὕτως ἐδόξασεν ἐν τῷ δρεῖ, τρισὶν τοῖς ἐκκρίτοις αὐτοῦ μαθηταῖς μόνοις, εἰκόνα δεινῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὡς ἐξαπτάσθαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ φωτὸς μαρμαρυγὰς ἐκλάμψαι. «Ἐγένετο γὰρ, φησὶν ἡ θεὰ Γραφή, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκά ὡς τὸ φῶς· ἀλλ' οὐδὲ συνεῖς ὅποσον σῶμα Χριστοῦ δόξης (74) ὁ θεὸς· Ἀπόστολος καὶ ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα σύμμορφα ἔσονται ἐκείνῳ τῷ σώματι διδίδασκε λέγων, «Ὁς (75) μετασχημάτισε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ νοήσας τίνι τρόπῳ καταποθήσεται τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς (76), ἔγραψε φάσκων, «Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, (77) ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· τούτων ἀμαθῶς ἔχων, τὸν μὲν Λόγον διαβεβαίοντα ἐν καὶ ταῦτόν (78) μέλλειν γίνεσθαι τῷ Θεῷ, ὥσπερ καὶ πρότερον ἦν, τὴν δὲ σάρκα, καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου, οὐκ οἶδ' ὅ τι ποτὲ γενήσεται. Ἐπάκουσον δ' οὖν ὅπως ταῦτά φησιν· «Εἰ δέ τι, περὶ τῆς σαρκὸς ταύτης τῆς ἐν « τῷ Λόγῳ ἀθανάτου γεγονυίας πυνθάνοιτο, τί φάμεν (79) πρὸς αὐτόν· ὅτι δογματίζειν μὲν ἡμεῖς « περὶ τῶν μὴ ἀκριβῶς περὶ τῶν θεῶν μαμαθήκα-

A prædicavit, relinquendam illam tandem nudam, vacuum, et verbo suo destitutam affirmat in fine sæculi. Scribit enim [R. CIV, coll. p. 51, C]: «Quod « si vero scribat carnem suam prodesse nihil, qui « potest fieri ut scripserit, si illa quæ de terra est, et « nihil prodest, in futuro sæculo, quasi profutura « multum, cum Verbo versari debeat?»

CAP. IX.

Quod ausus est dicere, carnem Servatoris, Verbo destituendam esse in fine sæculi.

Quod ipsum denuo inculcat, alibi inquires: «Si « igitur in tempore illo restaurationis omnium, et « ipsammet creaturam, de servitute in libertatem « transferendam esse docuit Paulus (ait enim quod « et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, « in libertatem asserta gloriæ filiorum Dei⁷⁴) ; quomodo adhuc ulterius, illa servi forma, quam assumpsit & Verbum, cum sit forma servi, per se « ipsam, cum Verbo consistere poterit?»

CAP. X.

Quæ de carne Servatoris Scripturæ doceant: et quod Marcellus contra illas senserit.

Vides in quas voces irruerit ille contra carnem Servatoris: nescivit autem, quod ante illam in cælos assumptionem, et ante passionem suam cum adhuc in terra versaretur, illam glorificavit in monte. Ubi solis selectis tribus discipulis imaginem sui regni repræsentavit: ut resplenderet ejus facies, et lucis fulgore radiaret: Facta est ejus facies, ait sacra Scriptura, sicut sol: et vestimenta ejus alba sicut nix⁷⁵. Nec intellexit qualenam corpus gloriæ Christi dixit Apostolus: aut, quod nostra corpora futura sint conformia ejus corpori, id quod docet idem divinus vir, inquires: Qui transformabit corpus hoc humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori gloriæ ipsius⁷⁶. Nec cognovit quo tandem pacto ascribendum erit mortale istud ab immortalitate, ut ait idem, Nolumus illo exspoliari: sed supervestiri, ut absorbentur hoc mortale a vita⁷⁷. Hæc ignorans omnia, Verbum quidem mansurum unitum Deo, ait, ut olim erat: carnem vero a Verbo derelictam, nescio quid, aut ubi futuram. Audi vero ut loquatur [R. CVIII]: «Quod si quispiam de carne hac interroget, quæ in Verbo est immortalis, quid sentiamus, dicemus, quod certo statuere in tutum arbitramur de rebus, quas eccris litteris non sumus docti. Quomodo hæc via « insistent illi, qui aliorum dogmata subvertunt?»

* Fal. Pari., pag. 177. ⁷⁴ Rom. viii, 21. ⁷⁵ Matth. xvii, 2. ⁷⁶ Philip. iii, 21. ⁷⁷ II Cor. v, 4.

(74) Vulgo [Θεοῦ] δόξης. Mp. Χριστοῦ δ. et dein [καὶ] ante μετασχημάτισε.

(75) Μετασχημάτισε. Locus est Philip. iii, 21, ubi legitur μετασχηματίζεσθαι, quo modo omnino legendum, et hic apud Eusebium addendum ex Apostolo, quod hic deest, sic τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. In sequenti loco Apostoli, II Cor. v, 4, est defectus: legendum ἐκδύσασθαι, ἀ.λ.τ.

ἐκδύσασθαι ἵνα. M.

(76) Vulgo ἔγραψε.

(77) Mp. ἀλλ' ἐπανδύσασθαι.

(78) Vulgo μένειν.

(79) Πρὸς αὐτόν. Hic deest ἐροῦμεν, statim legemur περὶ ὧν, μὴ ἀκριβῶς ἐκ τῶν θεῶν, et tamen paulo post eodum modo legitur περὶ τῆς θεῖας Γραφῆς. M.

« Ad illos vero qui exactam de rebus istis rationem
« a nobis exigunt, inquit, quod sancto Apostolo
« obtemperandum scimus esse, qui mysteria abs-
« condita, ad illum modum, quem ipse statuit,
« scrutanda docuit : Videmus enim nunc, inquit,
« tanquam per speculum in ænigmate : tunc vero
« facie ad faciem », et quæ sequuntur. Ne me
« interrages ergo, de rebus quæ non exstant aperte
« traditæ in Scripturis sacris : unde certum quid
« statuere non possum de carne, cujus particeps
« erat Verbum. Qui autem fatetur se non posse
« de Scripturis respondere, simul consietur, se
« nihil certi de Scripturis didicisse. » Hujusmodi
« filie de hac carne scribit : non accepta de Scripturis,
« non ab aliis occupata, non e traditione Ecclesiæ
« doctus, sibi vero conflictis : et de suo cerebro exco-
« gitata : peregrinum, et alienum a veritate genimen :
« nec eras illi in animo Scriptura inquit, *Ne adje-
« ceris ad sermones ejus, ne te coarguat, et in menda-
« cio deprehendaris* ». Et, *Vae* iis qui de suo corde
« prophetant ». Intuere autem quanta se circumduxit
« impietate. Qui enim universam illam theologicam
« rationem de Filio unigenito præexistente ad car-
« nem deiecit, et tantum non lauream illi victoriæ
« præmium verbis disertissimis superinduxit. Nam
« is qui dixit, Dei Verbum per resurrectionem pro-
« curasse immortalitatem humanæ carni, et tanquam
« corona redimitum ad Dei dextram ascendendo
« consedis : idem ipse ait illam inanem et vacuum
« futuram in fine mundi : dum Verbum adunat Deo,
« carnem vero separat ab operibus Verbi : et relin-
« quit nescio ubi destitutam : immortalem certe et
« incorruptibilem : inanem vero, et destituta Verbo
« ab omni opere feriantem. Quæ ipsa de non intelle-
« ctis Scripturarum lectionibus stabilire voluit. Nam
« cum Servator ad eos, qui non capiebant sermonem
« suum, de carne sua et sanguine disserentem dice-
« ret, *Hocceinos scandalizat? Si ergo videritis Filium
« hominis ascendentem ubi erat prius. Spiritus est, qui
« vivificat : caro non prodest quidquam. Verba quæ
« ego locutus sum vobis spiritus est et vita sunt* ». *ἔκον ἦν τὸ πρότερον, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιεῖν,*
« *ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν τὰ ῥήματα ἀ* ἐγὼ λέλει-
« *θηκα ὑμῖν, πνευμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστι.*

CAP. XI.

« Quod vocem evangelicam non intelligens, dixit scan-
« dalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.

Sensum verborum non apprehendens, existima-
vit illum hic rejicere ✕ carnem quam assumpserat
de sancta Virgine. Atque exinde conficere vult
illud, post mundi consummationem Dei Verbum,
plane nudatum omni operatione carnem suam de-

✕ Ed. Paris., pag. 178. 179. » 1 Cor. xiii, 12.
62-64

(80) Ἀνατρέπουσι δόγματα. Asterii nimirum et
Arianorum, quos Marcellus oppugnabat. Ideo sine
disertis Scripturæ verbis, ad illorum quæstionem
non responsurum se ait. Ad alios vero qui simpli-
citer, nec tristitico interrogant, se dicuntur. Ita-
que pro prædicatione, h-gerem prædicationem, vel ex-
p-lationem, τοὺς τὸν ἀκριβῆ, etc. M.

« μὲν Γραφῶν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι νομίζομεν. Πῶς
« γὰρ τοῦτο πράττειν δυνατόν τοῖς καὶ τὰ ἐτέρων (80)
« ἀνατρέπουσι δόγματα; Ἀλλ' ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τὸν
« ἀκριβῆ περὶ τοῦτου μαθεῖν παρ' ἡμῶν βουλομένους
« λόγον, ὅτι, παιδόμενοι τῷ ἱερῷ Ἀποστόλῳ, ἴσμεν, ὅτι
« οὕτως ἡμᾶς ὁρᾶν τὰ ἀποκακρωμένα μυστήρια
« προσήκει, ὡς αὐτὸς ἔφη· *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι,*
« *φησὶ, δι' εἰσόπτρου ἐν αἰνίγματι· τότε δὲ πρόσ-*
« *ωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ τὰ ἐξῆς·* ὥστε μὴ
« μου πυνθάνου περὶ ὧν σαφῶς παρὰ τῆς θείας Γρα-
« φῆς μὴ μεμάθηκα· διὰ τοῦτο τοῖνον οὐδὲ περὶ τῆς
« θείας (81) Γραφῆς ἐκείνης τῆς τῷ Λόγῳ κοινωνη-
« σάσης σαρκὸς σαφῶς εἰπεῖν δύνησομαι. Εἰθ' ὁ μὴ-
« δὲν λέγειν δύνασθαι ὁμολογῶν, μὴδὲ μεμαθηκέναι
« εἰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς. » Τοιαῦτα περὶ τῆς σαρκὸς
« ἀπεφάνετο, οὐτ' ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν οὐτ' ἀπ' ἐτέ-
« ρων (82) παραλαβὼν· οὐτ' ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας μαθὼν,
« ἐαυτῷ δὲ ἀναπλάσας καὶ τῆς οικίας ἐνθυμήσεως ἐπι-
« νοήσας ξένον καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότριον γέννημα,
« μὴδὲν ἐν νῷ λαβὼν τὴν λέγουσαν Γραφὴν· *Μὴ*
« *προσθῆς τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μήποτε ἐλέγξῃ σε καὶ*
« *ψευδὴς γένη· καὶ, Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ*
« *καρδίας αὐτῶν.* » Ὅρα δ' ὅν ὅση δυσσεβεῖα περι-
« πέπτωκεν. Ὁ γὰρ τὴν πᾶσαν περὶ τοῦ προὔπαρχον-
« τος μονογενοῦς Υἱοῦ θεολογίαν, ἐπὶ τὴν σάρκα κατα-
« βαλὼν, αὐτοῖς τε ῥήμασι νίκης στέφανον αὐτὴν ἀνα-
« γορεύσας, οὕτως ἔφη· τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τὴν ἀν-
« θρωπίνην σάρκα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀθάνατον γε-
« νέσθαι παρεσκευασμένην, καὶ ὥσπερ τινὰ (83) νίκην
« στέφανον ἀναθήκεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέ-
« ζεσθαι, οὗτος αὐτὸς φησιν αὐτὴν ἐρημον ἐσεσθαι καὶ
« ὄρραν ἔν τῷ τοῦ παντὸς τέλει· ἐνὼν μὲν τὸν Λόγον
« τῷ Θεῷ, τὴν δὲ σάρκα χωρίζων τῆς τοῦ Λόγου ἐνερ-
« γείας, καὶ καταλιπὼν αὐτὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀθάνα-
« τον μὲν καὶ ἀφάρτον, ἀψυχον δὲ καὶ ἀνενεργήτον
« ὑπὸ τοῦ Λόγου. Καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ἐκ τῶν θεῶν
« ἀναγνώσματων, ἀ μὴ νερόν, συνιστᾶν πειράται.
« Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς μὴ συνιέντας
« τὰς περὶ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ διδασκα-
« λίας εἰρηχότος· Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; ἐὰν οὖν
« θεωρῇτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνακαίνοντα, ἡ σὰρξ
« οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν τὰ ῥήματα ἀ

D

ΚΕΦ. ΙΑ'.

« Ὅπως μὴ νοήσας τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν σκαν-
« δαλίζειν ἔφη τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος, καὶ μὴ-
« δὲν ὠφελεῖν.

(84) Οὐκ ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τοῦ λόγου, ὑπέλαθεν
αὐτὸν ἀθετεῖν τὴν σάρκα, ἣν ἀνέβλεψεν ἐκ τῆς ἀγίας
Παρθένου. Εἴτ' ἐκ τούτου παρὰ κατασκευάζειν,
ὡς μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, ἐρημον τῆς ἐαυ-
τοῦ ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ καταλείψει τὴν σάρκα.

» Eccli. vii, 14, 15. » Isa. ix, 15. » Joan. vi.,

(81) Vulgo γραφῆς ἐκείνης.

(82) Vulgo προλαβὼν, et mox μὴ προσθεῖς.

(83) Νίκην στέφανον. Esset νίκης. M.

(84) Ὅτι ἐπιστήσας τῇ διανοίᾳ τοῦ λόγου, ἡ ἀνὴρ
διάνοιαν, αὐτὴ τῇ διανοίᾳ τὸν λόγον, ita enim alibi
loquitur. Post ἀγίας addidi Παρθένου, quod manifeste
deerat. M.

λέγει τοῦν αὐτοῖς ῥήμασι· « Περὶ γὰρ τῆς σαρκὸς, ἣν
 « ἔχον ὠμίλει τοῖς μαθηταῖς, οὕτω λέγει· *Τοῦτο ὑμῶς*
 « *σκανδαλίζει; ἐὰν οὖν ἴδῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-*
 « *που ἀνίστα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; τὸ Πνεῦμα*
 « *ζωοποιεῖ, ἡ σὰρξ (85) οὐδὲν ὀφείλει.* Εἰ οὖν ὁμο-
 « λογεῖ τὴν σάρκα μὲν (86) ὀφείλειν αὐτὴν, πῶς
 « ἐγχεῖται τὴν ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μὲν ὀφελούσαν
 « καὶ ἐν τοῖς μέλλουσιν (87) αἰῶσιν αὐτῇ λυσιστοι-
 « σαν, συνεῖναι τῷ Λόγῳ; » Ὁρᾷ δὲ καὶ κέρχεται τοῦ
 εὐαγγελικοῦ λόγου διαστροφῇ, διὰ τὸ μὴ συνεῖναι τοῦ
 Λόγου τὴν σωτήριον φωνὴν, ὅπως εἴρηται, καὶ διὰ
 ποῖαν αἰτίαν.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἑρμηνεία τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως.

Ἄλλα σὺ γε ἀναλαβὼν τὴν εὐαγγελικὴν Γραφὴν,
 θέα τὴν πᾶσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίαν, ὅπως
 οὐ περὶ ἥς ἀνέλιπε σαρκὸς διελέγετο, περὶ δὲ τοῦ
 μυστικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς
 πέντε ἀρτοῖς ἔθρεψε τὰ πλήθη, μέγα δὲ θαῦμα τοῦτο
 παρέσχε τοῖς ἐνωρακόσιν, Ἰουδαίων δὲ οἱ πλείστοι
 ἐξευτελίζοντες τὸ γεγονός, ἐλεγον αὐτῷ· *Τί οὖν ποιεῖς*
σὺ σημεῖον, Ἰνα ἰδωμεν καὶ πιστεύσωμεν; εἰτα
 παρίεβλλον τὸ μάννα τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ, λέγοντες· *Οἱ*
πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ,
καθὼς ἐστι γεγραμμένον, Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρα-
νοῦ (88) δέδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν· πρὸς ταῦτα ὁ
 Σωτὴρ ἀπεκρίνατο· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ
 Μωσὴς ἔδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
 ὁ δὲ *Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν*
ἀληθινόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἰς ἐπιφέρει· *Εγὼ εἰμι*
ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Καὶ πάλιν· *Εγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ*
καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ αὖθις· *Ὁ δὲ ἄρτος*
ὃν ἐγὼ δίδωμι, τὸ σῶμά μου ἐστίν. Καὶ πάλιν προστί-
 θησιν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν
 σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ
 αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ταῖς αἰσῶσι. Ὁ τρώγων μου τὴν
 σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον,
 καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ἡ
 γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμά
 μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα
 καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἐγὼ ἐν
 αὐτῷ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μυστικώτερον αὐτοῦ
 διεξιόντος, τινὲς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν εἶπον, Σκληρὸς
 ἐστὶν ὁ λόγος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; πρὸς
 οὗς ἀπεκρίνατο ὁ Σωτὴρ λέγων· *Τοῦτο ὑμῶς σκαν-*
δαλίζει; ἐὰν οὖν θεωρῇτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ πνεῦμά
ἐστὶ τὸ ζωοποιούν, ἡ σὰρξ οὐκ ὀφείλει οὐδέν· τὰ
ῥήματα δὲ λέλάθηκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ
ἐστὶ. Δι' ὧν ἐπαίδευεν αὐτοὺς πνευματικῶς ἀκοῦειν
 τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λελεγμέ-
 νων· μὴ γὰρ τὴν σάρκα, ἣν περιέχεται, νομίσαντες μὲ

A relicturum. Verba ejus sunt [R. CIV, coll. p. 51,
 C] : « De carne quam habebat, cum versaretur cum
 « discipulis suis, ita loquitur : *Hoc vos scandalizat?*
 « *si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi*
 « *erat prius? Spiritus est qui vivificat : caro non*
 « *prodest quidquam.* Si ergo suam carnem non pro-
 « desse quidquam fateatur, quomodo fieri potest,
 « ut quæ sumpta sit de terra et nihil prosit ; tan-
 « quam quæ prodesse poterat, affutura Verbo sit
 « in futuro sæculo. » Ecce quam perverse tractet
 sermonem evangelicum : eo quod salutare Verbi
 vocem non percipiat recte : nec in quem finem,
 aut ob quam causam usurpetur, intelligat.

CAP. XII.

Evangelicæ vocis interpretatio.

B Tu autem, recepto Evangelii testimonio, Serva-
 toris doctrinam recte percipies. Non enim loqueba-
 tur de carne ea quam assumpserat, sed de corpore
 et sanguine suo mystico. Nam cum de quinque
 panibus multitudinem illam magnam saturasset, et
 videntes hoc miraculo reddidisset attonitos : ac ple-
 rique Judæi factum illud vilificarent, dicerentque,
 Tu ergo quodnam signum facis, ut videamus et cre-
 damus⁸⁵? manna deinceps allegarent, quod in
 deserto fuit : Patres nostri, dicentes, manna in
 deserto comederunt, quemadmodum scriptum est⁸⁶,
 Panem de cælo dedit iis comedendum⁸⁷; hic respos-
 det Servator : Amen, amen dico vobis, non *M. s.*
dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus deus
*vobis panem verum de cælo*⁸⁸. Et addit, Ego sum
 panis vitæ⁸⁹; et, Ego sum panis qui de cælo de-
 scendi⁹⁰; et, Panis quem ego dabo vobis, corpus
 meum est⁹¹. Et addit iterum : Amen, amen dico
 vobis, nisi comederitis carnem Filii hominis, et san-
 guinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobismet-
 ipsis. Qui edit carnem meam, et bibit sanguinem
 meum, habet vitam æternam, et ego resuscitabo illum
 in novissimo die. Caro enim mea verus est cibus,
 & ei sanguis meus verus est potus : qui comedit car-
 nem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet,
 et ego in illo⁹². Hæc et his similia quædam, cum
 mystice persequeretur, quidam de discipulis ejus
 dixerunt : Durus est hic sermo; quis potest eum
 audire⁹³? Quibus sic respondit Servator, inquisiens.
 Hoc vos scandalizat? si videritis ergo Filium homi-
 nis ascendentem ubi prius fuit? Spiritus est qui vivi-
 ficat, caro non prodest quidquam. Verba quæ locutus
 sum vobis spiritus sunt et vita⁹⁴. Quibus eos docere
 voluit, spiritualiter intelligenda esse quæ de carne
 et sanguine audierant. Nolite putare carnem me
 dicere quam circumfero : quasi illam vos comedere
 oporteat : nec existimate me vobis præcipere ut
 sensibilem et corporalem bibatis sanguinem : ve-

85 Ed. Paris., pag. 180. 86 Joan. vi, 50. 87 Exod. xvi, 14. 88 Joan. vi, 31. 89 ibid. 32. 90 ibid. 33.
 91 ibid. 48. 92 ibid. 52. 93 ibid. 54 57. 94 ibid. 61. 95 ibid. 62-64.

(85) Vulgo μὲν.

(86) Ὁφείλει αὐτόν. Lege αὐτοῖς, νελ αὐτός. M.

(87) Αἰῶσιν αὐτῷ. In margine ὡσαύτως, vera

lectio est, ὡς αὐτῷ (sic p. 176 C) λυσιστοιούσαν, tan-
 quam quæ prodesset ipsi. M.

(88) Vulgo ἔδωκεν.

rum probe noalis quod verba quæ vobis locutus sum, spiritus sunt et vita : ita ut verba ipsius, et sermones sint caro et sanguis, et si quis ea comedat, tanquam cibo cælesti pastus, vitam æternam participabit. Ne ergo, inquit, vos hoc offendat, quod de comedenda carne et bibendo sanguine dixi : nec auditione nuda conturbemini, si locutus sum de cibo et potu. Hæc enim sensibilibus audita nihil proderunt : Spiritus autem est qui vivificat spiritualiter audientes. Novus autem evangelicæ doctrinæ interpret iste, cum nihil horum caperet, analysi quomodo scribat totidem syllabis [R. CV] : « Cum tangeret corpus suum et presentibus ostenderet, inquit : *Hocine vos scandalizat ? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi prius fuerat ? spiritus vivificat, caro non prodest quidquam.* » Ad quem dicendum est : Et unde tibi, o bone, ut adicias ad Scripturam evangelicam ? Namque, Servatorem corpus humanum tetigisse Et presentibus ostendisse, dixisseque, hocine vos scandalizat ? non habetur apud evangelistam, tu a te fingis, et e tuo cerebro hoc additamentum comminisci ausus es. Quod audax facinus a se acceptionum transtulit eo, ut diceret carnem Servatoris a Verbo suo olim relinquendam omni operatione nudatam : si fatetur ergo carnem prodesse nihil : quomodo tum fiet, ut quæ de terra est et nihil prodest, tanquam profutura in futuro sæculo adsit Verbo ? Ad hunc modum inerudit et inscienter prorupit ad divinam Scripturam interpretandam, Sed et apostolicos ad eundem modum sermones perverse interpretari aggressus est.

Οὕτω μὲν οὖν ἀμαθῶς καὶ ἀνεπιστημόνως τὴν εὐαγγελικὴν παρερμηνεύσαι φωνὴν ὠρμηθῆ, καὶ τῶν ἀποστολικῶν δὲ ὁμοίως βημάτων διαστρόφους ἐξηγήσεις ἐποίητο.

CAP. XIII.

Quomodo regnum Christi ait, initium ante annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in consummatione sæculi, censuit perversus Scripturarum interpretationes offerendo.

Cum in apostolorum Actibus dicat Petrus, Quem oportet cælos capere usque ad tempus restorationis omnium ²; sententiam ejus loci non intelligens, hinc profectus, Christi regnum circumscribere conatur, terminum illius alicui, et determinationem significari, eo quod dicitur, *Usque ad tempus restorationis.* Hoc idem et per Psalmum indicari docet dicentem, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ³. Et Paulum apostolum dixisse ob hanc causam, *Oportet eum regnare, usque dum posuerit inimicos sub pedibus suis* ⁴. Illud enim donec, et usque dum definitum tempus significare arbitrat; attende ergo quomodo ad verbum scribat, inquit [R. CIV, coll. p. 51 C] : « Hanc ob causam videtur mihi Deus omni-

λέγειν, ὥς δέον αὐτὴν ἐσθλαίν, μηδὲ τὸ αἰσθητὸν καὶ σωματικὸν αἶμα πίνειν ὑπολαμβάνετε με προστάτειν, ἀλλ' εὖ ἴστε, ὅτι τὰ βήματά μου ἃ λελάληκα ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν· ὥστε αὐτὰ εἶναι τὰ βήματα καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἶμα, ὧν ὁ μετέχων ἀεὶ, ὡσανεὶ ἀρτυοῦρα νῦν τρεφόμενος, τῆς οὐρανόθεν μετέχει ζωῆς. Μὴ δὲ οὖν, φησὶ, σκανδαλιζέτω ὑμᾶς τοῦτο, ὃ περὶ βρώσεως τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ περὶ πόματος τοῦ ἐμοῦ αἵματος εἶρηκα· μηδὲ παραττέτω ὑμᾶς ἢ πρόχειρος ἀκοὴ τῶν περὶ τῆς σαρκὸς καὶ αἵματος εἰρημένων μοι· ταῦτα γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ αἰσθητῶς ἀκούσιμα· τὸ δὲ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν τοὺς πνευματικῶς ἀκούειν δυναμένους. Ἄλλ' ὁ καινὸς ἐξηγητὴς τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων μηδὲν τούτων συνιᾶς, ἐπάκουσον ὅπως γράφει λέγων αὐταῖς συλλαβαῖς· « Τοῦ ἀνθρωπίνου ἀφάμενος ὁ σῶματος καὶ δειξας αὐτὸ τοῖς ὁρώσι, *Τοῦτο ἐμὲ σκανδαλλίσει*; ἔφη· Ἐὰν οὖν ἴδῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνίστα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; ἢ τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ, ἢ σὰρξ οὐδὲν ὠφελεῖ. » Πρὶς δὲ τὴν εἰπεῖν· Καὶ πῶθεν σοι, ὦ γενναῖε, ἡ προσθήκη τῶν μηφερομένων ἐν τῇ εὐαγγελικῇ Γραφῇ; τὸ γὰρ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀφάμενον τὸν Σωτῆρα καὶ δειξάντα αὐτὸ τοῖς ὁρώσι εἰρηκέναι, τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλλίσει; παρὰ σαυτοῦ πλάττεις καὶ τὴν προσθήκην ἀπὸ σαυτοῦ ποιεῖσθαι τολμᾶς! Ὁ δὲ τόλμημα παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἐντεῦθεν οἰεταί παρασκευάζειν, ἔρημον τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος καταληφθήσεσθαι λέγων. Εἰ οὖν ὁμολογεῖ τὴν σάρκα μηδὲν (89) ὠφελεῖν αὐτόν, πῶς ἐγγυρεῖ τὴν ἐκ γῆς τε οὖσαν καὶ μηδὲν ὠφελοῦσαν καὶ ἐν ταῖς μέλλουσιν αἰώσιν ὡς αὐτῷ λυσιτελοῦσαν, συνεχίνει τῷ Λόγῳ; φωνὴν ὠρμηθῆ, καὶ τῶν ἀποστολικῶν δὲ ὁμοίως βημάτων διαστρόφους ἐξηγήσεις ἐποίητο.

ΚΕΦ. ΙV.

Ὅπως τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἀρχὴν μὲν ἐληφέναι τὴν ἀπὸ τετρακοσίων ἔτων, τέλος δὲ ἔχειν ἐν τῇ συντελείᾳ, διεβεβαίωτο, διαστρόφους ποιούμενος τὰς τῶν θείων Γραφῶν ἐρμηνείας.

Αὐτίκα γοῦν, ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων, τοῦ Πέτρου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκότος, «Ὅρ δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, μὴ νοήσας τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν, ἐντεῦθεν τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ περιγράφειν παρῶναι ὅρον τινὰ φάσκων καὶ προθεσμίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ δηλοῦσθαι, διὰ τὸ λέγεσθαι, *ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως*. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο συνίστασθαι φησὶ καὶ διὰ τοῦ φάσκοντος Ψαλμοῦ, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὥς ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*, καὶ Παῦλον δὲ τὴν ἀπόστολον διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸ, *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν*, ὥς ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· τὸ γὰρ ὥς καὶ τὸ ἄχρι περιωρισμένον χρόνον σημαντικὸν εἶναι ὁπέλαβεν. Ἐπάκουσον (90) γοῦν ὅπως κατὰ λέξει

✕ Ed. Paris, pag. 181. ² Act. iii, 21. ³ Psal. cix, 4. ⁴ 1 Cor. xv, 25.

(89) Ὅψεσθαι αὐτόν. Iterum hic reponendum αὐτῷ, hic porro recte scriptum, ut nuper correximus, ὥς αὐτῷ, pro ὡσαύτως, quod in margine tamen adiectum erat. M.

(90) Vulgo ὡπακ.

γράφει λέγων· « Διὰ τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Α
 « παντοκράτωρ Θεός, ὁ (91) δεσπότης, πρὸς αὐτὸν
 « λείπειν. Κἀθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (92) ἂν θῶ τοὺς
 « ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐνερ-
 « γείῃ μόνῃ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα χωρίζειν αὐ-
 « τὸν δοκῶν· καὶ ὥσπερ (93) εἰρηται, τινὰ χρόνον
 « ὀρίζων αὐτῷ τῆς ἐν δεξιᾷ καθέσθαι, οὕτω φησὶ
 « πρὸς αὐτόν· Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑπο-
 « πόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν
 « τοῦ Δαυὶδ ῥητὸν σαφέστερον ἡμῖν ἐρμηνεύων ὁ ἱε-
 « ρὸς Ἀπόστολος, οὕτω πῶς ἐφη· Δεῖ γὰρ αὐτόν
 « βασιλεύειν, ἕως ἂν θῇ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ
 « ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οὐκ οὖν ὅρον τινὰ
 « ἔχειν δοκεῖ ἡ κατ' ἀνθρώπον αὐτοῦ οἰκονομία τε
 « καὶ βασιλεία. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· καὶ διὰ
 « τοῦτο αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ ἀνθρώ-
 « που τούτου, ὃν ἀνέληθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ
 « ἀνελήφως ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, οὕτω
 « διδάσκουσι, λέγουσαι, Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δε-
 « ξασθαι (94), ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως·
 « καὶ αὐτὰ ὥσπερ ὅρον τινὰ καὶ προθεσίαν ὀρίζου-
 « σαι. Ὡς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· Πῶς (95) ἔτι
 « τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἣν ἀνέληθεν ὁ Λόγος, μορ-
 « φην οὖσαν δούλου, συνεῖναι τῷ Λόγῳ, δυνατόν γέ-
 « νοιτ' ἂν; Σαφῶς γοῦν καὶ διαβόηθον ἐν βραχεὶ τινι
 « χρόνῳ τῶν τε παρεληλυθότων καὶ τῶν μελλόντων
 « αἰώνων τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Λόγου δι'
 « ἡμᾶς γεγενῆσθαι συμβεβηκέναι, καὶ ταύτην, ὥσπερ
 « ἀρχὴν, οὕτω καὶ τέλος· ἔχειν ὁ θεσπέσιος εἰρηκε
 « ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. »

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ἐξηγήσεις τῆς ὑποῦς διαβολῆς τῶν δραγ-
 « μῶν.

Διὰ τούτων Μάρκελλος καὶ τὸ σῶμα τῆς δόξης
 τοῦ Υἱοῦ ἠγνόησε, καὶ τὴν ἀτελευτήτων αὐτοῦ βασι-
 λείαν ἀρνεῖται οὐκ ἐπιστήσας, ὥς κατὰ τινὰ συν-
 ἤθειαν τῆς Γραφῆς ἰδιάζουσιν τὸ ἕως παραλαμβάνε-
 σθαι εἶναι· οὕτω γοῦν ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς ἐλε-
 γεν· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας ἡμέρας,
 ἕως τῆς συντελείας τοῦ (96) αἰῶνος· οὐκ ἀναιρῶν
 τὸ συνεῖσθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν, δι-
 δάσκων δ' ὅτι καὶ νῦν μὲν ἔσται σὺν αὐτοῖς ἕως τῆς
 συντελείας, ἐπισκοπῶν καὶ φυλάττων πάντας τοὺς
 αὐτῷ μαθητευομένους· καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν δὲ,
 κρείττωνας αὐτοῖς συνέσται, κοινωνοὺς αὐτοὺς ἀπο-
 φαίνων τῆς αὐτοῦ βασιλείας. Οὕτως οὖν καὶ τὸ,
 Κἀθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως (97) ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
 σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ τὸ, Ὅν δεῖ
 οὐρανὸν μὲν δεξασθαι ἀχρι χρόνων ἀποκαταστά-
 σεως, οὐχ ὥς μηκέτι ἔσομένου μετὰ ταῦτα λείεσθαι,
 ἀλλ' ὥς μέλλοντος κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν
 ἐναντιστάσθαι ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ πατρικοῦ, καὶ δευ-

« potens et Dominus ad illum dixisse, *Sede a dex-*
 « *tris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum*
 « *pedum tuorum.* Propter carnem humanam tantum
 « operatione illum videtur separare, et, ut dictum
 « est, tempore illum circumscribere, quandiu ses-
 « surus ei a dextris fuerat: ideo inquit, *Donec*
 « *ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*
 « Quod propheticum Davidis testimonium, diluci-
 « dius explicavit beatus Apostolus inquit: *Opor-*
 « *et etenim illum imperare donec posuerit inimicos*
 « *ejus scabellum pedum ipsius.* Ita termino videtur
 « circumscribi, illius secundum hominem dispensa-
 « tio, atque regnum. » Et post alia subnectit: « Et
 « propterea apostolorum Actus, de homine isto
 « quem assumpsit Dei Verbum, et assumptum
 « constituit a Dei dextris, ita referunt: *Quem*
 « *oportet cælum capere usque ad tempus restaura-*
 « *tionis:* ita tempus velut decircinavit ei circum-
 « scriptum. » Quibus post alia annexit. « Quomodo
 « potest fieri ut forma servi quam assumpsit Ver-
 « bum, forma servi cum existat cum Verbo co-
 « unniatur? Itaque pro brevissimo quodam tempore
 « præterito nempe illo et futuro, dispensatio hæc
 « secundum carnem Verbi manifeste et expresse
 « adimpleta contigit propter nos quam uti princi-
 « pium habuit ita finem habituram, docet divinus
 « Paulus, his totidem pene verbis: *Deinde finis,*
 « *cum tradiderit regnum Deo et Patri suo.* »

Παῦλος· οὕτω πῶς εἰπὼν· Ἐἴτα τὸ τέλος,

CAP. XIV.

Expositio sani sensus locorum Scripturæ.

Per hæc omnia tot et talia Marcellus ignoravit
 corpus gloriæ Filii, et indeterminabile ejus regnum
 pernegat futurum: minime animum advertens,
 quod secundum propriam quamdam Scripturæ con-
 suetudinem, illud donec soleat accipi. Ita Servator
 discipulos alloquitur, *Vobiscum sum omnes dies,*
usque ad consummationem sæculi: neque tamen
 negat se iis affuturum post finem mundi: docet
 autem quod in præsentī sæculo non deseret eos ad
 usque consummationem: sed quod omnes ipsi in
 disciplinam traditos curaturus sit et gubernaturus:
 et post consummationem modo quodam excellen-
 tiori sit illis affuturus: et participes eos facturum
 regni sui. Ita et illud capitur, *Sede a dextris meis:*
donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-
rum. Et illud, *Quem oportet cælum capere usque*
ad restorationem omnium, quod non dicitur quasi
 postea non eum caperent. Sed quod in fine de
 paterno solio erat surrecturus, et secundum de

✠ Ed. Paris., pag. 182. * I Cor. xv, 24. * Matth. xxviii, 20. * Psal. cix, 4. * Act. iii, 21.

(91) Δεσπότης. Non simpliciter, sed Christi
 Dominum secundum hominem; ergo deest αὐ-
 τοῦ. M.

(92) Vulgo om. ἂν.

(93) Ὅσπερ εἰρηται τίνα. Certe ita dictum est,
 sed malim, quod in margine fuerat, ῥητὸν· defini-

tum tempus vocat statim ὅρον.— Dedi quod est in
 codd. M.

(94) Vulgo ἕως χρ.

(95) Mp. ἐστ.

(96) Vulgo κόσμου; jam Mp. corr.

(97) Vulgo ἂν [καὶ] θῶ.

cælo descensum suum facturum : de quo inquit A Apostolus : *Et ipse Dominus in celestinate, in voce archangel, in tuba Dei descendet de cælo, et mortui in Christo resurgent primi : tum nos qui erimus in vivis derelicti, una cum illis rapiemur in nubibus ad obvium eundem Domino in aere, et ita omni tempore cum Domino erimus* ⁹⁸. *¶ Oportet ergo Servatorem in cælis manere, et considerare a dextris Dei Patris usque ad finem : in ipso autem fine omnium secundo gloriose adventurus sanctos suos ad se assumet, ut omni tempore sint cum ipso : non ad tempus definitum, sed sæculum indeterminabile ; ait enim, Semper cum Domino futuri sumus.* Quocirca illi sancti cum ipso futuri, regno ipsius in regno eorum perfuerunt. At egregius iste vir de Servatore dictum autumat, oportere eum imperare, usque dum posuerit inimicos scabellum pedibus suis : postremus autem inimicus subjiendus mors est. Et, *Cum vero ipsi subjiacentur omnia, tum et ipse subjiacetur ei, qui subjecit omnia sub pedibus ejus, ut sit Deus omnia in omnibus* ⁹⁹ : usus sua consuetudine hæc depravat : nescio enim quo pacto, subjiacetur Filius Patri, pro, uniatur Deo Verbum, accepit. Quasi dari posset tempus quando illi non aduniretur. Quod si Verbum erat ab æterno in Deo subsistens, quomodo dicit tunc Deo et Patri subjectum futurum eum ?

ταγῆσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀντὶ τοῦ ἐνωθῆσθαι τῷ Θεῷ τὸν Λόγον ἐξακούων· καὶ τότε γὰρ αὐτῷ οὐκ ἦν ἡνωμένος ; εἰ δὲ Λόγος ἦν, ἀδίδως (2) ὑπάρχων ἐν τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν τότε φησὶν ὑποταγῆσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ;

CAP. XV.

Qualiter dicitur, Omnia Filio subjiacentur, et ipse subjiacetur Patri.

Advertendum est vero quomodo dicat Apostolus, omnia subjectum iri Filio : et qualiter per eandem subjectionem subjiendum Patri Filium dicat : *Postquam vero omnia subjecta illi fuerint, tum et ipse Filius subjiacetur Patri, qui ipsi subjecit omnia : ut Deus sit omnia in omnibus* ¹⁰⁰. Illud, omnia in omnibus, non intelligit. Non enim ait, Deum in Filio futurum omnia, sed in omnibus ; quod magis videtur coalitionem quamdam et consummationem omnium significare, si Deus sit futurus omnia in omnibus : subjectionem vero Filii unionem intelligit Verbi, et interpretatur, *¶ qui unus et idem cum Patre futurus erat, uti et prius fuerat.* Quod si ita D velit subjectionem Patri esse cum Patre unionem, necessario et illa omnium subjectio Filio unionem, cum Filio similem significabit : ut neque Filius adhuc amplius per se ait : sed nec ipsi subjienda salvandorum multitudo per se subsistat, aut suam propriam vitam vivat : sed ut fiat confusio et coali-

τέραν ποιεῖσθαι χάδοον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος διδάσκει λέγων, Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται (98) πρῶτοι· ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀραγαγῆσθμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. Δεῖ τοίνυν τὸν Σωτῆρα μένειν ἐν οὐρανῷ, καὶ καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὥς τῆς συντελείας, κατὰ δὲ αὐτὴν τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, τὴν ἐνδοξὴν καὶ δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ποιησάμενος, τοὺς ἁγίους αὐτοῦ παραλήφεται εἰς τὸ πάντοτε αὐτῷ συνῆναι· οὐχὶ μέχρι τινὸς χρόνου, ἀλλ' εἰς ἀπείρον αἰῶνα· οὕτω γάρ φησι, Πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. Οὐκοῦν· οἱ ἅγιοι πάντοτε συνεσόμενοι αὐτῷ, τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀπολαύσουσιν ἐν τῇ κατηγγελμένῃ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Ἀλλ' ὁ γενναῖος ταῦτα (99) μὴ συνείλ, τοῦ θαύτου Ἀποστόλου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρηκτός τὸ, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῇ τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ· ἐσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος· καὶ πάλιν, Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῇ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τῇ (1) συνῆθαι ταύτῃ διαστροφῇ χρῆσάμενος καὶ ταῦτα παρερμηνεύει· οὐκ οἶδ' ὅπως τί, ὑποταγῆσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἀντὶ τοῦ ἐνωθῆσθαι τῷ Θεῷ τὸν Λόγον ἐξακούων· καὶ τότε γὰρ αὐτῷ οὐκ ἦν ἡνωμένος ; εἰ δὲ Λόγος ἦν, ἀδίδως (2) ὑπάρχων ἐν τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν τότε φησὶν ὑποταγῆσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ;

C

ΚΕΦ. ΙΕ'.

Ὅπως εἰρηται τὰ πάντα ὑποταγῆσθαι τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸν τῷ Πατρὶ.

Χρὴ δὲ ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὥς καὶ αὐτῷ τῷ Υἱῷ τὰ πάντα ὑποταγῆσθαι ὁ Ἀπόστολος ἐφη, καὶ ὥς τῇ αὐτῇ ὑποταγῇ καὶ αὐτὸν ὑποταγῆσθαι τῷ Πατρὶ διδάσκει λέγων, Ὅταν δὲ τὰ πάντα αὐτῷ ὑποταγῇ, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσθαι τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα· ἵνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Εἰτα τοῦ μὲν πάντα ἐν πᾶσι οὐκ ἀκούει· οὐ γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ φησι τὰ πάντα ἐσεσθαι τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐν πᾶσι· ὅπερ μέλλον ἔδοξεν ἂν συναρπάζειν τινὰ πάντων καὶ ἐνωσιν σημαίνειν, εἰ πάντα (3) μέλλοι ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι εἶναι. Τὴν δ' ὑποταγὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνωσιν ἐρμηνεύει τοῦ Λόγου, ἐν καὶ (4) ταῦτόν γενησόμενον τῷ Πατρὶ καθ' ἃ καὶ πρότερον ἦν, ὥς αὐτὸς ἐφη. Εἰ τοίνυν ἐνωσιν εἶναι τὴν ὑποταγὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὀρίζεται, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὴν πάντων πρὸς τὸν Υἱόν ὑποταγὴν (5) τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἐνωσιν σημαίνειν, ὥς μηκέτ' εἶναι τὸν Υἱόν καθ' ἑαυτὸν, μηδὲ τὰ ὑποταγῆσθμενα αὐτῷ πλήθῃ τῶν σωζομένων ἰδίαν ζῆσθαι ζωὴν, συναλωσθῇ δὲ

¶ Ed. Paris., pag. 184. ⁹⁸ I Thess. iv, 13, 40. ⁹⁹ I Cor. xv, 28. ¹⁰⁰ ibid.

(98) Mp. πρῶτον.

(99) Vulgo φησὶ συνέλ.

(1) Om. vulg. διαστροφῇ, hinc Mp. γρ. συνήθως loco συνῆθαι.

(2) Vulgo ὑπάρχων ἦν.

(3) Vulgo μέλλει.

(4) Ταῦτόν γενησόμενον, nempe λόγου, de quo dixit vulgo γενησόμενον, male. M. — Mx vulgo καθ' ἃ.

(5) Τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτόν. Mallet μοι ταύτην. M.

να καὶ σύγχυσιν γίνεσθαι τῶν ὅλων, ἐν καὶ ταύτων ἁποκαταστάσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀπάντων, καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (6). Εἰ γὰρ τὰ πάντα τῷ Υἱῷ, ὃ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἐν τῷ ὑποτάσσασθαι ἐνοῦται, ὅρα τί συμβαίνει ἐκ τοῦ λόγου. Ἄλλ', ὥσπερ οὐχ ἐνωσις ὁ Ἀπόστολος ἐδήλου λέγων, Ὑποταγέσθαι τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, ἀλλὰ τὴν ἐξ ἀυθεντίας προαιρέσειος ὑπακοὴν καὶ τὴν ἐξ ἄλλου καὶ τὴν τιμὴν, ἣν ἀποδώσει αὐτῷ τὰ πάντα, ὅσα Σωτῆρι, καὶ βασιλεὶ τῶν ὅλων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸν αὐτὸν ὑποταγέσθαι τῷ Πατρὶ οὐδὲν ἕτερον (7). σημαίνει ἂν, ἢ τὴν ἐξ ἄλλου καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ εἶδος τὴν τε μεγαλοπρέπειαν τὴν τε ἀυθεντίας ὑπακοὴν, ἣν καὶ αὐτὸς ἀποδώσει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐπειδὴν τοὺς πάντας ἀξίους τῆς πατρικῆς θεότητος εἶναι παρασκευάσῃ. Τῶς μὲν γὰρ, ὡς ὅτε οὐκ ἀξιοὶ ταύτης εἶσι, προλαβὼν αὐτὸς, ὅς τις κοινὸς ἀπάντων Σωτῆρ, διορθωτικῇ τῶν ἀτελῶν καὶ θεραπευτικῇ τῶν θεραπείας δεομένων βασιλείαν βασιλεύει, τοὺς τῆς βασιλείας ἐχθροὺς ὑπάγων τοῖς αὐτοῦ ποσὶ· ὃ δὲ παριστῇνι ὁ φάσκων Παλμὸς, *Etiam ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὥς ἂν θῷ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*, ὅτε τοὺς μὲν ἐχθροὺς ὑπὸ πόδας θέσει, τοὺς δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀξίους ἐν ἀτελευτήτῃ ζωῇ καταστήσει. Τριχαῦτα γὰρ καὶ (8) ὁ πάντων ἐχθρὸς θάνατος ἔσχατος· καταργηθήσεται· μηδενὸς γὰρ θνήσκοντος ἔτι, ἐν αἰωνίῳ δὲ ζωῇ ζησομένων τότε τῶν τῆς βασιλείας ἀξίων, τὸν θάνατον ἀργήσειν εἰκὸς, μήκετ' ἔχοντα οὐς θανατώσειεν (9). Ὃν ὡς εὐτρεπισθέντων, τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ σωτήριον ὑποταγῇ πάντες οἱ ἄγιοι ὑποταγῇσονται, αὐτῷ ζωῇ μὲν ὄντι ζησόμενοι αἰωνίως· σοφία δὲ ὄντι, σοφοὶ γενόμενοι· λόγῳ δὲ ὄντι, λόγοι ἀπεργασθέντες· οὕτω δὲ καὶ Χριστοὶ γενήσονται, πνεύματι τῆς αὐτοῦ εὐδοκίας χρισθέντες· φωστῆρές τε ἀναδείχθησονται τοῦ νέου αἰῶνος· ἐξ αὐτοῦ τὰ φῶτα χορηγούμενοι καὶ υἱοὶ δὲ Θεοῦ ἕσονται, τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι κοσμηθέντες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων μετέξουσιν, οἱ αὐτῷ ὑποταγῇσόμενοι, ὡς καὶ ἱκεταὶ γενέσθαι ἐκ τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, καὶ ἁγίους ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀγωγῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐδὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ· φωνήσῃ· ὥστε ἐπαληθεύσαι τὸν Ἀπόστολον. *Κληρονόμους μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμους δὲ Χριστοῦ* γενήσεσθαι τοὺς ἁγίους προφῆσαντα (10). καὶ μὲν καὶ σώμασιν οὐρανίους, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστροὺς χρῆσθαι παραπλησίους, καὶ ἐν τούτῳ τῆς αὐτοῦ μεταληφόμενοι ἐδόξης. Ὁ δὲ (11) παρίστη αὐτὸς φήσας, *ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν* (12), *σύμμορφον τῷ*

Α τιο in se simul omnium : cum Filius et quotquot sunt futuri homines, unum futuri sint atque idem, nec eorum tantummodo in unum ; sed et Dei simul futura sit coalitio. Ita enim necesse est, siquidem omnia Filio, Filius autem Patri, in subjiendo uniantur : hoc enim de positis consequitur. Sed quemadmodum unionem non indicavit Apostolus, inquit, *Omnia Filio subjiuntur*. Sed obedientiam voluit de libera procedentem voluntate et gloriam et honorem, quem referebant ei omnia, utpote Servatori et regi omnium : ad eundem modum, et illum subjectum iri Patri suo nihil aliud significat, quam gloriam et honorem et venerationem, et magnificentiam, et voluntariam subjectionem, quam redditurus est ipse Deo et Patri, cum universos effecerit dignos divinitate sua paterna. Usque enim dum hujus non sunt digni, anticipans ipse ; veluti communis quidam omnium Servator, regnum administrat, quo imperfecti consumuntur et curatione indigentes curentur, subiciens sub pedibus suis hostes istius regni sui. Quod et Psalmus indicavit, inquit, *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ¹². Quando inimicos positurus es sub pedibus suis : suo autem regno dignos, in vita interminabili constituturus : tum et omnium inimicorum mors postremus subjiectur. Cum enim nemo sit deinceps moriturus, sed in vita interminabili omnes victuri, tum mortem omnino abolendam, in dignis illo regno, recte dici videtur, cum nemo sit futurus quem afficiat morte. Quibus ad hunc modum adaptatis, Filio quidem Dei sancti omnes per salutarem subjectionem subjiectur, quatenus is vita est, vitam in eo victuri immortalem : quatenus sapientia, sapientes futuri : logos quatenus, logo perficiendi, et Christus quatenus, odore ejus bono inungendi. Luminaria designabantur novi sæculi, ✕ quibus lux ab illo suppediabitur. Filii Dei futuri filiationis spiritu ejus adornati et exculi. Quomodo qui illi sunt subjiecti omnes, facultatum ejus cæterarum participes fient. Nam et justii futuri sunt, de justitia ejus : et de sanctitate illius sancti. Sed neque quandoquidem Deus erat Verbum, et deitatem suam iis invidet : ut vere locutus sit Apostolus, *Heredes Dei, cohæredes autem Christi* ¹¹ futuros eos. Sed et corpora sua æternitate prædita soli, lunæ et sideribus similia cornuabunt : quo et in ipso ejus gloriæ participabunt. Quod et idem docuit aliis, *Unde et Servatorem exspectamus Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis*

✕ Ed. Paris., pag. 183. ¹¹ Psal. cix, 1. ¹² Rom. viii, 17

(6) Vulgo ei μὲν.

(7) Vulgo σημαίνει, et mox μεγαλ. καὶ τὴν αὐθεν. ὑποταγῇ.

(8) Ὁ πάντων ἐχθρὸς. Legerem, τριχαῦτα καὶ ὁ πάντων ἐχθρὸν θάνατος, etc. M.

(9) Ὃν ὡς. Sic legendum. Statim : Χριστοὶ γενήσονται non γενήσονται. Erunt illi christi. M.

(10) καὶ μὲν καὶ σώμασιν οὐρανίους. De claritate corporum glorificatorum intelligit : ubi quidam ut sol, alii ut luna, radiabunt. Stella enim a stella differt, et sic est resurrectio mortuorum. M. — Mp. viciis loco οὐρανίους.

(11) Vulgo δὲ παρίστα· (παρίστη Mp.) [καὶ] αὐτὸς φησιν (Ms φήσας) et mox vulgo Κύριον [τὸν] Ἰ. Χρ.

(12) Σύμμορφον τῷ σώματι. Ados γενέσθαι. M.

ροιστε, ut conforme sit corpori gloriæ ejus, secundum operationem potentie ipsius, qua subiciet omnia sub pedibus ejus¹². Vides ut in eo quod possit omnia subicere sibi, et corporis nostri inducat transfigurationem eam, ut corpori ipsius glorioso nostra quoque corpora conformia reddantur. Quod si nostra corpora conformia futura sunt ejus glorioso corpori, quomodo non multo magis corpus ejus gloriosum, regni illius gloriosi reddetur participes? Et si corpus nostrum a vita absorbendum est, ut Apostolus perhibuit testimonium: *Eo quod nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortale a vita*¹³, quomodo non multo magis idem ejus corpus, utputa administraturum deitati ejus absorbeatur, non a vita solummodo, ut hoc nostrum, sed a deitate? Nec interroget ergo quispiam, aut hæsiterit apud animum suum, quid futurum sit deinceps Dominico corpori, cum audire possit Paulum exerte loquentem, absorbendam esse a vita mortalitatem: et corpus nostrum conformandum glorioso Christi corpori, secundum operationem illam, quam subicere sibi ipsi potest omnia. Subjecturus est ergo sibi omnia: talem vero subjectionem futuram Servatoris nostri statuere debemus, secundum quam et ipse Filius subjiçetur Patri, qui ipsi subjecit omnia: nempe præstiturum eum ineffabilem quamdam, indeterminabilem, et ipsi soli convenientem subjectionem, cum nimirum illos, qui ipsi subsunt, omnes et singulos, ad modum chori coactos Deo et Patri presentabit: ✠ gloriam ipsi et honorem, venerationem, et magnificentiam veluti qui sit omnium bonorum fons et causa ascripturus.

CAP. XVI.

Quomodo dictum sit ab Apostolo, « ut sit Deus omnia in omnibus. »

Quando et conclusio doctrinæ apostolicæ consequitur finem, quæ ait, *Ut sit Deus omnia in omnibus*¹⁴. Quod ipsum ex alio vaticinio intelligimus ubi Deus ipse ita loquitur: *Ut inhabitem inter eos et ambulem inter eos: et ipsi erunt mihi in populum, et ego ero illis Deus*¹⁵. Nunc autem secundum præsentem statum, ad paucos admodum pertingit hæc promissio, eosque etiam in parte tantum dignos, secundum illud, *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamur*¹⁶; at post sæculi istius consummationem, cum subsiterit sæculum novum, non iam utique in parte, vel in paucis inhabitabit, sed in omnibus qui digni sunt regno cælorum. Ad hunc modum erunt, *Omnia in omnibus*: nempe illos inha-

A σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅπως ὅπως τὸ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα καὶ τοῦ σώματος; τοῦ ἡμετέρου μετασχηματισμὸν ποιῆσαι εἰς τὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τὸ ἡμέτερον (13) ἀπεργάσασθαι. Εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον (14) σύμμορφον ἔσται τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, πῶς οὐ καὶ πολὺ πρότερον τὸ τῆς αὐτοῦ δόξης σῶμα τῆς αὐτοῦ κοινωνῶν ἔσται βασιλείας; καὶ εἰ τὸ ἡμέτερον καταποθῆσεται ὑπὸ τῆς ζωῆς, ὡς (15) ὁ Ἀπόστολος ἐμαρτύρησε φήσας, Ἐγὼ ὃ οὐ θέλωμεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν, ὑπὸ τῆς ζωῆς· πῶς οὐ καὶ πολὺ πρότερον τὸ (16) αὐτοῦ σῶμα, ὡς ἀνέξυπηρετησάμενον τῇ αὐτοῦ θεότητι, καταποθῆσεται, οὐχ ὑπὸ μόνῃς τῆς ζωῆς ὁμοίως τῇ ἡμετέρῃ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θεότητος; μὴ δὲ οὖν τυνθανέσθω μηδ' ἀπείρω τις πρὸς ἑαυτὸν, τι (17) δὴ προσήκει λογίζεσθαι περὶ τοῦ σωτηρίου σώματος, τρανῶς Παύλου λέγοντος ἀκούων, εἶναι καταποθῆσθαι τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα σύμμορφον (18) ἔσεσθαι τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. Ἀρ' οὖν ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα· καὶ τοιαύτην τινὰ τὴν σωτήριον ὑποταγὴν χρὴ νοεῖν, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Ἰῆς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (19), ἀλεκτόν τινα καὶ ἀρρήτον, καὶ μόνῳ αὐτῷ πρέπουσαν, ὑποταγὴν ποιησόμενος, ὅτε τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πάντας, χοροῦ δίκην περιστοιχισάμενος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσάξει, τὴν δόξαν αὐτῷ καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας καὶ τὴν μεγαλωσύνην, ὅτι δὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτίῳ προσοίσων.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ὅπως εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ, τότε ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν παντί.

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας τέλος τεύχεται (21) φήσαν, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν παντί. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸ νοήσομεν ἐξ ἐτέρας ἐπαγγελίας, δι' ἧς ἐξ αὐτοῦ εἰρηται τοῦ Θεοῦ τὸ (22), Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς· καὶ ἔσομαι (23) αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Ἀλλὰ νῦν μὲν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα εἰς βραχεῖς χρόνους τοὺς ἀξίους καὶ ἐκ μέρους, ἡ ἐπαγγελία προχωρεῖ κατὰ τὸ, ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προσητεύομεν· μετὰ δὲ τὴν συντέλειαν τοῦ παντός, ἐπιστάμενος τοῦ νέου αἰῶνος, οὐκ ἔτι ἐν βραχεῖ τισὶν ἐνοικήσει, ἀλλ' ἐν ἅπασιν τοῖς (24) τότε τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξίοις. Οὕτως οὖν ἔσται πάντα ἐν παντί, θε-

✠ Ed. Paris., pag. 186. ¹² Philipp. iii, 20. ¹³ II Cor. v, 4. ¹⁴ I Cor. xv, 28. ¹⁵ Ezech. xlii, 25: II Cor. vi 16. ¹⁶ I Cor. xiii, 9.

(13) Vulgo ἀπεργάσασθαι et mox vulgo τῷ ἡμ. σύμμορφον. Vulgo om. τό.

(14) Σύμμορφον ἔσεσθαι. Vel γενήσεσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης. M.

(15) Vulgo om. δ.

(16) Vulgo αὐτῷ, et mox ἐξυπηρετησάμενον.

(17) Vulgo δέ.

(18) M. γενήσεσθαι.

(19) Vulgo ἀλεκτόν, at cf. p. 66 B. et p. 403 t. 1; mox vulgo ποιησάμενον.

(20) Ὅτε καὶ τὸ συμπέρασμα. Dependent ἀοὺν-δέτως, a præcedentibus, φησαντος, forte φησάτης, nisi quod non est novum: referri malimus, præς τὸ νοούμενον quasi Ἀποστόλου præcesserat. M.

(21) Vulgo φησαντος.

(22) Ἐνοικήσω. Locus est II Cor. vi, 16, δι- sumptus et Lev. xvi, 11, 12, ubi Deus alloquitur ita Israelenti. M.

(23) Vulgo αὐτοῖς.

(24) Vulgo om. τότε.

καὶ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατῶν ἐν αὐτοῖς, καὶ Θεὸς αὐτῶν οὐκ ἀπαξιών εἶναι, λαόν τε αὐτοῦ τοὺς πάντας οἰκείουμενος. Οὕτω μὲν οὐκ ἔσται ἐν αὐτοῖς, ὡς καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι τῷ Υἱῷ, καθὼς διδάσκει λέγων αὐτός, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ πάντα δι' ἔσται ἐν αὐτοῖς, τῷ πᾶσιν ἑαυτὸν παρέχειν, καθ' ὃ ἡ ἐκάστου δύναμις χωρεῖ τῆς αὐτοῦ θεότητος μεταλλαγήσκειν· τῆς τρισμακαρίας ἐλπίδος καὶ τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀφάρτου ζωῆς ἐν τούτῃ καταστηρομένης τῷ τέλει, ἐν ᾧ ὁ μὲν Θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσι (15), ταῖς τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγαῖς ἀλέκτου φωτὸς ἐμπιπλῶν τοὺς πάντας· ὁ δὲ Υἱὸς ἐναγαλλόμενος καὶ χαίρων τῷ κατορθώματι, στεφάνου δίκην περιθέμενος τοὺς δι' αὐτοῦ τῆς μακαριότητος ἡξιωμένους, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Πατρὶ, τὴν ἀγῆρω καὶ ἀτελευτήτου διατελέσει βασιλείαν, τῶν περὶ αὐτοῦ λογίων τηνικαῦτα πληρωθησομένων, τῶν τε ἄλλων, ἅπαρ δὲ καὶ τῶν τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν παναγίαν Παρθένον εἰρημένων περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχνησομένου, Ὡς ἄρα βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Βασιλεύων (16) δὲ τότε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὅτι αὐτῷ βασιλευμένους πάντας τῷ αὐτοῦ παραδώσει Πατρὶ, οὐ καυσόμενος τῆς βασιλείας, οὐδ' ἀναχωρῶν αὐτῆς· οὐδὲ γὰρ παύσεται αὐτὴν τῆς βασιλείας ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη (17), ἡ γὰρ ἀνταντία ἔγραψε τῷ Γαβριὴλ (18) θεοπίσαντι πρὸς τὴν Παρθένον βασιλεύσειν αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (19) μὴ ἐκείσθαι τέλος, ἀλλὰ παραδώσειν τὴν βασιλείαν, δηλαδὴ τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευμένους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Τελειωθέντας γὰρ ὑπ' αὐτῷ τοὺς πάντας, ὥσαντι (20) φαίδρυνομενος τῷ κατορθώματι, παραδώσει τῷ Πατρὶ· οἳά τινα παραθήκην ἀποδεγμένος· ὁ (21) δὲ διδάσκει λέγων αὐτός, Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· διὸ ἀκολουθῶς, οἳα φύλαξ ἀγαθός, σῶαν καὶ (22) κατὰ πάντα ἐρρωμένην τὴν παραθήκην φέρων παραδώσει τῷ Θεῷ (23), ἀρχιερέως δίκην, τοὺς ὑπ' αὐτῷ (24) ἱερουμένους, πάντας λευγέμενας, καὶ ὥσπερ λαμπροτάταις στολαῖς τοῖς τῆς ἀναστάσεως ἀφάρτοις σώμασιν ἐξαστραπτόντας παριστῶν αὐτῷ, ἵνα μὴ μόνος τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας ἀπολαύωνται, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀρρήτων ἀγαθῶν ἐμπιπλῶνται. Οὕτω γὰρ ἔσται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, Ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, τοῦ Υἱοῦ τοὺς βασιλευμένους προσάγοντος αὐτῷ, ἵνα ὅλον τοῦτο γένηται, λέγω δὲ τὸ Πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι τὸν Πατέρα. Ὡς γὰρ ἦν πρότερον ἐν τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ

bitans, in illis ambulans, nec dedignatus esse illorum Deus, cum in populum sibi omnes appropriaverit. Non autem erit ad eum modum in ipsis, quemadmodum dicitur in Filio esse, de quo docet, *Pater in me, et ego in Patre*²⁰; omnia autem tum illis erit, quod se tum omnibus exhibebit, prout unuscujusque facultas illius deitatem potest capere, cum spes beatitudinis et vitæ interminabilis et incorruptibilis in eo sita sit sine, quando Deus futurus est omnia in omnibus, adimplens omnes radiis suæ deitatis indeficientis. Filius autem tunc exsultans gaudio, et veluti victoriosus athleta triumphabundus corona eorum redimietur, quos beatitudine dignos habitos, Patre suo spectante, regno indeficienti et non veterascenti remuneraturus est. Impletis de eo tum divinis oraculis, cum aliis tum illo Gabrieli angeli ad sanctissimam Virginem *prolo* de Filio ex ea progengerando, *Quod regnaturus sit in æternum, et regni ejus non erit finis*²¹. Regnans eo tempore Dei Filius, omnes eos qui sub ipso sunt regnaturi traditurus est tum suo Patri: non quidem desinens ipse regnare aliquando, nec quovis tempore regno se abdicans (nec enim regnare desitutum aliquando eum divinus Apostolus affirmavit; ita enim Gabrieli contraria protulisset qui Virgini dixit, regnatum illum in sæcula, nec futurum aliquando regni illius finem); sed dixit traditurum regnum suum Patri, hoc est illos in quos obtinebat regnum. Consummatus enim ab ipso illos, et tanquam suo glorioso facinore illustratos, Patri tradet, tanquam quoddam depositum manifestum: quod et ipse docet inquit: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*²². Quocirca veluti probus depositi custos, depositum salvum sartum tectumque exhibebit Deo, ad instar Pontificis omnes albis amictos, et corporibus immortalibus, tanquam stolis candidissimis radiantes illi in manus tradens, ut non modo sub illo fruatur regno, sed insuper adimpleri possint ineffabilibus Patris sui bonis: atque ita futurus est, secundum Apostoli dictum, *Deus omnia in omnibus*²³, cum Filius suos subditos repræsentaturus est ipsi, ut ipse Pater per omnia sit in omnibus omnia. Nam ut erat ipse in Filio suo olim, juxta illud: *Pater in me, et ego in Patre*²⁴, ad eundem modum erit tum in omnibus per Filium consummatis. Non enim Apostolus dixit, Filium se suo regno abdicaturum et regnaturum Deum: sed Filium Deo et Patri regnum traditurum salvum de-

Ed. Paris., pag. 187. ²⁰ Joan. x, 38. ²¹ Luc. i, 32, 33. ²² Luc. x, 22. ²³ I Cor. xv, 28. ²⁴ Joan. x, 38.

(15) Vulgo ταῖς τε θ. et mox ἀλήτου.

(16) Vulgo δέ.

(17) Vulgo ἡ.

(18) *Θαυμάσαντι πρὸς*. Non est vera lectio. Neque enim Gabriel, sed beata Virgo admirabatur: et legendum est θαυμάσαν, sensus patet, vox substituentia non occurrit. M. — Dedi ex codd. θεοπίσαντι.

(19) Vulgo ουκ.

(20) *Φαίδρυνομενος*. Potest etiam legi φαίδρυνόμενος [quod dedi cum codd.]: quod potius arbi-

tror, cum illum tanquam choragum, et athletam, et triumphandum, in hoc suo κατορθώματι, ante designaverit. M.

(21) Vulgo δεστ δὲ.

(22) *Κατὰ πάντα*. Deest τρόπον. M.

(23) *Ἀρχιερέως δίκην*. Non ut ipse sit ad instar pontificis, quanquam revera sit pontifex: sed ut salvati sint, ad instar pontificis λευγέμενος, lego ἐρρωμένους, e superioribus et ὥσπερ. M.

(24) Vulgo ἐρουμένους et mox ὡς περ.

positum, et quantum ad cultum et sacerdotium Patris sufficiens illud ipsum manifestabit. Deum vero futurum tam omnia in omnibus: tanquam Deum inhabitantem, et ambulantiem inter eos, et omnia ipsis factum. Nonnullorum erit Dominus: aliorum Rex, aliorum aliud quiddam, omnium vero Deus, divina sua virtute et potentia, omnia illis factus. ✠ Hunc finem beatissimæ nostræ spei circumscripsit magnus Apostolus, inquit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*. Sed in omnibus tamen erit omnia correspondenter ad facultatem uniuscujusque, distinctas et diversas divinitatis suæ dimensiones elargiendo singulis: gloriam vero, honorem et regnum excellenter præstans donum, et Patri congruam, Filio unigenito impertiendum custodiet, quod nulli præterea communicetur.

τος διαφόρους ἐπινοίας χορηγῶν τοῖς πᾶσι, μόνῃ δὲ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ τῇ ἐξαιρέτῳ καὶ πατρι-
κῇ (26) τοῖς τε λοιποῖς ἅπασιν ἀποκινῶντην δόξαν καὶ τιμὴν καὶ βασιλείαν φυλάξει.

CAPUT XVII.

*Quæ sacra Scriptura docet de regno Servatoris indeter-
minabili, et quomodo Marcellus aperte ausus
est asseverare finem habiturum ejus regnum.*

Quod si velimus ista prophetico quodam sigillo obsignare, ut certius quæ dicta sunt confirmentur, Spiritu prophetico qui hæc ipsa per Ezechielem hisce verbis docet, utar: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego requiram oves meas, et visitabo eas quemadmodum visitat pastor gregem suum in die quando fuerit caligo et nubes in medio ovium suarum separatarum. Sic visitabo oves meas*²⁵. Et post nonnulla: *Ego salvabo gregem meum, et non erit ultra in rapinam, et judicabo inter arietem et arietem, et suscitabo super eas pastorem qui pascat eas, servum meum David: ipse erit iis in pastorem. Et ego Dominus ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Ego Dominus locutus sum. Et faciam cum Davide pactum*²⁶. In sequentibus paulo post idem vaticinium reduplicat: *Et salvos eos faciam de universis iniquitatibus eorum, in quibus peccaverunt, et mundabo eos. Et erunt mihi in populum, et ego ero iis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum. Et pastor unus erit omnium israelitarum*²⁷. Et subjungit iterum: *Et David servus meus princeps eorum erit in perpetuum*²⁸. Vide autem ut ubique in istis Deus non pastor, non princeps, sed Deus futurus sit eorum qui digni habiti sunt ut beatum finem consequantur. Horum vero princeps atque pastor futurus esse dicitur David: ubi sub involucri Davidis Christus significatur, eo quod de semine ipsius fuit. Hoc ita esse

Πατρὶ, οὕτως ἔσται τότε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὀπὸ τῷ
Υἱῷ τελειωθείσιν. Οὐ γὰρ (25) παύσεσθαι μὲν τῆς
βασιλείας τὸν Υἱὸν, τὸν δὲ Θεὸν βασιλεύσειν ἔφη ὁ
Ἀπόστολος· ἀλλὰ τὸν μὲν Υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ
τὴν βασιλείαν παραδῶσειν, οὕαν τὴν παραθήκην καὶ
πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς λατρίαν τε καὶ ἱερωσύνην
ἐπαρκούσαν ἐνδείκνυμενον· τὸν δὲ Θεὸν ἔσεσθαι
ἐ πάντα ἐν πᾶσιν, ὥς Θεὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπεριπα-
τοῦντα ἐν αὐτοῖς, καὶ πάντα αὐτοῖς γενόμενον. Τῶν
μὲν γὰρ ἔσται Δεσπότης· τῶν δὲ βασιλεὺς· τῶν δὲ
ἑτερόν τι· πάντων δὲ ἀθρόως Θεός, ταῖς ἐν αὐτῷ
θεϊκαῖς ἀρεταῖς τε καὶ δυνάμεσι τὰ πάντα αὐτοῖς γι-
γνόμενος. Τοῦτο τέλος τῆς τρισμακαρίας ἐλπίδος
ὠπέγραψεν ὁ μέγας Ἀπόστολος εἰπὼν, Ἵνα ἢ ὁ Θεὸς
πάντα ἐν πᾶσιν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς πᾶσι πάντα ἔσται

B ἀναλόγως τῇ ἐκάστου δυνάμει, τὰς τῆς αὐτοῦ θεότη-
τι τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ τῇ ἐξαιρέτῳ καὶ πατρι-
κῇ καὶ τιμῇ καὶ βασιλείᾳ φυλάξει.

AEPH. 12.

Ὅπως αἱ θείαι Γραφαὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἀτελευτήτου βασιλείας παριστῶσι· καὶ
ὡς Μάρκελλος γυμνῇ τῇ κεφαλῇ παυθήσεσθαι
αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεφαίνετο.

EI δὲ χρὴ ταῦτα (27) ἐπισφραγίσσασθαι προφη-
τικῇ (28) σφραγίδι, εἰς βεβαίαν πίστωσιν τῶν εἰρη-
μένων (29) μαρτυρίᾳ χρήσομαι προφητικῷ πνεύματι
δι' Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου αὐτὰ (30) δὴ ταῦτα τοιαύ-
ταις θεοπλίζοντι φωναῖς· Τάδε λέγει Κύριος, Ἰδοὺ
ἐγὼ ζητήσω τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐπισκέψομαι
αὐτὰ· ὥσπερ ζητεῖ ὁ ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ
ἐν ἡμέρᾳ, ὅταν ἢ γνῶρος καὶ νεφέλῃ ἐν μέσῳ (31)
πρόβατά μου· οὕτως ἐκζητήσω τὰ
πρόβατά μου. Καὶ μεθ' ἑτέρα· Καὶ σώσω τὰ πρό-
βατά μου· καὶ οὐ μὴ ὦσιν ἐτι εἰς προνομίην. Καὶ
κρινῶ ἀνὰ μέσον κυρίου πρὸς κύριον καὶ ἀναστήσω
ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα, καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν
δοῦλόν μου Δαβὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμὴν, καὶ
ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ Δαβὶδ ἐν
μέσῳ αὐτῶν ἄρχων. Ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ
διαθήσομαι τῷ Δαβὶδ διαθήκην. Καὶ μεθ' ἑτέρα
δευτεροῖ τὴν αὐτὴν προφητείαν λέγων· Καὶ ῥύσομαι
αὐτοὺς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, ὧν (32)
ἡμάρτεσαν ἐν αὐταῖς· καὶ καθαρῶς αὐτούς, καὶ
ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς
εἰς Θεόν, καὶ ὁ δοῦλός μου Δαβὶδ ἄρχων ἐν
μέσῳ αὐτῶν καὶ ποιμὴν ἔσται πάντων αὐτῶν.
Καὶ αὐθὺς ἐπιλέγει· Καὶ Δαβὶδ ὁ δοῦλός μου
ἄρχων αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Θέα δὲ ἐν πᾶσι
τούτοις ὡς ὁ μὲν Θεὸς οὐ ποιμὴν οὐδὲ ἄρχων, ἀλλὰ
Θεὸς ἔσεσθαι τῶν τοῦ μακαρίου τέλους καταξιωθη-
σομένων λέγεται· τῶν δὲ αὐτῶν τούτων προφητεύεται

✠ Ed. Paris., pag. 188, 189. ²⁵ Ezech. xxxiv, 11, 12. ²⁶ ibid. 23-25. ²⁷ Ezech. xxxviii, 23, 24.
²⁸ ibid. 25.

(25) Vulgo παύσεσθαι et mox ἐνδείκνυμε-
νον.

(26) Vulgo τῇ.

(27) Vulgo ἐπισφραγίσσασθαι et mox τῇ σφρ.

(28) Τῇ σφραγίδι. Malim tινί, et εἰς βεβαίωσιν
καὶ πίστεισιν. Locus prophetæ qui sequitur, est
Ezech. xxxiv, 11, ubi aliquæ differentie animadverti

possent inter Eusebianam et vulgatam lectio-
nem. M.

(29) Vulgo μαρτυρί.

(30) Vulgo δέ.

(31) Vulgo προσ. αὐτοῦ et mox καθ' ἑτέρα.

(32) Vulgo ἡμάρτησαν.

ἀρχὴν καὶ ποιμὴν γενήσεσθαι ὁ Δαβὶδ· ἐπιπεκα-
λυμμένως ἐνταῦθα τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν αἰνιττομέ-
νου διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονέναι. Τοῦτο δὲ
δῆλον ἐκ τοῦ προταυθηνέαι τὸν Δαβὶδ τοῦ χρόνου,
καθ' ὃν ταῦτ' ἐλέγετο. Σαφέστερον δὲ ταῦτα καὶ Δα-
νιὴλ ὁ προφήτης θεσπίζει, τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ,
Υἱὸν ἀνθρώπου ὀνομάζων λευκῶς, οὕτως οὖν καὶ ἡ
τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων εἰσθεν αὐτὸν ἀποκαλεῖν γραφῇ.
Λέγει δὲ τοῦτον τὸν τρόπον· Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι
τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐ-
ρανοῦ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ ὥς
τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε καὶ προσ-
ῆνέθη, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ
ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι
αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία
αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία
αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Συνορᾷς ὡς καὶ ἐν τού-
τοις ἀφθαρτον καὶ ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον οὐ τοῦ
Λόγου τοῦ ἐν τῷ Θεῷ τὴν βασιλείαν ἐσεσθαι, ἀλλὰ
τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, παρίστην ὁ προφήτης·
ἑτερόν τε παρὰ τὸν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν σαφῶς δι-
δάσκει τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου τὸν τὴν ἀφθαρ-
τον βασιλείαν παρὰ τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν δηλαδὴ
παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὑποδεξάμενον. Ἀλλὰ Μάρ-
κελλος ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ὀρίζεται καὶ μίαν
ὑπόστασιν δυσὶν ὀνόμασιν ὑποκειμένην· ἔτι μὴν
καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιγράφειν τελευτᾷ καὶ τέ-
λος ἐσεσθαι· τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀναιδῶς οὕτως
ἀποφαίνεται μετὰ τὴν τῆς κρίσεως καιρὸν, τοῦτον
γράφων τὸν τρόπον· Μέγιστον ἡμῖν μυστήριον
ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστολος ἀνακαλύπτει (33), τέλος ἐσε-
σθαι φάσκων τῆς Χριστοῦ βασιλείας. τέλος δὲ
ἐ τότε, ὅταν πάντα ὑποταγῇ ὑπὸ τοῦς πόδας
αὐτοῦ. Καὶ ἐπεξεργάζεται (34) τὸν λόγον ὡδέ
τι λέγων· Ἐφαμεν ἐν τοῖς προάγουσιν ἡμῶν
ἐ ρητοῖς, τὸν δεσπότην ἡμῶν τὸν Χριστὸν ἀρχὴν
ἐ ἐσχηκέναι βασιλείας, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀπο-
δείξεσι χρώμενοι. Καὶ ἐπιλέγει, καὶ ὡς μυρίων
ἐ ρητῶν πρὸς μαρτυρίαν ἐστὶν εὐπορήσαντα δεῖξαι,
ἐ ὅτι ἀρχὴν (35) βασιλείας ἐληφεν ὁ ἀνθρωπίνης
ἐ τοῦ Λόγου. Εἰ οὖν ἐληφεν ἀρχὴν βασιλείας πρὸ
ἐ τῶν ὧν οὐ πλείονων ἢ τετρακοσίων, οὐδὲν παρά-
ἐ δοξον, εἰ τὸν πρὸ οὕτως ὀλίγου χρόνου τῆς βασιλείας
ἐ ταύτης τυχόντα ὁ Ἀπόστολος φησι παραδῶσειν τὴν
ἐ βασιλείαν τῷ Θεῷ. Καὶ προστίθεται μεθ' ἑτέρα λέγων·
ἐ Τί τοίνυν (36) μανθάνομεν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης
ἐ σαρκὸς, ἣν δι' ἡμᾶς ἐληφεν ὁ Λόγος, πρὸ τετρακο-
ἐ σίων οὐχ ὧν ἐτῶν; Πότερόν ποτε ταύτην καὶ ἐν
ἐ τοῖς μέλλουσιν αἰῶσιν ὁ Λόγος ἔξει; ἢ ἄχρι μόνου
ἐ τοῦ τῆς κρίσεως καιροῦ; Μάρκελλος μὲν οὖν τοι-
αῦτα λέγειν ἐτόλμα· οἱ δὲ γε τοῦ Θεοῦ προφῆται
ἀτελεύτητον τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλείαν ὀριζόμενοι
μετὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῦ νέου αἰῶνος τὴν
ἀρχὴν (37) καθέξειν αὐτὸν φασί. Θέα γὰρ ὁ ὡς προ-

A patet quod David ætate longe antecedeat hæc tem-
pora. Clarius hæc ipsa vaticinatur Daniel, ubi Chri-
stum appellat *Filium hominis*, quo nomine frequen-
ter in Evangelis usurpatur. Alit autem: *Aspiciebam*
in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Fili-
us hominis veniebat; et usque ad Antiquum dierum
pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum; et de-
dicit ei potestatem, et honorem et regnum, et omnes
populi, tribus et linguæ ipsi serviunt. Potestas ejus,
potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus
*quod non corrumpetur*³³. Vides ut in istis incorru-
ptibile non senescens, sine fine futurum ejus regnum
propheta declaret: non quidem Verbi Dei illius
quod in Deo inest, sed *Filii hominis*. Quem eundem
hominis Filium alium et diversum esse docet ab
B Antiquo dierum, qui regnum accipit æternum ab
Antiquo dierum, hoc est ab ipsius Patre: sed hocce
unum et eundem esse Marcellus docet, unamque
substantiam duobus nominibus insignitam. Sed et
regnum ipsius circumscripsit auct: et quod regni
Christi finis sit futurus post judicii tempora, sine
omni verecundia, ita scribit: « Maximum nobis my-
« sterium hic revelat Apostolus, cum quod regnum
« Christi sit habiturum, finem indicet, finem vero
« tum, cum subjecta fuerint omnia sub pedibus
« ejus³⁴. » Quem sermonem ad hunc modum adhuc
exaggerat: « Diximus in præcedentibus, Dominum
« nostrum Christum regni sui initium habuisse: usi
« sumus ad hoc ipsum declarandum testimoniis
« Scripturarum. » Addit: « Certe suppetunt innumera
« nobis, et quidem abundanter, testimonia quod
« sortitus sit regni sui principium homo per Ver-
« bum. » Si vero sumpsit hoc initium ante annos
« non plures quam cccc, quid mirum si Apostolus re-
« tulerit, illum qui ante tempus non tam diuturnum
« accepit regnum suum, idem regnum traditurum
« Patri suo? Post pauca sic inferi: « Quid ergo de hu-
« mana illa carne edocemur, quam pro nobis ante
« annos vix cccc integros assumpsit Verbum? utrum
« retenturum sit Verbum eandem in futuro sæcu-
« lo, an solummodo ad judicii tempus. » Et hæc
quidem ausus est Marcellus effari. At Dei prophetæ,
regnum Christi futurum interminabile definiunt: et
a novo principio exordium, post diem judicii
hoc affirmant. Nota enim mihi ut propheta Ezechiel
discrimen supponat ovium Dei, et post judicium
David iis pastorem præficiat, quem et principem il-
lorum futurum vaticinatur. Daniel autem ubi præ-
miserat: *Consideravi autem donec throni statueren-*
tur, et Antiquus dierum sedit: vestimentum ejus
candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana
munda: thronus ejus flamma ignis: rotæ ejus ignis
accensus. Fluvius ignis rapidusque egrediebatur a fa-
cie ejus: millia millium ministrabant ei, et decies

✱ Ed. Paris., pag. 190. ³³ Dan. vii, 13, 14. ³⁴ I Cor. xv, 28.

(33) Vulgo ἀποκαλύπτει.

(34) Vulgo ὑπεξεργ.

(35) Vulgo ἀρχ. (τῆς) βασι.

(36) Vulgo μανθάνομεν.

(37) Καθέξειν αὐτόν. Imo αὐτόν. Christum scilicet in futuro sæculo, novi regni initium auspiciaturum. M.

millies centena millia assistebant ei; iudicium sedii, et libri aperti sunt³⁸. Hæc, inquam, ubi præmiserat, vidit in sequentibus Filium hominis venientem cum nubibus cœli, et usque ad Antiquum dierum progredientem: et regnum incorruptibile accipientem. Quocirca differenter ille tum, et multo quidem excellentius regnum accepturus est, quam nunc obtinet: nam in illos imperium consequetur, qui felicitate illa honorabuntur. Testimonium hisce perhibet Evangelium, ubi ipsemet Servator propheticas has prædictiones consignat, ubi sermonem apud discipulos habet, de fine sæculorum: Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis, et statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt, Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi³⁹. ✠ Nota mihi autem quam conspirant ista cum dictis per prophetam de ovibus et discretionem arietum, et qualiter post illam ovium discretionem Rex hic introducit Filium hominis: ipsius autem Pater Deus. Hoc docuit ipse: Tunc dicit Rex his qui a dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum; analogice ad illud a propheta dictum, ubi David qui dicitur pastor et princeps futurus dicitur ovium, qui sub auspice Deo, pasturus et directurus erat pecora Dei. Atque ad illud quoque animus advertendus, quod dictum est ab Apostolo, Cum evacuaverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem⁴⁰. Propheta quoque insinuavit, inquens, Et delebo malas bestias omnes de terra⁴¹. Quænam fuerint autem illæ bestie, quæ olim faciessebant molestiam ovibus, quam potestates ad oppositum constitutæ: quæ cum e medio sublata fuerint, novum illud atque extremum sæculum, omni iniquitate purgatum, Regem habebit Filium hominis: vel juxta prophetica involucria pastorem suum atque principem David: at Deum non dicitur, vel pastorem, vel principem habiturum. Sed sublimiori quodam et illustriori supra pastorem, principem, et regem sensu, respectu ad divinam ejus maiestatem habito, non ovibus tantummodo, verum et ovium pastori imperantem: Erit enim, inquit, illis pastor servus meus David, et ego Dominus ero iis in Deum. Servum suum David appellat eum, propter servi formam, quam Servator et Dominus noster de Davide sumpsit.

ὡν ἐκ ποδῶν ἀρβεισῶν, πάσης κακίας καθαρθεὶς ὁ νέος καὶ καινὸς (45) αἰὼν, βασιλεὺς μὲν ἔξει τὸν Υἱὸν τοῦ

✠ Ed. Paris., pag. 101. ³⁸ Dan. vii, 9, 10. ³⁹ Matth. xxv, 31-34. ⁴⁰ I Cor. xv, 24. ⁴¹ Ezech. xiv, 21.

(38) Vulgo καὶ [ὁ] Παλ.

(39) Vulgo om. αὐτοῦ.

(40) Vulgo φλδξ.... τρ. αὐτοῦ om.

(41) Προφητικὰς λέξεις. Intersere ταύτας. Intelligit enim mutatas ab Ezechiele et Daniele, non quasvis. M.

Α φήτης Ἰεζεκιήλ κριτήριον τῶν τοῦ Θεοῦ προβάτων ὑποδέμενος μετὰ τὴν τούτων κρίσιν τὸν Δαβὶδ αὐτοῖς ἐφίπτοι ποιμένα, καὶ τὸν αὐτὸν ἀρχοντα αὐτῶν ἔσεσθαι θεσπίσει. Ὁ δὲ Δανιὴλ προειπὼν, Ἔσθωρον ἕως δέου θρόνοι ἐτέθησαν, (38) καὶ Παλαὺς ἡμερῶν ἐκάθητο, καὶ τὸ ἔθνημα (39) αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιών, καὶ ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος αὐτοῦ (40) φλδξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον, ποταμοὶς πυρὸς εἰλεκε ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, κριτήριον ἐκάθισεν, καὶ βίβλοι ἠνεψώθησαν. Ταῦτα προεσαάμενος, ἔζηξ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ προσιόντα τῷ Παλαῶ τῶν ἡμερῶν, καὶ τὴν ἀσφαρτον βασιλείαν ὑποδεχόμενον. Οὐκ οὖν καὶ τότε διαφερόντως καὶ κριτικόνως ἢ νῦν ἀρχὴν ἔξει τοῦ βασιλεύειν τῶν τῆς μακαριότητος ἀείλων. Τούτοις μαρτυρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν οἷς αὐτὸς ἐπισφραγίζεται ὁ Σωτὴρ τὰς (41) προφητικὰς λέξεις τοὺς περὶ συντελείας λόγους παραδίδους τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, δι' ὧν ταῦτ' ἐδίδασκε λέγων Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναρτήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐνωτέρων· τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ὅπως δὲ ταῦτα συνῆδει τοῖς ἐν τῇ προφητείᾳ περὶ προβάτων, καὶ περὶ (42) κρίσεως κριῶν εἰρημίνους, τήρει, καὶ ὅπως βασιλεὺς (43) μὲν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τῶν προβάτων κρίσιν εἰσῆλθαι, Πατὴρ δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν εἰπὼν, Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀναλόγως τῷ ἐν τῇ προφητείᾳ ὀνομασμένῳ Δαβίδ. Ὅν ποιμένα καὶ ἀρχοντα ἔσεσθαι τῶν προβάτων ὁ λόγος διδάσκει, ὑπὸ ἐφόρῳ τῷ Θεῷ μέλλοντα ποιμαίνειν καὶ ἀρχεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ θρεμμάτων. Καὶ ἐκεῖνῳ δὲ ἀναγκαῖον ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὥς τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λελεγμένον, ἐν τῷ, Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν (44) ἡνέκατο ἡ προφητεία φήσασα, Καὶ ἀφανιῶ θηρία πορνῆα ἀπὸ τῆς γῆς. Τίνα γὰρ ἂν γένοιτο τὰ θηρία, τὰ πάλαι πρότερον τοῖς προβάτοις διανοχλόντα, ἢ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις; Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

(42) Κρίσεως κριῶν. Sic recte, nisi forte κριῶν, καὶ κριῶν. M. Vulgo κρίσεως.

(43) Vulgo om. μὲν εἰ μοι ὁ ante Θεός.

(44) Vulgo ἡνέκατο.

(45) Vulgo καινός; tu cf. p. 115 D, p. 130 A.

ἀνθρώπου, ἢ κατὰ τὴν προφητείαν ἐπικεκρυμμένως αὐνιττομένην ποιμένα καὶ ἀρχοντα τὸν Δαβὶδ (46) διὰ τὸ ἐκ σπέρματος αὐτὸν γεγενῆσθαι Δαβὶδ· τὸν δὲ Θεὸν οὐ ποιμένα οὐδὲ ἀρχοντα λέγεται κτήσεσθαι, ἀλλ' (47) αὐτοθεὸν ἐπινοεῖα κρείττονι ἢ κατὰ ποιμένα καὶ ἀρχοντα καὶ βασιλέα τῇ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως με γαλοπρεπεῖα οὐ τῶν προβάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμένος (48) ἡγησόμενον· Ἔσται γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ὁ δοῦλός μου Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸς· δοῦλον δὲ καλεῖ τὸν Δαβὶδ, δι' ἣν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνελήφε μορφήν δοῦλου ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν.

ΚΕΦ. ΙΗ'.

Ὅπως ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Υἱοῦ ἐν γενήσονται πάντες οἱ τῆς τότε μυκαριότητος ἀξιόμνητοι.

Καὶ τοῦτ' ἦν τὸ τρισμακάριον τέλος, καθ' ὃ τὴν ἐπαγγελμένην τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τοῖς ταύτης ἀξίοις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πιστουμένου, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, τὸ πάντων ἀνώτατον ἀγαθόν, αὐτοὺς ἑαυτὸν τοῖς ὑπὸ τῷ Υἱῷ βασιλευμένους δωρήσεται, « πάντα ἐν πάσι » γινόμενος. Ὁ δὲ παρίστη πάλιν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, (48) τὴν μεγάλην εὐχὴν ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ γνωρίμων ἀναπέμπων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' ἧς ἐξαιτεῖται λέγων, Ἰνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πατὴρ, ἐν ἐμοί, καθὼς ἐν σοί· Ἰνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν· Ἰνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σὺ με ἀπέστειλας· καθὼς τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκάς αὐτοῖς· Ἰνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί· Ἰνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐν, Ἰνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας καὶ ἡγάπησας αὐτούς, (49) καθὼς ἐμὲ ἡγάπησας. Πατέρ, ὅς ἐδωκάς μοι, θέλω Ἰνα ὅπου εἶμι ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὧσι μετ' ἐμοῦ, Ἰνα θεωρῶσι τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι. Ἀυτὴ ἡ μεγάλη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν προεβόλα· ἐν ὧσιν οὖν αὐτῷ ὅπου ἐν ἡ αὐτοῖς καὶ Ἰνα θεωρῶμεν τὴν δόξαν τὴν αὐτοῦ, καὶ Ἰνα ἀγαπήσῃ ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸν ἡγάπησεν, ὁ αὐτοῦ Πατὴρ, καὶ ὅπου αὐτῷ ἐδωρήσατο, τοῦτο δῶ καὶ ἡμῖν· καὶ τὴν δόξαν, ἣν αὐτῷ ἔδωκε, ταύτην δῶ καὶ ἡμῖν, ποιῶν ἡμᾶς ἐν τοῖς πάντας, Ἰνα μηκέτι ὧμεν πολλοί, ἀλλ' οἱ πάντες εἷς, ἐνωθέντες αὐτοῦ τῇ θεότητι, καὶ τῇ δόξῃ τῆς βασιλείας, οὐ κατὰ συναλοφῆν μίς οὐσίας, κατὰ δὲ τελεωσιν τῆς εἰς ἄκραν ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν εἰπὼν· Ἰνα ὧσι τετελειωμένοι. Οὕτω γὰρ ὑπ' αὐτοῦ σοφία καὶ φρονήσει καὶ δικαιοσύνῃ καὶ εὐτελείᾳ καὶ ἀρετῇ πάσῃ τέλει κατεργασθέντες τῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ἀλκῇ (50) φωτὶ συναφθῆσόμεθα· φῶτα καὶ αὐτοὶ εἰς τῆς πρὸς αὐτὸν συναφείας γενησόμενοι καὶ Υἱοὶ Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ὅτι ὡς περὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἶναι λέγονται, οὕτω καὶ πάντες ἔσονται ἅγιοι.

Καὶ δὴ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν οἱ πάντες γενησόμεθα. Ὅσπερ γὰρ αὐτοὺς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν Πατέρα

✠ Ed. Paris., pag. 192, 193.

✠ Joan. xvii, 21-24.

(46) Vulgo Δαβὶδ γεγενῆσθαι desunt.

(47) Vulgo αὐτόν.

(48) Vulgo ἡγησόμενον.

(48) Τὴν μεγάλην εὐχὴν. Intelligit illam, Joan. xvii, ad Patrem suscipi quam μεγάλην vocat, forte quod in eorum sententiam accedat, qui eandem esse illam volunt quam in hortio habuit : aut

A

CAP. XVIII.

Quod in regno Filii, unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.

Hic est ille finis felicissimus, in quo Deus ille qui est super omnia, et Pater Servatoris nostri, promissum cœlorum regnum et confirmatum a Salvatore, illis qui eo digni sunt largietur, hoc est sublimissimum bonum subditis sui Filii, cum factus fuerit omnia in omnibus. Hoc significat ipse Dominus et Servator, ubi eximiam orationem illam apud Deum et Patrem suum effundit pro familiaribus suis. Precatur autem, *Ut omnes unum sint, quemadmodum tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* : ut credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum ; et cognoscat mundus quia tu me misisti et dilexisti eos, sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi volo, ut ubi sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi. Hæc est illa magna et excellens Servatoris nostri pro nobis apud Deum intercessio : ut cum ipso simus, ubi ille est futurus, et ut gloriam ipsius intueamur, et ut diligat nos, quemadmodum dilexit eum Pater, et quemadmodum dedit illi Pater, ita ille det nobis gloriam eam, faciens nos omnes unum ; ut non simus ulterius multi, sed unum omnes ipsis cuncti deitati et gloriæ regni : non per commistionem unius substantiæ, sed secundum perfectissimæ virtutis numeros. Nam hoc ita docuit, inquit, *Ut sint consummati*. Et certe per eum ad istum modum, sapientia, prudentia, iustitia, pietas, virtute demum omni perfecti facti, paternæ divinitatis indeficienti lumini coadunemur, lux et ipsi facti, ob hanc nostram cum illo unionem. Filii Dei facti, per participationem unigeniti ipsius Filii, cuius radii et splendores nobis communicantur.

C Θεοῦ κατὰ μετοχὴν τῆς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ κοινωνίας ἀποτελεσθέντες μετουσίᾳ τῶν τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρμαρυγῶν.

CAP. XIX

Quod quemadmodum Pater et Filius dicuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.

Atque ita ad istum modum nos omnes erimus cum Filio, et cum ✠ Patre. Nam ut ipse se et Patrem unum esse dixit : *Ego, inquit, et Pater*

potius quod magna et revera μεγαλεία a Deo exposcat. Καθὼς καὶ ἐν ὧσιν εἶναι βούλεται. Prorsus arianisat qui negat essentiam unionem Patris atque Filii. M.

(49) Vulgo x. καὶ με et mox τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν.

(50) Vulgo ἀλῆκτω.

unum sumus⁵⁵; ita quoque ad ipsius imitationem, ut nos omnes flamus participes ejusdem unionis, precat⁵⁶ est. Non quod Verbum, ut Marcellus vult, unitur Deo; et substantialiter conjungatur ei, ut veritas ipsa Servator testatur, inquit: *Gloriam quam dedisti mihi dedi iis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Atque ita adimplebitur illud Apostoli dictum: *Ut Deus sit omnia in omnibus*⁵⁷. Cum vero Marcellus, et qui cum ipso eodem modo quo ipse Sabelliani sunt, tribus niti soleant testimoniis, quibus conantur ostendere, Patrem atque Filium esse unum, utputa illud: *Ego et Pater unum sumus*⁵⁸; et secundo: *Pater in me et ego in Patre*⁵⁹; et tertio: *Qui me vidit, vidit et Patrem*⁶⁰, quæ illi semper in ore habent; et illud: *Ego et Pater unum sumus*, objicienda sunt e contra quæ jam protulimus: ubi pro discipulis intercedit, ut omnes ejusdem unitatis participes fiant. Inquit enim: *Ut sint unum, quemadmodum et nos sumus unum. Ego in illis et tu in me, ut sint consummati in unum.* Ad illud autem: *Pater in me et ego in Patre*, opponam denuo ipsius vocem, ubi ait, pro iis intercedens: *Ut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi ipsis.* In quibus perspicue illud indicavit, ad eum modum in ipso esse Patrem, quo et in nobis vult esse. Non quod unum ipse et Pater hypostatice fuit: sed quod Pater cum participem ipsum suæ gloriæ fecerit, et ipse ad imitationem sui Patris familiaribus suis suam communicet gloriam. Ideo ait: *Ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in iis et tu in me, ut et ipsi sic sint in nobis.* Ita Pater et Filius unum sunt, communione claritatis: quam cum discipulis suis impertiat, ejusdem eos unionis participes fecit.

ἥς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μεταδίδους, τῆς αὐτῆς ἐνώσεως καὶ αὐτὸς ἤξiou.

✠ CAPUT XX.

Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.

Rursus ita erat in ipso Pater et ipse in Patre; quemadmodum concludit beatus Apostolus de illis omnibus, qui regno cælorum digni fuerint, ubi ait: *Tunc erit Deus omnia in omnibus*⁶¹, ad modum quo dixit: *Habitabo in illis, et ambulabo inter eos*⁶². Sed et quomodo dictum: *Nos in ipso vivimus, et movemur, et sumus*⁶³. Quæ sane omnia de nobis dicuntur, qui tamen in propria hypostasi subsistimus et vivimus; nec quidquam habemus cum paterna di-

ἂ ἐν εἶναι ἔλεγε, φάσκων, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ πάντας ἡμᾶς κατὰ τὴν αὐτοῦ μίμησιν τῆς ἐνότητος τῆς (51) μετασχεῖν εὐχεταί· οὐ κατὰ Μάρκελλον· τοῦ λόγου ἐνωμένου τῷ Θεῷ καὶ τῇ οὐσίᾳ συναφθρομένου, καθὼς δὲ ἐμαρτύρησεν ἡ ἀλήθεια, ὁ Σωτὴρ αὐτὸς εἰπὼν· Τῇρ δόξαν ἦν ἐδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· ἵνα ὦσιν ἐν (52) καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐν· οὕτω γὰρ καὶ τότε καὶ τὸ ἀποστολικὸν λαῖπρον τέλους τεύχεται, τὸ φῆσαν, Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσι. Καὶ ἐπειδὴ τρισὶ ῥητοῖς Μάρκελλος καὶ οἱ τὸν ὁμοιον αὐτῷ τρόπον Σαβελλιζόντες χρῆσθαι εἰκότασι, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐν εἶναι πειρώμενοι δεικνύναι· ποτὲ (53) μὲν, Ἐγὼ καὶ Πατὴρ ἐν ἔσμεν, θρυλοῦντας· ποτὲ δὲ τὸ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ τὸ, Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἔώρακε καὶ τὸν Πατέρα πρὸς μὲν τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν τὰ προκείμενα, αὐτοῖς προσακτιόν, δι' ὧν ὑπερεῖχεται τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἵνα καὶ πάντες αὐτοὶ τῆς αὐτῆς (54) ἐνώσεως τύχωσι· λέγει δὲ οὖν, Ἴνα ὦσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς τὸ ἐν. Πρὸς δὲ τὸ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ, παραθήσομεν τὴν αὐτοῦ πάλιν φωνήν, δι' ἧς ὑπερευχόμενος αὐτῶν ἔλεγε· Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσι· κατὰ τὴν δόξαν, ἦν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς. Δι' ὧν, σαφῶς παρίστησιν οὕτως εἶναι ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα, καθὼς καὶ ἐν ἡμῖν εἶναι βούλεται. Οὐχ ὅτι καθ' ὑπόστασιν μίαν εἰς ὧν τυγχάνει αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ὅτι τοῦ Πατρὸς μεταδεδωκέντος αὐτῷ (55) οἰκείας δόξης, καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς οἰκείοις, τὸν Πατέρα μιμούμενος, μεταδίδωσι. Διό φησι, Κατὰ τὴν δόξαν ἦν ἐδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς (56) ἐν. Καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν. Οὕτως οὖν ἐν εἶσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς δόξης.

ΚΕΦ. Κ'.

Ὅτι ὡς ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις πάντων ἔσται.

Καὶ πάλιν, οὕτως ἦν ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ· καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος καὶ περὶ πάντων διδάσκει τῶν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἀξίων, λέγων· Τότε ἔσται ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν· ὡς καὶ τὸ Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, λέλεκται· (57) ἀλλὰ καὶ, Ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἔσμεν. Καὶ ταῦτα πάντα περὶ ἡμῶν λέλεκται, τῶν κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν ὑφ' ἐστώτων καὶ ζώντων καὶ μηδὲν ἔχοντων κοινὸν πρὸς τὴν πατρικὴν

✠ Ed. Paris., pag. 194. ⁵⁵ Joan. x, 50. ⁵⁷ I Cor. xv, 28. ⁵⁸ Joan. x, 50. ⁵⁹ ibid. 58. ⁶⁰ Joan. xiv, 9. ⁶¹ I Cor. xv, 28. ⁶² Levit. xxvi, 12; I Cor. vi, 16. ⁶³ Act. xvii, 28.

(51) Vulgo αὐτοῦ at. cf. D. fin. et mox ἐνωμένους.

(52) Vulgo καθὼς [καὶ] ἡμεῖς et mox γὰρ τότε.

(53) Vulgo μὲν τὸ, et θρυλλ.

(54) Mp. αἰνέσεως, at. cf. D. fin.; mox vulgo ἐν ἔσμεν et dein παραθήσομεν et δι' ἧς ἐπερχόμε-

(55) Vulgo τῆς οἰκ.

(56) Vulgo ἐν ἔσμεν.

(57) Forte legendum, Ἀλλὰ, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ζῶμεν. M.

θεότητα. Τί (58) δὲ οὖν χρὴ θαυμάζειν, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, αἱ παραπλήσιοι φέρονται φωναί· οὐκ ἀναιρούσαι μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν οὐδ' αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκουσai, τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἰδιόζουσαν καὶ ἐξαίρετον τιμὴν καὶ δόξαν τῆς μονογενοῦς καὶ θεϊκῆς κοινωνίας περιστώσαι.

ΚΕΦ. ΚΑ'.

Ὡς χρὴ νοεῖν τό· Ὁ θεωρῶνς ἐμὲ, ὥρακε καὶ τὸν Πατέρα.

Οὕτως οὖν καὶ ὁ θεωρῶνς αὐτὸν, ὥρακε καὶ τὸν Πατέρα, τῷ μόνον αὐτὸν καὶ μηδένα ἄλλον εἰκόνα εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐν μορφῇ τε Θεοῦ ὑπάρχειν, κατὰ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας. Ὡς γὰρ καὶ ὁ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα τὴν ἐπ' ἀκριβὲς ἀφωμοιωμένην αὐτῷ θεοεικὸς τοὺς τῆς μορφῆς τύπους διὰ τῆς γραφῆς ἀποματτόμενος φαντασιούται τὸν βασιλέα, τὸν αὐτὸν τρόπον, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ πάντα (59) λόγον παντός τε ἐπὶ κεῖνα παραδειγματος, ὁ νῦν διαυγεί καὶ ψυχῆς κεκαθαρμένοις ἁγίῳ τε Πνεύματι πεφωτισμένοις ὁμοίαι τῷ τε μεγέθει τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Κυρίου δυνάμεως ἐνατενίσας, καὶ ἐννοήσας, ὅπως ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς πατρικῆς θεότητος, καὶ ὡς τὰ σύμματα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· λογισάμενός τε ὡς μόνον αὐτὸν Υἱὸν μονογενὴ ἐγέννα ὁ Πατὴρ, κατὰ πάντα ἀφωμοιωμένον αὐτῷ δυνάμει, καὶ αὐτὸν ὀφείλει τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ Υἱοῦ θεωρούμενον, τοῖς τὴν διάνοιαν κεκαθαρμένοις, περὶ ὧν εἴρηται τὸ, Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἳ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται.

Ταῦτα μὲν οὖν προθεμένοις ἡμῖν (60) σκοπὸν τὴν βραχυλογίαν ὡς ἐν ἐπιτομῇ γεγυμνάσθω· πλείστης δὲ ὅσης ἐξεργασίας δεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον, ὅτε μᾶλλον τῆς τούτων ἀκριβοῦς καταλήψεως τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ἀναγνώσμασι τὴν διάνοιαν ἐπερίσας τὸν πάντα νοῦν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ σχολῆς ἀναλέγεται· μῦθον γὰρ μὴν καὶ ἄλλων ἀσυναρτήτως ἐν τῷ Μαρκελλοῦ συγγράμματι συμπεφορημένων, πλείστων τε ὧν ἐναντίας τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς εἰρημένων ἐτέρων τε βεβιασμένων καὶ μηδεμίαν σωμάτων ἀκολουθίαν κοινὴν τὸν Θεῶν κατάφωρον γεγονέναι, παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσι διὰ τῶν ἡμῖν ἐστασμένων ἡγούμενος, τούτοις ἀρκεσθῆσομαι (61).

nullam plane observant consequentiam, quæ apud prudentes manifestam insinuant, sed communem et proclivem refutationem per se aliorum. Sed nos hisce contenti erimus, quæ ad disquisitionem vocavimus in præsentia.

Εὐσεβίου τῶν κατὰ Μαρκελλοῦ ἐλέγχων τέλος.

A vinitate commune. Quocirca non est mirum, si de Filio tales voces usurpentur, quæ minime tollant tamen ipsius hypostasim, nedum confirmant ipsum esse et Patrem et Filium : tantummodo representant illam divinam unigeniti Filii communionem, honorem, atque gloriam, quam ex illa a Patre suo habet.

CAPUT XXI.

Quomodo intelligi debent illud : Qui vidit me, vidit et Patrem.

Ita quoque et qui illum vidit, vidit et Patrem⁴⁴, eo quod ipse solus sit, non autem alius quispiam, Imago Dei invisibilis⁴⁵, et emanatio claritatis illius, et character expressus hypostaseos ejus qui, ut loquitur Apostolus, in forma Dei fuerat⁴⁶. Nam ut qui imaginem regis expressam, qua exactiori modo representatur rex, intuetur per formæ ipsius figuras, per picturam insculptas animo, regem imaginatur; ad eundem modum, aut potius supra omnem modum rationemque, et supra exemplar quodcumque, qui mente illustrata atque oculis animi a Spiritu sancto illuminatis et purificatis intuebitur attentus magnitudinem unigeniti Dei Filii, et Domini gloriæ, et apud se animum suum reputaverit, qualiter in eo habitat omnis plenitudo paternæ divinitatis⁴⁷, et quod omnia per ipsum facta sint⁴⁸, et in eo condita sint universa, quæ in cælis, et quæ super terram sunt, visibilia et invisibilia⁴⁹; et recordatus fuerit quod illum solum Filium sibi unigenitum genuerit Pater, virtute ipsi per omnia assimilatum : is, et ipsum, iisdem mentis oculis puris et defsecatis, Patrem intuebitur in Filio resultantem. Tales sint de quibus dictum est : Beati qui mundo sunt corde, quoniam ipsi videbunt Deum⁵⁰.

Atque ista quidem velut per epitomen sint a nobis elaborata : quippe qui breviter tanquam scopum quemdam nobis proposueramus. Et certe multa illa opera atque sedulitate exascianda fuerant quæ hæc spectant. In quod si quis velit accuratius incumbere, de lectione evangelicæ et apostolicæ Scripturæ, diligenter animadversæ, multo quidem plura colligere poterit, quæ Marcelli illud opus dissolute compactum refellant. In quo prolecto sexcenta istiusmodi reperiuntur, quæ contra sensum et sententiam Scripturæ militent : sunt quæ vim Scripturæ inferunt manifestam, quæ

Librorum Eusebii contra Marcellum finis.

⁴⁴ Ed. Paris., pag. 195. ⁴⁵ Joan. xiv, 9. ⁴⁶ Coloss. i, 15. ⁴⁷ Philipp. ii, 6. ⁴⁸ Coloss. ii, 9. ⁴⁹ Joan. i, 3. ⁵⁰ Coloss. i, 20. ⁵¹ Matth. v, 8.

(58) Vulgo δέ, et mox παραπλήσια.

(59) Mr. τρόπον.

(60) Vulgo post σκοπῶν add. τινά; mox vulgo

μέλλει.

(61) Vulgo ἐξαρκεσθῆσομαι.

EUSEBII PAMPHILI

CÆSAREÆ IN PALÆSTINA EPISCOPI

OPUSCULA XIV.

Primum in lucem edita studio et opera Jacobi Sirmondi, societatis Jesu presbyteri, et a Gallandio recusa tom. IV *Bibliothecæ veterum Patrum*.

DE FIDE ADVERSUS SABELLIUM.

LIBER PRIMUS.

Sunt tacentium quæ dicuntur, et dicentium quæ tacentur. Charitas enim non dividitur, non spernitur. Siquidem et qui tacet per alium loquitur, et qui loquitur per alium tacet. In uno enim corpore non omnia membra loquuntur, os pro omnibus loquitur. Sive igitur omnes loquamur, sive unus, sive plures; Dominus loquitur, qui dicit: *Ego sum*; et iterum dicit: *Ego sum*. Cum ergo ipse dicit, *Ego sum*, tu consenti quia ipse est, ut et tu fias particeps. Dicit Dominus: *Ego sum*; et nemo dicat quia non est. Dicit Pater: *Hic est*, suscipe et venerare; et Filio dicenti: *Ego sum*, crede. Crede sane et Patre demonstrante quia habet Filium (62). Dicit enim Pater, *Hic est*: qui hic? *Filius meus*, ait⁶¹. Non tamen vox mea, aut cogitatus meus; sed *Filius meus*, inquit, *hic est*; Filius meus dilectissimus. Non qui contrarius est mihi, sed qui me honorat et diligit. Est enim Filius ut Filius, et est Filius Dei ut Filius. Et cum sit Dei Filius, tamen non intermittit unum imperium Patris (63). Si enim alia placerent Patri, alia faceret Filius; lis et dissensio haberetur, et periclitaretur unitas imperii. Si autem dicit, *quæ ipsi placent facio semper*⁶⁴ (64); quia ea quæ placent Patri semper facit, neque contrarius est, neque dissentit, neque adversatur Patri: sed honorificat et diligit suum genitorem, eique obedit. Scriptum est: *Hic est, Ego sum*; et: *In principio erat*. Si enim Patrem interrogas, dicit: *Hic est Filius meus dilectissimus*: et non solum dicit, sed et ostendit. Si a Filio requiras, dicit: *Ego sum*: et hoc frequenter, si Evangelium legis, invenies dicentem: *In principio erat, et, apud Deum erat, et, Deus erat*: *In principio enim erat Verbum, et Verbum*

*erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum*⁶⁵. Et sæpe dicit, *Erat*: et quidam ne quidem semel contendunt quod est, sed nec semel dixit de Filio, *Hic est*. Sed cum venit Filius ut impletet omnem justitiam per Joannis baptismum, quia tempus erat ut signa faceret, et demonstraret virtutem quæ erat absconsa: ut ne quis putaret quia ut homo purus indigens baptismum venit ad baptismum (65): primus Joannes utpote vox non tacet; qui vox quidem dicebatur, homo autem erat. Si igitur Joannes qui vox dictus non interimit hominem (66), magis Filius Verbum dictus non intercipit Deum. Neque enim Zacharias vocem genuit, neque Elisabeth vocem peperit. Neque Deus Verbum, eum qui ex voce est genuit, sed Deum Verbum: quia Joannes quidem vox vocabatur, homo autem erat: ita et Dominus Jesus et Verbum dicitur non visibiliter, sed Verbum Deus et apud Deum: non solum Verbum, neque una vox ex multis, sed unigenitus Deus. Quia igitur veniebat ut baptizaretur propter nos, Joannes antequam appropinquaret qui baptizandus erat, quia vox erat non tacuit, sed clamavit dicens: quid? *Ecce Agnus Dei*⁶⁶. Nonne dictum hoc ostendit eum qui ad baptismum venerat? qui enim videbatur, erat Agnus Dei: qui autem occultabatur, sacerdos Dei. Dicit ergo Joannes, *Ecce Agnus Dei*. Non erat ut diceret Filium, non erat ut diceret regem. Sed quia desiderabant justī et prophetæ et reges, ut viderent salutem mundi, peccati mortem, corruptelæ necem. Quia enim ista erat expectatio iustorum, quando veniret is qui nosset et resolveret ea quæ per Adam mala inducta sunt, ideo venit et apparuit Dominus.

⁶¹ Matth. III, 17. ⁶² Joan. VIII, 29. ⁶³ Joan. I, 4, 2.

⁶⁴ Ibid. 29.

(62) Emendationes et varix lectiones, ex cod. ms. S. Cornelii Compendiensi. *Crede sane et Patri demonstranti quia habet et Filium*.

(63) Ms. *Et cum sit Dei Filius, non intermittit unum imperium Patris*.

(64) Ms. *Si autem dicit Filius, Quæ ipsi placent facio semper*.

(65) Ms. *Indigens baptismo venit ad baptismum*.

(66) Ms. *Si igitur et vox Joannis, qui vox dictus, non intercipit hominem*.

Apparuit autem per corpus is qui erat naturæ invisibilis (67). Congaudens igitur nobis Joannes et sibi, omnes enim indigebant salutem quæ a Domino est (68), evangelizans, et semetipsum et nos, gaudio gaudens ob præsentiam sponsi, Ecce, inquit, quod expectabatur, ecce spes, ecce salus. Spes bona hominibus assumptum nostrum est corpus, venenum extinctum est diaboli, mortificatus est serpens: fortis enim est qui assumpsit. Ecce quod expectabatur, ecce quod sperabatur, ecce admiratio: solvitur jam peccatum, interficitur mors, pellitur corruptela: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* ⁶⁹. Quid inquit, ego laboro in penitentia baptizans? quid, insudo? baptismum enim quod per Joannem dabatur, non erat idoneum ad purgationem; quia non remissionem peccatorum poterat Joannes dare, sed hortabatur ad penitentiam. Servus enim erat, et non poterat donare: soli enim Domino licet sua donare. Quid, inquit, baptizo jam ego ad penitentiam? Ecce qui tollit, ecce qui exurit, qui eradicat, qui penitus evellit peccatum, non unius aut quinque aut sex hominum qui a me baptizantur, sed totius, inquit, mundi. Homo enim non poterat totius mundi peccata tollere, quia omnes homines ex Adam, et non ex Deo. Non quia est aliquis qui non est a Deo creatus per Filium, sed omnis homo quique progenies Adæ est, et non natiuitatis peccatis subjacet. Nos enim in iclu et in exigua hac vita constituti peccamus et lingua et actibus: Qui autem peccatum non fecit, neque dolium habuit in ore suo, ut neque opere neque sermone peccaret, ipsa justitia est. Qui ergo justitia propria non habebat peccata, potuit mundi peccata portare: qui egrotat enim alium sanare non potest: et qui peccatis subjacet, aliena portare delicta non potest. Qui autem non peccavit, neque scit peccatum, iste sua virtute aliorum assumit et tollit peccatum. Dominus enim baptizatur a Joanne, et assumit aliorum delicta: assumens autem aufert ea quæ suscepit. Intueris istum visibilem solem qui per Deum factus est? iste sol visibilis certe unus est ex omnibus quæ per Filium facta sunt. Iste ortus sordes contingit, et fetores et cænum. Et illa quidem quæ habent fetorem liberat a fetore; ipse autem se non coinquinat ab his quæ detergit. Si igitur iste sol visibilis qui oritur et occidit, qui non in principio fuit, sed quarto die per Filium factus est; si iste sol non repletur ab his quæ contingit, multo magis Dominus justitiæ qui purgat et emundat, clarificat et illuminat, non contaminabitur ab his quæ contingit. Non potest enim ejus natura contaminari. Nihil in eum ingreditur alienum. Quod enim natus est semel, hoc et manet. Nihil defuit ut introduceretur, nihil minus est ut replea-

tur. Audebo sane dicere vera: quia non solum nihil mali ad additamentum suscipit illa natura, sed nec boni. Si ergo malum non suscepit, quia luminis tenebræ non permiscerentur: bonum autem additamentum non indiget, quia perfectum genuit perfectus: non est promotio derelicta filio. Non nunc dico, sed nec antea: perfectus enim est natus, et ideo nihil additamenti accipit, nihil acquirit: perfectus enim est progenies perfecti (69), omnibus quidem sufficiens donare, ipse autem non indigens, nihil ab his quæ fecit Filius acceperit: quia anticipans (70) omnia habet sibi data a Patre. Non cum apparuit, tunc et Filius; non cum nobiscum, tunc et apud Deum: sed quemadmodum in principio erat Verbum, in principio erat, non tamen in novissimis temporibus: in principio, non tamen post sæcula quæ per ipsum facta sunt. In principio ante omnes apud Deum, ante cælos: non enim necessarios habebat cælos ad habitandum; siquidem nec tunc cum factum est cælum, ad usum factum est Dei, sed ad beneficium ipsius cæli, et eorum qui sub cælo sunt creatum est cælum. *In principio erat: serva quod erat* (71). Si enim et tu non dixeris, *Erat*, ille quidem manet quod erat, tu autem fraudaveris ut sis. Non enim ex his quæ dicimus efficiuntur negotia rerum: sed si confessi fuerimus ut se res habere videntur, salvabimur. Si autem delirantes non ut se habet negotium locuti fuerimus; ipsæ quidem res manent, nos autem judicabimur. *Erat, et erat, et erat. In principio erat Verbum: ecce semel erat: et Verbum erat apud Deum* ⁷², et iterum (72) erat: et *Deus erat Verbum*: ecce tertio erat. *Hic erat in principio apud Deum*. Post quatuor has voces adhuc dubitas quod erat? et iterum, *Vita erat, et vita erat lux hominum*. Si dicit evangelista, qui ex pectore Domini haurivit, *Erat*, et hoc frequenter: ex his quæ sæpe dicta sunt ne quidem unum tenes: et quem lædis? Ille enim qui erat, est, et non cessavit ut sit. Tu autem non eris ejus, nisi fueris confessus quia erat, et est et erit: et nunquam cessavit ut non sit. Principium evangelii dicit, *Erat*: et tu statim dubitas: necdum cœpisti legere, et offendisti. Evangelista ab *Erat* cœpit, et tu *Erat* interimis? Necdum legisti, et contradicis. *Erat in principio ante omnes*: bonus enim est Pater, et non est divisus generans Filium: potens est, et non erat ei impossibile impleri suam bonitatem. Tempora enim et sæcula et spatia deorsum sunt. Noli computare unigenitæ illi naturæ aliquid: nihil ex his quæ facta per ipsum sunt: sed consistere Patrem non natum, et alium non natum quærere noli; quia nec invenies. Consistere et Filium unigenitum natum a Patre: et alium Filium ne quæras, sed eum qui est unus unigenitus, qui ab

⁶⁹ Joan. i, 29. ⁷⁰ ibid. 2.

(67) Ms. *Qui erat natura invisibilis.*

(68) Ms. *Indigebant salute, quæ a Domino est.*

(69) Ms. *Perfecta enim est progenies perfecti.*

(70) *Anticipans. Προλαβών.*

(71) *Serva. Τήρει, observa. Sic infra lib. II, circa med.*

(72) *Et iterum. Forte en iter.*

uno est Patre, a solo solus, ab uno unus. Nihil enim æquale est unigenito, nihil simile Filio, nihil ei comparatur, nihil æquatur. Omnia eum adorant, ob honorem ut pote ejus qui genuit : non est unus ex his quæ per ipsum sunt : non est ex hoc mundo, sed et mundus per ipsum. Non cælum cum Filio, sed et cælum per Filium. Quid opus est partibus exhibere naturæ? *Omnia per ipsum sunt, et nihil sine ipso* : et tertio : Quod factum est per ipsum. Noli dicere hominem, ne irascatur qui genuit. Joannes evangelista, si tamen Joannes, et non qui per Joannem, scripsit de Filio, scripsit et de Joanne Baptista. Subinterroga igitur quemadmodum de Deo loquitur evangelista, et quemadmodum de homine : *In principio, inquit, erat Verbum* : hoc de Deo Filio dixit. Dicit et de Joanne, *Factus est homo*. Lege illa, subleget et ista : et invenies quomodo de Deo Filio loquitur : et hominem exponet Joannes. *In principio erat Verbum* de Filio dicit : Factus homo de Joanne ponit. *Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, de Filio loquitur. De Joanne autem : *Non erat ille lumen* ⁷⁷, et iterum de unigenito ait, *Hic erat in principio apud Deum*. De Joanne autem, *Hic venit ad testimonium* ⁷⁸. Injuria quippe est, et præponere unigenitum servis suis. Nam et quod dicitur, nihil ei comparatur aut æquatur : non est magnum : sed egenis etiam parva sunt magna. Non est enim unus ex prophetis filius, sed per quem omnes prophætæ : non unus ex regibus, sed per quem omnes reges : non unus ex justis, sed ipse justitia : non unus ex servis, sed Filius : non unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia : non ex his qui assistunt et ministrant, sed qui sedet ad dexteram Patris : non ex his qui judicantur, sed qui suscepit omne judicium judicandi. Non quando apud nos, tunc et apud Patrem. Tunc enim hoc dictum intercidatur. Ad nos enim dispensans venit : tunc quando ut ovis, quando ut Agnus Dei. In principio autem erat Deus apud Deum : nam et eum apud nos, Deus nobiscum Emmanuel : non alius apud Patrem, alius autem nobiscum et alius erat : manens siquidem in figura Dei constitutus, istam nostram figuram servi accepit : non ab illa recedens istam honoravit : non ab illa exiens, nos salvavit : non reliquit pastorem, et accepit ovem. Quemadmodum enim qui non manet quod erat, poterat accipere quod accepit? Non erat possibile salvare homines homines, quia homines subjacemus et propriis peccatis et clade (75) : tenebat sane maledictum mors et corruptela, et ut tyrannus regnabat diabolus et bacchabantur dæmones. Consuetudo autem magis nostra vincula constringebat. Bacchabatur enim in nobis et libido et tenebat concupiscen-

tia : et adorabantur omnia ; et quia adorandus ignorabatur, offensiones erant nobis omnia. Nam et sol non illuminabat, sed et ipse nobis erat offensio. Venit autem per quem sunt omnia : non solum nos liberavit, sed et ipsum solem ab ignobili isto honore liberum fecit. Liberavit sane lunam a calumniis, et purgavit stellas ut non adorarentur. Si autem quidam ad hæc usque contendunt, reliquis malorum commemorantium beneficium. Nunc igitur et aurum est mundum. Nunc et argentum ad id quod creatum est utile. Nunc æramentum æramentum est, et ferrum ferrum, et lapis lapis, et lignum lignum est, et Dens Deus. Nunc dæmonibus inærepat ut decet, et non adorantur ut non decet. Venit enim rex et exstinxit tyrannum : et agnovit ovis pastorem, et fugati sunt lupi. Quis sane venit? utique is qui erat in mundo. *In mundo, inquit, erat* : siquidem nihil vacuum ab ipso etiam ante adventum ejus erat. Quia non enim cum apparuit, tunc et venit : sed erat latens, apparuit qui erat latens. Non sunt ista mea, sed evangelistæ. Ait enim, *In mundo erat*. Sed parum visum est ei qui dixit, *In mundo erat* : et ideo repetit sermonem religiose, et dicit, et mundus per ipsum factus est. Ut autem non esset contemptus, qui ait, *In mundo erat*, dixit etiam quia ante mundum erat : et ait, *Et mundus per ipsum factus est*. Hoc significat quod ante mundum erat. *In mundo, inquit, erat*. Quomodo in mundo erat? *Erat, ait, lumen verum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ut autem non diceret, venientem (74), ita quasi non esset in mundo, et putares quia venit quidem qui non aderat : ideo tutans (75) istam suspicionem addit, *In mundo erat*. Et ne iterum putares quia cum mundo factus erat, repetit et dicit, *Et mundus per ipsum factus est*. Si igitur per ipsum factus est mundus, erat utique Filius antequam fieret mundus : quia ab ipso factus est mundus. Denique etiam ab ipso Filio audi : *Da mihi, inquit, Pater, gloriam, quam habui apud te antequam mundus fieret* ⁷⁹. Quomodo ergo, inquit, erat in mundo? In mundo erat, et ad mundum venit. Quemadmodum autem etiam illud accipis dictum : *Dominus regnavit* ⁸⁰? Rex enim est indeficiens : non nunc quidem rex, aliquando autem non, nec postea non. Quemadmodum ergo dictum est, *Dominus regnavit*, prout diceret, *Homines regnati sunt, aut regnaverunt*. Non enim ille accepit quod non habebat : sed nos digni iterum judicamur eo a quo excidimus. Nos itaque regnamur, et iste regnat. Non nunc assumens imperium : sed nos liberamur a tyrannide. *In mundo, inquit, erat*. Si in mundo erat, quomodo venit in mundo? Apparet in mundo. Quid ergo non vadit ex mundo? Dicit

⁷⁷ Joan. 1, 8. ⁷⁸ ibid. ⁷⁹ Joan. 17, 1. ⁸⁰ Psal. xcii, xcvi, xcvi.

(75) Clade. Forte cladi.

(74) Venientem in hunc. Vertendum fuit ex Eusebii quidem mente *veniens* : nam ἐρχόμενον retulit ad vocem φῶς, non ad ἀνθρώπων : quod satis os-

tendit tum enarratio quæ sequitur, tum alius postea locus infra ubi legitur *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*, etc.

(75) Tutans. Ἀσφαλιζόμενος, propulsans, arcens.

enim : *Adhuc modico lumen vobiscum est. Vado ad eum qui me misit : quæretis me, et non invenientis* ⁶¹. Nunc vadit, et relinquit mundum. Sed iterum ipse dicit : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* ⁶². Aderat ergo, et antequam adveniret, adest etiam postquam perrexit. Intuere ergo quemadmodum in mundo erat invisibiliter. Nam id videntibus apostolis, et nobiscum est usque ad consummationem sæculi : incorporalis enim natura locis non circumscribitur. Sed posteaquam assumpsit corpus, non ut recluderetur assumpsit : salvare enim venit, et non minus exaltare, et non humiliare (non quia non se humiliavit : humiliari enim dico, decidere eum a sua dignitate), sed potius abscondere suam dignitatem. Si enim ipse decidit ab eo quod erat Deus, nos non utique revocavit ad eam ex qua cecidimus. Salvare igitur venit Dominus, non tamen amittere quod habebat. Fecit bene ipse manens in quo erat (76), non natura excidens sua, sed misericordia utitur Patris. Quid ergo propositum erat nobis dicere, quod solum ei convenit dici? solum autem convenit dici, quia est Pater vere, est et Filius vere, est et Spiritus sanctus. Non otiosi sermones, non vacua verba, sed natura vera. Pater non natus, et solus non natus : et Filius unigenitus, et solus unigenitus est : Spiritus sanctus qui a Filio secundum Patris voluntatem mittitur. Vis autem edoceri quia hæc vere dicuntur (77)? Venit Dominus ad baptismum Joannis, et videbis qui est qui dicit, *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo mihi bene complacui* ⁶³. Quis dicit hæc? utique Pater de Deo, qui videbatur ut homo. Qui dicit ergo, Pater est : de quo testimonium erat, Filius est : Spiritus in specie columbæ. Et qui ut homo apparebat, et qui in homine habitabat, et qui in corpore erat, testabatur et dicebat : *Expediit vobis ut ego vadam. Si enim, inquit, ego non iero, Spiritus non veniet : cum ego iero, rogabo Patrem meum* ⁶⁴. Non tamen me et alium advocatum mittit Pater ad vos. Qui vadit, et qui rogatur, et qui mittitur, non dii dicuntur. Unus enim est Deus a quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia. Sed unus Deus non natus, et unus unigenitus Dominus natus a Deo est. Si enim non natum et non natum dicerem, aut unigenitum et unigenitum; tunc asseverarem id quod non dicit Ecclesia. Quid ergo dicit Pater in Joannis baptismum? *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui* ⁶⁵? Sufficit a Deo et semel audire, sed non dicit semel. Siquidem et in monte cum fuisset Dominus transfiguratus præsentem Moysen et Elia, eadem repetit et dicit : *Hic est Filius meus dilectissimus in quo bene complacui; ipsum audite* ⁶⁶. Nam et Joannes similia fatetur et dicit : *Qui misit me baptizare in aqua, ipse mihi dixit, In quem vide-*

ris Spiritum venientem, hic est ⁶⁷? Si igitur evangelista dicit, *Erat*; Baptista autem dicit, *Hic est*; et Spiritus testatur quia ipse est; et Pater demonstrans dicit, *Hic est*; et Filius dicit, *Ego sum*; et demones dicunt, *Tu es*: quæ procacitas ista est ut non credat? Aut enim Patri crede, aut Filio obedi, aut Spiritum consenti, aut cum prophetis concorda, aut cum legislatore confitere, aut certe cum demonibus noli negare. Illi enim dicunt : *Scimus te quis sis* ⁶⁸, et non cessant confitentes. Quotiescunque enim nominaveris demonibus Filium Dei affixum cruci, trementes statim vocis prima confitentur. Est enim Filius, et manet, et regnum ejus non habet finem. Sed finem habeat os illius qui dixit, quia regni ejus est finis. Pater enim qui genuit non pœnitetur de bona progenie, non devorat suum Filium. Invidemus fabulas gentium, et iterum easdem inducimus : non nos, sed qui ausus est Galata. Deus enim non vocem genuit sed Filium, non sermonem sed vitam, non dictum sed Deum. Apud Deum enim, non in ore Dei : ad dexteram Dei, non tamen qui in voce est. Judicem eum qui vivificat, verum lumen, justitiæ solem. Lumen autem non tale, quale et apud nos : nihil accipiamus visibile ad exhibitionem invisibilis. Non mihi isthic fontes adducas in medium : non solem et ejus lumen. Quæ enim per Filium facta sunt, non comparantur Filio. Hoc enim lumen non est solis, sed efficientia solis : hoc lumen non habet vitam, Filius autem vita est : hoc lumen non aperit oculos cæcorum, sed his qui creati sunt præbet videre. Sed ne quidem hoc a se, sed ab eo qui indulsit. Hoc lumen in tenebris non lucet : tenebræ enim eum non comprehendunt. De illo autem lumine dictum est : *Lumen in tenebris lucet, tenebræ eum non comprehenderunt* ⁶⁹. Hoc lumen non pascit, non transfert aquam ad vinum : hoc lumen non suscitatur mortuos, sed otiosum est mortuis : et non quia commune est nomen, putas quia et communis natura est. Hoc lumen aut in primo die, aut cum sole in quarto, quemadmodum quis putaverit, die quarto est factum. Filius autem non in primo die, neque in quarto, neque in totum in die, neque in hora, neque in temporibus, neque in sæculis. Hæc enim per Filium, non tamen Filius in his. Non enim a communione hominum confundere debemus differentiam naturæ. Hoc lumen per illum lumen est. Non ergo comparemus insimilia aut similia (78). Neque fontes et meatus fontium, et rivos et fluvios, quia non defluit Pater, sed manet ut erat. Ipse est enim qui est. Neque passiones oportet adjungi impassibili Patri : quia non dividitur, non scinditur, non separatur, sed manet et generat. Generat autem ut ipsum decet nosse, et nos adorare. Noli dicere quemadmodum, neque quæras generationem illam quam nullus enarrat, nullus scit, nullus no-

⁶¹ Joan. xii, 35. ⁶² Matth. xxviii, 20. ⁶³ Matth. iii, 17. ⁶⁴ Joan. xvi, 7. ⁶⁵ Matth. iii, 17. ⁶⁶ Matth. xvii, 5. ⁶⁷ Joan. i, 53. ⁶⁸ Luc. iv, 54. ⁶⁹ Joan. i, 5.

(76) Ms. *Facit bene ipse manens in quo erat.*

(77) Infra lib. ii, sub init.

(78) *Insimilia.* Ἀνόμοια infra lib. ii, post med.

vit. Cede, et confitere infirmitatem tuam. Obum-
bret te Christus. Si enim tu quomodo natus es ne-
scis, quemadmodum, qui de te ignoras, de Patre
et Filio aut quaeris, aut nosse te putas? Quid ergo
non debemus confiteri Deum et Filium? Confitere
ea quæ de Patre et Filio scripta sunt: et noli cu-
riosus ea quæ non sunt scripta requirere. Dicitur,
In principio erat, et quis audebit reprehendere? Si
autem et reprehenderit te, semet ipsum lædit. *In
principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum,
et Deus erat Verbum. Hic erat in principio apud
Deum.* Et sæpius ista dicantur, et nihil conquærat
novi. Utinam autem solum legeremus! utinam solis
Scripturis contenti essemus! et lis nulla fiebat. Si
enim quis litigat, vel contradicit, iurgatus fuerit
his quæ scripta sunt: non ad hominem litigat, sed
ad Deum, qui scripsit. Unde autem efficitur lis?
cum ea quæ ex corde sunt proferimus. Puto enim
quia nullus est ausus iurgari ad Deum. Ea quæ scri-
pta sunt lege, et nullus iurgabitur. Pater statim ut
dictus fuit Pater, requirit ista vox Filium. Dicitur
Filius, et in eo ipso dum dicitur, Pater con-
statetur. Non enim vacua vox est Pater, sed exhi-
bens naturam Filii. Non vacua est vox quæ dicit
Filium, sed præcedens constituitur Patrem, non
temporibus, non spatiis, sed dignitate et honore.
Pater diligit Filium, diligit et diligitur. Unde lis
ista est, non invenio. Illic pax, et isthic iur-
gia. Illic dilectio, et hic contentio. Si diligimus
Patrem, imitemur pacem quæ illic est (79). Si dili-
gimus Filium, non est dissensionis Deus. Nosti,
doce: ignoras, edocere. Lis enim neque docet,
neque docetur. Quod comprehendis, hoc quære.
Invenisti, gratias age. Nosti, trade. Ego autem scio
quia nescis. Unde scio quia ego nescio. Unde hoc
quia ignoro. Verax enim est qui dixit: *Nemo no-
vit* ⁷⁹. Secundum istam igitur vocem, omnis qui-
cunque se dicit scire mentitur. Sed forte dicis, Dei
sumus, et non scimus quantum et pertingimus:
hoc solum quia est: non tamen qualis et quantum
est. Quia igitur est, scimus; non tamen qualis. Non
enim nostrum est mensurare immensurabilem: non
nostrum comprehendere incomprehensibilem. Cum
enim memoria de Deo est, mens religiosa intre-
mescat: intremescat et lingua. Non quia durus Deus,
sed supereminenti bonitate est timendus. Sol iste ob-
scurat oculos, non quia obscurus, sed quia multum
est clarus. Et Deus timendus, quia multum est bonus.
Cogita apud te qui sis humilis. Non enim audisti
eum dicentem: *Vos ex inferioribus estis, ego autem
de superioribus sum* ⁸⁰? Nam quantum cælum a
terra distat, tantum ei a nobis Deus. Et certe scri-
ptum est: *Quantum distat cælum a terra, tantum
via mea a viis vestris* ⁸¹. Ut ad nos vox hæc dicta

⁷⁹ Joan. i, 18. ⁸⁰ Joan. viii, 23. ⁸¹ Isa. lv, 9.
⁷⁹ Ephes. iv, 10.

(79) Ms. Quæ illis est.

(80) Retinquantur. Ἀπολαίνονται, superantur.

(81) Uni nato non cedit. Legendum videtur uni

est bene! Non enim hæc est mensura distantiae:
quia neque comparatur, neque æquatur: neque
in quo minus sumus. Non nos solum, sed nec an-
geli, aut archangeli, aut virtutes, aut dominatio-
nes, neque aliud aliquid, sed omnia relinquuntur (80)
ab unigenito: ipse autem soli uni nato non cedit (81).
Non sumus Judæi, confitemur enim Filium. Non su-
mus gentiles, quia non dicimus multos Patres. No-
sumus hæretici, scimus enim Spiritum. Sed quid
sumus? Sponsa viventis sponsi per Christum nos
sumus. Si ergo nos qui per Christum sumus, putas
quia ipse non est? ea quæ per ipsum sunt manent,
et ipse finem habet ut quidam insaniunt? Non enim
acquirat aliud quod non est: non assumit, sed et
quod est abscondit: hoc enim significat, *Da mihi.*
Pater: sed non aliquid novum petit: sed *quod habui*,
inquit, *apud te, da mihi* ⁷⁹. Non enim habes, o
Domine, quod habebas? Sed quia, inquit, absconsa
est mea species: quia non apparet mea gloria. *Glo-
rifica*, inquit, *tuum Filium* ⁸⁰. Et quid respondit
Pater? *Glorificavi*. Si igitur glorificavit, quid quaerit
glorificari? Sed dicit Pater, *Et iterum glorificabo*.
Si jam glorificasti, quomodo iterum glorificas? Num
addes, quoniam ab initio genuisti? Non addo: sed
et per corpus ostendo mei Filii gloriam. Genui,
glorificavi, et iterum glorificabo. Palam, inquit,
facio quod erat absconsum. Nam et Apostolus di-
cit: *Et superexaltavit eum, et dedit ei nomen quod
est super omne nomen* ⁸¹. Non mercede, ut pote
obedientiae. Scriptum enim est quemadmodum obe-
divit usque ad mortem, mortem autem crucis. Et
ideo, inquit, Deus superexaltavit eum. Si quis au-
tem dure legerit sermones, forte putabit istam su-
perexaltationem mercedem esse obedientiae. Ita pu-
tas, sed non te permittat ita sentire qui hæc dixit.
Alit enim: *Qui ascendit, ipse est et qui descendit* ⁸².
Ergo exaltavit eum qui descendit. Non tamen a de-
orsum sursum adduxit. Sed eum qui descendit, ite-
rum sursum assumpsit. Assumi dico, non quia
mundus fraudabitur a præsencia unigeniti. Non
potest mundus sine gubernatore salvari, non po-
test mundus stare si recesserit unigenitus. Sed
forte dicis: Non sufficit enim Pater? Non quia
non sufficiebat Pater, ideo genuit Filium: sed quia
non sufficiebant ea quæ facta sunt sufferre non
nati virtutem, ideo per mediatorem loquitur. Qua-
re: qui (82) non poteramus propinquare non noto:
per viam igitur hortatur, et per januam vocat, et
per lumen adducit. Mediator autem Filius, et po-
nitur lex: mediator Filius, et loquuntur prophetae:
mediator Filius, et prædicatur Testamentum No-
vum et impletur Vetus: mediator Filius, et sunt
angeli: mediator Filius, et creantur archangeli:
mediator Filius, et creator omnis naturæ, et gu-

non nato cedit.

(82) Quare: qui, f. quare? quia, etc.

bernator, et salvator. Non enim creavit et dimisit : quia non sine providentia sunt quæ sunt. Non est fatigatus faciens. Neque ut volatilis, ut pisces generant quidem, relinquunt autem. Et certe nec ista generant et dimittunt : sed habent diligentiam et pascunt. Si igitur ista ita, multo magis per quem creata sunt omnia, per istum omnia et gubernantur et pascuntur : non vacante Patre, sed annuente : annuente autem, non oculis, sed ut decet incorporale, ita annuit ut ipsi decorum est. Filius autem agnoscit ut Filium decet : opera autem sunt ut Pater vult, et Filius ministrat. Hæc nos oportebat dicere. Imo omnes ex Scripturis legere. Quis enim sum ego? quid habeo quod non accepi? Omnia enim ab uno, et per unum sunt; et quæ facta sunt, et quæ recte dicuntur. Quanta sane misericordia est Dei? genuit Filium, quia bonus est : creavit universa per ipsum, quia benefactor est. Erravimus et non desepxit, cecidimus et non sprexit, sed misit Filium suum obedientem, ut salvaret hominem inobedientem. Misit sine peccato, ut revocaret eum qui peccaverat : misit Filium suum facientem placita, ut salvaret servum obedire nolentem. Misit justitiam, ut auferretur peccatum : misit vitam, ut mors moreretur. Misit qui à se, ut salvarentur qui erant ex homine. Misit eum qui ex Virgine, ut salvarentur ii qui ex muliere fuerant perditii. Misit in figura viri, ut salvaretur qui perierat vir. Cum latronibus signatur cruci, ut paradisi et latronibus aperiretur. Cogita dignitatem, et æstima magnitudinem gratiæ. Me enim ex muliere nasci, aut te, non supra naturam est. Manducare aut bibere, dormire et surgere, et in præsepio poni, nihili novi si homines ea quæ sunt hominum patiuntur. Quid autem novum, quid admirabile, quid præcipuum, quid nostrum debitum irrepensabile Deo? Qui misit Deus Filium suum, misit Pater Unigenitum, misit non natus progeniem, misit obedientem bonus, misit justitiam qui genuit. Cur misit? propter peccatores. Cur misit? propter Adama qui mandatum contempsit. Venit ergo qui obedivit ad hæc : et judicatur iudex ob condemnatum : crucifigitur vita pro mortuo : coronatur spinis gloriosus : bibit fel, fons dulcis. Quid inveniemus ad representandum? quomodo agemus gratias? Non sufficiunt linguæ nostræ, non ora, etiamsi fuerint mille. Non sufficimus nos, adiutores queramus. Adjacent nos angeli : nobiscum gratiam reddant et archangeli, ut et ipsi gaudeant. Si quidem et omnis creatura parata est. Parturit enim et ingemiscit et expectat nostram salutem, ut et ipsa liberetur a dolore. Liberatur enim et sol ne ultra adoretur : et luna, ne ipsa calumnietur a deitate : stellæ etiam, ut non contaminentur hostilis : ut jam non male confletur argentum : aurum, ut non coin-

⁷⁷ Joan. xvii, 3. ⁷⁸ I Tim. vi, 16.

(83) Ms. *Confletur argentum, aurum, ut non coinquinetur.*

quinetur (83). Viri ut sese jam non incident : mulieres ut non ad injuriam deludantur. Tauri, vituli, ut non varie comburantur (84). Vinum, ut non sine causa libetur. Terra, mare, ut non immutatis nominibus adorentur : omnis enim natura contaminata est : omnis creatura deificata. Sed non desepxit is per quem et facta sunt. Venit enim qui contingeret sua : venit qui malum venenum auferret : venit ipsius vitæ medicamen. Mortuus est ut occideret mortem : condemnatus est ut condemnaret corruptelam. Coronatus est spinis, ut nos non haberemus spinas : suscepit maledictum per crucem, ut nos susceperemus benedictionem mundam. Non possum dicere quantum sapio. Non possum sapere quantum possibile est. Si sapuero quantum possibile est, non pervenio ut dicam quantus est. Inenarrabilis enim et incomprehensibilis Pater est. Talis autem et Filius ipsius Patris. Si enim ob sui misericordiam nos assumpsit, intermere eum debemus qui nos salvat? quid hoc mali est ita homines de Filio sentire? Maneat ut erat, et in corpore et in præsepio : nihil humile de eo sentias, qui te exaltavit, nihil obiectum aut incongruum. Noli spernere Salvatorem tuum. Si quidem etiamsi verbo eum humiliare volueris, natura non transfertur ad tuam linguam. Si autem et abnegaverimus eum, ipse fidelis manet et negare se non potest : hoc est, a propria natura non excidit. Iste nobis Pater non natus est, unus solus non natus, non ab alio, nec ex alio. Sæpe dico eadem. Siquidem et Joannes qui de Filio dixit *in principio erat*, non tacuit, sed frequenter ait, *Erat*. Quid enim aliud et deberet dici? Domus Dei? quodcumque dixerimus est, quod non de Filio est : alienum (85) a die est. Spiritus in medio nostrum est : si non spiritalia locuti fuimus, contristamus spiritum in quo signati sumus. Gloria Dei, veritas Dei, non querit a te laudes, sed nec ab angelis. Non dico ut a te, sed querit a te ut agnoscas eum : prodesse enim ei potes, si eum agnoveris? aut lumini prodest, cum vides? ut dicamus quia et Deo prodesse potest. Deus enim vult te agnoscere se. Cognitio enim Dei æterna vita est; non Deo, sed his qui cognoscunt. Ita enim et Dominus pronuntiat. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁷⁷. Verus Deus est Pater in eo quod non natus est. Verus Filius est in eo quod est unigenitus. Non enim mendacium genuit verus. Sed verus Pater Deus non natus : verus Deus Filius unigenitus. Nam et illud quod dictum est : *Solus habet immortalitatem* ⁷⁸, verum est. A semetipso enim solus habet. Sed sicut Pater vitam habet in semetipso : ita et Filio dedit vitam habere in semetipso. Unus ergo non natus, et unus unigenitus, et unus Spiritus san-

(84) Ms. *Ut non vane comburatur.*

(85) *A die est. Forte a Deo est.*

etus. Hæc dicit una Ecclesia : hoc consignatur in uno baptismo : hæc scripta sunt in sanguine martyrum, et ante martyres in sanguine Christi. Nec spernas ejus sanguinem quod tui propter effusus est (86). Effudit enim suum sanguinem Dominus ut salvaretur, et tu audes ea delere quæ per sanguinem sunt scripta? sed quod per sanguinem scriptum est, non deletur. Vide sane ne et tu de libro vitæ delearis. Adora unum non natum, et unum unigenitum, ne spernas unum spiritum. Adora Patrem, et salvabit te Filius : adora Filium, et suscipiet te per eum Pater. Conflitere Spiritum, et impertit (87) tibi Filius Spiritum. Hæc dicantur, hæc cogitentur, hæc

A sentiantur. Ista enim est æterna vita. In his erimus sine lite, sine jurgio, sine contentione. Ad pacem enim nos vocavit Deus. Ipse enim Christus est pax nostra : In ipso vocati sumus. Quid dimissa pace lites assumimus? Non audisti eum dicentem : *Pacem meam do vobis, pacem meam derelinquo vobis* ⁸⁸? Suam pacem dat nobis Dominus, et nos jurgia e contra inducimus. Finis autem sermonis iste sit. Gloria uni non nato Deo per unum unigenitum Deum Filium Dei in uno Spiritu sancto, et nunc et semper et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

Puto adhuc aures obstrepi meas a memoria beati illius viri (88), qui illa religiosa frequenter usus est voce. Nam et aures vestrae adhuc bonum (89) illius vocis retinent. Puto enim me audire eum dicentem : *Unigenitus Dei Filius* ⁹⁰. Ecce enim (90) religiosa vox per os ejus semper promebatur. Memoria enim erat Unigeniti ad gloriam non nati Patris. Audivimus autem apostolum præcipientem honorari duplici honore debere presbyteros ⁹¹ : eos maxime qui laborant in verbo et doctrina. Qui enim pudicitiam colit, bonus est sibi : et qui jejunit, etiam si bonum faciat opus, tamen sibi : et qui miseretur, et sibi misericordiam parat, et ei cui præbet. Qui autem religionem secundum veritatem docet, et sibi viam æternam acquirit, et omnibus qui docentur. Non est præceptum apostolis ut pauperes pascere, sed ut et ipsi pascere. Religionis ergo prædicatio major est a misericordia quæ fit ad homines : oportet enim primum nosse eum propter quem sunt ea quæ sunt, et ita facere misericordiam : unusquisque enim qui operatur, sibi acquirit opus : prædicatio autem veritatis hæc est, propter quam et Filius venit in corpore. Non dixit Dominus, Beati oculi eorum qui jejunant, sed videntium, inquit, ea quæ videtis ⁹². Sed non ego nunc bonos actus accuso : sed sicut stella stellæ præfert gloria, ita et actus (91) actibus differunt honore. Summum enim et præcipuum, et primum fundamentum et radix omnium operum quæ sunt, fides est vera. Dicit enim Dominus : *Ego propter hoc veni, et propter hoc natus sum, ut tester veritati* ⁹³. Ipse D

B Dominus reddens causam sui adventus in mundo, dicit quia ideo natus sum, et ideo veni in mundo ut tester veritati, et tu abnuis? Nam et Petrus beatus, beatus dicitur ⁹⁴, non ob jejunium, neque ob aliud aliquod opus, sed quia Pater ei revelavit Filium. Et iterum Pater ubique de Filio testatur. Nam et in baptismo Joannis, et in monte nihil aliud proclamavit, nisi : *Hic est Filius meus dilectissimus, in quo bene complacui* ⁹⁵. Similiter et Paulus dum doceret dicebat : *Fundamentum aliud præter eum qui est positus nemo potest ponere, præter eum qui est Christus Jesus* ⁹⁶. Si igitur fundamentum fuerit salvum, sperat ædificatio bene proficere ac posse : si radix fuerit sana, spes est fructus ex ramis accipere. Si autem infirme fuerit fundamentum, in periculo sunt ea quæ superponuntur. Aurum enim quod super fundamentum, et argentum, et margaritæ, et lapides pretiosi, et fenum, et stipulæ, et ligna ponuntur : nihil aliud significat in hoc loco, nisi quidem prædicationem per aurum et argentum et lapides pretiosos. Ea autem quæ præter veritatem sunt, igni utpote digna, feno et stipulæ et ligno comparavit. Non enim dixit Apostolus : Si quis non dederit pauperi, anathema sit. Non ista denego : sed quæ prima sunt, prima ; et quæ secunda, secunda. Primo condisce propter quem facis, et ita facito. Multi enim hominum peccatoribus sunt similes : putant non esse necessaria querere de his quæ possibilia sunt querantur. Sicut ergo de his quæ possunt queri, inertium est non querere ; ita de his quæ non necesse est queri,

⁷⁹ Joan. xiv, 27. ⁸⁰ Joan. i, 18; iii, 18. ⁸¹ I Tim. v, 17. ⁸² Luc. x, 23. ⁸³ Joan. xviii, 37. ⁸⁴ Matth. xvi, 17. ⁸⁵ Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁸⁶ I Cor. iii, 11.

(86) *Tui propter.* Ένεκα σου, iterum infra sub fin. lib. vi, *De eo quod ait Deus.*

(87) *Impertit.* Forte impertiet.

(88) *Beati illius viri.* Pamphili, ut Henr. Valesius censet; nos Agapetum potius putamus Eusebii de-

cessorem, de quo Euseb. lib. vii *Hist.* cap. 32, de eodem beato viro infra col. 1063.

(89) *Bonum.* Valesius legit sonum.

(90) *Ecce enim.* Valesius legit hæc enim.

(91) *Ms.* Præst gloria, ita et actus.

audacia est querendi. Quæ ergo debent queri? quæ invenimus in Scripturis posita : quæ autem in Scripturis non invenimus, non queramus. Si enim oporteret nobis esse cognita, utique Spiritus sanctus posuisset ea in Scripturis : non sumus enim sapientiores a Spiritu sancto. Si dixerit Spiritus sanctus : *Generationem ejus quis enarrabit* ⁸⁷? noli querere neque ab hominibus, neque ab angelis. Car abnegavit Spiritus, dixit enim quia generationem ejus quis enarrabit? qui autem concedit Spiritus querere, *Unus Deus ex quo sunt omnia, et unus Dominus Jesus per quem sunt omnia* ⁸⁸ : quemadmodum autem Filius ex Patre, crede ei qui novit, ei qui noscitur. Sed tu queris, et quis est qui promittat se nosse? omnis enim quicumque promittit se nosse, mendax est. Pronuntiavit enim Dominus, quod nullus norit nisi solus Pater Filium, et Filius Patrem. Sed dicit quidam : Ignoramus ergo quia est Deus, et quia non natus est, et nescimus quia et Filius et unigenitus est Filius? Quomodo autem nescimus quia natus est? quia autem est, omnis clamat Scriptura : quemadmodum autem est, et quantum est, nulla valet natura dicere, neque de Patre, neque de Filio. Qui enim dixit : *Nemo novit Patrem, nisi Filius* ⁸⁹, ipse dixit quia *et Filium nemo novit, nisi Pater* ⁹⁰. Quemadmodum enim capiunt ea quæ per Filium facta sunt, nosse eum per quem et facta sunt? Si igitur imaginem non nati natura non pervenit nosse, quemadmodum ipsum principalem (92) comprehendere quis potest ut norit? Sunt itaque quædam nobis dicenda, sunt et quædam silentio colenda. Sunt quædam in cogitatu movenda, sunt quædam et veneratione non movenda. Sunt de quibus convenit sapi : sunt et de quibus oportet paveri. Sunt quæ possunt lingua interpretari : sunt et quæ possunt religiose taceri. Dicito sane, Unus Deus a quo sunt omnia, et nullus poterit reprehendere. Si autem et reprehenderit quis, non te sed eum qui scripsit. Si autem et Paulum qui scripsit audet quis reprehendere, non Paulum, sed eum qui semper in eum (93) locutus est Christus reprehendit. Si autem Christi verba reprehendere quis fuerit ausus, ipse dixit Christus : *Quæ ego loquor non sunt mea, sed Pater qui misit me, ipse loquitur per me* ⁹¹. Et enim neque gentiles sumus, neque Judei, neque hæretici. Gentiles enim non sumus, quia non dicimus deos. Judei non sumus, quia et Christum Deum confitemur. Hæretici autem ideo non sumus, quia confitemur istum esse qui venit, quem præveniens Vetus Testamentum per prophetas prædicavit venturum. Si quis enim noluerit litem, opus non habet. Est quædam dubitatio inter fratres : primo cum charitate queratur, ut inter fratres. Non enim dissensionis est Deus aut iræ, sed pacis ⁹² : quia

A et nos in pace vocavit, non tamen ad litem : pugna non docet, sed incitat magis : lis non monet, sed flammam accendit. Contentio autem equis convenit, non tamen Ecclesiæ Dei. Qui novit ea quæ possibile est scire, doceat eum modestia eum qui igoorat, non tamen incitamento : incitamentum enim et ad ea quæ aperta sunt contentionem parit : non ita periclitemur, sed tute loquamur. Si quid scriptum non est, ne quidem dicatur : si quid autem scriptum est, ne deleatur. Non sumus enim auctores, sed discipuli. Non quæ volumus, sed ea quæ legimus : non ea quæ ex corde sunt, sed ea quæ a spiritu in Scripturis sanctis sunt posita. Quis enim es tu qui dicis aut qui audis? vult aliquis Christum honorare; ut vult ipse Christus, non tamen ut tu vis. Si autem præter id quod vult honoraveris, honor tuus ad contumeliam convertetur. Si interemeris ejus Patrem, non honorasti progeniem. Si interemeris Filium, non dimisisti Patrem in honorem. Si enim non dixeris patrem Patrem, et Filium Filium, neque Patrem neque Filium confiteris. Qui enim hæc dicit, sine Deo est. Si enim Pater non est Pater, ipse enim Filius ut ais; iterum Filius non est Filius, ipse enim et Pater Pater est ut dicis (94). Sequitur periculum, ut neque Pater Pater sit, neque Filius Filius, et quid tenebimus? Sed Pater Pater vere est, non vacua vox sed natura veritatis. Non vanus sermo, sed verus Deus. Non qui dicitur, sed is qui est : non ex his quæ dicimus fingitur, sed quod est agnoscitur. Pater enim neque ex alio, neque per alium, neque aliud, sed ipse est qui est. Forte enim et ex semetipso et per semetipsum; nobis quodammodo conveniens est sermo ut dicatur. Necdum tamen illa interpretatur natura. Nos enim ut non taceamus ideo dicimus. Quid autem est Deus non interpretamur : quid enim horum interpretatio est Dei, sine initio, non natus, immortalis, incorruptus, immutabilis, inaccessibilis, inenarrabilis, incomprehensibilis? Per hæc ergo omnia non est dictum quid est, sed quid non est : velut si quis interpretari non sufficiens quod est lumen, dicat quod non est tenebrosum. Dicere autem quod tenebrosum non est, non solum non exhibuit naturam luminis, sed et magis ipsarum tenebrarum naturam negavit. Immortalis enim dicitur, quia non morietur, et incorruptus quia non corrumpitur. Non natus, qui initium non habet. Hæc omnia non quid est Deus dicit, sed quid non est. Ita per ea quæ dicimus sine interpretatione eum confitemur. Si dixerimus eum fontem veritatis, nomen veritatem non exhibet. Sed quia non habemus quod dicamus, ex his quæ habemus dicamus, mutuati alienis nominibus (95) utimur : fons enim agnoscitur unde est, Deus autem non habet unde; et fons

⁸⁷ Isa. LIII, 8. ⁸⁸ I Cor. VIII, 6. ⁸⁹ Matth. XI, 27.

(92) Principalem, ἀρχέγονον.

(95) In eum, pro in eo. II Cor. XIII, 4: An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus?

⁹⁰ ibid. ⁹¹ Joan. XII, 49. ⁹² I Cor. XIV, 33.

(94) Ms. Et Pater est, ut dicis.

(95) Ms. Mutuatis alienis nominibus.

meatus supra meatus effundit, Deus autem in eo ipso quod est manet : neque enim vox conveniens invenitur, neque comparatio perveniens ad illam naturam : sed ut non taceamus colligentes quæ habemus ; cum autem omnia dixerimus, tunc confitemur quia quæ dicimus nihil differunt a taciturnitate. Pater ex eo agnoscitur figura quod est non natus. Unus enim est ipse, qui non est ab alio : unus est qui ex eo quod non natus est agnoscitur. Non frater ei, non Pater Patris, sed singularis natura est : et in ea quod non natus est, vere solus ostenditur, non natus Pater : ab hoc sane non nato manente quod est indivisus, inscissus, impartitus, impassibilis, unigenitus est Filius natus : neque alius est non natus, neque alius unigenitus ; sed unus non natus Pater, et unus unigenitus Filius. Hæc non nos extollunt, memoria illius beati viri. Utinam autem ita possim dicere, ut vobiscum semper ab eodem audierim. Sed ea quæ nunc dicuntur, illi placita fuisse videntur. Gloria enim est proborum servorum vera de Domino dicere : et honor eorum patrum qui bene docuerunt, si repetantur eorum doctrinæ. Unus igitur est non natus Deus : serva (96) non natus cum Patre, et non habebis in anima confusionem : serva unigenitus cum Filio, et non turbaberis, neque jam eris incertus quemadmodum Deus et Deus, et non Dei. Quia enim retines unus Deus non natus, et unus Deus unigenitus ; ideo non dii, quia neque non nati, neque unigeniti : serva figuram non nati, et confitere figuram unigeniti, et nulla turbela est in medio, non lis, non contentio, non jurgium. Pater non sibi ascribit Patrem : Filius unus sibi ascribit Patrem : Pater a nullo est, Filius ab uno est Patre. Non suscipiunt hæc litem, aut habent dubitationem : *Ut cognoscant te solum verum Deum* : non quia non vere est unigenitus Filius Dei, sed quia a semetipso, et ex semetipso, et per semetipsum, si tamen ita dici debet : fons et principium omnium bonorum est Pater, qui genuit talem bonam progeniem. Bonus enim Filius est, sed cedit bonitatem suo genitori, non mentiens sed sciens unde est. Sine principio : principium autem dico non temporum, non sæculorum ; hæc enim per Filium facta sunt, et non cum Filio nata : non tantum enim non ante Filium, ut si aliter quid introducere cum Filio volueris, non salvabis unigenitum, sed sicut Pater solus non natus est, et si dixeris Filium non natum, periclitaris de eo quod dicis : ita si quid computaveris cum unigenito, quid loqueris ignoras. Unus enim est non natus, et noli querere alium non natum : unus unigenitus, et noli querere alium Filium, ne interrumpas unigenitum : unigenitus enim non est unum ex cunctis, sed per

“ Joan. xvii, 15. “ Joan. x, 30. “ Joan. xvii, 25.

(96) *Serva. Τῆρε, observa.* Aut etiam *tueri, retinere.* Supra lib. 1: *In principio erat, serva quod erat, etc.*

(97) *Is enim qui.* Videtur hoc velle : *is enim qui est in eo qui est. non ideo ἀνυπόκρυπτος, hoc est, non ideo*

A quem sunt cuncta. Non est unum ex omnibus, sed per quem sunt omnia : ipse a Patre habet quod est hæres : non est ex hereditate. Consessor non est ex angelis qui adstant, neque ex archangelis : iudex omnium non est unus ex his qui judicantur. Ne attrahas naturam quæ non accedit, neque pervenit. Quem ex hoc debemus nosse ; quia unusquisque ex his quæ dicit, aut sibi ipsi prodest aut lædit. Res enim ex nostris sermonibus non transferetur. Quia igitur Judæi non confitentur Filium, non ideo non est Filius. Judicabit enim eos qui non confitentur eum : quia quidem novum istud sacrilegium introduxerunt dicentes, eundem ipsum esse Patrem quem et Filium : neque Patrem Patrem dicent, neque Filium Filium : sed secundum ipsorum sacrilegium nihil prorsus. Si enim Pater non est Pater, quia ipse est et Filius, ut ipsi flagitantur ; et Filius non Filius, quia ipse est Pater : prope est ut dicant neque Patrem esse, neque Filium : ut unum enim faciant quod non sit. Quis enim poterit audire ipsum se sibi esse Patrem ? quis poterit Patrem ipsum se sibi esse Filium ? Si enim voluero mutare vocem meam, non mutatur vestrum propositum. Nonne putatis me aliena loqui ? Dicam ergo Pater non Pater, et Filius non Filius. Nam et si dixerō, ipse sibi est Pater, et ipse sibi est Filius ; nonne insaniam statim significant sermones mei ? sed me non tantum moveant adversum eos qui dixerunt, quantum movet et adversum eos qui patiuntur : calumniantur enim ab iisdem et Scripturæ. *Ego : tene Ego, et serva conjunctionem : Ego et Pater unum sumus*”. Non tamen non sumus. Contraria enim importunitate plena sunt. Filius dicit, Ego ; ille dicit, Non ego : Filius dicit, et Pater ; ille dicit, non Pater. Unum, inquit, sumus ; et ille contra, non sumus. Aut quid scriptum est ? aut quid delemus ? aut quid legimus ? aut quid agnoscimus ? Ego in Patre et Pater in me. Non tamen quia neque ego, neque Pater : quemadmodum autem Pater in Filio, et Filius in Patre, maxime quidem cur audes querere ? is enim qui (97) est in eo qui est, non quia non est ἀνυπόκρυπτος : an quia non est Pater ut sit in Filio ἀνυπόκρυπτος ? neque non est Filius qui est in Patre significat. Siquidem et apostoli duodecim unum sunt, et septuaginta, et quingenti, et tota Ecclesia unum. Et ne putes me ad humana deducere divina : sed utimur comparationibus cum indulgentia apud fratres, et maneat Deus ut est. Tamen si dixerimus quemadmodum omnis Ecclesia quæ ubique est, unum corpus est ; nullus reprehendat : quia non mentitur Deus qui dixit : *Ego in ipsis, et tu in me*”. Non quia abnegationem Patris irreligiosi sermones docent, neque quod non sit is qui genuit, neque separationem ejus

non subsistit. An ideo Pater ἀνυπόκρυπτος, non subsistit, quia est in Filio ? Igitur neque Filius ἀνυπόκρυπτος, non subsistit, quia est in Patre. Respiciat ad illud Joan. 1, 18, et xiv, 10, 11 : *Pater in me est, et ego in Patre.*

qui est genitus. Sed si non est Filius, et quomodo A sunt ea quæ per Filium facta sunt? Non est Filius: et quæ est spes? Non est qui judicat: et quemadmodum iudicium? Non est qui coronat: et quomodo labores? Est unus quem nullus genuit, et unigenitus quem unus genuit. Genuit sane impassibiliter: non ut nos, sed ut ille: non ut plantæ quæ apud nos sunt, non ut fontes, non ut sol: nihil enim horum quæ hic sunt, interpretari illam generationem possunt. Omnem enim turbulam humanæ comparationes faciunt, cum accipimus non similia ad interpretationem eorum quæ interpretari non possunt. Ideo lites, ideo pugne nascuntur. Si autem tacuerimus ea quæ supra vocem sunt, et dixerimus possibilia, cessabit bellum. Quid ergo dicemus? *In principio erat Verbum*. Quis adhuc poterit iurgari? Nam et si iurgatur, non tibi sed Joanni, et pectori Domini a quo hausit Joannes. Quid relinquis ea quæ sunt sine periculo, et in fluctibus tempestatum periclitaris? Noli dicere tua, et nullus te arguit. Dicitur quæ scripta sunt, et nullus te reprehendit: etiamsi reprehenderit, semetipsum potius, et non te. Qui enim divina reprehendit, divina quidem non debet; semetipsum alienum a divinis constituet. Dicitur, *In principio erat Verbum*, et relinquuntur tempora. Dicitur, *In principio erat*, et deficiunt sæcula. Dicitur, *In principio erat*, et nihil cum ipso erat Verbum. Quia ergo *erat* dictum est, ne putes vocem: vox enim, *erat* non suscipiet: si quidem cum dicitur, tunc efficitur. Neque enim antequam dicatur est, neque postea quam fuerit dicta, *erat* habet. Quia ergo *erat*, non vox est, sed Verbum: quale Verbum? Si non dixit Joannes, queramus: si autem dixit, quid queremus? *Et Deus*, inquit, *erat Verbum*. Tu dicis vocem, Joannes autem ait, *erat Verbum*. Et si ille dixerit, *Et Verbum erat apud Deum*, tu dicis in Deo, et non *apud Deum*. Ut enim sit, non tamen ut cogitatus sit: neque iterum ut vox, sed Filius: vox enim habet fratres: mei enim qui dicuntur sermones prioribus verbis sunt fratres: unigenitus autem non suscipit fratres. Nam et si vocat fratres, nuncupationem donat. Si autem et cohæredes sumus, non naturæ sed gloriæ accipimus (98). Ad illam enim naturam neque pervenies tu, neque ullus perveniet. Sicut enim Pater eninet, et supra omnem naturam est quod est non natus: ita et Filius supra omnes habetur in eo quod est progenies vera Deus apud Deum, Deus ad dexteram Dei, Deus fortis, Deus quem unxit Deus. Agnoscitis prophetica verba (99). Quid ait propheta David? *Ideo unxit te, Deus, Deus tuus*⁹⁸. Nam et fortis dictus est ab Isaia, et *Deus nobiscum*⁹⁷, cum ex Virgine. Non ergo cum ex Virgine tunc Deus, sed nobiscum tunc. Non primum ex Virgine, sed primum ex Deo. Ex Virgine enim propter dispensationem, ex Deo autem

propter naturam. Ex Virgine in novissimis temporibus, ex Deo ante sæcula. Ex Virgine, cum hominibus; ex Deo autem ante omnes. Istic ergo et dispensationem consistere, et naturam delere noli, nec exstinguas tibi lumen (1). Si quidem et qui oculos claudunt suos, non lumen exstinguunt, sed ipsi lumine non fruuntur. Nam et si quis lumen verum non fuerit confessus, non illud delet, sed ipse manet in tenebris. Ita enim ipse Filius dicit: *Qui non crediderit in Filium, non videbit, sed ira Dei manet super ipsum*⁹⁹. Quæ ira? illa utique quæ ab initio. Qui enim non constituitur cum per quem revocatur sententia, ipse adversum se ipsum revocet sententiam. Negotia enim separata habent naturam: nostri autem cogitatus accipiunt fructum, a veritate quidem vitam, a mendacio autem noxam et perditionem. Si quis enim percusserit caput suum ad petram, petra quidem ipsa manet, caput autem ab insipientia accipit plagam, forte autem et periculum. Dicit sane et Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter eum qui est positus Christus Jesus*⁹⁹; et iterum: *Petra autem erat Christus*¹. Si ad istam petram caput percusseris tuum, scissum est quod volebas: si autem confessus fueris lumen, habebis quod confiteris. Si enim apostoli quibusdam quidem odor mortis ad mortem sunt, quibusdam autem odor vite ad vitam; si illi qui per Christum sal sunt, et qui per Christum luminaria efficiuntur, ad mortem et ad vitam his qui credunt et qui non credunt habentur: quanto magis is qui donavit hæc hominibus Christus? Si quis, inquit, vos non suscepit, exeuntes excutite pulverem de pedibus vestris: tolerabilis enim erit terra Sodomorum in die iudicii, quam civitati illi quæ vos non suscipit qui a me missi estis². Si autem quis ipsum non suscepit Christum: quid si etiam non solum non suscepit, sed interimere voluerit? si ausus quis fuerit dicere, quia sine Filio est Deus, aut quia sine Patre est Filius? Hæc enim nunc quidam calumniantur dicentes, quia ipse ubi est Pater, ipse est et Filius, et non est Filius. Si enim Pater ipse tibi est pater, non est Pater, quia ipse sibi et filius est, ut aiunt. Indimus in divinis: irrationalia enim ista ne quidem parvi suscipiunt. De his sane sermonibus unum brevissimum infantem interroga, qui prima utpote voce qualitercunque cœperit loqui, et dicito ei: Pater tuus ubi est? Aut sicut consueverunt infantes patrem appellare si semetipsum ostenderit, arguit me infans: si autem parvulus statim ut fuerit interrogatus intellexerit quid quæris ab eo, eum qui se genuit ostendit: vide quid audis. Cum autem benedictus Filius, tenens panem, levat manus suas sursum, ut tuam mentem ad eum qui se genuit extollat, nosce Patrem, et cessa negare Filium. Si igitur Unigeni-

⁹⁸ Psal. XLIV, 8. ⁹⁹ Isa. v, 6; vii, 14. ¹ Joan. III, 36. ² I Cor. III, 11. ³ I Cor. x, 4. ⁴ Matth.

x, 14, 15.

(98) Ms. Non naturam sed gloriam accipimus.

(99) Ms. Agnoscite prophetica verba.

(1) Ms. Ne exstinguas tibi lumen.

tus dicit : *Pater, gratias ago tibi, quia semper me exaudisti : sed propter circumstantem populum istum dico, ut credant quia tu me misisti*⁹. Ista interpretatione non indigent : et sedemus ut insensati, et ludimus. Num semetipsam genuit Pater? num semetipsum misit? num semetipsum orat, et sibi metipsum gratias agit, et ipse sibi est Filius, ipse sibi est pontifex, ipse sibi est agnus, ipse sibi est via, ipse sibi est janua? Et quis hæc, etiamsi sit insipientissimus, patietur? Num una vox est ut circumveniamus, una est littera ut deleamus? Dicit enim iterum Dominus : *Ecce ego diligo Patrem meum*¹⁰, *ego honoro Patrem meum*¹¹, *opera quæ ego facio ille facit, Pater meus quotidie operatur et ego operor*¹², *si creditis in Deum et in me creditis, vado ad Patrem meum*¹³. Gratias agit, orat, viam semetipsum vocat, ut agnoscat ad quem vadis : januam semetipsum dicit¹⁴, ut agnoscat ad quem ingredieris : *Pater*, inquit, *meus agricola est, et ego vitis*¹⁵ : vitis et agricola unus est? Hanc comparisonem Dominus dixit, ut ne quis me reprehendat. Ego autem volo ut me quidem omnes homines reprehendant : ego autem volo : Domini autem custodiant verba. *Descendi de cælo ut faciam voluntatem ejus qui me misit*¹⁶ : obediit autem usque ad mortem. Sed quid nunc opus est Pauli? quanquam et Paulus non testimonio suo dicat; tamen quia ipse Dominus non auditur, ut quid de domesticis ejus est sermo? Vis sane honorare Filium, ut vult ille, non ut tu vis. Num si dixeris non est, honorasti, si interemeris quem non potuerunt Judæi? Judæi enim fabri filium eum putaverunt, et ut fabri filium interfecerunt; tu ut Filium Dei interficis. Sed tu morieris, non ille. Non enim ex his quæ tu dicis, ille non est : sed ex his quæ non credis, tu non eris. Quæ scripta sunt dicito, et derelinquetur lis. Non meum et tuum, sed quæ communia sunt Ecclesie. Quis enim te judicat? quid habes quod non accepisti? Non ista est vox Pauli qui ait : *Ex parte agnoscimus, et ex parte prophetamus*¹⁷? Hæc dixit Paulus, ne sane solus patetur ex parte, sed et Apostoli cum ipso qui ait, *nunc videmus per speculum*¹⁸. Sed Paulus per speculum; tu autem et istic jam vis facie ad faciem nosse. Quemadmodum sane eum interimis quem vides. Hæc (2-3) videbamus, semper a beato illo viro. Sæpe enim dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem suo ista proferre, corde autem aliter habere. Et quidem memor vobis sum audisse me ab eo sancto nobis juramento satisfecisse, quia non aliud in lingua, et aliud esset in corde ejus; sed corde quidem creditur ad justitiam, ore autem constitetur ad salutem : unde igitur

⁹ Joan. xi, 41, 42. ¹⁰ Joan. xiv, 31. ¹¹ Joan. viii, x, 9. ¹² Joan. xv, 1. ¹³ Joan. vi, 58. ¹⁴ I Cor. viii, 15.

(U-5) Hæc videbamus, etc. Henr. Valesius legit : *Hæc audiebamus semper a beato illo viro, sæpe enim ita dicebantur ab eo, ut quidam suspicarentur ore quidem eum ista proferre, etc.*

(4) Neque cessavit. Forte neque cessabit.

A omnis beatus audit, inde et nos universi audiemus. A Filio nihil audiat sponsa, quod non est sponsi sui. Si quidem non licet sponsæ alienam suscipere in auribus vocem, etiam si Paulus dicat. Sed ut non dubitaret sponsa de Paulo, ait ipse : *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus*¹⁹? Desponsavi enim vos, inquit, viro uni; non tamen populo, sed uni unigenito una sponsa. Amicus enim sponsi ille est qui gaudet de sponsa sponsi. Non est vidua sancta Ecclesia. Vivit enim qui pro ipsa est mortuus. Angeli non mortuum adorant : sed vita erat, erat, et est, et non cessat esse. Neque enim cepit a temporibus; neque cessavit in sæcula (4). Regnum enim ejus non habet finem; quia non temporale imperium ejus est, sed perpetuum. Tempus enim resurrectionis est, et tempus salutis. Non moriamur ergo, cum debemus vivere. Sed nunc quidem paucis ob memoriam et honorem Patris illius nostri, ita boni, ita laboriosi, et pro Ecclesiis ubique vigilante (5) dicta sint nobis. Neque enim generis ejus; memoriam fecimus, neque educationis, aut eruditionis, aut alterius vitæ et propositi. Sufficiens enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui (6). Loqui quippe dicibilia, tacere autem quæ occulta sunt. Tinquamur fratres in his quæ in Scripturis scripta sunt, non ut vacuæ litteræ prophetarum ut Judæis. Illi enim adversum se legunt; legentes enim litteras et non suscipientes negotium ex his quibus legunt (7), semetipsos condemnant qui excusant. Videte ne patiamur ea quæ Judæis increpamus. Si enim dicimus Filium, non confitemur autem Patrem, et si agnoscimus Patrem, spernamus autem Patrem; illa ipsa quæ legimus, ipsa nobis in die judicii legentur ad condemnationem. Dicit enim Dominus : *Ego non judico*¹⁴, sed sermo quem locutus est ipse eum judicat. Dixit tibi, quia *vado ad Patrem meum* Dixit tibi, quia missus a Patre sum; et tu dicis quia non est missus? sed ipse est qui hæc dixit, et tunc judicabit : leget tibi Evangelia, dabis rationem, dicet cur hæc scripta sunt? Hæc autem tunc non dixi per vocem. Et qua facie videbis illud lumen? Contenti simus veritate, excusamus lites. Si quis autem et novit aliquid cum patientia et non ad instigationem quæ lædit, sed cum humilitate quæ prodest, non ut inimici, sed ut Christiani, non ut in circo, sed ut in Ecclesia. Habes aliquid : trade non cum lite, non quasi auctor, sed ammonens ea quæ didicisti a Scripturis. Retinete hæc, et cessabitis a lite, et ab Ecclesia separari nolite. Si ego deliro, quid ad te? si ego aliena loquar, me judica et perdere noli. Occasionem nolite querere ad schismata. Ovis quæ ex-

¹⁹ Joan. v, 47, 36. ¹⁵ Joan. xiv, 1, 28. ¹⁶ Joan. xiii, 9. ¹⁷ ibid., 12. ¹⁸ II Cor. xiii, 5. ¹⁹ Joan.

(5) Vigilante. H. Valesius legit *vigilantia*.

(6) Ms. *Sufficit enim in Ecclesia Dei de Patre et Filio loqui*.

(7) *Ex his quibus legunt*. Græco more, pro *ex his quæ legunt*.

tra gregem est, pars lupi est. Nam etsi fortior ovis es, expedit tibi infra parietes ovilis esse, quam foras. Fortis es, porta meam infirmitatem : infirmus es, accipe medelam a communi Ecclesia : gutta una torrentem non facit. Si enim et ceciderit, antequam cadat, a terra absorbetur. Gutta autem, et gutta, et gutta etiam montes evertit. Canna es fragilis, multi autem ferro sunt fortiores. Oculus solus non est oculus, neque caput caput, neque pes pes. Compositio enim membrorum totum bonum facit. Nam etsi esses oculus, ablatus, eras cæcus. A corpore enim sublatus oculus, cæcus est oculus, magis autem mortuus. In Ecclesia fratres sub alas matris conveniamus : in Ecclesia in qua ornamenta sponse sunt, et membra Christi, non ad schismata, non ad hereses. Aliquoties enim dico : offendit mea lingua : potest fieri ut mens mea offendat. Sed tu noli : obliviscere (8) eum qui dixit : *Præcio empti estis, nolite fieri servi hominum*¹². Ista enim domus non mea est aut tua. Cur mei causa recedis a Domnica domo ? Et primo quidem quid accepimus nobis quia sapientiores omnibus sumus ? Deinde ut quid quod in prece (9) diabolus habet, donamus ei ? Si ego infirmus sum, tu qui es fortis, non recedens, confirma Ecclesiam. Si ego aliena loquor, cur tu qui bene loqueris abstrahis te ut videantur mea infirmari ? Et ne quis me putet incitatum ad quosdam dicere : sed ab exercitio (10) sum multorum : scio quanta dicta sunt et dicuntur. Unusquisque enim querens unde pascatur foratur (11). Minores : fra-

A tres : non faciamus conventicula, non speluncas. Forte enim apostoli hæc fundarunt. Non lapides dico, sed negotia rerum. Exis ab Ecclesia, et relinquis matrem tuam propter me. Quid sum enim ego, aut Paulus, aut Apollo quis est ? De me et te erit sermo. Num ego crucifixus sum ? Necdum ne quidem alapam accepi. E contrario autem, et honoratus sum propter Jesum. Et ille quidem multa passus est propter me : ego autem honoratus sum propter ipsum. Et nos quidem feriamur adversus crucem, et adversum eum qui propter nos fel et acetum bibit, et imponimus ei spinas magis quam Judæi, et effodimus manus ejus et pedes, et dinumeramus ejus ossa : *Quæ enim, inquit, fecistis uni ex minimis istis qui credunt in me, mihi fecistis*¹³. B aut bonum aut malum. Hæc fratres et in his fratres : non semper nomina, sed res. Christianus enim verus, frater sit. Verus Christianus : verus est enim Christus. Fratres, fratres, nolite esse pirate, nolite bellatores. Nolite querere cum quo litigetis, sed quem salvetis. Ipse autem Deus pacis, qui non pepercit unigenito suo Filio, et misit eum ad salutem nostram, ipse omnium vestrum animas ad unam consensionem, ad unam concordiam, ad unam pacem et charitatem adunet per unigenitum suum Filium : per quem est non nato Patri gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE RESURRECTIONE.

LIBER PRIMUS.

Dictum est quidem a nobis et ante de resurrectione ; audistis et vos : sed omnia tempora exigunt suum fructum, siquidem et in tempore rosarum, rose florescunt. Agnoscunt autem et secundum Jeremiam¹⁴, et hirundinis tempus et alii passeress agri ; quorum propheta faciens mentionem, increpabat Israel qui tempora ignorabat. Et tempus omni rei esse sapientissimus dixit Salomon¹⁵. Quia igitur tempus exposcit de resurrectione tractari, expetunt

C autem et quæ lecta sunt ; forte etiam sæpe nobis dicentibus, necdum quidam de resurrectione susceperunt sermonem : nihil prohibet repetere nos et denuo, et de his ipsis tractare¹⁶. Eadem enim scribere nec Paulum piguit : hi enim qui credunt resurrectionis sermones, erunt tutiores : forte autem qui necdum suasi sunt, suadebuntur. Nunc creditur enim sermoni qui de resurrectione habetur ; et magna est multitudo non credentium. Gentiles enim

¹² I Cor. vi, 20 ; et vii, 25. ¹³ Matth. xxv, 40. ¹⁴ Jer. viii, 7. ¹⁵ Eccle. iii, 17. ¹⁶ Philipp. iii, 1.

(8) Noli : obliviscere. Forte sed tu noli obli-
scisci.

(9) In prece *Ἐν εὐχῇ*, in voto, in optatis.

(10) Ab exercitio. Id est, ex ministerio meo mea
oratio ad multos pertinet.

(11) Furatur. Minores. Forte furatur minores, id
est, adducit per fraudem e sinu Ecclesiæ parvulos
in fide, sibi que adjungit ; unde alatur : quales hi sūt
quibus Judas apost. 12, *Semelipso pascentos*.

non credunt; heretici simili modo iisdem non habent fidem; Iudæi divisi sunt de resurrectione. Sadducei enim interceptiunt (12) resurrectionem, Pharisei autem susceperunt: nisi magis in injuriis petierunt, quam honoraverunt: forte autem et qui in Ecclesia conveniunt, multi dubitant de resurrectione; quæ enim necdum oculis videntur, a plurimis non creduntur. Nam et ii qui suscipiunt resurrectionem, constituti utpote in Ecclesia, multa habent dubia in mente de ipsa resurrectione. Aiunt enim, quomodo resurgemus? in quo habitu, qua conversatione, in quo loco? nudi an vestiti? manducantes? non indigentes esca? in cælo, in paradiso? omnes simul, an alii alibi? Quæ diversitas? utrum in locis, aut in dignitatibus? Et de his qui puniuntur utrum et semper, aut tempus aliquod, et utrum semper per ignem, aut aliquando aliter? Et utrum qui plura, et parva, et qui multa peccaverunt, semper habebunt pœnam? Et si videbunt se invicem, aut secundum eminentias alii in alio loco puniuntur. Et utrum qui puniuntur si semetipsos videbunt (13); et si iusti eos, qui in pœnis sunt: et si ii qui in pœnis sunt, iustos conspiciunt? Et mille sunt quæstiones de proposita resurrectione. Tantis igitur propositis quæstionibus, et tantis non credentibus, et tantis dubitantibus; oratione opus est, ut ipsius resurrectionis Dominus, et impensus quidem tribuat sermonem dicenti, intellectum autem audientibus. Siquidem et iis quæ dicta sunt aliud unum est commune vitium, quod iurgatur adversus resurrectionem. Multi enim sunt qui peccant, pauci autem qui se custodiunt. Illi igitur qui delinquant, nolunt esse resurrectionem, ut non incurant in pœnas; sed suam voluntatem decreto resurrectionis opponunt, et resistunt Deo. Quia enim volunt a negotio liberari semel morientes, nolunt in totum esse resurrectionem, ut non habeant causam, neque rationem vitæ præstent post mortem iudici Deo. Ergo iurgatur et horum voluntas decreto resurrectionis: quia igitur tanta et talia sunt quæ queruntur, oratione opus est, ut victor superet universos. Non ignoramus autem et illud, quia multi putaverunt Deum nihil amplius posse quam nos. Incerti sunt enim et movent et adducunt in medio istiusmodi quæstionem. Mortuus est, inquit, qui mortuus est; et illum quidem partem ejus aquila manducavit aut vultur. Forte autem non patiuntur aquilæ istiusmodi humilitatem. Aliam, inquit, accepit canis, et canem ut puta sæva bellua manducavit: aut aliud aliquod animal, et istud animal interfectum, combustum est, aut certe obputruit, aut ipsum ab alio quodam comestum est, fieri enim hoc potest; tanta, inquit, successione facta, et casu eorum qui mortui sunt ab alio in alterum, quomodo, inquit, potest Deus invenire initium? tanquam de sigulo aliquo, aut de quodam ar-

(12) *Interceptiunt.* Infra col. 1075 A: Si interceptimus resurrectionis spem: et supr. lib. I, paulo post initium: *Filius Verbum dictus non interceptum Deum.*

A tifice qui apud nos est, humile loquatur. Et non cogitant quantum interest inter Deum et homines mortuos. Gentilium igitur multi semel providentiam in his omnibus ejicientes, et a Deo vivo semetipsos fraudantes, ausi sunt dicere, quod et repetere tutum non est. Illi enim sine Deo agentes spem resurrectionis interimunt. Qui enim eum qui suscitavit negant, difficile est ut consiteantur resurrectionem. Sed relinquamus horum importunitatem, ut a pueris convincantur. Nec enim ad omnes certare nos par est, neque ad omnes iurgari; siquidem nec ad insanos consuevimus de cogitationibus sanis loqui: qui autem imprudenter ita iurgantur, non ad nos, sed ad ipsum ordinem officiorum, et ad opificia quæ jussa sequuntur, ad solis scilicet cursum, ad immutationem lunæ, ad stellarum choros, ad translationem horarum (14) quæ per annos effici consueverunt, ad officium maris, ad terram, ad aerem, ad pluviam, et ad omnia quæ sequuntur, ad officia ætatum, ad hominum, ad animalium, ad avium diversitates, ad vultuum, ad specierum habitum, ut sit unicuique conveniens esca, membrorum partes, dentium numeri, ungularum mensuræ, capillorum officia, compositio membrorum: hæc omnia silectio clamant opificem, et provisorem omnium Deum. Quia igitur ista cæci non viderunt, per ea quæ videntur invisibilem: stultum est de coloribus iurgari ad cæcos: quid enim efficacius est Dei providentia? quid autem breve quod putatur non in se æqualem a majoribus invenietur habere providentiam? Cur enim formicarum salvatur genus in similitudine? cur apium et operationes in commune redduntur, et habita minimis in substantia? quæ quidem et in volatilibus, et processu, et regressu, et in opere consentiunt sibi. Quis fecit mel? utique qui constituit medicinam, quæ eo ad medelam utilis hominum. Quid enim non plenum est providentia? quid non clamat provisorum Deum? Nonne herbæ, quæ utilitatem præbent medelis? nonne pisces e mari producti, quidam quidem ad escas, quidam autem ad curas? Nonne lapides incisi, ut alii quidem utiles sint ad ædificia et tecta et operamenta, alii necessarii ad corporum sanitates, quia et infirmantur? Nonne escæ aliæ aliis succedentes, et aliæ cum aliis insequentes, ostendunt præparatorem Deum? Nonne secundum uniuscujusque habitum animalis mensuræ, magnitudines, compagines, membra sunt data, et unumquodque ad suam necessitatem et virtutem accepit? Equis enim velocitas data est, ut insequantur et fugiant; aliis animalibus fortitudo, ut sensim portarent pondera sibi imposita. Et mensurata est unicuique virtus, potentia, magnitudo, conveniens esca, et ipsis animalibus propria salus, quæ gustare deberent, et a quibus se abstinere: homini autem et ab aliis animalibus irrationabilibus usus est da-

(13) *Ms. Et iterum qui puniuntur, si semetipsos videbunt.*

(14) *Horarum.* Ὀρῶν, tempestatum.

lus, et a plantis et ab arboribus, a lapidibus, a mari et a terra: undique enim constitutus est veluti in uno corpore mundus conjunctus sibi. Et unumquodque quidem quod factum est, propriam habet naturam et salutem; plurima autem quæque in se necessaria continet. Denique sol positus quidem est in suo loco, habet autem propriam magnitudinem, et possidet acceptum suum fulgorem, et illuminat ea quæ in terra habentur, fovet et calefacit. Et nunc quidem longius abscedens, cedit confectioni hiemis, ut statutum est; nunc autem iterum revocatus, et ad mensuras accedens, non subito nocet; exussisset enim omnia, si subito ad ea spatia quæ dimiserat recurrisset; neque iterum non illuminans intermisit, ut fructus non coquerentur; neque advenire ad impetum subito currit: at mensuræ et recedenti et recurrenti sunt datæ. Non conjunguntur dies noctibus habentes solem; si enim hæc ita essent, arsissept omnia. Sed sol quidem per diem fovet, ros autem nocturnum consolatur ardorem. Et mensura a terra sol distat, ut neque propinquans noceret, neque longius distans frigori cederet. Mensuræ igitur his quæ in cælo sunt ad ea quæ in terra habentur; nec non et quæ in mari ad terram, et diei ad noctem, et hiemi ad æstatem. Et non tanta eloqui possunt, quanta universa natura proclamet. *Cæli enarrant gloriam Dei, opera autem manuum ejus annuntiant firmamentum* ¹⁵, dicit Propheta. In alio autem psalmo a sursum usque deorsum omnis creatura dinumeratur. Et certe et ipse qui dicit, *Cæli enarrant gloriam Dei*, non loquentiam audivit. Alit enim non esse loquelas, neque sermones ¹⁶: tacentium autem eorum in omnem mundum exiisse sonum eorum ait. Quia igitur per tanta quæ diximus et tacuimus, ipsa rerum negotia clamant, et providentiam prædicant Dei; rationis non est ad eos qui præscribere naturam volunt, et visibilia non videre, nosmetipsos protendere. Sed ab illorum quidem irreligiositate transire jam tempus nos admonet, propere autem ad aliam, ne videamur et contaminari insipientes eos, qui non vident. Tantum autem addi oportet, quia confessa providentia consequens est adesse resurrectionem, quemadmodum consequens et necessaria est resurrectio. Sine causa justitiam colit justus? sine causa pudicitiam amat pudicus? et qui providet his quæ sine anima sunt, arboribus et plantis, Deus, invenitur rationabiles animas negligens? et qui providentiam suam formicis impertit, et ostendit eas quæ non habent rationabilem sensum, si bimet consentire, et imitationem concordie habere; si tamen et oporteat dici consentire sibi ea, quæ non habent sensum; quia igitur et formicis providet Deus, et dedit eis et receptacula terræ et concordiam, omnium licet sint natura infirmiores, tamen eis, quæ videmus, donavit: de bobus autem secundum Apostolum pertinet ad Deum ¹⁷, et de nobis ei ¹⁸ Psal. xviii, 4. ¹⁹ ibid. 4. ²⁰ I Cor. ix, 9.

(15) Ms. Fructus est quæ diripuit.

(16) Ms. Et ei qui martyrium colit.

A non pertinet? quemadmodum autem pertinet, si similiter moritur justus, et impius? Is enim qui aliena rapit, fructus est quæ diripuit (15): qui autem sua amisit, ablit gemens non habens spem? Sed non est iniquitas apud Deum. Si enim non est spes resurrectionis, et solatium illis qui istis nocentur, et merces his qui sua istis spargunt, magna iniquitas est apud justum. Si enim æqua redduntur omnibus, jejuncti et ebriosi, libidinosi et pudici, rapienti et donanti, occidenti et ei qui occiditur, et ei qui martyrium tollit (16), ubi virtus est providentiæ? In præcipuis enim si defuerit, non erit utilis neque in minimis. Sed non sit sacrilegium istud admittere quemquam: sive enim gentiles sunt qui adversus resurrectionem augent nobis rationem, qui volunt ratione se agere cuncta, qui sunt irrationabiles: quemadmodum Deo justitia salvabitur? istis enim videmus nonnunquam perverse negotia geri, ut illos quidem qui cantant potemus bene habere in mundo: alios autem, qui diripiunt et ditantur, lætari et sanos esse corpore, forte magis iniquos quam justos, et nonnunquam melius corpus habere, et filios quamplures, et hos incolumes, et mulieres cum viris lætam degere vitam, et servorum multitudinem eis esse, et opum et possessionum, et condita multa substantia larga, quam et transmittunt ad filios: justis autem genunt, et cum mœnore degunt in mundo: et ubi est justitia quæ a Deo est? Et si quidem ad Judæos sit sermo, quid profuit Abraham, ut promissionem quidem acciperet, ad promissiones autem non perveniret: quique patrem quidem amantissimum, matrem quidem dilectam, patriam in qua est educatus reliquit propter præceptum? Scitis autem et vos quanta perniciēs sit consuetudinis sustinere recessum. Adveniens autem ad terram repromissionis, circumibat ut peregrinus et advena, desiderans satari aqua, cujus ipse fons, puteus erat adinventor, qui ei fructus ex promissione provenit? Tormentum enim ei erat ipsius promissionis adventus: videre enim promissionem, non permitti autem eadem frui, magis ad blasphemiam adducebat, sed non Abraham. Abraham enim addens et non perfruens ut mensa apposita, et prohibitus degustare etiam ex his quæ exsuperaverant, ita dimissus gratias agebat. Quid ergo profuit illi? Sed quia filium habuit; post quanta tormenta, post quantas orationes? Servi Abraham habebant, et Abraham desiderans non habebat: sed conjugem habebat, et istam honestam, quæque ab eo ablata est, et valde amare, non interficiens, et mutans locum (17) et locum, perseveravit. Dicant ergo Judæi quæ provenerint Abraham ex promissione in præsentii hac vita, ut abscedamus eorum spem resurrectionis. Sed habuit filium. Quando? Circa centesimum annum datus est ei filius, tormentorum potius ejus et precum. Quia enim habuit et bonum filium, et lætatus in dono est,

(17) Locum. Τόπον ἐκ τόπου ἀπελθών.

her simul faciebat pater cum filio, et inter hæc A multa quidem dicebantur, plura autem audiebantur, et infinita agebantur. Erant autem omnia bona : Dei enim donum erat Isaac, et portabat : qui portabat? forte autem non debet dici quia portabat, sed gaudebat. Et dies una transierat, et necdum locus ostendebatur. Et nox ad diem, et necdum ad locum pervenit. Et secundus dies, et post diem nox, et alla nox : et nondum finis, sed protensio erat tentationis dilatio, et quando perveniret, et quando ostenderetur locus cum jam deberet : quia ergo omnia quæ sunt et in Vetere Testamento formæ erant Novi, tercio die et tertio nocte sacramentum unigeniti Filii Dei præcurrebat per unigenitum Abraham : quia autem completum sacramentum est trium dierum, et trium noctium, ostensus est locus, advenit et tempus : forte autem putatis jam liberum esse a certamine tentationum Abraham. Et certe quantum propinquat tempus, tantum tentatio protenditur ejus. Et Abraham dicit ad pueros : *Manete hic ; ego autem et filius ascendenus in montem, adorantes remeabimus* ²⁷. Timuit enim, ne pueri ad dominum affectum habentes, et maxime ad unigenitum, prohiberent. Certe quia nunquam Dominus sacrificium hominis petiit. Audierant autem quia et secundum promissionem Deus donaverat Isaac Abraham : intuitus vero et ætatem Abraham in alio jam tempore constitutam : quia igitur non consentiebant (20) negotio his quæ faciebat Abraham : possint enim dicere : quid offers Deo filium non petenti? quis enim et ante ipsum justorum hoc aut ausus est, aut tentare ausus est? ob quam enim causam petat Deus eum, quem donavit? cur autem et transferat Deus promissiones suas? ut quid autem et dedit, ut et accipiat, quem indulsit? Hos rationabiles cogitatus timens Abraham, præcipit pueris exspectare, et secum non ascendere, ne quis ob amorem Isaac mitteret manum, et contaminaret immolationem. Quid autem quia et ipsam Saram, quam puto nihil latuisse unquam quæ Abraham cogitabat? hæc enim conscientia ipsa astimare nos facit, quæ in illo erat conjugio. Illa quam nihil latuit unquam quæ Abraham facere, aut movere voluisset, vel cogitare : illa ignoravit quia unigenitus ejus, illa sterilis fructus, ille ex insperato filius, ille qui extra ætatem procreatus est : illa ignoravit quia Deo offerretur, qui donaverat : ut non sicut aliquando risit importune in promissione ejus, et nunc plorans importune impediret immolationem : sed tacita res est et ad Saram. Ita enim sciebat et Abraham, et ante mulierem, et Saram præhonore Dei præceptum ; sciebat autem et ante unigenitum suum, eum qui donaverat honorare. Sed neque si qui iter cum eo fecerant, sciebant mysterium, sed sacramentum, inquit, *michi*. Tamen cupiens Abraham suadere pueris ut remanerent, locutus est id ad eos, quod nec ipse speravit, nec sensit : dicit enim ad

²⁷ Gen. xiii, 5. ²⁸ Gen. xxi, 7. ²⁹ ibid. 8.

(20) *Negotio*. Forte *negotia*, res.

eos, *Manete hic : ego autem et puer ascendenus adorabimus in monte, et regrediemur*. Hoc quidem non speravit, hoc autem impetravit, et usus est Deus ejus lingua ad prophetiam. Cum ergo dicitur Abraham propheta, et quaeritur a multis ubi prophetaverit Abraham, scire oportet, quia maxime quidem cui revelavit Deus semetipsum, quantum et possibile fuit Abraham ut revelaretur ei ; isto ipse vocabatur propheta. Alia autem invenimus eum istic prophetantem : unam quidem prophetiam, quam jam diximus : secundam autem eam, quæ insequitur. Sed sequentem forte dicere perniciosum est, et audire perniciosius. Quemadmodum, putas, sustinuit ea quæ passus est? quemadmodum charitas omnia sustinet. Et pueri quidem remanserunt, præcepit enim dominus ; Abraham autem accipiens ignem et ligna et gladium, ascendit cum filio, ipse filio suo imponens ligna. Et certe scimus Abraham per semetipsum vitulum portantem ad susceptionem eorum qui adveniant. Quid autem nunc nec partitus cum filio pondus est, sed omnia ligna imposuit filio, volens jam acceptum habere donum? significabat autem quia incipiet immolari, quemadmodum portare crucem per semetipsum. Cum autem promoveret iter, et agnosceretur montis cacumen, et ignis in medio, et ligna in collo Isaac haberentur, et gladius appareret ; Isaac undique prudens, quod alii pueri non dixere, iste requirit a patre. Tentationem utpote quam habebat pater, eloquitur dulcissima, aut potius dura voce : magis autem non tantum grave, quantum dulce. Pater enim, inquit : sufficit hoc ad flectendum patrem : quique et conjungit alia et dicit : *Ecce ignis, ecce ligna, ubi est ovis in sacrificium* ³⁰? Quis alius portasset istam vocem? Ex aliis quidem hominibus nullus. Justo ergo Deus Abraham dilexit. Adamantinus autem ille, unigeniti sui sagittam accipiens, non tacuit ferens, sed potuit loqui, potuit respondere, et neque linguam offendi dentibus : potuere autem et dentes aperiri et dare spatium linguæ : sed nec forte ista dicere de illo licitum est. Non enim ex his quæ nos patimur, illius virtutem accusemus : sed et lætus et exultans, erat enim Abraham, respondit ad filium non crudeliter neque inhumane, sed religiose et pie : dicit enim ad filium : *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili* ³¹. Ecce alia prophetia, quæ ab eo qui locutus est, ignorabatur : oppositum autem erat quod ait, *Dominus providebit ovem sacrificio suo, fili*. Sicut enim ille incipiens sermone ait, *pater* : ita iste consignans verbum, dicit, *fili*. Audivit ovem, et accepit ut a patre, certus quia quod inventum interim non erat, inveniretur. Cum autem pervenissent ad locum, edificabat Abraham festinans altare, et cum construxisset, mentitur ad filium promissione (21) quæ per linguam fuerat facta, non tamen eam quæ in corde erat absconsa. Et accedit pater Abraham

(21) *Promissione*. An *promissionem*?

et accedit ad Isaac, et ligat : filium Abraham ligavit, ut nec palpitans, nec se movens turbaret immolationem. Quo, putas, vultu respiciebat filium Abraham? quis ei erat color? quemadmodum sine tremore manus operabantur? quis, putas, tunc erat Isaac in his constitutus, tacens aut loquens? Scriptura enim hoc tacuit. Putas quia iustus in his sermonibus usus est? Noli enim attendere si puer, sed quia Isaac erat filius Abraham. Putas non dixit ad patrem : quando Deus sacrificium hominum deposcit? quid facis? donum sum Dei : sine poenitentia sunt quæ a Deo sunt dona : quid spernis gratiam? quid contra voluntatem donantis interlicis donum? Erant multa quæ dicerentur. Cur autem et mater non agnovit? si enim rationabile est quod sit, cur et a cervis abscondisti? si autem et hoc fieri deberet, cur mihi ipsi hoc ipsum non palam facere voluisti? promissionem, quam dixisti exigens : dixisti enim, quia *Deus ovem providebit sacrificio tuo* : fidelis es, redde fructum fidei, utpote, quæ dixisti. Erant multa quæ dicerentur. Et non utique ea quæ nos dicimus : ipsa etiam non sint scripta, jam nos adducunt ad rem. Movetur enim sensus consequenter ut sese negotium habet, et adveniens sensus in illo tunc tempore in quo hæc agebantur cogitemus. Si tacuit Isaac, grandis admiratio est : si dicebat iterum aliquid, alia admiratio. Quemadmodum potuit sustinere pater? quomodo currebant manus ejus? Sed istæ admirationes in aliis hominibus habentur : in Abraham autem contraria erat admiratio. Finis autem sermonis : forte urgentur uniuscujusque viscera : et quod est mirandum : quia certi ex Scriptoris quæ sint acta, et quis fuerit exitus negotiorum, tanquam periclitantes sermone, ne quid aliud proveniret quod est scriptum, ita solliciti sumus. Completa fuerunt Abraham omnia quæ ad alacritatem tendebant. Ligatus ab eo fuerat filius, et exaltatus in altare, et positus supra ligna, et filius desuper alligatus : et pater velox manu gladium apprehendit. Quo accepto properabat occidere, non differens quippe alacritatem ac donum. Erat autem et manu et alacritate patris Abraham, Dei velocior vox. Abraham qui alacritate præcesserat, præcepto præventus est Dei. *Abraham, Abraham* : bis utitur voce, quia et ab initio præcepti : quia enim forte et dubitare (22) : sed prævenit qui præcepit : eadem utitur voce. Sicut enim dixit antea, *Abraham, Abraham, accipe filium tuum unigenitum Isaac quem dilexisti* : ita et istic, *Abraham, Abraham*. Ipse enim qui illa præcepit, et nunc loquitur, et dicit, *Noli contingere filium tuum* : habeo donum, habet et tu filium. Secundo tibi et hoc munus dono. Effulsit tua charitas, agnita est fides tua. Erunt ista quæ te acta sunt, adhortatio eorum qui post futuri sunt te. Decantabitur id quod fecisti, in progenies futuras. Habes fructum fidei, habes et fructum ventris, habes et sterilis filium, habes et ex altare immola-

²² Gen. xii, 12.

(22) Dubitare. Forte dubitaret.

tionem. Accepit Abraham secundum filium. Putas tristatus, quia non perfecit promptum animum suum? sed Abraham est, nescit tristari. Ignorat præscribere id quod gaudens accepit : non quia non obtulit. Deus præcepit, gaudens obtulit : sed quia in nullo inobediens fuit. Ubi ergo est prophetia quam ait Abraham, *Deus providebit sacrificio tuo ovem*? Num otiosum erit altare? Num vacuum totum quod factum est? Quid autem opus erat videri ludere Deum? Si enim iste quidem non offerebatur, Deus autem præcepit eum offerri, oblati autem, non est oblati : quid necessarium erat in re : quid necessarium erat? oportebat præformari Novum Testamentum a Vetere? et apud Judæos quidem aut parva inveniuntur ista aut otiosa. Si autem Novum additum fuerit Testamentum, et lumen effulserit verum; utilissima et non otiosa, et necessaria et non superflua apparebunt. Si enim et interrogaverimus Judæos, ut quid offerebatur Isaac qui non est oblati, incerti sunt et imprudentes. Si autem Ecclesia dixerit quæ vera sunt, quia oblati est non ut offerretur, sed ut appareret quia ovis ligno pendeat pro homine, ut liberaretur homo a morte : non concedunt nobis Judæi magnificare vetus per agnitionem novi. Interrogavimus enim eos, quam ob causam hæc omnia fiebant : oblati non offertur. Sed dicent, ut agnosceretur Abraham a Deo. Latebat enim eum et ante tentationem? Sed ut ab hominibus. Erant ejus et aliæ tentationes plurimæ : putas quia ut sciretur nihil sit amplius? ut lucraremur qui post hæc lucrati sumus? Quid opus erat ove? puta quia et ove : cur non taurus apparuit? cur non capra aut vitulus? cur non alia magna immolatio, sed ovis? puta quia ovis. Cur non in terra visa est ovis? cur non extra altare, aut in cominus apparuit altari? Si quidem hominum esset adinventio aut compositio de ove, oportebat alibi inveniri. Si autem Deus pro homine ovem præbebat, subito in ipso loco debuit ubi erat Isaac, in ipso altare, aut in terra, aut juxta altare, aut ligatum ad radicem arboris. Nunc autem apparet ovis suspensa, et a cornibus, et suspensa in arbore. Natura autem interpretabatur quod erat occultum. Si quis enim suspenderit ovem a cornibus in arbore, id quod sequitur, videbit quod erat futurum. Necessario enim est istam quæ ita pendet in arbore ovem, separatos expandere pedes priores : hoc enim expedit ovis quæ ita suspenditur. Necessario est enim et separari ejus qui deorsum sunt pedes. Cum igitur ovis suspensæ in ligno, et in arbore expansæ fuerint manus et pedes, neque interpretatione indigent hi qui habent oculos mentis. Sed quis est qui periclitabatur occidi? homo. Quid est quod pro homine immolabatur? ovis suspensa in ligno. Tanquam si diceret Deus ad Abraham : Non tuus unigenitus necessarius : sed currat quidem forma per tuum, servetur autem meo Unigenito quod sit. Ita ovis appa-

rult pro homine, et hoc in ligno, et hoc suspensa, et hoc cuius hæserant manus et pedes tanquam in cruce : et prophetia Abraham efficitur duplex. Quod enim ait, *Deus providebit orem sacrificio, fili* : et tunc quid completum est in comparatione, servabatur autem in mysterio veritati. Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens ostendere quia Abraham (23) totam suam vitam transegit in angustiis, in tentationibus, in doloribus. Si enim in ista vita spem haberet, fraudatus esset a spe. Cum igitur gloriati fuerint Judæi in Abraham, necessitatem habebunt et resurrectionem conseruari. Hoc ad illam Sadducæorum partem, qui negant prorsus resurrectionem futuram, recte diceretur. Quia autem alia pars, hoc est Phariseorum, resurrectionem quidem conseruatur, resurrectionem autem talem dicit futuram, ut iterum manducetur et bibatur, et conjugii utatur; ut ne quidem resurgentes cessent manducantes et bibentes, et conjugii se conjungentes : venter enim magis sunt quam homines. Et sicut quidam morientium qui ante fuere in deliciis viventium, putant esse fraudare (24) ista vita in morte, in monumentis, et circa januas sepulcrorum semetipsos depingunt, et vel in imaginibus, et post mortem manducant : ita et Judæorum Pharisei volunt et post resurrectionem tanquam depicti iterum manducare et bibere, et nubi et nubere. Recumbunt enim et picturis apud istiusmodi, et meliores suæ (25). Nos autem præsumimus ad id quod verum est. Si enim talis esset resurrectio, excusaremus utique resurgere. Iterum enim exsurgere, et arare et metere, iterum manducare et bibere, iterum spoliari et vestiri, iterum dormire et vigilare. Sed advertamus quid dicat Apostolus : *Si in ista vita spem haberemus in Christo, miserabiliores omnibus hominibus essemus* ²¹. Si enim ita statuit Deus ut in ipsis iterum simus, ut quid nos et quiescere facit? Hoc enim ludentis est potius, concedere mori, et iterum ad ipsam resurgere vitam. Si enim ita resurgeremus, oportebat Abraham ut non amitteret quæ hic sunt, jam perfrui ea quæ esset in resurrectionem accepturus. Si enim cum voluptate bibere et epulari vita est; in quacunque hora non cum voluptate bibimus, fraudarem a vita. Sed vere Judæorum *venter est deus* ²², sicut dicit Paulus, qui est ex Judæis, qui Judæos quidem passus non est, veritati enim credidit in Christo. Quid autem dicent nobis et de Isaac, qui jam habebat dolorem immolationis? Habuit autem et post hæc easdem ipsas tribulationes, quas et pater. Conjugis inquam suæ, quæ parere non poterat, nuptiarum incertorem, commanentium deceptiones, fraudes laborum. Hæc donat Deus suis, dolores, tribulationes, angustias. Si Deus hæc promisit : Jacob

A autem electus ille et qui ante Esau factus est, viginti et unum annos servivit, tunc maxime cum adolescentia ei dabat epulari : et in paternis dum ageret, suspectus erat ne occideretur a fratre : et in soceri domo servus : in illuere autem lapidem ponit sub capite suo, et cum virga sola ambulat. Hæc nuditatem quidem significant ipsius hominis : sacramenta autem quæ per Jacob fiebant, petram supportantem caput ejus, qui persecutionem patiebatur : et virga in manu ostendens viam fugienti. Ego sane audiui Jacob dicentem, quia *per diem comedit eum ardor solis; et frigus semper per noctem sensit* ²³. Si ista beatitudo est, valde odit Deus Jacob, Esau erat autem in deliciis. Audio sane Deum dicentem : *Jacob dilexi, Esau autem odivi* ²⁴. Dicant igitur nobis Judæi : si iste est fructus promissionis, si ista est spes, num odit Deus Jacob de quo dicit, quia dilexi? Sed tunc cum liberatus a servitute esset, nonne fugit ut salvaretur? Fugiens autem non est comprehensus, et in timore stetit? Sed fugiens insequentem se socerum nonne occurrat fratri suo? nonne timor timori successit? Sed quia liberatus et ab isto est : nonne habuit in senectute sine consolatione dolorem? Habuit enim Jacob et alium Isaac. Habuit, inquam, Joseph, illum bonum et dilectum sibi, bonam progeniem suam : aniarum autem de eo dolorem. Et habuit quando et sterilis erat et istius mater, et Jacob non cessabat orando. Jam autem et in opprobrium erat. Desolebat enim sterilis, et dicebat ad virum : *Da mihi filium, aut moriar* ²⁵. Soror exaggerat, Ancillæ habebant, et libera non habebat. Dolor, gemitus, et tristitia erat iisdem. Sed misertus est eis aliquando Deus, et natus est Joseph ille bonus undique, corpore in tantum, quantum testatur quæ victa est, mentem autem (26) quantum testatur pater : qui prærogavit his, qui antea fuerant nati. Testatur autem et apud Ægyptum dispensatio, quæ toto facta est mundo. Testatur et scientia linguæ quam ignorabat : et mirabilia intellectibus pueri erant; sed pulchritudines hæc salvatæ, lætificat : bonorum autem casus sine solatio dolore parabant. Erat igitur in timore patris Joseph : et cum adesset cum eo, ne forte talis non permaneret salvator : ita mordebat, et timorem ingerebat patri per ea quæ loquebatur, per ea quæ aiebat, per ea quæ tacebat. Quid ergo quia Joseph erat talis, et secundus solus matris suæ, et dilectus patri, et fratres quidem ejus mittebantur ut pascerent gregem : Joseph autem ad charitatem patris non est missus cum fratribus; quia habebat tunicam singularem ad agnitionem præcipue charitatis. Non suffecerat Jacob fratris livor, fratris invidia, servitus in peregrinatione, fuga a fratre, com-

²¹ 1 Cor. xv, 19. ²² Philipp. iii, 19. ²³ Gen. xxxi, 40. ²⁴ Malach. i, 5; Rom. ix, 15. ²⁵ Gen. xxx, 1.

(23) Forte per interrogationem, Quid igitur sibi vult iste sermo incurrens? ut responsio sit, Ostendere quia Abraham, etc.

(24) Ms. Putant se fraudare. Quid si potius, putantes se fraudare.

(25) Ms. Meliores sue.

(26) Mentem autem. Fortasse, mente (bonus) sicut antea corpore : sensus est, animi dotibus præstans, sicut testatus est pater, cum ei partem unam hereditatis supra fratres attribuit.

prehensio insequentis : obrius a timore frater ; ut
vix acciperet Jacob a sterili ipsius matris mors :
desupra hæc omnia decem et septem dum ageret
annos in ætate Joseph : tunc cum augentur bona,
excidere bonis quantus est dolor ? Et mittit pater
dilectum suum filium, quem in multis fratribus ha-
bebat unigenitum : mittit pater filium, ut visitaret
eos qui erant in solitudine fratres. Puto quia et
dum legitur Vetus Testamentum, magis Novum est
quam Vetus. Mittit pater filium suum quem habe-
bat in locum unigeniti : nam et singulari veste
separaverat eum a fratribus : mittit filium de quo
prædictiones erant : prædictiones autem quas ipse
quidem viderat Joseph, non absconderat autem a
fratribus suis : erat enim frater. Dicebat enim ad
eos : *Metebamus, inquit, et meum manipulum erectum*
*est ; vestri autem undecim circuitu adorabam*²⁶.
Bene jam occasio esse corpit, ut adorarent fratres.
Audierunt fratres, et efficax somnium statim intel-
lexerunt, et aiunt ad eum : Num adoraverimus te
nos ? *regnabis enim aut tenebis nos* ?²⁷ Forte autem
irascatur primogenitus et primogeniti, quia junior
volebat omnibus prærogari. Voluit enim somnium
videre ut hoc velit : num increpatur aliquis cur
somnia viderit ? Tamen objurgatum Joseph est, et
hoc secundo videt : et ne quidem secundo abscon-
dit ab his qui irati fuerant de priori. Ita erat frater
ad fratres. Illi autem ex secunda visione firmantes
priorem, duplicem habebant invidiam et indignationem
et iram adversus Joseph. Narravit et patri
somnia, quia sol et luna et undecim stellæ se
adorabant²⁸. Solem quidem in loco patris intel-
lige, lunam autem in loco matris, et cætera. Vide-
tur reprehensibile esse ; quia mater ejus non vidit
eum in gloria : quemadmodum ergo adoravit ? aut
nunc quæritur locus matris quem implevit conjux
patris ? Simul autem magis stellæ undecim, hoc est
undecim fratres. Forte autem ideo ex sideribus
quæ in cælo sunt apparuit somnium, ut pretiosa
ostenderetur prosapiæ generis ejus. Præfectæ sunt
itaque prædicationes ; prædicta enim sunt, quæ
sunt prædicta (27). Et tunc mittitur a patre, de quo
et prædictiones. Prædixerunt enim prophætæ : et
tunc missus est Filius a Patre Christus. Joseph
autem filius veniebat a longo ad fratres frater. D
Magis autem ad non fratres frater. Illi autem viden-
tes eum a longe venientem, dicunt ea quæ et in
Evangelio scripta sunt : *Iste est hæres, venite occi-*
*damus eum, et nostra erit hæreditas*²⁹. Ecce, ille
inquit, somnialor venit, venite occidamus eum, et
mittamus in unum e lacis³⁰, annuntiantes quia non
solum interficietur, sed inferiorem locum habebit.
Et Joseph quidem appropinquavit : appropinquavit
ad iudicium fratrum, ad visitationem malorum : illi

A autem benefactorem accipientes occidunt, quantum
ad propositum ; et occidissent utique, nisi qui pro-
hibuit Isaac ne occideretur, ut vero servaretur pas-
sio, permisit et istic firmam esse formam. Quemad-
modum ergo forma occiditur, et non occiditur :
proposuerunt occidere Joseph. Jam ad propositum
interficiendum mortuus est Joseph : quia et propo-
sito Abraham oblatus Isaac est, et immolatus. Illi
autem non solum non sunt contenti proposito suo,
sed accipientes eum facto impetu voluerunt quidem
occidere, detenti autem ab uno sunt, qui propheta-
verat fratri : et mittunt eum viventem in lacum,
annuntiantes quia vivus descendit in lacum pro
mortuis Christus. Hædum autem occidentes, tunicam
Joseph tingunt in sanguine hædi, ut esset suspicio
per sanguinem, ut inter mortuos liber vivens. In
lacu itaque interfectus est Joseph ; coquinata enim
erat ejus tunica a sanguine. Erat autem vivens in
lacu post interfectionem quæ in tunica fuerat fa-
cta. Transeunt quidem e gentibus, quibus serva-
batur bonum quod erat in lacu : et movet (28) spi-
ritu unum e fratribus consolare suum errorem et
dicere : *non occidamus fratrem*. Amatores autem
pecuniarum fuere et Judæorum patres : et Judas
consiliator eorum ; et dixere, *Non occidamus*, in-
quit, eum, quia non sumus ejus digni. Non sit no-
biscum qui beneficium nobis impertit. Distrahitur
itaque Joseph, et tantum a comparatoribus acci-
piunt pretium, quantum dederunt et proditori Ju-
dæ, ut et pretium consentiret sacramento. Judæ
autem erat consilium et tunc ut tantum distrahe-
retur Joseph. Judas autem est, qui et in Evangelio
distrahit Domino. Ascendit e lacu qui jam fuerat
interfectus per tunicam : et in lacu putatus mor-
tuis, ingreditur Ægyptum. Et iterum istic per
insomnia et visionem adunat fructus alimonias
mundo : et quem interfecerunt Judæi et distraxe-
runt, istum adorant gentes dum pascuntur. Non
enim Ægyptios solos pavit Joseph ; sed ex omni
mundo consuebant omnes gentes et populi, ad
formam utpote Domini Jesu. Joseph autem jam
pascibat fratres ipsos, scilicet qui se distraxerant,
et pretium acceperunt suum. Gratis accipiens, gra-
tis dabat. Et illi quidem ejus acceperunt pretium :
ipse autem tritici pretium non accepit. Ubi ergo eos
qui affixerunt cruci et distraxerunt, pascit Domi-
nus Jesus ? Ex ipsis Petrus est, ex ipsis et Paulus,
et cæteri apostoli. Et fratres et apostoli ad Paulum
dicunt : *Intueris, inquit, quanta millia sunt in Ju-*
*dæa qui crediderunt*³¹ ? *Quid autem si non credide-*
runt quidam ? nunquid incredulitas eorum fidem Dei
*evacuavit ? Absit autem*³². Et contumaces volumus
pasci per Jesum. Prohibuit eos idolis servire. Sed
sermo ad proposita festinat, ut ostendat et dolorem.

²⁶ Gen. xxxvii, 7. ²⁷ ibid., 8. ²⁸ ibid., 9. ²⁹ Math. xxi, 58. ³⁰ Gen. xxxvii, 20. ³¹ Act. xxi, 20.
³² Rom. iii, 5.

(27) Forte perfectæ sunt itaque prædictiones, per-
fecta enim sunt quæ sunt prædicta.

(28) Spiritu. Forte spiritus.

Jacob, et quia non ista vita spes est religiosa. Putas potest sustinere sine lacrymis audire : cum tunica illa sanguine tincta in manu Jacob est posita cum voce illa confecta ? *Istam*, inquit, *invenimus*⁴², istam sanguine pollutam, agnosce ejus est tunica, agnosce tuum dolorem. Dolor quidem erat patris de mortuo Joseph. Erat non ferendus dolor, quia nec ante oculos suos decesserat filius : videtur enim istud solatium esse quia affuit, quia novissimam ejus vocem suscepit, quia et dimisit ei ad consolationem verbum, quia reliquias ejus commendavit terræ. Cum autem mortuus fuerit Joseph, quantum ad nuntium exspectat, quantum ad distractionem, et incertum sit homicidium aut mors, incisa autem sunt patris viscera. Omnia suspicatur, omnia sibi describit, et multas mortes pro una imitatur. Si quis sustinet vel auditum, non solum qui genuit, vel qui audivit, tunica composita et scissa; ita ut et parerent morsus feræ impressi per tunicam. Utipam dixissent, quia et in lacum cecidit ambulans : et videbatur figmentum proximum veritati haberi. Sed suspecti sunt ne arguerentur. Requirebat enim ab eis reliquias pater. Suspectus itaque Jacob est, quia mortuus est Joseph, et esca factus est feris : nuntiaverunt enim fratres, testabatur et tunica. Quis portaret, quis sustineret memor illius Joseph ? cum esset cum patre antequam distraheretur ? decem et septem annis erat ei mortuus, et tunica immortalem suggerebat mortem. Sicut enim misericordes sunt patres, nonnunquam ut retineant figuras filiorum per colores depingunt, easdemque recondunt in domibus, ut putant quidam ad consolationem. Effugiantur ad admonitionem dolorum : ita et tunica illa recondita domi, et habens sanguinem inveterascentem non hædi putatum sed Joseph, et morsus compositi (29) et impositi ferarum, et hoc silvestrium, semper faciebant dolorem Jacob : videns, condiscens, tangens semper filium per illam tunicam (30) : tangens eam et oculis videns. Et ne quis reprehendat sermonem, quia dolentem introduco justum : sunt enim et misericordes religiosi. Nam et audivimus eum dicentem : *Cum omnes*, inquit, *fili et filie accessissent ut consolarentur eum, non suscepit eorum consolationem*⁴³; non sinebat enim tunica sanguine tincta. Dixit enim : *De-*

A non permisit eum Deus : habuit solatium. Dilexit enim eum qui emerat, quem oderant fratres. Quid igitur, istic putas obdormivit invidia ? putas despexit diabolus consolationem Joseph ? Habebat conjugem Ægyptius⁴⁴ : per mulierem igitur diabolus machinatur. Diligitur, inquit, bonus non bene. Et vere nunc incurrit in feram Joseph, et figmentum fratrum transivit ad actum. Mulier insistens, mulier semetipsam decorans, ad laqueum verbis illiciens, lapidibus (32) suadens, odoribus capiens, et varias vestes ut retia expandens. Et intueri mihi peregrinum et adolescentem. Intuere eum qui non habebat patrem, non matrem presentem. Intuere distractum a fratribus, et contra dignitatem servientem ingenuum, et memor esto verborum quæ a muliere promebantur, et illa ficta mulieris blandimenta. Intuere et divitias Ægypti ostensas a conjugē, promissiones mulieris, tristitiam pueri : pueri angustiam, mulieris abundantiam; potestatem enim habebat domus; additamenta tentationis. Dicebat enim mulier multa : non audiebat autem pudicus. Depingebat sibi oculos illa : Joseph autem suos claudibat. Illa se lapidibus coronabat : et ille se a lapidibus ne offenderet custodiebat. Illa contorquebat capillos suos : et ille vitabat ut vincula. Illa varia vestimenta utebatur : et ille intuebatur opificiorum varietatem. Illa movebat thymiamata ad odorem : ille autem odorem pudicitie odorans domabat suam adolescentiam, junior quantum ad ætatem, senior autem sapientia. Cum autem non valuisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nova quippe tragœdia in primo fiebat Joseph, forte et solo. Siquidem a viris vim pati mulieres, natura ipsa mulierum suadet : Joseph autem solus a muliere vim periclitabatur sustinere. Accessit enim mulier ad adolescentem, sola ad solum : hominum videbat nullus. Ille autem qui ab hominibus non videbatur, Deum invisibilem intuebatur. Immittebat fera ungulas suas ad tunicam Joseph. Ille autem qui consueverat tunica salvari, et qui tunicam fratribus dedit, et a deceptione fratrum est liberatus, reliquit et nunc tunicam in manu mulieris, ut non dimitteret suam animam in manibus impudicitie : et exivit nudus a tunica, pudicitia autem amictus sua; illo sancto et pudico vestimento indutus. Mulier autem videns pueri constantiam, et pudicitie Imperium, detinens tunicam ejus, sicut canes irascuntur ad lapides qui ad eos fuerint missi : et sicut frequenter quidam effugientes bestias, partem vestimenti jactantes, faciunt eas iram in partem vestimenti deponere suam : ita illa lea, aut alia quedam bestia dira, tunicam pudici accipiens, et manibus et ungulis comprehendens et tenens, et scindens undique com-

⁴² Gen. xxxvii, 52. ⁴³ ibid. 55. ⁴⁴ ibid. ⁴⁵ Gen. xxxix, 7.

(29) *Morsus compositi.* Morsuum notæ confectæ ad fallendum patrem.

(30) *Ms.* Per illam affectam tunicam.

(31) *In sinu lusui patris.* Pro in sinu patris lusui agens. Supra pag. 485. a. Post futuri sunt it.

(32) *Lapidibus*, id est, genibus.

ponebat falsam adinventionem suam pudico ascribens, et honestiam (33) ad se transferens. Impudenti enim clamat voce, et convocat adversus se convictionem et dicit: *Venite, inquit, et videte: introduxit puerum Hebræum* 37. Dicitur ingenuitas, ut illudat nos: subingressus est mihi, volens vim facere. Putas non offendit lingua impudentis? Miramur si non est mutatus ejus color? Conscientia enim, etiamsi occultat lactum, tamen per vultus sua producit vestigia. Conferebat autem ad signum color imitatus (34). Videbatur enim ad vim esse durata, quam ipsa quidem fecerat, passam autem se confingebat. *Subingressus est mihi, inquit impudens. Subingressus est mihi dicit, quæ subingressa est; et clamari* 38, ait. Et certe non clamasti, nisi postea quam egressus est adolescens: *et reliquit, ait, suam tunicam, et fugit* 39. Et certe non est vim facientis, ut relinquat suam tunicam. Ad convictionem supervenit et dominus domus, qui omnem domum crediderat Joseph. Accedit ænea fronte mulier, et iterum repetit signum quod fuerat meditata: lacrymansque et desponsus, aut quia non potuit obtinere, aut quia contempta est, aut quia non manibus eum jam præfocavit. Desiderium enim contemptum ad iram convertitur. Quid igitur in his agit? Pudicus accusatur ab impudica. Non miraris quia non statim aggressus est vir, et hoc Ægyptius calide naturæ homo et loci laniavit adolescentem: si quidem ætas habet suspicionem, et quæ vocabat et acensabat, et qui ad vocem ejus ecurrerant, et tunica quæ retinebatur, movebat dominum ad indignationem, et honor qui erat datus ei qui fuerat distractus. Movebat autem et suspicionem pulchritudo. Et tanta quidem erant quæ ad fidem provocabant. Sufficiebat autem ad operis dubitationem pueri sapientia et pulchritudo. Cur enim eum non statim disparavit (35)? quia sciebat pueri mores: medius autem factus fidei et incredulitati dilaniavit, sed dubitans non disparavit. Et quidem ipsum quia non credidit, ad carcerem misit: qui et susceptus est. Quæ igitur dinumerabimus Joseph? bonam ejus intersectionem (36) dicemus: aut bonam jactationem in lacu; sed distractionem, sed servitutem; post hæc sed exsurrectionem mulieris impudicæ; sed factam calumniam et accusationem falsam in adamantinum adolescentem. Non est locutus Joseph: non fecit satis qui calumniabatur: non est confusus pro impudenti; maluit mori calumniatus, quam vii veritate ad salutem. Putas et iste imitator est et forma ejus, qui non aperuit eos suum cum calumniaretur. Sed Joseph iterum ad carcerem. Et ubi est Judæorum spes? Sed de resurrectione, proponentes dicere, incurrimus in necessarios sermones, qui non alieni

sunt a resurrectione. Et videmur quidem protrahere tractatum diu hoc exposcente et maturam reflectionem tenere. Sed forte nec immorari est ad otium; oportet enim constantes fieri ad mortem, et ita refici escis. Efficiamur igitur et nos medii, et neque extra mensuram protendamus sermonem: non sinit enim tempus: neque iterum valde colligamus, ut fruamur et festivitate. Et quia nos ex anima et corpore sumus compositi, pascamus animam mensuris propriis, ut et ipsa reficiat corpora a constantia. Sed quid vultis? dimitemus Joseph in carcerem? et quem Deus non reliquit in carcere, nos sermonem pingentes relinqueamus ligatum? Et quis adhortabitur pudicitiam studere? quis autem amabit continentiam, videns in carcere derelictum Joseph? Et certe si relinquatur Joseph in carcere, et mortuus fuerit cum pudicitia, spes resurrectionis non circumscribitur. Sed quia non dimisit eum Deus in carcere, sinus patientes, et audiamus ejus egressum. Et cum ille fuerit emissus, tunc et nos dimittamur cum eo. Joseph igitur erat in carcere habens delicias ex uberibus pudicitie, honestate indutus, diligens magis carcerem quam amorem illius bestie, amatorem fetorem frui. Istum enim præhonorabat unguentis. Ast pudicus amplectens vincula magis, quam ornatum Ægyptiæ; amans oculorum tenebras propter lumen animæ; libenter audiens gemitus carceris, quam videns lapides in luxuriosa fronte et immunda. Ubi ergo sunt prædicationes? Noli properare, et audies. Irascitur Pharaon duobus pueris suis summis et ministerio 40, iratus est Pharaon, quia propitius erat Joseph Deus. Mittuntur ad carcerem, et simul cum Joseph recluduntur. Joseph autem et in carcere et istis fidelis. Sicut enim creditam accepit domum Ægypti, custodivit fidem etiam cum calumniaretur. Non enim detulit damnum, sed passus est ipse injuriam pati quam facere, et differre domum ejus qui sibi crediderat. Creduntur et religati in carcere ei qui erat in carcere. Flos enim pudicitie annuntiabat per frontem puerum. Et in tanta abundantia habebat solatium, ut ipse esset qui consolaretur tristes. Habebat enim frontem pudicitie germinantem. Suscepit et pueros Pharaonis, eosque statim consolatur: quia eratceptor et nepos Abraham, et sapiens valde. Ingressus igitur in uno dierum ad pueros Pharaonis, vidit vultus eorum immutatos, et intellexit quia mens eorum erat turbata: et interrogat causam, quæ ista esset in eis immutatio. Illi autem promunt insomnia, et hæc duplicia. Sicut enim et in paterna vidit domo, et procuravit Deus, licet et contrarii sibi essent somnii. Primus exponit somnium qui viderat bonum, ut adhortatio fieret

37 Gen. xxxix, 14. 38 ibid. 39 ibid. 15. 40 Gen. xl.

(33) *Honestiam. Honestatem*, ut a modestus modestia.

(34) *Ms. Color mutatus.*

(35) *Disparavit. Dilaceravit, medium diffudit.*

(36) *Bonam ejus intersectionem. Videntur hæc dici per interrogationem. Bonam ejus intersectionem dicemus? aut bonam jactationem in lacu? sed distractionem? etc.*

secundo, ne taceret. Si enim fuissent utrique somnii boni, forte suspicio fuisset, quia utraque donans bene interpretatus est Joseph, ut eos consolaretur potius, quam veram interpretationem somniorum diceret, et fortitum putaretur negotium, et iterum qui perniciosum viderat somnium secundus non diceret, et non fieret duplex testimonium. Nunc autem exponit primus qui bonum habebat somnium. Erat enim supra vineam regis, et dicit: *Vitem videbam, et in vite tres fundi: et ipsa germinans attulerat maturos botriones uvæ: et calix Pharaonis in manu mea: et sumpsi uvinam et expressi eam in calicem in manibus Pharaonis*¹¹. Prudens et sapientissimus Joseph, qui a Deo edocebatur, statim ad interpretationem currit et dicit: *Tres fundi tres dies sunt adhuc; triduum, et in mente habebit Pharaonis initium tui, et restituet te super vineam in officio tuo, et dabis calicem in manus Pharaonis*. Lætatus est audiens, et statim mutavit colorem¹². Ilortatus autem et affus est semetipsum: habebat et ipse similem visionem. *Et ego, inquit, vidi somnium. Putabam me tria canistra halice (37) tollere super caput meum*¹³. Sicut illic tria, et istic tria. *Et in canistro superiori ex omnibus generibus (38) ex quibus Pharaonis rex manducabat, opus pistorum: erat enim supra pistores: et volatilia celi comedeant ea de canistro quod erat supra caput meum*. Etiam, inquit, et tria tua tres dies significant¹⁴. Sed quia non ministrasti in manu regis, volatilia autem comedeant ea; manifestum est quia inciso capite tuo, et affixa carne cruci, volatilia manducabant carnes tuas. Hoc enim annuntiat somnium tibi. Et cum tertius advenisset dies, et regis haberetur natalis, memor fui summorum illorum ministrorum. Et illi quidem qui supra vineam erat concedit: vocatus enim est, et stetit ante conspectum regis, et dedit calicem in manum ejus secundum interpretationem Joseph. Præpositi autem pistoris admonitio magis fervere fecit indignationem regis, et incidebatur capite, et volatilia perficiebant visionem. Quid hæc ad Joseph? maxime quidem quia intellectus erat in eo et revelatio: et quia et eorum qui in carcere erant consolatio habebatur, quia et illic creditum est ei. Dixerat autem vini præposito: *Memento mei per temetipsum cum caperit tibi esse bene, et facies in me miserationem, et memorabis de me Pharaoni: et educes me de isto carcere: quoniam furto sublatum sum de terra Hebræorum, et hic nihil mali feci, sed miserunt me in domum laici hujus*¹⁵. Quia enim hoc ipsum credidit in homine, additum est ei biennium. Emendatus autem est ob istum sermonem per biennium Joseph ut esset

¹¹ Gen. xl, 9-11. ¹² ibid. 12, 13. ¹³ ibid. 16. ¹⁴ ibid. 16-18. ¹⁵ ibid. 14-15. ¹⁶ Gen. xli. ¹⁷ ibid. 9-14.

¹⁸ ibid. 15. ¹⁹ ibid. 16.

(37) *Tria canistra halice*. Halice seu alicæ: in S. Scriptura Græca τρία χάρυ γαρύπτων.

(38) *Ex omnibus generibus*. In vulgata interpretatione, omnes cibos qui sunt arte pistoria.

(39) *Admonitus est dicens*. Locum hunc videmus sic explanare posse ex Scriptura: Recordatus est Joseph dicens, Dicam regi an tacebo? tanto jam tempore tacui: sed si non dixerō, perient Ægyptii:

A in carcere. Non enim intermitit Deus sanctorum errores, diligens eos. Si qui erraverunt, statim corrigit, ut non maneat eis in iudicio. Dixit enim homini: *Memor esto mei, et educito me de carcere isto; obliviscetur te homo, et protendetur tibi biennium tempus*. Sed non est oblitus Deus: sed assistit Joseph Pharaoni primo et secundo. Erat enim visio Pharaonis¹⁶ omnis de frugibus et cultura. Illic enim boves seminae erant; septem bonæ aspectu et electæ carnibus, et culmi septem spicarum: oportet enim conjungi insomnia spicas septem plenas, et septem tennes. Quia enim cultus terræ per boves efficitur, per culmos autem spicæ, de proventu autem et fame erant insomnia regis; per domesticas visiones dantur et provisiones. Septem erant spicæ plenæ, et septem vaccæ pingues; succedebant autem vaccis quidem pingulibus vaccæ macræ, spicis autem bonis et plenis spicæ tennes. Pro septem spicis plenis septem spicæ tennes. Comestie sunt pingues vaccæ a macilentis vaccis, et spicæ a spicis, et in fame habebatur Ægyptus, et in turbela Pharaonis. Et vini præpositus admonitus est dicens (39): *Dicam an taceam? tacui tanto tempore. Sed si non dixerō, perient Ægyptii. Meum, inquit, errorem, meum peccatum admoneam. Putas cum repeteret et diceret: Cum iratus esses nobis; admonitio sui peccati: erat autem taciturnitatis. Fieri enim potest quia utraque admonitus est, et utraque dixit. Quid ait ad regem? Peccati, inquit, memor fui hodie: Pharaonis indignatus est pueris suis, et misit nos in carcerem; in domum præpositi coquorum me et qui supra pistores erat. Et vidimus somnium uterque una nocte; ego, itidem ille; unusquisque somnium vidimus. Erat autem ibi nobiscum adolescens puer Hebræus præpositi coquorum: et enarravimus illi, et interpretavimus nobis. Et factum est, sicut interpretatus fuerat nobis sic evenit; me restituiti in officio, illum autem suspendisti. Et misit Pharaonis vocari Joseph*¹⁷. Convicta enim jam fuerat sapientiorum sapientia, quæ somnium regis interpretari non potuit. Et eduxerunt eum de carcere, et totonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus. Iterum e lacu Joseph, iterum e carcere exiit, et venit ad Pharaonis. Dixit autem Pharaonis ad Joseph: *Somnium vidi, et qui interpretetur illud non est*¹⁸. Convicta enim jam fuerat Ægyptus: convicta et sapientia quæ pollicebatur multa. Ego autem audiui de te dicentes, audire te somnia et interpretari ea. Confirma ergo nobis famam tuam. Religiosus autem Joseph respondit ad regem, et dixit: *Sine Deo non respondebitur salutare Pharaonis. Dei enim est, inquit, interpretatio*¹⁹. Ego nihil pos-

potius itaque meum, inquit, errorem, meum peccatum confitebor: nempe cum Pharaoni renarraret ac diceret, Cum iratus esses nobis, confessio erat sui peccati quo regis iram provocaverat, tum etiam taciturnitatis, quod accepti a Josepho beneficii immemor tandiu siluisset: fieri enim potest ut ejus animo subierit utrumque, et utrumque sit confessus.

sum ut possim. Exponit autem duplex somnium A Pharaō, quod erat in una virtute: Cur autem secundum somnium videt? ut discas quia urget Deus ut pareat hominibus. Putabam, inquit, me stare juxta oram fluminis, et quasi de flumine ascendebant septem vaccae electae carnibus, bonæ aspectu, et pascebantur ad ripam. Et ecce aliae septem vaccae ascendebant post illas de flumine, pessimæ et turpes aspectu, et macrae carnibus, tales quales nunquam vidi in tota Ægypto turpiores. Et devoraverunt illæ septem vaccae macrae et turpes septem vaccas bonas et electas, et intraverunt in ventres earum; et non paruerunt quoad introissent in ventres earum, turpes sicut erant ad initio. Surgens autem rursus dormivi, et vidi iterum in somnis: et quasi septem spicae ascendebant in fundo uno plenæ et bonæ. Aliæ autem septem spicae tenues B et a vento corruptæ crescebant juxta eas et glutierunt septem spicae tenues et a vento corruptæ, septem spicas plenæ et bonas. Dixi ergo interpretatoribus, et non fuit qui dissereret mihi. Et dixit Joseph ad Pharaō: Somnium Pharaō unum est. Quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaō. Septem vaccae bonæ septem anni sunt. Somnium Pharaō unum est: et septem vaccae macrae quæ ascendebant post eas, septem anni sunt. Et septem spicae tenues et a vento corruptæ, septem anni sunt. Et erit septem annis fames: verum autem quod dixit Pharaō: quæcunque Deus faciet, ostendit Pharaoni. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in omni terra Ægypti. Post autem venient septem anni famis: postea obliviscentur ubertatem in universa Ægypto, et consumet fames omnem terram. Neque agnosceretur ubertas super terram præ fame quæ futura est post hæc. Vehemens enim erit valde. Quod autem iteravit somnium Pharaō bis; quia verum erit verbum quod est a Deo, et properat Deus ut faciat hoc. Nunc ergo provide hominem sensatum, et præpone eum super Ægyptum, et faciat Pharaō, et præponat locorum principes super terram, qui quintas exigat (40) omnis fructus terræ Ægypti septem annorum ubertatis, et colligant omnes fructus septem annorum venientium horum bonorum: et colligatur frumentum sub manu Pharaō: et escæ in civitatibus custodiantur: et sint escæ quæ custodiæ fuerint terræ, in septem annos famis quæ erit in terra Ægypti: et non exterminabitur terra a fame. Et placuerunt hæc verba ante Pharaō, et omnibus pueris suis. Nunquid inveniemus hominem talem qui habet spiritum Dei in se? Et dixit Pharaō ad Joseph: Quoniam ostendit tibi Deus omnia hæc, non est tibi homo prudentior, nec sensorius te: tu eris super domum meam,

et ori tuo obediet populus omnis præter thronum: ego te præro. Dixit Pharaō ad Joseph: Ecce constituo te hodie super omnem terram Ægypti, facito, inquit, tuum consilium. Quis te sapientior? quis te sensorius et fidelior? te enim volebat Deus ut supra domum esses meam, super omnem scilicet Ægyptum. Perfecito tuum consilium, conregna mihi. Tibi enim dans Ægyptum in potestate, habeo te mecum in regem⁴¹. Jam consolatio, jam fructus pudicitiae erant Joseph. Sed nec in his factus arguit mulierem impudentem, non reddit vicem: tamen fuit in tribulatione, et in tali angustia tanta Joseph. Jacob autem in tribulatione erat, et jam cum (41) remissus fuisset Joseph a carcere. Quid ergo, dicent Judei, ubi est fructus promissionis? Si enim ista est via, quid hoc ad Jacob, qui decem et septem annis luxit Joseph? aut ad ipsum Joseph, qui vix liberatus est? Sed sermo quidem impletur, negotium autem servetur: licitum enim est nobis et sequenti perfrui die. Mensemus autem tempus. Decet enim gratis dona Dei, ut jejuni in tempore, et epulentur in tempore. Tantum estote memores ubi finimus sermonem: ut sicut hi qui alacriter manducant, et ob quamdam occasionem exsurgentes a mensa nitant (42) sibi apposita: ita et vos reliquias alio a nobis exposcite die, ne quid et intermisimus: non enim decet nos venientes ad consolationem mortis, relinquere Jacob in luctu de fama mortis filii. Sed rationis est et sequenti nos jungere, et miscere in alacritatem lugentium jam esse consolationem. Non fuissem vos passus ita dimittere, adhuc sollicitus propter Jacob lugentem. Quia igitur incipimus permittente Deo et probationes de resurrectione conjungere, jam fidem præcedentis sermonis confidentes epulemur, non cum mortuis: omnes enim vivunt. Non enim venimus ad monumenta, sed ad locum commendationis; non venimus ad mortuos, sed ad viventes: componentes nosmetipsos per ea quæ facimus spem ipsius resurrectionis. Læti convenimus, majus gaudentes recedimus; ita enim confidimus, quia resurgemus, quia et ista credentes lætabimur. Habemus autem reconditum sermonem nobis ostendentem, spes quia est religiosus. Et jam quidem ostensum est a justo Deo: tamen quia vocat tempus nos resciri debere, gratiarum actiones consignantes verbum gloriam referamus viventi et bono et vero et vivificantem Jesu Christo: per quem est Deo Patri cum Spiritu sancto gloria et honor, imperium, majestas, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

⁴⁰ Gen. xli, 17-41

(40) Exigat. Forte exigant.

(41) Et jam cum. Forte etiam cum.

(42) Nitant. Forte nictant, dum scilicet ad epulas relictas respectant.

LIBER SECUNDUS.

Laetantur quidem cœli de festivitate præsenti, in qua Dominum susceperunt victorem : laetatur et exercitus angelorum suscipiens cum victoria regem : laetatur et qui genuit, et misit Pater a dextris suis habens charissimum Filium, per quem mortua quidem mors (43) est, corrupta autem est corruptela, et destructa est diaboli tyrannia, et salvati sunt homines, et gaudium acceperunt angeli. Non est passus autem Spiritus sanctus : sed per omnium hominum linguas victori obtulit laudes. Quia enim omnium linguarum erat salus, ideo omni lingua per ora apostolorum locutus est Spiritus. Et exinde jam vocabat gentes per initia : implebatur autem et præcedentis festivitatis lætitia. Pascha enim festivitatis mortis sacramentum in se continens, tunc recipiebat fructum, cum fiebat recursio Domini ad cœlos. Non enim venit ut moriens moreretur, sed ut eos qui mortui fuerant vivificaret. Laetantur igitur omnia : forte autem et creatura : clarior enim et sol est, secundum præsens hoc tempus : prolixior enim et lumen habetur (44) : et omnium completus est fructus : et consentiunt officia dispensationi. Soluta autem nobis est et sententia : revocata est nostra restitutio : obedientia enim veniens, prævaricationis poenas eiecit : iustitia subintroducta iniquitatem repulit : veniens vita mortem mortificavit : Deus descendens hominem perduxit ad cœlos. Undique igitur fulgores festivitatis luceant (45). Sursum chori, in terra lætitiæ. Tristant bona malum, luget semetipsum diabolus : decet enim eum lucius sol : lugent adhuc usque dæmones, et semetipsos deplorant. Tantum enim ut nominata fuerit crux, agnoscent plagam, et non sufferunt nomen. Et ne quis putet oblitum me fuisse hesternæ promissionis moræ : promiseramus enim de resurrectione dicere heri : exposcebat enim tempus. Sicut enim heri de resurrectione motus est sermo : ita quia festivitas regressum Domini requirit ad Patrem. Firmatur autem hominum resurrectio, cum apparuerit Filius reversus ad Patrem. Et majus ostenditur quod propositum est, cum apparuerit resurrectio ejus qui suscitavit (46). Siquidem et Apostolus volens ostendere quia resurgunt homines, ad resurrectionem Domini transmisit suum sermonem, et dixit : *Si compatimur ut et simul glorificemur* ⁴⁷. *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit* ⁴⁸ : ut ex hoc manifestum sit, hominum resurrectionem sequi Domini resurrectionem. Et mirabilia quidem

quæ ante crucem facta sunt qui fuit ostendit : post mortem autem mirabilia quæ per apostolos facta sunt, confirmant quia qui mortuus est resurrexit et vivit. Unde et majora servata sunt mirabilia post mortem, quam ea quæ ante mortem sunt facta. Quia enim incredibilior resurrectio Domini magis quam adventus ejus in mundo, majora servata sunt lætibus resurrectionis mirabilia, ut agnosceretur (46*) quia mortuus quidem est, sed resurrexit ob dispensationem, vivit autem propter virtutem. Quis enim ausus est dicere, quia non resurrexit Christus, aut confessibiles (47) inimici, aut fidei amici? Putas gentiles audebunt dicere quia mortuus est et non resurrexit? Non quæro quid dieant, sed quid patiantur. Si enim stant eorum templa, non resurrexit. Si non destruxit, si non conflata sunt eorum simulacra post crucem, non resurrexit, qui arguit ea quæ non vivunt. Si non increpantur nomine crucis eorum dii et dæmones, non resurrexit qui his qui non sunt terribilis habetur : constentur enim et dæmones resurrectionem Christi. Qui enim exorcizant, crucem Domini nominant, et resurrectionem : et nomine ejus qui mortuus est et resurrexit increpantes, non ut inobedientes aut contradicentes habent dæmones, sed obaudientes et consentientes resurrectionem. Sed Judæi dubitant de resurrectione Christi. Utinam non dubitarent, ut et ipsi resurgerent a peccatis suis, in quibus mortui et vere sunt mortui! Si autem dubitant, ostendant civitatem suam post ea quæ ausi sunt, stantem. Et vere qui mortuus est mortuus est, quia stant qui affixerunt cruci. Si autem deserta est civitas ob audaciam incolarum, qui post mortem cruciat eos quia sunt, utique vivens id gerit. Si non servit eorum gens, si non excusaverunt suum regem, si est cum ipsis propheta; non est factus exitus predicationis prophetarum. Si autem civitas eorum deserta est, si altare jam non est eis, non sacerdos, non rex, non propheta, non spiritus; per quem ista? Si autem et dicatur ab eis impudenter, quia civitatem eorum destruxerunt homines; utrum concedente Deo et ita permittente, magis autem indignante? dicant causam peccati. Putas propter idololatriam? et certe nunc idola non colunt. Sed quia propheta occiderunt aliquando? et certe cum eos interficerent, habitabant civitatem suam. Sed quia templum contaminarunt aliquando? et certe contaminantes habe-

⁴³ Rom. viii, 17. ⁴⁴ I Cor. xv, 46.

(43) Ms. *Per quem mortua quidem mors.*

(44) Ms. *Prolixius enim et lumen habetur. Prolixiores enim tunc dies esse incipiunt.*

(45) Ms. *Lucescunt.*

(46) *Suscitavit. Forte suscitabit.*

(46*) Ms. *Ut agnosceretur.*

(47) Ms. *Confessibiles* : aperti et professi inimici, infra lib. i, de incorporali post med. *nonne confessibile est, etc.*

hant. Quæ ergo causa est ut ira adversus eos sit Dei nunc? Et certe secundum ipsorum sermonem ut aiunt, utinam videantur religiositatem fecisse! Si enim solventem legem, et de lege contra facientem invenerunt Dominum Jesum, et non invidia, sed zelo pro lege affixerunt cruci: oportebat Deum et alia eis peccata dimittere magis propter istam iustitiam, quam nunc eos ita punire. Et licet ipsi essent peccatores, et alia haberent peccata; tamen Dominus Jesus, quem ipsi legi contraria facientem dixere, cum apud eos esset, prædicebat quia destrueretur eorum templum, et deprædaretur eorum civitas propter id quod adversus se audebant. Et si ipsi alia habebant peccata, Deus autem non videretur mendax, ut ipsi blasphemant, inveniretur autem verax, passus utique fuisset alia eorum peccata, ut confirmaretur docenti prædicatio illa, quæ et cæcis existit manifesta, et videntibus completa. Apostolus enim Paulus ad Galatas scribens ait: *Quia ante oculos eorum descriptus est Jesus Christus crucifixus*⁴⁸. Ego autem et audeo adversus vos dicere, quia sermo ante oculos vestros describit Jesum Christum resurrexisse a mortuis. Quid enim quaeris? non invenies solem clariorem: ad satisfactionem (48) resurrectionis Domini, gentilium quotidie deficientem culturam. Protenduntur autem Ecclesie bona, et quotidie crescent. Inimicus ergo ut ipsi putant legis, qui vindicat in adversos et domesticos suos, exaltatur, vivit. Putas aut non vivens hæc quæ non viventes possunt, ipse operatur? occasio Judæis nulla relicta est. Cum enim dicunt, quia alia peccata habuimus, et ideo ejecti sumus nunc. Primum est enim, quando non peccavit Israel? quando non eos est passus Deus nisi nunc solum? Nonne in Ægypto idola colebant? Putas ergo quia colebant idola primam istam irreligiositatem admittentes, ideo non sunt ejecti de Ægypto? Et certe cum multis signis et prodigiis et mirabilibus, cum percuterentur Ægyptii decem plagis, liber autem esset Israel a decem plagis cohabitans iisdem. Et operibus (49) quidem erat Ægypti, Dei autem misericordia a plagis Ægyptiorum habebantur immunes. Si igitur propter istiusmodi peccata plagæ sunt, debuerant in Ægypto cum adducebantur plagæ adversus Ægyptios, dari et Judæis, qui cum cohabitantibus idola adorabant, qui et cohabitantes simul cum iisdem peccabant. Si autem idola quidem colebat in Ægypto Israel, et non solum non accipiebat plagas, etiam irreligiosa gerens, sed alii pro eis quandiu et exirent isti; nunc sine causa causantur. Quod autem idola colebant in Ægypto Israel, testatur quidem et Ezechiel propheta comparans duas eorum metropoles, Hierusalem dico et Samariam, duabus consororibus, et dicit: *Dux erant consoro-*

*res, et ipsæ fornicatæ sunt in Ægypto in adolescentia sua*⁴⁹. Fornicatio autem in Scriptura ita ponitur, quia secundum misericordiam dignabatur Deus tanquam conjungens sibi tunc quidem Synagoga, nunc autem Ecclesiam. Ab eo ergo qui secundum misericordiam conjungebat recessio, et demonibus conjunctio, et idololatria, fornicatio secundum Scripturam rectissime nominatur. Quia ergo idola colebant in Ægypto, ideo per prophetam ait: *Dux erant sorores, et ipsæ fornicatæ sunt in adolescentia sua in Ægypto*. Denique et Moysi successor Jesus Nave, mandans populo de suo exitu dicit: *Quibus vultis servire diis? Num his quos coluerunt patres vestri in Ægypto*⁵⁰? Quid autem opus est prophetas vocare? ipsum Israel testem adversum se et ipsorum vocem produco, ut ostendam quia idola colebant in Ægypto. Quia enim exeuntes de Ægypto erant in deserto, et Moyses ascenderat apportare sacrilegis legem, quadraginta autem dies protenderat in monte Moyses: caput vituli sibi conflantes, clamabant suis linguis adversum se: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti*⁵¹. Hoc autem commendat, quia qui et in deserto coluerunt idola facientes sibi vituli caput, et apud Ægyptum. Dixere enim: *Isti dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti*. Accusantium vox est quia istiusmodi venerabantur idola, et hos colebant et in Ægypto, quibus et reddebant gratiam egressionis suæ. Si autem dixerint, quia alia peccata habuimus ob quæ et ad desertum perducta eorum civitas, et servit gens, et neque propheta cum ipsis est, neque altare, nec rex, nec sacerdos; quod peccatum majus est irreligiositate? Si autem colentes idola in Ægypto exierunt ex Ægypto; non erat facilius irreligiose eos agentes apud Judæam, reverti in Judæam? Sed ausi sunt dicere, quia ideo nunc non habemus prophetas, quia inter gentes sparsi videmur. Ubi ergo venit Moyses? nonne in Ægypto? ubi Maria, soror Moysi? nonne in Ægypto? ubi septuaginta duo? nonne in deserto gentium? Post hæc autem ubi Daniel? nonne in Babylonia? Ubi tres ejus fratres? nonne in Babylonia apud gentes? Ubi degunt qui jejuant? nonne in gentibus? ubi flamma ignoravit suam naturam? ubi Zacharias propheta? ubi Angelus (50)? Si autem prima et media in gentibus, cum ipsis erant prophetæ. Et certe apud Babylonia extra hos qui prædicti sunt, omnes Judæi adoraverunt imaginem regis, et non ideo fraudati sunt a prophetis. Quia autem adoraverunt imaginem, comminatio Nabuchodonosor tunc facta adjuvat. Dicit enim: *Omnis qui non cadens adoraverit imaginem, statim mittetur in fornacem ignis ardentis*⁵². Et aderat quidem illi (51) omnis Israel. Tres autem soli inventi sunt qui non adoraverant; in fornacem missi sunt, et

⁴⁸ Gal. iii, 11. ⁴⁹ Ezech. xxiii, 3. ⁵⁰ Jos. xxiv, 11. ⁵¹ Exod. xxxii, 4. ⁵² Dan. iii, 6.

(48) *Ad satisfactionem*. Forte in Græco fuerit ἀπολύτωση, quod interpretes verterit satisfactionem: sicut 1^a Pet. iii, 15, in vulgata interpretatione.

(49) *Et operibus*. Sensus potest esse, idololatria

similis Ægypti erat Israel.

(50) *Ubi Angelus. Malachias.*

(51) *Illi. Forte illic.*

ab igne salvati sunt. Daniel autem regalia sibi commissa non aderat præsens. Si enim adfuisset, nunquam a quadriga bonus remansisset equus. Ita autem nec derelictus est Daniel ob comminationem ignis a fratribus suis et illorum martyrio : quia fratres quidem ejus in medium producti, in aperto martyrium posuerunt, et passi sunt et liberati : Daniel autem post hæc præcepto existente regis nullum debere neque alium adorare Deum, neque regem, nisi solum regem, et quem putas? Persarum : ipse autem ingrediens domum suam, et cum posset latere et occulte adorare Deum, palam adorans non negavit religionem, sed maluit magis escadari leonibus, quam fraudari se ab adoratione viventis Dei. Noli enim querere, si Daniel non est a leonibus comestus : sed quia proposuit se comedi (52), hoc adverte. Nec quia non consumpsit flamma tres illos pueros missos in fornacem ignis ardentis, sed quia ipsi holocausti facti sunt (53) quantum ad alacritatem suam. Non enim ab exitu judicium est, sed ab alacritate coronæ. Ego autem dico, qui ideo salvati sunt tunc, et Daniel a leonibus, et tres pueri a flamma ignis ardentis ; non propter alacritatem eorum qui salvati sunt, sed propter infirmitatem illorum qui adoraverunt imaginem. Ut enim non dicerent qui adoraverunt, Quid profuit eis qui non adoraverant ? ne ab exitu incendii eorum qui non adoraverunt, satisfactionem (54) sibi conquirent irreligiosa agentes, ideo salvati sunt qui non adoraverunt, ut non permanerent mortui qui adoraverunt. Ipse (55) enim Deus est Daniel et horum qui in martyriis consumuntur a feris. Sed non ipse populus : ab incredibili (56) enim populo salvabantur qui fidem confitebantur, ut non incredulitas populi angeretur : a fidei autem plebe, ut crescat fides in sanguine sanctorum, veritas firmatur Evangelii. Habemus autem et nos, quia et mirabilia facta sunt in languentibus locis. Quidam enim a feris salvati sunt, quia languebant loca in quibus et passio martyrum agitabatur : alii ab igne liberati sunt. Si quis autem non credit, et rationem exposcit ; nihil prohibet religiosi unius memoriam nos repetere, et proferre in medium. In Antiochenorum illa urbe Romanus quidam exstitit martyr. Iste peregrinus advenerat illo. Cum autem jactari a tempestatibus illam tunc videret civitatem (invenerat enim jam multos milites cecidisse Ecclesiæ), non est passus dare diabolo ut exsultaret : sed exsultantem judicem de his qui fuerant superati aggreditur, vim faciens regno vero rapti (57) : et dicit : Non recedes lætus. Habet enim Deus milites qui superari non possunt. Judex autem ebrius in victoria eorum qui fuerant superati, ex illorum imbecillitate æstimans sancti

A constantiam (58), præcipit eum induci. Non oportebat enim Dominum Jesum sine victore recedere. Introducens autem eum, omnia tormenta movebat, et tanta uni vincenti, quanta omnibus his qui fuerant superati. Contendens enim ne solveretur victoria sua per unius latius victoriam, et reputans apud se, quia ei in stadiis finis currentium queritur, et quia si iste vicerit, nec ut vicil erunt qui fuerant superati ; universa ei admovent tormenta jubet. Volens enim flectere juvenem, et oculis torquebat, et dentibus minabatur, et manibus torquentium suis protendebat manus, et ab ipsa ira etiam de sede movebatur sua. Cum autem fatigaretur torquentes, et non cederet qui torquebatur, atque obtusum et deflexum fuisset ferrum, non est flexus qui radebatur. Cum jam nulla adinventio tormentorum fuisset derelicta, capiens constantiam suam ostendere Domini miles, emittit vocem dicens : Cur jam, tyranne, non cessas ? confessus sum per os verum esse regem Christum. Judex autem injuriam in tyrannidem dictam non sufferens, convicit quidem se, et commendavit martyrem Christi : quia ideo hæc pro vero rege patitur, qui ita de mortali ausus est loqui. Propterea jubet eum igni tradi, coronam coronis conjungens. Et ideo cito efficiebatur præceptum. Ejiciebatur enim Romanus lætus et coronatus sanguine, insignis in lateribus habens quæ pro veritate fuerat passus : portans quippe et in humeris crucem, et in fronte signum regale. Cum autem adunarentur sarmenta et cannæ, ad velocitatem utpote flammæ, vel quod igni apta videntur ad incensionem, imponebatur autem vivens immolatio in igne (59). Hæc cum ita agerentur, non longe autem abesset civitas, ut testaretur veritati : et forte quia quidam de Judæis aut alii homines dicebant, ubi est horum Deus ? forte proferentium Judæorum tres pueros, et dicentium, quia sub nos salvabantur a flamma fornacis ardentis, isti autem ardent : atqui cœli jubet Dominus nobis coronari cœlum. Adimplens autem alius nubium grandine et imbre admodum vehementi, et addens ventos ad velocem emissionem eorum : neque accendi flammam permittit, vehementiorem ostendens hanc virtutem, quam apud Babyloniam. Illic enim e flamma tres pueros liberavit : istic autem ne quidem accendi flammæ concessum est. Fit turbela non levis : nuntiantur (60) tyranno quia martyre tradito igni cœlum indignatum est, et quia celestis rex suos qui in terra habentur defendit. Hæc cum audisset tyrannus, et cum valde injuriam defenderet suam factam per linguam, jubet judici jam non debere jurgari eum ad Deum, sed istum quem liberavit Deus dimitti debere. Et noster igitur Ananias

(52) *Proposuit se comedi.* Sponte se obtulit leonibus vorandum.

(53) *Holocausti facti.* Ὁλοχάουτοί id est penitus consumpti, et holocausta facti, si species illorum alacritatem.

(54) *Satisfactionem.* Ἀπολύτῳ supra col. 1095. B.

(55) *Ipse.* Pro idem.

(56) *Incredibili.* Pro incredulo.

(57) *Regno vero rapti.* Quod violenti rapiunt, ut dicitur Matth. xi, 12.

(58) *Ms. Æstimans fortis constantiam.*

(59) *Ms. Imponebatur vivens immolatio in igne.*

(60) *Nuntiantur.* Forte nuntiat.

velut ex igne dimittitur. Iudex autem blandiens tyranno, iniquus voluntate et proposito, sine Deo degenens, cupiens nihil deesse blandimentis suis, invenit nescio quid novum adversus sanctum, addens admirationem admirationibus. Quid enim facit? præcipit linguam qua fuerat locutus in hominem, eo quod non negaverat Deum, incidit. Et quidam medicus qui jam ruerat non proposito sed carnis infirmitate; quia enim ipse fuerat superatus exivit; exsultari libet de victoria superantis: provenit autem istum portare medicinalia operamenta. Et exivit ut consolaretur suam ruinam: inventus est in aliam tentationem incurrere. Præcepto enim iudicis insistente ut lingua incideretur sancti, et quia inventus est ille parata habens ad istam necessitatem ferramenta, urgebatur incidere quam nolebat linguam. Et incidit quidem: cum autem incidisset, ipsam linguam usus est ad tutelam sui: non enim projecit quam incidit, sed accipiens eam, ut medicamen ad sanitatem illius delicti quod admiserat ab negando, accipiens domi recondit, ut consueverunt (61) infirmiores, fideles tamen, honorare si quid a martyribus sumpserint. Dicit autem medicorum doctrina, contestatur etiam et natura, quia linguae incisio, interfectio est ejus a quo inciditur: oportebat autem et secundo a morte liberari martyrem Christi: ergo cum producunt nobis Judæi tres pueros, in uno tria proferimus. Et jam quidem habemus duo mirabilia: flammam ne quidem concessam flammam fieri; post incisionem linguae, vitam, quam natura quidem non conficitur, gratia autem addidit. Ubi ergo tertia admiratio est de eodem martyre Christi? Adducebatur Romanus ad carcerem: addebatur autem et hoc blandus ad tyrannum iudex, qui istam corporalem linguam non habebat. Lectum est autem nobis, quia in apostolos Spiritus linguas ut ignem divisit et donavit. Sed illum non vidimus, sed audivimus et credimus. Quod autem dicturus sum, multi vultus (62) sunt testes. Dicitur quia beatus iste Romanus, dum adhuc carneam habebat linguam, similia Moysi loquebatur, hoc est balbutiens, et non composite loquens. Dum adhuc haberet totam linguam, et non posset composite loqui, erat balbus. Qui autem carcerem ingrediebatur custos carceris interrogavit eum, quod ei esset nomen: et certe litteræ (63) jam his qui valde compositi recte loquuntur, impedit ad loquendum. Nunc autem Romanus et incisa lingua; quam cum haberet (64), et recte loqui non poterat; Spiritus linguae loquitur, et valde rectissime, et dicit, Romanus dicor. Iterum nuntiatur hoc iudici et tyranno præ-

⁶¹ I Cor. xiv, 22. ⁶² Marc. viii, 33.

(61) *Ut consueverunt. Ut solent infirmiores clam et domi reconditis martyrum reliquias honorare; cum fortiores palam id facerent: erat autem ille medicus carnis infirmitate lapsus, sicut paulo ante dictum.*

(62) *Vultus. Πρόσωπα, aspectus.*

(63) *Litteræ. Forte littera, ut sensus sit: littera R quæ ægre pronuntiatur etiam ab iis qui os recte compositum habent ad loquendum, nunc, etc.*

A senti. Iterum qui inciderat medicus, constituitur in timore. Etiam, inquit, iste adhuc Christianus est: ut fratri parens contempsit præceptum. Forte autem ille, cupiens post incisionem linguae non superesse martyrem, et maiori mensura incidit ad interfectionem potius quam ad præcisionem. Tamen comprehensus medicus ducebatur ad iudicem, et negotium habebat, cur loqueretur, is cui incisa fuerat lingua. Non enim semel locutus tacuit, sed conferebat cum aliis de cruce et victoria Christi, et hoc multis mensibus in carcere constitutus. Habemus ergo et tertiam admirationem, et unus Ecclesiae martyr jam æquatur tribus ex Synagoga. Cum autem negotium pateretur medicus, ut condiscatis quantum boni sit, et brevis quidam letus religiosi-
B tatis. Quia enim tutelæ causa acceperat linguam, quia in ratione salutis thesaurum recondiderat sibi, exhinc jam accepit fructum fidei. Iudici enim indignanti et comminanti, et jam eum interficere volenti respondit medicus: Habeo linguam quam incidit. Producat alius, cui non assistit Deus, et secundum mensuram incisæ linguae, incidatur lingua; et si vixerit, meum commentum est, et non Dei defensio. Producit quidam damnatorum, et diligentissime mensura accepta, incisa etiam lingua est, quæ habebat incidit. Tantum ut impleta incisio est, et finis ejus completus est vitæ. Et ille quidem est mortuus. Dei autem ex comparatione tenebrarum apparebat clarissimum lumen. Si quis autem infirmus et incredulus est, signa autem infidelibus, ut
C dicit Scriptura⁶⁷, habemus hæc proferre quam audivimus. Et certe non tantum egena est Ecclesia; sed et de alio audivi ego, quia vir quidam ad bestias missus est, a bestias autem non consumpsit, ut Daniel, Ecclesiae referebat mirabilia Dei. Sed non sit mihi colligere talia. Ista enim supportatoria infirmantium habentur, istæ satisfactiones sunt non credentium. Sed neque ista sperno, nec abnuo. Glorificetur autem et in istis mirificator Deus. Diligo autem cum video incidit capita martyrum, et totum corpus ardere, et virgines nudas non irreligiosis oculis, amicis autem et fraternis. Nihil enim horum terribile vident fratres, quia nec patiuntur. Istæ sunt gloriæ, istæ nostræ dilectiones. Et quidem qui inciditur capite, habebit caput in iudicio; quia qui ardet totus, holocaustum Deo viventi offertur. Et virgo nudata, non nuda; habet enim indumentum incorruptelæ suæ. Nemo dicat martyribus: Misericordia a vobis (65) ab his, fratres; ne forte imitatores Christi vocem etiam ejus mittentes respondeant dicentibus: *Vade retro me, Satana*⁶⁸.

(64) *Quam cum haberet. Quam litteram facile pronuntiare non poterat, etiam cum linguam haberet.*

(65) *Misericordia a vobis. Forte Misericordia vobis ab his, ut sensus sit: Nemo martyribus dicat: fratres, vestri misereantur hi tyranni, parcant in vos sevir; ne martyres exemplo Christi respondeant: vade retro, etc.*

Incedantur et ardeant ut nudentur (66) virgines in passione; et vincat per omnia Christus: Quid enim et promunt Judæi ut gloriam aut accusationem? Si enim nos fratrum nostrorum interficientium (67) usi sumus prædicta gloria, interfectis prioribus non cessamus interficere: nunc adoremus idola quæ excusamus (68). Israel autem et dum interficeretur ne adoraret, non cessavit adorando. Et ausi sunt loqui ad crucem. Cum enim vitali caput sibi ut adorarent fecerunt, Moyses interfecit plurimos, ne cæteri facerent talia, et qui derelicti sunt adorarent. Unde ergo simile erit Judæis ut et dum interficiuntur, alii adorent simulacra; et Ecclesia (69) quæ interficitur ut adoret, et non adorat? Sed quæ communio est lumini ad tenebras? Quæ enim debui facere vineæ meæ, et non feci? dicit Deus. Donare debuit, et blandire, et beneficia tribuere: fecit omnia. Donavit enim manna: Israel autem modo manducans, vitulum qui nec herbam manducabat nec vitam habebat, adorabant. E petra bibeant aquam, et ex petra faciebant idola sibi. Per lignum figurati amara aqua translata ad dulcedinem est: illi autem e ligno exculpentes sibi simulacra, adversum eum qui fecerat dulce adorabant. Veterascentes autem conerescebant eis tunicæ: illi autem accipientes quæ donabat Deus, consecrabant idolis. Tantum enim erant ad beneficia contumaces: ideoque adduxit adversum eos plagas, quia dum daret beneficia, eos suadere non potuit: voluit ergo eos puniens perurgere. Quam enim plagam eis non misit? Quid enim ait ipse ad eos? *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis* ⁷⁰. Cum enim beneficia sua eis exprobarer, dicebat: *Quid adhuc debui facere vineæ meæ, et non feci* ⁷¹? Cum autem incredulitatem ad plagas addebat: *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non accepistis*. Et iterum: *Quid adhuc percutiamini addentes peccata* ⁷²? Hoc est, ego evacavi plagas: vos autem non cessatis peccantes. Sed forte simplices plagas putatis: et gladio interfecti sunt, qui caput sibi vituli fecerunt, ut adorarent: et nihilominus indisciplinatus mansit Israel: et terra mirifice ostendat aperiens os suum: vivos quosdam absorbit: et qui relictii sunt, adorabant non viventes. Flamma eos consumpsit ne adorarent idola, et comedit multos: et qui relictii sunt, adorarunt simulacra dæmoniorum. Et illi quidem consumebantur, ut non adorarent, at nihilominus adorabant (70). Nos autem consumimur ut adoremus, et non adoramus. Non quippe nostra virtute, sed crucis potentia. Serpentes eos mordebant, et immisso veneno occidebant. et per omnes

A plagas, per terram, per ignem, per gladium, per serpentes, per feras, per inimicos, per legem puniti, interfecti, concisi, consumpti sunt, et manu sacerdotum occisi: et non recesserunt ab idolis. Et tamen hæc omnia fiebant tunc, et spiritus erat in ipsis, et Moyses propheta, et Aaron sacerdos, et Jesus Nave exercitum ducens, et expugnans inimicos, et Moyses orationibus vincens, et manna desursum, et petra dabat aquam, et tabernaculum aderat, et virga florebat, et mirabilia fiebant. Et colentes idola non abegerunt Deum, ut recederet a promissionibus suis quas fecerat ad Abraham. Cur ergo, vos interrogabo, cur cum et apud Ægyptum idola colebatis, cum et in ipso mari positi non credebatis, cum et manna accipientes murmurabatis, cum et ante legem et contra legem vitali caput vobis fecistis, cum Beelphegor vosmetipsos consecratis, cum flammam ignis contempsistis, cum serpentibus interficiebamini, non estis suasi: cum terra admirabiliter os suum aperiens absorbit vos viventes, neque vos cessastis ab idolis, neque Deus recessit, ut non vobis faceret bene; et habeatis prophetas vobiscum. Comparavimus igitur illa his quæ non sunt (71), et interrogavimus eos cur tunc cum tanta fierent a vobis, passus (72) est vobis (73) Deus, et nunc cum Sabbatum custoditis ut pollicemini, et legem legitis, et libros prophetarum, quos præsentibus quidem interfecistis, libros autem eorum purpureis palliis honoratis: quæ causa est ut tunc quidem tanta vobis facientibus mala, tanta fiebant in vobis Dei bona, et spiritus vobis aderat, et propheta vobiscum erant? Nunc autem, cum et legem legitis, et dicitis, et custoditis, et feriamini, et Sabbatum observatis, et ab escis vos abstinatis; sine causa laboratis, et vigilatis, per noctem psalmos dicentes, et per civitates et nationes synagogas constitutis, et arcam et candelabra et mensas, et omnia vultis facere nunc magis quam in terra vestra? Cur tunc cum tanta mala faciebatis tantos habebatis prophetas, et Moysen quem voluistis lapidare, et Aaron cui vim irrogastis: nunc autem cum videmini custodire legem, et omnia facere ut prædictum est, nullus vobiscum propheta est? Putas quia Romani, compellimini enim dicere, quia citra voluntatem Dei destruxerunt vestram civitatem? Spiritum sanctum quis abstulit a vobis? Ubi nunc apud vos propheta est? Dicit Deus in Ezechiel propheta: *Populus iste peccavit in me, et misi eos ad captivitatem* ⁷⁴. Sed non ista metuentes, inquit, ad gentes audiebant: *Ista est populus Dei et terra Dei* ⁷⁵. Et educam, inquit, propter nomen meum, et reducam eos, et dicito eis:

⁶⁶ Isa. v, 4. ⁶⁷ Jerem. ii, 30. ⁶⁸ Isa. v, 4. ⁶⁹ Isa. i, 3. ⁷⁰ Ezech. xxxvi, 19. ⁷¹ ibid. 20.

(66) Incedantur. Forte incidantur (aut incendantur, et ardeant, et nudentur, etc.

(67) Interficientium. Pro intersectorum.

(68) Excusamus. Vox interpreti nostro familiaris, pro eo quod est repudiare, rejicere. Sic supra, lib. ii. De fide adv. Sabell. sub fin. Contenti simus veritate, excusamus lites; et lib. i. De resurr. circa med.: Si talis esset resurrectio, excusaremus utique resurgere;

et infra: Factus es perfectus, formatus es, excusa illud, etc.

(69) Ecclesia. Forte Ecclesiæ.

(70) Ms. Et nihilominus adorabant.

(71) Non. Forte nunc.

(72) Ms. Passus est a nobis Deus. Fortasse passus est a vobis.

(73) Vobis. Forte vos.

Non propter vos facio, domus Israel, sed propter nomen meum ⁷⁴. Ille Deus qui dixit tunc, Non propter vos facio, sed propter nomen meum, nunc audiens vos dicentes, quia religiose fecimus crucifigendo Christum, et sint illi digni propter prius opprobrium gentium dicat ut dixit : et nunc, si tamen permittit vestrum peccatum, in unum non propter domum Israel facio, sed propter nomen meum : et certe propter nomen suum nunc vos non reducit. Sicut enim tunc propter nomen suum revocavit : ita nunc propter nomen suum vos non revocat. Si enim propter nomen suum facit quod non facit, debet et non permittere fieri ea quæ prædixit Salvator, cum ostenderent ei lapides templi, quia *non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat* ⁷⁵ : et cum deflaret Hierusalem, et prædiceret quia circumdabant eam inimici, et destruent eam ; et cum diceret filiabus Israel : *Filiæ Israel, nolite plorare me, sed plangite vos et filios vestros : venient enim, inquit, dies cum patiemini ea quæ passæ sunt* ⁷⁶. His semel et bis et terio a Salvatore prædictis, si mendax est, et si contra legem faciens, si defendentes legem occiderunt quem occiderunt ; deberet Deus ut argueret prædicationes mendaces, pati illos etiam nunc peccantes, ut et antea passus est. Si autem Salvator quidem prædixit, Pater autem audiens confirmavit, et opera testantur, prædicatione dupliciter convictus est Israel. Quia igitur apparet correctio quæ per crucem facta in mundo effulsit, interrogavimus eos, quem vultis esse Jesum ? hominem peccatorem et contra legem facientem ? Ergo producite vestros justos, et fiat comparatio. Absit ut a nobis servis, ad Dominum ! Quia autem ad Judæos loquimur, oportet nos infantiarum. Comparemus in (74) signa, et opponamus lucernas plures soli uno, et dicamus Judæis : Quem vultis Jesum esse ? ut Abraham ? Ostendite ergo quem suavit Abraham, vel unum licet, ab idololatria ad religiositatem : aut non hoc primum et in vestra lege mandatum est. Sed Isaac comparabitur rei (75) ipse, et de Isaac erit sermo. Quem suavit Isaac ? Sed Jacob, cujus et socer in idololatria permansit ? Sed Moysi, qui non potuit per multa signa et prodigia filios Abraham ad culturam Abraham transferre ? qui non potuit suadere socero suo ? Nonne mare scindebatur, et iterum copulabatur, et manna ad vicem imbris deducebatur, et petra ex imis emittebant aquas, et omnis natura transferebatur per signa, et populus manebat in idololatria ? Quid valuit lucerna Moyses ? Ideo bene dicit Dominus : *Nolite judicare ad faciem, sed justum judicium judicate* ⁷⁷ : non nominibus, sed negotiis : quid correxit Moyses, et præhonoretur (76) a vobis Jesus ? Si autem unum po-

pulum per signa non suavit, Jesus autem per crucem, per scandalum, et non per signa aut prodigia, mundum transtulit ad Dei culturam : Moyses lucerna ne quidem uni domui sufficit ; Jesus autem sol justitiæ, si non fulget mundus et illuminatur, non sit sol. Ex negotiis enim et nuncupationes sunt accipiendæ. Si illuminatur mundus, sol justitiæ est : ubi enim præcurrit opus, adjuncta sit et nuncupatio. Moyses lucerna quare dictus est, qui neque fratribus suis et cognatis lucere valuit ? Siquidem ad fines (77) ejus igni consumpti sunt sub illo peccantes, et Aaron per os ipsius Moysi objurgatus est, et propter ipsum Moysen objurgatus a Deo est Aaron. Qui norunt Scripturas sciunt quæ dicuntur. Moysen producant quod iurgatus a Deo est, et finem justum habuit vitæ. Sed nos compellimur dicere adversum sanctos quos cupimus honorare. Sed non dicimus adversus Moysen, sed ea loquimur quæ vult : ipse dicit Moyses. Nam et si compellimur dicere, dicimus ideo ut commendemus ea quæ ipse Moyses de Christo locutus est. Ergo falso Judæi Moysen adversus Moysen legunt. Legentes enim dicunt, quia nihil veri loquitur. Nos autem Moysen pro Moyse legimus. Et quid contendimus ad Judæos vere adicere (78) quæ apud Judæos habentur, quæque nobis concedunt ? At idem Judæi concedant nobis quia Moyses vera locutus est, et nullus e prophetis mentitus est, neque Deus horum. Dicimus enim quia omnes promissiones Dei, quæ per legem factæ sunt et per prophetas, impletæ sunt in adventu Domini Christi, et adhuc usque implentur. Hoc est honorare libros prophetarum, non purpureis pallis a foris, sed illum qui intus prædicatur agnoscere. Non est mentitus Moyses pro nobis : opus enim ipsum ei testimonium præstat. Non est mentitus Moyses adversus Israel : captivitas enim eorum et humiliatio testatur. Non sunt mentiti prophetae vocationem gentium prædicantes ; vocati enim sunt ut videtis. Non sunt mentiti prophetae, exitum et abjectionem Israel prophetantes. Si autem sermones prædicti sunt, et negotia testantur, quid adhuc impudens Israel ? aliquando quidem ad dicta, nunc autem et ad ipsa negotia. Scriptum est, et promissum in lege est, quia si fuerint qui dispersi sunt e populo ad fines usque mundi, et poenitentes custodierint legem : *inde eos reducam, dicit Dominus* ⁷⁸. Ista Dei promissio est. Interrogavimus ergo Judæos, utrum servatis legem aut non ? Si non servatis, quid et loquimini ? Si autem servatis, quid quia non revocamini ? Non enim mentitur Deus. Si autem prævaricantes legem habebatis civitatem ; nunc ut dictis servantes legem dispersi estis in civitatibus : manifesta ergo est vestra

⁷⁴ Ezech. xxxvi, 22, ⁷⁵ Marc. xiii, 2. ⁷⁶ Luc. xxiii, 28 ; xix, 44. ⁷⁷ Joan. vii, 24. ⁷⁸ Deut. xxx, 3.

(74) In. Forte jam.

(75) Comparabitur rei. Fortasse comparabitur ei, id est Jesu Christo : nempe littera r, prioris vocis postrema, perperam repetita fuerit.

(76) Et præhonoretur, etc. Forie, ut præhonoretur

a vobis Jesus.

(77) Ad fines. Fortasse unica voce ad fines, proponi.

(78) Vere adicere. Fortasse vere ea, vel vere dicere : vel adicere dictum est pro adicere.

inexcussibilis audacia sanguinis iusti. Et certe multorum prophetarum effudistis sanguinem, et habebatis vestram civitatem : et prioribus prophetis interfectis, secundi veniebant, et convincebant vos. Quomodo ergo multorum prophetarum sanguis non intercidit prophetiam ; unius autem, ut dicitis, contra legem facientis sanguis, statuit (79) omnem prophetiam ? Et quomodo omnes prophetae cum legislatore et regibus iustis, et omnibus mirabilibus quae acta apud Aegyptum videntur, et in deserto, et in ipsa terra promissionis, et cum omnibus beneficiis et poenis non statuerunt idololatriam ne quidem ab ipso Israel ? Crucis autem sermo et orbem universum convertit, et Israel si nihil aliud, tamen ab idololatria prohibuit ? Quid hoc efficientius mihi videtur, quia resurrectio viventis quae hoc fecit, mors quam sustinuit. Si enim affixus est ob infirmitatem, ut dicit Paulus⁸⁰, sed vivit ut videmus. Et nos quidem illum quem non videmus non negamus : viventem autem ex his quae efficit videmus. Quia autem ausi sunt, in qua sunt poena ipsi edicant. Ergo vivens et apud eos invenitur qui passus est. Qui enim adversantur in dissolutione sunt : et gentiles jam non gentiles : et Judaei superantur. Quid deest qui vincit ? Ecclesia quippe unde habens filios ? Iia enim est admiratio, quia a Judaeis accipiens patres apostolos, a gentibus autem filios a non credentibus ; habet illic salutem filiorum, istic non credit Judaeis (80). Sed ab abnegantibus Judaeis habet testes apostolos, ut illorum conspersio apud nos non sit illorum. Cum enim ferrum acceptum fuerit a congeriebus lapidum, aut a terra ex qua et conflatum est, jam non est quod erat in monte : et apostoli a Judaeis accepti, jam non sunt ex illis. Per ignem enim emundati, aliud quam lapides facti sunt. Illi enim interficiebantur ut non adorarent idola ; et lapidabant Moysen quia non concedebat eis adorare : Stephanus autem statim ex ipsis lapidabatur, eo quod non negavit causa crucis Dominum Jesum. Putas isti ex Judaeis sunt ? Petrus qui inverso capite affixus est cruci, Paulus qui persecutionem est passus, et gloriatus est in periculis. Sed meminimus Petri et Pauli et Stephani. Petrus ante crucem infirmus et incertus, et ter abnegans Dominum ; quando magis oportebat eum negare ? cum adhuc viveret magister ? aut tunc cum satis sibi fecit qui est mortuus ? Si autem neque ante mortem negaret, esset contentiosum omnia dominantis Magistro (81). Si autem ante crucem negat, et ter non simpliciter, sed per vocem puellae unius, et hoc Domino praedicante ei, et certe si non propter aliud, propter contemtionem praedictionis deberet Petrus non negare. Et certe cum Dominus

A dixit, negaturos esse omnes, Petrus dicebat : Si omnes te negabunt, ego non te negabo ; sed paratus sum pro te mori⁸¹, et ante te mori. Et cum dixisset quia et ipse ter abnegaturus esset, non recessit, contendens et dicens, *Non te negabo*. Qui autem dixit saepe, quia non negabo, et horum habebat memoriam ; quia puella quaedam accedens interrogabat eum, nunc Galilaeus est, nunc cum Jesu erat ; coepit et jurare, quod non poposcerat puella, et dicere, quia nescio hominem, nec ut hominem, o Petre ! et hoc semel, et bis et ter. Et certe vivebat Magister, et incertum erat si moreretur Petro. Ipsius est enim vox quae dixit : *Misericordia tibi, Domine, ab his*⁸². Quemadmodum iste negans ter et jurans, et hoc propter vocem puellae unius ante mortem : post crucem, post paucos illos dies incipit clamare et ad populum dicere : *Viri fratres et patres, audite*⁸³. Puellam non audis, et viros fratres et patres vocas ut suadeantur ? In nocte negas in qua posses et latere, et tertia hora constanter proclamans loqueris ad populum universum ? Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro, ausus fuit Judaeis et loqui, a quibus ipsa audacia exstitit. Quemadmodum Judaei non statim fustibus et lapidibus, aut quolibet alio genere obruere argumentem ? Si enim Deum, qui signa fecit, ausi sunt affligere cruci, quemadmodum Petrum convincentem eos post istam audaciam non statim fustibus aut lapidibus obruerunt ? Nunc ergo sunt in captivitate et humiliatione, cum floret Ecclesia ; et adorant nobiscum et reges et iudices. Audeat quis ingredi synagogam, visus licet (82) alicujus, et dicere, Jesus crucifixus Filius est Dei. Si exierit exinde ? et hoc cum non sit ex Judaeis, sed ex nobis : cum et leges vindicant, et reges adorant, et cum Ecclesia tenet (83). Si autem nunc non est sine periculo aliquem non Judaeum ingredi in synagogam eorum qui in captivitate habentur, et hoc in vico ubi tres aut quatuor colliguntur Judaei, et dicere veritatem ; quemadmodum Petrus ex Judaeis Galilaeus ? Nec enim hoc est dicere quia ingenuitatem ejus honorarunt, et non sunt ausi : nec quia eruditionem, nec quia divitias. Jam autem nec piscator erat, sed egeno egentior. In tantum autem aderat ei ut non loqueretur, qui dum periclitaretur animae, et interrogaretur si Galilaeus esset, negans et dicens, non, in ipsa abnegatione convictus est. Quia enim naturalis est lingua (84), partis uniuscujusque terrae meditantem assuefieri ad eloquendum, oriens ad aliam partem utitur, Syrorum lingua in alio clamat, nationem quidem ipsam esse, mutatam autem in sono haberi. Fit enim et hoc apud Judaeos : et caetera. Galilaei Hebraica quidem loquebantur,

⁸⁰ II Cor. xiii, 4. ⁸¹ Matth. xxvi, 33-35. ⁸² Matth. xvi, 22. ⁸³ Act. vii, 2.

(79) Statuit. Id est, stitit.

(80) Judaeis. Forte Judaeus.

(81) Omnia dominantis. Forte omnia donantis Magistro. Sic paulo post : Sed puta quia Petrus contentiosus est, et omnia donans Magistro.

(82) Visus licet. Quamvis aliquam speciem digni talis ore ac vultu praefrens.

(83) Tenet. Κρατεί.

(84) Ms. Naturale est linguae.

lingua autem impediti aut immutantes convincebantur quia non erant e civitate. Sicut et apud nos nunc efficitur, qui agros habitant, immutantur ab eis qui in civitatibus habitantes linguam habent. Forte autem et unusquisque civitati vicinæ diversam habent linguam propter consuetudinem assuetam. Hæc cum ita agerentur, ex consuetudine ita apparent. In libro Judicum scriptum est ⁸⁴, quia provenit bellum inter se agere propter accusationem nescio quam ex istius partis (sic) homines. Communis enim erat circumcisio. Si ad alteram venissent partem, per linguam erat eorum discretio. Interrogabant enim victores eos quos vicerant unde essent : pro salute ex parte adversa haberi, proponebant sermonem quemdam, non poterant recte ita loqui (85), ut illi qui interrogabant : et qui negabant, ex lingua arguerentur. Hoc enim in evangelis renovatur quod apud Judices scriptum⁸⁶ est. Petrus enim negabat se scire hominem : lingua autem per ipsam abnegationem convincebat eum quia Galilæus erat. Iste Petrus qui periclitabatur, et cupiebat suam immutare linguam a Galilæa ad Judæcam, et parum quid corrigere, hæc cupiens et festinans et mortem timens, dicat quid putaverit. Quomodo omni mundo loquitur iste Judæus, imo ex Judæis (86), dicat, et gentiles convincat. Unde iste cui sine voce erat lingua, unde Petrus loquitur? Sed non est locutus, sed tacens suavit mundum. Majorem nobis das admirationem : is qui negabat sed locutus est, qua lingua? ipsis enim qui apud Hierosolymam erant, quomodo poterat loqui? tamen loquitur, et post quantos dies convictionis cam per linguam est convictus? iste erat dies quinquagesimæ completio, abnegationis autem Petri ante quinquaginta dies passio fuerat Domini. Putas in quinquaginta diebus piscator rusticanus ex vico studuit omnem linguam? In Actibus enim scriptum est apostolorum : et non credatur, si res ipsæ non consentiunt. Scriptum est enim quia dum impleretur dies quinquagesima, erant adunati in unum apostoli ⁸⁷, quos sparserat quidem crux, collegerat autem resurrectio ; et adunatis iisdem divisæ sunt linguæ tanquam ignis dividentes, et insederunt in unumquemque illorum, et cæperunt linguis loqui quas non didicerant. Hæc Scriptura dicit ; qui vult interroget. Si non est factum, quomodo audierunt gentes? Sed audierunt gentes. Ergo quod scriptum est, factum est. Quis est qui donavit? qui mortuus est ; et quidem antequam pateretur, non donavit linguam. Quod ergo non donavit antequam pateretur, quemadmodum donat mortuus, nisi quia resurrexit? Sed non donavit, nec vera dicit Scriptura. Quomodo ausi sunt apostoli exire ad gentes?

⁸⁴ Judic. xii, 6. ⁸⁵ Act. ii, 1.

(84) Ms. *Naturale est linguae.*

(85) Ms. *Quendam, quem non poterant recte ita loqui.*

(86) *Ex Judæis. Forte et Judæis.*

(87) *Suscitavit nos. Fortasse dicebat quia susci-*

A qua spe elati, quid ante oculos habentes ausi sunt hoc? Unde autem eis hæc prudentia? quomodo putas adunati hæc impudenter ad alterutrum dicebant, Magister fefellit nos? Quia ergo fefellit nos, et nos fallamus mundum. Dicebant quia suscitavit nos (87), et ipse mortuus non resurrexit. Si hæc conscientia eorum ita sciret esse contraria, deberent dicere, et negare, et pœniteri, et confiteri errorem, et ante Judæos dicere quæ dicebant Judæi (88) : seductor erat, seduxit nos ; putabamus, promittebat resurrectionem ; arguit eum operimentum (89). Debuisset unusquisque recurrere ad retia paterna, providere sibi victum, abscondi, erubescere falsitatem Magistri, propriam seductionem occultare, multo magis jurgare (90) quia nec vidimus eum. Hæc deberent facere, si vera essent quæ Judæi volebant. Sed putas convenientes in unum impudenter dicebant ad semetipsos : Quid si seducti sumus? sed non concedamus. Magister mortuus est ; dicamus quia resurrexit : ut quid lucrarentur? quid commodi acciperent? aurum? sed non permisit mandatum : argentum? et ipsa retia dereliquerunt. Sed ut honorarentur? qui inverso capite affigebantur. Quid erat quod posset eos hortari, ut mentirentur de eo qui non resurrexerat? Quis præbuerat eis audaciam? In quo confidentes essent inscientiæ suæ, rusticitati, ingenuitati, divitiis, multitudini, duodecim ad mundum? Sed prædicationem ejus qui affixus est cruci. Ipsum solum audere exire ad mundum, grande est. Puta ista ausi sunt : Judæi quomodo passi sunt non eos statim interimere? Nonne parati sunt ad interemptionem? Magistrum affixerunt, qui non arguit eos homicidas : istos qui convicerunt quia homicidæ sunt, non multo magis debuissent interimere? Cur sanguinem Magistri adhuc habentes in manibus, patiuntur piscatores? et certe cum interficerent Magistrum, nisi negasset Petrus fuisset mortuus. Qui ergo volebant eum antequam moreretur Magister occidere, quemadmodum eum non occidunt post Magistri interfectionem? quemadmodum? quæ est causa? sed noluerunt : et quis est qui convertit eorum mentem? Sed voluerunt : et quis est qui prohibuit eorum propositum? sed voluerunt et non potuerunt : et quis est qui superavit eorum malitiam? quemadmodum superati sunt? si non est facta admiratio, quomodo vincunt piscatores? Ecce alia admiratio, si nulla admiratione vincunt. Et certe volunt Judæi occidere, et concedit Dominus eis ut occidant. Martyrium itaque tulit Stephanus. Quomodo ergo Stephanus quidem ab istis occiditur? Utile enim erat ejus martyrium, ut firmaretur per mortem resurrectio : et cæteri non occiduntur? Sed noluit Israel.

tabit nos.

(88) Ms. *Dicere ea quæ dicebant Judæi.*

(89) Ms. *Arguit eum experimentum.*

(90) *Jurgare. Forte jurare.*

Quomodo vult Stephanum? De hoc concedit Dominus : sufficit hoc ad victoriam. Quomodo concedit Stephanum, et non concedit et alios? Ut agnosceretur quia mortua est mors, et quia per mortem firmatur resurrectio; ut agnosceretur quia vivit qui vivificat. Volunt Judæi et non possunt. Moysen facientem signa voluit Israel lapidare, et prophetas occiderunt, et hoc ita prohibente lege. Piscatores, arguentes eos et prædicantes Crucifixum, non occiderunt : Lazarum, quia resurrexit a mortuis, voluerunt occidere, ut mortificarent admirationem; et eos qui prædicant resurrectionem affixi cruci ab ipsis, non occiderunt. Sed puta quia Judæi victi sunt. Cogitaverunt autem piscatores ad mundum exire, si homines ad terminos mundi sine litteris, ad eruditos imperiti, ignobiles ad ingenuos; cogita-
B verunt et tanto donaverunt (91) Magistro mortuo, cum quo et fuere : puta quia ipsi cogitaverunt, puta quia victus est : quomodo gentes susceperunt, et gentes discipulos audiebant? Non consuetudo erat vetus, non simulacra adornata, non templa excelsa, non sacraria quæ multo tenuerant tempore, non versus compositi, non superbia sapientium, non multitudo poetarum, non remissio feriarum, non traditio parentum, non mirabilia illa in ambitione, quæ per artes et machinas et compositiones vatium fieri consueverant? Quomodo ausi sunt piscatores ne quidem panes portantes ingredi domum alicujus? ad quam cognitionem? ad quam similem linguam? ad quam civitatem et domum agnoscentum? Sed prædicatio erat honesta. Crucifixus prædicabatur, et qui prædicabant humiles, et quibus prædicabatur præventi erant. Nunc ascendat quis ad templum, dicat quod verum est quia non sunt dii lapides : si potuerit dinumerare eos qui adversum se jaciuntur. Si autem reges, exercitus et leges pro religione sunt, et multitudo fidelium, tantæ minæ adversum eos qui hæc non suscipiunt, nullus ausus est : et si fuerit ausus, non vivet. Si dixerit, isti dii non sunt dii, sed si nunc (92) ita repetentem, vide quæ erat virtus sine his (93) qui circuibant mundum : et dicunt quia ista non sunt quæ apparent, neque ista putantur, neque illa quæ sapientes dicunt aut poetæ confingunt et quæ loquuntur. Mentiuntur sacraria : non
D vera dicuntur vaticinationes. Præmissio (94) ipsa nocens et ars mentita est. Templum male constructum, recedite a paternis et credite Crucifixo. Quis putas ita lapideum habet cor? Ego puto quia et si gentilium ipsorum quidem adessent priores, et Ju-

A dæorum primarii Synagogæ, aut transferrent corda sua lapidea ad fidem, aut tacentes utique confunderentur. Scribantur ista: suasiones in uniuscujusque corde, non atramento : non enim atramento sunt digna : si quid autem cum vi loquitur, noli pati mentientes (95) : et si donamus aliquid sermoni, nolite seduci. Si autem sole clariora negotia sunt, nolite fieri cæci. Videte Dominum Jesum a mortuis resurgentem. Videte eum ad dexteram Patris cum gloria sedentem. Quibus oculis? apostolorum quippe illorum virtute, illorum scientia. Quomodo suscepti sunt? quomodo creditum est? quomodo destructa sunt vetera? quomodo introducta quæ in prædicatione erant tanquam inhonesta? Et certe multa erant impedimenta apud eos; consuetudo quæ putabatur vetus, imperium adversariorum, remissio feriarum, et ea quæ particulatim prædicta sunt : ab eo autem qui prædicabatur crux, et quod in eo erat incredibile et sine honore. Præconum autem abjectio, ignobilitas, nulla doctrina, egestas, numerus parvus. Ab ipsa autem prædicatione jejunium pro ebrietate, pudicitia pro libidine, donare sua quam rapere. Si igitur qui prædicabatur incredulitatem habebat propter impotentiam quæ putabatur crucis, et qui prædicabant omnia incredibilia; adde autem et persecutionem ipsorum cum vapularent, cum injuriis sustinerent, cum reclunderentur et interficerentur; si qui prædicabatur interfectus est, qui prædicant interficiuntur, et qui credunt persecutionem sustinent. Unde creditur?
C ab ipso. a suis prædicatoribus? ab his qui susceperunt? Sed ex consuetudine quæ contraria suggerbat? sed ab acerbitate prædicationis cui adversabatur requies quæ in Veteri erat Testamento permisa (96)? sed a promissionibus? Mortuus est, inquit, quidam, et resurrexit aliquando; et persecutio quidem aderat, promissiones autem dicebantur. Sed putas provenerunt ista, et suaserunt discipuli, et translatus est mundus, et Judæi cessarunt? Impossibilia facta sunt possibilia, et iterum silentio : et si fortuito (97). Si autem prædixit ea Jesus ante crucem, perfecit autem post crucem, quid non videmus ad solem, ubi et prædixit? Ubi enim non prædixit? Si quis autem scrutatus fuerit ejus sermones, non est ejus sermo, in quo non est statim et prædicatio. Piscatores enim nominavit discipulos suos : in eo dum vocaret piscatores, piscationem annuntiavit. Ipsum enim nomen, prædicationis est nuncupatio. Vocavit eos piscatores hominum ad salutem⁹⁵. Piscati sunt autem. Si non sunt piscati,

⁹⁰ Math. iv, 19.

(91) Tanto donaverunt. Forte, Et tanta donaverunt magistro; ut supra col. 1106 B, Petrus omnia donans magistro.

(92) Sed si nunc. Fortasse, sed si nunc ita repetat? id est quid si ista non semel, sed iterum apud paganos dixerit?

(93) Quæ erat virtus sine his. Forte quæ erat virtus in his, nempe in apostolis.

(94) Præmissio. Forte promissio.

(95) Ms. Nolite pati mentientes.

(96) Permissa. Forte promissio.

(97) Et iterum silentio : et si fortuito. Sententia videtur esse : Et iterum dices, quid si hæc silentio, id est clam et obscure peracta sunt? quid si etiam fortuito et temere contigerunt? Respondet, neque clam esse peracta, quia ad solem, id est palam et aperte gesta sunt; neque fortuito, quia hæc Jesus multo ante prædixerat.

mentitus est et mortuus. Si autem et absentes nunc usque piscantur homines, nonne apparet quia adest qui misit piscatores ad piscandum? Et cum sint absentes, sales eos appellavit⁹⁷. Si non statuerunt nostram putredinem, si non deteraserunt nostras sordes, si non emundaverunt nostras spurcicias, si non immiserunt in nobis saporem, non sint quod dicti sunt. Si autem a spurcitiis nos et fœtore liberarunt, statuerunt autem nostras defluxiones, deteraserunt nostras sordes, suavi autem odore pleni sumus per illos, et sumus esca divina: reprehende prædicationem, si concedet tibi exitus rerum. Piscatores sales eos dixit et exhibuit. Denique et in alia prædicatione lumen eos facit et dicit: *Vos estis lumen mundi*⁹⁸. Piscatores privati, ignobiles, egeni, lumen mundi dicuntur. Domus enim si dixisset, non esset magnum, si via alicujus non esset. Adhuc majus. Civitatis enim unius si dixisset. Sed lumen eos esse non est incredibile nationis integræ: sed mundi, inquit, estis lumen. Si dixit magnum, et non fecit maximum, num mentitus est aliquid? Si autem dicit magna, operatur autem majora, quid faciemus de his quæ videntur? Dicit Petro: *Tu es Petrus, et super istam petram ædificabo Ecclesiam meam*⁹⁹. Certe ædificaturum se promittebat Ecclesiam suam. Si non ædificavit, mortuus est. Si autem ædificavit qui non vivit, dicant quomodo ædificavit: sed ædificavit, nihil autem addidit? sed dicit: *et portas inferi non prævalébunt adversus eam*¹⁰⁰. Si non moti gladii sunt, et exercitus, et tyranni, et leges, et pœnæ, et mors, et varietas horum, et ignis, et mare, et fluvii, et omnia simul adversus istam prædicationem, et per omnia transiens prædicatione conflata est; et de terra, et castigata ostenditur quia inferi et mortes plurimæ non transferunt Domini prædicationem. Si non facta fuissent ista, forte relinqueretur dubitatio. Si autem per omnia tota ista prædicatione stat, vivit utique ejus prædicatione non evertitur. Sed ex modicis magnæ prædicationes sunt factæ. *Recumbebat, inquit, Dominus, et venit ad eum quidam mulier*¹⁰¹. Et quod portavit? unguentum effudit super caput ejus. Irascebantur autem discipuli, scientes quod unguento non indiget Magister. Irascebatur autem et Judas propter fructum; et quia et pauperibus donat incurrentia. Dominus autem ad irascentes: *Nolite, inquit, querere quid ego velim, sed quis et quæ est voluntas ejus qui immisit* (98). *Nolite esse molesti: fecit enim. Quod autem fecit ista, non ignorat. Prænuntiavit ista meam mortem. Immittitur enim gentilibus qui moriuntur unguentum. Et una quidem prædicatione quia morietur: sed ista non sit mirabilis. Addit enim: Amen amen dico vobis, quia cum prædicatum fuerit nomen meum in omni mundo,*

*prædicabitur et hoc quod fecit ista*¹⁰². Et parva illa occasio unguenti tantam magnitudinem introduxit prædicationis: et dictum est quia toto mundo prædicabitur nomen meum, et illius mulieris lusus in memoriam erit. Quæ auctoritas istius vocis? Quid enim dicit qui mortuus est post mortem his qui prædicarunt? *Exite ad universum mundum. Dixit, aut non dixit? Si non dixit, quomodo exeuntes perfecerrunt quæ jussit? quomodo suspecti sunt* (99)? *quomodo qui mortuus est, mortuus est? Ite, docete, inquit, omnes gentes: o regia vox, o tenentis mundum promissio! Ite, docete omnes gentes. Quantis dicis hæc, o Domine? Duodecim hominibus ad innumerabilem populum: et baptizate eos*¹⁰³, inquit; et fecerunt quæ videmus. Iterum sane comparans parabolas prædicit: *Simile est regnum celorum, hoc est prædicatione ista, fermento*¹⁰⁴. Secundum quid fermentum? quia et fermento modico a muliere in multa conspersione abscondito, ipsum quidem non obscuratur a conspersione, sed cum sit parum totum fermentat, et fermentat sine strepitu. Ita, inquit, mea prædicatione brevis per duodecim, per istud fermentum, toto, inquit, insparsum non transmutabitur, sed omnem mundum transferet ad religiositatem. Hoc dictum est per parabolam. Prædicatione autem facta est, aut non? Si facta est, quid dubitas? si autem non est facta, argue. Aliam iterum parabolam similem huic introducit. Quid enim dicit? *Simile est regnum celorum grano xapiæ, quod brevius quidem est ab omnibus seminibus: cum autem creverit, majus fit omnibus oleis*¹⁰⁵. Et prædicatione in duodecim erat apostolis, et Judæis et gentilibus erat. Cum autem crevit, superavit utraque. Isti ante crucem sermones sunt, post crucem autem opera quæ videmus. Interim venerunt quidem gentiles, et dicunt Philippo: *Volumus Jesum videre*¹⁰⁶, et dicit Jesus: *Veni hora, crucis timor, ut glorificetur Filius hominis*¹⁰⁷. Dicit, quia cum crucifixus fuero glorificabor. Hoc dixit, non fiat, et mortuus est. Si autem prædixit ei per mortem perfecit, o potentia virtutis per ea quæ non sunt fortia! Sed nolite fatigare de resurrectione, in die assumptionis audire. Festivitas est primo animas, et ita ventres (1). Primo debes condiscere cui seriaris; primo debes agnoscere quia vivit in quo habetur spes, ut securus manduces. Si mortuus est qui adhortatur, lugeri oportet. Si autem suasi fuerimus quia vivit et vivificat, et si manducaverimus et biberimus, et quæcunque alla fecerimus, in gloriam viventis faciemus. Suademus igitur et ut gaudentes epulemur. Putas enim quia adhuc necessarius sermo est. Adhuc enim suademur. Unum enim ex his quæ dicta sunt non sufficit et lapidem comminuere: tamen unum ex his

⁹⁷ Matth. v, 13. ⁹⁸ ibid. 14. ⁹⁹ Matth. xvi, 18. ¹⁰⁰ ibid. ¹⁰¹ Matth. xxvi, 6, 7. ¹⁰² ibid. 13. ¹⁰³ Matth. xxviii, 19. ¹⁰⁴ Matth. xiii, 33. ¹⁰⁵ ibid. 31. ¹⁰⁶ Joan. xii, 21. ¹⁰⁷ ibid. 23.

(98) Qui immisit. Forte qui me misit.

(99) Suspecti sunt. Pro suscepti sunt.

(1) Et ita ventres. Subaudi, curare. Et ita, forte ex Græco καὶ ἐξῆς, id est et deinde.

aidam. Omnia enim ut dicam, nec sæculum sufficit. Mensurabo sane tractatum propter corpora, propter festivitatem, propter resecionem. Dicit iterum Dominus : *Granum tritici nisi cadens mortuum fuerit, ipsum solum manet* ¹. Ut habet se natura locutus est. Si enim seminatum non fuerit, nudum granum manebit. Si autem cadens, inquit, fuerit mortuum, ut testatur a natura, multos fructus affert. Et ego, inquit, si non fuero mortuus, non colligo : si autem cadens in terram mortuus fuero, multos fructus affero secundum granum tritici. Et per modicum quidem granum parabola dicta est, permagna autem admiratione opus ostenditur. Si enim, inquit, mortuus non fuero, non colligo. Antequam enim moreretur, et mirabilia faceret, nec duodécim collegit : non permanserunt enim cum eo. Dicit enim : Quia si non ero mortuus, non colligam (2) : *Cum autem exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me* ³. Hoc quod dixit,

A quia moriturus sum, et exaltabor in crucem, aut in cælos (nihil enim prohibet utraque ita intelligi), et traham omnes ad me : dixit modicum? miremur. Sed magnum quid dixit, et modicum fecit? minus admirationem. Si autem magnum dixit, magnum et fecit, et hoc per crucem, et post mortem; pellamus dubitationem et suscipiamus fidem. Et iterum ad Judæos dicit eadem : *Cum, inquit, exaltaveritis Filium hominis, tunc scietis quia ego sum : et a me ipso non veni, sed a Deo, cum opera testata fuerint his quæ dico* ⁴. Hi sunt gustus prædicationum Domini : plena autem Evangelia sunt volentibus bene degere, pleni Actus apostolorum sunt, et Epistolæ Pauli, et civitates mirabilia (3), plenæ sunt urbes fide. Laus uni non nato Deo, qui misit nobis unum Deum unigenitum suum Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto, et nunc, et semper et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE INCORPORALI ET INVISIBILI DEO.

Incorporalem esse Deum voce magna clamemus, C et in corpore constituti, et a corporibus recedentes. Vivent enim animæ incorporaliter, et post mortem incorporalem (4), et necdum quæ a Deo creata sunt tantam habent dignitatem. Ipse autem qui pura et perspicua operatus est; incorporalia putas operietur mente insipientium corpore? Consignemus igitur nostros cogitatus a divinis Scripturis. Quia enim inde moventur quæstiones, inde veniant et solutiones. Anima immortalis est, et passionem corporis non veniunt ad eam. Per eum enim per quem omnia facta sunt, et animæ creatæ sunt. Ipse hoc pronuntiavit Dominus et dixit : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* ⁵. Non dixit quia nolunt occidere, sed quia non possunt, inquit, occidere. Naturæ enim animæ potentiam posuit, et non propositum decipientium. Si igitur nostræ animæ, quæ in corporibus et circa corpora habentur, corporum passionem non admittunt, etiam dum adsunt in corporibus; quanto magis (5) his qui honoravit animas incorporali natura, ipse magis est incorporalis, et non ita incorporalis ut animæ? Cum enim de his moverimus sermonem, et inquisierimus quomodo incorporalis ab incorporalibus differt; tunc cum ipse Deus impertierit de his loquemur. Interim autem motus est sermo, quia Deus incorporalis est,

qui et animis tribuit et incorporalitatem. Paulus autem et in corpore constitutus, et in carne vivens, non volebat in carne esse. Dicit enim : Audent quidam putantes nos in carne vivere; et quia vivebat in carne, addit : In carne enim constituti, non ea quæ carnis sunt operamur ⁶. Si igitur qui erat in carne alacritatem refundens in spiritu recedit a corpore, quanto magis immaculata et inaccessibleis et pura illa natura hoc erit et sermone, quod est et natura? Habemus sane et in Evangeliiis scriptum, ipso Salvatore dicente : *Deum nemo vidit unquam* ⁷. Nullus, inquit, unquam vidit : omnes personas comprehendit : omnia non simul, non separatim; unquam potuisse videre Deum pronuntiavit? omnia spatia comprehendit : ut ne quis diceret, prophetis apparuit, aut legislatori, aut alio alicui. Quid ergo? mentiuntur Scripturæ quæ dicunt : Veni et vidi, et audivi? Vultibus non est visibilis Deus. Quemadmodum ergo agnoscibilis? Qui autem solus novit eum qui se genuit, dicit : *Beati munda corde, quoniam ipsi Deum videbunt* ⁸. Si enim dixisset, Beati qui acuti sunt oculis, diceremus quia oculis mancipavit visum. Si autem sicut oculus purus videt quæ oculis sunt naturalia, ita et anima munda videt quæ sunt supra animam; qui corde videtur, oculis non videtur : quæ autem oculis videntur, subjacent motionibus men-

¹ Joan. xii, 24. ² ibid. 31. ³ Joan. viii, 28.

⁴ Matth. v, 8.

(2) Ms. Dicit, quia si non ero mortuus, non colligam.

(3) Mirabilia. Pro mirabilibus.

(4) Ms. et post mortem propter incorporalem.

(5) His. Pro is.

tis. Iterum enim Paulus dicit : *Quem nemo vidit A hominum, nec videre potest*⁶. Quia enim potest fieri eum qui audit ea quæ non videt cogitare; quia non pervenit, aut prohibitus est, aut cælum non permisit; amputans omnem suspicionem Apostolus, et invisibilitatem Deo custodiens quod conjunctum est incorporali, non solum dixit, *nemo vidit, sed nec videre, inquit, potest*. Et sicut animam, non quia nolebant, sed quia non poterant occidere propter naturam, ita et istic dictum est, neque videre possunt: quia non cælum obumbrat ne videatur, sed natura non comprehenditur. Ut autem scias quia cælum non operit eos ne videant qui videre non possunt; adverte quid ait ipse Deus : *Nonne cælum et terram ego impleo*⁷? Intuere quia adest quidem, non videtur autem quia et adest. Ita iterum idem Apostolus de unigenito Filio ait : *Quia est imago invisibilis Dei*⁸. Si enim dixisset imaginem tantum, quæreremus secundum quid nunc accepit similitudinem. Si autem addat imaginem, secundum quid accepit similitudinem? manifeste dicens : *Invisibilis est Pater, invisibilis et Filius Patris*. Sicut enim in *Genesi* scriptum est : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*⁹, et insequentibus ostendit secundum quid similitudinem. Ait enim : *Et dominetur supra terram omnibus piscibus maris, et volatilibus cæli, et animalibus terræ*¹⁰. Et accipitur secundum imaginem non aliud nisi qui a rege Deo omnibus constituto rex fiet et homo eorum quæ supra terram sunt. Et dominante Deo omnibus his quæ fecit in cælo et in terra, dominabitur et homo omnibus his quos suscepit. Sicut enim illic similitudo secundum imaginem salvatur in dominationem; ita et istic quod dicitur, qui est imago invisibilis Dei, confitetur quia sicut Pater invisibilis est, ita et Filius Dei, qui est imago Patris invisibilis, habetur. Imago enim similitudinem exhibet. Et sicut de Patre dictum est, imo ab isto Patre : *Cælum et terram ego impleo*¹¹, et cum adest omnibus non videtur : ita et de Filio dictum est : *In mundo erat, et mundus eum non cognovit*¹². Et certe dicit Evangelium : *Erat lumen verum*¹³. Lumen autem videtur conducibile esse oculis. Naturale enim est lumini, ut per eum visibilia videantur. Sed si simpliciter lumen dixisset, oportebat nos de hoc lumine suspicari dictum, et de istis oculis. Sed quia non simpliciter dicit lumen : sed *erat, inquit, lumen verum*¹⁴ : pellit istud lumen quod verum non est. *Erat lumen verum veniens in hunc mundum*. Quia enim dixit *veniens*, suspicio erat quia veniens nondum advenerat. Incidens autem sermonis infirmitatem confirmavit mentis intellectum. Quia enim dixit, *Erat lumen verum veniens in hunc mundum* : ut non putares, quia non aderat præsens antequam veniret, ut dicitur a quibusdam, addit corrigens sermonem : *In mundo erat*. Si igitur in

mundo erat, quomodo venit in mundum? Cum autem audieris quia *Deus ambulat in paradiso*¹⁵, ita audi et de Filio quia venit. Ergo et cum audieris a propheta : *Quis est qui venit ex Edom*¹⁶? sicut venit qui adest in mundo, ita venit qui venit ex Edom. Vestes autem ei rubras imposuit prophetia, cum Daniel dixerit alba esse ejus vestimenta. Mota autem nobis fuerat ista quæstio et de vestibus : et si non fuisset mota, rationis erat non eam transire. Condiscamus quid est quod dicitur vestes habere Deum, et has modo rubras, modo autem albas. Non enim jactatum dicam Deum in vestibus, et nunc quidem ita vestiri, nunc autem alia, tanquam obsoletatis prioribus, aut non obsoletatis. Quidam sed volunt Deum in vestibus jactatum esse B et clarum videri, tanquam non sufficiat ei natura sua : ut nunc quidem aliis vestibus indutus, nobis sedeat secundum Danielelem, nunc autem aliis indutus veniat secundum Isaïam. Sed hæ ipsæ quæstiones magis nobis interpretantur naturam. *Quis enim, inquit, est qui venit ex Edom, interrogat propheta, rubra vestimenta habens ex Bosor*¹⁷? Ista enim illius nationis metropolis erat. Respondit per hoc spiritus prophetæ qui interrogaverat : magis autem spiritus Deus utraque facit ; et interrogavit propheta, et respondet ut Dens : *Ego, inquit, qui loquor justitiam*¹⁸. Cur, inquit, rubræ sunt tuæ vestes? Dicit : *Torcular calcavi solus*¹⁹. Si quantum ad dictum spectat, quia sermones nobis proferunt inimici : incorporalis torcular, inquit, calcavi ; et sicut torcularia sparsa sunt vestimenta ejus, et rubredo quædam, non tamen fœcatio, erat vestimentorum naturalis, neque illa quæ ex artificio fieri consuevit. Sed quid erant? aspersiones utique, ut a torculari fieri solet nonnunquam vino jactatum. Quid ergo in Edom habet Deus torcular? Si quis autem calcaverit torcular, justitiam loquitur. Si autem considerantes invenerimus quæ erat ista gens, et qua damnatione delictis habebatur, et quam vindictam de eadem fecit Deus, et quo interficiuntur judicio : agnosceamus quia torcular non est torcular, sed vindicta per sanguinem. Esau autem ob ventris edacitatem distrahens propter ventrem naturæ primitias; quia enim hoc ipsum D incontinentia erat, ex vitio habuit et nuncupationem. Et est Edom quod interpretatur avaritia. Ex isto igitur Esau facta est gens Idumæorum. Ista gens, quia et Esau erat frater Jacob, utique debuit æqualem fraternam quamdam affectionem habere ad populum. Qui cum non haberet, increpatur ei a Deo quia non servavit pactum fraternitatis ad populum. Quid ergo prævaricavit conscientia ad fratrem, et erexit judicem adversus se? Propheta autem providens futurum de eisdem judicium et vindictam, ut Israelitæ de Idumæis vindicarentur, antequam fieret vindicta videt judicium, et dicit : *Quis est qui venit ex Edom*? Et cert-

⁶ I Tim. vi, 16. ⁷ Hier. xxxi, 24. ⁸ Coloss. i, 15. ⁹ Gen. i, 26. ¹⁰ ibid. ¹¹ Jer. xxiii, 24. ¹² Joan. i, 10. ¹³ ibid. 9. ¹⁴ ibid. ¹⁵ Gen. iii, 8. ¹⁶ Isa. lxiii, 1. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid. 5. ¹⁹ ibid.

quantum ad rem necdum hoc scierat. Si autem necdum facto iudicio tanquam jam fecisset, et venire videtur cum dicitur apparere, necdum apparet, non quia apparet antequam veniat ex Edom; viso enim non videtur qui prævenit visionem, neque vestimenta habet, qualia apparuit habens: sed quia vult veluti aspergi sua vestimenta a sanguine eorum qui digni sunt morte. Non enim ad cælum transmittitur interficientium sanguis, sed ex hoc maxime agnoscitur quia incorporalis est Deus, et vestimentis non indiget. Quia quæ apparet indutus, significatio est magis efficientiæ quam exhibitio naturæ. Cum iudicat habet sedem, et qui iudicat mundum, albas ejus esse vestes Scriptura dicit. Cum autem iterum vindicta completur, tanquam regrediens rubra ejus dicit quæ non erant rubra, et vestimenta quæ non erant vestimenta: ut ante audiret populus quia vindictam facit. Ego autem audiebam prophetam dicentem non de Deo solo, sed et de sacerdote, nescio quo, qui indutus erat vestimenta sicut induimur et nos. Quæ autem vidit propheta vestimenta, et quæ immutavit visionem, non sunt ista vestimenta quæ nos induimur. Si autem qui induitur ista vestimenta homo conspicitur indutus et mutans, et patiebatur quidem ille nihil eorum quæ vidit propheta, facta autem sunt, quæ videt propheta (6): si de homine ista, quanto magis de Deo? Dicitur in Zacharia propheta: *Ostendit mihi Deus Jesum summum sacerdotem*³⁰: Jesum dicens sacerdotem, non illum ostendit Dominum Jesum qui est pontifex pontificum et sacerdos sacerdotum. *Et iste, inquit, vestitus erat vestimenta sordida, et stabat diabolus a dextris ejus cupiens eum nocere*³¹. Erant enim ejus sordida vestimenta. Sicut enim mures ad nidores concurrunt: ita diabolus et illius exercitus illo delectatur nidore. Et hoc quod erat lectum est: *Cum spiritus nequam exierit ab homine, circuit desertos locos, et quærît requiem*³². Sicut et canes coquinae requirunt ubi sanguis, ubi stercus, ubi inlotæ interaneæ, et illic concurrunt. Et sicut qui foris currunt, adveniunt quod turpe est verbum, qui actus foedos; ita cum spiritus immundus exierit ab homine, circuit deserta et arida loca quærens requiem, quia non delectatur pacem, neque vult habitacula, sed deserta quærît, aut terram aut animam quærît. Nec ubi aurum malis artibus commachinatum est in simulacris quærît, nec ubi argentum male conflatum est ut adoraretur. Sicubi linguam ars aut idolum sculpsit, sicubi lapidem erexerunt manus ad colendum; tales quærît requies spiritus immundus. Sicubi sanguis, sicubi nidor, sicubi seducantur, sicubi theatra, sicubi nudi currentes, sicubi turpia loquentes, et turpiora admitentes, et sicut apium progenies acerrimi quidam

A capere volunt strepitibus quibusdam et sonis, et thymiamate volantes detinent: ita et immundi spiritus circa immunda vagantur, et quærunt non ubi purus est flos, sed ubi contaminatio, ubi fabulæ mendaces, ubi imago false figurata, ubi sacrificia malitiosa, ubi mulieres impudicæ, ubi viri incisi, ubi dei adulteri (7), ubi deæ fornicantes, ubi sanguis et pollutio, ubi tibiæ, ubi saltatio, ubi nuditas, ubi omnis turpitudine. In istiusmodi immundi spiritus requiescunt. Si autem viderit aliquem in habitu pudico et honesto, indutum esse Dominum Jesum, statim dicit; quæ dicit permittit: quid nobis et tibi? Non est aptum lumen his qui læsi sunt oculis; ad tenebras enim convertentur, tenebras insequentur, in tenebris requiescunt. Cum autem spiritus immundus quæserit in desertis et aridis locis requiem et non invenerit, exierat enim ab homine: *Redeam, inquit, ad domum meam unde exi*³³. Domum suam vocat eum, qui voluerit domus esse ejus. Si autem redierit, inquit, spiritus immundus, et invenerit hominem illum paratum sibi: quia enim vidit spatium in malo, non vult jam solus habitare, sed vadit et assumit alios septem spiritus sibi nequiores, et octuplo quantum ad numerum quia peiores assumit. Non enim quantum numerus multiplicat, tantum solum et malitia addit. Ita cum exierit quis moveri ad cursum malum, aut ad turpem loquelam suam paraverit linguam; invenit spiritus immundus operamentum jam incipiente mala ab homine, et suggerit pejora, et efficit ista quæ et videtis. Non enim est quod videtis tantum, sed unusquisque eorum septem et plures sunt. Nam et plures habent dæmones. Si quis autem recedentibus dæmonibus, sicut ebrietas recedente, voluerit interrogare, si tamen et agnoverit aliquem eorum qui nunc gloriantur in turpitudinibus suis, ipse sit qui faciebat hæc, aut fecit, aut locutus est; vere efficitur illud apostolicum dictum: *Quod fructum habebatis tunc, in quibus nunc confundimini*³⁴? Sicut enim nunc videmus immundos spiritus accipientes occasionem, persequi ea quæ similia sunt sibi: ita et tunc quia sordida erant vestimenta sacerdotis ejus qui fuerat visus, stabat diabolus ad dexteram ejus cupiens eum nocere propter sordida vestimenta. Stabat autem et angelus Dei. *Et dicit, inquit, angelus Dei diabolo: Increpet tibi Dominus. Hoc, inquit, relictum est ab igne, et vis eum comburere*³⁵? Et post hoc præcepit angelus auferri a sacerdote sordida vestimenta, et vestiri eum munda. Et sacerdos quidem qui videbatur non aderat; sed constituto eo alibi, videbatur a propheta, et sordida vestitus erat vestimenta, illo forte candida vestito. Et iterum immutatur ejus vestis qui videbatur a propheta, et ille non mutavit qui non erat in visione. Et provenit quantum ad visio-

³⁰ Zach. iii, 1. ³¹ ibid. 8. ³² Matth. xii, 43. ³³ ibid. 44. ³⁴ Rom. vi, 21. ³⁵ Zach. iii, 2

(6) Ms. Facta autem sunt ista quæ vides, propheta.

(7) Ms. Ubi dei adulterantes.

nem, duplicem esse sacerdotem istum. Erat enim et homo ad semetipsum ille, et utique nec sordida habebat vestimenta, neque immutavit eum isto qui in visione erat visus. Agente autem eo et salvo, et agente in his locis in quibus erat propheta, vidit eum, non ipsum videt, et eum præsentem vestitum sordida vestimenta, quæ non habebat ille, nec enim erant vestimenta sed peccata. Vestimenta quidem utpote hominis erant candida: ubi autem vestimenta non erant, vestimenta peccata erant sordida. Quia enim peccata erant, sordida vestimenta dicit. Quia autem peccatis delectatur diabolus, adorat per visionem: ubi enim erat nidor, illic sordida animalia: ubi peccatum, illic adinventor ab initio peccati. Objurgat igitur angelus præsentem diabolum, et præcipit mutare vestimenta sacerdotis, et auferri ab eo sordida, vestiri autem eum munda, et interpretatur efficientiam, et dicit: *Ecce, inquit, abtulisti te peccata tua*²⁶. Si iste circa hominem vestes non erant vestes, sed modo quidem peccatorum insignia, modo autem puritatis: quare ea quæ circa hominem sunt descripta vestimenta non suscipimus, quia circa hominem fuerant quæ et vestitur; quæ autem circa Deum dicuntur vestimenta, contendimus esse vestimenta? Multis denudo vobis omnem partem istam Scripturæ. Nec Jesus sacerdos ille aderat illic, non enim aderat: sed nec diabolus aderat, neque angelus aderat, sed totum erat visio. Et sacerdos quidem propter peccatum apparet sordidis vestimentis indutus; qui non et aderat, nec erat vestitus sordida vestimenta. Et diabolus veluti videtur, quia istis talibus gaudet, et ad istos tales exsurgit. Et angelus veluti visus est, ut ostenderetur quia per angelos justis efficitur adiutorium, magis autem pro peccatoribus penitentibus gaudium. Nec enim illud putemus sicut et putamus, quia et in Job libro diabolus aderat ante conspectum Dei, et locutio erat Dei cum diabolo ex æqualitate²⁷. Et dixit Dominus, et dixit diabolus, et interrogavit Dominus diabolum, *unde venisti?* Sed hæc ad auditionem vestram velut composita inducuntur. Totum autem illud est quomodo Job quidem erat vir irreprehensibilis, diabolus autem invidus. Ad istiusmodi et Deus defensor horum permisit diabolum ante conspectum suum. Sed hoc ita est. Vidit diabolus immaculatum: properavit imponere maculam. Quæcunque enim motiones erant diaboli adversum Job, hæc per sermones contextuntur in Scriptura; utpote si dicebat diabolus ad semetipsum: Si non timerem Deum, tangerem omnia quæ habet Job; abstulit ab eo Deus timorem, et non prohibuit. Contextitur jam compositio libri. Dixit diabolus, et dixit Deus. Hoc est, voluit diabolus, et non prohibuit Deus. Cur autem non prohibuit? Quia non in-

videbat Deus athlete coronam. Ergo cum Scriptura aliquid propter nos loquitur, non nostram infirmitatem Deo forti applicemus. Si enim in corpore et in carne totus conventus demonum legio in Evangelio dictus est²⁸, et non sustinuit Filii Dei præsentiam; nam et diabolus ipse in corpore, agente Filio Dei non fuit ausus accedere quandiu esuriret, et immitteret ei laqueum per ejusmodi: quemadmodum possumus pati et dicere quia diabolus Deo ex æqualitate locutus est? Cui et angelus Dei dicit: *Increpet tibi Deus*²⁹. Et quid dico angelus Dei? Vermes: qui nec vermibus accepimus virtutem in nomine crucis, ut imperemus demonibus et diabolo, eosque sugamus. Si igitur nos increpamus, Deus ad colloctionem venit. Et certe si acceperunt potestatem homines Domini calcare vi-
 peras et scorpiones et omnem virtutem adversarii³⁰; si homines acceperunt potestatem calcare, Deus ex æqualitate loquitur ei qui calcatur? Venit diabolo fortior; vincens eum ligavit. Leo autem ligatus, nec ut canis potest. Forte autem dices, quia si veniens vicit, vincens ligavit, et ligans dedit calcari, non quidem sit talis: tunc autem cum esset, sub Job erat: adhuc ille poterat fiduciam habere: nondum enim erat ligatus hominibus. Potas sit lupus potens adversum oves, si autem potens et adversum leonem? ut ita quodammodo comparisonibus utamur propter fortiorem. Non enim ampliorem accepit virtutem a corpore Dominus Jesus, ut superaret diabolum. Sed cur ipsa et colloctatio facta est? Quia enim produxit agnum lupo: lupus autem videns agnum qui videbatur ex consuetudine accurrere, et extra consuetudinem detentus est. Si enim maxime et inimicus vocatur, adversarius diabolus: quia enim et inimici crucis dicuntur homines (8): non quia inimicus nominatur, jam æqualis est. Non enim æqualiter habens virtutem dicitur adversarius, sed ideo quia non placet Deo ejus malignitas. Non sicut tenebræ videntur lumini ex æquali virtute adversariæ, quia tanta detinent spatia tenebræ, quanta et lumen. Si autem et hoc tale, non ita adversatur diabolus Deo, non ex æqualitate, sed quia Deus maligno non delectatur: et ex eo quod vertitur, et non vult et odit, si tamen ita debet dici, adversa voluntas est, non tamen virtus. Si enim neque ab hominibus est melior diabolus neque fortior, quæ horum probatio? Quid vult diabolus? Perditionem hominum: si correxit homo, fortior illo est. Si autem quotidie spoliatur et denudatur, et evacuatur qui hominibus nocere contendit, et non potest, sed nomine Dei et nuncupatione sola, et ab hominibus vincitur: qui ergo non suffert nuncupationem Dei, quomodo virtutem posset sufferre Dei? Et certe nec ipsum Adam provocans vicit, sed suadens et decipiens et fallens.

²⁶ Zach. iii, 4. ²⁷ Job iii, 1. ²⁸ Marc. v, 9; Luc. viii, 30. ²⁹ Zachar. iii, 2. ³⁰ Luc. x, 19.

(8) Ms. Quia et inimici crucis dicuntur homines.

Hoc autem infirmitatis est opus. Quantum ad diabolum spectat, nulla sit, inquit, virgo: vincitur autem a tantis. Quantum enim ad diabolum pertinet, ne quidem unus salvatur. At nuptiæ honestæ sunt, et diabolus a tantis est obrutus. Quantum enim ad diabolum pertinet, nullus sursum aspiat unquam: disrumpitur autem tantis videns. Quantum ad diabolum, ne quidem vestigium pudicitiae vult esse in terra. Feriunt autem qui percutiunt cor errantis. Quantum ad diabolum, nec nomen iustitiæ esse cupit. Qui autem dicunt peccavi, illius aures castigant. Non vult poenitentiam esse, et efficitur poenitentia. Movet persecutionem, et sunt martyres. Quanta ejus capita incisa sunt? hoc est ipsius diaboli. Quæ enim inciduntur pro Christo capita, ipsius capita incidunt, quoties in flamma est missus ante gehennam in gehennam! Quicumque enim facti sunt holocaustum Christo, isti diabolum consumpserunt igni, et alii eum præfocaverunt in mari, alii autem dederunt ejus corpus meatibus fluviorum. Quanti eum torserunt? Etiam il qui visi sunt superati. Si enim et vicit quorundam corpora, sed non prudentiam et intellectum. Malignus athleta est, et inconsideratus certator. Cum enim videtur ferire alium, semetipsum percussit. Quod habes negotium ad Job, o diabo! Ut quid victus es? peccasti, tace; victus es, quiesce. Sed secundo, inquit, oportet me vinci: non quia hæc voluit, sed quia hæc passus est. Quid intremiscis? Quid times? Job non est angelus, sed homo mortalis, cui colloquebatur diabolus invisibiliter, victus autem est visibiliter. Et ne lateat te illius paviditas. Certabatur enim non apparens: et non sicut in stadiis et colluctationibus nudi ad nudos certantur, sed latens mittebat, et non apparens feriebat, et percussus victus est. Job enim ignoravit quis esset qui luctaretur ad eum, sed et putavit et dixit, quia a Deo habet plagas. Alius erat qui pugnabat, et alius qui putabatur emendare. Hoc furtum magis quam lucta est. Adam seducit: ubi Job occultatur. Job enim admiratio est ista, quia putans a Deo sibi venire plagas, non conscius autem sibi peccatum, convertitur ad diabolum sagittas quæ ipsius erant. Job enim putans Deum esse qui feriret, et suspicatus est esse a Deo plagas: et putans Deum esse qui feriret, gratias egit in plagis. Magnitudo autem malignitatis diaboli conversa est ad magnitudinem coronarum Job. Si enim sciret quia adversum (9) invidum et inimicum haberet, forte contentiosius egisset et alacrius, aut et contemptibilis. Nunc autem malus canis et malitiosus lupus semetipsum occultat, et pastorem producit, et Job admirationem adauxit. Per ea enim quæ putavit maxime se instigare, per hæc instigatus et victus, et supra omnem spem superatus ostendit victorem. Quis enim et sufferre potuisset sciens suam vitam immaculatam? Sciens conscien-

⁹ Isa LII, 11.

(9) *Adversum*. Pro adversarium.

(10) *Prodidit*. Forte prodidit.

A tiam ad Dominum religiosam, ad conservos justitiam, videns quia oves quas orphanis occidebat, et tauros quorum carnes viduæ et orphanis manducabant, et omnis possessio ejus erat dispensator ad eos qui habebant nihil, in uno momento tanquam a Deo ablata, nonne doluisset? Sed Job gratias egit, puta quia omnia subito abrepta sunt ejus, siquidem et filii. Si autem et filii, ut quid tali morte? Cur in ipsis mensis simul omnes decem oppressi sunt? Et hoc iterum putabatur Deus fecisse. Puta quia omnis facultas et possessio et filii. Quid autem quia et caro ipsius Job expugnatur? Et hæc omnia putata sunt esse a Deo, et per hanc universa Job gratias egit Deo. Non igitur te terreat diabolus: non sit domus vacua, neque illi parata, et non habet hunc. Sit tibi comparatio Job ad victoriam: condiscere per eum inimici infirmitatem. Sed dicis: non enim abducit et adducit loca, gentes, populos quantos et videmus? Adducit: sed et apportat eos qui volunt, fugit autem eos qui increpant. Cum enim dedit ei locum Judas, ingressus est in ejus corde, furatus est, prodidit (10). Petrus ei factus est petra: magis enim plagavit quam plagatus est. Sed dicis: non negavit Petrus? Quare? quando necdum erat crucis tropæum erectum. Nolite esse timidi, nolite indigni a proavis. Aurum quidem Dei est: dicamus, affers ignem, affers gladium, addentes, omnia possum propter eum qui misertus est mihi. Gladius Jesum non incidit, neque ignis eum consumit, sed incisis aliquando est per clavum. Quid est quod incisum est? Noli ignorare, quia nec in animam ingreditur clavus. Passiones enim corporales corporibus sunt conducibiles. Corpus a corpore patitur: incorporale non ardet, non inciditur. Talis natura non dividitur, non præfocatur. Si enim translatum fuerit corpus, non est ubi capiat. Sed nolo dicere quod sequitur, quia nec ratiois est blasphemiam loqui in Ecclesia. Ea igitur quæ de diabolo non importune occurrerunt, ita quodammodo facta sunt manifesta. Nos autem confidamus in Christo, et confidentes increpemus ei, et increpantes memores simus ejus qui ait: *Exite ab eis et separamini, et immundum ne tetigeritis*¹¹. Quid enim eis et difficiles sumus? quid eis et irascimur? quæ enim pœna alia eis debetur? Si quis eis irasceret, utique diceret: Spoliare, demudare, deturpare, infrigidare. Statue eum nudum in frigore, facito eum currere ante currum. Laboret ambulans, deturpetur denu-datus, dicat turpia. Quid queris punire eum qui semetipsum damnat? sufficit eis quia non sunt nobiscum: sufficit nobis quia non sumus cum ipsis. Habeant quod habent, quia et volunt. Non (11) habemus quem habemus, quia et volumus. Sed fugiat et mens insanos, et sileat lingua: inde et convertatur ad purum et incorporalem Deum, ad sanctum, et istius chori Dominum. Non eum operiamus cor-

(11) *Non*. An nos?

pore, quia nec patitur : non eum vestiamus vestimento, quia nec indiget : non ei offeramus sacrificia, quia nec petit. Æstima quid dicis. Si dederis ei corpus, separasti ei locum ; composuisti simplicem naturam, placabilem fecisti implacabilem. In loco eum qui et a locis liber est constituisti. Si dixeris corpus, dabis oculos, dabis aures circa Deum, et linguam, et sensum, et ossa, et viscera, et nervos, et venas : et ignoras de quo loqueris. Fuge dementiam, ut comprehendas non quantus est natura, sed quantum tibi possibile est nosse. Si corpus est Deus : quis est qui supportat, qui subbajulat cælum ? Antequam ergo cælum fieret, ubi erat Deus ? Terra ei scabellum est : antequam crearetur terra, ubi erant pedes ? Sed quando dictum est hoc : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*²² ? Cum Israel magnum quid saperet de templo, adinveniens sibi templum. Corripuens enim humiles et admonens, quia Deus templo non circumdatur, tunc dicit : *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum*. Hoc ut parvis loquitur. Et quid addit interpretans ea quæ dixit : *Quam domum edificabitis mihi, et quis locus requiescentis meæ*²³ ? Ad hoc illud utile : ad naturam autem ne quidē illud. Audi enim illius magnificæ vocis admirationem : *In mundo erat, et venit ad mundum*²⁴. Antequam enim putaretur adesse, aderat. Non est ubi non est : et quia ubique est, non circumdatur a loco. Si enim in loco erat, in alio loco non erat. Quia enim omnia implet loca, et omnibus separatus est, adest, non adest : non potes intelligere tu. Hoc enim est quod queritur : nihil Samaritanum, nihil Judaicum, nihil tale ut dicas : *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*²⁵. Hoc enim Samaritanorum est : *Vos autem dicitis in Hierosolyma esse locum*²⁶. Non mihi montes, non templa, non civitatem, non regionem, non locum, nec terram, nec mare, nec aerem ; cum cælo nihil Judaicum. Bona lex est : lae parvis utile est. Factus es perfectus, formatus es, excusa illud, quod aliquando tibi videbatur civitas Dei, templum Dei, templum Domini. Dicit enim Jeremias : *Templum Domini, si servaveritis, inquit, mandata Domini*²⁷. Decora vox primo testi. Salomon autem ædificavit sibi domum, ait : sed *Altissimus, inquit, non habitat in manufactis hominum*²⁸. Altissimus et non in civitate ; Altissimus et non in templo. Et dicit per alium prophetam : *Sanctus sum, et non ingrediar civitatem*²⁹. Si autem in civitatem non ingreditur, in templo quomodo habitat ? ut dicatur cælum sedes, ut non domus putetur et terra scabellum ? Qui autem novit eum qui se genuit, ipse scit et revelat quia nullus eum vidit. Et certe venit Pater, et habitat et inambulat. Et certe illa consequentia non concessit (12) ambulationem. Si enim totum cælum sedes ejus, et tota

A terra ut scabellum tactum pedum mensuratum, quomodo potest transire scabellum pedum suorum ? quomodo ambulavit ? sed habitat Deus in animis, habitat et inambulat. Latior enim sinus est animæ, quam cælum : sanctus in sanctis requiescit. *Induimini, inquit, Christum Jesum, dicit Apostolus*³⁰. Quanti enim induuntur ? quanti et vocati sunt, et vocantur, et vocabuntur ? et unusquisque totum, et omnes totum, et neque dividitur eis, neque inciditur, neque scinditur, et omnibus adest, et ab omnibus separatus est, et omnes replet : quia non est corpus Deus, neque corpus circa ipsum, neque vestimenta. Siquidem et cum in corpore. Filius, nec tunc cadit in corpus : sed magis incorporalis natura efficientias fecit corpus sufferre, corpus enim supra fluctus non ambulat³¹ : ambulavit ergo Jesus per corpus. Non ergo deitas deducta est a corpore, sed corpus elevatum est a deitate : sputi corpus, ejus enim natura est. Qui autem in corpore adesse dignatus est, simul cum sputo emisit virtutem non incidens a se, et lutum fiebat ex sputo : ex sputo autem et luto oculos qui naturæ deerant figuravit : ut ab initio intueris totum quidem corpus alleviatum, et vestimenta corporis efficientia : et ad vestimenta, ut videas quia divina virtus per omnes penetrat qui tetigerunt. Sicut enim ignis calefacit proxima sibi, et per calefacta his que adjunguntur calefactis calorem imperit : ita sanctificavit Dominus corpus quod accepit, et per corpus sputum, et per corpus vestimenta. Illa enim mulier quæ summitatem simbriæ tetigit vestimentorum, fontem insanabilem sanguinis habens, hauri per simbriam sanitatis medelam³² : a deitate scilicet quæ aderat in corpore : sed vestimenta ejus præsentiam. Neque igitur ipse corpus necessarium habuit : sed quibus erat utile contingere et tunicam et corpus, et per spiritum videre incorporalem Deum, qui ministerio incorporalium dives erat. Ministerium autem audiens non necessitatem audire debet, sed beneficium eorum qui ministrant, non usum tamen ejus qui ministratur : multum enim nos (13) prosumus Deo, quia videmur pro Deo contendere. Nobis enim lucrum est, ut religiosi simus : nobis lucrum est si non perversas habuerimus de Deo mentes, ne et decidamus a Deo. Decidit autem omnis a Deo, qui aliena sapit. De quo si didiceris ita ut est, habes eum : si autem alium pro alio putaveris, eum qui est non habebis. Quia non agnovisti quem putas, non habes eum ; quia non est talis qualem putas. Non de quolibet certamen est. Irridemus eos et quia ista parva delinquant qui ignorant artes : ubi ars est necessaria, eos qui non assequuntur ea quæ audiunt, frequenter dicentem (14) vides, dicimus, non audis, non intelligis. Igitur de his quæ hominum sunt, culpa est si non

²² Isa. lxi, 1. ²³ ibid. ²⁴ Joan. i, 10. ²⁵ Joan. iv, 20. ²⁶ ibid. ²⁷ Jer. vii, 4. ²⁸ Act. vii, 48 ; xvii, 24. ²⁹ Ose. xi, 9. ³⁰ Rom. xiii, 14. ³¹ Joan. vi, 19. ³² Matth. ix, 20-22.

(12) Concedit. Forte concedit.

(13) Nos. Forte non.

(14) Dicentem. Forte dicentes.

habuerimus de invisibili Deo. Cum autem quis aut despexerit, aut audire noluerit, aut intelligere minus potuerit, quid putas erit? Noli errare a Deo. Laus Dei, agnitio est Dei. Secundum quod est nobis possibile recedere a consuetudine. Non hominem queris ut aperias ei oculos (15) et aures, et os et linguam, et manus, et pectus, et pedes, et ponas sub eo sedem, et subicias scabellum, et supponas terram. Non est ex nobis Dominus, sed nos per ipsum sumus. Vis autem ediscere quia non est ex nobis? De Filio ejus cum dictum esset, *Emmanuel, nobiscum Deus*¹⁵; non simpliciter nobiscum est dictum, sed cum in corpore venit Dominus, tunc nobiscum: cum Virgo in utero concepit, tunc nobiscum Deus. Ante istam autem dispensationem, etiam dum esset præsens, non erat nobiscum. Si enim corpus feceris Deum, et corpus plenitudinem cœli et terræ, aut quod superat supra hæc; in ipso pones cœlum, et terræ lapides, et omnia quæ sunt. Si enim ut corpus coextensum est corporibus, primo quidem abstrahere omnia, ut locum habeat Deus. Si enim corpus est magnum: egestatem dico pauperum, non implet omnia: nullus alius habeat locum. Omnia enim prævenit Deus. Et sicut repletum vas fuerit, eo qui præcesserat replente, non est locus ut supermittatur aliquid aliud: ita si Deus corpus est, præcessit autem omnia, non habeat cœlum locum ut faciat, neque terra locum; præcessit enim Deus. Si autem est cœlum et terra, et mare, et aer, nullus locus est vacuus: neque ex natura eorum corporum quæ insunt, neque ex præsentia Dei; quia per corpora penetrans adest, non corpus ipse est. Siquidem nec si anima nostra esset corpus, poterat esse in corpore. Sicut enim suscipiens aquam non manet quantum erat, sed additamentum augeat magnitudinem mensuræ: ita corpus corpori compositum. Et sicut ædificiis, et navibus, et choris, et populis, et civitatibus, et agris, et arboribus, aliud alio additum augeat magnitudinem: si autem angustus fuerit locus, quæ præcesserunt, quæ autem subintroducuntur, non habebunt locum. Si igitur corpora adduntur corpori constituto Deo, angelisque Deus, putas non erat perfectus antequam adderetur cœlum? Si autem ipse erat perfectus et prævenerat omnia, non habebant locum mare, terra et cœlum. Si autem quidem ista sunt, Deus autem ea fecit, et gubernat, et regit; invisibilis est rector invisibilibus aquis superstans. Si enim ipse non regeret, nunquam passa fuisset terra mare, et neque mare terram, adversa et jurgans natura et erigens se, et extollens, et minans, indens et contendens (16); invisibili autem manu sua statutis sibi terminis lis non transgreditur. Ergo per visibilia invisibilis conspicitur, sicut scriptum est: *Invisibilia autem ejus per creaturam mundi ex operibus*

*Intellecta conspiciuntur*¹⁶. Quid est, intellecta conspiciuntur? Deus, inquit, intellecta visibilis. Visibilis autem dicitur ita sicut scriptum est, Et vidi visionem Dei: intellecta, utpote suggerente oculis, quæ vidit esse inscripta in operibus ejus. Quæ enim inscripta sunt, nobis necessaria videntur. Cur autem illa audis quæ visibiliter dicta sunt, natura autem vere et principaliter non admittis? Vidi Dominum, audisti: invisibilia ejus non audisti? Audisti quia ille nescio qui vidit Dominum, Deum nemo vidit unquam non audisti? Audisti quia ille novit, neque vidit, neque videre poterit: non audisti, sed audivit eum Filius suus magis? quantum ipse enim novit Patrem suum qui ait: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque faciem ejus vidistis*¹⁷. Si autem volueris ex tuis agnoscere Deum, et te et Deum ignorabis: sed sequere humilis, considera ubi sis. O quantum inter te et cœlum interest! amplius autem derelinquitur cœlum a Deo. Non spatii dico: nihil enim desertum Deo est: in nullo autem retinetur Deus. Forte isti sermones aliam linguam necessariam habent, quia et de alia natura dicuntur. Cum igitur sermones moti fuerint in ecclesia, siquidem de humanis negotiis, unusquisque acutus et acer auditor, et ex quibus patitur, et ex quibus admittit respiciens ad dicentem, et comparans quæ dicantur his quæ agit, et quæ proferuntur his quæ patitur; statim prudens et scrupulosus auditor et agnovit et consensit. Cum autem transmutaverimus sermonem, et ab humanis recesserimus, et ad Deum mentem ostenderimus (17) nostram: istic multi quidem suscitantur, quidam gravantur a somno, alii delirare putant dicentem. Ut autem condiscas hoc vitium ita esse, audeat quis honestus ingressus theatrum dicere vera his qui mendose confingunt, et assumere constantiam decoram; si autem et in illo decorum est ingredi loco; et incipiat dicere: Insanitis, o homines: non videtis oculis: surdæ vobis sunt aures. Iste enim qui saltat, ludit vestram cultionem, deturpat ea quæ colitis, mentitur iste, et vos consentitis. Putas patientur, ut impleat accusationem et convictionem, et non ipsius theatri accipientes lapides mittet aut volvet unusquisque, ut ei fuerit virtus, tanquam ad deceptorem et interficientem qui beneficium tribuebat? Si autem et personam comœdi, aut illorum qui illi plurimum clamore consuerunt, inducens quis fuerit ingressus in habitu quidem lupi, incipiat autem dicere: Est Deus, et iste non in templis, non in simulacris, non in picturis, non in manibus artificum: si dixerit vera apud eos qui meditantur menda (18), putas concedent implere veritatis sermones, non ante sermones obruent eum lapidibus dicentem? Nam etsi talia non sunt in ecclesiis, tamen cum supra sensibilitatem moverimus sermonem, multi nos

¹⁵ Matth. 1, 23. ¹⁶ Rom. 1, 20. ¹⁷ Joan. v, 37.

(15) Ms. Ut apponas ei oculos.

(16) Ms. Et minas indens et contendens.

(17) Ostenderimus Forte extenderimus.

(18) Menda. Forte mendacia.

derelinquant : et corpore quidem erubescunt recedere, mente autem olim dereliquerunt : reputantes apud se, magis autem fraudantes et non admittentes. Est ergo aliquid quod non potest manus tenere : est aliquid quod non potest oculus videre : est aliquid quod non est sensibilitas. Non habes animam ? vidisti ista (19) ? putas ergo, quia animam non vidisti tuam, non est quod habes ? et certe de anima dubius esse non debes si est, sed de corpore. Corpori enim ut sit, præsentia facit animæ : num debes dubitare ? Si videt oculus tuus, si gustat lingua et loquitur, et si tangit manus ; cur dubitas, et non magis edoceris ? Ostendo tibi corpus mortui : oculus ei non deest, et non videt ; linguam habet, et sermonem non habet ; aures habet, et auditum non habet ; non gustus ei, non tactus. Intueris quia abscessit artifex invisibilis, et cessarunt visibilia operamenta ? Nunc corpus : nunc

A carnes (20) vivent ; sed anima, et cogitatus, e' sensus. Si autem et contenditis esse corpora et carnes Deo, non opponamus ei qui non nascipit, sed sit separatus ut est, sit purus, sit liber corporali affectu ab omni loco, ab omni regione, ab omni natura. Solus enim est in semetipso, solus apud semetipsum, solus reparatus ad se, et cum sit reparatus ad se, complet omnia, sed non corporaliter. Tuba opus est ; vox maxima necessaria est : magis autem nec vox, nec tuba, sed mens pura, ut videatur qui non videtur, ut audiat qui non auditur, ut intelligatur qui non interpretatur, et dicatur qui non dicitur, ut agnoscat qui non comprehenditur, et sit isti tali Deo per eum qui talem nobis annuntiat et interpretatur Deum gloria, honor, imperium, majestas in Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE INCORPORALI,

LIBER PRIMUS.

Multitudo questionum in his quæ lecta sunt hæc continetur. Et forte cum jejuniis poteritis audire et quæ sunt quæ queruntur, et quæ eorum interpretatio habeatur. Queritur enim in his quæ lecta sunt, si Deus in montem descendit Sina, et si circumdatur Deus in monte aut loco. Queritur etiam quæ erat tuba, quæ ore proferebatur Dei. Queritur, cur appropinquantes ad montes (21) in quo erat Deus, interficiebantur, et prohibebatur populus appropinquare. Quid sibi vult columna nubis ubi est Deus ? quid etiam mons fumans ? Addatur autem his, cur si quis vidisset Deum moriebatur, et non magis vivebat. Has omnes questiones ambit locus qui lectus est. Orantes igitur ipsum Deum, qui solus potest sua edicere, ita ad solutiones istiusmodi veniemus. Deum quidem circumdat nihil ; circumdat autem Deus omnia, non corporaliter. Virtute enim incorporali adest omnibus, ubique præsens est, et ab omnibus separatus est. Non enim ut permisceatur adest, aut ut copuletur, aut ut jungatur ; sed liber et separatus adest. Adest autem non divisus, aut scissus, aut segregatus. Neque pars quidem ejus adest, pars autem abest ; neque hic quidem pars alia, alia autem pars alibi. Ista enim

C omnia corporum sunt vitia et passiones, et divisiones et partitiones. Illa autem natura libera est a corporibus, non solum ut non sit corpus, sed et ut non habeat corpus. Nec enim ut anima incorporalis quidem est, circa corpus autem quodammodo est, aut corpus circa ipsam, aut quomodo quis voluerit dicere : neque hoc accipiendum de Deo est, quia neque corpus est Deus, neque corpus circa ipsum, neque in corpore est ipse. Et quis corporibus innutritus forte suspicabitur, nihil esse eum, qui non tenetur, nec videtur, nec aretatur, nec tangitur. Sed conversus edoceatur naturam negotii, quia quæ videntur, et tacibus incurrunt, et cogitatibus amplectuntur, vere nunquam sunt. Si autem et transfertur et transmutatur, et scinditur, et dividitur, et putrescit, et nunquam ipsum (22) accipit statum. Quibus enim proprietas est, minoratio ista videtur : quid enim proprium est corporibus nisi (23) veterascant ? Si enim esset corporum natura perfecta, non indigeret istam additamenti mensuram. Ita enim corpora infirma sunt, et illa maxime quæ videntur fortissima esse, quia adjuvare se non possunt. Si enim pulsus fuerit lapis, et semel acceperit initium ut cadat, et cœperit comminui, non potes-

(19) *Ista. Forte istam.*

(20) *Nunc corpus, nunc carnes. Forte, non corpus, non carnes.*

(21) *Montes. Pro montem.*

(22) *Ipsam. Αὐτόν, eundem.*

(23) *Nisi. Forte. nisi ut.*

revecare suam ruinam; et si scissus fuerit non A
conjungitur, et divinus distat a semetipso. Ita et de
montibus effluuntur incisiones et ruinae; et quanto
maiora sunt quae scinduntur, tanto magis sunt et
ruinae. Et non in crassitudine virtus est. Si autem
oportet et ipsorum corporum scrutari naturas, se-
cundum propositam questionem consequenter vide-
bimus, quia et ipsorum corporum subtilitas quae
putantur esse infirma, fortiora quodammodo appa-
reant: ut puta quod dico, terra aquis est crassior,
aqua a terra minus crasse habetur. Sed cum
terro incurritur aquam, dissolvitur: cum autem
aqua apprehenderit terram, penetrat eam. Et quod
possit terra ab aqua, hoc patitur aqua ab aere.
Quid enim improvectiones (24) istae ostendunt?
hoc primum maxime, quia ad incorporatitatem et ad
levius corpus, maiorem imponunt virtutem subtili-
tibus. Aer enim per aquas penetrat; penetrat au-
tem ita ut vim faciat aquas emitti per se ad supe-
riora partes, quod ejus non est natura. Et si quis
voluerit hoc nosse, quia non delineatur superna ab
his quae deorsum sunt, si quis repleverit aere vitrum,
cumque demergerit in aquam; et certe cum sit
pellis natura crassior et gravior magis quam aer
habetur, aer quarens suum officium et regionem,
neque cum gravissimis viribus delinatur, sed scin-
dens aquas sursum educitur cum gravibus per aera.
Istam igitur passionem quam aquae ab aere patiun-
tur, et aer ab igne sustinet, et testis (25) sermonis
flammae sunt et lucernae. Ideo enim attenuatur flamma
summitas, quia incidit istum ambientem aerem.
Et videtur quidem ignis a videntibus, agnoscitur
autem ab his qui possunt ejus naturam videre, quia
ad suam festinat regionem, ad superiora scilicet.
Iste igitur subtilissimus ignis cum sit unus e cor-
poribus, proximus est incorporalibus. Invenire enim
quantas habeat proprietates adversum cetera cor-
pora. In ceteris enim corporibus condiscamus im-
perium esse subtilium ne crassus effectus cadat
alici et corpora crassa: sed mentem ad letitiam:
corporibus quidem sis liber, ad incorporea autem
festines. Ignis igitur primo quidem dicam idem
gloriae est supra omnia corpora, et illuminat alia:
se autem non facile ad alia tegebat. Penetrat enim
per omnes, et dissolvit omnia corpora. Quanquam
enim petra ita est dura, aut quae potest confabu-
lata (26) flammæ non ostendere fortiolem esse
flammæ virtutem a sui natura: emollitur enim et
ferrum per ignem, probatur et aurum, colatur ar-
gentum, confabulatur plumbum, et omnia quae putantur
fortiora esse corpora, igni cedunt propter subtilem
ignis naturam. Denique si proieceris lapidem in
flamma, transit quidem, sed non per flammam. Fu-

git enim flamma cum. Si autem ignis confabulatus
fuerit lapidi, per totum lapidem penetrat. Ita et si
amentum immisum fuerit in igne, aut ferrum, aut
ipsum aurum, immutantur colores omnium, et ad
ignis transferuntur colorem et magistrum (27):
quodque eorum ignis, aut hoc quia dicitur et calore
et fulgore et omnibus proprietatibus ignis. Quia
autem ignis ad aurum non cadit, aurum autem ca-
lescit; manifesta est eminentia. Et quia ignis non
dissolvitur a petris, dissolvit autem petras; aperta
est virtus. Et quia ignis non detinetur ab aere,
scindit autem et eorsum currit; apertum imperium
est. Et quia urget sursum fieri, et positione est et
virtute et colore fortior. Sed forte quidam iurgium
aquarum adversum ignem videt, quia ab aquis ex-
stinguitur ignis: quod quidem recessio magis ignis
est quam corruptela. Sicut enim a tenebris non
consumitur, sed cohabitare iisdem non patitur.
Immoletus autem, et videamus cum aqua in vas
fuerit immissa, et oblatus vas fuerit igni, quia a
quo iste consumitur, quid autem veluti penas sus-
tinet, et sonat et bullit. Ignis enim nunquam a
frigida aqua factus est frigidus: aqua autem fre-
quenter et semper, ut ita dicam, ab igne efficitur ca-
lida. Ergo et iste, quia aqua assumit calorem,
ignis autem frigidorem non admittit: consumitur
autem aqua amplius calefacta, ab igne, et servens
utpote, et emissa et ebulliens, fugit partes vasorum
ad quas propinquaverit ignis, et urgetur effugere
vasis et effundi. Non enim potest ignis sufferre cru-
ciatus. Ergo in istis omnibus subtiliora corpora
fortiora sunt ceteris: secunda autem ea esse vir-
tute, quae minus habentur in subtilitate, et secun-
dum competentiam uniuscujusque usque ad quar-
tum. Ut autem et ista addantur, flamma incisa non
inciditur. Sed et si volueris assumens ferrum, aut
aliud aliquid quod videtur incidere, et ad alteram
perduxeris partem per flammam, manet tota, et in-
cisionem non suscipit. Si autem non intellexistis
quod dictum est, transeamus ad radios solis: istos
si voluerit quis incidere gladio, in inferiori parte
non invenientur: sursum enim remanent non in-
cisi. Ita et flamma, ubi ejus fuerit radix, illic tota
colligitur. Non est enim videre partem flammæ su-
perius gladio incisam remanere, partem autem in-
ferius, sed tota ad semetipsam conjungitur. Lignum
autem et terram, et saxa incidentes dividimus a
semetipsis, et disjungimus partem a parte: forte
autem incidimus et aerem, sed ejecto eo quod in-
cidit, statim ob subtilitatem sui semetipsum con-
jungit. Gladio enim, aut ligno, aut lapide, per quod
incisio efficitur (per multa enim admittit ratio fieri
incisionem) sublato, aer propter subtilitatem sui

(24) Improvectiones. Forte in voce har perperam
additum im, ex vocabulo precedenti geminatum.

(25) Testis. Forte, testes.

(26) Aut quae potest. Forte per interrogationem,
Aut quae potest confabulata (συμμιχθαι sociata) flam-
mae, etc.? Sic post pauca, si ignis confabulatus fuerit

lapidi, et infra de incorpor. lib. II sub fin. si confabu-
latus terrae fuisset (ignis).

(27) Et magistrum. Forte sic legendum, et magi-
strum quodque eorum ignis etc. καὶ δέσποτον (domi-
nans) τὸ πῦρ

conjungit partes incisas. Si autem hoc propter invisibilitatem minus agnoscitur, in aquis agnoscitur quod dicitur. Cum incisa fuerit aqua, aut scissa per lignum, aut per aliud aliquod operimentum (28), post autem si abstuleris id quod incidit, urgetur aqua ad conjunctionem sui: est enim aqua a terra subtilior. Terra enim ita sibi ut aqua adjuvare non potest: ut ex hoc appareat, quia quæ dicuntur fortiora corpora, ista multo magis sunt infirmiora, et non in magnitudine est potentia. Quid enim tantum habet mons, quantum habet margarita ad pulchritudinem? magnitudo enim calcatur, in brevi autem pulchritudo requiritur. Sed transeamus a primis quæ dicuntur corporibus, terræ dico et ignis et aquæ et aeris, ad ea quæ ex his sunt composita et videntur omnia ex his habere, calorem dico et humorem et crassitudinem et subtilitatem et alia; et videamus si est in his stabilitas, si est mansio. Et ne quis putet materiam introduci sermone, aut quomodo introducantur elementa, quibus et inducantur. Sed illud dico, quia in corporibus quæ moventur: motionem autem dico istam, quæ naturalis est eorum qui habent ut crescant, qui habent ut minuantur; eorum qui fructum afferunt, eorum qui moventur a locis ad loca, animalium utpote et arborum et hominum. Varificatum enim est corpus et compositum. Compositum enim est et Salvator (29) per incorporeales virtutes. Neque enim arbores sibi ipse statuunt tempus ut florent, non magnitudinem foliorum, non tempus frugum, non compositionem eorum quæ figurantur, non ea quæ intus sunt ad custodiendum, non quæ foras sunt ad tutelam. Non enim in arborum est potestate, de his quæ sunt in arboribus. Si enim et in nobis rationabilibus non est potestas mensurarum, non ætatum, non membrorum, neque quando debeat procreare, aut nasci, aut crescere, neque usque ad capillos: non solum ut quando florent, et quando debeant, qui necdum venerant ad florem; sed neque de eo ut transferat colorem, et a nigro veniat ad album, est in nostra potestate, qui cogitatum possidemus et sensum: si igitur et quæcunque in nobis sunt naturalia, non sunt nostræ potestatis, quanto magis in irrationabilibus animalibus, non sunt in ipsorum potestate quæ sua sunt? Magis autem hoc in arboribus non est et plantis. Et tamen in his quæ sine anima sunt, hoc est in arboribus istis et plantis, mensuræ, magnitudines partibus, et ipsi omnia arbori. et plantæ, et foliis ejus et fructibus, et compositionibus habentur. Quarundam enim fructus sparsi sunt, alius in alio

A ramo potius (30). Quibusdam autem compositio est in butronibus (31) conjungi, et immutatio colorum in iisdem est, et ipsius (32) generis, et ipsius speciei: quorundam quidem manducantur ea quæ a foris habentur, quorundam autem ab intus sunt quæ comeduntur. Et multa est varietas annuntians per omnia sapientis sapientiam, et ipsius operis disciplinam. Tamen in istis corporibus quia officia quedam et ordines conspiciuntur, et mensuræ, et tempora, et agnitiones, ut emolliantur cum incipiunt fructum afferre; projiciunt enim etiamsi floruerit ad fructum, et educantur, et sensim accedunt; et ad tempus occurrunt; nunquam autem essent ista quæ sunt, nisi ea incorporalis quedam virtus figuraret: ita et in animalibus leges præceptæ sunt, ut ab equis equi, et ab unoquoque genere genus proprium, similia a similibus; et mensurata est concupiscentia animalibus. Non enim in omni tempore animalibus est communicatio, sed tempus statutum est et agnoscitur. Et masculi tunc moventur, et femine tunc patiuntur, et transiit tempus, et emortua est in irrationabilibus concupiscentia. Et ubi tanta varietas est, nonne confessibile (33) est ignorari ab irrationabilibus quæ sunt? Tamen agnoscunt quomodo reguntur et adducuntur, et ubi oportet seminari, et ubi conveniat commendari: et ignorantes quod futurum est, nihilominus tamen legibus suadentur. In matricibus autem nec rationabiles mulieres norunt quid efficiatur. Tamen et irrationabilibus figurantur, et nullus emovet ut non moveantur extra mensuram, neque ut illud manducet, et ab illo se absteineat. Nonnunquam enim et minantur plurimum, et currunt quæ conceperunt, et custodit ea quæ custodit. Apud nos enim quia adjuvat ars naturæ, immutatum est a natura adjumentum. Ubi autem nihil coëfficit ars naturæ, totum adjumentum custoditur. Multa enim sunt quæ videntur in aliis animalibus, quæ nos non habemus. Nobis enim neque tales cutes, neque tanti capilli sunt, quanti et illis. Ars enim vestiens ea, complet quod videtur deesse naturæ. Non operimenta sunt iisdem; sufficiunt enim pili. Non opertoria; amicta est enim pars quæ his indigebat. Sufficiunt quippe illis capilli et pro domibus et tectis, et tunicis et palliis et operimentis; et unicuique animali pro sui natura et opertoria data sunt. His enim qui minus poterant sustinere frigidorem, spissiores pili et longiores indulti sunt, aliis lanæ: et unicuique separata est esca et immissa, et circa illam escam illa alacritas. Quæ enim excusat (34) cervus, hæc persequitur leo: et varia proposita est magni

(28) *Operimentum*. Lege *operamentum*, quæ vox interpreti nostro familiaris pro eo quod est *instrumentum*. Sic supra col. 1099 A: *Provenit autem istum portare medicinalia operamenta*; et col. 1127 B: *Cessarunt visibilia operamenta*: id ipsum passim repetas.

(29) *Salvator*. Forte, *salvator*.

(30) *Potius*. Forte, *positus*.

(31) *Butronibus*. Deducta vox ea videtur a Græca

βότρυς *racemus*. Certe sententia hujus loci videtur eadem esse quæ illius apud Plinium, lib. xv, cap. 28: *Dependent alia pediculis, ut vira; alia racemis, ut uva, palma*.

(32) *Ipsius*. Αὐτοῦ, *ejusdem*.

(33) *Confessibile*. Confessus, compertum. Ut supra not. 47, *inimici confessiles*, aperti, professi.

(34) *Excusat*. Id est *respicit* sicut notavimus, col. 1104, not. 68.

Dei mensa, plena quidem omnibus, conveniens autem unicuique naturæ. Et est admiratio. Numeri enim mensium matricibus et irrationabilibus positi sunt. Et quis non stupeat, quia in tempore isto concurrunt, cuius exitus fructum apportat, cum asperitas hiberni transierit? ut non tenera adhuc constituta quæ nata sunt in domo non confosa, asperitatem autem hiemis incurrentia perirent, et deficeret genus, si ita frigore gelidæ hiemis interficeretur. Sed leges statutz, et fines sunt positi, quando seminare deberent, et quando fructum afferre. Et neque illis opus est obstetrice, neque arte istiusmodi, neque ut cadat et jaceat: sed statim ut enixa fuerit stat, statim ut natum fuerit pecus exsurgit, et agnoscit irrationabile animal quod ejecit e matrice, et quod non viderat ut sciens mater agnoscit, et progenies ad matrem convertitur quam nesciebat. Et cum adsint (35) ipsius generis alii, non erat irrationabilis ad medicum, et statim agnoscit matrem. Agnoscit autem et sui generis: non ignorat etiam et quæ sibi adversa sunt. Accipiamus enim gratia comparationis unum ex his, et videamus. Cervi capreolus statim ut natus fuerit currit ad matrem, et quærit non unde processerit, sed unde pascatur. Illa autem quæ antea non dederat mamillam, agnoscit ejus qui natus est alacritatem, et aptat nato mensuram volenti contingere ut pertingat, matri autem quæ præbet ut suscipiat et pascatur. Cur autem non abiit ad aliam similem? Cur ipsius naturæ alia non suscepit? Cur non ad os patris perrexit? cur non offendit ad latus, sed mamillam quærit? quo edocente? quo suggerente? Unde autem et agnoscit quid habeat mamilla? unde novit quid operetur foris mamillarum? quis ei dixit, quia fontes mamillæ sunt? Nam et cum ceciderit in terra, statim stat, et neque cornua pertimescit cervorum talia et ita terribilia, neque perturbat eum immutatio gregis. Si autem apparuerit catulus canis, statim ab eo qui natus est agnoscitur, quia impugnator est ejus. Et si simulans homo imitatus fuerit vocem canis, statim et antequam videat, imitationem audiens, vocem fugit. Quis ergo in irrationabilibus sapiens? et certe nos qui videmur et sumus rationabiles, statim nati nihil horum habemus, quod est admiratione dignum: cur infans matrem ignorat, et patrem non agnoscit? Neque a se pergit (36) ad mamillam, neque aliquid istiusmodi facit. Quia enim est sensus in matre, et tutela in patre, et ars in obstetrice: ut appareat providentiæ dispensatio, ubi ista desunt, natura complet: ubi autem ista abundant, natura cedit. Non enim statim surgit infans: habet enim manus quæ portant: necessarios capillos non habuit: pili enim ovium necessaria complent. Quærito autem et ipsam positionem fontis escarum qualis apud nos, et qualis apud irrationabiles habeatur. Quia enim erectus noster est status, quia in inani os portamus, superius constituit et

A mamillas, quadripedibus autem in aliis infixit locis. Quid autem dicis quia unumquodque animal, statim ut natum fuerit, quantum est tantum est, magnitudine dico, sed quod nihil amplius assumit ad mentem. Habet enim sensibiles suas, habet capillos; et quia nihil apud eos pretiosum est, ideo totum statim in eis effusum est: sicut et infructuosos arboribus statim concurrat et effunditur magnitudo. In fructiferis autem sensim proficit augmentum. Ita et rationabilibus non statim efficitur ut crescant, non statim status, non statim esca. Siquidem nec margaritz in facie reperiuntur terræ: sed post tantas difficultates quod pretiosum est invenitur. Tamen quod properat sermo et effunditur magnitudo. In quibusdam ausus fuisset, et diceret ipsorum esse opus. Quia autem ignorant quidem, efficitur vero; tamen quia sunt corpora, et figurantur in matricibus, et crescent post matricem: quærentes invenimus quia præsentia corporalis animæ ex matricibus exeunt, et post egressum pascuntur, et crescent et moventur. Si autem quis dubitet, consideret corpus unde recessit anima, et sciet cuius præsentia sunt opera ista. Ergo et corporibus ut sint et crescant, et maneat et non dissolvantur, præsentia animæ præbet, impertiens quæ non habet corpus. Cum enim non pascatur pascit; cum non crescat, corpori præbet ut crescat: cum colorem non habeat, præbet colorem: cum non transeat a loco ad locum, ex loco ad locum transmutat. Et hoc ipsum quod videtur esse corpus, per animam est quod est. Recedente autem anima, statim convincitur corpus, statim dissolvitur, statim defluit, spargitur, obputrescit, emoritur, infrigidatur, immutat colorem. Non ejus oculus videt, et non movetur manus, non pes, auris non audit, lingua non gustat: et si immiseris escam vim faciens, non efficiunt opera mentis quæ intus sunt: recedente enim artifice stant. Et capilli etiam non adducuntur, et moriuntur, et ungues jam non crescentes, et omnia otiosa sunt: sicut fabri aut alterius artificis, si recesserit artifex, opera mentis jacent quidem, indigent autem habentem animam. Statim enim est videre fœda corpora morientium animalium putrida, neque ut contingantur apta: nec enim et ad escam sunt conducibilia: ita anima recedente non sint utilia ad ea quæ suæ naturæ sunt. Mirari enim est et illa, quorum anima languore aut dissolutione istiusmodi recedit. Si autem et recedere oportet dici animam irrationabilium, horum mortificatio immutata est a statu illorum quæ occiduntur. Quæ occiduntur enim alia sunt et calore, alia sapore, alia et odore, alia manducatione. Illa autem quæ moriuntur et non occiduntur, et in ipsa morte habent immutationem sui. In tantum enim demonstratur quantum potest præsentia animæ, quia et vox subito recedit, et tanquam vestigium quæ in illis est vitæ relinquit. Quid autem dicas

(35) Ipsius. Αὐτοῦ, ejusdem.

(36) Α se. Αὐτόθεν.

de nostra anima? sed non est rationis ita nos injuriam facere pretiosæ animæ. Si enim voluerimus in isto brevi spatio hanc movere de ea sermonem, et transitorie ejus memoriam facere, inimici magis videbimur nostræ animæ quam amici. Sed sit sermoni quidem mensura, anima autem rationabili

A decens honor. Et autem qui creavit corpora et animas, et rationabiles et irrationabiles, ab omnibus simul, et qui non loquuntur, per unum, per quem et omnia constituit, sit gloria, honor, imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen

EUSEBII PAMPHILI DE INCORPORALI ANIMA,

LIBER SECUNDUS.

Reliquæ, quæ de incorporali refectione hesterno nobis resederant dic, hodie secundum consequentiam sermonis iter perfruemur (37). Solitum enim et his est, qui corpora pascunt sua, cum non suffecerint ad sumendum plurimis ad refectionem appositis: manducantque diem quantum possunt (38), recondunt autem sibi superflua in alterum refectionis diem. Forte autem non eadem imago convenit nobis. Non enim ea quæ resederant proposita nunc sunt, sed sint ea quidem quæ præcesserunt non esca, sed gustus: nunc autem, ut ita dicam, ipsa resectio. Motus enim nobis est sermo de monte Sina, in quo dicebatur fumus fuisse et ignis et procella et tubæ et voces a Deo³⁷: quæ omnia magis questiones movebant. Videntur enim ista non consentire incorporali naturæ. Quia igitur domesticæ efficitur satisfactio, cum a communibus et apertis fuerit mota, ideo in commune de incorporalibus movimus questionem. Accipientes enim corporum naturas discrevimus, et ostendimus quia non ut putatur crassiora fortiora sunt, sed secundum competentiam uniuscujusque corporis, quantum unumquodque subtilius est, tantum et fortius. Istine promoventes venimus ad naturam, a natura ad irrationabilem animam. In quo loco coapprehendit nos vespera, et collocavimus mansionem. Quia ergo successit jam lumen, exsurgentes teneamus consequentiam eorum quæ rursum ambulantes transivimus. Secundum consequentiam igitur et ordinem initium sit sermoni, quæ hodie de nostræ animæ dignitate dicemus. Sicut enim a corporibus ad naturam, a natura autem ad irrationabilem animalium venimus animam, ita promoventes et transcendentes, ab irrationabilium anima ad rationabilem pervenimus, ut exerciti in corporibus primum, ita veniamus ad incorporalem animam: et ab anima ad incorporalia. Et ita non subito ad puritatem Dei accedentes, ex fulgoribus qui inde sunt obtenebremur. Decet enim taliter, ut animaprioris semetipsam

B agnoscat. Incongruum est enim, ut de aliis quidem curiosius requirat, semetipsam autem negligat, cui proprium corpus est. Quia enim posita est velut in mediis gradibus, aliis quidem præcellens, ab aliis autem deficiens, forte agnoscens semetipsam, despiciet quidem minora, protendetur autem ad ea quæ supra se sunt. Accipiamus igitur ipsius animæ dignitatem, et efficientes ejus, ex quibus cogitat et agit, operatur et donat corpori, et ex quibus ei adversatur utilissime, et ex quibus de Deo cogitat et sapit. Accipiamus autem et testimonia ex his quæ videntur, et a Scripturis. Et primo, quia quidam putant animam nostram non solum cum corpore esse, sed aut corporalem, aut corpus: multis autem sanguis putatur et nostra anima esse; dicimus de his primum; et quia ex Scriptura circumveniant animam tanquam sanguis habeatur, ex ipsa Scriptura ejus separemus dignitatem. Irrationabilium enim animalium animæ uno præcepto cum corporibus figuratæ sunt. *Dixit, inquit, Deus, producat terra animalia quadrupedia*³⁸, et quæ sequuntur. Uno sermone genera animalium universa et corpora et animas fecit, et non discrevit. Et iterum, *Producat aqua*. Etiam si hoc primum positum est ait: *Producat aqua natantia quæ in aquis sunt, et volatilia cæli quæ in aere*³⁹. Propinquior enim genera aqua aeri est. Repletur enim aer aquis per nubes. Colata autem aqua transmittitur ad aerem et nubes adunat, et velut immutatio quædam est aquæ ad aerem et iterum restitutio. Unde et quæ facta sunt ex aqua velut ex crassiori natura, quidam quidem remanserunt in aquis, alia velut ad congenerem aerem transmissa sunt. Sed non de his nunc sermo est nobis. Sed quia aliorum quidem animalium animæ universæ uno præcepto cum corporibus factæ sunt: homo autem neque cum aliis animalibus, neque ante alia factus videtur: et cum aliis quidem non est factus propter pretiositatem; ante alia autem non est creatus propter tutelam Dei. Quia enim

³⁷ Exod. xix, 16. ³⁸ Gen. i, 24. ³⁹ Ibid. 20.

(37) Iter perfruemur. Forte iter vox fuit compendio scripta in ms. pro iterum.

(38) Ms. manducant quidem quantum possunt.

incipiebant ei subijci omnia quæ facta a Deo sunt; A go autem necdum vivens, et jacebat quod factum ut non ipsius putarentur opera quæ facta videntur, novissimus figuratur homo, et non primus. Si enim et ita novissimo facto homine, ausi sunt quidam per fabulas introducere; quid non ausi fuissent si non ista præcessisset tutela? Aliter autem et decebat antequam crearetur rex super terram, præparari necessaria primum, ut ita adveniret qui ea perfrui deberet. Servatur autem et in irrationabilibus ordo, secundum Scripturam. Non enim prius facta sunt animalia, quam fierent ea quæ pascèrent animalia. Quia enim factum quidem jam fuerat cælum, fundata autem jam erat terra, et mare fuerat separatim ab arida, effusus autem erat et aer, coronata autem erant quæ facta sunt, unumquodque in ornamento suo: terra quidem florens arboribus et plantis: aer per avium iter avibus præbens: mare et flumina et fontes piscibus lætabantur, qui in se fuerant nati. Cælum autem varietatum (39) suis floribus erat, et tunc factus est homo. Creatus autem est homo non uno præcepto, sed corpus quidem dicitur manibus figuratum. Exhinc autem jam argumenta sunt de incertis. Scriptum est enim ⁴⁰, quia accepit Deus e terra limum. Putas quia accepit, dixit, addemus ei et manus? Scriptum est quia et figuravit hominem. Et figuratio quidem corporis jacebat, anima autem non erat simul creata. Sed volens Deus per opera separatas segregare naturas separatim figuravit corpus, separatim animam fecit. Et factum est velut tabernaculum corpus: introducta est autem anima, et habitavit. Et ne putes quia præcessit corpus in creatione, jam et in honore præcellit. Sed memento quæ superius audisti, quia et irrationabilia animalia ante hominem facta sunt: et non quia prævenerunt in operatione, jam et prima sunt in honore. Ipsorum autem irrationabilium ea quæ ad escam necessaria sunt, priora creata sunt: et non quia quæ utilia sunt animalibus, et jam (40) honorabiliora sunt iisdem. Ergo non a temporibus accipiamus, pretiosiora ea esse quæ priora sunt: siquidem et terra ante istum qui videtur cælum est facta. Si quis enim legit Scripturam, aut legentem audivit, inveniet quia scriptum est: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁴¹. Cælum enim cum terra factum dicit, non istum qui videtur, sed alium superiorem. Secundo enim die efficitur iste qui videtur, et nominatur firmamentum. Tantum enim honorabilior et iste a terra est, quantum et spatium distat superpositus. Et non quia toto die præcessit terra istam qui videtur cælum, jam et honore prima putabitur. Ita figuretur prius corpus, et post fiat anima, et nobis servetur dignitas. Factus igitur homo est, ita enim nominat Deus dum dicit. *Et figuravit Deus hominem, limum a terra accipiens* ⁴². Necdum erat totus homo: sed si forte imago hominis, ima-

est ut operamentum: requirebat autem artificem, non intellectu aut effectu, sed necessitate poscebat. Scriptum enim est, quia post hoc: *Inspiravit in eum Dominus spiramentum vitæ; et factus est homo in animam viventem* ⁴³. Et iterum, *In spiritum vivificantem* ⁴⁴. Ergo ab initio separatim quidem corpus, separatim autem anima facta est. Et corpus quidem sine anima non vivit: cum autem ingressa fuerit anima, tunc efficitur homo in animam viventem. Et quis comparabit opportune corpus quidem nobis, animam autem immisissis a sole splendoribus? immutat enim nubis colorem, immutat ejus effigiem, sed non vivificat. Quære ergo quomodo accepit Deus limum terræ, et quomodo inspiravit Deus. Accipit enim sine manibus, et inspirat sine ore. Cur ergo accepit? ut appareret quia non ab alia creatura est homo, sed a conspersione fermentum. Cur autem et inspiravit? Pro eo ut dicat, quia imminuit. Si enim corporaliter acceperimus quod inspiravit Deus, ut a Deo pars efficiatur Dei inspiratione ista, et dividimus indivisum. Et quemadmodum possibile erat peccare eos, qui a Deo ut pars ejus erant separati? Ita ergo ex creatura quidem ipsa statim separatim est nostrum corpus ab anima nostra. Anima autem omnium animalium quæ ab hominibus manducantur, dictus est sanguis, non tamen hominis. Sed cum diceret homini Deus, ut prius effunderet sanguinem, et ita manducaret; de animalibus iste ejus erat sermo. Ab initio ergo creaturæ, ita melior est nostra anima a corpore, et separata est. Ut autem veniamus ad ejus dignitatem, scrutantes seriemur quia corpora non germinant, sed arbores et plantæ acceperunt germen, et augmentum, et escam, quam non habebant saxa quæ vere sunt saxa. Germinare enim et crescere, et imbris nutriri non habent, sed hæc acceperunt plantæ et arbores. Et ne quis producat contradictionem, si aliqui lapides crescunt in mari, sive nigri, sive rubri: illi enim plantis magis similes sunt quam lapidibus: incisi enim cum fuerint, tunc lapides efficiuntur: in quantum autem stant naturæ legibus, et radices emittunt, et pullulationem operantur, et incrementum accipiunt, et ramis annuntiant affinitatem. Ergo plantis et arboribus ista adduntur, quia habent ut germinent, ut procedant, ut crescant, ut pascantur. Animalibus autem id inest quod inest, hoc est ut nascantur, et crescant, et pascantur. Juncta autem iisdem est et proprietatis additamentum sensibilitas. Est autem hoc in lapidibus ut sint, sed non inest eis ut crescant, et additamenta sumant, quod est in animalibus omnibus. Esse autem inest saxis et terræ: germinare autem et crescere, et augeri, quod erat arborum, non est in eis. Additamentum autem eorum separatim est sensibilitas, utpote: quæ in animalibus habetur. In

⁴⁰ Gen. 11, 7. ⁴¹ Gen. 1, 1. ⁴² Gen. 11, 7. ⁴³ ibid. ⁴⁴ ibid.

(39) Forte, *Varifcatum*. ut supra col. 1151 B.

(40) Et jam. An etiam?

nobis autem omnia quæ prædicta sunt habentur. Additum autem nobis est quod nostrum est proprium, et quod nobis provenit, ut deorsum quidem habeamus omnia quæ habent ea quæ sub nos sunt; extrinsecus autem nostrum quod est proprium, sit in nobis cogitatus et sensus. Iterum ea quæ post nos sunt, statim irrationabilia animalia cogitatu a nobis relinquuntur et sensu. Habent autem omnia, quæcunque habent, minora. Illis enim et quod suum est inest, sensibilitas scilicet. Iterum arbores. et plantæ relinquuntur quidem a cogitatu nostro, relinquuntur autem et a sensibilitate animalium. Habent autem sua proprietatem adversum saxa et terram, germinationem scilicet et augmentum, et crescibilitatem et escam. Fex autem, et quæ putantur fortissima, petræ, inquam, et terræ, hoc ipsum sunt corpus; non producantur, non crescant: si enim et crescant, ita crescant ut nec sciatur quia crescant. His ita a deorsum usque sursum, et a sursum usque deorsum separatim, agnoscamus quia nos quidem sumus in commune, sicut et terra et lapides: coextendimur autem et plantis et arboribus. Habemus enim ut et nascamur et crescamus et pascamur. Transcendimus autem et irrationabilia animalia cum sensibilitate. Transilimus etiam et ab his: habentes quod est præcipuum, rationalis quippe vitæ cogitatum. Nihil autem præscribitur a communibus, ut puta, si quis voluerit hominem aliquem separare ab altero, non debet dicere: Ille qui duos oculos habet aut duas aures; neque illa quæ in commune sunt et aliis, sed illius hominis quod est præcipuum ad agnitionem. Esse enim non nobis solis est, et germinare non in nobis est tantum, et manducare non hominum solummodo, et crescere non nostrum est tantum, et sensibilitatibus uti non nostrum est solum; sed quando nos et ubi, in sermone, in cogitatu, in rationabili vita, hoc homo est, hæc imago, hoc est secundum imaginem, hoc est pretiosum, hoc imperiale, hoc est quod tenet per animam. Per hæc agnoscitur et pudicitie honestas. Et certe caro contrarias suggerit motiones: utpote irrationabilium ad communicationes: sed animæ cogitatus gubernans motiones concupiscentiarum, et asperitatem libidinum regens, ostendit quia anima a corpore separata est. Si enim corpus turbatur, movetur, fluctuat a concupiscentiis, anima autem gubernat: corpus exsultat escis, anima autem cogitatu refrenat corpus: corpus expetit escam; evanescit enim, et vult iterum adimpleri: anima autem sub spe religiositatis retinet desiderium: corpus siliit; anima mensurat quod ei est utile: corpus movet fluctus, anima autem tranquillitatem adducit. Corpus sola quæ sunt querit, et non quæ sua sunt tantum, sed et supra ea quæ sua sunt. Si enim non adesset anima mensurans, posset aviditate escarum corpus corrumpi, et a potatione crepare su-

A perflua; sed tantum anima corpore forfior est, quia et corpori mensuras ad salutem ponit. Et primo quidem ostendit quæ debeat sumere, et a quibus se abstinere, et ea quæ licita sunt manducare, quando, et quantum, et quibus horis, et quid debeat ante escam operari, et quemadmodum moveri desiderium escarum, et quemadmodum servare escam ingressam, et quomodo reficere operamenta: ut non ex abundanti motione confusio fiat ejus qui pascit. Et potuisset utique corpus corrumpi nisi adesset anima, permittens quantum deberet, et continens quantum oporteret, et mensurans et permiscens, et ætatibus semetipsam extendens, et iterum colligens non magnitudine dico, sed mensuris. Quoties enim irascitur corpus quia derelicta est esca quam libenter sumebat, et iterum volebat, et non permisit animæ cogitatus? Quoties accensa est concupiscentia, et voluit esse sua aliena, et accensa est, et arsit flamma? sed sensus rorans exstinxit motionem, et marcidam flammam effecit, et ostendit homini ratione quia homo est, et non irrationabile pecus. Non sumus inter greges ad communicationes, sed nuptiæ apud nos, et in domibus, et successiones et cognationes habentur. Compatimur enim alteri, et congaudemus. Cogitatus enim conjungit, et separatæ nuptiæ apud nos sunt. Separavit enim hoc ratio sensus: et quod est admirabile, quæ non est visa ei qui non est visus, aut alibi nutrita ei qui alibi est educatus, subito tradita conjuncta est ratione et sensu et cogitatu, et præhonoratus est qui accepit et patri dilecto, et matri amicæ, et omni cognationi. Non enim mihi nunc inducatur eorum qui adulterant nummum (41): quia nec a cæcis agnoscitur oculi virtus, neque a claudis ambulatio recta, neque ab adulteris nummi figuratio vera. Sed nuptiæ sint nuptiæ, quæ terminis rationis a cogitatu sunt honoratæ. Duo enim sunt unum, quia ex uno facti sunt ab initio duo. Et quis poterit exhibere eorum qui salvantur figuram, pulchritudinem, speciositatem, quibus tristitibus consolatio est? partiuntur enim, et alterutrum onera portant, et alius pro alio sollicitus est, ut non tristetur nec doleat, ne, si non videat tristem, iterum tristetur. Aut enim figuratur tristitiam, aut pellit. Cum autem incurrerit aliquod gaudium aut lætitiâ, videbis ista duplicia. Sicut enim compatiuntur sibi in multis, ita et collætantur. Cogitatus itaque etiam fortissima nobis animalia subiecit. Comprehendit enim et velocia, et tarda domuit et subiecit. Descendens autem in mare, necessaria nobis ad usum eduxit; et ad aerem perveniens, inde ea quæ videmus et manducamus deposuit. Decerpit etiam ab arboribus et plantis, et a terra et ab animalibus necessaria, et partitus est, et omnia nobis ob unam sensus rationem paravit. Nullum enim animal ita est forte, ut cogitatu sit fortior: siquidem nec penna huic velocior invenitur: sed quanta carni nostræ ob infir-

(41) Ms. qui adulterant nummus.

mitatem deesse videntur, hæc fortiora efficiuntur A virtute sensus et cogitatus. Non potest nostra aspiratio plurimum contueri in mari. Quid ergo? num aufugit nos mare? Nonne ei (42) maris profundum cogitatus invenit, ut nunc quidem fones in mari deponeret, nunc retia expanderet, alio autem tempore alia machinamenta immitteret? siquidem et per cannas ad profundum pervenit, et per setas operatur. Jam autem et margaritas scrutans invenit, et spirationi nostræ deposuit solatium. Et primo quidem, quomodo intellexit ea quæ in profundo maris sunt posita? et dein quomodo cepit (43), aut agnovit usum eorum, ut quædam quidem separaret ad escam, quædam autem reconderet ad medelam, alia eligeret ad ornatum? Invenit autem et iter in mari. Accipiens enim e terra arbores, vehicula in dorsibus operatus est maris. Generans enim artes aut suscipiens, ad ea usus est quæ accepit, et testatur creatura sapientis per omnia Dei. Accipiens enim aquam et ignem et terram et aerem et arbores et mare et fontes et montes et campos, nihil horum ita ut accepit otiosum esse permisit. Coacoperat enim virtutem cogitatus et sapientiæ. Et hinc considerans ea quæ inidem erant occulta, habuit sensum, ut ei adveniret et operaretur et uteretur. Accepit enim ignem, et invenit solatium tenebris et noctis obscuræ. Invenit quomodo ex lapidibus efficitur ferrum: invenit quomodo esset ærumentum e terra. Invenit quomodo aurum purgatur, quomodo argentum colatur, quomodo plumbum conflatur et ferrum, et quomodo ex his vasa figurantur, et vasorum varietas, et quæ ad tutelam, quæ ad medelam, quæ ad operationem terræ, quæ ad navigationem, quæ ad terram, quæ ad lapidem, quæ ad ligna, quæ ad aquam sunt necessaria, et quæ materies magis quomodo conflatur, et quid debeat accipere, et quomodo oporteat coëficere spiritum flammæ ex igne: tanta sunt bona, lumen noctibus, medela ægrotantibus, operamentum artibus, et agricola pugnantis tuitionem, pacificis tutelam. Iterum autem secundum unumquodque operamentum et vas, quanta ignis operatur consideremus. Fecit aurum, et ex auro tanta; argentum, et ex argento tam multa; et ærumentum, et ex ipso in primis necessaria; et unumquodque quod colatur aut conflatur est, primo quidem inventum est, dein discretum, et post confectum, et ita usum. Didicit enim cogitatus quibus pascitur ignis: et certe aliquoties offert ligna ad coctiones, aliquoties autem ut maneat, et per quem ligna consumuntur permanerit, per istum sensum nutrita arguuntur. In tantum enim dives est qui tribuit, et tantum ditatus est qui suscepit; quis, si voverimus contendere, et tantum ex opificiis ignem exponere, et utilia quæ ex igne sunt manifestare, transiet nox conjuncta diei, et manebunt ignis solius non plena. Apparet autem

dives qui creavit Deus, et qui dignus est habitus sensus tali divitiis, ut hæc omnia scrutaretur. Vidit enim cogitatus in sabulo vitrum. Intuere ergo quantum distat cogitatus a corpore. Quid videt oculus? sabulum: quid videt sensus? vitrum. Intueris alium et alium: ille enim videt sabulum, iste autem videt vitrum, quod necdum est. Ergo non oculus corporalis intuetur, qui nec videt nisi adfuerit anima. Sed et cum videtur videre, aliter videt corpus et oculus: et certe anima videt per eum: aliter intuetur cogitatus a semetipso. Non vidit corpus ærumentum, non vidit corpus ferrum, sed lapis erat et terra. Cogitatus autem videns quæ non videbantur, æstimans quid facturus esset ignis, si confabulatus terræ fuisset iste (44), non tamen omni; et illi lapidi, et non omni. Querens enim ærumentum terram accepit, et querens ferrum lapidem sumpsit; et non erravit, sed agnovit in quantum deberet igni permittere. Si enim transierit mensuram a Deo acceptam, ignis qui purgat consumit. Ita in istiusmodi materiis immisit cogitatus suam admirationem, in vasis suam varietatem, in operationibus suam virtutem, in operamentis suam sapientiam. Procreans enim artium gentes et disciplinarum populos, et nationes et genera, et separans alia aliter, et in alio opere aliter operatus est unicuique operamenta separata, et suggessit materias; et illam quidem posuit auro, aliam separavit ad argentum, alteram ad ærumentum, et alia ostendit ferrum, alia demonstravit sabulum, et ex sabulo fructum vitri. Alia dedit invenire naturam arborum et operationem et usum et tempora. Alia fructus eorum, alia culturam eorum, alia adinventionem eorum, alia medelam ex ipsis, et ipsi medicinæ nostra corpora: quid deberet amburere, quid oporteret coquere, cum quo deberet miscere; quid deberet separatim offerre, quid conveniret cum plurimis, quid crudum, quid incipientibus morbis et illi passioni, quid autem promoventi et jam posito in cessatione, quid etiam in iusistendi initio, quid vero reddenti, et credenti, et recedenti. Non desepit nec animalium fructus, sed totondit nobis indumenta ex ovibus, totondit et e capris plurimos usus. Et non est dinumerare quanta ex animalibus et alimentis nobis dedit ad operimenta, ad usum, ad medelam, ad opera: quanta ex arboribus, quanta e saxis, quanta ex aquis, quanta ex natantibus et volentibus, quanta ex auro et argento, et lignis, et lapidibus, et ærumento, et ferro, et plumbo, et quæ amburuntur et non amburuntur, et attenuantur, et contextuntur. Et mihi quidem videtur cogitatus ita esse sicut vir quidam dives, sua cupiens dinumerare, et scrutari; non sufficit, sed ob multitudinem possessionum et substantiæ, neque rationibus aut sensibus vacare potens, sed superatus ab his quæ habet, manet incertus. Tale nescio quid et nunc passus est cogitatus. Similis enim est ei qui fluctus dinumerat. In eo enim dum

(42) *Ei. Forte, et.*(43) *Cepit. Forte, cepit.*(44) *Iste. Forte, isti. - Confabulatus. Vid. supr. not. 26.*

volumus proprietatem ejus in igni videre, exsurrexit ex mare alia unda, et alius meatus a flumine, et a fontibus, et ab illis irrigationes, et usus ex arboribus, a fructibus, a radicibus, a foliis, ab his quæ a foris et ab intus habentur, et in animalibus quæ a foris et ab intus sunt, et pelles ad alium usum, et ossa ad alteram necessitatem. Et ne quidem stercus inutile existit, pretiositate cogitatus appetitum. Sed nunquam et e messibus, quia multum attulit terra, plurima relinquuntur, quia non potest possessor colligere quanta et seminavit, et terra multiplicans præbuit. Maneant igitur fluctus et undarum procellæ, et meatus fluviorum et fontes, et quæcunque derelicta sunt de fructibus, cogitatus et progenies et opera : et putantes nos hodie implere posse ea quæ resederant, plura habentes recedimus et hodie : ita

A ex bonis angustiari (45) nos non piget, sed quanto poterimus scrutabimur coronas, utpote serentes. Altissimo, ex quibus in terra et mari est operatus. Quæcunque autem nos transeunt, victori ipsi ex operibus suis sint et istæ coronæ. Retinentes igitur quousque et pervenit sermo, recondamus sermonis reliquias ; ut iterum ad ipsam mensam sedentes, iterum iisdem ipsis fruamur bonis. Unum autem est quod deest et nunc, ut reddatur ei cui semper redditur et semper debetur, in his quæ præcesserunt gratiarum actibus, et in his quæ incipient gloria Deo sancto qui omnia nobis subiecit, per Spiritum cogitatus nos præhonoravit : cui est per unigenitum suum Filium eum Spiritu sancto, gloria, honor, imperium, majestas, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE SPIRITALI COGITATU HOMINIS, LIBER TERTIUS.

Ipse semetipsum cogitatus reficit, ipse semetipsum pascit, ipse semetipsum fortificat, ipse semetipsum considerat. Ipse enim ad semetipsum se colligit, et semetipsum intuetur, et aretat in suis. Non enim sicut oculus alia quidem videt, semetipsum autem intueri non potest ; quia nec suæ naturæ est ut se respiciat. Non ita et cogitatus. Neque enim sicut vultus in speculo, in alio quidem videtur, ad semetipsum autem converti non potest. Non ita et cogitatus habetur ; sed semetipsum videt, et ipse ad semetipsum convertitur et se intuetur, et alia multa. Et non sicut vox levibus quibusdam (46) offendens resonat, ita et cogitatus ad semetipsum resonat ut echo. Vox enim offendens aliunde respondet. Cogitatus autem ipse semetipsum scrutatur, et ipse ad semetipsum tanquam penetrans recurrit, et revolvitur in semetipso. Diversum autem scit : nunc aut desurgunt libidines, et spirant concupiscentiæ, et pelluntur metus, et non salvatur quod sapit. Infirmitas enim et fortissimus cogitatus. Cum autem pudicitia fuerit ingressa aut excitata, statim concupiscentiæ et libidines, ut ancillæ quæ anteurrectionem domine turbaverant domum, mox ut visa fuerit domina, alia alibi absconditur, alia alibi fugit, et negant jam motiones, et colligunt luxurias, et revocant ventos, et quiescunt fluctus, et efficitur tranquillum. Hoc enim est pudicitia in anima. Quid tale præbet tranquillitas in mari ? quæ nunquam et

C obfuit festinantibus. Frequenter enim tranquillitas et opportunos ventos expectantes fraudavit et nunquam et siti interemit graviore, utpote a tentationibus motæ. Sed non talis pudicitia habetur tranquillitas, sed quæ compescuit ventos, et confregit fluctus, et statim adduxit ad portum, et mox erexit ex pudicitia fructus. Cogitatus quippe, qui sapiat animæ dignitatem, sanctimonii honorem, puritatem honestatis, tunc videt oculus animæ, quia excussit ab eo pudicitia pulverem concupiscentiarum, procellarum libidinem. Si quis expertus est tempestates concupiscentiarum, expertus est et tranquillum pudicitia ; ex his quæ passus est, et ex his a quibus salvatus est, agnoscit quæ dicuntur. Cogitatus enim concupiscentiarum dormiunt, motiones, fluctus, immissiones, turbellæ (47). Neque dormientibus dormire permittit. Accedunt enim et per ambitiones, et jacentes perturbant, et cum dormientibus non dormiunt, sed semper sunt inquietæ. Cum autem pudicitia fuerit subingressa, cum illa habitaverit ut domina, cum detinens fuerit, cum suis retinaculis tutaverit domum ; tunc sicut prædomiti equi, et ad præsepia quieti sunt, et in itineribus rectum agnoscunt iter, autibus utpote digitorum adducti : ita cum semel tenax fuerit pudicitia, et dormuerit concupiscentias, et mitigaverit libidines, manducamus honeste, et bibimus mensurate : mensurat enim quæ adest pudicitia. Denique et honeste

(45) Angustiari. Forte. angustiari.

(46) Ms. vox levibus quicundam.

(47) Ms. concupiscentiarum motiones, fluctus, immissiones, turbellas. Neque.

dormimus, et sobrii excitamur, et videmus pulchritudinem vultus, et pulchritudinem, et non ut offensionem. Aures quoque nostras non perforat melodia. Scit enim pudicitia et solvere ceram in auribus, neque noceat audientia (48). Nostra enim membra operamenta pudicitiae sunt. Oculi videt bonam faciem, et cum honestate eam intrinsecus. Non movetur ad concupiscentiam, sed videt in facie pulchritudinem, et cogitat qualis sit pulchritudo in anima; et quae a foris sunt bona ad semetipsum adducens, et a bonis bona decerpit, et non in malis offendit. Sicut corpora incolumia ab omnibus utilitatem accipiunt, et a motu, et ab exercitio, et a cursu, et ab unctione, et a somno, et ab esca, et a potu: ita e contra, quae aegrotant ab omnibus nocentur. Vini enim etiam odorem excusant et unguenti nidorem, et itineris motum, et escam, et frigidorem, et calorem. Omnia enim eis nocent qui male se habent. Omnia autem prosunt his qui incolumes habentur. Ita et libidinosum omnia movent ad noxam, et vultus, et pulchritudo, et compositio melodiae, et vestium varietas, et honor quidam, et bona opera ad mala transferuntur ei. Qui autem sobrius est, ex adverso; quia et contraria illi sunt, a bonis enim bona decerpens, dives in bonis est. Ita ergo pretiosa est pudicitia, quia, dum adest, et iustitiae praeparat locum, dat etiam spatium et virtuti: intellectum autem (49), ut interpretetur nomen, salvat. Ergo amplectitur et circumdat virtutem, et sicut mater quaedam pietatis efficitur fratribus. Bona quidem est virtutis fortitudo, sed non semper eam necessariam habemus; forte autem audebo et dicere: Utinam non eam, sed opus. Si quis enim eam acceperit, tantum in bellis est utilis. Si autem et in pace necessaria est virtus, forte ut coefferat pudicitiae: forte enim cum iurgantur concupiscentiae, et illarum fluctus eriguntur, opus est ut viriliter resistat pudicitia. Si igitur adveniens istae juverit, tunc erit pretiosa et in pace virtus. Non quippe semetipsam vindicans, sed pudicitiae coadiuvans. Si autem et in bello virtus ponatur, medietatem generis despicit. Mulieres enim ad praeliandum armamus (50); pudicitia autem et in viris pretiosa est, utilior autem et mulieribus. Cur autem non dicatur, quod verum est, quia et virtutis ipsius fructus et in bellis ob pudicitiam necessarius est? Ideo enim suscipimus praelia, ut non adversarii superantes, mulieres extra legem pudicitiae corumpant. Si enim ob hoc pugnamus, et pugnae terrores suscipimus, virtus ob pudicitiam et in bellis certatur. Sicut enim naupegia ars gubernatrici ministrat, ita et virtus pudicitiae praeparat tranquillitatem. Divisa est igitur virtus ex parte maxima generi nostro: sed nec viris omnibus utilis invenitur. Praevenit enim eam et temporibus pudicitia. Qui

A enim adhuc adolescentes sunt, et necdum opera belli didicerunt, nec ad praelia vocantur, nonnunquam pudicitiae sibi imposuere coronas: sed et ob infirmitatem plurimis quidem donatis pudicitia adhuc utilis invenitur. Nam etsi senio deponuntur libidines, sed adhuc usque motiones concupiscentiarum, intusque et fornicationes aegrotant et occidunt (51), quae libidinem continere non possunt, et patres dehonstant, quae monitiones pudicitiae non libenter accipiunt. Si enim adesset pudicitia, neque furaretur quis, neque occideret aliquis, amaret autem et patris monita filius. Divina possessio ista, sed difficile invenitur. Qui autem iam habent illam, quae post resurrectionem futura est conversatio? Dicit enim ipsius regni Dominus et apportator: *Quicumque resurrectionis mortuorum digni fuerint, non nubant, neque nubentur, sed ut angeli erunt Dei*⁴⁸, quia nec mori iam possunt. O immortalitas pudicitiae juncta! Qui in bellis vincunt non efficiuntur ut angeli, sed qui neque nubant neque nubentur. Hoc iudicium est ejus qui fecit naturam. Nani et alibi ad ornatum ipsius pudicitiae locutus est Dominus: *Non omnes, inquit, sunt digni, sed quibus datum est*⁴⁹. Quod enim homo ex natura non habuit, hoc sit desuper donum: sed mihi quidem pudicitia ista suam pulchritudinem ostendat, et sensim trahat, et relinquatur non cedens, neque repleta et capta: sed sicut avis quaedam adornata, nonnunquam ludere desiderans sensim recedit, et in eo dum videtur, movet desiderium; sensim autem dum movetur, illicet ut eam quis insequatur; non capitur autem, quia ipsius est ut effugiat: protendit autem cursum, et cum quis maxime putaverit se comprehendisse, movet pennam et volat: ita et pudicitia suam varietatem in honestate proferens, sensim autem se movens et commovens, in tantum me traxit ut insequer: cum autem iam putarem me posse matum extendere eamque comprehendere, movens penas superius se caelo conjungit, ad angelos scilicet, ubi ejus natura est ut maneat. Et ipsa quidem non comprehensa mansit, me autem reliquit stupentem et desiderantem comprehensionem, quam persequens non apprehendi. Etiam quidem colligamus sermonem; et quia pudicitia multa superans et sermonem ipsum qui de eadem est ininterpretabilis, recessit, universam humanam transcendens naturam: sermo autem inveniens quae Deus hominibus donavit, et hoc mortalibus, per quae immortalitatem eis procuravit, ad gratiarum actionem iterum se convertat, et de sancto et sanctificante, per quem sanctum hoc donum hominibus misit, per unigenitum scilicet suum Filium, sit ei gloria et honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto et nunc et semper, et per omnia saecula saeculorum. Amen.

⁴⁸ Matth. xxii, 30. Marc. xii, 25. Luc. xv, 35. ⁴⁹ Matth. xix, 11.

(48) Ms. auribus, ne nocent audientia.

(49) Intellectum autem. Auctor Etymologici magni, Συμφοσύνη παρὰ τὸ ὁφέλειν τὸ ὑποφέρειν.

(50) Ad praeliandum. Ms. ad praelia armamus. Forte legendum, ad praelia non armamus.

(51) Ms. fornicationes erogant et occidunt.

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST,

LIBER QUARTUS.

Ad ipsum Deum nostrum erigamus cogitatum, jam non concedentes cogitatu fugere et vitare: parcimus enim timent: urgemus autem non quantus est Deus eum querere, sed quantum ipsi cogitatu possibile est æstimare. Multas enim adinvenit sibi confugiones, et dilationes, et circuitiones, bonum utpote pertimescens timorem. Sed sicut equo nonnunquam terrore, et nolente rectum iter petere, et freno vim facimus, et calcaneis pungentes corrigimus, et refrenare tentamus ab his quæ ei non concedimus: ita et nunc extollere ad Deum cogitatum debemus, quærentes illa quæ et Scriptura de Deo queri permittit: quia neque in domo Deus, neque in simulacro; non in monte aut terra; non in aere (52), nec in ipso toto cœlo; neque reclusus est, neque retinetur, neque confixus est: sed omnia quidem incorporaliter complet, ab omnibus autem inenarrabiliter est separatus. Nos autem et late fridemus eos, qui putant esse Deum, aut deos, tanquam gregem quendam reclusum in mandra: quippe valde et reprehendimus eos, qui volunt in simulacris virtutes divinas reclusas haberi, ex vi scilicet hominum malignorum. Irridemus enim eos cum habitus appositi fuerint in simulacris, quidam quidem seminarum, quidam autem masculorum, et quadrupedum, et serpentium. Tantum enim lucrum capimus ex iisdem, quia ex his quæ alii aliter et dicunt et agunt, et conflant et dissentiant, consentiant quia eum qui queritur ignorant. Neque enim corpus est Deus, neque corporis aliquid, aliquis ut puta color; neque in corpore, qualis putatur esse anima; neque circa corpus, sicut putatur sensus; sed liber est et a natura corporis et habitu. Corporis enim natura in compositione habetur. Quæ autem componentur, omnia ea quæ ante jam facta sunt, compositionem accipiunt: ut puta quod dico, lapides erant creati, compositio lapidum fecit domum. Deus autem ipse auctor et initium est, et non ab his quæ erant facta, ipse compositus invenitur. Simplex enim et uniformis est Deus (53), et compositus (54), quippe vivens ipsa quæ est. Corpora enim quæ accipiunt vitam, ipsa et fraudantur vita. Qui autem nec initium accepit (Deus enim initium non accepit: quis enim et daret?) non vita in corpore est Deus, sed vita. In tantum enim repetit cogitatus quod sibi utile invenitur: quia petræ qui-

dem et lapides hoc ipsum ut essent habent: arbores autem et plantæ ad id quod sunt assumpserunt ut et exsurgerent, et germinarent, et crescerent, et pascercerent: animalia autem irrationalia ad ea quæ dicta sunt etiam hoc assumpserunt, ut sensibilitas esset in eis. Nos vero cum his omnibus accepimus cogitatum et sensum, et ad nos usque semper quod erat honoratius, additamento efficiebantur honoratiora. Nobis autem ad superiora jam non ex additamentis agnoscitur dignitas, sed si forte a detractationibus: detractationem autem dico non ex his quæ jam sunt et habentur, ablationem, sed ipsam naturam quæ non indiguit latius: ut puta non habet necesse angelorum crescere natura: quæ enim non augentur, et non minuuntur. Quid ergo inferior est natura angelorum, quia arbores quidem et plantæ pascuntur, et crescunt, et additamenta accipiunt; angelorum autem natura neque germinat, neque pullulationem suscipit, neque ut pascatur aut addatur? Cui enim ablatio incrementi est et aliorum quæ diximus, non est damnum his qui possident sine istis id quod sunt, sed dignitatis eminentia: multa enim non insunt angelis, neque adsunt quæ in nobis habentur. Et non quia deest illis quæ non habent, sed quia nos indigemus his, ideo nobis adest ad solatium id quod ab iisdem deficiamus. Non sunt nuptiæ apud angelos. Data enim est viro mulier ad adiutorium: angelorum autem unusquisque propria natura sufficit sibi. Non consociuntur angelis indumenta, ut contexant (55) quæ cohabitant. Non domus iisdem; sufficit enim cœlum: non lectis indiget sine sommo natura. Non mensa apud eos: forte autem nec pascuntur: aurum autem et argentum sine æramento et ferrum, et omnia quæ miramur creata et inventa, apud nos et usus habetur, illic autem nec nuncupatio nominatur, nec invenitur. Quid ergo? num ex tantis quæ putamus a nobis bonis superamus angelorum naturam? Nos enim divites auro sumus, angeli aurum non habent: non ideo pauperes inveniuntur, quia aurum apud illos non est; sed magis illi divites, qui nec auro indigent nostro nec argento. Quid opus est ferrum in cœlis? utrum ad culturam, aut ad navigationem, aut ad bellum, aut ad medicinam? Quid opus est permissio illis, ubi non sunt commutationes? Sed nec servis opus est eis: sufficit enim

(52) Ms. aut in terra, non in mari, non in aere.

(53) Ms. Simplex enim et informis est Deus.

(54) Compositus. Forte, incompositus.

(55) Contexant. Forte, contegant.

unusquisque sibi. Et quæ putamus nobis esse magna, et bona, et necessaria quæque sunt nobis; illi naturæ omnia sunt otiosa: et quæcumque ex animalibus nobis sunt utilia, illis sunt non necessaria. Tauros enim ad culturam non habent opus, neque equos ad bellum: non indigent igne ad luminaria, neque ea quæ per ignem ad curam. Non aqua est eis necessaria, non ex mari, non ex terra: non illa quæ ex imbribus apportatur. Non somnum ad refectionem necessariam habent, non escas ad salutem. Forte autem quidem et mirantur audientes, qui mente ad angelorum choros non pervenerunt. Quibus enim beatitudo est si manducant et bibant, et nuptiis utantur, et possessiones habeant, et thesauros recondant, et iudicialis dignitatibus perfruantur; his etiam ea quæ supra ista sunt, minora putantur. Sed non contaminemus sanctum illum angelorum chorum; non sit ibi femina, ubi successio necessaria non est. Non quia creaturam accuso: unumquodque enim officium in sua natura jacet; bene translatum autem a suis locis, et regionibus et natura ad quam constituta est, revocat ad se legis divinæ virtutem. Quomodo enim decori in mari sunt piscium greges? quomodo decoræ sunt illorum in meatibus fluminum exultationes? quomodo nitent in exitus fontium? Si autem volueris istos, ut dans beneficium, ex aquis ad puritatem aeris educere, ad perditionem piscium beneficium fiet tuum. Ergo piscis quidem sit ubi est; quidam enim in mari sunt positi; et sint ubi eis est datum: alii in fluminibus et in fontibus natant, quia non indigent tuis beneficiis ad interemptionem. Quid ergo? quia bona est aqua piscibus, deponamus illic exultantes et homines. Secundum istum igitur sermonem, sint masculus et femina utiles apud nos et necessarij, hominum autem naturam contra naturam non deponamus. Si enim ascendere non potest natura piscium supra naturam, quomodo non magis timebimus, si angelorum naturam verbo ausi fuerimus deponere, quæ non descendit? Alias autem et nihil amplius fiet a nobis, nisi ut blasphememus. Nec enim etsi voluerimus vim facere illi naturæ, perurgetur: sed illi quidem manent liberi ab isto habitu corporali. Neque enim masculus neque femina apud eos est, et non de terra. Et hoc, forte enim audisti mirabile illud Apostoli dictum, quia et apud quos natura statuit masculum esse et feminam, apud istos ipsos fides, et per fidem conjunctio invenitur. In Christo enim, inquit, non est masculus, neque femina²². Si igitur ubi ex natura est masculus et femina, in Christo efficitur neque masculus neque femina, sed imitatio angelorum: cur non magis suscipimus gratiam ut assumamur, aut ut naturam angelorum deponamus ad nostram? Sed nos erigamus nosmetipsos, et ad superiora cogitatum perducamus nostrum, ad angelorum scilicet

A pratum; et assistentes pratis, videamus non nunc flores exeuntes, neque coloribus varios, neque in odoribus diversos; sed videamus illic cælo superius locum, per angelos autem splendentem. Multitudo enim illic non tanta quanta est stellarum. Si enim et multæ sunt stellæ, sed in magnitudinibus et corporibus constitutæ, locis indigent, et ex magnitudine cæli multitudo mensuratur earum. Tantæ enim sunt, quantas capit et cælum. Angeli autem non indigent loco, sed liberi a locis viventes sunt, et in alterutrum agentes. Non in confusione quippe, nec exultatione corporea, sed semper in lumine sunt: ipsi lumen tale, quales et sunt. Apud illos enim non nox ad refectionem habetur, non dies ad exsurrectionem. Semper enim habent lumen, et lumen non hoc quod apud nos est. Hoc enim sensibilitatibus mensuratum est, illud autem aliud aliquid. Nihil sane nos prohibet in iisdem ipsis comparationibus volutari, quia et piscibus lumen habetur non tantum quantum et apud nos. Commistum enim illud est lumen, quod apud pisces habetur aquis; et ideo non ita sicut apud nos permanet purum, sed lumen et illic est: perlucet enim et ibi per aquas, sed non est ita purum ut nobis. Et si quis aliquando vi mersit in aquas, et in aquis suos aperuit oculos, vidit quippe quod apud nos est lumen; videt, inquam, hoc clarum in aquis caliginosum. Utamur autem et alia comparatione. Præsens enim istius horæ constitutio testimonium sermoni imperiet. Hoc quod apud nos purum est lumen: quia enim nubes adveniens constitit super nos, aquis utpote plena; non permisit autem tale ad nos lumen venire, quale heri et pridem habebamus in oculis. Aeris enim tristitia pervisa ostendit quantum immutatio eidem ipsi lumini ab interjectis nubibus perficitur, ut apud nos. Si autem præcepto Dei evacuatis aquis fugatæ fuerint nubes, et natura ejus est, iterum nobis advenit lumen, non aliud quippe factum, sed liberatum a nubium permistione, istam quam videtis constitutionem præbentem. Ergo et in mari, et in aquis erat aliud lumen; non alterum quippe natura, sed sub introductione aliorum caliginosum. Ita et apud nos ex conventu nubium et aquarum hoc factum est, quod videtis per nubes. Secundum istum igitur sermonem, et per aerem penetrans lumen non est tale quale a sole emititur. Si enim maxime eo quod perspicuus aer habetur, latet permistio: sed si quis voluerit cogitatu evolare, et velut in aquis nubium se mergere, et nubes transire, et aeris permistionem transcendere, pervidebit purissimum lumen. Sicut enim hoc quod apud nos est lumen, regionibus et spatii et offensionibus semper minuitur: ita rediens, et ab aquis lumen abstersgens, et a nubibus te separans, et a permistione aeris liberans, transcendens autem et istius luminis puritatem, relinquit et ipsum solum inferius (56). Transiens

²² Gal. iii, 28.

(56) Ms. ipsum solẽ inferius.

quippe et cælum superius, occorres lumini : non illi qui a sole est, nec illi cui successio nec est, neque illi qui a parietibus prohibetur, nec illi cui offendunt umbræ, neque illi qui permisceatur aeris et aquis, sive per nubes sive per mare, sed lumini puro. Et ne putes me tunc angelos dicere lumen : est enim et super hoc clarum lumen clarissimum. In isto igitur lumine sempiterno, in isto qui non in successione habetur, qui non aliquando quidem est, aliquando autem non est : in isto qui cælo superius est, et non a cælo istis : cui sol non est genitor, non luna mater, non cælum a stellis, non lucernarum splendores, sed lumen illud. Tu enim sine sole lumen videre non potes, nec ea quæ infra solem habentur, et ea quæ quæruntur ut teneantur manu. Non eorum qui quæruntur quid gustent, aut odore assumant ; non eorum qui auribus edocentur, et oculis vident, sicut in aquis. Illic enim alia conversatio est, et alia in terra, et in æro non eadem, et cælum aliam habet constitutionem. Ita manent ista istis, illa autem quæ inde sunt sint alia, non horum congeneres. Si enim clarior stella magis quam lucernæ lumen est, non te seducat, quia lucerna quidem illuminare videtur, et unaquæque totam domum : stellæ autem tantæ noctem non auferunt unam. Si quis enim voluerit scire lucernæ imbecillitatem ad stellarum lumen, abstrahat lucernam ab oculo : non quantum distat cælum terra, quia non est hoc tibi possibile ; tamen quantum potes lucernam ab oculo separa, intueberis quia spatii minuitur, et caliginatur, et infirmior arguitur lucernarum lumen. Si autem esset aliqua adinventio, ut non solum unius lucernæ, sed omnium lucernarum flammam, et omnium quæ accenduntur, si esset machina quedam, ut omnem istam flammam quis posset colligere, et in cælo constituere, ubi stella parvissima est posita, nec prorsus agnita fuisset flamma, ubi posita haberetur. Cur ergo omnes stellæ non pellunt noctem ? quia multis spatiis a nobis distant, tamen non quamlibet permissionem luminis in nocte transmittunt. Si quis autem voluerit intueri, et comparare nubibus noctem, pervidebit quia nubes, licet non per omnia, tamen splendorem stellarum prohibent. Et cum hoc ita sit, inspiciet quid operantur stellæ, et quantum splendorem mittunt in nocte : et tamen stellæ omnes cum universis lucernis habent quidem affinitatem, quia luminosa qualitercunque utraque sunt. Sed non solum a lucernis stellæ differunt, sed et stella stellæ differt in claritate⁷⁷. Stellis autem simul omnibus adunatis, splendor lunæ præfulget ; et istam lunam omnibus stellis addentes, vincuntur eorum fulgores a radiis solis. Sicut enim stellæ quidem lucernas, luna autem stellæ, et sol universa hæc luminaria, et ipsius noctis superat tenebras : ita et sol cum omnibus quæ prædicta sunt vincitur a lumine quod cælo superius habetur. Et quomodo eadem Paulus

contendens exhibere de inenarrabili Deo loquitur, lumen habitans inaccessible⁷⁸ ; inaccessibleis nominans, id dicit quod suscipi non potest. Lumen igitur angelis illud est, cuius neque gustus neque comparatio apud nos invenitur. Regio autem ejus supra dorsum est cæli, possessio vero et divitiæ ipsius : non enim lecto et medicina et mensa, et ea quæ apud nos magna putantur, sempiterna illa indiget et sancta natura : illis enim somnus non est, non dolor, non labor. Quid ergo ? Num otiosa eorum natura est ? Habent opus dignum suæ substantiæ : Deum laudant non vocibus neque clamore. Quomodo ergo dicit Scriptura voces, et, si permiserit tempus, contingemus audientes, et ista interim autem natura agnoscatur. Si autem et aliter apparuerit Scriptura dicens, agnita natura agnoscetur et quibus Scriptura alloquitur. Denique et orator parvis aut non loquitur, aut sic loquitur ut parvi possunt audire ; et Scriptura divina hominibus ut humane loquatur, aut silentio honoretur. Non ex his igitur ex quibus condescendens Scriptura loquitur nobis, debemus verbo deducere et naturas, et vim facere nobismetipsis, et ut pisces exsilire e mari. Erunt enim nobis jactationes, non ad perditionem ut piscibus : sed quomodo ea dicam, ego quidem non possum. Decet autem opportune repetere non Domini vocem, qui piscatores a mari et stagnis et fluviis abstrahens, ait : *Venite, faciam vos pisces hominum*. Decet enim, inquit, homines piscamini. Et non tacuit, ne suspicio fieret perditionis, sed homines, inquit, piscamini ad salutem. Erigamus igitur nosmetipsos, exsiliamus e mari et a terra in qua stamus, et incidatur a nobis aer, et scindatur nobis et cælum. Cogitatus enim non detinetur, et pennis desiderii cælo superius accedamus, corpus istis ad congeneres relinquentes, et pedes in terra, quia ad cælum non currunt, et manus istis ubi possunt et tangere, et aures hic audiant voces, et odoratio ubi habet necessitatem, et gustus apud eos qui pascuntur, et visio cum visibilibus maneat. Cogitatus autem veste se spolians, corporis istius pondus deponat, et suas pennas moveat, et quæcunque deducuntur abscedat, et quæ sunt gravia et delinere tentant, deponat ; et sit in dorsibus cæli, et illic factus cum angelis et angelorum decies millibus, et archangelorum millibus in alia vita et constitutione et conversatione positus, obliviscatur omnia quæ dimisit, nec alienetur illic. Non alienabitur autem si hic putans se esse, voluerit sapius eorum quæ hic sunt ignobilitatem videre, et motionem, et instabilitatem, et defluxionem, et defectionem, et diminutionem : quia obscurabitur et non stabit ; quia et quando videtur promovere, per multos casus venit ad incrementum. Cum hæc omnia contempserit, illa autem desideraverit ; et hinc jam ista quidem despiciet, illa autem considerabit, et evolans pervidebit. Factus

⁷⁷ 1 Cor. xv, 41. ⁷⁸ 1 Tim. vi, 16. ⁷⁹ Matth. iv, 19.

igitur cum his ad ea quae desiderat, sciet quae est A dignitas cogitatus. Cum angelis homines caelo superius terrenique machina quis erit dux, quis aurum adducet, sed non concedet natura. Descendit Deus Dei Filius inde, et descendens, quia incredibile erat homines illic ascendere, assumpsit hoc incredibile, hoc est nostrum corpus, et summo descendens non ad confusionem, sed ad salutem ejus qui assumebatur. Si igitur Deus non assumpsit, qui non credis si caelum concedit his, quod adducit sursum is qui de caelo descendit, sed nondum ea quae futura sunt, sed interim ea quae potest cogitatus, siquidem est et admiratio, quia in corpore constitutus; et circa corpus potest deponere: non ut non moriatur, sed ut eam quae vere vita est vivat. Forte autem et quidam audientes nunc istos sermones, cum sermonibus accensi illud quidem quod erant deposuerunt, quod autem non erant effecti noscuntur: sicut ferrum quoddam in igne fucatum, negat quidem nigrum, negat album colorem, et totus efficitur ignis et calore et incendio; ita forte quidam (57) sermonibus istis accensi, corpus quidem et corporis gravitatem, et vitia, et promotiones incidentes proiecerunt, ipsi autem sermonibus istis evolutantes de sursum nos respiciunt; si tamen illic effecti patiuntur respicere istis, et non toti illic constituti patientur quia ita tarde et non ante hoc. Forte autem nec peniteri illis jam vacat, qui ita istis quae illic sunt factis noscuntur, non eis est otium in memoriam redigere ea, a quibus liberali videntur. Istiusmodi enim homines illic non sunt homines. Sed sicut domum plenam thymiamate ingressi, et jam sensimus quod fumus, nihilominus tamen redolemus, ut thymiamata facti: ita et qui illic jam facti sunt accensi, veluti a natura egressi: quod autem sapient, effecti sunt illic angeli. Quibus enim intellectus ex imitatione aequus angelis habetur qui similis, istis non prohibet natura conversationem. Quia enim de causa carnales nos vocat Paulus, non seducens nostras animas, magis autem subducens. Quis enim mortuus effectus fornicator aut adulterat? Dicit enim ipse Apostolus, manifestans (58) opera carnis quae sunt adulterium, fornicatio. Carnis opera ista sunt: quis enim mortuus his involvitur? Hec ergo viventes animis cum corporibus cum declives fuerimus ad carnos, caro tantum vocatur; cum autem promoverimus ad animam, animalis homo dicimur: cum autem transenderimus naturam, spiritualis homo appellatur. Et non jam quia carnalis vocatus est, fraudatus est anima: neque quia animalis dictus est, jam non habet corpus; siquidem et spirituali homini et corpus inest ut homini et anima ut animae. Si autem et istis constituti, quidam quidem caro tantum sumus, quia declives sumus ad terram; alii anima tantum, quia insister utrumque stamus; alii spiritales vocatur

A quis transcendimus naturam: spiritualis igitur qui dicitur, angelus appellatur; non quia ita ejus naturum est, sed magis non efficiamur caro. Nec valde confidamus animae: oculus enim sine lumine tenebrosus est, et cogitatus sine efficientia superna nulli videre, sicut oculus in nocte, et desiderat, et illucitur; laborat autem, quis non valet: cum autem advenerit lumen, efficitur oculus. Ita et cogitatus sine operatione Spiritus sancti palpat, coningit, promovel, crescit, putat quia late lapis forte Deus est, istud aurum forte Deus, et hoc lignum. Dicit enim apud nos: Putas mare Deus est? putas terra? putas aer? Unde et creaturam transulerunt nomina, ut non his quae in consuetudine sunt appellantes, sed ea quae colebant nominantes, convincerentur quia vim faciebant opificis. Qui autem valde putaverunt se ascendere, sursum porrenientes usque ad stellas, occurrerunt lunae et viderunt solem, forte autem et caelum, et permanserunt illic, et passi sunt vitium scelerationum: sicut qui ad regem festinant, ad regia palatii accedent, magna et clara et regi digna conspiciat; et cum debeat magis desiderium suum ad eum qui queritur propalare, suspens valvas regias, et putans nihil amplius esse regem a suis, resideat ad ea quae prima occurrerant, fraudatur regis visione et natura. Sed nos non retineat terra, non praefocet mare; non offendamus in stellis, non obtinebremur a luna, neque nos caliginet aol; non detineat caelum: Dominus enim et opifex et creator omnium eorum quae dicta sunt et non sunt dicta, est ille qui queritur. Ad Deum igitur, o homo, ad Deum horum omnium quae bona et clara sunt. Nihil minariis est quam ut quis in lumine offendant; sed caecorum hoc vitium est. Non obtinebremur a sole: vides eum orientem et occidentem, et eadentem mensuris. Sed ipse praeco est ab oriente usque ad occasum, praedicat eum qui se facit et dicit, si tamen ita audis, magis autem si vides: Non sum ego Deus, sed ille oculus sum et ego opificium. Me vides, ille invisibilis est. Visibile ad invisibile contraria est natura: nam etsi sum clarus sicut sum, sed clarus qui videor: ille autem invisibilitate transcendit fulgoribus omnia. Non me honorans dehonestes. Non sum ingratus ad Conditionem: sufficiunt mihi beneficia quae accepi: noli addere quod non suscipio. Creatura sum, et non Creator; opificium et non opifex; factus sum, et non is qui facit; istinc sum caelo, et inde oculis videor: ille invisibilis est. Ego in loco constitutus sum: ille liber ab omni est loco. Ego partem omni teneo in qua sum et posui: ille autem implet omnia. Ego ex loco ad locum accedo: ille et mihi separavit locum. Vide me, et noli connumerare quae non connumerantur, invisibilis et visibilis quomodo connumerantur? Qui in loci (59), et qui sine loco quam habent communionem naturae? Ego prior et

⁵⁷ Gal. v. 9.

(57) Quidem. Forte, quidam.

(58) Ms. Manifesta sunt opera.

(59) Loci. Forte, loco vel locis.

occido, quia et possum utraque ad iussa complere : A generis enim miseremur nostri. Illis quippe qui vestibus quidem se nudant, cœno autem se operiunt, qui lapides portant, qui damnum duplex accipiunt, ut et aurum proferant, et a Deo decident. Non cessat sol nec illud in medium proferre, quia putantes eum deificare, in his maxime in quibus indignatur. Adducunt enim ad omnem malignitatem hominum opera, et malitias soli et lunæ, et snas illi ascribere luxurias. Non iste, inquit, homo adulter est, sed sol. Veniunt enim ad illum locum, et mala hominum soli ascribunt. Et hominibus quidem nihil relinquant mali, non luxurias luxuriosis; non homicidia homicidis; non adulterium adulteris; non mendacia mendacibus; non furta furibus; sed obli-
ti eorum quæ blasphemabant dicentes deos, et omittentes homines qui delinquant, eos quos vocabant deos nunc hominum latrones, homicidas, mendaces, malignos, adulteros, fures pro hominibus esse volunt. Sed apud nos homicida si forte unum occidit, et forte tristatus aut infamis factus, et tremens, et compulsus ob egestatem, aut iram aut inimicitias, sol occidit eum qui interfecit. Quare? quæ vicinia? quæ cohæreditas? quæ conditio? quid passus? quid admittens? quid indigens? quid commodi sumus? Non sumus cannæ manibus stellarum motæ ad litteras. Tua, tua sunt, etiamsi calumniaris solem. Luna autem non operatur quæ calumniaris: non te liberat calumnia a peccato: acquiris tibi et blasphemiam: in eo enim dum dicis: Non ego admitto, sed Dei opificia. Quod enim ego non ego, relinquit illud ei cuius opificiis et blasphemiam addit. Si enim non sunt opera nostra quæ admittimus, sed sol et luna et stellæ per nos operantur; ita neque illorum sunt opera: æqualiter enim Deus constituit. Vide quod dicis: Deum nominas quem piget nosse Deum, sed tibi facile est apud quem sunt dicere: Confundor et piger sum contaminare meam linguam, et maxime cœlesti visione descendens. Quid ergo, o sapiens? Cygnus deus est qui adversum virginem calet? Confundantur qui aliquoties quidem taurum adorant, aliquoties (63) autem tauro deum transfiguratum fingunt. Sed dicite nobis cur immutatus est ut virginem videret? Non enim habebat feminas deus secundum vos. D Nonne sororem cooperatricem habuit, ut aliorum connubia furaretur? Non isti sermones sunt nostri, sed vestra fabulæ scriptæ in libris (64), in simulacris, in parietibus, in saltationibus theatrorum. Indignaris quia dico ea quæ tu legens miraris: irasceris quia loquor de his quæ videns tu adoras. Indignaris quia dico quæ tu in saltationibus videns et audiens delectaris. Dele ea ex poeticis libris, recode a theatris, et extermina ea a parietibus; confila ea, a simulacris recode, et congaudeo. Si autem permanses in caritate, noli indignari si convinceris; dicito si quid addidi. Si autem apud te sunt scriptæ auro

(60) Ms. Ille natus ex innato est.

(61) Ms. Si enim in tanto spatio.

(62) Fabulis. Forte fabulas.

(63) Ms. aliquoties autem in tauro.

(64) Ms. sed vestra fabulæ in libris.

et argento et lapidibus et parietibus et theatris; si ego in parva hora et hoc pigens loquor, propter miserationem autem commoneo: quia quæ vides, o homo, et oculis et sensu non intueris, ad hæc irasceris. Si dei sunt, adulteri non sunt; si adulteri, non sunt dii. Si autem volunt habere adulteros deos, nos quidem eis non maledicimus; sint autem ut hi qui adorantur ab illis. Primus illorum deus non est satius libidine, in cælo, ut ipsi volunt sæpe cum sua conjuge agens: sicubi enim cum alia inventus est, statim a sua zelus accensus est: non enim credebat deo dea male de eo suspecta. Si enim et a mortalibus se non continebat, quomodo iste a cælestibus ut volunt cessavit? Sed concedite linguæ: nunc enim aurum est in sinus virginum liquens, ut furetur ejus virginitatem: forte autem et bene liquescit libido dissoluta, si taurus deus illorum, qui non est dei progenies, fabulæ ex corde figmentum mendax natura taurus est; et quid putas vir et taurus portans virginem libidinis servus, concupiscentiæ minister, in collo virgo cum libidine domina? Quam enim figuram intermisit, quando quievit ne imitaretur cygnus, taurus, aquila, aurum? aut continens factus est nunc? Multis enim jam annis non est factus aquila, et certe non pauci filii et boni nati sunt in deserto. Putas senuit et concupiscentia cessavit, aut pœnitentiam libidinis habuit, et nunc se jam continet? Jam enim non rapit puerum. Confundor et dicere sub qua occasione non suffecerat soror conjux, cooperatrix, ex qua nati sunt plurimi, sed jam nunc non nascuntur. Consenuit autem conjugium, cur jam non pariunt? Sed non sufficit illa, abiit ad mortales: sufficit non secunda eodem more; multiforme enim est malum. Non suffecerant mortales: ad masculos convertit libidinem. O poeta, quos irridebimus? magis autem quos lamentabimus? eos qui scripserunt, aut eos qui nunc usque illum qui in dextera portat aquilam, adorantes et respicientes, aut colentes sunt? Sed putas quia iste solus exstitit talis? nonne et citharista ille honestus? primo quidem cur citharistas deos ponamus, quia ista decet harmonia decora? ista enim est illa in qua olympias: harmonia autem illa est vera, in qua cælum est, et terra est posita, mare adiacet, et aer est compositus, et percutitur consensio. Non enim pellit mare terram propter harmoniam: non nox diei facit vim, non permittunt enim illius harmoniæ. Dicitis, cælum consentit his quæ deorsum sunt. Tantum enim præbuit in eo sol positus, quantum esset utile parari; et tantum accendit, quantum erat conveniens; et pergit et reddit, ut neque abundans incendium exureret omnia; neque iterum si transcenderet, frigore perirent universa. Sed et communes harmoniæ et partibus divisæ, sicut brevi silura majora coidam, aliæ siluri canore consentiens. Istud mare magnum et spatiosum, cujus fluctus cælum pulsant, terræ terminos non transcendunt. Sed ne-

(65) Ms. *Oranus*. Vox Græca ὀρᾶνός, Latine scripta.

A que terra jurgans naturæ auctoritate jurgavit, sed lex communis Domini est posita fines æterni, et in tantis sæculis digitus additus non est, fluminibus tantis et fontibus in maris sinibus incurrentibus. Plante vento pascuntur statibus naves, ad cælum usque tolluntur. Et quis nonnunquam pertransiens timuit, ne ut minatur, ita effusum comprehendat astantem? Nonnunquam enim et declinavit mare, venit ubi ei statutum est, legislatorem et statutorem finis timens; et frangens fluctus ad littus, ostendit invisibilem per ea quæ videntur. Ista decet ei cithara, quæ in frontibus hominum harmonias describit, ubi debeant esse oculi, et quid circa ipsos; ubi dentes, et quanti; ubi aures, et quot et ad quid; ubi lingua, et ad quid; quis usus est oculorum; ubi ungues, et ad quantum; ubi capilli, et ubi non capilli; quid intrinsecus, quid constringere, quid involvere, quid velare, quid jacere, et ad quid utile; quis suscipere escas et dividere; quantas mensuras debeat habere cibis, et quantum intus debeat permanere, et quando debeat purgare, et si transierit horam, ostendit noxam. Ista lyra decet Deo composita melodis membrorum: habet enim nervos et cordas in quibus et os ad ossum est, et viscera ad viscera, et membra ad membra, per quæ deponuntur et aperiuntur manus: per quæ flectuntur, et iterum redeunt pedes; clauduntur oculi ad refecionem, et iterum revocantur ad opus. Et quis poterit dinumerare quantæ istiusmodi semper percutiuntur lyre, non in uno tantum homine, nec in hominibus solis, sed et in omni animali? omnibus enim mensuræ, ætates, magnitudines, dentium, cornuum, quibusdam et non sunt cornua. Aliis pili sunt, et ejusmodi capilli, ungues et ejusmodi ungues, pennæ et iterum non pennæ, et in aquis, et in aere, et in mari, et in fluviiis, et in fontibus, et innumerabilia quæ exsurgunt, una tamen est harmonia. Cum enim suam accenderit lucernam, cum suum scilicet oraviis (65) fuerit solem, cum a sinibus orientis simul ad occasum transmiserit lumen; omne movetur animal, unumquodque ad quod ei natura est. Et mensa quidem communis est plena, et aliud animal ad aliam properat escam, aliud alibi devitat; et quæ illis utilia non sunt, aliis convenientia habentur. Eiciunt (66) irrationabilia per istiusmodi harmoniam adducta, quis (67) debeat gustare, et quæ debeat vitare, et cum quibus conversari. Ista decens Deo harmonia est, per quam sol statutus ad cursum est, et luna ad crescendum, et stellæ ad spatia. Istam percutit per dies et noctes, siquidem et dormientes angel, et efficientibus otiosus non est. Et Deus quidem istam sine digitis et labore percutit harmoniam: illa autem qui fictus et non deus est, accipit virginem. O injuriam! Virgo ob pudicitiam fugit: deus autem qui dicitur, ob amorem libidinis insequitur, et non comprehendit. Velociiores enim pedes fuere virginis pudicitie per voluntatem, quam ille qui a libidine

(66) Eiciunt. Forte, et sciunt.

(67) Quis. Forte quæ, vel quid.

dissolutus est. Qui ambulat sensim, qui passus se-
jungit, iste nunc festinans non comprehendit virgi-
nem: pedes enim a libidine dissoluti, nec molles
virginis passus comprehendere potuerunt, sed pa-
rum quid et pervenit: talis eorum deus, et bene
comprehendens est columba ab accipitre musico:
sed terra, inquit, miserta, humanior tali eorum deo
visa, transtulit eam ad laurum. Et forte maluit vir-
go lignum fieri, quam a tali eorum deo corrumpi.
Ille autem qui præter spem a tali venatione decide-
rat, videns virginem in arborem conversam, neque
conversione confusus est, neque translata natura
transtulit et amorem: sed adhuc fervens amore, ad-
huc ardens concupiscentia, amplectitur arborem, et
decepit ex illa quæ jam non erat virgo, folia, et
confessus victoriam victum suum coronat caput, ti-
tulum utpote in corona libidini suæ constituens.
Sed forte quædam poeta facilis et inconsiderate lo-
quens mentitus de diis est talia, et non est insecutus
virginem citharista. Quid adhuc usque in simulacris
ex ista arbore coronatur, ut putant quidem ob ho-
norem? Si autem honor est fornicationem laudari

A fornicationem (68) insecutam quidem, non compre-
hensam autem, adhuc usque accusabilem, et fingunt
in simulacris, et pingunt in parietibus. Sed quid
mihi et istis est? Revertere, lingua, et audi psalmum.
O anima: *Convertere, anima mea, ad quietem tuam*⁶¹.
Quid mihi est eos qui foris sunt iudicare? Sufficit
eis quia in his volutantur. Cessent de opificiis non
bene sentire: fruentes quim opificia, male de
opificiis sentiunt, et ipsorum Creatorem injuriis
petunt. Sint ut volunt, et certe nolo eos esse
ut volunt. Noster autem sermo fugiat quantum
potest illorum fetorem, quia apud ipsos sunt o-
gamenta, fabulæ, simulacra, adulteria, fornicationes,
sanguis, lapides, ligna, demones, nuditates, turpi-
tudines, dicenda et non dicenda occulta. Fugiens
autem inde, agat gratias ei, qui se liberavit ab
istiusmodi. Erit enim gratia duplex, quia et li-
beravit a falsis, et ad vera adduxit. Liberati igitur
ab his, et digni iudicati estis. Deo non nato Patri
per unum unigenitum suum Filium cum Spiritu
sancto sit gloria, honor, imperium, majestas, et nunc,
et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

ITEM DE EO QUOD DEUS PATER INCORPORALIS EST,

LIBER QUINTUS

Quæcunque ex cogitatu debent colligi et requiri
vel exhiberi, quia incorporealis est Dei natura, et
jam si non quantum res ipsa deposcit (69), tamen
quantum ad nostram pervenit virtutem, magis au-
tem quantum imbecillitati gratia donavit, ista per
multos præteritos et adunavimus dies, et tractavi-
mus in commune. Et si quis pervidit aut intellexit
aut meminit, nullam jam habet dubitationem de
illa natura qua incorporali decretum est: sed forte
multa illa sollicitudo quæ per cogitatus processit,
ad aliam quamdam suspicionem nonnullos adducet.
Dicentes enim qui volunt pervertere recta, quia co-
gitatus quidem boni et veri, et decori et recti de
Deo sunt et habentur: Scripturæ autem his bonis et
rectis cogitatibus non consentiunt, sed magis per ea
quæ dicta sunt accusant cogitatus quam commen-
dant. Erat autem propositum non quid dicimus non
simpliciter de Deo: quia nec nobis est potestas
sicut gentilibus ex corde de Deo loqui, sed qualem
eum Scripturæ introducunt, et qualem se ipse inter-
pretatur, talem oportet suscipi et adorari. Gentiles
enim qui omnia ausi sunt, omnia transfigurant et

C fingunt, et non solum in templis et simulacris et
imaginibus depingunt et figurant, sed et ipsum quem
videntur incorporalem dicere Deum, ex corde fig-
gentes producunt. Unde et is qui apud eos actor
putatur, apud alios creditur: quia enim is qui est,
agnitus non est ab iisdem, fama autem ad eos in
novissimis pervenit temporibus; tamen ex auditione
Moysi, quia famam de uno Deo, et ipso Creatore au-
dierant, qui in multis sæculis opificia intermisso
Creatore adoraverunt; alius aliud nuncupatione
suggessit de eo quem audierant: ita ut quidam scri-
bentes præcepti sint ex nomine solo imaginem de-
scribere, non hominis, inquam, aut alterius cujus-
cunque status (70), sed simpliciter nuncupationem
ex fama. Necesse enim erat istos qui Scripturam igno-
rabant, naturæ autem audierant nuncupationem de
incognito, aliter autem et alterum aliter ex corde
figere, æstimatione quippe de eo quem ignorabant,
et ideo per omnia erraverunt. Inde est ut non solum
sibi dissentirent de Deo, sed et adversarentur. Qui-
dam enim dicit quia providet, alius quod non pro-
videt, et alius quia usque ad lunam providet, alius

⁶¹ Psal. cxiv, 7.

(68) Ms. laudari fornicationem.

(69) Ms. Etiam si non quantum res ipsa deposcit.

(70) Ms. cujusquam status.

quia in omnibus providet. Et quidam dicit quia incorporealis est, alius quia corpus est. Ista commendatio (71) ignorantia est eorum, qui nesciunt quid loquuntur. Sed illi quidem audentes, aut aliter de Deo sentientes, omnes erraverunt. Nec enim ex corde humano Deus produci debuit, sed a Deo edoceri de Deo. Nobis autem necesse est ea surgere (72) et tractare, quæ ex Scripturis didicimus sanctis, quia incorporealis est Deus. Sed non sufficit pronuntiare, neque rationem cogitatus adire, sed ostendere quia et ipsi, et qui in iisdem cogitatus habentur, per omnia consentiunt his quæ Scripturæ Veteris et Novi Testamenti de Deo pronuntiant: forte autem et totum suspicabitur quidam, et corporaliter in Scripturis proferri Deum putabit; forte etiam et partibus compositum ex Scripturis putabit, colligens membra quæ dicta sunt. Oportet igitur primum suspicionem, qua dicunt in corpore esse Deum, aut corpus esse, diseri (73), ut apparentibus vinculis agnoscat solutionis magnificentia. Totum itaque videtur corpus introducere Scriptura quæ dicit: *Quia ambulat in paradiso* ⁶⁸: aut quæ iterum dicit: *Quis est qui venit ex Edom* ⁶⁹? et quæ dicit Scriptura: *Vidi sedentem supra sedem majestatis suæ* ⁷⁰: et alia quæ ait: *Sedes sunt positæ, et Velustus dierum sedit* ⁷¹. Qui enim in paradiso ambulat, et qui venit ex Edom, et qui apparet ut apparuit Ezechiel, et qui sedit secundum Danielelem, et qui sedit secundum Isaiam, corporalem quamdam ambitionem suggerit (74). Et hoc quidem veluti de omni parentibus autem (75) ut videamur et depingere: *Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum* ⁷². *Os Domini Sabaoth locutum est ista* ⁷³, faciens (76) Deum (77) et membratim, et tota facies istic descripta est, et post hæc quæ insequuntur. Dicit enim Scriptura: *Dextera Domini fecit virtutem* ⁷⁴: et *Sede ad dexteram meam* ⁷⁵, quam rem insequitur et a sinistra esse. Et iterum: *Cælum sedes est mihi, terra autem scabellum pedum meorum* ⁷⁶. Per ista itaque omnia a capite usque ad pedes videtur membratim fieri compositio, quantum ad sermonem spectat. Addemus autem incertis his, *capilli capitis ejus* ⁷⁷. Ergo et capilli, et caput cujus et capilli, et adhuc amplius quantum ad exteriorem partem invenitur vestimentum, modo quidem rubrum, modo autem album. Si igitur et vestimentum circa ipsum, quæstio est et de indumento, utrum vivens quædam natura est et vestimentum, aut quomodo illic vestimentum habetur; et quæcunque convenierimus, ut de indumento dicamus oportet moveri. Et iterum: si *vox Domini fecit*, si *vox Domini in virtute* ⁷⁸, et *vox Domini frequenter in illo psalmo dicitur, et secundum unum-*

A quemque prophetam invenimus dictum, *Dixit Dominus ad me*. In Evangelio etiam: *Desursum vox facta est* ⁷⁹; oportet enim immisceri ea quæ ex Novo sunt Testamento, Veteri, ne iterum hæretici separent, et alium introducant Deum. Adjuncta autem sint ista ex Scriptura, unde et omnia mota sunt: *Factum est autem die tertio, cum mane factum fuisset, et factæ sunt voces et fulgura, et nubes nimbus, et super montem Sina vox tubæ canebat valde* ⁸⁰. Ergo et tuba sonabat magna, et turbatus est omnis populus in castris, et produxit Moyses populum in obviam Deo de castris, tanquam jam præsentem illi Deo, et constituit eos sub montem. Mons autem Sina fumabat totus, propter quod descendisset Deus super eum in igne ⁸¹. Si descendit et in montem descendit, et ascendebat fumus tanquam fumus fornacis et obstupuit totus populus valde, fiebant enim voces tubæ prodeuntes fortissime; valde Moyses loquebatur, et Deus respondebat ei voce: et descendit Dominus in monte Sina super cacumen montis, et vocavit Dominus Moysen in cacumine montis, et ascendit Moyses, et dixit Deus ad Moysen. Hæc quidem de eo si descendit, et si videtur, et si vocibus loquitur Deus, et si tubæ aderant, et si in ignem descendit, quid sibi vult fumus? Sunt autem ex sequentibus aliæ quæstiones: sed bene est sensim accedere ad proposita. Et sicut hi qui ædificare desiderant, et lapides transferre cupiunt, si singulos transtulerint, multos poterunt adunare: si autem multos simul levaverint, nec quidem unum levare poterunt: ita et nos interim; prima enim dicta intercipere facile videtur audientibus; timidus autem difficile. Si enim voluerit quis dicere, locutus est, non est locutus: vox, non vox; facies, non facies; simpliciter videtur facile quid operari, audenter autem operatur. Sed oportet nunc ab ipsa Scriptura accipere solutiones, et ostendere quia istæ voces ita quidem dicuntur, non ita autem debent intelligi. In ipsis enim iisdemque sermonibus primo exhibet necessitatem, ob quam ita apparuit Deus. Dicit enim: *Ecce ego venio ad te in columna nubis, ut audias populum loquentem me ad te, et credant tibi in sempiternum* ⁸². Et iterum ad populum dicit: *Vos vidistis, quia de cælo locutus sum vobis* ⁸³. Et certe ex monte Sina. Quomodo ergo potest fieri de cælo et de monte Sina simul? *Vidistis*, inquit, *quia de cælo locutus sum vobis*. Noli vobis facere similitudinem omnium quæ sunt in terra ⁸⁴. Et certe si similitudo erat qui apparebat, deberent videntes magis adduci ad ipsius similitudinem. Si autem dicit: *De cælo locutus sum vobis*, qui dicitur quia de monte Sina: manifestum est quia

⁶⁸ Gen. iii, 8. ⁶⁹ Isa. lxiii, 1. ⁷⁰ Isa. vi, 1. ⁷¹ Dan. vii, 9. ⁷² Psal. xxxiii, 16. ⁷³ Isa. i, 20.
⁷⁴ Psal. cxvii, 16. ⁷⁵ Psal. cix, 1. ⁷⁶ Isa. lxvi, 1. ⁷⁷ Dan. vii, 9. ⁷⁸ Psal. xxviii, 4. ⁷⁹ Luc. iii, 22.
⁸⁰ Exod. xix, 16. ⁸¹ ibid. 17, 18. ⁸² Exod. xix, 9. ⁸³ Exod. xx, 22. ⁸⁴ ibid. 4.

(71) *Commendatio*. Forte, *commentatio*.

(72) *Ea surgere*. Forte, *exsurgere*.

(73) *Diseri*. Forte, *disseri* vel *deseri*.

(74) *Περίγραφην*, ambitum.

(75) Forte sic legendum, *de omni: partibus autem*.

(76) *Ms. est*. *Ista facies Domini et memoratim*.

(77) *Deum*. *Ms. Domini*.

ambitionem (78) præsentiæ suæ ostendit in monte, A ipse autem in sua manebat majestate. Cur autem et a monte Sina apparet qui de cælo, *Ne timueritis*, inquit, *quia tentare vos venit Deus, ut sit timor ejus in vobis* 79? Non ergo natura est quæ apparebat, sed dispensatio quæ adducebat. Quia enim audacissimus erat populus, quia semper declivis ad idololatriam habebatur; quia enim humilis erat, et desiderabat per manus contingere Deum, et per oculos videre: quia enim talis erat populus, misericors autem Deus et bonus facit eis timorem, qui nec post timorem timebunt, et dicit: *Quia si quis appropinquerit, morte morietur* 80. Et certe oves erant illic ante hoc, et non sunt mortuæ. Moyses enim illic pavit, Moyses erat illic ut pastor, nec dum est propheta, et non est mortuus. Utiq; et alii ante Moysen; sed propter adventum, quis dicit, Dei dixit, quia si quis appropinquerit morietur. Nonne magis deberet vivere qui appropinquat adventui Dei? Sed terrere vult populum audacem; unde et tubæ sonant canentium. Quid enim magnum est Deo operamenta creare ad istiusmodi necessitatem, aut sine tubis sonum talem emittere? Non ab re autem est quædam ex Daniele apponere, sed et opportunissimum. Quia enim diximus quia non erat impossibile Deo tubas creare, aut sine tubis sonum audiri: scriptum apud Daniele est, quia, *Manus ingressa sola scribebat in pariete* 81. Ista manus Deus est, aut angeli incisio est? Sed quia deberet videri non tenens, forte autem nec atramentum bajulans, neque alio aliquo operamento abusa, aut ipsa usa, addatur et canna, et atramentum creatum. Aut si hoc quis voluerit accipere, scripsit manus, et dum scripsisset, recessit. Quid manus ista dicebat, cujus Dei sola manus, et ubi est totum? aut angeli, et ubi est totum? incisio erat passibilis. Ergo quo ista incisio est? Quid ergo est sententia visa? Ut enim sciret rex qui ausus est, ideo manus ad lucernam indigens, quæ nec oculis visa sunt. Et certe ut scribat quis, valde intentio necessaria est, et videntium oculorum, et acute videntium. Nunc autem scribit sine oculis, sine tenente, sive cum atramento, sive sine atramento, sive sine aliis operamentis, sive cum aliis, admiratio est; qui valde carnes sunt, qui corporales, qui volunt Deo corpus dare, respondeant nobis, illa manus corpus erat aut non corpus? Si corpus; sine humeris non moveatur, sine toto corpore non sit manus. Si autem apparet manus, et scribit manus, et recedit manus; agnoscat quæ est natura visionis præsentis. Importunum autem non est adjungere, cur et manus. Si enim jam dictum est, quia oportebat sententiam scribi, sed forte ideo per manum, quia et pater hujus regis adversum quem ista sententia scripta est, ob populi delicta potuit et populum tenere et templum. Et populum quidem adduxit captivum. Condicens autem quia

prophetiæ factæ sunt a Deo prænuntiantes captivitatem populi quæ per eum facta videtur, vasa sacerdotalia accipiens, et hoc superbus et erectus, et alta cogitans, ut propheta de eo diceret: *Tu dixisti in corde tuo, Ad cælos ascendam; supra nubes ponam sedem meam, et sedebo supra montes altissimos ad aquilonem, et ero similis Altissimo* 82: quia talia sapiebat, et talia loquebatur, et talia cogitabat, iste accipiens sacerdotalia vasa non est ausus uti iisdem, sed tanquam in ratione honoris posuit in templis, non consecrans idolis, sicut quæ insequuntur demonstrant, sed recusans vasis uti divinis. Isti succedens filius ejus in regno, non ei successit et secundum istum honorem, sed innovans potestatem regni sui, profert vasa sacerdotalia, et bibit in ipsis. Et quia B ipse et sui male extenderunt manus suas ad vasa, quia enim manibus tetigerunt ea quæ eis non contingebant; manus pro manu extensæ scripsit juxta lucernam, ut qui aderant homines viderent sententiam. Quæ ergo est manus illa? Non corpus, neque ex corpore incisio, sed efficientia ad visionem veniens, ut agnosceretur sententia invisibilis. Suffecerat autem et manus ostendere virtutem, et interpretari obscuritates, solvere dubitationes, sed non est egenus dives. Invenimus enim in Scripturis et forte multa, quæ ut quæstiones motæ sunt, possunt nobis ad solutionem prodesse. Novimus enim et de Daniele, quia vidit sedes positas, et Vetustum dierum insidentem, cujus albi erant capilli, et vestimenta candida 83. Et certe et hoc accipiebatur C propter contumaciam, aut propter negligentiam. Ad ostentationem quippe quia corpus est Deus; sententia autem virtutem sermonum exhibet, quia maxime ex hinc incorporealis ostenditur Deus. Quis enim ignorat omnem qui oculis utitur, quia oculo contingit ea videre quæ adsunt? quæ autem in crastinum aut post parvam horam, aut post momentum fient, non videt oculus: Danielis autem visio, initium quidem habet a lea, post leam autem introducit ursum, tertium animal ut pardum, quartum tale cujus natura apud nos non invenitur. Interrogabo volentem contendere, lea regnum est? Si enim quod vidit Daniel erat visibile, leam autem vidit; non vidit regnum, sed leam. Ne igitur removeamus dictum, Scripturam videamus. Si enim D ipse Daniel interpretans, aut interpretatam ab angelo visionem audit, quia primum regnum est Chaldæorum, intueris quia quod visum est, lea erat; quod autem interpretatur, regnum. Aut dicat qui voluerit, putas fera aliqua erat, et vivebat; et talis qualem vidit Daniel? Si autem insignia vidit regni, interpretationem autem agnovit, visiones corporeas facere non debemus. Ursus autem apparebat secundus post leam, et tria latera erant in ore ejus. Putas quia et latera viva erant, et unde ea accipit ursus? Putas aliquod animal expugnans

79 Deut. vii, 5. 80 Exod. xix, 12. 81 Dan. v, 5. 82 Isa. xiv, 13. 83 Dan. vii, 9.

(78) Ambitionem. Id est, ambitum.

quod in consuetudine est apud nos; aut significat, quia per tria latera tres regiones habebit illud secundum regnum. Tertius autem pardus quidem erat quantum ad visionem, quatuor autem capita habebat. Si quis autem vestrum vidit in natura quatuor capita pardum habentem, sit visibile et animal istud. Si autem naturam convertit, formantur autem regna per istiusmodi visiones, ad corpora non compellamus. Quarti autem animalis in totum nec figuratio est posita, eo quod immutatum et novum a cæteris videbatur, ut ne quidem similitudo in eo alicujus animalis inveniatur: hæc vidit Daniel. Et ante hæc: *Vidi, inquit, quatuor ventos cæli immittentes in mari magno* ⁴⁴. Putas et venti visibiles fuere? Quatuor autem simul immittuntur in mari. Et mare vidit, ubi agens præsens mare, aut non præsens conspexit. *Et quatuor, inquit, ascende-
bant feræ de mari* ⁴⁵: lea ex mari, et ursus ex mari, et pardus ex mari. Intueris quia ipsa Scriptura per ea quæ videtur ligare, per eadem et solvit. Mare in illis non erat locus, ubi erat Daniel. Puta quia erat lea, et ursus et pardus et novum illud animal: ex mari quomodo ascendunt? Venti autem quomodo videntur? Puta quia visa sunt ista. Ascendit lea ex mari, quomodo regnum in terra. Si autem regnum in terra est, non est jam lea: quod enim visum est aliud erat, quod autem interpreta-
tum aliud. Sed puta quia transfert et leam ad regnum: interpretatur enim angelus ei qui viderat et reliquis feras unumquodque in sua constitutione. Si ista enim quæ apud nos sunt et visibilia habentur, transferamus ad invisibilia, et dicamus quia non aderant, sed visa sunt; et visio est, et non nature progenies. Transeamus ad Deum, ubi sedes sunt positæ; et jam non dicamus sedes aliud aliquid, sed ipsas sedes: et non jam dicamus quia vias est qui non est visibilis, sed visio est. Judicem introducere audeat qui vult, sic concedit ei Scriptura. Meminisse autem oportet quia suggestimus quod suggerit et natura, quia oculi futura non vident. Neque post quodlibet momentum lea primum regnum tunc sub Daniele erat, ursusque ejus successit regno: pardus tertium regnum. Non enim unoquoque animali regnum, sed unaquæque fera regnum est habens multos reges. Ergo usque ad quartum regnum multi reges. Post quartum autem regnum judicium adversum quatuor, et quatuor non adversum primum. Daniel autem et primo, et secundo, et tertio, et quarto regno judicium post novissimum quartum, in uno momento vidit. Nunquid possunt adunari ea quæ hodie facta sunt, cum his quæ crastino fient, et tertio et quarto die, ut videantur? Si igitur ea quæ in quatuor diebus fiunt, ad unum momentum convenire non possunt: quomodo ea quæ in quatuor regnis facta sunt, et fient in tantis sæculis et temporibus, in uno momento oculis videri potuerunt? Ergo quæ vidit Daniel

A futura erant; quia quæ incipit videre, non videt quæ videntur, sed videt quæ non videntur. Ideo autem et nuncupatio erat prophetarum ista, ut dicerentur qui vident: quia enim et apud nos quidam vident, quidam non vident, et ad cæcos comparatio est eorum qui vident, et diversitas et discretio est. Sumus autem quantum ad considerationem visionum non videntes. Vident autem prophetae, quæ nos non videmus. Ex ipsa ergo efficientia acceperunt et nuncupationem qui vocabantur prophetae secundum veterem vocem, cum maxime exceperunt his qui vident. Unde et multæ inscriptiones tales inveniuntur, dum dicit: *Visio quam vidit Isaïas adversus Ægyptum: Visio adversum Babyloniam* ⁴⁶. Quia igitur videbant, ut videbant, B videbant autem non ut homines. Quæ ergo oculis hominum non videntur, non sunt corporalia. Vidit Daniel: quid vidit? quia *sedes sunt positæ*. Quando? Si enim judicium vidit, tunc utique cum quartum regni interemptio futura est. Iterum tamen cum hæc videret, non fiebant ea quæ videbat. Cur autem et sedes videt, *Judicium sedit*, visio ad efficientiam facta est rei. Quia enim apud nos iudices in sede sedentes subditos sibi judicant, dicit, *Sedes sunt positæ*. Et certe si talis esset Deus natura, non debuit dicere, *positæ sunt sedes*, sed, *erant*. Si autem positæ sunt quæ non erant antea collocatæ, et sedit qui ante non sedebat; ergo nec tunc positæ sunt, nec tunc sedit: sed ostendit per ea quæ cognita sunt nobis verba efficientiam Dei ad judicium. C Denique et descripsit illic albos capillos, candidam vestem, ignem ante judicem, et fluvium igneum. Dicit enim quia *Vetustus dierum sedit*. Cur vetustus dierum? Et certe ne quidem dies opus sunt Deo: sed quia resurrectio fiebat in exitu ætatum regum, multum tempus necessarium habebatur. Quia enim per multos dies expediebatur istud, Vetustum dierum nominat judicem. Et quia mundum erat judicium et purissimum, et inflexibile; albi capilli mundi judicis, et candida ejus vestimenta et immaculata dicuntur: ideo et capilli albi, sive vetustatem annuntiantes et ipsi, sive iudicii puritatem. Ego autem et contingere istiusmodi habitum pertimesco. Si autem non erat quod diceretur, quod posset omnibus videri recedere ab istiusmodi sensu tacerem. Sed timidos, inquit, facitis filios Israel ⁴⁷. Cur autem et fluvius illic igneus currit, dicit quia interfecta est bestia, et corpus ejus datum est igni ad exurendum. Qua enim sententia bestiam mittebat in ignem, prius præparavit operamentum per quod futurum erat judicium. De his igitur quæ in Daniele sunt posita, ex bestiis illis manent quæ visæ sunt feræ, non autem quæ annuntiabantur regna, et ex temporibus quæ habent spatia sæculorum, quæ conjuncta sunt per visionem ad unum momentum, et ex eo quod judicium non tunc est factum, quando et visum est; non solum ad suspi-

⁴⁴ Dan. vii, 2. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ Isa. xix, 1; xlii, 1.

⁴⁷ Levit. xv, 31.

candum Deum corpus esse non debuit non sinere, A
sed potius ad satisfactionem venire, quia incorp-
oralis est Deus. Est autem rationis et his similia
addere. Ipsa enim visio Danielis quæ per bestias
facta est, soror est ejus quam vidit per imaginem
Nabuchodonosor, et salvatur cum penitentia (79)
comparantur, et e contra ponuntur ea quæ in ima-
gine visa sunt, et ea quæ per visionem istam ferarum
ostensa noscuntur. Quatuor enim erant et istic
feræ diversa natura; quatuor autem et illic mate-
riæ concurrunt ad compositionem unius imaginis,
et nihil nos prohibet unum ad unum interrogare et
videre. Lea regnans habetur in feris: aurum autem
præcedens in istiusmodi materiis: fulget enim, et
sicut ignis in nocte, ita aurum inter cætera quæ
possidentur. Accipiamus igitur ab imagine quidem
caput aureum; a visione autem istam leam. Et
forte ideo utraque femineo nomine, quia et regna.
Inde accipiamus argenteum pectus, et brachia:
post aurum, argentum, post leam, ursum: et tria,
illic æramentum, istic pardum; subducitur enim
secundum penitentiam (80) comparatio. Inde jam
permistum ferrum cum testa; istic bestia cujus
figuram propter varietatem non manifestavit. Et
illic lapis comminuit imaginem; istic iudex judicat
bestias. Si quis igitur contentiosus voluerit hæc
visibilia esse, dicat nobis utrum caput est aureum
lea: utraque enim ad hoc ipsum concurrunt, et
utraque sibi non similia, neque qui annuntiat.
Quid enim ad leam aurum? Quid autem utraque ad
regnum? et ita ea quæ insequuntur, quæ et ab ima-
gine proferuntur, et quæ a bestiis discernuntur. Et
illic lapis sine manibus, ut non hominis sit opus;
istic iudex. Et illic quia materiæ erant, commi-
nuuntur; istic quia bestia erat, in ignem mittitur.
Ita habemus et Pharaonis spicas, et boves septem,
et pingues et macilentas. Et quantum ad naturam
spectat, boves quidem spicas manducant, spicæ
autem a bovis comeduntur. Quod autem signifi-
catur et ab his qui manducantur, et ab his qui
manducant, ipsam eandemque habent virtutem.
Ad quod enim fuerat acceptum non dissentit, sed
et necessaria visio est. Quia enim de annis, et nati-
vitate, et fructibus erat, spicæ autem horum sunt
genitricæ; per spicas quidem anni annuntiantur.
Quia autem per opera boum nascuntur spicæ, boves
quorum operatio fruges sunt, et spicæ boum nati-
vitates; accepta quidem sunt varie, annuntiantur
autem effecti. Putas ergo fructus bovis est; aut
spicæ annus? Sed alia quidem sunt quæ videntur,
alia autem quæ annuntiantur. Joseph autem mani-
pulos vidit: nonne deberent et istic anni esse?
Sed ait: *Somniauit autem somnium Joseph, et retu-
lit fratribus suis, et dixit eis: Audite somnium hoc
quod somniavi. Putabam nos alligare manipulos in*

*medio campo, et surrexit meus manipulus, et rectus
stetit, et conversi manipuli vestri adoraverunt meum
manipulum* ⁸¹. Et interpretatur pater, et suspican-
tur fratres, quia incipiet regnare super fratres
suos. Et nunc quidem manipuli: iterum autem ipse
solem et lunam videt et undecim stellas. Differt in
gloria stella, manipulus non differt. Sed apparet
quia stella manipulo ad quod accepta est, non est
melior. Cum enim pater positus est in loco solis,
mater autem in loco lunæ, fratres consequenter
efficiebantur in loco stellarum: forte autem nec ista
simpliciter debemus transire: sed quia occasio
adorationis facta est fructuum abundantia, ideo non
ab alia occasione vidit adorantes se fratres, quam
a manipulis messium. Si quis autem voluerit et
stellas, et lunam, et solem requirere, ad istum ser-
monem inveniet concurrere. Quis enim ignorat ex
omnibus Moysi vocem, quia ex frugibus quos nutrit
sol et luna, facta occasio est visionis? Ergo quia
fructuum erat occasio, per ea quæ fruges enutrient,
facta est et visio duplex. Putas ergo quia aliquis ex
his qui adsunt, invigilans et sobrius, cogitavit apud
se ut sobrius, quia istæ visiones per insomnia sunt
factæ, et forte suspicabitur vim facere nos et his
visionibus quæ per insomnia factæ noscuntur, et
ad solutionem eas accipere, quæ videntur per oculos
visæ ab invigilantibus. Si enim ita esset, subripere
deberem, et hoc ipsum suadere et ludere: forte
autem et si tacuissem, quia per insomnia factus est
mihi sermo, viderer his qui adhuc somniantur, et
inauditum edicere quid et exhibere. Quia autem
veritatis est locus, et non nos seducere oportet,
neque suasioni captare, sciamus quia hæc quæ
dicta sunt omnia per insomnia visa sunt: siquidem
et Nabuchodonosor somnium vidit, et Daniel illud
quod diximus per somnium vidit, et Pharaon, et
Joseph per insomnia habuerunt istas visiones. Nihil
ergo mirum si et nobis per insomnia appareant
quæ videntur. Alia enim de aliis frequenter vide-
mus, aut tempestatem maris, aut nosmetipsos trahi
a fluviis, aut prata, aut fructus; aut quia de tectis
dejicimur, aut quia thesauros invenimus, aut quia
amisimus aliquid, aut quia subingressus est quidam,
aut quia alius exivit, aut quia locutus est nescio
D quis, aut quia dedit aliquis. Erant autem omnes
istæ ambitiones, sicut dicit Isaias: *Sicut qui vidit
semetipsum manducantem per somnum aut bibentem,
evigilans autem adhuc esurit aut sitit* ⁸². Cum ma-
xime visi sumus exsolvisse et ista, et unusquisque
audientium jam suam refecerat mentem, tanquam
solutione inventa et sollicitudine soluta; subito quæ
putatæ sunt visiones somniis revelatæ, iterum nobis
constrinxerunt vincula quæstionum, et tempus
apprehendit taciturnitatis. Forte non importunum
tempus neque inutile est. Si enim et quidam præ-

⁸¹ Gen. xxxvii, 5. ⁸² Isa. xxix, 8.

(79) Cum penitentia. Interpres videtur πενιτεντίας
penitentiam legisse pro διαύταιν cogitationem.

(80) Penitentiam. Hic quoque διαύταιν cogitatio-

nem potius quam πενιτεντίας penitentiam legendam
fuisse videtur.

sentium est, qui horum scientiam per noctem accipere incipiet tractans et percutiens insomnia, et ne quidem ipsi somno concedens, forte scrutans per noctem cum otio, et a lumine nocturno fulgores accipiens, quæret vinculorum horum solutiones: et si quidem invenerit lucratus est, et sursum et deorsum convertens, et querens et volutans, persistit in incerto, sollicitior venit ad inventionem solutionis. Scio autem quia unusquisque qui hic assistit, exiens de his quidem erit sollicitus, curam ventris non faciens: forte autem quidam et indignantur, quia protendimus sermonem; plurimi enim obdormientes et in facie volunt ex aliorum laboribus et sudoribus sine labore parata suscipere; si autem et susceperint, qui autem adinveniant non laborant. Si autem et suscipientes servabunt qui non sudaverunt, nihil autem horum requirentes;

A sive enim quis cogitat, sive quis intentus est, sive quis commodum accepit, sive quis convertit opprobrium, gaudeo. Si autem negligunt qui audiunt, et dissimulant qui docentur, quam rationem dabit qui constitutus est magister, et non quæstiosum dicit, sed quæ impertit gregi Domini? Imprecatur quidem ab eo omnes sollicitos esse, et scrutari, et querere, et tenere, et discere, et fructificare. Si autem et quidam negligunt, quibus nec convenire sollicitudo est, nihil hoc ad me: et certe ad me; tangit enim me et contristat; tamen sive paucis efficitur sermo sive multis, sive negligentes sunt sive solliciti, non debeo propter negligentiam et ipse negligens inveniri. Forte autem quidam et contendunt exprobrati: et si non propter amorem doctrinæ et B studium, saltem propter ruborem et opprobrium, etc.

EUSEBII PAMPHILI

DE EO QUOD AIT DOMINUS:

Non veni pacem mittere in terram.

LIBER SEXTUS.

Et sponsos qui nunc filii habentur, parentum desiderium trahit, et properant ad genitores annuntiare sponsæ honestatem et colloquia, quique et parentibus manifestus est mos ejus, et habitus, et affectus. Festinant autem iterum et ad sponsam, memores illius ab initio mandati, qui ait: *Relinquet homo patrem et matrem, et conjungetur mulieri, et erunt ambo in carne una* ⁹⁰. Lætantur autem et parentes videntes filios patres. Et scimus sponsum verum Ecclesiæ Dominum. Sed quia lumen illud verum luminaria facit, et magister ipse solus in Ecclesia posuit et magistros, et pastor ipse bonus pastores constituit, sponsus quidem ipse verus est, ut est sponsus. Quia autem mysterialis est, mysteriositas ista non maculatur sponsa, si et servos in honore suscipiat sponsi. Dicebat enim sponsus Dominus, ut audistis: *Qui vos suscipit, me suscipit* ⁹¹. Apparet autem quantum sponsalitas ipsa emineat, ab ea quæ in mundo est periculosa; non enim istinc mulier adjuvat virum, sed sponsus sponsam: non sponsa servit viro, sed sponsus servit et dicit: Ego libenter pro animis vestris erogabor, et memetipsum tradam. Et horum quis est dignus? Si enim ille qui vere est sponsus Dominus et Deus Dei non nati unigenitus Filius, qui in figura Dei constitutus, propter charitatem sponsæ, formam servi accepit: si Dominus in figura servi propter dilectionem sponsæ; qui natura servi sunt, quid putas quam

C figuram debent assumere? Sustinet sane sponsus quanta ad correctionem sunt necessaria et ornatum sponsæ, patitur et labores et vigilias et adinventiones: vigilat enim ut rescuiatur sponsa, et laborat ut adornetur, et invenit ut pascatur. Natus enim illius efficitur sponsæ ornatus. Quid autem dico de Filio qui de cælo descendit, ut captivam sibi acciperet sponsam, illam quæ ante erat sordida, quæ fuerat fornicata, quæ comas habebat impuras, quæ et ab intus et a foris non erat bona, in quam illuserunt dæmones, quæ fœdabatur in montibus, quæ nuda currebat, quæ lectiones dæmoniorum habebat, quæ turpia cantabat, turpia ludebat, turpia loquebatur: quæ ne quidem in itinere hominibus concedebat, quæ portabat lapides, et fornicabatur ad ligna, quæ fumigata erat, quæ redolebat nidore fœtido, quæ quid non mali habebat? Cui enim et alio decebat talem sibi eligere sponsam, quam illi qui erat misericors sponsus? nihil enim habebat hortamenti ad dilectionem quæ assumpta est. Quia ergo nihil erat ab ista adhortamentum, ideo facta est gratia ejus qui accepit talem: pro odio enim quo erat digna, dilexit eam; pro poena honoravit, pro mortali mortuus est, pro condemnata condemnatus est, pro injuriosa ipse passus injuriam et accipiens sputamina in sanctam faciem, et ante sputamina eam suscipitis (81). Ista enim sponsa, ancilla ex servis erat, a patre non bono, et matre quæ erraverat, contu-

⁹⁰ Gen. II, 24. ⁹¹ Matth. x, 40.

(81) Suscipitis. Forte, suscipiens

max a contumacibus, in multo tempore capillos A in terra a mortalibus. Quia ergo non est idonea nostra natura verbis assumi ad tantum Dei Filium Deum, qui ut non solum verbis edoceret, sed et operibus informaret, venit visibilis, ut et dum videtur, ostenderet invisibilem. Et mihi quidem ipse sit testis sermonis. Cum enim lavaret Dominus pedes servorum, magister discipulorum, et excusante Petro dicebat formans eos et dicens : *Hæc ego ideo facio, ut et vos edoceamini invicem eadem facere* ¹¹. Sicut igitur in illo actu dictum est quod mandatum est, quia ideo facit ut ostenderet totum; ita audi quia venit formare ad delatam homines. Miserales autem sunt qui non inspiciunt; beati vero oculi eorum qui vident. Videtur enim et nunc Dominus : si quis enim habet oculos videt : nunquam enim ille discedit, sicut ipse dicit : *Ecce ego vobiscum sum, usque ad consummationem sæculi* ¹². Adest Dominus si habes oculos, et antequam audias vides. Si autem non vides a temetipso, move cum eo qui ostendit, et videbis. Si autem et cum ostensum tibi fuerit non vides, lamentare cæcitate tuam debebis. Sicut enim non potest oculus sine lumine videre, ita non potest nec mens sine Deo vivere : celerius quippe salvabitur piscis sine aqua, quam anima sine Christo. Quid ergo ? Num non vivunt gentiles, et Judæi, et hæretici ? *Permitte*, inquit, *mortuos sepelire suos mortuos* ¹³. Venit Deus apportans hominibus, quod nullus hominum adduxit : non enim erat servorum magna donare, sed servorum erat Regis adventum annuntiare : donare autem ipsius erat Regis ; ideo et præcursores dicebant : Veniet. Ipse autem qui loquebatur adveniens donavit : per Moysen enim data est lex, sed nihil factum est ; gratia autem et veritas non data est, sed facta est, et correxit. Sicut enim mulier illa quæ fontem sanguinis contra naturam habebat, fatigata est medelas hominum sustinens ; profuit autem ei nihil, sed tantummodo consumebatur et corpore et facultatibus : ita secundum formam istam humana natura accipiens medelam a prophetis et sacerdotibus et a lege ipsa, non est curata ; sed is qui sine lege erat subingressus est, ut abundaret peccatum. Quia igitur non erat hominis corrigere hominum passiones et vitia, Deus accepit infirme hoc ipsum quod jam erat emortuum, et subingressa est vita, ut præsentia virtutis repercuteretur virus serpentis, Quis non movebit ad desiderium Christi ? Siquidem Christi Pater. Illi enim decet talis et tanta largitio : *Nemo enim*, inquit, *potest venire ad me, nisi Pater meus attraxerit eum qui est in cælis* ¹⁴. Non quia vim facit Deus, sed quia domat homines mortales, pro quibus mortem immortalis gustavit. Nolite in vacuum gratiam ponere, non in somno Evangelium : sed evigilantes compute quid factum est, quid natum est, quid donatum. Deus Filium suum misit : qui non obedit ei, habet iudicium. Misit, inquam, Filium suum Deus, justitiam ad iniquos, eum qui sine peccato ad peccatores, obe-

B
C
D

¹¹ Joan. XIII, 15. ¹² Matth. XXVIII, 20. ¹³ Matth. VIII, 22. ¹⁴ Joan. VI, 44.

dientem ad contumaces, gloriosum ad ignobiles, eum qui ad dexteram Patris ad eos qui in terra jacebant, Filium ad servos, judicem condemnandum pro his qui erant condemnati. Quis non accendatur? Quis non stupeat? Quis non e flamma ista viscera accendat sua? Si non sumus lapidei, et ante sermones non movent, deslere nos convenit, quia putantes nos vivere, mortui sumus. Quibus Jesus non placet Deus, hos putas quid delectabit? Si autem pulchritudo in carne emortua, et lapides pretiosi, et margaritæ claritas, movet alacritatem hominis; cum Deus Filius fuerit visus, a quo et bona ista sunt facta, quomodo non vere veniet passio illa in homine, de qua dictum est: *Diliges Dominum Deum tuum ex omni anima tua, et ex omni virtute tua, et ex omni potentia tua, et mente et sensu tuo*⁹⁶? Apparente enim Domino Jesu, non derelinquitur pars aliqua dilectionis ulli, quia non dividitur charitas ad Deum et ad homines, et ad emortua quæ in terra sunt: sed sicut antequam appareat sol, et lucernis fruimur, et stellas patimur, et luna delectamur; cum autem sol fuerit visus, quædam quidem non parent, quædam autem et occultantur, omnes autem convertunt facies suas ad solem; et cum multa sint bona, omnia enim bona valde: cum autem apparuerit is per quem ista bona, bona; nihil eorum quod bonum est jam videbitur bonum. Si quis vidit effigiem audit, si quis non videtur et ut videat, et consentiat his quæ dicuntur: amores enim claræ pulchritudini contendunt; quantum enim bonum est quod diligitur, tanta et mensura est charitatis. Si enim oculi fuerint in facie boni, tanta motio efficitur, quantum et oculi fuerint moti: ei (82) autem aliud aliquid in oculis, duplicatur amor: si tota facies fuerit bona, totius vultus charitas mensuratur: si autem et alia membra fuerint bona, addita pulchritudine, crescit et desiderium. Jesus autem totus est bonus, et vere bonus, boni enim Patris progenies est bona; cujus pulchritudinem clamat cælum per suam speciositatem. Istum collaudat et solis splendor, istum prædicat luna et incipiens, et plena, et deficiens. Stellarum autem chori istum coronant, sed non opera in istum, aut ab operibus gloria ejus, sed ex sui natura. Mare istum fluctibus præfert, terra eum fructibus coronat et floribus, choros autem ei et animalia dum exsultant, faciunt. Cum autem audis quia glorificatur Filius ab omnibus, noli oblivisci Patris quem glorificat Filius. Sed de inenarrabili et non nata natura Patris in memoria venire timor est. Quia ergo ille timorabilis est propter bonitatem et supereminentem benignitatem, et quia nos non possumus ad illum nec mente respicere; imaginem ejus considerantes miramur indicibilem illam virtutem Patris: et ideo eum qui ad nos venit consideremus, et habebimus fructum. Dicit enim et ipse: *Si quis me videt, videt et Patrem*⁹⁷: qui

⁹⁶ Dent. vi, 5. ⁹⁷ Joan. xiv, 9.

A enim imaginem videt; per imaginem, principalem agnoscit. Filius igitur ad nos venit, non tamen nos ad ipsum; vel nunc autem nos ad ipsum simus: Deus vocat; et his qui non adveniunt, sufficit poena quia non obediunt. Vocat Deus. Ad quæ? Ad ea quæ decent Deum. Et cerie Abraham vocavit Deus, et præcepit unigenitum Filium suum offerre sibi. Et videtur perniciosum hoc esse, forte tibi, non tamen Abraham; Abraham enim luerum duxit: videbantur enim jurgari viscera et religiositas. Sed adhuc apud nos jurgari possunt; Abraham autem ne quidem dubitatio fuit, nec cogitatus, nec dilatio: sed lætabatur Abraham, quia victurus erat filius ejus oblatus: amor est enim religiositas, in qua et charitas mensuratur, et affectus impletur: B si enim charitas non fuerit otiosa, omnia sunt etiam si coaffectatus fueris; propter timorem enim si obedieris, perfectus non eris; propter comminationem autem gehennæ, mali servi malum propositum habebis: propter autem regna cælorum voluntas est mercenarii. Quæ autem decora est via? stupere bonum, mirari immensum, amare Deum. Si enim scis, non potes non diligere; si vidisti, non potes non coaffectari. Nihil enim ex omnibus quæ sunt, neque omnia simul, tantum illiciunt, quantum delectat unus omnium Dominus. Itā illicet et Pater si fuerit visus: tantum enim si apparuerit, nihil jam quis sustinebit. Videbitur autem ab his qui mundo sunt corde; si enim mundum fuerit cor, effulget inde lumen, et videbitur C quod effulget, et statim martyres, confessores, sanctimonium, virginitas, natura mortui, membra crucifixæ: desiderium enim servet in animis, et conjungitur ad desideratum: cum enim adunaverit quis bonorum conventus, cæli magnitudinem, et ea quæ in ipso sunt est pulchritudo, solis prædictam claritatem, et aliorum omnium quæ illic sunt bona; nec non et ea quæ in terra germinant, florent, expanduntur, procedunt, nascuntur; et ea quæ in aere volant, et in aquis natant: cum hæc omnia adunaverit ut componens in unum, ne quidem gutta ut ad illam pulchritudinem erunt, ut desiderium stupore magis sit, et charitas, et admiratio, ut talis jam homo desideret novam quamdam constitutionem sui invisibilem fieri: affectus D enim ad invisibilem invisibilis habetur, et solitudinem quærit. Qui autem ad istam consilitionem occurrerit, nescit quia et cælum et terram non videt, nec novit in quo in terra est loco: maris autem ne quidem memor est, et flumina despicit: solem non videt, lunam non considerat, stellarum memor non est; despiciat autem et angelorum choros: unus enim ille non permittit dividi visionem ad multa. Qui enim in tali constitutione habetur, nescit quia et carnem habet, et quod est maximum, nec animæ suæ memor est: totus enim evacuatus

In illum est quem desiderat, et universa ei sunt A
emortua, et illi vivit soli. Et hoc est illud insigne
quod ait Apostolus : *Vivo ego, jam non ego, sed
vivit in me Christus* ²². Desiderio enim totus devo-
ratus et a semetipso discedens, illius autem affec-
tus; bona quidem morte est mortuus, bonam au-
tem vitam commutavit ut dicat : *Vivo jam non ego*.
Si quis unanims et ipsius linguae est Paulo, audiet
Paulum dicentem : *Vivo, jam non ego*. Sed quæ tua
est vita, o Paule? *Sed vivit, inquit, in me Christus*.
In quo vivit Christus, Christum indutus est : istius-
modi homo qui Christo indutus est, non tunicam,
sed sicut ferrum igne totus per totum incanduit,
totus per totum illuminatus est, nullus ei jam re-
lictus est non motus, non affectio. Sed nos qui
Christi sensum habemus, non pigebit nos dicere,
quia talis homo Christus est factus. Quemadmodum
autem, sicut dictum est, miscetur affectus deside-
ranti, et oculus lumen suscipiens efficitur lumi-
nosus : et ferrum; sæpius enim repetuntur bona;
ante ignem quidem ferrum erat, in igne autem
ignis magis quam ferrum est factus. Audite deside-
rantium verba ne forte et vos moveamini ad desi-
derium. Dicit iste ebrius non vino, sed quem ine-
briavit Christus desiderio : *Mihi autem absit glo-
riari nisi in cruce Christi* ²³ : in quibus illi confun-
duntur, alii gloriantur : qui enim pibius est nescit
irrideri, sed irridet irridentes, est enim totus in
vino. Si ergo qui in vino est non irridetur; putas
qui in Christo est scit quid est confusio? non enim
ita tangit vinum hominem, quantum tangit virtus :
neque ita tangit ignis ea quæ in ipsum incurrer-
int, quantum illuminat Filius eos qui se fuerint
induti. Quis putas habet Christum qui prædicatur,
ut noscat ea quæ dicuntur? cum enim non fuerit
conscientia intus quæ sermoni testetur, otiosa ejus
qui loquitur verba habebuntur, et efficietur, qui
loquitur, barbarus iis qui non audient. Cum autem
præveniens anima recondiderit sibi, et finita fuerit
desiderio; forte et irascitur ad dicentem, quia non
tanta interpretatur quanta ipsam movent. Sed con-
cedite quicumque ita proposuistis; ininterpreta-
bilis enim est qui desideratur. Ego sane beatam
dico illam, quæ digna judicata est Deum portare
in utero. Ego et præsepium illud diligo, in quo
vitæ positum est medicamen. Et magos beatos dico
ob immutationem artis. Beata et Rachael, et jam
non ploret, quia ejus filii martyres exstiterunt
Christi. Simeon autem ille et Anna ideo gratias
agebant, quia digni iudicati sunt videre quem de-
siderabant multi quidem, viderunt autem non
omnes. Joannes autem ille qui in pectore recubuit
Domini, inde hauriens nobis loquitur : *In principio
erat Verbum* ¹. Petrus vero qui a Patre dignus
judicationem revellationem accipere, et videre eum
quem non videbat, et noscere eum qui occultabat-

tur. Verè beata et Petra, in qua sumus et positi :
beati et maris fluctus qui vestigia Domini osculati
sunt; et pisces qui præcepto educti sunt. Beatus
et ille piscis qui dedit pro Domino censum. Beata
et terra et mare : utraque enim passus Domini
susceperunt. Beatus et Zacchæus qui cucurrit ad
fiscum, et vocatus ad domum est. Et peccatrix illa
mulier, quæ bona importunitate ingressa est re-
cumbentibus : contaminata enim introivit, et mun-
data exivit. Ergo omnes beati ex adventu Christi,
et mortui qui jam non mortui, et cæci jam non
cæci, et claudi salientes, et muti laudantes, et ille
qui sedebat ad pedes, qui ante a legione impulsus
currebat. Beati qui in nuptiis biberunt vinum ex
præcepto. Quid ergo omnes beati, aut quidam et
miserabiles? Judas enim qui utinam natus non
esset! putas quia apud semetipsum non dixit :
Utinam non venisset, ut ego non condemnarer!
Putas et Judæi si voluissent fuissent beati, et
primi? Quid ergo? Quia noluerunt Judæi : *Num
incredulitas eorum fidem Dei evacuabit? absit* ².
Qui enim venit ad faciendum bene, venit siquidem
et lumen oritur, non ut occidamus aliquem : ille
enim malus est, qui bono utitur male. Nam et
ferrum datum est ad culturæ medelam : si quis
autem ferro usus occiderit, non est culpandus qui
donavit. Siquidem et ignis ad curas, ad luminaria,
ad excoctiones datus est nobis : si quis autem eo
ad incendendam proximi domum fuerit usus, ille
malus est qui utitur male. Neque aqua mala quia
præfocantur quidam : si enim ipsam quæ ad usum
plurimum et ad refectionem data est, bonam quide-
m, male ad interficiendum utuntur, ipsi potius
perniciosi sunt, quam opificium. Et lapis ad con-
structionem est datus, Cain autem eo ad interfectio-
nem fratris est usus : tantum enim mali sunt qui sunt
mali, quia bonum ad malum convertunt. Jesus pax
est, et venit pacificare quæ in cælo sunt et in
terra. Si hæc vera sunt, sicut vera; quid faciemus
his quæ lecta sunt hodie? Dicit enim ipse Salvator
in Evangelio : *Nolite putare quia veni mittere pa-
cem in terram* ³. Nunquid nix calefacere potest,
aut ignis dare frigorem? Nunquid pax potest non
mittere pacem? Quomodo ergo ipse pax dicit :
Nolite putare quia veni pacem mittere in terram?
de qua sane dictum est, et de quo, quia venit pa-
cificare quæ in cælo sunt et in terra ⁴. Siquidem et
alibi dicit Evangelium : *Venit, non uti judicet mun-
dum, sed ut mundus salvus fiat per ipsum* ⁵. Qui
credit salvatur : qui autem non credit iudicatus est.
Et iterum : *Non veni nisi ad oves perditas domus
Israel* ⁶ : et certe magis perierunt. Quid ergo ista
contraria sunt? Num ut dividantur, veritas non
consentiet sibi? Si igitur veritas discesserit si-
bi (83), perdet et naturam; mendacii enim natura
in dissensione est, veritatis autem natura consensio

²² Gal. ii, 20. ²³ Gal. vi, 14. ¹ Joan. i, 1. ² Rom. iii, 3. ³ Matth. x, 34. ⁴ Coloss. i, 20. ⁵ Joan.
iii, 17. ⁶ Matth. xv, 24.

(83) Ms., dissenserit sibi.

est. Quomodo ergo ista sibi consentient? Jesus pax est, et ipse dicit: *Nolite putare quia pacem veni mittere in terram.* Dictum autem de eo est: *Veni pacificare ea quæ in cælis sunt et in terra.* Quomodo ergo non venit pacem in terram mittere, qui ideo venit, ut et ea quæ in cælis et in terra sunt pacificaret, et ad oves perditas domus Israel venit, et inventæ sunt pereuntes? Non est missus iudicare, et invenitur condemnare. Si quis desiderat ea quæ sunt Domini edoceri, projiciat omnia ex corde suo, et mundo oculo mentis intendat. Propositum quidem Dei qui misit Filium suum tale erat, ut salvarentur homines. Obedientia autem ejus qui missus est ea, ut pax esset in cælis et in terra. Unde ergo non pax? Ab infirmitate quippe eorum, qui non potuerunt suscipere splendorem luminis veri. Ipse enim pacem prædicat, et ideo hortatur hoc Paulus apostolus, et dicit: *Ipse est enim pax nostra*⁷. Eorum scilicet qui credunt et suscipiunt, pax est. Quomodo ergo non pacem mittit in terram? Filia credidit, pater incredulus remansit. *Quæ communicatio est fidei ad infidelem*⁸? pacis enim prædicatio divisionem operatur. Filius fidelis, pater incredulus: ex necessitate lis est; et quæ prædicatur pax, operata est divisionem, et bonam divisionem; in pace autem salvati sumus. Ut non autem ego illius interpreter; nihil enim est quod non ejus debeamus audire: ipse dicit: *Ne putetis quia veni pacem mittere in terram.* Et adhuc vehementius addit: *Non veni pacem mittere, sed gladium*⁹. Quemadmodum non pacem, et quemadmodum gladium? *Veni enim incidere hominem adversus patrem suum*¹⁰: accipio enim filium ejus, et non delectatur pater. Adverte autem et ipsorum efficientiam sermonum; quia enim dixit gladium incidere, addit: *Nolite putare quia veni pacem mittere in terram.* Non suscipit terra. Non veni pacem mittere: iterum audi in terram: Ego enim, inquit, pacem prædico, sed terra non suscipit. Non ergo seminantis propositum: ipse enim sustinuit ut facerent uvam, fecerunt autem spinas. Neque is in causa est, qui benefecit vinæ: *Veni enim, inquit, incidere hominem adversus patrem suum, et nurum adversus sororem suam.* Isti sermones rebus ipsis firmantur. Quanti enim ex his qui hic nunc convenerunt, habent eorum quæ dicuntur experimentum? Est enim pater increpans filios ob credulitatem, et filii moventes patres ad fidem, et filiae docentes matres. Si enim et ex ipsa natura omnes, sed non ex eodem proposito. Denique et ex conspersione una pollinis, quædam quidem quæ in fermento sunt dissolvuntur, quædam autem quæ fermentata sunt continentur: et carnes aliter tenentur quæ salem habent, aliter quæ sine sale corrumpuntur. Nam etsi ipsa natura sit carnis, non tamen ipsa permistio. Aliud vinum est sine aqua, et aliud cum aqua. Et singulorum ad permissiones diversitas habetur: et

A in rosis habetur diversitas, in colore scilicet et odore: et in fructibus est varietas, et magnitudinis, et coloris, et gustus, et tactus: et vinum ex vite est omne, sed gustus diversi: et oleæ fructus varificantur. Sed horum omnium varietas, et animalium, et eorum qui ex ipsa sunt specie: equus enim equo velocior, et non tantum, quantum homo homini: nullus enim equus currit retrorsum: homines autem quidam sunt religiosi, quidam sacrilegi, alii pudici, alii luxuriosi, alii diripiunt aliena, alii spargunt sua, alii stuprantur non suas mulieres, alii ne quidem suas contingunt. Non enim tanta diversitas est terræ, quanta varietas animalium: ille enim martyr existit, alius persequitur; et natura quidem ipsa est, voluntas autem adversa (84). Inde est ut ille quidem ad Ecclesiam currat manicans, alius ad lapides offendat exsurgens ad lumen. Inde est ut ille lætetur quod est pudicus, alius gaudeat quod in libidinibus volutatur. Inde est ut ille in foro vendat et distrahatur, alius ad Ecclesiam veniens semetipsum lucretur. Inde est ut ille aliena colat, alius sibi parcat. Inde est ut ille lapides ædificet, alius virtutes superponat. Inde est ut ille corpus detergat, alius animam perdat. Ista est non pax, sed dissensio; quia alius aliter sentit, et alius aliter sapit. Nec enim cum ortum hoc sensibile fuerit lumen, omnes similiter suscipiunt. Sed illi quidem qui sanos habent oculos, et occurrunt, et attendunt, et fruuntur: qui autem infirmantur oculis, corrigunt se, et vitant, et fugiunt. Nam et latronibus onerosum est lumen, et furibus non dilectum, et adulteris odiosum. Denique et ea quæ repunt fugiunt; ortum est enim lumen; et qui sunt ebrii non libenter accipiunt, quia urget eos lumen exurgere. Sunt sane et quædam animalia versipelliones et belluæ, et quæcunque istius generis habentur, quæ in totum non sustinent luminis radios. Sunt autem et hominem multi versipelliones, et versipellionibus peiores, viperæ magis quam homines, amari, invidi, malitiosi, quos omnes fugat lumen cum fuerit ortum. Iterum autem sermo recurrit ad ipsum certamen, his quæ heri sunt dicta. Iterum enim propositus est Dominus Jesus, et proposita sunt alia multa. Pater litigans, mater contradicens, soror increpans, frater exprobrans, servi exsurgentes, ancillæ exaggerantes. Unusquisque enim suam voluntatem ante salutem filiorum præponens, trahit ad suum propositum ignorans prodicionem. Certamina ergo pro Christo nobis sunt: Christus tantum lucrum est: ille enim venit ad Ecclesiam, alius distrahit et emit oblitus Christi: ille audit Christum per Evangelia loquentem, alius et adest pedibus, et mente foras vagatur. Ille patri donat prodicionem suam, alius matri consentit ut non Deo quod convenit restituat. Ad multos igitur convenit iurgari, ut multæ efficiantur corronæ. Ad diabolum quippe et milites ejus: multi

⁷ Ephes. ii, 14. ⁸ I Cor. vi, 15. ⁹ Matth. x, 35.

(84) Adversa. An diversa?

¹⁰ ibid. 53.

antem sunt et isti. Urgetur sane et pater, et mater, A
et fratres, et cognati, et amici, et servi, et ancillæ;
ex multis enim tristitia est, ideo ut et tanta habeatur
lætitia, et addantur nuptiæ, et promissiones
opum mortales, sed nec mortuæ: quæ enim nunquam
vixerunt, ne quidem mortua vocentur, sed
alia peiori nuncupatione. Sed in his omnibus, inquit
Apostolus, supervincimus propter eum qui nos superdilexit¹¹.
Et si quis Apostoli imitator est; qui enim imitatur eum,
imitatur Christum; transit ab imitatione ad principalem.
Jurgentur omnia ut coronemur; in omnibus sit jurgium
ad pulchritudinem, ad possessiones, ad divitias, ad cognatos,
ad patrem, ad matrem, ad fratres, ad servos; et vicini
impugnatores existant: sufficit enim charitas unius
ut superet omnia. Ego autem et miserabiles puto, qui non
sunt experti istiusmodi turbellas propter Dominum Jesum.
Illis autem congratulor qui habent in mente et conscientia
sua dicere. Ecce Dominum tui propter (85) inimicus est mihi
pater meus, expugnatrix mater, frater insistit, servi
contristant, ancillæ jurgantur, et nullus horum mihi
ut inimicus est propter tuam dilectionem. Si quidem
et in bellis milites quantas plagas ob amorem regis accipiunt,
nonnunquam enim et gaudentes ostendunt et sanguinum fluxus,
et plagarum cicatrices, per quæ experimenta fulgent amores
qui ad regem sunt habiti. Et certe quærat unusquisque,
et pigeat unumquemque, ut alius acceptus sit. Ille quidem
ita proposuit, alius aliter alacer fuit. Ut dinumerem
singula, quid enim et habeo dinumerare propter eum?
Quis enim me exosum habuit propter Christum? Quis me
castigavit propter eum? Quis me pater abdicavit? Quæ
mater adversa me est? Quis frater adversum me exsurrexit?
O miserabilitas eorum qui non habent ista! Alius autem
dives et spissus in opibus, latus est mente, quia a civitatibus
et nationibus decantatur, quia theatrum est factus et angelis
et hominibus. Dignus enim est qui desideratur, et quia
increpatur et oditur, quia inimici hominis domestici ejus,
et quia absconditus est ab eo pater, et non consentit mater,
quia noctibus expugnatur, et per dies coronatur, mihi et
meis viscibus et ossibus bella quæ pro Christo sunt. Et
unde mihi hoc supra dignitatem est meam, ut vel injuriam
pro Christo sustineam? Cruci autem figi et inverso capite,
Petri magis est quam aliorum hominum. Ebrietate opus
est et fervore, ebrietate non a vino, sed ea quæ ob amorem
est Christi. Qui enim amant, nihil vident nisi eum quem
diligunt. Nesciunt quia est alius in terrâ: ubi enim
thesaurus fuerit mentis, illic et anima habetur; alia
autem mortua sunt ei. Si increpas, nonne eum qui audit?
Si castigas, nonne eum qui sentit? Qui Christi enim sunt,
crucifixi habentur. Quid sine causa laboras? mortuus si
torqueatur non sentit, etiam si increpaveris non audit.

¹¹ Rom. viii, 37. ¹² Matth. x, 37. ¹³ ibid. 58.

(85) Ecce Dominum tui propter, etc. Videtur verti debuisse *Ecce, Domine, propter te, etc.*, quod est Græcè ἕνεκα σου.

dit: mortuus enim est. Timet autem ne quis malam
vitam vivat: mortui enim sumus. Nam et qui mortuis
sepultis mensas apponunt et escas, delirant. Si igitur
mensas apponere mortuis deliramentum est, et comminari
mortuis irrisio est: et certe adveniant et minæ,
acuantur gladii, et exercitus, et leges, et civitatibus
appareat Jesu Christi Domini virtus, et amor et flamma.
Audite igitur qui Domini Jesu participes mysteriorum
estis: audite Christum, cultores ejus. Quid dicit lumen
verum? quid loquitur via? quid clamat janua? quid
vociferatur vita? Qui diligit, inquit, patrem aut matrem
super me, non est me dignus¹⁴. Et non sufficit hoc. Iterum enim
dicit: Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me,
non est me dignus¹⁵. Ista est vocatio eorum qui militare
desiderant Christo. Si quis igitur paratus est crucifigi,
veniat: si quis alacer est ad mortem, si quis potest
ad gladium, si quis ad flammam, si quis ad ignem,
si quis ad exercitus, si quis ad concupiscentias,
si quis ad libidines, si quis ad iram, si quis ad indignationem,
si quis ad opes et divitias, et possessiones, et ædificia,
et mercaturas, et ad principatus et potestates, ad
visibiles et invisibiles inimicos, ad spiritus nequam,
ad carnem, ad cogitatum animæ, ad nocturnas ambitiones,
ad motus meridianos, ad juventutis fervorem, ad
impetum, ad famem et sitim, ad homines, ad languores,
ad sanitates, ad divitias. Per hæc enim omnia vincitur
desiderium: magis autem desiderium neque vincitur,
neque deflectitur, sed per ista omnia vincit, et iterum
abundans in prædicatione est. Non enim tacet Verbum,
Verbum Deus; non tamen vox Verbum, quia nec Joannes
qui vocatus est vox, vox erat, sed Joannes. Quid autem
dicit qui venit salvare? Qui invenit animam suam, perdet eam¹⁶.
Forte obscurum tibi videtur quod dictum est: quia enim
non habes sacramentum, neque omnes omnia intelligimus,
neque omnes ab omnibus movemur, ideo putas obscura:
Qui invenit animam suam, perdet eam¹⁷, hoc est, qui vult
invenire perdet. Quomodo? Quæ inventio est, et quæ
amissio? De ipsa eadenque anima qui martyrium patitur,
tollit hominibus, Deo autem invenit. Qui perdidit
animam suam propter me, inveniet eam¹⁸. Interpretatione non
indiget sermo; qui desiderat jam audivit. Ego autem
compatior nostræ naturæ, qui ita sumus egeni, ut non
possimus invicem nostro debito dare aliquid. Quid
autem et possumus retribuere Christo Domino? Animam
quam creavit, corpus quod figuravit, pudicitiam per
quam beneficium tribuit, martyrium per quod sanctificat,
justitiam per quam honorat. Quæ videmur ei reddere,
magis accipimus. Adveniat igitur flamma ad medullas,
penetret ignis ad viscera, et accendatur anima ad
martyrium, ad confessionem, ad pudicitiam, ad justitiam,
ad misericordiam, ad jejunia; ut et diabolus superetur,
et dæmones de-

¹⁴ ibid. 39. ¹⁵ ibid.

struantur, et homo pro Christo salvetur; et semper gratias agat Deo Patri per unigenitum ejus Filium, per quem est ei gloria, honor, imperium, ma-

festas, cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE MANDATO DOMINI, QUOD AIT :

Quod dico vobis in aure, supra tecta prædicate,

LIBER SEPTIMUS.

Verba hæc quæ lecta sunt, Domini martyres pro-
dixerunt ad passionem; per hos enim sermones
flammam in eorum præcordiis accenderunt. Per
istam doctrinam erexit eos, ut contemnerent præ-
sentia, exspectarent autem futura. Per istam erudi-
tionem armavit eos ad mortem. Utitur autem et hoc
ordine servans officium: præcedit autem passionem
martyrum constantia: qui enim non prædicat, nec
tenebitur; qui non cum fiducia fuerit locutus, nec
tristabit, sed præcedit constantia passionem. Cum
enim anima de adventu Dei sat habuerit, aderit
enim Deus in anima, quæ dum capiet omnia, non
potest desiderium tacere suum, sed sentit quod ha-
bet, quodque non habet, qui sese fraudaverunt a
homine. Ille autem qui amator Dei est constitutus, et
humanitatem servat, statim propter Deum quidem
lætatur, propter humanitatem autem non tacet: ho-
mines autem beneficium non ferentes, ignorant quis
inhabitat in loquente, non ferunt sane nec con-
stantiam. Sed sicut Judæi Stephano primo inter ho-
mines martyre Christi loquente obstruxerunt aures
suas, ne ingrederetur Deus; ita et nonnulli homi-
num: quia enim constantia antecedit passionem,
unde deberet istinc et incipit Dominus, qui produ-
cit martyres ad passionem. Dicit enim: *Quod dico*
vobis in tenebris, in lumine dicite; et quod in aure
*audistis, in tectis prædicate*¹⁶. Assumite, inquit,
constantiam, exeant verba vestra usque ad terminos
terræ: ne taceatis id de quo ipsi certi estis effecti:
nolite abscondere talentum; mittite pecunias in
mensis: exigam enim mea ad salutem illorum qui
fuerint operati. Sed dicit quis: si bonum est in lu-
mine dicere, cur ipse in tenebris est locutus? et si
bonum est supra tecta prædicare, cur ipse in aure
locutus est? Si enim ipse de semetipso dicere frau-
is utique (86) quæ jam dixere Judæi, *Tu de temet-*
*ipso testificaris, et testimonium tuum non est verum*¹⁷.
Ne igitur ipse videretur honorem sibi vindicare et
non veritatis causa loqui, et ne prævenirent sta-
tutum a Patre passionem Judæi qui omnia sunt ausi;

B ipse quidem opportune tacet, discipulis autem loqui
ea et clamare præcepit; non timens quippe; hoc
enim ignorantium hominum est dignitatem Domini
Jesu, sed dispensans, ut ipse quidem taceat in tem-
pore, loquatur autem in tempore. Neque enim per
omnia tacuit Dominus; ne putarentur aliena aliqua
a se discere discipuli; neque semper locutus est,
ne putaretur quod de se ipse testatur. Quid enim
erat necesse et Joanne præcursore? *Ego*, inquit,
non ab homine accipio testimonium meum, sed ha-
*beo testimonium majus a Joanne*¹⁸. Non enim quæro,
inquit, quemadmodum ego suadeam, sed quomodo
vos non sitis religiosi; siquidem non lucerna de-
bet testari de sole, sed sol firmare lucernam. Et ne
quis miretur, putas obscuriores effici lucernas ex
adventu solis? Non enim quod putamus hoc et pro-
venit, sed hoc quod non intuemur superat: lumen
enim minus a majori lumine, non minus dulcibus
immissum minuit dulcedinem eorum: neque cum
stellæ non parent, tanquam obscuratæ a lumine non
videntur; sed in pelago luminis positæ, discretio-
nem non præbent. Non indigebat igitur sol justitiæ
lucerna ad testimonium; dicit enim Joannes: *Ego*
a te debeo baptizari; sed indigebat quidem ille qui
lucerna erat ardens: lucerna immissum habet lu-
men; non tamen ab intus efficientiam sicut sol¹⁹.
Vos, inquit, modice voluistis gloriari in lumine lu-
cernæ, vobis lucerna est utilis: illi autem ita erant
cæci, ut ne quidem lucernæ viderent viam, neque in
lumine ambularent recte²⁰: *Quod dico vobis in*
tenebris, dicite in lumine; hoc est, absconsa quæ
dicuntur clamate: *Et quod in aure audistis, prædi-*
cate in tectis; assumite constantiæ fiduciam. Assu-
mamus et nos constantiam. Sed quid est quod in-
sequitur? Timemus ad insequentem suspicionem.
Sed ait Dominus, *Nolite timere*²¹. Non igitur ti-
meamus cum interficimur: ipse enim Dominus di-
cit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam*
*autem non possunt occidere*²². Divisit timorem; et ho-
minibus quidem dedit potestatem adversum corpus,

¹⁶ Matth. x, 27. ¹⁷ Joan. viii, 13. ¹⁸ Joan. v, 34, 36. ¹⁹ Matth. iii, 14. ²⁰ Joan. v, 35. ²¹ Matth. x, 27.
²² ibid. 28.

(86) Ms. *fraus esset utique.*

nabent enim : Deo autem conjunxit virtutem, timore timorem ejiciens, et majori metu quod erat minus percussit. Si enim, inquit, timere oportet, non hominem ; major enim est Deus : sed poenam mortis adversum corpus times : *Timete magis*, inquit, *eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* ²² : hominibus enim potestas adversum corpus, et hoc semel, est data : Deo autem potestas est et adversum corpus quod figuravit, et adversum animam quam creavit, et perdere non simpliciter, sed in gehenna. Major enim timor est gehennæ, quam mortis. Cur major ? quia duplex est perditio, animæ et corporis : simplex autem et corporalis, quæ in morte habetur. Primo enim et si dividatur periculum, et homines quidem corpus, Deus autem et animam ; neque ita æqualis est timor, sed quantum anima honorabilior est, tantum et major timor est a timore. Quia enim et corpus, adversum quod homines habent potestatem, comprehensum est ; et hoc in manibus Dei est, et anima quam homines etiamsi vellent occidere non possent, et utraque hæc non ad mortem, sed ad gehennam dicuntur abire. Multiplicatus igitur timor est, et multitudine et magnitudine, ideo ergo timor timorem vincit. Sed dices : Quemadmodum possibile est perire animam in gehenna ? Si enim perit, corrumpitur ejus immortalitas. Quemadmodum autem et corpus ? Si enim vermes illic et stridor dentium habetur ; non solum anima immortalis non perit, sed nec corpus ; induitur enim immortalitatem et corpus. Si hæc quidem quaerunt, intenti esse debent ad sermonis virtutem, quia quod nunc ait perdere, pro eo ut dicat punire, acceptum est ; si enim periret, non esset in gehenna. Gehenna enim viventium poena est, non tamen interemptio perditorum. Quia enim perditionem timebant qui mortem hominum pertimescebant, ideo ipso timoris sermone ultitur Dominus, et dicit : *Timete autem eum qui potest et animam et corpus perdere in gehenna* ²³. Neque enim convertitur anima ad mortalitatem ; sine poenitentia enim sunt Dei dona. Neque iterum resurrectionis promissione infringitur, sed sicut per Adam omnes morimur, ita et per Dominum nostrum Christum omnes resurgimus. Commune enim istam mortem Adam introduxit ob peccatum : erexit autem is qui assumpsit Adam ad resurrectionem. Ille enim qui de terra est, introduxit mortem ; qui autem desursum venit, introduxit resurrectionem. Et resurrectio quidem communis est omnibus ; hæreditas autem eorum qui ex viaticis aliquid profuerunt suis. Præcesserat igitur adventus, sed percussit eum timor ; solutus est timor a timore. Necessaria autem erat et adhortatio. Quæ adhortatio ? Dicit Dominus : *Nonne duo passeret* ; duo et non multi : et passeret, et non majores aves ; uno assario distrahuntur ²⁴ ? neque uno assario unus

A passer, ut quod minus est, ex pretio ostenderet. Quæ enim pretiosa sunt, in distractione unum et unum venditur, et ampliore pretio : quæcunque autem frivola aut (87) olera habentur, multa simul assario venundantur. Volens ergo frivolos passeret ostendere, Assario, inquit, uno duo passeret distrahuntur. Accepit quod erat minimum, ut hortaretur eos qui in honore habebantur : *Et unus ex ipsis, ait, non cadit in terram sine Patre vestro qui est in caelis* ²⁵. Si igitur passeret qui parvo pretio distrahuntur, umbræ, ut ita dicam, et nec dum carnes non capiuntur neque accipiuntur, non dixit sine Deo, sed sine Patre vestro, inquit, ut propositio paternæ dilectionis protenderet defensionem, et radicaret adhortationem. Ita et in alio loco adhortans frugalitatem, et cupiens superfluas sublevare sollicitudines, ait : *Si fenum agri quod hodie est, et crastino in clibanum mittitur, Deus ita vestit, quanto magis vos, modicæ fidei* ²⁶ ? A minimis admonet eos, qui meliori sunt dignitate : ita et nunc quia nullius pretii sunt passeret, quantum ad comparisonem hominum ; parvo autem pretio, ut nullius pretii distrahuntur ; cupiens nos admonere dignitatis nostræ, producit constantes fieri debere. *Nonne duo, inquit, passeret assario distrahuntur, et unum ex ipsis, non duo simul, sed unum ex ipsis, non cadit in terram ?* Propter volatum ait, pro eo ut diceret, non capietur sine Patre vestro. Si igitur quorum non est Pater, nec minimum proditur sine ipso ; multo magis vobis quorum est Pater, præbebit defensionem. *Vestri autem, inquit, et capilli capitis numerati sunt* ²⁷. Timor de anima erat, aut de corpore ? Sed de anima, inquit, nolite timere : non poterunt enim, ait, ne quidem qui voluerint, occidere animam. Sed de corpore timetis ? Nec de capillis capitis vestri timere debetis ; numerati sunt. Si igitur neque de anima, neque de corpore timere oportet ; quantum ad nos spectat, ablatus est timor : *Vestri enim, inquit, et capilli capitis numerati sunt*. Num nostri tantum capilli ? Sabulum enim maris latet scientiam Dei ? aut enim semina feni, aut pennæ passerum ignorantur ? Quantum enim ad sermonem spectat, videtur dicere, quia vestros etiam capillos novit Deus. Alia autem quæ putantur contemptibilia esse non contemnit, sed habet scientiam omnium. Nam et illud quod dicitur in Scripturis, *Omnia ei nota sunt* : non frivole quippe, neque cum labore, aut cum dolore, sed inenarrabiliter omnia prævenit scientia. Quid ergo est quod accepit dicens : *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt* ? quia provisor est vestri usque ad capillos. Si igitur animam jam armavit immortalitate, carnem autem ex eo quod provideat et defendat usque ad capillos ; quid relinquitur ad timorem ? quid ad timorem relinquitur, ut hominibus casus, utpote opum, divitiarum, amicorum, parentum, propinquo-

²² Matth. x, 28. ²³ ibid. ²⁴ ibid. 29. ²⁵ ibid. ²⁶ Matth. vi, 30. ²⁷ Matth. x, 30.

(87) Aug. Forte, ut.

rum, patriæ ipse affectus? Inde est ut dicat: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*²⁹. Tria enim ista sunt quæ circa nos, et in nobis et nostra sunt: quod enim sumus, anima sumus. Si quis autem et semetipsum agnoscit intentionis, et veluti in secundo loco, nos corpus sumus; tria ergo sunt quæ in nobis sunt: quæ autem circa nos, possessiones, amici, parentes et patria. Sed de anima nullus timor est, quia immortalis est. De corpore ablatus est timor, quia et capilli numerati sunt. De his autem quæ extra sunt, dicit Dominus: *Si quis reliquerit propter me et regna cælorum, patrem, aut matrem, aut fratres, aut filios, aut uxorem, aut cognatos, aut domum, habebit et in hoc mundo centuplum; in futuro autem vitam æternam*³⁰. Ergo nulla occasio derelicta est timori. De anima enim timere non debes timorem insensatum, ne puteris mortalem dicere immortalem. Sed de corpore times: possunt enim occidere: defendit usque ad capillos qui creavit. Sed amicitiam quæris, et patrem, et matrem: esto memor ejus qui ait: *Qui diligit patrem aut matrem supra me, non est me dignus*³¹. Sed divitias, et quæ his sunt similia desideras. Quicumque reliquerit patrem aut matrem, aut domum, aut quæcunque sunt supra terram propter me et regna cælorum, centuplum habebit: sicut hi qui seminant in bonam terram, in isto quidem sæculo centuplum, in futuro autem vitam æternam. Nolite ergo timere. Si enim unus pagser non cadit in terram sine patre vestro qui est in cælis, multorum autem passerum vos meliores estis; non habet locum timor. Quia igitur interemit timorem, reperit (88) constantiæ fiduciam cum confessione, et dicit: *Omnis quicumque me confessus fuerit ante homines, isti enim sunt qui persequuntur, confitebor et ego eum ante Patrem meum qui est in cælis*³². Et primo quidem intercipit timorem, secundo autem immittit spem: Quicumque me confessus fuerit ante homines, confitebor et ego eum: puta quia hominibus conveniens est Deum confiteri, Deum homines quomodo convenit confiteri? De hominibus ut non dicat ad eos: *Recedite a me, nescio vos*³³; sed ut magis dicat ad eos: *Venite, benedicti Patris mei*³⁴. Intueris abnegationem Filii de hominibus, et confessionem Dei de hominibus? Num possibile est ei dicere, nescio Patrem? Scit quippe et homines, et hos peccatores ignorat: additamentum enim hoc solutionem questionis præbet; quia enim peccatores ignoti sunt, non quia ignorantur, sed quia non ab eo constantur: eos enim qui malæ sunt vitæ nescit sciens eos qui sint. Si enim computarentur inter vivos mali, non venisset diluvium sub Noe: et alios quidem connumeravit quos salvat, quos autem nescit, perdit ut purget terram. Non ergo debuit eis parcere, qui

A ante sibi parcere noluerunt. Quid enim defuit illis ad patientiam Dei? Nonne præconem pœnitentiæ constituit eis Noe per annos centum, quantum autem ad suam promissionem per cax? Nonne arca fiebat, ipso opere ad pœnitentiam hortans homines? aut modicum erat vas, quod posset etiam sub tecto fabricari? Nonne tantæ quidem altitudinis, tantæ autem longitudinis et latitudinis secundum mensuram? Fabricabatur autem arca ut tuba maxima, jam diluvium prædicans futurum, et ante diluvium pœnitentiam clamans. Si igitur cax annis revocati a malitiis non sunt suasi, ipsi vim fecerunt ut supra eos diluvium adveniret, qui suaderi noluerint. Sed Sodomam everit Deus, quia prius Sodomitæ naturam suam corruperant. Et certe ne quidem istis despexit Deus, sed passus est Loth ob contentionem pastorum ab Abraham separari. Forte autem et continentie sales misit ad Sodomam Loth³⁵, ut ejus justitia continerentur, ut a sale, et non corrumparentur. Illi autem et sales calcaverunt, et dixerunt ad eum qui insalabat, *Habitare venisti, non tamen et judicium judicare*. Et hæc dicentes justum adversum se judicium excitarunt, qui non fuere contenti adversus homines indigna, sed et insanierunt adversus ipsos sanctos angelos, qui venerant vindicare injuriam hominum ab eisdem admissam: Sed neque Noe despexit Deus in diluvio; numerati enim erant ejus capilli: neque Loth apud Sodomam. Alii autem Deum non tamen homines offenderunt, qui immutaverunt humanam naturam. Non est ergo increpandum Deo, quia nec si tauri occiduntur ad usum, neque quia oves et columbæ; varificatum enim est omne hoc, et abundantia est multa, et alia aliis necessaria sunt, et alia aliter creata sunt. Sicut igitur pro tauris qui occiduntur ad usum non increpatur Deus; et certe tauri non peccant, neque est irreligiositas in tauris; non solum non est increpandum de peremptione irreligiosorum, sed et mirandum. Debet enim laudari Deus, quia terram aquis abluit a spurciis habitantium: debet probari, quia per ignem conflagavit nostram naturam, ut evocaretur nostra legitima. Ita nescit Deus quos non vult nosse, ita ignoravit eos qui sub Noe; ita nescivit eos qui sub Loth, et eos qui negaverunt eum ante homines, de quibus et dicit: *Quicumque me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo qui est in cælis*³⁶. Negant autem Christum non solum hi qui in persecutione negant, siquidem nec qui constantur in persecutionibus, ipsi soli sunt qui constantur: sed descendamus ad negotia, et fugiamus irreligiositatem. Qui sunt ergo qui negant Filium, et ubi, et in quibus, advertamus. Cum quis ingreditur civitatem gentilium, et religione exposita fronti imponere signaculum crucis confusus

²⁹ Matth. x, 37. ³⁰ Matth. xix, 29. ³¹ Matth. xv, 37. ³² Matth. x, 52. ³³ Matth. xxv, 12. ³⁴ ibid. 34.

³⁵ Gen. xix, 9. ³⁶ Matth. x, 33.

(88) Reperit. Forte, repetit.

fuerit; qui ingreditur suam glorificationem et virtutem crucis in fronte non ostenderit, iste etiam sine tormento negabit et sacrificabit. Quis autem et alius negabit Christum? Cum aliquis vocatus fuerit ad cœnam gentilium, et perrexerit: necdum enim hoc est prohibitum; vinum autem viderit a cœnante in terram effundi et libari, et accenso blasphemio ab his qui ea quæ sunt Domini ingrate manducant, cœperint blasphemare in Deum: ille autem ut Herodes propter discumbentes fuerit confusus et tacuerit, non ponens ante oculos suos Christum, negat profecto quem non respondens constituitur. Et ideo dicit Dominus: *Quicumque negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum ante Patrem meum qui est in cælis*. Negat enim eum omnis quicumque audierit blasphemantes et tacuerit: negat omnis quicumque audierit crucem, et deposuerit oculum suum erubescens: qui dicunt, ad quos dicunt a parentibus accepi, tanquam propellentes a se bonum, et ut in malam hæreditatem incidentes; qui occurrunt quibusdam venientibus ad Ecclesiam, et trepidant pedibus, quia et mente; qui occultant jejunium tanquam ad opprobrium; qui confunduntur exire ad martyres, quia audierunt quosdam dicentes sibi, debuerant adjuvare martyres Christi: qui nolunt irrideri ab hominibus, sustinentes utpote illud quod ait propheta: *Qui habitat in cælis irridebit eos*²⁷. Semper persecutio est, semper invisibile bellum habetur, semper coronæ, semper abnegatio. Vultis videre certamina religiositatis? Nonnunquam efferebunt quis ira adversum subditum sibi; rememoratus autem Domini, deposuit acerbiter: pejus enim est fervori incensæ iræ resistere, quam flammæ ignis quæ a foris habetur. Quia igitur martyr est qui propter Deum ad exteriorem flammam resistit: martyr et valde martyr, qui exstinguit interius incendium invidiæ propter Dominum Jesum; nonnunquam enim videtur aliquid bonum aut malum, et exurgit invidia, et nemo videt; latent enim quæ intus sunt. Quia autem testatur Deus adversum invidiam ad illum respiciens, sicut Iosues (88*) non vidente Domino (89) qui erat in terra, ad invisibilem respexit, et mercedem propositi sumpsit. Iterum qui refrenat invidiam martyr existit, et qui alacritate iudicaverit male de fratre loqui, et meatum usque ad linguam protulerit, os autem suum propter Dei timorem non aperuerit, iste invisibiliter constituitur Deum. Et cui licitum est fraudare et non fraudat; et cui licitum est furari conjugium alienum, et parcat in omnibus his quæ oculus sensibilis non videt, invisibilis autem intuetur, martyria et confessiones habentur. Negant autem re ipsa et opere illi, quos cum tenerit concupiscentia, et post hæc venerit Scripturæ memoria, quia est Deus qui videt et iudicat, et quia est

²⁷ Psal. 11, 4.

(88*) Iosues. Forte, Moses.

A æqui iudicii; concupiscentia autem cœnosa turpi meatu iurgetur, et incipiat suggerere et dicere, Quando erit iudicium? quando futurum est? num hoc pertinet ad Deum? Iste reliquit cœlum, et ea quæ circa me sunt videt? Suggestit enim talia concupiscentia: qui igitur consentiunt his, negant Deum. Quid autem hi qui perjurant? Non enim tantum peccant in hominem quem spernunt, quantum in Deum quem contemnunt: qui enim iuramentum contemnunt, Deum negat. Unde et parcens nobis Salvator, de aliis quidem mandat, quantum et deberet mandare. Ad iuramentum veniens ob facilem linguæ lapsus, non dixit, Vere jurate, sed in totum ait, *Jurare nolite*; ne forte lingua assuefacta vere jurare, ob facilem lapsus sui oberrans periclitaretur, et irreligiositatem incurreret. Certamina igitur quotidiana sunt ista, quæ per dies ac noctes sunt nobis: pulchritudo enim proposita est mulieris, et effulgens effigies Jesu. Et ille quidem deorsum inspexit et perit; alius autem sursum respexit, et assumptus: ubi enim cor, illic et oculus habetur. Propositum est sane et aurum et Jesus, et non est quidem propositio æqualis. Quid autem, quia nec æquali utimur, sed decliviores efficiamur ad minora, et adeo fraudamur ob ea quæ non vivunt. In unoquoque igitur istiusmodi actu certamina sunt posita, et certamina domestica, quia ab intus mulier videtur, et pulchritudo ex concupiscentia exardescit, et nos provocat, et ambitio delectat, et sermo hortatur, et lis et colluctatio ex rixa efficitur, et non adversus sanguinem quippe et carnem, sed adversum invisibiles inimicos invisibiliter et in his omnibus certamina sunt et agones. Cum jejunium et esca proponitur, cum sitis et jejunium, cum pudicitia et libido, cum Ecclesia et theatra, cum dies Domini et dies dæmoniorum, cum affectus ad homines et charitas ad Deum. Et in his omnibus quidam quidem negant, quidam autem constituentur; et unusquisque sibi procurat bonum aut malum, iudicium aut requiem, gehennam aut regna cœlorum. Quid autem hi qui sortiuntur, qui ad vates idolorum pergunt? Isti occulte sacrificant idolis, et negant Deum. Quid hi qui credunt quia a stellis eis mala proveniunt, et fatum esse fatentur? Quid hi qui auspicantur, qui dies et voces et passus vitantes custodiunt? Aut non plenæ sunt his omnes maxime mulieres observantes talia? Quis locutus est? quis per nares spiritum protulit? quis motus est? quæ avis volavit, et unde, aut quomodo, aut qualiter? quis ululavit? Canes debemus recludere tales, ne procedant e domibus. Fieri enim non potest, ut non aliquid tale occurrat. Vosmetipsos probate, et videbitis quoties ad istiusmodi certastis auspicia, quoties mota est concupiscentia, sed et memoria Dei: et erat certamen, et contentio, et cursus. Et sicut in palæstris alius aliquando superior efficitur alio, et

(89) Ms. sicut Joseph non vidente Domino.

aliquando inferior jacet, et in ipsa colluctatione frequenter conversio est facta; ita et sensus sæpius cum concupiscentia luctatus est in lectulis, in foro, in domo, in theatris, in lupanaribus. Et hæc facit quæ et oculis videmus visibiliter: tenuit concupiscentia, et pepulit sensum, et occidit cogitatus, et superposuit se concupiscentia. Iterum autem vim faciens sensus correctus est, et superbius factus est, superavit desiderium libidinosum: horum omnium experimentum apud vos est. Scitis enim quoties ad concupiscentiam, quoties ad libidinem illiciti estis, quoties ad avaritiam, quoties ad fraudem, quoties ad iram, quoties ad indignationem: declivis enim caro ad ista est vitia, et ipsius carnis meatus. Vincit autem hæc cogitatus colluctans per spiritum. Ita nonnunquam videmus pauperem: et misericordia quidem flectit, avaritia autem revocat; et volumus agnoscentes cum gener est misereri (90); id autem quod alienum est non sinit. Ita certamen est maximum in istiusmodi actibus; de Deo enim et de mammona certamen habetur, quia et Dominus ipse dicit: *Nemo potest duobus dominis servire*²⁸; et opponit mammonam animæ in Deo viventi; non quia commutatione aliqua, sed quia efficitur id quod fieri non deberet. Ergo martyres efficiamur Dei, et non parum putemus quod ait: *Confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in cælis*²⁹. Ista enim quæ hic sunt, nobiscum non pergunt; si autem vadunt, convincatur sermo; verum isthic manent; quæ autem ex ipsis sunt peccata, nobiscum et ante nos pergunt. Quid ad damna properamus? Venimus in hanc vitam; utamur lumine. Quid autem præbet lumen his qui habent oculos? Discretionem utique negotiorum. Si quid igitur honestum est, cum festinatione petatur; non enim ut decipiamus vos, præsidemus; non ut pauperes vos faciamus, moneamus, sed divites potius in regno cælorum. Non ut deficiamus corpus vestrum jejuniis, sed ut induamus vos immortalitate; non ut occidamus in martyrio, sed ut non eatis in gehennam corpore et anima. Non sumus igitur inimici vestri; non enim ut fraudemus vos patribus et amicis hæc loquimur, sed ut non excidatis a Deo Patre, luceremini autem vosmet ipsos: hoc enim solum est lucrum, alia autem om-

nia dispendium obumbratum. Ubi est hesternus dies, ut sis sollicitus de hodierno? ubi sunt quæ heri in ventrem missa sunt, ut iterum præpares multa? Figura est præsens sæculum, et non veritas: umbræ volantes sunt. Quid velocius sole in quo mensuratur vita? Evigilate, justi, et nolite peccare. Peccatum autem efficitur ob ignorantiam Dei. Si enim agnitus fuerit Deus qui omnia intuetur, repercutitur omne peccatum. Deo enim præsentem et videntem quis velit furari? Qui autem furatur, prius irreligiositatem admittit, et ita nocet. Si enim cogitasset Cain quia videt Deus, nunquam occidisset Abel, quem et abnegavit fratrem. Si vidiasset Eva et Adam Deum, non vidissent arborem. Nunquid possumus in duas facies simul visum intendere nostrum? Sed non suscipit oculus. Non possumus ergo in Deum et in mulierem simul videre: sicut enim nemo potest duobus dominis servire, ita nemo potest duos vultus simul inspicere. Tantum proponatur ante oculos Deus, et omnia in tranquillitate sunt; sed nec labore est opus, sufficit enim qui adest. Qui respicit ad Deum, primum quidem habet adiutorium a præsentem; posthæc autem et possibilem sibi imitationem et timorem boni; et in tutela est, et non accedit peccatum in isto. Unum ex his opus est, ut credatur quia est Deus, et adest et videt et scrutatur et nihil est quod eum possit latere; et omnia facta erunt. Si autem subdlexeris fundamentum, nihil stabit ex his quæ superposita sunt. Si quis ergo irreligioso proposito subdixerit Deum, jam ut sine lumine agens ubique offendit. Sed nos, fratres, ad Deum viventem, ad eum qui est, qui fecit omnia, qui salvat universa, convertamur; alia enim omnia vanitas vanitatum sunt³⁰: sapiens enim erat, qui hæc proclamaverat: *Et omnia vanitas*, et unum est verum. Non igitur sine causa erogemus nostram vitam: erit enim tempus cum quaeremus dies hos, in quibus Deo debuimus vivere. Ipse autem qui bonus est Deus, omnium vestrum erigat animas ad agnitionem suam; cui est per unigenitum suum Filium, gloria, honor, imperium, majestas cum Spiritu sancto, et nunc, et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI

DE OPERIBUS BONIS ET MALIS,

LIBER OCTAVUS.

Multorum hominum vita in terra est posita; edacitatibus enim et libidinibus et concupiscentiis grâ-

²⁸ Matth. vi, 24. ²⁹ Matth. x, 32. ³⁰ Eccle. i, 1.

(90) Ms., cognoscentes congenerem misereri.

vati, neque respicere sursum ad Deum possunt quia nolunt, neque opera ejus videre, neque ex operibus

opificem agnoscere : ubi enim declivis fuerit anima, illuc, ut ita dicam, et efficitur quod desiderat. Sicut enim ea quæ ab igne calefiunt, efficiuntur, ut ita dicam, ignis; et quæ odoratis juncta fuerint, efficiuntur, odorata; et quæ contrariis, contraria : ita et anima ubi declivis exstiterit, ad hoc deducitur et natura. Tingitur enim alacritatibus, et similis motionibus efficitur suis, et dignitatem utpote naturæ non salvans, in malis efficitur mala. Si autem ad ea quæ supra se sunt respexerit, sursum effecta, constituitur ad ea quæ et desideravit : multorum enim conversatio non hominum, sed pecorum est. Nihil enim aliud cogitant, nisi ut manducent, aut bibant, aut rapiant, aut fraudentur; in his enim et vivunt, si tamen et vitam istam oportet jam dici : non sufficientes enim malis his quæ a foris sunt, jam et carnem suam contaminare student; sic gaudent enim in malis, ut inimici sibi; et cum deberent lugere, quia non bene vivunt, lætantur in malis et tristantur in bonis : duplicem utpote cæcitatem habentes, et quod malorum non intelligunt malitiam, et quod bonorum non assumunt fructum; concurrunt enim adversum se, et sibi contraria operantur. Plurimi enim nonnunquam procedunt læti, quia ventrem replerunt suum, et mente exierunt sua (91) : et beatum diem dicunt in quo non vixerunt. Vita enim hominum ista est ut ratione utantur, quia et rationabiles habentur. Cum autem obrutus fuerit sensus, transit sine causa dies, et non debet computari in vita, in quo sensus non respexit ad superna. Utinam autem neque ad vitam, neque ad malam videret (92). Aliud est enim otiosum esse a malo et bono, et esse tanquam dormientem aut mortuum; et aliud bonum quidem mori, malo autem vivere. Et neque natura hominis suadet eos, neque Scriptura : et errant; neque præsentia, neque futura suadent. Quædam enim reprehensionem præbent, quædam autem propter spem sursum adducunt. Videmus enim et morientes; videmus et sepultos et non sepultos, et eos qui deflent, et dolent, et lamentantur : vere ita sumus ut non videntes eos. Ita enim putamus vitam esse eam, quæ non est vita : nam et manducantes lædimur, et iterum desideramus. Qui libidinibus corpus maculant et animæ nocent, non recedunt a noxa; sed et accedunt, ut aucupes malorum, multum vigilantes per noctem male : aut enim ambitionibus inquietantur, aut a concupiscentiis illiciuntur, aut a cogitationibus malis excitantur. Si autem et oportet cogitatus vocari, et meditata per noctem festinant procedere, ut ea quæ per noctem cogitarunt admittant tanquam ignorantes : quia qui facit malum, amplius habet malum, quam is qui a se patitur malum. Sicut enim ignis alia quidem comburit, in semetipso autem ardorem incendii primus habet, ita et malitia primum possidentes nocet. Denique et

A diabolus non cum nocet tunc solum et malus est, sed quia proposuit nocere, habet malitiam et antiquam efficit. Et maligno sufficit malitia sua. Si quidem et agrotans, etiamsi non castigetur, tamen habet malum languorem : ita et qui languet anima, etiamsi non missus fuerit in gehennam, tamen procuret sibi malum. Quis autem et exhortatur? Tantum est enim malum malum, cujus tentamenta gehennam parant. Et cum hæc ita sint, nos tamen ut inimici proprii, ita videmur vivere. Ille enim lætatur, quia mentitus latuit; alius gaudet, quia provinit ei decipere. Et avaritia lucrum putata est cum sit damnum; et libido voluptas, cum sit luctus his qui sapiunt bene. Et conversa sunt nobis omnia, quia circumscriptus a nobis est cogitatus. Et certe B cogit et contendit sensus, ut non ejiciatur a possessione sua. Nam etsi unusquisque nostrum obruitur a passionibus vitiorum, tamen ad alia sensus dignitatem suam vindicans apparet : ut puta, non video mea mala, sed aliena mala irascens consentio interiori homini, legi utpote Dei. Et quia anima natura magis juncta est bonis, quia odit malos et laudat bonos, duplex testimonium habet ad utrumque et malorum et bonorum. Duplex ideo quia odit, etiamsi ipsa non commodum suum amat; et ex hoc ostendit quia non delectatur natura ejus ad malum. Si igitur anima, ut ostensum est, ad bonum proclivior est, cur non in suis manet? propter placibilitatem quippe sui : sibi enim placere, tenebræ sunt animæ; sed quæ apud homines putantur placida, C contrariam habent virtutem; odium enim et non placibilitas est. Si enim vere amemus, non contraria quæ nunc nobis donamus donaremus. Non ebrietatem quippe, sed jejunium : non theatra, sed ecclesiam : non lapides, sed Deum : non lites, sed pacem : non homicidium, sed tutelam salutis : non fornicationem, sed pudicitiam. Si enim nosmetipsos amaremus, vere donaremus nobis bona. Quia enim odimus, donamus et procuramus nobis mala. Sed sicut matres, ita et mens habetur. Quæcunque enim matres parcent suis filiis, non mittentes eos ad studia; ad utilitatem quippe dum videntur donare, nocent : ita et nos per cæcitatem mentis putantes aliquid nobis donare, decipimus nos et nocemus. D Et certe incurrunt nobis et adveniunt nonnunquam et vestigia bonorum, et gustamus aliquoties et nos delectationem ex pudicitia. Si autem et voluerimus perseverare in gustu, et comparare, quantum vehementior est suavitas ex pudicitia, quam ea quæ a libidine venit. Suavitas enim ex pudicitia sine penitentia est, immaculata est, immutabilis, munda, pura, sancta, et nomine et opere et actibus. Ex libidine autem suave, turpe, absconditum, sine fiducia, contaminatum, turbidum et corpore et anima, cum timore, cum turbela, cum sanguine, cum tremore suave est. Quemadmodum ergo suave? Si quis autem suaviter de

(91) Ms. mente exstiterunt sua.

(92) Ms. ad malam vitam. Forte legendum est,

utinam autem neque ad vitam, neque ad malum viveret.

lectari cupit, verè secundum Apostoli vocem habet viam. Suave est enim si liberetur quis a confusione, a turbela, a suspitione. Isti enim oculus non latus est, sed sapientia gaudens, et visus et purus et mundus. Ubi autem conscientia fuerit, circumspicit oculus ne quis vidit: sicut cor, propter (93) ea quæ suspiciantur, et in plurimis tutela (94) est, et non est iste suavitatis gustus. Quid enim suave est in ira? et certe contendimus et iræ adversum nos donare. Quid suave est in invidia (95)? Tescunt enim et ossa, et mens, et medulla invidentium. Sed si apparerent passionibus cum fierent, non essent passionibus. Sicut enim dolens oculus non videt, et in quantum dolet, tantum et a visione impeditur: ita et anima quæ passionibus incurrit, non intuetur ignominiam suam: siquidem nec ebrius sentit cum irridetur. Evigilate igitur et respicite; confundimini quia ab aliis ediscitis. Quicumque enim post passionem percusserunt cor poenitentes, liberati sunt, Si autem non percusserunt, necdum liberati ab ebrietate sunt. Sed illicimur visu ad pulchritudinem vulvum. Quid celo est melius, quid? Melius est credere Deo dicenti: *Respicite in altum Deum oculis vestris, et videte quis condidit omnia ista*⁹¹. Quid ita pulchrum in oculo est mulieris, quantum sol habet in fulgoribus suis? Quid ita floret in fronte mortali, quantum in omni celo splendet quod videtur? quia et aliis varietas vestigium illicet ut stellæ. Sed forte si essent in medio, ut ad comparisonem dico, alimonie diversæ; et si possibile esset et artium pulchritudines poni, adunarentur autem et omnia animalia, et proponeretur lectio (96): statim porci ad stercore currerent, mures ad alia istiusmodi convenientia sibi et amica: asini autem, et alia quæ ita sunt tarda animalia, illa quidem senum peterent, alia ad ea quæ conserunt se jungerent. Homo autem dignitatem hominis salvans ad artes curreret, et ad spectacula artium properaret. Si quis autem esset homo vere et hominis salvans sensum; despiciens et deridens relinqueret utique sollicitudinem propositam; respiceret autem sursum ad cælum, et videret quæ in cælo et superius cælo habentur, non oculis sed mente, et non pateretur deorsum in cæno volitari. Sed quid faciemus? Deus superius cælo est et ubique. Mortalia autem circa latus illicunt, et neque dicentes, neque audientes excitamur a somno; sed sicut cera aut plumbum infusum auribus nostris obturat sermonis ingressum, et clamamus sine causa: trahunt enim quæ attrahunt non cum vi, siquidem nec pisces a laqueis cum vi trahuntur quandiu et capiuntur: neque diabolus vim facit hominibus, sed hortatur. Non enim scriptum est, quia accepit diabolus ma-

num mulieris, et decerpit de arbore fructum, et vi in ejus ore imposuit: sed scriptum est, quia mulier suasa protendit manum ad arborem, et os aperiens suum, immisit fructum. Utinam autem fuisset vis! vis enim non procurat mortem, sed dat ut ignoscatur. Sed quemadmodum scriptum est videamus, ut edoceri possimus quantum potest diabolus. Amicitiam flaxit, ostendit pulchritudinem, suavitatem, promisit, ideo quia vim facere non valebat. Et nunc multi suadent sibi, quia trahuntur a quibusdam. Illi enim qui foris sunt, forte autem aliqui et ex his qui intus sunt, putant se a stellis attrahi, malum malo curantes; et cum deberent suam malitiam confiteri, aliud majus malum præcedenti malo supraponunt. Creaturam quippe propriis malis contaminantes, aliud autem cum superati a concupiscentiis fuerint, remiserint autem senum cogitatus sui, putant infirmitate frequenter se vinci, et non suo proposito negligentem. Si quis autem vult naturam agnoscere, non his quæ præscribit agnoscat; quia nec debet accusari regalis nummus ab adultero. Illam fortitudinem naturæ et cogitatum videat, cum concupiscentia hortatur, cum libido rogat, et nox occasionem præbet: quomodo cogitatus e contra obstruit: quia et in passionibus martyrum, manus quidem radunt, oculi autem minantur, et dentes dum strident terrent, et tyranni, et gladii, et ignis, et mille species mortis apponuntur, et cogitatus non flectitur. Sed alius victus est: sed non a victis debent agmina militaria judicari. Ille enim qui victus est, ordinis aciem dimisit; ab his autem qui superant, debent agnosci agmines militares. Quia neque a cæcis oculus judicatur, neque a surdis auris, neque ab ægrotantibus natura, nec ab infructuosis arboribus culpa naturæ debet ascribi: quia nec mortui homines homines sunt, nec in vivis irreligiosi et impii, neque assumpta delectatio libidinis reputatur. Hæc enim est noxa. Et utinam expediret aliquid sermo, ut et iterum flecteretur. Quia enim nonnunquam putantur sermones contrarios ob spectationem (97) fructus asferre, sicut Deus Israel culpans dicit: *Sustinui ut faceret uvam, fecit autem spinas*⁹²; exhortatio quædam efficitur ad docendum, eo quod non fructificant verba. Siquidem et illic dicit Deus: *Omnia quæcumque debui facere feci vineæ meæ*⁹³. Quia enim contrarios expectationi attulit fructus, ait, Subducam imbrem ab ea: ut quid enim pluvias ei vineæ in qua non exsurgunt fructus? Et alia, inquit, omnia quæcumque feci ad fructificationem ejus, quædam quidem auferam, quædam autem evertam, ut non custoditæ spinæ et imbre rigatæ florescant: aut ex negotiis aut ex Scripturis condiscamus religiositatem. A negotiis quidem videamus mortalia ut mor-

⁹¹ Isa. xl, 26. ⁹² Isa. v, 4. ⁹³ ibid.

(93) Ms., *salit cor propter*.

(94) Tutela. Forte, turbela.

(95) Ms., *quid suave est in invidia?*

(96) Lectio. Forte electio.

(97) Græce foisse videtur, *παρά προσδοκίαν*, præter expectationem.

talia, transeuntia ut transeuntia : non vides honesta aut inhonesta, vel a negotiis et a litteris (98) vide. Deus propter misericordiam sui scribit homines inobedientes esse non debere. Putas fatigantur quidam esse pudici? Non mirum autem si libidinosi non satiati jam cessant. Si enim his qui bene currunt labor est, his qui male currunt cur satietas non habetur? Fatigatur quis faciens bene; male autem faciens non satiatur? Equus in cursu efficitur sudans; et malus currens putas non fatigatur in sudore? Non enim tantum exprimit cursus equum, quantum eos qui malitia utuntur. Cessate a malitiis vestris, et iterum odientes malum jungimini bono. Non prodest malitia malo; malum enim est, etiamsi sentiamus aut non sentiamus. Magis autem sentientibus simplex est, non sentientibus autem duplex. *Respicite in altum oculis vestris, et videte quis constituit omnia ista* ⁴⁴. O bonæ adhortationis

visio! ubi sunt oculi? o bonæ adhortationis sensus! ubi sensus? ubi cogitatus? Quid reprehendisti illa? quid agnovisti in istis? ubi annotinus cursus, ut et perseveres in præsentī anno in cœno te volvens? ubi sunt quæ manducasti ante istum diem, ut festines (99) et hodie? quem fructum a libidine accepisti, ut iterum ad ipsam injuriam curras? Si autem nos hortari vestra obedientia vultis, ostendere (1) ipso opere fructus sermonis. Nunc autem et vos adhortamini: sed tempus non permittit. Deus autem liberet vos ab omni malitia, et repleat vos suis bonis, ut afferatis fructum in centesimo et sexagesimo et tricesimo numero, per Christum ejus, per quem est Deo. Patri gloria, honor, imperium, majestas, cum Spiritu sancto, et nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

EUSEBII PAMPHILI DE OPERIBUS BONIS

Ex Epistola Pauli ad Corinthios secunda,

LIBER NONUS.

Resurrectionem Domini et regressum ejus ad cœlos ipsis oculis videntes apostoli, dubitationem quam ante passionem habebant deposuerunt, et omnem incredulitatem a se pepulerunt. Ipso enim visu sibi satis facientes quia resurrexit et assumptus ad cœlos est Dominus, alii pro aliis effecti noscuntur. Petrus enim pro juramentis et abnegationibus, præco mundi effectus est. Visio enim eum firmissimam petram effecit, ita ut in eum et Ecclesia ædificaretur, et ipse martyr existeret Christi. Thomas quoque, qui et post resurrectionem, antequam experimentum acciperet, dubius erat, quia misit digitos suos in foraminibus clavorum, et sibi in ipsi salis fecit, Dominum eum et Deum confessus est. Erat enim incredibile Deum advenisse in corpore, et hominem videri cœlestem: erat non credendum, quia ex virgine erat nativitas ejus secundum carnem. Isti enim conscientiae satisfactionem sola habebat quæ pepererat virgo. Necdum autem natura testabatur, neque mater habebat aliquid tale semetipsa, neque de his quæ deorsum, sed omnia erant incredibilia. Gratia enim erat inenarrabilis, et indulgentia incredibilis. Alia enim erant quæ videbantur: qui enim videbatur, vere et hominem ostendebat. Nihil enim differebat ab alio homine quantum ad visum: quia continebat virtu-

tutem quantum ad eum qui videbatur. Et xxx totis annis non fecerat signum, ut primo suaderet nobis quia carnem assumpsit, et concederet carnem proficere in ætate, et non de se suspicari quod et suspicavere quidam hæretici: et ista dispensatione facta præbebat et hoc incredulitatem. Nihil enim amplius putabatur esse, quam is qui videbatur. Nam et ad baptismum Joannis veniebat: baptismum autem non erat simplex: penitentiae enim erat baptismum, quodque adhuc magis hominem ostendebat, quam eum qui occultabatur in homine. Erant igitur ista impedimenta fidei, quæ videbantur, quæ fiebant, esca, somnus, provectio ætatis, in terra deambulatio. Si autem vellet et Mater dicere, Quia virgo manens eum enixa sum; unius mulieris contra naturam testimonium minus valeret, et maxime apud Judæos. His igitur tantis impedimentis constitutis ad fidem, arduum erat suscipi prædicationem: et maxime quia qui videbatur non erat qui et dicebatur: prædicationem præbebat nihil suscipi debere quæ videbantur: credere autem quia in principio erat Verbum, et Verbum erat vivens, et Deus erat Verbum; hæc ad illa quæ inspiciebantur, nullam videbantur habere consensionem. Quemadmodum ergo id quod incredibile est efficitur credibile, ipse dicit Dominus: Si

⁴⁴ Isa. xl, 26.

(98) Γραφῶν, Scripturis.

(99) Id est, epuleris Vox barbara.

(1) Melius, ostendite.

opera non facio quæ nullus alius facit, nolite credere mihi ¹¹. Sicut enim quod videbatur dabat fidem quia homo erat, ita dum operaretur, præbebat agnitionem quia Deus. Dormiebat, describebatur homo; suscitans autem mortuos, ostendebat Deum. Non enim somnus quidem suggererat hominis naturam, resurrectio autem mortuorum non ostendebat Deum vivum ex vivente Deo: neque manducans quidem exhibebat hominem, ex paucis enim (2) panibus pascens millia hominum non exhibebat Deum: neque navi quidem navigare ostendebat hominem; in summis autem fluctibus ambulare, non ostendebat Deum maris. Sed sicut humanæ naturæ formabatur ut diceretur homo, ita divinitatis ejus opera abscondebant et hominem. Sed admirabilia quidem quæ ante passionem suam faciebat, ostendebat quia divinæ virtutis esset adventus: de resurrectione autem ejus signa quæ præcesserant, non omnibus exhibebant virtutem et fidem resurrectionis ejus, sed opus erat aliis signis quæ ea firmarent: quia non solum præsens antequam pateretur operatus est mirabilia: sed quia et mortuos suscitavit, et ipse resurgens mirificatur. Ubi ergo ista sunt mirabilia quæ post resurrectionem erant facienda? neque enim semetipsum mundo ostendit, neque Judæis. Si igitur non ostendit semetipsum, quomodo potest quis dicere quia faciens mirabilia credibilem fecit resurrectionem suam? Judæis enim semetipsum: non demonstravit, ne duplex ab eis irreligiositas tentaretur. Sed non poterant nolente Deo, et non concedente Unigenito, secundo eum affigere cruci: siquidem nec primam audaciam perfecissent, nisi Pater concessisset, et Filius permisisset. Sed interim alacritas mala duplex habuisset malitiæ fructum: sive enim affigerent iterum, sive non affigerent, vellent autem; interim ipsi duplicem haberent iniquitatem. Erat autem et quod fiebat secundo superfluum: semel enim reconditum erat ut dispensatio compleretur: si quidem nec possibile erat post resurrectionem corpus quod jam immortalitatem fuerat adeptum, iterum incurere mortem. Sed sicut animam nullus potest occidere quia est immortalis, ita et corpus, cum indutum fuerit immortalitate, istam habet post resurrectionem promissionem. Quod enim immortale indulgentia factum est, non potest jam interemptionem ab hominibus pati. Judæis igitur post resurrectionem non se ostendere Dominum, parcentis est Judæis: qui enim Hierosolimam deservit, procurare duplicia mala; non facere autem signa, aut modicum quid discipulis ostendere, ut puta piscium subito multitudinem captam, aut aliud aliquid tale; non erat ostentationis tempus, neque semetipsum ostendentis. Neque enim cum faceret ante passionem mirabilia Dominus, ostentans se faciebat,

A qui etiam mandabat curatis ne dicerent alicui quæ passi fuissent bene (3). Conservabat enim dignitatem resurrectionis, et regressionis suæ ad Patrem, et adventus Spiritus sancti. Quid enim magis suadebat discipulos ejus, si ipse faceret signa, aut si ex ipsis præberet virtutem facere majora quam ipse faciebat? Ipsum enim facere signa, ut puta ejicere dæmonia a corporibus possessis, suspectum a Judæis est quia in Beelzebub hoc facit. Capiens autem arguere quia Dei opera principi dæmoniorum ascribunt Judæi, et maxime ea quæ adversum ipsum principem dæmoniorum et ejus exercitum fiebant, adduxit in medium de discipulis suis, et dixit: *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt* ¹²? Hoc est, isti mei discipuli qui ex vobis sunt, in quo ejiciunt? Quia igitur ea quæ ab ipso fiebant, propter malitiam susipientium aliis habebant suspensiones: discipulis autem omnia conservabat, ut præcones resurrectionis mortuos suscitantes, cæcos facientes videre, claudis donantes ambulare, et leprosum emundantes, sermonum dignitatem per mirabilia ostenderent. Quid enim ita poterat Lazarus post quatuor dies resurgens a mortuis præbere ad fidem his qui viderant, quam ut ei ipsi discipuli cum alios suscitarent per semetipsos mortuos præbebant? Et quid tale ad fidem valuit, ut Dominus non edoctus litteras legeret, quantum Petrus non edoctus linguam ullam, forte ne quidem et patriam, bene omni loqueretur lingua, et omnem audiret? Unde et Lazaro resurgente, et aliis aliquantis mortuis suscitatis etiam cæcis vidantibus, sed et illo qui ita fuerat natus recipiente visum, imo accipiente, emundatis etiam plurimis leprosis, et sanatis millibus hominum, negabat Petrus, et jurabat ne quidem ut hominem se scire. Quia autem venit Spiritus sanctus missus a Filio, et coeffectus intus sanctificans virtus, alius pro alio factus Petrus, et jam Spiritu baptizatus, non solum non negat ad vocem puellæ, sed et omni populo resistit: et qui antea se abscondebatur, nunc cum fiducia ad terminos usque terræ prædicat, et docet universos. Ita adventus Spiritus sancti, qui ingressus est in discipulos, et effecit, resurrectionem Domini et assumptionem visam prædicavit, et ejus virtutem annuntiavit. Cum enim coeffectus Spiritus, transmutatus est Petrus: totus clamat, jam non negans, sed prædicans Salvatorem. Stephanus autem et ipse silet ad lapides, et Dominum annuntiat, quem ad dexteram Patris stantem conspexerat: et alius aliud eloquebatur, et sine solatio erant negotia Judæorum. Sicut enim in diluvio intermum quidem Noe non credebatur dum faceret arcam: cum autem subito totum cælum emitteret fluvios, terra autem eructaret aquas, et inde arctaretur incredulitas et de cælo et de terra ab aquis

¹¹ Joan. x, 37; xv, 24. ¹² Luc. xi, 19.

(2) Enim. Forte, autem.

(3) Phrasis Græca, ἀντις τῷ ἐν ἐπαύριον, quæ beneficia accepissent.

ut præfocaretur : ita et per apostolos Judæi angustabantur non credentes, et admirabilia indignantes : videntes enim isti ne (4) quidem mortuos suscitatos ab Apostolo exsurgentes, per alium claudos ambulantes, per alterum alia signa completa, et per alium linguas audientes plurimas; arctati meatibus istiusmodi signorum, quæ de sursum apostolis fuerant donata, eadem quæ in terra videntes mirabilia, qui ausi fuerant magistrum affigere cruci, incerti erant quid facerent discipulis ejus. Qua igitur de causa, sub præsentia quidem Domini, et apostoli dubitantes fuerint aliquoties oblatos sibi non potuisse curare; post resurrectionem autem et majora quam Dominus fecit signa facere (5) discipuli? sub ejus enim præsentia ideo nihil facere potuerunt, quia oportebat ampliora signa ad satisfactionem resurrectionis servari. Si enim anticipantes sub præsentia Domini fecissent; quæ post resurrectionem ejus fecisse videntur, habebant et ista destruere Judæi, quantum ad ipsos et aliis ea valere suspicionibus. Nunc autem non possunt. Sub præsentia enim Domini unum dæmonem ejicere non poterant apostoli : post resurrectionem autem ejus, non solum illi, sed et hi qui ab illis istius virtutis semen acceperunt, ejiciunt. Si enim et dubia erant quæ ante passionem prædicabantur, protensionem (6) habuit incredulitas majorem post passionem. Incredibilissimi enim Judæi, ponentes sibi scandalum in ipsa passione Domini, dicebant : *Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce* ⁴⁷. Si enim non descenderit, sed mortuus fuerit, inquit, mortua erit et virtus. Quia ergo passio protendit (7) eorum incredulitatem, majora autem signa efficiuntur per discipulos ad confirmationem adventus ejus; magis autem ad confirmationem incredibilis resurrectionis, accipientes satisfactionem ex adventu Spiritus sancti, et apostoli fuerant vocati, statim operibus ipsis ostendebant quantum posset præsentia Spiritus sancti. Primo quidem quia dum essent multi, unum erant spiritu et anima : quia unus et idem erat Spiritus, qui has efficientias dividebat. Sicut enim lapides et lateres multi conjuncti et compositi in ædificatus (8) unum et membra plura præcepto ædificantis in unam compaginem adunantur : ita et apostoli uno baptizati Spiritu separationem multitudinis deposuerunt. Conjunctione autem spiritus arctati, unum erant omnes et spiritu et anima et consensione et concordia. Et non solum in his quæ ab intus sunt unum, sed etiam et ab his quæ a foris sunt, prædicabatur eorum anima et concordia. Quicumque enim, inquit, agros habebant aut alias opes, jam non sua putabant quæ aliquando erant sua; sed in commune proferentes, et ipsis operibus spem confirmantes, distrahebant agros, venundabant opes, distrahebant omnia quæ possidebant.

⁴⁷ Matth. xxvii, 40.

(4) *Nē. Forte nunc.*

(5) *Facere. Forte, fecerā.*

(6) *Extensiv.*

(7) *Extensiv.*

Non enim insomnia erant regni spes : sed suspecta fuisset prædicatio, si regna quidem prædicarent cœlestia, de his autem essent solliciti quæ in hac vita habentur : sed statim operibus formantes (9) suasionem, undique ad unam concordiam confluebant. Apostoli quidem per mirabilia firmabant prædicationem : credentes autem, ex eo quod distrahebant sua, ex eo quod omnia dabant præsentia, ex eo quod omnia ad regna cœlorum transferebant; ante adventum ipsius regni testabantur. His itaque gestis repetamus sensum, et videamus qui erat tunc apud Hierosolimam status, quæ turbela, quæ fervor insanientium Judæorum : siquidem et filii a patribus recedentes sibilant ad fidem, et filia e sinibus matrum ad fidem currebant Christi, et turbela erat apud infideles ubique. Ille enim irascebatur filio, quia sapientior patri suo apparuit : illa autem abiciebat filium, quia matris incredulitas non consentiebat fidei; et frater minabatur fratri; jam autem et dominus servo. Ignis enim ille quem misit Dominus Jesus, aliquos quidem tetigit, aliquos autem desepit, et implevit turbela civitatem, vicos, regiones et domos. Erat autem turbela quibusdam quidem ad bonum, quibusdam autem ad duplex malum. Illi enim qui figurabantur, et persecutionem sustinebant, et cum lætitia omnia ob spem regni cœlestis patiebantur; mala quæ putabantur, in bonis sibi thesauris recondebant. Quicumque enim videbantur legem vindicare Moysei, legis sermones ignorantes contraria legi operabantur. Per ea enim quæ gloriabantur, per ipsa et arguebantur. Erat igitur Judæis ipsa veritas nox. Interfecerunt enim et objurgarunt, et descendenti de cruce dixerunt ei, non descendit. Descendit autem ad inferos, et majora est operatus. Si enim descendisset de cruce, poterant dicere quia moriturus est in eo (10), cum non esset mortuus. Malitiose enim et Judaicæ machinationis erat suspicari, ut etiam hæc fingerent et audirent. Nunc autem quia neque diabolo proponenti possibilia obediunt, neque ejus filiis qui voluntate ejus filii habebantur, præbuit quod locuti sunt. Cum enim posset descendere, non descendit, ne intercideret dispensationis curam, neque præberet Judæis ut ipsam obedisse videretur. Quid enim erat difficilius e cruce descendere Deum, aut ab inferis ascendere viventem? Ergo non propter impossibilitatem excusatio exstitit, sed propter dispensationem permissio morti fuit, ut majora ostenderet quam illi precati sunt. Ego autem libenter mente recurro ad illud, cum adhuc recens erat passio Christi, recens etiam et Judæorum audacia. Petrus enim loquebatur non ea quæ ante passionem dicebat, et apostoli testabantur, et Judæi dolebant, et jam non habebant cui erogarent pecunias, ut resurrectio occultaretur : milites enim custodientes

(8) *Ms., ædificiis.*

(9) *Ms., firmantes.*

(10) *Eo. Forte ea.*

acceperant ista, sicut et proditor Judas. Sciebant enim Judaei adversum se duplas dare pecunias. Dederunt et ad negandam resurrectionis fidem : sciunt quippe et dare male, et accipere non bene. Siquidem et Joseph distrahentes acceperunt non bene, et Dominum causa proditionis emerunt, et abnegatione resurrectionis adversum se compararunt. In mala enim mercatoria meditati, perditionem sibi procurarunt perpetuam. Sed ad Judam quidem furem vim habebant pecuniae; ad eum autem qui dicebat, Pecunia et aurum non est mihi, nullam habebat malitia virtutem, sed angustabantur sacerdotes et populus, et turbata erat bonorum. Neque enim quem comprehenderunt jam habebant, neque quem detinuerunt : undique enim spiritus scaturiens fonticabat. Et Petrus quidem istinc aliunde alius, et alter ex illa parte, et qui necdum crediderat initiatus clamare. Et illius quidem filius, alterius filia, alterius conjux; et illius domus ipse paterfamilias et servus et famula (11); undique Spiritus fructus scaturiebat suus. Non tantum enim permittebat Judaeis visionem, quantum perditionem agnoscere. Hæc cum ita fierent apud Judæam; oportet enim ostendere nos unde ad hos sumus conversi sermones; jam non erat possibile his qui crediderant Christo, apud Judæam pasci : siquidem si esset quis filius, ejiciebatur e domo quia factus fuerat fidelis : si frater, non habebat portionem hereditatis, quia jam habebat partem regni coelestis : et filiae abdicabantur, et servi emendabantur, sustinentes poenas quia fideles. Hæc cum ita agerentur, et jam non sufficerent fideles apud Judæam pascere multitudinem credentium Christo; apostoli prædicantes gentium complacuerunt et hoc donare fidelibus qui in gentibus habebantur, ut colligerent quasdam pecunias et opes, et mitterent ad Judæam credentibus Christo : ut eos quos abdicaverant parentes ob fidem, eos pascere gentes necessaria destinantes. Et colligebant pecunias qui ex gentibus ob alimonias scilicet sanctorum qui apud Hierosolimam morabantur. Et ista nunc pars est quæ hodie lecta in Epistola Pauli, videtur : non valde cara (12), sicut facta sunt quæ ante prædicata sunt. Evangelizans igitur Apostolus Corinthios per aliorum sollicitudinem, eosque ad similem imitationem adhortans, ut alacriter impertirent fidelibus qui apud Judæam erant, quique abdicati a suis necessariis indigebant, nec ullas promissiones Judaicas aut hereditates habebant : ideo scribens ad eos Paulus ita dicit : *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniae, quia in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum*¹³. Scribens Corinthiis probat Ma-

A cedonas. Quæ autem probatio? quia tribulati non cesserunt charitati. Qui enim non tribulatur, si subministraverit, similis est illi qui domum manducat, ea quæ superaverit donat. Qui autem adhuc esurit et compatiitur e pane suo, ille est fratris amator : siquidem et sub Domino Jesu, cum quidam mitterent multa in templo ex his quæ habebant, vidua duo mittens minuta omnes superavit in donis. Et certe quid erant illa duo minuta quæ vidua misit? Quantum ad rem quidem satis parva : quantum ad alacritatem autem valde magna. Non enim ad id inspicere debemus quod datum est, sed si quid eidem derelictum est. Et ita admirabilis ille qui superat. Non quippe querendum est si modicum est quod a vidua datur, sed si aliquid ei relictum est. Si enim facta fuerit comparatio de eis quæ relictæ sunt, invenies divites quidem nihil dedisse; plura enim sunt quæ relictæ sunt eis; viduam autem totam substantiæ facultatem dedisse. Ergo nihil magis est, si quis habens donat : sed si quis non habet, urget charitatem ut faciat. Ita et illa vidua, quæ suscepit Eliam infamem (13), a pugillo pollinis primitias offerens prophetae, et ipsa pasta est et plus cæteris habuit. Ita et Macedones, qui in multo experimento tribulationis : quia enim multa erat apud illos tribulatio inediae; incurrunt enim nonnunquam tales hominibus tribulationes; altissima tribulatio summam charitatem ostendit : quia in multo experimento, inquit, tribulationis abundantia gaudii eorum¹⁴. Quantum enim ad opes spectat, tribulatio erat eis : quantum autem ad charitatem, gaudium. Dare enim ex his quæ ipse non habet, et cum gaudio dare, hæc est summa credulitas de coelestibus regnis. Cupiens ergo ostendere Apostolus quanta eis erat angustia, et quantum gaudebant dantes ex eo quod non habebant; in multo dicit experimento tribulationis abundantia gaudii eorum, et altissima paupertas eorum. Altissima paupertas radicitus eos nihil habere significat. *Abundavit, inquit, in divitiis simplicitatis eorum*. Multa probatio tribulationis : sed abundans, inquit, gaudium eorum, et altissima paupertas eorum : et abundantia, inquit, divitiarum simplicitatis eorum. Ab adversis accepit comparisonem, ostendens quia multa quidem tribulatio erat apud eos inediae, non tanta autem quantum et gaudium. Et altissima quidem paupertas, sed divitiarum simplicitatis, quia secundum virtutem tes timonium perhibeo, et super vires¹⁵. Hoc enim est, et tribulatione voluntarii fuerunt : non vim passi, sed cum multa exhortatione obsecrantes. Non solum enim a nobis non sunt obsecrati, sed et ipsi obsecrarunt. Sed cum multa, inquit, exhortatione obsecrantes rogantes nos¹⁶. Quia enim cum multa obsecratione dictum, dubium videbatur, utrum Macedones rogassent apostolos suscipere

¹³ II Cor. viii, 1, 2. ¹⁴ ibid. 2. ¹⁵ ibid. ¹⁶ ibid. 4.

(11) Ms., familia.

(12) Cara. Forte, clara.

(13) Infamem. Forte, in famo.

re ab ipsis quæ offerebant, aut apostoli Macedonas, ut sese panderent ad dandum, ideo dicit: *Cum multa exhortatione obsecrantes nos, offerentes gaudium et communionem ministerii quod sit in sanctos*. Non enim rogari quis debet ad misericordiam, sed rogare potius ut communicet aliis: *et non sicut speravimus*¹²; superarunt enim et nostram expectationem. Quid ergo? Senserunt apostoli inopiam Macedonum, et pigebat eos dicere aliquid; apostolis autem tacentibus non tacebant qui obsecrabantur, *sed semetipsos*, inquit, *dederunt primo Domino, dein et nobis per voluntatem Dei*: hoc est, donum Dei venit ad eos, hortans eos ad opera bona, ut exhortemur Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vos gratiam istam¹³. Quid sibi vult ut exhortemur Titum? Quia enim, inquit, vidimus Macedonum divitias simplicitatis; ut non vinceremini in bonis, rogavimus Titum venire ad vos, et pares vos efficere ad Macedonas, et exhortari ne relinquamini a divitiis gratiæ hujus: *Et sicut in omni abundantia fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et insuper vestra in nos charitate, ut et in hac gratia abundetis*¹⁴. In aliis, inquit, omnibus circumventis: ut non autem circumvenientes in aliis, derelinquamini in quibusdam, at exuamini, rogavi Titum, ut in omnibus primatum teneatis: *Non quasi imperans dico, sed propter aliorum sollicitudinem*¹⁵, hoc est Macedonum alienum: si secundum imperium sunt, videbuntur ex necessitate fieri, et non habent fructum: sed propter aliorum sollicitudinem, et vestræ charitatis ingenium probamus: hoc est, admonemus vos Macedonum claritatem (14), ut audientes ad similem veniatis zelum. Quia ergo de pecuniis propositio erat, et de operibus bonis; cupiens eos docere Apostolus quia nihil digni atque (15) recepturi estis, et quia in his Dominus prior cepit, et debitum reddimus et non gratiam præseminamus, dicit: *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est, cum dives esset*¹⁶. Quia enim de pecuniis dandis erat ei sermo, pigebat autem divites (16) aperiri; opposuit Dominum, qui vere dives, inops pro nobis factus est, ut ad imitationem Dei suscicaret homines. Scitis enim, inquit, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos inops factus est cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis. Si hæc Deus propter homines, nec æqualia; si tamen est aliquid æquale. Quis enim nostrum potest a Deo (17) homo fieri? Ita enim fieret æquale, si tamen et crux sequeretur tali natura. Et teneri enim, et sputum accipere, et illudi, et condemnari, et mori, debitum quidem tantum poterat esse: hæc autem dimittens, et suam gloriam abscondens, assumpsit nostram ignobilitatem, nobiscum ambulans, nobiscum

A manducans, nobiscum dormiens. Ex nobis sputatus, a nobis est tentus, a nobis condemnatus, quantum ad naturam humanam. Proficiat autem sermo ad cætera. Injuriam passus est, cæsus est, sputum accepit, illus est, affixus est cruci, fel et acetum bibit. Quid invenietur in commutatione tantæ gratiæ? Istam igitur gratiam nos admonens Apostolus, hortatur ad opera bona. Scitis enim, inquit, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter vos, et non propter se, inops factus est cum esset dives, ut vos illius inopia divites essetis¹⁷. Si hæc fecit magister, ista condiscant discipuli, et consilium, inquit, in isto do¹⁸: hoc est, ad imitationem Christi provoco. Hoc enim vobis est utile. Illud enim non Christo erat utile, quique non solum facere, sed et velle cepistis ab anno priore. Facere non est majus aut velle (18)? Ille autem majus esse dicens velle quam facere, ita cum eis loquitur per epistolam. Quid est ergo quod dicitur ad eos, quos hortatur ad opera bona? Quia enim faciebant quidem, non habebant autem e sua electione ut ultro facerent; hortatur eos ut ultro proponerent, hoc est ut non admonerentur, sed ut ultro complerent. Qui non solum facere, inquit, sed et velle cepistis ab anno priore¹⁹: Nunc vero et facto perficite: ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiat²⁰ ex eo quod habetis²¹. Præcedit promptus animus perfectionem. Qui enim nolebat dare sua, necessitatem non habebat compulsionis: siquidem non exactio sed admonitio erat, ut quemadmodum promptus animus est voluntatis, ita et perficiat²² ex eo quod habetis. Quod enim si promptus est quidem, non habeat autem, et defuit ut perficeret; non derelicta est ejus voluntas. Queritur enim non quis quid habeat, sed quis quid velit. Quid autem si non habet quis, descriperit autem sibi et dixerit, quia, si possiderem tantum, totum darem pauperibus? quantum ad alacritatem quidem spectat, et possidet et dedit. Omnis enim fructus in alacritate est positus. Nonnunquam enim qui dant, mercedem non habent, tanquam dederint: qui autem proposuerunt, super dantes. Quid enim si dat aliquis et murmurat? quid si præbet, pigrior autem est? Quid autem si non habet quis, vult tamen? ut quemadmodum promptus est, inquit, animus voluntatis, ita et perficiat²³ ex eo quod habetis. Si enim alacritas proposita est; ut ex eo quod habet det, accepta est²⁴: tantum promptus animus sit, et cætera sequuntur non ex eo quod non habet. Nemo enim, inquit, querit quod non habes, sed ex eo quod habes. Non enim hoc est, inquit, quod queritur a nobis, ut vos quidem evacuemini, alii autem ditentur. Non enim ut aliis refrigerium, vobis autem tribulatio sit: sed secundum æqualitatem, inquit, in

¹² II Cor. viii, 5. ¹³ ibid. 6. ¹⁴ ibid. 7. ¹⁵ ibid. 8. ¹⁶ ibid. 12.

(14) Claritatem. Forte charitatem.

(15) Alique. Forte ad ea quæ.

(16) Ἀνοψυχθαί, id est, oculos aperire.

(17) Id est, ex Deo, ἀπὸ Θεοῦ.

(18) Aut velle. Forte quam velle, ἢ θέλω.

¹⁹ ibid. 9. ²⁰ ibid. ²¹ ibid. 10. ²² ibid. ²³ ibid. 11.

præsenti tempore ⁶². Non, inquit, hoc dico, Date omnia quæ habetis, et vos efficiamini pauperes, et alios ditare. Sed quid aio? Qui habet duas tunicas, habeat unam, det autem non habenti unam, et sit æqualitas. Sed ex æqualitate, inquit, in *præsenti tempore*. In præsenti, inquit, vita vestra abundat ad illorum inopiam. Qui habet, inquit, duas tunicas, unam superfluam, is qui nec unam habet non fraudet; ut una tua superflua non sit tibi inutilis, sed fiat alio utilis. *Sea ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia suppleat illorum inopiam* ⁶³: hoc est, abundat his qui ex gentibus sunt: mittatur his qui sunt apud Judæam, qui propter Christum persecutionem sustinent: *ut et illorum abundantia, spiritus utpote gratia, sit ad vestræ inopiam fidei, ut fiat æqualitas: vos ex his quæ habetis pecuniis, illi ex quibus habent donis. Et illorum inopia replebitur vestra abundantia; vestra autem inopia abundantia sit illorum, ut fiat æqualitas; pecuniarum quidem a vobis in illos, donationum autem ab illis in vos, sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi* ⁶⁴. Scriptum est, quia populus, dum transisset mare, esset in deserto, et neque seminaret neque meteret; Deus reddens vicem patri eorum Abraham, pro mensa scilicet illa quæ susceptos angelos pavit, pro pane quod angelis apposuit, panem angelorum præbuit filiis Abraham, pro eo quod ipse angelis panem hominum in susceptione apposuerat. Isto igitur fructu mannae advenienti de cælo exhibat populus colligens parata pro cursu Abraham et sudore. Colligentes autem ut Judæi non sufficiebant in mensura quæ fuerant præcepta colligere, sed quidam amplius, alii minus colligebant manna; venientes autem ut mensurarent, ad æqualitatem adducebantur invitati. Qui enim plura collegerat in mensura, amplius non habebat; qui autem minus, nihil minuebatur cum mensurarent. Ista igitur comparatione opportune usus est Apostolus dicens, *sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non defuit illi*. Qui enim multum collegit manna, non abundavit; mensurando enim ad æqualitatem venit: et qui modicum collegit, non defuit illi; dum mensuraretur enim, replebatur ei quod deerat. Ita et nunc fiat æqualitas ex manna isto fidei: et quibus abundant opes, mittant his qui indigent: quibus autem abundat gratia, communicent his qui non habent gratiam. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titii* ⁶⁵: *quoniam exhortationem quidem suscepit; sed cum sollicitior esset de vobis, ultro profectus est ad vos* ⁶⁶. Omnia ultro, Macedones ultro, Titus ultro. Efficiamini, inquit, et vos ultro. Post hæc autem dicit et quem cum eodem miserit, et laudans eos testimoniis commendans quos miserat, addit: *In hac gratia ministratur per nos in gloriam Dei, et sollicitu-*

dinem nostram ⁶⁷. In qua re sic nos arctavimus, ne quis nos vituperet in hac amplitudine quæ ministratur per nos. Quia enim colligere pecunias a fraatribus acceptas videbatur malis suspicionem dare, dicit ideo quia sollicitiores eligentes misimus: quia circumspecti fuimus ne quis reprehenderet id quod fiebat; ne quis Judas inventus furaretur, et vituperaret ministerium nostrum. *Providemus enim quæ bona sunt, non tantum coram Deo qui novit conscientiam, sed et coram hominibus* ⁶⁸: ut ne quis, inquit, occasionem acciperet vituperandi. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse* ⁶⁹. Statim enim qui dedisset pecunias poterat esse suspectus quia qui accipit lucratur, et non perfert ad rem ad quæ dedit, et pigrior efficiebatur ad dandum: ideo commendat eos qui missi sunt, ut non destrueretur donantium alacritas. *Misimus autem, ait, cum illis fratrem nostrum quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem sollicitiorem confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus, et in vobis adiutor ad præsens ministerium, sive fratres nostri apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi*. Ergo non vos pigeat ad ostentationem, quæ sit charitas vestra et nostra gloria pro vobis. Prævenientes enim, inquit, gloriati sumus in illos ostendentes in faciem Ecclesiarum: et homines quidem commendavit. De ipso autem negotio exhortans eos dicit: *Nam de ministerio quod fit in sanctos ipsos qui erant apud Hierosolimam, ex abundanti est mihi scribere vobis* ⁷⁰. Cur ex abundanti? Scio enim promptum animum vestrum. Quem non solum scio, sed et de quo gloriatur de vobis apud Macedonas, quia Achaia præparata est ab anno priore. Et non dico quia secundum æmulationem Macedonum debetis vos adhortari; sed æmulatio vestra provocat plurimos. Ergo nolite fieri secundi sed primi, habentes secundarios. Si igitur non est necesse scribere, quid mihi? *Nisi autem fratres, ne in eo quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte; ut, quemadmodum dixeram, parati sitis* ⁷¹. Dubietas enim: Ne, si venerint, inquit, mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, confundamur nos; quomodo nos qui fuerit gloriatus, aut dicatur ita ut non dicamus vos in substantia ista glorificationis dico. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut pergant ad vos, et præparent ante promissam benedictionem non quasi avaritiam* ⁷². Qui enim dat, accipit magis; et qui videtur donare, benedicitur. Præparatam autem esse, inquit, ita ut benedictionem non quasi avaritiam. Ne quis putet, ait, avaritiam esse quod accipitur ad necessitatem sanctorum. *Hoc autem dico quoniam qui parce seminat, parce et metet: qui seminat benedictionem, benedictionem et metet. Unusquisque sicut proposuit corde faciat* ⁷³. Non enim virtus opus est, sed animus promptus. Quemadmodum ergo debet quis

⁶² II Cor. VIII, 13, 14. ⁶³ ibid. 22. ⁶⁴ ibid. 15. ⁶⁵ ibid. 16. ⁶⁶ ibid. 17. ⁶⁷ ibid. 19. ⁶⁸ ibid. 21. ⁶⁹ ibid. 14. ⁷⁰ II Cor. IX, 1, 2. ⁷¹ ibid. 3. ⁷² ibid. 5. ⁷³ ibid. 6.

promptus esse, non ex tristitia aut ex necessitate, ne fiat fructus non fructus. Intueris enim quia et plantæ, cum advenit tempus fructuum, læte exsurgunt, et primo coronantur floribus et annuntiant suam letitiam. *Non ex tristitia aut ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus*⁷⁶. Et post hæc oratione confirmat adhortationem. *Potens est autem Deus in omni gratia abundare in vos, ut ubique semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: Sparsit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in æternum*⁷⁷. Contestatus autem ex Veteri Testamento opera bona, et ostendens maximam vineam habere, iterum ad benedictionem convertitur, et dicit: *Qui autem administrat semen seminanti. Putas quia non erat alia nuncupatio Dei? sed cupiens admonere quia ex his quæ dat, ex ipsis et accipit. Qui subministrat, inquit, semen seminanti, et panem ad manducandum tribuit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ*⁷⁸: hoc est, impertiét: unde et augebit, dixit, promptum animum vestrum, ut in omnibus locupletemini in omnem simplicitatem quæ per nos perficit gratiarum actionem Deo. Vult significare quæ virtus est operis boni. Et ne putetis, inquit, quia hoc ipsum est solum ut reficiat esurientes dum pascit, sed qui facit ad gloriam Dei facit: quia administratio officii hujus non solum supplevit quæ desunt sanctis; facit

A enim et hoc; sed et abundavit per multam gratiarum actionem Deo⁷⁷. Qui enim suscipiunt, agnoscunt magnitudinem gratiæ. Quantæ enim pecuniæ fuerunt, tanta et agnoscelur multitudo credentium: agnoscitur his qui in Judæa sunt: tanta transmittitur gratia ei qui vocavit; quia administratio officii hujus non solum supplevit ea quæ desunt cunctis; facit enim ei hoc; sed etiam abundavit per multam gratiarum actionem Deo: non simpliciter per gratiam, sed per multam gratiam abundavit Deo. Quemadmodum per probationem, inquit, ministrationis hujus magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ. Videntes enim fructum agnoscunt quantum credideritis: per probationem ministerii hujus, magnificantes Deum obsequio confessionis vestræ in Evangelium Christi, et simplicitatem communicationis in illos, et ipsorum obsecratione pro vobis. Ergo tanti sunt fructus: suas quidem pecunias mittentes replentes sanctis quod deest, agnoscelur in vobis credentium multitudo, et magnitudo gratiæ transmittitur digna Deo. Quia ergo tanti sunt fructus ab operibus bonis, totum agnoscetes ad totum vos et porrigite. Non solum enim hoc erit, sed et gratia pro gratia. Accipientes enim illi, inquit, quæ ad victum sunt necessaria; et ipsorum oratio erit pro vobis ad Deum. Convertentur enim ad deprecandum pro vobis Deum.

⁷⁶ II Cor. ix, 7. ⁷⁷ ibid. 8. ⁷⁸ ibid. 10. ⁷⁷ ibid. 12.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

COMMENTARIORUM IN PSALMOS SUPPLEMENTUM.

Psalmus CXLIX.	9
Psalmus CXX.	11
Psalmus CXXI.	11
Psalmus CXXII.	14
Psalmus CXXIII.	14
Psalmus CXXIV.	15
Psalmus CXXV.	15
Psalmus CXXVI.	19
Psalmus CXXVII.	19
Psalmus CXXVIII.	23
Psalmus CXXIX.	23
Psalmus CXXX.	26
Psalmus CXXXI.	26
Psalmus CXXXII.	27
Psalmus CXXXIII.	27
Psalmus CXXXIV.	30
Psalmus CXXXV.	31
Psalmus CXXXVI.	35
Psalmus CXXXVII.	38
Psalmus CXXXVIII.	39
Psalmus CXXXIX.	42
Psalmus CXL.	43
Psalmus CXLI.	46
Psalmus CXLII.	47

Psalmus CXLIII.	51
Psalmus CXLIV.	58
Psalmus CXLV.	62
Psalmus CXLVI.	66
Psalmus CXLVII.	67
Psalmus CXLVIII.	70
Psalmus CXLIX.	72
Psalmus CL.	74
FRAGMENTA IN PROVERBIA.	75

COMMENTARIA IN ISAIAM.

Prefatio.	77
§ I. — De codicibus unde prodeunt Eusebii Commentaria in Isaiam.	77
§ II. — I. Testimonia veterum de Eusebii Commentario in Isaiam. — II. De genere interpretandi. — III. Nihil dubit <i>επι προσέτις</i> . IV. — Quo tempore hæc Commentaria ediderit Eusebius.	79
§ III. — I. Eusebius parce et sobrie de Filio Dei loquitur in his Commentariis. — II. Contra atheos et genethliacos interdum agit. — III. Apostolos quatuordecim numerat. — IV. Singularis de martyribus narratio. — V. Principum sæcularium erga Ecclesiam pietas.	84
§ IV. — I. Deuteroseos Judæorum. — II. De patriarchis et apostolis apud Judæos. — III. Eusebius Hebræo doctore est usus. — IV. Ait terram non esse sphaerica forma.	86
INCIPIUNT COMMENTARIA.	89

FRAGMENTA IN DANIELEM.	525	LIBER SECUNDUS.	
Monitum ad Commentaria in Lucam.	527	CAPUT PRIMUM. — Qualiter Sabellii dogma restauravit	899
COMMENTARIA IN LUCAM.	530	Marcellus.	902
FRAGMENTA IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.	603	CAP. II. — Quod Judaizare deprehenditur in opinione	903
OPERA EUSEBII DOGMATICA.		sua.	903
DE THEOPHANIA.	607	CAP. III. — Quomodo Dei Verbum in Deo existens,	905
Monitum in Theophaniam.	607	sine principio definitum, et ingenitum.	905
Fragmenta operis de Theophania.	610	CAP. IV. — Quomodo unum atque idem esse Verbum	905
Adnotatio generalis de Græcis Theophaniæ fragmentis.	689	atque Deum dixit.	906
Monitum in subsequens opusculum.	693	CAP. V. — Quod cum ita dicat, Filium neget.	906
DE SOLEMNITATE PASCHALI.	694	CAP. VI. — Quid de divinitate Filii sentiat Ecclesia.	906
CONTRA MARCELLUM LIBRI DUO.		CAP. VII. — Quomodo Ecclesia Patris prædicat monar-	907
LIBER PRIMUS.	707	chiam.	914
CAPUT PRIMUM. — Quandonam incitatus Marcellus ejus	707	CAP. VIII. — Quibus verbis Marcellus abnegavit Filium	914
modi librum conscripserit.	707	Dei.	913
CAP. II. — Quod nec sacras Scripturas satis exacte cal-	730	CAP. IX. — Refutatio perversæ hujus hominis senten-	913
leat.	745	tiae.	919
CAP. III. — Marcelli de proverbii apud Græcos.	745	CAP. X. — Quod non recte capit illud : <i>In principio erat</i>	926
CAP. IV. — Quod cum doctrinam Ecclesiæ, tum ejusdem	750	<i>Verbum.</i>	926
præsules accuset.	776	CAP. XI. — Quod eum aliquando prolatitium Dei Ver-	926
LIBER SECUNDUS.		bum vocet, aliquando autem intus repositum, ut in homi-	926
CAPUT PRIMUM. — Qualiter Marcellus opinatus est, et	776	nibus solet fieri, atque immanens.	926
docuit Filium Dei, ante nativitatem de Virgine, neque	776	CAP. XII. — Quod non ut Marcellus videbatur theolo-	926
esse aliquid, nec præexistentiam possedissee.	783	giam de Filio evangelista proposuit.	926
CAP. II. — Quæ fuerat Marcelli sententia de Verbo in	798	CAP. XIII. — Quot modis intelligatur, quid voce Verbi	926
Deo existente.	798	significetur.	926
CAP. III. — Quid Marcellus sentiebat de carne illa,	798	CAP. XIV. — Qualiter exponenda sit evangelica de	926
quam assumpsit Dei Verbum.	811	Verbo doctrina.	934
CAP. IV. — Qualemnam finem subinfert Marcellus Chri-	811	CAP. XV. — Voces proponuntur illæ, quibus Marcellus	934
sti regno, et carni quam assumpsit.	827	planissime abnegavit Dei Filium : affirmans illum esse	934
DE ECCLESIASTICA THEOLOGIA.		Verbum nunc immanens, nunc emanans.	935
LIBER PRIMUS.	827	CAP. XVI. — Refutatur perversa hujus hominis opinio.	935
Proœmium.	827	CAP. XVII. — Veræ sententiæ de Verbo explicatio.	938
CAPUT PRIMUM. — Sabellum a Marcello inepte repre-	830	CAP. XVIII. — Cur in principio Evangelii sui evangeli-	939
hensum, cum eodem in errore cum Sabellio ipse per om-	831	sta Filium Verbum nominavit ?	945
nia versetur.	831	CAP. XIX. — Quod Marcellus, advocatis in testimonium	945
CAP. II. — Quod per Christi gratiam collata est Eccle-	834	e Veteri Testamento Scripturis de Deo uno, non secus	945
siz excellens quedam cognitio de Patre et Filio.	834	quam Judæi solent, abnegaverit Dei Filium.	945
CAP. III. — Quod variis erroribus impliciti erraverint,	834	CAP. XX. — Quid causæ fuerit quod Moses et prophætæ	950
de Filio diversa sentientes ab Ecclesia.	834	explicitam de Filio theologiam Judæis non tradiderunt.	950
CAP. IV. — Quod frustra se denominant Christianos,	834	CAP. XXI. — Quod Filius is Dei fuerat, qui cum Mose	954
qui Filium Dei non latentur substituisse.	834	atque Abrahamo loquebatur.	954
CAP. V. — Quomodo Marcellus Filium Dei abnegavit,	834	CAP. XXII. — Quod etiam in prophetis Pater per Fi-	958
Sabellii sectam secutus et propositum.	834	lium Deus prædicatur.	959
CAP. VI. — Quomodo credat Ecclesia Dei.	834	CAP. XXIII. — Quod Ecclesia non prædicat deos duos.	963
CAP. VII. — Quod diversum ab Ecclesia dogma tuentes	835	CAP. XXIV. — Quod Marcellus unigenitum Filium Ver-	963
a theologica de Dei Filio ratione, non uno modo solo exci-	835	bum verbis Dei agendorum : structivis assimilet.	966
derunt.	838	CAP. XXV. — Qualiter sibi ipsi contraria scribat.	970
CAP. VIII. — Proponitur orthodoxa et salutaris Eccle-	838	LIBER TERTIUS.	
siz fides.	838	CAPUT PRIMUM. — Quam perverse Marcellus interpretari	970
CAP. IX. — Quod non similiter atque cæteræ creaturæ	839	ausus est sacras Litteras.	970
subsisistat Filius.	842	CAP. II. — Quomodo illud, <i>Dominus condidit me</i> <i>prin-</i>	971
CAP. X. — Quod cum solus sit de Patre progenitus,	842	<i>cipium viarum ejus</i> et quæ sequuntur intelligi debeant. Et	971
merito solus dicitur ipse et Deus, et Unigenitus, atque	845	quomodo Marcellus ea transiit ad carnem Servatoris sus-	982
Filius.	845	ceptam.	982
CAP. XI. — Quod Ecclesia unum agnoscat et notum fa-	846	CAP. III. — Refutatio eorum quæ perverse commenta-	982
ciat Deum, licet nuper admisit illam formam, Deus de	846	tus est ad loca, et orthodoxa eorum interprelatio.	1004
Deo.	850	CAP. IV. — Quomodo Marcellus, Scripturas non intelli-	1004
CAP. XII. — Quod sit inenarrabilis illius de Patre gene-	850	gens, unam eandemque definit esse substantiam Patris,	1004
ratio.	854	et Filii, et Spiritus sancti.	1006
CAP. XIII. — Quod adventus Filii omnibus fuerit salu-	854	CAP. V. — Quomodo de sancto Spiritu Servator docuit.	1014
tarius et necessarius.	854	CAP. VI. — Quæ sit Ecclesiæ traditio de Patre, et Fi-	1015
CAP. XIV. — Quod Ecclesia, nec immerito, Marcellum	854	lio, et Spiritu sancto.	1015
ejecerit, eandem cum Sabellio foventem opinionem.	854	CAP. VII. — Quomodo Marcellus carnem asseveret esse	1015
CAP. XV. — Quibus verbis Marcellus Sabellium concidit,	854	imaginem Dei invisibilis.	1015
dum ab eo se videri vult dissentire.	854	CAP. VIII. — Quomodo idem astruit carnem Servatoris	1015
CAP. XVI. — Quomodo e suis ipsis verbis deprehendit	855	prolesse nihil.	1018
eandem ipsam opinionem cum Sabellio fovere Mar-	855	CAP. IX. — Quod ausus est dicere, carnem Servatoris	1018
cellus.	858	Verbo destituendam esse in fine sæculi.	1018
CAP. XVII. — Quod manifestissime perneget hyposta-	858	CAP. X. — Quod de carne Servatoris Scripturæ doceant :	1018
sin Filii.	862	et quod Marcellus contra illas senserit.	1018
CAP. XVIII. — Quod affirmet Filium ante assumptam	862	CAP. XI. — Quod vocem evangelicam non intelligens,	1019
carnem nihil prorsus aliud existitisse quam Verbum, con-	865	dixit scandalizare, et nihil prodesse carnem Servatoris.	1023
sensum illimum humano verbo.	865	CAP. XII. — Evangelicæ vocis interpretatio.	1023
CAP. XIX. — Quod sacre Scripturæ, non tantummodo	865	CAP. XIII. — Quomodo regnum Christi ait initium ante	1023
Verbum appellent Dei Filium, sed sexcentis aliis diversis	865	annos quadringentos accepisse, habiturum autem finem in	1023
nominibus, etiam ante incarnationem suam.	865	consummatione sæculi censuit, perversas Scripturarum	1023
CAP. XX. — Propositæ per partes e sacris Litteris, et	865	interpretationes afferendo.	1023
explicitæ XXX demonstrationes.	865	CAP. XIV. — Expositio sanæ sensus locorum Scripturæ.	1026

Cap. XV. — Qualiter dicitur, Omnia Filio subji- cientur, et ipse subji- citur Patri.	1027
Cap. XVI. — Quomodo dictum sit ab Apostolo : <i>Ut sit Deus omnia in omnia.</i>	1031
Cap. XVII. — Quæ sacra Scriptura doceat de regno Ser- vatoris indeterminabili, et quomodo Marcellus aperte au- sus est asseverare finem habiturum ejus regnum.	1035
Cap. XVIII. — Quod in regno Filii unum futuri sint omnes qui illa felicitate habebuntur digni.	1042
Cap. XIX. — Quod quemadmodum Pater et Filius di- cuntur unum, ita quoque et omnes sancti futuri sunt.	1042
Cap. XX. — Quod ut Pater in Filio, et Filius in Patre, ita et in suis sanctis omnibus erit.	1043
Cap. XXI. — Quomodo intelligi debeat illud : <i>Qui vidit me, vidit et Patrem.</i>	1046

OPUSCULA.

De fide adversus Sabellium libri duo.	1048
De resurrectione libri duo.	1070
De incorporali et invisibili Deo.	1114
De incorporali.	1138
De incorporali anima.	1138
De spiritali cogitatu hominis.	1144
De eo quod Deus Pater incorporalis est.	1148
Item de eo quod Deus Pater incorporalis est.	1160
De eo quod ait Dominus : <i>Non veni pacem mittere in terram.</i>	1169
De mandato Domini, quod ait : <i>Quod dico vobis in aure, supra tecta prædicare.</i>	1182
De operibus bonis et malis.	1190
De operibus bonis.	1198

FINIS TOMI VICESIMI QUARTI.

